

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Jest to cyfrowa wersja książki, która przez pokolenia przechowywana była na bibliotecznych półkach, zanim została troskliwie zeskanowana przez Google w ramach projektu światowej biblioteki sieciowej.

Prawa autorskie do niej zdążyły już wygasnąć i książka stała się częścią powszechnego dziedzictwa. Książka należąca do powszechnego dziedzictwa to książka nigdy nie objęta prawami autorskimi lub do której prawa te wygasły. Zaliczenie książki do powszechnego dziedzictwa zależy od kraju. Książki należące do powszechnego dziedzictwa to nasze wrota do przeszłości. Stanowią nieoceniony dorobek historyczny i kulturowy oraz źródło cennej wiedzy.

Uwagi, notatki i inne zapisy na marginesach, obecne w oryginalnym wolumenie, znajdują się również w tym pliku – przypominając długą podróż tej książki od wydawcy do biblioteki, a wreszcie do Ciebie.

Zasady użytkowania

Google szczeni się współpracą z bibliotekami w ramach projektu digitalizacji materiałów będących powszechnym dziedzictwem oraz ich upubliczniania. Książki będące takim dziedzictwem stanowią własność publiczną, a my po prostu staramy się je zachować dla przyszłych pokoleń. Niemniej jednak, prace takie są kosztowne. W związku z tym, aby nadal móc dostarczać te materiały, podjęliśmy środki, takie jak np. ograniczenia techniczne zapobiegające automatyzacji zapytań po to, aby zapobiegać nadużyciom ze strony podmiotów komercyjnych.

Prosimy również o:

- Wykorzystywanie tych plików jedynie w celach niekomercyjnych
Google Book Search to usługa przeznaczona dla osób prywatnych, prosimy o korzystanie z tych plików jedynie w niekomercyjnych celach prywatnych.
- Nieautomatyzowanie zapytań
Prosimy o niewysyłanie zautomatyzowanych zapytań jakiegokolwiek rodzaju do systemu Google. W przypadku prowadzenia badań nad tłumaczeniami maszynowymi, optycznym rozpoznawaniem znaków lub innymi dziedzinami, w których przydatny jest dostęp do dużych ilości tekstu, prosimy o kontakt z nami. Zachęcamy do korzystania z materiałów będących powszechnym dziedzictwem do takich celów. Możemy być w tym pomocni.
- Zachowywanie przypisań
Znak wodny "Google" w każdym pliku jest niezbędny do informowania o tym projekcie i ułatwiania znajdowania dodatkowych materiałów za pośrednictwem Google Book Search. Prosimy go nie usuwać.
- Przestrzeganie prawa
W każdym przypadku użytkownik ponosi odpowiedzialność za zgodność swoich działań z prawem. Nie wolno przyjmować, że skoro dana książka została uznana za część powszechnego dziedzictwa w Stanach Zjednoczonych, to dzieło to jest w ten sam sposób traktowane w innych krajach. Ochrona praw autorskich do danej książki zależy od przepisów poszczególnych krajów, a my nie możemy ręczyć, czy dany sposób użytkowania którejkolwiek książki jest dozwolony. Prosimy nie przyjmować, że dostępność jakiegokolwiek książki w Google Book Search oznacza, że można jej używać w dowolny sposób, w każdym miejscu świata. Kary za naruszenie praw autorskich mogą być bardzo dotkliwe.

Informacje o usłudze Google Book Search

Misją Google jest uporządkowanie światowych zasobów informacji, aby stały się powszechnie dostępne i użyteczne. Google Book Search ułatwia czytelnikom znajdowanie książek z całego świata, a autorom i wydawcom dotarcie do nowych czytelników. Cały tekst tej książki można przeszukiwać w internecie pod adresem <http://books.google.com/>

Er abis.
P. Hoffmann

BIBLIA
ŁACIŃSKO - POLSKA
CZYLI
PISMO ŚWIĘTE
STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU
TOM I

Bible. Polish. 1907. Wujek.

BIBLIA

ŁACIŃSKO-POLSKA

CZYLI

PISMO ŚWIĘTE STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU

PODŁUG TEKSTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY I PRZEKŁADU POLSKIEGO

X. JAKÓBA WUJKA T. J.

Z KOMENTARZEM MENOCHIUŚZA T. J.

PRZEŁOŻONYM NA JĘZYK POLSKI

WYDANIE

X. S. KOZŁOWSKIEGO

Arcybiskupa Metropolity Mohylowskiego

WE CZTERECH TOMACH in 8-vo maj.

(FRACTA PAGINA)

WYDANIE CZWARTE

Tom I

Obejmujący Księgi: Rodzaju, Wyjścia, Kapłańską, Liczby, Powtórzonego Prawa,
Jozuego, Sędziów i Rut.

WILNO

Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego

1907

BS 272

1907

11

Servatis conditionibus in impressione Sacrorum Biblicorum servandis, licentiam per praesentes dedimus S-am Scripturam utriusque Testamenti cum Commentariis Menochii S. J., editionis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Simonis Kozłowski, Archiepiscopi Mohiloviensis, imprimendi, impressamque absque ullis mendis, diligenti prius revisione et collatione facta, evulgandi.

№ 632 }

Datum Vilnae die 29 mensis Aprilis 1895 anno.

† Antonius Franciscus *Eppus m.p.*

Franciscus Wolodźko.

In spiritualibus Secretarius.

PRZEDMOWA WYDAWCY.

Religia Chrystusowa, mająca na celu usposobienie ludzi do coraz ścisłego jednoczenia się z Bogiem przez łaskę, jest nauką nadprzyrodzoną, czyli Boską; przeto potrzeba jest, aby nadprzyrodzoną czyli Boską była i władza, której powierzone zostały straż i szafunek téj nauki i wszystkich tajemnic Objawionej Religii — gdyż konieczną cechą dzieł Bożych jest największa zgodność pomiędzy środkami i celem, między całością i jej częściami. Taką władzą odpowiedną wielkości swojego przeznaczenia jest Kościół nasz Święty.

Pismo Święte, ten „*List wszechmocnego Stwórcy do swego stworzenia*“ (Epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam. *Epist. 84. ad Teod. 1, 4*), jak się wyraża Ś. Grzegorz Wielki, ma początek nadprzyrodzony, albowiem jego autorem jest sam Bóg; przeto właściwym stróżem i tłumaczem Pisma Świętego może być nie kto inny, jedno Kościół Święty. Jakoż Pismo Święte wtedy tylko staje się dla nas nieprzebranym źródłem mądrości Boskiej, kiedy je przyjmujemy łącznie z Podaniem przechowującym się w nauce Katolickiego Kościoła. Bez tej powagi władzy kościelnej, nie moglibyśmy ani wiedzieć, ile jest i jakie są te księgi, które należy uważać za natchnione i autentyczne, ani by podobna było zrozumieć je prawdziwie, czyli zgodnie z zamiarami Ducha Świętego, pierwotnego ich twórcy. Owszem Pismo Święte, uważane odrębnie od nauki powszechnego Kościoła, staje się dla człowieka tylko jakby owym listem prywatnym, znalezionym w obcych stronach przez pielgrzyma, dla którego, jako nieświadomego celu, ni okoliczności, w jakich był pisany, nie może on obudzać wielkiego interesu, ani wyświadczyć rzetelnej przysługi.

W niniejszem przeto wydaniu Biblii Łacińsko-Polskiej najwierniej zachowany jest text łaciński Wulgaty, i text polski przekładu X. Jakóba Wujka, jako przyjęte i zatwierdzone przez Kościół nasz Święty. (*Patrz Wstępu § 5 i 6*).

Z wielu względów jest do życzenia, aby kapłani czytali Pismo Święte w języku łacińskim. Naprzód dla tego, że text łaciński Wulgaty może być uważany niejako za oryginalny, gdyż wersja Wulgaty jest najdawniejsza i najwięcej mająca powagi. Powtóre, najwłaściwiej i najpożyteczniej jest dla kapłanów przywykać do rozumienia Ksiąg Świętych w mowie kościelnej, w której codziennie obowiązani są czytać wyjątki z nich w Breviarzu, we Mszałe i innych książkach liturgicznych. Nakoniec, użycie Konkordancyi, dzieła tak wielkiego użytku dla kapłanów, może mieć swoje zastosowanie tylko wtenczas, kiedy tkwią w pamięci wyrazy i texta łacińskie. Lecz niezbędne jest także dla polskich czytelników i Pismo Święte przekładu X. J. Wujka; albowiem nie wolno im jest przytaczać w kazaniach, lub innych zdarzeniach, textów innych tłumaczeń, jako nie upoważnionych przez Stolicę Apostolską. Tym przeto wymaganiom, w najdogodniejszy sposób, czyni zadosyć Biblia taka, jak niniejsza, w której text łaciński Wulgaty obok z przekładem X. Wujka, podają możliwość użycia jednego z nich lub drugiego, i służą do wzajemnego objaśnienia. Wydanie takiej Biblii Łacińsko-Polskiej pojawiło się po dwakroć w przeszłym stuleciu we Wrocławiu, które oddawna już wyczerpnięte zostało.

Lecz, Pismo Święte, w jakim bądź języku czytane, nie jest dla wszystkich jednakowo dostępne. (*Wstępu § 3*). Ztąd nader pożądaną przysługę wyświadczając czytelnikom Komentarze katolickich autorów. Dla tego w niniejszem wydaniu zamieszczono przy końcu każdego rozdziału

Wykład miejsc trudniejszych X. J. Wujka, tak jak się on znajduje w pierwszej Krakowskiej edycji całej Biblii Wujka, z roku 1599, i dołączono doń w przekładzie polskim, znany ze swej jasności, zwięzłości i prawowierności, Komentarz Menochiusza. Skróconym został bardzo niewiele—tylko o tyle o ile niektóre objaśnienia zdawały się zbyt zbytecznymi, albo zawierały te same myśli, które się znajdują w objaśnieniach X. J. Wujka, i o ile dało się to uczynić bez nadwergżenia istotnej myśli autora. Gdzie niegdzie też przydane zostały uwagi, czerpane z kądinąd. W wydaniu przeto niniejszém, Komentarz Menochiusza, uważany łącznie z *Wykładem miejsc trudniejszych* X. J. Wujka, nie tylko nic nie stracił, ale raczej zyskał niemało.

Dla łatwiejszego zrozumienia nie tylko samych Ksiąg Świętych, ale i Komentarzów do nich, konieczną jest znajomość nauk przygotowawczych, mianowicie Introdukcyi i Hermeneutyki. Przeto we Wstępie do pierwszego tomu i do każdej z Ksiąg Świętych, zamieszczone zostały ogólne i szczegółowe przedwstępne wiadomości, z tychże nauk czerpane. Wiadomości te podane tu są, nie w kształcie długich polemicznych rozpraw, ale raczej w formie elementarnej, obejmującej pewniki katolickiej nauki, mającej na celu oświecenie i zbudowanie czytelnika dobrej woli.

Zbytecznem byłoby rozwodzić się tu nad ważnością czytania Pisma Świętego dla kapłanów. Każdy z nich z własnego doświadczenia to pojmuję, jak wielce znajomość Pisma Świętego ułatwia gruntowne uczenie się Teologii, i jak znowu później odczytywanie Ksiąg Świętych, zwłaszcza z Komentarzem, skutecznie odnawia w pamięci i coraz więcej rozjaśnia im też nauki teologiczne.

Wszystkie takżę modlitwy i obrzędy kościelnego nabożeństwa, jako wzięte po większej części z Pisma Świętego, i wyrażone często temiż słowami, które Duch Święty podał Pisarzom natchnionym, mogą być coraz doskonalej rozumiane tylko wtenczas, kiedy coraz dokładniej poznawana jest cała treść i styl Ksiąg Świętych.

O wielkich pożytkach znajomości Pisma Świętego nie mogą także nie być przeświadczeni wszyscy opowiadacze Słowa Bożego. Przedewszystkiem w Księgach Świętych mogą oni czerpać prawdziwą piękność, całą moc i namaszczenie kaznodziejskiego stylu. Ztąd Augustyn Ś. powtarzał, iż tylko w miarę znajomości Pisma Świętego kaznodzieja może mądrze nauczać. „*Sapientia dicit homo tanto magis vel minus, quanto in Scripturis sacris magis minusve profecit.*” (de Doct. Christ. c. 4). Jakoż wiadomo jest z historyi, iż Święci Ojcowie i Doktorowie Kościoła, owi naj-mędrsi Teologowie i Kaznodzieje, nie tylko znali gruntownie całe Pismo Święte, ale nawet w większej części umieli je na pamięć.

Pod względem takżę postępu na drodze życia wewnętrznego, czytanie Pisma Świętego stanowi jedną z najskuteczniejszych pomocy. Ztąd przewodnicy życia duchownego, jak wszystkim chrześcianom, pragnącym dążyć do doskonałości, między innemi środkami, zalecają codzienne czytanie książek ascetycznych; tak dla kapłanów nie przestają powtarzać tej rady, iżby za najpierwszą taką książkę uważali dla się Pismo Święte. Słowem, ze znajomości i pobożnego częstego czytania Pisma Świętego spływają nieoszacowane pożytki, bo przez to możemy coraz doskonalej utwierdzić się w nauce Kościoła Ś. o Jezusie Chrystusie, i coraz bardziej się pobudzać do Jego naśladowania. Przeto sam Zbawiciel zaleca nam pilne rozważanie prawd, zawartych w Księgach Świętych, mówiąc: „*Scrutamini Scripturas. . . et illae sunt, quae te timonium perhibent de me.*” (Joan. c. 5. v. 39).

X. S. K....

Wilno, r. 1861, Kwietnia 25 dnia.

WSTĘP.

§ 1.

O oznaczeniu Pisma Świętego, i o księgach, z których się ono składa.

Pismo Święte jest to Księga Święta, napisana za natchnieniem Ducha Świętego, i za taką przez Kościół Święty uznana i przyjęta. Czyli Pismo Święte jest to Słowo Boże pisane; albowiem Słowem Bożem niepisane jest Tradycja czyli Podanie, strzeżone i przechowywane przez Kościół Święty.

Pismo Święte rozmaite ma imiona, czyli nazwy. Zowie się z greckiego Biblią, to jest Księgą; w znaczeniu szczególniejszym dziełu, zawierającemu księgi święte, nadana została ta nazwa, dla tego, iż właśnie Pismo Święte jest to Księga nad księgami, księga najdoskonalsza i najszacowniejsza pod względem swego początku, przedmiotu i użyteczności. Pismo Święte także nazywa się po prostu Pismo (*Scriptura*), z tejże przyczyny co i Księga (*Biblia*), bo jest to Pismo jedynie najdoskonalsze. Nazywa się także Listem Świętym (*Litterae Sacrae*), Pismem Świętem (*Scripturae Sacrae v. Sanctae*), Słowem Bożem (*Verbum Dei*), Mową Bożą (*Sermo Dei*), i t. p.; dla tej przyczyny, iż pierwotnym i głównym jego Autorem jest Bóg, sama Świętość, i głównym przedmiotem jego są rzeczy święte, prawdy niebieskie, prowadzące ludzi do świętobliwości i zbawienia. Pismo Święte nosi także nazwę Testamentu (*Testamentum*), bo zawiera w sobie ostateczną wolę Bożą względem człowieka i wskazuje mu prawo do dziedzictwa dóbr duchownych i Królestwa Niebieskiego; w niem czytamy, że jesteśmy dziedzicami Bożymi, współdziedzicami Chrystusa. Mianuje się także Przymierzem (*Foedus*), bo przez nie Pan Bóg ogłosił ludziom prawo swoje w kształcie umowy, wyrażającej wolę jego i obietnice, i przepisującej ludziom obowiązki, jako konieczne warunki, pod któremi przyrzekł spełnić swe obietnice. Także niekiedy przez Ojców Świętych Pismo Święte nazywane jest Instrumentem (*Instrumentum* albo *Divinum sacramve Instrumentum*), to jest dokumentem publicznym, mającym prawną i nie zaprzeczoną powagę w rzeczach tych, o których dowodzi; albo zowie się tak dla tego, że Bóg używa Pisma Świętego, jako narzędzia i środka, za pomocą którego prowadzi ludzi do poznania siebie i miłości.

Pismo Święte dzieli się na Stary i Nowy Testament. Stary Testament składa się z Ksiąg Świętych, pisanych przed Narodzeniem Jezusa Chrystusa. Testament Nowy składają Księgi Święte, napisane po przyjściu Jezusa Chrystusa.

Cale Pismo Święte składa się z siedmdziesięciu dwóch Ksiąg, noszących nazwisko albo swego autora, albo od głównej osoby, której dzieje opisują, albo od zawartego w nich przedmiotu. Czterdzieści pięć z nich należą do Starego Testamentu, a dwadzieścia siedm do Nowego, i umieszczone są w następującym porządku.

Księgi Święte Starego Testamentu: 1) Księga Rodzaju (*Genesis*), czyli Księga Mojżeszowa 1-sza. 2) Księga Wyjścia (*Exodus*), czyli Mojżeszowa 2-ga. 3) Księga Kapłańska (*Leviticus*), czyli Mojżeszowa 3-cia. 4) Księga Liczby (*Numeri*), czyli Mojżeszowa 4-ta. 5) Księga Powtórzonego Prawa (*Deuteronomium*), czyli Mojżeszowa 5-ta. 6) Księga Jozuego. 7) Księga Sędziów. 8) Księga Rut. 9) Pierwsza Księga Królewska. 10) Druga Królewska. 11) Trzecia Królewska. 12) Czwarta Królewska. 13) Pierwsza Księga Kronik (*Paralipomenon*). 14) Druga Księga Kronik. 15) Pierwsza Księga Ezdrasza. 16) Druga Ezdrasza. 17) Księga Tobiasza. 18) Księga Judyty. 19) Księga Estery. 20) Księga Hioba. 21) Księga Psalmów. 22) Księga Przypowieści. 23) Księga Ekklezyastes. 24) Księga Pieśni nad Pieśniami. 25) Księga Mądrości. 26) Księga Ekklezyastyka. 27) Księga Izajasza. 28) Księga Jeremiasza. 29) Księga Barucha. 30) Księga Ezechiela. 31) Księga Daniela. 32) Księga Ozeasza. 33) Księga Joela. 34) Księga Amosa. 35) Księga Abdiasza. 36) Księga Jonasza. 37) Księga Micheasza. 38) Księga Nahuma. 39) Księga Habakuka. 40) Księga Sofoniasza. 41) Księga Aggeusza. 42) Księga Zachariasza. 43) Księga Malachiasza. 44) Pierwsza Księga Machabejska i 45) Druga Machabejska.

Księgi Święte Nowego Testamentu: 1) Ewangelia według Ś. Mateusza. 2) Ewangelia według Ś. Marka. 3) Ewangelia według Ś. Łukasza. 4) Ewangelia według Ś. Jana. 5) Dzieje Apostolskie. 6) List Ś. Pawła do Rzymian. 7) List 1-szy do Koryntyan. 8) List 2-gi do Koryntyan. 9) List do Galatów. 10) List do Efezów. 11) List do Filipensów. 12) List do Kolosensów. 13) List 1-szy do Tessalończyków. 14) List 2-gi do Tessalończyków. 15) List 1-szy do Tymoteusza. 16) List 2-gi do Tymoteusza. 17) List do Tytusa. 18) List do Filemona. 19) List do Żydów. 20) List Powszechny Ś. Jakóba. 21) List 1-szy Ś. Piotra. 22) List 2-gi Ś. Piotra. 23) List 1-szy Ś. Jana. 24) List 2-gi Ś. Jana. 25) List 3-ci Ś. Jana. 26) List Ś. Judy i 27) Objawienie Ś. Jana.

Sobor Trydentski, na Posiedzeniu Czwartem (*Sessio Quarta. Decretum de Canonicis Scripturis*), o liczbie Ksiąg wchodzących w skład Pisma Świętego, tak mówi: „*Sacrorum vero Librorum indicem huic decreto*

VIII

adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infra scripti: Testamenti veteris, quinque Moysi, id est: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Josue, Judicum, Ruth; quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus et secundus, qui dicitur Nehemias, Tobias, Judith, Esther, Job, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabola, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Idias, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel; duodecim Prophetarum minores, id est: Osea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; duo Machabaeorum, primus et secundus. Testamenti Novi: quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam et Joannem; Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti; quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli: ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos; Petri Apostoli duae; Joannis Apostoli tres; Jacobi Apostoli una; Judae Apostoli una, et Apocalypsis Joannis Apostoli.

Wyliczone Księgi Pisma Świętego, ze względu na główny, albo przemagający odznaczony swój przedmiot, zwykły się dzielić na prawne, historyczne, naukowe czyli moralne i prorocze (libri legales, historici, doctrinales et prophetici).

§ 2.

O autentyczności, czyli wiarygodności Ksiąg Pisma Świętego.

Księgi wchodzące w skład Pisma Świętego, dla tego uważane są za święte i Boskie, że są napisane przez ludzi od Boga natchnionych. To jest: 1) Bóg bezpośrednio objawił Pisarzom Świętym wszystkie te prawdy, których znać nie mogli przez samo światło przyrodzonego rozumu i środkami ludzkimi. 2) Bóg szczególnem działaniem łaski skłonił ich do pisania i kierował nimi w wyborze przedmiotów, które mieli opisywać. 3) Bóg przez szczególną pomoc Ducha Świętego czuwał nad nimi i zabezpieczył ich od wszelkiego błędu, tak co do wypadków istotnych, jak i co do dogmatów i moralności. „Duchem Ś. natchnieni mówili ludzie święci Boży” (2 Petr. c. 1. v. 21). „Wszelkie Pismo od Boga natchnione, jest pożyteczne ku nauczaniu” . . . (2 ad Tim. c. 3. v. 17). „Rozmaitcie i wielę sposobów mówiąszy dawno Bóg oycóm przez Proroki” . . . (Hebr. c. 1).

Wszystkie więc Księgi Pisma Świętego są autentyczne (libri authenticici), to jest mające niezaprzeczoną powagę i wiarygodność, bo rzeczywiście pochodzą od autorów natchnionych; doszły do nas, co do swej istoty nieskażone, czyli prawdziwe, takie same jak wyszły z rąk autora; całe i niesfałszowane (genuini, integri et non interpolati). A ponieważ Kościół Ś. za takie uznał je i umieścił w swym Katalogu czyli Kanonie, przeto zowią się Kanoniczne.

Jedne z tych Ksiąg od początku były umieszczone w Katalogu czyli Kanonie Ksiąg Świętych. i dla tego zowią się *pierwszokanonicznymi* (protocanonicici); drugie zaś w późniejszym czasie zaliczone zostały do Kanonu, stąd nadano im nazwę *wtórokanonicznych* (deuterocanonicici). Do tych ostatnich należały niektóre całe Księgi, albo tylko co do niektórych swych części, jako to: Księga Barucha, Tobiasza, Judyty, Mądrości, Ekklezjastyk i dwie Księgi Machabejskie. Także Księgi Daniela rozdział 3-ci od w. 24—90, rozdziały 13 i 14; Księgi Ester rozdz. 10 w. 4—16, w. 24.—Z Ksiąg Nowego Testamentu należą do wtórokanonicznych: List do Żydów Ś. Pawła, drugi List Ś. Piotra, drugi i trzeci Ś. Jana, List Ś. Jakóba, Ś. Judy, i Objawienie Ś. Jana; także Ewangelia Ś. Marka rozdz. 16 od w. 9, Ś. Łukasza roz. 22. w. 43 i 44, i Ś. Jana roz. 8. w. 2—12.

Kościół nasz Katolicki, wszystkie te księgi, tak pierwszo jak wtórokanoniczne, uznaje za Księgi Kanoniczne, mające bez różnicy jedną i tę powagę, i za takie rozkazuje je przyjmować. Sobór Trydentski, na posiedzeniu 4, tak powiada: „Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri Vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit. . . anathema sit.”

Ponieważ Pismo Święte jest Księgą napisaną z natchnienia Ducha Świętego, przeto tekstów, słów i zdań z niego, jako wyroków Boskich, nie godzi się używać bez należytego uszanowania, i naciągać ich do rzeczy nieodpowiednych. Sobór Trydentski zaleca Biskupom, aby surowo karcili podobną zuchwałosc. „Sacrosancta Synodus . . . temeritatem reprimere volens, qua ad profana quaeque convertentur et torquentur verba et sententiae sacrae Scripturae, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractationes, superstitiones, impias et diabolicas incantationes, divinationes, sortes, libellos, etiam famosos; mandat et praecipit, ad tollendam hujusmodi irreverentiam et contemptum ne de caetero quisquam quomodolibet verba Scripturae Sacrae ad haec et similia audeat usurpare; ut omnes hujus generis homines, temeratores et violatores verbi Dei, juris et arbitrii poenis per Episcopos coerceantur.” (Sess. 4. Decretum de edit. et usu sacr. libr.).

Nie mało jest Ksiąg takich, które przypisywane były przez niektórych uczonych autorom świętym, czyli natchnionym; lecz Kościół Ś. nie uznał ich za kanoniczne, już dla tego, że wątpi o ich natchnieniu, chociaż niektóre z nich godne są poważania; już dla tej przyczyny, że wiele z nich uważa za podłożone i błędne. W ogólności takie księgi nieprzyjęte przez Kościół do Kanonu Ksiąg Świętych, zowią się *nieautentyczne*, z greckiego Apokryfy (apocryphi).

Do takich między innemi, należą: Księga trzecia i czwarta Ezdrasza; trzecia i czwarta Machabeuszów, Księga Henocha, Modlitwa Manasses, Testament dwunastu Patryarchów, Psalterz Salomona, wiele Ewangelij przyznanych rozmaitym Apostołom, jako Ś. Piotrowi, Ś. Tomaszowi, Andrzejowi, Bartłomiejowi i t. d.

IX

List Chrystusa do Abgara, List Barnaby, Ś. Pawła do Seneki, Księga Hermesa, zwana Pasterz i wiele innych.

Wiele Ksiąg Świętych zostało zagubionych, o których napotyka się wzmianka w rozmaitych miejscach Pisma Świętego, jako to: Księga wojen Pańskich (*Num. 21, 14*), Księga Sprawiedliwych (*Jos. 10. i I Reg. c. 17*), Księga Natana (*I Paral. 29*) i t. d.

§ 3.

O celu i trudnościach rozumienia Pisma Świętego.

Z jakiego powodu i w jakim zamiarze Autorowie Święci pisali swe księgi, szczegółowie pokazanem będzie we Wstępie do każdej z Ksiąg Świętych.

Celem ogólnym Pisma Świętego jest chwała Boża i nasza szczęśliwość. Do osiągnięcia tych celów Pismo Święte prowadzi, nauczając nas nadprzyrodzonej znajomości Boga i nas samych, i zalecając nam doskonałą miłość Boga i bliźniego, tudzież wskazując do ich nabycia pomoce i środki. Dla tego Ś. Jan, kończąc swoją Ewangelią, powiada: „*A te są napisane, abyście wierzyli, że Jezus jest Chrystus Syn Boży: a iżbyście wierząc, żywot mieli w imię jego*”. (*Joan. 20, 31*). I Ś. Paweł powtarza: „*Wszelkie Pismo od Boga natchnione, jest pożyteczne ku nauczaniu, ku strofowaniu, ku naprawieniu, ku ćwiczeniu w sprawiedliwości; aby człowiek Boży był doskonały, ku wszelkiej sprawie dobrej wyćwiczony*”. (*2 Tim. r. 3, 17*).

Przeto ten tylko prawdziwy pożytek z czytania Pisma Świętego odnieść może, kto przystępuje doń z pokorą ducha i głównie w tym zamiarze, aby doskonalej poznać wolę Bożą i coraz wierniej ją wypełniać. „*Czytajcie Pismo Święte*”, powiada Augustyn Ś., *i pamiętajcie zawsze, że wszystkie zawarte w niem słowa, są słowami Boga, który chce, abyśmy nie tylko znali, ale i wykonywali prawo jego. Najlepszy użytek odniesiecie z Pisma Ś., czyniąc je zwierciadłem, w któremby dusza przeglądając się mogła pozbyć tego, co jest w niej złe, a udoskonalić co jest dobre*”. Kto zaś bez takiej czystej chęci stania się lepszym czyta Słowo Boże, „*ten podobny będzie mężowi przypatrującemu się obliczu narodzenia swego we zwierciadle. Bo się obejrzał i odszedł, i wnet zapomniał jakowy był*”. (*Jac. 1, 23*).

Lecz rozumienie słów Pisma Świętego nie dla wszystkich równie jest dostępne. Owszem, wiele w niem jest miejsc nader zawilych i trudnych do pojęcia. „*Przyczyna ciemności Pisma Ś., słowa Ś. Augustyna, jest wieloraka. Najprzód chciał Bóg, aby niektórzy byli Doktorami, i chciał, aby drudzy byli uczniami. Jeśliby wszyscy wszystko znali i rozumieli, już tem samem Doktor byłby niepotrzebnym, zaczęłby porządek rzeczy byłby nadwerżony*”. Do prawdziwego pojmowania Pisma Świętego potrzebna jest szczególna pomoc łaski Bożej, której udzielał Jezus Chrystus Apostołom, „*otworzył im zmysł, żeby rozumieli Pisma*” (*Luc. 24*). Ztąd to tylko jeden, święty, powszechny i Apostolski Kościół Chrystusowy ma przywilej nieomylności w sądzeniu o zasadach wiary i obyczajów, mających swe źródło w objawionem Słowie Bożem pisanem i niepisanem, czyli w Pismie Świętem i Podaniu.

Przytem ze względu na sam przedmiot i sposób wyrażenia, Księgi Święte stają się dla nas ciemnymi i zawilimi. Pismo Święte przedstawia rzeczy nadzmysłowe, prawdy najwznioślejsze i nadprzyrodzone, które albo przewyższają nasz rozum, albo wymagają największej rozważy i skupienia ducha. Dla tego Jezus Chrystus w rozmowie z Nikodemem, mówiąc o odrodzeniu, rzekł: „*Jeślim ziemskie rzeczy powiedział wam, a nie wierzycie; jakoż, jeślibym wam niebieskie opowiadał, wierzyć będziecie?*” (*Joan. 3, 12*).— Powtórę, sposób wyrażania myśli przez Pisarzy Świętych często postaciowy i symboliczny, swojszczyzny starożytnych języków, w jakich pisali, różny od naszego ich sposób myślenia i czucia, odmienne zwyczaje i prawa owych czasów, i tym podobne okoliczności, stają nieraz nam na zawadzie do prędkiego i wiernego rozumienia Ksiąg Świętych.

Ztąd oprócz pobożnych usposobień serca niezbędnie potrzebna jest mieć wyższe przygotowania naukowe, jako znajomość Archeologii, Hermeneutyki, Introdukcyi i t. d. aby ułatwić dla się wierne ich rozumienie. Inaczej, zamiast pożytku, można nieraz odnieść szkodę na duszy ze źle zrozumianych tekstów świętych. Przeto Kościół nasz Święty, Duchem Świętym kierowany, nie pozwala wszystkim bez wyjątku osobom świeckim czytać Pismo Święte, a od tych, którzyby w zbawiennym zamiarze życzyli je czytać, wymaga dwóch warunków: aby prosili o pozwolenie na to duchownej swojej Zwierzchności, i aby czytali takie tylko przekłady Pisma Świętego, które przez Stolicę Apostolską są zatwierdzone.

§ 4.

O sensie Pisma Świętego.

Trudność rozumienia Pisma Świętego pochodzi nieraz i ztąd, że styl jego bywa często postaciowy i przenośny, używany tak, jak i w każdej innej mowie, już to z potrzeby, już dla nadania wyrażeniom większej ozdoby i mocy.

W ogólności dwojaki rozróżnia się sens w Pismie Świętem: dosłowny czyli historyczny (*sensus literalis seu historicus*), i tajemniczy czyli duchowny, albo proroczy (*mysticus seu spiritualis vel propheticus*). Sens dosłowny czyli bezpośredni jest ten, który słowa bezpośrednio oznaczają, czyli kiedy słowa tak się rozumieją jak brzmią, np. „*Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię*.” (*Gen. 1*) Albo: „*I wziął Aaron łaskę przed Fara-*”
Bibl. St. Test. t. I.

onem i sługami jego, która się obróciła w węża". (Exod. c. 7. v. 10). Sens dosłowny bywa dwojaki: właściwy i przenośny (*proprius et metaphoricus*). Właściwy, kiedy słowa biorą się w znaczeniu naturalnem, np. jak w przywiedzionych przykładach. Przenośny, kiedy się słowa rozumieją w znaczeniu przenośnem, np. „Jam jest winna macica, a wyście latorośle”. (Joan. 15). Albo: „Strzeżcie się kłosa (ziarnki) Faryzeuszów i Saduceuszów”. (Matth. 16).

Sens tajemniczy czyli pośredni jest ten, który się oznacza nie przez same słowa, ale przez rzecz słowami wyrażoną, np. „Przeszliśmy przez ogień i przez wodę (doświadczaliśmy wielu utrapien)”. (Psal. 65). „Każdy który pije z tej wody (naturalnej ze studni), znowu będzie pragnął. Ale woda (łaska nadprzyrodzona), którą mu ja dam, stanie się w nim źródłem wody wyskakującej ku żywotowi wiecznemu”. (Joan. 4).

Sens tajemniczy, czyli duchowny bywa trojaki: *allegoryczny*, *anagogiczny* i *tropologiczny* czyli *moralny*; które odpowiadają trzem cnotom teologicznym, Wierze (allegoryczny), Nadziei (anagogiczny), Miłości (tropologiczny).

Sens allegoryczny (*Allegoricus*, z gre. *co innego mówiący*) jest wtedy, kiedy słowa, oprócz sensu dosłownego, jeszcze wyrażają coś takiego, co się odnosi do Chrystusa i wojującego Kościoła, np. „Albowiem napisano jest, iż Abraham miał dwóch synów, jednego z niewolnicy, a drugiego z wolnej. Co przez allegorię powiedziano jest. Albowiem te są dwa Testamenty”. (Gal. 4, 22—24).

Anagogiczny (*anagogicus*, z gr. *wynoszący w górę*), kiedy słowa, oprócz sensu literalnego, oznaczają coś takiego, czego się trzeba spodziewać w życiu przyszłym; czyli mowa wiodąca nas od rzeczy ziemskich do niebieskich, np. „Albowiem wnijdziemy do odpocznienia którzyśmy uwierzyli: jako powiedział: Jakom przysiągł w gniewie moim, jeśli wnijdą do odpocznienia mego”. (Hebr. 4, 3). W Psalmie 94 literalnie powiedziano to jest o Ziemi Obiecanej Palestyńskiej; a Ś. Paweł tłumaczy tutaj to o życiu wiecznem, pełnem pokoju i szczęśliwości.

Tropologiczny (*tropologicus* z gr. *tyczący się obyczajów*), który, oprócz sensu dosłownego, zamyka w sobie coś, co się odnosi do urzędzenia obyczajów, np. „Kto trzodę pasie, a mleka trzody nie pożywa?.. Albowiem w zakonie Mojżeszowym napisano jest: Nie zawieszasz gęby wołowi młóścemu. Izali Bóg o wołach pieczę ma”. (1 Cor. 9, 8). W księdze Deuteronomium jest mowa prosta o wołach pracujących; a tutaj Ś. Paweł tłumaczy to o ministrach ołtarza, że oni z posługi swojej powinni mieć opatrzenie.

Czworaki ten sens, napotykaný w Pismie Świętem, niektórzy zwykli wyrażać w następujących wierszach:

Littera gesta docet, quid credas Allegoria,

Moralis quid agas, quid speres Anagogia.

Niektóre texta, a nawet słowa w czworakim tym sensie są użyte. Tak np. słowo *Jerozolima*; 1) Literalnie: „Oto Mędrcy ze Wschodu słońca przybyli do Jerozolimy”. (Matth. 2). Allegorycznie: *A ja Jan widziałem święte miasto Jeruzalem nowe* (Kościół wojujący), *zstępujące z nieba od Boga zgotowane, jako oblubienicę ubraną mężowi swemu*. (Apoc. 21, 2). 3) Tropologicznie: *Jeruzalem, Jeruzalem* (duszo wierna), *nauczyć się do Pana Boga twego*. (Jerem. 1). 4) Anagogicznie: *A ono które wzgórze jest Jeruzalem* (Kościół tryumfujący), *wolne jest; które jest matka nasza*. (Gal. 4, 26).

Oprócz tych czterech, niektórzy tłumacze jeszcze kilka innych rozróżniają sensów, jako to: przedmiotowy, podmiotowy i symboliczny (*objectivus, subjectivus et symbolicus*); lecz cały ten podział, lubo ułatwia niekiedy zrozumienie zawitych textów, jednakże wszystkich trudności stanowczo nie rozstrzyga, i dla tego w praktyce nie wielkiego jest użytku. W ogólności, najprawdziwszym tłumaczem Pisma Świętego jest i być może, tylko pierwotny jego twórca, to jest, sam Duch Święty. Dla tego Stary Testament najlepiej wytłumaczony jest przez Nowy, w którym Pisarze Święci wiele textów ze Starego przytaczają i pokazują, jak trzeba je rozumieć. Także tenże Duch Święty przebywa wiecznie w Kościele Chrystusowym, i przez ten Kościół Ś. wskazuje nam prawdziwe rozumienie Słowa Bożego. Przeto nie godzi się każdemu według własnego rozumienia tłumaczyć Pismo Święte; ale należy stosować się w tam do sądu i nauki Ś. Kościoła, jako jedynie wiernego stróża prawd Boskich. Dla tego Sobor Trydentski, w rzeczy pojmowania textów Pisma Świętego, tak wyrzekł: „*Præterea, ad coercenda petulantia ingenia, decernit, ut nemo, suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit, et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimum consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat; etiamsi hujusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent. Qui contravenerit, per Ordinarios declarentur, et poenis a jure statutis puniantur*”. (Ses. 4. de edit. Libr.).

§ 5.

O Wersjach, czyli tłumaczeniach Ksiąg Pisma Świętego.

Księgi Pisma Świętego pierwotnie pisane były po większej części w języku Hebrajskim i Greckim. Szczegółowa wiadomość o pierwotnym języku każdej z Ksiąg Świętych podana jest we wstępach do nich.

Biblia Święta już w całości, już w niektórych swych częściach, miała liczne w różnych czasach tłumaczenia na rozmaite języki, dokonane już to według textów oryginalnych, już z dawniejszych przekładów. Wersye te nie jednakowej są powagi i użytku, według tego jak pochodzą, z jakiego wieku, źródła i od jakich

autorów. Znakomitsze są: Alexandryjska, czyli Siedmdziesięciu tłumaczów, Akwili, Symmachu, Teodociona, Luciana, Hezychiusza, wersja Chaldejska, Syryjska, Arabska i Włoska.

Z wersji łacińskich największą powagę otrzymała ta, która powszechnie przyznawana jest Ś. Hieronimowi, i nosi imię Wulgaty, to jest, rozpowszechnionej i popularnej. Tej Sobór Trydentyński przyznał pierwszeństwo przed innemi; nazwał ją autentyczną, to jest, wierną co do istoty z tekstem oryginalnym pisarzy natchnionych, i polecił ją do używania w całym Kościele Katolickim, tak mówiąc: „*Insuper eadem sacrosancta Synodus, considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, sacrorum Librorum, quatenus pro authentica habenda sit innotescat; statuit et declarat, ut haec ipsa vetus Vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur; et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praesumat*”. (Sess. 4. de edit. et usu SS. Libr.).

Podział Ksiąg Świętych na rozdziały dokonany został poraz pierwszy w wieku XIII przez Kardynała Hugona a S. Caro, z Zakonu Kaznodziejskiego. († 1264), który pierwszy ułożył dzieło nazwane Konkordancją (*Concordantiae Bibliorum*), bardzo wielkiego użytku dla pragnących znaleźć żądane teksty w Pismie Świętem. Podział rozdziałów na wiersze nastąpił w czasach późniejszych; autor jego jest niewiadomy.

Ponieważ podział Biblii na Księgi, rozdziały i wiersze dokonany był przez ludzi prywatnych, dla tego nie ma powagi publicznej.

§ 6.

O przekładzie Pisma Świętego na język polski przez X. Jakóba Wujka.

Jakób Wujek z Wągrowca, jeden z najznakomitszych w swoim czasie Teologów, urodził się w Mazowszu r. 1540. W Rzymie r. 1565 wstąpił do zakonu Towarzystwa Jezusowego, i tamże był publicznym nauczycielem Matematyki. Powróciwszy do kraju, w szkołach swojego Zakonu wykładał Filozofię, Teologię i język Grecki. W Poznaniu, Wilnie, Krakowie i innych miastach Korony i Litwy był przełożonym domów zakonnych swojego Zgromadzenia. Umarł w Krakowie r. 1597.

X. Jakób Wujek napisał kilkanaście dzieł treści teologicznej i homiletycznej. Powszechniej znane są z wielkiego użytku dwa zbiory jego kazań, wydanych pod tytułem: *Postylla Katolicka*, w Krakowie roku 1573 i 1584 — i *Postylla Katolicka mniejsza*, w Poznaniu, roku 1582.

Najważniejszą i wiekopomną zasługą X. Jakóba Wujka, jest przekład Biblii Ś. łacińskiej Wulgaty, na język polski. Podjął się tej pracy z polecenia Papieża Grzegorza XIII. i szczęśliwie dokonał jej, poświęciwszy na to lat 15. Przekład ten z największą radością został przyjęty od polskich Katolików i pozyskał zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej, za papieżstwa Klemensa VIII. (*Obraz wieku panowania Zygmunta III. Króla Polskiego, część II. wydanie Starchyńskiego — i Approbacya Prymasa Stanisława Karnkowskiego, przytoczona niżej*). Nowy Testament wydany był w roku 1593, jeszcze za życia Tłumacza. Całkowita zaś Biblia, w pięknym i kosztownym wydaniu wyszła poraz pierwszy z druku w Krakowie r. 1599, za staraniem i approbatą Prymasa, Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Stanisława Karnkowskiego. (*Obraz Bibliogr. A. Jochera t. 3. str. X. i t. 2. str. 7 i 12*).

Przekład ten tak jest wierny z tekstem łacińskim Wulgaty, dokonany stylem tak jedynym, pełnym namaszczenia i prostoty, i zdaje się nigdy dla polskich Katolików nie będzie nagłą potrzebą starać się o nowe tłumaczenie, a raczej na zawsze pozostanie dla nich miłym obowiązkiem wdzięczności ku Bogu, iż udarował odpowiednią do tak wielkiego dzieła mądrością uczonemu i świętobliwemu Kapłana, jakim był X. Jakób Wujek. Soleczmy, napotykanemu w tłumaczeniu dokonanym przed trzema blisko wiekami, nie są ani tak liczne, ani dotyla myśli wikłające, iżby mogły stanowić rzeczywistą przeszkodę do zrozumienia rzeczy, zwłaszcza w wydaniu niniejszem, gdzie każdy przestarzały wyraz lub obrót mowy, łatwo może być porównany z tekstem łacińskim, albo objaśniony Komentarzem.

Przytaczamy tu dosłownie i z zachowaniem pisowni ówczesnej, sprawozdanie o wydaniu i tłumaczeniu Biblii X. Wujka, także Approbacyą Prymasa Karnkowskiego, i dwa następne paragrafy: o Pismie Świętem... i Jako ma być czytane; tak jak się one znajdują w pierwszym wydaniu Krakowskim, podług którego niniejszą Biblię Polską przedrukowujemy.

§ 7.

Sprawa o wydaniu y tłumaczeniu tej Biblii.

Jużem przedtym powiedział, jako potrzebnie ta Biblia jest wydana: ieszcze dam o tym sprawę co się w tym nowym przetłumaczeniu zachowało. Naprzd co się dotyczy tekstu samego, ten przełożony iest z łacińskiego starego tekstu, który zowią *Vulgatam editionem*, która nad wszystkie insze daleko iest szersza y pewnieysza, iakom to iuż pokazał. A zwłaszcza po tej ostatniej korektyi Rzymskiej gdzie text Biblii Ś. od ludzi uczonych (na to od Stolicy Apostolskiej wybranych y wysadzonych) z wielką pilnością przeyrzany, rozstrząśniony, y z starými księgami tak Łacińskimi ręką pisanými, iako y z Greckimi, i Żydowskimi y starych Doktorów pisany znieśiony, y od omyłek pisarskich y popraw obłędnych, im nalepij bydz mogło oczyszczoney: który Clemens VIII. Papież dla pożytku wszystkiego kościoła wydać rozkazał. Tenże text tu masz wiernie przełożony, y według tej ostatniej korektyi poprawiony. Y przetoż Nowy testament, y Psalterz, który iuż

XII

przedtym był po Polsku wydany, teraz ieszcze znowu przeźrzany iest, y z łacińskim znieśiony, aby sie iako nawłasniéy z Łacińską vulgatą zgadzał: bo sie w pierwszéy editiey w niektórych rzeczach Greckiego textu, dla tych którzy tego pragnęli naszladowało: co teraz wszystko odrzuciwszy, masz tu szczerze text łaciński iako sam w sobie iest.

Acz tedy łaciński text pospolity, iako pewniejszy, y w kościele zwyczajny y doświadczony, tu masz przełożony: wszakże y Żydowskiego textu w starym, y Gréckiego w nowym testamencie nieopuszczono, a to tym sposobem: iż gdziekolwiek w Żydowskim abo w Greckim textcie iaka znaczna różność sie znajduje, to tu wszędy (naszladując w tym Origenesa y Hieronima S.) na brzegu położoné. Bo gdziekolwiek co więcej abo mniej, abo inaczej iest w textcie Żydowskim abo Gréckim, a niżli w naszym Łacińskim, to sie mało nie wszędy naznaczyło y pokazało, abo na brzegu, abo w dłuższych Annotatiach, które się na brzegu stawić nie mogły; co sie nieprzeto uczyniło, żeby co w textcie naszym czego niedostawało, ale aby czytelnicy te różności mając przed oczyma, tym łączniéy mieysce trudniejsze pojąć mogli: ktemu aby sie samą rzeczą pokazało, iż nasz stary przekład Łaciński daleko lepszy iest, a niżeli insze nowe z Żydowskiego i Greckiego tłumaczenia. A nakoniec, abo w słowach trudnych y wątpliwych, dokładając sie oryginalnych języków, tym szczerzej y lepiéy przełożono było.

W samym lepak pisma S. na Polskie przekładaniu, tak się zachowało, że słowo od słowa przełożone im naywłasniéy bydz mogło, nic nie przydawaiać, ani uymniać, ani odmieniaiać z pisma S. a więcéy własności słów Żydowskich, Greckich y Łacińskich, a niżli gładkości abo ozdobności słów polskich folguiać. Przeto jesliby sie komu zdała polszczyzna gruba: abo niegładka, niechajże wie, iż w piśmie S. nie ma słówek pięknych patrzyć, ale saméy własności mowy, iako Duch S. przez swoje pisarze pisał: bo iest wiele takowych rzeczy w piśmie, które kiedybyśmy chcieli słowy gładkimi y dworskimi wymówić, nigdybyśmy sensu y wyrozumienia Ducha S. niewyrazili. Jako sie to trafia heretykom często, którzy dla gładkich y pięknych słów, prawdziwego sensu pisma odstępują: a ono w piśmie S. żadné słowo, nie iest darmo położoné. Mamy tego przykład y w łacińskim tłumaczu, który wolał prostą łaciną to wyrazić co własnie Duch S. mówił, niż gładkimi słowy co inszego niż Duch S. napisał, mówić: niechajże sie y nam, niedziwują, iesli rzeczy saméy folgując, mowy prostéy y szcéréy używamy. Czemu sie żaden nie będzie dziwował; kiedy sie przypatrzy iż każdy język ma swoje własności, które w inszym języku niebarzo sie piękne zdadzą. Jako na przykład, śmiercią umrzesz, to iest, pewnie umrzesz: węglowie ludu, to iest, przednieyszy z ludu: szukać czyiéy dusze, miasto chcieć zabić, iest sposób żydowskiej mowy, który zowią Hebraismus: także y w Greckiej mowie takich własności siła: Był chrzczący, był uczący: miasto chrzczył, uczył, iest Grecismus. A tak pamiętaiać na to iaka ma bydz wierność tłumacza każdego, nikt nie będzie miał za złé, iesli sie wszystkie takie sposoby mówienia zachowały y w Polskiej mowie: acz podczas zdadzą sie bydź przytrudnieysze, wszakże y w Greckim i Łacińskim też trudność iest, przecię więcéy tłumacze własności mowy zawždy folgowali. Nie darmo Duch S. takiego sposobu mowy używał, y wielkie sie w tym tajemnice często zamykają, chocia ich nie wszyscy rozumieją. Woleliśmy tedy po prostu z Duchem S. mówić, niż z dworskimi ludźmi a zwłaszcza z heretykami nowych słów używać.

Nadto y w rzeczach około wiary y religiey świętey chrześcianskiej, rozkazał Paweł S. trzymać się nauk y słów od starszych podanych y powierzonych, a strzedz się słów nowo (a zwłaszcza od heretyków) wymyślonych: przeto się tu umyalnie zachowały stare one chocia prosté słowa, które katolickiej wiary prawdę, dawność, y ceremonie iasne pokazują. A tak po staremu Sacerdos kapłan, Ecclesia kościół nie zbór: templum kościół. Bo to nie nowina w każdym języku, iednym słowem nazywać kilka rzeczy, Paenitentia Pokuta, nie upamiętanie ani pokajanie: Baptismus Chrztast, nie nurzanie ani ponurzanie: Christianus po staremu Chrześciany a nie Christianin: także y insze zwyczajne y starodawne słowa: odrzucaiać prophanas vocum novitates, sprośności słów nowości, terminy starym chrześcianióm niesłychane, które nowowiernicy wnoszą, aby z kościołem katolickim zgola nic spólnego nie mieli.

Przydané są y wykłady mieysc trudniejszych, które abo hereticy psują y fałszują, naciągając ich na wymysły swoje: abo które wiarę naszą katolicką, przeciwko ich błędóm znacznie potwierdzają. Niemogłyć sie wprawdzie wszystkie wyłożyć dostatecznie, aby te księgi nazbyt nie urosły: wszakże które przednieysze i potrzebnieysze są, nie opuściły sie. Aby sie krótko pokazało iż wszystko pismo wszędy iest za Katholikami przeciwko tym, którzy sie rzekomo samego pisma trzymają, y przeto sie Ewanielikami nazywają; gdyż poprawdzie nie Ewanieliey, ale mozgu y widzenia swégo, abo mistrzów swoich, Lutra, Kalwina, Serweta, abo Ariusza mocno sie trzymają. Masz do tego y na brzegach krótkie wykłady słów trudniejszych, y niektóre rzeczy pamięci godné przypisané, ile się na brzegach zmieścić mogło.

Koncząc iuż tę przedmowę, Czytelniku miły, przypomnęć iedną rzecz dla pociechy twoiej. Author który tę Biblią wszystkę przetłumaczył, był X. Jakub Walek Theolog Societatis Jesu: człowiek z oby czaiów, z nauki, y pisania, wszystkiey koronie dobrze znaiomy: y z wielkich cnót y bogoboyności barzo zalecony. Ten z dzieciństwa swego bawiać sie zawždy naukami uczciwemi, aby sie z młodości zachował niepomazany od tego świata złośliwego, oddał sie Panu Bogu y zakonowi Societatis Jesu: Gdzie wielki w naukach postępek uczyniwszy, z Łacińskim, Greckim y Żydowskim języku wyćwiczony, przyiachał do Polski, prawie na onych początkach, kiedy ten zakon iest do Polski wprowadzon. Kędy też trafił na ów czas nieszczęny, kie-

dy wszystkie kacerstwa były górę wzięły, y ledwie już z nas heretycy nie triumfowali: przeciw którym on Duchem Bożym wzbudzony, mężnie się za kościół y starożytną wiarę zastawiał. Y aczkolwiek z natury nie miał sił do kazania potrzebnych, wszakże Duchem gorącym, nauką y wymową tak wszystkim dogodził, że wielki y znaczny pożytek w Mazowszu naprzód, potym w Wielkiej Polsce y we wszystkim królestwie uczynił. A żeby y wszystkich innych ratował, napierw Postyllę wielką, przeciw Postylom heretyckim wydał, w której wszystkie błędy, fałsze, y bluźnierstwa heretyckie refutował: torując inszym drogę, iakoby się z heretykami potykać mieli: wydał y dotego drugą mnieyszą Postyllę dla pospolitego człowieka. W których Postyllach tak był dobrze kapłanom naprzód posłużył, że ledwo który Pleban abo Kaznodzieja był, któryby iego Postyllę nie miał: a Katholikom wszystkim, Postyllę heretyckie których się byli barzo ięli, z ręką wytrącił: dodawając do tego y inszych książeczek, o Mszy, o Czyściu, o Bostwie, aż y Nowy Testament y Psalterz wydał. To gdy on ku chwale Bożej, dla peratowania ludzi zawiedzionych czynił, upodobał go sobie, świętęj pamięci Król Stephan, rozumiejąc go być godnym, aby przezeń Siedmigródzką ziemię, do wiary katoliickiey przywrócił, y kościoły naprawił. Gdzie w pośród heretyków, w pracach y kłopotach ustawicznych, wielkie spory z przeciwnikami wodząc, Kollegia katoliickie założył, które y do tego czasu stoją. W tych przedsię zabawach swoich y trudnościach, to myślił, iakoby wielom był pożyteczniejszy, y wziął to był przed się, aby Biblią wszystkę na Polski ięzyk przełożył: co mu też Pan Bóg zdarzył, że swoiey żądzy dosyć uczynił: y dokonczywszy wszystkiey Biblię, przyjechał do Krakowa, dając inszym Theologóm sub censuram, aby sie corychłey do druku podało. Ale niż się zgotowało, P. Bóg wezwać go z tego świata do siebie raczył: chcąc mu bezwątpienia, po tych pracach odpocznienie y po wysługach zapłatę iako sprawiedliwy sędzia oddać. Wszakże acz umarł oto przedsię wieczną po sobie pamiętkę, y iakoby ostatni płód nauki y dowcipu swego zostawił: którego nie godziło się z nim zagrześć, ale skoro Theologowie na to naznaczeni przeżyźrzieli, y z Łacinską Vulgatą znieśli: zaraz iako narychłey być mogło na świat wydałemy: rozumiejąc iż iako wszyscy téy Biblię z wielką żądzą oczekiwali, tak ją z radością przyjmą. A ieśli za żywota dla wielkich cnot y nauki wielkiey, y sam Author y pisma iego były zawždy wdzięczne: daleko więcéy teraz kiedy już z Panem Bogiem w chwale wiecznéy przebywa, miłsze byćdź maia. Nie mogę przepomnieć, co y sam nieboszyk zawždy wysławiał wielką łaskę, Jasnie oświeconego Pana, Księdza Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Primasa Koronnego, Pana y dobrodzieia naszego, który z upominaniem y nakładem swoim dotego pomógł, aby księga tak pożyteczna y kościołowi Bożemu potrzebna iako narychłey wyszła. Za co niechay Jego M. Pan Bóg wieczną zapłatą będzie. A tobie Czytelniku łaskawy, niechay Pan Bóg da serce szczeré y nabożne do rozmyślenia zakonu Pańskiego we dnie y w nocy. W Krakowie u S. Barbary, dnia 24 Augusty, który iest S. Barthłomieia, od Narodzenia Pana y Boga naszego M. D. XCIX.

STANISŁAW KARNKOWSKI

Z Łaski Bożej Arcybiskup Gnieźnieński

L. N. Primas Koronny, y Pierwsze Książę:

Czytelnikowi Łaski Bożej.

Kto sobie często na pamięć przywodzi té czasy y dawniejsze, a pilnie uważa, iako Bóg wszechmogący, acz zawsze od początku, ale nawięcej w tym wieku od narodzenia Pana Zbawiciela naszego szesnastym, kościół swój rozmaitemi a wielkimi trudnościami nawiedzać, y zaśię do ich ułaczenia y zniesienia dżiwné a różliczne drogi, y sposoby ukazować y podawać raczył: Zdziwić się musi niedościgłéj mądrości y opatrności iego: a przypatrując się niezmiernym y nieprzebranym skarbóm miłosierdzia iego, musi z Prorokiem S. zawołać a dziękować: Panie zastępów, któż podobny tobie! Możliys iest Panie, a prawda twoia około ciebie. Tyś poniżył pysznego iako zranionego, mocą ramienia twego rozproszył nieprzyiacioly twoie. Podniósł się był, upatrzysz okazią y pogodę do złego, on nader pyszny, a główny nieprzyaciół ludzki, oburzył się na dom Boga żywego: zatrzęsął nietylko dachem y ścianami, ale też y fundamenty iego, chcąc go z gruntu wyrócić i zniszczyć, wzniecił ciężkie a iadowite kacérstwa trzech sekt główniejszych, Confessionistów, Sakramentarzów y Nowochrzczeńców, których się płasczykiem niezliczone insze błędy y kacérstwa pokrywają: które acz sobie przeciwné, iednak w tym zgodne są, że wszystkie iakoby zprzysiagły się na wiarę S. powszechną Rzymską, mocą wszystką iadą y szturmiają. Do tego nasiał tenże nieprzyaciół szkodliwego kąkolu niezliczonych złości, zbytków, abusuum, y na wszystko złe rozpusty. Zepsowane obyczaje nietylko świeckich, ale y duchownych, tym większą błędóm y kacérstwóm drogę czyniły. Bo iako powiedział Apostoł S. (1 Tym. 1). Niektórzy odrzuciwszy dobre sumnienie, wiarę utracili. Niektórzy ndawszy się za chciwością, od wiary zbłądzili. W tymże wieku, za mały czas, moc Turecka wielką szkodę uczyniła, wiele królestw y państw sobie podbiła, w których wiara chrześcijańska barzo uciśniona iest. Na większy żal kościoła Bożego, odstąpiły od niego niektóre narody, królestwa y księstwa w Europie: udały się swowolnie, wrzкомо do szczeréy a reformowanéy religiiéy, a ono według prawdy do niezbożności, do życia rozpustnego, do sprosnych a dawno przed tym potępionych kacérstw.

Wszakże iednak Pan wszechmocny, w prawdzie swéy nieodmienny, iako się obiecał z kościołem swym

aż do skończenia świata mieszkać: tak w téj ciętkości iego nie opuścił go, ale mocą ramienia swego rozprószył y rozprasa nieprzyjacioly iego, y cuda wielkie przed oblicznością wszech narodów ukazał. Co się z tych przynajmniej dziesiąci znaków łaski y szczodrości iego okazać może.

Bo naprzód, przeglądając opatrnością swą Bożką, co się z tych żalosnych czasów z kościołem iego dziać miało, wzbudził na początku wieku tego, dwa możnych a przewatnych katolickich Monarchów, Ferdynanda Hiszpańskiego, y Emmanuela Portugalskiego króla, którzy przez Amerika Wespucynusa, Chrystopha Kolumba, Piotra Alwara, y insze ludźie przemyślné y dzielne, Indyjskie y nowego świata wielkie, mocne, a nigdy przedtym niesłychane narody, wyspy, y królestwa, na wschód słońca y zachód daleko odległe, nalezli, do przepowiadania Ewangelii otworzyli, y po większą częśći sobie zholdowali.

Drugi znak łaski Bożej kościołowi okazywany, stał się znaczyć: W roku Pańskim, tego wieku dwudziestym, spadła z nieba na ziemię gwiazda (iako Jan S. w objawieniu swym widział, y potemaym czasem podał), to jest Marcia Luther nieszczęśliwy, stan zakonny z życiem swowolnym a nierządym, y profesją czystości z wszetęczeństwem y świętokradztwem odmieniwszy, gdy upornie przy swych błędach stał, od Leona Papięza tego imienia dziesiątego, za heretika osądzony, stał się naczyniem szatańskim, przesłańcem Antychrystowym, y pomienionych tego wieku sekt y kacerstw głową y patriarchą iawną a żalosną przeciw kościołowi bożemu wojnę podniósł. Lecz Pan niebieski y w tym niebezpieczeństwie oblubienice swéj nie zapomniiał: ale iako niegdy przeciw Ariuszowi Athanazego, przeciw Nestoriuszowi Cyrilla, przeciw Jowinianowi Wigilancynszowi y Elwidiuszowi Arcykacerzom, Hieronyma: przeciw Manicheyzykóm y Pelagiuszowi Augustyna: przeciw innym heretóm kacerskim wiary świętęj nieprzyjaciółom inné sławne obrońce, iakoby na harc y czoło wystawiał: tak tegoż czasu, kiedy Luther na kształt furii piekielnéj z orszakiem nieubożego towarzystwa, kościoła powszechnego stateczność wąlił y psować począł, Ignacego Loiole Societatis Jesu przodka y fundatora iako mężnego kościoła swego obrońcę, wzbudzić raczył: aby on sam siebie y syny swoje przy drugich w kościele Bożym wiernych robotnikach, murem domowi Bożemu, przeciw gwałtom: nacierających nieprzyjaciół, zastawił: aby nauką y pobożnym żywotem ich wiary od heretyków bronił: a między pogany ię wszepił y szerzył, iakoż gdziekolwiek ta Societas między heretiki miejsce ma, znaczny pożytek na pomoc Bożą czyni. Abowiem iż tu opuszczają pracę ię między katoliki pożyteczną, w rzeszy Niemieckiej, w Niderlandzie, w Czechach, we Francii, w Anglii, w Węgrzech, tu u nas w Polsce, w Prasiach, w Litwie, w Rusi, w Infantciech, y indziej gdzie kacerstwa wolnie plują. Wiele ludzi w wierze osłabiałych, nauka, pisanie, rozmowy y kazania ich pokrzepiły, chwiejących się ratowały, upadłych podźwignęły, błędnych na prawą drogę przywiodły, do czego téż młodzi w ich szkołach ćwiczenie y w pobożność zaprawowanie wiele pomaga.

Co się zaś tćnie szepienia, y rozszerzenia wiary świętęj w onych dalekich nowo nalezionych, a Boga nieznających krajach Indyjskich y świata nowego, acz tam Bóg wszechmogący na tę znamienitą pracę rozmaitych zakonów robotniki, y insze słowa swego y Sakramentów szafarze posyłać raczył: gdzie téż już na wielu miejscach Arcybiskupi y Biskupi postanowieniami swoimi Diocezes y kościoły rozdzielone mają: jednak pod tymże czasem, gdy tu u nas w Europie rozmaite kacerstwa górę biorą, tam téż przereczona Societas żołnierzów swych wyprawie niezaniechała: y podźwignęła w zachodnej y wschodniej Indii, z wielkim pożytkiem dusz tam tych ludzi, tak żyją, że ani dzikich narodów srogością, ani własnych towarzyszy przed oczyma swemi krwią wylaniem: ani żadnymi trudnościami, od przepowiadania Ewangelii odstraszyć się nie dadzą. Gdy tedy tu w naszey Europie nieubożni kacerze Bożkie y ludzkie prawa gwałcą: gdy kościoły łupią, klasztory palą, krzyże Chrystusowe y Świętych obrazy burzą, świętości niszczą, y od Stolic Apostolskich odstępują: tym czasem w onych odległych daleko większych krajach, nowe kościoły prawdziwemu Bogu budują, krzyże na cześć y chwałę Boga ukrzyżowanego, y obrazy świętych, dla pamiętki y naszladowania ich stawiają, do świętości uczącają, Biskupa Rzymskiego, Chrystusowym namiestnikiem y Piotra S. sukcesorem być wyznawają, y onego w uczciwości przystoyné mają. Co się w roku tego wieku 85. dnia 23. Marca z wielką prawowiernych poćiechą iawnie pokazało: kiedy z barzo dalekich krajów Japońskich, dwu królów chrześcijańskich y książęcia jednego: posłowie, trzy lata w drodze morzem y ziemią strawiwszy, Grzegorzowi trzynastemu posłuszeństwo z wielką uczciwością y pokorą oddawali.

Trzeci znak łaski a szczodrości Bożkiej przeciw kościołowi swemu ten jest: Potrzebował tenże kościół dla utwierdzenia wiary świętęj, dla wykorzenia błędów niezliczonych, y kacerstw co dzień się więcej szarżących, y dla naprawy obyczajów tak duchowienstwa, iako y gminu chrześcijańskiego, synodu abo seymu duchownego generalnego chrześcijaństwa wszytkiego: y ten z łaski a opatrności Bożkiej, za pilnością y staraniem Pawła tego imienia trzeciego, Pastęza tegoż kościoła nawyszego, w Trydencie był zwołany, y w roku tego wieku 45. dnia 13. Grudnia, zaczęty, za Juliusza trzeciego prowadzony, a potym roku 63. dnia 4. Grudnia, za Piusa czwartego na stolicy Piotra S. siedzącego, szczęśliwie iest skończony. Na który od Ojców tam zgromadzonych 255. wiele błędów kacerskich potępionych, wiele rzeczy znamienitych, y chrześcijańskich Rzeczypospolitęj zbawiennych iest postanowionych. Ale osobliwie nauka o grzechu pierworodnym, y naszym usprawiedliwieniu, y o siedmiu Sakramenciech, a nawięcej o przynadostoiniejszey ciębie: krwii Pańskiej świętości, tak iasnie iest podana y wyłożona: błędy téż przeciwné ukazane y potępione, że się od tego czasu gęby kacerskie o tych artykułach przeciw kościołowi katolickiemu zdadzą być zawarte: a między sa-

młemi adwersarzami o tychże artykułach opinie y błędy nieprzeliczone, swary nieznośne, y zaiętrzenia nieublagane, tak powstały y zmocniły się, że im nigdy, aż się same sekty w niwecz obróć (iakoż już niszczą) końca nie będzie. A iż do skazy wiary y dobrych obyczajów, czytanie bez brakowania ksiąg, a nawięcej heretyckich, przeciw wierze, y inszych o rzeczach marnych a plugawych, abo próżnych y dwornych, wielką częstokroć okazały y przyczynę dały. Na jakich księgach żeby się katolicy znali, y wszelakich jądów y zaraży w nich ustrzec się mogli: Pius czwarty, y Concilium Ś. Trydentskie ludzie pewnie na to naznaczyli, którzy nauki y sposoby pewnie do uwiarowania szkodliwych ksiąg potrzebne spisawszy, rejestr autorów tychże ksiąg, y inszych, którzy zataiwszy imienia swé, szkodliwie co y zaraźliwie pisali, uczynili. A iż takich ksiąg y autorów po Trydentskim Concilium barzo wiele przybyło, tenże rejestr, szórzey napisany, za rozkazaniem Syxtusa piątego y Klemensa dzisiejszego, z wielkim pożytkiem wiernych Bożych niedawno w druk jest podany.

Czwarty znak łaski Bożey kościołowi okazywany, ztąd się pokazuje. Zatrząsali nazbyt, y przechwalali się kacerze tych czasów, umiejętnością Pisma Ś. a nawięcej języków Hebrajskiego y Greckiego, księgi święte starożytnego y nowego testamentu wrakomo z Żydowskiego y Greckiego języka, a ono raczej z mózgu swego wicherowatego, według zdania własnego, częstemi a rozmaitemi y niezgodnemi, na Łaciński język y insze przekładami, odmienianiem, przydawaniem, uymowaniem, głózwaniem, do swych kacerstw naciąganiem, dziwnymi censurami y szacunkami swemi srodze psowali, szpeciły, y w lekkie poważenie do pospolitego człowieka przywodzili. Temu zabiegając ci, którym należy staranie o wszystkiey owczarni Pańskiej, po wydaniu trochę przed temi kacerzami Biblii trzema językami, Żydowskim, Greckim, y Łacińskim, przez Franciszka Ximeniusa Arcybiskupa Toletanskiego: y po drugim tychże ksiąg wydaniu, przez Ariasa Montana, y insze ludzie uczone, za powodem y nakładem króla Hiszpańskiego, z przydaniem wykładu Chaldejskiego starożytnego zakonu, a textu Syryackiego nowego testamentu, y z przyczynieniem wielu rzeczy do zrozumienia Pisma Ś. potrzebnych: po tych edycjach ksiąg świętych, Pastérze kościoła powszechnego starali się aby rozmaicie zfałszowane, iako nalepiły y naszczerzły w druk były podane.

Miedzy translacjami pisma starożytnego z języka Żydowskiego, przekład siedemdziesiąt y dwu tłumaczów, napierwszy, y w największej zawsze powadze był, tak w kościołach wschodnych, iako y w zachodnych. Tego nietylko Doktorowie kościelni nastarszy: ale też sam Pan Christus y Apostołowie przywodząc Proroctkie y z Psalmów świadectwa, używali. Lecz abo samą dawnością, abo przepisywających y drukujących omyłką, abo źle poprawiających śmiałością, y nieostrożnością, aby z rozmaitych przekładów Greckich, których się potym namnożyło, słów niektórych wtrąceniem, abo nakoniec przewrotnością y złością nieprzyjaciół kościoła Bożego, y dla inszych przyczyn, na wielu miejscach dziwnie był pofalszowany, y popsowany. Ale nie dawno za pomocą Bożą y staraniem Stolicy Apostolskiej, z wielką w Piśmie Ś. y w przedniejszych językach biegłych ludzi pilnością, przydawszy warietatem lectionis, stosując też exemplarze między sobą nastarsze, które nablizy do źródnia języka Żydowskiego przystępowały, y przyczyną poprawy téj ostatnijszey edycyi, iako nadoskonalsza być mogła oznaymwszy, tak Greckim, iako Łacińskim językiem osobno znamienicie w Rzymie jest wydany.

K temu stary y w kościołach zachodnich dalej niż od tyśiąca lat zwyczajny Pisma Ś. Łaciński przekład, częścią przez Hieronyma Ś. ksiąg niektórych Pisma Ś. napisany, abo poprawiony, częścią iaki był zdawna zachowany, y przeto od Doktorów Ś. ^a (a. Greg. ep. ad Lean. c. 5) vetus, ^b (b. Hier. in c. 49. Is.) vulgata et ^c (c. Aug. l. 2. de d. ch. c. 14.) Itala translatio nazwany, (który według dekretu Concilium Ś. Trydentskiego (sess. 4.) miedzy wszystkimi Pisma Ś. translacjami w największym u wszystkich ma być poważaniem) acz od zacnych Akademii uczonych ludzi nie raz był poprawiony: jednak iż w tak wielkiej rzeczy żadna zbyteczna pilność niema być poczytana za staraniem Pastérzów kościoła powszechnego, począwszy od Piusa czwartego, aż do terażniejszego Klemensa ósmego, (który na to ludzie w Piśmie Ś. y w językach dobrze ćwiczone wysadzali y zewsząd co nawięcej nastarszych exemplarzów dla uznania textu nawłasniejszego zbierali) tenże przekład Łaciński z wielką pracą y pilnością, według Originalów Żydowskiego y Greckiego języka, iako mogło być nalepić przeczyściony, y do pierwszey sżyrości y zupełności swéj przywrócony, przed sześciu lat kościołowi Bożemu jest podany.

Piąty znak łaski Bożey przeciw kościołowi swemu ten być miemam. Po Bożym słowie tak pisanym, iako bez pisma ustnie kościołowi Bożemu podanym, pierwsze miejsce mają dekrety namiestników Pań Chrystusowych, y kanony abo ustawy Synodów generalnych kościoła wszystkiego, Po tych, postanowienia Synodów Prowincjalnych y inszych od Stolicy Apostolskiej potwierdzanych: za tymi sentencye abo mądre nauki y zdania Oyców Ś. y Doktorów kościoła Bożego ważność swą mają. Tych dekretów y sentencji po inszych zacnych a uczonych ludźlach, którzy się w teżyż pracy dawno przed tym obierali, wiele zebrał mąż wielkiej nauki, zakon Benedikta Ś. Gratianus, który żył przed 448. lat. To pożyteczne zebranie jego Decretum nazwane (z przydaniem Dekretów Grzegorza IX. y z inszemi do tego należącemi, iako jest Sextus Decretum, Clementinae et Extravagantes) w Akademjach chrześcijańskich, u tych zwłaszcza co się w prawie duchownym ćwiczą, w wielkiej powadze zawsze było: iakoż jest do zachowania kościelnéj karności y porządku barzo potrzebne. Jednak iż tak w samym textcie, iako w wykładzie do textu przypisanego, częste się omyłki y błędy znajdowały, za rozkazaniem Grzegorza XIII. od ludzi uczonych y pobożnych, którym poprawa

tych ksiąg z lecona była, znieśione y wyrzucone są, y tak corpus iuris Canonici, abo summa prawa duchownego, iako mogła byż nalepięć poprawiona, przed 15. lat na świat wyszła.

Szósty znak łaski Bożey kościołowi okazaney ten iest: Że za tegoż świętęj pamięci Grzegorza XII czynnością, po namowie y porozumieniu z pany chrześcianskimi, y z ludźmi uczonemi stała sie długo tym oczekiwana poprawa Kalendarza. A osobliwie wielkonocny czas, za którym idzie świat inszych rachmych święcenie, według biegów niebieskich, nieodmiennie iest postanowiony. Abowiem do obchodzenia cm przystoynego święta Wielkonocnego, według zdania Oyców S. y ustawy starodawnych pastérzów kościoła pwszechnego, y uchwały Synodu pierwszego Nicenskiego, trzy rzeczy są potrzebne: naprzód, żeby zrówna dnia z nocą, które iest początkiem Wiosny, zawsze na dzień 21. Marca (iako było za czasu tegoż Concilium Nicenskigo) przypadało, ktemu żeby upatrowany był dzień 14. pierwszego księżyca, to iest, pełnia, która abo na dzień pomienionego zrównania dnia z nocą, abo po nim zaraz przypadła, nie sie nieogładając na tą która przed tym, by téż y iednym dniem tylko minęła. A do tego, żeby za tą pełnią zaraz w pierwszy dzień niedzielny Wielkanoc chrześcianska była święconą: chybaby dzień 14. pierwszego księżyca, to iest, pełnia przypadła na Niedzielę, boby na ten czas dzień Wielkonocny do drugiey Niedziele pomkniony byż musiał żebyśmy sie z Żydami abo z Heretykami, którzy po Żydowsku dnia 14. pierwszego księżyca Paschę obchodzili, nie zgadzali. Te trzy rzeczy żeby napotym zawsze były zachowane, a nigdy sie nieodmienialy, dob opatrzone. Bo nietylko zrównanie dnia z nocą, które bywa początkiem Wiosny, na swe miejsce, iako by za czasu Concilium pierwszego Nicenskigo (od którego niemał dzieściąg dni, to iest, do 11. dnia Marc od onego Synodu, aż do czasu téy poprawy, w roku tego wieku 82. było ustąpiło wyrzuceniem dzieściąg d z Kalendarza przywrócone iest: ale téż żeby na potomne czasy, to zrównanie dnia z nocą, na którym wayko zawisło, z miejsca swego nieustępowało, pilnie to obwarowano y postanowiono: żeby od przyszłego roku 1600. który przestępnym ma-bydż, każdy potym rok setny, niebył przestępny (iako przedtym bywał) tyl czwartosetny każdy, żeby bywał bissextus abo prze-tępny, w którymby miesiąc Luty miał dni 29. Ktem żeby 14. dzień pierwszego miesiąca, według którego dzień wielkonocny ma byż święcony, na swe miejsce (od którego był więcéy niż cztermi dniami odstąpił) był wstawiony, y każdego roku niepochybnie był naleziony: a nadto, aby nów, y dzień każdy porządnie każdego księżyca na swym miejscu, według biegu niebieskiego, w czytaniu Martyrologium był mianowany: dla tego na miejsce złotey liczby, iakie przed tym był w Kalendarzu, mądrze wynaleziony cyclus abo liczba Epactarum, za której znajomością, pełnia wielkonocny y nów każdego księżyca, a zatym każdy dzień iego może byż naleziony y opowiadany. Tym sposobem kalendarz według biegów niebieskich, za łaską Bożą nieodmiennie w klóbę swą iest wprawiony.

Tenże Papież Ś. (iż téż to przypomnę co do opatrności Bożkiey y starania iego o kościele swym nale tak uprzejmie myślił o naprawie, zachowaniu y rozszerzeniu wiary katolickiey, że mało nie we wszystkie panstwach kacerstwem zarażonych, Seminaria dla ćwiczenia młodzieńców, nietylko w naukach wyzwolony: ale téż w wierze powszechnéy y w pobożności, przy szkołach Societatis Jesu wielkimi nakładami tu y owd pobudował y dochodami opatrował. A iżby wiarę świętą iako nadaléy y do krain barzo odległych rozszerzył: toż uczynił w Japonie, na wychowanie święto do Christusa nawróconéy młodzi Japońskiéy. Te Seminaria iako inszy successorowie iego, tak terazniejszy Clemens VIII. wielkiey mądrości Ociec Ś. szczerobliwóć swą, z wielkim chwałą Bożey pomnożeniem, zachowuje.

Siódmy znak łaski Bożey, przeciw kościołowi ten byż rozumiem: Do wykładu y zrozumienia Pisma do naprawy y zatrzymania wiary świętęj powszechnéy, do rozsądku y uspokoienia controwersiy y sporu około wiary, tak tych czasów, iako y inszych powstawiających, barzo potrzebne y pożyteczne czytanie pis Oyców Ś. starodawnych, tak Greckich iako y Łacińskich: którzy naukę Apostolską, tak na piśmie, iako bez pisma podaną, pilnie przeiawszay, y iako z czystych źródeł wyczerpnąwszy y spisawszy, potomnym czasoney wiernie dochowali, y drudzy ją krwią swą zapieczętowali. Te jednak pisma ich, abo iaszcze nie wszystkie na iawią wyszły, abo z Greckiego na Łaciński język nieszczerze przetłumaczone były, abo od heretyków l od niedbałych y nieumiejętnych Pisarzów y Drukarzów, abo od niepewnych correctorów, którzy dowcipowi swemu nazbyt ufaiąc, według zdania swego one poprawowali, srodze pofalszowane y popsowane były. Jednak łaską Pana wszechmocnego w tym wieku od uczonych Katholików, wiele ksiąg Oyców Ś., które przed tym niesłychane były, na świat wyszło: wiele z Greckiego języka wiernie przełożonych: wiele według starych exemplarzów znamienicie poprawionych.

Osmy znak łaski Bożey przeciw kościołowi swemu ten byż nayduję: Jako Luther y drudzy tego wielsektarze przeciw wierze starodawnéy, swowolnie mówić y pisać poczęli, tak sie ksiąg wiele niezliczonych; kacerstw, potwarzy, fałszów y bluźnierstw pełnych namnożyło, że sie (iako Jan S. w Obiawieniu swym widzi smrodliwym a prawie piekielnym dymem szkodliwéy a bluźnierskiey nauki ich, nietylko powietrze, ale słońce zaćmiło. Bo nie dosyć mieli przeciw kościołowi Bożemu, przeciw głowie widzialnéy, y przedniéyszy członkom iego, przeciw słowu Bożemu y Sakramentóm sromotnie pisać, ale téż przeciw słońcu sprawiedliwóć Panu Christusowi, y przeciw Trócy przenaświetszyć, iako wściekli y szaleni gęby swe y pióra rozpuści do ostatecznéy ślepoty y zapamiętania Boga, cnoty y wstydu ludzie wiedąc, żeby mówili, iako on niezbożn Niemasz Boga. Ale Pan z osobliwéy łaski a opatrności swéy, daleko potężniéysze woysko niż nieprzyiacie

skie, wzbudził pobożnych gruntownie uczonych, wymownych y niezwykłych żołnierzy swych, którzy się tym furiom piekielnym mężnie y statecznie słowy y pisaniem za kościół Boży zastawiając, tak ich naizady y ślily zwatłili, tak chytrości y fałszy wytknęli, że się ich upadku y zniszczenia, za pomocą Bożą w rychłe spodziewać możemy. Miedzy tymi, moim y wielu iuszych zdaniem, przodek ma Robertus Belarminus, Societatis Jesu Theologus, w tym roku S. R. E. Cardinalis: który tak uczenie y iasnie katolicką naukę czytelnikowi podaje, tak gruntownie y dostatecznie na wszystkie terazniejszych sektarzów znaczniejszych argumenty odpowiada, że księgi jego słusznie się zwać mogą: *Omnium controversiarum hujus temporis, de fide christiana corpus absolutissimum.*

Dziwiłby znak łaski y starania Bożkiego o kościele swym, ten iest: Przed kilkiem a dwudziestą lat Ministrantowie Magdeburscy Luteranowie Centurias kościelney historii pełne fałszów y błędów wydali. Przeciw tym pisali uczenie Alanus Copus, Gulielmus Eisengrenius, Petrus Canisius, Franciscus Turrianus, Conradus Brunus y inszy Katholicy. Ale nadostateczniy Caesar Baronius Kardynał, wydawszy do tego czasu *Octo annalium Ecclesiasticorum tomos.* W których począwszy od narodzenia Pana naszego, aż do sześciu set lat y daley, według porządku lat Pańskich, y namiestników od niego postanowionych, y według następowania po sobie Cesarzów Pogańskich y Chrześcijańskich, nie tylko co się każdego roku w kościele Bożym działo dowodnie y iasnie opisuje, ale też zdrady y fałszy Centuriatorum odkrywa, a zrzódła y postęпки prawdziwey, nie naruszoney, y nigdy nieustawiający kościoła Rzymskiego nauki z słowa Bożego, z tradicyi apostołskich, z Ojców S. którzy onych wieków żyli, y z inszych pisarzów Żydowskich, pogańskich y chrześcijańskich mądrze y z wielką pilnością a szczyrością ukazuje. Za co mu siła wierni Boży powinni. Nie wspominam tu, iako wiele tego wieku ludzi wielkiy nauki y pobożności, na wiele ksiąg Pisma S., a drudzy na wszystkę Biblią uczonę a głębokie wykłady pisali. Zamilczę na ten czas, iako wiele ozdobnych a gorących kazań, Homiliarzów y Postyl, y ksiąg rozmaitych do wzbudzenia nabożenstwa y ćwiczenia w cnotach świętych na świat wyszło. To pewna że ten wiek, acz w miłości Bożey nie tak podobno, iako dawniejsze gorący, ale we wszelakich naukach, y wynaydowaniu rzeczy nowych, a przed tym niesłychanych, zda się bydź *seculum ingeniis foecundissimum et eruditissimum.* A day Panie Boże, aby się też wiara S. cnota y miłość Boża, iako nauki y wymysły ludzkie rozkrzewiła.

Do naszey Polski przystępuję, która ma od Pana Boga nieposłedniysze dary swe, które tu za dziesiąty znak szczodroblowości jego kładę. Miała nie dawniejsze czasy (iż dalszych nie sięgam) mądrością, dzielnością, pobożnością y inszemi cnotami Panskimi wielkiego, u postronnych narodów sławnego, y wieczney pamięci godnego Króla Stephana: który (iż to tylko z wielu rzeczy od niego z wielką pochwałą uczynionych przypomnie) gdy czuynośćią swą, a mężstwem rycerstwa koronnego, za pomocą Bożą, tego dostał, co był nieprzyjaciel téy koronie odiał, o to się nawięcy starał, żeby w onych krajach, które częścią dla niewolstwa nieprzyjacielskiego, częścią dla odszcypienstwa y kacerstw barzo były zgrubiały y zdziczały, prawdziwą wiarę y chwałę Bożą przywrócił, a z religią y naukami wyzwolonemi ludzkość y obyczaje dobre wprowadził. Dla tego fundowawszy w Inflantciech Weudenskie Biskupstwo, Collegia też dla naprawy y szczepienia wiary powszechney, y ćwiczenia w pobożności y naukach wyzwolonych w Rydze, w Derptcie y w Połocku fundował y potrzebnym opatrzeniem nadał. Ma y teraz Polska Zygmunta III, Pana prawie Chrześcijańskiego, w wyznaniu y obronie wiary katolicki, gorącego, y o cześć a chwałę Christusa Pana z wielką chęcią y pilnością się zastawiającego, czego ludzi pobożne y tu, y gdzie indziy w niektórych wieku tego królach pragnęli. Ma też to królestwo z łaski Bożey teraz Biskupy w straży pasterskiej y dozorze kościołów, kapłanów, y owieczek swych czuynie y pilne. Z których niektórzy, wiedząc iako na dobrym ćwiczeniu młodych ludzi wiele chrześcijański Rzeczypospolitey, należy, Collegia fundowali y nadal. Drudzy, według postanowienia Concilium S. Trydentskiego Seminarium, z którychby uczeni a bogoboyni kapłani wychodzili, w Biskupstwach swych przy tychże Collegiach założyli. Drudzy Contubernia albo Bursy na wychowanie pewnego pocztu szlachciców chudszych y inszych ubogich, ale dowcipnych y pilnych młodzieńców nadal. Tych trzech rzeczy nam też Pan wszechmogący z dobroci swéy dokonać, y doczekać dać raczył. A nietylko duchowni, ale y świetcy zacni ludzie z miłości ku Panu Bogu y oyczyźnie swéy, toż na wielu miyscach z wielką sławą swą, uczynili.

Sprawić też to raczył Pan z łaski swéy, że niedawniejsze czasy kościoły Ruskie obrzędu Greckiego, do społeczności Kościoła Rzymskiego po więtszoy części przystąpiły, y przez posły swé (iż temu czwarty rok) posłuszeństwo terazniejszemu namiestnikowi Christusowemu Clementi VIII. oddały. Co niech Pan wszechmogący w nich utwierdzi, a insze którzy ieszcze przy uporze swym stoia, niech Duchem swym oświeci.

Naostatek miała Polska nawięcy w tym wieku, y ma ieszcze za łaską Bożą, wiele ludzi nauką y cnotą sławnych. Miedzy tymi był Hosius Kardynał, światłość y ozdoba imienia Polskiego: którego wiary powszechney wyznanie, y insze księgi z taką chęcią od postronnych narodów są przyięte, że ie nietylko trzydzieści y dwa kroć w przedniejszych miastach Chrześcijańskich, ieszcze za żywota iego, drukowano: ale też na Niemiecki, Francuski, Włoski, Flanderski y Polski ięzyk są przełożone. Mamy y inszych ludzi wielce uczonych rozmaite księgi, tak Łacińskim, iako y Polskim ięzykiem, drukowane. Przeciw sektom kacerzkim, które tu u nas plużą, wiele ich znamienie pisało. Drudzy historye świętych, wszelakich cnót y świętobliwości przykłady, y insze księgi do nabożenstwa y pobożnego życia pomocne wydali. Są też postille kilku autorów y kazania naszym ięzykiem uczenie y bardzo pożytecznie miedzy ludzkie podane. Mają teraz, co Łacińskiego ięzyka

nierozumieją, czym się dobrze zabawić: mają z kąd się y sami wiele dobrego nauczyć, y drugie do dobrego przywieźć mogą. A daj Panie Boże, aby czytaniem więcej, niż piciem, abo inszemi próżnemi, a szkodliwemi rzeczami czas, nad który niemasz nic droższego, trawili. Mnieyby złego w Rzeczypospolitey było, y mielibyśmy do wszego dobrego ludzie sposobnieysze, y mędrsze.

Gdy tedy tak hojne dobrodziejstwa, które się tu namieniły, y insze od Pana wszechmocnego kościołowi jego, acz zawsze, ale osobliwe w tym wieku uczynione u siebie zważam: wstrzymać się nie mogę, abym poćiechy y wesela, które ztąd odnoszę, oznaymić, y iego Boskiemu maiestatowi dziękować nie miał, że za iakięgożkolwiek przełożenstwa mego kościołowi swému (który dla iego lepszego rozmaicie doświadczać, y częstymi trudnościami nawiedzać zwykł) tak wielkich darów y poćiech szcudrobliwie y łaskawie użyzyć raczył. Proszę też y upominam Ich M. X. Arcybiskupy, Biskupy, Prelaty, Kaznodzieie, Plebany, y wszystko duchowieństwo aby tych darów Bożych, które z skarbu mądrości y szcudroblowości swęy na kościół wylał, pospołu zemną wdzięczni byli, w nich się kochali, y w rozmyślaniu a pełnieniu zakonu Bożego y powinności swęy, którą każdy na sobie nośi, pilnie się obierali: aby onę korony wiecznēy, która wiernie pracującym w winnicy Pańskięy obiecana iest, dostąpili.

A ponieważ teraz między ludzie wychodzi Biblia abo Księgi Pisma S. Starego y Nowego testamentu, przekładu Doktora księdza Jakuba Wuyka Theologa Societatis Jesu, w ięzykach Żydowskim, Greckim y Łacińskim biegłego, kościołowi Bożemu dobrze zasłużonego: który nietylko Postille dwie, większą y mnieyszą Polskim ięzykiem, ale y wiele ksiąg inszych na obronę wiary powszechnęy, przeciw heretykom pożytecznie wydał: ten przekład po śmierci iego, od ludzi uczonych dobrze przejrzany, y z dokładaniem textu Hebrayskiego y Greckiego, według przyięty od kościoła edyciey Łacińskięy którą zowiemy vulgatam et veterem, niedawno z rozkazania Pasterza nawyszego Klemensa VIII. wydany, z pilnością poprawiony nad insze przekładania approbujemy y zalecamy. A pilnie upominamy, et autoritate nostra primatiali sub Censuris Ecclesiasticis et anathemate zakazujemy: aby wierni Boży przekładów Biblii Polskich, w Brześciu Litewskim, y w Nieświeżu od Nowowierników wydanych: y Nowych Testamentów, od Secluciana, Czechowica, Budnego, y od inszych heretyków przełożonych, iako kacérzkich y przewrótnych, wierze świętęy powszechnęy y pobożności szkodliwych, z pilnością się strzegli. A to raczey przełożenie, iako katolickie, pewnieysze, y od Stolicy Apostolskięy pozwolone, umysłem dobrym, z pokorą y boiaźnią Bożą czytali: aby ztąd y sami w prawęy wierze, y miłości Bożęy rośli, y bliżnym swym ku zbudowaniu byli.

§ 8.

O Pismie Świętym, y o potrzebie, zacności, y pewności iego.

Co od początku świata Pan Bóg z dobroci swoięy wielkięy, mądrze y wszechmocnie czynić y mówić raczył, y do konca ieszcze czynić będzie: to rozmaici pisarze na różnych miejscach y różnych czasów będący pilnie y dostatecznie z natchnienia Ducha S. spisawszy, w iedne iakoby księgę zebrali. Y to my zowiemy *Pismem Świętym*, a Augustyn zowie ie często *Księgami Bożemi*: czego Grzegorz S. y Theodoretus tę przyczynę dają: iż ięzyki y ręce tych pisarzów były iakoby pióra Ducha S. za którego natchnieniem y osobliwą sprawą to wszystko wypisali. Zowiemy ie *Słowem Bożym*, nietylko iż Boskie rzeczy y mowy w nim są opisane, ale iż z Bożego objawienia iakoby z ust Bożych poszło y iest napisane. A pospolicie zowią ie z Grckiego, *Biblia*, to iest, *Księgi*, iż nad wszystkie inne księgi, y nad wszystkie Bibliotheki, za napotrzebniejsze, nazacnieysze, y napewnieysze, mają być od wszystkich poczytane.

Potrzebnieyszych żadnych ksiąg nie było nad té, by tym sposobem zabiezał Pan Bóg błędóm y fałszóm ludzkim, dawszy im na pismie to, co chciał do wiadomości wszystkich podać. Ten iest obyczaj Boży, iż każdego rządzi, iako czyia natura potrzebuie: a iż człowiek z duszę y ciała iest złożony, y łatwiey cielesne niż duchowne rzeczy poymuiemy: natura tego nasza potrzebowała, abyśmy przez smysły cielesne, rzeczy się duchowych y niebieskich uczyli. A tak nie wszystkich pospolicie przez wewnętrzne natchnienie Bóg uczy, coby mianowicie wierzyć, y coby zosobna czynić mieli, ale przez słowa y litery zwierzechnie, które widzimy, czytamy, y słyszymy, nas naucza. Z onego miasta niebieskiego, od którego pielgrzymuiemy (mówi Augustyn S.) te listy nam przyszły, y te są od Boga pisma które nas upominają, abyśmy dobrze żyli. Co iest pismo święte, (mówi też Grzegorz S.) iedno list Boga wszechmogącego do stworzenia swego. A choćia niektórzy iako Moyżesz, Dawid, Izaiasz, Piotr, Paweł, Jan y niektórzy inszy, od samego Boga z objawienia iego, prawdę wszystkę poięli: nie dla tego wszyscy inszy ludzie, ani pisma, ani Doktorów niepotrzebują. Bo a zaż wszyscy Apostołami, a zaż wszyscy Prorokami? aza wszyscy Doktorami? mówi Apostoł S. *1. Kor. 12. ver. 29.* Dosyć nam żeśmy zbudowani na fundamentach Apostolów y Proroków, którzy nas y przepowiadaniem y pismem swoim uczą: a oni zbudowani wspieraiają się na onym nawiętszym węglowym kamieniu Jezusie Chrystusie. Przetoż bezrozumnie czynią owi, z Nowochrzczeńskięy szkoły, którzy porzućiwszy Pismo S. za jakimśi duchem fałszywym y nieprawdziwym idą, to tylko czyniąc y wierząc, co im duch iakiś, pewnie niedobry, natchnie. W czym nas Augustyn S. przestrzegając tak pisze: Strzeżmy się takich pokus pysznych y szkodliwych, a wiedzmy iż y Apostoł S. Paweł, choćia głosem Bożym strącony: wszakże do człowieka posłany aby Sakra-

menta przyjął y z kościołem był ziednoczon: także y Korneliusz setnik od Anyoła iest Piotrowi oddany, od którego nie tylko Sakramenta wziąć, ale y co wierzyć y czynić, miał sie nauczyć.

O pewności też tych ksiąg tak trzymać mamy, iż prawdziwszych y pewniejszych nad té same niemasz. Tak mówi o tym Dawid: Początek słów twoich, Panie, prawda: bo to ma być początek wiary naszey, iż wszystko co w tych księgach iest, prawda, a prawda nieodmienna, iaki iest Bóg. To naprzód świadczą prorocтва w tych księgach wypisane, które że sie wszystkie wypełniły, y do tego czasu wypełniaią, niemożem inaczej rozumieć (pisze Augustyn S.) iedno iż to wszystko, co w Pismie S. przepowiedziano, prawda, ponieważ na oko widziemy że sie prawdziwie ziściło. Świadczy o tym y niesłychana zgoda, y iakoby nieiaka zмова wszystkich tych pisarzów, którzy na różnych miejscach, różnemi języki te księgi spisali, tak zgodnie że sie nie zdadzą być różni pisarze, ale iednego pisarza różne iakoby pióra, któremi Duch S. pisał. Ale y sam P. Bóg około nich opatrnością swą, pewność ich y godność wyświadcza, który ich od psowania y gwałcenia często bronił. Gdy sie dziwował Ptolomeusz król, czemu ksiąg świętych ani Historykowie, ani Poetowie nie wspominają, Demetrius Phalerius odpowiedział, że to pismo iest Boże, y od Boga dane: przetoż kiedy kto obcy te księgi chciał wertować, od Boga karany musiał porzucić. Y przydał: iż Theopompus nieiaki, chcąc niektóre księgi mową Grecką ozdobić, zaraz iakoby od rozumu odszedł, y przedsięwzięcie opuścić musiał. Theodorus też który Tragaediae pisał, iż z Pisma S. chciał coś do fabuł swoich przyłożyć, zaraz na oczy olsnął, zaczęł wszystkie zaniechał. Naostatek toż świadczy niezliczona moc cudów Boskich, które Pan Bóg po wszystkie wieki czynił, na potwierdzenie tych rzeczy, które się w tych księgach zamykają. Prawdziwie tedy powiedział Dawid: Duch Pański mówił przez mię, y mowa iego przez język mój. Prawdziwie y Piotr S. Duchem, prawi, święrym natchnieni, mówili święci Boży ludzie; także y Paweł S. Wszelkie pismo od Boga natchnione. Prawda y to co mówili wszyscy Prorocy powtarzając: To mówi Pan.

§. 9.

Jako ma być czytane Pismo Święte.

Inaczej powiedzieć niemożemy, iedno iż czytanie Pisma S. iest podczas dobre y pożyteczne: podczas też złe y bardzo szkodliwe: bo samo tych wszystkich wieków doświadczenie, nam to pokazuje. A z kąd inąd to wszystko cokolwiek iest w kościele Bożym dobrego, iedno z czytania y przepowiadania Pisma świętego? Wszelkie pismo (mówi Apostoł S) od Boga natchnione, iest pożyteczne ku nauczaniu, ku strofowaniu, naprawieniu y ćwiczeniu w sprawiedliwości, aby człowiek Boży był doskonały, ku wszelkiej sprawie dobrej wyćwiczony. A z drugiey strony, z kądże inąd wszystkie błędy, fałsze, kacerstwa w kościele Bożym, iedno z nieporządnego czytania tegoż Pisma świętego? Musiałby barzo ślepy abo niewstydlivy być, ktoby tego zaprzął: gdyż ile heretyków od tego czasu było, wszyscy swoje błędy z Pisma S. źle wyrozumianego wyczerpnęli. Cóż za przyczyna tego? Niemożem w tym Pisma S. winować, bo wierzymy, iż dobrze y z natchnienia Ducha S. iest napisane: Któż tedy winien? Piotr S. na to odpowiada, iż ci sobie winni, którzy nieuczeni y nieumiejętni będąc, pisma wykręcają ku swemu własnemu zatraceniu. Przyczyna lepak dla której ci nieukowie błędzą w wykładaniu Pisma S. ta iest, którą tamże Piotr S. napisał: Iż iako w pismiech Apostolskich, tak y w inszych niektóre rzeczy trudne są ku wyrozumieniu. Czytając bowiem iedne listy Pawła S. czemu ich nie wszyscy iednako rozumiemy? iedno iż wiele rzeczy w nich trudnych do wyrozumienia. A toby samo miało przezwyciężyć wielki upor y niewstyd heretycki, którzy śmieją mówić, przeciw iasnym słowom Apostolskim, iakoby Pisma S. łatwie być miały do wyrozumienia. Jestci wprawdzie w Pismie S. siła rzeczy łatwych ku wyrozumieniu, iako sie niżey powie: ale wielka też często iest trudność tak w rzeczach samych iako y w słowach Pisma S. Podczas rzeczy trudne y głębokie słowy też trudnemi opisują: iaki iest początek piérwszych ksiąg Moyżeszowych, y siła w Objawieniu Jana S. y u Ezechiela Proroka: gdzie iakoby umyślnie o rzeczach skrytych y głębokich mówiąc, słów niewłasnych y trudnych używa. Podczas też acz rzecz sama nie iest trudna, ale przecię mową y figurami iest zaćmiona; takie są opisanie nauk rozmaitych do naprawy ludzkich obyczajów, y zaprawieniu w cnoty rozmaite należących w zakonie pod figurą pokarmów, Ceremoni, y obrzędów różnych: gdzie przykazania o wystrzeganiu sie grzechów, w znakach y ceremoniach są zakryte. Siła też przepowiedziano od Proroków o Chrystusie o kościele, o wezwaniu pogan, o odrzuceniu Żydów, co wiemy że sie wypełniło: ale niżli dościgniemy własnego sensu słów prorockich, wielka bywa koło tego praca: dla tego iż nieiasnie, ale iakoby co inszego mówiąc, takowe rzeczy podczas wtrącają. Często sie trafia że słowa są iasne y do wyrozumienia łatwie: ale rzeczy saméy głębokość, i skrytość dowcip człowieczy przewyysza: do tego należy, co Chrystus Pan Apostołom na ostatniéy wieczérzy mówił, o swoiey y Oycy swego istności, o Ducha świętego własnościach y pochodzeniu. Co bowiem na same słowa weyrzawszy, mógł prościéy y łatwiej powiedzieć, na przykład mówiąc, iako co o Duchu S. mówił? On mię uwielbi iż z mego weźmie: bo nie będzie mówił sam od siebie, ale co usłyszy będzie mówił. Ale cóż do wyrozumienia mogło być głębszego? Tymże sposobem wszystkie początek Ewanieliéy Jana S. gdzie słowo u Boga, y Bóg słowo y słowo ciałem sie stało, czytamy. Takowych rzeczy siła iest w liściech Apostolskich bardzo trudnych, iż uczą wiele rzeczy naszemu smysłowi nowych, wysokich y dziwnych, a chocia sie nam do poięcia schylają, y słów iako nałatwiejszych mogą używają, kiedy o łasce, o zakonie, o wierze y usprawiedliwieniu, o Bóstwie Chrystusowym, o grzechu, o przejrzeniu Bożym, o wolności woléy naszey, o czaściach ostatecznych mówią: wszakże dla słabé-

go dowcipu naszego, nie prawie do końca takich tajemnic poymuiemy. Y tak dziwnie Pan Bóg pismo swoje sprawił, iż iako niemasz tak prostego, któryby pokornie y wiernie czytaiąc, czego sie nie nauczył: tak też niemasz żadnego tak bystrego rozumu, któryby wszystko w Pismie S. miał pojąć y zrozumieć: mówi to o sobie Augustyn S. iż wigcý tych rzeczy w Pismie S. których nierozumiał niż tych, co rozumiał. Dla czego Pan Bóg chciał pismo swoje mieć tak trudne, a kto sie z nim o to będzie gadał? tak mu się podobało, dosyć nam na tym, wszakże krótko y mądrze Pan Chrystus na to odpowiedział: Wam dano iest wiedzieć tajemnice królestwa Bożego, a drugim w przypowieściach, aby widząc nic niewidzieli, a słysząc nie rozumieli. Gdzie naprzód odrzuca pyszne y hardé, którzy w Pismie S. niegodnie gmérać chcą, o takich powiedział: Nie daycie pereł psom y świniom. Świadcami tego są oni Pharyzeuszowie, którzy słowa Boże w bluźnierstwo obracali y teraz heretycy truczną biorą, zkąd zbawienne żywota nauki brać mieli. Dla tych y takowych pysznych ludzi, Bóg swoje tajemnice w Pismie S. zakrył, aby ich nigdy nierozumieli.

Jakoż tedy ma sobie wierny chrześcianin postąpić, aby Pismo S. dobrze bez fałszu y błędu rozumiał? Izali dosyć na tym, kiedy zna litery y sylaby, y umie dobrze czytać? Taką iest duma hereticka, którzy przeczytawszy kilka słów w Biblii, nauczywszy się też mianować kilka Rozdziałów Pisma S., tak o sobie mniemają, że iuż wszystko pismo nalepiły rozumieją: a jeśli ieszcze które słowo żydowskie abo greckie umieją, iuż sie nad wszystkie Doktory wynoszą. Aleć insza iest czytać, a insza to co czytasz rozumieć: czytałci y on dworzanin królowej Kandacki, a czytał po żydowsku dobrze, a przedsię nierozumiał co czytał, y owszem zeznał: A iako, powiada, mogą rozumieć, jeśli mi kto nie ukaże: aż kiedy mu Philip S. pokazał y wyłożył, dopiero wyrozumiał y uwierzył. Umiełi y uczniowie Pańscy dobrze po żydowsku, a przedsię Pan Chrystus wykladał im pisma, y aż im otworzył smysły nierozumieli. Czytaią y dzisiaj Żydowie, a wždy nie wiedzą, co czytaią, ani sie wiary chrześciański doczytać mogą. Czytaią y teraz heretycy wszyscy, tak Luteranowie iako y Kalwinistowie, a ieszcze wigcý Nowochrzczency, a przedsię sie iedny wiary doczytać niemogą, y mało sie coś wigcý niż Żydowie doczytaią: y owszem przez to czytanie, od wiary chrześciański do Żydów przystaią, ich sie wykładu trzymając. Cemuż to? Dobrze ieden Doktor S. powiedział: Scripturae non in legendo sunt, sed in intelligendo. Pisma, powiada, nie w czytaniu należą, ale w wyrozumieniu.

A zkądże wždy to wyrozumienie pisma weźmiemy, kto go nam wyłoży? Izali sam sobie każdy będzie wykladał pismo? Aleć tego broni samoz Pismo S. tak o tym Piotr S. powiedziawszy: iż pismo iest iako świeca w ciemnym miejscu, aby kto nie mniemał, że może sobie każdy pismo wykladać, zaraz zabiega temu mówiąc: To naprzód wiedząc, iż wszelkie pismo prorockie nie dzieie sie swym własnym wykładem, to iest, własnym dowcipem y duchem. A zaż (mówi też Paweł S.) wszyscy Doktorami? Izali wszyscy tłumaczą? Skarzy sie Hieronim S. na heretiki, którzy ludziom pochlebiąc, każdemu dopuszczaią wykladać Pismo S. Samo. powiada, pismo iest taka nauka, którą sobie wszyscy przywłaszczaią: to świegotliwa baba, to głupi starzec y mówny wykrętacz, to wszyscy śmieią szarpać, uczyć, wykladać, pierwý niż sie go sami uczą. Toż y Apostoł S. Jakub gani: Niechay was, mówi, nie wiele będzie nauczycielami, widzą iż większy sąd odnieściecie. Y zaprawdę nie zkąd inąd teraz tak wiele kacercztw, jedno iż każdy, według zdania swego, pisma wyklada, y na potwierdzenie błędów swoich wykrecą.

Do kogoż iuż pýdziem po wykład pisma, ponieważ sam sobie człowiek dufać niema? Podobno do Żydów abo Rabinów żydowskich? Takci czynią heretycy, a zwłaszcza Nowochrzczency. Wszakże jeśli Ducha Bożego do wyrozumienia Pisma S. potrzeba, patrz, jeśli Żydom w tym wierzyć mamy. Bo azaż ci Ducha Chrystusowego mogą mieć, którzy są głównymi nieprzyaciółmi Chrystusowymi, ludzie niewierni, łakomi, okrutni mężobóycy, y wszelakich złości pełni? Nie day tego Boże, aby takich ślepych wodzów ludzie chrześciańscy naszladować mieli. Wiem, iż heretycy od nich sie swych wykładów uczą, y wigcý sie im sny i bayki żydowskie, niż pisma Doktorów S. podobaią: ale nie dziw temu, iakowi sami są, takich też mistrzów szukaią. O czym że sie wysszý dosyć mówiło, niechcę tu powtarzać.

Kogoż sie ieszcze inszego o wyrozumieniu pisma poradzimy? Podobno dziśiészých herstów heretyckich Luthra, Kalwina y inszych tym podobnych? którzy sami sobie prawdziwe y własne wyrozumienie pisma przywłaszczaią, wszystkich inszych przeszłych Doktorów potępiając. Wszakże niewiem, co za przyczyna tego iest. Spytały ich, jeśli przed tymi nowymi mistrzami, kościół Boży rozumiał Pismo S. abo nie? Już temu półtora tyśiąca lat y dalej, iako Kościół Boży czyta y przepowiada Pismo S. rozumiali ie do tego czasu czyli nie rozumiał? Jeśli by nie rozumiał: a gdzieby był on Duch S. obiecany, który miał wszystkie prawdy nauczać? abo czegożby przez ten czas Duch S. kościoła swego uczył, jeśli mu pisma nie wykladał? Y nie było nikogo tak godnego we wszystkim kościele, komuby Duch S. prawdziwy y szczery wykład Pisma S. natchnął y objawił? aż musiał czekać tych nowych przed tym niesłychanych heretyków? Cóż wždy za dowcip tak wielki tych ludzi, abo co za świątobliwość niewidana tych nowych herstów, że ich Duch S. samych miał czekać, aby przez nie Pismo S. kościołowi po półtora tyśiącu lat wyłożył? A gdzież oné obietnicé Pana Chrystusowego, który po wniebowstąpieniu swoim obiecał posłać mędrce y nauczóné w pismie, to iest, Pastérze y Doktory, abyśmy sie od nich pytali o zakonie Panskim? (Gdzież oné dary Ducha S. obiecane kościołowi, jeśli ich tak długo nie miał? A któż tak ślepy y szalony, któryby to śmiał kościołowi odeymować?)

A jeśli przed tymi nowymi nauczycielmi, kościół Boży z natchnienia Ducha S. rozumiał pisma y prawdziwie wykladał, czemużby teraz insze nowe wykłady onym starym przeciwné powiadał: iż Duch S. so-

bie przeciwny, a co raz uczył, tego się zaprzy? wiemy, iż inaczej przed tym w kościele uczył y wykladał pisma, niż ci nowotni mistrzowie uczą, a kiedyż wdy prawdy uczył, teraz czyli przed tym? Abo tak że Duch S. będzie odmienny? A któż wdy temu będzie wierzył? Niechże to powiadaia heretycy swoim uczniom, którzy iż porzucili Ducha prawdy, otoż teraz słuchaia ducha kłamstwa, który im takie wykłady pisma przez swoje apostaty podaje.

My zaś wierzymy, iż Pan Christus według obietnice swojej dał od początku Ewangelii kościołowi swemu, Pastérze y Doktory, którzy nam wykladaia Pismo S., tak o tym mówi Apostoł S. do Ephesów: który zstąpił, tenże jest który wstąpił nad wszystkie niebiosa, aby napelnił wszystko. Y tenże dał iedne Apostoly; drugie zaś Proroki, a drugie Ewangelisty: inne zaś Pastérze y Doktory ku wykonaniu świętych etc. Gdzie iasne słowa masz, iż zaraz po wniebowstąpieniu Christus dał kościołowi Doktory, którzy nas aż do przyszcia Paskiego uczą rozumieć Pisma S. Takowi są Dionysius Areopagita, uczeń Pawła S., Clemens uczeń Piotra S., Irenaeus, Athanasius, Hilarinus, Basilus, Gregorius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Chrisostomus, y wiele innych.

Tych naprzód gdy się przypatrzymy bystrości dowcipu, biegłości w pismiech świętych, ostremu rozsądkowi, y wymowie dziwny: któż może z tymi Oycy świętymi y starymi być porównany? gdy albo pismo wykladaia, albo się z heretikami disputuia, cóż może być uczeńszego, y dowodniejszego? Nie trzeba mi tego dowodzić, wszystkie ich księgi o tym świadcza: nic nie mówią z uporu, nic z pychy nie twierdzą, ni nie uczą, czegoby Pismem S. nie dowiedli. Biegłość w naukach ludzkich prawie nad podziwienie: czytają ich księgi, a musisz rzec z Hieronimem S. Niewiedzieć czemu się pierwéy dziwować, ieśliż naukom świętym, czyli nauce Pisma S. O pracy, którą koło pisma podięli, a co trzeba wiele mówić, gdyż wszystek żywot swój na tym strawili, y tak się w téy pracy starzeli y pomarli. Tak w Pismie S. uczeni byli, iakoby nic inszego nieumieili; co oni bez Pisma S. mówią? czego nie wiedzą, gdy chcą czego dowieźdź, albo odpór dać? Co mogło być czegoby Hieronim S. przez dziewięćdziesiąt lat nie czytał? Także Origenes, Euzebius, Ambrosius, Augustinus, y inszy, na ten czas uczyć się przestali, kiedy y żywot skoczyli. Ale puściwszy to, w czym Oycowie święci wszystkie insze bez wątpienia przewyssaia, mówmy o tym, w czym równego sobie nie maia.

Świątobliwość żywota y bogoboyność a zaż do wyrozumienia Pisma S. nie wiele pomogą? Początek mądrości boiaźń Boża, mówi Ecclesiastik. Synaczkę, mówi dalej, požadaiać mądrości, zachoway sprawiedliwość, a Bóg ią da tobie. O świątobliwości tedy Doktorów y Oyców naszych wątpić nie możemy, ponieważ wszystek świat chrześcianiński, wydał świadectwo świątobliwemu ich żywotowi: a co więtsza, że sam Bóg często cudami rozmaitemi ich świątobliwość wyświadczył y musiałby nader niewstydlivy być, ktoby im w tym uymował. A tak chcąc Christus kościołowi swemu dać Doktory, którzyby raczy wybrał, iedno których on wielce umiłował y którzy go téż serdecznie umiłowali, którzy z wielką żądzą wyrozumienia tajemnic Pisma S. żywot téż anyelski złączyli? Wiemy, iż tajemnice swoje przyiaćciółom Pan Bóg objawia. Wasem nazwał przyiaćciół, mówił Apostołom, iż wszystko, com słyszał od Oycy moiego, wamem objawił. Przetoż y o tym wątpić nie możemy, iż święci Oycowie i Doktorowie nasi, więcéy modlitwą y bogoboynością swoją w tajemnicach Bożych mądrości uprosili, niż inszy nawiętszym dowcipem y pracą swoją dostąpili. A co słuszniejszego, iako aby święte świętym było objawiono y dano: gdyż y pismo taką Oyców i Doktorów naukę zowie, nauką świętych. O iakoż niewstydlivi są heretycy, gdy śmieia Doktory święte szypać, ludzie plugawi y grzechami zaślepieni, którzy tych Doktorów świętych uczniami być nie byli godni: więcéy sobie swoją gramatikę, której się niedouczyli, ważą, niż pisma wszystkich Doktorów świętych. A ono podobniejsza rzecz, iż ludzie świątobliwością znaczni, cudami zacni, y nauką nieporównani, daleko mniej bładzili, niż ci ludzie nowotni, którzy ani bogoboynością, ani nauką z nimi być żrównani nigdy nie mogą.

Jeszcze maia coś więcéy Doktorowie święci nad insze: iż Apostołowie wyrozumienie pisma, ustnie uczniom swoim podali, a ci zaśię inszym po sobie iakoby przez ręce zostawili. A tak im blizszy Doktorowie święci Apostolskim czasom byli, tym téż szersze y prawdziwsze wyrozumienie pisma do nich przyszło. Choćby tedy w inszych rzeczach innym pisarzóm równi byli (choćiać przewyssaia w tym samym bez wątpienia przewyćga wszystkie, iż daleko zacniejsze y lepsze mistrze mieli y pismo nie tak z swego dowcipu, iako z podania y nauki starszych wykladaia). Dobrze tedy upomina Mędrzec: Nie opuszczay mimo się powieści starszych bo się oni nauczyli od Oyców swoich: bo się od nich nauczysz rozumu, y dawać odpowiedź czasu potrzeby. O tychże powiedziano: Słowa mądrych są iako ościenie, y iako gwoździe głęboko wbite, które przez radę mistrzów, dane są od Pastérza iednego. Pastérz ieden, Christus ieden, iako iasnie wyłożył Ezech: 34. A tak co uczą Oycowie święci, od Christusa wzięli, przez podanie pierwszych mistrzów. Y sami Doktorowie święci zawždy tak mówia, iż od starszych oyców wzięli, i to zawždy zachowuia, aby co od pierwszych wzięli, tego drugim użyczali. Tak pisze Dionysius Areopagita uczeń Pawła S. toż właśnie y Clemens uczeń Piotra S. Potrzeba, powiada, wyrozumienie pisma brać od tego, który ie od przodków swoich podane w prawdzie zachowuje.

A nad to wszystko maia Doktorowie święci, dla czego ich wykładu zgodnego możemy bezpiecznie nasładować, iż wszyscy wszystkie swoje wykłady poddawaia pod rozsadek zwierzchności kościoła Bożego, iako niekiedy przedniejszy Doktor Paweł S. uczynił, gdy chodził do Piotra S. po approbatia nauki swéy. (Galat. 1. 18). A nie było żadnego Doktora, któryby tak nauce swojej dufał, żeby się nie miał na rozsadek kościoła Bożego spuścić. Ztądż y to mamy, iż te wykłady Pisma S. od Doktorów śś. przyjmuiemy: które kościoł

Boży uznawa byǳ szczéré i prawdziwé, i z wykładu starych Oyców świętych zgodné. Bo y Koncilia powszechne w Duchu S. zgromadzoné, kǳy się o czym pytaią, ni ocz sie więcéy nie staraią, iako żeby sie Oyców śś. wykładu zgodnego trzymali, kto chce naczyta sie tego w dzieiach rozmaitych Seymów kościelnych. Daleko słusniejsza, że y my, chcemyli prawdziwé pisma wyrozumienie wiedzić, mamy sie tego od Oyców świętych uczyć. Nie lekko poważay (mówi Mędrzec) powieści starców mądrych, a w przypowieściach ich baw sie: bo sie od nich nauczysz mądrości y nauki rozumu. Tego mamy przykład domowy w Kronikach naszych (*Miech. l. 4. c. 14.*) które powiadaią, iż Królowa Jadwiga, czytaiąc Biblią Słowienską, nie sama iéy sobie wykladała, ale do tego miała wykłady Oyców świętych Słowińskim ięzykiem, które z Biblią czytała. Czego iż heretycy nie czynią, dla tego nigdy pisma nie rozumieją. Y iako mówi Apostół S. Zawždy się ucząc, nigdy do znajomości prawdy nie przychodzą. Ale podobno rzeką, że téż i heretycy podczas przywodzą pisma Doktorów y z nich nauki swoiéy dowodzą. Może być że tak podobno mówią, ale téż to pewna że inaczeý czynią. A czemuż ilekroć mówią albo disputują z Katholikami o wierze, na pierwszą zawdy Condytią, kładą, aby nie wspomniano Patres albo Doktorów świętych: znać że tacy synowie nie dufają oycóm swoim, bo pewnie kiedy na Doktory przydzie, wszystkie takowé kościolowi nieposłuszne, za heretyki osądzą i potępią. A ięśli kiedy słowa iakie z Doktorów na potwierdzenie swych nauk przywodzą: tedy albo nie do rzeczy, albo zfałszowané, albo wątpliwe, albo złe zrozumiané, albo niezupełnie, poczęści słowa ich przywodząc, a przodku albo końca co mówią niewspominając: a gdzie iawnie y dowodnie Doktorowie o czym piszą, tego ani chcą wspominać.

§. 10.

O Komentarzu Menochiusza.

Jan-Stefan Menochiusz, syn Jakóba Menochiusza, znakomitego w swoim czasie Prawnika w Medyolanie, urodził się w Pawii, roku 1576. W 17-tym roku życia wstąpił do Zakonu Towarzystwa Jezusowego, i zaraz począł odznaczać się wyższą nauką i cnotami. Po wykonaniu professyi zakonnnéj, został Nauczycielem Pisma Świętego i Teologii Moralnéj w Kollegium Medyolańskim; później w wielu innych Domach swojego Zakonu spełniał poruczone sobie ważne urzęda i obowiązki. Umarł w Rzymie, roku 1655. Kilka napisał uczonych dzieł, odnoszących się do Pisma Świętego, jako to: *De republica Hebraeorum* (in fol. Par. 1648). *Institutiones oeconomicae ex Sacris Litteris depromptae* i t. p. Lecz najważniejsze pod względem powszechnego użytku jest jego dzieło: *Krótki wykład literalnego sensu całego Pisma Świętego*. (*Brevis explicatio sensus litteralis totius Scripturae*), wyszłe z druku po raz piérwszy w Kolonii, roku 1630. Ten jego Komentarz, w przekładzie polskim, zamieszczony jest w niniejszém wydaniu.

Zdaje się prawie niepodobna jest, aby można było podać zwięzlejszy i dostępnejszy wykład Ksiąg Świętych. Czytając uważnie Komentarz ten współ z tekstem Wulgaty, znajdujemy objaśnienie wszystkich trudniejszych miejsc Pisma Świętego, o ile one koniecznie potrzebują wykładu—tak, iż jak z jednéj strony zostawuje bez objaśnienia te wiersze, które same z siebie są jasne, lub których myśl z kontekstu łatwo może być odgadnięta; tak znowu z drugieý nie opuszcza bez wykładu żadnego słowa, rzeczywiscie trudnego do zrozumienia. Ztąd Komentarz ten w codzienném użyciu staje się bardzo praktycznym, gdyż obok największéj krótkości, zawiera co do treści prawie wszystkie te myśli, jakie napotykamy w najobszerniejszych dziełach znakomych w Kościele Katolickim Komentatorów.

W jakim zamiarze i w jaki sposób dokonana została ta praca, autor wskazuje to w krótkieý do swego dzieła przedmowie, którą tu się załącza woryginalie.

J. STEPHANUS MENOCHIUS.

SOCIETATIS JESU,

A d L e c t o r e m.

Nemo mihi, arbitrator, jure succenseat, amice Lector, si post tam multos sacrarum Litterarum interpretes, quorum maximum sane proventum nostra haec aetas tulit, ego etiam earumdem interpretationem aggredi non sum veritus. Haec enim sacrarum Librorum praerogativa est, ut, quemadmodum ab ipsius Ecclesiae ortu splendidissima quaeque ingenia in eis illustrandis elaborarunt; ita et nostro aevo, et iis quae subsequuntur saeculis, haud dubie defuturi non sint, qui in illis explicandis laborem et industriam conferant. Tanta est enim, ut cum Augustino loquar, christianarum profunditas Litterarum, ut in eis quotidie proficere possimus, si eas solas ab inuente pueritia ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliorem ingenio conaremur addiscere. Tam multa enim semper tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus quae intelligendae sunt, latet altitudo sapientiae, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimisque cupiditate discendi, hoc contingat quod eadem Scriptura quodam loco habet: *Cum consummaverit homo, tunc incipiet*. Neque vero maximis tantum ingeniis in sacrarum explicatione Litterarum locus est; sed quemadmodum in magnorum molitione aedificiorum, praeter summos architectos, minorum etiam gentium artifices subserviunt,

caementarii, calcarii, latomi; ita post sanctos Patres, Ecclesiae magistros ac doctores, Augustinum, Hieronymum, et alios hujusmodi, multi semper extiterunt, qui, ingenio et facultate praesertim, si cum summis illis componantur, fortasse mediocri, non tamen mediocriter profuerunt, et, quia erant cupiditate incensi de sacrarum Litterarum studiosis bene merendi, rationem aliquam excogitarunt qua sacro huic studio, cum sua aequae aliorumque utilitate, operam navare possent: quorum conatus, ut ab optima mente profectos, secundus etiam (quemadmodum ex eorum lucubrationibus, quae passim omnium manibus teruntur, apparet) et quem ipsi optaverant eventus excepit. In horum ego numerum, qui quantum per alias occupationes licuit, hisce Litteris addictus fuissem, ut venire possem, ea mens incidit, ut breves in universam sacram Scripturam vulgatae editionis explicationes darem, quibus litteralem, quem appellant, sacri contextus sensum, ambagibus digressionibusque resecatis, facile et non multi temporis impendio, quilibet assequi posset. Quod opus quamquam ab aliis tentatum est, primum ab Emmanuele Sa, deinde a Joanne Mariana, nostrae Societatis hominibus, et Guillelmo etiam Estio (ut de recentioribus tantum verba faciam), adhuc tamen a divinarum Litterarum studiosis aliquid magis absolutum desiderari sentiebam. Nam Mariana integros aliquot libros intactos reliquit: nec tam in eo ut bene sacri Codices intelligerentur elaboravit, quam, quae ipse notaverat ad lectionum varietatem spectantia, aut hebraici textus cum latina editione, ac septuaginta virorum interpretatione concordiam, ad publicam utilitatem evulgavit. Estius, quod consilium ipsius fuisse profitentur qui posthumas ejus notas in Scripturam ediderunt, carptim multa delibavit, omnia persequi vel noluit, vel aliis exclusus occupationibus, non potuit. Emmanuel vero Sa, licet nullam paginae divinae partem interpretatus non sit, brevis tamen adeo est, ut multorum votis, qui paulo uberius desiderant explicationem, locum fecerit. Hanc ego, Lector, aggredior voluntate sane majori quam facultate. Spes tamen est non ingratus fore sacrarum Litterarum candidatis conatum hunc nostrum; nam brevitatem cum perspicuitate, quantum licuit, conciliare conati sumus, et ex optimis quibusque scriptoribus ea selegimus quae sacri textus sententiam planam facerent; et nisi quid de nostro, quod ad loci faceret interpretationem haberemus, fusa ab aliis disputata, in pauca, quantum fieri potuit, contraximus; illudque universe spectavimus, ut in notationibus hisce, quamvis brevibus, nulla tamen esset iners, et cujus nullum esset operae pretium. Haec est, amice Lector, operis hujus nostrae ratio, hoc consilium. Faxit Deus ut quod ad ipsius gloriam et legentium profectum institutum est, ad finem etiam, Numine bene favente, perducatur. Vale.

Wprowadzenie do Ksiąg Mojżeszowych.

Pierwszych pięciu Ksiąg Pisma Świętego, które są: *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri* i *Deuteronomium*, Autorem był Wódz ludu Izraelskiego Mojżesz; dla tego noszą z greckiego nazwę *Pentateuchu*, czyli Pięcioksiąg Mojżesza. Podział ten na pięć Ksiąg nastąpił po niewoli Babilońskiej, w czasach Ezdrasza; od początku zaś wszystkie te księgi stanowiły jedną, znaną pod imieniem *Księgi Mojżeszowej*, albo *Prawa Bożego*, lub *Prawa Mojżesza*, i pod takiem nazwaniem często przytaczana jest w Nowym Testamencie. Żydzi jednym wyrazem pięcioksiąg Mojżesza zowią *Pravco* (*Thora*).

Mojżesz pisał te Księgi w czasie podróży z Izraelitami na Pustyni Arabskiej, i zawarł w nich historią rodu ludzkiego, od stworzenia świata aż do dnia swojej śmierci, która nastąpiła około roku świata 2550, przed narodzeniem zaś Chrystusa roku 1450. Księgi te pierwotnie pisane były w języku Hebrajskim.

Głównym celem Mojżesza było opisać wszystko to, co Bóg uczynił, od początku świata do jego czasów, dla przekazania ludziom i zachowania pośród nich znajomości prawdziwej Religii. O Bogu, jedynym początku wszelkich rzeczy i Jego przymiotach, wyraża się w sposób tak prosty i razem szczytny, iż styl taki jest właściwy tylko Pisarzom natchnionym. Jak np. wskazując wszechmocność Boską powiada: „*I rzekł Bóg: Niech się stanie światłość. I stała się światłość*”.

Pięć Ksiąg Mojżesza mają nadaną sobie nazwę od głównego przedmiotu, jaki obejmują. U Żydów zaś zowią się od pierwszych wyrazów każdej z nich.

1. *Genesis*, (po hebrajsku *Bereschit*), z greckiego znaczy *Zrodzenie* czyli *Rodzaj*; dla tego, że się w niej opisuje stworzenie, czyli początek i jakby narodzenie świata i pierwszych Patryarchów rodu ludzkiego. Księga ta w 50-ciu rozdziałach, opowiada dzieje świata w przeciągu lat 2369, t. j. od Adama aż do śmierci Józefa Patryarchy. W niej się podaje wiadomość: o stworzeniu świata i pierwszych dwójga ludzi, ich niewinności i szczęśliwości, upadku i karze, o skażeniu ludzi i potopie, o rozproszeniu narodów, o historii Noego, Abrahama, Izaaka, Jakóba, Józefa i t. d.

2. *Exodus*, (po hebr. *Weele Semoth*), z grec. *Wyjście*, bo opowiada historią wyjścia Izraelitów z Egiptu, t. j. ich niewolę Egipską, oswobodzenie z niej przez Mojżesza, przejście przez morze Czerwone, ogłoszenie prawa na górze Synaj, urządzenie przybytku i t. d. Księga ta w 40-tu rozdziałach, zawiera dzieje ludu Izraelskiego w ciągu lat 145, t. j. od śmierci Józefa, aż do 2-go roku od wyjścia z Egiptu.

3. *Leviticus*, (po hebr. *Waikra*). Zowie się ta Księga *Lewitykiem*, czyli *Kapłańską* dla tego, że wszystko co się w niej zamyka, odnosi się do Kapłanów z pokolenia Levi, t. j. do ich praw, powinności i ofiar przez nich sprawowanych. Rozdziałów tej Księgi jest 27.

4. *Numeri*, (po hebr. *Wajedabber*), z łacińskiego oznacza *Liczyby*, bo się zaczyna od policzenia mężów

Izraelskich każdego pokolenia, zdolnych do boju. W 36-ciu rozdziałach téj Księgi objęta jest historia Izraelitów w ciągu lat 39-ciu pobytu ich na puszczy Arabskiej.

5. *Deuteronomium*, (po hebr. *Elle Hudebarim*), z grec. znaczy *Powtórzone Prawo*, bo w Księdze téj jest powiedzianém o tém, jak Bóg kazał Mojżeszowi powtórnie ogłosić Izraelitom prawo dane na górze Synai. Mojżesz w niej, w 34 rozdziałach, opowiada dzieje ludu Izraelskiego w ostatnim roku pobytu ich na pustyni Arabskiej. Wiadomość o śmierci samegoż Mojżesza, znajdująca się na końcu téj księgi, przydana była od Jozuego lub Eleazara Arcykapłana, którzy przeżyli Mojżesza.

Ponieważ Mojżesz, z natchnienia Bożego pisząc te księgi, miał na celu przekazać ludziom znajomość objawionéj od Boga Religii, której istotą, po upadku w grzech pierwszego człowieka, była tajemnica Odkupienia; przeto wszystko, co jest w nich zawarte, było, jak się wyraża S. Paweł Apostoł w swoich Listach: „*cieniem przyszłych rzeczy*“ (Colos. 2), miało za cel Chrystusa (Rom. r. 10, w. 4) Ztąd oprócz wyraźnych obietnic i prorocत्व o przyszłym Messyaszu, jakie w Poutateuchu się znajdują, cała historia ludu Izraelskiego, i Prawo mu dane od Boga przez pośrednictwo Mojżesza, jak naucza Apostoł Narodów, były figurą Jezusa Chrystusa i jego Kościoła. I tak:

Jezus Chrystus, jako drugi, nowy Adam, stał się początkiem odrodzonego rodu ludzkiego. Śmierć jego okrutna i niesprawiedliwa, którą miał ponieść od braci swych według człowieczeństwa, była przyobrażona w śmierci Abła; jego żywot ukryty, w życiu Enocha; jego życie tułacze, w życiu Abrahama; jego kapłaństwo, w kapłaństwie Melchizedecha; jego ofiara, w ofiarowaniu Izaaka; jego prace, w trudach i pielgrzymce Jakóba; jego cierpienia i chwalebne zmartwychwstanie, w poniżeniach i chwale Józefa; jego urząd Zbawiciela, w oczaleniu świata od powszechnego potopu za pośrednictwem Noego.

Oswobodzenie Izraelitów z niewoli Egipskiej było figurą wybawienia Chrześcijan z niewoli wiecznéj grzechu i czarta; krew Baranka Wielkanocnego i innych ofiar była figurą krwi wylanéj na krzyżu przez Jezusa Chrystusa; przejście Izraelitów przez morze Czerwone było figurą Chrztu świętego; manna przyobrażała Sakrament Ciała i Krwi Pańskiej, ten prawdziwy pokarm dusz naszych; woda, która wypłynęła ze skały, była figurą łaski, wysłużonéj przez Jezusa Chrystusa, która oczyszcza dusze chrześcijan i koi jéj pragnienia; rychłe rozmnożenie Izraelitów, jako skutek błogosławieństwa i obietnicy danéj Abrahamowi, było figurą nadzwyczajnego rozmnożenia Chrześcijan, pomimo prześladowań w pierwszych wiekach Kościoła; porządek, w jaki uszykowani Izraelici z rozkazu Boga postępowali od góry Synai do ziemi Obiecanéj, był godłem tego hierarchicznego porządku, jaki miał panować w Kościele powszechnym; Ziemia Obiecana, do której nie weszli krnąbrni i niewierni Izraelici, była figurą Nieba, od którego wyłączeni zostają ci chrześcijanie, którzy nie są wierni obietnicom na Chrcie świętym uczynionym i nie chcą ulegać władzy Chrystusowego Kościoła, i t. p. Słowem, cały Stary Testament, którego najgłówniejszą część stanowi Pięcioksiąg Mojżesza, najściślejszy ma związek z Prawem Ewangelii, podaném przez Jezusa Chrystusa. Ponieważ istotą Religii chrześcijańskiej jest zbliżenie i jednoczenie nas z Bogiem przez pośrednictwo łaski poświęcającej, która podnosi chrześcijan do nadprzyrodzonej godności i przywileju synowstwa Bożego: ztąd Stary Zakon we wszystkiém przybrał i przypomina nam te istotne prawdy Christianizmu, i usposabia nas do rozumienia do przyjęcia téj nauki.

Jeżeli bowiem braknie nam niekiedy, że tak rzec, odwagi i rozpamiętywania tych niepojętych, niewidomych cudów łaski, wprowadzającej do serca naszego Ducha Świętego; to łatwiej możemy pojmywać je wtedy, kiedy rozważamy niezliczone cuda widzialne, działywane wpośród wybranego ludu, gdy widzimy w Księgach świętych owe zbliżenie się i przedstawianie Boga z ludźmi, owe tak poufale obcowania i rozmowy Boga z Patriarchami, Mojżeszem i Prorokami.

Z drugiéj znowu strony, widząc jak naród żydowski, pomimo tylu cudów i nauk odbieranych od Boga, niestateczny był w cnocie; najwidoczniej przekonywamy się o głębokiém skażeniu serca ludzkiego w skutek pierwotnego grzechu, i o niezbędnej potrzebie objawionéj nauki i łaski Odkupienia do powstania z moralnéj nędzy.

Z tychże Ksiąg świętych uczymy się na przykładach poznawać wszystkie przymioty Boga, jego dobroć, mądrość, świętość, sprawiedliwość i t. d. Nieskończona dobroć i mądrość Boska okazuje się w stworzeniu świata i pierwszego człowieka, którego udarował szczęśliwością i wszelkimi przyrodzonymi i nadprzyrodzonymi darami swéj łaski. Świętości i sprawiedliwości jego dowodzą kary surowe, wymierzone na grzeszników przez wygnanie pierwszych rodziców naszych z Raju, przez zalanie powszechnym potopem, przez zniszczenie występnej Sodomy i t. p. Nieprzebrane miłosierdzie swe okazał Bóg w danéj ludziom obietnicy przysługę Odkupiciela i Pośrednika. O wszechmocnéj swéj Opatrzności najdowodniej przekonywa nas ową troskliwą opieką, którą rozciąga nad ludźmi we wszystkich ich potrzebach, jak tego nieprzeliczone znajdują się przykłady, mianowicie w Księgach Mojżeszowych. Słowem, całe Pismo Święte ustawicznie wraza nam wstręt do grzechu, i pobudza do ufności i miłości ku Bogu.

BIBLIA ŁACINSKO-POLSKA.

Z OBJAŚNIENIAMI X. J. WUJKA, I KOMENTARZEM MENOCHIUSZA,

przełożonym na język polski.

LIBER GENESIS.

KSIEGA RODZAJU.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ I.

O stworzeniu świata w przeciągu sześciu dni, i poddaniu wszystkiego, co było stworzone na ziemi, pod władzę człowieka.

1. In principio creavit Deus coelum et terram.
(Act. 14, 14. — 17. 24. Ps. 32, 6. — 135, 5. Eccli. 18, 1).

2. Terra autem erat inanis et vacua, et tenebrae erant super faciem abyssi: et Spiritus Dei ferebatur super aquas.

3. Dixitque Deus: Fiat Lux. Et facta est lux.
(Heb. 11, 3.)

4. Et vidit Deus lucem quod esset bona. Et divisit lucem a tenebris.

5. Appellavitque lucem diem et tenebras noctem: factumque est vespere et mane, dies unus.

6. Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis.

7. Et fecit Deus firmamentum, divisitque aquas, quae erant sub firmamento, ab his, quae erant super firmamentum. Et factum est ita. (Psal. 135, 6.—148, 4. Jer. 10, 12.—51, 15).

1. Na początku stworzył Bóg niebo y ziemię.

2. A ziemia była pusta y próżna: y ciemności były nad głębokością: a Duch Boży unaszał się nad wodami.

3. Y rzekł Bóg: Niech się stanie światłość: y stała się światłość.

4. Y ujrzał Bóg światłość że była dobra: y przedzielił światłość od ciemności.

5. Y nazwał światłość Dniem, a ciemność Nocą. Y stał się wieczór y zaranek, dzień ieden.

6. Y rzekł Bóg: Niech się stanie utwierdzenie między wodami, a niech przedzieli wody od wód.

7. Y uczynił Bóg utwierdzenie, y przedzielił wody które były pod utwierdzeniem, od tych które były nad utwierdzeniem. Y stało się tak.

Komentarz Menochiusza.

R. I.—w. 1. Na początku. Nie wieczności, nie pierwszego dnia, ale na początku, przy zaczęciu rzeczy i czasów. Przez to zaś można rozumieć przeciąg czasu nieokreślony, który poprzedził o wielką liczbę lat i wieków tę epokę, kiedy ziemia, stworzona na początku, przybrała późniejszy swój kształt i układ. W znaczeniu wyższem, przez wyraz na początku, można rozumieć przedwieczne Słowo, Jezusa Chrystusa, w którym i przez którego wszystko się stało, co się stało. (S. Jan 1, 3) Sam Chrystus zapytany od Żydów, kto on jest? odpowiedział: Początek, który mówię wam. (S. Jan 25). — Stworzył Bóg. Uczynił z niczego; nie będąc powodowany koniecznością, ale wtedy kiedy chciał, i tak jak chciał. — Niebo i ziemia. Cały wszechświat; razem z niebem stworzeni byli i Aniołowie jego mieszkańcy.

2. Ziemia była pusta i próżna. Bez kształtu, bez roślinności i innych organicznych istot. — Nad głębokością. Nad ową masą ziemi i wody. — Duch Boży. Duch Święty; trzecia boska osoba. Patrz: Wykład miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

ty; trzecia boska osoba. Patrz: Wykład miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

3. Światłość. Substancja światła jest płynem eterycznym, mającym istnienie swe niezależne od ciał światłych.

4. I ujrzał że była dobra. Nadał Bóg światłu własności i przymioty, odpowiednie swojemu celowi, a ztąd było dobre, t. j. piękne i użyteczne.

5. I nazwał. Postanowił, aby tak było nazwanem od Adama i jego potomków. — Dzień ieden. Dzień pierwszy; jest to hebraizm, używany w stylu P. S.

6. Utwierdzenie. Atmosfera, masa powietrzna otaczająca ziemię i strefa napowietrzna wespół z gwiazdami i innymi ciałami niebieskimi, rozciągnięte między ziemią a niebem i jakby w swoich miejscach utwierdzone, zostały nazwane firmamentem, czyli niebem. — A niech przedzieli wody od wód. W atmosferze unosząca się wielka ilość wody została rozdzielona; jedna część pozostała na ziemi i w ziemi, a druga wzniosła się nad powietrze czyli utwierdzenie. Patrz W.

8. Vocavitque Deus firmamentum Coelum. Et factum est vespere et mane, dies secundus.

9. Dixit vero Deus: Congregentur aquae, quae sub coelo sunt, in locum unum, et appareat arida. Et factum est ita.

10. Et vidit Deus aridam Terram, congregationesque aquarum appellavit Maria. Et vidit Deus quod esset bonum. (Psal. 32, 7. et 88, 12. 135, 6. Job. 38, 4).

11. Et ait: Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita.

12. Et protulit terra herbam virentem, et facientem semen juxta genus suum, lignumque faciens fructum, et habens unumquodque sementem secundum speciem suam. Et vidit Deus quod esset bonum.

13. Et factum est vespere et mane, dies tertius.

14. Dixit autem Deus: Fiant luminaria in firmamento coeli, et dividant diem ac noctem, et sint in signa et tempora, et dies et annos:

15. ut luceant in firmamento coeli, et illuminent terram. Et factum est ita. (Psal. 135, 7).

16. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut praeeset diei: et luminare minus, ut praeeset nocti: et stellas.

17. et posuit eas in firmamento coeli, ut lucerent super terram,

18. Et praeesent diei ac nocti, et dividerent lucem ac tenebras. Et vidit Deus quod esset bonum.

19. Et factum est vespere et mane, dies quartus.

20. Dixit etiam Deus: Producant aquae reptile animarum viventis, et volatile super terram sub firmamento coeli.

21. Creavitque Deus cetera grandia, et omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aquae in species suas, et omne volatile secundum genus suum. Et vidit Deus quod esset bonum.

22. Benedixitque eis, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete aquas maris: avesque multiplicentur super terram.

23. Et factum est vespere et mane, dies quintus.

24. Dixit quoque Deus: Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia, et bestias terrae secundum species suas. Factumque est ita.

25. Et fecit Deus bestias terrae juxta species suas, et jumenta, et omne reptile terrae, in genere suo. Et vidit Deus quod esset bonum.

9. Sucha. Ląd, ziemia, która wprzód była błotnistą i pokrytą wodami; teraz została widzialna i przyprowadzona do właściwej suchości.

11. Niech zrodzi ziemia. Niech stanie się płodną i dostarczy materii do wydawania z siebie wszelkiego rodzaju roślin, kwiatów i drzew, z ich własnością odradzania się.

12. I zrodziła ziemia. W jednej chwili, na rozkaz Boga, wydała wszystkie rodzaje roślin, dorosłych już i z dojrzalym owocem.

16. Dwie światła wielkie. Słońce i księżyc nazwane są światłami wielkimi; dla tego, że dla większej bliskości od nas takimi się nam wydają, i że słońce ze wszystkich gwiazd najwięcej przesyła nam światła w dzień, a

8. Y nazwał Bóg utwierdzenie Niebem. Y był wieczór y zaranek, dzień wtóry.

9. Potym rzekł Bóg: Niech się zbiorą wody, które są pod niebem, na jedno miejsce: a niech się ukaże sucha. Y stało się tak.

10. Y nazwał Bóg suchą, Ziemią: a zebranie wód przezwał Morzem. Y widział Bóg że było dobre.

11. Y rzekł: Niech zrodzi ziemia ziele zielone, y dające nasienie: y drzewo rodzayne, owoc czyniące według rodzaju swego, któregoby nasienie było w samym sobie na ziemi. Y stało się tak.

12. Y zrodziła ziemia ziele zielone, y dające nasienie według rodzaju swego: y drzewo czyniące owoc, y mające każde z nich nasienie według rodzaju swego. Y widział Bóg, że było dobre.

13. Y stał się wieczór y zaranek, dzień trzeci.

14. Y rzekł Bóg: Niech się staną światła na utwierdzeniu nieba, a niech dzielą dzień od nocy: y niech będą na znaki, y czasy, y dni, y lata:

15. aby świeciły na utwierdzeniu nieba, a oświecały ziemię. Y stało się tak.

16. Y uczynił Bóg dwie światła wielkie: światło większe aby rządziło dzień, y światło mniejsze, aby rządziło noc: y gwiazdy.

17. Y postawił je na utwierdzeniu nieba, aby świeciły nad ziemią,

18. żeby rządziły dzień y noc, y dzieliły światłość od ciemności. Y widział Bóg iż było dobre.

19. Y stał się wieczór y zaranek, dzień czwarty.

20. Rzekł też Bóg: Niech wywiodą wody płaz dusze żywiące, y ptastwo nad ziemią pod utwierdzeniem nieba.

21. Y stworzył Bóg wieloryby wielkie, y wszelką duszę żywiącą y ruszającą się, którą wywiodły wody według rodzaju ich: y wszelkie ptastwo według rodzaju jego. Y widział Bóg iż było dobre.

22. Y błogosławił im, mówiąc: Roście y mnożcie się, y napelniajcie wody morskie: y ptastwo niech się mnoży na ziemi.

23. Y stał się wieczór y zaranek, dzień piąty.

24. Rzekł też Bóg: Niech zrodzi ziemia duszę żywiącą według rodzaju swego: bydło, y płaz, y bestie ziemne, według rodzajów swoich. Y stało się tak.

25. Y uczynił Bóg bestie ziemne według rodzajów ich, y bydło y wszelki ziemnopłaz, według rodzaju swego. Y widział Bóg że było dobre.

księżyc podczas nocy. — Aby rządziło dzień. Aby przewodzić dniowi.

20. Niech wywiodą wody płaz dusze żywiące, i ptastwo. Wszelkiego rodzaju ryby i ptaki zostały utworzone z wody. Ryby nazwane tu są płazami, bo pozbawione są nóg, i brzuchem opierając się o wody, posuwają się jakby pełzając. Duszą żyjącą zowie się tu każda istota z przyrodzenia swego obdarzona siłą ruchu i czucia.

22. I błogosławił im. U Boga błogosławić jest: to dobrze kćmuś czynić; Bóg zaś dobrze uczynił rybom i ptakom, dając im popęd i moc do odradzania się i mnożenia.

24. Bydło... i bestie ziemne. Do bydła należą zwierzęta domowe i łagodne; pod wyrazem bestyj rozumieją się zwierzęta dzikie, wszelkiego kształtu i wielkości.

26. Et ait: Faciamus Hominem ad imaginem, et similitudinem nostram: et praesit piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestiis, universaeque terrae, omnique reptili, quod movetur in terra. (*Infr. 5, 1.—9, 6. I Cor. 11, 7. Col. 3, 10*).

27. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam: ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos. (*Sap. 2, 23. Eccli. 17, 1. Mat. 19, 4*).

28. Benedixitque illis Deus, et ait: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et subijcite eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus coeli, et universis animantibus, quae moventur super terram. (*Infr. 8, 17.—9, 1*).

29. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna quae habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam. (*Infr. 9, 3*).

30. et cunctis animantibus terrae omnique volucris coeli, et universis quae moventur in terra, et in quibus est anima vivens, ut habeant ad vescendum. Et factum est ita.

31. Viditque Deus cuncta quae fecerat: et erant valde bona. Et factum est vespere et mane, dies sextus. (*Eccli. 39, 21. Mar. 7, 37*).

26. Y rzekł: Uczynmy człowieka na wyobrażenie y na podobieństwo nasze: a niech przełożony będzie rybom morskim, y ptastwu powietrznemu, y bestiom, y wszystkiej ziemi, y nad wszelkim płazem, który się płaza po ziemi.

27. Y stworzył Bóg człowieka na wyobrażenie swoje: na wyobrażenie Boże stworzył go: mężczyznę y białogłową stworzył ie.

28. Y błogosławił im Bóg, y rzekł: Roście y mnożcie się, y napełniajcie ziemię, a czyncie ją sobie poddaną: y panujcie nad rybami morskimi, y nad ptastwem powietrznym, y nade wszelkiemi zwierzętami, które się ruchają na ziemi.

29. Y rzekł Bóg: Oto dałem wam wszelkie zielenie rodzące nasienie na ziemi, y wszystkie drzewa które same w sobie mają nasienie rodzaju swego, aby wam były na pokarm:

30. i wszystkim zwierzętom ziemnym, y wszelkiemu ptastwu powietrznemu, y wszemu co się rusza na ziemi, y w czymkolwiek jest dusza żywiąca, aby miały co jeść. Y stało się tak.

31. Y widział Bóg wszystkie rzeczy które był uczynił: y były barzo dobre. Y stał się wieczór y zaranek, dzień szósty.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

GENESIS, po Żydowsku BERESZITH.

Księgi te od siedmudziesiąt tłumaczów greckim słowem γενεαις Genesis, to jest rodzaj, albo księgi rodzaju, są nazwane, iż się w nich opisuje stworzenie, a jakoby narodzenie świata, i początek i rozrodzenie tak rodzaju ludzkiego, jako i innych wszech rzeczy. Żydzi je swym obyczajem *Bereszith*, od pierwszego tychże ksiąg słowa, zowią. Bo *Bereszith* znaczy, na początku. Mają te księgi w sobie historią dwu tysięcy trzech set i dziewięć lat: to jest, od początku świata aż do śmierci Józefowej, co się działo w kościele Bożym za czasu Patriarchów, Adama, Noego, Abrahama, Izaaka, Jakóba i Józefa: których żywoty szeroko opisują. Z tych ksiąg Apostołowie i sam Pan Chrystus w nowym Testamencie dwadzieścia i siedm świadectw temiz słowy przywołują: a świadectw podobnych przez ośm i trzydzieści.

Rozdz. I, w. 1. *Na początku stworzył Bóg*. Dwie rzeczy daje znać Mojżesz temi słowy. Jedną, iż świat nie był od wieku, ale miał kiedyś swój początek. A drugą, iż nie trwał przez kilkadziesiąt tysięcy lat, jako Chaldejczycy, Egipcjanie, i inni mniemali: gdyż od początku jego aż do czasów naszych nie więcej jedno pięć tysięcy i sześć set lat przeminęło: jako tenże Mojżesz w tych i ostatnich księgach swoich, i drudzy po nim pisarze ksiąg świętych opisują. *Basi. in Genesim.*

2. *A Duch Boży unaszal się*. Po żydowsku *Merahephet*: to jest ruszał się, albo powiewał, albo raczej, jako Hieronim S. i inni wykładają, nasiedział jako ptak na jajcach, ogrzewając je i płodnemi czyniąc. Zgad się jasnie pokazuje (jako tenże Hieronim uczy), iż to Mojżesz nie o wietrze ani o powietrzu mówi, którego jeszcze nie było: ale o Duchu S. który ożywia wszystkie rzeczy: który z Bogiem Ojcem i Synem wszystko stworzył. Ponieważ Bóg Ojciec słowem swoim, który jest Syn jego, i Duchem ust swoich wszystko uczynił. *Psal. 32 v. 6. Joan. 1 v. 3. i 10. Hier. in Gen.*

6. *Niech będzie utwierdzenie*. Co tu Łaciński tłumacz *Firmamentum*, a Grecki στερεωσις, to jest, utwierdzeniem albo twierdzą zowie, to inni z Żydowskiego *Rakiach*, *Expansio*, rozciąg, rozciągnięcie albo powietrze przekładają. Przez co się rozumie wszystko to *spatium*, i ten wszytek przeciąg który jest nad nami, od ziemi aż do nieba,

26. *Uczynmy człowieka*. Patrz Wykład X. J. W. — *Na wyobrażenie i na podobieństwo nasze*. Cały człowiek jest obrazem Boga, nie co do ciała swego, lecz że względem do rozum i wolę. Przeto obraz ten jest zawsze duchowny, i jest dwojaki, przyrodzony i nadprzyrodzony. Zowie się obrazem przyrodzonym, czyli istotnym, o ile człowiek jest istotą udarowaną rozumem i wolą, przez którą to godność dosięga najwyższego przyrody stopnia, w jakim się mieszczą duchy niebieskie. Obraz zaś nadprzyrodzony, czyli przypadkowy, zależy na łasce i usprawiedliwieniu, i dostąpi swej doskonałości w chwale. Wyrazy: *wyobrażenie i podobieństwo*, zdaje się iż jedno i to samo znaczą, bo Pismo S. mówiąc o tej rzeczy, używa ich bez różnicy, niekiedy je łączy, jak tutaj i Gen. 1, 26, w. 3, a niekiedy jeden tylko z nich kładzie, jak Gen. 1, 26, w. 26, i 2, 6. — Ciało zaś człowieka

nie ma właściwie na sobie obrazu Boga, chociaż w pewnym względzie odbija się i na niem, o ile ciało jest obrazem duszy. — *Niech przełożony będzie*. Niech rozkazuje, zniwala do posłuszeństwa sobie.

28. *Roście i mnożcie się*. W tych słowach zawiera się błogosławieństwo, tylko, nie zaś rozkaz, obowiązujący każdego z ludzi do zostawienia po sobie potomstwa. P. W. — *A czyncie ją sobie poddaną*. Czynicie ziemię sposobną do zamieszkania przez jej uprawę, i ujarzmienie zwierząt.

29. *Oto dałem wam pokarm*. Dałem zamiast dając, udzielał. Ludzie aż do potopu, przestając na pokarmach z roślin i owoców, wstrzymywali się od mięsa i wina; nie było to jawnie wzbronione, ale też i nie mieli jeszcze na to wyraźnego pozwolenia, jak to nastąpiło później, co do użycia mięsa, Gen. 9, 2.

który w sobie ma i powietrze i niebo. Przetoż go też sam Pan Bóg nazwał niebem, v. 8. które w Piśmie Ś. dwójakie się znajduje; Niebo gwiazdziste, i niebo powietrzne. O pierwszym tak mówi: v. 14. Niech będą światła na utwierdzeniu, albo na rozciągu niebieskim. I v. 16. Aby świeciły na rozciągu niebieskim. A o wtórym v. 7. I uczynił Bóg utwierdzenie, albo ten rozciąg: i przedzielił wody które były nad utwierdzeniem, od tych które pod utwierdzeniem były: to jest, wody które były nad powietrzem, od tych które są na ziemi pod powietrzem. I niżej, v. 20. I ptasza latające pod utwierdzeniem niebieskiem, to jest na powietrzu. I stądże Pismo Ś. zowie ptaki niebieskie v. 16. to jest, powietrzne, albo latające po powietrzu.

14. *I niech będą na znaki.* Nie na znaki praktykarzom albo wieszczkom gwiazdarskim, aby z nich opowiadali co kto ukradł, albo przyszłe przygody, szczęścia i nieszczęścia ludzkie, co ma kogo potkać, albo kiedy czas dobry albo nie dobry, to albo owo począć albo czynić. Bo takie wieszczby z gwiazd sam Pan Bóg potępia w Piśmie Ś. *Iza. 41, 23, i 44, 25. i 47, 12, 13. i Jerem. 10, 2. i Eccl. 10, 14. i 8, 7.* Ale na znaki, i na czasy, to jest, na pewne czasy, i na dni, i na roky: jako to miejsce niektórzy z żydowskiego przekładają. Albo na znaki lat, czasów, dni i miesięcy, jako Hieronim Ś. czyta in *Jerem. c. 10.* Albo więc na znaki mocy i mądrości Bożej, ponieważ niebios opowiadają chwałę Bożą. *Psalm. 18, 1.* i na znaki onych niewidzialnych rzeczy Bożkich, które przez te widome, poznawane i zrozumiane bywają. *Rzym. 1, 20.* Acz się i ten wykład pozwolić może: Na znaki pogody i niepogody, wiatrów i odmiany powietrza, siania, po morzu żeglowania, i lekarstw używania: ale dalej nic. Czytaj *Basilium hom. 6. in Genesim, Chrysost. et Gregor. in 2. c. Mat. August. lib. 5. de civ. Dei c. 1, 2. et seq. Euseb. lib. 14, c. 4. et lib. 6. c. 9. de praep. Evang.*

26. *Uczyńmy człowieka.* Tajemnica Trójce przenajświętszej słusznie tu przy stworzeniu człowieka jest otworzona: która potem w tegoż człowieka przetworzeniu i odrodzeniu na chrzcie, jawnie miała być wyrażona i oznajmiona *Mat. 28, 19.* Bo iż jeden tylko jest Bóg, i jedna istność jego, przeto napisano: I rzekł Bóg. I sasię, na wyobrażenie i podobieństwo nasze. I na podobieństwo Boże stworzył go. *Niz. 5. 1. i 9, 6.* Ale iż w jednym bóstwie jest więcej osób niż jedna, przeto nie rzekł, uczynię ale, uczynimy: i na wyobrażenie nasze, nie, na wyobrażenie moje. Tegoż iście nie mówił do Aniołów. Bo Pan Bóg sam wszystko stworzył, a żaden z nim. *Iza. 44, 24.* Przetoż ani Anielskiej pomocy w stworzeniu nie używał, ani chwałę swej własnej (którą sam stworzyciel ma) Aniołom dać nie chciał. *Iza. 42, 8.* I dołożono tego, iż nie na Anielski, ale na Boży obraz i podobieństwo człowiek jest stworzony. *Niz. 9, 6.* I nie może być także obraz Bożki i Aniela. I jeszcze dołożono, iż nie Aniołowie, ale sam Bóg człowieka stworzył. v. 27. i 5. v. 1. A daleko mniej tu miejsce mieć może on wykręt Żydowski, żeby to Bóg sam o sobie, jako o wielu, dla powagi po królewsku mówił. Bo by to była prawda, tedyby był miał tymże sposobem albo wszędy, albo często mówić, a zwłaszcza tam, gdzie powagę i majestat swój ludziom pokazywał: jako na górze Synaj, gdy zakon Żydom podawał. Lecz tam, i pospolicie wszędy tak o siebie jako o jednym mówi: Jam jest Pan Bóg twój, 2. *Majż. 20, 2. i 5. v. 3. Majż. 19.* gdzie częstokroć powtarza te słowa dla powagi: Jam Pan Bóg wasz, ja Pan, jam jest Pan. A tylko na czterech miejscach tak o sobie, jako o wielu mówi, tu uczynimy człowieka v. *Roz. 3. w. 22.* Oto Adam stał się jako jeden z nas. v. *Roz. 11. w. 7.* Pójdźcie zstąpmy a pomieszajmy tam języki ich. A u *Iza. 6, 8.* Słyszałem głos Pana mówiącego: kogo poszłę, a kto nam pójdzie? A tak mówił to Bóg Ojciec do Syna swego i do Ducha Ś., z którymi czynił człowieka: gdyż przez ono wieczne słowo, to jest, przez Syna Bożego wszystko jest uczyniono, co jedno kiedy jest uczyniono. *Jan. 1, 3.* I duch Boży ozdobił niebios. *Job. 26, 13.* Tak to miejsce starzy Doktorowie zgodnie wykładają, a na inne: *Tertul. Basil. Ambros. Aug. Chrysost. i Theod. i Concilium Syrmieńskie,* jako świadczy *S. Hilarius lib. de Synodus,* przeklina te wszystkie, którzy te miejsca wyżej namięnione, i ono w *Roz. 19, 14.* Spuścił deszcz Pan od Pana, inaczej niżli o Trójcy Świętej wykładają.

26. *Na wyobrażenie i na podobieństwo nasze.* To jest, nam podobnego, jakoby niejakiego Boga ziemskiego: mającego rozum, wolę, pamięć, duszę nie cielesną, nierozdzielną; nieśmiertelną, sobie wolną: do przyjęcia mądrości, cnoty, łaski Bożej, i zbawienia wiecznego (które w jasnym widzeniu Boga zależy) sposobnego: któryby wszystkie inne zwierzęta nie tylko znacnością przechodził, ale i możnością nad nimi panował. *Ps. 8, 6, 7. Eph. 4, 24. Col. 3, 10.*

28. *I błogosławił im Bóg, mówiąc: Roście i mnożcie się.* Ztąd znać, że to nie było przykazanie, ale błogosławieństwo, pozwolenie albo przeżeganie a ustawa przyrodzona, i koniec małżeństwa. Bo także rzekł ptakom i innym zwierzętom v. 22. Roście i mnożcie się: którym jednak nic właśnie przykazano być nie może. Albo jeśli było przykazanie: tedy było onej parze ludzi na początku świata, i wnet po potopie kilka parom potomstwa Noego, *Niz. 9, 1.* gdy jeszcze ziemia była pusta, którą było napełniać potrzeba. Ale teraz gdy już ludzi pełno jest na ziemi tedy mówią: Kto nie ma żony, niech się szuka żony. *1. Cor. 7, 27.* A kto ma żonę, niech się tak sprawuje, jakoby jej nie miał. *tamże v. 29.* Bo jako małżeństwo napełnia ziemię, tak panieństwo i bezżeństwo niebo. Tak to rozumieją: *Tertulian de Monogamia, Cypryan Ś. de habitu virginum, Hieronim contra Helvidium et Iovinianum: i Augustyn Ś. de S. virginitate c. 9.* Bo gdyby tam słowy małżeństwo zgola wszystkim było rozkazano: tedyby był zgrzeszył Elias, Elizeusz, Daniel, Jan Chrzciciel, Jan Apostoł, Paweł Ś., i owszem i sam Pan Chrystus i Panha najświętsza matka jego, i innych świętych biskupów, kapłanów, mnichów i mniszek tysiące: którzy w panieństwie żyjąc tego przykazania nie pełnili: ale raczej rady Pańskiej i Apostolskiej naśladowując, czystość raz Bogu poświęconą, do śmierci zachowali.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O poświęceniu dnia siódmego, osadzeniu człowieka w Raju, przykasaniu nie potywanianiu owocu, i utworzeniu Ewy.

1. Igitur perfecti sunt coeli et terra, et omnis ornatus eorum.

2. Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat; et requievit die septimo ab universo opere quod patrarat. (*Exod. 20, 11.—31, 17. Deut. 5, 14. Hebr. 4, 4.*)

1. Dokończone są tedy niebios a y ziemia y wszystko ochędóstwo ich.

2. Y dokonał Bóg w dzień siódmy dzieła swego które uczynił: y odpoczął w dzień siódmy od wszelkiego dzieła które sprawił.

R. 2.—2. *W dzień siódmy.* Dniem siódmym była Sobota, a więc w Niedzielę zaczęto dzieło stworzenia.—I odpoczął. Nie rozumie się przez to, że się Bóg utrudził i po-

trzebował odpoczynku, ale znaczy, iż przestał tworzyć, przynajmniej co do ziemi, która w opowiadaniu sześciu dni stworzenia na głównym jest względzie.

3. Et benedixit diei septimo; et sanctificavit illum; quia in ipso cessaverat ab omni opere suo quod creavit Deus, ut faceret.

4. Istae sunt generationes coeli et terrae, quando creata sunt, in die quo fecit Dominus Deus coelum et terram:

5. et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret: non enim pluerat Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram:

6. sed fons ascendebat e terra, irrigans universam superficiem terrae.

7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terrae, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae; et factus est homo in animam viventem. (1 Cor. 15, 45).

8. Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis a principio, in quo posuit hominem quem formaverat.

9. Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave: lignum etiam vitae in medio paradisi, lignumque scientiae boni et mali.

10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita.

11. Nomen uni Phison: ipse est qui circuit omnem terram Hevilath, ubi nascitur aurum: (Eccli. 24, 35).

12. et aurum terrae illius optimum est: ibi invenitur bdellium, et lapis onychinus.

13. Et nomen fluvii secundi Gehon: ipse est qui circumit omnem terram Aethiopiae.

14. Nomen vero fluminis tertii, Tygris: ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quartus, ipse est Euphrates.

3. *I poświęcił go.* Postanowił, aby był święcony, czyli przeznaczony na szczególniejsze rozważanie dobrodziejstwa stworzenia i składanie Bogu hołdu czci i wdzięczności. — *Które stworzył Bóg, aby uczynił.* Które to dzieła swoje czyniąc stworzył, a stwarzając uczynił i dokonał. Sposób mówienia, hebrajski.

4. *Zrodczenia.* Tworzenia. — *W dzień.* W całym przeciągu sześciu dni. W Piśmie Ś. dzień niekiedy oznacza po prostu czas; np. Num. 8, 17. *Ode dnia któregoś pobli* etc. Patrz Wujka.

5. *Wszelką różczkę etc.* To jest, P. Bóg stworzył wszystkie rośliny i ziola polne wprzód nim one mogły wzejść i rozkwitnąć; gdyż dopóki jeszcze nie padał na ziemię deszcz i nie było człowieka, któryby ją uprawiał, ona, będąc pozbawiona tych pomocy, nie mogła wydawać z siebie.

6. *Ale zdroj.* Lecz gdy już Pan Bóg był stworzył owe rośliny, wtenczas powstał zdroj z ziemi i począł ją zraszać. — Patrz Wujka.

7. *Utworzył tedy.* Mojżesz wraca tu do opowiadania szóstego dnia stworzenia, i dokładniej opisuje stworzenie człowieka. *Utworzył,* zamiast *ulepił* z gliny ziemnej. Pismo Ś. zwykło przyrównywać Boga do garncarza, a człowieka do gliny, jak np. Jerem. 18, 6. — *Człowieka.* Samo jego ciało: — *I tchnął w oblicze dech żywota.* Przez ten dech czyli tchnienie swoje Bóg wlał w ciało człowieka duszę którą wyprowadził z nicości, tak samo jak i wszystkie inne twory, a bynajmniej nie jest ona częścią Boga, ani wypływem, emanacją jego istoty. P. W. — *I stał się w duszę żywiącą.* Zamiast i stał się człowiek istotą żyjącą. Hebr.

8. *Raj.* Ogród, sad rozkoszny; Raj zowie się także

3. Y błogosławił dniowi siódmemu y poświęcił ji: iż weń odpoczywał od wszelkiego dzieła swego, które stworzył Bóg, aby uczynił.

4. Te są zrodczenia nieba y ziemię, gdy były stworzone w dzień którego uczynił Pan Bóg niebo y ziemię:

5. Wszelką różczkę polną niż weszła na ziemi, y wszelkie ziele krainy niżli wyniknęło: Nie spuścił bowiem był Pan Bóg dżdża na ziemię, y człowieka nie było któryby sprawował ziemię:

6. Ale zdroj wynikał z ziemię, obléwający wszytek wierzch ziemię.

7. Utworzył tedy Pan Bóg człowieka z mułu ziemię, y natchnął w oblicze jego dech żywota, y stał się człowiek w duszę żywiącą.

8. A naszcąpił był Pan Bóg Raj rozkoszy od początku, w którym postanowił człowieka którego utworzył.

9. Y wywiódł Pan Bóg z ziemię wszelkie drzewo piękne ku widzeniu y ku iedzeniu smaczne: drzewo téż żywota w pośród Raju, y drzewo wiadomości dobrego y złego.

10. A rzeka wychodziła z mieysca rozkoszy na obléwanie Raju, która się ztamtąd dzieliła na cztery główne rzeki.

11. Imię iednój *Phison*; ta okraża wszytkę ziemię Hewilath, gdzie się rodzi złoto:

12. A złoto ziemię onęj nalepsze iest: y tam się nayduie *bdelium*, y kamień *Onychin*.

13. A imię rzeki wtórej *Gehon*; ta okraża wszytkę ziemię Murzyńską.

14. Imię zaś rzeki trzeciój *Tygris*; ta idzie ku Assyryczykom. Rzeka czwarta ten iest *Euphrates*.

ogrodem Edenu, ponieważ leżał w Eden, prowincji Wschodniej, w stosunku do Judei. — *Od początku.* Trzeciego dnia stworzenia, w którym przedzielone były wody od wód i ukazał się ląd. — Patrz Wujka.

9. *Drzewo żywota.* Drzewo ożywiające, mające taką przyrodzoną własność, iż owoc jego mógł zachowywać jak najdłużej życie tym, którzyby go pożywali. — *Drzewo wiadomości dobrego i złego.* Dla tego tak nazwane, że, w pewnym względzie, było doń przywiązane szczęście lub nieszczęście człowieka. Bo gdyby Adam był wstrzymał się od pożywiania owocu tego drzewa, znałby tylko dobro, i używałby wiecznie prawdziwego dobra; po przestąpieniu zaś tego prawa, poznał zło, t. j. nieszczęście grzechu i jego następstw. *Drzewo życia,* allegorycznie oznacza Chrystusa; Raj — Kościół; cztery rzeki Raju — cztery cnoty kardynalne.

10. *A rzeka wychodziła... dzieliła.* W Raju znajdowała się rzeka, będąca początkiem tych czterech wielkich rzek: Phison (terazn. Gangesu), Gehon (Nilu), Tygru i Eufratu, chociaż one teraz płyną w bardzo odległych od siebie i różnych stronach. Mogło to się stać tym sposobem, że one z czasem skryły się pod ziemię, a później wypłynęły w tych miejscach, które teraz uważają się za ich źródła.

11. *Hewilath.* Była to kraina sąsiednia Persyi, leżąca między Assyryą i Palestyną, naprzeciwko Sur, (1 Reg. 15, 7), nazwana tak od Hewila, syna Jektana, o którym Gen. 10, 29.

12. *Bdelium.* Rodzaj gumy albo żywicy, płynącej z drzewa czarnego, wysokości oliwy; według innych, jest to rodzaj kryształu, lub perły.

15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur, et custodiret illum:

16. praecepitque ei dicens: Ex omni ligno paradisi comede:

17. de ligno autem scientiae boni et mali ne comedas: in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris.

18. Dixit quoque Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adiutorium simile sibi.

19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terrae, et universis volatilibus coeli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea: omnes enim quod vocavit Adam animae viventes, ipsum est nomen ejus.

20. Appelavitque Adam nominibus suis cuncta animalia, et universa volatilia coeli, et omnes bestias terrae: Adae vero non inveniebatur adiutor similis ejus.

21. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam: cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea.

22. Et aedificavit Dominus Deus costam, quam tulit de Adam, in mulierem: et adduxit eam ad Adam.

23. Dixitque Adam: Hoc nunc, os ex ossibus meis, et caro de carne mea: haec vocabitur Virago, quoniam de viro sumpta est. (1ª Cor. 11, 9).

24. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhærebit uxori suae: et erunt duo in carne una. (Mat. 19, 5. Mar. 10, 7. 1ª Cor. 6, 16. Eph. 5, 31).

25. Erat autem uterque nudus: Adam et filia ejus, et non erubescabant.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 4. W dzień którego uczynił Pan Bóg niebo i ziemię. Tu dopiero po dokonaniu wszego stworzenia, położono imię ono Boga doskonałe, samemu Bogu własne i niewystawione, które właśnie znaczy tego, który tak sam o sobie mówi: Jam jest ten, którym jest. Exod. 3, 14, który jest źródłem jestwa i bytności: bo sam nie będąc ni od kogo innego, jedno sam od siebie, daje wszystkim rzeczom bytność

15. I posadził go w raju. A bóg stworzył go zewnątrz raju, jak to widzieć można z rozdz. 23. — Aby sprawować. Nie dla przygotowywania sobie pożywienia przez pracę ciężką i nużącą, lecz tylko dla przyjemnej rozrywki z przyswojonego zatrudnienia. — I strzegł go. — Jak od zwierząt, które były zewnątrz raju, jak od znajdujących się wewnątrz, iżby nie psuły jego powabów i piękności.

17. Nie jedź. Zamkust, nie jedzcie! przykazanie bowiem o niepożywaniu owoców dane było razem i Bóg, jak to widzieć trzeba z r. 3, 1 z kary wymierzonej na obu dwóch. — Jakoz wersja. Siedmiudziestą ma w liśmie mu: nie jedzcie! Według S. Grzegorza, 35 Moral. 10: Ewa stworzona była przed ogłoszeniem tego przykazania, chociaż tutaj o jej utworzeniu opowiada się później. — Śmiercią umrzesz. Człowiek w stanie niewinności, z prawa natury był śmiertelnym, jednakże nigdyby nie umierał, jeżeliby był nie zgrzeszył; gdyż przez pożywanie owocu z Drzewa Życia mógłby być życie sobie przedłużać, co się dość jasno okazuje z r. 3, 22; gdzie Bóg mówi: Byś nadąs nie wsiąść z drzewa żywota, i nie jadał, i byby żył na wieki. Zaraz zaś po grzechu, człowiek umarł śmiercią duchowną przez wstąpienie do grzechu, i śmiercią także ciała, bo dług jej zaciągnął, czyli stał się śmiertelnym. P. W.

18. Nie dobrze być etc. Nie jest właściwa i stosowna aby człowiek był bez towarzystwa. — Mu pomoc. Uczynmy mu do pomocy istotę jemu podobną. — P. X. Wujka.

19. Przywiódł je. Albo nadając zwierzętom jakieś imię

15. Wziął tedy Pan Bóg człowieka, y posadził go w raju rokoszy, aby sprawował y strzegł go:

16. Y rozkazał mu, mówiąc: Z każdego drzewa Rajskiego iedź:

17. Ale z drzewa wiadomości dobrego y złego nie iedź, bo którego dnia będziesz iadł z niego, śmiercią umrzesz.

18. Rzekł też Pan Bóg: Nie dobrze być człowiekowi samemu: uczynmy mu pomoc jemu podobną.

19. Utworzywszy tedy Pan Bóg z ziemi wszelkie zwierzęta ziemne, y wszelkie ptastwo powietrzne, przywiódł je do Adama, wszystko bowiem co nazwał Adam duszę żywiącą, to jest imię jego.

20. Y nazwał Adam imionami ich wszystkie zwierzęta, y wszystkie ptastwo powietrzne, y wszystkie bestie ziemne; lecz Adamowi nie naydował się pomocnik podobny iedmu.

21. Przepuścił tedy Pan Bóg twarde, senne Adama: a gdy zasnął, wyjął kość z niego, y napełnił ciałem miasto niego.

22. Y zbudował Pan Bóg z żebrą, którą wyjął z Adama, białą głowę, y przywiódł ją do Adama.

23. Y rzekł Adam: To teraz kość z kości moich, i ciało z ciała mego: tę będą zwać Mężyną, bo z meża wzięta jest.

24. Przetóż opuści człowiek oycę swego y matkę, a przyłączy się do żony swęj, y będą dwoje w jednym ciele.

25. A byli oboje nacy, a nie wstydzili się. Adam y żona jego, a niewstydzili się.

stynki, tak) iż same dobrowolnie przystąpiły do Adama, i jakby uznały przed nim swoje poddaństwo, albo stały przyprowadzone przez postąg Aniołów. — To jest imię jego. Adam każde ze zwierząt, skoro je ujrzał, nazwał właściwem nazwiskiem, odpowiedział im naturze.

21. Twarde sen. Pewien rodzaj zachwylenia, razem z głębokiem snem, zesłany był na Adama, aby nie tylko nie uczył bólu i przestrochę przy traceniu żebrą, ale też aby duchem proroczym widział i poznał tajemnicę przez to oznaczoną, t. j. naturalne małżeństwo i swoje z Bóg, i tajemnicę Chrystusowe małżeństwo z Kościołem. — Napełnił ciałem. Jak żebrą razem z kością, ciałem było wyjęte, tak i nowa ciało: nie bez kości zostało ustawione.

23. To teraz kość z kości moich. Ota ta jest do mnie najpodobniejsza, owszem to cząstka ciała z kości moich. — Mężyną. Jak gdyby rzekł: Istotę swoją ma ho mnie, a więc w nich hierze i takie imię. P. W.

24. Opuści człowiek oycę swego i matkę. Słowa te są wyrzeczone od Boga, nie od Adama, Matth. 19, 6. — Przyłączy się do żony swojej, i będą dwoje w jednym ciele. Tak cięsta pomiędzy nimi ma być jedność ciała i ducha, i będą stanowić jakby jedną osobę. Takoz przez słab małżeński mąż staje się panem ciała swojej żony, i nawzajem; przeto ciało jednego jest ciałem drugiego.

25. A byli oboje nacy: a nie wstydzili się. Bow stanie niewinności nieznany im była poządliwość, a więc i wstyd.

i jestestwo. To imię LXX, Młomaczów wszędy słowem *Κριστος*, Hieronim Ś. słowem *Dominus*, a Żydzi słowem *Adonai*, (co wszystko Pana znaczy) wymawiają. Których i my naśladować (raczej niż tych nowych, którzy na to miejsce imię *Jehovah*, Panu Chrystusowi, Apostołom i starym Doktorom, tak żydowskim jako i chrześcijańskim niestychane wnoszą) wszędy je Panem przekładać będziemy: ale jednak wielkimi literami wyrażone, aby od luncz imion Bożych rozeznanne było.

6. *Ala z dróży wycykał z ziemi.* *Pagrinus* tak wykląda: A para albo mgła wychodziła z ziemi, i pokrapiała, wszystko oblicze ziemi. Drudzy tak przekładają: Ani jeszcze żadna para nie wychodziła z ziemi, któraby pokrapiała wszystkie wierzchy ziemi. Bo mówią, że słowo *Ed*, nie z dróży, ale parę znaczy, *nōn fontem sed vaporem*, albo obłok, jako Chaldejski tłómacz przełożył! Lecz nie tylko Hieronim Ś. ale i LXX tłómacze, którzy żydowski język lepiej, niż ci nowi, rozumieli, *אנני* to jest, z dróży, przełożyli.

7. *I natchnął w obłazie jego dech żywota.* Aby okazał zacność dusze człowieka, i różność od innych zwierząt. Bo innych zwierząt dusze z tejże materii, z której i ciała pochodzą: i dla tegoż wyżej mówił: Niechaj spłódzą wody płód dusze żywiącej, w r. 1.20. I niech zrodzi ziemia duszę żywiącą, w. 24. Ale dusza człowieka od Boga z wierzchu jest natchniona jako rzecz duchowna i nieśmiertelna: na której właśnie jest obraz i podobieństwo Boga. 1.26

8. *Raj rozkoszy w początku*. Albo sąd w Edenie na wschód słońca, jako *Paganinus* i inni z żydowskiego przekładają, i LXX. w greckim, także mają. *Be Gan* znamionuje sąd albo ogród, który jednak LXX. tłumaczył *napadimur*, to jest raj, albo rozkoszny ogród przełożyli; a *Be-heden*, właśnie znaczy w Edenie: acz Eden, i rozkosz, i miejsce pewne znamionuje. Nakoniec *Mikedem*, może się rozumieć, i na wschód słońca, i na początku.

17. *Śmiercią umrzesz.* Umrając umrzesz *H.* to jest, pewnie umrzesz: Albo poczniesz tegoż dnia być śmiertelnym i skażeniu poddanym, że przyszły twój żywot nie inszego nie będzie, jedno śmierć przedłużona. *Symmachus* przełożył, śmiertelnym będziesz: który wykład Hieronim *S.* i Theodoretus, i Augustyn chwala. Gdzie obacz, iż przez grzech umarł Adam na duszy, i zasłużył śmierć cielesną: i nad tę wieczną na ciele i na duszy. *August. 13. de Civ. c. 12.*

18. *Nie dobrze być człowiekowi samemu.* Na on czas gdy Adam sam tylko jeden był na świecie, a w nim się zamykał wszystek rodzaj ludzki, tedy nie dobrze było, aby tak sam był został bez niewiasty: bo by się był rodzaj ludzki nie rozmnożył. Ale teraz gdy rodzaj ludzki jest dosyć rozmnożony, tedy mówią: Dobrze jest człowiekowi nie tykać się niewiasty. *1 Cor. 7, 1.* Dobrze jest nie mężatym i panna aby tak zostały. *Tamże w. 8.* Dobrze jest człowiekowi być bez żony. *Tamże w. 26.* Kto daje za małą córkę swą, dobrze czyni; ale kto nie daje, ten lepiej czyni. *w. 35.*

23. *Tę będą zwać Mężyną, bo z męża wzięta jest.* W żydowskim języku niewiasta od męża jest nazwana. Bo *Isa*, mąż a *Isza* niewiasta, jakoby mężyną albo mężycę znaczy. Co i Symmachus na greckie nadobnie przełożył. Ta będzie z *Isa ardaic*, że *Isa* to ardaic wzięta jest, jakoby od Andrysa, Andrysowa]. *Hieronim.*

24. *I będą dwoje w jednym ciele.* Albo w jedno ciało, *H.* to jest jednym ciałem. *Hebr.*

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O upadku Adama i Ewy za sprawą czarta, karze na nich wymierzonej, i^o wygnaniu ich z Raju.

1. Sed et serpens erat callidior cunctis animantibus terrae quae fecerat Dominus, Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur praecepit vobis Deus, ut non comederitis de omni ligno paradisi?

2. Cui respondit mulier: De fructu lignorum,
quae sunt in paradiso, vescimur:

3. de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, praecepit nobis Deus ne cederemus: et ne tangeremus illud, ne forte moriamur.

4. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini. (2 Cor. 11, 3).

5. Scit enim Deus quod in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri: et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.

R. 3.—1. *Wąż, byt, chytrszaj.* W węża, z natury swojej chytręgo, wstąpił czart przebiegły i zdradliwy, i przemówił udanym głosem ludzkim: Ewa posłyszawszy, mówiącego węża zdziwiła się, jako z rzeczy nadzwyczajnej; lecz nie doznała przestraszn, bo jeszcze była nie zgrzeszyła, i wiedziała, że Bóg ma o niej pieczę. *Z każdego.* Jest to dwuznaczne—czy mówi o wszystkich drzewach, czy tylko o niektórych z nich; tak układał słowa, iżby będąc dostrzeżonym mógł powiedzieć, że myślał tylko o jednym drzewie, nie o wszystkich. Od niego to kacerze nauczyli się przywodzić i fałszować tekst Pisma Ś.

3. *Bysmy snac nie pomaril.* Pan Bóg stanowczo twierdził: *pomarcie*; niewiasta przypuszcza wątpliwość; diabeł zupełnie zaprzecza.

4. Żądaj nierzeczywistości. W tej rozmowie, którą czart miał z Ewą, kilka kłamstw zawarł: 1) nie umrzeć; 2) otworzą się oczy wasze; 3) będziecie jako bogo-

1. Ale y wąż był chytrzy nad inne wszystkie zwierzęta ziemne, które był Pan Bóg stworzył. Który rzekł do niewiasty: Czemu wam Bóg przykazał jebrście nie iedli z każdego drzewa ravskiego?

2. Któremu odpowiedziała niewiasta: Z owocu drzew które są w rajużywamy:

3. Ale z owocu drzewa które jest w pośród
rain, rozkazał nam Bóg abyśmy nie iedli i nie-
dotykali sie go. byśmy snąc nie pomarli.

4. Y rzekł wąż do niewiasty: żadną miarą nie umrzećcie śmiercią.

5. Bo wie Bóg, iż któregokolwiek dnia będziecie iść z niego otworzą się oczy wasze: y będziecie jako bogowie, wiedząc dobre y złe.

wie: 4) wiedzieć będziecie dobre i złe.

5. *Bo wie Bóg etc.* To jest: Bóg wie, że to drzewo jest dla was najpożyteczniejsze, gdyż samo pożywanie owoców z niego, może nadawać wam znajomość wszystkich rzeczy; a ponieważ dobry jest i ma o was pieczęć, nie mniemajcie przeto, iżby chciał pozbawiać was tego dobra. Albo myśł taka: Nie dla tego zakazał wam Bóg, pożywać z tego drzewa, żebyście mieli przez to uleść śmierci; ale raczej z tej przyczyny, iż nie chce, abyście się stali jemu podobni. — *Którękółwiek dnia*, Którękółwiek chwili — *Otworzą się oczy wasze*. Tak dalece rozjaśni się wasz umysł, iż słusznie sądzić będziecie, żeście przedtem byli ślepyimi, zupełnymi nienkami. — *Jako bogowie*. Będziecie podobni Bogu z mądrości i wszechwiedności. — *Wiedząc dobre i złe*. Poznaćie wszystko to, co jest dobre, lub złe; prawdziwe, lub fałszywe, konieczne, lub przypadkowe i t. d.

6. Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile: et tulit de fructu illius, et comedit, deditque viro suo, qui comedit. (*Eccli. 25, 33. 1 Tim. 2, 14*).

7. Et aperti sunt oculi amborum: cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizomata.

8. Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam et uxor ejus a facie Domini Dei in medio ligni paradisi.

9. Vocavitque Dominus Deus Adam, et dixit ei: Ubi es?

10. Qui ait: Vocem tuam audiui in paradiso, et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me.

11. Cui dixit: Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo praeceperam tibi ne comederes, comedisti?

12. Dixitque Adam: mulier, quam dedisti mihi sociam dedit mihi de ligno, et comedi.

13. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quae respondit: Serpens decepit me, et comedi.

14. Et ait Dominus Deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, et bestias terrae: super pectus tuum gradieris, et terram comedes cunctis diebus vitae tuae.

15. Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius: ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.

16. Mulieri quoque dixit: Multiplicabo aerumnas tuas, et conceptus tuos: in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui. (*1 Cor. 14, 34*).

6. *Ujrzała tedy.* Nie przez proste spójrzenie na drzewo, ale złączone z żądzą i ciekawością skosztowania z niego owocu.

7. *Otworzyły się oczy obojga.* Umysł ich roztwartym został na to, iżby postrzegli nagość swoją, iżby uczuli w sobie poruszenia żądz przeciwnych rozumowi, iżby zrozumieli, że przez grzech utracili dar pierwotnej sprawiedliwości, i poznali, że wyrok Boga jest prawdziwy, a rada szatana kłamliwa. — *A gdy poznali że byli.* Wprzód już byli widzieli, że są nagimi, lecz teraz zwrócili na to uwagę. — *Nagimi.* Co do ciała; i co do duszy także zostali obnażonymi, przez utratę szaty niewinności.

8. *Głos P. Boga.* Szelest pomiędzy drzewami, wzbudzony przez Boga idącego w widzialnej postaci człowieka. — *Na wiatruku z południa.* Ku wieczorowi, kiedy łagodny wietrzyk zwykł powiewać. — *Skrył się.* Strwożony wyrzutami sumienia.

9. *Gdzieżes?* S. Ambr. (ks. o Raju, r. 14), tak mówi: „Gdzież się podziła uprzednia twoja ufność? gdzież więc; nie pytam w jakim miejscu, ale w jakim znajdujesz się stanie; do tego już przywiodły cię grzechy twoje, iż uciekasz od Boga twego, któregoś przedtem szukał”.

10. *I zląkłem się.* Zawstydzilem się pokazać przed tobą.

12. *Niewiasta, którąś mi dała.* Sprawiedliwy najprzód samego siebie oskarża (Przyp. 18, 17). Tutaj zaś Adam zostawił nam zły przykład szukania najprzód wymówek w grzechach; potem składa winę na żonę, a pośrednio i na Boga, który dał mu ją za towarzyszkę.

13. *I rzekł do niewiasty.* P. Bóg nie zważa tu na wy-

6. Ujrzała tedy niewiasta, że dobre było drzewo ku iedzeniu y piękne oczom, y na weyrzeniu roskoszne: y wzięła z owocu iego, y iadła, y dała mężowi swemu, który iadł.

7. Y otworzyły się oczy obojga: a gdy poznali że byli nagimi, pozszywali liście figowe, y poczynili sobie zasłony.

8. A gdy usłyszeli głos Pana Boga przechodzącego się po raju na wiatruku z południa, skrył się Adam y żona iego od oblicza Pana Boga między drzewa rayskie.

9. Y zawołał Pan Bóg Adama, y rzekł mu: Gdzieżes?

10. Który odpowiedział: Usłyszałem twój głos w raju, y zląkłem się, przetożem iest nagi, y skryłem się.

11. Któremu rzekł: A któż ci pokazał żeś iest nagim, iedno żeś iadł z drzewa, z któregoś ci roskazał abyś nie iadł?

12. Y rzekł Adam: Niewiasta, którąś mi dała za towarzyszkę, dała mi z drzewa y iadłem.

13. Y rzekł Pan Bóg do niewiasty: Czemus to uczyniła? Która odpowiedziała: Wąż mię zwiódł, y iadłam.

14. Y rzekł Pan Bóg do węża: Iżes to uczynił, przekłetyś iest między wszystkimi zwierzęty y bestiami ziemskimi: na piersiach twoich czołgać się będziesz, a ziemię ieść będziesz po wszystkie dni żywota twego.

15. Położę nieprzyjaźń między tobą, a między niewiastą: y między nasieniem twym, a nasieniem iey: ona zetrze głowę twoją, a ty czyhać będziesz na piętę iey.

16. Do niewiasty też rzekł: Rozmnożę nędze twoie, y poczęcia twoie: z boleścią rodzić będziesz dziatki y pod mocą będziesz mężową, a on będzie panował nad tobą.

mówkę Adama i Ewy, jako czczą i blaha, zasługując raczej na karę, nie na usprawiedliwienie.

14. *Przekłetyś jest między zwierzęty.* Przypada to i do węża i do czarta. Wąż jest przeklętym, bo obrzydliwym, straszonym, jadowitym. Również czart jest jadem grzechu zatrutego, i szkodliwy ludziom. — *Na piersiach twoich czołgać się będziesz.* Co wprzód miał wąż sobie przyróżonem, teraz obroćono mu to na karę i hańbę. Tak, jak śmierć wrodzona jest ciału człowieczemu, złożonemu z przeciwnych pierwiastków, jednakże po upadku jest razem i karą grzechu; tęcza, przedtem naturalna, po potopie zaczęła być znakiem przymierza zawartego między Bogiem a Noem i jego potomkami. Czart także, ten wąż starodawny, na piersiach się czołga, bo już nie niebieskie, jak kiedyś dopóki był dobrym aniołem, ale tylko ziemskie i nikczemne rzeczy rozmyśla. — *Ziemię jeść.* Proch ziemi. (Is. 65, 25. Mich. 7, 4).

15. *Ona zetrze głowę twoją.* Jak gdyby tak rzekł do czarta: Ty zwyciężyłeś pierwszą niewiastę, ale powstanie inna, która przez plemię swoje, t. j. przez Syna swego, Chrystusa, zniszczy potęgę twoją. — *Czyhać będziesz.* Zawzięcie mścić się będziesz nad nią i nad Synem jej, zawieszając go aż na drzewie krzyża, ale on tą męką swoją zwycięży ciebie. P. W.

16. *Nędze twoje i poczęcia.* Nędze poczęć twoich, czyli: doświadczysz wiele udręczeń i niewygód podczas ciążności. — *Z boleścią rodzić.* Tej boleści zkądną przyrodzonej, niewiasta byłaby uniknęła w stanie niewinności, przez przywilej łaski Bożej. — *Pod mocą będziesz me-*

17. Adae vero dixit: Quia audisti vocem uxoris tuae, et comedisti de ligno, ex quo, praeceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae.

18. Spinās et tribulos germinabit tibi, et comedes herbam terrae.

19. In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es: quia pulvis es et in pulverem reverteris. (*Psal. 102, 14.*)

20. Et vocavit Adam nomen uxoris suae, Heva: eo quod mater esset cunctorum viventium.

21. Fecit quoque Dominus Deus Adae et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit eos;

22. et ait: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum: nunc ergo ne forte mittat manum suam, etumat etiam de ligno vitae, et comedat, et vivat in aeternum.

23. Et emisit eum Dominus Deus de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est.

24. Ejecitque Adam: et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitae.

17. Adamowi zaś rzekł: Iżes usłuchał głosu żony twojej, i iadłeś z drzewa z któregości był kazał abyś nie iadł: przeklęta będzie ziemia w dziele twoim: w pracach ieść z niej będziesz po wszystkie dni żywota twego.

18. Ciernie y osty rodzić ci będzie, a ziele będziesz iadł ziemię.

19. W pocie oblicza twego będziesz pożywał chleba, aż się wrócisz do ziemi z którejś wzięty: boś iest proch, y w proch się obrócisz.

20. Y nazwał Adam imię żony swęj Hewa, iż ona była matką wszech żyjących.

21. Uczynił też Pan Bóg Adamowi y żenie jego szaty z skórek y przyobłókł ie:

22. Y rzekł: Oto Adam stał się jako jeden z nas, wiedzący dobre i złe: teraz tedy, by snadź nie ściągnął ręki swęj, y nie wziął też z drzewa żywota, y nie iadł, a byłby żyw na wieki.

23. Y wypuścił go Pan Bóg z raju rozkoszy żeby uprawował ziemię, y której iest wzięty.

24. Y wygnał Adama: y postawił przed raiem rozkoszy Cherubim y miecz płomienisty y obrotny, ku strzeżeniu drogi drzewa żywota.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 3. w. 15. *Ona zetrze głowę twoją.* W Żydowskim stoi *hu*, co bez punktów może się rozumieć ono (nasienie) albo ona (niewiasta), w Greckim lepak *aitos* on, choć uprzedziło *aitos* nasienie, *in neutro genere*. Biblie Łacińskie mało nie wszystkie i najstarsze mają *Ipsa*, ona: i Doktorowie starzy, *Hieronymus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, *Gregorius*, *Bernardus*, *Eucherius*, *Beda*, *Rabanus*, *Alcuinus*, *Avitus*, *Marius victor*, i *Josephus* Żydowin i innych bardzo wiele tak czytają. I tak wykładają, że nie tylko Pan Chrystus, który jest nasienie ono niewieście błogosławione (iż się z samej niewiasty bez męża narodził), ale i ona między wszemi niewiastami błogosławioną Panna matka jego, przez toż nasienie swe starła głowę węży piekielnego: iż tego porodziła, który ją startł, gdy szatana śmiercią swą zwyciężył, a nas z niewoli jego wyswobodził. Lecz jeżeli Nowowiernicy jeszcze wolają, żebyśmy tym przykładem czci Panu Chrystusowi ujmowali, kładąc to na Pannę Maryą, co jemu właśnie ma być przypisano: tedy je do szkoły Kalwina mistrza ich odeszlemy, który tę cześć i Panu Chrystusowi i matce jego zgola odejmuje, gdy przez to nasienie ani Chrystusa Pana, ani matkę jego: ale wszystkie wierne, że ci mają zetrzeć głowę węży piekielnego. *Calvin. in Genesim.*

19. *W pocie oblicza twego.* To jest, którykolwiek stan i sposób życia sobie obierzysz, będzie żywot twój pracowity i frasunków pełny.

22. *Oto Adam stał się jako jeden z nas.* To też nie inaczej rozumieć się może, jedno iż dla wyrażenia Trójce przynajświętszej, i tu Pan Bóg sam o sobie, jako o wielu mówi: nie jako Ja, ale jako jeden z nas. Tak jako i pierwszy rzekł, uczynimy człowieka na wyobrażenie i podobieństwo nasze. I jako Pan Chrystus sam o sobie i o Ojcu swym mówi: I do niego przyjdziemy, i mieszkanie u niego uczynimy. *Joan. 14, 23. Aug. in Genes. ad lit. lib. 11, c. 19.*

żonę. Ulegać będziesz mężowi, nie tylko dobrowolnie i ochotnie jak wprzód, ale niekiedy i przeciwko twej woli.

17. *Przeklęta ziemia.* Pozbawiona błogosławieństwa tej samorodnej płodności, jaką miała w Raju. — *W dziele twojem.* Dla dzieła, czyli dla grzechu twego.

18. *Ciernie i osty etc.* Nierównie obfitsze teraz niż dotąd wydawać będzie nieużyteczne zielska, z których przez ciężką pracę i uprawę zmuszony będziesz ją oczyszczać, żebyś mógł z niej otrzymywać rośliny przydatne do pożywienia.

19. *W pocie oblicza.* Z ciężką pracą będziesz przyrządzał sobie pokarm. P. W. — *Chleba.* Wszelki pokarm. — *W proch się obrócisz.* Oto kara grzechu: śmierć. Bóg stworzył człowieka nieskazitelnego. . . A z nienawiści diabelskiej, weszła śmierć na okrąg ziemi. (*Mądr. 2, 23.*)

20. *Ewa.* Żywa, czyli żyjąca, Adam wraz z żoną swoją skazany od Boga na śmierć, pociesza siebie i Ewę tem, że przez nią wyda potomstwo, w którym wiecznie niejako żyć będzie.

21. *Szaty z skórek.* Kazał Bóg Adamowi sporządzić szaty ze skór zabitych zwierząt; albo uczynił to cudownie.

Przykrył ich skórami zwierzęcemi, jakby dla przypomnienia im, że przez grzech stali się podobni bydłom.

22. *Oto Adam etc.* Oto do jakiej nędzy przyszedł człowiek, który ośmielił się zapragnąć tego, aby podobnie jak Bóg był wszechwiedny—oto poznał, co jest szczęście i nieszczęście. P. W. — *By snadź nie ściągnął ręki.* Prawdopodobna jest, że Adam nie tylko jeszcze był nie skosztował owocu z drzewa żywota, ale nawet nie wiedział jakie ono jest, i gdzie się znajduje w Raju; co też i diabłu było niewiadomo.

23. *I wypuścił go.* Haniebnie wypędził. Najpodobniej do prawdy, iż to się stało tegoż dnia, w którym zgrzeszył. Jak długo Adam i Ewa zostawali w Raju, nie wiadomo. Zdaje się, potrzeba było choć kilku dni, iżby mogli doświadczyć błogosławionego owego stanu.

24. *Postawił Cherubów... ku strzeżeniu drogi etc.* Aniołów w ludzkiej postaci, aby nie pozwalali wniknąć do Raju ludziom, i zrywania owocu z drzewa życia. — *Miecz płomienisty.* Tak polyskujący, iż zdawał się wydawać z siebie płomienie; albo może i rzeczywiście był to płomień ognisty, w kształcie miecza. — *Obrotny.* Obosieczny, a więc sposobny do obracania i rażenia na wszystkie strony.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O synach Adama i Ewy, Kainie, Ablu i Secie; o bratobójstwie Kaina i karze nań wymierzonej

1. Adam vero cognovit uxorem suam Hevam: quae concepit et peperit Cain, dicens: Possedi hominem per Deum.

2. Rursumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel pastor ovium, et Cain agricola.

3. Factum est autem post multos dies, ut offerret Cain de fructibus terrae munera Domino.

4. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, et de adipibus eorum: et respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus. (*Hebr. 11, 4*).

5. Ad Cain vero, et ad munera illius non respexit: iratusque est Cain vehementer, et concidit vultus ejus.

6. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es? et cur concidit facies tua?

7. Nonne si bene egeris, recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? sed sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius.

8. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain adversus fratrem suum Abel, et interfecit eum. (*Sap. 10, 3. Matth. 23, 35. 1 Joan. 3, 12*).

9. Et ait Dominus ad Cain: Ubi est Abel frater tuus? Qui respondit: Nescio. Num custos fratris mei sum ego?

10. Dixitque ad eum: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.

11. Nunc igitur maledictus eris super terram, quae apernit os suum, et suscepit sanguinem fratris tui de manu tua.

12. Cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suos: vagus et profugus eris super terram.

13. Dixitque Cain ad Dominum: Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear.

14. Ecce ejicis me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra: omnis igitur, qui invenerit me, occidet me.

1. Adam potym poznał żonę swoją Hewę, któr poczęła y porodziła Kaina, mówiąc: Otrzymała człowieka przez Boga.

2. Y zasię porodziła brata iego Abela. A Ab był pastérzem owiec, a Kain oraczem.

3. Y stało się po wielu dni, iż Kain ofiarow: Panu dary z owoców ziemie.

4. Abel téż ofiarował z pierworodnych trzod swoich, y z tłustości ich: y weyżrzał Pan i Abela y na dary iego.

5. Ale na Kaina y na dary iego nieweyżrzał Y rozgniewał się Kain barzo y spadł na oblicz swoim.

6. Y rzekł Pan do niego: Czemuś się rozgniewał, y czemu spadła twarz twoja?

7. Aza iesli dobrze czynić będziesz, nie odniesiesz: a iesli źle, natychmiast we drzwiach grzeć twój będzie? Lecz pod tobą będzie pożądlivość iego, a ty nad nią panować będziesz.

8. Y rzekł Kain do Abła brata swego: wy nidźmy na pole. A gdy byli na polu powsta Kain na Abła brata swego, y zabił go.

9. Y rzekł Pan do Kaina: Gdzie iest Abel bratwój? Który odpowiedział: Niewiem: Zalim i iest stróżem brata mego?

10. Y rzekł do niego: Coś uczynił? głos krwi brata twego woła do mnie z ziemie.

11. Teraz tedy będziesz przeklętym na ziemi która otworzyła gębę swą, y przyjęła krew brat twego z ręki twoiędzy.

12. Gdy ią sprawować będziesz, nie da tobie użyt ków swoich: tułaczem y zbiegiem będziesz na ziemi.

13. Y rzekł Kain do Pana: Więtsza iest nieprawość moja, niżbym miał odpuszczenia i yż godzien

14. Oto mię dziś wyganiaasz od oblicza ziemi y skryję się przed obliczem twoim, y będę tu łaczem y zbiegiem na ziemi: każdy tedy któr, mię naydźcie, zabie mię.

R. 4.—1. *Poznał*. U Hebrajczyków dziewica zowie się *Alma*, który to wyraz oznacza ukrytą, czyli *niepoznaną*. Ztąd poszło, iż każde spółkowanie z niewiastą, zwykli mianować *poznawaniem jej*. — *Kain*. Znaczy: *nabytek, otrzymanie*. — *Przez Boga*. Z łaski Boga.

2. *Abel*. Marność, smutek. Ewa albo dla tego dała mu takie imię, że przeczuwała rychły jego koniec, albo że chciała oznaczyć stan wszystkich ludzi, podległych śmierci; jakby mówiła: *Zaprawdę wszystka marność, wszelki człowiek żyjący* Ps. 38, 6.

4. *Weyżrzał Pan na Abła i na dary jego*. Podobają się Bogu dary Abła i on sam; P. Bóg okazał to widomym znakiem, przez strawienie tych ofiar ogniem z nieba, Kaina zaś ofiary zostawił niepokłętę.

7. *A za... nie odniesiesz*. Jeżeli zechcesz być dobrym, to bądź pewnym, że odbierzesz w nagrodę i pokój sumienia, i widzialne oznaki łask moich dla ciebie. — *We drzwiach grzech twój będzie* Jeżeli źle postąpisz, wnet kara za grzech twój spadnie na cię, jakby pies rzucający się na każdego, kto przekracza progi. — *Pod tobą będzie pożądlivość jego*. Wprawdzie pożądlivość będąca w tobie

skłania i unosi cię do złego, ależ mocen jesteś jej si oprzeć. P. Wujka.

8. *Zabił go*. Jakim sposobem, niewiadomo. Wiersz 11 powiada, iż ziemia przyjęła krew Abła; ztąd widać, że nie był zaduszony, ale kamieniem, lub innym jakim po ciskiem został zabity.

9. *Stróżem?* Z oburzeniem i wzgardą odpowiada, iż ni uważa siebie za przewodnika brata swego.

10. *Coś uczynił?* Bóg pokazuje Kainowi, iż wie o de konanej przezeń zbrodni. — *Głos krwi... woła*. Zabójstw twoje rychłój domaga się odemnie zemsty.

11. *Będziesz przeklętym na ziemi etc.* Przeklętą i nie użytą będzie dla ciebie ziemia, i ty na niej będziesz nieszczęśliwym, dręczonym obawą i smutkiem.

14. *Wyganiaasz od oblicza ziemi*. Jak gdyby mówił słusznie rozpaczam, bo widzę, że już nie chcesz mieć mnie zwykłej swój pieczy, każesz mi wydalic się z tego miejsca, gdzie się urodził i wychował. Albo ziemia bierze si tu za ludzi mieszkających na niej, przez postać krasomów ską, zwaną Metonymią, t. j. zamianną imion; a więc mył taka: Czynisz mię wzgardą i nienawiścią ludzi, tak dalece

15. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur. Posuitque Dominus Cain signum, ut non interficeret eum omnis, qui invenisset eum.

16. Egressusque Cain a facie Domini, habitavit profugus in terra ad orientalem plagam Eden.

17. Cognovit autem Cain uxorem suam, quae concepit, et peperit Henoch: et aedificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii sui, Henoch.

18. Porro Henoch genuit Irad, et Irad genuit Maviael, et Maviael genuit Mathusael, et Mathusael genuit Lamech.

19. Qui accepit duas uxores, nomen uni Ada, et nomen alteri Sella.

20. Genuitque Ada Jabel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque pastorum.

21. Et nomen fratris ejus Jubal: ipse fuit pater canentium cithara et organo.

22. Sella quoque genuit Tubalcain, qui fuit malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri. Soror vero Tubalcain, Noema.

23. Dixitque Lamech uxoris suis Adae et Sellae: Audite vocem meam, uxores Lamech, auscultate sermonem meum: quoniam occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum.

24. Septuplum ultio dabitur de Cain: de Lamech vero septuagies septies.

25. Cognovit quoque adhuc Adam uxorem suam: et peperit filium, vocavitque nomen eius Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen, aliud pro Abel, quem occidit Cain.

26. Sed et Seth natus est filius, quem vocavit Enos: iste coepit invocare nomen Domini.

15. Y rzekł mu Pan: Żadną miarą tak nie będzie: ale każdy ktoby zabił Kaina, siedmiorako będzie karan. Y włożył Pan na Kaina znamie, aby go nie zabijał wszelki któryby go znalazł.

16. Y wyszedłszy Kain od oblicza Pańskiego, mieszkał wygnanecem na ziemi ku wschodowey części Eden.

17. Y poznał Kain żonę swoją, która poczęła y porodziła Henocha: y zbudował miasto, y nazwał imię jego od imienia syna swego Henoch.

18. Potym Henoch zrodził Irada, a Irad zrodził Mawiaela, a Mawiael Matusaela, a Matusael zrodził Lamecha.

19. Który pojął dwie żenie: imię iednéy Ada, a imię drugiey Sella.

20. Y urodziła Ada Jabela, który był oycem mieszkających w namięciech, y pastérzów.

21. Imię zaś brata jego Jubal: ten był oycem grających na arfach y muzycznym naczyniu.

22. Sella téż urodziła Tubalkaina, który młotem robił, y był rzemieślnikiem wszelkiéy roboty od miedzi y żelaza. A siostra Tubalkainowa, Noéma.

23. Y rzekł Lamech żonom swym, Adzie y Sellie: Słuchaycie głosu mego, żony Lamechowe, posłuchaycie mowy moiey: żęciem zabił męża na ranę moję, y młodzieniaszka na śiność moję.

24. Siedmioraka pomsta będzie z Kaina, a z Lamecha siedmdziesiątsiedm kroć.

25. Poznał téż ieszcze Adam żonę swoją, y porodziła syna y nazwała imię jego Seth mówiąc: Płożył mi Bóg plemię inne miasto Abela, którego zabił Kain.

26. Ale y Setowi narodził się syn, którego nazwał Enos: ten począł wzywać imienia Pańskiego.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 4. w 1. Porodziła Kaina, próżność, albo marność znaczy.

7. Aleć pod tobą będzie pozadliwość jego, a ty będziesz nad nią panował. To jest jako Hieronim S. wyklada in Tradit.

iz ani oni zechcą na mnie, ani ja osmieję się na nich poglądać. — I skryje się przed obliczem twym. Jako winowajca unikać będę obecności Boga Sędziego; albo: pozabawionym będę opieki twojej. — Każdy tedy który mnie znajdzie, zabije. Wszelkie stworzenie na miłe powstanie, i nie będę mógł uniknąć tego, żeby mnie ktoś nie zabił. Kain okazuje tu smutek i żal niedoskonały tylko, i przyrodzony; nie zważa na to, że przez grzech zasłużył na gniew Boga i śmierć swęj duszy, ale tylko obawia się utraty doczesnego życia.

15. Siedmiorako będzie karan. Liczba określona za nieoznaczoną. Ciężej będzie ukarany niżli ty, bo i przykładać twój powinien go odstraszać od zbrodni. Okazuje tu P. Bóg, że nikt nie ma prawa mścić się nad winowajcą prywatną powagą. — I włożył Pan na Kaina znamie. Jakie to było pętno, nie wiadomo. Może sumienie wyryło na jego twarzy jakiś ślad trwogi i zgryzoty. — Aby go nie zabijał wszelki. Aby go nikt nie zabijał. Jest to sposób wyrażenia hebrajski.

17. Żonę swoją. Córkę Adama a swoją siostrę. Albowiem na początku świata, z potrzeby, dozwolone były małżeństwa braci z siostrami. — Zbudował miasto. Nie zaraz, ale po wielu latach, kiedy potomstwo jego rozmnożyło się tak, iż mogło być zapelnione. — Od imienia syna swego. Nie chciał dać temu miastu nazwanie od imienia swego, bo wszystkim było nienawistne.

19. Dwie żony. Pierwszy tedy Lamech został wielo-

Kain, otrzyman; albo otrzymanie, Abel-lepak, albo Hebel

nad nią panował. To jest jako Hieronim S. wyklada in Tradit.

żeńcem i naruszył wydane prawo o jednożeństwie. Gen. 2, 24. — Po potopie, kiedy życie człowiecze zaczęło być krótsze, i sam tylko Noe ze swoimi pozostał. P. Bóg dla przedszego rozmnożenia rodu ludzkiego dozwolił ludziom mieć po więcej żon, niż jednę: co też uczynili Abraham i Jakób, najświętsi mężowie. Chrystus Pan znowu zniósł wielożeństwo. (Matth. 19, 6.)

20. Oycem mieszkających. Hebrajczycy imieniem ojca zwykli oznaczać i każdego wynalazcę sztuki i kunsztów, albo każdego doskonałego nauczyciela. Jabel wynalazł sztukę robienia namiotów, czyli domów przenośnych; Jubal był wynalazcą wielu instrumentów muzycznych.

23. Żęciem zabił męża etc. Patrz. J. Wujka.

24. Siedmioraka pomsta z Kaina etc. Jakby mówił: Nierównie ciężej będzie karany ten, ktoby mnie zabił, niż ja, co zabiłem Kaina, bo ja najmocniej żałuję mego postępkę i pokutuję zań, czego nie chciał czynić Kain.

25. Seth. Co oznacza położenie, albo fundament. Imię, takie nadał Adam z wyższego natchnienia, już dla tego, że Seth, na miejscu Abela, miał być fundamentem miasta Bożego; już że był figurą Chrystusa, który zowie się fundamentem Kościoła. (Is. 28, 16. i 1. Kor. 3, 11.)

26. Ten począł wzywać imienia Pańskiego. To jest: W tym czasie, za radą i przewodnictwem Enosa, ludzie zaczęli gorliwie, przez publiczne nabożeństwa, czcić i wielbić Boga.

Hebr. in Génesim.—Gdyż jest sobie wolny, upominam cię, aby nie grzech nad tobą, ale ty nad grzechem pawał. A toć jest jasne miejsce za wolnością ludzką: że się człowiek może grzechowi i pożądlivościom złym sprzeciwić, jeśli chce. Czego przą Nowowiernicy dzisiejszy.

23. *Żeciem zabił męża na ranę moję.* Jest to miejsce bardzo trudne ku wyrozumieniu, przetoż je też rozmaicie wykładają. *Pagui*, tak przełożył z żydowskiego: Jeżeli zabiję męża raną moją, a pacholę sinym razem moim, to jest, zbiciem do siności. Bo siedmiorako będzie zemszczon Kain, a Lamech siedmdziesiąt i siedm kroć. Inni zaśie tak: Zaprawdę zabilbych męża za ranę moję, i młodzieńca za siną raz mój. Jeżeli siedmiorako będzie zemszczon Kain, tedy Lamech siedmdziesiąt kroć siedmiorako. Ale ten się zda być wykład najspadniejszy, którego się wiele Doktorów Żydowskich i Łacińskich trzymają. Powiedają, że się ten Lamech kochał w myślistwie aż do starości. Gdy tedy już od starości na oczy nie dojrzał, a przed się od jednego młodzieńca prowadzony na łów wychadzał: raz się trafiło, że zastał Kaina w gęstym lesie we krzu się tającego: którego Lamech, napomniony od przewodnika swego, mniemając że zwierz jaki, strzałą przebił. Ale wnet obaczywszy, że to był Kain, tak się na onego młodzieńca rozgniewał, że go łukiem bardzo tłuć zabił. Tak tedy te słowa wykładają: Mówi Lamech do żon swoich, żałując za oboje mężobójstwo, które popełnił: Zabiłem, prawi, męża, to jest, Kaina raną moją, albo ramieniem mojem, i młodzieniaszka sinym razem moim. Jeżeli tedy siedmiorako (albo w siódmym narodzie) był zemszczon Kain, tedy Lamech siedmdziesiąt kroć siedmiorako, to jest daleko więcej zemszczon i pokaran będzie: albo na wszystkich dzieciach swoich, których miał siedmdziesiąt i siedmioro, jako *Josephus* pisze: którzy wszyscy potopem poginęli.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O rodowodzie Adama i jego potomków, aż do Noego.

1. Hic est liber generationis Adam. In die, qua creavit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum: (*Supr. 1, 12. Infr. 9, 6. Sap. 2, 23. Ecc. 17, 1.*)

2. masculum et feminam creavit eos, et benedixit illis: et vocavit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt.

3. Vixit autem Adam centum triginta annis: et genuit ad imaginem et similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth.

4. Et facti sunt dies Adam, postquam genuit Seth, octingenti anni: genuitque filios et filias. (*1 Par. 1, 1.*)

5. Et factum est omne tempus quod vixit Adam, anni nongenti triginta, et mortuus est.

6. Vixit quoque Seth centum quinque annis, et genuit Enos.

7. Vixitque Seth, postquam genuit Enos, octingentis septem annis, genuitque filios et filias.

8. Et facti sunt omnes dies Seth nongentorum duodecim annorum, et mortuus est.

9. Vixit vero Enos nonaginta annis, et genuit Cainan.

10. Post cujus ortum vixit octingentis quindecim annis, et genuit filios et filias.

11. Factique sunt omnes dies Enos nongenti quinque anni, et mortuus est.

12. Vixit quoque Cainan septuaginta annis, et genuit Malaleel.

13. Et vixit Cainan, postquam genuit Malaleel, octingentis quadraginta annis, genuitque filios et filias.

14. Et facti sunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, et mortuus est.

15. Vixit autem Malaleel sexaginta quinque annis, et genuit Jared.

1. Te są księgi rodzaju Adamowego, w dzień którego stworzył Bóg człowieka, na podobieństwo boże uczynił go:

2. mężczyznę y niewiastę stworzył ie, y błogosławił im: y nazwał imię ich Adam, w dzień którego są stworzeni.

3. Y żył Adam sto y trzydzieści lat, y zrodził na wyobrażenie y podobieństwo swoje, y nazwał imię jego Seth.

4. Y stało się dni Adamowych, potym iako zrodził Setha, ośmset lat: y zrodził syny y córki.

5. Y stał się wszystkie czas którego żył Adam, lat dziewięć set, trzydzieści, y umarł.

6. Żył też Seth sto y pięć lat, y zrodził Enosa.

7. Y żył Seth, potym iako zrodził Enosa, ośm set y siedm lat, y zrodził syny y córki.

8. Y stały się wszystkie dni Sethowe, dziewięć set dwanaście lat, y umarł.

9. Enos lepak żył dziewięćdziesiąt lat, y zrodził Kainana.

10. Po którego narodzeniu żył ośm set y piętnaście lat, y zrodził syny y córki.

11. Y stały się wszystkie dni Enosowe dziewięć set y pięć lat: y umarł.

12. Żył też Kainan siedmdziesiąt lat, y zrodził Malaleela.

13. Y żył Kainan potym iako zrodził Malaleela ośmset y czterdzieści lat, y zrodził syny y córki.

14. Y było wszech dni Kainanowych dziewięć set y dziesięć lat, y umarł.

15. Malaleel zaś żył sześćdziesiąt y pięć lat, y zrodził Jareda.

R. 5.—1. *Te są księgi rodzaju.* Oto jest wykazanie rodowodu tych potomków Adama, którzy byli przodkami Messyasa.

2. *Imię ich Adam.* Tutaj Adam jest imię rodzajowe, nie zaś osobowe; dla tego właściwe jest i Ewie. Adam, z hebr. znaczy: ziemny.

3. *Na wyobrażenie y podobieństwo swoje.* Podobnego we wszystkim sobie, a więc i grzesznego jak sam.

5. *Dziewięćset trzydzieści.* Życie człowiecze w onym

czasie było tak długie dla tego, że Bóg chciał, aby ludzie prędzej mogli się rozmnożyć; przyczyniła się także do tego doskonała budowa ciała, umiarkowanie w pokarmach, znany przez Adama i przekazany innym sposób zachowywania w czerstwości zdrowia; znał bowiem moc i własności ziół i roślin i t. d. Adam przez tak długie życie pokutował za grzech swój, i, przez wiarę, łączył tę pokutę z przyszłemi zasługami Chrystusa, dla tego został zbawionym; podobnie i Ewa.

16. Et vixit Malaleel, postquam genuit Jared, octingentis triginta annis: et genuit filios et filias.

17. Et facti sunt omnes dies Malaleel octingenti nonaginta quinque anni, et mortuus est.

18. Vixitque Jared centum sexaginta duobus annis, et genuit Henoch.

19. Et vixit Jared, postquam genuit Henoch, octingentis annis, et genuit filios et filias.

20. Et facti sunt omnes dies Jared nongenti sexaginta duo anni, et mortuus est.

21. Porro Henoch vixit sexaginta quinque annis, et genuit Mathusalam.

22. Et ambulavit Henoch cum Deo: et vixit, postquam genuit Mathusalam, trecentis annis, et genuit filios et filias.

23. Et facti sunt omnes dies Henoch trecenti sexaginta quinque anni. (*Eccli. 44, 16. Hebr. 11, 5*).

24. Ambulavitque cum Deo, et non apparuit; quia tulit eum Deus.

25. Vixit quoque Mathusala centum octoginta septem annis, et genuit Lamech.

26. Et vixit Mathusala, postquam genuit Lamech, septingentis octoginta duobus annis, et genuit filios et filias.

27. Et facti sunt omnes dies Mathusala nongenti sexaginta novem anni, et mortuus est.

28. Vixit autem Lamech centum octoginta duobus annis, et genuit filium:

29. vocavitque nomen ejus Noë, dicens: Iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuum nostrarum in terra, cui maledixit Dominus.

30. Vixitque Lamech, postquam genuit Noë, quingentis nonaginta quinque annis, et genuit filios et filias.

31. Et facti sunt omnes dies Lamech, septingenti septuaginta septem anni, et mortuus est.

32. Noë vero, cum quingentorum esset annorum, genuit Sem, Cham, et Japhet.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 3. *I zrodził syna na wyobrażenie i podobieństwo swoje.* Nie na ono pierwsze wyobrażenie i podobieństwo, na które sam był od Boga stworzony, które on grzechem pospocił i zaćmił; ale na to swoje, które miał po zgrzeszeniu. Które Pan Chrystus w wiernych swych zasię odnawia i naprawuje. *Col. 3, 10. i 2 Cor. 3, 18.*

5. *I umarł.* Aby się okazała prawda Boża, który im powiadał: Iż jeżeli będziecie jeść z tego drzewa, tedy pomrzecie; a nieprawda szatańska, który im obiecywał, że nie umrzecie. Niezamilczał Mojżesz, iż i Adam, i potomkowie jego wszyscy pomarli: Oprócz Henocha, (o którym do *Zyd. 11, 5* i *Mądr. 4, 11*, i *Syrach 44, 16*). Abyśmy ztąd poznali, jako długo mógłby być człowiek żyć w raju. Bo jako Henoch żywy był porwany i nieskusiwszy śmierci, na lepszy stan jest przeniesiony: takby się było stało ze wszystkimi ludźmi, by był Adam nie zgrzeszył.

29. *Ten nas pocieszy.* Albo jako LXX. z żydowskiego przełożyli, i Hieronim S. in *Trad. Heb. in Genesim*. Ten nam da odpocząć od prac i robót naszych. Bo Noach odpoczynienie właśnie znaczy. Wszakże i Chaldejski przeło-

22. *I chodził Henoch z Bogiem.* Życie prowadził święte, podobał się Bogu.

24. *I nie było go widać.* Henoch żywy wzięty został z ziemi, i znowu, pod koniec świata, ukaże się na ziemi, dla nawracania ludzi do pokuty. (*Eccles. 44, 16*. i do *Żyd. 11, 5*).

29. *Ten nas pocieszy.* Wyras Noe oznacza odpocznienie i pociechę. Noe zaś przyniósł ludziom odpocznienie i pociechę tem, że: 1) wszystkie przedtem wykonywane złe czyny, t. j. grzechy ustały i odpoczęły za pośrednictwem Noego, bo on je zalał potopem; 2) wynalazł pług i inne narzędzia rolnicze, ułatwiające uprawę roli; 3) dla świę-

16. Y żył Malaleel potym iako zrodził Jareda ośm set trzydzieści lat, y zrodził syny y córki.

17. Y stały się wszystkie dni Malaleelowe ośm set dziewięćdziesiąt pięć lat: y umarł.

18. Y żył Jared sto sześćdziesiąt dwie lecie, y zrodził Henocha.

19. Y żył Jared potym iako zrodził Henocha ośm set lat, y zrodził syny y córki.

20. Y stały się wszystkie dni Jaredowe dziewięć set sześćdziesiąt dwie lecie: y umarł.

21. Henoch lepak żył sześćdziesiąt pięć lat, y zrodził Mathusalama.

22. Y chodził Henoch z Bogiem, y żył potym iako zrodził Mathusale trzy sta lat, y zrodził syny y córki.

23. Y stały się wszystkie dni Henochowe trzy sta sześćdziesiąt pięć lat.

24. Y chodził z Bogiem, y nie było go widać: bo go wziął Bóg.

25. Żył Mathusala sto ośmdziesiąt siedm lat, y zrodził Lamecha.

26. Y żył Mathusala potym iako zrodził Lamecha, siedm set ośmdziesiąt dwie lecie, y zrodził syny i córki.

27. Y stały się wszystkie dni Mathusale, dziewięć set sześćdziesiąt dziewięć lat: y umarł.

28. Lamech zaś żył sto ośmdziesiąt dwie lecie y zrodził syna.

29. Y nazwał imię iego Noë, mówiąc: Ten nas pocieszy z prac y robót rąk naszych, na ziemi którą Pan przeklął.

30. Y żył Lamech potym iako zrodził Noëgo pięć set dziewięćdziesiąt pięć lat, y zrodził syny y córki.

31. Y stały się wszystkie dni Lamechowe siedm set siedmdziesiąt siedm lat: y umarł.

32. Noë zaś gdy był pięci set lat, zrodził Sema, Chama, y Japheta.

tości i ofiary Noego, P. Bóg pobłogosławił ziemi (r. 8, 21, i 9, 1), przez co ona mniej zaczęła wymagać trudów człowieka do wydania owoców; 4) był wynalazcą wina, które rozwesela serca; 5) po potopie został naprawcą świata, pojednał Boga z ludźmi przez odnowione przymierze, i był jednym z przodków Messyasza, który jest odpocznieniem i pociechą naszą. P. W.

32. *Gdy był pięciuset lat.* Przedtem Noe mógł mieć synów, którzy umarli przed potopem, tutaj się mówi tylko o synach jego, Semie, Chanie i Jafecie, którzy przezeń byli spłodzeni, kiedy już miał wieku skończonych lat 500.

zył: Ten nas pocieszy. Bo odpocznienie od prac jest wielką pociechą pracującym ludziom. Iż tedy Noe, jako Żydzi piszą, najpierwszy nauczył ludzi bydłem orać, co pierwsi ziemię rękoma swymi kopali: dla czego też między oraczem jest nazwany; *Gen. 9, 20*, albo iż znalazł używanie wina, które uwesela serce człowieka. *Psal. 103, 15*. Przeto o nim ojciec prorokuje, że miał ludziom odpocznienie i pociechę przynieść.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O powszechném skażeniu obyczajów, i budowie Arki przez Noego.

1. Cumque coepissent homines multiplicari super terram, et filias procreassent,

2. videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant. (*Baruch 3, 26.*)

3. Dixitque Deus: Non permanebit spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est: eruntque dies illius centum viginti annorum.

4. Gigantes autem erant super terram in diebus illis. Postquam enim ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, illaeque genuerunt, isti sunt potentes a saeculo viri famosi.

5. Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, (*Infr. 8, 21. Matth. 15, 19.*)

6. poenituit eum quod hominem fecisset in terra. Et tactus dolore cordis intrinsecus;

7. Delebo, inquit, hominem, quem creavi, a facie terrae, ab homine usque ad animantia, a reptili usque ad volucres coeli: poenitet enim me fecisse eos.

8. Noë vero invenit gratiam coram Domino.

9. Haec sunt generationes Noë: Noë vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis; cum Deo ambulavit. (*Ecclesi. 4, 12.*)

10. Et genuit tres filios, Sem, Cham, et Japheth.

11. Corrupta est autem terra coram Deo, et repleta est iniquitate.

1. A gdy się ludzie poczęli rozmnażać na ziemi y zrodzili córki,

2. widząc synowie Boży córki ludzkie iż były piękne, wzięli sobie za żony ze wszystkich które obrali.

3. Y rzekł Bóg: Nie będzie trwał duch mój na wieki w człowiecze gdyż jest ciałem: y będą dni jego sto y dwadzieścia lat.

4. A Olbrzymowie byli na ziemi w one dni: bo gdy weszli synowie Boży do córek ludzkich, a one porodziły: ci są mocarze od wieku mężowie sławni.

5. A widząc Bóg że wiele było złości ludzkiej na ziemi, a wszystka myśl serca była napięta ku złemu po wszystek czas,

6. Żal mu było że uczynił człowieka na ziemi. Y ruszony serdeczną boleścią wewnątrz rzekł:

7. Wyglądnę człowieka, którego stworzyłem, z obliczności ziemi: od człowieka aż do zwierząt: od ziemiopłazu aż do ptactwa powietrznego: bo mi żal że uczyniłem człowieka.

8. Noë zaś znalazł łaskę przed Panem.

9. Noego rodzaje te są: Noë mąż sprawiedliwy y doskonały był w rodzajach swoich; z Bogiem chodził.

10. Y zrodził trzech synów, Sema, Chama y Japheta.

11. Ale ziemia skażyła się przed Bogiem, y napoiła się nieprawościami.

R. 6.—1. Poczęli się rozmnażać. Wprzód już się byli zaczęli rozmnażać, lecz tu się mówi o rozmnożeniu ludzi w niezmierną mnogość, z którą razem i skażenie obyczajów wzrastało.

2. Synowie Boży córki ludzkie. Potomkom Setha nadawane było imię synów Bożych, dla posłusznego Bogu ich życia, czyli dla świętości, na której się odbijał obraz Boży. Przeciwnie Kaina potomków nazywano synami ludzkimi, bo rządząc się li tylko skażoną swoją wolą, żyli po ziemsku i zwierzęcemu. Patrz X. Wajka.

3. Gdyż jest ciałem. Bo z winy swojej ludzie do tego siebie doprowadzili, iż już skłonni i sposobni stali się tylko do rzeczy cielesnych, jak gdyby nie było już w nich rozumnej duszy. *Duch mój etc.* Patrz X. Wajka.

4. Olbrzymowie. Ludzie niepomiernej wzrostu i otyłości, i jako zaufani w swej sile, pyszni i okrutni; zjadł w Wers. Akwili znajduje się: okrutni, zamiast olbrzymów.—*Bo gdy etc.* Przyczyna, dla której olbrzymami się urodzili. Potomkowie Setha, zwani synami Bożymi, byli sił czerstwych i nieużytych; gdy oni pojęli za żony bardzo piękne córki ludzkie (Kaina), z największą miłością i żądzą łączyli się z niemi cielesnie — i w skutek tego wydali potomstwo olbrzymie, jako najdojrzalszy owoc najmocniejszej zmysłowości.—*Ci są mocarze od wieku sławni.* I Synowie tych to małżeństw stali się najpotężniejszymi, jacy byli od początku świata, i najsłynniejszymi i z siły ciała i z rozwiązości swej i okrucieństwa.

5. A wszystka myśl była napięta ku złemu. Może to być rozumianem w znaczeniu najściślejsem, t. j. że ludzie owego czasu nigdy nic dobrego nie czynili, a całą myśl jedynie mieli wyętaną na uczynki nieprawości, albo w sensie hyperbolicznym, jak np. mówi się o człowieku materyalnym, który rzadko kiedy cóż dobrego przedsięwzię, że myśli tylko o brzuchu.

6. Żal mu było. T. j. najmocniej nie podobały się Bogu postępków ludzkie. P. Bóg nigdy nie żałuje tego, co raz uczynił, bo jest nieomylny i nieodmienny; lecz tutaj Pismo Ś. wyraża się o Bogu w sposób ludzki, czyli przez tak nazwaną *Antropopatię*.

8. Noe zaś znalazł łaskę. Wyrażenie to w języku hebr. znaczy: był miłszym i przyjemniejszym Bogu, niż inni.

9. Sprawiedliwy i doskonały. Nie rozumie się tu o doskonałości bezwzględnej, która właściwą jest mieszkańcom niebieskiej ojczyzny; ale tylko o doskonałości człowieka w doczesnem życiu, która zależy na niepodleganiu grzechom śmiertelnym, i na ciągłym usiłowaniu nabycia cnót wszelkich.—*W rodzajach swoich.* Pomiędzy ludźmi swojego wieku, t. j. był doskonałszy od wszystkich, którzy wtenczas żyli. Niektórzy w rodzajach swoich wykładają, w uczynkach swoich; one są bowiem jakby dzieci, które człowiek rodzi, czyli spładza w przeciągu swojego życia — *Z Bogiem chodził.* Jak Henoch. Patrz wyż. r. 5, 22.

11. Ziemia skażyła się. Jest to Metonymia, zamiast mieszkańcy ziemi.

12. Cumque vidisset Deus terram esse corruptam (omnis quippe caro corruperat viam suam super terram),

13. dixit ad Noe: Finis universae carnis venit coram me: repleta est terra iniquitate a facie eorum, et ego disperdam eos cum terra.

14. Fac tibi arcam de lignis laevigatis: mansiunculas in arca facies, et bitumine lines intrinsecus et extrinsecus.

15. Et sic facies eam: Trecentorum cubitorum erit longitudo arcae, quinquaginta cubitorum latitudo, et triginta cubitorum altitudo illius.

16. Fenestram in arca facies, et in cubito consummabis summitatem ejus: ostiam autem arcae pones ex latere: deorsum, coenacula et tristega facies in ea.

17. Ecce ego adducam aquas diluvii super terram, ut interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitae est subter coelum: universa, quae in terra sunt, consumentur.

18. Ponamque foedus meum tecum: et ingredieris arcam tu, et filii tui, uxor tua, et uxores filiorum tuorum tecum.

19. Et ex cunctis animantibus universae carnis bina induces in arcam, ut vivant tecum: masculini sexus et femini.

20. De volucris juxta genus suum, et de jumentis in genere suo, et ex omni reptili terrae secundum genus suum: bina de omnibus ingredientur tecum, ut possint vivere.

21. Tolles igitur tecum ex omnibus escis, quae mandari possunt, et comportabis apud te: et erunt tibi, quam illis in cibum.

22. Fecit igitur Noë omnia, quae praeceperat illi Deus. (Heb. 11, 7).

12. A gdy użył Bóg ziemię byłą skażoną (bo wszelkie ciało popsuwało było drogę swą na ziemi),

13. rzekł do Noego: koniec wszelkiemu ciału przyszedł przedemną: napelniona jest ziemia nieprawością od oblicza ich: a ja wytrączę je z ziemią.

14. Uczyni sobie korab z drzewa heblowanego: mieszkаницzka w nim poczynisz, y namażesz kłiem wewnątrz i zewnątrz.

15. A uczynisz go tak. Trzysta łokiet będzie długość korabia, pięćdziesiąt łokiet szerokość, a trzydzieści łokiet wysokość jego.

16. Okno w korabiu uczynisz, a na łokciu dokonasz wierch jego: a drzwi w korabiu postawisz z boku: na dole gmachy y troje piętra uczynisz w nim.

17. Oto ja przywiędę wody potopu na ziemię, abych wytrącił wszelkie ciało, w którym iest duch żywota pod niebem. Wszystko co na ziemi iest zniszczeie.

18. Y uczynię przymierze moje z tobą: y wniędiesz do korabia ty, y synowie twoi, żona twoia y żony synów twoich z tobą.

19. Y ze wszech zwierząt wszelkiego ciała po dwógu wwiędziesz do korabia, aby zostały żywe z tobą: samca y samicę.

20. Z ptastwa według rodzajuiego: y z bydła według rodzajuiego: y ze wszystkiego ziemiopłazu, według rodzajuiego: po dwógu z każdego wniędą z tobą, aby mogły żyć.

21. Przetóż weźmiesz z sobą ze wszelkich pokarmów, które iedzone byđ mogą, y znieśiesz do siebie: y będą tak tobie, iako y onym na pokarm.

22. Y uczynił Noë wszystko co mu Bóg przykazał.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 6. w. 2. *Widząc synowie Boży*. Przez te syny Boże, jedni rozumieją syny książąt albo znacznych ludzi, jako Pagnius i Chaldejski tłumacz, drudzy syny mocarzów, jako Symmachus, inni syny Bogów, to jest, Sędziów, albo przełożonych jako Akwila. Bo słowo *Elohim*, to wszystko znaczyć może. Olcaster rozumie ludzie wielkie, urodziwe, mocne i wysokie, jako więc Pismo Ś. zowie Cedry Boże, i góry Boże. *Psalm 37, 7. i 79, 11*. Ale to pewniejsza, iż tu przez syny Boże rozumie święte ono potomstwo Sethowe i Enochowe, prawdziwe chwale Boże, którzy od ludzi swych czasów byli nazwani Bogami, jako o jednym Suidas, o drugim Cyrillus Alexandryjski świadczą. A przez syny i córki całowicie rozumie przekłete potomstwo Kaimowe, jako Augustyn, Chryzostom, Cyrillus, Cassianus, Tomas i iuszy, pospolicie wykładają.

12. *Bo wszelkie ciało*. Wszyscy ludzie. Podobnie mówi się u Is. 40, 5. *I ujrzy wszelkie ciało spolem*. — *Drogę swą*. Swój sposób życia, który powinien się urządzać według przewodnictwa rozumu i Boskiego prawa.

13. *Koniec wszelkiemu ciału przyszedł przedemną*. Przybliżył się już czas, postanowiony przezemnie, do zglądzenia z ziemi ludzi i zwierząt.

14. *Korab*, Po hebr. *theba*, który to wyraz każe wnioskować, że Korab, czyli arka nie miał kształtu okrętu, ale był formy skrzyni, z wierchu i zé spodu szerokiej, i spód ten nie był sklepisty, ale równy i płaski. — *Mieszkаницzka*. W textcie hebr. i wers. LXX. *gniazda*. Były to więc małe stajenki i klatki, porobione wewnątrz całej arki, odpowiednie potrzebom wszelkiego rodzaju zwierząt. — *Z drzewa heblowanego*. Patrz X. Wujka.

15. *Trzysta łokiet*. Łokieć zawiera półtorej stopy: długość arki była dziesięciokrotna względnie do jej wysokości i głębokości, a więc cała objętość miała łokci 450,000.

16. *Okno*. Jedno główne, większe i z przezroczystego

jakiegoś metalu czy kamienia; prócz tego głównego, mogły być jeszcze inne okna mniejsze. — *A na łokciu dokonasz wierch jego*. Jakby mówił: Wysokość tego okna niech będzie na łokieć jeden; albo myśl taka: Zawsze miej pod ręką miarę łokcia i jej używaj, aż nim nie dokonasz budowy arki; według podanych ci wymiarów i modły. Inni tak wykładają: Dach arki od brzegów ku środkowi bardzo mało niech będzie podniesiony, tak iżby cała jego pochyłość od wierchu do krawców nie miała więcej nad łokieć. — *Gmachy*. Izdebki do składu, spiżarnie. (p. Lindego sł.). Zdaje się że arka składała się z części najniższej, jakby podziemia, gdzie był pokład i stek okrętu i owe składy; na stropie zaś tej części wznosiły się jeszcze trzy kondygnacye czyli piętra.

18. *Uczynię przymierze moje z tobą*. Zaręczam ci twoje i twojej rodziny ocalenie, wezmę cię pod moję opiekę.

20. *Wniędą z tobą*. Przyjdą do ciebie, dobrowolnie, przez szczególny instynkt; nadany im od Boga.

3. *Nie będzie trwał duch mój.* Duszę człowieka zowie duchem, iż Pan Bóg stwarzając duszę, natchnął w oblicz człowieka, dychanie żywota. Zowie ją też duchem swoim, iż ją sam Pan Bóg stwarza i wlewa w ciało, i kiedy chce, może ją z ciałem rozłączyć. Czytaj *Eccles. 12, 7.* A tak gdy mówi: nie będzie mieszkał duch mój w człowiek na wieki, nic innego nie znaczy, jedno iż rodzaj ludzki nie miał żyć wiecznie na ziemi.

3. *I będą dni jego sto i dwadzieścia lat.* To jest będą mieć sto i dwadzieścia lat na czynienie pokuty. Nie żeb żywot ludzki miał być temi słowy do sta i dwudziestu lat skrócony: gdyż i Abraham dobrze potem żył sto i siedm dziesiąt i pięć lat, i drudzy po potopie przez dwieście lat, i trzysta lat. A tak temi słowy, onemu rodzajowi i pokutę, sto i dwadzieścia lat było naznaczono. *Hier. in Trad. Herb.*

14. *Z drzewa heblowanego.* Po Żydowsku z drzewa Gopherowego: w Greckim, z drzewa czworograniastego, all na cztery granie ociosanego: po Chaldejsku, z drzewa Cedrowego. Inni przez Gopherowe drzewo sosnowe all jodłowe rozumieją. Bo iż niewiedzieć co słowo *Gopher* właśnie znaczy, przetoż je różnie wykładają.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O unijściu Noego do Arki, i zalaniu ziemi wodami potopu.

1. Dixitque Dominus ad eum: Ingrederere tu, et omnis domus tua, in arcam: te enim vidi justum coram me in generatione hac. (2 Pet. 2, 5. Hebr. 11, 7.)

2. Ex omnibus animantibus mundis tolle septena et septena, masculum et feminam: de animantibus vero immundis duo et duo, masculum et feminam.

3. Sed et de volatilibus coeli septena et septena, masculum et feminam: ut salvetur semen super faciem universae terrae.

4. Adhuc enim, et post dies septem ego pluviam super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus: et delebo omnem substantiam, quam feci, de superficie terrae.

5. Fecit ergo Noë omnia, quae mandaverat ei Dominus.

6. Eratque sexcentorum annorum, quando diluvii aquae inundaverunt super terram.

7. Et ingressus est Noë et filii ejus, uxor ejus et uxores filiorum ejus cum eo, in arcam propter aquas diluvii. (Mat. 24, 37. Luc. 17, 26. 1 Pet. 3, 20.)

8. De animantibus quoque mundis et immundis, et de volucribus, et ex omni, quod movetur super terram,

9. duo et duo ingressa sunt ad Noë in arcam, masculus et femina, sicut praeceperat Dominus Noë.

10. Cumque transissent septem dies, aquae diluvii inundaverunt super terram.

11. Anno sexcentesimo vitae Noë, mense secundo, septimodecimo die mensis, rupti sunt omnes fontes abyssi magnae, et cataractae coeli apertae sunt.

1. Y Rzekł Pan do niego: Wnidź ty, y wszyte dóm twój, do korabia: bom ciebie widział spr: wiedliwym przed sobą w narodzie tym.

2. Ze wszystkich zwierząt czystych wezmiesz się dmiorgo y siedmiorgo, samca y samicę; a z zwierząt nieczystych po dwoygu y dwoygu, samca y samicę.

3. Ale y z ptastw powietrznych siedmiorgo siedmiorgo, samca y samicę: aby zachowane był nasienie na wszystkiej ziemi.

4. Jeszcze bowiem, a po siedmi dniach spuszc dęszc na ziemię przez czterdzieści dni y czterdzieści nocy: y wygładzę z ziemi wszelkie stworzenie, którem uczynił.

5. Uczynił tedy Noë wszystko, co mu Pan kazał.

6. A było mu sześć set lat, gdy wody potopu wylały po ziemi.

7. Y wszedł Noë y synowie jego, żona jego żony synów jego z nim, do korabiu dla wód potopu.

8. Z zwierząt też czystych, y nieczystych, z ptastwa, y ze wszego, co się płaza po ziemi,

9. dwoygo y dwoygo weszło do Noëgo w korab samiec y samica, iako był przykazał Pan Noëmu.

10. A gdy minęło siedm dni, wody potopu wylały po ziemi.

11. Roku sześćsetnego żywota Noëgo, miesiąc wtórego, siedmnastego dnia miesiąca, przerwał się wszystkie źródła przepaści wielkiej, y upust niebieskie otworzone są.

R. 7.—2. *Siedmiorgo i siedmiorgo.* Z gatunków zwierząt czystych (które wolno było zabijać na ofiarę) sztuk siedm, nie czternaście; z nieczystych dwoje, nie czworo: t. j. z pierwszych czterech samców i trzy samice; z drugich zaś tylko samca i samicę. Z czystych jedna para została wprowadzona do arki dla zachowania tego gatunku, druga przeznaczona była na ofiarę, trzecia na pokarm po potopie: naostatku siódmy samiec na ofiarę wkrótce po potopie. R. 8, 20 — *A z zwierząt nieczystych.* Nie z tych nieczystych, które prawo Mojżesza za takie uważało, bo to prawo jeszcze nie było postanowione, ale z tych, które z podania przodków uważały się za nieodpowiednie do ofiar, lub pożywania. — Aleg. Arka była figurą Kościoła; Noe Chrystusa; zwierzęta czyste i nieczyste, sprawiedliwych i grzeszników.

4. *Jeszcze bowiem, a po siedmiu dniach.* Siedm dni dodano nad czas wyżej określony, żeby ludzie przynajmniej w tym ostatnim tygodniu zaczęli pokutować, wi-

dząc już przykład Noego, którego upomnień słuchać nie chcieli — *Wszelkie stworzenie.* Wyjawszy ryby, i te, które ze zgnilizny powstają.

9. *Dwoygo i dwoygo.* T. j. parami, po dwoje.

11. *Miesiąca wtórego.* Który po hebr. naz. Jair, mniej więcej odpowiada naszemu Majowi; roku zaś t. stw. św. 1656, przed Chr. 2348 — *Wszystkie źródła przepaści wielkiej.* Wszystkie zdroje wielorakich przepaści albowiem pod ziemią znajduje się wiele bezdennych wód i topieli. Zowią się zaś jedną przepaścią dla tego że te wody łączą się z sobą przez podziemne żyły. — *Upusty niebieskie otworzone są.* Pismo Ś. zwykle się wyraża, iż niebo się otwiera, kiedy deszcz pada, a zamyka się kiedy jest susza. Łuk. 4. 25. — *Za dni Eliaszkowych, gdy było zamknięte niebo.* Znaczy więc, że ze środkowej krań powietrznej, która się nazywa niebem, z takim pędem ogromna masa wody wylała się na ziemię, iż zdawało się że wody, jakby po wyjęciu spustów, nakazał ręk płynęły

12. Et facta est pluvia super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus.

13. In articulo diei illius ingressus est Noë, et Sem, et Cham, et Japhet, filii ejus, uxor illius, et tres uxores filiorum ejus cum eis, in arcam:

14. ipsi et omne animal secundum genus suum, universaque jumenta in genero suo, et omne quod movetur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundum genus suum, universae aves, omnesque volucres,

15. ingressae sunt ad Noë in arcam, bina et bina ex omni carue, in qua erat spiritus vitae.

16. Et quae ingressa sunt, masculus et femina ex omni carne introierunt, sicut praeceperat ei Deus: et inclusit eum Dominus de foris.

17. Factumque est diluvium quadraginta diebus super terram: et multiplicatae sunt aquae, et elevarunt arcam in sublime a terra.

18. Vehementer enim inundaverunt: et omnia repleverunt in superfacie terrae: porro arca ferebatur super aquas.

19. Et aquae praevaluerunt nimis super terram: opertique sunt omnes montes excelsi sub universo coelo.

20. Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes, quos operuerat.

21. Consumptaque est omnis caro, quae movebatur super terram, volucrum, animantium, bestiarum, omniumque reptilium, quae reptant super terram: universi homines, (*Sap. 10, 4. Eccl. 39, 28, 1 Pet. 3, 20*).

22. Et cuncta, in quibus spiraculum vitae est in terra, mortua sunt.

22. et delevit omnem substantiam, quae erat super terram, ab homine usque ad pecus, tam reptile quam volucres coeli: et deleta sunt de terra: remansit autem solus Noë, et qui cum eo erant in arca. (*Supr. 7, 7*).

24. Obtinueruntque aquae terram centum quinquaginta diebus.

12. Y spadł dëszcz na ziemię czterdziëści dni y czterdziëści nocy.

13. Onegoż dnia wszedł Noë, y Sem, y Cham, y Japhet, synowie iego, żona iego, y trzy żony synów iego z nimi, do korabia:

14. sami y wszelki żwierz według rodzaju swëgo, y wszystko bydło według rodzaju swego, i wszystko co płaza po ziemi według rodzaju swego, y wszystko latające według rodzaju swego, y wszyscy ptacy y wszystko co ma skrzydła,

15. weszło do Noëgo dokorabia, dwoygo y dwoygo ze wszystkiego ciała, w którym był duch żywota.

16. A które weszły, samiec y samica ze wszëgo ciała weszły, iako mu Bóg przykazał: y zamknął go Pan z nadworza.

17. Y stał się potop przez czterdziëści dni na ziemi: y wezbrały wody, y podniosły korab wysoko od ziemi.

18. Barzo bowiem były wylały, y wszystko napełniły na wierzchu ziemi: a korab pływał po wodach.

19. A wody się zmocniły zbytnie nad ziemią: y okryły się wszystkie góry wysokie pod wszystkim niebem.

20. Piętnaście łokci wyssza była woda nad górami, które była okryła.

21. Y zgładzone iest wszelkie ciało, które się ruchało na ziemi, ptaków, żwierząt, bestyi, y wszystkich ziemopłazów, które się płażają po ziemi: wszyscy ludzie,

22. y wszystko w czym iest duch żywota, na ziemi pomarło.

23. Y wyglądził Bóg wszystko stworzenie, które było na ziemi, od człowieka aż do bydłcia, tak ziemopłaz iako y ptastwo powietrzne: y wyglądzone iest z ziemi: y został sam Noë, y ci którzy z nim byli w korabiu.

24. Y opanowały wody ziemię sto y pięćdziesiąt dni.

CAPUT VIII.

O opadaniu wody potopu, wyjściu Noego z Arki, i składaniu przesek ofiary całopalnej.

1. Recordatus autem Deus Noë, cunctorumque animantium, et omnium jumentorum, quae erant cum eo in arca, adduxit spiritum super terram, et imminutae sunt aquae.

2. Et clausi sunt fontes abyssi, et cataractae coeli: et prohibitae sunt pluviae de coelo.

3. Reversaeque sunt aquae de terra euntes et redeuntes: et coeperunt minui post centum quinquaginta dies.

13. *Wszedł.* Ostatecznie już i zupełnie.

14. *I wszyscy ptacy, i wszystko co ma skrzydła.* T. j. i ptaki zwyczajne, i te, które mają skrzydła nie pierzaste, jak np. nietoperz.

16. *Z nadworza.* Z zewnątrz Bóg zamknął drzwi arki, obwarowując je przeciw wciskaniu się wody, czego Noe uczynić nie mógł, będąc zamkniętym w korabiu; ztąd wersja hebrajska ma *Zamknął Pan zamiast niego*.

Bibl. St. Test. t. I.

ROZDZIAŁ 8.

1. Wspomniawszy, potym Bóg na Noëgo, y na wszystkie zwierzęta, y na wszystkie bydłcia, które były z nim w korabiu, przywiódł wiatr na ziemię y upadły wody.

2. Y zawarte są źródła przepaści, y upusty niebieskie: y zahamowane są dżdże z nieba.

3. Y wróciły się wody z ziemi idące y wracające się, y poczęły opadać po stu i pięćdziesiąt dni.

20. *Piętnaście łokci.* Miara stosowna do tego, iżby ani olbrzymi, ani żadne zwierze na wierzchołku gór nie mogło się ocalić, i żeby cały ogiom korabiu mógł bez przeszkody pływać po wodach.

R. 8.—3. *Idące i wracające się.* Wody miotane falami z powodu owego wiatru, poczęły się cofać do podziemnej przepaści.

4. Requievitque arca mense septimo, vigesimo septimo die mensis, super montes Armeniae.

5. At vero aquae ibant et decrescebant usque ad decimum mensem: decimo enim mense, prima die mensis, apparuerunt cacumina montium

6. Cumque transissent quadraginta dies, aperiens Noë fenestram arcae, quam fecerat, dimisit corvum:

7. qui egrediebatur, et non revertebatur, donec sicarentur aquae super terram.

8. Emisit quoque columbam post eum, ut videret, si jam cessassent aquae super faciem terrae.

9. Quae cum non invenisset, ubi requiesceret pes ejus, reversa est ad eum in arcam: aquae enim erant super universam terram: extenditque manum, et apprehensam intulit in arcam.

10. Expectatis autem ultra septem diebus aliis, rursum dimisit columbam ex arca.

11. At illa venit ad eum ad vesperam, portans ramos olivae virentibus foliis in ore suo. Intellexit ergo Noë quod cessassent aquae super terram.

12. Expectavitque nihilominus septem alios dies: et emisit columbam, quae non est reversa ultra ad eum.

13. Igitur sexcentesimo primo anno, primo mense, prima die mensis, imminutae sunt aquae super terram: et aperiens Noë tectum arcae, aspexit, viditque, quod exsiccata esset superficies terrae.

14. Mense secundo, septimo et vigesimo die mensis, arefacta est terra.

15. Locutus est autem Deus ad Noë, dicens:

16. Egredere de arca, tu et uxor tua, filii tui et uxores filiorum tuorum tecum.

17. Cuncta animantia, quae sunt apud te, ex omni carne, tam in volatilibus quam in bestiis et universis reptilibus, quae reptant super terram, educ tecum, et ingredimini super terram: crescite et multiplicamini super eam. (*Sup. 1, 22, 28*).

18. Egressus est ergo Noë, et filii ejus, uxor illius, et uxores filiorum ejus, cum eo.

19. Sed et omnia animantia, jumenta, et reptilia, quae reptant super terram, secundum genus suum, egressa sunt de arca.

20. Aedificavit autem Noë altare Domino: et tollens de cunctis pecoribus et volucris mundis, obtulit holocausta super altare.

4. Y odpocznął korab miesiąca siódmego, dwudziestego y siódmego dnia miesiąca na górach Armenńskich.

5. Lecz wody schodziły y opadały aż do dziesiątego miesiąca: dziesiątego bowiem miesiąca, pierwszego dnia miesiąca, okazały się wierzchy gór.

6. A gdy minęło czterdzieście dni, otworzywszy Noë okno korabia, które był uczynił, wypuścił kruka:

7. który wychodził, a nie wracał się, aż oschły wody na ziemi.

8. Wypuścił też gołębicę za nim, aby poznał iesli już ustały wody na ziemi.

9. Która nie nalazszy, gdzieby odpoczęła noga iey, wróciła się k niemu do korabiu: wody bowiem były po wszystkiej ziemi: y wyciągnął rękę, a uchwyciwszy ją, wniósł do korabiu.

10. A poczekawszy ieszcze siedm dni drugie, powtóre wypuścił gołębicę z korabiu.

11. A ona przyleciała do niego podwieczór, niosąc gałązkę oliwy z zielonym liściem w gębie swojej, a tak poznał Noë że przestały wody na ziemi.

12. Y poczekał przedsię ieszcze siedm dni drugich: y wypuścił gołębicę, która się nie wróciła więcéy do niego.

13. A tak sześćsetnego pierwszego roku, pierwszego miesiąca, pierwszego dnia miesiąca, upadły wody na ziemi: y otworzywszy Noë przykrycie korabia poźrzał, y ujrzał iż oschły wierzch ziemi.

14. Miesiąca wtórego, siódmego y dwudziestego dnia miesiąca, oschła ziemia.

15. Rzekł tedy Bóg do Noëgo, mówiąc:

16. Wynidz z korabiu, ty y żona twoja, synowie twoi y żony synów twoich z tobą.

17. Wszystkie zwierzęta, które są u ciebie, ze wszystgo ciała, tak w ptastwie iako y w bestyiach y we wszelkich płazach które płazają po ziemi, wywiedź z sobą, a wnijdźcie na ziemię: Róście y mnożcie się na nię.

18. A tak wyszedł Noë y synowie iego, żona iego, y żony synów iego, z nim.

19. Ale y wszystkie zwierzęta, bydła y płazy, które się płazają po ziemi, według rodzaju swego, wyszły z korabiu.

20. Y zbudował Noë ołtarz Panu: a wzięwszy z każdego bydła y ptastwa czystego, ofiarował całopalenia na ołtarzu.

4. *I odpoczął korab.* Nieporuszenie osiadł, gdy już wody zniżyły się, lecz jeszcze nie ustąpiły (w. 5.) z wierzchołków gór. — *Miesiąca siódmego.* Nie od początku potopu, ale roku, jak to widać z w. 13 i nast. — *Na górach Armenńskich.* W tex. hebr. *na górach Ararat*; według niektórych zdania, jest to część góry Tauru.

5. *Do dziesiątego miesiąca.* Nie od początku potopu, ale do zaczęcia sześćsetnego roku życia Noego, jak widać z r. 7, 11. i 8, 13, 14.

7. *Wychodził a nie wracał się.* Kruk wypuszczony z arki coraz więcéy oddalał się od nię i nie wracał. Na górach, jakkolwiek jeszcze wodnistych, znajdował ścierv, którym się żywił. Podobnież człowiek cielesny, przestając na bydłecem szczęściu rozkoszy zmysłowych, nie śpieszy powracać do Kościoła i łaski Chrystusa. —

Aż oschły wody. To nie znaczy, że po oschnięciu wód powrócił; w ten sposób Pismo Ś. zwykło się wyrażać, tak Math. 1, 25.: *I nie uznał jej aż porodziła.*

9. *Gdzieby odpoczęła.* Bo wszystkie miejsca były jeszcze błotem osiadłe. *Po wszystkiej ziemi.* Szczyty gór już wystawały po nad wodą, ale doliny i równiny jeszcze były zalane.

11. *Pod wieczór.* Przez cały dzień już znajdowała dla siebie pokarm.

19. *Według rodzaju swego.* Według gatunku swego; t. j. każdy samiec z samicą tegoż gatunku,

20. *I zbudował Noe ołtarz.* Pierwszy to jest ołtarz, o którym wspomina Pismo Ś.; lecz niema wątpliwości, że już i wprzódy były używane ołtarze, jak np. ów, na którym ofiarował Abel.

21. Odoratusque est Dominus odorem suavitatis, et ait: Nequaquam ultra maledicam terrae propter homines: sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua: non igitur ultra percutiam omnem animam viventem sicut feci. (*Supr. 6, 5. Mat. 15, 19*).

22. Cunctis diebus terrae, sementis et messis, frigus et aestus, aestas et hiems, nox et dies non requiescent.

21. Y. zawoniał Pan wonność wdzięczności y rzekł: Żadną miarą więcej nie będę przeklinał ziemi dla ludzi: zmysł bowiem y myśl serca człowieka skłonne są do złego od młodości swego: przetoż też nie pobię więcej wszystkiej dusze żyjącey iakom uczynił.

22. Po wszystkie dni ziemi siew y żniwo, zimno y gorąco, lato y zima, noc y dzień nie ustaną.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 8. w. 4. *Dieudziestego siódmego*. W Żydowskim i Chaldejskim jest siedmnastego. Bo od siedmnastego dnia miesiąca wtórego, aż do siedmnastego dnia miesiąca siódmego, jest dni 150. Ale 70 tłómacze iż wyżej r. 7, 11. przełożyli 27. Przeto i tu przełożyli 27. Aby się wypełniły dni 50.

7. *Który wychodził a nie wracał się*. Tak w Greckim textcie. Lecz w Żydowskim i Chaldejskim zda się coś przeciwnego. Który wyszedł wychodząc i wracając się. H. który wychodził i wracał się. Aleć oba texty tak się zgodzić mogą, że się kruk wracał do karabia zewnątrz albo z wierzchu, odlatując i zaś przylatując, jako jest w Żydowskim. Ale przedsię nie wszedł wewnątrz do karabia, jako w Greckim i Łacińskim czytany.

21. *Zmysł i myśl serca człowieka skłonne są do złego*. W Żydowskim lepak tak. Zmyślanie serca człowieka złe jest. Aleć jednoż znaczą, to jest, iż po zepsowaniu natury naszej grzechem, wielka jest w nas skłonność do złego, z której też pochodzą wszystkie grzechy. Wszakże nie mamy rozumieć (jako to Nowowiernicy uczą) żeby ta skłonność miała być grzechem. Bo kiedyby ta skłonność do grzechu, grzechem była, nigdyby Bóg tego folgowania nie obiecywał, ale raczej gniewemby swoim groził. A nadto, kiedyby ta skłonność do złego, wszystkie uczynki zarażała miała, nie rzekłby Bóg do Noego, Ciebie widział sprawiedliwego przedemną. Ponieważ go sprawiedliwym nazwał, tedyć nie wszystko grzech co człowiek czyni, boćby nie był nigdy sprawiedliwym. Przetoż te pisma inaczej się rozumieć nie mogą, jedno iż człowiek jest skłonny do grzechu, wszakże nie wszystko co czyni, ani ta skłonność jest grzechem.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O błogosławieństwie daném Noemu i jego synom, przymierzu zawartém z nimi, i o przekleństwie rzuconém na Chama.

1. Benedixitque Deus Noë et filiis ejus, et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini, et replete terram. (*Sup. 1, 22, 28 et 8, 17*).

2. Et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae, et super omnes volucres coeli, cum universis quae moventur super terram: omnes pisces maris manui vestrae traditi sunt.

3. Et omne, quod movetur et vivit, erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis omnia; (*Supr. 1, 29*).

4. excepto, quod carnem cum sanguine non comedetis. (*Levit. 17, 14. Act. 15, 29*).

5. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum: et de

21. *I zawoniał Pan*. Mówi się tu podług zwyczajów ludzkich o Bogu: ludzie bowiem zwykli smakować w zapachu pieczeni. Myśl jest: Wielce podobała się Bogu ofiara Noego, jak jest przyjemnym człowiekowi wonny zapach; ztąd wers. Chaldejska ma: *Przyjął Pan z upodobaniem ofiarę jego*. — *Nie będę przeklinał ziemi*. Nie będę więcej szkodził ziemi potopem. — *Dla ludzi*. Dla grzechów ludzi. — *Skłonne są do złego etc.* T. j. człowiek po grzechu pierw. łatwo wpada w grzech; przeto litując się nad jego ułomnością nie będę go zaraz karał, jak teraz uczyniłem, ale dozwolę mu żyć na ziemi, pomimo jego niewierności. Patrz Wujka.

22. *Po wszystkie dni ziemi*. Dopóki na świecie będą ludzie, nieprzerwanie następować będą po sobie pory roku, których różnaitość dla nich jest wprowadzona.

R. 9.—1. *Roście i mnożcie się*. Tryb rozkaz. zamiast przyszłego: Rość i mnożyć się będziecie.

2. *A strach wasz*. Zwierzęta z przyrodzenia lękają się człowieka; tutaj P. Bóg przywraca ludziom choć w części to panowanie nad zwierzętami, jakie mieli przed grzechem.

1. Y błogosławił Bóg Noego y syny iego, y rzekł do nich: Rościecie y mnożciecie się, a napelniajcie ziemię.

2. A strach wasz y drzenie niechay będzie nad wszelkim zwierzęciem ziemnym, y nadewszem ptastwem powietrznym, ze wszystkiemi które się ruszają na ziemi: wszystkie ryby morskie ręce waszeye podane są.

3. A wszystko, co się rusza y żywie, będzie wam na pokarm: iako iarzyny zielone dałem wam wszystko;

4. wyjąwszy, że mięsa ze krwią jeść nie będziecie.

5. Abowiem krwi dusz waszych będę szukał z ręki wszelkich bestiy: y z ręki człowieczey

3. *Wszystko co się rusza, będzie wam na pokarm*. P. Wujka.

4. *Mięsa ze krwią jeść nie będziecie*. Zwierzę więc powinno było być zabite i krew z niego wypuszczona, a wtedy wolno było pożywać ugotowane jego mięso. Przykazanie to nie pochodziło z prawa przyrodzonego ale pisanego. Przykazanie zaś to dane było dla większego odstraszenia ludzi od przelewu krwi ludzkiej przez morderstwa, gdyż niektórzy, jak wiadomo, nie wzdrygali się nawet pić krwi człowieka. P. Bóg więc chciał, aby wstrzymywali się od krwi zwierząt dla tego, 1) aby nie było to stopniem do zapragnienia krwi człowieczej; 2) chciał Bóg, aby krew, która jest jakby życiem i duszą zwierzęcia, była mu za życie grzesznika ofiarowana na ołtarzu, (Lew. 17, 11, i 3) krew niektórych zwierząt jest brudna i ciężka, i staje się przyczyną wielu chorób.

5. *Krwie dusz waszych, etc.* Tak dalece pragnę aby szanowano życie człowieka, iż nawet zwierzęta, któreby krew jego przełaty, karać będą, jak to widać z Exod. r. 21, 28, gdzie Bóg każe ukamienować wołu, któryby przebił człowieka, *I z ręki człowieczej, i z ręki mięsa i*

manu hominis, de manu viri et fratris ejus requiram animam hominis.

6. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus est homo. (*Matth. 26, 52. Apoc. 13, 10*).

7. Vos autem crescite et multiplicamini, et ingredimini super terram et implete eam. (*Supr. 1, 28 et 8, 17*).

8. Haec quoque dixit Deus ad Noë et ad filios ejus cum eo:

9. Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos:

10. et ad omnem animam viventem, quae est vobiscum, tam in volucris quam in jumentis et pecudibus terrae cunctis, quae egressa sunt de arca, et universis bestiis terrae.

11. Statuam pactum meum vobiscum, et nequaquam ultra interficietur omnis caro aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium dissipans terram. (*Isai. 54, 9*).

12. Dixitque Deus: Hoc signum foederis, quod do inter me et vos, et ad omnem animam viventem, quae est vobiscum in generationes sempiternas:

13. arcum meum ponam in nubibus, et erit signum foederis inter me, et inter terram.

14. Cumque obduxero nubibus coelum, apparebit arcus meus in nubibus: (*Eccli. 43, 12*).

15. Et recordabor foederis mei vobiscum, et cum omni anima vivente, quae carnem vegetat: et non erunt ultra aquae diluvii ad delendum universam carnem.

16. Eritque arcus in nubibus, et videbo illum, et recordabor foederis sempiterni, quod pactum est inter Deum et omnem animam viventem universae carnis, quae est super terram.

17. Dixitque Deus ad Noë: Hoc erit signum foederis, quod constitui inter me et omnem carnem super terram.

18. Erant ergo filii Noë, qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, et Japheth: porro Cham ipse est pater Chanaan.

19. Tres isti filii sunt Noë: et ab his disseminatum est omne genus hominum super universam terram.

20. Coepitque Noë vir agricola exercere terram, et plantavit vineam.

z ręki męża y brata iego będę szukał dusze człowieka.

6. Ktobykolwiek wylał krew człowieczą, będzie wylana krew iego: bo na obraz Boży uczynion jest człowiek.

7. A wy rościecie y mnożcie się, a wnidźcie na ziemię y napełniajcie ją.

8. To też mówił Bóg do Noëgo y do synów iego z nim:

9. Oto ja postanowię przymierze moje z wami y z nasieniem waszym po was:

10. y z każdą duszą żywiącą, która iest z wami, tak w ptastwie iako y w bydle y we wszelkim zwierzęciu ziemnym, które wyszły z korabiu, y ze wszystkiemi bestyami ziemie.

11. Postanowię przymierze moje z wami, y żadną miarą więcej nie będzie zagubione wszelkie ciało wodami potopu, ani więcej będzie potop pustoszący ziemię.

12. Y rzekł Bóg: To znak przymierza, który dam między mną y wami, y do wszelkiej dusze żywiącej, która iest z wami na rodzaie wieczne:

13. Łuk mój położę na obłokach, y będzie znakiem przymierza między mną a między ziemią.

14. A gdy okryję obłokami niebo, ukaże się łuk mój na obłokach:

15. Y wspomnię na przymierze moje z wami y ze wszelką duszą żywiącą, która ciało obżywia: y nie będą więcej wody potopu ku wygładzeniu wszelkiego ciała.

16. Y będzie łuk na obłokach y uyrzję ji, y wspomnię na przymierze wieczne, które się postanowiło między Bogiem, a między wszelką duszą żywiącą każdego ciała, które iest na ziemi.

17. Y rzekł Bóg do Noëgo: Ten będzie znak przymierza, którem postanowił między mną a wszelkim ciałem na ziemi.

18. Byli tedy synowie Noëgo, którzy wyszli z korabiu: Sem, Cham, y Japhet: a Cham ten iest oćiec Chanaan.

19. Ci trzëcy są synowie Noëgo: y od tych rozsział się wszytek rodzaj ludzki po wszytkiej ziemi.

20. Y począł Noë mąż oracz sprawować ziemię, y nasadził winnicę.

brata iego. Za odebranie życia człowiekowi, będę dochodził zemsty od zabójcy człowieka, któremu już samo imię i przyrodzenie przypomina obowiązek szanowania cudzego życia; od męża któremu przystoi, iżby panował nad swoim gniewem i nie nadużywał swęj siły; od brata iego, który powinien każdego z ludzi, jako brata swego kochać, nie zaś zabijać.

6. *Będzie wylana krew iego,* t. j. słuszną jest, aby była wylana, za wyrokiem sądziego. *Bo na obraz Boży.* Jakby mówił: Jeżeli już samo przyrodzenie wspólne ci ze współbratem, nie odstrasza cię od zabójstwa; to niech cię wstrzymuje od tego mój obraz, którego nie masz prawa niszczyć.

9. *Przymierze moje.* Oto dam wam obietnicę, że już więcej nie sprowadzę na ziemię powszechnego potopu.

12. *Na rodzaie wieczne.* Na wieki. W tex. hebr. zamiast *rodzaie*, jest: na pielgrzymowania, bo życie człowie-

ka jest pielgrzymką po ziemi. *Gen. 47, 9.*

13. *Łuk mój.* Łukiem tym jest tęcza; nazywa ją swoją, bo jest najpiękniejszą, i wyraża na sobie wspaniałość Stwórcy. Przeto tak o niej pow. *Eccl. (r. 43, 12): Patrz na tęczę, a błogosław tego, który ją stworzy, bardzo jest piękna w jasności swojej i t. d.*

Tęcza, przed potopem, była przyrodzonym znakiem zroszonych obłoków, a następnie deszczu; po potopie zaś i przymierzu tem, stała się nadprzyrodzonym znakiem tegoż przymierza o niezsyłaniu już więcej na ziemię potopu.

16. *I wspomnię na przymierze wieczne.* Właściwa też jest, aby i ludzie, ilekroć ujrzą tęczę, wspomnieli na potop i przyczynę jego, t. j. na grzechy.

20. *Sprawować ziemię.* Adam już i inni przed potopem uprawiali ziemię, może grzą, motyką, lub innem jakim pracowitem narzędziem. Zdaje się iż pierwszy Noë wynalazł pług i użył pomocy bydła do prucia ziemi. *Nas-*

21. Bibensque vinum inebriatus est et nudatus in tabernaculo suo.

22. Quod cum vidisset Cham pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nuntiavit duobus fratribus suis foras.

23. At vero Sem et Japheth pallium posuerunt humeris suis, et incedentes retrorsum, operuerunt verenda patris sui: faciesque eorum aversae erant, et patris virilia non viderunt.

24. Evigilans autem Noë ex vino, cum didicisset, quae fecerat ei filius suus minor,

25. ait: Maledictus Chanaan, servus servorum erit fratribus suis.

26. Dixitque: Benedictus Dominus Deus Sem, sit Chanaan servus ejus.

27. Dilatet Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem, sitque Chanaan servus ejus.

28. Vixit autem Noë post diluvium trecentis quinquaginta annis.

29. Et impleti sunt omnes dies ejus nongentorum quinquaginta annorum: et mortuus est.

21. Y piąc wino upił się, y obnażył się w namiocie swoim.

22. Co użyłszy Cham oćiec Chanaan, to jest, że łono oycy jego odkryte było, powiedział to dwiema braćmi swymi na dworze.

23. Sem tedy y Japhet włożyli płaszcz na ramiona swoje, a idąc na wstecz zakryli łono oycy swego: a oblicza ich były odwrócone, y oycowskiego łona nie widzieli.

24. A ocutwszy się Noë z wina, gdy się dowiedział co mu uczynił syn jego młodszy,

25. Rzekł: przekłety Chanaan, niewolnik niewolników będzie braćmi swymi.

26. Y rzekł: Błogosławiony Pan Bóg Semów, niech Chanaan niewolnikiem jego będzie.

27. Niech rozszerzy Bóg Japheta, y niech mieszka w namiotach Semowych, a Chanaan niech będzie niewolnikiem jego.

28. Y żył Noë po potopie trzy sta y pięćdziesiąt lat.

29. Y wypełniły się wszystkie dni jego, dzie więć set i pięćdziesiąt lat: y umarł.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 3. Wszystko co się rusza i żywie, będzie wam na pokarm. Dozwala Noemu i potomstwu jego, po potopie mięsa wszelakiego pożywać, którego przedtem pospolicie nie pożywano. A wszakże nie jest i to przykazanie, aby wszyscy mięso jeść byli powinni, ale tylko dozwole nie: bo dla napsówania ziemi przez potop, ziola i jarzyny już takiej mocy nie miały, jako pierwiej, i człowiek słabszym już potem został, i przeto potrzebował potraw lepszych, któreby go więcej posilały do roboty. Wszakże siła ludzi bywała i jest, którzy bez mięsa żyją.

4. *Wygłuszysz, że mięsa ze krwią jeść nie będzie.* W żydowskim tak czytamy, że mięsa w duszy jego i we krwi jego jeść nie będziecie. To jest, mięsa z duszą jego, która jest krew jego, jako *Pagninus* przełożył, albo mięsa ze krwią, w której jest dusza, to jest, żywot zwierzęcia, jako masz *Levit* 14. v. 14.

6. *Krwie dusz waszych.* To jest, które dusze żyją w ciele.

5. *Z ręki bestyi.* Czytaj *Exod.* 21. *Num.* 28. 29.

Noe żył do lat Abrahamowych 58, według liczby żydowskiej, wszakże *Euzebius* liczy do lat 69.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O rodowodzie potomków Noego.

1. Hae sunt generationes filiorum Noë, Sem, Cham, et Japheth: natiue sunt eis filii post diluvium.

2. Filii Japheth: Gomer, et Magog, et Madai, et Javan, et Thubal, et Mosoch, et Thiras. (1. Par. 1, 5).

dział winnicę. Winne macice, które już przedtem były, porządkiem poroższadzał, grunt winniczny oduaczył, winogrona zaczął wytłaczać i t. d.

21. *Upił się.* Nie popełnił przez to grzechu, przynajmniej śmiertelnego, bo moc wina jeszcze nie była mu znana.

23. *Zakryli łono ojca swego.* Podobnież grzechy ojców duchownych i osób poświęconych mają być zakrywane, jak naucza ś. Grzeg. 35. Mor. r. 22.

24. *Gdy się dowiedział.* Ujrzał siebie przykrytego cudzym płaszczem: zapytał jak to się stało, i synowie zmuszeni byli mu powiedzieć.

25. *Przekłety Chanaan.* Chanaan był synem Chama (w. 18): jest mniemanie, że on pierwszy postrzegł nagość swojego dziada i ukazał to ojcu; przeto na niego rzucono przekleństwo, nie z nienawiści ku osobie, lecz w duchu proroczym, przepowiadającym jego przyszłość. To zaś Mojżesz opowiada z powodu Chananejczyków, którzy mieli być od Izraelitów wypędzeni z siedlisk swoich. Cham zaś i Chanaan zostali ukarani w swoich potomkach, którzy byli naśladowcami i dziedzicami bez-

1. Te są rodzaie synów Noëgo, Sema, Chama, y Japheta, y narodziło się im synów po potopie.

2. Synowie Japhetowi: Gomer y Magog, y Madai, y Jawan, y Thubal, y Mosoch, y Thyras.

bożności swych przodków. *Niewolnik niewolników.* T. j. niewolnik najniższy i najędźniejszy.

27. *Niech rozszerzy Bóg Jafeta.* Jafet, z hebr. znaczy *rozszerzony*. Noe przeto, jakby odwołując się do źródłosłowu, prosi Boga, aby potomkowie Jafeta bardzo się rozmnożyli i posiadli rozległe krainy. *I niech mieszka w namiotach Semowych.* T. j. niech Bóg, od którego wszelkie dobra pochodzą, zamieszka wpośród pokolenia Semowego; albo ta myśl: niech potomstwo Jafeta rozciąga swą władzę i nad potomkami Sema; co się i stało: gdy narody Europejskie, a zwłaszcza Rzymianie, wiodący ród swój od Jafeta, przyłączyli do swego państwa Judeę, osiedloną przez potomków Sema.

R. 10. W rozdziale tym opisuje się rodowód synów Noego, i wspominają się narody, biorące od nich początek. Trudno jest wiedzieć, jakie terazniejsze narody odpowiadają imionom w tym rozd. wspomnianym. Przytoczymy to, co jest prawdopodobniejsze, albowiem pewności w tém mieć nie możemy.

2. *Gomer.* Od tego mają pochodzić Gomarowie, czyli Cymbrowie i Cymmerowie. *Magog.* Od tego Giéci i Mes-

3. Porro filii Gomer: Ascenez et Riphath et Thogorma.

4. Filii autem Javan: Elisa et Tharsis, Cetthim et Dodanum.

5. Ab his divisaæ sunt insulae gentium in regionibus suis, unusquisque secundum linguam suam et familias suas in nationibus suis.

6. Filii autem Cham: Chus, et Mesraim, et Phuth, et Chanaan.

7. Filii Chus: Saba, et Hevila, et Sabatha, et Regma, et Sabatacha. Filii Regma: Saba et Dadan.

8. Porro Chus genuit Nemrod: ipse coepit esse potens in terra,

9. et erat robustus venator coram Domino. Ob hoc exivit proverbium: Quasi Nemrod robustus venator coram Domino.

10. Fuit autem principium regni ejus Babylon, et Arach, et Achad, et Chalanne, in terra Sennaar.

11. De terra illa egressus est Assur, et aedificavit Niniven, et plateas civitatis, et Chale;

12. Resen quoque inter Niniven et Chale: haec est civitas magna.

13. At vero Mesraim genuit Ludim, et Anamim, et Laabim, Nephtuim,

14. et Phetrusim, et Chasluim: de quibus egressi sunt Philistim et Caphtorim.

15. Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum, Hethaeum,

16. et Jebuseum, et Amorrhæum, Gergesæum,

17. Hevaeum, et Aracæum, Sinaeum,

18. et Aradium, Samaraeum et Amathæum: et post haec disseminati sunt populi Chanaanæorum.

19. Factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone Geraram usque Gazam, donec ingrediaris

3. Synowie zaś Gomerowi: Askenes y Rypbat y Thogorma.

4. A synowie Jawanowi: Elisa y Tharsis, Cetthim y Dodanim.

5. Od tych rozdzielone są wyspy narodów w krainach swoich, każdy według języka swego y domów swych w narodziech swoich.

6. A synowie Chamowi: Chus y Mesraim y Phuth y Chanaan.

7. Synowie Chusowi: Saba y Hewila, y Sabatha y Regma y Sabatacha. Synowie Regmowi: Saba y Dadan.

8. Zaś Chus zrodził Nemroda: ten począł być możny na ziemi,

9. y był duży łowiec przed Panem. Przeto wysłał przypowieść: Jako Nemrod duży łowiec przed Panem.

10. A początek królestwa jego był Babilon y Arach y Achad y Chalanne w ziemi Sennaar.

11. Z onęj ziemi wyszedł Assur, y zbudował Niniwen, y ulice miasta, y Chale;

12. Resen też między Niniwen y Chale: to jest miasto wielkie.

13. Ale Mesraim zrodził Ludima y Anamima, y Laabima, Nephtuima.

14. Y Phetrusima y Chasluima: z których poszli Philistynowie y Kaphtorymowie.

15. Chanaan zaś zrodził Sidona pierworodnego swego, Hethego,

16. Y Jebusego, y Amorrego, Gergesego,

17. Hewego y Aracego, Sinego,

18. y Aradego, Samarego y Amathego: a potem rozsiały się narody Chananeyczyków.

19. Y były granice Chananeyskie idące od Sidonu do Gerary aż do Gazy, aż wnidziesz do

sagieci, narody Scytyjskie, i Tatarowie, (Ezech. r. 38 i 39). *Madai*. Ztąd Medowie. *Jowan*. Jończycy. *Thubal*. Iberowie mieszkańcy Hiszpanii, i krainy tegoż imienia nad Morzem Czarném. *Mosoch*. Moskale. *Thiras*. Trakowie.

3. *Askenes*. Niemcy. Hebrajczycy Germanią po hebrajsku zowią *Askenes*.—*Riphat*, Paflagończycy. *Thogorma*. Turcy.

4. *Elisa*. Włochy, albo mieszkańcy wysp Szczęśliwych. *Tharsis*. Tarsowie. — *Cetthim*. Cyttowie, Kreteńczycy, Cyprjczycy. *Dodanim*. Jakby *Rhodanim*, Rodyjczycy.

5. *Wyspy narodów*. Hebrajczycy, wszystkie kraje, do których trzeba się ndawać przez wodę na okrętach, zowią *Wyspami*, choćby nie były niemi rzeczywiście. (Jer. 25, 22. Soph. 2, 11).

6. *Chus*, Murzyni. — *Mesraim*, Egipcyanie. — *Phuth*, Libijczycy i Maurytanie. — *Chanaan*. Chananeyczycy.

7. *Saba*, Abissyńczykowie, czyli Arabowie Sabejscy. *Hevila*, Gietulowie w Afryce, albo jakieś narody nad odnogą Perską.

8. *Nemrod*. Wyraz ten znaczy buntownika, i dobrze przypada do tego syna Chusa; albowiem był znieważycielem Boga i tyranem ludzi. *Ten począł być możny*. Wers. LXX. ma: *ten był olbrzym*. T. j. on zaczął wywierać tyranję nad ludźmi.

9. *Duży łowiec*. Nie tak zwierząt jak raczej ludzi, których przemocą i zasadzkami chwycił i uciemięczał. A tak łowiec tutaj jest to samo co zbójca. — *Przed Panem*. T. j. rzeczywiście i najprawdziwiej. — Tak o Janie Chrzcicielu wyr. P. S. iż był *wielkim przed Panem*, t. j. uznany za takiego sądem Pana, który mylić się nie może.

10. *Początek królestwa jego*. Sens tego może być dwójaki: albo że stolicą królestwa jego był Babilon; albo

że zaczął swoje panowanie od Babilonu, a potem rozciągnął je i do innych miast i krajów. Zdaje się Nemrod ten był owym Belem, ojcem Nina, który wprowadził bałwochwalstwo, rozkazując swoim poddanym czcić umarłego swojego ojca za Boga. — *Arach*. Edessa. — *Achad*. Niziba, w Mezopotamii. *Chalanne*. Selencia czyli Ktezifon, stolica Persów. *Sennaar*. Tak się nazywała okolica przyległa Babilonowi.

11. *Assur*. Nin, syn Nemroda, nazwany tu Assurem przez uprzedzanie (antycypacy), dla tego że potem był królem Assyryjczyków. — *Niniwa*. Głównie miasto Assyryjskie.

12. *To jest miasto wielkie*. Odnosi się to do Niniwy, nie do Chale.

13. *Ludim*. Lidyjczycy, nie ci, nad którymi panował Krezus, ale inni, niedaleko Egiptu, o których Ezech. 30, 5. — *Laabim*. Libijczycy w Afryce. — *Nephtuim*. Numidyjczycy.

14. *Phetrusim*. Arabowie Skaliści. — *Chasluim*. Filistyni, z którymi Izraelici w ciągłej byli wojnie. — *Caphtorimowie*. Kappadocyanie.

15 i 16. *Hethego i Jebusego*. Imiona ludów, biorących początek od Chanaanu, które osiedliły się w ziemi Obiecanéj czyli Chananeyjskiej.

17. *Sinego*. Mieszkańcy pustyni i góry Sina.

18. *Aradego*. Ztąd miasta Arad i Autarad, blisko Sydonu, o których wsp. Ezech. 27, 8. — *Samarego*. Mieszkańcy miasta i krainy Samaryjskiej. — *Amathego*. Mieszkańcy miasta Emath, które w Piśmie s. jest dwójakie, t. j. Emath większe, czyli Antyochia, i Emath mniejsze, czyli Epifania.

Sodomam et Gomorrhā, et Adamam, et Seboim usque Lesā.

20. Hi sunt filii Cham in cognationibus, et linguis, et generationibus, terrisque et gentibus suis.

21. De Sem quoque nati sunt, patre omnium filiorum Heber, fratre Japheth majore.

22. Filii Sem: Aelam et Assur, et Arphaxad, et Lud, et Aram.

23. Filii Aram: Us, et Hul, et Gether, et Mes. (1 Par. 1, 17).

24. At vero Arphaxad genuit Sale, de quo ortus est Heber.

25. Nati sunt Heber filii duo: nomen uni Phaleg, eo quod in diebus ejus divisa sit terra: et nomen fratris ejus Jectan.

26. Qui Jectan genuit Elmodad, et Saleph, et Asarmoth, Jare,

27. et Aduram, et Uzal, et Decla,

28. et Ebal, et Abimaël, Saba,

29. et Ophir: et Hevila, et Jobab, omnes isti, filii Jectan.

30. Et facta est habitatio eorum de Messa pergentibus usque Sephar montem orientalem.

31. Isti filii Sem, secundum cognationes, et linguas, et regiones, in gentibus suis.

32. Hae familiae Noë juxta populos et nationes suas. Ab his divisae sunt gentes in terra post diluvium.

Sodomy y Gommorry, y Adamy y Seboima, aż do Lezy.

20. Ci są synowie Chamowi w rodach y w językach, w pokoleniach y ziemiach, y narodach ich.

21. Z Sema też zrodzili się z oycy wszystkich synów Heberowych, starszego brata Japhetowego.

22. Synowie Semowi: Aelam y Assur, y Arphaxad, y Lud y Aram.

23. Synowie Aramowi: Us, y Hul, y Gether, y Mes.

24. Zaś Arphaxad zrodził Salego, z którego poszedł Heber.

25. Heberowi lepak urodzili się dwa synowie: imię iednego Phaleg, iż we dni iego rozdzieliła się ziemia: a imię brata iego Jektan.

26. Który Jektan zrodził Elmodada y Salepha y Asarmotha, Jarego,

27. Y Adurama y Uzala, y Deklę.

28. Y Ebala y Abimaela, Sabę,

29. Y Ophira, y Hewilę y Jobaba. Ci wszyscy synowie Jektanowi.

30. A mieszkanie było ich od Messy idącym aż do Sephary góry na wschód słońca.

31. Ci synowie Semowi, według rodów y języków y krain w narodziech swoich.

32. Te domy Noego według ludzi y narodów ich Od tych rozdzielone są narody na ziemi po potopie.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 10. w. 1. *Sem, Cham i Japhet*. Ci trzej synowie Noego napelnili potomstwem swojem, trzy części świata, Azję, Afrykę i Europę. A naprzód potomstwo Japhetowe, posiadało wszystkie Europę i większą część Azji, i wyspy morza Mediteńskiego, zkad się ich niemalo, a zwłaszcza Greków i do Afryki puscilo.

2. *Gomer*. Od Gomera poszli Galatowie, od Magoga Scytowie, z których Turcy i Tatarowie, od Madaja Medowie, od Jawona Janowie, z których Grekowie, a mianowicie Atheńczycy: od Tubala Iberowie, którzy są Hiszpani, albo wedle innych Włoszy, od Tyra są Tracesowie. *Hieron. in Gen.*

3. *Askenes i Ryphat*. Askienazy Grekowie Reginami zowią. Ryphaty Paphlagonami. Tegormi Phrygami.

4. *Eliza i Tharsis*. Od Jonów, to jest, Greków, poszli Elizeowie, które Aeolidami zowią. Tarsisze Jozephus zowie Cilikami, tamże przedniejsze miasto było Tharsus, gdzie ojczyzna ś Pawła. Cetimowie są Citiowie od których miasto Cypryjskie *Citium* jest nazwane: potem i Włoska ziemia i Macedonia, albo raczej Grecka ziemia, są też *Cettim* nazwane. Dodaniem lepak są Rhodianie, bo je tak LXX. tłumacze przekładają.

6. *Chus i Mesraim*. Chus i podziśdzien Żydowie Etyopską ziemię nazywają. Mesraim Egipską. Phut Libijską. Od Chanaan, Chauanejczyczy poszli.

7. *Saba i Hewila*. Od tego Saby Sabejczykowie poszli: od Sewile, Getulowie. Synowie zaś Regmowi Schaba, od którego Arabczykowie. *Psalm 71 ver. 10.*

21. *Synów Heberowych*, to jest Hebrejczyków, od którego nazwani są *Hebrei*, inszy też powiadają iż jeszcze Abraham był nazwany *Hebraeus*, to jest przechodzący, iż on przeszedł rzekę *Euphrates*, gdy szedł do ziemi Chanaan. Niżej 14. c. 13.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O budowie wieży Babel, i rodowodzie potomków Sema aż do Abrahama.

1. Erat autem terra labii unius, et sermonum eorumdem. (Sap. 10, 5.)

2. Cumque proficiscerentur de oriente, invenerunt campum in terra Sennaar. et habitaverunt in eo.

1. A ziemia była jednego języka y teyże mowy

2. Y gdy szli od wschodu słońca, należeli pole na ziemi Sennaar, y mieszkali na nim.

21. *Starszego brata*. T. j. z Sema, który był starszym bratem Jafeta. P. Wujka.

22. *Aelam*. Ztąd Elamici, t. j. Persowie.—*Assur*. Asyryjczycy.—*Arphaxad*. Chaldejczycy.—*Lud*, Lidyjczycy.—*Aram*. Od którego Aramei, czyli Syryjczycy.

24. *Heber*. Od którego pochodzą Hebrajczycy.

25. *Phaleg*. Z hebr. *rozdzielenie*; bo za jego czasów nastąpił rozdział ludzi na rozmaite narody i języki przy Babel.

29. *Ophir i Hewila*. Ztąd Indyanie, i rozmaite narody Indyjskie.

31. *Według rodów i języków*. Tak tutaj jest powiedziane przez antycypacyę, czyli przez wzgląd na to, co się stało w czasie późniejszym; albowiem różność języków jeszcze była nie nastąpiła, ziemia była języka jednego. (r. 11, 1.)

R. 11.—2. *Od Wschodu*. Z Armenii, która względem Babilonu jest na Wschodzie. Wynieśli się ztąd, albo dla

3. Dixitque alter ad proximum suum: Venite, faciamus lateres, et coquamus eos igni. Habueruntque lateres pro saxis, et bitumen pro caemento:

4. et dixerunt: Venite, faciamus nobis civitatem et turrim, cujus culmen pertingat ad coelum: et celebremus nomen nostrum antequam dividamur in universas terras.

5. Descendit autem Dominus ut videret civitatem et turrim, quam aedificabant filii Adam,

6. et dixit: Ecce, unus est populus, et unum labium omnibus: coeperuntque hoc facere, nec disistunt acogitationibus suis, doneceas opere compleant.

7. Venite igitur, descendamus et confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui.

8. Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, et cessaverunt aedificare civitatem.

9. Et idcirco vocatum est nomen ejus Babel, quia ibi confusum est labium universae terrae: et inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum:

10. Hae sunt generationes Sem: Sem erat centum annorum quando genuit Arphaxad, biennio post diluvium. (1 Par. 1, 17.)

11. Vixitque Sem, postquam genuit Arphaxad quingentis annis: et genuit filios et filias.

12. Porro Arphaxad vixit triginta quinque annis, et genuit Sale.

13. Vixitque Arphaxad, postquam genuit Sale, trecentis tribus annis: et genuit filios et filias.

14. Sale quoque vixit triginta annis, et genuit Heber.

15. Vixitque Sale, postquam genuit Heber, quadringentis tribus annis, et genuit filios et filias.

16. Vixit autem Heber triginta quatuor annis, et genuit Phaleg.

17. Et vixit Heber, postquam genuit Phaleg, quadringentis triginta annis: et genuit filios et filias.

18. Vixit quoque Phaleg triginta annis, et genuit Reu.

19. Vixitque Phaleg, postquam genuit Reu, ducentis novem annis: et genuit filios et filias. (1 Par 1, 19.)

tęgo, że z powodu rozmnożenia się już się tu nie mieścili, albo że szukali dla siebie lepszej siedziby.

3. *Jeden do bliskiego swęgo.* T. j. jeden do drugiego *Cegłę miasto kamienia.* Walka była uporu z niedostatkiem: nie było dosyć kamieni, więc wyrobili cegłę; w braku wapna użyli kleju, zbieranego z powierzchni pewnych wód.

4. *Dosięgał do nieba.* Jest to Hyperbola. — *Uczyńmy sławne imię nasze.* Chęć uwiecznienia awojego imienia, a więc żądza próżnej chwały była pobudką ich nierozsądnych usiłowań. Dla tego, budownicy tej ogromnej wieży nie mogą być wymówieni od grzechu. Jest także prawdopodobna, że Nemrod zamierzał uczynić z tej wieży warowną basztę, w celu tem pewniejszego utrzymania okrutnego swojego jednowładztwa.

5. *I zstąpił Pan.* Bóg, który napelnia wszystko, nie może z miejsca się poruszać: w sposób ludzki mówi się, iż stepuje do nas wtenczas, kiedy czujemy go bliższym niejako nas, przez skutki jego dobrodziejstw lub kar, których doświadczamy. — *Synowie Adamowi,* t. j. ziemni, z gliny stworzeni. Wers. LXX ma: *Synowie człowieczy.*

3. Y rzekli ieden do bliskiego swęgo: Póďte, nacyńmy cęgieł y wypalmy je ogniem. Y mieli cęglę miasto kamienia, a ił kliowaty miasto wapna.

4. Y rzekli: Póďte, zbuduymy sobie miasto y wieżę, któreby wierzch dosięgał do nieba: a uczynmy sławne imię nasze pierwiej niżli się rozproszymy po wszystkich ziemiach.

5. Y zstąpił Pan aby oglądał miasto y wieżę, którą budowali synowie Adamowi,

6. y rzekł: Oto ieden iest lud y ieden ięzyk wszystkim: a poczęli to czynić, y nie przestają od myśli swych aż ie skutkiem wypełnią.

7. Przeto pójdćie, zstąpmy, a pomieszamy tam ięzyk ich, aby nie słyszał żaden głosu bliźniego swęgo.

8. Y tak rosproszył ie Pan z onęgo mieysca po wszystkich ziemiach, y przestali budować miasto.

9. Y przetóż nazwano imię ięgo Babel, iż tam pomieszany jest ięzyk wszystkiey, ziemi: y z onąd rozprószył je Pan po wszystkich krainach.

10. Te są rodzaje Semowe: Semowi było sto lat kiedy zrodził Arphaxada, we dwie lecie po potopie.

11. Y żył Sem zrodziwszy Arphaxada pięć set lat, y zrodził syny y córki.

12. Arphaxad zaś żył trzydzieści y pięć lat, y zrodził Salego.

13. Y żył Arphaxad, zrodziwszy Salego, trzy sta y trzy lata, y zrodził syny y córki.

14. Sale zaś żył trzydzieści lat, y zrodził Hebera.

15. Y żył Sale zrodziwszy Hebera, cztery sta y trzy lata, y zrodził syny i córki.

16. A Heber żył trzydzieści y cztery lata, y zrodził Phalega.

17. Y żył Heber, zrodziwszy Phalega, cztery sta y trzydzieści lat: y zrodził syny y córki.

18. Żył też Phaleg trzydzieści lat, y zrodził Rewa.

19. Y żył Phaleg, zrodziwszy Rewa, dwieście y dziewięć lat, y zrodził syny y córki.

6. *At je skutkiem wypełnią.* Jest to ironia.

7. *Zstąpmy.* P. Wujka. — *Nie słyszał.* Aby nie rozumieli siebie nawzajem; nie wszyscy bez wyjątku ludzie jedni drugich (wtedy bowiem żadna pomiędzy nimi nie mogłaby być społeczność), ale każde oddzielne rodziny; tyle bowiem otworzyło się mów czyli języków, ile było familij, czyli rodowych pokoleń.

8. *Rozproszył je Pan.* Nieznajomość języka innej familii zmusiła ich do oddzielenia się i rozejścia w różne strony.

9. *Babel.* Z hebr. znaczy: *pomieszanie.* Wieża Babel była albo pod miastem, albo w samem mieście Babilonie; wedle niektórych, wysokość jej już była doprowadzona do czterech tys. kroków. *Język wszystkiej ziemi.* Język, który przedtem wspólny był wszystkim, teraz zachował się tylko w rodzie Hebera; ztąd został nazwany hebrajskim. P. W. w. 1.

11. *Syni i córki.* Imiona ich są tu zamilczane, bo oni nie byli na linii tych familij, z których miał pochodzić Mesyas.

20. Vixit autem Reu triginta duobus annis, et genuit Sarug.

21. Vixit quoque Reu, postquam genuit Sarug, ducentis septem annis: et genuit filios et filias.

22. Vixit vero Sarug triginta annis, et genuit Nachor.

23. Vixitque Sarug, postquam genuit Nachor, ducentis annis: et genuit filios et filias.

24. Vixit autem Nachor viginti novem annis, et genuit Thare.

25. Vixitque Nachor, postquam genuit Thare, centum decem et novem annis: et genuit filios et filias.

26. Vixitque Thare septuaginta annis, et genuit Abram, et Nachor, et Aran. (*Jos. 24, 2. 1 Par. 1. 26.*)

27. Hae sunt autem generationes Thare: Thare genuit Abram, Nachor, et Aran. Porro Aran genuit Lot.

28. Mortuusque est Aran ante Thare patrem suum, in terra nativitatis suae, in Ur Chaldaeorum.

29. Duxerunt autem Abram et Nachor uxores: nomen uxoris Abram, Sarai: et nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran, patris Melchae, et patris Jeschae.

30. Erat autem Sarai sterilis, nec habebat liberos.

31. Tulit itaque Thare Abram filium suum, et Lot filium Aran, filium filii sui, et Sarai nurum suam, uxorem Abram filii sui, et eduxit eos de Ur Chaldaeorum, ut irent in terram Chanaan: veneruntque usque Haran, et habitaverunt ibi, (*Jos. 24, 2. Nehem. 9, 7. Judith 5, 6. Act. 7, 2.*)

32. Et facti sunt dies Thare ducentorum quinque annorum, et mortuus est in Haran.

20. Rew zasię żył trzydzieści y dwie lecie, y zrodził Saruga.

21. Y żył Rew, zrodziwszy Saruga, dwieście y siedm lat: y zrodził syny y córki.

22. Sarug lepak żył trzydzieści lat, y zrodził Nachora.

23. Y żył Sarug, zrodziwszy Nachora, dwieście lat, y zrodził syny y córki.

24. Nachor zasię żył dwadzieścia y dziewięć lat, y zrodził Tharego.

25. Y żył Nachor, zrodziwszy Tharego, sto y dziewiętnaście lat: y zrodził syny y córki.

26. Y żył Thare siedmdzieśiat lat, y zrodził Abrama, y Nachora, y Arana.

27. A Tharego rodzaie są te: Thare zrodził Abrama, Nachora, y Arana. Aran zaś zrodził Lota.

28. Y umarł Aran przed Tharim oycem swoim, w ziemi narodzenia swego, w Ur Chaldecyzykow.

29. Y poięli Abram y Nachor żony: imię żony Abramowej Sarai, a imię żony Nachorowej Melcha, córka Arana oycy Melchy y oycy Jeschy.

30. A była Sarai nieplodną, y nie miała dzieci.

31. Wziął tedy Thare Abrama syna swego, y Lota syna Aranowego, wnuka swego, y Sarai niewiastkę swoją, żonę Abrama syna swego, y wywiódł ie z Ur Chaldecyzyków, aby szli do ziemi Chananeyskię: y przyszli aż do Harana y mieszkali tam.

32. Y było dni Tharego dwieście y pięć lat, y umarł w Haranie.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. — 1. *Była ziemia języka jednego.* Żydowskim językiem aż do tego czasu mówili wszyscy ludzie, jako się to znaczy po imionach, Adam, Abel, Ewa, Set, Noe, które właśnie są żydowskie. Tenże język nazwany jest potem hebrajskim, a to od jednego prawnuka Semowego, któremu imię było Heber, iż po onem pomieszanu języków, w jego tylko familji (która się była do onych pysznych ludzi nie przymieszała) ten język żydowski został, przetoż go od onego czasu hebrejskim zowią. *August. de Trinit. libr. 16. c. 11. Et libr. 18. c. 39.*

7. *Pódzcie, zstąpny, a pomieszaymy języki ich.* Acz niektórzy rozumieją, że te słowa Pan Bóg do Aniołów mówił: wszakże inni lepiej to o Trójcy świętej wykładają, że Bóg Ojciec do Syna i Ducha ś. mówi, jako i wyżej (I. ver. 26) Uczymy człowieka. Bo tu wnetże niżej jest napisano: I tak rozprószył je Pan z onego miejsca. Kiedy jasnie samemu Panu Bogu ono pomieszanie i rozproszenie przypisuje. Tak pospolicie Doktorowie Grecy i Łacińscy i Koncyljum Sirmieńskie. O czem wyżej (I. ver. 26). Której mowy żydowskiej chociaż nie wszyscy rozumieli, wszakże przedniejsi prorocy dobrze tę tajemnicę wiedzieli. I teraz daleko lepiej wiemy, kiedy Pan Chrystus nam wszystkim trzy osoby Boskie objawił. A to się zgadza z tem, co się stało w dzień święteczny, kiedy Pan Bóg różne języki do jedności wiary przez Ducha ś. zgromadził: bo na ten czas też Trójcę ś. wzywał poczęli Apostołowie, onegoż dnia świętecznego, najpierwej chrzcząc w imię Ojca, i Syna i Ducha świętego. Bo jako Bóg w Trójcy jedyny, języki pomieszał, tak je też naprawił, aby jedną wiarę różnemi językami wyznawali.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O przeniesieniu się Abrahama z Haran do krainy Chanaan, i pobycie jego w Egipcie.

1. Dixit autem Dominus ad Abram: Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam monstrabo tibi. (*Act. 7, 3.*)

1. Y rzekł Pan do Abrama: wyjdź z ziemi twoięy y'od rodziny twoięy, y z domu oycy twoego: a idź do ziemi którąc ukażę.

31. *Sarai niewiastkę swoją.* T. j. Synową swoją; Sara była wnuczką Tarego po synie Aramie, i drugim imieniem zwała się Jescha, jak to wid. z r. tegoż, w. 29. — *Wywiódł je z Ur Chaldecyzyków.* Ur, miasto Chaldecyzyckie, tak nazwane od ognia, który mógł być tam czczony za bóstwo. Ztąd II. Esdr. 9. 7: *Boże, któryś wybrał Abrahama, a wywiódłś go z ognia Chaldecyzyckiego.* — Sens może być ten: że Abraham wyprowadzony został z owego miasta (Ur), albo z ognia utrapień, których doznał był od

bałwochwalczych Chaldecyzyków, albo wyrwany z płomieni ognia: albowiem, według podania Hebrajczyków, Abraham był wrzucony od Chaldecyzyków na stos ognia, i ztamtąd cudownie został ocalony. — *Haran.* U Rzymian zwała się Charra; miejsce to do dziś dnia mają we czci Saraceni, dla tego, że tam mieszkał Abraham.

R. 12. — 1. *I rzekł Pan do Abrama.* Zamiast: i powie-dział był; gdyż mówi się tu o temże powołaniu, które Abraham odebrał od Boga w Ur Chaldecyzyków; było to,

2. Faciamque te in gentem magnam, et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum, erisque benedictus.

3. Benedicam benedicientibus tibi, et maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur universae cognationes terrae. (*Infr. 18, 18. et 22, 18. Gal. 3, 8.*)

4. Egressus est itaque Abram sicut praeceperat ei Dominus, et ivit cum eo Lot: septuaginta quinque annorum erat Abram cum egrederetur de Haran. (*Heb. 11, 8.*)

5. Tulitque Sarai uxorem suam, et Lot filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant, et animas quas fecerant in Haran: et egressi sunt ut irent in terram Chanaan. Cumque venissent in eam,

6. pertransivit Abram terram usque ad locum Sichem, usque ad convallem illustrem: Chanaeus autem tunc erat in terra.

7. Apparuit autem Dominus Abram, et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc. Qui aedificavit ibi altare Domino, qui apparuerat ei. (*Infr. 13, 15. et 15, 18. et 26, 4. Deut. 34, 4.*)

8. Et inde transgrediens ad montem, qui erat contra orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum suum, ab occidente habens Bethel, et ab oriente Hai: aedificavit quoque ibi altare Domino, et invocavit nomen ejus.

9. Perrexitque Abram vadens, et ultra progrediens ad meridiem.

10. Facta est autem fames in terra: descenditque Abram in Aegyptum, ut peregrinaretur ibi: praevaluerat enim fames in terra.

11. Cumque prope esset, ut ingrederetur Aegyptum, dixit Sarai uxori suae: Novi quod pulchra sis mulier:

12. et quod cum viderint te Aegyptii, dicturi sunt: uxor ipsius est: et interficient me, et te reservabunt.

13. Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis,

według prawdopodobniejszej rachuby, r. 2083, przed Ch. 1921. S. Szczepan, w Dz. A. 7, 2. powiada, iż to powołanie Abr. nastąpiło w Mezopotamii: bo Mezopotamia w całej obszerności wzięta, zawierała w sobie i sąsiednią Chaldee. — Z ziemi twojej. Z miejsca urodzenia twego (z Chaldei). Od rodziny twojej. Od bratwochwalców, którzy przez pokrewieństwo z tobą zbliżeni. Z domu ojca twego. Jeżeli nie zechcą iść z tobą, to opuść nawet i domowników twoich. Którgo ukazał. S. Paweł (do Żyd. 11, 8), pochwała wiarę Abrahama, który opuścił ojczyznę i szedł do miejsca, którego zupełnie był nieświadom.

2. Narodem wielkim. Niepoliczonym jak gwiazdy nieba i piasek morski, znakomitym z bogactw i znaczenia, i z którego Messyas ma się narodzić. Uwielbię imię twoje. Uczynię je głośnem i poważanem po wszystkie miejsca i czasy. I będziesz błogosławiony. Nie zawiodą cię moje obietnice.

3. Będę błogosławił błogosławiącym tobie. Będę dobrze czynił dla tych, którzy wyświadczą ci jakie przysługi, ukarzę tych, którzy coś złego ci wyrządzą. — A w tobie będą błogosławione. T. j. w potomku twoim, czyli w nasieniu twojem, którem jest Chrystus, jak tłumaczy S. Paweł (Gal. 3, 16); i przez to duchowne swoje nasienie, t. j. dla wiary swojej w Chrystusa, Abraham stał się ojcem wszystkich wierzących.

5. Lota, syna brata swego. Syna Arana: Lot więc był

2. A uczynię cię narodem wielkim, y będę błogosławił, y uwielbię imię twoje, y będziesz błogosławiony.

3. Będę błogosławił błogosławiącym tobie, a przeklnę te, którzy cię przeklinają, a w tobie będą błogosławione wszystkie narody ziemie.

4. Wyszedł tedy Abram iako mu Pan przykazał, y poszedł z nim Lot: siedmdziesiąt lat było Abramowi, kiedy wyszedł z Harana.

5. Y wziął Sarai żonę swoją, y Lota syna brata swego, y wszystkie majątność którą mieli, y dusze których nabyli w Haranie: y wyszli aby szli do ziemie Chanaan. A gdy przyszli do nię,

6. przeszedł Abram ziemie aż do miejsca Sichem, aż do Jasney doliny: a Chananejczyk tedy był w ziemi.

7. Y ukazał się Pan Abramowi, y rzekł mu: Nasieniu twemu dam ziemie tę. Który zbudował tam ołtarz Panu, który mu się był ukazał.

8. A zamtąd przeszedł do góry, która była ku wschodowi Bethel, rozbił tam namiot swój, mając od zachodu Bethel, a od wschodu Hay, y zbudował téż tam ołtarz Panu, y wzywał imię iego.

9. Y ciągnął Abram idąc, y dalej postępując ku południu.

10. Stał się potym głód w ziemi, y stąpił Abram do Egiptu aby tam gościem był: ciężki bowiem był głód w ziemi.

11. A gdy iuż blisko był, aby wszedł do Egiptu, rzekł do Sarai żony swę: Wiem żeś piękna niewiasta:

12. a iż gdy cię uyrzrą Egipcianie, rzeką: żona to iego: y zabiją mię, a ciebie zachowają.

13. Mów przeto, proszę cię, żeś jest siostra mo-

bratem Sary, żony Abrahama. Majętność. Hebrajczycy tak nazywali bogactwa swoje, które wówczas głównie zależały na stadach bydła. — Dusze. Osoby; część godniejsza bierze się tu za całość, t. j. duszę za całego człowieka. Tak, Gen. 14, 21: Daj mi dusze, inne rzeczy pobierz sobie. — Których nabyli. T. j. wszystkie swoje dzieci, sługi i służebnice.

6. Aż do jasnej doliny, W LXX. ma: do wysokiego Dębu; było to więc miejsce słynne z wysokich i mocnych dębów. — Chananejczyk. Jest to imię własne ludu, pochodzącego od Chanaana; wspomniane tu dla odróżnienia go od Hewejczyków, Jebuzejczyków i t. d.; chociaż i wszystkie te ludy stanowiły jeden naród, zwany Chananejczykami.

7. I ukazał się Pan Abramowi. Ukazał się przez Anioła w postaci ludzkiej. — Nasieniu twemu. Potomstwu twemu według ciała, które się rozmnoży przez Izaaka i Jakóba.

10. I stąpił. Ziemia Obiecana jest wyższą od Egiptu: dla tego o udających się tam mówiono, że zstępują; i przeciwnie, z Egiptu do Judei wstępowali. — Aby tam gościem był. Nie żeby tam zamieszkał; albowiem nie tracił nigdy nadziei zamieszkania w ziemi sobie obiecanej.

13. Mów, żeś siostra moja. Patrz W. Aby mi było dobrze. — Aby nie był zabity, z powodu piękności twej, i wyuzdaney rozwiązłości Egipcyan.

ut bene sit mihi propter te, et vivat anima mea ob gratiam tuam. (*Infr.* 20, 11).

14. Cum itaque ingressus esset Abram Aegyptum, viderunt Aegyptii mulierem, quod esset pulchra nimis.

15. Et nuntiaverunt principes Pharaoni, et laudaverunt eam apud illum: et sublata est mulier in domum Pharaonis.

16. Abram vero bene usi sunt propter illam: fueruntque ei oves et boves, et asini, et servi, et famulae, et asinae, et cameli.

17. Flagellavit autem Dominus Pharaonem plagis maximis, et domum ejus propter Sarai uxorem Abram.

18. Vocavitque Pharaon Abram, et dixit ei: Quidnam est hoc, quod fecisti mihi? quare non indicasti, quod uxor tua esset?

19. Quam ob causam dixisti, esse sororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? Nunc igitur ecce conjux tua, accipe eam, et vade.

20. Praecepitque Pharaon super Abram viris: et deduxerunt eum, et uxorem illius, et omnia quae habebat.

ia: aby mi było dobrze dla ciebie; y dusza moja aby żyła dla ciebie.

14. Gdy tedy wszedł Abram do Egiptu, ujrżeli Egipcianie niewiastę, że była barzo piękna.

15. Y dali znać Książęta Pharaonowi, y chwaili ją przed nim: y wzięto niewiastę do domu Pharaonowego.

16. A Abramowi czynili dobrze dla niej: i miał owce y woły, y osły, y niewolniki, y niewolnice, y oslice, y wielbłądy.

17. Ale Pan skarał Pharaona plagami wielkimi, y dom jego, dla Sarai żony Abramowey.

18. Y zawołał Pharaon Abrama, y rzekł mu: Cóż wżdy to jest, coś mi uczynił? Czemuś mi nie oznaymił, że to żona twoja?

19. Czemuś powiedział że jest siostra twoja, abym ją wziął sobie za żonę? Ale teraz oto żona twoja, weźmiesz ją, a idź.

20. Y przykazał Pharaon o Abramie mężom, y odprowadzili go, y żonę jego, y wszystko co miał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12, w. 13. *Mów przeto, proszę cię, żeś jest siostra moja.* Nie radził tu Abraham aby się przała być żoną jego, bochy to nieprawda była. Ani też radził, aby gdyby inaczej być nie mogło, na grzech jaki zezwoliła, dla ochronienia zdrowia mężowego, bo się i niegodziło, ani też pismo tu tego powiada. Ale aby nie wspominając małżeństwa powiadała się być siostrą Abrahama co było bez kłamstwa, bo siostra jego stryjeczna była, o czém będzie niżej, rozdział 20. A to uczynił Abraham będąc pewien o wierności żony swęj, że nigdy na grzech nie miała zezwolić: mając też wielką nadzieję w opatrności Bożej, który go obiecał strzedz i bronić.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O rozdzieleniu się Abrahama z Lotem, i powtórnej obietnicy daney mu od Boga.

1. Ascendit ergo Abram de Aegypto, ipse et uxor ejus, et omnia quae habebat, et Lot cum eo, ad australem plagam.

2. Erat autem dives valde in possessione auri et argenti.

3. Reversusque est per iter, quo venerat, a meridie in Bethel, usque ad locum, ubi prius fixerat tabernaculum inter Bethel et Hai:

4. in loco altaris quod fecerat prius, et invocavit ibi nomen Domini. (*Supr.* 12, 7.)

5. Sed et Lot qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, et armenta, et tabernacula.

6. Nec poterat eos capere terra, ut habitarent

1. A tak wyszedł Abram z Egiptu, sam y żona jego, y wszystko co miał, y Lot z nim ku południowi.

2. A Abram był barzo bogaty w posiadłości złota y śrębra.

3. Y wrócił się drogą którą był przyszedł od południa do Bethel, aż na miejsce gdzie przedtym postawił był namiot między Bethel y Hai:

4. na miejsce ołtarza który tam piérwcy był uczynił, y wzywał tam imienia Pańskiego.

5. Ale y Lot, króry był z Abramem, miał trzody owiec y bydło y namioty.

6. Y nie mogli się zmieścić w ziemi, żeby spo-

15. *I dali znać książęta.* Jak to zwykli dworacy nawet rufianstwem skarbić dla się względy królewskie.—*Faraonowi.* Imię Faraonów służyło królom Egiptu aż do czasów Ezechiela. (P. 32, 2.)—*Do domu.* Nie dla nierządu, lecz aby była żoną jego, przynajmniej drugorzędną.

16. *Czynili dobrze dla niej.* Faraon wiele okazał dlań dobrodziejstw, jako dla brata Sary.

17. *Pan skarał Faraona.* Nie jako cudzołózcę, bo nie wiedział, że Sara była zamężną; lecz jako tyrana, który niechętną był porwał.—*Plagami.* Jakie były te kleski, niewiadomo, bo P. S. nie wymienia.—*I dom jego.* Sług i domowników, za których radą Sara została sprowadzoną; albowiem i ci zasłużyli na kary, jako uczestnicy występku.

18. *Że to żona twoja.* Dowiedział się o tém, albo od Sary, gdy ją zaczął wypytywać pilniój; albo sam Bóg oznajmił Faraonowi przyczynę klesk na niego zesłanych.

19. *Abym ją wziął za żonę.* Abym nie wahał się pojąć jęj sobie za żonę.

R. 13.—1. *Ku południowi.* Abraham powrócił do Bethel, zkąd był wyszedł. Miejsce to jest południowe względnie do Judei; albowiem do niej zawsze Pismo S. jako pisane dla Żydów, przystosowywa części świata.—*Bogaty.* W hebr. ciężki; albowiem bogactwo wiele dźwigają z sobą ciężarów i zawał.—*Złota i srebra.* Został niemi ubogacony od Faraona.

4. *Na miejsce ołtarza.* Ołtarz ten (12. 7) może był zniszczony przez Chananejczyków, po odejściu Abrahama, albo przez niegoż samego, żeby nie był od nich znieważony.

5. *Ale i Lot... miał.* I Lotowi, jako nieoddzielnemu towarzyszwowi Abrahama, Bóg błogosławił wa wszystkim.

6. *I nie mogli się zmieścić w ziemi.* Dla mnóstwa trzód swoich.

simul: erat quippe substantia eorum multa, et nequibant habitare communiter. (*Infr.* 36, 7.)

7. Unde et facta est rixa inter pastores gregum Abram et Lot. Eo autem tempore Chananaeus et Pherezaeus habitabant in terra illa.

8. Dixit ergo Abram ad Lot: Ne, quaeso, sit iurgium inter me et te, et inter pastores meos et pastores tuos: fratres enim sumus.

9. Ecce universa terra coram te est: recede a me, obsecro: si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo; si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam.

10. Elevatis itaque Lot oculis, vidit omnem circa regionem Jordanis, quae universa irrigabatur antequam subverteret Dominus Sodomam et Gomorram, sicut paradisus Domini, et sicut Aegyptus venientibus in Segor.

11. Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab oriente: divisique sunt alterutrum a fratre suo.

12. Abram habitavit in terra Chanaan: Lot vero moratus est in oppidis, quae erant circa Jordanem, et habitavit in Sodomis.

13. Homines autem Sodomitae pessimi erant, et peccatores coram Domino nimis.

14. Dixitque Dominus ad Abram, postquam divisus est ab eo Lot: Leva oculos tuos, et vide a loco, in quo nunc es, ad aquilonem et meridiem, ad orientem et occidentem. (*Supr.* 12, 7. *Infr.* 15, 18, et 26, 4. *Deut.* 34, 4.)

15. Omnem terram, quam conspicias, tibi dabo, et semini tuo usque in sempiternum.

16. Faciamque semen tuum sicut pulverem ter-

ram mieszkali; bo maigtność ich wielka była, y nie mogli pospolu mieszkac.

7. Zkąd téż był swar między pastórzmi bydła Abramowego y Lótowego. A na on czas Chananeyczek y Pherezeyczek mieszkali w onéy ziemi.

8. Rzekł tedy Abram do Lota: Niech, proszę, nie będzie swaru między mną a tobą, y między pastórzmi mémi a pastórzmi twémi: ponieważ bracia iesteśmy.

9. Oto wszystka ziemia iest przed tobą: odeydz odemnie, proszę: iesli w lewo póydziesz, ia się udam w prawo: iesli w prawo obierzesz, ia w lewo póyde.

10. Podniószy tedy Lot oczy swe, uyrzał wszystkie w okoł krainę Jordanu, która wszystka polewana była przed tym niż Pan zatracił Sodomę y Gomorę, iako Raj Pański, y iako Egipt idącym do Ségora.

11. Y obrał sobie Lot krainę nad Jordanem, y odszedł ze wschodu słońca: y odłączyli się bracia jeden od drugiego.

12. Abram mieszkał w ziemi Chananeyskiej: a Lot przebywał w mieściech, które były nad Jordanem, y mieszkał w Sodomie.

13. A ludzie Sodomscy byli barzo złi, y zbytnie grzesznicy przed Panem.

14. Y rzekł Pan do Abrahama, gdy się już był Lot odłączył od niego: podnieś oczy twoie, y pójrzy z mieysca na którymś teraz, na północy y na południe, na wschód y na zachód.

15. Wszystką ziemię, którą widzisz, tobie dam y nasieniu twemu aż na wieki.

16. Y uczynię nasienie twoie iako proch ziemi:

7. *A na onczas Chananeyczek.* Tutaj wspomniane są te narody dla pokazania, że ów spór między domownikami Abrahama i Lota był tém niebezpieczniejszym, bo otoczeni byli bałwochwalcami, którzyby łatwo mogli skorzystać z téj niezgody i nie przystawało, aby wierni, zostając z sobą w niezgodzie, dawali zły przykład niewiernym.

8. *Niech, proszę.* Jeszcze żadnej pomiędzy nimi nie było kłótni, ale już bliższy powód do niej nie mógł być usunięty inaczej, jak przez odłączenie się wzajemne.—*Ponieważ bracia jesteśmy.* T. j. krewni. Lot bowiem był synowcem Abrahama.

9. *Wszystka ziemia.* Cała ta ziemia Chanaan, w której z rozkazu Boga powinienem mieszkać.—*Przed tobą.* Mieszkańcy ochotnie przedadzą ci lub wydzierżawią, jaką zechcesz, część tego kraju. Daje tu Lotowi pierwszeństwo wyboru. Starożytne prawo jest: Starszy niech dzieli, młodszy niech wybiera.

10. *Jako Raj Pański.* W hebr.: *jako ogród Pański*, t. j. jako ogród ten, który Bóg przygotował był Adamowi. (*Gen.* 2, 8).—*I jako Egipt idącym do Segora.* Myśl taka: Cała kraina Pentapol przed zniszczeniem Sodomy, mianowicie od tego miejsca gdzie wtenczas mieszkał Abraham aż do Segor, była zwilżona wodami i najżyźniejsza, jak Raj, i Egipt, który przez Nil jest użyźniany.

11. *I odszedł ze wschodu słońca.* Albowiem udał się ku Sodomie, która znajdowała się w części zachodniej Pentapolu. Bóg dopuścił, aby Lot się oszukał w wyborze swoim; już dla tego, iżby Sodomczycy mając u siebie Lota przykładem jego pobudzali się do cnoty, już żebyśmy mieli przestrożę, iż nie należy przekładać

rzeczy przyjemniejszych nad zbawienniejsze.

12. *A Lot przebywał.* Lot sprawiedliwy zostawał niepokalanym pośród najwystępniejszych Sodomczyków: za co oddaje mu pochwałę Ś. Piotr. 11. Petr. 2, 7.

13. *A ludzie Sodomscy byli barzo złi.* Co było przyczyną i źródłem grzechów Sodomczyków, powiada Ezech. pr. r. 16, 49. *Oto ta była nieprawość Sodomy; pycha, sytość chleba, a dostatek, i próżnowanie jęj: a ręki niedostatecznemu i ubogiemu nie podawały.*—*Przed Panem.* Co znaczy ten sposób mówienia, patrz Gen. 10, 9.

15. *Wszystką ziemię, którą widzisz.* Prawdopodobna jest, że P. Bóg, albo Anioł w imieniu Boga, cudownie zewnętrzną postać całej Palestyny i wszystkich jęj części, jakby w obrazie, pokazał Abrahamowi, jak to uczynił Mojżeszowi z góry Fasga, (*Deut.* 3, 4, 1) i kusiciel Chrystusowi. (*Math.* 4, 8).—*Tobie dam i nasienia twemu.* Tutaj pomocnik i jest wyrazem tłumaczącym, a więc ta jest myśl: Dam tobie w nasieniu twojem, czyli: przez wzgląd na ciebie dam potomstwu twemu.—*Aż na wieki.* T. j. dopóki trwać będzie Rzeczpospolita Izraelitów; albo obietnica ta jest warunkowa, to jest: odda Bóg tę ziemię na wieki, jeżeli Izraelici zawsze będą mu wierni; albo może Bóg tutaj miał takżeo wzgląd na ziemię żyjących, czyli niebo, które wiecznie posiadać mają chrześcijanie, potomkowie Abrahama wedle ducha, jako ojca wierzących. (*Rzym.* 4, 16, i 9, 8).

16. *Jako proch ziemi.* Jest hyperbola; lubo i rzeczywiście naród Żydowski w późniejszym czasie nadzwyczajnie się rozmnożył, a tembardziej sprawdziło się to na potomstwie duchowném Abrahama, czyli na niezliczonej liczbie chrześcijan.

rae: si quis potest hominum numerare pulverem terrae, semen quoque tuum numerare poterit.

17. Surge, et perambula terram in longitudine, et in latitudine sua: quia tibi daturus sum eam.

18. Movens igitur tabernaculum suum Abram, venit et habitavit juxta convallem Mambre, quae est in Hebron: aedificavitque ibi altare Domino.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zwycięstwie Abrahama nad nieprzyjaciółmi Lotą i Sodomczyków, i o błogosławieniu Abrahama przez Melchisedecha.

1. Factum est autem in illo tempore, ut Amraphel rex Sennaar, et Arioch rex Ponti, et Chodorlahomor rex Elamitarum, et Thadal rex Gentium,

2. inirent bellum contra Bara regem Sodomorum, et contra Bersa regem Gomorrhae, et contra Sennaab regem Adamae, et contra Semeber regem Seboim, contraque regem Balae, ipsa est Segor.

3. Omnes hi convenerunt in vallem silvestrem, quae nunc est mare salis.

4. Duodecim enim annis servierant Chodorlahomor, et tertio decimo anno recesserunt ab eo.

5. Igitur quartodecimo anno venit Chodorlahomor, et reges, qui erant cum eo, percusseruntque Raphaim in Astarothkarnaim, et Uzim cum eis, et Emim in Save Cariathaim,

6. Et Chorreaeos in montibus Seir, usque ad caespitria Pharan, quae est in solitudine.

7. Reversique sunt, et venerunt ad fontem Misphat, ipsa est Cades: et percusserunt omnem regionem Amalecitarum, et Amorrhaeum, qui habitabat in Asasonthamar.

8. Et egressi sunt rex Sodomorum, et rex Gomorrhae, rexque Adamae, et rex Soboim, nec non et rex Balae, quae est Segor: et direxerunt aciem contra eos in valle silvestri:

9. scilicet adversus Chodorlahomor regem Ela-

Jeśli kto z ludzi może zliczyć proch ziemi, nasienie też twoje zliczyć będzie mógł.

17. Wstań, a zchodź ziemię w dłuży i w szerzą ię: bo ją tobie dam.

18. Ruszywszy tedy namiot swój Abram, przyszedł y mieszkał przy dolinie Mambre, która jest w Hebron: y zbudował tam ołtarz Panu.

1. Y stało się w on czas, iż Amraphel król Sennaar, y Arioch król Pontski y Chodorlahomor król Elamitów, y Thadal król pogański,

2. wznieśli wojnę przeciw Barowi królowi Sodomskiemu, y przeciw Bersy królowi Gomorskiemu, y przeciw Sennaabowi królowi Adamy, y przeciw Semeberowi królowi Seboimskiemu, y przeciw królowi Balei, ta iest Segor.

3. Wszyscy ci zeszli się w dolinę leśną, która teraz iest morzem słonym.

4. Dwanaście bowiem lat służyli Chodorlahomorowi, a trzynastego roku odstąpili od niego.

5. A tak czternastego roku przyciągnął Chodorlahomor, y królowie którzy z nim byli: y porażili Raphaimy w Astarothkarnaimie, y Uzim y Emim y w Sawie Kariathaim,

6. Y Chorreczyki na górach Seir, aż do pół Pharan, która iest na puszczy.

7. Y wrócili się, y przyszli do źródła Misphat, to iest Kades: i wybili wszystkę krainę Amalecytów, y Amorreczyka, który mieszkał w Asasonthamar.

8. Y wyszli król Sodomski, i król Gomorski, y król Adamski, i król Seboimski, ktemu y król Balei, która iest Segor: i uszykowali wojsko przeciwko im w dolinie leśnej:

9. to iest, przeciw Chodorlahomorowi królowi

17. *A schodź ziemię.* Nie nakazuje, ale przedstawia, jakby mówił: Jeśli chcesz wiedzieć, jaka jest i jak wielka ta ziemia, przejdź po niej, będziesz się dziwił i weselił. Intromissya czyli objęcie nabytej posiadłości odbywa się przez wstąpienie na ziemię.

18. *Przy dolinie Mambre.* Była to płaszczyna pokryta dębami i lasami, podobna do jasnej doliny. *Mambre.* Tak nazwane zostało, albo od miasta Hebron, które zwało się i Mambre, (Gen. 23, 19), albo od jakiegoś znakomitego męża. — *W Hebron.* W okolicach, czyli na terytoryum Hebronu. — *I zbudował tam ołtarz Panu.* Abraham pobożny wszędzie stawia ołtarze na cześć Boga, jakby mówiąc do Pana: *Od Ciebie jest początek, niech się i kończy na Tobie.*

R. 14. — 1. *Król Sennaar.* Babilonu. — *Król Pontski.* Nie krainy nazwanej Pontem leżącej nad morzem Czarnym, ale inną jakiej bliższą. Według niektórych ma to być Pont, albo Hellas, miasto w Cezesyi. — *Król Elamitów.* Persów. — *Król Pogański.* Albo Król Galilei Narodów, czyli Syrii Damascenkiej. Albo tutaj poganami nazwani są zbiegowie i tulańcy z rozmaitych narodów, którym ten Thadal dał przystulek w swoim królestwie.

3. *W dolinę leśną.* Przyjemną, i naksztal dąbrowy, pokrytą pięknymi drzewami. — *Morzem słonym.* Miejsce

to zowie się także u Żydów *doliną Salin* (żup solnych) albo *morzem Martwym.*

4. *Odstąpili.* Zbuntowali się, przestali płacić daninę.

5. *Którzy z nim byli.* T. j. byli sprzymierzeni. — *Raphaimy.* Wyraz ten oznacza olbrzymów. Mieszkali oni w ziemi Basan, która z tego powodu zwała się *ziemią olbrzymów.* Deut. 3, 13 — *W Astarothkarnaimie.* W mieście Diany, albo Junony dwurogłej, albowiem Karnaim oznacza dwurożne. Niektórzy mniemają, że to miasto tak zostało nazwane od dwószczytnej góry na której było położone.

6. *Na górach Seir.* Są to góry Edom w krainie Gabałenkiej, gdzie później miał swą posiadłość Ezaw.

7. *Do źródła Misphat.* Czyli do źródła Sadu, nazwanego tak dla tego, że tam Izraelici szemrali przeciw Mojżeszowi i Aaronowi, spór wiedli i jakby sądem się rozprawiali; z tej przyczyny nazywało się także *wodą przeciwieństwa*; tamże Bóg wydał wyrok na Mojżesza i Aarona, iż, za niedowiarstwo, nie mieli wniknąć do Ziemi Obiecanej. Gdy później to miejsce zostało poświęcone przez cud tam uczyniony, poczęło zwać się *Kades.* (Num. 20, 13.) — *Amalecytów.* Tak nazwanych później od wnuka Ezawa. (Gen. 36, 16.) Sens więc ten: *krainę, którą później posiadli Amalecytowie.* — *W Asasonthamar.* W mieście Palma w krainie Amorejczyków, inaczej zwanem Engaddi.

mitarum, et Thadal regem Gentium, et Amraphel regem Sennaar, et Arioch regem Ponti: quatuor reges adversus quinque.

10 Vallis autem silvestris habebat puteos multos bituminis. Itaque rex Sodomorum, et Gomorrhæ terga verterunt, cecideruntque ibi: et qui remanserant, fugerunt ad montem.

11. Tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum et Gomorrhæ, et universa quæ ad cibum pertinent, et abierunt:

12. necnon et Lot et substantiam ejus, filium fratris Abram, qui habitabat in Sodomis.

13. Et ecce unus, qui evaserat, nuntiavit Abram Hebraeo, qui habitabat in convalle Mambre Amorrhæi, fratris Escol, et fratris Aner: hi enim pepigerant foedus cum Abram.

14. Quod cum audisset Abram, captum videlicet Lot fratrem suum, numeravit expeditos vernalculos suos trecentos decem et octo, et persecutus est usque Dan.

15. Et divisit sociis, irruit super eos nocte: percussitque eos, et persecutus est eos usque Hobab, quæ est ad laevam Damasci.

16. Reduxitque omnem substantiam, et Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque et populum.

17. Egressus est autem rex Sodomorum in occursum ejus, postquam reversus est a caede Chodorlahomor, et regum qui cum eo erant in valle Save, quæ est vallis regis.

18. At vero Melchisedech rex Salem, proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi,

19. benedixit ei, et ait: Benedictus Abram Deo excelso, qui creavit coelum et terram: (Heb. 7, 1).

20. et benedictus Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt. Et dedit ei decimas ex omnibus.

10. *Wiele studzien.* W hebr: *studzien, studzien.* Przez podwojenie wyrazu Hebrajczycy oznaczali mnogość rzeczy, jak np. Ps. 121, 4: *Bo tam wstępowały pokolenia, pokolenia Pańskie*, to jest, wszystkie pokolenia. Pięciu królów wybrało to miejsce na pole bitwy, dla tego, że ono było niebezpieczne dla nieprzyjaciół, nie wiedzących o tych studniach klejowatych. — *I tam polegli.* Nie królowie Sodomski i Gomorski (oni bowiem ratowali się ucieczką, jak widać z w. 17), lecz ich żołnierze, częścią polegli, częścią zagrzeźli w owych studniach.

12. *Ktemu i Lota.* Lot został wzięty w niewolę albo z placu potyczki, albo bezbronnego schwytano go w miejsce; zapewne P. Bóg dopuścił na niego to nieszczęście za karę uczynionego przezeń nieroztropnego wyboru i zamieszkania pośród bezbożnych, tak utrzymują niektórzy Ojcowie.

13. *Abramowi Hebreowi.* W LXX: *Przechodniowi.* Albowiem jedni utrzymują, że nazywa się hebrajczykiem od wyrazu *havar*, który oznacza przechodzić, i idąc za tym źródłosłowem powiemy, że Abraham nazywa się hebrajczykiem, czyli przechodniem dla tego, że przeszedł był Eufrat. Wedle drugich zaś zdania potomkowie Abrahamu zowią się Hebrajczykami od Hebera, od którego pochodzili, i którego zatrzymali mowę.

14. *Trzysta osiemnaście.* Według ś. Ambr. byli przybrazielami 318-tu Ojców kościoła na 1-m soborze Nicejskim, na którym potępiono Ariusza, przeciwnika bóstwa Jezusa, w imię którego przez wiarę Abraham zwy-

Elamitów, y Thadalowi królowi pogańskiemu, y Amraphelowi królowi Sennaarskiemu, y Ariochowi. królowi pontskiemu: czterzy królowie przeciw pięci-

10. A dolina leśna miała wiele studzień kłiowatych. Król tedy Sodomski y Gomorski podali tył y tam polegli: a którzy zostali, uciekli na górę.

11. Y zabrali wszystkie majątność Sodomską y Gomorską, y wszystko co do żywności należy, y poszli:

12. k temu y Lota y majątność iego, synowca Abramowego, który mieszkał w Sodomie.

13. A oto ieden, który był uszedł, oznaymił Abramowi Hebreowi, który mieszkał w dolinie Mambrego Amorreyczyka, brata Escol, y brata Aner, ci bowiem uczynili byli przymierze z Abramem.

14. Co usłyszawszy Abram, to jest, iż poiman Lot brat iego, zebrał gotowych domowych sług swoich trzy sta y osiemnaście: y pogoń uczynił aż do Dan.

15. A rozdzieliwszy towarzysze, przypadł na nie w nocy: y poraził ie, i gonił ie aż do Hoby, która jest po lewéy stronie Damaszku.

16. Y przywrócił nazad wszystkie majątność, y Lota brata swego z majątnością iego, y niewiasty y lud.

17. Y wyjechał król Sodomski przeciw iemu, gdy się wracał od porażki Chodorlahomora, y królów którzy z nim byli w dolinie Save, która jest dolina królewska.

18. Ale Melchisedech król Salem, wyniówszy chleb y wino, bo był kapłanem Boga nawyższego,

19. błogosławił mu y rzekł: Błogosławiony Abram Bogu wysokiemu, który stworzył niebo y ziemię:

20. y błogosławiony Bóg wysoki, którego obroną nieprzyjaciele są w rękach twoich. Y dał mu dziesięciny ze wszystkiego.

ciężył tu małą garską nieprzyjaciół. — *Dan.* Miasto Dan za czasów Abrahama i Mojżesza nazywało się Lais, albo Lessem, później otrzymało nazwę Dan. Jos. 19, 47.

15. *Rozdzieliwszy towarzysze.* Rozdzielił wojsko na kilka oddziałów, i sam stanawszy na czele jednego z nich, uderzył z wielu stron na nieprzyjaciół.

17. *Przeciw niemu.* Aby mu złożył podziękowanie. — *Dolina królewska.* LXX: *dolina króla Melchisedecha.* Albo tak nazwana z powodu tego spotkania Abrahama przez Melchisedecha i króla Sodomskiego, albo że dla swej rokosznej piękności godna była tego nazwania.

17. *Melchisedech.* Niektórzy mniemali, że Melchisedech był synem Sema; lecz wylicza się rodowód w Pismie ś. a tu Melchisedech jest bez rodu, jak powiada ś. Paweł (do Żyd. r. 7). Był więc j. dnym jakimś z królików Chananejskich, który pomiędzy bezbożnymi żył pobożnie i sprawiedliwie; razem też był i kapłanem, gdyż w starożytności zwykle królowie byli kapłanami. Melchisedech był figurą Chrystusa, gdyż i jeden i drugi jest król sprawiedliwości i pokoju; jest bez rodowodu, bo Chrystus nie miał ojca na ziemi; o jednym i drugim Pismo ś. wspomina jako o wiecznych kapłanach. P. Wujka.

19. *Błogosławił mu.* Starszy niższemu, Melchisedech Abrahamowi.

20. *I dał mu dziesięciny.* Abraham Melchisedechowi, jak wid. Hebr. 7, 4. — *Ze wszystkiego.* Ze wszystkich łupów.

21. Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, cetera tolle tibi.

22. Qui respondit ei: Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem coeli et terrae,

23. quod a filo subtegminis usque ad corrigiam caligae, non accipiam ex omnibus, quae tua sunt, ne dicas: Ego ditavi Abram:

24. exceptis his, quae comederunt juvenes, et partibus virorum, qui venerunt mecum, Aner, Escol, et Mambre: isti accipient partes suas.

21. Y rzekł król Sodomski do Abrama: Day mi dusze, inne rzeczy pobierz sobie.

22. A on mu odpowiedział. Podnoszę rękę moję do Pana Boga wysokiego, dzierżawcy nieba y ziemi,

23. że od nici wątkowej, aż do rzemyka obuwia, nie wezmę ze wszystkiego, co twego jest, żebyś nie rzekł: Jam ubogacił Abrama:

24. wyjąwszy to co strawili młodzieńcy, a działły mężów którzy iędzili zemną, Anera, Eschola, y Mambrego: ci wezmą działły swoje.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 14. w. 18. *Melchisedech*. O tym Żydowie powiadają, iż jest Sem, syn Noego, i żył aż do Izaaka, *Hier. in Gen.* Salem, to jest Jeruzalem, które pierwaj zwano Salem.

18. *Wynioższy chleb*. Melchisedech król i kapłan wyniośł chleb i wino, aby je, pierwaj dziękując za zwycięztwo, Bogu ofiarował (bo był kapłanem Boga najwyższego, którego własny urząd jest Bogu ofiarować, jako Paweł ś. uczy, do Żyd. 5, i nie czytamy aby Melchisedech, co inszego kiedy ofiarował) a potem aby tenże chleb i wino ku pożywaniu y ofiary Abrahamowi i sługom jego podał. Czem przeznaczył ofiarę naszą chrześcijańską, w której pod osobą chleba i wina, według porządku Melchisedechowego ciało i krew Pana Chrystusowe, według ustawy jego, (Łuk. 24) ofiarujemy Panu Bogu. Tak to wszyscy starzy Doktorowie greccy i łacińscy zgodnie rozumieją, wykładając to miejsce i ono *Psalm*. 109. i do Żyd. 7: „Tyś jest kapłanem na wieki według porządku Melchisedechowego.“ Czem się też zbija spór niewierników dzisiejszych, którzy tego wyznać niechcą, żeby Melchisedech chleb i wino Bogu ofiarował, i tak ofiarę Pana Chrystusową figurował. Aleć jeżeli się do żydowskiego textu (który jest wszystek za nami) niekają, tedy wždy niechaj Rabinów żydowskich słuchają, z których jeden Samuel *in Beresith Rabba*, tak na to miejsce pisze. Bo Melchisedech był ofiarujący chleb i wino Bogu świętemu i błogosławionemu. A drugi Rabbi Phineez tamże tak powiada: Iż za czasu Messyasowego, wszystkie ofiary ustają, ale ofiara chleba i wina nie ustanie: tak prawi rzeczono jest *Gen. 14*. A Melchisedech król Salem wyniośł chleb i wino. Bo Melchisedech, to jest, król Messyas wyjmie od ustania ofiar, ofiarę chleba i wina, jako rzeczono. *Psalm* 109: Tyś jest kapłanem na wieki według porządku Melchisedechowego.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O obietnicy przyszłego syna danęj Abrahamowi, i o przepowiedni niewoli Egipskiej.

1. His itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abram per visionem dicens: Noli timere, Abram, ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis.

2. Dixitque Abram: Domine Deus, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis, et filius procuratoris domus meae iste Damascus Eliezer.

3. Addiditque Abram: Mihi autem non dedisti semen, et ecce vernaculus meus, heres meus erit.

4. Statimque sermo Domini factus est ad eum dicens: Non erit hic heres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis heredem.

5. Eduxitque eum foras, et ait illi: Suspice coelum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum, (*Rom. 4, 18*).

1. To tedy odprawiwszy, stało się słowo Pańskie do Abrama w widzeniu mówiąc: Nie bój się Abramie, iam jest obrońcą twoim y zapłatą twą zbytnie wielką.

2. Y rzekł Abram: Panie Boże, cóż mi dasz? ia żyję bez dzieć, a syn szafarza domu mego ten Damaszek Eliezer.

3. Y przydał Abram: A mnieś nie dał potomka: ale oto domowy sługa mój, dziedzicem moim będzie.

4. Y wnetże słowo Pańskie stało się do niego mówiąc: Nie będzie ten dziedzicem twoim, ale który wynidzie z żywota twego, tego będziesz miał dziedzicem.

5. Y wywiódł go z domu, y rzekł mu: Weyrzy na niebo, a zlicz gwiazdy, ieśli możesz. Y rzekł mu: Tak będzie nasienie twoje.

21. *Daj mi dusze*. Powróć mi moich poddanych, których odbiłeś z niewoli.

22. *Podnoszę rękę moję*. Jest to zwykła forma przysięgających.

23. *Abyś nie rzekł: jam ubogacił Abrama*. Żebyś się nie przechwalał, iż ja dla darów twoich przyszedłem ci na pomoc.

R. 15.—1. *Jam jest obrońcą twoim*. W hebr. jest; *Jam jest tarcza twoja, nakształt tarczy przykryję cię*. — *I zapłatę twą*. Mężnie, mądrze i pobożnie postępowałeś, przeto odbierzesz nagrodę: oto ja, nieprzebrane morze dóbr wszelkich, będę twoją nagrodą; posiedzisz dobra wieczne i obfitować będziesz w doczesne. Taką nagrodą pocieszał się Dawid, mówiąc: *Pan, cząstka dziedzictwa mego*. Ps. 15, 5.

2. *Cóż mi dasz?* Jak gdyby mówił: Wierzę, że wiele mi dóbr udzielił; lecz na co się mi one przydadzą, gdy

jestem bezdzietny? Abraham wiedział, że otrzyma dziecię, obiecał sobie od Boga, który nigdy nie zawodzi (*Gen. 12, 7*); lecz lęka się, aby obietnica, dla winy jakiej z jego strony, nie była dlań cofniętą: i miłość, jak zwykle, powiększa obawę.

2. *Ten Damaszek Eliezer*. Sługa ten mój, któremu imię Damaszek, syn Eliezera, szafarza mego domu, będzie moim dziedzicem, albo Damaszek, że z matki Damascenki zrodzony.

3. *Domowy sługa mój*. Sługa w domu moim zrodzony.

5. *A zlicz gwiazdy; ieśli możesz*. Widzimy z tego, że liczba gwiazd jest niepoliczona, choćby tylko tych, które widzieć się dają, gdyż udoskonalone narzędzie optyczne coraz więcej ich odkrywa. — *Tak będzie nasienie twoje*. Tak niepoliczone będzie potomstwo twoje, nie tylko cielesne, ale i duchowne.

6. Credidit Abram Deo, et reputatum est illi ad iustitiam. (*Rom. 4, 3. Gal. 3, 6. Jac. 2, 23*).

7. Dixitque ad eum: Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldaeorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam.

8. At ille ait: Domine Deus, unde scire possum, quod possessurus sim eam?

9. Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, et capram trimam, et arietem annorum trium, turturem quoque et columbam.

10. Qui tollens universa haec, d. visit ea per medium, et utrasque partes contra se altrinsecus posuit: aves autem non divisit. (*Jer. 34, 18*).

11. Descenderuntque volucres super cadavera, et abigebat eas Abram.

12. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abram, et horror magnus et tenebrosus invasit eum.

13. Dictumque est ad eum: Scito praenoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, et subjicient eos servituti, et affligent quadringentis annis (*Act. 7, 6*).

14. Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego iudicabo: et post haec egredientur cum magna substantia.

15. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona.

16. Generatione autem quarta revertentur huc: necdum enim completae sunt iniquitates Amorrhaeorum usque ad praesens tempus.

17. Cum ergo occubisset sol, facta est caligo tenebrosa, et apparuit clibanus fumans, et lampas ignis transiens inter divisiones illas.

18. In illo die pepigit Dominus foedus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terram hanc a flu-

6. Uwierzył Abram Bogu: y poczytano mu iest ku sprawiedliwości.

7. Y rzekł do niego: Ja Pan, którym cię wywiodł z Ur Chaldecyzyków, abychci dał tę ziemię, y żebyś ją posiadał.

8. A on rzekł: Panie Boże, zkąd wiedzieć mogę, że ją posiędę?

9. A odpowiadając Pan: weźmi mi, prawi, iałowicę trzecieletnią, y kozę trzecieletnią, y barana trzech lat, synogarlicę téż y gołębicę.

10. Który wzięwszy to wszystko, przedzielił ie na poły, a obie części przeciw sobie iedną ku drugiéy położył: ale ptaków nie rościwał.

11. Y zlecieli ptacy na ono mięso, a Abram ie odganiał.

12. A gdy słońce zachodziło, przypadł twardy sen na Abrama, y strach wielki y ciemny przypadł nań.

13. Y rzeczono do niego: wiedz wprzód wiedząc, iż gościem będzie nasienie twoie w ziemi nie swoiéy, y podbił ją ie w niewolę i utrapia ją ie przez cztery sta lat.

14. A wszakoż naród, u którego w niewoli będą, ia sądzić będą: a potym wynidą z wielką majątnością.

15. Ale ty pójdziesz do oyców twych w pokoiu, pogrzebiony w starości dobrej.

16. A w czwartym pokoleniu, wrócą się tu: bo ieszcze nie wypełniły się nieprawości Amoreyzyków aż do tego czasu.

17. A gdy zaszło słońce, powstała mgła ciemna, y ukazał się piec kurzący się, y pochodnia ognista przechodząca między onémi przedziały.

18. Onego dnia uczynił Pan przymierze z Abramem, mówiąc: Nasieniu twemu dam tę ziemię od

6. *Uwierzył Abram Bogu.* Choć trudne rzeczy do uwierzenia, t. j. że będzie miał syna ze staréj już i nieplodnéj żony. I P. Bóg tę wiarę jego przyznał mu za zasługę, dla której stał się w oczach Boga sprawiedliwym czyli doskonałym. P. W.

7. *Żebyś ją posiadał.* Przez twoich potomków.

8. *Zkąd wiedzieć mogę?* Nie wątpi Abraham o obietnicy, ale pragnie, aby Bóg tak utwierdził, iżby nigdy nie była cofniętą, nawet i dla niewierności przyszłych jego potomków; albo prosi tu o znak potwierdzający tę obietnicę nie tak dla siebie, jak raczej dla potomków swoich. I Bóg potwierdził swą obietnicę przymierzem, na znak którego kazał mu złożyć ofiarę, według obrządków używanych w podobnym zdarzeniu.

9. *Jałowicę trzecieletnią.* Patrz *Wujka*. Rozkazano tu ofiarować zwierzęta trzyletnie, gdyż w tym roku przychodzą już do zupełnego wzrostu i siły.

10. *Przedzielił je na poły.* Rozcinając wzdłuż od głowy do ogona, według zwyczaju zawierających przymierze. *Jer. 34, 18.*

12. *Twardy sen.* Wers. LXX; *zachwycenie.* Abraham więc w zachwyceniu, spuszczonem nań od Boga, widział niewolę Egipską potomków swoich, i widząc to zdjęty został wielkim strachem i smutkiem.

13. *W ziemi nie swojej.* Po części w Egipcie, po części w ziemi Chananeyjskiej, która jęszcze nie była ziemią jego, ale tylko mu obiecaną — *Przez czterysta lat.* T. j. od czasu narodzenia Izaaka aż do wniścia do ziemi Obiecanéj, upłynęło lat 400; z tych w Egipcie Żydzi przemieszkali lat 215.

14. *Ja sędzić będę.* Najsurowiej ukarzę straszniemi pla-

gami. — *Z wielką majątnością.* Wyniosą wielkie bogactwa, już własne, już zebrane z łupów Egipcyan.

15. *W pokoiu.* Ty umrzesz śmiercią szczęśliwą i spokojną. — *W starości dobrej.* Mając lat 175.

16. *A w czwartém pokoleniu.* T. j. w czwartém stolecu, czyli po 400 latach — *Bo jęszcze nie wypełniły się nieprawości Amoreyzyków.* Ztąd się okazuje, jak wielka jest cierpliwość Boga w odwiekaniu kar na grzeszników. Główniejsze występkі Amoreyzyków i Chananeyzyków (jak widać z Lev. r. 18, i Deut. 12, 31), te trzy były: 1. Bałwochwalstwo, przez które ofiarowali bogom własne dzieci, przeprowadzając je przez ogień. 2. Ucisk pielgrzymów i ubogich. 3. Małżeństwa z blizkimi krewnymi, i grzechy cielesne przeciw przyrodzeniu.

17. *Powstała mgła ciemna.* Wszystko to Abraham widział w zachwyceniu. — *Piec kurzący się.* Zdaje się piec ten był obrazem tych ciężkich prac, jakie Izraelici ponosili w niewoli Egipskiej, wypalając oznaczoną ilość cegieł. — *Pochodnia ognista.* Bóg, którego przyobrażeniem była ta pochodnia, przeszedł przez środek rozdzielonych ofiar zwyczajem zawierających przymierze. Przeszedł i Abraham; i w ten sposób przymierze zostało utwierdzone: wszystko to ukazało się Abrahamowi w widzeniu.

18. *Od rzeki Egipskiej.* Tak nazywa rzekę, czy raczej odnogę Nilu, wpadającą do morza między Pelusium i Rinokolurem, która bywa takóż nazywana potokiem pustyni i Egiptu. Wskazano tu za granicę ziemi obiecanéj, od północy Eufrat, od południa tę rzekę Egipską; z innych stron granice wspominają się w ks. Liczb. 34, 6 i 10. — *Eufratesa.* Może za czasów Dawida i Salomona królestwo Izraelitów przeciągało się aż do téj rzeki.

vio Aegypti usque ad fluvium magnum Euphraten, (Supr. 12, 7, 13, 15. Infr. 26, 4. Deut. 34, 4. III. Reg. 4, 21. II. Par. 9, 26).

19. Cinaeos, et Cenezaeos, Cedmonaeos,
20. et Hethaeos, et Pheresaeos, Raphaim quoque,
21. et Amorrhaeos, et Chanaanaeos, et Gerge-
saeos, et Jebusaeos.

rzeki Egipskiej, aż do rzeki wielkiej Euphra-
tesa.

19. Cyneyczyki, yCenezeyczyki, y Cedmoneyczyki,
20. y Heteyczyki, yPherzeyczyki, Raphaimy téż,
21. y Amorreyczyki, y Chananeyczyki, y Gerge-
zeyczyki, y Jebuzeyczyki.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 15. w. 6 *Uwierzył Abram Bogu, i poczytano mu jest ku sprawiedliwości.* To jest że Bogu uwierzył, miał go w tém Bóg za sprawiedliwego. Dwie tu rzeczy wiedzieć trzeba. Pierwsza jest, jaka ta wiara była, którą jest Abraham usprawiedliwiony: Druga, jeżeli go tylko sama wiara usprawiedliwiła. W tych się rzeczach nowowiernicy bardzo mylą. Na pierwszą odpowiadam. Iż ona wiara Abrahamowa, przez którą jest usprawiedliwiony, nie byłać ona osobna i zmyślona wiara heretycka, jakoby Abraham wierzył, że mu pewnie są grzechy odpuszczone dla Chrystusa, albo iż pewnie miał być zbawion; bo o takiej wierze tu i jednego słówka nie najdziessz i już mu był Pan Bóg przedtem grzechy odpuszczył, i usprawiedliwił go, gdy na głos Boży wyszedł z ziemie swój (wyżej 15) i obiecał mu był Bóg, że w nim miały być błogosławione wszystkie narody. (wyżej 18 i 15) rzekł mu Bóg. „Jam jest obrońca twój, i zapłata twoja wielka bardzo“. Toć tedy już na ten czas był usprawiedliwiony! Jakąż mu tedy wiarę tu przyczytano ku sprawiedliwości: Tak powiada Pismo ś., iż kiedy staremu Abrahamowi Pan Bóg objawił rozmnożenie nasienia jako gwiazdy na niebie i piasek w morzu, tej obietnicy Abraham uwierzył, i dla tego poczytano mu tę wiarę ku sprawiedliwości. A tak wiara Abrahamowa taka była, jaka jest nasza katolicka, którą wierzymy wszelkiemu słowu Bożemu. Taką wiarę Abrahamową opisuje Paweł ś. (do Rzymianów, 4, 21): Umocnił się Abraham wiarą oddawszy chwałę Bogu, będąc tego pewien, iż cokolwiek Bóg obiecał, to mocen jest uczynić. A chociaż już przedtem tę wiarę swoją pokazał Abraham, wszakże na ten czas najwięcej, kiedy uwierzył, iż w starości swój miał mieć syna, choć się zdała rzecz niepodobna, i nad mniemanie i siły ludzkie, przeto go Bóg jeszcze za doskonalszego i sprawiedliwszego niż przedtem poczytał. Taką tedy wiarą jest usprawiedliwiony Abraham. Na drugie pytanie, jeżeli go sama wiara usprawiedliwiła: gotowa jest odpowiedź. Bo tu nie mówi Mojżesz, żeby samą wiarą był usprawiedliwiony; ale tylko powiada, iż będąc już przedtem sprawiedliwym, jednak za tę wiarę tak wielką, jeszcze sprawiedliwszym i doskonalszym został. Przetoż które tu Mojżesz usprawiedliwienie wierze przypisuje, to Jakób ś. uczynkom przypisał (Jak. 2. v. 23). Ażaj praw, Abraham nie z uczynków jest usprawiedliwiony, ofiarując syna swego Izaaka: I przydaje: Iż się wypełniło i (to est zupełniej ziszcilo) to pismo: uwierzył Abraham Bogu i poczytano mu ku sprawiedliwości. A tak według nauki Jakóba ś. z uczynków jest usprawiedliwiony; bo wiara wspólnie robiła z uczynkami jego, i z uczynków wiara się wykonała. Otoż go nie sama wiara, ale wiara z uczynkami usprawiedliwiła.

9. *Weźmij jałowiec trzecieletni.* Był ten zwyczaj u Żydów, iż czyniąc przymierze, zabili jakie bydło, i rozłożyli je po częściach dwiema stronami, a chodząc między nimi takim się morderstwem zaklinali, aby tak byli posiekani, gdyby nie zachowali przymierza. Tegoż przykład jest u Jerem. 34. ver. 18. *Isidoret. in Hierem.*

16. *A w czwartym pokoleniu.* Od wejścia do Egiptu: i tak Naason czwarty jest od Phares, który wszedł z ojcem Judą do Egiptu. Jak długo lud Izraelski mieszkał w Egipcie, czytaj *Exod. 12, ver. 40.*

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O narodzeniu Izmaela, syna Abrahama z Agary.

1. Igitur Sarai, uxor Abram, non genuerat liberos: sed habens ancillam aegyptiam nomine Agar,
2. dixit marito suo: Ecce, conclusit me Dominus, ne parerem: ingredere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille acquiesceret deprecanti,

3. tulit Agar aegyptiam ancillam suam, post annos decem quam habitare coeperant in terra Chanaan: et dedit eam viro suo uxorem.

4. Qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns, despexit dominam suam.

5. Dixitque Sarai ad Abram: Inique agis contra me: ego dedi ancillam meam in sinum tuum,

1. Sarai tedy żona Abramowa nie rodziła dzieci: ale mając niewolnicę Egipcjanę imieniem Agar,
2. rzekła mężowi swemu: Oto zamknął mię Pan, abych nie rodziła: Wnidź do sługi mojej, azali snadź wždy z nięą będę miała dżiatki. A gdy on przyzwolił na prośbę ięą.

3. Wzięła Agarę Egipcjanę sługę swą, po dżiesięści lat iako mieszkać poczęli w ziemi Chananey-
skiej, y dała ią mężowi swemu za żonę.

4. Który wszedł do nięą. Ale ona widząc że poczęła, wzgardziła panią swoją.

5. Y rzekła Sarai do Abrahama: Niesprawiedliwie czynisz przeciw mnie: iam dała sługę do łona twe-

Albo obietnica ta nie została spełniona, dla grzechów ludu.

R. 16.—2. *Zamknął mię Pan.* Uczynił mię niepłodną. *Wnidź.* Weź sobie za żonę sługę moję, i żyj z nią po małżeńsku — *Przyzwolił na prośbę jej.* Abraham, jako miłośnik czystości, niechętnie, i tylko na prośbę Sary, pojął Agarę za żonę drugą, bo wtenczas wielożęństwo było dozwolone.

3. *Agarę Egipcyankę.* Rodem była Egipcyanką, lecz religiję wyznawała żydowską; według ś. Chryz. była podarowana Sarze od Faraona. — *Za żonę.* Prawną wpraw-

Bibl. St. Test. T. I.

dzie, ale drugorzędną. Takie żony drugorzędne, w Piśmiej ś. zowią się nałożnicami. P. Wujka.

4. *Wzgardziła.* Nie każdy umie utrzymać się w pokorze po dostąpieniu szczęścia.

5. *Niesprawiedliwie czynisz przeciw mnie.* W hebr. *krzywdę moja nad tobą jest*, t. j. tobie powinna być krzywdziana, bo dozwalaś, abym była krzywdzona. — *Do łona twego.* Aby była żoną twoją. *Niech rozsądzi Pan.* Azali słuszna jest, iżby krzywdę moja była przez ciebie cierpiana? Nie domaga się tu Sara zemsty od Boga, ale powierza mu sprawę swoją.

quae videns quod conceperit, despectui me habet: iudicet Dominus inter me et te.

6. Cui respondens Abram: Ecce, ait, ancilla tua in manu tua est, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fugam iniit.

7. Cumque invenisset eam angelus Domini juxta fontem aquae in solitudine, qui est in via Sur in deserto,

8. dixit ad illam: Agar ancilla Sarai, unde venis? et quo vadis? Quae respondit: A facie Sarai dominae meae ego fugio.

9. Dixitque ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, et humiliare sub manu illius.

10. Et rursum: Multiplicans, inquit, multiplicabo semen tuum, et non numerabitur prae multitudine.

11. Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, et paries filium: vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam.

12. Hic erit ferus homo, manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum: et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula.

13. Vocavit autem nomen Domini qui loquebatur ad eam: Tu Deus qui vidisti me. Dixit enim: Profecto hic vidi posteriora videntis me.

14. Propterea appellavit puteum illum, Puteum Viventis et videntis me. Ipse est inter Cades et Barad. (*Infr. 24, 62*).

15. Peperitque Agar Abrae filium, qui vocavit nomen ejus Ismael.

16. Octoginta et sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem.

go, która widząc, że poczęła, gardzi inną, niech rozsądzi Pan między mną a tobą.

6. Któręć odpowiadając Abram: Oto, prawi, sługa twoja w ręku twoich jest, czyn z nią iakoć się podoba. A gdy ją trapiła Sarai, uciekla.

7. Y gdy ją znalazł Anyół Pański uźródła wody w pustyni, które jest na drodze Sur na puszczę,

8. rzekł do nię: Agar służy Sarai, z kąd idziesz? y dokąd idziesz? Która odpowiedziała: od oblicza Sarai paniéy moiéy ja uciekam.

9. Y rzekł iéy Anyół Pański: Wróc się do paniéy swéy, a ukorz się pod rękę iéy.

10. Y zaś rzekł: Mnożąc rozmnożę nasienie twe, y nie będzie zliczone prze mnostwo.

11. Y potym rzekł: Otoś poczęła, porodzisz syna: y nazowiesz imię iego Ismael, przeto iż usłyszał Pan utrapienie twoie.

12. Ten będzie dziki człowiek: ręce iego przeciwko wszystkim, a ręce wszystkich przeciw iemu: a na przeciwko wszystkiéy braciéy swéy rozbiienamioty.

13. Y nazwała imię Pana który mówił do nię: Ty Boże któryś mię uyrzał. Rzekła bowiem: Zaiste tum widziała tył widzącego mię.

14. Przetół nazwała studnię onę. Studnią żywiącego y widzącego mnie. Ta jest między Kades y Barad.

15. Y urodziła Agar Abramowi syna: który nazwał imię iego Ismael.

16. Ośmudziesiąt y sześć lat miał Abram, gdy mu Agar urodziła Ismaela.

Wykład X. J. Wujka Roz. 16—w. 3. *Sara wzięwszy Agar służebnicę dała ją Abrahamowi za żonę, Niegodzi się mężowi własną żonę mającemu, dla żadnej przyczyny, inszej żony przyjmować, chociażby ona własna żona na to zezwoliła, i wolność dała. Bo to jest prawo Boże: Będą, prawi, dwoje w ciele jednym, nie troje ani czworo: którego prawa nie może żaden mocą i zwierzchnością odmienić. Przetoż wszystkie takie wielozęstwa, cudzołoz.*

6. *Czyn z nią iakoć się podoba.* Pozwala w sprawiedliwy sposób skrócić jéj pychę.—*Trapiła.* Karała słusznie.

7. *Aniół Pański.* Albo dla modlitwy Agary P. Bóg zesłał Anioła albo dla zasług Abrahama, któremu chciał syna ocalić.—*Na drodze Sur.* Pustynia Sur leży między Kades i Barad, i przeciąga się aż do morza Czerwonego, graniczącego z Egiptem. Uciekająca Agar dążyła ku Egiptowi, ojczyźnie swojej.

8. *Sługa Sarai.* Anioł przypomina jéj stan służebny, iżby uznała swój błąd i upokorzyła się przed panią swą. *Od oblicza Sarai.* Jest to hebrajszczyzna—oblicze wzięte tu za osobę.

9. *Pod rękę jej.* Poddaj się jej władzy i karceniu.

10. *Mnożąc rozmnożę.* Jak najwięcej rozmnożę. Mówi tu Anioł w imieniu Boga.

11. *Przeto iż usłyszał Pan.* Albowiem Ismael znaczy: *Wysłuchanie Boże.*—*Utrapienie twoie.* Modlitwę twoję w utrapieniu.

12. *Dziki człowiek.* Wers. Chald: *osieł dziki.* To jest, będzie, na wzór dzikiego osła, nieprzystępny i nieustraszony, i błagający się bez stałych siedzib. Nie tylko sprawdziło się to nad Izmaelem, ale i nad jego potomkami; takimi bowiem są Saraceni i Agareycyzy — *Ręce jego przeciwko wszystkim.* Na wszystkich będzie napadał i od wszystkich napadany — *A przeciwko braci swéj.* Izmael bowiem mieszkał na pustyni Faran, wprost na przeciw siedzib Izaaka i innych synów Abrahama z Catury, i w obec nich rozszerzał swoje granice.—*Rozbije namioty.* Wielu Arabów jeszcze i teraz, zamiast w domach, mieszka pod namiotami. *Jako namioty Cedar,* Cant. 1, 4.

13. *Nazwała.* Wzywała. Chald. *modliła się w imieniu Pana.*—*Pana który mówił do nię.* Boga, którego osobę wyobrażał Anioł mówiący do nię.—*Któryś mię uyrzał.* Który zmiłował się nademną, wejrzał na utrapienie moje.—*Rzekła bowiem.* Agar rozważała w sobie; wskazana tu jest pobudka, dla której dzięki składała Bogu. *Zaiste tu.* Jakby mówiła: Mniejbym się dziwiła, jeśli-bym miała była Boga łaskawego na mnie, wówczas kiedy zostawałam w domu pana mojego Abrahama: lecz zdumiewam się, iż nawet na téj pustyni raczył przybyć mi na pomoc.

Widziałam tył widzącego mię. Anioł nie pokazał Agarze twarzy swéj, lecz odwrócony od nię z nią rozmawiał! Stało się to, dla pokazania, iż nie tylko jasnego poznania i widzenia istności Boskiej nie może mieć człowiek, dopóki zostaje na ziemi, ale nawet, chwały ciała przybranego od Boga, oko śmiertelne niezdolne jest widzieć. Albo ponieważ Agar niedoskonale poznawała i kochała Boga, i nie była zupełnie do niego nawrócona przez doskonałe posłuszeństwo, gdyż nie chciała pełnić jego woli przez ulegenie pani swéj; nawzajem przeto i Bóg nie twarz, ale tył swój jéj pokazał. Jaką była we wnętrzu, tak było przedstawione i jéj oczom zewnętrznym. Aleg. Agar była figurą Synagogi; Sara Kościoła Chrześcijańskiego, za naigrawanie się któremu Synagoga została odrzucona i wypędzona.

14. *Nazwała.* Albo sama Agar, albo ktoś inny dał takie imię tej studni.

15. *I urodziła.* Gdy już powróciła do domu i przepraszała swą panią.

twem Pismo ś. zowie. Czemuż Patryarchowie wiele żon mieli: iż tenże Bóg, który małżeństwo jednego z jedną ustanowił, mógł sam pewnym osobom i to do czasu dla potrzeby rozmnożenia rodzaju ludzkiego dozwolić, jednemu mężowi, żon wiele mieć: zaczętem też ten obyczaj w one czasy, między ludźmi był urosł, iż tego za grzech niepo-
czytywali. Jako ś. Augus. mówi (lib. 15. de Civit. c. 38). Lecz ten obyczaj już był dawno przed Panem Chrystusem ustał, gdy ludzkie rozmnożenie świat nappełniło: który też prawie umorzył Pan Chrystus zakonem świętym swoim, gdy ono pierwsze w raju Boskie postanowienie odnowił mówiąc (Mat. 19): Iż od początku to było, iż jednego i jedną Bóg stworzył, i będą dwoje w jednym ciełe. Tego prawa ani dla nieplodności, ani dla choroby, ani dla żadnej wymówki gwałcić człowiek nie ma. A tak wiele się w tem niezbożność dzisiejszych nowowierników pokazała, którzy puściwszy się zakonu Chrystusowego, chwytają się żydowskich albo raczej tureckich obyczajów, ludziom do wielożenstwa przykładem i nauką swoją heretycką wolność otwarzając.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O odnowieniu przymierza z Abrahamem, odmianie imion jego i żony, o obrzezaniu i obietnicy syna Izaaka.

1. Postquam vero nonaginta et novem annorum esse coeperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum: Ego Deus omnipotens: ambula coram me, et esto perfectus.

2. Ponamque foedus meum inter me et te, et multiplicabo te vehementer nimis.

3. Cecidit Abram pronus in faciem.

4. Dixitque ei Deus: Ego sum, et pactum meum tecum, erisque pater multarum gentium. (Eccli. 44, 20. Rom. 4, 17.)

5. Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium constitui te.

6. Faciamque te crescere vehementissime, et ponam te in gentibus, regesque ex te egredientur.

7. Et statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis, foedere sempiterno: ut sim Deus tuus, et seminis tui post te.

8. Daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuae, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam, eroque Deus eorum.

9. Dixit iterum Deus ad Abraham: Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum post te in generationibus suis. (Act. 7, 8.)

10. Hoc est pactum meum quod observabis inter me et vos, et semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne masculinum:

11. et circumcidetis carnem praeputii vestri, ut sit in signum foederis inter me et vos. (Lev. 12, 3. Luc. 2, 21. Rom. 4, 11.)

1. Za czym gdy dziewięćdziesiąt y dziewięć lat bydl począł, ukazał mu się Pan: y rzekł do niego: Jam Bóg wszechmogący: chodź przedemną, a bądź doskonały.

2. A uczynię przymierze moje między mną y tobą, y rozmnożę cię zbytnie wielce.

3. Padł Abram pochyłony na oblicze.

4. Y rzekł mu Bóg: Jam iest, a przymierze moje z tobą, y będziesz oycem wielu narodów.

5. Y imię twoie nie będzie dalej zwane Abram, ale będziesz zwan Abraham: bom cię oycem wielu narodów postanowił.

6. Y uczynię, że się rozmnożysz bardzo wielce, y rozkrzewię cię w narody, y królowie z ciebie wyzną.

7. Y postanowię umowę między mną a tobą, y między nasieniem twym po tobie w narodziech ich, przymierzem wiecznym: żebym był Bogiem twoim y nasienia twego po tobie.

8. Y dam tobie y nasieniu twemu ziemię pielgrzymowania twego, wszystkie ziemię Chananeyską w osiadłość wieczną, y będę Bogiem ich.

9. Y rzekł zaś Bóg do Abrahama: Y ty tedy będziesz strzegł przymierza mego, y nasienie twoie po tobie w narodziech swoich.

10. To iest przymierze moje, które zachować między mną a wami y nasieniem twym po tobie: Obrzezany będzie z was każdy mężczyzna:

11. a obrzezanie ciało odrzezku waszego, aby było na znak przymierza między mną y wami.

R. 17.—1. Ukazał się mu Pan. Ukazanie się to było potrzebne dla tego, aby Abraham nie mniemał, że przez przyjsie na świat Izmaela spełnioną została obietnica o rozmnożeniu jego potomstwa (r. 15)—Jam Bóg wszechmogący. Jakby rzekł: Cokolwiek chcę, wszystko mogę. Chodź przedemną. Staraj się podobać mi we wszystkiem. Bądź doskonały. Zdążaj aż na szczyt cnót wszelkich. LXX Bądź bez nagany.

2. Zbytnie wielce. Niezmiernie, nadzwyczaj. Hebraizm.

3. Padł. Oddając pokłon, i składając dzięki.

4. Jam iest. Jam ten, który jestem sam przez się, ja stateczny jestem i niezmienny w obietnicach.—Oycem wielu narodów. Żydów i pogan; a mianowicie oycem wierzących czyli wyznawców Chr. ze wszystkich narodów.

5. Nie będzie Abram... ale Abraham. Abram znaczy: Ojciec wysoki; Abraham: ojciec wysoki mnożstwa, czyli wielu narodów.

6. I królowie. Od Ezawa pochodzili królowie Idumej-

czyków i Amalecytów; od Jakóba, królowie Izraelscy i Judzy.

7. I postanowię. Potwierdżę.—W narodzie ich. W czasach ich.—Przymierzem wiecznem. Długiem bardzo, aż dopóki dochowywać będą umowy; jeżeli zaś mowa tu jest o potomstwie duchownem, wtedy przymierze to jest wieczne.

10. To jest przymierze moje. T. j. ten jest znak przymierza mego.—Obrzezany będzie z was. T. j. każdy z tych, którzy wiarę Abrahama wyznawać będą. P. Wujka.

11. Odrzezku. Odrzezek jest to skórka pokrywająca żołądek.—Na znak przymierza. Obrzezanie dane było: 1. aby było znakiem przymierza zawartego z Bogiem przez Abrahama. 2. Było znakiem wiary Abrahama, rodzenie Messyasza, i sprawiedliwości przezeń (Rom. 4). 3. Było znakiem odróżniającym wierzących od Pogan. 4. Było oczyszczeniem od grzechu pierworodnego. 5. przyobrażającym chrzest.

12. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris: tam vernaculus, quam emptitius circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestra:

13. Eritque pactum meum in carne vestra in foedus aeternum.

14. Masculus, cuius praeputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.

15. Dixit quoque Deus ad Abraham: Sarai uxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram.

16. Et benedicam ei, et ex illa dabo tibi filium cui benedicturus sum, eritque in nationes, et reges populorum orientur ex eo.

17. Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, dicens in corde suo: Putasne centenario nascetur filius? et Sara nonagenaria pariet?

18. Dixitque ad Deum: Utinam Ismael vivat coram te.

19. Et ait Deus ad Abraham: Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac, et constituam pactum meum illi in foedus sempiternum et semini ejus post eum. (*Infr. 18. 10. et 21. 2.*)

20. Super Ismael quoque exaudivi te. Ecce, benedicam ei, et augebo, et multiplicabo eum valde: duodecim duces generabit, et faciam illum in gentem magnam.

21. Pactum vero meum statui ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.

22. Cumque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ab Abraham.

23. Tulit autem Abraham Ismael filium suum, et omnes vernaculos domus suae, universosque quos emerat, cunctos mares ex omnibus viris domus suae: et circumcidit carnem praeputii eorum statim in ipsa die, sicut praeceperat ei Deus.

24. Abraham nonaginta et novem erat annorum quando circumcidit carnem praeputii sui.

25. Et Ismael filius tredecim annos impleverat tempore circumcisionis suae.

26. Eadem die circumcisi sunt Abraham et Ismael filius ejus.

27. Et omnes viri domus illius, tam vernaculi, quam emptitii et alienigenae, pariter circumcisi sunt.

12. *Ośmiu dni.* Albowiem przed ukończeniem siedmiu dni siemowlę jest jeszcze nadto słabe.

14. *Będzie wygładzona dusza ona z ludu swego.* Ktokolwiek obrzezany nie będzie, nie tylko nie będzie mógł należeć do tego ludu mego, ale nadto, gdy dojdzie do dojrzałego wieku, i zaniedba to dopełnić, śmiercią ma być ukarany. Patrz Wujka.

15. *Nie będziesz zwał Sarai, ale Sarę.* Sarai znaczy: moja księżna; Sara zaś księżna. Jakby mówił: Sarai dotąd tylko jednego swego męża i rodziny była panią; od-tąd zaś będzie bezwzględna panią, bo będzie matką wielu, owszem wszystkich narodów przez syna Izaaka, z którego powstanie Chrystus, ojciec wszystkich ludów wierzących czyli chrześcijan.

16. *Będę jej błogosławił.* Zniósłszy z niej wadę przyrodzenia, uczynię ją płodną, i dam jej syna.

17. *I rozśmiał się.* Nie wątpił Abraham o obietnicy Boga, ale z głębokiego uczucia wdzięczności i zadumienia, rozra-

12. Dzieciatko ośmi dni będzie obrzezano między wami, każdy mężczyzna w narodziech waszych: tak w domu urodzony sługa, iako y kupiony, będzie obrzezany, y którykolwiek nie iest z pokolenia waszego

13. Y będzie umowa moia na ciele waszym y przymierze wieczne.

14. Mężczyzna którego odrzesku ciało nie będzie obrzezane, będzie wygładzona dusza ona z ludu swego: iż przymierze moje wzruszył.

15. Rzekł też Bóg do Abrahama: Sarai żonę twoję nie będziesz zwał Sarai, ale Sarę.

16. Y będę ię błogosławił, y damci z nię syna, któremu błogosławić będę, y będzie w narody, y królowie ludów wynidą z niego.

17. Upadł Abraham na oblicze swoje, y rozśmiał się, mówiąc w sercu swoim: Co mniemasz że stoletniemu syn się urodzi? y Sara w dziewięćdziesiąt lat porodzi?

18. Y rzekł do Boga: Oby Ismael żył przed tobą.

19. Y rzekł Bóg do Abrahama: Sara żona twoja urodzi tobie syna, y nazowiesz imię iego Izaak, y postanowię umowę moję iemu na przymierze wieczne, y nasieniu iego po nim.

20. O Ismaela też wysłuchałem cię. Oto błogosławię mu, y rozmnożę, y rozszerzę go bardzo: dwanaście książąt zrodzi, y rozkrzewię go w naród wielki.

21. Ale przymierze moje ustawię do Izaaka, którego tobie urodzi Sara o tym czasie w roku drugim.

22. A gdy się dokonała rzecz mówiącego z nim, wstąpił Bóg od Abrahama.

23. Y wziął Abraham Ismaela syna swego, y wszystkie sługi urodzone w domu iego, y wszystkie które był kupił, wszystkie mężczyzny ze wszech mężów domu swego: y obrzezał ciało odrzesku ich, zaraz onegoż dnia iako mu był Bóg przykazał.

24. Abrahamowi było dziewięćdziesiąt y dziewięć lat kiedy obrzezał ciało odrzesku swego.

25. A Ismael syn trzynastie lat miał spełna czasu obrzezania swego.

26. Tegoż dnia obrzezani iest Abraham y Ismael syn iego.

27. Y wszyscy mężowie domu iego, tak w domu urodzeni, iako y kupieni, y cudzoziemcy pospołu obrzezani są.

dował się i rozśmiał, mówiąc sam do siebie: Co mniemasz etc.

18. *Oby Ismael żył przed tobą.* Abraham pomimo otrzymanej obietnicy drugiego syna, pragnie, aby też i Ismael dożył długiego wieku, i był pobożnym zawazę, czyli żył przed Panem.

19. *Izaak.* Izaak znaczy śmiech. Nazwany tak dla śmiechu Abrahama. Później Sara podobnie radująca się i śmiejąca z porodzenia syna w starości, toż imię powtórza i potwierdza, r. 21,6. — *Pośtanowię umowę moję jemu.* To co obiecałem tobie przez moje przymierze, przejdzie do potomków twoich z Izaaka, nie z Ismaela.

21. *Ustawię do Izaaka.* Obietnicę moję o zesłaniu Messyasza spełnię przez Izaaka, z którego pokolenia on się narodzi. W roku drugim. W roku następnym.

23. *Zaraz onegoż dnia.* Bez ociągania się był posłusznym Bogu.

25. *Trzynastie lat.* Saraceni wzięli stąd zwyczaj obrzezania swych synów, w roku 13 ich życia.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 17. w. 10. *Obrzezanie z was będzie każdy mężczyzna.* To obrzezanie było znakiem. Naprzód wiary Abrahamowej, którą uwierzył, iż Chrystus miał się narodzić z niego: obrzezanie, powiada, ciało, aby było znakiem przymierza między mną i między wami. Przymierze największe to było, iż Bóg Abrahamowi obiecał Messyasa z jego nasienia. Dlatego go Bóg od innych ludzi tym znakiem odłączył, aby się ta wiara w prawdziwego Boga i Messyasa przyszłego zachowała w potomstwie jego. Nadto też obrzezanie było znakiem, iż przez tegoż Messyasa miał być zgładzony grzech pierworodny, który od pierwszego ojca Adama przez cielesne rodzenie od rodziców bierzemy, i stajemy się wszyscy z przyrodzenia synami gniewu. (Eph. 2. v. 3). Którego grzechu skutek najwięcej się w żądach cielesnych pokazuje. Wszakże którzykolwiek nspotem byli obrzezani, wszystkim takowym ten grzech był odpuszczony. Nie żeby mocą onego obrzezania, ale dla wiary w tem obrzezaniu wyrażoney: bo każdy przyjmując obrzezanie wyznawał, albo sam jeżeli był dorosły, albo jeżeli jeszcze dziecie, przez kogo inszego, że przyjmował takową wiarę jaką to obrzezanie znaczyło, i zatem każdy taki był od grzechu usprawiedliwiony. Przetoż Paweł ś. zowie obrzezanie znakiem sprawiedliwości. (Do Rzym. 4). A to obrzezanie było figurą Chrztu naszego chrześcijańskiego, jako to wyklada Paweł ś. (do Kolosen. 2. v. 11). W którym, prawi, obrzezani jesteście, obrzezaniem nie ręką uczynionem, gdyście zewlekli ciało cielesne, ale w obrzezaniu Chrystusowem pogrzebieni z nim we chrzcie. Tu zowie chrzest obrzezaniem Chrystusowem, dając imię figuralne rzeczy figurowanej. Zkąd się znać, iż na miejsce obrzezania Pan Chrystus chrzest postanowił, wszakże większa już jest moc chrztu, niż obrzezania. Bo chrzest nie tylko jest znakiem tej łaski Bożej, ale ją rzeczą samą w człowieku rodzi, jako instrument na to od Boga obrany, i przetoż zowie go Pan Chrystus odrodzeniem, (Jan. 3.) a Paweł ś. śmiercią i zmartwychwstaniem, iż grzech zaraz umarza, a duszę łaską Bożą ożywia. (do Rzym. 6. ver. 4. do Kolos. 2. ver. 12).

14. *Będzie wygładzona dusza jego.* Jako zakon opowiadał, że zginąć miało dzieciątko z ludu Żydowskiego, jeżeli by dnia ósmego nie było obrzezane. Tak w nowym zakonie, dzieciątko jeżeli go łaska chrztu ś. przez Chrystusa nie spomoże, zginie z ludu chrześcijańskiego, jako Pan powiedział, u Jana 3. Augustyn *Hypognost. lib. 5.*

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O przyjęciu przez Abrahama trzech podróżnych, powtórzenie obietnicy o urodzeniu syna, i przepowiedni kary na Sodomę i Gomorę.

1. Apparuit autem ei Dominus in convalle Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei. (Heb. 13. 2).

2. Cumque elevasset oculos apparuerunt ei tres viri stantes prope eum: quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram.

3. Et dixit: Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum:

4. sed afferam pauxillum aquae, et lavate pedes vestros, et requiescite sub arbore.

5. Ponamque buccellam panis, et confortate cor vestrum, postea transibitis: idcirco enim declinastis ad servum vestrum. Qui dixerunt: Fac ut locutus es.

6. Festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, dixitque ei: Accelera, tria sata similiae commisce, et fac subcinericios panes.

7. Ipse vero ad armentum cucurrit, et tulit inde vitulum tenerimum et optimum, deditque pueri: qui festinavit et coxit illum.

8. Tulit quoque butyrum et lac, et vitulum quem coxerat, et posuit coram eis: ipse vero stabat juxta eos sub arbore.

1. Y ukazał mu się Pan w dolinie Mambre siedzącemu we drzwiach namiotu swego w samo gorąco dniowe.

2. A gdy podniósł oczy swe, ukazali mu się trzej mężowie stojący blisko niego: które ujrzawszy wybieżał przeciwko im ze drzwi namiotu, y pokłonił się do ziemi.

3. Y rzekł: Panie, jeśli znalazł łaskę w oczach twoich, nie miiay sługi twego:

4. ale przyniosę troszkę wody, y umyćie nogi wasze, y odpoczyńcie pod drzewem.

5. Y przyniosę kęs chleba, y pośilicie serce wasze, potem pójdziecie: dla tegoście bowiem zstąpili do sługi swego. A oni rzekli: uczyn jakos rzekł.

6. Pośpieszył się Abraham w namiot do Sary y rzekł iey: Spiesz się, trzy miarki siałły maki rozczyn, a naczyn podplomyków.

7. Sam też do bydła pobieżał, y wziął złam-tad cięć młodziuchne y wyborne, y dał pacholę-ciu: który pospieszył y uwarzył ie.

8. Wziął też masła y mleka y cięć które był uwarzył, y położył przed nimi: a sam stał wedle nich pod drzewem.

R. 18.—1. *Siedzącemu.* Zwyczajem swoim oczekującemu na pielgrzymów, i jakby zapuszczającemu się gościnności. *W samo gorąco dniowe.* O czasie południowym; wtedy bowiem podróżni chronią się do gospody.

2. *A gdy podniósł oczy swe.* Abraham siedział w dolinie, czyli dąbrowie; droga zaś, na której znajdowali się podróżni, była w miejscu podniesionem.—*Trzej mężowie.* Patrz Wujka.—*I pokłonił się do ziemi.* Uszanował ich, podług zwyczaju przyjętego na Wschodzie. Abraham z początku mniemał, że to byli zwyczajni podróżni.

3. *Panie.* Jeden z tych trzech wydał się mu poważniejszym: dla tego doń przemawiał.

4. *Umyćie.* Podróżni goście nie sami sobie umywali nogi, lecz czynili to im słudzy domowi. Ś. Augustyn

w mowie 70-tj o Czasie, daje do zrozumienia, że tutaj sam Abraham dopełnił tej posługi.

5. *Chleba.* Imieniem chleba Pismo ś. nieraz oznacza wszelkiego rodzaju pokarm.—*Pośilicie serce.* Wzmocnijcie się pokarmem.—*Dla tegoście bowiem zstąpili.* T. j. Boska opatrność to zrzadziła, iżbyście uczcili mię, przechodząc tędy o tej godzinie i dając mi sposobność do okazania wam gościnności.—*A oni rzekli.* Jeden z nich w swoim i towarzyszy swoich imieniu.

6. *Siałły maki.* Maki przedniej, oczyszczonej z orzebi. *Podplomyków.* Chleby pieczone, nie w piecu, ale na rozpalonych węglach i popiele.

8. *Sam stał wedle nich.* Z uprzejmości i uszanowania, jako usługujący im i zachęcający ich do pożywania.

9. Cumque comedissent, dixerunt ad eum: Ubi est Sara uxor tua? Ille respondit: Ecce in tabernaculo est.

10. Cui dixit: Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite, et habebit filium Sara uxor tua. Quo audito, Sara risit post ostium tabernaculi. (Supr. 17, 19. Infr. 21, 1. Rom. 9, 9).

11. Erant autem ambo senes, propectaque aetatis, et desierant Sarae fieri muliebria.

12. Quae risit occulte dicens: Postquam concepi, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? (1. Pet. 3, 6).

13. Dixit autem Dominus ad Abraham: Quare risit Sara, dicens: Num vere paritura sum anus?

14. Numquid Deo quidquam est difficile? juxta dictum revertar ad te hoc eodem tempore, vita comite, et habebit Sara filium.

15. Negavit Sara, dicens: Non risi, timore perterrita. Dominus autem: Non est, inquit, ita: sed risisti.

16. Cum ergo surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam; et Abraham simul gradiebatur, deducens eos.

17. Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham quae gesturus sum:

18. cum futuris sit in gentem magnam, ac robustissimam, et benedicendae sint in illo omnes nationes terrae? (Supr. 12, 3. Infr. 22, 18).

19. Scio enim quod praecepturus sit filiis suis, et domui suae post se, ut custodiant viam Domini et faciant iudicium et justitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia quae locutus est ad eum.

20. Dixit itaque Dominus: Clamor Sodomorum et Gomorrhae multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis.

21. Descendam et videbo, utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint: an non est ita, ut sciam.

9. A gdy się naiedli, rzekli do niego: Gdzie jest Sara żona twoja? on odpowiedział: Oto w namiocie jest.

10. Któremu rzekł: wracając się przyjdę do ciebie o tym czasie, dali Bóg zdrowie, a Sara żona twoja będzie syna miała. Co usłyszawszy Sara, rośmiała się za drzwiami namiotu.

11. A byli oboje starzy y zeszłego wieku, y już były ustały Sarze białogłowskie rzeczy.

12. Która rośmiała się potajemnie mówiąc: Gdym się już zstarzała y pan mój iest stary, roskoszy patrzeć będę?

13. Y rzekł Pan do Abrahama: Czemu się rośmiała Sara, mówiąc: Iżaż prawdziwie porodzę babą będąc?

14. Izali Bogu iest co trudnego? iako się rzekło, wrócę się do ciebie o tymże czasie, dali Bóg zdrowie, y będzie miała Sara syna.

15. Zaprzała Sara mówiąc: Nie śmiałam się, boiżnią przestraszona. A Pan: nie iest, prawi, tak: aleś się śmiała.

16. Gdy tedy wstali z onąd mężowie, obrócili oczy ku Sodomie, a Abraham szedł wspólnie prowadząc je.

17. Y rzekł Pan: Izali mogę zataić przed Abrahamem co uczynię?

18. ponieważ on ma być w lud wielki, y siły mocny, y błogosławione być mają w nim wszystkie narody ziemie?

19. Wiem bowiem iż rozkaże synom swoim y domowi swemu po sobie, aby strzegli drogi Pańskiej, y czynili sąd y sprawiedliwość: aby przywiódł Pan dla Abrahama wszystko co mówił do niego.

20. Rzekł tedy Pan: Krzyk Sodomy y Gomorry rozmnożył się, y grzech ich zbytnie ociążał.

21. Zstąpię y oglądam, iestliż krzyk, który mię doszedł, skutkiem wypełnili: czyli nie tak iest, abym wiedział.

9. *Gdzie jest Sara.* Wiedzieli Aniołowie, gdzie się znajdowała żona Abrahama, lecz zapytaniem tem uścili sobie drogę do dalszego mówienia.

10. *Rzekł.* Ten, który między trzema był najgłówniejszym. — *Wracając się przyjdę.* Hebr. *wracając się wrócę*, t. j. najniezawodniej wrócę tu za rok o tejże porze. — *Dali Bóg zdrowie.* Mówi tu sposobem ludzkim.

11. *Ustały białogłowskie rzeczy.* Peryody, czyli miesiączka, potrzebna do poczęcia.

12. *Potajemnie.* Hebr. i Chald. *sama w sobie.* — *Pan mój.* Przez uszanowanie zowie tak swego męża, któremu była posłuszna jako Panu. 1 Petr. 3, 6.

13. *Pan.* Anioł ów główny, tem wyjawieniem tajemnego śmiechu Sary pokazał, że jest więcej niż człowiekiem.

15. *Zaprzała Sara.* Sara dopuściła się tu kłamstwa, lecz będąc przerażona bojaźnią, bez rozmysłu mówiła.

16. *Obrócili oczy.* Podróż swą skierowali ku Sodomie.

17. *Izali mogę zataić.* Wymaga tego prawo przyjaźni, aby sekreta wzajemnie były sobie objawiane. Następuje także P. Bóg tutaj Abrahamowi przedmiot do okazania miłości bliźniego, przez wstawianie się za Sodomitami.

18. *Ponieważ on ma być.* Większe te rzeczy obiecał Abrahamowi: czemużbym miał zamilczeć przed nim tę rzecz mniejszą? — *Błogosławione być mają w nim.* Przez Chrystusa, poto mka jego.

19. *Wiem bowiem.* Drugi powód, dla którego nie chce nie ukrywać przed nim. Wiem, żeś sprawiedliwy, i dobrze wychowujesz twoją rodzinę: słuszną więc jest, aby nie tajemną była ci przyczyna zaguby Sodomczyków, iżby przykładem tym odwodził od zbrodni twoich domowników. — *Aby strzegli drogi Pańskiej.* Aby Boga, w sposób właściwy czcili, i byli posłuszni jego prawu. — *I czynili sąd.* Przez sąd oznacza się wszystko to, co zdaniem Boga i mędrców jest słusznem i sprawiedliwym. — *Aby przywiódł.* Mówi tu Bóg o sobie w trzeciej osobie, jakby o innym. Jakby mówił: iżbym wypełnił wszystko, com obiecał Abrahamowi.

20. *Krzyk.* Jest to Protopopeja. Grzechy jakby podnoszą głos, zbliżają się do Boga i wyzywają go do zemsty. *Sodomy i Gomory.* Dwa tylko te miasta wspomniane, dla tego, że jak bogactwy i znaczeniem, tak i nieprawością przodkowały przed innemi.

Rozmnożył się. Zdaje się, że mowa tu jest nie tylko o częstych owych grzechach cielesnych przeciw przyrodzeniu, ale też i o innych, wspomnianych u Ezech. 16, 49, jako to: o próżnowaniu, obżarstwie, niegościnności, okrucieństwie i t. d.

21. *Zstąpię i oglądam.* Sposobem mówienia ludzkim powiada tu, jakby rzekł: Pójdę aż na miejsce, iżbym poznał z pewnością i dokładnie. Zostawiona tu jest przestroga dla sędziów, iżby nierozmyślnie nie wyda-

22. Converteruntque se inde, et abierunt Sodomam: Abraham vero adhuc stabat coram Domino.

23. Et appropinquans ait: Numquid perdes justum cum impio?

24. Si fuerint quinquaginta justis in civitate, peribunt simul? et non parces loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo?

25. Absit a te, ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio, fiatque justus sicut impius, non est hoc tuum: qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium hoc.

26. Dixitque Dominus ad eum: Si invenero Sodomis quinquaginta justos in medio civitatis, dimittam omni loco propter eos.

27. Respondensque Abraham, ait: Quia semel coepi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.

28. Quid si minus quinquaginta justis quinque fuerint? delebis, propter quadraginta quinque, universam urbem? Et ait: Non delebo, si invenero ibi quadraginta quinque.

29. Rursumque locutus est ad eum: Sin autem quadraginta ibi inventi fuerint, quid facies? Ait: Non percutiam propter quadraginta.

30. Ne quaeso, inquit, indigneris, Domine, si loquar: Quid si inventi fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si invenero ibi triginta.

31. Quia semel, ait, coepi, loquar ad Dominum meum: Quid si ibi inventi fuerint viginti? Ait: Non interficiam propter viginti.

32. Obsecro, inquit, ne irascaris, Domine, si loquar adhuc semel: Quid si inventi fuerint ibi decem? Et dixit: Non delebo propter decem.

33. Abiitque Dominus, postquam cessavit loqui ad Abraham: et ille reversus est in locum suum.

22. Y obrócili się z onąd i poszli do Sodomy: lecz Abraham jeszcze stał przed Panem.

23. Y przystąpiwszy się rzekł: Izali zatracisz sprawiedliwego z niebożnym?

24. Iesliż będzie pięćdziesiąt sprawiedliwych w mieście, zginąż społem? y nieprzepuścisz miejscu onemu dla pięćdziesiąt sprawiedliwych, iesliż będą w nim?

25. Niech to daleko będzie od ciebie, abyś tę rzecz uczynić miał, y zabił sprawiedliwego z niebożnym, ażeby był sprawiedliwy iako y niebożny, nie twoja to: który sądzisz wszystkę ziemię, żadną miarą nie uczynisz sądu tego.

26. Y rzekł Pan do niego: Jesli naydę w Sodomie pięćdziesiąt sprawiedliwych w samym mieście, odpuszczę wszystkiemu miejscu dla nich.

27. A odpowiadając Abraham r.ekł: Izem raz począł, będę mówił do Pana mego, aczem proch y popiół.

28. A iesliby mn'ey pięcią było sprawiedliwych, niż pięćdziesiąt: czy zatracisz dla czterdziestu y pięci wszystko miasto? Y rzekł: Nie zatracę, iesli tam naydę czterdziestu pięci.

29. Rzekł ieszcze do niego. A iesli się tam naydą czterdzięści, co uczynisz? Odpowiedział: nie zatracę dla czterdziestu.

30. Rzekł: Nie gnieway się, Panie, proszę, iesli przemówię. A iesli się tam naydą trzydzięści? Odpowiedział: Nie uczynię, iesli tam naydę trzydziestu.

31. Rzekł: Gdyżem raz począł, będę mówił do Pana mego: A iesli się tam naydą dwadzieścia: Odpowiedział: Nie zatracę dla dwudziestu.

32. Proszę, rzekł, nie gnieway się, Panie, iesli ieszcze raz przerzekę: A iesli się tam naydą dziesięć? Odpowiedział: Nie zatracę dla dziesięci.

33. Y poszedł Pan iako przestał mówić do Abrahama: a on się téż wrócił na miejsce swoje.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 18. w. 2. *Ukazali się mu trzej mężowie.* Obacz i tu w osobach tych trzech mężów, albo raczej Aniołów tajemnicę przenajświętszej Trójce. Bo naprzód powiada, (ver. 1.) ukazał się mu Pan. Zowie go też po żydowski *אֱלֹהִים* i *Adonai*, które są imiona Boże. A wnetże wykładając co to za Pan: ukazał się mu, prawi, trzej mężowie. A tak on Bóg, który wyżej mówił o sobie jako o wielu personach (Gen. 1. i 6.) tu pokazał, iż tych person w bóstwie, tylko trzy, i nigdy się w większej liczbie osób nie ukazał, tylko we trzech, iż niemasz więcej Boskich person tylko trzy. A jeżeli rzeczesz iż tych trzech Pismo ś. zowie Anioły, a tak nie były Persony Boskie? Tak masz wiedzieć, iż je Pismo zowie *Jehowach* i *Adonai*, albo Panem, jako się już powiedziało: Zowie je też Anioły (Gen. 19. i do Żydów, 13.) Naostatek zowie je mężami. A tak według pisma prawdziwie i Bogiem byli i Aniołami, mężami też byli dla postaci człowieczej, w której się ukazali. Spytasz: jako mogli być i Bogiem i Anioły? Także wiedz, iż żaden nigdy śmiertelny człowiek nie widział Boga w istności jego, ale tylko w stworzeniu jakim, jako w ogniu albo w obłoku. A najczęściej widziany i słyszany jest Bóg w osobie Anielskiej: bo i zakon dawał w osobie Anielskiej, jako Stephan ś. powiada (w Dzie. 7. ver. 30. i Paweł ś. do Galat. 3): „A wždy Anioł mówił (Exod. 20.) jam jest Pan Bóg twój“ i t. d. Mawiał Pan Bóg podczas przez jednego Anioła jako do onęj Agar, (wyżej 16) podczas we dwu Aniołach, jako do Lota, podczas we trzech jako tu do Abrahama, i nigdy się w większej liczbie Aniołów nie ukazał, tylko we trzech, iż niemasz więcej person Boskich, jeno trzy. Jakoż tedy był Bóg w tych Aniołach? Nie był jakoby tylko w postach, bochy tak nie byli Bogiem. Ani też jako bywał w Prorokach i Apostołach: Bo Proroków ani Apostołów nie zowią *Jehowach*, jako tych Aniołów tu zowie: A tak

wali wyroku, lecz po poprzedniem dokładnem poznaniu i rozważeniu całej sprawy. — *Iesliż krzyk.* Abym według miary zbrodni ich ukarał.

22. *I obrócili się z onąd i poszli.* Nie ten który rozmawiał z Abrahamem, ale inni dwaj Aniołowie.

24. *W mieście.* Mówi tu o jednej tylko Sodomie, bo ona była najwystępniejszą i głową innych miast, i w niej Lot mieszkał.

25. *Który sądzisz wszystkę ziemię.* Jakby mówił: Nie

podobna jest, abyś tak surowo karał niewinnego z bezbożnym Ty, który jesteś Sędzią najwyższym wszystkich, od którego nie ma już odwołania się do nikogo, i który jesteś najwierniejszą modłą sprawiedliwego sądu.

26. *W samém mieście.* W obrębie miasta.

32. *Dla dziesięciu.* Tu zatrzymał się Abraham, i podziwiając łaskawość Boga, nieśmiał już więcej zapytwać. Nie uczynił żadnej wzmianki o zachowaniu Lota, gdyż ufał Bogu, że będzie miał o nim pieczę.

inaczej był Bóg w onych Aniołach, osobnym daleko obyczajem, to jest, iż Bóg tak obecnie i przytomnie był złączony z nimi, że słyszane są nazwani Bogiem. Jakie złączenie on sam wie i umie, choć my tego wymówić nie możemy: gdyż i Anieli mówią przez ludźmi, i przez oślice (Num 22. ver. 30). Chociaż my tego nie rozumiemy. Wszakże Abraham mając ducha prorockiego, chociaż ich podobno zrazu był nie poznał, ale gdy usłyszał przepowiedzenie o porodzeniu Sary, o wywrócenie Sodomy, poznał iż Bóg był w onych trzech Aniołach, i przeto do niego jako do sędziego wszystkiego świata mówi (ver. 25). Dlatego i na pierwszym przywitaniu, tak się Pan Bóg Abrahamowi stawiał, że on trzech widząc, przedsię jako z jednym mówił, mówiąc: Panie, jeźli znalazł łaskę w oczu twoich, nie młaj sługi swego, i tak ustawicznie mówił, podczas jako do jednego, podczas jako do wielu. A tak słusznie Augustyn ś. (lib. 2. *de Trinit.* cap. 11), że ci trzej mężowie, którzy się Abrahamowi ukazali, znamionowali trzy osoby, a jedną istność i naturę Trójcy przenaajświętszej. Toż i inni Doktorowie greccy i łacińscy rozumieją. Zkąd urbsia ona pospolita mowa. Trzech widział, a jednemu się kłaniał.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O zniszczeniu Sodomy, i ocaleniu Lota.

1. Veneruntque duo Angeli Sodomam vespere, et sedente Lot in foribus civitatis. Qui cum vidisset, eos surrexit, et ivit obviam eis: adoravitque pronus in terram. (*Hebr. 13, 2*)

2. Et dixit: Obsecro, domini, declinate in domum pueri vestri, et manete ibi: lavate pedes vestros, et mane proficiscemini in viam vestram. Qui dixerunt: Minime, sed in platea manebimus.

3. Compulit illos oppido, ut divertèrent ad eum: ingressisque domum illius fecit convivium, et coxit azyma, et comederunt.

4. Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum a puero usque ad senem, omnis populus simul.

5. Vocaveruntque Lot, et dixerunt ei: Ubi sunt viri, qui introierunt ad te nocte? educ illos huc, ut cognoscamus eos.

6. Egressus ad eos Lot, post tergum occultans ostium, ait:

7. Nolite, quaeso, fratres mei, nolite malum hoc facere.

8. Habeo duas filias, quae necdum cognoverunt virum: educam eas ad vos, et abutimini eis sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia ingressi sunt sub umbra culminis mei.

9. At illi dixerunt: Recede illuc. Et rursus: Ingressus es, inquiunt, ut advena: numquid ut iudices? te ergo ipsum magis, quam hos affligemus. Vimque faciebant Lot vehementissime: jamque prope erat, ut effringerent fores. (*2 Pet. 2, 7.*)

1. Y przyszli dwa Aniołowie do Sodomy w wieczór, y gdy Lot siedział w bramie mieyskięj. Który uyrzawszy ie, wstał, y szedł przeciwko nim: y pokłonił się twarzą do ziemi.

2. Y rzekł: Proszę, Panowie, wstąpieć do domu pacholecia waszego, a zostańcie w nim. Umyćcie nogi swoje, a rano poydźcie w drogę waszą. A oni odpowiedzieli. By najmnięj, ale na ulicy zostaniemy.

3. Przymusił ich barzo aby stanęli u niego: a gdy weszli do domu iego, sprawił ucztę y napiękl chleba przasnego y iedli.

4. Ale pierwěj niż poszli spać, ludzie z miasta obstąpili dom, od chłopięcia aż do starego, wszytek lud pospołu.

5. Y zawołali Lota y rzekli mu: Gdzie są mężowie którzy weszli do ciebie w nocy? wywiedź ie tu, abychmy ie poznali.

6. Wyszedszy do nich Lot, zamknąwszy drzwi za sobą rzekł:

7. Nie czyńcie, proszę, bracia moi, nie czyńcie těj złości.

8. Mam dwie córce, które ieszcze nie poznały męża: wywiodę ie do was, a czyńcie z nimi iako się wam podoba, byleście iedno mężóm tym nie złego nie czynili, bo weszli pod cieniem dachu mego.

9. A oni rzekli: Pójdźże tam. Y zasię rzekli: Przyszedłeś tu iako przychodźcień, czyli abyś sądził? ciebie tedy samego barźiěj niżli ie dręczyć będziemy. Y czynili gwałt Lotowi barzo ciężko: y iuż bliżu było że drzwi wyłomili.

R. 19.—1. *Dwaj Aniołowie.* Ci którzy byli oddalili się od Abrahama. — *Lot siedział.* Ażeby czekał na sposobność okazania komus gościnności, której był się nauczył od Abrahama. — *W bramie mieyskięj.* Iżby pierwszy mógł spotykać pielgrzymów i bronić ich w razie potrzeby od krzywd i napaści Sodomczyków.

2. *Pacholecia waszego.* Sługi waszego. — *Umyćcie.* Dozwolcie umyć wam nogi. (r. 18, 4). — *Bynajmniěj.* Z uszanowania, żeby go nie niepokoić, odmawiają na pierwsze wezwanie, nie mając zamiaru sprzeciwiania się usilniejszěj prośbie.

3. *Przymusił.* Bardzo nalegał na nich swemi prośbami, i tém zmusił niejako. — *Chleba przasnego.* T. j. podpłomyków nie zakwaszonych, r. 18, 6.

4. *Wszytek lud pospołu.* Tak dalece, iż i z ostatnich krańców miasta zbiegli się, aby mogli być w jakiś sposób

uczestnikami zbrodni.—*Od chłopięcia.* Nawet małe ieszcze chłopcy już rozumieli nieprawość.

5. *Abysmy je poznali.* Abyśmy użyli ich do zaspokojenia naszych żądź cielesnych.

7. *Těj złości.* Przez którą i prawo gościnności, i ustawa przyrodzenia będą zgwałcone.

8. *A czyńcie z nimi.* Albo Lot przestraszony niedość wyraźnie pojmował to, że mu się niegodziło wystawić na nierząd swe córki, których się nie domagali Sodomczycy; albo postąpił tu w ten sposób, jak kiedy ktoś rozniewanemu przyjacielowi na innego, podaje sztylet, mówiąc: Mnie raczěj zabij, nie zaś tego, ku któremu pałasz zemsta, będąc pewnym że gniewny przyjaciel nie posunie się aż do zabójstwa.

9. *Pójdźże tam.* Odstap ode drzwi, abyś nam nie przeszkadzał. — *Przyszedłeś.* Jak gdyby rzekli: Będąc u nas

10. Et ecce miserunt manum viri, et introduxerunt ad se Lot, clausuruntque ostium.

11. Et eos, qui foris erant, percusserunt caecitate a minimo usque ad maximum, ita ut ostium invenire non possent. (*Sap. 19, 16*).

12. Dixerunt autem ad Lot: Habes hic quempiam tuorum? generum, aut filios, aut filias, omnes, qui tui sunt, educ de urbe hac:

13. delebimus enim locum istum, eo quod increverit clamor eorum coram Domino, qui misit nos ut perdamus illos.

14. Egressus itaque Lot, locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus, et dixit: Surgite, egredimini de loco isto: quia delebit Dominus civitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui.

15. Cumque esset mane, coegebant eum Angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, et duas filias quas habes: ne et tu pariter pereas in scelere civitatis.

16. Dissimulante illo, apprehenderunt manum ejus, et manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eo quod parceret Dominus illi.

17. Eduxeruntque eum, et posuerunt extra civitatem: ibique locuti sunt ad eum, dicentes: Salva animam tuam: noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione: sed in monte salvum te fac, ne et tu simul pereas. (*Sap. 10, 6*).

18. Dixitque Lot ad eos: Quaeso, Domine mi,

19. quia invenit servus tuus gratiam coram te, et magificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, ut salvares animam meam, nec possum in monte salvari, ne forte apprehendat me malum, et moriar:

20. est civitas haec juxta, ad quam possum fugere, parva, et salvabor in ea: numquid non modica est, et vivet anima mea?

21. Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subvertam urbem pro qua locutus es.

22. Festina, et salvare ibi: quia non potero fa-

10. A oto wyciągnęli rękę mężowie y wwieśli Lota w dóm do siebie, y zamknęli drzwi:

11. A one którzy przed domem byli, pozarazali ślepotą od najmniejszego aż do największego, tak iż drzwi naleść nie mogli.

12. Y rzekli do Lota: Masz tu kogo z swoich? zięcia abo syny, abo córki, wszystkie którzy są twoi wyprowadź z miasta tego:

13. zgładziemy bowiem to miejsce, przeto iż przemógł krzyk ich przed Panem, który nas posłał abyśmy ie wytracili.

14. Wyszedszy tedy Lot, mówił do zięciów swoich, którzy mieli poiąć córki jego, y rzekł: Wstańcie, wynidźcie z miejsca tego: bo zatrafił Pan miasto to. Y zdał się im iakoby żartem mówił.

15. A gdy było rano przymuszali go Aniołowie mówiąc: Wstań, weźmi żonę twoją y dwie córce które masz, abys y ty pospółu nie zginął we złości miasta.

16. A gdy się on ociągał, uigłi rękę jego y rękę żony jego y dwu córek jego, przeto iż mu Pan folgował.

17. Y wywiedli go, y postawili przed miastem: y tam mówili do niego, mówiąc: Zachoway duszę twoją: nie ogląday się na zad, ani postaway we wszystkiey w okół krainie: ale na górze zachoway się, byś y ty pospółu nie zginął.

18. Y rzekł Lot do nich: Proszę, Panie mój,

19. ponieważ znalazł sługa twój łaskę przed tobą, a uwielbiłeś miłosierdzie twoje, któreś uczynił zemną, abys zachował duszę moją, y na górze nie mogę być zachowany, by mię snadź nie zachwyliło złe y nie umarł.

20. Jest miasto tu blisko do którego mogę uciec, małe, a będę w nim zachowan: azaż nie małe jest? a będzie żywa dusza moja.

21. Y rzekł do niego: Oto y w tym przyjąłem prośbę twoją, abych nie wywrócił miasta o któreś mówił.

22. Spiesz się, a zachoway się tam: bo nie-

tylko przychodniem, chcesz sprawować nad nami urząd sędziego i dozorey obyczajów? Bardziej niżli je dręczyć będziemy. Ciebie samego użyjemy do rozpusty.—*I czynili gwałt.* Wypychając drzwi, i chcąc porwać młodzieńców.

10. *I oto.* Nagle i niespodzianie, goście bezpieczni o siebie odmykają drzwi i wprowadzają Lota.

11. *Porazili ślepotą.* Nie stali się zupełnie ślepy, lecz nagle ciemność okryła ich tak, iż nie mogli natrafić na drzwi domu Lota.

12. *I rzekli.* Dwaj owi mężowie. — *Kogo z swoich?* Wszystkich złączonych z tobą pokrewieństwem lub przyjaźnią, gotowi jesteśmy ocalić od zaguby, przez wzgląd na ciebie.

14. *Iakoby żartem mówił.* Nie zaś na prawdę, na seryo.

15. *Żonę twoją i dwie córki.* Te tylko uwierzyły Lotowi.

16. *A gdy się on ociągał.* Odwlekał chwilę wyjścia, a może nawet modlił się do Boga, iżby odpuścił karę.

17. *Zachoway duszę twoją.* Ocalaj życie twoje. — *Nie ogląday się na zad.* T. j. nie oglądajcie się; albowiem zalecenie to dane było razem i jego żonie i córkom. Ten zakaz oglądania się wstecz dany był Lotowi, dla doświadczenia jego posłuszeństwa, i okazania większego obrzydzenia ku tym, którzy na ogień skazani byli;

Bib. St. Test. T. I.

albo dla tego, iżby bez zatrzymywania się uciekał i nie okazywał żadnego żalu z powodu rozłączenia się z bezbożnymi.—*Ale na górze.* Która wystaje ponad miastem Segor.

18. *Panie.* Dwóch było Aniołów, lecz jeden z nich prowadził Lota i jego żonę: tego wzywa tu, mówiąc: *Panie;* drugi zapewne szedł pomiędzy dwiema córkami Lota i je prowadził.

19. *Uwielbiłeś miłosierdzie twoje.* Jest-to hebraizm, zamiast: największego użyłeś względem mnie miłosierdzia.—*No górze nie mogę być zachowany.* To pozorna tylko wymówka, nie zaś rzeczywista potrzeba; albowiem później mógł wnieść na górę, pomimo zmęczenia, na które się zsyłał.

20. *Azaż nie małe jest?* Błagam cię o ocalenie małego miasteczka, aby mi ono posłużyło za schronienie. Nie liczni są jego mieszkańcy; mniej przeto w niem jest zbrodni.

21. *Przyjąłem prośbę twoją.* Hebr. *Przyjąłem oblicze twoje.* LXX. *Uczciłem oblicze twoje.*—Podobnież do Żyd. 5, 7; *Był wysłuchany dla swęj uczciwości.*—*Abym nie wywrócił.* Bóg postanowił dla modlitwy Lota przepuścić miastu, przeto dał mu natchnienie aby się zań modlił.

22. *Bo nie będę mógł nie uczynić.* Gdyż taki jest wy-

cere quidquam donec ingrediaris illuc. Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor. (*Sap. 10, 6*).

23. Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est Segor.

24. Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphure et ignem a Domino de coelo: (*Deut. 29, 23. Isa. 13, 19. Jerem. 50, 40. Ezech. 16, 49. Ose. 11, 8. Amos. 4, 11. Luc. 17, 28. Judae 7*).

25. et subvertit civitates has, et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terrae virentia.

26. Respiciensque uxor ejus post se, versa est in statuam salis. (*Luc. 17, 32*).

27. Abraham autem consurgens mane, ubi steterat prius cum Domino, (*Super. 18, 1*).

28. intuitus est Sodomam et Gomorrham, et universam terram regionis illius: viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum.

29. Cum enim subverteret Deus civitates regionis illius, recordatus Abrahama, liberavit Lot de subversione urbium in quibus habitaverat.

30. Ascenditque Lot de Segor, et mansit in monte, duas quoque filiae ejus cum eo (timuerat enim manere in Segor); et mansit in spelunca ipse, et duae filiae ejus cum eo.

31. Dixitque maior ad minorem: Pater noster senex est, et nullus virorum remansit in terra qui possit ingredi ad nos juxta morem universae terrae.

32. Veni, inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, ut servare possimus ex patre nostro semen.

33. Dederunt itaque patri suo bibere vinum nocte illa. Et ingressa est major, dormivitque cum patre; at ille non sensit; nec quando accubavit filia, nec quando surrexit.

34. Altera quoque die dixit major ad minorem: Ecce dormivi heri cum patre meo; demus ei bibere vinum etiam hanc nocte, et dormies cum eo, ut salvemus semen de patre nostro.

35. Dederunt etiam et illa nocte patri suo bibere vinum, ingressaque minor filia, dormivit cum eo: et ne tunc quidem sensit quando concubuerit, vel quando illa surrexerit.

będę mógł nic uczynić aż tam wnidziesz: Dla tegoż przewane jest imię miastu onemu Segor.

23. Słońce weszło na ziemię: a Lot wszedł do Segora.

24. Tedy Pan dździł na Sodomę y Gomorrę siarką y ogniem od Pana z nieba.

25. Y wyrócił miasta te, y wszystkie w kół krainę, wszystkie obywatele miast y wszystko co się zieleni na ziemi.

26. A obejrzawszy się żona jego nazad, obrócona jest w słup soli.

27. Abraham lepak wstawszy rano, gdzie pierwszy stał z Panem,

28. poyrzał na Sodomę y Gomorrę, y na wszystkie ziemie oney krainy, y uyrzał w zgórę lecący pierz z ziemie, iako dym z pieca.

29. Gdy bowiem wywracał Bóg miasta oney krainy, wspomniawszy na Abrahama, wybawił Lot z wywrócenia miast w których mieszkał.

30. Y wyszedł Lot z Segora, y mieszkał na górze, y dwie córce jego z nim (bał się bowiem mieszkać w Segorze) y mieszkał w iaskini sam, y dwie córce jego z nim.

31. Y rzekła starsza do młodszej: Ociec nasz stary jest, a żaden z mężczyzn nie został na ziemi, któryby mógł wnieść do nas według obyczaju wszystkich ziemie.

32. Pójdź, upóymy go winem, y spijmy z nim, abyśmy mogli zachować nasienie z oycy naszego.

33. Dały tedy oycu swemu pić wina oney nocy: y weszła starsza, y spała z oycem: a on nie czuł: ani kiedy się układała córka, ani kiedy wstała.

34. Drugiego téż dnia rzekła starsza do młodszej: otom wczora spała z oycem moim: daymyz mu pić wina y téy nocy, y będziesz spała z nim, abyśmy zachowały nasienie z oycy naszego.

35. Y dały także oney nocy oycu swemu pić wina: y wszedzszy młodsza córka spała z nim: lecz ani tedy poczuł kiedy z nim spała, abo kiedy wstała.

rok Boga, iżbym najprzód ciebie wyprowadził z niebezpieczeństwa, a potem spuścił ogień na te okolice.—*Aż tam wnidziesz.* W obręb miasta.—*Segor.* T. j. *Małe*, które przedtem zwało się Bala, r. 14, 2.

24. *Pan dździł... od Pana.* Deszcz ten z ognia i siarki nie powstał z przyczyn przyrodzonych, ale cudownie, *od Pana.* Takżé tajem Trójcy. P. W. *Z nieba.* Z powietrza.

25. *Wszystką naokoło krainę.* Nie tylko Sodomę y Gomorę, ale i miasta Adame y Seboim.—*Wszystkie obywatele.* Wszyscy byli występni, mężczyźni i niewiasty. Dzieciom, które dla nierozwiniętego wieku grzeszyć jeszcze nie mogły, zaradził Bóg przez tę śmierć przedwczesną, iżby po dojściu do używania rozumu, nie zostały podobni rodzicom. Albowiem dorośli nie tylko byli ukarani ogniem doczesnym, ale nadto, zasłużyli i na karę piekła.—*Stali się przykładem ognia wiekuistego karania cierpiąc.* Judae, w. 7.—*Wszystko co się zieleni na ziemi.* Cała dolina, pełna roślinności, spłonęła.

26. *A obejrzawszy się.* Z niedowierzania słowom Anioła,

(*Sap. 10, 7*), z ciekawości i tęsknoty do zostawionych rzeczy.—*Słup soli.* Był kształtu niewiasty; sól musiała być metaliczna, zdolna opierać się sile deszczu. Patrz. Wujka.

29. *Wspomniawszy na Abrahama.* Pomny na prośbę jego: Izali zatracisz sprawiedliwego z niezbożnym? r. 18, 23, 25.

30. *Bał się mieszkać w Segorze.* Miasto Segor, dla prośby Lota, nie było zniszczone (w. 21). Lot jednak obawiał się tam zostawać, dla bliskości wybuchających płomieni palących się sąsiednich miast.

31. *Rzekła starsza.* Obie siostry mniemały, że przez ten pożar wszyscy ludzie zniknęli z ziemi, jak niegdyś przez potop; pragnienie przeto zaludnienia nanowo światu pobudziło je do zbrodni.

32. *Upóymy go winem.* Lot i córki jego nie mogą być wymówione od grzechu. Patrz Wujka.

33. *A on nie czuł.* Będąc zupełnie pijanym, mniemał że żona przy nim się znajduje, nie pamiętał, że już ona nie żyje.

36. Conceperunt ergo duae filiae Lot de patre suo.

37. Peperitque major filium, et vocavit nomen ejus Moab: ipse est pater Moabitarum usque in praesentem diem.

38. Minor quoque peperit filium, et vocavit nomen ejus Ammon, id est filius populi mei: ipse est pater Ammonitarum usque hodie.

36. Poczęły tedy dwie córce Lotowe z ojca swego.

37. Y porodziła starsza syna, y nazwała imię jego Moab, ten jest oycem Moabitów, aż do dzisiejszego dnia.

38. Młodsza też porodziła syna, y nazwała imię jego Ammon (to jest syn ludu mego), ten jest oćciec Ammonitów aż podziś dzień.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 19. w. 24. *Tedy Pan dździł na Sodomę siarką i ogniem od Pana z nieba.* To jest Bóg Syn od Boga Ojca, od którego jako ma istność, tak i moc czynienia każdej rzeczy. Bo jako sam powiedział (u Jana 5. w. 5): nie może syn sam z siebie nic czynić, jedno co ujrzy ojca czyniącego: bo cokolwiek on czyni, to też syn także czyni. Tak to miejsce o Trójcy ś. starzy Doktorowie, *Justinus Martyr, Tertullianus, Cyprianus, Irenaeus, Epiphanius, Eusebius, Hilarius, Cyrillus, i concilium Syrmieńskie* wykładają, z kąd się pokazuje, że to nie jest prosty Hebraismus, to jest, obyczaj mowy Hebrajskiej. Ale iż ma w sobie tajemnice, i jest to miejsce onemu podobne: Rzekł Pan Panu memu, usiądź na prawicy mojej (Psalm 109, 1). I tu obacz, iż w mowie żydowskiej są słowa takie, które się zdadzą dla ozdoby języka być wynalezione, gdyż i tajemnicy wielkie zamykają: których chociaż człowiek pospolity nie rozumiał, wszakże to Prorocy święci od Boga oświeceni dobrze rozumieli, jakoś miał (Gen. 1. v. 26. i 18. v. 2. i Psalm. 2. v. 7.) i indzie.

26. *Obróć ona jest w słup soli.* Dobrze upomina Pan Chrystus (u Luk. 17): „Pamiętajcie, prawi, na żonę Lotową”. Jakoby ukazując, iż się to stało na wieczny przykład tym wszystkim, którzy drogami Bożemi chodzić poczęli, aby nazad nie patrząc, szli do końca chcieli być zbawieni. Przetoż się ta żona obróciła nie w co innego jedno w sól, iż pamiętając na to, wielkiej się ztąd mądrości uczyć możemy. (August. Civit. Dei lib. 16. cap. 30).

25. *I wspanięł miasta te, i wszystkie w kół krańca.* Ten był od stworzenia świata trzeci przykład, sprawiedliwości, i pomsty Bożej nad grzechami ludzkimi, Pierwsze było wypędzenie z raju, drugi potop, a to trzeci ogień, którym ona kraina Sodomka zgorzała, dla grzechu obrzydliwego Sodomskiego.

32. *Podź upojmy go winem, i spijmy z nim.* Augustyn ś. (lib. 22. contra Faust. c. 42) pisze: zgrzeszył Lot pijaństwem, zgrzeszyły i córki jego, ciężko, brzydka nieczystością, iż przestąpiły prawo Bożkie przyrodzone, które tego broni. Ani ich to wymówić może, chociaż dobrym umysłem dla potomstwa tylko uczyniły, ponieważ sam uczynek grzechem jest od Boga zakazany. A przeto pismo ten grzech przekłada, nie dla naśladowania, ale dla przestrogi i wirowania. Ponieważ zawsze niebezpieczne jest osobne z niewiastami, chocia i krewkami, przebywanie.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O zabranii i powrocie Sary, żony Abrahama, przez Abimelecha.

1. Profectus inde Abraham in terram australem, habitavit inter Cades et Sur: et peregrinatus est in Geraris.

2. Dixitque de Sara uxora sua: Soror mea est. Misit ergo Abimelech rex Gerarae, et tulit eam.

3. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, et ait illi: Ea morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim virum.

4. Abimelech vero non tetigerat eam, et ait: Domine, num gentem ignorantem et justam interficies?

5. Nonne ipse dixit mihi: Soror mea est: et ipsa ait: Frater meus est? in simplicitate cordis mei, et munditia manuum mearum, feci hoc.

6. Dixitque ad eum Deus: Et ego scio quod simplici corde feceris: et ideo custodivi te ne peccares in me, et non dimisi, ut tangeres eam.

7. Nunc ergo redde viro suo uxorem, quia propheta est: et orabit pro te, et vives: si autem no-

1. Puściwszy się ztamtąd Abraham do ziemi południowey, mieszkał między Kades y Sur, y był gościem w Geraris.

2. Y powiadał o Sarze żenie swoięy: siostrą moją jest. Posłał tedy Abimelech król Gerary y wziął ją.

3. Ale przyszedł Bóg do Abimelecha przez sen w nocy, y rzekł mu: Oto umrzesz dla niewiasty którąś wziął: ma bowiem męża.

4. A Abimelech nie dotknął się jej był y rzekł: Panie, iżażli lud niewiedzący y niewinny zabijesz?

5. Zaż mi sam nie mówił: siostra moja jest, y sama mówiła: brat mój jest? W prostości serca mego y czystości rąk moich uczyniłem to.

6. Y rzekł do niego Bóg: Y ja wiem żeś prostym sercem uczynił: y dla tego cię strzegł, abyś nie zgrzeszył przeciwko mnie, y nie dopuściłem abyś się jej tykał.

7. Teraz tedy wróć żonę mężowi iey, bo Prorokiem jest: y będzie się modlił za cię, y żyw bę-

37. *Nazwała Moab, czyli Meab, co znaczy: z ojca, zrodzony, Ammon, syn ludu mego.* T. j. zrodzony nie z Sodomczyków, ale ma ojca z narodu mego.

R. 20.—1. *Puściwszy się ztamtąd.* Abraham zmienił miejsce pomieszkania dla tego, iż przewidywał, że szkodliwe wzywiey morza Martwego mogą uczynić sąsiednią krainę nieurodzajną i niezdrówą.—*Do ziemi południowey.* Odnośnie do doliny Mambre.—*W Geraris* Gerara, główne miasto Palestyny i rezydencya króla, była w pokoleniu Symeona.

2. *Wziął ją.* Aby ją miał za żonę.

6. *I ja wiem.* Żeś wolny od cudzołóstwa, ale nie od krzywdy cudzej; albowiem zabrałeś ją pomimo jej woli. *Abys nie zgrzeszył.* Grzechem cudzołóstwa.—*Niedopuszcilem.* Przeskodziłem ci to uczynić, zyskując na cię chorobę; gdyż niżej, w 17 powiada się, iż *uzdrowił Bóg Abimelecha.*

7. *Bo Prorokiem jest.* Bo zwykłem poufać z nim obcować i wiele tajemnic rzeczy przyszłych mu objawiać, P. Wujka.

lueris reddere, scito quod morte morieris tu, et omnia quae tua sunt.

8. Statimque de nocte consurgens Abimelech, vocavit omnes servos suos: et locutus est universa verba haec in auribus eorum, timueruntque omnes viri valde.

9. Vocavit autem Abimelech etiam Abraham et dixit ei: Quid fecisti nobis? quid peccavimus in te, quia induxisti super me et super regnum meum peccatum grande? quae non debuisti facere, fecisti nobis.

10. Rursumque expostulans, ait: Quid vidisti, ut hoc faceres?

12. Respondit Abraham: Cogitavi mecum, dicens: Forsitan non est timor Dei in loco isto: et interficient me propter uxorem meam:

12. alias autem et vere soror mea est, filia patris mei, et non filia matris meae, et duxi eam in uxorem. (*Supr. 12, 13*).

13. Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facies mecum: In omni loco, ad quem ingrediemur, dices quod frater tuus sim. (*Infr. 21, 23*).

14. Tulit igitur Abimelech oves et boves, et servos et ancillas, et dedit Abrahae: reddiditque illi Saram uxorem suam,

15. et ait: Terra coram vobis est, ubicumque tibi placuerit habita.

16. Sarae autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, et quocumque perrexeris: mementoque te deprehensam.

17. Orante autem Abraham, sanavit Deus Abimelech et uxorem, ancillasque ejus, et pepererunt:

18. concluderat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abrahae.

dziesz: ale gdy nie będziesz chciał wrócić, wiedź iż śmiercią umrzesz ty y wszystko co twego iest.

8. Y wnetże wstawszy w nocy Abimelech, zezwał wszystkie sługi swoje: y powiedział te wszystkie rzeczy w uszy ich, y polegkali się wszyscy mężowie barzo.

9. Y wezwał téż Abimelech Abrahama, y rzekł mu: Coś nam uczynił? cośmy zgrzeszyli przeciw tobie, iżeś przywiódł na mię y na królestwo moje grzech wielki? Czegoś czynić nie miał, uczyniłeś nam.

10. Y powtóre uskarżając się rzekł: Cożes upatrował żebyś to uczynił?

11. Odpowiedział Abraham: Myśliłem sobie mówiąc: Podobno niemasz boiaźni Bożej na tym miejscu, y zabiją mię dla żony moiéy:

12. a téż y prawdziwie siostrą moią iest: córka oycy mego, acz nie córka matki moiéy, y pojąłem ją za żonę.

13. Ale gdy mię Bóg wywiódł z domu oycy mego, rzekłem do niéy: To miłosierdzie uczynisz zemną: Na każdym miejscu do którego przyjdziemy powiesz żem bratem twoim.

14. Nabrał tedy Abimelech owiec y wołów y sług y służebnic, y dał Abrahamowi: y wrócił mu Sarę żonę iego.

15. Y rzekł: Ziemia przed wami iest, gdzieś się kolwiek podoba, mieszkay.

16. A Sarze powiedział: Oto tysiąc srebreników dałem bratu twemu, to będziesz miała na zasłonę oczu przed wszystkimi którzy są z tobą, y gdziekolwiek pójdziesz: a pamiętaj że cię doszło.

17. Za modlitwą iednak Abrahamową uzdrowił Bóg Abimelecha y żonę y służebnice iego, y porodżyły:

18. zawarł był bowiem Pan każdy żywot domu Abimelechowego, dla Sary żony Abrahamowej.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 20. w. 7. *Iż Prorokiem jest.* Najpierwszy Abraham w Piśmie ś. jest mianowany Prorokiem, które imię, rozmaite w Piśmie ś. rzeczy znaczy: Naprzód to imię prorok, znaczy tego, który tajemnicy Bożej rzeczy przyszłe wie, jako to był Abraham. 2-re. Prorokować, znaczy téż śpiewać i chwalić Boga osobną muzyką, jako jest 1. Paralip. 25, i o Saulu 1. Król. 10. 3-cie Zowią téż prorokami, Poety swoje poganie, jako Paweł ś. pisze do Titusa, 1. 4-te. Podczas prorokowaniem zowią, gdy kto odejdzie od rozumu, jako o Saulu mówi (1. Król. 18). 5-te Także i cuda prorocstwem zowie (Eccl. 48), napisano, iż ciało Elizeuszowe prorokowało, gdy umarłego wskrzesiło. 6-te Naostatek i to prorocstwem Pismo ś. zowie, wykładanie, przepowiadanie rzeczy Boskich i trudnych, o czem Paweł ś. (w 1. do Kor. 14.) takim Prorokiem był i Aaron, Exod. 7.

12. *Prawdziwie jest siostra moja.* Nie rzekł tego Abraham, aby utwierdził, iż Sara żona jego, miała być rodzoną siostrą jemu: ale aby ukazał, że prawdę powiedział, zowiąc ją siostrą swoją, gdyż i na on czas zwyczaj ten był, zwać siostrami i bracią, nie tylko rodzone ale téż i stryjeczne i wujeczne krewne. A gdy przydaje mówiąc, córka oycy mego, ale nie matki mojej: tak się rozumieć ma, iż wszyscy którzy byli z familji Thare, zwali go ojcem, a sami między sobą zwali się bracią i siostrami. A tak była Sara Abrahamowi siostrą tylko stryjeczną. (*Chrysost. Hom. 45. In Genesisim*).

9. *Grzech wielki?* Ciężką karę i pomstę grzechu. — Czegoś czynić nie miał. Nie należało i nie wypadało tak postąpić.

10. *Cożes upatrywał?* Jakież postrzegłeś w nas ślady niesprawiedliwości lub rozpusty?

12. *Siostrą moją.* Krewną moją. P. W.

16. *Srebrników.* T. j. *Syklów:* albowiem ilekroć w P. S. wspomina się srebrnik, zawsze należy rozumieć przez sykl, który był wartości, około 3 zł. i gr. 10 naszych. P. W. — *Bratu twemu.* Jest-to ironia: temu, którego nazywasz bratem twoim. — *Na zasłonę.* Abyś mogła za pieniądze te sprawić sobie zasłonę, któraby po-

kazywała, iż jesteś zamężną, iżby ktoś inny, tak samo jak ja, nie był w błąd wprowadzony: takoz zasłoną przykryjesz oczy twoje, dla wstydu iż zostałas wykrytą. Nakoniec, niech ona służy ci na świadectwo, iż cię nienaruszoną oddaje mężowi twemu, gdyż odmnie z oznakami czci jesteś odesłaną. — *Pamiętaj że cię doszło.* Że cię odkryto, i nie możesz już udawać, żeś siostrą, nie zaś żoną Abrahama. LXX: i we wszystkich bądź prawdomówna.

18. *Zawarł był Pan.* Uczynił nieplodnemi, albo nie mogącemi porodzić płodu już poczętego, i mężowie stali się niesposobnymi do małżeńskiego pojęcia.

12. *Oto tysiąc srebrników.* Srebrnik u Żydów jednej ceny i wagi był jako i stater i syclus, to jest, ważył cztery drachmy Ateńskie albo Greckie. A drachma ważyła półpięta grosza, jako i Denarius. Didrachma lepak dziewięć groszy jako u nas ortalera. Stater zaś i syclus i srebrnik, dwie Didrachmie, to jest, ośmnaście groszy, iako u nas pół talara. A tak ten dar tysiąc srebrników, który dał Abimelech Sarze, był jakoby pięćset talarów. (Josephus lib. 3. Antiq. cap. 9). Wszakże też drudzy rozumieją, iż te srebrniki, których Żydowie a zwłaszcza pośledniejszych czasów używali, ważyły tylko dwie drachmy greckie, i takie miały być srebrniki, za które przedany jest Pan Chrystus. (Budaens lib. 5. de Asse).

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O narodzeniu Izaaka, wygnaniu Agary z Izmaelem, i przymierzu Abrahama z Abimelechem.

1. Visitavit autem Dominus Saram sicut promiserat: et implevit quae locutus est. (Supr. 17, 19; 18, 10).

2. Concepitque, et peperit filium in senectute sua, tempore quo praedixerat ei Deus. (Gal. 4, 23. Heb. 11, 11).

3. Vocavitque Abraham nomen filii sui, quem genuit ei Sara, Isaac:

4. et circumcidit eum octavo die, sicut praeceperat ei Deus, (Supr. 17, 10).

5. cum centum esset annorum: hac quippe aetate patris, natus est Isaac.

6. Dixitque Sara: Risum fecit mihi Deus: quicumque audierit, corridebit mihi.

7. Rursumque ait: Quis audieturum crederet Abraham, quod, Sara lactaret filium, quem peperit ei iam seni?

8. Crevit igitur puer, et ablactatus est: fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis ejus.

9. Cumque vidisset Sara filium Agar Aegyptiae ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham:

10. Ejice ancillam hanc, et filium ejus: non enim erit heres filius ancillae cum filio meo Isaac. (Gal. 4, 30).

11. Dure accepit hoc Abraham pro filio suo.

12. Cui dixit Deus: Non tibi videatur asperum super puero, et super ancilla tua: omnia quae dixerit tibi Sara, audi vocem ejus: quia in Isaac vocabitur tibi semen. (Rom. 9, 6. Heb. 11, 18).

13. Sed et filium ancillae faciam in gentem magnam, quia semen tuum est.

14. Surrexit itaque Abraham mane, et tollens panem et utrem aquae, imposuit scapulae ejus,

R. 21.—1 *A Pan nawiedził.* Hojnemi dary swęj ła-ski, dając jej poczęcie i porodzenie obiecanego syna; albo (według ś. Chr. Homil. 4, 45), nawiedził ją przez Anioła w postaci ludzkiej, jak to zapow. r. 18, 10.

2. *W starości swojej.* W Hebr: *porodziła syna Abrahamowi w jego starości.*

6. *Śmiech mi uczynił Bóg.* Pan napelnił mię radością, a ktokolwiek o tém się dowie, będzie mi się uśmiechał i wieszował.

8. *I odchowane jest.* Izaak odchowany był w piątym roku życia, jak sądzi ś. Hier. Ponieważ w onych wiekach życie człowieka było dłuższe, przeto i lata dzieciństwa dłużej się przeciągały. Później zaczęto odłacząć w trzecim roku, jak wid 11. Machab. 7, 27—*Wielką ucztę.* Było we zwyczaju u Hebrajczyków, iż od poczęcia płodu aż do jego odchowania wstrzymywali się od żon. (Klem. Stron. 3) Gdy więc odchowano dziecko, wówczas jakby przy odnowieniu małżeństwa wydawano ucztę. 1. Król. 1, 24. Albo dla tego sprawowano ucztę raczej w czasie odchowania, niż narodzenia, że wtedy

1. A Pan nawiedził Sarę, iako był obiecał, y wypełnił co powiedział.

2. Y poczęła y urodziła syna w starości swojej, czasu, który iey był Bóg przepowiedział.

3. Y nazwał Abraham imię syna swego, którego mu zrodziła Sara, Isaak:

4. Y obrzezał go dnia ósmego, iako mu Bóg przykazał.

5. Gdy mu było sto lat: w tym wieku oycowskim narodził się Isaak.

6. Y rzekła Sara: śmiech mi uczynił Bóg: ktokolwiek usłyszcy, pomoże mi śmiechu.

7. Y zaś rzekła: Ktoby wierzył że Abraham usłyszeć miał, iż Sara piersiami karmi syna, którego mu już staremu urodziła?

8. Rosło tedy dziecig, y odchowane iest, y uczynił Abraham wielką ucztę w dzień odchowania iego.

9. A gdy uyrzrzała Sara syna Agary Egipski, grającego z Isaakiem synem swoim, rzekła do Abrahama:

10. Wyrzuć tę niewolnicę y syna iey: nie będzie bowiem dziedzicem syn niewolnicy z synem moim Isaakiem.

11. Przykro to przyjął Abraham dla syna swego.

12. Któremu rzekł Bóg: Niechci się nie zda óstro o dziecigciu y o niewolnicy twoiej: we wszystkim cokolwiek rzecze Sara, słuchay głosu iey: Bo w Isaaku będzie nazwane nasienie.

13. Aleć y syna niewolnice rozmnóżę w naród wielki, ponieważ nasieniem twoim iest.

14. Wstał tedy Abraham rano, y wzięwszy chleb, y bukłak wody, włożył na plecy iey, y oddał iey

większa już była pewność, iż dziecko będzie się hodować.

9. *Grającego z Isaakiem.* Najgrawającego się z Izaaka. P. Wujka,

10. *Wyrzuć tę niewolnicę.* Rozgniewała się Sara nawet i na matkę za to, że nie karcila swawoli syna. Domagała się zaś, aby Izmael był wydany z domu, z natchnienia Bożego, jak to wid. z w. 12.

12. *Cokolwiek rzecze Sara.* We wszystkim, co się tyczy tego oddalenia Agary.—*Bo w Isaaku będzie nazwane nasienie.* Potomkowie twoi, którzy wynijdą z ciebie przez Izaaka, nie zaś którzy przez Izmaela, będą się nazywać synami Abrahama; i z nich, nie z Izmaela, powstanie błogosławione nasienie, J. Chrystus.

13. *W naród wielki.* Chald. *w naród tupieźny.* Jedno i drugie się sprawdziło.—*Ponieważ nasieniem twoim jest.* Przez wzgląd na ciebie.

14. *Oddał jej dziecig.* Izmael już miał rok 17.—*Blądziła.* Jako nieświadoma drogi.—*W puszczy Bersabee.* Która tak później była nazwana od miasta tegoż imienia.

tradiditque puerum, et dimisit eam. Quae cum abiisset, errabat in solitudine Bersabee.

15. Cumque consumpta esset aqua in utre, abjecit puerum subter unam arborum, quae ibi erant.

16. Et abiit, seditque e regione procul quantum potest arcus jacere, dixit enim: Non videbo morientem puerum; et sedens contra, levavit vocem suam et flevit.

17. Exaudivit autem Deus vocem pueri: vocavitque Angelus Dei Agar de coelo, dicens: Quid agis, Agar? noli timere: exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo est.

18. Surge, tolle puerum, et tene manum illius: quia in gentem magnam faciam eum.

19. Aperuitque oculos ejus Deus: quae videns puteum aquae, abiit, et implevit utrem, deditque puero bibere.

20. Et fuit cum eo: qui crevit, et moratus est in solitudine, factusque est juvenis sagittarius.

21. Habitavitque in deserto Pharan, et accepit illi mater sua uxorem de terra Aegypti.

22. Eodem tempore dixit Abimelech, et Phicol princeps exercitus ejus, ad Abraham: Deus tecum est in universis quae agis.

23. Jura ergo per Deum, ne noceas mihi, et posteris meis, stirpique meae: sed juxta misericordiam, quam feci tibi, facies mihi, et terrae in qua versatus es advena. (*Supr. 20, 13.*)

24. Dixitque Abraham: Ego jurabo.

25. Et increpavit Abimelech propter puteum aquae, quem vi abstulerant servi ejus.

26. Responditque Abimelech: Nescivi quis fecerit hanc rem: sed et tu non indicasti mihi, et ego non audivi praeter hodie.

27. Tulit itaque Abraham oves et boves, et dedit Abimelech; percusseruntque ambo foedus.

28. Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum.

29. Cui dixit Abimelech: Quid sibi volunt septem agnae istae, quas stare fecisti seorsum?

30. At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu mea: ut sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum.

31. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee: quia ibi uterque juravit.

32. Et inierunt foedus pro puteo juramenti.

33. Surrexit autem Abimelech, et Phicol prin-

dziecię y odprowadził ją. Która poszedszy błądziła w puszczy Bersabee.

15. A gdy nie stało wody w bukłaku, porzuciła dziecię pod iednym z drzew, które tam były.

16. Y odeszła y usiadła przeciw niemu z daleka ile łuk zastrzelić może, rzekła bowiem: Nie będę patrzyła na umierające dziecię: a siedząc na przeciwko podniosła głos swój y płakała.

17. Y wysłuchał Bóg głos dziecięcy. Y zawołał Anyół Boży Agary z nieba, mówiąc: Co czynisz Agar? nie bój się: wysłuchał bowiem Bóg głos dziecięcy z miejsca na którym iest.

18. Wstań, weźmi dziecię, a uymi ie za rękę iego: Bo w naród wielkiorozmnożę go.

19. Y otworzył Bóg oczy iey: która użyłszy studnię wody, szła i napełniła bukłak, y dała pić dziecięciu.

20. Y był z nim: który urósł y mieszkał na puszczy, y stał się z młodości strzelcem.

21. Y mieszkał w puszczy Pharan, y wzięła mu matka iego żonę z ziemie Egipskię.

22. Tegoż czasu rzekł Abimelech i Phicol Hetman woyska iego do Abrahama: Bóg z tobą iest we wszystkim co czynisz.

23. A tak przysięż przez Boga, że mi nie będziesz szkodził, ani potomnym moim, ani pokoleniu memu: ale według miłosierdzia, któremci uczynił, uczynisz mnie, y ziemi w któreies przebywał przychodniem.

24. Y rzekł Abraham: Ja przysięgę.

25. Y strofował Abimelecha o studnię wody, którą gwałtem odiegli byli słudzy iego.

26. Y odpowiedział Abimelech: Nie wiedziałem ktoby to uczynił: nawet y tyś mi nie oznaymił, y iam nie słyszał o tym dopiero dziś.

27. Nabral tedy Abraham owiec y wołów y dał Abimelechowi, y uczynili oba przymierze.

28. Y postawił Abraham siedmioro owiec z trzedy osobno.

29. Któremu rzekł Abimelech: Na co to siedmioro owiec, któreś postawił osobno?

30. A on: Siedmioro, prawi, owiec weźmiesz i ręki moię, aby mi było na świadectwo że m ia wykopał tę studnię.

31. Y dla tego nazwano miejsce ono Bersabee iż tam oba przysięgli.

32. Y weszli w przymierze o studnię przysięgi.

33. Y wstał Abimelech, y Phicol Hetman woj-

15. *Porzuciła dziecię* Zrozpaczywszy o utrzymaniu jego życia.

19. *Otworzył oczy jej.* Iżby postrzegła w bliskości źródło, którego przedtem będąc zatrwożona nie widziała.— *Bóg.* Anioł przedstawiający w swojej osobie Boga.

20. *I był z nim.* Bóg mu we wszystkim przybywał na pomoc, dla zasług ojca jego Abrahama.— *Z młodości strzelcem.* Od młodości oddawał się myślistwu i ćwiczył się w ciskaniu strzał.

21. *W puszczy Pharan.* Która się znajduje za Arabią, ku stronie południowej.

23. *Że mi nie będziesz szkodził.* Hebr. że nie będziesz mi kłamał, to jest, że zdradliwie i nieprzyjaźnie nie będziesz ze mną postępował; albowiem krzywda i niesprawiedliwość niekiedy zowie się kłamstwem w Piśmie ś.

Według miłosierdzia. Jest to hebraizm, zamiast: jakon ja świadczył dla ciebie i twoich dobrodziejstwa, tak i ty bądź dla nas życzliwym.

25. *O studnię.* Którą, jeszcze przed wygnaniem Agary, słudzy Abrahama byli wykopali; później Palestynczy przemocą ją zabrali i wzbronili im do niej przystępu.

27. *Nabral tedy Abraham.* Wybrał, co miał najlepszego z trzód swoich, i ofiarował w darze królowi.

31. *Bersabee.* T. j. studnia przysięgi, czyli studnia siedmiu, t. j. owiec, które Abraham dał Abimelechowi za studnię i miejsce przyległe.

33. *Nasadził gaj.* Wedł. niek. był to ogród pełen drzew owocowych, w którym Abraham przyjmował gości i pielgrzymów, i umawiał się z nimi za pewną za-

ceps exercitus ejus, reversique sunt in terram Palaestinatorum. Abraham vero plantavit nemus in Bersabee, et invocavit ibi nomen Domini Dei aeterni.

34. Et fuit colonus terrae Palaestinatorum diebus multis.

ska iego, y wrócili się do ziemie Palestyńskiéy. A Abraham nasadził gay w Bersabei, y wzywał tam imienia Pana Boga wiecznego.

34. Y był obywatelem ziemie Palestyńskiéy przez wiele czasów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 9. *A gdy ujrzała Sara syna Agor Egipcyaniki grającego z Izaakiem.* Co za przyczyna była, czemu się tem Ismaelowym graniem obrażała Sara? Hieronim ś. (super caput 4. ad Galat.) pisze: dla tego, iż Ismael jako starszym będąc, i pierwój obrzezany, przywłaszczał sobie prawo pierworodne z Izaaka się naigrawając, i jemu aragając jako młodszemu; widząc Sara takie uszczypliwe igrzyska, niechciała tego cierpieć, i z żalości rzekła: Wypędź niewolnicę i syna jej, bo nie będzie dziedzicem syn niewolnice z synem moim Izaakiem. Co acz przykro było Abrahamowi, wszakże gdy Bóg słowa Sary potwierdził, uczynił tak na rozkazanie Boże. Co wszystko figurą było, i wielką tajemnicą tego, co się potem dzieć miało w kościele chrześcijańskim, i żydowskim, jako to Paweł ś. wyklada (do Galat. 4).

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O ofiarowaniu i ocaleniu Izaaka, i o potomstwie Nachora.

1. Quae postquam gesta sunt, tentavit Deus Abraham, et dixit ad eum: Abraham, Abraham! At ille respondit: Adsum. (*Judith. 8, 22. Heb. 11, 17*).

2. Ait illi: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaac, et vade in terram visionis: atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium, quem monstravero tibi.

3. Igitur Abraham de nocte consurgens, stravit asinum suum, ducens secum duos juvenes, et Isaac filium suum: cumque concidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum quem praeceperat ei Deus.

4. Die autem tertio, elevatis oculis vidit locum procul:

5. dixitque ad pueros suos: Expectate hic cum asino: ego et puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos.

6. Tulit quoque ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum: ipse vero portabat in manibus ignem et gladium. Cumque duo pergerent simul,

7. dixit Isaac patri suo: Pater mi. At ille respondit: Quid vis, fili? Ecce, inquit, ignis et ligna: ubi est victima holocausti?

8. Dixit autem Abraham: Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter:

9. et venerunt ad locum quem ostenderat ei Deus, in quo aedificavit altare, et desuper ligna composuit: cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum.

1. Co gdy się stało, kuśił Bóg Abrahama y rzekł do niego: Abrahamie, Abrahamie! A on odpowiedział: owom ia.

2. Rzekł mu: Weźmi syna twego iednorodzonego, którego miłujesz, Izaaka, a idź do ziemie widzenia: y tam go ofiarujesz na całopalenie, na iednéy górze, którą ukażę tobie!

3. Abraham tedy wstawszy w nocy, osiedlał osła swego: wzięwszy z sobą dwu młodzieńców, y Izaaka syna swego: a narąbawszy drev do całopalenia, szedł na miejsce, na które mu Bóg rozkazał.

4. A dnia trzeciego, podniósłszy oczy, ujrzał miejsce z daleka:

5. y rzekł do sług swoich: poczekajcie tu z osłem: a ia z dziećciem aź do onąd pospieszwszy, skoro uczynimy pokłon, wrócimy się do was.

6. Nabral téż drev całopalenia, y włożył na Izaaka syna swego, a sam niósł w rękach ogień y miecz. A gdy oba szli pospołu,

7. rzekł Izaak oycu swemu: Ojcze mój. A on odpowiedział: Czego chcesz, synu. Oto, prawi, ogień y drwa, a gdzież ofiara całopalenia?

8. A Abraham rzekł: Bóg opatrzy sobie ofiarę całopalenia, synu mój. Szli tedy pospołu.

9. y przyszli na miejsce które mu ukazał Bóg, na którym zbudował oltarz, y ułożył drwa na nim: a związawszy Izaaka syna swego, włożył go na oltarz na stós drev.

grode o to, aby Stwórcę nieba i ziemi czcili i bali się go.—*I wzywał tam imienia Boga.* Zbudował tam oltarz Bogu prawemu.

34. *I był obywatelem.* Mieszkańcem i przychodniem.

R. 22.—1. *Kuśił Bóg Abrahama.* Następcza powód do dobrego Abrahamowi, iżby na jaw wyszła ukryta w nim cnota, P. W.

2. *Jednorodzonego.* Abraham miał także syna Izmaela, lecz Izaak zowie się jednorodzonem z Sary, żony pierwszorzędnej.—*Do ziemie widzenia.* Patrz Wujka.

3. *W nocy.* O samem świtanu. *Izaaka,* Mającego wtedy lat 25. O Sarze nie ma tu wzmianki, zdaje się, iż Abraham jej nie powiedział, co miał czynić z Izaakiem.

4. *Ujrzał miejsce zdaleka.* Ze znaku jakiegoś danego sobie od Boga, poznał tę górę, na której, stosownie do woli Boga miał, ofiarować syna.

5. *Wrócimy się do was.* Nie skłamał; bo albo mówił

tak tylko o sobie w liczbie mnogiej, według zwyczaju Hebrajczyków, albo wierzył, że syn będzie wskrzeszony od Boga, który był obiecał mu nasienie z Izaaka, a którego słowa nie mogą być zawodne. Ztąd ś. Paweł, do Żyd. 11, 19. powiada, iż Abraham przeciw nadziei uwierzył w nadzieję, mniemając, że Bóg może i z umarłych wzbudzić.

6. *I włożył na Izaaka.* Dostrzegaj w tem figury Chrystusa, dzwigającego krzyż swój na Kalwaryę.

8. *Bóg opatrzy sobie.* Chociaż nie wiedział jeszcze, w jaki sposób Bóg to uczyni.

9. *Przyszli na miejsce.* Na górę Kalwaryi, na której Chrystus był ukrzyżowany. Albowiem góra Moria, gdzie był Kościół Salomonowy, składała się z wielu pagórków, do których należało i wzgórze Kalwaryi.—*A związawszy Izaaka.* Abraham oznajmił mu o woli Bożej, z którą zgadzając się Izaak ochotnie poddawał się śm erci.

10. Extenditque manum, et arripuit gladium, ut immolaret filium suum. (*Juc. 2, 21*).

11. Et ecce Angelus Domini de coelo clamavit, dicens: Abraham! Abraham! Qui respondit: Adsum.

12. Dixitque ei: Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi quod times Deum, et non pepercisti unigenito filio tuo propter me.

13. Levavit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres haerentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio.

14. Appellavitque nomen loci illius: Dominus videt. Unde usque hodie dicitur: In monte Dominus videbit.

15. Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de coelo, dicens:

16. Per memetipsum juravi, dicit Dominus: quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me: (*Psalm. 104, 9. Ecclesi. 44, 21. I. Mach. 2, 52. Luc. 1, 73. Heb. 6, 13*).

17. benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellae coeli, et velut arenam quae est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum,

18. et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti voci meae. (*Supr. 12, 3 et 18, 18. Infr. 26, 4. Ecclesi. 44, 25. Act. 3, 25*).

19. Reversus est Abraham ad pueros suos, abieruntque Bersabee simul, et habitavit ibi.

20. His ita gestis, nuntiatum est Abrahae quod Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo,

21. Hus primogenitum, et Buz fratrem ejus, et Camuel patrem Syrorum,

22. et Cased, et Azau, Pheldas quoque et Jedlaph,

23. ac Bathuel, de quo nata est Rebecca: octo istos genuit Melcha, Nachor fratri Abrahae.

24. Concubina vero illius, nomine Roma, peperit Tabee, et Gaham, et Tahas, et Maacha.

10. Y wyciągnął rękę, y porwał miecz, aby ofiarował syna swego.

11. A oto Anyół Pański z nieba zawołał, mówiąc: Abrahamie, Abrahamie. Który odpowiedział Owom ia.

12. Y rzekł mu: Nie ściągaj ręki twój na dziecko. ani mu czyjś namniey: terazem doznał że się boisz Boga, y nie zfolgowałeś iedynemu synowi twemu dla mnie.

13. Podniósł Abraham oczy swoje, y użył za sobą barana, a on uwiązał za rogi w cierniu którego wzięwszy ofiarował całopalenie miasto syna.

14. Y nazwał imię mieysca onego: Pan widzi. Z tądże aż po dziśdzień zowią: Na górze Pan użyrzy.

15. Y zawołał Anyół Pański Abrahama powtórę z nieba mówiąc:

16. Przez mię samego przysięgłem, mówi Pan ponieważś uczynił tę rzecz, a niezfolgowałeś synowi twemu iednorodzonemu dla mnie,

17. błogosławić ci będę y rozmnożę nasienie twoie iako gwiazdy niebieskie, y iako piasek który iest na brzegu morskim: posiedzie nasienie twoie brony nieprzyjaciół swoich,

18. y błogosławione będą w nasieniu twoim wszystkie narody ziemie, żeś był posłuszny głosu mego.

19. Y wrócił się Abraham do sług swoich, y przyszli pospolu do Bersabei, y mieszkał tam.

20. Gdy się to tak stało, dano znać Abrahamowi że téż Melcha narodziła synów Nachorowi bratu jego.

21. Hus pierworodnego y Buz brata jego, y Kamuel oycy Syriyczków:

22. Y Kased, y Azaw, Pheldas téż y Jedlaph,

23. Y Bathuel, z którego się urodziła Rebeka: ośmi tych urodziła Melcha Nachorowi bratu Abrahamowemu.

24. A nałożnica jego, imieniem Roma, urodziła Tabee, y Gaham, y Tahas, y Maacha.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 21. w. 1. *Kusił Bóg Abrahama i rzekł mu.* Augustyn ś. (2 lib. de consensu Evangelist c. 30) uczy: Dwojakie jest kuszenie, jedno na doświadczenie, drugie na zwiedzenie i o pierwszym tu napisano, kusił Pan Bóg Abrahama, to jest kusił, doświadczając jego posłuszeństwa, dla zbudowania inszych. O drugim napisano: Bóg nie jest kusiciel złych, a sam nikogo nie kusi. (Ś. Jakób 1. ver. 13), to jest nie kusi aby kogo zwiódł do grzechu, bo to jest szatańska. Przetoż wielkie jest bluźnierstwo dzisiejszych Nowowierników, którzy powiadają, iż Bóg przywodzi do grzechu, i jest sam przyczyną grzechu: co jest przeciw jawnemu Pismu i

11. *Abrahamie, Abrahamie.* Po dwakroć wzywa chcąc skuteczniej powstrzymać święty zapal, z jakim Abraham już był gotów spełnić rozkaz Boga. Tak ś. Chryz. i ś. Ambr.

12. *Teraz doznałem.* Mówi tu zwyczajem ludzi, którzy sądzą, iż wówczas jaką rzecz doskonale poznali, kiedy jej doświadczyli.

13. *Barana.* Był to rzeczywisty baran, przywiedziony z kądś od Anioła.

14. *Na górze Pan użyrzy.* Sens jest taki: Jeszcze i dzisiaj, gdy chcemy oznaczyć ową górę, mówimy: To stało się, to powiedziano na owej górze, która się nazywa, *Pan widzi*. Niektórzy czytają: *Pan będzie widziany*, jakby to było proctwo o Chrystusie, który przybity na krzyżu na tem miejscu miał być widziany. Abraham miejsce to nazwał, *Pan widzi*, z tego powodu, że (w. 8) odpowiedział synowi: *Bóg opatrz sobie*, czyli, jak to wykładają inni, *będzie widziany*. Był także u Hebrejczyków sposób mówienia przysłowiowy:

Na górze Pan zobaczy, którego używali zostając w utrapieniu i oczekując pomocy Bożej, jak gdyby rzekli: Jako P. Bóg na górze zlitował się nad Abrahamem zostającym w ostatecznem niebezpieczeństwie, tak i nad nami zmiłuj się kiedyś.

16. *Przez mię samego przysięgłem.* Ponieważ nie miał większego, przysięgał sam na się, Jer. 22, 5: *Sam na się przysięgłem, mówi Pan.*

17. *Posiedzie bramy.* Jest to synekdocha, albowiem przez bramy rozumie miasta. Izraelici posiedli miasta Chananejczyków, Filistynów, Ammonitów, i t. p.

18. *I błogosławione będą w nasieniu twojem.* T. j. w Chrystusie Panu; gdyż dla tego nie rzekł w nasieniach, ale w nasieniu, jak tł. ś. Paw. Gal. 3, 16. P. W.

20. *Ze Melcha.* Rodowód ten wylicza się z powodu Rebeki, przyszłej żony Izaaka, aby pokazać, że Jakób i jego potomkowie, tak po ojcu jak i po matce, pochodzą od przodków Abrahama.

Doświadczał tedy Abrahama rozkazując mu syna ofiarować, dla dwu najwięcej przyczyn. Pierwsza, aby się okazała wiara i posłuszeństwo Abrahamowe; a to ku chwale Bożej i zasłudze jego większej, a na przykład wszystkim innym. Druga, aby przez to ofiarowanie syna, znaczyła się ona tajemnica, kiedy Bóg Ojciec miał syna swego ofiarować na odkupienie świata.

2. *Idź do ziemie widzenia.* Ta góra przed tem zwana jest Moriah, to jest, Myrha Pańska: którą też ta historia Abrahamowa dziwnie ozdobiła: bo stąd potem nazwana jest ziemią widzenia, nie dla czego innego, jedno iż tam na Abrahama ofiarującego miłosiernie Boga wejrzał, i takie jego posłuszeństwo wielkimi obietnicami obdarzył, i tego dokłada pismo (niżej ver. 14) i nazwał imię miejsca onego „Pan widzi”. Zkąd się i tego naucz, jako Abraham te miejsca, na których jakie dobrodziejstwo od Pana Boga wziął, cenił i wiecznie je znać, chcąc aby te wieczne pamiątki darów Bożych na tychże miejscach u potomstwa trwały. I to pewna, że to miejsce święte tak sławne było, że też i przypowieść potem urosła u Żydów taka: Na górze Pan ujrzy, to jest, jako na górze wejrzał na Abrahama; i raczył go pocieszyć, tak się nad nami zmiłuje: i trwało to imię aż do Mojżesza niemal; przez lat czterysta. Też górę potem kupił Dawid od Orny Jebuzejczyka, i tamże ołtarz zbudowawszy ofiarował ofiarę, (2. Reg. 24). Potem na tejże górze, zbudował kościół Salomon, (2. Par. 3. et 7), w którym osobiście Pan Bóg modlitwy wysłuchał obiecał. I owszem nie daleko tamże przy tej górze, Góra *Calvariae*, na której Pan Chrystus był ukrzyżowany. Tak to miejsce był Pan Bóg dla Abrahama sobie obrał, i poświęcił. A tak niechaj się nie dziwią, kiedy i teraz ludzie bogobojni miejsca te, na których Pan Bóg co dobrego czyni, czczą i wszą, czynią to przykładem ludzi świętych.

18. *I błogosławione będą w nasieniu twojem wszystkie narody ziemie.* To nasienie jest Chrystus, jako wykłada Paweł ś. (do Galat. 3.) o którym też wyżej było, do Adama w Rozd. 2 i do Abrahama w Rozd. 12 i 18. To miejsce przywodzi Nowochrześcijanie przeciw Bóstwu Chrystusowemu, ukazując Chrystusa być nasieniem Abrahamowem, a nie Bogiem. Lecz Pan Chrystus sam się przeciw tym nieprzyjaciółom broni (u Jana ś. 8 ver. 58). „Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: pierwej niż Abraham był, jam jest”. Gdzie o bytności swojej, jeszcze przed Abrahamem daje znać, iż chociaż jest nasieniem Abrahamowem, wszakże przedtem już był, niż został potomkiem Abrahamowym: bo tak sam pod przysięgą twierdzi. A tak nie tylko jest tym człowiekiem, jakim się urodził z Abrahama, ale też jest temże, czem był przed Abrahamem, to jest Bogiem, któremu własna jest być przed wszystkimi. Dla czego też mówi: Ja jestem; któremi słowy swoje bytność Boską, i nigdy nie odmienną znaczy.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O śmierci i grobie Sary.

1. Vixit autem Sara centum viginti septem annis.

2. Et mortua est in civitate Arbee, quae est Hebron, in terra Chanaan: venitque Abraham, ut plangeret et fleret eam.

3. Cumque surrexisset ab officio funeris, locutus est ad filios Heth, dicens:

4. Advena sum et peregrinus apud vos: date mihi ius sepulchri vobiscum, ut sepeliam mortuum meum.

5. Responderunt filii Heth, dicentes:

6. Audi nos, domine, princeps Dei es apud nos: in electis sepulchris nostris sepeli mortuum tuum: nullasque te prohibere poterit, quin in monumento ejus sepelias mortuum tuum.

7. Surrexit Abraham, et adoravit populum terrae, filios videlicet Heth:

8. dixitque ad eos: Si placet animae vestrae, ut sepeliam mortuum meum, audite me, et intercedite pro me apud Ephron filium Seor,

9. ut det mihi speluncam duplicem, quam ha-

1. A Sara żyła sto dwadzieścia siedm lat.

2. Y umarła w mieście Arbee, które iest Hebron, w ziemi Chananeyjskiej: y przyszedł Abraham aby żałował, y płakał ię.

3. A wstawszy od posługi ciała, mówił do synów Hethowych, mówiąc:

4. Jestem przychodniem y gościem u was: dajcie mi prawo pogrzebu z wami, abych pogrzebił umarłego mego.

5. Odpowiedzieli synowie Hethowi, mówiąc:

6. Słuchay nas, Panie, Książęciem Bożym iestes u nas, w wybornych grobiech naszych pogrzeb umarłego swego: y żaden ci nie będzie mógł, abyś w grobie iego nie miał pogrzebane umarłego swego.

7. Powstał Abraham y pokłonił się ludowi ziemie, to iest synóm Hethowym:

8. y rzekł do nich: Jeśli się podoba duszy waszej żebych pogrzebił umarłego mego, słuchaycie mię, a przyczynicie się za mną do Ephrona syna Seorowego,

9. aby mi spuścił iaskinią dwoistą którą ma

R. 23.—2. W mieście Arbee. Po hebrajsku miasto to zowie się *Kariath Arbe*. — Które jest Hebron. W późniejszym czasie Arbee nazwane zostało Hebron. Więc tutaj albo przepisywacz to dodał, albo Mojżesz uczynił to duchem proroczym. — Przyszedł Abraham. Niektórzy mniemają, iż Sara umarła w nieobecności Abrahama, i dla tego powiedziano przyszedł Abraham; lecz przyjsz u Hebrajczyków często oznacza zacząć coś, przystąpić do czynienia czegoś. Albo myśł ta; przyszedł do miejsca, gdzie leżało ciało Sary. — Aby żałował. Żaloba i płacz w Piśmie ś. oznaczają niekiedy uroczyste obchód pogrzebu. Dzieje Ap. 8, 2.

3. Do synów Hethowych. Do ludu Hetajskiego.

4. Jestem przychodniem. Hebr. mieszkancem. T. j. długo mieszkalem z żoną moją u was; dozwolicie, aby Bib. St. Test. T. I.

pośród was spoczywała umarła, którą nie pogardzaliście za życia. — Prawo pogrzebu. Hebr. posiadanie grobu. Nie chce, iżby ciało Sary było pogrzebane na mogile bałwochwalców, ale żąda mieć sobie oddzielne miejsce pogrzebu.

6. Książęciem Bożym iestes. Jest to hebr. t. j. książęciem wielkim; podobnież góry wysokie zowią się *górami Bożemi*. — W wybornych. W najlepszym i najwspanialszym z naszych grobów. I żaden ci nie będzie mógł. Nikt nie będzie do tyła zuchwały, iżby odważył się ci przeszkadzać.

7. Pokłonił się. Patrz W.

8. Jeśli się podoba duszy waszej. T. j. wam, jeżeli łaska wasza.

9. Jaskinią dwoistą. W której jest podwójne sklepienie.

bet in extrema parte agri sui: pecunia digna tradat eam mihi coram vobis in possessionem sepulchri.

10. Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth. Responditque Ephron ad Abraham cunctis audientibus, qui ingrediebantur portam civitatis illius, dicens:

11. Nequaquam ita fiat, domine mi, sed tu magis ausculta quod loquor: Agrum trado tibi, et speluncam, quae in eo est, praesentibus filiis populi mei, sepeli mortuum tuum.

12. Adoravit Abraham coram populo terrae.

13. Et locutus est ad Ephron circumstante plebe: Quaeso, ut audias me: Dabo pecuniam pro agro: suscipe eam, et sic sepeliam mortuum meum in eo.

14. Responditque Ephron:

15. Domine mi, audi me: Terra, quam postulas, quadringentis siclis argenti valet: istud est pretium inter me et te: sed quantum est hoc? sepeli mortuum tuum.

16. Quod cum audisset Abraham, appendit pecuniam, quam Ephron postulaverat, audientibus filiis Heth, quadringentos siclos argenti probatae monetae publicae.

17. Confirmatusque est ager quondam Ephronis, in quo erat spelunca duplex, respiciens Mambre, tam ipse, quam spelunca, et omnes arbores ejus in cunctis terminis ejus per circuitum,

18. Abrahae in possessionem, videntibus filiis Heth, et cunctis qui intrabant portam civitatis illius.

19. Atque ita sepelivit Abraham Saram uxorem suam in spelunca agri duplici, quae respiciebat Mambre; haec est Hebron in terra Chanaan. (*Infr. 35. 27*).

20. Et confirmatus est ager, et antrum, quod erat in eo, Abrahae in possessionem monumenti a filiis Heth.

w ostatnięj części pola swego: za pieniądze słuszne niechaj mi ją spuści przed wami w osiadłość grobu.

10. A Ephron mieszkał w pośrodku synów Hethowych. Y odpowiedział Ephron Abrahamowi w głos przed wszystkimi, którzy wchodzili w bramę miasta onego, mówiąc:

11. Żadną miarą niech tak nie będzie, panie mój, ale ty raczyj posłuchaj co mówię: Pole tobie daię, y iaskinią, która na nim iest, przy bytności synów ludu mego, pogrzeb umarłego swego.

12. Pokłonił się Abraham przed ludem onęj ziemi.

13. Y rzekł do Ephrona, w kole ludu: Proszę, posłuchaj mnie: Dam pieniądze za pole: przyjmij je, a tak pogrzebiej umarłego mego na nim.

14. Y odpowiedział Ephron:

15. Panie mój, słuchaj mnie, Ziemia, której żądasz, za cztery sta syklów srebra stoi; tać iest cena między mną a tobą: ale zaż to wielka? pogrzeb umarłego swego.

16. Co gdy usłyszał Abraham, odważył pieniądze, których Ephron zażądał, gdzie słyszeli synowie Hethowi, cztery sta syklów srebra dobrej monety pospolitej.

17. Y potwierdzone iest pole niekiedy Ephronowe, na którym była iaskinia dwoista na przeciwko Mambre, tak samo iako y iaskinia, y wszystkie drzewa iego, we wszystkich granicach iego w około,

18. Abrahamowi w osiadłość, na co patrzali synowie Hethowi, y wszyscy którzy wchodzili w bramę miasta onego.

19. Y tak pogrzebł Abraham Sarę żonę swą w iaskini pola dwoistę, która leżała przeciwko Mambre; to iest Hebron w ziemi Chananeyskiej.

20. Y potwierdzone iest pole y iaskinia, która była na nim, Abrahamowi w osiadłość grobu od synów Hethowych.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 23. w. 7. *Pokłonił się.* To jest, spuściwszy twarz ku ziemi nakłonił się dla uczciwości, według zwyczaju krajów wschodnich. Gdzie pamiętaj, iż słowo żydowskie *sachach*, które po łacinie przekładają, *adoro*, znaczy uczciwość zwierzchnią, którą czynimy, albo nachylając głowę ku ziemi, albo upadając na ziemię, którejkolwiek personej zacnej, i człowiekowi, i Aniołowi i Bogu. My to według zwyczaju języka naszego przekładamy, pokłonem albo kłanianiem. *Aug. lib. 10. de Civit. c. 1.* Czytaj też *Exod. 20. v. 5.*

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O małżeństwie Izaaka z Rebeką.

1. Erat autem Abraham senex, dierumque multorum, et Dominus in cunctis benedixerat ei.

nie i podwójny sklep, loch; może jeden dla grzebania mężczyzn, drugi kobiet. — *Za pieniądze słuszne.* Za cenę odpowiednią i sprawiedliwą.

10. *W bramę.* Albowiem to się działo w bramie miejskiej, gdzie targi się odbywały zwykle i sądy.

11. *Pole-tobie daię.* Darmo udzielam. Nie była zbrodnia świętokupstwa kupować gruntu na grzebanie umarłych; inaczejby było, jeśliby to miejsce było już poświęcone obrzędem kościelnym, czego wówczas jeszcze nie było.

13. *Proszę, posłuchaj mię.* Jeżeli na mnie tak wielce jesteś łaskaw, posłuchaj mię.

15. *Ale zaż to wielka?* Jak gdyby mówił: Nie przystało na ciebie, albo na mnie, którzy y bogatymi i przy-

1. A Abraham był stary y podeszły w latach: a Pan mu we wszystkim błogosławił:

6. *Dobrej monety pospolitej.* Hebr. *srebra między kupcami przechodzącego.* T. j. moneta była bardzo dobra i powszechnie przyjmowana.

20. *I potwierdzone jest pole.* Przez kupno przeszło na własność Abrahama mocnem i wiecznem prawem. S. Szczepan w Dz. Ap. r. 7, 16, powiada, iż Abraham kupił pole na grób od synów Hemora syna Sichem, a więc nie od Ephrona? Być może, iż Efron był najstarszym z synów Hemora, i w swoim i braci swoich imieniu pole to sprzedał; albo Hemor był dwuimiennym, i takż Seorem, jak tu (w 8) był nazywany.

R. 24.—1. *We wszystkich.* Bóg zlewał nam obfitość swych darów duchownych i ziemskich.

2. Dixitque ad servum seniore[m] domus suae, qui praeerat omnibus quae habebat: Pone manum tuam subter femur meum. (*Infr.* 47, 29).

3. ut adjuvem te per Dominum, Deum coeli et terrae, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananaeorum, inter quos habito:

4. sed ad terram et cognationem meam proficiscaris, et inde accipias uxorem filio meo Isaac.

5. Respondit servus: Si noluerit mulier venire mecum in terram hanc, numquid reducere debeo filium tuum ad locum, de quo tu egressus es?

6. Dixitque Abraham: Cave nequando reducas filium meum illuc.

7. Dominus Deus coeli, qui tulit me de domo patris mei, et de terra nativitatis meae, qui locutus est mihi, et iuravit mihi, dicens: Semini tuo dabo terram hanc: ipse mittet Angelum suum coram te, et accipies inde uxorem filio meo: (*Supr.* 12, 7 et 13, 15 et 15, 18. *Infr.* 26, 4).

8. sin autem mulier noluerit sequi te, non teneris iuramento: filium meum tantum ne reducas illuc.

9. Posuit ergo servus manum sub femore Abraham domini sui, et iuravit illi super sermone hoc.

10. Tulitque decem camelos de grege domini sui, et abiit. ex omnibus bonis ejus portans serum, profectusque perrexit in Mesopotamiam ad urbem Nachor.

11. Cumque camelos fecisset accumbere extra oppidum juxta puteum aquae vespere, tempore quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit:

12. Domine, Deus domini mei Abraham, occurre, obsecro, mihi hodie, et fac misericordiam cum domino meo Abraham.

13. Ecce ego sto prope fontem aquae, et filiae habitatorum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam,

14. Igitur puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam, ut bibam: et illa responderit, Bibe, quin et camelis tuis dabo potum: ipsa est, quam praeparasti servo tuo Isaac: et per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum domino meo.

15. Necdum intra se verba compleverat, et ecce Rebecca egrediebatur, filia Bathuel, filii Mel-

2. Y rzekł do starszego sługi domu swego, który władał wszystkim co miał: Połóż rękę twoją pod biodrę moją,

3. abych cię poprzysiągł przez Pana Boga nieba y ziemi, żebyś nie brał żony synowi memu z córek Chananejskich, między którymi mieszkam:

4. ale żebyś do ziemi y do rodziny mojej iechał, y ztamtąd wziął żonę synowi memu Isaakowi.

5. Odpowiedział sługa: Jeśli białogłowa nie będzie chciała iść zemną do téj ziemi, iżaz odprowadzić mam syna twego na miejsce, z któregoś ty wyszedł?

6. Y rzekł Abraham: strzeż abyś tam kiedy nie odprowadzał syna mego.

7. Pan Bóg niebieski, który mię wziął z domu oycy mego, y z ziemi urodzenia mego, który mówił zemną, y przysiągł mi mówiąc: Nasieniu twemu dam tę ziemię: on posle Anyoła swego przed tobą, y wezmiesz ztamtąd żonę synowi memu:

8. a jeśli nie zechce białogłowa iachać z tobą, tedy nie będziesz obowiązany przysięgą: tylko syna mego nie odprowadzaj tam.

9. Podłożył tedy sługa rękę swoją pod biodrę pana swego, y przysiągł mu na tę mowę.

10. Y wziął dziesięć wielbłądów z stada y poszedł, niosąc z sobą ze wszystkich dóbr iego, a poiachwszy udał się do Mezopotamii, do miasta Nachor.

11. Y postawiwszy wielbłądy przed miastem u studnie w wieczór, o czasie którego zwykły wychodzić niewiasty czerpać wodę rzekł:

12. Panie, Boże pana moiego Abrahama, proszę, potkaj mnie dziś, a uczyni miłosierdzie z panem moim Abrahamem.

13. Oto ja stoję blisko studnie, a córki obywatelów tego miasta wynidą czerpać wodę.

14. Przetóż panienka, której ja rzekę: Nachyl wiadra twego, że się napiję: a ona odpowie: Pij, y owszem y wielbłądy twoje napoję: ta jest, którą zgatowałem słudze swemu Isaakowi: y przez to zrozumie, żeś uczynił miłosierdzie z panem moim.

15. Jeszcze był w sobie słów nie dokończył, a oto Rebeka wychodziła, córka Bathuela, syna Mel-

2. Pod biodrę moją. Patrz W.

3. Abym cię poprzysiągł. Hebr. Abym zobowiązał cię przysięgą.

4. Do ziemi. Do Haran, do domu Nachora, brata mego. Do rodziny mojej. Do rodziny Nachorowej, która czeła Boga prawdziwego, wspólnie z bałwanami.

6. Strzeż. Albowiem Bóg potomstwu syna mego obiecał dać Chananeę, nie zaś Mezopotamię.

7. Z domu ojca mego. Z Haran, gdzie umarł Thare. — Z ziemi urodzenia mego. Z Ur Chaldejczyków. Anioła swego. Hebrajczycy także wierzyli, iż Bóg przeznacza dla ludzi Aniołów stróżów.

8. A jeśli... nie zechce. Abraham był pewnym, lecz na powątpiewanie sługi odpowiada.

9. Na tę mowę. Obiecał, że wiernie rozkaz ten spełni.

10. Ze wszystkich dóbr. Najprzedniejsze niektóre rzeczy z każdego rodzaju dóbr posiadanych. — Do miasta Nachor. Do Haran, gdzie mieszkał Nachor, od Bersabee w którym wówczas znajdował się Abraham, odległego

na 7, lub 8 dni drogi.

11. Zwykły niewiasty. Powinność ta, w owych czasach, należała do dziewcz. Exod. 2, 16.

12. Potkaj. Spraw, aby mię spotkało to, czego żądam. LXX: Szczęśliwie uczyni mi spotkanie.

13. Oto ja stoję. Nie wątpił o obietnicy (w. 7.), ale o sobie samym, obawiając się aby snadź Bóg mu, jako niegodnemu, nie odmówił swej łaski do odgadnięcia i wybrania tej, którą on przeznaczył za żonę Isaakowi. Nie kusi Boga, lecz raczej z jego natchnienia stanowi dla siebie znak, i cokolwiek w znaku tym może być niepewnego, wszystko porusza jego Opatrzności. Godło jakie tu sługa Abrahama postanowił było stosowne, albowiem było znamię żony dobrej, przeczornej, mężnej, charakteru przystępnego, gościnnego.

14. Ta jest. Proszę, Panie, niech przyszła żona Isaaka to uczyni i powie.

15. Jeszcze był w sobie. Uważ, jak rychło Bóg nas wysłuchuje.

chae uxoris Nachor fratris Abraham, habens hydriam in scapula sua:

16. puella decora nimis, virgoque pulcherrima, et incognita viro: descenderat autem ad fontem, et impleverat hydriam ac revertebatur.

17. Occurritque ei servus, et ait: Pauxillum aquae mihi ad bibendum praebe de hydria tua.

18. Quae respondit: Bibe, domine mi. Celeriterque deposuit hydriam super ulnam suam, et dedit ei potum.

19. Cumque ille bibisset, adjecit: Quia et camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant.

20. Effundensque hydriam in canalibus, recurrit ad puteum, ut hauriret aquam: et haustam omnibus camelis dedit.

21. Ipse autem contemplabatur eam tacitus, scire volens utrum prosperum iter suum fecisset Dominus, an non.

22. Postquam autem biberunt cameli, protulit vir in aures aureas, appendentes siclos duos, et armillas totidem pondo siclorum decem.

23. Dixitque ad eam: Cujus es filia? indica mihi: est in domo patris tui locus ad manendum?

24. Quae respondit: Filia sum Bathuelis, filii Melchae, quem peperit ipsi Nachor.

25. Et addidit, dicens: Palearum quoque et foeni plurimum est apud nos, et locus spatiosus ad manendum.

26. Inclinauit se homo, et adoravit Dominum,

27. dicens: Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit misericordiam et veritatem suam a domino meo, et recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei.

28. Cucurrit itaque puella, et nuntiavit in domum matris suae omnia quae audierat.

29. Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui festinus egressus est ad hominem, ubi erat fons.

30. Cumque vidisset in aures et armillas in manibus sororis suae, et audisset cuncta verba referentis: Haec locutus est mihi homo; venit ad virum, qui stabat juxta camelos, et prope fontem aquae:

31. dixitque ad eum: Ingredere, benedice Domini: cur foris stas? praeparavi domum, et locum camelis.

32. Et introduxit eum in hospitium: ac destravit camelos, deditque paleas et foenum, et aquam ad lavandos pedes ejus, et virorum qui venerant cum eo.

33. Et appositus est in conspectu ejus panis.

16. Nie poznana od męża. Czysta i nieskażona na ciele i duszy.

21. Milcząc przypatrywał się jej. Zdumiony rozważał nie tylko jej powierzchowność, ale też jej usługowość i dobroć, i już poczytywał ją za godną dla pana swego.

22. Nausznic złotych, które ważyły dwa sykle. Dwa sykle mniejsze; albowiem i sykl mniejszy, czyli połowiczny, zowie się niekiedy sykle. A tak każda nausznic ważyła jedną drachmę, jak to jest w tekście Hebr. i I.XX. Sykl złoty wart był naszej mon. około złotych 18. Manelli. T. j. naramienników, lub bransoletek.

27. Miłosierdzia i prawdy. Hebrajczycy zwykle łączą

chy, żony Nachora brata Abrahamowego, mając wiadro na ramieniu swoim:

16. Dzieweczka zbytnie śliczna y panna bardzo piękna, y niepoznana od męża: a zeszła była do studni, y napełniła była wiadro, y wracała się.

17. Y zabiegał iey sługa, y rzekł: Trochę wody abym się napił day mi z wiadra twego.

18. Która odpowiedziała: Pię, panie mój. Y przedziuchno złożyła wiadro na rękę swoją, y dała mu pić.

19. A gdysię napił, przydała: Y owszem y wielbłądom twoim naczęrpam wody, aż się wszyscy napiją.

20. Y wylawszy wiadro w koryta, biegała zaś do studnie częrpac wody: y naczęrpawszy, wszystkim wielbłądom dała.

21. A on milcząc przypatrował się iey, chcąc wiedzieć iesliby zdarzył Pan drogę iego, czy nie.

22. A gdy się napili wielbłądowie, dobył mają nausznic złotych, które ważyły dwa sykle, y manelli tyleż ważących syków dziesięć.

23. Y rzekł do nię: Czyjaś ty córka? powiedz mi: iesli w domu oycy twego mieysce ku staniu?

24. Która odpowiedziała: Iestem córka Bathuela syna Melchy, którego urodziła Nachorowi.

25. Y przydała, mówiąc: Plów też y siana dostatek iest u nas, y mieysce przestronne do stania.

26. Y nachylił się człowiek, y pokłonił się Panu,

27. mówiąc: Błogosławiony Pan Bóg pana mego Abrahama, który nie oddalił miłosierdzia y prawdy swęj od pana mego, y prostą drogą przywiódł mię w dom brata pana mego.

28. Biegała tedy dziewczeczka, y powiedziała w domu matki swęj wszystko co słyszała.

29. A Rebeka miała brata imieniem Labana, który prędko wyszedł do człowieka, kędy była studnia.

30. A gdy użyłzał nausznic y manelle na rękę siostry swęj, y usłyszał wszystkie słowa powiadający: To mi mówił człowiek; przyszedł do męża, który stał u wielbłądów, y blisko studnie wody:

31. y rzekł do niego: Wnidz, błogosławiony Pański: przecz na dworze stoisz? nagotowałem dom y mieysce wielbłądom.

32. Y doprowadził go do gospody, y rozsiadł wielbłądy, y dał plów y siana, y wody na umycie nóg iego, y mężów którzy z nim przyiachali.

33. Y położono przed nim chleba. Który rzekł.

te dwa wyrazy. Myśl ta: Bóg okazał się miłosiernym i prawdziwym względem pana mego: miłosiernym obiecując, prawdziwym zaś uiszczając tę obietnicę.

28. W domu matki swej. W tej części domu gdzie mieszkała matka z dziewczętami; albowiem według zwyczajów wschodnich mieszkańców, w domach oddzielne znajdowały się mieszkania dla mężczyzn, i dla kobiet.

31. Błogosławiony Pański. Od Boga ukochany, na którego, jak widzę, Bóg jest łaskaw, i życząc aby i nadal ci sprzyjał

32. Rozsiadł. Zdjął, zciągnął tłumoki.

Qui ait: Non comedam, donec loquar sermones meos. Respondit ei: Loquere.

34. At ille: Servus, inquit, Abraham sum:

35. et Dominus benedixit domino meo valde, magnificatusque est: et dedit ei oves et boves, argentum et aurum, servos et ancillas, camelos, et asinos.

36. Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo in senectute sua, deditque illi omnia, quae habuerat.

37. Et adjuravit me dominus meus, dicens: Non accipies uxorem filio meo de filiabus Chanaanearum, in quorum terra habito:

38. sed ad domum patris mei perges, et de cognatione mea accipies uxorem filio meo:

39. ego vero respondi domino meo: Quid si noluerit venire mecum mulier?

40. Dominus, ait, in cuius conspectu ambulo, mittet Angelum suum tecum, et diriget viam tuam: accipiesque uxorem filio meo de cognatione mea, et de domo patris mei.

41. Innocens eris a maledictione mea, cum veneris ad propinquos meos, et non dederint tibi.

42. Veni ergo hodie ad fontem aquae, et dixi: Domine Deus domini mei Abraham, si direxisti viam meam, in qua nunc ambulo,

43. ecce sto iuxta fontem aquae, et virgo, quae egredietur ad hauriendam aquam, audierit a me: Da mihi pauxillum aquae ad bibendum ex hydia tua:

44. et dixerit mihi: Et tu bibe, et camelis tuis hauriam: ipsa est mulier quam praeparavit Dominus filio domini mei.

45. Dumque haec tacitus mecum volverem, apparuit Rebecca veniens cum hydia, quam portabat in scapula: descenditque ad fontem, et hausit aquam. Et ajo ad eam: Da mihi paululum bibere.

46. Quae festinans deposuit hydriam de humero, et dixit mihi: Et tu bibe, et camelis tuis tribuam potum. Bibi, et adequavit camelos.

47. Interrogavique eam, et dixi: Cujus es filia? Quae respondit: Filia Bathuelis sum, filii Nachor, quem peperit ei Melcha. Suspendi itaque in aures ad ornandam faciem ejus, et armillas posui in manibus ejus.

48. Pronusque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraham, qui perduxit me recto itinere, ut sumerem filiam fratris domini mei filio ejus.

49. Quamobrem si facitis misericordiam et veritatem cum domino meo, indicate mihi: sin autem aliud placet, et hoc dicite mihi, ut vadam ad dexteram, sive ad sinistram.

50. Responderuntque Laban et Bathuel: A Do-

Nie będę iadł, aż odmówię rzecz swoją. Odpowiedział mu: Mów.

34. A on rzekł: Jestem sługa Abrahamów:

35. a Pan błogosławił panu memu bardzo, y uwiemożony jest: y nadał mu owiec y wołów, srebro y złota, niewolników y niewolnic, wielbłądów y osłów.

36. Y urodziła Sara żona pana mego syna panu memu w starości swojej, y dał mu wszystko co miał.

37. Y poprzysiął mnie pan mój, mówiąc: Nie weźmiesz żony synowi memu z córek Chananeyskich, w których ziemi mieszkam:

38. ale do domu oycy mego poiedziesz, y z rodziny moiéy weźmiesz żonę synowi memu:

39. a iam odpowiedział panu memu: A iesli nie będzie chciała zemną iachać białagłowa?

40. Pan, prawi, przed którego oblicznością chodzę, posle Anyoła swego z tobą, y zdarzy drogę twoię: y weźmiesz żonę synowi memu z rodziny moiéy y z domu oycy mego.

41. Nie winien będziesz zakłęcia mego, gdy przydziesz do powinowatych moich, a nie danoćby.

42. Przyszedłem tedy dzisiaj do studnie wody, y rzekłem: Panie Boże pana mego Abrahama, iesliś zdarzył drogę moię, po której teraz chodzę,

43. oto stoię u studniéy wody, a panna, która wynidzie czerpać wody, usłysz y odemnie: Day mi trochę wody pić z wiadra twego:

44. a rzecze mi: y ty piy, i wielbłądom twoim naczęrpam, ta jest białagłowa którą zgotował Pan synowi pana mego.

45. A gdym to z sobą milcząc rozbierał: ukazała się Rebeka idąc z wiadrem które niosła na ramieniu: y zeszła do studniéy, y naczęrpiała wody. Y rzekę do niey: Day mi trochę pić.

46. Która spiesźnie złożyła wiadro z ramienia, y rzekła mi: Y ty piy, y wielbłądom twoim dam pić. Y piłem, y napoiła wielbłądy.

47. Y spytałem iéy, y rzekłem: Czyjaś córka? Która odpowiedziała: Jestem córka Bathuela syna Nachorowego, którego mu urodziła Melcha. Zawiesiłem tedy nausznice na ozdobę oblicza iéy, y manelle włożyłem na ręce iéy.

48. Y nachyliwszy się pokłoniłem się Panu, błogosławiąc Pana Boga pana mego Abrahama, który mię przywiódł prostą drogą, abym wziął córkę brata pana mego synowi iego.

49. A przetoż iesliż czynicie miłosierdzie y prawdę z panem moim, oznaymiecie mi: a iesli się co inszego podoba, y to mi powiedzcie, abym poszedł w prawo abo w lewo.

50. Y odpowiedzieli Laban y Bathuel: Od pana

33. Aż odmówię rzecz swoją. Dopóki nie opowiem powodu mego przybycia.

35. Błogosławił panu memu bardzo. Niezmiernie go ubogacił. Uwiemożony jest LXX, wywyższony jest.

41. Nie winien będziesz zakłęcia mego. Wolny będziesz od przysięgi mnie danęj. Bez różnicy używa tu wyrazu przysięgi i zakłęcia, dla tego, że na końcu przy-

sięgi dodawano zakłęcie. Jeżeli nie dotrzymam przysięgi, niech mi Bóg to a to uczyni, i to przyda.

43. A panna, Patrz. W. iego a swob. z ubogacił ob. iego.

47. Zawiesiłem. Dałem, iżby mogła, gdy zechce, zawiesić.

49. Abym poszedł w prawo, lub w lewo. Abym, odszedłszy stąd, szukał gdzie indziej żony dla Izaaka.

50. Od Pana wyszła mowa. Wola to jest Bozka.

mino egressus est sermo: non possumus extraplacitum ejus quidquam aliud loqui tecum.

51. En Rebecca coram te est, tolle eam, et proficiscere, et sit uxor filii domini tui, sicut locutus est Dominus.

52. Quod cum audisset puer Abraham, procidens adoravit in terram Dominum.

53. Prolatisque vasis argenteis et aureis, ac vestibus, dedit ea Rebeccae pro munere, fratribus quoque ejus et matri dona obtulit.

54. Inito convivio, vescentes pariter et bibentes manserunt ibi. Surgens autem mane, locutus est puer: Dimitte me, ut vadam ad dominum meum.

55. Responderuntque fratres ejus et mater: Maneat puella saltem decem dies apud nos, et postea proficiscetur.

56. Nolite, ait, me retinere, quia Dominus direxit viam meam: dimittite me, ut pergam ad dominum meum.

57. Et dixerunt: Vocemus puellam, et quaeramus ipsius voluntatem.

58. Cumque vocata venisset, sciscitanti sunt: Vis ire cum homine isto? Quae ait: Vadam.

59. Dimiserunt ergo eam, et nutricem illius, servumque Abraham, et comites ejus,

60. imprecantes prospera sorori suae, atque dicentes: Soror nostra es, crescas in mille millia, et possideat semen tuum portas inimicorum suorum.

61. Igitur Rebecca, et puellae illius ascensis camelis, secutae sunt virum: qui festinus revertebatur ad dominum suum.

62. Eo autem tempore deambulabat Isaac per viam quae ducit ad Puteum, cujus nomen est Viventis et Videntis: habitabat enim in terra australi: (*Supr. 16, 14*).

63. et egressus fuerat ad meditandum in agro, inclinata jam die: cumque elevasset oculos, vidit camelos venientes procul.

64. Rebecca quoque, conspecto Isaac, descendit de camelo,

65. et ait ad puerum: Quis est ille homo qui venit per agrum in occursum nobis? Dixitque ei: Ipse est dominus meus. At illa tollens cito pallium, operuit se.

66. Servus autem cuncta, quae gesserat, narravit Isaac.

67. Qui introduxit eam in tabernaculum Sarae

wyszła mowa: nie możemy nad wolą jego co innego mówić z tobą.

51. Oto Rebeka przed tobą jest, weźmi ją, a iedź, a niech będzie żoną syna pana twego, iako rzekł Pan.

52. Co gdy usłyszał sługa Abrahamów, padszy pokłonił się do ziemi Panu.

53. Y dobywszy naczénia srebrego y złotego, y szat, dał ie Rebecce za dar, braciéy także iéy, y matce dał upominki.

54. Y sprawiwszy gody iedząc y piąc pospołu, zostali tam. A rano wstawszy sługa rzekł: Puśćcie mię, abym poiachał do pana mego.

55. Y odpowiedzieli bracia iéy y matka: Niech zmieszka panienka aby dziesięć dni u nas, a potym poiedzie.

56. A on rzekł: Nie zatrzymawaycie mię, gdyż Pan darzył drogę moję: puśćcie mię, abym iachał do pana mego.

57. Y rzekli: Zawołaymy panny, a dowiedzmy się iéy woléy.

58. A gdy przyzwana przyszła, spytali: Chcesz iachać z tym człowiekiem? Która rzekła, poiadę.

59. A tak puścili ją, y mamkę iéy, y sługę Abrahamowego, y towarzystwo jego,

60. winszując szczęścia siostrze swéy, y mówiąc: siostraś nasza iest: rozmnoż się w tysiąc tysięcy, y niech pośędzie nasienie twoie brony nieprzyaciół swoich.

61. Rebeka tedy y dziewczki iéy wsiadszy na wielbłądy, iachały za onym mężem, który się spieszo wracał do pana swego.

62. A tego czasu przechadzał się Isaak po drodze która wiedzie do studni, której imię iest żywiącego y widzącego: mieszkał bowiem w ziemi ku południowi.

63. A wyszedł był dla rozmyślenia na polu, iuż ku wieczorowi: a podniószy oczy swe, ujrzał wielbłądy idące zdaleka.

64. Rebeka téż ujrzawszy Isaaka zsiadła z wielbłąda,

65. y rzekła do sługi: Co ono za człowiek który idzie przez pole przeciwko nam? y rzekł iéy: To iest pan mój. A ona wzięwszy prędko płaszcz nakryła się.

66. A sługa wszystko co sprawił, powiedział Isaakowi.

67. Który wprowadził ją do namiotu Sary mat-

51. *Przed tobą jest.* Oto oddajemy w twe ręce Rebekę.—*Jako rzekł Pan.* Jako objawił ci Pan przez znak wolę swoję.

53. *I dobywszy naczynia.* Toalety i inne sprzety potrzebne do gotowania; podobnież Hebrajczycy nazywają naczynia muzyczne, naczynia wojenne i t. p.; same nawet ciała i ich członki zowią się naczyniami.

57. *Dowiedźmy się jej woli.* Nie względem małżeństwa z Isaakiem, gdyż na nie już była zezwoliła; lecz tylko co do wyjazdu z domu i opuszczenia rodziców.

60. *Siostrze.* Krewnej swéj; albowiem na ucztę wiele wezwano krewnych, których Hebrajczycy zwykli nazywać braćmi.—*Rozmnoż się w tysiąc tysięcy.* Niech ci Bóg da najliczniejsze potomstwo.

61. *I dziewczki jej.* Służące dane w posagu, według zwyczajów ówczesnych, r. 29, 24 i 29.

62. *Po drodze LXX: po puszczy.* Isaak udawał się na odosobnione miejsce, właściwsze do rozmyślenia i modlitwy. *Do studni.* Wyż. 16, 14.

63. *Dla rozmyślenia.* Patrz Wujka.

64. *Zsiadła z wielbłąda.* Dla okazania uszanowania swojemu oblubieńcowi.

65. *Płaszcz.* Zwyczaj to był mężatek. 1. Cor. 11. 10. Patrz W.

67. *Do namiotu Sary.* Ztąd widać, że niewiasty mieszkały oddzielnie od mężczyzn.—*Z śmierci matki jego.* Która przed trzema laty umarła była.

Allegorycznie, Abraham tu oznacza Boga Ojca, Isaak

matris suae, et accepit eam uxorem: et in tantum dilexit eam, ut dolore, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.

ki swęy, y wziął ją za żonę: y tak bardzo ją miłował, że żalu, który był przypadł z śmierci matki jego, ulżył.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 24. w. 2. *Polóż rękę twoją pod biodro.* Biodra także i żywot, w Piśmie ś. rodzenie znaczy. Przetoż i tą ceremonią wyznawał Abraham wiarę, którą miał o narodzeniu Messyasza, z nasienia jego według obietnice Bożej. (Wyżej 12 i 22). A tak przysięgał przez Chrystusa, który się miał z niego narodzić. Zrozumiał bowiem, iż to nasienie, w którym miały być błogosławione wszystkie narody, nie tylko miało być człowiekiem, ale też Bogiem, i to dając znać, kazał słudze swemu, podłożyć rękę pod biodro swoje, znacząc ciało, które z niego wziąć miał Messyas: i wspólnie poprzysiął go, przez Pana nieba i ziemi: ukazując iż sam Pan nieba i ziemi, miał w tem ciele przyjść, które z Abrahama wyszło. Tak ś. Augustyn (lib. quaest. in Genesim q. 62. de Civit. lib. 16. cap. 31. Sermon 71 de Tempore) tak pisze: Biodry się dotykał, a przez Boga przysięgał: bo mając ducha prorockiego, wiedział, iż z jego nasienia Chrystus Pan nieba i ziemi miał się narodzić.

43. *Panna, która wynijdzie czerpać wody.* Panna po hebrejsku *Alma*, które słowo znaczy, dziewięć nienaruszoną i powiada Hieronim ś., iż we wszystkim piśmie *Alma*, zawżdy znaczy Pannę całej czystości. Jest też inne słowo żydowskie *Betula*, które może znaczyć tak pannę jako i nie pannę: i przetoż Mojżesz wyżej (ver. 16) gdy nazwał Rebeke Betulą, przydał, i nieznającą męża.

63. *Wyszedł był dla rozmyślenia.* To jest, na modlitwę, a zwłaszcza która się osobliwie na uważaniu w sercu rzeczy niebieskich zabawia, i wiedząc iż osobność bardzo człowiekowi pomaga do pojęcia rzeczy niebieskich. Tego przykładu Izaakowego naprzedniejsi ludzie naśladowali, Mojżesz, Elias, Elizeusz, i wszyscy niemal prorocy: i nad proroki większy Jan Chrzciciel, z dzieciństwa na puszczy wychowany. Który obyczaj też Pan Chrystus chowając, wychodził sam na górę modlić się. Ztądże i ono urosło, iż puszcze były pełne pustelników świętych.

65. *Wziwwszy prędko płaszcz nakryła się.* Żydowskie *Saiph*, a greckie *Θερίσιον*, jest przykrycie głowy i twarzy białychłół, co w zwyczaju było u narodów wszystkich, które wzgląd jaki na uczciwość miały.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O synach Abrahama z Cetury, śmierci Abrahama i Izmaela, i narodzeniu Ezawa i Jakóba.

1. Abraham vero aliam duxit uxorem nomine Ceturam: (1 Par. 1, 32).

2. quae peperit ei Zamran et Jecsan, et Madan, et Madian, et Jesboc, et Sue.

3. Jescan quoque genuit Saba et Dadan. Filii Dadan fuerunt Assurim, et Latusim, et Loomim.

4. At vero ex Madian ortus est Ephra, et Opher, et Henoch, et Abida, et Eldaa: omnes hi filii Ceturae.

5. Deditque Abraham cuncta, quae possederat, Isaac:

6. filiis autem concubinarum largitus est munera, et separavit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viveret, ad plagam orientalem.

7. Fuerunt autem dies vitae Abrahae, centum septuaginta quinque anni.

8. Et deficiens mortuus est in senectute bona, propectaque aetatis, et plenus dierum: congregatusque est ad populum suum.

1. A Abraham pojął drugą żonę imieniem Ceturę:

2. która mu urodziła Zamrana y Jeksana y Madana y Madiana y Jesboka y Suego.

3. Jeksan też zrodził Sabę y Dadana. Synowie Dadanowi byli Asurymowie y Latusymowie y Loomimowie.

4. Z Madiana lepak poszedł Ephra y Opher, y Henoch, y Abida y Eldaa: wszyscy ci synowie Cetury.

5. Y dał Abraham wszystko co posiadał, Isaacowi.

6. A synóm nałożnic dał dary, y oddzielił ie od Isaaka syna swęgo, póki ieszcze sam był żyw, ku wschodowey części.

7. A Abrahamowi było dni żywota sto siedmdzieśiat y pięć lat.

8. Y ustaiąc umarł w starości dobręy, y w zeszłym wieku, y pełen dni, y zgromadzony iest do ludu swęgo.

Chrystusa, Rebeka Kościół i każdę duszę wierną, sługa zaś Apostolów.

R. 25.—1. *Drugą żonę pojął.* Po śmierci Sary i uwolnieniu Agary, a może już i ta nie żyła. Abraham uczynił to z Boskiego natchnienia, iżby potomstwo jego zostało rozmnożone pomiędzy narodami. Miał wtedy wieku lat 137.—*Ceture.* Musiała być niewolnica Abrahama, jaką była i Agar; jeśli by bowiem była wolna, nie nazywanoby ją nalożnicą. (w. 6). P. W.

2. *Madiana.* Od którego pochodzą Madianici.

5. *Wszystko co posiadał.* Stało się to jeszcze przed małżeństwem Isaaka; ztąd Eliezer mówił, r. 24, 36: *Dał mi wszystko, co miał.* Teraz zaś zdaje się, że tylko potwierdził darowiznę.

6. *Nałożnic.* T. j. Agary i Cetury. Były prawnymi żonami (v. 16, 3.), lecz liczyły się w stanie niewolniczym

i po ślubie, tylko do wspólności łoża były przypuszczone. P. Wujka. — *Oddzielił.* Dla tego, iżby nie wiedli sporów z Izaakiem i nie byli mu na przeszkodzie w posiadaniu ziemi obiecanej; także żeby ich potomkowie nie zarażali pochodzących od Izaaka swoim bałwochwalstwem i innymi występkami.—*Ku wschodowey części.* T. j. synowie Cetury osiedli w Arabii Skalistej, która względnie do Gerary i Bersabei, gdzie wówczas mieszkał Abraham, leżała na Wschód. Ztąd oni w Pismie Ś. zowią się *synami wschodu.*

8. *Ustaiąc.* T. j. umarł nie dla gwałtowności choroby, ale z ustania żywotnych sił z powodu starości.—*W starości dobręy.* Będąc dojrzałym, w swoim czasie, i co do wieku, i co do zasług, mając w. lat 175. — *Pełen dni.* Syt życia, i pragnący rozwijania. — *I zgromadzony jest do ludu swęgo.* P. Wujka.

9. Et sepelierunt eum Isaac et Ismaël filii sui in spelunca duplici, quae sita est in agro Ephron filii Seor Hethaei, e regione Mambre,

10. quem emerat a filiis Heth: ibi sepultus est ipse, et Sara uxor ejus.

11. Et post obitum illius benedixit Deus Isaac filio ejus, qui habitabat juxta Puteum nomine Viventis et Videntis.

12. Hae sunt generationes Ismaël filii Abrahae, quem peperit ei Agar Aegyptia, famula Sarae:

13. et haec nomina filiorum ejus in vocabulis et generationibus suis. Primogenitus Ismaëlis Nabajoth, deinde Cedar, et Adbeel, et Mabsam, (1 Par. 1, 29).

14. Masma quoque, et Duma, et Massa,

15. Hadar, et Thema, et Jethur, et Naphis, et Cedma.

16. Isti sunt filii Ismaëlis: et haec nomina per castella et oppida eorum, duodecim principes tribuum suarum.

17. Et facti sunt anni vitae Ismaëlis centum triginta septem, deficiensque mortuus est, et appositus ad populum suum.

18. Habitavit autem ab Hevilla usque Sur, quae respicit Aegyptum introeuntibus Assyrios; coram cunctis fratribus suis obiit.

19. Hae quoque sunt generationes Isaac filii Abraham: Abraham genuit Isaac:

20. qui cum quadraginta esset annorum, duxit uxorem Rebeccam filiam Bathuelis Syri de Mesopotamia, sororem Laban.

21. Deprecatusque est Isaac Dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis: qui exaudivit eum, et dedit conceptum Rebeccae.

22. Sed collidebantur in utero ejus parvuli, quae ait: Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere? Perrexitque ut consuleret Dominum.

23. Qui respondens, ait: Duae gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividuntur, populusque populum superabit, et major serviet minori. (Rom. 9, 10).

24. Jam tempus pariendi advenerat, et ecce gemini in utero ejus reperti sunt.

25. Qui prior egressus est, rufus erat, et totus in morem pellis hispidus: vocatumque est nomen

11. *U studni żyjącego i widzącego.* Studnia ta znajdowała się w Bersabei, w pośród pustyni zwaną Bersabejską, po której błędziła Agar. r. 16, 14.

13. *Cedar.* Cedarńscy Arabowie, o których, i o namiotach ich, nie raz wspomina Pismo.

14. *Duma.* Ztąd brzmieć Dumy. Is. 21, 11.: są to Idumejczycy, albo im sąsiedni lud.

15. *Thema.* Od którego poch. nazwa miasta i krainy Theman ku południowi Idumei, król jej Eliplaz, przyjaciel Joba.

17. *Ustając.* Jako i ojciec jego, umarł ze starości. — *I przyłożon.* Ztąd urosło u Hebrajczyków mniemanie o jego pokucie i zbawieniu.

18. *Hevilli.* O której, r. 2, 11. — *Przed obliczem wszystkich braci swęj umarł.* Nie znaczy, iż on umarł będąc otoczony gronem swych braci (synów Cetry i Izaaka), lecz że umarł wprzód, niż inni jego bracia.

9. Y pogrzebli go Isaak y Ismael synowie jego w iaskini dwoistěj, która leży na polu Ephrona syna Seorowego Heteyczyka, na przeciwko Mambre,

10. które był kupił od synów Hethowych: tam pogrzebion iest sam y Sara żona jego.

11. A po śmierci jego błogosławił Bóg Isakowi synowi jego, który mieszkał u studnie nazwaněj żywiącego y widzącego.

12. Te są rodzaie Ismaela syna Abrahamowego, którego mu urodziła Agara Egipciańska, słuźbnica Sary:

13. y te imiona synów jego w nazwiskach y w rodzaiach ich. Piérworodny Ismaelów Nabaioth, potym Cedar, y Adbeel y Mabsam.

14. Masma téż y Duma y Masza,

15. Hadar y Thema y Jethur y Naphis y Kedma.

16. Ci są synowie Ismaelowi: y te imiona po zamkach i miasteczkach ich, dwanaście książąt pokolenia ich.

17. Y stało się lat żywota Ismaelowego sto trzydzieści y siedm, y ustając umarł, i przyłożon do ludu swego.

18. A mieszkał od Hewili aż do Sur, która leży naprzeciwko Egypтови wchodzącym do Assyrii: przed obliczem wszystkiěj braciěj swęj umarł.

19. Te téż są rodzaie Isaaka syna Abrahamowego: Abraham zrodził Isaaka:

20. który mając lat czterdzieści poiął żonę Rebeke, córkę Bathuela Syriyczka z Mezopotamiěj, siostrę Labanową.

21. Y prosił Isaak Pana za żoną swą, iż była niepłodną, który wysłuchał go, y dał poczęcie Rebecce.

22. Ale się tłukli w żywocie iey dziatki, która rzekła: Jesliż mi tak bydź miało, co było po tym żem poczęła? Y poszła aby się poradziła Pana.

23. Który odpowiadając rzekł: Dwa narodowie są w żywocie twoim, y dwoi ludzie z żywota twego rozdzielią się, a ieden lud zwycięży drugi lud, y starszy będzie służył młodszemu.

24. Już był przyszedł czas porodzenia, a oto bliźnięta nalazły się w żywocie iey.

25. Który piérwiěj wyszedł, lisowaty był i wszystkie iako skóra kosmaty: y nazwane iest imię jego

22. *Jesliż mi tak bydź miało.* Jesli mi przyjdzie cię poronić i razem z dziećmi umrzeć: tego się bała Rebeke. — *I poszła, aby się poradziła Pana.* Niektórzy rozumieją, iż poszła przed ołtarz domowy i tam się modliła, i przez Anioła otrzymała odpowiedź. Inni mniemają, że wstąpiła na górę Moria, i zasięgała rady kapłana Melchizedecha, jeszcze żyjącego.

23. *Dwa narody.* Dwaj synowie, którzy będą przodkami dwóch narodów, to jest: Żydów i Idumejczyków, wzajemnie sobie nieprzyjaznych. — *Starszy będzie służył młodszemu.* Idumejczycy będą podlegać Żydom. P. W.

25. *Wszystek... kosmaty.* Obrosły włosami nie tylko na głowie, ale i na całym niemal ciele; ztąd nazwany był także Seirem, t. j. *włosisty*. — *Ezaw.* T. j. *uczynion zupełnie*, gdy ci zwykle bywają pokryci włosami, którzy przychodzą już do zupełnego wieku. Nazwany także był Edom (w. 30), t. j. *rudły, purpurowy*, z powodu czer-

ejus Esau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu: et idcirco appellavit eum Jacob. (*Osee 12, 3. Matth. 1, 2*).

26. Sexagenarius erat Isaac, quando nati sunt ei parvuli.

27. Quibus adultis, factus est Esau vir gnarus venandi, et homo agricola: Jacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis.

28. Isaac amabat Esau, eo quod de venationibus illius vesceretur: et Rebecca diligebat Jacob.

29. Coxit autem Jacob pulmentum: ad quem cum venisset Esau de agro lassus,

30. ait: Da mihi de coctione, hac ruta, quia oppido lassus sum. Quam ob causam vocatum est nomen ejus Edom.

31. Cui dixit Jacob: Vende mihi primogenita tua.

32. Ille respondit: En morior, quid mihi proderunt primogenita?

33. Ait Jacob: Jura ergo mihi. Juravit ei Esau, et vendidit primogenita. (*Hebr. 12, 16*).

34. Et sic accepto pane et lentis edulio, comedit, et bibit, et abiit: parvipendens, quod primogenita vendidisset.

Ezaw. Zrazu drugi wychodząc, pięte brata trzymał ręką: y dla tego nazwał go Jakóben.

26. Sześćdziesiąt lat było Isaakowi, gdy mu się dziaćki narodziły.

27. Które gdy urosły, stał się Ezaw mąż biegły w myśliwstwie y człowiek oracz: A Jakób mąż prosty mieszkał w namiociech.

28. Isaak miłował Ezawu ztąd, iż iadał z łowu jego: a Rebeka miłowała Jakóba.

29. Y uwarzył Jakób kaszę: do którego przyszedłszy Ezaw z pola spracowany,

30. rzekł: Daj mi z warzywa tego czerwonego, bom się bardzo spracował. Y z téżże przyczyny nazwano imię jego Edom.

31. Któremu rzekł Jakób: Przedaj mi pierworództwo twoie.

32. A on odpowiedział: Oto umieram, cóż mi pomoże pierworództwo?

33. Rzekł Jakób: Przysiężże mi. Y przysięgł mu Ezaw, y sprzedał pierworództwo.

34. Y tak wzięwszy chleb y potrawę soczewice, iadł y pił y poszedł, lekce sobie ważąc że pierworództwo sprzedał.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 24, w. 1. *Abraham pojął drugą żonę.* To się działo za Boskiem zrządzeniem, nie tylko dla rozmnożenia potomstwa, ale dla wielkiej tajemnicy. Bo jako Agar i Ismael figurą byli ludzi cielesnych w starym zakonie: tak i Cetura i synowie jej figurują ludzie cielesne nowego testamentu, a zwłaszcza heretyki: którzy chociaż się rodzą z Chrystusa przez Chrztost S. i w nauce i w wierze i w znakach zwierchnich, i w darach Bożych są podobni Katolikom: wszakże łaski Bożej i żywota wiecznego nigdy dziedzicami nie będą, jako synowie Cetury wzięwszy tylko dary od ojca nie dziedziczyli. I jako przedtem Żydowie nie mieli cięższych nieprzyjaciół na się, jako byli ich krewni i powinni synowie Lotowi i Esau, i Cetury: tak też nam Chrześcijanom największy i najstraszniejszy nieprzyjaciół są Heretycy, którzy się wiarą i nauką Chrystusową fałszywie chlubiąc, kościół jego okrutniejsz niż którzy inuszy prześladowają. *August, quaest. 5. in Genes.*

6. *Synom nalożnic dał dary.* Nalożnicami tu zowie onę Agar i Ceturę, nie żeby nie były własnem żonami, ale czyni różność tych żon od przedniejszej żony, którą tylko jedną według zwyczaju zwano żoną, i ta rządziła domem, i dziedziczyła: i taka była Sara, i dla tegoć ją zawżdy zowie żoną: nalożnice lepak, acz właśnie także były żonami, wszakże nie rządziły ani dziedziczyły, jaka była Agar i Cetura.

wonego koloru potrawy z soczewicy.—Zrazu. Bezpośrednio, rychło, jakby współubiegając się o pierworództwo.—Jakób. t. j. podstępny. Stopę czyli pięte trzymający. Patrz Wujka.

27. *Oracz.* LXX: polny, lubiący lasy i pola; co też stosuje się i do jego obyczajów.—*Prosty.* LXX: niesmyślący, szczerzy; wyraz hebr. oznacza doskonałego i sprawiedliwego.—*Mieszkał w namiotach.* Rzadko wychodzący z domu, nie oddany myślistwu, jak Ezaw, ale zajęty gospodarstwem domowem. Tekst Chaldejski wykłada, że był *ministrem domu nauki*, t. j. słuchaczem mądrości. Jeżeli to jest prawda, okazuje się ztąd starożytność szkół u Hebrajczyków. Charaktery tych dwóch braci odpowiednie są ich rodzajowi życia: Jakób dobry, jak pasterz; Ezaw okrutny, jak myśliwiec.

28. *Isaak miłował Ezawu.* Jako pierworodnego.—*Miłowała Jakóba.* Dla tego, że postrzegala w nim lepsze i łagodniejsze obyczaje, i że Bóg obiecał mu pierwszeństwo przed Ezawem. w. 23.

29. *Kaszę.* Z soczewicy Egipskiej, jak naucza Ś. Aug. w Psal. 4.

30. *Daj mi.* Hebr.: Obrzuć mię, napelnij mię, tem czerwonym. Sposób mówienia zdradzający chciwość i niewstrzeźliwość proszącego. Nazwano tu warzywo czerwone, albo dla przyróżzonej takiej barwy soczewicy, albo dodanie jakiejś przypraw.

31. *Pierworództwo twoje.* Przywileje pierworództwa w owym czasie były następujące: 1) Wyższe miejsce u sto-

Bib. St. Test. T. I.

łu (niż. r. 43, 33). 2) Pierwzeństwo przed braćmi i odziedziczenie ojcowskiej godności, w skutek której pierworodny względem innych zastępował miejsce ojca, tak dalece, iż przed nim się kłaniali (r. 27, 29), i nazywali go panem, jako Jakób nazywa Ezawu (r. 32 i 33). 3) W podziale dziedzictwa otrzymywał dwie części, inni po jednej. 4) Ojciec umierając w szczególniejszy sposób błogosławił pierworodnemu (27, 4). 5) Pierworodni byli także kapłanami familii, i na ten cel mieli szaty szczególne.

W sprzedaży pierworództwa Ezaw zgrzeszył obżarstwem, lekceważeniem rzeczy świętych, a może nawet i świętokupstwem, sprzedając prawo kapłaństwa. Jakób zaś nie zgrzeszył, gdyż zamierzał kupić tylko prawo pierworództwa, o ile ono było doczesne i dające się nabyć, tak jak może być przedane pole, do którego przywiązane prawo patronatu. Nie zgrzeszył niesprawiedliwością, bo kupił za lichą cenę od tego, który dobrowolnie swą własność sprzedał. Dodać należy, że Jakób, nauczony od matki, wiedział, iż to prawo do niego należy.

32. *Oto umieram.* Obżarstwu podstał konieczność.

33. *Przysiężże mi.* Że ustępujesz mi prawo pierworództwa ze wszelkimi jego przywilejami.

34. *I poszedł, lekce sobie ważąc.* Przenosząc brzuch nad cnotę, pokarm nad honor, obżarstwo nad błogosławieństwo, a może i wtenczas już zamyslał utrzymać przemocą i orężem to, co był utracił prawem sprzedaży.

7. *Abrahamowi było dni żywota.* Abraham kiedy umarł, było po stworzeniu świata, dwa tysiące sto dwadzieścia i trzy lata: a po potopie czterysta sześćdziesiąt i siedm lat.

8. *I zgromadzony jest do ludu swego.* Takie słowa Pisma Ś. Przyłożony do ludu swego, przyłączony do swoich, zasnął z ojcami swymi; są własności języka Hebrajskiego, wszakże znaczą dwie rzeczy tajemne. Nieśmiertelność dusze, nie tylko Abrahamowej, ale i innych ludzi, do których przyłączony jest Abraham. Znaczą też iż dusze ludzkie po śmierci nie każda osobno mieszka, ale się zgromadzają jako jeden lud, albo do nieba albo do piekieł. Bo skoro kto umrze, zaraz będzie przyłożony do ludu swego albo między złe albo między dobre. *Theodoretus quaest. 109 in Genesim.*

23. *Starszy będzie służył młodszemu.* To się rozumie według litery i w rzeczach doczesnych jako uczy Au. *quaest. 73. in Genes.,* bo chociaż Esau nie służył Jakóbowi, a wszakże potomstwo jego, Idumejczycy, Żydom za panowania Dawida i Salomona, 2. *Król, 8.* aż do czasu Jorama króla Judzkiego, za którego wyjechał z niewoli według proroctwa Izaakowego. *Niż. 27. v. 40.*

25. *Nazwał go Jakóben.* Jakób w żydowskim języku własne imię od tego wzięte, iż ręką trzymał nogę swego, chcąc mu przeszkodzić, aby się pierwiej nie rodził.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O zamieszkanii Izaaka w Gerarze, powtórzeniu mu obietnic danych Abrahamowi, i przymierzu z Abimelechem.

1. Orta autem fame super terram, post eam sterilitatem, quae acciderat in diebus Abraham, abiit Isaac ad Abimelech regem Palaestinarum in Gerara.

2. Apparuitque ei Dominus, et ait: Ne descendas in Aegyptum, sed quiesce in terra, quam dixero tibi.

3. Et peregrinare in ea, eroque tecum, et benedicam tibi: tibi enim et semini tuo dabo universas regiones has, complens juramentum, quod spopondi Abraham patri tuo. (*Supr. 12, 7, 15, 18.*)

4. Et multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli: daboque posteris tuis universas regiones has: et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, (*Supr. 12, 3. et 18, 18 et 22, 18. Infr. 28, 14.*)

5. eo quod obedierit Abraham voci meae, et custodierit praecepta et mandata mea, et ceremonias legesque servaverit.

6. Mansit itaque Isaac in Geraris.

7. Qui cum interrogaretur a viris loci illius super uxore sua, respondit: Soror mea est; timuerat enim confiteri quod sibi esset sociata conjugio, reputans ne forte interficerent eum propter illius pulchritudinem. (*Supr. 20, 11.*)

8. Cumque pertransissent dies plurimi, et ibidem moraretur, prospiciens Abimelech, rex Palaestinarum per fenestram, vidit eum jocantem cum Rebecca uxore sua.

9. Et accersito eo, ait: Perspicuum est quod uxor tua sit: cur mentitus es eam sororem tuam

1. A gdy był głód w ziemi po onym dziaju, który był za czasów Abrahamowych, szedł Isaak do Abimelecha króla Palestyny do Gerary.

2. Y ukazał mu się Pan, y rzekł: Nie za- do Egiptu, ale mieszkaj w ziemi, którą ja powiem.

3. Y bądź gościem w niej, a będę z tobą, będę błogosławił: tobie bowiem y nasieniu mu dam te wszystkie kraie pełniąc przy którymem przyrzekł Abrahamowi ocyu twe

4. y rozmnożę nasienie twoie jako gwiazdy niebieskie: y dam potomkom twoim wszystkie krainy: y będą błogosławione w nasieniu wszystkie narody ziemie,

5. dla tego iż był posłuszny Abraham mego, y strzegł przykazania y mandatów y zachował ceremonie y prawa moje.

6. Mieszkał tedy Isaak w Gerarach.

7. Którego gdy pytali mężowie miejsca o żenie jego, odpowiedział: siostra moja: ie się bał wyznać że mu była złączona matwem: mniemając by go snąc nie zabili dla piękności.

8. A gdy minęło dni wiele, a także mie wyglądając Abimelech król Palestyński o ujrzał go żartującego z Rebeką żoną swą

9. A przyzwawszy go rzekł: Jasna rzecz: to żona twoja: Czemużeś skłamał żeby to by

R. 26.—1. *W ziemi.* Chanaan, gdzie mieszkał. — *Po onym.* O tym nieurodzaju, (wyż. r. 12, 10). — *Abimelecha.* Nie był to ten sam Abimelech, o którym w r. 21, lecz może to syn jego. Podobna do wiary jest, że królom Gerary wspólne było imię Abimelechów, jak Egipcjacy zwali się Faraonami. Abimelech oznacza *ojciec mój król*; albowiem królowie powinni być ojcami swoich poddanych i ojczyzny.

2. *Nie zstępuj do Egiptu.* Dla czego wzbroniono Izaakowi iść tam, gdzie ojciec jego Abraham był się udał? Czy dla tego, że dla Egipcjan potrzebna była obecność Abrahama, iżby posłyszeli o nauce prawdziwej Religii; teraz zaś mniej to było dla nich konieczne? Czy że chciał Bóg pokazać, iż i w ubóstwie i głodzie może swoim zaopatrzyć potrzeby? — *Którą ja tobie powiem.* Jeszcze bowiem nie był przyszedł do Gerary.

3. *I bądź gościem w niej.* Jako pielgrzym, m w niej czasowie.

5. *I był posłuszny głosowi memu.* Mojemu rozkazowi o ofiarowaniu syna. — *Ceremonie.* Abraham zachował religijne obrzędy, już właściwie tylko sobie i swojemu obrzezanie, już inne wspólne wszystkim, które ustanowił w prawie natury, i przez które chcą być czczonym; albowiem prawo przyrodzenia, tak samo prawo Mojżesza i Chrystusa, miało swoje obrzędy świętości i Sakramenta.

7. *Siostra moja.* Krewna moja: może być wymowa jak i ojciec jego. (wyż. r. 20).

8. *Żartującego.* W skutek swobody małżeńskiej pułkającego poufałej i śmielej, niż zwykli mężowie p z niewiastami obcemi.

9. *Skłamał.* Było to kłamstwem w mniemaniu Abimelecha, który nie wiedział o ich pokrewieństwie

esse? Respondit: Timui ne morerer propter eam.

10. Dixitque Abimelech: Quare imposuisti nobis? Potuit coire quispiam de populo cum uxore tua, et induxeras super nos grande peccatum. Praecepitque omni populo, dicens:

11. Qui tetigerit hominis hujus uxorem, morte morietur.

12. Sevit autem Isaac in terra illa, et invenit in ipso anno centuplum: benedixitque ei Dominus.

13. Et locupletatus est homo, et ibat proficiens atque succrescens, donec magnus vehementer effectus est:

14. habuit quoque possessiones ovium et armentorum, et familiae plurimum. Ob hoc invidentes ei Palaestini,

15. omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt, implentes humo:

16. in tantum, ut ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede a nobis, quoniam potentior nobis factus es valde.

17. Et ille discedens, ut veniret ad torrentem Gerarae, habitaretque ibi:

18. rursum fodit alios puteos, quos foderant servi patris sui Abraham, et quos, illo mortuo, olim obstruxerant Philistini: appellavitque eos eisdem nominibus quibus ante pater vocaverat.

19. Foderuntque in torrente, et repperunt aquam vivam.

20. Sed et ibi jurgium fuit pastorum Gerarae adversus pastores Isaac, dicentium: Nostra est aqua: quam ob rem nomen putei, ex eo quod acciderat, vocavit Calumniam.

21. Foderunt autem et alium: et pro illo quoque rixati sunt, appellavitque eum Inimicitias.

22. Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non contenderunt: itaque vocavit nomen ejus Latitudo, dicens: Nunc dilatavit nos Dominus, et fecit crescere super terram.

23. Ascendit autem ex illo loco in Bersabee,

24. ubi apparuit ei Dominus in ipsa nocte, di-

stra twoia? Odpowiedział: Bałem się abych nie zginął dla niey.

10. Y rzekł Abimelech: Czemuś nas oszukał? mógłby się kto z ludu żyć z żoną twoją, y przywiódłbyś był na nas grzech wielki. Y przykazał wszystkiemu ludowi mówiąc:

11. Ktoby się dotknął żony człowieka tego, śmiercią umrze.

12. Y siał Isaak w onęy ziemi, y znalazł onego roku tyle sto kroc: Y błogosławił mu Pan.

13. Y zbogacił się człowiek, y postępował mnożąc się y rosnąc, aż został zbytnie wielkim;

14. miał téż stada owiec y bydła, y czeladźi mnóstwo. Przeto zayrzając mu Palestynowie,

15. wszystkie studnie, które byli wykopali słudzy oycy jego Abrahama, na on czas zasypali, napelnivszy ziemią:

16. tak iż y sam Abimelech mówił do Isaaka: odejdź od nas, stałeś się bowiem daleko od nas możniejszym.

17. A on odchodząc, żeby przyszedł do potoku Gerary, y tam mieszkał:

18. wykopał zasię drugie studnie, które ukopali byli słudzy oycy jego Abrahama, y które po śmierci jego niegdy Philistynowie byli zasypali, y nazwał ié temiz imiony, któremi przedtym nazwał był oćiec.

19. Y kopali na strumieniu, y znaleźli wodę żywą.

20. Ale y tam był poswarek pastérzów Gerary przeciw pastérzów Isaakowym, mówiących: Nasza to woda: prze co imię studnie, z tego co się stało, nazwał Potwarzą.

21. Wykopali ieszcze y inszą: y o tę także swarzyli się; y nazwał ją Nieprzyjaźnią.

22. A odszedszy ztamąd: ukopał inszą studnię, o którą iuż sporu nie wiedli: a tak nazwał imię iéy, Rozszerzenie, mówiąc: Teraz rozszerzył nas Pan, y dał rość na ziemi.

23. Y wstąpił z onego miejsca do Bersabei.

24. Gdzie mu się Pan ukazał téż nocy, mówiąc:

10. Grzech wielki. Ciężką winę, albo ciężką karę.

11. Ktoby się dotknął. Hebr.: Ktoby się dotknął męża tego i jego żony. Wyrząd dotknąć wzięty zamiast szkodzić. Śmiercią umrze. Taż kara śmierci na cudzołożników i w prawie Mojżesza została postanowiona.

12. Siał. Na ziemi nie własnej, ale wziętej w dzierżawę.—I błogosławił mu Pan. Zamiast: albowiem błogosławił był mu Pan.

16. Odejdź od nas. Tak niegdyś u Ateńczyków przez ostracyzm skazywani byli obywatele, których potęga obudzała obawę i podejrzenie. Aryst. ks. 3. Polit. v. 9.

17. A on odchodząc. Izaak oddalił się od dworu Abimelecha, i przybył do potoku i t. d.

18. Które ukopali byli. Wolał dawniejsze studnie odkopać i oczyścić niż kopać nowe, dla tego, 1) że był pewnym, iż tam znajdzie żyłą wody; 2) łatwiejsza była robota i mniej obudzająca nienawiści; 3) sprawiedliwie mógł korzystać z pracy ojcowskiej, i nikt nie mógł go za to zapozwać; i 4) żeby odnowił miłą pamięć ojca, ztąd i temiz imiony je nazwał.

19. Na strumieniu. LXX.: w dolinie, którą przepły-

wał strumień; albo na samém suchém korycie strumienia.—Wodę żywą. Źródło zawsze wytryskujące.

20. Nasza to. Ponieważ na naszym gruncie ją wykopaliscie; lecz niesprawiedliwie to zarzucali, gdyż za ich zgodą studnia została wykopana.—Potwarzą. T. j. niesprawiedliwośćią.

21. Nieprzyjaźnią. Albowiem wielokrotnie już powtórzona krzywda była znakiem zastarzałej ich nienawiści.

22. Rozszerzenie. Hebr.: rozszerzenia. Jakby rzekł: Ta studnia dostarczy nam i dla bydła naszego wody obfitę i wolną od zazdrości i przeszkod ze strony Geraryjczyków.—Rozszerzył nas Pan. Metafora wzięta od tych, którzy będąc zamknięci w ciasnym miejscu, nagle zostają oswobodzeni. Tak Psal. 4, 1.: W uciśnieniu rozprzestrzeniłeś mi.

23. Z onego miejsca. Gdzie tę ostatnią studnię był wykopał.—Do Bersabei. Po ustaniu głodu, znowu powrócił tam, zkąd był wyszedł z powodu nieurodzaju.

24. Bóg Abrahama. Jam jest ten Bóg prawdziwy, który tu zawarłem przymierze z ojcem twoim. Albo nazywa siebie Bogiem Abrahama takż w tém znaczeniu;

cens: Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere, quia ego tecum sum: benedicam tibi, et multiplicabo sementium propter servum meum Abraham.

25. Itaque aedificavit ibi altare: et invocato nomine Domini, extendit tabernaculum: praecepitque servis suis, ut foderent puteum.

26. Ad quem locum cum venissent de Geraris Abimelech, et Ochozath amicus illius, et Phicol dux militum,

27. locutus est eis Isaac: Quid venistis ad me, hominem quem odistis, et expulistis a vobis?

28. Qui responderunt: Vidimus tecum esse Dominum, et idcirco nos diximus: Sit iuramentum inter nos, et ineamus foedus,

29. ut non facias nobis quidquam mali, sicut et nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod te laederet: sed cum pace dimisimus auctum benedictione Domini

30. Fecit ergo eis convivium, et post cibum et potum,

31. surgentes mane, juraverunt sibi mutuo: dimisitque eos Isaac pacifice in locum suum.

32. Ecce autem venerunt in ipso dies servi Isaac annuntiantes ei de puteo, quem foderant, atque dicentes: Invenimus aquam.

33. Unde appellavit eum Abundantiam: et nomen urbi impositum est Bersabee, usque in praesentem diem.

34. Esau vero quadragenarius duxit uxores, Judith filiam Beeri Hethaei, et Basemath filiam Elon ejusdem loci:

35. quae ambae offenderant animum Isaac et Rebeccae. (*Infr. 27, 46*).

Jam iest Bóg Abrahama oycą twego, nie bój się, bo ja z tobą iestem: będę błogosławił, y rozmnożę nasienie twoie dla sługi mego Abrahama.

25. Przetół tam zbudował oltarz: a wzywając imienia Pańskiego rozbił namiot: y rozkazał sługom swym aby kopali studnię.

26. Na które miejsce gdy przyszli z Gerary Abimelech, y Ochozath przyjaciel jego, y Phicol Hetman żołnierstwa,

27. rzekł do nich Isaac: Przeczeście przysięgi do mnie, człowieka, którego nienawidzicie, y wypędziliście od siebie?

28. A oni odpowiedzieli: Widzieliśmy iż Pan iest z tobą, y dla tegośmy rzekli: Niech będzie przysięga między nami, y uczynimy przymierze.

29. Abyś nam nie czynił nic złego, jako y my nieśmy twego nie ruszyli, aniśmy uczynili coby cię obraziło: aleśmy cię w pokoju puscili rozmnożonego błogosławieństwem Pańskim.

30. Y sprawił im ucztę, a gdy się naiedli y napili,

31. wstawszy rano przysięgli sobie spólnie: y puścił ie Isaac w pokoiu na miejsce ich.

32. Alie oto przyszli tegoż dnia słudzy Isaakowi, powiadając mu o studnię którą wykopali, y mówiąc: Należliśmy wodę.

33. Zkąd nazwał ją Dostatkim: a imię miasta dano Bersabee aż do dnia dzisiejszego,

34. A Ezaw mając czterdzieści lat pojął żony: Judith, córkę Beery Hetejczyka, y Basemath córkę Elon z tegoż miejsca.

35. Które obie obraziły serce Isaaka y Rebeki.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O błogosławieństwie pierworodstwa daném Jakóbowi, i gniewie Esaua przeciw bratu.

1. Senit autem Isaac, et caligaverunt oculi ejus, et videre non poterat: vocavitque Esau filium suum majorem, et dixit ei: Fili mi! Qui respondit: Adsum.

2. Cui pater, Vides, inquit, quod senuerim, et ignorem diem mortis meae.

3. Sume arma tua, pharetram, et arcum, et egredere foras: cumque venatu aliquid apprehenderis,

1. Zstarzał się tedy Isaac, y zaćmiły się oczy jego, y widzieć nie mógł, y zawołał Ezawa syna swego starszego, y rzekł mu: Synu mój: Który odpowiedział: Owom ja.

2. Któremu oćiec: Widzisz (rzekł) żem się zstarzał, a niewiem dnia śmierci moiej.

3. Weźmi broń twoię, saydak y łuk, a wynidź na pole: a gdy polując co ugonisz,

Wprawdzie wszystkie stworzenia są moje, jednakże jeden Abraham więcej u mnie znaczy, niż wszyscy inni: przeto raduję się z tego, że mogę się nazywać Bogiem Abrahama.

25. Rozbił namiot. Iżby tam założył stałe dla siebie pomieszkanie.—Aby kopali studnię. Aby wyszukali i oczyścili ową studnię, którą niegdyś Abraham w tych stronach był wykopał.

26. Gdy przyszli. Przybyli dla wyspiegowania, będąc gotowi do wojny z Isaakiem, jeśliby go znaleźli słabym, i do przymierza z nim, jeśliby się okazał potężniejszym od nich.

27. Którego nienawidzicie. Pokazaliście waszymi postępami, że go nie kochacie

29. Aniśmy uczynili, coby cię obraziło. Fałsz to jest, albowiem za ich zezwoleniem pasterze niesprawiedliwie

wszbraniali sługom Isaaka przystępu do studni.

31. Wstawszy rano. Z uszanowania ku uroczystej i publicznej przysiędze, trzeźwi i naczczo przysięgali.

33. Dostatkim. Hebr.: Sytością. Jakby rzekł: Z tej studni najobfitsze wody będziemy czerpać, i nasycimy się.

34. Pojął żony. Małżeństwa te zawarł Ezaw przeciw woli swoich rodziców.

35. Obraziły. Złemi obyczajami, zuchwałością i trwaniem w bałwochwalstwie.

R. 27.—1. Zstarzał się tedy Isaac. Miał bowiem już rok życia 137, chociaż jeszcze był potem lat 43, gdy umarł mając lat 180: —Zaćmiły się oczy jego: Nie był zupełnie ociemniałym, lecz bardzo słabo już widział, z powodu starości, i częstych chorób. Ś. Aug. k. 16. o M. B. r. 30.

4. fac mihi inde pulmentum, sicut velle me nosti, et affer ut comedam, et benedicat tibi anima mea antequam moriar.

5. Quod cum audisset Rebecca, et ille abiisset in agrum, ut iussionem patris impleret,

6. dixit filio suo Jacob: Audiui patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, et dicentem ei:

7. Affer mihi de venatione tua, et fac cibos, ut comedam, et benedicam tibi coram Domino antequam moriar.

8. Nunc ergo, fili mi, acquiesce consiliis meis:

9. et pergens ad gregem, affer mihi duos hoedos optimos, ut faciam ex eis escas patri tuo, quibus libenter vescitur:

10. quas cum intuleris, et comederit, benedicat tibi priusquam moriatur.

11. Cui ille respondit: Nosti quod Esau frater meus homo pilosus sit, et ego lenis:

12. si attrectaverit me pater meus, et senserit, timeo ne putet me sibi voluisse illudere, et inducam super me maledictionem pro benedictione.

13. Ad quem mater: In me sit, ait, ista maledictio, fili mi: tantum audi vocem meam, et pergens affer, quae dixi.

14. Abiit, et attulit, deditque matri. Paravit illa cibos, sicut velle noverat patrem illius.

15. Et vestibus Esau valde bonis, quas apud se habebat domi, induit eum:

16. pelliculasque hoedorum circumdedit manibus, et colli nuda protexit.

17. Deditque pulmentum, et panes, quos coxerat, tradidit.

18. Quibus illatis, dixit: Pater mi! At ille respondit: Audio. Quis es tu, fili mi?

19. Dixitque Jacob: Ego sum primogenitus tuus Esau: feci sicut praecepisti mihi: surge, sede, et comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.

20. Rursumque Isaac ad filium suum: Quomodo, inquit, tam cito invenire potuisti, fili mi? Qui respondit: Voluntas Dei fuit, ut cito occurreret mihi quod volebam.

21. Dixitque Isaac: Accede huc, ut tangam te, fili mi, et probem utrum tu sis filius meus Esau, an non.

22. Accessit ille ad patrem, et palpato eo, dixit Isaac: Vox quidem, vox Jacob est: sed manus, manus sunt Esau.

4. *Jako wiesz wolę moje.* Przyrządź mi taką potrawę, o której wiesz, że ja chętnie jadam. — *Aby błogosławiła tobie dusza moja.* A ja tobie będę błogosławił, albo, z całego serca błogosławić ci będę.

7. *Przed Panem.* Za wolę i potwierdzeniem Pana.

12. *Szydeć.* LXX: pogardzić, lekceważyć; owszem narzasać się ze starości i ślepoty. — *Przekłństwo.* Jak się to przytrafiło Chamowi, który się naśmiewał ze swego ojca.

13. *Na nienie niech będzie.* Jakby mówiła: napróżno się lękaś, nie ma żadnego niebezpieczeństwa: ja przyjmuję na siebie, że wszystko pójdzie dobrze.

4. Uczyn mi zjad potrawę, iako wiesz, wolę moję, y przynies abym jadł: aby błogosławiła tobie dusza moja, niż umrę.

5. Co gdy usłyszała Rebeka, on téż odszedł na pole, aby rozkazaniu oycowskiemu dosyć uczynił.

6. Rzekła synowi swemu Jakóbowi: Słyszałam oycę twego gadającego z Ezawem bratem twoim, y mówiącego mu:

7. Przynies mi z łowu twego, a uczyn potrawę abym jadł y błogosławił ci przed Panem piérwéy, niżli umrę.

8. Teraz tedy, synu mój, przestań na radzie mojej:

9. a szedszy do trzody przynies mi dwoie kozłat co lepszych, abych z nich uczyniła potrawy oycu twemu, których rad pożywa:

10. które gdy mu przyniesiesz, a naie się, abyć błogosławił piérwéy niżli umrzesz.

11. Któréy on odpowiedział: Wiész iż Ezaw brat mój iest człowiek kosmaty, a ja goły:

12. Jeśli się mnie dotknie oćiec mój, a poczuje, boję się aby nie mniemał, żem chciał z niego szdyć, y przywiode na się przekłństwo, iasto błogosławieństwa.

13. Do którego matka: Na mnie, pry, niech będzie to przekłństwo, synu mój: tylko słuchay głosu mego, a szedszy przynies comp rzekła.

14. Poszedł y przyniósł y dał matce. Zgotowała ona potrawę, iako wiedziała, że chciał oćiec iego.

15. A w szaty Ezawowe barzo dobre, które u siebie miała doma, oblokła go:

16. y skórki kozłec obwinęła w koło ręku, y gołosć szyie iego okryła.

17. Y dała potrawę, y chléb: którego była napiekła, oddała.

18. Które on wniószy rzekł: Oydze mój? A on odpowiedział: Słyszę. Któs ty iest, synu mój?

19. Y rzekł Jakób: Jam iest piérworodny twój Ezaw: uczynilem iakoś mi rozkazał wstań, siadź, a iedź z łowu mego, aby mi błogosławiła dusza twoja.

20. Isaak zasię rzekł do syna swego: iakożes tak nychło nalesć mógł synu mój? który odpowiedział: Wola Boża była, że mi się prędko nago-dziło czegom chciał.

21. Y rzekł Isaak: przystap sam, żebym się ciebie dotknął synu mój, a doznał iestliś ty jest syn mój Ezaw, czyli nie.

22. Przystąpił on do oycy, a pomacawszy go rzekł Isaak: Głos wprowadź głos Jakóbow iest: ale ręce są ręce Ezawowe.

14. *Przyniósł.* T. j. dwoje kozłat, aby wybrano z nich lepsze części na potrawę.

15. *W szaty.* ... *bardzo dobre.* LXX, *piękne*; przeto Rebeka przechowywała je w skrzyni, pomiędzy wonnościami; albowiem że były przyjemnym zapachem przejęte, widać z w. 27. Żydzi rozumieją, że te szaty były kapłańskie, w których piérworodni sprawowali ofiary. Aleg. Szaty Ezawa oznaczają ludzką Chrystusa naturę, z którą się połączył, a skórki kozłecie, okrywające ręce szyję Jakóba, przyobrażały grzechy ludzkie, które Chrystus przyjął na się, aby je zgładził.

19. *Jam jest piérworodny.* Patrz Wajka.

23. Et non cognovit eum, quia pilosae manus similitudinem majoris expresserant. Benedicens ergo illi,

24. ait: Tu es filius meus Esau? Respondit: Ego sum.

25. At ille: Affer mihi, inquit, cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea. Quos cum oblatos comedisset, obtulit ei etiam vinum: quo hausto,

26. dixit ad eum: Accede ad me, et da mihi osculum, fili mi.

27. Accessit, et osculatus est eum. Statimque ut sensit vestimentorum illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.

28. Det tibi Deus de rore coeli, et de pinguedine terrae abundantiam frumenti et vini.

29. Et serviant tibi populi, et adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum, et incarventur ante te filii matris tuae: qui maledixerit tibi, sit ille maledictus; et qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur.

30. Vix Isaac sermonem impleverat: et egresso Jacob foras, venit Esau,

31. coctosque de venatione cibos intulit patri, dicens: Surge, pater mi, et comede de venatione filii tui, ut benedicat mihi anima tua.

32. Dixitque illi Isaac: Quis enim es tu? Qui respondit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau.

33. Expavit Isaac stupore vehementi: et ultra quam credi potest, admirans, ait: Quis igitur ille est, qui dudum captam venationem attulit mihi, et comedi ex omnibus priusquam tu venires? benedixique ei, et erit benedictus.

34. Auditis Esau sermonibus patris, irruunt clamore magno: et consternatus, ait: Benedic etiam et mihi, pater mi.

35. Qui ait: Venit germanus tuus fraudulentus et accepit benedictionem tuam.

36. At ille subjunxit: Juste vocatum est nomen ejus Jacob: supplantavit enim me in altera vice:

23. Y nie poznał go, iż kosmate ręce podobieństwo starszego wyrażały. A tak błogosławiać mu,

24. Rzekł: Tyżes iest syn mój Ezaw? Odpowiedział: Jam iest.

25. A on: podaj mi, prawi, potrawy z łowu twego, synu mój, abyć błogosławiła dusza moja. Które gdy podane iadł, podał mu téż y wina, którego napiwszy się,

26. Rzekł do niego: Przystąpkę do mnie, a całuy mię, synu mój.

27. Przystąpił y całował go. Y wnet skoro poczuł wonność szat iego, błogosławiąc mu rzekł: Oto wonność syna mego, iako wonność pola pełnego, któremu błogosławił Pan.

28. Dayżet Boże z rosy niebieskiéy, y z tłustości ziemskiéy obfitość zboża y wina.

29. Y niech ci służą narodowie, y niech ci się kłaniają pokolenia: bądź panem braciéy twoiéy, a niech się pochylają przed tobą synowie matki twoiey: ktoby cię przeklinał, niech ten przeklętym będzie: a ktoby cię błogosławił, niech będzie błogosławieństwa pełen.

30. Ledwie był Isaak rzeczy dokonał: a skoro od niego wyszedł Jakób, przyszedł Ezaw.

31. Y uwarzone z łowu potrawy przyniósł ojcę, mówiąc: Wstań, oycze mój, a iedź z łowu syna twego, aby mi błogosławiła dusza twoja.

32. Y rzekł mu Isaak: Któżes ty iest? który odpowiedział: Jam iest syn twój piérworodny Ezaw.

33. Ułakł się Isaak zdumieniem wielkim: a barziéy niż kto wierzyć może, dziwuiąc się rzekł: Któż tedy ono iest, który mi dawnó łów ugoniony przyniósł, y iadłem ze wszystkiego piérwéy niżlis ty przyszedł: y błogosławiłem mu, y będzie błogosławionym?

34. Usłyszawszy Ezaw słowa oycowskie, zarzwał głosem wielkim: a ciężko zfrasowany, rzekł: Błogosław téż y mnie, oycze mój.

35. Który rzekł: Przyszedł rodzony twój zdradliwie, y wziął błogosławieństwo twoie.

36. A on zatym przydał: Słusznieć nazwano iest imię iego Jakób: podszedł mię bowiem iuż oto dru-

23. *A tak błogosławić.* Postanowiwszy w sobie zaraz udzielić mu błogosławieństwa, rzekł etc.

26. *Całuj mię.* Hebr. *całuj mi*, w przyp. 3cim, przez co jest oznaczone, że był zażądany pocałunek ręki, lub ramienia; albowiem jeśliby chciał pocałowania siebie w twarz, powiedziałby w prz. 4tym; *Pocałuj mię.*

27. *Wonność szat jego.* Wdzięczny bowiem zapach tych szat nie był tak dalece mocny, iżby mógł być poczuły przez starca oddalonego od nich.—*Pola pełnego.* Owoców i kwiatów.—*Któremu błogosławił Pan.* Wówczas Bóg zlewa błogosławieństwa na pole, kiedy ono się zieleni kwiatami i przepełnione jest owocem.

28. *Z rosy niebieskiej i z tłustości ziemskiej.* Myśl ta: Niech ci Bóg, dając ziemię tłustą i żyzną i częstą rosę z nieba, udziela obfitości zboża i wina, t. j. wszystkich rzeczy potrzebnych do jedzenia i picia.

29. *Niech ci służą narodowie.* Spełniło się to błogosławieństwo, kiedy Dawida, Salomona i Machabajczyków stali się hołdownikami Idumejczycy, Filistyni, Moabici

i t. p. — *Niech ci się kłaniają pokolenia.* Potomkowie Ezawa i Izmaela.—*Bądź panem braci twojej.* Nie tylko przez ich podbicie, ale i prawem pierworodstwa. — *Ktoby cię przeklinał etc.* Jak gdyby mówił: Bóg twoim i twoich będzie obrońcą; twoich przyjaciół, lub nieprzyjaciół będzie uważał za swoich.

33. *Ułakł się Isaak.* LXX. wytłómaczyli, że Isaak był porwany w bardzo wielkie zachwycenie, dla pokazania, iż Bóg objawił mu wtedy zdradę Jakóba i wolę swą, aby nie zamyslał odwołać tego, co uczynił. Ś. Augu. p. 80.

34. *Usłyszawszy Ezaw słowa.* Mianowicie ostatnie, stwierdzające to co się stało.—*Zarzwał.* Ogromnym krzykiem okazał nie tylko swój smutek, ale razem i mściwy gniew przeciw bratu.—*Błogosław téż i mnie.* Jak gdyby rzekł: Azali ja nie jestem także synem twoim, dla czego więc mam być pozbawiony błogosławieństwa?

35. *Błogosławieństwo twoie.* Które tobie się należało z prawa przyrodzenia, chybabyś się okazał go niegodnym; albo o którym ja razem z tobą mąlemałem, że jest twoje.

primogenita mea ante tulit, et nunc secundo surripuit benedictionem meam. Rursumque ad patrem: Numquid non reservasti, ait, et mihi benedictionem? (*Supr. 25, 32*).

37. Respondit Isaac: Dominum tuum illum constitui, et omnes fratres ejus servituti illius subjugavi: frumento et vino stabilivi eum; et tibi post haec, fili mi, ultra quid faciam? (*Hebr. 11, 20*).

38. Cui Esau: Num unam, inquit, tantum benedictionem habes, pater? mihi quoque obsecro ut benedicas. Cumque ejulatu magno fletet,

39. motus Isaac, dixit ad eum: In pinguedine terrae, et in rore coeli desuper. (*Hebr. 11, 20*).

40. erit benedictio tua: Vives in gladio, et fratri tuo servies: tempusque veniet, cum excutias, et solvas jugum ejus de cervicibus tuis.

41. Oderat ergo semper Esau Jacob pro benedictione qua benedixerat ei pater: dixitque in corde suo: Venient dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum. (*Abd. 10*).

42. Nuntiata sunt haec Rebeccae: quae mittens et vocans Jacob filium suum, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur, ut occidat te.

43. Nunc ergo, fili mi, audi vocem meam, et consurgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran:

44. habitabisque cum eo dies paucos, donec requiescat furor fratris tui,

45. et cesset indignatio ejus, obliviscaturque eorum quae fecisti in eum: postea mittam, et adducam te inde huc: cur utroque orbabor filio in uno die?

46. Dixitque Rebecca ad Isaac: Taedet me vitae meae propter filias Heth: si acceperit Jacob uxorem de stirpe hujus terrae, nolo vivere. (*Supr. 26, 35*).

gi raz: pierworodzeństwo moje przedtym wziął, a teraz powtóre podchwycił błogosławieństwo moje. Y zaś do oycy: Izali, prawi, nie zostawiłeś y mnie błogosławieństwa?

37. Odpowiedział Isaak: Panemem go twoim postanowił, y wszystkie bracią jego poddałem mu w niewolę, zbożem y winem umocniłem go: a tobie potym, synu mój, co dalę czynić mam?

38. Któremu Ezaw: Izali, pry, iedno tylko masz błogosławieństwo, oycze? mnie też proszę abyś błogosławił. A gdy łkaniem wielkim płakał,

39. wzruszony Isaak, rzekł do niego: w tłustości ziemie, a w rosie niebieskiej z wierzchu.

40. będzie błogosławieństwo twoie. Z miecza żyć będziesz, a będziesz służył bratu twemu: ale przydzie czas, kiedy zrzucisz y rozwiążesz iarzmo jego z szyje twojej.

41. Nienawidział tedy zawsze Ezaw Jakóba dla błogosławieństwa, którym mu błogosławił otec: y rzekł w sercu swoim: Przyjdą dni żałoby oycy mego, y zabiję Jakóba brata mego.

42. Powiedziano to Rebecce: która posławszy y wezwawszy Jakóba syna swego, rzekła do niego: Oto Ezaw brat twój grozi aby cię zabił.

43. Przeto teraz, synu mój, słuchaj głosu mego, a wstawszy uciecz do Labana brata mego do Haran:

44. y pomieszkaś z nim przez mały czas, aż się uspokoi zapalczywość brata twego,

45. y przestanie rozniewanie jego, y zapomni tego coś mu uczynił: potym poszłę a przyprowadzę cię tu zamtąd. Przecz obudwu synów dnia iednego mam postradać?

46. Y rzekła Rebecka do Isaaka: Tęskno mię żyć dla córek Hetejskich, ięśliżę poymie Jakób żonę z narodu tęj ziemie, żyć nie chcę.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 27. w. 18. Jam jest pierworodny. Może być Jakób wymówiony od kłamstwa, bo chocia nie był w personie Esau, wszakże miał prawo Esau do pierworodztwa, które mu był samże Esau przedał, *wyż. 25. i 34.* zaczął i błogosławieństwo i dziedzictwo pierworodnego syna jemu służyło. Jako też o Janie Chrzcicielu powiedział Pan Chrystus *Mat. 11.*, iż był Eliaszem, co się rozumie nie w personie, ale w urzędzie. *August. lib. 16. Civit. c. 31. Et lib. de mendacio. 2.* wszakże trafia się podczas, że też i ludzie święci nie bywają od kłamstwa wymówieni, ponieważ i dobremu trafi się podczas zgrzeszyć. Ale przedsię kłamstwo wszelakie jest grzechem.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O podróży Jakóba do Mezopotamii, i o widzeniu jego, które miał we śnie.

1. Vocavit itaque Isaac Jacob, et benedixit eum,

1. Wezwał tedy Isaak Jakóba, y błogosławił

37. Wszystkę bracią. Wszystkich krewnych.

39. Rzekł do niego. Ś. Paweł (do Żyd. 12. 17) powiada, iż Ezaw, chocia ze łzami błagał, nie otrzymał błogosławieństwa: to się rozumie, że nie było mu dane błogosławieństwo pierworodztwa; które było już udzielone Jakóbowi. — Błogosławieństwo twoje. Hebr.; *siedzenie*, czyli *mieszkanie twoje*. Jakby mówił: Będziesz mieszkał na ziemi tłustej i żywej, którą Bóg uczyni płodną przez spuszczenie na nią rosy i deszczu.

40. Z miecza żyć będziesz. Ziemie żyzną zdobędziesz podbojami. Takimi byli potomkowie Ezawy. — Będziesz służył. Idumea uległa Dawidowi. (II. Król. 8, 14) — Zrzucisz iarzmo. Za króla Judyckiego Jorama, Idumejczycy wybili się z pod jego władzy. (IV. Król. 8, 20).

41. W sercu ścąjęm. Z zupełną rozważą i zezwoleniem postanowił w sobie. — Dni żałoby ojca mego. T. j. po śmierci mego ojca. Ojca tylko nie chciał zasmucać; o matkę się nie troszczył.

45. Przecz obudwu synów mam postradać? Coby się stało, jeśliby Ezaw zabijając ciebie, stałby się niegodnym życia i musiałby uciekać z domu. Obudwóm zaradza: jednego czyni wolnym od niebezpieczeństwa, drugiego powstrzymuje od popełnienia zbrodni.

46. Żyć nie chcę. Hebr.; *Do czegoż mi życie?* Jakby mówiła: Jeśli pojmię za żonę jednę z Chananajskich lub Hetejskich niewiast, smutne i gorzkie będzie dla mnie życie, tak iż wolalaby umrzeć, niż żyć.

28. — 1. Błogosławił go. Potwierdzając poprzednie

praecepitque ei dicens: Noli accipere conjugem de genere Chanaan:

2. sed vade, et proficiscere in Mesopotamiam Syriae, ad domum Bathuel patris matris tuae, et accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban avunculi tui.

3. Deus autem omnipotens benedicat tibi, et crescere te faciat, atque multiplicet: ut sis in turbas populorum;

4. et det tibi benedictiones Abraham, et nemi ni tuo post te: ut possideas terram peregrinationis tuae, quam pollicitus est avo tuo.

5. Cumque dimisisset eum Isaac, profectus venit in Mesopotamiam Syriae ad Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccae matris suae. (*Osee 12: 12.*)

6. Videns autem Esau quod benedixisset pater suus Jacob, et misisset eum in Mesopotamiam Syriae, ut inde uxorem duceret; et quod post benedictionem praecepisset ei, dicens: Non accipies uxorem de filiabus Chanaan:

7. quodque obediens Jacob parentibus suis isset in Syria;

8. probans quoque quod non libenter aspiceret filias Chanaan pater suus:

9. ivit ad Ismaelem, et duxit uxorem absque iis, quas prius habebat, Mabeleth filiam Ismael filii Abraham, sororem Nabajoth.

10. Igitur egressus Jacob de Bersabee, pergebat Haran,

11. Cumque venisset ad quendam locum, et vellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus qui jacebant, et supponens capiti suo, dormivit in eodem loco.

12. Viditque in somnis scalam stantem super terram, et cacumen illius tangehs coelum: Angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam;

13. et Dominum innixum scalae dicentem sibi:

go, y rozkazał mu mówiąc: Nie póymuy żony z narodu Chananeyckiego:

2. ale idź, a uday się do Mezopotamiiéy Syryjskiéy do domu Bathuela oycy matki twoiéy, y weźmi sobie z tamtąd żonę z córek Labana wui twego.

3. A Bóg wszechmogący niech ci błogosławi, y niech cię rozrodzi y rozmnoży: abys był na mnóstwo ludzi;

4. a niech ci da błogosławieństwo Abrahamowe y nasieniu twemu po tobie: abys osiadł ziemię pielgrzymowania twego, którą obiecał dziadowi twemu.

5. A gdy go wysłał Isaac, poszedszy przyszedł do Mezopotamiiéy Syryjskiéy, do Labana syna Bathuelowego Syryczyka, brata Rebeki, matki swéy.

6. A widząc Ezaw, że błogosławił oćiec iego Jakóbowi, i posłał go do Mezopotamiiéy Syryjskiéy, aby z tamtąd poiął żonę: a iż po błogosławieństwie przykazał mu, mówiąc: nie weźmiesz żony z córek Chananeyckich:

7. a iż Jacob posłuszny rodziców swych poszedł do Syriéy:

8. doznawszy téż że oćiec iego nie rad widział córek Chananeyckich;

9. szedł do Ismaela, y poiął żonę prócz tych które piérwéy miał, Mabeleth córke Ismaela syna Abrahamowego, siostrę Nabaiotowę.

10. A tak wyszedszy Jakób z Bersabee, szedł do Haran.

11. A gdy przyszedł do niejakiegoś miejsca, y chciał na nim odpocznąć po zachodu słońca, wziął z kamieni, które leżały, a podłożywszy pod głowę swoię, spał na tymże miejscu.

12. Y uyrzał we śnie drabinę stojącą na ziemi, a wierzch iéy dosięgujący nieba: y Anioły Boże wstępujące y zstępujące po niéy;

13. a Pana wspierającego się na drabinie, y

błogosławieństwa, i błagając Boga o szczęśliwą dlań podróż.

2. *Ale idź, a uday się.* LXX.: powstając, uciekaj, t. j. bez zwłoki oddalaj się stąd, wymykaj od zasadzek i okrucieństwa brata. Zład Mędrzec (r. 10, 10) powiada, iż Jakób uciekał przed gniewem braterskim. — *Do domu Bathuela.* Którego głównym gospodarzem wtenczas, po śmierci ojca, był Laban.

3. *Niech się rozrodzi i rozmnoży.* Niech ci Bóg daje liczną potomstwo. — *Na mnóstwo ludzi.* Abyś był ojcem wielu i licznych pokoleń.

4. *A niech ci da błogosławieństwa Abrahamowe.* Niech ciebie i twoich uczyni godnymi obietnic Abrahamowych. — *I nasieniu twemu po tobie.* Niech to błogosławieństwo będzie wspólne tobie i twemu potomstwu. — *Abys posiadł.* Prawem dziedzicznym ty, a nie Ezaw. *Ziemię pielgrzymowania.* Ziemię Chanaan, do której powrócisz, i w której jako pielgrzym mieszkać będziesz.

5. *Przyszedł do Mezopotamii.* To powiedziane jest przez Antycypacyę; albowiem wprzód nim tam przybył, wiele jeszcze się rzeczy przytrafiło, o których się opowiada w tym i następnym rozdziałach.

6. *Że błogosławił.* Już powtórnie.

9. *Do Izmaela.* Do Izmaelitów; albowiem Ismael już przed 14 laty był umarł!

11. *Do niejakiegoś miejsca.* Przypadkiem, i nie myśląc o tém, żeby tam zanocować.

12. *Drabinę stojącą.* Aniołów etc. Zdaje się widzenie to było ukazane dla pociechy Jakóba, który jako osamotniony i strapiiony wędrownik, błakał się w nieznanéj krainie. Aniołowie więc zstępujący, oznaczają szczęśliwe odejście Jakóba do Haranu, a wstępujący, pomyślny jego powrót do Chanaan. Tak wykładają niektórzy. Lecz prawdziwsza myśl jest ta, że Bóg chciał pocieszyć Jakóba widzeniem drabiny, która była godłem Wcielenia Słowa z rodu Jakóba. Przez drabinę przeto rozumie się Jezus Chrystus, mający się narodzić i zstąpić przez rozmaite stopnie pokoleń i patryarchów, z których ostatni był Ś. Józef z Maryą Panną, a pierwszym Adam, bezpośrednio od Boga stworzony. Dwa boki drabiny są to miłosierdzie i prawda (wierność w spełnieniu obietnicy o zesłaniu Messyasza). Drabina dotyka ziemi, bo Chrystus na ziemi był widziany i z ludźmi obcował: dotyka nieba, albowiem Chrystus, ten drugi Adam, jest z nieba i niebieski, i jest on dla nas drabiną (pośrednikiem), po której do nieba wstępujemy. Zstępują Aniołowie, i aby zwiastowali ludziom tę tajemnicę: wstępują, aby zanosili do Boga gorące pragnienia i modlitwy patryarchów. Przez stopnie zaś drabiny możemy rozumieć rozmaite Chrystusa cnoty, przez które wstąpił do nieba, zostawując przykład dla nas.

Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac: Terram, in qua dormis, tibi dabo et semini tuo. (*Infr. 35, 1.—48, 3*).

14. Eritque semen tuum quasi pulvis terrae: dilataberis ad occidentem, et orientem, et septentrionem, et meridiem: et benedicentur in te et in semine tuo cunctae tribus terrae. (*Deut. 12, 20. et 19, 8. Supr. 26, 4*).

15. Et ero custos tuus quocumque perrexeris, et reducam te in terram hanc: nec dimittam nisi complevero universa, quae dixi.

16. Cumque evigilasset Jacob de somno, ait: Vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam.

17. Pavensque, Quam terribilis est, inquit, locus istel non est hic aliud nisi domus Dei, et porta coeli.

18. Surgens ergo Jacob mane, tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, et erexit in titulum, fundens oleum desuper. (*Infr. 31, 13*).

19. Appellavitque nomen urbis Bethel, quae prius Luza vocabatur.

20. Vovit etiam votum, dicens: Si fuerit Deus mecum, et custodierit me in via, per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum,

21. reversusque fuero prospere ad domum patris mei: erit mihi Dominus in Deum,

22. et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei: cunctorumque quae dederis mihi, decimas offeram tibi.

mówiącego: iemu: Jam jest Pan Bóg Abrahama oycy twemu, y Bóg Isaaka: ziemię na której spisz, tobie dam y nasieniu twemu.

14. Y będzie nasienie twe iako proch ziemi: rozszerzysz się na zachód y na wschód, na północy y na południe: y będą błogosławione w tobie y w nasieniu twoim wszystkie pokolenia ziemi.

15. Y będę stróżem twoim gdziekolwiek pędziesz, y przywrócę cię do téj ziemi: y nie opuścę aż wypełnię wszystko com rzekł.

16. A gdy się ocknął Jakob ze snu, rzekł: prawdziwie Pan jest na tym miejscu, a iam niewiedział.

17. Y złękawszy się: O iako, prawi, to miejsce jest straszne! Nie jest tu inszego nic, jedno dóm Boży, a brona niebieska.

18. Wstawszy tedy rano Jakob, wziął kamień, który był podłożył pod głowę swą, y postawił go na znak, nalawszy oliwy na wierzch.

19. Y nazwał imię Miastu Bethel, które pierwéy Luzą nazywano.

20. Uczynił téż szlub mówiąc: Jesliż będzie Bóg zemną, a będzie mię strzegł na drodze którą ia idę, y da mi chleba ku iedzeniu, a odzieńie ku obleczeniu,

21. y iesli się zwrócę szczęśliwie do domu oycy mego: będzie mi Pan za Boga,

22. a kamień ten którym postawił na znak, będzie zwan domem Bożym: a ze wszystkiego co mi dasz, dziesięćiny ofiaruję tobie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 17. *Dom Boży, a brona niebieska.* To jest, tu jest obecny Bóg i tu obecnie osobliwym obyczajem, jako w domu mieszka, straszne to miejsce. I tu się naucz, iż chocia Pan Bóg wszędzie jest, wszakże obiera sobie niektóre miejsca osobliwe, gdzie się ludziom ukazuje, i tamże osobliwym obyczajem chce być chwalony, i ludziom za modlitwami ich znaczne dobrodziejstwa czyni: dla tegoż je zowią Domem Bożym, i z pewnością ceremoniami bywają poświęcone, jako tu uczynił Jakób, i takie miejsca ludzie dobzy z wielką uczciwością i bojaźnią zawsze czcili.

20. *Uczynił téż szlub.* Śluby i onego czasu były w zwyczaju u ludzi świętych: które oni czynili bez wszelkiego przykazania, tylko z dobrej woli i nabożeństwa swego. Ślubując to z chęci Panu Bogu, na co nie byli żadnem przykazaniem obowiązani.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O przybyciu Jakóba do Labana, i pojęciu za żony córek jego Racheli i Lii.

1. Profectus ergo Jacob venit in terram orientalem.

1. Poszedłszy tedy Jakob, przyszedł do ziemi na wschód słońca.

13. *Tobie dam i nasieniu twemu.* Tutaj i zamiast to jest; dam tobie, to jest, potomstwu twemu, co się spełniło za czasów Jozuego i Królów.

17. *O jako straszne.* Miejsce to nie jest pospolite, ale święte, godne wszelkiego poszanowania, bo Bóg na niem mieszka — *Brama niebieska.* Gdyż widział ztąd Aniołów występujących, i tu przychodzących po stopniach drabiny. Patrz Wujka.

* Aleg. Domem Bożym i bramą niebieską jest Kościół, albowiem w nim przebywa Bóg i przez obecność swoją duchowną, i przez cielesną w Eucharystyi, i w nim złożone są zasługi Chrystusowe, przez które brama do nieba została nam otworzona.

18. *Postawił go na znak.* Kamień ów zwyczajny ustawił w kształcie słupa, iżby służył za pomnik tego widzenia, które tu miał, i aby w powrocie mógł rozpamiętywać na tem miejscu pamiętkę Boskiego dobrodziejstwa,

Bib. St. Test. T. I.

tu okazanego. Ś. Hieronim kamień ten zowie ołtarzem. — *Nalawszy oliwy na wierzch.* Aby poświęcił go na cześć Bogu, i uczcił niejako kamień, na którym okazała się łaska Boża. Ztąd zwyczaj w Kościele namaszczenia śś. olejami ołtarzów i naczyń.

19. *Bethel.* T. j. *dom Boży*, dla tego, że śpiąc blisko niego widział był Boga, wspierającego się na drabinie.

20. *I da mi chleba.* Chociażbym nic więcej nie miał prócz tego, co mi jest konieczne do utrzymania życia. — *Uczynił téż szlub.* Patrz Wujka.

21. *Będzie mi Pan za Boga.* Pokazuje, iż będzie go wielbił szczególniejszą czią i miłością.

22. *A kamień ten, którym postawił i t. d.* To jest, miejsce to, na którym znajduje się ten kamień, będzie dla mnie świętem, i jakby domem Bożym, i na tym kamieniu, jakby na ołtarzu składać będę ofiary.

R. 29.—1. *Do ziemi na wschód słońca.* Do Mezopotamii.

2. Et vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes juxta eum: nam ex illo adequabantur pecora, et os ejus grandi lapide claudabatur.

3. Morisque erat ut cunctis ovibus congregatis devolverent lapidem, et refectis gregibus rursum super os putei ponerent.

4. Dixitque ad pastores: Fratres, unde estis? Qui responderunt: De Haran.

5. Quos interrogans, Numquid, ait, nostis Laban filium Nachor? Dixerunt: Novimus.

6. Sanusne est? inquit: Valet, inquiunt: et ecce Rachel filia ejus venit cum grege suo.

7. Dixitque Jacob: Adhuc multum diei superest, nec est tempus ut reducuntur ad caulas greges: date ante potum ovibus, et sic eas ad pastum reducite.

8. Qui responderunt: Non possumus, donec omnia pecora congregentur, et amoveamus lapidem de ore putei, ut adequemus greges.

9. Adhuc loquebantur, et ecce Rachel veniebat cum ovibus patris sui: nam gregem ipsa pascebat.

10. Quam cum vidisset Jacob, et sciret consobrinam suam, ovesque Laban avunculi sui, amovit lapidem, quo puteus claudabatur.

11. Et adequato grege, osculatus est eam: et elevata voce flevit,

12. et indicavit ei quod frater esset patris sui, et filius Rebeccae: at illa festinans nuntiavit patri suo.

13. Qui cum audisset, venisse Jacob filium sororis suae, cucurrit obviam ei: complexusque eum, et in oscula ruens, duxit in domum suam. Auditis autem causis itineris,

14. respondit: Os meum es, et caro mea. Et postquam impleti sunt dies mensis unius,

15. dixit ei: Num quia frater meus es, gratis servies mihi? dic quid mercedis accipias.

16. Habebat vero duas filias, nomen majoris Lia: minor vero appellabatur Rachel.

17. Sed Lia lippis erat oculis: Rachel decora facie, et venusto aspectu.

18. Quam diligens Jacob, ait: Serviam tibi pro Rachel filia tua minore, septem annis.

19. Respondit Laban: Melius est ut tibi eam dem quam alteri viro, mane apud me.

2. Y użył studnię na polu, troje też stada owiec, leżące przy niéy: bo z niéy napawano bydło, a wierzch iéy wielkim kamieniem zawierano.

3. A był obyczaj, iż gdy się wszystkie owce zeszyły, tedy odwalali kamień, a napoiwszy stada, zasię na wierzchu studnie kładli.

4. Y rzekł do pastérzów: Bracia, z kądście? którzy odpowiedzieli: z Haran,

5. Których pytając, rzekł: Znacieli Labana syna Nachorowego? odpowiedzieli: Znamy.

6. Rzekł: Zdrówli? Odpowiedzieli: Zdrów: a oto Rachel córka iego iłże z stadem swoim.

7. Y rzekł Jakob: Jeszcze daleko do wieczora, a jeszcze nie czas gnać stada do owczarni: napóycie pierwéy owce, a tak ie zasię na paszę żeńcie.

8. Którzy odpowiedzieli: Niemożemy, aż się wszystkie stada zgromadzą, y odwalimy kamień z wierzchu studnie, abyśmy napoiili stada.

9. Jeszcze mówili, a oto Rachel przychodziła z owcami oyca swego: bo sama pasła trzodę.

10. Którą użyławszy Jakob, a wiedząc iż była wuieczna siostra iego, y owce Labana wnia iego: odwalił kamień, którym się studnia zawierała.

11. Y napoiwszy trzodę, pocałował ją: y podniósłszy głos płakał,

12. y oznaymił iéy, iż był bratem oyca iéy, synem Rebeki: a ona pospieszwszy się powiedziała to oycu swemu.

13. Który usłyszawszy iż przyszedł Jakob syn siostry iego, wybieżał przeciw iemu: y obłapiwszy go y pocałowawszy, w wiódł do domu swego. A usłyszawszy przyczynę drogi,

14. odpowiadał: Jesteś kość moja y ciało moje. A gdy się wypełniły dni miesiąca iednego.

15. rzekł mu: Iżaż, żeśmi brat, darmo mi służyć będziesz? powiedz co za wysługę chcesz wziąć.

16. A miał dwie córce, imię starszéy Lia: a młodszą zwano Rachel.

17. Ale Lia była ciekących oczu: Rachel oblicza piękno, y wężrzenia wdzięcznego.

18. Którą miłując Jakob, rzekł: Będę służył za Rachelę córkę twoję młodszą, siedm lat.

19. Odpowiedział Laban: Lepiej ci żeć ią tobie dam, niż inszemu mężowi, mieszkaj u mnie.

2. *Kamieniem zawierano.* Zamykano studnię, aby utrzymać w niej wodę obfitszą i czystszą, co by nie dało się zrobić, jeśliby każdemu wolno było z niej czerpać.

5. *Syna Nachorowego.* Laban był synem Batuela: lecz zowie się tu synem Nachora, który był jemu dziadem, dla tego, że znamienitszem było imię Nachora, i on był pierwszym przodkiem i głową tej rodziny.

6. *Oto Rachel.* W owym wieku kwitnęła wstydlivość wspólna z prostotą. Dziewica bogata, piękna, dorodna, bez niebezpieczeństwa i podejrzenia znajdowała się pomiędzy pasterzami. — *Z stadem swoim.* Ze stadem ojca swego.

10. *A wiedząc.* Albowiem od pasterzy o tem był się dowiedział. (w. 6). — *Odwalil kamień.* Bo wiedział, że już tylko ona jedna była naczekiwana, i chciał okazać się usłuźnym dla przyszłej swej żony.

11. *Pocałował ją.* Kim był względem niej pokazał

wprzód, nim jej o tem powiedział; albowiem, według ówczesnych zwyczajów, krewni swe krewnie całowali. — *Płakał.* Ze wzruszenia czułości i radości wielkiej.

12. *Bratem ojca jej.* T. j. krewnym; gdyż był siostrzeńcem Labana. — *Pospieszwszy się.* Spiesznie posłała jako panna gościnną i usłuźną.

14. *Kość moja i ciało moje.* Krewny mój.

17. *Ciekących oczu.* Ta kaprawość, czyli płynienie oczu Lii, musiała pochodzić z ich osłabienia i delikatnej czułości i wrażliwości, w skutek czego nie mogła długo patrzeć na jeden przedmiot i zaraz była ciekła.

18. *Będę służył.* Jakób przybył do Labana będąc ubogim; przeto nie mając nic do dania mu w podarunku za córkę, służył mu lat siedm. Albowiem, według zwyczaju owych wieków, mąż kupował sobie żonę u jej rodziców, lub opiekunów.

20. Servivit ergo Jacob pro Rachel septem annis: et videbantur illi pauci dies prae amoris magnitudine.

21. Dixitque ad Laban: Da mihi uxorem meam: quia jam tempus impletum est, ut ingrediar ad illam.

22. Qui, vocatis multis amicorum turbis ad convivium, fecit nuptias.

23. Et vespere Liam filiam suam introduxit ad eum,

24. dans accillam filiae, Zelpham nomine. Ad quam cum ex more Jacob fuisset ingressus, facto mane vidit Liam:

25. et dixit ad socerum suum: Quid est quod facere voluisti? nonne pro Rachel servivi tibi? quare imposuisti mihi?

26. Respondit Laban: Non est in loco nostro consuetudinis, ut minores ante tradamus ad nuptias.

27. Imple hebdomadam dierum hujus copulae: et hanc quoque dabo tibi pro opere quo serviturus es mihi septem annis aliis.

28. Acquievit placito: et hebdomada transacta, Rachel duxit uxorem:

29. cui pater servam Balam tradiderat.

30. Tandemque potitus optatis nuptiis, amorem sequentis prioris praetulit, serviens apud eum septem annis aliis.

31. Viden autem Dominus quod despiceret Liam, aperuit vulvam ejus, sorore sterili permanente.

32. Quae conceptum genuit filium, vocavitque nomen ejus Ruben, dicens: Vidit Dominus humilitatem meam, nunc anabit me vir meus.

33. Rursumque concepit, et peperit filium, et ait: Quoniam audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi; vocavitque nomen ejus Simeon.

34. Conceptique tertio, et genuit alium filium: dixitque: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod peperim ei tres filios; et idcirco appellavit nomen ejus Levi. (*Matth. 1, 2.*)

35. Quarto concepit, et peperit filium, et ait: Modo confitebor Domino: et ob hoc vocavit eum Judam: cessavitque parere.

20. Służył tedy Jakób za Rachełę siedm lat: a zdały mu się kilka dni dla wielkiej miłości.

21. Y rzekł do Labana: Daj mi żonę moję gdyż się już czas wypełnił, abych wszedł do nięj.

22. Który, wezwawszy wiele gromad przyjaciół na gody, sprawił wesele.

23. A w wieczór Lią córkę swą w wiodł do niego,

24. dawszy sługę córce imieniem Zelphę. Do której według obyczaju wszedłszy Jakob, gdy było rano ujrzał Lią:

25. y rzekł do swiekra swego: Cóż jest, coś chciał uczynić? Izalim nie za Rachełę tobie służył? Czemuś mię oszukał?

26. Odpowiedział Laban: Nie jest to w zwyczaju u nas, abyśmy piérwéj młodsze za mąż wydawali.

27. Wypełni tydzień dni tego złączenia: a dam ci y tę drugą za pracę którą mi będziesz służył drugie siedm lat.

28. Przestał na zdaniu: a gdy tydzień minął, pojął Rachełę za żonę:

29. której oćiec dał za służebnicę Bala.

30. Y tak dostąpiwszy pożądanego wesela, miłość wtórej przekładał nad piérwszą, służąc u niego drugie siedm lat.

31. A widząc Pan iż niedbał o Lią, stworzył żywot iéy, a siostra nieplodną została.

32. Która poczwarszy porodziła syna, y nazwała imię iego Ruben, mówiąc: Ujrzał Pan uniżenie moje, teraz mię będzie miłował małżonek mój.

33. Y zasię poczęła y porodziła syna, y rzekła: Iż usłyszał Pan żem pogardzona, dał mi też y tego, y nazwała imię iego Symeon.

34. Y poczęła trzeci raz, y urodziła innego syna, y rzekła: Y tą razą przyłączy się ku mnie małżonek mój, gdyżem mu trzech synów urodziła: y dla tego nazwała imię iego Lewi.

35. Poczwarte poczęła y porodziła syna, y rzekła: Teraz już będę wyznawać Panu, y przetoż nazwała go Judą, y przestała rodzić.

20. Dla wielkiej miłości. Służba nie wydała się Jakóbowi uciążliwą, dla tego, że ją pełnił za Rachełę, którą miłował.

21. Żonę moję. Już bowiem małżeństwo mogło się uważać za zawarte, gdyż zobowiązana obietnica dana była i przyjęta. — Wszedł do nięj. Aby mógł używać praw małżeńskich co do ciała.

22. Sprawił wesele. Ucztę weselną.

23. A w wieczór. Panny bowiem po ślubie, z przyczyny wstydlivosti, wieczorem, o ciemnej już porze, przychodziły do łóża męża.

24. Dawszy sługę. Laban w posagu dał tylko jedną niewolnicę; aby nie mówiono, że córce nic nie dał. Dla tego później córki tak małe wiano za nie uważały. (r. 31, 14). — Do której. Do Li, nie do Zelfy. — Ujrzał Lią. Zgrzeszyła Lią będąc posłuszną ojcu; albowiem zezwoliła na poróstwo, owszem na cudzołóstwo i kazirodztwo. Ciężej jeszcze wykroczył Laban, który ją przywiódł do zbrodni.

26. W zwyczaju u nas. Zda się, iż Laban chce się

bie usprawiedliwić zmyśloną pozorem; albowiem jeśli by zwyczaj był na przeszkodzie, jakżeby mógł obchodzić publicznie wesele Racheli, o której wszyscy wiedzieli, że jest młodszą siostrą?

27. Tydzień dni. Jakób na prośbę Labana pojął za żonę i Lię, a po siedmiu dniach, w których wedle zwyczaju obchodzona była uroczystość weselna zaślubin z Lią, dał mu Laban za żonę i Rachełę, z warunkiem, żeby za nią drugie siedm lat u niego zostawał na służbie.

31. Nie dbał o Lią. Mniej ją kochał, niż Rachełę. — Stworzył żywot. Uczynił płodną.

32. Ruben. Wyraz ten znaczy: oglądajcie syna, to jest, którego mi dał Bóg, zmiłowawszy się nademną. — Teraz będzie mię miłował. Ztąd Łacinnicy dzieci zowią zakładami, czyli węzłami małżeńskiej miłości.

33. Symeon. To jest, wysłuchanie, posłuszny.

34. Levi. T. j. spojenie, węzeł, połączenie; jakby mówiła: przydałam już mężowi rodząc trzech synów: przeto i on mnie się odda, i połączy się ze mną większą miłością.

35. Judą. Juda znaczy, wyznawanie, chwala.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O zawiści Racheli ku Lii, narodzeniu Józefa z Racheli, i o umowie względem nagrody za służbę zawartą między Jakóbem i Labanem.

1. Cernens autem Rachel quod infecunda esset, invidit sorori suae, et ait marito suo: Da mihi liberos, alioquin moriar.

2. Cui iratus respondit Jacob: Num pro Deo ego sum, qui privavit te fructu ventris tui?

3. At illa: Habeo, inquit, famulam Balam: ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, et habeam ex illa filios.

4. Deditque illi Balam in conjugium: quae,

5. ingresso ad se viro, concepit et peperit filium.

6. Dixitque Rachel: Judicavit mihi Dominus, et exaudivit vocem meam, datus mihi filium, et idcirco appellavit nomen ejus Dan.

7. Rursumque Bala concipiens, peperit alterum,

8. pro quo ait Rachel: Comparavit me Deus cum

sorore mea, et invalui: vocavitque eum Nephthali.

9. Sentiens Lia quod parere desiisset, Zelfham ancillam suam marito tradidit.

10. Qua post conceptum edente filium,

11. dixit: Felicitati et idcirco vocavit nomen ejus Gad.

12. Peperit quoque Zelfha alterum.

13. Dixitque Lia: Hoc pro beatitudine mea: Beati quippe mei dicent mulieres, propterea appellavit eum Aser.

14. Egressus autem Ruben tempore messis triticeae in agrum, reperit mandragoras: quas matri Liae detulit. Dixitque Rachel: Da mihi partem de mandragoris filii tui.

15. Illa respondit: Parumne tibi videtur, quod praeipueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filii mei tuleris? Ait Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filii tui.

16. Redeuntique ad vesperam Jacob de agro, egressa est in occursum ejus Lia, et, ad me, inquit, intrabis: quia mercede conduxisti te pro mandragoris filii mei. Dormivitque cum ea nocte illa.

17. Et exaudivit Deus preces ejus; concepitque, et peperit filium quintum,

1. Widząc tedy Rachel że nieplodną była, zaznała siostrze swę, y rzekła mężowi swemu: Day mi dzieci, inaczej umrę.

2. Który Jakób rozgniewany odpowiedział: Zażem ja za Boga, który cię zbawił owocu żywota twoiego.

3. A ona: Mam, powiada, służebnicę Balę: wnidź do nię, aby porodziła na kolanach moich, ażebym miała syny z nię.

4. Y dała mu Balę w małżeństwo: która,

5. gdy wszedł mąż do nię, poczęła y porodziła syna.

6. Y rzekła Rachel: Przysądził mi Pan y wysłuchał głos mój, dawszy mi syna. Y dla tego dała mu imię Dan.

7. Y zasię Bala poczuwszy urodziła drugiego,

8. za którego rzekła Rachel: zrównał mię Bóg siostrą moją, y przemogłam, y nazwała go Nephthali.

9. A poczuwszy Lia iż przestała rodzić, Zelfę sługę swą mężowi oddała.

10. Która gdy po poczęciu porodziła syna,

11. rzekła: Szczęśliwieł y dla tego przezwała imię jego Gad.

12. Porodziła też Zelfha drugiego.

13. Y rzekła Lia: To na błogosławieństwo moje: Błogosławioną bowiem zwać mię będą niewiasty; y dla tego nazwała go Aser.

14. A Ruben wyszedszy czasu żniwa pszenicznego na pole, znalazł mandragory, które matce Liię przyniósł. Y rzekła Rachel: Day mi część z mandragor syna twego.

15. Ona odpowiedziała: Małoć się jeszcze zdażes mi odwabiła męża, aż jeszcze mandragory syna mego chcesz pobrać. Rzekła Rachel: Niechayże spi z tobą tę nocy za mandragory syna twego.

16. A gdy się Jakób wracał pod wieczór z pola, wyszła przeciw iemu Lia, y rzekła: Masz wnieść y do mnie: bom cię zapłatą ziednała sobie za mandragory syna mego. Y spał z nią onę nocy.

17. Y wysłuchał Bóg prosby ię: y poczęła y porodziła syna piątego,

R. 30.—1. *Zaznała.* Jeżeli ubolewała tylko z tego powodu, że była nieplodną, żadnej niedopuszczała się winy; jeżeli zaś życzyła, aby siostra przestała być płodną, mogła zgrzeszyć śmiertelnie, lub powszednie, wedle tego z jak wielkim rozmysłem i zezwoleniem to czyniła. Nic dziwnego, że w córce bałwochwalcy takie żądze powstawały. *Day mi dzieci.* Pałając zazdrością, i nie mogąc przenieść dręczącego pragnienia posiadania dzieci, przez niebaczną kobiecą objawia swą niecierpliwość, wyrzekając słowa, które nawet mają pozor bluźnierstwa.— *Inaczej umrę.* Albo myśl jest ta, że sama sobie życie chce odebrać, albo że uważa życie swe za niezniesielsze od samej śmierci.

2. *Rozgniewany.* I słusznie dla tak niegrzecznej i nierozsądnej mowy; gdyż żądała od męża tego, co samemu Bogu jest zostawione, t. j. dać komuś płodność. —

Zażem ja za Boga. Jak gdyby rzekł: Od Boga, a nie ode mnie należy domagać się dziecięcia.

3. *Aby porodziła na kolanach moich.* Abym przyjęła za swego i pieściła syna, którego ona, jako moja sługa, dla mnie porodzi. (Is. 66, 12).

6. *Przysądził mi Pan.* Jakby mówiła: Z siostrą moją spierałam się, i jakbym spór wiodła o płodność: i oto Pan mnie przysądził sprawę. *Dan.* T. j. *Sqd.*

8. *I przemogłam.* Zwyciężyłam siostrę moję; gdyż ona przestała już rodzić, a ja przez sługę moję, którą dałam mężowi, rodzę.— *Nephthali.* *Zrównanie,* albo *pasujący się.*

11. *Gad.* T. j. *Szczęśliwy.* *Aser.* T. j. *Błogosławieństwo.*

14. *Ruben.* Był wtedy chłopczyzna pięcioletni.— *Mandragory.* P. Wujka.

15. *Niechaj spi z tobą.* Jakób nocy rozdzielił swym żonom; Rachel tę noc, która z kolei jej się należała, ustąpiła Lii.

18. et ait: Dedit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo: appellavitque nomen eius, Issachar.

19. Rursum Lia concipiens peperit sextum filium,

20. et ait: Dotavit me Deus dote bona: etiam hac vice mecum erit maritus meus, eo quod genuerim ei sex filios: et idcirco appellavit nomen ejus Zabulon.

21. Post quem peperit filiam, nomine Dinam.

22. Recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudivit eam, et aperuit vulvam eius.

23. Quae concepit, et peperit filium, dicens: Abstulit Deus opprobrium meum.

24. Et vocavit nomen ejus Joseph, dicens: Addat mihi Dominus filium alterum.

25. Nato autem Joseph, dixit Jacob socero suo: Dimitte me, ut revertar in patriam, et ad terram meam.

26. Da mihi uxores, et liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam: tu nosti servitutem, qua servivi tibi.

27. Ait illi Laban: Inveniam gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixit mihi Deus propter te.

28. constitue mercedem tuam, quam dem tibi.

29. At ille respondit: Tu nosti, quomodo servivim tibi, et quanta in manibus meis fuerit possessio tua.

30. Modicum habuisti antequam venirem ad te, et nunc dives effectus es: benedixitque tibi Dominus ad introitum meum. Justum est igitur, ut aliquando provideam etiam domui meae.

31. Dixitque Laban: Quid tibi dabo? At ille ait: Nihil volo: sed si feceris quod postulo, iterum pascam, et custodiam pecora tua.

32. Gyra omnes greges tuos, et separa cunctas oves varias, et sparso vellere: et quodcumque furvum, et maculosum, variumque fuerit, tam in ovibus quam in capris, erit merces mea.

33. Respondebitque mihi cras justitia mea,

18. *Issachar.* To jest. *Nagroda.*

20. *Posagiem dobrym.* Bóg mi dał nową płodność, jakby posag, przy odnowieniu mego małżeństwa. (Gdyż przez pewien czas już była przestała rodzić). *Zabulon.* T. j. *Mieszkanie, współmieszkojący.* Jak gdyby rzekła: Dla tylu dzieci, które powiłam, mąż mój będzie mię kochał i chętnie przestawał ze mną.

23. *Zelżywość moję.* Niepłodność, która wówczas ściałała niesławę.

24. *Niech mi przyda Pan.* Rachel życzy sobie, aby jej był przydany drugi syn; przeto odpowiednio temu swemu pragnieniu, pierwszego syna nazywa Józefem, t. j. *Zwiększenie, albo przyrośnięcie, jak wid. z. r. 49, 22.*

25. *A gdy się urodził Józef.* Żąda Jakób od Labana pozwolenia powrotu do swego kraju, bo już skończyły się były siedm lat, przez które obowiązany był mu służyć za Rachelę.

26. *Wiesz posługę.* Wiesz, że ja z całą należną pilnością i wiernością poświęcałem się dla ciebie. O zapłacie nie nie wspomina, gdyż za nagrodę otrzymał dwie żony.

27. *Niechaj najdę łaskę.* Daj się ubłagać. — *Skutkiem doznał.* Ty szczęście swoje razem z sobą wniosłeś do mego domu. — *Mi błogosławił.* Zbogacił mię.

18. Y rzekła: Dał mi Bóg zapłatę, iżem dała sługę moję mężowi memu, y nazwała imię iego Issachar.

19. Y zasię Lia począwszy porodziła szóstego syna,

20. y rzekła: Uposażył mię Bóg posagiem dobrym: iuż y tym razem będzie ze mną małżonek mój, przeto żem mu urodziła sześć synów: y dla tego nazwała imię iego Zabulon.

21. Po którym urodziła córkę imieniem Dynę.

22. Wspomniał téż Pan na Rachelę, y wysłuchał ją, y otworzył żywot téy.

23. Która poczęła y porodziła syna, mówiąc: odiał Bóg zelżywość moję.

24. Y nazwała imię iego Jozeph, mówiąc: Niech mi przyda Pan syna drugiego.

25. A gdy się urodził Jozeph, rzekł Jakób do swiekra swego: Puść mię, abych się wrócił do oyczynny y do ziemie moięy.

26. Day mi żony y dzieci moie, za którem ci służył, że pójdę: ty wiesz posługę moję, którą ci służył.

27. Rzekł mu Laban: Niechay najdę łaskę przed obliczem twoim: Skutkiem doznał tego, iż mi błogosławił Bóg dla ciebie.

28. postanów zapłatę twoję, którą dać mam.

29. A on odpowiedział: Ty wiesz iakomci służył, i iako wielka była w rękach moich majętność twoja.

30. Małoś miał piérwý, niżem przyszedł do ciebie: a teraz stał się bogatym, y błogosławił ci Pan na przyszcie moie. Słuszną tedy rzecz jest, abych i téż kiedy swój dóm opatrzył.

31. Y rzekł Laban: Cóż ci mam dać? A on rzekł: Nie chcę nic, ale iesli uczynisz czego żądam, będę ieszcze pascł, y strzegl bydła twego.

32. Obédyż wszystkie trzody swoje, a odłącz wszystkie owce pstre nakrapiane y welny: a cokółwiek płowego, blachowanego, y pstrego będzie, tak między owcami iako y między kozami, będzie zapłata moja.

33. Y odpowie mi jutro sprawiedliwość moja,

28. *Postanów.* Żada, ile chcesz: ja dam. — *Zapłatę twoję.* Nie jest tu mowa o zapłacie za czas przeszły, ale na przyszły.

32. *Obédyż wszystkie etc.* Spędź w koło owce i kozy twoje, abyśmy razem wszystkie obejrżeli, i oddzieliłi jednobarwne od różnobarwnych. — *Odtącz.* Pierwsza umowa Jakóba z Labanem ta była, iżby na przyszłość wszystkie jagnięta i kozłeta jednobarwne, to jest, albo całe białe, albo całe czarne, należały do Labana; nakrapiane zaś i różnobarwne do Jakóba. — *Płowego, blachowanego (centkowanego, Linde).* pstrego. Kolor płowy, czyli czarniawy, w którym białość z czarnością jest zmieszana, tak iż wydaje się po części białe, po części czarne. Blachowany, który ma wielkie plamy białe lub czarne. Pstry zaś, czyli nakrapianej welny, jest ten, który malutkimi plamami, jakby punkcikami, jest oznaczony.

33. *I odpowie mi jutro.* Jak dalece wiernie i sprawiedliwie tobie służyłem, pokaże to czas przyszły; ufam bowiem, że nawet przeciw porządkowi przyrodzenia (gdyż białe z białych, a z czarnych czarne powinnyby się rodzić), Bóg mię ubogaci. — *Jutro.* W przyszłym czasie. — *Umówy czas.* W końcu roku, kiedy, stosownie do naszej umowy, będzie oddzielona częśćka moja i twoja. — *Zto-*

quando placiti tempus advenerit coram te: et omnia quae non fuerint varia, et maculosa, et furva, tam in ovibus quam in capris, furti me arguent.

34. Dixitque Laban: Gratum habeo quod petis.

35. Et separavit in die illa capras, et oves, et hircos, et arietes varios atque maculosos: cunctum autem gregem unicolorem, id est albi et nigri velleris, tradidit in manu filiorum suorum.

36. Et posuit spatium itineris trium dierum inter se et generum, qui pascebat reliquos greges ejus.

37. Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, et amygdalinas, et ex platanis, ex parte decortica- vit eas: detractisque corticibus, in his quae spoliata fuerant, candor apparuit: illa vero quae integra fuerant, viridia permanserunt: atque in hunc modum color effectus est varius.

38. Posuitque eas in canalibus, ubi effundebatur aqua: ut cum venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, et in aspectu earum conciperent.

39. Factumque est, ut in ipso calore coitus, oves intaerentur virgas, et parerent maculosa, et varia, et diverso colore respersa.

40. Divisitque gregem Jacob, et posuit virgas in canalibus ante oculos arietum: erant autem alba et nigra quaeque, Laban: cetera verò, Jacob, separatim inter se gregibus.

41. Igitur quando primo tempore ascendebatur oves, ponebat Jacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum et ovium, ut in earum contemplatione conciperent.

42. quando vero serotina admissura erat, et conceptus extremus, non ponebat eas. Factaque sunt ea, quae erant serotina, Laban: et quae primi temporis, Jacob.

43. Ditatusque est homo ultra modum, et habuit greges multos, ancillas et servos, camelos et asinos.

kiedy umowy czas przyjdzie przed tobą: a wszystko co nie będzie pstre, ani blachowane, ani pło- we, tak między owcami iako y kozami, złodziej- stwo mi zadadzą.

34. Y rzekł Laban: Wdzięcznie przyjmuję cze- go żadasz.

35. Y odłączył onego dnia kozy, y owce, y ba- rany pstre y blachowane, a wszystką trzodę ied- nostaynéj barwy, to iest białey abo czarney wełny, oddał wręce synóm swoim.

36. Y uczynił plac drogi na trzy dni, między sobą a między zięciem, który pał inne trzody iego.

37. Jakób tedy nabrawszy prętów topolowych zielonych, y migdałowych, y iaworowych, obłupił ie miéyscami: y odarszy skórki, w tych, które odarte były, białosc się pokazała: owe zaś lepak, które całe były, zielone zostały, y tak tym spo- sobem stała się barwa odmienna.

38. Y nakładł ich do koryt, gdzie lano wodę, aby przyszedszy pić trzody, miały przed oczyma pręty, a patrząc na nie poczynaly.

39. Y stało się w onym zagrzaniu złączenia że owce patrzyły na pręty, y rodziły blachowane, y pstre, y różną farbą nakrapiane.

40. Y rozdzielił stado Jakób, y położył pręt w koryta przed oczy baranów: a wszystkie były białe y czarne Labanowe: insze zaś wszystkie Ja- kóbowe, rozdzieliwszy między sobą trzody.

41. Gdy tedy pierwsze przypuszczenie do o- wiec bywało, kładł Jakób pręty w koryta wód przed oczy baranów y owiec, aby zapatrzywszy się na nie poczynaly.

42. ale kiedy pozdne przypuszczanie było, y poczęcie poslednie, nie kładł ich. Y dostały się które były pozdne Labanowi, a ranne Jakóbowi.

43. Y zbogacił się on człowiek niezmiernie, y miał trzód wiele, służebnic y sług, wielbłądów y osłów.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 30. w. 14. *Nalazł Mandragory.* Co Żydowie zowią *Dudaim*, to Grecy i Łacinnicy *Masdragoras*: U nas to niektórzy zowią pokrzykiem, o którym siła ludzie zmyślają, powiadając, że to jest jakiś korzeń, mający zupełne wyrażenie człowieka, i gdy go wykopują, krzyczy. Aleć się na tem bardzo mylą, bo jeżeli się kiedy takowy korzeń z figurą człowieczą znajduje, doświadczona rzecz jest, że się nie sam tak rodzi, ale go tak czynią, i przyprawują na oszukanie nieświadomych, i nie ma żadnej mocy, tylko kiedy się jakie w tem czary przymie- szają. Jest tedy inszy korzeń niejaki, mając niewielkie podobieństwo do człowieka, na tem się rodzi owoc piękny, tak wielki jako orzech laskowy, i tego korzenia lekarze używają na niektóre choroby niewieście. I takie korzenie tu zowie *Mandragory*, które mają swoją moc przyrodzoną, jako też insze zioło. *Plinius lib. 25. c. 23.*

dsiejstwo mi zadadzą... Jeśli znajdą się u mnie jedno- barwne, niech będą poczytany, jako winien kradzieży. P.W.

35. *Oddał w ręce synom swoim.* Całą trzodę owiec i kóz jednobarwnych powierzył Jakóbowi, i przydał mu do pomocy swoich synów, i razem chciał, aby ci byli świadkami, czy Jakób wiernie dotrzyma umowy. Owce zaś różnobarwne kazał sługom swym paść oddzielnie, w wielkiej odległości, aby tamte nie widząc tych i nie łącząc się z niemi, wydawały płód nie inny, jak tylko podobny do siebie, t. j. jednej barwy, białej albo czarnej.

37. *Nabrawszy prętów.* (różek, cienkich lasek. Lin.). Była to chytróść i przebiegłość Jakóba, których użył prze-

ciw okrucieństwu i światowej roztropności Labana, który pierwszy naruszył umowę, oddzielając owce jednobarwne od różnobarwnych (w. 35). Jakób zaś uczynił sobie wynagrodzenie, którego mu Laban niesprawiedliwie odmawiał, z woli Boga, będąc nauczonym od Anioła. (Niz. 31, 11). P. W. (w. 33).

42. *Pozdne przypuszczanie.* Niektóre z owiec poczy- nały płód w porze wiosennej, a niektóre w jesiennej. Przypuszczanie przeto baranów do owiec w jesieni, w miesiącu Wrześniu, nazywa *pozdne*: pierwsze zaś *prypu- szczanie* było wiosenne, w m. Marcu.

33. *Odpowie mi jutro sprawiedliwość moja.* Sprawiedliwie i z wolą Bożą, odebrał majątność swoją Jakób od Labana. Bo chocia chytró postąpił Jakób, pomagając owcom aby się pstre rodziły, wszakże w tem żadnej niesprawiedliwości nie było, bo to wziął Labanowi, co właśnie żonom jego należało, i co był ciężko u Labana zarobił i wysłużył: co iż Laban niesprawiedliwie zatrzymywał, mógł tego Jakób sprawiedliwie dowcipem słusznym od Labana dostać. Przetoż 31. v. 9 tak mówi: Odiął Bóg wszystkie dobytek ojca waszego i dał mi: gdzie słowo żydowskie *Natsal* własnie znaczy, kiedy to odbieramy, co drugi niesprawiedliwie zatrzymał.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O odejściu Jakóba od Labana, i przymierzu zawartém pomiędzy nimi.

1. Postquam autem audivit verba filiorum Laban dicentium: Tulit Jacob omnia quae fuerunt patris nostri, et de illius facultate ditatus, factus est inclytus:

2. animadvertit quoque faciem Laban, quod non esset erga se sicut heri et nudistertius,

3. maxime dicente sibi Domino: Revertere in terram patrum tuorum, et ad generationem tuam, eroque tecum.

4. Misit, et vocavit Rachel et Liam in agrum, ubi pascebat greges,

5. dixitque eis: Video faciem patris vestri quod non sit erga me sicut heri et nudistertius: Deus autem patris mei fuit mecum.

6. Et ipsae nostis, quod totis viribus meis servierim patri vestro.

7. Sed et pater vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem vicibus: et tamen non dimisit eum Deus, ut noceret mihi.

8. Si quando dixit: Varias erunt mercedes tuae: pariebant omnes oves varios foetus: quando vero e contrario ait: Alba quaeque accipies pro mercede, omnes greges alba pepererunt.

9. Tulitque Deus substantiam patris vestri, et dedit mihi.

10. Postquam enim conceptus ovium tempus advenerat, levavi oculos meos, et vidi in somnis ascendentes mares super feminas, varios et maculosos, et diversorum colorum.

11. Dixitque Angelus Dei ad me in somnis: Jacob! Et ego respondi: Adsum.

12. Qui ait: Leva oculos tuos, et vide universos masculos ascendentes super feminas, varios, maculosos, atque respersos. Vidi enim omnia quae fecit tibi Laban.

13. Ego sum Deus Bethel, ubi unxisti lapidem, et votum vovisti mihi. Nunc ergo surge, et egredere de terra hac, revertens in terram nativitatis tuae. (*Supr. 28, 18*).

1. Potym gdy usłyszał słowa synów Labanowych, mówiących: Pobrał Jakób wszystko co miał oćiec nasz, a z jego majątności zubożając się, stał się zacnym:

2. k temu obaczył twarz Labanową, że nie była przeciw niemu iako wczora y dziś trzeci dzień,

3. a nawięcéy że mu Pan mówił: Wróć się do ziemi oyców twoich, y do rodziny twoięy, a będę z tobą.

4. Posłał, y wyzwał Rachelę y Lią na pole, gdzie pasł trzody.

5. Y rzekł im: Widzę twarz oycy waszego że nie jest przeciw mnie iako wczora y dziś trzeci dzień: lecz Bóg oycy mego był zemną.

6. Y same wiecie, iżem ze wszystkich sił moich służył oycy waszemu.

7. Ale y oćiec wasz oszukał me, y odmienił zapłatę moję podzięsięćkroć: a przedsię nie dopuścił mu Bóg, aby mi szkodził,

8. Jeśli kiedy rzekł: pstre będą zapłatą twoją, wszystkie owce rodziły pstre przyplódki: kiedy zaś przeciwnym obyczaiem mówił: Białe wszystkie weźmiesz za myto, wszystkie trzody rodziły białe.

9. Y odiął Bóg wszystkie dobytek oycy waszego, a dał mi.

10. Gdy bowiem czas poczynania owiec przyszedł, podniosłem oczy swe, y widziałem przez sen wstępujące samce na samice pstre, y blachowane, y rozmaitey barwy.

11. Y rzekł Anyoł Boży we śnie do mnie: Jakóbie! A iam odpowiedział: Owom ia.

12. Który rzekł: Podnieś oczy twoie, a obacz wszystkie samce wstępujące na samice pstre, blachowane, y nakrapiane. Bom widział wszystko co Laban uczynił.

13. Jamci jest Bóg Bethel, gdzieś namazał kamień. y szlubiłeś mi szlub. Teraz tedy wstań, a wynidź z téy ziemi wracając się do ziemi narodzięcia twego.

R. 31.—1. *Potym gdy usłyszał.* Wymienione tu trzy przyczyny, dla których Jakób postanowił odejść od Labana: 1. Uszczypliwe obelgi, doznawane od synów Labana. 2. Wyrażna nienawiść Labana. 3. Rozkaz Boży.—*Pobrał.* Falszywie zarzucają Jakóbowi nieprawość, nazywając kradzieżą sprawiedliwie należne mu wynagrodzenie i owce od Boga mu dane.

2. *Twarz Labanową.* Oblicze nawet mimowolnie zwykło wyrażać na sobie przechowywaną nienawiść *Jako wczora i dziś trzeci dzień* T. j. jak dawniej. Hebraizm.

3. *Że mu Pan mówił.* Przez Anioła we śnie.

4. *Rachelę i Lią.* Na pierwszym miejscu stawia się Rachel, jako pierwsza i dobrowolnie, bez zdrady, wzięta

za żonę.—*Na pole.* Aby sekretne i bez sędziów mógł przed nimi myśl swoją otworzyć.

7. *Oszukał mię.* Zmienił umowy bez méj zgody, czemu nie odważałem się sprzeciwić. — *Po dzięsięćkroć.* T. j. wielokrotnie. Liczba określona za niepewną. Albo może i rzeczywiście dziesięć razy zmieniał warunki umowy, w. 41.

8. *Wszystkie owce.* Prawie wszystkie, tak wiele, iż liczba innych była prawie nic nieznacząca.

10. *Widziałem przez sen.* Dowodzi tego, że Bóg odiął Labanowi i dał jemu (w. 9); albowiem we śnie nauczył go Bóg przez Anioła owęj przebiegłości, której użył.

13. *Jamci jest.* Przydał to dla tego, iżby Jakób nie sądził, że to co słyszy we śnie, jest tylko złudzeniem

14. Responderuntque Rachel et Lia: Numquid habemus residui quidquam in facultatibus, et hereditate domus patris nostri?

15. Nonne quasi alienas reputavit nos, et vendidit, comeditque pretium nostrum?

16. Sed Deus tulit opes patris nostri, et eas tradidit nobis, ac filiis nostris: unde omnia, quae praecepit tibi Deus, fac.

17. Surrexit itaque Jacob, et impositis liberis, ac conjugibus suis super camelos, abiit.

18. Tulitque omnem substantiam suam, et greges, et quidquid in Mesopotamia adquisierat, pergens ad Isaac patrem suum in terram Chanaan.

19. Eo tempore ierat Laban ad tondendas oves, et Rachel furata est idola patris sui.

20. Noluitque Jacob confiteri socero suo, quod fugerit.

21. Cumque abiisset tam ipse quam omnia, quae juris sui erant, et amne transmissio pergeret contra montem Galaad,

22. nuntiatum est Laban die tertio quod fugeret Jacob.

23. Qui, assumptis fratribus suis, persecutus est eum diebus septem: et comprehendit eum in monte Galaad.

24. Viditque in somnis dicentem sibi Deum: Cave ne quidquam aspere loquaris contra Jacob.

25. Jamque Jacob extenderat in monte tabernaculum: cumque ille consecutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte Galaad fixit tentorium.

26. Et dixit ad Jacob: Quare ita egisti, ut clam me abigeres filias meas quasi captivas gladio?

27. Cur ignorante me fugere voluisti, nec indicare mihi, ut prosequerer te cum gaudio, et canticis, et tympanis, et citharis?

28. Non es passus, ut oscularer filios meos et filias: stulte operatus es: et nunc quidem

29. valet manus mea reddere tibi malum: sed Deus patris vestri heri dixit mihi: Cave ne loquaris contra Jacob quidnam durius. (*Infr. 48, 16*).

wyobraźni, albo podstępem szatana.—*Bóg Bethel.* Który ukazał się tobie wsparty o drabinę w Bethel. r. 28.—*I szlubiłeś mi szlub.* Przypomina ten szlub, aby pokazał, iż on ma się być podobną, i żeby zachęcił do jego spełnienia.

14. *Izaż mamy?* Azaliż ojciec nie uczynił nas jakby wydziedziczonemi? 1, gdy oddał nas tobie za żony bez żadnego posagu; 2, gdy zapłatę naszą, za którą nas kupiłeś, t. j. czternastoletnią twą pracę, całą sobie przywłaszczył, tak iż nas nie wyposażył, jako córki, ale raczej sprzedał jak niewolnice.

17. *Wstał.* Przepasał się i. przygotował do podróży.—*Wsadziwszy dzieci.* Gdyż wiek ich tego wymagał; albowiem Ruben najstarszy z rodzeństwa, zaledwie zaczynał rok 14-ty.

18. *Idąc do Isaaka ojca swego.* Tę metę naznaczył swojej podróży. Lecz w drodze zabawił blisko lat dzieściu, mieszkając pewien czas w Sychem i w Bethel.

19 *Balwany ojca swego.* Różni różnie przytaczają po-

14. Y odpowiedziały Rachel y Lia: Izaż jeszcze mamy jaką częśćkę w majątności y w dziedzictwie domu oycy naszego?

15. Izaż nas za obce nie poczytał, y sprzedał, y ziadł zapłatę naszą?

16. Ale Bóg odiał majątności oycy naszego, y podał ie nam y synóm naszym: a tak wszystko uczyni, coć Bóg przykazał.

17. Wstał tedy Jakob, a wsadziwszy dzieci y żony swe na wielbłądy, poszedł.

18. Y zabrał wszystkę majątność swoją, y trzody, y czego iedno w Mezopotamiiéy nabył, idąc do Isaaka oycy swego, do ziemie Chananeyskiéy.

19. Na ten czas poszedł był Laban strzycowce, a Rachel ukradła balwany oycy swego.

20. A Jakób niechciał oznaymić swiekrowi swemu, że uciekał.

21. A gdy poszedł tak sam, iako wszystko do czego miał prawo, y przeprawiwszy się przez rzekę, ciągnął ku górze Galaad,

22. dano znać Labanowi dnia trzeciego, że uciekał Jakób.

23. Który, wzięwszy bracią swoją, gonił go przez siedm dni: y poścignął go na górze Galaad.

24. Y widział we śnie Boga mówiącego do siebie: Strzeż abyś nic przykro nie mówił przeciw Jakóbowi.

25. Y iuż był Jakób rozbił namiot na górze: y gdy go on dogonił z bracią swą, na téjże górze Galaad rozbił namiot.

26. Y rzekł do Jakoba: Czemuś tak uczynił, żeś króm wiedzenia mego zabrał córki moje: iakoby mieczem poimane?

27. Przecześ bez wiadomości moiéy chciał uciec, ani dać mi znać, żebym cię był odprowadził z weselem y z pieśniami, y z bębny, y z cytrami?

28. Nie dopuściłeś, abym pocałował syny moje y córki: głupieś uczynił: a teraz wprowadź

29. możeć ręka moja złym oddać: ale Bóg oycy waszego wczora mi rzekł: strzeż abyś nie mówił przeciw Jakóbowi nic przykrego.

wody tej kradzieży. Zabrała je, albo dla tego, żeby ojciec wróząc z nich nie dowiedział się o ucieczce Jakóba i go nie ścigał; albo żeby odjęła ojcu sposobność czczenia balwanów; albo żeby przyniosła z sobą bożki domowe, sama będąc oddana bałwochwalstwu; albo wręście, że były z kosztownego materiału, chcąc tem wynagrodzić sobie za posag, którego od ojca nie otrzymała była (w. 15). *Balwany.* P. Wujka.

21. *Przeprawiwszy się przez rzekę* Eufrat.—*Ku górze Galaad.* Później tak została nazwana, w. 48.

23. *Bracią swą.* Liczny zastęp krewnych, sług i współobywateli.

26. *Czemuś tak uczynił?* Obwinił Jakóba, sam będąc winowajcą i udaje przyjaciela, mając serce ku niemu nieprzyjacielem.

27. *Żebym cię był odprowadził.* Może był w owym czasie zwyczaj odprowadzania odjeżdżających przyjaciół.

28. *Synów moich.* Wnuków po córkach.

30. Esto, ad tuos ire cupiebas, et desiderio erat tibi domus patris tui: cur furatus es deos meos?

31. Respondit Jacob: Quod inscio te profectus sum, timui ne violenter auferres filias tuas.

32. Quod autem furti me arguis: apud quemcumque inveneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris; scrutare, quidquid tuorum apud me inveneris, et aufer. Haec dicens, ignorabat quod Rachel furata esset idola.

33. Ingressus itaque Laban tabernaculum Jacob et Liae, et utriusque famulae, non invenit. Cumque intrasset tentorium Rachelis,

34. illa festinans abscondit idola subter stramenta cameli, et sedit desuper: scrutantique omne tentorium, et nihil inveniendi,

35. ait: Ne irascatur dominus meus, quod coram te assurgere nequeo: quia juxta consuetudinem feminarum nunc accidit mihi: sic delusa sollicitudo quaerentis est.

36. Tumensque Jacob, cum jurgio ait: Quam ob culpam meam, et ob quod peccatum meum sic exarsisti post me,

37. et scrutatus es omnem supellectilem meam? Quid invenisti de cuncta substantia domus tuae? pone hic coram fratribus meis et fratribus tuis, et judicent inter me et te.

38. Idcirco viginti annis fui tecum? oves tuae et caprae steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi:

39. nec captum a bestia ostendi tibi, ego damnum omne reddebam: quidquid furto peribat, a me exigebas. (*Exod. 22, 12*).

40. Die noctuque aestu urebar, et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.

41. Sicque per viginti annos in domo tua servi tibi, quatuordecim pro filiabus, et sex pro gregibus tuis: immutasti quoque mercedem meam decem vicibus.

42. Nisi Deus patris mei Abraham, et timor Isaac affuisset mihi, forsitan modo nudum me dimisisses: afflictionem meam et laborem manuum mearum respexit Deus, et arguit te heri.

43. Respondit ei Laban: Filiae meae et filii, et greges tui, et omnia quae cernis, mea sunt: quid possum facere filiis et nepotibus meis?

34. *Ona śpieszna.* Czujac się winną i podejrzewając przyczynę, dla której ojciec nadchodził. — *Pod mierzwą.* (podścielkę, słomę pogmatwaną. St. Lin.). Pod juki, siódło. — *Siadła na nią.* Żeby ojciec tam nie szukał.

35. *Według obyczaju niewieścigo.* T. j. choruję na miesiaczkę.

36. *Nadąwszy się Jakób z fukiem.* Oburzył się, broniąc sprawy fałszywej, lecz w szczerem przekonaniu że prawdziwa. Jakób był najłagodniejszy; lecz obrażana często cierpliwość staje się wściekłością.

37. *Przed bracią mają i twoją.* Przed powinowatymi mnie i krewnymi tobie, których z sobą przywiodłeś.

38. *Nie jadłem.* Jak to zwykły czynić najemnicy, którzy siebie, nie zaś trzodę pasą.

39. *Porwanego od zwierza.* Rozszarpanego od zwierza.

Bibl. St. Test. t. I.

30. Niech tak będzie, chociaż się iachać do swoich, y pragnąłeś domu oycy twego: czemużes pokradł bogi moje?

31. Odpowiedział Jakob: Żem odiachał bez wiadomości twojej, bałem się byś mi mocą nie po brał córek twoich.

32. A co mię w złodzieystwie pomawiasz: u kogokolwiek naydziesz bogi twoje, niech zabij będzie przed bracią naszą; szukay, cokolwiek twego u mnie naydziesz, to weźmi. To mówiąc, niewiedział, żeby Rachel ukradła bałwany.

33. Wszedłszy tedy Laban do namiotu Jakóba, y Liéy, y obu służebnic, nie znalazł. A gdy wchodził do namiotu Rachele,

34. ona śpieszno bałwany skryła pod mierzwę wielbłądową, y siadła na niej: a gdy wszytek namiot zmacał, a nic nie znalazł:

35. rzekła mu: Niech się nie goiewa Pan mój, żeć przed tobą powstać niemogę: bo według obyczaju niewieścigo teraz na mię przypało: y tak oszukana iest pilność szukającego.

36. A nadąwszy się Jakob z fukiem rzekł: Prze którą winę moję y który grzech mój, także się zapalił za mną,

37. y wymacałeś wszytek sprzęt mój? Cóżes znalazł ze wszytkiej majątności domu twego? położ tu przed bracią moją y przed twoją, a niech rozsądzą między mną a tobą.

38. Y przetożem przez dwadzieścia lat był z tobą? owce twoje y kozy nie były nieplodne, nie jadłem baranów trzody twojej:

39. anim ci porwanego od zwierza pokazawał, iam wszytkę szkodę nadgradzał: cokolwiek kradzieżą ginęło, na mnieś ścigał.

40. Wednie y w nocy cierpiełem gorąco y zimno, y niepostawał sen na oczach moich.

41. Y takemci przez dwadzieścia lat w domu twym służył: czternaście za córki, a sześć za trzody twoje: Odmieniales też po dziesięć kroć zapłatę moję.

42. By był Bóg oycy mego Abrahama, a bojaźń Isaaka nie była przy mnie, snadźbyś mię był teraz puścił nagiego: na utrapienie moje, y na pracę rąk moich, weyżrzał Bóg, y strofował cię wczora.

43. Odpowiedział mu Laban: Córki moje y synowie, y trzody twoje y wszytko to co widzisz, moje iest: Cóż mam czynić synóm y wnukóm moim?

Prawo pasterskie było, iżby, jeśli bydłę bez winy pasterza zostało rozszarpane od dzikich zwierząt, za okazaniem jakiej pozostałej części gospodarzowi, pasterz nie był odpowiedzialny. Jednakże Laban wymagał, aby mu była wynagrodzona szkoda, nie tylko pochodząca z winy, ale i z przypadku.

40. *Nie postawał sen.* Dla wielkiej troskliwości, ostatni kładł się, pierwszy wstawał ze snu.

42. *Bojaźń Isaaka.* T. j. gdyby nie opiekował się mną Bóg, którego bał się i czcił Izaak. Nie mówi Bóg Isaaka, bo jeszcze żył Izaak. P. W.

43. *Cóż mam czynić?* Lękał się kary Boga, od którego był upominany (w. 29): udaje jednak, iż z miłości ku swoim przebacza; jak gdyby mówił: Samo przyrodzenie nie piodzwala mi, abym szkodził swoim dzieciom.

44. Veni ergo, et ineamus foedus: ut sit in testimonium inter me et te.

45. Tulit itaque Jacob lapidem, et erexit illum in titulum:

46. dixitque fratribus suis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, comederuntque super eum:

47. quem vocavit Laban Tumulum testis: et Jacob, Acervum testimonii, uterque juxta proprietatem linguae suae.

48. Dixitque Laban: Tumulus iste erit testis inter me et te hodie: et idcirco appellatum est nomen ejus Galaad, id est, Tumulus testis.

49. Intueatur et judicet Dominus inter nos, quando recesserimus a nobis,

50. si afflixeris filias meas, et si introduxeris alias uxores super eas: nullus sermonis nostri testis est absque Deo, qui praesens respicit.

51. Dixitque rursus ad Jacob: En tumulus hic, et lapis, quem erexi inter me et te,

52. testis erit: tumulus, inquam, iste et lapis sint in testimonium, si aut ego transiero illum pergens ad te, aut tu praeterieris, malum mihi cogitans.

53. Deus Abraham, et Deus Nachor, judicet inter nos, Deus patris eorum. Juravit ergo Jacob per timorem patris sui Isaac:

54. immolatisque victimis in monte, vocavit fratres suos, ut ederent panem. Qui cum comedissem, manserunt ibi.

55. Laban vero de nocte consurgens, osculatus est filios, et filias suas, et benedixit illis: reversusque est in locum suum.

44. Póddże tedy, a uczynmy przymierze: aby było na świadectwo między mną a tobą.

45. Wziął tedy Jakob kamień, y postawił j na znak;

46. y rzekł bracię swoię: Nanoście kamienia: którzy nanośiwszy uczynili kupę, y iedli na nię:

47. którą nazwał Laban kupą świadka: a Jakob, kupą świadectwa, oba według własności języka swego.

48. Y rzekł Laban: Kupa ta będzie świadkiem między mną a tobą dzisiaj, y dla tego nazwano iest imię ię Galaad, to iest, kupa świadka.

49. Niechay widzi y sędzi Pan między nami, gdy odéydziemy od siebie,

50. iesli będziesz trapił córki moie, y iesli poymiesz insze żony nad nie: Niemasz tuinszego świadka mowy naszey oprócz Boga; który obecnie patrzy.

51. Y rzekł zasię do Jakoba: oto kupa ta y kamień, którym postawił między mną a tobą,

52. świadkiem będzie: kupa ta, mówię, y kamień niech będzie na świadectwo, ieslibym abo ia przeszedł ią idąc do ciebie, abo ty przyszedłbyś ią myśląc mi co złego.

53. Bóg Abrahamów, y Bóg Nachorów niech rozsądzi między nami, Bóg oycy ich. Przyśiągł tedy Jakob przez bojaźń oycy swego Isaaka:

54. y ofiarowawszy ofiary na górze, wezwał bracię swę, aby iedli chleb. Którzy najszyj się zostali tam.

55. A Laban w nocy wstawszy pocałował syny y córki swe y błogosławił im: y wrócił się na miejsce swoje.

Wykład. X. J. Wujka. — Roz. 31. w. 19. *Rachel ukradła bałwany ojca swego.* Bałwany w żydowskim zowie *Teraphim*, które słowo rozmaicie rozumieją. To prawda, iż znaczy wszelakie wyobrażenie i figury jakiegokolwiek: Przetoż Akwila miasto *Teraphim* zwykli kłaść *μικροπικτυ*, jako pisze *Hieronimus in trad. Hebr. in Genes.*, jako mamy na przykład 1. Król. 19. v. 13, wszakże pospolicie to słowo *Teraphim* w Piśmie ś. najwięcej Bałwany znaczy, jako to tu mamy w tym rozdziale po dwa razy. Także *Sędz. 17 i 18*, i *Ezech. 21*, i *Zach. 10*, gdzie to słowo *Teraphim*, znaczy Bałwany, i tak je tu wyklada tłumacz łaciński. Hieronim ten wykład potwierdza, *in Trad. Hebr. in Genes.*

42. *A bojaźń Isaaka.* To jest, Bóg którego się Izaak bał i czcił: także i niżej znaczy (ver. 53), przyśiągł przez bojaźń Ojca, to jest, przez Boga, którego się bał ojciec, jest to własny *Hebraismus*, jaki się często w Piśmie ś. trafia, kiedy Pana Boga zowie, mocą, sprawiedliwością, nadzieją i t. d. To jest, który mię mocnym czyni, sprawiedliwym, w którym nadzieję mam.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O mocowaniu się Jakóba z Aniołem, i odmianie jego imienia.

1. Jacob quoque abiit itinere, quo coeperat: fueruntque ei obviam Angeli Dei. (*Infr. 48. 16*).

1. Jakób też szedł zaczęłą drogą: y potkali go Anyołowie Boży.

44. *Na świadectwo.* Na pomnik przymierza między nami.

45. *Na znak.* Na pomnik, wyż. 28, 18.

46. *Kupę.* Szeroką i płaską, iż mogła służyć za stół.

47. *Według własności języka swego.* Obaj tę samą myśl wyrazili. Jakób mówił po hebrajsku; Laban zaś po Syryjsku, jako zrodzony w Syrii, chociaż pochodzący także z rodu Hebera.

50. *Nie masz tu nikogo.* Chociaż nikt z ludzi tu się nie znajduje, lecz jest obecny Bóg, któremu nic nie tajno.

51. *I kamień, którym postawił.* Na owę kupie kamieni, (w. 46), ze strony Mezopotamii Laban, a ze strony Chanaanei Jakób, postawili wyższe kamienie, jakby

słupy graniczne, których nie godziło się przekraczać w celu szkodenia jeden drugiemu.

53. *I Bóg Nachorów.* Laban z Bogiem prawdziwym miesza fałszywe bóstwa, do Boga Abrahama przydaje bałwany Nachora; Jakób przysięga przez jednego Boga Abrahama i Isaaka. — *Przez bojaźń* Wyż. w. 42.

54. *I ofiarowawszy ofiary.* Złożył ofiary za pokój i przymierze zawarte z teściem swoim Labanem — *Wezwał.* Zaprosił na ucztę.

55. *W nocy.* O świtanu, bardzo rano. — *Na miejsce swoje.* Do Haran.

R. 32.—1. *Zaczęłą drogą.* Od góry Galaad do Cha-

2. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt haec: et appellavit nomen loci illius Mahanaim, id est castra.

3. Misit autem et nuntios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir, in regionem Edom:

4. praecepitque eis, dicens: Sic loquimini domino meo Esau: Haec dicit frater tuus Jacob: Apud Laban peregrinatus sum, et fui usque in praesentem diem.

5. Habeo boves, et asinos, et oves, et servos, et ancillas: mittoque nunc legationem ad dominum meum, ut inveniam gratiam in conspectu tuo.

6. Reversique sunt nuntii ad Jacob, dicentes: Venimus ad Esau fratrem tuum et ecce properat tibi in occursum cum quadringentis viris.

7. Timuit Jacob valde: et perterritus divisit populum, qui secum erat, greges quoque et oves et boves, et camelos, in duas turmas,

8. dicens: Si venerit Esau ad unam turmam, et percusserit eam, alia turma, quae reliqua est, salvabitur.

9. Dixitque Jacob: Deus patris mei Abraham, et Deus patris mei Isaac: Domine, qui dixisti mihi: Revertere in terram tuam, et in locum nativitatis tuae, et benefaciam tibi:

10. minor sum cunctis miserationibus tuis, et veritate tua, quam explevisti servo tuo. In baculo meo transivi Jordanem istum, et nunc cum duabus turmis regredior.

11. Erue me de manu fratris mei Esau, quia valde eum timeo: ne forte veniens percutiat matrem cum filiis.

12. Tu locutus es, quod benefaceres mihi, et dilatares semen meum sicut arenam maris, quae prae multitudine numerari non potest.

13. Cumque dormisset ibi nocte illa, separavit de his quae habebat, munera Esau fratri suo,

nanei.—*Aniołowie Boży.* Anioł stróż Mezopotamii, ze swoimi, przeprowadzał Jakóba aż do granic: teraz zaś, na granicy Chananei, Anioł stróż tej prowincyi, wspólnie z orszakami niższych Aniołów sobie podległych, wyszedł mu na spotkanie. Jeden przeto i drugi poczet Aniołów ukazały się mu nakształt użykowanych zastępów, gotowych ku jego pomocy. Według Diodora Thars, Aniołem stróżem Chananei był s. Michał, książę ludu Izraelskiego.

2. *Oboz to Boży.* Uszykowane hufce niebieskie, których najwyższym wodzem jest Bóg Zastępów, t. j. wojsk.

3. *Posłał też.* Boska opatrność tak zrzędziła, iż kiedy Jakób mieszkał w Mezopotamii, Ezaw, rozgniewany na rodziców za ich większą skłonność ku Jakóbowi, opuścił Chananeę i przeniósł się na mieszkanie do górzystego kraju Idumei, zostawiając tym sposobem spokojne posiadanie Chananei potomkom Jakóba.—*Posły przed sobą.* Dla zbadania usposobień względem niego Ezawa, — *Do ziemi Seir.* To imię, i następne Edom, położone tu są przez Antycypacyą. (r. 25, 25 i 30).

4. *Pannu memu.* Nie zrzeka się swego prawa pierwszeństwa; lecz używa pochlebnej nazwy, w celu ułaskawienia dzikości charakteru Ezawa. — *Brat twój.* Hebr. i LXX: *sluga twój.* — *Aż do dzisiejszego dnia.* Jak gdyby mówił: Odejdziecie i nieobecność moja nie powinna ci być podejrzana; oto przez tak długi czas zostawałem na ciężkiej służbie, jako wygnaniec i najemnik. Przystało więc, abyś ulitował się raczej nademną, i nie przeszkadzał bratu twemu powrócić do domu.

2. Które używawszy, rzekł: Oboz to Boży: y nazwał imię mieysca onego Mahanaim, to jest Obóz.

3. Posłał też y posły przed sobą do Ezawa brata swego do ziemi Seir do krajiny Edom:

4. y przykazał im, mówiąc: Tak rzeczećci pannu memu Ezawowi: To mówi brat twój Jakób: u Labana byłem gościem, y mieszkalem aż do dzisiejszego dnia.

5. Mam woły, y osły, y owce, y sługi, służebnice, y szlę teraz poselstwo do pana mego, abych nalazł łaskę przed obliczem twoim.

6. Y wrócili się posłowie do Jakoba, mówiąc: Przyszliśmy do Ezawa brata twego, a oto pośpiesza zabieżeć ci ze cztermi sty mężów.

7. Złękł się Jakób barzo: y przestraszony rozdzielił lud, który z nim był, także trzody, y owce, y woły, y wielbłądy, na dwa hufce,

8. mówiąc: Jeśli przydzie Ezaw do iednego hufca, a porazi ji, tedy hufiec drugi, który zostanie, będzie zachowany.

9. Y rzekł Jakób: Boże oycy mego Abrahama, y Boże oycy mego Isaaka: Panie, którychś mi rzekł: Wróc się do ziemi twoihey, y na mieysce narodzenia twego, a uczynięc dobrze:

10. mnieyszy iestem niż wszystkie smilowania twoie, y prawda twoia, którąś wypelnił słudze twemu. O łasce moihey przeszedłem ten Jordan, a teraz ze dwiema hufcami się wracam.

11. Wyrwi mię z ręki brata mego Ezawa, boć się go barzo boję: by snadź przyszedszy nie pobił matki z synami.

12. Tyś rzekł, żeś mi miał dobrze czynić y rozmnożyć nasienie moje iako piasek morski, który prze mnostwo zliczon bydz nie może.

13. A gdy tam spał oney nocy, oddzielił z tego co miał dary Ezawowi bratu swemu.

5. *Mam woły.* Nie chelpi się z bogactw; oznajmuje bratu, że nie przyczyni dlań ciężaru, ani wstydu z powodu ubóstwa, i że powrotem swoim nie uszczupli jego dóbr.

6. *I wrócili posłowie.* Oznajmując, że Ezaw jest przejednanym, i pełen łaskawości przychodzi na spotkanie. *Ze czterystu mężami.* Ezaw tak liczny prowadził z sobą orszak, albo dla okazania swej potęgi, albo dla tem większego uczczenia Jakóba, albo w celu własnego bezpieczeństwa: wielu bowiem lęka się ten, którego wielu się obawiają.

7. *Złękł się.* Gdyż wiedział, że Ezaw jest okrutny i że prędko mógł obudzić w sobie dawniejszą ku niemu nienawiść. — *Na dwa hufce.* Tak, iż w każdym z nich na ostatnim miejscu umieścił to, co miał najdroższego; przeto na końcu ostatniej straży drugiego hufca, znajdowała się Rachel i Józef.

8. *Będzie zachowany.* Przez ucieczkę, albo z powodu przesycenia zemsty zwycięzców.

10. *Mniejszy jestem, niż wszystkie smilowania.* Żadnej, nawet najmniejszej twej łaski i litości nie jestem godzien. — *I prawda.* Nie godzienem tego, abyś wiernym był względem mnie w obietnicach twoich. — *O łasce moihey.* Sam jeden, na kiju pasterskim oparty.

11. *Matki z synami.* Sposób mówienia przysłowiowy, to jest, nikogo nieoszczędzać.

13. *Tam.* W Mahanaim, (w. 2).

14. capras ducentas, hircos viginti, oves ducentas, et arietes viginti,

15. camelos foetas cum pullis suis triginta, vaccas quadraginta, et tauros viginti, asinas viginti, et pullos earum decem.

16. Et misit per manus servorum suorum singulos seorsum greges, dixitque pueris suis: Antecedite me, et sit spatium inter gregem et gregem.

17. Et praecepit priori dicens: Si obviam habueris fratrem meum Esau, et interrogaverit te, Cujus es? aut, Quo vadis? aut, Cujus sunt ista, quae sequeris?

18. respondebis: Servi tui Jacob, munera misit domino meo Esau: ipse quoque post nos venit.

19. Similiter dedit mandata secundo, et tertio, et cunctis qui sequebantur greges, dicens: Iisdem verbis loquimini ad Esau, cum inveneritis eum.

20. Et addetis: Ipse quoque servus tuus Jacob iter nostrum insequitur; dixit enim: Placabo illum muneribus, quae praecedunt, et postea videbo illum, forsitan propitiabitur mihi.

21. Praecesserunt itaque munera ante eum, ipse vero mansit nocte illa in castris.

22. Cumque mature surrexisset, tulit duas uxores suas et totidem famulas, cum undecim filiis, et transivit vadum Jacob.

23. Traductisque omnibus quae ad se pertinebant,

24. mansit solus; et ecce vir luctabatur cum eo usque mane.

25. Qui cum videret, quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, et statim emarcuit.

26. Dixitque ad eum: Dimitte me, jam enim ascendit aurora. Respondit: Non dimittam te, nisi benedixeris mihi.

27. Ait ergo: Quod nomen est tibi? Respondit Jacob.

28. At ille, Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines praevaleris?

29. Interrogavit eum Jacob: Dic mihi, quo appellaris nomine? Respondit: Cur quaeris nomen meum? Et benedixit ei in eodem loco.

15. *Wielbłądzie żrębnych.* Które niedawno urodziły żrebięta i jeszcze mlekiem je karmiły.

20. *Owa.* To jest, zaiste, snaćby: ten wyraz oznacza tu twierdzenie, nie zaś przeczenie.

21. *Onej nocy.* W poprzedzającym dniu, którego wysłał był posły, a nazajutrz przeszedł brod ze swoimi. — *W obozie.* W miejscu, które nazwał obozem.

22. *Brod Jakob.* Strumyk, rzeczulkę.

24. *Mąż biędził się.* (t. j. pasował się, mocował się. St. Lin.) Mężem tym był Anioł, jak widać z Oz. 12, 3; tu zaś w w. 30, zowie się Bogiem, dla tego, że przedstawiał osobę Boga. Zdaje się, że to był Anioł stróż Jakóba, i wszedł z nim w zapasy w celu podania mu nadejści, że odniesie zwycięztwo nad Ezawem (w. 28). pasowanie się to odbyło nie w wyobraźni, ale w rzeczywistości fizycznej, gdyż Anioł przybrał ciało ludzkie.

25. *Który (Anioł) widząc, iż go nie mógł przemódz.* Bóg cofnął swą pomoc, a tem samem i siły Aniołowi,

14. kóz dwieście, kozłów dwadzieścia, owiec dwieście, y baranów dwadzieścia.

15. wielbłądzie żrębnych ze żrebięty ich trzydzieści, krów czterdzieści, y byków dwadzieścia, oslic dwadzieścia, y osłąt ich dziesięć.

16. Y posłał przez ręce sług swoich każdą trzodę z osobna, y rzekł sługóm swoim: Idźcie przedemną, a niech będzie plac między stadem y stadem.

16. Y przykazał pierwszemu, mówiąc: Jeśli potkasz brata mego Ezawa, a zapyta cię, Czy jesteś ty? abo, Gdzie idziesz? abo, Czyie to, co żeniesz?

18. Odpowiesz: Slugi twego Jakoba, dary to posłał panu memu Ezawowi: sam też za nami idzie.

19. Także dał rozkazanie wtóremu y trzeciemu, y wszystkim którzy gnali stada, mówiąc: Temiż słowy mówcie do Ezawa, gdy go znajdziecie.

20. Y przydać: Sam też sługa twój Jakob za nami idzie; mówił bowiem: Ublagam go darami, które uprzedzają, a potem go użyżę, owa się zmiłuje nademną.

21. Uprzędziły tedy przed nim dary, a sam został onęj nocy w obozie.

22. A wstawszy w czas, wziął dwie żenie swe, y tyłesz służebnic z iedenascią synów, y przeprawił się przez bród Jakob.

23. Y przeprowadziwszy wszystko, co do niego należało,

24. został sam; a oto mąż biędził się z nim aż do zarania.

25. Który widząc, iż go nie mógł przemódz, dotknął się żyły biodry jego, a natychmiast uschła.

26. Y rzekł do niego: Puść mię, bo już wschodzi zorza. Odpowiedział: Nie puszczę cię, aż mi błogosławisz.

27. Y rzekł: Co za imię twoie? odpowiedział: Jakob.

28. A on rzekł: Żadną miarą nie będzie nazwane imię twoie Jakob, ale Izrael: bo iesliś przeciw Bogu był mocnym, daleko więcej przeciw ludziom przemożesz.

29. Spytał go Jakob: Powiedz mi, iakim cię imieniem zową? Odpowiedział: Przecz się pytasz o imieniu moim? Y błogosławił mu na onymże miejscu.

dozwalając, aby Jakób zwyciężył. — *Dotknął się żyły biodr jego i uschła.* Uderzył i wywichnął czaszkę kości udowej, spojonej z biodrami żyłą, dając do zrozumienia Jakóbowi, iż łatwo mógłby go zwyciężyć, jeśliby on nie był wspierany szczególniejszą Boską pomocą.

26. *Już wschodzi zorza.* Nie chciał Anioł w postaci ludzkiej być od kogoś widzianym, a zaraz mieli nadejść słudzy Jakóba. — *Nie puszczę cię.* Tak mówił Jakób z wielkiej chęci otrzymania błogosławieństwa, o które prosił ze łzami, jak wid. z Oz. 12, 4.

28. *Izrael.* Patrz Wujka.

29. *Przecz się pytasz o imieniu mojem?* Nie chciał Anioł wskazać swego imienia, żeby potomkowie Jakóba nie czcili go za Boga; Izraelici bowiem bardzo byli skłonni do bałwochwalstwa. — *I błogosławił mu.* Błogosławił mu był czynem, gdy imię jego odmienił; teraz zaś błogosławi słowy, lecz jakiej formuły użył, Pismo o tego nie wskazało. Zapewne życzył dlań spełnienia obietnic danych Abrahamowi i nasieniu jego.

30. Vocavitque Jacob nomen loci illius Phaniel, dicens: Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. (*Exod 33, 20*).

32. Ortusque est ei statim sol, postquam transgressus est Phaniel: ipse vero claudicabat pede.

31. Quam ob causam non comedunt nervum filii Israel, qui emarcuit in femore Jacob usque in praesentem diem: eo quod tetigerit nervum femoris ejus, et obstupuerit.

30. Y nazwał Jakob imię onego miejsca Phaniel, mówiąc: Widziałem Boga twarzą w twarz, a zbawiona jest dusza moja.

31. Y wnet mu wzeszło słońce, skoro przeszedł Phaniel: a on chramał na nogę.

32. Dla której przyczyny nie iadaią żyły synowie Izrael, która uschnęła w biodrze Jakobowey, aż do dnia dzisiejszego: iż się dotknął żyły biodry jego y zmartwiała.

Wykład X. J. Wujka. — Roz 32. w. 28. *Nie Jakób ale Izrael.* Izrael, wykładają niektórzy widzący Boga. Ale słowo żydowskie nie to właśnie znaczy. Gdyż i ten który mu dał to imię, wyklada inaczej, tak mówiąc: Bo jeżeli przeciw Bogu byłeś mocnym, daleko więcej przeciw ludziom przemożesz. Z których słów może każdy obaczyć, iż dla tego nazwany Izraelem, iż przeciw Bogu był mocnym. A tak Izrael jest, przemagający Boga, albo księżę z Bogiem. *Hier. in Tradiit. Hebr.*

30. *Widziałem Boga twarzą w twarz.* Nie żeby Bóg miał twarz, albo żeby Boga w naturze jego widział, ale jest też to sposób mowy żydowskiej, która znaczy widzieć Boga w postaci jakiej zwierchniej, i mówić z nim bardzo blisko towarzysko.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O przyjaznym spotkaniu się Ezawa z Jakóbem. i zamieszkaniu Jakóba w Sulem.

1. Elevans autem Jacob oculos suos, vidit venientem Esau, et cum eo quadrigentos viros: divisitque filios Liae et Rachel, ambarumque famularum:

2. et posuit utramque ancillam, et liberos earum in principio: Liam vero, et filios ejus in secundo loco: Rachel autem, et Joseph novissimos.

3. Et ipse progrediens adoravit pronus in terram septies, donec appropinquaret frater ejus.

4. Currens itaque Esau obviam fratri suo, amplexatus est eum: stringensque collum ejus, et osculans flevit.

5. Levatisque oculis, vidit mulieres et parvulos earum, et ait: Quid sibi volunt isti? et si ad te pertinent? Respondit: Parvuli sunt, quos donavit mihi Deus servo tuo.

6. Et appropinquantibus ancillae et filii incurvati sunt.

7. Accessit quoque Lia cum pueris suis: et cum similiter adorassent, extremi Joseph et Rachel adoraverunt.

8. Dixitque Esau: Quanam sunt istae turmae, quas obviam habui? Respondit: Ut invenirem gratiam coram domino meo.

9. At ait: Habeo plurima, frater mi, sint tua tibi.

1. A podniósszy Jakob oczy swe, użyłżal Ezawa iadącego, a z nim cztery sta mężów: y rozdzielił syny Liiey y Rachel, y obu służebnic:

2. y postawił obie służebnice y dzieci ich na przodku: a Lią y syny iey na wtórnym miejscu: Rachelę zaś y Jozepha na ostatku.

3. A sam wprzód idąc pokłonił się aż do ziemi siedm kroć, aż nadiachał brat iego.

4. Bieząc tedy Ezaw przeciw bratu swemu, obłapił go: y ściskając szyję iego, y całując płakał.

5. A podniósszy oczy, użyłżal niewiasty y dzieci ich, y rzekł: A ci, co zacz są? a iesli do ciebie należą? Odpowiedział: Drobiożdżek iest, który darował Bóg mnie słudze twemu.

6. A przybliżywszy się służebnice y synowie ich, nakłónili się.

7. Przystąpiła téż Lia z dziećmi swymi: a gdy się takiéż pokłonili, ostateczni Jozeph y Rachel pokłón uczynili.

8. Y rzekł Ezaw: Cóż to za hufy, którem potkał? Odpowiedział: Abych znalazł łaskę przed panem moim.

9. A on rzekł: Mam dosyć, bracie mój, miéy ty swoje.

30. *Phaniel.* To jest, twarz Boża, widzenie Boga. P. W. — *A zbawiona jest dusza moja.* Starożytnych takie było przekonanie, iż ci, którzyby zobaczyli Anioła lub Boga, zaraz muszą umrzeć. Albo myśl ta: pozostałem oswobodzony od bojaźni brata. (*Os. 12*).

31. *I wnet mu wzeszło słońce.* Skoro przeszedł miejsce nazwane Phaniel, ujrzał wschód słońca. — *Chromał.* Wielu utrzymują, iż Jakób zaraz został od Anioła uzdrowiony, przed spotkaniem się z Ezawem.

32. *Nie iadają.* — Jakób i jego potomkowie nie wstrzymują się od jedzenia każdej żyły, czyli muskułu zwierząt, ale tylko téj której się dotknął Anioł w biodrze Jakóba.

R. 33.—1. *Rozdzielił.* Chociaż Jakób, zaufany w pomoc i obietnice Boże, z radością przybliżał się do brata, jednakże, przez roztropną ostrożność, uporządko-

wał wszystko tak, iżby to co miał za najmilsze, najwięcej było eddalone od niebezpieczeństwa.

3. *Sam wprzód idąc.* Poprzedzał pierwszy hufiec, i jak przystało na miłującego męża i ojca, pierwszy występował przeciw niebezpieczeństwu — *Pokłonił się.* Przez zgięcie kolan aż do ziemi i schylenie głowy okazał cymbną cześć bratu, jako starszemu. — *Siedm kroć.* T. j. wielokrotnie; albo może i rzeczywiście tyleż razy.

8. *Cóż to za hufy?* Pierwsze owe gromady trzód wyślane w darze (r. 32, 18). Wiedział już o ich przeznaczeniu od pasterzy, lecz zapytuje tu brata, aby miał sposobność do wymawiania się od ich przyjęcia.

9. *Miety swoje.* Nie potrzebuję ich, i ty nie powinienś szukać u mnie przebaczenia; albowiem jestem już przejędany.

10. Dixitque Jacob: Noli ita, obsecro: sed si inveni gratiam in oculis tuis, accipe munusculum de manibus meis: sic enim vidi faciem tuam, quasi viderim vultum Dei: esto mihi propitius,

11. et suscipe benedictionem quam attuli tibi, et quam donavit mihi Deus tribuens omnia. Vix fratre compellente, suscipiens,

12. ait: Grdiamur simul, eroque socius itineris tui.

13. Dixitque Jacob: Nosti, domine mi, quod parvulos habeam teneros, et oves, et boves foetas mecum: quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges.

14. Praecedat dominus meus ante servum suum: et ego sequar paulatim vestigia ejus, sicut videro parvulos meos posse, donec veniam ad dominum meum in Seir.

15. Respondit Esau: Oro te, ut de populo, qui mecum est, saltem socii remaneant viae tuae. Non est, inquit, necesse: hoc uno tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu tuo, domine mi.

16. Reversus est itaque illo die Esau itinere quo venerat in Seir.

17. Et Jacob venit in Socoth: ubi aedificata domo et fixis tentoriis, appellavit nomen loci illius Socoth, id est tabernacula.

18. Transivitque in Salem urbem Sichimorum, quae est in terra Chanaan, postquam reversus est de Mesopotamia Syriae: et habitavit juxta oppidum.

19. Emitque partem agri, in qua fixerat tabernacula, a filiis Hemor patris Sichem, centum agnis.

20. Et erecto ibi altari, invocavit super illud fortissimum Deum Israel.

10. Y rzekł Jakob: Niechciey tak, proszę: ale jeśli znalazł łaskę w oczach twoich, przyimi mój dar z ręku moich: bom tak widział oblicze twoje, iakobym widział oblicze Boże: bądź mi litościw.

11. a przyimi błogosławieństwo któremi ci przyniósł, y które mi darował Bóg dający wszystko. Ledwie za przymuszeniem braterskim, przyjmuję.

12. rzekł: Jedźmy pospół, a będę towarzyszem drogi twoięy.

13. Y rzekł Jakob: Wiész, panie mój, że drobióddzek młodzusięńki, owce też, y krowy ciębie mam z sobą: którym jeśli gwałt uczynię w chodzeniu, odędy mi iednego dnia wszystkie stada.

14. Niech wprzód iedzie pan mój przed sługą swoim: a ia pódę z lekka za nim w tropy jego, iako obaczę, że nadęży mój drobióddzek, aż przydę do pana mego do Seir.

15. Odpowiedział Ezaw: Proszę cię, niechaj wdy z ludu który iest zemną, zostaną towarzysze drogi twoięy. A on rzekł: Nie potrzeba tego: tylko mi tego trzeba, abym znalazł łaskę przed obliczem twoim, panie mój.

16. Wrócił się tedy onego dnia Ezaw drogą którą był przyiachał do Seir.

17. A Jakob przyszedł do Sochot: gdzie zbudowawszy dóm a rozbiwszy namioty, nazwał imię miejsca onego Sochot, to iest namioty.

18. Y przeszedł do Salem miasta Sichimczyków, które iest w ziemi Chananeyskięy, potym iako się zwrócił z Mezopotamięy Syrijskięy, y mieszkał przy miasteczku.

19. Y kupił sztukę pola, na której był rozbił namioty, od synów Hemora oycy Sichemowęy, za sto iagniąt,

20. Y zbudowawszy tam oltarz, wzywał na nim najmocniejszego Boga Izraelowęy.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O wymordowaniu Sychymitów przez synów Jakóba.

1. Egressa est autem Dina filia Liae, ut videret mulieres regionis illius.

2. Quam cum vidisset Sichem filius Hemor Hevaei, princeps terrae illius, adamavit eam: et rapuit, et dormivit cum illa, vi opprimens virginem.

10. *Jakobym widział oblicze Boże.* Oblicze two, pełne łaskowości ku mnie, wydało się mi tak wspaniałe i czci-godne, jakby obraz Boży. Nie jest-to pochlebstwo, ale hyperbola, przez którą ukazuje, iż niezmiernie jest roz-radowany. *Bądź mi litościw.* Będę uważał cię za zupeł-nie przejednane i łaskawego na mnie, jeżeli nie odrzu-cisz tego, co ci ofiaruję.

11. *Błogosławieństwo.* Dar, częśćkę dóbr, które mam z błogosławieństwa Bożego.

12. *Jedźmy pospół.* Do ziemi mojej Seir.

13. *Cielne.* T. j. sojne, karmiące mlekiem. — *Wszyst-kie stada.* Większa część z nich; jest-to hyperbola.

14. *Do pana mego, do Seir.* Wtęj chwili taki miał zamiar Jakób; lecz później go zmienił, obawiając się charakteru Ezawa.

15. *Z ludu.* Ze współtowarzyszy, albo z żołnierzy moich.

17. *Do Sochot.* Tak później miejsce to zostało naz-

1. Y wysła Dyna córka Liięy, aby oglądała niewiasty onęy krajiny.

2. Którą użyżawszy Sichem syn Hemora He-wejskiego, ksiązę onęy ziemi, rozmiłował się ięy. y porwał, y spał z nią, gwałt uczyniwszy pannie.

wane od namiotów Jakóba. — *Zbudowawszy dóm.* Cha-łupę, łatwo dającą się przenaszać.

18. *Do Salem.* Jest-to imię miasta, które także zwab się Sychem i Sychar. Jan. 4, 5.

19. *Od Synów Hemora.* Hemor był ksiązę Sychimi-tów. Poddani jego zowią się tu synami, bo zwierzchnik ojczyzny, ojcem być powinien. — *Za sto jagniąt.* Albo dał za kawałek gruntu sto jagniąt, albo wartość stu ja-gniąt, albo sto sztuk monety z wyobrażeniem jagnięcia.

20. *Najmocniejszego Boga Izraelowęy.* Według nie-kórych, był to napis na tym oltarzu, w tych słowach *Oltarz Boga, mocnego Izraelowęy.*

R. 34 — 1. *Dyna.* Córka Jakóba z Lii, mająca wtędy około lat 15. — *Niewiasty.* Hebr. córki, t. j. dziewczęta, współroówniczki, które zebrały się były z powodu ja-kiejś uroczystości.

2. *Syn Hemora Hewejskiego.* Z pokolenia Hewęy, syn

3. Et conglutinata est anima ejus cum ea, tristisque delinivit blanditiis.

4. Et pergens ad Hemor patrem suum: Accipe, inquit, mihi puellam hanc conjugem.

5. Quod cum audisset Jacob, absentibus filiis, et in pastu pecorum occupatis, siluit donec redirent.

6. Egresso autem Hemor patre Sichem, ut loqueretur ad Jacob,

7. ecce filii ejus veniebant de agro: auditoque quod acciderat, irati sunt valde, eo quod foedam rem operatus esset in Israel, et, violata filia Jacob, rem illicitam perpetrasset.

8. Locutus est itaque Hemor ad eos: Sichem filii mei adhaesit anima filiae vestrae: date eam illi uxorem:

9. et jungamus vicissim connubia: filias vestras tradite nobis, et filias nostras accipite.

10. Et habitate nobiscum: terra in potestate vestra est, exercete, negotiamini, et possidete eam.

11. Sed et Sychem ad patrem et ad fratres ejus ait: Inveniam gratiam coram vobis, et quaecumque statueritis, dabo.

12. Augete dotem, et munera postulate, et libenter tribuam, quod petieritis: tantum date mihi puellam hanc uxorem.

13. Responderunt filii Jacob Sichem et patri ejus in dolo, saevientes ob stuprum sororis:

14. non possumus facere quod petitis, nec dare sororem nostram homini incircumciso: quod illicitum et nefarium est apud nos.

15. Sed in hoc valebimus foederari, si volueritis esse similes nostri, et circumcidatur in vobis omne masculini sexus;

16. tunc dabimus et accipiemus mutuo filias vestras ac nostras: et habitabimus vobiscum, erimusque unus populus.

17. si autem circumcidi nolueritis, tollemus filiam nostram, et recedemus.

18. Placuit oblatio eorum Hemor, et Sichem filio ejus:

19. nec distulit adolescens, quin statim quod petebatur expleret: amabat enim puellam valde, et ipse erat inclytus in omni domo patris sui.

20. Ingressique portam urbis, locuti sunt ad populum:

Chanaana, wnuka Chama. Wyż. 10, 7. — *Księżę onęj ziemi.* Syn księcia owęj krainy.

3. *I społa się z nią dusza jego.* Pokochał ją niezmierznie. *Ublagał łagodnemi słowy.* Hebr. przemówił do serca dziewczyny.

5. *Milczał.* Tał swoje uczucia, dopóki nie mógł poprawić tego, co się stało.

6. *Hemor ojciec Sichemów.* Pobłaza synowi, którego powinien był kazać. — *Aby mówił z Jakóbem.* O przyszłych zaślubinach.

7. *W Izraelu.* Przeciw Izraelowi, ojcu Dyny.

10. *Ziemia w mocy waszój.* Zamieszkujcie ją, i uprawiajcie, według waszego upodobania.

11. *Niech najdę łaskę u was.* Uczynicie zadosyć męj

3. Y społa się z nią dusza iego, a smutną ubłagał łagodnemi słowy.

4. Y szedszy do Hemora oyca swego, rzekł: Weźmi mi tę dziewczkę za żonę.

5. Co gdy usłyszał Jakob w niebytności synów, y około pasze był zabawionych, milczał aż się wrócił.

6. A gdy wyszedł Hemor oćiec Sichemów, aby mówił z Jakóbem,

7. oto synowie iego przybychdzili z pola: y usłyszawszy co się stało, rozgniewali się barzo, przeto że sprośną rzecz uczynił w Izraelu, a zgwałciwszy córkę Jakobową, nieprzystoyną rzecz zbroił.

8. Mówił tedy Hemor do nich: Dusza Sichem syna mego społa się z córką waszą: daycie mu ją za żonę:

9. a pójnuymy się z obu stron: córki wasze wydaycie za nas, a córki nasze pójnuymy.

10. A mieszkaycie z nami: ziemia w mocy waszěj iest, sprawuycie, handluycie, a osadzaycie ją.

11. Ale y Sichem rzekł do oyca, y do braciěj iěj: Niech naydę łaskę u was a co iedno postanowicie, to dam.

12. Podwyżcie wianę, y darów żadaycie, a chętnie dam, co zachcecie: tylko mi daycie dziewczkę za żonę.

13. Odpowiedzieli synowie Jakóba Sichemowi y oycu iego na zdradzie, rozladszy się o zgwałcenie siostry:

14. niemożemy uczynić czego żadaycie, ani dać siostry naszěj człowiekowi nieobrzezanému; co się niegodzi, niestuszną y obrzydłą rzecz u nas.

15. Ale tak się możemy porównać, iesli zachcecie bydź nam podobni, a obrzeże się między wami każdy mężczyzna;

16. tedy damy, y weźmiemy wzaiem córki wasze y nasze: y będziem mieszkac z wami, y będziemy ludem jednym:

17. lecz iesli się obrzezać nie będziecie chcieli, weźmiemy córkę naszą, y odędyziemy.

18. Podobalo się podanie ich Hemorowi y Sichemowi synowi iego:

19. y nie odłożył młodzieniec żeby miał zaraz uczynić, o co proszono: miłował bowiem barzo onę dziewczkę, a sam był zacny we wszystkim domu oyca swego.

20. Y wszedszy w bronę mieyską mówili do ludu:

proście. — *A co jedno postanowicie, to dam.* Na wynagrodzenie krzywdy, i na dary dla was z powodu zaślubin.

12. *Podwyżcie wianę.* Naznaczcie ile chcecie, a zapłać wam za żonę.

13. *Na zdradzie.* Zdradliwie; albowiem nie mieli zamiaru nawrócić ich do czci prawego Boga, ale umyślili ich wymordować, gdy będą chorzy. Jakób nie wiedział o tēj zdradzie.

15. *Ale tak się możemy porównać.* Wtenczas dopiero będziemy mogli wzajemnie się łączyć małżeństwami. — *Nam podobni.* Poddając się obrządkowi obrzezania.

17. *Weźmiemy córkę naszą.* Odchodząc od was zabierzemy siostrę zniesławioną, zostawując was sądowi Boga.

19. *Zacny.* Pierwszy i najznamienitszy w rodzeństwie.

20. *I wszedłszy (Hemor i Sichem) w bronę.* W bramie,

21. Viri isti pacifici sunt, et volunt habitare nobiscum: negotientur in terra, et exerceant eam, quae spatiosa et lata cultoribus indiget: filias eorum accipiemus uxores, et nostras illis dabimus.

22. Unum est, quo differtur tantum bonum: Si circumcidamus masculos nostros, ritum gentis imitantes.

23. Et substantia eorum, et pecora, et cuncta quae possident, nostra erunt: tantum in hoc acquiescamus, et habitantes simul, unum efficiemus populum.

24. Assensique sunt omnes, circumcisis cunctis maribus.

25. Et ecce, die tertio, quando gravissimus vulnerum dolor est: arreptis, duo filii Jacob, Simeon et Levi fratres Dinae, gladiis ingressi sunt urbem confidenter: interfectisque omnibus masculis,

26. Hemor et Sichem pariter necaverunt, tolentes Dinam de domo Sichem sororem suam, (*Infr.* 49, 6.)

27. Quibus egressis, irruerunt super occisos ceteri filii Jacob; et depopulati sunt urbem in ultionem stupri.

28. Oves eorum, et armenta, et asinos, cunctaque vastantes quae in domibus et in agris erant;

29. parvulos quoque eorum et uxores duxerunt captivas.

30. Quibus patris audacter, Jacob dixit ad Simeon et Levi: Turbastis me, et odiosum fecistis me Chananaeis, et Pherezaeis habitatoribus terrae hujus; nos pauci sumus: illi congregati percutient me, et delebor ego, et domus mea.

31. Responderunt: Numquid ut scorto abuti debuere sorore nostra?

21. Mężowie ci spokojni są, a chcą mieszkać z nami: niech handlują w ziemi, y niechają sprawować, która będąc szeroka y przestrona sprawów potrzebuje: córki ich będziemy brać za żony, a nasze im dawać będziemy.

22. Jedna rzecz jest, która się nam odwróci: rzecz tak dobra: jeśli obrzeżemy mężczyznę naszego narodu obyczaju naszladiując.

23. Y miętność ich, y bydła, y co iedno mają, nasze będą: na to tylko pozwólmy, a mieszkając spólem, ieden lud uczynimy.

24. Y zezwolili wszyscy, obrzezawszy wszystkich mężczyzn.

25. Alii oto, dnia trzeciego, gdy nacięższa boleść z ran bywa: porwawszy, dwa synowie Jacobowi, Symeon i Lewi bracia Dyny, miecze weszli do miasta śmieie: y pobiwszy wszystkiego mężczyznę.

26. Hemorę y Sychema wspólnie zamordowali, wzięwszy z domu Sichema Dynę siostrę swoją.

27. A gdy oni wyszli, przypadli na pobite między synowie Jacobowi: y spłądrowali miasto w pomstę zgwałcenia.

28. Owce ich, y rogate bydła y osły, y wszystko pustosząc co w domiach y na polach było;

29. dziaćki też ich y żony w niewolę zabrali.

30. Co gdy zbroili śmieie, Jakób rzekł do Symeona y Lewi: Zafrasowaliście mię, y przywiedliście mię w ohydę Chananejczykom y Pherezajczykom, obywatelom tej ziemi; nas niewiele, oni zgromadziwszy się porażą mię, y zginę ja, y dom mój.

31. A oni odpowiedzieli: Izali iako wszetecznicę mieli źle używać siostry naszej?

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przesiedleniu się Jakóba do Bethel, o śmierci Rucheli i Isaaka.

1. Interea locutus est Deus ad Jacob: Surge, et ascende Bethel, et habita ibi, facque altare Deo,

miejskiej był ratusz, rynek przedazny, i tam się sądy odbywały.

21. *Spokojni są* Za pobudkę do przyjęcia obrzezania wskazują jedynie tylko korzyści doczesne, nie zaś wyższą religii Jakóba.

23. *Nasze będą*. Przez handel i inne wzajemne stosunki staniemy się uczestnikami ich bogactw.

25. *Dwaj synowie*. W towarzystwie sług swoich. Symeon miał wtedy lat 21, Lewi 20 — *Śmieie*. Jako na zgnękaną chorobą, i nie podejrzewających nic podobnego. *I pobiwszy*. W tym ich postępku wieloraki był grzech: kłamstwo, zdrada, nieposłuszeństwo ku ojcu, któryby nigdy był nie pochwałił ich zamiarów; niesprawiedliwość wojny, którą wypowiedzieć nie oni, ale tylko ich ojciec miał prawo; świętokradztwo, gdyż religijnego obrzędu obrzezania użyli do wykonania zbrodni; okrucieństwo, gdyż usiłowali się pomścić; zuchwałstwo, albowiem całą swoją narazili na niebezpieczeństwo, ze strony rozgniewanych sąsiednich ludów. W ks. Judyt. r. 9. 2, niepokój Symeona, ale pochwalona jest sprawiedliwość, która dopuściła tę karę na Sychimitów za ich zbrodnie; i tam się mówi, że Bóg podał miecz

1. Tym czasem mówił Bóg do Jakóba: Wstań a wstąp do Bethel, y mieszkaj tam, a uczyni ol-

Symeonowi, w tém rozumieniu w jakim dany był miecz Assyryjczykom i innym narodom, aby były narzędziami pomsty Bożej za zbrodnie Izraelitów, chociaż i sami nie byli wolni od grzechów.

26. *Wzięwszy z domu Sychema Dynę*. Gdzie zostawała od czasu swego zgwałcenia.

27. *Spłądrowali*. Zabrali, co się im podobało, resztę zaś poniszczyli.

29. *W niewolę zabrali*. Ponieważ ta rzeź i rabunek były niesprawiedliwe, trzeba przypuszczać, iż Jakób, dowiedziawszy się o tém, jeńców wszystkich uwolnił i wrócił im to, co się ocaliło od zniszczenia.

30. *Zafrasowaliście mię*. Smutku i bojaźni nabawiłście mię. — *Chananejczykom i Ferezajczykom*. Którzy byli sąsiednimi Hewanajczykom.

31. *Izali jako wszetecznicę*. Jest to płocho wymówka rozgniewanych.

R. 35.—1. Tymczasem. Kiedy Jakób obawia się napadu sąsiadów, Bóg rozpędza jego bojaźń i pociesza go. *Uczyni ołtarz*. Jakób obiecał, wznosząc kamień na pomnik. r. 28, 22.—*Bogu, któryć się ukazał*. Muje, który się ukazał tobie. Mówi o sobie jakby o kimś innym w Ścież

qui apparuit tibi quando fugiebas Esau fratrem tuum. (*Supr. 28, 13.*)

2. Jacob vero convocata omni domo sua, ait: Abjicite deos alienos, qui in medio vestri sunt, et mundamini, ac mutate vestimenta vestra.

3. Surgite, et ascendamus in Bethel, ut faciamus ibi altare Deo: qui exaudivit me in die tribulationis meae, et socius fuit itineris mei.

4. Dederunt ergo ei omnes deos alienos quos habebant, et in aures quae erant in auribus eorum: at ille infodit ea subter terebinthum, quae est post urbem Sichem.

5. Cumque profecti essent, terror Dei invasit omnes per circuitum civitates, et non sunt ausi persequi recedentes.

6. Venit igitur Jacob Luzam, quae est in terra Chanaan, cognomento Bethel: ipse et omnis populus cum eo.

7. Aedificavitque ibi altare, et appellavit nomen loci illius, Domus Dei: ibi enim apparuit ei Deus cum fugeret fratrem suum. (*Supr. 28, 18.*)

8. Eodem tempore mortua est Debora nutrix Rebeccae, et sepulta est ad radices Bethel subter quercum: vocatumque est nomen loci illius, Quercus fletus.

9. Apparuit autem iterum Deus Jacob postquam reversus est de Mesopotamia Syriae, benedixitque ei,

10. dicens: Non vocaberis ultra Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Et appellavite eum Israel, (*Supr. 32, 28.*)

11. dixitque ei: Ego Deus omnipotens, cresce, et multiplicare: gentes, et populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur.

12. Terramque, quam dedi Abraham et Isaac, dabo tibi et semini tuo post te.

13. Et recessit ab eo.

14. Ille vero erexit titulum lapideum in loco, quo locutus fuerat ei Deus: libans super eum libamina, et effundens oleum:

15. vocansque nomen loci illius, Bethel.

16. Egressus autem inde, venit verno tempore

tarz Bogu, któryć się ukazał, kiedyś uciekał przed Ezawem bratem swoim.

2. Jakob tedy zezwawszy dom wszytek swój, rzekł: Odrzućcie bogi cudze, którzy w pośrodku was są, a oczyśćcie się, y odmieńcie szaty wasze.

3. Wstańcie, a wstąpmy do Bethel, abyśmy tam uczynili ołtarz Bogu, który mię wysłuchał w dzień utrapienia mego, y był mi towarzyszem drogi moięy.

4. Oddali mu tedy wszystkie bogi cudze, które mieli, i nausznice które na uszach ich były: a on wkopał je pod Terebintem, który jest za miastem Sichem.

5. A gdy wyiachali, strach Boży napadł wszystkie okoliczne miasta, że nie śmieli gónić odchodzących.

6. Przyszedł tedy Jakob do Luzy, która jest w ziemi Chananeyjskięy, przezwiskiem Bethel: sam y wszytek lud z nim.

7. Y zbudował tam ołtarz, y nazwał imię onego miejsca, Dóm Boży, bo mu się tam Bóg był ukazał, gdy uciekał przed bratem swoim.

8. Tegoż czasu umarła Debora mamka Rebeczy-na, y pogrzebiona jest na dole Bethel pod dębem: y nazwano imię onego miejsca Dąb płaczu.

9. Y ukazał się powtórę Bóg Jakobowi, gdy się wrócił z Mezopotamiięy Syrijskięy, y błogosławił mu,

10. mówiąc: Nie będziesz więcę zwan Jakóbem: ale Israel będzie imię twoie. Y nazwał go Israelem,

11. y rzekł mu: Jam Bóg wszechmogący, rozradzaj się y mnoż się, narody y ludzie narodów będą z ciebie, królowie z biodr twoich wyńdą.

12. Y ziemię którąm dał Abrahamowi y Isaakowi dam tobie, y nasieniu twemu po tobie.

13. Y odszedł od niego.

14. A on postawił znak kamienny na miejscu gdzie z nim Bóg mówił: ofiarując na nim mokre ofiary, y lejąc oliwę,

15. Y nazywając imię onego miejsca Bethel.

16. A odszedszy z tamtąd, przyszedł czasu wio-

osobie. Tak, Licz. 12, 6, powiedziano prorok Pański t. j. mój.

2. *Bogi cudze.* Może teraz dowiedział się o tém, że Rachel zabrała była bałwany Labana, albo może zatrzymane były przez kogoś bałwanki złote lub srebrne z łupów Sychymitów.—*Odmieńcie szaty.* Zrzućcie brudne a weźcie czyste, iżbyście ubiorem, zewnętrznym wyrażali czystość wewnętrzną.

3. *I był towarzyszem.* W podróży do Mezopotamii i powrócie do Chanaan.

4. *Nausznice.* Które na uszach bałwanków wisiały, albo na których bałwochwalczy wyrzynali obrazy swych bogów.—*Wkopał.* Wprzód pokruszone i stopione, jak to uczynili także Mojżesz i Ezechiasz. Exod. 32, i 20, i IV. Kr. 18, 4.—*Nie chciał, iżby pozostał jaki ślad czci zabobonnej.* Pod Terebintem. P. W.

5. *Strach Boży.* T. j. wielki i od Boga zesłany.

6. *Do Luzy, która jest w ziemi Chananeyjskiej.* Gdyż jest i inna Luza, ks. Sędz. 1. 26.—*Wszytek lud.* Liczna jego familia.

7. *Nazwał.* Nadane już imię pierwiej potwierdził. Wyż. 28, 19.

8. *Debora.* Była to mamka Rebeki, matki Jakóba, która razem z nią przyszła z Haran do Chananey, do Izaaka.

Bibl. St. Test. T. I.

Według podania Żydów, Debora ta była od Rebeki wysłana do Haran, aby wezwała do powrotu Jakóba, i teraz sama z nim powracając w drodze umarła.—*Na dole Bethel.* W dolinie, u stóp góry, na której znajdowały się miasto Bethel.—*Dąb płaczu.* Tak nazwany, dla żałoby i opłakiwania tam jej śmierci przez rodzinę Jakóba.

9. *I ukazał się powtórę.* Niedawno był się ukazał, rozkazując mu, aby szedł do Bethel (w. 1): teraz znów mu się ukazuje, po przybyciu jego do Bethel.—*I błogosławił mu.* Współ z potwierdzeniem nowego imienia (r. 32, 28), powiększył dlań swe łaski.

10. *Nie będziesz więcę zwan.* Odtąd nie samém imieniem Jakóba, ale i Izraelem także będziesz nazywany.

11. *Wszechmogący.* Wiedz, iż mogę uczynić to, co obiecuję.—*Rozradzaj się i mnoż się.* Rozrodzisz się i rozmnożysz.—*Narody i ludzie narodów.* Pokolenia Izraelskie, liczbą wyrównywające narodom i ludom.

12. *Dam tobie i nasieniu twemu.* Tobie dam, ponieważ oddam potomstwu twemu.

13. *I odszedł od niego.* Bóg zniknął mu z oczu.

14. *Znak.* Któryby był pomnikiem na pamiątkę tego okazania się Boga i obietnic jego, i razem ołtarzem, na którym też Jakób ofiarował ku czci Boga ofiary mokre, t. j. wino i oliwę.

ad terram, quae ducit Ephratam: in qua cum par-
turiret Rachel,

17. ob difficultatem partus periclitari coepit.
Dixitque ei obstetrix: Noli timere, quia et hunc
habebis filium.

18. Egreďiente autem anima prae dolore, et im-
minente jam morte, vocavit nomen filii sui Benoni,
id est Filius doloris mei: pater vero appellavit eum
Benjamin, id est filius dextrae.

19. Mortua est ergo Rachel, et sepulta est in
via, quae ducit Ephratam, haec est Bethlehem.
(*Infr.* 48, 7.)

20. Erexitque Jacob titulum super sepulchrum
ejus: Hic est titulus monumenti Rachel, usque in
praesentem diem.

21. Egressus inde, fixit tabernaculum trans Tur-
rem gregis.

22. Cumque habitaret in illa regione, abiit Ru-
ben, et dormivit cum Balā concubina patris sui:
quod illum minime latuit. Erant autem filii Ja-
cob duodecim. (*Infr.* 49, 4.)

23. Filii Liae: primogenitus Ruben et Simeon,
et Levi, et Judas, et Issachar, et Zabulon.

24. Filii Rachel: Joseph et Benjamin.

25. Filii Balae ancillae Rachel: Dan et Nephthali.

26. Filii Zelfhae ancillae Liae: Gad et Aser:
hi sunt filii Jacob, qui nati sunt ei in Mesopo-
tamia Syriae.

27. Venit etiam ad Isaac patrem suum in Mam-
bre, civitatem Arbee, haec est Hebron: in qua pe-
regrinatus est Abraham et Isaac. (*Supr.* 23, 19).

28. Et completi sunt dies Isaac centum octo-
ginta annorum.

29. Consumptusque aetate mortuus est: et appo-
situs est populo suo senex et plenus dierum: et
sepelierunt eum Esau et Jacob filii sui.

sny do Ɩiemie, która wiedzie do Ephraty: w której
gdy się Rachel rodząc pracowała,

17. dla trudności poroďzenia, poczęła w niebes-
pieczeństwie bydź: y rzekła Ɩéy baba: Nie bój się,
bo y tego syna będziesz miała.

18. A gdy wychodziła dusza Ɩéy od boleści, y
gdy już śmierć nadchodziła, nazwała imię syna
swego Benoni, to Ɩest, syn boleści moiéy: a oćiec
nazwał go Benjamin, to Ɩest syn prawice.

19. Umarła tedy Rachel, y pogrzebiona Ɩest na
drodze, która wiedzie do Ephraty, ta Ɩest Be-
thlehem.

20. Y postawił Jakob znak na grobie Ɩéy: ten-
ci Ɩest znak grobu Rachel, aż do dnia dzisiejszego.

21. A wyszedzsy z tamtąd, rozbił namiot, za
Wieżą stada.

22. A gdy mieszkał w onéy krainie, poszedł
Ruben y spał z Balą nałożnicą oycy swego: co
jemu nie tajno było. A było synów Iakobowych
dwanaście.

23. Synowie Liéy: piérworodny Ruben, y Sy-
meon, y Lewi, y Judas, y Isachar, y Zabulon.

24. Synowie Rachel: Jozeph y Béniamin.

25. Synowie Balae słuęi Rachel: Dan, y Nephtali.

26. Synowie Zelfhy, słuęi Liéy: Gad y Aser:
ci są synowie Iakobowi, którzy się mu urodzili
w Mezopotamiiéy Syrijskiéy.

27. Przyszedł téę do Isaaka oycy swego do
Mambre miasta Arbee, to Ɩest Hebron: gdzie był
gościem Abraham y Isaak.

28. Y speliłó się dni Isaakowych sto ósmdzie-
siąt lat.

29. Y starzawszy się umarł, y przyłożon Ɩest
do ludu swego stary y dni pelen: y pogrzebli go
Ezaw y Jakob synowie iego.

Wykład X. J. Wujka Roz. 35—w. 4 *Wkopał je pod Terebintem.* Inszy to przekładają dębem, albo kasztanem. Wszakże Terebintus jest drzewo, z którego ciecz Terpentina, które gdzie indziej jest małe, ale w Syrii jest wielkie drzewo: my własnego słowa nie mamy, przeto je Terebintem zowiemy

21. *Za wieęą stada.* Albo za wieęą Hader. To miejsce powiadają być, gdzie potem kościół zbudowano, i wieęą Hader wieęą stada nazywają, to jest zgromadzenia i schodzenia się. Drudzy zaś wieęą stada, twierdzą być miejsce podle Betlehem, gdzie się przy narodzeniu Pana Chrystusa Anioł pasterzom ukazał. Albo może być, że oboje miejsce, wieęą trzody zwano. I słusznie Jeruzalem mógł tak nazwać, wieęą dla wysokości, a trzody iż do niego się scho-
dzili wszyscy trzy kroć do roku, jak o tem nięej.

18. *Benjamin.* Rachel umierając nazwała syna *Benoni* t. j. synem boleści; lecz ojciec przezwał go *Benjaminem*, czyli *synem prawicy*, dla okazania, iż męęnym umysłem przeniósł smutny wypadek śmierci jego matki, i że wró-
żył dobrze temu synowi, gdyż prawica jest godłem mocy i szczęścia. Takóę nazwany był synem prawicy, czyli najmiłszym ojcu, jako ostatni z roďzeństwa, i w starości zroďzony.

19. *Na drodze, która wiedzie.* Między Jeruzalem i Betlejem, czyli Efratą.

20. *Znak.* Pomnik kamienny, w kształcie piramidy.

21. *Za wieęą stada.* Patrz W.

22. *Spał z Balą.* Dla tego Jakob pozbawił Rubena

prawa piérworodztwa, i umierając rzucił nań przekłę-
stwo. N. r. 49, 4. Z Balą zaś, swą drugorzędną żoną, Jakob odtąd już nie miał małżeńskieę poęycia, jako ze splugawioną kazirodztwem. Podobnieę postąpił w ta-
kiem zdarzeniu i Dawid. II. Kr. 16, 22.

26. *Urodzili w Mezopotamii.* Prawie wszyscy; wyjąwszy Benjamina, który się urodził blisko Betlejem. (w. 16).

27. *Miasta Arbee.* W Kariath Arbe, czyli Hebron,—
Był gościem. Pielgrzymem, bez stałego mieszkania.

29. *Przyłożon jest do ludu swego.* Połączył się z ojca-
mi swymi w otchłaui. Patrz wyę. 25, 8.—*Pogrzebli go.* Przy grobie Rebeki, która wprzódy umarła.—*Ezaw i Ja-
kób.* Powinnością jest dzieci sprawić pogrzeb rodzicom.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O oddzieleniu się Ezawa od Jakóba, i rodowodzie synów Ezawa.

1. Hae sunt autem generationes Esau, ipse est Edom.

2. Esau accepit uxores de filiabus Chanaan: Ada filiam Elon Hethaei, et Oolibama filiam Anae filiae Sebeon Hevaei:

3. Basemath quoque filiam Ismaël sororem Nabajoth.

4. Peperit autem Ada, Eliphaz: Basemath genuit Rahuël: (1 Par. 1, 35).

5. Oolibama genuit Jehus et Ihelon et Core; hi filii Esau qui nati sunt ei in terra Chanaan.

6. Tulit autem Esau uxores suas et filios et filias, et omnem animam domus suae, et substantiam, et pecora, et cuncta quae habere poterat in terra, Chanaan: et abiit in alteram regionem, recessitque a fratre suo Jacob.

7. Divites enim erant valde, et simul habitare non poterant; nec sustinebat eos terra peregrinationis eorum prae multitudine gregum. (Supr. 13, 6).

8. Habitavitque Esau in monte Seir, ipse est Edom. (Josue. 24, 4).

9. Hae autem sunt generationes Esau patris Edom in monte Seir,

10. et haec nomina filiorum ejus: Eliphaz filius Ada uxoris Esau; Rahuel quoque filius Basemath uxoris ejus. (1 Par. 1, 35).

11. Fueruntque Eliphaz filii: Theman, Omar, Sepho, et Gatham, et Cenez.

12. Erat autem Thamna, concubina Eliphaz filii Esau: quae peperit ei Amalech: hi sunt filii Ada uxoris Esau.

13. Filii autem Rahuël: Nahath et Zara, Samma et Meza: hi filii Basemath uxoris Esau.

14. Isti quoque erant filii Oolibama filiae Anae filiae Sebeon, uxoris Esau, quos genuit ei, Jehus et Ihelon et Core.

15. Hi duces filiorum Esau: Filii Eliphaz primogeniti Esau: dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez,

16. dux Core, dux Gatham, dux Amalech: hi filii Eliphaz in terra Edom, et hi filii Ada.

17. Hi quoque filii Rahuël filii Esau: dux Na-

1. A te są rodzaie Ezawowe, ten iest Edom.

2. Ezaw poiął żony z córek Chananeyskich: Adę córkę Elona Hetheyskiego, y Oolibamę córkę Any, córki Sebeona Heweyskiego:

3. y Basemat córkę Ismaelową siostrę Nabaithową.

4. Y urodziła Ada Eliphaza: a Basemath urodziła Rahuela:

5. Oolibama urodziła Jehus y Ihelon y Kore; ci synowie Ezawowi, którzy się urodzili w ziemi Chananeyjskiej.

6. Y wziął Ezaw żony swoje, y syny y córki, y wszystkie dusze domu swego, y majątność, y bydło, y wszystko co mógł mieć w ziemi Chananeyjskiej: y poszedł do inszej krainy, y odszedł od brata swego Jakóba.

7. Bo byli barzo majątni, a mieszkać pospołu nie mogli: y nie mogła ich znieść ziemia pielgrzymowania ich, dla mnostwa trzód.

8. Y mieszkał Ezaw na górze Seir, ten iest Edom.

9. A te są pokolenia Ezawa oycą Edom na górze Seir,

10. y te imiona synów iego: Eliphaz syn Ady żony Ezawa; Rahuel zaś syn Basemath żony iego.

11. Y byli synowie Eliphazowi: Theman, Omar, Sepho, y Gatham, y Cenez.

12. A Thamna była nalożnica Eliphaza syna Ezawa: która mu urodziła Amalecha: ci są synowie Ady żony Ezawowey.

13. A synowie Rahuel: Nahath, y Zara, Samma, y Meza: to synowie Basemath żony Ezawowey.

14. Ci téż byli synowie Oolibamy córki Any córki Sebeonowey żony Ezawowey, które mu urodziła, Iehus, y Ihelon, y Kore:

15. Te książęta synów Ezawowych: synowie Eliphaza pierworodnego Ezawowego: książę Theman, książę Omar, książę Sepho, książę Cenez,

16. książę Kore, książę Gatham, książę Amalech: ci synowie Eliphaz w ziemi Edomskiej, y ciż synowie Ady.

17. Ci zaś synowie Rahuela syna Ezawowego:

R. 36.—1. *Ten jest Edom.* Ezaw, który innem imieniem zwał się Edom Wyliczają się tu pokolenia Ezawa, dla pokazania, iż obietnica dana ojcu jego została ziszczona. (r. 26, 4).

2. *Adę, córkę Elona Hethejskiego.* Taż Ada (wyż. 26, 34), nazwana jest Judytą, córką Beerego; albowiem tak mężczyźni jak niewiasty, miewali i po kilka imion. Jakób, zowie się także Izraelem; Ezaw, Edomem; Sara, Jeschą.

4. *Eliphaz.* Niektórzy rozumieją, że ten Elifaz był jednym z owych przyjaciół Joba, którzy go pocieszali. Według innych, był to prapradziad tamtego.

6. *Poszedł do inszej krainy.* Do Idumei, gdzie już wprzód był za nieślubny, (r. 32, 3); teraz, po śmierci i pogrzebie ojca, znowu tam wrócił. Stało się to z roz-

porządzenia Boskiego, iżby całą ziemię Chanaan ustąpił Jakóbowi, któremu ona była przyobiecana.

8. *Ten jest Edom.* T. j. Ezaw zowie się także Edom.

9. *Ojca Edom.* Idumejczyków.

10. *Synów jego.* Pod imieniem synów rozumieją się tu także i wnuki, i dalsi potomkowie, jak to i Chrystus zowie się (Math. 1, 2) *synem Dawida, synem Abrahama.*

15. *Te książęta synów Ezawowych.* Wyliczają się tu książęta: w w. 31, królowie, znowu w w. 40 książęta, którzy panowali w Idumei; Idumejczycy zaś mieli u siebie rząd najprzód arystokratyczny, potem monarchiczny, później znowu przeszli do arystokratycznego. Tak książęta, jak i królowie ich nie byli dziedziczni, ale obieralni; ztąd nie synowie umarłych, ale inni obejmowali wodzę rządu.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 36. w. 14. *Ana który wynalazł Cieplice*. Hieronim ś. (libr. Hebr. quaest.) pisze, iż u Żydów jest wielkie o tym gadanie, jeźliż ten Ana wynalazł Cieplice, czyli obyczaj rodzenia muiów z oslice i konia, jako inszy przekładają. Aleć u Greków i Łacinników już zdawna, jeszcze przed Hieronimem ś. czytano *aquas calidas* to jest cieplice. Przetoż albo inaczej dzisiejszy nowotni Żydzi czytają, albo samych słów żydowskich nierozumieją.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O przedaniu Józefa Izmaelitom, i Putylarowi.

1. Habitavit autem Jacob in terra Chanaan, in qua pater suus peregrinatus est.

2. Et haec sunt generationes ejus: Joseph cum sedecim esset annorum, pascebat gregem cum fratribus suis adhuc puer: et erat cum filiis Balae et Zelphae uxorum patris sui: a cusavitque fratres suos apud patrem crimine pessimo.

3. Israel autem diligebat Joseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset eum: fecitque ei tunicam polymitam.

4. Videntes autem fratres ejus, quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice locui.

5. Accidit quoque ut visum somnium referret fratribus suis: quae causa majoris odii seminarium fuit.

6. Dixitque ad eos: Audite somnium meum quod vidi:

7. Putabam nos ligare manipulos in agro: et quasi consurgere manipulum meum, et stare, vestrosque manipulos circumstantes adorare manipulum meum.

8. Responderunt fratres ejus: Numquid rex noster eris? aut subiciemur ditioni tuae? Haec ergo causa somniorum atque sermonum, invidiae et odii foveam ministravit.

9. Aliud quoque vidit somnium, quod narrans fratribus, ait: Vidi per somnium, quasi solem, et lunam, et stellas undecim, adorare me.

10. Quod cum patri suo, et fratribus retulisset, increpavit eum pater suus, et dixit: Quid sibi vult hoc somnium quod vidisti? Num ego et mater tua, et fratres tui adorabimus te super terram?

11. Invidebant ei igitur fratres sui: pater vero rem tacitus considerabat.

1. A Jakob mieszkał w ziemi Chanaaneyjskiej, w której ojciec jego był gościem.

2. A te są pokolenia jego: Ioseph gdy miał szesnaście lat, pasł trzodę z bracią swą jeszcze pacholęciem: y był z synami Bale y Zelphy, żon oycy swego: y oskarżył bracią swą przed oycem o grzech barzo sprośny.

3. A Israel miłował Iosepha nad wszystkie syny swe, przeto, iż go był w starości swęj urodził: y uczynił mu suknią wzorzystą.

4. Y widząc bracia jego, że go miłował ojciec nadewszystki syny, nie nawidzieli go, y niemogli nie łaskawie z nim mówić.

5. Przydało się też, iż sen który widział, powiadał bracię swęj: co było przyczyną większęj nienawiści.

6. Y rzekł do nich: słuchaycie snu mego którym widział.

7. Zdało mi się żeśmy wiązali snopy na polu: a snop mój iakoby powstał y stanął, a wasze snopy około stołace kłaniały się snopowi memu.

8. Odpowiedzieli bracia jego: Izali królem naszym będziesz? albo poddani będziemy państwu twemu? Ta tedy przyczyna snów y mów, zazdrości y nienawiści zagwie przydawała.

9. Widział też y drugi sen, który powiadał bracię swęj: mówił: Widziałem przez sen, iakoby mi się słońce y księżyc y iedenaste gwiazd kłaniało.

10. Co gdy oycu swemu y bracię swęj powiedział, złał go ojciec jego y rzekł: Cóż się rozumie przez ten sen któryś widział? Izali ja y matka twoja, y bracia twoi kłaniać ci się będziemy do ziemi?

11. Zayrzeli mu tedy bracia jego: a ojciec milcząc rzecz uważał.

R. 37.—1. *W której.* Mieszkał w Hebron, (r. 35, 27).

2. *Te są pokolenia jego.* Te są dzieje i wypadki Jakoba w pokoleniach jego, czyli dotyczące synów jego — *Gdy miał lat szesnaście.* Skończonych, i zaczęty 17-ty; tak w Wers. Hebr. i LXX-ciu. — *Jeszcze pacholęciem.* Wiekiem, obyczajami i niewinnością. — *O grzech barzo sprośny.* Przeciwy przyrodzeniu: albo o grzech sódowski, albo o bestyalstwo.

3. *Iż go w starości swęj.* Rodzice zwykłe synów w starości zrodzonych więcej miłują: albo dla tego, że już innych po nich mieć nie spodziewają się; albo że przez nich, jako dłużej mających żyć, dłużej też przechowuje się imię y pamięć rodziców; albo, że są dowodem i oznaką błogięj y czerstwęj starości rodziców. Prócz tego, Jakób mógł kochać Józefa nad innych, dla jego niewinności życia i obyczajów. — *Suknią wzorzystą.* Utkaną w kwiaty z nici różnobarwnych.

4. *Nienawidzieli go.* Przyczyny nienawiści: 1. Większa miłość ojca. 2. Wyjawienie zbrodni. 3. Suknia kolorowa. 4. Sny.

7. *Wiązali snopy.* Zboża. Było właściwe godło tej przepowiedni, że bracia jego mieli kiedyś przybyć do Egiptu, dla nakupienia zboża, w czasie głodu. Snopy zaś braci, kłaniające się snopowi Józefa, oznaczały ów pokłon, którym mieli uczcić Józefa w Egipcie, jego bracia.

8. *Zagwie.* Podniety.

9. *I drugi sen.* Podobnież od Boga był zesłany, i w tymże celu, a podwojeniem swem potwierdzał pewność poprzedzającego widzenia.

10. *Złał go.* Nie uczynił tego z gniewu i lekceważenia jego opowiadania; ale tym sposobem roztropnie zagodził zazdrość braci. — *Izali ja i matka twoja.* Jak gdyby rzekł: Któżby temu wierzył, że ja i matka twoja kłaniać ci się kiedy będziemy? Przez matkę nie rozumie tu Racheli, która już była umarła, lecz Balę, żonę swoją, która Józefa wychowywała, i po śmierci Racheli zastąpiła dlań miejsce matki.

11. *Milcząc, rzecz uważał.* Rozważając ten sen, jako rzecz od Boga zesłaną, oczekiwał spełnienia się jego.

bath.
tem
sem:
1
Je
fil

... gregibus

... tui pascunt
... ad eos. Quo

... et vide si cun-
... et pecora: et
... de valle Heb-

... errantem in agro, et

... Fratres meos quaero,

... recesserunt de loco isto:

... dicentes: Eamus in Dothain.

... post fratres suos, et inve-

... valissent eum procul, antequam

... cogitaverunt illum occidere:

... loquebantur: Ecce somniator venit:

... eridamus eum, et mittamus in ci-

... dicemusque: Fera pessima de-

... et tunc apparebit quid illi prosint

... Audiens autem hoc Ruben, nitebatur liberare

... de manibus eorum, et dicebat: (*Infr.* 42, 22).

22. Non interficiatis animam ejus, nec effun-

... sanguinem: sed projicite eum in cisternam

... quae est in solitudine, manusque vestras

... innoxias: hoc autem dicebat, volens eri-

... eum de manibus eorum, et reddere patri suo.

23. Confestim igitur, ut pervenit ad fratres

... nudaverunt eum tunica talari et polymita:

24. miseruntque eum in cisternam veterem,

... quae non habebat aquam.

25. Et sedentes ut comederent panem, vide-

... runt Ismaëlitas viatores venire de Galaad, et

... camelos eorum portantes aromata, et resinam,

... et stacten, in Aegyptum.

26. Dixit ergo Judas fratribus suis: Quid no-

... bis prodest si occiderimus fratrem nostrum, et

... celaverimus sanguinem ipsius?

27. Melius est ut venundetur Ismaëlitis, et ma-

... nus nostrae non polluantur: frater enim et caro

12. A gdy bracia iego, pasąc bydło oycy swe-

go, mieszkali w Sichem,
13. rzekł do niego Israel: Bracia twoi pasą

owce w Sichimie: pódź posłę cię do nich. Który

gdy odpowiedział:
14. Gotówem, rzekł mu: Idź, a obacz iesli

się wszystko szczęśliwie powodzi braciéy twoiéy

y bydłu: a day mi znać co się dzieie.

15. Posłany z doliny Hebron przyszedł do Si-

chem: y nadszedł go ieden mąż błądzącego po

polu, y spytał czego by szukał.

16. A on odpowiedział: Braciéy moiéy szukam:

powiedz mi kędy pasą trzody.

17. Y rzekł mu mąż: Odeszli z mieysa tego:

a słyszałem ie mówiące: Pódźmy do Dathain.

Poszedł tedy Jozeph za bracią swoją y znalazł ie

w Dothain.

18. Którzy użyżawszy go zdaleka, niżli przy-

szedł do nich, myśleli go zabić:

19. Y mówili do siebie: Onoć idzie widosen:

20. pódźcie, zabiymy go y wrzucmy do studnie

staréy: y rzeczem zły zwierz go pożarł: a tam

się pokaże co mu pomogą sny iego.

21. Co usłyszawszy Ruben, starał się wybawić

go z rąk ich, y mówił:

22. Nie zabijaycie dusze iego, ani wyléwaycie

krwié, ale wrzucicie go do studnie téy która iest

na puszczy, a ręce wasze zachowaycie niewinne:

a to mówił, chcąc go wyrwać z ręku ich y wró-

cić oycu swemu.

23. Wnet tedy skoro przyszedł do braciéy swéy,

zawlekli go z onéy suknie długiey y wzorzystéy,

24. y wpuścili go do studnie staréy, która nie

miała wody.

25. A usiadszy aby iedli chléb, użyżrzi Ismae-

lity podróżne iadąc z Galaad, y wielbłądy ich

13. *Pódź, posłę cię do nich.* Ojciec zatrzymał był Józefa w domu, iżby czas i nieobecność uleczyły braci jego z nienawiści: po jakim czasie, sądząc że już nienawiść ustąpiła, posyła go do nich.

15. *Błądzącego po polu.* Jako niewiedzącego, gdzieby się znajdowali jego bracia

19. *Widosen.* Hebr: *pan snów*, t. j. mający i posiadający widzenia snów; albo biegły w zmyślaniu snów; albo pan i książę, lecz tylko we śnie.

20. *Do studni staréy.* Już suchéj, w której niegdyś przechowywała się woda.

21. *Starał się wybawić.* Wrzuconego do studni zamierzał potajemnie wydobyć i odprowadzić go ojcę, chcąc tym postępkem odzyskać łaskę u ojca, którego był obraził kiedyś kazirodztwem.

22. *Nie zabijajcie duszy.* Nie odbierajcie mu życia. Jest to Metonymia.

Aleg. Józef wrzucony do studni, i ztamtąd wydobyty, przedany Izmaelitom, oznacza Chrystusa zstępującego do piekiel, i po zmartwychwstaniu uznanego przez wiarę od pogan.

24. *I wpuścili go.* Józef Fl. pisze, że Ruben spuścił go do studni za pomocą powroza.

25. *Z Galaad.* Którędy przejeżdżać musieli ci, którzy z Arabii udawali się do Egiptu na Dotain. — *Reszinc.* P. W.

27. *I przyzwoili bracia.* Ośmiu tych, którzy tam się znajdowali w czasie téj sprzedaży. Albowiem Rubena nie było wtenczas, jak wid. z. w. 29.

28. *Madianitowie.* Madianici razem z Izmaelitami w je-

extrahentes eum de cisterna, vendiderunt eum Ismaëlitis, viginti argenteis: qui duxerunt eum in Aegyptum. (Sap. 10. 13).

29. Reversusque Ruben ad cisternam, non invenit puerum:

30. et scissis vestibus pergens ad fratres suos, ait: Puer non comparet, et ego quo ibo?

31. Tulerunt autem tunicam ejus, et in sanguine boedi, quem occiderant, tinxerunt:

32. mittentes qui ferrent ad patrem, et dicerent: Hanc invenimus: vide utrum tunica filii tui sit, an non.

33. Quam cum agnovisset pater, ait: Tunica filii mei est, fera pessima comedit eum, bestia devoravit Joseph.

34. Scissisque vestibus, indutus est cilicio, lugens filium suum multo tempore.

35. Congregatis autem cunctis liberis ejus, ut lenirent dolorem patris, noluit consolationem accipere, sed ait: Descendam ad filium meum lugens in infernum. Et illo perseverante in fletu,

36. Madianitae vendiderunt Joseph in Aegypto Putiphari eunocho Pharaonis magistro militum.

gnawszy go z studnie, przedali go Ismaelitom za dwadzieścia srebrników: którzy go zawieźli do Egiptu.

29. Y wróciwszy się Ruben do studnie nie znalazł chłopięcia:

30. y rozdarszy odzienie, idąc do bracię swę rzekł: chłopięcia niewiadać, a ja dokąd pójdę?

31. Y wzięli suknię jego, y we krwi kozłecę które byli zabili omoczyli:

32. posławszy, którzyby ją donieśli do oycy, y mówili: Tęśmy należli: oglądaj iesli jest suknia syna twego, czy nie.

33. Którą poznawszy oćiec, rzekł: Suknia syna mego jest, zwierz okrutny zjadł go, bestia pożarła Jozepha.

34. Y rozdarszy szaty, oblókł się w włosienicę, płacząc syna swego przez długi czas.

35. A gdy się zeszyły wszystkie dzieci jego, aby ulżyli żalu oycowskiego, niechciał przypuścić pocieszenia, ale rzekł: Zstąpię do syna mego płacząc do piekła. A gdy on tak trwał w żalobie,

36. Madianitowie przedali Jozepha w Egipcie Putipharowi trzebieńcowi Pharaona hetmanowi żołnierstwa.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 37. w. 25. *Resine i stakte*. Co właśnie te imiona znaczą, nie możemy pewnie wiedzieć, bo i żydowskich sami Żydzi nierozumieją. Resine jedni wykładają żywice, drudzy balsam albo driakiew, stakte rozumieją, mirrę albo mastyka, albo tym co podobnego.

28. *Za dwadzieścia*. Niektórzy mają za trzydzieści, ale żydowskie i 70 i łacińskie lepsze, mają za dwadzieścia, jako o tem pisze Hieronim (in quaest. in Genes.) A chocia Pan Chrystus był przedany za trzydzieści, wszakże Józef w tem tylko był figurą, iż jako Józef przedany jest, także i Pan Chrystus, chocia nie tak drogo: bo niepotrzeba było, aby sługa był tak drogo przedany jako Pan. Ale Zacharyasz prorokował (11, 12) o trzydzieści, za które przedany jest Pan Chrystus.

35. *Zstąpię do syna mego płacząc do piekła*. Słowo żydowskie *scheol*, LXX. po grecku. *adę*, Vulgata pospolicie przekłada *infernum*, my piekłem zowiemy, jako też tu na tem miejscu niemożę się inaczej przekładać. Acz nowotni Żydzi teraz to zowią grobem, jamą, rowem, śmiercią, niemając w tem żadnego świadectwa, żeby kto tak kiedy przekładał: wszakże i tu naprzód nie może znaczyć grobu, bo mówi Jakób, iż miał iść do syna swego, o którym rozumiał, że go bestye pożarły. A tak niemiał grobu. Przetoż i Jakób, gdy to mówił, nie myślał o grobie, ale o otchłani piekielnej, do której się dusze wierne zgromadzały. A niechaj się nowochrzencić temu nie dziwuje, że i święci do piekła zstępują. Ponieważ rozmaite piekła są: insze jest piekło dla potępionych, do którego święci nie chodzą; insze zaś było piekło, gdzie Ojcowie święci, do przyjścia Messyasza byli zatrzymani, co zowie pismo Xonem Abrahamowym; są i do tego insze piekła o których na inszem miejscu. Wszakże i to też trzeba wiedzieć, iż w Piśmie ś. podczas śmierci zowie piekłem, a piekło śmiercią, i tak jedno miasto drugiego podczas kładzie, jako mamy *Hose*: 13. v. 14, gdzie Vulgata ma: wybawię je z ręki śmierci, w żydowskim i greckim jest z ręki piekła. Aleć to nie dla tego Pismo ś. czyni, żeby śmierć i piekło jednoż miało znaczyć, gdyż insza jest śmierć, a insze piekło, jako masz *Psal.* 54. v. 16. zowią tedy podczas piekło śmiercią, a śmierć piekłem, iż przed męką Pana Chrystusową wspólek to bywało i śmierć i zstąpienie do piekła. Przeto też jedno za drugie kładzie. Ale przedsię różne rzeczy znaczą. Czytaj u *Hoseasza* 13, v. 14. *Joh.* 14. v. 12. v. 13.

36. *Trzebieńcowi*. Tak zowie przełożone nad komorą królewską, iż pospolicie takowi trzebieńcami byli, chocia podczas niektórych żony mieli, jako ten miał, niżej 49.

dnej spółce ciągneli karawanę: wspólnie kupili Józefa i wspólnie go przedali. Dla tego Mojżesz nazywa ich już Madianitami, już Izmaelitami — *Za dwadzieścia srebrników*. T. j. syków. P. W.

29. *I wróciwszy się Ruben*. Był się oddalił dla wyszukania nowych pastwisk.

30. *I rozdarszy odzienie*. Na dowód wielkiego żalu, jak to zwykli byli czynić Hebrajczycy. — *A ja dokąd pójść*. Abym go znalazł. Przedaży Józefa Ruben nie był uczestnikiem. Gdy bracia mu opowiedzieli, że został przedany żywy, dał się uspokoić, i zezwolił na oszukanie ojca.

33. *Zwierz okrutny*. Tak mniemał, gdyż nie mógł przypuścić do głowy tak wielkiej zbrodni swych synów;

i Palestyna obfituje w niedźwiedzie, i inne krwiożercze zwierzęta.

34. *Oblókł się w włosienicę*. Hebr. *w wór*. Pierwszy, który w żalobie, włożył na się wór, czyli włosienicę, według świad. Pis. ś., był Jakób, którego później naśladowali Izraelici — *Przez długi czas*. Przez lat 23, aż dopóki mu nie oznajmiono, że Józef żyje w Egipcie.

35. *Do piekła*. Patrz W.

36. *Trzebieńcowi*. Putyfar, naczelnik straży królewskiej, rzeźnicem nie był, gdyż miał żonę, i jego córkę, według niektórych, Józef potem pojął sobie za żonę; lecz wszyscy, którzy znajdowali się przy dworze na posługach królewskich, zwali się zwykle trzebieńcami, może dla tego, że wielu z nich rzeczywiście nimi byli. P. W.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O synach Judy, małżeństwie ich z Thamarą, i postępku Judy z tąż Thamarą.

1. Eodem tempore descendens Judas a fratribus suis, divertit ad virum Odollamitem, nomine Hiram.
2. Veditque ibi filiam hominis Chananaei, vocabulo Sue: et accepta uxore, ingressus est ad eam. (1 Par. 2, 3).

3. Quae concepit, et peperit filium, et vocavit nomen ejus Her.

4. Rursumque concepto foetu, natum filium vocavit Onan. (Num. 26, 19).

5. Tertium quoque peperit, quem appellavit Sela: quo nato, parere ultra cessavit.

6. Dedit autem Judas uxorem primogenito suo Her, nomine Thamar.

7. Fuit quoque Her primogenitus Judae, nequam in conspectu Domini: et ab eo occisus est. (Num. 26, 19).

8. Dixit ergo Judas ad Onan filium suum: Ingredere ad uxorem fratris tui, et sociare illi, ut suscites semen fratri tuo.

9. Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad uxorem fratris sui, semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur.

10. Et idcirco percussit eum Dominus, quod rem detestabilem faceret.

11. Quam ob rem dixit Judas Thamar nurui suae: Esto vidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus: timebat enim ne et ipse moreretur, sicut fratres ejus. Quae abiit, et habitavit in domo patris sui.

12. Evolutis autem multis diebus mortua est filia Sue uxor Judae: qui post luctum consolatione suscepta, ascendebat ad tonsores ovium suarum, ipse et Hiras opilio gregis Odollamites, in Thamnas.

13. Nuntiatumque est Thamar, quod socer illius ascenderet in Thamnas ad tendendas oves.

14. Quae, depositis viduitatis vestibus, assumpsit

1. Tegoż czasu odszedłszy Judas od braciey swęy, zstąpił do męża Odollamitskiego na imię Hiram.

2. Y użył tam córkę człowieka Chaneneyskiego imieniem Sue: y poiąwszy za żonę, wszedł do nięy.

3. Która poczęła y porodziła syna, y nazwał imię jego Her.

4. Y zasię począwszy plód narodzonego syna nazwała Onan.

5. Porodziła téż trzeciego, którego nazwała Sela: po którego narodzeniu więcéy rodzić przestała.

6. A Judas dał żonę pierworodnemu swemu Her, imieniem Thamar.

7. A Her był pierworodny Judy złośliwy przed oblicznością Pańską: y od niego zabity jest.

8. Rzekł tedy Judas do Onana syna swego: Wnidź do żony brata twego, a złącz się z nią, abyś wzbudził nasienie bratu twemu.

9. On widząc, że się nie iemu synowie rodzić mieli, gdy wchodził do żony brata swego, wypuszczał nasienie na ziemię, aby się dzieci imieniem brata jego nie rodziły.

10. Y z téy przyczyny zabił go Pan, że rzecz brzydliwą czynił.

11. Y przetoż rzekł Judas Thamarze niewiastce swoięy: Bądź wdową w domu oycy twego, aż uroście Sela syn mój: bał się bowiem, by y on nie umarł, iako bracia jego. Która poszła y mieszkała w domu oycy swego.

12. A gdy minęło wiele dni, umarła córka Suego żona Judasowa: który po żałobie wzięwszy pocieszenie, szedł do strzygących owce swe sam y Hiras owczarz trzody Odollamita, do Thamnas.

13. Y powiedziano Thamarze, że swiekier ięy idzie do Thamnas na strzyżenie owiec.

14. Która złożywszy szaty wdowstwa, wzięła na

R. 38.—Tegoż czasu. Roku 16-go Józefa, Juda miał już wtedy lat 19.—Odszedłszy Judas. Czyni się tu wzmianka Judy i potomstwa jego, nie zaś innych braci, dla tego że z Judy i z Thamarą, miał się narodzić J. Chrystus.

2. I użył. Pokochał pożądliwie.—Sue. Nie jest to imię córki, ale jej ojca, teścia Judy.

3. Nazwał imię jego Her. Pierwszemu synowi nadał imię ojciec, innym matka.

7 Her... był złośliwy. Her i Onan, dwaj bracia, dopuścili się tegoż grzechu nieczystości, przez to, że, w akcie małżeńskiego spółkowania, spuszczali nasienie nazewnątrz, chcąc tem przeszkodzić zapłodnieniu. Lecz cel obaj mieli różny: Her obawiał się, aby żona jego, przez rodzenie i karmienie dzieci nie utraciła swej piękności; Onan, żeby nie spłodzić synów bratu swemu: w tym przeto zazdrość, w tamtym pożądlliwość cielesna były panującami namiętnościami; obydwaj ciężkiej dopuścili się zbrodni.—Zabity jest. Jednego i drugiego dotknęła kara śmierci jakiejś niezwyčajnej, lecz takiej, która wskazywała ludziom, iż zostali ukarani za jakąś zbrodnię wielką: może przepuścił Bóg na nich złych aniołów. (Ps. 77, 49). A może było to ów Asmodeusz, który pomordował rozpustnych małżonków Sary. (Tob. 3, 8).

8. Wnidź do żony. Już więc było we zwyczaju, co później prawem zostało objęte, iżby brat pojął w małżeństwo owdowiałą żonę brata swego, który umarł bezdzietnym. Deut. 25, 5.

9. Że się nie iemu synowie rodzić mieli. Jestto Enallage, fig. retor.; synowie zamiast, syn; bo jeden tylko pierworodny liczył się synem umarłego brata, inni zaś należeli do ojca.

11. Bądź wdową. Musiał być zwyczaj, że niewiasta, z powodu związków małżeńskich przyjęta do jakiej rodziny, po owdowieniu także powinna była zostawać przy tejże rodzinie, dopóki znajdował się taki krewny jej męża, któryby mógł ją kiedyś poślubić i wzbudzić potomka umarłemu. Dla tego Judas, niechcąc ożenić trzeciego swego syna z Thamarą, daje jej pozwolenie powrotu do ojcowskiego domu, i wybrania sobie innego męża: lecz ta nie chciała na to drugie przystać, i użyła zdrady do podejścia Judy.

12. Owczarz trzod. Chald. towarzysz jego. t. j. przyjaciel.

14. Rąbek. (Szata cienka, Lind.) W starożytności niewiasty szatą okrywały sobie głowę i twarz, tak, iż jedno tylko oko mogło być widziane, przeto nie łatwo można było je poznać.

theristrum: et mutato habitu, sedit in bivio itineris, quod ducit Thamniam: eo quod crevisset Sela, et non eum accepisset maritum.

15. Quam cum vidisset Judas, suspicatus est esse meretricem: operuerat enim vultum suum, ne agnosceretur.

16. Ingrediensque ad eam, ait: Dimitte me ut coeam tecum: nesciebat enim quod nurus sua esset. Qua responderet: Quid dabis mihi, ut fruaris concubitu meo?

17. dixit: Mittam tibi hoedum de gregibus. Rursumque illa dicente: Patiar quod vis, si dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris.

18. Ait Judas: Quid tibi vis pro arrhabone dari? Respondit: Annulum tuum, et armillam, et baculum quem manu tenes. Ad unum igitur coitum mulier concepit,

19. et surgens abiit: depositoque habitu, quem sumpserat, induta est viduitatis vestibus.

20. Misit autem Judas hoedum per pastorem suum Odollamitem, ut reciperet pignus quod dederat mulieri: qui cum non invenisset eam,

21. interrogavit homines loci illius: Ubi est mulier quae sedebat in bivio? Respondentibus cunctis: Non fuit in loco isto meretrix;

22. reversus est ad Judam, et dixit ei: Non inveni eam: sed et homines loci illius dixerunt mihi, numquam sedisse ibi scortum.

23. Ait Judas: Habeat sibi, certe mendacii arguere nos non potest: ego misi hoedum, quem promiseram et tu non invenisti eam.

24. Ecce autem post tres menses nuntiaverunt Judae, dicentes: Fornicata est Thamar nurus tua, et videtur uterus illius intumescere. Dixitque Judas: Producite eam, ut comburatur.

25. Quae cum duceretur ad poenam, misit ad socerum suum, dicens: De viro, cujus haec sunt, concepí: cognosce cujus sit annulus, et armilla, et baculus.

26. Qui, agnitis muneribus, ait: Justior me est: quia non tradidi eam Sela filio meo. Attamen ultra non cognovit eam.

27. Instante autem partu, apparuerant gemini in utero: atque in ipsa effusione infantium, unus protulit manum, in qua obstetrix ligavit eoccinum, dicens: (Matth. 1, 3).

28. Iste egredietur prior.

29. Illo vero retrahente manum, egressus est

się rąbek: a odmieniwszy szaty, usiadła na rozstaju drogi, która wiedzie do Thamnias: dla tego, że już był dorosł Sela, a nie wzięła go za męża.

15. Którą ujrzałwszy Judas, mniemał żeby była wszetecznicą: bo była nakryła twarz swoją aby ię nie poznano.

16. Y wszedłszy do nię, rzekł: Dopusć mi abym miał sprawę z tobą: bo nie wiedział żeby iego niewiastka była. Która gdy odpowiedziała: Co mi dasz, żebyś zażył obcowania mego?

17. rzekł: Poszlę kozielka z trzód. A gdy zaś ona rzekła: Dopuszczę czego chcesz, jeśli mi dasz zastawę, aż przyslesz co obiecuiesz.

18. Rzekł Judas: Co chcesz żebym ci dał w zastawie? Odpowiedziała: Pierścień twój, y manellę, y laskę, którą w ręce trzymasz. Na iedno tedy zeszcie niewiasta poczęła,

19. y postawszy poszła: y złożywszy odzienie, które na sobie miała, oblokła się w szaty wdowstwa.

20. Y posłał Judas kozielka przez pastersza swego Odollamitę, aby odebrał zastawę, którą był dał niewieście: który nie znalazłszy ię,

21. pytał ludzi miesca onego: Gdzie jest niewiasta, która siedziała na roztaju? A gdy wszyscy odpowiedzieli, że nie była na tym miescu nierządnicą,

22. wrócił się do Judy, y rzekł mu: Nie znalazłem ię: lecz y ludzie miesca onego powiadali mi, że tam nigdy nie siedziała wszetecznicą.

23. Rzekł Judas: Niechże sobie ma: kłamstwa iscie nam zadać nie może, iam posłał, kozię którym był obiecał, a tyś ię nie znalazł.

24. Alić po trzech miesiącach powiedziano Judzie, mówiąc: Wystąpiła Thamar niewiastka twoja, y zda się że się żywot ię wzdyma. Y rzekł Judas: Wywiedźcie ją aby była spalona.

25. Którą gdy wiedziono na śmierć posłała do swiekra swego, mówiąc: Z tego męża, którego te rzeczy są, iam poczęła: poznay czy to pierścień y manella, y laska.

26. Który poznawszy swe dary, rzekł: Sprawiedliwsza nad mię, żem ię nie dał Seli synowi memu. Wszakoz więcej ię nie uznał.

27. A gdy przychodził czas porodzenia, ukazały się bliźnięta w żywocie: a w samym wychodzeniu dziatki, ieden wysciąbił rękę, na której baba uwiązała nić czerwoną, mówiąc:

28. Ten naprzód wynidzie.

29. Ale gdy on zaś wciągnął rękę, wyszedł dru-

a karą cudzołóstwa był wówczas ogień.

23. *Sprawiedliwsza nad mię.* Nie czystiejsza, nie świętsza, ale sprawiedliwsza: Judas bowiem nie dotrzymał był obietnicy y umowy, y niesprawiedliwie przeszkadzał, iżby ona nie miała dzieci z Seli. — *Wszakoz więcej ię nie uznał.* Bo była mu synową, a więc byłoby kazirodztwem. Również i Sela, już ię nie brał za żonę.

27. *Ukazały się.* Akuszerka dotykając ręką poznała, iż dwoje dzieci było w żywocie. — *Nie czerwoną.* Żeby wiadomo było, który z dwóch był pierworodnym.

29. *Rzekła niewiasta.* Akuszerka niezawodnie z tego że została zawiedziona, i obawiając się żeby tak gwał-

16. *I wszedłszy do nię.* Judas zgrzeszył prostém porubstwem; albowiem nie wiedział, że to była jego synowa, i nie był wtenczas związany małżeństwem. Thamar zaś zgrzeszyła kazirodztwem i jakby cudzołóstwem, gdyż powinna była siebie uważać jakby żoną Seli. Może Thamar była ubrana w maskę, jak to zwykły były niekiedy czynić nierządnicę, dla tego Judas ję nie poznał.

17. *Kozielka z trzód.* Patrz W.

18. *Pierścień. Pieczęć.* — *Manellę.* Łańcuszek na szyję; albo piaszczyk.

24. *Wywiedźcie ją, aby była spalona.* Judas, jako głowa familii, na synową wydał wyrok powagą sędziego, Bib. St. Test. T. I.

*... est propter
... vocavit nomen
... ejus, in cujus manu
... Zara. (1, Pas. 2, 4.)*

gi: y rzekła niewiasta: Czemu przerwana jest dla ciebie przegroda? y z téy przyczyny nazwano imię jego Phares.

30. Potym wyszedł brat iego, na którego ręce była nić czerwona: którego nazwała Zará.

30. w. 17. *Kozielka z trzód.* Jest *hebraismus*, i znaczy kozłatko młodzieńcze, które i tak pospolicie tym podobne słowa wykładają się mają jako *Dan. 8. Hircus Caprarum*, *Gen. 3. 8.* wedle żydowskiego textu. 1. *Esdrae 6. Dan. 6.* *blonkę*, którą płód bywa uwiniony, którą też przerwawszy rodzi się. Po łacinie te blonki są za dziecięciem wychodzą.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O pobycie Józefa u Putyfara. i jego uwięzieniu.

1. Igitur Joseph ductus est in Aegyptum, emitte eum Putiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, vir Aegyptius, de manu Ismaëitarum, a quibus perductus erat.

2. Fuitque Dominus cum eo, et erat vir in cunctis prospere agens: habitavitque in domo domini sui.

3. qui optime noverat Dominum esse cum eo, et omnia, quae gereret, ab eo dirigi in manu illius.

4. Invenitque Joseph gratiam coram domino suo, et ministrabat ei, a quo praepositus omnibus, gubernabat creditam sibi domum, et universa quae ei tradita fuerant:

5. benedixitque Dominus domui Aegyptii propter Joseph, et multiplicavit tam in aedibus quam in agris cunctam ejus substantiam:

6. nec quidquam aliud noverat, nisi panem quo vescebatur. Erat autem Joseph pulchra facie, et decorus aspectu.

7. Post multos itaque dies iniecit domina sua oculos suos in Joseph, et ait: Dormi mecum.

8. Qui nequaquam acquiescens operi nefario, dixit ad eam: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua:

9. nec quidquam est quod non in mea sit potestate, vel non tradiderit mihi, praeter te, quae uxor ejus es: quomodo ergo possum hoc malum facere, et peccare in Deum meum?

10. Hujuscemodi verbis per singulos dies et

1. Jozeph tedy był zawiedzion do Egiptu, y kupił go Putiphar, trzebieniec Pharaonów, hetman woyska, mąż Egiptianin z ręki Ismaelitów, od których był przywiedziony.

2. Y był Pan z nim, y był mężem we wszystkim szczęśliwie postępując: y mieszkał w domu pana swego,

3. który barzo dobrze wiedział że Pan jest z nim, a iż wszystko co czynił, on szczęścił w ręku iego.

4. Y znalazł Jozeph łaskę przed panem swoim, y służył mu: od którego będąc przełożonym nad wszystkim, rządził dóm sobie zwierzony y wszystko co mu było zlecono:

5. y błogosławił Pan domowi Egiptianina dla Jozepha: y rozmnożył tak w domu, iako y na polu, wszystkę majątność iego:

6. y ni o czym inszym nie wiedział, iedno o chlebie, którego pożywał. A Jozeph był piękny twarzy, y wdzięczny na wywyższeniu.

7. Po wielu tedy dni, obróciła pani iego oczy swe na Jozepha, y rzekła: Śpi ze mną.

8. Który żadnym sposobem niechcąc zezwolić na zły uczynek, rzekł do niéy: Oto pan mój, dawsz mi w moc wszystko, nie wiem co ma w domu swoim:

9. y niemasz żadney rzeczy, któraby nie była w mocy moiéy: aby czegoby mi nie poruczył, prócz ciebie któraś jest żoną iego: iakoż tedy mogę tę złość uczynić, y zgrzezyć przeciw Bogu memu?

10. Takimi słowy na każdy dzień, y niewiasta

towne wyjście drugiego nie zaszkodziło zdrowiu matki lub bliźniat.—*Czemu przerwana jest?* Ten jest sens: Czemu brat twój, chcąc narodzić się pierwszy, rozerwał dla ciebie błonę, w którą byliście owinięci w żywocie?—*Przegrodę.* P. W.—*Phares.* T. j. rozłączenie, czyli rozdzielenie.

30. *Zara.* Wschodzący; nazwany tak od tego, że ponieważ pierwszy wysunął rękę, pierwszy też i powinien był wyniść.

R. 39.—2. *I był Pan z nim.* Zawsze towarzyszyła mu łaska Boska, we wszystkiém mu dopomagając i czyniąc go przyjemnym wszystkim—*I był mężem we wszystkiém szczęśliwie postępującym.* Mężem był nie co do wieku, ale co do roztropności i dojrzałości sądu, któremu wszystko szło pomyślnie.

3. *Który barzo dobrze wiedział.* T. j. Faraon z doświadczenia poznał, że...

5. *I błogosławił.* Osypał go wszystkiemi dobrami, tak w domu, jak i za domem.

6. *I o niczym inszym nie wiedział, jedno o chlebie.* Sposób mówienia przysłowiowy. Myśl ta: Putyfar tak dalece wszystko zdał na Józefa, iż ufając najmocniej jego pocziwości nie wymagał od niego żadnego sprawozdania, a spokojnie przestawał na gotowém.

7. *Po wielu tedy dniach.* W roku ósmym, dziewiątym, albo dziesiątym, od czasu dostania się do Egiptu.—*Obróciła oczy.* Pożądliwe i lubieżne.

9. *Jakoż tedy mogę.* Jak gdyby rzekł: Azali mogłaby to być, iżbym stał się niewdzięcznym ku tak łaskawemu na mnie panu, tém bardziej, że to nie mogłoby się stać bez ciężkiej obrazy Boga.

10. *Takimi słowy na każdy dzień.* Żadnej nie opuszczała sposobności do nęcenia go zdradliwemi pochlebstwami.

mulier molesta erat adolescenti, et ille recusabat stuprum.

11. Accidit autem quadam die, ut intraret Joseph domum, et operis quidpiam absque arbitris faceret:

12. et illa apprehensa lacinia vestimenti ejus, diceret: Dormi mecum. Qui relicto in manu ejus pallio fugit, et egressus est foras.

13. Cumque vidisset mulier vestem in manibus suis, et se esse contemptam,

14. vocavit ad se homines domus suae, et ait ad eos: En introduxit virum hebraeum, ut illuderet nobis: ingressus est ad me, ut coiret mecum: cumque ego succlamassem,

15. et audisset vocem meam, reliquit pallium quod tenebam, et fugit foras.

16. In argumentum ergo fidei retentum pallium ostendit marito revertenti domum,

17. et ait: Ingressus est ad me servus hebraeus, quem adduxisti, ut illuderet mihi:

18. cumque audisset me clamare, reliquit pallium quod tenebam, et fugit foras.

19. His auditis dominus, et nimium credulus verbis conjugis, iratus est valde:

20. tradiditque Joseph in carcerem, ubi vincti regis custodiebantur, et erat ibi clausus. (*Psal. 104, 18*).

21. Fuit autem Dominus cum Joseph, et misertus illius dedit ei gratiam in conspectu principis carceris.

22. Qui tradidit in manu illius universos vinctos, qui in custodia tenebantur: et quidquid fiebat, sub ipso erat.

23. Nec noverat aliquid, cunctis ei creditis: Dominus enim erat cum illo, et omnia opera ejus dirigebat.

przykrzyła się młodzieńcowi, y on się zbierał do cudzołóstwa.

11. Y przydało się dnia iednego, że Jozeph wszedł do domu, y sprawował coś bez pomocników:

12. a ona uchwyciwszy kray szaty iego, rzekła: Spi ze mną. Który zostawiwszy w ręce ię płaszcz, uciekł, y wyszedł precz.

13. A gdy ujrzała niewiasta szatę w rękach swoich, a iż była wzgardzona,

14. zawołała do siebie ludzi domu swego, y rzekła do nich: Oto wprowadził męża Hebreyczyka aby nas naigrawał: wszedł do mnie, aby leżał ze mną: a gdym ja krzyknęła,

15. y usłyszał głos mój: zostawił płaszcz którym trzymała, y uciekł precz.

16. Na znak tedy wiary, płaszcz zatrzymany ukazała mężowi, gdy się wrócił do domu,

17. y rzekła: Wszedł do mnie niewolnik Hebreyczyk, któregoś przywiódł aby mię naigrawał:

18. a gdy usłyszał żem wołała, zostawił płaszcz którym trzymała, y uciekł precz.

19. To usłyszawszy Pan, a nazbyt prędko wierząc słowom żony, rozgniewał się bardzo:

20. y dał Jozepha do ciemnicy, gdzie więźniów królewskich strzeżono, y był tam w zamknięciu.

21. Pan iednak był z Jozephem, y zmiłowawszy się nad nim, dał mu łaskę przed oblicznością przełożonego nad ciemnicą.

22. Który podał w rękę iego wszystkie więźnie którzy byli w ciemnicy, a cokolwiek się działo, pod nim było.

23. Y nie wiedział ni o czym, zwierzywszy iemu wszystkiego: Pan bowiem był z nim, y szczęścił wszystkie sprawy iego.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O snach dwóch urzędników Faraona, które Józef wyłożył, i wykład ten się sprawdził.

1. His ita gestis, accidit ut peccarent duo eunuchi, pincerna regis Aegypti, et pistor, domino suo.

2. Iratusque contra eos Pharaon (nam alter pincernis praeerat, alter pistoribus),

3. misit eos in carcerem principis militum, in quo erat vinctus et Joseph.

4. At custos carceris tradidit eos Joseph, qui

12. Wyszedł precz. Mógłby silny młodzieniec wyrwać swój płaszcz z rąk niewiasty; lecz nie chciał ani używać przemocy względem swęj pani, ani też nosić więcej szaty, której się dotknęły ręce wszetecznicy.

13. Gdy ujrzała niewiasta. Bardzo łatwo niewiasta z miłości przechodzi do nienawiści, zwłaszcza gdy postrzeże, iż jest wzgardzoną i wykrytą.

14. Zawołała do siebie. Żeby się skarżyć przed nimi, i użyć ich do ujęcia Józefa.

17. Niewolnik Hebrajski, któregoś przywiódł. Nawet męża swego czyni niejako uczestnikiem winy, aby pobudzić go do tém większego srożenia się nad Józefem.

19. Nazbyt prędko wierząc. Zawieść tak go zaślepiała,

1. Co gdy się tak stało, trafiło się że przewinili dwa trzebięcy, podczaszy króla Egiptskiego, y piekarz panu swemu.

2. Y rozgniewawszy się na nie Pharaon, (bo ieden był przełożony piwnicznych, a drugi nad piekarzmi).

3. Dał ie do ciemnice hetmana żołnierzów, w której był więźniem y Jozeph.

4. Ale stróż ciemnice porucił ie Jozephowi, któ-

iż nie postrzegł tego, że ta szata była raczej wskazówką przemocy użytęj ze strony niewiasty.

20. Do ciemnicy. Hebr.: do domu więzienia.

22. Pod nim było. Pod jego zarządem.

23. I nie wiedział ni o czém. Do niczego się nie mieścił, o niczém się nie troszczył; wszystko bowiem powierzył roztropności i wierności Józefa.

R. 40—1. Przewinili. Nie wiadomo, jakież dopuścili się zbrodni.—Podczaszy. LXX: przełożony podczaszych, t. j. tych, którzy przyprawiali i podawali wino Faraonowi.—Piekarz. Przełożony nad piekarzami królewskimi.

3. Hetman żołnierzów. T. j. Putyfara.

4. Stróż ciemnicy. Dozorca więzienia.—Im służył. Miał

et ministrabat eis. Aliquantulum temporis fixerat, et illi in custodia tenebantur.

5. Videruntque ambo somnium nocte una juxta interpretationem congruam sibi:

6. ad quos cum introisset Joseph mane, et vidisset eos tristes,

7. seiscitatus est eos, dicens: Cur tristior est hodie solito facies vestra?

8. Qui responderunt: Somnium vidimus, et non est qui interpretetur nobis. Dixitque ad eos Joseph: Numquid non Dei est interpretatio? referte mihi quid videritis.

9. Narravit prior, praepositus pincernarum, somnium suum: Videbam coram me vitem,

10. in qua erant tres propagines, crescere paulatim in gemmas, et post flores uvas maturescere:

11. calicemque Pharaonis in manu mea: tuli ergo uvas, et expressi in calicem, quem tenebam et tradidi poculum Pharaoni.

12. Respondit Joseph: Haec est interpretatio somnii: Tres propagines, tres adhuc dies sunt:

13. post quos recordabitur Pharaon ministerii tui, et restituet te in gradum pristinum: dabisque ei calicem juxta officium tuum, sicut ante facere consueveras.

14. Tantum memento mei, cum bene tibi fuerit, et facias mecum misericordiam, ut suggeras Pharaoni, ut educat me de isto carcere:

15. quia furto sublatum sum de terra Hebraeorum et hic innocens in lacum missus sum.

16. Videns pistorum magister, quod prudenter somnium dissolvisset, ait: Et ego vidi somnium, quod tria canistra firinae haberem super caput meum:

17. et in uno canistro quod erat excelsius, portare me omnes cibos qui fiunt arte pistoria, aveoque comedere ex eo.

18. Respondit Joseph: Haec est interpretatio somnii: Trium canistra, tres adhuc dies sunt:

19. post quos auferet Pharaon caput tuum, ac suspendet te in cruce, et lacerabunt volucres carnes tuas.

20. Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat: qui faciens grande convivium pueris suis, recordatus est inter epulas magistri pincernarum, et pistorum principis.

ry im też służył. Wyszło nieco czasu, a oni pod strażą byli.

5. Y mieli obadwa sen nocy jednéj według wykładu im przystoynego:

6. do których gdy wszedł Jozeph rano, y ujrzał ie smutne,

7. zapytał ich, mówiąc: Czemu smutniejsza jest dziś nad zwyczaj twarz wasza?

8. Którzy odpowiedzieli: Widzieliśmy sen, a nie masz ktoby nam wyłożył. Y rzekł do nich Jozeph: Izali nie Boży jest wykład? powiedźcie mi coście widzieli.

9. Powiedział piérwszy przełożony piwnicznych sen swój: Widziałem przed sobą winny szczep,

10. na którym były trzy gałązki, zniemagła wyrastając w pąkowie, a po kwieciu iagody dostawiające:

11. y kubek Pharaonów w ręce moiéy: wziąłem tedy iagody y wycisnąłem w kubek, którym trzymał, y podałem kubek Pharaonowi.

12. Odpowiedział Jozeph: ten iest snu wykład: Trzy gałązki, są ieszcze trzy dni:

13. po których wspomni Pharaon na posługi twoie, y przywróci cię ku piérwszemu stanowi: y podasz mu kubek według urzędu twego, iakoś przed tym zwykł był czynić.

14. Tylko pamiętaj na mię gdy się będziesz miał dobrze, a uczyń ze mną miłosierdzie, abyś namienił Pharaonowi, iżby mię wywiódł z téj ciemnicy:

15. bo kradzieżą wzięto mię z ziemi Hebrejskiéy, a tu mię do tego dołu niewinnie wsadzono.

16. Widząc przełożony nad piekarzmi, iż mądrze sen wyłożył, rzekł: Jam też widział sen: żem trzy kosze mąki miał na głowie moiéy:

17. a wiedziednym koszu który był nawyzszy, niosłem wszelakie potrawy, które przemysłem piekarskim czynione bywają, a ptacy iedli z niego:

18. Odpowiedział Jozeph: ten iest wykład snu: Trzy kosze, trzy dni ieszcze są:

19. po których weźmie Pharaon gardło twoie, y zawieśi cię na krzyżu, a ptacy będą obierać ciało twoie.

20. Dzień trzeci potym był narodzenia Pharaonowego: który uczyniwszy wielką ucztę sługom swoim, wspomniat przy dobréy myśli na przełożonego piwnicznych; y na starszego nad piekarzmi.

o nich pieczę.—*Nieco czasu.* Prawdopodobnie, że upłynął rok cały.

5. *Według wykładu im przystoynego.* Każdy z nich widział sen odpowiedni swemu urzędowi, i wskazujący co dla każdego z nich miało nastąpić.

8. *Nie masz ktoby nam wyłożył.* Będąc zamknięci w więzieniu, nie możemy wyszukać dla się tłumacza.—*Izali nie Boży jest wykład?* Nikt nie może odgadnąć znaczenia słów, jeżeli mu Bóg tego daru nie udzieli.

10. *Trzy gałązki.* Iatorośle, czyli wyrostki.

12. *Są ieszcze.* To jest, oznaczają trzy dni.

13. *Po których.* Po zaczęciu trzeciego dnia.—*Wspomni na posługi twoje* Hebr.: *podniesie Pharaon głowę twoją*, t. j. przywróci cię na pierwszą godność.

14. *Tylko pamiętaj na mię.* Nie wymagam od ciebie zapłaty za wytłumaczenie snu pomyślnego; tylko sprzyjaj mi i wstawiaj się za mną przed Pharaonem.

15. *Kradzieżą.* niesprawiedliwie porwany był od ojca i przedany. Nie obwinia tu braci, ni cudzołożnicy, lecz wyznaje tylko swoją niewinność.—*Z ziemi Hebrajskiéj.* Z ziemi Chanaan, w której ojciec i bracia moi, hebrajczycy, mieszkają.—*Do tego dołu.* Do więzienia ciemnego jakby jaskini.

16. *Widząc* Z wykładu poprzedzającego snu dobrze wróżąc i dla siebie,—*Mądrze.* Z wielkiem prawdopodobieństwem.—*Trzy kosze.* Jeden na drugim; w najniższym i średnim były zwyczajne chleby, w najwyższym zaś różne przysmaki, jako pasztety i t. p.

19. *Po których.* W ciągu trzeciego dnia.—*Weźmie gardło twoie.* Pozbawi cię życia.—*A ptacy będą obierać ciało.* Poganie ciała ukrzyżowanych i powieszonych prędko nie zdejmowali, a więc stawały się pastwą mięsożernych ptaków.

21. Restituitque alterum in locum suum, ut porrigeret ei poculum:

22. alterum suspendit in patibulo, ut conjectoris veritas probaretur.

23. Et tamen succedentibus prosperis, praepositus pincernarum oblitus est interpretis sui.

21. Y przywrócił iednego na miejsce swe, aby mu kubek podawał:

22. a drugiego obwiesił na szubienicy, aby się prawda wykładacza ziściła.

23. A przedsię za szczęsnym powodzeniem przełożony piwnicznych przepomniał wykładacza swego.

CAPUT XLI.

ROZDZIAŁ 41.

O wyniesieniu Józefa na pierwszą godność po królu, w skutek wykładu przezeń snów Faraona.

1. Post duos annos, vidit Pharao somnium. Putabat se stare super fluvium,

2. de quo ascendebant septem boves, pulchrae et crassae nimis: et pascebantur in locis palustribus.

3. Aliae quoque septem emergebant de flumine, foedae confectaeque macie: et pascebantur in ipsa amnis ripa in locis virentibus:

4. devoraveruntque eas, quarum mira species, et habitudo corporum erat. Expergefactus Pharao,

5. rursum dormivit, et vidit alterum somnium: Septem spicae pullulabant in culmo uno plenae atque formosae:

6. aliae quoque totidem spicae tenues et percussae uredine oriebantur,

7. devorantes omnem priorum pulchritudinem. Evigilans Pharao post quietem,

8. et facto mane, pavore perterritus, misit ad omnes conjectores Aegypti, cunctosque sapientes: et accersitis narravit somnium, nec erat qui interpretaretur.

9. Tunc demum reminiscens pincernarum magister, ait: Confiteor peccatum meum.

10. Iratus rex servis suis, me et magistrum pistorum retrudi iussit in carcerem principis militum:

11. ubi una nocte uterque vidimus somnium praesagum futurorum.

12. Erat ibi puer hebraeus, ejusdem ducis militum famulus: cui narrantes somnia,

13. audivimus quidquid postea rei probavit eventus; ego enim redditus sum officio meo: et ille suspensus est in cruce.

14. Protinus ad regis imperium eductum de car-

1. Po dwu lat widział Pharao sen. Zdalo mu się że stał nad rzeką.

2. z który wychodziło siedm krów pięknych y barzo tłustych: y pasły się na miejscach mokrych.

3. Drugie téz siedm wynurzały się z rzeki szpetne y chude: y pasły się na samym brzegu rzeki na miejscach zielonych:

4. y pożarły one, których dziwna piękność y tłustość ciała była. Ocućwszy się Pharao,

5. znowu zasnął, y widział drugi sen: siedm kłosów wychodziło z iednego źdźbła pełnych y cudnych:

6. drugich téz także wiele kłosów szczupłych y zwarzeniem zarażonych wyrastało,

7. pożerające wszytkę cudność pierwszych. Ocućwszy się Pharao ze snu,

8. y rano strachem zdziety posłał do wszytkich wieszczkow Egiptu, y wszytkich mędrów: y przyzwanym powiedział sen: a nie było ktoby wyłożył.

9. Tam dopiero wspomniawszy przełożony nad piwnicznymi, rzekł: Wyznam grzech swój.

10. Rozgniewany król na sługi swe, mnie y przełożonego nad piekarzmi kazał wrzucić do ciemnice hetmana żołnierzow:

11. gdzie iednéy nocy obadwa widzieliśmy sen oznajmujący przyszłe rzeczy:

12. Był tam młodzieniec Hebreyczyk tegoż hetmana nad żołnierzmi służebnik: któremu sny powiedziałwszy,

13. usłyszeliśmy, cokolwiek potym skutek rzeczy pokazał: bom ia przywrócon jest na urząd mój: a onego na krzyżu zawieszono.

14. Natychmiast na rozkazanie królewskie wy-

22. *Aby się prawda wykładacza.* Myśl jest ta: Z czego się okazało, iż Józef wytlómaczył był sny prawdziwie.

R. 41—1. *Po dwóch latach.* On czasu oswobodzenia z więzienia przełożonego piwnicznych (r. 40, 4); Józef więc zostawał w więzieniu przez lat trzy. I w tem także był figurą Chrystusa, który po trzech dniach męki i śmierci zmartwychwstał — *Nad rzeką.* Przy Nilu.

2. *Na miejscach mokrych.* Nieco w oddaleniu od Nilu, na łakach wilgotnych i pokrytych trawą.

3. *Na samym brzegu rzeki.* Hebr: *na wardze rzeki.* Żyżność Egiptu zawisała od wylewu Nilu; przeto krowy tłuste pasły się w oddaleniu od Nilu. Lata zaś nieurodzajne są wtedy, kiedy rzeka ta, dla małych wylewów, skrapia tylko bliższy grunt: dla tego krowy chude pasą się na samym brzegu.

4. *I pożarły.* Bo w latach głodu spożyty został wшыtek zapas zboża z lat urodzajnych.

5. *Drugi sen.* Niżej, w. 25, te dwa sny zowią się

snem jednym, bo jednym były co do znaczenia proroczego, dwóma zaś co do czasu i sposobu. Wielorakie zaś sny od Boga zsyłane, nieraz zwykły oznaczać rzecz jedną i tę samą, jak to widać i tutaj, z w. 32.

6. *Zwarzeniem zarażonych.* Wiatrem suchym i palącym, który dmie z pustyni arabskiej na Egipt, i staje się mu szkodliwym.

7. *Ocućwszy się Faraon.* Hebr. *ocuił się Faraon. i oto sen.* T. j. sny te stały mu ciągle przed oczyma.

8. *Wieszczków.* Wróżbiarzy, którzy przepowiadają rzeczy przyszłe za pomocą czarta, z którym wchodzą w umowę. O zwyczaju zasięgania rady podobnych ludzi u Egipcyan, świadczy m. i. Tacyt. ks. 4. Histor. o Ptolom. *A nie było, któryby wyłożył.* Tak mądrze i trafnie, iżby to zadowoliło króla.

9. *Grzech swój.* Niewdzięczność moję, zapomnienie dobrodziejstwa odebranego od Józefa.

14. *Ostrzyżono.* Był zwyczaj, że w czasie żałoby, w

cere Joseph totonderunt: ac veste mutata, obtulerunt ei.

15. Cui ille ait: Vidi somnia, nec est, qui edisserat: quae audivi te sapientissime conjicere.

16. Respondit Joseph: Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni.

17. Narravit ergo Pharaon, quod viderat: Putabam me stare super ripam fluminis,

18. et septem boves de amne conscendere, pulchras nimis, et obesis carnibus: quae in pastu paludis virecta carpebant;

19. et ecce, has sequebantur aliae septem boves in tantum deformes et macilentae, ut nunquam tales in terra Aegypti viderim:

20. quae, devoratis et consumptis prioribus,

21. nullum saturitatis dedere vestigium: sed simili macie et squalore torpebant. Evigilans, rursus sopore depressus,

22. vidi somnium: Septem spicae pullulabant in culmo uno plenae atque pulcherrimae.

23. Aliae quoque septem tenues et percussae uredine, oriebantur e stipula:

24. quae priorum pulchritudinem devoraverunt. Narravi convectoribus somnium, et nemo est qui edisserat.

25. Respondit Joseph: Somnium regis unum est: quae facturum est Deus, ostendit Pharaoni.

26. Septem boves pulchrae, et septem spicae plenae, septem ubertatis anni sunt: eandemque vim somnii comprehendunt.

27. Septem quoque boves tenues atque macilentae, quae ascenderunt post eas, et septem spicae tenues, et vento urente percussae, septem anni venturae sunt famis.

28. Qui hoc ordine complebuntur:

29. Ecce septem anni venient fertilitatis magnae in universa terra Aegypti:

30. quos sequentur septem anni alii tantae sterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retro abundantia: consumptura est enim fames omnem terram,

31. et ubertatis magnitudinem perditura est inopiae magnitudo.

32. Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinens somnium: firmitatis indicium est, eo quod fiat sermo Dei, et velocius impleatur.

33. Nunc ergo provideat rex virum sapientem et industrium, et praeficiat eum terrae Aegypti:

34. qui constituat praepositos per cunctas regiones, et quintam partem fructuum per septem annos fertilitatis,

wiedzionego z ciemnice Josepha ostrzyżono: a odmieniwszy szatę stawili przed nim.

15. Któremu on rzekł: Miałem sny, a niemasz ktoby wyłożył: które słyszałem że ty bardzo mądrze wykladasz.

16. Odpowiedział Joseph: Bezemnie Bóg odpowie rzeczy szczęśliwe Pharaonowi.

17. Powiedział tedy Pharaon, co widział: Zdało mi się że stał na brzegu rzeki,

18. a siedm krów z rzeki występowało bardzo piękne y tłustego ciała, które na paszędzy ługowiska trawę iadły;

19. ali po tych wyszły drugie siedm krów tak szpetne y chude, że nigdy takich w ziemi Egypcijskiej nie widział:

20. które, ziadszy y strawiwszy pierwsze,

21. żadnego znaku sytości nie dały: ale takową chudością y szpetnością gnuśniały. Ocknąwszy się znowu twardo zasnąwszy,

22. widziałem sen: siedm kłosów wyrastało ze źdźbła iednego pełnych y bardzo pięknych,

23. A po nich drugie siedm cienkich y zwarzeniem zarażonych ze źdźbła wychodziło:

24. które pierwszych piękność pożarły. Powiedziałem sen wieszczkom: ale niemasz żadnego coby wyłożył.

25. Odpowiedział Joseph: sen królewski ieden jest: co Bóg ma uczynić, oznaymił Pharaonowi.

26. Siedm krów pięknych y siedm kłosów pełnych, siedm lat są żyznych: y iedno znaczenie snu zamykają.

27. Siedm téż krów chudych a szpetnych, które wyszły po nich, y siedm kłosów cienkich y wiatrem warzącym zarażonych, są siedm lat głodu przyszłego.

28. Które się tym porządkiem wypełnią.

29. Oto przydą siedm lat żyzności wielkiej po wszystkiej ziemi Egypcijskiej:

30. po których nastąpią drugie siedm lat takiego nieurodzaju, że się zapomni wszystka obfitość przeszła, głód bowiem popsuie wszystkę ziemię,

31. a wielkość obfitości wygubi wielkość niedostatku.

32. A żeś powtórę widział sen ku teyże rzeczy należący: znak jest pewności, że się stanie mowa Boża, y prędko się wypełni.

33. Teraz tedy niech opatrzy król męża mądrego y dowcipnego, a niech go przełoży nad ziemią Egypcijską:

34. który niech postanowi urzędniki po wszystkich krainach, a piątą część urodzaju przez siedm lat żyznych,

żienia, niewoli, zapuszczano włosy i brodę na znak smutku. — Odmieniwszy szatę. W odzieniu żałobnem, lub niechędogiem nikt nie mógł ukazywać się przed królmi. Gen. 50, 4. i Esth. 4, 4.

16. Bezemnie. To jest, nie ja ale Bóg, jak jest w Wers. Symmachu; czyli: nie tak ja, jak raczej Bóg. (Math. 10, 20). — Rzeczy szczęśliwe. Zdaje się że to nie jest formuła grzeczności, lecz raczej przepowiednia.

25. Jeden jest. Co do znaczenia, gdyż jednej i tejże rzeczy jest godłem.

33. Dowcipnego. Przemyślnego. Linde.

34. Piątą część. Ponieważ tak wiele lat miało być nieurodzajnych, dla czego nie odkładano przynajmniej połowy? 1. Bo wystarczała piąta, gdyż w czasie głodu, ludzie przestają na skromniejszym pożywieniu. 2. Z lat urodzajnych w wielu gumnach pozostał zapas zboża. 3. W bliz-

35. qui jam nunc futuri sunt, congreget in horrea: et omne frumentum sub Pharaonis potestate condatur, serveturque in urbibus.

36. Et praeparetur futurae septem annorum fami, quae oppressura est Aegyptum, et non consumetur terra inopia.

37. Placuit Pharaoni consilium et cunctis ministris ejus:

38. locutusque est ad eos: Num invenire poterimus talem virum, qui spiritu Dei plenus sit?

39. Dixit ergo ad Joseph: Quia ostendit tibi Deus omnia, quae locutus es, nunquid sapientiore et consimilem tui invenire poterō?

40. Tu eris super domum meam, et ad tui oris imperium cunctus populus obediet: uno tantum regni solio te praecedam. (*Ps. 104, 21. I Mach. 2, 53. Actor. 7, 10*).

41. Dixitque rursus Pharaon ad Joseph: Ecce, constitui te super universam terram Aegypti.

42. Tulitque annulum de manu sua, et dedit eum in manu ejus; vestivitque eum stola byssina, et collo torquem auream circumposuit.

43. Fecitque eum ascendere super currum suum secundum, clamante praecone, ut omnes coram eo genu flecterent, et praepositum esse scirent universae terrae Aegypti.

44. Dixit quoque rex ad Joseph: Ego sum Pharaon: absque tuo imperio non movebit quisquam manum aut pedem in omni terra Aegypti.

45. Vertitque nomen ejus, et vocavit eum lingua aegyptiaca, Salvatorem mundi. Deditque illi uxorem Aseneth, filiam Putiphare sacerdotis Heliopoleos. Egressus est itaque Joseph ad terram Aegypti.

46. (triginta autem annorum erat, quando stetit in conspectu regis Pharaonis), et circumivit omnes regiones Aegypti.

47. Venitque fertilitas septem annorum: et in manipulos redactae segetes congregatae sunt in horrea Aegypti.

48. Omnis etiam frugum abundantia in singulis urbibus condita est.

49. Tantaque fuit abundantia tritici, ut arenae maris coaequaretur, et copia mensuram excederet.

kości Nilu zawsze mógł być zasiew jakiś, chociaż był tak szczupły, iż prawie za nic się uważał; dla tego mówi się w r. 45, 6, że nie będzie się mogło orać, ani żąć.

35. Niech zbiera do gumien. Urządzonych w każdym mieście. — Wszystko zboże. T. j. zebrane z owiej piątej części.

42. Pierścień. Do pieczętowania swych postanowień. W szatę bisiorową. Która wtenczas w Egipcie właściwą była Satrapom i Książętom,

43. Na swój wtóry wóz. Na którym zwykła jeździć druga po królu osoba w państwie.

44. Jam jest Pharaon. Jakby mówił: Przysięgam ci przez mię samego, który jestem królem najwyższym. Królowie Egipczy zwali się Faraonami w przeciągu lat 1400, od pierwszego, który miał takie imię. Później królów Alexandryjskich zwano Ptolomeuszami. — Nie podnieś żaden ręki. Nic ważniejszego się nie stanie bez twego zezwolenia. Zdaje się jest to przysłowie.

45. Językiem egipskim. Tych wyrazów nie ma w te-

35. Które już teraz przyjdą, niech zbiera do gumien: a wszystko zboże pod mocą Pharaonową niech sypane y chowane będzie po miasteczkach:

36. A niech się nagotuje na siedm lat przyszłego głodu, który ma ucisnąć Egipt, a niech nie ginie ziemia od niedostatku.

37. Podobała się rada Pharaonowi y wszystkim sługom jego:

38. y mówił do nich: Izali możemy naleść takowego męża, któryby ducha Bożego pełen był?

39. Y rzekł do Jozepha: Ponieważci Bóg ukazał to wszystko, coś mówił: izali mędrszego y podobnego tobie naleść będę mógł?

40. Ty będziesz nad domem moim, a na rozkazanie ust twoich wszytek lud posłuszen będzie: samą tylko stolicą królewską przodkować ci będę.

41. Y rzekł ieszcze Pharaon do Jozepha: Oto postawiłem cię nadewszystką ziemią Egypcką.

42. Y zdiął pierścień z ręki swęy, y dał ji na rękę jego: y ubrał go w szatę bisiorową, y włożył łańcuch złoty na szyję jego.

43. Y kazał mu wsiść na swóy wtóry wóz, a woźny wołał, aby się wszyscy przed nim kłaniali, y wiedzieli że był przełożonym nadewszystką ziemią Egypcką.

44. Y rzekł ieszcze król do Jozepha: Jam iest Pharaon, bez twego roskazania nie podnieś żaden ręki abo nogi we wszytkiży ziemię Egypckiży.

45. Y odmienił imię jego, y nazwał go ięzykiem Egypckim, Zbawicielem świata. Y dał mu za żonę Aseneth córkę Putiphara Kapłana Heliopolskiego. Wyiachał tedy Jozeph na ziemię Egypcką.

46. (A trzydzieści mu lat było gdy stanął przed oblicznością króla Pharaona) y obiachał wszytkie krainy Egypckie.

47. Y przyzedł urodzay siedm lat: a zboże w snopy powiązane zwieziono do gumien Egypckich.

48. Wszytka téż obfitość zbóż po wszytkich miasteczkach sypana była.

49. Y był taki dostatek pszenice, że się piaskowi morskemu równała, a obfitość miarę przesiągała.

kście hebrajskim, ani greckim; lecz dodane są od tłumacza łacińskiego. — Zbawicielem świata. Dla tego, że mądrością swą odwrócił od tej części świata klęskę głodu, grożącą śmiercią. I w tém Józef był figurą Chrystusa, prawdziwego Zbawiciela świata. P. W. — Aseneth, córkę Putyfara. Niektórzy sądzą że Putyfarem tym było ów pierwszy pan Józefa; lecz prawdopodobniejsza jest, że to był inny: ten bowiem był kapłanem, tamten hetmanem wojska; ten w Heliopolu, tamten w Memfis, stoł. m. mieszkał. Heliopolis. Znaczy miasto słońca.

46. Stanął przed oblicznością. U Hebrajczyków, stać przed obliczem Pana, jest to mu służyć, lub urząd sprawować. Dan. 1, 19. I stawali przed królem. I. Kr. 16, 21. Stanął przed nim.

47. W snopy. Tak wielka była obfitość, iż wszytkie gumina zapełnione zostały stosami snopów; dla tego także snopy chowane były w gumnach, bo tym sposobem dłużę się przechowuje od zepsucia pszenica.

49. Piaskowi morskemu. Hyperbola. Miarę. Lat szłych, nawet najżyźniejszych.

50. Nati sunt autem Joseph filii duo antequam veniret fames: quos peperit ei Aseneth, filia Putiphare sacerdotis Heliopoleos. (*Infr. 46. 20—48, 20*).

51. Vocavitque nomen primogeniti, Manasses, dicens: Oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et domus patris mei.

52. Nomen quoque secundi appellavit Ephraim, dicens: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meae.

53. Igitur transactis septem ubertatis annis, qui fuerant in Aegypto;

54. coeperunt venire septem anni inopiae, quos praedixerat Joseph: et in universo orbe fames praevaluit, in cuncta autem terra Aegypti panis erat.

55. Qua esuriens, clamavit populus ad Pharaonem, alimenta petens. Quibus ille respondit: Ite ad Joseph: et quidquid ipse vobis dixerit, facite.

56. Crescebat autem quotidie fames in omni terra: aperuitque Joseph universa horrea, et vendebat Aegyptiis: nam et illos opprimerat fames.

57. Omnesque provinciae veniebant in Aegyptum, ut emerent escas, et malum inopiae temperarent.

50. Y urodzili się Josephowi dwa synowie przedtym niż głód zaszedł: które mu urodziła Aseneth córka Putiphara kapłana Heliopolskiego.

51. Y nazwał imię pierworodnego **Manassa**, mówiąc: Zapomnieć mi dał Bóg trudności moich, y domu oycy mego.

52. A imię wtórego nazwał Ephraim, mówiąc: Dał mi Bóg urość w ziemi ubóstwa mego.

53. Gdy tedy minęło siedm lat żyzności, które były w Egypcie:

54. poczęły przychodzić siedm lat niedostatku, które był przepowiedział Jozeph: y po wszystkim świecie głód przemógł: a we wszystkię ziemi Egypcki był chleb.

55. Który gdy głód dokuczał, wołał lud do Pharaona żywności prosząc. Który im odpowiedział: Idźcie do Jozepha, a cokolwiek on wam rzecze, czyńcie.

56. Y głód brał moc co dzień po wszystkię ziemi, y otworzył Jozeph wszystkie gumna, y przedał Egypćjanóm: bo onych głód był uciśnął.

57. Y wszystkie prowincye przyjeżdżały do Egiptu, aby kupowały żywność, a nędze niedostatku ulżyły.

Wykład X. L. Wujka. — Roz. 41. w. 45. *Zbawicielem świata*. W żydowskim jest, Zaphenath Paneach, które słowa nie są żydowskie, ale egipskie, y przeto według języka egipskiego właśnie znaczą Zbawiciela świata: chocia według żydowskiego mogą znaczyć Tajemnic wykładacza. *Hier. in Tradit. Hebr. in Gene.*

CAPUT XLII.

ROZDZIAŁ 42.

O przybyciu do Egiptu braci Józefa po nakupieniu zboża, i uwięzieniu Symcona.

1. Audiens autem Jacob quod alimenta venderentur in Aegypto, dixit filiis suis: Quare negligitis?

2. Audivi quod triticum venundetur in Aegypto: descendite, et emite nobis necessaria, ut possimus vivere, et non consumamur inopia.

3. Descendentes igitur fratres Joseph derem, ut emerent frumenta in Aegypto,

4. Benjamin domi retento a Jacob, qui dixerat fratribus ejus: Ne forte in itinere quidquam patiatui mali:

5. ingressi sunt terram Aegypti cum aliis qui pergebant ad emendum. Erat autem fames in terra Chanaan.

6. Et Joseph erat princeps in terra Aegypti, atque ad ejus nutum frumenta populis vendebantur. Cumque adorassent eum fratres sui,

7. et agnovisset eos, quasi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos: Unde venistis? Qui responderunt: De terra Chanaan, ut emamus victui necessaria.

1. A usłyszawszy Jakób, że żywność sprzedawano w Egypcie, rzekł synóm swoim: Czemu niedbacie.

2. Słyszałem że pszenicę przedaia w Egypcie, idźcie, a nakupcie nam potrzeb, abyśmy żyć mogli, a nie niszczeni niedostatkiem.

3. Iachawszy tedy dziesięć bracię Jozephowych, aby kupili zboża w Egypcie,

4. a Beniamina zatrzymał doma Jakób, który był rzekł bracię jego, by snadź na drodze nie ucierpiał co złego,

5. wiachali do ziemi Egypcki z drugimi którzy iachali kupować. A głód był w ziemi Chananeycki.

6. A Jozeph był książęciem w ziemi Egypcki, y podług wolę jego ludzióm sprzedawano zboże. A gdy mu się pokłonili bracia jego,

7. y poznał ie: iakoby do obcych przysroższym mówił, pytając ich: Zkądście przyszli? Którzy odpowiedzieli: z ziemi Chananeycki, żebyśmy kupili potrzeb ku żywności.

51. *Manasses*. T. j. czyniący zapomnienie.

52. *Ephraim*. T. j. wydawania owoców, produkcy. *Ubóstwa*. Utrapienia, upokorzeń.

54. *Po wszystkim świecie*. W krajach przyległych Egypćowi, jak Syrya, Chanaan i t. d.

57. *I wszystkie prowincye*. Sąsiednie, gdyż na wszystkie inne nie wystarczyłyby magazyny Józefa i przez kilka miesięcy.

R. 42.—1. *Że żywność sprzedawano*. Hebr.: *Że był*

podział, czyli łamanie w Egipcie; t. j. że rozdzielano tam pokarm Hebrajczycy często używają wyrazu *łamać*, gdy jest mowa o pokarmach. Thren. 4. 4. — *Dzieci prosyły chleba, a nie było kto by im ułamał*. — *Czemu niedbacie?* Hebr.: *Czemu narzajem na siebie poglądacie?* Co jest we zwyczaju u próżniaków, oczekujących, aby ktoś za nich rzecz jaką ułatwił.

6. *I pokłonili się*. Jakby przed królem, schylając bardzo nisko głowę i kolano. Tym sposobem sprawdził się sen Józefa.

8. Et tamen fratres ipse cognoscens, non est cognitus ab eis.

9. Recordatusque somniorum, quae aliquando viderat, ait ad eos: Exploratores estis: ut videatis infirmiora terrae venistis.

10. Qui dixerunt: Non est ita, domine, sed servi tui venerunt, ut emerent cibos.

11. Omnes filii unius viri sumus: pacifici venimus, nec quidquam famuli tui machinantur mali.

12. Quibus ille respondit: Aliter est: immunita terrae hujus considerare venistis.

13. At illi: Duodecim, inquit, servi tui, fratres sumus, filii viri unius in terra Chanaan: minimus cum patre nostro est, alius non est super.

14. Hoc est, ait, quod locutus sum: Exploratores estis.

15. Jam nunc experimentum vestri capiam: per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus.

16. Mittite ex vobis unum, et adducat eum: vos autem eritis in vinculis, donec probentur quae dixistis, utrum vera an falsa sint: alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis.

17. Tradidit ergo illos custodiae tribus diebus.

18. Die autem tertio eductis de carcere, ait: Facite quae dixi, et vivetis: Deum enim timeo.

19. Si pacifici estis, frater vester unus ligetur in carcere: vos autem abite, et ferte frumenta quae emistis, in domos vestras;

20. et fratrem vestrum minimum ad me adducite, ut possim vestros probare sermones, et non moriamini. Fecerunt ut dixerat, (Infr. 43, 5).

21. et locuti sunt ad invicem: Merito haec patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animae illius, dum deprecaretur nos, et non audivimus: idcirco venit super nos ista tribulatio.

22. E quibus unus Ruben, ait: Numquid non dixi vobis: Nolite peccare in puerum: et non audistis me? en sanguis ejus exquiritur. (Supr. 37, 22).

8. *Od nich nie był poznany.* Bo wiek dojrzalszy okrył go brodą, i sprowadził pewną zmianę rysów. Dla czego dopuścił Bóg, iżby przez tak długi czas Jakób nie wiedział nic o życiu i stanie Józefa? Zapewne dla tego, iżby cnota i cierpliwość Jakóba była wyprobowana i małe jego przewinienia tym rodzajem oczyszczenia były zmyte; także żeby Józef nie był wykupiony z niewoli, i nie stanęła przez to przeszkoda do sprawdzenia się jego snów, i zamiarów Boga względem przesiedlenia się Jakóba do Egiptu.

9. *Szpiegowanie.* Wiedział Józef, że oni nie byli szpiegami; lecz zarzucał im ten występki, w celu zmuszenia ich do prawdziwego opowiedzenia w jakim stanie zostawał jego ojciec i brat najmłodszy, Beniamin. I nie był niesprawiedliwym tak udawając, jako publiczna bowiem osoba, miał prawo karać bratobójców: lecz jakże nie-równie mniejszej użył kary, niż oni byli zasłużyli. S. Aug. powiada, że Józef nie skłamał, ale przez żartobli-

Bib. St. Test. T. I.

8. A wskaże sam bracią poznawszy, od nich nie był poznany.

9. A wspomniawszy na sny, które kiedyś widział, rzekł do nich: Szpiegowanie: przyszliście wypatrować słabsze miejsca ziemie.

10. Którzy rzekli: Nie tak jest, panie, ale słu-dzy twoi przyszli, aby kupili żywności.

11. Wszyscyśmy synowie męża jednego: spokoj-niśmy przyszli, a nic złego słu-dzy twoi nie myślą.

12. Którym on odpowiedział: Iraczej jest: przy-szliście przypatrować się nieobronnym miejscom tęg ziemie.

13. A oni rzekli: Dwanaście słu-dzy twoi bracia iesteśmy, synowie męża jednego w ziemi Chana-neyskiej: najmłodszy przy oycu jest, a drugiego już niemasz.

14. Toć jest, prawi, com rzekł: Szpiegowie-scie wy.

15. Już was teraz doświadcę przez Pharaonowe zdrowie, nie wynidziecie ztąd, aż przydzie brat wasz najmniejszy.

16. Poszliście z was jednego, a niech go przy-wiedzie: a wy będziecie w więzieniu, aż będzie doświadczone coście rzekli, jeśli prawda jest abo fałsz: bo inaczej przez zdrowie Pharaonowe szpie-gowie iestescie.

17. Y dał ie pod straż do trzech dni.

18. A dnia trzeciego wywiedzionym z ciemnice rzekł: Uczynicie com powiedział, y żyć będziecie: bo się Boga boję.

19. Jesliście spokojni, brat wasz ieden niech będzie związany w ciemnicy: a wy iedźcie, a wie-dzie zboże któreście kupili do domów waszych,

20. a brata waszego młodszego do mnie przy-wiedźcie, abym mów waszych doświadczyć mógł, a żebyście nie pomarli. Uczynili iako był rzekł,

21. y mówili ieden do drugiego: Słusznie to cierpiemy, bośmy zgrzeszyli przeciw bratu nasze-mu, widząc utrapienie dusze jego, gdy się nam modlił, a niewysłuchaliśmy: dla tegoż przyszedł na nas ten kłopot.

22. Z których ieden Ruben, rzekł: A zam wam nie mówil? Nie grzescie przeciw dziecieciu: a nie-słuchaliście mię: otóż krwi jego dochodzą.

we udawanie przemawiał do nich. — *Słabsze miejsca.* Hebr. *nagości ziemi.* T. j. miejsce mniej kunsztownie uzbrojone.

11. *Spokojniśmy.* T. j. prawi, szczerzy, prości.

14. *Toć jest.* Z tego, że zmyślacie, iż jest jeszcze jeden wasz brat w domu, wnoszę, że i we wszystkiem innym kłamiecie.

15. *Już was teraz doświadcę.* Skłamałiście czy nie. *Przez Faraonowe zdrowie.* Patrz W.

18. *Bo się Boga boję.* Jakby mówił: Nie uczynię nic, coby było niesprawiedliwego i niehumanego; wiem bowiem, iż jest wyższym odemnie, pod którego sąd pójda wszystkie czyny i słowa.

21. *Słusznie to cierpiemy.* Teraz uczuli głos sumienia. — *Oczy, które grzech zamyka, kara otwiera,* wyrzekł gdzieś S. Grzegorz.

22. *Otoż krwi jego dochodzą.* Będziemy musieli umrzeć, bośmy zabili brata; mieliśmy bowiem, że już nie żył.

23. Nesciebant autem quod intelligeret Joseph: eo quod per interpretem loqueretur ad eos.

24. Avertitque se parumper, et flevit: et reversus locutus est ad eos.

25. Tollensque Simeon, et ligans illis praesentibus, jussit ministris, ut implerent eorum saccos tritico, et reponerent pecunias singulorum in sacculis suis, datis supra cibariis in viam: qui fecerunt ita.

26. At illi portantes frumenta in asinis suis, profecti sunt.

27. Apertoque unus sacco, ut daret jumento pabulum in diversorio, contemplatus pecuniam in ore sacculi,

28. dixit fratribus suis: Reddita est mihi pecunia, en habetur in sacco. Et obstupefacti turbatique mutuo dixerunt: Quidnam est hoc, quod fecit nobis Deus?

29. Veneruntque ad Jacob patrem suum in terram Chanaan et narraverunt ei omnia quae acciderent sibi, dicentes:

30. Locutus est nobis dominus terrae dure, et putavit nos exploratores esse provinciae.

31. Cui respondimus: Pacifici sumus, nec ullas molimur insidias.

32. Duodecim fratres uno patre geniti sumus: unus non est super, minimus cum patre nostro est in terra Chanaan.

33. Qui ait nobis: Sic probabo quod pacifici sitis: Fratrem vestrum unum dimittite apud me, et cibaria domibus vestris necessaria sumite, et abite,

34. fratremque vestrum minimum adducite ad me, ut sciam quod non sitis exploratores: et istum, qui tenetur in vinculis, recipere possitis: ac deinceps quae vultis, emendi habeatis licentiam.

35. His dictis, cum frumenta effunderent, singuli repperunt in ore saccorum ligatas pecunias: exterritisque simul omnibus,

36. dixit pater Jacob: Absque liberis me esse fecistis: Joseph non est super, Simeon tenetur in vinculis, et Benjamin auferetis: in me haec omnia mala reciderunt.

37. Cui respondit Ruben: Duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, et ego eum tibi restituiam.

38. At ille: Non descendet, inquit, filius meus

23. A niewiedzieli żeby rozumiał Joseph: Przez to iż przez tłumacza mówił do nich.

24. Y odwrócił się trochę y płakał: a wróciwszy się mówił do nich.

25. Y wzięwszy Symeona, y zwiąawszy przy nich, kazał sługom aby napełnili wory ich pszenicą, a iżby odłożyli pieniądze każdego w workach ich, dawszy nad to strawy na drogę: którzy tak uczynili.

26. A oni niosąc zboże na osłach swoich po iachali.

27. A ieden otworzywszy wór, aby dał iść bydłciu w gospodzie, ujrzałwszy pieniądze na wierzchu worka,

28. rzekł bracię swę: wrócono mi pieniądze owo ie mam w worze. Y zdumiawszy się y zatworzywszy, ieden z drugim mówił: Cóż to iest co nam Bóg uczynił?

29. Y przyiachali do Jakoba oycy swego do ziemie Chananeyskiej, y powiedzieli mu wszystko co się im przydało, mówiąc:

30. Mówił do nas Pan ziemie srogo, y miał nas za szpiegi krajny.

31. Któremuśmy odpowiedzieli: spokojni iestśmy, ani żadney zdrady myślimy.

32. Dwanaście bracię nas z iednego oycy urodzeni iestemy: iednego iuż niemasz, namłodszy przy oycu naszym iest w ziemie Chananeyskiej.

33. Który nam rzekł: Tak doznam iżeście spokojni: Brata waszego iednego zostawcie u mnie, a żywności domóm waszym potrzebney nabierzcie y iedźcie,

34. a brata waszego namłodszego przywieďte do mnie, abych wiedział żeście nie szpiegowie: tego który iest w więzieniu, żebyście zaś wam mogli: a napotym żebyście mieli wolność kupowania co chcecie,

35. To powiedziawszy gdy zboże wysypowali, znalazł każdy na wierzchu worów zawiazane pieniądze: a gdy się wszyscy połękali,

36. rzekł oćiec Jakób: Sprawiliście, zem bę dźci: Jozepha iuż niemasz, Symeona trzymam w więzieniu, a Benjamin weźmiecie: na mię się to wszystko złe obaliło.

37. Któremu odpowiedział Ruben: Dwu synów moich zabij, iestli go zaś nie przywiede: daję do ręki moięy, a ia go tobie wrócę.

38. Ale on rzekł: nie poydźcie syn mój z wami

24. *I płakał.* Uczucie przyrodzone odniosło zwycięztwo nad sztucznem udawaniem.

25. *Symeona.* Symeon został podciągnięty pod większą karę, bo on, jako najstarszy po Rubenie (r. 37, w. 21 i 26), powagą swoją mógł był powstrzymać innych od bratobójstwa.—*Zwiąawszy przy nich.* Aby tém więcej ich przerazić.—*Strawy na drogę.* Żywności dla nich i dla bydła ich w czasie podróży, iżby bez uszczerbku zawieźli do domu to, co zakupili.

28. *I zdumieni.* Hebr. *wyszło z nich serce ich.* T. j. przełękli się, iżby nie ukrywała się w tém jaka na nich zasadzka.

29. *Powiedzieli mu wszystko.* Dobrowolnie wzzystko opowiedzieli, aby ojciec nie trwożył się i nie wątpił o

tém, co i jak się stało z Symeonem.

35. *Nalazł każdy.* Synowie wiedzieli już, że pieniądze znajdowały się w worach (w. 28), lecz przed osem udawali, iż pierwszy raz to postrzegli, aby nie byli od niego strofowani. Synowie przeto udali jakby nową i nagłą bojaźń: Jakób zaś rzeczywiście się zatwardził, kłając się o Symeona, iżby tém bardziej nie był karany, a zabrane przez jego braci pieniądze.

37. *Dwóch synów moich zabij.* Jest to sposób mówienia hyperboliczny, oznaczający: że najniezawodniej miał powrócić ojcu Benjamin.

38. *Sędziwość moję.* Mnie już zestarzałego.—*Z łaską.* Sprawcie, iż ja starzec usychać będę z tego smutku i śmierć sobie przyspieszę. *Do piekła.* P. V.

vobiscum: frater ejus mortuus est, et ipse solus remansit: si quid ei adversi acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos.

brat iego umarł, a ten sam został, iesli mu się co przeciwnego przyda w ziemi do której się bierzecie, tedy doprowadzicie sędziwość moję z żalnością do piekła.

Wykład X. J. Wujka, Roz. 42, w. 16. Przez zdrowie Pharaonowe. Przez zdrowie Pharaonowe przysięgając, przez Boga przysięga, iż zdrowie i żywot człowieka jest od Boga. A chocia wiedział, iż nie byli szpiegami, wszakże to nie było krzywoprzysięstwo, bo on nie przysięgał na to, jakoby prawdziwie szpiegami byli: Ale żeby się pewnie szpiegami być okazali, gdyby tego niedowiedli, że mieli jeszcze młodszego brata, jako sami powiadali: A na to mógł bez żadnego fałszu przysiąc.

38. *Doprowadzicie sędziwość moję z żalnością do piekła.* I tu, choćby najbardziej Heretycy obcieli, piekło — nie znaczy grobu. Dla tego iż ani słowo łacińskie tego właśnie znaczy, ani też żydowskie *sheol*, miasto którego 70 tłumaczy po grecku kładą *ᾠδης*, co właśnie znaczy piekło, nie *ταφος*, co znaczy grób. A tak jako wyżej 37, ver. 35. także i tu mówi Jakób, że według dusze miał iść na miejsce świętych Ojców. Jakoby rzekł: będziecie mi przyczyną śmierci, i w starości pojdę z żalnością do piekła, to jest na miejsce Ojców świętych. O tymże miejscu rozumie niżej (44, ver. 25). Tak też to wyklada Chrys. (Hom. 4. in Marcum.) i Hieron. (Ecc. 3), gdzie też przywodzi słowa *Job. 14.* i Greg. 12. *Moral. cap. 6. i lib. 13. c. 16. 17.* czytaj wyżej 37, ver. 35.

CAPUT XLIII.

ROZDZIAŁ 43.

O powtórniem przybyciu do Józefa jego braci, wespół z Benjaminem.

1. Interim fames omnem terram vehementer premebat.

2. Consumptisque cibus, quos ex Aegypto detulerant, dixit Jacob ad filios suos: Revertimini, et emite nobis paxillum escarum.

3. Respondit Judas: Denuntiavit nobis vir ille sub attestatione jurisjurandi, dicens: Non videbitis faciem meam, nisi fratrem vestrum minimum adduxeritis vobiscum.

4. Si ergo vis eum mittere nobiscum, pergemus pariter, et ememus tibi necessaria.

5. Sin autem non vis, non ibimus: vir enim, ut saepe diximus, denuntiavit nobis, dicens: Non videbitis faciem meam absque fratre vestro minimo. (*Supr. 42, 20.*)

6. Dixit eis Israel: In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium habere vos fratrem.

7. At illi responderunt: Interrogavit nos homo per ordinem nostram progeniem: si pater viveret, si haberemus fratrem: et nos respondimus ei consequenter juxta id quod fuerat sciscitatus: numquid scire poteramus quod dicturus esset: Adducite fratrem vestrum vobiscum?

8. Judas quoque dixit patri suo: Mitte puerum mecum, ut proficiscamur, et possimus vivere: ne moriamur nos et parvuli nostri.

9. Ego suscipio puerum: de manu mea require illum: nisi reduxero, et reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore. (*Infr. 44, 32.*)

R. 43.—1. *Tymczasem.* T. j. kiedy Jakób tak długo odwleka dać zezwolenie na wyjazd Benjaminu do Egiptu, głód coraz bardziej dawał się czuć w Chananei.

2. *Strawili żywność.* Nie zupełnie, ale blisko tego. — *Trochę żywności.* Któraby mogła wystarczyć na zaradzenie niedostatkowi tego roku: nie wiedział, że jeszcze pięć lat miało być głodu.

3. *Judas.* Który pomiędzy braćmi przodkował wymową, roztropnością i powagą. — *Oświadczać się pod przysięgą.* Przysięgał był bowiem przez zdrowie Faraona. — *Nie użycie oblicza mego.* Nie będziecie mieli żadnego do mnie przystępu: a jeśli ośmielicie się ukazać przedemną, ukarzę was jako szpiegów.

1. Tym czasem głód wszystkie ziemię barzo ściszał.

2. A gdy strawili żywność, którą byli przywiezli z Egiptu, rzekł Jakob do synów swoich: Wróćcie się, a nakupcie nam trochę żywności.

3. Odpowiedział Judas: Wypowiedział nam mąż on oświadczać się pod przysięgą, mówiąc: Nie użrzyćcie oblicza mego, iesli brata waszego najmłodszego nieprzywiedziecie z sobą.

4. Jesli tedy chcesz go posłać z nami, pojedziemy spólem y nakupiemy potrzeb.

5. ale iesli niechcesz, nie pojedziemy: Mąż bowiem, iakośmy nieraz rzekli, wypowiedział nam, mówiąc: Nie użrzyćcie oblicza mego bez brata waszego najmłodszego.

6. Rzekł im Izrael: Na mojęście to nędzę uczynili, żeście mu powiedzieli, iż y innego macie brata.

7. A oni odpowiedzieli: Pytał nas on człowiek porządku o rodzie naszym: iesli oćiec żywy iesli mamy brata: a myśmy odpowiedzieli iemu porządkiem wedle tego o co pytał: izaliśmy mogli wiedzieć że miał rzec: Przywiedźcie brata waszego z sobą?

8. Judas też rzekł oycu swemu: Posłódzcież zemną, żebychmy poiachali a żyć mogli: byśmy nie pomarli my y dźiatki nasze.

9. Ja biorę dziecię, z ręki moięy dochodzi go, ieslić go nie przywiodę a nie wrócę tobie, będę winien grzechu przeciw tobie na wszelki czas.

5. *Nie pojedziemy.* Abyśmy nie szli napróżno, owszem z narażeniem się na niebezpieczeństwo.

6. *Na mojęście to nędzę uczynili.* Nie umyślnie, ale dając powód waszemi mowami do powiększenia mego nieszczęścia, przez które utracę Benjaminu.

8. *Dziecię.* Brata najmłodszego; zkadinał bowiem był już wieku lat 24, i miał synów, jak wid. z r. 46, 21. — *Byśmy nie pomarli.* Lepiej jest, iżby jeden syn twój Benjamin został raczej narażony na niepewne niebezpieczeństwo życia, niż żeby on razem z tobą i z nami miał zginąć od niechybnego głodu.

9. *Będę winien grzechu.* Jak gdyby mówił: Dopóki

10. Si non intercessisset dilatio, jam vice altera venissemus.

11. Igitur Israël pater eorum dixit ad eos: Si sic necesse est, facite quod vultis: sumite de optimis terrae fructibus in vasis vestris, et deferte viro munera, modicum resinae, et mellis, et stactis, et terebinthi, et amygdalarum.

12. Pecuniam quoque duplicem ferte vobiscum: et illam, quam invenistis in sacculis, reportate, ne forte errore factum sit:

13. sed et fratrem vestrum tollite, et ite ad virum.

14. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem: et remittat vobiscum fratrem vestrum quem tenet, et hunc Benjamin: ego autem quasi orbatus absque liberis ero.

15. Tulerunt ergo viri munera, et pecuniam duplicem, et Benjamin: descenderuntque in Aegyptum, et steterunt coram Joseph.

16. Quos cum ille vidisset, et Benjamin simul, praecepit dispensatori domus suae, dicens: Introduc viros domum, et occide victimas, et instrue convivium, quoniam mecum sunt comesturi meridie.

17. Fecit ille quod sibi fuerat imperatum, et introduxit viros domum.

18. Ibiq[ue] exterriti, dixerunt mutuo: Propter pecuniam, quam retulimus prius in saccis nostris, introducti sumus: ut devolvat in nos calumniam, et violenter subiciat servituti et nos, et asinos nostros.

19. Quamobrem in ipsis foribus accedentes ad dispensatorem domus

20. locuti sunt: Oramus, domine, ut audias nos. Jam ante descendimus ut emeremus escas: (*Supr. 42, 3*).

21. quibus emptis, cum venissemus at diversorium, aperuimus saccos nostros et invenimus pecuniam in ore saccorum: quam nunc eodem pondere reportavimus.

22. Sed et aliud attulimus argentum, ut emamus quae nobis necessaria sunt: non est in nostra conscientia, quis posuerit eam in marsupiis nostris.

23. At ille respondit: Pax vobiscum, nolite timere: Deus vester, et Deus patris vestri, dedit vobis thesauros in saccis vestris; nam pecuniam, quam dedistis mihi, probatam ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon.

24. Et introductis domum attulit aquam, et laverunt pedes suos, deditque pabulum asinis eorum.

25. Illi vero parabant munera, donec ingrederetur Joseph meridie: audierant enim quod ibi comesturi essent panem.

10. By była nie przeszkodziła odwłoka, inż byśmy byli drugi raz przyiachali.

11. Izrael tedy oćiec ich rzekł do nich: Jedli tak potrzeba nieście, uczyniesz co obćecie: nabierzcie co lepszych pożytków ziemi w naczynia wasze, y donieście mężowi dary, trochę resiny, y miodu, y storaku, stakty, y terebintu y migdałów.

12. Pieniądze też dwoie nieście z sobą, y one któreście należli w workach odnieście, by się szac omyłką niestało:

13. ale y brata waszego weźmiecie, a jedźcie do męża.

14. A Bóg mój wszechmocny niechaj go wam uczyni łaskawym: y niech odesłę z wami brata waszego którego trzyma: y tego Beniamina: a ja iako osierociąły bez dziatki będę.

15. Wzięli tedy mężowie dary y dwoie pieniądze y Beniamina: y iachali do Egiptu, y stanęli przed Jozephem.

16. Które on użyżawszy, y Beniamina z nimi, rozkazał szafarzowi domu swego, mówiąc: Wprowadź mężę w dóm, a nabyj bydła, y nagotuy ucztę: bo zemną będą ieść w południe.

17. Uczynił on iako mu rozkazano, y wwiódł mężę do domu.

18. Y tam zlékszy się, rzekli ieden do drugiego: Dla pieniędzy któreśmy z pierwu odnieśli w worzech naszych, wwiędziono nas: aby potwarz na nas zwalił, y gwałtem podbił w niewolę i nas y osły nasze.

19. Przetóż ieszcze we drzwiach przystąpiwszy do szafarza domowego,

20. rzekli: Prosimy cię, panie, abyś nas wysłuchał: iuż przed tym przyiachaliśmy kupować żywności,

21. których nakupiwszy, gdyśmy przyiachali do gospody, otworzyliśmy wory nasze y należliemy pieniądze na wierzchu worów, któreśmy teraz pod tą wagą odnieśli.

22. Lecz y drugie srebro przynieśliśmy, abyśmy nakupili co nam potrzeba: Niemasz w sumieniu naszym ktoby ie włożył do worków naszych.

23. A on odpowiedział: Pokój z wami, niebóycie się: Bóg wasz, y Bóg oycy waszego, dał wam skarby do worów waszych: bo pieniądze któreście mi dali, dobre ja u siebie mam. Y wwiódł do nich Symeona.

24. A wwiódłszy ie w dóm, przyniósł wody y umyli nogi swe: dał też y osłóm ich obrok.

25. A oni gotowali dary aż przyszedł Jozeph w południe: słyszeli bowiem że tam chleba pożywać mieli.

żyć będę, wyrzucaj mi ten grzech i jaką chcesz naznaczaj mi karę.

11. *Nabierzcie co lepszych pożytków (owoców) ziemi.* Hebr: *nabierzcie z pieśni ziemi.* Pieśnią po hebrajsku zowie się niekiedy rzecz znamienita, godna pochwały i opiewania. — *Storaku.* P. W.

12. *Omyłką.* Niedbalstwem sług, nie z woli pana.

14. *Jako osierociąły.* Dopóki nie powróciecie, zdawać się mi będzie, iż zupełnie jestem bez dzieci.

23. *Pokój z wami.* Bezpieczni bądźcie. — *Bóg dał wam.* Przeze mnie, któremu, z natchnienia Bożego, kazał Józef to uczynić. — *Skarby.* Pieniądze, o których nie wiedzieliście. — *Pieniądze.* ... *dobre ja u siebie mam.* Hebr. *pieniądze wasze doszły do mnie.*

26. Igitur ingressus est Joseph domum suam, obtuleruntque ei munera, tenentes in manibus suis: et adoraverunt proni in terram.

27. At ille, clementer resalutatis eis, interrogavit eos, dicens: Salvusne est pater vester senex, de quo dixeratis mihi? Adhuc vivit?

28. Qui responderunt: Sospes est servus tuus pater noster, adhuc vivit. Et incurvati, adoraverunt eum.

29. Attollens autem Joseph oculos, vidit Benjamin fratrem suum uterinum, et ait: Iste est frater vester parvulus, de quo dixeratis mihi? Et rursum: Deus, inquit, misereatur tui, fili mi.

30. Festinavitque, quia commota fuerant viscera ejus super fratre suo, et erumpebant lacrymae: et introiens cubiculum flevit.

31. Rursumque lota facie egressus, continuit se et ait: Ponite panes.

32. Quibus apposis, seorsum Joseph, et seorsum fratribus, Aegyptiis quoque qui vescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Aegyptiis comedere cum Hebraeis, et profanum putant huiusmodi convivium)

33. sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, et minimus juxta aetatem suam. Et mirabantur nimis,

34. sumptis partibus, quas ab eo acceperant; majorque pars venit Benjamin, ita ut quinque partibus excederet. Biberuntque et inebriati sunt cum eo.

26. Wszedł tedy Józef do domu swego y ofiarowali mu dary, trzymając w rękach swoich: y pokłonili się mu aż do ziemi.

27. A on łaskawie ie pozdrowiwszy, pytał ich, mówiąc: Zdrowże jest oćiec wasz stary, o którymście mi powiadali? żyw ieszcze?

28. Którzy odpowiedzieli: Zdrow jest sługa twój oćiec nasz, ieszcze żyw. Y schyliwszy się pokłonili się mu.

29. Tedy podniószy Józef oczy, nyżżał Beniamina brata swego rodzonego, y rzekł: Ten jest brat wasz malczki, o którymście mi powiadali? Y znówu: Bóg ci, pry, bądź miłościw, synu miły.

30. Y pokwapił się, bo się wzruszyły były wnętrzności jego nad bratem swym, y łzy się mu rzuciły: y wszedszy do komory płakał.

31. Y zaśię umywszy twarz wyszedł, y wstrzymał się, y rzekł: Kładźcie chleb.

32. Który położywszy osobno Jozephowi, a osobno bracię, Egyptianóm téż którzy pospołu jedli, osobno (niegodzi się bowiem Egyptianóm iadać z Hebreyczyki, y mają za nieczystą takową biesiadę)

33. siedli przed nim, pierworodny według pierworodzeństwa swego, a najmłodszy według lat swoich. Y dziwowali się barzo,

34. wzięwszy części które od niego brali: a większa część dostała się Benjaminowi: tak iż pięć części przechodziła. Y pili, y popili się z nim.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 43. w. 11. *Reziny, miodu, i storaku.* Czytaj o tem wyżej 37, v. 25. Storak drudzy rozumieją być korzenie, ale i tego sami Żydowie nie wiedzą.

34. *I popili się z nim.* To jest, jedli i pili hojnie do nasycenia. Bo w Piśmie ś., według żydowskiego języka, słowem upicia znaczy się często obfitość i nasycenie. *Psal. 34. Hieron. in quaest. Hebr.*

CAPUT XLIV.

ROZDZIAŁ 44.

O stawieniu się przed Józefem jego braci, z powodu kubka, znalezione go w worze Beniamina.

1. Praecepit autem Joseph dispensatori domus suae, dicens: Imple saccos eorum frumento, quantum possunt capere, et pone pecuniam singulorum in summitate sacci.

2. Scyphum autem meum argenteum, et pretium quod dedit tritici, pone in ore sacci junioris. Factumque est ita.

1. A Józef rozkazał szafarzowi domu swego, mówiąc: Napełni wory ich zbożem, ile wziąć mogą: a włóż każdego pieniądze na wierzchu woru jego.

2. A kubek mój srebrny y pieniądze które dał za pszenicę, włóż na wierzch woru młodszego. Y stało się tak.

26. Pokłonili się mu aż do ziemi. Zgiąwszy kolano.

29. Ujrzał Beniamina. Wprzód już był go postrzegł, lecz tylko mimochodem; teraz zaś wyraźnie nań poglądał i doń przemówił. — *Bóg ci bądź miłościw.* Niech Bóg będzie na cie łaskaw.

30. *I pokwapił się.* Jakby wezwany do załatwienia innej jakiej sprawy.

32. *Osobno Józefowi.* Nie mniej jak trzy stoły były zastawione: na pierwszym jadł sam Józef, jako rzadca królestwa; na drugim jedynastu braci, na trzecim magnaci Egipczy zaproszeni na ucztę. — *Pospołu jedli.* Razem co do czasu i miejsca, nie co do stołu. — *Niegodzi się bowiem.* 1. Albowiem Egipcyanie, przez niejaki zabobon i pychę, pasterzy trzód uważali za nieczystych. 2. Bo niektóre z tych zwierząt, których używali do pokarmu Hebrajczycy, były ich bóstwami (Exod. 8, 26). Teraz do wspólnej uczy zapewne takie nie były podawane, lecz wiadano, że je zwykli jadać Hebrajczycy.

33. *Siedli.* Dawniejszy jest zwyczaj siedzenia u stołu, niż leżenia na łożach. — *I dziwowali się bardzo.* Albowiem nie sami w tym porządku usiedli byli, lecz z rozporządzenia Józefa to uczynili. Podziwiali także uprzejmość gospodarza i nadzwyczajną porcyą Beniamina.

34. *Części, które od niego brali.* Zwyczaj więc był ten, jak widać. Najprzód stawiano potrawy przed Józefem; on zaś rozdzielał dla innych współbiesiadników. Tak, iż pięciu częściami przechodziła. Nie pięć półmisków, zamiast jednego dla innych, stawiono przed Benjaminem; lecz porcyą o pięćkroć większą mu podawano, przez szczególniejszy dlań szacunek i uprzejmość.

Popili się. P. W.

R. 44. — w. 2. *Kubek mój.* Do którego szczególniejsze mam upodobanie. — *Młodszego.* Uczynił to dla dwóch przyczyn: iżby wybała ich usposobienie, i żeby zatrzy-

3. Et orto mane, dimissi sunt cum asinis suis.

4. Jamque urbem exierant. et processerant paululum: tunc Joseph accersito dispensatore domus, Surge, inquit, et persequere viros: et apprehensis dixit: Quare reddidistis malum pro bono?

5. Scyphus, quem furati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, et in quo augurari solet: pessimam rem fecistis.

6. Fecit ille ut jusserrat. Et apprehensis per ordinem locutus est.

7. Qui responderunt: Quare sic loquitur dominus noster, ut servi tui tantum flagitii commiserint?

8. Pecuniam, quam invenimus in summitate saccorum, reportavimus ad te de terra Chanaan: et quo modo consequens est ut furati simus de domo domini tui aurum vel argentum?

9. Apud quemcumque fuerit inventum servorum tuorum quod quaeritis, moriatur, et nos erimus servi domini nostri.

10. Qui dixit eis: Fiat juxta vestram sententiam: apud quemcumque fuerit inventum, ipse sit servus meus, vos autem eritis innoxii.

11. Itaque festinato deponentes in terram saccos, aperuerunt singuli.

12. Quos scrutatus, incipens a majore usque ad minimum, invenit scyphum in sacco Benjamin.

13. At illi, scissis vestibus, oneratisque rursum asinis, reversi sunt in oppidum.

14. Primusque Judas cum fratribus ingressus est ad Joseph (necdum enim de loco abierat) omnesque ante eum pariter in terram corruerunt.

15. Quibus ille ait: Cur sic agere voluistis? an ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia?

16. Cui Judas: Quid respondebimus, inquit, domino meo? vel quid loquemur, aut juxta poterimus

3. A gdy było rano, puszczono ich z osły ich.

4. A już byli z miasta wyiachali, y niedaleko odiachali: kiedy Jozeph zawoławszy szafarza domu, rzekł: Wstań, a gón męża: a poymawszy ich, mów: Przeczeście oddali złe za dobre?

5. Kubek któryście ukradli jest ten, z którego pan mój piła, y w którym zwykł wróżyć: barzoście złą rzecz uczynili.

6. Uczynił on iako był kazał. Y poymawszy ich, mówił do nich od słowa do słowa.

7. Którzy odpowiedzieli: Czemu tak mówi pannasz, żeby słudzy twoi, takię złości dopuścić się mieli?

8. Pieniądze, któreśmy znaleźli na wierzchu worów, odnieśliśmy do ciebie z ziemi Chananeyjskiej: a iakóż za tym iść może, abysmy ukradść mieli z domu pana twego złoto abo srebro?

9. U któregokolwiek z sług twoich naydziesz się to czego szukasz, niech umrze. a my będziemy niewolnikami pana naszego.

10. Który rzekł im: niechay będzie według wyroku waszego: u któregokolwiek się naydzie, ten niech będzie niewolnikiem moim, a wy będziecie niewinnemi,

11. Y tak złożywszy prędko wory na ziemię, otworzył każdy swój.

12. Które przeszukawszy począwszy od starszego aż do młodszego, znalazł kubek w worze Benjaminowym.

13. A oni rozdarszy szaty, y włożywszy zaś ciężar na osły, wrócili się do miasta.

14. Y pierwszy Judas z bracią wszedł do Jozepha, (bo jeszcze był nie odszedł z miejsca) y wszyscy przed nim upadli pospołu na ziemię.

15. Którym on rzekł: Czemuście tak chcieli czynić? Izali nie wiecie że mi niemasz podobnego w nauce wieszczbiarskiej?

16. Któremu Judas: Cóż, pry, odpowiemy panu memu? abo co rzeczymy? abo czym się sprawiedliwie

miął przy sobie Benjamin, dopóki by ojciec nie przybył. Chciał także dowiedzieć się, jakiego usposobienia byli względem Benjamin jego bracia, czy nie palali ku niemu nienawiścią za to, że był więcej od nich uczczony od Józefa.

3. *Puszczono ich.* Uradowanych z prędkiego odjazdu, i nieświadomych zdrady.

4. *Gón.* Z orszakiem żołnierzy, iżbyście prędko ich dognawszy przyprowadzili mi Benjamin. — *Przeczeście oddali złe za dobre?* Godziło się Józefowi utraścić innych braci bojaźnią i smutkiem za to, że kiedyś niewinnego brata byli przedali; Benjamin nie miał prawa tak dręczyć, lecz tę chwilową, jego krzywdę postanowił wynagrodzić mu wkrótce hojnymi łaskami. Dopuszcł się w tém kłamstwa, lecz tylko żartobliwego, i pewnej obelgi, ale bez zamiaru szkodenia.

5. *W którym zwykł wróżyć* Hebr.: *o którym się wróżyć rzeczy mające być wróżone.* Sens jest ten: jeżeli kiedy pan mój chce odgadnąć rzeczy tajemne, używa tego kubka. w. 15. Szafarz nie powiada tu stanowczo, że jego pan zajmuje się wieszczbiarstwem, lecz dwuznaczną mową następuje im myśl, iżby tak o nim mniemali. Albo mówi tak z powodu podobnego mniemania pospółstwa, które przyznawało Józefowi naukę wieszczbiarską, albo, według niektórych, Józef powiedział to żartem, i tylko przez krótki czas dozwolił, iżby bracia tak o nim sądzili.

8. *A iakóż satem iść może?* Jeślibyśmy byli chciwi oddać pieniędzy, nie odnosilibyśmy tego dobrowolnie, co się godziło nam potajemnie zatrzymać.

10. *U któregokolwiek.* Karę śmierci zamienia na niewolę i oddziela występnych od niewinnych, łagodząc ich wyrok. (w. 9.).

12. *Od starszego.* Z siedzenia podczas uczt zanęwał był wiek każdego z nich: a porządek ten zachował w przetrzaskanu worów dla tego, iżby tém lepiej ukrył zasadzkę urządzoną na Benjamin.

13. *Wrócili się.* Nic nie wyrzucali Benjaminowi, gotowi będąc albo uprosić przebaczenie, albo razem ponosić niewolę.

14. *Pierwszy Judas.* Jako odważniejszy i wymowniejszy, i pomny na obietnicę, którą się był związał przed ojcem. (r. 43. 9). *Jeszcze był nie odszedł.* Józef jeszcze zostawał na témże miejscu, gdzie go pożegnali byli bracia i okrzykiwał ich, pragnąc jak najrychlejsz dać się im poznać.

16. *Albo czym się sprawiedliwie zakładać (wymawiać).* Chociaż sumienie o tę zbrodnię nas nie strofuje, jednakże jawnie znaleźliśmy nas winowajcami, i bez wątpienia Bóg sprawiedliwy dopuścił na nas tę klęskę, za jaką tajemną zbrodnię, której nie zmyśliśmy jeszcze odpowiednią pokutą. Ma tu na uwadze grzech popełniony względem Józefa. *Nieprawdę.* Może się tu brać za karę nieprawości. — *Wszystkijmy niewolnikami.* Więcej daje, niż był powinien,

ostendere? Deus invenit iniquitatem servorum tuorum: en omnes servi sumus domini mei, et nos, et apud quem inventus est scyphus.

17. Respondit Joseph: Absit a me ut sic agam: si furatus est scyphum, ipse sit servus meus: vos item abite liberi ad patrem vestrum.

18. Accedens autem propius Judas, confidenter: Oro, domine mi, loquatur servus tuus verbum in auribus tuis, et ne irascatis famulo tuo: tu es enim post Pharaonem

19. dominus meus. Interrogasti prius servos tuos: habetis patrem, aut fratrem? (Supr. 42, 13).

20. Et nos respondimus tibi domino meo: Est nobis pater senex, et puer parvulus, qui in senectute lius natus est: cujus uterinus frater mortuus est: ipsum solum habet mater sua, pater vero tenere diligit eum.

21. Dixistisque servis tuis: Adducite eum ad nos, ponam oculos meos super illum.

22. Suggestimus domino meo: Non potest puer relinquere patrem suum: si enim illum dimiserit, morietur.

23. Et dixisti servis tuis: Nisi venerit frater pater minimus vobiscum, non videbitis amplius faciem meam. (Supr. 43, 3. 5).

24. Cum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem nostrum, narravimus ei omnia quae locutus est dominus meus.

25. Et dixit pater noster: Revertimini, et emite vobis parum tritici.

26. Cui diximus: Ire non possumus: si frater pater minimus descenderit nobiscum, proficiscemur simul: alioquin, illo absente, non audemus videre faciem viri.

27. Ad quae ille respondit: Vos scitis quod duo genuerit mihi uxor mea.

28. Egressus est unus, et dixistis: Bestia devoravit eum: et hucusque non comparet.

29. Si tuleritis et istum, et aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos cum moerore ad inferos.

30. Igitur si intravero ad servum tuum patrem nostrum, et puer defuerit (cum anima illius ex huius anima pendeat),

31. videritque eum non esse nobiscum, morietur, et deducet famuli tui canos ejus cum dolore ad inferos.

32. Ego proprie servus tuus sim, qui in meam hanc recepi fidem, et spopondi dicens: Nisi reducere eum, peccati reus ero in patrem meum omni tempore. (Supr. 43, 9).

aby ofiarą tylu niewinnych tém łatwiej otrzymać przebaczenie dla jednego, który został poczytany za przestępcę.

17. *Boże mię uchwaj.* Czynieć tak byłoby rzeczą niedziłą i zbrodniczą.

20. *A tego samego matka ma.* Ten tylko jeden został z tej matki, co może być powiedziane i o umarłej, już bowiem była umarła Rachel, matka Benjamina.

21. *Położyć oczy moje nań.* Będę dlań najżyyczliwszym,

zakładając. Bóg znalazł nieprawość sług twoich: otosmy wszyscy są niewolnikami pana mego, y my, y ten u którego należono kubek.

17. Odpowiedział Jozeph: Boże mię uchwaj a-bych tak miał uczynić: który ukradł kubek, ten niech będzie niewolnikiem moim, a wy odidźcie wolni do oycy waszego.

18. Y przystąpiwszy bliżej Judas śmieie rzekł: Proszę, panie mój, niechay przemówi niewolnik twój słowo w uszy twoie, a nie gnieway się na sługę twego: tyś bowiem iest po Pharaonie

19. pan mój. Spytałeś piérwéy sług twoich: Macie oycy abo brata?

20. A myśmy odpowiedzieli tobie panu memu: Mamy oycy starego, y chłopię małe, które się urodziło w starości iego: którego rodzony brat umarł: a tego samego matka ma, a oćiec go serdecznie miłuje.

21. Y rzekłes sługom twoim: Przywiedźcie go do mnie, a położę oczy moje nań.

22. Namieniliśmy panu memu: Niemożę chłopię opuścić oycy swego, bo iesli go opuści, umrze.

23. Y rzekłes sługóm twoim: Jesli nie przydzie brat wasz najmłodszy z wami, nie użyżycie wię-cy oblicza moiego.

24. A tak gdyśmy przyiachali do sługi twego oycy naszego, powiedzieliśmy mu wszystko co do nas pan mój mówił.

25. Y rzekł oćiec nasz: Wróćcie się, a kupcie nam trochę pszenice.

26. Ktoremuśmy rzekli: Iść nie możemy, iesli brat nasz najmłodszy poiedzie z nami, poiedziem pospołu: inaczey bez niego nieśmiemy widzieć obliże męża.

27. Na co on odpowiedział: Wy wiecie iż mi dwu porodziła żona moja.

28. Wyszedł ieden, y powiedzieliście: Zwierz go pożarł: y do tychmiast go nie widać.

29. Jesli weźmiecie y tego, a stanie mu się co na drodze, doprowadźcie szedziwość moję z żałością do piekła.

30. Przetoż iesli wnide do sługi twego oycy naszego, a dziecięcia nie będzie (ponieważ dusza iego zawisała na duszy tego),

31. a użyrzy że go niemasz z nami, umrzę: y doprowadzą słudzy twoi szedziwość iego z żalostí do piekła.

32. Ja właśnie niech będę niewolnikiem twoim, którym go wziął na wiarę moję, y szalubiłem, mówiąc: Jesli go zaśię nieprzywiodę, będę winien grzechu przeciw oycu memu po wszytek czas.

zachowam go w méj opiece.

27. *Żona moja.* Tak nazywa Rachel, bo ją jednę z własnej woli i najprzód był wybrał.

30. *Dusza jego.* Życie ojca zawisało od życia syna; iesli bowiem nie będzie mu syn powrócony, umrze ze smutku.

32. *Ja właśnie.* Ja szczególniej niech będę twoim niewolnikiem, i będę dla cię przydatniejszym, bo mam i siły i doświadczenia więcéj, niż Benjamin.

33. Manebo itaque servus tuus pro puero in ministerio domini mei, et puer ascendat cum fratribus suis.

34. Non enim possum redire ad patrem meum, absente puero, ne calamitatis, quae oppressura est patrem meum, testis assistam.

33. Zostanę tedy sługą twoim za to dziecko na posłudze pana mego, a dziecko niech iedzie z bracią swą.

34. Niemogę się bowiem wrócić do oycy mego bez dziecięcia: abych świadkiem załości, która uciśnie oycy mego, nie był.

CAPUT XLV.

O objawieniu się Józefa swym braciom, i

zamiarze sprowadzenia Jakóba do Egiptu.

1. Non se poterat ultra cohibere Joseph multis coram astantibus: unde praecepit, ut egredierentur cuncti foras, et nullus interesset alienus agnitioni mutuae.

2. Elevavitque vocem cum fletu: quam audierunt Aegyptii, omnisque domus Pharaonis.

3. Et dixit fratribus suis: Ego sum Joseph: adhuc pater meus vivit? Non poterant respondere fratres nimio terrore perterriti.

4. Ad quos ille clementer: Accedite, inquit, ad me. Et cum accessissent prope, Ego sum, ait, Joseph, frater vester, quem vendidistis in Aegyptum. (Act. 7, 13).

5. Nolite pavere, neque vobis durum esse videatur, quod vendidistis me in his regionibus: pro salute enim vestra misit me Deus ante vos in Aegyptum. (Infr. 50, 20).

6. Biennium est enim quod coepit fames esse in terra: et adhuc quinque anni restant, quibus nec arari poterit nec meti.

7. Praemisitque me Deus, ut reservemini super terram, et escas ad vivendum habere possitis.

8. Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum: qui fecit me quasi patrem Pharaonis, et dominum universae domus ejus, ac principem in omni terra Aegypti.

9. Festinate et ascendite ad patrem meum, et dicetis ei: Haec mandat filius tuus Joseph: Deus fecit me dominum universae terrae Aegypti: descende ad me, ne moreris,

10. et habitabis in terra Gessen: erisque juxta me tu, et filii tui, et filii filiorum tuorum, oves tuae, et armenta tua, et universa quae possides.

11. Ibique te pascam (adhuc enim quinque anni residui sunt famis), ne et tu pereas, et domus tua, et omnia quae possides.

ROZDZIAŁ 45.

1. Niemógł się dalej strzymać Jozeph przed wielą przy nim stojących: przeto przykazał aby wszyscy precz wyszli, a żaden obcy nie był przy poznaniu społecznym.

2. Y podniósł głos z płaczem: który słyszeli Egypćjanie y wszystkie domy Pharaonów.

3. Y rzekł bracię swę: Jamci jest Józeph: ieszczeli żyw oćiec mój? Niemogli bracia odpowiedzieć wielką boiaźnią przestraszeni.

4. Do których on rzekł łaskawie: Przystąpcie się do mnie. A gdy przystąpili blisko, Jamci jest, prawi, Jozeph brat wasz, któregoście przedali do Egiptu.

5. Niebóycie się, y niech się wam niezda rzecz ciężka, żeście mię przedali do tych krajów: dla zdrowia bowiem waszego posłał mię Bóg przed wami do Egiptu.

6. Dwie letcie bowiem temu iako głód począł bydź na ziemi: a ieszcze pięć lat zostaje, których nie będzie się mogło orać ani żąć.

7. Bóg mię wprzód posłał abyście byli zachowani na ziemi, a żebyście mogli mieć pokarmy ku żywności.

8. Nie wasząc radą, ale za bożą wolą tu iestem posłany: który mię uczynił iako oycem Pharaonowym, y panem wszystkiego domu jego, y przełożonym we wszystkię ziemi Egypćkiej.

9. Spieszcie się y iedźcie do oycy mego, a powiedźcie mu: Toć wskazuje syn twój Jozeph: Bóg mię uczynił janiem wszystkię ziemię Egypćkiej, prziedz do mnie, nie mieszkaj.

10. Y będziesz mieszkał w ziemi Gessen, a będziesz przy mnie ty y synowie twój, y synowie synów twoich, owce twoje y bydło twoje, y wszystko co masz.

11. Y tam cię będę żywił, (bo ieszcze zostaje pięć lat głodu) abyś y ty nie zginął, y dom twój, y wszystko co masz.

R. 45.—1. *Nie mógł się dalej.* Nawet pomimowolnie, by mu cispęły się do oczu w obco wszystkich.

2. *I podniósł głos.* Im bardziej pierwię powatrzmywał siebie przemocą, tēm z większą teraz siłą uczucia przemówił do nich. Posłyszeli to ci którzy znajdowali się w izbach przyległych, a wieść o tēm zaraz doszła aż do Faraona.

4. *Prystąpcie.* Każe przybliżyć się, aby ktōś z obcych nie posłyszal o ich zbrodni, o której miał wspomnieć.

5. *Niech się wam nie zda rzecz ciężka.* Hebr.: *niech nie będzie kagniewania w oczach waszych,* to jest nie gniewajcie się na siebie samych z powodu tego postępku.—*Dla zdrowia bowiem.* Iżym zachował wam życie

przez dostarczanie wam żywności.—*Posłał mię Bóg.* Stało się to nie tak z przyczyny waszjej nieprawości, jak raczej ze zrządzenia Bożego.

6. *Nie będzie się mogło orać.* Chyba tylko w najciśniejszych miejscach, przy brzegach Nilu. W innych okolicach była nieplodność dla braku deszczów.

8. *Jako ojcem.* Rządca, nauczycielem, poradcikiem.

9. *Nie mieszkaj* Nie omieszkiwaj, nie odwiekaj. Linde.

10. *Gessen.* W niższym Egypcie jest krak, zwilżany z powodu licznych kanałów, niedaleko Delt, od strony Arabii i Palestyny, i mający bogate pastwiska.—*Przy mnie.* Niedaleko od miasta, w którym mieszkam.

12. En oculi vestri, et oculi fratris mei Benjamin; vident quod os meum loquatur ad vos.

13. Nuntiate patri meo universam gloriam meam, et cuncta quae vidistis in Aegypto: festinate, et adducite eum ad me.

14. Cumque amplexatus cecidisset in collum Benjamin fratris sui, flevit: illo quoque similiter flente super collum ejus.

15. Osculatusque est Joseph omnes fratres suos, et ploravit super singulos: post quae ausi sunt loqui ad eum.

16. Auditumque est, et celebri sermone vulgatum in aula regis: Venerunt fratres Joseph: et gavisus est Pharaon, atque omnis familia ejus.

17. Dixitque ad Joseph, ut imperaret fratribus suis, dicens: Onerantes jumenta, ite in terram Chanaan,

18. et tollite inde patrem vestrum et cognationem, et venite ad me: et ego dabo vobis omnia bona Aegypti, ut comedatis medullam terrae.

19. Praecepe etiam, ut tollant plaustra deterra Aegypti ad subvectionem parvulorum suorum ac conjugum: et dicito: Tollite patrem vestrum, et properate quantocius venientes.

20. Nec dimittatis quidquam de suppellectili vestra: quia omnes opes Aegypti vestrae erunt.

21. Eeceruntque filii Israel, ut eis mandatum fuerat. Quibus dedit Joseph plaustra secundum Pharaonis imperium: et cibaria in itinere.

22. Singulis quoque proferri jussit binas stolas: Benjamin vero dedit trecentos argenteos cum quinque stolis optimis:

23. tantumdem pecuniae et vestium mittens patri suo, addens et asinos decem, qui subveherent ex omnibus divitiis Aegypti: et totidem asinas, triticum in itinere, panesque portantes.

24. Dimisit ergo fratres suos, et proficiscentibus ait: Ne irascamini in via,

25. Qui ascendentes ex Aegypto, venerunt in terram Chanaan ad patrem suum Jacob.

26. Et nuntiaverunt ei, dicentes: Joseph filius tuus vivit: et ipse dominatur in omni terra Aegypti. Quo audito Jacob, quasi de gravi somno evigilans, tamen non credebat eis.

27. Illi econtra referebant omnem ordinem rei. Cumque vidisset plaustra et universa quae miserat, revixit spiritus ejus.

12. *Ze usta moje mówią do was.* Widzicie, że ja jestem owym bratem waszym Józefem: słyszycie ojczystą mowę, poznajecie mój głos i oblicze. Rozmawiam z wami nie przez tłumacza, ale usta w usta.

16. *Uradował się Faraon.* Nic dziwnego, że uradował się Faraon; bo większy zwykle nie zazdrości mniejszemu. Lecz dziwna, że dworzanie nie smucili się ze szczęścia cudzego; lecz niewytłumaczona skłonność do Józefa to sprawiła, iż cieszyli się z jego wyniesienia. Chyba może Faraon szczerą, a dworzanie pozorną tylko pokazywali radość.

18. *Wszystkie dobra Egipskie.* Najlepszą i najżyźniejszą krainę Egiptu. — *Tłustości ziemi.* Tak zowią Hebrajczycy wszystko to, co jest najlepszego w jakiej rzeczy.

22. *Dwie szaty.* Hebr. *zmiany szat.* Dał po dwie suknie, jedną prostszą do codziennego użycia, drugą kosztowniej-

12. Oto oczy wasze y oczy brata mego Beniamina widzą, że usta moje mówią do was.

13. Oznaymiciesz oycu memu wszystkę zacność moję, y wszystko coście widzieli w Egypcie: Spieszcież się a przywieźcie go do mnie.

14. A gdy obłapiając padł na szyję Beniamina brata swego, płakał: a on téż także płakał na szyi iego.

15. Y całował Jozeph wszystkę bracią swoję y płakał nad każdym: po tym śmieli mówić do niego.

16. Y usłyszano iest, y gestą mową rozgłoszono na dworze królewskim: Przyiachali bracia Jozephowi: y uradował się Pharaon y wszytek dóm iego.

17. Y rzekł do Jozepha, aby rozkazał braciey swęy, mówiąc: Nakładszy na bydłęta, idźcie do ziemie Chananeyskięy,

18. a weźcie z tamtąd oycą waszego y rodzinę, a przyeźdźcie do mnie, a ja wam dam wszystkie dobra Egipskie, abyście używali tłustości ziemie.

19. Roskaż téż aby wzięli wozy z ziemie Egipskięy, dla odwieżenia dźiatek y żon swoich: a mów: Weźmiecie oycą waszego, a spieszcie się co najprędzcy przyeźdżając.

20. A niezostawiajcie nic z sprzętu waszego, bo wszystkie bogactwa Egipskie wasze będą.

21. Y uczynili synowie Izraelowi iako im kazano. Którym dał Jozeph wozy, według Pharaonowego rozkazania: y strawy na drogę.

22. Każdemu téż kazał przynieść dwie szacie: a Benjaminowi dał trzysta srebrników z pięcią szat co nalepszych:

23. tak wiele téż pieniędzy y szat posyłał oycu swemu, przydawszy y osłów dziesięć, którzyby odwieźli ze wszystkich bogactw Egiptu: y także wiele oslic niosących pszenicę y chleb w drodze.

24. Puścił tedy bracią swą: a gdy odieżdżali, mówił im: Nie gniewajcie się w drodze.

25. Którzy wyiachawszy z Egiptu, przyszli do ziemie Chananeyskięy do oycą swego Jakoba.

26. Y oznaymili mu, mówiąc: Jozeph syn twój żyw: a on panuie we wszystkięy ziemi Egipskięy. Co usłyszawszy Jakob, iakoby z ciężkiego snu ocknąwszy, przedsię im nie wierzył.

27. Oni przedsię powiadali mu wszytek porządek rzeczy. A gdy użyłzał wozy y wszystko co posłał, ożył duch iego.

szą, w którejby się ukazywali na zebraniach publicznych.

23. *Ze wszystkich bogactw.* Ze wszystkiego, co było najdroższego i najlepszego w Egipcie.

24. *Nie gniewajcie się w drodze.* Hebr. *Nie kłóćcie się,* to jest, jeden drugiemu nie wyrzucajcie zbrodni, której względem mnie staliście się winnymi.

26. *Jakoby z ciężkiego snu ocknąwszy.* Zdumiały, nieposobny do pojmowania, i do odpowiedzi nie zdolny. — *Nie wierzył.* Wielkim rzeczom rzadko kiedy prędko daje się wiara, a zwłaszcza to się sprawdza na ludziach strapiionych, którzy już sobie wmówili, że nigdy nie zostaną oswobodzeni od nieszczęść.

27. *Ożył duch jego.* Został jakby powrócony samemu sobie.

28. et ait: Sufficit mihi si adhuc Joseph filius meus vivit: vadam, et videbo illum antequam moriar.

28. Y rzekł: Dosyć mi na tym, jeśli jeszcze syn mój Jozeph żywie: pójdę, a oglądam go pierwszy niżli umrę.

CAPUT XLVI.

ROZDZIAŁ 46.

O podróży Jakóba ze swoją rodziną do Egiptu, i spotkaniu go przez Józefa.

1. Profectusque Israel cum omnibus quae habebat, venit ad puteum juramenti: et mactatis ibi victimis Deo patris sui Isaac,

2. audivit eum per visionem noctis vocantem se, et dicentem sibi: Jacob! Jacob! Cui respondit: Ecce adsum.

3. Ait illi Deus: Ego sum fortissimus Deus patris tui: noli timere, descende in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi.

4. Ego descendam tecum illuc, et ego inde adducam te revertentem: Joseph quoque ponet manus suas super oculos tuos.

5. Surrexit autem Jacob a puteo juramenti: tuleruntque eum filii cum parvulis et uxoribus suis in plaustis, quae miserat Pharaon ad portandum senem, (Act. 7. 15)

6. et omnia quae possederat in terra Chanaan: venitque in Aegyptum cum omni semine suo, (Jos. 24, 4. Psalm. 104, 23. Isai. 52, 4)

7. filii ejus et nepotes, filiae, et cuncta simul progenies.

8. Haec sunt autem nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum, ipse cum liberis suis. Primogenitus Ruben. (Exod. 1, 2.—6, 14. Num. 26, 5. I Par. 5, I. et 3.)

9. Filii Ruben: Henoeh et Phallu et Hesron et Charmi.

10. Filii Simeon: Jamuel et Jamin et Ahod, et Jachin et Sobar, et Saul filius Chanaanitidis. (Exod. 6, 15. I Par. 4, 24.)

11. Filii Levi: Gerson et Caath et Merari. (I Par. 6, 1.)

12. Filii Juda: Her et Onan et Sela et Phares et Zara: mortui sunt autem Her et Onan in terra Chanaan. Nati sunt filii Phares: Hesron et Hamul. (I Par. 2, 3.)

13. Filii Issachar: Thola et Phua et Job et Semron. (I Par. 7, 1.)

14. Filii Zabulon: Sared et Elon et Jabelel.

1. Y poiachawszy Izrael ze wszystkim co miał, przyjechał do studnie przysięgi: y nabiwszy tam ofiar Bogu oycy swego Izaaka,

2. usłyszał go w widzeniu w nocy, a on go woła y mówi kniemu: Jakobie! Jakobie! Któremu odpowiedział: Owom ia.

3. Rzekł mu Bóg: Jam iest namocniejszy Bóg oycy twego: nie bój się, iedź do Egiptu, bo cię tam rozmnożę w naród wielki.

4. Ja tam z tobą zstąpię, y ia cię z tamtąd przyprowadzę wracającego się: Jozeph téż położy ręce swe na oczy twoje.

5. Y powstał Jacob od studnie przysięgi: y wzięli go synowie, z dziatkami y z żonami swoimi na wozy, które był posłał Pharaon aby wieziono starca,

6. y wszystko co miał w ziemi Chananeyjskiej: y przyjechał do Egiptu ze wszystkim nasieniem swoim,

7. synowie jego y wnukowie, córki, y wszystkie ród wespół.

8. A te są imiona synów Izraelowych, którzy weszli do Egiptu, on z syny swemi. Pięćworodny Ruben.

9. Synowie Rubenowi: Henoeh, y Phallu, y Hesron, y Charmi

10. Synowie Simeonowi: Jamuel, y Jamin, y Achod, y Jachin, y Sobar, y Saul syn Chananeyjskiej niewiasty.

11. Synowie Levi: Gerson, y Kaath, y Merary.

12. Synowie Judy: Her, y Onan, y Sela y Phares, y Zara: lecz Her, y Onan umarli w ziemi Chananeyjskiej. Y urodzili się synowie Pharesowi: Hesron, y Hamul.

13. Synowie Issacharowi: Thola, y Phua, y Job, y Semron.

14. Synowie Zabulonowi: Sared, y Elon, y Jabelel.

28. *Dokć mi na tem.* Hebr.: *wiele jest dla mnie.* Przewyższa moje pragnienia i nadzieje, nic już więcej nie pozostaje mi do życzenia.

R. 46.—3. *Nie bój się.* Rozpędza bojaźń, którą mógł być przejęty dla wielu przyczyn: 1) iżby dzieci się nie zaraziły bałwochwalstwem i innymi występami Egipcyan; 2) iżby potomkowie, znęcani żywnością i innemi dobrodziejstwami posiadłości Egipskiej, nie zaniechali zamiaru powrotu do ziemi Chananeyjskiej, którą Bóg był im obiecał; 3) lękał się, iżby nie spotkało go jakie nieszczęście, jeśliby przedsiębrał tę drogę bez przeświadczenia się o wyraźnej woli Boga; 4) iżby nie umarł w drodze wprzód, nimby oglądał syna.

4. *Zstąpię z tobą.* Będę bronił i wspierał cię tam idącego, i potomstwo twoje powracające stamtąd. — *Ja cię stamtąd przyprowadzę wracającego.* Potomków twoich,

którzy kości twoje z sobą zabrają, abyś był pogrzebion w grobie przodków twoich.—*Położy ręce swe na oczy twoje.* Tobie umierającemu zamknie oczy, według dawnego zwyczaju Hebrajczyków, kiedy osoby najukochańsze zaciśkały oczy umarłych najmilszych sobie osób.

7. *Córki.* Liczba mnoga zamiast pojedyn.; bo Jakób miał jedną tylko córkę, Dynę.

8. *A te są imiona.* Wyliczają się tu wszystkie osoby dla tego, iżby przy wyjściu później Izraelitów z Egiptu okazało się, jak wielce tam się rozmnożyli. — *Którzy weszli.* Którzy, gdy Jakób przybył do Egiptu, byli przy życiu: Wyjawszy dwóch synów Judy, Hera i Onana. (w. 12). umarłych w Chanaan.

12. *Hesron i Hamul.* Ci narodzili się już później w Egipcie; jednakże tu się powiada, że wstąpili z Jakóbem do Egiptu, nie w osobie swojej, ale w biodrach Pharesa, oj-

15. Hi filii Lia quos genuit in Mesopotamia Syriae cum Dina filia sua; omnes animae filiorum ejus et filiarum, triginta tres.

16. Filii Gad: Sephion et Haggi et Suni et Esebon et Heri et Arodi et Areli.

17. Filii Aser: Jamne et Jesua et Jessui et Beria, Sara quoque soror eorum. Filii Beria: Heber et Melchiel; (1 Par. 7, 30).

18. hi filii Zelphae, quam dedit Laban Liae filiae suae: et hos genuit Jacob sedecim animas.

19. Filii Rachel uxoris Jacob: Joseph et Benjamin.

20. Natique sunt Joseph filii in terra Aegypti, quos genuit ei Aseneth filia Putiphare sacerdotis Heliopoleos: Manasses et Ephraim. (Supr. 41, 50).

21. Filii Benjamin: Bela et Bechor et Asbel et Gera et Naaman et Echi et Ros et Mophim et Ophim et Ared; (1 Par. 7, 6.—8, 1).

22. hi filii Rachel, quos genuit Jacob: omnes animae quatuordecim.

23. Filii Dan: Husim.

24. Filii Nephthali: Jasiel et Guni et Jeser et Sallem.

25. Hi filii Balae, quam dedit Laban Racheli filiae suae: et hos genuit Jacob: omnes animae septem.

26. Cunctae animae, quae ingressae sunt cum Jacob in Aegyptum, et egressae sunt de femore illius, absque uxoribus filiorum ejus, sexaginta sex.

27. Filii autem Joseph, qui nati sunt ei in terra Aegypti, animae duae. Omnes animae domus Jacob, quae ingressae sunt in Aegyptum, fuere septuaginta. (Deut. 10, 22).

28. Misit autem Judam ante se ad Joseph, ut nuntiaret ei et occurreret in Gessen.

29. Quo cum pervenisset, juncto Joseph curru suo, ascendit obviam patri suo ad eundem locum: vidensque eum, irruit super collum ejus, et inter amplexus flevit.

30. Dixitque pater ad Joseph: Jam laetus moriar, quia vidi faciem tuam, et superstitem te relinquo.

31. At ille locutus est ad fratres suos, et ad omnem domum patris sui: Ascendam, et nuntiabo Pharaoni dicamque ei: Fratres mei, et domus patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me:

32. et sunt viri pastores ovium, curamque habent alendorum gregum: pecora sua, et armenta, et omnia quae habere potuerunt, adduxerunt secum.

co swego, w których się jeszcze ukrywali. Albowiem, według Ś. Aug. zstąpienie i wniście Jakóba do Egiptu obejmuje i 17 lat jego życia w Egipcie, owszem i lata pozostałe życia Józefa, t. j. 71.

15. Wszystkich dusz. Osób. — Trzydzieści i trzy. Licząc w to i samą Lię czy raczej samego Jakóba ze swoimi synami, i córką Dyną, wyłączwszy jednak Herę i Onanę.

21. Synowie Benjaminowi. Wyliczonych tu jest dziesięciu synów Benjamin, z których niektórzy byli zrodzeni później w Egipcie, albowiem przy przesiedleniu się do Egiptu nie miał więcej nad lat 24.

26. Wyszły z biodry jego. Narodziły się z niego. —

15. Ci synowie Liiey, które urodziła w Mezopotamii Syrijskiej z Dyną córką swą: wszystkich dusz synów iego y córek trzydzieści y trzy.

16. Synowie Gadowi: Sephion, y Haggi, y Suni, y Esebon, y Heri, y Arody, y Areli.

17. Synowie Asser: Jamne, y Jesua, y Jessui, y Beria, y Sara siostra ich. Synowie Bery: Heber, y Melchiel;

18. to synowie Zelphy, którą dał Laban Liiey córce swéy: y te urodziła Jakobowi szesnaście dusz.

19. Synowie Rachel żony Jakobowéy: Jozeph, y Beniamin.

20. Y urodzili się Jozephowi synowie w ziemi Egypckiéy, które mu urodziła Asseneth córka Putiphara kapłana Heliopolskiego: Manasses y Ephraim.

21. Synowie Beniaminowi: Bela, y Bechor, y Asbel, y Gera, y Naaman, y Echi, y Ros, y Mophim, y Ophim, y Ared;

22. ci synowie Rachel, które urodziła Jakobowi: wszystkich dusz czternaście.

23. Synowie Dan: Husim.

24. Synowie Nephtalim: Jasiel, y Guni, y Jeser, y Sallem.

25. To synowie Ballei, którą dał Laban Racheli córce swéy: y te urodziła Jakobowi: wszystkich dusz siedm.

26. Wszystkich dusz, które weszły z Jakobem do Egiptu, y wyszły z biodry iego, oprócz żon synów iego, sześćdziesiąt y sześć.

27. A synowie Jozephowi, którzy mu się urodzili w ziemi Egypckiéy, dusze dwie. Wszystkich dusz domu Jakobowego, które weszły do Egiptu było siedmdziesiąt.

28. Y posłał Judę przed sobą do Jozepha, aby mu oznaymił y zaiachał do Gessen.

29. Dokąd gdy przyszedł, zaprząwszy Jozeph swój wóz, wyiachał przeciw oycu swemu na opóźnienie: a użyżawszy go rzucił się na szyję iego, y oblapiając go płakał.

30. Y rzekł oćiec do Jozepha: Już wesoło umrę, gdyżem oglądał oblicze twoje, a ciebie żywego zostawuję.

31. A on rzekł do braciéy swéy, y do wszystkiego domu oycy swego: Pojadę y opowiem Pharaonowi, y rzekę mu: Bracia moi y dom oycy mego, którzy byli w ziemi Chananeyjskiéy, przyiachali do mnie:

32. a są mężowie pastérze owiec, y bawią się wychowaniem trzód: owce swe y bydła, wszystko co mogli mieć przywiedli z sobą.

Sześćdziesiąt sześć. W tej liczbie nie zawiera się Jakób jako ojciec wszystkich, ani Józef i jego synowie, jako ci, którzy już byli w Egipcie.

27. Siedmdziesiąt. W tej liczbie razem jest włączony i sam Jakób, i Józef z dwoma synami. W Dz. Ap. r. 7, 14, powiedziano, że było osób 75; bo tam dodano i wnuków Jozefa t. j. Machira, syna Manassessa, Galaada, syna Machira, także: dwóch synów Efraima, Sutałdama i Jaama, i Edema, syna Sutałdama. Ci zaś dla tego zostali przydani, że się narodzili jeszcze za życia Józefa, dziada i pradziada swego. Niz. 50, 22.

29. Oblapiając. Uściskając, do siebie przyciskając. Lit.

33. Cumque vocaverit vos, et dixerit: Quod est opus vestrum?

34. respondebitis: Viri pastores sumus servi tui, ab infantia nostra usque in praesens, et nos et patres nostri. Haec autem dicetis, ut habitare possitis in terra Gessen: quia detestantur Aegyptii omnes pastores ovium.

33. A gdy was przyzwowie, y rzecze: Co za robota wasza?

34. Odpowiedź: Mężowie pastérze iesteśmy słu-dzy twoi, od dzieciństwa naszego aż dotąd, y my, y oycowie naszy. A oto rzeczenie, abyście mieszkac mogli w ziemi Gessen: bo się brzydzą Egypćianie wszelkimi pastérzmi owiec.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 47. w. 27. *Dusze dwie.* Tym przydawszy Jakóba i Józefa, będą siedmdziesiąt. Ale 70 słomacze liczą siedmdziesiąt i pięć, iż przydają syny Ephraimowe i Manassesowe.

34. *Brzydzą.* Podobno dla tego iż biją bydło, które Egipćianie chwala.

CAPUT XLVII.

ROZDZIAŁ 47.

O przybyciu Jakóba do Egiptu, samieszkaniu przeni posiadłości Gessen, i przejściu całej majątkości Egipćyan w ręce króla, z powodu głodu.

1. Ingressus ergo Joseph nuntiavit Pharaoni, dicens: Pater meus et fratres, oves eorum et armenta, et cuncta quae possident, venerunt de terra Chanaan: et ecce consistunt in terra Gessen.

2. Extremos quoque fratrum suorum quinque viros constituit coram rege;

3. quos ille interrogavit: Quid habetis operis? Responderunt: Pastores ovium sumus servi tui, et nos, et patres nostri.

4. Ad peregrinandum in terra tua venimus: quoniam non est herba gregibus servorum tuorum, ingravescente fame in terra Chanaan: petimusque, ut esse nos jubeas servos tuos in terra Gessen.

5. Dixit itaque rex ad Joseph: Pater tuus et fratres tui venerunt ad te.

6. Terra Aegypti in conspectu tuo est: in optimo loco fac eos habitare, et trade eis terram Gessen. Quod si nosti in eis esse viros indutrios, constitue illos magistros pecorum meorum.

7. Post haec introduxit Joseph patrem suum ad regem, et statuit eum coram eo: qui benedicens illi,

8. et interrogatus ab eo: Quod sunt dies annorum vitae tuae?

9. respondit: Dies peregrinationis meae centum triginta annorum sunt, parvi et mali, et non pervenerunt usque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt.

1. Przyiachawszy tedy Jozeph, oznaymł Pharaonowi, mówiąc: Oćiec mój y bracia, owce ich y bydło, y wszystko co mają, przysali z ziemi Chananeyskiéy: a oto stoją w ziemi Gessen.

2. Ostatnich téż z braciéy swéy pięci mężów postawił przed królem:

3. których on zapytał: Co za robotę macie? Odpowiedzieli: Pastérze owiec iesteśmy słu-dzy twoi, y my, y oycowie naszy.

4. Przyszliśmy w gościnę do ziemi twoiéy: bo niemasz trawy trzodom sług twoich, iż ciężki głód w ziemi Chananeyskiéy, y prosimy abyś nam sługam twoim kazał bydź w ziemi Gessen.

5. Rzekł tedy król do Jozepha: Oćiec twój y bracia twoi przyiachali do ciebie.

6. Ziemia Egypćska iest przed tobą: każ im mieszkać na najlepszym miejscu, a day im tę ziemię Gessen. Jeśli wiesz że między nimi są mężowie dowcipni, uczyn ich przełożonými nad dobytki memi.

7. Potym wprowadził Jozeph oycy swego do króla y postawił go przed nim: który błogosławiać mu,

8. y spytany od niego: Wiele iest dni lat wieku twego?

9. Odpowiedział: Dni pielgrzymowania mego iest sto y trzydzieści lat, krótkie a złe, y niedoszły aż dni oyców moich, których pielgrzymowali.

34. *Pasterze jesteśmy.* Godnie są uwagi Józefa skromność i prostota; skromność, gdyż pragnie aby o nim wiadzano na dworze Faraona, iż jest bratem pasterzy; roztropność, że nie wprowadził braci swych na pałac królewski, iżby nie zostali zgorszeni od dworzan; prostota, bo nie chciał swych braci posuwać na wyższe stopnie i godności, lecz zostawił ich przy stanie i rzemiośle ojcowskiem. — *Brzydzą Egipćianie pasterzami owiec.* Dla tego, że pasterze zwykli zabijać i pożywać mięso swych owiec i bydła, które Egipćianie czcili za bogi, jak się pokazuje z Ex. 8, 26. Jednakże hodowali Egipćianie owce i woły (r. 47, 17), nie żaby je pożywać, lecz dla przyjemności, dla wełny i mleka, dla nawozu, i do przedawania innym narodom.

R. 47. — 1. *Oznajmł Faraonowi.* Z uszanowania ku królowi to uczynił, a może i powziął niejaka obawę, żeby się król nie odmienił w swych skłonnościach: przeto nie wprost zaprowadził, ale zapewnwszy się wprzód.

2. *Ostatnich.* T. j. nie wybierał, ale pierwszych lep-

szych, czyli najniepokazniejszych pięciu swych braci postawił przed królem, iżby Faraon nie zapragnął zaliczyć ich do wojska, lub swoich dworzan.

4. *Nie masz trawy trzodom.* Prędzej przestała rość trawa w Chananei, niż w Egipcie, bo Chananea jest krajem wyższą, Gessen zaś jest najniższą stroną Egiptu, zwilżona przez kanały, prowadzone z Nilu.

6. *Przed tobą jest.* Wybierz, jaką chcesz sobie część kraju.

7. *Błogosławiać mu.* Pozdrawiając go i życząc mu wszelkiego dobra, może i mówiąc: *Niech żyje król;* albo: *Królu, żyj na wieki.* Różni się bowiem błogosławieństwo, które daje młodszemu, od błogosławieństwa udzielanego od starszego młodszemu.

9. *Pielgrzymowania mego.* Jakób wiele odhywał podróży i pielgrzymek, i my wszyscy w doczesnem życiu pielgrzymujemy dążąc do Nieba. — *Krótkie.* Nie liczne; o wiele bowiem krócej żyłem niż przodkowie moi. — *Złe.* Pełne utrapień, nieszczęśliwe.

10. Et benedicto rege, egressus est foras.

11. Joseph vero patri et fratribus suis dedit possessionem in Aegypto in optimo terrae loco, Ramesses, ut praeceperat Pharaon.

12. Et alebat eos, omnemque domum patris sui, praebens cibaria singulis.

13. In toto enim orbe panis deerat, et oppreserat fames terram, maxime Aegypti et Chanaan.

14. E quibus omnem pecuniam congregavit pro venditione frumenti et intulit eam in aerarium regis.

15. Cumque defecisset emtoribus pretium, venit cuncta Aegyptus ad Joseph, dicens: Da nobis panes; quare morimur coram te, deficiente pecunia?

16. Quibus ille respondit: Adducite pecora vestra, et dabo vobis pro eis cibos, si pretium non habetis.

17. Quae cum adduxissent, dedit eis alimenta pro equis, et ovibus, et bobus, et asinis: sustentavitque eos illo anno pro commutatione pecorum.

18. Venerunt quoque anno secundo, et dixerunt ei: Non celabimus dominum nostrum, quod deficiente pecunia, pecora simul defecerunt: nec clam te est, quod absque corporibus et terra nihil habeamus.

19. Cur ergo moriemur te vidente? et nos et terra nostra tui erimus: eme nos in servitutem regiam, et praebe semina, ne pereunte cultore redigatur terra in solitudinem.

20. Emit igitur Joseph omnem terram Aegypti, vendentibus singulis possessiones suas prae magnitudine famis. Subiecitque eam Pharaoni.

21. et cunctos populos ejus a novissimis terminis Aegypti usque ad extremos fines ejus.

22. praeter terram sacerdotum, quae a rege tradita fuerat eis: quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur, et idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas.

23. Dixit ergo Joseph ad populos: En, ut cernitis, et vos et terram vestram Pharaon possidet: accipite semina, et serite agros.

24. ut fruges habere possitis. Quintam partem regi dabitis: quatuor reliquas permitto vobis in sementem, et in cibum familiis et liberis vestris.

25. Qui responderunt: Salus nostra in manu tua est: respiciat nos tantum dominus noster, et laeti serviemus regi.

10. Y błogosławiwszy króla, wyszedł precz.

11. A Jozeph oycu y braciey swéy dał ośiadłość w Egypcie na najlepszym mieyscu ziemie, Ramesses, iako był rozkazał Pharaon.

12. Y żywił ie, y wszytek dóm oycy swego, dając żywności każdemu.

13. Po wszytkim świecie bowiem chleba nie było, a głód ścisnął był ziemie, nawięcéy Egypcką y Chananeyską.

14. Z których wszytkie pieniądze zebrał za przedanie zboża, y wniósł ie do skarbu królewskiego.

15. A gdy nie stało płacéy kupuiącym, przyszedł wszytek Egypt do Jozepha, mówiąc: Day nam chleba, przez umieramy przed tobą, gdyż już niestaje pieniędzy?

16. Którym on odpowiedział: Przypędźcie mi bydło wasze, y dam wam za nie żywności, iesli płacéy niemacie.

17. Które gdy przywiedli, dał im żywności za konie, y za owce, y za woły, y za osły, y żywił ie onego roku za odmiang bydła.

18. Przyszli też do niego drugiego roku, y rzekli mu: Nie zataimy przed panem naszym, że gdy niestaje pieniędzy, bydła wespół niestaje: a nietańność, że krom ciał y ziemi nic nie mamy.

19. Czemż tedy umrzemy przed oczyma twémi? my y ziemia nasza twoi będziemy: zakup nas na służbę królewską, a day nam nasienia, aby nie spustoszała ziemia gdyby zginał ktoby ią sprawował.

20. Kupił tedy Jozeph wszytkę ziemie Egypcką, gdy każdy przedawał ośiadłość swą dla wielkości głodu. Y poddał ią Pharaonowi.

21. y wszytkie ludzkie iéy od ostatnich granic Egypckich, aż do koniecznych granic iéy,

22. oprócz ziemie kapłańskiej, która im była dana od króla: którym y żywność, naznaczoną z gumien pospolitych dawano: y przetoż niemusieli przedawać ośiadłości swoich.

23. Y rzekł Jozeph do ludu: Oto, iako widziacie, y was y ziemie waszą Pharaon odzierzał: bierzcie nasienie, a osiećcie role,

24. abyście mogli mieć zboże. Piątą część dacie królowi, a drugie cztery puszczam wam na nasienie y na wychowanie czeladzi y dziatki waszych.

25. Którzy odpowiedzieli: Zdrowie nasze w ręce twoiey: niech tylko weyżrzy na nas pan nasz, a z weselem będziemy służyć królowi.

10. Błogosławieński króla. Pożegnawszy króla.

11. Ramesses. W téj prowincyi krainy Gessen, gdzie później pracą Izraelitów zbudowane zostało miasto Ramesses.

13. Po wszytkim świecie. W wielkiej części świata: jest to Hyperbola.

14. Wniósł je do skarbu. Nic sobie nie przywłaszczając.

15. Chleba. Pszenicy dla przyrządzenia chleba.

18. Drugiego roku. Od przedaży bydła, od początku

zas głodu był już rok czwarty, lub piąty.

19. Zakup nas na służbę. Królewską. Gotowi jesteśmy być niewolnikami. Godzi się siebie i dzieci swoje

przedać, dla uniknienia głodu. Day nam nasienia. Można więc było coś siać w miejscach blizkich Nilu.

21. Koniecznych. Końcowych, finalnych. Linde.

22. Oprócz ziemie kapłańskiej. Uważ w tém nietykalność dóbr kapłańskich, czyli kościelnych: musiało to się stać z woli raczej Faraona, nie zaś Józefa, który, jak się zdaje, nie chciałby sprzyjać czcicielom bałwanów. Nie musieli przedawać. Bo nie byli zagnani do tego głodem.

23. I rzekł Józef do ludu. W siódmym i ostatnim roku głodu, gdy już świtała nadzieja przyszłego urodzaju.

24. Na nasienie. Według Philona, ustanowieni byli dozorczy dla dopilnowania, iżby rzeczywiście taka część zboża szła na wysiew.

25. Zdrowie nasze w ręce twoje. Przez ciebie tylko będziemy mogli być ocaleni. Wszystko winniśmy tobie i królowi.

26. Ex eo tempore usque in praesentem diem in universa terra Aegypti, regibus quinta pars solvitur, et factum est quasi in legem, absque terra sacerdotali, quae libera ab hac conditione fuit.

27. Habitavit ergo Israel in Aegypto, id est, in terra Gessen, et possedit eam: auctusque est, et multiplicatus nimis.

28. Et vixit in ea decem et septem annis: factique sunt omnes dies vitae illius centum quadraginta septem annorum.

29. Cumque appropinquare cerneret diem mortis suae, vocavit filium suum Joseph, et dixit ad eum: Si inveni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femora meo: et facies mihi misericordiam et veritatem, ut non sepelias me in Aegypto: (Supr. 24, 2).

30. sed dormiam cum patribus meis, et auferas me de terra hac, condasque in sepulchro maiorum meorum. Qui respondit Joseph: Ego faciam quod iussisti.

31. Et ille: Jura ergo, inquit, mihi. Quo jurante, adoravit Israel Deum, conversus ad lectuli caput.

26. Od onego czasu aż do dnia dzisiejszego wszystkiej ziemi Egypckiéj piątą część królóm cą, y weszło to iako za prawo, oprócz ziemi płańskiéj, która wolna była od téj kondycyi.

27. Mieszkał tedy Izrael w Egypcie, t. j. w ziemi Gessen, y posiadał ją y rozkrzewił, y mnożył się nazbyt.

28. Y żył w niéy siedmnaście lat: y stały wszystkie dni żywota jego sto czterdzieści y siem lat.

29. A gdy widział że się przybliżał dzień śmierci jego, przyzwał syna swego Jozepha, y rzekł do niego: Jeśli znalazł łaskę przed obliczém twó, połóż rękę twoją pod biodrą moję: y uczynisz miłosierdzie y prawdę, żebyś mię nie grzebił w egypcie:

30. ale niechaj spię z oczy mémi, y wyjmę z téj ziemi, a pochowaj w grobie przodków moich. Któremu odpowiedział Jozeph: Ja uczynię, jak rozkazał.

31. A on rzekł: Przysiężże mi tedy. Który przysięgł, pokłonił się Izrael Bogu obróciwszy ku głowie łoża.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 47. w. 26. *Oprócz ziemi Kapłanickiej.* Był ten zwyczaj i u Pogan, że majątność płańskie które im były nadane, wolne od wszelakich ciężarów zostawały.

29. *Położ rękę twoją pod biodrą.* O takiej przysiędze masz wyżej roz. 24, w. 2.

30. *Pochowaj mię w grobie przodków.* Tu widzisz jako Patriarchowie święci pragneli tego, aby nie gdzie indziej tylko w ziemi obcanej byli pogrzebani, dla tego najwięcej, aby w ziemi świętej leżeli, i aby się stali uczestnikami modlitw i ofiar które tam potem były. Toż uczynił Józef, niżej roz. 50. w. 24.

CAPUT XLVIII.

ROZDZIAŁ 48.

O przysposobieniu sobie przez Jakóba synów Józefa, Manassesa i Efraima, i udzieleném im błogosławieństwie.

1. His ita transactis nuntiatum est Joseph, quod aegrotaret pater suus: qui, assumtis duobus filiis Manasse et Ephraim, ire perrexit.

2. Dictumque est seni: Ecce filius tuus Joseph venit ad te. Qui confortatus sedit in lectulo.

3. Et ingresso ad se ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quae est in terra Chanaan: benedixitque mihi, (Supr. 28, 13.)

4. et ait: Ego te augebo et multiplicabo, et fa-

1. To gdy się tak odprawiło, dano znać Józefowi, iż zaniemógł ojciec jego: który wzięwszy dwojga synów Manassesa y Ephraima, wybrał się w drogę.

2. Y powiedziane starcowi: oto syn twój Józef przyjechał do ciebie. Który pokrzepiwszy się usiadł na łożku.

3. A gdy wszedł do niego, rzekł: Bóg wszechmogący ukazał mi się w Luzie, która jest w ziemi Chananejskiej, y błogosławił mi,

4. y rzekł: Ja ciebie rozkrzewię y rozmnożę

26. *Jako za prawo.* Text hebrajski, gr. chald. powiadają stanowczo, że Józef postanowił to prawo raz na zawsze.

27. *Izrael. Jakób.*

29. *Położ rękę twoją pod biodrą moję.* Patrz wyżej r. 24, 2. — *Miłosierdzie i prawdę.* Miłosierdzie uczynisz, oblicując mi to nie z konieczności, ale z dobroci kumnie; prawdę, przywodząc do skutku swoją obietnicę.

30. *Niechaj spię z ojcy mémi.* Wiele było przyczyn tego pragnienia Jakóba: 1. Życzył być pogrzebionym w ziemi świętej, w której miała być zachowywana prawdziwa cześć Boga; 2. Żądaniem tém chciał upewnić ich, że kiedyś powrócą do Chananei, a tém samém odepierać ich umysł i serce od przywiązywania się do roskoszy Egiptu; 3. Iżby potomkowie po powrocie do ziemi obiecanej mieli przed oczyma grób jego, pomnik i podniesioną cnotę; 4. Wiedział o tém, że Chrystus w Chananei będzie mieszkał, tam umrze i zmartwychwstanie z wielu innymi, do których liczby pragnął należeć. — *W grobie*

przodków. W dwoistój jaskini. Wyż. r. 23, 17.

21. *Przysiężże mi.* Wymagał przysięgi, nie żeby ufał synowi, lecz raczej żeby on miał kiedyś powód magania się od Faraona zwłok swego ojca, jeśliby chciał wydać. — *Obróciwszy się Ku Wschodowi,* czyli Ziemi obiecanej. — *Ku głowie łoża.* LXX. *Pokłonił się.* Jakób wierzącowi łaski jego, t. j. berła Józefa. To J Jakób oddał pokłon Bogu dziękując za to, iż dał natchnienie Józefowi do zezwolenia na prośbę jego ojca; i u nował berło, czyli władzę Józefa daną mu od Boga. A Jakób w osobie Józefa oddał cześć wielkości i w Messyasa, którego on był figurą. Do Żyd. r. 11. 21 R. 48. — 1. *Iż zaniemógł.* Coraz bardziej ustawał siłach ze starości.

2. *Pokrzepiwszy się.* Został wzmocniony na silach powodu radości z oglądania najmilszego syna, i siostrzeństwa ducha proroczego w téj chwili.

4. *I rzekł.* Przypomina to Jakób dla pokrzepienia i cny, iż mu stały prawo czynienia podziału ziem G

ciam te in turbas populorum: daboque tibi terram hanc, et semini tuo post te, in possessionem sempiternam.

5. Duo ergo filii tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, antequam huc venirem ad te, mei erunt: Ephraim et Manasses, sicut Ruben et Simeon reputabuntur mihi. (*Supr. 41, 50. Jos. 13, 7. 29.*)

6. Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt, et nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis.

7. Mihi enim, quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratque verum tempus: et ingrediebar Ephratam, et sepelivi eam juxta viam Ephratae, quae alio nomine appellatur Bethlehem. (*Supr. 35, 19.*)

8. Videns autem filios ejus dixit ad eum: Qui sunt isti?

9. Respondit: Filii mei sunt, quos donavit mihi Deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, ut benedicam illis.

10. Oculi enim Israel caligabant prae nimia senectute, et clare videre non poterat. Applicitosque ad se deo-culatus et circumplexus eos,

11. dixit ad filium suum: Non sum fraudatus aspectu tuo: insuper ostendit mihi Deus semen tuum.

12. Cumque talisset eos Joseph de gremio patris, adoravit pronus in terram.

13. Et posuit Ephraim ad dexteram suam, id est, ad sinistram Israel: Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris, applicuitque ambos ad eum.

14. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim minoris fratris: sinistram autem super caput Manasse, qui major natu erat, commutans manus.

15. Benedixitque Jacob filiis Joseph, et ait: Deus, in cujus conspectu ambulaverunt patres mei Abraham, et Isaac, Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in praesentem diem: (*Hebr. 11, 21.*)

naam, jako jemu od Boga danę, i przypuszczania do części tego dziedzictwa przybranych synów Józefa. — *W osiadłość wieczną.* Przez bardzo długi czas trwać mającą.

5. *Moi będą.* Jako przysposobieni przezemnie, będą mieli prawo do części dziedzictwa, jak Ruben, Symeon i inni.

6. *Które zrodzisz.* Jeśli jakich zrodzisz; nie wiadomo, czy miał więcej synów. — *Imieniem braci swej będą zwani.* Kiedy nastąpi podział ziemi Chanaan, nie otrzymają części oddzielnej jako głowy pokoleń; lecz objęci będą pod Manassesem i Efraimem.

7. *Mnie bowiem.* Opowiada to Jakób dla tego, żeby Józef nie dziwił się temu, iż tak wiele troszczył się o to, iżby był pogrzebanym w Mambre czyli Hebron gdy tymczasem Rachelę, najmiłszą swą żonę a matkę Józefa, pochował w Efrata. Pokazuje, iż uczynił to nie dobrowolnie ale z konieczności; gdyż był czas wiosenny, w którym trupy prędko się rozkładają, przeto nie mógł jej doprowadzić aż do Hebronu.

8. *Ujrzawszy.* Chociaż miał już wzrok przyćmiony z powodu starości, jednakże spostrzegł synów Józefa, lecz nie rozróżniał dokładnie, ktoby to był.

9. *Przywiedź ich.* Podprowadź ich bliżej do mnie.

11. *Nie postradałem widzenia twój.* W wers. Hebrajskiej powiedziano jaśniej: *Nigdy nie przychodziło mi to na myśl, żebym mógł oglądać oblicze twoje; a oto Bóg nad-*

uczynię cię w gromady ludzi, y dam ci tę ziemię y nasieniu twemu po tobie w osiadłość wieczną.

5. Dwa tedy synowie twoi, którzy się urodzili w ziemi Egipskiej, pierwý niżem ia tu przyszedł do ciebie, moi będą: Ephraim y Manasses, iako Ruben y Symeon poczytani mi będą.

6. Inni zaśię, które zrodzisz po tych, twoi będą, a imieniem bracięý swęý będą z wami w osiadłościach swych.

7. Mnie bowiem, kiedym szedł z Mezopotamiięý umarła Rachel w ziemi Chanańskięý na samęý drodze, a był czas wiosny: y wchodzącem do Ephraty, y pogrzebłem ią przy drodze Ephraty, którą inszym imieniem zowią Bethlehem.

8. Y ujrzawszy syny iego, rzekł do niego: Co zacz ci są?

9. Odpowiedział Jozeph: synowie moi są, które mi darował Bóg na tym mieyscu. Przywiedź ie, prawi, do mnie, żebych ich błogosławił.

10. Oczy bowiem Izraelowe zaćmione były od wielkięý starości, y iasnie widzieć niemógł. A przytulone do siebie, poałowawszy y obłapiwszy ie,

11. rzekł do syna swego: Niepostradałem widzenia twoiego: nad to pokazał mi Bóg nasienie twoie.

12. A gdy ie wziął Joseph z łona oycowego, pokłonił się nisko aż do ziemięý.

13. Y postawił Ephraima po prawęý ręce swoięý, to iest, po lewęý Izraelowęý; a Manassessa po lewęý swoięý, to jest, po prawęý oycowskięý, y przytulił obu do niego.

14. Który ściągawszy prawą rękę włożył na głowę Ephraima mnięýszego brata, a lewą na głowę Manassessa, który był starszy, ręce przełożywszy.

15. Y błogosławił Jakób synóm Jozephowym, y rzekł: Bóg przed którego obliczem chodzili oycowie moi, Abraham, y Isaac, Bóg który mię żywi od młodości moięý aż do tego dnia:

to jeszcze pokazał mi i nasienie twoje (potomstwo twoje).

12. *Z łona ojcowskiego.* Manasses i Efraim przystąpiwszy do starca uklekli, schyloną swą głowę oparli niejako na łonie i kolanach jego. Żeby przeto tém opieraniem się nie czynili dziadowi swemu jakiejs niedogodności, i żeby on wygodnięý mógł im udzielić błogosławieństwa, Józef odciągawszy ich ztamtąd postawił przy boku starca siedzącego, a Jakób zebrał nogi swe na łóżko. — *Pokłonił się.* Józef okazał cześć już ojcu, z uszanowaniem schylając się przed nim, już mianowicie Bogu, dzięki mu składając za to dobrodziejstwo, że Jakób przysposabiał jego synów.

14. *Na głowę Efraima.* Młodszy został przeniesiony nad starszego: 1) Bo z Efraima mieli pochodzić królowie Izraelscy, t. j. dziesięciu pokoleń; 2) pokolenie to przewyższyło liczbą i znaczeniem pokolenie Manassessa, jak przepowiedział sam Jakób. (w. 19); 3) bo z Efraima miał się narodzić Jozue, który wprowadził lud Izraelski do ziemi obiecanej: ztąd był figurą Chrystusa, który wprowadza nas do nieba. Aleg. Efraim, młodszy brat, wyobrażał naród pogański, mający prześcignąć, w przyjmowaniu wiary Chrystusa, Żydów. — *Ręce przełożywszy.* Uczynił to dobrowolnie i z rozmysłem, formując kształt krzyża. P. W.

15. *Przed którego obliczem chodzili.* Któremu się podobali, będąc mu we wszystkiem posłuszni.

16. Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis: et invocetur super eos nomen meum, nomina quoque patrum meorum Abraham, et Isaac. et crescant in multitudinem super terram. (*Supr. 31, 29, 32, 1. Matth. 18, 10*).

17. Videns autem Joseph quod posuisset pater suus dexteram manum super caput Ephraim, graviter accepit: et apprehensam manum patris levare conatus est de capite Ephraim, et transferre super caput Manasse.

18. Dixitque ad patrem: Non ita convenit, pater: quia hic est primogenitus, pone dexteram tuam super caput ejus.

19. Qui renuens, ait: Scio, fili mi, scio: et iste quidem erit in populos, et multiplicabitur: sed frater ejus minor, major erit illo: et semen illius crescet in gentes.

20. Benedixitque eis in tempore illo, dicens: In te benedicetur Israel, atque dicetur: Faciat tibi Deus sicut Ephraim, et sicut Manasse. Constituitque Ephraim ante Manassen.

21. Et ait ad Joseph filium suum: En ego morior, et erit Deus vobiscum, reducetque vos ad terram patrum vestrorum.

22. Do tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio et arcu meo. (*Jos. 16, 1, Jos. 24, 8*).

16. Anyół który mię wyrwał ze wszystkiego złego, niech błogosławi tym dzieciom: a niech będzie wzywano nad nimi imię moje, y imiona ojców moich, Abrahama, y Isaaka: a niech rosta w mnóstwo na ziemi.

17. A widząc Joseph że oćiec jego położył prawą rękę na głowę Ephraimową, nie miło mu barzo było: y ująwszy rękę oycową, chciał ją podnieść z głowy Ephraimowej, a przenieść na głowę Manassessową.

18. Y rzekł do oycy: Nie tak ma być, ojcze: bo ten jest pierworodny: połącz prawicę twą na głowę jego.

19. Który zbraniając się, rzekł: Wiemci, synu mój, wiem: y teni wprowadzie uroście w lud y rozmnoży się: wszakże brat jego młodszyszy, będzie większy nadeń, y nasienie jego rozmnoży się w narody.

20. Y błogosławił im ożasu onego, mówiąc: W tobie będzie błogosławion Israel, y będą mówić: Niech ci uczyni Bóg jako Ephraimowi, y jako Manassessowi. Y postawił Ephraima przed Manassessem.

21. Y rzekł do Jozepha syna swego: Oto ja umieram, a będzie Bóg z wami, y przywróci was do ziemie ojców waszych.

22. Daę tobie część iedną mimo bracią twoię, którym wziął z ręki Amorreyczyka mieczem y łukiem moim.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 48. w. 14. *Ręce przełożywszy.* — Jakób przełożywszy ręce na krzyż, tajemnicie krzyża świętego przefigurował: bo przez krzyż święty poganie z lewej na prawą, a żydowie niewiedzący z prawej na lewą są przeniesieni.

16. *Niech będzie używano nad nimi imię moje.* Z tego miejsca Augustyn S. *lib. de loquutionibus in Genesim*, uczy, iż wzywanie nie tylko Boga, ale też i ludzi tak żywych jako i umarłych być może, jako tu jasnie czytamy. Czego prąc Heretycy, inaczej to z Żydowskiego przekładają, i miasto tych słów insze podkładają takie: Niech się zowie w nich imię moje, i imię ojców moich. Aby tak pokazali, iż tu Jakób nie wzywał świętych nad temi dziećmi, ale je tylko kazał zwać swoimi i Abrahamowemi synami. Wszakże pierwszy wykład był zawsze w kościele Bożym pospolity, i rzeczy Jakóba ś. lepiej służy. Bo słowa Jakóba ś. są modlitwą, w której pierwój Pana Boga wzywa, więc Aniołów, potem świętych Patryarchów, tēm sercem aby wnukom swoim błogosławieństwo Boże za przyczyną Aniołów i Patryarchów uprosił. Co łatwie każdy czytając obaczyć może. Ale i on drugi wykład tymże się sposobem rozumieć może. Niech będzie wzywane w nich imię moje, i imię Ojców moich, to jest, niech będą błogosławieni w imię moje, w imię ojców moich, ztądże i ono urosło, że z imieniem Bożem były związane imiona Ojców, Bóg Abrahama, Bóg Isaaka, Bóg Jakóba, i tym sposobem wzywając Boga, wzywali też i Ojców, aby za ich przyczyną Bóg modlitwy wysłuchał.

CAPUT XLIX.

ROZDZIAŁ 49.

O błogosławieństwach proroczych, udzielonych przez Jakóba każdemu z jego synów, i o śmierci Jakóba.

1. Vocavit autem Jacob filios suos, et ait eis: Congregamini, ut annuntiem quae ventura sunt vobis in diebus novissimis.

1. A Jakob zezwał syny swe, y rzekł im: Zbierzcie się abym oznaymił co ma przysść na was we dni ostatnie.

16. *Anioł.* Stróż mój: ukrywa się tu wyraz także, jak gdyby mówił: Bóg, niech błogosławi tym młodsiomcom, anioł także mój niech im błogosławi. — *Niech będzie używano nad nimi imię moje.* Niech się zowią synami moimi, i synami Isaaka, Abrahama. P. W.

19. *Większy będzie.* Z powodu królestwa dziesięciu pokoleń, którego królowie poch. z pokolenia Efraima. III. Król, 11, 26. Ztąd prorocy królestwo to imieniem Efraima zowią.

20. *W tobie będzie błogosławion Israel.* Gdy Israelici żechcą komu dobrze życzyć, mówić będą: Niech cię rozmnoży Bóg tak, jak rozmnożył Efraima i Manassosa.

22. *Mimo bracią twoię.* Wyjmując z przyszłego podziału, już teraz oddaje tobie tę szczególniejszą część. Tę

szczególniejszą część było miasto Sichem, którą zaliczano do posiadłości synów Józefowych. (*Joz. 24, 32*). *Rzuci Amorejczyka.* Od Hemora, którego w obszerniejszem znaczeniu zowie Amorrejczykiem, chociaż on był Hanejczyk. — *Mieczem i łukiem moim* Jakób pole to leżące pod miastem Sichem kupił za pieniądze od Hemora. (*r. 33, 19*); lecz po odejściu jego z Sichem, pole to zajęli Amorejczycy; Jakób powróciwszy tam później, zmuszony był odebrać od nich przemocą, czyli siłą miecza i łuku. — Tak musiało się stać, chociaż historia św. o tēm nie powiada.

R. 49 — 1. *Zezwał.* Zwyczajem było u Hebrajczyków, iż za zbliżaniem się śmierci, wzywali do siebie synów, lub innych pieczy swęj powierzonych, i dawali im zbowienne upomnienia, wyrażali swoje życzenia dla nich, a

2. Congregamini, et audite filii Jacob, audite Israël patrem vestrum:

3. Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, et principium doloris mei: prior in donis, major in imperio.

4. Effusus es sicut aqua, non crescas: quia ascendisti cubile patris tui, et maculasti stratum ejus. (Supr. 35, 22, I. Par. 5, 1).

5. Simeon et Levi fratres: vasa iniquitatis bel-lantia.

6. In consilium eorum non veniat anima mea, et in coetu illorum non sit gloria mea: quia in furore suo occiderunt virum, et in voluntate sua suffoderunt marum. (Supr. 34, 25).

7. Maledictus furor eorum, quia pertinax: et indignatio eorum, quia dura: dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israël. (Jos. 19, 1).

8. Juda, te laudabunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui.

9. Catulus leonis Juda: ad praedam, fili mi, ascendisti: requiescens accubuisti ut leo, et quasi leaena, quis suscitabit eum? (I. Par. 5, 2).

10. Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium. (Matth. 2, 6. Joan. 1, 45).

niekiedy przyszłe rzeczy względem nich przepowiadali. Przykłady tego są: Deut. r. 31; Jos. r. ost.; 1. Kr. 12; Tob. 14. 1. Mach. 2. — *We dni ostatnie*. P. W.

3. *Pierworodny*. P. Wujka. — *Sila moja*. Którego spłodziłem wtenczas, kiedy jeszcze byłem w całej sile i czerstwości wieku. — *Początek boleści mojej*. Stałeś się najpierwszą przyczyną boleści i smutku mego, z powodu kazirodztwa. (r. 35, 22). — *Pierwszy w darach*. Albowiem pierworodnemu należała się podwójna część dziedzictwa (Deut. 21, 17). Prawo to przeniesione zostało na Józefa. (I. Par. 5, 1). — *Większy w rozkazowaniu*. Bo pierworodnemu obowiązani byli inni bracia ulegać, jakby ojcu. Prawo to przeszło na Judę, co do dwóch pokoleń, i na Efraima co do pokoleń dziesięciu.

4. *Wylałeś jako woda*. Prędkiś był do zbrodni. — *Nie rość*. (nie rośnij). Nie urośniesz; jest to proroctwo; pokolenie twoje będzie szcupleć co do liczby. — *Splugawiłeś pościel jego*. Zhaubiłeś mnie, macochę, siebie i całą rodzinę.

5. *Bracia*. Najpodobniejsi sobie w zbrodni i zdradzie (r. 34, 25). *Naczynia*. Narzędzia nieprawości. — *Walczące*. Prędkie i odważne na zemstę i występki. P. W.

6. *W radę ich*. Niechaj dalekiem będzie odemnie, iżbym się chlubił z tego postępu synów moich. Brzydziłem się nim, i teraz się wzdrygam na to wspomnienie. — *Nie będzie sława moja*. Jakby rzekł: oni chełpili się z tej rzezi, jako z dowodu swego meztwa: ja nigdy nie chcę być uczestnikiem takiej chwały. — *Zabili męża*. Jest to Enallage, — *mężów*, wszystkich mężczyzn Sichemickich. *W swej woli*. Z namietności okrucieństwa. — *Podkopali mur*. Albo we właściwym znaczeniu, zburzyli mury miasta Sichem; albo w znaczeniu przenośnem i oznacza Hemora i Sichema, książąt miasta, którzy potęgą swą, jakby murem je otaczali.

7. *Przeklęta zapalczywość ich*. Proroctwo to przeklęctwo było rzucone na tych dwóch braci warunkowie, t. j. jeżeli zbrodni swej nie zmyją nowymi zasługami. Przeklęctwo to zostało zniesione od Lewiego i Lewitów dla gorliwości Mojżesza i Aarona, i gorliwości innych Lewitów, jaką okazali w zabijaniu czciociela złotego cielca, tak-koż dla Fineasa, który przebił wszeteczników (Num. 25, 5 i 6); przeto pokolenie Lewi błogosławieństwo i kapłań-Bib. St. Test. T. I.

2. Zbierzcie się, a słuchajcie synowie Jakobi, słuchajcie Izraela oycy waszego.

3. Ruben pierworodny mój, tyś siła moja y początek boleści moiej: pierwszy w darzech, więtszy w rozkazowaniu.

4. Wylałeś iako woda, nie rość: boś wstąpił na łożę oycy twego, y splugawiłeś pościel iego.

5. Symeon y Levi bracia: naczynia nieprawo-ści walczące.

6. W radę ich niechay nie wchodzi dusza moja, a w zborze ich niechay nie będzie sława moja: bo w zapalczywości swęy zabili męża, a w swęy woli podkopali mur.

7. Przeklęta zapalczywość ich, iż uporna: a gniew ich, iż niezmiękczony: Rozłączę ie w Jakobie y rozproszę ie w Izraelu.

8. Judo, ciebie chwalić będą bracia twoi: ręka twoia na szyiach nieprzyjaciół twoich, kłaniaćci się będą synowie oycy twego.

9. Szczenię lwie Juda: do łupu synu mój, wstą-piłeś: odpoczywając ległeś iako lew, y iako lwica, któż go wzbudzi?

10. Nie będzie odjęty sceptr od Judy, ani wódz z biodr iego, aż przydzie, który ma być posłan, a on będzie oczekiwaniem narodow.

stwo odebrało od Mojżesza (Deut. 33, 10). Na Symeonie zaś pozostało przeklęctwo, dla rozpusty i bałwochwalstwa Zambrego, który był wodzem pokolenia Symeona (Num. r. 25, 14). Ztąd tylko jeden Symeon nie odebrał błogosławieństwa od Mojżesza (Deut. 33). — *Iż uporna*. Mogliby byli zasłużyć na usprawiedliwienie, jeśli by to uczynili tylko z pierwszego popędu; lecz teraz są niewymówieni, bo zaciętość i nienasycona żądza zemsty były im powodem do zbrodni. — *Rozłączę ich*. Zgodni byli z sobą w występku, za karę przeto zostali rozdzieleni. Jakoż Symeon otrzymał małą częśćkę ziemi w pokoleniu Judy (Jos. 19, 2 i 9). Pokolenie zaś Levi nie miało właściwej częśćki w dziale ziemi, a byli rozproszeni we wszystkich pokoleniach. (Jos. 13, 7).

8. *Judo, ciebie chwalić będą*. W hebr. języku Juda znaczy chwałę (r. 29, 35); jakby odwołując się do znaczenia tego imienia, Jakób powiada, że pokolenie Judy będzie sławione od innych braci. — *Ręka twoja na szyjach nieprzyjaciół*. Zwyciężać i podbijać będziesz nieprzyjaciół twoich. — *Kłaniać ci się będą*. W osobie Mesyasza, który z ciebie się narodzi, i królów, mających pochodzić od ciebie.

9. *Szczenię lwie Juda*. Jak Juda jest pomiędzy braćmi, tak pokolenie Judy między innemi pokoleniami będzie, jakby lew młody, nieustraszone, mocne, zwycięskie. — *Do łupu, synu mój, wstąpiłeś*. Hebr.: *od łupu*. Myśl ta: od łupu do łupu bieżysz, ciągle od zdobyczy i ze zdobyczą powracasz. Sprawdziło się to zwłaszcza w czasie Dawida, męża wojowniczego, i zwycięzcy na wielu wojnach. — *Odpoczywając ległeś*. Po zwycięztwie z weselem używałeś pokoju, jako lew, który ulowiwszy zdobycz spokojnie ją spożywa odpoczywając. Odwołuje się tu do Dawida i Salomona, którzy, po uśmierzeniu nieprzyjaciół ojczyzny, lubo długo zachowywali pokój, jednakże zawsze byli postrachem dla wszystkich, podobnie jak lwa, lubo leżącego spokojnie, lękają się inne zwierzęta. — *Jako lwica*. Która, dopóki karmi szczenię, okrotniejszą i mocniejszą jest od lwa. — *Któż go wzbudzi?* Któż go ośmieli się przebudzić, i nań napadać?

10. *Nie będzie odjęty sceptr od Judy*. Berło królestwa żydowskiego będzie w granicach pokolenia Judy, t. j. w Jerozolimie. Wers. LXX: *Nie ustanie księżę z Judy*.

11. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stomam suam, et in sanguine uvae pallium suum.

12. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.

13. Zabulon in littore maris habitabit, et in statione navium pertingens usque ad Sidonem.

14. Issachar asinus fortis, accubans inter terminos.

15. Vidit requiem quod esset bona: et terram quod optima: et supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis serviens.

16. Dan judicabit populum suum sicut et alia tribus in Israël.

17. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro.

18. Salutare tuum expectabo, Domine. (Luc. 2, 30).

19. Gad, accinctus praeliabitur ante eum: et ipse accingetur retrorsum.

11. Przywiązując do winnicy żrębieg swoje, a do winny matce, o synu mój, osłicę swoją. Omyje w winie szatę swoją, a we krwi jagód winnych płaszcz swój.

12. Cudniejsze są oczy jego niż wino, a zęby jego bielsze niż mleko.

13. Zabulon na brzegu morskim mieszkać będzie: y na staniu okrętów, dosięgając aż do Sydonu.

14. Issachar osiel mocny, leżący między granicami.

15. Upatrzył pokój że jest dobry, y ziemię że barzo dobra: y podłożył ramię swoje ku noszeniu, y został podatkiem służący.

16. Dan sądzić będzie lud swój, iako y inne pokolenie w Izraelu.

17. Niech będzie Dan węzem na drodze, zmią na ścieżce, kasaiać kopyta końskie, aby spadł jeździec jego na zad.

18. Zbawienia twego będę czekał, Panie.

19. Gad, przepasany będzie walczył przed nim: a on przepasany będzie pozad.

Od Dawida aż do Chrystusa najwyższą władzę w narodzie żydowskim sprawowali potomkowie Judy. P. W. — *Który ma być poślak. Messyasz.* — On będzie oczekiwaniem narodów. Podobnież u Agg. r. 2, 8, Chrystus zowie się *pożądanym* wszystkim narodom, i tu, (w. 26), *pożądanym* poganów wiecznych. Był oczekiwaniem narodów: bo wszyscy ludzie, koniecznie potrzebowali Chrystusa dla zbawienia swego, i jeśli by, poznali tę konieczność, bez wątpienia oczekiwali by i życzyli by jego przyjścia. Tak mówimy o ziemi, gdy jest palona długą suszą, iż oczekuje i żąda deszczu.

11. *Przywiązując do winnicy.* T. j. Chrystus przywiąże powrozkami wiary, nadziei i miłości, do winnicy, t. j. do kościoła pierwotnego, zebranego z Żydów. — *Żrębieg swoje,* t. j. naród pogański, który jeszcze był nie nosił jarzma prawa, kiedy go Ch. wespół z ludem żydowskim połączył w kościele swoim. *I do winnej matcy.* T. j. do siebie samego (Chrystus bowiem zowie siebie winną matkę Jan. r. 15), przywiąże oslicę swoją, czyli naród żydowski, oswojony już z jarzmem zakonu. Stosownie tu się mówi o Chrystusie, że *przywiąże oslicę do samego siebie*, bo sam przez się Żydom opowiadał swoje nauki; *żrębieg zaś* uwiązał do winnicy, gdyż poganom ogłaszał Ewangelię przez Żydów, t. j. Apostołów, i przez nich zwołał narody do swego kościoła. — *Omyje w winie.* Krwi swojej. — *Szatę swoją.* Ciało swoje. — *We krwi jagód winnych płaszcz swój.* Krwią swoją zmyje z grzechów kościół swój, umierając zań na krzyżu, i odradzając go przez wodę chrztu.

12. *Cudniejsze są oczy jego niż wino.* Hebr.: *czerwienie, bardziej promieniające niż wino;* bo obmyte przez mękę, i jaśniejące po zmartwychwstaniu, rozwesela serca widzów, dla tego porównywały się tu do wina. — *Zęby jego bielsze niż mleko.* Te i powyższe słowa wskazują na piękność Chrystusa, zwłaszcza zmartwychwstającego. Ta bowiem odbija się mianowicie na policzkach, oczach i zębach.

13. *Zabulon na brzegu morskim mieszkać będzie.* Z jednej strony będzie dotykał morza Śródziemnego, a z drugiej morza Galilejskiego, czyli jeziora Genezaret. — *Na staniu okrętów.* Gdyż ziemia pokolenia Zabulon miała przystanie, czyli porty. — *Dosięgając aż do Sydonu.* Hebr.: *dotykając do Sydonu,* czyli ku Sydonowi, jest obrócony.

14. *Issachar, osiel mocny.* Hebr.: *kościsty,* t. j. silny do prac rolniczych. — *Leżący między granicami.* Innych

pokoleń; nie będzie oddawał się żegludze, jak Zabulon, ale przestając na dziale swoim zajmie się spokojnie rolnictwem.

15. *Pokój.* Spokojność życia wiejskiego podobał. — *Podłożył ramię swoje ku noszeniu.* Jak osiel kościsty i silny na dźwiganie zboża i t. p. — *I został podatkiem służący.* Co się zwykle zdarza rolnikom, którzy więcej od innych bywają obciążani podatkami, a żołnierze, od nich są wolni.

16. *Dan sądzić będzie.* Lud Izraelaki przez Samsona, który pochodził z pokolenia Dana. — *Jako i inne pokolenie.* Które dało Izraelitom Sędziego; albowiem z niektórych pokoleń, jak z Rubena, Gada, Symeona i Asera, nie było żadnego Sędziego. Sens więc jest taki: jeżeli jakie pokolenie wyda z siebie Sędziego Izraelowi, to przed innem pokoleniu Dana nie będzie zbywało na tej chwale.

17. *Dan węzem na drodze, i zmią na ścieżce.* Samson, z pok. Dana, był jakby wąż, zdradą napadł na Filistyńczyków, jak to widać z trzystu listek i wstrząśnięciem kolumn. Podobny też był żmił, gdyż, ponieważ nie zatkął był sobie uszu, został oczarowany pieśnią różnym głosem Dalili. — *Kasaiać kopyta.* Taki jest zwyczajowej żmii, iż najprzód uderza żądłem na pięcie konia, którego obaliwszy zrzuci i jeźdźca. Przypada to Samsonowi, który siłą i zdradą czynił napady na Filistyńczyków. Przypada także z tegoż powodu i Antychrystowi, z pokolenia Dana mającemu się narodzić, który wywrze swe okrucieństwa i zasadzki na wiernych.

18. *Zbawienia twego będę czekał Panie.* Lecz krótkotrwały będzie spokój pod Samsonem; pewniejszego przeto i dłuższego pokoju należy oczekiwać od Chrystusa, a więc będę oczekiwał Chrystusa Zbawiciela, iżby on i Antychrysta zatracił, i nas zbawił.

19. *Gad, przepasany będzie walczył przed nim.* (Izraelem); *a on przepasany będzie pozad.* Pokolenie Gada, stosownie do swego imienia (albowiem Gad oznacza przepasanego) będzie przepasane (gotowe do podróży), uzbrojone, wojownicze, i to okaże się mianowicie wtenczas kiedy ono uzbrojone pójdzie przed Izraelem; to jest, przed innymi pokoleniami, jakby wódz, pójdzie i poprowadzi je przez Jordan do Chananei. Tak przepasze się ono na powrót wtedy, kiedy, osadziwszy inne pokolenia na swoich posiadłościach, wróci z chwałą i łupami do swego działu za Jordanem.

20. Aser, pinguis panis ejus, et praebebit delicias regibus.

21. Nephthali, cervus emissus, et dans eloquia pulchritudinis.

22. Filius accrescens Joseph, filius accrescens et decorus aspectu: filiae discurrerunt super murum. (1. Par. 5, 1).

23. Sed exasperaverunt eum, et jurgati sunt, invideruntque illi habentes jacula.

24. Sedit in forti arcus ejus, et dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum illius per manus potentis Jacob: inde pastor egressus est lapis Israël.

25. Deus patris tui erit adjutor tuus, et omnipotens benedicet tibi benedictionibus coeli desuper, benedictionibus abyssi jacentis deorsum, benedictionibus uberum et vulvae.

26. Benedictiones patris tui confortatae sunt benedictionibus patrum ejus: donec veniret desiderium collium aeternorum: fiant in capite Joseph, et in vertice Nazaraei inter fratres suos.

27. Benjamin lupus rapax, mane comedet praedam, et vespere dividet spolia.

28. Omnes hi in tribubus Israël duodecim: haec locutus est eis pater suus, benedixitque singulis, benedictionibus propriis.

29. Et praecepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum: sepelite me cum patribus meis in

20. Asser, tłusty chłeb jego, y będzie dawał roskoszy królóm.

21. Nephtali, ieleń wypuszczony, y dając wymowę piękności.

22. Syn przyrastający Jozeph, syn przyrastający y śliczny na weyżrzeniu: córki przebiegały się na murze.

23. Ale rozjątrzyli go y swarzyli się y zayżrzeni mu mający strzaly.

24. Usiadł w mocnym łuk jego, y rozwiązane są związki ramion y rąk jego, przez ręce mocnego Jakobowego: ztamtąd wyszedł pasterz, kamień Izraelski.

25. Bóg oycy twego będzie pomocnikiem twoim, a wszechmogący będziec błogosławił błogosławieństwem niebieskiem zwiérzchu, błogosławieństwem przepaści leżący na dole, błogosławieństwem piersi y żywota.

26. Błogosławieństwa oycy twego zmocnione są błogosławieństwem oyców jego: ażeby przyszło poządanie pagórków wiecznych: niechay będą na głowie Jozephowej, y na ciemieniu Nazareczyka między bracią swoją.

27. Benjamin wilk drapieżny, rano będzie jadł łup, a wieczór będzie dzielił korzyści.

28. Wszyscy ci we dwunastu pokoleniach Izraelowych: to im mówił oćiec ich, y błogosławił każdemu błogosławieństwem własnem.

29. Y rozkazał im, mówiąc: Ja się przyłączam do ludu mego: pogrzebiesz mię z oycy mémi w ia-

20. Asser, tłusty chłeb jego, i będzie dawał roskoszy królóm. Przepowiada tu pokoleniu Assera wielkie bogactwa, żyźność jego ziemi, i owoce tak roskoszne i delikatne, iż będą poszukiwane od królów. Toż przepowiada Asserowi i Mojżesz, Deut. 33, 24: Niech omacza w oliwie nogę swoją.

21. Neftali, jeleń wypuszczony, i dający wymowę piękności. Jest to prorocтво o Baraku, wodzu Izraelitów, pochodzącym z tego pokolenia. Ten wprzód, lekliwy jakby jeleń, nie ośmielił się wynieść na wojnę inaczej, jak w towarzystwie Debory; odniósłszy zaś świetne zwycięztwo dał dowody pięknej swęj wymowy, układając i śpiewając hymn dziękczynny i tryumfalny. Sędz r. 5.

22. Syn przyrastający Józef. Zaiste Józef ciągle się rozrastał; on bowiem otrzymał dwa pokolenia, nazwane od imienia jego synów Manassesa i Efraima, z których to ostatnie było słynne z bogactwa i zaszczytu, że wydało królów Izraelskich — Śliczny na wejrzenie. Tak piękny, iż porwał oczy wszystkich. — Córki przebiegały się na murze. Dziewice Egipskie wchodziły na mury miasta, żeby go widzieć ubranego w szaty królewskie.

23. Rozjątrzyli go. Lecz przedtém powstał przeciwnemu jego bracia. — Swarzyli się. Mówiąc: Azali królem naszym będzie? etc. — Mający strzaly. Pociski nienawiści i potwarzy miotali nań.

24. Usiadł w mocnym łuku jego. Przez nadzieję położoną w Bogu, stanął jakby na zamku najobronniejszemu i niezdobytym. — Rozwiązane są związki. Gdy uwolniono go z więzienia. — przez ręce mocnego Jakobowego. Potęgą Boga wszechmocnego, którego czczył Jakób. — Ztamtąd wyszedł pasterz, kamień Izraelski. Stał się rządcą i zbawcą Egipcyan, i twierdzą ludu swego Izraelskiego.

25. Błogosławieństwa niebieskiemi. Dając tobie z nieba potrzebny deszcz, rosę i t. p. — Błogosławieństwem przepaści. Ziemię tobie da płodną, zwilżoną źródłami, wydobytą z wnętrza z przepaści. — Błogosła-

wieństwa piersi i żywota. To jest, abyś miał obfite mleko, liczne trzody, i wiele potomstwa.

26. Błogosławieństwa oycy twego zmocnione są. Jakby mówił: Większe ci daję błogosławieństwo od tego, które ja odebrałem od ojców i przodków moich, Będziesz szczęśliwszy odemnie, więcej błogosławiony. — Ażeby przyszło poządanie pagórków wiecznych. Błogosławieństwa te trwać będą aż nim przyjdzie Chrystus, którego wszelkie stworzenie, jako naprawcę swego, wygląda: on przyniesie największe błogosławieństwo całemu światu. — Pagórki wieczne, t. j. które na wieki trwają. W sensie Alegor., pagórki wieczne są to Patriarchowie, celujący mądrością i świętobliwością. — Na ciemieniu Nazareczyka. Nazareczyk oznacza odłączonego i uwiecznionego: Józef zaś był odłączony od towarzystwa ojców, braci i innych, w czasie swęj niewoli i więzienia w Egipcie: później został wyniesiony i ukoronowany chwałą przodkowania w Egipcie, i koroną królestwa Izraelskiego w swoich potomkach przez Efraima.

27. Benjamin, wilk drapieżny. Przepowiada, że pokolenie Benjamina, nakształt wilka będzie mocne i wojownicze, co się okazało z wojny w Gabaa (Sędz. r. 20); także ze zwycięztw i zdobyczy Saula, Estery, Mardocheusza, którzy pochodzą z tego pokolenia. — Rano będzie jadł łup, a wieczór będzie rozdzielał korzyści. To samo znaczy jeść łup, i rozdzielać korzyści nieprzyjaciół zwyciężonych, t. j. będzie zwyciężał i dzielił między swoich łupy. Aleg. stosuje się to do ś. Pawła, pochodzącego z tego pokolenia, który w młodości przesładował chrześcijan, a potem wydierał zdobycz czartu, nawracając pogan do wiary ś.

28. Wszyscy ci we dwunastu pokoleniach. Hebr. wszystkich tych pokoleń Izraelskich jest dwunastcie. Jakby mówił: Od tych dwunastu synów Jakóba pochodzili i nazwane są dwanaście pokoleń Izr. — Każdemu, błogosławieństwem własnem. Które tu są opowiedziane;

spelunca duplici, quae est in agro Ephron Hethaei,

80. contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abraham cum agro ab Ephron Hethaeo in possessionem sepulchri. (*Supr.* 23, 17).

31. Ibi sepelierunt eum, et Saram uxorem ejus: ibi sepultus est Isaac cum Rebecca conjuge sua: ibi et Lia condita jacet.

32. Finitisque mandatis quibus filios instruebat, collegit pedes suos super lectulum, et obiit; appositusque est ad populum suum.

skini dwoistey, która jest na polu Ephrona Heteyczyka,

30. Na przeciwko Mambre w ziemi Chanaan, którą kupił Abraham z polem u Ephron Heteyczyka w ośiadłość grobu.

31. Tam go pogrzebli y Sarę żonę jego: tu pogrzebion jest Izaak z Rebeką żoną swoją: tu y Lia pochowana leży.

32. A dokonawszy rozkazania któremi synom uczał, złożył nogi swe na łóżko, y umarł: y przyłożon jest do ludu swego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 49. w. 1. *We dni ostatnie.* Zwyczaj jest Pisma ś. iż zowie dni ostatnie, te czasy wszystkie które potem następują, chociaż to się wypełniło przed Messyaszem albo po Messyaszu aż do skończenia świata. Przetoż i tu ś. Patriarcha prorokując, dniami ostatnimi zowie wszystkie dni i czasy, które ponim był miał.

8. *Ruben pierworodny.* To jest, tyś Ruben pierworodny mój jest, i tobie należy dziedzictwo pierworodnych i kapłaństwo i królestwo, ale żeś zgrzeszył, i jako woda wylałeś się za rozkoszą, nie urościesz, bo utraciłeś praw pierworodztwa. Ruben tedy dla grzechu swego nieczystego (wyżej 35, ver. 22.) utracił przedniejsze godności w ludu pierworodnym. Naprzód dwie części dziedzictwa należące pierworodnym (Deut. 21), dał Józefowi (wyżej 48. i 1. Paral. 5). Kapłaństwo też dane jest pokoleniu Lewi (Num. 3. 5. 12.) A królestwo przeniósł na Judę (niżej ver. 10). Tak dobry ojciec syna złego skarał. (Hieron. in quaest. Heb.)

5. *Simeon i Lewi.* Ci miasto błogosławieństwa wzięli przeklęstwo: a to dla gniewu i okrucieństwa, które uczynili w Sichem, msząc się sromoty siostry swojej Diny. Bo to uczynili przeciw przymierzowi i zakonowi swemu, a i z zamordowaniem wielu niewinnych. Dla tego oświadcza się Jakób, że to bez jego wiadomości było, ani się go w tem radzili, ani nigdy szedł na to. I mówi: rozłączę je i rozproszę. Co się stało w dziale ziemie obcanej, gdzie Lewi nie wziął części własnej ale był po wszystkiej ziemi rozproszony. I Symeon także nie miał w swego działu, ale przy pokoleniu Juda miał swoją część. (Hieron. in Tradit. Hebr.)

10. *Nie będzie odjęty sceptr od Judy.* W żydowskim teraz tak czytają; nie odejdzie sceptr od Judy, i pisarz albo zakonodawca z pośród nóg jego, aż przyjdzie Siloch. Iż tedy w żydowskim nie mianuje Messyasa, dla tego Żydowie rozmaite wykłady wymyślają, wszakże to pewna iż to imię Siloch znaczy Messyasa, jako wszyscy Katołicy rozumieją, i Rabinowie którzy byli przed przyjściem Chrystusowem, jako o tém pisze *Galatinus lib. 4. Cap. 4* i *Paraphrasis Chaldaica*, tak ma mianowicie: Aż przyjdzie Messyas: ale i wszystko to, co tu Jakób o tém pokoleniu prorokował, dobrze Messyasowi należy, bo i dla Messyasa ono pokolenie Judy nad inne było wyzniesione, o czém pisze *Irenaeus lib. 4. c. 33. Justinus Dialog. contra Triphon.* Dla czego lepak Messyasa Silochowie nasz łaciński tłumacz imię Siloch od słowa salach, co znaczy, Posyłam, wywodzi: i przeto je tak wyklada: Posyłam, które imię w Pismie świętym bardzo Messyasowi służy: iż jako osobliwie obiecany był, tak też osobliwym słuszeniem jest posłany. Toć przecie prawda iż inszemi literami teraz Żydowie piszą to słowo Siloch, kiedy posłany znaczy, niż tu na tém miejscu teraz piszą. A wszakże nasz tłumacz łaciński, temi literami napisane znalazł, jak był na on czas wyłożał. Ale chociażby i temi literami było napisano, któremi teraz piszą, tedy okwiłość pokój znaczy. Otoż Siloch, mozem wykladać pokój przynoszący. A to też właśnie służy Messyasowi. Są jeszcze i inni do tego wykłady, ale też także Messyasa znaczą. Jako się też wypełniło to proroctwo, łącznie to każdemu, kto czyta, obaczyć. Bo od onego czasu pokolenie Juda zawždy między inszemi, od samego wyjścia z Egiptu przodowało. *Num. 2. i 7.* we wszystkim wojsku pierwsze miejsce mu dano, i w rozdziale 9. Przed wojskiem szło jakoby wszystek obóz prowadząc, *Zaś Num. 7.* gdy ofiarują dary do świątnicy, pierwszy jest Juda. Po śmierci też Jozefa, najwyższa moc przy nim się została (Sędz. 1). I gdziekolwiek pokolenia wyliczają, pierwsze kładą Judę, i pewnie między onemi siedmdziesiąt sędziami, które Senedrin zwano, przedniejsi byli z pokolenia Juda, a zwłaszcza kiedy i po wygładzeniu inszych, przy tem samem królestwo żydowskie zostało (1. Paral. 2). Potem, od czasu Dawida królewską moc miał Juda, która chocia nie prawie do samego Chrystusa przy nim samym została, bo też kapłani potem zarządzili: wszakże się to dla tego stało, iż pokolenie kapłańskie albo Lewi, złączyło się i małżeństwem z pokoleniem Juda. Przetoż kapłani mając godność królewską Judy, zarządzili królestwem. Naostatek przyszło do tego że po onęj niewoli babillońskiej, niemal to samo pokolenie wróciło się i otrzymało ziemie. Przetoż od pokolenia Juda nazwani są Judei, jako pisze Józef (lib. 11. Antiquit.) A tak zawždy ta godność żydowska była w pokoleniu Juda, gdyż zawždy albo książęta, albo królowie albo przełożeni Żydów z tego pokolenia byli, aż do samego przyjścia Pana Chrystusa, kiedy Herod cudzoziemiec królował. I od onego czasu to pokolenie żadnej zwierzchności i godności nie miało: bo po zburzeniu Jeruzalem wszystkie się pokolenia pomieszały. A tak próżno Żydowie i szego Messyasa czekają.

CAPUT L.

ROZDZIAŁ 50.

O pogrzebie Jakóba, i śmierci Józefa.

1. Quod cernens Joseph ruit super faciem patris flens et deosculans eum.

1. Co ujrzawszy Jozeph, padł na twarz ojca swego płacząc y całując go.

32. Złożył nogi swe na łóżko. Mówił do synów siedząc na brzegu łóżka i mając nogi zwieszane; podniósł przeto nogi na łóżko, położył się i skonał. — *Przyło-*

żon jest do ludu swego. Umarł, i co do duszy swojej zastąpił do ojców swych i wszystkich sprawiedliwych zostających w otchłani, czyli na łonie Abrahama.

2. Praecepitque servis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem.

3. Quibus jussa explentibus, transierunt quadraginta dies: iste quippe mos erat cadaverum conditorum: flevitque eum Aegyptus septuaginta diebus.

4. Et expleto planctus tempore, locutus est Joseph ad familiam Pharaonis: Si inveni gratiam in conspectu vestro, loquimini in auribus Pharaonis:

5. eo quod pater meus adjuraverit me, dicens: En morior, in sepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan, sepelies me. Ascendam igitur, et sepeliar patrem meum, ac revertar. (*Supr. 47, 29*).

6. Dixitque ei Pharaon: Ascende et sepeli patrem tuum sicut adjuratus es.

7. Quo ascendente, ierunt cum eo omnes senes domus Pharaonis, cunctique majores natu terrae Aegypti:

8. domus Joseph cum fratribus suis, absque parvulis et gregibus, atque armentis, quae dereliquerant in terra Gessen.

9. Habuit quoque in comitatu currus et equites: et facta est turba non modica.

10. Veneruntque ad aream Atad, quae sita est trans Jordanem: ubi celebrantes exequias planctu magno atque vehementi, impleverunt septem dies.

11. Quod cum vidissent habitatores terrae Chanaan, dixerunt: Planctus magnus est iste Aegyptiis. Et idcirco vocatum est nomen loci illius, Planctus Aegypti.

12. Fecerunt ergo filii Jacob, sicut praeceperat eis:

13. et portantes eum in terram Chanaan, sepelierunt eum in spelunca duplici, quam emerat Abraham cum agro in possessionem sepulchri ab Ephron Hethaeo contra faciem Mambre (*Act. 7, 16, Supr. 23, 17*).

14. Reversusque est Joseph in Aegyptum cum fratribus suis, et omni comitatu, sepulto patre.

15. Quo mortuo, timentes fratres ejus, et mutuo colloquentes: Ne forte memor sit injuriae quam passus est, et reddat nobis omne malum quod fecimus,

16. mandaverunt ei dicentes: Pater tuus praecepit nobis antequam moreretur,

17. ut haec tibi verbis illius diceremus: Obsecro, ut obliviscaris sceleris fratrum tuorum, et pec-

2. Y rozkazał sługom swym lekarzóm, aby wónnými maściami namazali oycę.

3. Którzy gdy rozkazaniu dosyć czynili, wyszło czterdzieści dni: ten bowiem obyczaj był ciał martwych namazanych. Y płakał go Egipt siedmdzieśiat dni.

4. A gdy wyszedł czas żałoby, rzekł Joseph do sług Pharaonowych: Jeslim znalazł łaskę przed obliczem waszym, mówcie w uszy Pharaonowe:

5. dla tego, że mię oćiec mój poprzysiągł, mówiąc: Oto umieram: w grobie moim, którym sobie wykopał w ziemi Chananeyjskiej pogrzebiesz mię. Poiadę tedy, a pogrzebię oycę mego, y wrócę się.

6. Y rzekł mu Pharaon: Jedź, a pogrzeb oycę twego, iakoś iest poprzysiężony.

7. A gdy on iachał, iachali z nim wszyscy starszy domu Pharaonowego, y wszyscy starszy ziemi Egiptyskiej:

8. dóm Jozephów z bracią jego, oprócz małych dźiatek, y trzód, y bydła, które zostawili w ziemi Gessen.

9. Miał téż wozy y iezdne: y zebrał się poczet niemały.

10. Y przyiachali na plac Atad, który leży nad Jordanem: kędy sprawując obchód z płaczem barzo wielkim i ciężkim, wypełnili siedm dni.

11. Co gdy użyżrzel obywatelę ziemi Chananeyjskiej, rzekli: Płacz to wielki iest Egiptianóm: y dla tego nazwano iest imię onego mieysca, Płacz Egiptyski.

12. Uczynili tedy synowie Jakobowi iako im był przykazał.

13. Y doniósszy go do ziemi Chananeyjskiej, pogrzebli go w iaskini dwoistęy, którą był kupił Abraham z polem, w osiadłość grobu, od Ephrona Heteyczyka przeciwko Mambre.

14. Y wrócił się Jozeph do Egiptu z bracią swą y wszystkim towarzystwem pochowawszy oycę.

15. Po którego śmierci, bojąc się bracia jego, y mówiąc między sobą: By snadź nie pamiętał na krzywdę którą odniósł, a nie oddał nam wszystkiego złego któreśmy czynili,

16. wskazali do niego mówiąc: Oćiec twój rozkazał nam przed tym niżli umarł,

17. abyśmy to powiedzieli słowy jego: Proszę, abyś zapamiętał złego uczynku bracięy twoięy, y

R. 50.—2. *Lekarzom*. T. j. tym ze sług swoich, którzy ciała umarłych myją, namaszczają i grzebią.—*Wónnemi maściami*. Z balsamu, mirry, i t. p., które mają własność zachowywania ciał od zgnilizny, i nadawania im przyjemnej woni.

3. *Siedmdzieśiat dni*. Do dni czterdziestu, które według zwyczaju Egipcyan potrzebne były do tego, aby ciało mogło być dobrze nabalsamowane, przydano jeszcze trzydzieście dni żałoby.

5. *Wykopałem*. Kupilem i urządziłem sobie.

8. *Oprócz małych dźiatek*. Z temi pozostały matki, a z trzodami stróże polowi.

9. *Wozy i jezdnych*. Wozy wojenne i żołnierzy, dla świetności i obrony pogrzebowego orszaku.

10. *Na plac Atad*. Odległy od Jerycha na trzy znaki

kamienne (trzy tys. kroków), od Jordanu na dwa. Odbywszy tu płaczliwy obrzęd pogrzebowy, jeszcze w oddaleniu i jakby w ukryciu od Chananeyczyków, od których mogliby być podejrzewani o zamiary nieprzyjacielskie, posunęli się w głąb Chanaanu, do Hebron, i tam pochowali.—*Siedm dni*. O żałobie pogrzebowej w ciągu takiego czasu wspom. Ekkles. r. 22, 13.

16. *Wskazali do niego*. Wysłali kogoś niewinnego, może Benjamina, gdyż sami dla wstydu nie ośmielali się mówić doń o tém. — *Ojciec*. Zdaje się, że bracia Józefa skłamlali tu, i nadużyli imienia ojcowskiego; Jakób bowiem zapewne tego im nie zalecał, będąc najmocniej przeświadczony o łaskawości i łagodności Józefa.

17. *Sługom Boga ojca twego*. Którzy temuż służymy Bogu, którego cześć i ojciec twój. — *Józef płakał*.

cati atque malitiae quam exercuerunt in te: nos quoque oramus, ut servis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Quibus auditis flevit Joseph.

18. Veneruntque ad eum fratres sui: et proni adorantes in terram dixerunt: Servi tui sumus.

19. Quibus ille respondit: Nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati?

20. Vos cogitastis de me malum: sed Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, sicut in praesentiarum cernitis, et salvos faceret multos populos. (*Supr. 45, 5*).

21. Nolite timere: ego pascam vos et parvulos vestros. Consolatusque est eos, et blande ac leniter est locutus. (*Supr. 47, 12*).

22. Et habitavit in Aegypto cum omni domo patris sui: vixitque centum decem annis. Et vidit Ephraim filios usque ad tertiam generationem. Filii quoque Machir filii Manasse nati sunt in genibus Joseph. (*Num. 32, 39*).

23. Quibus transactis, locutus est fratribus suis: Post mortem meam Deus visitabit vos, et ascendere vos faciet de terra ista ad terram quam iuravit Abraham, Isaac, et Jacob.

24. Cumque adjurasset eos atque dixisset: Deus visitabit vos: asportate ossa mea vobiscum de loco isto: (*Exod. 13, 19. Jos. 24, 32*).

25. mortuus est, expletis centum decem vitae suae annis. Et conditus aromatibus, repositus est in loculo in Aegypto.

grzéchui, y złości; którą wyrządzili tobie: My też prosimy, abyś sługom Boga oycy twemu odpuścił tę nieprawość. Co usłyszawszy Józef płakał.

18. Y przyszli do niego bracia jego: a pokłoniwszy się nisko aż do ziemi, rzekli: Jesteśmy słudzy twoi.

19. Którym on odpowiedział: Niebóycie się: izali sprzeciwić się możemy woli Bożej?

20. Wyście o mnie źle myśleli: ale Bóg obrócił to w dobre, aby mię wywyższył, tak iako teraz widzicie, ażeby wiele ludu zachował.

21. Nie bóycie się: Ja żywić będę was, y dziatki wasze. Y cieszył ie, y łagodnie y łaskawie mówił.

22. Y mieszkał w Egypcie ze wszystkim domem oycy swego, y żył sto y dziesięć lat. Y widział syny Ephraimowe aż do trzeciego pokolenia. Synowie też Machira syna Manassessowego porodzili się na koleniech Jozephowych.

23. Które rzeczy gdy przeszły, rzekł bracięj swęj: Po śmierci moięj Bóg was nawiedzi, y uczyni że wyuidziecie z ziemię tęj, do ziemię którą przysiągł Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi.

24. A gdy ie poprzysiągł, y rzekł: Bóg was nawiedzi: wyniesiesz kości moje z sobą z mieysca tego:

25. umarł, wypełniwszy sto i dziesięć lat żywota swego. Y pomazany wonnemi maściami, włożony iest do trunny w Egypcie.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 50. Lata od stworzenia świata, dla tego się najwięcej na krajach kładą, aby się każdy mógł doliczyć, którego czasu Pan Chrystus przyszedł na świat. Wszakże i to masz wiedzieć, iż tych lat, nie wszyscy jednako liczą, i są w tém rozmaite mniemania. Bo iż z Pisma ś. pewnej liczby tych lat nie mamy, a inszych Historyków świętych pisanie są w tém niezgodne: dla tego różnie te lata liczą. Zgadke się stało, iż niektórzy od stworzenia świata do przyjścia Pana Chrystusowego, liczą lat pięć tysięcy: drudzy tylko cztery tysiące, którym też niektórzy przydają dwadzieścia albo trzydzieści lat. Żebyśmy tedy to co się najwięcej z prawdą zgadzać może, i jako teraz uczeńszy te lata liczą, wiedzieli, przypiszę tu jako się te lata najspadniej liczyć mogą. A tak ten wszystkie czas na sześć wieki pospolicie rozdziałają, jako pisze *Augustin. 22. de Cirit. c. ult. et 1. lib. de Genesi contra Manichae. cap. 23*. Pierwszy wiek od Adama do potopu. Wtóry, aż do Abrahama. Trzeci, aż do Dawida. Czwarty, aż do niewolej Babilońskiej. Piąty, aż do Pana Chrystusa. Szósty, od Pana Chrystusa począwszy, aż do końca świata.

Pierwszy wiek trwał przez lat 1656, o których niemasz nic wątpliwości u Katholików: bo to wzięto z tych pierwszych ksiąg Mojżeszowych, tak żydowskich jako też łacińskich. Grecy lepak trzymając się 70 tłumaczów, przydają do tego lat 600: Ale tych zawiodły omylnie exemplarze greckie, którym w tym nie trzeba dawać wiary.

Wtóry wiek trwał tylko lat 322, bo chocia z tychże ksiąg pierwszych tak żydowskich jako i łacińskich, liczymy tylko lat 292, wszakże tam opuszczono rodzaj Kainana, który przydali 70 tłumacze, i Lukasz ś. potwierdził (*Łuk. 3*) i przeto mają się przydać lat 30, przez które Kainan żył, pierwój niż syny zrodził. A tu też jest błąd u Greków, bo przydają niemal sto lat do każdego wieku, i przeto do tego wieku przydają lat 800. Ale nasz rachunek zgadza się i z żydowskim i z łacińskim textem.

Trzeciego wieku lata zadają więcj trudności, wszakże tak się zda najpewniejsza liczba, iż wiek od Abrahama aż do Dawida trwał przez lat 941. Bo od narodzenia Abrahama, aż do wyprowadzenia ludu Izraelskiego z Egiptu, albo aż do dania zakonu (bo trzeciego miesiąca po wyjściu z Egiptu dany jest zakon) było lat 501.

Bolejąc nad tém, że bracia jego się trapią, i wątpią o jego pojednaniu

19. Izali sprzeciwić się możemy woli Bożej? Hebr.: *azali ja Bóg jestem?* iżbym to, co on rozporządził dla waszego dobra, mógł obrócić na waszą szkodę i zagubę

20. Wyście myśleli. Ale, jako ludzie, nie zdołaliście tego dokonać. — Bóg obrócił. Bo u Boga chcieć jest to samo co wykonać.

22. Synowie też Machira. T. j. syn, albowiem Machir miał tylko jednego syna; jest to Enallage. — Porodzili się

na kolonach. Jak gdyby mówił: Józef syna Machira, jak skoro się urodził, przysposobił sobie za syna, i przeto, według zwyczaju, przyjął go i postawił na swych kolonach: jak to uczyniła i Rachel, wyż. r. 30, 3.

24. Wyniesiesz kości moje. Aby mógł być pochowany w Chananei, razem z moim ojcem, dziadem i pradiadem.

Józef po śmierci ojca żył jeszcze lat 54, umarł r. św. 2369, przed Chr. 1635, przełożonym był w Egipcie lat 80.

jako też pisze Eusebius (lib. 10 de praeparatione Evangelica, cap. 3). A od dania zakonu aż do początku królestwa Dawidowego było lat 436, czego się łatwo doliczyć może, (8. Król. 6) co wszystko uczyni lat 941.

Czwarty wiek był, którego królestwo żydowskie trwało, od początku królestwa Dawidowego, aż do niewolei Babilońskiej, ten się łatwo porachować może z ksiąg 3-ch Król. 2 11, 12 i 4 Król. 8. i inszych, przydawszy też niektóre z ksiąg 2. Paralip. 12 i 22, gdzie wszystko rachując, jako mamy w łacińskich księgach, uczyni lat 470, przez które ten wiek trwał.

Piąty wiek od wyjścia z niewoli babilońskiej, aż do Pana Chrystusa najtrudniejszy ku zrachowaniu, jako wiele lat trwał: wszakże wszystko porachowawszy pilno, ten się zda najpewniejszy rachunek, iż trwał około 600 lat, mało co może być mniej albo więcej.

A tak te wszystkie wieki złączywszy, uczynią lat 3989. A tego czasu miał się narodzić Pan Chrystus: wszakże pospolite mniemanie jest, że się właśnie narodził roku 4000, albo roku 4001, żeby albo skończył czwarty tysiąc, albo zaczął piąty. A to że niedostaje lat jedenaście, stało się iż i Pismo ś. i Historykowie podczas tych mniejszych rzeczy nie rachują.

Dla czego się greckie księgi w tym rachunku nie zgadzają z żydowskimi i łacińskimi? Na to odpowiada Augustyn (lib. 15 de civit. c. 13.) iż 70 tłumacze, którzy przekładali Biblią na grecki język, napisali byli bez wątpienia według ksiąg żydowskich: ale to odmienił ten, który pierwszy przepisał z Biblioteki Ptolomei i Philadelphi: bo ten pisarz bojąc się aby poganie nie rozumieli, że to rzeczy były zmyśnione, kiedyby czytali, iż jeden człowiek żył lat 900, o czym Plinius (lib. 7, c. 48 i 49). Przeto tak to udawał, iż onych czasów, krótsze lata mierzone, tak że dziesięć lat jeden nasz rok mogły uczynić. Co żeby się tem snadniej zdało, przydawał też jeszcze do onych rodzajów po stu lat, i ztąd urosła ta odmiana w księgach greckich, wszakże i w żydowskich i w łacińskich prawdziwa liczba lat została, której my się trzymamy. Tak Augustyn ś.

LIBER EXODUS.

CAPUT I.

O rozmnożeniu się potomków Jakóba w Egipcie, ich ucisku i prześladowaniach.

1. Haec sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum cum Jacob; singuli cum domibus suis introierunt: (Gen. 46, 8).

2. Ruben, Simeon, Levi, Judas,

3. Issachar, Zabulon, et Benjamin;

4. Dan, et Nephthali, Gad, et Aser.

5. Erant igitur omnes animae eorum, qui ingressi sunt de femore Jacob, septuaginta: Joseph autem in Aegypto erat.

6. Quo mortuo, et universis fratribus eius, omni-
nique cognatione illa,

7. filii Israel creverunt, et quasi germinantes multiplicati sunt: ac roborati nimis impleverunt terram. (Act. 7, 17).

8. Surrexit interea rex novus super Aegyptum, qui ignorabat Joseph:

9. et ait ad populum suum: Ecce, populus filiorum Israel multus, et fortior nobis est.

10. Venite, sapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur: et si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatique nobis egrediatur de terra.

KSIEGA WYJŚCIA.

ROZDZIAŁ 1.

1. Te są imiona synów Izraelowych, którzy weszli do Egiptu z Jakobem: każdy z nich z domy swemi weszli:

2. Ruben, Symeon, Lewi, Judas,

3. Issachar, Zabulon, y Benjamin;

4. Dan, y Nephthali; Gad y Aser.

5. Było tedy wszystkich dusz tych, którzy wyszli z biodry Jakobowej, siedmdziesiąt: a Jozeph był w Egypcie.

6. Kiedy gdy umarł, y wszyscy bracia jego, y wszystkie on rodziny,

7. synowie Izraelowi urosli, y iakoby wyrastający rozmnożyli się: y zmocniwszy się zbytnie napełnili ziemię.

8. Powstał tym czasem król nowy nad Egyp-
tem, który niewiedział o Jozephie:

9. y rzekł do ludu swego: oto lud synów Izraelowych wielki, y mocniejszy jest nad nas.

10. Pódźcie, mądrze potłummy go, by się snadź nie mnożył: a ieśliby przypadła na nas wojna, by się nie przyłączył nieprzyjaciółom naszym, a poraziwszy nas nie wyszedł z ziemi.

Komentarz Menochinsza.

R. 1.—1. Z domy swemi. T. j. z familiami, synami i wnukami.

5. Siedmdziesiąt. Jak tę liczbę należy rozumieć, patrz wyż. r. 46, 27.

6. I wszystkie on rodziny. T. j. po śmierci już wszystkich tych osób 70-ciu, które weszły z Jakóbem do Egiptu.

7. Jakoby wyrastający. Bardzo prędko się mnożyli, jak ryby, lub grzyby.—Zmocniwszy się zbytnie. Stali się potężni z powodu swej liczby i bogactw.—Napełnili ziemię. Gessen, w której mieszkali. Tak wielka płodność Izraelitów pochodziła ze szczególniejszego dobrodziejstwa Bożego: jednakże nie należy ją przypisywać cudowi, bo w ciągu lat 215, osób 70 przez ciągle płodzenie się mo-

gły urosć w ogromne mnóstwo.

8. Król nowy. Według niektórych było Amenofin.—Nie wiedział o Jozefie. Wers. Chuld: który nie zachowywał postanowień Józefa, lecz nowe prawa i zwyczaje wprowadzał.

10. Mądrze potłummy go. LXX. chytrze działajmy przeciwko nim. Uciśk ten i utrapienie Izraelitów zaczęły się nieco przed narodzeniem Mojżesza, i trwały mniej więcej lat 90. Ztąd siostrze Mojżesza nadano imię Maria, t. j. gorycz, dla ucisku, jakiego już doświadczali. Bóg dopuścił na Izraelitów to utrapienie dla tego, że niektórzy z nich wpadli byli w bałwochwalstwo, jak naucza Ezechiel, r. 23, 8; a także, iżby obrzydzili sobie Egipt i myśleli o powrocie do ziemi obiecanej.—By się snadź

11. Praeposuit itaque eis magistros operum, ut affligerent eos oneribus: aedificaveruntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phithom, et Ramesses.

12. Quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, et crescebant:

13. oderantque filios Israëli Aegyptii, et affligebant illudentes eis:

14. atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti et lateris, omniue famulatu, quo in terrae operibus premebantur.

15. Dixit autem rex Aegypti obstetricibus Hebraeorum, quarum una vocabatur Sephora, altera Phua,

16. praecipiens eis: Quando obstetricabitis Hebraeae, et partus tempus advenerit: si masculus fuerit, interficite eum: si femina, reservate.

17. Timuerunt autem obstetrices Deum, et non fecerunt juxta praeceptum regis Aegypti, sed conservabant mares.

18. Quibus ad se accersitis, rex ait: Quidnam est hoc, quod facere voluistis, ut pueros servaretis?

19. Quae responderunt: Non sunt Hebraeae sicut Aegyptiae mulieres: ipsae enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt.

20. Bene ergo fecit Deus obstetricibus: et crevit populus, confortatusque est nimis.

21. Et quia timuerunt obstetrices Deum, aedificavit eis domos.

22. Praecepit ergo Pharao omni populo suo, dicens: Quidquid masculini sexus natum fuerit, in flumen projicite: quidquid feminini, reservate.

11. Ustawił tedy nad nimi przełożone robót, aby je trapił ciężarami: y zbudowali miasta przybytków Pharaonowi, Phitom, y Ramesses.

12. A im barziej ich tłumili, tym więcej się mnożyli y rośli:

13. y nienawidzieli Egypćanie synów Izraelowych, y trapił je nagrawając ich:

14. y ku gorzkości przywodzili żywot ich robotami ciężkimi, gliny y cegły, y wszelaką służbą, którą byli obciążeni w robotach około ziemi.

15. Y rzekł król Egypćski babom Hebrzejek: z których jedną zwano Zephora, a drugą Phua:

16. przykazując im: Gdy będziecie babić Hebrajankom, a przyjdzie czas rodzenia, jeśli się urodzi, zabijcie go, a jeśli córka, zachowajcie.

17. Lecz baby bały się Boga, y nie uczyniły według przykazania króla Egypćskiego, ale zachowały chłopiątką.

18. Których wezwawszy król do siebie, rzekł: Cóż to jest, coście chciały uczynić; żeście chłopiątkę zachowały?

19. Które odpowiedziały: Nie sąc Hebrajanki jako Egypćskie niewiasty: bo same umieją babić, y pierwszy rodzą niżli przyjdzie do nich.

20. Uczynił tedy Bóg babom dobrze: y rozkrzewił się lud y zmocnił się zbytnie.

21. A iż się bały Boga baby zbudowały im domy.

22. Rozkazał tedy Pharaon wszystkiemu ludowi swemu, mówiąc: Co się kolwiek męzkiey płci urodzi, to wrzucicie do rzeki: a cokolwiek niewieściey, zachowajcie.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

EXODUS, po Żydowsku VEELE SEMOTH.

Te księgi po grecku *Ἔξοδος Exodus*, to jest wyjście, albo wyprowadzenie, zowią, iż w nich Mojżesz opowiada ono sławne a dziwne wyprowadzenie i wybawienie synów Izraelowych z niewoli egipskiej. Żydowie je

sznadsz nie mógł. Trzy były przyczyny, dla których postanowili prześladować Izraelitów. obawa, zazdrość i nienawiść; bojaźń, iżby przy nadarzonej sposobności nie łączyli się z nieprzyjaciółmi; zazdrość, że bardzo się im powodziło co do rozmnażania się potomstwa; nienawiść, z powodu różności Religii. — *Nie wyszedł.* Widać z tego iż rozchodziła się wieść, że Izraelici mają zamiar powrócić do ziemi Chanaan.

11. *Przełożonych robót.* Dozorców nad robotami, poborców podatków, nie pieniędzy, ale cegieł. Zmuszani byli robić cegły (w. 14), budować miasta i piramidy, sprowadzać wodę kanałami z Nilu na łąki i pola. Lud prosty, zostając w dostatku i próżnowaniu, zwykł oddawać się cielesnej namiętności. Dla zapobiegania temu złemu, wodzowie zwykli nazywać wojsku, w czasie pokoju, roboty nawet niepotrzebne. — *Miasta przybytków.* Patrz Wujka.

12. *Im bardziej ich tłumili, tym więcej mnożyli i rośli.* Przypisać to należy szczególnej opiece Boga, jak naucza ś. Aug. ks. 18, o M. B. r. 6.

13. *I nienawidzieli synów Izraelowych.* Nie tylko obawiali się ich, ale i nienawidzili; potwierdza to samo Dawid. Ps. 104, 25: *Odmienił serce ich, aby nienawidzili ludu jego.*

14. *I wszelką służbą... około ziemi.* Z tego daje się wnioskować, że Izraelici byli rozsyłani do różnych części Egiptu, i skazywani do robót przymusowych około

uprawy ziemi.

15. *Babom Hebrzejek.* Akuszerki te były Egipcjanki (jak się okaz. z w. 19); więc tem więcej godną jest pochwały ich pobożność.

16. *A przyjdzie czas rodzenia.* Gdy niewiasty hebrajskie wydadzą płód, i postrzeżenie, że on jest rodzaju męzkiego, zabijajcie go ściskając, lub dusząc. Chciał król, aby zabijano tylko chłopców, bo niewiast nie lekano się, jako słabych, i chciano używać ich do rozpusty, bo zwykle były piękne.

19. *Same umieją babić.* Same są przebiegłe i mocnego zdrowia, wydają przeto płód żywy i zdrowy bez potrzeby pomocy. Niektórzy rabini tak wykładają z Hebr: one podobne są bydłom, które nie potrzebują, w czasie rodzenia, akuszerki. Mogły tak mówić te akuszerki, udając nienawiść i pogardę Hebrzejek, i podstawiając je na miejsce łaskawości, której względem nich użyły. — *Pierwiej rodzą niż przyjdzie do nich.* Jest ko kłamstwo; albowiem one dobrowolnie zachowywały życie chłopców, jak wid. z w. 17. Może kłamstwa usługiwano nie uważały za grzech; gdyż dawniej nawet mężowie uczeni bywali, lubo fałszywie, takiego przekonania.

21. *Zbudował im domy.* P. W.

22. *Rozkazał tedy Pharaon ludowi.* Edykt okrutny, na który się wzdrygali sami Egipcjanie, jak mniemają niektórzy pisarze, i dla tego nie był w całej ścisłości zachowywany.

od pierwszego słowa jako zwykli *wiele Semoth*, to jest, Ale imiona, nazywają. Mają w sobie Historią sta i czterdziestu lat i roku jednego, począwszy od śmierci Józefowej, aż do dnia którego Mojżesz dokonawszy przybytku, albo namiotu kościelnego, postawił i poświęcił go, ze wszystkiemi naczyniem jego, u góry Synai. Bo od śmierci Józefowej aż do wyjścia z Egiptu wyszło 140 lat, a od wyjścia z Egiptu aż do poświęcenia przybytku rok jeden. A tu opisano rozmnożenie, ucisk, y wywiedzenie Żydów z Egiptu, ono dziesięć plag, podanie dziesięciorga przykazania, zbudowanie przybytku, ubior kapłański. Z tych ksiąg Pan Chrystus i Apostołowie dwadzieścia i pięć świadectw w też słowa przywodzą; a 19 inszemi słowy.

Roz. I. w. 11. *Miasta przybytków*. Tak łacińska wulgata, w żydowskim zowie miasta skarbów albo śpichlerzów. Bo gdzie przed tem tylko jakoby w przybytkach mieszkali, tam Pharaon kazał uczynić miasta obronne, na schowanie albo skarbów i inszych potrzeb, albo też dla straży przy granicach z których jedno nazwano Phithon, drugie Ramesses, do którego się było zeszło do sześć kroc sto tysięcy mężów Izraelskich gdy z Egiptu wyciągnęli.

22. *Zbudował im domy*. Domem Pismo święte zowie familią albo rodzaj jaki ludzi, bo, jako dom z wielu kamieni, tak też jedna familia albo rodzaj z wielu ludzi, zład to, zbudować komu dom, Żydowie mówią, to jest rozmnożyć potomstwo i obogacić. Inszy tak to wykładają jakoby to nie o niewiastach onych mówią, ale o rozmnożeniu Żydów, wszakże wiedzieć mają, iż w żydowskim często *pronomina masculina, pro femininis ponuntur, et e contra*.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O narodzeniu Mojżesza, przysposobieniu go za syna przez królową, i ucieczce jego z Egiptu.

1. Egressus est post haec vir de domo Levi: et accepit uxorem stirpis suae. (*Infr. 6, 20.*)

2. Quae concepit, et peperit filium: et videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. (*Heb. 11, 23.*)

3. Cumque jam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, et linivit eam bitumine ac pice: posuitque intus infantulum, et exposuit eum in caretto ripae fluminis,

4. stante procul sorore ejus, et consideraute eventum rei.

5. Ecce autem descendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine: et puellae ejus gradiebantur per crepidinem alvei. Quae cum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulabus suis: et allatam (*Act. 7, 21.*)

6. aperiens cernensque in ea parvulum vagientem, miserta ejus, ait: De infantibus Hebraeorum est hic.

7. Cui soror pueri: Vis, inquit, ut vadam, et vocem tibi mulierem Hebraeam, quae nutrire possit infantulum?

8. Respondit: Vade. Perrexit puella et vocavit matrem suam.

9. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum istum, et nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier, et nutritiv puerum: adultumque tradidit filiae Pharaonis.

10. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyses, dicens: Quia de aqua tuli eum.

1. Wyszedł potym mąż z domu Levi, y pojął żonę pokolenia swego,

2. która poczęła y porodziła syna: a widząc go bydz nadobnym, kryła go przez trzy miesiące.

3. A gdy już tać nie mogła, wzięła pleciankę z sitowia, y namazała ją kłiem y smołą, y włożyła w nią dzieciątko, y włożyła je między rogół na brzegu rzeki,

4. a siostra jego stała zdaleka, y przypatrowała się co się stanie.

5. Alie oto zstępowała córka Pharaonowa, aby się kąpała w rzecie: a panny iey chodziły po brzegu rzeki. Która użyżawszy pleciankę między rogół, posłała jedną z służebnic swoich, i przyniosłą

6. otworzywszy, a widząc w nię dzieciątko płaczące, zmiłowawszy się nad nim, rzekła: z dzieć to Hebreyskich jest ten.

7. Którę siostra dziecięcia rzekła: Chcesz że pójde y zawołamci niewiasty Hebreyskię, któraćby mogła chować dziecko?

8. Odpowiedziała: Idź. Poszła dziewczeczka, y zawołała matki swęy.

9. Do którę rzekszę córka Pharaonowa: Weźmi (pry) to dziecko a wychoway mi, ia tobie dam twą zapłatę. Przyjęła niewiasta, y karmiła dziecko: a gdy podrosło oddała córce Pharaonowęy.

10. Które ona przywłaszczyła za syna, y nazwała imię jego Mojżesz, mówiąc: Izem go z wody wyjęła.

R. 2.—1. *Mąż z domu Lewi*. Ojcem tym Mojżesza był Amram, syn Kasta, wnuk Lewiego, praprawnuk Jakóba.—*Żonę pokolenia swego*. Jochabed, wnuczkę Lewiego, i Amrama stryjeczną siostrę. Niż. r. 6. 20.

2. *Nadobnym*. S. Stefan, Dz. 7, 20, nazywa go *przyjemnym Bogu*, zamiast nadobnym.

3. *A gdy już tać nie mogła*. Znowu zaczęło się srożyć prześladowanie. Jednakże wiele dzieci zdolano ocalić od śmierci, jak się okazuje z zachowania przy życiu Aarona i jego współbratniaków.—*Pleciankę z sitowia*. Skrzynkę, koszałkę, z rośliny zwanęj sitem, albo sitowiem, splewem. Był zwyczaj u Egipcyan robienia małych łódek z sitowia i z papyru.—*Między rogoż*. Pomiedzy trawę wysoką, mającą kształt szpady. Ta przeto koszałka

Bibl. St. Test. T. I.

z Mojżeszem nie mogła być łatwo uniesioną przez pęd wody Nilu.

4. *Siostra jego stała zdaleka*. Maria, dziewczynka lat 10, lub 12, od matki nauczona, co miała czynić.

5. *Córka Faraonowa*. Józef Fl. i niektórzy inni nazywają ją Termutimą. Filon twierdzi, że była jedyną, córką i dziedziczką Faraona, nie miała dzieci, chociaż oddawna już była zamężna.

6. *Z dzieć to hebrajskich jest ten*. Że tak było w istocie poznała z obrzezania.

10. *Przywłaszczyła za syna*. Filon powiada, że Termutima udała, iż była brzemienna, i porodziła Mojżesza; zdaje się sprzysjać temu twierdzeniu ś. Paweł, mówiąc (Żyd. r. 11, 24, że Mojżesz przyszedłszy do zupeł-

11. In diebus illis postquam creverat Moyses, egressus est ad fratres suos: viditque afflictionem eorum, et virum Aegyptium percutientem quemdam de Hebraeis fratribus suis. (*Hebr. 11, 24*).

12. Cumque circumspexisset huc atque illuc, et nullum adesse vidisset, percussus Aegyptium abscondit sabulo.

13. Et egressus die altero conspexit duos Hebraeos rixantes: dixitque ei qui faciebat injuriam: Quare percutis proximum tuum?

14. Qui respondit: Quis te constituit principem et judicem super nos? num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium? Timuit Moyses, et ait: Quomodo palam factum est verbum istud?

15. Audivitque Pharaon sermonem hunc, et quaerebat occidere Moysen: qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian, et sedit juxta puteum.

16. Erant autem sacerdoti Madian septem filiae, quae venerunt ad hauriendam aquam: et impletis canalibus adquare cupiebant greges patris sui.

17. Supervenere pastores et ejecerunt eas: surrexitque Moyses, et defensio puellis adauavit oves earum.

18. Quae cum revertissent ad Raguel patrem suum, dixit ad eas: Cur velocius venistis solito?

19. Responderunt: Vir Aegyptius liberavit nos de manu pastorum: insuper et hausit aquam nobiscum, potumque dedit ovibus.

20. At ille: Ubi est? inquit. Quare dimisistis hominem? vocate eum, ut comedat panem.

21. Juravit ergo Moyses, quod habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam ejus uxorem (*Infr. 18, 2. I Par. 23, 15*).

22. quae peperit ei filium, quem vocavit Gersam, dicens: Advena fui in terra aliena. Alterum vero peperit, quem vocavit Eliezer, dicens: Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis.

23. Post multum vero temporis mortuus est rex Aegypti: et ingemiscientes filii Israël propter opera vociferati sunt: ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus.

nego wieku, nie przyznawał się iż był synem córki Faraona. Dla czegoż Mojżesz po śmierci Faraona nie był powołany na tron? Może dla tego, że zdrada matki, i jego przysposobienie zostało wykryte.—*Nazwała imię jego Mojżesz*. T. j. wydobyty z wody.

11. *W one dni*. W roku 40-m życia, jak pow. ś. Szczepan. (Dz. 7, 23.—*Do braci swój*. Hebrajczycy nazywają braćmi wszystkich tych, którzy są tejże familii, lub narodu.—*Egiptczyka bijącego*. Filon twierdzi, że Egiptczykim tym był jeden z dozorców, którzy uciskali Izraelitów niesprawiedliwą pracą.

12. *Zabiwszy Egiptczyka*. Prawnie Mojżesz zabił Egipcjanina, otrzymawszy do tego władzę z Boskiego natchnienia. Zdaje się potwierdzać to ś. Szczepan, gdy mówi (Dz. 7, 24): *Pomścił się... zabijczy Egiptczyka. A mniemał żeby rozumieli bracia, że Bóg daje im wybawienie przez rękę jego*.

14. *I rzekł*. Myślał sam w sobie.—*Jakoż się ta rzecz objawiła*. Jakim sposobem ten jego postępek mógł ktoś postrzedz?

11. W one dni gdy był urośł Mojżesz, wyszedł do braciów swych: y użył ich utrapienie, y męża Egiptczyka bijącego iednego z Hebrejczyków braciów jego.

12. A gdy się obejrzał tam y sam, y widział że nikogo nie masz, zabiwszy Egiptczyka skrył go w piasek.

13. A wyszedszy dnia drugiego użył dwu Hebrejczyków, a oni się wadzą: y rzekł onemu który krzywdę czynił: Czemu biiesz bliźniego twego?

14. Który odpowiedział: któż cię postawił Książęciem y sędzim nad nami? czy mię ty chcesz zabić iakoż wczora zabił Egiptczyka? Ulekl się Mojżesz, y rzekł: Jakoż się ta rzecz objawiła?

15. Y usłyszał tę mowę Pharaon, y szukał zabić Mojżesza: który uciekszy od oblicza jego, mieszkał w ziemi Madiiański, y siedział u studnie.

16. A kapłan Madiiański miał siedm córek, które przyszły czerpać wody: a napełniwszy koryta, chciały napoić trzody oycy swego.

17. Nadeszli pastérze y odegnali ie: Y wstał Mojżesz, a obroniwszy dziewki, napoił owce ich.

18. Które gdy się wróciły do Raguela oycy swego, rzekł do nich: Przecześnie nad zwyczaj rychłcy przyszły?

19. Odpowiedziały: Człowiek Egiptczyk wyba- wił nas z ręki pastérzów: nad to y naczérpał wody z nami, y dał pić owcom.

20. Tedy on rzekł: A gdzie iest? Czemuście pu- ściły człowieka? zawołajcie aby iadł chleb.

21. Przysięgł tedy Mojżesz, że miał z nim mieszkać. Y wziął Sephorę córkę jego za żonę:

22. która mu urodziła syna, którego nazwał Gersam, mówiąc: Byłem przychodniem w ziemi cudzey. Urodziła zaś drugiego, którego nazwał Eliezer, mówiąc: Bóg bowiem oycy mego pomocnik mój, wyrwał mię z ręki Pharaonowój.

23. A po niemałym czasie umarł król Egiptski a wzdychając synowie Izraelowi dla robót wołali, y wstąpiło wołanie ich do Boga od robót.

15. *Uciekły*. Mając w swoim czasie powrócić.—*Matin*. P. W.

16. *Kapłan Madiiański*. Chald: *Książę*. Prawdopodobna, że był jednym i drugim, gdyż w owym czasie naczelnicy rodzin zwykle byli i kapłanami, jak Noe, Abraham i t. p.—*Chciały napoić trzody*. Sztuka pasterska w owych czasach należała do zatrudnień sala- chetnych.

17. *Odegnali je*. Chcąc naczepną przez nich wodą napoić swoje trzody.

18. *Do Raguela*. Który w nast. rozdz. nazwany jest Jetro, i Cineusem, Sędz. 4, 11.

19. *Człowiek Egiptczyk*. Albo tak wnosily o nim z ubioru, albo może im powiedział, że jest z Egiptu.

20. *Abym iadł chleb*. Aby wziął pokarm, i mieszkał z nami.

21. *Przysięgł*. P. W.

22. *Gersam*. Znaczný przychodzień, pielgrzym.—*Eliezer*. T. j. Bóg pomocnik mój.

23. *Umarł król Egiptski*. Nie tylko ten, za którego

24. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus est foederis, quod pepigit cum Abraham, Isaac, et Jacob.

25. Et respexit Dominus filios Israël et cognovit eos.

24. Y usłyszał narzekanie ich, y wspomniął na przymierze, które uczynił z Abrahamem, Izaakiem, y Jakobem.

25. Y wejrzał Pan na syny Izraelowe, i poznał je.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 15 *W ziemi Madyańskiej.* Madyańska ziemia, nazwana jest od miasta Madyan, tak rzeczono, od jednego syna Abrahamowego z Cetury urodzonego. A leżało to miasto nad brzegiem morza Czerwonego. Tam Mojżesza przyjął Raguel, (który też i Jetro jest nazwany) i tamże mieszkał blisko czterdzieści lat.

21. *I przysiągł.* Słowo żydowskie Jaal, teraz niektórzy przekładają (przyswoił albo chciał). Lecz lepiej Wulgata (przysiągł), gdyż też Jaal znaczy przysiądz, i sama rzecz to pokazuje. Bo musiał się Mojżesz Raguelowi podobać, przeto nie żałował mu swojej córki, a on mu też przysiągł, że miał z nim mieszkać.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O posłannictwie, które odebrał Mojżesz od Boga, objawiającego się mu w krzaku gorejącym.

1. Moyses autem pascebat oves Jethro soceri sui sacerdotis Madian: cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb.

2. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi: et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. (Act. 7, 30).

3. Dixit ergo Moyses: Vadam, et videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus.

4. Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, et ait: Moyses! Moyses! Qui respondit: Adsum.

5. At ille: Ne appropies, inquit, huc: Solve calcamentum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, terra sancta est.

6. Et ait: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Abscondit Moyses faciem suam: non enim audebat aspicere contra Deum. (Matth. 22, 32. Marc. 12, 26. Luc. 20, 37).

7. Cui ait Dominus: Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, et clamorem ejus audivi propter duritiam eorum, qui praesunt operibus:

1. A Moysesz pasł owce Jetro swiekra swego kapłana Madijańskiego: a gdy zagnał trzodę w głębokość pustynie, przyszedł do góry Bożej Horeb.

2. Y ukazał mu się Pan w płomieniu ognistym z posrodku krza: y widział iż kierz gorzał, a nieggorzał.

3. Y rzekł Moysesz: Pójdę, a oglądam widzenie to wielkie, czemu nie zgore ten kierz.

4. A widząc Pan iż szedł patrzeć, zawołał go z posrodku krza, y rzekł: Moyseszu! Moyseszu! Który odpowiedział: Owom ia.

5. A on do niego: Nie przystępuj sam, rozzuj bōty z nóg twoich: miejsce bowiem, na którym stoisz, ziemia święta jest.

6. Y rzekł: Jam jest Bóg oycy twego, Bóg Abrahama, Bóg Izaaka, y Bóg Jakoba. Zakrył Moysesz oblicze swe: bo nieśmiał patrzeć na przeciw Bogu.

7. Któremu rzekł Pan: Widziałem utrapienie ludu mego w Egypcie, y słyszałem krzyk jego dla surowości tych, którzy są przełożeni nad robotami:

Mojżesz się urodził, i uciekł z Egiptu; ale i dwaj drudzy, także nienawidzący Izraelitów. — *Dla robot wolał.* Przyniesieni będąc nieszczęściami z powodu niewoli i ciężkiej pracy, zwracali się do Boga, szukając u niego pociechy.

24. *Wspomniat na przymierze.* Mówi się tu o Bogu w sposób ludzki.

25. *I wejrzał Pan.* Okiem swęj łaskawości, i postanowił wybawić ich z utrapień.

R. 3.—1. *Pasł owce.* Mojżesz lat 40 zostawał na dworze Faraona; drugie 40 zajmował się paszeniem trzód w Madian; przez ostatnie zaś lat czterdzieście był pasterzem i wodzem ludu swego. Pospolicie się mniema, że wtenczas kiedy zostawał w Madian, napisał księgę Rodzaju, i księgę Joba dla pociechy swoich. — *Zagnał.* Wyraz właściwy pasterzom, którzy łaską poganiali swe trzody. — *Do góry Bożej Horeb.* Jest to Antycypacya; albowiem później góra została nazwana Bożą. Ex. 19. P. W. Ta sama góra Horeb zowie się także i Sina, albo Sinai.

2. *Ukazał się mu.* W roku 40-m pobytu jego w Madian, i w 80-m życia. (Dz. 7, 30. Ex. 7, 7). — *Pan.* Anioł przedstawujący osobę Boga. Prawdopodobna jest, że to był Michał, stróż i przełożony Synagogi. P. W. — *W płomieniu ognistym w posrodku krzaku.* Płomienie wybuchały w krzaku i około krzaku, jednakże go nie

pochłaniały, co stało się cudem Boga. Ogień zaś ten oznacza utrapienie, którem uciśnieni i objęci byli Izraelici od Egipcyan, jednakże nie byli zniszczeni, lecz raczej stawali się mocniejszymi i świetniejszymi.

4. *Mojżesz! Mojeszu!* Pokazał tu Bóg, jak dalece opiekuje się swoimi, iż zna ich po imieniu i nimi kieruje: przez powtórzenie zaś imienia tém mocniej przemawia do umysłu i serca Mojżesza, i zwraca jego uwagę. — *Owom ja.* Jestem gotów do słuchania rozkazów.

5. *Rozzuj bōty.* Na znak uszanowania miejsca, i Boskiego majestatu. P. W. Zdaje się, iż ztąd to powstał zwyczaj u Żydów i innych narodów zrzucania obuwia przy wniściu do świątyni.

6. *Bóg Abrahama, Bóg Izaaka i Bóg Jakóba.* Którego wielbili i teraz wielbią Abraham, Izaak i Jakób, którym uiszczając się z obietnic, oswobodzę was, potomków ich, z niewoli, gdyż oni zawsze pragnęli waszego dobra i teraz za was się modlą w otchłani. Szczególniej tych trzech patryarchów Bóg tu wspomina, bo oni najbliższymi byli ojcami narodu Hebrajskiego, im najwyraźniej była obiecana ziemia Chanaan, i w nich mianowicie jaśniały wielkie cnoty. Niektórzy, w tém że do każdego z trzech imion patryarchów powtórzony jest wyraz Bóg, upatrują tajemnicę Trójcy śśś; albo mniemają, że przez to się oznacza, jak wielką Bóg ma pieczę o każdym ze swoich, gdyż każdego z nich nazywa się Bogiem, i każdego jest;

8. et sciens dolorem ejus, descendi, ut liberem eum de manibus Aegyptiorum, et educam de terra illa in terram bonam, et spatiosam, in terram quae fluit lacte et melle, ad loca Chananaei, et Hethaei, et Amorrhaei, et Pherezaei, et Hevaei, et Jebusaei.

9. Clamor ergo filiorum Israël venit ad me: vidique afflictionem eorum, qua ab Aegyptiis opprimuntur.

10. Sed veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Aegypto.

11. Dixitque Moyses ad Deum: Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israël de Aegypto?

12. Qui dixit ei: Ego ero tecum, et hoc habebis signum, quod miserim te: Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum.

13. Ait Moyses ad Deum: Ecce ego vadam ad filios Israël, et dicam eis: Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi: Quod est nomen ejus? quid dicam eis?

14. Dixit Deus ad Moysen: Ego sum qui sum. Ait: Sic dicens filiis Israel: Qui est, misit me ad vos.

15. Dixitque iterum Deus ad Moysen: Haec dices filiis Israel: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob misit me ad vos: hoc nomen mihi est in aeternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem.

16. Vade, et congrega seniores Israël, et dices ad eos: Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob, dicens: Visitans visitavi vos et vidi omnia quae acciderunt vobis in Aegypto.

17. Et dixi, ut educam vos de afflictione Aegypti in terram Chananaei et Hethaei et Amorrhaei et Pherezaei et Hevaei et Jebusaei, ad terram fluentem lacte et melle.

18. Et audient vocem tuam: ingredierisque tu et seniores Israel, ad regem Aegypti, et dices ad

8. a wiedząc boleść jego, zstąpiłem aby go wyzwolił z rąk Egypcjanów, y wywiódł z ziemi onę, do ziemi dobrej y przestronę, do ziemi która opływa młékiem i miodem, na miejsce Chananejczyka, y Heteyczyka, y Amorrejczyka, y Pherzejczyka, y Hewejczyka, y Jebuzejczyka.

9. Krzyk tedy synów Izraelowych przyszedł do mnie: y widziałem ich utrapienie, którym od Egypcjan są uciśnieni.

10. Ale pódź, a poszlę cię do Pharaona, abys wywiódł lud mój, syny Izraelowe, z Egiptu.

11. Y rzékł Moyses do Boga: Któżem ja iest, abych szedł do Pharaona, a wywiódł syny Izraelowe z Egiptu?

12. Który mu rzékł: Ja będę z tobą, a to będzie miał na znak, zem cię posłał: Gdy wywiedziesz lud mój z Egiptu, ofiarujesz Bogu na tój górze.

13. Rzekł Moyses do Boga: Oto ja póyde do synów Izraelowych, y rzekę im: Bóg oyców waszych posłał mię do was. Jeśli mi rzeką: Które iest imię iego? Cóż im powiem?

14. Rzekł Bóg do Moysesza: Jam Jest Którym Jest. Rzekł: Tak powiesz synóm Izraelowym: Który Jest, posłał mię do was.

15. Y rzékł zaś Bóg do Moysesza: To powiesz synóm Izraelowym: Pan Bóg oyców waszych, Bóg Abrahamów, y Bóg Izaaków, y Bóg Jakóbów posłał mię do was: to iest imię moje na wieki, y to pamiętne moje na rodzaj y rodzaj.

16. Idź, a zgromadź starsze Izraelskie, y rzeczesz do nich: Pan Bóg oyców waszych, ukazał mi się, Bóg Abrahamów, Bóg Izaaków, y Bóg Jakóbów, mówiąc: Nawiedzając nawiedziłem was, y widziałem wszystko co się wam przydało w Egiptcie.

17. Y rzekłem, żebym was wywiódł z utrapienia Egypckiego, do ziemi Chananejczyka, y Heteyczyka, y Amorrejczyka, y Pherzejczyka, y Hewejczyka, y Jebuzejczyka, do ziemi opływającej młékiem y miodem.

18. Y posłuchaj głosu twego: y wnidziesz ty, y starszy Izraelscy do króla Egypckiego, y rze-

całym Bogiem. — *Zakrył Moysesz oblicze swe.* Z pobudek uszanowania obecności Boga.

8. *Zstąpiłem.* Mówi tu w sposób ludzki, jak to i często napotyka się w P. Ś. — *Do ziemi dobrej i przestronnej.* Ziemia Obiecana nie była bardzo rozległa i obszerna, jednakże mówi się tu, że jest przestronna: 1, w porównaniu do ziemi Gessen, w której teraz mieszkali; 2, ze względu na naród hebrajski, który teraz jeszcze był szczupły, jak na krainę Chanaan; 3, dla płodności ziemi tego kraju, który mógł dostarczyć żywności dla bardzo licznego ludu. — *Która opływa młékiem i miodem.* Hyperbola. Która obfituje w miód i młéko, w najwyborniejsze owoce, i we wszelkiego rodzaju bogactwa i roskosze.

9. *Krzyk... przyszedł do mnie.* Wielkie klęski i nieszczęścia nauczają uciekać się i wołać do Boga przez modlitwę.

11. *Któżem ja jest?* Jakby rzékł: Ja lichy jestem człowiek, zupełnie niesposobny do takiego poselstwa. Jest to pokorne wyznanie swęj niedołężności, którą to pokorę naśladują mężowie święci, kiedy powoływani bywają do szaszczytnych godności.

12. *To będzie miał na znak.* Znak ten, że miał ofiarować Bogu na górze Synaj, co do obietnicy był obecny, co do wykonania zaś zależało od przyszłego wypadku, którego niezawodność Bóg przepowiada i obiecuje. Ze się tak stało, okaz. z Ex. r. 34, 3. Podobny znak dany był Ezechiaszowi (IV. Kr. 19, 29), i Dawidowi (I. Kr. 16, 13).

14. *Jam jest, którym jest.* Patrz. W.

15. *Pan Bóg ojców waszych.* T. j. imię to (Bóg Abrahama, Iz. i Jak.) jest dla mnie na wieki, i ono jest pomnikiem moim, przez który będą przypominać mię ludzie, nawet i chrześcijanie (potomkowie Abrahama co do wiary i ducha); albowiem przez Chrystusa nie tylko nie była zgładzona, ale raczej została odnowiona i uświętniona pamięć Abrahama, Izaaka i Jakóba. — *Na rodzaj i rodzaj.* Hebr.: na wieki wieków, t. j. na wszystkie wieki, na zawsze.

16. *Nawiedzając nawiedziłem was.* Spójrzałem, i ostrzegłem was i utrapienie wasze.

17. *I rzekłem.* Postanowiłem u siebie.

18. *Posłuchaj głosu twego.* Uwierzaj tobie, zapowia-

eum: Dominus Deus Hebraeorum vocavit nos: ibimus viam trium dierum in solitudinem, ut immolemus Domino Deo nostro.

19. Sed ego scio quod non dimittet vos rex Aegypti, ut eatis nisi per manum validam.

20. Extendam enim manum meam, et percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, quae facturus sum in medio eorum: post haec dimittet vos.

21. Daboque gratiam populo huic coram Aegyptiis, et cum egrediemini, non exhibitis vacui: (*Infr. 11, 2, 12, 36*).

22. sed postulabit mulier a vicina sua, et ab hospita sua, vasa argentea et aurea, ac vestes: ponetisque eas super filios et filias vestras, et spoliabitis Aegyptum.

czesz do niego: Pan Bóg Hebrejczyków wezwał nas: pójdziemy w drogę trzech dni na puszczę, abyśmy ofiary czynili Panu Bogu naszemu.

19. Lecz ja wiem że was nie puści król Egypcki, abyście szli, iedno przez mozną rękę.

20. Wyciągnę bowiem rękę moję, a będę karał Egipt wszystkimi cudami moimi, które uczynię w pośród ich: potym was wypuści.

21. Y dam łaskę ludowi temu u Egyptianów: y gdy wychodzić będziecie, nie wynidziecie próżni:

22. ale prosić będzie niewiasta u sąsiady swęy y u gospodinię swęy, naczynia śrębrnego y złotego, y szat: y włożycie ię na syny y na córki wasze, y złupicie Egipt.

Wykład X. J. Wójka — Roz. 3. w. 1. *Do góry Bożej*. Tak potem jest nazwana, iż się tam Bóg ukazał, albo iż tam zakon od Boga jest dany.

2. *Ukazał mu się Pan*. Którego tu vulgata łacińska zowie Bogiem, tego w żydowskim zowie i Aniołem (ver. 2) i Bogiem, (ver. 4). Bo Bóg był w tym Aniele, i przez Anioła to sprawował, i w Aniele się ukazywał. O czem masz wyżej. (Gen. 18. ver. 2).

5. *Ziemia święta*. Tu obacz, jako sam Pan rozkazuje mającą święte cacić. Bo rzeczy stworzone poświęcają się i obecnością kogoś świętego, i słowy świętymi, i znamienowaniem rzeczy świętych, i inszemi sposoby.

14. *Jam jest którym jest*. Może się i tak przełożyć, byłem którym był, albo, będę który będę. Bo wieczność Boga zamyka w sobie wszystkie czasy. który jest i był i będzie. I jest najprzedniejsze imię Boże, którem się sam Bóg nazwał, które znaczy, iż Bóg jest wieczny, nie mając początku ani końca, ani od kogo łaszego mając bytność i istność, i owszem jest jako źródło wszelkiej istności i bytności, którą wszelkiemu stworzeniu daje. Słowo żydowskie Hajach, znaczy być, ząd słowo żydowskie Panu Bogu właśnie יהוה urosło, o czterech literach, albo Tetragrammaton, które nowi Żydowie zowią Jehową, o którym masz niżej 6. v. 3.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O trzech cudach, któremi Mojżesz miał przekonywać o Boskiem swojem poselstwie, a podróży jego do Egiptu, i spotkaniu się na puszczy z Aaronem.

1. Respondens Moyses ait: Non credent mihi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.

2. Dixit ergo ad eum: Quid est quod tenes in manu tua? Respondit: Virga.

3. Dixitque Dominus: Projice eam in terram. Projectit, et versa est in colubrum, ita ut fugeret Moyses.

4. Dixitque Dominus: Extende manum tuam, et apprehende caudam ejus. Extendit, et tenuit, versaque est in virgam.

1. Odpowiadając Mojżesz, rzekł: Nie uwierzą mi, y nie usłuchają głosu mego, ale rzeką: Nie ukazał się tobie Pan.

2. Rzekł tedy do niego: Co iest co trzymasz w ręce twoję? Odpowiedział: Łaska.

3. Y rzekł Pan: Porzuć ją na ziemię. Porzucił, y obróciła się w węża, tak iż uciekał Mojżesz.

4. Y rzekł Pan: Wyciągni rękę twą, a uymi ogon iego. Wyciągnął y ujął: y obróciła się w łaskę.

Łajacemu im pożądaną wieść o ich oswobodzeniu. — *Wezwał nas*. Hebr.: *wyszedł nam na spotkanie*, t. j. objawił się nam wzywając nas do składania mu ofiary, przez którą chce być od nas uczczony na puszczy po za Egiptem. — *Pójdziemy*. Hebr.: *i teraz oto idęmy, proszę: prośmy aby wolno było nam iść*. — *Trzech dni*. Nie było tu kłamstwa, a tylko zamilczenie całkowitej prawdy; nie mówią bowiem, że tylko trzy dni podróż odbywać będą.

19. *Że nie puści was*. Usposabia umysł Mojżesza i Hebrajczyków, iżby nie upadali na duchu, gdy posłyszają odmowną odpowiedź Faraona — *Jedno przez mozną rękę*. Zniewolony przez wyższą potęgę, która go dotknie plagami.

22. *U sąsiady swej i u gospodini swej*. Ztąd się okazuje, że Egipcjanie też mieszkali w Gessen, wespół z Hebrajczykami. — *Złupicie Egipt*. Hebr.: *wypróżnicie Egipt*; nie przez zdzierstwo, lecz sprawiedliwym tytułem darowizny Boga, który jest Panem wszystkich. Bóg darował te łupy Hebrajczykom: 1. aby ukarał zbytek i niespra-

wiedliwość Egipcyan; 2. iżby Hebrajczykom oddał te łupy jako nagrodę za ich pracę dla Egipcyan; ztąd mówi się, w ks. Mądr. r. 77: *I oddała sprawiedliwym pracę ich*; 3. aby dał im materyał, któregooby później mogli użyć na urządzenie przybytku, arki, i t. p.

R. 4.—1. *Nie ucieregą*. Gdyż pomiędzy nimi wielu było twardego karku. Wiedział jednakże iż starsi z ludu dadzą mu wiarę, jak to przepowiedział był Bóg. (r. 3, 18).

2. *Łaska*. Ta łaska Mojżesza i jej przemienianie się, zdaje się oznaczała trojaki stan Hebrajczyków: 1, pod Józefem, kiedy utrzymywali niejako berło i pierwszeństwo; 2, gdy, po śmierci Józefa, byli uciskani w Egipcie, co się wyraża przez łaskę zamienioną w węża; 3, pod Mojżeszem, kiedy przywróceniu do pierwotnej swobody, i wyprowadzeniu z Egiptu, stali się panami swej woli.

3. *Tak, iż uciekał Mojżesz*. Wąż bowiem ten był straszny, gdyż tak wielki jak owa łaska: ztąd Filon nazywa go smokiem.

5. Ut credant, inquit, quod apparuerit tibi Dominus Deus patrum suorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob.

6. Dixitque Dominus rursum: Mitte manum tuam in sinum tuum. Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar nivis.

7. Retrahe, ait, manum tuam in sinum tuum. Retraxit, et protulit iterum, et erat similis carni reliquae.

8. Si non crediderint, inquit, tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis.

9. Quod si nec duobus quidem his signis crediderint, neque audierint vocem tuam: sume aquam fluminis, et effunde eam super aridam, et quidquid hauseris de fluvio, vertetur in sanguinem.

10. Ait Moyses: Obsecro, Domine, non sum eloquens ab heri et nudius tertius: et ex quo locutus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguae sum.

11. Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus est intum et surdum, videntem et caecum? nonne ego?

12. Perge igitur, et ego ero in ore tuo: doceboque te, quid loquaris. (*Matth. 10, 20*).

13. At ille: Obsecro, inquit, Domine, mitte quem missurus es.

14. Iratus Dominus in Moysen, ait: Aaron frater tuus Levites, scio quod eloquens sit: ecce ipse egreditur tui decursum: tuum, et vidensque te laetabitur corde.

15. Loquere ad eum, et pone verba mea in ore ejus: et ego ero in ore tuo, et in ore illius, et ostendam vobis quid agere debeatis. (*Infr. 7, 2*).

16. Ipse loquatur pro te ad populum, et erit os tuum: tu autem eris ei in his, quae ad Deum pertinent.

17. Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.

5. Aby, prawi, uwierzyli, że się tobie ukazał Pan Bóg ojców ich, Bóg Abrahamów, Bóg Izaków, y Bóg Jakobów.

6. Y rzekł Pan ieszcz: Włóż rękę twoją w zanadra twe. Którą, gdy włożył w zanadra, wyjął trędowatą iako śnieg.

7. Włóż, pry, znowu rękę swą w zanadra. Włożył, y wyjął zaś, y była podobna innemu ciału.

8. Jeslić, prawi, nie uwierzą, y nie posłuchają mowy znaku pierwszego, uwierzą słowu znaku posledniego.

9. A iesli ani tym dwiema znakom nie uwierzą, y nie posłuchają głosu twego: weź wodę rzeczną y wyléj ją na suchą, a cokolwiek wyćzrpniesz z rzeki, w krew się obróci.

10. Rzekł Moyses: Proszę, Panie, nie iestem wymowny od wczorayszego y dziś trzeciego dnia: y odkądes przemówił do sługi twego, stałem się niesposobniejszego y nierychleyszego języka.

11. Rzekł Pan do niego: Któż uczynił usta człowiecze? abo kto uczynił niemego y głuchego, widzącego y ślepego? izali nie ja?

12. Idźże tedy, a ja będę w ustach twoich: y nauczę cię co masz mówić.

13. A on rzekł: Proszę, Panie, poszli kogo masz posłać.

14. Rozgniewany Pan na Moysesa, rzekł: Aaron brat twój Lewita, wiem iż wymowny iest: Oto ten wynidzie przeciw tobie, y użyżawszy cię rozraduje się sercem.

15. Mów do niego, y połóż słowa moje w ustach jego, a ja będę w ustach twoich, y w ustach jego, y pokażę wam co czynić macie.

16. On będzie mówił za cię do ludu, y będzie usły twemi, a ty mu będziesz w tych rzeczach, które ku Bogu należą.

17. Łaskę też tę weźmi w rękę twoją, którą czynić będziesz znaki.

6. Wyjął trędowatą. Ręka oznacza Hebrajczyków; ci bowiem na łonie Mojżesza, który miał wziąć nad nimi opiekę, stali się trędowaci, bo od Egipcyan byli srożej jeszcze dręczeni. Mojżesz zaś powtórnie wkładając rękę w zanadrze, t. j. pełną i zupełną pieczę ludu przyjmując, wyciągnął rękę zdrową i całą, gdyż wyprowadził lud cały z Egiptu.

8. Mowy znaku. T. j. mowy stwierdzonej znakiem, czyli cudem pierwszym.

9. Wodę rzeczną. Nilu.—W krew się obróci. Która to przemiana stanie się dla Egipcyan urąganiem za gubienie dzieci hebrajskich w wodach Nilu, i przyobrażeniem ich śmierci, którą mieli znaleźć w wodach morza Czerwonego.

10. Proszę, Panie. Tu się domyśla: przebac mi, nie posyłaj mię, tu się wyrażono przez Apozyopezę, czyli zamilczenie.—Nie jestem wymowny. Lękam się, żeby Faraon nie wzgardził takim mówcą.—Od wczorayszego i dziś trzeciego dnia. Od niejakiego czasu; albo znaczy, że dotąd, i nigdy nie był wymownym.—Odkądes przemówił do sługi twego. Od czasu, jakoś zaczął mówić ze mną, widzę, iż trudniej mi, niż przedtem, wypowiedzieć to, co chcę: przypało to na mię z powodu uszanowania ku tobie.—Niesposobniejszego i nierychleyszego języka. Mojżesza, mającego z przyrodzenia trudność wymawiania i po-

zbawionego daru wymowy, Pan Bóg użył do dzieł wielkich, iżby chwała przyznawana była Bogu, nie zaś wymowie Mojżesza; i żeby Mojżesz, sprawca tak wielkich dzieł i cudów, utrzymywał się w pokorze, czując w sobie brak tych przymiotów.

11. Któż uczynił usta człowiecze... izali nie ja? Jak gdyby mówił: Ja jestem, który daję ludziom zmysły i władzę: jeśli potrzeba będzie, ciebie także uczynię wymownym.

13. Proszę, Panie, poszlij, kogo masz posłać. Poszlij kogo innego, zdolniejszego odemnie. Według niektórych OO. SS. Mojżesz rozumiał tu Messyasza. Zdaje się, że Mojżesz wypraszał się długo i odcinając się od przyjęcia Boskiego poselstwa, zgrzeszył małodusznością i nieposłuszeństwem, lecz był to grzech tylko powszedni, nie zaś śmiertelny.

15. Ja będę w ustach twoich. Będę mistrzem twoim, podam ci myśl i słowa, gdy otworzysz usta; o co modlił się i Apostoł. Ef. 6, 19.

16. Będzie usły twemi. Tłumaczem twoim.—Ty mu będziesz w tych rzeczach, które ku Bogu należą. Ty będziesz mu za posła Boga, w miejscu Boga; t. j. iżby on od ciebie dowiadywał się o woli mojej, i ciebie, jakby mnie, radził się i słuchał.

18. Abiit Moyses, et reversus est ad Jethro socerum suum, dixitque ei: Vadam et revertar ad fratres meos in Aegyptum, ut videam si adhuc vivunt. Cui ait Jethro: Vade in pace.

19. Dixit ergo Dominus ad Moysen in Madian: Vade et revertere in Aegyptum: mortui sunt enim omnes, qui quaerebant animam tuam.

20. Tulit ergo Moyses uxorem suam, et filios suos, et imposuit eos super asinum, reversusque est in Aegyptum, portans virgam Dei in manu sua.

21. Dixitque ei Dominus revertenti in Aegyptum: Vide ut omnia ostenta, quae posui in manu tua, facias coram Pharaone: ego indurabo cor ejus, et non dimittet populum.

22. Dicesque ad eum: Haec dicit Dominus: Filius meus primogenitus Israël.

23. Dixi tibi: Dimitte filium meum, ut serviat mihi; et noluisti dimittere eum: ecce ego interficiam filium tuum primogenitum.

24. Cumque esset in itinere, in diversorio occurrit ei Dominus, et volebat occidere eum.

25. Tulit illico Sephora acutissimam petram, et circumcidit praeputium filii sui, tetigitque pedes ejus, et ait: Sponsus sanguinum tu mihi es.

26. Et dimisit eum, postquam dixerat: Sponsus sanguinum, ob circumcissionem.

27. Dixit autem Dominus ad Aaron: Vade in occursum Moysi in desertum. Qui perrexit obviam ei in montem Dei, et osculatus est eum.

28. Narravitque Moyses Aaron omnia verba Domini, quibus miserat eum, et signa quae mandaverat.

29. Veneruntque simul, et congregaverunt cunctos seniores filiorum Israël.

30. Locutusque est Aaron omnia verba quae dixerat Dominus ad Moysen: et fecit signa coram populo.

31. et credidit populus. Audieruntque quod visitasset Dominus filios Israël, et quod respexisset afflictionem illorum: et proni adoraverunt.

18. Odszedł Mojżesz y wrócił się do Jethro swiekra swego, y rzekł mu: Pójdę a wrócę się do braci mojej do Egiptu, żebym obaczył iesli ieszcze żywi. Któremu rzekł Jethro: Idź w pokoiu.

19. Rzekł tedy Pan do Mojżesza w Madian: Idź a wróc się do Egiptu. Pomarli bowiem wszyscy, którzy szukali duszy twojej.

20. Wziął tedy Mojżesz żonę swą, y syny swoje, y wsadził ie na osła, y wrócił się do Egiptu, niosąc łaskę Bożą w ręce swojej.

21. Y rzekł Pan wracającemu się do Egiptu: Patrz abyś wszystkie dziwy, którem położył w ręce twej, czynił przed Pharaonem: Ja zatwardzę serce iego, y niepuści ludu.

22. Y rzeczesz do niego: To mówi Pan: Syn mój pierworodny Izrael.

23. Rzekłem tobie: Puść syna mego, aby mi służył; a niechciales go puścić: oto ja zabiję syna twego pierworodnego.

24. A gdy był na drodze, w gospodzie zabieżał mu Pan, y chciał go zabić.

25. Wzięła prędko Zephora barzo ostry kamień, y obrzezała odrzeczek syna swego, y tknęła się nóg iego, y rzekła: Oblubieńcem krwie tyś mi iest.

26. Y puścił go, skoro rzekła: Oblubieniec krwie dla obrzezania.

27. Y rzekł Pan do Aarona: Idź przeciwko Mojżeszowi na puszczą. Który wyszedł przeciw iemu na górę Bożą, y pocałował go.

28. Y powiedział Mojżesz Aaronowi wszystkie słowa Pańskie, któremigo posłał, y znaki które roksazał.

29. Y przyszli pospolu, y zgromadzili wszystkie starsze synów Izraelowych.

30. Y powiedział Aaron wszystkie słowa, które był rzekł Pan do Mojżesza: y uczynił znaki przed ludem,

31. y uwierzył lud. Y uslyszeli, że nawiedził Pan syny Izraelskie, a iż weyrzał na ich utrapienie: a schyliwszy się pokłon uczynili.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 4. w. 16. *A ty mu będziesz w tych rzeczach które ku Bogu.* Daje znać iż Mojżesz wódz i kapłan Izraelski, miasto Boga rzecz podawał Aaronowi, większy kapłan mniejszemu. Ucząc nas nadobnej i kościelnej Hierarchji, ażebyśmy przełożonych naszych duchownych słuchali, jako tych przez które nas Bóg uczy. Czego też Pan Chrystus nauczył (Luc. 10) kto was słucha, mnie słucha.

18. *Pójdę a wrócę się.* Przez skromność, ukrywa przed teściem iż miał widzenie Boga; lecz inną prawdziwą i słuszną przyczynę (odwiedzenia swych braci) odejścia naznacza.

20. *Łaskę Bożą.* Którą przez moc Boga miał czynić cuda w Egipcie.

21. *W ręce twojej* We władzy twojej. — *Ja zatwardzę.* P. W.

22. *Syn mój pierworodny Izrael.* Izraelici, których przysposobiłem sobie za synów. Zowią się pierworodnymi, dla tego, że nad inne ludy zostali ukochani, i poczytani za pierworodnych.

23. *Zabiję syna twego.* Była to ostatnia i najdotkliwsza plaga, którą poruszony Faraon uwolnił lud.

24. *Zabieżał mu Pan.* Anioł. — *Zabić.* Chciał zabić Mojżesza mieczem, lub przez zaduszenie. Niedopełnienie obrzezania nad synem, przywiodło Mojżesza do tego niebezpieczeństwa, gdyż on, przyszły prawodawca, zaniedbał rozkaz Boży (Gen. 17, 12). Powodem do tego

opuszczenia, zdaje się, była obawa, żeby syn jego Eliezer, niedawno narodzony, nie powiększył sobie cierpienia w czasie podróży.

25. *Wzięła prędko Sefora.* Zrozumiała z natchnienia, lub ze słów Anioła, że syn i ojciec są w niebezpieczeństwie, dla zaniedbanego obrzezania. W przestraschu i napędzie użyła ostrego kamienia, jaki się nawinęła; inaczey bowiem obrzezanie mogło się dokonać mieczem, lub czymś podobnym. — *Tknęła się nóg jego.* Mojżesza, skrapiając je krwią syna obrzezanego. — *Oblubieńcem krwi.* Wykupiłem cię tą krwią wylaną, inaczey byłbyś zginął.

26. *I puścił go.* T. j. Anioł Mojżesza.

27. *Na górę Bożą.* Górę Synaj, gdzie Bóg ukazał się był Mojżeszowi.

30. *I powiedział Aaron.* Który zaczął już spełniać urząd tłumacza Mojżeszowego. — *Czynił znaki.* Mojżesz.

31. *Że nawiedził.* Że wejrzał na nich i postanowił ich wybawić.

21. *Zatwardzę.* To jest nie dając mu łaski awéj. Bo zatwardza Bóg kiedy dopuści aby serce zatwardziało, gdy nie daje łaski, któraby zmiękczyła (Greg. 11. Moral. c. 5, czytaj niżej 10. v. 20.)

23. *Syn mój pierworodny.* Acz tu Bóg zowie lud Izraelski pierworodnym synem swoim, to jest Bogu miłym, i nad inne narody wybranym, jednak nie przeto mamy równać żydów (jako to nowochrześcienie bezbożnie czynią z Panem Chrystusem własnym pierworodnym synem Bożym. Gdyż on jest jedynym i właśnie pierworodnym (to jest przed którym się nikt z Boga Ojca od wieków nie urodził) synem Bożym. A lud Izraelski tylko był jego jakoby figurą, za syna przysposobiony, i dziedzicem ziemie obiecanej uczyniony.

25. *Oblubieńcem krówie.* To jest jużem cię oblubieńcą mego utracić miała, bym cię była krwią mego dziedzica nie odkupiła, a tak będziesz mi oblubieńcem krwią odkupionym.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O osrobeniu się Faraona na Izraelitów, z powodu przedstawień Mojżesza i Aarona aby uwolnił lud.

1. Post haec ingressi sunt Moyses et Aaron et dixerunt Pharaoni: Haec dicit Dominus Deus Israël: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto.

2. At ille respondit: Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, et dimittam Israël? Nescio Dominum, et Israel non dimittam.

3. Dixeruntque: Deus Hebraeorum vocavit nos ut eamus viam trium dierum in solitudine, et sacrificemus Domino Deo nostro: ne forte accidat nobis pestis aut gladius.

4. Ait ad eos rex Aegypti: Quare, Moyses et Aaron, sollicitatis populum ab operibus suis? ite ad onera vestra.

5. Dixitque Pharaon: Multus est populus terrae: videtis quod turba succreverit: quanto magis si dederitis eis requiem ab operibus?

6. Praecepit ergo in die illo praefectis operum et exactoribus populi, dicens:

7. Nequaquam ultra dabitur paleas populo ad conficiendos lateres, sicut prius: sed ipsi vadant, et colligant stipulas.

8. Et mensuram laterum, quam prius faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quidquam: vacant enim, et idcirco vociferantur, dicentes: Eamus, et sacrificemus Deo nostro.

9. Opprimantur operibus, et expleant ea: ut non acquiescant verbis mendacibus.

10. Igitur egressi praefecti operum et exactores, ad populum dixerunt: Sic dicit Pharaon: Non do vobis paleas:

11. ite, et colligite sicubi invenire poteritis: nec minuetur quidquam de opere vestro.

12. Dispersusque est populus per omnem terram Aegypti ad colligendas paleas.

13. Praefecti quoque operum instabant, dicentes: Complete opus vestrum quotidie, ut prius facere solebatis, quando dabantur vobis paleae.

14. Flagellatique sunt qui praecerant operibus fili-

1. Weszli potym Moyżesz y Aaron, y rzekli Pharaonowi: To mówi Pan Bóg Izraelów: Puść mój lud aby mi ofiarował na puszcy.

2. A on odpowiedział: Kto iest Pan, żebym słuchał słosu iego, a puścił Izraela? Nie znam Pana, a Izraela nie puszczę.

3. Rzekli: Bóg Hebrayczyków wezwał nas, abyśmy szli trzy dni drogi na puszczę, y ofiarowali Panu Bogu naszemu: by snadź nieprzyszedł na nas mór abo miecz.

4. Rzekł do nich król Egypcki: Przecz, Moyżesz y Aaronie, odmawiacie lud od robót ich? idźcie do ciężarów waszych.

5. Y rzekł Pharaon: Wielki iest lud ziemie, widźcie iż się tłum rozkrzewił: jako daleko więcej, iesli im dacie od robót odpoczynek?

6. Rozkazał tedy w on dzień przystawóm nad robotami, y wyciągaczóm ludu, mówiąc:

7. Żadną miarą napotym nie będziecie dawać plew ludowi do czynienia cegły, iako przed tym, ale sami niech idą, a niech zbieraią słomę.

8. A miarę cegieł, którą piérwéy czynili, włożycie na nie, a namniéy nie umnieyszycie: abo wiem próżnuią, y dla tego wołaią, mówiąc: Idźmy, a ofiaruymy Bogu naszemu.

9. Niech będą uciśnieni robotami, y niechay ie wypełniać: aby nie przestawali na słowach kłamiwych

10. Y tak wyszedłszy przystawowie nad robotami, y wyciągacze, rzekli do ludu: Tak mówi Pharaon: Nie daię wam plów:

11. idźcie, a zbieraycie, iesli gdzie naléźć będziecie mogli, a namniéy się nie umnieysz y z roboty waszéy.

12. Y rozprószył się lud po wszystkiej ziemi Egypckiéy na zbieranie plów.

13. A przystawowie nad robotami przynaglali im mówiąc: Wypełniajcie robotę waszą na każdy dzień, iakoście piérwéy zwykli byli czynić, gdy wam dawano plewy.

14. Y sieczeni byli biczmi, którzy byli nad ro-

R. 5.—1. *Aby mi ofiarował.* Hebr.: *Aby uroczystość obchodził*, t. j. uroczystości składając ofiary; nabożeństwo bowiem publiczne głównie zależy na uroczystém składaniu ofiar.

2. *Nie znam Pana, a Izraela nie puszczę.* Nie znam Boga waszego, ani wszelkiego innego uznaję za Boga któryby mi rozkazywał, żebym uwolnił Izraelitów.

3. *By snadź nie przyszedł na nas mór, abo miecz.* Hebr.: *by snadź nie przywalił nas morem albo mieczem* t. j. Bóg, jeślibyśmy nie byli mu posłuszni.

5. *I rzekł Pharaon.* Do przełożonych swoich nad robotami.—*Widźcie, iż się tłum rozkrzewił.* Zład widać, iż pręwo dzieciobójstwa, jako nienawistne, oddawna było już zniesione.

7. *Nie będziecie dawać plew.* Które potarte przymieszowano do gliny aby cegły były mocniejsze i trwalsze.

10. *Nie daię.* Nie dam. Enallaga.

12. *Rozprószył się lud.* Część robotników mieszała glinę i robiła cegły; część wypalała je, część zaś zbierała i znosiła plewy, czyli słomki drobne.

orum Israël, ab exactoribus Pharaonis, dicentibus: Quare non impletis mensuram laterum sicut prius, nec heri, nec hodie?

15. Veneruntque praepositi filiorum Israël, et vociferati sunt ad Pharaonem, dicentes: Cur ita agis contra servos tuos?

16. Paleae non dantur nobis, et lateres similiter imperantur: en famuli tui flagellis caedimur, et injuste agitur contra populum tuum.

17. Qui ait: Vacatis otio, et idcirco dicitis: Eamus, et sacrificemus Domino.

18. Ite ergo, et operamini: paleae non dabuntur vobis, et reddetis consuetum numerum laterum.

19. Videbantque se praepositi filiorum Israël in malo, eo quod diceretur eis: Non minuetur quidquam de lateribus per singulos dies.

20. Occurreruntque Moysi et Aaron, qui stabant ex adverso, egredientibus a Pharaone:

21. et dixerunt ad eos: Videat Dominus et iudicet, quoniam foetere fecistis odorem nostrum coram Pharaone et servis ejus, et praebuistis ei gladium, ut occideret nos.

22. Reversusque est Moyses ad Dominum, et ait: Domine, cur afflixisti populum istum? quare misisti me?

23. Ex eo enim, quo ingressus sum ad Pharaonem, ut loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum: et non liberasti eos.

CAPUT VI.

O zapewnieniu danem przez Boga Izraelitom, że zostaną wybawieni z niewoli Egipskiej, i o ro-
dowodzie Aarona i Mojżesza.

1. Dixitque Dominus ad Moysen: Nunc videbis, quae facturus sim Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, et in manu robusta ejectionem illis de terra sua.

2. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Ego Dominus,

3. qui apparui Abraham, Isaac, et Jacob in Deo omnipotente: et nomen meum Adonai non indicavi eis.

4. Pepigique foedus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt advenae.

16. Niesprawiedliwie się dzieje. Żeby nie obrazić króla, winę krzywd składają na przełożonych nad robotami.

20. Wychodzącym od Faraona. T. j. przełożonym żydowskim: Mojżesz zaś i Aaron stojąc zewnątrz oczekiwali na nich, chcąc dowiedzieć się, jaką król dał odpowiedź.

21. Niech wejrzy Pan. Jakby mówili: Bóg, który widzi wszystko, niech was ukarze za krzywdę, którą nam czynicie, domagając się od Faraona, aby nas uwolnił.—Wonność naszą uczynili śmierdzącą. Uczyniliście nas nienawistnymi i obrzydliwymi.—Podaliście mu miecz. T. j. powód do użycia na nas miecza.

22. I wrócił się Mojżesz do Pana. Nienawistne przeciwko sobie zarzuty Mojżesz zuosi w milczeniu, bo przełożeni żydowscy, będąc rozjątrzonymi, nie byli sposo-

Bib. St. Test. T. I.

botami synów Izraelowych, od wyciągaczów Pharaonowych, mówiąc: Przecz nie wypełniać miary cegieł jako pierwéy, ani wczora, ani dziś?

15. Y przyszli przełożeni synów Izraelowych, y wołali do Pharaona, mówiąc: Przecz tak czynisz przeciw sługóm twoim?

16. Plów nam nie dają, a cegły jako pierwéy czynić każą: oto nas sługi twoje biczmi śieką, a niesprawiedliwie się dzieje przeciw ludowi twemu.

17. Który rzekł: Próźnuiecie, i dla tego mówicie: Póđźmy, a ofiarujemy Panu.

18. Przetóź idźcie, a róbcie: Plów nie dadzą wam, a oddacie zwykłą liczbę cegieł.

19. Y baczyli przełożeni synów Izraelowych, że się źle z nimi działo, iż im mówiono: Nie umnięszysz się nic z cegieł na każdy dzień.

20. Y zabieżeli Mojżeszowi y Aaronowi, którzy stali na przeciwko wychodzącym od Pharaona:

21. y rzekli do nich: Niech weyrzy Pan a osądzi, żeście wonność naszą uczynili śmierdzącą przed Pharaonem y sługami jego, y podaliście mu miecz, aby nas zabił.

22. Y wrócił się Mojżesz do Pana, y rzekł: Panie, czemuś utrapił ten lud? czemuś mię posłał?

23. Bo od onego czasu iakom wszedł do Pharaona abych mówił w imię Twoie, utrapił lud Twój: a niewybawiłeś ich.

ROZDZIAŁ 6.

O zapewnieniu danem przez Boga Izraelitom, że zostaną wybawieni z niewoli Egipskiej, i o ro-
dowodzie Aarona i Mojżesza.

1. Y rzekł Pan do Mojżesza: Teraz uyrzysz co uczynię Pharaonowi: Przez rękę bowiem mocną wypuścię je, y w ręce silnéy wyrzucę je z ziemi swéy.

2. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc: Já Pan,

3. którym się ukazał Abrahamowi, Izaakowi, y Iakobowi w Bogu wszechmocnym: a imienia mego Adonai nie oznaymiłem im.

4. Y uczynilem przymierze z nimi, abych im dał ziemię Chanaaneyską, ziemię pielgrzymowania ich, y którey przychodniami byli.

bni do przyjęcia zbawiennych upomnień. A więc ucieka się do Boga przez modlitwę.—*Czemuś utrapił ten lud?* Czemu dałeś powód do większego jego utrapienia, posyłając mię do Faraona, a jednak nie oswobadzając ludu, lecz raczej dopuszczając, aby srożej był dręczony.—*Czemuś mię posłał?* Nie są to słowa uporu lub zagniewania, lecz wybadywania i modlitwy, jak wyrzekł ś. Aug, pag. 14.

R. 6.—1. *I rzekł Pan do Mojżesza.* Albo przez Anioła, albo, co zdaje się prawdopodobniejszém, przez wewnętrzne natchnienie; albowiem nie powiada się tu, żeby ktoś ukazał się Mojżeszowi.—*Co uczynię Farao-nowi.* Jakie nieszczęścia, jakie kłeski mam nań zesać.

3. *W Bogu wszechmocnym.* T. j. pokazując tym patryarchom, że jestem wszechmocnym, obdarzając ich błogosławieństwem memi.—*A imienia mego Adonai...* P. 11.

5. Ego audivi gemitum filiorum Israël, quo Aegyptii oppresserunt eos: et recordatus sum pacti mei.

6. Ideo dic filiis Israël: Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Aegyptiorum, et eruam de servitute: ac redimam in brachio excelso, et iudiciis magnis.

7. Et assumam vos mihi in populum, et ero vester Deus: et scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum:

8. et induxerim in terram, super quam levavi manum meam ut darem eam Abraham, Isaac, et Jacob: daboque illam vobis possidendam, ego Dominus.

9. Narravit ergo Moyses omnia filiis Israël: qui non acquieverunt ei propter angustiam spiritus, et opus durissimum.

10. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

11. Ingredere, et loquere ad Pharaonem regem Aegypti, ut dimittat filios Israël de terra sua.

12. Respondit Moyses coram Domino: Ecce filii Israël non audiunt me: et quomodo audiet Pharaos, praesertim cum in circumcisis sim labiis?

13. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, et dedit mandatum ad filios Israël, et ad Pharaonem regem Aegypti, ut educerent filios Israël de terra Aegypti.

14. Isti sunt principes domorum per familias suas. Filii Ruben primogeniti Israël: Henoch et Phallu, Hesron et Charmi: hae cognationes Ruben. (Gen. 46, 9. Num. 26, 53. 1. Par. 5, 1.)

15. Filii Symeon: Jamuel et Jamin, et Ahod, et Jachin, et Boar, et Saul filius Chananeidis: hae progenies Symeon. (1. Par. 4, 24.)

16. Et haec nomina filiorum Levi per cognationes suas: Gerson et Caath et Merari. Anni autem vitae Levi fuerunt centum triginta septem.

17. Filii Gerson: Lobni et Semei, per cognationes suas. (1. Par. 6, 1. et 23, 6.)

18. Filii Caath: Amram et Isaar, et Hebron et Oziel: anni quoque vitae Caath centum triginta tres. (Num. 3, 19. et 26, 57. 1. Par. 6, 2. et 23, 12.)

19. Filii Merari: Moholi et Musi: hae cognationes Levi per familias suas.

20. Accēpit autem Amram uxorem Jochabed patruelem suam: quae peperit ei Aaron et Moysen. Fueruntque anni vitae Amram, centum triginta septem.

21. Filii quoque Isaar: Core et Nepheg et Zechri.

22. Filii quoque Oziel: Misael, et Elisaphan, et Sethri.

6. Z więzienia. Z miejsc, w których jęcy i niewolnicy na ciężką skazani są pracę. — W ramieniu wywyższonem. Hebr. *weyycagnictem*, t. j. w prawicy podniesionej w górę, gotowej do uderzenia — W sądach wielkich. Przez plagi wielkie, i zemstę sprawiedliwą.

8. Podniosłem rękę. P. W.

9. Dla uciążenia ducha. Tak dalece byli udęrczeni nieszczęściami, iż nie ośmielali się, i nie godziło się im coś innego myśleć, spodziewać się i przedsiębrać.

12. Żem jest nieobrzezany uszy. Hebrajczycy nazywają nieobrzezanym co do serca, umysłu, lub języka, tego, kto

5. Jam usłyszał wzdychanie synów Izraelowych, którym ie utrapili Egypćianie: y wspomniałem na przymierze moje.

6. Przetóż powiedz synóm Izraelowym: Ja Pan, który was wywiodę z więzienia Egypćczyków, y wyrwę z niewolę: y odkupię w ramieniu wywyższonym y w sądach wielkich.

7. Y wezmę was sobie za lud, y będę waszym Bogiem: y poznacie żem ia iest Pan Bóg wasz, którym was wywiodł z więzienia Egypćczyków:

8. y wprowadził do ziemie, nad którą podniosłem rękę moię, żebym ia dał Abrahamowi, Izakowi, y Iakobowi: y dam ia wam posieść, ia Pan.

9. Powiedział tedy Moysesz wszystko synóm Izraelowym: którzy nie usłuchali go, dla uciążenia ducha, y dla roboty bardzo ciężkiey.

10. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

11. Wnidź, a mów do Pharaona króla Egypćskiego, aby puścił syny Izraelowe z ziemie swęy.

12. Odpowiedział Moysesz przed Panem: Oto synowie Izraelowi nie słuchają mię, a iakoż usłucha Pharaos, zwłaszcza, żem jest nie obrzezany uszy?

13. Y mówił Pan do Moysesza y Aarona, y dał rozkazanie do synów Izraelowych, y do Pharaona króla Egypćskiego, aby wywiedli syny Izraelowe z ziemie Egypćskiey.

14. Ci są przedniejszy domów w rodziech ich. Synowie Ruben pierworodnego Izraelowego: Henoch y Phallu, Hesron, y Charmi: te rodzaje Ruben.

15. Synowie Symeonowi: Jamuel, y Jamin, y Ahod, y Jachin, y Boar, y Saul, syn Chananeyskiey miasteczki: ten ród Symeonów.

16. A te imiona synów Lewi: (według rodzain ich: Gerson, y Kaath, y Merari: A lat żywota Lewi było, sto trzydzieści i siedm.)

17. Synowie Gersonowi, Lobni, y Semei: według rodzain ich.

18. Synowie Kaath: Amram, y Isaar, y Hebron, y Oziel: lat też żywota Kaath sto trzydzieści y trzy.

19. Synowie Merarego: Moholi, y Musi: te są rodzaje Lewi według familij ich.

20. Y poiął Amram żonę Jachabed, siostrę stryieczną swoię: która mu urodziła Aarona, y Moysesza. A było lat żywota Amram, sto trzydzieści i siedm.

21. Synowie też Isaar: Kore, y Nepheg, y Zechri

22. Synowie też Oziel: Misael, y Elisaphan, y Sethri

dotknęły jest jaką wadą lub ułomnością serca, umysłu, lub języka.

14. Przedniejsi domów. Naczelnicy familij Izraelskich.
16. A te imiona synów Lewi. Zatrzymuje się Moyses na rodowodzie Lewiego, bo z pokolenia Lewi pochodzili Aaron i Moysesz, wybawca ludu, i pisarz tych dziejów. Takoz wylicza się tu rodowod Rubena, Symeona i Lewi, aby snadź ktoś nie mniemał, że te trzy pokolenia zostały odrzucone, gdyż Jakób zdawał się rzucić na nie przekleństwo. Gen. 49, 3, 5. — Według rodzain ich. Według familij, od których powstały liczne rodziny i familie.

23. Accepit autem Aaron uxorem Elisabeth, filiam Aminadab, sorore'n Nahason, quae peperit ei Nadab et Abiu, et Eleazar et Ithamar.

24. Filii quoque Core: Aser et Elcana et Abiasaph: hae sunt cognationes Coritarum.

25. At vero Eleazar filius Aaron accepit uxorem de filiabus Phutiel: quae peperit ei Phinees; hi sunt principes familiarum Leviticarum per cognationes suas.

26. Iste est Aaron et Moyses, quibus praecepit Dominus, ut educerent filios Israël de terra Aegypti per turmas suas.

27. Hi sunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, ut educant filios Israël de Aegypto: iste est Moyses et Aaron,

28. in die qua locutus est Dominus ad Moysen in terra Aegypti.

29. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Ego Dominus: loquere ad Pharaonem regem Aegypti, omnia quae ego loquor tibi.

30. Et ait Moyses coram Domino: En incircumcensus labiis sum, quomodo audiet me Pharaos?

23. Y poiął Aaron, żonę Elisabethę córkę Aminadab siostrę Nahasona, która mu urodziła Nadaba, y Abiu, y Eleazar, y Ithamara.

24. Synowie téż Korego: Aser, y Elkana, y Abiasaph: te są rodzaie Koritów.

25. Ale Eleazar syn Aaronów poiął żonę z córki Phutiel: która mu urodziła Phineesa; ci są przedniejszy rodziny Lewitów w rodzajach ich.

26. Ten iest Aaron y Mojsesz, którym przykazał Pan, aby wywiedli syny Izraelowe z ziemi Egypckiéy według hufców ich.

27. Ci są, którzy mówią do Pharaona króla Egypckiego, aby wywiedli syny Izraelowe z Egiptu: ten iest Mojsesz y Aaron,

28. w dzień w który mówił Pan do Mojsesza w ziemi Egypckiéy.

29. Y rzekł Pan do Mojsesza, mówiąc: Ja Pan, mów do Pharaona, króla Egypckiego wszystko co ja mówię do ciebie.

30. Y rzekł Mojsesz przed Panem: Otom nieobrzezany iest usty, iakoż mię usłucha Pharaos?

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 8. *A imienia mego Adonai.* W żydowskim jest ono niewymowne a własne imię Boga, które teraz nowi Żydowie pospolicie *Jeovah* czytają. Wszakże starzy Żydowie niewiedząc jakoby mieli te słowa wymawiać, przez imię *Adonai* wymawiali, i punkty tego imienia, *Adonai* pod nie podpisali, aby je wszędy czytano *Adonai*, a gdzie oboje to imię i niewymowne ono *יהוה* i *Adonai* jest położone, aby dwa kroć nie czytano *Adonai*, tedy *Elochim Adonai*, czytano, jako w Psal. 70, ver. 5 i 16. Przetoż i LXX. tłumacze wszędzie *Jeohos*, a nasz łaciński *Dominus*, to jest, Pan, przełożyli. I Hieronim ś. i Orygenes i inni wszyscy najstarsi Doktorowie, toż imię Boga *יהוה* przez imię *יהוה Adonai*, co także Pana znaczy z żydowskiego wszędy przekładali: i myślnie pisząc o imionach Bożych, i wykładając je, nigdy tedy Jehowy niowspominali. A co największa, sam Pan Chrystus i Apostołowie, chocia często przywodzą świadectwa starego testamentu, w których jest to imię święte Boga: wszakże nigdy go nie wyrażali imieniem Jehowy, ale wszędy Panem, chocia inne imiona własne, swemi głosy wymawiali, jako Adam, Noe, Abraham, Ewa, Sara, Marya. A tak iż u wszystkich starych tak Żydów jako i Chrzęścijan, nigdy nie było słychane to imię Jehowa: nie jest ani żydowskie, ani chrześcijańskie, ale od heretyków wymyślone, którego i sami jeszcze nieumieją czytać: bo jedni mówią Jehowa, a drudzy Jehua. To się przypominaj dla tych, którym nowinki chocia ani pewne, ani gruntowne, więcej aniżeli stare, poważne i doświadczane rzeczy i słowa smakują.

3. *Nie oznajmiłem im.* Jako Bóg ukazał się Abrahamowi i inszym, a imienia im swojego *Adonai* nie objawił, różnie to wykładają, a zwłaszcza iż Mojsesz pisze, (Gen. 4, ver. 26), że Enos tego imienia Pańskiego *Adonai* wymyślił. Jednak tak to uczeni rozumieją: Iż chocia to imię Pańskie było Ojcom świętym przed Mojseszem znajome, i wymawiali go Panem i wszechmogącym, wszakże iż jeszcze był za ich czasów, obietnic swoich nie wypełnił, niewiedzieli też takiego państwa jego, jakim się być powiadał, aż kiedy je prowadził mocną ręką do ziemi obiecanej, dopiero doznali jako to wielki i wszechmocny *Adonai*, albo Pan, który to wszystko wiernie ziscił, co był zdawna przodkom obiecał. Dla tegoż i słowa żydowskie, tak właśnie słowo od słowa mają. A w imieniu mojem Pańskim nie jestem poznany od nich: jakoby rzekł: nie takem się im doskonale pokazał com jest, jako tobie.

8. *Podniosłem rękę moją.* Podnieść rękę, często w Piśmie ś. znaczy przysiąc: bo iż obyczaj przysięgi był podnosząc rękę ku niebu, kładzie to miasto słowa, przysiąc. Tak masz Gen. 14. Deut. 32. Num. 14.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O pierwszej pladze zesłanej na Egipt, przez zamienienie wody w krew.

1. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce constitui te Deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit propheta tuus.

1. Y rzekł Pan do Mojsesza: Otom cię postawił Bogiem Pharaonowym, a Aaron brat twój będzie prorokiem twoim.

23. *Siostrę Nahasona.* Nahason ten przy wyjściu z Egiptu był naczelnym wodzem pokolenia Judy. (Lic. r. 7). Godną jest tu uwagi skromność Mojsesza, który starannie opisał rodowód brata swego Aarona, o swoim zaś zaledwo wspomniął (w. 20), i tylko o tyle, o ile to było koniecznem do poznania osoby, powołanej od Boga do tak wielkiego posłannictwa.

25. *Przedniejsi familij.* Hebr.: *przedniejsi z ojców*, t. j. ci między ojcami, którzy byli naczelnikami familij.

26. *Ten jest Aaron i Mojsesz.* Ci to są, którzy posła-

ni byli do Faraona. Niekiedy Aaron kładzie się przed Mojseszem, bo był starszy brat wiekiem; niekiedy zaś po Mojseszu, bo niższym był co do godności.

29. *Mów do Faraona.* Tu Mojsesz znowu ciągnie dalej opowiadanie, przerwane (od w. 14) opisaniem rodowodu swego.

30. *Rzekł Mojsesz przed Panem.* Panu, który był przed nim: czyli, w obec którego stał i działał.

R. 7—1. *Bogiem Faraonowym.* Patrz W. Aaron... będzie prorokiem twoim. T. j. ty objawisz jemu wszyst-

2. Tu loqueris ei omnia, quae mando tibi: et ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israël de terra sua. (*Supr. 4, 15*).

3. Sed ego indurabo cor ejus, et multiplicabo signa et ostenta mea in terra Aegypti,

4. et non audiet vos: immittamque manum meam super Aegyptum, et educam exercitum et populum meum filios Israël de terra Aegypti per iudicia maxima.

5. Et scient Aegyptii, quia ego sum Dominus, qui extenderim manum meam super Aegyptum, et eduxerim filios Israël de medio eorum.

6. Fecit itaque Moyses et Aaron, sicut praeceperat Dominus: ita egerunt.

7. Erat autem Moyses octoginta annorum, et Aaron octoginta trium, quando locuti sunt ad Pharaonem.

8. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron:

9. Cum dixerit vobis Pharaos, Ostendite signa: dices ad Aaron: Tolle virgam tuam, et projice eam coram Pharaone, ac vertetur in colubrum.

10. Ingressi itaque Moyses et Aaron ad Pharaonem, fecerunt sicut praeceperat Dominus; tulitque Aaron virgam coram Pharaone et servis ejus, quae versa est in colubrum.

11. Vocavit autem Pharaos sapientes et maleficos: et fecerunt etiam ipsi per incantationes aegyptiacas et arcana quaedam similiter. (*2 Tim. 3, 8*).

12. Projeceruntque singuli virgas suas, quae versae sunt in dracones: sed devoravit virga Aaron virgas eorum.

13. Induratumque est cor Pharaonis, et non audivit eos, sicut praeceperat Dominus.

14. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingratum est cor Pharaonis, non vult dimittere populum.

15. Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas: et stabis in occursum ejus super ripam fluminis: et virgam, quae conversa est in draconem, tolles in manu tua.

16. Dicesque ad eum: Dominus Deus Hebraeorum misit me ad te, dicens: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto, et usque ad praesens audire noluisti.

ko, co odemnie posłyszysz; a on to (jako twój tłumacz) przedstawi Faraonowi, i starszym Izraelskim.

3. *Zatwardzę serce jego.* Zostawując go własnej jego złośliwości, i nie dając mu jako niegodnemu, szczególniejszej mej laski.

4. *I spuszczę rękę moję.* Ukarzę, uderzę, utrapię.— *Przez sądy bardzo wielkie.* Przez największe klęski. LXX: *z zemstą wielką*; t. j. która wszystkim okaże najsprawiedliwszy sąd Boży na Egypcyan.

6. *Tak uczynili.* Jest to Pleonazm; powiedział już bowiem, że oni tak uczynili.

8. *Do Mojżesza i Aarona.* Bezpośrednio powiedział Mojżeszowi, a przez niego Aaronowi.

9. *Laskę twoję.* Laska ta zowie się już Mojżesza, już Aarona, już Boga, bo wszystkim im służyła za narzędzie do czynienia cudów, i sprowadzenia plag na Egipt.

10. *Wziął.* Wersja chald. i grec. ma: *wyrzucił.*

11. *Czarowników.* Wers. LXX, zowie ich sofistami i kuglarzami. Przedniejszymi z nich byli Jannes i Mam-

2. Ty mu powiesz wszystko coć rokazując: a on będzie mówił do Pharaona, aby puścił syny Izraelowe z ziemie swęy.

3. Lecz ia zatwardzę serce iego, y rozmnożę znaki y cuda moie w ziemi Egypskięy,

4. y nie usłucha was: y spuszczę rękę moję na Egypt, y wywiodę woysko y lud mój syny Izraelowe z ziemie Egypskięy przez sądy bardzo wielkie.

5. Y będą wiedzieć Egyptianie, zem ia iest Pan, którym wyciągnął rękę moję na Egypt, y wywiodłem syny Izraelowe z pośrzodku ich.

6. Uczynił tedy Mojżesz y Aaron, iako im Pan przykazał: tak uczynili.

7. A było Mojżeszowi ośmdziesiąt lat, Aaronowi ośmdziesiąt y trzy, gdy mówili do Pharaona.

8. Y rzekł Pan do Mojżesza y Aarona.

9. Gdy wam rzecze Pharaos, ukażcie znaki: rzeczesz do Aarona: Wezmi laskę twoję, a porzuc ją przed Pharaonem, y obróci się w węża.

10. Wszedazy tedy Mojżesz y Aaron do Pharaona, uczynili iako był Pan przykazał. Y wziął Aaron laskę przed Pharaonem y sługami iego, która się obróciła w węża.

11. Ale Pharaos wezwał mędrców y czarowników: y uczynili téż oni przez czary Egypskie, y iakieś tajemne sprawy tymże sposobem.

12. Y porzucili każdy laskę swoję, które się obróciły w smoki: ale Aaronowa laska pożarła ich laski.

13. Y zatwardziało serce Pharaonowe, y nie usłuchał ich, iako był Pan przykazał.

14. Y rzekł Pan do Mojżesza: obciązało serce Pharaonowe, niechce puścić ludu.

15. Idź do niego rano, oto wynidzie do wody: a staniesz na potkaniu iego przy brzegu rzeki: y laskę, która się obróciła w smoka, weźmiesz w rękę swoję.

16. Y rzeczesz do niego: Pan Bóg Hebrejszyków posłał mię do ciebie, mówiąc: Puść lud mój, aby mi ofiarował na puszcy, a aż do tąd niech cię usłuchać.

bres, jak się ok. 11. Tim. 3, 8.— *Uczynili też oni.* Za sprawą czartów, omamających oczy widzów, tak, iż mniemali że oglądali to, czego nie widzieli; albo czynili podobne rzeczy, za pomocą środków przyrodzonych, posiadanych w swej sztuce czarnoksiężskiej, co dla innych, niezających przyczyny tego, zdawało się cudownem.

12. *Obróciły się w smoki.* Były to rzeczywiście węże przez czarta przyniesione, i podstawione zamiast lasek, które w tejsze chwili zręcznie zebrali czarownicy i ukryli od oczu widzów.— *Aaronowa laska pożarła.* T. j. węż, w którego obrócona była laska, pożarł węże, takż powstałe z lasek. P. W.

13. *I zatwardziało serce Faraona.* Dla tego że widział, iż czarnoksiężnicy jego uczynili podobne dziwy, a nie zwracał na to uwagi, że laska Aarona pożarła ich laski.

15. *Staniesz na potkaniu jego.* Wyprzedzisz jego przybycie na brzeg Nilu, i staniesz tak, iżby nadszedł na ciebie.

17. Haec igitur dicit Dominus: In hoc scies, quod im Dominus: ecce percutiam virga, quae in manu mea est, aquam fluminis, et vertetur in sanguinem.

18. Pisces quoque, qui sunt in fluvio, morientur, et computrescent aquae, et affligentur Aegyptii bibentes aquam fluminis.

19. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, et extende manum tuam super aquas Aegypti, et super fluvios eorum, et rivos ac paludes, et omnes lacus aquarum, ut vertantur in sanguinem: et sit cruor in omni terra Aegypti, tam in ligneis vasis quam in saxeis.

20. Feceruntque Moyses et Aaron sicut praeceperat Dominus: et elevans virgam percussit aquam fluminis coram Pharaone et servis ejus, quae versa est in sanguinem (Psalm. 77, 44).

21. Et pisces, qui erant in flumine, mortui sunt: computruitque fluvius, et non poterant Aegyptii bibere aquam fluminis, et fuit sanguis in tota terra Aegypti.

22. Feceruntque similiter malefici Aegyptiorum incantationibus suis; et induratum est cor Pharaonis, nec audivit eos, sicut praeceperat Dominus. (Sap. 17, 7).

23. Avertitque se, et ingressus est domum suam, nec apposuit cor etiam hac vice.

24. Foderunt autem omnes Aegyptii per circuitum fluminis aquam, ut biberent: non enim poterant bibere de aqua fluminis.

25. Impletique sunt septem dies, postquam percussit Dominus fluvium.

17. Przetóż toć powiada Pan: Z tąd poznasz że ja Pan: oto uderzę laską, która jest w ręce moię, w wodę rzeki, a obróci się w krew.

18. Ryby też, które są w rzecie pozdychają, y zaśmierdzą się wody, y będą trapieni Egypćanie piący wodę rzeczną.

19. Rzekł też Pan do Mojsesza: Mów do Aarona: Weźmi laskę twoię, a wyciągni rękę twą na wody Egypćskie, y na rzeki ich, y na strugi, y kałuże, y na wszelkie jeziora wód, aby się obróciły w krew: a niech będzie krew po wszystkiej ziemi Egypćskiej, tak w naczyniach drzewianych, iako i w kamiennych.

20. Y uczynili Mojsesz y Aaaron iako im Pan przykazał: y podniószy laskę, uderzył w wodę rzeczną przed Pharaonem y sługami iego, która się obróciła w krew.

21. A ryby, które były w rzecie pozdychały: y zaśmierdziała się rzeka, y niemogli Egypćanie pić wody rzecznej, y była krew we wszystkiej ziemi Egypćskiej.

22. Y uczynili także czarownicy Egypćscy czarami swemi: y zatwardziało serce Pharaonowe, y nie usłuchał ich, iako był przykazał Pan.

23. Y odwrócił się, y wszedł do domu swego, a nie przyłożył serca ani tym razem.

24. Y wykopali wszyscy Egypćanie około rzeki wodę aby pili: bo niemogli pić wody rzecznej.

25. Y wyszło siedm dni, iako zaraził Pan rzekę.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 7. w. 1. Otom cię postanowił Bogiem Pharaonowym. Zowie Mojsesza Bogiem Pharaonowym, że mu dał moc Boską na czynienie cudów, i na karanie Pharaona: i musiał się go Pharaon bać jako posła od Boga posłanego, a wszakże nie miał go Pharaon za Boga chwalić. Takim też Bogiem chcą uczynić Pana Chrystusa Nowochrześcijanie dzisiaj. Ale Pismo święte inaczej mówi o Bóstwie Pana Chrystusowem, które to powiada, że Pan Chrystus jest Bogiem, nie Pharaonowym, ale Izraelskim, który wybawił lud z ziemi Egipskiej, tak jest w liście ś. Judy. ver. 5 i tegoż Żydzi na puszczy kusili, jako Paweł ś. pisze (1. Corin. 1). Jest Bogiem nie uczynionym, ale urodzonym z Boga, i równym Bogu Ojcu (Jan. 5 ver. 18). Jest Bogiem przed wieki, i przed wszystkimi czasy, który świat wszystek stworzył, (Jan. 1. ver. 1. i 10) i insze wszystkie własności Boże ma jako Bóg prawdziwy i błogosławiony (Rzym. 9) i ma być od wszystkich za Boga chwalony, jako stwórca wszystkich rzeczy, którego chwałę już przed tąd widział (Izajasz Cap. 6). Chociaż tedy inszym nie właśnie służy to imię Bóg, tylko przez podobieństwo jakieś, iż mają, albo moc na czynienie cudów, albo urząd Boży, albo są przysposobieni na syny Boże: ale Pan Chrystus właśnie nazwany jest Bogiem, bo ma i naturę Boską, i Bogiem się rodził przed wieki. Przetóż bezbożnie Nowochrześcijanie równają z Mojseszem Pana Chrystusa.

3. Laska. To jest wąż w którego się laska przemieniła. Tak też ciało Pana Chrystusowe w Sakramencie, zowią chlebem, że się chleb przemienił w ciało, albo iż Chrystus jest żywym ciałem pod osobą chleba.

17. Laską, która jest w ręce moię. Słowa te są Boga, a jednak Mojsesz trzymał w swęj ręce laskę. Ale tu Bóg i Mojsesz uważają się jakby jedna osoba, tak jak pierwotna przyczyna i narzędzie zowią się jedną przyczyną skutkującą.

18. Ryby... pozdychają. Które bez wody żyć nie mogą, a mianowicie we krwi, która będąc gęstą i ciepłą, przeciwi się ich przyrodzeniu. — Zaśmierdzą się wody. Będą zarażone fetorem zdechłych ryb. — I będą trapieni Egypćanie. Dreczeni pragnieniem.

19. Na wszelkie jeziora wód. Hebr.: na wszelkie zebranie wód, t. j. studnie, źródła i t. p. — Po wszystkiej ziemi Egypćskiej. Nawet i w ziemi Gessen, w miejscach gdzie mieszkali Egypćanie, zwłaszcza ci, którzy udęcali Izraelitów, Izraelci zaś od tąd plagi byli swobodni.

22. I uczynili podobnie czarownicy. Którzy wodę dla siebie znaleźli, albo w morzu (bo tylko wody słodkie, i sposobne do picia zostały w krew obrócone), albo Mojsesz dostarczał im wody, z ziemi Gessen.

23. A nie przyłożył serca. Nie nakłonił się do tego, żeby uwierzył.

24. I wykopali... około rzeki wodę. Napróżno; bo znaleźli krew, chociaż przecedzoną i jakby wodnistą; a tak uśmierzali nieco choć tym sposobem swoje pragnienie.

25. I wyszło siedm dni. Ta plaga krwi trwała dni siedm. Po niej nastąpiła plaga żab. Sprawiedliwie dla Egipcjan rzeka obróciła się w krew, bo oni też rzekę obrócili byli na narzędzie zaguby dziatek hebrajskich.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O drugiej pladze Żab, trzeciej Mszyc, i czwartej Much.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi:

2. sin autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis.

3. Et ebulliet fluvius ranas: quae ascendent, et ingredientur domum tuam, et cubiculum lectuli tui, et super stratum tuum, et in domos servorum tuorum, et in populum tuum, et in furnos tuos, et in reliquias ciborum tuorum:

4. et ad te, et ad populum tuum, et ad omnes servos tuos intrabunt ranae.

5. Dixitque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Extende manum tuam super fluvios ac super rivos et paludes, et educ ranas super terram Aegypti.

6. Et extendit Aaron manum super aquas Aegypti, et ascenderunt ranae, operueruntque terram Aegypti.

7. Fecerunt autem et malefici per incantationes suas similiter, eduxeruntque ranas super terram Aegypti. (*Supr. 7, 22. Sap. 17, 7*).

8. Vocavit autem Pharaon Moysen et Aaron, et dixit eis: Orate Dominum, ut auferat ranas a me et a populo meo: et dimittam populum, ut sacrificet Domino.

9. Dixitque Moyses ad Pharaonem: Constitue mihi, quando deprecer pro te, et pro servis tuis, et pro populo tuo, ut abigantur ranae a te, et a domo tua, et a servis tuis, et a populo tuo: et tantum in flumine remaneant.

10. Qui respondit: Cras. At ille: Juxta, inquit, verbum tuum faciam, ut scias, quoniam non est sicut Dominus Deus noster.

11. Et recedent ranae a te, et a domo tua, et a servis tuis, et a populo tuo: et tantum in flumine remanebunt.

12. Egressique sunt Moyses et Aaron a Pharaone: et clamavit Moyses ad Dominum pro sponcione ranarum, quam condixerat Pharaoni.

13. Fecitque Dominus juxta verbum Moysi: et mortuae sunt ranae de domibus, et de villis, et de agris.

14. Congregaveruntque eas in immensos aggeres, et computruit terra.

1. Rzekł też Pan do Mojżesza: Wnidź do Pharaona, a rzeczesz do niego: To mówi Pan: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

2. A jeśli nie będziesz chciał puścić, oto ja zarażę wszystkie granice twe żabami.

3. Y wykipi rzeka żaby: które wylazą y wnidą do domu twego, y do komory łóżka twego, y na pościel twoją, y do domów sług twoich, y na lud twój, y do pieców twoich, y w ostatki potraw twoich:

4. i do ciebie, y do ludu twego, y do wszystkich sług twoich wlażą żaby.

5. Y rzekł Pan do Mojżesza: Rzecż do Aarona: Wyciągni rękę twą na rzeki y na strugi, y na kałuże, a wywiedź żaby na ziemię Egypcką.

6. Y wyciągnął Aaron rękę na wody Egypckie, y wylazły żaby, y okryły ziemię Egypcką.

7. Ale y czarownicy uczynili czarami swemi tymże sposobem, y wywiedli żaby na ziemię Egypcką.

8. Y wezwał Pharaon Mojżesza y Aarona, y rzekł im: Módlcie się do Pana, żeby oddalił żaby odemnie y od ludu mego: a puszcę lud żeby ofiarował Panu.

9. Y rzekł Mojżesz do Pharaona: Postanów mi czas, kiedy się mam modlić za cię, y za sługi twoje, y za lud twój, aby były odpędzone żaby od ciebie, y od domu twego y od sług twoich, y od ludu twego: a tylko w rzecę zostały.

10. Który odpowiedział: Jutro. A on, według słowa twego, pry, uczynię, abyś wiedział, że nie masz jako Pan Bóg nasz.

11. Y odeyda żaby od ciebie, y od domu twego, y od sług twoich, y od ludu twego: a tylko w rzecę zostaną.

12. Y wyszli Mojżesz y Aaron od Pharaona: y wołał Mojżesz do Pana o obietnicę żab, którą był przyrzekł Pharaonowi.

13. Y uczynił Pan według słowa Mojżeszowego: y wyzdychały żaby z domów, y ze wsi i z pól.

14. Y zgromadzili ie na niezmierne kupy, y zgniła ziemia.

R. 8.—2. *Granice twe.* Całe królestwo twe, aż do granic.

3. *Wnidą do domu twego.* Przez instynkt od Boga im nadany, albo pędzone od Aniołów. Plaga ta była srozsza od pierwszej. Albowiem gdy wody zamienione były w krew, przynajmniej inne płyny i likiery pozostały. Żaby zaś wszystkie miejsca zapełniły i zaraziły powietrze fetorem, stały się dokuczliwe dla chodzących, siedzących i leżących.—*I w ostatki potraw twoich.* Chł.: w piekarniach twoich.

5. *Wyciągnij rękę twą.* T. j. w której trzymasz laskę: ona bowiem była sprawczyni dziwów, za jej podniesieniem, żaby zostały wywołane od Boga.

6. *Na wody.* Ku, albo przeciw wodom, zdaleka z samego pałacu Faraona, gdzie wtedy znajdował się Aaron, jak się zdaje.

7. *Ale i czarownicy uczynili.* Za posługą czarta, chociaż wywiedli żab tylko bardzo mało.

8. *Módlcie się do Pana.* Widać stąd, że ta plaga byh srozsza, niż owa krew; gdyż zmusiła Faraona do błagania Mojżesza o modlitwę, czego pierwiej nie uczynił był.

9. *Postanów mi.* Chce, aby Faraon naznaczył czas, iżby później nie mówiono, że skutkiem przyrodzonych przyczyn żaby ustały i zginęły.

10. *Który odpowiedział: Jutro.* Aby zostawił czas do modlitwy, i żeby w ciągu tegoż mógł przekonać się, czy żaby nie ustaną napastować z naturalnych jakich powodów.

12. *Wolał.* Pragnieniem i uczuciem.—*O obietnicę żab.* O spełnienie obietnicy, jaką dał Pharaonowi, że w czasie oznaczonym ustanie kłeska żab.

14. *I zgromadzili je na niezmierne kupy.* Nie były

15. Videns autem Pharao, quod data esset requies, ingravavit cor suum, et non audivit eos, sicut praeceperat Dominus.

16. Dixitque Dominus ad Moysen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, et percutite pulverem terrae: et sint sciniphes in universa terra Aegypti.

17. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens: percussitque pulverem terrae, et facti sunt sciniphes in hominibus, et in jumentis: omnis pulvis terrae versus est in sciniphes per totam terram Aegypti.

18. Feceruntque similiter malefici incantationibus suis, ut educerent sciniphes, et non potuerunt: erantque sciniphes tam in hominibus quam in jumentis.

19. Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digtus Dei est hic: induratumque est cor Pharaonis, et non audivit eos, sicut praeceperat Dominus.

20. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Consurge diluculo, et sta coram Pharaone: egredietur enim ad aquas, et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

21. Quodsi non dimiseris eum, ecce ego immittam in te, et in servos tuos, et in populum tuum, et in domos tuas omne genus muscarum: et implebuntur domus Aegyptiorum muscis diversi generis, et universa terra, in qua fuerint.

22. Faciamque mirabilem in die illa terram Gessen, in qua populus meus est, ut non sint ibi muscae: et scias, quoniam ego Dominus in medio terrae.

23. Ponamque divisionem inter populum meum et populum tuum: cras erit signum istud.

24. Fecitque Dominus ita. Et venit musca gravissima in domos Pharaonis et servorum ejus, et in omnem terram Aegypti: corruptaque est terra a multitudine muscis. (Sap. 16, 9).

25. Vocavitque Pharao Moysen et Aaron, et ait eis: Ite et sacrificate Deo vestro in terra, hac.

26. Et ait Moyses: Non potest ita fieri: abominabiles enim Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro: quodsi mactaverimus ea, quae colunt Aegyptii coram eis, lapidibus nos obruent.

mus. Stunęte z przed oczu, aby nie poczytywano je za kłopoty czary i oszamanie: prawdopodobna jest, że wydały się nieznosny fetor, jak twierdzą Filon i Józef Fl. Słownie spotkała Egipcyan kara żab, wyzioniętych przez rękę, bo oni w tejsze rzece zatapiali niewinne dziatki.

17. *Mszyce.* Trzecia to plaga. Co to były te mszyce, i pewnością niewiadomo; według jednych był to gatunek wazy, wedł. dr. pcheł, wedł. in. komarów, lub owadów, i muszek najdrobniejszych i najdokuczliwszych.

18. *Uczynili tymże sposobem czarownicy.* Usiłowali to samo uczynić — Ale nie mogli. Bóg im tego niedozwolił, aby wyjawilo się ich kłamstwo i niemoc, gdyż ci, którzy stawiali się większych rzeczy dokonywać, na mniejszych upadli.

19. *Palec to Boży jest.* Jest to sprawa i moc Boża. Czarodziejnicy uznawają moc Bożą a jednakże jej się opierają, co też i czarcia czynią.

21. *Wszelaki rodzaj much.* T. j. mnóstwo rozmaitych, wszelkiego rodzaju i gatunku, much.

15. A widząc Pharao, że dano odpoczynek, obciążył serce swe, y nie usłuchał ich, iako Pan przykazał.

16. Y rzekł Pan do Moysesza: Mów do Aarona: Wyciągni laskę twoję, a uderz w proch ziemię, a niech będą mszyce po wszystkiej ziemi Egypciejskiej.

17. Y uczynili tak. Y wyciągnął Aaron rękę trzymając laskę, y uderzył w proch ziemię, y stały się mszyce na ludziach, y na bydłe: wszystkie proch ziemię obrócił się we mszyce po wszystkiej ziemi Egypciejskiej.

18. Uczynili tymże sposobem czarownicy czarami swemi, aby wywiedli mszyce, ale niemogli: y były mszyce tak na ludziach, iako i na bydłe.

19. Y rzekli czarownicy do Pharaona: Palec to Boży jest, y zatwardziało serce Pharaonowe, y nie posłuchał ich, iako przykazał Pan.

20. Rzekł też Pan do Moysesza: Wstań rano, a stań przed Pharaonem: boć wynidzie do wody, y rzeczesz do niego: To mówi Pan: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

21. A jeśli go nie puścisz, oto ja przypuszczę na cię, y na sługi twoje, y na lud twój, y na domy twoje, wszelaki rodzaj much: y będą pełne domy Egypciejskie much rozmaitego rodzaju, y wszystka ziemia na której będą.

22. Y uczynię w on dzień dziwną ziemię Gessen, w której lud mój jest, że tam nie będzie much: y poznasz że ja Pan w pośrodku ziemi.

23. Y uczynię przedział między ludem moim, a ludem twoim: jutro ten znak będzie.

24. Y uczynił Pan tak. Y przyszła mucha bardzo ciężka w domy Pharaonowe, y sług jego, y do wszystkiej ziemi Egypciejskiej: y poprosowała się ziemia od takowych much.

25. Y przyzwał Pharao Moysesza y Aarona, y rzekł im: Idźcie, a ofiarujcie Bogu waszemu w tej ziemi.

26. Y rzekł Moysesz: Nie może tak być: brzydlivości bowiem Egypcianów będziemy ofiarować Panu Bogu naszemu; bo jeśli będziemy zaplać to, co chwałą Egypcianie przed nimi, ukamienią nas,

22. *Uczynię dziwną... Gessen.* Która wolna będzie od tych much, lubo obfituje w bydło i trzody. — W pośrodku ziemi. T. j. na całej ziemi, czyli całego świata.

23. *I uczynię przedział.* Hebr.: uczynię odkupienie: jakby rzekł: Odkupię, wyłączę i oswobodzę Izraelitów od ogólnej plagi.

24. *I przyszła mucha.* Czwartą tę plagę much zesłał Bóg sam przez się, bez widzialnego znaku; bez podniesienia laski, ażeby ktoś nie podejrywał, iż coś boskiego znajduje się w lasce, albo że nie jest Bogiem, który to czyni. — *Bardzo ciężka.* Bardzo dokuczliwa i nieznosna; albo bardzo liczna. Tak w Ps. 34, 18, mówi się: *Miedzy ludem ogromnym (najliczniejszym) będę cię wysłuchiwał.*

26. *Brzydlivości bowiem Egipcyan.* Mamy zabijać na ofiary owce i woły, od których zabijania Egipcyanie wzdrzają się i brzydzą, bo je czczą za bogi; nie wypada więc, iżbyśmy w obec nich składali takie ofiary, narazilibyśmy się na ukamienowanie od nich, lub inne zniewagi.

27. Viam trium dierum pergemus in solitudine: et sacrificabimus Domino Deo nostro, sicut praecepit nobis. (*Supr. 3, 18*).

28. Dixitque Pharaos: Ego dimittam vos, ut sacrificetis Domino Deo vestro in deserto: verumtamen longius ne abeat, rogare pro me.

29. Et ait Moyses: Egressus a te, orabo Dominum: et recedet musca a Pharaone, et a servis suis, et a populo ejus cras: verumtamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare Domino.

30. Egressusque Moyses a Pharaone, oravit Dominum.

31. Qui fecit juxta verbum illius: et abstulit muscas a Pharaone, et a servis suis, et a populo ejus: non superfuit ne una quidem.

32. Et ingravatatum est cor Pharaonis, ita ut nec hac quidem vice dimitteret populum.

27. Trzy dni drogi pójdziemy na puszczą: a ofiarować będziemy Panu Bogu naszemu, iako nam przykazał.

28. Y rzekł Pharaos: Jać was puszczę abyście ofiarowali Panu Bogu waszemu na puszczy: wszakże dalej nie zachodźcie, proście za mną.

29. Y rzekł Moyses: Wyszedszy od ciebie będę prosił Pana: y odéydzie mucha od Pharaona, y od sług iego, y od ludu iego iutro: wszakże niechciey więcej omylać, byś puścić nie miał ludu ofiarować Panu.

30. Y wyszedszy Moyses od Pharaona modlił się do Pana.

31. Który uczynił według słowa iego: y odiał muchy od Pharaona, y od sług iego, y od ludu iego: nie została y jedna.

32. Y ocięzło serce Pharaonowe, tak iż ani tym razem nie puścił ludu.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O piątej pladze Zarazy bydła, szóstej Wrzodów, i siódmej Gradu.

1. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, et loquere ad eum: Haec dicit Dominus Deus Hebraeorum: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

2. Quodsi adhuc renuis, et retines eos:

3. ecce manus mea erit super agros tuos: et super equos, et asinos, et camelos, et boves, et oves, pestis valde gravis.

4. Et faciet Dominus mirabile inter possessiones Israel, et possessiones Aegyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his, quae pertinent ad filios Israel.

5. Constituitque Dominus tempus, dicens: Cras faciet Dominus verbum istud in terra.

6. Fecit ergo Dominus verbum hoc altera die: mortuaeque sunt omnia animantia Aegyptiorum: de animalibus vero filiorum Israel nihil omnino periiit.

7. Et misit Pharaos ad videndum: nec erat quidquam mortuum de his, quae possidebat Israel. Ingravatatumque est cor Pharaonis, et non dimisit populum.

8. Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron: Tollite plenas manus cineris de camino, et spargat illum Moyses in caelum coram Pharaone.

1. A Pan rzekł do Moyżesza: Wnidź do Pharaona, y mów do niego: To mówi Pan Bóg Hebrejczyków: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

2. A jeśli się ieszcze wzbranasz, y zatrzymasz ie:

3. oto ręka moja będzie na pola twoie: y na konie, y osły, y wielbłądy, y woły, y owce, mór barzo ciężki.

4. Y uczyni Pan dziwną rzecz między osiadłościami Izraelskimi, y osiadłościami Egypckimi, że zgoła nic nie zginie z tego, co należy do synów Izraelowych.

5. Y postanowił Pan czas, mówiąc: Jutro uczyni Pan słowo to na ziemi.

6. Uczynił tedy Pan słowo to nazajutrz: y pozdychało wszystko bydło Egypckie: a z bydła synów Izraelowych zgoła nic nie zginęło.

7. Y posłał Pharaos aby oglądano: y nie zdechło było nic z tego, co dzierżał Izrael. Y ocięzło serce Pharaonowe, y niepuścił ludu.

8. Rzekł Pan do Moyżesza y Aarona: Weźmiecie pełne garści popiołu z komina, a niech ie rozsypie Moyżesz ku niebu przed Pharaonem.

33. *I ocięzło.* Hebr.: *Ociężyli Faraon swe serce.*

R. 9.—3. *Ręka moja.* Kara, t. j. zaraza, o której zaraz jest mowa.—*Na pola twoje: i konie.* Tutaj i jest tłumaczące; myśl jest ta: na konie i t. d., które są na polach twoich. Ta przeto zaraza dotknęła nie ludzi, ale tylko bydła, i bydła nie wszystkie, lecz tylko te, które zostawały na polach.—*I woły i owce.* Egipcyanie nie jedli mięsa wołów i owiec, lecz brali na pokarm mleko, ser i t. p., wołów używali do orania.

4. *Miedzy osiadłościami.* Miedzy bydłętami, które posiadali Izraelici i Egipcyanie.

7. *I posłał Faraon aby oglądano.* W poprzednich plagach nie posyłał dla wysledzenia, czy Hebrajczycy wolni od tych klęsk; albo dla tego że drogi może stały się nieprzebyte z powodu żab, mszyc i t. d.; albo że nie

przyszło było mu to na myśl.—*I ocięzło serce Faraonowe.* Nie prosi tu, aby ustała plaga, bo już bydła od pomoru były poginęły.

8. *Popiołu z komina.* Wyraz hebrajski oznacza białą ową jakby sadzę, pokrywającą na pół już przyduszone żarzące węgle, która ieszcze całkiem nie jest obrócona w popiół. Najstosowniej przez ten ieszcze napół żarzący się popiół przyobrażone zostały te nabrzmiałe plamki na ciele czyli palące wrzodziki. Słusznie Egipcyanie, którzy Hebrajczyków piekli niejako w piecach ceglanych, najboleśniej zostali udrczeni tym popiołem z kominów, sprowadzającym na nich wrzody; z tej przyczyny Moyses, mówiąc o niewoli Egipskiej, powiada (Deut. 4, 20): *Wywiódł was z pieca żelaznego egipskiego.* — *Niech je rozsypie Moyses.* Aaron zamienił wody w krew, wy-

9. Sitque pulvis super omnem terram Aegypti: erunt enim in hominibus, et jumentis ulcera, et vesicae turgentes in universa terra Aegypti.

10. Taleruntque cinerem de camino, et steterunt coram Pharaone, et sparsit illum Moyses in coelum: factaque sunt ulcera vesicarum turgentium in hominibus, et jumentis:

11. nec poterant malefici stare coram Moyse propter ulcera, quae in illis erant, et in omni terra Aegypti:

12. induravitque Dominus cor Pharaonis, et non audit eos, sicut locutus est Dominus ad Moysen.

13. Dixitque Dominus ad Moysen: Mane con-surge, et sta coram Pharaone, et dices ad eum: Haec dicit Dominus Hebraeorum: Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

14. Quia in hac vice mittam omnes plagas meas super cor tuum, et super servos tuos, et super populum tuum: ut scias quod non sit similis mei in omni terra.

15. Nunc enim extendens manum percutiam te, et populum tuum peste, peribisque de terra.

16. Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terra. (Rom. 9, 17).

17. Adhuc retines populum meum, et non vis dimittere eum?

18. En pluam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Aegypto a die, qua fundata est, usque in praesens tempus.

19. Mitte ergo jam nunc, et congrega jumenta tua, et omnia quae habes in agro: homines enim, et jumenta, et universa quae inventa fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque super ea grando, morientur.

20. Qui timuit verbum Domini de servis Pharaonis, fecit confugere servos suos, et jumenta in domos:

21. qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit servos suos, et jumenta in agris.

22. Et dixit Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in coelum, ut fiat grando in universa terra Aegypti super homines, et super jumenta, et super omnem herbam agri in terra Aegypti.

wołał żaby i mszyce: większe zaś cuda zastrzeżone zostały Mojżeszowi; rozsypuje popiół ku niebu, bo z nieba zsyłana była ta plaga.

9. *I niechaj będzie proch na wszystkie ziemię.* Mojżesz tyle tylko prochu, t. j. popiołu rozsypał, ile ujął w garści; lecz Bóg rozmnożył go w powietrzu nakształt gęstego śniegu, i spuścił na Egipcyan; ztąd na tych ludziach i bydłach, na które spadł, powstały wrzody i pryszczyle. — *Na ludziach i na bydłach.* Nie na wszystkich, lecz na bardzo wielu; pozostała bowiem część bydła zginęła od następnej plagi gradu. Plagą tą wrzodów i wzdętych pryszczów pomszczoną została duma i przepych Egipcyan.

11. *I nie mogli czarownicy stać.* Chociaż już na trzecim cudzie mszyc zostali zwyciężeni (r. 8, 18), jednakże jeszcze opierali się Mojżeszowi przez potwarze i inne sposoby.

14. *Wszystkie plagi moje.* Nie które mogą, ale które Bibl. St. Test. t. I.

9. Y niechay będzie proch na wszystkie ziemię Egypską: bo będą na ludziach, y na bydłach wrzody, y pryszczyle nadęte po wszystkiej ziemi Egypskięj.

10. Y wzięli popiołu z komina, y stanęli przed Pharaonem y rozsypał ji Mojżesz ku niebu: y uczyniły się wrzody pryszczelów nadętych na ludziach y bydłe:

11. y niemogli czarownicy stać przed Mojżeszem, dla wrzodów które na nich były, y na wszystkiej ziemi Egypskięj.

12. Y zatwardził Pan serce Pharaonowe, y nie usłuchał ich, iako mówił Pan do Mojżesza.

13. Y rzekł Pan do Mojżesza: Rano powstań y stań przed Pharaonem, y rzeczesz do niego: To mówi Pan Bóg Hebrejczyków: Puść lud mój, aby mi ofiarował.

14. Bo zatym razem puszczyć wszystkie plagi moje na serce twoie, y na sługi twoie, y na lud twój: abyś wiedział, że niemasz mnie podobnego na wszystkiej ziemi.

15. Teraz bowiem ściągawszy rękę skarzę cię, y lud twój morem, y zginiesz z ziemi.

16. Y dla tego wystawiłem cię, abych pokazał nad tobą moc moją, a imię moje opowiadane było po wszystkiej ziemi.

17. Jeszcze trzymasz lud mój, a niechcesz go wypuścić?

18. Oto ia jutro téżże godziny spuszczyć grad barzo wielki, iaki nie był w Egypcie, odednia którego iest założon, aż do tego czasu.

19. A tak posli już teraz, a zbierz bydło twoie, y wszystko co masz na polu: bo ludzie, y bydło, y wszystko co się naydzie na polu, a nie będzie zgromadzono z pola, y spadnie grad na nie, pozdycha.

20. Kto się bał słowa Pańskiego z sług Pharaonowych, kazał uciekać sługóm swym y bydłu do domu:

21. a kto niedbał na słowo Pańskie, zostawił sługi swe y bydło na polu.

22. Y rzekł Pan do Mojżesza: Wyciągni rękę twą ku niebu, że będzie grad po wszystkiej ziemi Egypskięj na ludzi y na bydło, y na wszystko ziele polne w ziemi Egypskięj.

postanowiłem zesłać dla ukarania ciebie. — *Na serce twoje.* Które zrania twe serce.

15. *Lud twój morem.* Mor tutaj oznacza wszelki rodzaj wyćpienia, które miał zesłać Bóg na Faraona; jakby mówił: klęski do klęsk przydawać będę, aż nim nie zostaniesz wyćpiiony z ziemi.

16. *Abym pokazał nad tobą moc moją.* Postanowiłem ciebie królem, dotąd cię zachowałem, i dopuściłem, abyś osrożył się okrutnie na lud mój, żebym nawzajem i ja powstał na ciebie i nareszcie zatopił cię w morzu Czerwoném, iżby w ten sposób wszyscy uznali i szanowali sprawiedliwość moją i moc.

17. *Jeszcze trzymasz?* Hebr.: *jeszcze depcesz.*

18. *Ode dnia, którego jest założon.* Od czasu, kiedy został zamieszkały, kiedy naród twój powstał, t. j. od lat 627.

19. *Zbierz bydło twoje.* Gniew i karę łaskawością łagodzi i miarkuje, 6. Aug. p. 33.

23. Extenditque Moyses virgam in coelum, et Dominus dedit tonitrua, et grandinem, ac discurrentia fulgura super terram: pluitque Dominus grandinem super terram Aegypti. (*Sap. 16, 16*).

24. Et grando et ignis mista pariter ferebantur: tantaque fuit magnitudinis, quanta ante numquam apparuit in universa terra Aegypti, ex quo gens illa condita est.

25. Et percussit grando in omni terra Aegypti cuncta, quae fuerunt in agris, ab homine usque ad jumentum: cunctamque herbam agri percussit grando, et omne lignum regionis confregit.

26. Tantum in terra Gessen, ubi erant filii Israel, grando non cecidit.

27. Misitque Pharaon, et vocavit Moysen et Aaron, dicens ad eos: Peccavi etiam nunc: Dominus justus: ego et populus meus, impii.

28. Orate Dominum, ut desinant tonitrua Dei, et grando: ut dimittam vos, et nequaquam hic ultra maneatis.

29. Ait Moyses: Cum egressus fuero de urbe, extendam palmas meas ad Dominum, et cessabunt tonitrua, et grando non erit: ut scias, quia Domini est terra.

30. Novi autem, quod et tu, et servi tui, necdum timeatis Dominum Deum. (*Psal. 23, 1*).

31. Linum ergo, et hordeum laesum est, eo quod hordeum esset virens, et linum jam folliculos germinaret:

32. triticum autem, et far non sunt laesa, quia serotina erant.

33. Egressusque Moyses a Pharaone ex urbe, tendit manus ad Dominum: et cessaverunt tonitrua et grando, nec ultra stillavit pluvia super terram.

34. Videns autem Pharaon quod cessasset pluvia, et grando, et tonitrua, auxit peccatum:

35. et ingravatum est cor ejus, et servorum illius, et induratum nimis: nec dimisit filios Israel, sicut praeceperat Dominus per manum Moysi.

23. Y zciągnął Moyses łaskę ku niebu, a Pan dał gromy, y grad, y łyskawice biegające po ziemi: y spuścił Pan grad na ziemię Egypską.

24. A grad y ogień, pospołu zmieszane padał: y był tak wielki, iaki nigdy przed tym nie był widziany we wszytkiży ziemi Egypskiży, iako naród tamten stanął.

25. Y pobił grad we wszytkiży ziemi Egypskiży wszytko co było na polu od człowieka aż do bydłęcia: y wszelkie ziele polne pobił grad, y wszelkie drzewo krainy połamał.

26. Tylko w ziemi Gessen, gdzie byli synowie Izraelowi, grad nie padał.

27. Y posłał Pharaon, y wezwał Moysesza y Aarona, mówiąc do nich: Zgrzészylem y teraz Pan sprawiedliwy: ia y lud mój niezbożni.

28. Módlcie się do Pana, aby przestały gromy Boże y grad: żebym was puścił, abyście żadną miarą więcéy tu nie mieszkali.

29. Rzekł Moyses: gdy wynidę z miasta, podniosę ręce me do Pana, y przestaną gromy, y gradu nie będzie: abys wiedział, że Pańska iest ziemia.

30. Aleć wiem, że y ty y słudzy twoi, ieszcze się nie boicie Pana Boga.

31. Len tedy y ięczmień narażony iest, przeto iż ięczmień był zielony, a len już główki wypuszczał:

32. ale pszenica, y żyto nie są naruszone, bo późne były.

33. Y wyszedszy Moyses od Pharaona z miasta, wyciągnął ręce do Pana: y przestały gromy y grad, y nie kropnął więcéy dészcz na ziemię.

34. A widząc Pharaon że przestał dészcz, y grad, y gromy, przyczynił grzechu:

35. y ociężało serce iego, y sług iego, y zatwardziało zbytnie: y nie puścił synów Izraelowych, iako przykazał Pan przez rękę Moyseszową.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O ósmój pladze Szarańczy, i dziewiętej Ciemności.

1. Et dixit Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem: ego enim induravi cor ejus, et servorum illius: ut faciam signa mea haec in eo,

2. et narres in auribus filii tui, et nepotum tuorum,

24. A grad i ogień pospołu zmieszane. Mędrzec P. tak to wyjaśnia (r. 16, 17). A co dziwniejsza, nad wodą, która uszystko gasi, więcéy ogień przemagał... Niekiedy zaś ogień rozpał się nad siłę etc. — Jaki nigdy przedtém nie był widziany w ziemi egipskiej. Z tego się okazuje, iż fałszywe twierdzenie jest tych, którzy powiadają, że w Egipcie nigdy nie pada dészcz, albo grad.

26. Gdzie byli synowie Izraelowi. Ta tylko część ziemi Gessen wolna była od gradu, która należała do Hebrajczyków; Egipcianie zaś w niej mieszkający nie uniknęli wspólnej klęski.

29. Podniosę ręce. Jest to zwyczaj modlących się. Tak ś. Paweł powiada (1. Tim. 2, 8): *Chcę tedy, aby*

1. Y rzekł Pan do Moysesza: Wnidź do Pharaona: iam bowiem zatwardził serce iego, y sług iego: abych uczynił znaki moje te na nim,

2. ażebyś powiadał w uszy syna twego, y wnu-

mężowie modlili się na każdym miejscu: podnosząc czyste ręce.

30. Jeszcze się nie boicie P. Boga. Bojaźnią synowską, pochodzącą z uszanowania i pobożności ku Bogu (ś. Aug. p. 35); albo nawet i bojaźnią niewolniczą, któraby was przywiodła do uwolnienia ludu.

32. Bo późne były. W Egipcie i Judei, żniwo zaczyna się w miesiącu Nizan, który odpowiada naszemu Marcowi, lub Kwietniowi: przeto miesiąc ten (nizan) zowie się miesiącem nowych zbóż (niż. r. 13, 3); grad zaś ten przypadł w miesiącu Iutym.

35. Przez rękę Moyseszową. Przez Moysesza. Jest to hebraizm.

quoties contriverim Aegyptios, et signa mea fecerim in eis: et sciatis, quia ego Dominus.

3. Introierunt ergo Moyses et Aaron ad Pharaonem, et dixerunt ei: Haec dicit Dominus Deus Hebraeorum: Usquequo non vis subjici mihi? dimitte populum meum, ut sacrificet mihi.

4. Sin autem resistis, et non vis dimittere eum: ecce ego inducam cras locustam in fines tuos: (Sap. 16, 9.)

5. quae operiat superficiem terrae, ne quidquam ejus appareat, sed comedatur, quod residuum fuerit grandini: corrodet enim omnia ligna, quae germinant in agris.

6. Et implebunt domos tuas, et servorum tuorum, et omnium Aegyptiorum: quantam non viderunt patres tui, et avi, ex quo orti sunt super terram usque in praesentem diem. Avertitque se, et egressus est a Pharaone.

7. Dixerunt autem servi Pharaonis ad eum: Usquequo patiemur hoc scandalum: dimitte homines, ut sacrificent Domino Deo suo; nonne vides, quod perierit Aegyptus?

8. Revocaveruntque Moysen, et Aaron ad Pharaonem, qui dixit eis: Ite, sacrificate Domino Deo vestro: quoniam sunt, qui ituri sunt?

9. Ait Moyses: Cum parvulis nostris, et senioribus pergemus, cum filiis et filiabus, cum ovibus et armentis: est enim solemnitas Domini Dei nostri.

10. Et respondit Pharao: Sic Dominus sit vobiscum, quo modo ego dimittam vos, et parvulos vestros. Cui dubium est, quod pessime cogitetis?

11. Non fiet ita, sed ite tantum viri, et sacrificale Domino: hoc enim et ipsi petistis. Statimque ejecti sunt de conspectu Pharaonis.

12. Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super terram Aegypti ad locustam, ut ascendat super eam, et devoret omnem herbam, quae residua fuerit grandini.

13. Et extendit Moyses virgam super terram Aegypti: et Dominus induxit ventum urentem tota die illa et nocte: et mane facto, ventus urens levavit locustas.

14. Quae ascenderunt super universam terram

ków twoich, ilem kroć stał Egyptiany, y znaki moje czynilem nad nimi: ażebyście wiedzieli, że ja Pan.

3. Weszli tedy Moyses y Aaron do Pharaona, y rzekli mu: To mówi Pan Bóg Hebrejczyków: Dokądże mi się niechcesz poddać? puść lud mój, żeby mi ofiarował.

4. A jeśli się sprzeciwiasz, a niechcesz go puścić: oto ja przywiodę jutro szarańczę na granice twoje:

5. która okryje wierzch ziemi, aby iey namnię widać nie było, ale żeby zjedzono było coby zostało po gradzie: pogryzie bowiem wszystkie drzewa, które wschodzą na polach.

6. Y napełni domy twoje, y sług twoich, y wszystkich Egyptianów: iako wielkię nie widzieli oycowie twoi, y dziadowie, iako poczęli być na ziemi, aż do dnia niniejszego. Y odwrócił się, y wyszedł od Pharaona.

7. Rzekli tedy słudzy Pharaonowi do niego: Długoż będziemy cierpieć to zgorzenie: puść ludzi aby ofiarowali Panu Bogu swemu; izali nie widzisz że niszczał Egipt?

8. Y zawołali zaś Moysesza z Aaronem do Pharaona, który rzekł im: Idźcie ofiarować Panu Bogu waszemu: któręz się, co pójdą?

9. Rzekł Moyses: Z dziećmi naszymi y z starcami pójdziemy, z synami y z córkami, y z owcami y z bydłem: bo iest wielkie święto Pana Boga naszego.

10. Y odpowiedział Pharao: Niech tak będzie Pan z wami, iako ja was puszczę, y dzieci wasze. Któż o tym wątpi, że co naygorzēy myślicie?

11. Niebędzie tak, ale idźcie sami mężowie, a ofiarujcie Panu: boście y sami o to prosili. Y wnetże wyrzuceni są od oczu Pharaona.

12. Y rzekł Pan do Moysesza. Wyciągni rękę twą na ziemię Egiptską do szarańczy, że wstąpi na nie, y pożrze wszystko ziele które zostało po gradzie.

13. Y wyciągnął Moyses laskę na ziemię Egiptską: a Pan przywiódł wiatr parzący przez on cały dzień y noc: a gdy było rano, wiatr parzący podniósł szarańczę.

14. Która wstąpiła na wszystkie ziemię Egiptską:

R 10.—4. *Przywiodę jutro szarańczę.* Mnóstwo wielkie szarańczy. Szarańcza przeto zapełni, zabrudzi domy, łożka, pokarmy Egipcjan; podeptana i zgniła na drogach wyda nieznosny fetor i zarazę.

7. *To zgorzenie:* Dopókiż to nam będzie służyć za przeszkodę i zgorzenie? gdyż zatrzymując dłużej Hebrejczyków ciągle wpadamy w coraz straszniejsze niecierpienia. — *Izali nie widzisz?* Czylisz jeszcze nie widzisz tego, że niszczał Egipt.

8. *Któręz się co pójdą?* Jak gdyby rzekł: Nie potrzeba, iżby wszyscy szli do składania ofiar; niewiasty, dzieci, owczym i część mężczyzn może pozostać w domu; wszakże pozwolę i na to, aby szli wszyscy mężczyźni.

9. *Bo jest wielkie święto.* Wszyscyśmy powinni iść i zabrać z sobą bydło, bo nie wiemy ilekroć i jak wiele ofiar zabijemy, gdyż to zależeć będzie od woli Boga, nakazującego nam to czynić; nie przysłało także, iżby ktokolwiek z nas nie znajdował się na takiej uroczystości. Moyses mówił tu prawdę; albowiem nieraz mieli

składać ofiary jak w czasie odebranego prawa na górze Synaj, przy poświęceniu przybytku, kapłanów i t. d. jak się okaz. z r. 24 i 29. Wiele też rzeczy Moyses zamilczał, o ile wymagała tego roztropność.

10. *Niech tak będzie Pan z wami.* Niech wam Bóg tak dopomaga, jak ja was puszczę: jest to formuła przeklinania, połączona z szyderstwem. — *Któż o tem wątpi.* Bez wątpienia zamyślacie o rokoszu, albo ucieczce.

11. *Boście i sami o to prosili.* Skłamał tu Faraon, że swobodą królewską, której nikt nie śmiał się sprzeciwiać.

13. *Wiatr parzący.* Inne wersje z hebr. przekładają: *wiatr wschodni.* Musiał więc to być wiatr tak nazwany południowo-wschodni. — *Przez on cały dzień i noc.* Iżby ciepłem swoim i napażaniem wywiódł z ziemi szarańczę, i później rozwinął ją na cały Egipt.

14. *Ani potem będzie.* Co powiedziane jest przez Moysesza duchem proroczym.

Aegypti: et sederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec postea futurae sunt.

15. Operueruntque universam superficiem terrae, vastantes omnia. Devorata est igitur herba terrae, et quidquid pomorum in arboribus fuit, quae grando dimiserat: nihilque omnino virens relictum est in lignis, et in herbis terrae, in cuncta Aegypto.

16. Quam ob rem festinus Pharaon vocavit Moysen et Aaron, et dixit eis: Peccavi in Dominum Deum vestrum, et in vos.

17. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice, et rogate Dominum Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam.

18. Egressusque Moyses de conspectu Pharaonis, oravit Dominum.

19. Qui flare fecit ventum ab occidente vehementissimum, et arreptam locustam projecit in mare rubrum: non remansit ne una quidem in cunctis finibus Aegypti.

20. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel.

21. Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in coelum: et sint tenebrae super terram Aegypti, tam densae, ut palpari queant.

22. Extenditque Moyses manum in coelum; et factae sunt tenebrae horribiles in universa terra Aegypti tribus diebus.

23. Nemo vidit fratrem suum, nec movit se de loco in quo erat: ubicumque autem habitabant filii Israël, lux erat. (*Sap. 17, 2.—18, 1.*)

24. Vocavitque Pharaon Moysen et Aaron, et dixit eis: Ite, sacrificate Domino: oves tantum vestrae et armenta remaneant, parvuli vestri eant vobiscum.

25. Ait Moyses: Hostias quoque et holocausta dabis nobis, quae offeramus Domino Deo nostro.

26. Cuncti greges pergunt nobiscum: non remanebit ex eis ungula: quae necessaria sunt in cultum Domini Dei nostri: praesertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipsum locum perveniamus.

27. Induravit autem Dominus cor Pharaonis, et noluit dimittere eos.

28. Dixitque Pharaon ad Moysen: Recede a me, et cave ne ultra videas faciem meam: quocumque die apparueris mihi, morieris.

29. Respondit Moyses: Ita fiet ut locutus es, non videbo ultra faciem tuam.

y usiadła po wszystkich granicach Egypckich niezliczona, iakię nie było przed onym czasem, ani potym będzie.

15. Y okryła wszytek wierzech ziemi pustosząc wszystko. Pożarta iest tedy wszytka trawa ziemi, y cokolwiek owocu na drzewie było, co był zostawił grad: y niezostało prawie nic zielonego na drzewie, y na ziele ziemnym, we wszystkim Egypcie.

16. Przetóż co rychłę Pharaon wezwał Moysesza y Aarona, y rzekł im: Zgrzeszyłem przeciw Panu Bogu waszemu, y przeciwko wam.

17. Ale teraz odpuscćcie mi grzech ieszcze ten raz, a proście Pana Boga waszego, aby odemnie tę śmierć oddalił.

18. Y wyszedzsy Moysesz od oblicza Pharaonowego modlił się do Pana.

19. Który kazał wiać wiatrowi z zachodu barzo mocnemu, y porwawszy szarańczę, wrzucił do morza czerwonego: y iedna niezostała we wszystkich granicach Egypckich.

20. Y zatwardził Pan serce Pharaonowe, y niepuscił synów Izraelowych.

21. Y rzekł Pan do Moysesza: Wyciągni rękę twą ku niebu: y niech będą ciemności na ziemi Egypckiej tak gęste, żeby się ich mógł dotknąć.

22. Y wyciągnął Moysesz rękę ku niebu, y były ciemności straszliwe po wszytkiej ziemi Egypckiej przez trzy dni.

23. Żaden nie widział brata swego, ani się ruszył z mieysca na którym był: a gdziekolwiek mieszkali synowie Izraelowi, była światłość.

24. Y wezwał Pharaon Moysesza y Aarona y rzekł im: Idźcie, ofiarujcie Panu: tylko owce wasze y bydło niech zostanie, dzieci wasze niech idą z wami.

25. Rzekł Moysesz: ofiary téż y całopalenia dasz nam, które ofiarować mamy Panu Bogu naszemu.

26. Wszytkie stada poydą z nami: nie zostanie z nich ani kopyto: których potrzeba do służby Pana Boga naszego: a zwłaszcza że niewiemy co się ma ofiarować, aż na samo mieysce przydziemy.

27. Y zatwardził Pan serce Pharaonowe, y niechciał ich pusćić.

28. Y rzekł Pharaon do Moysesza: Idź precz odemnie, a strzeż się abyś więcéy nie widział oblicza mego: któregokolwiek mi się dnia ukążesz, umrzesz.

29. Odpowiedział Moysesz: Tak będzie iakoś rzekł, nie uyrzę więcéy oblicza twego.

15. *Wszystek wierzech ziemi.* T. j. ziemi uprawnej i pokrytej roślinnością; ta tylko bowiem miała być spustoszona przez szarańczę.

17. *Aby odemnie... oddalił.* W hebr. dodano: *tylko i myśl jest ta: tylko tym razem niechaj przebaczy Bóg: więcéj już go obrażać nie będę.—Śmierć.* Tę zarazę, tę plagę.

20. *I zatwardził Pan serce Pharaona.* P. W.

21. *Ciemności... żeby się ich mógł dotknąć.* Wyraża się tu w sposób ludzki, i mgliste i zgęszczone powietrze, które sprawiało ciemność, mogło być niejako namacalne, i zmysłem dotykania poczuć. Stosownie ta plaga zesłana była na Egypcyan, którzy Hebrajczyków w ciemnych więzieniach dręczyli. Jakże zaś i jak okropne były te ciemności, patrz ks. Mądr. r. 17.

23. *Była światłość.* Hebr.: *w siedsiach ich.* T. j. nie tylko na ulicach i wsiach, ale i w tymże domu, Żydzi w swoich izdebkach mieli światłość, a Egipcjanie ciemność.

24. *I wezwał Pharaon Moysesza.* Po upływie trzech dni ciemności, obawiając się jeszcze straszniejszych. — *Tylko owce wasze i bydło niech zostanie.* Jako zakład, żebyście nie uciekli bez powrotu.

26. *Nie zostanie z nich ani kopyto.* Ani jedna z nich sztuka nie pozostanie: jest to formuła przysłowia.

29. *Nie uyrzę więcéy oblicza twego.* Dobrowolnie nie przyjdę do ciebie, i nie będę cię zgniał: ty raczej zapragniesz mię widzieć, kiedy, z powodu śmierci pierworodnych, przynaglać nas będziesz, abyśmy wyszli (r. 12, 31).

Wykład X. J. Wujka. Roz. 10. w. 20. *Zatwardził Pan serce Pharaonowe.* Co tu mówi o zatwardzeniu, nie rozumiejsz z Kalwinistami, jakoby Bóg był właśnie przyczyną zatwardzenia i grzechu czyjego: ale, iż kogo on słusznie dla grzechów opuszcza, ten się gorszym i zatwardziałym stawa. Co się ztąd pokazuje, iż to zatwardzenie Pharaonowe często Pismo ś. przypisuje samemu Pharaonowi, który z wielkiej cierpliwości Bożej brał przyczynę do większej wzgardy Boga, i upornego nieposłuszeństwa: podczas też przypisuje to Panu Bogu, który mu nie dawał tyle łaski, aby mogła zmiękczyć serce jego. Widząc (mówi Pismo ś. Exod. 8. ver. 15) że już dano odpoczynek, obciążył serce swoje. Oto widzisz jako z cierpliwości Bożej, jest więcej zatwardzony. Bo iż plagi przestawały, nie bał się, ani myślił, że za modlitwą Mojżeszową, plagi przestawały: Przetoż sprawiedliwym sądem Bożym stało się, że mu nie dawał łaski swej, która go oświeciła i zmiękczyła. I to Pismo ś. mówi, zatwardził Pan serce Pharaonowe, to jest, dopuścił zatwardzić, nie dając łaski swej (Aug. Epi. 105, ad Sixtum, lib. 1. ad Simpl. q. 2. Chrys. Hos. 3. in epi. ad Rom).

25. *Które ofiarować mamy.* W żydowskim jest, uczyniemy. A tu obacz, iż *facere* czynić, w piśmie i w żydowskim chaldejskim, greckim i łacińskim często ofiarować znaczy. A przeto dobrze tu ś. Hieron. żydowski, grecki i chaldejski text przełożył (czynić) ofiarować. To też znaczy u Ewangelistów świętych: *To czynicie na pamiątkę moję.*

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O przepowiedni dziesiątej i ostatniej plagi, i rozkazie napożyczania u Egipcyan sprzętów drogich.

1. Et dixit Dominus ad Moysen: Adhuc una plaga tangam Pharaonem et Aegyptum, et post haec dimittet vos, et exire compellet.

2. Dices ergo omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, et mulier a vicina sua, vasa argentea, et aurea. (*Supr. 3, 22. Infr. 12, 35*).

3. Dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis. Fuitque Moyses vir magnus valde in terra Aegypti coram servis Pharaonis, et omni populo. (*Eccli. 45, 1*).

4. Et ait: Haec dicit Dominus: Media nocte egrediar in Aegyptum:

5. et morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum, a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio ejus, usque ad primogenitum ancillae, quae est ad molam, et omnia primogenita jumentorum.

6. Eritque clamor magnus in universa terra Aegypti, qualis nec ante fuit, nec postea futurus est.

7. Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis ab homine usque ad pecus: ut sciatis quantum miraculo dividat Dominus Aegyptios et Israël.

8. Descendentque omnes servi tui isti ad me, et adorabunt me, dicentes: Egredere tu, et omnis populus qui subjectus est tibi: post haec egrediemur.

9. Et exivit a Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Moysen: Non audiet vos Pharaon, ut multa signa fiant in terra Aegypti.

R. 11.—1. *I rzekł Pan.* Mojżesz z natchnienia dowiedział się o tem wprzód, nim odszedł od Faraona; albowiem, jak się okazuje z poprzed. roz. w. 29, po owej rozmowie już więcej nie pokazywał się królowi. Zapowiedział więc Faraonowi o śmierci pierworodnych, potem rozgniewany wyszedł, jak widać tu z w. 9.

2. *Żeby żądał.* Pożyczanym sposobem. Godziło się Hebrajczykom wziąć tupy od Egipcyan, nie tylko dla tego, że Bóg to nakazał, który jest panem wszystkich, ale i prawem wynagrodzenia sobie za ponoszone prace w czasie niewoli; także tytułem sprawiedliwej wojny, którą mogli napadać na Egipcyan, jako swoich nieprzyjaciół i ich złupić (niż. r. 12, 36 i Mądr. 10, 17).—*Mąż.* Każdy.—*Od przyjaciela swego.* Od bliźniego, sąsiada, towarzysza swego; Egipcyanie bowiem mieszkali razem pomieszani z Hebrajczykami.—*Naczynia srebrnego i złotego.* Jak gdyby potrzebnych przy składaniu ofiar.

3. *Pan da łaskę.* Nakłoni serca Egipcyan, iżby chętnie pożyczali wam.—*I był Mojżesz mąż bardzo wielki.*

1. I rzekł Pan do Moyżesza: Jeszcze jedną plagą dotknę Pharaona y Egiptu, a potem puści was, y przymusi wynisnąć.

2. Przeto powiesz wszystkiemu ludowi, żeby żądał mąż od przyjaciela swego, a niewiasta od sąsiady swojej, naczynia srebrnego y złotego.

3. A Pan da łaskę ludowi swemu przed Egipcjanami. Y był Mojżesz mąż barzo wielki w ziemi Egypckiéy przed sługami Pharaonowemi, y wszystkim ludem.

4. Y rzekł: To mówi Pan: O północy wynidę do Egiptu:

5. y umrze wszelkie pierworodne w ziemi Egypckiéy, od pierworodnego Pharaonowego, który siedzi na stolicy jego, aż do pierworodnego niewolnicy, która jest przy żarnach, y wszelkie pierworodne bydła.

6. Y będzie krzyk wielki we wszystkiéy ziemi Egypckiéy, iaki ani przed tym był, ani potem będzie.

7. A u wszystkich synów Izraelowych nie zamrunknie pies, od człowieka aż do bydła: abyście wiedzieli, iak wielkim cudem dzieli Pan Egipcjan y Izraela.

8. Y zniżą wszyscy słudzy twoi ci do mnie, y pokłonią mi się, mówiąc: Wynidź ty, y wszystkie lud tobie poddany: a potem wynidziemy.

9. Y wyszedł od Pharaona barzo rozgniewany. Y rzekł Pan do Moyżesza: Nie usłucha was Pharaon, aby się wiele znaków stało w ziemi Egypckiéy.

Jakby rzekł dalej: I dla tego Faraon nie śmiał go znieważać, kiedy on groził mu plagami; dla tego też i Egipcjanie łatwo pożyczali naczynia Hebrajczykom.

4. *O północy.* Nocy następczej, t. j. która następowała po czternastym dniu pierwszego miesiąca Nizan. Albowiem w owym czternastym dniu, pod wieczór, Izraelici obchodzili Paschę, i potem wyszli z Egiptu. To więc Mojżesz wyrzekł czternastego dnia, zrana, wprzód nim wyszedł ze dworu Faraona.—*Wynidę do Egiptu.* Nie przez zmianę miejsca, lecz przez nowe czyny.

5. *Który siedzi na stolicy jego.* Albo z nim już współkróluj, albo później ma królować.—*Która jest przy żarnach.* Która obrócona jest do najcięższych posług.

7. *Nie zamrunknie pies.* Formuła przysłowiowa: największa będzie cisza i pokój.

8. *Wszyscy słudzy twoi.* Owszem i sam Faraon, jak widać z r. 12, 31.

9. *Wyszedł od Faraona bardzo rozgniewany.* Na tak długie odciąganie się i upor Faraona.

10. Moyses autem et Aaron fecerunt omnia ostenta, quae scripta sunt, coram Pharaone. Et induravit Dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israël de terra sua.

CAPUT XII.

O pożywaniu baranka Wielkanocnego, dziesiątej

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terra Aegypti:

2. Mensis iste, vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni.

3. Loquimini ad universum coetum filiorum Israël, et dicite eis: Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas.

4. Sin autem minor est numerus, ut sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui junctus est domui suae, juxta numerum animarum, quae sufficere possunt ad esum agni.

5. Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus: juxta quem ritum tolletis et hoedum.

6. Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis huius: immolabitque eum universa multitudo filiorum Israël ad vesperam.

7. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum.

8. Et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactusie agrestibus.

9. Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed tantum assum igni: caput cum pedibus ejus et intestinis vorabitis.

ROZDZIAŁ 12.

10. A Moyses y Aaron uczynili wszystkie cuda które są napisane, przed Pharaonem. Y ztwardził Pan serce Pharaonowe, y nie puścił synów Izraelowych z ziemi swojej.

1. Rzekł też Pan do Moysesza y Aarona w ziemi Egypcie:

2. Ten miesiąc wam początkiem miesięcy: pierwszym będzie między miesiącami roku.

3. Mówcie do wszęgo zgromadzenia synów Izraelowych, y powiedźcie im: Dziesiątego dnia tego miesiąca niech weźmie każdy baranka według familii y domów swoich.

4. A iesli mniejsza liczba iest, niżby dosyć było do ziedzenia baranka, weźmie sąsiada swęgo, który mieszka podle domu ięgo, wedle liczby dusz, którychby dosyć było do iedzenia baranka.

5. A baranek będzie bez zmaży, samczyk, roczny: wedle którego obrzędu weźmiecie y kozielka.

6. Y będziecie go chować aż do czternastęgo dnia miesiąca tego: y ofiaruie go wszystko zgromadzenie synów Izraelowych ku wieczorowi.

7. Y wezmą ze krwi ięgo, y położą na oba podwoie, y na naprożniki domów, w których go będą pożywać.

8. Y będą iść mięso ięgo onęy nocy, ogniem pieczone, y przaśne chleby z polną sałatą.

9. Nie będziecie nic z niego iść surowęgo, ani warzonego w wodzie, ale tylko pieczone ogniem: głowę y z nogami ięgo y z trzewy zięcie.

R. 12.—1. *Rzekł też Pan.* To co następuje powiedział Bóg Moyseszowi, a ten ogłosił to ludowi jeszcze przed zagubą pierworodnych; lecz teraz powiada o tem Moysesz, bo chciał wprzód opisać porządkiem następstwo klęsk, a potem opowiedzieć wyjście Izraelitów z Egiptu, które poprzedził obrządek pożywania Paschy czyli baranka wielkanocnego, będącego godłem i hasłem tego wyjścia i oswobodzenia.

2. *Ten miesiąc wam początkiem.* P. W.

3. *Mówcie.* Wy starsi.—*Dziesiątego dnia tego miesiąca.* Czterna dniami przed ofiarowaniem baranka, które się odbyło dnia czternastego.—*Każdy.* Głowa rodziny, gospodarz.—*Według familii i domów.* W jednym bowiem i tymże domu, mogło znajdować się kilka familii, z których każda, jeżeli była liczna, miała i pożywała swęgo baranka.

4. *A iesli mniejsza liczba.* Według Józefa Fl, powinno było znajdować się mężczyzn przynajmniej dziesięć, a najwięcej dwadzieścia, oprócz niewiast i dzieci.

5. *Bez zmaży.* Nie co do barwy, ale co do kształtności, t. j. bez wady, nie chromy, nie ślepy, nie chory, i t. d. (patrz Lev. 22, 21 i 22).—*Samczyk.* Bo wydatniejszy od samicy; a Bogu powinno było być ofiarowane to, co jest wyborniejszego, albo także i dla tego, że był figurą Chrystusa.—*Roczny.* T. j. aby nie był starszy nad rok: młodszy bowiem mógł być ofiarowany, byleby tylko miał przynajmniej dni siedm od urodzenia. Lev. 22, 27.—*Wedle którego obrzędu.* T. j. to samo zachowanie, jeśli zechcecie ofiarować kozielka zamiast baranka.—*Weźmiecie i kozielka.* Jeżeli zabraknie baranka; albowiem nie obudwóch, ale tylko jednego z nich każde ofiarować.

6. *Wszystko zgromadzenie.* Każdy ojciec rodziny, w

imieniu całej familii.—*Ku wieczorowi.* Hebr.: *między dwoma wieczorami.* Chald.: *między dwoma słońcami.* Pierwszy wieczor jest, gdy słońce skłania się już ku zachodowi; drugi, sam zachód słońca: i to rozumiał tłumacz Chaldejski, *między dwoma słońcami*, t. j. kłoniąc się i zachodzącemu: ten więc czas obejmował około dwóch godzin przed zachodem słońca. Wieczorem zaś tym, był wieczor dnia czternastęgo kończącego się, i dnia piętnastęgo zaczynającego się; zabijanie bowiem baranka odbyło się dnia czternastęgo, a pożywanie właściwie już piętnastęgo. Wieczor bowiem ten był granicą dnia czternastęgo i piętnastęgo, i jedną swoją częścią odnosił się do czternastęgo, a drugą do piętnastęgo dnia. Izraelici bowiem zaczynali dzień cywilny od zachodu słońca. Ztąd powiada się o żydach i Chrystusie, iż pożywali baranka, już czternastęgo, już dnia piętnastęgo.

7. *Wezmą ze krwi ięgo.* Ażeby Anioł niszczyciel, postrzegłszy tę krew, omijał domy Hebrajczyków, i nie zabijał ich pierworodnych (w. 23).—*Domów, w których go będą pożywać.* Naprożniki tych domów zostały skropione krwią, w których był pożywany baranek; którzykolwiek przeto przeszli do innych domów dla pożywania baranka (z powodu niedostatecznej liczby osób), ci nocowali w tymże domu, w którym pożywali baranka; inaczej bowiem, jeśliby byli powrócili do swoich domów nieoznaczonych krwią, byłiby zostali zabici od Anioła.

8. *Z polną sałatą.* Hebr.: *z gorzkiem*, t. j. z jakimi bądź gorzkiemi jarzynami i ziołami.

9. *Surowego.* Nie zupełnie upieczonego.—*Ale tylko pieczone ogniem.* Bo prędzej mięso daje się upiec, niż uwarzyć; a Izraelitom spieszo było. Lecz najgłówniejsza tego przyczyna ma źródło w tajemnicy; albowiem

10. Nec remanebit quidquam ex eo usque mane; quid residuum fuerit, igne comburetis.

11. Sic autem comedetis illum: Renes vestros ctingetis, et calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, et comedetis festinanter: est enim Phase (id est transitus) Domini.

12. Et transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti ab homine usque ad pecus: et in cunctis diis Aegypti faciam iudicia, ego Dominus.

13. Erit autem sanguis vobis in signum in aedibus in quibus eritis: et videbo sanguinem, et transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti.

14. Habebitis autem hunc diem in monumentum: et celebrabitis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.

15. Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentum in domibus vestris: qui-ramque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israël, a primo die usque ad diem septimum.

16. Dies prima erit sancta atque solemnis, et dies septima eadem festivitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his, quae ad vescendum pertinent.

17. Et observabitis azyma: in eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti. et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo.

18. Primo mense, quartadecima die mensis ad vespeream, comedetis azyma, usque ad diem vigesimam primam ejusdem mensis ad vespeream. (Lev. 23, 5).

19. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de coetu Israël, tam de adventis quam de indigenis terrae.

20. Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis vestris edetis azyma.

21. Vocavit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, et dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias vestras, et immolate Phase.

22. Fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, et aspergite ex eo superliminare

10. Y nie zostanie nic z niego do poranku, jeśli co zostanie, ogniem spalicie.

11. A pożywać go tak będziecie: Biodra swe opaszeć, a bóty będziecie mieć na nogach, trzymając kiie w rękach, a będziecie iść śpieszno: bo jest Phase (to jest przeszcie) Pańskie.

12. Y przejdę przez ziemię Egypską nocy onę, y zabiję wszelkie pierworodne w ziemi Egypskię od człowieka aż do bydłęcia: y nad wszystkimi bogi Egypskimi uczynię sądy, ja Pan.

13. Ale krew będzie wam na znak na domiech w których będziecie: y ujrzą krew y minę was: y nie będzie u was plaga zagubiająca, kiedy uderzę ziemię Egypską.

13. A ten dzień będziecie mieć na pamiątkę: y będziecie ji obchodzić za święto uroczyste Panu, w rodzajach waszych służbą wieczną.

15. Siedm dni prasańki iść będziecie: pierwszego dnia nie będzie kwasu w domiech waszych: ktobykolwiek iadł kwaszone, zginie dusza ona z Izraela, od pierwszego dnia aż do dnia siódmego.

16. Dzień pierwszy będzie święty y uroczysty, y dzień siódmy tymże święceniem uuczony: żadney roboty nie będziecie w nie czynić, wiawszy to co należy ku iedeniu.

17. Y będziecie zachowywać prasańki: bo w tenże sam dzień wywiodę wojsko wasze z ziemi Egypskię, y strzedz będziecie dnia tego w rodzajach waszych obrzędem wiecznym.

18. Pierwszego miesiąca czternastego dnia miesiąca ku wieczorowi będziecie iść prasańki, aż do dnia dwudziestego pierwszego tegoż miesiąca ku wieczorowi.

19. Przez siedm dni nie naydzie się kwas w domiech waszych: ktoby iadł kwaszone, zginie dusza jego z gromady Izraelskię, tak z gości iako z obywatelów ziemie.

20. Nic kwaszonego nie będziecie iść: we wszystkich mieszkaniach waszych prasańki iść będziecie.

21. Y przyzwał Moyses wszystkich starszych synów Izraelowych, y rzekł do nich: Idźcie wiawszy bydłę po familiach waszych a ofiaruyć Phase.

22. A snopek bizopu omoczcie we krwi która jest na progu, a pokropcie nią naprożnik y oba podwoje:

Chrystus, ten baranek Boży, został ofiarowany będąc spieczony ogniem miłości. — *Głowę i z nogami*. Wymienia to Bóg dla tego, że głowa, kiszki i nogi, jako kości i chrząstkowate, zwykle się nie używają do pieczenia.

10. *Do poranku*. Bo bardzo rano śpiesznie wyjdziecie; wszystko więc zjedzcie, a resztę spalicie, żeby nic nie zostało, co by mogło być spożyte, lub znieważone przez profanów.

11. *Biodra swe opaszeć*, i. t. d. Wszystko to nakazano dla wyrażenia pośpiechu, z jakim mieli być przygotowani do długiej i męczącej podróży. — *Bo jest Phase*. P. W.

12. *Nad wszystkimi Bogi Egipskimi uczynię sądy*. Wers. LXX. uczynię pomstę, krusząc i burząc bałwany bóstw Egipskich; co i stało się. jak twierdzą niektórzy pisarze, albo od trzęsienia ziemi, albo innym sposobem.

13. *Krew będzie wam na znak*. Za postrzeżeniem którego Anioł daruje wam życie. Przez ten obrzęd Hebrajczycy wyznawali tę, acz nierozwiniętą jeszcze, wiarę że mają być oswobodzeni od śmierci wiecznój przez krew Messyasza.

14. *Na pamiątkę*. Tego tak wielkiego dobrodziejstwa. — *W rodzajach waszych*. W potomkach i pokoleniach waszych. — *Służbą*. Hebr.: *ustawą*. — *Wieczną*. Dopóki Zakon trwać będzie.

15. *Zginie*. Umarze, śmiercią ma być ukarane (Num. roz. 19).

17. *Prasańki*. Chleb niekwaszony na pamiątkę wybawienia swego od goryczy ducha.

19. *Tak z gości*. Przez gości rozumieją się tu prozelici.

22. *Snopek bizopu*. Albo lebiody, lub rozmarynu. — *Na progu*. Z hebrajskiego można także tłumaczyć to: w naczyniu, lub w miednicy.

et utrumque postem: nullus vestrum egrediatur ostium domus suae usque mane. (*Hebr. 11, 28*).

23. Transibit enim Dominus percutiens Aegyptios: cumque viderit sanguinem in superliminari, et in utroque poste, transcendet ostium domus, et non sinet percussorem ingredi domus vestras et laedere.

24. Custodi verbum istud legitimum tibi et filiis tuis usque in aeternum.

25. Cumque introieritis terram, quam Dominus daturus est vobis, ut pollicitus est, observabitis ceremonias istas.

26. Et cum dixerint vobis filii vestri: Quae est ista religio?

27. Dicitis eis: Victimam transitus Domini est, quando transivit super domos filiorum Israël in Aegypto, percutiens Aegyptios, et domos nostras liberans. Incurvatusque populus adoravit.

28. Et egressi filii Israël fecerunt, sicut praeceperat Dominus Moysi et Aaron.

29. Factum est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti, a primogenito Pharaonis, qui in solio ejus sedebat, usque ad primogenitum captivae, quae erat in carcere, et omne primogenitum jumentorum. (*Supr. 11, 5*)

30. Surrexitque Pharaon nocte, et omnes servi ejus, cunctaque Aegyptus: et ortus est clamor magnus in Aegypto: neque enim erat domus, in qua non jaceret mortuus.

31. Vocatisque Pharaon Moyse et Aaron nocte, ait: Surgite et egredimini a populo meo, vos et filii Israël: ite, immolate Domino, sicut dicitis.

32. Oves vestras et armenta assumite, ut petieratis, et abeuntes benedicite mihi.

33. Urgebantque Aegyptii populum de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur.

34. Tulit igitur populus conspersam farinam antequam fermentaretur: et ligans in palliis, posuit super humeros suos.

35. Feceruntque filii Israël, sicut praeceperat Moyses: et petierunt ab Aegyptiis vasa argentea et aurea vestemque plurimam. (*Supr. 11, 2*).

36. Dominus autem dedit gratiam populo coram Aegyptiis, ut commodarent eis: et spoliaverunt Aegyptios.

żaden z was niech nie wychodzi ze drzwi domu swego, aż do zarania.

23. Przéjdzie bowiem Pan zabijając Egypczyków: a gdy ujrzy krew na naproźniku, y na obu podwoiach, przestąpi drzwi domu, y niedopusci zabijaczowi wniknąć do domów waszych y obrażać.

24. Strzeż słowa tego za prawo tobie y synom twoim aż na wieki.

25. A gdy wnikniecie do ziemie, którą wam dał Pan iako obiecał, zachowacie te ceremonie.

26. A gdy wam rzeką synowie waszy: Cóż to za nabożeństwo?

27. Powieście im: Ofiara przeszcia Pańskiego jest, kiedy przestępował domy synów Izraelowych w Egypcie, zabijając Egypczyków, a domy nasze wyzwalał. Y schyliwszy się lud pokłonił się.

28. A wyszedłszy synowie Izraelowi, uczynili iako Pan rozkazał Mojżeszowi y Aaronowi.

29. Y stało się w północy, pobił Pan wszelkie pierworodne w ziemi Egypcie, od pierworodnego Pharaonowego, który siedział na stolicy jego, aż do pierworodnego poimany, która była w ciemnicy, y wszelkie pierworodne bydła.

30. Y wstał Pharaon w nocy y wszyscy słudzy jego, y wszytek Egipt: y wszczął się wielki krzyk w Egypcie: bo nie było domu w którymby nie leżał umarły.

31. Y wyzwawszy Pharaon Mojżesza y Aarona w nocy, rzekł: Wstańcie, a wyjdźcie od ludu mego, wy y synowie Izraelowi, idźcie ofiarować Panu iako powiedacie.

32. Owce wasze y bydło zabierzcie, iakoście żądali, a odchodząc błogosławcie mi.

33. Y przynaglali Egypczanie ludowi, aby co rychły z ziemie wyszedł, mówiąc: Wszyscy pomrzemy.

34. Wziął tedy lud rozcynioną mąkę, piérwý niż zakwaszone było, a zawiązawszy w płaszcze kładli na ramiona swoje.

35. Y uczynili synowie Izraelscy iako był przykazał Mojżesz: y prosili u Egypczyków naczyńia srebrego y złotego, y szat barzo wiele.

36. A Pan dał łaskę ludowi przed Egypczykami że im pożyczali: y złupili Egypczanie.

23. *Zabijaczowi.* Jedni mniemają, że zabijaczem tym był dobry, drudzy że zły Anioł. Jedno i drugie jest prawdopodobne.

26. *Synowie wasi.* Rodzice prowadzili do kościoła swoich synów, w dwunastym roku ich życia, jak można się domyślać z Łuk. r. 2, 42; i już od tego czasu bywali przypuszczani od pożywania Paschy i innych ofiar.

29. *Od pierworodnego Faraonowego.* Pierworodnymi zowią się wszyscy ci, którzy najprzód narodzili się ze swoich rodziców, czy to mężczyźni, czy niewiasty, i czy to kto był pierworodnym tylko z ojca, czy tylko z matki. A tak i ojciec rodziny, jeśli był pierworodnym, został zabitym, i z nim także i syn jego lub córka, jeśli je miał; w jednym więc domu mogło znaleźć się dwóch i więcej zabitych od Anioła. Faraon, który uniknął tej śmierci: albo nie był pierworodnym, albo od Boga został zachowany, iżby świadkiem był tej klęski.

30. *I wstał Faraon.* Jak można wnosić z tekstu hebr. Faraon sam przyszedł do Mojżesza, albo przynajmniej uczynił to przez posłańców.

32. *Błogosławcie mi.* Módlcie się za mną, jak wykłada Wersja Chald.

33. *I przynaglali Egipcyanie.* Przerażeni bojaźnią z powodu takiej klęski.

34. *W płaszcze.* W płótna, czyli prześcieradła.

36. *Dał łaskę.* Bóg skłonił serca Egipcyan, iż dobrowolnie i ochotnie pożyczali Hebrajczykom. — *Złupili Egipcyanie.* Zup ten był sprawiedliwy, bo dokonany z rozkazu Boga. Izraelici też nie skłámali, prosząc o pożyczanie, a nie mając zamiaru oddania; albowiem te dwie rzeczy mogą się razem ostać, to jest iż ktoś czyni umowę pożyczki, i ma zamiar oddania warunkowy: jeżeli będzie obowiązaný oddać, jeżeli rzecz pożyczona nie przejdzie na jego własność sposobem sprawiedliwym.

37. Profectique sunt filii Israël de Ramesse in Socoth, sexcenta fere millia peditum virorum, absque paryulis.

38. Sed et vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis, oves et armenta et animantia diversi generis multa nimis.

39. Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant: et fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterant fermentari cogentibus exire Aegyptiis, et nullam facere sumentibus moram: nec pulmenti quidquam occurrerat praeparare.

40. Habitatio autem filiorum Israël, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum.

41. Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus Domini de terra Aegypti.

42. Nox ista est observabilis Domini, quando eduxit eos de terra Aegypti: hanc observare debent omnes filii Israël in generationibus suis.

43. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: Haec est religio Phase: Omnis alienigena non comedet ex eo.

44. Omnis autem servus emptitius circumcideretur, et sic comedet.

45. Advena et mercenarius non edent ex eo.

46. In una domo comedetur, nec efferetis de aedibus ejus foras, nec os illius confringetis. (Num. 9, 12. Joan. 19, 36).

47. Omnis coetus filiorum Israël faciet illud.

48. Quodsi quis peregrinorum in vestram venerit transire coloniam, et facere Phase Domini, circumcidetur prius omne masculinum ejus, et tunc rite celebrabit: eritique sicut indigena terrae: si quis autem circumciscus non fuerit, non vescetur ex eo.

49. Eadem lex erit indigenae et colono, qui peregrinatur apud vos.

37. Z Ramesse. Izraelici dążąc z Egiptu do Chananei, mieli 42 stacyj czyli obozowych stanowisk w ciągu tej drogi. Pierwsza stacya była w Ramesse; tam bowiem z całego Egiptu zebrawali się Hebrajczycy, mając wychodzić. — Do Sokot. Druga stacya była w Sokot, znajdującą się między morzem Czerwonem i Egiptem. Miejsce to nazwane jest Sokot, t. j. namioty, dla tego, że Izraelici tam pierwszy raz, po wyjściu z Egiptu; rozbili swoje namioty. — Około sześciuset tysięcy pieszych. Nie sączeni są do tej liczby ci, którzy jeszcze nie skończyli byli dwudziestego roku życia, także niewiasty, starcy i wielu z Egipcyan (w. 38), dobrowolnie łączących się z Izraelitami; tak że cała liczba Izraelitów przy wyjściu z Egiptu, dochodziła do trzech milionów. Mniej można się dziwić temu, że w ciągu lat 213, potomstwo Jakóba tak bardzo się rozmnożyło, kto czytał to, co o płodności niewiast Egipskich napisał Arystoteles, (1. 7. de hist. animal. c. 4). Według najprawdopodobniejszego obliczenia, wyjście ludu Izraelskiego z Egiptu nastąpiło r. św. 2513, przed Ch. 1491.

39. Dawno... rozczyinioną. Bo już więcej doby upłynęło od czasu rozczynienia, lecz nie była jeszcze zakwaszona. — Potrawy. Żywności, jak np. mięso, ryby i t. d.

40. Czteryście trzydzieście lat. P. W.

41. Tegoż dnia. To jest, Paschy.

Bib. St. Test. T. I.

37. Y wyciągnęli synowie Izraelowi z Ramesse do Sokoth, około sześci set tysięcy pieszych mężów, okróćm dzieci.

38. Ale y gmin pospolity niezliczony szedł z nimi, owce y bydła, y zwierząt rozmaitych barzo wiele.

39. Y popiekli mąkę, którą dawno byli z Egiptu rozczyinioną wynieśli: y naczynili podpłomyków przasných: bo niemogły być zakwaszone, że przymuszali wynieść Egypćanie, y niedopuszczali czynić żadnej odwołki: ani sobie namniejszy potrawki nagotować.

40. A mieszkanie synów Izraelowych, którym mieszkali w Egypćcie, było cztery sta trzydzieści lat.

41. Które gdy się wypełniły, tegoż dnia wyszło wszystko wojsko Pańskie z ziemie Egypćskiéy.

42. Noc ta godna zachowania Panu, kiedy ie wywiódł z ziemie Egypćskiéy: tę zachowywać mają wszyscy synowie Izraelscy, w rodzaiach swoich.

43. Y rzekł Pan do Moyżesza y do Aarona: Ten iest obrząd Phase: Żaden obcy nie będzie iadł z niego.

44. A każdy niewolnik kupiony obrzezany będzie, i tak będzie pożywał.

45. Przychodźcie y najemnik, nie będą ieść z niego.

46. W iednym domu będzie iedzony, y nie wyniesiecie nic z domu mięsa iego, ani połamiecie iego kości.

47. Wszystko zgromadzenie synów Izraelowych czynić go będzie.

48. A iesliby kto z przychodniów chciał przeysć do waszego mieszkania, y czynić Phase Panu, piérwszy będzie obrzezany wszelki mężczyzna iego, a wtenczas będzie porządnie obchodził: y będzie iako obywatel ziemie: Ale iesliby kto nie był obrzezany, nie będzie iadł z niego.

49. Toż prawo będzie domowemu y mieszkalcowi, który gościem iest u was.

42. Noc ta godna zachowania Panu. Hebr.: noc straży; to jest, którą wszyscy powinni strzedz, zachowywać i święcić uroczystie.

43. I rzekł Pan. W krótkim czasie po wyjściu Izr. z Egiptu. — Żaden obcy. Który nie jest Hebrajczykiem. — Nie będzie iadł z niego. Chybaby stał się prozelitą przez przyjęcie obrzezania, i przyłączył się do was.

44. Niewolnik kupiony obrzezany będzie. Koniecznie obowiązani byli do przyjęcia obrzezania i innych obrzędów religijnych, którzy chcieli zostać niewolnikami Hebrajczyków; gdyż P. Bóg takich tylko pozwolił kupować.

45. Przychodźcie. Obcy, nie z waszego narodu, czy jako kupiec, który między wami mieszka. — Najemnik. Sługa, lub robotnik najęty do czasu: ci nie byli obowiązani do obrzezania; lecz nie mogli pożywać Paschy, jeżeli nie przyjmowali obrzezania.

46. Nie wyniesiecie nic z domu z mięsa jego. Nie mogła więc jakaś część tego baranka być posyłana do tych, którzy w innych domach zostawali. — Ani połamiecie jego kości. Nie godziło się łamać kości baranka; co też zachowano i względem Chrystusa (Joan. 19, 36), którego przybrał ten baranek.

47. Czynić go będzie. T. j. ofiarować będzie.

48. Chciał przejsć do waszego mieszkania. T. j. jesliby chciał zostać prozelitą, jak ma Wers. LXX.

50. Feceruntque omnes filii Israël sicut praeceperat Dominus Moysi et Aaron.

51. Et eadem die eduxit Dominus filios Israël de terra Aegypti per turmas suas.

50. Y uczynili wszyscy synowie Izraelscy, iako rozkazał Pan Moyżeszowi y Aaronowi.

51. A tegóż dnia wywiódł Pan syny Izraelowe z ziemi Egypckiéj hufcami ich.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 12. w. 1. *Ten miesiąc początkiem.* Ten miesiąc popospolicie zgadza się z naszym Marcem, bo Żydowie przedtym miesiące swoje dorocznie liczyć poczynali w jesieni, i pierwszy bywał *September*, Wrzesień, albo zajmował część miesiąca naszego Septembra i Oktobra, i tego porządku w liczbie miesięcy używali w rzeczach potocznych. Ale po wyjściu z Egiptu za rozkazaniem Bżem, pierwszy miesiąc był ten, którego wyszli z Egiptu, a ten był Marzec, który po chaldejsku zowią Nisan. Tego porządku miesięcy używali w rzeczach zakonnych, kiedy albo święta liczyli, albo dzieje zakonne opisowali: i gdy Pismo święte liczy miesiące, ma się rozumieć o tym roku kościelnym, który się poczynął od Marca. Wiedzieć też masz, iż Żydowie mieli *Annos Lunares*, to jest, według biegu miesiąca rok swój mierzyli, które miesiące tego dnia liczyć poczynali, kiedy księżyc nastawał. A miesiąc jeden miał dni 29 i godzin 12, które dwanaście godzin przydane do drugiego księżyca uczynili miesiąc dni trzydzieści. I tak u Żydów zawsze jeden miesiąc był dni dwadzieścia i dziewięć, a drugi 30, a iż nie dostawało kilka dni do roku słonecznego, przydawali przez dziewiętnaście lat siedm razy jeden miesiąc, to jest roku trzeciego, 6, 8, 11, 14, 17 i 19. I tak, rok był miesięczny równy słonecznemu. A zaczynał się ten rok od miesiąca który był bliższy *Aequinoctio vernali*, który popospolicie zajmował część Marca i Kwietnia naszego.

11. *Phase Pańskie.* Po żydowsku jest Pesach, co tłumacze zowią Phase, po chaldejsku Pischa, a Grecy i Łacinnicy mówią *Pascha*, co po naszymu właśnie znaczy Przejsie, iż Anioł zabijając pierworodne Egipskie w każdym domu: mijał i przestępował domy Izraelskie krwią Barankową, naznaczone: stąd to mijanie i przestępowanie nazwane jest Phase, albo Przejsie: potem też téj pamiątki obchód albo święto i Baranka zowią Phase albo Pascha, (Luc. 22) po polsku zowiemy, Wielkanoc, co też także z Pisma ś. wzięto, bo w tymże rozdz. (ver. 42) zowie, Noc godną zachowania. A to dla tego że się to wszystko w nocy działo.

18. *Czternastego dnia miesiąca.* Toż powtarza niżej (Levit. 23. Num. 9 i 28) zkąd to mamy, iż Pan Bóg rozkazał Żydom, aby swoje Wielkanoc święcili od wieczora czternastego dnia po nastaniu miesiąca pierwszego: a pierwszy miesiąc był ten, którego dzień ten 14 przypada albo na samo *Aequinoctium vernum*, (to jest na porównanie dnia z nocą na wiosnę) albo więc *post Aequinoctium* rychło bywa. Tak pisze *Josephus lib. 8 Antiqu. c. 13. Philo* także, jak o nim pisze *Eusebius lib. 7. Hist. Eccl. c. 29.* Teraz już w nowym zakonie, acz Kościół Boży niepodlega ceremoniom starym, dlatego iż przez śmierć i zmartwychwstanie Pana Chrystusowego są zniesione: wszakże to jeszcze zachowuje, iż wielkanoc nasza chrześcijańska, której figurą była żydowska, nie ma miejsca i czasu jednego, ale podczas bywa rychlej, podczas później, i jako mówią *non est immobile, ale mobile festum*, i strony czasu wielkanocnego, tegóż przestrzega czego i Żydowie, to jest, *Aequinoctium vernum et Lunam 14. primi mensis.* A to dla tajemnic zmartwychwstania Pańskiego, które się w téj wielkiej nocy zamykają, jako to Augustyn ś. szeroko (lib. 12 ad Inquis. Januarii c. 1 i 2) opisuje. W tém się jednak z Żydami niezgadzaamy, iż Wielkanoc nasza nie samego dnia 14. pierwszego miesiąca jak Żydowie, ale w niedzielę pierwszą po czternastym dniu najbliższą święcimy, dla tego iż pierwszój Niedzieli po wielkiej nocy żydowskiej Pan Chrystus zmartwychwstał. I przetoż kiedy się trafi *Luna 14. primi mensis* w sobotę, jako to tego 1598. zaraz nazajutrz w niedzielę naszą wielkanoc Chrześcijańska bywa. Tak jest postanowiono *in concilio Cesaricensi, Nicaeno, Antiochano, Chalcedonensi.* O czém pisze *Euseb. lib. 5. Hist. Eccl. c. 23. Soer. lib. 1. Hist. Eccl. c. 6. Theo. lib. 1. Hist. Eccl. c. 9.*

40. *Było czterystu trzydzieści lat* Jako się te słowa mają rozumieć, gdyż Żydowie nie byli tak długo w Egipcie wykładają to LXX. tłumacze tak pisząc: Mieszkanie w którym synowie Izraelscy mieszkali w Egipcie i w ziem Chanaan, było lat 430. I tego się wykładu trzymają wszyscy Historykowie Grecy i Łacinnicy, starzy i nowi Chrześcijanie i Żydzi, powiadając iż Żydzi mieszkali w Egipcie lat 215. (*Josephus, Eusebius, Hieronymus, Augustinus*). I jest o tém Pismo ś. Pawła do Galatów, 3, iż Zakon Mojżeszów dany jest we 430 lat po onój obietnicy którą Bóg uczynił Abrahamowi, gdy mu z Mezopotamii kazał iść do Chanaan, Gen. 12. A tak ta liczba 430 ma się rozumieć, począwszy od pielgrzymowania Abrahamowego w Chananejskiej ziemi, wspótek i z mieszkaniem, i z niewolą którą cierpieli w Egipcie, to wszystko uczyni lat 430.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O poświęcaniu Bogu Pierworodnych, obchodzie święta Paschy, i podróży pod przewodnictwem słupa obłoku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vulvam in filiis Israël, tam de hominibus quam de jumentis: mea sunt enim omnia. (*Infr. 34, 19. Lev. 27, 26. Num. 8, 16. Luc. 2, 23*).

1. Y mówił Pan do Moyżesza, mówiąc:

2. Poświęć mi każde pierworodne otwarzające żywot między syny Izraelowemi, tak z ludzi iako y z bydlat: wszystko bowiem iest moje.

R. 13.—2. *Poświęć mi każde pierworodne.* Bóg ocalił od śmierci pierworodnych Izraelskich; słusznie przeto nakazuje, aby pierworodni byli mu poświęceni, t. j. wyłączeni ze zwyczajnego użycia i ofiarowania mu, i przeznaczeni na jego służbę w kościele.—*Otwarzające żywot.* Co pierwsze rodzi się z matki, czyli otwiera jej macicę: tu się odnosi to co jest powiedziane. Luk. 2, 23. *Wszelki mężczyzna otwierający żywot, święty Panu nazwany bę-*

dzie. To więc prawo nie obejmowało dzieci płci żeńskiej (w. 12), ani chłopców z wdowy, która przedtém już była rodzila. Jednakże kto miał wiele żon, obowiązany był pierworodne dziecię każdej z tych żon, jeśli było płci męskiej, Bogu poświęcić. — *Jest moje.* Nie tylko prawem stworzenia, ale i dla tego, że pierworodnych waszych zachował od powszechnéj zaguby Egipcyan.

3. Et ait Moyses ad populum: Momentote diei huius, in qua egressi estis de Aegypto et de domo servitutis, quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco isto: ut non comedatis fermentatum panem.

4. Hodie egredimini mense novarum frugum.

5. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananaei et Hethaei et Amorraei et Hevaei et Jebusaei, quam iuravit patribus tuis ut daret tibi, terram fluentem lacte et melle, celebrabis hunc morem sacrorum mense isto.

6. Septem diebus vesceris azymis: et in die septimo erit solemnitas Domini.

7. Azyma comedetis septem diebus: non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis.

8. Narrabisque filio tuo in die illo, dicens: Hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Aegypto.

9. Et erit quasi signum in manu tua, et quasi monumentum ante oculos tuos: et ut lex Domini semper sit in ore tuo, in manu enim fortiter eduxit te Dominus de Aegypto.

10. Custodies huiusmodi cultum statuto tempore a diebus in dies.

11. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananaei, sicut iuravit tibi et patribus tuis et dederit tibi eam:

12. separabis omne, quod aperit vulvam Domino, et quod primitivum est in pecoribus tuis: quicquid habueris masculini sexus, consecrabis Domino. (*Infr. 22, 29, 34, 19. Ezech. 44, 30*).

13. Primogenitum asini mutabis ovis: quodsi non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes.

14. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid est hoc? respondebis ei: In manu forti eduxit nos Dominus de terra Aegypti, de domo servitutis.

15. Nam cum induratus esset Pharao, et nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hominis usque ad primogenitum jumentorum: idcirco immolo Domino omne quod aperit vulvam masculini sexus et omnia primogenita filiorum meorum redimo.

4. *Miesiąca nowych zbóż.* Miesiąca Nizan, który odpowiadał naszym, po części Marcowi, po części Kwietniowi.

5. *A gdy cię wprowadzi.* Z tego widać, że prawo pożywania Paschy i praśników, i prawo o poświęcaniu pierwotnych, nie obowiązywały Izraelitów przez lat 40, w których błakali się na puszczy.

9. *Jako znak na ręce twój.* Żydzi, żeby przykazaniu temu uczynili zadość, prawo dekalogu wypisane na skórach pargaminowych, przyczepiali sobie na ramionach, na czole, na brzegach szat, albo na drzwiach domu; i te to są ich taśmy, które im przygania Chrystus. Mat. 23, 5.

10. *Odedni do dni.* T. j. od roku do roku, każdorocznie.

11. *Chananejszyka.* Pod którym rozumie i inne narody

3. Y rzekł Moyses do ludu: Pamiętajcieś na ten dzień, któregoście wyszli z Egiptu, y z domu niewolstwa, bo mocną ręką wywiódł was Pan z miejsca tego: abyście nie iedli kwaszonego chleba.

4. Dzisiaj wychodźcie miesiąca nowych zbóż.

5. A gdy cię wprowadzi Pan do ziemi Chananejszyka, y Heteyczyka, y Amoreyszyka, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka, którą przysiągł oycóm twoim żebyć ją dał, ziemię płynącą młkiem y miodem, będziesz obchodzić ten obyczaj obrzędów miesiąca tego.

6. Siedm dni ieść będziesz praśniki: a w dzień siódmy będzie święto Panu.

7. Praśniki ieść będziecie przez siedm dni: nie ukaże się u ciebie nic kwaszonego, ani we wszystkich granicach twoich.

8. Y będziesz powiadał synowi twemu dnia onego, mówiąc: To iest co mi uczynił Pan, kiedym wyszedł z Egiptu.

9. Y będzie iako znak na ręce twoiej, y iako pamiątka przed oczyma twemi: y aby zakon Pański był zawsze w uściech twoich, bo ręką mocną wyprowadził cię Pan z Egiptu.

10. Strzedz będziesz takowey ustawy czasu naznaczonego odedni do dni.

11. A gdy cię wprowadzi Pan do ziemi Chananejszyka, iako przysiągł tobie y oycóm twoim, y da ją tobie:

12. odłączysz każde, które otwiera żywot Panu, y co pierwotnego iest w bydłach twoich, co iedno będzie samczey płci, to poświęcisz Panu.

13. Pierworodne osłowe odmienisz owcą: a jeśli nieodkupisz, zabiesz. A każde pierworodne człowiecze z synów twoich, zapłatą odkupisz.

14. A gdy cię zapyta syn twój jutro, mówiąc: Cóż to iest? odpowiesz mu: Mocną ręką wywiódł nas Pan z ziemi Egiptyskiej, z domu niewolę.

15. Bo gdy był zatwardzon Pharao, a niechciał nas puścić, zabił Pan wszelkie pierworodne w ziemi Egiptyskiej, od pierwotnego człowieczego, aż do pierwotnego bydłowego: przetoż ofiaruję Panu wszelkie co otwiera żywot samczey płci, a wszystkie pierworodne z synów moich odkupuję.

mieszkające w ziemi obiecanej; wszystkich bowiem ich ojcem był Chanaan. Gen. 10, 15.

12. *W bydłach twoich.* Bydłota tu rozumieją się tylko te, które dostarczają pokarmu, jak owce, kozy i woły.

13. *Odmienisz owcą.* T. j. barankiem, lub kozłkiem. — *Jeśli nie odkupisz, zabiesz.* Jeżeli nie zechcesz go wykupić owcą, to nie ofiarujesz go, ale zabijesz. — *Pierworodne człowiecze ... zapłatą odkupisz.* Aby ten wykup odnawiał ci pamięć wybawienia pierwotnych od miecza Anioła; i dla tego, że samych tylko Lewitów przeznaczył Bóg do służby ołtarza.

14. *Jutro.* W czasach przyszłych, Mat. 6, 34.

15. *Do pierwotnego bydłowego.* Pierworodne także z bydłat, jak koni, osłów, wielbłądów, były pozabijane w Egipcie; jednakże na pamiątkę tego Bóg nakazał Izraelitom, aby mu ofiarowali pierwotne nie wszystkich, ale tylko tych bydłat; owiec, koz, wołów i osłów.

16. Erit igitur quasi signum in manu tua, et quasi appensum quid, ob recordationem, inter oculos tuos: eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto. (*Deut. 6, 8*).

17. Igitur cum emisisset Pharaon populum, non eos duxit Deus per viam terrae Philisthiim, quae vicina est: reputans ne forte poeniteret eum, si vidisset adversum se bella consurgere, et reverteretur in Aegyptum.

18. Sed circumduxit per viam deserti, quae est iuxta mare rubrum: et armati ascenderunt filii Israël de terra Aegypti.

19. Tulit quoque Moyses ossa Joseph secum: eo quod adjurasset filios Israël, dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum. (*Gen. 50, 24*).

20. Profectique de Socoth castrametati sunt in Etham in extremis finibus solitudinis.

21. Dominus autem praecedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis: ut dux esset itineris utroque tempore. (*Num. 14, 14. Deut. 1, 33. Neh. 9, 19.*)

22. Numquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

16. Będzie tedy iako znak na ręce twojej, y iako co zawieszonego, dla wspomnienia, między oczyma twemi: że mocną ręką wywiódł nas Pan z Egiptu.

17. Gdy tedy Pharaon wypuścił lud, nie wiódł ich Bóg drogą ziemi Filistynskiej, która bliska jest, myśląc: by snadź nie żałował, gdyby uyrzał, ano przeciw iemu walki powstała, y niewrócił się do Egiptu.

19. Ale obwodził drogą pustynię, która jest nad morzem czerwonym: a wyszli zbrojno synowie Izraelowi z ziemi Egypckiej.

19. Wziął też Moyses kości Jozephowe z sobą: przeto że był poprzysiągł syny Izraelowe, mówiąc: Nawiędzi was Bóg, wyrzucię ztąd kości moje z sobą.

20. Y wyciągnawszy z Sokoth, położyli się obozem w Etham na ostatnich granicach pustyni.

21. A Pan szedł przed nimi na okazywanie drogi, wednie w słupie obłoku, a w nocy w słupie ognistym: żeby był wódcem na drodze oboiego czasu.

22. Nigdy nie odchodził słup obłoku wednie, a słup ognisty w nocy przed ludem.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O cudowném przejściu Izraelitów przez morze Czerwone, i zagubie wojska Faraonowego.

1. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israël: Reversi castrametentur e regione Phihabiroth, quae est inter Magdalum et mare contra Beelsephon: in conspectu ejus castra ponetis super mare.

3. Dicturusque est Pharaon super filiis Israël: Coarctati sunt in terra, conclusit eos desertum.

4. Et indurabo cor ejus, ac persequetur vos: et glorificabor in Pharaone, et in omni exercitu ejus; scientque Aegyptii, quia ego sum Dominus. Fece- runtque ita.

5. Et nuntiatum est regi Aegyptiorum, quod fu-

1. A Pan mówił do Moysesza, mówiąc:

2. Mów synom Izraelowym: Wróciwszy się, niech się obozem położą przeciw Phihabiroth, które jest między Magdalum, a morzem przeciw Beelsephon: przeciw niemu obóz położycie nad morzem.

3. Y rzecze Pharaon o syniech Izraelowych: Ściśnieni są w ziemi, zawarła je puszca.

4. Y zatwardzę serce iego, y gonić was będzie: y uwielbion będę w Pharaonie, y we wszystkim wojsku iego: a poznają Egypćanie, że ja jest Pan. Y uczynili tak.

5. Dano znać królowi Egypckiemu, że uciekl

16. *Jako co zawieszonego.* Żydzi rozumieli to bardzo zmysłowie (patrz w. 9); lecz znaczenie prawdziwe tego jest takie, jak pow. 8. Hier.: Przykazania Boże będą na ręce twojej, t. j. zawsze niech będą wypełniane: będą przed oczyma twemi, abyś we dnie i w nocy rozmyślał o nich.

17. *Drogą ziemi Filistynskiej.* Droga z Egiptu do Chananei przez kraj Filistynów zabiera czasu około dziesięciu dni. — *Gdyby uyrzał, ano przeciw niemu walki powstała.* I inną drogą idąc, musieli walczyć z Amalecytami (1, 17); lecz ta bitwa była jedyna, i czterdziestego już dnia po wyjściu z Egiptu: jesliby zaś Izraelici dążyli przez ziemię Filistynów, zaraz i nieustannie musieliby walczyć z narodem wojowniczym, jakim byli Filistyni.

18. *Zbrojno.* Znakomitsi z Izraelitów już przedtem mieli broń w domach swoich, drudzy zaś nabyli jej przed wyjściem z Egiptu, i napożyczali od Egipcyan, iżby mogli bronić się na puszczy od dzikich zwierząt, albo w razie potrzeby, od nieprzyjaciół; że bowiem mieli broń, okazuje się z tego, iż mogli walczyć z Amalecytami.

19. *Kości Józefowe.* Prawdopodobna jest, że w tymże czasie i innych także patriarchów, braci Józefa

kości zostały przeniesione; albowiem z Dz. Ap. r. 7, 16, okazuje się, iż i oni zostali pogrzebieni w Palestynie, w Sichem.

20. *W Etham.* Etam znajdowało się na pustyni, po-przerznaną górami, blisko morza Czerwonego.

21. *W słupie obłoku.* Obłok ten w kształcie słupa był poruszony przez Anioła, i nie tylko wskazywał Izraelitom dokąd i kędy mieli iść, ale także osłaniał ich oboz od wielkich upałów (Num. 10, 34). Także ten obłok w nocy przybierał kształt ognisty, aby łatwiej mógł być widziany.

R. 14.—2. *Przeciw Phihabiroth.* To czwarta już była stacya Izraelitów. Miejsce to znajdowało się między przepaściami górami i morzem Czerwonym. — *Magdalum.* Z hebr. znaczy wież. Może był to zamek na górze zbudowany. — *Beelsephon.* Z hebr. znaczy Pna straż, musiało więc to być jakieś miejsce wyniosłe.

3. *Ściśnieni są.* Między owemi niedostępnymi górami, a więc i na duchu upadli.

4. *Uwielbion będę w Pharaonie.* Zatapiając wojsko jego w morzu; wtedy bowiem objawi się moja potęga i sprawiedliwość. — *Poznają Egipcyanie.* Nauczeni nie-szczęściem zrozumieją nakoniec.

5. *I odmianito się serce.* Wola, postanowienie.

gisset populus: immutatumque est cor Pharaonis et servorum ejus super populo, et dixerunt: Quid volumus facere ut dimitteremus Israël, ne serviret nobis?

6. Junxit ergo currum, et omnem populum suum assumpsit secum.

7. Tulitque sexcentos currus electos, et quidquid in Aegypto curruum fuit: et duces totius exercitus.

8. Induravitque Dominus cor Pharaonis regis Aegypti, et persecutus est filios Israël: at illi egressi erant in manu excelsa.

9. Cumque persequerentur Aegyptii vestigia praecedentium, repperunt eos in castris super mare: omnis equitatus et currus Pharaonis, et universus exercitus erant in Pihahiroth contra Beelsephon. (*Jos. 24, 6. I Mach. 4. 9.*)

10. Cumque appropinquasset Pharaon, levantes filii Israël oculos, viderunt Aegyptios post se: et timuerunt valde, clamaveruntque ad Dominum,

11. et dixerunt ad Moysen: Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos, ut moremur in solitudine: quid hoc facere voluisti, ut educeres nos ex Aegypto?

12. Nonne iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Recede a nobis, ut serviamus Aegyptiis? multo enim melius erat servire eis, quam mori in solitudine.

13. Et ait Moyses ad populum: Nolite timere: state et videte magnalia Domini quae factururus est hodie: Aegyptios enim, quos nunc videtis, nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum.

14. Dominus pugnabit pro vobis, et vos tacebitis.

15. Dixitque Dominus ad Moysen: Quid clamas ad me? Loquere filiis Israël ut proficiscantur.

16. Tu autem eleva virgam tuam, et extende manum tuam super mare, et divide illud: ut gradientur filii Israël in medio mari per siccum.

17. Ego autem indurabo cor Aegyptiorum, ut persequantur vos: et glorificabor in Pharaone, et in omni exercitu ejus, et in curribus et in equibus illius.

18. Et scient Aegyptii, quia ego sum Dominus, cum glorificatus fuero in Pharaone, et in curribus atque in equibus ejus.

19. Tollensque se Angelus Dei, qui praecedebat castra Israël, abiit post eos: et cum eo pariter columna nubes, priora dimittens, post tergum

lud: y odmieniło się serce Pharaonowe y sług jego nad ludem, y rzekli: Cóżemy chcieli uczynić, żeśmy puścili Izraela, aby nam nie służył?

6. Zaprzągł tedy wóz, y wszystkie lud swój wziął z sobą.

7. Y wziął sześć set wozów wybornych, y cokolwiek w Egypcie wozów było: y wódze wojska wszystkiego.

8. I zatwardził Pan serce Pharaona króla Egypckiego, y gonił syny Izraelowe: lecz oni wyszli byli w ręce wysokie.

9. Y gdy Egypćjanie następowali w tropy idących przed sobą, naleźli ich w obozie nad morzem: wszyscy iezdni y wozy Pharaonowe, y wszystko wojsko byli w Pihahiroth na przeciwko Beelsephon.

10. A gdy się przybliżył Pharaon, podniószy synowie Izraelowi oczy, użyźrzeni Egypćjany za sobą: y bali się barzo, y wołali do Pana.

11. Y rzekli do Mojżesza: Podobno nie było grobów w Egypcie, dla tegoś nas pobrał, abyśmy pomarli na puszcy: coż to chciał uczynić, żeś nas wyprowadził z Egiptu?

12. A za nie ta iest mowa, którąśmy do ciebie mowili w Egypcie, mówiąc: Idź precz od nas, abyśmy służyli Egypćjanóm? daleko bowiem lepij było służyć im, niżli pomrzeć na puszcy.

13. Y rzekł Mojżesz do ludu: Niebóycie się: stóycie, a patrzaycie na wielkie sprawy Pańskie, które uczyni dzisiaj: bo Egypćjanów których teraz widziacie, żadną miarą więcey nie użyźrzycie, aż na wieki.

14. Pan będzie walczył za was, a wy milczć będziecie.

15. Y rzekł Pan do Mojżesza: Cóż wołasz do mnie? mów synóm Izraelskim, aby ciągnęli.

16. A ty podnieś laskę twoją, y ściagni rękę twoją na morze, a przedziel ie: aby szli synowie Izraelowi środkiem morza po suszy.

17. A ia zatwardzę serce Egypćjanów, żeby was gonili: y uwielbion będę w Pharaonie, y we wszystkim wojsku jego, y w woziech, y w iezdnych jego.

18. Y wiedzieć będą Egypćjanie, że ia iest Pan, gdy będę uwielbion w Pharaonie, y w woziech także y w iezdnych jego.

19. A ruszywszy się Anioł Boży, który szedł przed obozem Izraelskim, zaszedł za nie: y z nim pospołu słup obłokowy, przodek opuściwszy pozad

7. *Sześćset wozów.* Dawniej walczone wozami i z wozów uzbrojonych kosami: wozy bowiem kosami swemi raziły ludzi i koni; żołnierze zaś walcząc z nich rzucali się na nieprzyjaciela.

10. *Bali się bardzo.* Nie byli bowiem oswojeni z orężem i wojną, a tylko z jarzmem i ciężarami. — *Wołali do Pana.* Modląc się i użalając.

13. *Nie bójcie się.* Łagodnie i pobłażliwie odpowiada Mojżesz, mąż najłagodniejszy. — *Na wielkie sprawy.* Hebr.: na zbawienie.

14. *A wy milczćć będziecie.* Wy spokojni i radośni, patrzeć będziecie na tę walkę Boga za was.

15. *Cóż wołasz do mnie?* Wołać do uszu Boga jest to objawiać przed nim silne pragnienie. Takie wołanie tu było Mojżesza. Przeto Bóg wysłuchując jego modlitwę, rzekł: *Cóż wołasz do mnie?* nie strofując go tem, ale pokazując że przychodzi mu na pomoc, i usposabiając go do przyszłego cudu.

16. *Środkiem morza.* Przez samo morze głębokie i szerokie: przeto środek tu nie bierze się w ścisłem znaczeniu.

17. *Żeby was gonili.* Odejmę im bojaźń, iżby śmiało szli za wami przez koryto morza.

19. *Anioł Boży.* Ukrywający się w słupie obłoku.

20. stetit, inter castra Aegyptiorum et castra Israël: et erat nubes tenebrosa, et illuminans noctem, ita ut ad se invicem toto noctis tempore accedere non valerent.

21. Cumque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi et urente tota nocte, et vertit in siccum: divisaque est aqua.

22. Et ingressi sunt filii Israël per medium siccis maris: erat enim aqua quasi murus a dextra eorum et laeva. (Ps. 77, 13. et 104, 37 et 113, 3. Heb. 11, 29).

23. Persequentibusque Aegyptii ingressi sunt post eos, et omnis equitatus Pharaonis, currus ejus et equites, per medium maris.

24. Jamque advenerat vigilia matutina, et ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis et nubes, interfecit exercitum eorum: (Sap. 18, 15).

25. et subvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptii: Fugiamus Israël: Dominus enim pugnat pro eis contra nos.

26. Et ait Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super mare, ut revertantur aquae ad Aegyptios super currus et equites eorum.

27. Cumque extendisset Moyses manum contra mare, reversum est primo diluculo ad priorem locum: fugientibusque Aegyptiis occurrerunt aquae, et involvit eos Dominus in mediis fluctibus.

28. Reversaeque sunt aquae, et operuerunt currus et equites cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare; nec unus quidem superfuit ex eis.

29. Filii autem Israël perrexerunt per medium siccis maris, et aquae eis erant quasi pro muro a dextris et a sinistris:

30. liberavitque Dominus in die illa Israël de manu Aegyptiorum.

31. Et viderunt Aegyptios mortuos super littus maris, et manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos: timuitque populus Dominum, et crediderunt Domino, et Moysi servo ejus.

20. stanął, między obozem Egipskim, a między obozem Izraelskim: a był obłok ciemny y oświecający noc, tak iż iedni do drugich przez całą noc przystąpić niemogli.

21. A gdy Moyses wyciągnął rękę na morze, zniósł ie Pan wianiem wiatru gwałtownego y parzącego całą noc, y obrócił w suszą: y rozstąpiła się woda.

22. Y weszli synowie Izraelowi przez pośrodek suchego morza: bo była woda iako mur po prawy y po lewy stronie ich.

23. A Egypćianie goniąc weszli za nimi, y wszytka iezda Pharaonowa, wozy iego y iezdni przez pośrodek morza.

24. Y iuż była straż zaranna przyszła: alić oto weytrząwszy Pan na wojsko Egypćianów przez słup ognia y obłoku, pobił wojsko ich:

25. y powywracał koła wozów y pogrązeni y głębią. Rzekli tedy Egypćianie: Uciekajmy przed Izraelem: Pan bowiem walczy za nimi przeciwko nam.

26. Y rzekł Pan do Moysesza: Wyciągnij rękę twą na morze, że się wróć wody na Egypćiany, na wozy y na iezdne ich.

27. A gdy wyciągnął Moyses rękę przeciw morzu, zwróciło się na pierwszym świtanu, na pierwsze miejsce: a uciekającym Egypćianóm zaskoczyły wody, y ogarnął ie Pan w pośród nawałności.

28. Y wróciły się wody, y okryły wozy y iezdne wszytkiego wojska Pharaonowego, którzy goniąc weszli były w morze: nawet y iednego z nich nie zostało.

29. A synowie Izraelowi szli przez pośrodek suchego morza, a wody im były iako miasto muru po prawy y lewy stronie:

30. y wybawił Pan w on dzień Izraela z ręki Egypćianów.

31. Y widzieli Egypćiany martwe na brzegu morskim, y rękę wielką, której użył Pan przeciwko im: y bał się lud Pana, y uwierzyli Panu, y Moyseszowi słudze iego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 14. w. 31. *Uwierzyli Panu i Moyseszowi.* W żydowskim jest, uwierzyli w Boga i Moyseszu słudze jęć: gdzie masz wiedzieć, iż w piśmie żydowskim, jednoż znaczy, wierzyć Moyseszowi i wie-

20. *Ciemny i oświecający.* Oświecał Izraelitów, a na Egipcyan sprowadzał ciemność. Anioł kierujący tym obłokiem stanął nad ostatnim szeregiem Hebrajczyków, i strona obłoku obrócona ku obozowi Hebrajczyków, była światła; druga zaś skierowana na Egipcyan, była ciemna.

21. *Wiatru gwałtownego i parzącego.* (P. wyż. 10, 13). Wiatr ten był potrzebny tylko do osuszenia błotnistego koryta morskiego: rozdzielenie bowiem i zatrzymanie wód stało się przez posługę Anioła. Droga ta musiała być bardzo szeroka, kiedy przez jedną noc mogło przejść po niej około trzech milionów ludzi. — *Przez całą noc.* T. j. aż nim nie weszli Izraelici na morze. — *Rozstąpiła się woda.* Ponieważ w Psal. 135, 13, jest pow.: *Który rozdzielił morze Czerwone na rozdzielty;* Żydzi przeto twierdzą, iż tyle znalazło się dróg na morzu, ile było pokoleń Izraelskich. Lecząc podanie to jest niepewne, i w tem miejscu psalmu wyraz *rozdzielił* oznacza dwa boki rozdzielonego morza, pomiędzy którymi otwierała się droga dla Izraelitów.

22. *Suchego morza.* O ile było dostatecznem dla wy-

godnego przejścia; przeto Mędrzec powiada (r. 19, 7): *Na Czerwonym morzu droga bez przekazy.* Szerokość morza w tem miejscu była około trzech mil. wł.

24. *Straż zaranna.* Hebrajczycy, tak jak i Rzymianie, dzielili noc na cztery równe części, z których każda obejmowała godzin trzy. Części te, od czat żołnierskich, zmieniających się po czterokroć w ciągu nocy, nazywały się *strażami*. *Straż zaranna* była czwartą i ostatnią strażą nocy, zaczynającą się o świtanu. — *Wejrzawszy Pan.* Anioł przedstawujący Boga, ukrywający się w obłoku ognistym. — *Pobił wojsko.* Część wojska: jest to Synekdocha; druga bowiem część, przestraszona tą klęską swoich, zaczęła uciekać, i pochłonięta została od wody.

25. *Pogrążone w głębi.* Wozy podniesione wprzód na kołach, po skręceniu kół, razem z temiż kołami zapadły w głębią morza.

31. *Rękę wielką.* Ogromną porażkę, którą sprawił Pan potężną prawicą swoją. — *Uwierzyli Panu i Moyseszowi.* Prz. Wujka.

rzyć w Mojżesza, jako tu masz jasny przykład, i drugi też niżej 19, aby nie słyszał lud mówiącego do ciebie, i wierzył tobie na wieki: w żydowskim jest, i wierzył w ciebie. Otoż to jest *Hebraism*, wszakże chociaż ten jest obyczaj mowy żydowskiej, insza przecie jest wiara w Boga a insza w człowieka, bo wierząc Bogu, i w Boga, i w Boga, wierzymy, iż on Bogiem naszym w którym i zbawienie i żywot nasz wieczny jest, i przetośmy go nad wszystko powinni miłować. Wierzyć lepak Mojżeszowi, w Mojżesza, i w Mojżeszu, znaczy, iż on jest posłany od Boga, i co uczył, z Boskiego rozkazania uczył i czynił. Także się i o innych rozumie. A tu może każdy obaczyć wielką bezbożność Nowochrześciców, którzy niechęć inszej wiary mieć w Pana Chrystusa, tylko taką jaką mieli Żydowie w Mojżesza: gdyż Pismo ś. każe nam wierzyć w Pana Chrystusa, jako w Boga stwórcy i zbawiciela naszego, w którym jest zbawienie i żywot wieczny, nie tak jako w Mojżesza, o czém będziesz miał niżej na wielu miejscach.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O hymnie dziękczynnym Mojżesza, i podróży Izraelitów do Marath, i do Elim

1. Tunc cecinit Moyses et filii Israël carmen hoc Domino, et dixerunt: Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare. (*Sap. 10, 20*).

2. Fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem: iste Deus meus, et glorificabo eum: Deus patris mei, et exaltabo eum. (*Psal. 117, 14. Isai. 12, 2*).

3. Dominus quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus.

4. Currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare: electi principes ejus submersi sunt in mari rubro.

5. Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis.

6. Dexterā tuā, Domine, magnificata est in fortitudine: dexterā tuā, Domine, percussit inimicum.

7. Et in multitudine gloriae tuae deposuisti adversarios tuos: misisti iram tuam, quae devoravit eos sicut stipulam.

8. Et in spiritu furoris tui congregatae sunt aquae: stetit unda fluens, congregatae sunt abyssi in medio mari.

9. Dixit inimicus: Persequar et comprehendam, dividam spolia, implebitur anima mea: evaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.

10. Flavuit spiritus tuus, et operuit eos mare: submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.

11. Quis similis tui in fortibus, Domine? quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, faciens mirabilia?

12. Extendisti manum tuam, et devoravit eos terra.

1. Śpiewał tedy Mojżesz y synowie Izraelscy tę pieśń Panu, y rzekli: Śpiewaymy Panu, chwalebnie bowiem uwielbiony iest, konia y jeźdźca rzucił w morze.

2. Moc moia, y chwała moia Pan, y stał mi się zbawieniem: ten Bóg mój y wielbić go będę: Bóg oycy mego, y wywyższać go będę.

3. Pan iako mąż waleczny, Wszechmocny imię jego.

4. Wozy Pharaonowe, y wojsko jego wrzucił w morze: celniejsze książęta jego potonęły w czerwonym morzu.

5. Głębokości okryły ie, poszli w głębią iako kamień.

6. Prawica twoja, Panie, uwielbiona iest w mocy: prawica twoja, Panie, uderzyła nieprzyjaciela.

7. A w wielkości chwały twojej złożyłeś przeciwniki twoje: spuściłeś gniew twój, który ie pożarł iako słomę.

8. A w duchu zapalczywości twojej zgromadziły się wody: stanęła woda płynąca, skupiły się głębokości w pośród morza.

9. Rzekł nieprzyjaciel: Będę gonił y poymam, rozdzielię korzyści, nasyci się dusza moia: dobędę miecza mego, y pobię ie ręka moia.

10. Wionął wiatr twój, y okryło ie morze: potonęli iako ołów w wodach gwałtownych.

11. Któż podobien tobie między mocarzami Panie? kto podobny tobie, wielmożny w świętości, straszny y chwalebny, czyniący dziwy.

12. Ściągnąłeś rękę twoją, y pożarła ie ziemia.

R. 15.—1. *Śpiewajmy*. Hebr.: *śpiewać będę*; Mojżesz bowiem, w imieniu swoim i swoich, za natchnieniem Ducha ś. tę pieśń napisał.—*Konia i jeźdźca*. Koni i rycerzów. Faraon, jeżeli wysławszy wojsko w pogoń, sam pozostał na brzegu, mógł być ocalonym; Pismo ś. nigdzie tego nie powiada, że on utonął.

2. *Moc moja*. Jak gdyby mówił: Nie naszej mocy, ale Boskiej przyznajemy to zwycięstwo.—*Chwała moja*. Przedmiotem i treścią mej chwały.—*Stał mi się zbawieniem*. Stał się dla mnie Zbawicielem.—*Ten Bóg mój*. Jakby rzekł: Ten Bóg, który nas ocalił na morzu Czerwonym, jest Bóg prawdziwy i mocny. Inni bogowie są niemocni, i nie są bogami.—*Wywyższać go będę*. Jawnie wyznawać będę, że on jest najwyższym, i o ile mogę, będę to ogłaszał.

3. *Pan jako mąż waleczny*. Hebr.: *mąż wojny*.

6. *Prawica twoja uwielbiona jest*. Jawnie okazała się potęgą i moc twoja wielka.

7. *Chwały twojej*. Mocy twojej przez którą dostąpiłeś chwały. Dla ozdoby i poezji w rozmaity sposób tę samą rzecz wyraża.—*Złożyłeś*. Hebr.: *wynurciłeś, rozproszyłeś*.—*Gniew twój*. Karę, która jest skutkiem sprawiedliwego gniewu twego.

8. *W duchu zapalczywości twojej*. W zagniewaniu i oburzeniu twojem; tak u Iz. r. 30, 28: *Duch jego jako rzeka zalewająca*. Ps. 138, 7: *Dokąd pójde od ducha twego?*—*Zgromadziły się wody*. Z téj i tamtéj strony, aby otwarło się przejście dla Izraelitów.

9. *Nasyci się dusza moja*. Pragnienie moje.

10. *Wionął wiatr twój*. Potęga pomsty twojej

11. *Straszny i chwalebny*. Hebr.: *straszny chwałami*, t. j. większy nad wszelką chwałę; nie tylko świętelnicy, ale i Aniołowie takż lekają się głosić twe pochwały, bo wiedzą, iż nie są zdolni opiewać je tak, jak zasługujesz.

12. *Pożarła je ziemia*. Dno morza.

13. Dux fuisti in misericordia tua populo, quem redemisti: et portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum.

14. Ascenderunt populi, et irati sunt: dolores obtinuerunt habitatores Philisthim.

15. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: obriguerunt omnes habitatores Chanaan.

16. Irruat super eos formido et pavor in magnitudine brachii tui: fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti.

17. Introduces eos, et plantabis in monte hereditatis tuae, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es, Domine: sanctuarium tuum, Domine, quod firmaverunt manus tuae.

18. Dominus regnabit in aeternum et ultra.

19. Ingressus est enim eques Pharaon cum curribus et equitibus ejus in mare: et reduxit super eos Dominus aquas maris: filii autem Israël ambulaverunt per siccum in medio ejus.

20. Sumpsit ergo Maria Prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu sua; egressaeque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis et choris,

21. quibus praecinebat, dicens: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem ejus dejecit in mare.

22. Tulit autem Moyses Israël de mari rubro, et egressi sunt in desertum Sur: ambulaveruntque tribus diebus per solitudinem, et non inveniebant aquam.

23. Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amarae: unde et congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem.

13. Byłeś wódczem w miłosierdziu twoim ludowi któryś odkupił: y niośłeś go w mocy twoiędzy do mieszkania twego świętego.

14. Ruszyli się narodowie, y rozgniewali się: boleści obięły obywatele Philistynskie.

15. Tedy się strwożyły książęta Edom, mocarze Moab strach zdął: zdrętwieli wszyscy obywatele Chananeyscy.

16. Niech padnie na nie strach y lękanie w wielkości ramienia twego, niech się staną nieruchomi jako kamień, aż przejdzie lud twój, Panie, aż przejdzie lud twój ten, któryś otrzymał.

17. Wprowadzisz ji y wsadzisz na górze dziedzictwa twego, w namocniejszym mieszkaniu twoim, któreś urobił, Panie: świątynica twoja, Panie, którą umocniły ręce twoie.

18. Pan będzie królował, na wieki y dalej.

19. Wiachał bowiem konny Pharaon z woźmi y z iezdniami swemi w morze: y wrócił na nie Pan wody morskie: a synowie Izraelowi chodzili po suszy przez pośrzodek jego.

20. Wzięła tedy Marya Prorokini, siostra Aaronowa, bęben w rękę swoją, y wyszły wszystkie białogłowy za nią z bębny, y z muzyką,

21. którym zaczynała, mówiąc: Śpiewajmy Panu, chwalebnie bowiem uwielbiony jest, konia y iezdźca jego zrzucił w morze.

22. A Moyses wywiódł Izraela z morza czerwonego, y wyszli w puszcza Sur: y szli przez trzy dni po puszczy, a nie naydowali wody.

23. Y przyszli do Mara, y nie mogli pić wód z Mara, dla tego że były gorzkie: z kąd y słuszne imię dał mieyscu, zowiąc ie Mara, to jest, gorzkość.

13. *Ludowi, któryś odkupił.* Z niewoli egipskiej. — *I niośłeś go.* Powiedziane to jest w duchu proroczym. Sens jest ten: i zaniesiesz, zaprowadzisz ten lud do ziemi Chanaan, którą zowie *mieszkaniem świętym*, bo w niej mieszkali Abraham, Izaak, Jakób, mężowie święci; bo w niej miał być wybudowany kościół i w niej miał się narodzić i przestawać z ludźmi Chrystus, Marya Panna Apostołowie i t. p.

14. *Ruszyli się narody, i rozgniewali się.* Hebr.: *u-słyszaly ludy*, t. j. naradziły się i wystąpiły przeciw Izraelitom, chcąc przeszkodzić im wstępu do Chananei. To się mówi duchem proroczym.

15. *Zdrętwieli.* Stali się podobni zdumiałym z przestraszu.

16. *Aż przejdzie lud twój.* Do obiecanej ziemi Chanaan.

17. *Wprowadzisz ich i wsadzisz.* Aby posiadli siedzibę stałą, mocną i przyrodzoną, jakby rośliny i drzewa mające głęboko zapuszczone w ziemię korzenie. — *Na górze dziedzictwa twego.* Na górze Syon, na której zbuduje się kościół, który stanie się domem i dziedzictwem Boga.

18. *Na wieki i dalej.* Wiecznym często zowie się wiek najdłuższy, którego koniec nie daje się przewidzieć, chociaż właściwie wiecznym nie jest. Przeto Hebrajczycy chcąc oznaczyć wieczność bezwzględną, dodają niekiedy wyraz *i dalej*. Także może tu być i hyperbola, której myśl jest ta: Pan będzie królował, i niech króluje na wieki, i dalej, jeśli jaki może być dłuższy czas, niż wieczność.

19. *Konny Faraon.* Konnica, jazda Faraona.

20. *Iworokini.* Nazwana tak, albo dla tego, że Bóg z nią roznawiał (Num. 12, 2); albo że była nauczycielką, albo że przewodniczyła w śpiewie. — *Siostra Aaronowa.* Zowie się raczej siostra Aarona niż Mojżesza, bo Aaron był starszy wiekiem od Mojżesza, i bezpośrednio po Maryi był zrodzony. Ztąd ś. Grzeg. Nyss. (1. de Virg. c. 6) twierdzi, że ta Marya była Panną, inaczej bowiem byłaby nazywaną raczej po mężu, niż po bracie. Pismo ś. nigdzie nie wspomina o jej mężu, lub dzieciach. Jednakże to mniemanie nie uważa się za pewne. Józef. Fl. powiada, że mężem jej był Hur. (1. 3. Antiquit. c. 2). — *Z muzyką* T. j. z mnóstwem śpiewających, lub tańczących. Zwyczaj był u Hebrajczyków, iż na cześć Boga, lub pochwałę ludzi, niewiasty i młode dziewice śpiewały i tańczyły; tak w Ps. 67, 26: *Uprzedzili książęta złączeni z śpiewającymi, w pośrodku młodzieńczych bębenniczek.*

21. *Którym zaczynała* Hebr.: *i odpowiadała im.* T. j. Maria z orszakim niewiast, odpowiadała Mojżeszowi i gromadzie mężczyzn. Niewiasty albo powtarzały te same wiersze, które śpiewali mężczyźni, albo pierwszy ów wiersz: *Śpiewajmy Panu*, etc. dodawany po każdej strofie. Inni mniemają, że niewiasty oddziennie od mężczyzn, cały ten hymn śpiewały.

22. *Mojżesz wywiódł Izraela z morza Czerwonego.* Ruszył z obozem, poprowadził Izraelitów od morza Cz. — *W puszcza Sur.* Która zowie się także Etham. (Num. 33. 6).

23. *I przyszli do Mara.* Jest to piąta stacya na pu-

24. Et murmuravit populus contra Moysen, dicens: Quid bibemus?

25. At ille clamavit ad Dominum, qui ostendit ei lignum: quod cum misisset in aquas, in dulcedinem versae sunt; ibi constituit ei praecepta, atque iudicia, et ibi tentavit eum, (*Judith. 5, 15. Psal. 38, 5*),

26. dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui, et quod rectum est coram eo feceris, et obedieris mandatis ejus, custodierisque omnia praecepta illius, cunctum languorem, quem posui in Aegypto, non inducam super te: ego enim Dominus sanator tuus. (*Num. 33, 9.*)

27. Venerunt autem in Elim filii Israël, ubi erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmarum: et castrametati sunt juxta aquas.

24. Y szemrał lud przeciw Moyżeszowi, mówiąc: Coż będziem pić?

25. A on zawołał do Pana, który ukazał mu drzewo: które gdy włożył do wód odmieniły się w słodkość. Tam ustawił mu przykazania y sądy, y tam go kuśił,

26. mówiąc: Jeśli usłuchasz głosu Pana Boga twego, a będziesz przed nim dobrze czynił, y będziesz posłuszen rozkazaniu jego, y będziesz strzegł wszystkich przykazań jego, żadney niemocy, którą włożył na Egypt, nie przywiodę na cię: iam bowiem Pan, lekarz twój.

27. Y przyszedli do Elim synowie Izraelowi, gdzie było dwanaście rzódół wód y siedmdziesiąt palm, y obozem stanęli przy wodzie.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O zesłaniu na pokarm Izraelitom Przepiórki i Mанны.

1. Profectique sunt de Elim, et venit omnis multitudo filiorum Israël in desertum Sin, quod est inter Elim et Sinai: quintodecimo die mensis secundi, postquam egressi sunt de terra Aegypti.

2. Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israël contra Moysen et Aaron in solitudine.

3. Dixeruntque filii Israël ad eos: Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carniū, et comedebamus panem in saturitate: cur eduxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame?

4. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ecce, ego pluviam vobis panes de caelo: egrediatu'r populus, et colligat quae sufficiunt per singulos dies, ut tentem eum, utrum ambulet in lege mea, an non.

5. Die autem sexto parent quod inferant: et sit duplum quam colligere solebant per singulos dies.

6. Dixeruntque Moyses et Aaron ad omnes filios Israël: Vespere scietis, quod Dominus eduxit vos de terra Aegypti:

Manna. Mara zowie się od gorzkich wód, i jest to Anty-Tyberja: albowiem później to miejsce zostało tak nazwane od Mojżesza, gdy już skosztował tej wody.

25. *Ukazał mu drzewo.* Nazwy tego drzewa Pismo ś. nie wyraża, czyniło ono wody owe słodkimi przyrodzoną swą własnością, nie zaś cudem. — *Tam ustawił mu przykazania i sądy.* Bóg Izraelitom, kiedy byli w Mara, dał niektóre ustawy obrzędowe i sądownicze. — *Tam go kuśił.* Bóg próbował lud Izraelski, nadając sankcyą owym ustawom, przez które postanowił był doświadczyć posłuszeństwa i wierności tego ludu.

26. *Żadnej niemocy.* Pochodzącej z wrzodów, pragnienia, moru, i innych plag Egipskich.

27. *Przyszli do Elim.* Do szóstej stacyi, czyli stowiska obozowego.

R. 16. — 1. *Na puszczy Sin.* Jest to ósma stacya. Stoi nad morzem Czerwonem, o której wspomina się *Num. 33, 10*, tu się opuszcza, bo na niej nic szczególnego się nie przytrafiło. Pustynia Sin znajduje się między morzem Czerwonem i górą Synai, i jest różną od pustyni Sin, nazywającej się także i Kades, o której

Bib. St. Test. T. I.

1. Y ruszyli się z Elim, y przyszło wszystko mnóstwo synów Izraelowych na puszczy Sin, która iest między Elim y Synai: piętnastego dnia miesiąca wtórego potym, iako wyszli z ziemie Egypckiéy.

2. Y szemrało wszystko zgromadzenie synów Izraelowych przeciw Moyżeszowi y Aaronowi na puszczy.

3. Y mówili synowie Izraelscy do nich: O byśmy byli pomarli od ręki Pańskiéy w ziemi Egypckiéy, gdyśmy siedzieli nad garnicy mięsa, y iedliśmy chleb w sytości, czemuście nas wywiedli na tę puszczy, abyście wszystko mnóstwo głodem pomorzyli?

4. Y rzekł Pan do Moyżesza: Oto, ia spuszczę wam chleb z nieba: niechay wychodzi lud, a zbiera co by dosyć było, na każdy dzień: abym go doświadczył, iesliż chodzi w zakonie moim, abo nie?

5. A dnia szóstego niechay nagotuią co by wnieśli: a niechay będzie tyle dwoie niż co zbierać zwykli na każdy dzień.

6. Y rzekli Moyżesz y Aaron do wszystkich synów Izraelowych: W wieczór poznacie, że was Pan wyprowadził z ziemie Egypckiéy:

Num. 20, 1.—*Piętnastego dnia miesiąca.* T. j. trzydziestego dnia od wyjścia z Egiptu.

2. *Szemrało wszystko zgromadzenie.* Gdy już ustawała mąka rozczyńska, którą zabrali byli z Egiptu.

3. *Od ręki Pańskiéy.* T. j. od śmierci zesłanej od Boga, czy to naturalnie, czy gwałtownie. — *Nad garnicy mięsa.* Inni tłumaczą, *przy garnkach*: lecz nasz tłumacz lepiej wyraził żarłoczność grubego ludu, zwieszzonego niejako nad garnkami mięsa. Garniec, czyli garnek. (p. Lin.)

4. *Chleb.* Manna, z której potłuczonéj, lub zmaltéj przyrządzali chleb, jak wid. *Num. 11, 8.*—*Abym go doświadczył.* Bóg jest badaczem serc, wie wszystko; doświadcza przeto, nie żeby sam, lecz iżby inni poznali.

5. *A dnia szóstego.* W piątek, niech przygotują co by wnieśli, t. j. niech schowają część manny w namiotach swoich, którąby mogli pożywać w następnym dniu sobotnim, w którym powinni wstrzymać się od pracy zbierania i tłuczenia manny. Ztąd Piątek nazwany był Parascève, czyli Przygotowaniem, od przygotowania pokarmów w tym dniu na Sobotę.

6. *W wieczór poznacie...* 7. *A rano.* Albowiem wieczorem da wam Bóg przepiórki, a rano mannę (ww. 12

7. et mane videbitis gloriam Domini: audivit enim murmur vestrum contra Dominum: nos vero quid sumus, quia mussitastis contra nos?

8. Et ait Moyses: Dabit vobis Dominus vespere carnes edere, et mane panes in saturitate: eo quod audierit murmurationes vestras, quibus murmurati estis contra eum: nos enim quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum.

9. Dixit quoque Moyses ad Aaron: Dic universae congregationi filiorum Israël: Accedite coram Domino: audivit enim murmur vestrum.

10. Cumque loqueretur Aaron ad omnem coetum filiorum Israël, respexerunt ad solitudinem: et ecce gloria Domini apparuit in nube.

11. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens:

12. Audiui murmurationes filiorum Israël, loquere ad eos: Vespere comedetis carnes, et mane saturabimini panibus: scietisque quod ego sum Dominus Deus vester.

13. Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra: mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum.

14. Cumque operuisset superficiem terrae, apparuit in solitudine minutum, et quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram. (*Num. 11, 7. Psal. 77, 24. Sap. 16, 20. Joan. 6, 31.*)

15. Quod cum vidissent filii Israël, dixerunt ad invicem: Manhu? quod significat: Quid est hoc? ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moyses: Iste est panis, quem Dominus dedit vobis ad vescendum. (*1 Cor. 10, 3.*)

16. Hic est sermo, quem praecepit Dominus: Colligat unusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum: gomor per singula capita, juxta numerum animarum vestrarum, quae habitant in tabernaculo, sic tolletis.

17. Feceruntque ita filii Israël: et collegerunt, alius plus, alius minus.

i 13), z czego poznać chwałę Pana, czyli chwalebny jego potęgę i opatrność. Zaiste nie mogli nie znać tego, że Bóg był sprawcą ich oswobodzenia z Egiptu; lecz miotani trwogą i niepewnością wybuchali niekiedy szemraniem przeciw Mojżeszowi i Aaronowi. Otrzymali przeto jeszcze dobrodziejstwo przepiórek i manny, iżby i to posłużyło im za nowy dowód, że to Bóg, a nie kto inny, wywiódł ich z Egiptu, i teraz prowadzi przez puszcę.

9. *Przystąpcie przed Pana.* Przed słup obłoku, w którym objawiła się obecność Boga; jeszcze bowiem przybytek nie był urządzony, jak się okazuje z r. 36 i nast. Albo może zgromadzali się przed ten namiot, który już znajdował się w obozie, wprzód nim inny z rozkazu Boga został wystawiony, jak się ok. z r. 33. 7.

10. *Pójdźcie ku puszczy.* Po za oboz. — *Chwała Pańska ukazała się.* Zjawił się blask i świetnie promieniąca jutrzienka, czem Bóg widocznie niejako, przez Anioła okazał swój majestat.

11. *Rzekł Pan do Mojżesza.* Do samego Mojżesza; gdy bowiem Aaron przemawiał do zgromadzonego ludu, wtenczas Mojżesz zbliżył się dla modlitwy do słupa obłoku.

12. *Będziecie jeść mięso.* Przepiórki. — *Nasyćcie się chlebem.* Manna.

7. a rano użyżycie chwałę Pańską: usłyszał bowiem szemranie wasze przeciw Panu: a my co iesteśmy, żeście szemrali przeciwko nam?

8. Y rzekł Mojżesz: W wieczór da wam Pan iść mięso, a rano chleb w sytości: przeto że usłyszał szemrania wasze, którymeście szemrali przeciw iemu, my bowiem co iesteśmy? ani przeciwko nam jest szemranie wasze, ale przeciwko Panu.

9. Rzekł też Mojżesz do Aarona: Powiedz wszystkiemu zebraniu synów Izraelskich: Przystąpcie przed Pana: bo słyszał szemranie wasze.

10. A gdy mówił Aaron do wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych, poyrzeli ku puszczy, a oto chwała Pańska ukazała się w obłoku.

11. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

12. Słyszałem szemrania synów Izraelowych, mów do nich, w wieczór będziecie iść mięso, a rano nasyćcie się chlebem: y doznacie że ja jest Pan Bóg wasz.

13. Stało się tedy w wieczór, y wzleciawszy przepiórki, okryły obóz: poranu też rossa leżała około obozu.

14. A gdy okryła wierzch ziemi, ukazało się na puszczy coś drobnego a iakoby w stepie utłuczonego, na podobieństwo śrzonu na ziemi.

15. Co gdy użyżeli synowie Izraelscy, rzekli ieden do drugiego: Manhu? (co znaczy: Cóż to jest?) bo niewiedzieli co było. Którym rzekł Mojżesz: Ten jest chleb który wam dał Pan ku iedzeniu.

16. Ta jest mowa którą przykazał Pan: Niech zbiera każdy z niego ile potrzeba ku iedzeniu: gomor na każdą głowę, według liczby dusz waszych, które mieszkają w namiocie, tak nabierzcie.

17. Y uczynili tak synowie Izraelowi: y nabierali ieden więcej, drugi mniej.

13. *Wzleciawszy przepiórki.* Przyleciały, będąc podane tu od wiatru, jak się pow. w Ps. 77, 26. *Manna* zsyłana była przez lat 40, przepiórki zaś tylko tego wieczora, chociaż wolno było je zbierać i zachować na dalszy czas. Później drugi raz dane były przepiórki, u *grobow pożądanja* (Num. 31). — *Po ranu też rossa leżała.* Cała płaszczyna okryta była rosą, t. j. manną, która była podobna rosie zmarzłej nakształt śrzonu i kropel kryształowych.

14. *Ukazało się na puszczy.* Zdaje się, iż manna nie padała w obozie, jako miejscu zabrudzonem, i tu nie mogłaby być łatwo uzbierana. — *Jakoby w stepie utłuczonego.* Manna była białą, nakształt pszenicy, której odjęto łupinę przez tłuczenie w stepie.

15. *Rzekli... Man-hu?* Ztąd nadano imię manny. P. Wujka.

16. *Gomor.* Jest to miara, której wystarczało dla żywienia człowieka przez jeden dzień.

17. *Nabierali, jeden więcej, drugi mniej.* Każdy, według tego jak co mógł mieć na podporządku, do jakiegoś naczynia, większego lub mniejszego zbierał mannę, która, przyniesiona do domu, napełniała miarę jednego gomora, czy kto więcej, czy mniej był ję nabierał. Taż miarka wystarczała dla dorosłego i dla dziecka, dla zdro-

18. Et mensi sunt ad mensuram gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui minus paraverat, reperit minus: sed singuli iuxta id, quod edere poterant, congregaverunt. (2 Cor. 8, 15).

19. Dixitque Moyses ad eos: Nullus relinquit ex eo in mane.

20. Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis usque mane, et scatere coepit vermibus, atque computruit: et iratus est contra eos Moyses.

21. Colligebant autem mane singuli, quantum sufficere poterat ad vescendum: cumque incalisset sol, liquefiebat.

22. In die autem sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines: venerunt autem omnes principes multitudinis, et narraverunt Moysi.

23. Qui ait eis: Hoc est quod locutus est Dominus: Requies sabbati sanctificata est Domino cras; quodcumque operandum est, facite, et quae coquenda sunt, coquite: quidquid autem reliquum fuerit, reponite usque in mane.

24. Fecceruntque ita, ut praeceperat Moyses, et non computruit, neque vermis inventus est in eo.

25. Dixitque Moyses: Comedite illud hodie, quia sabbatum est Domini: non inveniatur hodie in agro.

26. Sex diebus colligite: in die autem septimo sabbatum est Domini, idcirco non inveniatur.

27. Venitque septima dies: et egressi de populo, ut colligerent, non invenerunt.

28. Dixit autem Dominus ad Moysen: Usquequo non vultis custodire mandata mea, et legem meam?

29. Videte quod Dominus dederit vobis sabbatum, et propter hoc die sexta tribuit vobis cibos duplices: maneat unusquisque apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo.

30. Et sabbatizavit populus die septimo.

31. Appellavitque domus Israël nomen ejus Man: quod erat quasi semen coriandri album, gustusque ejus quasi similiae cum melle.

32. Dixit autem Moyses: Iste est sermo, quem praecepit Dominus: Imple gomor ex eo, et custodiatur in futuras retro generationes: ut noverint panem, quo alui vos in solitudine, quando educi estis de terra Aegypti.

wego, i dla chorego, który mniej potrzebował pokarmu; wszystko to stawało się cudownie.

19. Żaden niech nie zostawia z niego aż do zarania. To przykazaniem zostało dla pohamowania niedowierczej i niewczesnej przezorności tych, którzyby chcieli przygotować sobie pokarmu na dzień następny.

20. Ięto się zalegać chrobactwem (robactwem, Linde). Stawało się nie bez cudu: albowiem manna nie była tej własności, iżby nie mogła być zachowana dłużej nad jeden dzień; ta bowiem, którą zebrali w Piątek, przydatną była i w Sobotę.

21. I zbierali po ranu każdy. Taki był rozkaz Boga. Jakie było tego znaczenie, naucza księga Mądr. r. 16, 28: Aby wszem wiadomo było, że potrzeba uprzedzić słońce ku błogostawieniu ciebie (do czczenia i wielbienia ciebie), a gdy wschodzi światłość, modlić się do ciebie. — A gdy się zagrzało słońce, topniało. Chciał Bóg, aby manna topniała na polu, iżby ten pokarm niebieski zostając na

18. Y mierzyli wedle miary gomor: Ani który więcej nazbięrał, więcej miał: ani który mniej był nagotował, nalazł mniej: ale każdy według tego co mógł zieść nazbięrał.

19. Y rzekł Moyses do nich; Żaden niech nie zostawia z niego do zarania.

21. Którzy nie posłuchali go, ale zostawili niektórzy z nich aż do poranku: y ięto się zalegać chrobactwem y pogniło. Y rozgniewał się przeciw im Moyses.

21. Y zbierali po ranu każdy, ile mogło być dosyć ku iedzeniu: a gdy się zagrzało słońce, topniało.

22. A dnia szóstego zbierali pokarmy we dwóy nasób, to iest, dwa gomor na każdego człowieka. Y przyszli wszyscy przełożeni pospółstwa, y powiedzieli Moyseszowi:

23. Który im rzekł: To iest co mówił Pan: Odpocznienie Szabathu iutro iest poświęcone Panu: cokolwiek macie robić, róbcie, a co macie warzyć, warzcie: a cokolwiek zostanie, schowaycie do iutra.

24. Y uczynili tak iako Moysesz przykazał, a nie zgniło, ani się w nim robak nalazł.

25. Y rzekł Moysesz: Jedźcie to dzisiaj: bo Szabath iest Pański: nie naydźcie się dziś na polu.

26. Przez sześć dni zbieraycie, a dnia siódmego Szabath iest Pański, przeto się nie naydźcie.

27. Y przyszedł siódmy dzień: a wyszedzły z ludu aby zbierali, nie naleźli.

28. Y rzekł Pan do Moysesza: Pókiż niechciecie zachować rozkazania mego y zakonu mego?

29. Patrźcie iż Pan dał wam Szabath, y przeto w dzień szósty dał wam pokarm dwoiaki: każdy niech mieszka sam u siebie, żaden niech nie wychodzi z miejsca swego dnia siódmego.

30. Y obchodził Szabath lud dnia siódmego.

31. Y nazwał dóm Izraelów imię jego Man: które było iako nasienie koryandru białe, a smak iego, iako białego chleba z miodem.

32. Y rzekł Moysesz: Ta iest mowa, którą Pan przykazał: Napełni gomor z niego, a niech chowan będzie na przyszłe potym rodzaie, aby znali chleb, którym was karmił na puszcz, kiedy wyprowadzeni iesteście z ziemie Egypcijskiej.

ziemi nie gnił, lub nie był podeptany, a tem samem nie był lekceważony i znieważony.

22. I powiedzieli Moyseszowi. Aby z odpowiedzi dowiedzieli się, dla czego dany był im rozkaz, iżby podwie marki nazbierano: jeszcze bowiem Bóg nie był im tego powiedział, że zalecił im to z powodu obowiązku święcenia Szabatu, co Moysesz zaraz im wyjaśnia.

31. Jako nasienie koryandru białe. Nie ta jest myśl, że manna była biała, jak nasienie koryandru (bo nasienie tego ziela jest czarne), lecz ten jest sens, że manna była białą, a z kształtu i wielkości podobną do nasienia kolędry. — Smak jego, jako białego chleba z miodem. Ten smak był mannie jakby wrodzonym i naturalnym, i taki miała smak jeżeli jedzący nie pragnął żadnego innego pokarmu; jeśli bowiem on zapragnął czego innego, wnet manna ten smak, jakiego on chciał, przybierała; o czem wyraźnie pow. ks. Mądr. r. 16, 2. I to stawało się nie tylko względem pobożnych Izraelitów, jak niektórzy ro-

33. Dixitque Moyses ad Aaron: Sume vas unum, et mitte ibi Man, quantum potest capere gomor: et repone coram Domino ad servandum in generationes vestras,

34. sicut praecepit Dominus Moysi. Posuitque illud Aaron in tabernaculo reservandum.

35. Filii autem Israël comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terrae Chanaan. (*Neh. 9, 21*).

36. Gomor autem decima pars est ephi.

33. Y rzekł Moyses do Aarona: Weźmi statek ieden, a nasyp weń Man, ile może w się wziąć gomor, y połóż przed Panem, ku zachowaniu na rodzaie wasze,

34. iako przykazał Pan Moyseszowi. Y położył go Aaron w przybytku na zachowanie.

35. A synowie Izraelowi iedli Man, czterdziści lat, aż weszli do ziemie mieszkalnéj: tym pokarmem żywieni są, aż przyszli do granic ziemie Chananeyskiej.

36. A gomor iest dziesiąta część Ephy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w 15. *Manhu, cóż to jest?* Inaczej to nowotni tłumacze wykładają, powiadając, iż *Manna* znaczy dar, od słowa żydowskiego *mana*, które znaczy darować albo zgotować, jakoby pokarm z daru Bózego dany. Ale to przeciw pismu iest, które tak mówi: Ujrzeli synowie Izraelscy, i rzekli jeden do drugiego: *Manhu*, bo nie wiedzieli, coby było: kiedyby *Man* znaczyło dar, jużby nie potrzebnie te słowa był Moysesz przydał, bo nie wiedzieli coby było: ale znać, iż to słowo było dziwujących się i pytających, co to jest. I tak przełożył LXX i Hieronim ś. *Josephus* też (lib. 3 Antiquit c. 1) powiada, iż *Man* w żydowskim, a zwłaszcza syryjskim, jest słowo pytającego, co: A ci lepiej rozumieli swój język niż nowotni tłumacze. I bardzo dobrze onemu pokarmowi dane jest imię od dziwowania i pytania, bo był figurą naszego pokarmu najświętszego w Sakramencie, który jest tajemnicą wszelkiego podziwowania godną, jako sam Pan Chrystus wyklada (u Jana, 6). Przetoż i Ewangelista i powiada: iż słysząc Żydowie od Pana Chrystusa o tem pokarmie, mówili: Jako może ten dać ciało swoje do pożywania? Ale gdyby byli wierzyli, słuszniejby dziwując się rzekli: Co to jest? Jako ich ojcowie o mannie mówili.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O wyprowadzeniu wody ze skały, i walce z Amalecytami.

1. Igitur profecta omnis multitudo filiorum Israël de deserto Sin per mansiones suas, juxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo.

2. Qui jurgatus contra Moysen, ait: Da nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moyses: Quid jurgamini contra me? cur tentatis Dominum? (*Num. 20, 4*).

3. Sitivit ergo ibi populus prae aquae penuria, et murmuravit contra Moysen, dicens: Cur fecisti nos exire de Aegypto, ut occideres nos, et liberos nostros, ac jumenta, siti?

4. Clamavit autem Moyses ad Dominum, dicens: Quid faciam populo huic? adhuc paululum, et lapidabit me.

5. Et ait Dominus ad Moysen: Antecede populum, et sume tecum de senioribus Israël: et virgam, qua percussisti fluvium, tolle in manu tua, et vade. (*Supr. 14, 2. Psal. 77. 15. I. Cor. 10, 4*).

6. En ego stabo ibi coram te, supra petram Horeb: percutiesque petram, et exibit ex ea aqua,

1. Wyciągnawszy tedy wszystko mnóstwo synów Izraelowych z puszcy Sin z stanowiski swémi, według mowy Pańskiej, położyli się obozem w Raphidim, gdzie nie było wody ku piciu ludowi.

2. Który swarząc się z Moyseszem, mówił: Day nam wody, abychmy pili. Którym odpowiedział Moysesz: Co się swarzycie zemną? Przecz kusicie Pana?

3. Y pragnął tam lud dla niedostatku wody, y szemrał przeciw Moyseszowi, mówiąc: Czemuś nas wywiódł z Egiptu, abys pomorzył nas, y dzieci nasze, y bydło, pragnieniem?

4. Y wołał Moysesz do Pana, mówiąc: Cóż mam czynić ludowi temu? ieszcze maluczko, a ukamienie mię.

5. Y rzekł Pan do Moysesza: Idź przed ludem, a weźmi z sobą z starszych Izraelowych: y laskę, którąś uderzył w rzekę, weźmi w rękę twoję, a idź.

6. Oto ia stanę tam przed tobą, na skale Horeb: y uderzysz w skałę, a wypłynie z niéy woda, aby pił

zumieją, ale i dla bezbożnych; które to zdanie jest prawdopodobniejsze.

33. *Przed Panem.* Przed przybytkiem i arką, gdy będą urządzone.

34. *I położył go Aaron w przybytku na schowanie.* Powiedziano to jest przez Antycypacyą; albowiem później przybytek został wystawiony, i mannę w nim przechowywano.

R. 17.—1. *Z stanowiski swémi.* Ze stanowisk swoich, czyli ze stacyj; w których, według mowy Pańskiej. t. j. stosownie do wskazań słupa obłoku, zatrzymywali się, a których wyliczać wszystkich po szczególe Moysesz nie miał tu zamiaru.—*W Raphidim.* Ta jedynasta z porządku stacya była blisko góry Synai, tu woda została wy-

prowadzona ze skały, i zwyciężeni Amalecytowie. Miejsce to nazwane także *Massa*, t. j. *Kuszenie*, dla kuszenia i swaru Izraelitów (w. 7).

2. *Przecz kusicie Pana?* Chcieli bowiem, aby ich nowym cudem przekonano, iż czuwa nad nimi wszechmocność i dobroć Boska; albowiem mówili do Moysesza: *Jest-li Pan między nami, czyli nie?* (w. 7).

5. *Którąś uderzył w rzekę.* Nil, przez Aarona (r. 7, 20). Inni przez rzekę rozumieją tu morze Czerwone. Niekiedy Pismo ś. podobnie się wyraża (Jonasz r. 2, w.).

6. *Ja stanę... na skale.* Stanę w słupie obłoku, który zatrzymam nad skałą Horeb, i wyprowadzę z niej wodę. Horeb, jestto Synai. Skała więc ta znajdowała się na puszcy Synai, lecz bliżej Rafidim, niż góry Synai P. W.

u bibat populus. Fecit Moyses ita coram senioribus Israël:

7. et vocavit nomen loci illius. Tentatio, propter jurgium filiorum Israël, et quia tentaverunt Dominum, dicentes: Estne Dominus in nobis, an non?

8. Venit autem Amalec, et pugnabat contra Israël in Raphidim. (*Deut. 25, 17, Judith. 4, 13. Sap. 11, 3*).

9. Dixitque Moyses ad Josue: Elige viros, et egressus, pugna contra Amalec: cras ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea.

10. Fecit Josue, ut locutus erat Moyses, et pugnavit contra Amalec; Moyses autem et Aaron, et Hur ascenderunt super verticem collis.

11. Cumque levaret Moyses manus, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec.

12. Manus autem Moysi erant graves: sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit: Aaron autem et Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte. Et factum est, ut manus illius non lassarentur usque ad occasum solis.

13. Fugavitque Josue Amalec, et populum ejus in ere gladii.

14. Dixit autem Dominus ad Moysen: Scribe hoc ob monumentum in libro, et trade auribus Josue: delebo enim memoriam Amalec sub caelo.

15. Aedificavitque Moyses altare: et vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea, dicens:

16. Quia manus solii Domini, et bellum Domini erit contra Amalec, a generatione in generationem.

lud: Uczynił tak Mojżesz przed starszemi Izraelowemi:

7. y nazwał imię miejsca onego, Kuszenie, dla swaru synów Izraelowych, a iż kusili Pana, mówiąc: Jestli Pan między nami, czyli nie?

8. Y przyszedł Amalek, y walczył przeciwko Izraelowi w Raphidim.

9. Y rzekł Mojżesz do Jozuego: Wybierz męża, a wyszedzszy, walcz przeciw Amalekowi: ia jutro stanę na wierzchu pagórku, mając łaskę Boga w ręce moię.

10. Uczynił Jozue iako rzekł Mojżesz, y potykał się z Amalekiem: lecz Mojżesz y Aaron y Hur wstąpili na wierzch pagórku.

11. A gdy podniósł Mojżesz ręce, przemagał Izrael: a jeśli trochę opuścił, przewyciężał Amalek.

12. A ręce Mojżeszowe były ciężkie: wzięwszy tedy kamień, podłożyli podeń, na którym usiadł: a Aaron y Hur podpięrali ręce jego z obudwu stron. Y stało się, że się jego ręce nie spracowały aż do zachodu słońca.

13. Y obrócił w tył Jozue Amaleka, y lud jego pasczką miecza.

14. Y rzekł Pan do Mojżesza: Napisz to dla pamięci w księgi, y podaj uszam Jozuego: bo wygładzę pamiętkę Amalekową pod niebem.

15. Y zbudował Mojżesz ołtarz: y nazwał imię jego: Pan podwyższenie moje, mówiąc:

16. Iż ręka stolice Pańskiej y wojna Pańska będzie przeciw Amalekowi od rodzaju do rodzaju.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 6. *Uderzysz w skałę a wypłynie z niej woda.* To cudo Paweł ś. przypisuje Panu Chrystusowi, który, będąc z Żydami na puszcy, dał im tę wodę, o czem tak pisze (1. Cor. 10. v. 4). Wszyscy pili toż picie duchowne, a pili z Opoki duchownej, która za nimi szła, a Opoka była Pan Chrystus. Cóż tu innego Apostoł uczy jedno, że Pan Chrystus był z Żydami na puszcy? Albowiem naprzód zowie Pana Chrystusa duchowną opoką, dla tego iż ona opoka materyalna sama z siebie wód wydawać nie mogła, ale to miała z opoki duchownej i niewidzialnej, to jest, od Chrystusa. O czem tak pisze Chryzostom ś. na to miejsce. Nie z natury opoki woda wynikała, boby i przed tem wynikała, ale insza niejakaś duchowna Opoka wszystko to sprawowała, to jest, Chrystus, który obecny wszędy cuda czyni, i dla tego mówi, z Opoki, która za nimi szła. Ambroży ś. na to miejsce mówi: Naśladująca opoka rozumie się Chrystus, albowiem gdzie im niedostawało ludzkiej pomocy, tam był Chrystus, i dla tego szedł za nimi aby im pomagał skoroby ustawiali. A tak Chrystus wedle ducha swojego bliźniego był tą opoką, a wody zaś były duchowne względem opoki duchownej, że ona kamienna opoka, nie sama z siebie, ale mocą opoki duchownej, którą był Chrystus, wody z siebie dawała. Fałsz tedy jest, co Nowochrześcijanie mówią, jakoby ona woda za Żydami przez puszcza płynęła, sen to jest, i wymysł Pismu świętemu przeciwny. Bo tego nie czytamy, aby ona woda za nimi chodziła, i owszem zaraz potem gdy się ruszyli, poczęli szemrać o wodę (Num. 21. v. 5). To znać że za nimi nie płynęła, ale jako mówi Apostoł ś.: Chrystus opoką duchowną będąc, to jest, Bogiem, który się często opoką zowie, dodawał wód Żydom i z nimi chodził.

8. *Amalek.* Amalecytowie, którzy, jako pochodzący od Ezawa, przechowywali nienawiść ojca swego ku Izraelitom, potomkom Jakóba.

11. *A gdy podnosił Mojżesz ręce, przemagał Izrael.* Przez to pokazywał Bóg, że jemu, a nie słabej rzeszy Hebrajczyków, powinno być przyznawane zwycięstwo. Mojżesz z rozciągniętymi rękami był figurą Chrystusa ukrzyżowanego.

12. *A ręce Mojżeszowe były ciężkie.* Bo już zbliżał się do starości, i przez długie podnaszanie w górę tem bardziej słabły.

13. *Pasczką miecza.* Patrz W.

14. *Napisz to dla pamięci.* Zapisz to w kronikach, rocznikach. — *Podaj uszam Jozuego.* Wraź to Jozuemu,

iżby on następcom swoim, i ci swoim przekazywali ten wyrok Boga o wygładzeniu Amalecytów. — *Bo wygładzę pamiętkę Amalekową pod niebem.* Surowy wydał Bóg wyrok na Amalecytów, za to, że okrutną wojną prześladowali niewinnych i pielgrzymujących Izraelitów, i chcieli ich odstraszyć od przedsięwziętej z rozkazu Boga podróży do ziemi Chanaan, i że pozabijali znękanych pracą i głodem tych Izraelitów, którzy oddzielili się od swego wojska nie mogąc za niem zdążyć, jak się okaz. z Deut. 25, 18.

15. *Pan podwyższenie moje.* P. W.

16. *Iż ręka stolicy Pańskiej.* Hebr.: *iz ręka nad stolicą Pana jest*, t. j. ręka Pana przysięgającego przez stolicę swoją, że przez lud swój wieczną wypowie wojnę Amalecytom.

12. Obtulit ergo Jethro, cognatus Moysi, holocausta et hostias Deo: veneruntque Aaron et omnes seniores Israël, ut comederent panem cum eo coram Deo.

13. Altera autem die sedit Moyses, ut judicaret populum, qui assistebat Moysi a mane usque ad vesperam.

14. Quod cum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet quae agebat in populo, ait: Quid est hoc quod facis in plebe? cur solus sedes, et omnis populus praestolatur de mane usque ad vesperam?

15. Cui respondit Moyses: Venit ad me populus quaerens sententiam Dei.

16. Cumque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me, ut judicem inter eos, et ostendam praecepta Dei, et leges ejus.

17. At ille: Non bonam, inquit, rem facis:

18. stulto labore consumeris et tu, et populus iste, qui tecum est: ultra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere. (*Deut. 1, 12.*)

19. Sed audi verba mea atque consilia, et erit Deus tecum. Esto tu populo in his quae ad Deum pertinent, ut referas quae dicuntur ad eum:

20. ostendasque populo ceremonias et ritum colendi, viamque per quam ingredi debeant, et spes quod facere debeant.

21. Provide autem de omni plebe viros potentem, et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos,

22. qui judicent populum omni tempore: quidquid autem majus fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo judicent: leviusque sit tibi, partito in alios onere.

23. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, et praecepta ejus poteris sustentare: et omnis hic populus revertetur ad loca sua cum pace.

24. Quibus auditis, Moyses fecit omnia, quae ille suggererat.

12. Ofiarował tedy Jethro powinnny Moyżeszów całopalenia y ofiary Bogu: y przyszedł Aaron y wszyscy starszy Izraelowi, aby chleb z nim jedli przed Bogiem.

13. A drugiego dnia siadł Moyżesz, aby sądził lud, który stał przy Moyżeszcu od poranku aż do wieczora.

14. Co gdy ujrzał powinnny iego, to iest, wszystko co czynił z ludem, rzekł: Cóż to iest, co czynisz z tym ludem? Czemu sam siedzisz, a wszytek lud czeka od poranku aż do wieczora?

15. Któremu odpowiedział Moyżesz: Przyszedł lud do mnie pytać się wyroku Bożego.

16. A gdy im spór iaki przypadnie, przychodzą do mnie, abym rozsądził między nimi, y pokazał przykazanie Boże, y prawa iego.

17. Ale on: Nie dobrą, pry, rzecz czynisz:

18. głupią pracą psujesz się y ty, y lud ten, który z tobą iest: nad twe siły iest sprawa, sam iéy nie będziesz mógł zdołać.

19. Ale posłuchay słów moich y rady, a będzie Bóg z tobą. Bądź ty ludowi w tych rzeczach które ku Bogu należą, abyś odnosił co mówią do niego:

20. y ukazował ludowi ceremonie, y porządek służenia, y drogę którąby chodźć mieli, y dzieło któreby czynić mieli.

21. A opatrż ze wszytkiego ludu męże potężne, y bogoboynne, w którychby była prawda, y którzyby nienawidzieli łakomstwa, y postanów z nich tysiączniki, y setniki, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki,

22. którzyby lud sądzili na każdy czas: a cokolwiek będzie większego, niech odnoszą do ciebie, a sami tylko mnieysze rzeczy niechay sądzą: i żebyć lżej było, podzieliwszy ciężar między insze.

23. Jeśli to uczynisz, wypełnisz rozkazanie Boskie, y przykazanie iego będziesz mógł znosić: y lud ten wszytek będzie się wracał z pokojem na miejsca swoje.

24. Co usłyszawszy Moyżesz, uczynił wszytko co mu był podał.

wstrzemięzliwości, Jeremiasz, r. 35. — *Przeto, że się przeciwko nim pyszno obchodzili.* Jest to powiedziane przez Wyrzutnię (elipsis). Sens ten: Bóg wielu klęskami dotknął Egipcyan za to, że pyszno obchodzili się z Izraelitami i niesprawiedliwie ich dręczyli.

12. *Ofiarował.* Prawdziwemu Bogu, nie bałwanom, jak przedtém. — *Aby chleb z nim jedli przed Bogiem.* Ofiar dziękczynnych, składanych Bogu przez całopalenie, większa część przeznaczoną była na uroczystą ucztę, i o niej mówiono że się odbywała przed Panem, jakby on był obecnym przy składaniu tych ofiar i przy tej uczcie, a zwłaszcza jeżeli uczta ta odbywała się tuż przy ołtarzach, na których składano ofiary.

13. *Aby sądził.* Rozsądzał sprawy ludu. P. W.

15. *Pytać się wyroku Bożego.* Hebr.: *szukając Boga.* T. j. sądząc odemnie, abym nauczył ich poznawać wolę Boga w każdej sprawie.

17. *Nie dobrą rzecz, rzecze, czynisz.* Nie jest to dobre, że w taki sposób to czynisz.

18. *Głupią pracą psujesz się* (wycieczasasz się) LXX. *niesnośną, nadawycząj ogromną, nad siły pracą.*

19. *Będzie Bóg z tobą.* Jeżeli pójdiesz za moją radą, dobrze ci się powiedzie, przy Boskiej pomocy — *W tych*

rzeczach, które ku Bogu należą. Hebr., *bądź ty ludowi przed Bogiem; bądź rzecznikiem ludu, postem jego do Boga.* — *Abys odnosił co mówią do niego.* Abyś prośby, pragnienia i potrzeby ludu przedstawiał Bogu.

20. *Ukazował ludowi ceremonie etc.* Bądź adwokatem ludu do Boga, i nawzajem tłumaczem Boga do ludu, iżby lud nauczał się od ciebie tego, co Bóg przepisuje odnoszącego się do rzędu i do kształcenia obyczajów.

21. *Mężów potężnych.* Odważnych, stałych i cnotliwych. — *W którychby była prawda.* Którzyby szukali prawdy i sprawiedliwie sądzili.

23. *Jeśli to uczynisz, wypełnisz rozkazanie Boskie etc.* Przedtém trzy rzeczy były niewłaściwe. Lud przez cały dzień zostawał przy Mojżeszcu oczekując jego odpowiedzi; sam Mojżesz wycieczał swe siły zbytnią pracą; nie zostawało Mojżeszowi czasu do zasięgania rady Boga. Te trzy niedogodności zostają usunięte nowym porządkiem rzeczy. Bóg będzie dawał Mojżeszowi swe rozkazanie, czyli odpowiadał na jego prośby i rady; Mojżesz będzie mógł podołać pracy; lud wcześniej będzie mógł powracać do domu.

24. *Uczynił wszytko.* Wybrał niższych urzędników, i dał im stosowne przestrogi. Patrz Deut. r. 1, 9—19,

25. Et electis viris strenuis de cuncto Israël, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos.

26. Qui iudicabant plebem omni tempore: quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes.

27. Dimisitque cognatum suum: qui reversus abiit in terram suam.

25. A wybrawszy męże potężne ze wszystkiego Izraela, postanowił ich przełożonemi nad ludem, tysiączniki, y setniki, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki.

26. Którzy sądzili lud czasu każdego: a cokolwiek było ważniejszego, odnosili do niego, łatwiejsze tylko sądząc.

27. Y odprawił powinnego swego: który wróciwszy się odszedł do ziemie swojej.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 18. w. 13. *Siadł Mojżesz aby sądził lud.* Mojżesz jako najwyższy biskup i sędzia siedział, i na wszystkie wątpliwości, i różnice w zakonie Pańskim, odpowiadał. A niedopuszczał nikomu wykladać sobie zakonu Bożego, jakoby chciał: ale jako Mojżesz na urzędzie duchem Bożym rozumiał. I potem kiedy z rady Jethro, postanowił sędzię, którzyby sądzili wszystek lud, zachował sobie rozwiązanie wątpliwości około zakonu Bożego. Abyśmy się nauczyli, iż to zdawna wola Boża była, aby jeden zawsze był takim sędzią, od którego się wszyscy mają uczyć zakonu Bożego. *Deut. 17. Malach. 1.*

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O przygotowaniu Izraelitów do przyjęcia Boskiego prawa.

1. Mense tertio egressionis Israël de terra Aegypti, in die hac venerunt in solitudine Sinai. (Num. 33, 15.)

2. Nam profecti de Raphidim, et pervenientes usque in desertum Sinai, castrametati sunt in eodem loco, ibique Israël fixit tentoria e regione montis.

3. Moyses autem ascendit ad Deum, vocavitque eum Dominus de monte, et ait: Haec dices domui Jacob, et annuntiabis filiis Israël: (Act. 7, 38.)

4. Vos ipsi vidistis, quae fecerim Aegyptiis, quomodo portaverim vos super alas aquilarum, et assumpserim mihi. (Deut. 29, 2.)

5. Si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra. (Supr. 9, 29.)

6. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. Haec sunt verba, quae loqueris ad filios Israël. (1 Pet. 2, 9.)

7. Venit Moyses: et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandaverat Dominus.

8. Responditque omnis populus simul: Cuncta quae locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moyses verba populi ad Dominum,

9. ait ei Dominus: Jam nunc veniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, et credat tibi in perpetuum. Nuntiavit ergo Moyses verba populi ad Dominum.

10. Qui dixit ei: Vade ad populum, et sanctifica illos hodie, et cras, laventque vestimenta sua.

25. *Przełożonymi nad ludem.* T. j. tysiączniki i inni, którzy tu się wyliczają.

R. 19. — 1. *W tenże dzień.* T. j. w dzień tejże liczby, czyli trzeci; albowiem poprzedziło było: *miesiąca trzeciego* i t. d. Inni rozumieją, iż przez to się oznacza, że tegoż dnia, którego odeszli z Rafidim, przybyli do góry Synaj. — *Na pustynię Synaj.* Gdzie była stacya dwunasta.

3. *Wstąpił do Boga.* Na górę Synaj.

4. *Jakom was nosił na skrzydłach orłowych.* Orlice orlecia swe niosą nie trzymając je w szponach i nogach,

1. Miesiąca trzeciego wyszcia Izraela z ziemie Egypcijskiej, w tenże dzień przyszli na pustynię Sinai.

2. Bo wyciągnawszy z Raphidim, y przyszedszy aż do puszczy Sinai, położyli się obozem na tymże miejscu, i tamże rozbił Izrael namioty przeciw górze.

3. A Mojżesz wstąpił do Boga, y zawołał go Pan z góry, y rzekł: To powiesz domowi Jakóbowemu, y oznajmisz synom Izraelowym:

4. Wyście sami widzieli, com uczynił Egypcianom, y iakom was nosił na skrzydłach orłowych, y wziął sobie.

5. Jeśli słuchać będziecie głosu mego, y strzedz umowy mojej, będziecie mi własnością ze wszech narodów: albowiem moja jest wszystka ziemia.

6. A wy będziecie mi królestwem kapłańskim, y narodem świętym. Te są słowa, które mówił będziez do synów Izraelowych.

7. Przyszedł Mojżesz: y zezwawszy starsze ludu, przełożył im wszystkie słowa, które Pan rozkazał.

8. Y odpowiedział wszytek lud pospołu: Wszystkie co Pan rzekł, uczynimy. A gdy odniósł Mojżesz słowa ludu do Pana,

9. rzekł mu Pan: Już teraz przyjdę do ciebie we mgle obłoku aby mię słyszał lud mówiącego do ciebie, a wierzył ci na wieki. Odniosł tedy Mojżesz słowa ludu do Pana.

10. Który mu rzekł: Idź do ludu a poświęć je dzisiaj, y jutro, y niech wypiorą szaty swoje.

ale kładą je sobie na skrzydła, i wzlatają tak wysoko, że bezpieczne są od wszelkiego pocisku.

5. *Będziecie mi własnością.* Patrz Wujka.

6. *Będziecie mi Królestwem Kapłańskim.* P. W. — *Narodem świętym.* Odlączonym od innych narodów bałwochwalczych, i mnie w niejaki sposób szczególniej poświęconym.

9. *Przyjdę do ciebie we mgle.* Aby cię postanowił Izraelitów prawodawcą, iżbyś dał im prawo nie ludzkie; ale od samego Boga podyktowane.

10. *Poświęć ich.* Przygotuj ich i oczyść.

11. Et sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai.

12. Constituesque terminos populo per circuitum, et dices ad eos: Cavete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius: omnis enim qui tetigerit montem, morte morietur.

13. Manus non tanget eum, sed lapidibus operimetur, aut confodietur jaculis: sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet: cum coeperit clangere buccina, tunc ascendant in montem.

14. Descenditque Moyses de monte ad populum, et sanctificavit eum. Cumque lavissent vestimenta sua,

15. ait ad eos: Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris.

16. Jamque advenerat tertius dies, et mane incluserat: et ecce coeperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, et nubes densissima operire montem, clangorque buccinae vehementius perstrebat: et timuit populus qui erat in castris.

17. Cumque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis.

18. Totus autem mons Sinai fumabat: eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace: eratque omnis mons terribilis. (*Deut. 4, 11*).

19. Et sonitus buccinae paulatim crescebat in majus, et prolixius tendebatur; Moyses loquebatur, et Deus respondebat ei.

20. Descenditque Dominus super montem Sinai in ipso montis vertice, et vocavit Moysen in caumen ejus. Quo cum ascendisset,

21. dixit ad eum: Descende, et contestare populum, ne forte velit transcendere terminos ad videndum Dominum, et pereat ex eis plurima multitudo.

22. Sacerdotes quoque, qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne percutiat eos.

23. Dixitque Moyses ad Dominum: Non poterit vulgus ascendere in montem Sinai: tu enim te-

11. A niech będą gotowi na dzień trzeci: trzeciego dnia bowiem zniżcie Pan przed wszystkim ludem na górę Sinai.

12. Y zamierzysz granicę ludowi w około, i powiesz im: Strzeżcie się abyście nie wstępowali na górę, ani się dotykali granic ię: wszelki kto by się dotknął góry, śmiercią umrze.

13. Ręka się go nie tknie, ale kamieniami zabity będzie, albo strzałami ustrzelany, bądź bydle będzie, bądź człowiek, nie będzie żył. Gdy trąba brzmieć pocznie, tedy niech wstąpią na górę.

14. Y zstąpił Moyses z góry do ludu i poświęcił ji. A gdy wyprali szaty swe,

15. rzekł do nich: Bądźcie gotowi na dzień trzeci, a nie przystępujcie do żon waszych.

16. Y już był przyszedł trzeci dzień, a zara nie zaswitało: alic oto poczęły być słyszane gromy, y łyśkać się błyskawice, a obłok barzo gęsty okrywać górę, a brzmienie trąby im dalej tym więcéy się rozlegało: y zląkł się lud który był w obozie.

17. A gdy ie wywiódł Moyses na zabezpieczenie Bogu z miejsca obozu, stanęli pod samą górą.

18. A wszystka góra Sinai kurzyła się: przeto iż był Pan zstąpił na nią w ogniu, y występował dym z nię jako z pieca: a wszystka góra była straszliwa.

19. A głos trąby z lekka się barzię rozlegał, y dłużę się rozwłóczył: Moyses mówił, a Bóg mu odpowiadał.

20. Y zstąpił Pan na górę Sinai na sam wierzch góry, y wezwał Moysesa na wierzch ię. Tam gdy wstąpił,

21. rzekł do niego: Zstąp, a oświadczyć ludowi, by snadź niechciał przestąpić granic chcąc widzieć Pana, y nie zginęło z nich barzo wielkie mnóstwo.

22. Kapłani téż, którzy przystępują do Pana, niech się poświęcą, żeby ich nie pobił.

23. Y rzekł Moyses do Pana: Nie będzie mógł lud wstąpić na górę Sinai: tyś się bowiem oświad-

11. *Na dzień trzeci.* Ten dzień trzeci był pięćdziesiąty od Wielkanocy, i od wyjścia z Egiptu, była to Pięćdziesiątnica, kiedy odebrali od Boga prawo na górę Synaj.

12. *Abyście nie wstępowali na górę.* Jakby ciekawi budzą obecności i majestatu Bożego, lecz raczej z ustraszania ku niemu, zostawajcie w obozie wy, i z by-
dły waszemi.

13. *Kamieniami sabisz będzie.* Niech zostanie ukamienowany jako świętokradca. — *Gdy trąba brzmieć pocznie.* Głos trąby nadładował Anioł stojący na górze: głosem tym był przywoływany lud, zostający w namiotach obozu odległych od stóp góry, aby przybliżył się pod samą górę, i tam słuchał prawa ogłaszanego przez Anioła, jako woźnego Boga. — *Niech wstąpią na górę.* Ku górze aż do granic oznaczonych, z rozkazu Boga, przez Moysesa aż pod samą górę. (w. 17).

14. *Pokroćci ji (go).* Zalecając im, aby wymyli szaty swe, wstrzymywali się od żon, i przygotowywali się przez czystość i obudzenie w sobie pragnienia słuchania Boga, i jego prawa.

15. *Pan zstąpił na nią w ogień.* Nieraz napotyka się w Pismie S. to, że ogień poprzedza Boga albo że w ogniu sam Bóg się okazuje. Psal. 49, 3.: *Bóg jawnie*

Bib. St. Test. T. I.

przyszedł. . . Ogień przed oblicznością jego. — A wszystka góra była straszliwa. Owszem cała góra poruszyła się od trzęsienia ziemi. Psal. 67, 9.: *Ziemia się trzęsła, niebiosy też kropiły od oblicza Boga Synaj.* Nie tylko wtenczas pokazały się na górze ogień, dym, trzęsienie ziemi, błyskawice, ale i deszcz padał — gdyż niebiosy kropiły.

19. *A Bóg mu odpowiadał.* Hebr. dodaje się przez głos, t. j. iż Izraelici słyszeli Boga rozmawiającego z Moyseszem.

21. *Granice.* Odemnie zakreślonych.

22. *Kapłani.* Kapłaństwo Aaronowe jeszcze nie było ustanowione. Przez kapłanów więc rozumieją się tu ci, którzy z prawa natury byli kapłanami, t. j. pierwotni, podług zdania wielu. — *Którzy przystępują do Pana.* Których urząd tego wymaga, aby zbliżali się do Pana. Nakazuje przeto, aby kapłani wespół z innymi, owszem przed innymi byli poświęceni.

23. *Nie będzie mógł.* Niech się nie waży: bo wzboumionem jest pod karą śmierci. — *Pokroćci ji.* Górę tę Synaj granicą, jakby murem jakim, oddziel od przystępu ludu, iżby ona jakby mniej jednemu była poświęcona, i żeby nikt się jej nie dotykał jak rzeczy zwyczajnej i świeckiej.

stificatus es, et iussisti, dicens: Pone terminos circa montem, et sanctifica illum.

24. Cui ait Dominus: Vade, descende: ascendesque tu, et Aaron tecum: sacerdotes autem et populus ne transeant terminos, nec ascendant ad Dominum, ne forte interficiat illos.

25. Descenditque Moyses ad populum, et omnia narravit eis.

czył y rozkazał mówiąc: Załóż granice około góry, y poświęć ją.

24. Któremu Pan rzekł: Idź, zstąp: a wstąpisz ty, y Aaron z tobą. Lecz kapłani y lud niech nie przestępują granic, ani wstępują do Pana, by ich snadź nie pobił.

25. Y zstąpił Moyses do ludu, y wszystko im powiedział.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 5. *Będziecie mi własnością.* Żydowskie słowo *Segullach*, przekładają, *peculium*, *possessio peculiaris*, a znaczy rzecz własną, osobliwą, drogą i miłą, której pilnie strzeże. To Pan Bóg tak obiecuje Żydom, że ich miał mieć za rzecz drogą, i strzedz ich i bronić osobliwie.

6. *Będziecie mi królestwem kapłańskim.* 70 tłumacze tak przełożyli: królewskiem kapłaństwem. Chaldejski tak królówie i kapłani. Gdzie widzimy, iż tłumacze te słowa jednako rozumieli o królowaniu, jako i kapłaństwie: a iż tu nie mówi o królowaniu zwierzchnem (boćby tak musieli wszyscy rozkazywać i rządzić, czego nigdy nie czynili, ale mieli swoje króle), toć tedy tu ani o kapłaństwie zwierzchnem mówi tylko i wewnętrznem. Co się i ztąd dowodzi, iż przedsię Żydzi mieli insze kapłany, którzy zwierzchnie ofiary na ołtarzu zwierzchnym ofiarowali, jaki był Aaron i jego synowie, a okrom tych inszym się niegodziło ofiarować. A tak i Piotr Ś. kiedy przywoździ te słowa, 1. list 2. Przenosząc to do Chrześcijan, co przedtem Żydom obiecano. Także i Jan Ś. w Objaw. 1. 6. Nie rozumięją tego o kapłaństwie zwierzchnem, ale o wewnętrznem, które też ma ofiary wewnętrzne, modlitwy, skrucę, i inne. Przeto fałszywie ztąd dowodzą heretycy, jakoby wszyscy Chrześcijanie mieli być wszyscy kapłani, mając moc poświęcania i ofiarowania: gdyż i sam Pan Chrystus nie wszystkim, ale Apostołom dał moc poświęcania i szafowania Sakramentów i odpuszczania grzechów: co też Apostołowie nie wszystkim, ale niektórym przez kładzenie rąk poruczyli. A nadto chociażbyśmy i te słowa rozumieli o kapłaństwie zwierzchnem, tedy przedsię nie może się to ani o wszystkich Żydach, ani o Chrześcijanach rozumieć: ale jako zowie Żydy królestwem swoim, iż Bóg nad nimi królował, i króle im dawał: także je i kapłaństwem nazywa, iż między nimi miał kapłany; toż i o Chrześcijanach ma się rozumieć. A tak gdy tu mówi, będziecie mi królestwem kapłańskim, jakoby rzekł: będziecie narodem nad którym ja będę królował, i kapłany moje z nich będę miał.

15. *Bądźcie gotowi.* To rzeczone trzeciego miesiąca w dzień czwarty, a szóstego dnia dany jest zakon, to jest 50 od wyjścia z Egiptu, bo dwa sięgająca żydowskie czynią dni 59, którym przydawszy sześć z trzeciego miesiąca, będzie dni 65, od których odejmi dni 15, bo wyszli dnia 15, i tak zostanie dni 50, to są dni świąteczne liczone od dnia 2 Przasnisków, jako pisze Lev. 23. Deut. 16.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O dziesięciorgu Przykazań Bożych, i sposobie budowania Ołtarza.

1. Locutusque est Dominus cunctos sermones hos:
2. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis. (Deut. 5, 6. Psal. 80, 11).

3. Non habebis Deos alienos coram me.

4. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae est in coelo desuper, et quae in terra deorsum, nec eorum quae sunt in aquis sub terra. (Lev. 26, 1. Deut. 4, 15. Ps. 96, 7. Jos. 24, 14).

5. Non adorabis ea, neque coles: ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt me:

6. et faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me, et custodiunt praecepta mea.

7. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum: nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. (Lev. 19, 12. Deut. 5, 11).

1. Y. mówił Pan wszystkie te słowa:

2. Jam iest Pan Bóg twój, którym cię wywiodł z ziemi Egypcijskiej, z domu niewolci.

3. Nie będziesz miał Bogów cudzych przedemną.

4. Nie uczynisz sobie ryciny, ani żadnego podobieństwa, które iest na niebie wzgórze, y które na ziemi nisko, ani z tych rzeczy, które są w wodach pod ziemią.

5. Nie będziesz się im kłaniał. ani służył, ia iestem Pan Bóg twój mocny, zapalczywy, nawiedzający nieprawość oyców nad synmi, do trzeciego y czwartego pokolenia, tych którzy mię nienawidzą:

6. y czyniący miłosierdzie na tysiące tym, którzy mię miłują, y strzegą przykazania mego.

7. Nie będziesz brał imienia Pana Boga twego nadaremno: bo nie będzie miał za niewinne-go Pan tego, któryby wziął imię Pana Boga swego nadaremno.

24. *Idź, stąp.* Abyś oznajmił kapłanom, iżby nie przestępowali granic góry, i abyś przywiodł do mnie Aarona.—*Ani wstępują.* Math. 11, 12: *Królestwo Boże gwałt cierpi, a gwałtownicy porywają je.* Teraz więc godzi się dążyć i wstępować aż do nieba, a wówczas i na górę się nie godziło.

R. 20.—1. *I mówił Pan.* Dotąd był słyszany tylko

głos trąby: teraz Anioł przedstawiający osobę Boga, ogłasza wyraźnemi słowy prawo.

2. *Jam jest Pan Bóg.* Tu się zaczyna Dekalog, którego wyjaśnienie podane jest niżej Deut. 5.; tam bowiem cały się powtarza w lepszym porządku.

4. *Nie uczynisz sobie ryciny.* Patrz Wujka.

5. *Nie będziesz się im kłaniał.* P. W.—*Nawiedzający.* T. j. jeżeli synowie naśladową grzechy rodziców.

8. Memento, ut diem sabbati sanctifices. (*Infr.* 31, 13. *Deut.* 5. 14. *Ezech.* 20, 12).

9. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua.

10. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est: non facies omne opus in eo, tu, et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum, et advena qui est intra portas tuas.

11. Sex enim diebus fecit Dominus coelum et terram, et mare, et omnia quae in eis sunt, et requievit in die septimo, idcirco benedixit Dominus diei sabbati, et sanctificavit eum. (*Gen.* 2, 2.)

12. Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. (*Deut.* 5, 16. *Matth.* 15, 4. *Eph.* 6, 2).

13. Non occides. (*Matth.* 5, 21).

14. Non moechaberis.

15. Non furtum facies.

16. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

17. Non concupisces domum proximi tui: nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quae illius sunt. (*Rom.* 7, 7.—13, 9).

18. Cunctus autem populus videbat voces et lampades, et sonitum buccinae, montemque fumantem: et perterriti ac pavore concussi, steterunt procul,

19. dicentes Moysi: Loquere tu nobis et audiemus: ne loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur.

20. Et ait Moyses ad populum: Nolite timere: ut enim probaret vos, venit Deus, et ut terror illius esset in vobis, et non peccaretis.

21. Stetitque populus de longe. Moyses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus. (*Deut.* 18, 16).

22. Dixit praeterea Dominus ad Moysen: Haec dices filiis Israël: Vos vidistis quod de coelo locutus sim vobis.

23. Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis.

24. Altare de terra facietis mihi, et offeretis super eo holocausta et pacifica vestra, oves vestras et boves in omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei: veniam ad te, et benedicam tibi. (*Infr.* 27, 8. 38, 7).

17. Nie będziesz pożądał. Patrz Wujka.

18. Widział głosy. Słyszał. Hebrajczycy często funkcje jednego zmysłu przyznają drugiemu, a zwłaszcza zmysłu widzenia. Tak u S. Jana r. 20, 25: *ponieważ widziałeś mię, Tomaszu, uwierzyłeś*; t. j. ponieważ dotknąłeś się mię.

20. Aby was doświadczył. Aby doświadczył waszej bojaźni, uszanowania i posłuszeństwa.

21. I stanął lud z daleka. Mojżesz zaś i Aaron postąpili wyżej za określone granice, jak widać z r. 19, 24.

23. Nie będziecie czynić bogów srebrnych. W teks. hebr. dodano *zemną*, t. j. którychbyście razem ze mną czcili. Odświeża w pamięci pierwsze dekalogn przykazanie; które często potrzeba było przypominać narodowi skłonnemu do bałwochwalstwa.

8. Pamiętaj, abyś dzień Sobotni święcił.

9. Sześć dni robić będziesz, y będziesz czynił wszystkie dzieła twoje.

10. Ale dnia siódmego Szabbat Pana Boga twego iest: nie będziesz czynił żadney roboty weń, ty y syn twój, y córka twoja, sługa twój, y służebnica twoja, bydłę twoje, y gość który iest między brónami twémi.

11. Przez sześć dni bowiem czynił Pan niebo y ziemię y morze, y wszystko co w nich iest, y odpoczął dnia siódmego, y przetoż błogosławił Pan dniowi Sobotniemu y poświęcił ji.

12. Czci oycę twego y matkę twoię, abyś był długowieczny na ziemi, którą Pan Bóg twój dał tobie.

13. Nie będziesz zabiiał.

14. Nie będziesz cudzołożył.

15. Nie będziesz kradzieży czynił.

16. Nie będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu świadectwa fałszywego.

17. Nie będziesz pożądał domu bliźniego twego: ani będziesz pragnął żony iego, nie sługi, nie służebnice, nie wołu, nie osła, ani żadney rzeczy która iego iest.

18. A wszytek lud widział głosy y błyskania, y brzmienie trąby, y kurzącą się górę: a przestraszeni y boiaźnią zdjęci, stanęli zdalecza,

19. mówiąc Moyżeszowi: Mów ty do nas, y słuchać będziemy: niech Pan do nas nie mówi, bychmy snadź nie pomarli.

20. Y rzekł Moyżesz do ludu: Niebóycie się: bo aby was doświadczył, przyszedł Bóg, y aby strach iego był w was, y żebyście nie grzeszyli.

21. Y stanął lud z daleka. A Moyżesz przystąpił do mgły, w której był Bóg.

22. Rzekł nad to Pan do Moyżesza: To powiesz synóm Izraelowym: Wście widzieli żem z nieba mówił do was.

23. Nie będziecie czynić Bogów srebrnych, ani bogów złotych będziecie czynić sobie.

24. Ołtarz mi z ziemi uczynicie, y ofiarować na nim będziecie całopalenia y zapokojne wasze, owce wasze y woły, na wszelkim miejscu, na którymby była pamiątka imienia mego: przyjdę do ciebie, a będąc błogosławił.

24. Ołtarz mi z ziemi uczynicie. Nie chce, aby ołtarz był postawiony z kamienia ciosanego, lub z kosztownego jakiego materiału, iżby Izraelitom, skłonnym do bałwochwalstwa, odjął wszelki powód do robienia jakich figur i bałwanków, któreby mogli czcić za jakieś bóstwa. O innych tego powodach patrz u Korneliusza a Lapide na tenże rozdz.—*Całopalenia i zapokojne*. Zapokojne są to ofiary składane za pokój i pomyślność rodziny; lub całego kraju. Lev. r. 3.—*Na wszelkiem miejscu, na którymby była pamiątka imienia mego*. Na miejscu, które Bóg obrał był sobie, aby tam był czczony ofiarami: jako gdzie znajdowała się Arka, lub przybytek; chociaż niekiedy, z natchnienia Bożego lub dla ważnej jakiej przyczyny, i gdzieindziej składano ofiary. Tak Samuel ofiarował w Masfa, 1. Reg. 7, 9. i w Ramatha, tamże w 17

25. Quodsi altare lapideum feceris mihi, non aedificabis illud de sectis lapidibus: si enim leveris cultum super eo, polluetur. (*Deut.* 27, 5. *Jos.* 8, 31).

26. Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reveletur turpido tua.

25. A jeśli mi uczynisz ołtarz kamienny, nie budujże go z ciosanego kamienia: bo jeśli byś podniósł nań nóż twój, będzie splugawiony.

26. Nie będziesz wstępował po stopniach do ołtarza mego, żeby się nie odkryła szkaradność twoja.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 20. w. 4. Nie uczynisz sobie ryciny. Tłómacze LXX. przełożyli *εἰδωλον*, to jest bałwana. *Origenes Homil.* 8. in *Exod.* Theodor, *quaest.* 38. in *Exod.* to wykładając. mówią: iż między obrazem a bałwanem ta jest różność, że obraz jest prawdziwie jakiej rzeczy prawdziwój podobieństwo, jako kiedy malujemy człowieka, konia, i t. d. Bo mówią łacinnicy, *imago ab imitando dicta est*. Bałwan lepak jest fałszywe podobieństwo, to jest, znaczy to czego prawdziwie nie masz, jako kiedy poganie wystawiali słupy Wenerze albo Minerwie, i t. d. One znaki bałwanem były, iż znaczyły bogi albo boginie takie, jakowych nie masz, ani być mogą: a tak ani prawdziwie znaczyły, ale były fałszywe znaki. Zkąd rozumiemy, iż obrazy Chrystusowe i Świętych nie są bałwany, i przeto nigdzie Pismo prawdziwego obrazu nie zowie bałwanem, ale tylko ryciny pogańskie tak zowie, iż fałszywe bogi znalazły. I tak Prorok święty Abakuk 2. zowie takie ryciny obrazem fałszywym, i Paweł 1. Cor. 8. mówi: Wiemy, iż bałwan nie jest. Nie zakazuje tedy tu obrazów, jako to nowowiernicy źle wykładają, ale zakazuje rycia i wszelkiego podobieństwa, któreby miały boga fałszywego znaczyć, co pospolicie pismo zowie bałwanem, (*Lev.* 18, i 19). Bo gdy tu mówi: Nie będziesz miał bogów cudzych: zakazuje wewnętrzną wiary i chwały; a gdy przydaje: Nie uczynisz sobie ryciny: zakazuje i zwierchniej czei i znaku tymże bałwanom czynić. (*August.* *quaest.* 7). in *Exod.* I możemy tego z pisma dowieść, ponieważ czytamy, iż obrazy były czynione z rozkazanja Bożego, jako niżej *Exod.* 25. rozkazał uczynić obrazy Cherubinów nad skrzynią, i *Num.* 21. Węża miedzianego, i 3. Król 6. i 7. Cherubiny, Lwy, Woly. I rzemiosła malarzkiego i snycerskiego sam Bóg nauczył, *Exod.* 31. i 35. Naostatek Żydowie za czasu Pana Chrystusa mieli obrazy cesarskie na pieniądzach, *Mat.* 22. Toć tedy Bóg nie zakazał obrazów, ale tylko bałwanów, jako to niżej w. 23, w tymże rozdziale wyklada mówiąc: Nie będziecie czynić bogów srebrnych, ani bogów złotych. A tak grzeszy ten przeciw przykazaniu Bożemu, kto rycie albo podobieństwa jakie czyni, aby je za bogi chwalił, albo fałszywych Bogów znakami były: ale ten nie grzeszy, kto obrazy prawdziwe dla czego przystojnego czyni. Jako w kościele Bożym mamy obrazy, aby nam były jako księgi Ewangelii i żywotów Świętych, abyśmy nie przepominali tych, których miłujemy: i żebyśmy takimi znakami, cnotliwe i światobliwe sprawy ludzi świętych czcili, i dla innych względów są obrazy nasze, ale nigdy dla tego, abyśmy je mieli za bogi chwalić, potwarz to jest heretycka. Zkąd każdy obaczyć może, że to jest jedno przykazanie. Nie będziesz miał cudzych bogów przedemną: I nie uczynisz sobie ryciny i żadnego podobieństwa. Bo tu zakazuje tylko jednej rzeczy, to jest, chwalić cudzych bogów i podobieństwa ich, inaczej byłoby nie dziesięcioro, ale jedenaste przykazania Bożego przeciw jasnemu pismu, (*Exod.* 31, 34. *Deut.* 4. 9—10).

5. Nie będziesz się im kłaniał. W Żydowskim nie masz żadnego słowa, któreby właśnie wyrażało, pokłon Boży: ale są słowa pospolite, któremi wyrażają inne pokłony, które czynimy stworzeniu: i to znaczy słowa *Sachach*, to jest poklonić się, tak człowiekowi jako i Aniołowi i Bogu. Także i łacinnicy nie mają własnego słowa, któreby znaczyło pokłon Boski. Bo *adorare*, mówi pismo, i o Bogu, i o człowieku, i o Aniołach, jako o tem pisze *August.* lib. 10. de *Civ.* cap. 1. i masz przykłady *Gen.* 17, 18 i 23. i indziej.

A tak masz wiedzieć, iż nie wszelki pokłon, którym się kto pokłoni stworzeniu jakim, jest bałwochwalstwem. Bo kłaniamy się i człowiekowi, i Aniołowi, jako tego jest pełne pismo święte. A wszakże w tym żadnego bałwochwalstwa nie masz: poki się człowiek nie kłania tym umysłem, aby które stworzenie miał mieć za Boga: ale tylko dla uczciwości przystojnej kłaniając się, żadnego w tym grzechu nie czyni. A tak różność tego kłaniania, największą zależy na umyśle, jakim się kto sercem komu kłania: bo jeśli się kto kłania stworzeniu mając go za Boga, jest bałwochwalstwo: jeśli lepak dla jakiej uczciwości, która jest powinna stworzeniu cnotliwemu, świętemu i znaczącemu co świętego, albo zwierchność jaką mającemu, w tym nie masz żadnego bałwochwalstwa, ale uczciwość przystojna i słuszna. Bałwanom lepak wszelkiego pokłonu zakazuje, iż bałwani są. Greckie słowa są w tém znaczniesze, bo pospolicie *latria* Bogu, *dulia* ludziom i Aniołom służy. Czytaj też, *Gen.* 23, v. 7.

17. Nie będziesz pożywał. To przykazanie rozdziela się na dwoje, bo dwu rzeczy zakazuje. i pożywania żony, a to jest dziewiąte przykazanie: i pożywania rzeczy cudzej, a to jest dziesiąte: tam zakazuje cudzołóstwa w pożądaniu myślą, a w tém łakomstwa w pożądaniu także myślą.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O prawach sądowych dotyczących sługi lub służebnicy, męzobójstwo, kradzieży, nieuszanowania rodziców, i wołów bodących rogami.

1. Haec sunt judicia, quae propones eis.

2. Si emeris servum Hebraeum, sex annis serviet tibi: in septimo egredietur liber gratis. (*Deut.* 15, 12. *Jer.* 34, 14).

Przyjdę do ciebie, i będę ci błogosławił. Wysłuchując prosby twoje, i t. p.

25. Jeśli byś podniósł nóż. Przez nóż rozumie się wszelkie narzędzie, sposobne do ciosania kamieni.

26. Żeby się nie odkryła szkaradność twoja. Aby przy wstępowaniu nie zostały odkryte wstydlive miejsca twoje, albo żeby nie były widziane lniane spodnie, które kapłani nosili przeciągnięte do kolan. Przykazanie to o nierobieniu stopni do ołtarza, było tylko czasowe albowiem

1. Te są sądy, które im przełożysz.

2. Jeśli kupisz niewolnika Hebrejczyka, będziec służył sześć lat, siódmego odéydzie wolny darmo.

w kościele Salomonowym ołtarz miał wysokości łokci dziesięć (II. Par. 4, 1), i wstępowało się doń po wschodach. Patrz *Ezech.* 43, 17.

R. 21.—1. Te są sądy. Ustawy sądowe, które przepisał Bóg do sprawiedliwego i spokojnego rządzenia ludem. Jako ustawami obrzędowemi zwala się te, które się odnosiły do składania przez święte obrzędy publicznej czei Boga.

2. Siódmego. Ten rok siódmy (szabatowy) dla wszyst-

3. Cum quali veste intraverit, cum tali exeat: si habens uxorem, et uxor egredietur simul.

4. Sin autem dominus dederit illi uxorem, et peperit filios et filias: mulier et liberi ejus erunt domini sui, ipse vero exibat cum vestitu suo.

5. Quodsi dixerit servus: Diligo dominum meum et uxorem ac liberos, non egrediar liber:

6. offeret eum Dominus diis, et applicabitur ad ostium et postes, perforabitque autem ejus subula: et erit ei servus in saeculum.

7. Si quis venderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillae exire consueverunt.

8. Si displicuerit oculis domini sui, cui tradita fuerat, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreverit eam.

9. Sin autem filio suo desponderit eam, juxta morem filiarum faciet illi.

10. Quodsi alteram ei acceperit, providebit puellae nuptias, et vestimenta, et pretium pudicitiae non negabit.

11. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia.

12. Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur. (*Lev. 24, 17*).

13. Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus ejus: constituam tibi locum in quem fugere debeat. (*Deut. 19, 2*).

14. Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur.

kich niewolników był tenże. Jedni więc wcześniej, drudzy później oswobodzali się z niewoli, według tego jak komu zostawał czas dłuższy, lub krótszy do owego siódmego roku.

3. Z jaką suknią. Odchodzącemu na wolność niewolnikowi ma być dana suknia takiej wartości i gatunku, z jaką przyszedł był; tego bowiem wymagają słuszność i przyzwoitość.

4. Niewiasta i dzieci jego będą pana jego. Żona pozostanie niewolnicą u swego pana, który ją oddał był w małżeństwo owemu niewolnikowi; także do pana należeć będą i jej dzieci, które idą za matką, zdaje się przeto, iż niewolnik usamowolniony zrywał związek małżeński ze swoją żoną, która jeszcze pozostawała w niewoli, jak naucza Abulens, Kajetan, Lipoman i inni: albowiem byłoby przeczą nader ciężką do zniesienia, jeśliby małżeństwo trwało nierozterwalne i wtenczas, kiedy mąż otrzymywał wolność i prawo odejścia od swej żony i swego pana.

6. Przed bogi. Przed Sędziów, mających uczestnictwo we władzy Boga, rządzącej ludźmi. Tak Ex. r. 22, 28.: Bogom (sędziom) ułaczac nie będziesz, a przełożonemu nad ludem twoim nie będziesz słorzęczył. P. W.—Chciał Bóg, aby w rzeczy tak wielkiej wagi, jaką jest duża niewola, nie nierozmyślnie się nie działo, lecz przez sędziów powinno było to być rozpoznawane i stanowione.—Do drzwi i podwojów. Domu pana. Szydłem przekłócano acho i przystawiano do podwojów, dla oznaczenia, iż taki niewolnik dobrowolnie oddaje się w poddaństwo tego domu. Zdaje się bowiem, iż ten obrzęd był ustanowiony na karę i hańbę zaniedbanej wolności. Według innych, miało to znaczyć, że przez to niewolnik oddaje się pod zupełne posłuszeństwo swojego pana, tak, iż bez jego wiedzy, ani progu nie będzie mu wolno przestąpić.—Na wieki. Aż do pięćdziesiątego roku Jubileuszowego; wtedy bowiem oswobodzano wszystkich niewolników. (*Lev. 25, 41*). P. Wujka.

3. Z jakąby suknią wszedł, z taką niech wynidzie: jeśli mając żonę, y żona wespół wynidzie.

4. A jeśliby pan jego dał mu żonę, y urodziłyby syny y córki: niewiasta y dzieci iéy będą pana iego, a sam wynidzie z odzieniem swoim.

5. Jeśliby rzékł niewolnik: Miłnię Pana mego, y żonę, y dzieci, nie wynidę wolnym:

6. stawi go Pan przed bogi, y będzie przystawion do drzwi y podwojów, y przekole ucho iego szydłem: y będzie mu niewolnikiem na wieki.

7. Jeśli kto przeda córkę swoją, żeby była służką, nie wynidzie iako zwykły wychodzić niewolnice.

8. Jeśli się niespodoba oczóm pana swego któremu dana była, odprawi ją: a ludowi obcemu przedać nie będzie miał mocy, jeśli ją wzgardzi.

9. Ale gdzieby ją synowi swemu poszłubił, wedle obyczaju córek uczyni iéy.

10. A jeśli mu drugą weźmie, opatrz pannie wesele, y szaty, y zapłaty wstydu nie odmówi.

11. Jeśli trzech tych rzeczy nie uczyni, wynidzie darmo bez pieniędzy.

12. Kto uderzy człowieka chcąc zabić, niechay śmiercią umrze.

13. Ale ktoby zdradą nie czybał, ale go Bóg podał w ręce iego: naznaczą tobie miejsce na które ma uciec.

14. Jeśliby kto umyślnie zabił bliźniego swego, y nasadziwszy się zdradą, od ołtarza mego oderwiesz go, aby umarł.

7. Jeśli kto przeda córkę swoją, żeby była służką. T. j. z obietnicą poślubienia, przez którą pan, kupujący córkę Hebrajczyka na usługę, przyrzeka, że ją pojmie za żonę, przynajmniej drugorzędną.—Nie wynidzie, jako zwykły wychodzić niewolnice. Jako niewolnice, które nie są z narodu Hebrajskiego, ale cudzoziemki. Tak więc nie odprzeda jej komuś z niewiernych, i dopóki będzie została u niego w domu, obchodzić się z nią będzie tak skawie jak z córką, a gdy zechce od niego odchodzić, będąc już przedtem uczestniczką jego łoża, będzie miał o niej staranie, iżby stosownie wyszła za mąż, i zaopatrzył ją w szaty, pieniądze i t. p. (*w. 10*).

9. Wedle obyczaju córek uczyni jej. Poślubi ją synowi swemu w tym wieku, w którym zwykli rodzice oddawać w małżeństwo swe córki, t. j. iżby nie była ani zbyt młodą i niedojrzałą, ani też przestarzałą.

10. A jeśli mu drugą weźmie. T. j. synowi swemu i drugą zechce dać żonę, pierwszą oddalwszy. (*w. 7*).

11. Jeśli trzech tych rzeczy nie uczyni. To jest, jeśli nie opatrz dla niej nowego małżeństwa, szat i zapłaty jej wstydlivości, czyli stosownego utrzymania jako swej żonie nie da, wtenczas będzie miała prawo odejść jako usamowolniona, nie nie płacąc za wykup swój.

12. Kto uderzy człowieka. T. j. tak iż on umrze; albowiem uderzyć często w księgach Królewskich i innych historycznych bierze się zamiast zabić.—Śmiercią umrze. Na dobrowolnego zabójcę postanowiona tu kara odwetu i śmierci.

13. Ale ktoby zdradą nie czybał. Lecz byłby jednak zabójstwem winien, z powodu dopuszczenia się nieroztropności, albo niedbalstwa, albo zemsty.—Ale go Bóg podał w ręce jego. Ale stało się to opatrnością Boga, mściciela, iż on wpadł niespodzianie w ręce zabójcy, i ową śmierć zesłał Bóg na niego, jako karę za jego winę.

14. Od ołtarza mego oderwiesz go, aby umarł. Dla

15. Qui percusserit patrem suum aut matrem, morte moriatur.

16. Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, convictus, noxae, morte moriatur.

17. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur. (*Lev. 20, 9. Prov. 20, 20. Matth. 15, 4. Marc. 7, 10*).

18. Si rixati fuerint viri, et percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo:

19. si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit, ita tamen ut operas ejus, et impensas in medicos restituat.

20. Qui percusserit servum suum vel ancillam virga, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit.

21. Sin autem uno die vel duobus supervixerint, non subiacebit poenae, quia pecunia illius est.

22. Si rixati fuerint viri, et percusserit quis mulierem praegnantem, et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit: subiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, et arbitri judicaverint.

23. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro anima,

24. oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, (*Lev. 24, 20. Deut. 19, 21. Matth. 5, 38*).

25. adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26. Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillae, et luscus eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo, quem eruit.

27. Dentem quoque si excusserit servo vel ancillae suae, similiter dimittet eos liberos.

28. Si bos cornu percusserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur: et non comedentur carnes ejus, dominus quoque bovis innocens erit.

29. Quodsi bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tertius, et contestati sunt dominum ejus, nec recluserit eum, occideritque virum aut mulierem: et bos lapidibus obruetur, et dominum ejus occident.

podobnego zabójcy żadnej nie będzie ucieczki, choćby się chronił w miejscu świętem. Tak Salomon kazał zabić Joabą przy ołtarzu. (III. Reg. 2, 31).

15. *Ktoby uderzył ojca.* Chociażby uderzenie nie było śmiertelne, jednakże niech taki będzie ukarany śmiercią, za tak wielką bezbożność.

16. *Ktoby ukradł człowieka.* Czy to wolnego, czy niewolnika; jako bowiem zabójca, ma być karany śmiercią, czyby zabił wolnego, czy niewolnika; tak i ten, któryby ukradł jakiegokolwiek człowieka.

18. *Kamieniem, albo pięścią.* Albo jakimkolwiek innym sposobem i pociskiem.

19. *Niewinien będzie.* Wolny będzie od kary, gdyż można sądzić, że śmierć tamtego pochodziła z innej przyczyny, nie od uderzenia.—*Roboty jego.* Zysk, jakiby miał za roboty swe w przeciągu czasu, który przechorował.

20. *Grzechu winien będzie.* T. j. zabójstwa, a następnie kary śmierci.

15. Ktoby uderzył oycę swego albo matkę, niech śmiercią umrze.

16. Ktoby ukradł człowieka, a sprzedał by go, przekonany w występku, niechay śmiercią umrze.

17. Ktoby złorzeczył oycu swemu, albo matce, śmiercią niechay umrze.

18. Jeśliby się zwadzili mężowie, a uderzyliby ieden bliźniego swego kamieniem albo pięścią, a on by nie umarł, ale by leżał na łożku:

19. jeśliby wstał, y chodziłby króm domu o lasce swoiocy, nie winien będzie któryby uderzył: wszakże tak, żeby roboty iego y nakłady na lekarze nagrodził.

20. Ktoby ubił niewolnika swego albo niewolnicę laską, y umarliby w rękach iego, grzechu winien będzie.

21. Ale ieśli przez ieden dzień albo dwa żyw zostanie, nie będzie podległy karaniu, bo za pieniądze iego iest.

22. Jeśliby się powadzili mężowie, a uderzyliby który niewiastę brzemienną, tak żeby poroniła, ale sama żywa została, podległe szkodzie, ileby mąż niewiasty zażądał: a rozsądcy osądzą.

23. Ale gdzieby śmierć na nią zatym przyszła, odda duszę za duszę,

24. oko za oko, ząb, za ząb, rękę za rękę, nogę za nogę,

25. sparzelinę za sparzelinę, ranę za ranę, śinność za śinność.

26. Jeśliby kto uderzył w oko niewolnika swego, albo niewolnicę, y uczyniłby ie iednookie, puści ie wolno za oko, które wybił.

27. Jeśliby też wybił ząb niewolnikowi, albo niewolnicy swoiocy, tymże sposobem wolne ie wypuści.

28. Jeśliby wół rogiem ubódł męża albo niewiastę y umarliby, ukamionują go: y nie będą ieść mięsa iego, pan też wołu nie będzie winien.

29. Ale ieśliby wół był rogobódziec od wczorajszego y dziś trzeciego dnia, y oświadczyli się przed panem iego, a onby go nie zawarł, y zabiłby męża albo niewiastę: tedy y wołu ukamionują, y pana iego zabią.

21. *Bo za pieniądze jego jest.* Bo jest jego niewolnikiem, za pieniądze kupionym, którego prawnie mógł umiarkowanie karać; a przeto choćby i przebrał miarę słuszności w ukaraniu, byleby na miejscu nie zabił, nie ściągając na siebie kary śmierci.

22. *Niewiastę brzemienną.* Która chciała rozbijać wadzących się, albo pomagać swemu mężowi.

23. *Odda duszę za duszę.* Życie za życie niewiasty, którą zabił.

24. *Ukamionują go.* Nie dla winy wołu, której bydlę dopuścić się nie w stanie, lecz dla postrachu i przykładu ludzi, iżby tem większy mieli wstręt do zabójstwa.

29. *Od wczorajszego y dziś trzeciego dnia.* Od niejakiego już czasu.—*I oświadczyli się.* Ostrzegliby właściciela wołu o niebezpieczeństwie.—*Nie zawarł.* Hebr. nie strzegłby.

30. Quodsi pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quidquid fuerit postulatus.

31. Filium quoque et filiam si cornu percusserit, simili sententiae subiacebit.

32. Si servum, ancillamque invaserit, triginta siclos argenti domino dabit, bos vero lapidibus opprimetur.

33. Si quis aperuerit cisternam, et foderit, et non operuerit eam, cecideritque bos aut asinus in eam,

34. reddet dominus cisternae pretium jumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit.

35. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, et ille mortuus fuerit, vendent bovem vivum, et dividant pretium, cadaver autem mortui inter se disperient.

36. Sin autem sciebat, quod bos cornupeta esset ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus suus: reddet bovem pro bove, et cadaver integrum accipiet.

30. A jeśliby nadgradę włożono nań, da za duszę swoją cokolwiek zażądać.

31. Syna też y córkę jeśli rogiem uderzy, takiemuż dekretowi podlegze.

32. Jeśli się na niewolnika y niewolnicę rzuci, trzydzieści syklów srebra da panu, a wół ukamionowan będzie.

33. Jeśliby kto otworzył studnię y wykopał, a nie nakryłby ię, a wpadłby w nią wół abo osiel,

34. pan studnie odda zapłatę bydła, a co zdechło, iego będzie.

35. Jeśliby wół cudzy zranił wołu czyiego a onby zdechł, przedadzą wołu żywego, y rozdziela zapłatę, a mięso martwego między się podziela.

36. Ale jeśli wiedział, że wół był rogobodzą od wczorayszego y dziś trzeciego dnia, a nie strzcił go pan iego: odda wołu za wołu, a mięso weźmi całe.

Wykład X. L. Wujka. — Roz. 21. w. 6. *Stawisz go przed bogi.* Sędzie ludu, sam Bóg zowie bogami, przyczynę tego daje Jozaphat, (2. Par. 19) iż sędziowie nie ludzki, ale Boży sąd sądzą, to jest, miasto Boga sądzą. Także i Dent, 1. Mojżesz upomina, aby sprawiedliwie sądzili, iż Boży sąd jest. O tychże Pan Chrystus u Jana 10. mówi: Jeśli onych nazwał bogami, do których mowa Boża stała się, i t. d. gdzie Pan Chrystus to chce rzec: jeśli przełożone Bóg zowie bogami, iż się do nich Boskie roszkanie stało, aby sądzili na miejscu Bożem, jako daleko słuszniej ja się nazywać Bogiem mogę, ponieważ będąc Synem Bożym przez rodzenie przedwieczne, jestem poświęcony, i natura moja człowiecza przez złączenie to z naturą i personą Boską jest poświęcona. O czém czytaj u Jana 10.

7. *Na wieki.* To jest, ustawicznie aż do Jubileuszu: gdzie obacz, iż to słowo, *na wieki*, znaczy czas długi, chocia nie wieczny.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O ustawach odnoszących się do kradzieży, zastawy, pożyczki, szkody, porubstwa, dziesięcin.

1. Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, et occiderit vel vendiderit: quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove. (2 Reg. 12 6.)

2. Si effringens fur domum sive suffodiens fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis.

3. Quodsi orto sole fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur. Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venundabitur.

4. Si inventum fuerit apud eum, quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis: duplum restituet.

1. Jeśliby kto ukradł wołu, abo owcę, y zabił abo sprzedał: pięć wołów odda za iednego wołu, a cztery owce za iedną owcę.

2. Jeśliby wylamując złodziey dom abo podkopyjąc był należony, a wzięwszy ranę umarłby: ten kto go ranił, nie będzie winien krwi.

3. Ale jeśliby to po wschodzie słońca uczynił, mężobóystwo popelniał, y sam umrze. Jeśliby nie miał, coby za kradzież oddał, sam niech zaprzedan będzie.

4. Jeśli się u niego, co ukradł, najdzie żywo, lub wołu, lub osła, lub owcę, we dwóynasób wróci.

30. *A jeśliby nadgradę włożono nań.* Przez sędziego, który, rozpoznawszy sprawę, będzie mógł zamienić karę śmierci na pieniężną, jeżeli wina okazałaby się mniejszą.

35. *Jeśli wół cudzy.* Prawo mówi tu tylko o tym przypadku, jeśli wół zabił wołu, nie zaś owcę, lub cielę: wtedy bowiem nie byłaby słuszną, aby rozdzielano wołu za owcę, lub cielę, które mniejszej jest wartości niż wół. Wtedy więc sędziowie oznaczali karę pieniężną stosownie do wielkości wyrządzonej krzywdy. Co się tu mówi o wole, to samo ma się stosować, w podobnym przypadku, i do barana, konia i t. p.

22. — 1. *Pięć wołów.* Dla czego kradzież wołu ma być wynagradzana w pięćkroć więcej, a owcy we czwórnasób, trudno jest upatrzeć na to inną, niż woli prawodawcy, przyczynę. Może chciano skutkiem pohamować większą skłonność do wprowadzania wołów; albo także dla tego, że większą szkodę, przy tych okolicznościach, wyrządza ten, kto kradnie wo-

ły, gdyż te używają się do orania, owce zaś nie wysiadają podobnej przysługi.

3. *Jeśli to po wejściu słońca.* Godziło się zabić złodzieja nocnego, a nie kradnącego we dnie: 1) bo o tamtym nie można z pewnością wiedzieć, z jaką siłą i w jakim zamiarze przyszedł, t. j. czy tylko do kradzenia, czy może i do zabijania; 2) bo nocnego złodzieja nie łatwo jest poznać, a przeto nie można rzeczy ukradzonej poszukiwać prawem sądu; 3) bo złodziej nocny nie może być tak bezpiecznie schwytany, lub odpędzony, jak dzienny; we dnie bowiem gospodarz łatwiej niż w nocy może znaleźć pomoc od sąsiadów i przyjaciół.

4. *Jeśli u niego co ukradł, najdzie żywo.* Tak postanowiono jest dla tego, bo właściciel łatwiej rzecz swoją odbiera, dopóki nie jest ona roztrwoniona, lub zabita. Przeto łagodniejsza wymierza się kara, niż na tego, kto

5. Si laeserit quispiam agrum vel vineam, et dimiserit jumentum suum, ut depascatur aliena: quidquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni aestimatione restituet.

6. Si egressus ignis invenerit spinas, et comprehenderit acervos frugum, sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit.

7. Si quis commendaverit amico pecuniam, aut vas in custodiam, et ab eo, qui suscepit, furto ablata fuerint: si invenitur fur, duplum reddet.

8. Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, et jurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui,

9. ad perpetranda fraudem, tam in bove, quam in asino, et ove ac vestimento, et quidquid damnum inferre potest: ad deos utriusque causa perveniet: et si illi judicaverint, duplum restituet proximo suo.

10. Si quis commendaverit proximo suo asinum, bovem, ovem, et omne jumentum ad custodiam, et mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit:

11. ius iurandum erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi sui: suscipietque dominus iuramentum, et ille reddere non cogetur.

12. Quodsi furto ablatum fuerit, restituet damnum domino.

13. Si comestum a bestia, deferat ad eum quod occisum est, et non restituet.

14. Qui a proximo suo quidquam horum mutuo postulaverit, et debilitatum aut mortuum fuerit domino non praesente, reddere compelletur.

15. Quodsi impraesentiarum dominus fuerit, non restituet, maxime si conductum venerat pro mercede operis sui.

16. Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormietque cum ea: dotabit eam, et habebit eam uxorem. (*Deut. 22. 28*)

17. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt.

18. Maleficos non patieris vivere.

19. Qui coierit cum jumento, morte moriatur.

20. Qui immolat diis, occidetur, praeterquam Domino soli.

5. Jeśli kto uszkodzi pole albo winnicę, y puści bydłę swe aby spasało cudze: cokolwiek najlepszego będzie miał na polu swym albo w winnicy, według oszacowania szkody nagrodzi.

6. Jeśli by wyszedł ogień natrafił ciernie, y zająłby kopy zboża, albo stojące zboże na polu, nagrodzi szkodę kto ogień zapalił.

7. Jeśli kto zlecił przyjacielowi pieniądze, albo statek ku schowaniu, a temu by który ie przyjął, ukradziono: jeśli się nadyduziełodzi, dwoiako nagrodzi.

8. Jeśli niewiedzą o złodzieju: pana domu stawia przed bogi, y przysięże że nieściągnął ręki na rzecz bliźniego swego,

9. ku uczynieniu zdrady, tak o wołu, iako y o osła, y o owcę, y o szatę, y cokolwiek szkodę przynieść może: obojgu sprawa przytoczy się przed bogi: a jeśli oni osądzą, dwoiako nagrodzi bliźniemu swemu.

10. Jeśli kto zleci bliźniemu swemu osła, wołu, owcę, y wszelkie bydłę na chowanie, a zdechło by, albo znędzniało, albo było wzięte od nieprzyjaciela, a niktby tego nie widział:

11. przysięga będzie w pośrodku, że nieściągnął ręki na rzecz bliźniego swego: y przyjmie pan przysięgę, a on nie będzie musiał nagradzać.

12. Ale jeśli by ukradzione było, nagrodzi szkodę panu.

13. Jeśli od zwierza zaiedzione, niech odnieś do niego co zabite jest, a nie nagrodzi.

14. Ktoby u bliźniego swego czego z tych rzeczy pożyczyl, a znędzniałoby albo zdechło w niebytności pana, nagrodzić będzie musiał.

15. Ale jeśli by pan był na ten czas, nie nagrodzi, zwłaszcza jeśli najęte przyszło za zapłatę pracy jego.

16. Jeśli by kto zwiódł pannę jeszcze nieposzlubioną, y spałby z nią: da iey wiano, y będzie ją miał za żonę.

17. Jeśli ojciec panny dać nie będzie chciał: odłoży pieniądze, według obyczaju wiana, które panny brać zwykły.

18. Czarownikom żyć nie dopuścisz.

19. Ktoby nierząd płodził z bydłem, śmiercią niechay umrze.

20. Kto ofiaruje bogóm, zabij będzie, oprócz samemu Panu.

bydło ukradzione już zabił, lub sprzedał; wtedy bowiem w pięciornasób ma oddać. (w. 1)

5. *I puci.* Wpuszczając.

6. *Wyszedłszy ogień.* Jeśli ogień rozłożony przez kogoś dojdzie aż do zboża: albowiem powinien był albo przegasić ogień, albo zaopatrzyć, iżby się nie rozszerzał.

8. *Pana domu.* W którym depozyt został skradziony. — *Stawia przed bogi.* Zaprowadzą go do sędziów. — *I przysięże.* Pokładnik, t. j. ten, który depozyt przyjmuje, oczyści się od podejrzenia przysięgą.

9. *Ku uczynieniu zdrady.* T. j. iżby mu szkodził zdradliwie. — *I cokolwiek szkodę przynieść może.* Gdy jest ukradzione, t. j. cokolwiek ma jaką wartość. — *Dwojako nagrodzi.* Pokładnik, przekonany o kradzieży, lub uczestnictwo ze złodziejem.

10. *A niktby tego nie widział.* T. j. że zginęło bydło bez winy tego, który je przyjął był do strzeżenia.

11. *I przyjmie pan przysięgę.* Pan, czyli właściciel bydłęcia, które zginęło.

13. *Co zabite jest.* T. j. samo zwierze zabite, albo jego szczątki.

15. *Jeśli by pan był na ten czas.* W obecności bowiem wierzyciela, zaciągający pożyczkę mógł polegać na nim, co do strzeżenia rzeczy pożyczonej. — *Zwłaszcza jeśli najęte.* Zwłaszcza jeśli to bydło było nie tak pożyczone, jak raczej najęte za pewną opłatę odpowiednią pracy, czyli uczynionemu użytkowi z tego bydłęcia.

17. *Według obyczaju wiana.* Jeśli ojciec nie zechce wydać swej córki i ją wyposażyć, wtedy da jej wiano ten, który ją zwiódł, i wiano to ma być takie, jakiego ona miała od swego ojca, stosownie do swego stanu.

21. Advenam non contristabis, neque affliges eum: advenae enim et ipsi fuistis in terra Aegypti. (*Lev. 19. 33.*)

22. Viduae et pupillo non nocebitis. (*Zach. 7. 10.*)

23. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum:

24. et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt uxores vestrae viduae, et filii vestri pupilli.

25. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes.

26. Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei. (*Deut. 24. 13.*)

27. Ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis ejus, nec habet aliud in quo dormiat: si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum.

28. Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices. (*Act. 23. 5.*)

29. Decimas tuas et primitias tuas non tardabis reddere: primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. (*Supr. 13. 2. et 12. Infr. 34. 19. Ezech. 44. 30.*)

30. De bobus quoque, et ovibus similiter facies: septem diebus sit cum matre sua, die octava reddes illum mihi.

31. Viri sancti eritis mihi: carnem, quae a bestiis fuerit praegustata, non comedetis, sed projicietis canibus. (*Lev. 22. 8.*)

21. Przychodnia nie zasmucisz, ani go uciśniesz: boście y sami przychodniami byli w ziemi Egypcijskiej.

22. Wdowie y sierocie szkodzić nie będziecie.

23. Jeśli ie obrażicie, będą wołać do mnie, a ia wysłucham wołanie ich:

24. y rozgniewa się zapalczywość moia, y pobiję was mieczem, y będą żony wasze wdowami, a synowie waszy sierotami.

25. Jeśli pieniędzy pożyczysz ludowi memu ubogiemu, który mieszka z tobą, nie będziesz mu przynaglał, iako wyciągacz, ani lichwami uciśniesz.

26. Jeśli w zastawie od bliźniego twego wezmiesz odzienie, przed zachodem słońca wrócisz ie.

27. Abowiem to samo iest, czym się odziewa odzienie ciała iego, a innego nic nie ma w czymby spał: będziei wołał do mnie, wysłucham go, bom iest miłosierny.

28. Bogóm uwłaczać nie będziesz, a przełożonemu nad ludem twoim nie będziesz złorzeczył.

29. Dziesięcin twoich y pierwiastek twoich oddać nie omieszkasz: pierworodnego z synów twoich dasz mi.

30. Z wołów téż y z owiec tymże sposobem uczynisz: siedm dni niechay będzie przy matce swoiocy, a dnia ósmego, oddasz mi go.

31. Mężami świętymi mnie będziecie: mięsa któregoby zwierz piérwéy skosztował, ieść nie będziecie, ale psóm wyrzucicie.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 22. w. 29. *Dziesięcin twoich i pierwiastek.* W Żydowskim lepak tak: zupełności twojej i łyzy twojej, a przez zupełność rozumieją obfitość zboża, jako i przez łyzy, wino i olej; iż z prasy jakoby łyzy z ocasu, to jest kroplami cieką. Przetoż i LXX. i Chaldeusz przekładają: pierwiastki zboża i prasy, vulgata jaśniej przekłada, dziesięciny i pierwiastki.

30. *Oddasz mi* Obacz tu, iż dochody kapłańskie samemu P. Bogu w kapłaniach oddane bywają. (Eccl. 7). A tak, kto ich sprawiedliwie nie oddawa, nie tak kapłanom sługom Bożym, jako samemu Panu Bogu krzywdę czyni i niepraw zostaje.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O ustawach dla Sędziów, i zachowaniu świąt niektórych.

1. Non suscipies vocem mendacii: nec junges manum tuam, ut pro impio dicas falsum testimonium.

2. Non sequeris turbam ad faciendum malum: nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiae, ut a vero devies.

25. *Ubogiemu.* Mówi się tu ogólnie o pożyczce bogatemu, czy ubogiemu; lecz wymieniony jest tylko ubogi, bo ubodzy zwykle potrzebują pożyczać. — *Wyciągacz.* Lichwiarz.

28. *Bogom uwłaczać nie będziesz.* Sędziom, urzędnikom.

29. *Dziesięcin twoich i pierwiastek twoich oddać nie omieszkasz.* Patrz Wujka.

30. *Dnia ósmego.* Bo przed tym dniem jeszcze jest bardzo młode i niedojrzałe.

31. *Mężami świętymi mnie będziecie.* Święcie zachowując to, co wam przykazuję, i strzegąc się od wszelkiej złości, a nawet od mięsa, którego się dotknęło zwierze. — *Mięsa, któregoby zwierz.* T. j. 1) Jeżeli bydle jakie wprzód było zabite, a później nadszedłszy zwierz

Bibl. St. Test. t. I.

1. Nie będziesz przyjmował głosu kłamliwego: y nie przyłożysz ręki twoiocy, abyś za niebożnym miał mówić fałszywe świadectwo.

2. Nie pójdziesz za gromadą ku złe czynieniu: ani u sądu nie przestaniesz na zdaniu wielu ich, abyś od prawdy odstąpił.

cośby z tego mięsa zjadł. 2) Jeżeli zwierz jakie zadusił bydle, czyby zjadł coś z niego, czy nie. 3) Jeżeli zwierz porwał jakie bydle i je zranił, i później z téj rany bydle żyć przestało. Przykazuje to Bóg Izraelitom, aby ich nauczył przyzwoitości, delikatności i niejakiejś świętości zewnętrznej, i żeby tém skuteczniej odstręczyć ich od zabójstwa i kradzieży.

R. 23.—1. *Nie będziesz przyjmował głosu kłamliwego.* Słuchając potwarce, usiłującego ciebie skłonić do tego, iżbyś był sędzią, albo świadkiem niesprawiedliwym. — *Nie przyłożysz ręki twojej.* Nie wniędziesz w żadne przyznanie z bezbożnym.

2. *Nie pójdziesz za gromadą ku złe czynieniu.* Chociażby sprawa niesprawiedliwa miała wielu obrońców, jednakże tą powagą wielu nie daj się odwieść od prawdy i słuszności.

3. Pauperis quoque non misereberis in iudicio.

4. Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. (*Deut. 22, 1.*)

5. Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo.

6. Non declinabis in iudicium pauperis.

7. Mendacium fugies; insontem et justum non occides: quia aversor impium. (*Dan. 13, 53.*)

8. Nec accipies munera, quae etiam excaecant prudentes, et subvertunt verba justorum. (*Deut. 16, 19. Eccli. 20, 31.*)

9. Peregrino molestus non eris; scitis enim advenarum animas: quia et ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti. (*Gen. 46, 6.*)

10. Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus.

11. Anno autem septimo dimittes eam et requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui: et quidquid reliquum fuerit, edant bestiae agri: ita facies in vinea, et in oliveto tuo. (*Lev. 25, 4.*)

12. Sex diebus operaberis: septimo die cessabis, ut requiescat bos et asinus tuus: et refrigeretur filius ancillae tuae, et advena.

13. Omnia, quae dixi vobis, custodite. Et per nomen externorum deorum non jurabitis, neque audietur ex ore vestro.

14. Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis.

15. Solemnitatem azymorum custodies. Septem diebus comedes azyma, sicut praecepi tibi, tempore mensis novorum, quando egressus es de Aegypto: non apparebis in conspectu meo vacuus. (*Supr. 13, 3. 4. Eccli. 35, 6. Infr. 34, 22.*)

16. Et solemnitatem messis primitivorum operis tui, quaecumque seminaveris in agro; solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaveris omnes fruges tuas de agro.

3. Nad ubogim téż nie ulituiesz się u sądu.

4. Jeśli potkasz wołu nieprzyjaciela twego, albo osła błądzącego, odwiedź go do niego.

5. Jeśli użyżysz osła nienawidzącego ciebie, a on leży pod brzemieniem, nie miniesz, ale podźwigniesz z nim.

6. Nie nachylisz się na sąd ubogiego.

7. Kłamstwa się strzedz będziesz. Niewinnego y sprawiedliwego nie zabijesz: bo się brzydzę niebożnym.

8. Ani darów brać będziesz, które i mądre zaslepiają, y wywracają słowa sprawiedliwych.

9. Przychodniowi przykrzyć się nie będziesz, wiecie bowiem dusze przychodniów: gdyżście y sami przychodniami byli w ziemi Egypcijskiej.

10. Sześć lat zasiewać będziesz ziemię twoją, y zbierzesz zboże iéy.

11. Ale siódmego roku zaniechasz iéy, y dasz iéy odpocznąć, aby iedli ubodzy ludu twego: a cokolwiek zbędzie, niechay iedzą zwierzęta polne: tak uczynisz w winnicy y w oliwnicy twojej.

12. Sześć dni robić będziesz: siódmego dnia przestaniesz, aby odpoczął wół y osiel twój: y ochłodził się syn niewolnice twojej y przychodzień.

13. Wszystko com wam powiedział, chowaycie. A przez imię cudzych bogów nie będziecie przysięgać, ani będzie słyszane z ust waszych.

14. Trzykroć na każdy rok święta mi obchodzić będziecie.

15. Święta przasników strzedz będziesz. Siedm dni iść będziesz przasniki, iakom ci rozkazał, czasu miesiąca nowych, kiedyś wyszedł z Egiptu: nie ukazesz się przed oczyma moimi próżen.

16. A święto żniwa pierwiastek prace twojej, cokolwiek siał na roli; święto téż na schodzie roku, gdy zbierzesz wszystkie zboża twe z pola.

3. Nad ubogim téż nie ulitujesz się. W sprawie niesprawiedliwej niewczesne jest miłosierdzie. Dobre jest miłosierdzie, tak jednakże, iżby nie ubliżało sprawiedliwości. O Chrystusie mówi się w Ps, 71, 2.: *Aby sądził lud twój w sprawiedliwości, a ubogie twe w rozsądku.*

6. Nie nachylisz się na sąd ubogiego. Potępiając go, albo uniewinniając niesprawiedliwie dla tego, że jest ubogim.

7. Niewinnego i sprawiedliwego nie zabijesz. Wers Chald. Tego, który został usprawiedliwiony i wyszedł sprawiedliwy od sądu, nie zabijesz.

8. Zaslepiają mądre. Hebr. widzących, którzy zkad inąd mają otwarte oczy duszy.

9. Wiecie bowiem dusze przychodniów. Wiecie, co to jest być przychodniem, to jest, który, będąc opuszczonym od swoich, upadły jest na duchu, nie należy przeto przydawać mu utrapienia. — I sami przychodniami byli. Z własnego nieszcześcia nauczyliście się sądzić, co to być przychodniem w ziemi obcej.

11. Dasz jej odpocząć. Od usiewu i żniwa. (*Lev. 25, 4.*) Postanowionem to było dla tego, iżby leżąc przez rok odłogiem tém żyźniejszą się stała, i żeby ubodzy w siódmym owym roku mogli zbierać na niej owoce same przez się rosnące. Rok ten nazywał się Szabatowym, i zaczynał się nie od miesiąca Nisan, czyli Marca, ale od Ti-

sri, czyli Września. W roku tym wszyscy niewolnicy pochodzenia hebrajskiego, jeżeli chcieli, bywali usamowolniani, jak się okaz wyż. r. 21, 2. W tym roku także darowywany był Hebrajczykom dług zaciągnięty z pożyczki. (*Deut. r. 15.*) Na początku tego roku, w Święto Kuczek, cały lud słuchał czytania księgi praw zawartych w Deuteronomium.

13. Nie będziecie przysięgać. Hebr. nie będziecie wspominać bogów cudzych. — Ani będzie słyszane. Ich wzmianka.

15. Czasu miesiąca nowych. W miesiącu Nisan, w którym wyszli z Egiptu, i w którym, tak w Egipcie, jak i w Palestynie, nowe owoce dojrzewają. — Nie ukazesz się przed oczyma moimi próżen. T.j. przychodząc do przybytku, lub kościoła na święta Paschy, Pięćdziesiątnicy i Namiotów, nie przybędziesz bez daru, przeznaczonego na utrzymanie publicznej czci Bożej, i lewitów. Ofiara ta zwała się *dobrowolną* (*Deut. 16, 10.*), bo chociaż wszystkim była nakazana, jednakże ilość jej przepisana nie była, lecz to pobożności każdego było zostawionem.

16. A święto żniwa. To jest, obchodzić będziesz święto Pięćdziesiątnicy, czyli Zielonych Świątek, i wtedy przyniesiesz mi na ofiarę chleby pszenne przyrządzone z pierwszego żniwa, jak w święto Paschy ofiarowałeś mi dojrzewające kłosa jęczmienne. A więc na Zielone Świątki wy-

17. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram Domino tuo. (*Infr. 34, 23*).

18. Non immolabis super fermento sanguinem victimae meae, nec remanebit adeps solemnitatis meae usque mane.

19. Primitias frugum terrae tuae deferēs in domum Domini Dei tui. Non coques hoedum in lacte matris suae. (*Infr. 34, 26*).

20. Ecce ego mittam Angelum meum, qui praecedat te, et custodiat in via, et introducat in locum, quem paravi.

21. Observa eum, et audi vocem ejus, nec contemnendum putes: quia non dimittet, cum peccaveris, et est nomen meum in illo.

22. Quodsi audieris vocem ejus, et feceris omnia quae loquor, inimicus ero inimicis tuis, et affligam affligentes te. (*Deut. 7, 12*).

23. Praecedetque te Angelus meus, et introducet te ad Amorrhaeum, et Hethaeum, et Pherezaeum, Chananaeumque et Hevaeum, et Jebusaeum, quos ego conteram. (*Infr. 33, 2. Jos. 24, 11*).

24. Non adorabis deos eorum, nec coles eos: non facies opera eorum, sed destrues eos, et confringes statuas eorum. (*Deut. 7, 25*).

25. Servietisque Domino Deo vestro, ut benedicam panibus tuis et aquis, et auferam infirmitatem de medio tui.

26. Non erit infocunda, nec sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum implebo.

27. Terrorem meum mittam in praecursum tuum, et occidam omnem populum, ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam.

28. emittens crabrones prius, qui fugabunt Hevaeum, et Chananaeum, et Hethaeum, antequam introeas. (*Deut. 7, 20*).

29. Non ejiciam eos a facie tua anno uno: ne terra in solitudinem redigatur, et crescant contra te bestiae.

30. Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis, et possideas terram.

17. Trzykroć do roku ukaże się wszelki mężczyzna twój przed Panem Bogiem twoim.

18. Nie będziesz ofiarował przy kwasie krwie ofiary mojej, ani zostanie tłustość święta mego aż do zarania.

19. Pierwociny zbóż ziemi twojej przyniesiesz do domu Pana Boga twego. Nie będziesz warzył koźlęcia w mleku matki jego.

20. Oto ja posłę Anyoła mego, któryby szedł przed tobą, y strzegł na drodze, y wprowadził cię na miejsce, którym nagotowałem.

21. Szanuj go, y słuchaj głosu jego, ani go lekce poważaj: boć nie odpuszczi, kiedy zgrzészysz, y jest imię moje w nim.

22. A jeśli usłuchasz głosu jego, a uczynisz wszystko, co mówię: nieprzyacielem będę nieprzyaciółom twoim, y utrafię którzy cię trapią.

23. Y pójdzie Anyół mój przed tobą, y wprowadzi cię do Amorreyczyka, y Heteyczyka, y Pherezeyczyka, y Chananeyczyka, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka, które ja zetnę.

24. Nie pokłónisz się bogóm ich, ani im służyć będziesz: nie będziesz czynił to co oni czynią: ale ie popsujesz y połamiesz bałwany ich.

25. A służyć będziecie Panu Bogu waszemu, abym błogosławił chlebóm twoim y wodam, a odiał niemoc z pośrodku ciebie.

26. Nie będzie nierodzayna ani nieplodna w ziemi twojej: liczbę dni twoich wypełnię.

27. Strach mój puszcę na uprzedzenie twoje, y pobiję wszytek lud do którego wnidziesz: y wszystkich nieprzyaciół twoich przed tobą tył obrócę.

28. puściwszy piérwý sierszenie przed tobą, które wypędzą Heweyczyka, y Chananeyczyka y Heteyczyka, piérwý niżli wnidziesz.

29. Nie wyrzucę ich przed obliczem twoim za jeden rok: aby się ziemia w pustynią nie obróciła, y nie namnożyło się na cię bestyi.

30. Pomału ie wypędzę z oczu twych, aż się rozmnożysz, y posiędziesz ziemię.

magat Bóg, aby mu ofiarowano pierwiastki wszystkich zbóż t. j. całego żniwa pszenicznego. — Święto też na schodzić roku. T. j. święto Kuczek, czyli Namiotów (które z grec. zwaly się *scenopegia*), bo wtedy rozbijali namioty i w nich przez dni siedm mieszkali. Mówi się tu na schodzić roku, t. j. we Wrześniu, wtedy bowiem kończył się i zaczynał zwyczajny rok u Żydów, chociaż co do świąt, czyli rok kościelny zaczynał się w Marcu, czyli Nisan.

17. Trzykroć do roku. Na Wielkanoc, Zielone Świątki i święto Namiotów; prawo to obowiązywało wszystkich mężczyzn, jak tu się mówi, od roku ich życia 20 — 60. (*Lev. 27, 3*). — Przed Panem Bogiem. Przed Arką, albo przed Przybytkiem.

18. Nie będziesz ofiarował przy kwasie. Jak gdyby mówił: Wynieś z domu wszystko kwasne, wprzódy nim zabijesz baranka wielkanocnego. — Święta mego. T. j. ofiar, które mi będą składane w czasie świąt. — Aż do zarania. Na dzień następny.

19. W mleku. T. j. z samem mlekiem w garnku, albo dopóki ssie mleko, albo razem z jego matką. Ś. Klem.

Al. (2. Stron.) tak mówi: Niech nie będzie przyprawą zabitego to, co żyjącemu służyło za pokarm.

20. Anyoła mego. Michała Archanioła, przełożonego i opiekuna Synagogi.

21. Ani go lekce poważaj. Hebr. ani go wyzywaj do gorzkości. Wers. Grec. nie bądź mu niepostulnym. — Jest imię moje w nim. On przedstawia imię, powagę i wolę moje. Imię często oznacza powagę i potęgę.

24. Co oni czynią. Czcząc bałwany.

25. Chlebom twoim i wodom. Pokarmowi i napojowi.

26. Liczbę dni twoich wypełnię. Długowiecznym będziesz na ziemi.

28. Puściwszy piérwý szerszenie. Co się i stało. (*Jos. 24, 12*), i pow. w ks. Mądr. 12, 8: Postales uprzedzacie przed wojskiem twem szerszenie.

29. Aby się ziemia w pustynią nie obróciła. Żyzna więc i obszerza była Chananea, kiedy zboż i owoców jej tak dalece nie mogły spożyć trzy miliony ludzi, iż wielka jeszcze pozostawała pustynia na siedlisko dla dzikich zwierząt, jeśliby Chananejczycy nie pozostali byli w niektórych jej częściach.

31. Ponam autem terminos tuos a mari rubro usque ad mare Palaestinorum et a deserto usque ad fluvium: tradam in manibus vestris habitatores terrae, et ejiciam eos de conspectu vestro.

32. Non inibis cum eis foedus, nec cum diis eorum. (*Infr. 34, 15. Deut. 72*).

33. Non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant in me, si servieris diis eorum: quod tibi certe erit in scandalum.

31. A granice twoje położę od morza czerwonego, aż do morza Palestińskiego, a od puszczy aż do rzeki: podam w ręce wasze obywatele ziemie, y wyrzucę ie od oczu waszych.

32. Niepostanowisz z nimi przymierza, ani z bogami ich.

33. Niechay nie mieszkają w ziemi twojej: by cię snadź nie przyprawili o grzech przeciwko mnie, ieslibyś służył bogóm ich: co tobie pewnie będzie ku zgorszeniu.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O przymierzu Izraelitów z Bogiem, i zostawianiu Mojżesza na górze przez dni 40.

1. Moysi quoque dixit: Ascende ad Dominum tu, et Aaron, Nadab, et Abiu, et septuaginta senes ex Israël, et adorabitis procul.

2. Solusque Moyses ascendet ad Dominum, et illi non appropinquabunt: nec populus ascendet cum eo.

3. Venit ergo Moyses et narravit plebi omnia verba Domini, atque judicia: responditque omnis populus una voce: Omnia verba Domini, quae locutus est, faciemus.

4. Scripsit autem Moyses universos sermones Domini: et mane consurgens aedificavit altare ad radices montis, et duodecim titulos per duodecim tribus Israël.

5. Misitque juvenes de filiis Israël, et obtulerunt holocausta, immolaveruntque victimas pacificas Domino, vitulos.

6. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, et misit in crateras: partem autem residuum fudit super altare.

7. Assumensque volumen foederis, legit audiente populo: qui dixerunt: Omnia, quae locutus est Dominus, faciemus, et erimus obedientes.

8. Ille vero sumptum sanguinem perspersit in populum, et ait: Hic est sanguis foederis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. (*Hebr. 9, 20*).

9. Ascenderuntque Moyses et Aaron, Nadab et Abiu, et septuaginta de senioribus Israël:

10. et viderunt Deum Israël; et sub pedibus ejus quasi opus lapidis sapphirini, et quasi coelum, cum serenum est.

1. Mojżeszowi też rzekł: Wstąp do Pana ty, y Aaron, Nadab, y Abiu, y siedmdziesiąt starszych z Izraela, y pokłonić się zdaleka.

2. A sam Mojżesz wstąpi do Pana, a oni nie przybliżą się: ani lud nie wstąpi z nim.

3. Przyszedł tedy Mojżesz, y powiedział ludowi wszystkie słowa Pańskie, y sądy: y odpowiedział wszytek lud iednym głosem: Wszystkie słowa Pańskie, które mówił, uczynimy.

4. Y napisał Mojżesz wszystkie słowa Pańskie: a rano wstawszy, zbudował oltarz przy samćy górze, y dwanaście tytułów, według dwanaście pokoleń Izraelowych.

5. Y posłał młodzieńce z synów Izraelowych, y ofiarowali całopalenia, y ofiarowali ofiary zapokoyne Panu cielce.

6. Wziął tedy Mojżesz połowicę krwi, y wlał w czaszę: a drugą połowicę wylał na oltarz.

7. Y wzięwszy księgi przymierza, czytał, a lud słuchał: którzy rzekli: Wszystko co rzekł Pan, uczynimy, y będziemy posłuszni.

8. A on wziętą krwią pokropił lud, y rzekł: Ta iest krew przymierza, które Pan postanowił z wami na wszystkie te słowa.

9. Y wstąpili Mojżesz y Aaron, Nadab y Abiu, y siedmdziesiąt z starszych Izraelowych:

10. y ujrzeli Boga Izraelowego: a pod nogami iego iako robota kamienia szafirowego, a iako niebo gdy pogodne iest.

31. *Od puszczy aż do rzeki.* Od pustyni Arabskiej aż do Eufratu.

33. *Ku zgorszeniu.* Hebr.: *Na sidło.* Grzech bałwochwalstwa, powszechny u Chananejczyków, stanie się dla ciebie zgorszeniem, powodem do skażenia obyczajów.

R. 24.—1. *Nadab i Abiu.* Starsi synowie Aarona.—*Siedmdziesiąt starszych.* Z przedniejszych ludzi; t. j. ci sami, o których się mówi (Num. 11, 25), że prorokowali.—*Pokłonić się zdaleka.* Bogu, przez Anioła objawiającemu się we mgle na wierzchołku góry Synai, i rozmawiającemu z Mojżeszem.

2. *Do Pana.* Do mgły na wierzchołku Synai. Sam tylko Mojżesz w towarzystwie sługi swego Jozuego (w. 13). Siedmdziesięciu zaś starszym współ z Aaronem kazano pozostać pod górą z ludem, dla rządzenia nim.

3. *Powiedział ludowi.* Aby on objawił swe zezwolenie, i tem wierniej zachowywał prawo dobrowolnie przyjęte.—*Sądy.* Ustawy sądowe.

4. *I dwanaście tytułów.* Albo dwanaście kolumn kamiennych, albo z dwunastu tych kamieni zbudowany był oltarz. Pierwsze mniemanie prawdopodobniejsze.

5. *Młodzieńców.* Wers. Chald., *pierworodnych synów Izraelskich*, którzy w prawie natury byli kapłanami; kapłaństwo bowiem Aaronowe jeszcze nie było ustanowione.

6. *Połowicę krwi.* U dawnych był zwyczaj zatwierdzania przymierza ofiarami i krwią.

8. *Krwią pokropił lud.* Przez wylanie i pokropienie krwi przy zawieraniu przymierza oznaczano, iż będzie ono zachowywane, nawet z niebezpieczeństwem życia. Tu krew była figurą krwi Chrystusa, którą zatwierdzone zostało nowe przymierze (Hebr. 9, 19). P. W.

10. *Ujrzeli Boga Izraelowego.* Nie w jego istności, lecz jakby przez cień jaki w postaci widzialnej, lud-

11. Nec super eos, qui procul recesserant de filiis Israël, misit manum suam; videruntque Deum, et comederunt, ac biberunt.

12. Dixit autem Dominus ad Moysen: Ascende ad me in montem, et esto ibi: daboque tibi tabulas lapideas, et legem, ac mandata quae scripsi, ut doceas eos.

13. Surrexerunt Moyses et Josue, minister ejus: ascendensque Moyses in montem Dei,

14. senioribus ait: Expectate hic donec revertamur ad vos. Habetis Aaron et Hur vobiscum: si quid natum fuerit quaestionis, referetis ad eos.

15. Cumque ascendisset Moyses, operuit nubes montem,

16. et habitavit gloria Domini super Sinai, tegens illum nube sex diebus: septimo autem die vocavit eum de medio caliginis.

17. Erat autem species gloriae Domini, quasi ignis ardens super verticem montis, in conspectu filiorum Israël.

18. Ingressusque Moyses medium nebulae, ascendit in montem, et fuit ibi quadraginta diebus, et quadraginta noctibus. (*Deut. 9, 9.*)

11. Ani ściągnął ręki swéy na te, którzy daleko odstąpili z synów Izraelowych, y widzieli Boga, y iedli y pili.

12. Y rzekł Pan do Moyżesza: Wstąp do mnie na górę, y bądź tam: a damci tablice kamienne, y zakon, y przykazanie, którym napisał, abys ie nauczył.

13. Wstali Moyżesz y Jozue sługa iego: y wstępując Moyżesz na górę Bożą,

14. rzekł do starszych: Poczekaycie tu aż się wrócimy do was. Macie Aarona y Hur z sobą, ieśli się jaka sprawa otworzy, odnieściecie do nich.

15. A gdy wstąpił Moyżesz, okrył obłok górę,

16. y mieszkala chwała Pańska na Synai, zakrywszy ją obłokiem przez sześć dni: a siódmego dnia zawołał go z pośrodku mgły.

17. A pozór chwały Pańskiej był jako ogień palający na wierzchu góry przed oczyma synów Izraelowych.

18. Y wszedłszy Moyżesz w pośrodek mgły wstąpił na górę, y był tam czterdzieści dni, y czterdzieści nocy.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 24. w. 8. Ta jest krew przymierza. Toć było starego Testamentu postanowienie, gdy u dania Zakonu na górze Synai, uczynił Bóg z Żydami przymierze, i obiecał im wiele dobrego, oni mu też obiecał posłuszeństwo. I uczynił to przymierze przez ofiarę i kropienie temi słowy: Ta jest krew przymierza, które ja postanowił z wami. Które słowa Paweł ś. (do Żyd. 9.) tak przywodzi. Ta jest krew testamentu: co się tak nazywa: Ta jest krew, przez którą się postanawia i umacnia wola i obietnica Boża. Toć figura była i wypełniła się na ostatniej wieczerzy, gdy Pan Chrystus postanowił Sakrament ciała i krwi swojej. Bo to jasnie pisze, Luc. 22. I Paweł ś. Cor. 11. Ten kielich nowym testamentem jest we krwi mojej. Także Mat. 26. Marc. 14. A tak jako tam Moyżesz pierwój ofiarował, toż dopiero kropił lud krwią ofiarowaną: także też i Pan Chrystus pierwój krew swoją na wieczerzy Bogu ofiarował, potem dał do pożywania. Przetoż na ten czas Pan Chrystus prawdziwie ofiarował, i to była Msza, albo ofiara Chrześcijańska, którą nowy testament jest utwierdzony. A jako tam w starym przymierzu krew prawdziwa była, tak i tu prawdziwa krew być musi: bo inaczej, mocniejby stary testament był utwierdzony krwią, niż nowy prostem winem.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O składaniu darów na urządzenie Przybytku, Arki, Stołu, Lichtarsów i t. d.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israël, ut tollant mihi primitias, ab omni homino, qui offeret ultroneus, accipietis eas. (*Infr. 35, 5.*)

3. Haec sunt autem quae accipere debetis: Aurum, et argentum, et aes,

4. hyacinthum et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum, pilos caprarum,

który zapewne. — *Jako robota kamienia.* Pod nogami Boga ukazała się jakby posadzka wysłana z szafiru.

11. Na tych, którzy daleko odstąpili. Na starszych, którzy oddzielili się od ludu, i z Moyżeszem wstąpili na górę. — Ani ściągnął ręki swéy. Śmiercią ich nie ukarał, i nie złego nie ucierpieli, chociaż widzieli Boga. — Jedli i pili. Później, po powrocie z góry, radując się z oglądania Boga.

13. Na górę Bożą. Na wyższą część góry Synai.

14. Poczekajcie tu. Z ludem: a może i palcem wskazał Moyżesz na oboz z ludem; powracajcie do ludu, dla urzędzenia nim i utrzymania go w powinności.

16. Chwała Pańska. Majestat Boski ukazywał się przez dziwne zjawiska mgły i ognia.

17. Jako ogień. Wyraz jako, oznacza tu nie podobieństwo,

1. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym, aby mi wzięli pierwsiastki, od każdego człowieka, który ofiaruje dobrowolnie, weźmiecie ie.

3. A to iest co brać macie, złoto y srebro y miedź,

4. hyacint, y szarłat, y karmazyn dwakroć farbowany, y biśiór, y sierć kozią,

stwo, ale rzeczywistość rzeczy, jak np. gdy się mówi (Joan. 1, 14); Widzieliśmy go jako jednorodzonego.

18. I wszedłszy Moyżesz. Zostawiwszy Jozuego na górze. — Był tam czterdzieści dni. W Deut. 9, 9, dodano, że Moyżesz przez te 40 dni nic nie jadł i nie pił. Do tych dni 40-tu zaliczają się i owe sześć, o których w w. 16.

R. 25.—2. Pierwiastki. Ofiary tych darów zowie pierwiastkami, albo dla tego, że to była pierwsza wspólna Izraelitów ofiara na urządzenie Przybytku; albo że Bóg chciał, iżby to, co jest najpierwszego i najprzedniejszego, było mu ofiarowane; albo że składana była w ten sposób, w jaki były ofiarowane pierwociny z owoców, t. j. przez oddzielenie pewnej części na ofiarę Bogu.

4. Hyacint. Wełnę hyacintowego, czyli błękitnego,

5. et pelles arietum rubricatas, pellesque janthinis, et ligna setim:

6. oleum ad luminaria concinnanda, aromata in unguentum, et thymiamata boni odoris:

7. lapides onychinos, et gemmas ad ornandum ephod, ac rationale.

8. Facientque mihi sanctuarium, et habitabo in medio eorum:

9. juxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendam tibi, et omnium vasorum in cultum ejus: sicque facietis illud: (*Hebr. 9, 2.*)

10. Arcam de lignis setim compingite, cujus longitudo habeat duos et semis cubitos: latitudo, cubitum et dimidium: altitudo, cubitum similiter ac semissem.

11. Et deaurabis eam auro mundissimo intus et foris: faciesque supra coronam auream per circuitum:

12. et quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcae angulos: duo circuli sint in latere uno, et duo in altero.

13. Facies quoque vectes de lignis setim, et operies eos auro.

14. Inducesque per circulos, qui sunt in arcae lateribus, ut portetur in eis:

15. qui semper erunt in circulis, nec umquam extrahentur ab eis.

16. Ponesque in arca testificationem, quam dabo tibi.

17. Facies et propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos et dimidium tenebit longitudo ejus, et cubitum ac semissem latitudo.

18. Duos quoque Cherubim aureos et productiles facies, ex utraque parte oraculi.

19. Cherubim unus sit in latere uno, et alter in altero.

20. Utrumque latus propitiatorii tegant, expandentes alas, et operientes oraculum, respiciantque se mutuo versis vultibus in propitiatorium, quo operienda est arca,

21. in qua pones testimonium, quod dabo tibi.

22. Inde praecipiam, et loquar ad te supra pro-

5. Y skóry baranie czerwono farbowane, y skóry fiołkowe, y drzewo Setim:

6. oliwę do przyprawienia światła, wonne rzeczy na masć, y kadzenia dobréj wóniéy:

7. kamienie onychiny, y drogie kamienie na ozdobienie Ephod y Rationała.

8. Y uczynią mi Świątnicę, y będę mieszkał w pośrodku ich:

9. wedle wszystkiego podobną przybytku, który ukazę tobie, y wszystkiego naczynia ku służbie jego: A uczynicie ją tak:

10. Skrzynię z drzewa Setim spóycie, której długość niech ma półtrzecia łokcia, szerokość półtora, wysokość także półtora.

11. Y pozłócisz ją złotem co naczystszym wewnątrz y zwiérzchu: y uczynisz na niéy koronę złotą w koło:

12. y cztery kolca złote, które przyprawisz do czterech węglów skrzynie: dwa kolca niech będą na jednym boku, a dwa na drugim.

13. Uczynisz téż drążki z drzewa Setim, y powleciesz ie złotem:

14. y przewleciesz ie przez kolca które są na bokach skrzynie, aby ją na nich noszono:

15. które zawsze będą w kółcach, a nigdy z nich wyięte nie będą.

16. Y włożysz do skrzynie świadectwo, które dam tobie.

17. Uczynisz y ubłagalnią ze złota naczystszego: półtrzecia łokcia będzie miała długość iéy, a półtora łokcia szerokość.

18. Dwa téż Cherubiny złote y bite uczynisz po obu stron wyrocznice.

19. Cherub jeden niech będzie na jednym boku, a drugi na drugim.

20. Obadwa boki ubłagalnie niechay zakrywaią rozścięgając skrzydła, a zakrywaiąc ubłagalnią, y niechay jeden na drugiego patrzy, obróciwszy twarzy na ubłagalnią, którą ma byđz nakryta skrzynia.

21. Do której włożysz świadectwo które dam tobie.

22. Ztamtąd będę przykazował, y będę mówił do

albo fiołowego koloru. — *Szarlat.* Wełnę nakrapianą kolorem czerwonym. — *Karmazyn.* Wełnę dwakroć farbowaną czerwoną glinką. — *Bisior.* Jest to rodzaj jakiegoś lnu najdelikatniejszego i najbielszego — *Sierść kozłq.* Do wytkania pilśnianych płócien, któremi Arka miała być przykrywaną.

5. *Skóry fiołkowe* (fiołkowego koloru), *drzewo setim.* Patrz Wujka.

8. *Świątnicę.* Przybytek w którymby był czczonym.

9. *Podobną przybytku (owi), który ukazę tobie.* Którego plan i kształt wskażę tobie na górze Synaj.

10. *Długość niech ma półtrzecia łokcia.* Jest tu mowa o łokciu pospolitym, którego długość jest taka, jaka od zgięcia ręki do końca ukazującego palca, i zawiera 24 cale, czyli dwie wielkie piędzie.

11. *Pozłócisz.* Blachami złotemi pokryjesz. — *Koronę złotą.* Oblamowanie, wystający brzeg kwadratowy; bo i arka była kwadratowa.

12. *Cztery kolca.* U czterech rogów arki, przez które kolca przesuwaly się drążki, iżby arka mogła być niesiona przez kapłanów.

16. *Świadectwo.* Tablice prawa; prawo bowiem często zowie się świadectwem, bo zawiera w sobie zaświadczenie woli Boskiej, i w niem Bóg zostawił poświadczenie o tém, czego żąda od ludzi. W arce nie innego prócz tablic prawa nie przechowywano, jak wyraźnie powiada Pismo ś. (III. Reg. 8, 9. i II. Paral. 5, 10). Naczynie z manną, i laska Aarona przechowywały się, nie w arce, a tylko w przybytku.

17. *Ublagalnią.* Wieko, przykrycie Arki (w. 20), tejże długości i szerokości co i arka, i było z samego złota, nie z drzewa setim. P. W.

18. *Dwa też Cherubiny.* W postaci ludzkiej dwóch młodzieńców skrzydlatych, jak zwykle malują Aniołów. Prawdopodobna jest, że mieli kształt czterech zwierząt, t. j. człowieka, orla, lwa i wołu (Ezech. r. 4); po części skrzydłami, częścią ciałem swoim pokrywali całą ubłagalnią. Skrzydła były w ten sposób rozpostarte, iż tworzyły jakby stolicę. — *Bite.* Uczynione nie przez odlewanie, ale z ciągłego złota.

21. *Świadectwo.* Tablice prawa, jak pow. w. 16.

tiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super arcam testimonii, cuncta quae mandabo per te filiis Israël.

23. Facies et mensam de lignis setim, habentem duos cubitos longitudinis, et in latitudine cubitum, et in altitudine cubitum ac semissem.

24. Et inaurabis eam auro purissimo: faciesque labium aureum per circuitum,

25. et ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis: et super illam, alteram coronam aureolam.

26. Quatuor quoque circulos aureos praeparabis, et pones eos in quatuor angulis ejusdem mensae per singulos pedes.

27. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur vectes per eos, et possit mensa portari.

28. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim, et circumdabis auro ad subvehendam mensam.

29. Parabis et acetabula, ac phialas, thuribula, et cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, auro purissimo.

30. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.

31. Facies et candelabrum ductile de auro purissimo, hastile ejus, et calamos, scyphos, et haerulas, ac lilia ex ipso procedentia.

32. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, et tres ex altero.

33. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul, et lilium: et similiter scyphi instar nucis in calamo altero, haerulaeque simul et lilium; hoc erit opus sex laborum, qui producendi sunt de hastili.

34. In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos, et lilia.

35. Sphaerulae sub duobus calamis per tria, qui simul sex fiunt, procedentes de hastili.

36. Et sphaerulae igitur et calami ex ipso erunt, universa ductilia de auro purissimo.

37. Facies et lucernas septem et pones eas super candelabrum, ut luceant ex adverso.

38. Emunctoria quoque et ubi, quae emuncta sunt, extinguantur, fiant de auro purissimo.

39. Omne pondus candelabri cum universis suis habebit talentum auri purissimi.

40. Inspice, et fac secundum exemplar, quod tibi a monte monstratum est. (Act. 7, 44. Hebr. 8, 5).

ciebie nad ubłagalnią, y z pośrodku dwóch Cherubów, którzy będą na skrzyni świadectwa, wszystko co rozkażę przez cię synóm Izraelowym.

23. Uczynisz téż y stół z drzewa setim, mający dwa łokcie wzdłuż, a łokieć w szerz, a nazwysz półtora łokcia.

24. Y pozłocisz ji złotem naczystszy: y uczynisz mu listwę złotą w koło.

25. A na listwie koronę miejscami gładką, na cztery palce wysoką: a na nię drugą koronę złociuchną.

26. Zgotuiesz téż cztery kolca złote, y przypawisz ie do czterech węglów tegóż stoła każdej nogi.

27. Pod koroną będą kolca złote, aby drążki przez nie przewłoczono, a można stół nosić.

28. Same téż drążki uczynisz z drzewa setim, y powleciesz złotem dla noszenia stołu.

29. Sprawisz téż miski i czasze, kadziedlnice y kubki, w których mają być ofiarowane mokre ofiary ze złota naczystszego.

30. Y będziesz kładł na stół chleby pokładne przed obliczem moim zawsze.

31. Uczynisz téż lichtarz ukowany ze złota naczystszego, słupiec iego y pióra, czaszki y gałki, y lilię z niego pochodzące.

32. Sześć piór wynidzie z boków, trzy z boku iednego, a trzy z drugiego.

33. Trzy czaszki iakoby na kształt orzecha na każdym piórze, y gałka współ y lilia: y także trzy czaszki na kształt orzecha na piórze drugim, y gałka współ y lilia, ta będzie robota sześci piór, które mają wywiedzione być z słupca.

34. Ale na samym lichtarzu będą cztery czaszki na kształt orzecha, gałki téż u każdej, y lilie.

35. Gałki pod dwiema piórami na trzech miejscach, których współ sześć będzie, wychodzących z słupca iednego.

36. A tak y gałki y pióra z niego będą, wszystkie ukowane ze złota naczystszego.

37. Uczynisz téż siedm lamp, a postawisz ie na lichtarzu, aby świeciły na przeciwko.

38. Nożyczki téż, y w czym ustrzyżki będą gaszone, niech będą ze złota naczystszego.

39. Wszystkie waga lichtarza ze wszystkim naczyniem iego, będzie miała talent złota naczystszego.

40. Patrzay, a uczynj na kształt, któryć na górze ukazany iest.

23. Stół. Na którym unieszczano dwanaście chlebów pokładnych.

25. Koronę miejscami gładką. T. j. takiej roboty rzeźbiarskiej, gdzie niektóre miejsca zostawiono gładkie, a niektóre rzeźbione. Drugą koronę Trzecia to już była taca, czyli lamówka, położone jedna nad drugą, już cendoby, już z potrzeby, żeby nic nie zsuwało się ze stołu. — Złociuchną. T. j. z czystego złota, lecz bardzo ciekawą i ciekawą.

29. Miski. Tace, na które składano mąkę, przeznaczone na ofiarę, chleby i t. p. (Lev. 2, 4).

30. Chleby pokładne. Patrz W.

31. Słupiec iego y pióra. Ze słupca, z dwóch stron

wznosiły się po trzy pióra, czyli ramiona, do wysokości wierzchołka słupca.

34. Ale na samym lichtarzu. Na samym słupcu lichtarza.

37. Na przeciwko. Ku stołowi chlebów pokładnych. Siedm owych lamp paliły się przez całą noc; rano zaś cztery z nich były gaszone, a trzy pozostawały i przez cały dzień utrzymywały światło.

38. I w czym ustrzyżki będą gaszone. Naczynia, do których rzucano części knota spalonego i ustrzyżonego szczypcami

39. Talent złota Patrz W.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 26. w. 5. *Skóry fioletowe*. Inni z żydowskiego, *pelles tarorum*, a naszy, skóry borsakowe, przekładają. Lecz się sami Żydowie o tym słowie *Thechassin*, niezgadają, jedni tego, drudzy owego zwierzęcia skórę być powiadają. Hieronim 4. i LXX, tłumacze, wszędzie *Hiacynthinæ*, albo *Jantynas* wykładają. I. Josephus lib. 3. *Antiq. cap. 4.* mówi, że te oboje skóry owcze były, jedne czerwone, a drugie brunatno farbowane: zkład się nieumiejętność tych nowych Żydów pokazuje.

5. *Drzewo setim*. Zowią to drudzy Cedrem albo Jedliną, ale to drzewo setim nie rodzi się indziej, tylko w Arabii: jest drzewo bardzo mocne, nigdy nie butwiejące, i dziwnie lekkie i cudne. Hieron. in *Isai. 41.* zowią je *Spina alba*, dla jakiegoś podobieństwa w liściu, *rude Dioscoridem lib. 3. cap. 12.*

17. *Uczynisz i ubłagalnią*. Tablica złota nad skrzynią była, jakoby wieko, w rękach dwóch Cherubinów, tę zowie *Propitiatorium*, to jest ubłagalnia. Jakoby miejsce ubłagalne między Cherubinami: bo tam się Bóg Mojżeszowi okazał, i tam hywał ubłagany, jako samże Bóg obiecał (ver. 22). Toż miejsce zowie *Oraculum*, cośmy przełożyli wyrocznicą, (ver. 18). Bo kiedy się Mojżesz radził w czem Pana Boga, odpowiadał mu i wyroki dawał, z tejsze ubłagalni, jako też to obiecał, (ver. 22), gdzie też pisze że się tamże Bóg ukazywał i odpowiadał między dwiema Cherubinami, dla tego zwano Pana, siedzącym na Cherubinach.

30. *Chleby pokładne*. Te chleby dwojako w żydowskim zowie. 1. Chleby obliczności, iż przed Bożą oblicznością były kładzione. 2. Chleby rozłożone, iż były porządnie rozłożone, z jednej strony sześć, z drugiej także sześć. 70-cio tłumacze podczas zowią chleby obliczności, podczas chleby pokładne. Kaciński tłumacz zawždy chleby pokładne zowie.

39. *Talent złota*. Pospolity talent jako niektórzy piszą miał funtów sześćdziesiąt, a kościelny 120, a drudzy mniemają, iż talent miał sto funtów. Czytaj Ezech 45. i 2. Paralip. 25.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O kształcie budowy Przybytku, i różnych jego części.

1. Tabernaculum vero ita facies: Decem cortinas de bysso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, variatas opere plumario facies.

2. Longitudo cortinae unius habebit viginti octo cubitos: latitudo quatuor cubitorum erit. Unius mensurae fient universa tentoria.

3. Quinque cortinae sibi jungentur mutuo, et aliae quinque nexu simili cohaerebunt.

4. Anslas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint invicem copulari.

5. Quinquagenas anslas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansa contra ansam veniat, et altera alteri possit aptari.

6. Facies et quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum vela jungenda sunt, ut unum tabernaculum fiat.

7. Facies et saga cilicina undecim, ad operiendum tectum tabernaculi.

8. Longitudo sagi unius habebit triginta cubitos, et latitudo quatuor: aequa erit mensura sagorum omnium.

9. E quibus quinque junges seorsum, et sex sibi mutuo copulabis, ita ut sextum sagum in fronte tecti duplices.

10. Facies et quinquaginta ansas in ora sagi unius, ut conjungi cum altero queat: et quinquaginta ansas in ora sagi alterius, ut cum altero copuletur.

1. Przybytek zaśię tak uczynisz: Dzieśięć opon z bisioru kręconego, y z hiacynthu, y szarłat, y z karmazynu dwakroć farbowanego z odmiennych maści, robotą haftarską uczynisz.

2. Dłuż opony iednėy, będzie miała ośm y dwadzieścia łokiet: szerz na cztery łokcie będzie. Pod iedną miarą uczynione będą wszystkie opony.

3. Pięć opon będą spinane, iedna z drugą, y drugie pięć także złączone będą.

4. Petliczki z hyacintu po bokach y po wiérzchach opon uczynisz, aby się mogły iedna z drugą spinac.

5. Pięćdziesiąt petlic opona będzie miała po obu stronach, tak przyprawionych, aby petlica przeciw petlicy przyszła, a iedna mogła się spiąć z drugą.

6. Uczynisz też pięćdziesiąt kółek złotych, któremi opon zasłony spięte bydz mają, żeby przybytek był ieden.

7. Uczynisz też dek włosianych iedenascie, dla okrywania przykrycia przybytku.

8. Długość deki iednėy będzie miała trzydzięci łokiet, a szerokość cztery: równa miara będzie wszystkich dek.

9. Z których pięć zepniesz osobno, a sześć złączysz iedną z drugą, tak żebyś szóstą dekę na jedno przykrycia we dwoie złożył.

10. Poczynisz też pięćdziesiąt petlic na kraiu deki iednėy, aby się mogła z drugą spinac: y pięćdziesiąt petlic na kraiu drugiey deki, aby się z drugą złączyła.

R. 26.—1. Z odmiennych maści, Hebr.: *cherubim*, jakby mówił: Uczynisz opony haftowane w rozmaite figury skrzydlate, desenie.

3. *Będą spinane jedna z drugą*. T. j. z dziesięciu opon zrobisz dwie wielkie, zszywając po pięć w iedną, a poźniej dwie wielkie za pomocą pięćdziesięciu petlic będą spojęne w iedną, (w. 5).

6. *Kółek złotych*. Aby za pomocą ich, dwie zasłony owych dwóch wielkich opon mogły być spajane i przykrywać cały przybytek, i żeby mogły być rozłączone w razie przenaszania na inne miejsce przybytku.

7. *Dek włosianych jedynascie*. Hebr., *opon z włosów kozich jedynascie*: szaty bowiem z welny koziej zowią się włosiane. Deki te, czyli zasłony spinane były z sobą w tenże sposób, jak i opony (w. 3).—*Dla okrywania przykrycia przybytku*. Na ten cel poczyniono wszystkie te opony, i przybytek miał cztery przykrycia: 1, z dziesięciu opon z bisioru i t. d. (w. 1); 2, z jedenastu dek włosianych (w. 7); 3, ze skór baranich; 4, ze skór fioletowej farby (w. 14).

11. Facies et quinquaginta fibulas aeneas, quibus jungantur ansae, ut unum ex omnibus operimentum fiat.

12. Quod autem superfuerit in sagis, quae parantur tecto, id est unum sagum quod amplius est, ex medietate ejus operies posteriora tabernaculi.

13. Et cubitus ex una parte pendebit, et alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine, utrumque latus tabernaculi protegens.

14. Facies et operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis: et super hoc rursum aliud operimentum de ianthinis pellibus. (*Infr.* 36, 19).

15. Facies et tabulas stantes tabernaculi de lignis setim,

16. quae singulae denos cubitos in longitudine habeant, et in latitudine singulos ac semissem.

17. In lateribus tabulae, duae incastraturae fient, quibus tabula alteri tabulae connectatur: atque in hunc modum cunctae tabulae parabuntur.

18. Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad austrum.

19. Quibus quadraginta bases argenteas fundes, ut binae bases singulis tabulis per duos angulos subiciantur.

20. In latere quoque secundo tabernaculi, quod vergit ad aquilonem, viginti tabulae erunt.

21. Quadraginta habentes bases argenteas; binae bases singulis tabulis supponentur.

22. Ad occidentalem vero plagam tabernaculi facies sex tabulas,

23. et rursum alias duas, quae in angulis erigantur post tergum tabernaculi.

24. Eruntque conjunctae a deorsum usque sursum, et una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis, quae in angulis ponendae sunt, similis junctura servabitur.

25. Et erunt simul tabulae octo, bases earum argenteae sedecim, duabus basibus per unam tabulam supputatis.

26. Facies et vectes de lignis setim quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi,

27. et quinque alios in altero, et ejusdem numeri ad occidentalem plagam:

28. qui mittentur per medias tabulas a summo usque ad summum.

29. Ipsas quoque tabulas deaurabis, et fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant: quos operies laminis aureis.

30. Et eriges tabernaculum juxta exemplar, quod tibi in monte monstratum est. (*Supr.* 25, 40).

11. Ktemu uczynisz pięćdziesiąt haftek miedzianych, którémiby petlice były zapinane, aby jedno ze wszystkich przykrycie było.

12. A co zbywać będzie z dek, które się na przykrycie gotują, to jest, jedna deka która zbywa, połowicą ię zakryiesz tył przybytku.

13. A po iedney stronie łokieć będzie wisiał, a drugi po drugię który zbywa w długości dek, okrywając obadwa boki przybytku.

14. Uczynisz też przykrycie drugie na wierzch z skór baranich czerwono farbowanych: a nad to jeszcze inne przykrycie z skór fiołkowę farby.

15. Naczynisz też deszczek stojących przybytku z drzewa setim.

16. Z których każda dziesięć łokiet będzie mieć na długo, a na szerzą półtora.

17. Na bokach deszczki, dwoje fugowanie będzie, którémı deszczka iedna z drugą się spoi: y tym sposobem wszystkie deszczki będą zgotowane.

18. Z których dwadzieścia będą na południowym boku, który patrzy na wiatr południowy.

14. Którym czterdzieści podstawków srebrnych uleiesz, aby po dwu podstawku pod każdą deszczką na dwu węglach było podłożono.

20. Na drugim też boku przybytku, który patrzy na północy, dwadzieścia deszczek będzie.

21. Mający czterdzieści podstawków srebrnych: dwa podstawki pod każdą deszczką będą podłożone.

22. A na zachodnią stronę przybytku uczynisz sześć deszczek.

23. Y zasię inne dwie, które na węglach niech będą postawione na zadzie przybytku.

24. Y będą spoione od dołu aż do wierzchu, a wszystkie iedna fuga będzie trzymała. Dwoma też deszczkam, które na węglach postawione bydz mają, także spoienie zostawione będzie.

25. A będzie pospołu ośm deszczek, a podstawków ich srebrnych szesnaście, dwa podstawki na iedną deszczkę licząc.

26. Uczynisz y drążki z drzewa setim, pięć na zatrzymanie deszczek po iednym boku przybytku.

27. A pięć drugih po innym, y tyle drugie na stronę zachodnią:

28. które będą przewleczone przez pośrodek deszczek od końca do końca.

29. Same też deszczki pozłożisz, a uleiesz na nie kolca złote, przez któreby drążki spoione deszczki trzymały: które okryiesz blachami złotemi.

30. Y wystawisz przybytek tym kształtem któryć na górze ukazano.

12. *Półowicą jęj.* Ponieważ dek było jedynaście, a opon tylko dziesięć, i długość dek miała łokci 30, a opon 28.

15. *Deszczek stojących przybytku.* Deszczki te były jakby ściany przybytku, wznoszące się z trzech jego boków.

22. *Uczynisz sześć deszczek.* Jakby mówił: Przybytek od zachodniej strony będzie miał ośm deszczek, (w. 25), jednakże tak, iżby sześć było całych, t. j. pół-

tora-łokciowych (w. 16); dwie zaś ostatnie tylko pół łokciowe.

23. *Na węglach.* Jedna bowiem deszczka dotykała południowego boku przybytku, druga północnego.—*Na zadzie.* W stronie zachodniej; strona bowiem wschodnia, z której było wnijsie, nie miała żadnych deszczek.

26. *Uczynisz i drążki.* Drążki te pokryte złotem, i przez kolca złote przewleczone, utrzymywały całą budowę przybytku, nie pozwalając, iżby deszczki mogły się zruszyć z miejsca.

31. Facies et altare de hyacintho, et purpura, et hyssopo retorta, opere plumarii: et varietate contextum:

32. Quas adaperies ante quatuor columnas de lignis setim: bases ipsae quidem deauratae erunt, et capita aurea, sed bases argenteas.

33. Velum autem velum per circulos, intra quod pones arcam testimonii, quo et Sanctuarium, et Sanctuarii Sanctuarium dividuntur.

34. Pones et propitiatorium super arcam testimonii in Sancto sanctorum:

35. mensamque extra velum: et contra mensam aut tabernaculum in latere tabernaculi meridiano: mensa enim stabit in parte aquilonis.

36. Facies et tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et hyssopo retorta, opere plumarii.

37. Et quinque columnas deaurabis lignorum setim, ante quas ducetur tentorium: quarum erunt capita aurea, et bases aeneae.

31. Uczynisz y zasłonę z hiacyntu y szarłat y z karmazynu dwakroć farbowanego, y z biśioru kręconego, robotą haftarską, y piękną odmianą utkaną.

32. Którą zawieszisz przed czterema słupami z drzewa setim, które acz same pozłoczone będą, y mieć będą kapitelle złote, ale podstawki srebrne.

33. A zawleczona będzie zasłona przez kolca, za którą postawisz skrzynię świadectwa, która między Świątynicy y Świątynicami Świątynice dzielić będzie.

34. Położysz y ublagalnią na skrzyni świadectwa w Świętym świętych:

35. y stół przed zasłoną: a przeciwko stołowi lichtarz na boku przybytku południowym: stół bowiem będzie stał na stronie północnój.

36. Uczynisz y tendę we drzwiach przybytku z hiacyntu modrego, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego, robotą haftarską,

37. Y pięć słupów pozłocisz drzewa setim, przed którymi rozciągniona będzie tenda: których kapitella będą złote, a podstawki miedziane.

CAPUT XXVII.

O budowie Ołtarza całopalenia, Sieni Przybytku i t. p.

1. Facies et altare de lignis setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, et totidem in latitudine, id est quadrum, et tres cubitos in altitudine.

2. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt: et operies illud aere.

3. Faciesque in usus ejus lebetes ad suscipiendos cineres, et forcipes atque fuscinulas, et ignium receptacula; omnia vasa ex aere fabricabis.

4. Craticulamque in modum retis aeneam: per ejus quatuor angulos erunt quatuor annuli aenei,

5. quos pones subter arulam altaris: eritque craticula usque ad altaris medium.

6. Facies et vectes altaris de lignis setim duos, quos operies laminis aeneis:

7. et induces per circulos, eruntque ex utroque latere altaris ad portandum.

35. *Przed zasłoną*. T. j. która przedzielała miejsce Święte od Świętego Świętych, a które to ostatnie miejsce zajmowało tylko trzecią część przybytku, i było kwadratowe, mające łokci dziesięć z każdego boku. Za tą zasłoną przechowywała się Arka (jak się mów. w. 33).

36. *Uczynisz i tendę*. Drugą zasłonę, która rozpięta była przed pierwszą częścią przybytku, zowiącą się miejscem Świętym: tak jak pierwsza zasłona (w. 31) była zawieszona przed drugą częścią przybytku, nazwaną Świętym Świętych.—*Tenda*. Rozpięta zasłona, kortyna. Linde.

R. 27.—1. *Ołtarz*. Mowa jest tutaj, nie o ołtarzu kadzenia, który stał w Świętym, i na którym palono kadzidło z rana i wieczorem; lecz o ołtarzu całopalenia na którym składano Bogu i palano ofiary całopalne i inne. *Z drzewa setim*. Co do deszczek około brzegów; albowiem wewnątrz na samym spodzie, ołtarz ten aż do połowy wypełniony był kamieniem nieciosanym: wierzchu zaś pokryty był kratą miedzianą. Tak więc ołtarz ten z drzewa setim podobny był do skrzyni kwadrata-

ROZDZIAŁ 27.

1. Uczynisz y ołtarz z drzewa setim, który będzie miał pięć łokci w dłuż, a także wiele w szerz, to iest, kwadratowy, a trzy łokcie zwysz.

2. Rogi zaś na czterech węglach z niego wytną: y okryiesz ji miedzią.

3. Y naczynisz ku potrzebom jego, kotłów dla zsypania popiołu, y klęsce y widelki, y naczynia do brania w się ognia; wszystkie naczynia z miedzi poczynisz.

4. Kratkę też na kształt sieci miedzianą, u której na czterech rogach będą cztery kółka miedziane.

5. które włożysz pod ognisko ołtarza, y będzie kratka aż do pół ołtarza.

6. Uczynisz też dwa drążki do ołtarza z drzewa setim, które oprawisz blachami miedzianymi.

7. y przewleciesz przez kolca, y będą z obu stron ołtarza do noszenia.

wój, nie mającej spodu ani wierzchu, i wewnątrz pustej.

2. *Rogi...* z niego wytną. Węgły wystające na kształt rogów, dla ozdoby ołtarza; nie z czego innego, lecz z tejże miedzi ołtarza wciąż wyprowadzone.

3. *Widelki*. Trójębne i haczyste, do wyciągania mięsa z kotłów.—*Naczynia do brania w nie ognia*. Jakby turybularze, do przechowywania rozpalonych węgli. Między innemi naczynia te służyły do tego, aby w nich ogień święty brany z ołtarza całopalenia, przenoszano rano i wieczorem na ołtarz kadzenia; kadzidło bowiem było palone nie bezpośrednio na ołtarzu, lecz na tych turybularzach położonych na ołtarzu.

4. *Kratkę też na kształt sieci miedzianą*. Która przykrywała wierzchnią część ołtarza, na nią wkładano ofiary przeznaczone do spalania.—*Cztery kółka miedziane*. Kratka ta miała swoje kółka i drążki oddzielne od kółek i drążek ołtarza, była bowiem wyjmowana i oddzielona od ołtarza, aby mogła być osobno niesiona.

5. *Pod ognisko ołtarza*. Z kratki na łańcuchkach zwieszono wisiadło ognisko, czyli piecyk miedziany, pośrodku

8. Non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est. (*Supr. 20, 24.*)

9. Facies et atrium tabernaculi, in cuius australi plaga contra meridiem erunt tentoria de bysso retorta: centum cubitos unum latus tenebit in longitudine.

10. Et columnas viginti cum basibus totidem aeneis, quae capita cum caelaturis suis habebunt argentea.

11. Similiter et in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnae viginti, et bases aeneae ejusdem numeri, et capita eorum cum caelaturis suis argentea.

12. In latitudine vero atrii, quod respicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos; et columnae decem, basesque totidem.

13. In ea quoque atrii latitudine, quae respicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt.

14. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnaeque tres et bases totidem.

15. et in latere altero erunt tentoria cubitos quindecim, columnae tres, et bases totidem.

16. In introitu vero atrii fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho et purpura, coccoque tincto, et bysso retorta, opere plumarii: columnas habebit quatuor, cum basibus totidem.

17. Omnes columnae atrii per circuitum vestibuli erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, et basibus aeneis.

18. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit; fietque de bysso retorta, et habebit bases aeneas.

19. Cuncta vasa tabernaculi in omnes usus et ceremonias, tam paxillos ejus quam atrii, ex aere facies.

20. Praecepit filiis Israël, ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contumum, ut ardeat lucerna semper.

21. in tabernaculo testimonii, extra velum, quod oppansum est testimonio. Et collocabunt

ołtarza nad budową nieciosanych kamieni, na to ognisko wkładano drwa i ogień do palenia mięsa złożonego na kracie. — *Aż do pół ołtarza.* Kratka nie sama jedna, ale razem z tą fajerką zwieszoną dosięgała połowy ołtarza; bo między kratką i ogniskiem znajdowało się przestrzenie na półtora prawie łokcia; co stanowi połowę ołtarza, gdyż cały był wysoki łokci trzy (w. 1).

8. *Nie zupełny, ale czczy.* Pod w. 1. powiedziano, jakim sposobem ołtarz z drzewa był wewnątrz próżny.

9. *Sień.* Śień ta uczyniona dla tego, iżby zewsząd otaczała przybytek, już dla ozdoby, już dla uszanowania. — *Opony.* Śień z boków ostawiona była naokoło oponami, t. j. zasłonami, czyli kobiercami, które-to zasłony stanowiły jakby ściany sieni.

10. *Słupów.* Ze słupów zwieszone były owe opony, czyli firanki. — *Kapitella z rzeźaniem.* Hebr.: srebrne bęgi kapitella słupów, z opaskami, to jest, które-to opaski

8. Nie zupełny, ale czczy y próżny wewnątrz uczynisz ji, iakoś na górze pokazano.

9. Uczynisz y sień przybytku, w której po stronie południowej przeciw południu będą opony z biśioru kręconego: sto łokci jedna strona będzie mieć na długo.

10. A słupów dwadzieścia z także wielą podstawków miedzianych, które będą miały kapitella z rzeźaniem swoim srebne.

11. Tymże też sposobem na północnej stronie w długo będą opony na sto łokci, słupów dwadzieścia, y podstawków miedzianych pod tą liczbą, a kapitella słupów z rzeźaniem swoim srebne.

12. A w szerokości sieni, która patrzy na zachód, będą opony na pięćdziesiąt łokiet, a słupów dziesięć, y podstawków ich także wiele.

13. W téjże też szerokości sieni, która patrzy na wschód słońca, pięćdziesiąt łokci będzie.

14. W których piętnaście łokiet opony, jednej stronie naznaczone będą, y trzy słupy y także wiele podstawków:

15. a na drugiej stronie będą opony mające piętnaście łokci, słupy trzy y także wiele podstawków.

16. A w weszciu do sieni sprawią opony na dwudziestu łokiet z hiacyntu, y z szarłat, y z karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego, robotą haftarską: słupy cztery będzie miała, z także wielą podstawków.

17. Wszystkie słupy sieni w koło będą powleczone srebrnymi blachami z kapitellami srebrnymi y z podstawkami miedzianymi.

18. Wzdłuż zastąpi sień sto łokiet, w szerz pięćdziesiąt, wzwysz na pięci łokiet będzie, a będzie z biśioru kręconego, y będzie miała podstawki miedziane.

19. Wszystko naczynie przybytku ku wszelakim potrzebom y obrzędóm, tak kółki iego, y jako sieni z miedzi poczynisz.

20. Przykaż synóm Izraelowym, aby przynieśli do ciebie oliwy z oliwnego drzewa co naczysz, w stępie tłuczony, aby gorzała lampa zawsze.

21. w przybytku świadectwa, przed zasłoną, która jest zawieszona przed świadectwem. A będą

z nici srebrnych, czyli cienkich blaszek, nakształt rzeźby będą otaczać kapitelle kolumn.

14. *Piętnaście łokci opony.* Na środku wschodniego boku sieni znajdowała się przestrzeń na łokci dwadzieścia, stanowiąca jakby drzwi do tej sieni. Po jednej i drugiej stronie tych drzwi była przestrzeń łokci piętnastu, i miała swoje kolumny i opony, czyli zasłony.

19. *Kółki.* Wbite do słupów dla utrzymywania opon czyli zasłon. Albo do kółków umocowanych w ziemi, za pomocą powrózków przywiązywano kortyny, żeby się nie szamotały.

20. *W stępie tłuczony.* Oliwa do lampy albo ma być ta, która samowolnie płynie z drzew oliw., albo tłuczona w stępie, nie zaś wyciśnięta w prassie lub młynku, która ma w sobie wiele fuzu i brudów.

21. *W przybytku świadectwa.* Bo w przybytku przechowywało się prawo, które było świadectwem woli i przymierza Bożego. — *Przed świadectwem.* Przed Arką

eam Aaron et filii ejus, ut usque mane luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per successiones eorum a filiis Israël.

dą ią stawiać Aaron y synowie iego, aby aż do poranku świeciła przed Panem. Wieczna będzie służba przez successye ich od synów Izraelowych.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O ubiorach kapłańskich Aarona i jego synów.

1. Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israël, ut sacerdotio fungantur mihi: Aaron, Nadab, et Abiu, Eleazar, et Ithamar.

2. Faciesque vestem sanctam Aaron fratri tuo in gloriam et decorem.

3. Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos replevi spiritu prudentiae, ut faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi.

4. Haec autem erunt vestimenta, quae facient: Rationale, et superhumerales, tunicam et lineam strictam, cidarim et balteum. Facient vestimenta sancta fratri tuo Aaron et filiis ejus, ut sacerdotio fungantur mihi.

5. Accipientque aurum et hyacinthum, et purpuram, coccumque bis tinctum, et byssum.

6. Facient autem superhumerales de auro et hyacintho et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta, opere polymito.

7. Duas oras junctas habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant.

8. Ipsa quoque textura et cuncta operis varietas erit ex auro et hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta.

9. Sumesque duos lapides onychinos, et sculpes in eis nomina filiorum Israël: (*Infr. 39, 6*).

10. sex nomina in lapide uno, et sex reliqua in altero, juxta ordinem nativitatis eorum.

11. Opere sculptoris et caelatura gemmarum, sculpes eos nominibus filiorum Israël, inclusos auro atque circumdatos:

12. et pones in utroque latere superhumeralis, memoriale filiis Israël. Portabitque Aaron nomina eorum coram Domino super utrumque humerum, ob recordationem.

1. Przyłącz też do siebie Aarona brata twego z synami iego, z pośrodku synów Izraelowych, aby mi urząd kapłański sprawowali: Aaron, Nadab, y Abiu, Eleazar, y Ithamar.

2. Y sprawisz szaty święte Aaronowi bratu twemu ku czci y ozdobie.

3. Y będziesz mówił wszystkim mądrego serca, którem napelnił duchem umiejętności, aby uczynili szaty Aaronowi, w którychby mi poświęcony służył.

4. A szaty, które poczynią, te będą: Rationale y Naramiennik, szatę y koszulę wąską, czapkę y pas. Uczynią święte szaty Aaronowi bratu twemu y synom iego, aby mi kapłański urząd sprawowali.

5. Y nabiorą złota, y hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru.

6. Ale Naramiennik uczynią ze złota y hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego, robotą haftarską.

7. Dwa kraje będzie miał złączone na obudwu bokach końców, żeby się w jedno zeszyły.

8. Samo też tkanie y wszytka różnaitość roboty będzie ze złota, y z hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego.

9. Y weźmiesz dwa kamienia onychiny, y wyrziesz na nich imiona synów Izraelowych:

10. sześć imion na jednym kamieniu, a sześć drugich na drugim według porządku narodzenia ich.

11. Robotą szniera y rzeźących kamienie drogic, wyrziesz ie imiony synów Izraelowych, y osadzisz ie we złote osadzenia:

12. y położysz na obu bokach naramiennika pamiątkę synów Izraelowych. Y będzie nosił Aaron imiona ich przed Panem na obu ramionach, dla wspomnienia.

zawierającą świadectwo, czyli tablice prawa.—Aż do poranku. Patrz r. 25, 37.—Przez successye. Hebr.: przez pokolenia.

R. 28.—1. Przyłącz. Każ przystąpić.—Aarona brata twego. etc. Abyś ich poświęcił na kapłanów i przyoblekł w szaty kapłańskie.

2. Ku czci i ozdobie. Kapłanów i urzędu kapłańskiego. Patrz Wujka.

3. Mądrego serca. Mistrzom, rzemieślnikom w swej sztuce biegłym.—Duchem umiejętności. W obszernem znaczeniu bierze się tu umiejętność, tak iż oznacza i sztukę, i biegłość mechaniczną. Kunstmistrzami tymi byli Beseleel i Ooliab, o których m. r. 35, 30. Biegłość ta ich zowie się tu duchem umiejętności, bo była umiejętnością natchnioną od Boga.

6. Naramiennik. Patrz Wujka.

7. Dwa kraje. Szata zwana Efod, czyli Naramiennik, wkładała się na ramiona przez głowę, nad jednym i drugim ramieniem była rozcięta; brzegi czyli kraje tych ot-

worów spinano haftką, gdy najwyższy kapłan był odziany w tę szatę.—Końców. Bo nie pod pachami były te otwory, ale nad ramionami, na wierzchu Naramiennika.

10. Sześć imion na jednym kamieniu. Na onychynie prawym były wyrze te imiona: Ruben, Symeon, Juda, Dan, Neftali i Gad; na lewym zaś Aser, Issachar, Zabulon, Efraim, Manasses i Benjamin. Imię Lewiego nie liczyło się pomiędzy dwunastu pokoleniami, lecz sam kapłan, jako lewita, był przedstawicielem swego pokolenia.

12. Pamiątkę synów Izraelowych. 1. Aby najwyższy kapłan i lud odnawiali w swej pamięci wiarę i cnoty dwunastu patryarchów, i je naśladowali. 2. Aby Arcykapłan w modlitwach swoich pamiętał o dwunastu pokoleniach, pochodzących od owych patryarchów. 3. Aby arcykapłan przypominał sobie, iż lud jemu powierzony ma nosić w sercu i na ramionach: w sercu przez miłość, na ramionach przez znośnienie trudów i przykrości, niedogodnych od pasterskiego urzędu.

13. Facies et uncinos ex auro,
 14. et duas catenulas ex auro purissimo sibi invicem coherentes, quas inseres uncinis.
 15. Rationale quoque iudicii facies opere polymito juxta texturam superhumeralis ex auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso rotata.
 16. Quadrangulum erit et duplex: mensuram palmi habebit tam in longitudine quam in latitudine.
 17. Ponesque in eo quatuor ordines lapidum: in primo versu erit lapis sardius, et topazius, et smaragdus.
 18. in secundo carbunculus, sapphirus, et jaspis.
 19. in tertio ligurius, achates, et amethystus.
 20. in quarto chrysolitus, onychius, et beryllus, inclusi auro erunt per ordines suos.
 21. Habebuntque nomina filiorum Israël: duodecim nominibus caelabuntur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus.
 22. Facies in rationali catenas sibi invicem coherentes ex auro purissimo:
 23. et duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis summitate:
 24. catenasque aureas junges annulis, qui sunt in marginibus ejus:
 25. et ipsarum catenarum extrema duobus collis uncinis in utroque latere superhumeralis ad rationale respicit.
 26. Facies et duos annulos aureos, quos pones in summitatibus rationalis, in oris quae e regione sunt superhumeralis, et posteriora ejus aspiciunt.
 27. Nec non et alios duos annulos aureos, qui ponendi sunt in utroque latere superhumeralis dorsum, quod respicit contra faciem juncturae inferioris, ut aptari possit cum superhumerali,
 28. et stringatur rationale annulis suis cum annulis superhumeralis vitta hyacinthina, ut maneant junctura fabrefacta, et a se invicem rationale et superhumerales nequeant separari.
 29. Portabitque Aaron nomina filiorum Israël in rationali iudicii super pectus suum, quando ingreditur Sanctuarium, memoriale coram Domino in aeternum.
 30. Pones autem in rationali iudicii Doctrinam et Veritatem, quae erunt in pectore Aaron, quando ingreditur coram Domino: et gestabit iudicium filiorum Israël in pectore suo, in conspectu Domini semper.
 31. Facies et tunicam superhumeralis totam hyacinthinam,
 32. in cuius medio supra erit capitium, et ora

13. Uczynisz téż y haczki ze złota,
 14. y dwa łańcużki z naczystszego złota wspólek się dzierzące, które założysz na haczki.
 15. Rationale téż sądu urobisz haftarską robotą, według tkania Naramiennika, ze złota, z hyancyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego y biśioru kręconego.
 16. Czworogranisty będzie y dwoisty: miarę piędzi będzie miał, tak wzdłuż iako w szerz.
 17. Y nasadzisz weń cztery rzędy kamienia: w pierwszym rzędzie będzie kamień sardius, y topasius, y smaragd:
 18. we wtórym karbunculus, saphir, y jaspis,
 19. w trzecim, ligurius, achates y amethyst:
 20. w czwartym, chrysolit, onychin, y beryl: będą osadzone we złota w rzędziech swoich.
 21. Y będą miały imiona synów Izraelowych: dwanaście imion będą wyrzezane, każdy kamień imieniem każdego, przez dwanaście pokolenia.
 22. Uczynisz w Rationale łańcuszki, ieden drugiego się dzierzący, ze złota naczystszego:
 23. y dwa pierścieni złote, które przyprawisz przy obu końcach Rationalu:
 24. a łańcuchy złote złączyysz pierścieniami, które są na kraiach iego:
 25. a samych łańcuchów końce, dwiema haczkami spoisz, na obudwu bokach naramiennika, który jest przeciwko Rationalowi.
 26. Uczynisz y dwa pierścienie złote, które przyprawisz na końcach Rationalu, na kraiach które są przeciwko naramiennikowi y ku tyłowi iego się mają.
 27. Ktemu y drugie dwa pierścienie złote, które mają być położone na obu bokach naramiennika na dół, który patrzy przeciw spoieniu dolnemu, aby się mógł przystosować z naramiennikiem,
 28. y spiął się Rationale pierścieniami swými z pierścieniami naramiennika sznurem hiacyntowym, iżeby trwało spoienie pięknie urobione: a Rationale y Naramiennik od siebie niemogły być odłączone.
 29. Y będzie nosił Aaron imiona synów Izraelowych w Rationale sądu na piersiach swoich, gdy będzie wchodził do Świątnice, pamiątkę przed Panem na wieki.
 30. A położysz na Rationale sądu, Naukę y Prawdę, które będą na piersiach Aaronowych, gdy wnidzie przed Pana: y poniesie sąd synów Izraelowych na piersiach swoich przed obliczem Pańskim zawždy.
 31. Uczynisz téż szatę Naramiennika wszytkę z hiacyntu,
 32. u której we środku na wierzchu będzie

13. *Haczki ze złota.* Za pomocą haczków i łańcuszków przypinano Rationale do Naramienników.
 14. *Współ się dzierzące.* T. j. kółka, czyli ogniwa jednego łańcuszka z sobą będą złączone, jak zwykle robi się łańcuszki.
 15. *Rationale téż sądu.* Patrz W.
 16. *Czworogranisty.* Równoboczny — *Dwoisty.* — Z podług płótna, iżeby mógł utrzymać na sobie drogie kamienie.

21. *I będą miały imiona.* Imiona wyróżnione literami, nie zaś tylko jakie godła każdego pokolenia.
 22. *W Rationale łańcuszki.* O których w w. 14.
 29. *Na piersiach swoich.* Hebr.: *na sercu swajem.*
 30. *Naukę i Prawdę.* Patrz W. — *Poniesie sąd.* Rationale sądu (w. 15).
 31. *Szatę Naramiennika.* To trzecia szata Arcykapłana, którą wkładał na Naramiennik.
 32. *Kaplerzyk.* Hebr., *ustu głowy*, t. j. otwór, dla

per gyrum ejus textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facile rumpatur.

33. Deorsum vero, ad pedes ejusdem tunicae, per circuitum, quasi mala punica facies, ex hyacintho, et purpura, et coccino bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis,

34. ita ut tintinnabulum sit aureum et malum punicum: rursumque tintinnabulum aliud aureum et malum punicum.

35. Et vestietur ea Aaron in officio ministerii, ut audiat sonitus, quando ingreditur et egreditur Sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur. (Eccli. 45, 11).

36. Facies et laminam de auro purissimo: in qua sculpes opere caelatoris, Sanctum Domino.

37. Ligabisque eam vitta hyacinthina, et erit super tiaram,

38. imminens fronti pontificis. Portabitque Aaron iniquitates eorum, quae obtulerunt et sanctificaverunt filii Israël, in cunctis muneribus et donariis suis. Erit autem lamina semper in fronte ejus, ut placatus sit eis Dominus.

39. Stringesque tunicam bysso, et tiaram byssinam facies, et balteum opere plumarii.

40. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis et balteos ac tiaras in gloriam et decorem:

41. vestiesque his omnibus Aaron fratrem tuum et filios ejus cum eo. Et cunctorum consecrabis manus, sanctificabisque illos, ut sacerdotio fungantur mihi.

42. Facies et feminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis suae a renibus usque ad femora:

43. et utentur eis Aaron et filii ejus, quando ingredientur tabernaculum testimonii, vel quando appropinquant ad altare, ut ministrent in sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum sempiternum erit Aaron, et semini ejus post eum.

kapłérzyk, a brama około niego tkana, iako bywa na kraich szat, aby się łącno nie zdarł.

33. A u dołu przy nogach téż szaty w około uczynisz iako malogranaty z hiacyntu y szarłat, y z karmazynu dwakroć farbowanego, przeplatając w pośrodku dzwonki w koło,

34. tak żeby dzwoneczek był złoty, a malogranat: y zaśię drogi dzwonek złoty y malogranat.

35. A w tę szatę będzie się obłóczyl Aaron w odprawowaniu służby, żeby słyszano dźwięk, kiedy wchodzi y wychodzi z Świątnicy przed oblicze Pańskim y nie umarł.

36. Uczynisz téż blachę ze złota naczystsze: na której wyrziesz robotą sznicerską Święte Panu.

37. Y przywiążesz ją sznurem z hiacyntu, y będzie na czapce,

38. nad czołem nawyższego kapłana. Y poniesie Aaron nieprawość tych rzeczy, które ofiarowali, y poświęcili synowie Izraelowi we wszystkich darach y upominkach swoich. A blacha będzie zawżdy na czole iego, aby im był miłościw Pan.

39. Y zcieśniesz szatę bisiosem, y uczynisz czapkę z bisioru, y pas robotą haftarską.

40. Ale synom Aaronowym szaty luiane poczynisz, y pasy, y czapki, ku czci y ku ozdobie:

41. y ubierzesz w to wszystko Aarona brata twego, y syny iego z nim. Y wszystkich ręce poświęcisz y świętymi je uczynisz, aby mi kapłański urząd sprawowali.

42. Poczynisz téż im ubrania luiane, aby zakryli ciało sromoty swéy od biodr aż do udów:

43. a będą ich używać Aaron i synowie iego kiedy wchodzić będą do przybytku świadectwa, abo gdy przystępują do ołtarza, aby służyli w świątnicy, żeby wienni grzechu nie umarli. Prawo wieczne będzie Aaronowi y nasieniu iego po nim.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 2. *I sprawisz szaty s.* Tu się przypatrz, jako drogie i ozdobne szaty, kazał Pań. Bóg sprawić kapłanom, a zwłaszcza Biskupom, aby pokazał wielką godność i zacność urzędu kapłańskiego: i aby i sami kapłani i lud wszystek uczyli się ztąd, z jaką uczciwością i nabożeństwem mają Panu Bogu swemu służyć. A jeśli się to działo tam, gdzie tylko figury były, jakoż daleko więcej przystoi, teraz

wkładania téj szaty przez głowę.—*Brama około niego* Obłoga brzegów tego otworu.—*Tkana.* Nie igłą uczynioną, ale robotą tkarską.

33. *Przeplatając dzwonki w około.* Na przemian był malogranat (ozdoba naśladowająca jakby ziarniste jabłko, t. j. pełna ziarenek czyli jądek (lân.), i dzwoneczek; dzwoneczki były ze złota, malogranaty z hiacyntu. Według niektórych, dzwoneczków było 72 i tyleż malogranatów.

35. *I nie umarł.* Jeśli by tak nie uczynił, jak przepisano. Arcykapłan w szacie z dzwoneczkami przyobrazował Chrystusa i Apostolów, których głos rozszedł się po wszystkiój ziemi.

36. *Blachę.* Blacha ta przypięta była do tyary na czoło Arcykapłana.—*Święte Panu.* Hebr.: *Świętość Jehowy*, jakby mówił: Bóg najświętszy jest, owszem sama świętość; święcie tedy, godnie i należycie ma być czczony.

37. *Na czapce* Hyacyntowój, według Józefa Fl.

38. *Które ofiarowali.* Jakby rzekł: Zgładzi nieprawości popelnione przez tych, którzy niegodnie czynią

ofiary, gdyż nie stawają się świętymi; albo tych, za których składano Bogu ofiary. Niesie zaś za nich nieprawości, chcąc przeblagać Boga i zadosyć uczynić, jako przyobrazający Chrystusa.

39. *Scieśniesz szatę bisiosem.* P. W.—*Czapkę.* Czapka ta zowie się tiarą, albo mitrą. Było to przykrycie głowy Arcykapłana, dosyć wysokie i otoczone przepaską, albo sznurkiem, jak to był zwyczaj u królów i kapłanów.—*Pas.* Do przywiązywania Naramiennika i innych szat.

40. *Ale synom Aaronowym.* Wyliczają się tu szaty kapłanów, którym były te cztery: ubrania luiane (w. 42), szaty luiane, pas i czapka. Nie mieli więc szaty hyacyntowój, Naramiennika, Racionalu, i blachy złotej, których używał Arcykapłan.

41. *Ręce poświęcisz.* Patrz W.

42. *Ubrania luiane.* Z bisioru kręconego, jak twierdzi Józef Fl.—*Od biodr aż do udów.* Włącznie. Szatą tą był to rodzaj spodni, które okrywały niższe części ciała, aby nie okazała się nagość w przypadku, jeśli by kapłan upadł.

w kościele Bożym, z większą uczciwością, takie posługi Panu Bogu odprawiać, żadnego na to kosztu niezałując, aby kapłani mieli szaty poświęcone i ozdobne, w których mają Panu Bogu w kościele służyć.

4. *Naramiennik*. Zacinnicy, Superhumerales, albo *superindumentum*, Grecy *Επιμορις* Żydzi *Ephod*, my to przelożyli Naramiennik. Było to odzienie zwierzchnie, od ramion aż do pasa, bo je przypasowano. A był dwójaki, jeden złoty i hiacyntowy, którego najwyższy kapłan używał; drugi był lutowy dla innych kapłanów.

Szaty. Była to szata Biskupa zwierzchnia, na którą kładł Naramiennik, jako masz niżej ver. 5.

Koszulę. Ta była szata spodnia biała, z bisioru, którą przypasowano, a długa do kostek, tę zowie ciasną, iż koło ramion była wąska: Inszy to przekładają, oczkowatą: o tem czytaj ver. 39.

15. *Rational sąd*. Nie była to szata, ale tylko przed piersiami jakoby noszenie szerokie, albo szatka, na której dwanaście kamieni drogich było, a przypinano ją do Naramiennika. Zacinnicy zowią *Rationale*, z greckie-go: którzy to zowią *Λόγιον*, jakoby przepowiadający przyszłe rzeczy. Bo kapłani nosząc ten Rational, brali od Pana Boga ducha prorockiego, i opowiadali ludziom, gdy się w czem Pana Boga radzili, jako mamy, Num. 27. i 1. Król. 22. *Applica Ephod*, to jest, weźmij Ephod, abys mi opowiedział wolę Bożą. Przetoż zdało się coś rozumnego, i od tego zowiemy Rational, jakoby rozumny: Bo też na tem napisano było, Nauka i Prawda, co do rozumu należy. A przydaje, Rational sądu, iż kapłan miał umieć rozemnać złe od dobrego, i przeto nigdy błąd jego nie sądził.

30. *Naukę i prawdę*. Po żydowsku *Urim i Thummim*, jeszcze się niezgodzili Żydowie nowi, co by to było. Rabi Salomon powiada, że to było imię Boże, które zowią Jehowa, napisane na Rationale, z którego imienia jasności, poznawał kapłan co miał odpowiadać, gdy się go radzono. *Arias Montanus* powiada, iż były dwa kamienie jasne od Boga stworzone i dane Mojżeszowi. *Joseph. lib. 3. Antiquit. cap. 12* pisze, iż były oneż dwanaście kamieni na Rationale, na których były napisane imiona dwanaście synów Izraela. Podobniejsza to co pisze *August. S. quest. 118. in Exod.* iż te same słowa *Urim i Thummim* były położone, złotemi literami na Rationale, który wisił na piersiach kapłańskich. I niedbamy na to co nowotni Żydowie piszą: iż *Urim* nie znaczy nauki, ale jasności: A *Thummim* nie znaczy prawdy ale doskonałości: bo więcej w tem mamy wierzyć Hieronimowi, i siedmdziesiąt tłumaczom, którzy to wykładają Naukę i Prawdę według języka żydowskiego. Aleć i ten ich nowy wykład też może znaczyć: bo iż nauka oświeca, może być zwana jasnością, jako i prawda w nauczaniu doskonałością; a tak pic innego nie znaczą, te słowa, jedno Naukę a Prawdę. Dla czego zasię to było na piersiach kapłańskich napisane, flaje przyczynę (Deut. 17), gdzie rozkazuje tym, którzy mają wątpliwość jaką w zakonie bożym, aby wstąpili do kapłanów, i pytali się od nich: Którzy tobie, powiada, ukaza prawdę. A tak i znakiem i słowem Pan obiecał, iż w sercu kapłana najwyższego, miała mieszkać Nauka i Prawda. Przetoż nieomylnie miał uczyć, a jeżeli to Biskupowi Aaronowemu służyło, daleko więcej Chrześcijańskiemu.

39. *I ściągniesz szatę bisioru*. Albo ściągniesz szatę pasem jedwabnym. Niektórzy teraz z żydowskiego wykładają: wyoczekujesz albo sprawisz szatę oczkowatą: i tak co wyżej, ver. 4. zowie koszulę wąską, oni zowią, koszulę oczkowatą: ale się o tem oczkowaniu ani Hieronimowi ś. ani Józefowi, ani Philonowi najuczciwszym Żydom, którzy te szaty pilnie opisują, ani 70-ciu tłumaczom nie nie śniło, i słowo *Szibets* nie znaczy oczkować, ale ścisnąć, albo ściągać: przetoż lepiej się starych przekładców trzymać.

41. *Ręce poświęcisz*. W żydowskim, napelnisz, to jest, dając w ręce co by ofiarowali: bo tak bywało przy poświęceniu kapłana. Przetoż w Pismie ś. napelnąć ręce, znaczy poświęcić na kapłaństwo. Niżej 29, ver. 24;

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O ofiarach przy poświęcaniu Kapłanów, i ustawicznej ofierze dwóch baranków.

1. Sed et hoc facies, ut mihi in sacerdotio consecrentur. Tolle vitulum de armento, et arietes duos immaculatos, (Lev. 9, 2).

2. panesque azymos, et crustulam absque fermento, quae conspersa sit oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de simila triticea cuncta facies.

3. Et posita in canistro offeres: vitulum autem et duos arietes,

4. et Aaron, ac filios ejus applicabis ad ostium tabernaculi testimonii. Cumque laveris patrem cum filiis suis aqua,

5. indues Aaron vestimentis suis, id est, lineam et tunicam, et superhumerali et rationali, quod constringes balteo.

6. Et pones tiaram in capite ejus, et laminam sanctam super tiaram,

7. et oleum unctionis fundes super caput ejus: atque hoc ritu consecrabitur.

1. Ale y to uczynisz, żeby mi byli na kapłaństwo poświęceni. Weźmi cielca z stada y dwa barany bez makuły;

2. y chleby praśne, y osuch bez kwasu, któryby był oliwą zaczyniony, krepie też praśne oliwą namazane: z przednięj mąki pszenicznęj, wszystkiego naczynisz.

3. A włożywszy w kosz ofiarujesz: a cielca y dwu baranów,

4. y przywiedziesz Aarona y syny jego do drzwi przybytku świadectwa. A omywszy oycę z synmi jego wodą,

5. obleciesz Aarona w szaty jego, to jest w koszulę y w szatę, y w naramiennik, y w Rational, który ściągniesz pasem.

6. Y włożysz czapkę na głowę jego, y blachę świętą na czapkę,

7. y olejek namazania wleiesz na głowę jego: a tym sposobem będzie poświęcon.

R. 29.—1. *Bez makuły*. Bez uszkodzenia na ciele, nie ułomnych.

2. *Osuch bez kwasu*. Kołacz suchy, placek. Lin.—*Krepie też*. Placki cienkie. w oleju smażone.

3. *Cielca i dwóch baranów*. Ofiarujesz, to jest, przywiedziesz i postawisz przed przybytkiem, aby potem być ofiarowane (w. 1).

5. *W szaty jego*. Nie ma tu wzmianki o spodniach (r. 38. 42, bo Aaron i jego synowie już je mieli na sobie, żeby przyzwyczajenie mogli być umyć, powiada Beda.

7. *Olejek namazania*. Tylko Arcykapłan był namaszczany na głowie olejkiem namaszczenia; o niższych bowiem kapłanach tego nie czytamy. Namaszczenie to głównie czyniono na czole, w kształcie głośki X.

8. Filios quoque illius applicabis, et indues tunicis lineis, cingesque balteo,

9. Aaron scilicet et liberos ejus, et impones eis mitras: eruntque sacerdotes mihi religione perpetua. Postquam initiaveris manus eorum,

10. applicabis et vitulum coram tabernaculo testimonii. Imponentque Aaron et filii ejus manus super caput illius, (*Lev. 1, 3*).

11. et mactabis eum in conspectu Domini, juxta ostium tabernaculi testimonii.

12. Sumptumque de sanguine vituli, pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem sanguinem fundes juxta basim ejus.

13. Sumes et adipem totum, qui operit intestina, et reticulum jecoris, ac duos renes, et adipem qui super eos est, et offeres incensum super altare: (*Lev. 3, 3*).

14. carnes vero vituli et corium et fimum combures foris extra castra, eo quod pro peccato sit.

15. Unum quoque arietem sumes, super cujus caput ponent Aaron et filii ejus manus.

16. Quem cum mactaveris, tolles de sanguine ejus, et fundes circa altare.

17. Ipsum autem arietem secabis in frusta, lotaque intestina ejus ac pedes pones super concisas carnes, et super caput illius.

18. Et offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est Domino, odor suavissimus victimae Domini.

19. Tolles quoque arietem alterum, super cujus caput Aaron et filii ejus ponent manus.

20. Quem cum immolaveris, sumes de sanguine ejus, et pones super extremum auriculae dextrae Aaron et filiorum ejus, et super pollices manus eorum ac pedis dextri, fundesque sanguinem super altare per circuitum.

21. Cumque tuleris de sanguine qui est super altare, et de oleo unctionis, asperges Aaron et vestes ejus, filios et vestimenta eorum. Consecratisque ipsis et vestibus,

9. *Gdy poświęcisz ręce ich.* Namaszczając je olejkim. Głowę namaszczano tylko Arcykapłana, niższych zaś kapłanów tylko ręce.

10. *I włożą... ręce.* Aby przez ten obrzęd oświadczyli się, iż są grzesznikami, i że grzechy swoje wkładają na cielca i oddają go Bogu, jako ofiarę za grzechy swoje, iżby, w ten sposób oczyszczeni, stali się godnymi ofiarować i wstawiać się za innych.

11. *Zabijesz go.* Ty Mojżeszu; albowiem i Mojżesz był także kapłanem, chociaż widzialnie, przez zewnętrzne obrzędy poświęconym nie był. Ztąd w Ps. 98, 6: *Mojżesz i Aaron między kapłany jego.*

13. *I ofiarujesz zapach.* Wszystko to nakładał kadzidła spalisz, i ten dym będzie jakby ofiara kadzenia na cześć Boga. Łój przeto i nerki zowią się tu *zapachem*, t. j. ofiarą spaloną na wzór kadzidła.

14. *Na obozem.* Przyczyna, dla której wszystko to powinno było być palone za obozem, daje się ta, że była to ofiara za grzech; nie każda ofiara za grzech, ale ofiara za grzech arcykapłana, albo wielu, z których jednym był i on, w ten sposób miała być palona, jak wid. Lev. 4, 12.

16. *Wylejesz około ołtarza.* To jest, na samym ołtarzu na około, jak się powiada w w. 20.

8. Syny także iego przywiedziesz, y obleczesz je w szaty lniane, y pasem opasziesz,

9. Aarona mówię y syny iego, y włożysz na nie czapki, a będą mi kapłany służbą wieczną. Gdy poświęcisz ręce ich,

10. przywiedziesz y cielca przed przybytek świadectwa. Y włożą Aaron y synowie jego ręce na głowę iego,

11. y zabijesz go przed oczyma Pańskimi, u drzwi przybytku świadectwa.

12. A co weźmiesz ze krwi cielca, włożysz na rogi ołtarza palcem twoim, a ostatek krwi wyleiesz u podstawnika iego.

13. Weźmiesz téż łój wszytek, który okrywa ielita, y odzieję z wątroby, y dwie nérce, y łój który na nich iest, y ofiarujesz zapach na ołtarzu.

14. Mięso zaś cielca, y skórę, y gnóy spalisz przcz za obozem, przeto iż za grzech iest.

15. Jednego téż barana weźmiesz, na którego głowę włożą Aaron y synowie iego ręce.

16. Którego gdy zabijesz, weźmiesz ze krwi iego, y wyleiesz około ołtarza.

17. A samego barana na sztuki zrabiesz, a omywszy trzewa iego y nogi, włożysz na zrabane mięso, y na głowę iego.

18. Y ofiarujesz całego barana na zapach na ołtarzu: ofiara iest Panu, wonność najwdzięczniejsza ofiary Pańskiej.

19. Weźmiesz téż barana drugiego, na którego głowę Aaron y synowie iego włożą ręce.

20. Którego ofiarowawszy, weźmiesz ze krwi iego, y włożysz na koniec ucha prawego Aaronowego y synów iego, y na wielkie palce ręki ich y nogi prawy, y wyleiesz krew na ołtarzu w koło.

21. A gdy iuż weźmiesz ze krwi, która iest na ołtarzu, y z olejku namazywania; pokropisz Aarona y szaty iego, syny y szaty ich. A poświęćwszy ie y szaty,

18. *Ofiara jest Panu* Hebr.: *całopalenie jest Panu.* — *Wonność najwdzięczniejsza.* Hebr. *wonność spoczynku*, t. j. na której najwdzięczniej i najmilej powonienie spoczywa. *Ofiary Pańskiej.* Przy poświęcaniu tem Aarona i synów jego na kapłanów, złożone były każdego rodzaju ofiary, jako to: całopalna, zapokojna, i za grzech; gdy do sprawowania tychże ofiar byli wyświęceni. Albowiem jednego barana głównie ofiarowano na całopalenie, chociaż jednocześnie i za grzechy; drugi baran był przeznaczony na ofiarę zapokojną; cielec zaś został ofiarowany za grzech.

19. *Barana drugiego.* Tego właśnie barana ofiarowano na ofiarę zapokojną, czyli iżby nowi kapłani godnie przyjęli kapłaństwo, i żeby ono dla nich i dla ludu było spokojne, t. j. szczęśliwe i pomyślne.

20. *Którego ofiarowawszy.* Którego gdy zabijesz na ofiarę Bogu. Albowiem potem baran ten dla uzupełnienia ofiary miał być spalony. — *I na wielkie palce ręki ich.* Każdego z nich tylko palec wielki ręki prawej był skropiony krwią, jak widać z tekstu hebr.

21. *Z olejku namazywania.* Z czego się składał ten olejek, przep. niż 30. 25. — *Pokropisz.* T. j. olejkiem i krwią, razem zmieszanemi, albo oddzielnie,

22. tolles adipem de ariete, et caudam et arvinam, quae operit vitalia, ac reticulum jecoris, et duos renes, atque adipem, qui super eos est, armumque dextrum, eo quod sit aries consecrationis:

23. tortamque panis unius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu Domini:

24. ponesque omnia super manus Aaron et filiorum ejus, et sanctificabis eos elevans coram Domino.

25. Suscipiesque universa de manibus eorum, et incendes super altare in holocaustum, odorem suavissimum in conspectu Domini, quia oblatio ejus est.

26. Sumes quoque pectusculum de ariete, quo initiatus est Aaron, sanctificabisque illud elevatum coram Domino, et cedet in partem tuam.

27. Sanctificabisque et pectusculum consecratum, et armum quem de ariete separasti,

28. quo initiatus est Aaron et filii ejus, cedentque in partem Aaron et filiorum ejus jure perpetuo a filiis Israël: quia primitiva sunt et initia de victimis eorum pacificis, quae offerunt Domino.

29. Vestem autem sanctam, qua utetur Aaron, habebunt filii ejus post eum, ut ungatur in ea, et consecrentur manus eorum.

30. Septem diebus utetur illa, qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filiis ejus, et qui ingreditur tabernaculum testimonii, ut ministret in Sanctuario.

31. Arietem autem consecrationis tolles, et coques carnes ejus in loco sancto:

32. quibus vescetur Aaron et filii ejus. Panes quoque, qui sunt in canistro, in vestibulo tabernaculi testimonii comedent, (*Lev. 8, 31. Math. 12, 4*).

33. ut sit placabile sacrificium, et sanctificentur offerentium manus. Alienigena non vescetur ex eis, quia sancti sunt.

34. Quodsi remanserit de carnibus consecratis,

22. *I ogon.* Gdy ofiara zapokojna składana była z owiec, z innemi niektórymi częściami i ogon miał być spalony na ołtarzu, w innego zaś rodzaju ofiarach ogona nie palono na ołtarzu — *Przeto iż jest baran poświęcenia.* Kładzie tu przyczynę dla czego prawa łopatka miała być spalona, t. j. że to była ofiara na poświęcaniu kapłanów, która miała to szczególne, gdyż w ofiarach przy innych okolicznościach łopatka prawa, razem z pierzami barana, szła na użytek kapłana.

23. *Przed obliczem Pańskim.* Przed ołtarzem całopalenia.

24. *Podnosząc.* Patrz W.

26. *Którym jest poświęcon Aaron.* T. j. który baran ofiarowany jest za szczęśliwe poświęcenie Aarona.

27. *Poswięcisz i mostek.* (kość piersiową). T. j. ofiarujesz Bogu i piersi. — *I łopatkę.* Tutaj stanowi się ogólne prawo co do ofiar zapokojnych, t. j. że z nich piersi i łopatka pójdą na część kapłanów (w. 28), tak jak kapłani w swojej ofierze (przy poświęceniu siebie na kapł.) iedno i drugie oddali Bogu.

28. *Bo są pierwociny i przodki.* Bo te są części pierwsze, które na początku z ofiary zapokojnej wyłączają się Bogu, i w imieniu Boga oddają się kapłanowi.

29. *Ale szatę świętą.* Szaty arcykapłana przeznaczone do świętego użycia, po śmierci ojca, weźmie starszy syn, Bib. St. Test. T. I.

22. weźmiesz z barana łóy, y ogon, y tłustość która okrywa wnętrze, y odzieżę wątroby, y dwie nerce, a łóy który iest na nich, y łopatkę prawą, przeto iż iest baran poświęcenia:

23. y bochen chleba ieden, osuch oliwą pokropiony, y krepel z kosza praśników, który przed obliczem Pańskim iest postawiony:

24. y włożysz to wszystko na ręce Aarona y synów iego, y poświęcisz ie podnosząc przed Panem.

25. Y weźmiesz wszystko z ręku ich: y zapalisz na ołtarzu na całopalenie, wonność nawdzięczniejszą przed obliczem Pańskim, bo ofiara iego iest.

26. Weźmiesz téż mostek z barana, którym iest poświęcon Aaron, y poświęcisz ji podnosząc przed Panem, y dostanie się na twoję część.

27. Y poświęcisz y mostek poświęcony, y łopatkę którąś oddzielił z barana,

28. którym Aaron y synowie iego są poświęceni, y dostaną się na część Aaronową y synów iego prawem wiecznym od synów Izraelowych: bo są pierwociny y przodki ofiar ich zapokojnych które ofiarują Panu.

29. Ale szatę świętą, której używać będzie Aaron, będą mieć synowie iego po nim, żeby ie w nię namazowano y ręce ich poświęcano.

30. Siedm dni będzie ię używał, który miasto niego będzie postanowion najwyższym kapłanem z synów iego, y który będzie wchodził do przybytku świadectwa, aby w Świątyni służył.

31. Ale barana poświęcenia weźmiesz, y uwarzysz mięso iego na miejscu świętym:

32. które iestć będzie Aaron y synowie iego. Chleby także, które są w koszu, w sieni przybytku świadectwa iestć będą,

33. aby była ofiara ubłagalna, a ręce ofiarujących były poświęcone. Obcy nie będzie iadł z nich, bo święte są.

34. A iесли co zostanie z mięsa święconego abo

który nastąpi po ojcu na arcykapłanstwo, aby odziany w nie był namaszczony i poświęcony na arcykapłana. Namaszczenie i poświęcenie arcykapłana odbywał ktoś z niższych kapłanów; bo nie było nikogo starszego, któryby to sprawował.

30. *Siedm dni.* Przez siedm dni wciąż, dopóki trwał obrzęd poświęcenia, i w ciągu tylu dni nie mógł odchodzić od Przybytku. Lev. 8, 33.

31. *Na miejscu świętym.* W sieni przed przybytkiem, wzięwszy ogień z ołtarza.

32. *Które są w koszu.* T. j. które były pozostałe; albowiem nie wszystkie chleby były włożone na ręce kapłanów (w. 24), i spalone (w. 25).

33. *Aby była ofiara ubłagalna.* Aby pokazał Bóg, że jest ubłagany przez tę ofiarę, gdyż ich tak łaskawie przypuszcza i zaprasza do stołu swego, t. j. do ofiar swoich. — *A ręce ofiarujących były poświęcone.* Przez dotknięcie tego świętego pokarmu; i żeby przez ten obrzęd i tę ucztę świętą, więcej jeszcze niejako ręce ich zostały uświęcone. — *Obcy.* Kto nie jest z rodu Aarona, chociażby był z pokolenia Levi. — *Bo święte są.* T. j. bo te chleby zostały ofiarowane Bogu za poświęcenie, nie lewitów, lecz kapłanów.

34. *Bo poświęcone są.* Chcę, aby tegoż dnia były spożyte, lub zniszczone, iżby nie dopuszczono się węg-

sive de panibus usque mane, combures reliquias igni: non comedentur, quia sanctificata sunt.

35. Omnia, quae praecepi tibi, facies super Aaron et filiis ejus. Septem diebus consecrabis manus eorum:

36. et vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum. Mundabisque altare, cum immolaveris expiationis hostiam, et unges illud in sanctificationem.

37. Septem diebus expiabis altare, et sanctificabis, et erit Sanctum sanctorum; omnis, qui tetigerit illud, sanctificabitur.

38. Hoc est quod facies in altari: Agnos anniculos duos per singulos dies jugiter, (*Num. 28, 3*).

39. unum agnum mane, et alterum vespere,

40. decimam partem similae conspersae oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum ad libandum ejusdem mensurae in agno uno.

41. Alterum vero agnum offeres ad vesperam juxta ritum matutinae oblationis, et juxta ea quae diximus, in odorem suavitatis:

42. sacrificium est Domino, oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ubi constituam ut loquar ad te.

43. Ibique praecipiam filiis Israël, et sanctificabitur altare in gloria mea.

44. Sanctificabo et tabernaculum testimonii cum altari, et Aaron cum filiis suis, ut sacerdotio fungantur mihi.

45. Et habitabo in medio filiorum Israël, eroque eis Deus,

46. et scient quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti, ut manerem inter illos, ego Dominus Deus ipsorum.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 29. w. 24. *Podnosząc.* Ten był obyczaj iż ofiary podnoszone ku górze, na znak tego że je Bogu ofiarowano. Tak też i Sakrament bywa podnoszony przy ofierze najświętszej. Nadto, był ten obyczaj iż ofiarę podnosząc, obracano od wschodu do zachodu, od północy na południe, czem znaczone iż Bóg jest Panem wszystkiego świata: czytaj Exod. 7. ver. 34.

40. *Dziesiątą część.* *Ephi.* to jest dziesiąta część czwiertnie, albo jeden Gomer: Bo ma Ephi trzy miary, a Gomer ile 43 skorupin jakowych, Corus lepak miał 10 Ephi, to jest, 4,300 takowych skorupin.

Hin. Miara rzeczy mokrych w którą się lało 12 Logów. A log miewał sześć skorupin takowych. Jest to miara Egipska.

dem nich jakiego nieuszanowania, jeśliby pozostały na czas dłuższy.

35. *Siedm dni.* Przykazuje tu, aby przy wyświęcaniu kapłanów, przez dni siedm te cztery rzeczy każdodziennie były zachowane: 1, iżby namaszczano ręce kapłanów; 2, aby ofiarowano cielca; 3, aby oczyszczano ołtarz; 4, aby namaszczany był ołtarz.

36. *I oczyścisz ołtarz.* Przez ofiarowanie cielca.—*I namaszeż go na poświęcenie.* Aby był poświęcony.

37. *Świątym świętych.* Najświętszym.—*Będzie poświęcony.* Niech będzie poświęcony, powinien być poświęconym, albo nikt niepowinien doń przystąpić dla sprawowania ofiar, kto należycie według świętych obrządków nie był wyświęconym.

38. *A to jest co czynić będziesz.* Jakby mówił: Głównie na ten cel przeznaczam ołtarz, aby na nim składana była ustawiczna ofiara dwóch baranków.

39. *Poranu... i wieczorem.* Przez tę ofiarę ranną i wieczorną uznawano, iż Bóg jest twórca dnia i nocy. Ta

z chlebów do zarania, spalisz ostatki ogniem: nie będą ich iść, bo poświęcone są.

35. Wszystko, com ci przykazał, uczynisz nad Aaronem y nad syny iego. Siedm dni będziesz poświęcał ręce ich:

36. y cielca za grzech ofiarować będziesz codzień na oczyszczenie. Y oczyścisz ołtarz, gdy ofiarujesz ofiarę oczyszczenia, y namaszesz ję na poświęcenie.

37. Siedm dni będziesz ołtarz oczyszczał y poświęcał, y będzie Świątym świętych; każdy, ktoby się go dotknął będzie poświęcony.

38. A to jest co czynić będziesz na ołtarzu: dwa baranki roczne co dzień ustawicznie,

39. iednego baranka poranu, a drugiego w wieczór,

40. dziesiątą część przednięj mąki zakropionęj z oliwą zbitą, któraby miała miarę czwartą część hin, y wina ku ofierze napóynęj pod tąż miarą do baranka iednego.

41. Baranka zaś drugiego ofiarujesz ku wieczorowi wedle obrzędu porannęj ofiary, y wedle tego cośmy powiedzieli, na wonność wdzięczności:

42. ofiara jest Panu, ofiarowaniem wiecznym na pokolenia wasze, u drzwi przybytku świadectwa przed Panem, gdzie postanowię abych mówił do ciebie.

43. Y tam będę przykazywał synóm Izraelowym, y poświęci się ołtarz w chwale moięj.

44. Poświęcę y przybytek świadectwa z ołtarzem, y Aarona z synmi iego, żeby mi urząd kapłański sprawowali.

45. Y będę mieszkał w pośrodku synów Izraelowych, y będę im Bogiem,

46. y poznaią zem ia Pan Bóg ich, którym ie wyprowadził z ziemie Egypckięj, żebych mieszkał między nimi, ia Pan Bóg ich.

ustawiczna ofiara przyobraziała nieustającą ofiarę Chrystusa w N. Sakramencie.

40. *Dziesiątą część.* Patrz W.

41. *Ku wieczorowi.* Hebr.: między dwóma wieczorami. Wyż. r. 12, 6.

42. *U drzwi przybytku.* Na ołtarzu całopalenia.—*Przed Panem.* Przed przybytkiem.—*Gdzie postanowię, abym mówił do ciebie.* Widać z tego, że Bóg dawał odpowiedzi i u drzwi przybytku, nie tylko z ubłagalni nad Arką, stojącą w Świątém Świątych.

43. *Będę przykazywał synóm Izrael.* Przez ciebie, pośrednika mego.—*I poświęci się ołtarz w chwale moięj.* Ołtarz okaże się świętym, gdy chwala moja nad nim się objawi, a zwłaszcza gdy ogień z nieba zeszlę na ofiary (Lev. 9, 24).

44. *Poświęcę i przybytek.* Uznam go za święty, i jako taki strzedz będę od znieważania.

45. *Będę mieszkał w pośrodku.* W przybytku moim, który znajduje się pośród synów Izraelowych.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O ołtarzu kadzenia, i innych rzeczach, należących do przybytku, i o daninie na utrzymanie przybytku.

1. Facies quoque altare ad adolendum thymia-
ma, de lignis setim,

2. habens cubitum longitudinis, et alterum la-
titudinis, id est, quadrangulum, et duos cubitos
in altitudine. Cornua ex ipso procedent.

3. Vestiesque illud auro purissimo, tam crati-
culam ejus quam parietes per circuitum, et cor-
nua. Faciesque ei coronam aureolam per gyrum,

4. et duos annulos aureos sub corona per sin-
gula latera, ut mittantur in eos vectes, et alta-
re portetur.

5. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim
et inaurabis.

6. Ponesque altare contra velum, quod ante
arcam pendet testimonii coram propitiatorio, quo
tegitur testimonium, ubi loquar tibi.

7. Et adolebit incensum super eo Aaron, sua-
ve fragrans, mane. Quando componet lucernas,
incendet illud:

8. et quando collocabit eas ad vesperum, uret
thymia ma sempiternum coram Domino in gene-
rationes vestras.

9. Non offeretis super eo thymia ma composi-
tionis alterius, nec oblationem, et victimam, nec
libabitis libamina.

10. Et deprecabitur Aaron super cornua ejus
semel per annum, in sanguine quod oblatum est
pro peccato, et placabit super eo in generationi-
bus vestris. Sanctum sanctorum erit Domino.

11. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

12. Quando tuleris summam filiorum Israël
juxta numerum, dabunt singuli pretium pro ani-
mabus suis Domino, et non erit plaga in eis,
cum fuerint recensiti. (Num. 1, 2).

13. Hoc autem dabit omnis qui transit ad no-
men, dimidium sicli juxta mensuram templi. Si-
clus viginti obolos habet. Media pars sicli offere-
tur Domino. (Lev. 27, 25. Num. 3, 47. Ezech. 45, 12).

14. Qui habetur in numero, a viginti annis et
supra, dabit pretium.

15. Dives non addet ad medium sicli, et pau-
per nihil minuet.

1. Uczynisz też ołtarz dla palenia wonnych
rzeczy, z drzewa setim,

2. mający łokieć w dłuż, a drugi w szerz, to
jest kwadratowy, a dwa łokcia na wysz. Rogi z
niego będą wychodziły.

3. Y powleciesz ji złotem naczystszy, tak
kratkę iego, iako y ściany wkoło, y rogi. A u-
czynisz mu koronkę złoćiuchną w koło,

4. y dwa pierścienia złote pod koroną po każ-
dym boku, aby w nie wkładano drażki, y był
noszony ołtarz.

5. Same też drażki uczynisz z drzewa setim
y pozłocisz.

6. Y postawisz ołtarz przeciw zasłonie, która
wiśi przed skrzynią świadectwa, przed ubłagałnią,
którą zakrywaia świadectwo, gdzie będę mawiał tobie.

7. Y będzie palił na nim Aaron zapal wdzię-
czno wonny rano. Gdy przyprawować będzie lam-
py, zapali go:

8. a gdy ie stawiać będzie pod wieczór, będzie
palił wonności wieczne przed Panem, na poko-
lenia wasze.

9. Nie będziecie na nim ofiarować kadzenia
inakszey przyprawy, ani oblaty, y ofiary, ani bę-
dziecie ofiarować mokréy ofiary.

10. A Aaron będzie się modlił na rogach iego
raz w rok, we krwi ofiary za grzech. y będzie
błagał na nim w rodzajach waszych. Święty nad
świętymi będzie Panu.

11. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

12. Gdy zbierzesz summę synów Izraelowych,
według liczby, da każdy okup za dusze swe Pa-
nu, y nie będzie na nie karanie, gdy będą po-
liczeni.

13. Każdy który idzie w poczet da to, puł sy-
kla według wagi kościelney. Sykiel ma dwadzie-
ścia pieniędzy. Puł sykla będzie ofiarowano Panu.

14. Którego mają w liczbie, ode dwudziestu
lat y wyższey, da okup.

15. Bogaty nie przyłoży do puł sykla, a ubo-
gi nie umnieyszy.

R. 30.—2. Rogi z niego. P. wyż. 27, 2.

3. Kratkę jego. Hebr. *dach*, albo *przykrycie jego*.
Przez otwory tej kratki popioł od spalonego kadzidla i
innych wonnych rzeczy spadał na ziemię, pod ołtarz.
Jednakże kadzidla przeznaczonego do spalania nie wkła-
dano bezpośrednio na kratę, gdyż ogień mógłby nadwe-
rzać złotą kratkę; ale w miedzianych kadzielnicach sta-
wiano na kracie (Lev. 10, 1)—Koronkę. P. r. 25, 25.

6. Przeciw zasłonie. Oddzielającej miejsce Święte, od
Świętego Świętych.—Przed skrzynią świadectwa. Przed
Arką przymierza.—Zakrywają świadectwo. Samą Arkę.

8. Wonności wieczne. Które mają być palone codzien-
nie rano i wieczorem.

9. Inakszej przyprawy. Nad tę, którą wam przepi-
szę, (w. 34).

10. Będziesz się modlił. Hebr. *będzie oczyszczał*; albo

jest tu mowa o każdorocznem oczyszczeniu ołtarza—*We
krwi*. Ze krwi.—*W rodzajach waszych*. T. j. ten obrzęd
oczyszczenia ma być zachowywany zawsze i w przysz-
łych pokoleniach.—*Święty nad Świętymi*. Najświętszy
ołtarz, najświętszy obrzęd oczyszczenia.

12. *Gdy zbierzesz summę*. Gdy policzysz lud, uczynisz
popis ludności.—*Okup za dusze swoje*. T. j. tą opłatą
wykupią niejako życie swe od Pana, aby nie zostali za-
bici, jeśliby daniny tej płacić nie chcieli, jak się to
przytrafiło za czasów Dawida (II. Reg. r. 24, 15).—*I
nie będzie na nie karanie*. Jak się to przytrafiło za Da-
wida.

13. *Który idzie w poczet*. Którego imie zostanie zapi-
sane (w. 14).—*Pół sykla*. Patrz W.

15. *Bogaty nie przyłoży*. Równy datek złożą ubogi i
bogaty, albo dla tego, iżby z ilości syklów wiadoma
była liczba ludu; albo żeby bogacz nie wynosił się z tego

16. Susceptamque pecuniam, quae collata est a filiis Israël, trades in usus tabernaculi testimonii, ut sit monumentum eorum coram Domino, et propitietur animabus eorum.

17. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

18. Facies et labrum aeneum cum basi sua ad lavandum: ponesque illud inter tabernaculum testimonii et altare. Et missa aqua,

19. lavabunt in ea Aaron, et filii ejus manus suas ac pedes,

20. quando ingressuri sunt tabernaculum testimonii, et quando accessuri sunt ad altare, ut offerant in eo thymiana Domino,

21. ne forte moriantur. Legitimum sempiternum erit ipsi, et semini ejus per successiones.

22. Locutusque est Dominus ad Moysen,

23. dicens: Sume tibi aromata, primae myrrhae et electae quingentos siclos, et cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta siclos, calami similiter ducentos quinquaginta,

24. casiae autem quingentos siclos in pondere sanctuarii, olei de olivetis mensuram hin:

25. faciesque unctionis oleum sanctum, unguentum compositum opere unguentarii,

26. et unges ex eo tabernaculum testimonii et arcam testamenti,

27. mensamque cum vasis suis, candalabrum, et utensilia ejus, altaria thymiamatis,

28. et holocausti, et universam supellectilem quae ad cultum eorum pertinet.

29. Sanctificabisque omnia, et erunt Sancta sanctorum: qui tetigerit ea, sanctificabitur.

30. Aaron et filios ejus unges, sanctificabisque eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

31. Filiis quoque Israël dices: Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes vestras.

32. Caro hominis non ungetur ex eo, et juxta compositionem ejus non facietis aliud, quia sanctificatum est, et sanctum erit vobis.

33. Homo quicumque tale composuerit, et dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo.

34. Dixitque Dominus ad Moysen: Sume tibi aromata, stacten et onycha, galbanum boni odoris, et thus lucidissimum, aequalis ponderis erunt omnia:

przed ubogim; albo że w oczach Boga równej wartości jest życie bogacza i ubogiego, i przeto wszyscy jednakowo dzięki powinni składać Bogu za dar życia.

16. *Dasz na potrzeby przybytków.* Którego kosztu były wielkie, a tem więcej później, dla utrzymania budowy kościoła, kapłanów, i t. d.—*Aby była pamiątka ich przed Panem.* Aby przez to Bóg pamiętał o was, i był wam miłościw.

18. *Umywalnią.* Było to naczynie dla utrzymywania wody, którą umywali się kapłani przed sprawowaniem ofiar, i w której umywano części zabitych ofiar, przeznaczone do spalenia. Stało między miejscem Świętem i ołtarzem całopalenia.

19. *Będą w niej umywać.* T. j. w wodzie płynącej z kranu.—*Ręce swe i nogi.* Kapłani boso odbywali posługę w przybytku.

21. *By snadź nie pomarli.* Jesliby zaniedbali ten ob-
rząd umywania.

16. A wzięwszy pieniądze, które złożone będą od synów Izraelowych, dasz na potrzeby przybytku świadectwa, aby była pamiątka ich przed Panem, a żeby był miłościw duszom ich.

17. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

18. Uczynisz y umywalnią miedzianą z podstawkiem ię do umywania: y postawisz ją między przybytkiem świadectwa y ołtarzem. A nalawszy wody,

19. będą w niej umywać Aaron y synowie jego ręce swe y nogi,

20. gdy będą mieli wchodzić do przybytku świadectwa, y gdy będą mieli przystąpić do ołtarza, aby ofiarowali na nim kadzenie Pann,

21. by snadź nie pomarli. Prawo wieczne będzie iemu y nasieniu jego w potomstwach.

22. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

23. Weźmi sobie rzeczy wonnych, mirrhy pierwszey y wyborney pięć set syklów, cynamonu połowicę, to iest, dwieście y pięćdziesiąt syklów, tatarskiego ziela téż dwieście pięćdziesiąt,

24. a kassiię pięć set syklów wedle wagi Świątnice, a oliwy z oliwnic miarę hin:

25. y sprawisz oleiek pomazowania święty, maść sprawioną robotą aptekarską.

26. Y pomazesz nią przybytek świadectwa y skrzynię testamentu,

27. y stół z naczyniem jego, lichtarz, y naczynia jego, ołtarze kadzenia,

28. y całopalenia, y wszystko statek do służby ich należący.

29. Y poświęcisz wszystko y będą Święte nad świętymi: kto się ich dotknie, poświęcon będzie.

30. Aarona y syny jego pomazesz y poświęcisz je, aby mi sprawowali urząd kapłański.

31. Synóm téż Izraelowym powiesz: oleiek ten pomazowania będzie mi święty w narodziech waszych.

32. Ciało człowiecze nie będzie nim pomazowane, y według złożenia jego nie uczynicie drugiego, bo poświęcony iest, y święty wam będzie.

33. Człowiek którybykolwiek złożył takowy, y dałby obcemu z niego, wygładzon będzie z ludu swego.

34. Y rzekł Pan do Moyżesza: Weźmi sobie rzeczy wonnych: stakty, y onychy, y galbanu dobréy woni, y kadzidła naswieższego, równéy wagi będzie wszystko:

23. *Mirry pierwszej.* T. j. najlepszego gatunku, albo która pierwsza spływa z kory tej rośliny i zowie się takoz staktą.—*Tatarskiego ziela.* Wonnego, czyli aromatycznego.

24. *Kassii.* Cynamonu, rozmarynu.

29. *Będą święte nad świętymi.* Będą najświętszymi z powodu tego poświęcenia.—*Poświęcon będzie.* P. W.

31. *Będzie mi święty.* Będzie używany tylko do obrzędów świętych.—*Święty mi będzie.* Zamiast: *święty będzie,* t. j. dla was, i u was. Jestto hebr.

32. *Ciało człowiecze.* Nikt z ludzi, oprócz kapłanów. Królowie byli namaszczeni, ale to olejkiem pospolitym, nie zaś tym olejkiem namaszczenia, czyli świętym.

33. *Obcemu.* Komuś, który nie jest kapłanem, albo z rodu kapłańskiego.—*Wygładzon będzie.* Niech będzie zabity.

34. *Stakty.* Patrz w. 23.—*Onychy.* Olejek wonny.—*Galbanu.* Sok wonny drzewa rosnącego w Syryi.

faciesque thymiaa compositum opere untarii, mixtum diligenter, et purum, et sanctione dignissimum.

Cumque in tenuissimum pulverem universituderis, pones ex eo coram tabernaculo tentorii, in quo loco apparebo tibi. Sanctum sanctum erit vobis thymiaa.

Talem compositionem non facietis in usus vestros, quia sanctum est Domino.

Homo quicumque fecerit simile, ut odore percipiat, peribit de populis suis.

35. Y uczynisz kadzenie sprawione robotą apłektarską, zmieszane z pilnością, y czyste y poświęcenia barzo godne.

36. A gdy to wszystko w drobniuchny proch stłuczysz, położysz z niego przed przybytkiem świadectwa, na którym mieyscu ukaże się tobie. Święte nad świętymi będzie wam kadzenie.

37. Takowego złożenia nie będziecie czynić na potrzeby wasze, bo święte jest Panu.

38. Człowiek którybykolwiek uczynił podobne, aby wonności jego używał, wykorzenion będzie z ludzi swoich.

Ład X. J. Wujka. Roz. 30. w 13. Pół Sykla według kościelnej wagi. Rozumieją niektórzy, iż sykiel kościelny był niż pospolity, i przeto jedni powiadają, iż większy był, a drudzy iż mniejszy: aleć w tém Pismo ś. opisując sykiel kościelny na tem mieyscu dokłada, sykiel 20 pieniędzy ma. Potem Ezech. sykiel pospolitym także mówi: Sykiel dwadzieścia pieniędzy ma; a tak jednaki był sykiel kościelny i pospolity. Dla tego tedy tu kościelną wagą każe oddawać, iż w kościele sykiel sprawiedliwej wagi był chowany, według którego wszystkie sykle miały być ważone: a to zabiegając fałszom i zdradom ludzi łakomych, i ten Pismo ś. zowiąc kościelnym: i to znaczą słowa, gdy tu mówi: Według kościelnej wagi: także i Lev. 27. ver. 25. Ten ważył cztery drachmy greckie jako i stater. O drachmie masz Gen. 20. ver. 12. *Poświęcon będzie.* To jest, pierwej niż się ich kto dotknie poświęcon będzie, bo samym tylko kapłanom już poświęconym, godziło się rzeczy świętych dotykać: teraz heretycy dopuszczają się ich lada chłopu dotykać i urzędy odprawiać, ale cóż u nich świętego?

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O Bezeleelu, i Ooliabie, budowniczych Przybytku, o przestrzeganiu Szabatu, o tablicach prawa.

Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Ecce, vocavi ex nomine Beseleel filium Uri Hur de tribu Juda, et implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quicquid fabrefieri potest auro, et argento, et aere, marmore, et gemmis, et diversitate lignorum.

Dedique ei socium Ooliab filium Achisamech filii Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam: ut faciant cuncta quae praecepi tibi:

tabernaculum foederis, et arcam testimonii, propitiatorium, quod super eam est, et cuncta tabernaculi,

mensamque et vasa ejus, candelabrum purissimum cum vasis suis, et altaria thymiamatis, et holocausti, et omnia vasa eorum, labrum basi sua,

vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti, et vestes filiorum ejus, ut fungantur officio suo in sacris;

1. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:
2. Otom wezwał mianowicie Bezeleela syna Uriego, syna Hurowego, z pokolenia Judy,
3. y napełniłem go duchem Bożym, mądrością y rozumieniem y umiejętnością w każdym rzemiośle,
4. ku wymyśleniu co iedno może byź urobiono ze złota, y srebra, y miedzi,
5. marmuru, y kamienia drogiego, y z rozliczności drzew.
6. Y dałem mu towarzysza Ooliaba syna Achisamech z pokolenia Dan. A w serce każdego ćwiczonego dałem mądrość: aby uczynili wszystko comci rozkazał:
6. przybytek przymierza, y skrzynię świadectwa, y ubłagalnią która nad nią iest, y wszystko naczynie przybytkowe,
8. y stoł y naczynia jego, lichtarz naczystszy z naczyniem jego, y ołtarze kadzenia,
8. y całopalenia, y wszystko naczynie ich, y umywalnią z podstawkiem iéy,
10. szaty święte do służby Aaronowi kapłanowi, y synom jego, aby odprawowali urząd swój w poświęconych;

Kadzenie. Wonne kadzidło, perfumę.—*Poświęcenia* to godne. Tak starannie i dokładnie przyrządzone, godne było być ofiarowane Bogu, na jego cześć i chwałę.

Przed przybytkiem świadectwa. Przed Świętym Duchem, na ołtarzu kadzenia.

Któryby uczynił podobne. Kadzidło do pospolitego użytku, będzie ukarany śmiercią.

31.—2. Wezwałem mianowicie Bezeleela. Ja Bóg

po imieniu wybrałem przed wszystkimi innymi Bezeleela.—*Syna Hur.* Ten Hur, dziad Bezeleela, zdaje się być to ten sam, o którym r. 17, 12 i 24, 14.

3. *Duchem bożym.* Duchem moim, albo duchem wybranym. Duchem zaś tym jest to co następuje, t. j. mądrość, biegłość w robocie rzemieślniczej.

6. *W serce każdego ćwiczonego.* Innym także niższym biegłym rzemieślnikom dałem mądrość, iżby mogli być pomocą Bezeleelowi i Ooliabowi w urządzeniu przybytku.

11. oleum unctionis, et thymiama aromatum in Sanctuario, omnia quae praecepi tibi, facient.

12. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

13. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Vide-te ut sabbatum meum custodiat: quia signum est inter me et vos in generationibus vestris: ut scia-tis, quia ego Dominus, qui sanctifico vos. (*Supr.* 20, 8).

14. Custodite sabbatum meum, sanctum est enim vobis: qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de me-dio populi sui.

15. Sex diebus facietis opus: in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino: omnis qui fecerit opus in hac die, morietur.

16. Custodiant filii Israël sabbatum, et cele-brent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternum

17. inter me et filios Israël, signumque perpe-tuum, sex enim diebus fecit Dominus coelum et terram, et in septimo ab opere cessavit. (*Gen.* 2, 2).

18. Deditque Dominus Moysi, completis hujus-cemodi sermonibus in monte Sinai, duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei. (*Deut.* 9, 10).

11. olejek pomazowania y kadzenia z rzeczy won-nych w Świątnicy: wszystko comciroskazał, uczynią.

12. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

13. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Patrzcie abyście strzegli Szabatu mego: bo zna-mieniem iest między mną a między wami w ro-dzaiach waszych: abyście wiedzieli, że ja Pan który was poświęcam.

14. Strzeżcie Szabatu mego, święty bowiem iest wam: ktoby go zmazał, śmiercią umrze: ktoby weń czynił robotę, zginie dusza jego z pośrodku lu-du swego.

15. Sześć dni będziecie czynić robotę: dnia siód-mego szabat iest, odpoczynienie święte Panu: każ-dy ktoby w ten dzień co robił, umrze.

16. Niechay strzegą synowie Izraelowi szabatu y niech ji święcą w swych rodzajach. Przymie-rze iest wieczne

17. między mną a syny Izraelowymi, y znamię wiekuiste: przez sześć dni bowiem uczynił Pan nie-bo y ziemię a w siódmy od roboty przestał.

18. Y dał Pan Moyżeszowi, dokonawszy tych mów na górze Sinai, dwie tablice świadectwa ka-mienne, pisane palcem Bożym.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 31. w. 16. *Przymierze jest wieczne.* Jest ten obyczaj Pisma świętego, iż Ceremonie zakonne, zowie wiecznemi. chociaż nie miały trwać, tylko do przyjścia Messyasza: bo tak Pan Chrystus mówi *Euk.* 16. Zakon i Prorocy aż do Jana. Wszakże iż rzeczy wieczne znaczyły, które się w zakonie nowym wypełniały: dla tego je zowie wiecznemi. Tak rozumięj obrzezanie, Sobotę, ofiary, i t. d. Przymierzem wiecznem, to jest póki zakon trwał.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O ukaraniu Izraelitów za ulanie złotego cielca.

1. Videns autem populus, quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos praecedant: Moysi enim huic viro, qui nos edu-xit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. (*Act.* 7. 40).

2. Dixitque ad eos Aaron: Tollite in aures au-reas de uxorum filiorumque et filiarum vestra-rum auribus, et afferte ad me.

3. Fecitque populus quae jussu erat, deferens in aures ad Aaron.

4. Quas cum ille accepisset, formavit opere fu-

1. A widząc lud, iż omieszkawał Moyżesz zniść z góry, zebrawszy się przeciw Aaronowi, rzekł: Wstań, uczyni nam bogi, którzyby szli przed na-mi: Moyżeszowi bowiem temu mężowi, który nas wywiódł z ziemie Egypcyjskiej, niewiemy co się stało.

2. Y rzekł do nich Aaron: Pobierzcie nau-sznice złote z uszu żón, y synów, y córek wa-szych, a przyniescie do mnie.

3. Y uczynił lud co roskazał, przynosząc nau-sznice do Aarona.

4. Które on wzięwszy, uformował robotą odle-

13. Szabatu. Hebr. Szabatów; jakby mówił: jednakże nie chcę, aby to com zalecił do zrobienia czynili w dniach Szabatu.—*W rodzajach waszych.* Przez wszystkie pokolenia przyszłe.—*Który was poświęcam.* T. j. który was przyzywam do czci mojej, i jakby do siebie was przyciągam przez to święcenie Szabatu, iżbyście święcie mię czcili.

14. *Święty bowiem jest.* Święcie ma być obchodzo-ny.—*Zginie.* Wyrokiem sędziego, albo ukaraui będzie od Boga.

15. *Odpocznienie święte Panu.* Do uwielbienia Pana.

16. *Przymierze jest wieczne.* Patrz. Wujka.

17. *Od roboty przestał.* Hebr. odcłonił od pracy. Mó-wi tu według zwyczaju ludzkiego.

18. *Dwie tablice świadectwa.* Dekalogu, czyli prawa, które jest świadectwem woli Bożej. *Palcem Bożym.*

Ręką, staraniem nie człowieka, ale Boga, albo anioła przedstawiającego osobę Boga.

R. 32.—1. *Uczyni nam bogi.* Bogi, to jest, Boga; gdyż o jednego tylko prosili, i Aaron dając jednego uczynił zadosyć ich żądaniu. Patrz Wujka.—*Któryby szli przed nami.* Mieli słup obłoku; lecz ponieważ ten, w nieobecności Mojżesza, nie ruszał się z miejsca, przeto zapra-gnęli mieć nowego jakiegoś boga, któryby ich prowadził do ziemi obiec.—*Mojżeszowi bowiem temu mężowi.* O Mojżeszowi mówią tu pogardliwie, jakby o jakimś nieznanym pospolitym człowieku.

2. *Pobierzcie nausznice złote z uszu żón.* Wymaga nausznice, spodziewając się, że niewiasty chętnie nie u-stąpią ich swym mężom, aby tym sposobem odwiódł ich od tak złego zamiaru.

4. *Cielca.* Niektórzy OO. ŚŚ. mniemają, że tylko gło-

sorio, et fecit ex eis vitulum conflatilem; dixeruntque: Hi sunt dii tui, Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti. (*Psal. 105, 19*).

5. Quod cum vidisset Aaron, aedificavit altare coram eo, et praeconis voce clamavit dicens: Cras solemnitatis Domini est.

6. Surgentesque mane, obtulerunt holocausta, et hostias pacificas, et sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere. (*I Cor. 10, 7*).

7. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens: Vade, descende: peccavit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti. (*Deut. 9, 12*).

8. Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis, feceruntque sibi vitulum conflatilem, et adoraverunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt: Isti sunt dii tui, Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti. (*3 Reg. 12, 28*).

9. Rursumque ait Dominus ad Moysen: Cerno quod populus iste durae cervicis sit: (*Infr. 33, 3. Deut. 9, 13*).

10. dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos, faciamque te in gentem magnam.

11. Moyses autem orabat Dominum Deum suum, dicens: Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, et in manu robusta? (*Num. 14, 13. Psal. 105, 23*).

12. Ne, quaeso, dicant Aegyptii: Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus, et deleteret e terra: quiescat ira tua, et esto placabilis super nequitia populi tui.

13. Recordare Abraham, Isaac, et Israël, servorum tuorum, quibus jurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas coeli: et universam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, et possidebitis eam semper. (*Gen. 12, 7.—48, 16*).

14. Placatusque est Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat adversus populum suum.

15. Et reversus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex utraque parte,

16. et factas opere Dei: scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis.

waną, y uczynił z nich cielca odlanego; y rzekli: Ci są bogowie twoi, Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemie Egypcki.

5. Co uyrzawszy Aaron, zbudował oltarz przed nim, y głosem woznego wołał, mówiąc: Jutro iest święto Pańskie.

6. Y wstawszy rano ofiarowali całopalenia, y ofiary zapokoyne, y usiadł lud iesz y pić, y wstali grać.

7. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc: Idź, zstąp, zgrzészyl lud twój, którzys wywiodł z ziemie Egypcki.

8. Ustąpili rychło z drogi, którąs im ukazał, y uczynili sobie cielca odlawanego y poklónili się, y ofiaruiąc mu ofiary, rzekli: Ci są bogowie twoi, Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemie Egypcki.

9. Y za się rzekł Pan do Moysesza: Widzę że ten lud iest twardego karku:

10. puść mię, że się rozgniewa zapalczywość moja na nie, y wygładzę ie, a ciebie uczynię w lud wielki.

11. Ale Moysesz modlił się Panu Bogu swemu, mówiąc: Przecz, Panie, gniewa się zapalczywość twoia przeciw ludowi twemu, którzys wywiodł z ziemie Egypcki, siłą wielką, y ręką mocną?

12. Niech, proszę, nie mówią Egypcianie: Chytrze ie wywiodł, aby ie pobіл na górach, y wygładził z ziemie: Niech ućichnie gniew twój, a bądź li-tościwy nad złością ludu twego.

13. Wspómni na Abrahama, Izaaka, y Izraela, sługi twoie, którymes przyśiągł sam przez się, mówiąc: Rozmnożę nasienie wasze iako gwiazdy niebieskie: y wszytkę tę ziemię, o którejem mówił, dam nasieniu waszemu: a będziecie ją trzymać zawsze.

14. Y ublagany iest Pan, żeby nie uczynił zlego, które mówił przeciw ludowi swemu.

15. Y wrócił się Moysesz z góry niosąc dwie tablice świadectwa w rękach swoich, pisane z obu stron,

16. y uczynione robotą Bożą: pismo też Boże było na tablicach wyrzeżane.

wa cielca została odlana. (S. Cypr. 1. de Bono pat., S. tm. br. 62., S. Aug. in ps. 71). Cielec zaś ten był odlany na wzór Apisa, wołu Egipskiego, zwanego inaczej Serapisem.

5. *Przed nim.* Przed balwanem cielca. — *Święto Pańskie jest.* Aaron raz upadłszy w grzech postąpił i dalej, i przyznał balwanowi imię Pana, właściwe samemu Bogu.

6. *Jesz.* Pożywiali ucztę świętą, przyrządzoną z ofiar zapokojnych składanych cielcowi. *Wstali grać.* Śpiewać, tańcować na cześć balwana (w. 19).

7. *Lud twój.* Już nie mój, który tak ciężko mię obraził.

10. *Puść mię.* Jakby rzekł: Przestań kochać ten lud; miłość bowiem twoja stoi mi na zawadzie, iżbym go nie zgładził z ziemi. Mówi zaś to, nie rozkazując, ale tylko wyrażając przyczynę, dla której wstrzymuje się od kary. Chald.: *zaniechaj prosby*, która mnie powstrzymuje i

wiąże niejako ręce. Albo, odzywając się Bóg w ten sposób do Moysesza, nastrocza mu powód do modlitwy za ludem. S. Grze. — *Ciebie uczynię w lud wielki.* Nie tak mający się narodzić z ciebie, jak raczej mający być tobie podległym i rządzonym przez Ciebie. Okazuje się to, z Num. 14, 12. gdzie jest powtórzona podobna obietnica Moyseszowi, w tych słowach: *Ciebie uczynię księżciem nad narodem wielkim.*

13. *Wspomnij na Abrahama.* Patrz Wujka.

14. *I ublagany jest Pan.* Nie wygładził ludu, jak był zamierzał, lecz zesłał nań łagodniejsze kary (w. 35).

15. *Pisane z obu stron.* Gdyż tablice te zapewne nie były wielkie, kiedy Moysesz mógł je nieść w rękę, i pomieścić w arce; litery zaś były nie małe, aby dały się czytać z daleka. Niektórzy mniemają, że cały dekalóg był wypisany i na jednej i na drugiej stronie tablic, aby Izraelici otaczający Moysesza, zewsząd mogli czytać te przykazania.

17. Audiens autem Josue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moysen: Ululatus pugnae auditur in castris.

18. Qui respondit: Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam: sed vocem cantantium ego audio.

19. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, et choros: iratusque valde, projecit de manu tabulas, et confregit eas ad radicem montis:

20. arripiensque vitulum, quem fecerant, combussit, et contrivit usque ad pulverem, quem sparsit in aquam, et dedit ex eo potum filiis Israël. (Deut. 9, 21).

21. Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut introduces super eum peccatum maximum?

22. Cui ille respondit: Ne indignetur dominus meus: tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum:

23. dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui nos praecedant: huic enim Moysi, qui nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acciderit.

24. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt, et dederunt mihi: et projecit illud in ignem, egressusque est hic vitulus.

25. Videns ergo Moyses populum, quod esset nudatus (spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, et inter hostes nudum constituerat),

26. et stans in porta castrorum, ait: Si quis est Domini, jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi:

27. quibus ait: Haec dicit Dominus Deus Israël: Ponat vir gladium super femur suum: ite, et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem, et amicum, et proximum suum.

28. Feceruntque filii Levi juxta sermonem Moysi, cecideruntque in die illa quasi viginti tria millia hominum.

29. Et ait Moyses: Consecrastis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis benedictio.

17. A usłyszawszy Jozue głos ludu wołającego, rzekł do Mojżesza: Głos bitwy slychać w obozie.

18. Który odpowiedział: Nie jest to głos upominających ku bitwie, ani wrzask przyciskających ku uciekaniu: ale głos śpiewających ja słyszę.

19. A gdy się przybliżył do obozu, użył żelca y tańce: y rozgniewawszy się barzo, porzucił z ręki tablice, y stłukł je pod górą.

20. Y porwawszy żelca, którego byli uczynili, spalił, y skruszył aż na proch, który wysypał na wodę, y dał z niego pić synóm Izraelowym.

21. Y rzekł do Aarona: Cóżci ten lud uczynił, żebyś przywiódł nań grzech barzo wielki?

22. Któremu on odpowiedział: Niech się nie gniewa pan mój: ty bowiem ten lud znasz, że skłonny jest do złego:

23. rzekli mi: Uczyn nam bogi, którzyby szli przed nami: temu bowiem Mojżeszowi, który nas wywiódł z ziemie Egypskiéj, niewiemy co się stało.

24. Którym ja rzekł: Kto z was ma złoto? Przynieśli y dali mi: y wrzuciłem je w ogień, y wyszedł ten cielec.

25. Widząc tedy Mojżesz że lud był obnażony, (bo jemu był złupił Aaron dla zelżywości plugastwa, a między nieprzyjaciół nagim zostawił),

26. y stojąc w bronie obozu, rzekł: Jeśli kto jest Pański, przyłącz się do mnie. Y zebrali się do niego wszyscy synowie Lewi:

27. którym rzekł: Tak mówi Pan Bóg Izraelów: Niech mąż przypasze miecz na biodrę swoją: idźcie, a wracajcie się od bramy aż do bramy przez pośrodek obozu, a zabijajcie każdy brata, y przyjaciela, y bliźniego swego.

28. Y uczynili synowie Lewi według mowy Mojżeszowej, y poległo w on dzień około dwudziestu y trzech tysięcy ludzi.

29. Y rzekł Mojżesz: Poświęciliście ręce wasze dzisiaj Panu, każdy w synie y w bracie swoim, aby wam było dane błogosławieństwo.

19. Porzucił... i stłukł je. Uniesiony gorliwością przeciw publicznej bezbożności, i uważając za niedorzeczne, aby podawał zakon Boży ludowi pijanemu, i zuchwale gwałcącemu tenże zakon przez obrzydliwe bałwochwalstwo.

20. Dał z niego pić. Uczynił to Mojżesz z gorliwości, iżby odstępcy pożarli swego bałwana, i nauczyli się pogardzać takim bóstwem, które daje się w nicie obracać.

22. Że skłonny jest do złego. LXX.; ty znasz ludu tego zapęd, t. j. który nie łatwo odwrócić od tego do czego się uniesie namiętnością. Jeden więc nie zdołałem mu się oprzeć.

24. I wyszedł ten cielec. Chcąc ulagodzić gniew brata, stara się słowy zmniejszyć wielkość zbrodni, powiadając, że to nie z namysłu i postanowienia, ale jakby przypadkiem się stało, iż złoto w ogniu przybrało kształt cielca.

25. Obnażony. Bezbronny, pozbawiony nawet nausznicy, a co większa, honoru, łaski i pomocy Boga. Bo złupił go Aaron. Już co do broni, co do nausznicy, i co do opieki Bożej. — Dla zelżywości plugastwa. Dla bałwana,

którego Hebrajczyki zowią plugastwem, bo jak gnój jest obrzydliwy (Deut. 7, 26). — *Miedzy nieprzyjaciół nagim.* Wystawiony na nieprzyjaciół, i оголоcony z łaski Bożej.

26. *Stojąc w bronie (bramie) obozu.* Na wchodzie do obozu. — *Jeśli kto jest Pański.* Kto się trzyma strony Boga, i jest gorliwym o cześć jego. — *Wszyscy synowie Lewi.* Po większej części Lewici nie zezwalali na ten grzech; jednakże niektórzy z nich poszli byli za grzeszącym Aaronem. Ztąd i Lewitów winnych ukarano, albowiem mówi się (w. 29); *Poświęciliście ręce wasze... każdy w synie i w bracie swoim;* t. j. zabijając ich (w. 27). Kiedy więc mówi się tu *wszyscy*, trzeba rozumieć *wielu*. Albo tu się pokazuje, że ci którzy się zebrali do Mojżesza, wszyscy byli Lewitami.

27. *Zabijajcie.* Mojżesz, wódz ludu, miał prawo mienia, i taki był rozkaz i wola Boża.

29. *Poświęciliście ręce wasze.* Dla tej bowiem gorliwości Lewici zasłużyli na błogosławieństwo i kapłaństwo. P. Deut. 33, 9.

30. Facto autem altero die, locutus est Moyses ad populum: Peccastis peccatum maximum: ascendam ad Dominum, si quo modo quivero eum deprecari pro scelere vestro.

31. Reversusque ad Dominum, ait: Obsecro, peccavit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam,

32. aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.

33. Cui respondit Dominus: Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo:

34. tu autem vade, et duc populum istum quo locutus sum tibi: Angelus meus praecedet te. Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum.

35. Percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

30. A gdy naszedł dzień drugi, rzekł Moyses do ludu: Zgrzeszyliście grzechem bardzo wielki: wstąpię do Pana, ięślibym go iako za grzech wasz mógł ubłagać.

31. Y wróciwszy się do Pana, rzekł: Proszę, zgrzeszył ten lud grzechem bardzo wielki, y uczynili sobie bogi złote abo im odpuść tę winę,

32. abo ięśli nie uczynisz, wymaż mię z ksiąg twoich któreś napisał.

33. Któremu odpowiedział Pan: Kto zgrzeszy mnie, wymażę go z ksiąg moich:

34. ale ty idź, a prowadź ten lud gđziem ci powiedział: Anioł mój pójdzie przed tobą. A ia w dzień pomsty nawiedzę y ten grzech ich.

35. Skarał tedy Pan lud za grzech cielca, którego był uczynił Aaron.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 32. w. 1. *Wstań, uczyni nam bogi.* Niesłusznie Heretycy potwarzają kościół Boży, jakoby na ten czas, gdy tego cielca Żydowie chwalili, miał wszystek Kościół zbłądzić: gdyż onego czasu Kościoła Bożego głową był Moyses, który nie zbłądził, ani cielca onego chwalił. Aaron też jeszcze nie był Biskupem najwyższym aż potem niżej *Exod.* 40. Nadto Lewitowie nie byli winni tego grzechu, jako pisze niżej *ver.* 26. A tak nie wszystek Kościół zbłądził, ale tylko część niejaka ludu.

13. *Wspomnij na Abrahama.* Theodoretus *quaest.* 67. in *Exod.* pisze, iż Moyses rozumiejąc, że niemógł sam ubłagać Pana Boga, bierze sobie na pomoc Patryarchy. Gdzie obacz, iż onych czasów nie było tego obyczaju, mówić do onych dusz świętych: Święty Abrahamie, módl się za nami: Bo iż one dusze jeszcze nie widziały Pana Boga, niemogły też pospolicie zawżdy wiedzieć modlitw ludzkich, chyba kiedy Bóg im objawił. I przetoż czytamy w starym testamencie, że się modlili do Aniołów. *Gen.* 48. Anioł który mię wyrwał od wszystkiego złego, niech błogosławi tym dzieciom. Czytamy i to, iż żywi prosili żywych, aby się za nimi modlili. 1. *Król.* 7. Nie przestawaj za nami wołać do Pana. Ale tego nie czytamy, aby kto o modlitwy Świętych prosił, tak mówiąc: S. Abrahamie, S. Jakóbie, módl się za nami. Bo to jest własny modlitwy obyczaj zakonu nowego, w którym już Święci widzą Pana Boga, i mogą też w nim widzieć modlitwy nasze. Wszakże był inszy obyczaj wzywania Świętych w starym zakonie, przypominając zasługi świętych zmarłych, aby nimi byli ratowani: i aby modlitwy były przyjemniejsze Bgcu, jako tu masz, i *Gen.* 48. i u *Daniela* 3. A chociaż tu tylko przymierze i przysięgę przypomina Moyses, jednak i to przymierze uczynił Bóg dla ich zasług, i przetoż na innych miejscach, przypominają nie tylko przymierze, ale i cnoty i dobre uczynki. O czem będzie *Psal.* 131. 3. *Król.* 15. *Dan.* 3. czytaj *Gen.* 48.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O żalu Izraelitów za grzech bałwochwalstwa, i rozmowie Mojżesza z Bogiem.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Vade, ascende de loco isto tu, et populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti, in terram quam iuravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam: (*Supr.* 32, 13).

2. et mittam praecursorem tui Angelum, ut ejiciam Chananaeum, et Amorrhaeum, et Hethaeum, et Pherezaeum, et Hevaeum, et Jebusaeum, (*Supr.* 32, 34. *Deut.* 7, 22. *Jos.* 24, 11).

3. et intres in terram fluentem lacte et melle. Non enim ascendam tecum, quia populus durae cervicis es: ne forte disperdam te in via. (*Supr.* 32, 9. *Deut.* 9, 13.)

30. *Ięślibym go... mógł ubłagać.* T. j. aby przestając na tej jednej karze, więcej już plag nie zsyłał.

32. *Wymaż mię.* Jak gdyby rzekł: Nie wymażesz mię, a więc odpuść im. Niektórzy chcą widzieć w tem hyperboliczne wyrażenie największej, acz nierozważnej w tym razie, ku ludowi miłości; tak Rachel, (*Gen.* 30, 1), odzywała się: *Daj mi dzieci, inaczej umrę.* — Z ksiąg. T. j. z księgi wybranych, albo z liczby tych, których miłujesz. S. Hier. (od *Algal.*), i S. Grzeg. (10 *Mor.* c. 7), rozumieją to o księdze żyjących nie w niebie, a w tem życiu; jak gdyby mówił: Albo przebacź im, albo mię zabij.

Bibl. St. Test. T. I.

1. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc: Idź, rusz się z tego miejsca ty, y lud twój, któryś wywiódł z ziemie Egypckiej, do ziemie którąm przysięgał Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi, mówiąc: Naśieniu twemu dam ją:

2. y poślę przesłańca twego Anyola, abym wyrzucił Chananeyczyka, y Amorreyczyka, y Heteyczyka, y Pherezeyczyka, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka.

3. y abyś wszedł do ziemie płynący mléką y miodem. Bo nie pójdę z tobą, boś iest lud twardego karku: bych cię snadź nie wytracił na drodze.

34. *W dzień pomsty.* W czasie karania za ten grzech, o czem w w. nast.

35. *Skarał tedy Pan.* Albo morowem powietrzem, albo inną jaką plagą, której Pismo S. nie wymienia.

R. 33.—1. *Rzekł Pan do Mojżesza.* Który powtórnie już wstąpił był na górę.

2. *Przesłańca twego Aniola.* Który ciebie poprzęda w słupie obłoku. Przemawia tu do Mojżesza, jako do posła ludu; mowa ta przeto skierowana jest do całego ludu.

3. *Bo nie pójdę z tobą.* Anioł, który ci towarzyszy, już nie Boga, jak dotąd, ale swoją osobę będzie przedstawiał.

4. Audiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit: et nullus ex more indutus est cultu suo.

5. Dixitque Dominus ad Moysen: Loquere filiis Israël: Populus duræ cervicis es, semel ascendam in medio tui, et delebo te. Jam nunc deponere ornatum tuum, ut sciam quid faciam tibi.

6. Deposuerunt ergo filii Israël ornatum suum a monte Horeb.

7. Moyses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocavitque nomen ejus, Tabernaculum foederis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quaestionem, egrediebatur ad Tabernaculum foederis, extra castra.

8. Cumque egredieretur Moyses ad tabernaculum, surgebat universa plebs, et stabat unusquisque in ostio papilionis sui, aspicientesque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium.

9. Ingresso autem illo tabernaculum foederis, descendebat columna nubis, et stabat ad ostium, loquebaturque cum Moyse,

10. cernentibus universis quod columna nubis staret ad ostium tabernaculi. Stabantque ipsi, et adorabant per fores tabernaculorum suorum.

11. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum. Cumque ille reverteretur in castra, minister ejus Josue filius Nun, puer, non recedebat de tabernaculo.

12. Dixit autem Moyses ad Dominum: Praecipis ut educam populum istum: et non indicas mihi,

ani będzie już więcej czynił owe znamienite cuda, jakie władzą i mocą Bożą działał, jako przedstawiający imię i osobę Boga. Albo sens jest ten: Chcę oddzielić się od was, i przybytek mój, który teraz jest pośród was, przenieść gdzie indziej, za oboz, co i stało się (w. 7.). — *Boś jest lud twardego karku.* Uporny, krnąbrny, nieposłuszny. — *Bym cię snadź nie wytracił na drodze.* Mówi tu sposobem ludzkim: Nie chcę zbliżka patrzeć na twoje obyczaje; niech kto inny, ciebie prowadzi, abym snadź nie dotknął cię ciężką jaką plagą, będąc pobudzony do tego nową jaką twą zbrodnią.

4. *Mowę tę bardzo złą.* T. j. która zapowiadała wielkie jakieś klęski. — *Żaden wedle zwyczaju nie włożył na się ochędózki swojej* (stroju, świetecznego ubioru swego). Zmiana szat świetnych na liche, jest znakiem żałoby, pokuty, i klęsk. Izraelici po części wynieśli z Egiptu, po części z łupów zabranych na Amalecytach, mieli rozmaite ozdóbki, jak bransoletki, zausznice i t. p. do ubioru swego.

5. *Raz przyjdę w pośród ciebie, i wyglądzę cię.* Powiedziano jest to albo warunkowie, albo w sposób groźby: to jest, jeśli i nadal będziesz bezbożnym i upornym: albo mówi się tu proroczo, gdyż Bóg przewidywał, iż oni nie raz dopuszczają się grzechów, i przeto zasłużą na kary. Albo myśl taka: Jeżeli raz uderzę na cię, wyglądzę cię z ziemi. — *Złóż ochędóstwo twoje.* Jakby rzekł. Postępujcie tak jakoście zaczęli, noście taki ubior, któryby dowodził waszej żałoby i pokuty: albo może w wierszu 4, powiedziano jest przez autycypacją. — *Abym wiedział co mam czynić z tobą.* Abym postanowił czy mam wam przebaczyć lub nie, czy większą czyli mniejszą karę mam zesać na was.

6. *I złożyli.* Zrzucili z siebie ozdoby strój swój, już z dobrowolnej żałoby, już pobudzeni rozkazem Bożym. — *Dą góry Horeb.* Zamiast u stop góry Horeb, gdyż obozowali pod tą górą.

4. Y usłyszawszy lud mowę tę bardzo złą, płakał: y żaden wedle zwyczaju nie włożył na się ochędózki swojej.

5. Y rzekł Pan do Mojżesza: Mów synóm Izraelowym: Ludeś twardego karku, raz przyjdę w pośród ciebie, y wyglądzę cię. Już teraz złóż ochędóstwo twoie z siebie, abych wiedział co mam czynić z tobą.

6. Y złożyli synowie Izraelowi ochędóstwo swoje od góry Horeb.

6. Mojżesz też wzięwszy przybytek, rozbił za obozem daleko, y nazwał imię jego, Przybytek przymierza. A wszytek lud, który miał o co pytać, wychodził do przybytku przymierza, przed obóz.

8. A gdy wychodził Mojżesz do przybytku, wstawał wszytek lud, y stał każdy we drzwiach namiotu swego, y patrzali w tył Mojżesza, aż wszedł do namiotu.

9. A gdy on wszedł do przybytku przymierza, zstępował słup obłoku, y stał u drzwi, y mówił z Mojżeszem,

10. y widzieli wszyscy że słup obłokowy stał u drzwi przybytku. Y stali oni y kłaniali się przeddrzwi namiotu swego.

11. A Pan mówił do Mojżesza twarzą w twarz, iako zwykł człowiek mówić do przyjaciela swego. A gdy się on wracał do obozu, sługa jego Jozue syn Nun, pacholę, nie odchadzał z przybytku.

12. Y rzekł Mojżesz do Pana, Każesz abym wywiódł ten lud: a nie oznajmujesz mi kogo posłesz

7. *Wzięwszy przybytek.* Nie ten, który rozkazał Bóg Mojżeszowi uczynić (r. 26), i o którego budowie mówi się w r. 40; — ten bowiem jeszcze nie był wzniesiony, lecz mały jakiś tymczasowy namiot, do którego Mojżesz i inni zgromadzali się na modlitwę. Ten przeto namiot Mojżesz przeniósł za oboz. — *Przybytek przymierza.* Tem imieniem później nazwany został i przybytek ów większy, Patrz Wujka.

8. *Wstawał wszytek lud.* Okazując uszanowanie Mojżeszowi, jako namiestnikowi Boga, i swojemu naczelnemu zwierzchnikowi.

10. *Kłaniali się przeddrzwi namiotu swego.* Każdy składał cześć Bogu stojąc, albo raczej klęcząc u drzwi namiotu swego, mając obróconą twarz ku przybytkowi, który Mojżesz był przeniósł za oboz, i u drzwi którego Anioł przedstawiający osobę Boga rozmawiał z Mojżeszem przez słup obłoku.

11. *Twarzą w twarz.* Rozmawiał najpoufalej z Aniołem w postaci ludzkiej, przedstawiającym osobę Boga. — *Pacholę.* Nie co do wieku, gdyż Jozue już był dowodził wojskiem na wojnie przeciw Amalecytom. Jestto sposób mówienia P. S., że uczniów i sług zowie pacholętami, bo niższymi są od nauczyciela, lub pana. Albo pacholęciem zowie się dla tego, że młody; niektórzy bowiem utrzymują, że Jozue miał wtenczas lat 46, który to wiek w owym czasie jeszcze się zaliczał do młodości. Dłużej takż dawano nazwę pacholęciu tym, którzy jeszcze żon nie mieli, jakim był Jozue. — *Nie odchadzał z przybytku.* Aby mógł mieć s. raz, w nieobecności Mojżesza, nad miejscem świętem i tablicami prawa; razem też oddawał się modlitwie i rozmyślanu.

12. *Nie oznajmujesz mi kogo posłesz ze mną.* Powiedział był Bóg: *Anioł mój poprowadzi cię będzie;* lecz nie oznaczył, kogo mianowicie poszle. Mojżesz przeto

quem missurus es mecum, praesertim cum dixeris: Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me.

13. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, et inveniam gratiam ante oculos tuos: respice populum tuum gentem hanc.

14. Dixitque Dominus: Facies mea praecedat te, et requiem dabo tibi.

15. Et ait Moyses: Si non tu ipse praecedas, ne educas nos de loco isto.

16. In quo enim scire poterimus ego et populus tuus invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram?

17. Dixit autem Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam coram me, et teipsum novi ex nomine.

18. Qui ait: Ostende mihi gloriam tuam.

19. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te: et miserabor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit. (Rom. 9, 15).

20. Rursumque ait: Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, et vivet.

21. Et iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, et stabis supra petram.

22. Cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petrae, et protegam dextera mea, donec transeam:

23. tollamque manum meam, et videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.

zemną, zwłaszcza żeś powiedział: Znam cię po imieniu, y znalazłeś łaskę przedemną.

13. Jeslim tedy znalazł łaskę przed obliczem twoim, ukaż mi twarz twoją, żebym cię poznał, y znalazł łaskę przed oczyma twemi: weyjrzy na lud swój ten naród.

14. Y rzekł Pan: Oblicze moje póydzie przed tobą, y dam ci odpocznienie.

15. Y rzekł Moyses: Jeśli nie ty sam wprzód póydziesz, nie wywódl nas z miejsca tego.

16. Albowiem po czymże będziemy mogli poznać ia y lud twój, żeśmy znaleźli łaskę przed obliczem twoim, iesli nie póydziesz z nami, żebyśmy byli chwaleni od wszystkich narodów, które mieszkają na ziemi?

17. Y rzekł Pan do Moysesza: Y to słowo, któreś rzekł, uczynię: znalazłeś bowiem łaskę przedemną, y ciebie samego znam po imieniu.

18. Który rzekł: Ukaż mi chwałę twoją.

19. Odpowiedział: Ja wszystko dobre tobie pokażę, y będę nazywał w imię Pańskie przed tobą: y zlituję się nad kim będę chciał, y będę miłościw komu mi się podobać będzie.

20. Y zasię rzekł: Nie będziesz mógł widzieć oblicza mego: nie ujrzy mię bowiem człowiek, a będzie żyw.

21. Y ieszcze: Oto iest (przy) miejsce u mnie y staniesz na skale.

22. A gdy przejdzie chwała moja, postawię cię w rozpadlinie skały, y zakryję prawicą moją aż mię:

23. y odéymę rękę moją y użyżysz tył mój: lecz oblicza mego widzieć nie będziesz mógł.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 33. w. 7. *Przybytek przymierza*. Tak nazwany, iż w nim były tablice, na których był napisany zakon, zamykający w sobie przymierze. W Żydowskim zowie go Namiot, albo przybytek schadzki, albo zgromadzenia. Tłómacze 70. zowią go Przybytek świadectwa.

blaga o to aby mu oznajmił, kto jest ten, który poprowadzi lud, i w prośbie swój zmierza do tego, aby sam Bóg a nie kto inny był wodzem ludu. Ztąd w wierszu nast. mówi: *Ukaż mi twarz twoją*: jakby rzekł: Żądamy oblicza twego; niech ono nas prowadzi, i przewodniczy nam w podróży — *Znam cię po imieniu*. Przed wszystkimi imionami wybrałem cię i miłuję, mnie się podobasz. Pismo B. swykie się wyraża o tych, których Bóg miłuje, że *on zna*, a nie zna tych, których odrzuca.

13. *Ukaż mi twarz twoją* Hebr. *Ukaż mi drogę twoją*, t. j. oblicze twoje, czyli ty sam idź przed nami i wskazuj nam drogę. — *Żebym cię poznał*. Abyśmy poznał, żeś dla mnie i ludu tego jest łaskawy, i pośród nas obecny.

14. *Oblicze moje póydzie przed tobą*. Ja sam poprzedzać cię będę — *I dam ci odpocznienie*. Iżbyś pośród nieprzyjaciół zostawał bezpieczny, polegając na obecności i pomocy mojej.

15. *Jeśli nie ty sam wprzód póydziesz*. Z wielkiej miłości ku ludowi, Moysesza blaga Boga powtórnie o potwierdzenie tej obietnicy (w. 14).

17. *I to słowo, któreś rzekł, uczynię*. Wyraźnięj potwierdzam to, o coś wyraźnięj i powtórnie prosił.

18. *Ukaż mi chwałę twoją*. Pan rozmawiał z Moyseszem głosem ludzkim, lecz dla mgły obłoku nie był od niego widziany. Prosi więc aby rozpędziwszy mgłę ukazał mu chwałę oblicza swego.

19. *Ja wszystko dobre tobie pokażę* Wersye Hebrajskie maja: *przeprowadzę wszelkie dobro moje przed obliczem twojem*; ukażę tobie mnie samego, który jestem wszelkiem dobrem; albo, jak niektórzy wykładają, ukażę

tobie coś najznamienszego, najpiękniejszego, najdoskońalszego. (Czy Moyses oglądał istotę Boską, o tém rozprawiają scholastycy, i S. Tho. p. g. 12. art. II). Inni mniemają, że ten jest sens: Ukażę tobie wszystkie te dobra, które mam dać ludowi Izraelskiemu. — *Będę nazywał w imię Pańskie*. Gdy będę przechodził przed tobą ukrytym i przykrytym w skale (w. 22), odezwę się, abys wiedział, że Pan przechodzi, i abys mię ujrzał. Wersye LXX: *Będę nazywał Pan przed tobą*. Albo myśli ta: Ja Pan przechodząc przed tobą, będę nazywał w imię Pańskie; t. j. wymienię przymiotniki służące imieniu Boga, mówiąc (jak w r. 34, 6): *Panujący, Panie Boże miłosierny, łaskawy*; a to dla tego, abym nauczył cię sposobu wzywania mię, i nazywania mię temiż epitetami. — *Zlituję się nad kim będę chciał*. Ja przechodząc przed tobą będę wymieniał i przyzywał imię Pańskie, mówiąc, *Panujący, Panie*, i inne Boskie nazwy, lecz mianowicie to: *Zlituję się nad kim będę chciał*, to jest, miłosierny, łaskawy i t. d.

20. *Nie będziesz mógł widzieć oblicza mego*. Mówi tu o przybraném cielesném obliczu, na którym majestat i chwała Boga mniej więcej się wyraża, i staje się widzialną. *Nie ujrzy bowiem mię człowiek, a będzie żyw*. Blask majestatu oblicza mego tak jest wielki, iż oko śmiertelne znieść go nie może. Patrz Wujka.

22. *Zakryję prawicą moją*. Wziąwszy obłok lub inne jakie ciało ciemne zasłonię jaskinię, w której się będziesz ukrywał, abys nie ujrzał oblicza mego i nie utracił życia, będąc rażony nadzwyczajnym blaskiem.

23. *Ujrzyś tył mój*. Patrz Wujka.

19. *Będę nazywał.* To jest, będę wołał imię Pańskie, mówiąc, Pan z wami jest: to miał Bóg albo Anioł wołać.
20. *Nie ujrzy mię.* Rozumiej, w tym żywocie śmiertelnym będąc, człowiek Pana Boga zmysłami i cielesnymi widzieć niemoże.

23. *Ujrzyś tył mój.* Chocia Mojżesz oblicza Bożego, to jest, bóstwa nie widział: wszakże znać, iż z onęj skały, przez rozpadliny widział Boga przechodzącego w osobie zwierzchniej, podobno człowieczej: i tak przez tył Augustyn rozumie ciało, które potem Bóg przyjął. *August. 2. de Trinit. 1* powiadają drudzy, że się to wypełniło przy Transfiguracji, gdzie Mojżesz widział Boga w ciele. *Tertul. lib. 4. con. Marc. c. 22. Irenaeus lib. 4. con. Haeres. c. 37. Origen. Homil. 12. in Exod.*

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O powtórnych tablicach kamiennych, strzeżeniu się bałwochwalstwa, zachowywaniu świąt, i twarzą rogatą Mojżesza.

1. Ac deinceps: Praecide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, et scribam super eas verba, quae habuerunt tabulae, quas fregisti. (*Deut. 10, 1*).

2. Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis.

3. Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem: boves quoque et oves non pascantur econtra.

4. Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant: et de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut praeceperat ei Dominus, portans secum tabulas.

5. Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, invocans nomen Domini.

6. Quo transeunte coram eo, ait: Dominator Domine Deus, misericors et clemens, patiens et multae miserationis, ac verax,

7. qui custodis misericordiam in millia: qui aufers iniquitatem et scelera, atque peccata, nullusque apud te per se innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam et quartam progeniem. (*Deut. 5, 10. Jer. 32, 18. Psal. 142, 2. Deut. 5, 9. Jer. 32, 18*).

8. Festinusque Moyses, curvatus est pronus in terram, et adorans

9. ait: Si inveni gratiam in conspectu tuo, Domine, obsecro ut gradiaris nobiscum (populus enim durae cervicis est), et auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas.

10. Respondit Dominus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciam quae numquam visa sunt super terram, nec in ullis gentibus: ut cernat populus iste, in cujus es medio, opus Domini terribile quod facturum sum. (*Deut. 5, 2. Jerem. 32, 40*).

11. Observa cuncta quae hodie mando tibi: ego

1. Y potym: Wyćiesz (prawi) sobie dwie tablice kamienne na kształt pierwszych, a napiszę na nich słowa, które miały tablice któreś potłukł.

2. Bądź gotów rano, żebyś wstąpił zaraz na górę Sinai, y staniesz zemną na wierzchu góry.

3. Żaden z tobą niech nie wstępuje, y niech nie będzie widać nikogo po wszytkiej górze: woły też y owce niech się nie paszą na przeciw.

4. Wyćiosał tedy dwie tablice kamienne, iakie przed tym były: y w nocy wstawszy wstąpił na górę Sinai, iako mu był Pan przykazał niosąc z sobą tablice.

5. A gdy zstąpił Pan przez obłok, stanął Mojżesz z nim, wzywając imienia Pańskiego.

6. który gdy przechodził przed nim, rzekł: Panujący Panie Boże miłosierny y łaskawy, cierpliwy, y mnogięj litości, y prawdziwy.

7. Który strzeżesz miłosierdzia na tysiące: który zgładzasz nieprawość, y niebożności y grzechy, a żaden u ciebie nie jest sam przez się niewinny. Który nieprawość ojców oddaiesz synóm y wnukóm do trzeciego y czwartego pokolenia.

8. Y pośpieszywszy się Mojżesz, schylił się twarzą do ziemi, y kłaniając się,

9. rzekł: Jeślim znalazł łaskę przed obliczem twoim, Panie, proszę abyś szedł z nami (lud bowiem twardego karku jest) a zgładził nieprawości nasze y grzechy, a nas posiadał.

10. Y odpowiedział Pan: Ja postanowię przy mierze gdy wszyscy patrzeć będą, cuda czynić będę iakich nigdy nie widziano na ziemi y u sądnych narodów: aby ujrzał ten lud, w którego pośrodku jesteś, sprawą Pańską straszną którą mam uczynić.

11. Strzeżże wszytkiego co tobie dziś rozkazu-

R. 34.—3. *Woły też i owce.* Pan Bóg chciał tak dla tego, iżby twardemu i grubemu ludowi tém większą wraził bojaźń i uszanowanie.

5. *Stanął Mojżesz z nim.* Stanął ukryty w jaskini i przykryty obłokiem, jak miał zalecenie (r. p. w. 22).

6. *Panujący, Panie i t. d.* Albo w te słowa modlił się Mojżesz; albo tak wołał P. Bóg ostrzegając Mojżesza, iż przechodzi, i pobudzając go do modlitwy: Patrz r. p. w. 19.

7. *Który strzeżesz miłosierdzia na tysiące.* T. j. który jesteś dobroczynnym bez granic. — *Żaden u ciebie nie*

jest sam przez się niewinny. Wszyscy bowiem potrzebują miłosierdzia. Przed tobą nikt nie jest bez winy (pierwotnej, lub uczynkowej), i żadna wina nie może być bez kary.

9. *A nas posiadał.* Niech będziemy ludem twoim, i częścią dziedzictwa twego.

10. *Gdy wszyscy patrzeć będą.* Hebr. *w obec całego ludu.*

11. *Co tobie dziś rozkazuję.* Tobie, o ludu mój. Mówi tu Bóg do Mojżesza jako posła i przedstawiciela całego narodu.

ipse ejiciam ante faciem tuam Amorrhæum, et Chananaeum, et Hethæum, Pherezæum quoque, et Hevæum, et Jebusæum.

12. Cave ne umquam cum habitatoribus terrae illius jungas amicitias, quae sint tibi in ruinam:

13. sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide:

14. noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus est aemulator.

15. Ne in eas pactum cum hominibus illarum regionum: ne, cum fornicati fuerint cum diis suis, et adoraverint simulacra eorum, vocet te quispiam, ut comedas de immolatis. (*Supr. 23, 32. Deut. 7, 2.*)

16. Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis: ne, postquam ipsae fuerint fornicatae, fornicari faciant et filios tuos in deos suos. (*3 Reg. 11, 2.*)

17. Deos conflatis non facies tibi.

18. Solemnitatem azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut praecepi tibi, in tempore mensis novorum: mense enim verni temporis egressus es de Aegypto.

19. Omne, quod aperit vulvam generis masculini, meum erit. De cunctis animantibus, tam de bobus, quam de ovibus meum erit. (*Supr. 13, 2, 12—22, 29.*)

20. Primogenitum asini redimes ove: sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes: nec apparebis in conspectu meo vacuus.

21. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare, et metere.

22. Solemnitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuae triticeae, et solemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. (*Supr. 23, 15.*)

23. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israël. (*Supra. 23, 17. Deut. 16, 16.*)

24. Cum enim tulero gentes a facie tua, et dilatavero terminos tuos, nullus insidiabitur terrae tuae, ascendente te, et apparente in conspectu Domini Dei tui ter in anno.

25. Non immolabis super fermento sanguinem hostiae meae: neque residuebit mane de victima solemnitatis Phase. (*Supr. 23, 18. 19.*)

26. Primitias frugum terrae tuae offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hoedum in lacte matris suae. (*Supr. 23, 19. Deut. 14, 21.*)

14. Zapalczyncy. Zazdrośny w miłości i czci jedynie sobie tylko należnej, i niecierpi w tem współzawodnika.

15. Nie czyń przymierza. Mianowicie przez wchodzenie z nimi w związki małżeńskie. Żydom zabronione były małżeństwa z poganami; przeto strofowany był Salomon. III. Reg. r. 11. Esdr. 9, 1.—Gdy będą cudzołóżyć. Cześć bałwany. Często w P. Ś. bałwochwalstwo zow. cudzołóństwem. Jer. r. 2 i 3; Ezech. r. 16.—Abyś iadł rzeczy ofiarowanych. I przez to był nęcony do bałwochwalstwa.

21. Orać i łąć. Chociażby pora była orania i żniwa, szabab powstrzymasz się i od tych prac.

22. Święto tygodniów. Obchodzić będziesz urocz. Zie-

ię: ia sam wyrzucę przed obliczem twoim Amorrezycka, y Chananezycka, y Heteyczyka, Pherezeyczyka téż, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka.

12. Strzeż abyś nigdy z obywatelmi ziemie oney nie miał przyjaćielstwa, któreby tobie było ku upadku:

13. ale ołtarze ich zepsuy, bałwany połam, y gaie wyrąbay:

14. nie kłaniay się Bogu cudzemu. Pan zapalczywy imię iego, Bóg zawistny iest.

15. nie czyń przymierza z ludźmi onych krajów, by zaś, gdy oni będą cudzołóżyć z bogami swemi, y kłaniać się bałwanóm ich, nie wezwał cię który, abyś iadł z rzeczy ofiarowanych.

16. Ani żony z córek ich weźmiesz synóm twoim: aby, gdy one będą cudzołóżyć, nie przywiedli synów twoich ku cudzołóztwu z bogi swemi.

17. Bogów litych sobie nie uczynisz.

18. Święta przasników strzedz będziesz. Śiedm dni ieść będziesz przasniki, iakomci przykazał czasu miesiąca nowin: w księżycu bowiem czasu wiosny wyszedłeś z Egiptu.

19. Wszystko, co otwarza żywot, samczey płci, moje będzie. Ze wszystkiego bydła, tak z wołów, iako y z owiec, moje będzie.

20. Pierworodne osłowe odkupisz owcą: a ieśli ani okupu za nie dasz, zabite będzie. Pierworo-
dnego synów twych odkupisz: y nie ukażesz się przed oczyma mémi próżny.

21. Sześć dni robić będziesz, siódmego dnia przestaniesz orać y łąć.

22. Święto tygodniów uczynisz sobie w pierwiastkach zboża żniwa twego przenicznego, y Święto gdy na zwróceniu rocznego czasu wszystko się chowa.

23. Trzech czasów roku ukaże się wszelki mężczyzna twój przed oblicznością wszechmogącego Pana Boga Izraelskiego.

24. Bo gdy zniosę narody od oblicza twego, y rozszerzę granice twoje, żaden nie będzie na zdradzie ziemi twojej, gdy ty pójdiesz, y gdy się pokażesz przed obliczem Pana Boga twego trzykroć do roku.

25. Nie będziesz ofiarował przy kwasie krwie ofiary moiej: ani zostanie rano z ofiary święte Phase.

26. Pierwiastki zboża ziemie twój ofiarujesz w domu Pana Boga twego. Nie będziesz warzył koźlęcia w mleku matki iego.

lonych Sw. po tygodniu tygodniów, t. j. po siedmiu tygodniach; czyli po 49 dniach, 50-go dnia od Wielkanocy; i wtedy ofiarujesz Bogu pierwiastki chlebow.—Na zwrócenie rocznego czasu. Patrz Wujka i Ex. r. 23, 16.

24. Rozszerzę granice twoje. Gdy dam ci, jakem obiecał szerokie granice.—Żaden nie będzie na zdradzie ziemi twojej. Albowiem ja pohamuję i utrzymam sąsiednie narody, aby ci nie mogły i nie ośmielały się szkodzić, gdy będziesz wykonywał prawa moje co do obchodu świąt.

25. Przy kwasie. Z kwasem. Wyż. r. 23, 18.—Z ofiary święta Phase. Baranka wielk. całego zjecie w tym-żę dniu, nie nie zostawując na dzień nast.

27. Dixitque Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba haec, quibus et tecum et cum Israël pepigi foedus.

28. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes: panem non comedit et aquam non bibit, et scripsit in tabulis verba foederis decem. (*Supr. 24, 18. Deut. 4, 13*).

29. Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimoniis, et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini.

30. Videntes autem Aaron et filii Israël cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere.

31. Vocatique ab eo, reversi sunt tam Aaron quam principes synagogae. Et postquam locutus est ad eos,

32. venerunt ad eum etiam omnes filii Israël quibus praecepit cuncta, quae audierat a Domino in monte Sinai.

33. Impletisque sermonibus, posuit velamen super faciem suam. (*2 Cor. 3, 13*).

34. Quod ingressus ad Dominum, et loquens cum eo, auferebat donec exiret, et tunc loquebatur ad filios Israël omnia, quae sibi fuerant imperata.

35. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

27. Y rzekł Pan do Mojżesza: Napisz sobie te słowa, któremi y z tobą y z Izraelem uczyniłem przymierze.

28. Był tedy tam z Panem czterdzieści dni y czterdzieści nocy: chleba nie jadł y wody nie pił, y napisał na tablicach słów przymierza dziesięć.

29. A gdy schodził Mojżesz z góry Synaj trzymał dwie tablice świadectwa, a niewiedział że twarz jego rogata była, z społeczności mowy Pańskięj.

30. A widząc Aaron y synowie Izraelowi rogatą twarz Mojżeszową, bali się przystąpić blisko do niego.

31. Y zawołani od niego, wrócili się tak Aaron iako przełożeni zgromadzenia. A potym iako odprawił rzecz do nich,

32. przyszli też do niego wszyscy synowie Izraelowi, którym przykazał wszystko co słyzał od Pana na górze Synaj.

33. A skończywszy mowy, włożył zasłonę na twarz swoją.

34. Którą wchodząc do Pana, y mówiąc z nim, zdejmował aż wyszedł, a tedy mówił do synów Izraelowych wszystko, co mu było rozkazano.

35. Którzy widzieli twarz wychodzącego Mojżesza rogatą, ale on zaśie zakrywał twarz swoją, jeśli kiedy do nich mówił.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 34. w. 22. *I Święto gily na zwroceniu rocznego czasu.* Było to święto Kuczek, które księżycy Września bywało: prawie na ten czas, kiedy zrównanie dnia i nocy na jesień przypadało, które zowią *Acquinoctium Autumnale*.

25. *Przy kucsie.* Pierwiej bowiem mieli uprzątnąć chleb z domu, i wszelką rzecz kwaszoną niż baranka wielkanocnego ofiarowali. Toż ma *Wyżej 23. cap. 18.*

29. *Twarz jego rogata była.* W Żydowskim tak jest, na kształt rogów świeciła, albo promienie wypuszczała. Bo słowo *keren*, znaczy róg, ztądże żydowskie, *karan*, to jest, jaśnieć rogato albo z promieniami. Przetoż wulgata chcąc właśnie wyrazić, tak przekłada: Twarz jego rogata była: co się rozumie o światłości, która z twarzy jego w promieniach, jako rogi wychodziła, i ztąd obyczaj urosł, że Mojżesza z rogami malują.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O przestrzeganiu Szabatu, i składaniu darów na budowę przybytku.

1. Igitur congregata omni turba filiorum Israël, dixit ad eos: Haec sunt quae jussit Dominus fieri.

2. Sex diebus facietis opus: septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum, et requies Domini: qui fecerit opus in eo, occidetur.

1. Zebrawszy tedy wszystko zgromadzenie synów Izraelowych, rzekł do nich: Te są rzeczy, które Pan czynić rozkazał.

2. Sześć dni będziecie robić: siódmy dzień będzie wam święty, Szabat, y odpoczynienie Pańskie: ktoby robił weń, zabity będzie.

27. *Napisz sobie te słowa.* Zapisz te przepisy obrzędowe, aby nie wyszły z pamięci. Uczynił to Mojżesz, właśnie pisząc tę księgę.

28. *Czterdzieście dni.* Już powtóruje. — *Chleba nie jadł.* Nic nie jadł i nie pił. — *Słóć przymierza dziesięć.* Prawo dekalogu.

29. *Twarz rogata była.* Patrz Wujka. — *Z społeczności mowy Pańskiej.* Promienie te pozostały na Mojżeszu z obcowania z Bogiem, mianowicie kiedy przechodziła chwała Boża przed rozpadliną skały (r. 33, 22). Nadaną była ta światłość obliczu Mojżesza, iżby on większą miał powagę u ludu; i ona na zawsze na ujem pozostała jak naucza Ś. Abr. Abul. Belas.

30. *Bali się przystąpić.* Bo nie mogli utkwid swych oczu w tak jasniejące oblicze, i zdzieli byli wielkiem uszanowaniem.

32. *Przyszli też do niego.* Już ochłonęci z przestachu.

33. *Włożył zasłonę na twarz swoją.* Z początku mówił do nich z twarzą odkrytą, dla okazania tem większego uszanowania i wielkości prawa; później z osłoniętą, aby każdemu zostawił wolniejszy do siebie przystęp. Aleg. Zasłona ta była godłem starego zakonu, który prawami i obrzędami swemi osłaniał w sobie ofiarę i zakon Messyasza. 2. Korynt. 3, 16.

3. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati.

4. Et ait Moyses ad omnem catervam filiorum Israël: Iste est sermo quem praecepit Dominus, dicens:

5. Separate apud vos primitias Domino: Omnis humilior et prono animo offerat eas Domino: aurum et argentum, et aes, (*Supr. 25, 2*).

6. hyacinthum et purpuram, coccumque bis tinctum et byssum, pilos caprarum,

7. pellesque arietum rubricatas, et ianthinas, et setim,

8. et oleum ad luminaria concinnanda, et ut conficiatur unguentum, et thymiana suavissimum,

9. lapides onychinos, et gemmas ad ornatum superhumeralis et rationalis.

10. Quisquis vestrum sapiens est, veniat, et faciat quod Dominus imperavit:

11. Tabernaculum scilicet, et tectum ejus, atque perimentum, annulos, et tabulata cum vectibus, paxillos et bases:

12. arcam et vectes, propitiatorium, et velum, et ante illud oppanditur:

13. mensam cum vectibus et vasis, et propositionis panibus:

14. candelabrum ad luminaria sustentanda, et illius et lucernas, et oleum ad nutrimenta eorum:

15. altare thymiamatis, et vectes, et oleum actionis et thymiana ex aromatibus: Tentorium et ostium tabernaculi:

16. altare holocausti, et craticulam ejus aeneam cum vectibus et vasis suis: labrum et basim ejus:

17. cortinas atrii cum columnis et basibus, tentorium in foribus vestibuli,

18. paxillos tabernaculi et atrii cum funiculis et:

19. vestimenta, quorum usus est in ministerio Sanctuarii, vestes Aaron pontificis ac filiorum ejus, et sacerdotio fungantur illi.

20. Egressaque omnis multitudo filiorum Israël de conspectu Moysi,

21. obtulerunt mente promptissima atque devota primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi testimonii. Quidquid ad cultum et ad vestes sanctas necessarium erat,

22. viri cum mulieribus prae buerunt, armillas aureas, annulos et dextralia: omne vas aureum et donaria Domini separatim est.

23. Si quis habebat hyacinthum, et purpuram, coccumque bis tinctum, byssum et pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, et ianthinas,

3. Nie wznietecie ognia we wszystkich mieszkaniach waszych przez dzień Sobotni.

4. Y rzekł Moyses do wszystkiéj gromady synów Izraelowych: Ta iest mowa, którą przykazał Pan, mówiąc:

5. Odłączcie u was pierwiastki Panu: każdy dobrowolny y ochotnym sercem niech ie ofiaruje Panu: złoto, y srebro, y miedź,

6. y hiacynt, y szarłat, y karmazyn dwakroć farbowany, y biśiór, sierść kozią,

7. y skóry czerwono farbowane y fioletowey maści, drzewo setim,

8. y oliwę ku przyprawie światła, y aby uczyniona była maść y kadzenie nawdzięczniejszé,

9. kamienie onychiny, y kamienie drogic na ozdobienie naramiennika y rationalu.

10. Ktokolwiek między wami mądry iest, niech przyjdzie, y czyni co Pan rozkazał:

11. to iest, przybytek y dach iego y przykrycie, piérścienie y deski z drążkami, kolki y podstawki:

12. skrzynię y drążki, ubłagalnią y zasłonę, którą przed nią zapuszczają:

13. stół z drążkami, y z naczyniem y z chlebem pokładnym:

14. lichtarz ku trzymaniu światła, naczynie iego, y lampy, y oliwę na posiłek ognia:

15. Ołtarz kadzenia, y drążki, y oleik pomazania, y kadzenie z wonnych rzeczy, oponę do drzwi przybytku:

16. Ołtarz całopalenia, y kratkę iego miedzianą, z drążkami y z naczyniem iego: umywalnią y podstawek iéy:

17. opony do śieni z słupami y z podstawkami, zasłonę we drzwiach u śieni,

18. kolki przybytku y śieni z powrózkami swymi:

19. szaty których używają na służbie świątyni, odzienie Aarona najwyższego kapłana y synów iego, aby mi sprawowali urząd kapłański.

20. Y wyszedszy wszystko zgromadzenie synów Izraelowych od obliczności Moysesza,

21. ofiarowali umysłem barzo ochotnym y nabożnym pierwiastki Panu, na czynienie roboty przybytku świadectwa. Cokolwiek na służbę y na szaty święte było potrzeba,

22. mężowie z niewiastami dodali manelle, y nausznicę, piérścienie, y prawnice, y wszystko naczynie złote na dary Pańskie iest odłożono.

23. Jeśli kto miał hiacynt, y szarłat, y karmazyn dwakroć farbowany, biśiór, y sierść kozią, skóry baranie czerwono farbowane, y fioletowey maści,

R. 35. — 3. *We wszystkich.* W żadnym domu. Na Wielkanoc i w inne święta wolno było zapalać ogień na awarzenia pokarmów (r. 12, 16); w Szabacie zaś to było wzbronione.

5. *Pierwiastki Panu.* Pierwszą waszą ofiarę i dary na budowę przybytku. Dar ten zowie się tu *pierwiast-*

kami, bo dotąd żadnej jeszcze publicznej i wspólnej takiej jalmużny nie składali byli.

8. *Abby uczyniona była maść.* Z czego miała być maść, pow. r. 25. Olój używany był tylko do lamp, nie zaś do kadzenia.

10. *Mądry jest.* Biegly i doświadczony rzemieślnik.

11. *Deski.* Boki przybytku z drzewa setim. (r. 25).

24. argenti aerisque metalla, obtulerunt Domino, lignaque setim in varios usus.

25. Sed et mulieres doctae, quae neverant, dederunt hyacinthum, purpuram, et vermiculum, ac byssum,

26. et pilos caprarum, sponte propria cuncta tribuentes.

27. Principes vero obtulerunt lapides onychinos, et gemmas ad superhumera et rationale,

28. aromataque et oleum ad luminaria concinnanda, et ad praeparandum unguentum, ac thymia odoris suavissimi componendum.

29. Omnes viri et mulieres mente devota obtulerunt donaria, ut fierent opera quae jusserrat Dominus per manum Moysi. Cuncti filii Israël voluntaria Domino dedicaverunt.

30. Dixitque Moyses ad filios Israël: Ecce, vocavit Dominus ex nomine Beseleel filium Uri filii Hur de tribu Juda. (*Supr. 31, 2*).

31. Implevitque eum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, et scientia et omni doctrina

32. ad excogitandum, et faciendum opus in auro et argento, et aere,

33. sculpendisque lapidibus, et opere carpentario; quidquid fabre adinveniri potest,

34. dedit in corde ejus: Ooliab quoque filium Achisamech de tribu Dan:

35. ambos erudit sapientia, ut faciant opera abietarii, polymitarii, ac plumarii, de hyacintho ac purpura, coccoque his tincto, et bysso, et texant omnia, ac nova quaeque reperiant.

24. srebra y miedzi, y kruszce, ofiarowali Panu, y drzewo setim na rozmaite potrzeby.

25. Lecz y niewiasty nauczone, co naprzędy, dały hiacynt, szarłat, y karmazyn, y bisior,

26. y sierść kozią, z dobrej wolej wszystko dawaiać.

27. Przełożeni zasię ofiarowali kamienie onychiny, y kamienie drogie na naramiennik, y na rationale,

28. y rzeczy wonnych, y oliwy na przyprawę swiateł, y na przyprawienie maści, y na złożenie kadzenia bardzo wdzięcznej woni.

29. Wszyscy mężowie y niewiasty sercem nabożnym ofiarowali dary, aby uczynione były roboty, które kazał Pan przez rękę Mojżesza. Wszyscy synowie Izraelowi dobrowolne Panu oddali.

30. Y rzekł Mojżesz do synów Izraelowych: Oto wezwał Pan na imię Beseleela syna Uriego, syna Hurego, z pokolenia Judy.

31. Y napełnił go duchem Bożym, mądrością y rozumieniem y umiejętnością, a wszelką nauką,

32. ku wymyśleniu y uczynieniu roboty, we złocie, we srebrze, y miedzi,

33. y w rzezaniu kamienia, y robocie cieślielskiej; cokolwiek misternego wynaleziono być może,

34. dał do serca jego: Ooliaba też syna Achisamech z pokolenia Dan:

35. obudwu wyćwiczył mądrością, aby czynili robotę cieślielską, tkacką, y haftarską, z hiacyntu, y szarłat, y karmazynu dwakroć farbowanego, y bisioru, aby tkali wszystko, y nowe wszelakie rzeczy wynajdowali.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O budowie i urządzeniu przybytku.

1. Fecit ergo Beseleel, et Ooliab, et omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam et intellectum, ut scirent fabre operari, quae in usus Sanctuarii necessaria sunt, et quae praecepit Dominus. (*Supr. 26, 1*).

2. Cumque vocasset eos Moyses, et omnem eruditum virum, cui dederat Dominus sapientiam, et qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus,

3. tradidit eis universa donaria filiorum Israël. Qui cum instarent operi, quotidie mane vota populus offerebat.

4. Unde artifices venire compulsi,

5. dixerunt Moysi: Plus offert populus, quam necessarium est.

6. Jussit ergo Moyses praeconis voce cantari: Nec vir nec mulier quidquam offerat ultra in opere Sanctuarii. Sicque cessatum est a munibus offerendis,

25. *Niewiasty nauczone.* Biegle w sztuce przedzenia i haftowania.

29. *Dobrowolne.* Złożyli dary z własnej dobrej chęci.

33. *W robocie cieślielskiej.* W sztuce wszelkich wyrobów z drzewa.

1. Uczynił tedy Beseleel y Ooliab, y każdy mąż mądry, którym dał Pan mądrość y rozum, aby umieli misternie urobić, co do potrzeby świątyni należy, y co Pan przykazał.

2. Y gdy ich wezwał Mojżesz y każdego męża wyćwiczonego, któremu dał Pan mądrość, y którzy się dobrowolnie ofiarowali na robotę:

3. oddał im wszystkie dary synów Izraelowych. Którzy gdy z pilnością robili, na każdy dzień rano śluby lud ofiarował.

4. Dla czego rzemieślnicy przymuszeni przystać,

5. mówili Mojżeszowi: więcej lud ofiaruje niżli potrzeba.

6. Kazał tedy Mojżesz woźnego głosem wołać: Ani mąż ani niewiasta niechay nic więcej nie dawa na robotę świątyni. Y tak przestano od ofiarowania,

34. *Dał do serca jego.* Dał mu dar znajomości budownictwa, tak iż mógł i innych nauczać.

R. 36.—3. *Śluby.* Dobrowolne dary.

6. *Woźnego głosem wołać.* Przez woźnego ogłosił.

7. eo quod oblata sufficerent et superabundarent.

8. Feceruntque omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de bysso et orta, et hyacintho, et purpura, coccoque bis lecto, opere vario, et arte polymita:

9. quarum una habebat in longitudine viginti cubitos, et in latitudine quatuor: una mensura erat omnium cortinarum.

10. Coniunxitque cortinas quinque, alteram alteri, et alias quinque sibi invicem copulavit.

11. Fecit et ansas hyacinthinās in ora cortinae una ex utroque latere, et in ora cortinae alterius similiter,

12. ut contra se invicem venirent ansae, et mutuo jungerentur.

13. Unde et quinquaginta fudit circulos aeneos, qui morderent cortinarum ansas, et fieret unum tabernaculum.

14. Fecit et saga undecim de pilis caprarum operiendum tectum tabernaculi:

15. unum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, et in latitudine cubitos quatuor: una mensurae erant omnia saga:

16. quorum quinque iunxit seorsum, et sex alia separatim.

17. Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi unius, et quinquaginta in ora sagi alterius, ut se invicem jungerentur.

18. Et fibulas aeneas quinquaginta, quibus macteretur tectum, ut unum pallium ex omnibus sagis fieret.

19. Fecit et opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudque desuper velamentum de pellibus ianthinis.

20. Fecit et tabulas tabernaculi de lignis setim valde. (Supr. 26, 14.)

21. Decem cubitorum erat longitudo tabulae una, et unum ac semis cubitum latitudo retinebat.

22. Binae incastraturae erant per singulas tabulas, ut altera alteri jungeretur. Sic fecit in omnibus tabernaculi tabulis.

23. E quibus viginti ad plagam meridianam una contra austrum,

24. cum quadraginta basibus argenteis. Duae bases sub una tabula ponebantur ex utraque parte angulorum, ubi incastraturae laterum in angulis terminantur.

25. Ad plagam quoque tabernaculi, quae respicit ad aquilonem, fecit viginti tabulas,

26. cum quadraginta basibus argenteis, duas bases per singulas tabulas.

27. Contra occidentem vero id est, ad eam partem tabernaculi, quae mare respicit, fecit sex tabulas,

28. et duas alias per singulos angulos tabernaculi retro:

29. quae junctae erant a deorsum usque superius, et in unam compaginem pariter ferebantur. Fecit ex utraque parte per angulos:

Bib. St. Test. T. I.

7. przeto że rzeczy ofiarowanych dosyć było y zbywało.

8. Y uczynili wszyscy mądrzy sercem ku wykonaniu roboty przybytku, opon dziesięć, z hisioru kręconego, y hiacyntu, y szarlatu, y z karmazynu dwakroć farbowanego robotą wzorzystą, y rzemiesłem tkackim:

9. z których iedna miała na dłużą dwadzieścia y ośm lokiet, a na szerżą cztery, iedna miara była wszystkich opon.

10. Y złączył pięć opon iedną z drugą, y drugie pięć złączył pospołu.

11. Poczyił téż petlice z hiacyntu, po kraiu opony iednéy z obu stron, y po kraiu opony drugiéy także,

12. aby przeciw sobie zeszyły się wespół petlice, y iedna się z drugą spinała.

13. Przeto ułał y pięćdziesiąt kołców złotych, któreby uymowały petlice opon, y był ieden przybytek.

14. Uczynił téż dek iedenastie z koziéy sierści, dla przykrywania wierzchu przybytkowego:

15. jedna deka wzdłuż miała trzydzieści łokci, a wszérz cztery łokcie: jednéy miary były wszystkie deki:

16. z których pięć złączył osobno, a sześć innych osobno.

17. Y uczynił petlic pięćdziesiąt, na kraiu deki iednéy, a pięćdziesiąt, na kraiu deki drugiéy, aby się pospołu schodziły.

18. Y haczków miedzianych pięćdziesiąt, któreby się spinało przykrycie, aby iedno przykrycie ze wszystkich dek było.

19. Uczynił y przykrycie przybytku z skór baranich czerwono farbowanych, y drugie zwierzchu przykrycie z skór fiołkowéy maści.

20. Narobił y deszek przybytku z drzewa setim stojących.

21. Dziesięć łokci była dłuża deszczki iednéy, a pułtora łokcia szerżą miała.

22. Dwoie fugowanie było w każdéy desce, aby się iedna z drugą schodziła. Tak uczynił u wszystkich deszek przybytku.

23. Z których dwadzieścia na stronę południową były, przeciwko wiatru południowemu;

24. ze czterdziestą podstawków srebrenych. Dwa podstawki pod iedną deszkę kładziono z obu stron węglów, gdzie się fugowania boków na węglach kończą.

25. Na stronę téż przybytku, która patrzy na pułnoc uczynił dwadzieścia deszek,

26. ze czterdziestą podstawków srebrenych, dwa podstawki do każdéy deszczki.

27. A ku zachodowi, to iest, na tę stronę przybytku która ku morzu patrzy, uczynił sześć deszek,

28. y inne dwie na każdym węgle przybytku w tyle:

29. które były spoione od spodku aż do wierzchu, a w iedno się spoienie pospołu zchodziły. Tak uczynił z obu stron na węglach:

30. ut octo essent simul tabulae, et haberent bases argenteas sedecim, binas scilicet bases sub singulis tabulis.

31. Fecit et vectes de lignis setim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi,

32. et quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas: et extra hos, quinque alios vectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare.

33. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum perveniret.

34. Ipsa autem tabulata deauravit, fuis basis earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci possent: quos et ipsos laminis aureis operuit.

35. Fecit et velum de hyacintho, et purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum:

36. et quatuor columnas de lignis setim, quas cum capitibus deauravit, fuis basis earum argenteis.

37. Fecit et tentorium in introitu tabernaculi ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoque retorta, opere plumarii:

38. et columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque earum fudit aeneas.

30. żeby ośm było pospołu deszek, y miały podstawków srebrnych szesnaście, to iest dwa podstawki pod każdą deską.

31. Uczynił téż drążki z drzewa setim, pięć ku trzymaniu deszek iednéj strony przybytku,

32. a pięć drugich ku zięciu deszek drugiéj strony: y króm tych, innych pięć na zachodnią stronę przybytku przeciw morzu.

33. Uczynił téż drążek inny, któryby przez środek deszek od węgla aż do węgla przechodził.

34. A deszki same pozłocił ulawszy podstawki ich srebrne. A kolca ich złote poczynił, przez któreby drążki można wkładać: które téż same złotem blaszkami okrył.

35. Uczynił y zasłonę z hiacyntu, szarlatu, y karmazynu, y biśioru kręconego robotą tkacką mienioną y przetykaną:

36. y cztery słupy z drzewa setim, które z wierzchami pozłocił, ulawszy podstawki ich srebrne.

37. Uczynił téż zasłonę we weszściu przybytku z hiacyntu, szarlatu, z karmazynu, y biśioru kręconego, robotą haftarską:

38. y słupów pięć z wierzchami ich, które powłókł złotem, a podstawki ich ulał miedziane.

CAPUT XXXVII.

ROZDZIAŁ 37.

O budowie Arki, Ublagalni, Stołu, Lichtarza, i t. p.

1. Fecit autem Beseleel et arcam de lignis setim, habentem duos semis cubitos in longitudine, et cubitum ac semissem in latitudine, altitudo quoque unius cubiti fuit et dimidii: vestivitque eam auro purissimo intus ac foris.

2. Et fecit illi coronam auream per gyrum,

3. conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos ejus: duos annulos in latere uno, et duos in altero.

4. Vectes quoque fecit de lignis setim, quos vestivit auro,

5. et quos misit in annulos, qui erant in lateribus arcae ad portandum eam.

6. Fecit et propitiatorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum et dimidii in longitudine, et cubiti ac semis in latitudine.

7. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte propitiatorii:

8. Cherub unum in summitate unius partis, et Cherub alterum in summitate partis alterius: duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorii,

9. extendentes alas, et tegentes propitiatorium, seque mutuo et illud respicientes.

10. Fecit et mensam de lignis setim in longitudine duorum cubitorum, et in latitudine unius cubiti, quae habebat in altitudine cubitum ac semissem.

1. A Beseleel urobił y skrzynię z drzewa setim, mającą pułtrzecia łokcia wzdłuż a pułtora łokcia w szerz, wyższa téż na pułtora łokcia była: y oblókł ją złotem co naczystszy we wnętrzu y z wierzchu.

2. Y uczynił iéy koronę złotą w około,

3. ulawszy cztery kolca złote po czteryéj węglach iéy: dwa kolca po iednéj stronie, a dwa po drugiéj.

4. Drążki téż uczynił z drzewa setim, które powłókł złotem,

5. y które włożył w kolca, które były po bokach skrzynie, ku noszeniu iéy.

6. Uczynił téż ublagalnią, to iest wyrocznicą ze złota naczystszego na pułtrzecia łokcia w dłuż, a na pułtora w szerz.

7. Ktemu dwa Cherubiny ze złota bitego, które postawił z obu stron ublagalnie:

8. Cheruba iednego na wierzchu iednéj strony, a Cheruba drugiego na wierzchu drugiéj strony, dwu Cherubinów na obu wierzchach ublagalnie,

9. rozciągające skrzydła, y nakrywające ublagalnią, a spólnie na się y na nią patrzące.

10. Uczynił y stół z drzewa setim, wzdłuż na dwa łokcia, a w szerz na ieden łokieć, który miał w zwysz pułtora łokcia.

38. *Drążek inny.* O tym drążku nie było wzmianki w powyższych rozdziałach, gdzie mówiono o budowie przybytku.

34. *Deszczki.* Cztery boki przybytku.

35. *Z wierzchami pozłocił.* W ten sposób iż słupy po-

wleczone tylko były złotem, czyli blachami złotem; wierzchy zaś ich były całe ze złota, jak Bóg przykazał Mojżeszowi, r. 26, 32.

R. 37.— 8. *Na wierzchu jednej strony.* Na brzegu boku.

11. Circumdeditque eam auro mundissimo et fecit illi labium aureum per gyrum,

12. ipsique labio coronam auream interrasilem quatuor digitorum, et super eandem alteram coronam auream.

13. Fudit et quatuor circulos aureos, quos posuit in quatuor angulis per singulos pedes mensae

14. contra coronam: misitque in eos vectes, ut possit mensa portari.

15. Ipsos quoque vectes fecit de lignis setim, et circumdedit eos auro.

16. Et vasa ad diversos usus mensae, acetabula, phialas, et cyathos, et thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina

17. Fecit et candelabrum ductile de auro mundissimo. De cuius vecte calami, scyphi, sphaerulaeque ac lilia procedebant:

18. sex in utroque latere, tres calami ex parte una, et tres ex altera:

19. tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphaerulaeque simul et lilia: et tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphaerulaeque simul et lilia. Aequum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite caudelabri.

20. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, sphaerulaeque per singulos simul et lilia:

21. et sphaerulae sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte uno.

22. Et sphaerulae igitur, et calami ex ipso vecte, universa ductilia ex auro purissimo.

23. Fecit et lucernas septem cum emunctoriis suis, et vasa, ubi ea, quae emuncta sunt, extinguuntur, de auro mundissimo.

24. Talentum auri appendebat candelabrum cum candelis vasis suis.

25. Fecit et altare thymiamatis de lignis setim, per quadrum singulos habens cubitos, et in altitudine duos: e cuius angulis procedebant cornua.

26. Vestivitque illud auro purissimo cum cratibus ac parietibus et cornibus.

27. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, et possit altare portari.

28. Ipsos autem vectes fecit de lignis setim, et operuit laminis aureis.

29. Composuit et oleum ad sanctificationis unguentum, et thymiama de aromatibus mundissimis opere pigmentarii.

11. Y powłókł ji złotem co naczystym, y uczynił mu listwę złota w koło,

12. a saméy listwie koronę złotą, mięscami gładką na cztery palce, a na téżże drugą koronę złotą.

13. Ulał y cztery kolca złote, które przypawił do czterech węglów u każdéy nogi stołu

14. przeciwko koronie: y wprawił w nie drążki, żeby mógł bydz noszony stół.

15. Same téż drążki uczynił z drzewa setim y powłókł ie złotem.

16. Y naczynie ku różnym potrzebom stołowym, miski, czasze y kubki, y kadzidlnice, ze złota czystego, w których maią bydz ofiarowane mokre ofiary.

17. Uczynił téż lichtarz kowany ze złota naczystszege. Z którego słupca, pióra, czaszki, y gałki, y lilie pochodziły:

18. sześć na obu stronach, trzy pióra z iednéy strony, a trzy z drugéy:

19. trzy czaszki nakształt orzecha, na każdym piórze, a gałki wespół y lilia: a trzy czaszki na kształt orzecha na piórze drugim, a gałki wespół y lilie. Jednaka była robota sześci piór, które pochodziły z słupca lichtarzowego.

20. A na samym słupcu były cztery czaszki na kształt orzecha, a gałki przy każdéy wespół y lilie:

21. y gałki podedwiema piórami na trzech miejscach, których pospołu iest sześć piór wychodzących z słupca iednego.

22. A tak y gałki y pióra z niego były wszystkie ukowane ze złota naczystszege.

23. U czynił téż siedm lamp z nożyczkami ich, y naczynie w którychby ustrzyżki gaszone, ze złota naczystszege.

24. Talent złota ważył lichtarz ze wszystkim naczyniem swoim.

25. Uczynił y ołtarz do kadzenia z drzewa setim na cztery strony maiący po łokciu, a nazwysza dwa: z którego węglów wychodziły rogi.

26. Y powłókł ji złotem naczystym, z kratką, y ścianami i rogami.

27. Y uczynił mu koronę złociuchną w koło, y dwie kolca złote pod koronę na każdym boku, aby w nie wkładano drążki, y mógł bydz noszony ołtarz.

28. A same drążki uczynił z drzewa setim, y powłókł blachami złotemi.

29. Złożył téż oleiek na maść poświęcenia, y kadzenie z wonnych rzeczy naczystszych robotą aptekarską.

CAPUT XXXVIII.

ROZDZIAŁ 38.

O budowie ołtarza, umywalni, sieni, i o policzeniu złożonych darów.

1. Fecit et altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, et trium in altitudine: (2 Par. 1, 5)).

14. Przeciwno koronie. T. j. pod koroną, jak pow, r. 25, 27.

1. Uczynił y ołtarz całopalenia z drzewa setim: po pięci łokiet na cztery strony, a trzy na zwysz,

19. Jednaka była robota. T. j. podobna, równych rozmiarów. Reszta tego rozdziału objaśniono w. r. 25 i 30.

2. cujus cornua de angulis procedebant, operuitque illud laminis aeneis.

3. Et in usus ejus paravit ex aere vasa diversa, lebetes, forcipes, fuscinulas, uncinos, et ignium receptacula.

4. Craticulamque ejus in modum retis fecit aeneam, et subter eam in altaris medio arulam,

5. fuis quatuor annulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos vectes ad portandum:

6. quos et ipsos fecit de lignis setim, et operuit laminis aeneis:

7. induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cavum ex tabulis, et intus vacuum. (*Supr. 27, 8*).

8. Fecit et labrum aeneum cum basi sua de speculis mulierum, quae excubabant in ostio tabernaculi.

9. Fecit et atrium, in cuius australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum centum,

10. columnae aeneae viginti cum basibus suis, capita columnarum, et tota operis caelatura argentea.

11. Aequae ad septentrionalem plagam tentoria, columnae, basesque et capita columnarum ejusdem mensurae et operis ac metalli, erant.

12. In ea vero plaga, quae ad occidentem respicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, columnae decem cum basibus suis aeneae, et capita columnarum, et tota operis caelatura, argentea.

13. Porro contra orientem, quinquaginta cubitorum paravit tentoria:

14. e quibus, quindecim cubitos columnarum trium, cum basibus suis, unum tenebat latus:

15. et in parte altera (quia inter utraque introitum tabernaculi fecit) quindecim aequae cubitorum erant tentoria, columnaeque tres, et bases totidem.

16. Cuncta atrii tentoria byssus retorta texuerat.

17. Bases columnarum fuere aeneae, capita autem earum cum cunctis caelaturis suis argenteae: sed et ipsas columnas atrii vestivit argento.

18. Et in introitu ejus opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine, altitudo vero quinque cubitorum erat juxta mensuram, quam cuncta atrii tentoria habebant.

19. Columnae autem in ingressu fuere quatuor cum basibus aeneis, capitaque earum et caelaturae argenteae.

20. Paxillos quoque tabernaculi et atrii per gyrum fecit aeneos.

21. Haec sunt instrumenta tabernaculi testimonii, quae enumerata sunt juxta praeceptum Moysi in ceremoniis Levitarum per manum Ithamar filii Aaron sacerdotis:

2. którego rogi z węglów wychodziły, y powłókł je blachami miedzianymi.

3. A na potrzeby jego nagotował z miedzi naczynia różnego, kotłów, klęczczy, widełek, osęczek y naczynia do brania w się ognia.

4. Y kratę jego na kształt sieci uczynił miedzianą, a pod nią w pośród ołtarza ognisko,

5. ulawszy cztery kolca na także wiele końców kraty, na zakładanie drążków ku noszeniu:

6. które y same uczynił z drzewa setim, y powłókł blachami miedzianymi:

7. y wprawił je w kolca, które na bokach ołtarza wychodziły. A sam ołtarz nie był wewnątrz zupełny, ale wydrożały z deszek, a czczy wewnątrz.

8. Udzielał y umywalnią miedzianą z podstawkiem idy ze zwierciadeł niewiast, które strzegły u drzwi przybytku.

9. Uczynił y sień, na której stronie południowej były opony z bisioru kręconego, na sto łokci,

10. słupów miedzianych dwadzieścia z podstawkami swymi, wierzchy słupów y wszystko roboty rzeźbanie srebrne

11. Także na stronie od północy, opony, słupy, y podstawki, y wierzchy słupów téż miary, y roboty, y kruszcem były.

12. A na téj stronie, która patrzy na zachód, były opony na pięćdziesiąt łokiet, słupów dziesięć z podstawkami swymi miedzianych, a wierzchy słupów y wszystko roboty rzeźbanie srebrne.

13. Na wschód zaś słońca, zgotował opony na pięćdziesiąt łokiet:

14. z których piętnaście łokiet trzech słupów, z podstawkami swymi jeden bok dzierżał:

15. a na drugiey stronie, (bo między obiema uczynił wchodzenie do przybytku) były takie opony na piętnaście łokci, a trzy słupy, y tak wiele podstawków.

16. Wszystkie opony do sieni utkane były z bisioru kręconego.

17. Podstawki słupów były miedziane, a wierzchy ich ze wszystkim swym rzeźbaniem srebrne: ale y same słupy do sieni srebrem oprowił.

18. A w wejściu idy uczynił oponę haftarską robotą z hiacyntu, z szarłat, karmazynu, y z bisioru kręconego, która miała dwadzieścia łokci na długość, a wysz na pięć łokiet była, według miary, którą wszystkie opony sienne miały.

19. A słupów w wejściu było cztery, z podstawkami miedzianymi, a wierzchy ich y rzeźbanie srebrne.

20. Kołki téż do przybytku y do sieni w koło, uczynił miedziane.

21. Te są naczynia przybytku świadectwa, które policzone są wedle przykazania Mojżeszowego w ceremoniach Lewitów, przez rękę Ithamara syna Aarona kapłana:

R. 38.—8. Ze zwierciadeł niewiast. Patrz Wujka.

21. W ceremoniach. To jest, do posługowania Lewitów, do których należało rozbiierać, przenosić, i znówu

składać przybytek. Nad Lewitami przełożonym był syn Aarona, Ithamar; ten przeto obowiązany był utrzymywać spis wszystkich naczyń i sprzętów przybytku.

22. quae Beseleel filius Uri filii Hur de tribu Juda, Domino per Moysen iubente, compleverat,

23. juncto sibi socio Ooliab filio Achisamech de tribu Dan: qui et ipse artifex lignorum egregius fuit, et polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo, et bysso.

24. Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarii, et quod oblatum est in donariis, viginti novem talentorum fuit, et septingentorum triginta siclorum, ad mensuram Sanctuarii.

25. Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum, a viginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et quingentis quinquaginta armatorum.

26. Fuerunt praeterea centum talenta argenti, e quibus conflatae sunt bases Sanctuarii, et introitus ubi velum pendet.

27. Centum bases factae sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis.

28. De mille autem septingentis et septuaginta quinque, fecit capita columnarum, quas et ipsas vestivit argento.

29. Aeris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, et quadrigenti supra sicli,

30. ex quibus fusae sunt bases in introitu tabernaculi testimonii, et altare aeneum cum craticula sua, omniaque vasa, quae ad usum ejus pertinent,

31. et bases atrii tam in circuitu quam in ingressu ejus, et paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

22. które Beseleel syn Urego syna Hurowego z pokolenia Judy, za rozkazaniem przez Moyżesza Pańskim, wykonał,

23. wzięwszy k sobie towarzysza Ooliaba syna Achisamech z pokolenia Dan: który téż sam rzemieślnik około drzewa wyborny był, y tkacz, y haftarz, z hiacynthu, z szarłatą, karmazynu, y z biśioru.

24. Wszystkiego złota które wydano na budowanie Świątnice, y które ofiarowano w podarzech dwadzieścia y dziewięć talentów było, y siedm set y trzydzieści syków na wagę Świątnice.

25. A ofiarowano było od tych, którzy szli w poczet, od dwudziestu lat y wyższy, z sześci set y trzech tysięcy, y z pięci set y z pięćdziesiąt zbroynych.

26. Było nad to sto talentów srebra, z których ulane są podstawki Świątnice y weszcia gdzie zasłona wisi.

27. Sto podstawków uczynione są ze stu talentów, każdy talent na każdy podstawek licząc.

28. A z tysiąca y siedmi set y siedmdziesiąt y pięci, uczynił wierzchy słupów, które téż same powłócił srebrem.

29. Miedzi téż ofiarowano talentów siedmdziesiąt y dwa tysiąca, y czterysta nad to syków,

30. z których ulano podstawki, w weszciu przybytku świadectwa, y ołtarz miedziany z kratką jego y wszystkie naczynia, które ku potrzebom jego należą,

31. y podstawki sieni tak w kolo iako y w weszciu do niéy, y kolki do przybytku, y do sieni, w około

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 38. w. 8. *Ze zwierciadł niewiast.* Było naczynie wielkie miedziane, z którego się kapłani niż do ofiar przystąpili umywali. A to było ze zwierciadł niewiast. Bo przedtem zwierciadła nie składane, ale miedziane, albo cynowe, albo srebrne bywały, dobrze je wygładziwszy, że każdego figurę mógł w nich widzieć, *Plinius lib. 33. c. 9. et lib. 34. c. 17.* A te zwierciadła były od niewiast, które strzegły w postach i modlitwach przy kościele albo przybytku Bożym: te porzuciwszy stroje i marności świata wzgardziwszy, oddawały zwierciadła do przybytku, albo kościoła, aby z nich naczynia do służby Bożej czyniono.

8. *Niewiast które strzegły.* Tu daje znać, iż przy kościele było miejsce sposobne, gdzie niewiasty służąc Panu Bogu mieszkaly: toż mówi o pannach 2. *Mach. 3. c. 19.* Panny, powiada, które zamknięte były. Także i 4 *Król. 11.* Jozaba córka królewska mieszkała w domu Pańskim i *Luk. 2.* O Annie Prorokini mówi, że nie wychodziła z kościoła we dnie i w nocy. Józef: też *lib. 8. Ant. c. 3.* pisze, iż przy kościele były takie komory do mieszkania zbudowane.

CAPUT XXXIX.

ROZDZIAŁ 39.

O sporządzeniu szat i ubiorów kapłańskich

1. De hyacintho vero et purpura, vermiculo ac bysso fecit vestes, quibus indueretur Aaron quando ministrabat in sanctis, sicut praecepit Dominus Moysi. (*Supr. 28, 6*).

2. Fecit igitur superhumerales de auro, hyacintho, et purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta,

24. *Wszystkiego złota.* Całego złota, które dobrowolnie zostało przez lud ofiarowane, było 29 talentów, i 730 syków. Inszy talent był złoty, inszy srebrny, inszy miedziany. Wszystkie te były téżże wagi, ale nie jednakowej wartości. Jeden talent zawierał trzy tysiące syków. Ponieważ sykl ważył cztery drachmy, talent przeto jeden zawierał drachm dwanaście tys. *Talent złoty,*

1. Z hiacynthu zaśię, z szarłatą, z karmazynu y biśioru poczynił szaty, w któreby się obłóczył Aaron kiedy służył w świątnicy, iako przykazał Pan Moyżeszowi.

2. A tak sprawił Naramiennik ze złota, z hiacyntu, y szarłatą, y karmazynu dwakroć farbowanego, y biśioru kręconego,

na nasz rachunek, wynosił około 108 tysięcy złotych, czyli r. 16,000. *Talent srebrny,* około złot. 7,600, czyli r. 1140.

30. *Podstawki w wejściu przybytku.* T. j. podstawki słupów, będących przy wejściu. Wyż. r. 26, 37.—*Ołtarz miedziany.* Wyż. r. 29.

31. *Podstawki sieni.* Słupów sieni. Wyż. r. 27.

3. opere polymitario; inciditque bracteas aureas, et extenuavit in fila, ut possent torqueri cum priorum colorum subtegmine,

4. duasque oras sibi invicem copulatas in utroque latere summitatum,

5. et balteum ex eisdem coloribus, sicut praeceperat Dominus Moysi.

6. Paravit et duos lapides onychinos, astrictos et inclusos auro, et sculptos arte gemmaria nominibus filiorum Israël:

7. posuitque eos in lateribus superhumeralis in monumentum filiorum Israël, sicut praeceperat Dominus Moysi.

8. Fecit et rationale opere polymito juxta opus superhumeralis ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, et bysso retorta:

9. quadrangulum, duplex, mensurae palmi.

10. Et posuit in eo gemmarum ordines quatuor. In primo versu erat sardius, topazius smaragdus.

11. In secundo, carbunculus, sapphirus, et jaspis.

12. In tertio, ligurius, achates, et amethystus.

13. In quarto, chrysolithus, onychinus, et beryllus, circumdati et inclusi auro per ordines suos.

14. Ipsique lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israël, singuli per nomina singulorum.

15. Fecerunt in rationali et catenulas sibi invicem cohaerentes, de auro purissimo:

16. et duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis,

17. e quibus penderent duae catenae aureae, quas inseruerunt uncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant.

18. Haec et ante et retro ita conveniebant sibi, ut superhumerales et rationale mutuo necterentur,

19. stricta ad balteum, et annulis fortius copulata, quos jungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, et a se invicem moverentur, sicut praecepit Dominus Moysi.

20. Fecerunt quoque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam,

21. et capitium in superiori parte contra medium, oramque per gyrum capitii textilem:

22. deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta:

23. et tintinnabula de auro purissimo, quae posuerunt inter malogranata in extrema parte tunicae per gyrum:

24. tintinnabulum autem aureum, et malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex, quando ministerioungebatur, sicut praeceperat Dominus Moysi.

25. Fecerunt et tunicas byssinas opere textili Aaron et filiis ejus:

3. robotą tkacką, y nastrzygił blaszek złotych y wyciągnął je na nić, aby się mogły przeplatać z pierwszych farb wątkiem,

4. y dwa kraie wspolek się złączające na obu bokach końców,

5. y pas z tychże maści, iako był Pan przykazał Moyżeszowi.

6. Zgotował y dwa kamienie onychinowe osadzone y wprawione we złoto, y ryte robotą złotniczą imiony synów Izraelowych:

7. y przypawił je na bokach Naramiennika na pamiątkę synów Izraelowych, iako Pan przykazał Moyżeszowi.

8. Udzielał téż Rational robotą wzorzystą według roboty Naramiennika ze złota, z hiacyntu, szarlatu, karmazynu dwakroć farbowanego, y bisioru kręconego:

9. na cztery granie, dwoisty, na piędź.

10. Y nasadził weń cztery rzędy drogich kamieni. W pierwszym rzędzie był sardius, topazius, smaragd.

11. We wtórym, karbunculus, szafir, y jaspis.

12. W trzecim, ligurius, achates, amethyst.

13. W czwartym, chrysolith, onychin, y berillus: osadzone y oprawione złotem w rzędziech swoich.

14. A te dwanaście kamieni były rzezane imionami dwanaście pokolenia Izraelowego, każdy imieniem każdego.

15. Udzielałi u rationalu y łańcuszki wspólęk spięte, ze złota naczystsze:

16. y dwa haczki, y także wiele obrączek złotych. A obrączki przypawili na obu kraiach Rationalu,

17. z którychby wisały dwa łańcuszki złote, które założyli na haczki, które na rogach naramiennika były wysadzone.

18. Te y naprzód y nazad tak się z sobą schodziły, iż Naramiennik y Rational pospołu się wiązały,

19. do pasa przypięte, y obrączkami tęgę przyciągnione, które złączał sznur z hiacyntu, aby wolno nie wisały, y nie ruszały się od siebie, tak iako Pan przykazał Moyżeszowi.

20. Uczynili téż y szatę Naramiennika wszystkę z hiacyntu,

21. y kaplerzyk na wierzchu ię przeciw szrodkowi, y bram około kaplerzyka tkany:

22. a na dole u nóg malogranaty z hiacyntu, szarlatu, karmazynu, y z bisioru kręconego:

23. y dzwoneczki ze złota naczystsze, które przypawili między malogranatami u dołu onę szatę w koło:

24. a dzwonyszek złoty y malogranat, w które ubrany chodził nawyższy kapłan, kiedy służbę odprawował, iako był Pan przykazał Moyżeszowi.

25. Poczynili téż suknie z bisioru robotą tkacką Aaronowi y synom iego:

26. et mitras cum coronulis suis ex bysso:
27. feminalia quoque linea, byssina:
28. cingulum vero de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo bis tincto arte plumaria, sicut praeceperat Dominus Moysi.

29. Fecerunt et laminam sacrae venerationis de auro purissimo, scripseruntque in ea opere gemmario, Sanctum Domini:

30. et strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut praeceperat Dominus Moysi.

31. Perfectum est igitur omne opus tabernaculi et tecti testimonii: feceruntque filii Israël cuncta quae praeceperat Dominus Moysi.

32. Et obtulerunt tabernaculum et tectum et universam suppellectilem, annulos, tabulas, vectes, columnas ac bases,

33. opertorium de pellibus arietum rubricatis, et aliud operimentum de ianthinis pellibus,

34. velum, arcam, vectes, propitiatorium,

35. mensam cum vasis suis et propositionis panibus:

36. candelabrum, lucernas, et utensilia earum cum oleo:

37. altare aureum, et unguentum et thymiama ex aromatibus:

38. et tentorium in introitu tabernaculi:

39. altare aeneum, retiaculum, vectes et vasa ejus omnia: labrum cum basi sua: tentoria atrii, et columnas cum basibus suis:

40. tentorium in introitu atrii, funiculosque illius et paxillos. Nihil ex vasis defuit, quae in ministerium tabernaculi, et in tectum foederis iussa sunt fieri.

41. Vestes quoque, quibus sacerdotes utuntur in Sanctuario, Aaron scilicet et filii ejus,

42. obtulerunt filii Israël, sicut praeceperat Dominus.

43. Quae postquam Moyses cuncta vidit completa, benedixit eis.

26. y czapki z koronkami ich biśiorowe:

27. y ubranie płóciennie z biśioru:

28. a pas z biśioru kręconego, hiacyntu, szarłatu, y karmazynu dwakroć farbowanego, robotą haftarską, iako Pan był przykazał Moyżeszowi.

29. Sprawili y blachę świętego uczenia ze złota naczystszezo y napisali na niéy robotą złotniczą, Święte Pańskie:

30. y przywiązali ją do czapki sznurem hiacyntowym, iako był Pan przykazał Moyżeszowi.

31. Dokończono tedy wszystkie roboty przybytku y wierzchu świadectwa: y uczynili synowie Izraelowi wszystko, co był Pan przykazał Moyżeszowi.

32. Y oddali przybytek y wierzch, y wszystkie naczynia, kolca, desczki, drążki, słupy, y podstawki,

33. przykrycie z skór baranich czerwono farbowanych, y drugie przykrycie z fiołkowéy maści skór,

34. zasłonę, skrzynię, drążki, ubłagalnię,

35. stół z naczyniem iego y z chleby pokładnemi:

36. lichtarz, lampy y naczynie ich z oliwą:

37. ołtarz złoty y oleiek, y kadzenie z wonnych rzeczy:

38. y oponę w weszciu przybytku:

39. ołtarz miedziany, kratkę, drążki, y wszystkie naczynia iego: umywalnię z podstawkiem iéy: opony do sieni, y słupy z podstawkami swymi:

40. oponę w weszciu sieni, y powrózki do niéy y kolki. Na żadnym naczyniu nie schodziło, które na służbę przybytku, y na wierzch przymierzania poczynić rozkazano.

41. Szaty téż, których kapłani używają w Świątnicy, to iest Aaron y synowie iego,

42. oddali synowie Izraelowi, iako Pan był przykazał.

43. Które gdy Moyżesz ujrzał wszystkie wykonane, błogosławił im.

CAPUT XL.

ROZDZIAŁ 40.

O poświęceniu przybytku, i zstąpieniu nań chwały Pańskiej w obłoku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Mense primo, prima die mensis, eriges tabernaculum testimonii,

3. et pones in eo arcam, dimittesque ante illam velum:

4. et illata mensa, pones super eam, quae rite praecepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis,

5. et altare aureum in quo adoletur incensum, coram arca testimonii; Tentorium in introitu tabernaculi pones,

6. et ante illud altare holocausti:

1. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

2. Miesiąca pierwszego, dnia pierwszego księżyca postawisz przybytek świadectwa,

3. y postawisz w nim skrzynię, y zapuścisz przed nią zasłonę:

4. a wniószysz stół, położysz na nim coć porządnie przykazano. Lichtarz będzie stał z lampami swemi,

5. y ołtarz złoty na którym palą kadzenie, przed skrzynią świadectwa; Oponę zawieszisz w weszciu przybytku,

6. a przed nią ołtarz całopalenia:

29. Robotą złotniczą. Jak jubilerowie zwykli wyrzynać na pieczęci.

31. Wierzchu świadectwa. Przykrycia z dek włosianych. Wył. r. 26, 7.

43. Błogosławił. Pochwalił i dobrze życzył.

R 40.—2. Miesiąca pierwszego. Drugiego roku po wyjściu z Egiptu, jak wid. z w. 15.

4. Lichtarz będzie stał. Hebr. każesz zapalić.

7. labrum inter altare et tabernaculum, quod implebis aqua.

8. Circumdabisque atrium tentoriis, et ingressum ejus.

9. Et assumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum vasis suis, ut sanctificentur:

10. altare holocausti et omnia vasa ejus:

11. labrum cum basi sua: omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint Sancta sanctorum.

12. Applicabisque Aaron et filios ejus ad fores tabernaculi testimonii, et lotos aqua

13. indues sanctis vestibus, ut ministrent mihi, et unctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat. (*Supr. 29, 35*).

14. Fecitque Moyses omnia, quae praeceperat Dominus.

15. Igitur mense primo anni secundi, prima die mensis, collocatum est tabernaculum.

16. Erexitque Moyses illud, et posuit tabulas ac bases et vectes, statuitque columnas, (*Num. 7, 1*).

17. et expandit tectum super tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperaverat.

18. Posuit et testimonium in arca, subditis infra vectibus, et oraculum desuper.

19. Cumque intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam velum, ut expleret Domini jussionem.

20. Posuit et mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum,

21. ordinatis coram propositionis panibus, sicut praeceperat Dominus Moysi.

22. Posuit et candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensae in parte australi,

23. locatis per ordinem lucernis, juxta praeceptum Domini.

24. Posuit et altare aureum sub tecto testimonii contra velum,

25. et adolevit super eo incensum aromaticum, sicut jusserat Dominus Moysi.

26. Posuit et tentorium in introitu tabernaculi testimonii,

27. et altare holocausti in vestibulo testimonii, offerens in eo holocaustum, et sacrificia, ut Dominus imperaverat.

28. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonii et altare, implens illud aqua.

29. Laveruntque Moyses et Aaron, ac filii ejus manus suas et pedes,

30. cum ingrederentur tectum foederis, et accederent ad altare, sicut praeceperat Dominus Moysi.

31. Erexit et atrium per gyrum tabernaculi et altaris, ducto in introitu ejus tentorio. Postquam omnia perfecta sunt,

7. umywalnią między ołtarzem a przybytkiem, którą napełnisz wodą.

8. A sień obtoczysz oponami, y weszczę do nię.

9. Wziąwszy oleiek pomazania, namażesz przybytek z naczyniem jego, aby były poświęcone:

10. ołtarz całopalenia, y wszystkie naczynia jego:

11. umywalnią z podstawkiem ię, wszystko oleikiem pomazania poświęcisz, aby były Święte świętych.

12. Y przywiesz Aaron y syny jego do drzwi przybytku świadectwa, y omyte wodą.

13. obleciesz w szaty święte, aby mi służyli, a pomazanie ich na kapłaństwo wieczne pomogło.

14. Y uczynił Moyżesz wszystko, co Pan przykazał.

15. A tak miesiąca pierwszego roku wtórego, pierwszego dnia miesiąca, postawion jest przybytek.

16. Y podniósł ji Moyżesz, y postawił deszki, y podstawki, y drążki, y postawił słupy,

17. y rozciągnął wierzch nad przybytkiem, włożywszy na wierzch przykrycie, iako Pan był roszakał.

18. Włożył téż świadectwo do skrzynie, załżywszy na dół drążki, a wyrocznicę na wierzch.

19. A wzniosszy skrzynię do przybytku, zawiesił przed nią zastonę, aby wypełnił Pańskie roszkanie.

20. Postawił y stół w przybytku świadectwa na północną stronę przed zastoną.

21. sporządziwszy na oczach chleby pokład, iako był przykazał Pan Moyżeszowi.

22. Postawił y lichtarz w przybytku świadectwa na przeciwko stolowi, na stronie południowej,

23. postanowiwszy porządnie lampy według przykazania Pańskiego.

24. Postawił y ołtarz złoty pod przykryciem świadectwa przeciwko zastonie,

25. y palił na nim kadzenie wonnych rzeczy, iako był roszakał Pan Moyżeszowi.

26. Zawiesił téż oponę w weszczu przybytku świadectwa,

27. y ołtarz całopalenia w sieni świadectwa, ofiarując na nim całopalenie, y ofiary, iako był Pan roszakał.

28. Umywalnią téż postawił między przybytkiem świadectwa y ołtarzem, napełniwszy ją wodą.

29. Y umywali Moyżesz y Aaron y synowie jego ręce swe y nogi,

30. gdy wchodzili pod przykrycie przymierza y przystępowali do ołtarza, iako był Pan przykazał Moyżeszowi.

31. Postawił téż sień okolo przybytku, y ołtarza, rościągawszy oponę w weszczu ię. Gd się wszystko dokńczyło,

13. Na kapłaństwo wieczne pomogło. Jakby rzekł: Namaszczenie to niech uczyni ich kapłanami dopóki żyć będą.

18. Świadectwo. Tablice prawa. — Wyrocznicę. Ubiagalnię.

24. Pod przykryciem świadectwa. Pod wspólnym przykryciem Świętego i Świętego Świętych.

32. operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud. (Num. 9, 15. III Reg. 8, 10).

33. Nec poterat Moyses ingredi tectum foederis, nube operiente omnia, et maiestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat.

34. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filii Israël per turmas suas:

35. si pendebat desuper, manebant in eodem loco.

36. Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, et ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israël per cunctas mansiones suas.

32. okrył obłok przybytek świadectwa, a chwała Pańska napelniła ji:

33. Y nie mógł Mojżesz wniknąć pod przykrycie przymierza, bo był obłok zakrył wszystko, a maiestat Pański błyskał się, bo obłok zakrył był wszystko.

34. Jeśli kiedy obłok odstępował od przybytku, ciągnęli synowie Izraelowi hufcami swęmi:

35. jeśli wisiał nad przybytkiem, mieszkali na tymże miejscu.

36. Obłok bowiem Pański wisiał nad przybytkiem we dnie, a ogień w nocy, co widzieli wszyscy ludzie Izraelscy po wszystkich stanowiskach swoich.

32. *Chwała Pańska.* Obłok wspinały, światły i połyskujący.

33. *Nie mógł Mojżesz wniknąć.* Już z powodu uszanowania majestatu Boskiego, już dla tego, że obłok wszystko zapelnił tak, iż Mojżesz widzieć nie mógł.

34. *Jeśli kiedy obłok.* Za postępującym słupem obłoku szli wszyscy.—*Hufcami swęmi.* Uszykowani w hufce.

LIBER LEVITICUS. CAPUT I.

KSIEGA KAPŁAŃSKA. ROZDZIAŁ 1.

O sposobie składania ofiar całopalnych.

1. Vocavit autem Moysen, et locutus est ei Dominus de tabernaculo testimonii, dicens:

2. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Homo, qui obtulerit ex vobis hostiam Domino de pecoribus, id est, de bobus et ovibus offerens victimas,

3. si holocaustum fuerit ejus oblatio, ac de armento; masculum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonii, ad placandum sibi Dominum: (Exod. 29, 10).

4. ponetque manum super caput hostiae, et acceptabilis erit, atque in expiationem ejus proficiens;

5. immolabitque vitulum coram Domino, et offerent filii Aaron sacerdotes sanguinem ejus, fundentes per altaris circuitum, quod est ante ostium tabernaculi;

6. detractaque pelle hostiae, artus in frusta concident,

1. Y zawołał Mojżesza, y mówił mu Pan z przybytku świadectwa, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Człowiek, któryby z was ofiarował ofiarę Panu z bydła, to jest, z wołów a z owiec, ofiarując ofiary,

3. jeśliby całopalenie było ofiara jego, y z rogatego bydła samca bez makuty, będzie ofiarował u drzwi przybytku świadectwa, aby sobie ubłagał Pana:

4. y położy rękę na głowę ofiary, y będzie przyiemna i pomocna ku oczyszczeniu jego;

5. y ofiarunie cielca przed Panem, y będą ofiarować synowie Aaronowi kapłani krew jego, wyléwając w koło ołtarza, który jest przede drzwiami przybytku,

6. y obłupiwszy skórę ofiary, zrąbią członki w kęsy.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Z przybytku świadectwa.* Patrz Ex. 27, 21.

2. *Człowiek, któryby ofiarowałby.* T. j. dobrowolnie, albowiem inne niektóre ofiary były przykazane i konieczne, jak np. ofiara pierworodnych. Ex. 22, 29.—*Ofiarę.* Hebr. *korbau*, który to wyraz oznacza wszelki dar czyli ofiarę uczynioną Bogu, czy to z bydła, czy z owoców ziemi.—*Z owiec.* Pod owcami i kozy się rozumieją, albowiem im wspólna jest nazwa hebrajska *tson*: Bóg wybrał sobie na ofiarę ze zwierząt: wołu, owcę i kozę; z ptaków zaś: gołębia i synogarlicę.

3. *Jeśliby całopalenie było.* Patrz W.—*Z rogatego bydła.* T. j. wół albo cielec; z większych bowiem zwierząt te tylko ofiarowano.—*Samca.* Na całopalenie tylko samiec mógł być ofiarowany; do ofiar zapokojnych mogła być użyta i samica.—*Bez makuty.* P.W.—(Lev. 22, 22)—*U drzwi przybytku świadectwa.* U drzwi sieni, albowiem świeccy ludzie nie mogli wchodzić do przybytku.—*Abysobie ubłagał Pana.* Główny cel ofiary całopalnej był oddać pokłon i cześć Bogu, nie zaś go błagać za grzechy; lecz to z tamtego wynikało.

Bib. St. Test. T. I.

4. *Położy rękę na głowę ofiary.* Patrz W.—*Pomocna ku oczyszczeniu jego.* T. j. 1) Ku oczyszczeniu z kary doczesnej, którąby inaczej musiał ponosić; 2) bo zmywała nieczystość prawną; 3) bo znosiła winę i karę wieczną, nie sama z siebie, ale jeśli ofiarujący czynił ją z doskonałej miłości i skruchy.

5. *I ofiaruje.* Nie sam przez się, ale za pośrednictwem kapłanów, do których wyłącznie należało sprawować ofiary, kadzidła palić, i t. p. jak się okaz. r. 10, 1.—*Cielca.* T. j. młodego wołu; gdyż mięso ma delikatniejsze, a Bogu powinno było być ofiarowane to, co jest najlepszego.—*Przed Panem.* Przed przybytkiem, przy ołtarzu; bo w w. 11. powiedziano: *ofiaruj go u boku ołtarza.*—*Krew jego wylewając.* Albowiem, jak powiada Ap. (do Żyd. 9, 22): *bez rozlania krwi nie bywa odpuszczenie.* Całopalenie za podrzędny cel miało odpuszczenie grzechów; ofiarowali przeto krew bydła, jakby prosząc Boga, aby ją przyjął w miejsce krwi grzesznika, który ją ofiarował.

6. *Obłupiwszy skórę.* Zdzierano skórę, już dla czystości ofiary, już dla tego, że ofiarę uważano jakby po-

7. et subjicient in altari ignem, strue lignorum ante composita:

8. et membra quae sunt caesa, desuper ordi-
nantes, caput videlicet, et cuncta quae adhaerent
jecori,

9. intestinis et pedibus lotis aqua: adolebitque
ea sacerdos super altare in holocaustum et sua-
vem odorem Domino.

10. Quodsi de pecoribus oblatio est, de ovibus
sive de capris holocaustum, masculum absque
macula offeret:

11. immolabitque ad latus altaris, quod respi-
cit ad aquilonem, coram Domino: sanguinem ve-
ro illius fudent super altare filii Aaron per cir-
cuitum:

12. dividantque membra, caput, et omnia quae
adhaerent jecori: et ponent super ligna, quibus
subjiciendus est ignis:

13. intestina vero et pedes lavabunt aqua. Et
oblata omnia adolebit sacerdos super altare in
holocaustum et odorem suavissimum Domino.

14. Si autem de avibus, holocausti oblatio fu-
erit Domino, de turturibus, aut pullis columbae,

15. offeret eam sacerdos ad altare: et retorto
ad collum capite, ac rupto vulneris loco, decur-
rere faciet sanguinem super crepidinem altaris:

16. vesiculam vero gutturis, et plumas proji-
ciet prope altare ad orientalem plagam, in loco
in quo cineres effundi solent,

17. confringetque ascillas ejus, et non seca-
bit, neque ferro dividet eam, et adolebit super
altare, lignis igne supposito. Holocaustum est et
oblatio suavissimi odoris Domino.

7. y podpalą ogień na ołtarzu, stós dREW piér-
wéy ułożywszy:

8. a członki które są zrabane na wierzchu po-
rządnie położywszy, to iest głowę, y wszystko co
iest przy wątrobie,

9. ielita y nogi upłókwszy w wodzie: y spali
ie kapłan na ołtarzu na całopalenie y na wdzię-
czną wonią Panu.

10. A iesli ofiara iest z drobiu, z owiec abo
z kóz całopalenie: samca bez makuły odda:

11. a ofiaruie go u boku ołtarza, który patrzy
ku północy, przed Panem: a krew iego wyleją
na ołtarz synowie Aaronowi w koło:

12. y rozbierzą członki, głowę, y wszystko co
iest przy wątrobie, y włożą na drwa, pod które
ma bydz podłożony ogień:

13. a ielita y nogi wypłócą w wodzie. A wszyt-
ko co ofiarowano zapali kapłan na ołtarzu na
całopalenie, y wonność nawdzięczniejszą Panu.

14. A iesliby z ptastwa, całopalenia była ofia-
ra Panu, z synogarlic abo gołąbiąt:

15. ofiaruie ią kapłan u ołtarza: y zakręciwszy
mu głowę do szyie, y przerwawszy miejsce rany,
da wyciec krwi jego na kray ołtarza:

16. a pęcherzyk gardzielny y piérze porzuci
blisko ołtarza ku wschodniéy stronie, na miejsce
gdzie popiół wysypuia,

17. y połamie skrzydła iego, y nie pokraie,
ani przetnie iéy żelazem, y spali na ołtarzu, po-
dedrwa ogień podłożywszy. Całopalenie iest y
ofiara woniéy nawdzięczniejszéy Panu.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

LEVITICUS, po Żydowsku VAIKRA.

Te księgi po Grecku *Λευιτικός* *Leviticus*, to jest, Lewitskie albo kapłańskie zowią: iż wszystek urząd ka-
płański i Lewitski, i sposób ofiarowania, i rozeznawanie zwierząt czystych i nieczystych, i poznawanie trądu
szeroce opisują. Żydowie od pierwszych słów jako zwykli *Vaikra*, to jest, i zawołał, nazywają. A mają
w sobie historią tegoż roku pierwszego po wyjściu z Egiptu. Z tych ksiąg trzynastcie miejsc temiż słowy: a
drugich trzynastcie podobnemi przywodzą Ewangelistowie z Pawłem Ś.

Roz. I. w. 3. *Jeżliby całopalenie było.* Po Żydowsku jest, *Calil* po Grecku *Holocaustum*, a po naszymu, całopa-
lenie, iż ta ofiara wszystka była na chwałę Bożą palona, a nie się z niej kapłanom niedostawało. Ta ofiara zna-
czyła Pana Chrystusa, który się na krzyżu cało ofiarował za rodzaj ludzki.

3. *Bez makuły.* W Żydowskim *Thamim*, znaczy całego i doskonałego, co nie ma jakiej wady na członkach.

4. *I położy rękę.* Tem znaczył, iż dobrowolnie ofiarował, albo karanie którego był winien za grzech, na bydlę
kładał.

17. *Ofiara woni najwdzięczniejszej Panu.* Te ofiary były wdzięczne Panu Bogu dla tych przyczyn: pierwsza,
iż tym sposobem wyznawali Pana Boga być Panem i Stworzycielem swoim: Bo ofiara samemu Panu Bogu słu-

karm Boga; skóra zaś nie zwykła się jadać Obrzęd ten
może oznaczać to, że u Boga wszystko obnażone i otwar-
te. (Żyd. 4, 13.)—*W kęsy.* Na części.

7. *Podpalą ogień na ołtarzu.* Do pierwszej ofiary
wzniesą ogień, a potem ciągle będą go podtrzymywać,
jak powiedziano niżej r. 6, 12.

8. *Głowę i wszystko co jest przy wątrobie.* Wymienia
te części, o których mogła być wątpliwość; albowiem co
do innych wiadomo było, że powinny były spłonąć na
całopaleniu.

10. *Z drobiu.* (z hydlatek, owiec. Linde). Jest to dru-
gi gatunek ofiary całopalnej.

12. *Włożą na drwa.* Albo bezpośrednio, albo za po-
średnictwem kraty. Patrz Exod. 27, 4.

14. *Jeżliby z ptastwa.* Jest to trzeci gatunek całopa-

lenia; ofiarę tę składali ubodzy, jak powiedziano niżej r.
12, 8., ztąd w w. 2. gdzie jest mowa o ofiarach boga-
czów, nie wliczają się ptaki.

15. *Przerwawszy miejsce rany.* Z tego widać, że nie
żelazem lub nożem, ale paznogciem otwierano ranę, dla
wypuszczenia krwi.—*Na kray ołtarza.* T. j. na sam wierzch
ścian ołtarza, tak iż stamtąd na ziemię spływała.

16. *Ku wschodniej stronie* Ku sieni, nie zaś ku przy-
bytkowi, dla większego uszanowania i przyzwoitości. Oł-
tarz bowiem był na wschód przybytku. (Ex. 27, 13).

17. *Połamie skrzydła jego.* T. j. tak rozdzielił, czyli
połamie skrzydła, żeby jednak ich nie rozcinał i nie roz-
rywał, a ułożył je tak, jak zwykły się układać, gdy ptak
ma być pieczony.—*Ofiara woni najwdzięczniejszej.* Patri
Wujka.

y, jako uczy *August. lib. 10 de civit. c. 4. 19. i 20.* Druga przyczyna, iż temi ofiarami wyznawali wiarę swoją w Pana Chrystusa, który miał przyjąć: bo cokolwiek przez one ofiary prosili, nieinaczej tego mogli uprosić, tylko przez śmierć Syna Bożego, którą figurowały i opowiadały one ofiary bydlęce. Trzecią przyczyną, iż temi zwierzętami znacami była zachowana prawdziwa wiara, tak w Pana Boga, jako i w przyszłego Messyasza. I przetoż zawždy ofiary były najprzedniejszą posługą, którą ludzie święci Panu Bogu oddawali, jako masz wiele przykładów w Pismie świętem. Naprzód w zakonie przyrodzonym, Abel, Noe, Abraham, Izaak, Jakób, Job. i t. d. Potem i w Mojżeszowym łakonie tego było bardzo wiele, jako tu masz opisano. A potem i sam Pan Chrystus wypełniając one wszystkie łgury samego siebie na krzyżu ofiarował: i tej ofiary pamiątkę, ofiarę niekrwawą pod osobą chleba i wina, na nieczterzy ostatniej postanowić raczył. O czym będziesz miał u Ewangelistów.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O sposobie składania ofiar z mąki, chleba, kadzidła i pierwocin.

1. Anima cum obtulerit oblationem sacrificii Domini, similia erit ejus oblatio; fundetque super eam oleum, et ponet thus,

2. ac deferet ad filios Aaron sacerdotes: quorum unus tollet pugillum plenum similiae et olei, ac totum thus, et ponet memoriale super altare, in odorem suavissimum Domino. (*Eccli. 7, 34*).

3. Quod autem reliquum fuerit de sacrificio, erit Aaron et filiorum ejus, Sanctum sanctorum de oblationibus Domini. (*Eccli. 7, 34*).

4. Cum autem obtuleris sacrificium coctum in cibano, de simila, panes scilicet absque fermento, conspersos oleo, et lagana azyma oleo lita;

5. si oblatio tua fuerit de sartagine, similiae conspersas oleo et absque fermento,

6. divides eam minutatim, et fundes super eam oleum.

7. Sin autem de craticula fuerit sacrificium, acque simila oleo conspergetur:

8. quam offerens Domino, trades manibus sacerdotis.

9. Qui cum obtulerit eam, tollet memoriale de sacrificio, et adolebit super altare, in odorem suavitatis Domino;

10. quidquid autem reliquum est, erit Aaron, et filiorum ejus, Sanctum sanctorum de oblationibus Domini.

11. Omnis oblatio, quae offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domino.

1. Dusza T. j. człowiek; część za całość.—przez *Symdoche*.—*Objatę ofiary*. Ofiara z rzeczy nieżywotnych. 2. Wajka. Ofiara ta ustanowiona była, 1) ze względu na bogich, aby nie brakło im na możności ofiarowania; 2) aby kapłanom zaopatrzone chleb i żywność, gdyż więtem część tych ofiar im się dostawała; 3) aby Bóg był uczony nie tylko ofiarami ze zwierząt, ale i z owoców ziemi; 4) bo ofiara uważała się jakby za ucztę przyrządzoną Bogu, a więc prócz mięsa, chleb albo jego mateja, wino i sól, powinny były być użyte. Rozkazał zaś Bóg, aby do każdej ofiary z bydła przydawano ofiarę z mąki i wina, takż soli. (Num. r. 15, w. 4, 7, 13), iżby ofiara niejako była zupełna i doskonała.—*Biała mąka* *biała ofiara* jej. Ofiaruje mąkę białą, oczyszczoną z otręb. (Gen. 19, 6).—*Naleje na nią oliwy*. Jakby jakiej przyrawy; Bogu miał być ofiarowany pokarm najsmaczniejszy i najwyborniejszy.—*Włoży kadzidło*. Aby nie tylko był przyjemny smak, ale i zapach wdzięczny; i dla tego, że zwykle kadzidło samemu Bogu się ofiaruje.

2. *Mąki białej i oliwy*. Mąki skropionej oliwą.—*I położy pamiątkę* Hbr. *zapali*, to jest, aby była pamiątką

1. Dusza, gdy przyniesie obiatę ofiary Panu, biała mąka będzie ofiara iéy; y naleie na nią oliwy, y włoży kadzidła,

2. y przyniesie do synów Aaronowych kapłanów: z których ieden weźmie garść pełną mąki białej y oliwy, y wszystko kadzidło, y położy pamiątkę na ołtarzu, na wonność nawdzięczniejszą Panu.

3. A co zostanie z ofiary, będzie Aaronowe y synów iego, Święte świętych z ofiar Pańskich.

4. Ale gdy ofiarujesz ofiarę upieczoną w piecu, z białej mąki, to iest chleby bez kwasu oliwą rozmieszane, y krepie przasne oliwą pomazane.

5. jeśli obiata twoja będzie z panwie białej mąki oliwą rozmieszana y bez kwasu,

6. podzieliś ją w kęsy, y wleiesz na nią oliwy.

7. Ale jeśli z róstu będzie ofiara, także biała mąka oliwą będzie zaczyniona:

8. którą ofiarując Panu, oddasz w ręce kapłanskie.

9. Który gdy ją będzie ofiarował, weźmie pamiątkę z ofiary, y spali na ołtarzu wonność wdzięczności Panu:

10. a cokolwiek zostanie, będzie Aaronowe y synów iego, Święte świętych z obiat Pańskich.

11. Wszelka obiata, którą ofiarują Panu, bez kwasu czyniona będzie, y bynajmniéy kwasu ani miodu nie będą palić na ofierze Panu.

jakby odnawiając Bogu wspomnienie ofiarującego, i uprosiła to, czego się żąda. Albo myśl ta, że owa spalona cząstka mąki, będzie pamiątką, czyli przypomnieniem, iżby Bóg, równie jak żeby i cała była spalona, pamiętał na ofiarującego, i był mu miłościw.

3. *Święte świętych*. Najświętsze, nie przez kogo innego, jedno tylko od kapłanów ma być pożywane. Niżej r. 22, 10.

4. *Ofiarę upieczoną*. Mojżesz mówi teraz o innym gatunku objaty, t. j. o ofierze z mąki pieczonej, co się przyrządzało trojakim sposobem, albo wypiekając ją w piecu, albo na panwi (w. 5), albo na roszcie, czyli kracie (w. 7).

6. *Podzieliś ją w kęsy*. Aby rozdzielone tak części wsiąknęły olej na nie wylany, i żeby niektóre z tych części mogły być Bogu ofiarowane.

9. *Pamiątkę z ofiary*. Patrz co powiedziano pod w. 2.

11. *Bez kwasu*. Chleb bowiem przasny jest czystiejszy; przetm chleby przasne odnawiały Izraelitom pamiątkę ich oswobodzenia z Egiptu, kiedy dla pośpiechu użyli przasników. Exod. 12, 34—9. *Ani miodu*. Taż przyczyna wzbronienia miodu, co i kwasu. t. j. aby chleb był

12. Primitias tantum eorum offeretis ac munera: super altare vero non imponentur in odorem suavitatis.

13. Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies, nec auferes sal foederis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione tua offeres sal (*Marc. 9, 48*).

14. Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis igni, et confringes in morem farris, et sic offeres primitias tuas Domino,

15. fundens supra oleum, et thus imponens, quia oblatio Domini est.

16. De qua adolebit sacerdos in memoriam muneris, partem farris fracti, et olei, ac totum thus.

12. Pierwociny tylko tych rzeczy będziecie ofiarować y dary: ale na ołtarz nie włożą ich na wonność wdzięczności.

13. Cokolwiek ofiary będziesz ofiarował, solą posolisz, ani odéymiesz soli przymierza Boga twego z ofiary twoięy. Przy wszelkięy obiacie twoięy ofiarujesz sól.

14. Ale jeśli ofiarujesz dar pierwszego zboża twego Panu, z kłosów ieszcze zielonych, będziesz prażył ogniem, y zetrzesz ie iako krupy, y tak ofiarujesz pierwociny twoie Panu,

15. nalawszy z wierzchu oliwy, a włożywszy kadzidła, bo iest obiata Pańska.

16. Z którey kapłan spali na pamiątkę daru część startych krup, y oliwy, y kadzidło wszystko.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Obiata ofiary.* Obiata zowiemy to, co Żydowie *Mincha* zowią, to jest, ofiarę z maki, albo z chleba w piecu upieczonogo, albo w panwi smażonogo, albo na roście upieczonogo, albo z prażna. Ta figura była iż Pan Chrystus nie tylko miał być zabity, ale też nam miał zostawić ofiarę ciała i krwi swojej pod osobą chleba i wina.

13. *Soli przymierza.* Było to przymierze między Bogiem a ludem, aby zawždy sól z ofiarami była ofiarowana, a to pospolicie przy każdym przymierzu czynili ludzie, aby się znaczyła moc i trwałość przymierza. Czytaj Num. 18. ver. 19.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O sposobie czynienia ofiar zapokojnych z wołów, owiec, jagniąt i kos.

1. Quodsi hostia pacificorum fuerit ejus oblatio, et de bobus voluerit offerre, marem sive feminam, immaculata offeret coram Domino.

2. Ponetque manum super caput victimae suae, quae immolabitur in introitu tabernaculi testimonii, fundentque filii Aaron sacerdotes sanguinem per altaris circuitum.

3. Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino, adipem qui operit vitalia, et quidquid pinguedinis est intrinsecus: (*Exod. 29, 13*).

4. duos renes cum adipe quo teguntur ilia, et reticulum jecoris cum renunculis.

5. Adolebuntque ea super altare in holocaustum, lignis igne supposito: in oblationem suavissimi odoris Domino.

6. Si vero de ovibus fuerit ejus oblatio et pacificorum hostia, sive masculum obtulerit, sive feminam, immaculata erunt.

7. Si agnum obtulerit coram Domino,

1. Jeśli by ofiara zapokojnych była ofiara, a chciałby z skotu ofiarować, samca albo samicę, bez makuły ofiaruje przed Panem.

2. Y położy rękę na głowie ofiary swęy, która ofiarowana będzie w wesztu przybytku świadectwa, y wyleją synowie Aaronowi kapłani krew w około ołtarza.

3. Y będą ofiarować z ofiar zapokojnych, na obiata Panu, lóy który okrywa wnętrze, y cokolwiek iest tłustości wewnątrz:

4. dwie nérce z łoiem, który okrywa trzewa, y odziedzę wątroby z nércezkami.

5. Y spalą to na ołtarzu na całopalenie, drwa podnieciwszy, na obiata nawdzięczniejszy wonności Panu.

6. A jeśli z owiec będzie dar y z zapokojnych ofiara, bądź samca ofiaruje, bądź samicę, bez makuły będą.

7. Jeśli baranka będzie ofiarował przed Panem,

czyściejszy, i że poganie używali do swoich ofiar, a Bóg nie chciał, aby Izraelici naśladowali ich obrządków; albo że miód jest godłem rozkoszy, i że w chlebie z miodem mają upodobanie dzieci raczej i niewiasty, nie zaś poważni mężowie, ztąd zwyczajnie nie przymieszowano miodu do chleba.

12. *Pierwociny tylko.* Jakby mówił: Chociaż kwasu i miodu nie wolno wam używać do ofiar, jednakże pierwociny tych rzeczy powinny być oddawane kapłanom. Nie tylko bowiem z zebranych owoców ziemi, ale takóž i z chlebów świeżo upieczonych częśćka jakaś miała być oddawana na użytek kapłanów. Num. 15, 19.

13. *Soli przymierza,* t. j. soli tego prawa, którém Bóg nakazuje aby jej używać do każdej ofiary, często bowiem w P. Ś. prawo zowie się przymierzem. P. W.

14. *Z kłosów ieszcze zielonych.* Jestto trzeci gatunek

objaty, czyli ofiary mącznej, albo zbożowęy.—*Zetrzesz je jako krupy.* T. j. zetrzesz ziarna wymłócone z kłosów.

16. *Na pamiątkę daru.* Aby część Bogu oddana i spalona była pamiątką i znakiem, że cały ten dar czyli ofiara została uczyniona Bogu. P. w. 2.

R. 3.—1. *Ofiara zapokojnych.* T. j. która się czyni za pokój, czyli zdrowie i pomyślność, już otrzymane, albo mające się otrzymać. Wers. LXX. zowie *ofiara zbawienia*—*Bez makuły.* Bez ułomności i kalectwa.—*Przed Panem.* Przed ołtarzem.

2. *W wejściu przybytku.* U ołtarza całopalenia.

3. *Wnętrze.* Trzewy, serce i osierdzie, które najwięcej przyczyniają się do utrzymywania życia.

4. *Odziedzę (błonkę) wątroby.* Tłustość, która, naksztal sieci, okrywa wątrobę (w. 15).

8. ponet manum suam super caput victimae suae: quae immolabitur in vestibulo tabernaculi testimonii: fundentque filii Aaron sanguinem ejus per circuitum altaris.

9. Et offerent de pacificorum hostia sacrificium Domino: adipem et caudam totam

10. cum renibus, et pinguedinem quae operit ventrem atque universa vitalia, et utrumque renunculum cum adipe, qui est juxta ilia, reticulumque jecoris cum renunculis.

11. Et adolebit ea sacerdos super altare in pabulum ignis et oblationis Domini.

12. Si capra fuerit ejus oblatio, et obtulerit eam Domino,

13. ponet manum suam super caput ejus: immolabitque eam in introitu tabernaculi testimonii. Et fundent filii Aaron sanguinem ejus per altaris circuitum.

14. Tollentque ex ea in pastum ignis Domini, adipem qui operit ventrem, et qui tegit universa vitalia:

15. duos renunculos cum reticulo, quod est super eos juxta ilia, et arvinam jecoris cum renunculis:

16. adolebitque ea super altare sacerdos in alimoniam ignis, et suavissimi odoris. Omnis adeps Domini erit

17. jure perpetuo in generationibus, et cunctis habitaculis vestris: nec sanguinem nec adipem omnino comedetis.

8. położy rękę swą na głowę ofiary swę: która ofiarowana będzie w śieni przybytku świadectwa: y wyleią synowie Aaronowi krew iéy w koło ołtarza.

9. Y ofiarują z ofiary zapokojnych ofiarę Panu: łóy y ogon wszystkie

10. z nerkami, y tłustość która okrywa brzuch y wszystko wnętrze, y obiedwie néreczce z tłustym które iest przy trzewach, y odziedzę wątrobną z néreczkami.

11. Y spali ie kapłan na ołtarzu na strawę ognia y obiady Panu.

12. Jeśliby koza była obiata iego, a ofiarowałby ją Panu:

13. położy rękę swą na iéy głowę, y ofiaruje ją w weszczu przybytku świadectwa. A wyleią synowie Aaronowi krew iéy w koło ołtarza.

14. Y wezmą z niéy na pastwę ognia Pańskiego łóy, który okrywa brzuch, y który zakrywa wszystko wnętrze:

15. dwie nércce z odziedzą która iest na nich wedle trzew, y tłustość wątroby z néreczkami:

16. y spali ie na ołtarzu kapłan na żywność ognia y nawdzięczniejszy woniéy. Wszelki łóy będzie Pański

17. prawem wiecznym w rodzajach waszych, y wstęch mieszkaniach waszych: ani krwie, ani łożu koniecznie iest nie będziecie.

CAPUT IV.

O sposobie składania ofiar za kapłana, za zwierzchnika, i prywatnego człowieka.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israël: Anima, quae peccaverit per ignorantiam, et de universis mandatis Domini, quae praecepit, ut non fierent, quidpiam fecerit:

3. si sacerdos, qui unctus est, peccaverit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato suo vitulum immaculatum Domino:

4. et adducet illum ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ponetque manum super caput ejus, et immolabit eum Domino.

5. Hauriet quoque de sanguine vituli, inferens illum in tabernaculum testimonii.

9. *Ogon wszystkie.* Ofiara zapokojna z owcy, jagnięcia i barana (Lev. 9, 10), to miała szczególnego, że ogon był palony: gdyż tego nie czyniono, jeśli ta ofiara była z wołu, lub kozy.

17. *W rodzajach waszych.* T. j. tak dalece, iż żadne pokolenie, i żadna rodzina nie będzie mogła uchylić się od tego prawa.—*Ani krwi.* Żydom wzbroniono było pożywać wszelkiej krwi, nie tylko ofiar zabitych. Patrz Genes. 9, 4. — *Ani łożu.* Nie tego, który z mięsem jest połączony, ale który oddzielnie na wnętrznościach złączony; i to tylko odnosiło się co do mięsa zabitych ofiar: kto bowiem w domu zarzywał bydło do jedzenia, mógł i łój pożywać według upodobania. Chociaż Korneliusz a Lapide i inni sądzą, że i prywatnie nie mogli

ROZDZIAŁ 4.

1. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym: Dusza, któraby zgrzeszyła z niewiadomości, y ze wszystkich rozkazów Pańskich, które przykazał, aby nie czyniono, uczyniłaby co:

3. ieśliby kapłan, który iest pomazany, zgrzeszył, przywodząc lud ku grzechowi, ofiaruje za grzech swój, cielca bez makuły Panu:

4. y przywiedzie go do drzwi przybytku świadectwa przed Pana, y położy rękę na głowę iego, y ofiaruje go Panu.

5. Poczérpnie téż ze krwie cielcowéy wnosząc ją do przybytku świadectwa.

pożywać łożu tych bydła, które służyły do ofiar, jak owca, wół. (Joseph. 1. 3. Antiq. c. 10).

R. 4—2. *Z niewiadomości.* Grubéj i dobrowolnéj, czy to prawa, czy uczynku. P. Wujka. — *Ze wszystkich rozkazów.* Przyrodzonych, obrzędowych, sądowych, nakazujących, zakazujących.

3. *Kapłan.* LXX: książe kapłanów, czyli arcykapłan. P. W. — *Który jest pomazany.* Gdy już jest poświęcony uroczyscie (Exod. 29, 7). Jeśliby bowiem wybrany arcykapłan zgrzeszył jeszcze przed swoją konsekracją, wtedy oczyszczał siebie ofiarą prywatnego człowieka, albo przełożonego nad ludem, jeśli nim był.—*Przywodząc lud ku grzechowi.* Przez zgorszenie, jakie mógł dać.

4. *Ofiaruje.* Sam arcykapłan, który zgrzeszył.

6. Cumque intinxerit digitum in sanguine, asperget eo septies coram Domino contra velum Sanctuarii.

7. Ponetque de eodem sanguine super cornua altaris thymiamatis gratissimi Domino, quod est in tabernaculo testimonii: omnem autem reliquum sanguinem fundet in basim altaris holocausti in introitu tabernaculi.

8. Et adipem vituli auferet pro peccato, tam eum qui vitalia operit quam omnia quae intrinsecus sunt:

9. duos renunculos, et reticulum, quod est super eos juxta ilia, et adipem jecoris cum renunculis,

10. sicut aufertur de vitulo hostiae pacificorum: et adolebit ea super altare holocausti.

11. Pellem vero et omnes carnes cum capite et pedibus et intestinis et fimo,

12. et reliquo corpore, efferet extra castra in locum mundum, ubi cineres effundi solent: incendetque ea super lignorum struem, quae in loco effusorum cinerum cremabuntur.

13. Quodsi omnis turba Israel ignoraverit, et per imperitiam fecerit, quod contra mandatum Domini est,

14. et postea intellexerit peccatum suum, offeret pro peccato suo vitulum, adducetque eum ad ostium tabernaculi.

15. Et ponent seniores populi manus super caput ejus coram Domino. Immolatoque vitulo in conspectu Domini,

16. inferet sacerdos, qui unctus est, de sanguine ejus in tabernaculum testimonii,

17. tincto digito aspergens septies contra velum.

18. Ponetque de eodem sanguine in cornibus altaris, quod est coram Domino in tabernaculo testimonii: reliquum autem sanguinem fundet juxta basim altaris holocaustorum, quod est in ostio tabernaculi testimonii.

19. Omnemque ejus adipem tollet, et adolebit super altare:

20. sic faciens et de hoc vitulo, quo modo fecit et prius: et rogante pro eis sacerdote, propitius erit eis Dominus.

21. Ipsum autem vitulum efferet extra castra, atque comburet sicut et priorem vitulum: quia est pro peccato multitudinis.

6. Y omoczywszy palec we krwi, pokropi nią siedm kroc przed Panem przeciwko zasłonie Świątnice.

7. Y włoży z téżże krwi na rogi ołtarza kadzenia nawdzięczniejszego Panu, który iest w przybytku świadectwa: a ostatek wszystek krwi wyleie na podstawek ołtarza całopalenia, który iest w wesztu przybytku.

8. A lóy cielca wyjmie za grzech, tak ten który okrywa wnętrzość, iako y wszystko co wewnątrz iest:

9. dwie néreczce y odziedzkę, która na nich iest przy trzewach y tłustość wątroby z néreczkami,

10. jako wybiéraią z cielca ofiary zapokoynych y spali ie na ołtarzu całopalenia.

11. A skórę y wszystko mięso z głowy y z nogami, y z wnętrzem, y z gnoiem,

12. y z ostatkiem mięsa, wyniesie za obóz na miejsce czyste, gdzie wysypią popiół: y zapali ie na stosie drow, które na miejscu wysypanego popiołu spalone będą.

13. A iesliby wszystek lud Izraelski niewiedział, a z niewiadomości uczynił, co przeciw przykazaniu Pańskiemu iest,

14. a potymby obaczył grzech swój, ofiarue za grzech swój cielca, y przywiedzie go do drzwi przybytku.

15. Y włożą starszy z ludu ręce swe na głowę iego przed Panem. Y ofiarowawszy cielca przed oblicznością Pańską,

16. wniesie kapłan, który iest pomazany, ze krwi iego do przybytku świadectwa,

17. omoczywszy palec, pokrapiając siedm kroc przeciw zasłonie.

18. Y włoży z téżże krwi na rogi ołtarza, który iest przed Panem w przybytku świadectwa: a ostatek onéy krwi wyleie przy podstawku ołtarza całopalenia, który iest przede drzwiami przybytku świadectwa.

19. Y wszystek lóy iego weźmie, y spali na ołtarzu:

20. tak czyniąc y z tym cielcem, iako uczynił y pierwéy: a gdy się będzie kapłan modlił za nimi, będzie im Pan miłościw.

21. A samego cielca wyniesie za obóz y spali, iako y pierwszego cielca: bo iest za grzech pospółstwa.

6. Pokropi. Krwią cielca przez siebie i za siebie ofiarowanego. — Zasłonie świątnicy. T. j. zasłonie przedzielającej część przybytku Świętą od Najświętszej.

7. Na podstawek. Przy podstawku, jak wid. z w. 18.

8. Jako i wszystko, co we wnętrzu jest. Ofiary składanej za grzech spali wszystek lóy, tak ten, który pokrywa serce i osierdzie, jak i ten, który wewnątrz tych części i trzewów się znajduje.

12. Wyniesie za obóz. Obrzęd ten był cichą modlitwą, przez którą arcykapłan błagał Boga, aby grzechy czyli kary za grzechy kapłana, albo całego ludu, nie spadały na cały lud, ale raczej były spalone i zniszczone wspólnie z ofiarą za obozem. — Na miejsce czyste. Gdzie były to szczątki ofiary. — Gdzie wysypują popiół. Popiół ofiar naprzód wysypywany był w sieni, przy ołtarzu całopalenia; a stąd wynaszano go za obóz na miejsce czyste.

13. Jesliby wszystek lud. Jesliby cały lud, albo większa jego część. Trzeba zauważyć, że ta sama ofiara przepisana była za grzech arcykapłana, i za grzech ludu, t. j. cielec, z tą tylko różnicą w obrzędzie, iż w ofierze za grzech ludu, nie arcykapłan, ale starsi z ludu ręce wkładali na głowę cielca. (w wier. 4. i 15).

16. Kapłan, który jest pomazany. Najwyższy kapłan, arcykapłan.

18. Ołtarza, który jest przed Panem. Ołtarza kadzenia. — Przede drzwiami przybytku. Przy drzwiach.

20. Gdy się będzie modlił kapłan. Arcykapłan. — Będzie im Pan miłościw. Pan, ublagany tą ofiarą, nie wymierzy na lud kary w tym życiu. Albowiem co do winy

22. Si peccaverit princeps, et fecerit unum e pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur;

23. et postea intellexerit peccatum suum, offeret hostiam Domino, hircum de capris immaculatum.

24. Ponetque manum suam super caput ejus: cumque immolaverit eum in loco, ubi solet mactari holocaustum coram Domino, quia pro peccato est,

25. tinget sacerdos digitum in sanguine hostiae pro peccato, tangens cornua altaris holocausti, et reliquum fundens ad basim ejus.

26. Adipem vero adolebit supra, sicut in victimis pacificorum fieri solet: rogabitque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus, et dimittetur ei.

27. Quod si peccaverit anima per ignorantiam, de populo terrae, ut faciat quidquam de his, quae Domini lege prohibentur, atque delinquat,

28. et cognoverit peccatum suum, offeret capram immaculatam.

29. Ponetque manum super caput hostiae, quae pro peccato est, et immolabit eam in loco holocausti.

30. Tolletque sacerdos de sanguine in digito suo: et tangens cornua altaris holocausti, reliquum fundet ad basim ejus.

31. Omnem autem adipem auferens, sicut auferri solet de victimis pacificorum, adolebit super altare in odorem suavitatis Domino: rogabitque pro eo, et dimittetur ei.

32. Si autem de pecoribus obtulerit victimam pro peccato, ovem scilicet immaculatam:

33. ponet manum super caput ejus, et immolabit eam in loco, ubi solent caedi holocaustorum hostiae.

34. Sumetque sacerdos de sanguine ejus digito suo, et tangens cornua altaris holocausti, reliquum fundet ad basim ejus.

35. Omnem quoque adipem auferens, sicut auferri solet adeps arietis, qui immolatur pro pacificis: adolebit super altare in incensum Domini: rogabitque pro eo, et pro peccato ejus, et dimittetur ei.

22. Jeśliżby zgrzeszył książę, a uczyni niewiadomie jedno z wielu co się Pańskim zakazem zakazuje,

23. a potymby obaczył grzech swój, ofiaruje ofiarę Panu, kozła od kóz bez makuly.

24. Y położy rękę swą na głowę jego: a ofiarowawszy go na miejscu, gdzie zwykli zabijać całopalenie przed Panem, ponieważ za grzech jest,

25. omoczy kapłan palec we krwi ofiary za grzech, y dotykając rogów ołtarza całopalenia, a ostatek wylévając u podstawku jego.

26. A lóy spali na wierzchu, iako jest obycajny czynić przy ofiarach zapokojnych: y będzie się kapłan modlił zań, y za grzech jego, a będzie mu odpuszczon.

27. Jeśliżby zgrzeszyła dusza niewiadomie z ludu ziemi, że uczyni cokolwiek z tych rzeczy, których się zakazem Pańskim zakazuje a wystąpiłaby,

28. y poznała grzech swój, ofiaruje kozę bez makuly.

29. Y włoży rękę na głowę ofiary, która za grzech jest, y ofiaruje ją na miejscu całopalenia.

30. Y weźmie kapłan ze krwi na palec swój: a dotknąwszy się rogów ołtarza całopalenia, ostatek wyleie u podstawku jego.

31. A wszystkę tłustość wybrawszy, iako wybieraia z ofiar zapokojnych, spali na ołtarzu na wonność wdzięczności Panu: y będzie się modlił za nim, a będzie mu odpuszczono.

32. A jeśliżby z drobiu ofiarował ofiarę za grzech, to jest owcę bez makuly:

33. położy rękę na głowę iéy, y ofiaruje ją na miejscu, kędy bią ofiary całopalenia.

34. Y weźmie kapłan krwi iéy palcem swym, a dotknąwszy się rogu ołtarza całopalenia, ostatek wyleie u podstawku jego.

35. Wszystkie téż lóy wybrawszy, iako wybieraia lóy barani, którego ofiarują za zapokojne: spali na ołtarzu na zapach Panu: y będzie się modlił zań y za grzech jego, a będzie mu odpuszczono.

Wskaz X. J. Wujka. — Roz. 4. w. 1. *Dusza któraby zgrzeszyła z niewiadomości.* Tu masz opę różność jako Theodoret uczy, iż trojako są grzechy, jedne z niewiadomości, drugie z krewkości, a trzecie ze złości. Z niewiadomości ten grzeszy, który powinien co wiedzieć i może wiedzieć, ale albo nie dba, albo nie chce, aby tem bezpieczniejsz grzeszył. Kiedy lepak za poduszczeniem pokusy jakiej, albo złym affektem uniesiony grzeszy, ten czyni z krewkości. Ale kiedy kto z samej zlej wolej umyślnie grzeszy, tenże ze złości grzeszy. Jednak jakożkolwiek kto grzeszy, zawsze grzechem jest, i pokutować potrzeba. Chociać i w tem pokuta różna jest, jako tu obaczyć możesz: i tu inaczej ofiarują ci, którzy niewiedząc zgrzeszą: a inaczej którzy chcąc i wiedząc złe czynią: w czem nauczył nas, iż różne jest dosyć uczynienie albo karanie za grzechy, ponieważ według grzechów, różne też ofiary opisuje. *Jeśliżby kapłan.* Ciężkość grzechu bywa też szacowana według stanu czyjego: dla tego tu insza ofiara za grzech książę albo kapłański, insza za wszystkich lud, insza za przełożonego, insza za kogo z spóółstwa.

Ofiarę przyszłego życia, tej nie gładziła ofiara, albo mowa arcykapłana, ale skrucha tych, którzy byli zgrzeszy, którejto skruchy znakiem i oświadczeniem była była ta ofiara, jaką za grzech swój składali.

Jeśliżby zgrzeszył książę. Książęciem tu się zowie, który jest wodzem, głową i pierwszym w rodzinie, albo pokoleniu, albo w wojsku. (P. Num. 1, 4, i r. 7, 2).

Kozła od kóz. Kozła młodziuchnego, jeszcze trzylatnego się matki.

24. *Ofiarowawszy go.* Kapłan.

27. *Z ludu ziemi.* Człowiek pospolity, plebejusz.

32. *Z drobiu.* Z bydlatek domowych, z owiec; albo wiewom o kozach już powiedziano (w. 28).

33. *Ofiaruje ją.* Przez kapłana. — *Kędy bią ofiary,* Przy ołtarzu całopalenia.

35. *Na zapach Panu.* T. j. aby był lóy spalony na ołtarzu Pana.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O ofiarach za grzechy cudze, za grzechy pochodzące z omyłki, z przysięgi, świętokradstwa, i z niewiedomości.

1. Si peccaverit anima, et audierit vocem jurantis, testisque fuerit, quod aut ipse vidit, aut conscius est: nisi indicaverit, portabit iniquitatem suam.

2. Anima, quae tetigerit aliquid immundum, sive quod occisum a bestia est, aut per se mortuum, aut quodlibet aliud reptile: et oblita fuerit immunditiae suae, rea est, et deliquit:

3. et si tetigerit quidquam de immunditia hominis juxta omnem impuritatem, qua pollui solet, oblitaque cognoverit postea, subiacebit delicto.

4. Anima, quae juraverit, et protulerit labiis suis, ut vel male quid faceret, vel bene, et idipsum juramento et sermone firmaverit, oblitaque postea intellexerit delictum suum,

5. agat poenitentiam pro peccato,

6. et offerat de gregibus agnam sive capram, orabitque pro ea sacerdos et pro peccato ejus:

7. sin autem non potuerit offerre pecus, offerat duos turtures, vel duos pullos columbarum Domino, unum pro peccato, et alterum in holocaustum, (*Infr. 12, 8. Luc. 2, 24.*)

8. dabitque eos sacerdoti: qui primum offerens pro peccato, retorquet caput ejus ad pennulas, ita ut collo haereat, et non penitus abrumpatur.

9. Et asperget de sanguine eius parietem altaris: quidquid autem reliquum fuerit, faciet distillare ad fundamentum ejus, quia pro peccato est.

10. Alterum vero adolebit in holocaustum, ut fieri solet: rogabitque pro eo sacerdos et pro peccato ejus, et dimittetur ei.

11. Quodsi non quiverit manus ejus duos offerre turtures, aut duos pullos columbarum, offeret pro peccato suo similes partem ephi decimam: non mittet in eam oleum, nec thuris aliquid imponet, quia pro peccato est;

R. 5.—1. *Jeśliby zgrzeszyła dusza.* W sposób jak następuje. Przypadki i prawa namienione w tym i następnym rozdziale odnoszą się także i do arcykapłanów, iak się zdaje, gdyż żadna różnica osób tu się nie czyni. — *Usłyszałaby głos przysięgającego.* Myśl ta: jeśli kto posłysz kogo stwierdzającego przysięgą jakąś rzecz, albo coś obiecującego, i jeśli, będąc wezwany sądownie, aby powiedział co wie i widział, nie odkryje prawdy, ponieście nieprawość swoją, t. j. karę nieprawości, wymierzoną nań od Boga. Mógł jednak występki ten być zgładzony pokutą i ofiarą, o której w w. 6, z warunkiem aby wynagrodzona była krzywdą bliźniemu, jeśli ztąd powstała. Albo wyraz ten *przysięgającego*, oznacza *zaklinającego*, i myśl jest ta: Jeśli komuś sędzia pod zaklęciem każe mówić prawdę, ten, powodowany miłością lub nienawiścią, świadczyć nie zechce, w obliczu Boga będzie winien zbrodni.

2. *Plazu.* Wszystkie plazy uważały się za nieczyste, według prawa Lewit. 11, 43. — *A zapomni nieczystoty swojej* A następnie zaniedba jej zmyć przez ofiarę prawem ustanowioną. — *Winna jest.* Nieczysta jest i splugawiona, bo postąpiła przeciw prawu, które wzbrania dotykać się nieczystego. Lew. 11, 43. — *Wystąpiła.* Zgrze-

1. Jeśliby zgrzeszyła dusza, y usłyszałaby głos przysięgającego, a byłby świadek, że albo sam widział, albo wie o tym: jeśli nie oznajmi, ponieście nieprawość swoją.

2. Dusza, która się dotknie czego nieczystego, lub od zwierza zabitego, lub przez się zdechłego, albo któregożkolwiek inszego plazu: a zapomni nieczystoty swojej, winna iest, y wystąpiła:

3. a jeśli się dotknie czego z człowieczey nieczystości, według wszelkiej nieczystości, którą się zmyłł mazać, a zapomniawszy, potym się obaczy, podług występku.

4. Dusza, któraby przysięgła, a wyrzekłaby usta swemi, albo źle albo dobrze uczynić, a toby przysięgą y mową potwierdziła, a zapomniawszy potymby obaczyła występki swój,

5. niechay czyni pokutę za grzech,

6. a niech ofiaruje z trzody owcę albo kozę, y będzie się kapłan modlił za nią, y za grzech iey:

7. a jeśliby niemogła ofiarować drobiu: niech ofiaruje parę synogarlic, albo dwie gołąbiat Panu, iedno za grzech, a drugie na całopalenie,

8. y da ie kapłanowi: który pierwsze ofiarując za grzech, załami głowę iego ku skrzydełkóm, tak żeby u szyie wiślała, a nie do końca się urwała.

9. Y pokropi krwią iego ścianę ołtarza: a cokolwiek zostanie, da wykapać na fundament iego, bo za grzech iest.

10. Drugie zaś spali na całopalenie, iako iest obyczaj: y będzie się kapłan modlił zań, y za grzech iego, a będzie mu odpuszczon.

11. A jeśliby nie mogła ręka iego ofiarować pary synogarlic, albo dwoyga gołąbiat, ofiaruje za grzech swój biały mąki dziesiątą część ephy, nie wleie do nięj oliwy, ani kadzidla nic nie włoży, bo za grzech jest.

szyla, bo nie zgładziła nieczystoty swej przez ofiarę, czyli przez oczyszczenie prawem przepisane.

3. *Z człowieczey nieczystości.* Ze wszystkiego tego, przez co ludzie według prawa Mojżesza, stają się nieczystymi, jak dotknięcie trupa i t. p. — *Podług występku.* Zaciągnie winę i karę; a przeto obowiązany będzie do ofiary w r. 6. przepisanej.

4. *Albo źle uczynić.* Ktoby pod przysięgą postanowił utrapić kogo sprawiedliwie, jak niekiedy czynią rodzice, którzy przysięgają, że ukarzą swe dzieci. — *A zapomniawszy.* Tak dalece, iż nie wykonał przysięgi.

5. *Niechay czyni pokutę za grzech.* Niech uzna swój grzech, i żałuje zań; inaczej ofiara nie będzie dlań wielce pożyteczna. Tekst Hebr. i Chald. ma: *Niech się spowiada ze swego grzechu, który popełnił*, rozumie się kapłanowi. To samo trzeba rozumieć także i o innych ofiarach za grzech, chociażby tego nie wyrażono.

7. *Jedno za grzech.* Mięso synogarlicy ofiarowanej za grzech, całe dostawało się kapłanowi, jak to miało miejsce w innych ofiarach za grzech. Levit. 6, 26.

11. *Nie wleje do nięj oliwy.* Przyczyną tego prawa jest taka wola Boga rozkazującego, i tajemnica przez którą się oznacza, iż grzesznik pozbawiony jest radości

12. tradetque eam sacerdoti: qui plenum ex ea pugillum hauriens, cremabit super altare, in momentum ejus, qui obtulerit,

13. rogans pro illo et expians, reliquam vero partem ipse habebit in munere.

14. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

15. Anima, si praevaricans ceremonias, per errorem, in his quae Domino sunt sanctificata, peccaverit, offeret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui enim potest duobus siclis, juxta pondus Sanctuarii:

16. ipsumque quod intulit damni restituet, et quintam partem ponet supra, tradens sacerdoti, qui rogabit pro eo offerens arietem, et dimittetur ei.

17. Anima si peccaverit per ignorantiam, feceritque unum ex his quae Domini lege prohibentur, et peccati rea intellexerit iniquitatem suam,

18. offeret arietem immaculatum de gregibus sacerdoti, juxta mensuram aestimationemque peccati: qui orabit pro eo, quia nesciens fecerit: et dimittetur ei,

19. quia per errorem deliquit in Dominum.

12. Y da ją kapłanowi: który nabrawszy z niej pełną garść, spali na oltarzu, na pamiątkę onego który ofiarował,

13. modląc się za nim, y oczyszciając: a ostatek będzie sobie miał w upominku.

14. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

15. Dusza, jeśli by przestępując ustawy, z omyłki w tych rzeczach które Panu są poświęcone zgrzeszyła, ofiaruje za grzech swój barana bez makuly z trzód, którego kupić może za dwa sykla według wagi Świątnicy:

16. a tę szkodę którą uczynił, nagrodzi, y piątą część nadda, oddając kapłanowi, który się będzie modlił za nim ofiarując barana, a będzie mu odpuszczono.

17. Dusza jeśli z niewiadomości zgrzeszy, y uczyni jedną rzecz z tych, których się zakazuje zakonem Pańskim, a będąc winna grzechu obaczy nieprawość swoją,

18. ofiaruje barana bez makuly z trzód kapłanowi, według miary y oszacowania grzechu: który się będzie modlił zań, gdyż niewiedomie uczynił, a będzie mu odpuszczono,

19. bo przez omyłkę wystąpił przeciw Panu.

CAPUT VI.

O ofiarach za grzechy rozmyślne, o ofierze przy święceniu kapłanów, o paleniu ustawicznego ognia, i t. p.

ROZDZIAŁ 6.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Anima quae peccaverit, et, contempto Domino, negaverit proximo suo depositum, quod fidei ejus creditum fuerat, vel vi aliquid extorserit, aut calumniam fecerit,

3. sive rem perditam invenerit, et inficiens insuper perjeraverit, et quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus solent peccare homines,

4. convicta delicti, reddet

5. omnia, quae per fraudem voluit obtinere, integra, et quintam insuper partem domino cui damnum intulerat. (Num. 5. 7).

6. Pro peccato autem suo offeret arietem immaculatum de grege, et dabit eum sacerdoti, juxta aestimationem mensuramque delicti:

Wyjaśnienie.—Ani kadziła. Bo grzech ma woń najgorszą i szkodliwym jest w oczach Boga.

12. Na pamiątkę. Patrz. r. 2. w. 2.

13. Modląc się za nim, i oczyszczając. Modląc się aby mu było odpuszczono—Ostatek. Maki ofiarowanej za grzech.—Sobie. Kapłan ofiarujący.—Będzie miał w upominku. Będzie miał jakby upominek, którym Bóg chce go wynagrodzić za pracę i posługę w przybytku.

15. Z omyłki. Albowiem jeśli by rozważnie—śmiercią ma być ukaran. Num. 15, 30. W tych rzeczach, które Panu są poświęcone. Np. jeśli by świecki człowiek pożywał z mięsą ofiarnego, jak się mówi r. 2, 14.—Za dwa sykla. Którego wartość jest nie mniejsza nad dwa sykla.—Wagi świątnicy Patrz Ex. 30, 13.

16. I piątą część nadda. Aby ten naddatek był wynagrodzeniem obrazy, oprócz szkody własc., wyrządzonej Bogu i rzeczom świętym. Tę zaś restytucyą oddawano w pieniądzach kapłanom.

17. Uczyni jedną rzecz z tych. Opuszczając jakieś obmę przepisy.

Bib. St. Test. T. I.

1. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

2. Dusza która zgrzeszy, a wzgardziwszy Pana zaprzy bliżniemu rzeczy do schowania daney, której ię powierzono, albo co gwałtem wyćisnie, albo potwarz uczyni,

3. albo naydzie rzecz straconą, a zaprzawszy się nad to przysięgę fałszywie, y cokolwiek innego uczyni z wielu rzeczy, w których zwykli ludzie grzeszyć,

4. przekonana w grzechu, przywróci

5. wszystko, co zdradą chciała otrzymać zupełnie, y nad to piątą część panu któremu szkodę uczyniła.

6. A za grzech swój ofiaruje barana bez makuly z trzody, y da go kapłanowi, według oszacowania y miary przewinienia,

18. Według miary i oszacowania grzechu. Za większy grzech lepszego i droższego ofiaruje barana, za lżejszy zaś mniejszej ceny.

R. 6.—2. Który zgrzeszy a. . . zaprzy. T. j. człowiek który zgrzeszy wypierając się depozytu.—Wzgardziwszy Pana. T. j. przed którym nic nie ma ukrytego, i który jest mścicielem grzeszników.—Potwarz uczyni. Przez potwarz i zdradę pokrzywdzi kogoś.

3. W których zwykli grzeszyć. Czyniąc jakąś krzywdę bliżniemu.

4. Przekonana w grzechu. Skoro się okaże, sądem kapłana, któremu to odkryto, że wykroczyła.

5. Otrzymać. T. j. zatrzymać.—I nadto piątą część panu. Na wynagrodzenie szkody właścicielowi, którą poniósł z powodu tymczasowej straty swęj rzeczy. P. W.

6. Ofiaruje barana. Za grzech z niewiadomości ofiarowano kozę; za grzech rozmyślny, jako cięższy ofiarowano barana, który jest większej wartości. P. W.

7. qui rogabit pro eo coram Domino, et dimittetur illi pro singulis, quae faciendo peccavit.

8. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

9. Praecepit Aaron et filiis ejus: Haec est lex holocausti: Cremabitur in altari tota nocte usque mane: ignis ex eodem altari erit;

10. vestietur tunica sacerdos et feminalibus lineis: tolletque cineres, quos vorans ignis exussit, et ponens juxta altare,

11. spoliabitur prioribus vestimentis, indutusque aliis, efferet eos extra castra, et in loco mundissimo usque ad favillam consumi faciet.

12. Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subjiciens ligna mane per singulos dies, et, imposito holocausto, desuper adolebit adipem pacificorum.

13. Ignis est iste perpetuus, qui numquam deficiet in altari.

14. Haec est lex sacrificii et libamentorum, quae offerent filii Aaron coram Domino, et coram altari.

15. Tollet sacerdos pugillum similiae, quae conspersa est oleo, et totum thus, quod super similiam positum est: adolebitque illud in altari in monumentum odoris suavissimi Domino:

16. reliquam autem partem similiae comedit Aaron cum filiis suis, absque fermento: et comedit in loco sancto atrii tabernaculi.

17. Ideo autem non fermentabitur, quia pars ejus in Domini offertur incensum. Sanctum sanctorum erit, sicut pro peccato atque delicto.

18. Mares tantum stirpis Aaron comedent illud. Legitimum ac sempiternum erit in generationibus vestris de sacrificiis Domini: omnis, qui tetigerit illa, sanctificabitur.

19. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

20. Haec est oblatio Aaron, et filiorum ejus, quam offerre debent Domino in die unctionis suae. Deci-

7. który się będzie modlił zań przed Panem, a będzie mu odpuszczona każda rzecz którą czyniąc zgrzeszył.

8. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

9. Roskaż Aaronowi y synóm jego: Ten iest zakon całopalenia: Będzie palona na ołtarzu całą noc aż do zarania: ogień z tegóż ołtarza będzie;

10. oblecze się kapłan w szatę y w ubranie płócienne: y wybierze popiół który żrzący ogień spalił, y posypawszy ji przy ołtarzu,

11. zewlecze pierwsze odzienie, a obłókszy się w inne, wyniesie ji za obóz, a na miejscu barzo czystym spali ji aż się w Pérez obróci.

12. A ogień na ołtarzu zawždy będzie gorzał, który będzie żywił kapłan podkładając drwa rano na każdy dzień, y włożywszy nań całopalenie, będzie na nim palił łoie zapokojnych.

13. Ogień ten ustawiczny iest, który nigdy nie ustanie na ołtarzu.

14. Ten iest zakon obiatty, y mokrych ofiar, które ofiarować będą synowie Aaronowi przed Panem y przed ołtarzem.

15 Weźmie kapłan garść białey mąki oliwą rozczynionę, y wszystko kadzidło, które na mące jest położone: y spali ie na ołtarzu na pamiątkę woniowy nawdzięczniejszy Panu:

16. a ostatek białey mąki zie Aaron z synmi swémi bez kwasu, a zie na miejscu świętym sieni przybytku.

16. A kwaszona nie będzie dla tego, iż się część iey ofiaruje za zapal Pański. Święte świętych będzie, iako za grzech y za występki.

18. Mężczyzna tylko z pokolenia Aaronowego iest ie będzie. Zakonne y wieczne będzie w pokoleniach waszych z ofiar Pańskich: każdy kto się ich dotknie, będzie poświęcony.

19. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

20. Ta iest obiata Aarona y synów jego, którą ofiarować mają Panu w dzień pomazowania swego.

9. *Zakon całopalenia.* Rozum. ustawicznego; gdyż rozkazał Bóg, aby mu codziennie ofiarowano dwa baranki. Jednego rano, drugiego wieczorem, jak wid. Num. r. 28, 3 i 4.—*Będzie palona. . . całą noc.* A więc kapłan części ciała baranka wkładał na ołtarz jedną po drugiej, i przez całą noc czuwał dla téj posługi.—*Ogień z tegóż ołtarza.* Nie powinien być ogień obcy, z kąd inąd przy niesiony.

11. *Zewlecze pierwsze odzienie.* Gdyż zanieśienie popiołów za obóz nie było posługą świętą, do której te szaty służyły. — *Aż się w Pérez obróci.* Gdyż mogły pozostać niedopalone części drzewa zamieszane go w popiele, także szczątki tłustości mięsa i kości.

12. *Włożywszy nań całopalenie.* Myśl taka: rano ułoż stos drzew na ołtarzu: i włoży nań mięso ofiar całopalnych; a jeżeli prócz tego są jeszcze jakie ofiary zapokojne do ofiarowania, weź z nich łój i spal go wespół z ofiarą ustawicznego całopalenia. Nie chcę bowiem, aby sam łój odrębnie był palony.

14. *Zakon obiatty.* Ofiary mącznej nie z mięsa. — *Mokrych ofiar.* Mokre ofiary zowią się tu nie od wlewania płynów na ołtarz, ale od placzków i chlebów, które z mąki i krup się przyrządzają. Ztąd w wierszu następnym zowie mąką to samo, co tu nazywa ofiarami mokremi.

16. *Zje Aaron z synami.* Wyjawszy, jeżeliby zaciągnęli nieczystotę prawną; wtenczas bowiem obowiązani byli wstrzymać się od uczt i od miejsc świętych. Nie. 22, 6.

17. *Kwaszona nie będzie, iż się część jej.* Jak gdyby rzekł: Część mąki białej ofiarowana Bogu powinna być przasna (Lev. 2, 11); a więc nie przystoi, aby i pozostała część ofiary, która przeznaczona jest na pokarm kapłanom, była kwaszona, bo i ta także jest częścią ofiary złożonej Bogu, i uważa się za ofiarowaną mu wespół z ową garścią mąki, która spalona została na ołtarzu Pana. — *Święte świętych będzie.* Będzie najświętszem, i przeznaczonem wyłącznie dla kapłanów.—*Jako za grzech i za występki.* Będzie najświętszem, jak jest najświętsza ofiara za grzech i błąd.

18. *Mężczyzna tylko.* Sami kapłani tylko mogli ją pożywać, a więc tylko mężczyźni. — *Zakonne i wieczne.* Przepis ten jest wieczny, ma być zachowany dopóty, jak długo będzie trwał zakon wasz. — *Będzie poświęcony.* Niech będzie poświęcony i oczyszczony.

20. *Obiata Aarona i synów jego.* T. j. arcykapłana i niższych kapłanów. Tak niżej często Aaron bierze się za imię pospolite, zamiast jakiegobądź arcykapłana. — *W ofierze wiecznej.* Która zawsze ma być ofiarowana przy poświęceniu kapłanów.

nam partem ephi offerent similae in sacrificio sempiterno, medium ejus mane, et medium ejus vespere:

21. quae in sartagine oleo conspersa frigetur. Offeret autem eam calidam in odorem suavissimum Domino,

22. sacerdos, qui jure patri successerit, et tota cremabitur in altari.

23. Omne enim sacrificium sacerdotum igne consumetur, nec quisquam comedet ex eo.

24. Locutus est autem Dominus ad Moysen, dicens:

25. Loquere Aaron et filiis ejus: Ista est lex hostiae pro peccato: In loco ubi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino: Sanctum sanctorum est.

26. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco sancto, in atrio tabernaculi.

27. Quidquid tetigerit carnes ejus, sanctificabitur. Si de sanguine illius vestis fuerit aspersa, lavabitur in loco sancto.

28. Vas autem fictile, in quo cocta est, confringetur; quodsi vas aeneum fuerit, defricabitur, et lavabitur aqua.

29. Omnis masculus de genere sacerdotali vescetur de carnibus ejus, quia Sanctum sanctorum est.

30. Hostia enim, quae caeditur pro peccato, ejus sanguis infertur in tabernaculum testimonii ad expiandum in Sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni. (*Supr. 4, 5, Hebr. 13, 11*).

Dziesiątą część ephy maki białej ofiarują w ofierze wiecznej, połowicę iéy rano, a połowicę iéy wieczór:

21. która w panewce zaczyniona oliwą usmazona będzie. A ofiaruje ją ciepłą na wonność nawdzięczniejszą Panu

22. kapłan, który na ojcowskie miejsce prawnie wstąpił, a spalą wszystkie na ołtarzu.

23. Każda bowiem ofiara kapłańska wszystka będzie spalona, a żaden z niéy nie będzie pożywał.

24. Y rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

25. Mów Aaronowi y synóm jego: Ten iest zakon ofiary za grzech: Na miejscu gdzie ofiarują całopalenie, będzie ofiarowana przed Panem, Święte świętych iest.

26. Kapłan który ofiaruje, będzie ją jadł na miejscu świętym, w sieni przybytku.

27. Cokolwiek się dotknie mięsa iéy, będzie poświęcone. Jeśli szata krwią iéy będzie pokropiona, wypiorą ją na miejscu świętym.

28. A naczynie gliniane, w którym ją warzono, stłuką, a jeśli naczynie będzie miedziane, wytrą je, y wymyją wodą.

29. Każdy mężczyzna z rodu kapłańskiego będzie mięsa iéy pożywał, bo Święte świętych iest.

30. Ofiara bowiem, którą białą za grzech, który krew noszą do przybytku świadectwa dla oczyszczenia w Świątyni, nie będzie jedzona, ale spalona ogniem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6, w. 5. *Przywróci wszystko co zdrada chciała otrzymać.* Patrz iż tu rozkazano jest *restitutio*, aby pierwój wrócił i nagroził w czem kogo uszkodził, chcieli mieć odpuszczenie grzechów.

6. *Do kapłanowi według ofiarowania.* Oto tu masz figurę jasną naszej spowiedzi, ponieważ tu i o grzechach tajemnych rozkazuje, jako pisze Josephus (lib. 3 Antiq. Cap. 10). Bo tu grzeszącemu rozkazuje iść do kapłana, i grzech mu swój powiedzieć, aby według jego oszacowania, barana obrał i za grzesznego się modlił.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O sposobie składania ofiar za występki, i zapokojnych.

1. Haec quoque lex hostiae pro delicto, Sancta sanctorum est:

2. idcirco ubi immolabitur holocaustum, mactabitur et victima pro delicto: sanguis ejus per gyrum altaris fundetur.

3. Offerent ex ea caudam et adipem qui operit vitalia:

22. *Kapłan, który na ojcowskie miejsce prawnie wstąpił.* T. j. kapłana syn pierworodny, chyba by ten nie był dopuszczony do kapłaństwa dla jakiegoś niedostatku przyniosł (nie, 21, 18); wtenczas na jego miejsce następował z porządku drugi, i t. d.

23. *Będzie spalona.* T. j. ofiara maki białej; gdyż z ofiar swoich zapokojnych kapłani mogli pożywać. Ex. 29, 28.

24. *Kapłan który ofiaruje, będzie ją jadł.* Do samego bowiem tylko ofiarującego kapłana należała, i on tylko z synami swymi ją pożywał; chociaż mógł wezwać na tę część i innych kapłanów, jak wid. z w. 29.

27. *Będzie poświęcone.* Patrz Exod. 30, 29, i Aggaei, 2, 13.—*Wypiorą ją na miejscu świętem.* W sieni przy-

1. Ten też zakon ofiary za występki, Święte świętych iest:

2. przelóż gdzie będzie ofiarowane całopalenie, zabiją y ofiarę za występki: krew iéy w koło ołtarza wyleją.

3. Ofiarują z niéy ogon y łóy okrywający wnętrze:

bytku; iżby tak wymyta, mogła być powrócona do użycia pospolitego, i dla ludzi świeckich.

28. *W którym ją warzono.* T. j. ofiarę za grzech—*Stłuką.* Bo z naczynia glinianego nie można łatwo zmyć tłustość mięs ofiarnych.

29. *Każdy mężczyzna.* A więc mięso z ofiary za grzech mogli pożywać tylko mężczyźni, bo sami tylko kapłani i ich synowie.

30. *Któręj krew noszą do przybytku.* Co miało miejsce w ofierze za grzech Arcykapłana i całego ludu.—*Nie będzie jedzona.* Taka bowiem ofiara cała była lona za obozem, wyż. r. 4.

R. 7.—1. *Zakon ofiary za występki.* Za grzech pomnienia i nieznajomości, mianowicie prawa

4. duos renunculos, et pinguedinem quae juxta ilia est, reticulumque jecoris cum renunculis.

5. Et adolebit ea sacerdos super altare: incensum est Domini pro delicto.

6. Omnis masculus de sacerdotali genere, in loco sancto vescetur his carnibus, quia Sanctum sanctorum est.

7. Sicut pro peccato offertur hostia, ita et pro delicto: utriusque hostiae lex una erit: ad sacerdotem, qui eam obtulerit, pertinebit.

8. Sacerdos qui offert holocausti victimam, habebit pellem ejus.

9. Et omne sacrificium similae, quod coquitur in clibano, et quidquid in craticula, vel in sartagine praeparatur, ejus erit sacerdotis a quo offertur:

10. sive oleo conspersa, sive arida fuerint, cunctis filiis Aaron mensura aequa per singulos dividetur.

11. Haec est lex hostiae pacificorum, quae offertur Domino.

12. Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes absque fermento conspersos oleo, et lagana azyma uncta oleo, coctamque similam, et collyridas olei admistione conspersas:

13. panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum, quae immolatur pro pacificis:

14. ex quibus unus pro primitiis offeretur Domino, et erit sacerdotis qui fundet hostiae sanguinem;

15. cujus carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quidquam usque mane.

16. Si voto, vel sponte quispiam obtulerit hostiam, eadem similiter edetur die: sed et si quid in crastinum remanserit, vesci licitum est:

17. quidquid autem tertius invenerit dies, ignis absumet.

18. Si quis de carnibus victimae pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio, nec proderit offerenti: quin potius quaecumque anima tali se edulio contaminaverit, praevaricationis rea erit.

19. Caro, quae aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni: qui fuerit mundus, vescetur ex ea.

6. *Będzie tego mięsa pożywał.* Będzie mógł pożywać, r. 6, 18.

8. *Będzie miał skórę jej.* Bo z ofiary całopalnej, tylko skóra pozostawała, a mięso całe było palone.

10. *Równą miarą na każdego będzie podzielona.* T. j. wszyscy równi będą mieli prawo do tych ofiar, które każdy z nich, według porządku swojej kolei, będzie sprawował.

12. *Białą mąkę, i kołacze* Spójnik i wzięty tu zamiast to jest.

13. *Chleby też kwaszone.* Nie żeby z nich brano cós do ofiary na ołtarz; gdyż to było wzbronione, wyż. r. 2, 11., lecz chleby te jako upominki dawane kapłanom dla pożywania. — *Z ofiarą dziękowania.* Z ofiarą, którą składano na podziękowanie Bogu za pokój i inne dobrodziejstwa.

14. *Z których.* Z chlebów kwaszonych. — *Jeden za pierwociny będzie ofiarowan Panu.* T. j. dostanie się

4. dwie néreczce y tłustość która iest przy trzewach, y odziedzę wątroby z néreczkami.

5. Y spali ie kapłan na ołtarzu: zapal iest Panu za występpek.

6. Każdy mężczyzna z rodu kapłańskiego, na mieyscu świętym będzie tego mięsa pożywał, abo-wiem Święte świętych iest.

7. Jako bywa ofiarowana ofiara za grzech, tak y za występpek: oboiędzy ofiary ieden zakon będzie: na kapłana, który ią ofiaruie, przyjdzie.

8. Kapłan który ofiaruie całopalenia ofiarę, będzie miał skórę ięy.

9. Y każda ofiara z białey mąki, którą pieką w piecu, y cokolwiek na róstcie, abo w panewce bywa przyprawione, tego kapłana będzie, który ią ofiaruie:

10. chocia oliwą zaczyniona, chocia suche rzeczy będą, wszystkim synóm Aaronowym równą miarą na każdego będzie podzielona.

11. Ten iest zakon ofiary zapokoynych, którą ofiaruia Panu.

12. Jesli na dziękowanie ofiara będzie, ofiaruia chleby bez kwasu oliwą pomazane, y krepie przasne oliwą pomazane, y białą mąkę warzoną, y kołacze oliwą namazane:

13. chleby też kwaszone z ofiarą dziękowania, którą za zapokoyne ofiaruia:

14. z których ieden za pierwociny będzie ofiarowan Panu, y dostanie się kapłanowi który wy-leie krew ofiary:

15. którey mięso tegoż dnia iestć będą, ani zostanie nic z niego aż do poranku.

16. Jesli ślubem, abo dobrowolnie kto ofiaruie ofiarę, tegóż także duia ziedżiona będzie: ale y iesliby co nazaiutrz zostało, może bydż iedżiono,

17. ale cobykolwiek nalazł dzień trzeci, ogień strawi.

18. Jesliby kto pożywał mięsa ofiary zapokoyney dnia trzeciego, nadarewna będzie ofiara, ani pomoże ofiaruicemu: y owszem którabykolwiek dusza takim się iadłem splugawiła, przestępstwa winna będzie.

19. Mięso któreby się dotknęło czego nieczystego, nie będzie iedżione, ale ogniem będzie spalone: kto będzie czysty, będzie go pożywał.

kapłanowi, zastępującemu miejsce Boga, za pokarm. Inne chleby już przez ten pierwszy będą się uważyły za ofiarowane Bogu.

16. *Tegoż dnia... zjedżiona będzie.* Aby cós ze świętego pokarmu nie podległo zepsuciu, i nie ubliżało się przez to szacunkowi i świętości ofiar. — *Jesliby co nazajutrz zostało.* Ofiara ze ślubu mogła być pożywana i w dniu następnym; ofiara zaś na dziękczynienie, tegoż samego dnia powinna była być spożyta — taka była wola prawodawcy.

18. *Nadarewna będzie ofiara.* Przez to późniejsze przekroczenie prawa tego, iż zostawi mięso na dzień trzeci, utraci tę łaskę, którą wysłużył był u mnie pierwszą swoją ofiarą zapokojną.

19. *Mięso, któreby się dotknęło czego nieczystego.* T. j. mięso Bogu ofiarowane, jeśli potem jakim sposobem zostało splugawione, nie powinno być pożywane, ale spalone: a to przez uszanowanie ku ofiarom.

20. Anima polluta, quae ederit de carnibus hostiae pacificorum, quae oblata est Domino, peribit de populis suis.

21. Et quae tetigerit immunditiam hominis, vel jumenti, sive omnis rei, quae polluere potest, et comederit de hujusmodi carnibus, interibit de populis suis.

22. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 23. Loquere filiis Israël: Adipem ovis, et bovis, et caprae, non comedetis.

24. Adipem cadaveris morticini, et ejus animalis quod a bestia captum est, habebitis in varios usus.

25. Si quis adipem, qui offerri debet in incensum Domini, comederit, peribit de populo suo.

26. Sanguinem quoque omnis animalis non sumetis in cibo, tam de avibus quam de pecoribus.

27. Omnis anima, quae ederit sanguinem, peribit de populis suis.

28. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

29. Loquere filiis Israël, dicens: Qui offert victimam pacificorum Domino, offerat simul et sacrificium, id est, libamenta ejus.

30. Tenebit manibus adipem hostiae, et pectusculum: cumque ambo oblata Domino consecraverint, tradet sacerdoti,

31. qui adolebit adipem super altare, pectusculum autem erit Aaron, et filiorum ejus.

32. Armus quoque dexter de pacificorum hostiis cedet in primitias sacerdotis.

33. Qui obtulerit sanguinem et adipem, filiorum Aaron, ipse habebit et armum dextrum in portione sua.

34. Pectusculum enim elevationis, et armum separationis, tuli a filiis Israël de hostiis eorum pacificis, et dedi Aaron sacerdoti, et filiis ejus, lege perpetua, ab omni populo Israël.

35. Haec est unctio Aaron et filiorum ejus in ceremoniis Domini, die qua obtulit eos Moyses, ut sacerdotio fungerentur;

36. et quae praecepit eis dari Dominus a filiis Israël religione perpetua in generationibus suis.

Przypnijcie, że mięso spalane ogniem nie świętym, ale zwyczajnym, bo już nie jest mięsem ofiarnym, jako już odrzucone dla nieczystoty. Wszelkie inne mięso, prócz ofiarowanego Bogu, można było jeść, chociażby dotknęło się czego nieczystego, jak wid. Deut. r. 12, 15 i 22. Jeżeli mięso przeznaczone na ofiarę, zostało splamione przed złożeniem go na ołtarzu, nie godziło się je ofiarować, lecz mogło być użyte do zwyczajnego pokarmu. — Kto będzie czysty, będzie go pożywał. T. j. mięso ofiary zapokojnej, jeśli nie jest splugawione.

20. *Dusza zmazana.* Człowiek splugawiony. — Zginie. Zginie na się śmierć mściwego Boga, albo w tem życiu, albo wieczną w przyszłym.

21. *Nieczystoty człowieczej.* T. j. wymiotu człowieczego, lub bydłęcego. Człowiek przeto splugawiony sam sobą, lub przez dotknięcie czegoś nieczystego, powinien był wstrzymać się od pożywania ofiar zapok.

22. *Łoju owczego, i wołowego, i koziego jeść nie będziecie.* Bo te trzy rodzaje bydła używane były do ofiar, stąd łożu ich domagał się Bóg dla siebie i wtedy,

20. Dusza zmazana, któraby jadła z mięsa ofiary zapokojnych, która jest ofiarowana Panu, zginie z ludu swego

21. A któraby się dotknęła nieczystoty człowieczej, albo bydłęcej, albo wszelkiej rzeczy, która splugawić może, a jadłaby z takowego mięsa, zginie z ludzi swoich.

22. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

23. Mów synom Izraelowym: Łoju owczego, y wołowego, y koziego, jeść nie będziecie.

24. Łoju ściérwu zdechliny, y tego bydłęcia które zwierż ugonił, będziecie mieć na rozmaite potrzeby.

25. Jeśliby kto łój, który ma być ofiarowany na zapal Pański, jadł, zginie z ludu swego.

26. Krwie też wszelkiego zwierzęcia nie weźmiecie na pokarm tak z ptaków, iako z bydła.

27. Wszelka dusza, któraby jadła krew, zginie z ludzi swoich.

28. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

29. Mów synom Izraelowym, mówiąc: Kto ofiaruje ofiarę zapokojnych Panu, niech zaraz ofiaruje y obiatę, to jest, mokre ofiary ię.

30. Będzie trzymał w rękach łój ofiary, y mostek: a gdy oboje ofiarowawszy Panu poświęci, odda kapłanowi,

31. który spali łój na ołtarzu, a mostek będzie Aaronów y synów iego.

32. Łopatka też prawa z ofiar zapokojnych dostanie się za pierwociny kapłanowi.

33. Ktoby z synów Aaronowych ofiarował krew y łój, ten będzie miał y łopatkę prawą za część swoją.

34. Abowiem mostek podnoszenia, y łopatkę odłączenia wzięłem od synów Izraelowych z ofiar ich zapokojnych, y dałem Aaronowi kapłanowi y synom iego, prawem wiecznym, od wszystkiego ludu Izraelskiego.

35. To jest pomazanie Aarona y synów iego w obrzędziech Pańskich dnia którego je ofiarował Mojżesz. żeby kapłanski urząd odprawowali,

36. y co im dawać przykazał Pan od synów Izraelowych ustawą wieczną w rodzajach ich.

kiedy je zabijali w domu dla pokarmu (w. 25). Łój zaś innych zwierząt czystych, lecz nie przeznaczonych do ofiar, mogli pożywać.

24. *Zdechliny.* Bydłęcia zdechłego. — Na rozmaite potrzeby. Jeść nie wolno, ale nie ma przeszkody do użycia go na inne potrzeby.

25. *Na zapal.* Który powinien był być spalony na cześć Panu; mówi tu o łożu owcy, wołu i kozy.

27. *Wszelka dusza, któraby jadła krew.* P. Wujka.

29. *I mokre ofiary jej.* T. j. ofiary z maki białej, aby tym sposobem przyrządził niejako Bogu ucztę zupełną, z mięsa i maki, czyli chleba.

30. *Panu poświęci.* Nie kapłan, ale ten kto ofiaruje.

34. *Mostek podnoszenia.* T. j. który przez podniesienie w górę (Exod. 29, 26), był Bogu ofiarowany. P. W.

— *Łopatkę odłączenia.* T. j. oddzieloną Bogu, iżby oddana była kapłanom.

35. *W obrzędach Pańskich.* T. j. według obrządków przepisanych w r. 6, 26, i Ex r. 29.

37. Ista est lex holocausti, et sacrificii pro peccato atque delicto, et pro consecratione et pacificorum victimis;

38. quam constituit Dominus Moysi in monte Sinai, quando mandavit filiis Israël, ut offerrent oblationes suas Domino in deserto Sinai.

37. Ten iest zakon całopalenia y ofiary za grzech y za występkek, y za poświęcenie, y ofiar zapokojnych;

38. które ustawił Pan Moyseszowi na górze Synai, kiedy przykazał synóm Izraelowym, aby ofiarowali ofiary swe Panu, na puszczy Synai.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. Ofiary za występkek. Żydowskie słowo *Asam*, a łacińskie *delictum*, po naszymu występkek, toż znaczy pospolicie, co i *peccatum*, albo grzech: wszakże tłómacz tu zowie *delictum* albo występkek, co się z niewiadomości niechcąc czyni, albo się co dobrego opuści. A to zaś grzechem zowie, kiedy co złego chcąc i wiedząc czynimy. Bo iż wyżej nauczał o grzechach, tak z niewiadomości jako i z wiadomości uczynionych, teraz opisuje, kędy i jako, ofiary za występkek z niewiadomości miały być odprawowane. (Aug. in Leu. q. 20).

27. *Wszelka dusza któraby jadła krew*. Często tu przykazuje Żydom, aby krwie przy ofiarach nie pili, częścią dla tego aby nie mieli spólnego z pogany, którzy byli zwykli przy ofiarach swych krwie używać, jako masz Deut. 32. Częścią też dla tego, iż ona krew bydłęca figurowała krew, którą miał dla nas Pan Chrystus rozlać. Ten zwyczaj Apostołowie chowając nie dawali Żydom kielicha Chrześcijańskiego, przy ofierze ciała i krwie Pana Chrystusowej. Ale tylko pod osobą chleba stawali się uczestnikami ofiary Chrześcijańskiej. O czem masz w Dzie. c. 42. v. 2. i 20. v. 7.

34. *Podnoszenie*. Inszy to przekładają obracania, iż gdy podnoszono ofiarę, obracano ją na wszystkie strony: wszakże inszy słowa żydowskie *Tenuphah* i *Terumach*, podnoszeniem, i podwyższeniem przekładają. Chaldejski tak przełożył, jako nasz łaciński tłómacz, Mostek podnoszenia i łopatkę odłączenia. Czytaj *Exod.* 29. v. 24.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O poświęceniu Aarona, i Przybytku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Tolle Aaron cum filiis suis, vestes eorum, et unctionis oleum, vitulum pro peccato, duos arietes, canistrum cum azymis,

3. et congregabis omnem coetum ad ostium tabernaculi.

4. Fecit Moyses ut Dominus imperaverat. Congregataque omni turba ante fores tabernaculi,

5. ait: Iste est sermo, quem iussit Dominus fieri. (*Exod.* 40, 13).

6. Statimque obtulit Aaron et filios ejus. Cumque lavisset eos,

7. vestivit pontificem subucula linea, accingens eum balteo, et induens eum tunica hyacinthina, et desuper humerale imposuit,

8. quod astringens cingulo aptavit rationali, in quo erat Doctrina et Veritas.

9. Cidari quoque texit caput: et super eam, contra frontem, posuit laminam auream consecratam in sanctificatione, sicut praeceperat ei Dominus.

10. Tulit et unctionis oleum, quo linivit tabernaculum cum omni supellectili sua.

11. Cumque sanctificans aspersisset altare septem vicibus, unxit illud, et omnia vasa ejus, labrumque cum basi sua sanctificavit oleo.

12. Quod fundens super caput Aaron, unxit eum, et consecravit: (*Ecclesi.* 45, 18.)

13. filios quoque ejus oblatos vestivit tunicis lineis, et cinxit balteis, imposuitque mitras, ut jussuisset Dominus.

1. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

2. Weźmi Aarona z synami jego, szaty ich, y oleiek pomazania, cielca za grzech, dwu baranów, kosz z praśnikami,

3. y zgromadźisz wszystko zgromadzenie do drzwi przybytku.

4. Uczynił Moysesz iako Pan rozkazał. Y zgromadziwszy wszytek lud przede drzwi przybytku,

5. rzekł: Ta iest mowa, którą Pan rozkazał uczynić.

6. Y natychmiast ofiarował Aarona y syny jego. Y omywszy ie,

7. ubrał nawyższego kapłana w koszulę lnianą, opasawszy go pasem, y obłókszy go w szatę z hiacyncu, y na wiérzech ramiennik włożył,

8. który ściągawszy pasem przystosował do Rationalu, w którym była Nauka y Prawda.

9. Czapkę téż nakrył głowę: a na niéy przeciw czele przyprawił blachę złotą poświęconą na poświęceniu, iako mu był Pan przykazał.

10. Wziął y oleiek namazywania, którym namazał przybytek ze wszystkim naczyniem jego.

11. A gdy poświęcając pokropił ołtarz siedm-kroć, namazał ji, y wszystkie naczynia jego, y umywalnię z podstawkiem iéy olejkiem poświęcił.

12. Który wylawszy na głowę Aaronową, pomazał go y poświęcił:

13. syny także jego ofiarowawszy, obłókl w szaty lniane, y opasał pasy, y włożył czapki, iako był Pan rozkazał.

38. *Na górze Synai*. Na pustyni górzystej, przy Synai. R. 8.—2. *Weźmij Aarona z synami jego*. P. Wujka. (Rozdział ten jest prawie tenże co i r. 29. *Exod.*)

6. *Ofiarował Aarona*. LXX. przyprowadził. Hebr. *każał przystąpić*.

7. *Koszulę lnianą*. Która *Exod.* r. 28, 4, zowie się

szatą lnianą i wąską.

9. *Blachę złotą, poświęconą na poświęceniu*. Blachę złotą przez namaszczenie olejem poświęconą do kościelnego użycia.

11. *A gdy poświęcając*. Poświęcenie to było nie co innego, jak namaszczenie przybytku i naczyn jego.

14. Obtulit et vitulum pro peccato; cumque super caput ejus posuissent Aaron et filii ejus manus suas,

15. immolavit eum: hauriens sanguinem, et tacto digito, tetigit cornua altaris per gyrum; quo expiato et sanctificato fudit reliquum sanguinem ad fundamenta ejus.

16. Adipem vero qui erat super vitalia, et reticulum jecoris, duosque renunculos cum arvinulis suis adolevit super altare:

17. vitulum cum pelle et carnibus, et fimo, cremans extra castra, sicut praeceperat Dominus.

18. Obtulit et arietem in holocaustum: super caput ejus posuissent Aaron et filii ejus manus suas,

19. immolavit eum, et fudit sanguinem ejus per circuitum altaris.

20. Ipsumque arietem in frusta concidens, caput ejus, et artus, et adipem adolevit igni,

21. lotis prius intestinis et pedibus; totumque simul arietem incendit super altare, eo quod esset holocaustum suavissimi odoris Domino, sicut praeceperat ei.

22. Obtulit et arietem secundum, in consecratione sacerdotum: posueruntque super caput ejus Aaron et filii ejus manus suas.

23. Quem cum immolasset Moyses, sumens de sanguine ejus, tetigit extremum auriculae dextrae Aaron et pollicem manus ejus dextrae, similiter et pedis.

24. Obtulit et filios Aaron; cumque desanguinaretur arietis immolati tetigisset extremum auriculae singulorum dextrae, et pollices manus ac pedis dextri, reliquum fudit super altare per circuitum;

25. adipem vero, et caudam, omnemque pinguedinem quae operit intestina, reticulumque jecoris, et duos renes cum adipibus suis, et armo dextero seperavit.

26. Tollens autem de canistro azymorum, quod erat coram Domino, panem absque fermento, et uliyridam conspersam oleo, laganumque, posuit super adipem, et arum dextrum.

27. tradens simul omnia Aaron et filiis ejus. Qui postquam levaverunt ea coram Domino.

28. rursum suscepta de manibus eorum, adolevit super altare holocausti, eo quod consecrationis esset oblatio, in odorem suavitatis, sacrificii Domino.

29. Tulitque pectusculum, elevans illud coram Domino, de ariete consecrationis in partem suam, sicut praeceperat ei Dominus.

30. Assumensque unguentum, et sanguinem, qui erat in altari, aspersit super Aaron et vestimenta ejus, et super filios illius ac vestes eorum,

31. Cumque sanctificasset eos in vestitu suo,

14. Ofiarował y cielca za grzech; a gdy na głowę jego włożył Aaron y synowie jego ręce swe,

15. ofiarował go: nabrawszy krwie, y omoczywszy palec, dotknął się rogów ołtarzowych w koło; który oczyściwszy y poświęciwszy, wylał ostatek krwie do spodka jego.

16. A łój który był na wnętrzu, y odziedzę wątrobną, y dwie nerce z tłustością ich spalił na ołtarzu:

17. cielca z skórą y z mięsem y gnoiem paląc za obozem, iako Pan był przykazał.

18. Ofiarował y barana na całopalenie: na którego głowę gdy Aaron y synowie jego włożyli ręce swe,

19. ofiarował go, y wylał krew jego w koło ołtarza.

20. A samego barana w sztuki zsiekawszy, głowę jego, y członki, y łój spalił ogniem,

21. splókawszy piérwéy ielita z nogami; y zaraz całego barana spalił na ołtarzu, przeto iż był całopaleniem nawdzięczniejszy wonięy Panu, iako mu był przykazał.

22. Ofiarował y barana wtórego, na poświęceniu kapłanów: y włożyli na głowę jego Aaron y synowie jego ręce swoje.

23. Którego ofiarowawszy Moyses, wzięwszy ze krwie jego, dotknął się końca ucha prawego Aaronowego, y wielkiego palca prawey ręki, także téż y nogi.

24. Ofiarował y syny Aaronowe; a gdy krwią barana ofiarowanego dotknął się końca prawego ucha każdego z nich, y palca wielkiego ręki y nogi prawey, ostatek wylał na ołtarz w około;

25. a łój y ogón y wszystkie tłustość która okrywa ielita y odziedzę wątroby, y dwie nerce z łoiem ich, y łopatkę prawą oddzielił.

26. A wzięwszy z kosza praśników, który był przed Panem, chleb bez kwasu, y kołacz oliwą zczynione, y krepel, włożył na łoie, y łopatkę prawą,

27. dając wespół wszystko Aaronowi y synóm jego. Którzy gdy ie podnieśli przed Panem,

28. zaśię wzięwszy ie z ręki ich, spalił na ołtarzu całopalenia, bo była obiata poświęcenia, na wdzięczną wonność ofiary Panu.

29. Y wziął mostek, podnosząc ji przed Panem, z barana poświęcenia za część swoję, iako mu Pan był przykazał.

30. A wzięwszy oleiek, y krew, która była na ołtarzu, pokropił Aarona y szaty jego, y syny jego, y szaty ich.

31. A gdy ie poświęcił w ubierze ich, przykazał

14. Ofiarował i cielca Cielców; gdyż w Ex. 29, 35, przykazano, aby codziennie przez siedm dni ofiarowano cielca.

20. Olejek. O którego przyrządzeniu w Exod. 3, 23, 24. Poświęcenie przeto, czy raczej wylanie olejku na

głowę, stanowiło poświęcenie Arcykapłana, jak wid. w. 12. Namaszczeniem zaś wspólném arcykapłanowi i niższym kapłanom było pokropienie, olejkiem zmieszanym ze krwią, ich i szat ich, także namaszczenie ucha prawego i wielkich palców (Ex. 29, 20).

praecepit eis dicens: Coquite carnes ante fores tabernaculi, et ibi comedite eas; panes quoque consecrationis edite, qui positi sunt in canistro, sicut praecepit mihi Dominus, dicens: Aaron et filii ejus comedent eos: (*Exod. 29, 32. Infr. 24. 9.*)

32. quidquid autem reliquum fuerit de carne et panibus, ignis absumet.

33. De ostio quoque tabernaculi non exibitis septem diebus, usque ad diem quo complebitur tempus consecrationis vestrae; septem enim diebus finitur consecratio:

34. sicut et impraesentiarum factum est, ut ritus sacrificii compleretur.

35. Die ac nocte manebitis in tabernaculo observantes custodias Domini, ne moriamini: sic enim mihi praeceptum est.

36. Feceruntque Aaron et filii ejus cuncta quae locutus est Dominus per manum Moysi.

im, mówiąc: Warzcie mięso przede dzwiami przybytku, a tam ie iédźcie; chleby téż poświęcena iédźcie, które w kosz są włożone, iako mi Pan przykazał, mówiąc: Aaron y synowie iego ziedzą ie:

32. a cokolwiek zostanie mięsa y chleba, ogień strawi.

33. Ze drzwi téż przybytku nie wynidźcie przez siedm dni, aż do dnia którego się wypelni czas poświęcenia waszego; przez siedm dni bowiem kończy się poświęcenie:

34. iako się y teraz stało, aby się porządek poświęcenia wypelnił.

35. We dnie y w nocy mieszkac będziecie w przybytku, pilnując straży Pańskiej, abyście nie pomarli: bo mi tak przykazano.

36. Y uczynili Aaron y synowie iego wszystkie rzeczy które mówił Pan przez rękę Mojżeszową.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 1. *Wezmij Aarona z synami jego.* I w starym zakonie nie godziło się nikomu służyć w kościele chocia był Lewitskiego rodzaju, acz pierwój pewnemi ceremoniami był poświęcony, o czém też masz Num. 8. A jakoż się nie wstydzą heretycy dzisiejsi, którzy urząd własny kapłanom, daleko zacniejszy w nowym testamencie, bez wszelakiego święcenia, lada chłopu poruczają: azaż to nie jest przeciw godności i szacności urzędu Pana Chrystusowego?

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O składaniu ofiar przez Aarona, i ogniu spuszczonej z nieba na ofiary.

1. Facto autem octavo die, vocavit Moyses Aaron et filios ejus, ac majores natu Israël, dixitque ad Aaron:

2. Tolle de armento vitulum pro peccato, et arietem in holocaustum, utrumque immaculatum, et offer illos coram Domino. (*Exod. 29, 1.*)

3. Et ad filios Israël loqueris: Tollite hircum pro peccato et vitulum atque agnum anniculos et sine macula, in holocaustum,

4. bovem et arietem pro pacificis: et immolate eos coram Domino, in sacrificio singulorum similam conspersam oleo offerentes: hodie enim Dominus apparebit vobis.

5. Tulerunt ergo cuncta, quae jusserat Moyses ad ostium tabernaculi: ubi cum omnis multitudo adstaret,

6. ait Moyses: Iste est sermo, quem praecepit Dominus: facite, et apparebit vobis gloria ejus.

7. Et dixit ad Aaron: Accede ad altare, et immola pro peccato tuo: offer holocaustum, et deprecare pro te et pro populo: cumque mactaveris hostiam populi, ora pro eo, sicut praecepit Dominus.

34. *Jako się i teraz stało.* T. j. tak niech będzie i na potem, ilekroć odbywać się będzie poświęcenie arcykapłana i kapłanów.

36. *Przez rękę Mojżeszową.* Przez Mojżesza.

R. 9.—1. *Gdy przyszedł dzień ósmy.* Od poświęcenia Aarona i przybytku.—*Wezwał Mojżesz Aarona i synów jego.* Aby ci nowi kapłani składali pierwsze swoje ofiary.—*I starszych Izraelskich.* Wezwani także zostali i ci, aby uczcili pierwochny swojego arcykapłana, i żeby przez niego swoje ofiary złożyli Bogu.

2. *Cielca za grzech.* Aby był ofiarą za grzech.

3. *Do synów Izr. mówić będziesz.* T. j. ty Aaronie,

1. A gdy przyszedł dzień ósmy, wezwał Mojżesz Aarona y synów iego, y starszych Izraelskich, y rzekł do Aarona:

2. Weźmi z stada cielca za grzech, y barana na całopalenie, obu bez makuły, y ofiaruy ie przed Panem.

3. A do synów Izraelowych mówić będziesz: Weźmiecie kozła za grzech, y cielca, y baranka rocznego a bez makuły, na całopalenie,

4. wołu y barana na zapokoyne: y ofiaruycie ie przed Panem, przy ofierze każdego, białą mąkę oliwą zazynioną ofiarując: dziś bowiem Pan ukaże się wam.

5. Przynieśli tedy wszystko co rozkazał Mojżesz do drzwi przybytku: gdzie gdy wszytek lud stał,

6. rzekł Mojżesz: Ta iest mowa, którą Pan przykazał: Czyńcie a ukaże się wam chwała iego.

7. Y rzekł do Aarona: Przystąp do ołtarza, a ofiaruy za grzech twój: ofiaruy całopalenie, a módl się sam za się y za lud: a gdy zabijesz ofiarę ludu, módl się za nim, iako przykazał Pan.

nowo-wyświęcony arcykapłanie; albowiem do ciebie już należy z powagą arcykapłańską nakazywać ludowi składanie ofiar.—*Roczne.* Tak, iżby tak cielec jak i baranek nie były starsze nad rok.

4. *Ofiarujcie je.* Przywiedźcie je do mnie, abym za was ofiarował.—*Przed Panem.* Przed ołtarzem całopalenia.—*Przy ofierze.* Mącznej, która przydawa się do każdej ofiary z bydła (w. 17), gdyż nie ma uczy bez chleba. *Dziś bowiem Pan ukaże się wam.* Spuszczając ogień z nieba, który strawi wasze ofiary.

5. *Przynieśli tedy wszystko.* Potem jak Aaron, z rozkazu Mojżesza, im to zalecił (w. 3).

8. Statimque Aaron accedens ad altare, immolavit vitulum pro peccato suo;

9. cujus sanguinem obtulerunt ei filii sui: in quo tingens digitum, tetigit cornua altaris, et fudit residuum ad basim ejus.

10. Adipemque et renunculos, ac reticulum jecoris, quae sunt pro peccato, adolevit super altare, sicut praeceperat Dominus Moysi:

11. carnes vero et pellem ejus extra castra combussit igni.

12. Immolavit et holocausti victimam: obtuleruntque ei filii sui sanguinem ejus, quem fudit per altaris circuitum.

13. Ipsam etiam hostiam in frusta concisam, cum capite et membris singulis, obtulerunt; quae omnia super altare cremavit igni,

14. lotis aqua prius intestinis et pedibus.

15. Et pro peccato populi offerens, mactavit hiccupum: expiatoque altari,

16. fecit holocaustum,

17. addens in sacrificio libamenta, quae pariter offeruntur, et adolens ea super altare, absque caeremoniis holocausti matutini.

18. Immolavit et bovem atque arietem, hostias pacificas populi: obtuleruntque ei filii sui sanguinem, quem fudit super altare in circuitum.

19. Adipem autem bovis, et caudam arietis, renunculosque cum adipibus suis, et reticulum jecoris

20. posuerunt super pectora; cumque cremati essent adipēs super altare,

21. pectora eorum, et artus dextros, separavit Aaron, elevans coram Domino, sicut praeceperat Moyses.

22. Et extendens manus ad populum, benedixit ei. Sicque completis hostiis pro peccato, et holocaustis, et pacificis, descendit.

23. Ingressi autem Moyses et Aaron in tabernaculum testimonij, et deinceps egressi, benedixerunt populo. Apparuitque gloria Domini omni multitudini:

24. et ecce egressus ignis a Domino, devoravit holocaustum, et adipēs, qui erant super altare. Quod cum vidissent turbae, laudaverunt Dominum montes in facies suas. (2. Mach. 2, 10).

20. *Które są za grzech.* Które to są części ofiary składanej za grzech.—*Spalił na ołtarzu.* Złożył na ołtarzu do spalania; albowiem później ogień z nieba strawił te ofiary (w. 24).

11. *Spalił ogniem.* Stosownie do ogł. prawa (r. 4, 12).

16. *Oczyszczył ołtarz.* Przez tę ofiarę za grzech, której krew ołtarz został skropiony i namaszczonej.

17. *Przydawszy w ofierze* Z mąki białej.—*Mokre ofiary.* Z oleju i wina, o czym Num. r. 15, 4 i 5, które prawo już było podane jak widać z tego miejsca, chociaż przywodzi się ono później. Num. 15.—*Oprócz obrzędów całopalenia porannego.* T. j. nie opuszczając nic z tego, co się tyczy ustawicznej ofiary rannej i wieczornej.

20. *Włożyli na mostki.* Bydła zabitych na ofiarę, które potem Aaron oddzielił, jak wid. w. 21.

21. *Podnosząc przed Panem.* Mostek bowiem piersiowy i prawa łopatka nie były palone, lecz po podniesieniu ich i ofiarowaniu Bogu, szły na korzyść kapłana ofiarującego (r. 7, 31 i 32).

Bib. St. Test. T. I.

8. Y wnet Aaron przystąpiwszy do ołtarza, ofiarował cielca za grzech swój:

9. którego krew podali mu synowie jego: w który omoczywszy palec, dotknął się rogów ołtarzowych, a ostatek wylał u spodka jego.

10. A łój y nerekki y odziedzę wątroby, które są za grzech, spalił na ołtarzu, iako Pan był przykazał Moyżeszowi:

11. a mięso y skórę jego za obozem spalił ogniem.

12. Ofiarował y ofiarę całopalenia: y podali mu synowie jego krew ięć, którą wylał w koło ołtarza.

13. Samę też ofiarę zrąbawszy w sztuki, z głową y z każdym członkiem podali; co on wszystko na ołtarzu ogniem spalił,

14. wypłókwszy piérwéy w wodzie ielita y nogi.

15. A za grzech ludu ofiarując, zabił kozła: a oczyszcivszy ołtarz,

16. uczynił całopalenie,

17. przydawszy w ofierze mokre ofiary, które pospolu ofiarują, a paląc ie na ołtarzu, oprócz obrzędów całopalenia porannego.

18. Ofiarował y wołu y barana, ofiary zapokoyne ludu: y podali mu synowie jego krew, którą wylał na ołtarz w około.

19. A łój wołowy y ogón barani, y nerekki z tłuszczą ich, y odziedzkę wątroby,

20. włożyli na mostki; a gdy się spaliły łoją na ołtarzu,

21. mostki ich, y łopatki prawe, oddzielił Aaron podnosząc przed Panem, iako był rozkazał Moyżesz.

22. A wyciąguwszy rękę do ludu, błogosławił mu. Y dokonawszy tak ofiar za grzech, y całopalenia, y zapokoynych, zstąpił.

23. A wszedłszy Moyżesz y Aaron do przybytku świadectwa, y zaśię wyszedłszy, błogosławili ludowi. Y ukazała się chwała Pańska wszystkiemu zgromadzeniu:

24. a oto wyszedłszy ogień od Pana, pożarł całopalenie, y łoje, które były na ołtarzu. Co gdy ujrzały tłuszcze, chwaliły Pana, padając na twarz swoje.

22. *Błogosławił mu.* Aaron nowo-wyśw. arcykapłan. Formuła błogosławieństwa była ta, o której Num 6, 24: *Niech ci Pan błogosławi i t. d.*—*Dokonawszy tak ofiar.* Po zabiciu, porąbaniu i złożeniu ofiar na ołtarzu.—*Zstąpił.* Aaron sprawujący ofiary; pozostawało jeszcze palenie tych ofiar, które nastąpiło później przez ogień z nieba (w. 24); to przeto, co powiedziano jest o paleniu ofiar od w. 10—20, wyrzeczono było przez antycypację.

23. *A wszedłszy Moyżesz i Aaron do przybytku.* Dla tego, iżby Aaron ofiarował kadzidło na ołtarzu kadzenia, przed spaleniem porannej ofiary całopalenia. Gdyż ofiara kadzenia zawsze poprzedzała ranne całopalenie baranka.—*Ukazała się chwała Pańska.* T. j. ogień od Boga zesłany dla strawienia ofiar; stało się to dla tego, aby lud zrozumiał, że kapłani ci byli ustanowieni od Boga, i są mu miłymi, i aby powziął tem większe uszanowanie ku ofiarom. Ogień ten potem ciągle był utrzymywany przez kapłanów, według przykazania. Lev. r. 6, 12.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O ukaraniu Nadaba i Abija, synów Aarona, o nakazie pożywiania ostatka ofiar.

1. Arreptisque Nadab, et Abiu filii Aaron thuribulis, posuerunt ignem, et incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum: quod eis praeceptum non erat. (Num. 3, 4.—26, 61).

2. Egressusque ignis a Domino, devoravit eos, et mortui sunt coram Domino.

3. Dixitque Moyses ad Aaron: Hoc est quod locutus est Dominus: Sanctificabor in iis, qui appropinquant mihi, et in conspectu omnis populi glorificabor. Quod audiens tacuit Aaron.

4. Vocatis autem Moyses Misaële, et Elisaphan filiis Oziël, patrui Aaron, ait ad eos: Ite et tollite fratres vestros de conspectu Sanctuarii, et asportate extra castra.

5. Confestimque pergentes, tulerunt eos sicut jacebant, vestitos lineis tunicis, et ejecerunt foras, ut sibi fuerat imperatum.

6. Locutusque est Moyses ad Aaron, et ad Eleazar, et Ithamar, filios ejus: Capita vestra nolite nudare, et vestimenta nolite scindere, ne forte moriamini, et super omnem coetum oriatu'r indignatio. Fratres vestri, et omnis domus Israël, plangent incendium quod Dominus suscitavit:

7. vos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippe sanctae unctionis est super vos. Qui fecerunt omnia juxta praeceptum Moysi.

8. Dixit quoque Dominus ad Aaron:

9. Vinum, et omne quod inebriare potest, non bibetis tu et filii tui, quando intratis in tabernaculum testimonii, ne moriamini: quia praeceptum sempiternum est in generationes vestras.

10. Et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum:

11. doceatisque filios Israël omnia legitima mea, quae locutus est Dominus ad eos per manum Moysi.

12. Locutusque est Moyses ad Aaron, et ad Eleazar, et Ithamar, filios ejus, qui erant residui: Tollite sacrificium, quod remansit de oblatione Do-

1. Y porwawszy Nadab y Abiu synowie Aaronowi kadzielnice, włożyli ognia y kadzidla na wierzch, ofiarując przed Panem ogień obcy: czego im było nie przykazano.

2. Y wyszedzsy ogień od Pana, pożarł ie, y umarli przed Panem.

3. Y rzekł Moyses do Aarona: To iest co Pan mówił: Poświęcon będę w tych, którzy się przybliżają do mnie, a przed oczyma wszystkiego ludu rozślawion będę. Co słysząc milczał Aaron.

4. Y zawoławszy Moyses Misaela y Elisaphana synów Oziela, stryia Aaronowego, rzekł do nich: Idźcie a weźmicie bracią waszą od oblicza Świątnice, a wynieście za obóz.

5. Y wnet szedzsy, wzięli ie iako leżeli obleczeni w szaty płócienne, y wyrzucili precz, iak im było roskazano.

6. Y rzeki Moyses do Aarona, y do Eleazara, y Ithamara, synów iego: Głóv waszych nie odkrywajcie, a szat waszych nie rozdzierajcie, byście snadź nie pomarli, a na wszystko zgromadzenie nie przyszedł gniew. Bracia waszy y wszystkie dom Izraelów niech płaczą ognia który Pan wzniecił.

7. Ale wy nie wynidźcie ze drzwi przybytku, inaczey zginiecie: olejek bowiem świętego pomazania iest na was. Którzy uczynili wszystko według przykazania Moyseszowego.

8. Y rzekł Pan do Aarona:

9. Wina y wszelkiego co upoić może, pić nie będziecie ty y synowie twoi, gdy wchodźcie do przybytku świadectwa, abyście nie pomarli: bo przykazanie wieczne iest w rodzale wasze.

10. A żebyście mieli umiejętność rozeznania między rzeczą świętą y nie świętą, między zmażaną y czystą:

11. a żebyście uczyli syny Izraelowe wszystkich ustaw moich, które mówił Pan do nich przez rękę Moyseszową.

12. Y mówił Moyses do Aarona, y do Eleazara y Ithamara, synów iego, którzy byli zostali: Weźmicie ofiarę, która została z obiaty Pańskiej, y iedź-

R. 10.—1. *Ogień obcy.* Patrz Wujka.—*Czego im było nie przykazano.* Co im było wzbronione. Wyż. r. 6, 9.

2. *Wyszedłszy ogień od Pana.* Z przybytku gdzie Pan był czczony. Albo od ołtarza całopalenia i kadzenia.—*Pożarł ich.* Nie pochłaniając zupełnie, ale tylko nakazał piorunu opalać ich i zabijając. Zapewne Bóg ukarał ich śmiercią doczesną, aby uniknęli wiecznej; i grzech ich albo śmiertelnym nie był, albo zgładzili go skruczą przródą nim wyzionęli byli ducha.

3. *Poświęcon będę w tych.* Okażę się świętym i miłośnikiem świętości, gdy karzę gwałcicieli rzeczy świętych.—*Którzy się przybliżają do mnie.* Przez posługowanie święte.—*Rozślawion będę.* Chwalebnym się okażę.

4. *Bracią waszą.* Krewnych waszych.

6. *Głóv waszych nie odkrywajcie.* Rozumie się, na znak że...

7. Nie chciał Bóg, żeby nowi kapła-

ni świeże ich poświęcenie znieważyli niejako żałobą.—*Szat waszych nie rozdzierajcie.* To było wzbronione arcykapłanowi na pogrzebach (Lev. 21, 10); gdyt rozdarcie to szat dowodzi pewnej słabości ducha, która nie przystała na arcykapłana. Nigdzie nie czytamy, żeby to było i innym kapłanom zabronione. W obecnym zaś przypadku i miejscu zakazano im rozdierać szaty dla przyczyny wyżej wspomnianej.—*Byście snadź nie pomarli.* Snadź nie oznacza tu powątpiewania; i zdanie jest to, że pewnie pomrą.

7. *Ze drzwi przybytku.* Ze drzwi sieni przybytku.—*Olejek bowiem s. pomazania jest na was.* Bo niedawno przez święte namaszczenie zostaliście poświęceni.

9. *Co upoić może.* Kapłanowi mającemu sprawować ofiary nie godziło się używać nic upajającego, aby to nie stało się dlań powodem do ospałości i omyłek.

mini, et comedite illud absque fermento juxta altare, quia Sanctum sanctorum est.

13. Comeditis autem in loco sancto: quod datum est tibi et filiis tuis de oblationibus Domini, sicut praeceptum est mihi.

14. Pectusculum quoque quod oblatum est, et armum qui separatus est, edetis in loco mundissimo tu et filii tui, et filiae tuae tecum; tibi enim ac liberis tuis reposita sunt de hostiis sallaribus filiorum Israël:

15. eo quod armum et pectus, et adipēs qui cremantur in altari, elevaverunt coram Domino, et pertineant ad te, et ad filios tuos, lege perpetua, sicut praecepit Dominus.

16. Inter haec, hircum, qui oblatum fuerat pro peccato, cum quaereret Moyses, exustum reperit: iratusque contra Eleazar et Ithamar filios Aaron, qui remanserant, ait: (2 Machab. 2, 11).

17. Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto, quae Sancta sanctorum est, et data vobis, ut portetis iniquitatem multitudinis, et rogetis pro ea in conspectu Domini,

18. praesertim cum de sanguine illius non sit datum intra sancta, et comedere debueritis eam in Sanctuario, sicut praeceptum est mihi?

19. Respondit Aaron: Oblata est hodie victima pro peccato, et holocaustum coram Domino: mihi autem accidit, quod vides: quomodo potui comedere eam, aut placere Domino in ceremoniis, mente lugubri?

20. Quod cum audisset Moyses, recepit satisfactionem.

cie ią bez kwasu przy ołtarzu, bo Święte nad świętymi iest.

13. Ale iesc będziecie na mieyscu świętym, co dano tobie y synóm twoim z obiat Pańskich, iako mi przykazano.

14. Mostek téż który ofiarowano, y łopatkę którą oddzielono, iesc będziecie na przeczystym mieyscu ty y synowie twoi, y córki twoie z tobą: bo tobie y synóm twoim odłożone są z ofiar zbawiennych synów Izraelowych:

15. przeto iż łopatkę, y mostek, y łóy który palą na ołtarzu, podnosili przed Panem, y przynależą tobie y synóm twoim, prawem wiecznym, iako Pan przykazał.

16. A w tym, kozła, który był ofiarowan za grzech, gdy Moyżesz szukał, znalazł że był spalony: y rozgniewawszy się na Eleazara y Ithamara syny Aaronowe, którzy pozostali, rzekł:

17. Czemuście nie iedli ofiary za grzech na mieyscu świętym, gdyż Święte świętych iest, y dana wam, abyście nosili nieprawość zgromadzenia, y modlili się za nim przed obliczem Pańskim,

18. zwłaszcza iż ze krwi iey nie wniesiono do świątnice, a mieliście ią iesc w Świątnicy, iako mi przykazano?

19. Odpowiedział Aaron: Ofiarowana iest dziś ofiara za grzech, y całopalenie przed Panem: mnie zaś przydało się, co widzisz: iakóżem ią mógł iesc, abo się podobać Panu w obrzędach, sercem żalośnym?

20. Co gdy usłyszał Moyżesz, przyjął dość uczynienie.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 10. w. 1. *Ogień obcy*. Ogień obcy był, który nie był spuszczonej z nieba, ani z ołtarza święty. Bo był dany ogień z nieba, wyżej 9. v. 24, którego samego używano do ofiar, jako rozkazał wyżej 6. v. 12. Ten ogień był ustawiczny zawżdy gorejąc na ołtarzu, i niegodziło się inszego ognia na ołtarz przynosić: co iż tu postąpili synowie Aaronowi, śmiercią skarani są. Tenże ogień był chowany aż do niewolej babilońskiej. O czem czytaj 2 Mach 1 i 2. A tenci ogień, znaczy gorącą miłość Bożą, którą ludzie Chrześcijańscy zapaleni, wszystkie sprawy swoje i dobre uczynki mają Panu Bogu ofiarować, jako Pan Chrystus uczy. Luc. 12.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O zwierzętach czystych i nieczystych.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Dicite filiis Israël: Haec sunt animalia, quae comedere debetis de cunctis animantibus terrae:

1. Y rzekł Pan do Moyżesza y Aarona, mówiąc:

2. Mówcie synóm Izraelowym: Te są zwierzęta, które iesc macie ze wszystkich zwierząt ziemskich:

14. *Na przeczystém mieyscu*. W sieni przybytku, przy ołtarzu całopalenia. — *Z ofiar zbawiennych*. T. j. za pokojnych, które się zanoszą za zdrowie, pokoj i pożytność

15. *Podnosili przed Panem*. Patrz Exod. 29, 24.

16. *Kozła, który był ofiarowan za grzech*. Za grzech ludu. Patrz r. 9, 15. — *Nalazł, że był spalony*. Dla tego, że Aaron i jego synowie, zasmuceni i przestraszeni świętą kłeską swoich, kozła tego ofiarowanego za grzech iesc nie mogli, jak byli powinni to uczynić, według prawa r. 6, 26; ztąd inniemali, że ten kozieł cały powinien być spalony, jak to i inne mięso ofiarowane Bogu a przeznaczone kapłanom Bóg kazał spalić (r. 7, 17). — *Rozgniewawszy się na Eleazara y Ithamara*. Nie strofuje tu Aarona, bo widział go pogrążonego w smutku

po stracie synów, gdyż śmierć ich więcej ojca niż braci dotknęła.

17. *Abyście nosili nieprawość*. T. j. abyście z ofiarami ludu składanemi za grzech, razem też grzechy ludu jakby przyjęli na siebie, w celu zgładzenia ich i modlenia się za ich odpuszczenie.

18. *Zwłaszcza iż ze krwi*. Myśl ta: Należało iesc kozła za grzech; gdyż ten nie jest z tego rodzaju ofiar, których krew wylewa się do świątnicy, i którą skrapia się ołtarz kadzenia; tych bowiem nie jedzono, ale palono je za obozem, wyż. r. 6, 30.

19. *Jakóżem ja mógł*. Nie mogłem, będąc przerażony tak wielką kłeską. Wymówkę tę przyjął Moyżesz.

R 11.—2. *Które iesc macie*. Które iesc jest woli W rozdziale tym jest mowa o pokarmach czystych i

3. omne quod habet divisam ungulam, et ruminat in pecoribus, comedetis. (*Deut. 14, 4.*)

4. Quidquid autem ruminat quidem, et habet ungulam, sed non dividit eam, sicut camelus et cetera, non comedetis illud, et inter immunda reputabitis.

5. Choerogryllus qui ruminat, ungulamque non dividit, immundus est.

6. Lepus quoque: nam et ipse ruminat, sed ungulam non dividit.

7. Et sus: qui cum ungulam dividat, non ruminat;

8. horum carnibus non vescemini, nec cadavera contingetis, quia immunda sunt vobis.

9. Haec sunt quae gignuntur in aquis, et vesci licitum est. Omne quod habet pinnulas et squamas, tam in mari quam in fluminibus et stagnis, comedetis.

10. Quidquid autem pinnulas et squamas non habet, eorum quae in aquis moventur et vivunt, abominabile vobis.

11. execrandumque erit; carnes eorum non comedetis, et morticina vitabitis.

12. Cuncta quae non habent pinnulas et squamas in aquis, polluta erunt.

13. Haec sunt quae de avibus comedere non debetis, et vitanda sunt vobis: Aquilam, gryphem, et haliaetum,

14. et milvum, ac vulturem juxta genus suum,

15. et omne corvini generis in similitudinem suam,

16. struthionem, et noctuam, et larum et accipitrem juxta genus suum:

17. bubonem et mergulum; et ibidem,

18. et cygnum, et onocrotalum, et porphyriionem,

19. herodionem et charadriionem juxta genus suum, upupam quoque, et vespertilionem.

20. Omne de volucribus, quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis.

21. Quidquid autem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retro crura, per quae salit super terram,

22. comedere debetis, ut est bruchus in genere suo, et attacus atque ophiomachus, ac locusta, singula juxta genus suum.

23. Quidquid autem ex volucribus quatuor tantum habet pedes, execrabile erit vobis:

24. et quicumque morticina eorum tetigerit, polluetur, et erit immundus usque ad vespertum:

3. wszelkie które ma rozdzielone kopyto, a przeżuwa w bydle, iść będziecie.

4. Lecz którekolwiek acz przeżuwa y ma kopyto, ale nie dzieli go, iako wielbłąd y inne, iść go nie będziecie, y między nieczyste policzycie.

5. Jęz który przeżuwa, y kopyto nie dzieli, nieczysty iest.

6. Zając téż: bo y ten przeżuwa, ale kopyto nie dzieli.

7. Y świnia: która acz dzieli kopyto, nie przeżuwa;

8. tych mięsa iść nie będziecie, ani się ścię-wów dotkniecie, bo wam są nie czyste.

9. Te są które się rodzą w wodzie, y godzą się iść. Wszelkie co ma skrzelle y łuski, tak w morzu iako w rzekach y w jeziorach iść będziecie.

10. Lecz cokolwiek skrzelli y łuski nie ma, z tych które się w wodzie ruchaia y żywią: omierze wam

11. y obrzydłe będzie; mięsa ich iść nie będziecie, a zdechlin warować się będziecie.

12. Wszelkie co nie ma skrzeli y łuski w wodach, nieczyste będzie.

13. Te są których z ptactwa iść nie macie, y strzedz się ich macie: Orła, y grypha, y orla morskiego,

14. y kanie, y sępa, według rodzaju iego,

15. y wszelkiego kruczego rodzaju, na podobieństwo iego,

16. strusa, y sowy, y łyski, y iastrząba według rodzaju swego:

17. pułacza, y nórka, y ibę,

18. y łabędzia, y baka, y porphyriionem,

19. herodyana, y charadryona według rodzaju swego, dudka téż y nietopérza.

20. Wszelkie z latających, które chodzi na czterech nogach, obrzydłe wam będzie.

21. A cokolwiek acz chodzi na czterech nogach, ale ma dłuższe poszednie golenie, któremi skacze po ziemi,

22. iść macie: iako iest szarańcza w rodzaju swoim, y attakus, y ophiomachus, y koniczek, każde według rodzaju swego.

23. A cokolwiek z latających cztery tylko nogi ma, obrzydłe wam będzie:

24. a ktokolwiek się dotknie zdechliny ich, splugawi się, y będzie nieczystym aż do wieczora:

czystych. P. Bóg prawa o rozróżnianiu pokarmów tych przepisał grubemu ludowi dla tego: 1) aby ćwiczył go w powściągliwości, posłuszeństwie i religii; 2) ażeby od czystości zewnętrznej wznosił się do czystości ducha, powstrzymując się od grzechów, a zwłaszcza od bałwochwaiństwa, 3) bo pokarmy, które się tu wzbraniają, po większej części szkodliwe są zdrowiu, ze swego przyrodzenia; 4) nieczyste te zwierzęta są godłem występku, których się chronić powinniśmy.

3. *Rozdzielone kopyto.* Jak owce, woły i t. p. — W bydle. W czworonożnych zwierzętach.

6. *Zając.* Dla tejże przyczyny i królik.

8. *Ani się ścię-wów dotkniecie.* A ztąd i łożu z nich wydobywać i używać go nie mogli.

9. *Skrzele i łuski.* Jeżeli jednego z nich, lub drugiego

nie mają, takie ryby uważają się za nieczyste, jak np. węgorze, które są bez łusek.

14. *Według rodzaju swego.* Według gatunków swoich, gdyż wiele jest gatunków sępów.

15. *Na podobieństwo jego.* T. j. według podobieństwa jego; jak gdyby mówił: wszystkie ptaki podobne do kruka, i z tegoż rodzaju, mają się uważać za nieczyste.

16. *Łyski.* Ptak z rodzaju kokoszek wodnych. Linde.

17. *Ibę.* Ptak Egipski, nieprzyjaciół węzów.

20. *Wszelkie z latających.* Tu jest mowa nie tak o ptakach, jak raczej o owadach latających, co pokazuje następne wiersze.

23. *Attakus, i ophiomachus.* Są to gatunki szarańczy.

23. *Cztery tylko ma nogi.* Rozumie się równie; jeśli bowiem tylne ma dłuższe, któremi skacze, uważa się za czyste, jak pow. w. 21.

25. et si necesse fuerit, ut portet quippiam horum mortuum, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad occasum solis.

26. Omne animal quod habet quidem ungulam, sed non dividit eam, nec ruminat, immundum erit: et qui tetigerit illud, contaminabitur.

27. Quod ambulat super manus, ex cunctis animantibus, quae incedunt quadrupedia, immundum erit: qui tetigerit morticina eorum, polluetur usque ad vesperrum.

28. Et qui portaverit hujusmodi cadavera, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad vesperrum: quia omnia haec immunda sunt vobis.

29. Haec quoque inter polluta reputabuntur: scilicet, quae moventur in terra, mustela et mus crocodilus, singula juxta genus suum,

30. mygale, et chamaeleon, et stellio, et lacerta, et talpa:

31. omnia haec immunda sunt. Qui tetigerit morticina eorum, immundus erit usque ad vesperrum:

32. et super quod ceciderit quidquam de morticina eorum, polluetur, tam vas ligneum et vestimentum, quam pelles et cilicia: et in quocumque opus, tingentur aqua, et polluta erunt usque ad vesperrum, et sic postea mundabuntur.

33. Vas autem fictile, in quod horum quidquam intro ceciderit, polluetur, et idcirco frangendum est.

34. Omnis cibus, quem comedetis, si fusa fuerit super eum aqua, immundus erit: et omne lignum quod bibitur de universo vase, immundum erit.

35. Et quidquid de morticinis hujusmodi ceciderit super illud, immundum erit: sive clibani, sive chytropodes, destruentur, et immundi erunt.

36. Fontes vero et cisternae, et omnis aquarum congregatio munda erit. Qui morticinum eorum tetigerit, polluetur.

37. Si ceciderit super sementem, non polluet eam.

38. Si autem quippiam aqua sementem perfuderit, et postea morticinis tacta fuerit, illico polluetur.

39. Si mortuum fuerit animal, quod licet vobis comedere, qui cadaver ejus tetigerit, immundus erit usque ad vesperrum:

40. et qui comederit ex eo quidpiam, sive portaverit, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad vesperrum.

25. a jeśliby potrzeba było, aby niósł co z tych zdechłego, wypierze szaty swoje, y będzie nieczysty aż do zachodu słońca.

26. Wszelkie zwierzę które acz ma kopyto, ale go nie dzieli, ani przeżuwa, nieczyste będzie: a kto się go dotknie, splugawi się.

27. Co chodzi na łapach ze wszystkich zwierząt, które chodzą na czterech nogach, nieczyste będzie: kto się dotknie ściérwu ich, będzie zmazany aż do wieczora.

28. A ktoby takie ściérwy nosił, wypierze szaty swoje, y nieczysty będzie aż do wieczora: wszystko to bowiem plugawe wam iest.

29. Te też między plugawemi będą poczytane, z tych które się ruszają na ziemi, łasica, y mysz, y krokodyl, każde według rodzaju swego,

30. mygale, y chameleon, y tarantula, y iaszczorka, y kret:

31. wszystko to nieczyste iest. Kto się dotknie ściérwu ich, nieczysty będzie aż do wieczora:

32. y na cokolwiek upadnie co ściérwu ich, splugawione będzie, tak naczynie drzewiane, y szata, iako y skóry y włosienice: y w czymkolwiek robia: będą w wodzie omoczone, y będą zmazane aż do wieczora, a tak potym będą oczyszczone.

33. A naczynie gliniane, w któreby co z tych wpadło, splugawione będzie, y przetoż ma być stłuczono.

34. Wszelki pokarm, który iest będziecie, jeśli wleją nań wody, nieczysty będzie: y wszelka rzecz mokra y którą pią z wszelkiego naczynia, nieczysta będzie.

35. Y cokolwiek zdechlin takowych padnie na nie, nieczyste będzie: bądź piece, bądź panwie, bądź skażone, y nieczyste będą.

36. A źródła y studnie, y każde zgromadzenie wód, czyste będzie. Ktoby się ściérwów tych rzeczy dotknął, splugawion będzie.

37. Jeśli upadnie na nasienie, nie splugawi go.

38. Ale jeśli kto wodą poleie nasienie, a potym się go zdechlina dotknie, natychmiast będzie splugawione.

39. Jeśli zdechnie bydłę, które się wam iest godzi, kto się ściérwu jego dotknie, nieczysty będzie aż do wieczora:

40. a ktoby jadł co z niego, aboby nosił, upierze szaty swoje, y nieczysty będzie aż do wieczora.

25. *Jeśliby potrzeba było, aby niósł.* Jeżeli, np. musi wynieść z miasta, lub usunąć z drogi, żeby powietrza nie zarażało.

26. *Kto się go dotknie.* T. j. zdechlinę jego; gdyż zwierzęta te żywe mogły być dotykane, jak konie, wielbłądy, owy, na których nawet jeżdżono.

27. *Co chodzi na łapach.* Zwierzę używające przednich nóg jakby rąk, jak m. łpa i niedźwiedź.

28. *Nieczysty będzie.* Patrz Wujka.

32. *Włosienice.* Szaty twarde z sierści. — *W czemkolwiek robia.* Wszelkie naczynie używane przy jakiej robocie. — *A tak potym będą oczyszczone.* Będą czyste, ani potrzeba będzie innego umywania i oczyszczania, lecz za zachowaniem wieczora ustawała ta prawna nieczystość.

34. *Jeśli wleją nań wody.* T. j. wody nieczystej, albo płynącej z nieczystego naczynia. — *Z wszelkiego naczynia.* Rozumie się nieczystego.

36. *A źródła i studnie.* Choćby w nie wpadło coś nieczystego, nie zaciągną nieczystoty; Bóg tak postanowił z powodu wielkiej potrzeby wód, bez których ludzie obejść się nie mogą.

37. *Jeśli upadnie na nasienie.* Nie splugawi się nasienie, chyba by było polane wodą; wtedy bowiem to nasienie, jako łatwiej ściągające na się brudy, uważa się za nieczyste, i ma być oddane zwierzętom.

40. *Ktoby jadł co z niego.* Ktoby jadł z tej zdechliny, lub niósł, lecz nie wiedząc o tem, będzie nieczysty aż do wieczora; ho jeśliby wiedząc jadł, zgrzeszyłby ciężko, i byłby kary godzien.

41. Omne quod reptat super terram, abominabile erit, nec assumetur in cibum.

42. Quidquid super pectus quadrupes graditur, et multos habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est.

43. Nolite contaminare animas vestras, nec tangatis quidquam eorum, ne immundi sitis.

44. Ego enim sum Dominus Deus vester: sancti estote, quia ego sanctus sum. Ne polluatis animas vestras in omni reptili, quod movetur super terram. (*Infr. 19, 2*).

45. Ego enim sum Dominus, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut essem vobis in Deum. Sancti eritis, quia ego sanctus sum. (*1 Pet. 1, 16*).

46. Ista est lex animantium ac volucrum, et omnis animae viventis, quae movetur in aqua, et reptat in terra,

47. ut differentias noveritis mundi et immundi, et sciatis, quid comedere et quid respuere debeatis.

41. Wszelkie co płaza po ziemi, obrzydłe będzie, ani będzie brano na pokarm.

42. Cokolwiek na piersiach łązi o czterech nogach, y nóg wiele ma, abo się włóczy po ziemi, iść nie będziecie, bo brzydkie iest.

43. Nie plugawcie dusz waszych, ani się dotykajcie nic tych rzeczy, abyście nie byli nieczystymi.

44. Bom ja iest Pan Bóg wasz: bądźcie świętymi, bom ja święty iest. Nie plugawcie dusz waszych żadnym płazem, który się rucha po ziemi.

45. Bom ja iest Pan, którym was wywiódł z ziemi Egypcijskiej, abych wam był za Boga. Świętymi będziecie, bom ja święty iest.

46. Tenci iest zakon zwierząt y ptaków, y wszelkiej duszy żywiącej, która się rucha w wodzie y płaza się po ziemi,

47. abyście znali różność czystego y nieczystego, y wiedzieli, coabyście iść abo odrzucać mieli.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 28. *Nieczystym będzie.* To jest, ktokolwiek takim nieczystym był według zakonu, ten nie mógł przebywać z drugimi ludźmi, ani do kościoła wnieść, ani z ofiar pożywać, o czem masz często w zakonie Mojżeszowym. Figura to była Ekkomunikacyi albo *irregularitatis*. Acz u nas chrześcijan są te karania cięższe i sroższe.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O ustawach dotyczących oczyszczenia niewiast po położu.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Mulier, si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, juxta dies separationis menstruae, (*Luc. 2, 22*).

3. Et die octavo circumcidetur infantulus: (*Luc. 2, 21*),

4. ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suae. Omne sanctum non tanget, nec ingreditur in Sanctuarium, donec impleantur dies purificationis suae.

5. Sin autem feminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus, juxta ritum fluxus menstrui, et sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suae.

6. Cumque expleti fuerint dies purificationis suae, pro filio, sive pro filia, deferet agnum an-

1. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Niewiasta, iesli przyjąwszy nasienie, porodzi męczyznę, nieczystą będzie przez siedm dni, według dni odłączenia miesięczny.

3. A ósmego dnia będzie obrzezano dzieciątko

4. a ona trzydzieści i trzy dni mieszkać będzie we krwi oczyszczenia swego. Żadney rzeczy świętęy nie dotknie się, y nie wnidzie do świątyni, aż się wypełnią dni oczyszczenia ięy.

5. A iesli dziewczeczkę urodzi, nieczysta będzie dwie niedzieli, według zwyczaju choroby miesięczny, a sześćdziesiąt y sześć dni będzie mieszkać we krwi oczyszczenia swego.

6. A gdy się wypełnią dni oczyszczenia ięy, za syna, abo za córkę, przyniesie baranka rocznego

43. *Dusz waszych.* Was samych. — Ani się dotykajcie tych rzeczy. Tak więc płazów i dotykać się nie mogli.

44. *Świętymi.* T. j. czystymi. — Bom ja święty iest. Czyż jestem i brzydkę się nieczystotą pogan w ich ofiarach i ucztach, (o których ś. Aug. I. bel. 7 de Civit.) i chce abyście od tej czystości waszej zewnętrznej wznośli się do naśladowania świętości mojej.

45. *Bom ja iest Pan.* Który tak wam rozkazuje, a waszego słuchać wam należy.

R 12.—2. *Jeśli przyjąwszy nasienie.* Jeśli poczne po przyjęciu nasienia mężczyzny w spółkowaniu. N. Marya prawem tem nie była związana, gdyż Chr. z Ducha ś. — *Nieczystą będzie przez siedm dni.* Dalece, iż nikomu, ani mężowi nawet, niegodzi się przedstawiać przez siedm dni: w ciągu zaś następowała wchodzić do świątyni, lecz mawiać, iść i przedstawiać (tylko

nie spółkować cielesnie, była bowiem nakazał miesięcznej): i przeto przez to siedm dni nazywała się *odłączeniem*, i były to dni odłączenia; pozostałe zaś dni 33 były dniami oczyszczenia. — Według dnia odłączenia miesięcznej. Przez te siedm dni będzie nieczystą tak, jak i niewiasta mająca peryody, o czem w r. 15, 19.

4. *We krwi.* Dla upływu krwi, z której ciągle się oczyszcza.

5. *Dwie niedziele.* T. j. dni 14, dwa razy więcej, niż po urodzeniu chłopca. — *Sześćdziesiąt i sześć dni.* W ogóle więc, po dodaniu owych 14-tu, jest nieczystą dni 80. Dłuższy czas oczyszczenia naznacza się, bo niewiasty po urodzeniu corki doświadczają dłuższego płynienia krwi.

6. *Przyniesie baranka.* Na oczyszczenie własne, niż dziecięcia wydanego na świat. — *Na całopalenie.* Dla podziękowania Bogu, iż przeszło niebezpieczeństwo po

niculum in holocaustum, et pullum columbae sive turturem pro peccato, ad ostium tabernaculi testimonij, et tradet sacerdoti,

7. qui offeret illa coram Domino, et orabit pro ea, et sic mundabitur a profluvio sanguinis sui: ista est lex parientis masculinum aut feminam.

8. Quodsi non invenerit manus ejus, nec poterit offerre agnum, sumet duos turtures vel duos pullos columbarum, unum in holocaustum, et alterum pro peccato: orabitque pro ea sacerdos, et sic mundabitur. (*Supr. 5, 7-11. Luc. 2, 24*).

na całopalenia, y gołąbię abo synogarlicę za grzech, do drzwi przybytku świadectwa, y odda kapłanowi,

7, który ie ofiaruje przed Panem, y będzie się modlił za nią, y tak będzie oczyszczona od płynienia krwi iéy: ten iest zakon rodzącéy syna abo dziewczę.

8. A iesliby nie znalazła ręka iéy, aniby mogła ofiarować baranka: weźmie parę synogarlic, abo dwoie gołąbiąt, iedno na całopalenie, a drugie za grzech: y będzie się modlił za nią kapłan, y tak będzie oczyszczona.

CAPUT XIII.

O sposobie poznawania trądu na ludziach, i na szacie.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Homo, in cuius cute et carne ortus fuerit diversus color sive pustula, aut quasi lucens quippiam, id est, plaga leprae, adducetur ad Aaron sacerdotem, vel ad unum quemlibet filiorum ejus.

3. Qui cum viderit lepram in cute, et pilos in albam mutatos colorem, ipsamque speciem leprae humiliorem cute et carne reliqua; plaga leprae est, et ad arbitrium ejus separabitur.

4. Sin autem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua, et pili coloris pristini, recludet eum sacerdos septem diebus,

5. et considerabit die septimo: et siquidem lepra ultra non creverit, nec transierit in cute majores terminos, rursum recludet eum septem diebus aliis.

6. Et die septimo contemplabitur: si obscurior fuerit lepra, et non creverit in cute, mundabitur, quia scabies est: lavabitque homo vestimenta sua, et mundus erit.

7. Quodsi postquam a sacerdote visus est, et redditus, munditiae, iterum lepra creverit; adducatur ad eum,

8. et immunditiae condemnabitur.

9. Plaga leprae si fuerit in homine, adducatur ad sacerdotem,

10. et videbit eum. Cumque color albus in cute

1. Y rzekł Pan do Moysza y Aarona, mówiąc:

2. Człowiek, na którego skórze y ciele pokaże się różna barwa, abo krosty, abo co lśniącego się, to iest, plaga trądu: przywiedzion będzie do Aarona kapłana, abo do iedn go któregóżkolwiek z synów iego.

3. Który gdy użyży trąd na skórze, y włosy w białą barwę odmienione, y sam kształt trądu niższy niżli skóra y inne ciało: plaga trądu iest, y na zdanie iego będzie odłączony.

4. Ale iesli lśniąca się białosc będzie na skórze, a nie niższa niżli inne ciało, y włosy téżę barwy co y piérwéy: zamknie go kapłan przez siedm dni,

5. y ogląda dnia siódmego; a iesliby trąd dalej się nie szerzył, y nie przestąpił na skórze piérwszych granic, zasie go zamknie druga siedm dni,

6. A siódmego dnia ogląda: iesliby ciemniejszy był trąd, a na skórępy nie urosł, oczyści go, bo swierzb iest: y upierze człowiek szaty swoje, a będzie czystym.

7. Lecz iesliby potym, iako go kapłan oglądał, y przywrócon był do chędogości, zas trąd urosł, przywiodą go do niogo.

8. y będzie osądzony za nieczystego.

9. Plaga trądu iesliby była na człowiecze, przywiodą go do kapłana,

10. y ogląda go. A gdy białą barwa na skó-

rozenia.—*Za grzech.* Za nieczystość, będącą jakby prawym grzechem, który tą ofiarą był gładzony. Albo i za grzech we właściwem znaczeniu, jeśli go się dopuściła w chorobie połogowej, albo w czém inném.

7. *Będzie oczyszczona od płynienia krwi iéy.* Od nieczystoty prawnej, którą zaciągnęła z powodu wpływu krwi porodzenia, tak iż odtąd będzie już mogła wchodzić do świątyni, dotykać poświęconych rzeczy i t. p.

8. *A iesliby nie znalazła ręka iéy.* Iesliby tak dalece była uboga, iż nie miałyby za co kupić baranka etc. Tak uczyniła N. Marya, duchem i majątnością uboga.

R. 13.—2. *Co lśniącego się.* Jakby lśniące się otręby, albo żuki; te były piérwsze znaki pojawiającego się trądu. Wątpliwosc jest, azali trąd, o którym się mówi w tym miejscu, był téżę natury co i trąd zwyczajny w naszych krajach. Walez. (de sacra Philosophia, c. 19)

utrzymuje, że to był trąd różny od naszego, i zawierał w sobie komplikacye rozmaitych zaskórnych chorób. — *Przywiedzion będzie do Aarona kapłana.* Bo do kapłana należało osądzić, czy kto był sposobny, t. j. czysty, iżby mógł wchodzić do świątyni, lub nie.

8. *Włosy w białą barwę.* Białosc bowiem włosów, była znakiem zepsucia i wady ciała, z którego wyrastały. — *Kształt trądu niższy.* Ukazująca się powierzchownosc trądu, jest niższa od skóry ciała, czyli miejsca w których się pokazuje trąd, są wklęste nieco. — *Odłączony.* Jako nieczysty.

6. *Oczyści go.* Ogłosi go, że jest czystym.

8. *Będzie osądzony za nieczystego.* Gdyż pojawiły się w nim znaki ciągłego i wkorzenionego trądu.

10. *Samo też mięso żywe.* T. j. trąd wrosły już w żywe mięso, więc już dawniejszy i gorzszy od tego, który się ukazuje tylko na skórze i włosach.

fuerit, et capillorum mutaverit aspectum, ipsa quoque caro viva apparuerit:

11. lepra vetustissima judicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit itaque eum sacerdos, et non recludet, quia perspicuae immunditiae est.

12. Sin autem effloruerit discurrens lepra in cute, et operuerit omnem cutem a capite usque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit,

13. considerabit eum sacerdos, et teneri lepra mundissima judicabit: eo quod omnis in candorem versa sit, et idcirco homo mundus erit.

14. Quando vero caro vivens in eo apparuerit.

15. tunc sacerdotis iudicio polluetur, et inter immundos reputabitur; caro enim viva si lepra aspergitur, immunda est.

16. Quodsi rursum versa fuerit in alborem, et totum hominem operuerit,

17. considerabit eum sacerdos, et mundum esse decernet.

18. Caro autem et cutis in qua ulcus natum est et sanatum,

19. et in loco ulceris cicatrix alba apparuerit, sive subrufa, adducetur homo ad sacerdotem:

20. qui cum viderit locum leprae humiliorem carne reliqua, et pilos versos in candorem, contaminabit eum: plaga enim leprae orta est in ulcere.

21. Quodsi pilus coloris est pristini, et cicatrix subobscura, et vicina carne non est humilior, recludet eum septem diebus.

22. Et siquidem creverit, adjudicabit eum leprae.

23. Sin autem steterit in loco suo, ulceris est cicatrix, et homo mundus erit.

24. Caro autem et cutis, quam ignis exusserit, et sanata albam sive rufam habuerit cicatricem,

25. considerabit eam sacerdos, et ecce versa est in alborem, et locus ejus reliqua cute est humilior: contaminabit eum, quia plaga leprae in cicatrice orta est.

26. Quod si pilorum color non fuerit immutatus, nec humilior plaga carne reliqua, et ipsa leprae species fuerit subobscura, recludet eum septem diebus,

27. et die septimo contemplabitur: si creverit in cute lepra, contaminabit eum.

28. Sin autem in loco suo candor steterit non satis clarus, plaga combustionis est, et idcirco mundabitur, quia cicatrix est combusturae.

29. Vir, sive mulier, in cujus capite vel barba germinaverit lepra, videbit eos sacerdos:

rze będzie, y zmieni włosów pozór, y same téż mięso żywe się ukaże:

11. za trąd zastarzały będzie osądzony y wrosły w skórę. Splugawi go tedy kapłan, a nie zamknie, bo iasną nieczystotą ma.

12. Ale iesli się rozkwitł rozchodząc się trąd po skórze, y okrył wszystkę skórę od głowy aż do nóg: cokolwiek okiem oglądano bydz może,

13. obeżrzy go kapłan, y że ma czysty trąd, osądzi: przeto że się wszytek w białosc obrócił, y dla tego człowiek czysty będzie.

14. A kiedy się na nim żywe mięso pokaże,

15. tedy za rozsądkiem kapłańskim splugawiony będzie, y między nieczyste policzony, mięso bowiem żywe iesli iest trądem zakażone, nieczyste iest.

16. Lecz iesli się zasię obróci w białosc, y okryie wszystkiego człowieka,

17. ogląda go kapłan y osądzi czystym.

18. Ciało zaś y skóra na któręy się wrzód uczynił y zgoił,

19. a na mieyscu wrzodu ukazałaby się blizna biała abo przyczérwieńsza, przywiodą człowieka do kapłana:

20. który gdy uyrzy mieysce trądu niższe niż insze ciało, y włosy w białosc obrócone, splugawi go: plaga bowiem trądu uczyniła się we wrzodzie.

21. A iesli włos dawną ma barwę, a blizna przyciemniejsza, a nie głębsza niżli bliskie ciało, zamknie go przez siedm dni.

22. A iesliby urosła, przysądzi mu trąd.

23. Lecz iesli stanie na swym mieyscu, blizna iest wrzodowa, a człowiek czysty będzie.

24. A ciało y skóra, którąby ogień spalił, iesli uzdrowione, ma bliznę białą abo czerwona,

25. ogląda ją kapłan; alie się w białosc odmieniła, a mieysce iey iest głębsze niżli inna skóra: splugawi go, bo się plaga trądu na bliznie zaczęła.

26. A iesliby się włosów barwa nie odmieniła, ani plaga niższa iest niżli insze ciało, a kształt sam trądu iest przyciemniejszym, zamknie go przez siedm dni,

27. a siódmego dnia ogląda. Jesli się rozszerzył na skórze trąd, splugawi go.

28. Lecz iesliby na swym mieyscu białosc stanęła nie dosyć iasna, plaga spalenia iest, y przeto będzie oczyszcion, blizna bowiem iest spalenia.

29. Mąż, abo niewiasta, w któregoby głowie abo brodzie wyrastał trąd, ogląda ie kapłan:

11. *Splugawi go kapłan.* Ogłosi za nieczystego.

12. *Że ma czysty trąd.* T. j. niezaraźliwy, i przeto taki nie będzie uważany za trądowatego, a tylko za liszajowatego.

13. *Żywe mięso.* Jeżeli trąd rozsiany na mięsie, po rozpęknienu skóry się ukaże.

14. *Splugawiony będzie.* Za nieczystego poczytan będzie.

15. *Zasię obróci w białosc.* Będzie czystym, gdyż to jest znakiem, że ciało przychodzi do zdrowia, i znowu skórę się powleka.

23. *Lecz iesli stanie na swém mieyscu.* Gdyż, iesliby był trąd, toby się rozszerzał.

24. *Białą albo czerwona.* Jesliby blizna została od opalenia, byłaby czarna; gdy zaś jest biała, lub czerwona, można podejrzewać, że się trąd znajduje.

25. *Plaga spalenia iest.* Blizna pochodząca od spalenia.

29. *W któregoby głowie, albo brodzie.* Trąd znajdujący się na innych częściach ciała, zamieniał włosy na białe; ten zaś który pojawia się na głowie i brodzie, zamienia włosy na żółte i je wycieńcza.

30. et siquidem humilior fuerit locus carne reliqua, et capillus flavus, solitoque subtilior: contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbae est.

31. Sin autem viderit locum maculae aequalem viciae carni, et capillum nigrum: recludet eum septem diebus,

32. et die septimo intuebitur. Si non creverit macula, et capillus sui coloris est, et locus plagae carni reliquae aequalis:

33. radetur homo absque loco maculae, et includetur septem diebus aliis.

34. Si die septimo visa fuerit stetisse plaga in loco suo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotisque vestibus suis mundus erit.

35. Sin autem post emundationem rursus creverit macula in cute,

36. non quaeret amplius utrum capillus in flavum colorem sit immutatus, quia aperte immunus est.

37. Porro si steterit macula, et capilli nigri fuerint, noverit hominem sanatum esse, et confidenter eum pronuntiet mundum.

38. Vir, sive mulier, in cuius cute candor apparuerit,

39. intuebitur eos sacerdos: si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute, sciat non esse lepram, sed maculam coloris candidi, et hominem mundum.

40. Vir, de cuius capite capilli fluunt, calvus et mundus est:

41. et si a fronte ceciderint pili, recalvaster et mundus est.

42. Sin autem in calvitio sive in recalvatione albus vel rufus color fuerit exortus,

43. et hoc sacerdos viderit, condemnabit eum hand dubiae leprae, quae orta est in calvitio.

44. Quicumque ergo maculatus fuerit lepra, et separatus est ad arbitrium sacerdotis,

45. habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contactum, contaminatum ac sordidum se clamabit.

46. Omni tempore, quo leprosus est et immunus, solus habitabit extra castra.

47. Vestis lanea sive linea, quae lepram habuerit,

30. a jeśli głębsze będzie miejsce niżli inne ciało, a włos żółty, y nad zwyczaj cieńszy, splugawi ie, bo trąd głowy y brody iest.

31. Ale jeśli ujrzy miejsce zmaży równe bliskiemu ciału, y włos czarny: zamknie go przez siedm dni,

32. a dnia siódmego ogląda. Jeśli nie przyrosło zmaży. a włos swą barwę ma, a miejsce sadzela równe innemu ciału:

33. ogolą człowieka oprócz miejsca zmaży, y zamkną go przez drugą siedm dni.

34. Jeśli dnia siódmego ujrzą ano stoi sadzel na swym miejscu, a nie iest głębszy niżli inne ciało, oczyści go, y wymywszy szaty swe czysty będzie.

35. Ale jeśli po oczyszczeniu uroście zaś zmaza na skórze,

36. nie będzie więcéj patrzył, jeśli włos w żółtą barwę iest odmieniony abo nie, bo iawnie nieczysty iest.

37. Ale jeśli zmaza stanie, a włosy czarne będą, niechay wie, że człowiek iest uzdrowiony, a śmieie go czystym niech osądzi.

38. Mąż, abo niewiasta, u którego na skórze ukaże się białosc,

39. ogląda ie kapłan, a jeśli naydzie że się przyciemniejsza białosc łśni na skórze, niechay wie że nie iest trąd, ale plama biała, a człowiek czysty.

40. Mąż, z którego głowy włosy lażą, łysy a czysty iest:

41. a jeśli od czoła włosy mu oblaży, przelysiały y czysty iest.

42. Ale jeśli na łysinie, abo na przyłysieniu biała albo czerwona barwa się ukaże,

43. a kapłan to ujrzy, przysądzi mu bez wątpienia trąd, który urósł na łysinie.

44. Ktokolwiek tedy będzie splugawion trądem, a oddzielon iest za rozsądkiem kapłańskim,

45. będzie miał szaty rozpróte, głowę odkrytą, usta szatą zakryte, y będzie wołał że iest splugawiony y smrodliwy.

46. Przez wszytek czas póki iest trędowatym y nieczystym, sam będzie mieszkał za obozem.

47. Szata sukienna, abo płócienna, któraby miała trąd,

32. *Sadzela.* Sadzel, a, m.—rana, guz, wrzód. Linde.

33. *Ogolą.* Żeby wyraźniej dało się widzieć, czy trąd po siedmiu dniach się rozszerzył.

38. *U którego na skórze ukaże się białosc.* Tutaj opimje się piega, t. j. prosta plama białego koloru, powstająca na ciele, która nie jest trądem.

42. *Biała, albo czerwona barwa.* Plamy białe albo czerwone dowodzą skażenia soków, któremi się karmią włosy. Takie znaki wskazują, że się pojawia trąd na łysinie (na środku głowy), i przelysieniu (łysinie tylko z przodu głowy).

45. *Szaty rozpróte.* Było to pożyteczne dla trędowatych, gdyż łatwiej występowały z ciała zepsute humory; i dla zdrowych, bo prędzej mogli rozróżnić tych, którzy byli trądem zarażeni. Dla tychże przyczyn mieli i *głowę odkrytą.*— *Usta szatą zakryte.* Nie zawsze, lecz wtedy

Bib. St. Test. T. I.

kiedy się zbliżał do innych, iżby oddechem nie udzielił im swęj choroby.—*Będzie wołał, że jest splugawiony.* Żeby ktoś niebezpiecznie nie zbliżył się do niego.

46. *Sam będzie mieszkał za obozem.* Na puszczy, gdzie wówczas zostawali. Gdy Izraelici zamieszkali w miastach Judei, wtenczas trędowaci przebywali za murami miasta; osobom znakomitszym pozwalano mieszkać w mieście, jeżeli miały domy swe odosobnione, jak to czytamy o królu Oziaszu. IV. Reg. 15, 5.

47. *Szata sukienna, albo płócienna.* Jest to gatunek trądu przez podobieństwo; ponieważ trąd jest chorobą zaraźliwą, może przeto w pewien sposób przylgnąć do szat i ścian domu, a ztąd udzielać się tym którzy mieszkają w takich domach, lub używają szat i naczyń zarażonych.

... aut certe pel-
... confectum est,
... macula fuerit infecta, le-
... sacerdoti:

... recludet septem diebus:
... rursus aspiciens, si depre-
... lepra perseverans est: pollutum
... et omne in quo fuerit inventa:
... comburetur flammis.

... eam viderit non crevisse,
... et lavabunt id, in quo lepra est,
... illud septem diebus aliis.

... cum viderit faciem quidem pristinam
... nec tamen crevisse lepram, im-
... mundum judicabit, et igne comburet, eo quod in-
... in superficie vestimenti vel per totum, lepra.

... Sin autem obscurior fuerit locus leprae,
... vestis est lota, abrumpet eum, et a so-
... dividet.

... Quodsi ultra apparuerit in his locis, quae
... prius immacolata erant, lepra volatilis et vaga,
... debet igne comburi.

... Si cessaverit, lavabit aqua ea, quae pura
... sunt, secundo et munda erunt.

... Ista est lex leprae vestimenti lanei et li-
... nei, staminis atque subtegminis, omnisque supel-
... lectilis pelliceae, quomodo mundari debeat, vel
... contaminari.

48. na osnowie abo na wątku, abo więc skóra,
abo cokolwiek z skóry uczyniono,

49. iesli białą abo czerwoną zmazą będzie za-
rażona, za trąd będzie miana, y kapłanowi będzie
okazana:

50. który oglądany zamknie przez siedm dni:

51. a siódmego dnia zaś obezrzawszy, iesli u-
żyży że się rozszerzyło, trąd trwały iest: osądzi szatę
bydź nieczystą, y każdą rzecz na której się naydzie:

52. a przetoż będzie spalona ogniem.

53. Lecz iesli użyży że iey nie przybyło,
54. rozkaże, y wymyją to, na czym iest trąd,
y zamknie ono przez drugą siedm dni.

55. A gdy obaczy że się pierwsza farba nie
przywróciła, a przecię nie przyrosło trądu, osądzi
za nieczystą, y spali ogniem, przeto że się rozlał
po wierzchu szaty, abo wszystkiey trąd.

56. A iesli przyciemniejszym będzie miejsce
trądu po wypraniu szaty, odedrze ie, y oddzieli
od całego.

57. A iesliby się daléy ukazał na tych miej-
scach, które piérwéy były bez makuły, trąd lata-
jący y niestateczny, ma bydź ogniem spalono.

58. Jeśli ustanie, wymyie ono co chędogie iest,
wodą powtóre, y będzie czyste.

59. Toć iest zakon trądu szaty sukiennéy, y
płóciennéy, osnowy y wątku, y każdego sprzętu
skórzanego, iako ma bydź oczyszczona abo splu-
gawiona.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O ofiarach przy oczyszczeniu z trądu.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Hic est ritus leprosi, quando mundandus est:
Adducetur ad sacerdotem: (*Matth. 8, 4. Luc. 5. 14.*)

3. qui egressus de castris, cum invenerit lepram
esse mundatam,

4. praecipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos
passeres vivos pro se, quibus vesci licitum est,
et lignum cedrinum, vermiculumque et hyssopum.

5. Et unum ex passeribus immolari jubebit in
vase fictili super aquas viventes:

6. alium autem vivum cum ligno cedrino, et
cocco et hyssopo, tinget in sanguine passeris im-
molati,

7. quo asperget illum, qui mundandus est, sep-
ties, ut jure purgetur: et dimittet passerem vi-
vum, ut in agrum avolet.

55. *Pierwsza farba nie przywróciła.* Pierwsza, t. j. ta
którą miała szata wprzód nim została zarażona trądem;
dopóki bowiem trwa ta sama plama jest znakiem, że
i trąd jeszcze się znajduje.—*Po wierzchu.* Hebr. na łysi-
nie, lub przelysieniu, t. j. na przedniej lub tylnej czę-
ści szaty.

56. *Ołedrze je.* Tę część sukna lub płótna, na której
ukazał się plamy, odetnie od sukni i spali.

57. *Trąd latający y niestateczny.* Podobny do tego o
którym w w. 12.

59. *Jako ma być oczyszczona, albo splugawiona.* Jak
ma być uważana za czysta lub nieczystą.

1. Y mówił Pan do Moyżesza, rękąc:

2. Ta iest ustawa trędowatego, gdy będzie miał
bydź oczyszczony. Przywiodą go do kapłana:

3. który wyszedszy z obozu, gdy naydzie że
trąd iest oczyszczony,

4. przykaże owemu, który się czyści, aby ofia-
rował dwu wróblów żywych za się, które się iest
godzą, y drewno cedrowe, y karmazyn, y hizop.

5. Y każe iednego z wróblów ofiarować na na-
czyniu glinianym nad wodą żywą:

6. a drugiego żywego z drewnem cedrowym, y
z karmazynem, y z hizopem omoczy we krwi
wróbla ofiarowanego,

7. którą pokropi onego, który ma bydź oczyszczony
siedm kroć, aby był prawnie oczyszczony: y
puści wróbla żywego, aby uleciał na pole.

R. 14.—4. *Które się jesć godzi.* W r. 11 wróble nie
są zaliczone pomiędzy ptaki nieczyste.

5. *Ofiarować.* Hebr. zabić.—*Każe.* Wróbel ten był za-
bijany nie przez kapłana, lecz z rozkazu kapłana; gdyż
nie była to właściwie ofiara, albowiem odbywała się za
obozem, nie na ołtarzu; lecz tylko to zabicie wróbla po-
trzebne było dla tego, aby krwią jego mógł być skropio-
ny trędowaty.—*Nad wodą żywą.* T. j. źródlaną lub rzeczną.

7. *Którą pokropi onego.* Kropidło to którym oczyszczano
trędowatego, było takie: Do wierzchołku gałązki
cedrowej przywiązywano żywego wróbla w ten sposób, iż

8. Cumque laverit homo vestimenta sua, radet omnes pilos corporis, et lavabitur aqua: purificatusque ingredietur castra, ita duntaxat ut maneat extra tabernaculum suum septem diebus,

9. et die septimo radet capillos capitis, barbamque et supercilia, ac totius corporis pilos. Et lotis rursum vestibibus et corpore,

10. die octavo assumet duos agnos immaculatos, et ovem anniculam absque macula, et tres decimas similiae in sacrificium, quae conspersa sit oleo, et seorsum olei sextarium.

11. Cumque sacerdos purificans hominem, statuerit eum, et haec omnia coram Domino in ostio tabernaculi testimonii,

12. tollet agnum, et offeret eum pro delicto, oleisque sextarium: et oblatis ante Dominum omnibus,

13. immolabit agnum, ubi solet immolari hostia pro peccato, et holocaustum, id est, in loco sancto. Sicut enim pro peccato, ita et pro delicto ad sacerdotem pertinet hostia: Sancta sanctorum est.

14. Assumensque sacerdos de sanguine hostiae, quae immolata est pro delicto, ponet super extremum auriculae dexterae ejus qui mundatur, et super pollices manus dexterae et pedis:

15. et de olei sextario mittet in manum suam dextram.

16. tingetque digitum dextrum in eo, et asperget coram Domino septies.

17. Quod autem reliquum est olei in laeva manu, fundet super extremum auriculae dextrae ejus qui mundatur, et super pollices manus ac pedis dextri, et super sanguinem qui effusus est pro delicto,

18. et super caput ejus.

19. Rogabitque pro eo coram Domino, et faciet sacrificium pro peccato; tunc immolabit holocaustum,

20. et ponet illud in altari cum libamentis suis, et homo rite mundabitur.

21. Quodsi pauper est, et non potest manus ejus invenire, quae dicta sunt, pro delicto assumet agnum ad oblationem, ut roget pro eo sacerdos, decimamque partem similiae conspersae oleo in sacrificium, et olei sextarium,

22. duosque turtures sive duos pullos columbae,

ogon jego wystawał w górę, a głowa obrócona była do trzonka kropidła; do tej gałązki wespół z wróblem używano karmazyn, t. j. wełnę szkarłatną, i hyzop; podobnie wierzchołek gałązki, t. j. wróbla ogon i skrzydła wespół z karmazynem i hypozem zanurzano w wodzie zmieszanej ze krwią zabitego wróbla, i skrapiano nią trędowatego, który miał być oczyszczony. — *Siedm kroć.* Cegło w podobnych oczyszczaniach używano siedmiokrotnego skrapiania, jak się okazuje z r. 4, 6, i tutaj, iżby przez tę liczbę, wyrażającą doskonałość, oznaczono zupełne smycie i oczyszczenie. *Trawienie.* Według obrządku i praw ustanowionych.

8. *Gdy wypierze...* ogoli. Umycie, ogolenie i doskonałe ochędostwo wiele przyczyniały się do uzdrowienia ciała. — *Przed namiotem swoim.* Za domem swoim, aby nikt nie udzielił trądu, jeżeli jeszcze się ukrywał, domownikom swoim, a mianowicie żonie.

9. *Ogoli włosy.* Powtórnie już.

8. A gdy wypierze człowiek szaty swe, ogoli wszystkie włosy ciała, y omyje się wodą: y oczyszczony wnidzie do obozu, wszakże tak, żeby mieszkał przed namiotem swoim przez siedm dni,

9. a dnia siódmego ogoli włosy na głowie, y brodę, y brwi, y po wszystkim ciele włosy. A omywszy powtórę szaty y ciało,

10. ósmego dnia weźmie dwa baranki bez makuły, y owcę roczną bez makuły, y trzy dziesiąte części białej mąki na ofiarę, któraby była zczyniona oliwą, a osobno kwartę oliwy.

11. A gdy kapłan oczyszcza człowieka, postawi go, y to wszystko przed Panem we drzwiach przybytku świadectwa,

12. weźmie baranka y ofiaruje go za występpek, y kwartę oliwy: a ofiarowawszy wszystko przed Panem,

13. ofiaruje baranka, gdzie obyczaj ofiarować ofiarę za grzech, y całopalenie, to jest, na miejscu świętym. Jako bowiem za grzech, tak y za występpek kapłanowi należy ofiara: Święta świętych jest.

14. Y wzięwszy kapłan krwi ofiary, która ofiarowana jest za występ, włoży na koniec ucha prawego, tego który się czyści, y na wielkie palce prawej ręki y nogi:

15. a z kwarty oliwy wleie na lewą rękę swą,

16. y omoczy w nię palec prawej ręki, y pokropi przed Panem siedmkroć.

17. A co zostało oliwy w lewej ręce, wyleie na koniec ucha prawego, tego który się czyści, y na wielkie palce ręki y nogi prawej, y na krew która wylana jest za występpek,

18. y na głowę jego.

19. Y będzie się za nim modlił przed Panem, y uczyni ofiarę za grzech; tedy ofiaruje całopalenie,

20. y włoży ie na ołtarz z mokremi ofiarami swemi, y człowiek porządnie oczyszczony będzie.

21. Ale jeśli jest ubogi, a nie może ręką jego należeć tego co się rzekło, za występ weźmie baranka na ofiarę, żeby się za nim kapłan modlił, y dziesiątą część białej mąki zczynioną oliwą na ofiarę, i kwartę oliwy,

22. y parę synogarlic, abo dwoje gołąbiąt, z któ-

10. *Trzy dziesiąte części mąki.* Jedną dziesiątą część do każdej owcy, na ofiarę maczną.

12. *Ofiaruje go za występpek.* T. j. podniesie go w górę, według obrządku, o którym. Exod. 29, 24.

13. *Kapłanowi należy.* Jak jest powiedziano w r. 6, 26. — *Święta świętych jest.* Najświętsza.

16. *Przed Panem.* Przed sienią przybytku.

17. *I na krew.* Która przylgnęła, czyli którą skropione są uszy i wielkie palce tego, który jest oczyszczany (w. 14).

19. *Uczyni ofiarę za grzech.* Drugiego baranka ofiaruje za grzech, jak pierwszego ofiarował za występpek (w. 12). Jaka różnica między występkiem i grzechem, pow. w r. 7, 1. — *Ofiaruje całopalenie.* Owcę roczną (w. 10); wprzód bowiem przez ofiarę za grzech i występpek powinien być oczyszczyć duszę, aby potem mógł ofiarować Bogu czystą i przyjemną ofiarę całopalenia.

20. *Z mokremi ofiarami swemi.* T. j. z ofiarą białej mąki, oliwy i wina. P. r. 7, i Num. 15.

quorum unus sit pro peccato, et alter in holocaustum: (*Supr. 12, 8*).

23. offeretque ea die octavo purificationis suae sacerdoti, ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino:

24. qui suscipiens agnum pro delicto et sextarium olei, levabit simul:

25. immolatoque agno, de sanguine ejus ponet super extremum auriculæ dextræ illius qui mundatur, et super pollices manus ejus ac pedis dextri:

26. olei vero partem mittet in manum suam sinistram,

27. in quo tingens digitum dextræ manus asperget septies coram Domino:

28. tangetque extremum dextræ auriculæ illius qui mundatur, et pollices manus ac pedis dextri, in loco sanguinis qui effusus est pro delicto:

29. reliquam autem partem olei, quæ est in sinistra manu, mittet super caput purificati, ut placet pro eo Dominum:

30. et turturem sive pullum columbae offeret,

31. unum pro delicto, et alterum in holocaustum cum libamentis suis.

32. Hoc est sacrificium leprosi, qui habere non potest omnia in emundationem sui.

33. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

34. Cum ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in aedibus,

35. ibit cujus est domus, nuntians sacerdoti, et dicet: Quasi plaga lepræ videtur mihi esse in domo mea.

36. At ille præcipiet, ut efferant universa de domo, priusquam ingrediatur eam, et videat utrum leprosa sit, ne immunda fiant omnia quæ in domo sunt. Intrabitque postea, ut consideret lepram domus:

37. et cum viderit in parietibus illius quasi valliculas pallore sive rubore deformes, et humiliores superficie reliqua,

38. egredietur ostium domus, et statim claudet illam septem diebus.

39. Reversusque die septimo, considerabit eam: si invenerit crevisse lepram,

40. jubebit erui lapides in quibus lepra est, et projici eos extra civitatem in locum immundum:

41. domum autem ipsam radi intrinsecus per circuitum, et spargi pulverem rasuræ extra urbem in locum immundum,

42. lapidesque alios reponi pro his, qui ablati fuerint, et luto alio liniri domum.

43. Sin autem, postquam eruti sunt lapides, et pulvis erasus, et alia terra lita,

rych iedno niech będzie za grzech, a drugie na całopalenie:

23. y ofiaruie ósmego dnia oczyszczenia swego kapłanowi do drzwi przybytku świadectwa przed Panem:

24. który wzięwszy baranka za grzech y kwartę oliwy, podniesie pospołu:

25. y ofiarowawszy baranka, ze krwi iego włoży na koniec ucha prawego tego który się czysti, y na wielkie palce ręki iego y nogi prawej:

26. a część oliwy naleie na rękę swą lewą,

27. w którę omoczywszy palec prawej ręki, pokropi siedm kroć przed Panem:

28. y dotknie się końca ucha prawego tego który się czysti, y wielkich palców ręki y nogi prawej, na miejscu krwi, która iest wylana za występ:

29. a ostatek oliwy, która iest w lewej ręce, wyleie na głowę oczyszczonego, aby zaś ubłagał Pana:

30. a synogarlice abo gołębie ofiaruie,

31. iédno za występ, a drugie na całopalenie z mokremi ofiarami swemi.

32. Tać iest ofiara trędowatego, który mieć nie może wszystkiego ku oczyszczeniu swemu.

33. Y rzekł Pan do Moysésza y do Aarona, rzekąc:

34. Gdy wnidziecie do ziemie Chananeyskiéy, którą ia wam dam w dzierżawę, iесли będzie zarażenie trądu w domie:

35. póydzie ten którego iest dóm, opowiadając kapłanowi, y rzecze: Jakoby zarażenie trądu widzi mi się bydź w domu moim.

36. A on przykaże, aby wszystko wyniesli z domu, piérwéy niżliby wszedł do niego y oglądał iесли iest trędowaty: aby się nie splugawiły wszystkie rzeczy które są w domu. A potym wnidzie, aby oglądał trąd domu:

37. a iесли uyrzy na ścianach iego iakoby dołki białością abo czerwonością szpetne, y głębsze niżli insza ściana,

38. tedy wynidzie z domu, y wnet zamknie ji przez siedm dni.

39. A wróciwszy się dnia siódmego, ogląda ji: a iесли uyrzy że przyrosło trądu.

40. każe wyłomić kamienie na którym trąd jest, y wyrzucić ie przed miasto na miejsce nieczyste:

41. a sam dom oskrobać wewnątrz w około, y wysypać proch skrobania przed miasto na miejsce nieczyste,

42. a kamienie inne wprawić na miejsce tych które wybrano, y wapnem innym dóm potynkować.

43. A iесли potym iako kamienie wyłamano y proch wyskrobano, y inszym wapnem potynkowano,

31. Jedno za występpek. Występek wzięto tu za jedno z grzechem; baranek bowiem właściwie za występpek, a synogarlica za grzech, nie zaś za występpek, miała być ofiarowaną, jak wid. w. 22.

34. Zarażenie trądu w domu. Trąd ten domów, była to wadliwa jakaś własność na domach, gryząca je i zo-

stawująca ślady na nich, jak trąd na człowieku. Powstawała ona albo z zepsucia zarażonego powietrza, albo z oddechu zaraźliwego trędowatych, mieszkających w tych domach: podobnie jak w czasie morowego powietrza, od ludzi chorych udziela się zaraza i ich domom, szatom i sprzętom.

44. ingressus sacerdos viderit reversam lepram, et parietes respersos maculis, lepra est perseverans, et immunda domus:

45. quam statim destruent, et lapides ejus ac igna, atque universum pulverem projicient extra oppidum in locum immundum.

46. Qui intraverit domum, quando clausa est, immundus erit usque ad vesperum:

47. et qui dormierit in ea, et comederit quippiam, lavabit vestimenta sua.

48. Quodsi introiens sacerdos viderit lepram non crevisse in domo, postquam denuo lita fuerit, purificabit eam, reddita sanitate:

49. et in purificationem ejus sumet duos passeris, lignumque cedrinum, et vermiculum atque hyssopum:

50. et immolato uno passere in vase fictili super aquas vivas,

51. tollet lignum cedrinum, et hyssopum, et occidet et passerem vivum, et tinget omnia in sanguine passeris immolati, atque in aquis viventibus, et asperget domum septies,

52. purificabitque eam tam in sanguine passeris quam in aquis viventibus, et in passere vivo, lignumque cedrino et hyssopo atque vermiculo.

53. Cumque dimiserit passerem volare in agerem libere, orabit pro domo, et jure mundabitur.

54. Ista est lex omnis leprae et percussurae,

55. leprae vestium et domorum,

56. cicatricis et erumpentium papularum, lumentis maculae, et in varias species, coloribus immutatis,

57. ut possit sciri, quo tempore mundum quid, et immundum sit.

44. wszedłszy kapłan, użyłby że się trąd wrócił, a ściany plamami splugawione, trąd iest trwały, y dóm nieczysty:

45. który wnet rozwałą, a kamienie iego y drzewo, y wszytek proch wyrzucą przed miasto na miejsce nieczyste.

46. Ktoby wszedł do onego domu, gdy iest zamknięty, nieczysty będzie aż do wieczora:

47. a ktoby spał w nim y jadł co, wypierze szaty swe.

48. Lecz iesli wszedłszy kapłan użyłby że trądu nie przyrosło w domu, potym iako znów był tynkowany, oczyści go, po wróceniu zdrowia:

49. a na oczyszczenie iego weźmie parę wróblów, y drewna cedrowego, y karmazynu, y hyzopu:

50. a ofiarowawszy wróbla iednego na naczyniu glinianym nad wodą żywą,

51. weźmie drewno cedrowe, y hizop, y karmazyn, y wróbla żywego, y omoczy wszystko we krwi wróbla ofiarowanego, y w wodzie żywej, y pokropi dóm siedmkroć,

52. y oczyści ji tak we krwi wróblowej, iako y w wodzie żywej, y w wróblu żywym, y drzewie cedrowym, y hizopie, y karmazynie.

53. A puściwszy wróbla latać wolno na pole, będzie się modlił za dóm, y prawnie będzie oczyszczony.

54. Tenci iest zakon wszelkiego trądu y zarażenia:

55. trądu szat y domów,

56. y blizny, y wyrzucających się króst, y lśniących się plamy, y gdy się na różne barwy odmienia farby,

57. aby się mogło widzieć, którego czasu iest iaka rzecz czysta abo nieczysta.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O ustawach względem oczyszczenia mężczyzn i niewiast, z powodu upływu nasienia.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Loquimini filiis Israël, et dicite eis: Vir, qui patitur fluxum seminis, immundus erit.

3. Et tunc judicabitur huic vitio subiacere, cum per singula momenta adhaeserit carni ejus, atque concreverit foedus humor.

4. Omne stratum, in quo dormierit, immundum erit, et ubicumque sederit.

5. Si quis hominum tetigerit lectum ejus, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

6. Si sederit ubi ille sederat, et ipse lavabit vestimenta sua: et lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

7. Qui tetigerit carnem ejus, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

1. Y rzekł Pan do Moyszesza y do Aarona, mówiąc:

2. Mówcie synóm Izraelowym, y powiedzcie im: Mąż, który cierpi nasienia płynienie, nieczysty będzie.

3. A na ten czas będzie osądzony, że podległ téy chorobie, gdy na każdy czas przylgnie do ciała iego, y spiecie się plugawa wilgotność.

4. Każda pościel na którejby spał, nieczysta będzie, y gdziebykolwiek siedział.

5. Jesli się który człowiek dotknie łoża iego upierze szaty swe, y sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

6. Jesliby siedział tam gdzie on siedział, y ten wymyje szaty swe, a omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

7. Ktoby się dotknął ciała iego, wymyje szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

54. *I zarażenia.* T. j. kiedy powstał trąd z zarażenia.
55. *I blizny.* T. j. gdy na bliznie wrzodu lub rany wyjdzie się trąd, jak pow. r. 13, 19.

R. 15.—2. *Który cierpi nasienia płynienie.* Rozumie się płynienie długotrwałe z choroby ciekącej, pochodzącej z osłabienia natury.

8. Si salivam hujusmodi homo jecerit super eum qui mundus est, lavabit vestimenta sua, et lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

9. Sagma, super quo sederit, immundum erit:

10. et quicquid sub eo fuerit, qui fluxum seminis patitur, pollutum erit usque ad vesperum. Qui portaverit horum aliquid, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

11. Omnis, quem tetigerit qui talis est, non lotis ante manibus, lavabit vestimenta sua: et lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

12. Vas fictile quod tetigerit, confringetur: vas autem ligneum lavabitur aqua.

13. Si sanatus fuerit, qui hujusmodi sustinet passionem, numerabit septem dies post emundationem sui, et lotis vestibis et toto corpore in aquis viventibus, erit mundus.

14. Die autem octavo sumet duos turtures, aut duos pullos columbae, et veniet in conspectum Domini ad ostium tabernaculi testimonii, dabitque eos sacerdoti:

15. qui faciet unum pro peccato, et alterum in holocaustum: rogabitque pro eo coram Domino, ut emundetur a fluxu seminis sui.

16. Vir de quo egreditur semen coitus, lavabit aqua omne corpus suum: et immundus erit usque ad vesperum.

17. Vestem et pellem, quam habuerit, lavabit aqua, et immunda erit usque ad vesperum.

18. Mulier, cum qua coierit, lavabitur aqua, et immunda erit usque ad vesperum.

19. Mulier, quae redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.

20. Omnis, qui tetigerit eam, immundus erit usque ad vesperum;

21. et in quo dormierit vel sederit diebus separationis suae, polluetur.

22. Qui tetigerit lectum ejus, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

23. Omne vas, super quo illa sederit, quisquis attigerit, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua pollutus erit usque ad vesperum.

24. Si coierit cum ea vir tempore sanguinis menstrualis, immundus erit septem diebus: et omne stratum, in quo dormierit, polluetur.

8. Jeśli ślinę takowy człowiek rzuci na tego który czysty jest, upierze szaty swe, a omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

9. Siodło, na którymby siedział, nieczyste będzie:

10. y cokolwiek było pod tym, który płynienie nasienia cierpi, nieczyste będzie aż do wieczora. Ktoby nosił cokolwiek z tych rzeczy, wypierze szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

11. Każdy, kogoby dotknął, który takowy jest, nie omywszy piérwéy ręku, wypierze szaty swe, a omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

12. Naczynie gliniane którego się dotknie, będzie stłuczone: a naczynie drzewiane będzie wymyte wodą.

13. Jeśli będzie uzdrowiony ten, który takową niemoc cierpi, naliczy siedm dni po oczyszczeniu swoim, a omywszy odzienie y wszystko ciało w wodzie żywéy, będzie czysty.

14. A dnia ósmego weźmie parę synogarlic, abo dwoie gołąbiat, y przyjdzie przed oblicze Pańskie, do drzwi przybytku świadectwa, y da je kapłanowi:

15. który uczyni iedno za grzech, a drugie na całopalenie, y będzie się modlił za nim przed Panem, aby był oczyszczon od płynienia nasienia swego.

16. Mąż z którego wynidzie nasienie złączenia, omyje wodą wszystko ciało swe: y nieczysty będzie aż do wieczora.

17. Szatę y skórę, którą będzie miał, wymyje wodą, y nieczysta będzie aż do wieczora.

18. Niewiasta z którą spał, omyje się wodą, y nieczysta będzie aż do wieczora.

19. Niewiasta, która co miesiąc cierpi płynienie krwi, przez siedm dni będzie odłączona.

20. Każdy, kto się iéy dotknie, będzie nieczysty aż do wieczora;

21. y na czymby spała abo siedziała we dni odłączenia swego, splugawione będzie.

22. Ktoby się dotknął łoża iéy, upierze szaty swe: a sam téż omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

23. Wszelkiego naczynia, na którymby ona siedziała, ktoby się kolwiek dotknął, upierze szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

24. Jeśli by spał z nią mąż czasu krwi miesięcznéy, nieczysty będzie przez siedm dni: y wszelka pościel na którejby spał nieczysta będzie.

15. *Uczyni*. Ofiaruje. — *Za grzech*. T. j. za grzech prawny, czyli za oczyszczenie nieczystoty prawem oznaczonéj, i także za grzech właściwie wzięty, jeśli jaki popełnił. — *Od płynienia nasienia swego*. Od nieczystoty prawnej zaciągniętej przez upływ nasienia.

16. *Nasienie złączenia*. Czy to prawnego złączenia, jak w małżeństwie, czy niegodziwego, po za małżeństwem. Nasienie złączenia zowie się to, które płynie z powodu spółkowania. *Omyje wodą*. Oczyszczenie to po spółkowaniu, zaraz powinno było się odbyć rano. — *Aż do wieczora*. Nie dla grzechu którego nie popeł-

nił, jeżeli z żoną spółkował, ale z powodu nieczystoty legalnej.

19. *Płynienie krwi*. Miesiączki. *Będzie odłączona*. Nie za obóz, ale od towarzystwa ludzi, przez siedm dni.

20. *Każdy, kto się iéy dotknie*. Jeżeli już jest dorodny i zdrowego rozumu; dzieci zaś małe wymawia wiek i konieczność.

24. *Nieczysty będzie przez siedm dni*. Jeżeli to się stanie tajemnie, i przez niewiadomość; wtedy bowiem sekretne będzie mógł być oczyszczony. Jeśli zaś to wyjdzie na jaw, i on zostanie oskarżony i przekonany, razem z żoną ma być zabity. Niż. r. 20, 18.

25. Mulier, quae patitur multis diebus fluxum sanguinis non in tempore menstruali, vel quae post menstruum sanguinem fluere non cessat, quandiu subjacet huic passioni, immunda erit, quasi sit in tempore menstruo.

26. Omne stratum, in quo dormierit, et vas in quo sederit, pollutum erit:

27. quicumque tetigerit ea, lavabit vestimenta sua: et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperum.

28. Si steterit sanguis, et fluere cessaverit, numerabit septem dies purificationis suae:

29. et die octavo offeret pro se sacerdoti duos turtures, aut duos pullos columbarum, ad ostium tabernaculi testimonii:

30. qui unum faciet pro peccato, et alterum in holocaustum, rogabitque pro ea coram Domino, et pro fluxu immunditiae ejus.

31. Docebitis ergo filios Israël, ut caveant immunditiam, et non moriantur in sordibus suis, cum polluerint tabernaculum meum, quod est inter eos.

32. Ista est lex ejus, qui patitur fluxum seminis, et qui polluitur coitu,

33. et quae menstruis temporibus separatur, vel quae jugi fluit sanguine, et hominis, qui dormierit cum ea.

25. Niewiasta, która cierpi przez wiele dni plynienie krwi nie na czas miesięcy, albo która po miesięczny krwi płynąć nie przestaje, póki podlega tej niemocy, nieczysta będzie iakoby była czasu miesięcznego.

26. Wszelka pościel, na którejby spała, y naczynie na którymby siedziała, splugawione będzie:

27. ktokolwiek się ich dotknie, wypierze szaty swe: a sam omywszy się wodą, nieczysty będzie aż do wieczora.

28. A jeśli się zastanowi krew, y przestanie płynąć, naliczy siedm dni oczyszczenia swego:

29. a ósmego dnia ofiaruje za się kapłanowi parę synogarlic, albo dwie gołąbki, do drzwi przybytku świadectwa:

30. który iedno uczyni za grzech, a drugie na całopalenie, y będzie się modlił za nią przed Panem, y za plynienie nieczystości iey.

31. Przetóż nauczać będziecie syny Izraelowe, aby się strzegli nieczystości, y nie pomarli w plugastwach swych, gdyby splugawili przybytek mój, który iest między wami.

32. Tenći iest zakon tego, który cierpi plynienie naśienia, y który się plugawi sprawą z niewiastą,

33. y która miesięcznych czasów bywa wyłączona, albo która ustawiczną krwią płynie, y człowieka któryby spał z nią.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O sposobie, jak i kiedy arcykapłan ma wchodzić do świątnicy, i o ofierze kozła żywego.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum interfecti sunt: (*Supr. 10, 1.*)

2. et praecepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum), (*Exod. 30, 10. Heb. 9, 7.*)

3. nisi haec ante fecerit: Vitulum pro peccato offeret, et arietem in holocaustum.

4. Tunica linea vestiatur, feminalibus lineis vrenda celabit: accingetur zona linea, cidarim lineam imponet capiti: haec enim vestimenta sunt sancta: quibus cunctis, cum lotus fuerit, induetur.

5. Suscipietque ab universa multitudine filiorum

1. Y mówił Pan do Mojżesza po śmierci dwu synów Aaronowych, kiedy ofiarując cudzy ogień zabić się:

2. y przykazał mu, mówiąc: Mów do Aarona brata twego, aby nie każdego czasu wchodził do Świątnicy, która iest za zasłoną przed ubłagalnią, którą iest nakryta skrzynia, aby nie umarł, (bo w obłoku ukazować się będę nad wyrocznią),

3. aż to pierwý uczyni: Cielca za grzech ofiaruje, a barana na całopalenie.

4. Oblecze się w szatę lnianą, a ubraniem lnianym okryje łono: opasze się pasem lnianym, a czapkę lnianą weźmie na głowę: bo te szaty są święte: w które wszystkie, omywszy się oblecze się.

5. Y przyjmie od wszystkiego zgromadzenia sy-

25. *Plynienie krwi.* Z choroby hemoroidalnej.

30. *Uczyni.* Ofiaruje. *Za grzech.* Nie żeby upływ miesięczki był grzechem, lecz że jest prawną nieczystotą. — *Za plynienie nieczystości iey.* T. j. iżby uwolnioną została od nieczystoty legalnej, którą zaciągnęła z powodu plynienia.

31. *Aby się strzegli nieczystości.* Nieczysti niech nie wchodzi do przybytku mego, iżby nie zostali za to ukarani.

R. 16. — 1. *Po śmierci dwóch synów.* Która była powodem do ustanowienia święta oczyszczenia, czyli po żyd. *chippurim*, o którym tu mowa. Celem tego święta było wrazić uszanowanie miejsc świętych, a mianowicie przybytku.

2. *Aby nie każdego czasu wchodził.* T. j. aby nigdy nie wchodził arcykapłan do Świętego Świętych, nie zachowawszy przepisanych tu obrzędów.

3. *Aż to pierwý uczyni.* T. j. przed wnijsiem do Świątnicy, ofiaruje cielca za grzech i stawi przed Panem baranka, którego już po wyjściu ze Świątnicy zabije na całopalenie. — *Cielca za grzech.* Za grzechy swoje i familli swojej, w ciągu roku dobrowolnie lub z niewiedomości popełnione, jak wid, z w. 6. Albowiem za grzech ludu, nie cielca, lecz kozła ofiarował, w. 5 i 15.

4. *W szatę lnianą.* Nie w arcykapłańskie, ale tylko w szaty niższych kapłanów ubrany; to bowiem święto nie było radośne, ale pokuty i żalu.

5. *Dwa kozły za grzech.* Była to ofiara za grzechy całego ludu, z rozważy lub z niewiedomości popełnione.

Israël duos hircos pro peccato, et unum arietem in holocaustum.

6. Cumque obtulerit vitulum, et oraverit pro se et pro domo sua,

7. duos hircos stare faciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonii:

8. mittensque super utrumque sortem, unam Domino, et alteram capro emissario:

9. cujus exierit sors Domino, offeret illum pro peccato:

10. cujus autem in caprum emissarium, statuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces super eo, et emittat eum in solitudinem.

11. His rite celebratis, offeret vitulum et rogans pro se et pro domo sua, immolabit eum:

12. assumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleverit, et hauriens manu compositum thymiana in incensum, ultra velum intrabit in Sancta:

13. ut positis super ignem aromatibus, nebula eorum et vapor operiat oraculum, quod est supra testimonium, et non moriatur.

14. Tollet quoque de sanguine vituli, et asperget digito septies contra propitiatorium ad orientem.

15. Cumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem ejus intra velum, sicut praeceptum est de sanguine vituli, ut aspergat e regione oraculi,

16. et expiet Sanctuarium ab immunditiis filiorum Israël, et a praevaricationibus eorum, cunctisque peccatis. Juxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonii, quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum.

17. Nullus hominum sit in tabernaculo, quando pontifex Sanctuarium ingreditur, ut roget pro se et pro domo sua, et pro universo coetu Israël, donec egrediatur. (*Luc. 1, 10*).

18. Cum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se, et sumptum sanguinem vituli atque hirci fundat super cornua ejus per gyrum:

19. aspergensque digito septies, expiet, et sanctificet illud ab immunditiis filiorum Israël.

20. Postquam emundaverit Sanctuarium, et tabernaculum, et altare, tunc offerat hircum viventem:

nów Izraelowych dwu kozłów za grzech, a iednego barana na całopalenie.

6. A gdy ofiaruje cielca, y modlić się będzie za się y za dóm swój,

7. dwu kozłów postawi przed Panem we drzwiach przybytku świadectwa:

8. y puściwszy na obudwu losy, ieden Panu, a drugi kozłowi wypuszczalnemu:

9. którego los wynidzie Panu, ofiaruje go za grzech:

10. a którego na kozła wypuszczalnego, postawi go żywego przed Panem, aby uczynił modlitwę nad nim, a wypuścił go na puszcza.

11. To rządnie odprawivszy, ofiaruje cielca, i modląc się za się y za dóm swój, ofiaruje go:

12. a wzięwszy kadzilnicę, którą węglem żarzystym napełni z ołtarza, y nabrawszy ręką przyprawionego kadzenia wonnego na zapal, wnidzie za zasłonę do Świątnice:

13. aby nakładszy na ogień wonności mgła ich y para okryła wyrocznicę, która iest nad świadectwem, a nie umarł.

14. Weźmie téż krwi cielcowéy, y pokropi palcem siedmkrát przeciw ubłagalniéy na wschód słońca.

15. A gdy zabije kozła za grzech ludu, wnieście krew iego za zasłonę, iako iest przykazane o krwi cielcowéy, aby pokropił przeciwko wyrocznicy,

16. a oczyścił Świątnicę od nieczystot synów Izraelowych, y od przestępstwa ich, y wszystkich grzechów. Wedle tego obrzędu uczyni przybytku świadectwa, który rozbity iest między nimi w pośrodku plugastw mieszkania ich.

17. Żaden człowiek niechay nie będzie w przybytku, kiedy nawyższy kapłan wchodzi do Świątnice, aby się modlił za się y za dóm swój, y za wszystko zgromadzenie Izraelskie, póki nie wynidzie.

18. A gdy wynidzie do ołtarza, który iest przed Panem, niech się modli za się, a wzięwszy krew cielcową y kozłową, niech ją wyleie na rogi iego w około:

19. y kropiąc palcem siedm krát, niech ją oczyści, y poświęci od nieczystoty synów Izraelowych.

20. A gdy oczyści Świątnicę, y przybytek, y ołtarz, tedy niech ofiaruje kozła żywego:

6. *Za dom swój.* Za całą familią kapłanów wszystkich i lewitów; ich bowiem nie obejmowano pod imieniem ludu, lecz oni należeli do familii Arcykapłana.

9. *Którego los wynidzie.* W jaki sposób rzucano te losy, nie wiadomo.

10. *Kozła wypuszczalnego.* Hebr. *azazel*, słowo to rozumieją rozmaici rozmaicie. Lecz *azazel* znaczy to samo, co *odchodzący*, czyli *wypuszczalny*. — *Aby uczynił modlitwę nad nim.* T. j. aby wyznał grzechy swoje i ludu, i błagał Boga, żeby je przeniósł na kozła; kozieł bowiem ten był jakby błagalną ofiarą ludu, na którego wkładano jego grzechy, iżby obłożony niemi, wyniósł je z sobą za oboz na puszcza.

11. *Ofiaruje cielca.* Nie była tu owa krowa czerwona, o której Num. 19, 2; ta bowiem była ofiarowana po za obozem za grzech ludu, ten zaś cielec w przybytku, za kapłanów.

13. *Która jest nad świadectwem.* Nad arką, w którą przechowuje się świadectwo, t. j. tablice prawa. — *A nie umarł.* Dla zaniedbania świętych obrzędów.

14. *Przeciw ubłagalni.* Tak jednak, iżby krew jej się nie dotknęła. — *Na wschód słońca.* Ku przodowej części obróconej na wschód.

15. *Za zasłonę.* Wnieście krew do części przybytku swącej Świętym Świętych, wspót z krwią cielca (o którym w 11 i 14); gdyż inaczej podwakrát w tymże dniu musiałby arcykapłan wchodzić do Świętego Świętych, kiedy tylko raz w roku godziło się to mu czynić. (Hebr. 9, 7).

17. *W przybytku.* T. j. w części przybytku, która się zowie Świętem; albowiem do Świętego Świętych nikomu nigdy nie wolno było wchodzić, oprócz arcykapłana.

18. *Do ołtarza.* Kadzenia.

20. *Gdy oczyści świątnicę.* Nie żeby świątnica sama przez się potrzebowała oczyszczenia, lecz że ona grze-

21. et posita utraque manu super caput ejus, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël, et universa delicta atque peccata eorum: quae impre-
cans capiti ejus, emittet illum per hominem pa-
ratum in desertum.

22. Cumque portaverit hircus omnes iniquita-
tes eorum in terram solitariam, et dimissus fue-
rit in deserto,

23. revertetur Aaron in tabernaculum testimo-
nii, et depositis vestibibus, quibus prius indutus
erat, cum intraret Sanctuarium, relictisque ibi,

24. lavabit carnem suam in loco sancto, induet-
urque vestibus suis. Et postquam egressus obtu-
lerit holocaustum suum ac plebis, rogabit tam pro
se quam pro populo:

25. et adipem, qui oblatus est pro peccatis,
adolebit super altare.

26. Ille vero, qui dimiserit caprum emissarium,
lavabit vestimenta sua et corpus aqua, et sic in-
gredietur in castra.

27. Vitulum autem et hircum, qui pro peccato
fuerant immolati, et quorum sanguis illatus est in
Sanctuarium, ut expiatio compleretur, asportabunt
foras castra, et comburent igni tam pelles quam
carnes eorum ac fimum: (*Heb. 13, 11.*)

28. et quicumque combusserit ea, lavabit ve-
stimenta sua et carnem aqua, et sic ingredietur
in castra.

29. Eritque vobis hoc legitimum sempiternum:
Mense septimo, decima die mensis, affligetis ani-
mas vestras, nullumque opus facietis, sive indi-
gena, sive advena, qui peregrinatur inter vos.
(*Isr. 23, 27. 28.*)

30. In hac die expiatio erit vestri, atque mun-
datio ab omnibus peccatis vestris: coram Domi-
no mundabimini.

31. Sabbatum enim requietionis est, et afflige-
tis animas vestras religione perpetua.

32. Expiabit autem sacerdos, qui unctus fue-
rit, et cujus manus initiatae sunt, ut sacerdotio
fungatur pro patre suo: indueturque stola linea
et vestibus sanctis,

33. et expiabit Sanctuarium et tabernaculum
testimonii atque altare, sacerdotes quoque et uni-
versum populum.

chami ludu, pośród którego się znajdowała, wciąż roku
popelnionemi zdawała się jakby splugawioną — *Ofiaruje*
koźła tywego. Owego wypuszczalnego (w. 8), nie zabija-
jąc go, ale stawiając go przed Panem, t. j. przybytkiem.

21. *Przeklinając głowę jego*. T. j. iżby kara należna
grzechom ludu przeszła na niego, — *Na puszczy*. Gdzieby
był poarty od zwierząt, i tym sposobem stał się ofiarą
błagalną za lud, i karę jego grzechów poniósł.

23. *Wróci się Aaron do przybytku*. Przy wypuszczaniu
lewem koźła był zewnątrz, t. j. przy sieni przybytku

24. *Omyje ciało swe*. T. j. całego siebie, iżby to omy-
cie było godłem dostąpienia czystości przez ten obrzęd
oczyszczania. — *Na miejscu świętem*. W sieni przybytku,
u umywalni, czyli morza miedzianego — *Oblecze się w*
szaty swe. Arcykapłańskie; albowiem odtąd już uroczy-
mość ta była wesolą, obrzędem oczyszczenia skończyły
się i oznaki żałoby.

Bib: St. Test. T. I.

21. a włożywszy obiedwie ręce na głowę jego,
niechaj wyzna wszystkie nieprawości synów Izrae-
lowych, y wszystkie występki y grzechy ich: któ-
remi przeklinając głowę jego, wypuści go przez
człowieka nagotowanego na puszcza.

22. A gdy zanieśie koźle wszystkie nieprawości
ich do ziemie pustéy, a będzie puszczone na pustynią,

23. wróci się Aaron do przybytku świadectwa,
a złożywszy szaty, w które piérwéy był obleczony,
gdy wchodził do Świątnice, y tam ie zostawiwszy,

24. omyje ciało swe na miejscu świętym, y
oblecze się w szaty swe. Y potym gdy wyszedszy
ofiaruie całopalenie swoje y pospółstwa, będzie się
modlił tak za się iako y za lud:

25. a łóy, który iest ofiarowany za grzechy,
spali na oltarzu:

26. On zaś, który wypuści koźła wypuszczalne-
go, omyje szaty swe y ciało wodą, y tak wni-
dzie do obozu.

27. A cielca y kozła, które za grzech były ofia-
rowane, y których krew wniesiona iest do Świą-
tnice, aby się wykonało oczyszczenie, wyniosą
precz za obóz, y spalą ogniem, tak skóry iako
mięso ich y gnóy ich:

28. a ktobykolwiek ie spalił, wymyje szaty
swe y ciało wodą, y tak wnidzie do obozu.

29. Y będzie wam to za ustawę wieczną: Mie-
siąca siódmego, dziesiątego dnia miesiąca trapić
będziecie dusze wasze, y żadný roboty czynić nie
będziecie, bądź obywatel, bądź przychodzień, któ-
ry gościem iest między wami.

30. Tego dnia będzie oczyszczenie wasze y
ochędożenie od wszystkich grzechów waszych: przed
Panem będziecie oczyszczeni.

31. Bo Szabat odpoczynienia iest, y trapić bę-
dziecie dusze wasze ustawą wieczną.

32. A oczyszczać będzie kapłan, który iest po-
mazany, y którego ręce są poświęcone, aby ka-
płański urząd sprawował miasto oycy swego: a
oblecze się w szatę lnianą y w odzienie święte,

33. y oczyści Świątnicę, y przybytek świade-
ctwa, y oltarz, kapłany téż y wszytek lud.

26. *Omyje*. Dla zmycia z siebie nieczystości prawny
jaką zciągnął przez dotknięcie się koźła, tylu grzechami
i przekleństwem obarczonego.

27. *Wyniosą precz za obóz*. Dla przyczyny, o której
wyz. r. 4, 12.

28. *A ktobykolwiek je spalił*. Ktokolwiek z ludu, które-
mu to było zlecono; gdyż to palenie nie należało do
kapłanów.

29. *Trapić będziecie dusze wasze*. Już poszcząc, już
innym sposobem martwiąc siebie.

31. *Bo Szabat odpoczynienia jest*. Hebr. szabat szabatu,
lub odpoczynek odpoczynku, t. j. najzupełniejsze odpoc-
znienie; przeto nie godziło się w to święto przyrządzać
pokarmy, kiedy w inne święta nie było to wzbronione,
jak się okaz z r. 23, 27.

32. *Kapłan który pomazany*. Arcykapłan.

24. Eritque vobis hoc legitimum sempiternum, ut oretis pro filiis Israël, et pro cunctis peccatis eorum semel in anno. Fecit igitur sicut praeceperat Dominus Moysi.

34. Y będzie wam to za ustawę wieczną, abyście się modlili za syny Izraelowe y za wszystkie grzechy ich raz w rok. Uczynił tedy Moyses, iako mu Pan był przykazał.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O składaniu ofiar nie gdzie indziej, jeno w przybytku.

1. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens
2. Loquere Aaron et filiis ejus, et cunctis filiis Israël, dicens ad eos: Iste est sermo, quem mandavit Dominus, dicens:

3. Homo quilibet de domo Israël, si occiderit bovem aut ovem, sive capram, in castris vel extra castra,

4. et non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem Domino, sanguinis reus erit: quasi si sanguinem fuderit, sic peribit de medio populi sui.

5. Ideo sacerdotes offerre debent filii Israël hostias suas, quas occident in agro, ut sanctificentur Domino ante ostium tabernaculi testimonii, et immolent eas hostias pacificas Domino.

6. Fundetque sacerdos sanguinem super altare Domini ad ostium tabernaculi testimonii, et adolebit adipem in odorem suavitatis Domino.

7. Et nequaquam ultra immolabunt hostias suas daemonibus, cum quibus fornicati sunt. Legitimum sempiternum erit illis et posteris eorum.

8. Et ad ipsos dices: Homo de domo Israël, et de advenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocaustum sive victimam,

9. et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit eam, ut offeratur Domino, interibit de populo suo.

10. Homo quilibet de domo Israël, et de advenis qui peregrinantur inter eos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, et disperdam eam de populo suo,

11. quia anima carnis in sanguine est: et ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animae piaculo sit.

12. Idcirco dixi filiis Israël: Omnis anima ex vobis non comedet sanguinem, nec ex advenis, qui peregrinantur apud vos.

1. Y mówił Pan do Moysesza, mówiąc:

2. Mów Aaronowi y synóm iego, y wszystkim synóm Izraelowym, mówiąc do nich: Ta iest mowa, którą Pan rozkazał, mówiąc:

3. Każdy człowiek z domu Izraelowego, iesli zabił wołu abo owcę, abo kozę, w obozie abo za obozem,

4. a nie ofiaruje u drzwi przybytku ofiary Panu, krwie winien będzie: iakoby krew wylał, tak zginie z pośrodku ludu swego.

5. Przetoż kapłanowi ofiarować mają synowie Izraelowi ofiary swe, które zabiją na polu, aby były poświęcone Panu przede drzwiami przybytku świadectwa, a niech ie ofiarują za ofiary zapokojne Panu.

6. Y wyleie kapłan krew na ołtarz Pański u drzwi przybytku świadectwa, y spali łój na wonność wdzięczności Panu.

7. A żadną miarą więcej nie będą ofiarować ofiar swych czartóm z któremi cudzołożyli. Ustawa wieczna będzie im, y potomkom ich.

8. Y do nich rzeczesz: Człowiek z domu Izraelowego y z przychodniów, którzy gośćmi są u was, który ofiaruje całopalenie abo ofiarę,

9. a do drzwi przybytku świadectwa nie przywiedzie ię, aby była ofiarowana Panu, zginie z ludu swego.

10. Człowiek każdy z domu Izraelowego, y przychodniów którzy gośćmi są między nimi, iesliby iadł krew, zatwardzę twarz moję przeciw duszy iego, y wygubię ią z ludu ię,

11. bo dusza ciała we krwi iest: a iam ią dał wam, abyście nią na ołtarzu oczyszciali za dusze wasze, a krew była na oczyszczenie dusze.

12. Przetożem rzekł synóm Izraelowym: żadna dusza z was nie będzie iadła krwie, ani z przychodniów, którzy gośćmi są u was.

34. *Abyscie się modlili.* Wy, o arcykapłani przyszli. Sami bowiem tylko Arcykapłani mogli odbywać obrzęd oczyszczenia, i uroczyście modlić się w tym dniu.

R. 17.--3. *Zabije wołu albo owcę.* Myśl ta: ktobykolwiek zabił i ofiarował wołu, owcę lub kozę nie w przybytku, winien jest śmierci; za to, że będąc laikiem, sprawuje urząd kapłański, i że czyni to nie w miejscu przeznaczonem na ofiary. Jednakże za szczególném natchnieniem Boga niektórzy składali ofiary po za przybytkiem. Tak uczynił Manne (Jud. 13, 19), Samuel (I. Reg 7, 9), Dawid (II. Reg. 24, 18), Elias (III. Reg. 18, 36).

4. *Krwi winien będzie.* Śmiercią niech będzie ukarany od sędziego, jeżeli rzecz wyjdzie na jaw; jeżeli zostanie tajemną, Boga będzie miał mścicielem. *Jakoby krew wylał.* Będzie ukarany śmiercią jak zabójca. Z powodu tego prawa Izraelici wypowiedzieli wojnę Rubenitom, którzy wystawili byli inny ołtarz. (Jos. 22, 12).

5. *Przetoż.* Żeby nie stali się winnymi śmierci.—*Które zabiją na polu.* Które obyczajem innych narodów, zwykli zabijać i ofiarowywać na polu, i to nie Bogu, lecz czartom, jak się mówi w w. 7. Albo, któreby inaczej zabijali i ofiarowali na polu, iesliby prawo tego nie zabraniało.—*Aby były poświęcone.* Ofiarowane.—*Za ofiary zapokojne.* Pod zapokojnemi rozumię się tu i ofiary za grzech i na całopalenie.

6. *Krew na ołtarz.* Na około ołtarza, jak pow. r. 3, 2.

7. *Z któremi cudzołożyli.* Do których przyłągli. Pod imieniem cudzołóstwa bardzo często w Pismie Ś. oznacza się bałwochwalstwo. Ztąd się okazuje, iż żydzi gdy jeszcze mieszkali w Egipcie, czcili bałwany i ofiary składli czartom. To samo widać i z Ezech. r. 16, 22.

10. *Z przychodniów.* Z prozelitów nawróconych do judaizmu.—*Którzy gośćmi są.* Którzy mieszkają.—

13. Homo quicumque de filiis Israël, et de alienis, qui peregrinantur apud vos, si venatione, utque aucupio ceperit feram vel avem, quibus rescis licitum est, fundat sanguinem ejus, et operiat illum terra.

14. Anima enim omnis carnis in sanguine est: unde dixi filiis Israël: Sanguinem universae carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est: et quicumque comederit illum, interibit. (*Gen. 9. 4. Supr. 7, 26.*)

15. Anima, quae comederit morticinum, vel captum a bestia, tam de indigenis, quam de alienis, lavabit vestimenta sua et semetipsum aqua, et contaminatus erit usque ad vesperum: et hoc ordine mundus fiet.

16. Quodsi non laverit vestimenta sua et corpus, portabit iniquitatem suam.

13. Człowiek którykolwiek z synów Izraelowych, y z przychodniów, którzy gośćmi są u was, jeśli łowem albo ptasznictwem uchwyci zwierza albo ptaka, które się iść godzi, niechay wyleie krew z niego, a okryje ją ziemią.

14. Dusza bowiem każdego ciała we krwi iest: przetoż rzekł synóm Izraelowym: Krwie wszelkiego ciała iść nie będziecie, bo dusza ciała we krwi iest: a ktokolwiekby ją iadł, zginie.

15. Dusza, któraby iadła zdechlinę, abo co uchwyczonego od bestii, tak z obywatelów, iako y z przychodniów, omyje szaty swe, y sam siebie wodą, y nieczysty będzie aż do wieczora: y tym porządkiem stanie się czystym.

16. Lecz jeśli nie omyje szat swych y ciała, poniesie nieprawość swoją.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 17. w. 14. *Dusza każdego ciała we krwi jest.* Duszą tu zowie, żywot ten, którym żyje ciało: bo żywot ten cielesny, najwięcej jest we krwi, którą żyje ciało: i przetoż też w Żydowskim, *Deut. 12.* mówi, krew jest dusza, to jest, ma w sobie duszę, albo żywot ciała. A tenci żywot kończy się śmiercią. O tejże duszy mówił Apostoł w dziejach, *Cap. 20.* Nie czynię dusze mojej droższej niż mnie. Kędy pokazuje, iż był gotów umrzeć za Ewangelią Ś. Znaczą też dusza w człowieku, już nie ten żywot bydłom podobny, który śmiercią się kończy, ale Ducha który po śmierci zostaje, a ten może być bez krwi i bez ciała, bo jest nieśmiertelny, jako masz *Gen. 2.* i ten bywa niesiony od Aniołów na łono Abrahamowe, u *Luc. 16* i o tem rzekł Pan: Dzisiaj będziesz ze mną w raju. u *Luc. 23* i ten Pan Chrystus na krzyżu w ręce Bogu ojcu oddał, *August. q. 57, sup. Lev.* Aleć tej dusze Nowochrześcijanie niechcą, wolą onę bydłą, która umiera.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O przeszkodach do małżeństwa, i o grzechach przeciwko czystości.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Ego Dominus Deus vester:

3. juxta consuetudinem terrae Aegypti, in qua habitastis, non facietis: et juxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non ageritis, nec in legitimis eorum ambulabitis.

4. Facietis judicia mea, et praecepta mea servabitis, et ambulabitis in eis: Ego Dominus Deus vester.

5. Custodite leges meas atque judicia, quae faciunt homo, vivet in eis. Ego Dominus. (*Ezech. 20, 11. Rom. 10, 5. Gal. 3. 12.*)

6. Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus. Ego Dominus.

1. Rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

2. Mów synóm Izraelowym: y rzeczesz do nich: Ja Pan Bóg wasz:

3. według obyczaju ziemie Egypckiéy w którejście mieszkali, czynić nie będziecie: y według obyczaju ziemie Chananeyskiéy, do której ia was wprowadzę, nie będziecie czynić, ani w ustawach ich chodzić będziecie.

4. Czynić będziecie sądy moje y przykazania mego strzedz, y chodzić w nim będziecie: ia Pan Bóg wasz.

5. Strzeżcie praw moich y sądów, które człowiek pełniąc, żyć będzie w nich. Ja Pan.

6. Żaden człowiek do bliskiej krwi swéy nie przystąpi, aby odkrył sromotę iéy. Ja Pan.

Zatwardzę twarz moję. Bardzo będę rozgniewany: tak i t. r. 20, 3.

11. *Bo dusza ciała we krwi jest.* Głównie zależy na krwi; bez której zwierzę żyć nie może. *Gen. 9. 4. P. Wujka, w. 14.*

13. *Okryje ją ziemią.* Przyczyna tego jest ta, aby wierzęta krwi nie lizały.

15. *Omyje szaty swe.* Jeśli przez niewiedomość to uczyni (jeżeli bowiem rozmyślnie to jadł, ciężej ma być arany). Nadto jeszcze złoży ofiarę przepisaną, w r. 4, 7, etc.—*Tym porządkiem.* Przez te obrządki.

16. *Poniesie nieprawość swoją.* Odniesie karę za swą nieprawość i nieposłuszeństwo.

R. 18.—3. *Ani w ustawach ich chodzić będziecie.* Nie

Nie naśladowajcie pogan w ich ustawach i obrządkach, którzy oddają cześć bałwanom i czarom.

4. *Sądy moje.* Przepisy sądowe, które określają, co jest sprawiedliwym i uczciwym w stosunkach z bliźnimi.—*Przykazania.* Obrządkowe, któremi należycie cześć mi oddawajcie.

5. *Żyć będzie w nich.* Zachowującego te prawa udaruję długiem i szczęśliwym życiem.

6. *Do bliskiej krwi swej.* Stosownie do praw, które tu są postanowione.—*Abym odkrył sromotę jej.* Sromotą zowią się tu nieprzystojne członki, a więc odkryć sromotę niewiasty, jest to z nią spółkować cielesnie, czy to w małżeństwie, czy nie.—*Ja Pan.* Który to wam przykazuję, a któremu winniście posłuszeństwo.

7. Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tuae non discooperies: mater tua est; non revelabis turpitudinem ejus.

8. Turpitudinem uxoris patris tui non discooperies: turpitudinem enim patris tui est.

9. Turpitudinem sororis tuae ex patre, sive ex matre, quae domi vel foris genita est, non revelabis.

10. Turpitudinem filiae filii tui vel neptis ex filia non revelabis: quia turpitudinem tua est.

11. Turpitudinem filiae uxoris patris tui, quam peperit patri tuo, et est soror tua, non revelabis.

12. Turpitudinem sororis patris tui non discooperies: quia caro est patris tui.

13. Turpitudinem sororis matris tuae non revelabis, eo quod caro sit matris tuae.

14. Turpitudinem patris tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, quae tibi affinitate coniungitur.

15. Turpitudinem nurus tuae non revelabis, quia uxor filii tui est, nec discooperies ignominiam ejus.

16. Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis, quia turpitudinem fratris tui est.

17. Turpitudinem uxoris tuae et filiae ejus non revelabis. Filiam filii ejus, et filiam filiae illius non sumes, ut reveles ignominiam ejus: quia caro illius sunt, et talis coitus incestus est.

18. Sororem uxoris tuae in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vivente.

19. Ad mulierem, quae patitur menstrua, non accedes, nec revelabis foeditatem ejus.

20. Cum uxore proximi tui non coibis, nec seminis commistione maculaberis.

21. De semine tuo non dabis, ut consecratur

7. Sromoty oycy twego, y sromoty matki twéy nie odkryjesz: matka twoja iest; nie odkryjesz sromoty iéy.

8. Sromoty żony oycy twego nie odkryjesz: bo sromota oycy twego iest.

9. Sromoty siostry twéy z oycy, abo z matki, która w domu, abo gdzie indziej urodzona iest, nie odkryjesz.

10. Sromoty córki syna twego, abo wnuczki z córki twéy nie odkryjesz: bo sromota twoja iest.

11. Sromoty córki żony oycy twego, która urodziła oycu twemu, a iest siostra twoja, nie odkryjesz.

12. Sromoty siostry oycy twego nie odkryjesz: bo ciało iest oycy twego.

13. Sromoty siostry matki twéy nie odkryjesz, przeto że ciało iest matki twojéy.

14. Sromoty stryja twego nie odkryjesz, ani przystąpisz do żony jego, która cię powinowactwem dosięga.

15. Sromoty niewiastki twojéy nie odkryjesz, bo iest żona syna twego, ani odkryjesz sromoty iéy.

16. Sromoty żony brata twego nie odkryjesz, bo sromota brata twego iest.

17. Sromoty żony twéy y córki iéy nie odkryjesz. Córki syna iéy, y córki córki iéy nie weźmiesz, abyś miał odkryć sromotę iéy: bo ciało iéy są, a takie złączenie kazirodztwo iest.

18. Siostry żony twéy na nałożnictwo przy niej nie weźmiesz, ani odkryjesz sromoty iéy, póki jeszcze ona żywa.

19. Do niewiasty, która cierpi przyrodzoną chorobę, nie przystąpisz, ani odkryjesz sromoty iéy.

20. Z żoną bliźniego twego spać nie będziesz, ani się nasienia zmieszaniem splugawisz.

21. Z nasienia twego nie dasz, aby ie ofiarowano

7. *Sromoty oycy twego.* Zabrania się małżeństwo i spółkowanie z ojcem i matką; dawniej bowiem niektórzy z pogan łączyli się z ojcem lub matką, przeciw przyrodzonemu uszanowaniu ku osobom tego rodzaju.

8. *Żony oycy twego.* Z macochą twoją nie będziesz spółkował.—*Bo sromota oycy twego jest.* Hebr., *nagość* bowiem oycy twego jest. Jak gdyby rzekł. Obnażył ją i poznał ojciec twój; a więc bardzo nie przystoi, abyś ty ją poznał.

9. *Siostry twej z oycy, albo z matki.* T. j. która ma jednego z tobą ojca, lecz inną matkę, albo jedną matkę, a nie jednego ojca.—*Która w domu, albo gdzie indziej urodzona jest.* Jaką jest ta, którą matka z pierwszego męża urodziła. Jak gdyby rzekł: Przyrodnią siostrę, choćby po za domem się urodziła, żaden nie ma pojmować za żonę.

10. *Bo sromota twoja jest.* T. j. bo wnuczka w prostej linii od ciebie pochodzi, i przeto za jedno z tobą się uważa, tak, iż odkrywając jej sromotę, razem i twoją odkryjesz.

11. *Córki żony oycy twego.* Córki macochy twej, która jest względem ciebie jakby przyrodnią siostrą, nie pojmiesz w małżeństwo, nie uznasz jej cieleśnie.

12. *Siostry oycy twego.* Ciotki twojej.—*Ciało jest oycy twego.* Bo krewna oycy twego, i pochodzi od jednychże rodziców, a więc od tegoż ciała co i ojciec twój.

14. *Sromoty stryja twego nie odkryjesz.* T. j. iżbyś miał z żoną jego się żenić, po śmierci jego. W starym

zakonie małżeństwo było wzbronione z ciotką, ze stryjem zaś nie; przyczyna tego ta, że, ponieważ mąż jest głową żony; jeśliby wnuk pojął za żonę swoją ciotkę,aby musiała podlegać swojemu wnukowi; w drugim zaś przypadku, wnuczka ulega stryjowi, co już mniej sprzeciwia się przystojności.

15. *Niewiastki.* Synowej.

16. *Sromoty żony brata twego.* Wyjawszy, jeżeli brat umiera bezdzietnym; wtedy bowiem obowiązany był brat pojąć sobie za żonę bratową swoją owdowiałą, jak się to nakazuje. (Deut 25, 5).

17. *Żony twej i córki jej.* Tak, iż ani współcześnie, ani jedną po drugiej za żonę brać nie możesz.—*Bo ciało jej jest.* Bo blizką krwią złączone są z żoną twoją, a przeto nieprzystojna jest rzecz.

18. *Siostry żony twej.* Zabrania się tu pojmować za żonę razem dwie siostry: chociaż wprzód było to dozwolonem, jak widać z przykładu Jakóba.—*Na nałożnictwo przy niej.* W tekście Hebr. przydano: *ku utrapieniu jej*, gdyż z tego powodu łatwo powstałaby zawiść i niezgoda pomiędzy siostrami. -- *Póki jeszcze ona żywa.* Gdyż po śmierci, wdowcy mogli wchodzić w związki małżeńskie z siostrami swych żon.

21. *Balwanowi Moloch.* Bożkowi Ammonitów, na cześć którego palono dzieci, albo przynajmniej przeprowadzano je przez ogień.—*Ani splugawisz imienia Boga twego.* Byłoby to bowiem wżgardą i niesławą dla mnie, jeślibyś mnie opuściwszy, czcił balwany czcąc tak bezczęnie.

bałwanowi Moloch, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. (*Infr. 20, 2*).

22. Cum masculo non commiscearis coitu femineo, quia abominatio est.

23. Cum omni pecore non coibis, nec macularis cum eo. Mulier non succumbet jumento, nec placebitur ei: quia scelus est. (*Infr. 20, 16*).

24. Nec polluamini in omnibus his, quibus contaminatae sunt universae gentes, quas ego prius ante conspectum vestrum,

25. et quibus polluta est terra: cuius ego scelerem visitabo, ut evomat habitatores suos.

26. Custodite legitima mea atque iudicia, et non faciat ex omnibus abominationibus istis, tam indigna quam colonus, qui peregrinatur apud vos.

27. Omnes enim execrationes istas fecerunt aeternae terrae, qui fuerunt ante vos, et polluerunt eam.

28. Cavete ergo, ne et vos similiter evomat, cum paria feceritis, sicut evomit gentem, quae fuit ante vos.

29. Omnis anima, quae fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi sui.

30. Custodite mandata mea. Nolite facere quae fecerunt hi, qui fuerunt ante vos, et ne polluamini in eis. Ego Dominus Deus vester.

bałwanowi Moloch, ani splugawisz imienia Boga twego. Ja Pan.

22. Z mężczyzną nie łączysz się złączeniem niewieścim, bo brzydkość iest.

23. Z żadnym bydłem nie łączysz się, ani się z nim splugawisz. Niewiasta niech niepodlega bydłciu, ani się łączy z nim: bo haniebna złość iest.

24. Ani się plugawcie temi wszystkimi rzeczami, któremi się splugawili wszyscy narodowie, które ia wyrzucę przed obliczem waszym,

25. y któremi iest splugawiona ziemia: której ia złości nawiedzę, aby wyrzuciła obywatel swoje.

26. Strzeżcie ustaw moich y sądów, a nie czynicie ze wszech tych brzydkości, tak obywatel iako mieszkaniec, który gościem iest u was.

27. Abowiem te wszystkie brzydkości czynili obywatele ziemie, którzy byli przed wami, y splugawili ją.

28. Przetóż strzeżcie, aby y was także nie wyrzuciła, gdybyście tym podobne rzeczy czynili, iako wyrzuciła naród, który był przed wami.

29. Wszelka dusza, któraby co uczyniła z tych brzydliwości, zginie z pośrodku ludu swego.

30. Strzeżcież mandatów moich. Nie czynicie co czynili ci, co przed wami byli, a nie plugawcie się w nich. Ja Pan Bóg wasz.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O rozmaitych przykazaniach, ściągających się do sądów i obyczajów.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere ad omnem coetum filiorum Israël, et dices ad eos: Sancti estote, quia ego sanctus sum, Dominus Deus vester. (*Supr. 11, 44. I Pet. 1, 16*).

3. Unusquisque patrem suum, et matrem suam timeat. Sabbata mea custodite. Ego Dominus Deus vester.

4. Nolite converti ad idola, nec deos conflatis faciatis vobis. Ego Dominus Deus vester.

5. Si immolaveritis hostiam pacificorum Domino, at sit placabilis,

6. eo die quo fuerit immolata comedetis eam, et die altero: quidquid autem residuum fuerit in die tertium, igne comburetis.

7. Si quis post biduum comederit ex ea, profanus erit, et impietatis reus:

8. portabitque iniquitatem suam, quia sanctum Domini polluit, et peribit anima illa de populo suo.

23. Bo haniebna złość jest. Nie tylko jest to obrzydliwe, ale i zbrodnia wielce hańbiąca. I z takich złęczeń mogą się rodzić potwory.

24. Złości nawiedzę. Karać będę.

25. Tak obywatel, jako mieszkaniec. Mieszkańcem tu sowie się ten z obcych narodów, kto przechodzi pod prawa Izraelitów, i pomiędzy nimi mieszka.

26. Wyrzuciła. Mówi tu proroczco o czasie przyszłym, jakby o przeszłym; myśl więc ta: rychło i niezawodnie wyrzuci od siebie. Mówi się tu przenośnie o ziemi, że wyrzuci z siebie, jakby nie mogąc znieść na sobie skazyjących obyczajów i bezbożności mieszkańców. Tak w ks. *Apokalipsy* r. 5, 23. *Oburzy się na nie woda morska.*

1. Rzekł Pan do Moyszesza, mówiąc:

2. Mów do wszego zgromadzenia synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Świętymi bądźcie, bom ia Święty iest Pan Bóg wasz.

3. Każdy się bój oyca swego, y matki swéy. Sabbatów moich strzeżcie. Ja Pan Bóg wasz.

4. Niezwracaycie się do bałwanów, ani bogów litych sobie czynicie. Ja Pan Bóg wasz.

5. Jeśli ofiarować będziecie ofiarę zapokojną Panu, aby była ublagalna,

6. tegoż dnia którego będzie ofiarowana, będziecie ją iść y dnia drugiego: a cokolwiek zostanie do dnia trzeciego, ogniem spalicie.

7. Jeśli kto po dwu dniu będzie iadł z niéy, przeklęty będzie, y winien niezbożności:

8. y poniesie nieprawość swoię, bo święte Pańskie pomazał, y zginie dusza ona z ludu swego.

R. 19. 2. *Świętymi bądźcie.* Wolnymi od wszelkiej nieczystości ciała i ducha, od wszelkiego grzechu, i winy legalnej.

3. *Bój. Czcij.*

4. *Bogów litych.* Jestto Synekdocha; albowiem pod imieniem litych, rozumieją się tu wszelkie bałwany kute i rzeźbione.

5. *Aby była ublagalna.* Aby Pan dał się wysłuchać, i był dla was ublagany.

7. *Winien niezbożności.* Do naruszył to prawo obrządkowe, postanowione od Boga.

8. *Zginie.* Za wyrokiem sędziego, jeśli rzecz stanie się jawną.

9. Cum messueris segetes terrae tuae, non tondebis usque ad solum superficiem terrae: nec remanentes spicas colliges. (*Infr. 23, 22*).

10. Neque in vinea tua racemos et grana decidentia congregabis, sed pauperibus et peregrinis carpenda dimittes. Ego Dominus Deus vester.

11. Non facietis furtum. Non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum.

12. Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. (*Exod. 20, 7*).

13. Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane. (*Eccli 10, 6. Deut. 24, 14. Tob. 4, 15*).

14. Non maledices surdo, nec coram caeco ponas offendiculum: sed timebis Dominum Deum tuum, quia ego sum Dominus.

15. Non facies quod iniquum est, nec injuste judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Juste judica proximo tuo. (*Deut. 1, 17 et 16, 19. Pr 24, 23. Eccli 42, 1. Juc. 2, 2*).

16. Non eris criminator, nec susurro in populo. Non stabis contra sanguinem proximi tui. Ego Dominus.

17. Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. (*Joan. 2, 11. Eccli. 19, 13. Math. 18, 15*).

18. Non quaeras ultionem, nec memor eris injuriae civium tuorum. Diliges amicum tuum sicut teipsum. Ego Dominus. (*Math. 5, 43. Rom. 13, 9*).

19. Leges meas custodite. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. Agrum tuum non seres diverso semine. Veste, quae ex duobus texta est, non indueris.

20. Homo si dormierit cum muliere coitu seminis, quae sit ancilla etiam nubilis, et tamen pretio non redempta, nec libertate donata: vapulabunt ambo, et non morientur, quia non fuit libera:

9. *Nie będziesz golił.* Nie będziesz zrywał wszystkich a wszystkich kłosów, lecz zostawisz coś dla ubogich.

12. *W imię moje.* Przez imię moje.—*I nie splugawisz imienia Boga twego.* O ile to jest w tobie; albowiem imię Boże samo w sobie znieważone być nie może.

13. *Praca najemnika.* Zapłata pracy.—*Aż do zarania.* Tego samego dnia zapłać mu, bo najemnicy, zwykle ubodzy, utrzymują się z dnia na dzień.

14. *Nie będziesz złorzeczył głuchemu.* Bo jest bardzo nieludzka rzecz miotać zniewagi na tego, który się bronić nie może.—*Ani przed ślepym.* Może tu jest przenośna, zakazująca dawać złe rady nieumiejętnym i prostodusznym, których łatwo jest w błąd wprowadzić.

15. *Nie patrz na osobę.* W sądzie.—*Ubogiego.* Iżbyś niesprawiedliwą litością zdjęty nie osądził fałszywie.

16. *Nie będziesz stał.* LXX., *nie sprzysiężesz się.* — *Przeciw krwi bliźniego twego.* Iżbyś pomagał tym, którzy niesprawiedliwie go zabijają.

17. *Ale go jawnie karz.* Nie chowaj tajemnej nienawiści; lecz jeśli w czym jesteś pokrzywdzonym, i chcesz dochodzić twego prawa, jawnie u sądu szukaj dla się zadośćuczynienia. — *Abys nie miał grzechu dla niego.* Czyniąc potajemnie na jego zgubę.

9. A gdy żąć będziesz zboże z ziemi twojej, nie będziesz golił ziemi aż do gruntu: ani pozostałych kłosów zbierzesz.

10. Ani w winnicy swojej grón i iagód upadających zbierzesz, ale ubogim y gościom na zbieranie zostawisz. Ja Pan Bóg wasz.

11. Nie będziecie czynić kradzieży. Nie będziecie kłamać, ani będzie oszukiwał żaden bliźniego swego.

12. Nie będziesz krzywo przysięgał w imię moje, y nie splugawisz imienia Boga twego. Ja Pan.

13. Nie będziesz kładł potwarzy na bliźniego twego, ani go gwałtem ściśniesz. Nie zmieszka praca najemnika twego u ciebie aż do zarania.

14. Nie będziesz złorzeczył głuchemu, ani przed ślepym nie będziesz kładł zawady: ale się będziesz bał Pana Boga twego, bom ja iest Pan.

15. Nie będziesz czynił nieprawości, ani niesprawiedliwie sądzić będziesz. Nie patrz na osobę ubogiego, ani cził twarzy możnego, sprawiedliwie sądz bliźniemu twemu.

16. Nie będziesz potwarzą, ani podczuwaczem między ludem. Nie będziesz stał przeciw krwi bliźniego twego. Ja Pan.

17. Nie miéy w nienawiści brata twego w sercu twoim, ale go iawnie karz, abys nie miał grzechu dla niego.

18. Nie szukay pomsty, ani pamiętać będziesz krzywdy sąsiadów twoich. Będziesz miłował przyjaciela twego iako sam siebie. Ja Pan.

19. Praw moich strzeżcie. Bydlęcia twego nie spuszczaý z bydlęty rodzaju inszego. Rolęý twoięý nie osiewaý rozmaitym nasieniem. Szaty, która ze dwu rzeczy iest utkana, nie obleczesz.

20. Człowiek iesliby spał z niewiastą złączeniem nasienia, któraby była niewolnicą choć na wydaniu ale nie okupioną, ani wolnością darowaną: oboie ubić będą, i nie umrą, ponieważ nie była wolną:

18. *Nie szukaj pomsty.* Nie mścił się krzywdy prywatną powagą, ani też w zamiarze zemsty dochodził jej u sądu. — *Jako sam siebie.* Wyraz *jako* nie oznacza tu równości, ale podobieństwo. — *Ja Pan.* Który to przykazuję, i wymagam tego, jakkolwiek to wam trudnem się wydaje.

19. *Bydlęcia twego.* Prawo to ma być rozumiane tak jak brzmi. Muły przeto, które znajdowały się u Hebrajczyków, albo przypadkowo były zrodzone, albo przywiedzione z kąd inąd. Przykazanie to dane było dla tego: 1) że Bóg chciał, aby Izraelici wychowywani byli jak najświęciej podług praw przyrodzenia; spuszczenie zaś bydła nie jednego rodzaju jest przeciw przyrodzeniu; 2) bo nie chciał Bóg, aby gatunki zwierząt były mieszane; 3) żeby Izraelici, patrząc na parzenie się owych zwierząt, nie pobudzali się do ich naśladowania. — *Roli twęý nie osiewaj rozmaitem nasieniem.* Zdaje się iż Bóg chciał przez tę ustawę wrazić Izraelitom prostotę w pokarmach, jedzeniu i w każdej innęý rzeczy. Co się tu mówi o polu, to samo się zaleca i o winnicy. Deut. 22, 9. — *Ze dwóch rzeczy jest utkana.* T. j. z wełny i lnu.

20. *Oboje ubić będą.* Hebr.: *mają być smagnani rze-mieniami ze skóry wółowej.*

21. pro delicto autem suo offeret Domino ad ostium tabernaculi testimonii arietem:

22. orabitque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus coram Domino, et repropitiabitur ei, dimitte-
turque peccatum.

23. Quando ingressi fueritis terram, et planta-
veritis in ea ligna pomifera, auferetis praeputia
eorum: poma, quae germinant, immunda erunt
vobis, nec edetis ex eis.

24. Quarto autem anno omnis fructus eorum
sanctificabitur laudabilis Domino.

25. Quinto autem anno comedetis fructus, con-
gregantes pomae, quae proferunt. Ego Dominus
Deus vester.

26. Non comedetis cum sanguine Non augu-
rabimini, nec observabitis somnia.

27. Neque in rotundum attondebitis comam:
nec radetis barbam.

28. Et super mortuo non incidetis carnem ve-
stram, neque figuras aliquas, aut stigmata facie-
tis vobis. Ego Dominus.

29. Ne prostituas filiam tuam, ne contamine-
tur terra, et impleatur piaculo.

30. Sabbata mea custodite, et Sanctuarium me-
um metuite. Ego Dominus.

31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis
aliquid sciscitaverini, ut polluamini per eos. Ego
Dominus Deus vester.

32. Coram cano capite consurge, et honora
personam senis: et time Dominum Deum tuum.
Ego sum Dominus.

33. Si habitaverit advena in terra vestra, et
moratus fuerit inter vos, non exprobrete ei:
(Exod. 22, 21.)

34. sed sit inter vos quasi indigena: et dilige-
tis eum quasi vosmetipsos: fuistis enim et vos ad-
venae in terra Aegypti. Ego Dominus Deus vester.

35. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio,
in regula, in pondere, in mensura.

21. *A będzie mu zaś miłościw.* Tak, iż nie będzie go
bunt w tem życiu; a także udzieli mu i swej łaski, je-
żeli z doskonałą skruchą złoży Bogu ofiarę (w. 21).

23. *Oderznięcie jak rzecz nieczystą.* Rzeczą nieczystą
są tu owoce pierwszych trzech lat. Chciał Bóg być
czysty przez ten obrzęd, równie jak przez obrzezanie
chłopców. Ztąd Izraelici owoce drzew z pierwszych trzech
lat swali nieobrzezanemi, t. j. nieczystemi. Owoce pier-
wsze jako bardziej wodniste i niestrawne, mniej są zdro-
we od późniejszych — *Owoce które rodzą.* Owoce, które
wydają owe drzewa.

24. *Będzie poświęcony chwalebny Panu.* Owoc czwar-
tego roku będzie poświęcony Panu na chwałę jego, t. j.
będzie ofiarowany kapłanom jak pierwiastki i dziesięci-
na, i przejdzie na ich własność: te więc owoce czwar-
tego roku mogli pożywać tylko kapłani, a nie laicy.

26. *Nie będziecie wróżyć.* Nie będziecie zajmowali się
wroczbiarstwem, albo sztuką czarnoksiężką.

27. *Ani w kóło będziecie strzyż włosów.* Wersja LXX
ma: *Nie uczynicie okrągłości z włosów waszych.* Jeszcze
i dzisiaj niektóre narody całą głowę strzygą, albo golą,
stawiając tylko czub włosów, albo na wierzchu głowy,
albo na przodzie. Był ten zwyczaj dawny u pogan, a
zwłaszcza u Egipcyan używany, i dla tego Bóg zabronił

21. a za występki swój ofiaruje Panu u drzwi
przybytku świadectwa barana:

22. y będzie się kapłan modlił zań, y za
grzech jego przed Panem, a będzie mu zaś mi-
łościw; y odpuszczony grzech będzie.

23. Gdy wnijdziecie do ziemi, y naszczepicie
w nię drzewa rodzącego, oderznięcie iako rzecz
nieczystą: owoce, które rodzą, przez trzy lata nie-
czyste wam będą, ani ich ieść będziecie.

24. Ale czwartego roku wszelki owoc ich bę-
dzie poświęcony chwalebny Panu.

25. A piątego roku będziecie ieść owoc pozbię-
rawszy iabłka, które z siebie dają. Ja Pan Bóg
wasz.

26. Nie będziecie ieść ze krwią. Nie będziecie
wróżyć, y snów nie będziecie przestrzegać.

27. Ani w kóło będziecie strzyż włosów, ani
brody golić będziecie.

28. Y za umarłego nie będziecie rzezać ciała
waszego, ani znaków iakich, ani piątna sobie
czynić będziecie. Ja Pan.

29. Nie dawaj na wszeteczność córki twojej,
aby się nie splugawiła ziemia, y nie napełniła
się grzechem.

30. Sabatów moich strzeżcie, a Świątnice mo-
jej bójcie się. Ja Pan.

31. Nie skłaniajcie się do czarowników, ani
się wieszczków ni ocz pytajcie, abyście się przez
nie splugawili. Ja Pan Bóg wasz.

32. Przed głową szedziwą powstań, a cześć oso-
bę starego: a bój się Pana Boga twego. Jam jest Pan.

33. Będzieli przychodzień mieszkał w ziemi
waszój, a będzie przebywał między wami, nie
urągajcie mu:

34. ale niech będzie między wami iako obywa-
tel: y będziecie go miłować iako sami siebie: bo-
ście y wy byli przychodniami w ziemi Egypscyjej.
Ja Pan Bóg wasz.

35. Nie czyńcie nic przewrotnego w sądzie,
w prawidle, w wadze, y w mierze.

go Izraelitom. — *Ani brody golić będziecie.* Jakby mówił:
Strzyż pozwalam, lecz golić zupełnie zabraniam. Zdaje
się, że tak Bóg przykazał dla tego, iżby widoczną była
broda, która jest oznaką mękości.

28. *Nie będziecie rzezać ciała waszego.* Zwyczaj ten
był u pogan, iż na cześć umarłych, i na znak żałoby po
nich, nacinali sobie niektóre części ciała, albo czynili
rozmaite piętna rozpalonem żelazem, lub atramentem i
t. p. na cześć bogów; i tych znaków żadną sztuką nie
można było zniszczyć. (Deut. 14, 1, i III. Reg. 18, 28).

30. *Sabatów moich strzeżcie.* Szabat tu wzięty jest za
każde święto. — *Świątnicy mojej bójcie się.* Z uszanowa-
niem do niej przychodźcie, będąc czystymi, i nie z próż-
nej ciekawości.

31. *Do czarowników.* Którzy wchodzą w umowę wy-
rażną lub domyslną z czartem. — *Wieszczków.* Wieszczka-
mi właściwie zowią się ci, którzy z ofiar zabitych wróżą
o przyszłości.

32. *A bój się Pana Boga.* Przykazującego okazać
uszanowanie dla starszych.

33. *Przychodzień.* Obrzezany, prozelita.

35. *W prawidle.* T. j. którem mierzycie, jakim jest
łokieć, jakby ten rzekł: Sprawiedliwej miary używajcie w
mierzeniu.

36. Statera justa, et aequa sint pondera, justus modius, aequusque sextarius. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti.

37. Custodite omnia praecepta mea, et universa iudicia, et facite ea. Ego Dominus.

CAPUT XX.

O karze śmierci na ofiarujących bałwanom,

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Haec loqueris filiis Israël: Homo de filiis Israël, et de advenis, qui habitant in Israël, si quis dederit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur: populus terrae lapidabit eum. (*Supr. 18, 21.*)

3. Et ego ponam faciem meam contra illum: succidamque eum de medio populi sui, eo quod dederit de semine suo Moloch, et contaminaverit Sanctuarium meum, ac polluerit nomen sanctum meum.

4. Quodsi negligens populus terrae, et quasi parvipendens imperium meum, dimiserit hominem, qui dedit de semine suo Moloch, nec voluerit eum occidere:

5. ponam faciem meam super hominem illum, et super cognationem ejus, succidamque et ipsum, et omnes qui consenserunt ei, ut fornicaretur cum Moloch, de medio populi sui.

6. Anima, quae declinaverit ad magos et ariolos, et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, et interficiam illam de medio populi sui,

7. Sanctificamini et estote sancti, quia ego sum Dominus Deus vester. (*1. Petr. 1, 16.*)

8. Custodite praecepta mea, et facite ea. Ego Dominus qui sanctifico vos.

9. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur: patri, matrique maledixit, sanguis ejus sit super eum. (*Exod. 21, 17.*)

10. Si moechatus quis fuerit cum uxore alterius, et adulterium perpetraverit cum conjuge proximi sui, morte moriantur et moechus et adultera. (*Deut. 22, 22. Joan. 8, 5.*)

11. Qui dormierit cum noverca sua, et revelaverit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo: sanguis eorum sit super eos.

12. Si quis dormierit cum nuru sua, uterque moriatur, quia scelus operati sunt: sanguis eorum sit super eos.

36. Równie niech będą gwichty. Hebr. równe niech będą kamienie. Tych bowiem wag używano dawniej. Prov. 16, 11.

R. 20.—2. Bałwanowi Moloch. Patrz wyż. 18, 21.—Lud ziemie. Pospólstwo.

3. Wytnę go. Rozumie się, jeżeli sędziowie zaniedbają go ukarać, ukamienować, o czem wyraźniej w w. 4 i nast.—Splugawił świątnię moją. Uważał ją jakby za splugawioną, zaniedbując obrzędy mojej Religii, i przynosząc nad nie zabobony pogańskie.

5. Stawię twarz swą. Rozgniewam się.

36. Szale sprawiedliwe, y równe niech będą gwichty, sprawiedliwy korzec, y kwarty sprawiedliwe. Ja Pan Bóg wasz, którym was wywiódł z ziemie Egypckiéy.

37. Strzeżcież wszego przykazania mego, y wszech sądów, a czyńcie ie. Ja Pan.

ROZDZIAŁ 20.

na czarowników, na snieważycieli rodziców.

1. Y mówił Pan do Moysesza, mówiąc:

2. To powiesz synóm Izraelowym: Człowiek z synów Izraelowych, y z przychodniów którzy mieszkają w Izraelu, ieśliby który dał z nasienia swego bałwanowi Moloch, śmiercią niech umrze: lud ziemie ukamionuje go.

3. A ja stawię twarz moję przeciwko iemu: y wytnę go z pośrodku ludu iego, przeto że dał z nasienia swego Moloch, y splugawił Świątnię moję, y zmazał święte imię moie.

4. A ieśliby lud ziemie, niedbając y iakoby lekce poważając roskazanie moie, wypuścił człowieka, który z nasienia swego dał Moloch, aniby go chciał zabić:

5. stawię twarz swą przeciw onemu człowiekowi y przeciw powinowactwu iego, y wytnę y samego y wszystkich którzy mu przyzwolili aby cudzołożył z Moloch, z pośrodku ludu iego.

6. Dusza, któraby się skłoniła do czarowników, y wieszczków, y cudzołożyłaby z nimi, postawię twarz moję przeciw iéy, y wygładzę ją z pośród ludu iéy.

7. Poświęcajcie się a bądźcie świętymi, bom ja iest Pan Bóg wasz.

8. Strzeżcie przykazania mego, a czyńcie ie. Ja Pan, który was poświęcam.

9. Ktoby złorzeczył ocy swemu abo matce, śmiercią niechay umrze: ocy y matce złorzeczył, krew iego niech będzie na nim.

10. Jeśliby kto cudzołożył z żoną drugiego, a cudzołóstwa się dopuścił z żoną bliźniego swego, śmiercią niechay umrą y cudzołożnik y cudzołożnica.

11. Ktoby spał z macochą swoią, a odkryłby sromotę oycy swego, niechay oboie śmiercią umrze: krew ich niechay będzie na nich.

12. Jeśliby kto spał z niewiastką swoią, oboie niechay umrze, bo haniebną złość popełnili: krew ich niech będzie na nich.

6. Cudzołożyłaby z nimi. Przylgnęłaby, przystałaby do nich.

8. Ja Pan, który was poświęcam. Który rozkazuje wam i chcę, abyście byli świętymi.

9. Krew jego. Wina i kara krwi, t. j. śmierci, na którą zasłużył; jak gdyby rzekł: z własnej winy niech zginie, śmiercią niech będzie ukarany przez wyrok sędziego.

10. Śmiercią niechay umrą. Niech będą ukamienowani, jak okaz. Deut. 22, 24.

11. Sromotę ojca swego. Patrz r. 18, 8. — Krew Kara krwi, czyli śmierci.

13. Qui dormierit cum masculo coitu femineo, uterque operatus est nefas, morte moriantur: sit sanguis eorum super eos.

14. Qui supra uxorem filiam, duxerit matrem ejus, scelus operatus est: vivus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri.

15. Qui cum jumento et pecore coierit, morte moriatur: pecus quoque occidite.

16. Mulier, quae succubuerit cuilibet jumento, simul interficietur cum eo: sanguis eorum sit super eos. (*Supr. 18, 23*).

17. Qui acceperit sororem suam filiam patris sui, vel filiam matris suae, et viderit turpitudinem ejus, illaque conspexerit fratris ignominiam: nefariam rem operati sunt: occidentur in conspectu populi sui, eo quod turpitudinem suam mutuo revelaverint, et portabunt iniquitatem suam.

18. Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, et revelaverit turpitudinem ejus, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui.

19. Turpitudinem materterae, et amitae tuae non cooperies: qui hoc fecerit, ignominiam carnis suae nudavit; portabunt ambo iniquitatem suam.

20. Qui coierit cum uxore patruj, vel avunculi sui, et revelaverit ignominiam cognationis suae, portabunt ambo peccatum suum: absque liberis moriantur.

21. Qui duxerit uxorem fratris sui, rem facit nefariam, turpitudinem fratris sui revelavit: absque liberis erunt.

22. Custodite leges meas, atque judicia, et facite ea: ne et vos evomat terra, quam intraturi estis et habitaturi.

23. Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulsurus sum ante vos. — Omnia enim haec fecerunt, et abominatus sum eas.

24. Vobis autem loquor: Possidete terram eorum, quam dabo vobis in hereditatem, terram fluentem lacte et melle. Ego Dominus Deus vester, qui separavi vos a ceteris populis.

25. Separate ergo et vos jumentum mundum ab immundo, et avem mundam ab immunda: ne pollutis animas vestras in pecore, et avibus et cunctis quae moventur in terra, et quae vobis utendi esse polluta.

26. Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego

13. Ktoby spał z mężczyzną złączeniem niewieścim, obadwa haniebną złość zbroili, śmiercią niechay umrą: krew ich niechay będzie na nich.

14. Ktoby poiąwszy za żonę córkę, pojął matkę ię, haniebną złość zbroił: żywo z nimi będzie gorzał, nie zostanie tak wielki grzech w pośrodku was.

15. Ktoby się z bydlęciem y zwierzęciem złączył, śmiercią niechay umrze: zwierzę téż zabijcie.

16. Niewiasta, któraby podległa któremukolwiek bydlęciu, pospołu z nim będzie zabita: krew ich niech będzie na nich.

17. Ktobykolwiek pojął siostrę swą, córkę oycy swego, abo córkę matki swę, y użyłby sromotę ię, y onaby widziała sromotę brata swego, sprośną rzecz uczynili: zabić będą przed oczyma ludu swego, dla tego, że sromotę swą ieden drugiemu odkryli, y poniosą nieprawość swoją.

18. Ktoby spał z niewiastą w płynieniu miesięcznym, y odkryłby sromotę ię, y onaby otworzyła źródło krwi swojej, oboje zabić będą z pośrodku ludu swego.

19. Sromoty siostry matki twojej, y siostry oycy twego nie odkryesz: ktoby to uczynił, sromotę ciała swego obnażył; poniosą oboje nieprawość swoją.

20. Ktoby spał z żoną stryjki, abo wujki swego, y odkryłby sromotę krewności swojej, poniosą oboje grzech swój: bez dzieci umrą.

21. Ktoby pojął żonę brata swego, czyni rzecz która się niegodzi, sromotę brata swego odkrył: bez dzieci będą.

22. Strzeżcie ustaw moich y sądów, a czyńcie je: aby y was nie wyrzuciła ziemia, do której macie wnieść, y mieszkać.

23. Nie chodźcie w ustawach narodów, które ja wypędzę przed wami. Wszystko to bowiem czynili y zbrzydziłem się nimi.

24. Wam zaś powiadam: Pośiadcicie ziemię ich, którą wam dam w dziedzictwo, ziemię płynącą mlekiem y miodem. Ja Pan Bóg wasz, którym was odłączył od innych narodów.

25. Odłączysz wy téż bydlę czyste od nieczystego, y ptaka czystego od nieczystego: abyście nie splugawili dusz waszych bydlęt y ptaki, y wszystkim tym co się rucha na ziemi, y którym wam pokazał bydlę nieczyste.

26. Będziecie mi świętymi, bo święty iestem ja

nie przechodzi winy powszedniej. (*Sanchez de Mart. 1. 9, disp. 21*).

19. Ciała swego. Krewną swoją.

20. Krewności swojej. Krewną swoją, stryjenki lub wujenki. — *Bez dzieci umrą.* Kaziredzcom tym nie dozwolić żyć długo w swęj zbrodni, aż nimby dzieci się doczekali, lecz zaraz niech będą zabici. S. Augustyn tak to wykłada: Jeśli się im urodzą synowie, mają być uważani za nieprawych, i praw ojcowskich nie odziedziczają.

24. Ziemię płynącą mlekiem i miodem. Najżyźniejszą, we wszystko obfitującą.

25. Bydlę. Zwierzę lub bydlę. — *Czyste od nieczystego.* O czem, r. 11. — *Abyscie nie splugawili.* Występkami nieposłuszeństwa, albo winą prawną.

14. *Żywo z nimi będzie gorzał.* Niech będą spaleni żywy, jeżeli obie zgodziły się na to.

15. *Zwierzę téż zabijcie.* Żeby nie odnawiało pamięci zbrodni.

17. *Użyłby sromotę.* Jeśli się ję dotknął i z nią współkował. — *Nieprawość swoją.* Karę swęj nieprawości.

18. *Otworzyła źródło krwi swojej.* Jeśli odkryła Źródło rodzime ciała, z kąd krew miesięczki płynie. — *Że zabić będą.* Powód do takiego prawa dało to, że współkowanie w tym czasie jest nieprzystojne, i dziecinie szkodliwe. Z prawa Bożego dowolnego, danego samemu, było grzechem śmiertelnym spółkowanie małżonków w czasie peryodów żony; inaczej zdaje się to

Dominus, et separavi vos a ceteris populis, ut essetis mei. (1 Pet. 1, 16).

27. Vir, sive mulier, in quibus pythonicus, vel divinationis fuerit spiritus, morte moriantur; lapidibus obruent eos: sanguis eorum sit super illos. (Deut. 18, 11. 1 Reg. 28, 7).

Pan, y odłączyłem was od inszych ludów, abyście byli moi.

27. Mąż, abo niewiasta w którychby był duch pythonów, abo wieszcz, śmiercią niech umrą: kamieniem ie pobiją: krew ich niech będzie na nich.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O ustawach dla kapłanów względem postępowania ich co do pogrzebów, pojmowania żon, przyjmowania do kapłaństwa.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Loquere ad sacerdotes filios Aaron, et dices ad eos: Ne contaminetur sacerdos in mortibus civium suorum.

2. nisi tantum in consanguineis, ac propinquis, id est, super patre, et matre, et filio, et filia, fratre quoque,

3. et sorore virgine quae non est nupta viro:

4. sed nec in principe populi sui contaminabitur.

5. Non radent caput, nec barbam, neque in carnibus suis facient incisuras. (Supr. 19, 27. Ezech. 44, 20).

6. Sancti erunt Deo suo, et non polluent nomen ejus: incensum enim Domini, et panes Dei sui. offerunt, et ideo sancti erunt.

7. Scortum et vile prostibulum non ducent uxorem, nec eam, quae repudiata est a marito: quia consecrati sunt Deo suo, (Supr. 19, 29).

8. et panes propositionis offerunt. Sint ergo sancti, quia et ego sanctus sum, Dominus, qui sanctifico eos.

9. Sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro, et violaverit nomen patris sui, flammis exuretur.

10. Pontifex, id est, sacerdos maximus inter fratres suos, super cujus caput fustum est unctionis oleum, et cujus manus in sacerdotio consecratae sunt, vestitusque est sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta non scindet:

11. et ad omnem mortuum non ingreditur omnino: super patre quoque suo, et matre non contaminabitur.

1. Rzekł téż Pan do Moyśesza: Mów do kapłanów, synów Aaronowych, y rzeczesz do nich: Niech się niemaże kapłan śmierciami sąsiadów swoich,

2. chyba krewnych a bliskich, to jest ojca y matki, y syna, y córki, y brata,

3. y siostry panny, która nie szła za mąż:

4. lecz ani książęciem ludu swego nie splugawi się.

5. Nie będą golić głowy ani brody, ani na ciele swym będą czynić rzezania.

6. Świętymi będą Bogu swemu, a nie splugawia imienia jego: abowiem zapal Pański, y chleby Boga swego ofiaruią, a przetoż świętymi będą.

7. Nierządnicę y podłęj wszetecznicę nie pomyą za żonę, ani téy która odrzucona jest od męża: bo poświęceni są Bogu swemu,

8. y chleby pokładne ofiaruią. Niechże tedy świętymi będą, bom y ia Święty jest, Pan, który ie poświęcam.

9. Kapłańska córka ieśliby zastana była w nierządzie, y zgwałciła imię ojca swego, ogniem będzie spalona.

10. Arcykapłan, to jest, największy kapłan między braćmi swoiemi, na którego głowę wylany jest oleik pomazania, y którego ręce na kapłaństwo są poświęcone, y oblezony jest w szaty święte, głowy swęj nie odkryje, szat nie rozedrże:

11. y do żadnego umarłego zgoła nie wnudzie: y oycem swym y matką nie będzie się plugawił,

27. Krew ich niech będzie na nich. Niech będą zabici.

R. 21.—1. Do kapłanów, synów Aaronowych. Do niższych kapłanów. — Śmierciami sąsiadów swoich. Przez dotykanie się trupa, noszenie żałoby, wchodzenie do domu umarłego, i t. p.

2. Chyba krewnych. Nie podpadają pod prawo to tylko ojciec, matka, syn, córka, brat i siostra jeszcze niezamężna; po tych więc umarłych, kapłan mógł obchodzić żałobę; nie mógł zaś po żonie, wnuku i wnuczce, gdyż ci się nie wyjmują z pod tego prawa.

4. Lecz ani książęciem. Choćbyto umarł najznakomitszy mąż w narodzie, albo i przewodniczący całemu krajowi, na pogrzebie jednakże jego nie ma się znajdować.

5. Ani na ciele będzie czynić rzezania. To bowiem wzbronione było Izraelitom, nawet laikom. Wyż. r. 19, 28. P. W.

6. Świętymi będą Bogu swemu. Dalecy od wszelkiej nieczystoty grzechu. P. W. — Nie splugawia imienia

jego. Godności kapłańskiej, i chwały samego Boga, którego są ministrami. — Zapal. Ofiary, które na ołtarzu palą.—Chleby. Pokładne.

8. Który ich poświęcam. Który udzielam im mojej świętości; albo który im rozkuzuję, aby byli świętymi.

9. Zgwałciła imię ojca swego. Bo nierządem swoim wielką ściągnęła plamę na ojca swego; i przeto ma ją zmyć karą ognia. Inne zaś dziewice, nie córki kapłanów, za nierząd śmiercią nie były karane, jak można o tém wnosić z Ex. r. 22, 16, chybaby chciały uchodzić za panny i oszukały narzeczonego; wtedy bowiem, gdy to było dowiedzione, karano ich ukamienowaniem, jak cudzołożnice, Deut. 22, 20.

10. Głowy swęj nie odkryje. T. j. czapki arcykapłańskiej nie zdejmie, rozumie się na znak żałoby po umarłych.

11. I oycem swym. Ani śmierci rodziców swoich arcykapłan nie ma opłakiwać, przez zewnętrzne jakie znaki żałoby, i na pogrzebie ich się znajdować.

12. Nec egredietur de sanctis, ne polluat Sanctuarium Domini, quia oleum sanctae unctionis Dei sui super eum est. Ego Dominus.

13. Virginem ducet uxorem: (*Ezech. 44, 22*).

14. viduam autem et repudiatam, et sordidam, et meretricem non accipiet, sed puellam de populo suo:

15. ne commisceat stirpem generis sui vulgo gentis suae: quia ego Dominus, qui sanctifico eum.

16. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

17. Loquere ad Aaron: Homo de semine tuo per mulieres, qui habuerit maculam, non offeret panes Deo suo,

18. nec accedet ad ministerium ejus: si caecus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso,

19. si fracto pede, si manu,

20. si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si jugem scabie, si impetiginem in corpore, vel herniosus.

21. Omnis qui habuerit maculam de semine Aaron sacerdotis, non accedet offerre hostias Domini, nec panes Deo suo:

22. vascetur tamen panibus, qui offeruntur in Sanctuario,

23. ita duntaxat, ut intra velum non ingrederetur, nec accedat ad altare, quia maculam habet, et contaminare non debet Sanctuarium meum. Ego Dominus, qui sanctifico eos.

24. Locutus est ergo Moyses ad Aaron, et ad filios ejus, et ad omnem Israel cuncta quae fuerant sibi imperata.

12. Ani wynidzie z Świętych. aby nie splugawił Świątnice Pańskiéy, bo oleiek świętego pomazania Boga iego iest na nim. Ja Pan.

13. Pannę za małżonkę weźmie:

14. lecz wdowy, y odrzuconéy, y plugawéy, y niarządnicie niepomyie, ale panienkę z ludu swego:

15. aby nie zmieszał plemienia rodzaju swego z pospolitym człowiekiem ludu swego: bom ia Pan, który go poświęcam.

16. Y rzekł Pan do Moysesza, mówiąc:

17. Mów do Aarona: Człowiek z nasienia twego, według domów, któryby miał zmacę, nie będzie ofiarował chleba Bogu swemu,

18. ani przystąpi do służby iego: iesli będzie ślepy, iesli chromy, iesli małego nosa, abo wielkiego, abo krzywego,

19. iesli złamanéy nogi, iesli ręki,

20. iesli garbaty, iesli płynących oczu, iesli mający biélmo na oku, abo świérzb ustawiczny, iesli parchy na ciele, abo wypukły.

21. Wszelki któryby miał wadę z nasienia Aarona kapłana, nie przystąpi ofiarować ofiar Panu, ani chlebów Bogu swemu:

22. wszakże będzie pożywał chleba, który ofiarują w Świątnicy,

23. ale tak. żeby za zastłonę nie wchodził, ani do ołtarza przystępował, ponieważ ma wadę, a nie ma plugawić Świątnice moiéy. Ja Pan, który ie poświęcam.

24. Mówił tedy Moyses do Aarona, y do synów iego, y do wszystkiego Izraela, wszystko co było rokazano.

Wskaz. X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 5. *Nie będą golić głowy.* Nie zakazowali tu kapłanom starego zakonu, aby głowę albo brody nie golili: ale żeby nie golili na znak żałoby po śmierci powinnego swego: bo chciał Pan Bóg, aby kapłani nad inasze stateczniejszy byli.

Świętymi będą Bogu swemu. Chaldejski tłómacz tak przekłada: Świętymi będą przed Panem Bogiem swoim: bo często chociażby najbardziej chcieli, nie mogą być świętymi przez grzechy ludzkie, którzy pospolicie źle sądzą, chocia i najlepsze kapłany: a na ten czas dosyć będzie, świętymi być przed Panem Bogiem.

Ani wynidzie z Świętych. Ze świątnicy, jeżeli się idzie, to wtedy kiedy tam będzie się znajdował. umrze, albo matka.—*Aby nie splugawił świątnicy.* Aby do niej wrócił, stawszy się nieczystym przez dotknięcie umarłego. Albo, żeby nie wyrządził zniewagi, opuszczając ją, i oplakując umarłego przez prawo przyzwoitości.

Pannę za małżonkę weźmie. Dla zacności i godności arcykapłaństwa. Toż prawo obowiązywało także wszystkich kapłanów, jak się okaz. z *Ezech. 44, 22*.

Panienkę z ludu swego. Zidaje się jednak, iż niekomu miała być z pokolenia Levi; gdyż, jak widać z *1 Krl. 11, 19*, arcykapłani pojmowali córki księży i królów, którzy byli z pokol. Judy. Tak Jojadas pojął za żonę, córkę Jorama, króla Judz., jak świadczy *Fl. I. 9. Antiq. c. 7, i II. Paral. 22, 11*,

15. *Aby nie zmieszał plemienia.* Nie ma brać żony z pospólstwa, ale z klasy wyższej; a to 1) dla godności kapłaństwa; 2) iżby arcykapłan, połączony będąc powinowactwem z królmi i księżętami, tém swobodniej mógł ich upominać, i nauczać prawdziwej Religii.

17. *Zmacę.* Znaczną jaką wadę ciała.—*Chleby.* Pokładne, które każdego szabatu kapłani zmieniali na ołtarzu.

18. *Małego nosa.* Płaskiego, rozciętego.

20. *Wypukły.* Wydęty; albo mający kilę.

21. *Wszelki któryby miał wadę.* Którąkolwiek z wymienionych.

22. *Wszakże będzie pożywał chleba.* T. j. będzie mógł pożywać z ofiar składanych Bogu.

23. *Za zastłonę.* Do przybytku, lub do miejsca świętego, gdzie ofiarowano kadzidło i chleby pokładne.—*Ani do ołtarza.* Całopalenia, iżby składał ofiary.

CAPUT. XXII.

ROZDZIAŁ 22.

*O tych, którzy mają się wstrzymywać od pożywania rzeczy Bogu poświęconych.
i o przysmiałach ofiar.*

1. Locutus quoque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere ad Aaron et ad filios ejus, ut caveant ab his, quae consecrata sunt filiorum Israël, et non contaminent nomen sanctificatorum mihi, quae ipsi offerunt. Ego Dominus.

3. Dic ad eos, et ad posteros eorum: Omnis homo, qui accesserit de stirpe vestra ad ea quae consecrata sunt, et quae obtulerunt filii Israël Domino, in quo est immunditia, peribit coram Domino. Ego sum Dominus.

4. Homo de semine Aaron, qui fuerit leprosus, aut patiens fluxum seminis, non vescetur de his quae sanctificata sunt mihi donec sanetur. Qui tetigerit immundum super mortuo, et ex quo egreditur semen quasi coitus,

5. et qui tangit reptile, et quodlibet immundum, cujus tactus est sordidus,

6. immundus erit usque ad vesperum, et non vescetur his quae sanctificata sunt: sed cum laverit carnem suam aqua,

7. et occubuerit sol, tunc mundatus vescetur de sanctificatis, quia cibus illius est.

8. Morticinum et captum a bestia non comedent, nec polluentur in eis. Ego sum Dominus. (*Supr. 17, 15. Deut. 14, 21. Ezech. 44. 31*).

9. Custodiant praecepta mea, ut non subjaceant peccato, et moriantur in Sanctuario, cum polluerint illud. Ego Dominus qui sanctifico eos.

10. Omnis alienigena non comedet de sanctificatis, inquilinus sacerdotis et mercenarius non vescentur ex eis.

11. Quem autem sacerdos emerit, et qui vernalis domus ejus fuerit, hi comedent ex eis.

12. Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit: de his, quae sanctificata sunt, et de primitiis non vescetur;

13. sin autem vidua, vel repudiata, et absque liberis reversa fuerit ad domum patris sui: sicut

R. 22.—2. *Aby się strzegli.* Aby się wstrzymywali, dopóki sami są nieczystymi.—*Które są poświęcone.* Które Bogu zostały ofiarowane. Nie mówi się tu o tych rzeczach, które dawano tylko na utrzymanie Lewitów i Kapłanów, jak np. dziesięciny.—*I nie splugawili imienia rzeczy.* Aby plamy nieczystości nie przenieśli na rzeczy mnie ofiarowane.

3. *Który przystąpi.* Dla pożywania.—*W którym jest nieczystota.* O której się mówi od w. 4.—*Zginie przed Panem.* Hebr. Wycięta będzie dusza cwa od oblicza mego, t. j. odemnie.

4. *Któryby się dotknął nieczystego od zmarłego.* Z powodu umarłego, lub jakiegoś pogrzebu.

7. *Bo pokarm jego jest.* Bo on ma prawo pożywać z rzeczy Bogu ofiarowanych.

8. *Zdechliny.* Zdechłego bydłęcia.—*Uchwyconego od zwierza.* Zaduszonego, poszarpanego od zwierza.

9. *Przykazania mego.* Hebr.: straż moje. T. j. powin-

1. Mówił też Pan do Moysesza, rzekąc:

2. Mów do Aarona y do synów jego, aby się strzegli tych rzeczy, które są poświęcone synów Izraelowych, y nie splugawili imienia rzeczy mnie poświęconych, które oni ofiarują. Ja Pan.

3. Mów do nich, y do potomków ich: Wszelki człowiek, który przystąpi z rodu waszego do tych rzeczy które są poświęcone, y które ofiarowali synowie Izraelowi Panu, w którym iest nieczystota, zginie przed Panem. Ja iestem Pan.

4. Człowiek z nasienia Aaronowego, któryby był trędowaty, abo płynienie nasienia cierpiący, nie będzie iadł z tych rzeczy, które mi są poświęcone, aż będzie uzdrowion. któryby się dotknął nieczystego od zmarłego, y z którego wychodzi nasienie iakoby złączenia,

5. y który się dotyka płazu y czegokolwiek nieczystego, którego dotknięcie iest nieczyste:

6. nieczysty będzie aż do wieczora, y nie będzie iadł tych rzeczy, które są poświęcone: ale gdy omyje ciało swoje wodą,

7. a słońce zaydzie, tedy oczyszczony będzie pożywał rzeczy poświęconych, bo pokarm jego iest.

8. Zdechliny y uchwyconego od zwierza nie będą iść, ani się splugawią nimi. Jam iest Pan.

9. Niechay strzegą przykazania mego, aby nie podlegli grzechowi, y nie umarli w Świątnicy, gdyby ją splugawili. Ja Pan który ie poświęcam.

10. Żaden obcy nie będzie iadł rzeczy poświęconych, komornik kapłański, y najemnik iść z z nich nie będą.

11. Ale którego kapłan kupił, y któryby był rodzic domu jego, ci będą iść z nich.

12. Jeśli córka kapłańska póydzie za kogokolwiek z ludu: z tych rzeczy które są poświęcone y z pierwoćin nie będzie iadła;

13. ale jeśli wdowa, abo odrzucona, y bez dżiatek wróci się do domu oycy swego: iako panienką

ności, które mają spełniać. Zaczynali ją od roku życia 17. (Jos. Ant. jud 1. 15).—*Nie umarli w Świątnicy.* Aby nie byli zabici przeze mnie w Świątnicy, jak Nadab i Abiu.

10. *Obcy.* Który nie pochodzi z pokolenia kapłańskiego i z rodu Aarona.—*Komornik kapłański.* Który mieszka razem z kapłanem, czy to najemnik, czy gość, a nie jest z rodu kapłańskiego.

11. *Ktorego kapłan kupił.* Słudzy i domownicy, t. j. słudzy z domu zrodzenia, którzy całkiem należą do swego Pana, mogli pożywać z rzeczy ofiarowanych, tak jak i sam pan ze swoimi synami.—*Rodzie.* Rodowiec, rodak. Linde.

12. *Córka kapłańska.* Gdyż przez małżeństwo weszła do innéj familii. Żona zaś kapłana mogła pożywać, bo uważa się za jedno ciało i jedną osobę z mężem swoim kapłanem.—*Pierwocin.* Pierwocinami tu zowią się rzeczy pierwsze i wyborne, które się Bogu ofiarują; w tém znac. jak Exod. 25, 2.

puella consueverat, aletur cibus patris sui. Omnis alienigena comedendi ex eis non habet potestatem.

14. Qui comederit de sanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo, quod comedit, et dabit sacerdoti in Sanctuarium.

15. Nec contaminabunt sanctificata filiorum Israël, quae offerunt Domino:

16. ne forte sustineant iniquitatem delicti sui, cum sanctificata comederint. Ego Dominus qui sanctifico eos.

17. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

18. Loquere ad Aaron et filios ejus et ad omnes filios Israël, dicesque ad eos: Homo de domo Israël, et de advenis qui habitant apud vos, qui obtulerit oblationem suam, vel vota solvens, vel sponte offerens, quidquid illud obtulerit in holocaustum Domini,

19. ut offeratur per vos, masculus immaculatus erit ex bobus, et ovibus, et ex capris:

20. si maculam habuerit, non offeretis, neque erit acceptabile.

21. Homo qui obtulerit victimam pacificorum Domino, vel vota solvens, vel sponte offerens, nam de bobus quam de ovibus, immaculatum offeret, ut acceptabile sit: omnis macula non erit in eo. (*Deut. 15, 21. Eccli. 35, 14.*)

22. Si caecum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, aut scabiem, aut impetiginem: non offeretis ea Domino, nec adolebitis ex eis super altare Domini.

23. Bovem et ovem, aure et cauda amputatis, voluntarie offerre potes, votum autem ex eis solvi non potest.

24. Omne animal, quod vel contritis vel tuis, vel sectis, ablatisque testiculis est, non offeretis Domino, et in terra vestra hoc omnino ne facietis.

25. De manu alienigenae non offeretis panes Deo vestro, et quidquid aliud dare voluerit: quia corrupta, et maculata sunt omnia: non suscipietis ea.

26. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

27. Bos, ovis, et capra, cum genita fuerint, octiduum diebus erunt sub ubere matris suae: die octavo, et deinceps offerri poterunt Domino.

28. Sive illa bos, sive ovis, non immolabuntur una die cum foetibus suis.

29. Si immolaveritis hostiam pro gratiarum actione Domino, ut possit esse placabilis,

30. eodem die comedetis eam, non remanebit quidquam in mane alterius diei. Ego Dominus.

14. *Nadda piątą część.* Za krzywdę wyrządzoną: obłożony także oddać Bogu na ofiarę wyż. r. 5, 15. — *Kapłani do świątnicy.* Na użytek kapłana, lub świątnicy.

15. *Ani splugawią poświęconych rzeczy.* Pożywając je, będąc z rodu kapłańskiego.

18. *Z przychodników.* Z prozelitów. — *Cobykolwiek ofiarować na całopalenie.* Na ofiarę całopalną mogły być ofiarowane tylko samce; na zapokojne i za grzech, ofiarowane i samice.

22. *Jedki ułomne.* Jeśli połamane nogi, lędźwie, wyrwane oko.

zwykła była, będzie iść pokarny oycy swego. Wszelki obcy iść z nich nie ma wolności.

14. Ktoby z niewiadomości iadł poświęcone, nadda piątą część do tego co ziadł, y da kapłanowi do Świątnice.

15. Ani splugawią poświęconych rzeczy synów Izraelowych, które ofiarują Panu:

16. by snadź nie podięli karania za grzech swój, gdyby iedli poświęcone. Ja Pan, który ie poświęcam.

17. Y rzekł Pan do Moyżesza, mówiąc:

18. Mów do Aarona y synów iego, y do wszystkich synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Człowiek z domu Izraelowego y z przychodników mieszkających u was, któryby ofiarował ofiarę swą, abo szluby pełniąc, abo dobrowolnie ofiarując, cobykolwiek ofiarował na całopalenie Panu,

19. aby było ofiarowano przez was, samiec będzie bez makuly z wołów, y z owiec, y z kóz:

20. jeśliby miał wadę, nie ofiarujecie, ani będzie przyjemno.

21. Człowiek któryby ofiarował ofiarę zapokojnych Panu, abo szluby pełniąc, abo dobrowolnie ofiarując: tak z wołów iako z owiec, wady niemające ofiarujecie, aby przyjemno było: żadna wada w nim nie będzie.

22. Jeśli będzie ślepe, jeśli ułomne, jeśli bliznę mające, jeśli brodawki, abo świérzb, abo parch: nie ofiarujecie ich Panu, ani palcie z nich na ołtarzu Pańskim.

23. Wołu y owcę, ucho y ogon uciąwszy, dobrowolnie ofiarować możesz, ale szlub z nich wypełniony byź niemoże.

24. Żadnego zwierzęcia, któreby miało abo starte, abo stłuczone, abo wyrznione, a wyięte iaderka, nie ofiarujecie Panu, a w ziemi waszój tego koniecznie nie czyńcie.

25. Z ręki cudzoziemca nie będziecie ofiarować chleba Bogu waszemu, y cokolwiekby inszego chciał dać: bo są wszystkie skażone y pomazane, nie przyjmiecie ich.

26. Y mówił Pan do Moyżesza, mówiąc:

27. Wół, owca, y koza, gdy się urodzą, siedm dni będą pod cyciem matki swojej: a ósmego dnia y potym mogą być ofiarowane Panu.

28. Choć to krowa, choć owca, nie będą ofiarowane iednego dnia z płodem swym.

29. Jeśli ofiarować będziecie ofiarę za dziękczynienie Panu, aby mogła być ułagalna,

30. tegoż dnia ją zięćcie, nie zostanie nic do poranku drugiego dnia. Ja Pan.

25. *Cudzoziemca.* Poganina trwającego w swych zabobnach. *Chleba.* Ofiar, które są jakby chlebem, t. j. pokarmem Boga. LXX. mają: *dary.* — *Są skażone i pomazane.* Dla tego, że ofiarujący są skażeni, bo bałwochwalcy.

27. *Ósmego dnia.* Nie pierwiej, bo przez pierwsze siedm dni płód jeszcze nadto jest mały i delikatny. (Ex. 22, 3.)

28. *Jednego dnia z płodem swoim.* Gdyż to się wydaje nadto okrutnem.

31. Custodite mandata mea, et facite ea. Ego Dominus.

32. Ne polluatis nomen meum sanctum, ut sanctificer in medio filiorum Israël. Ego Dominus, qui sanctifico vos,

33. et eduxi de terra Aegypti, ut essem vobis in Deum. Ego Dominus.

31. Strzeżcie rozkazów moich, y czyńcie je. Ja Pan.

32. Nie plugawcie imienia mego świętego, abych był święcon w pośrodku synów Izraelowych. Ja Pan, który was poświęcam,

33. y wywiodłem z ziemie Egypckiéy, abym wam był za Boga. Ja Pan.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O ustawach względem obchodu świąt.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Hae sunt feriae Domini, quas vocabitis sanctas.

3. Sex diebus facietis opus: dies septimus, quia sabbati requies est, vocabitur sanctus; omne opus non facietis in eo. Sabbatum Domini est in cunctis habitationibus vestris.

4. Hae sunt ergo feriae Domini sanctae, quas celebrare debetis temporibus suis.

5. Mense primo, quartadecima die mensis ad vespertum, Phase Domini est: (Exod. 12, 18. Num. 28, 16.)

6. et quintadecima die mensis hujus, solemnitas azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis.

7. Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctusque: omne opus servile non facietis in eo:

8. sed offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus; dies autem septimus erit celebrior et sanctior: nullumque servile opus facietis in eo.

9. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

10. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, et messueritis segetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestrae, ad sacerdotem:

1. Y mówił Pan do Mojsesza, rzekąc:

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Te są święta Pańskie, które będziecie zwać świętami.

3. Sześć dni będziecie robić: dzień siódmy, że jest odpoczynienie Sabatu, będzie nazwan święty, żadney roboty weń robić nie będziecie. Sabat Pański jest we wszech mieszkaniach waszych.

4. Te są tedy święta Pańskie święte, które obchodzić macie czasów swoich.

5. Miesiąca pierwszego czternastego dnia miesiąca ku wieczoru, Phase Pańskie jest:

6. a piętnastego dnia tego księżyca wielkie święto przaśników jest Panu. Siedm dni przaśniki iść będziecie.

7. Dzień pierwszy będzie wam przechwalebny y święty: żadney roboty służebniczey weń robić nie będziecie:

8. ale ofiarować będziecie ofiarę w ogniu Panu przez siedm dni, a dzień siódmy będzie chwalebniejszy y świętszy: y żadney roboty służebniczey nie uczynicie weń.

9. Y mówił Pan do Mojsesza, rzekąc:

10. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Gdy wnidziecie do ziemie, którą ia wam dam, y poźniecie zboże: przyniesiecie snopy kłosów pierwoćiny zniwa waszego do kapłana:

32. Nie plugawcie imienia mego. Nie postępujcie tak, iżby poganie, dla waszego nieposłuszeństwa i skażonych obyczajów, bluźnili imię moje.

R. 23.—2. *Które będziecie zwać świętami.* LXX. zwoluczaniami świętami: w te bowiem uroczystości powołowano lud do słuchania prawa, do składania ofiar i modlitw.

3. *Odpocznienie Szabatu.*—Hebr.: odpocznienie odpoczynku, t. j. największy odpoczynek i przerwanie pracy.—*Będzie nazwan święty.* Będzie święty, i ku czci mojej przeznaczony. Często w P. Ś. nazywać się bierze się zamiast być, tak u Is. 9, 6, będzie nazwan przedziwny, t. j. będzie przedziwny.—*Żadnej roboty.* W Szabacie więc nie godziło się zapalać ognia, przyrządzać pokarmy i t. d., jako i w dzień Oczyszczenia. W inne Święta było to dozwolone.—*Sabat Pański.* Panu poświęcony, albo w którym Pan odpoczął, albo w którym należy odpoczywać na cześć Panu.—*We wszech mieszkaniach waszych.* W domach waszych prywatnych; w przybytku bowiem i później w kościele, kapłani zajmowali się składaniem ofiar. Ztąd Chr. mówił, u ś. Mat. r. 12, 5: *Alloście nie czytali w zakonie, że w soboty kapłani w kościele gwałcą Sabat, a bez winy są? Gwałcenie to było tylko zewnętrzne, nie zaś rzeczywiste.*

5. *Miesiąca pierwszego.* Miesiąca Nisan, który odpowiada naszemu w części Marcowi, w części Kwiećniowi.—*Ku wieczorowi.* Hebr., między dwoma wieczorami, t. j. między zachodem słońca i nocą. Patrz Exod. 12, 6.—*Phase Pańskie.* Święto Wielkanocy, Patrz. Ex. 12, 14.

6. *Święto Przaśników jest.* Dni przaśników zaczynały się z Wielkanocnem Świętem, czyli 14 dnia pierwszego miesiąca ku wieczorowi drugiemu (Ex. 12, 6), t. j. na początku dnia piętnastego; i przeciągały się przez dni siedm, które z tego powodu zwały się Wielkanocnem, i pożywano w nich chleb przasny.

7. *Dzień pierwszy będzie przechwalebny.* Z siedmiu dni przaśników najuroczystszymi były pierwszy i siódmy.

8. *Ofiarę w ogniu.* Całopalenie, które od Hebrajczyków zwane było ognieniem.—*Żadnej roboty służebniczej.* Wyjmuje się tylko robota służebnicza; gdyż, jak pow. w. 3, tylko w Szabacie i w Święto Oczyszczenia zaprzestawano wszelkiej roboty, nawet od przygotowania pokarmów: w inne zaś święta to się dozwalało.

10. *Gdy wnidziecie do ziemi.* Chanaan. Ztąd się okazuje, że te ustawy obrządkowe, i obchodzenie tych świąt nie obowiązowały Izraelitów, dopóki zostawali na puszczy.—*Snopy kłosów.* Jęczmienia, który w Palestynie dojrzewa już w początkach kwietnia.

11. qui elevabit fasciculum coram Domino, ut acceptabile sit pro vobis, altero die sabbati, ut sanctificabit illum.

12. Atque in eodem die, quo manipulus consecratur, caedetur agnus immaculatus anniculus in holocaustum Domini.

13. Et libamenta offerentur cum eo, duae decimae similiae conspersae oleo in incensum Domini, odoremque suavissimum: liba quoque vini, quarta pars hin.

14. Panem, et polentam, et pultes non comedetis ex segete, usque ad diem qua offeretis ex ea Deo vestro. Praeceptum est sempiternum in generationibus, cunctisque habitaculis vestris.

15. Numerabitis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas, (*Deut. 16, 9*).

16. usque ad alteram diem expletionis hebdomadae septimae, id est quinquaginta dies: et sic offeretis sacrificium novum Domino

17. ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similiae fermentatae, quos coquetis in primitias Domini.

18. Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos anniculos, et vitulum de armento unum, et arietes duos, et erunt in holocaustum cum libamentis suis, in odorem suavissimum Domino.

19. Facietis et hircum pro peccato, duosque agnos anniculos hostias pacificorum.

20. Cumque elevaverit eos sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in usum suum.

21. Et vocabitis hunc diem celeberrimum atque sanctissimum: omne opus servile non facietis in eo. Legitimum sempiternum erit in cunctis habitaculis et generationibus vestris.

22. Postquam autem messueritis segetem terrae vestrae, non secabitis eam usque ad solum: nec remanentes spicas colligetis, sed pauperibus et peregrinis dimittetis eas. Ego sum Dominus Deus vester. (*Supr. 19, 9*).

23. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

24. Loquere filiis Israel: Mense septimo, prima mensis, erit vobis sabbatum, memoriale, claudens tubis et vocabitur sanctum: (*Num. 29, 1*).

11. *Podniesie.* Ofiarując go. — *Drugiego dnia Sabatu.* Drugiego dnia praśników. — *I poświęci go.* Obrządkiem poświęcanym wyż. r. 2, 14.

12. *Prażma.* Jęczmienia prażonego. — *I w szczech mieszkaniach waszych.* Zdaje się, iż to należy rozumieć także i o tych, którzy mieli pomieszkanie po za ziemią obcą.

13. *Od drugiego dnia Sabatu.* Nie Sabatu właściwie tak zwanego, ale Sabatu, czyli Wielkanocy i uroczystości świątków; t. j. od drugiego dnia praśników, w którym ofiarowali sнопек kłosów, Izraelici liczyli siedm tygodni, 49 dni; tak iż następny dzień pięćdziesiąty, był uroczystością Piędziesiątnicy, czyli Zielonych Świątek. — *dnów zupełnych.* Całych.

14. *I tak ofiarujecie.* Na Zielone Świątki. — *Ofiarę nową nowego zboża.*

15. *Ze dwóch dziesiątych części mąki białej.* Dwa chleby tej ilości mąki ważyły około funtów 13½.

11. Który podniesie sнопек przed Panem, aby przyjemny był za was drugiego dnia Sabatu, y poświęci go.

12. Y tego dnia, którego poświęcają sнопек, będzie zabity baranek niepokalany roczny na całopalenie Panu.

13. Y mokre ofiary z nim będą ofiarowane, dwie dziesiąte części białej mąki oliwą zaczynioną na zapal Pański, y na wonność nawdzięczniejszą: a mokra też ofiara wina, czwarta część hyn.

14. Chleba y prażma, ani krup nie będziecie jeść ze zboża, aż do dnia, którego ofiarujecie z niego Bogu waszemu. Przykazanie jest wieczne w rodzajach, y wszecch mieszkaniach waszych.

15. Liczyć tedy będziecie od drugiego dnia Sabatu, któregoście ofiarowali sнопек pierwoćin, siedm tygodniów zupełnych,

16. aż do drugiego dnia wypełnienia siódmego tegodnia, to jest pięćdziesiąt dni: y tak ofiarę nową Panu ofiarujecie

17. ze wszystkich mieszkań waszych, dwa chleby pierwoćin, ze dwu dziesiątych części białej mąki kwaszonej, które upieciecie na pierwoćiny Panu.

18. Y ofiarujecie z chlebem siedm baranków bez makuly rocznych, y cielca jednego z stada, y dwu baranów, y będą na całopalenie z mokremi ofiarami swemi, na wonność nawdzięczniejszą Panu.

19. Uczynicie też kozła za grzech, y dwu baranków rocznych ofiary zapokojnych.

20. A gdy ie podniesie kapłan z chlebami pierwoćin przed Panem, dostaną mu się na użytek jego.

21. Y nazowiecie ten dzień przechwalebny y naświętszy: żadnej roboty służebniczej weń robić nie będziecie. Ustawa wieczna będzie we wszecch mieszkaniach y w rodzajach waszych.

22. A gdy będziecie żąć zboże ziemie waszej, nie będziecie go przyczynać aż do ziemi: ani pozostałych kłosów zbierzecie: ale ie ubogim y przychodnióm zostawicie. Jam iest Pan Bóg wasz.

23. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

24. Mów synóm Izraelowym: Miesiąca siódmego, pierwszego dnia miesiąca będzie wam Sabat, pamiętne, gdy uderzą w trąby, y będzie nazwany święty:

18. *Siedm baranków.* Na całopalenie. Num. 28, 27, wymieniają się i inne ofiary, które w tę uroczystość składano. — *Z mokremi ofiarami swemi.* Tak nazywało się wszystko to, co przydawano do ofiar bydła, jako oliwa, wino, mąka, kadzidło, sól.

19. *Uczynicie Ofiarujecie.*

20. *Dostaną mu się na użytek jego.* Kapłana: mówi się tu o ofiarach zapokojnych, nie o całopalnych; te bowiem całe były palone. Chleby także owe (trzy lub cztery), które kapłan podnosił, dostawały się kapłanowi; inne zaś chleby, jako też i inne pierwociny, między innych kapłanów były rozdzielone.

21. *Ten dzień.* Piędziesiątnicy, czyli Ziel. Świątek.

22. *Nie będziecie go urzynać aż do ziemi.* Patrz wyż. r. 19, 9.

24. *Będzie wam Sabat.* T. j. święto uroczyste. — *Pamiętne.* T. j. Sabat na pamiątkę ofiarowania Izaaka, a ten był figurą Chr.—*Miesiąca siódmego.* Patrz W.

25. omne opus servile non facietis in eo, et offeretis holocaustum Domino.

26. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

27. Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationum erit celeberrimus, et vocabitur sanctus: affligetisque animas vestras in eo, et offeretis holocaustum Domino. (*Supr. 16, 29. Num. 29, 7. Joan. 7, 37*).

28. Omne opus servile non facietis in tempore diei hujus: quia dies propitiationis est, ut propitiatur vobis Dominus Deus vester.

29. Omnis anima, quae afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis:

30. et quae operis quippiam fecerit, delebo eam de populo suo.

31. Nihil ergo operis facietis in eo: legitimum sempiternum erit vobis in cunctis generationibus, et habitationibus vestris.

32. Sabbatum requietionis est, et affligetis animas vestras die nono mensis: A vespera usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra.

33. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

34. Loquere filiis Israël: A quintodecimo die mensis hujus septimi, erunt feriae Tabernaculorum septem diebus Domino.

35. Dies primus vocabitur celeberrimus atque sanctissimus: omne opus servile non facietis in eo.

36. Et septem diebus offeretis holocausta Domino: dies quoque octavus erit celeberrimus atque sanctissimus, et offeretis holocaustum Domino: est enim coetus atque collectae: omne opus servile non facietis in eo.

37. Hae sunt feriae Domini, quas vocabitis celeberrimas atque sanctissimas, offeretisque in eis oblationes Domino, holocausta et libamenta juxta ritum uniuscujusque diei:

38. exceptis sabbatis Domini, donisque vestris, et quae offeretis ex voto, vel quae sponte tribuetis Domino.

39. A quintodecimo ergo die mensis septimi, quando congregaveritis omnes fructus terrae vestrae, celebrabitis ferias Domini septem diebus: die primo et die octavo erit sabbatum, id est requies.

40. Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimae, spatulasque palmarum, et ramos li-

25. żadný roboty służebniczý weń robić nie będziecie, y ofiaruiecie całopalenie Panu.

26. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

27. Dziesiątego dnia miesiąca tego siódmego dzień oczyszciania będzie przechwalebny, y będzie zwan święty: y będziecie weń dręczyć dusze wasze, y ofiaruiecie całopalenie Panu.

28. Wszelkiéy roboty służebniczý robić nie będziecie czasu dnia tego: bo dzień ubłagania iest, aby wam był miłościw Pan Bóg wasz.

29. Wszelka dusza, któraby nie była udręczona tego dnia, zginie z ludzi swoich:

30. a któraby iakąkolwiek robotę robiła, zgładzę ją z ludu iéy.

31. Przetóż nic robić nie będziecie weń: ustawa wieczna będzie wam, we wszech rodzajach y mieszkaniach waszych.

32. Sabat odpoczynienia iest, y będziecie trapić dusze wasze dziewiątego dnia miesiąca. Od wieczora do wieczora święcić będziecie święta wasze.

33. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

34. Mów synóm Izraelowym: Od piętnastego dnia miesiąca tego siódmego, będą święta Kuczek siedm dni Panu.

35. Piérwszy dzień będzie nazwany przechwalebny y naświetszy: żadný roboty służebniczý weń robić nie będziecie.

36. A przez siedm dni ofiaruiecie całopalenia Panu: dzień téż ósmy będzie przechwalebny y naświetszy, y ofiaruiecie całopalenie Panu: iest bowiem zgromadzenia y zebrania: żadný roboty służebniczý weń robić nie będziecie.

37. Teć są święta Pańskie, które zwać będziecie naślawnieyszémi, y naświetszémi, y będziecie w nie ofiarować obiady Panu, całopalenia y mokre ofiary, według obyczaju dnia każdego:

38. okróć Sobót Pańskich, y darów waszych, y które ofiarować będziecie z szlubu, abo które dobrowolnie dawać będziecie Panu.

39. Od piętnastego tedy dnia miesiąca siódmego, gdy zbierzecie owoce ziemie waszéy, będziecie obchodzić święta Panu przez siedm dni, dnia piérwszego y ósmego będzie Sabat, to iest odpoczynienia.

40. Y weźmiecie sobie dnia piérwszego owoce z drzewa napięknieszego, y rószczki palmowe y ga-

27. *Dzień Oczyszczania* O tém mów. r. 16.

29. *Wszelka dusza*. Nakazuje się pokuta wszystkim, gdyż trudno było, aby każdy prawie nie przestąpił któregośkolwiek z tak licznych i różnorodnych przepisów. Jeżeli zaś niektórzy i byli wolni od wszelkiéj winy, dla tych powodem do pokutowania były występki drugich, jako członków jednego i tegoż ciała. Dan. 9, 5.

32. *Odpocznienia*. Całkowitego (w. 3). — *Od wieczora do wieczora*. Od jednego zachodu słońca aż do drugiego.

34. *Święta Kuczek*. Scenopegia. Święto to było ustanowione na pamiątkę opieki, którą Bóg osłaniał Izraelitów na puszczy, gdzie przez lat 40, zimą i latem mieszkali nie w domach ale w namiotach. Takż święto to obchodzone było na podziękowanie Bogu za zboża zebrane w ciągu roku. (Ex. 23, 16. Num. 29, 12)

36. *Zgromadzenia i zebrania*. Była to jakby oktawa uroczystości Kuczek. Zowie się dniem zgromadzenia i zebrania, od zbierania się i zgromadzania ludzi, którzy przychodzili dla złożenia dziękczynienia Bogu, za to, że po długiej pielgrzymce na puszczy wprowadził ich do ziemi obiecanej.

38. *Okrom Sobót*. Oprócz ofiar, które się składają w szabasie. Num. 28, 9.

40. *Dnia piérwszego*. Święta Kuczek. — *Z drzewa napięknieszego*. Cytrynowego, według twierdzenia Hebrajczyków. — *Drzewa gestych gałęzi*. Mirtowego. (II. Esdr. 8) — *Będziecie się weselić przed Panem*. Nosząc te gałązki i owoce, skakać będziecie w Przybytku przed Panem: dawniej bowiem zwykli byli uroczystości swoje obchodzić z tańcami i muzyką. Ex. 15, 20. II. Reg. 6, 14.

gni densarum frondium, et salices de torrente, et metabimini coram Domino Deo vestro;

41. celebrabitisque solemnitate ejus septem diebus per annum. Legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Mense septimo festa celebrabitis,

42. et habitabitis in umbraculis septem diebus: omnis, qui de genere est Israël, manebit in tabernaculis:

43. ut discant posteri vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israël, cum educerem eos de terra Aegypti. Ego Dominus Deus vester.

44. Locutusque est Moyses super solemnitate Domini ad filios Israël.

łązki drzewa gęstych gałęzi, y wierzbiny od potoku, y będziecie się weselić przed Panem Bogiem waszym:

41. y święcić będziecie święto jego siedm dni przez rok. Ustawa wieczna będzie w rodzaich waszych. Miesiąca siódmego święta będziecie święcić,

42. y będziecie mieszkac w kuczkach przez siedm dni: wszelki kto jest z rodu Izraelowego, będzie mieszkał w kuczkach:

43. aby się nauczyli potomkowie waszy, zem kazał w kuczkach mieszkac synom Izraelowym, gdym ie wywiódł z ziemi Egypcijskiej. Ja Pan Bóg wasz.

44. Y mówił Moyses o świętach wielkich Pańskich do synów Izraelowych.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 23. w. 24. *Miesiąca siódmego.* Siódmy ten miesiąc zajmował część naszego Septembra i Oktobra. Którego to miesiąca, Żydowie mieli cztery wielkie święta: pierwsze tu mianuje święto Trąbienia: powiadają Żydzi, iż to było na pamiątkę wyhawienia Izaaka od śmierci, jako jest Gen. 22. A iż Abraham znalazł barana, który był za rogi w cierniu uwiązł, dla tego w rogowe trąby na to święto trąbili. Drugie święto było dziesiątego dnia oczyszczenia z grzechów przez pokutę: i tego tylko dnia najwyższy Biskup wchodził do świętej świątnicy, jako masz wyżej 16. i do Żydów 9. A to była figura męki i śmierci Pana Chrystusowej, przez którą jesteśmy oczyszczeni od grzechów. Trzecie święto, dnia piętnastego było Kuczek przez siedm dni: na pamiątkę onego kiedy na puszczy w kuczkach mieszkali. Czwarte święto, Zgromadzenia, kiedy już wyszedłszy z kuczek ósmego dnia, wszyscy się zgromadzili do kościoła dziękując Panu Bogu, iż ich do ziemi obiecanej przyprowadził.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O ustawach względem palenia lamp w przybytku, względem chlebów pokładnych, o karach na bluźnierców i krzywdzicieli.

1. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Praeceptum filiis Israël, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum ac lucidum. ad concinnandas lucernas jugiter,

3. extra velum testimonii in tabernaculo foederis. Ponetque eas Aaron a vespere usque ad mane coram Domino, cultu ritumque perpetuo in generationibus vestris.

4. Super candelabrum mundissimum ponentur semper in conspectu Domini.

5. Accipies quoque similitam, et coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas:

6. quorum senos alitrinsecus super mensam mundissimam coram Domino statues;

7. et pones super eos thus lucidissimum, ut sit panis in monumentum oblationis Domini.

8. Per singula sabbata mutabuntur coram Domino suscepti a filiis Israël foedere sempiterno:

1. Y mówił Pan do Moysesza, ręką:

2. Przykaż synom Izraelowym, abyć przynieśli oliwy z drzewa oliwnego przeczystej y przeźroczystej, dla przyprawienia lamp ustawicznie,

3. przed zasłoną świadectwa w przybytku przywierza. Y będzie ie stawał Aaron, od wieczora aż do zarania przed Panem, służbą y obrzędem wiecznym w rodzaich waszych.

4. Na lichtarzu przeczystym będzie ie zawždy stawał przed obliczem Pańskim.

5. Weźmiesz też biały maki y upieczesz z niego dwanaście chlebów, z których każdy będzie miał dwie dziesiąte części:

6. z których po sześciu jeden przeciw drugiemu na stole przeczystym przed Panem położysz;

7. y włożysz na nie kadzidła najsłodsze, aby był chleb na pamiątkę obiaty Pańskiej.

8. Na każdą sobotę będą ie odmieniac przed Panem, przyjęte od synów Izraelowych przymierzem wiecznym:

R. 24.—2. Przykaż... aby przynieśli. Koszta na ofiarę, na palenie kadzidła, na olej do lamp i t. p. dostarczał lud; kapłani bowiem ofiary i święte obrządki sprawowali w imieniu całego ludu, do niego więc należało mieć potrzebne do tego wydatki. Ztąd przy policzeniu ludzi każdy wnosił pół sykla (Ex. 30. 13). i w czasie tych świąt dobrowolnie czyniono dary; gdyż powieśmy (Ex. 23, 15): Nie ukażesz się przed oczyma moimi, i karbona także (o której S. Łuk. 21, 1), ustalona była dla składek na kościół. Oliwy przeczystej, czyli tłuczonej, nie zaś wytłoczonej w prasie, lub nie, która nie jest tak czysta.—Ustawicznie. Każdej nocy, Błh. St. Test. T. I.

od wieczora aż do poranka.

5. *Upieczesz z niej.* Obowiązek pieczenia tych chlebów należał do Kaatytów. jednej z familij pokolenia Levi, 1. Paral. 9, 32.—*Dwanaście chlebów.* Pokładnych.—*Każdy będzie miał dwie dziesiąte części.* Każdy chleb ważył około 13 i pół funtów; gdyż obejmował dwie dziesiątych czyli jedną piątą Ephę.

6. *Stole przeczystym.* Złotym.

7. *Na pamiątkę obiaty Pańskiej.* Aby chleb ten był ustawiczną pamiątką ustawicznej ofiary, którą przezeń Izraelici składają Panu.

8. *Na każdą sobotę będą ie odmieniac.* Zeby nieuschały zbytecznie, albo się nie psuły. *Przyjęte od synów*

9. eruntque Aaron et filiorum ejus, ut comedant eos in loco sancto: quia sanctum sanctorum est de sacrificiis Domini jure perpetuo.

10. Ecce autem egressus filius mulieris Israëlitis, quem pepererat de viro Aegyptio inter filios Israël, jurgatus est in castris cum viro Israëlita.

11. Cumque blasphemasset nomen, et maledixisset ei, adductus est ad Moysen. (Vocabatur autem mater ejus Salumith, filia Dabri de tribu Dan).

12. Miseruntque eum in carcerem, donec nossent, quid juberet Dominus.

13. Qui locutus est ad Moysen,

14. dicens: Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes, qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.

15. Et ad filios Israël loqueris: Homo, qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum:

16. et qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo, sive ille civis, sive peregrinus fuerit. Qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.

17. Qui percusserit, et occiderit hominem, morte moriatur. (*Exod. 21, 12*).

18. Qui percusserit animal, reddet vicarium, id est animam pro anima.

19. Qui irrogaverit maculam cuilibet civium suorum: sicut fecit, sic fiet ei:

20. fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. Qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur. (*Exod. 21, 24*).

21. Qui percusserit jumentum, reddet aliud. Qui percusserit hominem, punietur.

22. Aequum judicium sit inter vos, sive peregrinus, sive civis peccaverit: quia ego sum Dominus Deus vester.

23. Locutusque est Moyses ad filios Israël; et eduxerunt eum, qui blasphemaverat, extra castra, ac lapidibus oppresserunt. Feceruntque filii Israël, sicut praeceperat Dominus Moysi.

9. y będą Aaronowe y synów iego, aby ie edli na mieyscu świętym: bo święte świętych iest z ofiar Pańskich prawem wiecznym.

10. A oto wyszedzsy syn niewiasty Izraelskiéy, którego miała z mężem Egypcyaninem między syny Izraelowymi, swarzył się w obozie z mężem Izraelskim.

11. A gdy zbłuźnił imię Pańskie y złorzeczył mu, przywiedziono go do Moyżesza. (A zwano matkę iego Salumith, córka Dabry z pokolenia Dan).

12. Y wsadzono go do ciemnice, iżby się dowiedzieli coby roskazał Pan.

13. Który rzekł do Moyżesza,

14. mówiąc: Wywiedz bluźniercę za obóz, a niech włożą wszyscy którzy słyszeli ręce swe na głowę iego, y niech go ukamionuie wszytek lud.

15. A do synów Izraelowych mówić będziesz: Człowiek, któryby złorzeczył Bogu swemu, ponieście grzech swój:

16. a ktoby bluźnił imię Pańskie, śmiercią niech umrze: kamieniami go zabije wszytek lud, choćby on obywatel, choć przychodzić był. Ktoby bluźnił imię Pańskie, śmiercią niech umrze.

17. Ktoby uderzył, y zabił człowieka, śmiercią niech umrze.

18. Ktoby zabił bydłę, da inne, to iest duszę za duszę.

19. Ktoby oszpecił kogokolwiek z sąsiadów swoich, iako uczynił, tak mu się stanie:

20. złamanie za złamanie, oko za oko, ząb za ząb odda: iako uczynił zmacę, taką cierpieć będzie musiał.

21. Kto zabije bydłę, odda insze. Kto zabije człowieka, będzie karan.

22. Jednak i sąd niechay będzie między wami, bądźby przychodzić, bądź obywatel zgrzeszył: bom ja iest Pan Bóg wasz.

23. Y mówił Moyżesz do synów Izraelowych: y wywiedli onego, który był zbłuźnił za obóz, y zabili go kamieniami. Y uczynili synowie Izraelowi tak, iako był przykazał Pan Moyżeszowi.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O ustawach względem roku siódmego, pięćdziesiątego, lichwy i niewolników.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen in monte Sinai, dicens:

Israelowych. Jak gdyby mówił: Materya, t. j. mąka ma być dawana przez synów Izraelowych, chleby zaś pieczone od Levitów,—*Przymierzem wiecznem.* Ustawę wieczną, zawsze mającą się zachowywać; albo myśl ta: Chleby te mają być jakby wiecznem godłem przymierza zawartego między mną a ludem.

9. *Na mieyscu świętem.* W sieni przybytku.

10. *Wyszedzsy.* Wyjść w Piśmie ś. bierze się niekiedy zamiast przystąpić i poczynąć. Ex. 2, 1, Deut. 13, 13. Wyszedzsy takóž mówi się dla tego, że z Izraelitami wielu Egipcyan wyszli byli y przyjęli religią Żydowską, i połączeni byli z niemi powinowactwem, jak się to można domyślić z Ex. 12

14. *Niech włożą ręce swe.* Wkładali ręce na głowę, zaświadczaćc tém, iż słyszeli go bluźniącego, i że gło-

1. Y mówił Pan do Moyżesza na górze Sinai, rzekąc:

wie bezbożnej powinna być wymierzona kara; albo, wkładali ręce chcąc niejako obrządkiem tym ubłagać Boga, iżby na jednego bluźniercę przeniósł całą karę grzechu, i dla zbrodni jednego nie zysłał klęsk na wszystkich lud.

15. *Grzech swój.* Karę grzechu swego.

16. *Choć przychodzić był.* Choćby nawet był i nieobrzezany, poganin.

18. *Duszę za Duszę.* Bydłę żywe za zabite.

19. *Ktoby oszpecić.* Ktoby zadał ranę, bliznę uczynił.

20. *Złamanie za złamanie.* Tak, iż jeśli kto komu złamał nogę lub rękę, i jemuż ma być złamana noga lub ręka.

21. *Będzie karan.* Karą śmierci.

2. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, sabbatizis sabbatum Domino.

3. Sex annis seres agrum tuum, et sex annis sabbabis vineam tuam, colligesque fructus ejus: *(Exod. 23, 12).*

4. septimo autem anno sabbatum erit terrae, quietionis Domini: agrum non seres, et vineam non putabis. *(Exod. 23, 12).*

5. Quae sponte gignet humus, non metes: et primitiarum tuarum non colliges quasi vinetiarum: annus enim quietionis terrae est:

6. sed erunt vobis in cibum, tibi et servo tuo, mulieri et mercenario tuo, et advena, qui peregrinatur apud te:

7. Jumentis tuis et pecoribus omnia, quae nascuntur, praebebunt cibum.

8. Numerabis quoque tibi septem hebdomadas sabbatarum, id est, septies septem, quae simul faciunt annos quadraginta novem:

9. et clanges buccina mense septimo, decima mensis, propitiationis tempore in universa terra vestra.

10. Sanctificabisque annum quinquagesimum, et habebis remissionem cunctis habitatoribus terrae: ipse est enim jubileus. Revertetur homo ad remissionem suam, et unusquisque rediet ad familiam pristinam:

11. quia jubileus est et quinquagesimus annus. Non seretis, neque metetis sponte in agro, et primitias vindemiae non colligetis, sed ob sanctificationem jubilei, sed statim obcomedetis.

12. Anno jubilei redient omnes ad possessiones suas.

13. Quando vendes quippiam civi tuo, vel emes, non contristes fratrem tuum, sed juxta numerum annorum jubilei emes ab eo,

14. et juxta supputationem frugum vendet tibi.

2. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz do nich: Gdy wnidziecie do ziemie, którą ia wam dam: sobotuy Sobotę Panu.

3. Sześć lat zasiewać będziesz pole twoie, y sześć lat obrzynać będziesz winnicę twoię, y zbierać owoce ięy:

4. ale siódmego roku Sabat będzie ziemi odpoczynienia Pańskiego: pola zasięwać nie będziesz, y winnice nie będziesz obrzynać.

5. Co sama ziemia zrodzi, żąc nie będziesz: y jagód winnych piérwoćin twoich zbierać nie będziesz iakoby zbieranie wina: bo rok odpoczynienia jest ziemie:

6. ale wam będą na pokarm, tobie y niewolnikowi twemu, niewolnicy i naiemnikowi twemu, y przychodniowi, którzy gośćmi są u ciebie:

7. bydłu twemu y dobytkowi wszystko co się zrodzi będzie ku iedzeniu.

8. Naliczysz téż sobie siedm tygodniów lat, to jest, po siedm, kroć siedm, które pospołu czynią lat czterdzieści y dziewięć:

9. y zatrąbisz w trąbę miesiąca siódmego, dziesiątego dnia miesiąca, czasu ubłagania, po wszystkiey ziemi waszëy.

10. Y poświęcisz rok pięćdziesiąty y ogłosisz odpuszczenie wszystkim obywatelóm ziemie twoięy: abowiem ten iest Jubileusz. Wróci się człowiek do majątności swoięy, i każdy się wróci do domu dawnego:

11. bo Jubileusz iest, y pięćdziesiąty rok. Nie będziecie siał, ani żąc co się samo na polu rodzi, y piérwoćin zbierania wina nie zbierzecie,

12. dla poświęcenia Jubileusza, ale natychmiast ofiarowane ięść będziecie.

13. Roku Jubileusza wrócą się wszyscy do majątności swych.

14. Gdy co przedasz sąsiadowi swemu, abo kupisz u niego, nie zasmucaj brata twego, ale według liczby lat Jubileusza kupisz u niego,

15. a według porachowania zboża przeda tobie.

15. — *Sobotuy sobotę Panu.* Zachowujcie Szabat ziemie: dany wam jest rok odpoczęcia. — *Wnidziecie do ziemie* to dane było na puszczy na górze Synaj; — *Wnidziecie do ziemie* to zachowywać po wnijsciu już do ziemie owo, gdyż i tu się mówi; *Gdy wnidziecie do ziemie* to wnijsienie do ziemie.

11. — *Quia jubileus est et quinquagesimus annus.* Nazywa tu piérwoćin, nim dozwolił. wchodzić do niej ubogim, jakby powtórnie zbierali wino. Mógł jednak właściciel winnicy zebrać coś dla siebie na pokarm i pożywienie, lecz tylko o tyle o ile to i inni w jej pomocy czynić mogli.

10. — *Sanctificabisque annum quinquagesimum.* Pod koniec roku, brzmieniem trąb zapowiadano, że rok następny, będzie rokiem Jubileuszu. Zaczynał się zaś rok Jubileuszowy wraz z ogłoszeniem go przez trąby, co miało miejsce w dzień święta oczyszczenia, albo, jak się zdaje, po oktavie święta kuczek. — *Czasu ublagania* W dniu uroczystości oczyszczenia, która się odbywała dziesiątego dnia siódmego miesiąca.

12. — *Prophetia.* Ogłosisz go za święty i mnie poświęć. — *Przyrównasz* lud do uroczystości roku 50. —

Ogłosisz odpuszczenie. Zapowiesz, że w owym roku nastąpi odpuszczenie niewolników, długów i dóbr, które przeszły do innych. *Ten jest jubileusz.* P. Wujka. — *Wróci się człowiek do majątności swojej.* T. j. dobra nieruchome, jako grunta, domy i t. p. w czasie jubileuszu wracały do swych dawnych właścicieli, bez żadnej z ich strony opłaty. Przedaz bowiem była tylko warunkowa, do roku jubileuszowego (w. 16). Prawo to było ustanowione dla tego, iżby nie zostały pomieszane z sobą pokolenia, iżby znakomitsze familije mogły utrzymywać swoje towarzyskie położenie, iżby położono hamulec na łakomstwo, iżby zachowana była niejakaś równość pomiędzy Izraelitami, i żeby wiedzieli, że posiadają swą ziemię nie tak prawem własności, jak raczej tylko prostego używania. — *Każdy się wróci do domu dawnego.* Albowiem w podziale ziemie przez Jozuego, każdej familii była wyznaczona posiadłość.

12. — *Dla poświęcenia.* Dla świętości jubileusza. — *Ofiarowane.* Owoce samowolnie rodzące się i pierwsze jakie napotkacie. — *Ięść będziecie.* Zrywając ie nie zaś żąc albo podbierając winnice.

14. — *Nie zasmucaj brata twego.* Zatrzymując to dłużej jak do roku pięćdziesiątego.

16. Quanto plures anni remanserint post jubileum, tanto crescet et pretium: et quanto minus temporis numeraveris, tanto minoris et emptio constabit: tempus enim frugum vendet tibi.

17. Nolite affligere contribules vestros, sed timeat unusquisque Deum suum, quia ego Dominus Deus vester.

18. Facite praecepta mea, et judicia custodite, et implete ea, ut habitare possitis in terra absque ullo pavore,

19. et gignat vobis humus fructus suos, quibus vescamini usque ad saturitatem, nullius impetum formidantes.

20. Quodsi dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras?

21. Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, et faciet fructus trium annorum:

22. seretisque anno octavo, et comedetis veteres fruges usque ad nonum annum: donec nova nascantur, edetis vetera.

23. Terra quoque non vendetur in perpetuum, quia mea est, et vos advenae et coloni mei estis:

24. unde cuncta regio possessionis vestrae sub redemptionis conditione vendetur.

25. Si attenuatus frater tuus vendiderit possessionem suam, et voluerit propinquus ejus, potest redimere quod ille vendiderat.

26. Sin autem non habuerit proximum, et ipse pretium ad redimendum potuerit invenire:

27. computabuntur fructus ex eo tempore quo vendidit: et quod reliquum est, reddet emptori, sicque recipiet possessionem suam.

28. Quodsi non invenerit manus ejus, ut reddat pretium, habebit emptor quod emerat, usque ad annum jubileum. In ipso enim omnis venditio redibit ad dominum, et ad possessorem pristinum.

29. Qui vendiderit domum intra urbis muros, habebit licentiam redimendi, donec unus impleatur annus.

30. Si non redemerit, et anni circulus fuerit evolutus, emptor possidebit eam, et posterius ejus in perpetuum, et redimi non poterit, etiam in jubileo.

31. Sin autem in villa fuerit domus, quae muros non habet, agrorum jure vendetur: si ante redempta non fuerit, in jubileo revertetur ad dominum.

32. Aedes Levitarum, quae in urbis sunt, semper possunt redimi:

16. Im więcej zostanie lat po Jubileuszu, tym większa będzie zapłata: a im mniej czasu naliczysz, tym tańsze kupno będzie: czas bowiem zboża przeda tobie.

17. Nie trąćcie bracię z pokolenia waszego, ale się niech każdy boi Boga swego, bo ja Pan Bóg wasz.

18. Czyńcie przykazania moje, a sądów przestrzegajcie i wypełniajcie je, abyście mogli mieszkać w ziemi bez wszelkiego strachu,

19. a żeby wam ziemia rodziła urodzaje swoje, którychbyście używali aż do sytości, nie bojąc się niaźdu od nikogo.

20. A jeśli rzeciecie: Co będziemy jeść siódmego roku, jeśli nie będziemy siał, ani zbierać zboża naszego?

21. Dam wam błogosławieństwo moje roku szóstego, i uczyni urodzaj trzech lat:

22. i będziecie siał ósmego roku, a będziecie jeść stare zboże aż do dziewiątego roku: aż się urodzą nowe, jeść będziecie stare.

23. Ziemia też nie będzie przedana na wieczność: bo moja jest, a wyście przychodniowie i kmieć moi:

24. przetoż wszelka ziemia osiadłości waszej pod kondycją wykupienia przedana będzie.

25. Jeśli zubożawszy brat twój przeda majątność swoją, a chciałby bliski jego, może wykupić co on był przedał.

26. A jeśli nie miał bliskiego, a samby mógł zapłacić na okup należę:

27. będą porachowane pożytki od tego czasu iako przedał: a co zostanie odda temu co kupił, i tak odbierze majątność swoją.

28. A jeśli nie nądzie ręka jego, żeby oddał zapłatę, będzie trzymał kupiec, co kupił, aż do roku Jubileusza: w nim bowiem każde przedanie wróci się do pana, i do dzierżawcy pierwszego.

29. Ktoby przedał dom w murze miejskim, będzie miał wolność odkupienia, aż się ieden rok skończy.

30. Jeśli nie wykupi, a rok minie, ten który ji kupił, będzie ji miał i potomkowie jego na wieczność, a nie będzie mógł być wykupiony ani w Jubileusz.

31. Ale jeśli dóm jest we wsi, która nie ma murów, polnym prawem przedan będzie: jeśli piérwcy nie będzie wykupiona, w Jubileusz wróci się do Pana,

32. Domy Lewitów, które są w mieście, zawsze mogą być wykupione:

21. *Dam wam błogosławieństwo moje roku szóstego.* Ztąd się okazuje, że płodność ziemi świętej była w części przyrodzoną, w części ze szczególniejszej łaski Boga.

24. *Pod kondycją wykupienia przedana będzie.* T. j. iżby nie tylko w roku jubileuszowym wróciło do właściciela, ale i przed tym rokiem mogła być wykupiona.

30. *Ani w jubileusz.* Tak postanowiono co do domów miejskich wewnątrz murów, iżby tym sposobem miasta coraz więcej się zaludniały; chętniej bowiem kupiłby ktoś dla się dom, wiedząc że stałym będzie jego posia-

daczem: tem więc prawem zachęcano do kupowania domów w mieście. Razem też właściciele odstraszały się od przedawania tych domów, wiedząc, iż je na zawsze mają utracone. Przytem przez posiadanie domów miejskich nie odróżniały się familie jedne od drugich, i dla tego bezwarunkowa ich sprzedaż mogła być dozwolona bez niebezpieczeństwa pomieszania pokoleń.

32. *Domy Lewitów,* te wyjęte były od powyższego prawa; jeżeli bowiem prędzej nie były wykupywane, to wracały do swych właścicieli w roku jubileuszowym.

33. si redemptae non fuerint, in jubileo revertentur ad dominos, quia domus urbium Levitarum pro possessionibus sunt inter filios Israël.

34. Suburbana autem eorum non veneant, quia possessio sempiterna est.

35. Si attenuatus fuerit frater tuus, et infirmus manu, et susceperis eum quasi advenam, et peregrinum, et vixerit tecum,

36. ne accipias usuras ab eo, nec amplius quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te.

37. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, et frugum superabundantiam non exiges. (Deut. 23, 19).

38. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut darem vobis terram Chanana, et essem vester Deus.

39. Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum,

40. sed quasi mercenarius et colonus erit usque ad annum jubileum operabitur apud te,

41. et postea egredietur cum liberis suis, et revertetur ad cognationem et ad possessionem patrum suorum:

42. mei enim servi sunt, et ego eduxi eos de terra Aegypti; non veneant conditione servorum:

43. ne affligas eum per potentiam, sed metuito Deum tuum.

44. Servus et ancilla sint vobis de nationibus, quae in circuitu vestro sunt.

45. Et de advenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, hos habebitis famulos;

46. et hereditario jure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in aeternum; fratres autem vestros, filios Israël, ne opprimatis per potentiam.

47. Si invaluerit apud vos manus advenae atque peregrini et attenuatus frater tuus vendiderit se ei, aut cuiquam de stirpe ejus:

48. post venditionem potest redimi. Qui voluerit ex fratribus suis, redimet eum,

49. et patruus, et patruelis, et consanguineus, et affinis. Sin autem se ipse potuerit, redimet se,

50. supputatis dumtaxat annis a tempore venditionis suae usque ad annum jubileum: et pecunia, qua venditus fuerat, juxta annorum numerum et rationem mercenarii supputata.

33. *Miasto majątności są.* Ponieważ Lewici innych posiadłości nie mają, prócz domów: jak więc innych majątności wracają do swoich panów, tak i domy lewitów będące ich posiadłościami, powinny do nich wrócić.

34. *Osiadłość wieczna.* Ciągła i która przedana być może, i zawsze potrzebna im, dla wykarmienia ich.

Oslabieje ręka jego. T. j. który pracą rąk nie może dla się pożywiać.

Zboża nadsyż. Nie będziesz wymagał od niego więcej zboża niż mu pożyczałeś.

Draci. Który do czasu tylko mieszka i za zapłatę z pola. — *Aż do roku jubileusza.* To się rozumie, że zechce wychodzić roku siódmego. Ex. 21, 6.

33. jeśli ich nie wykupią, w Jubileusz wrócą się do panów: bo domy miast Lewitskich, miasto majątności są między synami Izraelowymi.

34. Ale domy ich na przedmieściu niech nie będą przedane, bo jest osiadłość wieczna.

35. Jeśli zubożeje brat twój, a osłabieje ręka jego, y przyjmiesz go jako przychodnia, y gościa. a będzie żył z tobą,

36. nie weźmiesz lichwy od niego, ani więcej niżes dał. Bóy się Boga twego, żeby żyć mógł twój brat przy tobie.

37. Pieniędzy twoich nie dasz mu na lichwę, y zboża nad zwysz nie będziesz wyciągał.

38. Ja Pan Bóg wasz, którym was wywiódł z ziemi Egypciejskiej, abym wam dał ziemię Chananejską, a był Bogiem waszym.

39. Jeśli ubóstwem przyćśniony zaprzeda się tobie brat twój, nie będziesz go ciskał służbą niewolniczą,

40. ale jako naiemnik y oracz będzie u ciebie: aż do roku Jubileusza będzie robił u ciebie,

41. a potym wynidzie z działkami swemi, y wróci się do rodziny y do majątności ojców swoich:

42. słudzy bowiem moi są. y iam ie wywiódł z ziemi Egypciejskiej: niech nie będą sprzedawani jako niewolnicy:

43. nie trap go mocą, ale się bóy Boga twego.

44. Niewolnik i niewolnica niech wam będzie z narodów, które są w okolicy waszjej.

45. Y z przychodniów, którzy gośćiami są u was, abo którzy się z nich urodzą w ziemi waszjej, te będziecie mieć za sługi:

46. y prawem dziedzicznym podacie ie potomkóm, y odziedzycie na wieki; ale bracię waszję synów Izraelowych nie uciskaycie mocą.

47. Jeśli się zmocni u was ręka przychodnia y gościa, a brat twój zubożawszy przeda się mu, abo któremukolwiek z rodu jego:

48. po zaprzędaniu może być odkupion. Który chce z bracię jego, odkupi go,

49. y striy, y stryieczny brat, y krewny, y powinowaty. A jeśli y sam będzie mógł, odkupi się,

50. obrachowawszy tylko lata od czasu zaprzędania swego, aż do roku Jubileusza: a pieniądze za które był przedan, według liczby lat, y jako naiemnikowi płacą zrachowawszy.

42. *Słudzy bowiem moi są.* Rozumie się Izraelicj; a to nie tylko przez stworzenie, ale i przez wykupienie ich z niewoli egipskiej.

44. *Niech wam będzie z narodów.* Niewolnicy, jakich mieć będziecie, niech będą z narodów pogańskich, nie z Izraelitów.

45. *I z przychodniów.* Z prozelitów. — *Za sługi.* Za niewolników.

46. *Na wieki.* Ciągłe, przez cały czas ich życia.

47. *Jeśli się zmocni u was ręka przychodnia.* Jeśli ktoś z prozelitów pomiedzy wami, stanie się bogatym i możnym.

50. *Obrachowawszy tylko lata.* Jeśli się zdarzy, że ten niewolnik zechce się wykupić, mają być zrachowane

51. Si plures fuerint anni, qui remanent usque ad jubileum, secundum hos reddet et pretium:

52. si pauci, ponet rationem cum eo juxta annorum numerum, et reddet emptori quod reliquum est annorum,

53. quibus ante servivit mercedibus imputatis: non affliget eum violenter in conspectu tuo.

54. Quodsi per haec redimi non potuerit, anno jubileo egredietur cum liberis suis.

55. Mei enim sunt servi, filii Israël, quos eduxi de terra Aegypti.

51. Jeśli więcéy lat będzie które zostają aż do Jubileusza, wedle tychże odda y okup:

52. a jeśli mało, porachuje się z nim według liczby lat, y odda kupcowi co zostało lat,

53. których pierwéj służył zapłaty wrachowawszy: nie będzie go dręczył gwałtownie przed oczyma twemi.

54. A jeśli by przez to nie mógł bydz odkupiony, roku Jubileuszu wynidzie z dziećmi swémi.

55. Moi bowiem służy są synowie Izraelowi, którém wywiodł z ziemi Egypcijskiéy.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 25. 10. *Ten jest Jubileusz.* Rok ten pięćdziesiąty, który się poczynął liczyć od pierwszego roku, którego weszli do ziemi obiecanej, był bardzo zacny u Żydów, jako go tu opisuje: a ten zwano, *Jobel* to jest, rok odpuszczenia albo wolności. Bo acz bywało też odpuszczenie siódmego roku, jako masz *Exod. 21 i 23. Deut. 15.* wszakże to było doskonałsze we wszystkim, ani się daléj godziło odpuszczenia odkładać. Około wykładu tego słowa, *Jobel*, są rozmaite mniemania: ale dosyć nam na tem, co Józefus biegły w swym języku powiada, iż znaczy, wolność albo odpuszczenie, *Lib. 3. Antiq. c. 10.* Co też potwierdza *Hieron. lib. 2. in Isai.* także i *LXX* tłumacze, którzy pospolicie przekładają *ἀφεσις*, to jest, odpuszczenie. Przetoż co niektórzy powiadają, jakoby dla tego Jubileusz zwano, iż na ten rok wolności, w róg barani trąbiono, (bo *Obel* znaczy róg barani), żydowskie to są wymysły: bo takich trąb na ten czas nie używano, tylko powiada pismo, iż były trąby rogowe, po żydowskiu *Saphar*, co *LXX* przekładają *negativac*, to jest, *buccinas corneas*, trąby rogowe, od większych bydła, i te zwano, trąby Jubileuszowe, których było siedm. *Jos. 6.* A tak od tego słowa *Jobel*, które znaczy wolność, albo odpuszczenie, my zwiemy Jubileusz: i była to figura naszego Jubileuszu, który też zwiemy Miłościwem latem, albo rokiem odpuszczenia, iż nam bywają odpuszczone nie tylko grzechy, których odpuszczenie mamy przez pokutę, ale też i karanie doczesne za grzechy. A toć jest prawdziwa wolność.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O nagrodach za zachowanie przykazań, i o karach za ich gwałcenie.

1. Ego Dominus Deus vester: Non facietis vobis idolum et sculptile, nec titulos erigetis, nec insigne lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum. Ego enim sum Dominus Deus vester. (*Exod. 20. 4. Deut. 5, 8. Psal. 96. 7.*)

2. Custodite sabbata mea, et pavete ad Sanctuarium meum. Ego Dominus. (*Deut. 28, 1.*)

3. Si in praeceptis meis ambulaveritis, et mandata mea custodieritis, et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis,

4. et terra gignet germen suum, et pomis arbores replebuntur.

5. Apprehendet messium tritura vindemiam, et vindemia occupabit sementem: et comedetis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra.

6. Dabo pacem in finibus vestris: dormietis, et non erit qui exterreat. Auferam malas bestias, et gladius non transibit terminos vestros.

7. Persequemini inimicos vestros, et corrueant coram vobis:

8. Persequentur quinque de vestris centum alie-

1. Ja Pan Bóg wasz: Nie będziecie sobie czynić bałwana, ani ryciny, ani znaków stawiać będziecie, ani kamienia znacznego postawicie w ziemi waszéy, żebyście się mu kłaniali. Bom ja iest Pan Bóg wasz.

2. Zachowaycie święta moje, a na Świątnicę moję strachaycie się. Ja Pan.

3. Jeśli w przykazaniach moich chodzić będziecie, a mandaty moje zachowacie, y wypełnicie je, dam wam dżdże czasów swoich,

4. a ziemia da urodzay swój, y owocu drzewa pełne będą.

5. Zaymie młóźdzba żniwa zbieranie wina, a zbieranie wina nadéydzie sięw: y będziecie iest chléb wasz w sytości, y bez strachu mieszkać będziecie w ziemi waszéy.

6. Dam pokóy na granicach waszych: będziecie spać, a nie będzie ktoby przestraszył. Odéymę złe zwierzę: a miecz nie przeydzie granic waszych.

7. Będziecie uganiać nieprzyjaciół wasze, y upadną przed wami.

8. Będą gonić pięć waszych sto obcych, a sto

lata, które pozostają do jubileusza, i stosownie do liczby ich ma być wrócona panu cena okupu. Np. jeśli kto się sprzedał za syków 40, gdy jeszcze pozostawało 40 lat do jubileusza: jeśli już wysłużył lat 20; za pozostałe lat 20 opłaci syków 20 na swój wykup.

R. 26.—1. *Ani znaków.* Hebr., *ani statui* albo kolumn podtrzymujących posagi bałwanów.—*Kamienia znacznego.* Urobionego w kształcie bałwana.

2. *Strachajcie się.* W uszanowaniu miejcie.

5. *Zaymie młóźdzba żniwa zbieranie wina.* Tak wielka będzie obfitość zboża, iż wprzódy nim młócić je skończycie, nastanie pora winobrania, i nie uspiejcie podobrać winnicy, a już nadejdzie czas siejby.

6. *Miecz nie przeydzie.* Nie będziecie się lękać napadów nieprzyjaciół.

8. *Będą gonić pięć waszych sto obcych.* Tak Gedeon z trzystu swoimi poraził niezliczoną liczbę Madianitów, *Judic. 7, 22.* Toż samo uczynili Machabejczycowie.

nos, et centum de vobis decem millia: cadent inimici vestri gladio in conspectu vestro.

9. Respiciam vos, et crescere faciam: multiplicabimini, et firmabo pactum meum vobiscum.

10. Comedetis vetustissima veterum, et vetera novis supervenientibus projicietis.

11. Ponam tabernaculum meum in medio vestri, et non abjiciet vos anima mea.

12. Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus. (2. Cor. 6. 16.)

13. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, ne serviretis eis, et qui confregi catenas cervicum vestrarum, ut incederetis erecti.

14. Quodsi non audieretis me, nec feceritis omnia mandata mea,

15. si spreveritis leges meas, et judicia mea contempseritis, ut non faciatis ea quae a me constituta sunt, et ad irritum perducatis pactum meum: (Deut. 28, 15, Malach. 2, 2.)

16. ego quoque haec faciam vobis: Visitabo vos velociter in egestate, et ardore, qui conficiat oculos vestros, et consumat animas vestras. Frustrametis sementem, quae ab hostibus devorabitur.

17. Ponam faciem meam contra vos, et corrue-
tis coram hostibus vestris, et subjiciemini his qui oderunt vos: fugietis, nemine persequente.

18. Sin autem nec sic obderitis mihi, addam correptiones vestras septuplum propter peccata vestra,

19. et conteram superbiam duritiae vestrae. Daboque vobis coelum desuper sicut ferrum, et terram aeneam.

20. Consumetur incassum labor vester, non proferet terra germen, nec arbores poma praebebunt.

21. Si ambulaveritis ex adverso mihi, nec volueritis audire me, addam plagas vestras in septuplum propter peccata vestra:

22. immittamque in vos bestias agri, quae consumant vos, et pecora vestra. et ad paucitatem cuncta redigant, desertaeque fiant viae vestrae.

23. Quodsi nec sic volueritis recipere disciplinam, sed ambulaveritis ex adverso mihi:

24. ego quoque contra vos adversus incedam, et percutiam vos septies propter peccata vestra,

25. inducamque super vos gladium ultorem foederis mei. Cumque confugeritis in urbes, mittam pestilentiam in medio vestri, et trademini in manibus hostium,

16. postquam confregero baculum panis vestri:

10. Będziecie jeść najstarsze starych rzeczy. Tak dalece obfitować będziecie we zboża, iż nie zdołacie wszystkiego spożyć; lecz zmuszeni będziecie jak najdłużej je przechowywać, a nareszcie wyrzucać, gdy nowe przyjdą.

12. Będę chodził między wami. Zawsze przybędę wam z pomocą.

13. Połamałem łańcuchy. Z niewoli egipskiej wywiodłem was na wolność.—Prosto chodzili. Jako wolni, nie zaś jako niewolnicy pod jarzmem.

15. Wniwecz obróćcie przymierze moje. Jeśli nie zachowacie praw moich tak, jakoście przyrzekli.

16. Gorącością. Chorobą żółtaczką, zapaleniem oczu

z was dziesięć tysięcy: polegą nieprzyjaciele waszy mieczem przed oczyma waszemi.

9. Weyźrzę na was, y rozkrzewię, rozmnożycie się, y utwierdzę przymierze moje z wami.

10. Będziecie jeść nastarsze starych rzeczy, a stare gdy nowe nastaną wyrzucicie.

11. Postawię przybytek mój w pośrodku was, a nie odrzuci was dusza moja.

12. Będę chodził między wami, y będę Bogiem waszym, a wy będziecie ludem moim.

13. Ja Pan Bóg wasz, którym was wywiodł z ziemi Egypcjanów, żebyście im nie służyli, y którym poła ał łańcuchy szyi waszych, żebyście prosto chodzili.

14. A jeśli mię nie usłuchacie, y nie zachowacie wszystkich przykazań moich,

15. jeśli wzgardzicie prawa moje, y sądy moje lekce poważycie, abyście nie uczynili tego com ia postanowił, i wniwecz obróćcie przymierze moje:

16. ia też wam to uczynię: Nawiedzę was prędko ubóstwem y gorącością, któraby pokaziła oczy wasze, y znędziła dusze wasze. Próżno siał będziecie siew, który od nieprzyjaciół pożarty będzie.

17. Postawię twarz moję przeciwko wam, y upadniecie przed nieprzyjaciół waszymi, y będziecie poddani tym którzy was mają w nienawiści: będziecie uciekać, choć was nikt gonić nie będzie.

18. A jeśli ani tak nie usłuchacie mię, przydam karania waszego siedmiorako dla grzechów waszych,

19. y zetrę pychę zatwardzenia waszego. Y dam wam niebo z wierzchu jako żelazo, a ziemię miedzianą.

20. Wniwecz pójdzie praca wasza, nie da ziemia pożytku, ani drzewa dadzą owoców.

21. Jeśli chodzić będziecie przeciwko mnie, a nie zechcecie mię słuchać, przydam kaźni waszay siedmiorako dla grzechów waszych:

22. y puszcę na was bestie polne, któreby poiały was y dobytek wasz, y przywiodły do trochy wszystko, a drogi wasze żeby spustoszały.

23. A jeśli ani tak nie będziecie chcieć przyjąć karności, ale przeciwko mnie pójdziecie:

24. ia też przeciwko wam przeciwny pójdę, y uderzę was siedmkróć dla grzechów waszych,

25. y przywiodę na was miecz msczący się przymierza mego. A gdy ucieczecie do miast, puszcę powietrze między was. y będziecie podani w ręce nieprzyjacielskie,

26. gdy złamię podpórę chleba waszego: tak

t, p.—Dusze wasze. Życie wasze.

19. Pychę zatwardzenia waszego. Dumną ztwardiałość waszą.—Niebo z wierzchu jako żelazo. Nie spuszcza deszczu z nieba, i ziemia nie będzie wydawała plonów, jakgdyby była miedziana.

21. Przeciwno mnie. Jeżeli będziecie przeciwnymi i nieposłusznymi.

24. Przeciwno wam przeciwny pójdę. Jako nieprzyjaciół napadając na was, i zadając wam klęski.—Uderzę was siedmkróć. Ciężkimi i licznymi karami.

26. Podporę chleba. Chleb zowie się podpórą, gdyż podtrzymuje życie; podobna fraza w Psal. 104, 16; Is.

ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, et reddant eos ad pondus: et comedetis, et non saturabimini.

27. Sin autem nec per haec audieritis me, sed ambulaveritis contra me:

28. et ego incedam adversus vos in furore contrario, et corripiam vos septem plagis propter peccata vestra,

29. ita ut comedatis carnes filiorum vestrorum et filiarum vestrarum.

30. Destruam excelsa vestra, et simulacra confringam. Cadetis inter ruinas idolorum vestrorum, et abominabitur vos anima mea,

31. in tantum, ut urbes vestras redigam in solitudinem, et Sdeserta faciam anctuaria vestra, nec recipiam ultra odorem suavissimum.

32. Disperdamque terram vestram, et stupebunt super ea inimici vestri, cum habitatores illius fuerint:

33. vos autem dispergam in gentes, et evaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, et civitates vestrae dirutae.

34. Tunc placebunt terrae sabbata sua cunctis diebus solitudinis suae: quando fueritis

35. in terra hostili, sabbatizabit, et requiescet in sabbatis solitudinis suae, eo quod non requieverit in sabbatis vestris quando habitabatis in ea.

36. Et qui de vobis remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hostium, terrebit eos sonitus folii volantis, et ita fugient quasi gladium: cadent, nullo persequente,

37. et corruent singuli super fratres suos quasi bella fugientes: nemo vestrum inimicis audebit resistere:

38. peribitis inter gentes, et hostilis vos terra consumet.

39. Quod si et de iis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis, in terra inimicorum suorum, et propter peccata patrum suorum et sua affligentur:

40. donec confiteantur iniquitates suas, et majorum suorum, quibus praevaricati sunt in me, et ambulaverunt ex adverso mihi.

41. Ambulabo igitur et ego contra eos, et inducam illos in terram hostilem, donec erubescat incircumcisa mens eorum: tunc orabunt pro impietatibus suis.

42. Et recordabor foederis mei, quod pepigi cum Jacob, Isaac, et Abraham. Terrae quoque memor ego:

iz dziesięć niewiast na raz w jednym piecu będą pieć chleb, y będą ji oddawać pod wagą: y będziecie jeść, a nie najęcie się.

27. A jeśli ani przez to nie usłuchacie mię, ale pójdziecie przeciwko mnie:

28. y ia pójdę przeciwko wam w zapalczywości przeciwny, y skarzę was siedmią plag dla grzechów waszych,

29. tak iż będziecie iść ciała synów waszych, y córek waszych.

30. Popsuę wyżyny wasze, y bałwany połamię. Padniecie między obaliny bałwanów waszych, y będzie się brzydziła wami dusza moja,

31. tak barzo, iż miasta wasze obrócę w pustynię, y spustoszę Świątnice wasze, y nie przyjmę więcej wonności nawdzięczniejszych.

32. Y popsuę ziemię waszą, y zdumieią się nad nią nieprzyjacielele waszy, gdy będą w nię mieszkać:

33. a was rozprószę między narody; y dobędę miecza za wami, y będzie ziemia wasza pusta, a miasta wasze zburzone.

34. Tedy się będą podobały ziemi Sabaty ię po wszystkie dni pustek ię: kiedy będziecie

35. w ziemi nieprzyjacielskię, będzie sobotowała, y odpocznie w Sabaty pustek swoich: przeto że sobie nie odpoczęła w Sabaty wasze, gdyście mieszkali na nię.

36. A którzy z was zostaną, dam strach do serca ich w ziemiach nieprzyjacielskich, przestraszy ie chrzęst listu lecącego, y tak będą uciekać iako przed mieczem: będą padać choć ich nikt nie goni,

37. y padnie każdy na brata swego, iako uciekający przed wojną: żaden z was nie będzie się śmiał sprzeciwić nieprzyjacielowi:

38. poginiecie między pogany, y poię was ziemia nieprzyjacielska.

39. A jeśli y z tych niektórzy y zostaną, uschną w nieprawościach swoich: w ziemi nieprzyjaciół swoich, y za grzechy oyców swych y swoje utrapieni będą:

40. aż wyznaią nieprawości swoje y przodków swoich, któremi wystąpili przeciwko mnie, y chodzili sprzeciwiając mi się.

41. Chodzić tedy y ia będę przeciwko im, i wwiode je do ziemi nieprzyjaciół ich, aż się zawstydy nieobrzezane serce ich: tóż się modlić będą za niebożnością swode.

42. Y wspomnię na przymierze moje, którem uczynił z Jakóbem, y z Izaakiem, y z Abrahamem. Y wspomnię téż na ziemię:

3, 1.—Tak iż dziesięć niewiast. Z których każdej zaledwo przedtém wystarczył piec jeden.—Będą go oddawać pod wagę. Tak, iż nie będą mogli jeść tyle, ile zechcą, ani nasycić zupełnie głodu.

30. Wyżyny wasze. Świątnie bałwanów, wzniesione na wzgórzach zwyczajem pogan.—Bałwany połamię. Wyraz hebrajski, *hammanim*, oznacza bałwany słońca. Ztąd może to był Jowisz Hammoniusz.

31. Spustoszę świątnice wasze. Tak te, któreście bałwanom, jako i te, któreście dla mnie poświęcili.—Wonności najwdzięczniejsz. Ofiar całopalnych i kadzidła.

34. Będą się podobały ziemi Sabaty jej. Będzie odłogiem leżała, gdy was wyrzuci od siebie.

35. Nie odpoczęła w Sabaty wasze. Dla tego, żeście przez łukomstwo nie dozwolili jej odpoczywać w roku siódmym.

39. Uschną w nieprawościach swoich. Dla grzechów swoich wyniszczeni zostaną.

41. Nieobrzezane serce ich. Hebr. aż się niepokorzy nieobrzezane serce ich, t. j. serce twarde, oporne, nieczyste.—Tóż się modlić będą. Ciągłemi klęskami pobudzani do upamiętania się.

43. quae cum relictæ fuerit ab eis, complacabit sibi in sabbatis suis, patiens solitudinem propter illos. Ipsi vero rogabunt pro peccatis suis, eo quod abjecerint iudicia mea, et leges meas despexerint.

44. Et tamen etiam cum essent in terra hostili, non penitus abjeci eos, neque sic despexi, ut consumerentur, et irritum facerem pactum meum cum eis. Ego enim sum Dominus Deus eorum,

45. et recordabor foederis mei pristini, quando eduxi eos de terra Aegypti in conspectu gentium, ut essem Deus eorum. Ego Dominus. Haec sunt iudicia atque praecepta et leges, quas dedit Dominus inter se et filios Israël in monte Sinai per manum Moysi.

43. która będąc od nich opuszczona, będzie się sobie podobała w świętach swoich, cierpiąc pustki dla nich. A oni będą się modlić za grzechy swoje, iż odrzucili sądy moje, y prawa moje wzgardzili.

44. Wszakże też gdy byli w ziemi nieprzyjacielskiej, nie do końcam ich odrzucił, anim ich tak wzgardził, żeby wyniszczeni byli, y żebych rzucił przymierze moje z nimi. Jam bowiem iest Pan Bóg ich,

45. y wspomnę na przymierze moje dawne, kiedym ie wywiódł z ziemi Egiptyskiej przed oczyma narodów, abym był Bogiem ich. Ja Pan, Teć są sądy, y przykazania, y prawa, które dał Pan między sobą a między synini Izraelowymi na górze Sinai, przez ręce Mojżeszowe.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O ustawach względem obietnic, ślubów, i dziesięcin.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere filiis Israël. et dices ad eos: Homo qui votum fecerit, et sponderit Deo animam suam, sub aestimatione dabit pretium.

3. Si fuerit masculus a vigesimo anno usque ad sexagesimum annum, dabit quinquaginta siclos argenti ad mensuram Sanctuarii:

4. si mulier, triginta.

5. A quinto autem anno usque ad vigesimum, masculus dabit viginti siclos: femina decem.

6. Ab uno mense usque ad annum quintum, pro masculo dabuntur quinque sicli: pro femina, tres.

7. Sexagenarius et ultra masculus dabit quindécim siclos: femina decem.

8. Si pauper fuerit, et aestimationem reddere non valebit, stabit coram sacerdote: et quantum ille aestimaverit, et viderit eum posse reddere, tantum dabit.

9. Animal autem, quod immolari potest Domino, si quis voverit, sanctum erit,

10. et mutari non poterit, id est, nec melius malo, nec pejus bono; quodsi mutaverit, et ipsum quod mutatum est, et illud pro quo mutatum est, consecratum erit Domino.

11. Animal immundum, quod immolari Domino non potest, si quis voverit, adducetur ante sacerdotem;

12. qui iudicans utrum bonum an malum sit, statuet pretium.

43. Będzie się sobie podobała w świętach swoich. Używać będzie spoczynku swego.

44. Nie do końcam ich odrzucił. Nie odrzucę ich zupełnie, gdy się dostaną w niewolę nieprzyjaciół: czas przeszły za przyszły.

45. Teć są sądy. Te to są sprawiedliwe groźby i kary, które Bóg wymierza na gwałcicieli swojego prawa. — Przez ręce Mojżeszowe. Przez Mojżesza.

R. 27.—2. Poślubi Bogu duszę swoją. Kto ślubem odda siebie samego na służbę Bożą w przybytku, iżby tam nosił wodę lub drwa do świątyni, iżby oczyszczał się w przybytku, iżby posługiwał lewitom i t. p. — Pod szacun-

Bib. St. Test. T. I.

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Mów synom Izraelowym, y rzeczesz do nich: Człowiek który uczyni szlub, a poślubi Bogu duszę swoją, pod szacunkiem da okup.

3. Jeśli będzie mężczyzna od dwudziestego roku, aż do sześćdziesiątego roku, da pięćdziesiąt syklów srebra wedle kościelnej wagi:

4. jeśli niewiasta, trzydzieści.

5. A od piątego roku aż do dwudziestego, mężczyzna da dwadzieścia syklów: niewiasta dziesięć.

6. Od iednego miesiąca aż do piątego roku, za mężczyznę dadzą pięć syklów: a za żeńszczyznę trzy.

7. Mężczyzna w sześćdziesiąt lat y dalej, da piętnaście syklów: niewiasta dziesięć.

8. Jeśli będzie ubogi, a szacunku oddać nie będzie mógł, stanie przed kapłanem: a ile on oszacuje, y obaczy że może oddać, tyle da.

9. Ale bydłę, które może być ofiarowane Panu, jeśli by kto szlubował, święte będzie,

10. y nie będzie mogło być odmienione, to iest, ani lepsze za gorsze, ani gorsze za lepsze: a jeśli odmieni, y to które iest odmienione, y ono za które odmienione iest, będzie poświęcone Panu.

11. Bydłę nieczyste, które Panu ofiarowane być nie może, jeśli by kto szlubił, będzie przywiedzione przed kapłana.

12. Który osądziwszy jeśli dobre iest abo złe, ustawi zapłatę.

kiem. Na okup da zapłatę, która tu jest oszacowana i przepisana.

3. Wedle kościelnej wagi. Patrz co jest powiedz. Ex. 30, 13.

5. Od piątego roku. Rozumie się, jeżeli rodzice go poślubili, gdyż dziecię pięcioletnie, jako nieużywające jeszcze rozumu, nie może czynić ślubów.

8. Przed kapłanem. Nawet i niższym, który wtedy będzie na posłudze ołtarza: albowiem nie mówi się tu, że to jest zastrzeżone arcy-kapłanowi.

12. Osądziwszy jeśli dobre iest abo złe. Czy wielkiej jest wartości, czy małej.

13. Quodsi dare voluerit is, qui offert, addet supra aestimationem quintam partem.

14. Homo si voverit domum suam, et sanctificaverit Domino, considerabit eam sacerdos utrum bona an mala sit, et juxta pretium, quod ab eo fuerit constitutum, venundabitur.

15. sin autem ille, qui voverat, voluerit redimere eam, dabit quintam partem aestimationis supra, et habebit domum.

16. Quodsi agrum possessionis suae voverit, et consecraverit Domino: juxta mensuram sementis aestimabitur pretium; si triginta modis hordei seritur terra, quinquaginta siclis venundetur argenti.

17. Si statim ab anno incipientis jubilei voverit agrum, quanto valere potest, tanto aestimabitur.

18. Sin autem post aliquantum temporis: supputabit sacerdos pecuniam juxta annorum, qui reliqui sunt, numerum usque ad jubileum, et detrahetur ex pretio.

19. Quodsi voluerit redimere agrum ille, qui voverat, addet quintam partem aestimatae pecuniae, et possidebit eum.

20. Sin autem noluerit redimere, sed alteri cuilibet fuerit venundatus, ultra eum qui voverat redimere non poterit:

21. quia cum jubilei venerit dies, sanctificatus erit Domino, et possessio consecrata ad jus pertinet sacerdotum.

22. Si ager emptus est, et non de possessione majorum sanctificatus fuerit Domino,

23. supputabit sacerdos juxta annorum numerum usque ad jubileum, pretium; et dabit ille qui voverat eum, Domino:

24. in jubileo autem revertetur ad priorem dominum, qui vendiderat eum, et habuerat in sorte possessionis suae.

25. Omnis aestimatio siclo Sanctuarii ponderabitur. Siclus viginti obolos habet. (*Exod. 30, 13. Num. 3, 47*).

26. Primogenita, quae ad Dominum pertinent, nemo sanctificare poterit et vovere: sive bos, sive ovis fuerit, Domini sunt.

27. Quodsi immundum est animal, redimet qui

13. *Nadda... piątą część.* Dodatek ten ustanowiono dla tego, żeby ślubujący tak łatwo nie skłaniali się do okupu tego, do czego raz ślubem się zobowiązali.

16. *Rolę osiadłości swej.* Którą jako swoje własną posiada. — *Za pięćdziesiąt syklów.* Corocznie, nie jednorazowie tylko.

17. *Za to będzie oszacowana.* Według podanej ustawy, t. j. za rolę, która przyjmuje zasiewu korcy 30, opłaci rocznie syklów 50, i w takim stosunku mają być szacowane inne grunta, rachując lata pozostałe jeszcze do najbliższego jubileuszu.

20. *Lecz jeśli nie.* Tego i następnego wiersza ta jest myśl: kto rolę swoją przez ślub odda Bogu, i nie odkupi jej od kapłanów, za nadejściem roku jubileuszowego nie odbierze napowrót swej posiadłości; a jeśli kapłani przed rokiem jubil. przedadą tę rolę, w roku jubil. wróci do kapłanów, nie zaś do pierwszego właściciela. Lecz ponieważ lewici nie mogą mieć posiadłości ziemnych,

13. Którą będzie chciał dać ten który ofiaruje: nadda nad oszacowanie piątą część.

14. Człowiek jeśli szlubi dom swój, y poświęci Panu, ogląda ji kapłan jeśli jest dobry abo zły, y wedle ceny, która od niego postawiona będzie, przedan będzie:

15. lecz jeśli ten, który szlubił, będzie ji chciał odkupić, da piątą część oszacowania nad zwysz, y będzie miał dom.

16. A jeśli rolę osiadłości swej szlubi y poświęci Panu: według miary zasiwku będzie szacowana cena, jeśli trzydziestą korci ięczmienia zaśiewaiaj ziemię, za pięćdziesiąt syklów srebra ma być przedana.

17. Jeśli zaraz od roku zaczętego Jubileusza posłubił rolę, za co może stać, za to będzie oszacowana.

18. Ale jeśli wyszło nieco czasu: kapłan porachuje pieniądze według liczby lat, które jeszcze zbywają aż do Jubileusza, y wytrącono będzie z zapłaty.

19. A jeśli będzie chciał odkupić rolę, ten który ją szlubił, nadda piątą część oszacowanych pieniędzy, y otrzyma ją.

20. Lecz jeśli nie będzie chciał odkupić, ale komu inszemu będzie zaprzędana, już więcęty ten który ją szlubił odkupić ięty nie będzie mógł:

21. bo gdy przydzie dzień Jubileuszu, będzie poświęcona Panu, a majątność poświęcona do prawa należy kapłańskiego.

22. Jeśli pole kupione jest, a nie z oyczystej osiadłości, poświęcone będzie Panu,

23. zrachuje kapłan według liczby lat aż do Jubileusza cenę, y da ten który ją był szlubił Panu:

24. a w Jubileuszu wróci się do pierwszego pana, który ie był przedał, y miał ię w dziale majątności swojej.

25. Wszelki szacunek będą ważyć syklelem Świątnice. Sykiel ma dwadzieścia pieniędzy.

26. Pierworodnych, które należą Panu, żaden nie może poświęcić, ani szlubić, bądź wół, bądź owca, Pańskie są.

27. A jeśli jest bydło nieczyste, odkupi ten któ-

przedadą ją komuś, kto jest z tegoż pokolenia z którego był pierwszy posiadacz, iżby nie były pomieszane posiadłości pokoleń.

22. *Jeśli pole kupione jest.* Myśl ta: jeśli kto kupił pole, i wprzódy nim od sprzedającego zostało odkupione, przez ślub poświęci je Panu; za nadejściem jubileusza; wróci do pierwszego właściciela który je był przedał, gdyż ślubujący nie mógł ślubem ofiarować nic innego, jeno tylko prawo posiadania tego pola aż do roku, w którym wszelka posiadłość wraca do pierwszych swoich panów.

26. *Pierworodnych...* żaden nie może poświęcić. Tych nie można było przeznaczać Bogu przez ślub, gdyż one już należały do Boga z powodu swego pierworodztwa Num. 18, 17.

27. *Jeśli jest bydło nieczyste.* Mowa tu o hydzieciu pierworodnem. — *Przedane będzie innemu.* Będzie mo-

obtulit, juxta aestimationem tuam, et addet quintam partem pretii; si redimere noluerit, vendetur alteri quancumque a te fuerit aestimatum.

28. Omne, quod Domino consecratur, sive homo fuerit, sive animal, sive ager, non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino.

29. Et omnis consecratio, quae offertur ab homine, non redimetur, sed morte morietur.

30. Omnes decimae terrae, sive de frugibus, sive de pomis arborum, Domini sunt, et illi sanctificantur.

31. Si quis autem voluerit redimere decimas suas, addet quintam partem earum.

32. Omnium decimarum bovis et ovis et caprae, quae sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.

33. Non eligetur nec bonum nec malum, nec altero commutabitur; si quis mutaverit, et quod mutatum est, et pro quo mutatum est, sanctificabitur Domino, et non redimetur.

34. Haec sunt praecepta, quae mandavit Dominus Moysi ad filios Israël in monte Sinai.

gło być przedane; jeśli bowiem ten, który je ofiarował, nie chciał odkupić, wtenczas nie przeszkadzało kapłanowi, żeby mógł je dla siebie zatrzymać.

28. Wszelkie co poświęcone będzie Panu. Wszystko to, co się poświęca Bogu przez tego rodzaju ślub, który po hebrajsku zowie się *cherem*, a po grecku *anathema*, przedanem ani odkupionem być nie może; gdyż ta jest szczególna własność takiego ślubu, iż to, co raz przezeń Bogu się oddaje, poświęcone mu zostaje bezwarunkowo i nieodwołalnie.

29. Wszelkie poświęcenie. Hebr., wszelkie *cherem*. — Śmiercią umrze. Jeżeli może być zabite, czyli jeżeli godzi się to zabić, jako to, jeżeli zwierzę jest czyste, albo jeżeli nieprzyjaciele od Boga skazani są na śmierć, czego przykład znajduje się w ks. Liczb. r. 21, 2, gdzie

ry ofiarował, według szacunku twego, y nadda piątą część ceny: jeśli nie będzie chciał odkupić, przedane będzie innemu za cokolwiek od ciebie będzie oszacowane.

28. Wszelkie, co poświęcone będzie Panu, bądź człowiek, bądź bydło, albo rola, nie będzie przedane, ani będzie mogło być odkupione. Cokolwiek raz będzie poświęcono, Święte świętych będzie Panu.

29. Y wszelkie poświęcenie które ofiaruje człowiek, nie będzie odkupione, ale śmiercią umrze.

30. Wszystkie dziesięciny ziemie, choć ze zboża, choć y z owocu drzewa, Pańskie są, y iemu się poświęcają.

31. Jeśli kto chce odkupić dziesięciny swoje, nadda piątą część ich.

32. Wszystkich dziesięcin wolu, y owce, y kozy, które przechodzą pod łaską pasterzową, cokolwiek dziesiąte przyjdzie, poświęcone Panu będzie.

33. Nie będą wybierać ani dobrego ani złego, ani innym będzie odmienione; jeśli kto odmieni, y to co się odmieniło, y za co się odmieniło, będzie poświęcone Panu, y nie będzie odkupione.

34. Te są przykazania, które rozkazał Pan Mojżeszowi do synów Izraelowych na górze Sinai.

Izraelici, obowiązawszy się ślubem *cherem*, w pień wycięli Chananejczyków.

30. Choć ze zboża, choć z owocu drzewa. Ze wszystkich owoców ziemi. — Pańskie są. Prawem tem dziesięcin do Pana należą. — Jemu się poświęcają. Jemu powinny być ofiarowane, oddane.

31. Nadda piątą część. Odda sprawiedliwą wartość dziesięcin, i jeszcze prócz tego przyda piątą część tej wartości. Postanowiono to zostało w tym celu, iżby się odstraszało od przedawania tych rzeczy, które do Boga należą.

32. Które przechodzą pod łaską pasterzową. Które od pasterzy są strzeżone, albo raczej policzane, gdy należy oddawać dziesięciny. — Cokolwiek dziesiątego przyjdzie. Jak gdyby mówił: Da co losem przypadnie, gdy pod łaską liczy, czy dobre będzie, czy złe.

LIBER NUMERI.

CAPUT I.

O policzeniu mężów zdalnych do boju z dwónastu pokoleń, i naznaczeniu Lewitów do służby kościelnej.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen in deserto Sinai, in tabernaculo foederis, prima die mensis secundi, anno altero egressionis eorum ex Aegypto, dicens:

2. Tollite summam universae congregationis filiorum Israël per cognationes et domos suas, et nomina singulorum, quidquid sexus est masculini, (*Exod. 30, 12.*)

Komentarz Menochiusza.

R. 1. — 1. Na puszczy Synai. Wszystko bowiem to, o czem się tu mówi od r. 1—10, w. 11, działo się pod górą Synai, na stacyi 12. W przybytku. W miejscu najświętszem i na nbiągali.

KSIEGA LICZBY.

ROZDZIAŁ 1.

1. Y mówił Pan do Mojżesza na puszczy Synai w przybytku przymierza, pierwszego dnia miesiąca wtórego, roku wtórego po wyszciu ich z Egiptu, rzekąc:

2. Zbierzcie sumę wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych według rodzajów y domów ich y imiona każdego, cokolwiek iest płci męzkiej,

2. Zbierzcie sumę. Inny także popis ludności dokonany był na puszczy przed budową przybytku, Ex. 38, 25. Teraz powtórnie uczyniono spis ludu, w celu powzięcia dokładniejszej wiadomości o jego liczbie, ażeby stosownie można było urządzić oboz i rozłożyć namioty około

3. a vigesimo anno et supra, omnium virorum fortium ex Israël, et numerabitis eos per turmas suas, tu et Aaron.

4. Eruntque vobiscum principes tribuum ac domorum in cognationibus suis,

5. quorum ista sunt nomina: De Ruben, Elisur filius Sedeur;

6. de Simeon, Salamiel filius Surisaddai;

7. de Juda, Nahasson filius Aminadab;

8. de Issachar, Nathanaël filius Suar;

9. de Zabulon, Eliab filius Helon.

10. Filiorum autem Joseph, de Ephraim, Elisama filius Ammiud; de Manasse, Gamaliel filius Phadassur;

11. de Benjamin, Abidan filius Gedeonis;

12. de Dan, Ahiezer filius Amisaddai;

13. de Aser, Phegiel filius Ochran;

14. de Gad, Eliasaph filius Duël;

15. de Nephtali, Ahira filius Enan.

16. Hi nobilissimi principes multitudinis per tribus et cognationes suas, et capita exercitus Israël:

17. quos tulerunt Moyses et Aaron cum omni vulgi multitudine:

18. et congregaverunt primo die mensis secundi, recensentes eos per cognationes, et domos, ac familias, et capita, et nomina singulorum a vigesimo anno et supra,

19. sicut praeceperat Dominus Moysi. Numeratique sunt in deserto Sinai.

20. De Ruben primogenito Israël per generationes et familias ac domos suas, et nomina capitum singulorum, omne quod sexus est masculini a vigesimo anno et supra, procedentium ad bellum,

21. quadraginta sex millia quingenti.

22. De filiis Simeon per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina et capita singulorum, omne quod sexus est masculini a vigesimo anno et supra, procedentium ad bellum,

23. quinquaginta novem millia trecenti.

24. De filiis Gad per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a viginti annis et supra, omnes qui ad bella procederent.

25. quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

3. od dwudziestu lat y wyższey, wszystkich mężów mocnych w Izraelu, a policzyćcie ie według hufców ich, ty y Aaron.

4. A z wami będą książęta pokolenia y domów w rodzinach swych,

5. których te są imiona: Z Ruben, Elisur syn Sedeur;

6. Z Simeon, Salamiel syn Surysaddai;

7. Z Juda, Naasson, syn Aminadab;

8. z Issachar, Nathanael syn Suar;

9. z Zabulon, Eliab syn Helon.

10. A synów Jozephowych z Ephraim: Elisama syn Amiud; z Manasse, Gamaliel syn Phadassur;

11. z Beniamin, Abidan syn Gedeonów;

12. z Dan, Ahieser syn Amisaddai;

13. z Aser, Phegiel syn Ochran;

14. z Gad, Elizaph syn Duël;

15. z Nephtali, Ahira syn Enan.

16. Ci najzacniejszy książęta ludu w pokoleniach y w rodzajach swoich, y głowy wojska Izraelowego:

17. które wzięli Moyses y Aaron ze wszystkim mnóstwem pospólstwa:

18. y zgromadzili pierwszego dnia miesiąca wtórego, popisując ie według rodu, y domów, y familii, y głów, y imiów każdego, od dwudziestego roku y wyższey,

19. iako był przykazał Pan Moyseszowi. Y policzeni są na puszczy Synai.

20. Z Ruben piérworodnego Izraelowego, według rodów, y familii, y domów ich, y imiów każdéy głowy, wszystkiey płci męzkiey od dwudziestego roku y wyższey, wychodzących na wojnę,

21. czterdzieści y sześć tysięcy y pięć set.

22. Z synów Simeon według rodzajów, y familii, y domów rodzin ich, policzeni są po imionach y po głowach każdego, wszystkiey męczyzny od dwudziestego roku y wyższey, wychodzących na wojnę,

23. pięćdziesiąt y dziewięć tysięcy y trzysta.

24. Z synów Gad, według rodzajów, y familii, y domów rodzin ich, naliczeni są po imionach każdego od dwudziestu lat y wyższey, wszyscy którzyby na wojnę wychodzili,

25. czterdzieści y pięć tysięcy, sześć set y pięćdziesiąt.

przybytku. — *Synów Izraelowych.* Nie załączono do tego spisu nikogo z prozelitów, albo z Egipcyan lub przychodniów z innych narodów, chociaż nie mała znajdowała się ich liczba, jak widać z Ex. 12, 38. — *Cokolwiek jest płci męzkiej.* Niewiasty bowiem i dzieci nie były sposobne do noszenia broni; a tutaj powinni byli być policzeni mężowie, zdolni do staczania boju podczas wojny.

3. *Od dwudziestu lat i wyżej.* Bo ten wiek sposobny jest do służby wojennej. *Wszystkich mężów mocnych.* Wszyscy zgola zostali policzeni, i wszyscy byli mocnymi ze szczególniejszej łaski Boskiej; gdyż jak jest pow. Psal. 104, 37: *Nie był między ich pokoleniem chory.*

4. *Książęta pokolenia.* Księciem pokolenia był pierwszy, który w prostej linii pochodził od samej pierwszej

głowy pokolenia, albo od patryarchy, jak np. Judy. Podobnie książętami familii byli piérworodni tejej familii.

5. *Z Ruben.* Pokolenia i patryarchowie wyliczają się tu porządkiem łoża małżeńskiego. Naprzód synowie Lił, potem Racheli, nakoniec służebnic.

16. *Najzacniejsi.* Wyraz hebrajski oznacza *weszwanych, powołanych*, często jednakże bierze się i za znakomitych, najprzedniejszych, sławnych.

17. *Których wzięli.* Których imiona wnieśli do tablic spisowych.

20. *Według rodów.* Ród tutaj bierze się obszerniej niż familia i dom, i jeden ród, czyli jak łacinnicy się wyrażają, *narod* (gens), zawiera wiele familii i domów,

26. De filiis Juda per generationes et familias ac domos cognationum suarum, per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

27. recensiti sunt septuaginta quatuor millia sexcenti.

28. De filiis Issachar, per generationes et familias ac domos cognationum suarum, per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui ad bella procederent,

29. recensiti sunt quinquaginta quatuor millia quadringenti.

30. De filiis Zabulon per generationes, et familias, ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

31. quinquaginta septem millia quadringenti.

32. De filiis Joseph, filiorum Ephraim per generationes, et familias, ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

33. quadraginta millia quingenti.

34. Porro filiorum Manasse per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a viginti annis et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

35. triginta duo millia ducenti.

36. De filiis Benjamin per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

37. triginta quinque millia quadringenti.

38. De filiis Dan per generationes, et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

39. sexaginta duo millia septingenti.

40. De filiis Aser per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

41. quadraginta millia et mille quingenti.

42. De filiis Nephtali per generationes et familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt nominibus singulorum a vigesimo anno et supra, omnes qui poterant ad bella procedere,

43. quinquaginta tria millia quadringenti.

44. Hi sunt, quos numeraverunt Moyses, et Aaron, et duodecim principes Israël, singulos per domos cognationum suarum.

45. Fueruntque omnis numerus filiorum Israël per domos et familias suas a vigesimo anno et supra, qui poterant ad bella procedere,

46. sexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta.

47. Levitae autem in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis.

26. Z synów Juda według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich po imionach każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

27. naliczeni są siedmdziesiąt y cztery tysiące, y sześć set.

28. Z synów Issachar, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, po imionach każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzyby na wojnę wychodzili,

29. naliczeni są pięćdziesiąt y cztery tysiące, y cztery sta.

30. Z synów Zabulon, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imieniu każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

31. pięćdziesiąt y siedm tysięcy, y cztery sta.

32. Z synów Jozeph, z synów Ephraim, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imieniu każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

33. czterdzieści tysięcy, pięć set.

34. A z synów Manasse, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, popisani są po imieniu każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić,

35. trzydzieści dwa tysiące dwieście,

36. Z synów Beniaminowych, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są imionami każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli wychodzić na wojnę,

37. trzydzieści pięć tysięcy cztery sta.

38. Z synów Dan, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są każdego imieniem, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli na wojnę wychodzić.

39. sześćdziesiąt dwa tysiące siedm set.

40. Z synów Aser, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są po imionach każdego od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli wyiść na wojnę,

41. czterdzieści tysięcy y tysiąc pięć set.

42. Z synów Nephtali, według rodzajów, y familij, y domów rodzin ich, naliczeni są imieniem każdego, od dwudziestego roku y wyższéy, wszyscy którzy mogli wychodzić na wojnę,

43. pięćdziesiąt trzy tysiące cztery sta.

44. Ci są, które policzyli Moyesz y Aaron, y dwanaście książąt Izraelskich, każdego według domów rodzajów ich.

45. Y była wszytka summa synów Izraelowych według domów, y familij ich, od dwudziestego roku y wyższéy, którzy mogli wychodzić na wojnę,

46. po sześć kroć sto tysięcy y trzy tysiące mężów pięć set y pięćdziesiąt.

47. Lecz Lewitów w pokoleniu familij swoich nie liczono z nimi.

47. Lewitów... nie liczono z nimi. Bo ich nie mieszano w obozie razem z innemi pokoleniami, lecz zostawali.

48. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
49. Tribum Levi noli numerare, neque pones summam eorum cum filiis Israël:
50. sed constitue eos super tabernaculum testimonii et cuncta vasa ejus, et quidquid ad ceremonias pertinet. Ipsi portabunt tabernaculum et omnia utensilia ejus: et erunt in ministerio, ac per gyrum tabernaculi metabuntur.
51. Cum proficiscendum fuerit, deponent Levitae tabernaculum: cum castrametandum, erigent: quisquis externorum accesserit, occidetur.
52. Metabuntur autem castra filii Israël unusquisque perturmas et cuneos atque exercitum suum.
53. Porro Levitae per gyrum tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israël, et excubabunt in custodiis tabernaculi testimonii.
54. Fecerunt ergo filii Israël juxta omnia, quae praeceperat Dominus Moysi.

48. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:
49. Pokolenia Lewi nie licz, y nie położysz summy ich z synmi Izraelowemi:
50. ale ie postanów nad przybytkiem świadectwa, y wszystkim naczyniem iego, y cokolwiek ku ceremoniam należy. Ci nosić będą przybytek, y wszystko naczynie iego: y będą w posługowaniu, y w około przybytku obozem się położą.
51. Gdy będziecie mieli ciągnąć, Lewitowie przybytek składać będą: a gdy się obozem położycie, postawią: a ktoby obcy przystąpił, zabity będzie.
52. A synowie Izraelowi będą stać obozem, każdy wedle hufców y pułków y woysk swoich.
53. A Lewitowie w koło przybytku namioty rozbić będą, aby nie przyszedł gniew na zgromadzenie synów Izraelowych, y będą czuć na straży przybytku świadectwa.
54. Uczynili tedy synowie Izraelowi wedle wszystkiego, co był przykazał Pan Moyżeszowi.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

NUMERI, po Żydowsku VAJEDABAR.

Te księgi Grekowie ἀριθμοί, Łacinnicy *Numerus*, to jest, Liczby zowią. iż w pierwszych pięci rozdziałach liczbę i popis synów Izraelskich na wojnę w sobie zamykają. Żydowie od pierwszych słów tychże ksiąg *Vajedabber*, to jest, I mówił, nazywają: Mają w sobie historią trzydzieści i dziewięć lat, to jest, mało niż wszystko co się pod Mojżeszem działo, aż do jedenastego księżyca roku czterdziestego, od wyjścia z Egiptu, stanowiska, obozy na puszczy, i zwycięstwo ludu z téj strony Jordanu, szemranie ludu, proroctwo Baalamowe. Jedno tylko miejsce znajduje się u Jana 3. z tych ksiąg przywiedzione: Ale sentencyi podobnych ośmnaście w Nowym Testamencie.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O miejscu gdzie każde pokolenie miało się rozłożyć obozem około przybytku.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron dicens:
2. Singuli per turmas, signa, atque vexilla, et domos cognationum suarum castrametabuntur filii Israël, per gyrum tabernaculi foederis.
3. Ad orientem Judas figet tentoria per turmas exercitus sui: eritque princeps filiorum ejus Nahasson filius Aminadab;
4. et omnis de stirpe ejus summa pugnantium, septuaginta quatuor millia sexcenti.
5. Juxta eum castrametati sunt de tribu Issachar, quorum princeps fuit Nathanaël filius Suar;
6. et omnis numerus pugnatorum ejus quinquaginta quatuor millia quadringenti.
7. In tribu Zabulon princeps fuit Eliab filius Helon.
8. Omnis de stirpe ejus exercitus pugnatorum, quinquaginta septem millia quadringenti.

1. Y mówił Pan do Moyżesza y Aarona, rzekąc:
2. Każdy wedle hufców, znaków y chorągwi, y domów rodzin swoich, obozem się położą synowie Izraelowi w około przybytku przymierza.
3. Na wschód słońca Judas rozbić namioty, według hufców woyska swojego: a będzie Hetmanem synów iego Nahasson syn Aminadab;
4. a wszystka summa ludu wojennego z pokolenia iego, siedmdzieśiat y cztery tysiące, y sześć set.
5. Podle niego położyli się obozem pokolenia Issachar, którego Hetman był Nathanael syn Suar,
6. a wszystek poczet żołnierzów iego pięćdziesiąt cztery tysiące cztery sta.
7. W pokoleniu Zabulon Hetmanem był Eliab syn Helon.
8. Wszystko z pokolenia iego woysko żołnierzów, pięćdziesiąt siedm tysięcy cztery sta.

w bliskości przybytku, jako przeznaczeni do jego posługi (w. 50), i przeto byli odłączeni od dwunastu pokoleń, jako cząstka i pokolenie Pana. Pokolenie to wyjęte było od pełnienia służby żołnierskiej, chociaż Lewitów, jeżeli potrzeba wymagała, lub sami dobrowolnie chcieli nie usuwano od posług wojennych, jak się to okazuje z przykładu Machabeuszów. Josepb. 1. 3. Antiq. c. 11. et 1. 4, c. 4.
50. I cokolwiek ku ceremoniam należy. Wszystkie naki sprząty przybytku. — W około przybytku.

ku. Jakim porządkiem usadowili się około przybytku, mówi się w r. 3.
51. Ktoby obcy przystąpił. T. j. któryby nie był z pokolenia Lewi.
52. Wedle hufców i pułków Hebr., wedle proporców swoich.
53. Będą czuć na straży. Będą pilnie strzedz, czuwać.
R. 2.—2. Każdy wedle hufców, znaków i chorągwi. Wedle podania Hebrajczyków, Izraelici rozłożeni byli

9. Universi qui in castris Judae annumerati sunt, fuerunt centum octoginta sex millia quadringenti: et per turmas suas primi egredientur.

10. In castris filiorum Ruben ad meridianam plagam erit princeps Elisur filius Sedeur:

11. et cunctus exercitus pugnatorum ejus qui numerati sunt, quadraginta sex millia quingenti.

12. Juxta eum castrametati sunt de tribu Simeon, quorum princeps fuit Salamiel filius Surisaddai:

13. et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quinquaginta novem millia trecenti.

14. In tribu Gad princeps fuit Eliasaph filius Duël:

15. et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

16. Omnes qui recensiti sunt in castris Ruben, centum quinquaginta millia et mille quadringenti quinquaginta per turmas suas: in secundo loco proficiscentur.

17. Levabitur autem tabernaculum testimonii per officia Levitarum et turmas eorum: quomodo erigetur, ita et depónetur. Singuli per loca et ordines suos proficiscentur.

18. Ad occidentalem plagam erunt castra filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Elisama filius Ammiud:

19. cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta millia quingenti.

20. Et cum eis tribus filiorum Manasse, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadassur:

21. cunctusque exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, triginta duo millia ducenti.

22. In tribu filiorum Benjamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis:

23. et cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui recensiti sunt, triginta quinque millia quadringenti.

24. Omnes qui numerati sunt in castris Ephraim, centum octo millia centum per turmas suas: tertii proficiscentur.

25. Ad aquilonis partem castrametati sunt filii Dan: quorum princeps fuit Ahiezer filius Ammisaddai:

26. cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, sexaginta duo millia septingenti.

27. Juxta eum fixere tentoria de tribu Aser: quorum princeps fuit Phégiel filius Ochran;

28. cunctus exercitus pugnatorum ejus, qui numerati sunt, quadraginta millia et mille quingenti.

29. De tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan:

9. Wszystkich których w obozie Judy naliczono było, sto ośmdziesiąt, sześć tysięcy cztery sta: a wedle hufców swoich pierwszy wyniđą.

10. W obozie synów Ruben ku południowéj stronie, Hetmanem będzie Elisur syn Sedeur:

11. a wszystko wojsko żołnierzów iego którzy są policzeni, czterdzieści sześć tysięcy, pięć set.

12. Podle niego obozem się położyli z pokolenia Simeon: których Hetman był Salamiel syn Surysaddai:

13. a wszystko wojsko żołnierstwa iego, które policzono, pięćdziesiąt dziewięć tysięcy trzysta.

14. W pokoleniu Gad, Hetmanem był Eliaszaph syn Duël:

15. a wszystko wojsko żołnierzów iego, którzy są policzeni, czterdzieści pięć tysięcy sześć set pięćdziesiąt.

16. Wszystkich popisanych w obozie Ruben, sto pięćdziesiąt tysięcy, tysiąc cztery sta, pięćdziesiąt w hufcach swoich: we wtórym rzędzie pociągą.

17. A podniosą przybytek świadectwa według urzędów Lewitów y hufców ich, iako podniesion będzie tak też y złożon. Każdy wedle mieysc y porządków swoich ciągnąć będzie.

18. Ku zachodniéj stronie będzie obóz synów Ephraim, których Hetman był Elisama, syn Amiud:

19. wszystko wojsko żołnierzów iego, którzy są policzeni, czterdzieści tysięcy pięć set.

20. A z nimi pokolenie synów Manasse, których Hetman był Gamaliel syn Phadassur:

21. a wszystko wojsko żołnierzów iego, którzy są policzeni, trzydzieści y dwa tysiące dwieście.

22. W pokoleniu synów Benjamin Hetman był Abidan syn Gedeonów:

23. a wszystko wojsko żołnierzów iego, którzy popisani są, trzydzieści pięć tysięcy czterysta.

24. Y wszystkich policzonych w obozie Ephraim, sto ośm tysięcy sto w hufcach swoich: ci pociągą trzeci.

25. Ku północnéj stronie położyli się obozem synowie Dan, których Hetman był Ahiezer syn Ammisaddai:

26. wszystko wojsko żołnierzów iego, którzy są policzeni, sześćdziesiąt dwa tysiące siedmset.

27. Podle niego rozbili namioty z pokolenia Aser, których Hetman był Phégiel syn Ochran;

28. a wszystko wojsko żołnierzów iego, którzy policzeni są, czterdzieści tysięcy tysiąc pięćset.

29. Z pokolenia synów Nephthali Hetman był Ahira syn Enan:

obozem na około przybytku, w odległości z każdej strony na milę, wyjawszy Lewitów, którzy znajdowali się tuż przy przybytku, jako jego strażnicy.—*Chorągwi.* Hebrajczycy powiadają, że na chorągwi Judy znajdował się lew, Rubena—człowiek, Efrema—wół, Dana—orzeł. Nic o tem nie ma pewnego, i mniemałbym, że to są baśnie rabinów.

9. *Wedle hufców swoich wyniđą.* Gdy obóz miał wyruszać, ci pierwsi, opuściwszy stacyą, powinni byli po-

stępować: i nie dziwna, gdyż po większej części szli ku wschodowi, i ta strona obozu i arki przymierza była częścią przednią.

17. *A podniosą przybytek świadectwa według urzędów Lewitów.* Przybytek rozebrany nieśli Lewici wedługznaczonych sobie od Boga urzędów, jak wid. z r. nast.—*Jako podniesion będzie tak też i złożon.* T. j. ci, którzy będą mieli powinność zwinięcia przybytku, do tychże należyć będzie i jego postawienie.

30. cunctus exercitus pugnatorum ejus; quinquaginta tria millia quadringenti.

31. Omnes, qui numerati sunt in castris Dan, fuerunt centum quinquaginta septem millia sexcenti: et novissimi proficiscentur.

32. Hic numerus filiorum Israël, per domos cognationum suarum et turmas divisi exercitus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

33. Levitae autem non sunt numerati inter filios Israël: sic enim praeceperat Dominus Moysi.

34. Feceruntque filii Israël juxta omnia, quae mandaverat Dominus. Castrametati sunt per turmas suas, et profecti per familias ac domos patrum suorum.

30. A wszystko wojsko żołnierzy jego, pięćdziesiąt trzy tysiące czterysta.

31. Wszystkich policzonych w obozie Dan było sto pięćdziesiąt y siedm tysięcy sześćset: a ostatni pociągną.

32. Ta liczba synów Izraelowych według domów rodzin ich, y według hufów rozdzielonego wojska, po sześć kroć sto tysięcy trzy tysiące pięćset pięćdziesiąt.

33. A Lewitów nie liczono między syny Izraelowymi: tak bowiem był przykazał Pan Moyseszowi.

34. Y uczynili synowie Izraelowi wedle wszystkiego, co był Pan rozkazał. Stanowili się obozem według hufów swoich, y ciągnęli według rodziny y domów ojców swoich.

CAPUT III.

O policzeniu Lewitów, i naznaczeniu

1. Hae sunt generationes Aaron et Moysis, in die qua locutus est Dominus ad Moysen in monte Sinai.

2. Et haec nomina filiorum Aaron: primogenitus ejus Nadab, deinde Abiu, et Eleazar, et Ithamar. (Exod. 6, 23).

3. Haec nomina filiorum Aaron sacerdotum qui uncti sunt, et quorum repletae et consecratae manus, ut sacerdotio fungerentur.

4. Mortui sunt enim Nadab et Abiu, cum offerrent ignem alienum in conspectu Domini in deserto Sinai, absque liberis: functique sunt sacerdotio Eleazar et Ithamar coram Aaron patre suo. (Lev. 10. 1. Pur. 24, 2).

5. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

6. Applica tribum Levi, et fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, ut ministrent ei, et excubent,

7. et observent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo testimonii,

8. et custodiant vasa tabernaculi, servientes in ministerio ejus.

9. Dabisque dono Levitas

10. Aaron et filiis ejus, quibus traditi sunt a filiis Israël. Aaron autem et filios ejus constitues super cultum sacerdotii. Externus, qui ad ministrandum accesserit, morietur.

11. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

12. Ego tuli Levitas a filiis Israël pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israël, eruntque Levitae mei.

13. Meum est enim omne primogenitum: ex quo

R. 3.—1. *Rodzaje Aarona i Moysesza.* Synowie Aarona i Moysesza. Chociaż zdaje się tu, iż wyliczają się tylko synowie Aarona, jednakże obudwóch ród się wylicza w w. 27 i 28 tego rozdziału, gdzie jest mowa o lewitach Amramitach; ci bowiem są to synowie Aarona i Moysesza, których ojcem był Amram. Na początku tego rozdziału po szczególe wymienieni synowie są Aarona, bo oni tylko dostąpili kapłaństwa; potomkowie zaś Moysesza, którzy pozostali na niższym stopniu Lewitów, są policzeni z innymi lewitami Kaatitami (w. 27).

3. *Których ręce napełniono i poświęcono.* Patrz W.

ROZDZIAŁ 3.

im właściwych posług w przybytku.

1. Te są rodzaie Aarona y Moysesza, w dzień którego mówił Pan do Moysesza na górze Sinai.

2. A te imiona synów Aaronowych: pierworodny jego Nadab, potym Abiu, y Eleazar, y Ithamar.

3. Te imiona synów Aaronowych kapłanów których pomazano, y których ręce napełniono y poświęcono, aby kapłański urząd sprawowali.

4. Nadab bowiem y Abiu pomarli, gdy ofiarowali ogień obcy przed obliczem Pańskim na puszczy Sinai, bez potomstwa: y odprawowali kapłański urząd Eleazar y Ithamar przed Aaronem ojcem swoim.

5. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

6. Przywiedź pokolenie Lewi, y postaw przed oczyma Aarona kapłana, aby mu służyli,

7. y strzegli y pilnowali cokolwiek należy do służby zgromadzenia przed przybytkiem świadectwa.

8. y niech strzegą naczynia przybytkowego, służąc na posłudze jego.

9. Y darujesz Lewity

10. Aaronowi y synóm jego, którym dani są od synów Izraelowych. A Aarona y syny jego postanowisz nad służbą kapłańską. Obcy, któryby ku posługowaniu przystąpił, umrze.

11. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

12. Jam wziął Lewity od synów Izraelowych miasto wszelkiego pierworodnego otwarzającego żywot między syny Izraelowymi, y będą Lewitowie moi.

13. Bo mój iest każdy pierworodny: odtąd ia-

6. *Pokolenie Lewi.* Patrz Wujka.

8 *I darujesz Lewity.* Lewitów ofiarujesz Aaronowi i kapłanom, aby im posługiwali, i to darmo, bez zapłaty.

10. *Od synów Izraelowych.* Iżby tą darowizną uczynioną Aaronowi, wykupili od Boga swoich synów pierworodnych, jak wid z. w. 45. *Obcy.* Nie kapłan.—*Umrze.* Za wyrokie sędziów ma być skazany na śmierć.

13. *Bo mój jest każdy pierworodny.* Nie tylko prawem stworzenia, ale i przez szczególniejsze oswobodzenie ich i wykupienie, kiedy ich ocalił od anioła niszczyciela.

perculsi primogenitos in terra Aegypti: sanctificavi mihi quicquid primum nascitur in Israël ab homine usque ad pecus, mei sunt: ego Dominus. (*Exod. 13, 2*).

14. Locutusque est Dominus ad Moysen in deserto Sinai, dicens:

15. Numeravit Moyses, ut praeceperat Dominus, et inventi sunt filii Levi per nomina sua, Gerson et Caath et Merari. (*Exod. 6, 16*).

16. Numeravit Moyses, ut praeceperat Dominus,

17. et inventi sunt filii Levi per nomina sua, Gerson et Caath et Merari. (*Exod. 6, 16*).

18. Filii Gerson: Lebni et Semei.

19. Filii Caath: Amram et Jesaar, Hebron et Oziel.

20. Filii Merari: Moholi et Musi.

21. De Gerson fuere familiae duae, Lebnitica, et Semeitica:

22. quarum numeratus est populus sexus masculini ab uno mense et supra, septem millia quingenti.

23. Hi post tabernaculum metabuntur ad occidentem

24, sub principe Eliasaph filio Laël.

25. Et habebunt excubias in tabernaculo foederis,

26. ipsum tabernaculum et operimentum ejus, tentorium quod trahitur ante fores tecti foederis, et cortinas atrii: tentorium quoque, quod appenditur in introitu atrii: tabernaculi, et quicquid ad ritum altaris pertinet, funes tabernaculi et omnia utensilia ejus.

27. Cognatio Caath habebit populos Amramitas et Jesaaritas et Hebronitas et Ozielitas. Hae sunt familiae Caathitarum recensitae per nomina sua.

28. Omnes generis masculini ab uno mense et supra, octo millia sexcenti habebunt excubias Sanctuarii,

29. et castrametabuntur ad meridianam plagam.

30. princepsque eorum erit Elisaphan filius Oziel:

31. et custodient arcam, mensamque et candelabrum, altaria et vasa Sanctuarii, in quibus ministratur, et velum, cunctamque hujusmodi suppellectilem.

32. Princeps autem principum Levitarum Eleazar filius Aaron sacerdotis, erit super excubitores custodiae Sanctuarii.

33. At vero de Merari erunt populi Moholitae et Musitae, recensiti per nomina sua:

kom pobił pierworodne w ziemi Egypskiéy, poświęcił sobie cokolwiek się pierwszego rodzi w Izraelu, od człowieka aż do bydłęcia moi są: Ja Pan.

14. Y mówił Pan do Moyżesza na puszczy Synai, rzekąc:

15. Policz syny Lewi, według domów ojców ich; y familii, każdego mężczyznę od iednego miesiąca y wyższéy.

16. Policzył Moyżesz, iako Pan przykazał;

17. y nalezieni są synowi Lewi po imionach swych: Gerson y Kaath y Merary.

18. Synowie Gerson: Lebni y Semei.

19. Synowie Kaath: Amram y Jesaar, Hebron y Ozyel.

20. Synowie Merary: Moholi y Musy.

21. Od Gersona były dwie familie, Lebnińska y Semeyska:

22. których naliczono ludu płci męzkiéy, od iednego miesiąca y wyższéy, siedm tysięcy y pięćset.

23. Ci za przybytkiem kładź się obozem będą, za zachód słońca

24. pod Hetmanem Eliasaph synem Lael.

25. A będą mieć straż w przybytku przymierza,

26. sam przybytek y przykrycie iego, zasłonę, którą zaciągają przede drzwiami przykrycia przymierza, y opony sieni: oponę téż, którą zawieszają w weszciu sieni przybytku, y cokolwiek do służby ołtarza należy, powrozy przybytkowe y wszystkie statki iego.

27. Ród Kaath będzie miał lud Amramity y Jesaarity, Hebronity, y Ozyelity. Teć są domy Kaathitów, policzone po imionach swoich.

28. Wszystkich rodzaju męzkiego, od iednego księżyca y wyższéy, ośm tysięcy, sześćset: będą mieć straży Świątnice,

29. y położą się obozem na południową stronę;

30. a hetman ich będzie Elisaphan syn Oziel:

31. y będą strzedz skrzynie, y stołu, y lichtarza, ołtarzów y naczynia Świątnice, któremi służbę sprawują, y zasłony, y wszelki takowy sprzęt.

32. A Hetman Hetmanów Lewitckich Eleazar syn Aarona kapłana będzie nad strażnikami straży Świątnice.

33. A od Merary będą ludowie Moholitowie y Muzytowie, policzeni imionami swymi:

Exod. 12, 23. Takż do mnie należy wszystko, co pierworodne, bo tém sprawiedliwém mojem przykazaniem tak stanowią. — *Poswięciłem sobie.* Chcę, aby mi było poświęcone, ofiarowaue.

15. *Od jednego miesiąca i wyżéj.* Przyczyna dla której od tego wieku liczono Lewitów do spisu, jest ta, że pierworodni po jednym miesiącu ich życia już powinni byli być wykupywani, jak się mówi niżéj r. 18, 16.

17. *Nalezieni są.* W téj liczbie i spisie, nie zaś w życiu, bo przedtém byli umarli.

25. *Będą mieć straż w przybytku.* Będą mieli do strzeżenia to co następuje, t. j. sam przybytek, przykrycie i t. p.

Bib. St. Test. T. I.

26. *Sam przybytek.* Nie deski, słupy i podstawki, te bowiem nieśli Meraryci, lecz zasłonę wewnętrzną czyli najniższą, która się składała z dziesięciu opon, i na którą wkładano inne zasłony. Ex. r. 26. — *Cokolwiek do służby ołtarza należy.* T. j. cokolwiek z opon i zasłon tu należy, bo o nich tu mowa.

28. *Będą mieć straży świątnice.* Straż świątnicy co do naczyn o jakich tu się mówi (31).

31. *I zasłony.* Która się zawiesza nad świętém świętych; w nią bowiem miała być zawijana arka, gdy ją nieśli Kaatyci. Wszystkie inne zasłony niesione były przez Gersonitów.

34. omnes generis masculini ab uno mense et supra, sex millia ducenti.

35. Princeps eorum Suriel filius Abihaiel; in plaga septentrionali castrametabuntur.

36. Erunt sub custodia eorum tabulae tabernaculi et vectes, et columnae ac bases earum, et omnia quae ad cultum hujusmodi pertinent:

37. columnaeque atrii per circuitum cum basibus suis, et paxilli cum funibus.

38. Castrametabuntur ante tabernaculum foederis, id est ad orientalem plagam, Moyses et Aaron cum filiis suis habentes custodiam Sanctuarii in medio filiorum Israël; quisquis alienus accesserit, morietur.

39. Omnes Levitae, quos numeraverunt Moyses et Aaron juxta praeceptum Domini per familias suas in genere masculino a mense uno et supra, fuerunt viginti duo millia.

40. Et ait Dominus ad Moysen: Numera primogenitos sexus masculini de filiis Israël ab uno mense et supra, et habebis summam eorum.

41. Tollesque Levitas mihi pro omni primogenito filiorum Israël, ego sum Dominus: et pecora eorum pro universis primogenitis pecorum filiorum Israël.

42. Recensuit Moyses, sicut praeceperat Dominus primogenitos filiorum Israël;

43. et fuerunt masculi per nomina sua, a mense uno et supra, viginti duo millia ducenti septuaginta tres.

44. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

45. Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Israël, et pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitae mei. Ego sum Dominus.

46. In pretio autem ducentorum septuaginta trium, qui excedunt numerum Levitarum de primogenitis filiorum Israël,

47. accipies quinque siclos per singula capita ad mensuram Sanctuarii. Siclus habet viginti obolos. (*Levit.* 27. 25.)

48. Dabisque pecuniam Aaron et filiis ejus, pretium eorum qui supra sunt.

49. Tulit igitur Moyses pecuniam eorum, qui fuerant amplius, et quos redemerant a Levitis

50. pro primogenitis filiorum Israël, mille trecentorum sexaginta quinque siclorum juxta pondus Sanctuarii,

51. et dedit eam Aaron et filiis ejus juxta verbum quod praeceperat sibi Dominus.

34. wszystkich rodzaju męskiego, od iednego miesiąca y wyższey, sześć tysięcy dwieście.

35. Hetman ich Suriel, syn Abihaiel: na północney stronie obozem się położą.

36. Pod ich strażą będą deszczki przybytkowe, y drążki, y słupy, y podstawki ich, y wszystko co ku takowey służbie należy:

37. y słupy sienne w około z podstawkami swęmi, y kołki z powrozami.

38. Stanowić się obozem będą przed przybytkiem przynierza, to iest na wschód słońca, Moyses y Aaron z syny swęmi, trzymając straż Świątnice w pośrodku synów Izraelowych; ktokolwiek obcy przystąpi, umrze.

39. Wszystkich Lewitów, które policzyli Moyses y Aaron wedle przykazania Pańskiego, według domów ich, rodzaju męskiego, od miesiąca iednego y wyższey, było dwadzieścia dwa tysiąca.

40. Y rzekł Pan do Moysesza: Policz piérworodne płci męskiej z synów Izraelowych, od iednego miesiąca y wyższey, y będziesz miał summę ich.

41. Y wezmiesz mi Lewity miasto wszystkich piérworodnych synów Izraelowych, jam iest Pan; y bydło ich miasto wszego piérworodnego bydła synów Izraelowych.

42. Policzył Moyses, iako był Pan przykazał, piérworodne synów Izraelowych.

43. Y było męczyzn wedle imion swych, od miesiąca iednego y wyższey, dwadzieścia dwa tysiąca dwieście siedmdzieśiat trzey.

44. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

45. Weźmi Lewity miasto piérworodnych synów Izraelowych: y bydło Lewitów miasto bydła ich, y będą moimi Lewitowie. Ja iestem Pan.

46. A w okupie dwu set siedmdzieśiat trzech, którzy przechodzą liczbę Lewitów z piérworodnych synów Izraelowych,

47. wezmiesz po pięci syklów na każdą głowę wedle wagi Świątnice. Sykiel ma dwadzieścia pieniędzy.

48. Y dasz pieniądze Aaronowi y synóm jego, okup tych którzy są nadzwysz.

49. Wziął tedy Moyses pieniądze tych, którzy byli nadzwysz, y które odkupili od Lewitów

50. za piérworodne synów Izraelowych, tysiąc trzysta sześćdziesiąt pięć syklów wedle wagi Świątnice.

51. Y dał ie Aaronowi y synóm jego, według słowa które mu Pan był przykazał.

Roz. 3.—3. *Których ręce napełnione.* Jest to *Hebraismus* częsty w Piśmie ś. który ztąd urosł, iż gdy kapłany święcono, ofiary kładziono na ręce kapłańskie, jako rozkazał *Exod* 29. 24, i tak ręce ich napełniano ofiara mi i darami, co też wspomina *Lev.* 8. 26, ztąd jest obyczaj mowy żydowskiej, napełnić ręce, to jest, poświęcić.

6. *Pokolenie Lewi.* Acz niemógł być żaden kapłanem, tylko z pokolenia Lewi, wszakże nie wszyscy Lewitowie byli kapłany, tylko Aaron i synowie jego: a inszy byli na posługach w kościele.

37. *Kołki z powrozami.* Dla podtrzymywania słupów i zasłon sieni, iżby od wiatru nie były miotane.

41. *Wezmiesz... bydło ich.* Oddzielisz, iżby mi współ z Lewitami były jakby poświęcone i przeznaczone, i były mojemi jako i sami Lewici są moi: lecz oddzielenie to nie było tego rodzaju, iżby bydło to zostało użyte do ofiar.

46. *A w okupie.* Wszystkich Lewitów było tysięcy 22.

piérworodnych zaś Izraelskich znajdowało się 22, 273. Ponieważ zaś Lewitów oddano Bogu zamiast piérworodnych, pozostawało przeto nadwyż 273 piérworodnych za wykup każdego z nich rozkazuje Bóg opłacić po pięć syklów i oddać je Aaronowi (w. 48).

49. *Którzy byli nadwyż.* Którzy po rzuceniu losów, zostali nad liczbę lewitów.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O urzędach i czynnościach Lewitów po szczególe, według ich familij i domów.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Tolle summam filiorum Caath de medio Levitarum per domos et familias suas, (1 Par. 15, 15).

3. a trigesimo anno et supra, usque ad quinquagesimum annum, omnium qui ingrediuntur, ut stent et ministrent in tabernaculo foederis.

4. Hic est cultus filiorum Caath: Tabernaculum foederis, et Sanctum sanctorum

5. ingredientur Aaron et filii ejus, quando movenda sunt castra, et deponent velum quod pendet ante fores, involventque eo arcam testimonii,

6. et operient rursus velamine ianthinarum pellium, extendentque desuper pallium totum hyacinthinum, et inducent vectes.

7. Mensam quoque propositionis involvent hyacinthino pallio, et ponent cum ea thuribula et mortariola, cyathos et crateras ad liba fundenda: panes semper in ea erunt:

8. extendentque desuper pallium coccineum, quod rursus operient velamento ianthinarum pellium, et inducent vectes.

9. Sument et pallium hyacinthinum, quo operient candelabrum cum lucernis et forcipibus suis et emunctoriis et cunctis vasis olei, quae ad concinnandas lucernas necessaria sunt:

10. et super omnia ponent operimentum ianthinarum pellium, et inducent vectes.

11. Nec non et altare aureum involvent hyacinthino vestimento, et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium, inducentque vectes.

12. Omnia vasa, quibus ministratur in Sanctuario, involvent hyacinthino pallio, et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium, inducentque vectes.

13. Sed et altare mundabunt cinere, et involvent illud purpureo vestimento,

14. ponentque cum eo omnia vasa, quibus in ministerio ejus utuntur, id est, ignium receptacula, fuscinulas ac tridentes, uncinos et batilla. Cuncta vasa altaris operient simul velamine ianthinarum pellium, et inducent vectes.

15. Cumque involverint Aaron et filii ejus Sanc-

1. Y mówił Pan do Moyżesza y Aarona, rzekąc:

2. Weźmi summę synów Kaath z pośrodku Lewitów według domów y familij ich,

3. od trzydziestego roku y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wszystkich którzy wchodzą, aby stali y służyli w przybytku przymierza.

4. Ta iest służba synów Kaath: do przybytku przymierza, y do Świętego Świętych,

5. wnijdzie Aaron y synowie iego, gdy się będzie miał ruszyć obóz, y zéymą zasłonę która wiśi przed drzwiami, y uwiną w nią skrzynię świadectwa,

6. y okryją zaś przykryciem z skór fiołkowéj farby, y rozciągną na wierzchu przykrycie wszystko z hiacintu, y założą drążki.

7. Stół téż pokładania obwiną przykryciem z hiacintu, y pokładą z nim kadzidelnice y moździerzyki, kubki y czasze do lania ofiar mokrych: chléb zawsze na nim będzie:

8. y rozciągną z wierzchu nakrycie karmazynowe, które zaś nakryją przykryciem z skór fiołkowéj maści, y zawiodą drążki.

9. Wezmą téż przykrycie z hiacintu, którym nakryją lichtarz z lampami y klęcznikami, y z ucieradły iego, y ze wszystkim naczyniem oliwnym, które do przyprawienia lamp są potrzebne:

10. a na wszystko włożą przykrycie z skór fiołkowéj farby, y założą drążki.

11. Ołtarz zaśię złoty obwiną odzieniem z hiacintu, y rozciągną z wierzchu dekę z skór fiołkowéj maści, y założą drążki.

12. Wszystko naczynie, którym służą w Świątynicy, obwiną w przykrycie z hiacintu, y rozciągną z wierzchu dekę z skór fiołkowéj maści, y założą drążki.

13. Ale y ołtarz oczyścią z popiołu y obwiną ji odzieniem szarłatnym,

14. y włożą z nim wszystko naczynie, którego używają do służby iego, to iest naczynia do brania w się ognia, widełki, trzyzębate widły, haki, y łopaty. Wszystko naczynie ołtarza nakryją deką z skór fiołkowéj maści, y założą drążki.

15. A gdy uwiną Aaron y synowie iego Świątynię,

R. 4.—3. Od trzydziestego roku. Tu wyliczają się tylko ci mężowie, którzy znaczniejsze ciężary i części przybytku mogli dźwigać, gdy miało ruszać z obozem. Mniej-
sze jednak niektóre prace, zdaje się podejmowali i młodzi od roku 20 (1 Paral. 23, 24), i nieco starsi nad lat 25. Niz. r. 8, 24. — *Aby stali.* Stanem tu się zowie sama posługa Lewitów w przybytku; tak w w. 30 powiada się o Merarytach: *Którzy wchodzą na urząd posługi swój.* W obudwóch miejscach w wers. Hebr. są te same wyrazy.

5. Aaron i synowie jego. I niżsi także kapłani mogli wchodzić do Świętego Świętych dla zwinięcia go; przy poruszeniu obozu. — *Zdejmą zasłonę.* Która oddziela Święte Świętych od Świętego.

6. Przykryciem z skór fiołkowéj farby. Nie owém przykryciem, którym zaciągano przybytek, ale inném właściwem. Albowiem i stół i lichtarz i inne rzeczy

miały właściwe sobie przykrycia ze skór fiołkowéj barwy.
7. *Moździerzyki.* Były to miseczki do maki przeznaczonej do ofiar. — *Chléb zawsze na nim będzie.* Chleby pokładne zawsze znajdowały się na stole, nawet gdy go przenoszano z miejsca na miejsce.

10. *Założą drążki.* Chociaż lichtarz nie miał kółek, przez któreby przeciągano drążki, jak widać z jego budowy (Exod. r. 25 i 37); jednakże używano drążków, gdy go przenoszano, do których uwiązywano mieszki z lichtarzem, albo go na nie wkładano.

11. *Ołtarz złoty.* Ołtarz kadzenia, który był powleczony złotem i blachami.

13. *I ołtarz.* Całopalnia. — *Oczyszczą z popiołu.* Od ofiar i drew spalonych.

15. *Nie dotkną się naczynia.* T. j. naczyń nagich, nie przykrytych.

tuarium et omnia vasa ejus in commotione castorum, tunc intrabunt filii Caath, ut portent involuta: et non tangent vasa Sanctuarii, ne moriantur. Ista sunt onera filiorum Caath in tabernaculo foederis:

16. super quos erit Eleazar filius Aaron sacerdotis, ad cujus curam pertinet oleum ad concinandas lucernas, et compositionis incensum, et sacrificium, quod semper offertur, et oleum unctionis, et quidquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vasorum, quae in Sanctuario sunt.

17. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

18. Nolite perdere populum Caath de medio Levitarum:

19. sed hoc facite eis, ut vivant, et non moriantur, si tetigerint Sancta Sanctorum. Aaron et filii ejus intrabunt, ipsique disponent opera singulorum, et dividunt quid portare quis debeat.

20. Alii nulla curiositate videant, quae sunt in Sanctuario, priusquam involvantur, alioquin moriuntur.

21. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

22. Tolle summam etiam filiorum Gerson per domos ac familias et cognationes suas,

23. a triginta annis et supra, usque ad annos quinquaginta. Numera omnes qui ingrediuntur et ministrant in tabernaculo foederis.

24. Hoc est officium familiae Gersonitarum,

25. ut portent cortinas tabernaculi et tectum foederis, operimentum aliud, et super omnia velamen ianthinum, tentoriumque quod pendet in introitu tabernaculi foederis.

26. cortinas atrii, et velum in introitu quod est ante tabernaculum. Omnia quae ad altare pertinent, funiculos, et vasa ministerii.

27. jubente Aaron et filiis ejus, portabunt filii Gerson: et scient singuli cui debeant oneri mancipari.

28. Hic est cultus familiae Gersonitarum in tabernaculo foederis, eruntque sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis.

29. Filios quoque Merari per familias et domos patrum suorum recensebis,

30. a triginta annis et supra, usque ad annos quinquaginta, omnes qui ingrediuntur ad officium ministerii sui et cultum foederis testimonii.

31. Haec sunt onera eorum: Portabunt tabulas tabernaculi et vectes ejus, columnas ac bases earum,

32. columnas quoque atrii per circuitum cum basibus et paxillis et funibus suis. Omnia vasa et suppellectilem ad numerum accipient, sicque portabunt.

y wszystko naczynie iéy, gdy się będzie ruszał obóz, tédy wnidą synowie Kaath, aby niesli uwinione: y nie dotkną się naczynia Świątnice, aby nie pomarli. Te są brzemiona synów Kaath w przybytku przymierza:

16. nad któremi będzie Eleazar syn Aarona kapłana, do którego starania należy oliwa do przyprowadzenia lamp y zapał złożony, y ofiara, którą zawsze ofiarują, y oleiek namazywania, y cokolwiek do służby przybytku należy, y wszego naczynia, które są w Świątnicy.

17. Y rzekł Pan do Moysesza y Aarona, mówiąc:

18. Nie wytracajcie ludu Kaath z pośrodku Lewitów:

19. ale to im uczynicie, aby żyli, a nie pomarli, iesli się dotkną Świętych nad Świętymi. Aaron y synowie iego wnidą, y oni rozłożą robotę każdego, y rozdzielą co kto ma nieść.

20. Inszy żadną dwornością niech nie widzą rzeczy, które są w Świątnicy, piérwéy niżli ie obwiną, inaczej pomrą.

21. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

22. Weźmi téż sumę synów Gerson według domów y rodziny y rodzin ich,

23. od trzydziści lat y wyższyć aż do lat pięćdziesiąt. Policz wszystkie którzy wchodzą y służą w przybytku przymierza.

24. Ten iest urząd domu Gersonitów,

25. aby nosili opony przybytku, y wierzch przymierza, przykrycie drugie, a nad wszystko zaslonę fiolkowéy mascei, y zaslonę która wiśi w weszciu przybytku przymierza,

26. opony sienne y zaslonę w weszciu które iest przed przybytkiem. Wszystko co do ołtarza należy, powrózki y naczynia posługowania,

27. na rozkazanie Aaronowe y synów iego, poniosą synowie Gerson: y będzie wiedział każdy któremu ciężarowi ma bydz podległy.

28. Ta iest służba rodziny Gersonitów w przybytku przymierza, a będą pod ręką Ithamara syna Aarona kapłana.

29. Syny téż Merary wedle rodziny y domów oyców ich policzysz,

30. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiąt lat, wszystkich którzy wchodzą na urząd posługi swéy, y służbę przymierza świadectwa.

31. Te są brzemiona ich: będą nosić deszczki przybytku y drążki iego, słupy y podstawki ich,

32. słupy téż sieni w okolo z podstawkami, y z kolkami, y z powrozami ich. Wszystko naczynie y sprzęt pod liczbą wezmą y tak poniosą.

16. Nad którymi. Kaatytami. — Będzie Eleazar. Jako pochodzący od Kaata: nad Gersonitami zaś i Merarytami przełożonym był Itamar, młodszy syn Aarona; tak jednakże, iż przed wszystkimi przodkował Eleazar, ogólny niejaki nadzór mając nad nimi. — Do którego T. j. Eleazara. — Zapał i ofiara. Nie żeby Eleazar sam jeden składał ofiary, i palił kadzidło, lecz że do niego należało dopatrywać, iżby nie zabrakło mąki, oliwy, ka-

dzidła do tych ofiar. — Ofiara którą zawsze ofiarują. W tek. hebr. jest *mincha*: a więc rozumieć przez to należy ową białą mąkę, którą przechowywano dla składania jéj wespół z ofiarą ustawicną.

18. Nie wytracajcie ludu Kaat. Nie pozwalajcie, iżby Kaatyci byli pobici odemnie; co się stanie, iesli się dotkną Świętych nad Świętymi, t. j. najświętszych naczyni przybytku.

33. Hoc est officium familiae Meraritarum et ministerium in tabernaculo foederis: eruntque sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis.

34. Recensuerunt igitur Moyses et Aaron et principes synagogae filios Caath per cognationes et domos patrum suorum,

35. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad ministerium tabernaculi foederis:

36. et inventi sunt duo millia septingenti quinquaginta.

37. Hic est numerus populi Caath, qui intrant tabernaculum foederis; hos numeravit Moyses et Aaron juxta sermonem Domini per manum Moysi.

38. Numerati sunt et filii Gerson per cognationes et domos patrum suorum,

39. a triginta annis et supra, usque ad quinquagesimum annum, omnes qui ingrediuntur ut ministrent in tabernaculo foederis:

40. et inventi sunt duo millia sexcenti triginta.

41. Hic est populus Gersonitarum, quos numeraverunt Moyses et Aaron juxta verbum Domini.

42. Numerati sunt et filii Merari per cognationes et domos patrum suorum,

43. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad explendos ritus tabernaculi foederis;

44. et inventi sunt tria millia ducenti.

45. Hic est numerus filiorum Merari, quos recensuerunt Moyses et Aaron juxta imperium Domini per manum Moysi.

46. Omnes qui recensiti sunt de Levitis, et quos recenseri fecit ad nomen Moyses, et Aaron, et principes Israël, per cognationes et domos patrum suorum,

47. a triginta annis et supra, usque ad annum quinquagesimum, ingredientes ad ministerium tabernaculi, et onera portanda,

48. fuerunt simul octo millia quingenti octoginta.

49. Juxta verbum Domini recensuit eos Moyses unumquemque juxta officium et onera sua, sicut preceperat ei Dominus.

33. Ten jest urząd rodziny Merarczyków, y służba w przybytku przymierza: a będą pod ręką Ithamara syna Aarona kapłana.

34. Policzyli tedy Mojżesz y Aaron y przełożeni Synagogi syny Kaath według rodów y domów ojców ich,

35. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wszystkie którzy wchodzą na posługę przybytku przymierza;

36. y znalazło się ich dwa tysiąca siedm set pięćdziesiąt.

37. Ten jest poczet ludu Kaath, którzy wchodzą do przybytku przymierza: te policzył Mojżesz y Aaron, według słowa Pańskiego przez rękę Mojżesza.

38. Zliczeni też są y synowie Gerson, według rodów y domów ojców ich,

39. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wszyscy którzy wchodzą aby służyli w przybytku przymierza:

40. y znalazło się ich dwa tysiąca sześć set trzydzieści.

41. Ten jest lud Gersonitów, które policzyli Mojżesz y Aaron wedle słowa Pańskiego.

42. Policzeni są y synowie Merary, według rodów y domów ojców ich,

43. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wszyscy którzy wchodzą do wypełnienia porządku przybytku przymierza:

44. y znalazło się ich trzy tysiąca dwieście:

45. Ten jest poczet synów Merary, które policzyli Mojżesz y Aaron, według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza.

46. Wszyscy którzy policzeni są z Lewitów, y które popisać kazał mianowicie Mojżesz y Aaron, y przełożeni Izraelscy, według rodów y domów ojców ich,

47. od trzydziestu lat y wyższyć, aż do pięćdziesiątego roku, wchodzący na służbę przybytku, y na noszenie brzemion,

48. było w obec ośm tysięcy pięć set osmdziesiąt.

49. Według słowa Pańskiego policzył ie Mojżesz, każdego według urzędu y brzemienia iego, iako mu był Pan przykazał.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O wydalaniu z obozu nieczystych i trędowatych, o ofiarach za grzechy niedbalstwa, podejrzanego cudzołóstwa.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Praecepte filiis Israël, ut ejiciant de castris unum leprosum, et qui semine fluit, pollutusque est super mortuo:

3. tam masculum quam feminam ejicite de castris, ne contaminent ea, cum habitaverim vobiscum.

37. Według słowa Pańskiego przez rękę Mojżesza, według słowa i rozkazu Pana, który oznajmił przez Mojżesza aby tak było.

49. Każdego według urzędu i brzemienia iego. Każdemu z nich rozkazując i naczynając urząd, jaki miał spełniać.

R. 3.—2. Aby wyrzucili z obozu. Dwojaka była nie-

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Przykaż synóm Izraelowym, aby wyrzucili z obozu wszelkiego trędowatego, y który naśieniem płynie, y splugawił się umarłym:

3. tak mężczyznę iako y niewiastę wyrzucicie z obozu, aby go nie splugawili, gdyżem mieszkał z wami.

czystota prawna: jedna lżejsza, która niedozwalała tylko wniknąć do kościoła, lecz niewzbraniała obcowania z ludźmi, i nie przechodziła na innych za dotknięciem; druga cięższa, która zarażała innych: takimi byli ci, którzy się tu wyliczają, i dla tego zmuszeni byli mieszkać po za obozem.

3. Gdyżem mieszkał z wami. Założywszy pośród was

4. Feceruntque ita filii Israël, et ejecerunt eos extra castra, sicut locutus erat Dominus Moysi.

5. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

6. Loquere ad filios Israël: Vir, sive mulier, cum fecerint ex omnibus peccatis, quae solent hominibus accidere, et per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint,

7. confitebuntur peccatum suum, et reddent ipsum caput, quintamque partem desuper ei, in quem peccaverint. (*Lev. 5, 6*).

8. Sin autem non fuerit, qui recipiat, dabunt Domino, et erit sacerdotis, excepto ariete, qui offertur pro expiatione, ut sit placabilis hostia.

9. Omnes quoque primitiae, quas offerunt filii Israël, ad sacerdotem pertinent:

10. et quicquid in Sanctuarium offertur a singulis, et traditur manibus sacerdotis, ipsius erit.

11. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

12. Loquere ad filios Israël, et dices ad eos: Vir, cujus uxor erraverit, maritumque contemnens

13. dormierit cum altero viro, et hoc maritus deprehendere non quiverit, sed latet adulterium, et testibus argui non potest, quia non est inventa in stupro:

14. si spiritus zelotypiae concitaverit virum contra uxorem suam, quae vel polluta est, vel falsa suspitione appetitur,

15. adducet eam ad sacerdotem, et offeret oblationem pro illa, decimam partem sati farinae hordeaceae: non fundet super eam oleum, nec imponet thus, quia sacrificium zelotypiae est, et oblatio investigans adulterium.

16. Offeret igitur eam sacerdos, et statuet coram Domino:

17. assumetque aquam sanctam in vase fictili, et pauxillum terrae de pavimento tabernaculi mittet in eam.

18. Cumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ejus, et ponet super manus illius sacrificium recordationis, et oblationem zelotypiae: ipse autem tenebit aquas amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congressit:

mój przybytek. Przyczyna więc dla czego mieli być wydaleny z obozu jest: iżby drudzy się nie zarazili prawą nieczystością i przez to nie zostali usunięci od uczestnictwa w ofiarach.

6. *Ze wszystkich grzechów, które się zwykli ludziom przygadzać.* T. j. gdy wyrządzą jaką krzywdę bliźniemu, jaki to grzech zwykli ludzie popełniać. — *Przez niedbałość.* Wiedząc że to jest zakazane, lecz zaniedbując to zachować, lubo nie pogardzając.

7. *Piątą część.* Patrz Wujka.

8. *Jeśli by nie był, kto by odebrał.* Jeśli by nie było krewnego, któryby w miejsce zmarłego przyjął to, co się oddaje. — *Będzie kapłana.* Kapłan bowiem jest jakby zastępcą i dziedzicem Boga. — *Wyciągnę barana.* Jeżeli skradziony był baran i nie ma nikogo, komu by go powrócono, powinien być złożony Bogu na ofiarę.

9. *Do kapłana.* Do kapłanów; pierwociny bowiem rozdzielano pomiędzy kapłanów. Inaczej co do ofiar; te należały do kapłana ofiarującego.

10. *Cokolwiek do Świątyni.* Cokolwiek ofiarujący da-

4. Y uczynili tak synowie Izraelowi, y wyrzucili ie z obozu, iako mówił Pan Moyżeszowi.

5. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

6. Mów do synów Izraelowych: Mąż, abo niewiasta gdy uczynią ze wszystkich grzechów, które się zwykli ludziom przygadzać, a przez niedbałość przestąpią przykazanie Pańskie, y zgrzeszą,

7. wyznaią grzech swój, y oddadzą samą główną rzecz, y piątą część nadwysz onemu przeciw któremu zgrzeszyli.

8. A iesliby nie był, kto by odebrał, dadzą Panu, y będzie kapłańskie, wyciągnę barana, który bywa ofiarowan na oczyszczenie, aby była ofiara ubłagalna.

9. Wszystkie też pierwociny, które ofiarują synowie Izraelowi, należą do kapłana:

10. y cokolwiek do Świątyni ofiarują od każdego, y dają w ręce kapłańskie, iego będzie.

11. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

12. Mów do synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Mąż, którego by żona wystąpiła, y wzgardziwszy małżonkiem

13. spałaby z inszym mężem, a tegoby mąż doznać nie mógł, ale tajemne iest cudzołóstwo, a świadkami nie może być dowiedzione, iż iey nie zastano w cudzołóstwie:

14. iesli duch podeyrzenia wzruszy męża przeciw żonie swęj, która abo iest splugawiona, abo fałszywe domniemanie na nie kładą,

15. przywiedzie ją do kapłana, y ofiaruje obiatę za nią, dziesiątą część korca mąki ięczmiennej: nie wleie na nią oliwy. ani włoży kadzidla, ponieważ ofiara podeyrzenia iest, y obiała dochodząca cudzołóstwa.

16. Ofiaruje ją tedy kapłan y postawi przed Panem:

17. y weźmie wody świętęj w naczyniu glinianym, y trochę ziemi ze tła przybytku wsypie w nią.

18. A gdy stanie niewiasta przed obliczem Pańskim, odkryje głowę iey, y włoży na ręce iey ofiarę wspomnienia, y obiatę podeyrzenia: a sam będzie trzymał wody barzo gorzkie, na które ze zlorzeczeniem klątw nakładł:

wali kapłanowi, należało do kapłana, chybaby ofiarując, wyraźnie powiedział, że daje na użytek przybytku, lub kościoła: wówczas bowiem szło to na oznaczony przedmiot.

15. *Oliwy.* Bo oliwa jest godłem miłosierdzia; od którego podejrziwy jest dalekim. I ponieważ do ofiar za grzechy nie przydawano oliwy i kadzidla, Lewit. 5, 11. — *Ani włoży kadzidla.* Bo kadzidło jest godłem dobrej sławy, tu zaś idzie o sprowadzenie hańby na cudzołóstnicę.

17. *Wody świętęj.* Przeznaczonęj do świętego użycia w przybytku: ta sama woda zowie się bardzo gorzką, w ww. 18 i 19. — *Trochę ziemi ze tła.* Dla oznaczenia, iż cudzołóstnica jest podła, nakształt ziemi, która się depcze. Eccl. 9, 10: *Niewiasta, która jest nierządna, jako gnoj na drodze deptana będzie.* Brano tę ziemię z sieni przybytku, gdyż w niej ten obrzęd się odbywał.

18. *Odkryje głowę jej.* Iżby przez ten obrzęd zrozumiała niewiasta, że jest w obec Boga, przed którym nie ma tajnego i zakrytego, i że powinna wyznać zbrodnię, jeśli ją popełniła. — *Ofiarę wspomnienia.* Bo jest ofiarą wspominającą grzech, którą w w. 15 zowie się *obiatą docho-*

19. adjurabitque eam, et dicet: Si non dormi-
rit vir alienus tecum, et si non polluta es desero
mariti thoro, non te nocebunt aquae istae
amarissimae, in quas maledicta congressi.

20. Sin autem declinasti a viro tuo, atque pol-
luta, et concubuisti cum altero viro,

21. his maledictionibus subjacebis: Det te Do-
minus in maledictionem, exemplumque cunctorum
in populo suo: putrescere faciat femur tuum, et
tumens uterus tuus dirumpatur.

22. Ingrediantur aquae maledictae in ventrem
tuum, et utero tumescente putrescat femur. Et
respondet mulier, Amen, Amen.

23. Scribetque sacerdos in libello ista maledi-
cta, et delebit ea aquis amarissimis, in quas ma-
ledicta congressit,

24. et dabit ei bibere. Quas cum exhauserit,

25. tollet sacerdos de manu ejus sacrificium
zelotypiae, et elevabit illud coram Domino, im-
ponetque illud super altare: ita duntaxat, ut
prius

26. pugillum sacrificii tollat de eo. quod offer-
tur, et incendat super altare: et sic potum det
mulieri aquas amarissimas.

27. Quas cum biberit, si polluta est, et con-
taminata viro adulterii rea, pertransibunt eam aquae
maledictionis, et inflato ventre computrescet fe-
mur: eritque mulier in maledictionem, et in
exemplum omni populo.

28. Quod si polluta non fuerit, erit innoxia,
et faciet liberos.

29. Ista est lex zelotypiae. Si declinaverit mu-
lier a viro suo, et si polluta fuerit,

30. maritusque zelotypiae spiritu concitatus ad-
daxerit eam in conspectu Domini, et fecerit ei
sacerdos juxta omnia quae scripta sunt:

31. maritus absque culpa erit, et illa recipiet
iniquitatem suam.

19. y poprzysięże ją y rzecze: Jeśli nie spał
mąż obcy z tobą, y jeśliś nie iest splugawiona
opuściwszy łoże małżonkowe, nie zaszkodzą te
wody bardzo gorzkie w którym klątwę nakładł.

20. Ale jeśliżes ustąpiła od męża twego, y ie-
steś splugawiona, a obcowałaś z inszym mężem:

21. tym przeklęstwam podlegiesz: Niechay cię
da Pan na przeklęstwo, y przykład wszystkich
w ludzie swoim: niech uczyni że wygnie łono
twoje, a brzuch twój opuchnąwszy niech się ro-
spuknie:

22. niechay wnidą wody przekłete do brzucha
twego, a gdy opuchnie żywot, niech wygnie łono.
Y odpowie ona niewiasta, Amen, Amen.

23. Y napisze kapłan na książkach te prze-
klęstwa, y zmaże je wodą bardzo gorzką na któ-
rą klątwę nakładł,

24. y da iéy pić. Którą gdy wypie,

25. weźmie kapłan z ręki iéy ofiarę podeyrze-
nia, y podniesie ją przed Panem, y włoży ją na
ołtarz: wszakże tak, że piérwéy,

26. garść ofiary weźmie z tego co ofiarują, y
spali na ołtarzu: y tak da pić niewieście wodę
bardzo gorzką.

27. Którą gdy wypie, jeśli splugawiona iest,
wzgardziwszy męża cudzołóstwa winna, rozéy-
dzie się po niéy woda przekłétwa, a gdy się
brzuch weździe, łono wygnie: y będzie niewia-
sta na przeklęstwo, y na przykład wszystkiemu
ludowi.

28. Ale jeśli nie iest splugawiona, będzie bez
obrażenia, y dziatki mieć będzie.

29. Tenci iest zakon podeyrzenia. Jeśli ustąpi
żona od męża swego, y jeśli splugawiona będzie,

30 a mąż duchem podeyrzenia wzruszony,
przywiedzie ją przed oblicze Pana, y uczyni iéy
kapłan wedle wszystkiego co iest napisano:

31. mąż bez winy będzie, a ona odniesie nie-
prawość swoją.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5, 7. *Wyznają grzech swój.* Żydowskie słowo *Uchicualu* właśnie się może przełożyć
tak: Mianowicie i iasnie wyznają grzech swój, to jest, który uczynili: bo tak żydowskie słowa znaczą. Zkąd rozu-
miał możemy, iż tu rozkazano było Żydom aby grzechy swoje wyznawając mianowali: bo kiedyby byli tylko grzechy
ogółem bez mianowania wyznawali, nie mówiliby Pismo 6. wyznają jawnie grzech który uczynili, ale by rzekło,
wyznają grzechy swoje. A tak tu masz spowiedź w starym Zakonie zwyczajną. O czem też *Lec. 5, 5. Przyp. 24*
14 Ecl. 4, 31.

dając cudzołóstica: albo nazywa się ofiara wspomnienia
da tego, że przez nią błagano Boga, aby chciał poka-
zać przez karę, że pamięta na cudzołóstwo, lub że po-
twierdza jej niewinność dając jej płodność (w. 28), jeśli
niełusnie ściągnęła podejrzenie męża.—*Sam Kapłan.*—
Wody bardzo gorzkie. Woda, która w w. 17 nazwana
jest świętą, tu zowie się bardzo gorzką, już że przekleń-
stwy kapłana została jakby ciężką i obciążoną, już że
wypita od cudzołóznicy, trapiła ją wielką gorzkością.

21. *Niechaj cię da Pan na przeklęstwo.* Bądź tak nę-
dzna i nieszczęśliwa, iżby publiczne i powszechne lu-
dzi oszerezenie i przeklęstwo to było: *Niech się przy-
trafi tobie to, co owej cudzołóznicy się przytrafiło.*—
Niech uczyni że wygnie łono twoje. Przez łono nale-

ży tu rozumieć miejsca wstydlive i części ciała im są-
siednie.

22. *Amen.* Niech się tak stanie.

23. *Na książkach.* Dostateczna tu była kartka, za-
miast książki; lecz Hebrajczycy wszystko na czemkolwiek
się napisuje *sopher*, książką nazywają.

27. *Rozedzie się po niéy woda.* Hebr.: *wnidzie do*
niej. czyli moc swoją wywrze.

28. *Będzie bez obrażenia.* Żadnej nie odniesie szko-
dy.—*Dziatki mieć będzie.* Na pociechę swego utrapienia,
i żeby od męża na potem była kochaną, jako płodna.
I to się jej przytrafi w tymże roku, i wyda na świat
dziecię płci męskiej.

31. *Odniesie nieprawość swoją.* Odniesie karę.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

Ō poświęceniu Nazarejczyków, i formule dawania błogosławieństwa ludowi.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Loquere ad filios Israël, et dices ad eos: Vir, sive mulier, cum fecerint votum, ut sanctificentur, et se voluerint Domino consecrare:

3. a vino, et omni, quod inebriare potest, abstinebunt. Acetum ex vino, et ex qualibet alia potione et quidquid de uva exprimitur, non bibent: uvas recentes siccassque non comedent

4. cunctis diebus quibus ex voto Domino consecrantur: quidquid ex vinea esse potest, ab uva passa usque ad acinum non comedent.

5. Omni tempore separationis suae novacula non transibit per caput ejus, usque ad completum diem, quo Domino consecratur. Sanctus erit, crescente caesarie capitis ejus. (*Judic. 13, 5*).

6. Omni tempore consecrationis suae super mortuum non ingreditur,

7. nec super patris quidem et matris et fratris sororisque funere contaminabitur, quia consecratio Dei sui super caput ejus est.

8. Omnibus diebus separationis suae sanctus erit Domino.

9. Sin autem mortuus fuerit subito quispiam coram eo, polluetur caput consecrationis ejus: quod radet illico in eadem die purgationis suae, et rursum septima.

10. In octava autem die offeret duos turtures, vel duos pullos columbae sacerdoti in introitu foederis testimonii.

11. Facietque sacerdos unum pro peccato, et alterum in holocaustum, et deprecabitur pro eo, quia peccavit super mortuo: sanctificabitque caput ejus in die illo:

12. et consecrabit Domino dies separationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato: ita tamen ut dies priores irriti fiant, quoniam polluta est sanctificatio ejus:

13. Ista est lex consecrationis. Cum dies, quos ex voto decreverat, complebuntur: adducet eum ad ostium tabernaculi foederis,

14. et offeret oblationem ejus Domino, agnum anniculum immaculatum in holocaustum, et ovem

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:

2. Mów do synów Izraelowych, y rzeczesz do nich: Mąż, abo niewiasta, gdy uczynią ślub aby się poświęcili: y chcą się Panu poświęcić:

3. od wina, y od wszelkiego co upić może, wstrzymywać się mają. Octu z wina, y z któregokolwiek innego napoiu. y cokolwiek z jagody winnój wytłaczają, pić nie będą: Jagód winnych świeżych ani suchych iść nie będą.

4. po wszystkie dni przez które Panu ślubem są poświęceni: cokolwiek z winnice być może, od różynki aż do jagódki iść nie będą.

5. Przez wszystkie czas odłączenia jego brzytwą nie przeydzie przez głowę jego, aż wypełni dni przez które się poświęcił Panu. Świętym będzie zapuszczeniem włosów głowy jego.

6. Przez wszystkie czas poświęcenia swego do umarłego nie wnidzie,

7. ani się y oycy, y matki, y brata, y siostry pogrzebem zmaże, bo poświęcenie Boga jego iść na głowie jego.

8. Po wszystkie dni odłączenia swego świętym będzie Panu.

9. A jeśli by kto umarł nagle przed nim, splugawia się głowa poświęcenia jego: którą natychmiast ogoli onegoż dnia oczyszczenia swego, y zaśię siódmego.

10. A ósmego dnia ofiaruje parę synogarlic, abo dwoie gołąbiat, kapłanowi w weszcju przymierza świadectwa.

11. Y uczyni kapłan iedno za grzech, a drugie na całopalenie, y będzie się modlił za nim, bo zgrzeszył nad umarłym: y poświęci głowę jego w on dzień:

12. y poświęci Panu dni odłączenia jego, ofiarując baranka rocznego za grzech: wszakże tak aby dni pierwsze wniwecz poszły, ponieważ splugawione poświęcenie jego.

13. Ten iest zakon poświęcenia. Gdy się wypełnią dni, które był ślubem postanowił: przowiedzie go do drzwi przybytku przymierza,

14. y ofiaruje obiatę jego Panu, baranka rocznego bez makuły na całopalenie, y owcę roczną

R. 6.—2. *Gdy uczynią ślub, aby się poświęcili.* T. j. gdy uczynią ślub Nazareatu, iżby się odłączyli od zwyczajnego pożycia z ludźmi i poświęcili Panu. P. W.

5. *Brzytwą nie przeydzie.* Ani brzytwą, ani nożycami nie zdejmie swoich włosów podczas nazareatu.

6. *Do umarłego nie wnidzie.* W tem Nazarejczyk równał się arcykapłanowi, o którym Lev. 21, 11 i to jednemu i drugiemu przystawało, dla poświęcenia, chociaż różnego rodzaju, lecz w swoim rodzaju najwyższego.

7. *Bo poświęcenie Boga jego iest na głowie jego.* Bo włosy nieogolone są na głowie jego, które wskazują, iż on jest Bogu oddziłony, uwieńczony i poświęcony; i na tych włosach, zdaje się, zależał główny obrzęd Nazarejczyków.

9. *Głowa poświęcenia jego.* Zamiast poświęcenia głowy

wego jego.—*Natychmiast ogoli.* Warkocz jakby splugawiony golono, iżby nowy odrosł; przeszłe dni nazareatu uważały się za niebyłe, i zmuszony był nanowo czas pełnienia ślubu zaczynać; co należy rozumieć o tym, który został Nazarejczykiem tylko do pewnego czasu: albowiem czyj ślub był wieczny, tego włosów nigdy nie golono, jakkolwiekby został splugawiony.

10. *W weszcju przymierza świadectwa.* U wnijęcia przybytku.

11. *Uczyni.* Ofiaruje.—*Zgrzeszył nad umarłym.* Splugawiony został, winę prawną zaciągnął.—*Poświęci głowę jego w on dzień.* Od tej pory znowu zacznie liczyć czas swojego nazareatu.

13. *Przowiedzie.* Kapłan.—*Go.* Nazarejczyka.—*Do drzwi przybytku.* Aby złożył zań przepisane ofiary.

anniculam immaculatam pro peccato, et arietem immaculatum, hostiam pacificam,

15. canistrum quoque panum azymorum, qui conspersi sunt oleo, et lagana absque fermento uncta oleo, ac libamina singulorum:

16. quae offeret sacerdos coram Domino, et faciet tam pro peccato, quam in holocaustum.

17. Arietem vero immolabit hostiam pacificam Domino, offerens simul canistrum azymorum, et libamenta quae ex more debentur.

18. Tunc radetur Nazareus ante ostium tabernaculi foederis caesarie consecrationis suae: tolletque capillos ejus, et ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum. (Act. 21, 24.)

19. Et armum coctum arietis, tortamque absque fermento unam de canistro, et lagnum azymum unum, et tradet in manus Nazaraei, postquam rasum fuerit caput ejus.

20. Susceptaque rursum ab eo, elevabit in conspectu Domini: et sanctificata sacerdotis erunt, sicut pectusculum, quod separari jussum est, et femur: post haec potest bibere Nazareus vinum.

21. Ista est lex Nazaraei, cum voverit oblationem suam Domino tempore consecrationis suae, exceptis his, quae invenerit manus ejus. Juxta quod mente devoverat, ita faciet ad perfectionem sanctificationis suae.

22. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

23. Loquere Aaron et filiis ejus: Sic benedicetis filiis Israël, et dicetis eis:

24. Benedicat tibi Dominus, et custodiat te. (Ecclesi. 36, 19.)

25. Ostendat Dominus faciem suam tibi, et misereatur tui.

26. Convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi pacem.

27. Invocabuntque nomen meum super filios Israël, et ego benedicam eis.

bez zmazy za grzech, y baranka bez makuły ofiarę zapokojną,

15. y kosz chlebow praśnych oliwą zaczynionych: y krepłów bez kwasu. oliwą pomazanych, y mokre ofiary każdego:

16. które ofiaruie kapłan przed Panem, y uczyni tak za grzech iako y na całopalenie.

17. A Baranka ofiaruie ofiarę zapokojną Panu, ofiaruąc wespół kosz praśników y mokre ofiary wedle zwyczaju powinne.

18. Toż ogolony będzie Nazareus przededrzwiami przybytku przymierza z włosów poświęcenia swego: y weźmie włosy iego y włoży na ogień, który iest podłożony pod ofiarę zapokojnych.

19. Y łopatkę uwarzoną barana, y chleb przez kwasu ieden z kosza, y krepel praśny ieden, y da w ręce Nazareusza, po ogoleniu głowy iego.

20. Y wzięwszy ie zaś od niego, podnieśie przed obliczem Pańskim: a poświęcone Kapłańskie będą, iako mostek, który odłączyć kazano, y łopatka: potym może pić Nazareus wino.

21. Tenći iest zakon Nazareusza, kiedy ślubuje obiatę swą Panu czasu poświęcenia swego, oprócz tego co naydzie ręka iego. Wedle tego iako był na umyśle ślubit, tak uczyni ku wykonaniu poświęcenia swego.

22. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

23. Mów Aaronowi y synóm iego: Tak błogosławić będziecie synóm Izraelowym, y rzeczećie im:

24. Niechay ci Pan błogosławi, y niechay cię strzeże.

25. Niech pokaże. Pan oblicze swoje tobie, y niech się zmiłuie nad tobą.

26. Niech obróci Pan twarz swoją ku tobie, y niech ci da pokóy.

27. Y będą wzywać imienia mego nad synmi Izraelowymi, a ia im błogosławić będę.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 6. 3. *Ślub aby się poświęcili.* W Żydowskim jest, ślub Nazyra, albo Nazarejczyka. Między sługi kościelne mogą być i ci policzeni: wszakże to pewna, że kapłany nie byli, ani z pokolenia Lewi, ale każdego pokolenia być mogli, jako Samson był z pokolenia Dan, i był nazarejczyk, *Sędz.* 13. Rzeczeni są Nazarei, od słowa Nazar, co znaczy odłączony, albo poświęcony jakoby odłączeni od ludzi i Bogu oddani; że się dozwolnie Bogu oddawali, włosy goląc a wina nie pijąc, i insze obyczaje mieli jako tu opisuje. Z tych niektórzy mieli ślub wieczny jako Samson, *Sędz.* 13. drudzy tylko do pewnego czasu, o których też tu najwięcej mówi. Którzy udawali się na ten ostrzejszy żywot, aby tak ciało trapiłi. Z tych i inszych sług kościelnych starego zakonu,

18. *Weźmie.* Kapłan. *Włóży na ogień.* Mają być spalone włosy Nazarejczyka, ku czci Boga, jako mu przedtem poświęcone.

20. *Poświęcone.* Cokolwiek podniósł i podnosząc Bogu ofiarował i poświęcił. — *Jako mostek.* Jako mostek tak i łopatkę, czyli jak jedno tak i drugie.

21. *Oprócz tego, co najdzie ręka jego.* Do czego dobrowolnie chciał siebie zobowiązać. — *Wedle tego jako był na umyśle ślubit.* Ślub bowiem jest to prawo prywatne, którego rozciągłość zawisła od woli ślubującego. — *Ku wykonaniu poświęcenia jego* Hebr. *we'llug praua nazareata swego*, t. j. które ma na celu doskonałość Nazarejczyka przez świętość stanu owego czasu, t. j. starego Zakonu.

24. *Niechay ci Pan błogosławi.* Niech udziela tobie obfitość dóbr wszelkich.

Bib. St. Test. T. I.

25. *Niechay pokaże Pan oblicze swoje tobie.* Wesole, łaskawe. Wersya Hebr. ma: *Niech świeci Pan obliczem swoim nad tobą.* T. j. Pan niech będzie dla cię nakształt światła i lampy, któraby kierowała wszystkimi twojemi sprawami.

26. *Niech obróci Pan twarz swoją ku tobie.* Niechaj cię pociesza, wspomaga i broni; to bowiem sprawuje Pan, gdy jest ku nam obrócony; przeciwnie zaś temu, gdy odwrócony.

27. *I będą wzywać imienia mego nad synami Izr.* Gdy kapłani błogosławić będą synom Izraelowym, niech przylączą do swego błogosławieństwa imię moje trzykroć święte (Jehowa). — *A ja im błogosławić będę.* Będę im dobrze czynił, napętuując ich mojami dobrami.

była figura tego co teraz jest w nowym Testamencie. Bo też także teraz rozmaici są słudzy w kościele Bożym, są Akolitowie, jako oni którzy lampy zaświecali. *Exod.* 27. Subdyakoni jako Nathynejczykowie, którzy potrzeb dodawali. 1. *Paral.* 9. 1 *Esdrae.* 8. Są Dyakoni jako Lewitowie: nadto i kapłani i Biskupi, co się wszystko przed tem przefigurowało. A do tego i zakonnicy jako Nazarejczykowie, którzy się Bogu oddali, i poświęcili, na żywot ostrzejszy.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O darach i ofiarach książąt Izraelskich, według dwunastu ich pokoleń, podczas poświęcenia przybytku i ołtarza.

1. Factum est autem in die, qua complevit Moyses tabernaculum, et erexit illud; unxitque et sanctificavit cum omnibus vasis suis, altare similiter et omnia vasa ejus. (*Exod.* 40. 16.)

2. Obtulerunt principes Israël et capita familiarum, qui erant per singulas tribus, praefectique eorum, qui numerati fuerant,

3. munera coram Domino, sex plaustra tecta cum duodecim bobus. Unum plaustrum obtulere duo duces, et unum bovem singuli, obtuleruntque ea in conspectu tabernaculi.

4. Ait autem Dominus ad Moysen:

5. Suscipe ab eis, ut servant in ministerio tabernaculi, et trades ea Levitis juxta ordinem ministerii sui.

6. Itaque cum suscepisset Moyses plaustra et boves, tradidit eos Levitis.

7. Duo plaustra et quatuor boves dedit filiis Gerson, juxta id quod habebant necessarium.

8. Quatuor alia plaustra, et octo boves dedit filiis Merari secundum officia et cultum suum, sub manu Ithamar filii Aaron sacerdotis.

9. Filiis autem Caath non dedit plaustra et boves: quia in Sanctuario serviunt, et onera propriis portant humeris.

10. Igitur obtulerunt duces in dedicationem altaris, die qua unctum est, oblationem suam ante altare.

11. Dixitque Dominus ad Moysen: Singuli duces per singulos dies offerant munera in dedicationem altaris.

12. Primo die obtulit oblationem suam Nahasson filius Aminadab de tribu Juda:

13. fueruntque in ea, acetabulum argenteum pondo centum triginta siclorum, phiala argentea habens septuaginta siclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum similia conspersa oleo in sacrificium:

1. Y stało się w dzień, którego dokończył Moyses przybytku y postawił ji: y namazał y poświęcił ji ze wszystkim sprzętem iego, ołtarz także, y wszystko naczynie iego.

2. Ofiarowały książęta Izraelskie, y głowy familii, które były w każdym pokoleniu, y przełożeni nad temi, którzy policzeni byli,

3. dary przed Panem: sześć wozów przykrytych ze dwunastą wołów. Jeden wóz darowało dwoie książąt, a każdy po jednym wołu, y ofiarowali ie przed przybytkiem.

4. Y rzekł Pan do Moysesza:

5. Przyimi od nich, aby były na posługę przybytku, a dasz ie Lewitóm według porządku posługi ich.

6. A tak przyiąwszy Moysesz wozy y woły, oddał ie Lewitóm.

7. Dwa wozy y czterech wołów dał synóm Gerson, według tego iako potrzebowali,

8. Cztery drugie wozy y ośm wołów dał synóm Merary, według urzędów y służby ich, pod ręką Ithamara syna Aarona kapłana.

9. A synóm Kaath nie dał wozów y wołów: bo w Świątnicy służą, a brzemiona na swych ramionach noszą.

10. Ofiarowały tedy Książęta na poświęcenie ołtarza w dzień którego iest pomazany dar swój przed ołtarz.

11. Y rzekł Pan do Moysesza: Każde Książę każdego dnia niech ofiaruje dary na poświęcenie ołtarza.

12. A tak pierwszego dnia ofiarował dar swój Nahasson syn Aminadab z pokolenia Juda:

13. a były w nim miska srebrna, która ważyła sto y trzydzieści syklów, czasza srebrna mająca siedmdziesiąt syklów, wedle wagi Świątnice, obie pełne biały mąki zaczynionéy oliwą na ofiarę:

R. 7.—1. *W dzień.* T. j. w czasie; albowiem z tegoż rozdziału widać, że użyto na to czasu przynajmniej dni dwanaście.—*Dokończył Moyses przybytku.* Za posługą Bezeleela i towarzyszków.

3. *Wozów przykrytych.* Iżby naczynia i sprzęt święty, gdy je przewożono, nie były widziane od ludu, i żeby nie były uszkodzone od deszczu, gradu i t. p.

8. *Cztery drugie wozy.* Synom Merary dano więcej wozów i wołów, bo oni mieli do dźwigania większe ciężary, jako to, słupów wszystkich, desek podstawek, etc.; tak dalece, iż według zdania Abulensa, wszystkie ich ciężary nie mogły być złożone na czterech wozach, lecz niektóre z nich na barkach niesione.—*Pod ręką.* Pod władzą i dozorem.—*Itamar.* Itamar przełożony był nad Gersonitami i Merarytami, i nad ich naczyniami i sprzętami.

9. *Bo w świątnicy służą.* To zaś, co należało do świątnicy, nie na wozach lecz na barkach przenaszano, dla świętości i uszanowania tych rzeczy.

11. *Każde książę.* Książęta, naczelnicy pokoleń.—*Na poświęcenie ołtarza.* Całopalenia, który oprócz namaszczenia wspólnego z innemi naczyniami przybytku, miał jeszcze swoje szczególne poświęcenie, t. j. przez siedm dni codzienne namaszczenie, i ofiary przepisane. *Exod.* 29, 36 i 37; ztąd i codziennie, na poświęcenie całego przybytku, a mianowicie tego ołtarza, składali książęta dary wspólnie i pojedynczo.

13. *Miska.* Patrz o tem *Exod.* r. 25, 29. Te jednak miski, ponieważ były srebrne, zdaje się przeto nie były używane w świątnicy, gdyż, jak wiadomo, wszystkie naczynia świątnicy były złote. A więc obracano je na użytek sieni i ołtarza całopalenia.

14. mortariolum ex decem siclis aureis plenum incenso:

15. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

16. hircumque pro peccato:

17. et in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec est oblatio Nahasson filii Aminadab.

18. Secundo die obtulit Nathanaël filius Suar, lux de tribu Issachar,

19. acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos, juxta pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

20. mortariolum aureum habens decem siclos plenum incenso:

21. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

22. hircumque pro peccato:

23. et in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Nathanaël filii Suar.

24. Tertio die princeps filiorum Zabulon, Eliab filius Helon,

25. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

26. mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso:

27. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

28. hircumque pro peccato:

29. et in sacrificio pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec est oblatio Eliab filii Helon.

30. Die quarto princeps filiorum Ruben, Elisur filius Sedeur,

31. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

32. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

33. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

34. hircumque pro peccato:

35. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Elisur filii Sedeur.

36. Die quinto princeps filiorum Simeon, Salamiel filius Surisaddai,

37. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

38. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

14. moździerzik z dziesięci syklów złotych pełen kadzidła:

15. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

16. y kozła za grzech:

17. a na ofiarę zapokoynych wołów dwa, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć, tać iest ofiara Nahassona syna Aminadab.

18. Wtórego dnia ofiarował Nathanael syn Suar książę z pokolenia Issachar,

19. miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów, wedle wagi Świątnice, obie pełne białey maki oliwą zaczynioney na ofiarę:

20. moździerzik złoty mający dziesięć syklów pełen kadzidła:

21. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

22. y kozła za grzech:

23. a na ofiarę zapokoynych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; ta była ofiara Nathanaela syna Suar.

24. Trzeciego dnia książę synów Zabulon, Eliab syn Helon,

25. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów na wagę Świątnice, obie pełne białey maki oliwą zaczynioney na ofiarę:

26. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

27. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

28. y kozła za grzech:

29. a na ofiarę zapokoynych, wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać iest ofiara Eliab syna Helon.

30. Dnia czwartego książę synów Ruben, Elisur syn Sedeur,

31. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów na wagę Świątnice, obie pełne białey maki oliwą zaczynioney na ofiarę:

32. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

33. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

34. y kozła za grzech:

35. a na ofiarę zapokoynych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Elisur syna Sedeur.

36. Dnia piątego książę synów Simeon, Salamiel syn Surysaddai,

37. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdziesiąt syklów na wagę Świątnice, obie pełne białey maki oliwą zaczynioney na ofiarę:

38. moździerzik złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

14. Moździerzik. Mała czasza do brania kadzidła.

18. Wtórego dnia. T. j. drugiego czasu; albowiem znoszenie darów tych trwało dni 12.

39. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

40. hircumque pro peccato:

41. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Salamiel filii Surisaddai.

42. Die sexto princeps filiorum Gad, Eliasaph filius Duël,

43. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

44. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

45. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

46. hircumque pro peccato:

47. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Eliasaph filii Duël.

48. Die septimo princeps filiorum Ephraim, Elisama filius Ammiud,

49. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

50. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

51. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

52. hircumque pro peccato:

53. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Elisama filii Ammiud.

54. Die octavo princeps filiorum Manasse, Gamaliel filius Phadassur,

55. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

56. mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso:

57. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

58. hircumque pro peccato:

59. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Gamaliel filii Phadassur.

60. Die nono princeps filiorum Benjamin, Abidan filius Gedeonis,

61. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

62. et mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

63. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

64. hircumque pro peccato:

65. et in hostias pacificorum boves duos, arie-

39. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

40. y kozła za grzech:

41. a na ofiary zapokoyne wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Salamiel syna Surysaddai.

42. Dnia szóstego książę synów Gad, Eliasaph syn Duël,

43. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdzieśiat syklów na wagę Świątnice, obie pełne biały mąki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

44. moździerzyk złoty ważący dziesięć syklów, pełen kadzidła:

45. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

46. y kozła za grzech:

47. a na ofiary zapokoynych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Eliasaph syna Duël.

48. Dnia siódmego książę synów Ephraim, Elisama syn Ammiud,

49. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną mającą siedmdzieśiat syklów na wagę Świątnice, obie pełne biały mąki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

50. moździerzyk złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

51. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

52. y kozła za grzech:

53. a na ofiary zapokoynych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Elisama syna Ammiud.

54. Dnia ósmego książę synów Manasse, Gamaliel syn Phadassur,

55. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedmdzieśiat syklów na wagę Świątnice, obie pełne biały mąki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

56. moździerzyk złoty, ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

57. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

58. y kozła za grzech:

59. a na ofiary zapokoynych, wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Gamaliela syna Phadassur.

60. Dnia dziewiątego książę synów Benjamin, Abidan syn Gedeonów,

61. ofiarował miskę srebrną ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedmdzieśiat syklów na wagę Świątnice, obie pełne biały mąki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

62. y moździerzyk złoty ważący dziesięć syklów pełen kadzenia:

63. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

64. y kozła za grzech:

65. a na ofiary zapokoynych, wołów dwu, ba-

tes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Abidan fili Gedeonis.

66. Die decimo princeps filiorum Dan, Abiezer filius Ammisaddai,

67. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

68. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

69. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

70. hircumque pro peccato:

71. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Abiezer filii Ammisaddai.

72. Die undecimo princeps filiorum Aser, Phegiel filius Ochran,

73. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila conspersa oleo in sacrificium:

74. mortariolum aureum appendens decem siclos plenum incenso:

75. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

76. hircumque pro peccato:

77. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Phegiel filii Ochran.

78. Die duodecimo princeps filiorum Nephtali, Ahira filius Enan,

79. obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta siclos, phialam argenteam habentem septuaginta siclos ad pondus Sanctuarii, utrumque plenum simila oleo conspersa in sacrificium:

80. mortariolum aureum appendens decem siclos, plenum incenso:

81. bovem de armento, et arietem, et agnum anniculum in holocaustum:

82. hircumque pro peccato:

83. et in hostias pacificorum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque; haec fuit oblatio Ahira filii Enan.

84. Haec in dedicatione altaris oblata sunt a principibus Israel, in die qua consecratum est; acetabula argentea duodecim; phialae argenteae duodecim: mortariola aurea duodecim:

85. ita ut centum triginta siclos argenti haberet unum acetabulum, et septuaginta siclos haberet una phiala: id est, in commune vasorum omnium ex argento sicli duo millia quadringenti, pondere Sanctuarii:

86. mortariola aurea duodecim plena incenso decem siclos appendentia pondere Sanctuarii: id est: simul auri sicli centum viginti:

87. boves de armento in holocaustum duodecim, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, et libamenta eorum: hirci duodecim pro peccato:

ranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Abidan syna Gedeonowego.

66. Dnia dziesiątego książę synów Dan, Abiezer syn Ammisaddai,

67. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedm dziesiąt syklów na wagę Świątnice, obie pełne maki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

68. moździerzik złoty, ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

69. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

70. y kozła za grzech:

71. a na ofiarę zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Abiezer syna Ammisaddai.

72. Dnia iedenastego, książę synów Asser, Phegiel syn Ochran,

73. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedm dziesiąt syklów na wagę Świątnice, obie pełne białéy maki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

74. moździerzik złoty mający dziesięć syklów pełen kadzidła:

75. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

76. y kozła za grzech:

77. a na ofiary zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Phegiel syna Ochran.

78. Dnia dwunastego książę synów Nephtali, Ahira syn Enan,

79. ofiarował miskę srebrną, ważącą sto y trzydzieści syklów, czaszę srebrną, mającą siedm dziesiąt syklów na wagę Świątnice, obie pełne maki oliwą zaczynionéy na ofiarę:

80. moździerzik złoty, ważący dziesięć syklów pełen kadzidła:

81. wołu z stada, y barana, y baranka rocznego na całopalenie:

82. y kozła za grzech:

83. a na ofiary zapokojnych wołów dwu, baranów pięć, kozłów pięć, baranków rocznych pięć; tać była ofiara Ahira syna Enan.

84. Te rzeczy na poświęcanie ołtarza są ofiarowane od książąt Izraelowych, w dzień którego poświęcon iest: misek srebrnych dwanaście: czasz srebrnych dwanaście: moździerzików złotych dwanaście:

85. tak że sto y trzydzieści syklów srebra miała miska iedna, a siedm dziesiąt syklów czasza iedna: to iest, w obec wszystkiego naczynia ze srebra syklów dwa tysiąca, czterysta wagi Świątnice:

86. moździerzików złotych dwanaście pełnych kadzidła, po dziesięci syklach ważących wagą Świątnice: to iest wespół złota syklów sto y dwadzieścia:

87. wołów z stada na całopalenie dwanaście, baranów dwanaście, baranków rocznych dwanaście, y mokre ofiary ich, kozłów dwanaście za grzech:

88. in hostias pacificorum, boves viginti quatuor, arietes sexaginta, hirci sexaginta, agni aniculi sexaginta. Haec oblata sunt in dedicatione altaris, quando unctum est.

89. Cumque ingrederetur Moyses tabernaculum foederis, ut consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio quod erat super arcam testimonii inter duos Cherubim, unde et loquebatur ei.

88. na ofiary zapokoynych wołów dwadzieścia y cztery, baranów sześćdziesiąt, kozłów sześćdziesiąt, baranków rocznych sześćdziesiąt. Te rzeczy są ofiarowane na poświęcaniu ołtarza, gdy ji pomazano.

89. A gdy wchodził Moyses do przybytku przy mierza, aby się radził wyrocznice, słyszał głos mówiącego do siebie z ubłagalnie, która była nad skrzynią świadectwa między dwiema Cherubiny, z kąd téż mawiał do niego.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O ustawieniu lichtarza, i poświęceniu Lewitów.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere Aaron, et dices ad eum: Cum posueris septem lucernas, candelabrum in australi parte erigatur. Hoc igitur praecipe, ut lucernae contra boream e regione respiciant ad mensam panum propositionis, contra eam partem, quam candelabrum respicit, lucere debebunt.

3. Fecitque Aaron, et imposuit lucernas super candelabrum, ut praeceperat Dominus Moysi.

4. Haec autem erat factura candelabri, ex auro ductili, tam medius stipes, quam cuncta quae ex utroque calamorum latere nascebantur: juxta exemplum, quod ostendit Dominus Moysi, ita operatus est candelabrum.

5. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

6. Tolle Levitas de medio filiorum Israël, et purificabis eos

7. juxta hunc ritum: Aspergantur aqua lustrationis, et radant omnes pilos carnis suae. Cumque laverint vestimenta sua, et mundati fuerint,

8. tollent bovem de armentis, et libamentum ejus similam oleo conspersam: bovem autem alterum de armento tu accipies pro peccato:

9. et applicabis Levitas coram tabernaculo foederis, convocata omni multitudine filiorum Israël.

10. Cumque Levitae fuerint coram Domino, ponent filii Israël manus suas super eos:

11. et offeret Aaron Levitas, munus in conspectu Domini a filiis Israël, ut serviant in ministerio ejus.

12. Levitae quoque ponent manus suas super capita boum, e quibus unum facies pro peccato, et alterum in holocaustum Domini, ut depreceris pro eis.

89. *Aby się radził wyroczni.* Boga siedzącego na ubłagalni w Świętem Świętych.

R. 8. — 2. *Patrzyły ku stołowi chlebów pokładnych.* Na tym stole Bóg jakby odbywał swą ucztę; nikt zaś nie je obiadu w ciemności, ale przy świetle; ponieważ w przybytku żadnego nie było okna, przeto lampy się zapalały.

4. *Robota lichtarza.* W krótkości powtarza o budowie lichtarza to, co powiedz. Exod. 25, 31, i r. 37, 17.

7. *Wodą oczyszczenia.* Którą mieszano z popiołem krowy czerwonej, niż. r. 19, — *Niech ogolą wszystkie wło-*

1. Y mówił Pan do Moysesza, rękąc:

2. Mów Aaronowi y rzeczesz do niego: Gdy postawisz siedm lamp, lichtarz na stronie południowej niech postawion będzie. To tedy przykaż, aby lampy ku północy z przeciwa patrzyły ku stołowi chlebów pokładnych, ku téy stronie ku której się lichtarz obrócił, świecić maia.

3. Y uczynił Aaron, y wstawił lampy na lichtarz, iako roskazał Pan Moyseszowi.

4. A robota lichtarza ta była ze złota kowanego, tak słupicc średni, iako y wszystko co z obu stron piór wychodziło: na kształt który ukazał Pan Moyseszowi, tak urobił lichtarz.

5. Y mówił Pan do Moysesza, rękąc:

6. Weźmi Lewity z pośród synów Izraelowych, a oczyść ie

7. wedle tego porządku: Niech będą pokropieni wodą oczyszczenia, a niech ogolą wszystkie włosy ciała swego. A gdy wymyją szaty swe, y oczyszczeni będą,

8. wezmą wołu z stad, y mokrą ofiarę jego, białą mąkę oliwą zaczynioną, a wołu drugiego z stada ty weźmiesz za grzech:

9. y przywiedziesz Lewity przed przybytek przymierza, zwoławszy wszystkiego mnostwa synów Izraelowych.

10. A gdy Lewitowie będą przed Panem, włożą synowie Izraelowi ręce swe na nie:

11. y ofiarue Aaron Lewity, dar przed oczyma Pańskimi od synów Izraelowych, aby służyli na posłudze jego.

12. Lewitowie téż położą ręce swe na głowy wołów, z których iednego uczynisz za grzech, a drugiego na całopalenie Pańskie, abyś się modlił za nimi.

sy ciała swego. O sensie tropologicznym tego, patrz ś. Grzeg. ks. 5. Mor. r. 23: te bowiem obrzędy zapewne nie były bez tajemniczego znaczenia.

8. *Mokrą ofiarę jego.* To jest, która do tej ofiary zwykła się przydawać, o czem niż. r. 15, 9.

10. *Włożą synowie Izraelowi ręce swe na nie.* Izby przez to włożenie rąk pokazali, że Lewitów, współziomków swoich, odłączają od siebie, i jakby dar i ofiarę oddają ich Bogu.

12. *Lewitowie... na głowy wołów.* Wół był ofiarą Lewitów, jak Lewici sami byli ofiarą, niejako ludu

13. Statuesque Levitas in conspectu Aaron et filiorum ejus, et consecrabis oblatos Domino

14. ac separabis de medio filiorum Israël, ut sint mei.

15. Et postea ingredientur tabernaculum foederis, ut serviant mihi. Sicque purificabis et consecrabis eos in oblationem Domini: quoniam donati sunt mihi a filiis Israël.

16. Pro primogenitis quae aperiunt omnem vulvam in Israël, accepi eos. (*Supra 3, 13. Luc. 2, 23*).

17. Mea sunt enim omnia primogenita filiorum Israël, tam ex hominibus quam ex jumentis. Ex die quo percussi omne primogenitum in terra Aegypti, sanctificavi eos mihi:

18. et tui Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Israël:

19. tradidique eos dono Aaron et filiis ejus de medio populi, ut serviant mihi pro Israël in tabernaculo foederis, et orent pro eis, ne sit in populo plaga si ausi fuerint accedere ad Sanctuarium.

20. Feceruntque Moyses et Aaron et omnis multitudo filiorum Israël super Levitis, quae praeceperat Dominus Moysi:

21. purificatique sunt, et laverunt vestimenta sua. Elevavitque eos Aaron in conspectu Domini, et oravit pro eis,

22. ut purificati ingrederentur ad officia sua in tabernaculum foederis coram Aaron et filiis ejus. Sicut praeceperat Dominus Moysi de Levitis ita factum est.

23. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

24. Haec est lex Levitarum: A viginti quinque annis et supra, ingredientur ut ministrent in tabernaculo foederis.

25. Cumque quinquagesimum annum aetatis impleverint, servire cessabunt:

26. eruntque ministri fratrum suorum in tabernaculo foederis, ut custodiant quae sibi fuerint commendata, opera autem ipsa non faciant. Sic dispones Levitis in custodiis suis.

13. Y postawisz Lewity przed oczyma Aarona y synów iego, y poświęcisz ofiarowane Panu

14. y odłączysz z pośrodku synów Izraelowych, aby byli moi.

15. A potym wnidą do przybytku przymierza aby mi służyli. Y tak oczyścisz y poświęcisz ie na ofiarę Panu: bo darem darowani mi są od synów Izraelowych.

16. Miasto pierworodnych które otwarzaia wszelki żywot w Izraelu, wziętem ie.

17. Moie bowiem są wszystkie pierworodne synów Izraelowych, tak z ludzi iako y z bydła. Odednia któregom pobił wszelkie pierworodne z ziemi Egypckiéy, poświęciłem ie sobie:

18. y wziętem Lewity miasto wszech pierworodnych synów Izraelowych:

19. y darowałem ie Aaronowi y synóm iego z pośrodku ludu, aby mi służyli miasto Izraela w przybytku przymierza, a modlili się za nie, aby nie było plagi na lud, iesliby śmieli przystąpić do Świątnice.

20. Y uczynili Moyżesz y Aaron y wszystko mnostwo synów Izraelowych z Lewitami co był rozkazał Pan Moyżeszowi:

21. y oczyścieni są, i wymyli szaty swoje. Y podniósł ie Aaron przed Panem, y modlił się za nimi,

22. aby oczyścieni weszli na urzędy swe do przybytku przymierza przed Aarona y syny iego. Jako rozkazał Pan Moyżeszowi o Lewitach, tak się stało.

23. Y mówił Pan do Moyżesza, rzekąc:

24. To iest prawo Lewitów, od dwudziestu y pięci lat y wyższyć, wchodzić będą, aby służyli w przybytku przymierza.

25. A gdy pięćdziesiąt lat wieku wypełnią, służyć przestaną:

26. y będą pomocnikami braciéy swéy w przybytku przymierza, aby strzegli tego co im zleca, ale robót samych niech nie czynią. Tak rozrządzisz Lewitóm na strażéy ich.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O obchodzie Paschy powtórnie, i słupie obłoku.

1. Locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sinai anno secundo, postquam egressi sunt de terra Aegypti, mense primo, dicens:

przeto tu i tam iest obrzęd wkładania rąk.—*Jednego uczynisz za grzech.* Nie ty, ale Aaron; uczynisz przeto nie przez samego siebie, ale przez Aarona arcykapłana; gdyż w w. 16 powiedziano: *Ofiaruje Aaron lewity.* Jednakże nie jest nieprawdopodobna, że i sam Moyżesz ofiarował, co zdaje się pokazywać i nasz tekst, i wersja LXX. Patrz Bonfreriusza na to miejsce.

14. *Aby byli moi.* Aby będąc wolnymi od ciężarów i posług wojennych, byli stróżami świątnicy, odzwiernymi, kantorami. Te bowiem były powinności lewitów.

15. *Wnidą do przybytku przymierza.* Hebr., *wnijdą do posługowania swego w przybytku przymierza*, t. i. aby go nosili; gdyż innej nie mieli powinności lewici. —

1. Mówił Pan do Moyżesza, na puszczy Sinai roku wtórego po wyszcíu ich z ziemi Egypckiéy, miesiācā pierwszego, rzekąc:

Poświęcisz ich na ofiarę Panu. Hebr., *podniesiesz ich.* Patrz powiedziane: Exod. 29, 24.

19. *Aby nie było plagi na lud.* Jesliby człowiek świecki i niepoświęcony chciał się wtrącać do posług świętych, przeciw mojemu przykazaniu.

21. *Podniósł je Aaron przed Panem.* P. Exod. 29, 24.

26. *Ale robot samych niech nie czynią.* Które wprzódy zwykli byli czynić, kiedy siły mieli jeszcze nie styrane. *Tak rozrządzisz lewitów.* Iżby strzegli naczyń przybytku w tym wieku życia, i w ten sposób, jakem przepisał. — *Na strażéy ich.* Zowie *strażami* w liczbie mnog., bo wiele było familij, którym rozmaite rzeczy przeznaczano do strzeżenia.

2. Faciant filii Israël Phase in tempore suo, (*Exod. 12, 3*).

3. quartadecima die mensis hujus ad vesperam, juxta omnes ceremonias et justificationes ejus.

4. Praecipitque Moyses filiis Israël, ut facerent Phase.

5. Qui fecerunt tempore suo; quartadecima die mensis ad vesperam in monte Sinai. Juxta omnia, quae mandaverat Dominus Moysi, fecerunt filii Israël.

6. Ecce autem quidam immundi super anima hominis, qui non poterant facere Phase in die illo, accedentes ad Moysen et Aaron,

7. dixerunt eis: Immundi sumus super anima hominis: quare fraudamur, ut non valeamus oblationem offerre Domino in tempore suo inter filios Israël?

8. Quibus respondit Moyses: State ut consulam, quid praecipiat Dominus de vobis.

9. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

10. Loquere filiis Israël: Homo qui fuerit immundus super anima, sive in via procul in gente vestra, faciat Phase Domino

11. in mense secundo, quartadecima die mensis ad vesperam: cum azymis et lactucis agrestibus comedent illud:

12. non relinquent ex eo quippiam usque mane, et os ejus non confringent, omnem ritum Phase observabunt. (*Exod. 12, 46*).

13. Si quis autem et mundus est, et in itinere non fuit, et tamen non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis, quia sacrificium Domino non obtulit tempore suo: peccatum suum ipse portabit.

14. Peregrinus quoque et advena si fuerint apud vos, facient Phase Domino juxta ceremonias et justificationes ejus. Praeceptum idem erit apud vos tam advenae quam indigenae.

15. Igitur die, qua erectum est tabernaculum, operuit illud nubes. A vespere autem super tentorium erat quasi species ignis usque mane. (*Supr. 7, 1. Exod. 40. 16*).

16. Sic fiebat jugiter; per diem operiebat illud nubes et per noctem quasi species ignis.

17. Cumque ablata fuisset nubes, quae tabernaculum protegebat, tunc proficiscebantur filii Israël: et in loco ubi stetisset nubes, ibi castrametabantur.

2. Niech uczynią synowie Izraelowi Phase czasu swego,

3. czternastego dnia miesiąca tego ku wieczoru, według wszystkich obrzędów y usprawiedliwienia iéy.

4. Y przykazał Moyses synóm Izraelowym aby uczynili Phase.

5. Którzy uczynili czasu swego, czternastego dnia Miesiąca ku wieczoru na górze Sinai. Według wszystkiego co był rozkazał Pan Moyseszowi, tak uczynili synowie Izraelowi.

6. Ale oto niektórzy splugawieni duszą człowieka, nie mogli czynić Phase dnia onego, przystąpiwszy do Moysesza y Aarona,

7. y rzekli im: Nieczyszcimy dla dusze człowieka: przez nam odeymuią że nie możemy ofiarować ofiary Panu czasu swego między syny Izraelowymi?

8. Którym odpowiedział Moysesz: Postóycie aż się poradzę, co Pan o was każe.

9. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

10. Mów synóm Izraelowym: Człowiek który będzie nieczystym dla dusze, abo w drodze daleko, w narodzie waszym, niechay czyni Phase Panu

11. miesiąca wtórego, czternastego dnia miesiąca ku wieczoru: z praśnikami y z polną szałatą ięść ie będą:

12. nie zostawią nic z niego aż do zarania, y kości iego nie złamią, wszytek porządek Phase zachowaią.

13. Ale ięśli kto y czysty ięst, y nie był w drodze, a przecię nie czynił Phase, będzie wygłodzona dusza ona z ludu swego, bo ofiary Panu nie ofiarował czasu swego: grzech swój sam poniesie.

14. Gość téż y przychodzień ięśli będą u was, uczynią Phase Panu, według ceremonii y usprawiedliwienia iéy. Ustawa iednąż będzie u was tak przychodniowi iako y obywatelowi.

15. Dnia tedy którego postawion był przybytek, okrył ji obłok. A od wieczora nad przybytkiem było iako widzenie ognia aż do zarania.

16. Tak się działo ustawicznie: we dnie okrywał ji obłok, a w nocy iako widzenie ognia.

17. A gdy był odiyety obłok który okrywał przybytek, tedy się ruszali synowie Izraelowi: a na miejscu kędy stanął obłok, tam się obozem położyli.

R. 9.—3. *Ku wieczorowi.* Hebr., między dwóma wieczorami, p. Ex. 12, 6.—*Według wszystkich obrzędów y usprawiedliwienia iéy.* T. j. według wszystkich obrzędów i okoliczności przepisanych. Ex. r. 12. Przykazania Boże zowią się usprawiedliwieniami, dla tego, że bez nich nie się nie może dokonać sprawiedliwie i prawnie.

5. *Którzy uczynili czasu swego.* Tej jednak Paschy nie pożywali ci, którzy się narodzili już po wyjściu z Egiptu, bo nie byli obrzezani, ani też mogli niektórzy z powodu wieku jeszcze niemowlęcego.

6. *Duszą człowieka.* T. j. ponieważ dotknęli się trupa człowieka; tacy bowiem byli oddaleni od wszelkich ofiar. Levit. r. 22, 4.

10. *Człowiek... w narodzie waszym.* T. j. człowiek z narodu waszego, czyli Hebrajczyk, który był nieczystym, albo w dalekiej podróży, gdy ustanie nieczystota, lub powróci do swoich, niech obchodzi święto Wielkanocne miesiąca drugiego, ięśli pierwszego nie mógł, dla wspomnianych przeszkód: jeżeli i w drugim nie mógł, niegodziło się już przenosić obchodu Paschy na miesiąc trzeci, lub dalszy.

13. *Grzech swój poniesie.* Karę grzechu swego.

14. *Gość téż y przychodzień.* Jeżli przyjął religię żydowską.

15. *Obłok.* Słup obłoku. — *A od wieczora.* Słup ten w ciągu dnia miał kształt obłoku, w nocy zaś ognia.

18. Ad imperium Domini proficiscebantur, et ad imperium illius figebant tabernaculum. Cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculum, manebant in eodem loco: (I. Cor. 10, 1).

19. et si evenisset ut multo tempore maneret super illud, erant filii Israël in excubiis Domini, et non proficiscebantur.

20. quot diebus fuisset nubes super tabernaculum. Ad imperium Domini erigebant tentoria, et ad imperium illius deponebant.

21. Si fuisset nubes a vespere usque mane, et statim diluculo tabernaculum reliquisset, proficiscebantur: et si post diem et noctem recessisset, dissipabant tentoria.

22. Si vero biduo aut uno mense vel longiori tempore fuisset super tabernaculum, manebant filii Israël in eodem loco, et non proficiscebantur: statim autem, ut recessisset, movebant castra.

23. Per verbum Domini figebant tentoria, et per verbum illius proficiscebantur: erantque in excubiis Domini juxta imperium ejus per manum Moysi.

18. Na rozkazanie Pańskie ciągnęli, y na rozkazanie iego stanowili przybytek. Przez wszystkie dni, przez które stał obłok nad przybytkiem, mieszkali na tymże miejscu:

19. a jeśli się trafiło że przez długi czas trwał nad nim, byli synowie Izraelowi na strażach Pańskich, a nie ruszali się

20. ile dni był obłok nad przybytkiem. Na rozkazanie Pańskie rozbijali namioty, y na rozkazanie iego składali.

21. Jeśli był obłok od wieczora aż do zarania, a wnet rano odszedł od namiotu, ciągnęli: a jeśli po dniu y nocy odstąpił, rozbięrali namioty.

22. A jeśli przez dwa dni abo przez ieden miesiąc abo dłuższy czas stał nad namiotem, mieszkali synowie Izraelowi na tymże miejscu, y nie ruszali się: ale wnet skoro odstąpił, ruszali obóz.

23. Na Słowo Pańskie rozbijali namioty y na słowo iego ciągnęli: y byli na straży Pańskię według rozkazania iego przez rękę Moysza.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

Przywołaniu tręb do zwoływania ludu, o podnoszeniu i ustawianiu przybytku w czasie podróży i t. p.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra.

3. Cumque increpaveris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi foederis.

4. Si semel clangueris, venient ad te principes, et capita multitudinis Israël.

5. Si autem prolixior atque concisus clangor increpaverit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam.

6. In secundo autem sonitu et pari ululatu tubae, levabunt tentoria qui habitant ad meridiem; et juxta hunc modum reliqui facient, ululantibus tubis in profectionem.

7. Quando autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit, et non concise ulabunt.

8. Filii autem Aaron sacerdotes clangent tubis: eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris.

9. Si exieritis ad bellum de terra vestra contra hostes qui dimicant adversum vos, clangetis ululantibus tubis, et erit recordatio vestri coram

1. Y mówił Pan do Moysza, rzekąc:

2. Uczyn sobie dwie trąbie srebrne kowane, któremi byś mógł zwoływać lud, gdy się ma ruszyć obóz.

3. A gdy w trąby zatrąbisz, zgromadzi się do ciebie wszystek lud do drzwi przybytku przymierza.

4. Jeśli raz zatrąbisz: przyjdą do ciebie książęta, y głowy mnóstwa Izraelowego.

5. A jeśli dłuższe y przerywane trąbienie zabrzmi, ruszą obozy pierwszy którzy są na wschód stronę.

6. A na wtóre trąbienie y takoweż brzmienie trąby, złożą namioty którzy mieszkają na południe; y tymże sposobem y drudzy uczynią, gdy będą trąbić na ruszenie.

7. Lecz gdy się będzie miał lud zgromadzić, będzie proste brzmienie trąb, a nie przerywaiąc brzmień będą.

8. A trąbić będą synowie Aaronowi kapłani w trąby: y będzie ta ustawa wieczna w rodzajach waszych.

9. Jeśli wyciągniecie na wojnę z ziemie waszję na nieprzyjaciela, którzy walczą przeciwko wam, będziecie trąbić głośno brzmiącemi trąbami, y będą

18. Na rozkazanie Pańskie. Na rozkaz Pana, poruczonego słup obłoku przez anioła.

19. Byli synowie Izraelowi na strażach Pańskich. Stali na miejscu, jakby czuwając i poglądając, ażali się obłok nie ruszał; albo myśl ta: zostawali w temże miejscu na stanowiskach, których bez rozkazu Boga opuszczać nie mogli.

3. 10.—2. Dwie trąbie srebrne. Dla zwoływania ludu: 1) do marszu z obozem, 2) na uroczystości, 3) do składania ofiar, 4) do uczty religijnych. Nakazano sporządzić trąby dwie, lecz nie zabroniono uczynić i więcej. Zrob.

Bib. St. Test. T. I.

biono trąby srebrne dla większego uszanowania ku czci Boskiej, i żeby były donośniejsze.

4. Jeśli raz zatrąbisz. Hebr., jeśli jedną trąbę zatrąbisz: tak się też znajduje i w wersjach Chald. i LXX; i myśl może być taka sama; kto bowiem brzmi jedną trąbą, w pewnem znaczeniu raz tylko brzmi; kto dwoma, dwakroć niejako brzmi, choćby razem głos wydawały.

9. I będzie wspomnienie. Jak gdyby mówił: Bóg wspomni na was w czasie potyczki, gdy trąbić będziecie według tego jego przykazania, i uczyni was zwycięzcami.

Domino Deo vestro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum.

10. Si quando habebitis epulum et dies festos, et calendas, canetis tubis super holocaustis, et pacificis victimis, ut sint vobis in recordationem Dei vestri. Ego Dominus Deus vester.

11. Anno secundo, mense secundo, vigesima die mensis, elevata est nubes de tabernaculo foederis:

12. profectique sunt filii Israël per turmas suas de deserto Sinai, et recubuit nubes in solitudine Pharan.

13. Moveruntque castra primi juxta imperium Domini in manu Moysi,

14. filii Juda per turmas suas: quorum princeps erat Nahasson filius Aminadab. (*Supr. 1, 7*).

15. In tribu filiorum Issachar fuit princeps Nathanaël filius Suar.

16. In tribu Zabulon erat princeps Eliab filius Helon.

17. Depositumque est tabernaculum, quod portantes egressi sunt filii Gerson et Merari.

18. Profectique sunt et filii Ruben, per turmas et ordinem suum; quorum princeps erat Helisur filius Sedeur.

19. In tribu autem filiorum Simeon, princeps fuit Salamiel filius Surisaddai.

20. Porro in tribu Gad erat princeps Eliasaph filius Duël.

21. Profectique sunt et Caathitae portantes Sanctuarium. Tandiu tabernaculum portabatur, donec venirent ad erectionis locum.

22. Moverunt castra et filii Ephraim per turmas suas, in quorum exercitu princeps erat Elisama filius Ammiud.

23. In tribu autem filiorum Manasse princeps fuit Gamaliel filius Phadassur;

24. et in tribu Benjamin erat dux Abidan filius Gedeonis.

25. Novissimi castrorum omnium profecti sunt filii Dan per turmas suas, in quorum exercitu princeps fuit Ahiezer filius Ammisaddai.

26. In tribu autem filiorum Aser erat princeps Phegiel filius Ochran.

27. Et in tribu filiorum Nephthali princeps fuit Ahira filius Enan.

28. Haec sunt castra, et protectiones filiorum Israël per turmas suas, quando egrediebantur.

29. Dixitque Moyses Hobab filio Raguel Madia-

dzie wspomnienie na was przed Panem Bogiem waszym: abyście byli wyrwani z rąk nieprzyjaciół waszych.

10. Jeśli kiedy będziecie mieć ucztę, y dni święte, y nów miesięców, trąbić będziecie trąby nad całopaleniem, y nad ofiarami zapokojnymi, aby wam były na wspomnienie Boga waszego. Ja Pan Bóg wasz.

11. Roku wtórego, miesiąca wtórego, dwudziestego dnia miesiąca, podniósł się obłok od przybytku przymierza:

12. y ruszyli się synowie Izraelowi hufcami swemi z pustynie Sinai, y położył się obłok na puszczy Pharan.

13. Y ruszyli obóz pierwszy według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza,

14. synowie Judowi z hufcy swemi: których hetman był Nahasson syn Aminadab.

15. W pokoleniu synów Issachar hetmanem był Nathanael syn Suar.

16. W pokoleniu Zabulon hetmanem był Eliab syn Helon.

17. Y złożony iest przybytek, który niosąc wyszli synowie Gerson y Merary.

18. Y ruszyli się téż synowie Ruben hufcami y porządkami swemi; których hetmanem był Helisur syn Sedeur.

19. A w pokoleniu synów Simeon, hetmanem był Salamiel syn Surisaddai.

20. A w pokoleniu Gad, hetmanem był Eliasaph syn Duël.

21. Y ruszyli się téż Kaathitowie niosący Świątynię. Tak długo przybytek niesiony był, aż przyszli na miejsce stanowiska.

22. Ruszyli obóz y synowie Ephraim hufcami swemi, w których woysku hetmanem był Elisama syn Ammiud.

23. A w pokoleniu synów Manasse, hetmanem był Gamaliel syn Phadasur;

24. a nad pokoleniem Beniamin, hetman był Abidan syn Gedeonów.

25. Naostatku obozów wszystkich ciągnęli synowie Dan hufcy swemi, w których woysku hetmanem był Ahieser syn Ammisaddai.

26. A w pokoleniu synów Aser, hetmanem był Phegiel syn Ochran.

27. A w pokoleniu synów Nephthali, hetmanem był Ahira syn Enan.

28. Te są obozy y ciągnięcia synów Izraelowych według hufców ich, gdy się ruszali.

29. Y rzekł Mojżesz, Hobab synowi Raguela

10. *Ucztę*. Uroczystą i świętą z ofiar zapokojnych, lub ucztę, która poprzedza i zamyka ofiarę, jak to miało miejsce przy poświęceniu królów; podobnież na nowiu księżycy, t. j. pierwszego dnia miesiąca księżycowego, który był uroczystym u żydów.—*Na wspomnienie Boga*. Aby Bóg na was wspominał, (w. 9).

11. *Roku wtórego*. Od wyjścia z Egiptu.

12. *Na puszczy Pharan*. W miejscu, które później zostało nazwane *grobami poźdania*; i gdzie była trzynastostacya Hebrajczyków.

13. *Według rozkazania Pańskiego przez rękę Mojżesza*. Według rozkazu jaki dał Bóg przez Mojżesza, sługę swego.

24. *Niosący Świątynię*. Naczynia święte Świątynicy, t. j. miejsca Świętego i Najświętszego, czyli Świętego Świętych

29. *Hobab, synowi Raguela*. LXX. tłumaczów i niektórzy inni mniemają, że to był Jetro, teść Mojżesza. Jednakże prawdopodobniejsze jest twierdzenie innych, że to był syn Jetra.

uitae, cognato suo: Proficiscimur ad locum, quem Dominus daturus est nobis: veni nobiscum, ut beneficiamus tibi, quia Dominus bona promisit Israël.

30. Cui ille respondit: Non vadam tecum, sed revertar in terram meam, in qua natus sum.

31. Et ille: Noli, inquit, nos relinquere: tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, et eris ductor noster.

32. Cumque nobiscum veneris, quicquid optatum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus est Dominus, dabimus tibi.

33. Profecti sunt ergo de monte Domini viam trium dierum, arcaeque foederis Domini praecedebat eos, per dies tres providens castrorum locum.

34. Nubes quoque Domini super eos erat per diem cum incederent.

35. Cumque elevaretur arca, dicebat Moyses: Surge, Domine, et dissipentur inimici tui, et fugiant qui oderunt te, a facie tua. (Psal. 67, 2).

36. Cum autem deponeretur, aiebat: Revertere, Domine, ad multitudinem exercitus Israël.

Madianity, krewnemu swemu: Ciągniemy do miejsca które nam Pan dać ma: pódź z nami, żebyśmy uczynili dobrze, bo Pan obiecał dobra Izraelowi.

30. Któremu on odpowiedział: Nie pójdę z tobą, ale się wrócę do ziemi swéj, w którejem się narodził.

31. A on: Nie opuszczaj, pry, nas: bo ty wiesz na których miejscach po puszczy obóz stanowić mamy, y będziesz przewodnikiem naszym.

32. A gdy przydziesz z nami, cokolwiek nalepszego będzie z bogactw, które nam Pan da, tobie damy.

33. Ciągneli tedy od góry Pańskiéj drogą trzech dni, a skrzynia przymierza Pańskiego szła przed nimi przez trzy dni, upatrując miejsce obozowi.

34. Obłok téż Pański był nad nimi we dnie gdy ciągnęli.

35. A gdy podnoszona była skrzynia, mawiał Moyses: Powstań, Panie, a niech się rozprósza nieprzyjaciele twoi, a niech uciekają, którzy cię nienawidzą, od oblicza twego.

36. A gdy ją składano mówił: Nawróć się, Panie, do mnóstwa wojska Izraelskiego.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O plagach zesłanych na lud za jego szemranie, i wybraniu siedmdsiesięciu starszych.

1. Interea ortum est murmur populi, quasi silentium pro labore, contra Dominum. Quod cum audisset Dominus, iratus est. Et accensus in eos ignis Domini devoravit extremam castrorum partem. (Psal. 77, 19 et 21).

2. Cumque clamasset populus ad Moysen, oravit Moyses ad Dominum, et absorptus est ignis.

3. Vocavitque nomen loci illius, Incensio: eo quod incensus fuisset contra eos ignis Domini.

4. Vulgus quippe promiscuum, quod ascenderat cum eis, flagravat desiderio, sedens et flens, jun-

1. W tym czasie wsczęło się szemranie ludu, iakoby styksującego dla prace, przeciw Panu. Co usłyszawszy Pan rozgniewał się. Y zapaliwszy się na nie ogień Pański, pożarł ostatnią część obozu.

2. A gdy wołał lud do Moytesza, modlił się Moyses do Pana y zapadł ogień.

3. Y nazwał imię onego miejsca Zapalenie: iż się przeciwko nim zapalił ogień Pański.

4. Lud bowiem pospolity, który był wyszedł z nimi, chćiwością był zapalony, siedząc y płacząc,

30. Do siemi swéj. Do Madian.

31. Bo ty wiesz. Nie potrzebował przewodnika na puszczy Moyses, który szedł zawsze za słupem obłoku, i który tamté znajdował się przez lat 40, pasąc trzody swego, tćcia swego; lecz pragnął tym sposobem Hobab, swego swego przywieść do poznania prawdziwej religii iudejskiej. Tak rozumieją niektórzy. Albo można tak powieść, i co uważam za prawdziwe, że Moyses miał przy sobie Hobab, iżby o szczególnych niebezpiecznych rzeczach dowiadywał się od niego, które z upływem czasu podległy były odmianie, lub o których Moyses zapominał, z powodu upłynionego długiego już czasu, i będąc rozrywany tak wielorodnymi sprawami. I z powodu słupa obłoku Hebrajczycy wiedzieli tylko o tem, że tamté mieli zwracać swą podróż, o wielu zaś innych okolicznościach zmuszeni byli dowiadywać się od przełożników i znawców miejscowości.

32. Ciągnęli tedy. Hobab milczy; prawdopodobna przestrożka, że usłuchał Moyses i z nim pozostał. — Upatrując miejsce obozowi. Czynił to słup obłoku, a następna, nad którą znajdował się obłok. W tek. hebr. : ku wyłóczeniu dla nich spoczynku, t. j. miejsca, którémby wygodnie spoczęli.

33. Gdy podnoszona była skrzynia. Aby oboz poruszał

się z miejsca — Powstań, Panie. Jakby dotąd spoczywał zastawając nad arką.

R. 11.—1. Jakoby utyskującego dla pracy. Dla strudzenia podróży, którą odbywali już w ciągu trzech dni wspólnie z małemi dziećmi, prowadząc z sobą bydło i niosąc tćmoki.

2. Ogień Pański. Pochodzący od Pana, albo ogień ogromny, gwałtowny, straszliwy; tak bowiem zowią się cedry Boże, góry Boże, t. j. cedry wielkie, góry wysokie. — Pożarł ostatnią część obozu. W której zapewne znajdowali się Egipcjanie, podbudzający Izraelitów do tego szemrania. A może téż i niektórzy, którzy udawali znużenie, w tej ostatniej części obozu byli pochłonięci. — Zapadł ogień. Albo po prostu zgast, albo zapadł w ziemię, z kąd był wyszedł.

3. Zapalenie. Miejsce to od ognia nazwane zostało Zapaleniem; lecz od kary za obżarstwo nazwane było grabiami pożądania, (w. 34); albo jest to jedno: to samo miejsce, jako i to samo szemranie: być téż może, że całe miejsce nazwane zostało grabiami żądź; część zaś tego miejsca, która ogniem spłonęła, nazwano Zapaleniem.

4. Lud bowiem pospolity. Rzesza pospółstwa złożona z Egipcjan, którzy przyłączyli się do Izraelitów. — Chćiwością był zapalony. Żądzą mięsa i cebuli egipskiej; ciąż bowiem Hebrajczycy trzody swoje z sobą prowadzili.

ctis sibi pariter filiis Israël, et ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? (1. Cor. 10, 3).

5. Recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, et pepones, porrique et caepe, et allia.

6. Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man. (1. Cor. 10, 3).

7. Erat autem Man quasi semen coriandri, coloris bdellii. (Exod. 16, 14).

8. Circuibatque populus, et colligans illud, frangebatur mola, sive terebat in mortario, coquens in olla, et faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati.

9. Cumque descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter et Man.

10. Audivit ergo Moyses flentem populum per familias, singulos per ostia tentorii sui. Iratusque est furor Domini valde: sed et Moysi intoleranda res visa est;

11. et ait ad Dominum: Cur afflixisti servum tuum? quare non invenio gratiam coram te? et cur imposuisti pondus universi populi hujus super me?

12. Numquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi: Porta eos in sinu tuo sicut portare solet nutrix infantulum, et defer in terram pro qua jurasti patribus eorum?

13. Unde mihi carnes, ut dem tantae multitudini? flent contra me, dicentes: Da nobis carnes, ut comedamus.

14. Non possum solus sustinere omnem hunc populum, quia gravis est mihi.

15. Sin aliter tibi videtur, obsecro ut interficias me, et inveniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis.

16. Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israël, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri: et duc eos ad ostium tabernaculi foederis, faciesque ibi stare tecum,

17. ut descendam et loquar tibi: et auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, et non tu solus graveris.

jednakże ów lud pospolity nie mógł jeść mięso, ilekroćby go chciał; niektórzy też oszczędzali owce, aby je mogli doprowadzić do ziemi Obiecanej. Dla niektórych także Egipcyan pożywanie cebuli było rzeczą religijną: lecz nie wszyscy z nich trzymali się tego zabobonu.

5. *Darmo.* Za lichą cenę, jakby za nic.

6. *Dusza nasza schnie.* Apetyt nasz słabnie, traci właściwy smak i jakby usycha. Albowiem, chociaż manna rozmaity smak wydawała, lecz oni życzyli rozmaitości nie tak w smaku, jak raczej w barwie i kształcie zewnętrznym pokarmów, iżby razem z brzuchem i oczy swe napasali.

7. *Barwy bdelliowej.* Perłowej, białej i lśniącej się. O barwie i smaku manny patrz powied. Exod. 16, 31.

10. *Mojżeszowi zdała się rzecz nieznosna.* T. j. że cały lud narzekał i domagał się mięsa.

12. *Nieś je na łonie twojem.* Wielką bowiem miłością powinni otaczać swoich zwierzczeni.

15. *Abys mię zabił.* Proszę, iżby godziło się mi u-

przyłączywszy k sobie syny Izraelowe, y mówił: Któż nam da mięsa do iedzenia?

5. Wspominamy na ryby, któreśmy iadali w Egypcie darmo: przychodzą na pamięć ogórki, y melony, y łuczki, y cebule y czosnki.

6. Dusza nasza schnie, ninacz inszego nie patrzą oczy nasze iedno na Man.

7. A było Man iako nasienie koryandrowe barwy bdelliowéy.

8. Y obchodził lud, y zbierając ji meł w żarnach, abo tłukł w móżdzierzu warząc w garncu, y czyniąc z niego placki smaku iakoby chleba z oliwą.

9. A gdy padała w nocy na obóz rosa, spadało pospołu y Man.

10. Usłyszał tedy Mojżesz lud płaczący po domach swych, każdego we drzwiach namiotu swiego. Y rozgniewała się zapalczywość Pańska bardzo: ale y Mojżeszowi zdała się rzecz nieznosna;

11. y rzekł do Pana: Czemuś udręczył sługę twego? przecz nie nayduię łaski przed tobą? A czemuś włożył ciężar wszystkiego ludu tego na mię?

12. Yzalił ia począł to wszystko mnostwo, abom ie urodził, żebyś mi rzekł: Nieś ie na łonie twoim, jako zwykła nosić manka dzieciątko, y zanieś do ziemie, którąś przysiągł oycóm ich?

13. Zkądże ia mam wziąć mięso, abych dał tak wielkiemu mnostwu? płaczą na mię, mówiąc: Day nam mięsa, abyśmy iedli.

14. Niemogę sam zdzierzeć wszystkiego ludu tego, bo mi ciężki iest.

15. A iesli się tobie inaczéy zda, proszę abyś mię zabił, a niechay naydę łaskę w oczach twoich, abych nie ciérpiał tak wiele zlego.

16. Y rzekł Pan do Mojżesza: Zbierz mi siedmdziesiąt mężów z starszych Izraelowych, które ty znasz że są starszymi ludu y mistrzami: y przywiedziesz ie do drzwi przybytku przymierza, y każesz im tam stać z sobą.

17. żebyś zstąpił y mówił do ciebie: y odéymę z ducha twego y dam im, aby dźwigali z tobą brzemie tego ludu, a nie ty sam był obciążon.

mrzeć. Lekka, albo i żadna nie była wino małoduszności: i przeto nie strofuje go Bóg, ale pociesza.

16. *Zbierz mi siedmdziesiąt mężów.* Już pierwej, za radą Jetra, Ex. 18, 21. Mojżesz był postanowił dziekanów i trybunów do rozstrzygania spraw ludu; lecz jeszcze odwoływano się do Mojżesza, który zawiadował także sprawami odnoszącemi się do czci Bożej, i wszystkie sprawy ważniejsze do niego odsyłano. Bóg przeto postanowił tych siedmdziesięciu mężów, którzyby te same sprawy, równie jak Mojżesz, załatwiali; i dla tego podobnież i ich jak Mojżesza udarował duchem proroczym, iżby poufale zasięgali rady Boga w wątpliwościach, i byli od niego nauczani.—*Których ty znasz, że są starszymi.* Nie tak wiekiem, jak raczej roztropnością i cnotą. Patrz. Wujka.

17. *Żebyś zstąpił.* Nachylając słup obłoku, w którym znajdują się, jako wódz wasz.—*Odejmę.* Wezmę. Tak od jednej świecy bierze się światło dla zapalenia drugiej, a nie ze światła nie traci pierwsza.—*Z ducha.* Proroczego (jak należy wnosić z w. 25), przy pomocy

18. Populo quoque dices: Sanctificamini, cras comedetis carnes. Ego enim audiui vos dicere: Quis dabit nobis escas carniū? bene nobis erat in Aegypto. Ut det vobis Dominus carnes, et comedatis:

19. non uno die, nec duobus, vel quinque aut decem, nec viginti quidem,

20. sed usque ad mensem dierum, donec creat per nares vestras, et vertatur in nauseam, eo quod repuleritis Dominum, qui in medio vestri est, et flevitis coram eo, dicentes: Quare egressi sumus ex Aegypto.

21. Et ait Moyses: Sexcenta millia peditum hujus populi sunt: et tu dices: Dabo eis esum carniū mense integro?

22. Numquid ovium et boum multitudo caedetur, ut possit sufficere ad cibum? vel omnes pisces maris in unum congregabuntur, ut eos satient? (Joan. 6, 10).

23. Cui respondit Dominus: Numquid manus Domini invalida est? Jam nunc videbis utrum meus sermo opere compleatur. (Isai. 59, 1).

24. Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senibus Israēl, quos stare fecit circa tabernaculum.

25. Descenditque Dominus per nubem, et locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Moyse, et dans septuaginta viris. Cumque requievisset in eis Spiritus, prophetaverunt, nec ultra cessaverunt.

26. Remanserant autem in castris duo viri, quorum unus vocabatur Eldad, et alter Medad, super quos requievit Spiritus; nam et ipsi descripti fuerant et non exierant ad tabernaculum.

27. Cumque prophetarent in castris, cucurrit puer, et nuntiavit Moysi, dicens: Eldad et Medad prophetant in castris.

28. Statim Josue filius Nun, minister Moysi, et electus e pluribus, ait: Domine mi Moyses prohibe eos.

29. At ille: Quid, inquit, aemularis pro me? quis tribuat ut omnis populus prophetet, et det eis Dominus Spiritum suum?

30. Reversusque est Moyses, et majores natu Israēl in castra.

18. A do ludu rzeczesz: Poświęćcie się, intro będziecie iść mięso. Bom ia słyszał was mówiąc: Kto nam da potrawy mięsa? dobrze nam było w Egypcie. Żeby wam dał Pan mięsa, y żebyście iedli:

19. nie przez ieden dzień ani dwa, abo pięć abo dziesięć, ani téż dwadzieścia,

20. ale przez miesiąc dni, aż polezie przez nozdrze wasze, y obróci się w brzydlivość: dla tego, żeście odpędzili Pana, który iest w pośrodku was, y płakaliście przed nim, mówiąc: Przecieżmy wyszli z Egiptu?

21. Y rzekł Moyses: Sześć set tysięcy pieszych iest ludu tego, a ty mówisz: Dam im iść mięsa przez cały miesiąc?

22. Yzali owiec y wołów mnostwa nabiją, żeby im dostało ku iedzeniu? abo się wszystkie ryby morskie na kupę zbiorą, aby ie nasyciły?

23. Któremu odpowiedział Pan: Azaś ręka Pańska iest niemocna? Już teraz użyżysz iedli się moja mowa skutkiem wypełni.

24. Przyszedł tedy Moyses, y powiedział ludowi słowa Pańskie, zebrawszy siedmdziesiąt mężów z starców Izraelskich, które postawił około przybytku.

25. Y zstąpił Pan przez obłok, y mówił do niego odéymuiąc z ducha który był w Moyeszcu, y dając siedmdziesiąt mężóm. A gdy duch odpoczywał na nich, prorokowali, ani potym przestali.

26. A w obozie zostali byli dwa mężowie, z których iednego zwano Eldad, a drugiego Medad, na których duch odpoczywał; bo y oni byli popisani y nie wyszli byli do przybytku.

27. A gdy prorokowali w obozie, przybieżalo pacholę y dało znać Moyeszowi, rzekąc: Eldad y Medad prorokują w obozie.

28. Wnet Jozue syn Nun, sługa Moyeszów, y wybrany z wielu, rzekł: Panie mój Moyeszcu, zabroń im.

29. A on: Co im zayrżysz dla mnie? Ktoby dał aby wszytek lud prorokował, ażeby im dał Pan ducha swego?

30. Y wrócił się Moyses y starszy Izraelscy do obozu.

którego umiałby ludem rządzić, wątpliwości wyjaśniać, poznawać rzeczy tajemne, przyszłe przewidywać, i opiewać chwałę Boga za natchnieniem tegoż ducha.

18. *Poświęćcie się.* Przygotujcie się; albowiem poświęcić w Pismie ś. niekiedy poprostu oznacza przygotować się. Wera. Chald. ma: *przygotujcie się.*

20. *Ale przez miesiąc dni.* Przez cały miesiąc, czyli przez wszystkie dni miesiąca. — *Aż polezie przez nozdrze.* Zaraz wyjaśnia to, gdy mówi: *i obróci się w obrzydliwość.*

21. *Sześćset tysięcy.* Samej piechoty hebrajskiej, zdolnej do boju: razem zaś z niewiastami, dziećmi, sługami i Egipcyanami liczba łatwo mogła dochodzić do trzech milionów.

23. *Ręka.* Potęga.

25. *Prorokowali.* Z Boskiego natchnienia poczęli opiewać chwałę Bożą. Tak o Saulu mówi się, że proro-

kował, gdy jakby entuzjazmem pobudzony śpiewał pieśni na cześć Boga, 1. Reg. 10, 10. — *Ani potem przestali.* Ten duch proroczy, którego odebrali dla rządzenia ludem, nigdy ich nie opuszczał.

26. *Zostali byli.* Z pokory, czując się niegodnymi tak wielkiego zaszczytu. Tak ś. Hier. w liście 127.

27. *Eldad i Medad prorokują w obozie.* Innych 68 prorokowali w przybytku w obec Mojżesza, i jakby połączeni z Mojżeszem i jemu podlegli: owi zaś dwaj, w nieobecności, i bez wiedzy Mojżesza: i przeto Jozue, obawiając się żeby to nie zmniejszało powagi Mojżesza, chce aby im zabroniono to czynić. O podobnem zdarzeniu patrz ś. Luk. r. 9, 49.

28. *Wybrany z wielu.* Najpoufalszy ze sług Mojżeszowych.

30. *I wrócił się... do obozu:* Z przybytku do przyległych namiotów obozowych.

31. Ventus autem egrediens a Domino, arreptans trans mare coturnices detulit, et demisit in castra itinere quantum uno die confici potest, ex omni parte castrorum per circuitum, volabantque in aëre duobus cubitis altitudine super terram. (Psal. 77. 26).

32. Surgens ergo populus toto die illo, et nocte, ac die altero, congregavit coturnicum, qui parum, decem coros: et siccaverunt eas per gyrum castrorum.

33. Adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat hujusmodi cibus: et ecce furor Domini concitatus in populum, percussit eum plaga magna nimis.

34. Vocatusque est ille locus, Sepulchra concupiscentiae: ibi enim sepelierunt populum qui desideraverat. Egressi autem de sepulchris concupiscentiae, venerunt in Haseroth, et manserunt ibi.

31. A wiatr wyszedłszy od Pana, porwawszy z zamorza przepiórki, przyniósł y spuścił na obóz, drogą, ile iednego dnia uść może, ze wszystkich stron obozu w koło: y latały po powietrzu na dwa łokcia wzwyż nad ziemią.

32. Wstawszy tedy lud przez wszystkie on dzień y noc, y drugiego dnia, nazbierali przepiórek, kto mało, dziesięć korcy: y suszyli je około obozu.

33. Jeszcze mięso było w zębiech ich, ani był ustał takowy pokarm: a oto zapalczywość Pańska wzruszywszy się na lud, uderzyła ji plagą zbytnie wielką.

34. Y nazwano ono miejsce, Groby pożądania: bo tam pogrzebli lud który pożądał. A ruszywszy się z Grobów pożądania, przyszli do Haseroth, y mieszkali tam.

Wykład X. J. Wujka — Roz. 11. w. 16. *Zbierz mi siedmdziesiąt mężów.* Tak rozumieją niektórzy, iż stąd się zaczął on Senat żydowski, który zwano *Sanhedrin*, był to sąd królewski, do którego główne sprawy były odnoszone: tymże też był poruczony wykład trudniejszych rzeczy w zakonie, jako wspomina; 1 Paralip. 26. A nad nimi swego czasu był Mojżesz, i pewna rzecz, że nad tym sądem był zawždy przełożony najwyższy kapłan. Bo to jawnie mówi Deut. 17 ver. 8, iż ten sąd był kapłański.

17. *Odejmę z ducha twego.* Nie żeby miał odjąć co Mojżeszowi, albo komu inszemu: ale wziął z tegoż Ducha i którego był dał Mojżeszowi, i dał też onym siedmdziesiąt nic nie umniejszając Mojżeszowi. (August. lib. 5 de Trinit.).

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O szemraniu Aarona i Maryi przeciw Mojżeszowi. i ukaraniu Maryi trądem.

1. Locutaeque est Maria et Aaron contra Moysen propter uxorem ejus Aethiopiissam,

2. et dixerunt: Num per solum Moysen locutus est Dominus? nonne et nobis similiter est locutus? Quod cum audisset Dominus,

3. (erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra)

4. statim locutus est ad eum, et ad Aaron et Mariam: Egredimini vos tantum tres ad tabernaculum foederis. Cumque fuissent egressi,

5. descendit Dominus in columna nubis, et stetit in introitu tabernaculi vocans Aaron et Mariam. Qui cum iisesset,

6. dixit ad eos: Audite sermones meos: Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.

1. Y mówiła Maria y Aaron przeciw Mojżeszowi dla żony iego Murzynskiej,

2. y rzekli: Yzali tylko przez Mojżesza samego mówił Pan? aza y nam takiesz nie mówił? Co gdy usłyszał Pan,

3. (bo Mojżesz był mąż barzo cichy nad wszystkie ludźie, którzy mieszkali na ziemi)

4. wnet rzekł do niego, y do Aarona, y do Marii: wynidźcie tylko was troie do przybytku przymierza. A gdy wyszli,

5. stąpił Pan w słupie obłokowym, y stanął w weszciu przybytku, wołając Aarona y Marii. Którzy gdy szli,

6. rzekł do nich: Słuchaycie słów moich: Jeśli kto będzie między wami prorok Pański, w widzeniu ukaże mu się, abo przez sen będę mówił do niego.

31. *Wiatr wyszedłszy od Pana.* Przeciw prawom przyrodzenia od Boga zesłany. — *Z zamorza.* Czerwonego — *Przepiórki.* Dane tu już powtórnie, gdyż po raz pierwszy przedtem. Exod. 16, 13. — *Spuścił na obóz.* Na około obozu, przez taką przestrzeń, którą można przejść iednego dnia.

32. *Kto mało, dziesięć korcy.* W dziesięciu korcach przynajmniej znajdowało się sześć tysięcy przepiórek, a następnie jeden milion ludzi nazbierał sześć tysięcy milionów, cały zaś lud, składający się z trzech milionów, mógł zebrać około osmnastu tysięcy milionów. — *Suszyli je.* Aby nie guły, lecz mogły zachowywać się na dłuższy czas.

33. *Jeszcze mięso było w zębach ich.* Już po upływie miesiaca w ciągu którego nasycali się mięsem przepiórek, według obietnicy Boga (w. 20) — *Plagą zbytnie wiel-*

ką. Karą ognia, który potem, na prośbę Mojżesza, ustał, w. 3.

R. 12.—1. *Dla żony iego Murzynskiej.* Sefory, Madyanitki, która, może dla tego, że była żoną Mojżesza, wynosiła się nad Maryą; czego ta spokojnie nie zniósła. W tem szemraniu zdaje się, iż głównie zgrzeszyła Marya, i Aarona pobudziła przeciwko Mojżeszowi, stąd została ukaraną trądem.

2. *Przez samego.* Jak gdyby rzekli: czyliż tylko jeden Mojżesz jest prorokiem?

3. *Bo Mojżesz był mąż bardzo cichy.* Mojżesz jako najłagodniejszy, nie mścił się swej krzywdy; przeto Bóg przyjmuje jego obronę. Mojżesz napisał tę o sobie pochwałę, bo tak było pokierowało pióro Ducha Świętego pobudzającego do napisania tego.

6. *W widzeniu.* W zachwycie, i w przedstawieniu się jego umysłowi, lub wyobraźni.

7. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: (*Heb. 3, 2*).

8. ore enim ad os loquor ei: et palam, et non per aenigmata et figuras Dominum videt. Quare ergo non timuistis detrahare servo meo Moysi? (*Exod. 33, 11*).

9. Iratusque contra eos, abiit:

10. nubes quoque recessit quae erat super tabernaculum; et ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix. Cumque respexisset eam Aaron, et vidisset perfusam lepra,

11. ait ad Moysen: Obsecro, domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus,

12. ne fiat haec quasi mortua, et ut abortivum quod projicitur de vulva matris suae; ecce jam medium carnis ejus devoratum est a lepra.

13. Clamavitque Moyses ad Dominum, dicens: Deus, obsecro, sana eam.

14. Cui respondit Dominus: Si pater ejus spuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, et postea revocabitur.

15. Exclusa est itaque Maria extra castra septem diebus; et populus non est motus de loco illo donec revocata est Maria.

7. Ale nie taki sługa mój Moyses, który we wszystkim domu moim nawierniejszy jest:

8. abowiem usta do ust mówię iemu: y iaw nie, a nie przez zasłony, y figury Pana widzi. Czemużeście się nie bali uwłaczać słudze memu Moyseszowi?

9. Y rozgniewawszy się na nie, odszedł:

10. y obłok też odszedł który był nad przybytkiem: alic oto Maria ukazała się zbielałą trądem iako śnieg. A gdy na nią weyrzał Aaron, y uyrzał trądem osypaną,

11. rzekł do Moysesza: Proszę, Panie mój, nie kładź na nas grzechu tego, któregośmy się głupie dopuścili,

12. aby się nie stała ta iako martwa, y iako niedoszły płód który wypada z żywota matki swęy; oto iuż połowica ciała iey pożarta jest od trądu.

13. Y wolał Moysesz do Pana: Boże, proszę, uzdrow ją.

14. Któremu Pan odpowiedział: Gdyby był oćiec iey plunął na iey oblicze: zażby nie miała była przynamnię przez siedm dni wstydem się zapłonąć? Niech będzie wyłączoną z obozu na siedm dni, a potym będzie zaś przyzwana.

15. Wyłączona tedy jest Maria z obozu przez siedm dni: a lud nie ruszył się z miejsca onego, aż zaś przyzwana była Maria.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O wysłaniu posłańców do ziemi Obiecanej, i wzniesieniu przez nich rokосу w narodzie.

1. Profectusque est populus de Haseroth, fixis tentoriis in deserto Pharan;

2. ibique locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

3. Mitte viros, qui considerent terram Chananaan, quam daturus sum filiis Israël, singulos de singulis tribubus, ex principibus.

4. Fecit Moyses quod Dominus imperaverat, de deserto Pharan mittens principes viros, quorum ista sunt nomina:

5. De tribu Ruben, Sammua filium Zechur.

6. De tribu Simeon, Saphat filium Huri.

7. De tribu Juda, Caleb filium Jephone.

8. De tribu Issachar, Igal filium Joseph.

9. De tribu Ephraim, Osee filium Nun.

10. De tribu Benjamin, Phalti filium Raphu.

7. *We wszystkim domu moim.* W całym zgromadzeniu Izraelitów

8. *Usta do ust.* W ten sposób, w jaki *Exod. 34, 6.* Patrz pow. *Ex. 33, 11.*

10. *Obłok też odszedł.* Nie usuwając się i przechodząc, ale wstępując nad przybytek.

11. *Nie kładź na nas.* Nie poczytuj nam.

12. *Jako martwa.* Dla zniszczenia jej ciała przez trąd, albo jako umarła śmiercią cywilną, z powodu wyłączenia trędowatych od towarzystwa ludzi.

14. *Gdyby był... plunął.* Jak gdyby rzekł: Jakże nierównie więcej teraz, kiedy ja ją trądem jak śliną obrzuciłem.—*Przez siedm dni.* Po upłynieniu których od Boga została uleczone, i przyzwana napowrót do obozu.

1. Y ruszył się lud z Haseroth, rozbiwszy namioty w pustyni Pharan,

2. y tam mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

3. Pošli męże, którzyby oglądali ziemię Chananeyską, którą mam dać synóm Izraelowym, po jednemu z każdego pokolenia, z przedniejszych.

4. Uczynił Moysesz co Pan kazał, z pusczy l'haran, posławszy męże przednieysze, których te są imiona:

5. Z pokolenia Ruben, Samua syna Zechur.

6. Z pokolenia Simeon, Saphat syna Huri.

7. Z pokolenia Juda, Kaleb syna Jephone.

8. Z pokolenia Isachar, Igal syna Jozepha.

9. Z pokolenia Ephraim, Osee syna Nun.

10. Z pokolenia Beniamin, Phalty syna Raphu.

Przy przyłączeniu zaś jej do towarzystwa ludzi, nie zachowywano obrządków oczyszczenia, przepisanych dla trędowatych (*Levit. 14*); albowiem uzdrowienie jej i przyzwanie cudownie przez samego Boga, było dostatecznym oczyszczeniem. Za tym przykładem ustanowiona została kłątwa, czyli wyłączenie z Synagogi, a potem z Kościoła Chrześcijańskiego.

R. 13 — 1. *Z Haserot.* Gdzie była 14-ta stacya.—*Rozbierający namioty w pustyni Pharan.* Posunąwszy się z obozem dalej na pustyni Pharan, do miejsca zwanego Rethma, gdzie mieli 15-tą stacyę, jak się okazuje z r. 33, 18.

3. *Pošli mężów.* Domagał się był tego lud (*Deut. 1, 22*); Moysesz zasięgał rady Boga, i Bóg zezwolił.

11. De tribu Zabulon, Geddiel filium Sodi.
 12. De tribu Joseph, sceptri Manasse, Gaddi filium Susi.
 13. De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli.
 14. De tribu Aser, Sthur filium Michaël.
 15. De tribu Nephthali, Nahabi filium Vapsi.
 16. De tribu Gad, Guel filium Machi.
 17. Haec sunt nomina virorum, quos misit Moyses ad considerandam terram: vocavitque Osee filium Nun, Josue;

18. Misit ergo eos Moyses ad considerandam terram Chanaan, et dixit ad eos: Ascendite per meridianam plagam. Cumque veneritis ad montes, 19. considerate terram, qualis sit: et populum qui habitator est ejus, utrum fortis sit an infirmus: si pauci numero, an plures:

20. ipsa terra, bona an mala: urbes quales, muratae, an absque muris:

21. humus, pinguis an sterilis, nemorosa an absque arboribus. Confortamini, et afferte nobis de fructibus terrae. Erat autem tempus, quando jam praecoquae uvae vesci possunt.

22. Cumque ascendissent, exploraverunt terram a deserto Sin, usque Rohob intrantibus Emath.

23. Ascenderuntque ad meridiem, et venerunt in Hebron, ubi erant Achiman et Sisai et Tholmai filii Enac; nam Hebron septem annis ante Tanim urbem Aegypti condita est.

24. Pergentesque usque ad Torrentem botri, absciderunt palmitem cum uva sua, quem portaverunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis et de ficis loci illius tulerunt: (*Deut 1, 24*).

25. qui appellatus est Nehelescol, id est, Torrens botri, eo quod botrum portassent inde filii Israël.

26. Reversique exploratores terrae post quadraginta dies, omni regione circuita.

27. venerunt ad Moysen et Aaron et ad omnem coetum filiorum Israël in desertum Pharan, quod est in Cades. Locutique eis et omni multitudini ostenderunt fructus terrae:

28. et narraverunt, dicentes: Venimus in terram,

11. Z pokolenia Zabulon, Geddiel syna Sodi.
 12. Z pokolenia Jozeph, sceptru Manasse, Gaddi syna Sus.

13. Z pokolenia Dan, Ammiel syna Gemalli.
 14. Z pokolenia Aser, Sthur, syna Michaela.
 15. Z pokolenia Nephtali, Nahabi syna Uapsy.
 16. Z pokolenia Gad, Guel syna Mahiego.

17. Te są imiona mężów, które posłał Mojżesz na oglądanie ziemi: y nazwał Ozeasza syna Nun, Jozue.

18. Posłał ie tedy Mojżesz na oglądanie ziemi Chananeyskiéy, y rzekł do nich: Idźcie południową stroną. A gdy przydziecie na góry,

19. oglądajcie ziemię iaka iest: y lud który jest obywatelem iéy, iesli iest mocny abo słaby: iesli ich mała liczba czy więcéy:

20. sama ziemia dobra czy zła: iakie miasta, murowane czy bez muru:

21. ziemia tłusta, czy nieplodna, gaista abo bez drzew. Bierźcie serce, a przynieście nam z owoców ziemi. A był czas gdy iuż skorożrzale jagody winne iesc może.

22. A gdy poszli, wyspiegowali ziemię od puszczy Sin, aż do Rohob wchodzącym do Emat.

23. Y poszli na południe, y przyszli do Hebron, gdzie byli Achiman, y Sisai, y Tholmai synowie Enak; bo Hebron siedm lat przed Tanim miastem Egiptyskim zbudowane iest.

24. Y szedzy aż do Strumienia grona, urzneli gałąz wioną z jagodą iéy, którą niesli na dragu dwa mężowie. Z małogranatów téz y fig mieysca onego nabrali:

25. które nazwane iest Nehel Eschol, to iest Strumień grona, dla tego, że ztamtąd grono winne przynieśli synowie Izraelowi.

26. Y wrócili się szpiegierze z ziemi po czterdziestu dni, obszedzy wszytkę krainę,

27. przyszli do Mojżesza y Aarona y do wszytkiego zgromadzenia synów Izraelowych na pustynią Pharan, która iest w Kades. A powiedziawszy im y wszytkiemu mnostwu ukazali owoce ziemi:

28. y powiadali, rzekąc: Przyszliśmy do ziemi,

12. Z pok. Józefa, sceptru Manasse. Z tekstu hebr. może być przełożone, z pokolenia Józefa, z pokolenia Manasse; lecz nasz tłumacz, chcąc uniknąć powtórzenia wyrazu, na drugiem mieyscu użył sceptru, który w pierwotnem swojem znaczeniu oznacza różgę, laskę i berło; ztąd bierze się niekiedy za królestwo, panowanie, i pokolenie.

17. Nazwał Ozeasza, syna Nun, Jozue. Mojżesz imię Ozeasza zamienił na Jozuego, dodawszy na początku imienia głoskę j (od), najprzód dla tego, iżby tem pewniejsze zwycięstwo rokowało nad Chananejczykami; albowiem Ozeasz znaczy zbaw, Jozue zaś który zbawci; 2re, aby pokazał, że od Boga trzeba oczekiwać pomyślnego skutku wojny; przydawszy bowiem do imienia Jozuego pierwszą głoskę imienia Boga, zdaje się przedstawiać ten sens, Boga zbawienie, albo zbawiciel od Boga dany; 3cie, bo przewidywał duchem proroczym, że Jozue, czy Jezus ten, jak go zowią LXX, będzie figurą Jezusa Chrystusa, Zbawiciela; to samo bowiem w języku hebrajskim jedne-

go i drugiego jest imię, temiż głoskami i punktami się pisze: Jeschuah.

21. Gdy już skorożrzale jagody winne iesc można. W miesiacu Czerwcu w Palestynie.

22. Wchodzącym do Emat. Bo się idzie i wchodzi do krainy Emat, która od północy kończyła ziemię świętą.

23. Synowie Enak. Wnuki i potomkowie Enaka, olbrzyma. Zdaje się, że ci sami są to Inachidowie Greków, którzy od najdawniejszych czasów ze Wschodu przesiedlili się do Grecji — *Thanin, miastem Egipskiem*, T. j. znakomitem, i jak niektórzy chcą, królewskiem. Psal. 77, 12: *Uczynił dziwy w ziemi Egipskiej, na polu Tanejskiem*. U Jeremiasza często znajduje się wzmianka Tanis, czyli Tafuis, r. 2, 16; r. 43, 7; r. 44, 1; r. 46, 14.

24. Gałąz wioną z jagodą jej. Hebr. i Chald. mają: *winną latorośl i grono jagod jedno*. U pisarzyw też święckich czytamy o winogronach ogromnej wielkości. *Paul Korneliusza a Lap. na to m. Dwaj mężowie. Ś. Ambr.* w w. 72 o ś. (yp powiada, że to byli Jozue i Kaleb.

28. Mlekiem i miodem. T. j. jest najżywniejsza.

ad quam misisti nos, quae revera fluit lacte et melle, ut ex his fructibus cognosci potest:

29. sed cultores fortissimos habet, et urbes grandes atque muratas. Stirpem Enac vidimus ibi;

30. Amalec habitat in meridie, Hethaeus et Jebusaeus et Amorrhaeus in montanis: Chananaeus vero moratur juxta mare et circa fluentia Jordanis.

31. Inter haec Caleb compescens murmur populi, qui oriebatur contra Moysen, ait: Ascendamus, et possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam.

32. Alii vero, qui fuerant cum eo, dicebant: Nequaquam ad hunc populum valemus ascendere, quia fortior nobis est.

33. Detraxeruntque terrae, quam inspexerant, apud filios Israël, dicentes: Terra, quam lustravimus, devorat habitatores suos: populus, quem aspeximus, procerae staturae est.

34. Ibi vidimus monstra quaedam filiorum Enac de genere giganteo: quibus comparati, quasi locustae videbamur.

do któregoś nas posłał, która zaiste opływa mlekiem y miodem, iako z tych owoców poznać się może:

29. ale obywatele ma bardzo mocne, y miasta wielkie y murowane. Widzieliśmy tam pokolenie Enak;

30. Amalek mieszka na południe, Heteyczyk, y Jebuzeyczyk, y Amorreyczyk po górach: Chananeyczyk zaś mieszka nad morzem y przy rzęce Jordanie.

31. W tym Kaleb hamując szemranie ludu, które się wsczyñało przeciw Mojżeszowi, rzekł: Pójdźmy, a posiadźmy ziemię, bo ją odzierać będziemy mogli.

32. Lecz drudzy, którzy z nim byli, mówili: Żadną miarą nie możemy ciągnąć do tego ludu, bo mocniejszy jest niżli my.

33. Y uwlekli ziemi, którą byli oglądali, przed synmi Izraelowymi, mówiąc: Ziemia, którąśmy przejrżeli, pożera obywatele swe: lud, któryśmy widzieli, wysokiego wzrostu jest.

34. Tameśmy widzieli dziwy z synów Enak z rodu olbrzymiego: do których przyrównani zdaliśmy się iako szarańcza.

CAPUT XIV.

O buncie ludu przeciw Mojżeszowi, i karze wymierzonej za to na Izraelitów.

1. Igitur vociferans omnis turba flevit nocte illa, 2. et murmurati sunt contra Moysen et Aaron cuncti filii Israël, dicentes:

3. Utinam mortui essemus in Aegypto: et in hac vasta solitudine utinam pereamus, et non inducat nos Dominus in terram istam, ne cadamus gladio, et uxores ac liberi nostri ducantur captivi. Nonne melius est reverti in Aegyptum?

4. Dixeruntque alter ad alterum: Constituamus nobis ducem, et revertamur in Aegyptum.

5. Quo audito, Moyses et Aaron ceciderunt proni in terram coram omni multitudine filiorum Israël.

6. At vero Josue filius Nun, et Caleb filius Jephone, qui et ipsi lustraverant terram, sciderunt vestimenta sua, (Eccli. 46, 9.)

7. et ad omnem multitudinem filiorum Israël locuti sunt: Terra, quam circuivimus, valde bona est;

8. si propitius fuerit Dominus, inducet nos in eam, et tradet humum lacte et melle manantem.

30. Amalek mieszka na południe. Powiadają tak wpięgowie, nie żeby kraina Amalecytów należała do ziemi Izraelitów obiecanej, lecz że była jej sąsiednią; między Amalecytowie łatwo mogli przeszkodzić wniknięciu do krainy Chanaan.

33. Pożera obywatele swe. Niezdrowa jest, szkodliwa i zaraźliwa. Fałsz to był.

34. Jako szarańcza. Zbyttnia i kłamliwa hyperbola dla ustraszenia ludu.

R. 14.—3. Na tej wielkiej pustyni daj Boże byśmy poginęli. Życzenie to ich spełniło się, gdy Bóg też karę na nich wymierzył (w. 23); wszyscy bowiem grób znaleźli na puszczy.

Bib. St. Test. T. I.

ROZDZIAŁ 14.

1. Y tak wrzeszcząc wszystkie gminy, płakała nocą, 2. y szemrali przeciw Mojżeszowi y Aaronowi wszyscy synowie Izraelowi, mówiąc:

3. Obychmy byli pomarli w Egipcie: y na tej wielkiej pustyni daj Boże byśmy poginęli, y nie wprowadził nas Pan do tej ziemi, abyśmy nie upadli od miecza, a żony y dziatki nasze nie były zaprowadzone w niewolę. Yzali nie lepięć wrócić się do Egiptu?

4. Y rzekli ieden do drugiego: Postanówmy sobie wodza, a wróćmy się do Egiptu.

5. Co usłyszawszy, Mojżesz y Aaron, upadli na oblicze na ziemię przede wszystkim gminem synów Izraelowych.

6. Ale Jozue syn Nun, y Kaleb syn Jephone, którzy też oglądowali ziemię, rozdarli szaty swe,

7. y do wszego zgromadzenia synów Izraelowych mówili: Ziemia, którąśmy obeszl, bardzo dobra jest;

8. bądźli nam Pan miłościw, wprowadzi nas do niej, y da nam ziemię mlekiem y miodem płynącą.

4. Wróćmy się do Egiptu. Któż powracającym dostarczyłby żywności? azali rekossanom Bóg zsyłałby manę? jakimby sposobem przeprawili się przez morze Czerwone?

5. Upadli na oblicze na ziemię. Błagając Pana, iżby nie zsyłał zemsty na szemrzących, jak to był uczynił przy grobach Pożądania, r. 11, 33.

8. Bądźli nam Pan miłościw. Wyraz bądźli nie oznacza tu powątpiewania, lecz wskazuje sposób w jaki odniesione zostaje zwycięstwo; jak gdyby mówili: Przy łasce Bożej wnijdziemy i t. d.; albo sens ten: jeśli nie bądźciecie dalej obrażać go waszym uporem.

9. Nolite rebelles esse contra Dominum; neque timeatis populum terrae hujus, quia sicut panem ita eos possumus devorare; recessit ab eis omne praesidium: Dominus nobiscum est, nolite metuer.

10. Cumque clamaret omnis multitudo, et lapidibus eos vellet opprimere, apparuit gloria Domini super tectum foederis cunctis filiis Israël.

11. Et dixit Dominus ad Moysen: Usquequo detrahet mihi populus iste? Quousque non credent mihi in omnibus signis, quae feci coram eis?

12. Feriam igitur eos pestilentia, atque consumam: te autem faciam principem super gentem magnam, et fortiozem quam haec est.

13. Et ait Moyses ad Dominum: Ut audiant Aegyptii, de quorum medio eduxisti populum istum,

14. et habitatores terrae hujus, qui audierunt, quod tu, Domine, in populo isto sis, et facie videaris ad faciem, et nubes tua protegat illos, et in columna nubis praecedas eos per diem, et in columna ignis per noctem: (Exod. 13. 21).

15. quod occideris tantam multitudinem quasi unum hominem, et dicant:

16. non poterat introducere populum in terram, pro qua juraverat: idcirco occidit eos in solitudine. (Exod. 32, 28).

17. Magnificetur ergo fortitudo Domini sicut jurasti, dicens.

18. * Dominus patiens et multae misericordiae, ** auferens iniquitatem et scelera, nullumque innoxium derelinquens, qui *** visitas peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem. (*Psal. 102, 8. **Exod. 34, 7. ***Exod. 20, 5).

19. Dimitte, obsecro, peccatum populi hujus secundum magnitudinem misericordiae tuae, sicut propitius fuisti egredientibus de Aegypto usque ad locum istum.

20. Dixitque Dominus: Dimisi juxta verbum tuum.

21. Vivo ego: et implebitur gloria Domini universa terra.

22. Attamen omnes homines, qui viderunt majestatem meam, et signa quae feci in Aegypto et in solitudine, et tentaverunt me jam per decem vices, nec obedierunt voci meae,

9. *Odstąpić od nich wszelką obronę.* Pozbawieni są Boskiej pomocy. Hebrajczycy rozumieją to o śmierci s. Joba, który mieszkał niedaleko Jordanu, jak dowodzi z różnych autorów Pineda, na Joba r. 1, 27; i niektórzy utrzymują, że on w tym roku zmarł. Patrz Kornel, a Lap. na r. 10, 11.

10. *Kamieniami pobić.* T. j. Kaleba i Jozuego, którzy opierali się szemrzącym. — *Chwała Pańska.* Obłok jasny wskazujący obecność Bożą. — *Nad wierzchem przymierza.* Nad przybytkiem.

11. *Będzie mi uwłaczał?* Hebr.: *będzie mnie gniewał?*

12. *Książęciem nad narodem wielkim.* Który powstanie z ciebie, i któremu ty będziesz rozkazywał.

13. *Aby usłyszeli Egipcjanie.* Ułamkowa mowa przez Apoziopezę (zamilczenie) dla wyrażenia wielkiego uczucia, jak gdyby rzekł: Jeśli to uczynisz, posłyszają Egipcjanie, i bluźnić będą imię twoje.

14. *Był przysięgi.* Przysięgił Bóg ludowi Izraelskiemu, który się uważa zawsze za ten sam, nie zaś tym

9. Niechciejcie spórnemi być przeciw Panu, y niebóycie się ludzi ziemi onęy, bo iako chleb tak ie poieść możemy. Odstąpić od nich wszelką obronę: Pan z nami iest, niebóycie się.

10. Agdy wołało wszystko zgromadzenie, y chciało ie kamieniami pobić, ukazała się chwala Pańska nad wierzchem przymierza wszystkim synóm Izraelowym.

11. Y rzekł Pan do Moysesza: Dokądże będzie mi uwłaczał ten lud? Pókiż mi wierzyć nie będą, na wszystkie znamiona, którem czynił przed nimi?

12. Uderzę ie tedy morem, y wytracę: a ciebie uczynię książęciem nad narodem wielkim, y mocniejszym niż ten iest.

13. Y rzekł Moysesz do Pana: Aby usłyszeli Egipcjanie, z których posrodku wywiodłeś ten lud:

14. y obywatele téy ziemi, którzy słyszeli, żeś ty, Panie, jest między tym ludem, y bywasz widzian twarzą w twarz, a iż ie twój obłok zakrywa, a iż w słupie obłokowym chodzisz przed nimi we dnie, a w słupie ognistym w nocy.

15. żeś pobił takie mnóstwo iako człowieka iednego: y rzekliby:

16. nie mógł wprowadzić ludu do ziemi, którą im był przysięgił: y przeto ie pobił na puszczy.

17. Niechay tedy będzie uwielbiona moc Pańska, iakoś przysięgił, mówiąc:

18. Pan cierpliwy y wielkiego miłosierdzia, odęmiący nieprawość y grzechy, a żadnego niewinnego nieopuszczający, który nawiedzasz grzechy oyców na syniech do trzeciego y czwartego pokolenia.

19. Opuść, proszę, grzech ludu tego według wielkości miłosierdzia twego, iakoś był miłościw wychodzącym z Egiptu aż do tego mieysca.

20. Y rzekł Pan: Opuściłem według słowa twego.

21. Żywi ją: y będzie napełniona chwałą Pańską wszytka ziemia.

22. Wszakże wszysecy ludzie, którzy widzieli majestat mój, y cuda którem czynił w Egipcie y na puszczy, a kusili mię już przez dziesięć krot, ani byli posłuszni głosu mego,

lub owym z tego ludu. Przeto przysięgę tę w zupełności wypełnił Bóg, za czasów Jozuego.

17. *Niechaj tedy będzie uwielbiona moc Pańska.* Niechaj się okaże wielką, zwyciężając gniew, i pokonywając trudności pochodzące od nieprzyjaciół, z podróży i z twardego charakteru Hebrajczyków. — *Jakoś przysięgił.* Nie przysięgał Bóg, lecz jego słowem równą wiarę trzeba dawać jak i przysiędze.

18. *Żadnego niewinnego nie opuszczający.* Nikogo nie zostawiający bez kary, jeśli na nią zasłużył. — *Który nawiedzasz grzechy ojców na synach.* Nie żeby Moysesz tego życzył, gdyż błagał o przeciwne, lecz że Bóg tak siebie wzywać kazał. Exod. 34, 6.

20. *Opuściłem.* Nie ukarzę, iakiem był powiedział. — *Według słowa twego.* Jakoś żądał.

21. *Żyję ja.* Przysięgam przez życie moje. *Będzie napełniona chwałą Pańską wszytka ziemia.* Tak dalece dziwne rzeczy uczynię, wprowadzając lud do Chananei.

23. non videbunt terram, pro qua juravi patribus eorum, nec quisquam ex illis, qui detraxit mihi, intuebitur eam. (*Deut 1, 35*).

24. Servum meum Caleb, qui plenus alio spiritu secutus est me, inducam in terram hanc, quam circumvit: et semen ejus possidebit eam. (*Jos. 14, 6*).

25. Quoniam Amalecites et Chananaeus habitant in vallibus. Cras movete castra, et revertimini in solitudinem per viam maris rubri.

26. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

27. Usquequo multitudo haec pessima murmurat contra me? querelas filiorum Israel audiui.

28. Dic ergo eis: Vivo ego, ait Dominus: sicut locuti estis audiente me, sic faciam vobis.

29. In solitudine hac jacebunt cadavera vestra. Omnes qui numerati estis a viginti annis et supra, et murmurastis contra me,

30. non intrabitis terram, super quam levavi manum meam, ut habitare vos facerem, praeter Caleb filium Jephone, et Josue filium Nun.

31. Parvulos autem vestros, de quibus dixistis, quod praedae hostibus forent, introducam: ut videant terram, quae vobis displicuit.

32. Vestra cadavera jacebunt in solitudine.

33. Filii vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, et portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadavera patrum in deserto.

34. juxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram: * annus pro die imputabitur.

**Et quadraginta annis recipietis iniquitates vestras, et scietis ultionem meam: (* *Ezech 4, 6*, ** *Psal. 94, 10*).

35. quoniam sicut locutus sum, ita faciam omni multitudini huic pessimae, quae consurrexit adversum me: in solitudine hac deficiet, et morietur.

36. Igitur omnes viri, quos miserat Moyses ad contemplantam terram, et qui reversi murmurare fecerant contra eum omnem multitudinem, detrahentes terrae quod esset mala, (*Judith. 8, 24. I Cor. 10, 10. Hebr. 3, 17. Judae 5.*)

37. mortui sunt atque percussi in conspectu Domini.

38. Josue autem filius Nun, et Caleb filius Jephone vixerunt ex omnibus, qui perrexerant ad considerandam terram.

23. nie oglądaia ziemię o którąm przysięgił oycóm ich, ani żaden z tych, który mi uwłócił, nie użyrzy ięj.

24. Sługę mego Kaleba, który pełen ducha innego szedł za mną, wprowadzę do téj ziemi, którą obszedł: a nasienie jego odziedziczy ją.

25. Iż Amalecita y Chananeyczyc mieszkaią po dolinach. Iutro ruszcie obóz, y wróćcie się na puszczą drogą morza czerwonego.

26. Y mówił Pan do Moyżesza y Aarona, rzekąc:

27. Dokądże ta zła gromada szemrze przeciwko mnie? narzekania synów Izraelowych słyzałem.

28. Przeto powiedź im: Żywię ia, mówi Pan: jakoście mówili gdym ia słyzał, tak wam uczynię.

29. Na téj pustyni będą leżeć trupy wasze. Wszyscy którzyście policzeni od dwudziestu lat y wyższyć, a szemraliście przeciwko mnie,

30. nie wnidziecie do ziemi, o którąm podniosłem rękę moię, żebym wam mieszkac dał, oprócz Kaleba syna Jephone, a Jozue syna Nun.

31. A dziatki wasze, o którychście mówili, że miały bydz korzyścią nieprzyaciółóm, wprowadzę: aby widziały ziemię, która się wam niepodobała,

32. Trupy wasze będą leżeć na puszcy.

33. Synowie waszy będą tułaczami na pustyni lat czterdzięci, y poniosą cudzołóstwo wasze, aż zniszczią trupy oycowskie na puszcy,

34. według liczby czterdzięci dni, przez któreście oględowni ziemię, rok za dzień przyczytan będzie. Y przez czterdzięci lat odniesiecie nieprawości wasze, y poznacie pomstę moię:

35. bo iakom rzekł, tak uczynię wszytkiży téj złyj gromadzie, która powstała przeciwko mnie: na téj pustyni ustanie y pomrze.

36. Wszyscy tedy mężowie, które był posłał Moyżesz na przepatrowanie ziemi, y którzy wróciwszy się ku szemiraniu przywiedli wszytek gmin przeciwko niemu, uwłócząc ziemi, żeby zła była,

37. pomarli i pobić się przed obliczem Pańskim.

38. Lecz Jozue syn Nun, y Kaleb syn Jephone, żywi zostali ze wszytkich, którzy byli szli oględownać ziemię.

22. Którzy widzieli majestat mój. T. j. znaki i dziwy, dowodzące wielkości mojęj. — Przez dziesięć-kroć. Wiele razy.

24. Pełen ducha innego. T. j. pełen ducha dobrego. posłuszeństwa, wspaniałomyślności i ufności. — Szedł za mną. Rozkazy moje pełniąc bez szemrania, spodziewając się pomyślnego skutku, i w drugich nadzieję podnosząc.

25. Mieszkają po dolinach. Stoją obozem w sąsiednich dolinach, i na was czyhają. — Wróćcie się na puszczę. Już przyszli byli do Retma i Kades, blisko ziemi Obłecanej, od której oddzielały tylko góry Idumei: za karę więc odwołuje ich na puszczę. Albo, iżby nie wpadli w zasadzki nieprzyjaciół, z którymi jeśliby się potykali odnieśliby porażkę, nie mając łaskawego na się Boga.

30. O którąm podniosłem rękę moję. O której, jakby z podniesioną ręką w górę, przysięgłem, że wam oddam. Gen. 15, 18.

33. Lat czterdzięci. Izraelici wyszli z Egiptu 15 dnia pierwszego miesiąca (Num. 33, 3): przeszli zaś Jordan, i wkroczyli do Chananei 10-go dnia miesiąca pierwszego, roku 41-go od wyjścia (Jos. 4, 19). A tak braknie tylko 5 dni do lat 40. — Poniosą cudzołóstwo wasze. Karę cudzołóstwa waszego, t. j. przeniewierstwa i odstąpienia od Boga i jego prawa.

34. Nieprawości wasze. Karę nieprawości waszych.

37. Pomarli i pobić się. Nagłą śmiercią ukarani, oprócz Jozuego i Kaleba. — Przed obliczem Pańskim. Gdy chwala Pańska jeszcze się ukazywała nad przybytkiem.

39. Locutusque est Moyses universa verba haec ad omnes filios Israël, et luxit populus nimis.

40. Et ecce mane primo surgentes ascenderunt verticem montis, atque dixerunt: Parati sumus ascendere ad locum, de quo Dominus locutus est: quia peccavimus.

41. Quibus Moyses: Cur, inquit, transgredimini verbum Domini, quod vobis non cedit in prosperum?

42. Nolite ascendere: non enim est Dominus vobiscum: ne corruatis coram inimicis vestris. *Deut. 1, 42.*

43. Amalecites et Chananaeus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, eo quod nolueritis acquiescere Domino, nec erit Dominus vobiscum.

44. At illi contenebrati ascenderunt in verticem montis. Arca autem testamenti Domini et Moyses non recesserunt de castris.

45. Descenditque Amalecites et Chananaeus, qui habitabat in monte: et percutiens eos atque concidens, persecutus est eos usque Horma.

39. Y mówił Moyses wszystkie te słowa do wszech synów Izraelowych, y płakał lud bardzo.

40. Alić oto bardzo rano wstawszy wstąpili na wierzch góry, y rzekli: Gotowiśmy iść na miejsce, o którym Pan mówił: bośmy zgrzeszyli.

41. Którym rzekł Moyses: Czemu przestępuiecie słowo Pańskie, co się wam nie poszczęści?

42. Nie chodźcie: bo nie iest Pan z wami: abyście nie poległi przed nieprzyjacióły waszymi.

43. Amalekita y Chananeyczek przed wami są, których mieczem poleżecie, przeto żeście niechcieli słuchać Pana, ani będzie Pan z wami.

44. Lecz oni zaćmieni wstąpili na wierzch góry. A skrzynia Testamentu Pańskiego y Moyses nie odeszli z obozu.

45. Y zstąpił Amalekita y Chananeyczek, który mieszkał na górze, y pobiwszy ie y pośiekszy, gonił ie aż do Hormy.

CAPUT. XV.

O ofiarach, o karze na pysznych za zgwałcenie

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

2. Loquere ad filios Israël, et dices ad eos: Cum ingressi fueritis terram habitationis vestrae, quam ego dabo vobis,

3. et feceritis oblationem Domino in holocaustum, aut victimam, vota solventes, vel sponte offerentes munera, aut in solemnitatibus vestris adolentes odorem suavitatis Domino, de bobus sive de ovibus:

4. offeret quicumque immolaverit victimam, sacrificium similae, decimam partem ephi, conspersae oleo, quod mensuram habebit quartam partem hin:

5. et vinum ad liba fundenda ejusdem mensurae dabit in holocaustum sive in victimam. Per agnos singulos

6. et arietes erit sacrificium similae duarum decimarum, quae conspersa sit oleo tertiae partis hin:

7. et vinum ad libamentum tertiae partis ejusdem mensurae offeret in odorem suavitatis Domino.

8. Quando vero de bobus feceris holocaustum aut hostiam, ut impleas votum vel pacificas victimas,

9. dabis per singulos boves similae tres decimas conspersae oleo, quod habeat medium mensurae hin:

39. Wszystkie te słowa. Zawierające wyrok śmierci.

40. Wstąpili na wierzch góry. Idumei, iżby tym sposobem rychło dostali się do Chananei. Pierwiej ze wstretiem od niej chcieli uciekać, teraz rzucają się do niej nieuważnie, bez rady, skinienia i pomocy Bożej: w obydwóch razach nieposłuszni Bogu, i dla tego tu i tam zostali ukarani, jak na to zasłużyli byli. — *Gotowiśmy iść.* Jakby chcąc poprawić pierwszy swój upor.

44. Lecz oni zaćmieni. Zaślepieni nieposłuszeństwem

ROZDZIAŁ 15.

Szabatu, i znakach na podólkach płaszczo.

1. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc.

2. Mów do synów Izraelowych, a rzecz do nich: Gdy wnidziecie do ziemie mieszkania waszego, którą ja wam dam,

3. a uczynicie obiatę Panu na całopalenie, abo ofiarę słuby oddając, abo z dobrej wolę ofiarując dary, abo na uroczyste święta wasze, paląc wonność wdzięczności Panu z wołów abo z owiec:

4. którykolwiekby ofiarował ofiarę, będzie ofiarował obiatę, białęj maki dziesiątą część Ephy, zaczynioną oliwą, która będzie miała miarę czwartą część hin:

5. a wina na lanie mokrych ofiar pod tą miarą da do całopalenia, abo do ofiary. Przy każdym baranku,

6. y baranie będzie obiata białęj maki ze dwu dziesiątych części, któraby zaczyniona była oliwą trzeciej części hin:

7. a wina na mokrą ofiarę trzeciej części tęże miary będzie ofiarował na wonność wdzięczności Panu.

8. A kiedy z wołów uczynisz całopalenie, abo ofiarę, żebyś wypełnił ślub abo ofiary zapokojne,

9. dasz do każdego wołu białęj maki trzy dziesiąte części zaczynionę oliwą, coby miało pół miary hin:

i żądzą dostania się do Chananei, nie słuchają. — *Na wierzch góry.* Gdzie znajdowali się Chananejczycy i Amalecytowie, którzy łatwo stracili i pobili Izraelitów, wdzierających się na grzbiet góry.

45. *Aż do Hormy.* Miejsce to później tak zostało nazwane (niż r. 21, 3), od klęski, jaką zadali nieprzyjaciółom Izraelici. — *Horma,* znaczy przekleństwo.

R. 15.—3. *Paląc wonność wdzięczności.* T. j. ofiarę całopalenia, albo zapokojną.

10. et vinum ad liba fundenda ejusdem mensurae in oblationem suavissimi odoris Domino.

11. Sic facies

12. per singulos boves et arietes et agnos et hoedos.

13. Tam indigenae quam peregrini

14. eodem ritu offerent sacrificia.

15. Unum praeceptum erit atque iudicium tam vobis quam advenis terrae.

16. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens:

17. Loquere filiis Israël, et, dices ad eos:

18. Cum veneritis in terram, quam dabo vobis,

19. et comederitis de panibus regionis illius, separabitis primitias Domino.

20. de cibis vestris. Sicut de areis primitias separatis,

21. ita et de pulmentis dabitis primitiva Domino.

22. Quodsi per ignorantiam praeterieritis quidquam horum, quae locutus est Dominus ad Moysen,

23. et mandavit per eum ad vos, a die qua coepit jubere et ultra,

24. oblitaque fuerit facere multitudo: offeret vitulum de armento, holocaustum in odorem suavissimum Domino, et sacrificium ejus ac liba, ut ceremoniae postulant, hircumque pro peccato:

25. et rogabit sacerdos pro omni multitudine filiorum Israël: et dimittetur eis, quoniam non sponte peccaverunt, nihilominus offerentes incensum Domino pro se, et pro peccato atque errore suo:

26. et dimittetur universae plebi filiorum Israël, et advenis qui peregrinantur inter eos: quoniam culpa est omnis populi per ignorantiam.

27. Quodsi anima una nesciens peccaverit, offeret capram anniculam pro peccato suo:

28. et deprecabitur pro ea sacerdos, quod inscia peccaverit coram Domino: impetrabitque ei veniam, et dimittetur illi.

29. Tam indigenis quam advenis una lex erit omnium, qui peccaverint ignorantes.

30. Anima vero, quae per superbiam aliquid commiserit, sive civis sit ille, sive peregrinus (quoniam adversus Dominum rebellis fuit), peribit de populo suo:

31. verbum enim Domini contempsit, et praeceptum illius fecit irritum: idcirco delebitur, et portabit iniquitatem suam.

32. Factum est autem, cum essent filii Israël in solitudine, et invenissent hominem colligentem ligna in die sabbati,

10. y wina nalanie mokréy ofiary téżże miary na obiatę nawdzięczniejszý wonności Panu.

11. Tak uczynisz

12. Przy każdym wole, y baranie, y baranku, y kozielku.

13. Tak obywatele iako y cudzoziemcy

14. tymże sposobem ofiary będą ofiarować.

15. Jedno przykazanie y sąd będzie tak wam, iako przychodniom ziemie.

16. Mówił Pan do Moyszesza, rzekąc:

17. Mów synóm Izraelowym, y rzecz do nich:

18. Gdy wnidziecie do ziemie, którą wam dam,

19. a będziecie ieść chléb onéy krainy, oddzielicie piérwoćiny Panu

20. z pokarmów waszych. Jako z boiewisk piérwoćiny oddzielacie,

21. tak y z pokarmów dacie piérwoćiny Panu.

22. A ieśli z niewiadomości przestąpicie cokolwiek z tych rzeczy, które mówił Pan do Moyszesza,

23. y rozkazał przezeń do was, ode dnia którego poczał rozkazować y daléy,

24. y zapomni uczynić mnóstwo: ofiaruie cielca z stada, całopalenie na wonność przewdzięcną Panu, y obiatę iegó y mokrá ofiarę, iako ceremonie chca, y kozła za grzech:

25. y będzie prosił kapłan za wszystko zgromadzenie synów Izraelowych, a będzie im odpuszczono, ponieważ nie umyślnie zgrzeszyli: przecię jednak ofiarując zapał Panu za się, y za grzech, a omylenie swoje:

26. y będzie odpuszczono wszystkiemu ludowi synów Izraelowych, i przychodniom którzy gośćmi są między nimi: ponieważ wina iest wszystkiego ludu z niewiadomości.

27. A ieśli iedna dusza zgrzeszy niewiedząc, ofiaruie kozę roczną za grzech swój:

28. y będzie się kapłan modlił za nią, że z niewiadomości zgrzeszyła przed Panem: y uprosi iéy odpuszczenie, a będzie iéy odpuszczono.

29. Tak obywatelóm iako y przychodnióm zakon ieden będzie wszystkim, którzyby zgrzeszyli niewiedząc.

30. Ale dusza, któraby z hardości co uczyniła, choćby był obywatel, chocia gość (ponieważ przeciwko Panu sprzeciwny był) zginie z ludu swego:

31. słowo bowiem Pańskie wzgardził, y przykazanie iegó zgwałcił: przetoż zgładzon będzie y ponieście nieprawość swoją.

32. Y stało się, gdy byli synowie Izraelowi na puszczy, i znaleźli człowieka zbierającego drwa w dzień sobotni,

innego, i kozła za grzech.

25. Ofiarując zapał. Ofiarę, któraby była spalona.

31. Przykazanie jego zgwałcił. Naruszył przykazanie, uczynił je daremném, nie co do obowiązku zachowania go, ale co do jego użytku i celu, jakim jest posłuszeństwo Bogu.

32. Zbierającego drwa w dzień sobotni. Na puszczy zachowywali Szabat co do przestanku od robot, nie co do ofiar.

13. Cudzoziemcy. Którzy stali się prozelitami.

20. Z pokarmów. Z chlebów. Jako z boiewisk. Ze zboża. Podobnie i z prass winnych.

21. Z pokarmów. Z ciasta maki zamieszanej do pieczenia chleba.

24. Cielca z stada. W Lewit. 4, 13, przepisano, aby jeśli cały lud zgrzeszy, ofiarowano za grzech cielca, który powinien być spalonym za obozem. Tu zaś dodano, iżby prócz tego cielca, złożono na całopalenie

33. obtulerunt eum Moysi et Aaron et universae multitudini.

34. Qui recluserunt eum in carcerem, nescientes quid super eo facere deberent.

35. Dixitque Dominus ad Moysen: Morte moriatur homo iste, obruat eum lapidibus omnis turba extra castra.

36. Cumque eduxissent eum foras, obruerunt lapidibus, et mortuus est, sicut praeceperat Dominus.

37. Dixit quoque Dominus ad Moysen:

38. Loquere filiis Israël, et dices ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas:

39. quas cum viderint, recondentur omnium mandatorum Domini, nec sequantur cogitationes suas et oculos per res varias fornicantes,

40. sed magis memores praeceptorum Domini faciant ea, sintque sancti Deo suo.

41. Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Aegypti, ut essem Deus vester.

33. stawili go Moyżeszowi, y Aaronowi, y wszystkiemu zgromadzeniu.

34. Którzy zamknęli go w ciemnicy, niewiedząc coby z nim czynić mieli.

35. Y rzekł Pan do Moyżesza: Śmiercią niech umrze ten człowiek, niech go kamieniami zabię wszytka rzesza za obozem.

36. Y wywiozszy go precz, zabili go kamieniami, y umarł, iako Pan przykazał.

37. Y rzekł Pan do Moyżesza:

38. Mów synom Izraelowym, i rzeczesz do nich, aby sobie poczynili bramy na rogach płaszczów, przypawiwszy do nich sznurki z hiacyntu:

39. na które gdy weyrzą, niech wspominają na wszystkie przykazania Pańskie, ani się niech nie udawają za myślami twémi, y za oczami rozmaitych rzeczach cudzołożąc.

40. ale raczy pamiętać na przykazanie Pańskie, niech je pełnią y niech będą świętymi Bogu swojemu.

41. Jam Pan Bóg wasz, którym was wywiodł z ziemi Egypcijskiej, abym był Bogiem waszym.

CAPUT XVI.

O buncie Korego, Datana i Abirona, i karze zesłanej na przestępców.

1. Ecce autem Core filius Isaar, filii Caath, filii Levi, et Dathan atque Abiron filii Eliab, Hon quoque filius Pheleth de filiis Ruben,

2. surrexerunt contra Moysen, alique filiorum Israël ducenti quinquaginta viri proceres synagogae, et qui tempore concilii per nomina vocabantur.

3. Cumque stetissent adversum Moysen et Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, et in ipsis est Dominus: Cur elevamini super populum Domini? (*Eccli 45, 22. Iudae 11*).

4. Quod cum audisset Moyses, cecidit pronus in faciem:

5. locutusque ad Core et ad omnem multitudi-

35. Śmiercią niech umrze. Ustawy, zwłaszcza świeżo postanowione, powinny być usankcjonowane karą.

38. Bramy. W ten sposób, jak widzimy na końcu płócien wystające niejakiś nitki. Te bramy nosił także i Chrystus; albowiem, Łuk. 8, 44, pow. że niewiasta dotknęła bramy szaty jego. Brama. Listwa u szaty, obłoga, galon, jakby kutasy. Linde.—Sznurki z hiacyntu. Koloru fioletowego.

39. Niech nieudawają za myślami swemi; i za oczami po rozmaitych rzeczach cudzołożąc. Jak gdyby mówił: Noście te bramy, abyście, ostrzegani przez nie o prawie Bożem, nie szli za myślami i ciekawością umysłu i serca waszego, i za pożądlivością oczu, za któremi idąc oddalacie się od przykazań Bożych, i jakby cudzołożni nieporządną miłością i grzechami siebie splamiecie. Albo myśl ta: Nie tłómaczcie prawa Bożego według myśli i zachceń waszych, naginając je do waszych żądź, iżbyście polegając na własnym sądzie nie zgrzeszyli, i nie zaciągnęli winy, która w przenośnym znaczeniu, jest pewnem cudzołóstwem.

R. 16.—1. Kore syn Isaar. Kore był bratem stryjem Mojżesza i Aarona; byli bowiem synami dwóch ramy i Isaara. Kaat spłodził Amrama i Is-

ROZDZIAŁ 16.

1. Alić oto Kore syn Isaar, syna Kaath, syna Lewi, y Dathan, y Abiron, synowie Eliab, Hon też syn Pheleth, z synów Ruben,

2. powstałi przeciw Moyżeszowi, y inni z synów Izraelowych dwieście pięćdziesiąt mężów, przedniejszy z Synagogi, y których czasu rady mianowicie przyzywano.

3. Y gdy stanęli przeciw Moyżeszowi y Aaronowi, rzekli: Mieście dosyć, bo wszytek lud świętych iest, a iest Pan między nimi: Precz się wynaszacie nad ludem Pańskim?

4. Co gdy usłyszał Moyżesz, upadł na oblicze swoje:

5. y mówił do Kore, y do wszystkiego mnostwa:

ara, jak się okazuje, po części tu, po części z Exod. 6. 18. — Z synów Ruben. Którzy nie mogli tego strawić, że od synów Rubena, pierworodnego Jakóba, odjęte zostało prawo kapłaństwa.

2. Powstałi przeciw Moyżeszowi. Nie tak nganiając się za jego przełożnictwem, jak raczy zazdroszcząc Aaronowi kapłaństwa, jakoby ono od nich, jako pierworodnych, odjęte zostało; zwłaszcza Kore, który był pierworodnym, Exod. 6. 21.

3. Mieście dosyć. Żyćcie jako prywatni, przestając każdy na swoim losie. — Bo wszytek lud świętych iest. Bo wszytek ten lud Hebrajski święty jest, i z Bogiem, przez wiarę, religią i przymierze zawarte na górze Synai złączony i jakby poświęcony równie jak i wy, o Mojżeszu i Aaronie! — Iest Pan między nimi. Pan przybywa im z pomocą, i obsypuje swemi dobrodziejstwami.

4. Upadł na oblicze swoje. Błagając pokornie Boga, aby ten rokosz Korego rozsądził.

5. Którzy do niego należą. Do tych słów odwołuje się apostoł, II Gen. 2, 19, kiedy mówi: Zna Pan, którzy są jego. — Świętych przyłączy do siebie. Zewnętrz-

nem: Mane, inquit, notum faciet Dominus, qui ad se pertineant, et sanctos applicabit sibi: et quos elegerit, appropinquabunt ei.

6. Hoc igitur facite: Tollat unusquisque thuribula sua, tu Core, et omne concilium tuum:

7. et hausto cras igne, ponite desuper thymiama coram Domino: et quemcumque elegerit, ipse erit sanctus: multum erigimini filii Levi.

8. Dixitque rursum ad Core: Audite filii Levi:

9. num parum vobis est, quod separavit vos Deus Israël ab omni populo, et junxit sibi, ut serviretis ei in cultu tabernaculi, et staretis coram frequentia populi, et ministraretis ei?

10. Idcirco ad se fecit accedere te et omnes fratres tuos filios Levi, ut vobis etiam sacerdotium vindicetis,

11. et omnis globus tuus stet contra Dominum? quid est enim Aaron, ut murmuretis contra eum?

12. Misit ergo Moyses, ut vocaret Dathan et Abiron filios Eliab. Qui responderunt: Non venimus;

13. numquid parum est tibi, quod eduxisti nos de terra, quae lacte et melle manabat, ut occideres in deserto, nisi et dominatus fueris nostri?

14. Revera induxisti nos in terram, quae fluit ravis lactis et mellis, et dedisti nobis possessiones agrorum et vinearum; an et oculos nostros vis eruere? non venimus.

15. Iratusque Moyses valde, ait ad Dominum: Ne respicias sacrificia eorum: tu scis quod ne asellum quidem unquam acceperim ab eis, nec afflixi quempiam eorum.

16. Dixitque ad Core: Tu, et omnis congregatio tua state seorsum coram Domino, et Aaron die crastino separatim.

17. Tollite singuli thuribula vestra, et ponite super ea incensum, offerentes Domino ducenta quinquaginta thuribula: Aaron quoque teneat thuribulum suum.

18. Quod cum fecissent, stantibus Moyse et Aaron,

19. et coacervassent adversum eos omnem multitudinem ad ostium tabernaculi, apparuit cunctis gloria Domini.

Jutro rano okaże Pan, którzy do niego należą, y święte przyłączy do siebie: a które obierze, przybliżą się do niego.

6. To tedy uczynicie: Weźmi każdy kadzidlnicę swoją, ty Kore y wszytek zbór twój:

7. a nabrawszy intro ognia, nakładźcie nań kadzidła przed Panem: a kogokolwiek obierze, ten będzie święty: bardzo się wynosicie synowi Lewi.

8. Y rzekł zaś do Korego: Słuchaycie synowie Lewi:

9. Yzali wam mało, że was oddzielił Bóg Izraelów od wszystkiego ludu, y przyłączył sobie, abyście mu służyli w służbie przybytku, y stali przed mnóstwem ludu, y służyli mu?

10. Dla tegóż kazał przystąpić do siebie tobie, y wszystkię bracię twę synom Lewi, abyście też sobie kapłaństwo przywłaszczali,

11. ażeby wszytek zbór twój powstał przeciw Panu? bo cóż jest Aaron, żebyście szemrali przeciw iemu?

12. Posłał tedy Moyses, aby zawołał Dathan y Abiron syny Eliab. Którzy odpowiedzieli: Nie pójdziemy:

13. mało ci na tym masz, żeś nas wywiódł z ziemi, która mlekiem y miodem płynęła, abyś po bił na pustyni, iedno abyś panował nad nami?

14. Poprawdźcie wwiódłś nas do ziemi, która płynie strumieniami mleka y miodu, y dałś nam ośiadłości pól y winnic: czyli y oczy nasze chcesz wylupić? nie pójdziemy.

15. Y rozgniewany Moyses barzo, rzekł do Pana: Nie patrz na ich ofiary: ty wiesz żeś nigdy ani ośiełka nie wziął od nich, anim utrapił żadnego z nich.

16. Y rzekł do Korego: Ty y wszytek zbór twój stanćcie osobno przed Panem, a Aaron iutrzejszego dnia osobno.

17. Weźcież każdy kadzidlnicę waszą, a nakładźcie na nie kadzidła, ofiarując Panu dwieście pięćdziesiąt kadzidlnic: Aaron też niechay trzyma kadzidlnicę swoją.

18. Co gdy uczynili, gdy stał Moyses y Aaron,

19. y zgromadzili przeciwko im wszytek lud do drzwi przybytku: ukazała się wszystkim chwała Pańska.

ym znakiem okaże tego, kogo chce, aby mu był poświęcony na kapłaństwo, i spełniał ten święty urząd — Których obierze przybliżą się do niego. Kapłaństwo sprawować będą ci, których sam Bóg do tego obierze a nie inni.

7. *Przed Panem.* Przed Świętym Świętych, na oltarzu kadzenia. — *Ten będzie święty.* Odlączony i wybrany od Boga do kapłaństwa. — *Bardzo się wynosicie synowie Lewi.* Bardzo się pysznicie i wiele sobie przywłaszczacie.

11. *Zbór twój.* Zgromadzenie. — *Bo cóż jest Aaron?* Cóż uczynił Aaron? wszakże nie on sam przywłaszczył sobie kapłaństwo, ale od Boga był powołany.

12. *Posłał tedy Moyses.* Posłańca do nieobecnych Datana i Abirona i także do Hona, sam bowiem tylko Kore znajdował się przed Mojżeszem. — *Nie pójdziemy.* Nie chcemy przyjąć.

14. *Po prawdzie wwiódłś nas.* Jest to szydercza przemówka; jak gdyby rzekł: Czyliż ta to jest na puszczy owa ziemia najżyźniejsza, do której chęlpileś się, że masz nas wprowadzić? — *Oczy nasze chcesz wylupić?* Lżybśmy nie widzieli twoich szalbierstw. Albo sens ten: ażebyś także okrucieństwo wywierać na nas, jeśli nie będziemy tobie ulegali?

15. *Ofiary.* Kadzenia; nie ofiary bowiem, ale tylko kadzidła przynieśli.

17. *Dwieście pięćdziesiąt kadzidlnic.* Nie ze świątynicy wzięte, ale rokoszanie sporządzili je sobie.

18. *Co gdy uczynili.* Owych 250, Datan i Abiron, Kore i Hon nie chcieli przybyć z zuchwałego uporu, albo że obawiali się jakiego nieszczęścia od Boga.

19. *Chwała Pańska.* Większa niż zwykle światłość w śłupie obłoku, wskazująca obecność Boga.

20. Locutusque Dominus ad Moysen et Aaron, ait:

21. Separamini de medio congregationis hujus, ut eos repente disperdam.

22. Qui ceciderunt proni in faciem, atque dixerunt: Fortissime Deus spirituum universae carnis, num, uno peccante, contra omnes ira tua desaeviet?

23. Et ait Dominus ad Moysen:

24. Praecepit universo populo, ut separaretur a tabernaculis Core, et Dathan et Abiron.

25. Surrexitque Moyses, et abiit ad Dathan et Abiron: et sequentibus eum senioribus Israël,

26. dixit ad turbam: Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quae ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum.

27. Cumque recessissent a tentoriis eorum per circuitum, Dathan et Abiron egressi stabant in introitu papilionum suorum cum uxoribus et liberis, omnique frequentia.

28. Et ait Moyses: In hoc scietis, quod Dominus miserit me, ut facerem universa quae cernitis, et non ex proprio ea corde protulerim:

29. si consueta hominum morte interierint, et visitaverit eos plaga, qua et ceteri visitari solent, non misit me Dominus:

30. sin autem novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os suum deglutiat eos et omnia quae ad illos pertinent, descenderintque viventes in infernum, scietis quod blasphemaverint Dominum.

31. Confestim igitur ut cessavit loqui, dirupta est terra sub pedibus eorum: (*Deut. 11, 6. Psal. 105, 17.*)

32. et aperiens os suum, devoravit illos cum tabernaculis suis et universa substantia eorum;

33. descenderuntque vivi in infernum operiti humo, et perierunt de medio multitudinis.

34. At vero omnis Israël, qui stabat per gym, fugit ad clamorem pereuntium, dicens: Ne forte et nos terra deglutiat.

20. Y mówiąc Pan do Mojżesza y Aarona, rzekł:

21. Odląćcie się z pośrodku zboru tego, że ie zagną zatracę.

22. Którzy upadli na twarz, y rzekli: Namocniejszy Boże Duchów wszelkiego ciała, izali gdy ieden zgrzeszy, przeciw wszystkim gniew twój srożyć się będzie?

23. Y rzekł Pan do Mojżesza:

24. Rozkaz wszystkiemu ludu, aby się odłączył od namiotów Kore, y Dathan, y Abiron.

25. Y wstał Mojżesz, y szedł do Dathan y Abiron: a gdy szli za nim starszy Izraelowi,

26. rzekli do ludu: Odstąpcie od namiotów ludzi niebożnych, a nie dotykajcie się co do nich należy, abyście nie byli zagarnieni w grzechach ich.

27. A gdy odstąpili od namiotów ich w około, Dathan y Abiron wyszedłszy stali w weszcju namiotów swoich z żonami y z dziećmi, y ze wszystkim zbozem.

28. Y rzekł Mojżesz: Po tym poznać, że mię Pan posłał, abych czynił wszystko co widzieć, a nie z własnego to serca wymyślił.

29. Jeśli zwyczajną ludziom śmiercią zginą, y nawiedzi ie plaga, którą y inni nawiedzeni bydy zwykli, nie posłał mię Pan:

30. ale iesli nową rzecz uczyni Pan, że otworzywszy ziemia paszczę swą pożre ie, y wszystko co do nich należy, y wstąpią żywi do piekła, poznać że zbluźnili Pana.

31. Natychmiast tedy skoro przestał mówić, rozstała się ziemia pod nogami ich:

32. y otworzywszy paszczę swą, pożarła ie z namioty ich, y ze wszystką majątnością ich;

33. y zstąpili żywo do piekła, okryci ziemią, y zginęli z pośrodku zgromadzenia.

34. Ale y wszytek Izrael, który stał około, uciekł na krzyk ginących, mówiąc: By snadzy nas ziemia nie pożarła.

21. Odląćcie się z pośrodku zboru tego. I żądających kapłaństwa, i ludu tego, który im sprzyjał. Dobrych podanych jest powinnością nie łączyć się z rokoszanami; ztąd Mojżesz zanosi modlitwę za lud, jak następuje:

22. Boże duchów wszelkiego ciała. Który każdą duszę ludzką, która ożywia ciało, stworzył; albo, który przenikasz wnętrze ciała, poznajesz duszę, skłonności i żądze. — Izali gdy jeden zgrzeszy... Niewiele zgrzeszyło, im tylko należy się kara. Lud nie był tak zuchwały jak oni; lecz on lżej zgrzeszył, powodując się nowością rzeczy i ciekawością: godzien jest przeto, żebyś mu przepuścił.

24. Kore, Datan i Abiron. I Hon takóž, bo wszyscy czterej byli przewodcami rokoszu.

26. W grzechach ich. Abyście nie stali się częstnikami kary grzeszników.

27. Ze wszystkim zbozem. Sług, służebnic, dzieci.

28. Abych, czynił wszystko. Com uczynił przy wyprowadzeniu was z Egiptu, całym zarządem moim, a mianowicie co się tyczy wyboru na kapłaństwo Aarona i jego synów.

29. Plaga, którą i inni nawiedzeni bydy zwykli. Która nie jest nadzwyczajną, która nieraz bywa zsyłana

od Boga, jako to: głód, morowe powietrze, wojna.

30. Otworzy ziemia paszczę swą. Uczyniwszy przepaść. — Zbluźnili Pana. Dzieło bowiem Boże, to jest: kapłaństwo Aarona oszkalowali i przypisali je nie Bogu, lecz Mojżeszowi i jego niesprawiedliwym względem: a to jest bluźnierstwem. Bo bluźnierstwo jest wtedy, kiedy się dzieło Boże przyznaje czartu, lub człowiekowi, jak wid. Math. 12, 31.

32. Ze wszystką majątnością ich. Żony, synowie i inni przyjaciele i domownicy stali się częstnikami grzechu, pochwalając ich rokosz; dla tego Bóg i ich też karą ogarnął. Niemowlęta, które z powodu wieku nie mogły popełnić grzechu, takóž zostały pochłonięte, iżby w nich rodzice byli karani od Boga, który jest Panem życia i śmierci. Jesliby dłużej żyły, możeby naśladowały swoich rodziców; i zkładając nie przepuszczając ciałom, dusze zapewne Bóg oszczędził; albowiem prawdopodobna jest, że zostali oczyszczeni od grzechu pierworodnego przez pośrednictwo prawa natury; albowiem obrzezanie na puszczę nie było w użyciu.

33. Do piekła. Patrz Wujka. — Okryci ziemią. Ziemią która była się rozeszła, paszczę swą zawarła.

35. Sed et ignis egressus a Domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum.

36. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

37. Praecepit Eleazarowi, filio Aaron sacerdoti, ut tollat thuribula, quae jacent in incendio, et ignem huc illucque dispergat: quoniam sanctificata sunt.

38. in mortibus peccatorum: producatque ea in laminas, et affigat altari, eo quod oblatum sit in eis incensum Domino, et sanctificata sint, ut cernant ea pro signo et monumento filii Israël.

39. Tulit ergo Eleazar sacerdos thuribula aenea, in quibus obtulerant hi, quos incendium devoravit, et produxit ea in laminas, affigens altari:

40. ut haberent postea filii Israël, quibus commonerentur, ne quis accedat alienigena, et qui non est de semine Aaron ad offerendum incensum Domino, ne patiatut sicut passus est Core, et omnis congregatio ejus, loquente Domino ad Moysen.

41. Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israël sequenti die contra Moysen et Aaron, dicens: Vos interfecistis populum Domini.

42. Cumque oriretur seditio, et tumultus incresceret,

43. Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum foederis. Quod, postquam ingressi sunt, operuit nubes et apparuit gloria Domini.

44. Dixitque Dominus ad Moysen:

45. Recedite de medio hujus multitudinis, etiam nunc delebo eos. Cumque jacerent in terra,

46. dicit Moyses ad Aaron: Tolle thuribulum, et hausto igne de altari, mitte incensum desuper, pergens cito ad populum, ut roges pro eis: jam enim egressa est ira a Domino, et plaga desavit.

47. Quod cum fecisset Aaron, et cucurrisset ad medium multitudinem, quam jam vastabat incendium, obtulit thymiama: (Sap. 18, 21).

48. et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit.

49. Fuerunt autem, qui percussi sunt, quatuordecim millia hominum et septingenti, absque his qui perierant in seditione Core.

50. Reversusque est Aaron ad Moysen ad ostium tabernaculi foederis, postquam quievit interitus.

35. Lecz y ogień wyszedzsy od Pana zabił dwieście pięćdziesiąt mężów, którzy ofiarowali kadzenie.

36. Y mówił Pan do Moyśesza, rzekąc:

37. Przykaż Eleazarowi synowi Aaronowemu kapłanowi, aby pozbięrał kadzidlnice, które leżą na pogorzelsku, a ogień tam y sam niech rozmięć: bo są poświęcone

38. śmiercią grzeszników: a niech ie rozbięć na blachy, y przybięć do ołtarza, przeto że ofiarowano w nich kadzenie Panu, y poświęcone są, aby ie widzieli na znak y pamiątkę synowie Izraelowi.

39. Y pozbięrał Eleazar kapłan kadzidlnice międzyane, w których ofiarowali oni, których ogień pożarł, y rozbił ie na blachy, przybiłając do ołtarza:

40. aby mieli na potym synowie Izraelowi, czymby się upomnieli, żeby żaden nieprzstępował obcy, y który nie iest z nasienia Aaronowego do ofiarowania kadzidła Panu, aby nie cierpiał iako ucięrpiał Kore y wszytek zbór iego, iako mówił Pan przez Moyśesza.

41. Lecz wszytko mnostwo synów Izraelowych szemrało nazajutrz przeciw Moyśeszowi y Aaronowi, rzekąc: Wyście pobili lud Pański.

42. A gdy się wsczyznał rozruch, y tumult rósł,

43. Moyśesz y Aaron uciekli do przybytku przymierza. Który, gdy weszli, okrył obłok, y ukazała się chwała Pańska.

44. Y rzekł Pan do Moyśesza:

45. Wynidźcie z pośrodku tego zgromadzenia, y teraz ie zgładzę. A gdy leżeli na ziemi,

46. rzekł Moyśesz do Aarona: Weźmi kadzidlnicę, a nabrawszy ognia z ołtarza, nakładź nań kadzidła, szedłszy prędko do ludu, abys się modlił za nimi: bo już wyszedł gniew od Pana, a plaga się sroży.

47. Co gdy uczynił Aaron, y wbieżał w pośrodek ludu, który już ogień porażał, ofiarował kadzenie:

48. a stojąc między martwými y żywými, prosił za ludem, y przestała plaga.

49. A było, którzy są pobić, czternaście tysięcy y siedm set ludzi, oprócz tych którzy poginęli w rozruchu Korego.

50. Y wrócił się Aaron do Moyśesza do drzwi przybytku przymierza, gdy zgubienie przestało.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 16. w. 23. *Zstąpił żywo do piekła*. Te słowa o miejscu albo o piekle potępionych rozumie Epiphanius in *Ancorato*. Hieronim S. także in *cap. 4. ad Ephes.* i Beda in *cap. 10. Num.* A to pewna, że ci w żydowskim języku nie dadzą inszym naprzód, bo i słowo *Scheol*, właśnie znaczy przepaść, i pospolicie je rozumieją o podziemnych miejscach dusz. Przetoż LXX wszędzie przełożyli na Greckie *adnu*, Hieronim S. *infernum*, to jest

35. *Wyszedzsy od Pana*. Z ołtarza całopalenia, z którego brali ogień do zapalenia kadzidła — *Którzy ofiarowali kadzenie*. Którzy gotowali się do ofiarowania.

37. *Poświęcone*. Przez dotknięcie się ognia świętego i kadzidła. Albo poświęcone są, gdy Bóg wywarł zemstę nad bezbożnymi; to zdaje się wyrażać słowa: *śmiercią grzeszników*. Albo naostatek poświęcone są, bo złożone zostały w przybytku i w nim przechowywane na wieczną pamięć wypadku.

Bib. St. Test. T. I.

38. *Śmiercią grzeszników*. Przez śmierć, jakem powiedział, albo w czasie kiedy grzesznicy zostali zatraceni.

39. *Przybijając do ołtarza*. Całopalenia.

45. *A gdy leżeli na ziemi*. Moyśesz i Aaron błagając za lud.

47. *Ofiarował kadzenie*. Godziło się ofiarować tylko w przybytku, na ołtarzu kadzenia; lecz uczynił tu wyjątek z rozkazu Moyśesza, działającego z wyższego natchnienia.

piekło. Rabbi David *in Psalm.* 9. i Rabbi Abenesdra *in Psalm.* 138. i Rabbi Lewi *in Prov.* 15. wykładają, miejsce dusz pod ziemią. A nigdy się im nie śniło o grobie albo jamie, jako to Heretycy, a zwłaszcza Nowochrześcijcy, i nowotni żydowie wykładają: wszakże by najbardziej niechcieli, przecie i tu i na innych miejscach niuszą zwad piekłem, o czem będziesz miał niżej, czytaj *Gen.* 37. *ver.* 35 i 42. *ver.* 38.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O lasce Aarona, która zakwitła i owoc wydała.

1. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Loquere ad filios Israël, et accipe ab eis virgas singulas per cognationes suas, a cunctis principibus tribuum, virgas duodecim, et uniuscujusque nomen superscribes virgae suae;
3. nomen autem Aaron erit in tribu Levi, et una virga cunctas seorsum familias continebit;
4. ponesque eas in tabernaculo foederis coram testimonio, ubi loquar ad te;
5. quem ex his elegero, germinabit virga ejus: et cohibebo a me querimonias filiorum Israël, quibus contra vos murmurant.
6. Locutusque est Moyses ad filios Israël: et dederunt ei omnes principes virgas per singulas tribus: fueruntque virgae duodecim absque virga Aaron.
7. Quas cum posuisset Moyses coram Domino in tabernaculo testimonii:
8. sequenti die regressus invenit germinasse virgam Aaron in domo Levi: etturgentibus gemmis eruperant flores, qui, foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt.
9. Protulit ergo Moyses omnes virgas de conspectu Domini ad cunctos filios Israël: videruntque et receperunt singuli virgas suas.
10. Dixitque Dominus ad Moysen: Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonii, ut servetur ibi in signum rebellionis filiorum Israël, et quiescant querelae eorum a me, ne moriantur. (*Hebr.* 9, 4).
11. Fecitque Moyses, sicut praeceperat Dominus.
12. Dixerunt autem filii Israël ad Moysen: Ecce consumpti sumus, omnes perivimus;
13. quicumque accedit ad tabernaculum Domini, moritur; num usque ad internecionem cuncti delendi sumus?

1. Y mówił Pan do Mojżesza, rzekąc:
2. Mów do synów Izraelowych, a weźmi od nich po lasce wedle pokolenia ich, od wszystkich książąt pokolenia, lasek dwanaście, y każdego imię napiszesz na lasce jego;
3. a imię Aaronowe będzie w pokoleniu Levi, y iedna laska wszystkie z osobna familie mieć będzie:
4. y położysz je w przybytku przymierza przed świadectwem, gdzie będę mówił do ciebie;
5. którego z tych obiorę, zakwitnie laska jego: y zahamuję od siebie uskarżania synów Izraelowych, którymi szemrzą przeciwko wam.
6. Y mówił Mojżesz do synów Izraelowych: y dali mu wszystkie książęta laski z każdego pokolenia: y było lasek dwanaście oprócz laski Aaronowej.
7. Które gdyłożył Mojżesz przed Panem w przybytku świadectwa;
8. nazajutrz wróciwszy się znalazł iż zakwitnęła laska Aaronowa w domu Lewi: y gdy napęczniało pąkowicie, wyszły kwiatki, które, gdy się list rozwił, w migdały się obróciły.
9. Y wyniósł Mojżesz wszystkie laski od obliczności Pańskiej do wszystkich synów Izraelowych: y użyżeli, y odebrali każdy laskę swoją.
10. Y rzekł Pan do Mojżesza: Odnies laskę Aaronową do przybytku świadectwa, aby tam była chowana na znak sprzeciwnych synów Izraelowych, a ustały szemrania ich ode mnie, aby nie pomarli.
11. Y uczynił Mojżesz, iako mu Pan przykazał.
12. Y rzekli synowie Izraelowi do Mojżesza: Oto zniszczeliśmy, wszyscyśmy zginęli;
13. kto iedno przystąpi do przybytku Pańskiego, umiera; izali aż do szczątka wszyscy wytraceni bydz mamy?

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O obowiązkach Lewitów, pierwocinach i ofiarach kapłanów, i dziesięcinach.

1. Dixitque Dominus ad Aaron: Tu, et filii tui, et domus patris tui tecum, portabitis iniquitatem
1. Y rzekł Pan do Aarona: Ty, y synowie twoi y dom oycy twego z tobą, poniesiecie nieprawość

R. 17.—3. *W pokoleniu Lewi. Na lasce Lewi, jak jest w Hebr.*

4. *Przed świadectwem. Przed Arką.*

5. *Zahamuję od siebie. Uspokoję i przekroję.*

6. *Było lasek dwanaście, oprócz laski Aaronowej. Pokoleń, licząc i Lewiego, było trzynaście, albowiem pokolenie Józefa było dwoiste, czyli na dwoje podzielone, t. j. Efraima i Manasses. Od pokolenia Levi złożona została laska Aarona, która była trzynasta.*

8. *Laska Aaronowa. Który był pierwotnym w domu, t. j. w pokoleniu Lewiego. — Napęczniało pąkowicie. Po-*

trójny był cud, t. j. sucha laska wydała pączki, te zaraz obróciły się w kwiaty, a od ostatnich powstały owoce.

12. *Oto zniszczeliśmy. Wielu z nas zginęło w powyższych plagach.*

13. *Kto jedno. Nie poświęcony i od Boga nie powołany. — Izali aż do szczątka? Z powodu nowego tego cudu nęklili się, iżby znowu nie zesłał na nich Bóg jaką plagę. Żądają przeto, aby Mojżesz modłtawami swemi odwrócił nieszczęście, jeżeli jakie groziło.*

R. 18.—1. *Poniesiecie nieprawość Świątyni. Odniesiecie kary, jeżeli się przestąpi w obrządkach, lub je-*

Sanctuarii: et tu et filii tui simul sustinebitis peccata sacerdotii vestri:

2. sed et fratres tuos de tribu Levi, et sceptrum patris tui sume tecum, praestoque sint, et ministrent tibi: tu autem et filii tui ministrabis in tabernaculo testimonii.

3. Excubabuntque Levitae ad praecepta tua, et ad cuncta opera tabernaculi: ita duntaxat, ut ad vasa Sanctuarii et altare non accedant, ne et illi moriantur, et vos pereatis simul;

4. sint autem tecum, et excubent in custodiis tabernaculi, et in omnibus ceremoniis ejus. Alienigena non miscebitur vobis.

5. Excubate in custodia Sanctuarii et in ministerio altaris: ne oriatur indignatio super filios Israel.

6. Ego dedi vobis fratres vestros Levitas de medio filiorum Israël, et tradidi donum Domino, ut serviant in ministeriis tabernaculi ejus.

7. Tu autem et filii tui custodite sacerdotium vestrum: et omnia quae ad cultum altaris pertinent, et intra velum sunt, per sacerdotes administrabuntur: si quis externus accesserit, occidetur.

8. Locutusque est Dominus ad Aaron: Ecce dedi tibi custodiam primitiarum mearum. Omnia quae sanctificantur a filiis Israël, tradidi tibi et filiis tuis pro officio sacerdotali legitima sempiterna.

9. Haec ergo accipies de his, quae sanctificantur, et oblata sunt Domino. Omnis oblatio, et sacrificium, et quidquid pro peccato atque delicto redditur mihi, et cedit in Sancta sanctorum, tuum erit, et filiorum tuorum.

10. In Sanctuario comedes illud: mares tantum edent ex eo, quia consecratum est tibi.

11. Primitias autem, quas voverint et obtulerint filii Israël, tibi dedi, et filiis tuis, ac filius tuis jure perpetuo. Qui mundus est in domo tua, vescetur eis.

12. Omnem medullam olei, et vini, ac frumenti, quidquid offerunt primitiarum Domino, tibi dedi.

Ieli ktoś obcy przez wasze niedbalstwo wtrącać się będzie do rzeczy świętych, albowiem was utwierdziłem w kapłaństwie, i cudami umocniłem powagę waszą u ludu: waszą więc jest powinnością mężnie bronić praw kapłaństwa.

2. Scept. Patrz r. 13, 12.

3. I będą czuć Lewitowie. Skwapliwie i ochotnie, jako słudzy, którzy rozkazów Pana swego czekają, gotowi je wykonywać.—Na wszystkie roboty przybytku. Aby go strażli, nosili przy poruszeniu obozu, i t. p.—Żeby i oni nie pomarli i wy. Oni dla zuchwałego dotykania rzeczy świętych; wy, że nie wzbroniliście im to czynić.

4. Obrzędach. Posługowaniach religijnych. — Obcy. Który z innego jest pokolenia.

5. Gniew na syny Izraelowe. Aby Pan nie karał ludu za grzechy kapłanów, ciała za głowy,

7. Za zastoną jest. W Świętym i w świętym Świętych.

8. Straż. Z pełnem prawem używania i spożywania.—Pierwocin. Darów. — Poświęcane bywają. Które mnie odłączają i ofiarują. — Prawa wieczne. Ustawa wieczna to jest, dopóki trwać będzie społeczność Izraelska.

9. Każda objata. Wszelkie ofiary, z przepisu prawa składane.—Dostaje się świętym świętych. Co się mi ofiaruje, i przeto jest najświętsze.

Świątnice: y ty y synowie twoi wespół dzierżać na sobie będziecie grzechy kapłaństwa waszego:

2. lecz y bracia twoje z pokolenia Lewi, y scepter oycy twego weźmi z sobą, a niech w pogotowiu będą, y niechci posługują: a ty y synowie twoi służyć będziecie w przybytku świadectwa.

3. Y będą czuć Lewitowie na roskazanie twoie, y na wszystkie roboty przybytku: wszakże tak, aby do naczyń Świątnice ani do ołtarza nie przystępowali, żeby y oni nie pomarli, y wy pospołu nie poginęli;

4. ale niech z tobą będą, a niechay czują na strażach przybytku, y na wszystkich obrzędach jego. Obcy nie będzie się mieszał między was.

5. Czujcie na straży Świątnice y na służbie ołtarza, aby nie powstał gniew na syny Izraelowe.

6. Jam wam dał bracia waszę Lewity z posrodku synów Izraelowych, y dałem dar Panu, aby służyli w posługach przybytku jego.

7. A ty y synowie twoi strzeżcie kapłaństwa waszego: a wszystko co do służby ołtarza należy, y za zastoną jest, przez kapłany będzie sprawowane. Jeśli kto obcy przystąpi, zabity będzie.

8. Y mówił Pan do Aarona: Otomci dał straż pierwocin moich. Wszystkie rzeczy które poświęcane bywają od synów Izraelowych dałem tobie y synom twoim za urząd kapłański prawa wieczne.

9. A tak to będziesz brał z tych rzeczy, które poświęcone bywają, y ofiarowane są Panu. Każda obiata, y ofiara, y cokolwiek za grzech y za występki bywa mi oddano, y dostaje się Świętym świętych, twoje będzie y synów twoich.

10. W Świątnicy to będziesz iadł: mężczyzna tylko to będzie ieść, bo poświęcone jest tobie.

11. A pierwociny, któreby ślubowali y ofiarowali synowie Izraelowi, dałem tobie, y synom twoim, i córkom twym, prawem wiecznym. Kto czysty jest w domu twoim będzie ich pożywał.

12. Wszystko co najlepszego oliwy y wina y zboża cokolwiek pierwocin ofiarują Panu, dałem tobie.

10. W Świątnicy. W sieni przybytku, przy ołtarzu całopalenia.—Mężczyzna tylko to będzie ieść. T. j. z ofiary za grzech y występki. Albowiem z ofiar zapokojnych i niewiasty także pożywały, jak wid. Lew. 10, 14. Dent. 12, 18: i r. 16, 11:—Bo poświęcone jest tobie. Dla ciebie odłączone będzie, i do ciebie należec.

11. Pierwociny. Dary.

12. Pierwocin. . . Panu. Pierwociny rozróżniają się od dziesięcin: pierwociny bowiem są to pierwsze owoce; dziesięciny zaś są to dziesiąta część owoców: pierwociny bezpośrednio ofiarowano Bogu na dziękczynienie za plony ziemi; dziesięciny oddawano kapłanom jako żołd, na ich utrzymanie. Izraelici czworakie oddawali pierwociny: 1) kłosów, drugiego dnia praśników, Lev. 23, 10 i 11;—2) chlebów, w święto Piędziesiątnicy. Lev. 23, 17;—3) chlebów, które tygodniowie piekli, Num. 15, 21,—4) w siódmym miesiącu, w święto Namiotów, z zebranych wszystkich owoców tak ze żniwa jak z winnic, i te, tego czwartego rodzaju, pierwociny należy rozumieć, kiedy w Pismie ś. czyni się wzmianka pierwocin. Ilość zaś pierwocin, jaką dawano, była część owoców pośrednia między 40 i 60. Kto chciał dać najmniej, dawał część sześćdziesiątą: kto najwięcej, czterdziestą.

13. Universa frugum initia, quas gignit humus, et Domino deportantur, cedent in usus tuos: qui mundus est in domo tua, vescetur eis.

14. Omne quod ex voto reddiderint filii Israël, tuum erit.

15. Quidquid primum erumpit e vulva cunctae carnis, quam offerunt Domino, sive ex hominibus, sive de pecoribus fuerit, tui juris erit: ita duntaxat, ut pro hominis primogenito pretium accipias, et omne animal, quod immundum est, redimi facias.

16. cujus redemptio erit post unum mensem, siclis argenti quinque, pondere Sanctuarii. Siclus viginti obolos habet. (*Supr. 3, 47*).

17. Primogenitum autem bovis et ovis et caprae non facies redimi, quia sanctificata sunt Domino; sanguinem tantum eorum fundes super altare, et adipēs adolebis in suavissimum odorem Domino.

18. Carnes vero in usum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, et armus dexter, tua erunt.

19. Omnes primitias Sanctuarii, quas offerunt filii Israël Domino, tibi dedi et filiis, ac filiabus tuis jure perpetuo. Pactum salis est sempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis.

20. Dixitque Dominus ad Aaron: In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos: ego pars et hereditas tua in medio filiorum Israël.

21. Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israël in possessionem pro ministerio, quo serviunt mihi in tabernaculo foederis:

22. ut non accedant ultra filii Israël ad tabernaculum, nec committant peccatum mortiferum,

23. solis filiis Levi mihi in tabernaculo servientibus, et portantibus peccata populi. Legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Nihil aliud possidebunt, (*Deut. 18, 1*).

24. decimarum oblatione contenti, quas in usus eorum et necessaria separavi.

25. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

13. *Zboża początki.* Pierwociny. — *Kto czysty jest* Rozumie się, jeżeli coś z tych pierwocin było złożone na ofiarę Bogu, albowiem inaczej, jeżeli wprost kapłanowi były oddane, mogły być spożyte nawet i od nieczystych.

14. *Wszystko co z ślubu oddawać będą.* Rozumie się, jeżeli to ślubować będą nie na ofiarę, ale tylko jako dar.

15. *Cokolwiek pierwszego wychodzi.* Pierworodne zwierząt. — *Nieczyste...* Nie co do gatunku, jak koń i muł; ale przypadkiem, jak np. owca chroma, lub ślepa.

16. *Ktorego okup.* T. j. człowieka, nie zaś zwierząt — *Po miesiącu.* Mogło więc niemowlę pierworodne być wykupione przed oczyszczeniem matki, które odbywało się dnia 40; pospolicie jednak matki czekały czasu swojego oczyszczenia, co uczyniła i N. Maryja: idąc za tym zwyczajem.

17. *Są poświęcone.* Są sposobne do ofiar, a przeto powinny być ofiarowane.

13. Wszelkiego zboża początki, które rodzi ziemia, a bywają odniesione Panu, dostaną się na twoje potrzeby: kto czysty jest w domu twoim, pożywać ich będzie.

14. Wszystko co z ślubu oddawać będą synowie Izraelowi, twoje będzie.

15. Cokolwiek pierwszego wychodzi z żywota wszego ciała, które ofiarują Panu, bądź z ludzi, bądź z bydła będzie, do twego prawa należec będzie: wszakże tak, abyś za pierworodne człowiecze okup brał, a wszelkie zwierze nieczyste odkupić kazał,

19. którego okup będzie, po miesiącu, pięcią syklów srebra na wagę Świątnice. Sykl ma dwadzieścia pieniędzy.

17. Lecz pierworodnego krowiego y owczego y koziego nie dasz odkupować, bo są poświęcone Panu; krew tylko ich wyleiesz na ołtarz, a łeie spalisz na przewdźwięczną wonność Panu.

18. Mięso zaś na twoie się potrzeby dostanie, iako mostek poświęcony y łopatka prawa, twoje będą.

19. Wszystkie pierwociny Świątnice, które ofiarują synowie Izraelowi Panu, dałem tobie y synóm, y córkóm twoim prawem wiecznym. Umowa około soli, jest wieczna przed Panem, tobie y synóm twoim.

20. Y rzekł Pan do Aarona: W ziemi ich nie nie pośiedzicie, ani części między nimi mieć będziecie: iam część y dziedzictwo twoje w pośrodku synów Izraelowych.

21. A synom Lewi dałem wszystkie dziesięciny synów Izraelowych w ośiadłość za służbę, którą mi służą w przybytku przymierza:

22. aby więcej nie przystępowali synowie Izraelowi do przybytku, ani się dopuszczali grzechu śmiertelnego,

23. gdyż sami synowie Lewi mnie w przybytku służą, y grzechy ludu noszą. Ustawa wieczna będzie w rodzaich waszych. Nic inszego dzierzeć nie będą,

24. przestawiając na ofierze dziesięćcin, którem na używanie ich y na potrzeby oddzielił.

25. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

19. *Umowa około soli.* Patrz W.

20. *W ziemi ich.* Izraelitów spółbraci waszych. — *Ani części.* Dziedzictwa, t. j. pól, winnic, łąk, i t. p. — *Jam część i dziedzictwo twoje.* To jest, jak się to objaśnia Jos. 13, 14. ofiary i dary, które mi są oddawane, stanowią twoje dziedzictwo; to dla ciebie obficie wystarczy.

21. *A synom Lewi.* Dziesięciny oddawano tylko Lewitom, nie zaś kapłanom: Lewici zaś znowu z tych dawali dziesięciny kapłanom. Nehem 10, 37 i 38.

22. *Ani się dopuszczali grzechu śmiertelnego.* Któryby, był im przyczyną śmierci tak doczesnej jako i wiecznej.

23. *I grzechy ludu noszą.* Tego miejsca sens jest tenże jak w w. 1; t. j. jeżeli kto z ludu zgrzeszy wtrącając się zuchwale do urzędu Lewitów, albo dotykając się naczyni świętych, albo wchodząc do sieni przybytku; to Bóg poczyta za grzech nie całemu ludowi, ale samym Lewitom, których jest powinnością czuwać nad tem, i innych do tego nie dopuszczać.

26. Praeceptis Levitis, atque denuntiis: Cum acceperitis a filiis Israël decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id est, decimam partem decimae,

27. ut reputetur vobis in oblationem primitivorum, tam de areis quam de torcularibus:

28. et universis quorum accipitis primitias, offerte Domino, et date Aaron sacerdoti.

29. Omnia, quae offeretis ex decimis, et in donaria Domini separabitis, optima et electa erunt.

30. Dicesque ad eos: Si praeclara et meliora quaeque obtuleritis ex decimis, reputabitur vobis quasi de area et torculari dederitis primitias:

31. et comedetis eas in omnibus locis vestris, tam vos quam familiae vestrae: quia pretium est pro ministerio, quo servitis in tabernaculo testimonii.

32. Et non peccabitis super hoc, egregia vobis et pingua reservantes, ne polluat oblationes filiorum Israël, et moriamini.

26. Przykaż Lewitóm y opowiedz: Gdy weźmiecie od synów Izraelowych dziesięciny, którem wam dał, pierwoćiny ich ofiarujcie Panu, to jest dziesiątą część dziesięciny,

27. aby wam poczytano za ofiarę pierwoćin, tak z boiowisk iako y z pras:

28. y wszystkich rzeczy których bierzecie pierwoćiny, ofiarujcie Panu, y dajcie Aaronowi kapłanowi.

29. Wszystko, co ofiarować będziecie z dziesięćcin, y oddzielicie na podarze Panu, najlepsze y wyborne będzie.

30. Y rzeczesz do nich: Jeśli co przedniejsze y lepsze rzeczy ofiarujecie z dziesięćcin, będzie wam poczytano iakobyście z boiowiska y z prasy pierwoćiny dali:

31. a będziecie je ieść na każdym mieyscu waszym, tak wy sami, iako y czeladź wasza: bo jest zapłata za służbę, którą służycie w przybytku świadectwa.

32. A nie będziecie grzeszyć w tym, przednie sobie y tłuste rzeczy zachowując, abyście nie splugawili ofiar synów Izraelowych, y nie pomarli.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 18. w. 19. *Przymierze soli jest.* To jest, przymierze nieodmienne, co też znaczy słowem które przydaje, wieczne. Przypowieść to żydowska ztąd wzięta: Iż Bóg rozkazał *Lev. 2. v. 13.* do każdej ofiary kłaść soli, i to wiecznem prawem postanowił. Ztądże też urosło, iż wszystkie umowy i stanowienia wieczne zwano przymierzem soli, albo prawem soli. Tak mówi *2 Paral. 13.* Iż dał Dawidowi królestwo przymierzem soli, to jest prawem wiecznem. Także i tu obiecuje Aaronowi, iż tak prawo jego na kapłaństwo miało być wieczne, jako też prawo o kładzeniu soli do ofiary jest wieczne. I owszem u inszych narodów był ten zwyczaj, iż czyniąc przymierze, używali soli, że sól długo rzeczy zachowuje od skaży.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O wodzie oczyszczenia z popiołu jałowicy czerwonej.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen et Aaron, dicens:

2. Ista est religio victimae, quam constituit Dominus. Praeceptis filiis Israël, ut adducant ad te vaccam rufam aetatis integrae, in qua nulla sit macula, nec portaverit jugum:

3. tradetisque eam Eleazarowi sacerdoti, qui eductam extra castra immolabit in conspectu omnium:

4. et tingens digitum in sanguine ejus, asperget contra fores tabernaculi septem vicibus,

26. *Pierwoćiny ich:* Dziesięciny ich. Te dostawały się kapłanom, jakim powiedział w w. 21.

27. *Aby wam poczytano.* Tym sposobem i wy także opłaciecie dziesięciny, jak będziecie mogli, i stanie się za jedno, jak gdybyście składali ofiary ze zboża i winnic, jeśliście je mieli.

28. *Pierwoćiny.* Dziesięciny.—*Dajcie Aaronowi kapłanowi.* Aby on to pomiędzy kapłanów rozdzielił.

31. *Będziecie je ieść na każdym mieyscu.* Gdziekolwiek będziecie mieszkali. Mówi się to dla tego, że niektóre rzeczy, które dostawały się kapłanom, powinny były być spożyte w sieni przybytku, jak pow. w. 10.—*Zapłatę za służbę.* Żołd na utrzymanie się.

32. *Abyscie nie splugawili ofiar synów Izraelowych.* Coyscie uczynili, jeśliście dawali dziesięciny najlichsze, sami przyjmując najlepsze (w. 29).—*I nie pomarli.* Gniew mój na się wywołując.

R. 19.—2. *Ofiary.* Oczyszczalnej, z której popiołów

1. Y mówił Pan do Moyżesza y Aarona, rzekąc:

2. Ta jest ustawa ofiary, którą Pan ustawił. Przykaż synóm Izraelowym, aby przywiedli do ciebie krowę czerwoną lat zupełnych, w którejby nie było żadney zmaży, aniby nośiła iarzma:

3. y oddacie ją Eleazarowi kapłanowi, który wywiodszy ją za obóz, ofiaruje przed oczyma wszystkich:

4. y omoczywszy palec we krwi iéy, pokropi siedm kroć przeciw drzwiom przybytkowym,

przyrządzano wodę oczyszczenia.—*Czerwona.* Dla czego ta krowa powinna była być raczej czerwona, nie zaś innej barwy, o tem i Salomon nie wiedział, jak powiadają Hebrajczycy.—*Żadney zmaży.* Nie koloru, ale co do kształtności, t. j. nie chroma, nie ślepa, nie parszywa, i t. p. *Lev. 22, 22.*—*Aniby nośiła iarzma.* Nie przystawało bowiem, aby służyła ludziom ta ofiara, która ma służyć Bogu do oczyszczenia ludzi.

3. *Oddacie ją Eleazarowi.* Gdyż ta ofiara nie była uroczysta i święteczna, iżby ją składał Aaron arcy-kapłan, ale żałobna i oczyszczalna: ztąd rozkazano Eleazarowi kapłanowi, aby ją ofiarował.—*Za obóz.* Bo ona miała być ofiarowana za grzechy całego ludu; ona przeto (jako ta, która grzechy całego ludu przyjęła na siebie) za bardzo nieczystą się uważała, i kapłan ją ofiarujący, i ten, który ją palił, stawali się nieczystymi aż do wieczora.

4. *Przeciw drzwiom przybytkowym.* Obrócony do nich, lubo zdaleka; gdyż znajdował się za obozem

et asperget ex eo omne tentorium, et cun-
supellectilem, et homines hujusmodi conta-
pollutos;

atque hoc modo mundus lustrabit immu-
tertio et septimo die; expiatusque die septi-
avabit et se et vestimenta sua, et immu-
rit usque ad vesperum.

Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peri-
ma illius de medio ecclesiae: quia sanctua-
Domini polluit, et non est aqua lustratio-
persus;

erit hoc praeceptum legitimum sempiter-
Ipsa quoque, qui aspergit aquas, lavabit
menta sua. Omnis qui tetigerit aquas expia-
immundus erit usque ad vesperum.

Quidquid tetigerit immundus, immundum
et anima, quae horum quippiam tetigerit,
oda erit usque ad vesperum.

pokropi nim wszystkie namioty y wszystko naczynie,
y ludzie takową zarazą splugawione:

19. y tym obyczaiem czysty oczyści nieczyste-
go trzeciego y siódmego dnia. a oczyszczony dnia
siódmego, omyje y sam siebie y szaty swoje, y
nieczysty będzie aż do wieczora.

20. Jeśli kto tym sposobem nie będzie oczyszczo-
ny, zginie dusza jego z pośrodku zgromadzenia:
bo świątynię Pańską splugawił, a nie pokropion
jest wodą oczyszczenia:

21. będzie to przykazanie ustawą wieczną. Ten
tęz który kropi wodą, wymyje szaty swoje. Ka-
dy który się dotknie wody oczyszczania, nieczy-
sty będzie aż do wieczora.

22. Czego się kolwiek dotknie nieczysty, nie-
czystym uczyni: a dusza, która się dotknie czego
z tych rzeczy, nieczysta będzie aż do wieczora.

ad X. J. Wujka—Roz 19. w. 9. Na wodę pokrapiania. Tęz wodę zowie wyżej 8. v. 7. i niżej 31. v. 23 wodą
ania; tak zwano wodę do której popiół kładziono, z krowy za grzechy spalonej, i tą wodą kropili się żydo-
by od nieczystoty zwierzchniej byli wolni. O czem też mówi Apostoł do żydów 9. iż woda służyła na oczy-
ciała, to jest, na zgładzenie niejakich nieprzystojności albo nieuczciwości, które Łacinnicy zowią *Irregularita-*
y byli godnemi ofiary odprawiać. Była to niejaka figura wody święconej, od Apostołów w kościele Bożym
owionej i zawsze zachowanej, która bywa poświęcona modlitwą kapłańską, i słowem Bożem 1. Tim. 4. ver.
to, aby kropiąc się byliśmy wolni od wszelkich pokus, i stali się sposobniejsi do służby Bożej. O tej wo-
dęconej masz lib. 8. *Constit. Apost. cap. 35. Conc. Nannonense cap. 4. Alexander Papi 1. ad Episc. Epiph.*
sect. 2.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O śmierci Maryi, wodzie wyprowadzonej ze skały, i śmierci Aarona.

Veneruntque filii Israël, et omnis multitudo
certum Sin, mense primo; et mansit popu-
Cades. Mortuaque est ibi Maria, et sepul-
eodem loco.

Cumque indigeret aqua populus, convenerunt
sum Moysen et Aaron: (*Exod. 17, 3.*)

et versi in seditionem, dixerunt: Utinam pe-
mus inter fratres nostros coram Domino.

Cur eduxistis ecclesiam Domini in solitudi-
ut et nos et nostra jumenta moriamur?

Quare nos fecistis ascendere de Aegypto, et
tistis in locum istum pessimum, qui seri-
potest, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec
ranata, insuper et aquam non habet ad bi-
um?

Ingressusque Moyses et Aaron, dimissa mul-

1. Y przyszli synowie Izraelowi, y wszystko
mnostwo na puszcę Sin, miesiąca pierwszego; y
mieszkał lud w Kades. Y umarła tam Maria, y
pogrzebiona jest na tymże mieyscu.

2. A gdy nie miał wody, zesłi się przeciw
Mojżeszowi y Aaronowi:

3. a uczyniwszy rozruch, mówili: Obyśmy byli
zginęli między bracią naszą przed Panem.

4. Przecześnie zawiedli zgromadzenie Pańskie
na puszcę, abyśmy y my pomarli y dobytki nasze?

5. Czemuście nam kazali wynieść z Egiptu, y
przywiedliście na to mieysce bardzo złe, które za-
sięwane bydź nie może, ani fig rodzi, ani winnic,
ani pomagranatów, nakoniec nie ma y wody ku
pićiu?

6. Y wszedłszy Mojżesz y Aaron, rozpuściwszy

Zginie dusza jego. Od sędziów śmiercią będzie
ay, jeśli rzecz była jawna; inaczej ukarany zosta-
Boga, n ściciela grzechów.

Który się dotknie wody oczyszczenia. Zostanie
iony od nieczystoty pierwszej, np. z dotknięcia
lecz z powodu dotknięcia się tej wody zaciągnie
która trwać będzie tylko do wieczora.

Czego się kolwiek dotknie nieczysty. Nieczystotą
większą siedmiodniową, dla dotknięcia trupa, grobu

ten dotknięciem swoim innych splami.—Dusza
się dotknie czego z tych rzeczy. Nie tylko jest nie-
m ten, kto jest dotkniętym od nieczystego; lecz
ten, kto się dotyka nieczystego, albo rzeczy jakiej-
wionej, zaciąga nieczystotę trwającą aż do wie-

R. 20.—1. Na puszcę Sin. Pustynia ta jest inną od
owej Sin, na której manna zaczęła padać, Ex. 16, 1
i 15. Albowiem na tamtej była ósma stacya Izraelitów;
na tej 33-cia: tamta pisze się przez Samach; ta zaś
przez Tzade.—Miesiąca pierwszego. Roku 40 od wyjścia
z Egiptu; albowiem Mojżesz wspomina zdarzenia tylko
roku pierwszego, drugiego, i czterdziestego: od tego
przeło rozdziału aż do końca Pentateucha opisują się
wypadki roku czterdziestego, który był ostatnim piel-
grzymowania Hebrajczyków na puszczy.—W Kades. To
Kades różne jest od owego, które zowie się Kadesbarne,
przy którym była 15-a stacya. Patrz Kornel. a Lap.—
Umarła tam Maria. Mając wieku lat 130, na cztery
miesiące przed bratem swoim Aarómem.

6. Skarb twój. O tem co jest ukryte, i jeszcze nie

5. comburentque eam cunctis videntibus, tam pelle et carnibus ejus quam sanguine et fimo flammae traditis. (*Hebr. 13, 11*).

6. Lignum quoque cedrinum, et hyssopum coccumque bis tinctum sacerdos mittet in flammam, quae vaccam vorat.

7. Et tunc demum, lotis vestibus et corpore suo, ingredietur in castra, commaculatusque erit usque ad vesperum.

8. Sed et ille, qui combusserit eam, lavabit vestimenta sua et corpus, et immundus erit usque ad vesperum.

9. Colliget autem vir mundus cineres vaccae, et effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israël in custodiam, et in aquam aspersionis: quia pro peccato vacca combusta est.

10. Cumque laverit, qui vaccae portaverat cineres, vestimenta sua, immundus erit usque ad vesperum. Habebunt hoc filii Israël et advenae, qui habitant inter eos, sanctum jure perpetuo.

11. Qui tetigerit cadaver hominis, et propter hoc septem diebus fuerit immundus:

12. aspergetur ex hac aqua die tertio et septimo, et sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari.

13. Omnis, qui tetigerit humanae animae morticinum, et aspersus hac commistione non fuerit, polluet tabernaculum Domini, et peribit ex Israël: quia aqua expiationis non est aspersus, immundus erit, et manebit spurcitia ejus super eum.

14. Ista est lex hominis qui moritur in tabernaculo: Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, et universa vasa, quae ibi sunt, polluta erunt septem diebus.

15. Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit.

16. Si quis in agro tetigerit cadaver occisi hominis, aut per se mortui, sive os illius, vel sepulchrum, immundus erit septem diebus.

17. Tollentque de ciceribus combustionis atque peccati, et mittent aquas vivas super eos in vas;

18. in quibus cum homo mundus tinxerit hys-

5. y spali ią przed oczyma wszystkich, tak skórę y mięso ię, iako krew y gnóy w ogień wrzućwszy.

6. Drewno téż cedrowe, y hisop, y karmazyna dwa kroć farbowany, kapłan wrzuci w płomień który krowę żrze.

7. A na ten czas dopiero, omywszy szaty y ciało swoje, wnidzie do obozu, y zmazany będzie aż do wieczora.

8. Ale y on, który ią spali, omyie szaty swe y ciało, y nieczysty będzie aż do wieczora.

9. A mąż czysty zbierze popiół krowy, y wysypie ji za obozem na mieyscu przeczystym, aby był zgromadzeniu synów Izraelowych na straż y na wodę pokrapiania: bo krowa za grzech iest spalona.

10. A wypłókawszy, który nośił popiół krowy, szaty swie, nieczystym będzie aż do wieczora. Będą to mieć synowie Izraelowi y przychodniowie mieszkający między nimi rzecz świętą prawem wiecznym.

11. Ktoby się dotknął trupa człowieczego, a dla tego byłby nieczysty przez siedm dni:

12. będzie pokropion tą wodą trzeciego dnia y siódmego, y tak oczyszćion będzie. Jeśli trzeciego dnia nie będzie pokropion, siódmego nie będzie mógł byđz oczyszćiony.

13. Każdy, ktoby się dotknął dusze ludzkiej martwizny, a nie byłby pokropiony tym zmieszanem, splugawi przybytek Pański, y zginie z Izraela: iż wodą oczyszćienia nie iest pokropiony, nieczysty będzie, y zostanie na nim plugastwo iego.

14. Ten iest zakon o człowieku który umiera w namiocie: Wszyscy którzy wchodzą do namiotu iego, y wszystko naczynie, które tam iest, nieczyste będzie siedm dni.

15. Naczynie, któreby nie miało wieka, abo przywiązania z więżchu, nieczyste będzie.

16. Jeśli się kto na polu dotknie trupa człowieka zabitego, abo téż swą śmiercią umarłego, abo kości iego, abo grobu, nieczysty będzie przez siedm dni.

17. Y wezmą popiołu spalenia y grzēchu, y wleią wody żywęj nań w naczynie;

18. w którey gdy mąż czysty omoczy hizop,

5. *I spali.* Nie sam, ale przez innego, jak wid. z w. 8.

6. *Drewno téż cedrowe, i hyzop.* Patrz Levit. r. 4, 6.

7. *Zmazany będzie.* Nieczysty prawnie.

9. *Na straż.* Aby popioły pilnie były strzeżone od synów Izraelowych.—*Na wodę pokrapiania.* Któraby pokropieni zostawali oczyszćeni od nieczystoty prawnej. Woda zmieszana z popiołem pokazuje człowiekowi, z czego on jest złożony, a poznanie samego siebie jest najlepszym przygotowaniem do oczyszćenia.—*Bo krowa za grzech iest spalona.* Iżby stała się ofiarą oczyszczającą z grzechu.

10. *Rzecz świętą prawem wiecznem.* Mocnem i nienaruszalnem.

11. *Ktoby się dotknął trupa człowieczego.* Niektórzy sądzą, że ta woda oczyszczalna ustanowioną była tylko dla zmycia nieczystoty, zaciągniętej z dotknięcia się trupa:

inni, że dla oczyszćenia ze wszystkich nieczystot prawnych

12. *Jeśli trzeciego dnia.* Jeśli nie był trzeciego dnia, będzie mógł być pokropiony czwartego albo piątego, a siódmego od owego dnia będzie mógł się oczyszćić.

13. *Martwizny.* Trupa.—*Tem zmieszanem.* Tą wodą zmieszaną z popiołem jałowicy.—*Splugawi przybytek.* Znieważy miejsce święte.

14. *W namiocie.* W domu, jak przekładają LXX.—*Wszystko naczynie.* Cały sprzęt domowy.

15. *Naczynie, któreby nie miało wieka.* Nie jest to prawo ogólne, lecz tylko mowa tu o pogrzebach. Naczynia więc znajdujące się w namiocie umarłego, jeżeli nie są przykryte, obecnością trupa zostają splamione.

16. *Jeśli kto na polu.* Gdzie Hebrajczycy mieli swoje groby.

17. *Wody żywcej.* Riecznej lub źródlanej.

sopum, asperget ex eo omne tentorium, et cunctam suppellectilem, et homines bujuscemodi contagione pollutos:

19. atque hoc modo mundus lustrabit immundum tertio et septimo die; expiatusque die septimo, lavabit et se et vestimenta sua, et immundus erit usque ad vesperum.

20. Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio ecclesiae: quia sanctuarium Domini polluit, et non est aqua lustrationis aspersus;

21. erit hoc praeceptum legitimum sempiternum. Ipse quoque, qui aspergit aquas, lavabit vestimenta sua. Omnis qui tetigerit aquas expiationis, immundus erit usque ad vesperum.

22. Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet: et anima, quae horum quippiam tetigerit, immunda erit usque ad vesperum.

pokropi nim wszytek namiot y wszytko naczynie, y ludzie takową zarazą splugawione:

19. y tym obyczaiem czysty oczyści nieczystego trzeciego y siódmego dnia. a oczyszczony dnia siódmego, omyje y sam siebie y szaty swoje, y nieczysty będzie aż do wieczora.

20. Jeśli kto tym sposobem nie będzie oczyszczony, zginie dusza jego z pośrodku zgromadzenia: bo świątnię Pańską splugawił, a nie pokropion jest wodą oczyszczenia:

21. będzie to przykazanie ustawą wieczną. Ten też który kropi wodą, wymyje szaty swoje. Każdy który się dotknie wody oczyszczenia, nieczysty będzie aż do wieczora.

22. Czego się kolwiek dotknie nieczysty, nieczystym uczyni: a dusza, która się dotknie czego z tych rzeczy, nieczysta będzie aż do wieczora.

Wykład X. J. Wujka—Roz 19. w. 9. Na wodę pokrapiania. Też wodę zowie wyżej 8. v. 7. i niżej 31. v. 23 wodą oczyszczenia; tak zwano wodę do której popiół kładziono, z krowy za grzechy spalonej, i tą wodą kropili się żydowie, aby od nieczystoty zwierzchniej byli wolni. O czem też mówi Apostoł do żydów 9. iż woda służyła na oczyszczenie ciała, to jest, na zgladzenie niejakich nieprzystojności albo nieuczciwości, które Łacinnicy zowią *Irregularitas*, aby byli godnemi ofiary odprawiać. Była to niejaka figura wody święconej, od Apostołów w kościele Bożym postanowionej i zawsze zachowanej, która bywa poświęcona modlitwą kapłańską, i słowem Bożem 1. Tim. 4. *ver. 5.* nadto, aby kropiąc się byliśmy wolni od wszelkich pokus, i stali się sposobniejsi do służby Bożej. O tej wodzie święconej masz *lib. 8. Constit. Apost. cap. 35. Conc. Nannonense cap. 4. Alexander Papa 1. ad Episc. Epiph. lib. 1. sect. 2.*

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O śmierci Maryi, wodzie wyprowadzonej ze skały, i śmierci Aarona.

1. Veneruntque filii Israël, et omnis multitudo in desertum Sin, mense primo; et mansit populus in Cades. Mortuaeque est ibi Maria, et sepulta in eodem loco.

2. Cumque indigeret aqua populus, convenerunt adversum Moysen et Aaron: (*Exod. 17, 3.*)

3. et versi in seditionem, dixerunt: Utinam perissemus inter fratres nostros coram Domino.

4. Cur eduxistis ecclesiam Domini in solitudinem, ut et nos et nostra jumenta moriamur?

5. Quare nos fecistis ascendere de Aegypto, et adduxistis in locum istum pessimum, qui seri non potest, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec maslogranata, insuper et aquam non habet ad bibendum?

6. Ingressusque Moyses et Aaron, dimissa mul-

1. Y przyszli synowie Izraelowi, y wszytko mnóstwo na puszczą Sin, miesiąca pierwszego: y mieszkał lud w Kades. Y umarła tam Maria, y pogrzebiona iest na tymże miejscu.

2. A gdy nie miał wody, zeszli się przeciw Moyżeszowi y Aaronowi:

3. a uczyniwszy rozruch, mówili: Obyśmy byli zginęli między braćmią naszą przed Panem.

4. Przecześnie zawiedli zgromadzenie Pańskie na puszczą, abyśmy y my pomarli y dobytki nasze?

5. Czemuście nam kazali wynieść z Egiptu, y przywiedliście na to miejsce barzo złe, które zasiewane bydź nie może, ani fig rodzi, ani winnic, ani pomagranatów, nakoniec nie ma y wody ku pićiu?

6. Y wszedszy Moyżesz y Aaron, rozpuciwszy

20. Zginie dusza jego. Od sędziów śmiercią będzie ukarany, jeśli rzecz była jawna; inaczej ukarany zostanie od Boga, n sćciela grzechów.

21. Który się dotknie wody... Zostanie uwolniony od nieczystoty pier... z dotknięcia trupa; lecz z powodu dotknięcia wody zaciąg... zaciąg... która trwać będzie tylko...

22. Czego się kolwiek dotknie... Nie...

4. p., ten dotknięciem...

lora się dotknie czego...

zajmym ten, kto jest...

te i ten, kto się dotk...

spługawionej, zaciąg...

czora.

R. 20.—1. Na puszczę Sin. Pustynia ta jest inną od owej Sin, na której manna zaczęła padać, Ex 16. i 15. Albowiem na tamtej była ósma stacja Izraelitów: na tej 33-cia: tamta pisze się przez Samuela w...

Tamta—Miejscem pierwowzoru. Roku 1000...

10, albo...

1000...

1000...

1000...

1000...

1000...

1000...

1000...

1000...

titudine, tabernaculum foederis, corruerunt proni in terram, clamaveruntque ad Dominum, atque dixerunt: Domine Deus, audi clamorem hujus populi, et aperi eis thesaurum tuum fontem aquae vivae, ut satiati, cesset murmuratio eorum. Et apparuit gloria Domini super eos.

7. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

8. Tolle virgam, et congrega populum, tu et Aaron frater tuus, et loquimini ad petram coram eis, et illa dabit aquas. Cumque eduxeris aquam de petra, bibet omnis multitudo et jumenta ejus.

9. Tulit igitur Moyses virgam, quae erat in conspectu Domini, sicut praeceperat ei, (*Exod. 17, 5. Sap. 11, 4.*)

10. congregata multitudine ante petram, dixitque eis: Audite, rebelles et increduli: num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere?

11. Cumque elevasset Moyses manum, percussit virga bis silicem, egressae sunt aquae largissimae, ita ut populus biberet et jumenta.

12. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israël, non introducetis hos populos in terram, quam dabo eis.

13. Haec est aqua contradictionis, ubi jurgati sunt filii Israël contra Dominum, et sanctificatus est in eis. (*Deut. 1, 37.*)

14. Misit interea nuntios Moyses de Cades ad regem Edom, qui dicerent: Haec mandat frater tuus Israël: Nosti omnem laborem, qui apprehendit nos,

15. quomodo descenderint patres nostri in Aegyptum, et habitaverimus ibi multo tempore, afflixerintque nos Aegyptii, et patres nostros:

16. et quomodo clamaverimus ad Dominum, et exaudierit nos, miseritque Angelum, qui eduxerit nos de Aegypto. Ecce in urbe Cades, quae est in extremis finibus tuis, positi,

17. obsecramus ut nobis transire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros, nec per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis, sed gradiemur via publica, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinantes, donec transeamus terminos tuos.

tworzone, powiada się w Piśmie ś. że się znajduje w skarbach Boga; tak Psal. 347: *Który wyprowadzi wiatry ze skarbów swoich - Chwała Pańska*. Obłok wydający nowe i nadzwyczajne promienie światła.

8. *Mówcie do skały*. Rozkażcie skale, aby dała wodę, używszy nawet nderzenia laski.

9. *Przed obliczem Pańskim*. W przybytku. Laska ta jest to laska Mojżesza, sprawczyni cudów, nie zaś Aarona, która zakwitła.

12. *Iżście mi nie wierzyli*. Zdaje się wątpili, czy Bóg rzeczywiście obiecał dać wodę, czy tylko ironicznie, albo pod tym tylko warunkiem, jeśli Izraelici przestaną szemrać. Tak widząc lud niewierny, i oni może nieco zwątpili: albo może Bóg na pierwsze nderzenie laski nie dał wody, chcąc wypróbować ich wiarę; stąd oni zmieszani, i nie będący wolni od ludzkiej słabości, może jakim gościem lub zmianą oblicza okazali pewne zamieszanie i trwogę, z czego lud wziął pochop do powątpienia o boskiej potędze, lub wierności obietnic. Jakiek było tam wykroczenie, zapewne grzechu śmier-

lud, do przybytku przymierza, upadli twarzą na ziemię, y wołali do Pana, y rzekli: Panie Boże, wysłuchaj wołanie tego ludu, a otwórz im skarb twój źródło wody żywý, aby nasyciwszy się, przestało szemranie ich. Y ukazała się chwala Pańska nad nimi.

7. Y rzekł Pan do Mojżesza, mówiąc:

8. Weźmi laskę, a zgromadź lud, ty y Aaron brat twój, y mówcie do skały przed nimi, a ona da wodę. A gdy wywiedziesz wodę z skały, będzie piło wszystko zgromadzenie, y bydło jego.

9. Y wziął Mojżesz laskę, która była przed obliczem Pańskim, iako mu roszkał,

10. zgromadziwszy lud przed skałą, y rzekł im: Słuchaycie, sprzeciwni y niewierni: izali z téy skały będziemy wam wodę wywiesdz mogli?

11. A gdy podniósł Mojżesz rękę, uderzywszy dwa kroć laską w skałę, wyszły wody barzo obfite, tak iż pił lud y bydło.

12. Y mówił Pan do Mojżesza y Aarona: Iżście mi nie wierzyli, abyście mię byli poświęcili przed synmi Izraelowymi: nie wwiedzićie tych ludów do ziemi, którą im dam.

13. Ta iest woda przeciwiństwa, gdzie się swarzyli synowie Izraelowi przeciwko Panu, y poświęcony iest w nich.

14. Posłał tym czasem Mojżesz posły z Kades do króla Edom, którzyby powiedzieli: To wskazuje brat twój Izrael: Wiész wszystkę pracę, która nas potkała,

15. iako zstąpili oycowie naszy do Egiptu, i mieszkaliśmy tam przez długi czas, y trapił nas Egypćanie, y oycy nasze:

16. y iakośmy wołali do Pana, y wysłuchał nas, y posłał Anyoła który nas wywiódł z Egiptu. Oto w mieście Kades, które iest na ostatnich granicach twoich, położeni,

17. prosimy aby nam wolno było przeyść przez ziemię twoię. Nie poydziemy przez pola, ani przez winnice, nie będziemy pić wody z studzien twoich, ale poydziem drogą pospolitą, ni na prawo ni na lewo nie zstepuiąc, aż przeydziemy granice twoie.

telnego nie popełnili, tak Ś. Aug. ks. 16 przeciw Faust. r. 16.—*Abyście mię byli poświęcili*. Abyście pokazali, że jest święty, wierny, wszechmocny.—*Do ziemi, którą im dam*. Do Chananei za Jordanem; gdyż inaczej Mojżesz wszedł do ziemi obiecanej, która dostała się pokoleniu Rubena, Gada, i połowie pokolenia Manassesza.

13. *Woda przeciwiństwa*. Gdzie lud sprzeciwił się i szemrał.

14. *Z Kades do króla Edom*. Kades było sąsiednie Idumei, przez którą musieli przechodzić Hebrajczycy udając się do Chananei.—*To wskazuje*. Dał nam w poleceniach, iżbyśmy ci to powiedzieli.—*Brat twój Izrael*. Izraelici bowiem od Jakóba, Idumejczycy zaś od Ezawa, brata Jakóba, pochodzili.

16. *I posłał anioła*. Wodza naszego, przewodniczącego nam w słuپی obłoku.—*W mieście Kades... położeni*. Przy Kades; zdaje się bowiem, że do miasta nie weszli.

17. *Nie będziemy pić wody z studzien twoich*. T. j. darmo; gdyż w pustych owych miejscach wielki jest niedostatek wody.

18. Cui respondit Edom: Non transibis per me, alioquin armatus occurram tibi.

19. Dixeruntque filii Israël: Per tritam gradiemur viam: et si biberimus aquas tuas nos et pecora nostra, dabimus quod justum est: nulla erit in pretio difficultas, tantum velociter transeamus.

20. At ille respondit: Non transibis. Statimque egressus est obuius, cum infinita multitudo, et manu forti,

21. nec voluit acquiescere deprecanti, ut concederet transitum per fines suos. Quam ob rem divertit ab eo Israël.

22. Cumque castra movissent de Cades, venerunt in montem Hor, qui est in finibus terrae Edom:

23. ubi locutus est Dominus ad Moysen:

24. Pergat, inquit, Aaron ad populos suos: non enim intrabit terram, quam dedi filiis Israël, eo quod incredulus fuerit ori meo, ad aquas contradictionis.

25. Tolle Aaron et filium ejus cum eo, et duc eos in montem Hor. (*Infr. 33, 38.*)

26. Cumque nudaveris patrem veste sua, indues ea Eleazarum filium ejus: Aaron colligetur, et morietur ibi.

27. Fecit Moyses, ut praeceperat Dominus: et ascenderunt in montem Hor coram omni multitudine.

28. Cumque Aaron spoliasset vestibis suis, induit eis Eleazarum filium ejus.

29. Illo mortuo in montis supercilio, descendit cum Eleazaro.

30. Omnis autem multitudo videns occubuisse Aaron, flevit super eo triginta diebus per cunctas familias suas.

18. Któremu Edom odpowiedział: Nie pójdiesz przez mię, bo inaczej zbroynę zaiadę.

19. Y rzekli synowie Izraelowi: Bitym gościncem pójdziemy: a iesli będziemy, pić wodę twoję my y bydło nasze, damy co słuszną iest: żadný nie będzie o zapłatę trudności, tylko niech prędko przeydziemy.

20. A on odpowiedział: Nie przeydziesz. Y natychmiast wyciągnął przeciwko, z niezliczonym ludem, y ręką mocną,

21. y niechciał przyzwolić proszącemu, aby był dopuścił przeszcia przez granice swoie. A przetoż odwrót uczynił od niego Izrael.

22. A gdy ruszyli obóz z Kades, przyszli do góry Hor, która iest na granicach ziemie Edom:

23. gdzie mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

24. Niechay Aaron idzie do ludu swego: bo nie wnidzie do ziemie, którąm dał synóm Izraelowym, przeto że niedowiarkiem był ustam moim u wody przeciwieństwa.

25. Weźmi Aarona, y syna iego z nim, a zowiediesz ie na górę Hor.

26. A obnażywszy oyca z szaty iego, obleciesz w nie Eleazara syna iego, a Aaron zebrany będzie, y umrze tam.

27. Uczynił Moyses, iako był Pan przykazał: y wstąpili na górę Hor przed wszystkim mnostwem.

28. Y zewlószy Aarona z szat iego, oblókł w nie Eleazara syna iego.

29. A gdy on umarł na wierzchu góry, zstąpił z Eleazarem.

30. A wszytek lud widząc iż Aaron umarł, płakał nad nim trzydzieści dni po wszystkich familiach swoich.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O porażce króla Chananejskiego, i węzu miedzianym.

1. Quod cum audisset Chananaeus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, venisse scilicet Israël per exploratorem viam, pugnavit contra illum, et victor existens, duxit ex eo praedam.

2. At Israël voto se Domino obligans ait: Si tradideris populum istum in manu mea, delebo urbes ejus.

3. Exaudivitque Dominus preces Israël, et tradidit Chananaeum, quem ille interfecit subversis urbibus ejus: et vocavit nomen loci illius Horma, id est, anathema.

1. Co gdy usłyszał Chananeczyk król Arad, który mieszkał na południe, to iest, że przyciągnął Izrael drogą szpiegów, walczył przeciw iemu, a zostawszy zwycięzcą, pobrał z niego korzyści.

2. Lecz Izrael ślubem się Panu obowiązując, rzekł: Jesli podasz ten lud w rękę moję, zgładzę miasta iego.

3. Y wysłuchał Pan prośbę Izraela, y podał Chananeczyka, którego on wybił, wyróciwszy miasta iego: y nazwał imię mieysca onego Horma, to iest przekłętwo.

18. Przez mię. Przez moję posiadłość.

20. Z niezliczonym ludem. Hyperbola, nawet i w potocznej mowie często używana. — *I ręką mocną.* Z wielką siłą żołnierzy.

21. Odwrót uczynił od niego Izrael. Boczna drogą obiedł Idumę ze strony wschodniej.

24. Niechay Aaron idzie do ludu swego. Niech umrze, i przylączy się do ludu swego w otchłani.

25. Na górę Hor. Patrz Deut. 10, 6.

26. Zebrany będzie. Do ojców swych, do ludu swego.

Bib. St. Test. T. I.

29. A gdy on umarł. Mając wieku lat 123, w piątym miesiącu, jak pow. niż. 33, 38.

30. Płakał nad nim. Należy pogrzeb odprawił.

R. 21. — 1. Na południe. Ziemi Chanaan. — *Drogą szpiegów.* Przez którą w drugim roku od wyjścia z Egiptu, szpiegowie weszli do ziemi Chanaan. — *Zostawszy zwycięzcą.* Chananejszyk nad Izraelem, która to porażka dała Izraelitom powód uczynienia ślubu.

2. Zgładzę miasta. Hebr. i wyniszczę, i przeklnę ich. Był to bowiem ślub *cherem*, o którym patrz Levit. r. ost. w. 28. — *Horma.* Patrz W.

4. Profecti sunt autem et de monte Hor, per viam, quae ducit ad mare rubrum, ut circumirent terram Edom. Et taedere coepit populum itineris ac laboris:

5. locutusque contra Deum et Moysen, ait: Cur eduxisti nos de Aegypto, ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquae: anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo.

6. Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas et mortes plurimorum, (*Judith. 8. 25. Sap. 16. 5.*)

7. venerunt ad Moysen, atque dixerunt: Peccavimus, quia locuti sumus contra Dominum et te: ora ut tollat a nobis serpentes. Oravitque Moyses pro populo,

8. et locutus est Dominus ad eum: Fac serpentem aeneum, et pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet.

9. Fecit ergo Moyses serpentem aeneum, et posuit eum pro signo: quem cum percussi aspicerent, sanabantur. (*Joan. 3, 14.*)

10. Profectique filii Israël castrametati sunt in Oboth.

11. Unde egressi fixere tentoria in Jeabarim, in solitudine, quae respicit Moab contra orientalem plagam.

12. Et inde moventes, venerunt ad torrentem Zared.

13. Quem relinquentes castrametati sunt contra Arnon, quae est in deserto, et prominet in finibus Amorrhaei. Siquidem Arnon terminus est Moab, dividens Moabitas et Amorrhaeos. (*Judic. 11, 18.*)

14. Unde dicitur in libro bellorum Domini: Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon.

15. Scopuli torrentium inclinati sunt, ut requiescerent in Ar, et recumberent in finibus Moabitarum.

16. Ex eo loco apparuit puteus, super quo locutus est Dominus ad Moysen: Congrega populum, et dabo ei aquam.

17. Tunc cecinit Israël carmen istud: Ascendat puteus. Concinebant:

18. Puteus, quem foderunt principes, et paraverunt duces multitudinis in datore legis, et in baculis suis. De solitudine, Matthana:

4. *I począł sobie tęsknić lud.* Upadać na duchu.

5. *Bardzo lekkim pokarmem.* T. j. manną. Zowią pokarmem bardzo lekkim, t. j. małej pożywności i substancji, LXX. nazwali *chlebem próżnym*, jakby takim, który zostawia człowieka próżnym, bynajmniej nienasyconym. W dobrem rozumieniu przypada to do Eucharystyi, która jest chlebem próżnym, t. j. chlebem bez istoty, a tylko z jego przypadłościami. Prawdziwie zaś jest pełnym, bo ukrywa się w nim Chrystus.

6. *Węże ogniste.* Gdyż ukąszeni od nich, zdawali się być paleni. Może te węże były rodzaju owych afrykańskich, zwanych *presterami*. P. W.

8. *Wystaw go na znak.* W górę wzniesiony, dla wszystkich widzialny na słupie, lub belce.

9. *Na którego gdy ukąszeni patrzyli, byli uzdrowieni.* Wąż ten był figurą Chrystusa, jak naucza sam Chr. *Joan. 3, 14.* Zostawali uzdrowieni cudownie, nie zaś *przeważoną mocą* węża. P. W.

4. Y ruszyli się z góry Hor drogą, która wiedzie do morza czerwonego, aby obeszli ziemię Edom. Y począł sobie tęsknić lud w drodze y w pracy:

5. y mówiąc przeciw Bogu y Moyseszowi, rzekł: Czemuś nas wywiódł z Egiptu, abyśmy pomarli na pustyni? Niemasz chleba, niemasz wody: dusza nasza już się brzydzi tym barzo lekkim pokarmem.

6. Przetóż Pan przepuścił na lud węże ogniste, za których ranami y śmierciami barzo wielu,

7. przyszli do Moysesza, y rzekli: Zgrzeszyliśmy, zechmy mówili przeciw Panu y tobie: proś aby oddalił od nas węże. Y modlił się Moyses za ludem:

8. y rzekł Pan do niego: Uczyni węża miedzianego, a wystaw go na znak: który ukąszony weźrzy nań, żyw będzie.

9. Uczynił tedy Moysesz węża miedzianego, y wystawił go na znak: na którego gdy ukąszeni patrzyli, byli uzdrowieni.

10. Y ruszywszy się synowie Izraelowi obozem stanęli w Oboth.

11. Skąd wyciągnawszy rozbili namioty w Jeabarim na puszcy, która patrzy ku Moab przeciwko wschodniemu stronie.

12. A zamtąd się ruszywszy przyszli dostrumienia Zared.

13. Który opuściwszy obozem stanęli przeciw Arnon, które jest na puszcy, a wysadza się na granicach Amorreyczyka. Bo Arnon jest granicą Moabską, dzieląc Moabity od Amorreyczyków.

14. Zkąd mówią w księgach wojen Pańskich: Jako uczynił na morzu czerwonym, tak uczyni na potocach Arnońskich.

15. Skały potoków nachyliły się, aby odpocząły w Ar, y usiadły na granicach Moabskich.

16. A z tego miejsca okazała się studnia, o której Pan mówił do Moysesza: Zgromadź lud, a dam im wody.

17. Tedy śpiewał Izrael tę pieśń: Wystąp studnio. Śpiewali:

18. Studnia, którą wykopały książęta, y zgotowali hetmanowie ludu w zakonodawcy y w laszkach swoich. Z pustynie do Matthany;

14. *W księgach wojen Pańskich.* Księga ta była dawna, napisana przed Pentateuchem, lecz zaginęła; jako i księgi Henocha, Gada, Natana, Abdo, i innych, o których wspomina Pismo 6.—*Na morzu Czerwonym.* Jako zwyciężył i pogubił Egipcyan na morzu Czerwonym, tak zatraci Sehona, króla Amorejczyków z jego wojskiem, w potokach Arnońskich.

15. *Skały potoków nachyliły się.* Upadając na głowy nieprzyjaciół Izraelskich, ich przygniotły, jak bałwany morskie Egipcyan.—*Aby odpoczęły w Ar.* Z wysokich miejsc zaniezione do Ar, miasta Moabitów.

16. *A z tego miejsca.* Gdy odeszli.—*Okazała się studnia.* Przyszli do studni, albo na tem miejscu dana im była studnia, iżby ludowi pragnącemu przyjąć w pomoc.

17. *Wystąp studnio.* Woda studni niech wytryska, i niech wystąpi woda z dna studni, abyśmy wszyscy pic mogli.—*Śpiewali.* To powiedziano jest nawiasowo.

18. *W zakonodawcy.* Za rozkazem i pomocą Boga, któ-

19. de Matthana in Nahaliel: de Nahaliel, in Bamoth.

20. De Bamoth, vallis est in regione Moab, in vertice Phasga, quod respicit contra desertum.

21. Misit autem Israël nuntios ad Sehon regem Amorrhæorum, dicens: (*Deut. 2, 26. Jud. 11. 19.*)

22. Obsecro, ut transire mihi liceat per terram tuam: non declinabimus in agros et vineas, non bibemus aquas ex puteis, via regia gradiemur, donec transeamus terminos tuos.

23. Qui concedere noluit, ut transiret Israël per fines suos: quin potius, exercitu congregato egressus est obviam in desertum, et venit in Jasa, pugnavitque contra eum. (*Psal. 134, 11. Amos 2, 9.*)

24. A quo percussus est in ore gladii, et possessa est terra ejus ab Arnon usque Jeboc, et filios Ammon: quia forti praesidio tenebantur termini Ammonitarum.

25. Tulit ergo Israël omnes civitates ejus, et habitavit in urbibus Amorrhæi, in Hesebon scilicet, et viculis ejus.

26. Urbs Hesebon fuit Sehon regis Amorrhæi, qui pugnavit contra regem Moab: et tulit omnem terram, quae ditionis illius fuerat, usque Arnon.

27. Idcirco dicitur in proverbio: Venite in Hesebon, aedificetur, et construat civitas Sehon.

28. Ignis egressus est de Hesebon, flamma de oppido Sehon, et devoravit Ar Moabitum, et habitatores excelsorum Arnon.

29. Vae tibi Moab, periisti popule Chamos. Dedit filios ejus in fugam, et filias in captivitate regi Amorrhæorum Sehon. (*Judic. 11. 24.*)

30. Jugum ipsorum disperiit ab Hesebon usque Dibon, lassi pervenerunt in Nophe, et usque Medaba.

31. Habitavit itaque Israël in terra Amorrhæi.

32. Misitque Moyses, qui explorarent Jazer: cujus ceperunt viculos, et possederunt habitatores.

33. Verteruntque se, et ascenderunt per viam Basan, et occurrit eis Og rex Basan cum omni populo suo, pugnaturus in Edrai. (*Deut. 3, 3.*)

34. Dixitque Dominus ad Moysen: Ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum, et omnem

terram quam ibi dabo tibi. — *I w łaskach swoich.* Podróżnych, któremi oni ziemię nieco przekopali, a Bóg reszty hojnie dokonał.

24. *Paszczkę miecza.* Patrz Ex. 17, 13. — *Otrzymała jest.* Izraelici posiadli ziemię Sehona. — *Mocną obronę były opatrzone granice Ammonitów.* Dla tego Izraelici wstrzymali się od nich.

26. *Miasta Hesebon.* Wzbroniono było Izraelitom (*Deut. 2, 5*) napady czynić na Moabitów, w których krainie było miasto Hesebon; zajęli je byli Amorejczycy: przeto zabierając je Izraelici nie postąpili przeciw zakazowi, gdyż Amorejczykom wydali wojnę, nie Moabitom.

27. *W przypowieści.* W hymnie, w wierszach przypowieściowych. — *Pójdźcie do Hesebon.* Słowa to są Amorejczyków, pobudzających się do odbudowania i opatrzenia miasta, które miało być stolicą króla.

28. *Ogień wyszedł.* Zwycięstwo Sehona jakby ogień szeroko się rozszerzyło i przebiegło krainę Ar, miasto

19. z Matthany do Nahaliel: z Nahaliel do Bamoth.

20. Z Bamoth, dolina jest w krainie Moab na wierzchu Phasga, która patrzy przeciw puszczy.

21. Y posłał Izrael posły do Sehona króla Amorrejskiego, mówiąc:

22. Proszę, aby mi wolno było przeysć przez ziemię twoję: nie zstapiemy na pola y winnice, nie będziemy pić wody z studzień, drogą królewską pójdziemy, aż przejdziemy granice twoje.

23. Który niechciał pozwolić, aby przeszedł Izrael przez granice jego: y owszem zebrawszy wojsko wyiachał przeciwko na puszcza, y przyiachał do Jasa, y walczył przeciw iemu.

24. Od którego porażony jest paszczką miecza, y otrzymana jest ziemia jego od Arnon aż do Jebok y synów Ammon: bo mocną obroną były opatrzone granice Ammonitów.

25. Pobrał tedy Izrael wszystkie miasta jego, y mieszkał w miasteczkach Amorrejskich, to jest w Hesebon, y we wsiach jego.

26. Miasto Hesebon było Sehona króla Amorrejskiego, który walczył przeciwko królowi Moab: y wziął wszystką ziemię, która pod jego władzą była aż po Arnon.

27. Przetóż mówią w przypowieści: Pójdźcie do Hesebon, niech się zbuduje, y wystawi miasto Sehon.

28. Ogień wyszedł z Hesebon, płomień z miasteczka Sehon, y pożarł Ar Moabitów y obywatele wyżyn Arnon.

29. Biada tobie Moab, zginąłeś ludu Chamos. Podał syny jego na uciekanie, a córki w poimanie królowi Amorejczyków Sehon.

30. Jarzmo ich zaginęło od Hesebon aż do Dibon, spracowani przyszli do Nophe, y aż do Medaba.

31. Mieszkał tedy Izrael w ziemi Amorejczyka.

32. Y posłał Moyses, którzyby wyspiegowali Jazer: którego wioski pobrali, y posiadli obywatele.

33. Y obrócili się, y szli drogą Basan, y zastąpił im Og król Basan, ze wszystkim ludem swym, chcąc dać bitwę w Edrai.

34. Y rzekł Pan do Moysesza: Niebóy się go, bom go dał w rękę twoję, y wszytek lud y ziemię

Moabitów pożarło, i doszło nawet do tych, którzy mieszkali na skałach Arnońskich, i tam na wyżynach ołtarze swych bogów mieli.

29. *Biada tobie Moab.* Wielką porażkę odniosłeś od Amorejczyka. — *Zginąłeś ludu Chamos.* Ludu, co czcisz za boga Chamos. Niektórzy powiadają, że Chamos był to Bachus, od Greków nazwany Komon. — *Podał.* Rozumie się Chamos, t. j. dopuścił, aby synowie Moabitów, od których był czczony, zostali pojmani i zabici od Sehona króla Amorejczyków.

30. *Jarzmo ich.* Moabitów, które oni nałożyli na mieszkańców Hesebon. *Zaginęło od Hesebon aż do Dibon.* Zostało zdjęte, ustało; ludy z pod owego jarzma Moabitów zostały oswobodzone. — *Spracowani przyszli do Nophe.* Zmęczeni ucieczką Moabitów przyszli do Nophe.

32. *Posiedli obywatele.* Podbili zabijając, według tego, jak uczynili byli ślub (w. 2). LXX; *wypędzili;* wielu bowiem w ucieczce szukali ocalenia.

populum, ac terram ejus: faciesque illi, sicut fecisti Sehon regi Amorrhæorum habitatori Hesebon.

35. Percusserunt igitur et hunc cum filiis suis, universumque populum ejus usque ad intericionem, et possederunt terram illius.

iego: y uczynisz mu tak, iakoś uczynił Sehonowi królowi Amorreyczyków, obywatelowi Hesebon.

35. Porażili tedy y tego z synmi iego, y wszystek lud iego aż do szczątku, y posiedli ziemię iego.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 21. w. 3. *Horma, to jest przeklęstwo.* Słowo żydowskie *Herem*, Grecy przekładają, *Anathema*, po naszymu przeklęstwo, znaczy wygubić, wygładzić. Ztąd jest sposób ślubienia, kiedy kto się jakiej rzeczy odrzeka, że jej niechce ku pożytkowi swemu obrócić, albo się nią brzydzi. I to tu zowie *Anathema*, które także znaczy coś odrzuconego i wzgardzonego, słowo u Ś. Pawła zwyczajne.

6. *Przepuścił na lud węże ogniste.* Ś. Paweł 1. Cor. 10 powiada, iż na ten czas żydowie kusili Pana Chrystusa, tak mówiąc: Ani kuśmy Chrystusa, jako niektórzy kusili, i od węzów poginęli. A tak według tej nauki Apostoła Ś. Chrystus jest Bogiem Izraelskim, którego na on czas kusili, a zwłaszcza iż Apostoł Ś. i kuszenie ich, i nasza też, do jednegoż Chrystusa obraca: toć tedy Chrystus jest onym Bogiem Izraelskim, którego żydowie kusili na pieszczę, czytaj 1. Cor. 10.

9. *Węź miedzianego wystawił na znak.* Słowo żydowskie przekładają drudzy, na drzewie albo też na drzewcu, *Vulgata* ma, na znak, bo oboje może znaczyć. Za rozkazaniem tedy Bożem, patrzyli żydzi od węzów ukąszeni na onego węza miedzianego, i byli uzdrowieni. Wszakże go nie chwalili za Boga, bo im był Mojżesz powiedział, że nie był Bogiem, ale tylko znakiem na uzdrowienie ich. Dopiero potem 4. król. 18. temuż węzowi jako Bogu ofiarowali i czcili go dla samej materyi, jako insze bałwany, tak rozumiejąc, że zdrowie dawał on węź miedziany: zapamiętawszy tego znaku, dla którego był od Mojżesza zawieszony. Przetoż go Ezechiasz skruszył. Także i w kościele Bożym obrazy wszystkie są jako znaki dobrodziejstw Bożych, a zwłaszcza Crucifix, jest znakiem męki Pana Chrystusowej: a to nie doświadczona, aby kościół Boży miał kiedy takowe znaki chwalić za Boga: w czym nas nieślusnie Heretykowie potwarzają, nigdy nas w tem nieprzekonawszy.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O Balaamie, chcącym przekląć lud Izraelski, i przemówieniu osłicy.

1. Profectique castrametati sunt in campestribus Moab, ubi trans Jordanem Jericho sita est.

2. Videns autem Balac filius Sephor omnia, quae fecerat Israël Amorrhæo, (Josue 24, 9.)

3. et quod pertinuissent eum Moabitae, et impetum ejus ferre non possent,

4. dixit ad majores natu Madian: Ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque ad radices carpere. Ipse erat eo tempore rex in Moab.

5. Misit ergo nuntios ad Balaam filium Beor ariolum, qui habitabat super flumen terrae filiorum Ammon, ut vocarent eum, et dicerent: Ecce egressus est populus ex Aegypto, qui operuit superficiem terrae, sedens contra me.

6. Veni igitur, et maledic populo huic, quia fortior me est: si quo modo possim percutere et ejicere eum de terra mea: novi enim, quod benedictus sit cui benedixeris, et maledictus, in quem maledicta congesseris.

7. Perrexeruntque seniores Moab, et majores natu Madian, habentes divinationis pretium in manibus. Cumque venissent ad Balaam, et narrassent ei omnia verba Balac:

8. ille respondit: Manete hic nocte, et respon-

1. Y ruszywszy się stanęli obozem na polach Moab, gdzie za Jordanem Jericho leży.

2. A widząc Balak syn Sephorów wszystko co uczynił Izrael Amorreyczykowi,

3. a iż się go zlekli Moabitowie, a iż niaźdu iego zdzierżyć nie mogli,

4. rzekł do starszych Madian: Tak wygląda ten lud wszystkie, którzy w granicach naszych mieszkają, iako zwykły wół trawę aż do korzenia wyjadać. Ten był na ten czas królem w Moab.

5. A tak posłał posły do Balaama syna Beorowego wieszczka, który mieszkał nad rzeką ziemie synów Ammon, aby go przyzwali, y rzekli: Oto lud wyszedł z Egiptu, który okrył wierzech ziemie, zasadziwszy się przeciwko mnie.

6. A tak przyeźdź, a złorzecz temu ludowi, bo mocniejszy jest nad mię: zabym go iako mógł porazić y wygnąć z ziemie moięj: wiem bowiem iż błogosławion będzie kogo ty błogosławisz, a przeklęty, na którego złorzeczeństwa zgromadzisz.

7. Y poszli starszy Moab, y starszy Madian mając w ręku zapłatę wróždy. A gdy przyszli do Balaama, y powiedzieli mu wszystkie słowa Balakowe:

8. on odpowiedział: Zostańcie tu przez noc, i

R. 22.—1. *Na polach Moab.* Które dawniej były Moabitów, później Sehona kr. Amor, a po zabiciu tego, dostały się Izraelitom; albo które graniczyły z krainą Moabitów.

4. *Do starszych Madian.* Do sąsiednich i sprzymierzonych Madianitów.

5. *Wieszczka.* Nie proroka Bożego, lecz który za pomocą czarta udawał siebie za proroka. Okazuje się to z w. 41, r. 23, 1, r. 24. 1. Są jednakże, którzy mniemają, że był prawdziwym prorokiem, jak były Sybille, lecz człowiekiem bezbożnym, łakomym.—*Nad rzeką.* Eu-

fratem. Albowiem Eufrat przerywa krainę Amonitów.—*Zasadziwszy się przeciwko mnie.* Oboz swój rozłoży przeciw mnie, grożąc mojemu królestwu.

6. *A przeklęty, na którego złorzeczeństwa zgromadzisz.* Wieszczki bowiem, za pomocą czarta, szkodzą swojem czarami, i tymże sposobem, usuwawszy rzeczy szkodliwe, przywracają niekiedy zdrowie.

7. *Zapłatę.* Którąby ofiarowali za wrózbę.

8. *Zostańcie tu przez noc.* Chciał w tym czasie, według swego zwyczaju, zasięgać rady czarta.—*Przyszło Bóg.* Anioł przedstawiający osobę Boga.

debo quidquid mihi dixerit Dominus. Manentibus illis apud Balaam, venit Deus, et ait ad eum:

9. Quid sibi volunt homines isti apud te?

10. Respondit: Balac filius Sephor rex Moabitum misit ad me,

11. dicens: Ecce populus qui egressus est de Aegypto, operuit superficiem terrae: veni, et maledic ei, si quo modo possim pugnans abigere eum.

12. Dixitque Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas populo: quia benedictus est.

13. Qui mane consurgens dixit ad principes: Ite in terram vestram, quia prohibuit me Dominus venire vobiscum.

14. Reversi principes dixerunt ad Balac: Noluisti Balaam venire nobiscum.

15. Rursum ille multo plures et nobiliores, quam ante miserat, misit.

16. Qui cum venissent ad Balaam, dixerunt: Sic dicit Balac filius Sephor: Ne cuncteris venire ad me:

17. paratus sum honorare te, et quidquid voveris dabo tibi: veni, et maledic populo isti.

18. Respondit Balaam: Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti et auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, ut vel plus vel minus loquar.

19. Obsecro ut hic maneatis etiam hac nocte, et scire queam, quid mihi rursum respondeat Dominus.

20. Venit ergo Deus ad Balaam nocte, et ait ei: Si vocare te venerunt homines isti, surge, et vade cum eis: ita duntaxat, ut quod tibi praecepero, facias. (*Infr. 24, 13*).

21. Surrexit Balaam mane, et strata asina sua profectus est cum eis.

22. Et iratus est Deus. Stetitque Angelus Domini in via contra Balaam, qui insidebat asinae, et duos pueros habebat secum. (*2. Pet. 2, 15*).

23. Cernens asina Angelum stantem in via, evaginato gladio, avertit se de itinere, et ibat per agrum. Quam cum verberaret Balaam, et vellet ad semitam reducere,

24. stetit Angelus in angustiis duarum macciarum, quibus vineae cingebantur.

25. Quem videns asina junxit se parieti, et attrivit sedentis pedem. At ille iterum verberabat eam:

26. et nihilominus Angelus ad locum angustum transiens, ubi nec ad dexteram, nec ad sinistram poterat deviare, obvius stetit.

27. Cumque vidisset asina stantem Angelum, concidit sub pedibus sedentis: qui iratus, vehementius caedebat fuste latera ejus.

28. Aperuitque Dominus os asinae, et locuta est: Quid feci tibi? cur percutis me ecce jam tertio?

odpowiem cokolwiek mi Pan rzecze. A gdy zostali u Balaama, przyszedł Bóg, y rzekł do niego:

9. Co to zaczę ci ludzie u ciebie?

10. Odpowiedział: Balak syn Sephorów król Moabitów posłał do mnie,

11. mówiąc: Oto lud który wyszedł z Egiptu okrył wierzch ziemi: przyjdź, a przeklni j, a zabym iako mógł walcząc odpędzić go.

12. Y rzekł Bóg do Balaama: Nie chodź z nimi, y nie klni ludu: bo iest błogosławiony.

13. Który rano wstawszy rzekł do książąt: Idźcie do ziemi waszćy, bo mi Bóg zakazał iść z wami.

14. Wróciwszy się książęta rzekli do Balaka: Niechciał Balaam przyść z nami.

15. On znówu posłał daleko więcej y zacniejszych, niżli przed tym był posłał.

16. Którzy przyiachawszy do Balaama, rzekli: Tak mówi Balak syn Sephor: Nieociągaj się przyść do mnie:

17. jestem gotów uczcić cię, y cokolwiek zachcesz, dam ci: przyjdź a złorzecz ludowi temu.

18. Odpowiedział Balaam: By mi dał Balak pełen dóm swój srebra y złota: nie będę mógł odmienić słowa Pana Boga mego, żebych abo więcej abo mniej mówił.

19. Proszę żebyście tu zostali ieszcze przez tę noc, żebym mógł wiedzieć co mi powtóre Pan odpowie.

20. Przyszedł tedy Bóg do Balaama w nocy, y rzekł mu: Jeśli wezwać cię przyszlę ci ludzie, wstań, a idź z nimi: ale tak, abyś coś rozkażę czynił.

21. Wstał Balaam rano, y osiodławszy oslicę swą iachał z nimi.

22. Y rozgniewał się Bóg. Y stanął Anyół Pański na drodze przeciw Balaamowi, który siedział na oslicy, a dwu slug miał z sobą.

23. Użyławszy oslica Aniola stojącego na drodze z dobytym mieczem, odwróciła się z drogi, y szła po roli. Którą gdy bił Balaam y chciał na ścieżkę nawieść,

24. stanął Anyół w cieśni dwu płotów, którzy winnice ogrodzone były.

25. Którego widząc oslica przytarła do ściany, y starła nogę siedzącego. A on ją powtóre bił:

26. a przecię iednak Anyół przeszedłszy na miejsce ciasne, gdzie ani w prawo ani w lewo nie mogła ustąpić, zastąpił ię drogę.

27. Y gdy widziała oslica Aniola stojącego upadła pod nogami siedzącego. Który rozgniewawszy się barzićy kiem boki ię obijał.

28. Y otworzył Pan usta oslice y przerzekła: Cożemci uczyniła? przecz mię biesz oto już trzeci kroc?

widac z w. 31.

27. Upadła. Przerazona bojaźnią, i nie widząc dla siebie ucieczki.

28. Otworzył Pan usta oslicy. Anioł rozwiązał język oslicy, aby przemówiła, jak czart poruszał usta węży rozmawiającego z Ewą w raju. Bóg użył głosu oslicy,

12. Bo jest błogosławiony. Błogosławiłem mu, i nadal będę go obsypywał memi dobrodziejstw.

18. Nie będę mógł odmienić słowa Pana. Lękał się bowiem gniewu i zemsty Boga.

22. Rozgniewał się Bóg. Gdyż przeciw woli Boga szedł z tym zamiarem, aby złorzeczyć Izraelowi, jak

29. Respondit Balaam: Quia commeruisti, et illusisti mihi: utinam haberem gladium, ut te percuterem.

30. Dixit asina: Nonne animal tuum sum, cui semper sedere consuevisti usque in praesentem diem? dic, quid simile unquam fecerim tibi? At ille ait: Nunquam.

31. Protinus aperuit Dominus oculos Balaam, et vidit Angelum stantem in via evaginato gladio, adoravitque eum pronus in terram.

32. Cui Angelus: Cur, inquit, tertio verberas asinam tuam? Ego veni, ut adversarer tibi, quia perversa est via tua, mihiq[ue] contraria:

33. et nisi asina declinasset de via, dans locum resistenti, te occidissem, et illa viveret.

34. Dixit Balaam: Peccavi, nesciens quod tu stares contra me: et nunc, si displicet tibi ut vadam, revertar.

35. Ait Angelus: Vade cum istis, et cave ne aliud, quam praecepero tibi loquaris. Ivit igitur cum principibus.

36. Quod cum audisset Balac, egressus est in occursum ejus in oppido Moabitarum, quod situm est in extremis finibus Arnon.

37. Dixitque ad Balaam: Misi nuntios ut vocarem te, cur non statim venisti ad me? an quia mercedem adventui tuo reddere nequeo?

38. Cui ille respondit: Ecce adsum: numquid loqui potero aliud, nisi quod Deus posuerit in ore meo?

39. Perrexerunt ergo simul, et venerunt in urbem, quae in extremis regni ejus finibus erat.

40. Cumque occidisset Balac boves et oves, misit ad Balaam, et principes, qui cum eo erant, munera.

41. Mane autem facto duxit eum ad excelsa Baal, et intuitus est extremam partem populi.

29. Odpowiedział Balaam: *Yżes zasłużyła, y szydziłaś zemnie: Obych miał miecz, żebym cię zabił.*

30. Rzekła osłica: *Azam nie bydlę twoie, na którymś zawsze zwykł siedzieć aż po dzisiejszy dzień? powiedź, comci takowego kiedy uczyniła? A on rzekł: Nigdy.*

31. Natychmiast otworzył Pan oczy Balaamowi, y ujrzał Anioła stojącego na drodze z gołym mieczem, y pokłonił się twarzą do ziemi.

32. Któremu Anioł: *Czemu, pry, trzeci krot biesz oslicę twoię? Jam przyszedł, abych się tobie sprzeciwiał, bo przewrotna iest droga twoia, a mnie przeciwna:*

33. *y by była osłica nie zstąpiła z drogi, dając mieysce sprzeciwiającemu się, zabiłbych cię był, a onaby żywa została.*

34. Rzekł Balaam: *Zgrzeszyłem, nie wiedząc żebys ty stał przeciw mnie: y teraz, iedlić się nie podoba abych iachał, wróć się.*

35. Rzekł Anioł: *Jedź z tymi, a strzeż się abyś nic inszego nie mówił iedno coć roszkaj. Y iachał z książętą.*

36. Co usłyszawszy Balak wyiachał przeciwko niemu do miasteczka Moabitów, które leży na ostatnich granicach Arnon.

37. Y rzekł do Balaama: *Posłałem posły abych cię przyzwał, czemużes nie zaraz przyiachał do mnie? czy dla tego że zapłaty za przyjazd twój oddać nie mogę?*

38. Któremu on odpowiedział: *Otoż mię masz: azaż co innego mówić mogę, iedno co Bóg włoży w usta moje?*

39. Y iachali pospołu, y przyiachali do miasta, które było na ostatnich granicach królestwa iego.

40. Y nabiwszy Balak wołów y owiec, posłał do Balaama y książąt którzy z nim byli, dary.

41. A gdy było rano, wiódł go na wyżyny Baalowe, y ujrzał ostatnią część ludu.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O błogosławieniu, zamiast złorzeczenia, ludowi Izraelskiemu przez Balaama.

1. Dixitque Balaam ad Balac: Aedifica mihi hic septem aras, et para totidem vitulos, ejusdemque numeri arietes.

2. Cumque fecisset juxta sermonem Balaam, imposuerunt simul vitulum et arietem super aram.

już dla tego, że stosownie tu człowiek zwierzęcy odbiera naukę od bydłęcia; już, jak pow. Grzeg. Niss. (ks. o życiu Moyż.), żeby opamiętał się wieszczek Balaam, który zwykł czynić wróżby z ryku osła, i świegotania ptaszka.

29. *Obych miał miecz.* W tej rozmowie Balaama z oslicą, wydają się iego zapalczywość i ślepotą, tak dalece, iż ani się przeląkł mowy bydłęcia, ani chciał śledzić przyczyny i znaczenia tego cudu.

32. *Bo przewrotna jest droga twoja.* Dla przewrotnego zamiaru, w jakim udajesz się do Balaka.

40. *I nabiwszy Balak wołów i owiec.* Balak uradowany z przybycia Balaama, obchodził uroczystości, ucz-

1. Y rzekł Balaam do Balaka: *Zbuduj mi tu siedm ołtarzów, a nagotuj także wiele cielców y téżę liczby baranów.*

2. A gdy uczynił wedle mowy Balaam, włożyli pospołu cielca y barana na ołtarz.

ty, i składał ofiary; części tych ofiar i razem inne dary posłał Balaamowi, i jego książętom, których miał przy sobie.

41. *Na wyżyny Baalowe.* Na mieysca wyniosłe, gdzie znajdowały się świątynie na cześć bożka Baala. Wyżynami temi były góry Abarim, oddzielające Moabitów od królestwa Sehona i Oga; pod tą górą na równinach znajdował się oboz Izraelitów.

R. 23.—1. *Zbuduj mi tu siedm ołtarzów.* Iżbym złożył ofiary Baalowi. Ci, którzy go uważają za prawdziwego proroka, utrzymują, że ołtarze zostały wystawione prawdziwemu Bogu, którego on szukał pomocy do poznania rzeczy przyszłych.

3. Dixitque Balaam ad Balac: Sta paulisper juxta holocaustum tuum, donec vadam, si forte occurrat mihi Dominus, et quodcumque imperaverit, loquar tibi.

4. Cumque abiisset velociter, occurrit illi Deus. Locutusque ad eum Balaam: Septem, inquit, aras erexi, et imposui vitulum et arietem desuper.

5. Dominus autem posuit verbum in ore ejus, et ait: Revertere ad Balac, et haec loqueris.

6. Reversus invenit stantem Balac juxta holocaustum suum, et omnes principes Moabitarum:

7. assumtaque parabola sua, dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum, de montibus orientis: Veni, inquit, et maledic Jacob: propera, et detestare Israël.

8. Quo modo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione detester, quem Dominus non detestatur?

9. De summis silicibus videbo eum, et de collibus considerabo illum. Populus solus habitabit, et inter gentes non reputabitur.

10. Quis dinumerare possit pulverem Jacob, et nosse numerum stirpis Israël? Morietur anima mea morte justorum et fiant novissima meorum similia.

11. Dixitque Balac ad Balaam: Quid est hoc quod agis? Ut malediceres inimicis meis vocaveris: et tu e contrario benedicis eis.

12. Cui ille respondit: Num aliud possum loqui, nisi quod jusserit Dominus?

13. Dixit ergo Balac: Veni mecum in alterum locum unde partem Israël videas, et totum videre non possis, inde maledicito ei.

14. Cumque duxisset eum in locum sublimem, super verticem montis Phasga, aedificavit Balaam septem aras, et impositis supra vitulo atque ariete,

15. dixit ad Balac: Sta hic juxta holocaustum tuum, donec ego obvius pergam.

16. Cui cum Dominus occurrisset, posuissetque verbum in ore ejus, ait: Revertere ad Balac, et haec loqueris ei.

17. Reversus invenit eum stantem juxta holocaustum suum, et principes Moabitarum cum eo. Ad quem Balac: Quid, inquit, locutus est Dominus?

3. Podobno mię Pan potka. Rozumie się Baal, lub czart, któremu składając ofiarę szukał wróżby.

4. Zabieżał mu Bóg. Anioł dobry, przedstawiający osobę Boga.

5. Włożył słowo w usta jego. Podał mu i nauczył, co miał powiedzieć.

7. Wziąwszy przypowieści swoje. Zaczynając prorokować, rzekł i t. d. Proroctwo ważne, piękne i subtelne zowie przypowieścią; to bowiem oznacza wyraz hebrajski *mascāl*. — Z Aram, Z Mezopotamii.

8. Jako mam złorzeczyć. Nie tylko język, ale i myśl Balaama do czasu odmienił Bóg.

9. Z najwyższych skał. Z podniesionego tego miejsca będą przeglądał oboz Izraelski. — Lud sam mieszkać będzie. Izrael odosobniony będzie i posiadłością, i towa-

3. Y rzekł Balaam do Balaka: Postój trochę u twego całopalenia, aż pójde, owa mię podobno Pan potka, a cokolwiek rozkaże, powiem ci.

4. A gdy odszedł prędko, zabieżał mu Bóg, y mówił do niego Balaam: Postawiłem prawi siedm ołtarzów, y włożyłem cielca y barana na wierzch.

5. A Pan włożył słowo w usta iego, y rzekł: Wróc się do Balaka, a to będziesz mówił.

6. Wróciwszy się zastał Balaka stojącego przy całopaleniu swoim, y wszystkie książęta Moabitów:

7. y wziąwszy przypowieść swoją, rzekł: Z Aram przywiódł mię Balak król Moabitów z gór wschodnich: Pódź, prawi, a złorzecz Jakóbowi: śpiesz się, a przeklinay Izraela.

8. Jako mam złorzeczyć, któremu nie złorzeczył Bóg? A iako mam przeklinać tego, którego Pan nie przeklina?

9. Z najwyższych skał ujrzę go, a z pagórków oglądam go. Lud sam mieszkać będzie, a między narody nie będzie policzon.

10. Kto przeliczyć może proch Jakóbów, y wiedzieć liczbę pokolenia Izraelowego? Niech umrze dusza moia śmiercią sprawiedliwych, a niech się staną ostatnie rzeczy moje tym podobne.

11. Y rzekł Balak do Balaama: Cóż to iest co czynisz? Abyś przeklinał nieprzyjaciół moje przyzwałem cię: a ty przeciwnym obczytaiem błogosławisz im.

12. Któremu on odpowiedział: Aż mogę co inszego mówić iedno co każe Pan?

13. Rzekł tedy Balak: Pódź zemną na drugie miejsce, skądbyś częśc Izraela ujrzał, a wszystkiego widzieć nie mógł: z tamąd go przeklinay.

14. A gdy go zawiódł na miejsce wysokie na wierzch góry Phasgi, zbudował Balaam siedm ołtarzów, y włożywszy na wierzch cielca y barana,

15. rzekł do Balaka: Stój tu u całopalenia twego, aż ia na przeciw pobieję.

16. Któremu gdy Pan zaszedł, y włożył słowo w usta iego, rzekł: wróc się do Balaka, a to mówić mu będziesz.

17. Wróciwszy się znalazł go stojącego u całopalenia swego, y książęta Moabitów z nim. Do którego Balak: Co, prawi, mówił Pan?

rzystwem, i religią od innych ludów. — Między narody nie będzie policzon. Pomiedzy pogany nie będzie się liczył.

10. Proch Jakóbów. Potomków Jakóba, o których powiedziano (Gen. 13, 16), że się rozmnożą jak proch ziemi. — Niech umrze dusza moja. Niech ja umrę. — Śmiercią sprawiedliwych. Zwykłą jest rzeczą, że bezbożni życzą mieć koniec życia podobny do sprawiedliwych, których obyczajów jednakże nie naśladowają.

13. A wszystkiego by widzieć nie mógł. Balak mniema zabobonnie, że Balaam dla tego błogosławił Izraelowi, że miał przed oczyma cały oboz Izraelitów. Podobna głupota była owych Syryjczyków, którzy będąc zwyciężeni od Izraelitów, sądzili, iż to było przyczyną ich klęski, że Bóg Izraelitów jest Bogiem gór, i dla tego potem na płaszczyźnie usiłowali stoczyć bitwę z Izraelitami. III Reg. 20, 23.

18. At ille, assumpta parabola sua, ait: Sta Balac, et ausculta, audi, fili Sephor:

19. Non est Deus quasi homo, ut mentiatur: nec ut filius hominis, ut muletur. Dixit ergo, et non faciet? locutus est, et non implebit?

20. Ad benedicendum adductus sum, benedictionem prohibere non valeo.

21. Non est idolum in Jacob, nec videtur simulacrum in Israël. Dominus Deus ejus cum eo est, et clangor victoriae regis in illo.

22. Deus eduxit illum de Aegypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis. (*Infr. 24, 8*).

23. Non est augurium in Jacob, nec divinatio in Israël. Temporibus suis dicitur Jacob et Israël, quid operatus sit Deus.

24. Ecce populus ut leaena consurget, et quasi leo erigetur: non accubabit, donec devoret praedam, et occisorum sanguinem bibat.

25. Dixitque Balac ad Balaam: Nec maledicas ei, nec benedicas.

26. Et ille ait: Nonne dixi tibi quod quidquid mihi Deus imperaret, hoc facerem?

27. Et ait Balac ad eum: Veni, et ducam te ad alium locum: si forte placeat Deo, ut inde maledicas eis.

28. Cumque duxisset eum super verticem montis Phogor, qui respicit solitudinem,

29. dixit ei Balaam: Aedifica mihi hic septem aras, et para totidem vitulos, ejusdemque numeri arietes.

30. Fecit Balac ut Balaam dixerat; imposuitque vitulos et arietes per singulas aras.

18. A on wzięwszy swą przypowieść, rzekł: Stój Balaku, a słuchaj, słysz, synu Sephorów:

19. Nie jest Bóg iako człowiek, aby kłamał: ani iako syn człowieczy, żeby się odmieniał. Rzekł tedy, a nie uczyni? mówił, a nie wypełni?

20. Ku błogosławieniu przywiedziony jestem, błogosławieństwa zabronić nie mogę.

21. Niemasz bałwana w Jakobie, ani widać wyobrażenia w Izraelu. Pan Bóg jego jest z nim, a trąbienie zwycięstwa królewskiego w nim.

22. Bóg wywiódł z Egiptu, którego moc podobna jest ryńocerotowi.

23. Niemasz wieszczby w Jakobie, ani wróżki w Izraelu. Czasów swoich będzie powiedziano Jakobowi y Izraelowi, co Bóg uczynił.

24. Oto lud iako lwica powstanie, a iako lew się podniesie: nie lęże, aż pożrze korzyść, a krew pobitych wypije.

25. Y rzekł Balak do Balaama: Ani go przeklinay, ani go błogosław.

26. A on odpowiedział: Zamci nie mówił, że cokolwiek Bóg rozkaże, to uczynię?

27. Y rzekł Balak do niego: Póđź, a zawiođę cię na inne miejsce: jeśli snadź podoba się Bogu, żebyś ie z tamtąd przeklinał.

28. A gdy go zawiođł na wierzch góry Phogor, która patrzy ku puszczy,

29. rzekł mu Balaam: Zbuduy mi tu siedm ołtarzów, a nagotuy tyleż cielców y téyże liczby baranów.

30. Uczynił Balak, iako rzekł Balaam; y włożył cielce y barany na każdy ołtarz.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O proroctwach Balaama dotyczących ludu Izraelskiego, Amalecytów, Cynejszyków, Rzymian, i przyjścia Messyasza.

1. Cumque vidisset Balaam, quod placeret Domino, ut benediceret Israël, nequaquam abiit, ut ante perrexerat, ut augurium quaereret; sed dirigens contra desertum vultum suum,

2. et elevans oculos, vidit Israël in tentoriis commorantem per tribus suas: et irruente in se spiritu Dei,

19. Rzekł tedy, a niuczyni? Jak gdyby mówił: Bóg rozkazał, abym nie złorzeczył Izraelowi, i dotąd mię od tego powstrzymywał; bez wątpienia więc dokona tego, co powiedział, i nie dozwoli mi i nadał, żebym złorzeczył.

20. Ku błogosławieniu przywiedziony jestem. Słusznie powiada, że przywiedziony; on bowiem w innym przyszedł był zamiarze, lecz przewrotną jego wolę Bóg przemienił na dobrą.—Błogosławieństwa zabronić nie mogę. Tak dalece rozum był oświecony, i wola skłaniana do pochwały i błogosławienia Izraela, iż zaledwo mógł nie błogosławić.

21. Niemasz bałwana w Jakobie. Nie ma służących bałwanom pomiędzy Izraelitami.—Trąbienia zwycięstwa królewskiego w nim. Odwołuje się do owych dwóch trąb srebrnych, uczynionych na rozkaz Boski, przy których ogłosił Bóg kazał Izraelitom wszczynać walkę, i wtedy obiecał im przybyć z pomocą i zwycięstwem, wyż. 10, 9.

1. Y gdy obaczył Balaam, że się podobało Panu, aby błogosławił Izraela, żadną miarą nie wychodził iako przed tym chodził szukać wieszczby: ale obróciwszy twarz swoją ku puszczy,

2. y podniósłszy oczy, ujrzał Izraela w namiotach mieszkającego według pokolenia jego: y gdy napadł nań duch Boży,

22. Moc podobna ryńocerotowi. Jestto wynoszenie mocy Boskiej przez podobieństwo z jednorożcem, którego to zwierza moc zwykło wystawiać Pismo ś.

23. Niemasz wieszczby w Jakobie. Żadnych wróżbiarzy i czarnoksiężników.—Czasów swoich. W następnych wiekach.—Będzie powiedziano Jakobowi i Izraelowi. Potomkom Izraelitów.

24. Jako lwica. Która, gdy szczenięta swe karmi staje się sroższą i okrótniejszą od lwa.—Nie lęże. Nie spocznie Izrael, aż wytepi Chananejczyków, swoich nieprzyjaciół.

27. Zawiođę cię na inne miejsce. Patrz w 13.

R. 24.—1. Gdy obaczył Balaam. Gdy poznał, będąc oświecony od Boga.—Szukam wieszczby LXX. na spotkanie ptaków, t. j. dla zgadywania przyszłości z lotu, głosu ptaków.

2. Duch Boży. Duch proroctwa od Boga mu zesłany

3. assumpta parabola, ait. Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus:

4. dixit auditor sermonum Dei, qui visionem Omnipotentis intuitus est, qui cadit, et sic aperitur oculi ejus:

5. Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israël!

6. ut valles nemorosae, ut horti juxta fluvios krigui, ut tabernacula quae fixit Dominus, quasi cedri prope aquas.

7. Fluet aqua de situla ejus, et semen illius erit in aquas multas. Tolletur propter Agag, rex ejus, et auferetur regnum illius.

8. Deus eduxit illum de Aegypto, cujus fortitudo similis est rhinocerotis. Devorabunt gentes hostes illius, ossaque eorum confringent, et perforabunt sagittis. (Supr. 23, 22).

9. Accubans dormivit, ut leo, et quasi leaena, quam suscitare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit et ipse benedictus: qui maledixerit, in maledictione reputabitur.

10. Iratusque Balac contra Balaam, complosis manibus ait: Ad maledicendum inimicis meis vocavi te, quibus e contrario tertio benedixisti:

11. revertere ad locum tuum. Deceveram quidem magnifice honorare te, sed Dominus pervertit te honore disposito.

12. Respondit Balaam ad Balac: Nonne nuntiavi tuis, quos misisti ad me, dixi:

13. Si dederit mihi Balac plenam domum summi argenti et auri, non potero praeterire sermonem Domini Dei mei, ut vel boni quid, vel mali proferam ex corde meo: sed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar? (Supr. 22, 18).

14. Verumtamen pergens ad populum meum, habeo consilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore.

15. Sumpta igitur parabola, rursum ait: Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus:

3. wzięwszy przypowieść, mówił: Rzekł Balaam syn Beor: rzekł człowiek, którego oko jest zatłkane:

4. rzekł słuchacz powieści Bożych, który widzenie Wszechmogącego widział, który upada, y tak się otwierają oczy jego:

5. Jako piękne przybytki twoje Jakóbie, y namioty twoje Izraelu!

6. jako niziny gaiste, iako sady przy rzekach wilgotne, iako namioty które postawił Pan, iako cedry przy wodach.

7. Popłynie woda z wiadra jego, a nasienie jego będzie w wody wielkie. Będzie wzięt dla Agaga król jego, y odjęte będzie królestwo jego.

8. Bóg wywiódł go z Egiptu, którego moc podobna jest rynecerotowey. Pożrzą narody nieprzyjaciele jego, a kości ich połamią, y podziurawią strzałami.

9. Położywszy się spał iako lew, y iako lwa, który żaden obudzić nie będzie śmiał. Któryć będzie błogosławił, będzie y sam błogosławiony: kto będzie złorzeczył, w złorzeczeństwie poczytan będzie.

10. Y rozgniewawszy się Balak na Balaama, klasnąwszy rękoma mówił: Na złorzeczenie nieprzyjaciół moim przyzwałem cię, którym przeciwnym obyczajem błogosławiłeś po trzecie:

11. wróć się na miejsce twoje. Postanowilem wprowadzić uczcić cię znamię, ale cię Pan zbawił nagotowanej czci.

12. Odpowiedział Balaam do Balaka: Azam posłem twoim, któreś do mnie posłał: nie mówił:

13. By mi dał Balak pełen dom swój srebra y złota, nie mogę przestąpić słowa Pana Boga mego, abym co dobrego, abo złego miał mówić z serca swego: ale cokolwiek Pan rzecze, to mówić będę?

14. Wszakże wracając się do ludu mego, dam radę, co twój lud uczyni temu ludowi czasu ostatecznego.

15. Wzięwszy tedy przypowieść, znowu mówił: Rzekł Balaam syn Beor, rzekł człowiek, którego oko jest zatłkane:

3. Wzięwszy przypowieść. Patrz r. 23, 7. — Człowiek, którego oko jest zatłkane. Który podczas snu, kiedy oczy są zawarte, odbiera od Boga widzenia prorocze, albo, który, porwany w zachwycenie, i uwolniony niejako od myślow, postrzega wizye Boże; albo, który o innych prorokuje, a sam pozostaje ślepy, i niedbałym o swe zbawienie; albo, którego oko duszy zawarte jest przed przyjściem ducha proroczego, później się otwiera za nadejściem światła wyższego.

4. Który upada. T. j. w sen, albo raczej w zachwyt. — I tak się otwierają oczy jego. T. j. oczy umysłu, przez światło prorocze.

6. Jako doliny gaiste. Jako doliny gaiste piękny przedstawiają widok obfitością drzew, zielonością, i ciemnością; tak oboz Izraelitów, rozciągnawszy wiele namiotów, cieniem swoim ich przykrywał, i widokiem napasał oczy. — Jako sady przy rzekach. Które zielenieją, kwitną i owoce wydają. — Jako namioty, które postawił Pan. Których zatem żadna moc obalić nie zdoła. — Jako cedry przy wodach. Które z powodu tej wilgotności stawały się coraz wyższe i piękniejsze.

7. Płynie woda z wiadra jego. Wiadrem zowie ród Bib. St. Test. T. I.

i potomstwo Izraela, jak gdyby mówił: Jako wiadro pełne daje obfitą wodę, tak plemię Izraela będzie płodne i wielu wyda synów. Że taka jest myśl, okazuje się to z półwiersza następnego, który jak zwykle, wyjaśnia pierwszy: a nasienie jego będzie w wody wielkie. Że przenosią wód oznacza się liczne potomstwo, i całe ludy, okazuje się z Przyp. r. 5, 16, i Apocal. 15, 9. — Król jego Saul, który wypadł z królestwa dla tego, że zachował przy życiu Agaga. I Reg. 15, 9. P. W.

8. Pozrzą. Izraelici. — Narody nieprzyjaciele jego. Które Izraelitom będą nieprzyjemne i szkodliwe.

9. Położywszy się spał, iako lew. Bezpiecznie będzie odpoczywał Izrael, nieprzyjaciele nie będą śmieli go niepokoić. Przytrafiło się to mianowicie w czasach Dawida i Salomona.

14. Dam radę. Izbył przez niewiasty pociągnął Izraelitów do czci Beelfegora; że taka rada była Balaama, wid. z r. 31, 16, i Apocal. 2, 4. — Czasu ostatecznego. W czasie przyszłym, po mojej śmierci. Albo myśl ta: Naostatek, po innych środkach daremnie przedsiębranych.

15. Oko jest zatłkane. Patrz w 3.

16. dixit auditor sermonum Dei, qui novit doctrinam Altissimi, et visiones Omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos.

17. Videbo eum, sed non modo: intuebor illum, sed non prope. Orietur stella ex Jacob, et consurgit virga de Israël: et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. (*Math. 2, 2*).

18. Et erit Idumaea possessio ejus: hereditas Seir cedet inimicis suis: Israël vero fortiter aget.

19. De Jacob erit, qui dominetur, et perdat reliquias civitatis.

20. Cumque vidisset Amalec, assumens parabolam, ait: Principium gentium Amalec, cujus extrema perdentur.

21. Vidit quoque Cinaeum, et assumpta parabola, ait: Robustum quidem est habitaculum tuum: sed si in petra posueris nidum tuum,

22. et fueris electus de stirpe Cin, quandiu poteris permanere? Assur enim capiet te.

23. Assumptaque parabola iterum locutus est: Heu, quis victurus est, quando ista faciet Deus?

24. Venient in trieribus de Italia. superabunt Assyrios, vastabuntque Hebraeos, et ad extremum etiam ipsi peribunt. (*Dan. 11, 30*).

25. Surrexitque Balaam, et reversus est in locum suum: Balac quoque via, qua venerat, rediit.

16. rzekł słuchacz powieści Bożych, który zna naukę Nawyższego, y widzenia Wszechmocnego widzi, który upadając ma oczy otworzone.

17. Ujrzę go, ale nie teraz: oglądam go, ale nie zbliża. Wznidzie gwiazda z Jakóba, y powstanie laska z Izraela: y pobię książęta Moab, y spustoszy wszystkie syny Seth.

18. Y będzie Idumaea dzierżawa jego: dziedzictwo Seir dostanie się nieprzyjaciółom jego: lecz Izrael mężnie sobie będzie poczynął.

19. Z Jakóba będzie, któryby panował, y wytracił ostatki miasta.

20. A gdy ujrzał Amaleka, wzięwszy przypowieść, rzekł: Początek narodów Amalek, którego ostatki zagubione będą.

21. Ujrzał też Cynejczyka, y wzięwszy przypowieść, rzekł: Mocneć wprawdzie jest mieszkanie twoje, ale choćbyś położył na skale gniazdo twe,

22. a byłbyś wybrany z narodu Cynowego, pókił będziesz mógł wytrwać? Assur cię bowiem pojma.

23. Y wzięwszy przypowieść zasię mówił: Ach, kto będzie żyw, gdy to Bóg uczyni?

24. Przypłyną w galerach ze Włoch, zwyciężą Assyryczyki, y zburzą Hebrejczyki, a na ostatek y sami zginą.

25. Y wstał Balaam, y wrócił się na miejsce swoje: Balak się też drogą którą był przyjechał, wrócił.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 24. w. 7. *Będzie wzięt dla Agaga.* Odmienione są te słowa u LXX. tłumaczy, którzy mają Gog, miasto Agag: ale nasza Vulgata i żydowska ma Agag. Co Hieronim Ś. in c. 38. *Ezech.* tak

17. *Ujrzę go.* Chrystusa, nie oczyma ciała, ale w widzeniu proroczym.—*Ale nie teraz.* Jak gdyby mówił: To, co teraz przepowiadam, i widzeniem proroczym widzę, stanie się niezawodnie, lecz nie tak prędko; jeszcze bowiem dalekie to jest od naszych czasów.—*Wynidzie gwiazda z Jakóba.* Chrystus nazywa się gwiazdą: 1) bo on jest światłem świata; 2) dla jasności i chwały niebieskiego życia, cudów, zmartwychwstania i szczęśliwości, z tego powodu zowie się gwiazdą jasną i zaranną. Apoc. 2, 28, 22, 16; 3) gwiazda ukazała Magom jego narodzenie.—*Powstanie laska z Izraela.* Chrystus narodzi się z narodu Izraelskiego, który laską czyli, jak jest w teks. hebr., berłem królestwa swego, t. j. władzą królewską pobije i przygniecie książąt Moabskich.—*I spustoszy.* Chald. *będzie panował*, władzę swą rozciągnie.—*Syni Set.* Wszystkich ludzi, albowiem wszyscy, przez Noego, jesteśmy synami Seta: całe bowiem potomstwo Kaina zginęło przez potop.

18. *I będzie Idumaea dzierżawa jego.* Jak Jakób jest przedstawicielem wszystkich Izraelitów co do ducha, t. j. wiernych wyznawców Chrystusa, tak Ezaw przybrał ziciem grzeszników. Chrystus przeto będzie rozciągał swą władzę nie tylko nad Izraelitami, którzy mu dobrowolnie się poddają, lecz i nad Idumejczykami, potomkami Ezawa, nieposłusznymi i bezbożnymi, czy to niewiernymi, czy chrześcianami.—*Dziedzictwo Seir.* Ezaw, który nazwany był Seir, dla tego, że kosmaty. Drugie to pół wiersza to samo oznacza co pierwsze poprzedzające.—*Izrael mężnie sobie będzie poczynął.* Chrystus i chrześcianie.

19. *Z Jakóba* Z chrześcian będzie, któryby panował, co się urzeczywistniło w Konstantynie W. i następcach jego.—*I wytracił ostatki miasta.* Rzymu, wywracając poganizm Rzymian, albo Chrystus w drugim swoim przyściu zatraci ostatki miasta każdego, to jest, wszystkich, którzykolwiek nie zechcą weń uwierzyć, albo zostaną mu nieposłuszni. Proroctwo w tych trzech wierszach zawar-

te odnosi się do Chrystusa, jakośmy wytłumaczyli, lecz z odwołaniem się do Dawida: niektóre wypadki zaszły pod panowaniem Dawida tu są napomknione, i więcej do niego się stosują, jak np. *Pobije książęta Moab, i będzie Idumaea dzierżawa jego, Izrael mężnie sobie będzie poczynął.* Inne zaś właściwiej odnoszą się do Chrystusa, jako to: *Wynidzie gwiazda z Jakóba, i zatraci ostatki miasta.*

20. *A gdy ujrzał Amaleka.* Z góry Fasga, bardzo wysokiej, na której się znajdował.—*Początek narodów Amalek.* Pierwszy i główny naród, najznakomitszy z tych, które zamieszkują ościenne kraje; albo sens jest ten, który wskazuje tekst Chaldejski, tak przekładając: *Początkiem wojen dla Izraela był Amalek* (co się ok. Ex. 17). Przeto stosownie przydano *którego ostatki zagubione będą*, aby była antyteza, jak gdyby rzekł: Prędko i pierwsi Amalecytowie napadli na Izraelitów, później zaś, w ostatnich czasach pobici zostali. Co się stało pod Sulem, I. Reg. 15.

21. *Cynejczyka.* Potomków Jetra znajdujących się w obozie Izraelitów.—*Mocneć uprawdzie jest mieszkanie twoje.* Ponieważ teraz przebywasz pomiędzy dwónastu pokoleniami, i w ziemi Chanaan mieszkać będziesz w pokoleniu Juda, które jest najmocniejsze.—*Ale choćbyś położył na skale gniazdo twoje.* Choćbyś w najmocniejszym i najobronniejszym miejscu założył stolicę twoją.

22. *Z narodu Cynowego.* Z rodu Jetra.—*Assur cię bowiem pojma.* Co się stało, gdy Salmanazar przeprowadził dziesięć pokoleń do krainy Medów, IV Reg. 17, 23, wtedy bowiem z niemi przeniósł Cynejczyków, t. j. potomstwo Abera Cynejczyka, który był odłączył się od innych Cynejczyków, i mieszkał w posiadłości Neftalego.

23. *Ach, kto będzie żyw?* Kto będzie pragnął żyć, gdy nastąpią tak wielkie klęski Cynejczyków, Amalecytów, czy raczej Assyryjczyków, Izraelitów i Rzymian?

24. *I zburzą Hebrajczyków.* Za cesarstwo Wespazjana i Tytusa.—*I sami zginą.* Gdy upadnie cesarstwo Rzymskie, podbite od Gotów i innych dzikich narodów.

rozumie: i będzie wzięty Saul pierwszy król Izraelski, to jest, iż zgrzeszy nie zabiwszy Agaga. Albo jako drudzy wykładają: Będzie wywyższon Saul nad Agag, to jest, zwycięży i przemoże Agaga, obadwa wykłady dobre, i pewna jest, że te słowa rozumieją się o Królestwie Żydowskiem, a nie o Chrystusie, ani o Rzymskiem Państwie. Bo tak poczytna, iako piękne przybytki twoje Jakobie i t. d.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O nierządzie Izraelitów z Moabitkami, i gorliwości Fineesa.

1. Morabatur autem eo tempore Israël in Setim, et fornicatus est populus cum filiabus Moab, 2. quae vocaverunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt et adoraverunt deos earum.

3. Initiatusque est Israël Beelphegor: et iratus Dominus, (Jos. 22, 27).

4. ait Moyses: Tolle cunctos principes populi, et suspende eos contra solem in patibulis, ut avertatur furor meus ab Israël. (Deut. 4, 3).

5. Dixitque Moyses ad iudices Israël: Occidat unusquisque proximos suos, qui initiati sunt Beelphegor. (Exod. 32, 17).

6. Et ecce unus de filiis Israël intravit coram fratribus suis ad scortum Madianitidem, vidente Moyse, et omni turba filiorum Israël, qui flebant ante fores tabernaculi.

7. Quod cum vidisset Phinees, filius Eleazari filii Aaron sacerdotis, surrexit de medio multitudinis, et arrepto pugione, (Psal. 105, 30. I Mach. 2, 26),

8. ingressus est post virum Israëlitem in lupanar, et perfodit ambos simul, virum scilicet et mulierem in locis genitalibus. Cessavitque plaga a filiis Israël:

9. et occisi sunt viginti quatuor millia hominum.

10. Dixitque Dominus ad Moysen:

11. Phinees, filius Eleazari filii Aaron sacerdotis, avertit iram meam a filiis Israël: quia zelo meo commotus est contra eos, ut non ipse deleam filios Israël in zelo meo; (Eccli. 45, 30).

12. idcirco loquere ad eum: Ecce do ei pacem foderis mei,

13. et erit tam ipsi quam semini ejus pactum sacerdotii sempiternum, quia zelatus est pro Deo meo, et expiavit scelus filiorum Israël.

I. 25.—1. W Setim. Gdzie była 42, i ostatnia stacya na puszcy. Tu zaszły wszystkie te wypadki, które się opisują aż do końca Deuteronomium. — *Cudzołożył lud.* Jednem i drugim porubstwem, cielesnem i duchownem, czyli bałwochwalstwem. — *Z córkami Moab.* I z Madianitkami, jak wid. wyż. r. 6 i 17.

2. Które weszły ich na ofiary swoje. Stosownie do rady Balaama. r. 24, 14.

3. Poświęcony jest Izrael Beelphegorowi. Przyjął obrządek bałwana Beelphegora, doń się przyłączył, jemu się oddał i poświęcił. Beelphegor jest to Priap, jak gdyby powiedziano: *Bóg otwierania*; toż oznacza wyraz hebr.: *Bóg nagości*. Pospolita zaś u Hebrayczyków, że pod imieniem nagości rozumieją części ciała wstydlive.

4. Weźmij wszystkie księgi ludu. Zbierz księgi, aby oni, iako sędziowie, rozkazali powiesić przeciw słońcu tych, którzy są winnymi wszeteczeństwa, i bałwochwalstwa Beelphegora, albo, każ powiesić samychże księgi, którzy potakiwali tej bezbożności, albo nie sprzeciwiali

1. A Izrael mieszkał na ten czas w Setim, y cudzołożył lud z córkami Moab,

2. które wezwały ich na ofiary swoje. A oni iedli y kłaniali się Bogom ich.

3. Y poświęcony jest Izrael Beelphegorowi: a rozniewawszy się Pan,

4. rzekł do Moysesza: Weźmi wszystkie księgi ludu, a powieś ie przeciw słońcu na szubienicach, aby się odwrócił gniew mój od Izraela.

5. Y rzekł Moysesz do sędziów Izraelskich: Zabij każdy bliźnie swe, którzy są poświęceni do Beelphegora.

6. A oto ieden z synów Izraelowych wszedł przed bracią swą do nierządnic Madianitki, przed oczyma Moyseszowemi y wszystkiemi rzeszemi Izraelowemi, którzy płakali u drzwi przybytku.

7. Co gdy usłyszał Phinees syn Elezara, syna Aaronowego kapłana, wstał z pośrodku zgromadzenia, a porwawszy pugiń,

8. wszedł za onym mężem Izraelskim do nierządnego gmachu, y przebił oboje zaraz, to jest męża y niewiastę przez skryte miejsca. Y ustała plaga od synów Izraelowych:

9. a pobito ich dwadzieścia y cztery tysiące ludzi.

10. Y rzekł Pan do Moysesza:

11. Phinees syn Eleazara, syna Aaronowego kapłana, odwrócił gniew mój od synów Izraelowych: iż zapalczywością moją wzruszył się przeciwko im, abych ja sam nie wytracił synów Izraelowych w zapalczywości moięy;

12. przetoż mów do niego: Oto daję mu pokój przymierza mego,

13. a będzie tak iemu iako y nasieniu iego przymierze kapłaństwa wieczne, iż się zapalił za Boga swego, y oczyścił złość synów Izraelowych.

się jej, będąc do tego obowiązani z urzędu. — *Trzecio słońcu.* Przed słońcem, publicznie; to co się dzieje jawnie, hebrayczycy zwykli powiadać, iż staje się na słońcu, w oczach słońca, tak powiedziano Dawidowi, II. Reg. 12, 11. *Będzie spał z żonami twemi przed oczyma słońca twego.*

5. Zabij. Obwieś.

6. Jeden z synów Izraelskich. Kto on był, pow. w. 14.

9. Ustała plaga od synów Izraelowych. Z czego się okazuje, że nie tylko przez powieszenie, ale i inną klęską od Boga zesłaną wielu zostało ukaranych śmiercią: jaka to była plaga. P. S. nie wyraża. Józef. Fl. powiada, że morowe powietrze.

10. Pobito ich. Po części klęską od Boga zesłaną, po części szubienicą.

12. Daję mu pokój przymierza mego. Zapewniam mu najniewątплиwiej moje przymierze, i to mu obiecuję.

13. Przymierze kapłaństwa wieczne. T. j. że on ze swoim potomstwem po ojcu swym Eleazarze nastąpi na

14. Erat autem nomen viri Israëlitae, qui occisus est cum Madianitide, Zambri filius Salu, dux de cognatione et tribu Simeonis.

15. Porro mulier Madianitis, quae pariter interfecta est, vocabatur Cozbi filia Sur principis nobilissimi Madianitarum.

16. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

17. Hostes vos sentiant Madianitae, et percute eos: (*Infr. 31, 2*).

18. quia et ipsi hostiliter egerunt contra vos, et decipere insidiis per idolum Phogor, et Cozbi filiam ducis Madian sororem suam, quae percussa est in die plagae pro sacrilegio Phogor.

14. A było imię męża Izraelskiego, który zabito jest z Madianitką, Zambry syn Salu, książę z rodzaju y z pokolenia Simeonowego.

15. A niewiastę Madianitkę, która pospołu zabita jest, zwano Kozbi, córka Sór księżęcia zcnego Madiańskiego.

16. Y mówił Pan do Moyśesza, rzekąc:

17. Nieprzyjacieli was niech poczuia, Madianitowie, a pobijcie ie:

18. ponieważ y oni nieprzyjacielskie przeciwko wam uczynili, y oszukali zdradą przez bałwana Phogor, y Kozbi córkę księżęcia Madiańskiego siostrę swą, która zabita jest w dzień kaźni dla świętokradstwa Phogor.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O nowym popisie mężów zdolnych do boju.

1. Postquam noxiorum sanguis effusus est, dixit Dominus ad Moysen et Eleazarum filium Aaron sacerdotem:

2. Numerate omnem summam filiorum Israël a viginti annis et supra, per domos et cognationes suas, cunctos, qui possunt ad bella procedere. (*Supr. 1, 2*).

3. Locuti sunt itaque Moyses et Eleazar sacerdos in campestribus Moab super Jordanem contra Jericho, ad eos, qui erant

4. a viginti annis et supra, sicut Dominus imperaverat, quorum iste est numerus:

5. Ruben primogenitus Israël; hujus filius, Henoch, a quo familia Henochitarum; et Phallu, a quo familia Phalluitarum; (*Gen. 46, 9*).

6. et Hesron, a quo familia Hesronitarum: et Charmi, a quo familia Charmitarum;

7. hae sunt familiae de stripe Ruben: quarum numerus inventus est quadraginta tria, millia et septingenti triginta.

8. Filius Phallu, Eliab;

9. hujus filii, Namuel et Dathan et Abiron; isti sunt Dathan et Abiron principes populi, qui surrexerunt contra Moysen et Aaron in seditione Core, quando adversus Dominum rebellaverunt:

10. et aperiens terra os suum devoravit Core, morientibus plurimis, quando combussit iguis ducentos quinquaginta viros. Et factum est grande miraculum,

1. Potym iako krew winnych wylana iest, rzekł Pan do Moyśesza y Eleazara syna Aaronowego kapłana:

2. Policzcie wszytek poczet synów Izraelowych od dwudziestu lat, y wyższy, według domów y rodzajów ich wszystkich, którzy mogą wychodzić na wojnę.

3. Mówili tedy Moyśesz y Eleazar kapłan na polu Moab nad Jordanem przeciw Jerychu, do tych, którzy byli

4. od dwudziestu lat y wyższy, iako Pan był roszakał, których ta iest liczba:

5. Ruben pierworodny Izraelów, tego syn Henoch, od którego dóm Henochitów: y Phallu, od którego dóm Phalluitów:

6. y Hesron, od którego dóm Hesronitów: y Charmi, od którego dóm Charmitów:

7. te są domy z pokolenia Ruben: których pocztu nalazło się czterdzieści trzy tysiące, y siedm set trzydzieści.

8. Syn Phallu, Eliab;

9. tego synowie, Namuel, y Dathan y Abiron; ci są Dathan y Abiron przedniejszy z ludu, którzy powstali przeciw Moyśeszowi y Aaronowi w rozruchu Korego, kiedy się byli zbuntowali przeciw Panu:

10. a otworzywszy się ziemia pożarła Korego, y wiele ich pomarło, kiedy spalił ogień dwieście pięćdziesiąt mężów. Y stał się wielki cud,

arcykapłanstwo, które dlań i familii jego na zawsze pozostanie: chociaź bowiem arcykapłanstwo przeszło było do Helego i jego potomków, który pochodził nie od Eleazara i Fineesa, ale od Itamara, jednakże później wróciło do tychże potomków Fineesa i w nich przetrwało aż do Chrystusa.—*Oczyszcil złość.* Prześlągawszy Boga, heroicznym owym czynem, i gorliwością o cześć Bożą.

17. *Nieprzyjacieli was niech poczuia Madianitowie.* Którzy głównie stali się zgorszeniem przez nadsyłanie nierządnic. Moabitom przebaczam po części przez wzgląd na Lotę, którego byli potomkami, jak pow. Deut. 2, 19; po części dla Rut, z której Dawid i Chrystus mieli pochodzić. Moabici później byli ukarani od Dawida, II. Reg. 8, 2.

18. *Siostrę swą Poganę im podobną.—Zabita jest.* od Fineesa.—*W dzień kaźni.* W tym bowiem dniu czyniła spustoszenie plaga od Boga zesłana.

R. 26.—1. *Winnych.* Cudzołożących z Madianitkami i Moabitkami.

2. *Policzcie.* Był to już trzeci spis ludności, uczyniony już na wnijściu do ziemi obiecanej, iżby ona mogła być podzielona i rozdana, stosownie do liczby każdego pokolenia.—*Od dwudziestu lat i wyżej.* Gdyż ci tylko uważają się za sposobnych do noszenia broni. Młodszy nad ten wiek i niewiastom, przy podziale ziemi, nie dano części gruntu, zastrzeżone tylko było dla nich prawo sukcesyi, według ustaw.

3. *Nad Jordanem.* Przy Jordanie.

11. ut, Core pereunte, filii illius non perirent. (*Supr. 16, 1*).

12. Filii Simeon per cognationes suas: Namuel, ab hoc familia Namuelitarum; Jamin, ab hoc familia Jaminitarum; Jachin, ab hoc familia Jachinitarum:

13. Zare, ab hoc familia Zareitarum: Saul, ab hoc familia Saulitarum:

14. hae sunt familiae de stirpe Simeon, quarum omnis numerus fuit, viginti duo millia ducenti.

15. Filii Gad per cognationes suas: Sephon, ab hoc familia Sephonitarum: Aggi ab hoc familia Aggitarum: Suni, ab hoc familia Sunitarum:

16. Ozni, ab hoc familia Oznitarum: Her, ab hoc familia Heritarum:

17. Arod, ab hoc familia Aroditarum: Ariel, ab hoc familia Arielitarum;

18. istae sunt familiae Gad, quarum omnis numerus fuit quadraginta millia quingenti.

19. Filii Juda, Her, et Onan, qui ambo mortui sunt in terra Chanaan. (*Gen. 38, 3*).

20. Fueruntque filii Juda per cognationes suas: Sela, a quo familia Selaitarum: Phares, a quo familia Pharesitarum: Zare, a quo familia Zareitarum.

21. Porro filii Phares: Hesron, a quo familia Hesronitarum: et Hamul, a quo familia Hamulitarum.

22. Istae sunt familiae Juda, quarum omnis numerus fuit septuaginta sex millia quingenti.

23. Filii Issachar per cognationes suas: Thola, a quo familia Tholaitarum; Phua, a quo familia Phuaitarum:

24. Jasub, a quo familia Jasubitarum: Semran, a quo familia Semranitarum:

25. hae sunt cognationes Issachar, quarum numerus fuit sexaginta quatuor millia trecenti.

26. Filii Zabulon per cognationes suas: Sared, a quo familia Sareditarum: Elon, a quo familia Elonitarum: Jalel, a quo familia Jalelitarum:

27. hae sunt cognationes Zabulon, quarum numerus fuit sexaginta millia quingenti.

28. Filii Joseph per cognationes suas, Manasse et Ephraim.

29. De Manasse ortus est Machir, a quo familia Machiritarum. Machir genuit Galaad, a quo familia Galaaditarum. (*Jos. 17, 1*).

30. Galaad habuit filios: Jezer, a quo familia Jezeritarum: et Helec, a quo familia Helecitarum:

31. et Asriel, a quo familia Asrielitarum: et Sechem, a quo familia Sechemitarum:

32. et Semida, a quo familia Semidaitarum: et Hephher, a quo familia Hephheritarum. (*Inf. 27, 1*).

33. Fuit autem Hephher pater Salphaad, qui filios non habebat, sed tantum filias; quarum ista sunt nomina: Maala, et Noa, et Hegla, et Melcha, et Thersa; (*Infr. 27, 1*).

11. że, gdy Kore ginął, synowie jego nie poginęli.

12. Synowie Symeon według rodzajów swoich: Namuel, od tego dóm Namuelitów: Jamin od tego dóm Jaminitów: Jachin od tego dóm Jachinitów:

13. Zare, od tego dóm Zareitów: Saul, od tego dóm Saulitów:

14. te są domy z pokolenia Simeon, których wszystkie poczet był dwadzieścia dwa tysiąca dwieście.

15. Synowie Gad wedle rodzajów swoich: Sephon, od tego dóm Sephonitów: Aggi, od tego dóm Aggitów: Suni od tego dóm Sunitów:

16. Ozni, od tego dóm Oznitów: Her, od tego dóm Heritów:

17. Arod, od tego dóm Aroditów: Ariel, od tego dóm Arielitów:

18. te są domy Gad, których wszystkie poczet był czterdzieści tysięcy pięć set.

19. Synowie Juda, Her y Onan, którzy oba umarli w ziemi Chananeyskiej.

20. A byli synowie Judowi według rodzajów swych: Sela, od którego dóm Selaitów. Phares, od którego dóm Pharesytów: Zare od którego dóm Zareitów.

21. Zaś synowie Pharesowi: Hesron, od którego dóm Hesronitów: y Hamul, od którego dóm Hamulitów.

22. Te są domy Judowe, których wszystkie poczet był siedmdziesiąt sześć tysięcy pięć set.

23. Synowie Issachar według rodzajów swoich: Thola, od którego dóm Tholaitów: Phua, od którego dóm Phuaitów:

24. Jasub, od którego dóm Jasubitów: Semran, od którego dóm Semranitów:

25. te są rodzaie Issachar, których poczet był sześćdziesiąt cztery tysiące trzysta.

26. Synowie Zabulon wedle rodzajów ich: Sared, od którego dóm Sareditów: Elon, od którego dóm Elonitów: Jalel, od którego dóm Jalelitów:

27. te są rodzaie Zabulon, których poczet był sześćdziesiąt tysięcy pięć set.

28. Synowie Jozefowi według rodzajów swoich: Manasse y Ephraim.

29. Z Manasse poszedł Machir, od którego dóm Machiritów. Machir zrodził Galaada, od którego dóm Galaaditów.

30. Galaad miał syny: Jezer, od którego dóm Jezerytów: y Helek, od którego dóm Helekitów:

31. y Asriel, od którego dóm Asrielitów; y Sechem, od którego dóm Sechemitów:

32. y Semida, od którego dóm Semidaitów: y Hephher, od którego dóm Hephheritów.

33. A był Hephher ojciec Salphaadów, który nie miał synów, ale tylko córki, których te są imiona: Maala, y Noa, y Hegla, y Melcha, y Thersa;

11. Że, gdy Kore ginął, synowie jego nie poginęli. Którzy ocaleni zostali duchem, dla tego, że na grzech ojcowski nie zezwalali.

12. Synowie Symeon. Genes. 46, 10; Ex. 6, 15, wspo-

mnianych jest sześciu synów Symeona, tu zaś, i I. Paral. 4, 24, tylko pięciu; opuszczono Ahoda, szóstego, bo ten umarł bezdzietnym, ztąd nie miał familii, i nie otrzymał posiadłości ziemnej w Chananei.

34. hae sunt familiae Manasse, et numerus earum, quinquaginta duo millia septingenti.

35. Filii autem Ephraim per cognationes suas fuerunt hi: Suthala, a quo familia Suthalaitarum: Becher, a quo familia Becheritarum: Thehen, a quo familia Thehenitarum:

36. porro filius Suthala fuit Heran, a quo familia Heranitarum:

37. hae sunt cognationes filiorum Ephraim, quarum numerus fuit triginta duo millia quingenti.

38. Isti sunt filii Joseph per familias suas. Filii Benjamin in cognationibus suis: Bela, a quo familia Belaitarum: Asbel, a quo familia Asbelitarum: Ahiram, a quo familia Ahiramitarum:

39. Supham, a quo familia Suphamitarum: Hupham, a quo familia Huphamitarum.

40. Filii Bela: Hered, et Noeman. De Hered, familia Hereditarum; de Noeman, familia Noemanitarum;

41. hi sunt filii Benjamin per cognationes suas, quorum numerus fuit quadraginta quinque millia sexcenti.

42. Filii Dan per cognationes suas: Suham, a quo familia Suhamitarum; hae sunt cognationes Dan per familias suas;

43. omnes fuere Suhamitae, quorum numerus erat sexaginta quatuor millia quadringenti.

44. Filii Aser per cognationes suas: Jemna, a quo familia Jemnaitarum: Jessui, a quo familia Jessuitarum: Brie, a quo familia Brieitarum.

45. Filii Brie: Heber, a quo familia Heberitarum: et Melchiel, a quo familia Melchielitarum.

46. Nomen autem filiae Aser, fuit Sara;

47. hae cognationes filiorum Aser, numerus eorum quinquaginta tria millia quadringenti.

48. Filii Nephtali per cognationes suas: Jesiel, a quo familia Jesielitarum: Guni, a quo familia Gunitarum:

49. Jeser, a quo familia Jeseritarum; Sellem, a quo familia Sellemitarum;

50. hae sunt cognationes filiorum Nephtali per familias suas, quorum numerus quadraginta quinque millia quadringenti,

51. Ista est summa filiorum Israël, qui recensiti sunt, sexcenti millia, et mille septingenti triginta.

52. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:

53. Istis dividetur terra juxta numerum vocabulorum in possessiones suas.

54. Pluribus majorem partem dabis, et paucioribus minorem: singulis, sicut nunc recensiti sunt, tradetur possessio:

34. te są familie Manasse: a poczet ich, pięćdziesiąt dwa tysiąca, siedm set.

35. A synowie Ephraim według rodzajów ich ci byli: Suthala, od którego dóm Suthalaitów: Becher, od którego dóm Becheritów: Tehen, od którego dóm Tehenitów:

36. a syn Suthala był Heran, od którego dóm Heranitów.

37. Te są rodzaie synów Ephraimowych, których poczet był trzydzieści dwa tysiąca, pięć set.

38. Ci są synowie Jozephowi, według domów ich. Synowie Beniaminowi w rodzajach ich: Bela, od którego dóm Belaitów: Asbel, od którego dóm Asbelitów: Achiram, od którego dóm Achiramitów:

39. Supham, od którego dóm Suphamitów: Hupham, od którego dóm Huphamitów.

40. Synowie Bela: Hered y Noeman. Od Hereda dóm Hereditów; od Noeman, dóm Noemanitów;

41. ci są synowie Beniaminowi wedle rodzajów swoich, których poczet był czterdzieści pięć tysięcy sześć set.

42. Synowie Dan według rodzajów swoich: Suham, od którego dóm Suhamitów; te są rodzaie Dan według domów ich:

43. wszyscy byli Suhamitowie, których poczet był sześćdziesiąt cztery tysiąca czterysta.

44. Synowie Aser według rodzajów swych: Jemna, od którego dóm Jemnaitów: Jessui, od którego dóm Jessuitów: Brie, od którego dóm Brieitów.

45. Synowie Brie: Heber, od którego dóm Heberitów: y Melchiel, od którego dóm Melchielitów.

46. A imię córki Aser była Sara;

47. te są rodzaie synów Aserowych: a poczet ich pięćdziesiąt trzy tysiąca czterysta.

48. Synowie Nephtali według rodzajów ich: Jesiel, od którego dóm Jesielitów; Guni, od którego dóm Gunitów:

49. Jeser, od którego dóm Jeseritów; Sellem, od którego dóm Selemitów;

50. te są rodzaie synów Nephtali według domów swoich których poczet czterdzieści pięć tysięcy, czterysta.

51. Ta iest summa synów Izraelowych, którzy policzeni są, sześć set tysięcy tysiąc siedmset trzydzieści.

52. Y mówił Pan do Moyśesza, rzekąc:

53. Tym podzielona będzie ziemia według liczby imion, w osiadłościach ich.

54. Których będzie więcej, większą część dasz, a których mniej, mniejszą; każdemu iako teraz policzeni są, będzie dana osiadłość:

38. Synowie Beniaminowi. Tu się wyliczają tylko pięciu synów Beniamina, gdy tymczasem zostawił dziesięciu, jak wid. Gen. 46, 21. Pięciu więc innych jego synów umarli bezdzietni, albo familia ich w potomkach zaginęła.

53. Według liczby imion. T. j. familij, które rozróżniają się imionami. Albo oznaczono imiona familij na

kartkach, i imiona cząstek ziemnych także spisano na kartkach, i później wyciągając dwie razem kartki losem rozstrzygano.

54. Każdemu. Już z ludzi, już z pokoleń, już z familij, czy raczej każdemu z naczelników familij, iżby on później każdemu z członków familij losem nadzielił osiadłość.

55. ita duntaxat, ut sors terram tribubus dividat et familiis.

56. Quidquid sorte contigerit, hoc vel plures accipiant, vel pauciores.

57. Hic quoque est numerus filiorum Levi per familias suas: Gerson, a quo familia Gersonitarum: Caath, a quo familia Caathitarum: Merari, a quo familia Meraritarum. (*Exod. 6. 16*).

58. Hae sunt familiae Levi: Familia Lobni, familia Hebroni, familia Moholi, familia Musi, familia Core. At vero Caath genuit Amram:

59. qui habuit uxorem Jochabed filiam Levi, quae nata est ei in Aegypto: haec genuit Amram viro suo filios, Aaron et Moysen, et Mariam sororem eorum.

60. De Aaron orti sunt Nadab et Abiu, et Eleazar et Ithamar:

61. quorum Nadab et Abiu mortui sunt, cum obtulissent ignem alienum coram Domino. (*Supr. 3. 4*).

62. Fueruntque omnes, qui numerati sunt, viginti tria millia generis masculini ab uno mense et supra: quia non sunt recensiti inter filios Israel, nec eis cum ceteris data possessio est.

63. Hic est numerus filiorum Israel, qui descripti sunt a Moyse et Eleazaro sacerdote in caempestribus Moab supra Jordanem contra Jericho;

64. inter quos nullus fuit eorum, qui ante numerati sunt a Moyse et Aaron in deserto Sinai.

65. Praedixerat enim Dominus quod omnes morerentur in solitudine. Nullusque remansit ex eis, nisi Caleb filius Jephone, et Josue filius Nun. (*Supr. 14. 23*).

55. wszakóż tak, aby los ziemię dzielił pokoleniom y familióm.

56. Cokolwiek losem przypadnie, to niechay weźmie abo większa liczba, abo mniejsza.

57. Ten téż iest poczet synów Lewi, według domów swoich: Gerson, od którego dóm Gersonitów: Kaath, od którego dóm Kaathitów: Merari, od którego dóm Meraritów.

58. Te są domy Lewi: Dóm Lobni, dóm Hebroni, dóm Moholi, dóm Musi, dóm Kore. Lecz Kaath zrodził Amram:

59. który miał żonę Jochabed córkę Lewi, która mu się urodziła w Egypcie: ta urodziła Amram mężowi swemu syny, Aarona, y Moyszesza, y Marią siostrę ich.

60. Z Aarona poszli Nadab, y Abiu, y Eleazar, y Ithamar:

61. z których Nadab, y Abiu pomarli, gdy ofiarowali ogień obcy przed Panem.

62. A było wszystkich, którzy są policzeni dwadzieścia trzy tysiące mężczyzn od iednego miesiąca y wyższyć: bo ich nie liczono między syny Izraelowymi, ani im z drugimi dano ośiadłości.

63. Ten iest poczet synów Izraelowych, którzy są popisani od Moyszesza y Eleazara kapłana na polach Moab nad Jordanem przeciw Jerichowi;

64. między którymi nie był żaden z tych, którzy przed tym policzeni byli od Moyszesza y Aarona na puszczy Sinai.

65. Abowiem im był Pan przepowiedział, że wszyscy mieli pomrzeć na puszczy. Y żadnego z nich nie zostało, iedno Kaleb syn Jephone, a Jozue syn Nun.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O prawie spadku, zapowiedzeniu śmierci Moyszesza, i naznaczeniu mu następcy.

1. Accesserunt autem filiae Salphaad, filii Hephher, filii Galaad, filii Machir, filii Manasse, qui fuit filius Joseph: quarum sunt nomina Maala, et Noa, et Hegla, et Melcha, et Thersa. (*Supr. 26. 32. Infr. 36. 1. Jos. 17. 1*).

2. Steteruntque coram Moyse et Eleazaro sacerdote et cunctis principibus populi ad ostium tabernaculi foederis atque dixerunt:

3. Pater noster mortuus est in deserto, nec fuit

55. *Wszakóż tak.* Częstki ziemi, które dawano każdemu pokoleniu, losem mają im się dostawać. Po tem zaś podziale przez los, przydawano, lub odrywano coś, stosownie do liczby mężów zdolnych do boju w każdym pokoleniu.

57. *Poczet synów Lewi.* Pięć tylko głównych familij synów Lewiego tu się wylicza, gdy tymczasem było ich wszystkich 8, jak wid. *Ex. 6. 17, 18, 19, i I. Par. 23. 6* Tutaj bowiem tylko nawiasowo wspominają się familije Lewiego, albowiem one nie miały brać posiadłości ziemnej, jak jest pow. w. 62.

62. *Wszystkich.* Lewitów. — *Od jednego miesiąca.* Dla tego, że Bóg rozkazał był (r. 3, 41 i 43), iżby pierwotnych Hebrajskich zamieniono na Lewitów jednego miesiąca i wyżej, a to dla zrównoważenia szczupłej garstki Lewitów z mnóstwem pierwotnych, i razem dla

1. Y przyszły córki Salphaad syna Hephher, syna Galaad, syna Machir, syna Manasse, który był synem Josephowym: których są imiona: Maala, y Noa, y Hegla, y Melcha, y Thersa.

2. Y stanęły przed Moyszeszem y Eleazarem kapłanem y przede wszemi książętą ludu, u drzwi przybytku przymierza, y rzekły:

3. oćiec nasz umarł na puszczy, a nie był w roz-

okazania wielkiej godności Lewitów; z tej przyczyny rozkazuje tu znowu ich policzyć od jednego miesiąca i wyżej, jako swoich, t. j. jako tych, którzy kiedyś w tymże wieku życia posłużyli byli na wykup pierwotnych.

65. *Żadnego z nich nie zostało, jedno Kaleb.* Wyjawszy Lewitów; albowiem z pomiędzy nich jeszcze żył Moyszesz, Eleazar, Itamar, i może wielu innych, którzy byli policzeni na górze Synai.

R. 27.—2. *U drzwi przybytku.* Gdyż niedaleko drzwi przybytku znajdował się namiot Moyszesza, i tam, albo przynajmniej do sąsiedniej sieni przybytku zgromadzali się na naradę starsi ludu, wezwani od Moyszesza.

3. *Ojciec nasz... w swym grzechu umarł.* Rozumie się dla grzechu szemrania za powrotem szpiegów, który to grzech był wspólny całemu ludowi. Wszyscy bowiem od lat 20 i wyżej, dla tego grzechu pominerali na pu-

in seditione, quae concitata est contra Dominum sub Core, sed in peccato suo mortuus est: hic non habuit mares filios. Cur tollitur nomen illius de familia sua, quia non habuit filium? Date nobis possessionem inter cognatos patris nostri. (*Supr. 16, 1*).

4. Retulitque Moyses causam earum ad iudicium Domini.

5. Qui dixit ad eum:

6. Justam rem postulant filiae Salphaad: da eis possessionem inter cognatos patris sui, et ei in hereditatem succedant.

7. Ad filios autem Israël loqueris haec:

8. Homo cum mortuus fuerit absque filio, ad filiam ejus transibit hereditas:

9. si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos:

10. quodsi et fratres non fuerint, dabitur hereditatem fratribus patris ejus:

11. si autem nec patruos habuerit, dabitur hereditas his, qui ei proximi sunt: eritque hoc filiis Israël sanctum lege perpetua, sicut praecepit Dominus Moysi.

12. Dixit quoque Dominus ad Moysen: Ascende in montem istum Abarim, et contemplare inde terram, quam daturus sum filiis Israel: (*Deut. 32, 49*).

13. cumque videris eam ibis et tu ad populum tuum, sicut ivit frater tuus Aaron:

14. quia offendistis me in deserto Sin in contradictione multitudinis, nec sanctificare me voluistis coram ea super aquas; hae sunt aquae contradictionis in Cades deserti Sin. (*Supr. 20, 12*).

15. Cui respondit Moyses:

16. Provideat Dominus Deus spirituum omnis carnis, hominem qui sit super multitudinem hanc:

17. et possit exire et intrare ante eos, et educere eos vel introducere: ne sit populus Domini sicut oves absque pastore.

18. Dixitque Dominus ad eum: Tolle Josue filium Nun, virum in quo est Spiritus, et pone manum tuam super eum. (*Deut. 3, 21*).

19. Qui stabit coram Eleazaro sacerdote et omni multitudine:

20. et dabis ei praecepta cunctis videntibus, et

sczy—Przez ginie imię jego? Dla czegoż gaśnie familia i jej imię?—Dajcie nam imienie. Albowiem z synów naszych ktoś imię jego zachowa, i będzie nosił nazwę familii Salphaad, i tym sposobem przez linię żeńską imię jego się przedłuży i rozszerzy.

4. Do sądu Pańskiego. W tej sprawie zasięgał rady Boga.

6. Daj im imienie. Rozkaz, żeby im było dano, gdy lud wnijdzie do ziemi Chanaan.

11. Tym, którzy mu są najbliżsi. T. j. mężczyźni.

12. Na tę górę. Iżbyś z niej oglądał ziemię obiecaną; już żebyś na niej umarł.—Abarim. Góra ta Abarim według rozmaitych swych części i pasm, rozmaite miała imiona: zwała się bowiem Phasga, Phogor, wyżyny Bala, Nebo. W Deut. r. ost. w. 1, pow. że Mojżesz umarł na górze Nebo. Chciał Bóg, aby Mojżesz umarł na górze, nie w obozie, iżby Hebrajczycy, skłonni do bałwochwalstwa, ciała jego nie czcili za bóstwo. — Oglądaj stamtąd ziemię. Abyś przynajmniej doświadczył niejakej rozkoszy z oglądania ziemi, do której tak wielce pragnę-

ruchu, który się wzburzył przeciw Panu za Korego, ale w swym grzechu umarł: ten nie miał mężczyzny synów, przecz ginie imię jego z domu jego, przeto że nie miał syna? Dajcie nam imię między krewnymi oyca naszego.

4. Y odniósł Mojżesz sprawę ich do sądu Pańskiego.

5. Który rzekł do niego:

6. Słusznę rzeczy żądają córki Salphaad: daj im imienie między krewnymi oyca ich, a niechay po nim na dziedzictwo nastąpią.

7. A do synów Izraelowych to mówić będziesz:

8. Człowiek gdy umrze bez syna, na córkę spadnie dziedzictwo:

9. jeśli córki nie miał, będzie miał potomki bracią swą:

10. a jeśli by y bracię nie było, dacie dziedzictwo bracię oyca jego:

11. a jeśli by ani stryów nie miał, dano będzie dziedzictwo tym, którzy mu są najbliższy, y będzie to synóm Izraelowym święte wieczną ustawą, iako przykazał Pan Mojżeszowi.

12. Rzekł też Pan do Mojżesza: Wstąp na tę górę Abarim, a oglądaj stamtąd ziemię, którą dam synóm Izraelowym:

13. a gdy ją oglądasz, pójdziesz y ty do ludu twego, iako brat twój Aaron:

14. żeście mię obrażili na puszcy Syn w przeciwieństwie pospółstwa, aniście mię chcieli poświęcić przed nim nad wodami; te są wody przeciwieństwa w Kades pustynie Syn.

15. Któremu odpowiedział Mojżesz:

16. Niech opatrzy Pan Bóg duchów wszego ciała, człowieka któryby był nad tym zgromadzeniem:

17. y mógłby wychodzić y wchodzić przed nimi, a wywozić ie abo wprowadzać: aby lud Pański nie był iako owce bez pastérza.

18. Y rzekł Pan do niego: Weźmi Jozuego syna Nun, męża w którym iest Duch, y włóż rękę twoję nań.

19. Który stanie przed Eleazarem kapłanem y przede wszystkim mnóstwem:

20. y dasz mu przykazania przed oczyma wszyst-

nałes wnijsć. Deut. 3, 24 i 25.

13. Pójdziesz i ty do ludu twego. Umrzesz w krainie Moabskiej, i pójdziesz do otchłani.

16. Pan Bóg duchów. Który zna serca i umysły ludzi, i wie do czego kto jest sposobny, takoby mógł dźwigać tak wielki urząd kierowania ludem.

17. I mógłby wychodzić i wchodzić przed nimi. Być wodzem i przewodnikiem ich we wszelkich sprawach tak wojennych jak i cywilnych. Jest to przenośnia wzięta od pasterzy trzód. Ci bowiem przed trzodą wychodzą i wchodzą, i tym sposobem ją pasą i kierują.

18. W którym jest Duch. T. j. roztropność, pobożność, mężstwo i inne cnoty zwierzchnikom potrzebne. — Włóż rękę twoję nań. Iżby przez ten obrzęd postanowiony został jako twój następca, i wódz ludu, i odemnie mądrością odpowiednią do tego urzędu i łaską został napelniony.

20. Dasz mu przykazanie. O sposobie rządzenia ludem, a mianowicie iżby go utrzymał i umacniał w prawdziwej religii i zachowywaniu zakonu. — I część chwały twojej. Daj Jozemu część chwały, t. j. zaszczytu i

partem gloriae tuae, ut audiat eum omnis synagoga filiorum Israël.

21. Pro hoc, si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum. Ad verbum ejus egredietur et ingredietur ipse, et omnes filii Israël cum eo, et cetera multitudo.

22. Fecit Moyses, ut praeceperat Dominus. Cumque tulisset Josue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote et omni frequentia populi.

23. Et impositis capiti ejus manibus, cuncta replicavit, quae mandaverat Dominus.

CAPUT. XXVIII.

O ofiarach każdego dnia, tygodnia, miesiąca, i świąt Paschy i Pięćdziesiątnicy.

1. Dixit quoque Dominus ad Moysen:

2. Praeceptum filiis Israël, et dices ad eos: Oblationem meam et panes, et incensum odoris suavisissimi offerite per tempora sua.

3. Haec sunt sacrificia quae offerre debetis: Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: (Exod. 29, 38).

4. unum offeretis mane, et alterum ad vespertinum:

5. decimam partem ephy similae, quae conspersa sit oleo purissimo, et habeat quartam partem hin;

6. holocaustum jube est, quod obtulistis in monte Sinai in odorem suavisimum incensi Domini;

7. et libabitis vini quartam partem hin per agnos singulos in Sanctuario Domini.

8. Alterumque agnum similiter offeretis ad vespertinum, juxta omnem ritum sacrificii matutini, et libamentorum ejus, oblationem suavisissimi odoris Domino.

9. Die autem sabbati offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et duas decimas similae oleo conspersae in sacrificio, et liba,

10. quae rite funduntur per singula sabbata in holocaustum sempiternum.

11. In calendis autem offeretis holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos septem immaculatos,

12. et tres decimas similae oleo conspersae in sacrificio per singulos vitulos: et duas decimas similae oleo conspersae per singulos arietes:

kich y część chwały twojej, aby go słuchało wszystko zgromadzenie synów Izraelowych.

21. Za niego, jeśli co przyjdzie czynić, Eleazar kapłan będzie się radził Pana. Na słowo jego będzie wychodził y wchodził on, y wszyscy synowie Izraelowi z nim y insze mnóstwo.

22. Uczynił Moyses, iako był Pan rozkazał. Y wzięwszy Jozuego, postawił go przed Eleazarem kapłanem, y przed wszystkim mnóstwem ludu.

23. A włożywszy ręce na głowę jego, wszystko powtórzył, co był Pan rozkazał.

ROZDZIAŁ 28.

1. Rzekł też Pan do Moysesza:

2. Rozkaż synom Izraelowym, y rzeczesz do nich: Obiata moją y chleby, y zapach wonności przewdzięcznej ofiarujecie wedle czasów swoich.

3. Te są ofiary które ofiarować macie: Baranki roczne niepokalane dwa na każdy dzień na całopalenie wieczne:

4. jednego ofiarujecie rano, a drugiego pod wieczór:

5. dziesiątą część ephy białej mąki, którąby rozcyniona była oliwą przeczystą, y miała czwartą część hin;

6. całopalenie ustawiczne jest, któreście ofiarowali na górze Sinai na wonność przewdzięczną zapachu Pańskiego;

7. a ofiarujecie winę czwartą część hin do każdego baranka w Świątyni Pańskiej.

8. Y drugiego baranka także ofiarujecie ku wieczoru, wedle wszystkiego porządku ofiary ranney, y mokrych ofiar ię, obiatę przewdzięcznej wonności Panu.

9. Ale w dzień sobotni ofiarujecie dwu baranków rocznych niepokalanych, y dwie dziesiąte części białej mąki oliwą rozcynioną na ofiarę, y mokre ofiary,

10. które porządnie wylęwają na każdą sobotę na całopalenie wieczne.

11. A pierwszego dnia księżyca ofiarujecie całopalenie Panu cielców z stada dwu, barana jednego, baranków rocznych siedm niepokalanych,

12. y trzy dziesiąte części białej mąki oliwą rozcynioną na ofiarę do cielca każdego: y dwie dziesiąte części białej mąki oliwą rozcynioną do każdego barana:

powagi twojej u ludu, iżbyś go, jako przyszłego wodza, z uszanowaniem wymieniał, i całemu ludowi przedstawił go i zalecił. Inni przez część chwały rozumieją oznaki godności i urzędu.—Aby go słuchało. Aby było mu posłuszne.

21. Za niego. Za Jozuego —Na słowo jego. T. j. Eleazara, Jozue wszystko będzie czynił.

R. 28.—2. Ofiarujecie wedle czasów swoich. Jest to ogólne przykazanie o niezaniebawianiu czynienia ofiar.

3. Baranki. O tej ofierze codzienną patrz Exod. 29; a przydatkowych do tej ofiarach mokrych Num. r. 15.

6. Któreście ofiarowali na górze Sinai. Izraelici przez lat 38 na puszczy ofiar nie składali. Pod górą

Bib. St. Test. T. I.

zaś Synai składano ofiarę ustawiczną, jak się okaz. Lev. 9. 7.—Zapachu. Ofiary ogniowej, i spalonej na cześć Pana.

7. W Świątyni Pańskiej. W sieni, przy ołtarzu całopalenia.

9. Ofiarujecie dwóch baranków. Z rana więc w sobotę ofiarowano trzy baranki, jednego na ofiarę ustawiczną, dwa zaś jako w dzień szabat. —Na ofiarę. Na ofiarę przydatkową z białej mąki.

10. Które porządnie wylęwają. Porządnie, t. j. według przepisów prawa —Na każdą sobotę. We wszystkie dni tygodnia, szabat bowiem w Piśmie ś bierze się niekiedy za tydzień, i pierwszy dzień szabat jest to pierwszy dzień tygodnia, czyli pierwszy po szabatcie.

13. et decimam decimae similiae ex oleo in sacrificio per agnos singulos, holocaustum suavis-
simi odoris atque incensi est Domino.

14. Libamenta autem vini, quae per singulas
fundenda sunt victimas, ista erunt: media pars
hinc per singulos vitulos, tertia per arietem, quarta
per agnum; hoc erit holocaustum per omnes
menses, qui sibi anno vertente succedunt.

15. Hircus quoque offeretur Domino pro peccatis
in holocaustum sempiternum cum libamentis suis.

16. Mense autem primo, quartadecima die mensis,
Phase Domini erit, (Lev. 23, 5).

17. et quintadecima die solemnitas: septem
diebus vescentur azymis.

18. Quarum dies prima venerabilis et sancta
erit: omne opus servile non facietis in ea;

19. offeretisque incensum holocaustum Domino,
vitulos de armento duos, arietem unum, agnos
anniculos immaculatos septem:

20. et sacrificia singulorum ex simila, quae
consersa sit oleo, tres decimas per singulos vitulos,
et duas decimas per arietem,

21. et decimam decimae per agnos singulos,
id est, per septem agnos.

22. Et hircum pro peccato unum, ut expietur
pro vobis,

23. praeter holocaustum matutinum, quod semper
offeretis.

24. Ita facietis per singulos dies septem dierum
in fomite ignis, et in odorem suavissimum Domino,
qui surget de holocausto, et de libationibus
singulorum.

25. Dies quoque septimus celeberrimus et sanctus
erit vobis: omne opus servile non facietis in eo.

26. Dies etiam primitivorum, quando offeretis
novas fruges Domino, expletis hebdomadibus,
venerabilis et sancta erit: omne opus servile non
facietis in ea.

27. Offeretisque holocaustum in odorem suavis-
simum Domino, vitulos de armento duos, arietem
unum, et agnos anniculos immaculatos septem:

28. atque in sacrificiis eorum, similiae oleo con-
spersae tres decimas per singulos vitulos, per
arietes duas.

29. Per agnos decimam decimae, qui simul
sunt agni septem; hircum quoque

13. a dziesiątą część dziesiątą część białej
mąki z oliwy na ofiarę do każdego baranka; całopalenie
przewdzięcznej wonności i zapachu jest Panu.

14. A mokre ofiary wina, które przy każdej ofierze
mają być wylwane, te będą: połowica
hinc do każdego cielca, trzecia część przy baranie,
czwarta przy baranku; to będzie całopalenie
przez wszystkie miesiące, które w obróbie rocznym
po sobie następują.

15. Kozieł też ofiarowany będzie Panu za grzechy
na całopalenie wieczne z mokremi ofiarami jego.

16. A miesiąca pierwszego, czternastego dnia
miesiąca, Phase Pańskie będzie,

17. a piętnastego dnia uroczyste święto: siedm
dni prasańki iść będą.

18. Z których dzień pierwszy chwalebny i
święty będzie: wszelkie roboty służebniczej w
nie robić nie będziecie.

19. Y ofiarujecie zapach całopalenia Panu, cielców
z stada dwu, barana iednego, baranków rocznych
bez makuły siedm:

20. y obiady każdego z nich z białej mąki,
któraby była oliwą zakropiona, trzy dziesiąte
części do każdego cielca, a dwie dziesiąte do barana,

21. a dziesiątą część dziesiątą do każdego
baranka, to iest do siedmi baranków.

22. Y kozła za grzech iednego, żeby było
oczyszczenie za was,

23. oprócz całopalenia zarannego, które zawsze
ofiarować będziecie.

24. Tak czynić będziecie na każdy dzień
siedmiu dni na podniecie ognia, y na wonność
przewdzięczną Panu, która powstanie z całopale-
nia, y z mokrych ofiar każdego.

25. Dzień też siódmy przechwalebny i święty
wam będzie: wszelkie roboty służebniczej w
nie uczynicie.

26. Dzień też pierwoicin, kiedy ofiarujecie nowe
zboża Panu, gdy się wypełnią tygodnie, chwalebny
i święty będzie: wszelkiego dzieła służebniczego
w nie czynić nie będziecie.

27. Y ofiarujecie całopalenie na wonność przew-
dzięczną Panu, cielców dwu, barana iednego, y
baranków rocznych bez zmazy siedmi:

28. a na obiady ich białej mąki oliwą rozczynio-
nioną trzy dziesiąte części do cielca każdego,
do baranów dwie,

29. do baranków dziesiątą część dziesiątą czę-
ści, których pospołu iest siedm baranków: kozła też,

15. Za grzechy. Całego ludu. — Na całopalenie wieczne. T. j. oprócz całopalenia ustawicznego; albowiem w hebr. jest: Kozła za grzech ofiarujecie, oprócz całopalenia wiecznego z jego mokremi ofiarami.

16. Phase Pańskie będzie Uroczystość Paschy, czyli Wielkanocy.

17. Piętnastego dnia uroczyste święto. Pozywanie baranka. Patrz Exod. 12, 6.

19. Zapach. Ofiarę, która się na ogniu spala, i staje się całopaleniem. Z tego się okazuje, że w święto Paschy ofiarowano na całopalenie dwa cielce, jednego barana, siedm baranków z ich mokremi ofiarami, i kozła jednego za grzech.

22. Żeby było oczyszczenie. Żeby stało się oczyszczeniem. — Oprócz całopalenia zarannego. Rozumieć należy i wieczornego; lecz to się tu nie wyraża, bo nie ma powodu powątpiewania o niem, jak o porannem; zdawałoby się bowiem, że to mogło być opuszczone, gdyż w tymże poranku tak wiele innych ofiar składano.

25. Dzień też pierwoicin. W którym ofiarowano pierwsze dojrzałe zboże, t. j. chleby z pierwszych zboż; czyli uroczystość Pięćdziesiątnicy.

26. I ofiarujecie całopalenie. Też ofiary rozkazano składać na Zielone świątki, jak i w święto Paschy, w 19.

30. qui mactatur pro expiatione: praeter holocaustum sempiternum et liba ejus.

31. Immaculata offeretis omnia cum libationibus suis.

30. którego zabijaia na oczyszczenie: oprócz całopalenia wiecznego, y mokrych ofiar jego.

31. Niepokalane ofiaruiecie wszystkie z ich mokremi ofiarami.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O ofiarach w święta Trąb, Oczyszczenia i Kuczek.

1. Mensis etiam septimi prima dies venerabilis et sancta erit vobis: omne opus servile non facietis in ea, quia dies clangoris est et tubarum. (Lev. 23, 24).

2. Offeretisque holocaustum in odorem suavisimum Domino, vitulum de armento unum, arietem unum, et agnos anniculos immaculatos septem:

3. et in sacrificiis eorum similiae oleo consperse tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem,

4. unam decimam per agnum, qui simul sunt agni septem:

5. et hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi,

6. praeter holocaustum calendarum cum sacrificiis suis, et holocaustum sempiternum cum libationibus solitis; eisdem ceremoniis offeretis in odorem suavisimum incensum Domino.

7. Decima quoque dies mensis hujus septimi erit vobis sancta atque venerabilis, et affligetis animas vestras: omne opus servile non facietis in ea. (Lev. 16, 29).

8. Offeretisque holocaustum Domino in odorem suavisimum, vitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

9. et in sacrificiis eorum similiae oleo consperse tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem,

10. decimam decimae per agnos singulos, qui sunt simul agni septem:

11. et hircum pro peccato, absque his, quae offerri pro delicto solent in expiationem, et holocaustum sempiternum, cum sacrificio et libationibus eorum.

12. Quintadecima vero die mensis septimi, quae vobis sancta erit atque venerabilis, omne opus servile non facietis in ea, sed celebrabitis solemnitatem Domino septem diebus;

13. offeretisque holocaustum in odorem suavisimum Domino, vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

1. Miesiąca też siódmego piérwszy dzień chwalebny y święty będzie wam: wszelkiego dzieła niewolniczego czynić weń nie będziecie, bo iest dzień trąbienia y trąb.

2. Y ofiaruiecie całopalenie na wonność przedwzięczną Panu, cielca z stada iednego, barana iednego, y baranków rocznych bez zmazy siedmi:

3. a na obiaty ich białey maki oliwą zacy-nioney trzy dziesięte części do każdego cielca, dwie dziesięte do barana,

4. a iedną dziesiątą do baranka, których pospołu iest baranków siedm:

5. y kozła za grzech, którego ofiaruia na oczyszczenie ludu,

6. oprócz całopalenia na nowiu księżyców y z obiatami jego, y całopalenia wiecznego z zwykłemi ofiarami mokremi; temiż obrzędy ofiarować będziecie na wonność przedwzięczną za Pału.

7. Dziesiąty też dzień miesiąca tego siódmego, będzie wam święty chwalebny, y będziecie trapić dusze wasze: wszelkiego dzieła niewolniczego czynić weń nie będziecie.

8. Y ofiaruiecie całopalenie Panu na wonność przedwzięczną, cielca z stada iednego, barana iednego, baranków rocznych bez zmazy siedmi:

9. a na obiata ich białey maki oliwą rozczynioney trzy dziesięte części do cielca każdego: dwie dziesięte do barana,

10. a dziesiątą część dziesiątę części do każdego baranka, których wspólnie iest baranków siedm:

11. y kozła za grzech, oprócz tego co iest obyczaj ofiarować za występki na oczyszczenie, y całopalenie wieczne, z obiata y mokremi ofiarami ich.

12. A piętnastego dnia miesiąca siódmego, który wam święty y chwalebny będzie, wszelkiego dzieła niewolniczego weń czynić nie będziecie, ale święcić będziecie święto uroczyste Panu siedm dni:

13. y ofiaruiecie całopalenie na wonność przedwzięczną Panu, cielców z stada trzynaście, baranów dwu, baranków rocznych bez zmazy czternaście:

29. Oprócz całopalenia wiecznego. Dla téj bowiem, żadnej z ofiar przypadających w tymże czasie, nie opuszczano.

R. 29.—1. Dzień trąbienia i trąb. Święto Trąb obchodzono piérwszego dnia siódmego miesiąca. Patrz Lev. 23, 24.

3. Do każdego cielca. Do cielca, jak iest w Hebr.; iednego tylko bowiem ofiarowano, t. j. w każdym roku po jednym, i to chciał wyrazić nasz tłumacz.

6. Oprócz całopalenia na nowiu księżyców. Gdyż święto Trąb przypadało na nowiu księżycza miesiąca siód-

mego, jak pow. w. 1.

7. Dziesiąty też dzień. Święto Oczyszczenia, o którym Lewit. 23, 27.

12. Piętnastego dnia. Święto Kuczek, czyli Namiotów, o którym Lev. 23, 34.—Siedm dni. Nie żeby należało przez wszystkie te dni wstrzymywać się od robot niewolniczych (albowiem o piérwszym tylko dniu było to przykazano), lecz że przez tyle dni potrzeba było przebywać w namiotach, i że we wszystkie te dni szczególnie składano ofiary w imieniu całego ludu, co ta po szczególe się wymieniają.

14. et in libamentis eorum similia oleo conspersae tres decimas per vitulos singulos, qui sunt simul vituli tredecim: et duas decimas arietibus uno, id est, simul arietibus duobus,

15. et decimam decimae agnis singulis, qui sunt simul agni quatuordecim:

16. et hircum pro peccato absque holocausto sempiterno, et sacrificio, et libamine ejus.

17. In die altero offeretis vitulos de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

18. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

19. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque et libamine ejus.

20. Die tertio offeretis vitulos undecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

21. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

22. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque et libamine ejus.

23. Die quarto offeretis vitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

24. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

25. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

26. Die quinto offeretis vitulos novem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

27. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

28. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

29. Die sexto offeretis vitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

30. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

31. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

32. Die septimo offeretis vitulos septem et arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

33. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

34. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

35. Die octavo, qui est celeberrimus, omne opus servile non facietis,

14. a na mokre ofiary ich białej maki oliwą zaczynioną, trzy dziesiąte części do cielca każdego, których pospołu jest cielców trzynaście, a dwie dziesiąte części baranowi jednemu, to jest, pospołu baranom dwiema,

15. a dziesiątą część dziesiątej części każdemu barankowi, których pospołu jest baranków czternaście:

16. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty, y mokrej ofiary jego.

17. Drugiego dnia ofiarowanie cielców z stada dwanaście, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

18. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

19. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty, y mokrej ofiary jego.

20. Dnia trzeciego ofiarowanie cielców iedenaste, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

21. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

22. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty, y mokrej ofiary jego.

23. Dnia czwartego ofiarowanie cielców dziesięć, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

24. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

25. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego, y mokrej ofiary.

26. Dnia piątego ofiarowanie cielców dziewięć, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

27. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

28. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego y mokrej ofiary.

29. Dnia szóstego ofiarowanie cielców ośm, baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

30. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

31. kozła też za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego, y mokrej ofiary.

32. Dnia siódmego ofiarowanie cielców siedm, y baranów dwu, baranków rocznych bez zmyzy czternaście:

33. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

34. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty jego, y mokrej ofiary.

35. Dnia ósmego, który jest przechwalebny, wszelkiego dzieła służebniczego czynić nie będziecie.

36. offerentes holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

37. sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis:

38. et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine.

39. Haec offeretis Domino in solemnitatibus vestris, praeter vota et oblationes spontaneas in holocausto, in sacrificio, in libamine, et in hostiis pacificis.

36. ofiarując całopalenie na wonność przewidzianą Panu, cielca iednego, barana iednego, baranków rocznych bez zmazzy siedm:

37. y obiaty, y mokre ofiary każdego, do cielców, y baranów, y baranków, porządnie odprawować będziecie:

38. y kozła za grzech, oprócz całopalenia wiecznego, y obiaty iego, y mokréy ofiary.

39. To ofiarować będziecie Panu na uroczyste święta wasze, oprócz ślubów y dobrowolnych ofiar waszych w całopaleniu, wybrane w mokréy ofierze, y ofiarach zapokojnych.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O ślubach i przysięgach, i ich unieważnieniu.

1. Narravitque Moyses filiis Israël omnia, quae ei Dominus imperarat:

2. et locutus est ad principes tribuum, filiorum Israël: Iste est sermo, quem praecepit Dominus:

3. Si quis virorum votum Domino voverit, aut se constrinxerit juramento: non faciet irritum verbum suum. sed omne, quod promisit, implebit.

4. Mulier, si quippiam voverit, et se constrinxerit juramento, quae est in domo patris sui, et in aetate adhuc puellari: si cognoverit pater votum quod pollicita est, et juramentum, quo obligavit animam suam, et tacuerit, voti rea erit:

5. quidquid pollicita est et juravit, opere complebit;

6. sin autem statim, ut audierit, contradixerit pater: et vota, et juramenta ejus irrita erunt, nec obnoxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit pater.

7. Si inaritum habuerit, et voverit aliquid, et semel de ore ejus verbum egrediens animam ejus obligaverit juramento:

8. quo die audierit vir, et non contradixerit, voti rea erit, reddetque quodcumque promiserat;

9. sin autem audiens statim contradixerit, et irritas fecerit pollicitationes ejus, verbaque, quibus obstrinxerat animam suam: propitius erit ei Dominus.

10. Vidua et repudiata quidquid voverint, reddent.

1. Y powiedział Moyses synóm Izraelowym wszystko, co mu Pan był rozkazał:

2. y mówił do książąt pokolenia synów Izraelowych: Ta iest mowa, którą Pan przykazał:

3. Jeśli który mąż służy co Panu, abo się obowiązkuje przysięgą: nie złamie słowa swego, ale wszystko, co obiecał, wypełni.

4. Białogłowa, iesliby co służyła, a przysięgą się obowiązała, która iest w domu oycy swego, y w leciech ieszcze dziewiętych: iesli się dowie oćiec o ślubie który obiecała, y o przysiędze, którą obowiązała duszę swą, a będzie milczała, słu bu winna będzie:

5. cokolwiek obiecała y przysięgła, skutkiem wypełni;

6. ale iesliby zaraz skoro usłyszał, był przeciw temu oćiec, y śluby y przysięgi iéy ważne nie będą, ani winna będzie obietnice, przeto iż oćiec był przeciw temu.

7. Jeśli będzie miała męża, y służyłaby co, a słowo by raz z ust iéy wyszedzy duszę iéy przysięgą obowiązało:

8. którego dnia mążby usłyszał, y nie sprzeciwił się, słu bu winna będzie, y odda cokolwiek obiecała;

9. ale iesliby usłyszawszy zaraz się sprzeciwił, y w niwecz obrócił obietnice iéy, y słowa, które mi obowiązała duszę swoją: miłościw iéy będzie Pan.

10. Wdowa y odrzucona cokolwiek służy, oddadzą.

39. *oprócz ślubów.* Jak gdyby mówił: Wymienione ofiary rozkazuję wam składać w uroczystości. oprócz tych, które ze ślubu, albo dobrowolnie ofiarujecie na całopalenie, na ofiary mokre, i zapokojne.

R. 30. — 3. *Albo się obowiązkuje przysięgą.* Przysięgą obowiązując się Panu, a tém samém czyniąc takóž ślub Bogu; kto bowiem przysięga, że coś, np. ofiarę Bogu złoży, razem obiecuje Bogu: obietnica zaś Bogu uczyniona jest ślubem.

4. *W leciech ieszcze dziewiętych.* Pod dziewczyną rozumieć takóž należy i chłopca w wieku dziecięcym; obudwóch bowiem równy jest stan.—*Jeśli się dowie oćiec.* Pod ojcem takóž trzeba rozumieć i opiekunów;

ci bowiem, po śmierci ojca, wchodzą jakby do praw ojcowskich. — *A będzie milczała.* Gdyż przez to zdaje się potwierdzać. Milczenie naśladuje zezwolenie.

6. *Skoro usłyszał.* Należy rozumieć to moralnie: np. tego samego dnia, bo następnego dnia już nie mógł sprzeciwiać się, w 15.

7. *Jeśli będzie miała męża.* Mowa jest o téj, która mieszka, nie u ojca, ale w domu męża: Hebrajczy cy i niektórzy z nowszych i do narzeczonej rozciągają to prawo.

9. *Miłościw jej będzie Pan.* Nie będzie się gniewał na nią, jeśli nie zachowa ślubu, który mąż unieważnił.

11. Uxor in domo viri, cum se voto constrinxerit et juramento,

12. si audierit vir, et tacuerit, nec contradixerit sponsioni, reddet quodcumque promiserat:

13. sin autem extemplo contradixerit, non tenebitur promissionis rea: quia maritus contradixit, et Dominus ei propitius erit.

14. Si voverit, et juramento se constrinxerit, ut per jejunium, vel ceterarum rerum abstinentiam, affligat animam suam, in arbitrio viri erit, ut faciat, sive non faciat;

15. quodsi audiens vir tacuerit, et in alteram diem distulerit sententiam: quidquid voverat atque promiserat, reddet: quia statim, ut audivit, tacuit;

16. sin autem contradixerit, postquam rescivit, portabit ipse iniquitatem ejus.

17. Istae sunt leges, quas constituit Dominus Moysi inter virum et uxorem, inter patrem et filiam, quae in puellari adhuc aetate est, vel quae manet in parentis domo.

11. Żona w domu męża, gdy się ślubem obowiąże y przysięgą,

12. iesliby usłyszał mąż, a milczał, ani się sprzeciwił obietnicy, odda cokolwiek obiecała:

13. ale iesliby się wnet sprzeciwił, nie będzie winna obietnice: bo się mąż sprzeciwił, a Pan iéy miłościw będzie.

14. Jesliby ślubiła, y przysięgą się obowiązała, żeby postem, abo innych rzeczy strzymaniem trapiła duszę swoją, na woléy męża będzie, żeby czyniła, abo nie czyniła:

15. iesliby usłyszawszy mąż zamilczał, a do drugiego dnia odłożył zdanie: cokolwiek była ślubiła y obiecała, odda: ponieważ skoro usłyszał, zamilczał;

16. lecz iesli był przeciw temu, iako się dowiedział, on ponieśie nieprawość iéy.

17. Te są prawa, które ustawił Pan Moysesowi między mężem y żoną, między oycem y córką, która jest ieszcze w letciech dziewczynych, abo która mieszka w oycowskim domu.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O porażce Madianitów, i podziale łupów od nich zabranych.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Ulciscere prius filios Israël de Madianitis, et sic colligeris ad populum tuum.

3. Statimque Moyses: Armate, inquit, ex vobis viros ad pugnam, qui possint ultionem Domini expetere de Madianitis: (*Supr. 25, 17.*)

4. mille viri de singulis tribubus eligantur ex Israël, qui mittantur ad bellum.

5. Dederuntque millenos de singulis tribubus, id est, duodecim millia expeditorum ad pugnam:

6. quos misit Moyses cum Phinees, filio Eleazari sacerdotis, vasa quoque sancta, et tubas ad clangendum tradidit ei.

7. Cumque pugnassent contra Madianitas atque vicissent, omnes mares occiderunt, (*Jos. 13 21*).

8. et reges eorum, Evi, et Recem, et Sur, et Hur, et Rebe, quinque principes gentis: Balaam quoque filium Beor interfecerunt gladio.

9. Ceperuntque mulieres eorum, et parvulos,

11. *I przysięgą.* I bierze się tu za albo, w teks. bo-wiem hebr. znajduje się *albo*.

14. *Postem.* Mówi się tu o wszelkich ślubach, nie zaś tylko o ślubach postu, jak wid. z w. 5, 8, 10, 12, gdzie się powiada ogólnie, o wszelkiej obiecanéj rzeczy. Wzięto przykład od postu i wstrzemięźliwości, bo najczęstsze bywają śluby w tym przedmiocie.

16. *Lecz iesli był przeciw temu.* Rozumie się po dniu, w którym się dowiedział, jak mają wyraźnie LXX.—*On ponieśie nieprawość.* Żona wolną będzie od grzechu, gdyż będąc przeszkodzona od męża, nie może wypełnić swéj obietnicy; lecz mąż zgrzeszy przeciw prawu, odwołując to swoje zezwolenie.

17. *Która mieszka w ojcowskim domu.* Która ieszcze samowolniona, albo mężowi oddana.

-2. *Pomścij się pierwéj krzywdy synów Ier.*

1. Y mówił Pan do Moysesza, rzekąc:

2. Pomści się pierwéy krzywdy synów Izraelowych nad Madianitami, y tak zebran będzieś do ludu twego.

3. Y wnet Moysesz: Uzbróćcie, pry, z was męże ku bitwie, którzyby mogli uczynić pomstę Pańską nad Madianity:

4. tyśiąc mężów z każdego pokolenia niech będzie wybranych z Izraela, którzyby posłani byli na wojnę.

5. Y wyprawili po tyśiacu z każdego pokolenia, to iest, dwanaście tyśięcy gotowych do bitwy:

6. które posłał Moysesz z Phineesem synem Eleazara kapłana, naczynie téż święte y trąby na trąbienie dał mu.

7. Y potkawszy się z Madyańczyk y zwyciężywszy ie, wszystkę męzczyznę pobili,

8. y króle ich, Ewi, y Recem, y Sur, y Hur, y Rebe, pięć książąt narodu: Balaama téż syna Beorowego mieczem zabili.

9. Y pobrali niewiasty y dziatki ich, i wszyst-

nad Madianitami. Bo oni wyzwali Izraelitów, wystawiając im na nierząd swe córki, do porubstwa i bałwochwalstwa Beelfegora. Wyż r. 25, 6, 17.

3. *Pomstę Pańską.* Zowie się pomstą Pana, bo za pomocą Pana została dokonana, i ponieważ przez nią odemszczono krzywdę wyrządzoną ludowi Bożemu, i samemu Bogu.

6. *Z Finessem.* Którego gorliwości już mieli dowód, kiedy zabił cudzołożnych, r. 25, 7.—*Naczynie téż święte.* Arkę z tablicami prawa, cherubami i ubłagalnią; te bowiem nosili z sobą Izraelici, idąc na wojnę.—*I trąby.* O których r. 10, 2.

7. *Wszystkich męzczyznę pobili.* Którzy znajdowali się w Madian, albo którzy ucieczką się nie ocalili.

8. *Sur.* Ojciec Madianitki, którą przebił Fineses, r. 25, 15.

omniaque pecora, et cunctam supellectilem: quidquid habere potuerant, depopulati sunt:

10. tam urbes quam viculos et castella flamma consumpsit.

11. Et tulerunt praedam, et universa, quae ceperant tam ex hominibus quam ex iumentis,

12. et adduxerunt ad Moysen, et Eleazarum sacerdotem, et ad omnem multitudinem filiorum Israël: reliqua autem utensilia portaverunt ad castra in campestribus Moab juxta Jordanem contra Jericho.

13. Egressi sunt autem Moyses, et Eleazar sacerdos, et omnes principes synagogae, in occursum eorum extra castra.

14. Iratusque Moyses principibus exercitus, tribunis et centurionibus, qui venerant de bello,

15. ait: Cur feminas reservastis?

16. Nonne istae sunt, quae deceperunt filios Israël ad suggestionem Balaam, et praevaricari vos fecerunt in Domino super peccato Phogor, unde et percussus est populus? (*Supr. 25, 18*).

17. Ergo cunctos interficite quidquid est generis masculini, etiam in parvulis: et mulieres, quae noverunt viros in coitu, jugulate: (*Jud. 21, 11*).

18. puellas autem et omnes feminas virgines reservate vobis:

19. et manete extra castra septem diebus. Qui occiderit hominem, vel occisum tetigerit, lustrabitur die tertio et septimo.

20. Et de omni praeda, sive vestimentum fuerit, sive vas, et aliquid in utensilia praeparatum, de caprarum pellibus et pilis et ligno, expiabitur.

21. Eleazar quoque sacerdos, ad viros exercitus, qui pugnaverant, sic locutus est: Hoc est praeceptum legis, quod mandavit Dominus Moysi: (*Lev. 6, 28.—11, 33.—15, 12*).

22. Aurum et argentum et aes et ferrum et plumbum et stannum,

23. et omne, quod potest transire per flammam, igne purgabitur. Quidquid autem ignem non potest sustinere, aqua expiationis sanctificabitur:

24. et lavabitis vestimenta vestra die septimo, et purificati postea castra intrabitis.

25. Dixit quoque Dominus ad Moysen:

26. Tollite summam eorum, quae capta sunt ab homine usque ad pecus, tu et Eleazar sacerdos et principes vulgi:

ko bydło, y wszystko sprzęt: cokolwiek mogli mieć splądrowali:

10. tak miasta iako wsi y miasteczka ogień pożarł.

11. Y pobrali plony, y wszystko, co poimali tak z ludzi iako z bydła,

12. y przywiedli do Moyżesza, y Eleazara kapłana, y do wszystkiego zgromadzenia synów Izraelowych: inny lepak statek znieśli do obozu na polach Moab nad Jordanem przeciwko Jerychu.

13. Y wyszli Moyżesz y Eleazar kapłan, y wszyscy przełożeni synagogi przeciwko im z obozu.

14. Y rozniewany Moyżesz na hetmany wojska, na tysięczniki y na setniki, którzy byli przyszli z wojny,

15. rzekł: Czemuście niewiasty zachowali?

16. Zaż nie te są, które zwiodły syny Izraelowe za poduszczeniem Balaamowym, y przywiodły was ku grzeszeniu przeciw Panu grzechem Phogor, przez co y lud iest pokaran?

17. A tak wszystkie zabijcie cokolwiek iest mężczyzny y między dziećmi: y niewiasty, które iuż poznały męża w złaczeniu, pozabijajcie:

18. a dziewczeczki y wszystkie białegłowy panny zachowaycie sobie:

19. a mieszkaycie siedm dni za obozem. Ktoby zabił człowieka, abo się dotknął zabitego, oczyścion będzie dnia trzeciego y siódmego.

20. Y wszystko łup bądźby szata była, bądź naczynie, i coby ku używaniu zgotowano było, ze skór kozich y sierci y drzewa, będzie oczyszczone.

21. Eleazar téż kapłan, do mężów wojska, którzy się potykali, tak mówił: To iest przykazanie zakonu, które rozkazał Pan Moyżeszowi:

22. Złoto y srebro, y miedź, y żelazo, y ołów, y cyna.

23. y wszystko, co może przeysć przez płomień, ogniem się oczyści. A cokolwiek ognia wstrzymać nie może, wodą oczyszczenia będzie poświęcono:

24. wymyćcie szaty wasze dnia siódmego, a oczyszczeni potym do obozu wnidziecie.

25. Rzekł téż Pan do Moyżesza:

26. Weźmiecie summę tego, co poimano od człowieka aż do bydłcia, ty y Eleazar kapłan y przełożeni pospółstwa:

13. *Wyszli Mojżesz i Eleazar.* Dla powinszowania zwycięstwa powracającym z Madian.

16. *Grzechem Fogor.* Grzechem czi bałwochwalczej oddanej Fogorowi.

17. *Wszystkie zabijcie.* Niewiasty i dzieci nie mogą być zabijane sprawiedliwie na wojnie, bo nie opierają się zdobywcom; mogą jednak z rozkazu Boga, który jest panem życia i śmierci. Tak tu postąpiono.—*Które już poznały mężów w złaczeniu, pozabijacie.* Bo od takich zwiedzeni byli Izraelici, cudzołożąc z niemi.

18. *Panny zachowajcie sobie.* T. j. na przyszłe żony, pierwszorzędne, lub drugorzędne, dla was, albo dla synów waszych, albo dla obrócenia ich w niewolnice. Które z niewiast były dziewczcami, nie trudno było po-

znać z samego wieku ich jeszcze niedojrzałego; i dosyć było dla Hebrajczyków mieć w tém pewność tylko moralną.

19. *Oczyszczon będzie dnia trzeciego i siódmego.* Według prawa o dotykających się trupa. Num. 19, 14.

20. *Będzie oczyszczono.* Uważały się bowiem za nieczyste przez dotknięcie trupów w tak wielkiej rzezi, Oczyszczenie to odbywało się przez ogień, jeżeli przedmiot do oczyszczenia mógł go znosić, albo przez wodę oczyszczalną. Wyż. r. 19.

21. *To jest przykazanie zakonu, które rozkazał Pan Mojżeszowi.* Przykazanie to może ustnie tylko być podane; albowiem nie znajduje się w prawie pisanem.

27. dividesque ex aequo praedam inter eos, qui pugnaverunt, egressique sunt ad bellum, et inter omnem reliquam multitudinem;

28. et separabis partem Domino ab his, qui pugnaverunt et fuerunt in bello, unam animam de quingentis, tam ex hominibus quam ex bobus et asinis et ovibus.

29. Et dabis eam Eleazaro sacerdoti, quia primitiae Domini sunt.

30. Ex media quoque parte filiorum Israël accipies quinquagesimum caput hominum, et boum, et asinorum, et ovium, cunctorum animantium, et dabis ea Levitis, qui excubant in custodiis tabernaculi Domini.*

31. Feceruntque Moyses et Eleazar, sicut praeceperat Dominus.

32. Fuit autem praeda, quam exercitus cepit, ovium sexcenta septuaginta quinque millia,

33. boum septuaginta duo millia,

34. asinorum sexaginta millia et mille:

35. animae hominum sexus feminei, quae non cognoverant viros, triginta duo millia.

36. Dataque est media pars his, qui in proelio fuerant, ovium trecenta triginta septem millia quingentae:

37. e quibus in partem Domini supputate sunt oves sexcentae septuaginta quinque.

38. Et de bobus triginta sex millibus, boves septuaginta et duo:

39. de asinis triginta millibus quingentis, asini sexaginta unus:

40. de animabus hominum sedecim millibus cesserunt in partem Domini triginta duae animae.

41. Tradiditque Moyses numerum primitiarum Domini Eleazaro sacerdoti, sicut fuerat ei imperatum,

42. ex media parte filiorum Israël, quam separaverat his, qui in proelio fuerant.

43. De media vero parte, quae contigerat reliquae multitudini, id est, de ovibus trecentis triginta septem millibus quingentis,

44. et de bobus triginta sex millibus,

45. et de asinis triginta millibus quingentis,

46. et de hominibus sedecim millibus,

47. tulit Moyses quinquagesimum caput, et dedit Levitis, qui excubabant in tabernaculo Domini, sicut praeceperat Dominus.

48. Cumque accessissent principes exercitus ad Moysen, et tribuni, centurionesque, dixerunt:

49. Nos servi tui recensuimus numerum pugnantium, quos habuimus sub manu nostra, et ne unus quidem defuit.

50. Ob hanc causam offerimus in donariis Do-

27. y w równy dział rozdzielisz korzyść między te, którzy się potykali, y wyszli na wojnę, y między wszytek inny lud pospolity;

28. y oddzielisz część Panu od tych, którzy walczyli y byli na wojnie, iedną duszę z pięciu set, tak z ludzi iako y z wołów y osłów y owiec.

29. Y dasz ją Eleazarowi kapłanowi, bo pierwoćiny Pańskie są.

30. Z połowice téż synów Izraelowych, weźmiesz pięćdziesiątą głowę ludzi, y z wołów, y osłów, y owiec, wszytkich zwierząt, y dasz ie Lewitóm, którzy czuią na straży przybytku Pańskiego.

31. Y uczynili Moyżesz y Eleazar, iako Pan przykazał.

32. A było plonu, który woysko poimało, owiec po sześć kroc sto tysięcy siedmdziesiąt y pięć tysięcy,

33. wołów siedmdziesiąt y dwa tysiąca,

34. osłów sześćdziesiąt tysięcy y tysiąc:

35. dusz ludzkich płci żeńskiéy, które nie uznały mężów, trzydzieści y dwa tysiąca.

36. Y dana iest połowica tym, którzy w bitwie byli, owiec po trzy kroc sto tysięcy trzydzieści y siedm tysięcy pięć set:

37. z których na stronę Pańską naliczono owiec sześć set siedmdziesiąt pięć.

38. A z wołów trzydzieści sześć tysięcy, wołów siedmdziesiąt dwa:

39. z osłów trzydziestu tysięcy, pięć set, osłów sześćdziesiąt ieden:

40. z dusz ludzkich szesnastu tysięcy, dostało się na Pańską stronę, trzydzieści dwie duszy.

41. Y oddał Moyżesz liczbę pierwoćin Pańskich Eleazarowi kapłanowi, iako mu było rozkazano,

42. z połowice synów Izraelowych, którą był oddzielił tym, co w bitwie byli.

43. A z połowice, która się dostała innemu pospółstwu, to iest z owiec po trzy kroc sto tysięcy, trzydzieści siedm tysięcy y z pięci set,

44. y z wołów trzydzieści sześć tysięcy,

45. y z osłów trzydzieści tysięcy, y pięci set,

46. y z ludzi szesnastu tysięcy,

47. wziął Moyżesz pięćdziesiątą głowę, y dał Lewitóm, którzy straż trzymali w przybytku Pańskim, iako Pan był przykazał.

48. A gdy przystąpili do Moyżesza przełożeni woyska, tysiącnicy y setnicy, rzekli:

49. My służy twoi, obliczyliśmy pocztę ludzi woiennych, któreśmy mieli pod ręką naszą, a nie zginął y ieden.

50. Y dla tego ofiaruiemy w dary Pańskie ka-

27. W równy dział rozdzielisz korzyść. Zdobyć została podzielona na dwie równe części, jedna z nich dostała się ludowi, który pozostał w obozie, druga tym, którzy wyszli na wojnę; ponieważ tych ostatnich było tylko dwanaście tysięcy, ztąd nierównie więcej łupów otrzymali żołnierze, niż ci którzy nie należeli

do téj wyprawy.

29. Pierwociny. Hebr., dary ofiarne.

30. Z połowicy téż. T. j. od pozostałych w obozie, nie walczących.

50. Nagolenice. Ozdoby goleni. — Manelle. Ozdoby rąk. — Prawnice. Zdaje się, że manelle i prawnice tém

mini singuli, quod in praeda auri potuimus invenire, periscelides et armillas, annulos et dextralia, ac muraenulas, ut deprecereis pro nobis Dominum.

51. Susceperuntque Moyses, et Eleazar sacerdos, omne aurum in diversis speciebus,

52. pondo sedecim millia, septingentos quinquaginta siclos a tribunis et centurionibus.

53. Unusquisque enim quod in praeda rapuerat, suum erat.

54. Et susceptum intulerunt in tabernaculum testimonii, in monimentum filiorum Israël coram Domino.

żdy cośmy mogli naleść w korzyści złota, nago-
lenice złote, y manelle, pierścienie, y prawnice.
y łańcuszki: abyś się modlił za nami do Pana.

51. Y przyięli Moyżesz y Eleazar kapłan, wszystko złoto w różnych rzeczach,

52. pod wagą szesnastu tysięcy, siedmi set, pięćdziesiąt syklów, od tysięcy i od setników.

53. Bo każdy co na wojnie uchwycił, jego było.

54. A wzięwszy, wnieśli do przybytku świadectwa, na pamiątkę synów Izraelowych przed Panem.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O oddaniu posiadłości za Jordanem pokoleniom Rubena, Gada, i połowie pokolenia Manasses.

1. Filii autem Ruben et Gad habebant pecora multa, et erat illis in jumentis infinita substantia. Cumque vidissent Jazer, et Galaad aptas animalibus alendis terras,

2. venerunt ad Moysen, et ad Eleazarum sacerdotem, et principes multitudinis, atque dixerunt:

3. Ataroth et Dibon et Jazer et Nemra, Hesebon et Eleale et Saban et Nebo et Beon,

4. terra quam percussit Dominus in conspectu filiorum Israël, regio uberrima est ad pastum animalium: et nos servi tui habemus jumenta plurima:

5. precamurque, si invenimus gratiam coram te, ut des nobis famulis tuis eam in possessionem, nec facias nos transire Jordanem.

6. Quibus respondit Moyses: Numquid fratres vestri ibunt ad pugnam, et vos hic sedebitis?

7. Cur subvertitis mentes filiorum Israël, ne transire audeant in locum, quem eis daturus est Dominus?

8. nonne ita egerunt patres vestri, quando misi de Cadesbarne ad explorandam terram?

9. Cumque venissent usque ad vallem botri, lustrata omni regione, subverterunt cor filiorum Israël, ut non intrarent fines, quos eis Dominus dedit. (Supr. 13, 24).

10. Qui iratus juravit, dicens:

11. Si videbunt homines isti, qui ascenderunt ex Aegypto a viginti annis et supra, terram, quam sub juramento pollicitus sum Abraham, Isaac, et Jacob: et noluerunt sequi me,

12. praeter Caleb filium Jephone Cenezaeum, et Josue filium Nun: isti impleverunt voluntatem meam.

się różniły, iż te służyły do ozdoby ręki prawej, a tamte lewej.—Łańcuszki, Ozdoby szyi.—Abyś się modlił. Był to drugorzędny i przydatkowy cel złożonych darów; pierwszy zaś i główny był ten, aby pokazali, że są wdzięcznymi Bogu za zwycięstwo, które odnieśli bez przelewu krwi ze swojej strony.

51. W różnych rzeczach. Przelane na różne naczynia i sprzęty.

52. Od tysięcy i setników. Ci bowiem wręczyli

Bib. St. Test. T. 1.

1. A synowie Ruben y Gad mieli wiele bydła, y mieli w bydłe majątność niezliczoną. A gdy obaczyli Jazer y Galaad ziemie sposobne do chowania bydła,

2. przyszli do Moyżesza y Eleazara kapłana y do przełożonych pospółstwa, y rzekli:

3. Ataroth, y Dibon, y Jazer, y Nemra, Hesebon, y Eleale, y Saban, y Nebo, y Beon,

4. ziemia którą zwoiował Pan przed obliczem synów Izraelowych, ziemia jest barzo obfita na chowanie bydła: a my słudzy twoi mamy wiele bydła:

5. y prosimy, jeśliśmy znaleźli łaskę przed tobą, abyś ią nam sługom twoim dał za osiadłość, a nie kazał nam przeprawić się przez Jordan.

6. Którym odpowiedział Moyżesz: A więc bracia waszy pójdą na wojnę, a wy tu siedzieć będziecie?

7. Czemu kazać serce synów Izraelowych, żeby nie śmieli przeysć na miejsce, które im Pan da?

8. yzali nie tak czynili oycowie waszy, gdym posłał z Kadesbarne na szpiegowanie ziemie?

9. Y gdy przyszli aż do doliny grona, oglądawszy wszystkie ziemie, skazili serce synom Izraelowym, że nie weszli na granice, które im Pan dał.

10. Który rozniewawszy się przysięgł, mówiąc:

11. Jeśli oglądaia ludzie ci, którzy wyszli z Egiptu ode dwudziestu lat y wyższey, ziemie, którą pod przysięgą obiecał Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi: y niechcieli iść za mną.

12. oprócz Kaleba syna Jephone Cenezeyczyka, a Jozuego syna Nun: ci wypełnili wolę moję.

Mojżeszowi i Eleazarowi razem i to co ofiarowali żołnierzom.

53. Każdy, co uchwycił, jego było. Z tego widać, że wprzód rozdzielono łupy tylko z ludzi i zwierząt.

54. Na pamiątkę synów Izraelowych przed Panem. Aby Bóg o nich pamiętał, i był na nich łaskaw.

R. 32—9. Skazili serce. Roztopili, przerazili.

11. Jeśli oglądają. Nie oglądają. Wyraz jeśli służy do przysięgi, i myśl jest ta: jeśli oglądają, za Boga niebędę miał

13. Iratusque Dominus adversum Israël, circumduxit eum per desertum quadraginta annis, donec consumeretur universa generatio, quae fecerat malum in conspectu ejus.

14. Et ecce, inquit, vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa, et alumni hominum peccatorum, ut augetis furorem Domini contra Israël.

15. Quod si nolueritis sequi eum, in solitudine populum derelinquet, et vos causa eritis necis omnium.

16. At illi prope accedentes, dixerunt: Caulas ovium fabricabimus, et stabula jumentorum, parvulis quoque nostris urbes munitas:

17. nos autem ipsi armati et accincti pergemus ad proellum ante filios Israël, donec introducamus eos ad loca sua. Parvuli nostri, et quidquid habere possumus, erunt in urbibus muratis, propter habitatorum insidias.

18. Non revertemur in domos nostras, usque dum possideant filii Israël hereditatem suam:

19. nec quidquam quaeremus trans Jordanem, quia jam habemus nostram possessionem in orientali ejus plaga. (*Jos. 1, 14*).

20. Quibus Moyses ait: Si facitis quod promittitis, expediti pergite coram Domino ad pugnam:

21. et omnis vir bellator armatus Jordanem transeat, donec subvertat Dominus inimicos suos,

22. et subjiciatur ei omnis terra: tunc eritis inculpabiles apud Dominum et apud Israël, et obtinebitis regiones, quas vultis coram Domino.

23. Sin autem quod dicitis, non feceritis, nulli dubium est, quin peccetis in Deum: et scitote, quoniam peccatum vestrum apprehendet vos.

24. Aedificate ergo urbes parvulis vestris, et caulas et stabula ovibus ac jumentis: et quod polliciti estis, implete.

25. Dixeruntque filii Gad et Ruben ad Moysen: Servi tui sumus, faciemus quod jubet dominus noster. (*Jos. 4, 12*).

26. Parvulos nostros et mulieres et pecora, ac jumenta relinquemus in urbibus Galaad:

27. nos autem famuli tui omnes expediti pergemus ad bellum, sicut tu, domine, loqueris.

28. Praecepit ergo Moyses Eleazarowi sacerdoti, et Josue filio Nun, et principibus familiarum per tribus Israël, et dixit ad eos:

29. Si transierint filii Gad, et filii Ruben vobiscum Jordanem, omnes armati ad bellum coram Domino, et vobis fuerit terra subjecta: date eis Galaad in possessionem. (*Deut. 3, 12. Jos. 13, 8*).

ny. — Od dwudziestu lat. Oznacza wiek ludzi, nie czas wyjścia z Egiptu.

14. Rozmnożenie i wychowanie ludzi grzesznych. Uczniowie grzeszników, nie tylko naśladujecie ich grzechy, ale i rozszerzacie je i rozmnażacie.

17. Dla zdrady obywatelów. Rubenici bowiem i Gady-ci mieli sąsiadami Moabitów, Idumejczyków, Chananejczyków, i innych nieprzyjaciół.

20. Przed Panem. Przed arką, albo z pomocą Bożą.

13. Y rozniewawszy się Pan na Izraela, obwodził go po puszczy czterdzięci lat, aż wyginał wszytek naród, który był złe uczynił przed oczyma iego.

14. A oto wy, prawi, powstaliście miasto oyców waszych, rozmnożenie y wychowanie ludzi grzesznych, abyście przyczynili zapalczywości Pańskie przeciw Izraelowi.

15. Jeśli nie będziecie chcieli iść za nim, na pustyni lud opuści, a wy przyczyną będziecie śmierci wszystkich.

16. A oni blisko przystąpiwszy, rzekli: Owczarnie owcom zbudujemy, y chłewy dla bydła, działkom też naszym miasta obronne:

17. a my sami zbrojni y przepasani pójdziemy na wojnę przed synmi Izraelowymi, aż ie na miejsca ich wprowadzimy. Działki nasze, y cokolwiek mieć możemy, będą w miasteczkach murowanych, dla zdrady obywatelów.

18. Nie wrócimy się do domów naszych, aż odziedziczą synowie Izraelowi dziedzictwo swoje:

19. y nie będziemy nic domagać się za Jordaniem, bo już mamy dzierżawę naszą na wschodniy iego stronie.

20. Którym rzekł Moyses: Jeśli chcecie uczynić co obiecujecie, idźciez przed Panem gotowi na wojnę:

21. a każdy mąż waleczny niech przejdzie Jordan zbrojno, aż Pan wywróci swe nieprzyjaciół,

22. a będzie mu poddana wszytka ziemia: tedy będziecie bez winy u Pana y u Izraela, y otrzymacie krainy, których chcecie przed Panem.

23. Ale jeśli tego co powiadacie, nie uczynicie: nikt nie wątpi, że grzeszycie przeciw Bogu: a wiedźcie iż grzech wasz zachwyti was.

24. A tak budujcie miasta działkom waszym, y owczarnie y chłewy owcam y dobytkom waszym: a to coście obiecali, wypełńcie.

25. Y rzekli synowie Gad y Ruben do Moysesza: Jesteśmy słudzy twoi, uczynimy co nasz Pan każe.

26. Działki nasze, y niewiasty, y bydła y dobytki zostawiemy w miastach Galaad:

27. a my słudzy twoi wszyscy gotowi pójdziemy na wojnę, iako ty, panie, mówisz.

28. Przykazał tedy Moyses Eleazarowi kapłanowi, y Jozuemu synowi Nun, y książętom domów wedle pokolenia Izraelowego, y rzekł do nich:

29. Jeśli przeydą synowie Gad y synowie Ruben z wami Jordan wszyscy zbrojno ku bitwie przed Panem, y wam ziemia będzie poddana: dajcie im Galaad w ośiadłość.

21. Każdy mąż waleczny. Który dogodnie może to uczynić; pozostało bowiem w domu tyle, ile potrzeba było dla obrony miast zajętych, i przeszło z nich Jordan 40 tysięcy, jak wid. z Jos. 4, 13, gdy tymczasem w popisie naliczono ich 110 tysięcy, wyż. 26. 18.

23. Grzech wasz. Kara grzechu.

26. W miastach Galaad. Nie o samej tylko krainie Galaad należy to rozumieć; lecz o całej posiadłości pokoleń Gada i Rubena, i połowy Manassessa.

30. Sin autem noluerint transire armati vobiscum in terram Chanaan, inter vos habitandi accipiant loca.

31. Responderuntque filii Gad, et filii Ruben: Sicut locutus est Dominus servis suis, ita faciemus:

32. ipsi armati pergemus coram Domino in terram Chanaan, et possessionem jam suscepisse nos confitemur trans Jordanem.

33. Dedit itaque Moyses filiis Gad et Ruben, et dimidia tribui Manasse, filii Joseph, regnum Sehon regis Amorrhaei, et regnum Og regis Basan, et terram eorum cum urbibus suis per circuitum.

34. Igitur extruxerunt filii Gad, Dibon et Ataroth et Aroer,

35. et Etroth, et Sophan, et Jazer, et Jegbaa,* (Jos. 22, 4.)

36. et Bethnemra et Batharan, urbes munitas, et caulas pecoribus suis.

37. Filii vero Ruben aedificaverunt Hesebon et Eleale et Cariathaim,

38. et Nabo et Baalmeon versis nominibus, Sabama quoque: imponentes vocabula urbibus, quas extruxerant.

39. Porro filii Machir, filii Manasse, perrexerunt in Galaad, et vastaverunt eam interfecto Amorrhaeo habitatore ejus. (Gen. 50, 22.)

40. Dedit ergo Moyses terram Galaad Machir filio Manasse, qui habitavit in ea.

41. Jair autem, filius Manasse, abiit et occupavit vicos ejus, quos appellavit Havoth Jair, id est, Villas Jair.

42. Nobe quoque perrexit, et apprehendit Chanath cum viculis suis: vocavitque eam ex nomine suo Nobe.

30. Ale ieśliby przeyśdź niechcieli zbrojno z wami do ziemie Chanaan, między wami mieysca ku mieszkaniu niech wezmą.

31. Odpowiedzieli synowie Gad, y synowie Ruben: Jako mówił Pan sługóm swoim, tak uczynimy:

32. sami zbrojno pýdźiemy przed Panem do ziemie Chanaan, y wyznawamy żeśmy ośiadłość iuż wzięli za Jordanem.

33. A tak dał Moyżesz synóm Gad, y Ruben, y połowicy pokolenia Manasse syna Jozephowego, królestwo Sehon króla Amorreyczyka, y królestwo Og króla Bazan, y ziemie ich z miasty swemi w około.

34. Zbudowali tedy synowie Gad, Dibon, y Ataroth, y Aroer,

35. y Ethroth, y Sophan, y Jazer, y Jegbaa,

36. y Bethnemra, y Betharan, miasta obronne, y stania bydłu swému.

37. A synowie Ruben zbudowali Hezebon, y Eleale, y Kariathaim,

38. y Nabo, y Baalmeon, odmieniwszy im imiona, Sabama téż: daiąc nazwiska miastom które zbudowali.

39. Lecz synowie Machir, syna Manasse, szli do Galaad, y spustoszyli ią zabiwszy Ammorreyczyka obywatela iéy.

40. Dał tedy Moyżesz ziemię Galaad Machir synowi Manasse, który mieszkał w niéy.

41. A Jair syn Manasse poszedł y wziął wioski iéy, które nazwał Hawoth Jair, to iest wsi Jair.

42. Nobe téż poszedł, y wziął Chanath z wioskami iéy: y nazwał ią imieniem swoim Nobe.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O stacyach Izraelitów na puszczy, i śmierci Aarona.

1. Hae sunt mansiones filiorum Israël, qui ingressi sunt de Aegypto per turmas suas in manu Moysi et Aaron,

2. quas descripsit Moyses juxta castrorum loca, quae Domini jussione mutabant.

3. Profecti igitur de Ramesse mense primo, quintadecima die mensis primi, altera die Phase, filii Israël in manu excelsa, videntibus cunctis Aegyptiis,

30. *Między wami mieysca ku mieszkaniu.* Jak gdyby rzekł: Jeśliby obietnicy danej niedotrzymali, i niechcieli z wami iść na wojny, zmuscie ich przejść przez Jordan, walczyć i mieszkać z wami.

31. *Jako mówił Pan.* T. j. Bóg przez Mojżesza, jak wid. z teks. hebr.

34. *Zbudowali.* Odnowili; już bowiem wprzódy egzystowały.

38. *Odmieniwszy im imiona.* Zwłaszcza, niektóre z nich nosiły nazwę od bałwanów, jakie tam czczono, jako to: Bamoth, Baal, i Baalmeon.

40. *Machir.* Potomkom Machira, czyli połowie po-

1. Te są stanowiska synów Izraëlowych, którzy wyszli z Egiptu hucami swymi pod ręką Moyżesza, y Aarona,

2. które spisał Moyżesz według mieysc obozów, które na rozkazanie Pańskie odmieniali.

3. A tak wyciągnąwszy z Ramesse, miesiąca pierwszego, piętnastego dnia miesiąca pierwszego, drugiego dnia Phase, synowie Izraëlowi ręką wyniosłą, gdy na to patrzyli wszyscy Egypćanie,

kolenia Manassessa, pochodzącć od Machira.

41. *Jair, syn Manassessa.* Nie blizki, ale daleki. Tak często wnukowie zowią się synami, Łuk. 1, 16. Mat. 1, 1. R. 33.—1. *Pod ręką Moyżesza i Aarona.* Pod przewodnictwem.

2. *Według mieysc obozów.* Według liczby stanowisk obozowych.

3. *Drugiego dnia Fase.* Nazajutrz po spożywaniu baranka, t. j. 15-go dnia pierw. mies. — *Ręką wyniosłą.* Przez moc potęgi Boga, i w skutek przerażenia Egipćyan.

4. et sepelientibus primogenitos, quos percusserrat Dominus (nam et in diis eorum exercuerat ultionem).

5. castrametati sunt in Soccoth.

6. Et de Soccoth venerunt in Etham, quae est in extremis finibus solitudinis.

7. Inde egressi venerunt contra Phihahiroth, quae respicit Beelsephon, et castrametati sunt ante Magdalum. (*Exod. 14, 2.*)

8. Profectique de Phihahiroth, transierunt per medium mare in solitudinem: et ambulantes tribus diebus per desertum Etham, castrametati sunt in Mara.

9. Profectique de Mara venerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, et palmae septuaginta: ibique castrametati sunt. (*Exod. 15, 27.*)

10. Sed et inde egressi, fixerunt tentoria super mare rubrum. Profectique de mari rubro,

11. castrametati sunt in deserto Sin.

12. Unde egressi, venerunt in Daphca.

13. Profectique de Daphca, castrametati sunt in Alus.

14. Egressique de Alus, in Raphidim fixere tentoria, ubi populo defuit aqua ad bibendum.

15. Profectique de Raphidim, castrametati sunt in deserto Sinai. (*Exod. 17, 1.*)

16. Sed et de solitudine Sinai egressi, venerunt ad sepulchra concupiscentiae. (*Exod. 19, 2.*)

17. Profectique de sepulchris concupiscentiae, castrametati sunt in Haseroth. (*Supr. 11, 34.*)

18. Et de Haseroth venerunt in Rethma. (*Supr. 19, 1.*)

19. Profectique de Rethma, castrametati sunt in Rommophares.

20. Unde egressi venerunt in Lebna.

21. De Lebna castrametati sunt in Ressa.

22. Egressique de Ressa, venerunt in Ceelatha.

23. Unde profecti castrametati sunt in monte Sepher.

24. Egressi de monte Sepher, venerunt in Arada.

25. Inde proficiscentes, castrametati sunt in Maceloth.

26. Profectique de Maceloth, venerunt in Thahath.

27. De Thahath castrametati sunt in Thare.

28. Unde egressi, fixere tentoria in Methca.

29. Et de Methca castrametati sunt in Hesmona.

30. Profectique de Hesmona, venerunt in Moseroth.

31. Et de Moseroth castrametati sunt in Benejaacan.

32. Profectique de Benejaacan, venerunt in montem Gadgad. (*Deut. 10, 7.*)

33. Unde profecti, castrametati sunt in Jetebatha.

4. y grzebli piérworodne, które był Pan po-
bił (bo y w bogach ich pokazał był pomstę)

5. położyli się obozem w Sokot.

6. A z Sokot przyszli do Etham, które jest na ostatnich granicach puszczy.

7. Ztamtąd się ruszywszy, przyszli przeciw Phihahiroth, które patrzy ku Beelsephom, y po-
łożyli się obozem przed Magdalum.

8. A odciągawszy od Phihahiroth, przeszli przez pośród morza na puszcza: i idąc przez trzy dni po puszczy Etham, położyli się w Mara.

9. A ruszywszy się z Mara, przyszli do Elim, gdzie było dwanaście źródeł wodnych, i siedm-
dziesiąt palm: y stanowili się tam.

10. Ale y ztamtąd wyszedszy, rozbili namioty nad morzem czerwonym. A odciągawszy od mo-
rza czerwonego,

11. położyli się obozem na puszczy Sin.

12. Zkąd wyszedszy, przyszli do Daphka.

13. A wyszedszy z Daphka, stanęli obozem w Alus.

14. A wyciągnawszy z Alus, w Raphidim roz-
bili namioty, gdzie lud nie miał wody ku picu.

15. A wyciągnawszy z Raphidim, stanęli obo-
zem na puszczy Sinai.

16. Ale y z puszczy Sinai wyszedszy, przyszli do grobów pożądania.

17. A odciągawszy od grobów pożądania, po-
łożyli się obozem w Haseroth.

18. A z Haseroth przyszli do Rethma.

19. A wyciągnawszy z Rethma, stanęli obo-
zém w Remmophares.

20. Zkąd wyszedszy, przyszli do Lebna.

21. Z Lebna położyli się obozem w Resie.

22. A wyszedszy z Resa przyszli do Ceelatha.

23. Zkąd wyciągnawszy, położyli się obozem na górze Sepher.

24. A odszedszy od góry Sepher, przyszli do Arada.

25. Ztamtąd wyciągnawszy, stanęli obozem w Maceloth.

26. A wyciągnawszy z Maceloth, przyszli do Thahath.

27. Z Thahath położyli się obozem w Thare.

28. Zkąd wyszedszy, rozbili namioty w Methka.

29. A z Methka położyli się obozem w Hesmona.

30. A wyciągnawszy z Hesmona, przyszli do Moseroth.

31. A z Moseroth położyli się obozem w Beneiaakan.

32. A wyiachawszy z Beneiaakan, przyszli do góry Gadgad.

33. Zkąd ruszywszy się, obozem stanęli w Jetebatha.

Bo tejże nocy i w Egipcie, obalił bałwany Egipskie. S. *Exod. 12, 12.*

40. Przyszli. T. j. że nadchodzą, położono czyn do-
konany zamiast zaczynającego się.

34. Et de Jetebatha, venerunt in Hebrona.

35. Egressique de Hebrona, castrametati sunt in Asiongaber.

36. Inde profecti, venerunt in desertum Sin, haec est Cades (*Supr. 20, 1*).

37. Egressique de Cades, castrametati sunt in monte Hor, in extremis finibus terrae Edom.

38. Ascenditque Aaron sacerdos in montem Hor iubente Domino, et ibi mortuus est anno quadragesimo egressionis filiorum Israël ex Aegypto, mense quinto, prima die mensis, (*Supr. 20, 25. Deut. 32, 50*).

39. cum esset annorum centum viginti trium.

40. Audivitque Chananaeus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, in terram Chanaan venisse filios Israël.

41. Et profecti de monte Hor, castrametati sunt in Salmona.

42. Unde egressi, venerunt in Phunon.

43. Profectique de Phunon, castrametati sunt in Oboth.

44. Et de Oboth, venerunt in Jieabarim, quae est in finibus Moabitarum.

45. Profectique de Jieabarim, fixere tentoria in Dibongad.

46. Unde egressi, castrametati sunt in Helmondeblathaim.

47. Egressique de Helmondeblathaim, venerunt ad montes Abarim contra Nabo.

48. Profectique de montibus Abarim, transierunt ad campestria Moab, supra Jordanem contra Jericho.

49. Ibi castrametati sunt de Bethsimoth usque ad Abelsatim in planioribus locis Moabitarum,

50. ubi locutus est Dominus ad Moysen:

51. Praeceptum filiis Israël, et dic ad eos: Quando transieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan,

52. disperdite cunctos habitatores terrae illius: confringite titulos, et statuas comminuete, atque omnia excelsa vastate, (*Deut. 7, 5. Judic. 2, 2*).

53. mundantes terram, et habitantes in ea; ego enim dedi vobis illam in possessionem,

54. quam dividetis vobis sorte. Pluribus dabitis latiore, et paucis angustiore. Singulis ut sors ceciderit, ita tribuetur hereditas. Per tribus et familias possessio dividetur.

55. Sin autem nolueritis interficere habitatores terrae: qui remanserint, erunt vobis quasi clavi in oculis, et lanceae in lateribus, et adversabuntur vobis in terra habitationis vestrae:

56. et quicquid illis cogitaveram facere, vobis faciam.

49. *Od Bethsimoth aż do Abelsatym.* Zatrzymując się naprzód w Betsimot, gdzie była jedna stacya; potem postępując do Abelsatym, gdzie nową mieli stacyą.

52. *Połamcie znaki.* Ołtarze, albo kolumny, albo

34. A z Jetebatha przyszli do Hebrona.

35. A z Hebrona wyszedszy, stanęli obozem w Asyongaber.

36. Ztamtąd wyiachawszy, przyszli na puszcza Sin, ta jest Kades.

37. A wyciągnawszy z Kades, położyli się obozem na górze Hor, na ostatnich granicach ziemi Edom.

38. Y wstąpił Aaron kapłan na górę Hor, na rozkazanie Pańskie, y tam umarł roku czterdziestego wyszścia synów Izraelowych z Egiptu, miesiąca piątego, pierwszego dnia miesiąca:

39. gdy mu było lat sto dwadzieścia trzy.

40. Y usłyszał Chananeczyk król Arad, który mieszkał na południe, iż synowie Izraelowi przyszli do ziemi Chananeyskiej.

41. A ruszywszy się od góry Hor, położyli się obozem w Salmon.

42. Zkąd wyszedszy, przyszli do Phunon.

43. A wyciągnawszy z Phunon obozem stanęli w Oboth.

44. A z Oboth przysli do Jieabarim, które jest na granicach Moabitów.

45. A ruszywszy się z Jieabarim, rozbili namioty w Dybongad.

46. Zkąd wyszedszy stanęli obozem w Helmondeblathaim.

47. A ruszywszy się z Helmondeblathaim, przyszli do gór Abarim przeciwko Nabo.

48. A od gór Abarim odciągawszy, przeszli na pola Moabskie nad Jordanem przeciw Jerychowi.

49. Y tam się położyli obozem od Bethsimoth aż do Abelsatym na równiejszych miejscach Moabitów,

50. gdzie mówił Pan do Mojżesza:

51. Przykaż synóm Izraelowym, a mów do nich: Gdy się przeprawicie przez Jordan, wszedwszy do ziemi Chananeyskiej,

52. wytrąćcie wszystkie obywatel onę ziemi: połamcie znaki, y bałwany pokruszcie, y wszystkie ich wyżyny spustoszcie,

53. oczyszciając ziemię, y mieszkając w nię, bom ja ją dał wam w ośiadłość,

54. którą między się losem podzielić. Tym których więcej będzie, szerszą dacie, a których mniej, węższą. Każdemu iako los padnie, tak będzie dane dziedzictwo. Według pokolenia y domów ośiadłość będzie podzielona.

55. Lecz jeśli nie będziecie chcieli wytrącić obywatelów ziemi: którzy zostaną, będą wam iako goździe w oczach, y oszcypy w bokach, y będą się wam przeciw w ziemi mieszkania waszego:

56. cokolwiek im był umysł uczynić, wam uczynię.

świątynie. — *Wyżyny.* Ołtarze i kaplice na miejscach wyniosłych, poświęcone bałwanom.

55. *Goździe w oczach, i oszcypy w bokach.* Będą dla was najszkodliwsi, broń przeciw wam podniosą, i przyniosą wam zgubę.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34.

O granicach ziemi, Obiecanéj, i sposobie, w jaką miała być rozdzielona pomiędzy Izraelitami.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens:
2. Praeceptum filiis Israël, et dices ad eos: Cum ingressi fueritis terram Chanaan, et in possessionem vobis sorte ceciderit, his finibus terminabitur.

3. Pars meridiana incipiet a solitudine Sin, quae est juxta Edom, et habebit terminos contra orientem mare salsissimum, (Jos. 15, 1).

4. qui circuibunt australem plagam per ascensum Scorpionis, ita ut transeant in Senna, et perveniant a meridie usque ad Cadesbarne, unde egredientur confinia ad villam nomine Adar, et tendent usque ad Asemona:

5. ibitque per gyrum terminus ad Asemona usque ad torrentem Aegypti, et maris magni litore finiatur.

6. Plaga autem occidentalis a mari magno incipiet, et ipso fine claudetur.

7. Porro ad septentrionalem plagam a mari magno termini incipient, pervenientes usque ad montem altissimum,

8. a quo venient in Emath usque ad terminos Sedada:

9. ibuntque confinia usque ad Zephrona, et villam Enan; hi erunt termini in parte aquilonis.

10. Inde metabuntur fines contra orientalem plagam de villa Enan usque Sephama,

11. et de Sephama descendent termini in Rebla contra fontem Daphnim: inde pervenient contra orientem ad mare Cenereth,

12. et tendent usque ad Jordanem, et ad ultimum salsissimo claudentur mari. Hanc habebitis terram per fines suos in circuitu.

13. Praecepitque Moyses filiis Israël, dicens: Haec erit terra, quam possidebitis sorte, et quam jussit Dominus dari novem tribubus, et dimidia tribui.

1. Y mówił Pan do Moysesa, rzekąc:

2. Przykaż synóm Izraelowym y rzeczesz do nich: Gdy wnidziecie do ziemi Chananeyjskiej, a w osiadłość wam losem padnie, temi granicami ograniczona będzie.

3. Strona od południa pocznie się od puszczy Sin, która iest wedle Edóm, y będzie miała granice na wschód słońca morze słone,

4. które okrażą stronę południową przez wstępowanie Scorpion, tak żeby przeszły do Senna, y przyszły od południa aż do Kadesbarne, z kąd wynidą granice do wsi imieniem Adar, y pociągną do Asemona:

5. y pójdzie kołem granicą od Asemony aż do potoka Egiptyskiego, y morza wielkiego brzegiem się skończy.

6. A strona zachodnia pocznie się od morza wielkiego, y tymże się końcem zamknie.

7. A na północną stronę, od morza wielkiego granice się zaczną przychodzące aż do góry najwyższej,

8. od której pójdą do Emath aż do granic Sedada:

9. y pójdą granice aż do Zephrona y do wsi Enan; te będą granice na stronie północnej.

10. Ztamtąd wymierzone będą granice przeciw wschodniej stronie ode wsi Enan aż do Sephama,

11. a od Sephama zstąpią granice do Rebl, przeciw studni Daphnim: ztamtąd przydą przeciw wschodu słońca do morza Cenereth,

12. y pociągną aż do Jordanu, a na ostatek morzem słonym się zamkną. Tę ziemię będziecie mieć wedle granic iey w okół.

13. Y przykazał Moyses synóm Izraelowym, mówiąc: Ta będzie ziemia, którą pośiedziecie losem, y którą kazał Pan dać dziewięciorgu pokoleniu, y połowicy pokolenia.

R. 34.—2. *Temi granicami ograniczona będzie.* Po wydanym rozkazie o wytypieniu mieszkańców, bardzo stosownie oznaczono tu granice téj ziemi którą mieli zająć, iżby wiedzieli, których krajów mają wyniszczać mieszkańców, i zabrać ich posiadłość.

3. *Od puszczy Sin.* Zaczyna opis granic od strony południowej, od rogu wschodniego, gdzie się znajdowała puszcza Sin (przez Tsade w hebr.), różna od tej, o której Ex. r. 16. — *Morze słone.* Jest to jezioro Sodomskie, czyli Asfaltowe, gdzie wprzódy znajdował się Pentapol (pięć miast): zowie się *bardzo słonem*, bo wszystkie morza Palestyńskie wiele mają w sobie soli. A tutaj przyczyna tego była siarka, smoła, sól, które spadły na Pentapol w pożarze z nieba.

4. *Przez wstępowanie Scorpion.* LXX: *przez wstępowanie Akrabina.* Jest imię miejsca, a według niektórych, także miasta, albo krainy, o której mniemają, iż jest tą samą, która, I. Mach. 5, 3, zowie się Akra-bathena.—*Od południa.* Ku południowi. P. W.

5. *Do potoka Egiptyskiego.* Potok ten jest ruczaj, który wychodząc z puszczy przy Rynokolurze, wpada do morza Śródziemnego, rozgraniczając posiadłości pokoleń Judy i Symeona od puszczy i drogi Egiptyskiej.

Często potok ten w Piśmie ś. kładzie się jako południowa granica ziemi Obiecanéj. — *Morza wielkiego.* Śródziemnego.

6. *I tymże się końcem zamknie.* Sens ten: strona zachodnia jako od samego morza zaczęła się, tak się i skończy temże morzem, cała ta strona za granicę będzie miała brzeg morza.

7. *Przychodzące.* W prostéj linii. — *Aż do góry najwyższej.* W hebr. znajd. *Hor.* Jest to jaki przylądek góry Libanu.

8. *Do Emath.* Było to miasto w stronie północnej, pod górą Libanem. Ś. Hier. powiada (na r. 10. ls.), że Emath od Syryjczyków nazywane było Epifanią.—*Sedada.* Miasto albo wieś nad granicą północną. O niem wspomina Ezech. 47, 15.

11. *Do morza Cenereth.* Jest to morze, czyli jezioro, które zowie się w Ewang. Galilejskiem, albo Genezaret, albo Tyberyadzkiem.

12. *Aż do Jordanu.* Rozumie się większego. Tak rzeka zowie się Jordanem mniejszym, dopóki nie przyjdzie do jeziora Genezaret; większym zaś, kiedy wyszedłszy z tego jeziora płynie do morza Martwego.

14. Tribus enim filiorum Ruben per familias suas, et tribus filiorum Gad juxta cognationum numerum, media quoque tribus Manasse,

15. id est, duae semis tribus acceperunt partem suam trans Jordanem contra Jericho ad orientalem plagam.

16. Et ait Dominus ad Moysen:

17. Haec sunt nomina virorum, qui terram vobis dividunt, Eleazar sacerdos, et Josue filius Nun, (Jos. 14, 1).

18. et singuli principes de tribubus singulis,

19. quorum ista sunt vocabula: De tribu Juda, Caleb filius Jephone.

20. De tribu Simeon, Samuel filius Ammiud.

21. De tribu Benjamin, Elidad filius Chaselon.

22. De tribu filiorum Dan, Bocci filius Jogli.

23. Filiorum Joseph de tribu Manasse, Hanniel filius Ephod.

24. De tribu Ephraim, Camuel filius Sephthan.

25. De tribu Zabulon, Elisaphan, filius Pharnach.

26. De tribu Issachar, dux Phaltiel filius Ozan.

27. De tribu Aser, Ahiud filius Salomi.

28. De tribu Nephthali, Phedaël filius Ammiud.

29. Hi sunt, quibus praecepit Dominus, ut dividerent filiis Israël terram Chanaan.

14. Abowiem pokolenie synów Ruben według domów swoich, y pokolenie synów Gad według liczby ródów, połowica téż pokolenia Manasse,

15. to iest, półtrzecia pokolenia wzięły część swoją za Jordanem przeciw Jerichowi na wschodnią stronę.

16. Y rzekł Pan do Moyżesza:

17. Te są imiona mężów, którzy wam ziemię podziela, Eleazar kapłan, y Jozue syn Nun,

18. y iedno ksiązę z każdego pokolenia,

19. których te są imiona: z pokolenia Judy Kaleb syn Jephone.

20. Z pokolenia Simeon, Samuel syn Ammiud.

21. Z pokolenia Beniamin, Elidad syn Chaselon.

22. Z pokolenia synów Dan, Bokki syn Jogli.

23. Z synów Jozefowych, z pokolenia Manasse, Hanniel syn Ephod.

24. Z pokolenia Ephraim, Kamuel syn Sephthan.

25. Z pokolenia Zabulon, Elisaphan syn Pharnach.

26. Z pokolenia Issachar, ksiązę Phalthiel syn Ozan.

27. Z pokolenia Aser, Ahiud syn Salomi.

28. Z pokolenia Nephthali, Phedael syn Ammiud.

29. Ci są którym przykazał Pan aby podzielił synóm Izraelowym ziemię Chananeyską.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 34. w. 4. *Scorpionia*. Niewiedzieć jeźli słowo żydowskie *Acharabim*, jest własne miejsce którego, czyli znaczy niedźwiadki, czyli ciernie: bo słowo żydowskie jest wątpliwe. Może być że to tam miejsce niedźwiadków pełne było, albo ciernia, które téż zowią *Scorpiones* (1. Król. 12). Myśmy przełożyli z Vulgatą *Scorpionia*.

CAPUT XXXV.

ROZDZIAŁ 35.

O wyznaczeniu miast dla Lewitów, i miast ucieczki.

1. Haec quoque locutus est Dominus ad Moysen in campatribus Moab supra Jordanem, contra Jericho: (Jos. 21, 2).

2. Praecepit filiis Israël, ut dent Levitis de possessionibus suis.

3. urbes ad habitandum, et suburbana earum per circuitum: ut ipsi in oppidis maneat, et suburbana sint pecoribus ac jumentis:

4. quae a muris civitatum forinsecus, per circuitum, mille passuum spatium tenduntur:

5. contra orientem duo millia erunt cubiti, et contra meridiem similiter erunt duo millia: ad mare quoque, quod respicit ad occidentem, eadem mensura erit, et septentrionalis plaga aequali termino finietur; eruntque urbes in medio, et foris suburbana.

6. De ipsis autem oppidis, quae Levitis dabit, sex erunt in fugitivorum auxilia separata, ut

1. To téż mówił Pan do Moyżesza na polach Moab nad Jordanem, przeciw Jerichowi:

2. Przykaż synóm Izraelowym, aby dali Lewitóm z ośiadłości swych,

3. miasta ku mieszkaniu, y przedmieścia ich w około: aby sami mieszkali w mieściech, a przedmieścia żeby były dla bydła y dobytku:

4. które od murów mieyskich z zamurza w około rościagną się na tysiąc kroków:

5. ku wschodu będą dwa tysiąca łokci, ku południu także będą dwa tysiąca; ku morzu téż które patrzy na zachód słońca, taż miara będzie, a strona północna takimże kresem się skończy: a miasta będą w pośrodku, a za miasty przedmieścia.

6. A z samych miasteczek, które Lewitóm dacie, sześć będą na ratunek zbiegóm odłączone,

18. I jedno książe z każdego pokolenia. Nie książe całego pokolenia, ale książe niektórych familij w jego pokoleniu.

R. 35.—4. Na tysiąc kroków. W tym wierszu pow że daje się Lewitom przedmieścia na tysiąc kroków, t. j. łokci, a w następnym na dwa tysiące (w jednym i dru-

gim razie jest wyraz hebr. *amma*, który oznacza łokieć). Różni różnie o tem. Patrz Kornel. a Lap. Bonfreryusz naucza, że krok grecki miał stop trzy, łokieć zaś półtora stopy. Tym sposobem nasz tłumacz Wulgaty nie jest sobie przeciwny: albowiem tysiąc kroków stanowią dwa tysiące łokci.

fugiat ad ea qui fuderit sanguinem: et exceptis his, alia quadraginta duo oppida, (*Deut. 4, 41. Jos. 20, 2*).

7. id est, simul quadraginta octo cum suburbanis suis.

8. Ipsaeque urbes, quae dabuntur de possessionibus filiorum Israël, ab his qui plus habent, plures auferetur, et qui minus, pauciores: singuli juxta mensuram hereditatis suae dabunt oppida Levitis.

9. Ait Dominus ad Moysen:

10. Loquere filiis Israël, et dices ad eos: Quando transgressi fueritis Jordanem in terram Chanaan,

11. decernite, quae urbes esse debeant in praesidia fugitivorum, qui nolentes sanguinem fuderint:

12. in quibus cum fuerit profugus, cognatus occisi non poterit eum occidere, donec stet in conspectu multitudinis, et causa illius judicetur. (*Deut. 19, 2*).

13. De ipsis autem urbibus, quae ad fugitivorum subsidia separantur,

14. tres erunt trans Jordanem, et tres in terra Chanaan,

15. tam filiis Israël quam advenis atque peregrinis, ut confugiat ad eas, qui nolens sanguinem fuderit.

16. Si quis ferro percusserit, et mortuus fuerit qui percussus est: reus erit homicidii, et ipse morietur.

17. Si lapidem jecerit, et ictus occubuerit: similiter punietur.

18. Si ligno percussus interierit, percussoris sanguine vindicabitur. (*Deut. 19, 11*),

19. Propinquus occisi homicidam interficiet: statim, ut apprehenderit eum, interficiet.

20. Si per odium quis hominem impulerit, vel jecerit quippiam in eum per insidias,

21. aut cum esset inimicus, manu percusserit, et ille mortuus fuerit: percussor homicidii reus erit; cognatus occisi statim, ut invenerit eum, jugulabit.

22. Quod si fortuitu, et absque odio,

23. et inimicitiis quidquam horum fecerit,

24. et hoc audiente populo fuerit comprobatum, atque inter percussorem et propinquum sanguinis quaestio ventilata:

25. liberabitur innocens de ultoris manu, et re-

aby ucieł do nich ktoby krew rozlał: a prócz tych innych czterdzieści y dwie miasteczek,

7. to iest w obec czterdzieści ośm z przedmieściami swémi.

8. A tych miast, które będą dane z dzierżaw synów Izraelowych, od tych którzy więcéy mają, więcéy odjęto będzie, a którzy mniéy mają, mniéy: każdy według miary dziedzictwa swego, da miasta Lewitóm.

9. Rzekł Pan do Moysza:

10. Mów synóm Izraelowym, y rzeczesz im: Kiedy przydziecie przez Jordano do ziemie Chananeyskiej

11. postanowicie, które miasta mają być na pomoc zbiegów, którzy niechcąc krew rozlali:

12. w którym kiedy będzie zbieg, krewny zabitego nie będzie mógł go zabić, aż stanie przed oblicznością gromady, a sprawa iego sądzona będzie.

13. A z tych miast, które się na pomoc zbiegów odzieraia,

14. trzy będą za Jordanem, a trzy w ziemi Chananeyskiej,

15. tak synóm Izraelowym, iako y przychodnióm y gościóm, aby uciekł do nich, ktoby niechcąc krew rozlał.

16. Jesliby kto uderzył żelazem, a umarłby który uderzony iest, winien będzie mężobóstwa, y sam umrze.

17. Jesliby kamieniem cisnął, a uderzony umarł, także karan będzie.

18. Jesli drewnem uderzony umrze: mężobójca krwią zemszczony będzie.

19. Bliski zabitego, mężobójcę zabiie zaraz skoro go poyma.

20. Jesli kto z nienawiści człowieka popchnie, abo nań co rzuci z zasady:

21. abo będąc mu nieprzyjacielem ręką uderzy, a on umrze, ten który uderzył, winien będzie mężobóstwa: krewny zabitego, zaraz skoro go naydzie zabiie.

22. A iesliby z przygody, y bez waśni,

23. y bez nieprzyjaźni co takowego uczynił,

24. a toby się przed ludem pokazało, y między tym który uderzył y bliskim, sprawa o krewby się roztrząsnęła:

25. wybawion będzie niewinny z ręki mścące-

6. *Ktoby krew rozlał.* Ktoby zabił kogo mimowolnie i przez niewiadomość; jak jest pow. w. 11, i Jos. 20, 3.

12. *Krewny zabitego nie będzie mógł go zabić.* W starym zakonie, dla zatwardziałości ludu owego, pozwolono było krewnym zabitego ścigać zabójcę, i odbierać mu życie, bez wyroku sędziego, gdziekolwiek został ujęty. — *Aż stanie.* Rozum. zabójca.

14. *Trzy będą za Jordanem.* Bosor, Ramoth, i Golan.

15. *Jako i przychodnióm i gościóm.* Prozelitom jednakże, t. j. nawróconym do judaizmu; niektórzy utrzymują, że i poganie, trwający w swoich zabobonach, mieli prawo ucieczki.

17. *Jesliby kamieniem cisnął.* T. j. jesliby od tego pocisku ktoś natychmiast skonał; bo jesliby powstał z cho-

roby od tego pocisku, i chodził; nie mógł być zabijany, a tylko obowiązany był wrócić pokrzywdzonemu kosztu kuracyi, jak wid. Exod. 21, 19.

19. *Bliski zabitego, mężobójcę zabiie.* Zdaje się, że to było tylko dozwolonem, nie przykazanem. Bonfreryusz mniema, że nawet obowiązany był zabić, jeżeli zabójca okazał się winnym u sądu, albo fakt był widoczny, co wnosi ze sposobu mówienia P. S. w tym wierszu i 21, i Dent. 19, 12, 13.

24. *A toby się przed ludem pokazało.* Dla stwierdzenia tego dostatecznem było tylko dowieść, że między nimi wprzód żadnej nienawiści i nieprzyjaźni nie było; ten bowiem domysł prawa wystarczył. Dent. r. 4, 42, i r. 19, 6; i Jos. r. 20, 5.

ducetur per sententiam in urbem, ad quam confugerat, manebitque ibi, donec sacerdos magnus, qui oleo sancto unctus est, moriatur.

26. Si interfector extra fines urbium, quae exilibus deputate sunt,

27. fuerit inventus, et percussus ab eo qui ultor est sanguinis: absque noxa erit, qui eum occiderit:

28. debuerat enim profugus usque ad mortem pontificis in urbe residere: postquam autem ille obierit, homicida revertetur in terram suam.

29. Haec sempiterna erunt, et legitima in cunctis habitationibus vestris.

30. Homicida sub testibus punietur: ad unius testimonium nullus condemnabitur.

31. Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis, statim et ipse morietur.

32. Exules et profugi ante mortem pontificis nullo modo in urbes suas reverti poterunt:

33. ne pollutis terram habitationis vestrae, quae insontium cruore maculatur: nec aliter expiari potest, nisi per ejus sanguinem, qui alterius sanguinem fuderit.

34. Atque ita emundabitur vestra possessio, me commorante vobiscum; ego enim sum Dominus, qui habito inter filios Israël.

go się, y będzie przez wyrok przywrócon do miasta, do którego był uciekł, y będzie tam mieszkał aż wielki kapłan, który oleiem świętym iest pomazany, umrze.

26. Jeśli mężobójca za granicami miast, które wygnańcom są naznaczone,

27. będzie należony, y zabity od tego który się mści krwie, bez winy będzie, który go zabił:

28. miał bowiem zbieg aż do śmierci kapłana najwyższego siedzieć w mieście: a gdy on umrze, mężobójca wróci się do ziemie swojej.

29. To wieczno będzie, y za prawo we wszystkich mieszkaniach waszych.

30. Mężobójca za świadkami karan będzie: na świadectwo iednego żaden zdany nie będzie.

31. Nie weźmiecie okupu od tego, który winien krwie, natychmiast y sam umrze.

32. Wywołani y zbiegowie przed śmiercią kapłana wielkiego żadną miarą do miast swoich wrócić się nie będą mogli:

33. abyście nie splugawili ziemi mieszkania waszego, która się krwią niewinnych splugawi: a inaczej oczyszczona byź nie może, iedno krwią tego, który przelał krew drugiego.

34. Y tak będzie oczyszczona ośiadłość wasza, gdyż ia z wami mieszkam; jam bowiem iest Pan, który mieszkam między synami Izraelowymi.

CAPUT XXXVI.

ROZDZIAŁ 36.

O niemieszaniu pokoleń z powodu małżeństw.

1. Accesserunt autem et principes familiarum Galaad filii Machir, filii Manasse de stirpe filiorum Joseph; locutique sunt Moysi coram principibus Israël, atque dixerunt: (*Supr. 27, 1.*)

2. Tibi domino nostro praecepit Dominus, ut terram sorte divideres filiis Israël, et ut ilibus Salphaad fratris nostri dares possessionem debitam patri:

3. quas si alterius tribus homines uxores acceperint, sequetur possessio sua, et translata ad aliam tribum de nostra hereditate minuetur:

4. atque ita fiet, ut cum jubilaus, id est, quinquagesimus annus remissionis advenerit, confundatur sortium distributio, et aliorum possessio ad alios transeat.

1. Przystąpiły y Książęta domów Galaad syna Machir, syna Manassę z pokolenia synów Jozefowych; y mówili Moyżeszowi przed książęty Izraelskimi, y rzekli:

2. Tobie panu naszemu przykazał Pan, abys ziemi losem podzielił synóm Izraelowym, a żebyś córkóm Salphaad brata naszego dał ośiadłość oycu należącą:

3. które ieśli ludzie inszego pokolenia za żony wezmą, pójdzie za nimi ośiadłość ich, y gdy przeniesiona do inszego pokolenia będzie, umniejszy się naszego dziedzictwa:

4. a zatym się stanie, że gdy jubileusz, to iest pięćdziesiąty rok odpuszczenia przyjdzie, pomiesza się losów podzielenie, y ośiadłość iednych przejdzie do drugih.

25. *Aż wielki kapłan... umrze.* To byłoby postanowione dla oznaczenia, że śmierć Chrystusa przyniesie ludzom doskonałą wolność, i ta przyczyna jest tu sensem dosłownym.

27. *Który się mści.* Krewny, któremu dozwolona zemsta.—*Bez winy.* Nie tylko co do kary, ale i co do winy moralnej.

30. *Za świadkami.* Wielu, rozumie się, nie jednym tylko.

33. *Abyście nie splugawili ziemi.* Przelana krew choćby niewinnego, sprowadza na ziemię jakąś plamę: plama ta uważa się za zmytą, gdy sam zabójca śmiercią zostanie ukarany.—*A inaczej oczyszczona być*

nie może. Chybaby umarł Arcykapłan; to bowiem było dostatecznem oczyszczeniem, wyż. w. 25.

34. *Będzie oczyszczona.* Czystą zachowana. — *Gdyż ja z wami mieszkam.* A ja z wami będę, rozciągnę moje opiekę nad wami.

R. 36.—I. *Książęta domów Galaad.* Nie ci, którzy już odebrali posiadłość w ziemi Galaad, i już zaczęli w niej osiadać, lecz ci, którzy za Jordanem wzięść mieli; albowiem, i ci byli Galaadytami, pochodzący od Galaada, i pomiędzy nimi córki Salphaada wzięły dziedzictwo, jak się okaz, Jos. 17. 3.

2. *Córkóm Salphaad.* Patrz wyż. r. 27.

3. *Przeniesiona do inszego pokolenia.* T. j. do tego,

5. Respondit Moyses filiis Israël, et Domino praecipiente, ait: Recte tribus filiorum Joseph locuta est:

6. et haec lex super filiabus Salphaad a Domino promulgata est: Nubant, quibus volunt, tantum ut suae tribus hominibus:

7. ne commisceatur possessio filiorum Israël de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu et cognatione sua: (Tob. 7, 14.)

8. et cunctae feminae de eadem tribu maritos accipient: ut hereditas permaneat in familiis, 9. nec sibi misceantur tribus, sed ita manebant

10. ut a Domino separatae sunt. Feceruntque filiae Salphaad, ut fuerat imperatum:

11. et nupserunt, Maala et Thersa et Hegla et Melcha et Noa, filiis patris sui

12. de familia Manasse, qui fuit filius Joseph: et possessio, quae illis fuerat attributa, mansit in tribu et familia patris earum.

13. Haec sunt mandata atque iudicia, quae mandavit Dominus per manum Moysi ad filios Israël, in campatribus Moab supra Jordanem contra Jericho.

5. Odpowiedział Mojżesz synóm Izraelowym, za rozkazaniem Pańskim, mówiąc: Dobrze pokolenie synów Jozephowych rzekło:

6. y to prawo o córkach Salphaad od Pana jest wydane: Niechay idą za kogo chcą, tylko aby za swego pokolenia ludzie:

7. aby się nie mieszała ośiadłość synów Izraelowych z pokolenia w pokolenie. Bo wszyscy mężowie pómynować będą żony z pokolenia y rodu swego:

8. y wszystkie białogłowy z tegóż pokolenia mężowie wezmą: aby dziedzictwo zostawało w domach,

9. ażeby się nie mieszały pokolenia, ale tak zostały

10. iako od Pana są oddzielone. Y uczyniły córki Salphaad iako było rozkazano:

11. y szły, Maala y Thersa y Hegla y Melcha y Noa, za syny stryja swego,

12. z familię Manasse, który był syn Jozephów: y ośiadłość, która im była dana, została się w pokoleniu y w domu oyców ich.

13. Te są przykazania y sądy, które rozkazał Pan przez rękę Mojżesza do synów Izraelowych, na polach Moab nad Jordanem przeciw Jerychowi.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 36. w. 7. *Wszyscy mężowie pómynować będą.* Acz słowa żydowskie, inakże są na tym miejscu niż w łacińskim, jednak obudwu jednoż jest rozumienie. To jest kiedy siostra nie ma braci, a na nią samą spada dziedzictwo, nie mogła wziąć innego męża jedno z swego pokolenia, i mąż żaden nie mógł jej pómynąć tylko z tegóż pokolenia. A tak dane jest prawo i mężom i białymgłowom, ale tylko dla majetności niewieści. Co iż tak jest, pokazują to one słowa, które przydaje. Aby się nie mieszały dziedzictwa, to jest, aby nie były z pokolenia do innego pokolenia przeniesione. A tak nie zgola zakazuje, aby małżeństwa nie były z innym pokoleniem, ale tylko na ten czas kiedy biała głowa dziedziczyła. Do czego i przykłady mamy z Pisma i. Bo Panna Marya z pokolenia Juda, była krewną Elżbiety świętej z pokolenia Lewi, (Luc. 1). Zkąd znać, że się podczas mieszały pokolenia w małżeństwie, ale nie w dziedzictwie.

z którego by pochodził mąż córek Salphaada: albowiem synowie z tego małżeństwa spłodzeni, należeli by do pokolenia swojego ojca.

7. *Pómynować będą żony z pokolenia swego.* P. W.

LIBER DEUTERONOMII.

CAPUT I.

O wypadkach sasłych po odejściu z pod góry Synai.

1. Haec sunt verba, quae locutus est Moyses ad omnem Israël trans Jordanem in solitudine campetri constrata mare rubrum, inter Pharan et Thophel et Laban et Haseroth, ubi auri est plurimum:

3. undecim diebus de Horeb per viam montis Seir usque ad Kadesbarne.

3. Quadragesimo anno, undecimo mense, prima die mensis, locutus est Moyses ad filios Israël o-

KSIEGA POWTÓRZONEGO PRAWA.

ROZDZIAŁ I.

1. Te są słowa, które mówił Mojżesz do wsze-go Izraela za Jordanem na pustyni polnéy, przeciw morza czerwonego, między Pharan, y Thophel, y Laban, y Haseroth, gdzie jest bardzo wiele złota:

2. iedenaste dni od Horeb przez drogę góry Seir aż do Kadesbarne.

3. Cztérdziestego roku, iedenastego miesiąca, pierwszego dnia miesiąca, mówił Mojżesz do synów

Komentarz Menochlusa.

R. 1. — 1. *Te są słowa T. j. które w téj księdze Powtórzonego Prawa następują; nie, jak to niektórzy mniemają, które dotąd w poprzedzającej księdze zostały powiedziane.* — *Za Jordanem.* Mojżesz nie przechodził Jordanu, lecz blisko niego zostawał na stanowisku: jednakże tu się mówi, że to powiedział za Jordanem, bo ze względu na ziemię Obiecaną, kraina ta znajdowała się za Jordanem. — *Na pustyni polnej.* LXX,

na pustyni ku zachodowi. Niektórzy mniemają, że pustynią tą są pola Moabskie: inni rozumieją to o owéj obszernej pustyni Arabskiej, na której Hebrajczycy 40 lat przepędzili. — *Gdzie jest bardzo wiele złota.* LXX. przekładają, *kopalnie złota.*

3. *Jedenaste dni.* Rozumie się, drogi.

2. *Jedenastego miesiąca.* Miesiąc jedynasty u Hebrajczyków zwał się *Sebet*, i odpowiadał naszemu Sty-czniowi. — *Mówił.* To jest, znówu to samo powtórzył.

nia, quae praeceperat illi Dominus, ut diceret eis:

4. postquam percussit Sehon regem Amorrhaeorum, qui habitabat in Hesebon: et Og regem Basan, qui mansit in Astaroth, et in Edrai, (*Num. 21, 24*).

5. trans Jordanem in terra Moab. Coepitque Moyses explanare legem, et dicere:

6. Dominus Deus noster locutus est ad nos in Horeb, dicens: Sufficit vobis, quod in hoc monte mansistis:

7. revertimini, et venite ad montem Amorrhaeorum, et ad cetera quae ei proxima sunt campestria atque montana et humiliora loca contra meridiem, et juxta litus maris, terram Chananaeorum, et Libani usque ad flumen magnum Euphraten.

8. En, inquit, tradidi vobis: ingredimini et possidete eam, super qua jaravit Dominus patribus vestris Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret illam eis, et semini eorum post eos.

9. Dixitque vobis illo in tempore:

10. Non possum solus sustinere vos: quia Dominus Deus vester multiplicavit vos. et estis hodie sicut stellae caeli, plurimi.

11. (Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia, et benedicat vobis, sicut locutus est). (*Exod. 18, 18*).

12. Non valeo solus negotia vestra sustinere, et pondus ac jurgia.

13. Date ex vobis viros sapientes et gnaros, et quorum conversatio sit probata in tribubus vestris, ut ponam eos vobis principes.

14. Tunc respondistis mihi: Bona res est, quam vis facere.

15. Tulique de tribubus vestris viros sapientes et nobiles, et constitui eos principes, tribunos et centuriones, et quinquagenarios ac decanos, qui docerent vos singula.

16. Praecipueque eis, dicens: Audite illos, et quod justum est, judicate: sive civis sit ille, sive peregrinus. (*Joan. 7, 24*).

17. Nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujusquam personam, quia Dei judicium est. Quodsi difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, et ego audiam. (*Lev. 19, 15, Infr. 16, 19. Prov. 24, 23. Jac. 2, 1*).

Izraëlowych wszystko, co mu był przykazał Pan, aby im powiedział:

4. potym jako zabił Sehon króla Amoreyskiego, który mieszkał w Hesebon, y Og króla Basan, który mieszkał w Astaroth i w Edrai,

5. za Jordanem w ziemi Moab. Y począł Moyses wykladać zakon, y mówić:

6. Pan Bóg nasz mówił do nas na Horeb, ręką: Dosyć wam, żeście na téj górze mieszkali:

7. wróćcie się, a ciągnicie ku górze Amorrejczyków, y do innych, które iéy są nablizsze polne i górzyste y niższe miejsca ku południu, y nad brzegiem morza ziemi Chananejczyków, y Libanu, aż do wielkiéy rzeki Euphratesa.

8. Oto, prawi, dałem wam: wnijdźcie a posiadźcie ją, o którą przysięgł Pan oycom waszym, Abrahamowi, Izaakowi y Jakobowi, żeby ją dał im, y nasieniu ich po nich.

9. Y rzekłem wam na on czas:

10. Nie mogę was sam znieść: bo Pan Bóg wasz rozmnożył was, a iest was dziś iako gwiazd niebieskich bardzo wiele.

11. (Pan Bóg oyców waszych niechay przyczyni do téj liczby wiele tysięcy, a niech wam błogosiawi, iako rzekł).

12. Nie mogę ja sam waszych spraw znosić, y brzemion y swarów.

13. Podaycie z was męże mądre y umiejetne, y których obcowanie byłoby doświadczone w pokoleniach waszych, żeie postawię przełożonym nad wami.

14. Tedyście mi odpowiedzieli: Dobra rzecz iest, którą chcesz uczynić.

15. Y wzięłem z pokoleń waszych męże mądre y slachetne, y uczynilem ie książęty, i tysięcznikami, y setnikami, y pięćdziesiątniki, y dziesiątniki, którzyby was uczyli każdéy rzeczy.

16. Y przykazałem im, mówiąc: Słuchaycie ich, a co sprawiedliwa iest, sądzcie: choćby obywatel był on, chocia gość.

17. Różność żadna osób nie będzie, tak małego wysłuchaicie iako y wielkiego: y nie będziecie mieć względu na osobę żadnego, ponieważ sąd Boży iest. Jeśliby się wam zdało co trudnego, odnieście do mnie, a ja wysłucham.

4. Który mieszka w Hesebon. Tam król miał swoje stolicę. — W Astaroth. O Astaroth, czyli Astaroth Karnaim, patrz Genes. 14, 5.

5. Za Jordanem w ziemi Moab. To się odnosi do słowa mówił, w. 3.

6. Dosyć wam, żeście na téj górze mieszkali. T. j. dość długo mieszkaliście tutaj; czas, żebyście ztąd odeszli, i dążyli do ziemi Obiecanej.

7. Wróćcie się. Hebr., obróćcie się. Tak więc tu się przykazuje, aby obrócili się i stanęli do drogi, albo przerwana drogę znowu rozpoczęli. — Ku górze Amorrejczyków. Do Kadesbarne nad granicą ziemi Obiecanej, któreto miejsce, czy miasto, znajduje się pod górami, na których mieszkają Amorrejczyki. — Polne i górzyste i niższe miejsca ku południu. Temi i następ-

nemi słowy w tym wierszu, oznaczone są strony świata i granice południowe, zachodnie i północne ziemi Obiecanej. — Nad brzegiem morza ziemi Chananejczyków. Jest to granica zachodnia. — I Libanu. Granica północna. Num. 34, 7. — Aż do wielkiej rzeki Eufratu. Nigdy Hebrajczycy tej krainy, która tu się opisuje, nie posiadli, chociaż ona niekiedy, jak np. w czasach Dawida i Salomona, podlegała ich władzy jako holdownicza. Jednakże i ona była im obiecana do rzeczywistego posiadania, jeśliby przetrwali wiernymi Bogu. Deut. 19, 8 i 9.

8. Dałem wam T. j. ziemię.

10. Was znieść. Zarządu wami, i starania o was Ex. 18.

17. Różność żadna osób nie będzie. Nie będziecie

18. Praecepique omnia, quae facere deberetis.

19. Profecti autem de Horeb, transivimus per eremum terribilem et maximam, quam vidistis, per viam montis Amorrhaei, sicut praeceperat Dominus Deus noster nobis. Cumque venissemus in Cadesbarne,

20. dixi vobis: Venistis ad montem Amorrhaei, quem Dominus Deus noster daturus est nobis.

21. Vide terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi: ascende et posside eam, sicut locutus est Dominus Deus noster patribus tuis: noli timere, nec quidquam paveas.

22. Et accessistis ad me omnes, atque dixistis: Mittamus viros, qui considerent terram: et renuntient, per quod iter debeamus ascendere, et ad quas pergere civitates (Num. 13, 3).

23. Cumque mihi sermo placuisset, misi ex vobis duodecim viros, singulos de tribubus suis.

24. Qui cum perrexissent, et ascendissent in montana, venerunt usque ad vallem botri: et considerata terra,

25. sumentes de fructibus ejus, ut ostenderent ubertatem, attulerunt ad nos, atque dixerunt: Bona est terra, quam Dominus Deus noster daturus est nobis.

26. Et noluitis ascendere, sed increduli ad sermonem Domini Dei nostri (Num. 13, 24)

27. murmurastis in tabernaculis vestris, atque dixistis: Odit nos Dominus, et idcirco eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manus Amorrhaei, atque deleret.

28. Quo ascendemus? nuntii terruerunt cor nostrum, dicentes: Maxima multitudo est, et nobis statura procerior: urbes magnae, et ad caelum usque munitae, filios Enacim vidimus ibi.

29. Et dixi vobis: Nolite metuere, nec timeatis eos:

30. Dominus Deus, qui ductor est vester, pro vobis ipse pugnabit, sicut fecit in Aegypto cunctis videntibus.

31. Et in solitudine (ipse vidisti) portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulastis, donec veniretis ad locum istum.

32. Et nec sic quidem credidistis Domino Deo vestro,

33. qui praecessit vos in via, et metatus est locum, in quo tentoria figere deberetis, nocte ostendens vobis iter per ignem, et die per columnam nubis. (Num. 14, 14).

18. Y przykazałem wszystkie rzeczy, którebyście czynić mieli.

19. A ruszywszy się od Horeb, przeszliśmy przez puszcza straszliwą y wielką, którąście widzieli, drogą góry Amorreyskię, iako nam był przykazał Pan Bóg nasz. Agdyśmy przyszli do Kadesbarne,

20. rzekłem wam: Przyszlście do góry Amorreyczyka, którego Pan Bóg nasz da nam.

21. Oglądaj ziemię, którą Pan Bóg twój dał tobie: wstępuy a posiadaj ją, iako mówił Pan Bóg nasz oycóm twoim: niebóy się, y namnię się nie lękał.

22. Y przystąpiliście do mnie wszyscy, y rzekliście: Poślimy męże, którzyby oglądali ziemię, y oznajmili, którąbyśmy się drogą puścić mieli, y do których miast się udać.

23. A gdy mi się mowa podobała, posłałem: was dwanaście mężów, po jednym z pokoleń swoich.

24. Którzy poszedszy, y wstąpiwszy na miejsca góryste, przyszli aż do doliny grona: a wypatrzywszy ziemię,

25. nabrawszy owoców ię, aby okazali synność, przynieśli do nas, y rzekli: Dobra iest ziemia, którą Pan Bóg nasz da nam.

26. Y niechcieliście wstąpić, ale niewierni mowę Pana Boga naszego

27. szemraliście w namiociech waszych, y rzekliście: Nienawidzi nas Pan, y przeto wywiódł nas z ziemie Egypckię, aby nas wydał w ręce Amorreyczyka, y wytracił.

28. Dokąd pójdziemy? posłowie przestraszyli serce nasze, mówiąc: Nader wielkie mnostwo iest, y nad nas wzrostem wyższe: miasta wielkie, y aż do nieba obronne, widzieliśmy tam syny Enacim.

29. A ja rzekłem wam: Nieleżkaycie się, ani się ich bójcie.

30. Pan Bóg, który iest wodzem waszym, sam będzie walczył za was, iako uczynił w Egypcie, na co wszyscy patrzyli.

31. Y na puszczy (sameś widział) nosił cię Pan Bóg twój, iako zwykł nosić człowiek maluchkiego syna swego, po wszystkięj drodze, którąście chodzili, a żeście przyszli na to miejsce.

32. Lecz ani tak uwierzyliście Panu Bogu waszemu,

33. który szedł przed wami w drodze, y wymierzał miejsce, gdziebyście namioty rozbiąć mieli, w nocy ukazując wam drogę przez ogień, a wednie przez słup obłokowy.

zważać na zewnętrzne różnice, ale tylko na to, co się odnosi do sprawy.—*Ponieważ sąd Boży jest.* Ponieważ, gdy sprawy rozsądzacie, zastępujcie miejsce Boga, który jest najsprawiedliwszy. — *Odniescie do mnie.* Jako do najwyższego Sędziego.

21. *Oglądaj ziemię.* Bo Kadesbarne znajduje się przy Chananei, oddziela je tylko góra Idumei. Dla tego z Kadesbarne zostali wysłani szpiegowie do Chanaan.

— kłisście: poślimy męże. Widać z tego, że sa-

mi Hebrajczycy żądali, aby posłano szpiegów, na co i Bóg zezwolił. Num. 13.

28. *Aż do nieba obronne.* Hyperbola. — *Syni Enacim.* Synów olbrzymów, pochodzących od potomków Enaka olbrzyma.

31. *Nosił cię P. Bóg.* Prowadził ciebie, kierował, opiekował się tobą.

33. *Wymierzał miejsce.* Poprzedzając oboz w słupie obłoku.

34. Cumque audisset Dominus vocem sermonum vestrorum, iratus juravit et ait:

35. Non videbit quispiam de hominibus generationis hujus pessimae terram bonam, quam sub juramento pollicitus sum patribus vestris: (Num. 14, 23. Psal. 94, 11).

36. praeter Caleb filium Jephone; ipse enim videbit eam, et ipsi dabo terram, quam calcavit, et filiis ejus, quia secutus est Dominum.

37. Nec miranda indignatio in populum, cum mihi quoque iratus Dominus propter vos dixerit: Nec tu ingredieris illuc:

38. sed Josue, filius Nun, minister tuus, ipse intrabit pro te; hunc exhortare et robora, et ipse sorte terram dividet Israëli.

39. Parvuli vestri, de quibus dixistis, quod captivi ducerentur, et filii, qui hodie boni ac mali ignorant distantiam, ipsi ingredientur: et ipsis dabo terram, et possidebunt eam.

40. Vos autem revertimini et abite in solitudinem per viam maris rubri.

41. Et respondistis mihi: Peccavimus Domino: ascendemus et pugnabimus, sicut praecepit Dominus Deus noster. Cumque instructi armis pergeretis in montem, (Num. 14, 40).

42. ait mihi Dominus: Dic ad eos: Nolite ascendere, neque pugnetis, non enim sum vobiscum, ne cadatis coram inimicis vestris. (Num. 14, 42).

43. Locutus sum, et non audistis: sed adversantes imperio Domini, et tumentes superbia ascendistis in montem.

44. Itaque egressus Amorrrhaeus, qui habitabat in montibus, et obviam veniens persecutus est vos, sicut solent apes persequi: et cecidit de Seir usque Horma.

45. Cumque reversi ploraretis coram Domino, non audivit vos, nec voci vestrae voluit acquiescere.

46. Sedistis ergo in Cadesbarne multo tempore.

34. A gdy usłyszał Pan głos mów waszych, rozgniewany przysiągł, y rzekł:

35. Nie ogląda żaden z ludzi tego narodu niecnotliwego ziemię dobrą, którąm pod przysięgą obiecał ojcóm waszym:

36. oprócz Kaleb syna Jephone, ten bowiem ją ogląda, y iemu dam ziemię, którą deptał, y synóm iego, ponieważ naśladował Pana.

37. A nie ma iść w podziwienie rozgniewanie na lud, gdyż y na mię rozgniewany Pan dla was rzekł: Ani ty nie wnidziesz tam:

38. ale Jozue syn Nun, sługa twój, ten wnidzie za cię: tego upominay y pošilay, a on losem podzieli ziemię Izraelowi.

39. Działki wasze, o którychście powiadali, że ie zabiorą w niewolą, y synowie, którzy dziś między złym a dobrym nie znają różności, ci wnidą: y onym dam ziemię, a posiedzą ją.

40. A wy się wróćcie, a ciągnicie w puszczą, drogą morza czerwonego.

41. Y odpowiedzieli mi: Zgrzeszyliśmy Panu: pójdziemy y walczyć będziemy, iako przykazał Pan Bóg nasz. A gdyście ubrawszy się we zbroie szli na górę,

42. rzekł mi Pan: Mów do nich: Nie wstępuyćie, ani walczyć, bo nie iestem z wami, byście zaś nie upadli przed nieprzyjaciół waszymi.

43. Mówilem wam, a nie słuchaliście: ale sprzeciwiając się rozkazaniu Pańskiemu, y nadęci pychą poszliście na górę.

44. A tak wyszedz y Amorreyczyk, który mieszkał na górach, y zaiachawszy gonił was, iako zwykły gonić pszczoły: y bił was od Seir aż do Horma.

45. A gdyście wróciwszy się płakali przed Panem, nie wysłuchał was, ani chciał przyzwolić na głos wasz.

46. Siedzieliście tedy w Kadesbarne przez czas długi.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

DEUTERONOMIUM, po Żydowsku ELLE HADDEBARIM.

Te księgi Grekowie *Deuteronomium*, to jest, wtóry albo powtórzony Zakon, przeto nazywają, iż w nich niemal to wszystko, co jest w przeszłych księgach, od Mojżesza jest powtórzone: dla tych, którzy pierwszego zakonu na górze Synai (ojcom ich już zmarłym podanego) niesłuchali. Mają w sobie historią dwu miesięcy roku czterdziestego po wyjściu z Egiptu, i czas ostatniego mieszkania, albo stanowiska na polach Moabskich, gdzie Mojżesz umarł i pogrzebion, a na jego miejsce Jozue był obran. Z tych ksiąg przez pięćdziesiąt świadectw w Nowym Testamencie najdziesz przywiedzionych.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O wzbronieniu walczenia przeciw Idumejczykom, Moabitom i Ammonitom, i porażce Sehona.

1. Profectique inde venimus in solitudine, quae ducit ad mare rubrum, sicut mihi dixerat Dominus: et circuivimus montem Seir longo tempore.

37. Dla was. Patrz Num. 20, 12. i niż 3, 26.

39. Między złem a dobrem nie znają różności. Dzieci, nie mające jeszcze użycia rozumu, iżby mogły rozróżnić dobre od złego.

43. Sprzeciwiając się rozkazaniu Pańskiemu. Hebr. rozgniewaliście usta Pana, t. j. przeciwiliście się jego słowom i rozkazom; a więc zagniewaliście go i jego usta i oblicze.

1. A wyciągnąwszy ztamtąd przyszlismy w puszczą, która wiedzie do morza czerwonego, iako mi Pan mówił: y krążyliśmy około góry Seir przez czas długi.

44. Jako zwykły gonić pszczoły. Które w wielkiej liczbie i z wściekłością rzucają się na tych, którzy je drażnią.

46. Nie wysłuchał was. Gdy chcieliście wniknąć do ziemi Obiecanej.

47. Siedzieliście. Mielicie stacyą, czyli stanowisko.

R. 2.—1. Jako mi Pan mówił. Patrz Num. 14, 25.—Krążyliśmy około góry Seir. Idumei. Przodkiem bowiem

2. Dixitque Dominus ad me:

3. Sufficit vobis circuire montem istum: ite contra aquilonem:

4. et populo praecipe, dicens: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seir, et timebunt vos.

5. Vide ergo diligenter, ne moveamini contra eos; neque enim dabo vobis de terra eorum, quantum potest unius pedis calcare vestigium, quia in possessionem Esau dedi montem Seir.

6. Cibos emetis ab eis pecunia, et comedetis; aquam emptam haurietis, et bibetis.

7. Dominus Deus tuus benedixit tibi in omni opere manum tuarum: novit iter tuum, quomodo transieris solitudinem hanc magnam, per quadraginta annos habitans tecum Dominus Deus tuus, et nihil tibi defuit.

8. Cumque transissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in Seir, per viam campestris de Elath, et de Asiongaber, venimus ad iter, quod ducit in desertum Moab.

9. Dixitque Dominus ad me: non pugnes contra Moabitas, nec ineas adversus eos proelium: non enim dabo tibi quidquam de terra eorum, quia filiis Loth tradidi Ar in possessionem.

10. Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus, et validus, et tam excelsus, ut de Enacim stirpe,

11. quasi gigantes crederentur, et essent similes filiorum Enacim. Denique Moabitae appellant eos Emim.

12. In Seir autem prius habitaverunt Horreycykie, quibus expulsis atque deletis, habitaverunt filii Esau; sicut fecit Israël in terra possessionis suae, quam dedit illi Dominus.

13. Surgentes ergo, ut transiremus torrentem Zared, venimus ad eum.

14. Tempus autem, quo ambulavimus de Kadesbarne usque ad transitum torrentis Zared, tri-

Idumejczyków był Ezaw, który także nazywał się Seirem, czyli kosmatym. Idumea zowie się górą, bo jest kraina wyniosła i górzysta.

3. *Idźcie ku północy.* Ku ziemi Obiecanej, która dla idących z Egiptu jest na północy.

4. *Przejdźcie przez granice braci waszej synów Ezaw.* Chociaż bowiem, (Num, 20, 21), Idumejczycy z początku wzbraniali przejścia Hebrajczykom, jednakże z tego w. i z 6, i 29, okazuje się, że nareszcie pozwolili im przechodzić przynajmniej brzegiem ich krainy; zdaje się bowiem, że to oznacza wyraz, *przez granice.*

5. *Stopa jednej nogi.* Ani najmniejszej cząsteczki: formuła mówienia przysłowiowa.

6. *Żywność kupicie u nich za pieniądze, i jeść będziecie.* Tak więc, chociaż codziennie spadała dla nich manna, jednakże żadne przykazanie nie wzbraniało im pożywać innych pokarmów, jeśliby zjadli je mieć.

7. *Wie drogę twoją.* Kierował, szczęścił drogę twoją, i rozmaitemi dobrodziejstwami cię obsypywał podczas podróży; albowiem Pismo ś. tak się wyraża, że Bóg zna tych, dla których szczególniejszych łask udziela.

9. *Synom Lotowym.* Moabitom, jako i niż. w. 19, synami Lota zowią się Ammonici; Moab bowiem i Ammon

2. Y rzekł Pan do mnie:

3. Dosyćście krążyli około téj góry: idźcie ku północy.

4. a ludowi przykaż, mówiąc: Przejdźcie przez granice braciéy waszéy synów Ezaw, którzy mieszkają w Seir, y będą się was bać.

5. Patrzćiesz tedy pilnie, abyście się nie ruszyli przeciwko im; bo nie dam wam ziemi ich, coby mogła stopa iednéy nogi zastąpić, bom za osiadłość Ezaw górę Seir dał.

6. Żywność kupicie u nich za pieniądze, y ieść będziecie: wodę kupioną czerpać y pić będziecie.

7. Pan Bóg twój błogosławił ci we wszelkiej sprawie rąk twoich: wie drogę twoją, iakoś przeszedł tę puszcza wielką, przez czterdzięści lat mieszkający z tobą Pan Bóg twój, a ni naczymci nie schodziło.

8. A gdyśmy minęli bracią naszą syny Ezaw, którzy mieszkali na Seir, drogą polną z Elath, y z Asiongaber, przyszliśmy do drogi, która wiedzie na puszcza Moab.

9. Y rzekł Pan do mnie: Nie walcz przeciw Moabitóm, ani się z nimi potykaj: boć nie dam nic z ziemi ich, iżem synóm Lothowym dał Ar w osiadłość.

10. Emim piérwszy byli obywatele iéy, lud wielki y potężny, y tak wysoki, że ie z pokolenia Enacim iako olbrzymy byđz rozumiano,

11. y byli podobni synóm Enacim, nawet Moabitowie zowią ie Emim.

12. A w Seir piérwéy mieszkali Horreycykwie: które wypędziwszy y wygładziwszy, mieszkali synowie Ezaw, iako uczynił Izrael w ziemi osiadłości swéy, którą mu Pan dał.

13. Ruszywszy się tedy, abyśmy się przepawali przez potok Zared, przyszliśmy do niego.

14. A czasu wszytkiego, któregośmy chodzili od Kadesbarne, aż do przeszcia potoku Zared, było

byli dwaj synowie Lota, z dwóch jego córek spółzeni. — Ar. Stołeczne m. Moabitów.

10. *Emim piérwsi byli obywatele jej.* Przed Moabitami tę krainę zamieszkiwali. Przypomina to Mojżesz dla tego, aby Hebrajczycy, z przykładu Emim wygnanych ze swoich siedzib, brali ufność do zajęcia Chananei. Zowią się zaś Emim, jakby straszni, dla ogromnego wzrostu i siły; *ema* bowiem po hebr. znaczy *strach*. Inni wprowadzają od *amma*, t. j. łokieć, jak gdyby rzeczono: mężowie łokci, rozumie się wielu.

11. *Podobni synom Enacim.* Których uważano za naj-ogromniejszych olbrzymów.

12. *Piérwiej mieszkali Horreycykwie.* Których poraził Kodorlahomor, pustosząc góry Seir (Genes. 14, 6). Maziusz (na Jos. 12, 4), mniema, że Horreycykami byli Troglodyci, (narod dolnego Egiptu). — *Jako uczynił Izrael w ziemi osiadłości swej.* T. j. w ziemi dwóch królów, Oga i Sebona; do pozostałej ziemi obiecanej jeszcze byli nie weszli Izraelici.

13. *Przez potok Zared.* Jest to ruczaj wpadający do morza Martwego.

14. *Ludzi walecznych.* Tak się nazywają ci, którzy skończyli rok życia dwudziesty. — *Jako był przysiągł Pan.* Num. 14, 23.

ginta et octo annorum fuit: donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut juraverat Dominus: (Num. 26, 25.)

15. cujus manus fuit adversum eos, ut interirent de castrorum medio.

16. Postquam autem universi ceciderunt pugnatore,

17. locutus est Dominus ad me, dicens:

18. Tu transibis hodie terminos Moab, urbem nomine Ar:

19. et accedens in vicina filiorum Ammon, cave ne pugnes contra eos, nec movearis ad proelium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in possessionem.

20. Terra gigantum reputata est: et in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitae vocant Zomzommim,

21. populus magnus, et multus, et proceras longitudinis, sicut Enacim, quos delevit Dominus a facie eorum: et fecit illos habitare pro eis,

22. sicut fecerat filiis Esau, qui habitant in Seir, delens Horrhaeos, et terram eorum illis tradens, quam possident usque in praesens.

23. Hevaeos quoque, qui habitabant in Haserim usque Gazam, Cappadoces expulerunt: qui egressi de Cappadocia deleverunt eos, et habitaverunt pro illis.

24. Surgite, et transite torrentem Arnon: ecce tradidi in manu tua Sehon regem Hesebon Amorphaeum, et terram ejus incipe possidere, et committe adversus eum proelium.

25. Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant sub omni caelo: ut audito nomine tuo paveant, et in morem parturitium contremiscant, et dolore teneantur.

26. Misi ergo nuntios de solitudine Cademoth ad Sehon regem Hesebon verbis pacificis, dicens: (Num. 21, 21)

27. Transibimus per terram tuam, publica gratiamur via, non declinabimus neque ad dexteram, neque ad sinistram.

28. Alimenta pretio vende nobis, ut vescamur: aquam pecunia tribue, et sic bibemus. Tantum est, ut nobis concedas transitum,

29. sicut fecerunt filii Esau, qui habitant in Seir, et Moabitae, qui morantur in Ar: donec veniamus ad Jordanem, et transeamus ad terram, quam Dominus Deus noster daturus est nobis.

30. Noluitque Sehor, rex Hesebon, dare nobis

15. Którego ręka była przeciwko nim. Dla pomsty Bóżej wielu z nich umarło niewczesną śmiercią.

19. Synom Lotowym. Ammonitom i Moabitom.

20. W niej. W krainie Moabskiej. — Zomzommim. Są ci sami, którzy, Gen. 14, 5, zowią się Zuzim. Wyraz ten Zomzommim oznacza: 1, występnych i szkodliwych, 2, nie zwyczajnej wysokości, 3, sławnych i znakomitych.

22. I dał. Pan. — Im. Ammonitom. — Mieszkać miało nich. Zamiast Zomzommim.

23. Kappadocianie wygnali. W teks. hebr. ci Kappadocianie nazwani są Kaphthorim; nie są to ci, któ-

trzydzieści y ośm lat: aż wyginał wszystek ród ludzi walecznych z obozu, iako był przysiągł Pan:

15. którego ręka była przeciwko im, aby wyginęli z pośrodku obozu.

16. A gdy wyginęli wszyscy walecznicy,

17. mówił Pan do mnie, rzekąc:

18. Ty dziś przejdiesz granice Moab, miasto imieniem Ar;

19. a przystąpiwszy do bliskich miejsc synów Ammon, strzeż się abyś nie walczył przeciwko im, ani się ruszaj na bitwę: boć nie dam z ziemi synów Ammon: gdyżem ją dał w ośiadłość synom Lothowym.

20. Za ziemię olbrzymów miano ją, y w niej dawno przed tym mieszkali olbrzymowie, które Ammonitowie zowią Zomzommim,

21. lud wielki y mnogi, y wzrostu wysokiego, iako Enacim, które wygładził Pan przed nimi: y dał im mieszkać miasto nich,

22. iako uczynił synom Ezaw, którzy mieszkają na Seir, wygładziwszy Horreyczyki, a dawszy im ziemię ich, którą trzymają aż do czasu.

23. Heweyczyki też, którzy mieszkali w Haserim aż do Gazam Kappadocianie wygnali: którzy wyszedszy z Kappadocię, wygładzili ie, y mieszkali miasto nich.

24. Wstańcie, a przejdźcie strumień Arnon: otom dał w rękę twoję Sehon króla Hesebon Amorreyczyka, y ziemię jego poczni posiadać, a stocz przeciw niemu bitwę.

25. Dzisiaj pocznę puszczać strach y boiaźń twoję na ludy, którzy mieszkają pode wszystkim niebem: aby usłyszawszy imię twoje lękali się, y iako zwykli rodzące drżeli y boleścią zięci byli.

26. Posłałem tedy posły z puszcze Kademoth do Sehon Króla Hesebon słowy spokojnemi, mówiąc:

27. Przejdziem przez ziemię twoję, drogą popolitą pójdziem: nie zstapiemy ani w prawo, ani w lewo.

28. Żywności przedaj nam za pieniądze, żebyśmy iedli: wody za pieniądze użyj, y tak pić będziemy. To tylko, abyś nam pozwolił przeszć,

29. iako uczynili synowie Ezaw, którzy mieszkają na Seir, y Moabitowie, którzy mieszkają w Ar: aż przyjdziemy do Jordanu y przejdziemy do ziemi, którą Pan Bóg nasz da nam.

30. Y niechciał Sehon Król Hesebon pozwolić

rzy się znajdują w Azji Mniejszej, około morza Czarne- go, lecz inni, którzy zamieszkiwali Palestynę.

25. Pode wszystkiem niebem. Do których zajdzie odgłos czynów moich dla ciebie.

28. To tylko. Tego tylko żądamy.

29. Jako uczynili synowie Ezaw. Patrz w. 4. — I Moabitowie, którzy mieszkają w Ar. A więc i Moabici pozwolili byli Hebrajczykom przejść przez swoje granice, lecz wkrótce, lękając się o siebie samych, zmienili postanowienie.

30. Ie był zatwardził. Mogąc, nie chciał zmiękczyć i skłonić woli.

transitum, quia induraverat Dominus Deus tuus spiritum ejus, et obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, sicut nunc vides.

31. Dixitque Dominus ad me: Ecce coepi tibi tradere Sehon, et terram ejus, incipe possidere eam.

32. Egressusque est Sehon obviam nobis cum omni populo suo ad proelium in Jasa.

33. Et tradidit eum Dominus Deus noster nobis: percussimusque eum cum filiis suis et omni populo suo. (Num. 21, 3).

34. Cunctasque urbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatoribus earum, viris ac mulieribus et parvulis: non reliquimus in eis quidquam.

35. Absque jumentis, quae in partem venere praedantium: et spoliis urbium, quas cepimus.

36. ab Aroer, quae est super ripam torrentis Arnon, oppido, quod in valle situm est, usque Galaad. Non fuit vicus et civitas, quae nostras effugeret manus: omnes tradidit Dominus Deus noster nobis.

37. Absque terra filiorum Ammon, ad quam non accessimus: et cunctis quae adjacent torrenti Jeboc, et urbibus montanis, universisque locis, a quibus nos prohibuit Dominus Deus noster.

nam przeszcia, iż był zatwardził Pan Bóg twój ducha iego, y zatwardził był serce iego, aby był podan w ręce twoje, iako teraz widzisz.

31. Y rzekł Pan do mnie: Otomci począł podawać Sehon y ziemię iego, poczni ją posiadać.

32 Y wyszedł Sehon przeciwko nam ze wszystkim ludem swym ku bitwie do Jasa.

33. Y podał go nam Pan Bóg nasz: y porażiliśmy go y syny iego ze wszystkim ludem iego.

34. Y wszystkie miasta na on czas wzięliśmy, wybiwszy obywateli ich, męże y niewiasty y dziatki: nie zostawiliśmy w nich niczego.

35. Oprócz bydła, które się dostały łup biorących: a korzyści miast, któreśmy wzięli,

36. od Aroer, które iest nad brzegiem potoku Arnon, miasteczka, które w dolinie leży, aż do Galaad. Nie było wsi y miasta, któreby uszło rąk naszych: wszystkie nam Pan Bóg nasz podał.

37. Oprócz ziemie synów Ammon, do którejśmy nie przystąpili: y wszystkich które przyległy strumieniowi Jebok, y miast na górach, y wszystkich miejsc, do których nas nie dopuścił Pan Bóg nasz.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O porażce Oga króla Bazanu, i dziele pokoleń Rubena Gada i połowy Manassessa.

1. Itaque conversi ascendimus per iter Basan: egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Edrai. (Num. 21, 33. Infr. 29, 7.)

2. Dixitque Dominus ad me: Ne timeas eum: quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua: faciesque ei sicut fecisti Sehon regi Amorrhaeorum, qui habitavit in Hesebon. (Num. 21, 24.)

3. Tradidit ergo Dominus Deus noster in manibus nostris etiam Og regem Basan, et universum populum ejus: percussimusque eos usque ad internecionem, (Num. 21, 35.)

4. vastantes cunctas civitates illius uno tempore; non fuit oppidum, quod nos effugeret: sexaginta urbes, omnem regionem Argob regni Og in Basan.

5. Cunctae urbes erant munitae muris altissimis, portisque et vectibus, absque oppidis innumeris, quae non habebant muros.

6. Et delevimus eos, sicut feceramus Sehon regi Hesebon, disperdentes omnem civitatem, virosque ac mulieres et parvulos:

7. jumenta autem et spolia urbium diripimus.

1. A tak obróciwszy się slišmy drogą Bazan: y wyszedł Og król Bazan przeciwko nam z ludem ku bitwie w Edrai.

2. Y rzekł Pan do mnie: Nie bój się go: bo w rękę twoją dany iest ze wszystkim ludem y ziemią iego: y uczynisz mu iakoś uczynił Sehon Królowi Amorreyczyków, który mieszkał w Hesebon.

3. Dał tedy Pan Bóg nasz w ręce nasze y Oga Króla Bazan, y wszytek lud iego; y porażiliśmy ie aż do szcztaku,

4. burząc wszystkie miasta iego iednego czasu: nie było miasteczka, któreby nas uszło: sześćdziesiąt miast, wszytkę krainę Argob, królestwa Og w Bazan.

5. Wszystkie miasta były obronione mury wysokimi y bramami y z zaworami, oprócz miasteczek niezliczonych, które nie miały murów.

6. Y zgładziliśmy ie, iakośmy byli uczynili Sehon królowi Hesebon, wytrąciwszy wszelkie miasto, męże y niewiasty y dziatki:

7. lecz bydło y korzyści miast rozebraliśmy.

32. *I wyszedł.* O tych wypadkach masz Num. 21, 23 i d.

34. *Wybiwszy obywateli.* Według rozkazu Pana, niż. 20, 16.

37. *Strumieniowi Jebok.* Przy którym Jakób pasował się z Aniołem, Gen. 32, 22; należy do Ammonitów. R. 3.—1. *I wyszedł Og.* Bitwa ta opisana jest w Num. 21, 33, i d.

4. *Argob.* Jest to ta sama kraina Bazanu. Hier. de loc. hebr.

5. *Obronione mury.* To samo powiedziano o tych miastach III. Reg. 4, 13. Te jednak miasta tak wielkie i obwarowane, często nazywane są wsiami i miasteczkami, jak wyż. Num. 32, 41, i niżej w t. r. w. 14, i Jos. 13, 30.

8. Tulimusque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem: a torrente Arnon usque ad montem Hermon,

9. quem Sidonii Sarion vocant, et Amorrhæi Sanir:

10. omnes civitates, quae sitae sunt in planitie, et universam terram Galaad et Basan usque ad Selcha et Edrai, civitates regni Og in Basan.

11. Solus quippe Og rex Basan, restiterat de stirpe gigantum. Monstratur lectus ejus ferreus, qui est in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus.

12. Terramque possedimus tempore illo ab Aroer, quae est super ripam torrentis Arnon usque ad mediam partem montis Galaad: et civitates illius dedi Ruben et Gad. (Num. 32, 29).

13. Reliquam autem partem Galaad, et omnem Basan regni Og, tradidi mediae tribui Manasse, omnem regionem Argob: cunctaque Basan vocatur terra gigantum.

14. Jair filius Manasse possedit omnem regionem Argob usque ad terminos Gessuri, et Machati. Vocavitque ex nomine suo Basan, Havoth Jair, id est, Villas Jair, usque in praesentem diem.

15. Machir quoque dedi Galaad.

16. Et tribubus Ruben et Gad dedi de terra Galaad usque ad torrentem Arnon medium torrentis, et confinium usque ad torrentem Jeboc, qui est terminus filiorum Ammon:

17. et planitiem solitudinis, atque Jordanem, et terminos Cenereth usque ad mare deserti, quod est salsissimum, ad radices montis Phasga contra orientem.

18. Praecepique vobis in tempore illo, dicens: Dominus Deus vester dat vobis terram hanc in hereditatem, expediti praecedite fratres vestros, filios Israël, omnes viri robusti:

19. absque uxoribus, et parvulis atque jumentis. Novi enim quod plura habeatis pecora, et in urbibus remanere debebunt, quas tradidi vobis,

20. donec requiem tribuat Dominus fratribus vestris, sicut vobis tribuit: et possideant ipsi etiam terram, quam daturus est eis trans Jordanem: tunc revertetur unusquisque in possessionem suam, quam dedi vobis.

21. Josue quoque in tempore illo praecepi, di-

8. Y wzięliśmy w on czas ziemię z ręki dwu królów Amorreyczyków, którzy byli za Jordaniem: od potoku Arnon, aż do góry Hermon,

9. którą Sydończycy Sarion zowią, a Amorreyczycy Sanir:

10. wszystkie miasta, które leżą w równi, y wszystkie ziemię Galaad y Bazan aż do Selcha y Edra, miast królestwa Og w Bazan.

11. Bo tylko sam Og król Bazan został się był z narodu olbrzymów. Ukazują łożę jego żelazne, które iest w Rabath synów Ammon, dziewięć łokiet mające wzdłuż, a cztery w szerz, na miarę łokcia ręki męskiej.

12. Y posiedliśmy na on czas ziemię, od Aroer, które iest nad brzegiem potoku Arnon, aż do połowice góry Galaad: a miasta iego dałem Ruben y Gad.

13. A ostatek Galaad y wszystkie Bazan królestwa Og, dałem połowicy pokolenia Manasse, wszystkie krainę Argob: y wszystkie Bazan zowią ziemią olbrzymów.

14. Jair syn Manasse posiadał wszystkie krainę Argob, aż do granic Gessury y Machaty. Y nazwał od imienia swego Bazan Hawoth Jair: to iest, wsi Jair, aż do dnia dzisiejszego.

15. Machirowi też dałem Galaad.

16. A pokoleniu Ruben y Gad dałem od ziemi Galaad aż do potoku Arnon, pół potoku y ukraine aż do potoku Jebok, która iest granica synów Ammon:

17. y równinę pustynie y Jordan, y granice Cenereth aż do morza puszczę, które iest nasłonięte, pod górę Phasga ku wschodu słońca.

18. Y rozkazałem wam na on czas, mówiąc: Pan Bóg wasz daie wam tę ziemię w dziedzictwo, gotowi idźcie przed bracią waszą synami Izraelowymi, wszyscy mężowie duży:

19. bez żon, y dzieci y bydła. Wiem bowiem że więcej dobytku macie, y w miasteczkach zostać muszą, którem wam dał,

20. aż odpoczynienie da Pan bracię waszą, iako wam dał: y posiadą oni też ziemię, którą im da za Jordanem: tedy się każdy wróci do ośiadłości swęj, którą wam dał.

21. Jozuemu też na on czas przykazałem, rze-

8. *Aż do góry Hermon.* Góra Hermon jest ostatnią częścią góry Galaad za Jordanem. Cała bowiem góra zowie się Galaadską; lecz w różnych swych częściach ma rozmaite imiona.

9. *Sarion.* Góra więc Hermon zowie się Sarion i Sanir; takż Sion, albo Seon, jak wid. niżej. r. 4, 48.

11. *Sam...* został się z narodu olbrzymów. Rozumie się w owej krainie; albowiem gdzieindziej znajdowali się jeszcze olbrzymi. Num. 13, 34; Jos. 15, 14; I. Paral. 20, 6. — *W Rabath.* Które później zwało się Filadelfią, jak świadczy ś. Hier. de l. h.

14. *Jair syn Manasse.* Wnuk; Hebrajczycy bowiem wszystkich potomków zowią synami. — *Aż do dnia dzisiejszego.* Abulens mniema, że te słowa nie są Mojżesza, lecz dodane były od Ezdrasza, gdyż zdają się oznaczać

Bib. St. Test. T. I.

długi jakiś czas poprzedzający. Lecz nie ma potrzeby takie wyprowadzać wniosków; wszakże dosyć jest, iżby jakkolwiek czas poprzedził, w którym rzecz jaka trwała, żeby można było o niej powiedzieć, iż daje się widzieć, *aż do dnia dzisiejszego.*

15. *Machirowi.* Potomkom Machira. — *Dałem Galaad.* T. j. część Galaad; albowiem Rubenici też i Gadyci części swe w niej mieli.

17. *Cenereth.* Patrz Num. 34, 11. — *Aż do morza puszczę.* Morza Martwego, czyli jezioro Asfaltowe.

18. *Idźcie przed bracią.* Uzbrojeni do Chanaan.

20. *Aż odpocznienie.* Dopóki, po podbiciu Chananei, podział ziemi nie nastąpi; która to wojna, i podział ten zabrały lat czternaście.

cens: Oculi tui viderunt, quae fecit Dominus Deus vester duobus his regibus: sic faciet omnibus regnis, ad quae transiture es. (Num. 27, 18).

22. Ne timeas eos: Dominus enim Deus vester pugnabit pro vobis.

23. Precatusque sum Dominum in tempore illo, dicens:

24. Domine Deus, tu coepisti ostendere servo tuo magnitudinem tuam, maioremque fortissimam: neque enim est alius Deus, vel in caelo, vel in terra, qui possit facere opera tua, et comparari fortitudini tuae.

25. Transibo igitur, et videbo terram hanc optimam trans Jordanem, et montem istum egregium, et Libanum.

26. Iratusque est Dominus mihi propter vos, nec exaudivit me, sed dixit mihi: Sufficit tibi: nequaquam ultra loquaris de hac re ad me.

27. Ascende cacumen Phasgae, et oculos tuos circumfer ad occidentem, et ad aquilonem, austrumque et orientem, et aspice: nec enim transibis Jordanem istum. (Infr. 31, 2.—34, 4).

28. Praecepit Josue, et corroboravit eum atque confortavit: quia ipse praecedet populum istum, et dividet eis terram, quam visurus es.

29. Mansimusque in valle contra fanum Phogor.

kąc: Oczy twoje widziały, co uczynił Pan Bóg wasz tym dwiema królóm: także uczyni wszystkim królestwom, do których przejdiesz.

22. Niebóy się ich: bo Pan Bóg wasz będzie walczył za was.

23. Y prosiłem Pana w on czas, mówiąc:

24. Panie Boże, tyś począł pokazywać słudze twemu wielkość twoją, y rękę barzo mocną: bo nie masz inszego Boga, ani na niebie, ani na ziemi, któryby mógł czynić dzieła twoje, y przyrównany być mocy twojej.

25. Przejdę tedy, y oglądam ziemię tę niepospolitą za Jordanem, y górę tę wyborną, y Liban.

26. Y rozgniewał się Pan na mię dla was, ani mię wysłuchał, ale mi powiedział: Dosyć masz: żadną miarą nie mów więcej do mnie o tej rzeczy.

27. Wstąp na wierzch Phasgi, a obróć w koło oczy twoje, na zachód y na północ, i na południe y na wschód, a patrz: bo nie przejdiesz przez ten Jordan.

28. Przykazał Jozue, umocni go y potwierdził: on bowiem pójdzie przed tym ludem, y podzieli im ziemię, którą oglądasz.

29. Y mieszkaliśmy w dolinie przeciw balwanicy Phogor.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O upominaniu do zachowywania Boskich przykazań, i trzech miastach ucieczki.

1. Et nunc Israël, audi praecepta et iudicia, quae ego doceo te ut faciens ea, vivas, et ingrediens possideas terram, quam Dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis.

2. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo: custodite mandata Domini Dei vestri, quae ego praecipio vobis.

3. Oculi vestri viderunt omnia, quae fecit Dominus contra Beelphegor, quomodo contriverit omnes cultores ejus de medio vestri. (Num. 25, 4).

4. Vos autem, qui adhaeretis Domino Deo vestro, vivitis universi usque in praesentem diem.

5. Scitis, quod docuerim vos praecepta atque iustitias, sicut mandavit mihi Dominus Deus meus: sic facietis ea in terra, quam possessuri estis:

6. et observabitis et implebitis opere. Haec est

1. A teraz Izraelu, słuchaj przykazania y sądów, których ja ciebie ucze, abyś je czyniąc żył, a wszedszy posiadał ziemię, którą Pan Bóg ojców waszych da wam.

2. Nie przydacie do słowa, które wam mówię, ani ujmiecie z niego: strzeżcie mandatów Pana Boga waszego, które ja wam rozkazuję.

3. Oczy wasze widziały wszystko, co uczynił Pan przeciw Beelphegor, iako pokruszył wszystkie chwalce jego z pośrodku was.

4. A wy, którzy stoicie przy Panu Bogu waszym, żywiście wszyscy aż do dnia dzisiejszego.

5. Wiecie, że wam nauczałem przykazania y sprawiedliwości, iako mi rozkazał Pan Bóg mój, tak je czynić będziecie w ziemi, którą pośiedziecie:

6. y zachowacie je, a wypełnicie skutkiem. To

25. *Przejdę tedy.* Jak gdyby mówił: Proszę, niech przejdę i oglądam ziemię, o której posiadanie lat czterdzieście pracowałem. — *I górę tę wyborną.* Górę Moria, na której Abraham ofiarował Izaaka, i na której miał być zbudowany kościół i zamek Syon. Inni rozumieją to o górach Bethel, które y wyższe są od Moria, i bliższe Jordani i Jerycha.

26. *Dla was.* Dla waszego grzechu szemrania, co stało się mi powodem do zwątpienia, gdy uderzałem laską o skałę. Num. 20, 12.

29. *Przeciw balwanicy Phogor.* Hebr., przeciw domowi, t. j. świątyni Fogor.

R. 4—1. *Abyś je czyniąc żył.* Życiem doczesnem długiem i szczęśliwem.

2. *Nie przydacie... ani ujmiecie.* Nie przydacie nic, co by im się przeciwowało, i nie ujmiecie nic, co by myśl nadwzględęło i zepsuło. Patrz W.

3. *Co uczynił Pan przeciw Beelphegor.* Zabijając 24 tysiące ludzi. Num. 25, 9.

6. *Wasza mądrość i rozum przed ludźmi.* Jak gdyby rzekł: To to jest prawo, przez zachowywanie którego zjednacie sobie sławę u innych narodów, iż jesteście biegłymi i roztroptnymi w waszych przedsięwzięciach.

enim vestra sapientia, et intellectus coram populis, ut audientes universa praecepta haec, dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna.

7. Nec est alia natio tam grandis, quae habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.

8. Quae est enim alia gens sic inclyta, ut habeat ceremonias, justaque judicia, et universam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?

9. Custodi igitur temetipsum, et animam tuam sollicite. Ne obliviscaris verborum, quae viderunt oculi tui, et ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitae tuae. Docebis ea filios ac nepotes tuos,

10. a die, in quo stetisti coram Domino Deo tuo in Horeb, quando Dominus locutus est mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut audiant sermones meos, et discant timere me omni tempore, quo vivunt in terra, doceantque filios suos.

11. Et accessistis ad radices montis, qui ardebat usque ad caelum: erantque in eo tenebrae, et nubes, et caligo. (*Exod. 19, 18*).

12. Locutusque est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audistis, et formam penitus non vidistis.

13. Et ostendit vobis pactum suum, quod praecepit, ut faceretis, et decem verba, quae scripsit in duabus tabulis lapideis.

14. Mihi quae mandavit in illo tempore, ut docerem vos ceremonias et judicia, quae facere deberetis in terra, quam possessuri estis.

15. Custodite igitur sollicite animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die, quo locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis:

16. ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel feminae, (*Exod. 20, 4*).

17. similitudinem omnium jumentorum, quae sunt super terram, vel avium sub caelo volantium,

18. atque reptilium, quae moventur in terra, et pisces qui sub terra morantur in aquis:

19. ne forte elevatis oculis ad caelum, videas solem et lunam, et omnia astra caeli, et errore deceptus adores ea, et colas quae creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quae sub caelo sunt.

20. Vos autem tulit Dominus, et eduxit de for-

bowiem iest wasza mądrość, y rozum przed ludźmi: żeby usłyszawszy te wszystkie przykazania, rzekli, Oto lud mądry y rozumny, naród wielki.

7. Y nie masz inszego narodu tak wielkiego, któryby miał bogi tak przybliżające się do niego, iako Pan Bóg nasz przytomny iest na wszystkie prośby nasze.

8. Bo któryż inszy naród iest tak zacny, żeby miał ceremonie, y sądy sprawiedliwe, y wszystkie zakon, który ia dziś przełożę przed oczy wasze?

9. Strzeż tedy sam siebie, y dusze swęj pilnie. Nie zapominay słów, które widziały oczy twoie, a niechay nie wypadaią z serca twego po wszystkie dni żywota twego. Będziesz ich nauczał syny y wnuki twoie,

10: ode dnia, któregoś stanął przed Panem Bogiem twoim na Horeb, gdy mi Pan mówił, rzekąc: Zgromadź do mnie lud, aby słuchali mów moich, a nauczyl się bać mnie przez wszystkie czas, którego żyją na ziemi, a nauczali syny swoje.

11. Y przystąpiliście pod górę, która gorzała aż do nieba: y była na nię ciemność, y obłok, y mgła.

12. Y mówił Pan do was z pośrodku ognia. Słyszeliście głos słów iego, aleście kształtu zgola nie widzieli.

13. Y okazał wam przymierze swoje, które roszkazał, żebyście czynili, i dziesięć słów, które napisał na dwu tablicach kamiennych.

14. Mnie też roszkazał na on czas, abych was nauczył obrzędów y sądów, którebyście zachować mieli w ziemi, którą posiędziecie.

15. A przeto strzeżcie pilnie dusz waszych. Nie widzieliście żadnego podobieństwa w dzień, którego Pan mówił do was na Horeb z pośrodku ognia:

16. abyście snąc oszukani nie uczynili sobie podobieństwa rytego, abo obrazu mężczyzny, abo niewiasty,

17. wyobrażenia wszelkich zwierząt, które są na ziemi, abo z ptastwa pod niebem latającego,

18. y płazu, który płaza po ziemi, abo ryb które są w wodach pod ziemią:

19. abyś snąc podniosszy oczy w niebo, nie użyżzał słońca, y księżycy, y wszystkich gwiazd niebieskich, y uwiedziony błędem, nie kłaniał się im, y nie służył, które stworzył Pan Bóg twój na posługę wszystkim narodóm, które są pod niebem.

20. Lecz was wziął Pan, y wywiódł z pieca że-

7. *Przybliżające się do niego.* Sprzyjających, skorych do udzielenia dobrodziejstw.

9. *Strzeż tedy sam siebie, i duszy twój pilnie.* Abyś nie czynił czegoś, lub nie postanowił nic czynić, coby przeciwnie było temu prawu.—*Słów.* Wypadków i cudów.

11. *Pod górę, która gorzała aż do nieba.* Pod górę Synaj, która cała była w ogniu.

13. *Przymierze swoje.* Prawo, które jest warunkiem przymierza zawartego między Bogiem a wami.

15. *Strzeżcie pilnie dusz waszych.* Przez zachowywanie prawa Bożego, kto bowiem pełni prawo strzeże

duszę swoją. — *Nie widzieliście żadnego podobieństwa... na Horeb.* Słyszeliście mówiącego Boga na górze, lecz żadnej jego nie widzieliście postaci; przeto nie powinniście usiłować wyobrażać go sobie jaką rzezbą, lub obrazem.

16. *Mężczyzny, albo niewiasty.* Mężczyzny, jako Bela, czyli Baala; niewiasty, jak Astarty.

20. *Z pieca żelaznego Egipskiego.* Z najtwardszej niewoli, która was, jakby piec żelazny, zawarta i przypiekła, iżby żadnej nie było dla was ucieczki. Podobna przenośnia znajduje się u Is. 48, 10: *Obratem cie*

nace ferrea Aegypti, ut haberet populum hereditarium, sicut est in praesenti die.

21. Iratusque est Dominus contra me propter sermones vestros, et juravit, ut non transirem Jordanem, nec ingrederer terram optimam, quam daturus est vobis. (*Supr. 1, 37*).

22. Ecce morior in hac humo, non transibo Jordanem: vos transibitis, et possidebitis terram egregiam.

23. Cave ne quando obliviscaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit tecum: et facias tibi sculptam similitudinem eorum, quae fieri Dominus prohibuit:

24. quia Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus aemulator. (*Hebr. 12, 29*).

25. Si genueritis filios ac nepotes, et morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinem, patrantes malum coram Domino Deo vestro, ut eum ad iracundiam provocetis:

26. testes invoco hodie caelum et terram, cito perituros vos esse de terra, quam transito Jordane possessuri estis; non habitabitis in ea longo tempore, sed delebit vos Dominus,

27. atque disperget in omnes gentes, et remanebitis pauci in nationibus, ad quas vos ducturus est Dominus.

28. Ibique servietis diis, qui hominum manu fabricati sunt, ligno et lapidi, qui non vident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur.

29. Cumque quaesieris ibi Dominum Deum tuum, invenies eum: si tamen toto corde quaesieris, et tota tribulatione animae tuae.

30. Postquam te invenerint omnia, quae praedicta sunt, novissimo tempore reverteris ad Dominum Deum tuum, et audies vocem ejus.

31. Quia Deus misericors Dominus Deus tuus est: non dimittet te, nec omnino delebit, neque obliviscetur pacti, in quo juravit patribus tuis.

32. Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te ex die, quo creavit Deus hominem super terram, a summo caelo usque ad summum ejus, si facta est aliquando hujusmodi res, aut unquam cognitum est,

33. ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti, et vixisti:

w piecu ubóstwa. Jest to także odwoływanie się do owych pieców ceglanych, przy których pracowali Hebrajczycy w Egipcie. *Exod. 5, 7.*

24. *Ogień trawiący.* Bóg jest mścicielem zniewagi sobie wyrządzonej, i karze ją najsrożej, nakształt ognia wszystko niszczonego.

26. *Za świadki biorę dziś niebo i ziemię.* Jest to rodzaj przysięgi przez stworzenia, w których szczególnie odbija się obecność Boga. Tak Izajasz (r. 1, 2), porusza niebo i ziemię, gdy mówi: *Stuchajcie niebios, i przyjmij w uszy ziemio.*

28. *Drewnu a kamieniu.* Bałwanom z drzewa, lub kamienia. Powiada się zaś, że Izraelici będą tym bałwanom służyć, bo nawet mimowolnie mieli być do tego zmuszani, jak się przytrafiło w rzeczy samej. *Daniel. r. 3, i ma przyjąć. Jer. 5, 19.*

29. *I wszystkim utrapieniem.* W prawdziwej skrusze i nawróceniu się; albowiem Bóg jedna się z poku-

laznego Egypckiego, aby miał lud dziedziczny, jako jest dziśiejszego dnia.

21. Y rozgniewał się Pan na mię dla mów waszych, y przysiągł, że nie przejdę za Jordan, y nie wnikę do ziemie najlepszy, którą wam da

22. Oto umieram w téy ziemi, nie przejdę Jordanu: wy przejdziecie, y pośiedziecie ziemię wyborną.

23. Ostrzegayże się, abyś kiedy niezapomniał przymierza Pana Boga twego, które uczynił z tobą: y uczynił sobie rytego podobieństwa tych rzeczy, których Pan czynić zakazał:

24. bo Pan Bóg twój jest ogień trawiący, Bóg zawisny.

25. Jeśli zrodzicie syny y wnuki, a będziecie mieszkac w ziemi, a zwiedzieni uczynicie sobie jakie podobieństwo, broiąc złość przed Panem Bogiem waszym, żebyście go kugniewu przywiedli:

26. za świadki biorę dziś niebo i ziemię, że rychło zginiecie z ziemie, którą przeszedzys Jordan pośiedziecie: nie będziecie w niej przezdługi czas mieszkac, ale wygładzi was Pan,

27. y rozproszy po wszystkich narodziech, y mało was zostanie między narody, do których was Pan zawiedzie.

28. A tam będziecie służyć bogóm, którzy ręką człowieczą są udziałani, drewnu a kamieniu, którzy nie widzą, ani słyszą, ani iedzą, ani wchają.

29. A gdy szukać będziesz tam Pana Boga twego, naydziesz go: iesli go iedno całym sercem szukać będziesz, y wszystkim utrapieniem dusze twoiey.

30. Gdy cię naydą wszystkie te rzeczy, które są przepowiedziane, ostatniego czasu nawrócisz się do Pana Boga twego, y będziesz słuchał głosu jego.

31. Albowiem Bóg miłosierny Pan Bóg twój jest, nie opuści cię, ani do końca zgładzi, ani zapamięta przymierza, na które przysiągł oycóm twoim.

32. Pytaj się o dawnych czasiech, które były przed tobą, ode dnia którego stworzył Bóg człowieka na ziemi, od kraiu nieba aż do kraiu iego: iesli się kiedy taka rzecz stała, abo kiedy dozna no jest,

33. aby słyszał lud głos Boga mówiącego z pośrodku ognia, jakoś ty słyszał a żyweś został:

tującym grzesznikiem.

30. *Gdy cię najdą.* Gdy na cię spadną. — *Nawrócisz się do P. Boga.* Wszystko to jest powiedziane proroczno, i w rzeczy samej tak się przydarzyło w niewoli Babilońskiej, z której Bóg oswobodził, gdy pokutowali za swe grzechy; i albo literalnie, albo alegorycznie spełni się przy końcu świata, kiedy ostatki Żydów zostaną zbawione.

31. *Na które przysiągł.* Które przysiągł.

32. *Pytaj się o dawnych czasach.* O wypadkach zaszłych w dawniejszych czasach. — *Od kraiu nieba, aż do kraiu jego.* Od wschodu aż do zachodu; jak gdyby mówił: Poznaj te rzeczy, które na całym świecie gdzie więcej się nie zdarzyły. Podobna fraza jest u *Mat. 24, 31.*

33. *Słyszał, a żyweś został.* Nakształt cudu to byż słyżąc głos Boga tak straszny na górze Synaj, i umarł; o tém także w r. 5, 24.

34. si fecit Deus, ut ingrederetur, et tolleretur sibi gentem de medio nationum, per tentationes, signa, atque portenta, per pugnam, et robustam manum, extentumque brachium, et horribiles visiones, juxta omnia, quae fecit pro vobis Dominus Deus vester in Aegypto, videntibus oculis tuis:

35. ut scires, quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alius praeter eum.

36. De coelo te fecit audire vocem suam, ut doceret te, in terra ostendit tibi ignem suum maximum, et audisti verba illius de medio ignis, (*Exod. 13, 21*).

37. quia dilexit patres tuos, et elegit semen eorum post eos. Eduxitque te praecedens in virtute sua magna ex Aegypto,

38. ut deleteret nationes maximas et fortiores te in introitu tuo, et introduceret te, daretque tibi terram earum in possessionem, sicut cernis in praesenti die.

39. Scito ergo hodie, et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse sit Deus in coelo sursum, et in terra deorsum, et non sit alius.

40. Custodi praecepta ejus atque mandata, quae ego praecipio tibi: ut bene sit tibi, et filiis tuis post te, et permanes multo tempore super terram, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi.

41. Tunc separavit Moyses tres civitates trans Jordanem ad orientalem plagam, (*Num. 35, 14*).

42. ut confugiat ad eas, qui occiderit nolens proximum suum, nec sibi fuerit inimicus antequam et alterum diem, et ad harum aliquam urbem possit evadere:

43. Bosor in solitudine, quae sita est in terra campestri de tribu Ruben: et Ramoth in Galaad, quae est in tribu Gad: et Golan in Basan, quae est in tribu Manasse (*Jos. 20, 8*).

44. Ista est lex, quam proposuit Moyses coram filiis Israël;

45. et haec testimonia et caeremoniae atque judicia, quae locutus est ad filios Israël, quando egressi sunt de Aegypto,

46. trans Jordanem in valle contra fanum Phogor in terra Sehon regis Amorrhaei, qui habitavit in Hesebon, quem percussit Moyses. Filii quoque Israël egressi ex Aegypto,

47. possederunt terram ejus, et terram Og regis Basan, duorum regum Amorrhaeorum, qui erant trans Jordanem ad solis ortum:

48. ab Aroer, quae sita est super ripam torrentis Arnon, usque ad montem Sion, qui est et Hermon,

49. omnem planitiem trans Jordanem ad orientalem plagam, usque ad mare solitudinis, et usque ad radices montis Phasga.

34. jeśli uczynił Bóg, że wszedł y wziął sobie lud z pośrodku narodów, przez doświadczanie, znaki, y cuda, przez wojnę, y mocną rękę, y wyciągnięte ramię, y straszne widzenia, wedle wszystkiego, co czynił dla was Pan Bóg wasz w Egypcie, na co patrzyły oczy twoje:

35. abyś wiedział iż Pan sam jest Bogiem, a nie masz innego oprócz niego.

36. Dałci słyszeć swój głos z nieba, aby cię nauczył, y na ziemi ukazałci ogień swój bardzo wielki, i słyszałeś słowa jego z pośrodku ognia,

37. abowiem umiłował oycę twoje, y obrał nasienie ich po nich. Y wywiódł cię idąc przed tobą w mocy swojej wielkiej z Egiptu,

38. aby wygładził narody bardzo wielkie, y mocniejsze nad cię na weszcie twoje: i wprowadził cię, y dałci ziemię ich w osiadłość, iako to widzisz dnia dzisiejszego.

39. A tak poznay dzisiaj, a myśl w sercu swoim, że Pan sam jest Bogiem na niebie wysoko, y na ziemi nisko, a nie masz innego.

40. Strzeż przykazania y mandatów jego, które ia przykazuję tobie: abyć dobrze było y synóm twym po tobie, ażebyś przez długi czas trwał na ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie.

41. Tedy oddzielił Mojżesz trzy miasta za Jordanem na wschodnią stronę,

42. aby do nich uciekał, koby zabił niechcąc bliźniego swego, ani mu był nieprzyjacielem przed iednym y drugim dniem, y do którego z tych miast ubiedz mógł:

43. Bozor na puszcy, które leży na równej ziemi, z pokolenia Ruben: y Ramot w Galaad, które iest w pokoleniu Gad: y Golan w Bazan, które iest w pokoleniu Manasse.

44. Tenci iest zakon, który położył Mojżesz przed syny Izraëlowymi;

45. y te świadectwa y obrzędy, y sądy, które mówił do synów Izraëlowych, kiedy wyszli z Egiptu,

46. za Jordanem w dolinie przeciw bałwanicy Phogor w ziemi Sehona króla Amorreyskiego, który mieszkał w Hesebon, którego zabił Mojżesz. Synowie téż Izraëlowi wyszedzy z Egiptu,

47. posiedli ziemię jego, y ziemię Og króla Bazan, dwu królów Ammoreyskich, którzy byli za Jordanem na wschód słońca:

48. od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, aż do góry Sion, która iest téż Hermon,

49. wszystkę równinę za Jordanem na wschodnią stronę aż do morza pustyni, i aż pod górę Phasga.

34. Że wszedł i wziął. Że przyszedł dla wzięcia. — Przez doświadczanie. Przez znaki i cuda. — I straszne widzenia. W czasie trzydniowych ciemności, o których ks. Mądr. 17 i 18.

36. Na ziemi ukazał ci ogień swój bardzo wielki. Bo ogień zdawał się występować z góry Synaj: i razem z nim zdawał się zstępować z nieba, czyli powietrza.

37. Idąc przed tobą. Przez Anioła, w słupie obłoku.

38. Jako to widzisz dnia dzisiejszego. Już bowiem

zaczęło się to spełniać, gdyśmy zgładzili z ziemi Sehona i Oga z ich wojskiem i ludem.

41. Oddzielił Mojżesz trzy miasta. Patrz Num. r. 35.

48. Aż do góry Sion, która jest téż Hermon. Inna jest ta góra Sion, od góry Syon w Jerozolimie, gdzie stał kościół Salomona; ta bowiem znajdowała się z innej strony Jordanu, i po hebrajsku pisze się przez *shin*; Syon zaś na której kościół, przez. *tsade*.

49. Aż do morza pustyni. Do morza Martwego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 4. w. 2. *Nie przydadcie do słowa.* Prawdziwe tego miejsca rozumienie jest to: Iż tu chce Bóg, aby zupełne i doskonałe przykazania jego były zachowane, jak sam przykazał, ażeby ich nie psowano fałszywymi wykładami. A tak nie mówi tu: Nie będziecie chować co innego tylko co teraz rozkazuję. Ale to mówi: w tém, co przykazuję, nic nie umniejszycie, ani przydadcie, ale zupełnie uczynicie, jako każę a nie inaczej. Toż i niżej 12 i 32 powtarza. Otoż źle i nieprawdziwie Heretykowie te słowa przeciw nauce i ustawom kościoła Bożego przywodzą: Który ich fałszywy wykład, tym się samym zbija, iż po tych księgach Mojżeszowych, siła ksiąg świętych przydano. Naprzód po tych księgach *Deuteronomium*, w których tego przydawania do słów Pańskich zakazano, przydane są wszystkie księgi święte, Historyków, Proroków, i wszystek Nowy Testament. Nadto siła jest przykazania około obyczajów u Proroków, i w księgach Salomonowych, które są przydane. Przydali też i pośledniejszy Żydowie ceremonie nowe, i święta, jako masz Esther. 9, Judith. 16, 1. Mach. 4, w czem przecie nie grzeszyli ci, co to pisali i stanowili, co znakiem jest, iż tu zakazuje tylko takiego przydawania, któreby to, co Bóg rozkazuje, psowało złym i fałszywym wykładem, inaczej je czyniąc albo rozumiejąc niż Bóg rozkazał. Jako to Heretycy czynią, zawždy swoje przykłady do słowa Bożego przyszywając, albo słów Bożych umniejszając. O czem też czytaj w przypowieściach, 30, v. 6. A tak tu Mojżesz tylko mówi o wypełnieniu przykazania danego od Boga, nie o czynieniu nowych ustaw i ceremonij, bo to Bóg sobie zachowuje, że może zawždy przez przełożone w kościele Bożym, co mu się podoba i ludowi pożytecznie jest postanowić. A nasza rzecz to, co rozkazuje, pilnie zachować. Czytaj niżej 12, v. 32.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O powtórzeniu Dekalogu, danego na górze Synai.

1. Vocavitque Moyses omnem Israël, et dixit ad eum: Audi Israël ceremonias atque iudicia, quae ego loquor in auribus vestris hodie: discite ea, et opere complete.

2. Dominus Deus noster pepigit nobiscum foedus in Horeb.

3. Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui impraesentiarum sumus, et vivimus.

4. Facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis.

5. Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus; timuistis enim ignem, et non ascendistis in montem, et ait:

6. Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo servitutis. (*Exod. 20, 2. Lev. 26, 1.*)

7. Non habebis deos alienos in conspectu meo.

8. Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium, quae in coelo sunt desuper, et quae in terra deorsum, et quae versantur in aquis sub terra. (*Exod. 20, 4.*)

9. Non adorabis ea, et non coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus: Deus aemulator, reddens iniquitatem patrum super filios in tertiam et quartam generationem his qui oderunt me, (*Exod. 34, 14.*)

1. Y wezwał Mojżesz wszego Izraela, y rzekł do niego: Sluchaj Izraelu ceremonij y sądów, które ja dziś mówię w uszy wasze: nauczcie się ich, y skutkiem wypełniać.

2. Pan Bóg nasz uczynił z nami przymierze na Horeb.

3. Nie z oycy naszymi uczynił przymierze, ale z nami, którzy tu na ten czas jesteśmy y żyjemy.

4. Twarzą w twarz mówił do nas na górze z pośrodku ognia.

5. Jam zmówcą y śródkiem był między Panem a między wami czasu onego, abych wam opowiadał słowa jego; boście się bali ognia, y nie wstąpiliście na górę, y mówił:

6. Ja Pan Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi Egypcijskiej, z domu niewolę.

7. Nie będziesz miał bogów cudzych przed oczyma memi.

8. Nie uczynisz sobie ryciny, ani podobieństwa wszystkich rzeczy, które są na niebie wzgórze, które na ziemi nisko, y które są w wodach pod ziemią.

9. Nie będziesz się im kłaniał, ani służył. Bo ja iest Pan Bóg twój: Bóg zawistny, oddający nieprawość oyców na syniech do trzeciego y czwartego pokolenia, tym którzy mię nienawidzą,

R. 5. — 1. *Wszego Izraela.* Cały lud: wszyscy bowiem znajdowali się obecni, jak się okaz. z r. 29, 10. Nie trudno też było Bogu nadać głosowi Mojżesza taką siłę, iżby od wszystkich mógł być słyszany.

3. *Nie z ojcj naszymi uczynił przymierze, ale z nami.* Nie dawnym owym patryarchom, Abrahamowi, Izaakowi i Jakóbowi, dał prawo, ale nam. Jeszcze bowiem byli niektórzy z tych którzy żyli w czasie danego prawa na górze Synai; i chociażby nikogo z tych nie pozostało, zawsze można było powiedzieć: Zawarł przymierze z nami, t. j. z ludem naszym: naród bowiem trwa, chociaż jednostki z narodu umierają.

4. *Twarzą w twarz.* Nie żeby kształt jego zewnętrzny widzieli, tego bowiem nie było, r. 4. 12; lecz twarzą w twarz, t. j. w obec, i bez posła, i tak, że głos słyszeli, mówiącego zaś nie widzieli.

5. *Jam zmówcą i śródkiem był.* Patrz Wujka.

6. *Z domu niewoli.* Hebr. *Z domu niewolników*, z więzienia, z Egiptu, gdzie ponosiłeś najtwardszą niewolę.

7. *Nie będziesz miał bogów cudzych.* LXX. i Chal. *oprócz mnie;* jeden bowiem jest Bóg: inne bóstwa są fałszywe, które wprowadził błąd ludzi.

8. *Nie uczynisz sobie ryciny.* W poprzedzającym wierszu zabroniono czci fałszywych bogów, tutaj zakazano czynić ich posagi, rzeźby. Tak więc nie zakazuje się obrazy, jak chcą kacerze, ale tylko figury i bawiany fałszywych bóstw.

9. *Nie będziesz się im kłaniał.* Schylając się przed nimi, przyklekając i t. p. — *Ani służył.* Przez obchód na ich cześć uroczystości, i składanie im ofiar. — *Bóg zawistny.* Który mszczy się za te cudzołóstwa z balwanami. — *Oddający nieprawość.* Karę nieprawości. — *Ojcowie na synach.* Którzy naśladowią występkę ojców. Albo nawet jest tu mowa o synach niewinnych, których Bóg,

10. et faciens misericordiam in multa millia diligentibus me, et custodientibus praecepta mea.

11. Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia non erit impunitus, qui super re vana nomen ejus assumpserit, (*Exod. 20, 7. Matth. 5, 33*).

12. Observa diem sabbati, ut sanctifices eum, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus.

13. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua.

14. Septimus dies sabbati est, id est, requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis, tu et filius tuus, et filia, servus et ancilla, et bos, et asinus, et omne jumentum tuum, et peregrinus qui est intra portas tuas: ut requiescat servus tuus, et ancilla tua, sicut et tu. (*Gen. 2, 2*).

15. Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, et brachio extenso. Idcirco praecepit tibi, ut observares diem sabbati.

16. Honora patrem tuum et matrem, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, et bene sit tibi in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. (*Exod. 20, 12. Eccli. 3, 9. Marc. 7, 10*).

17. Non occides.

18. Neque moechaberis.

19. Furtumque non facies.

20. Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

21. Non concupisces uxorem proximi tui: non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, et universa, quae illius sunt. (*Rom. 7, 7*).

22. Haec verba locutus est Dominus ad omnem multitudinem vestram in monte de medio ignis et nubis, et caliginis, voce magna, nihil addens amplius: et scripsit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi.

23. Vos autem, postquam audistis vocem de medio tenebrarum, et montem ardere vidistis, accessistis ad me omnes principes tribuum et majores natu, atque dixistis:

10. a czyniący miłosierdzie na wiele tysięcy miłujących mię, y strzegącym przykazań moich.

11. Nie będziesz używał imienia Pana Boga twego nadaremno: bo nie uydzie karania, któryby na próżną rzecz wziął imię jego.

12. Zachowuy dzień sobotny, abyś ji święcił, iakoć przykazał Pan Bóg twój.

13. Sześć dni robić będziesz, y uczynisz wszystkie roboty twoje.

14. Siódmy dzień iest szabat, to iest odpoczywienie Pana Boga twego. Nie będziesz weń czynił żadney roboty, ty y syn twój, y córka, służebnik y służebnica, y wół, y ośiel, y każde bydłe twoje, y gość, który iest między bramami twoimi: aby odpoczywał służebnik i służebnica twoja, iako y ty.

15. Pamiętaj żeś y sam służył w Egypcie, y wywiódł cię z tamtąd Pan Bóg twój ręką mocną y ramieniem wyciągnionym. Y przetożci przykazał, abyś zachował dzień sobotni.

16. Czcí oycę twego, y matkę, iakoć przykazał Pan Bóg twój, abyś żył przez długi czas, a żebyć się dobrze wiodło na ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie.

17. Nie będziesz zabijał.

18. Ani będziesz cudzołożył.

19. Y kradzieży nie będziesz czynił.

20. A ni będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu fałszywego świadectwa.

21. Nie będziesz pożądał żony bliźniego twego, nie domu, nie roléy, nie sługi, nie służebnice, nie wołu, nie osła, y wszystkich rzeczy, które jego są.

22. Teć słowa mówił Pan do wszystkiego zgromadzenia waszego na górze z pośrodku ognia, y obłoku y mroku, głosem wielkim, nic więcej nie przydając: y napisał ie na dwu tablicach kamienych, które mi dał.

23. A wy, gdyście usłyszeli głos z pośrodku ciemności, a widzieli górę gorejącą, przystąpiliście do mnie wszystkie książęta pokolenia, y starzy, y rzekliście:

z powodu zbrodni rodziców, dotyka karą doczesną dla przykładu innych.—*Do trzeciego i czwartego pokolenia.* t. j. jak długo trwa pamięć zbrodni popełnianych od rodziców; albo liczba określona wzięta tu za nieokreśloną i myśl jest, do wielu pokoleń.

10. *Na wiele tysięcy.* Przez najdłuższe pokolenia.

11. *Nadaremno.* Albo przez krzywoprzysięstwo, albo jakimkolwiek innym sposobem używając imienia Bożego bez uszanowania. — *Nie ujdzie karania.* Ciężko będzie ukarany. Taż postać kras. I, Reg. 12, 21: *A nie udawajcie się za nieczemnościami, które wam nie pomogą,* t. j. bardzo zaszkodzą.

12. *Abys go święcił.* Wstrzymując się od robót służebnych, abyś miał czas wolny do oddania się rozważaniu rzeczy Boskich.

14. *Żadnej roboty.* Służebniczej.—*I gość.* Nawet nieobrzezany, ponieważ u ciebie przebywa, nie powinien naruszać publicznego święta.

16. *Czcij ojca.* Kochając, uszanowaniem mu okazując, słuchając go, i pomagając mu w potrzebach,—*Abys żył*

przez długi czas. Jak gdyby mówił: Jeśli będziesz czcil rodziców, będziesz żył długowiecznym w ziemi Chanaan, płynącej mlekiem i miodem.

17. *Nie będziesz zabijał.* Zakazuje niesprawiedliwego zabijania ludzi, takoz uderzeń, kłótni i gniewu.

18. *Ani będziesz cudzołożył.* Zakazuje wszelkiego cielesnego spółkowania po za małżeństwem, i wszelkiego nadużycia tych członków, które przeznaczone są do rodzenia i spladzania. Wszelkiego rodzaju grzech cielesny zakazany jest tém przykazaniem. S. Aug. 9, 71.

19. *I kradzieży nie będziesz czynił.* Zabrania się wszelkie niesprawiedliwe przywłaszczenie rzeczy cudzej.

20. *Fałszywego świadectwa.* Pod główniejszą zbrodnią fałszywego świadectwa należy rozumieć i wszelkie inne mniejsze występki tegoż rodzaju, jak np. obmowy, potwarze, zniewagi.

21. *Nie będziesz pożądał żony etc.* Szczególném przykazaniem zabronione zostało pożądanie żony i rze-

24. Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster majestatem et magnitudinem suam: vocem ejus audivimus de medio ignis, et probavimus hodie, quod loquente Deo cum homine, vixerit homo.

25. Cur ergo moriemur, et devorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultra vocem Domini Dei nostri, moriemur.

26. Quid est omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, et possit vivere?

27. Tu magis accede, et audi cuncta, quae dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, et nos audientes faciemus ea.

28. Quod cum audisset Dominus, ait ad me: Audi vocem verborum populi hujus, quae locuti sunt tibi: bene omnia sunt locuti.

29. Quis det talem eos habere mentem, ut timeant me, et custodiant universa mandata mea in omni tempore, ut bene sit eis et filiis eorum in sempiternum?

30. Vade et dic eis: Revertimini in tentoria vestra.

31. Tu vero hic sta mecum, et loquar tibi omnia mandata mea, et ceremonias atque judicia: quae docebis eos, ut faciant ea in terra, quam dabo illis in possessionem.

32. Custodite igitur et facite, quae praecepit Dominus Deus vobis: non declinabitis neque ad dexteram, neque ad sinistram:

33. sed per viam, quam praecepit Dominus Deus vester, ambulabitis, ut vivatis et bene sit vobis, et protelentur dies in terra possessionis vestrae.

24. Oto nam ukazał Pan Bóg nasz majestat y wielkość swoją: głos jego słyszeliśmy z pośrodku ognia, y doznaliśmy dziś, że gdy Bóg mówił z człowiekiem, został żyw człowiek.

25. Przeczże tedy pomrzemy, y pożrze nas ten ogień bardzo wielki? Bo jeśli więcę usłyszemy głos Pana Boga naszego, pomrzemy.

26. Cóż iest wszelkie ciało, aby słuchać miało głosu Boga żywiącego, który z pośrodku ognia mówi, iakośmy słyszeli, a mogło byż żywo?

27. Ty raczćy idź, a słuchay wszystkiego, coć rzecze Pan Bóg nasz: a mówić będziesz do nas, a my usłyszawszy czynić ie będziemy.

28. Co usłyszawszy Pan, rzekł do mnie: Słyszałem głos słów ludu tego, które mówił do Ciebie: dobrze wszystko mówili.

29. Ktoby to dał aby takie serce mieli, żeby się mnie bali, y strzegli wszystkich rozkazań moich po wszytek czas, aby im dobrze było, y synóm ich na wieki?

30. Idź a powiedz im: Wróćcie się do namiotów waszych.

31. A ty stój tu ze mną, a opowiem tobie wszystkie przykazania moje, y ceremonie, y sądy, których ich uczyć będziesz, aby ie czynili w ziemi, którą im dam w ośiadłość.

32. Strzeżćiesz tedy y czynćcie, co wam Pan Bóg przykazał: nie ustąpicie ani na prawo, ani na lewo:

33. ale drogą, którą przykazał Pan Bóg wasz chodzić będziecie, abyście żyli, i dobrze się wam działo, a przedłużyły się dni w ziemi ośiadłości waszćej.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 5. w 5. *Jam zmówcę i środkiem był.* Oto się tu Mojżesz zowie pośrednikiem. Ale i Apostoł ś. także go zowie, Gal. 3, v. 19. A tak nie jest to przeciwko Pismu, kiedy Anioły i ludzie zowiemy Pośrednikami. Bo chociaż to imię Pośrednika właśnie służy Panu Chrystusowi, iako tenże Paweł i 1. Tim. 2, uczy: wszakże inszym względem przez niejakić poruczenie, może też być i sługom Pana Chrystusowym dane. Jako sam Pan Chrystus jest pasterzem dobrym. Mistrzem prawdziwym, sam jest światłością świata: a wżdy też insze postanowił Pasterze, Doktory, i zowie je światłością świata, takżeć chocia on jest Pośrednikiem, przecię chce też insze po sobie mieć Pośredniki, którym on to porucza. A taki był Mojżesz, są i teraz Aniołowie, i święci ludzie i kapłani. Wszakże w tym różność jest, iż ci wszystko to czynią w imię Pana Chrystusa, i przez zasługi jego, którego oni są sługami, inaczej sami przez się nic nie mogą. A Pan Chrystus sam nas krwią swoją odkupił, i Pana Boga nam przejednał, i sam przez się ma do Boga przystęp: jakiego drugiego Pośrednika nie masz, tylko on sam jeden, a inszy są sługami jego, za których przyczyną i posługą czyni nas uczestnikami zasług swoich: dla której posługi słusznie je też pismo zowie Pośrednikami. Czytaj 1. Tim. 2.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O upominaniu do miłości Boga i przekazywania znajomości zakonu swoim dzieciom.

1. Haec sunt praecepta, et ceremoniae, atque judicia, quae mandavit Dominus Deus vester, ut docerem vos, et faciatis ea in terra, ad quam transgredimini possidendam:

2. ut timeas Dominum Deum tuum, et custodias omnia mandata et praecepta ejus, quae ego

czy cudzćj, bo dwóma owemi przykazaniami o nie cudzołożeniu i nie kradzeniu, mógłby któs być w błąd wprowadzony, że tylko uczynki zewnętrzne są zakazane.

26. *Aby słuchać miało głosu Boga... a mogło być żywo?* Tak Daniel, r. 10, 16, mówi do Anioła: *Panie*

1. Te są przykazania y ceremonie y sądy, których rozkazał Pan Bóg wasz, abych was nauczył, y abyście ie czynili w ziemi, do której przychodźcie pośieść ją:

2. abyś się bał Pana Boga twego, y strzegł wszystkich mandatów y przykazań jego, które ia przyka-

mój, ujrawszy cię rozstąpiły się stawy moje, a nie zostało we mnie nic siły.

32. *Ani na prawo, ani na lewo.* Jest sposób mówienia przysłowiowy, przez który się oznacza, że nigdy i nigdzie prawo Boskie nie powinno być przestępowane.

praecipio tibi, et filiis, ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitae tuae, ut prolongentur dies tui.

3. Audi Israël, et observa, ut facias, quae praecepit tibi Dominus, et bene sit tibi, et multipliceris amplius, sicut pollicitus est Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte et melle manantem.

4. Audi Israël, Dominus Deus noster, Dominus unus est.

5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua. (*Infr. 11, 13. Matth. 22, 37*).

6. Eruntque verba haec, quae ego praecipio tibi hodie, in corde tuo:

7. et narrabis ea filiis tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.

8. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos,

9. scribesque ea in limine, et ostiis domus tuae.

10. Cumque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, pro qua juravit patribus tuis Abraham, Isaac et Jacob: et dederit tibi civitates magnas et optimas, quas non aedificasti,

11. domos plenas cunctarum opum, quas non extruxisti, cisternas, quas non fodisti, vineta et oliveta, quae non plantasti,

12. et comederis, et saturatus fueris:

13. cave diligenter, ne obliviscaris Domini, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis. Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius jurabis. (*Infr. 10, 20*).

14. Non ibitis post deos alienos cunctarum gentium, quae in circuitu vestro sunt:

15. quoniam Deus aemulator, Dominus Deus tuus in medio tui: nequando irascatur furor Domini Dei tui contra te, et auferat te de superficie terrae.

16. Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis. (*Matth. 4, 7*).

17. Custodi praecepta Domini Dei tui, ac testimonia et ceremonias, quas praecepit tibi: (*Psal. 43, 2*).

18. et fac, quod placitum est et bonum in conspectu Domini, ut bene sit tibi: et ingressus possideas terram optimam, de qua juravit Dominus patribus tuis,

zując tobie, y synóm y wnukóm twoim, po wszystkie dni żywota twego, aby się przedłużyły dni twoie.

3. Słuchay Izraelu, a piluuy abyś czynił, coć Pan przykazał, y miał się dobrze, y rozmnożył się barziéy, iakoć obiecał Pan Bóg oyców twoich, ziemię mlékiem y miodem płynącą.

4. Słuchay Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan ieden iest.

5. Będziesz miłował Pana Boga twego ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy, y ze wszystkiéy siły twoiéy.

6. Y będą te słowa, które ia dziś przykazuie tobie, w sercu twoim:

7. y będziesz ie powiedział synóm twoim, y będziesz w nich rozmyślał siedząc w domu twoim, y idąc w drodze, śpiąc y wstając.

8. Y przywiążesz ie iako znak do ręki twoiéy, y będą y ruszać się będą między oczyma twemi,

9. y napiszesz ie na podwoiu, y na drzwiach domu twego.

10. A gdy cie wprowadzi Pan Bóg twój do ziemi, o którą przysięgał oycóm twym, Abrahamowi, Izaakowi, y Jakobowi: y dać miasta wielkie y barzo dobre, którychś nie budował,

11. y domy pełne wszystkich bogactw, którychś nie zbudował, studnie, którychś nie kopał, winnice y oliwnice, którychś nie sadził,

12. a będziesz iadł, y najeśz się:

13. strzeż pilnie, abyś nie zapomniał Pana, który cie wywiódł z ziemi Egypcijskiéy, z domu niewoli. Pana Boga twego bać się będziesz, y iemu samemu służyć, y przez imię iego przysięgać będziesz.

14. Nie póydziecie za bogi cudzemi wszystkich narodów, które są około was:

15. abowiem Bóg zawisny, Pan Bóg twój w pośrodku ciebie: by się kiedy nie rozgniewała zapalczywość Pana Boga twego przeciw tobie, a nie zniósł cie z wierzchu ziemi.

16. Nie będziesz kuśił Pana Boga twego, iakoś kuśił na miejscu kuszenia.

17. Strzeż przykazania Pana Boga twego, y świadectw y ceremonii, któreć przykazał:

18. a czyn to, co się podoba y co dobre iest przed oczyma Pańskimi, abyś się miał dobrze: a wszedłszy posiadł ziemię barzo dobrą, o którą przysięgał Pan oycóm twoim,

R. 6.—3. *Bardziej. LXX. i Chald. bardeo.*

4. *Pan Bóg nasz, Pan ieden iest.* Ta jest pierwsza zasada; ztąd wynika wniosek o chwaleńiu, kochaniu jednego tylko Boga. Patrz W.

5. *Ze wszystkiego serca.* To, że się mówi ze wszystkiego serca, duszy, sił, zdaje się iż oznacza jedno i to samo, lecz wielu wyrazami rzecz się objaśnia, aby tem bardziej wrazić ją w umysł słuchaczów.

7. *Będziesz je powiedział.* Będziesz powtarzał i przypominał przykazania moje dzieciom twoim. — *Będziesz w nich rozmyślał.* Hebr.: *będziesz o nich mówił*, jako sługa z panem swym rozmawia poufale, chcąc myśl jego poznać, żeby mógł ją w skutku wykonać. — *Śpiąc.* T. j. gdy idziesz do łóżka, albo gdy leżysz — *I wstając.* Według zwyczajów ludzi pobożnych, którzy, po ocknięciu się,

Bib. St. Test. T. I.

pierwociny spraw swoich ofiarują Bogu przez modlitwę i rozmyślanie.

8. *Przywiążesz je jako znak do ręki twojej.* Żydzi dawniej wszystko to brali dosłownie, jak wid. z Matth. 23, 5. Jednakże lepiej jest brać je w znaczeniu przenośnem, iżbyśmy z tej formuły mówienia uczyli się tego, że zawsze należy mieć przed oczyma prawo Boże, i nigdy o niem nie zapominać.

13. *Przez imię jego przysięgać będziesz.* Jeżeli potrzeba tego będzie.

16. *Nie będziesz kuśił Boga.* Nie będziesz gniewał, grzesząc, szemrząc i t. p. — *Na miejscu kuszenia.* Exod. 17, 17.

17. *Świadectwo.* Praw, które świadczą, czego wymaga Bóg od nas,

19. ut deleat omnes inimicos tuos coram te, sicut locutus est.

20. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid sibi volunt testimonia haec, et ceremoniae, atque iudicia, quae praecepit Dominus Deus noster nobis?

21. dices ei: Servi eramus Pharaonis in Aegypto, et eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti:

22. fecitque signa atque prodigia magna et pessima in Aegypto contra Pharaonem, et omnem domum illius in conspectu nostro,

23. et eduxit nos inde, ut introductis darem terram, super qua iuravit patribus nostris.

24. Praecepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima haec, et timeamus Dominum Deum nostrum, ut bene sit nobis cunctis diebus vitae nostrae, sicut est hodie.

25. Eritque nostri misericors, si custodierimus et fecerimus omnia praecepta ejus coram Domino Deo nostro, sicut mandavit nobis.

19. że miał wygładzić wszystkie nieprzyjaciół twoje przed tobą, iako powiedział.

20. A gdy cię zapyta syn twój jutro, mówiąc: Co znaczą te świadectwa y ceremonie, y sądy, które nam przykazał Pan Bóg nasz?

21. rzeczesz mu: Byliśmy niewolnikami Pharaonowymi w Egypcie, y wywiódł nas Pan z Egiptu mocną ręką:

22. y czynił znaki y cuda wielkie a barzo złe w Egypcie przeciw Pharaonowi y wszystkiemu domowi jego, przed oczyma naszymi,

23. y wywiódł nas z onąd, aby wprowadzonem dał ziemię, o którą przysiągł oycóm naszym.

24. Y przykazał nam Pan, żebyśmy czynili wszystkie te prawa, y bali się Pana Boga naszego, żeby nam było dobrze po wszystkie dni żywota naszego, iako iest dziś.

25. Y będzie nam miłościw, iesli będziemy strzedz y czynić wszystkie przykazania jego przed Panem Bogiem naszym, iako nam rozkazał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 4. *Stuchaj Izraelu, Pan Bóg nasz, Pan jeden jest.* Pismo tak Starego jako i Nowego Testamentu niedopuszcza nam mieć i chwalić wiele Bogów, ale tylko jednego prawdziwego Boga. I przetoż na wielu miejscach uczy, iż jeden jest Bóg, a oprócz niego niemasz inszego, jako tu mówi i wyżej 4. v. 35. i niżej 32. v. 39. Psal. 17. v. 32. Isai. 43. v. 10. Marc. 12. v. 29. 1. Cor. 8. v. 6. Tego jednego i samego, którego z istności i natury swej jest Bogiem, każe chwalić i jemu samemu służyć, zakazując wyrażnie oprócz tego, którego inszego Boga chwalić, tak masz w tem Rozdz. v. 13. i niżej 10. v. 20. Mat. 4. v. 7. Luc. 4. v. 12. Czemż my tedy chwalimy Pana Chrystusa jako Boga? toć nam zadają Żydowie i Turcy, rozumiejąc, iż my wiele Bogów nad zakazanie mamy. Aleć my się łatwo z tego sprawimy, bośmy się tak z Pisma ś. nauczyli wierzyć: Iż Ojciec, Syn i Duch ś. jest jeden Bóg, bo jedna jest ich istność i natura Boska, ale trzy osoby. I tak chwalimy Boga w Trójcy jedynego. A tak iż Pan Chrystus ma naturę nie tylko człowieczą ale i Boską, słusznie go jako jednego samego Boga chwalimy. O czem masz Gen. 1. v. 26. i Gen. 18. v. 2. Słuszniej my to możemy zadać dzisiejszym Nowochrześcianom, iż oni przeciw pierwszemu przykazaniu Bożemu nie jednego Boga chwalą.

Bo jeźliż to prawda, co oni piszą, iż Pana Chrystusa chwalą Boską chwałą, chocia nie wierzą, żeby był onym jednym z przyrodzenia Bogiem: tedyć oni przeciw jasnemu słowu Bożemu dwu Bogów chwalą: jednego który jest z istności swej Bogiem: a drugiego który jest uczynionym Bogiem. Aż to nie jest przeciw jasnemu słowu Bożemu: Ciężki to na heretyki argument, i przetoż chcąc się w tem obmówić, powiadają: że się tak Bogu podobalo i tak postanowił, aby człowiekowi Chrystusowi chwałę Boską oddawano. Aleć im nie pójdzie ta wymówka, bo już się pokazało z Pisma świętego, iż to jest wola i dekret Boży, aby nikt nie był chwalony chwałą Boską, oprócz jednego samego Boga: i jeszcze obiecał nigdy tego dekretu swego nie odmieniać. Isai. 42 v. 8. Chwały mojej inszemu nie dam. Czemż Nowochrześcijcy dają czego Bóg żadnemu stworzeniu dać niechce? Mówią jeszcze nadto: Iż od samego początku Bóg obiecał nam dać takiego Chrystusa, którego wszystkie narody czcić i chwalić miały. To prawda: Ale też tego dokładał, iż dla tego mieli go chwalić, że Chrystusem nie kto inszy miał być, jedno sam jeden Bóg prawdziwy, który się często obiecał przyjść przez Proroki. Baruch. 3. v. 36. Ten jest Bóg nasz i t. d. Potem na ziemi widziany jest, i z ludźmi przemieszkował, czytaj tamże. A tak słusznie go kazał chwalić, ponieważ sam Bóg jedyny przyszedł i stał się Chrystusem naszym. Co się jeszcze ztąd dowodzi, iż Prorocy którzy o Chrystusie przyszłym prorokowali, niechcieli znać ani chwalić inszego okrom jednego samego Boga, i tak mówił Jeremiasz ś. w Rozdz. 10. v. 11. Bogowie, którzy nieba i ziemię nie stworzyli niechaj zginą z ziemi. A tak darmo się Nowochrześcijcy wymawiają, muszą w tem zostać, iż dwu Bogów przeciw jasnemu Pismu świętemu chwalą. Przetoż inszy z ichże sekty, widząc że się trudno z tego wymówić mogą, wolą szczerze zeznać, że Chrystusa nie chwalą Boską chwałą: I ten sam ich niestatek dosyć nam jest na pokazanie ich fałszu, ponieważ sami niewiedzą czego się trzymać mają.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wystrzeganiu się towarzystwa i obyczajów pogan.

1. Cum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus ingrederis, et deleverit gentes multas coram te, Hethaeum et Gerge-

1. Gdy cię wwieździe Pan Bóg twój do ziemi, do której wchodzisz, abyś ją pośiadł, a wygładzi wiele narodów przed tobą, Heteyczyka, y Gerge-

20. Jutro. W czasie przyszłym.

22. Bardzo złe. Dla Egipcyan najszkodliwsze, naj-sroźsze.

25. I będzie nam miłościw. Hebr., i sprawiedliwość

będzie nam: lecz sprawiedliwość tu i gdzie indziej bierze się za miłosierdzie.

R. 7.—1. Siedm narodów. Gen. 15, 19, wyliczone dzie-sięć Chananejskich narodów, które Hebrajczycy wypędzili:

maum et Amorrhaeum, Chananaeum et Pherezaeum, et Havaeum et Jebusaeum, septem gentes multo majoris numeri quam tu es, et robustiores te: (*Exod. 23, 23*).

2. tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percutes eas usque ad internecionem. Non inibis cum eis foedus, nec misereberis earum,

3. neque sociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies pro tuo: (*Exod. 23, 32*).

4. quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis: irasceturque furor Domini, et delebit te cito.

5. Quin potius haec facietis eis: Aras eorum destruite, et confringite statuas, lucosque succubus, et sculptila comburite. (*Exod. 23, 24. Infr. 12, 3*)

6. Quia populus sanctus es Domino Deo tuo. Elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. (*Infr. 14, 2*)

7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, et elegit vos, cum multis sitis populis pauciores:

8. sed quia dilexit vos Dominus, et custodi-juramentum, quod juravit patribus vestris: et tunc vos in manu forti, et redemit de domo servitutis, de manu Pharaonis regis Aegypti.

9. Et scies. quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his, qui custodiunt praecepta ejus in mille generationes:

10. et reddens odientibus se statim, ita ut disperdat eos, et ultra non differat, protinus eis retribuens, quod merentur.

11. Custodi ergo praecepta et ceremonias atque judicia, quae ego mando tibi hodie, ut facias.

12. Si postquam audieris haec judicia, custodis ea et feceris, custodiet et Dominus Deus tuum pactum tibi, et misericordiam, quam juravit patribus tuis:

13. et diliget te ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terrae tuae, frumento tuo, atque vindemiae, oleo, et armentis, gregibus ovium tuarum super terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi.

14. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus quam in gregibus tuis. (*Ex. 23, 26*)

zeyczyka, y Amorreyczyka, Chananeyczyka, y Pherzeyczyka, y Heweyczyka, y Jebzeyczyka, siedm narodów daleko większój liczby niż ty iesteś, y mocniejszych nad cię:

2. y gdy ie Pan Bóg twój podda tobie, wybierzesz ie do szczeru. Nie wezmiesz z nimi przymierza, ani się zlitujesz nad nimi;

3. ani się małżeństwa z nimi złączać będziesz. Córki twój nie dasz synowi iego, ani córki iego wezmiesz synowi twemu:

4. bo zwiedzie syna twego, że nie póydzie za mną, ale raczój aby służył cudzym bogom: y rozgniewa się zapalczywość Pańska, y wygładzi cię prędko.

5. Ale owszem to im uczynicie: Ołtarze ich wywróćcie, y bałwany pokruszcie, y gaie wyrąbaycie, y ryciny popalcie.

6. Boś iest lud święty Panu Bogu twemu. Ciebie obrał Pan Bóg twój, abyś mu był ludem osobliwym, ze wszystkich ludów, którzy są na ziemi.

7. Nie przetoć żeście wszystkie narody liczbą przechodzili, do was się przyłączył Pan, y obrał was, gdyż was mniój iest, niżli wszystkich ludów:

8. ale iż was Pan umiłował, y strzegł przysięgi, którą przysięgał oycóm waszym, y wywiódł was mocną ręką, y wykupił z domu niewolój, z ręki Pharaona króla Egypckiego.

9. Y będziesz wiedział, że Pan Bóg twój sam iest Bóg mocny y wierny, strzegąc przymierza y miłosierdzia tym, którzy go miłują, i tym którzy strzegą przykazania iego, do tyśiąca rodzajów:

10. a oddający nienawidzącym go zaraz, tak że ie wytraci, y dalej nie odłoży, tudziesz im oddawiając, co zasłużyli.

11. przetoż strzeż przykazań, y ceremonij, y sądów które ia tobie dziś rozkazuję, abyś czynił.

12. Jeśli usłyszawszy te sądy będziesz ich zachował y czynił, będzie strzegł y Pan Bóg twój przymierza tobie y miłosierdzia, które przysięgał oycóm twoim:

13. y umiłuie cię, y rozmnoży, y będzie błogosławił owocowi żywota twego, y owocowi ziemie twoiej, zbożu twemu, y zbieraniu wina, oliwie, y stadóm, trzodóm owiec twoich na ziemi, za którą przysięgał oycóm twym, żeby ia dał tobie.

14. Błogosławiony będziesz między wszystkimi narody. Nie będzie u ciebie nieplodnego obojój płci, tak w ludziach iako y w trzodach twoich.

rzy więc pozostałe albo wprzód już zaginęły były, albo z innemi siedmiu zostały zmieszane.

2. Nie wezmiesz z nimi przymierza. Iżby z tobą w tejże ziemi mieszkali; co nie było wiernie zachowane od Izraelitów. Joz. 13, 13, i Sędz. 1, 21. — Ani się małżeństwa z nimi złączać będziesz. Dopóki pozostaną niewłochwalcami.

6. Boś jest lud święty Panu. Święty, t. j. odłączony od innych narodów, i przywiązany do religij prawego Boga.

7. Do was się przyłączył Pan. Do was przylgnał,

objął was szczególniejszą miłością.

9. Bóg mocny. W odkupieniu i zbawieniu. — Wierny. W zachowaniu obietnic.

10. Oddający nienawidzącym go zaraz. Nie odwlekający kary, jak się okazało w ukaraniu tych, którzy złotego cielca czcili, Ex. 32, 27, i pożądali mięsa. Num. 11, 1, i ukaraniu Korego, Datana i Abirona. Num. 16, 31, i Marii za szemranie, Num. 12, 10.

13. Będzie błogosławił owocowi żywota twego. Rozmnoży potomstwo twoje.

14. Nie będzie u ciebie nieplodnego obojój płci. Nie

15. Auferet Dominus a te omnem languorem, et infirmitates Aegypti pessimas, quas novisti, non inferet tibi, sed cunctis hostibus tuis.

16. Devorabis omnes populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi. Non parcet eis oculus tuus, nec servies diis eorum, ne sint in ruinam tui.

17. Si dixeris in corde tuo: Plures sunt gentes istae quam ego, quomodo potero delere eas?

18. noli metuere, sed recordare, quae fecerit Dominus Deus tuus Pharaoni et cunctis Aegyptiis,

19. plagas maximas, quas viderunt oculi tui, et signa atque portenta, manumque robustam, et extentum brachium, ut edeceret te Dominus Deus tuus: sic faciet cunctis populis, quos metuis.

20. Insuper et crabrones mittet Dominus Deus tuus in eos, donec deleat omnes atque disperdat, qui te fugerint, et latere potuerint. (*Exod. 23, 28. Jos. 24, 12.*)

21. Non timebis eos, quia Dominus Deus tuus in medio tui est, Deus magnus et terribilis:

22. ipse consumet nationes has in conspectu tuo paulatim atque per partes. Non poteris eas delere pariter: ne forte multiplicentur contra te bestiae terrae.

23. Dabitque eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: et interficiet illos, donec penitus deleantur.

24. Tradetque reges eorum in manus tuas, et disperdes nomina eorum sub caelo: nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos.

25. Sculptilia eorum igne combures: non concupisces argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quidquam, ne offendas, propterea quia abominatio est Domini Dei tui.

26. Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi spurcitiam detestaberis, et velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est.

15. Odéymie Pan od ciebie wszelką niemoc, y chorób Egypckich bardzo złych, które znasz, nie przypuści na cię, ale na wszystkie nieprzyjacioly twoie.

16. Pożrzesz wszystkie narody, które Pan Bóg twój da tobie. Nie zfolguie im oko twoie, ani będziesz służył bogóm ich, abyć nie byli ku upadku twemu.

17. Jeslibyś rzekł w sercu twoim: Więcéy iest narodów tych niżeli mnie, iakóž ie będę mógł wygładzić?

18. nie bój się, ale pomni, co uczynił Pan twój Pharaonowi, y wszystkim Egypcianóm.

19. plagi bardzo wielkie, które widziały oczy twoie, y znaki y cuda, y rękę mocną, y ramię wyciągnięte, aby cię wywiódł Pan Bóg twój: także uczyni wszystkim ludóm, których się boisz.

20. Nadto y śirszenie posle Pan Bóg twój na nie, aż wygładzi wszystkie y wytraći, którzyby się przed tobą wybiegali, y zataić się mogli.

21. Nie będziesz się ich bał, bo Pan Bóg twój iest w pośrodku ciebie, Bóg wielki y straszny:

22. on wyniszczy te narody przed oczyma twemi polekku y potrosze. Nie będziesz ich mógł razem wygładzić: by się snać nie namnożyło przeciwko tobie bestiy ziemie.

23. Y da ie Pan Bóg twój przed oczyma twemi, y pobiie ie aż wyginą do szcztu.

24. Y poda króle ich w ręce twoie, y wytraćisz imiona ich pod niebem: żadenć się nie będzie mógł sprzeciwić, aż ie zetrzesz.

25. Ryciny ich ogniem popalisz: nie będziesz pożałował śrébra y złota, z którego są uczynione, ani weźmiesz nic sobie z nich, abyś się nie potknął dla tego, że obrzydłość iest Pana Boga twego.

26. Ani wnieśiesz bałwana do domu twego, byś się nie stał przekłętym, iako y on iest. Jako sprośnością brzydzić się będziesz, y iako splugawienie y smród omierzisz sobie, bo przekłętym iest.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O przypominaniu dobrodziejstw i utrapień, które Bóg zsyłał na puszczy.

1. Omne mandatum, quod ego praecipio tibi hodie, cave diligenter, ut facias: ut possitis vivere, et multiplicemini, ingressique possideatis terram, pro qua iuravit Dominus patribus vestris.

2. Et recordaberis cuncti itineris, per quod ad-

jest to przykazanie, ale jest błogosławieństwo, przez które obiecuje dać płodność żonatym.

15. *Niemoc, i chorób Egipskich bardzo złych.* Jakiego rodzaju były owe wrzody i przyszczele, Ex. 9, 9, i inne plagi, któremi dotknął Egipt

16. *Pożrzesz wszystkie narody.* Niszcząc je mieczem, i bogactwa ich zabierając.

20. *Śirszenie.* Patrz. Exod. 23, 28.

21. *W pośrodku ciebie.* Z tobą jest, ciebie wspiera. Podobna fraza, Exod, 29, 45.

1. Wszelkie roskazanie, które ia dziś przykazuję tobie, strzeż pilnie abyś czynił: abyście mogli żyć y rozmnożeni byli, y wszedszy pośiedli ziemię, o którą przysięgł Pan oycóm waszym.

2. Y pomnieć będziesz na wszystkę drogę, przez

22. *Nie będziesz mógł ich razem wygładzić.* Patrz Exod. 23, 29.

24. *Wytraćisz imiona ich pod niebem.* Tak dalece, że i pamięć ich zniknie.

25. *Z którego są uczynione* Hebr., *które jest na nich.* Którem są powleczone i okryte.

26. *Byś się nie stał przekłętym.* T. j. rzeczą przeznaczoną do wyćpienia, która powinna być zniszczona i w niwecz obrócona, jak i sam bałwan.

R. 8.—1. *Strzeż.* T. j. patrz, miej staranie. Jest-to katachreza (nadużycie wyrazu).

duxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret, et nota fierent quae in tuo animo versabantur, utrum custodires mandata illius, an non.

3. Affixit te penuria, et dedit tibi cibum Mannam, quod ignorabas tu et patres tui: ut ostenderet tibi quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo, quod egreditur de ore Dei. (*Matth. 4, 4, Luc. 4, 4.*)

4. Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequam vetustate defecit, et pes tuus non est subtritus, en quadragessimus annus est.

5. Ut recogites in corde tuo, quia sicut erudit filium suum homo, sic Dominus Deus tuus erudit te,

6. ut custodias mandata Domini Dei tui, et ambules in viis ejus, et timeas eum.

7. Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam, terram rivorum aquarumque et fontium: in cujus campis et montibus erumpunt fluviorum abyssi:

8. terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus, et malogranata, et oliveta nascuntur: terram olei ac mellis.

9. Ubi absque ulla penuria comedes panem tuum, et rerum omnium abundantia perfrueris: cujus lapides ferrum sunt, et de montibus ejus aeris metalla fodiuntur:

10. ut cum comederis, et satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quam dedit tibi.

11. Observa, et cave, nequando obliviscaris Domini Dei tui, et negligas mandata ejus atque judicia et ceremonias, quas ego praecipio tibi hodie:

12. ne postquam comederis, et satiatus fueris, domos pulchras aedificaveris, et habitaveris in eis,

13. habuerisque armenta boum et ovium greges, argenti et auri, cunctarumque rerum copiam,

14. elevetur cor tuum, et non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis:

15. et ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, et scorpio ac dipsas, et nullae omnino aquae: qui eduxit rivos de petra durissima, (*Num. 20, 9—21, 6.*)

16. et cibavit te manna in solitudine, quod nescierunt patres tui. Et postquam affixit ac probavit, ad extremum misertus est tui,

3. *Trapił cię niedostatkiem.* Albowiem Hebrajczycy na puszczy nie znaleźli mięsa ani zboża, a często ani jarzyny: i przeto szemrali, i Bóg spuścił im mannę, Exod, 16.—3. *Ale wszelkiem słowem.* Wszelkim pokarmem, wszelką rzeczą.—*Które wychodzi z ust Bożych* Które z rozkazu i woli Bożej powstaje.

4. *Odzienie... najmniej nie zwiatszało.* Stało się to cudowną mocą Bożą; i szaty umarłych służyły pozostałym przy życiu. Hebrajczycy utrzymują, że nie tylko szaty się nie znaszały, ale i powiększały się razem z wzrostem człowieka.—*Noga twoja nie starła się.* Hebr., *nie nabrękała.* Nogi nie brzękły, ani były przytarte i uszkodzone.

5. *Jako człowiek ćwiczy syna swego.* T. j. karcąc go

którą cię przyprowadził Pan Bóg twój przez czterdzieści lat po puszczy, aby cię trapił y doświadczył, ażeby wiadomo było co w sercu twoim tkwiało, ieślibys strzegł przykazania iego, czyli nie.

3. Trapił cię niedostatkiem, y dałci pokarm Mannę, któreys nie znał ty y oycowie twoi: abyć okazał, iż nie samym chlebem żyje człowiek, ale wszelkim słowem, które wychodzi z ust Pańskich.

4. Odzienie twoie, którymś się odziewał, najmniej nie zwiatszało, y noga twoja nie starła się, oto czterdziesty rok iest.

5. Abyś rozmyślił w sercu twoim, iż iako człowiek ćwiczy syna swego, tak Pan twój ćwiczył ciebie,

6. abyś strzegł przykazania Pana Boga twego, y chodził drogami iego, y bał się go.

7. Albowiem Pan Bóg twój wprowadzi cię do ziemi dobrej, ziemi strumieni y wód y źródeł: na której polach y górach wynikają rzek głębokość:

8. ziemię pszenice, ięczmienia, y winnic, w której figi y pomagranaty, y oliwnice się rodzą: ziemię oliwy y miodu.

9. Gdzie bez wszego niedostatku będziesz iadł chleb twój, y wszystkich rzeczy dostatku zażywać będziesz: który kamienie są żelazo, a z gór iey kruszce miedzi kopają:

10. abyś, gdy będziesz pożywał y nasyćisz się, błogosławił Pana Boga twego za ziemię niepospolitą, którą dał.

11. Pilnuyże, a strzeż się, abyś kiedy nie zapomniał Pana Boga twego, a nie zaniedbał przykazania iego, y sądów, y ceremoni, które ia dziś przykazuję tobie:

12. by zaś gdy się naiesz, y nasyćisz, domów pięknych nabudujesz, y namieszkasz się w nich,

13. y będziesz miał stada krów, y trzody owiec, śrębra y złota, y wszystkich rzeczy dostatek:

14. nie podniosło się serce twoie, y nie wspomniałbys Pana Boga twego, który cię wywiódł z ziemi Egypcijskiej, z domu niewolęj:

15. y był przewodnikiem twoim na puszczy wielkiej y strasznej, na której był wąż tchem palący, y niedźwiadek, y żmia, a żadnej zgoła nie było wody: który wywiódł strumienie z twardéj skały,

16. y karmił cię manną na puszczy, który nie znali oycowie twoi, a utrafiwszy cię y doświadczywszy, naostatek zmiłował się nad tobą,

z ojcowską miłością w celu poprawy, nie dla jego zaguby jak zwykli nieprzyjaciele czynić.

9. *Któręj kamienie są żelazo.* Z wnętrzości i kopalni téj ziemi wydobywa się żelazo twardości kamienia.

10. *Abyś błogosławił Pana* Dzięki mu składając, i odmawiając jaką modlitwę, przed stołem, gdyż, jak pow. Ś. Paweł. I Tim, 4, 5. pokarm poświęca się... przez słowo Boże i modlitwę.

15. *Wąż tchem palący.* Zdaje się, że to bazyliżek, który tchem swoim truciznę zapuszcza.

16. *Któręj nie znali oycowie twoi.* Któręj przodkowie twoi nie widzieli, i za pokarm nie używali.—*Zmiłował się nad tobą.* Dając tobie ziemię obfitującą we wszystko

17. ne dices in corde tuo: Fortitudo mea, et robur manus meae, haec mihi omnia praestiterunt.

18. Sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires tibi praeberit, ut impleret pactum suum, super quo iuravit patribus tuis, sicut praesens indicat dies. (Psal. 43, 4.)

19. Sin autem oblitus Domini Dei tui, secutus fueris deos alienos, coluerisque illos et adoraveris: ecce nunc praedico tibi, quod omnino dispareas.

20. Sicut gentes, quas delevit Dominus in introitu tuo, ita et vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri.

17. abyś nie rzekł w sercu twoim: Siła moja, a moc ręki moiéy to mi wszystko sprawiły.

18. Ale żebyś pomniał na Pana Boga twego, że on tobie sił dodał, aby wypełnił swe przyrzeczenie, o które przysięgał ojcóm twoim, iako dzień dzisiejszy pokazuje.

19. Ale ieśli zapomniawszy Pana Boga twego, póydziesz za bogami cudzymi, a będziesz im służył y kłaniał się im: oto teraz przepowiadam tobie, że koniecznie zginiesz.

20. Jako narodowie, które wygubił Pan na weszcie twoie, tak y wy zaginiećie, ieśli nie będziecie posłuszni głosu Pana Boga waszego.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O upewnieniu, że osiągną ziemię obiecaną, lecz nie dla własnych zasług, ale z dobroci Boga.

1. Audi, Israel: Tu transgredieris hodie Jordannem, ut possideas nationes maximas et fortiores te, civitates ingentes, et ad coelum usque muratas,

2. populum magnum atque sublimem, filios Enacim, quos ipse vidisti, et audisti, quibus nullus potest ex adverso resistere.

3. Scies ergo hodie, quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens, qui conterat eos et deleat atque disperdat ante faciem tuam velociter, sicut locutus est tibi.

4. Ne dicas in corde tuo, cum deleverit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: Propter justitiam meam introduxit me Dominus, ut terram hanc possiderem, cum propter impietates suas istae deletae sint nationes.

5. Neque enim propter justitias tuas et aequitatem cordis tui ingredieris, ut possideas terras earum: sed quia illae egerunt impie, introeunte te deletae sunt: et ut compleret verbum suum Dominus, quod sub juramento pollicitus est patribus tuis Abraham, Isaac et Jacob.

6. Scito ergo quod non propter justitias tuas Dominus Deus tuus dedit tibi terram hanc optimam in possessionem, cum durissimae cervicis sis populus.

7. Memento, et ne obliviscaris, quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum in solitudine. Ex eo die, quo egressus es ex Aegypto usque ad locum istum, semper adversum Dominum contendisti. (Exod. 17, 6—32, 15).

8. Nam et in Horeb provocasti eum, et iratus delere te voluit,

9. quando ascendi in montem, ut acciperem ta-

1. Słuchaj, Izraelu: Ty dziś przejdiesz Jordan abyś posiadał narody bardzo wielkie, y mocniejsze nad cię, miasta okrutne, y wymurowane aż do nieba,

2. lud wielki y wysoki, syny Enacim, któreś sam widział y słyszał, przeciwko którym nikt się sprzeciwić nie może.

3. Będziesz tedy wie-dział dzisiaj, że Pan Bóg twój sam przejdzie przed tobą, ogień pożerający y niszczący, który ie skruszy y wygładzi, y wytraci przed obliczem twoim prędko, iakoć powiedział.

4. Nie mówże w sercu twoim, gdy ie wygładzi Pan Bóg twój przed tobą: Dla sprawiedliwości moiéy wprowadził mię Pan, abych tę ziemię posiadał, ponieważ dla nieubożności ich wytraczone są te narody.

5. Albowiem nie dla sprawiedliwości twoich, y prawości serca twego wnidziesz, abyś posiadał ziemię ich: ale iż oni nieubożnie czynili, na weszcie twe są wygładzeni: ażeby Pan wypełnił słowo swe, które pod przysięgą obiecał ojcóm twoim Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi.

6. Przeto wiedz, że nie dla sprawiedliwości twoich Pan Bóg, twój dał tobie w osiadłość tę niepospolitą ziemię, gdyż ty iest lud twardego karku.

7. Pamiętaj, a nie zapominay, iakoś ku gniewu przywodził Pana Boga twego na puszczę. Od one-go dnia, któregoś wyszedł z Egiptu aż do tego miejsca, zawżdyś przeciwko Panu spór trzymał.

8. Bo y na Horeb obruszyłeś go, y rozgniewany chciał cię wygładzić,

9. gdym wstąpił na górę, abych wziął tablice

R. 9.—1. *Dziś*. Niezadługo: jest to sposób mów. hebr. — *Wymurowane aż do nieba*. Hyperbola, bardzo wysokimi otoczone murami.

2. *Syni Enacim*. Patrz wyż. r. 1, 28.

3. *Przejdzie przed tobą*. Wygępiając nieprzyjaciół twoich, tak zupełnie i prędko, jak ogień pochłania drze-

wo i słomę.

5. *Serca twego*. Woli twojej i myśli.

6. *Twardego karku*. Nieposłuszny i buntowniczy,

8. *Na Horeb obruszyłeś go*. Przez czczenie cielca złoto-go Ex. 32.

ulas lapideas, tabulas pacti, quod pepigit vobis-
um Dominus: et perseveravi in monte quadragin-
a diebus ac noctibus, panem non comedens, et
aquam non bibens.

10. Deditque mihi Dominus duas tabulas lapi-
deas scriptas digito Dei, et continentes omnia
verba, quae vobis locutus est in monte de me-
dio ignis, quando concio populi congregata est.

11. Cumque transissent quadraginta dies, et
eandem noctes, dedit mihi Dominus duas tabulas
lapideas, tabulas foederis,

12. dixitque mihi: Surge, et descende hinc ci-
ta: quia populus tuus, quem eduxisti de Aegyp-
to, deseruerunt velociter viam, quam demonstra-
sti eis, feceruntque sibi conflatile (*Exod. 32, 7*).

13. Rursumque ait Dominus ad me: Cerno,
quod populus iste durae cervicis sit:

14. dimitte me, ut conteram eum, et deleam
nomen ejus de sub coelo, et constituam te super
gentem, quae hac major et fortior sit.

15. Cumque de monte ardente descenderem,
et duas tabulas foederis utraque tenerem manu,

16. vidissemque vos peccasse Domino Deo ve-
stro, et fecisse vobis vitulum conflatilem, ac de-
seruisse velociter viam ejus, quam vobis ostenderat:

17. projeci tabulas de manibus meis, confre-
gisse eas in conspectu vestro.

18. Et procidi ante Dominum sicut prius, qua-
draginta diebus et noctibus, panem non come-
dens, et aquam non bibens, propter omnia pec-
cata vestra quae gessistis contra Dominum, et
cum ad iracundiam provocastis:

19. timui enim indignationem et iram illius,
qua adversum vos concitatus, delere vos voluit.
Et exaudivit me Dominus etiam hac vice.

20. Adversum Aaron quoque vehementer iras-
tus, voluit eum contere, et pro illo similiter
deprecatus sum. (*Exod. 32, 20*).

21. Peccatum autem vestrum quod feceratis,
id est, vitulum, arripiens, igne combussi, et in
frusta comminuens, omninoque in pulverem re-
gens, projeci in torrentem, qui de monte descendit.

22. In incendio quoque et in tentatione et in
pulchris concupiscentiae provocastis Dominum:
(*Num. 11, 1—16, 1—21, 5*).

23. et quando misit vos de Cadesbarne, dicens:
Ascendite, et possidete terram, quam dedi vobis,
et contempsistis imperium Domini Dei vestri, et
non credidistis ei, neque vocem ejus audire vo-
luistis:

24. sed semper fuistis rebelles a die qua nosse
vos coepi.

25. Et jacui coram Domino quadraginta die-
bus ac noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar,
ne deleat vos ut fuerat comminatus:

18. *Padłem przed Panem.* Nie zaraz po skruszeniu ta-
blic, wprzód bowiem Mojżesz zabił 23 tysiące czcicieli
cielca, lud strofował, cielca pokruszył, i t. d. *Exod. 34.*

22. *W pożarze też.* Kiedy Bóg spuścił ogień na szem-
nających dla zmęczenia się podróżą, *Num. 11, 1.*—*W ku-
szeniu.* Kiedy kusili Boga domagając się wody, *Exod. 17.7.*

kamienne, tablice przymierza, które uczynił z wa-
mi Pan: y trwałem na górze czterdzięści dni y
nocy, chleba nie iedząc i wody nie pijąc.

10. Y dał mi Pan dwie tablice napisane pal-
cem Bożym, y zamykające w sobie wszystkie sło-
wa, które wam mówił na górze z pośrodku og-
nia, gdy się zebranie ludu zgromadziło.

11. A gdy minęło czterdzięści dni y czterdzie-
ści nocy, dał mi Pan dwie tablice kamienne, ta-
blice przymierza,

12. y rzekł mi: Wstań, a zniż ztąd rychło:
bo lud twój, któryś wywiódł z Egiptu, opuścili
prędko drogę, którąś im ukazał, y uczynili sobie
zlicinę.

13. Y zaśię rzekł Pan do mnie: Widzę, iż ten
lud iest twardego karku:

14. puść mię, że ji zetrę, y wyglądzę imię ie-
go z podniebia: a postanowię ciebie nad ludem,
któryby był więtszy y mocniejszy niżli ten.

15. A gdym zstępował z goreiacey góry, dwie
tablice przymierza trzymałem obiema rękoma,

16. a uyrzałem żeście zgrzészili Panu Bogu
waszemu, y uczyniliście sobie cielca litego, a o-
puszciliście rychło drogę jego, którą wam okazał:

17. porzuciłem tablice z ręki moich, y ztłu-
kłem je przed oczyma waszemi.

18. Y padłem przed Panem iako piérwý,
przez czterdzięści dni y nocy chleba nie iedząc
y wody nie pijąc dla wszystkich grzéchów wa-
szych, którycheście nabroili przeciw Panu, y ie-
go do gniewu przywiedli:

19. bom się bał zapalczywości y gniewu jego,
którym wzruszony na was, chciał was wyglądzić.
Y wysłuchał mię Pan y tym razem.

20. Na Aarona też bardzo rozgniewany, chciał
go zetrzeć, y za niego także modliłem się.

21. A grzech wasz któryście byli uczynili, to
iest cielca, pochwyciwszy spaliłem ogniem, y skru-
szywszy go w kęsy, a prawie w proch obróciw-
szy, wrzuciłem w potok, który ciecze z góry.

22. W pożarze też, y w kuszeniu, y u gro-
bów pożądania drażniliście Pana:

23. y kiedy was posłał z Kadesbarne, mówiąc:
Wstąpcie, a pośiadcicie ziemię, którą wam dał: y
wzgardziliście roskazaniem Pana Boga waszego,
y nie wierzyliście mu, y aniście głosu jego słu-
chać chcieli:

24. aleście zawsze byli sprzeciwными od tego
dnia któregom was poznawać począł.

25. Y leżałem przed Panem czterdzięści dni
y nocy, przez którym go uniżenie prosił, aby
was nie wyglądził iako był zagroził:

23. *Nie wierzyliście.* Albowiem nie chcieliście tam iść
aż wprzód posłaliście szpiegów, co się Bogu nie podo-
bało, acz zezwolił na wasze żądanie. *Num. 13, 3.*

25. *Leżałem.* Powraca do tego, o czém wprzód za-
czął być mówić (w. 18).

26. et orans dixi: Domine Deus, ne disperdas populum tuum, et hereditatem tuam, quam redemisti in magnitudine tua, quos eduxisti de Aegypto in manu forti.

27. Recordare servorum tuorum Abraham, Isaac, et Jacob: ne aspicias duritiem populi hujus, et impietatem atque peccatum:

28. ne forte dicant habitatores terrae, de qua eduxisti nos: Non poterat Dominus introducere eos in terram, quam pollicitus est eis, et oderat illos: idcirco eduxit, ut interficeret eos in solitudine:

29. qui sunt populus tuus et hereditas tua, quos eduxisti in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento.

26. y modląc się mówiłem: Panie Boże, nie tracay ludu twego i dziedzictwa twego, któreś odkupił w wielkości twoiej, któreś wywiódł z Egiptu mocną ręką.

27. Pomni na sługi twoie Abrahama, Izaaka y Jakóba: nie patrz na twardość ludu tego, y na niezbożność y na grzech:

28. aby snąc nie rzekli obywatele ziemie, z której nas wywiódł: Nie mógł ich Pan wprowadzić do ziemie którą im obiecał, y nienawidział ich: przeto ie wywiódł, aby ie pobił na puszcy:

29. którzy są lud twój y dziedzictwo twoie, któreś wywiódł w mocy twój wielkiej, y w ramieniu twoim wyciągnionym.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O drugich dwóch tablicach, śmierci Aarona, i obowiązku zachowywania prawa.

1. In tempore illo dixit Dominus ad me: Dola tibi duas tabulas lapideas, sicut priores fuerunt, et ascende ad me in montem: faciesque arcam ligneam, (Exod. 34, 1).

2. et scribam in tabulis verba, quae fuerunt in his, quas ante confregisti, ponesque eas in arca.

3. Feci igitur arcam de lignis setim. Cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem, habens eas in manibus.

4. Scripsitque in tabulis juxta id, quod prius scripserat, verba decem, quae locutus est Dominus ad vos in monte de medio ignis, quando populus congregatus est: et dedit eas mihi.

5. Reversusque de monte, descendi, et posui tabulas in arcam, quam feceram, quae hucusque ibi sunt, sicut mihi praecepit Dominus.

6. Filii autem Israël moverunt castra ex Beroth filiorum Jacan in Mosera, ubi Aaron mortuus ac sepultus est, pro quo sacerdotio functus est Eleazar filius ejus (Num. 33, 31. Num. 20, 28).

7. Inde venerunt in Gadgad, de quo loco perfecti castrametati sunt in Jetebatha, in terra aquarum atque torrentium.

8. Eo tempore separavit tribum Levi, ut portaret arcam foederis Domini, et staret coram eo in ministerio, ac benediceret in nomine illius usque in praesentem diem.

9. Quam ob rem non habuit Levi partem, ne-

1. Na on czas rzekł Pan do mnie: Wyglądz sobie dwie tablice kamienne, iako były pierwsze, a wstąp do mnie na górę: y uczynisz skrzynię drzewianą,

2. napiszę na tablicach słowa, które były na tych coś ie przed tym potłukł, y włożysz ie do skrzynie.

3. Uczyniłem tedy skrzynię z drzewa setim. A wygładziwszy dwie tablice kamienne, na kształt pierwszych, wstąpiłem na górę, mając ie w ręku.

4. Y napisał na tablicach wedle tego, co pierwszy był napisał, słów dziesięć, które mówił Pan do was na górę z pośrodku ognia, gdy się był lud zgromadził: y dał mi ie.

5. Y wróciwszy się z góry zstąpiłem, y włożyłem tablice do skrzynie, którąm był udzielał, które do tego czasu tam są, iako mi Pan przykazał.

6. A synowie Izraelowi ruszyli obóz z Beroth synów Jakan do Mosera, gdzie Aaron umarł y pogrzebion jest, miasto którego kapłański urząd odprawował Eleazar syn iego.

7. Ztamtąd przysli do Gadgad, z którego miejsca wyciągnąwszy, położyli się obozem w Jetebatha w ziemi wód y potoków.

8. Na ten czas odłączył pokolenie Lewi, aby nosiło skrzynię przymierza Pańskiego, y stało przed nim w służbie, y błogosławiło w imię jego aż do dnia dzisiejszego.

9. Przez co nie miał Lewi części, ani ośiadłości

26. *Panie Boże.* Podobną we wszystkim prawie miał Mojżesz modlitwę, przed pierwszym swoim zejściem z góry z pierwszemi dwiema tablicami, Ex. 32, 11.—*W wielkości twoje.* T. j. przez wielkie i dziwne sprawy twoje.

R. 10.—1. *Wyglądz sobie dwie tablice.* Patrz Ex. 34, 1.—*Uczynisz skrzynię drzewianą.* Arka sporządzona była przez Mojżesza po odebraniu od Boga drugich tablic prawa, jak się okazuje z Ex. 34, 28, i porównania z Ex. 37, 1; lecz przedtem rozkazał był Bóg uczynić Arkę. Ex. 25, 10.

7. *W ziemi wód i potoków.* Gdzie wiele znajduje się wody i strumieni

8. *Natenczas odłączył.* Rozumie się Bóg. Wyras natenczas oznacza to, co się przydarzyło za arcykapłana Aarona, Num. 3, 6, chociaż tu ubocznie tylko o tem się opowiada. — *Aby nosiło skrzynię przymierza Pańskiego.*

Co należało wspólnie do Lewitów, i mogło się odbywać przez samych kapłanów, jeżeli tego życzyli: a może i czynili to podczas uroczystych jakich obchodów. Patrz Jos. 3, 3.—*I stało przed nim w służbie.* Było to powinnością kapłanów, iż stali przed Panem, w przybytku posługując i składając ofiary. — *Błogosławiło w imię jego.* Jeżeli błogosławić w imię jest to samo co błogosławić imię, wtedy to odnosiło się także do Lewitów, pomiędzy którymi byli niektórzy śpiewakami, przeznaczonymi do publicznego opiewania chwały Boga. Jeżeli zaś błogosławić jest to dobrze życzyć od Boga ludowi, wtenczas zdaje się, że to do kapłanów tylko należało.

9. *Sam Pan jest dziedzictwem jego.* Bo przez wzgląd na Boga im się oddawały pierwociny, dziesięciny i t. p. — *Nie miał Lewi części.* Patrz Wujka.

ue possessionem cum fratribus suis: quia ipse Dominus possessio ejus est, sicut promisit ei Dominus Deus tuus.

10. Ego autem steti in monte, sicut prius, quadraginta diebus ac noctibus: exaudivitque me Dominus etiam hac vice, et te perdere noluit.

11. Dixitque mihi: Vade, et praecede populum, ut ingrediatur, et possideat terram, quam juravi patribus eorum, ut traderem eis.

12. Et nunc Israël, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, et in tota anima tua:

13. custodiasque mandata Domini, et ceremoniasque, quas ego hodie praecipio tibi, ut bene sit tibi?

14. En Domini Dei tui caelum est, et caelum mari, terra et omnia, quae in ea sunt:

15. et tamen patribus tuis conglutinat us est Dominus, et amavit eos, elegitque semen eorum post te, id est vos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur.

16. Circumcidite igitur praeputium cordis vestri, et cervicem vestram, ne induretis amplius:

17. quia Dominus Deus vester ipse est Deus vester, et Dominus dominantium, Deus magnus, potens, et terribilis, qui personam non accipit, sed munera. (2. Par. 19, 7. Job. 34, 19).

18. Facit judicium pupillo et viduae, amat peregrinum, et dat ei victum atque vestitum;

19. et vos ergo amate peregrinos, quia et ipsi facti advenae in terra Aegypti.

20. Dominum Deum tuum timebis, et ei soli servas: ipsi adhaerebis, jurabisque in nomine illius. (Supr. 6, 13. Math. 4, 10. Luc. 4, 8).

21. Ipse est laus tua, et Deus tuus, qui fecit tibi haec magnalia et terribilia, quae viderunt oculi tui.

22. In septuaginta animabus descenderunt patres tui in Aegyptum: et ecce nunc multiplicavit Dominus Deus tuus sicut astra caeli. (Gen. 27. Exod. 1, 5).

z bracią swą: bo sam Pan jest dziedzictwem iego, iako mu obiecał Pan Bóg twój.

10. A iam stał na górze, iako y piérwéy, czterdzieści dni y nocy: y wysłuchał mię Pan y onego razu, y ciebie zatracić niechciał.

11. Y rzekł mi: Idź, a uprzedzay lud, że wni-dzie, y pośiędzie ziemię, którą przysięgł oycóm ich, żebym im dał.

12. A teraz Izraelu, czegoż Pan Bóg twój żąda od ciebie, iedno abys się bał Pana Boga twego, a chodził w drogach iego, a miłował go, y służył Panu Bogu twemu ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy:

13. ażebyś strzegł przykazania Pańskiego, y ceremoniy iego, które ia dziś tobie przykazuie, abyć się dobrze działo?

14. Oto Pana Boga twego iest niebo, y niebo nieba, ziemia i wszystko co iest na niéy:

15. a wždy z oycami twémi spoił się Pan, y umiłował ie, y obrał nasienie ich po nich, to iestwas, ze wszystkich narodów, iakosiędziś pokazuie.

16. A tak obrzeźcie obrzezek serca waszego, a karku waszego daléy nie zatwardzaycie:

17. abowiem Pan Bóg wasz sam iest Bogiem bogów, y Panem panuiących, Bóg wielki y możny, y straszny, który nie przyjmuie osoby, ani darów.

18. Czyni sąd sierocie y wdowie, miłuie przychodnia, a daie żywność y odzienie;

19. y wy tedy miłuyćie przychodnie, boście y sami byli przychodniami w ziemi Egypćskiéy.

20. Pana Boga twego będziesz się bał, y iemu samemu służył: będziesz stał przy nim, i w imię iego przysięgać będziesz.

21. On iest chwała twoia, y Bóg twój, który uczynił z tobą te wielmożne y strasliwé rzeczy, które widziały oczy twoie.

22 W siedmdziesiąt dusz zstąpili oycowie twoi do Egiptu: a teraz oto rozmnożył cię Pan Bóg twój iako gwiazdy niebieskie.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 10. w. 9. *Niemiał Lewi części*. Często Pismo ś. mówi, i tu i Num. 18. i Deut. 18. w. 13. i indziej: iż kapłani Lewitowie niemieli mieć żadnej majątności, ale Pan Bóg miał być dziedzictwem ich, co tak się rozumie: iż kapłani niemieli mieć osiadłości tym obyczajem, jako inszy synowie Jakóbowi, i dziedzictwa ojcowskiego, bo ich był na testamencie wydziedziczył. Gen. 49. A wszakże nagrodziło się im to z wielką czcią, bo im dał Bóg swoje dziedzictwo, które jemu ludzie dawali. A tak stało się, gdy ziemię obiecaną podzielono na dwanaście części (bo wydziedziczywszy Lewi, Józefowi synowie uczynili dwoje pokolenia Ephraim i Manasse) Pan Bóg chciał (Lev. 21. ver. 30. Exod. 22 ver. 29), aby samemu Panu Bogu jako własnemu królowi Żydowskiemu, dał dziesiątą część wszystkich pożytków i majątności: co od nich wzięwszy, dał Bóg kapłanom i Lewitom. Za-

10. *A jam stał na górze, jako i piérwéj, czterdzieści dni*. Niektórzy mniemają, że Mojżesz po trzykroć przez 40 dni zostawał na górze Synaj, i że tu jest wzmianka o trzecim pobycie. Lecz to nie jest raz trzeci, ale drugi, i ten sam, o którym zaczął mówić w rozdziale poprzedz. w. 18. Jest przeto Hysterologia. Ten bowiem wiersz, w dobrym szyku myśli, powinien być położony na początku rozdziału.

14. *Jest niebo, i niebo nieba*. Przez *niebo* należy rozumieć tu okrąg powietrza, a przez *niebo nieba*, niebo nieprzejakie. Patrz Gen. 1, 1.

Bib. St. Test. T. I.

15. *Spoił się Pan*. Przenośnia ta oznacza skutek silnej miłości.

16. *Obrzeźcie obrzezek serca waszego*. LXX, *twardść serca*. Odrzezek przenośnie przyznaje sercu, i oznacza wolę zatwardziałą, powleczoną nieprawością, ślepotą i zmysłowością.

21. *On jest chwała twoja*. Przedmiotem chwały twojej.

22. *W siedmdziesiąt dusz*. Patrz o tém Genes. 46, 27.

czém przyszło do tego, iż ta część Lewitów była większa, niż którego inszego pokolenia, bo mieli dziesiątą część, chocia oni ledwo byli sześćdziesiątą częścią wszystkiego ludu. I to znaczą one słowa Boże: Ja Pan dziedzictwem Lewitów jestem. A tak majątność Lewitów czworaka była: Najprzód, z każdego pokolenia oddzielono im po cztery miasta, co uczyniło czterdzieści i ośm miast. A przy każdym mieście ziemie na wszystkie strony, na dwa tysiąca kroków, i tak otrzymali jakoby czwartą część ziemie. Powtóre, Bóg ustanowił, aby wszystkich rzeczy dziesięciny byli Lewitom oddawane, *Lev. 27. Num. 15.* Potrzecie, pierwiastki wszystkich rzeczy i urodzajów ziemie i z bydła, i z ludzi Lewitom należały, tamże też i pierwotne syny okupowano. *Exod. 30. Lev. 27. Num. 3. i 28.* Poczwarte, ofiary rozmaite, których się część dostawała Lewitom, *Lev. 27.* Co wszystko porachowawszy najdziemy to, iż sami Lewitowie mieli czworako więcej, niż które insze pokolenie. A wszakże Lewitowie powinni byli dziesiątą część dać najwyższemu kapłanowi z inszemi kapłanami, tak: iż ci sami mieli tak wiele, jako które pokolenie, albo też i więcej *Num. 18. ver. 8 i 28. Joseph. lib. 4. Antiq. c. 4.*

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O zachowywaniu przykazań Bożych, o błogosławieństwach i przekleństwach, jako nagrodach i karach dla wiernych, lub nieposłusznych Bogu.

1. Ama itaque Dominum Deum tuum, et observa praecepta ejus et ceremonias, judicia atque mandata omni tempore.

2. Cognoscite hodie, quae igitur filii vestri, qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri, magnalia ejus et robustam manum, extantumque brachium,

3. signa et opera, quae fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, et universae terrae ejus,

4. omnique exercitui Aegyptiorum, et equis ac curribus: quo modo operuerint eos aquae maris rubri, cum vos persequerentur, et deleverit eos Dominus usque in praesentem diem:

5. vobisque quae fecerit in solitudine, donec veniretis ad hunc locum: (*Num. 16, 1.—16, 32.*)

6. et Dathan atque Abiron filiis Eliab, qui fuit filius Ruben: quos aperto ore suo terra absorbit cum domibus et tabernaculis, et universa substantia eorum, quam habebant in medio Israël.

7. Oculi vestri viderunt omnia opera Domini magna, quae fecit,

8. ut custodiatis universa mandata illius, quae ego hodie praecipio vobis, et possitis introire et possidere terram, ad quam ingredimini,

9. multoque in ea vivatis tempore: quam sub juramento pollicitus est Dominus patribus vestris, et semini eorum, lacte et melle manantem.

10. Terra enim, ad quam ingrederis possidentem, non est sicut terra Aegypti, de qua existis, ubi jacto semine in hortorum morem aquae ducuntur irriguae:

11. sed montosa est et campestris, de caelo expectans pluvias:

12. quam Dominus Deus tuus semper invisit, et oculi illius in ea sunt a principio anni usque ad finem ejus.

13. Si ergo obedieritis mandatis meis, quae ego hodie praecipio vobis, ut diligatis Dominum Deum

1. Miłuj tedy Pana Boga twego, y chowaj przykazania jego, y ceremonie, sądy i mandaty przez wszytek czas.

2. Poznajcie dziś, czego nie znają synowie waszy, którzy nie widzieli kary Pana Boga waszego, wielkości jego, y mocnéj ręki i ramienia wyciągniętego,

3. znaków i spraw, które uczynił w pośród Egiptu Pharaonowi królowi, i wszystkiéj ziemi jego,

4. y wszystkiemu wojsku Egyptianów, y koniom y wozóm: iako ie okryły wody morza czerwonego, gdy was gonili, y zgładził ie Pan aż do dnia dzisiejszego:

5. wam téż co uczynił na puszcy, ażeście przyszlizli na to miejsce:

6. y Dathan y Abiron synóm Eliab, który był synem Ruben, które otworzywszy paszczękę swą ziemia pożarła z domy y z namioty, y ze wszystką majątnością ich, którą mieli w pośrzedku Izraela.

7. Ozy wasze widziały wszystkie sprawy Pańskie wielkie, które uczynił,

8. abyście strzegli wszystkie przykazania jego, które ia wam dziś przykazuję, y mogli wnieść y posieść ziemię, do której wchodzicie,

9. y żyć w niéy przez czas długi: którą pod przysięgą obiecał Pan oycóm waszym, y nasieniu ich, młékiem y miodem płynącą

10. Ziemia bowiem, do której wchodzisz posieść ią, nie jest iako ziemia Egypcka, z którejeś wyszedł, gdzie posiawszy nasienie nakształt ogrodów wody prowadzą obłewiające:

11. ale iest ziemia górzysta y polista, z nieba dżdżu czekająca:

12. którą Pan Bóg twój zawsze nawiedza, a oczy jego na niéy są od początku roku aż do końca jego.

13. Jeśli tedy bęzcie posłuszni rozkazanióm moim, które ia wam dziś przykazuję, abyście mi-

R. 11. -- 2 *Poznajcie.* Rozważajcie.

4. *Zgładził ich.* Egipcyan. — *Aż do dnia dzisiejszego.* Zupełnie, tak iż teraz nie pozostało nikogo z nich, którzyby wam mógł szkodzić.

6. *Synem Ruben.* Z pokolenia Ruben. — *Z domy* Z synami i całą rodziną

8. *Abyscie strzegli wszystkie przykazania jego.* T. j.

wszystko to powinno być dla was bodźcem do zachowywania przyk. Bożych

10. *Posiawszy nasienie.* Co się przytrafia w Egipcie po nawodnienia Nilu.

12. *Którą Pan Bóg twój zawsze nawiedza.* Jakby wyteżony na czynienie jej dobrze w czasach właściwych.

vestrum, et serviat is ei in toto corde vestro, et in tota anima vestra: (Supr. 10, 12).

14. dabit pluviam terrae vestrae temporaneam et serotinam, ut colligatis frumentum, et vinum, et oleum,

15. foenumque ex agris ad pascenda jumenta, et ut ipsi comedatis ac saturemini.

16. Cavete, ne forte decipiat ur cor vestrum, et recedatis a Domino, serviat isque diis alienis, et adoretis eos;

17. iratusque Dominus claudat caelum, et pluviae non descendant, nec terra det germen suum, pereatisque velociter de terra optima, quam Dominus daturus est vobis.

18. Ponite haec verba mea in cordibus et in manibus vestris, et suspendite ea pro signo in manibus, et inter oculos vestros collocare. (Supr. 6, 6).

19. Docete filios vestros, ut illa meditentur; quando sederis in domo tua, et ambulaveris in via, et accubueris atque surrexeris.

20. Scribes ea super postes et januas domus tuae:

21. ut multiplicentur dies tui, et filiorum tuorum in terra, quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret eis quamdiu caelum imminet terrae.

22. Si enim custodieritis mandata, quae ego praecipio vobis, et feceritis ea, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et ambuletis in omnibus mandatis ejus, adhaerentes ei,

23. disperdet Dominus omnes gentes istas ante faciem vestram, et possidebitis eas, quae majores et fortiores vobis sunt.

24. Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit. A deserto, et a Libano, a flumine Euphrate usque ad mare occidentale erunt termini vestri. (Jos. 1, 3).

25. Nullus stabit contra vos: terrorem vestrum et formidinem dabit Dominus Deus vester super omnem terram, quam calcaturi estis, sicut locus est vobis.

26. En propono in conspectu vestro hodie benedictionem et maledictionem:

27. benedictionem, si obedieritis mandatis Domini Dei vestri, quae ego hodie praecipio vobis:

28. maledictionem, si non obedieritis mandatis Domini Dei vestri, sed recesseritis de via, quam ego nunc ostendo vobis, et ambulaveritis post deos alienos, quos ignoratis.

29. Cum vero introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, ad quam pergis habitandam, pones be-

14. *Czesny i późny.* Deszcz wczesny zowie się ten, który wcześniej i we właściwej porze, w miesiącu Październiku, po zasianiu pola, w Judei spada i przyczynia do obrodu nasienia. Późny, który późno, w miesiącu kwietniu lub maju, spada, i wpływa na dojrzewanie i owoców. Myśl więc ta, że Bóg da deszcz potrzebne właściwym czasie.

18. *Zawieście je na znak.* Bezprzestannie miejcie je na pamięci. Patrz r. 6, 8.

19. *Kiedy siedzieć będziesz w domu.* Wszędzie, w każdym czasie i miejscu,

łowali Pana Boga waszego, y służyli mu ze wszystkiego serca waszego, y ze wszystkiéy dusze waszéy:

14. da deszcz ziemi waszéy, czesny y późny, abyście zebrali zboże, y wino, y oliwę,

15. y siano z pól na żywność dobytków, y abyście sami iedli, y nasyćili się.

16. Strzeżcież, by się snać nie uwiodło serce wasze, y nie odstąpili od Pana, y służyli cudzym bogóm, y kłaniali się im:

17. a Pan rozgniewany nie zamknął nieba, y dżdże nie padały, ani ziemia dawała urodzaju swęgo, y sami zginęli prędko z ziemi wybornéy, którą wam Pan dać ma.

18. Włóćcie te słowa moje do serc y do myśli waszych, a zawieście je na znak na rękach, y między oczyma waszemi położcie.

19. Nauczajcie syny wasze, aby je rozmyślali; kiedy siedzieć będziesz w domu twym, y chodźć będziesz w drodze, y układziesz się y wstaniesz.

20. Napiszesz je na podwoiach y drzwiach domu twego:

21. aby się rozmnożyły dni twoie, y synów twoich w ziemi, którą przysięgał Pan oycóm twoim, żeby dał im póki niebo wisi nad ziemią.

22. Jeśli bowiem strzedz będziecie rozkazów, które ia wam przykazuję, y czynić je będziecie, abyście miłowali Pana Boga waszego, y chodźili we wszystkich drogach jego, trzymając się go,

23. wytraci Pan wszystkie te narody przed obliczem waszym, y posiędziecie je, które są więtsze y mocniejsze niżli wy.

24. Wszelkie miejsce, na które stąpi noga wasza, wasze będzie. Od puszczy y od Libanu, od rzeki wielkiéy Euphratesa aż do morza zachodniego będą granice wasze.

25. Żaden nie stanie przeciwko wam, strach wasz y bojaźń puści Pan Bóg wasz na każdą ziemię, którą deptać będziecie, iako wam powiedział.

26. Oto kładę przed oczy wasze dziś błogosławieństwo i przeklęctwo:

27. błogosławieństwo, iesli posłuszni będziecie przykazaniu Pana Boga waszego, które ia wam dziś przykazuję:

28. przeklęctwo, iesli nie będziecie posłuszni mandatóm Pana Boga waszego, ale zstąpicie z drogi, którą ia wam teraz ukazuję, y póydziecie za bogami cudzymi, których nie znacie.

29. A gdy cię wprowadzi Pan Bóg twóy do ziemi, do któręy idziesz na mieszkanie, położysz

21. *Póki niebo wisi nad ziemią.* Sposób mówienia przysłowiowy; oznacza na wieki.

22. *We wszystkich drogach jego.* Przykazaniach jego.

24. *Wszelkie miejsce, na które stąpi noga wasza, wasze będzie.* Rozumie się między granicami wytkniętymi im od Boga; nie zaś cała ziemia, albo gdziekolwiek nogę postawią, ma do nich należeć, jak marzą zwyczajem swoim Rabini.

26. *Kładę.* Przedstawiam do wyboru.

29. *Położysz błogosławieństwo...* Gdy Izraelici przy-

nedictionem super montem Garizim, maledictionem super montem Hebal:

30. qui sunt trans Jordanem post viam, quae pergit ad solis occubitum, in terra Chananaei, qui habitat in caesptribus contra Galgalam. quae est juxta vallem tendentem et intrantem procul.

31. Vos enim transibitis Jordanem, ut possideatis terram, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut habeatis et possideatis illam.

32. Videte ergo, ut impleatis ceremonias atque judicia, quae ego hodie ponam in conspectu vestro.

błogosławieństwo na górze Garyzym, przeklęstwo na górze Hebal:

30. które są za Jordanem za drogą, która idzie na zachód słońca, w ziemi Chananeyczyka, który mieszka w polach przeciw Galgala, która jest podle doliny ciągnący się i zachodzący daleko.

31. Wy bowiem przejdziecie Jordan, abyście posiadli ziemię, którą Pan Bóg wasz da wam, abyście ją mieli i posiadli.

32. Patrzcież tedy, abyście wypełnili ceremonie y sądy, które ja dziś położę przed oczy wasze.

Wykład X. J. Wujka - Roz. 11. w. 24. *Będą granice wasze.* Granice ziemi obiecanej były od Pana Boga zamierzone, i tu, i *Exod.* 23 i *Num.* 34. i *Gen.* 15. wszakże nie wszystkie był posiadł Izrael. Bo chociaż Dawid był zwyciężył Palestynę, i o Salomonie czytamy 2. *Par.* 9. iż miał moc nad temi królmi, którzy byli w tych granicach: wszakże ci tylko hołdowali Salomonowi, ale ziemię ich nigdy Izraelitowie nie trzymali, iż Pan Bóg obiecał był te wszystkie ziemię Izraelowi, tym sposobem, jeźliby przykazania Boże zachowali: ale iż ciężko grzeszyli, dla tego im obietnice do końca nie ziścił. Tak im groził *Lev.* 26. *Deut.* 19. i 30. 32.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O wykorzeniuu bałwochwalstwa, dziesięcinach, pierwocinach i ofiarach.

1. Haec sunt praecepta atque judicia, quae facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi, ut possideas eam cunctis diebus, quibus super humum gradieris.

2. Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, deos suos, super montes excelsos, et colles, et subter omne lignum frondosum.

3. Dissipate aras eorum, et confringite statuas, lucos igne comburite, et idola comminuite: disperdite nomina eorum de locis illis. (*Supr.* 7, 25, *II. Mach.* 12, 40).

4. Non facietis ita Domino Deo vestro:

5. sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, et habitet in eo, venietis:

6. et offeretis in loco illo holocausta et victimas vestras, decimas et primitias manuumstrarum, et vota atque donaria, primogenita boum et ovium.

7. Et comedetis ibi in conspectu Domini Dei vestri: ac laetabimini in cunctis, ad quae miseritis manum, vos et domus vestrae, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus vester.

1. Te są przykazania y sądy, które czynić macie w ziemi, którą Pan Bóg ojców twoich da tobie, abys ją posiadał po wszystkie dni, których chodzić będziesz po ziemi.

2. Wywróćcie wszystkie miejsca, na których chwalili poganie, które posiadzicie, bogi swoje, na górach wysokich y pagórkach, y pod każdym drzewem gałęzistym.

3. Porozwalaycie ołtarze ich, y połamcie słupy, gaie ogniem spalcie, bałwany pokruszcie: wygładźcie imiona ich z onych miejsc.

4. Nie uczynicie tak Panu Bogu waszemu:

5. ale na miejsce, które obierze Pan Bóg wasz ze wszęch pokoleni waszych, aby tam położył imię swoje, y mieszkał na nim, przyjdziecie:

6. y ofiarować będziecie na miejscu onym całopalenia y ofiary wasze, dziesięciny y pierwociny rąk waszych, y śluby, y dary, y pierworodne krów y owiec.

7. Y tam będziecie jeść przed oczyma Pana Boga waszego: y weselić się będziecie we wszem, do czego ściągniecie rękę wy y domy wasze, w których będzie wam błogosławił Pan Bóg wasz.

szli do góry Hebal, sześć pokoleń stanęło na niej, a drugie sześć na przeciwległej górze Garizim. Kapłani, stojąc w dolinie przedzielającej te dwa pasma gór, rzucali błogosławieństwa na pełnieli prawa, i przeklęstwa na jego gwałcicieli; lud zaś na każde błogosławieństwo, i każde przeklęstwo odpowiadał: Amen. Kiedy więc wymawiane było błogosławieństwo, obowiązek odpowiadania należał do tych którzy znajdowali się na górze Garizim, gdy przeklęstwo, do tych, którzy zajmowali górę Hebal. Tak więc *położysz błogosławieństwo, i przeklęstwo to samo jest co postawisz błogosławiących, lub przeklinających.* Patrz niżej. r. 27 i Jos. r. 8. 30.

30. *Podle doliny ciągnącej się.* Przy wielkiej i długiej dolinie. Dolina ta, *Gen* 12, 6., zowie się doliną *Jasag.*

R. 12.—2. *Poganie, których posiadzicie.* Których ziemię i bogactwa otrzymacie.—*Pod każdym drzewem gałę-*

zistem. Na górach, w gajach bałwochwalcy składali część swoim bóstwom; obrzędy ich naśladowali Izraelici, gdy wpadali w bałwochwalstwo.

3. *Imiona ich.* Iżby ani pamięć o nich nie pozostała.

4. *Nie uczynicie tak Panu Bogu waszemu.* Nie będziecie naśladować tych bałwochalców: czytamy jednak, że niektórzy święci mężowie, jako Samuel, na wyżynach składali ofiary; bez wątpienia czynili to ze szczególnego pozwolenia Boga.

5. *Aby tam położył imię swoje.* Rozumie tu miejsce przybytku, albo kościoła

6. *Pierwociny rąk waszych.* Pierwsze zboża, któreście rękami i pracą waszą zebrali.—*Śluby.* Dary ze ślubu.

7. *Będziecie jeść.* Z ofiar zapokojnych, albo z ofiar z których godziło się pożywać i świeckim. Bo z ofiar za grzech i z całopaleń nie mogli pożywać laicy, *Num.* 18,

8. Non facietis ibi, quae nos hic facimus hodie, singuli quod sibi rectum videtur.

9. Neque enim usque in praesens tempus vestis ad requiem, et possessionem, quam Dominus Deus vester daturus est vobis.

10. Transibitis Jordanem, et habitabitis in terra, quam Dominus Deus vester daturus est vobis, ut requiescatis a cunctis hostibus per circuitum: et absque ullo timore habitetis.

11. in loco, quem elegerit Dominus Deus vester, ut sit nomen ejus in eo; illuc omnia, quae praecipio, conferetis, holocausta et hostias ac decimas et primitias manuum vestrarum: et quidquid praecipuum est in muneribus, quae vovebitis Domino.

12. Ibi epulabimini coram Domino Deo vestro, vos et filii ac filiae vestrae, famuli et famulae, atque Levites, qui in urbibus vestris commorantur, neque enim habet aliam partem et possessionem inter vos.

13. Cave ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris:

14. sed in eo, quem elegerit Dominus, in unum tabernaculum tuarum offeres hostias, et facies quaecumque praecipio tibi.

15. Sin autem comedere volueris, et te esus omnium delectaverit, occide, et comede juxta benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in civitatibus tuis: sive immundum fuerit, hoc est maculatum et debile: sive mundum, hoc est, integrum et sine macula: quod offerri licet sicut capream et cervum comedes,

16. absque esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes.

17. Non poteris comedere in oppidis tuis decimas frumenti, et vini, et olei tui, primogenita armentorum et pecorum, et omnia, quae voveris sponte offerre volueris, et primitias manuum tuarum:

18. sed coram Domino Deo tuo comedes ea, in

8. Nie będziecie tam czynić, co my tu dziś czynimy, każdy co się mu dobrze zda.

9. Boście aż do tego czasu nie przyszedli do odpoczynienia y osiadłości, którą wam da Pan Bóg wasz.

10. Przejdziecie Jordan, y mieszkać będziecie w ziemi, którą wam da Pan Bóg wasz: żebyście odpoczyli od wszystkich nieprzyjaciół w około, y bez wszelkiéy boiaźni mieszkali.

11. na miejscu, które obierze Pan Bóg wasz, aby imię jego było na nim; tam wszystko, co przykazuję, znosić będziecie, całopalenia y ofiary y dziesięciny, y pierwociny rąk waszych: y cokolwiek przedniego iest w darzech, które szlubicie Panu.

12. Tam używać będziecie przed Panem Bogiem waszym, wy y synowie y córki wasze, słudzy y służebnice, y Lewita, który w miasteczkach waszych mieszka, bo nie ma inszego działu y osiadłości między wami.

13. Strzeż, abys nie ofiarował całopaleń twoich na każdym miejscu, które użyżysz:

14. ale na tym, które obierze Pan w iednym z pokolenia twoim, będziesz ofiarował ofiary, y uczynisz cokolwiek przykazuję tobie.

15. A jeśli byś chciał iść, y iedzenie mięsa podobałoby się, zabij, a iedz według błogosławieństwa Pana Boga twego, które tobie dał w miasteczkach twoich: choć nieczyste będzie, to iest maiące zmacę y ulomne: chociaż czyste, to iest całe i bez zmaczy, które się ofiarować godzi, iako sarnę y jelenia iść będziesz,

16. bez iedzenia tylko krwi, którą na ziemię iako wodę wylejesz.

17. Nie będziesz mógł iść w miasteczkach twoich dziesięciny zboża, y wina, y oliwy twoiéy, pierworodztwa bydła y drobiu, y wszystkich rzeczy, które byś słubował, y dobrowolnie ofiarować chciał, y pierwocin rąk twoich:

18. ale przed Panem Bogiem twoim iść ie bę-

15. Albo mowa tu jest o zwyczaju Izraelitów, którzy w te uroczystości, w które trzykroć na rok zbierali do Jeruzolimy, lub na miejsce przybytku, zwykli byli stawiać uczty i biesiady w mieście, gdzie się znajdował kościół, lub przybytek, i to się nazywało iść, wchodzić się i biesiadować przed Panem.

8. Każdy co się mu dobrze zda. Na puszczy bowiem Izraelici nie zachowywali przepisów obrządkowych.

11. Na miejscu. Bezpiecznie, bez obawy od nieprzyjaciół, zamieszkanie na miejscu, gdzie będzie przybytek, trzy po trzykroć na rok, według mego przykazania, aby lud się zbierał. — Pierwociny rąk waszych. Wersyje Ahwili, Symmach'a i Teodociona tłumaczą przez dobroć dary.

12. Przed Panem. Albo przed przybytkiem, lub kościołem; albo w mieście, gdzie się znajdował przybytek, lub kościół — I Lewita. Wzywając na uczty twoje lewitów, jako też sieroty, wdowy, przychodniów, jak pow. r. 16, 11 i 14. — Bo nie ma inszego działu. Bo pół i wianic nie odziedziczyli w podziale ziemi.

13. Całopaleń twoich. Pod całopaleniem rozumie i ofiarę innego rodzaju. — Na każdym miejscu, które użyżysz. Gdziekolwiek ci zdawać się będzie, bez względu na wy-

bor miejsca, czyli jest to, które przeznaczył Bóg do składania ofiar, czyli nie.

15. A jeśli byś chciał iść. Brać pokarmy pospolite, nie zaś z ofiar. — Iedz według błogosławieństwa Boga twego. Pożywaj z tych rzeczy, których ci Bóg z hojności swej udzielił. Albo według możności i dostatków twoich. — Jako sarnę i jelenia iść będziesz. Myśl ta: będziesz pożywał te rzeczy, które mogą być ofiarowane Bogu, jak np. owce i woły chociażby były ulomne, i dla tego braku niesposobne do ofiar, tak, jak możesz pożywać sarnę i jelenia, których jednak zwierząt nie godzi się składać na ofiary.

16. Na ziemię, jako wodę wylejesz. Jako rzecz pospolitą, żadnym obrzędem niepoświęconą.

17. Nie będziesz mógł iść dziesięciny. Ś. Hier. na Ezech. r. 45, mówiąc o dziesięcinach, które się oddawały Lewitom, tak pisze: Były także i inne dziesięciny, które każdy z ludu Izr. oddzielał w swoich gumnach, aby pożywał je w mieście Jeruzolimy, gdy przychodził do kościoła, i w przysionku kościoła, i zaprosił na te uczty kapłanów i lewitów.

18. We wszystkim, do czego sięgniesz rękę twoję. We wszystkich dobrach i majątnościach twoich.

loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, tu et filius tuus et filia tua, et servus et famula, atque Levites, qui manet in urbibus tuis: et laetaberis et reficeris coram Domino Deo tuo, in cunctis ad quae extenderis manum tuam.

19. Cave ne derelinquas Levitem in omni tempore, quo versaris in terra.

20. Quando dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut locutus est tibi, et volueris vesci carnibus, quas desiderat anima tua: (*Gen. 28, 14. Exod. 34, 24. Infr. 19, 8*).

21. locus autem, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut sit nomen ejus ibi, si procul fuerit, occides de armentis et pecoribus, quae habueris, sicut praecepi tibi, et comedes in oppidis tuis, ut tibi placet.

22. Sicut comeditur caprea et cervus, ita vesceris eis: et mundus et immundus in commune vescentur.

23. Hoc solum cave, ne sanguinem comedas: sanguis enim eorum pro anima est: et idcirco non debes animam comedere cum carnibus:

24. sed super terram fundes quasi aquam,

25. ut bene sit tibi et filiis tuis post te, cum feceris, quod placet in conspectu Domini.

26. Quae autem sanctificaveris, et voveris Domino, tolles, et venies ad locum, quem elegerit Dominus:

27. et offeres oblationes tuas, carnem et sanguinem, super altare Domini Dei tui: sanguinem hostiarum fundes in altari: carnibus autem ipse vesceris.

28. Observa et audi omnia, quae ego praecipio tibi, ut bene sit tibi et filiis tuis post te in sempiternum, cum feceris, quod bonum est et placitum in conspectu Domini Dei tui. (*Infr. 19, 1*).

29. Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris possidendas, et possederis eas, atque habitaveris in terra earum:

30. cave ne imiteris eas, postquam te fuerint introeunte subversae, et requiras ceremonias earum, dicens: Sicut coluerunt gentes istae deos suos, ita et ego colam.

31. Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes

dziesz, na miejscu które obierze Pan Bóg twój, ty y syn twój y córka twoja, y sługa, y służebnica, y Lewit, który mieszka w miasteczkach twoich: y będziesz się weselił y posilał przed Panem Bogiem twoim, we wszystkim do czego sięgniesz rękę twoją.

19. Strzeż abyś nie opuszczał Lewity, przez wszystkie czas, którego mieszkasz na ziemi.

20. Gdy rozprzestrzeni Pan Bóg twój granice twoje, iakoć powiedział, a będziesz chciał iść mięsa, którego pragnie dusza twoja:

21. a miejsce, któreby obrał Pan Bóg twój, aby tam było imię jego, jeśli daleko będzie, zabijesz z bydła y z drobiu, które mieć będziesz, iakoćci przykazał, y będziesz iadł w miasteczkach twoich, iakoć się podoba.

22. Jako iedzą sarnę y ielenia, tak ono iść będziesz: y czysty iako y nieczysty pospolu iść będą.

23. Tylko się tego strzeż, abyś krwi nie iadł, bo krew ich iest miasto dusze: y przetoż nie masz iść dusze z mięsem:

24. ale na ziemię wyleiesz iako wodę,

25. aby się dobrze działo tobie y synóm twoim po tobie, gdy uczynisz, co się podoba przed oczyma Pańskimi.

26. A co poświęcisz y poślubisz Panu, wemiesz y przydziesz na miejsce, które obierze Pan:

27. y ofiarujesz ofiary twoje, mięso y krew, na ołtarzu Pana Boga twego: krew ofiar wyleiesz na ołtarzu, a mięso sam iść będziesz.

28. Strzeżże a słuchay wszystkiego, co ja przykazuję tobie, aby dobrze było tobie y synóm twoim po tobie na wieki, gdy będziesz czynił, co iest dobrego y przyjemnego przed oczyma Pana Boga twego.

29. Gdy wytraci Pan Bóg twój przed obliczem twoim narody, do których wnijdiesz pościć ie, a posiedziesz ie, y mieszkać będziesz w ziemi ich:

30. strzeż abyś ich nie naśladował, gdy na twoje weszcie będą wygładzeni, y nie pytał się o ceremoniach ich, mówiąc: Jako chwalili ci narodowie bogi swoje, tak y ja chwalić będę.

31. Nie uczynisz tak Panu Bogu twemu. Wszyst-

20. *Gdy rozprzestrzeni Bóg granice twoje.* Mowa tu o rozszerzeniu granic obiecanem Abrahamowi (*Gen. 15, 18*) aż do rzeki Eufratu, co z powodu niewierności Izraelitów nie przyszło do skutku, albo tylko w części pod Dawidem i Salomonem.

21. *A miejsce, któreby obrał Pan Bóg twój.* Ci którzy wydawali publiczną ucztę, podczas uroczystości, bydła, których mięso mieli pożywać, zwykle zabijali przy kościele przez kapłanów; dla tego tym, którzy urządzali takie uczty zostając w wielkiej odległości od miasta gdzie się znajdował kościół lub przybytek, pozwolono tu zabijać owe bydła bez pośrednictwa kapłanów, krew tylko i tłustosc tych bydła posyłali na ofiarę.

22. *Czysty iako i nieczysty pospolu iść będą.* Rozu-

mie się o nieczystym, nieczystotą prawną mniejszą, ta bowiem nie udzielała się przez dotknięcie, nie zaś o nieczystości większej, jakimi byli dotykający się trupa, cierpiący płynienie nasienia, trędowaci, niewiasty położnicze i chore na peryody; chociaż bowiem ci mogli to mięso pożywać, lecz jednakże nie razem z innymi, chybaży równą nieczystotą była dotknięta cała rodzina, jak np. dla dotknięcia trupa.

23. *Krew ich miasto duszy.* Patrz *Genes. 9, 5*.

26. *A co poświęcisz i poślubisz Panu.* To co raz już z obowiązku, już ze ślubu dobrowolnego, poświęcisz i oddzielisz na pożywanie podczas uczty religijnej, będziesz je pożywał na miejscu przed Panem, w. 17 i 18.

sim abominaciones, quas aversatur Dominus, fecerant diis suis, offerentes filios et filias, et comburentes igni.

32. Quod praecipio tibi, hoc tantum facito Domino: nec addas quidquam, nec minuas.

kie bowiem brzydlwości, których nienawidź Pan czynili Bogóm swoim, ofiarując syny i córki i y paląc ogniem.

32. Co przykazuję tobie, to tylko czyn Panu: a nie nie przydaway, ani umniejszay.

Wykład X J. Wujka. — Roz. 12. w. 32. *Co przykazuję tobie, to tylko czyn.* To jest, nie czyni inaczej niż ja nie rozkazuję, przydając albo umniejszając w tém co ja rozkazuję. Jako na przykład: Kiedy by kto dwu anaków na Wielkanoc ofiarował, albo tylko połowicę, tenby nie czynił jako mu rozkazano. Albo kiedyby ofiarował insze bydło niż opisano w zakonie, ten odmieniał i psuje przykazania. Czytaj też wyżej 4. ver. 1 i w *Mądrości* 30. ver. 6.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O niesłuchaniu fałszywych proroków, i karach na nich.

1. Si surrexerit in medio tui propheta, aut somnium vidisse se dicat, et praedixerit signum atque portentum:

2. et evenierit, quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus, et sequamur deos alienos quos ignoramus, et serviamus eis:

3. non audies verba prophetae illius aut somniatoris: quia tentat vos Dominus Deus vester, utrum diligatis eum an non in corde, et in tota anima vestra.

4. Dominum Deum vestrum sequimini, et ipse timebit, et mandata illius custodite, et audite vocem ejus: ipsi servietis, et ipsi adhaerebitis.

5. Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur: quia locutus est, ut vos averteret a Domino Deo vestro, qui eduxit vos de terra Aegypti, et redemit vos de domo servitutis: ut errare teneret de via, quam tibi praecepit Dominus Deus vester: et auferes malum de medio tui.

6. Si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius matris tuae, aut filius tuus vel filia, sive uxor, quae est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis ut carnem tuam, clam dicens: Eamus et serviamus deis alienis, quos ignoras tu, et patres tui,

7. cunctarum in circuitu gentium, quae juxta te dispersae sunt, ab initio usque ad finem terrae, non acquiescas ei, nec audias, neque parcat oculus tuus, ut miserearis et occultes eum,

8. sed statim interficies; sit primum manus tua super eum, et postea omnis populus mittat manum. (*Infr. 17, 7.*)

9. Lapidibus obrutus necabitur: quia voluit abstrahere a Domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis:

1. Jeśli powstanie w pośrodku ciebie prorok, albo któryby mówił że sen widział, y opowiedziałby znak y cudo,

2. a stało by się tak, iako powiedział y rzekłoby: Pójdźmy, a naśladowmy bogów obcych, których nieznasz, a służmy im:

3. nie usłuchasz słów onego proroka albo widźcy: bo kuśi was Pan Bóg wasz, aby iawnio było, jeśli go miłujecie czy nie, ze wszystkiego serca, y ze wszystkięj dusze waszćy.

4. Pana Boga waszego naśladowćcie, a iego się bójćcie, y strzeżćcie przykazania iego, y słuchajćcie głosu iego: iemu służyć będziećcie, y iego się będziećcie trzymać.

5. A on prorok albo snów wymyslać zabijć będzie: bo mówił, aby was odwiódł od Pana Boga waszego, który was wywiódł z ziemi Egypćskiej, y odkupił was z domu niewolćy, aby cię uwiódł w błąd z drogi, którą tobie przykazał Pan Bóg twój: a znieśiesz złe z pośród siebie.

6. Jesliby cię chciał namówić brat twój, syn matki twoićy, albo syn twój, albo córka, albo żona, która jest na łonie twoim, albo przyjaciel, którego miłujesz iako duszę swoję, potajemnie mówiąć: Pójdźmy, a służmy bogóm cudzym, których nie znasz ty, y oycowie twoi,

7. wszystkićh w okół narodów, którzy blisko albo daleko są od początku aż do końca ziemi.

8. nieprzyzwalay mu, ani słuchay, ani mu niech nie przepuszcza oko twoie, żebyś się nad nim zmiłował, y zataił go,

9. ale natychmiast zabijesz; niechay naprzód będzie na nim ręka twoja, a potym wszytek lud niech puści rękę.

10. Kamieńmi utłoczon zabijć będzie: bo cię chciał oderwać od Pana Boga twego, który cię wywiódł z ziemi Egypćskiej, z domu niewolćy:

2. *To tylko czyn.* Patrz Wujka.

3. 13.—1. *Prorok.* Fałszywy, który udaje prawdziwego. Albo prorok prawdziwy, jesliby sam zostawsz wróćnym, drugich chciał skazić.

2. *Których nie znasz.* Których dotąd nie czeiłeś, i nie miałeś za bogi.

3. *Kuśi.* Dozwala, iżbyście byli kuszeni. --- *Aby iawnio*

było. Hebr., *dla poznania*, bo Bóg postępuje na wzór kuszącego i badającego, czyli chcącego się dowiedzieć.

5. *Z drogi.* Ze sposobu życia i służenia Bogu

9. *Natychmiast zabijesz.* Nie prywatną powagą, ale donoszącą zbrodnię sędziom. — *Niechaj najprzód będzie na nim ręka twoja.* Zaczynająca go kamienować, jak pow. niżej. 17, 7.

11. ut omnis Israël audiens timeat, et nequam ultra faciat quippiam hujus rei simile.

12. Si audieris in una urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos:

13. Egressi sunt filii Belial de medio tui, et averterunt habitatores urbis suae, atque dixerunt: Eamus, et serviamus diis alienis quos ignoratis:

14. quaere sollicite et diligenter, rei veritate perspecta, si inveneris certum esse quod dicitur, et abominationem hanc opere perpetrata,

15. statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, et delebis eam ac omnia, quae in illa sunt, usque ad pecora;

16. quidquid etiam supellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, et cum ipsa civitate succendes, ita ut universa consumas Domino Deo tuo, et sit tumulus sempiternus; non aedificabitur amplius,

17. et non adhaerebit de illo anathemate quidquam in manu tua: ut avertatur Dominus ab ira furoris sui, et misereatur tui, multiplicetque te, sicut juravit patribus tuis,

18. quando audieris vocem Domini Dei tui, custodiens omnia praecepta ejus, quae ego praecepicio tibi hodie, ut facias, quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.

11. aby wszytek Izrael usłyszawszy bał się, a żadną miarą więcej nie czynił nic téy rzeczy podobnego.

12. Jeśli usłyszysz w iednym z miast twoich, które Pan Bóg twój da tobie ku mieszkaniu, niektóre mówiące:

13. Wyszli synowie Belial z pośrodku ciebie, y odwrócili obywatele miasta swego y rzekli: Póđźmy, a słuźmy cudzym bogóm których nieznacie:

14. pyta y się usilnie y z pilnością: dowiedźwszy się prawdy, ieśli naydziesz że pewna co powiadaia y że ta brzydłość skutkiem się wypełniła:

15. wnet wybieiesz obywatele miasta onego w pasczące miecza, y zgładzisz ie, y wszystko, co w nim iest aż do bydłęcia:

16. cokolwiekby téż było sprzętu, zgromadzisz w pośród ulic iego, y z samym miastem zapalisz, tak żebyś wszystko zniszczył Panu Bogu twemu, y było grobem wiekuistym, nie będzie więcej budowane,

17. ani przylgnie nic do ręki twój z onego przekłęstwa: aby się odwrócił Pan od gniewu zapalczywości swoiey, y zmiłował się nad tobą, y rozmnożył cie, iako przysięgił oycóm twoim:

18. gdy będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, strzegąc wszystkiego przykazania iego, które ia dziś przykazuie tobie. abyś czynił, co się podobia przed oczyma Pana Boga twego.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O nienaśladowaniu obrzędów pogrzebowych pogan, rozeznawaniu zwierząt czystych od nieczystych, i oddawaniu dziesięcin.

1. Filii estote Domini Dei vestri: non vos incidetis, nec facietis calvitium super mortuo;

2. quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo: et te elegit, ut sis ei in populum peculiarem, de cunctis gentibus, quae sunt super terram (*Supr. 7, 6. Infr. 26, 18.*)

3. Ne comedatis quae immunda sunt.

4. Hoc est animal, quod comedere debetis, bovem et ovem et capram, (*Lev. 11, 4.*)

5. cervum et capream, bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum.

6. Omne animal, quod in duas partes findit ungulam, et ruminat, comedetis.

7. De his autem, quae ruminant et ungulam non findunt, comedere non debetis, ut camelum, lep-

1. Synami bądźcie Pana Boga waszego: nie bądźcie się rzezać, ani czynić bądźcie łysiny nad umarłym;

2. boś lud święty iest Panu Bogu twemu: a ciebie obrał, abyś mu był za lud osobliwy, ze wszystkich narodów, którzy są na ziemi.

3. Nie iadaycie rzeczy które nieczyste są.

4. Ten iest zwierz, który ieść będziecie: wołu y owcę y kozę,

5. ielenia y sarnę, bawoła, dziką kozę, łanią, oryxa, y wielbłądoparda.

6. Wszelkie zwierzę, które dzieli na dwoię kopyto, a przeżuwa, ieść będziecie.

7. A z tych zaś, które przeżuwaią ale kopyta nie dziela, ieść nie macie: iako wielbłąda, zaiąca, ie-

17. Ani przylgnie nic do ręki twojej. Nic z tego dla siebie nie zachowasz.

R. 14.—1. Synami bądźcie Pana Boga waszego. To samo temi słowy oznacza się tu co gdzieindziej, gdy się mówi: Świętymi bądźcie, bom ja święty jest. Lev. 11, 44 i t. p.—Nie bądźcie się rzezać. Lev. 19, 27 i 28.

6. Wszelkie zwierzę, które dzieli kopyto, etc. O dziesięciu gatunkach takich zwierząt wspomniano w dwóch wierszach poprzedzających; lecz bez wątpienia i do wielu innych to się odnosi.

7. Wielbłąda, zaiąca. Patrz Lev. 1, 11.

13. Synowie Belial. Ludzie bezbożni, złoćnicy, diabelscy, jakby mężowie bez jarzma, od beli, hol, bez jarzma, albo co to samo znaczy, żyjący bez prawa, przestępcy, najbezboźniejsi. Belial bierze się niekiedy w P. Ś. za diabła. Tak, III Reg. 21, 13, zamiast synów Belial, S. Hier. tłumaczy synom diabla.

15. Wnet wybieiesz. T. j. po wydaniu wyroku kławy przez starszych, a najprzód przez arcykapłana: do niego bowiem należy poprzednie zbadanie tej prawdy.

16. Grobem wiekuistym. Nigdy miasto to nie ma być odbudowane.

rem. choerogrillum: haec quia ruminant, et non dividunt ungulam, immunda erunt vobis.

8. Sus quoque, quoniam dividit ungulam, et non ruminat, immunda erit: carnibus eorum non vescemini, et cadavera non tangetis.

9. Haec comedetis ex omnibus quae morantur in aquis: quae habent pinnulas et squamas, comedite:

10. quae absque pinnulis et squamis sunt, ne comedatis, quia immunda sunt.

11. Omnes aves mundas comedite.

12. Immundas ne comedatis: aquilam scilicet, et gryphem et haliaetum,

13. ixiom et vulturem ac milvum juxta genus suum:

14. et omne corvini generis,

15. et struthionem, ac noctuam, et larum atque accipitrem juxta genus suum:

16. herodium ac cygnum, et ibin,

17. ac mergulum, porphyriom et nycticoracem,

18. onocrotalum et charadriom, singula in genere suo: upupam quoque et vespertilionem.

19. Et omne quod reptat et pennulas habet, immundum erit, et non comedetur.

20. Omne quod mundum est, comedite.

21. Quidquid autem morticinum est, ne vescamini ex eo. Peregrino, qui intra portas tuas est, da ut comedat, aut vende ei: quia tu populus sanctus Domini Dei tui es. Non coques hoedum in lacte matris suae (*Exod. 34, 26*).

22. Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, qui nascuntur in terra per annos singulos,

23. et comedes in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, decimam frumenti tui, et vini et olei et primogenita de armentis et ovibus tuis: ut discas timere Dominum Deum tuum omni tempore.

24. Cum autem longior fuerit via, et locus quem elegerit Dominus Deus tuus, tibi que benedixerit, nec potueris ad eum haec cuncta portare,

25. vendas omnia et in pretium rediges, portabisque manu tua, et proficisceris ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus:

26. et emes ex eadem pecunia, quidquid tibi placuerit, sive ex armentis sive ex ovibus, vinum quoque et siceram, et omne quod desiderat anima tua: et comedes coram Domino Deo tuo, et epulaberis tu et domus tua:

27. et Levites, qui intra portas tuas est: cave

żać: te iż przeżuwaia, a kopyta nie dzieia, nieczyste wam będa.

8. Świnia też, że dzieli kopyto, a nie przeżuwa, nieczysta będzie: mięsa ich iść nie będziecie, a ścierwu się nie dotkniecie.

9. To iść będziecie ze wszystkich mieszkających w wodzie: które mają skrzele y łuski, iedźcie:

10. które bez skrzele y łuski są, nie iedźcie, bo są nieczyste.

11. Wszystkie ptaki czyste iedźcie.

12. Nieczystych nie iedźcie: to iest orla y grypha, y orla morskiego.

13. ixiona y sępa y kanie według rodzaju swego:

14. y wszego rodzaju kruczego,

15. y strusia, y sowy, y łyski, y iastrząba, według rodzaju swego:

16. herodiona y łabęcia, y ibę,

17. y nórka, porphyriom, y nocnego kruka,

18. baka, y charadriom, każde według rodzaju swego: dudka też y niétoperza.

19. Y wszelkie które płaza a skrzydełka ma, nieczyste będzie, y nie będzie iedżiono.

20. Wszelkie co czyste iest, iedźcie.

21. A cokolwiek zdechliną iest, nie iedźcie z niego. Przychodniowi, który iest między bramami twymi, day żeby iadł, abo mu przeday: boś ty iest lud święty Pana Boga twego. Nie warz koźlęcia w mleku matki iego.

22. Dziesiątą część oddzielisz ze wszystkich pożytków twoich, które się rodzą na ziemi na każdy rok,

23. y będziesz iadł przed oczyma Pana Boga twego na miejscu, które obierze, aby na nim wzywano imienia iego, dziesięć zboża twego y wina y oliwy, y pierworodne z bydła y z owiec twoich: abyś się nauczył bać Pana Boga twego na każdy czas.

24. A gdy dalsza będzie droga, y miejsce któreby obrał Pan Bóg twój, y błogosławił ci, a nie będziesz mógł do niego tych wszystkich rzeczy donieść,

25. przedasz wszystko, y w pieniądze obrócisz y poniesiesz ręką twoią, y pójdziesz na miejsce, któreby obrał Pan Bóg twój:

26. y kupisz z tychże pieniędzy, cokolwiek ci się będzie podobało, bądź z wołów, bądź z owiec, wina też y sicer, y wszego czego pożąda dusza twoja: a będziesz iadł przed Panem Bogiem twoim, y będziesz używał ty y dom twój,

27. y Lewit, który iest między bramami twemi:

nieprzyzwoite i niegodziwe.

21. Nie warz koźlęcia w mleku. Patrz Exod. 23, 19.

22. Dziesiątą część. Patrz Wujka.

24. I błogosławił ci. Powiększył roczny twój przychód, a ztąd i pomnożyłaby się ilość tych dóbr, które masz nieść do miasta świętego.

27. Sicer. Patrz Wujka.

27. Lewita, który jest między bramami twemi. Który mieszka w twojem mieście.

21. Cokolwiek zdechliną jest. Rozumie ze zwierząt czystych, o nieczystych bowiem nie było potrzeby przykazywać. Patrz Lev. 11, 39. Pod zdechliną należy rozumieć i to, co jakim przypadkiem, jak ze spadnięcia, z zaduszenia w wodzie, i t. p. straciło życie.—Przychodniowi day, aby iadł. Poganinowi trwającemu w poganizmie, którego nie obowiązuje prawo o pokarmach czystych i nieczystych.—Boś ty iest lud święty. Któremu nie wypada czynić nic nieprzyzwoitego; to zaś dla przepisu prawa, jest

ne derelinquas eum, quia non habet aliam partem in possessione tua.

28. Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quae nascuntur tibi eo tempore: et repones intra januas tuas.

29. Venietque Levites, qui aliam non habet partem nec possessionem tecum, et peregrinus ac pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, quae feceris.

strzeż abys go nie opuszczał, bo niema innej części w ośiadłości twojej.

28. Roku trzeciego odłączysz drugą dziesięcinę ze wszego, co się rodzi na on czas, y odłożysz w domu swoim.

29. Y przydzie Lewit, który niema inszjej części ani ośiadłości z tobą, y przychodzień y sirota y wdowa, którzy są między bramami twemi, y będą iść, y nasycą się: abyć błogosławił Pan Bóg twój we wszystkich sprawach rąk twoich, które czynić będziesz.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 14. w. 22 *Dziesiątą część oddzielił.* Trojąką dziesięcinę lud dawał. Pierwą dawali samym Lewitom. Drugą też Lewitom, ale tej pożywali z nimi ludzie, gdy trzykroć do roku chodzili do Kościoła. A te dwie dziesięciny dawali co rok. Trzecią dawali tylko trzeciego roku ubogim i Lewitom w swoim mieście *ver. 8.* Bo dziesięciny dorocznie dawano Lewitom, którzy służyli w kościele. A inszym którzy nie służyli dawano roku trzeciego, jako masz niżej, 18. *ver. 7.*

26, *Sicery.* Sicera, w żydowskim zowią wszelki napój, który upoić może, chociażby ze zboża była, albo z jabłek, albo z miodu, albo jakożkolwiekby woda ufarbowana była, to wszystko jest sicera.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O obchodzie roku siódmego, ofiarowaniu pierworodnych i t. d.

1. Septimo anno facies remissionem,

2. quae hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini.

3. A peregrino et advena exiges: civem et propinquum repetendi non habebis potestatem.

4. Et omnino indigens et mendicus non erit inter vos: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in terra, quam traditurus est tibi in possessionem.

5. Si tamen audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris universa quae iussit, et quae ego hodie praecipio tibi, benedicet tibi, ut pollicitus est.

6. Foenerabis gentibus multis, et ipse a nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, et tui nemo dominabitur.

7. Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuae, in terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum,

8. sed aperies eam pauperi et dabis mutuum, quo eum indigere perspexeris. (*Luc. 6. 34*)

1. Siódmego roku będziesz czynił odpust,

2. który tym porządkiem obchodzony będzie. Któremu co winien przyjaciel albo bliźni y brat jego, nie będzie się mógł upominać, bo jest rok odpuszczenia Pańskiego.

3. Od gościa y przychodnia wyciągać będziesz u sąsiada y bliskiego nie będziesz miał mocy upominać się.

4. A zgoła ubogi i żebrak nie będzie między wami: aby tobie błogosławił Pan Bóg twój w ziemi, którą da w ośiadłość.

5. Jeśli jednak będziesz słuchał głosu Pana Boga twego; a strzegł wszelkiego co rozkazał, y co ja dziś przykazuję tobie, błogosławićci będzie, iako obiecał.

6. Będziesz pożyczał wielóm narodóm, a sam u żadnego pożyczać nie będziesz. Będziesz panował nad wielą narodów, a nad tobą nikt panować nie będzie.

7. Jeśli ieden z braciéj twojej, którzy mieszkają między bramami miasta twego, w zemi którą dał Pan Bóg twój, do ubóstwa przydzie: nie zatwardzisz serca twego, ani ścisniesz ręki,

8. ale ją otworzysz ubogiemu, y pożyczysz, czego baczysz że potrzebuje.

28. *Roku trzeciego.* Po trzech latach, w ostatnim z trzech lat.—*Drugą dziesięcinę.* Tej dziesięciny nie trzeba było zanosić do miejsca, gdzie się znajdował kościół, lub przybytek; lecz powinna była być rozdzielona pomiędzy lewitów i ubogich tego miejsca, gdzie mieszkali dający dziesięcinę.

29: *I będą iść i nasycą się* Tej dziesięciny nie był uczestnikiem w pożywaniu ten, kto ją dawał ze swoich dóbr, jak był tych, które zanosił na uczy religijne.

R. 15.—2. *Przyjaciel, albo bliźni i brat jego.* Mowa tu o Izraelicie, który z pochodzenia jest bratem, a więc przyjacielem i bliźnim; prozelici bowiem nie byli oswobodzeni w roku siódmym od długów, a tylko Hebrajczycy

3. *Od gościa i przychodnia wyciągać będziesz.* Choćby

był prozelitą, możesz domagać się — *U sąsiada i bliskiego.* Żyda z pochodzenia.

4. *Ubogi i żebrak nie będzie między wami.* Nie jest to obietnica, albo błogosławieństwo, lecz przykazanie; iżby nie dopuszczali tego, żeby znajdował się żebrak, zapobiegając temu przez jałmużny, a przynajmniej pożyczki. Znajdowali się wprawdzie ubodzy, którzy prywatnie domagali się wsparcia, jak widać z w. 11, lecz publicznych żebraków, zbierających jałmużnę nie było, jak jest i teraz w krajach dobrze urządzonych. P. W.

5. *Ja dziś przykazuję tobie* O dawaniu pożyczek, i obowiązku darowania długów w roku siódmym.

6. *Będziesz pożyczał.* Bo będziesz obfitował we wszystko.

9. Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis: et avertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei quod postulat mutuum commodare: ne clamat contra te ad Dominum, et fiat tibi in peccatum.

10. Sed dabis ei: nec ages quidpiam callide in ejus necessitatibus sublevandis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore, et in cunctis ad quae manum miseris.

11. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuae: idcirco ego praecipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versatur in terra. (*Mat. 26, 11.*)

12. Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebraeus, aut Hebraea, et sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum:

13. et quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris:

14. sed dabis viaticum de gregibus et de area et torculari tuo, quibus Dominus Deus tuus benedixerit tibi. (*Exod. 21, 2.*)

15. Memento quod et ipse servieris in terra Aegypti, et liberaverit te Dominus Deus tuus, et idcirco ego nunc praecipio tibi.

16. Sin autem dixerit: Nolo egredi: eo quod diligat te, et domum tuam, et bene sibi apud te esse sentiat:

17. assumes subulam, et perforabis aurem ejus in janna domus tuae, et serviet tibi usque in aeternum: ancillae quoque similiter facies.

18. Non avertas ab eis oculos tuos, quando dimiseris eos liberos: quoniam juxta mercedem mercenarii per sex annos servivit tibi: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in cunctis operibus quae agis.

19. De primogenitis, quae nascuntur in armentis, et in ovibus tuis, quidquid est sexus masculini, sanctificabis Domino Deo tuo. Non operaberis in primogenito bovis, et non tondebis primogenita ovium.

20. In conspectu Domini Dei tui comedes ea per annos singulos, in loco quem elegerit Dominus, tu et domus tua.

21. Sin autem habuerit maculam, vel claudum fuerit, vel caecum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non immolabitur Domino Deo tuo: (*Lev. 22, 21.*)

22. Sed intra portas urbis tuae comedes illud:

9. *Obróciłoby się w grzech.* Abyś nie ściągnął gniewu, i kary Boga; grzech kładzie się za karę grzechu.

10. *Nie uczynisz nic chytrze.* Nie pożyczając mu, z obawy nadchodzącego siódmego roku.

12. *Wolnym go puścisz.* Patrz Exod. 21, 2, i 21.

17. *Służebnicy też także uczynisz.* To się odnosi do datku na drogę (w 14), nie do przekłócia ucha, czego służebnikom nie czyniono; patrz Ex. 21, 7.

18. *Nie odwracaj od nich oczu twoich.* Nie obchodź się z nimi przykro i nieładzko. — *Bo wedle mytu najemnika...* Służył tobie sześć lat, tak samo jak najemnik, któremu musiałbyś zapłacić, jeślibyś go najmował. Słuszna przeto jest, abyś i słudze usamowolnionemu dał co na drogę, w miejsce zapłaty. Albo myśl

9. Strzeż abyćś nie wkradła się myśl niezdobna, y żebyś nie rzekł w sercu swym: Nadchodzi siódmy rok odpuszczenia: a odwróciłbyś oczy twe od ubogiego brata twego, niechcąc mu czego żąda pożyczyc: aby nie wołał przeciwko tobie do Pana, a obróciłoby się w grzech.

10. Ale mu dasz: a nie uczynisz nic chytrze w założeniu potrzeb jego: aby tobie błogosławił Pan Bóg twój na wszelki czas, y na wszem do czego ściągniesz rękę.

11. Nie zéydzie na ubogich w ziemi mieszkania twego: przeto ja rozkazuję tobie, abyś otwierał rękę bratu twemu potrzebującemu y ubogiemu, który z tobą mieszka w ziemi.

12. Gdyć będzie przedany brat twój Hebrejczyk, albo Hebrejanka, a służyłci będzie sześć lat, siódmego roku wolnym go wypuścisz:

13. a którego wolnością darujesz, żadnym sposobem próżnym mu odéść nie dopuścisz:

14. ale mu dasz na drogę z owiec, y z boiowiska y z prasy twoięy, któremi Pan Bóg twój błogosławił tobie.

15. Pamiętaj, żeś y sam służył w ziemi Egypckięy, a wybawił cię Pan Bóg twój, y przeto ja teraz przykazuję tobie.

16. A jeśli rzecze: Niechęć wynieść: przeto iż cię miłuje y dóm twój: a baczy że się ma dobrze u ciebie:

17. weźmiesz szydło, a przekolesz ucho jego we drzwiach domu twego, y będzie tobie służył na wieki: służebnicy też także uczynisz.

18. Nie odwracay od nich oczu twoich, gdy ie wolno puścisz: bo wedle mytu najemnika przez sześć lat służył tobie: abyć błogosławił Pan Bóg twój we wszystkich sprawach, które czynisz.

19. Z piérworodnych, które się rodzą w bydle y w owcach twoich, cokolwiek iest płci samczęy, poświęcisz Panu Bogu twemu. Nie będziesz robił piérworodnym krowy, ani będziesz strzygł piérworodnym owiec.

20. Przed oczyma Pana Boga twego będziesz ie iadł na każdy rok na mieyscu, które obierze Pan, ty y dóm twój.

21. A jeśliby miało wadę, abo chrome było, abo slepe, abo na którym członku szpetne abo ułomne, nie będzie ofiarowane Panu Bogu twemu:

22. Ale między bramami miasta twego ziesz ie:

ta: najemnicy na trzy lata zwykli byli wynajmywać swoje prace, jak się wnosi to z Is. r. 16, 14; niech więc nie będzie dla cię przykro w roku siódmym udarować twego sługę wolnością i darami, albowiem służył ci dwakroć dłużej, niż zwykli czynić najemnicy.

19. *Nie będziesz robił piérworodnym krowy.* Mowa tu o piérworodnych rodzaju żeńskiego; albowiem mówi o tych piérworodnych, z których mógł pożywać i laik, jak wid, z w. nast; piérworodne bowiem z samców cale należały do Boga i kapłanów, tak iż nie nie pozostawało dla ofiarującego je; przeciwnie zaś, gdy składano ofiary zapokojne z piérworodnych samiec.

22. *Alc między bramami.* Zabijając je porządkiem zwyczajnym i pospolitym, nie religijnym. — *Tak czysty*

tam mundus quam immundus similiter vescentur eis, quasi caprea, et cervo.

23. Hoc solum observabis, ut sanguinem eorum non comedas, sed effundes in terram quasi aquam.

tak czysto iako y nieczysto iednako ieść ie będzie, jako sarnę abo ielenia.

23. To tylko zachowasz, abys krwi ich nie iadł, ale ją wyleiesz na ziemię iako wodę.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 4. *Ubogi i żebrak*. Jakoby rzekł: Nie dopuszczaj ubogim żebrac, ale je ratuj, gdzie bogate upomina, aby jałmużny ubogim dawali hojnie, gdyż Pan Bóg miał im dać wszystkiego dostatek, aby i druzgich ratowali. Wszakże nie zakazuje ubogiemu w niedostatku żebrac, dla tego przydaje niżej v. 11. Nie sejdzie na ubogich w ziemi, i w Ewangelii czytamy o wielu żebrakach Jan. 9. *Zuk.* 16 i 18. *w Dniejach.* 3.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O uroczystościach Wielkanocy, Zielonych Świątek, Kuczek, i o Sędziach.

1. Observa mensem novarum frugum, et verni primum temporis, ut facias Phase Domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto nocte.

2. Immolabisque Phase Domino Deo tuo de ovibus, et de bobus, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi.

3. Non comedes in eo panem fermentatum: septem diebus comedes absque fermento, afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Aegypto: ut memineris diei egressionis tuae de Aegypto, omnibus diebus vitae tuae.

4. Non apparebit fermentum in omnibus terminis tuis septem diebus, et non remanebit de carnibus ejus, quod immolatum est vespere in die primo usque mane.

5. Non poteris immolare Phase in qualibet urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi:

6. sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi: immolabis Phase vespere ad solis occasum, quando egressus es de Aegypto.

7. Et coques, et comedes in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, manequae consurgens vades in tabernacula tua.

8. Sex diebus comedes azyma: et in die septima, quia collecta est Domini Dei tui, non facies opus.

1. Zachowaj miesiąc nowego zboża, y pierwszy czas wiosny, abys czynił Phase Panu Bogu twemu: bo w tym miesiącu wywiódł cię Pan Bóg twój z Egiptu w nocy.

2. Y będziesz ofiarował Phase Panu Bogu twemu z owiec, y z wołów, na miejscu które obiera Pan Bóg twój, aby tam mieszkało imię jego.

3. Nie będziesz w nie iadł chleba kwaszonego: siedm dni będziesz iadł bez kwasu, chleb utrapienia, boś w strachu wyszedł z Egiptu: abyś pamiętał na dzień wyszcia twego z Egiptu, wszystkie dni żywota twego.

4. Nie ukaże się kwas we wszech granicach twoich przez siedm dni, y nie zostanie z miasa tego, co ofiarowano iest wieczór dnia pierwszego aż do zarania.

5. Nie będziesz mógł ofiarować Phase w którymkolwiek mieście twoim, które Pan Bóg twój da tobie:

6. ale na miejscu, które obierze Pan Bóg twój, aby tam przebywało imię jego, ofiarujesz Phase w wieczór na zachodzie słońca, kiedyś wyszedł z Egiptu.

7. Y upieczesz, y ziesz na miejscu, które obierze Pan Bóg twój, a rano wstawszy pójdziesz do przybytków twoich.

8. Sześć dni będziesz iadł praśniki: a w dzień siódmy, iż iest zebranie Pana Boga twego, roboty czynić nie będziesz.

jało i nieczysty. Coby nie miało miejsca, jeśliby zwierzę było zabijane obrządkiem ofiar zapokojnych; z tego bowiem rodzaju ofiar pożywać mogli tylko czysci. Lev. 7, 20.

R. 16.—1. *Miesiąc nowego zboża*. Miesiąc Nizan, czyli marzec, w którym, w Palestynie, zaczynają rozkwitać kłosa jęczmienia; snopek tych kłosów ofiarowano w drugi dzień praśników, Lev. 2, 14; i 23, 10.

2. *Phase... z owiec i z wołów*. Phase, t. j. ofiary wielkanocne, które rozkazano składać w to święto. Num. 28, 19. — *Abym tam mieszkało imię jego*. Aby tam był czczony Bóg, i wzywano imię jego.

3. *Nie będziesz iadł w nie*. T. j. z niem, z Phase.— *Chleba kwaszonego*. Przez wszystkie bowiem siedm dni wielkanocnych jedli chleb praśny z barankiem, i innemi ofiarami, i ze zwyczajnymi także pokarmami. — *Chleb utrapienia*. Albo że był pomnikiem tych utrapień, jakich doświadczyli w Egipcie, albo że ten chleb praśny jest niesmaczny, i ciężki dla żołądka. — *W strachu*. Hebr., z pośpiechem; jedno i drugie jest prawdziwe, i ze strachem i z pośpiechem wyszli, tak dalece, iż nie było czasu do zakwaszenia chleba.

chem i z pośpiechem wyszli, tak dalece, iż nie było czasu do zakwaszenia chleba.

5. *Ofiarować Phase*. Właściwie tak nazwane, t. j. baranka wielkanocnego. Tego mogli ofiarować tylko tam, gdzie się znajdował przybytek, lub kościół.

6. *Kiedyś wyszedł*. Wyraz *kiedy* nie oznacza ściśle czasu wieczora, lub zachodu słońca, lecz całą noc, tak, iż myśl jest ta: ofiarujesz przy zachodzie słońca, ku wieczorowi nocy, którejs wyszedł z Egiptu. Albo pod imieniem wyjścia należy rozumieć przygotowanie do wyjścia.

7. *A rano wstawszy*. T. j. pierwszego poranku po skończonej zupełnie uroczystości, albo nazajutrz po pożywaniu baranka, nie mogli przedsiębrać długiej podróży, bo jeszcze był to dzień świąteczny.

8. *Sześć dni będziesz iadł praśniki*. Siedm dni było praśników; wyjęty tu dzień siódmy, o którym postanowił coś szczególnego jeszcze dodać.—*Jest zebranie Pana Boga*. O święcie Zebrania. Patrz Lev. 23, 36.

9. Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die, qua falcem in segetem miseris; (*Lev. 23, 15*).

10. et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuae, quam offeres juxta benedictionem Domini Dei tui:

11. et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu, filius tuus, et filia tua, servus tuus, et ancilla tua, et Levites, qui est intra portas tuas, advena ac pupillus et vidua, qui morantur vobiscum: in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi:

12. et recordaberis, quoniam servus fueris in Aegypto: custodiesque ac facies, quae praecepta sunt.

13. Solemnitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies, quando collegeris de area et torculari fruges tuas:

14. et epulaberis in festivitate tua, tu, filius tuus et filia, servus tuus et ancilla, Levites quoque et advena, pupillus ac vidua, qui intra portas tuas sunt.

15. Septem diebus Domino Deo tuo festa celebrabis, in loco quem elegerit Dominus: benedictaque tibi Dominus Deus tuus in cunctis frugibus tuis, et in omni opere manuum tuarum, et in laetitia.

16. Tribus vicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit: in solemnitate azymorum, in solemnitate hebdomadarum, et in solemnitate tabernaculorum. Non apparebit ante Dominum vacuus: (*Exod. 34. 20*).

17. sed offeret unusquisque secundum quod habuerit juxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei.

18. Judices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dedit tibi, per singulas tribus tuas: ut judicent populum justo judicio,

19. nec in alteram partem declinent. Non accipies personam, nec munera: quia munera excaecant oculos sapientum, et mutant verba justo iudici. (*Exod. 23, 8. Supr. 1, 17*).

20. Juste quod justum est persequeris: ut vivas et possideas terram, quam Dominus Deus tuus dedit tibi.

21. Non plantabis lucum, et omnem arborem juxta altare Domini Dei tui.

22. Nec facies tibi, neque constitues statuam: quae odit Dominus Deus tuus.

3. *O dñia, którego sierp.* Oznacza się dzień ofiarowania anopka, który był drugim Wielkanocy, i szesnastym miesiąca Nizan. *Lev. 23, 10.*

11. *Będziesz używał przed Panem.* O tych ucztach p. wyż. 12, 17.

12. *Będziesz strzegł i czynił co przykazano.* Myśl jest: dla tego będziesz zachowywał przykazania chętnie, przez pamięć na tyle odebranych dobrodziejstw.

13. *Święto też Kuczek.* O którym *Lev. 23, 33.*

18. *Urzedniki.* Bonfreryusz, na *Ex. 18, 25*, sędzi, że byli wyżsi jacyś sędziowie, przełożeni nad całem po-

9. Siedm tygodniów naliczysz sobie od onego dnia, którego sierp we zboże zapuścisz;

10. y będziesz obchodził święto tygodniów Panu Bogu twemu, ofiarę dobrowolną ręki twojej, którą ofiarujesz według błogosławienia Pana Boga twego:

11. y będziesz używał przed Panem Bogiem twoim, ty, y syn twój, y córka twoja, sługa twój y służebnica twoja, y Lewit, który jest między bramami twymi, y przychodzień, y sierota, y wdowa, którzy mieszkają z wami: na miejscu które obierze Pan Bóg twój, aby tam mieszkało imię jego:

12. y będziesz wspominał, iżes niewolnikiem był y w Egypcie: y będziesz strzegł y czynił, co przykazano.

13. Święto też kuczek obchodzić będziesz przez siedm dni, gdy zbierzesz z boiowiska y z prasy pożytki twoje:

14. y będziesz używał w święto twoje, ty y syn twój, y córka, sługa twój y służebnica, Lewit też y przychodzień, y sierota y wdowa, którzy są między bramami twymi.

15. Siedm dni Panu Bogu twemu święta obchodzić będziesz na miejscu, które obierze Pan: y błogosławićci będzie Pan Bóg twój we wszech urodzajach twoich, y we wszelkiéy sprawie rąk twoich, y będziesz w radości.

16. Trzy kroć do roku ukaże się każdy mężczyzna twój przed oblicznością Pana Boga twego, na miejscu które obierze na święto przasników, na święto tygodniów, y na święto kuczek. Nie ukazesz się przed Panem próżny:

17. ale ofiaruj każdy wedle tego co będzie miał, podług błogosławieństwa Pana Boga swego, które mu da.

18. Sędzie y urzedniki postanowisz we wszystkich bramach twoich, które da Pan Bóg twój w każdym pokoleniu twoim: aby sędzili lud sądem sprawiedliwym,

19. ani się na drugą stronę nie nachylali. Nie będziesz przyjmował osób, ani brał darów: bo dary zaslepiają oczy mądrych, a odmieniają słowa sprawiedliwych.

20. Sprawiedliwie co jest sprawiedliwego konać będziesz: abys żył y posiadał ziemię, którą da Pan Bóg twój.

21. Nie będziesz sadził gaju, i wszelkiego drzewa przy oltarzu Pana Boga twego.

22. Ani sobie udziałasz, ani postanowisz słupa: których nienawidzi Pan Bóg twój.

koleniem, albo przynajmniej poradnicy, czuwający aby wszystko podług przepisu boskiego prawa się odbywało. — *W bramach twoich.* We wszystkich miastach i miejscach gdzie sądy się odbywały.

19. *Nie będziesz przyjmował osób.* To samo zdanie *Exod. 23, 8.*

21. *Nie będziesz sadził gaju.* Abys nie zdawał się naśladować obrządku pogan, którzy na cześć swych bogów poświęcali gaje.

22. *Stupa.* Statui, jakie stawiały poganie dla swych bogów, czyli bałwanów.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O karach na bałwochwalców, zasięganu rady Arcykapłana, i sposobie wybierania króla.

1. Non immolabis Domino Deo tuo ovem, et bovem, in quo est macula, aut quippiam vitii: quia abominatio est Domino Deo tuo.

2. Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier, qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui, et transgrediantur pactum illius,

3. ut vadant et serviant diis alienis, et adorent eos, solem et lunam, et omnem militiam caeli, quae non praecepi:

4. et hoc tibi fuerit nuntiatum, audiensque inquisieris diligenter, et verum esse repperis, et abominatio facta est in Israël:

5. educes virum ac mulierem, qui rem scelestissimam perpetrarunt, ad portas civitatis tuae, et lapidibus obruentur.

6. In ore duorum, aut trium testium peribit, qui interficietur. Nemo occidatur, uno contra se dicente testimonium. (*Infr. 19, 15. Matth. 18, 16*).

7. Manus testium prima interficiet eum, et manus reliqui populi extrema mittetur: ut auferas malum de medio tui. (*Supr. 13, 9*).

8. Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram: et iudicium intra portas tuas videris verba variari: surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus.

9. Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem, qui fuerit illo tempore: quaereque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem. (*2. Par. 19, 8*).

10. Et facies quodcumque dixerint, qui praesunt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te.

11. juxta legem ejus: sequerisque sententiam eorum; nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram.

12. Qui autem superbierit, nolens obedire sacer-

17.—2. *W jednej z bram.* Z miast. — *Złość.* Bałwochwalstwo, jak się okaz. z nast. — *Przestąpili przymierze.* Przestępującymi przymierza zowią się ci, którzy porzucają religią prawdziwą. Do Żyd. r. 10. 29.

3. *Wojsku niebieskiemu.* Patrz Wujka.

5. *Do bram miasta.* Za miasto. Zwyczajem bowiem było u Żydów wyprowadzać za miasto, albo za oboz tych, którzy na śmierć zostali skazani: tak Chrystus i Ś. Szczepan ponieśli śmierć za miastem.

6. *W usciach dwóch.* Tak zdanie i w r. 19. 15.

7. *Ręka świadków.* Pierwsi świadkowie, a później inni z ludu niech rzucą na niego kamienie.

8. *Miedzy krwią a krwią.* Jeżeli przyczyna zabójstwa jest wątpliwa, kiedy jedni uważają je za rozmyślnie, drudzy za niedobrowolne. Albo, jeżeli spór trudny i wątpliwy zachodzi pomiędzy pokrewieństwami (co tu bowiem jest między krwią a krwią, Ś. Hier. II Paral. 19, 10, przekłada między pokrewieństwem a pokrewieństwem), to jest, między tymi, którzy są różnych familij, o własność jakiej rzeczy, i t. p., należy się udać do kapłanów, i t. d. — *Sprawę a sprawę.* Spór o jakąkolwiek rzecz. — *Trądem a trądem.* Kiedy jedni utrzymują, że trąd jest

1. Nie będziesz ofiarował Panu Bogu twemu owce y wołu, na którym iest zmaza, abo iaka skaza: bo brzydliwość iest Panu Bogu twemu.

2. Gdyby się należeli u ciebie wiednéy z bram twoich, którec da Pan Bóg twóy, mąż abo niewiasta, którzyby uczynili złść przed oczyma Pana Boga twego, y przestąpili przymierze iego,

3. żeby szli y służyli cudzym bogom, y kłaniali się im, słońcu, y księżycowi, y wszelkiemu woysku niebieskiemu, czegom nie przykazał:

4. a oznaymionoby to, y usłyszawszy wywie-działbys się pilnie, y nalazłbys że prawda iest, y obrzydliwość uczyniona iest w Izraelu:

5. wywiedziesz męża y niewiastę, który rzecz barzo złośliwą uczynili do bram miasta twego, y będą ukamionowani.

6. W usciach dwu, abo trzech świadków zginie który będzie zabit. A żadnego niech nie zabiłi-ą, gdy ieden przeciw iemu daie świadectwo.

7. Ręka świadków pierwsza zabije go, a ręka inszego ludu ostatnia rzuci się nań: abyś odjął złę z pośród siebie.

8. Jeśli trudny a wątpliwy u ciebie sąd obaczysz między krwią a krwią, między sprawą a sprawą, trądem a trądem: y sędziów między bramami twemi obaczysz słowa różne: wstań, a wstąp na miejsce, które obrał Pan Bóg twóy.

9. Y przyjdiesz do kapłanów rodu Lewitskiego, y do sędziego, który na on czas będzie: y pytać się od nich będziesz: którzy oznaymią tobie sądu prawdę.

10. Y uczynisz cokolwiekci powiedzą, przełożeni miejsca, które obrał Pan, y nauczą cię

11. według zakonu iego: y będziesz zdania ich naszladował; ani ustąpisz ni w prawo ni w lewo.

12. A ktohy hardym był, niechcąc bydz posłu-

tego rodzaju, iż nie dopuszcza do uczestniczenia w rzeczach świętych, a drudzy temu przeczą. — *Na miejsce, które obrał Pan.* Do Jerozolimy, gdzie się znajduje kościół, w którym Pan mieszka; albo, przed wybudowaniem kościoła, do przybytku. P. W.

9. *Przyjdiesz do kapłanów rodu Lewitskiego, i do sędziego.* Przez sędziego należy tu rozumieć arcykapłana, albo jego zastępcę. Zaiste sprawy duchowne należały do arcykapłana. Świeckie zaś były załatwione przez sędziego świeckiego, jakim byli królowie, i niżsi urzędnicy. Lecz ponieważ rządzili krajem nie swojemi, ale Boskimi prawami, stąd jeżeli zachodziła jaka wątpliwość co do prawa, albo co do faktu, udawano się do arcykapłana po ostateczne rozwiązanie trudności.

10. *Naucz cię według zakonu jego.* Którzy radzą się kapłana, powinni przystać na jego zdanie, i uważać, że wyrok arcykapłana wydany został według prawa Boskiego, gdyż jak pow. Malach. r. 2, 7: *Wargi kapłańskie będą strzedz umiejętności, i zakonu pytać będą z ust jego: ponieważ aniołem Pana Zastępów jest.*

12. *Rozkazaniu kapłana.* Arcykapłana. — *Który na on czas służy Panu.* Który w owym czasie sprawuje

otis imperio, qui eo tempore ministrat Domino deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo ille, t auferes malum de Israël:

13. cunctusque populus audiens timebit, ut nullus deinceps intumescat superbia

14. Cum ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et possederis eam, habitaverisque in illa, et dixeris: Constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes:

15. eum constitues, quem Dominus Deus tuus legerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.

16. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Aegyptum, quitatus numero sublevatus: praesertim cum Dominus praeceperit vobis, ut nequaquam amplius eamdem viam revertamini.

17. Non habebit uxores plurimas, quae alliciant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera.

18. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leviticae tribus.

19. Et habebit secum, legetque illud omnibus libens vitae suae, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et ceremonias ejus, quae in lege praecepta sunt.

20. Nec elevetur cor ejus in superbiā super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, et illi ejus super Israël.

rzęd arcykapłana. — *I dekretu sędzięgo* Tęgoż arcykapłana, do którego należy to sądzić, t j. czy jest to według prawa, lub nie. — *Umrze on człowiek*. Śmiercią ma być ukarany. — *Olejdziesz złe* Szkodliwego człowieka.

14 *I rzeczesz: Postanowię nad sobą króla*. Nie chce Bóg, aby króla dla siebie postanowili; gdyż Bogu o się nie podobalo, kiedy zażądali króla. I. Reg. 8, 5 nast. Jeśliby jednak Izraelici upornie zachcieli go mieć, pokazuje, iż na to zezwoli, jako i pozwolił, I. Reg. 12, jednakże pod pewnemi warunkami, które nieodzownie miały być zachowane.

15. *Którego P. Bóg twój obierze* To było zachowane i obiorze Saula, także Dawida. Później zeszło na tron akcesyjny. — *Któryby nie był brat twój* Hebr., z narodu twego, ażeby, jeśliby był obcy, do swojej religii nie przesiągnął poddanych, i żeby swoich więcej mógł miłować, nawzajem od nich być miłowanym Rozumieć to należy królu wyborowym, nie zaś o tym, którego wprowadziła konieczność, jakiej trzeba ulegać.

16. *Nie będzie chował wiele koni*. Nie zabrania się mieć i używać koni, lecz tylko zbyteczna ich mnogość: aż żeby na wojnie zbyt nie im nie ufił, bo *omylny koń* w rybołówstwie. Psal. 32, 17; już żeby się nie podnosił i pychę, i nie potulib wielkiego przepychu. Inna przyczyna jest następna. *Ani zaś wprowadzi ludu do Egiptu*. Jakby chęć to królestwo przylączyć do swoich krajów, będąc zafany w liczną jazdę. — *Zwłaszcza, iż wam Pan przykazał* Nigdzie w P. 8 nie powiedziano tego wyrazami słowy: wnosić to jednak można z tego, iż Bóg niechęć się rozgniewał, gdy Izraelici odzywali się, iż chcą wracać do Egiptu — *Tęż drogą*. Jakąkolwiek drogą, któ-

sznym rozkazaniu kapłana, który na on czas służy Panu Bogu twemu, y dekretu sędzięgo, umrze on człowiek, y odéymiesz złe z Izraela:

13. a wszystek lud usłyszawszy będzie się bał, aby się potym żaden pychą nie nadymał.

14. Gdy wnidziesz do ziemie, którąć da Pan Bóg twój, a pośiędziesz ją, y będziesz mieszkał w niej, y rzeczesz: Postanowię nad sobą króla, iako mają wszystkie narody okoliczne:

15. postanowisz tego, którego Pan Bóg twój obierze z liczby bracięý twoięý. Nie będziesz mógł innego narodu człowieka królem uczynić, któryby nie był brat twój.

16. A gdy będzie postanowiony, nie będzie chował wiele koni, ani zaśię wprowadzi ludu do Egiptu, liczbą jazdy zmońionęý: zwłaszcza iż wam Pan przykazał, abysście się żadną miarą tęż drogą więćý nie wracali.

17. Nie będzie miał siła żon, któreby przyłudzili serce ięgo, ani srebra ani złota niezmiernie wagi.

18. Ale gdy usiędzie na stolicy królestwa swęgo, wypisze sobie powtórzenie prawa zakonu tego na księgach, wziąwszy exemplarz od kapłanów pokolenia Lewitkiego,

19. y będzie miał z sobą, y będzie ie czytał po wszystkie dni żywota swęgo, aby się uczył bać Pana Boga swęgo, y strzędz słów y ceremonij ięgo, które w zakonie są przykazane.

20. A niech się nie podnosi serce ięgo w pychę nad bracią swą. ani się uchyla na prawą abo na lewą stronę. aby długi czas królował on sam, y synowie ięgo nad Izraelem

ra wiedzie do Egiptu, i jest tą samą, ze względu na kres, do jakiego doprowadza.

17. *Nie będzie miał siła żon*. Kilka żon mogli mieć, jak Dawid; bardzo wiele, jak Salomon, nie powinni byli. — *Przyłudzili serce ięgo* Skaziły miękkością; także zabroniono to dla tego, żeby król nie dawał złęgo przykładu ludowi, ani też obciążał go wielkim nakładem — *Ani srebra, ani złota niezmiernie wagi* Żeby król, dla chciwości bogactw, nie obdzierał poddanych; i żeby od bogactw nie przeszedł do przepychu i zbytków.

18. *Wypisze sobie*. Filo, ks. o Obiorz. król. powiada, że król obowiązany był własną ręką przepisać. Inni sądzą, iż mógł i przez kogo innego — *Powtórzenie prawa*. Bo ta księga jest jakby skróceniem Mojżeszowego prawa — *Wziąwszy exemplarz od kapłanów*. Iżby przepisać z exemplarza nieskażonego.

19. *Będzie je czytał po wszystkie dni żywota* Nie żeby codzień obowiązany był je czytać; ale często ma czytać, iżby pamiętał o wszystkim, co w niej napisano — *Abys się uczył bać Pana Boga*. Bojaźń bowiem Boga najmocniej się wraża w tej księdze, która je-t jakby ciąglem i gorące kazaniem Mojżesza, pobudzającym Izraelitów do czczenia Boga i zachowania jego przykazań.

20. *A niech się nie podnosi serce ięgo*. Aby się nie nadymał, i nie przyjmował obyczajów tyrańskich. — *Nad bracią swą*. Nad narodem swoim. — *Ani się uchyla na prawą abo na lewą stronę*. Żadnym względem niech się nie dawa sprowadzić od prawa Bożęgo. — *Abys długi czas królował on sam, i synowie ięgo*. Z przykładów bowiem księgi ŚŚ uczymy się, że królowie niepobożni, albo sami utrącali królestwo, albo nie przekazywali go swoim synom, przynajmniej dalszym swoim potomkom.

Wykład X. J. Wulka.—Roz. 17. w. 3. *Wszelkiemu wojsku niebieskiemu.* Wojskiem niebieskiem Pismo ś. często nazywa gwiazdy, i tak się rozumie, kiedy o bałwochwalstwie mówi, 4. *Król.* 16. i 21. 2. *Par.* 33. *Jer.* 9 i indziej. Zowie wojskiem, iż wiele jest gwiazd na niebie, i są rozsądzone jako wojsko. I księżyc, iż jest jakoby królowa nad tem wojskiem, zwali oni bałwochwalcy królową niebieską. *Jer.* 6. Wszakże i Anioły Pańskie zowie *Milites Dei.* *Job.* 25. *ver.* 3.

8. *Jeśli trudny a wątpliwy sąd.* To była zawždy wola Boża, aby był pewny sędzia, któryby zakonu uczył, i rzeczy trudne i wątpliwe w zakonie i w Piśmie ś. sądził i rozwiązywał: nie chcąc aby się kto miał na swój rozum spuszczać. Przetoż od początku świata, póki jeszcze kościół Boży prawem się przyrodzonym rządził, Pan Bóg, albo sam przez się, albo przez Anioły uczył, jako to w pierwszych księgach czytamy. Potem w starym zakonie postanowiwszy kapłany, i Biskupa najwyższego, chciał Pan Bóg, aby wszystek sąd o zakonie był przy nich. A najpierwej Mojżesz ten sąd odprawował, *Exod.* 18. v. 13. jako prawdziwy kapłan i Biskup. Który też Aarona na kapłaństwo i biskupstwo namazał i poświęcił, i takimże go sędzią uczynił, *Exod.* 24. mówiąc: Macie Aarona i Hur, jeżeli się jakie weszcznie pyanie i t. d. Przy tychże kapłani i Lewitowie, byli wiekuistemi sędziami. Przyjdziez, mówi tu, do kapłanów Lewitckiego rodu, i do sędziego który na on czas będzie, i pytać się od nich będziez, i t. d. O tychże mówi 2. *Paral.* 19. Amarias kapłan i Biskup, w tych rzeczach, które do Boga należą i t. d. Także *Aggei* 2. Pytaj się kapłanów o zakonie. *Malach.* 2. Usta kapłańskie strzegą nauki. W nowym też zakonie postanowił najwyższego pasterza, któremu polecił wszystkie swoje owieczki i baranki. *Joan.* 5. C. 21. *ver.* 15. i inasze Pasterze i Doktory. *Ephes.* 4. których tamże urząd opisuje, aby potwierdzali święte w wierze, i kościół Boży budowali, a nas od wszystkich wiatrów Heretyckich bronili. I to aż się wypełni czas kościołowi zamierzony, to jest, do skończenia świata. I to jest co mówi Pan, *Mat.* 23. Cokolwiek wam rzeką, chowajcie, i czyńcie: i *Mat.* 18. Jeśli kościoła nie usłucha, niechaj będzie jako poganin. A tak wielka i przekłeta hardość i pycha jest dzisiejszych heretyków, którzy wzgardziwszy taką zwierzchnością i sądem Bożym, sami się czynią sędziami kościoła wszystkiego. Za co też nie ujdą karania wiecznego, jako i ci Żydowie.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O darach dla kapłanów i lewitów, o prawdziwych i fałszywych prorokach.

1. Non habebunt sacerdotes et Levitae, et omnes qui de eadem tribu sunt, partem et hereditatem cum reliquo Israël, quia sacrificia Domini, et oblationes ejus comedent, (*Num.* 18, 20. *Supr.* 10, 9. *I. Cor.* 9, 13).

2. et nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hereditas eorum, sicut locutus est illis.

3. Hoc erit iudicium sacerdotum a populo, et ab his qui offerunt victimas: sive bovem, sive ovem immolaverint, dabunt sacerdotes armum ac ventriculum:

4. primitias frumenti, vini et olei, et lanarum partem ex ovium tonsione. (*Num.* 18, 11).

5. Ipsum enim elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, ut stet, et ministret nomini Domini ipse, et filii ejus in sempiternum.

6. Si exierit Levites ex una urbiu tuarum ex omni Israël, in qua habitat, et voluerit venire, desiderans locum quem elegerit Dominus,

7. ministrabit in nomine Domini Dei sui, sicut omnes fratres ejus Levitae, qui stabunt eo tempore coram Domino.

8. Partem ciborum eandem accipiet, quam et ceteri: excepto eo, quod in urbe sua ex paterna ei successione debetur.

9. Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominaciones illarum gentium;

1. Nie będą mieć kapłani y Lewitowie, y wszyscy którzy z tegoż pokolenia są, części y dziedzictwa z innym Izraelem, bo ofiary Pańskie y obiady jego iść będą,

2. y nic inszego nie wezmą z ośiadłości bracię swoię: bo Pan jest ich dziedzictwo, iako im powiedział.

3. Ten będzie sąd kapłanów od ludu, y od tych którzy przynoszą ofiary: chocia wołu, chocia owcę ofiaruią, dadzą kapłanowi łopatkę y kałdun:

4. pierwoćiny zboża, wina, y oliwy, y część wełny z strzyżenia owiec.

5. Jego bowiem obrał Pan Bóg twój ze wszech pokoleni twoich, aby stał y służył imieniowi Pańskiemu sam, y synowie jego na wieki.

6. Jeśli wynidzie Lewit z iednego miast twię, ze wszystkiego Izraela, w którym mieszka, a będzie chciał iść, pragnąc mieysca, które Pan obrał,

7. będzie służył w imię Pana Boga swego, iako y wszyscy bracia jego Lewitowie, którzy stać będą na on czas przed Panem.

8. Część pokarmów wezmie też którą y inni: oprócz tego, co w mieście jego z oycowskiego spadku iemu należy.

9. Gdy wnidziesz do ziemię, którą da Pan Bóg twój, strzeż się abyś nie chciał naśladować brzydlwości onych narodów.

R. 18.—1. Nie będą mieć kapłani. Patrz *Num.* 18, 20.

3. Ten będzie sąd kapłanów. To będzie z prawa należę do kapłanów.—*Przynoszą ofiary.* Rozumie się zapokojne.—*Chocia owcę.* Pod którą należy rozumieć i kozę; bo wyraz hebrajski jest wspólny dla jednej i drugiej.—*Łopatkę i kałdun.* *Exod.* 29, 27 i *Lev.* 7, 31.—*Kaldun.* Błona kiszki pokrywająca, trzewa. *Sl.* *Lind.*

4. Pierwoćiny. To co się oddziela i wybiera: powinno być być niemniej sześćdziesiątej części dochodów.—

I część wełny. Gdyż i wełnę ostrzyżoną zaliczano do rocznych owoców i przychodów.

5. Imieniowi Pańskiemu. Samemu Panu.

6. Jeśli wynidzie Lewit. Jeżeli Lewita, powodowany pobożnością, i pragnąc, oprócz kolei swojej, przez całe życie służyć Bogu w przybytku, jak uczynił Samuel.

7. Którzy stać będą. Posługiwać według swoich kolei.

8. Część pokarmów wezmie też. Rozumieć należy, albo pokarmów z funduszu kościelnego, albo z tych, które

10. nec inveniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem: aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus, (*Lev. 20, 27*).

11. nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quaerat a mortuis veritatem:

12. omnia enim haec abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo; (*1 Reg. 28, 7*).

13. perfectus eris, et absque macula cum Domino Deo tuo.

14. Gentes istae, quarum possidebis terram, augures et divinos audiunt: tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es.

15. Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies, (*Act. 3, 22*).

16. ut petisti a Domini Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. (*Exod. 20, 19*).

17. Et ait Dominus mihi: Bene omnia sunt locuti.

18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui: et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quae praecepero illi. (*Joan. 1, 45*).

19. Qui autem verba ejus, quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.

20. Propheta autem qui arrogantia depravatus voluerit loqui in nomine meo, quae ego non praecepi illi, ut diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficietur.

21. Quod si tacita cogitatione responderis: Quo modo possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus?

22. hoc habebis signum: Quod in nomine Domini propheta ille praedixerit, et non evenerit: hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit, et idcirco non timebis eum.

10. ani się niech nie nayduie w tobie, któryby oczyścił syna swego, abo córkę, przewodząc przez ogień: abo któryby się radził praktykarzów, y wierzył snóm y wrózkóm, y ani niech nie będzie guślarz,

11. ani czarownik, ani ktoby się duchów złych radził, ani wieszczków, abo się od umarłych prawdy dowiadował:

12. tym bowiem wszystkim brzydzi się Pan, y dla takich złości wygubi ie Pan na weszcie twoie.

13. Doskonałym będziesz, y bez zmayı z Panem Bogiem twoim.

14. Narody te, których ziemię posiędziesz, wieszczków i praktykarzów słuchaią: ty zaś inaczey iesteś od Pana Boga twego nauczony.

15. Proroka z narodu twego y z braciéy twoiéy iako mnie, wzbudzi tobie Pan Bóg twój, tego słuchać będziesz,

16. iakoś żądał u Pana Boga twego na Horeb, gdy się zgromadzenie zebrało, y rzekł: Więcey nie będę słuchał głosu Pana Boga mego, a ognia tego bardzo wielkiego więcey nie uyrzę, abych nie umarł.

17. Y rzekł mi Pan: Dobrzeć wszystko mówili.

18. Proroka im wzbudę z pośród braciéy ich, podobnego tobie: y włożę słowa moje w usta jego, y będzie mówił do nich wszystko co mu przykaże.

19. A ktoby słów jego, które będzie mówił w imię moje, słuchać nie chciał, ia zemścicielem będę.

20. A prorok któryby hardością zensowany chciał mówić w imię moje, czegom mu ia nie przykazał, żeby mówił, abo imieniem cudzych bogów, zabít będzie.

21. A jeśli tajemną myślą odpowiesz: Jako mogę rozumieć słowo, którego Pan nie mówił?

22. ten znak będziesz miał: Co w imię Pańskie prorok on przepowie, a nie stanie się: tego Pan nie mówił, ale z dumy umysłu swego prorok wynyslił, y przetoż bać się go nie będziesz.

areykaplan z dziesięcin oddziela dla posługujących Lewitów. — *Z ojcowskiego spadku*. Mogli bowiem mieć w miastach swoje domy, przedmieścia, trzody i t. p.

10. *Przewodząc przez ogień*. Paląc na cześć Molocha, o czém *Lev. 18, 21*. — *Radził praktykarzów*. Szukając od nich odpowiedzi na wróżby.

11. *Od umarłych prawdy dowiadował*. Odnosi się to do nekromantyków, z jakich była owa niewiasta, która wkrzesiła Samuela Saulowi. *1 Reg. 28, 11*.

13. *Doskonałym będziesz i bez zmayı*. W oddawaniu Bogu czci, w religii, której nie splamisz żadnymi zaborami pogan, jak się okazuje z w. nast.

15. *Proroka z narodu twego... wzbudzi tobie Pan*. Albo myśl ta: Pan od czasu do czasu wzbudzać ci będzie proroka, któryby cię nauczał; albo: Pan da tobie Messyasza Chrystusa, najdoskonalszego proroka, i mistrza i zakonodawcę — *Proroka.. jako mnie*. Mówi się, *jako mnie*, t. j. 1) co do rządzenia ludem, i prawodawstwa; 2) bo wybawi z niewoli Egiptu, t. j. z niewoli czarta i grzechu; 3) bo nas zaprowadzi do ziemi

Bib. St. Test. T. I.

błogosławionych, jak Mojżesz lud Izr. do ziemi obiec.; 4) bo wiele będzie czynił cudów, jak Mojżesz w Egipcie; 5) bo jak z Mojżeszem rozmawiał Bóg poufale, twarzą w twarz, tak też i z Chrystusem i nierównie doskonalej; Chrystus bowiem, co do natury ludzkiej jak najściślej był złączony ze słowem Bożem i Bogiem. P. W.

16. *Gdy się zgromadzenie zebrało*. Kiedy cały lud zebrał się pod górą Synaj, dla odebrania prawa. *Ex. 20, 21*.

18. *Włożę słowa moje w usta jego*. To odnosi się i do proroków, i także do Chrystusa, który mówił o sobie samym, *Joan. 14, 10*: *Słowa, które ja do was mówię, nie od samego siebie mówię*.

20. *Imieniem cudzych bogów*. Z objawienia, czyli odpowiedzi odebranej od czarta.

21. *Odpowiesz? Zrobisz zarzut*.

22. *A nie stanie się*. To bowiem, co z natchnienia Boga prorocy przepowiadają, zawsze się spełnia; gdyż Bóg kłamać nie może. — *Bać się go nie będziesz*. Groźb i przepowiedni jego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 18. w 15. *Proroka z narodu twego.* Ten Prorok jest nasz Pan Chrystus, tak uczy Piotr Ś. w *Dzie.* 4. i Stefan Ś. w *Dzie.* 7. A iż tu Pana Chrystusa zowie Prorokiem, mogąc go inszém zacząć imieniem nazwać, przyczyna ta jest: że Pismo Ś. pospolicie używa takich słów i imion które służą rzeczy, o której się mówi: iż tedy na tém miejscu zakazował wieszczków i inszych fałszywych proroków, zaraz potem obiecuje Chrystusa proroka: jakoby rzekł, chcesz wiedzieć przyszłe rzeczy, dać Bóg proroka, który cię nauczy, co tobie trzeba będzie o przyszłych rzeczach wiedzieć. Obrażają się przecie tym Żydzi i Nowochrześciany, iż go tu Mojżesz nie zowie Bogiem, ale prorokiem sobie podobnym, i przetoż niechcą go znać za Boga Izraelskiego. Na tę ich wątpliwość odpowiedzieli dawno, *Tertul. lib. 4. con. Marcio. C. 22. Irenaeus. lib. 3. C. 12. Justinus q. 101. ad gentes. August. 16. con. Faustum cap. 15. et 18.* tak pisząc: iż Pan Chrystus będąc prawdziwym człowiekiem, Prorokiem, Zakonodawcą, i Pośrednikiem, był podobny Mojżeszowi w naturze i w urzędzie: Ależ za tém nie idzie, aby tak Mojżeszowi miał być podobny, żeby od niego Pan Chrystus co nie miał: bochy tym sposobem nie był ani odkupicielem, ani by się z panny urodził, ani okrótnie umarł, ani zmartwychwstał i t. d. A tak wiedzieć trzeba, iż mogą rzeczy być sobie podobne, a przedsię nie we wszystkim równe, i przeto tak łacinnicy mówią: *Sicut et similes particulae, semel quidem significant similitudinem, sed non semper aequalitatem.* Chociaż tedy Mojżesz tu nie mówi jasnie, że ten Prorok miał być Bogiem, bo lud on będąc jeszcze grubym, nie mógł pojąć takiej tajemnicy: wszakże tu nie przytacza tego, co Pismo Ś. na inszych miejscach jasnie mówi, zowiąc go Bogiem, i to m dając co właśnie samemu jednemu Bogu Izraelskiemu służy, o czém będzie niżej. A co potem przydaje, że nie mieli więcej napotem słyszeć głosu Bożego, ani ognia takiego widzieć: to się rozumie, iż nie miał w takim strachu Bóg z nami mówić, ale głosem człowieczym w naturze człowieczej, którą miał wziąć z ich narodu. A toć nie jest przeciw temu, aby ten Prorok nie miał być Bogiem i człowiekiem.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O miastach ucieczki, i świadkach prawdziwych i fałszywych.

1. Cum disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, et possederis eam, habitaverisque in urbibus ejus in aedibus:

2. tres civitates separabis tibi in medio terrae, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in possessionem, (*Num. 35, 11. Jos. 20, 2*).

3. sternens diligenter viam, et in tres aequaliter partes totam terrae tuae provinciam divides: ut habeat e vicino, qui propter homicidium profugus est, quo possit evadere.

4. Haec erit lex homicidae fugientis, cujus vita servanda est: Qui percusserit proximum nesciens, et qui heri et nudiustertius nullum contra eum odium habuisse comprobatur:

5. sed abiisse cum eo simpliciter in silvam ad ligna caedenda, et in succisione lignorum securis fugerit manu, ferrumque lapsu de manubrio amicum ejus percusserit, et occiderit: hic ad unam supradictarum urbium confugiet, et vivet:

6. ne forsitan proximus ejus, cujus effusus est sanguis, dolore stimulatus, persequatur et apprehendat eum, si longior via fuerit, et percutiat animam ejus, qui non est reus mortis: quia nullum contra eum, qui occisus est, odium prius habuisse monstratur.

7. Idcirco praecipio tibi, ut tres civitates aequalis inter se spatii divides

8. Cum autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut juravit patribus tuis, et dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est, (*Supr. 12, 20*).

9. (si tamen custodieris mandata ejus, et fece-

R. 19.—2. *Trzy miasta odłączysz.* Mowa tu o miastach ucieczki, które miały być oznaczone po przejściu Jordanu: trzy już bowiem sam Mojżesz postanowił.

3. *Ustawisz pilnie drogę.* Aby była bez przeszkód, i nieopóźniała ucieczki tym, którzy jej szukać będą.

5. *Po prostu.* Bez złej myśli i zdrady.

6. *Bliski tego.* Krewny zabitego. — *Żadnej przedtem*

1. Gdy wytraci Pan Bóg twój narody, których ziemię da tobie y pośiedziesz ją, y będziesz mieszkał w iey mieściech y w domiech:

2. trzy miasta odłączysz sobie w pośrodku ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie w osiadłość,

3. usławszy pilnie drogę, a na trzy równe części wszystkie ziemię twęj krainy rozdzielisz: aby miał z bliska, który dla mężobóystwa zbiegiem iest, gdzieby mógł uciec.

4. To będzie prawo mężobóycy uciekającego, którego żywot ma być zachowan: Ktoby zabił bliźniego swego nie wiedząc, y o którym się pokazuje, że wczora y dziś trzeci dzień żadnej przeciw niemu nienawiści nie miał,

5. ale że poszedł z nim po prostu do lasa rąbać drzew, a rąbiąc drzewo wypadłaby siekiera i ręki, y żelazo spadłszy z toporzyska, uderzyłoby przyjaciela iego y zabiło: ten do jednego z przeznaczonych miast uciecze, a będzie żyw:

6. by snad bliski tego, którego krew iest wylana, boleścią wzruszony nie gonił y nie uchwycił go, gdyby dłuższa droga była, y zabiłby onego, który nie iest winien śmierci: ponieważ przeciwko onemu, który zabił iest, pokazuje się, że żadnej przedtem nienawiści nie miał.

7. A przeto przykazuję tobie, abyś trzy miasta, jedno od drugiego równie daleko, oddzielił.

8. A gdy Pan Bóg twój rozszerzy granice twoje, iako przysiągł ojcóm twoim, a dać wszystkie ziemię, którą im obiecał,

9. (ieśli iednak strzedz będziesz roskazania ienienawiści nie miał. Z tego się wnioskuje, że nie zdradą, ale przypadkiem został zabity.

8. *Rozszerzy granice.* Patrz wyż. 12, 20. — *Jako przysiągł ojcóm twoim.* Abrahamowi dana była obietnica Gen. 15, 18, z oznaczeniem granic nawet; później powtórzona Izaakowi. Gen. 28, 13.

9. *Jeśli iednak strzedz będziesz.* Z czego się okazuje

is quae hodie praecipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus omni tempore) addes tibi tres alias civitates, et supradictarum trium urbium numerum duplicabis:

10. ut non effundatur sanguis innoxius in melio terrae, quam Dominus Deus tuus dabit tibi possidendam, ne sis sanguinis reus.

11. Si quis autem odio habens proximum suum, insidiatus fuerit vitae ejus, surgensque percusserit illum, et mortuus fuerit, fugeritque ad unam de supradictis urbibus, (Num. 35, 20),

12. mittent seniores civitatis illius, et arripiant eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, cujus sanguis effusus est, et morietur,

13. Non misereberis ejus, et auferes innoxium sanguinem de Israël, ut bene sit tibi.

14. Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in terram, quam acceperis possidendam.

15. Non stabit testis unus contra aliquem, quid illud peccati et facinoris fuerit: sed in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. (Supr. 17, 6).

16. Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum praevaricationis,

17. stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu sacerdotum et judicum qui fuerint in diebus illis.

18. Cumque diligentissime perscrutantes, invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium: (Dan. 13, 62).

19. reddent ei, sicut fratri suo facere cogitavit, et auferes malum de medio tui:

20. ut audientes ceteri timorem habeant, et nequaquam talia audeant facere.

21. Non misereberis ejus, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. (Lev. 24, 20. Mat. 5, 38).

go, a uczynisz co dziś przykazauię tobie, abyś miłował Pana Boga twego, y chodził drogami jego przez wszystkie czas) przydasz sobie trzy drugie miasta y przerzeczonych trzech miast liczbę dwoiaką uczynisz

10. aby nie wylewano krwi niewinney wposród ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie w osiadłość, abyś nie był krwi winien.

11. Lecz iesli kto mając w nienawiści bliźniego swego, zasadził się na gardło jego, a powstawszy uderzył go y umarłby, a uciekł do jednego z miast wyższyć namienionych,

12. posła starszy miasta onego, y porwą go z miejsca uciezki, y wydadzą go w rękę bliskiemu, którego krew jest wylana, y umrze.

13. Nie zmiłujesz się nad nim, y odejmiesz krew niewinną z Izraela, abyć się dobrze działo.

14. Nie wezmiesz ani przeniesiesz granice sąsiada twego, które założyli przodkowie w majątności twoihey, którąć da Pan Bóg twój w ziemi, którą wezmiesz w osiadłość.

15. Nie stanie ieden świadek przeciw żadnemu iakibykolwiek on grzech y złość była: ale w uściech dwu abo trzech świadków stanie każde słowo.

16. Jesliby stanął świadek kłamliwy przeciw człowiekowi, winuiąc go o przestępstwo,

17. staną oba, którzy mają sprawę przed Panem, przed oblicznością kapłanow y sędziow, którzy na ten czas będą.

18. A gdy bardzo pilnie się wywiaduiąc dopydą tego, że fałszywy świadek mówił kłamstwo na brata swego:

19. oddadzą mu, iako bratu swemu uczynić myślił, y zniesiesz złe z pośrzedku ciebie:

20. aby drudzy usłyszawszy bali się, a żadną miarą nie śmieli nic takowego czynić.

21. Nie zmiłujesz się nad nim, ale duszę za duszę, oko za oko, ząb za ząb, rękę za rękę, nogę za nogę wyciągać będziesz.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O ustawach względem prowadzenia wojny.

1. Si exieris ad bellum contra hostes tuos, et videris equitatus et currus, et majorem, quam tu habeas, adversarii exercitus multitudinem, non ti-

1. Jeśli się ruszysz na wojnę przeciw nieprzyjaciółom twoim, a użyżysz iezdne y wozy, y większe niżbyś ty miał nieprzyjacielskiego woyska mnó-

te obietnica ta nie była bezwzględna, ale warunkowa. — Przydasz sobie trzy drugie miasta. Jesliby to rozszerzenie granic (w. 8) rozciągnęło się po za Chananę, wtedy i te trzy miasta tamby należało wybrać.

10. Aby nie wylewano krwi. Co łatwo by się wydało, jesliby miasta uciezki były oddalone. — Abyś nie był krwi winien. Z powodu zaniedbania tego prawa.

12. Starsi miasta onego. Nie miasta uciezki, ale w którym zabito.

13. Odejmiesz krew niewinną. Zmyjesz winę niesprawiedliwego zabójstwa; która dopóty ciężać będzie nad ludem Izraelskim, dopóki zbrodnia nie zostanie ukarana.

14. Granice sąsiada twego. Granice gruntowe, odsuwając sąsiada i zabierając część jego posiadłości.

15. Stanie każde słowo. Będzie stwierdzone każde zaskarżenie, każdy wypadek.

16. O przestępstwo. O winę zaciągniętą przeciw prawu.

17. Staną obaj. Tak oskarżyciel, jak i zaskarżony, pomiędzy którymi wszczął się spór. — Przed Panem. Na miejscu, gdzie będzie przybytek, lub kościół. — Przed oblicznością kapłanów i sędziów. Jeżeli zaskarżony odwoła się do kapłanów, albo sędziowie świeccy odeszlą do nich, według przepisu tego prawa.

19. Oddadzą mu, jako.. myślił. Prawem odwetu.

20. Zniesiesz złe. Potwarcę, lub potwarz.

21. Duszę za duszę. Życie za życie.

mebis eos: quia Dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti.

2. Appropinquante autem jam proelio, stabit sacerdos ante aciem, et sic loquetur ad populum:

3. Audi, Israël, vos hodie contra inimicos vestros pugnam committitis, non pertimescat cor vestrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos:

4. quia Dominus Deus vester in medio vestri est, et pro vobis contra adversarios dimicabit, ut eruat vos de periculo.

5. Duces quoque per singulas turmas audiente exercitu proclamabunt: Quis est homo, qui aedificavit domum novam, et non dedicavit eam? vadat, et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius dedicet eam. (1. Mach. 3, 56).

6. Quis est homo, qui plantavit vineam, et necdum fecit eam esse communem, de qua vesci omnibus liceat? vadat, et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo ejus fungatur officio.

7. Quis est homo, qui despondit uxorem, et non accepit eam? vadat et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo accipiat eam.

8. His dictis addent reliqua, et loquentur ad populum: Quis est homo formidosus, et corde pavido? vadat et revertatur in domum suam, ne pavere faciat corda fratrum suorum, sicut ipse timore perterritus est. (Judic. 7, 3).

9. Cumque siluerint duces exercitus, et finem loquendi fecerint, unusquisque suos ad bellandum cuneos praeparabit.

10. Si quando accesseris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum pacem.

11. Si receperit, et aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, salvabitur, et serviet tibi sub tributo.

12. Sin autem foedus inire noluerit, et coeperit contra te bellum, oppugnabis eam.

13. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illum in manu tua, percuties omne, quod in ea generis masculini est, in ore gladii,

14. absque mulieribus et infantibus, jumentis et ceteris, quae in civitate sunt. Omnem praedam exercitui divides, et comedes de spoliis hostium tuorum, quae Dominus Deus tuus dederit tibi.

stwo, nie będziesz się ich bał: bo Pan Bóg twój jest z tobą, który cię wywiódł z ziemi Egypcyjskiej.

2. A gdy się już przybliżyć będzie spotkanie, stanie kapłan przed wojskiem uszykowanym, y będzie tak mówił do ludu:

3. Słuchaj, Izraelu, wy dziś przeciwko nieprzyjaciółom waszym bitwę staczacie, niechże się nie lęka serce wasze, nie bójcie się, nie ustępujcie, ani się ich strachajcie:

4. bo Pan Bóg wasz jest w pośrodku was, y za wami przeciw nieprzyjaciółom będzie walczył, aby was wyrwał z niebezpieczeństwa.

5. Kapitanowie także w każdym hufie w uszach wojska obwołają: Który jest człowiek, który zbudował dom nowy, a jeszcze go nie odnowił? niech idzie y wróci się do domu swego, by snąć nie umarł na wojnie, y innyby jemu odnawiać musiał.

6. Który jest człowiek, który nasadził winnicę, a jeszcze ją nie uczynił pospolitą, z którejby się godziło wszystkim pożywać? niech idzie y wróci się do domu swego, by snąć nie umarł na wojnie, a inszyby powinność jego odprawował.

7. Który jest człowiek, który zrzekował żonę, a nie pojął ię? niech idzie y wróci się do domu swego, by snąć nie umarł na wojnie, a inszyby ją pojął człowiek.

8. To powiedziawszy, przydadzą ostatek, y rzeką do ludu: Który jest człowiek bojaźliwy, y sercakiwego? niech idzie y wróci się do domu swego, by nie kaźił serca braci swej, iako on sam strachem jest przerażony.

9. A gdy umilkną wodzowie wojska, y koniec mowy uczynią, każdy swój hufiec ku potkaniu będzie gotował.

10. Jeśli kiedy przyciągniesz abyś dobywał miasta, piérwéj mu pokój ofiarujesz.

11. Jeśliż przyymie a otworzyć bramy, wszystek lud, który w nim jest, zachowan będzie, y będzie tobie służył pod podatkiem.

12. Lecz jeśli przymierza nie będzie chciał a czynić, y zacznie przeciw tobie wojnę, będziesz go dobywał.

13. A gdy ie Pan Bóg twój poda w rękę twoję, pobiiesz wszystko, co jest w nim płci męzkiej w pasczęce miecza:

14. oprócz niewiast, a niemowląt, bydła, y inszych rzeczy, które są w mieście. Wszystką korzyść wojsku podzielisz, y pożywać będziesz z łupu nieprzyjaciół twoich, któryć Pan Bóg twój da.

R. 20.—5. *A jeszcze go nieodnowił.* Jeszcze w nim nie zamieszkał. Wyraz hebr. oznacza *odnowić*, *poświęcić*, i ten sam używa się przy poświęceniu kościoła lub ołtarza, i w ogólności ilekroć z uroczystym obrzędem lub uctwą zaczyna się używać rzecz jaka.

6. *Jeszcze ją nie uczynił pospolitą.* Pospolita u Hebrajczyków znaczy to samo, co nieczyste, splugawione. U Izraelitów, winne i każde inne drzewo przed rokiem piątym uważało się niejako za święte; w pierwszych bowiem trzech latach nie wolno było dotykać się jego owoców, aż nim owoce roku czwartego nie zostały Bogu poświęcone, jak pow. Lev. 19, 24, po uczynieniu

tęgo, w piątym dopiero roku drzewo to stawało się pospolite, i przez pospolite użycie zaczynało przechodzić niejako od świętego do pospolitego użycia.

7. *A nie pojął jej.* Jeszcze ślubu nie wziął, albo do domu swego jej nie wprowadził, albo jeszcze jej się nie dotknął, i zostaje panną.

10. *Abyś dobywał miasta.* Mowa tu o miastach poza ziemią Obiecaną. — *Pierwéj mu pokój ofiarujesz.* Wezwiesz go do zdania się dobrowolnego, bez przelew krwi.

13. *W pasczęce miecza.* Patrz Exod. 17, 13.

14. *Oprócz niewiast.* Od zabijania niewiast i dzieci

Sic facies cunctis civitatibus, quae a te valde sunt, et non sunt de his urbibus, n possessionem accepturus es.

De his autem civitatibus, quae dabuntur ullum omnino permittes vivere:

sed interficies in ore gladii, Hethaeum et, et Amorrhaeum et Chananaeum, Phe- m et Hevaeum et Jebusaeum, sicut prae- ibi Dominus Deus tuus:

ne forte doceant vos facere cunctas abo- nes, quas ipsi operati sunt diis suis, et s in Dominum Deum vestrum.

Quando obsederis civitatem multo tempo- munitioibus circumdederis, ut expugnes non succides arbores, de quibus vesci pot- ec securibus per circuitum debes vastare m: quoniam lignum est, et non homo, nec bellantium contra te augere numerum.

Si qua autem ligua non sunt pomifera, restia, et in ceteros apta usus, succide, et machinas, donec capias civitatem, quae te dimicat.

15. Tak uczynisz wszystkim miastom, które są barzo daleko od ciebie, a nie są z tych miast, które wezmiesz w osiadłość.

16. A z tych miast, które dane będą tobie, nikogo zgoła żywo nie zostawisz:

17. ale pobiiesz w pasczęce miecza, to jest He- theyczka, y Amoreyczka, y Chananeyczka, Pherezyczka, y Heweyczka, y Jebuzeyczka, iakoć Pan Bóg twój przykazał:

18. abyś nauczył was nie nauczyć czynić wszystkich obrzydliwości, które sami czynili bogóm swoim, a zgrzeszylibyście przeciw Panu Bogu waszemu.

19. Gdy obleżesz miasto przez czas długi, a obtoczysz je szanćami, abyś go dobył, nie będziesz wycinał drzew, z których ieść się może, ani siekierami w około pustoszyć masz kraję: bo drewno iest, a nie człowiek, ani może wal- czących przeciw tobie przyczynić liczby.

20. Lecz ieśli które drzewa nie są rodzące o- wocu, ale lesne, y na insze potrzeby służące, wy- tni a sporządź maszyny, aż dobędziesz miasta, które przeciwko tobie walczy.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

zabójstwie tajemnem, niewieście wziętej w niewolę, synie nieposłusznym, i człowieku obwie- szonym.

Quando inventum fuerit in terra, quam Do- Deus tuus daturus est tibi, hominis cada- cisi, et ignorabitur caedis reus, gredientur majores natu, et iudices tui, ientur a loco cadaveris singularum per um spatia civitatum:

et quam viciniorem ceteris esse perspex- eniores civitatis illius tollent vitulam de to, quae non traxit jugum, nec terram sci- mere,

et ducent eam ad vallem asperam atque m, quae nunquam arata est, nec sementem t: et caedent in ea cervices vitulae:

accedentque sacerdotes filii Levi, quos ele- Dominus Deus tuus, ut ministrent ei, et icant in nomine ejus, et ad verbum eorum, negotium, et quidquid mundum, vel im- um est, iudicetur.

Et venient majores natu civitatis illius ad

1. Gdyby należono w ziemi, którą Pan Bóg twój da tobie, trupa człowieka zabitego, a nie- wiedziano by o winnym mężobójstwa,

2. wynidą starszy, y sędziowie twoi, y rozmie- rzą od miejsca trupa odległość każdego miasta okolicznego:

3. a które obaczą bliższe nad insze, starszy onego miasta wezmą jałowicę z stada, która nie ciągnęła iarzma, ani ziemi lemieszem proła,

4. y zawiodą ją do doliny ostrej y kamieni- stęy, która nigdy nie iest orana, ani siewu przy- ięła: y utną na nię szyć jałowicy,

5. y przystąpią kapłani synowie Lewi, które- by obrał Pan Bóg twój, aby mu służyli, y bło- gostawili w imię iego, a według słowa ich każ- da sprawa, y co iest czyste, abo nieczyste, było osądzono.

6. Y przydą starszy miasta onego do zabitego,

i byli wstrzymywać się, chociaż w niektórych iach to było dozwolone. Num. 31, 17.— *Dziecię ia wiek, niewiastę płęć*, jak powiada Seneka, ks. niewie, r. 24. — *Bydła, i inszych rzeczy*. Za cóż i miałyby być wytępione, kiedy na nic złego nie ty?

Które dane będą tobie. W granicach ziemi Obie- — *Nikogo zgoła żywo nie zostawisz*. O ludziach tyl- dy to rozumieć, nie zaś o bydłach.

Drzew, z których się ieść może. Drzew owoco- — *Bo drewno jest*. Bo nie może tobie szkodzić na

Rozmierzą. Jeżeli wiadoma była różnica odległości, nie- potrzebny był rozmiar.

3. *Bliższe nad insze*. Na to padał domysł zabójstwa, z powodu sąsiedztwa. — *Która nie ciągnęła jarczma*. Może dla okazania, że zabójca był człowiekiem bez jarczma prawa, jakich Pismo ś. zowie synami Beliala, wyż. 13, 13. Jałowica ta była godłem zabójcy, na którego miej- scu, ponieważ się nie znajdował, była zabijana.

4. *Do doliny ostrej i kamienistej*. Miejsce to dzikie i najeżone przedstawia twardość serca zabójcy; wklęsłość doliny może oznaczać głębokość jego złości.

5. *Przystąpią kapłani*. Nie dla sądenia, gdyż wino- wajcy nie odkryto, lecz aby razem z urzędnikami miasta i starszymi umyli ręce nad jałowicą. — *Błogostawili w imię jego*. Patrz wyż. 10, 8.

6. *Omyją ręce swe nad jałowicą*. Która zabita była

1. — 2. *Wynidą starsi i sędziowie*. Uczyniwszy y pilne śledztwo o sprawcy zabójstwa. Przez ch i sędziów należy rozumieć urzędników miast ich temu polu, na którym znaleziono trupa. —

interfectum, lavabuntque manus suas super vitulam, quae in valle percussa est,

7. et dicent: Manus nostrae non effuderunt sanguinem huic, nec oculi viderunt:

8. propitius esto populo tuo Israël, quem redemisti, Domine, et ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israël. Et auferetur ab eis reatus sanguinis:

9. tu autem alienus eris ab innocentis cruore, qui fusus est, cum feceris, quod praecepit Dominus.

10. Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, et tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captivosque duxeris,

11. et videris in numero captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam, voluerisque habere uxorem,

12. introduces eam in domum tuam: quae radet caesariem, et circumcidet ungues,

13. et deponet vestem, in qua capta est: sedensque in domo tua, flebit patrem et matrem suam uno mense: et postea intrabis ad eam, dormiesque cum illa, et erit uxor tua.

14. Si autem postea non sederit animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere poteris pecunia, nec opprimere per potentiam: quia humiliasti eam.

15. Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, et alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, et fuerit filius odiosae primogenitus,

16. volueritque substantiam inter filios suos dividere, non poterit filium dilectae facere primogenitum, et praeferre filio odiosae,

17. sed filium odiosae agnoscet primogenitum, dabitque ei de his quae habuerit cuncta duplicia: iste enim principium liberorum ejus, et huic debentur primogenita. (1. Par. 5, 1.)

18. Si genuerit homo filium contumacem et pro-

w dolinie: a trup może zostawał na polu; albo więc trupa przynoszono na dolinę jałowicy, albo jałowicę zabita zanaszano na miejsce zabójstwa, gdzie trup się znajdował.

7. Ani oczy nie widziały. Nie wiemy sprawcę śmierci: jeślibyśmy go wiedzieli, nie zostałby bezkarnym.

8. Któryś odkupił. Wyprowadzając go z Egiptu.—Nie poczytaj krwi niewinnej. Nie przyczytaj ludowi śmierci niewinnego, i nie wyciągaj od niego kary.—Będzie odjęta od nich. Od starszych ludu.—Wina krwi. Nie będą winnymi krwi przelanej, nie spadnie na nich ten grzech, ani kara zań.

9. Ty daleko będziesz. Mojżesz przemawia do ludu, któremu poczytane byłoby zabójstwo, jeśliby nie było oczyszczone.

11. Będziesz ją chciał mieć za żonę. Mowa jest o téj, która gotowa była przyjąć religią żydowską; inaczej nie godziło się Izraelitom wchodzić w związki małż. z poganami.

12. Ogoli. Dla czego używane były te obrządki, różni różnie o tem. Prawdopodobna jest, że one należały do zwyczajów żałoby, co daje się wnioskować z w. nast. Włosy. Pozwala się to czynić brance pogańskiej, iżby obyczajem swego narodu ogoliła włosy na znak żałoby; Izraelitom zaś było to wzbronione, Deut. 14, 1.—Obrzeże paznogie. Może i to także zachowywało się u pogan, na znak żałoby.

y omyją ręce swe nad jałowicą, która w dolinie zabita jest,

7. y rzeką: Ręce nasze téj krwi nie wylały, ani oczy nie widziały:

8. bądź miłościw ludowi twemu Izrael, któryś odkupił, Panie, a niepoczytaj krwi niewinnej w pośrodku ludu Izraelskiego. Y będzie odjęta od nich winna krwi:

9. a ty daleko będziesz ode krwi niewinnego, która wylana jest, gdy uczynisz, co Pan przykazał.

10. Jeśli wynidziesz na wojnę przeciw nieprzyjaciółom twoim, a poda ie Pan Bóg twój w ręce twoje, y poimasz więźnie,

11. a użyżysz w liczbie poimanych niewiastą nadobną, a rozmiłujesz się iéy, y będziesz ją chciał mieć za żonę,

12. wwiedziesz ją w dóm twój: która ogoli włosy, y obrzeże paznogie,

13. y złoży odzienie, w którym jest poimana: a siedząc w domu twoim będzie płakać oycę y matkę swęy miesiąc jeden, a potym wnidziesz do niéy, y będziesz spał z nią, a będzie żoną twoią.

14. A ieśli potym nie będziec się podobala, puścisz ją wolno, ani będziesz mógł przedać za pieniądze, ani mocą ucisnąć: ponieważż ją poniżył.

15. Jeśli będzie miał człowiek dwie żenie, iedną miłą, a drugą omierzłą, a miałyby z niego dziatki, a byłby syn omierzły pierworodny,

16. a chciałby majątność między swe syny rozdzielić, nie będzie mógł syna miłey uczynić pierworodnym, y przełożyć nad syna omierzły:

17. ale syna omierzły przyzna za pierworodnego, y da mu z tego co ma, wszystko dwojako: ten bowiem początkiem iest synów iego, y iemu przynależy pierworodztwo.

18. Jeśli zrodzi człowiek syna ociętnego y upor-

13. Złoży odzienie. W czasie żałoby zmieniano szaty. II. Reg. 14, 2: Zmysł, jakobys w żałobie była, oblecz się w szaty żałobne.—Miesiąc jeden. Tak bowiem długo zwykli byli oplakiwać umarłych, jak się okazuje z żałoby po Aaronie. Num. 20, 30; i Mojżesz. Deut. ost.

14. Ponieważes ją poniżył. Odejmując jej wstydlivość. Jest ta kara dokonanej cielesności, że prawem wojny zostawszy panem niewiasty, skoro ją uznał cielesnie, nie mógł już jej ani przedać, ani obrócić za niewolnicę, ale powinien był albo pojąć za żonę, albo wolną puścić.

16. Majętność... rozdzielić. Miał więc ojciec prawo naznaczania każdemu z synów pewnej części majątności przez darowiznę, lub testamentem. Eccl. 33, 24, powiedziano: W dzień skończenia żywota twego, a czas zejścia twego rozdzielić dziedzictwo twoje.

17. I da mu... dwojako. To prawo do podwójnej części dziedzictwa ojcowskiego nadawał pierworodnemu przywilej pierworodztwa.—Początkiem synów. Patrz podobny sposób wyrażania się, Gen. 49, 3.

18. Syna ociętnego. Ponieważ to prawo jest dosyć ostre, i, jak zwykliśmy nazywać, nienawistne, przeto ściśle przybiera tłumaczenie; dla tego nie rozciąga się do córki, ani do wieku dziecięcego, niezdolnego jeszcze do wielkiej złości, ani do synów usamowolnionych z pod opieki rodziców.—Skarany. Upomnieniem, strofowaniem, i chłostą rodziców.—Ociętny. Zacięty, uporny, knąbrny. St. Lind.

ervum, qui non audiat patris aut matris imperium, et coercitus obedire contempserit;

19. apprehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius, et ad portam iudicii,

20. dicentque ad eos: Filius noster iste protervus et contumax est, monita nostra audire contemnit, comessionibus vacat, et luxuriae aque conviviis:

21. lapidibus eum obruet populus civitatis: et perietur, ut auferatis malum de medio vestri, et universus Israël audiens pertimescat.

22. Quando peccaverit homo, quod morte plendum est, et adjudicatus morti appensus fuerit patibulo:

23. non permanebit cadaver ejus in ligno, sed eodem die sepelietur: quia maledictus a Deo, qui pendet in ligno: et nequaquam contaminabis terram tuam, quam Dominus Deus tuus dedit tibi in possessionem. (Gal. 3, 13).

nego, któryby nie służył ojcowskiego albo matczyńskiego rozkazania, a skarany wzgardziłby posłusznym byż;

19. poimają go y powiodą do starszych miasta onego, y do bramy sądowey,

20. y rzeką do nich: Ten nasz syn, uporny y ościętny iest, naszego upominania służyć niechce, biesiadami się bawi, y nierządem, y ucztaami:

21. kamieniami go utłoczy lud miasta: y umrze, abyście odieśli złe z pośrodku was, a wszytek Izrael słysząc aby się bał.

22. Gdy popełni człowiek, co śmiercią karano byż ma, a skazany na śmierć, zawieszony będzie na szubienicy:

23. nie zostanie na drzewie trup jego, ale tegoż dnia będzie pogrzebiony: bo przeklęty od Boga iest, który wiśi na drzewie: y żadną miarą nie splugawisz ziemi twoięy, którąć Pan Bóg da w osiadłość.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O ssanowaniu cudzej własności, cudzołóstwie, pogwałceniu.

1. Non videbis bovem fratris tui, aut ovem autem, et praeteribis: sed reduces fratri tuo, etiamsi non est propinquus frater tuus, nec eum: duces in domum tuam, et erunt apud te, quoadmodum quaerat ea frater tuus, et recipiat. (Exod. 23, 4).

2. Similiter facies de asino, et de vestimento, de omni re fratris tui, quae perierit: si inveneris eam, ne negligas quasi alienam.

3. Si videris asinum fratris tui aut bovem ceptum in via, non despicias, sed sublevabis cum eo.

4. Non induetur mulier veste virili, nec vir veste feminea: abominabilis enim apud Dominum est, qui facit haec.

5. Si ambulans per viam, in arbore vel in terra avis inveneris, et matrem pullis vel ovis super incubantem, non tenebis eam cum filiis: sed abire patieris, captos tenens filios: ut non sit tibi, et longo vivas tempore.

6. Non induetur mulier veste virili, nec vir veste feminea: abominabilis enim apud Dominum est, qui facit haec.

7. Do bramy sądowej. Dawniej bowiem przy bramie miast urządzano sądowe izby, i tam sądy odbywały się; czego częste napotykną się ślady w Piśmie ś. 8. Zawieszony będzie na szubienicy. Wątpliwa jest sprawa, czy należy tu rozumieć o przybiciu na szubienicę, czy o zwyczajnem zawieszeniu powrozem przez szyję. Szeroko o tem rozprawia Bonfreryusz.

9. Bo przeklęty od Boga jest, który wiśi na drzewie. Człowiek powieszony, dla tak nikczemnego rodzaju kary, staje się obrzydłym niejako Bogu, a więc i dla ludzi, bo nawet sądem samego Boga napiętnowany jest największą hanbą. I sama śmierć przez zawieszanie obraca się niejako na niesławę samemu Bogu, i człowiek stworzony na podobieństwo Boga, jakby dany tego obrazu i wielkości, ściąga na siebie tak wielką i haniebną karę.

1. Nie użyżysz wołu brata twego, albo owcę błądzącą, y miniesz, ale przywiedziesz bratu twemu,

2. chociaż nie iest bliski brat twój, ani go znasz: przywiedziesz do domu twego, y będą u ciebie, póki ich szukać będzie twój brat, y odbierze.

3. Także uczynisz z osłem y z szatą, y z każdą rzeczą brata twego, któraby zginęła: ięśli ją nąjdziesz, nie zaniedbay jakoby cudzey.

4. Jeśli użyżysz osła brata twego, albo wołu, a on padł na drodze, nie przeniesiesz okiem, ale z nim podniesiesz.

5. Nie oblecze się niewiasta w męzkie odzienie, ani mąż używać będzie szaty niewieściey: bo brzydki iest u Pana, który to czyni.

6. Jeśli idąc w drodze, na drzewie albo na ziemi gniazdo ptasze nąjdziesz, a matkę na ptaszętach, albo na iaycach siedzącą, nie poimasz ię y z dziećmi:

7. ale odlecieć dopuścisz, mając poimane dzieci, abyć się dobrze działo, a długi czas żył.

R. 22.—1. Wołu brata twego. Pod wołem należy też rozumieć konia, muła i inne zwierzęta; równy jest bowiem wszystkich stosunek. — Miniesz. Zaniedbasz, jakbyś nie widział.

2. Chociaż nie jest bliski. Owszem nawet choćby był nieprzyjaciół, jak wyraźnie pow. Exod. 23, 4.

5. Niewiasta w męzkie odzienie, ani mąż... Przyczyna ta, że nie przystoi i jest przeciwko godności płci męzkiej, jeśliby przywdziewał szaty niewieście. Przyczyna ta zamiana odzienia otwierałaby drogę do wielu nieprawości.

6. Gniazdo ptasze nąjdiesz. Zamiar tego prawa był ten, iżby Izraelici zaprawiali się do dobroci i miłosierdzia, nawet względem zwierząt.

7. Abyć się dobrze działo. Gdy nawzajem skłonił ku sobie Boską łaskawość i miłosierdzie.

8. Cum aedificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum: ne effundatur sanguis in domo tua, et sis reus labente alio, et in praecipue ruente.

9. Non seres vineam tuam altero semine: ne et sementis, quam sevesti, et quae nascuntur ex vinea, pariter sanctificentur.

10. Non arabis in bove simul et asino.

11. Non indueris vestimento, quod ex lana linoque contextum est.

12. Funiculos in fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operieris. (*N.m. 15, 38*).

13. Si duxerit vir uxorem, et postea odio habuerit eam.

14. quaesieritque occasiones, quibus dimittat eam, objiciens ei nomen pessimum, et dixerit: Uxorem hanc accepi, et ingressus ad eam non inveni virginem:

15. tollent eam pater et mater ejus, et ferent secum signa virginitatis ejus ad seniores urbis, qui in porta sunt:

16. et dicet pater: Filiam meam dedi quic uxorem, quam quia odit,

17. imponit ei nomen pessimum, ut dicat: Non inveni filiam tuam virginem, et ecce haec sunt signa virginitatis filiae meae. Expandent vestimentum coram senioribus civitatis:

18. apprehendentque senes urbis illius virum, et verberabunt illum,

19. condemnantes insuper centum siclis argenti, quos dabit patri puellae: quoniam diffamavit nomen pessimum super virginem Israël: habebitque eam uxorem, et non poterit dimittere eam omnibus diebus vitae suae.

20. Quodsi verum est, quod objicit, et non est in puella inventa virginitas,

21. ejicient eam extra fores domus patris sui, et lapidibus obruent viri civitatis illius, et morietur: quoniam fecit nefas in Israël, ut fornicaretur in domo patris sui: et auferes malum de medio tui.

22. Si dormierit vir cum uxore alterius, uterque morietur, id est, adulter et adultera: et auferes malum de Israël. (*Lev. 20, 10*).

23. Si puellam virginem desponderit vir, et inveniit eam aliquis in civitate, et concubuerit cum ea,

8. *Uczynisz mur dachu w około.* Dachy domów u Izraelitów były płaskie, tak iż na nich można było przechadzać się i bawić. Rozkazano tu przeto, aby ta płaszczyzna dachu z brzegów była otoczona barjerą, iżby ktoś nie spadł łatwo.

9. *Nie poświęciło.* Jest to Antyfraza (znaczenie przeciwnie); aby się nie splugawiło, nie tak nieczystotą prawną, jak fizyczną, psując i wyniszczając jedno i drugie, gdyż różnorodne rośliny dla zbytnej gęstości wzajemnie sobie szkodzą.

10. *Wółem pospołu i osłem.* Przyczyna ta, że nierówne są ich siły; osiel sprzężony z wołem zanadto byłby obciążony; i cały ciężar pluga na jegohy stronę się przechylał, bo on niższy jest znacznie od wołu.

11. *Szate, która z wełny i ze lnu.* Patrz Lev. 19, 19.

12. *Sznurki na krajach.* Patrz Num. 15, 38.

8. Gdy zbudujesz dom nowy, uczynisz mur dachu w około: aby nie była wylana krew w domu twoim, y byłbyś winien, gdyby się kto zemknął, y spadł na dół.

9. Nie będziesz posiewał winnice twéj różnym nasieniem: by się y siew, któryś siał, y co się rodzi z winnice, zaraz nie poświęciło.

10. Nie będziesz orał wołem pospołu y osłem.

11. Nie obleczesz się w szatę, która z wełny y ze lnu iest utkana.

12. Sznurki na krajach poczynisz na czterech końcach płaszcza twego, którym się odziewać będziesz.

13. Jeśli mąż póymie żonę, a potymby ją miał w nienawiści,

14. y szukałby przyczyn dla którychby ją opuścił, zarzucając iéy złą sławę, y rzekłby: Poiałem tę żonę, y wszedłszy do niéy, nie znalazłem ją panną:

15. wezmą ją oćiec y matka iéy, y przyniosą z sobą znaki panieństwa iéy do starszych miasta, którzy są w bramie:

16. y rzeczy oćiec: Córkę moję dałem temu za żonę, którą iż ma w nienawiści,

17. kładzie na nią złą sławę, że powiada: Nie znalazłem córki twoiéy panną, a oto te są znaki panieństwa córki moiéy. Y rozwiną odzienie przed starszymi miasta:

18. y poimaia, starszy onego miasta męża, y ubią go.

19. skazując go nad to na sto syklów srebra, które da oycowi dziewczki, iż puścił złą sławę na pannę Izraelską: y będzie ją miał za żonę, y nie będzie iéy mógł opuścić przez wszystkie dni żywota swego.

20. A ięśli prawda iest co zarzucał, y nie znalazł się w dziewce panieństwo,

21. wyrzuca ją ze drzwi domu oycy iéy, kamieniami ztluką ją mężowie miasta onego y umrze, bo uczyniła hańbę w Izraelu, że nierząd popełniła w domu oycy swego: a odeymiesz złe z pośród siebie

22. Jesliby mąż spał z żoną drugiego, oboje umrze, to iest cudzołożnik y cudzołożnica, a odeymiesz złe z Izraela.

23. Jesliby dzieweczkę pannę zrzekował mąż, a znalazłby ją kto w mieście y leżałby z nią,

14. *Zarzucając jej złą sławę.* Że dopuściła się zbrodni przeciw wstydlivosti. — *Nie znalazłem ją panną.* Gdy tymczasem za taką siebie ogłaszała.

17. *Znaki panieństwa.* Płótno zbroczone krwią, która spływa przy pierwszém spółkowaniu z panną, jak powiadają lekarze.

18. *Ubię go.* Zadawszy mu czterdzieście plag, mniej jedną, według zwyczaju Żydów. Patrz niż. 25. 37.

19. *Nie będzie jej mógł opuścić.* Jeśli ona sama zechce w małżeństwie z nim zostawać, jak twierdzi Filon.

22. *Jeśli mąż spał z żoną drugiego.* Patrz Lev. 20, 10.

23. *Jeśli by dzieweczkę pannę zrzekował mąż.* Prawo to odnosi się do zaręczonej (w. 22); albo od poślubionej, ale jeszcze niepozuanej cieleśnie.

24. educes utrumque ad portam civitatis illius, et lapidibus obruentur: puella, quia non clamavit, cum esset in civitate: vir, quia humiliavit uxorem proximi sui; et auferes malum de medio tui.

25. Sin autem in agro repererit vir puellam, quae desponsata est, et apprehendens concubuerit cum ea, ipse morietur solus:

26. puella nihil patietur, nec est rea mortis: sicut latro consurgit contra fratrem suum, et occidit animam ejus: ita et puella perpressa est:

27. sola erat in agro, clamavit, et nullus affuit, qui liberaret eam.

28. Si invenerit vir puellam virginem, quae non habet sponsum, et apprehendens concubuerit cum illa, et res ad iudicium venerit:

29. dabit qui dormivit eum ea, patri puellae quinquaginta siclos argenti, et habebit eam uxorem, quia humiliavit illam: non poterit dimittere eam cunctis diebus vitae suae. (*Exod. 22, 17.*)

30. Non accipiet homo uxorem patris sui, nec revelabit operimentum ejus.

24. oboie wywiedziesz do brony miasta onego, y kamieniami utłuczeni będą: dziewczka, że nie wołała będąc w mieście: mężczyzna, iż poniżył żonę bliźniego swego: a odéymiesz złe z pośród siebie.

25. Ale jeśli na polu znalazł mąż dziewczkę, która zrękowana jest, a uchwyciwszy leżałby z nią, on sam umrze:

26. dziewczka nie cierpieć nie będzie, ani jest winna śmierci: bo iako zbójca powstaie przeciw bratu swemu, y zabija go: tak się y dziewczce przydało:

27. sama była na polu, wołała, y nikt nie przybył, ktoby ją wybawił.

28. Jeśli naydzie mąż dziewczkę pannę, która nie ma oblubieńca, a uchwyciwszy będzie spał z nią, a rzecz do sądu przydzie:

29. da on który spał z nią, oycu dziewczki pięćdziesiąt syklów srebra, y będzie ją miał za żonę, iż ją poniżył: nie będzie iéy mógł opuścić przez wszystkie dni żywota swego.

30. Nie poymie człowiek żony oycy swego, ani odkryje przykrycia iego.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O nieprzyjmowaniu do praw obywatelstwa, nierządnicach, lichwie, ślubie i t. d.

1. Non intrabit eunuchus, attritis vel amputatis testiculis et abscisso veretro, ecclesiam Domini.

2. Non ingreditur mamzer, hoc est, de scortis natus, in ecclesiam Domini, usque ad decimam generationem.

3. Ammonites et Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt ecclesiam Domini, in aeternum: (*Neh. 13, 1.*)

4. quia noluerunt vobis occurrere cum pane et aqua in via quando egressi estis de Aegypto: quia conduxerunt contra te Balaam filium Aeor de Mesopotamia Syriae, ut malediceret tibi: (*Num. 22, 5. Jos. 24, 9.*)

5. et noluit Dominus Deus tuus audire Balaam, vertitque maledictionem ejus in benedictionem tuam, eo quod diligeret te.

6. *Dziewkę, że nie wołała.* Z zaniedbania bowiem czyni się wniosek, iż zezwoliła. — *Żonę.* Którą żona miała zostać.

7. *Dziewka nie cierpieć nie będzie.* Z okoliczności miejsca robi się domysł, że nie zezwoliła, lecz była poniosła.

8. *Wołała.* Jest domysł, że wołała, albo jeśli przebiegała wołać, to dla tego, że nie spodziewała się z nią pomocy.

9. *Uchwyciwszy.* Gwałt jej zadając, jak mają LXX. to tu przypadek różny od tego, o którym Ex. 22, 16, bowiem idzie rzecz o porwanie przemocą, a tu tylko świadczenie pochlebstwy i obietnicą małżeństwa. — *Do sądu przydzie.* Zaniesiona przez rodziców, opiekunów, albo przez kogobądź interesowanego.

10. *Pięćdziesiąt syklów.* Za obelgę mu wyrządzoną w związanie córki.

11. *Żony ojca swego.* Toż prawo znajduje się. Lev. 11.

12. — 1. *Nie wnidzie. . . do kościoła Pańskiego.*

2. *St. Test. T. 1.*

1. Nie wnidzie rzezaniec, który ma starte albo wyrznione jądra, i urzucony korzeń, do kościoła Pańskiego.

2. Nie wnidzie mamzer, to jest z nierządnicę urodzony, do kościoła Pańskiego, aż do dziesiątego pokolenia.

3. Ammonit y Moabit ani po dziesiątym pokoleniu nie wnidą do kościoła Pańskiego na wieki:

4. bo wam niechcieli zabieżeć z chlebem y z wodą na drodze kiedyście wyszli z Egiptu: a iż nągli przeciw tobie Balaama syna Beorowego z Mezopotamii, Syrijskiej, aby cię przeklinał:

5. y niechciał Pan Bóg twój słuchać Balaama, y obrócił przeklęctwo iego w błosławieństwo twe, dla tego, że cię umiłował.

Wniść do kościoła znaczy to samo, co być zaliczonym do współobywateli i uważanym za członka ludu Izraelskiego, zarówno jak gdyby pochodził od dwunastu patriarchów, a tem samem stać się sposobnym, tak jak i inni obywatele, do piastowania publicznych urzędów i godności. To więc prawo stanowi, aby nikt z rzezańców nie był przypuszczony do politycznych spraw społeczności Izraelskiej chociażby przyjął judaizm.

2. *Mamzer to jest z nierządnicę urodzony.* Może tu mowa tylko o bękartach cudzoziemcach; których, jako lichych i osławionych, dla pochodzenia z nieprawego łoża, nie chce to prawo przypuszczać do przywilejów społecznych, choćby przyjęli religią żydowską, chyba aż po dziesiątym pokoleniu włącznie.

3. *Ammonit i Moabit.* Ci nigdy nie mogli być przypuszczeni do kościoła: rozumie się chyba tak znakomite były zasługi jakiegoś Ammonity, lub Moabity, iż zdawałoby się przeciwnem wszelkiemu rozumowi, wyłączać go od społeczności ludu Bożego. Tak był przypuszczony Achior. Judith. 14, 6.

6. Non facies cum eis pacem, nec quaeras eis bona cunctis diebus vitae tuae in sempiternum.

7. Non abominaberis Idumaenum, quia frater tuus est: nec Aegyptium, quia advena fuisti in terra ejus.

8. Qui nati fuerint ex eis, tertia generatione intrabunt in ecclesiam Domini.

9. Quando egressus fueris adversus hostes tuos in pugnam, custodies te ab omni re mala.

10. Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus sit somnio, egredietur extra castra.

11. et non revertetur, priusquam ad vesperam lavetur aqua: et post solis occasum regredietur in castra.

12. Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturae,

13. gerens paxillum in balteo: cumque sederis, fodies per circuitum, et egesta humo operies,

14. quo relevatus es (Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, ut eruat te, et tradat tibi inimicos tuos) et sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat foeditatis, ne derelinquat te.

15. Non trades servum domino suo, qui ad te confugerit:

16. habitabit tecum in loco, qui ei placuerit, et in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum.

17. Non erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator de filiis Israël.

18. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui, quidquid illud est quod voveris: quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum.

19. Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem: (Lev. 25, 37.)

20. sed alieno. Fratri autem tuo absque usura,

6. Nie uczynisz z nimi pokoju, ani się będziesz starał o ich dobre przez wszystkie dni żywota twego na wieki.

7. Nie masz się brzydzić Idumeyczykiem, bo brat twój jest, ani Egypczykiem, boś przychodził w ziemi jego.

8. Którzy się z nich narodzą, w trzecim pokoleniu wnidą do kościoła Pańskiego.

9. Kiedy wynidziesz przeciw nieprzyjaciółom twoim na wojnę, strzedz się będziesz od wszelkiej złej rzeczy.

10. Jeśli będzie między wami człowiek, któryby się snem nocnym splugawił, wynidzie za obóz,

11. y nie wróci się aż się ku wieczorowi omyje wodą: a po zachodzie słońca wróci się do obozu.

12. Będiesz miał miejsce za obozem, gdzie będziesz wychodził na potrzebę przyrodzoną,

13. niosąc kołek za pasem: a gdy usiądziesz, wykopasz w koło, a wykopaną ziemią okryjesz to,

14. czegoś pozbył, (bo Pan Bóg twój chodzi w pośrodku obozu aby cię wyrwał, y podałci nieprzyjaciele twoie) y niech będzie obóz twój święty, a niech nie będzie w nim widać żadnego plugstwa, aby cię nie opuścił.

15. Nie wydasz niewolnika panu jego, któryby się uciekł do ciebie:

16. będzie mieszkał z tobą na miejscu, które mu się podoba, y w jednym z miast twoich odpocznie: nie zasmucay go.

17. Nie będzie nierządnica z córek Izraelowych, ani nierządnik z synów Izraelowych.

18. Nie będziesz ofiarował zapłaty wszetecznic, ani zapłaty psa w domu Pana Boga twego, cóżkolwiekby było coś słubował: bo oboje brzydkość jest u Pana Boga twego.

19. Nie pożyczysz bratu twemu na lichwę pieniędzy, ani zboża, ani żadnej inniej rzeczy:

20. ale obcemu. Lecz bratu twemu tego czego

6. Nie będziesz starał się o ich dobre. Nie będziesz miał nic z nimi wspólnego co do pożycia, i stosunków handlowych.

7. Bo brat twój jest. Od tychże przodków pochodzący, t. j. od Abrahama i Izaaka. — Boś przychodził w ziemi jego. I tam przez niejaki czas doznawałeś łaskawego obejścia się z tobą.

8. W trzecim pokoleniu. Od czasu przyjęcia religii żydowskiej.

9. Strzedz się będziesz od wszelkiej złej rzeczy. Od wszelkiej zbrodni, niesprawiedliwości; w czasie bowiem wojny wiele nastęrcza się powodów do brojenia.

10. Wynidzie za obóz. Bonfreryusz rozumie to o kościele, albo przysionku, tak, iż jeśli np. kapłan był w tym przypadku, powinien był wynieść po za budowy kościelne; a ktoby nie znajdował się wewnątrz, dla pollucey mianej, nie mógł tam wchodzić.

11. Omyje wodą. Nie ową oczyszczalną, o której Num. r. 19; lecz wodą żywą, t. j. rzeczną, lub źródlaną.

19. Miejsce za obozem. To zostało postanowione, już dla przyzwoitości, już dla zdrowia.

14. Pan Bóg twój chodzi pośród obozu. Rozumie się

z powodu Arki.

15. Nie wydasz niewolnika panu jego. Jeżeli pan z niewolnikiem swoim obchodzi się niesprawiedliwie, nie wydasz go, dopóki gniew pana się nie uspokoi.

17. Nie będzie nierządnica. Prawo to nie chce, aby cierpiane były nierządnic, które z ciała swego zysk ciągną.

18. Nie będziesz ofiarował zapłaty nierządnicy. Jak to zwykli byli czynić poganie, u których zysk ciągnięty z nierządu składano bałwanom na ofiarę. — Ani zapłaty psa. Jeżeli wartość psicy, z której oczekują szczeniąt wyższego gatunku, jak np. psów używanych do myślistwa, oddają Bogu na ofiarę; takiej zapłaty, jako nieprzystojnej, nie wolno oddawać na ofiarę. Albo pod imieniem psa należy rozumieć publiczną nierządnicę, zupełnie pozbawioną wstydu. — Cóżkolwiekby było, coś słubował. Jak gdyby mówił: Nie tylko nie oddasz na ofiarę owych pieniędzy, ale i nie możesz kupować za nie jakiegokolwiek inniej rzeczy, którą słubem zobowiązałeś się oddać Panu.

19. Na lichwę. Patrz Wujka.

20. Ale obcemu. Z takiego rozporządzenia, Boga któ-

d, quo indiget, commodabis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo in terra, ad quam ingredieris possidendam.

21. Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere: quia requireret illud Dominus Deus tuus: et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.

22. Si nolueris polliceri, absque peccato eris.

23. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis et facies sicut promisisti Domino Deo tuo, et propria voluntate et ore tuo locutus es.

24. Ingressus vineam proximi tui, comede uvas, quantum tibi placuerit: foras autem ne efferas tecum.

25. Si intraveris in segetem amici tui, franges spicas, et manu conteres: falce autem non metes.

mu trzeba bez lichwy pożyczysz: abyć błogosławił Pan Bóg twój w każdej sprawie twój w ziemi, do której wnijdziesz pościć ją.

21. Gdy ślub poślubisz Panu Bogu swemu, nie będziesz zwłaczał oddać: bo się go będzie upominał Pan Bóg twój: a jeśli byś zwłaczał, będzie za grzech poczytano.

22. Jeśli niechcesz obiecać, bez grzechu będziesz.

23. Ale co raz wyszło z ust twoich, zachowasz, y uczynisz iakoś obiecał Panu Bogu twemu, a własną wolą y usty twymi wyrzekłeś.

24. Gdy wnijdziesz do winnicy bliźniego twego, iedź iagód, ileć się podoba: a z winnicy z sobą nie wynoś.

25. Jeśli wnijdziesz we zboże bliźniego twego, rwać kłosy będziesz, y ręką zetrzesz, ale sierpem żąć nie masz.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 23. w 19. *Nie pożyczysz bratu swemu na lichwę.* Lichwy, wszelakie prawo zastawne: Prawo naprzód przyrodzone, którego się i philosophowie pogańscy trzymali. *Cicero lib. 2 de officiis, Plato w Dialogu który Hipparchum nazwał. Aristoteles, 1. Polit. cap. 4.* Prawo Boskie, Psal. 14. Psal. 54. *Exech. 18. v. 8.* Prawo kościelne duchowne, *Concilium Niceńskie pierwsze i Laterańskie za czasu Alexandra trzeciego, Lugduńskie i Wiedeńskie.* Prawo świeckie, *Cod. Tit. de usuris lege Eos, lege Nullo.* Jakoż się tedy rozumie co tu mówi, nie pożyczysz bratu twemu na lichwę ale obcemu: bo tu dopuścił Żydom brać lichwę od pędzych. Wszakże tych słów tu jest pospolity wykład: To jest, jeśli masz lichwić, raczej cudzemu a nie bratu dawaj na lichwę, bo acz oboje złe, wszakże owo gorsze. A tak niedopuscił tu lichwy jakoby rzeczy dobrej, ale gdzieby nie mogło być dla ich zatwardzenia inaczej, tedy wždy mniej złego dać obcemu niż swemu, acz obojga nie chwali. Jako też zacy przykład o rozwodach. Niżej 24, których wprowadzie niegodziło się czynić, wszakże dla ich zatwardzenia, i te im przejrzał że nie karał. *Mat. 19. v. 6.* Może się i to powie, że dla tego mogli Żydzi od Pogan brać lichwy, iż Poganie ich majątności gwałtem trzymali, przeto im Bóg pozwolił przez lichwę odbierać od Pogan majątności niesłusznie zatrzymane. Jako też przed tem pozwolił złupić Egipt. *Exod. 12. ver. 36.*

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O ustawach względem rozwodu, dłużników, ostatków żniwa i winobrania i t. d.

1. Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam foeditatem: scribet libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo patris sui. (Matth. 5, 31).

2. Cumque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel si mortuus fuerit:

3. non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, et abominabilis facta est.

4. Będąc Panem wszystkich, każdemu rozdaje podług swojej woli.

21. Nie będziesz zwlekał oddać. Chyba jeśli wykonanie ślubu przywiązane było do pewnego czasu; wtedy bowiem można do oznaczonego czasu odkładać.

24. Gdy wnijdziesz do winnicy. To samo prawo zastawne rozciągało się i do owoców wszelkich innych win, bo równy jest ich stosunek.

R. 24.—1. *Będzie ją miał. IXX, będzie z nią wspólnie mieszkał.* — *Dla jakiego plugastwa.* Czy to będzie jaka wada ciała, czy ducha, co jest szpetnością, niejako moralną. — *Napisze list rozwodny.* Którym, bez grzechu, na pozwoleniu takim Boga, rozrywało się małżeństwo. Listem zaś tym było to jakieś pismo, które mąż dawał żonie, pozwalając jej odejść gdzie sobie życzy, i poślubić innego męża, jeżeli zechce.

1. Jeśli poymie człowiek żonę, y będzie ją miał, y nie naydzie łaski przed oczyma iego dla iakiego plugastwa: napisze list rozwodny, y da w rękę ię y puści ją z domu swego.

2. A gdy odszedzły pójdzie za inszego męża,

3. y onby ją też miał w nienawiści, y dałby ię list rozwodny, y puściłby ją z domu swego, aboby więc umarł:

4. nie będzie mógł pierwszy mąż znowu ją wziąć za żonę, bo iest splugawiona, y stała się brzydką

2. *Pójdzie za inszego męża.* Co godziwie mogła czyścić, po rozwiązaniu pierwszego małżeństwa.

4. *Bo jest splugawiona, i stała się brzydką przed Panem.* Bo z połączenia się z drugim mężem jakaś nieprzyzwoitość pozostała, dla którejby nie mogła powrócić do pierwszego męża: zdawałoby się bowiem, że pierwszy mąż nie zezwolił zupełnie na jej rozwód, lecz raczej, zezwalając na czasową rozłąkę, chciał ją ustąpić drugiemu, iżby nadużywał ciała jego żony. Przeto więc potępia się tu powrót do pierwszego męża, i zowie się obrzydliwym przed Panem. Wprzód jednak nim z drugim mężem połączyła się cielesnie, nie było wzbronione pierwszemu przyjąć ją na powrót. — *Bys nie przyprowadził o grzech ziemi twojej.* Ażeby przez podobne pozwolenie i pobłażliwość ziemia wasza nie została splugawiona grzechami.

coram Domino: ne peccare facias terram tuam, quam Dominus Deus tuus tradiderit tibi possidendam.

5. Cum acceperit homo nuper uxorem, non procedet ad bellum, nec ei quippiam necessitatis injungetur publicae, sed vacabit absque culpa domus suae, ut uno anno laetetur cum uxore sua.

6. Non accipies loco pignoris inferiorem, et superiorem molam: quia animam suam opposuit tibi.

7. Si deprehensus fuerit homo sollicitans fratrem suum de filiis Israël, et vendito eo acceperit pretium, interficietur, et auferes malum de medio tui.

8. Observa diligenter, ne incurras plagam leproae, sed facies quaecumque docuerint te sacerdotes Levitici generis, juxta id quod praecepi eis, et imple sollicite.

9. Mementote, quae fecerit Dominus Deus vester Mariae in via, cum egrederemini de Aegypto (Num. 12, 10).

10. Cum repetes a proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum ejus, ut pignus auferas:

11. sed stabis foris, et ille tibi proferet, quod habuerit;

12. sin autem pauper est, non pernoctabit apud te pignus,

13. sed statim reddes ei ante solis occasum, ut dormiens in vestimento suo, benedicat tibi, et habeas justitiam coram Domino Deo tuo. (Exod. 33, 26).

14. Non negabis mercedem indigentis, et pauperis fratris tui, sive advenae, qui tecum moratur in terra, et intra portas tuas est:

15. sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, et ex eo sustentat animam suam: ne clamet contra te ad Dominum, et reputetur tibi in peccatum. (Lev. 19, 13).

16. Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur. (4. Reg. 14, 6. 11. Par. 25, 4).

5. Wolen będzie bez winy w domu swoim. Albowiem dozwolone było małżonkom właściwe i stosowne użycie małżeństwa, i żeby miłość bardziej się utwierdziła między niemi. Podobne prawo znajd. wyż. r. 20, 7.

6. Spodniego i zwierchniego kamienia młyńskiego. Myśl jest ta, że nie należy brać w zastaw to, bez czego człowiek utrzymać życia nie może, jak np. tutaj, po zabranii jednego lub drugiego kamienia zboże nie mogłoby być zmlecone. — Duszę swą zastawił u ciebie. T. j. rzecz, bez której życia utrzymać nie może.

7. Namawiający brata swego. Aby brat, to jest bliźni poddał się jemu, i szedł z nim do cudzoziemców, którymby mógł go zaprzedać jako niewolnika.

8. Abyś nie wpadł w zarazę trądu. Którą Bóg zesłał, jeżeli zuchwale będziesz nieposłuszny zaleceniom kapłanów; tą bowiem karą Bóg zwykł mścić się za rokosz i zuchwałość względem kapłanów: przykład tego jest zostawiony na Maryi, siostrze Mojżesza, Num. 12, 10; i na królu Ozyaszu, II. Par. 26, 19.

10. Nie wnijdiesz do domu. Przyczyna tego prawa jest ta, aby wierzyciel nie wziął na zastaw rzeczy, ja-

przed Panem: byś nie przyprawił o grzechy ziemie twojej, którąby Pan Bóg twój dał abyś posiadał.

5. Gdy weźmie człowiek świeżo żonę, nie wnidzie na wojnę, ani nań żadna potrzeba pospolita włożona nie będzie, ale wolen będzie bez winy w domu swym, aby się przez ieden rok wesełił z żoną swą.

6. Nie będziesz brał w zastawie spodniego y zwierchniego kamienia młyńskiego: albowiem duszę swą zastawił u ciebie.

7. Jesliby się znalazł człowiek, namawiający brata z synów Izraelowych, a przedawszy go wzięty by pieniądze, będzie zabity, a odéymiesz z niego pośród siebie.

8. Strzeż pilnie, abyś nie wpadł w zarazę trądu, ale uczynisz wszystko czegokolwiek cię nauczą kapłani rodu Lewitskiego, według tego iakom im przykazał, y wypełnisz z pilnością.

9. Pamiętajcie, co uczynił Pan Bóg wasz Marii na drodze, gdyście wychodzili z Egiptu.

10. Gdy się będziesz upominał u bliźniego twego iakiędy rzeczy, którąś dłużeń: nie wnidzisz do domu jego, abyś wziął zastawę:

11. ale będziesz stał przed domem, a on ci wnieście, co będzie miał.

12. Lecz iesli ubogi iest, nie przenocuje u ciebie zastawa,

13. ale mu ją zaraz wrócisz przed zachodem słońca, aby spiąc w odzieniu swoim, błogosławił tobie, ażebyś miał sprawiedliwość przed Panem Bogiem twoim.

14. Nie odmówisz myta potrzebnego y ubogiego brata twego, choć przychodnia który z tobą mieszka w ziemi, y między bramami twemi:

15. ale tegóż dnia oddasz mu zapłatę pracy jego przed zachodem słońca, bo ubogi iest, a z tego żywi duszę swoją: aby nie wołał do Pana przeciw tobie, y byłoby poczytano za grzech.

16. Nie będą zabić oycowie za syny, ani synowie za oyce: ale każdy za grzech swój umrze.

kaby mu się podobala, i zasmucił tem brata; lecz w bór zastawy zostawia się dłużnikowi.

12. Nie przenocuje u ciebie zastawa. W hebr., chald. i LXX, nie będziesz spał w zastawie tego, albo z zastawą: co należy rozumieć, jeżeli jest tego rodzaju zastawa, iż jej potrzebuje ubogi do spania, lub nakrycia, jak np. jeżeli będzie kołdra, lub jakie odzienie. Chciał Bóg przez to ostrzedz wierzycieli, aby raczej nie brali od dłużników zastawy, którą na tak krótki tylko czas mogli zatrzymać.

13. Ażebyś miał sprawiedliwość. Miłosierdzie, które niekiedy w Pismie s zowie się sprawiedliwością, bo właściwą jest sprawiedliwym; gdy przeciwnie wotrzności bezbożnych są okrutne, jak pow. Przyp. 12, 10.

15. Z tego żywi duszę swoją. Ubodzy bowiem najmniezy żyją z dnia na dzień, oni sami, i ich rodzina.

16. Każdy za grzech swój umrze. Z rozkazu jednak Boga, który jest panem życia i śmierci, niekiedy synowie dla grzechów rodziców zostali pozabijani, jak synowie Achana. Jos. 7, 24, i synowie Saula, I. Reg. 31, 2.

17. Non pervertes iudicium advenae et pupilli, nec auferes pignoris loco viduae vestimentum.

18. Memento, quod servieris in Aegypto, et eruerit te Dominus Deus tuus inde. Idcirco praecipio tibi, ut facias hanc rem.

19. Quando messueris segetem in agro tuo, et oblitus manipulum reliqueris, non reverteris, ut tollas illum: sed advenam et pupillum et viduam auferre patieris, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20. Si fruges collegeris olivarum, quidquid remanserit in arboribus, non reverteris, ut colligas: sed relinques advenae, pupillo, ac viduae.

21. Si vindemiaveris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cedent in usus advenae, pupilli ac viduae.

22. Memento quod et tu servieris Aegypto, et idcirco praecipio tibi, ut facias hanc rem.

17. Nie wywrócisz sądu przychodnia ani sieroty, ani wezmiesz w zastawie szaty wdowy.

18. Pamiętaj, żeś służył w Egypcie y wyba-wił cię ztamtąd Pan Bóg twój. Przeto przykazuję tobie, abys tę rzecz czynił.

19. Gdy będziesz żał zboże na swym polu, a zapomniawszy snop zostawisz, nie wrócisz się, abys go wziął: ale przychodniowi y sierocie y wdowie wziąć dopuścisz, abyć błogosławił Pan Bóg twój we wszelkiéy robocie rąk twoich.

20. Jeśli zbierzesz owoce oliwne, cokolwiek na drzewiech zostanie, nie wrócisz się, żebyś zebrał: ale zostawisz przychodniowi, sierocie y wdowie.

21. Jeśli obierzesz winnicę twoię, nie zbierzesz gron pozostałych, ale się dostaną na potrzebę przychodniowi, sierocie y wdowie.

22. Pomni żeś y ty służył w Egypcie, y prze-toć przykazuję, abys czynił tę rzecz.

CAPUT XXV.

ROZDZIAŁ 25.

O karze chłosty, pojmoowaniu za żonę wdowy po bracie, fałszywych wagach i wytraceniu Amalecytów.

1. Si fuerit causa inter aliquos, et interpellaverint iudices: quem justum esse perspexerint, illi iustitiae palmam dabunt: quem impium, condemnabunt impietatis.

2. Sin autem eum, qui peccavit, dignum viderint plagis: prosternent, et coram se facient verberari. Pro mensura peccati erit et plagarum modus:

3. ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant: ne foede laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus. (2. Cor. 11, 24.)

4. Non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas. (1. Cor. 9, 9.)

5. Quando habitaverint fratres simul, et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri: sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen fratris sui: (Matth. 22, 24.)

6. et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israël.

7. Sin autem noluerit accipere uxorem fratris

1. Jeśli będzie sprawa między którymi, a ucieką się do sędziów: kogo uznają bydz sprawiedliwym, temu sprawiedliwości zwycięztwo przysądzą: kogo niebożnym, osądzą za niebożnego.

2. A jeśli tego, który zgrzeszył, obaczą godnego bicia, położą go, y przed sobą bić każą. Według miary grzechu, będzie y razów miara:

3. wszakże tak, żeby liczby czterdziestéy nie przeszły: aby szkaradnie pościeszony przed oczyma twémi nie odszedł brat twój.

4. Nie zawiążesz gęby wołowi trącemu na bo-iowisku zboże twoie.

5. Gdyby mieszkali bracia pospołu, a ieden z nich szedłby bez potomstwa, żona zmarłego nie pójdzie za innego: ale ią póymie brat iego, y wzbudzi nasienie brata swego:

6. y pierworodnego z niéy syna imieniem iego nazowie, aby nie było zgładzone imię iego z Izraela.

7. A jeśli by nie chciał poiąć żony brata swego,

17. Nie wywrócisz sądu przychodnia, ani sieroty. Oni bowiem zwykle częściej bywają pokrzywdzani.

18. Pamiętaj, żeś służył w Egipcie. Abyś nauczony nieszczęściem, okazywał współczucie ku innym; i żebyś, pomny na dobrodziejstwo Boskie, którem oswobodzony zostałeś z Egiptu, przez tę pamięć się pobudzał do posłuszeństwa ku Bogu.

19. Gdy będziesz żał. Tutaj i Lev. 19, 9, nakazuje się, aby pozwalano ubogim zbierać ostatki kłosów na polu, winogron w winnicach, i oliwnych jagod na drzewach. Józef, ks. 4. Star. r. 8. powiada, że nawet umyślnie powinni byli coś zostawować na polu dla ubogich.

R. 25.—2. Położę go. LXX, nachylish go. t. j. do niskiego słupa.

3. Żeby liczby czterdziestéy nie przeszły. Żydzi z obawy przestąpienia tego prawa, naznaczali plag tylko 39. Tak ś. Paweł. II. Cor. 11. 24: Od Żydów wziętem po pięć króć, po czterdzieści plag bez jednéy.

4. Nie zawiążesz gęby wołowi... Wołów używano dawniej do młócenia, jak się okaz. z Ozeasza r. 10, 11: Efraim jałowica nauczona kochać się w młóceniu. Za-

brania więc zawiązywać gęby wołowi młóćcemu, bo właściwa jest, aby zwierzęta pracujące jadły. S. Paweł I. Cor. 9, 9, tego tekstu używa dla dowiedzenia, że opowiadacze Ewangelii mają prawo utrzymywać się ze swego urzędu; chociaż bowiem prawo to literalnie odnosi się do wołów, główny jednak zamiar Boga zawierał się w sensie tajemniczym, który wyklada ś. Paweł we wskaz. m.

5. Gdyby mieszkali bracia pospołu. T. j. jeżeli byli braćmi tegoż pokolenia i familii, którzy na jednym miejscu zwykli mieszkać, t. j. tam gdzie się znajduje familijne dziedzictwo; czy to mieć będą wspólnych obojga rodziców, czy to będą z jednego tylko ojca, lub jednéj matki, czy to inaczej będą mogli się nazywać braćmi tejże familii.—Wzbudzi nasienie. P. W.

6. Imieniem iego. Zmarłego brata. Tak Booz syna splotzonego z Rut nie nazwał Maholon, jak się nazywał pierwszy mąż Ruty, ale Obedem. Przyczyna tego prawa była ta, aby nie zmniejszała się liczba familij Izrael-skich, i dziedzictwa pokoleń i familij nie zostały pomie-szane.

7. Do bramy miejskiej. Gdzie sądy odbywano.

sui, quae ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, et interpellabit majores natu, dicetque: Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israël: nec me in conjugem sumere. (*Ruth. 4, 5.*)

8. Statimque accersiri eum facient, et interrogabunt. Si responderit: Nolo eam uxorem accipere:

9. accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, et dicet: Sic fiet homini, qui non aedificat domum fratris sui.

10. Et vocabitur nomen illius in Israël, domus discalceati.

11. Si habuerint inter se jurgium viri duo, et unus contra alterum rixari coeperit, volensque uxor alterius eruere virum suum de manu fortioris, miseritque manum, et apprehenderit verenda ejus:

12. abscesdes manum illius, nec flecteris super eam ulla misericordia.

13. Non habebis in sacco diversa pondera, majus et minus:

14. nec erit in domo tua modius major et minor;

15. pondus habebis justum et verum, et modius aequalis et verus erit tibi: ut multo vivas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus dedit tibi;

16. abominatur enim Dominus tuus eum, qui facit haec, et aversatur omnem injustitiam.

17. Memento, quae fecerit tibi Amalec in via, quando egrediebaris ex Aegypto: (*Exod. 17, 8.*)

18. quomodo occurrerit tibi: et extremos agminis tui: qui lassi residebant, ceciderit, quando tu eras fame et labore confectus, et non timuerit Deum. (*Judith. 4, 13.*)

19. Cum ergo Dominus Deus tuus dedit tibi requiem, et subjecerit cunctas per circuitum nationes in terra, quam tibi pollicitus est, delebis nomen ejus sub caelo. Cave ne obliviscaris.

która mu prawém należy, póydzie niewiasta do bramy mieyskiéy, y ućecze się do starszych, i rzecze: Niechce brat męża mego wzbudzić imienia brata swego w Izraelu: ani mnie poiąć za żonę.

8. Y wnet każą go przyzwać, y zapytają. Jeśli odpowie: Niechcę iéy wziąć za żonę:

9. przystąpi niewiasta do niego przed starszymi, a ściągnie bót z nogi iego, y plunie mu w twarz iego, y rzecze: Tak się stanie człowiekowi, który nie buduje domu brata swego.

10. Y nazową imię iego w Izraelu, dóm rozutego.

11. Jesliby mieli między sobą poswar dwa mężowie, y ieden z drugim wadziłby się począł, a chcąc żona iednego wyrwać męża swego z ręki mocniejszego, y ściągnęłaby rękę y uchwyciłaby za mężki członek iego:

12. utniesz iéy rękę, ani się zmiekczysz nad nią żadnym miłosierdziem.

13. Nie będziesz miał w worku różnych gwich-tów, większego y mniejszego:

14. ani będzie w domu twoim korzec większy y mniejszy;

15. wagę będziesz miał sprawiedliwą y prawdziwą, y korzec równy y prawdziwy będziesz miał, abyś długi czas żył na ziemi, którąć Pan Bóg twój da:

16. brzydzi się bowiem Pan twój tym, który to czyni, y mierzi go wszelka niesprawiedliwość.

17. Pomni, coć uczynił Amalek w drodze, kiedyś wychodził z Egiptu:

18. iakoć zabieżał: y ostateczne woyska two-go, którzy ustawszy odpoczywali, pobił, kiedyś ty był głodem y pracą strapiony, a nie bał się Boga.

19. Gdyć tedy Pan Bóg twój da odpocznienie, a podbiie wszystkie w okół narody w ziemi, którąć obiecał, wygładzisz imię iego z podniebia. Strzeż abyś niezapomniał.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 25. w. 5. *I wzbudzi nasienie brata swego.* Nie masz żadnego przykazania w zakonach, któreby zakazało czystości chować albo ślubić. Przetoż wiedz, iż onych słów, które więc niektórzy przywołują: Przeklęty nieplodny: niemasz w Pismie ś. I tu w tym rozdziale mówi tylko o tym, który brata zmarłego żonę pojąć nie chciał, aby mu syny zrodził, bo ten w niejkiej niesławie zostawał. Hieron. in Isai. 56. Aug. 14. contra Faustum C. ultimo.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O pierwocinach i dziesięcinach, zaraz po wnijsciu do ziemi Obiecanej.

1. Cumque intraveris terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, et obtinueris eam, atque habitaveris in ea:

9. *Ściągnie bót z nogi jego.* Ten obrzęd, jako też plwanie, ściągały się do pohańbienia. Niektórzy mniemają, że to zrucie obowią oznaczało wyrzeczenie się i ustąpienie prawa innemu.

12. *Utniesz jej rękę.* Przyczyna tego prawa jest, już że ten postępek niewiasty traci bezwstydem; już że przez nadwzięcie tego członka przecina się źródło dalszego potomstwa.

13. *Różnych gwich-tów.* Tak w ks. Przyp. 20, 10, pow: Waga i waga, miara i miara oboje obrzydłe jest u Boga.

1. A gdy wnidziesz do ziemi, którąć Pan Bóg twój da abyś ośiadł y posiedziesz ją, y mieszkać w niéy będziesz:

18. *Jakoć zabieżał.* Historyą tego zdarzenia masz, Exod. 17; żadnej jednak nie ma tam wzmianki o pobiciu tylnej straży: tu więc dopełnia Mojżesz, czego tam nie był powiedział. — *Nie bał się Boga.* Postępując okrutnie z ludem Bożym, i napadając nań z tyłu i zasadzek.

19. *Wygładzisz imię jego z pod nieba.* To samo się nakazuje, Ex. 17, 14, i dokonaniem zostało od Saula. I. Reg. 15.

R. 26.—1. *Posiedziesz ją.* Stało się to w roku siódmym po wnijsciu do Chananei.

2. tolles de cunctis frugibus tuis primitias, et pones in cartallo, pergesque ad locum, quem Dominus Deus tuus elegerit, ut ibi invocetur nomen ejus:

3. accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, et dices ad eum: Profiteor hodie coram Domino Deo tuo, quod ingressus sum in terram, pro qua juravit patribus nostris, ut daret eam nobis.

4. Suscipiensque sacerdos cartallum de manu tua, ponet ante altare Domini Deitui:

5. et loqueris in conspectu Domini Dei tui: Syrus persequeretur patrem meum, qui descendit in Aegyptum, et ibi peregrinatus est in paucissimo numero, crevitque in gentem magnam ac robustam et infinitae multitudinis.

6. Afflixeruntque nos Aegyptii, et persecuti sunt imponentes onera gravissima:

7. et clamavimus ad Dominum Deum patrum nostrorum: qui exaudivit nos, et respexit humilitatem nostram, et laborem, atque angustiam:

8. et eduxit nos de Aegypto in manu forti, et brachio extento, in ingenti pavore, in signis atque portentis:

9. et introduxit ad locum istum, et tradidit nobis terram lacte et melle manantem.

10. Et idcirco nunc offero primitias frugum terrae, quam Dominus dedit mihi. Et dimittes eas in conspectu Domini Dei tui, et adorato Domino Deo tuo.

11. Et epulaberis in omnibus bonis, quae Dominus Deus tuus dederit tibi et domui tuae, tu et Levites et advena, qui tecum est.

12. Quando compleveris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Levitae et advenae, et pupillo et viduae, ut comedant intra portas tuas, et saturentur:

13. loquerisque in conspectu Domini Dei tui: Abstuli, quod sanctificatum est de domo mea, et dedi illud Levitae et advenae, et pupillo ac viduae, sicut jussisti mihi: non praeterivi mandata tua, nec sum oblitus imperii tui. (*Supr.* II, 29.)

14. Non comedi ex eis in luctu meo, nec separavi ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his quidquam in re funebri. Obedivi voci Domini Dei mei, et feci omnia sicut praecepisti mihi.

2. weźmiesz ze wszęgo zboża twego pierwoćiny, y włożysz ie w kosz, y pójdiesz do miejsca, które Pan Bóg twój obierze, aby tam wzywano imienia iego:

3. y przystąpiwszy do kapłana, który na on czas będzie, y rzeczesz do niego: Wyznam dziś przed Panem Bogiem twoim, żem wszedł do ziemi, o którą przysiągł oycóm naszym, żeby ją nam dał.

4. Y przyiąwszy kapłan kosz z ręki twoięy, postawi przed ołtarzem Pana Boga twego:

5. y będziesz mówił przed oczyma Pana Boga twego: Syriyczek przeszladował oycę mego, który szedł do Egiptu, y gościem był tam w liczbie bardzo małej, y rozmnożył się w naród wielki, y mocny, y nieprzeliczonego mnostwa.

6. Y trapił nas Egypćanie y przeszladowali, kładąc brzemiona bardzo ciężkie:

7. y wołaliśmy do Pana Boga oyców naszych, który nas wysłuchał, y weyrzał na uniżenie nasze, y na prace, y na uciśnienie:

8. y wywiódł nas z Egiptu ręką mocną, y ramięm wyciągnionym, w strachu wielkim, y znakach y cudach:

9. y wprowadził na to miejsce, y podał nam ziemię mlekiem y miodem płynącą.

10. A przetoż teraz ofiaruję pierwsze urodzaje zboża ziemi, którą mi dał Pan. Y zostawisz ie przed oczyma Pana Boga twego, y pokłoniwszy się Panu Bogu twemu.

11. Y używać będziesz we wszystkich dobrach, które Pan Bóg twój da tobie, y domowi twemu, ty y Lewit, y przychodzień, który z tobą iest.

12. Gdy wypełnisz dziesięć wszęch urodzajów twoich, roku dziesięć trzeciego, dasz Lewitowi, y przychodniowi, y sierocie, y wdowie, aby iedli między bramami twemi, y naiedli się:

13. y rzeczesz przed oczyma Pana Boga twego: Wyniosłem co iest poświęcono z domu mego, y dałem to Lewitowi, y przychodniowi, y sierocie, y wdowie, iakoś mi rozkazał: nie przestąpiłem przykazania twego, anim zapomniał rozkazania twego.

14. Nie jadłem z nich w żałobie moięy, anim ich oddzielił w iakiýkolwiek nieczystości, anim wydał z tych rzeczy nic na rzecz pogrzebną. Byłem posłuszen głosowi Pana Boga mego, y uczyniłem wszystko iakoś mi przykazał.

2. *Pierwociny.* Roczne, które w święto Kuczek powinny być oddawane, jak się okaz., Num. 18, 12

4. *Postawi przed ołtarzem.* Był to jakby pewny rodzaj składania zeń ofiary.

5. *Syryyczek.* Laban, teść Jakóba, mieszkający w Mezopotamii Syryjskiej. Gen. 28, 5.—*Który szedł do Egiptu.* Nie zaraz potem, lecz po jakimś czasie.—*W liczbie bardzo małej.* T. j. siedmdziesięciu ludzi, synów swoich i wnuków.—*Rozmnożył się w naród wielki.* Patrz Exod. 1, 7.

10. *Pokłoniwszy się Panu Bogu twemu.* Upokarzając się przed jego ołtarzem, i błagając, aby Bóg szczęścił w dobrem.

11. *Używać będziesz.* O tych ucztach pow. wyż. r. 12, 7.

12. *Gdy wypełnisz dziesięć wszęch urodzajów.* Patrz wyż 14, 28.

13. *Co jest poświęcono.* Dziesięciny, które rozkazałeś poświęcić, t. j. odłączyć, i w ubogich tobie ofiarować.—*Wyniosłem...* z domu mego. Całe zabrałem, i tu przyniosłem, nic z nich niepozostało w domu.

14. *Nie jadłem z nich w żałobie mojej.* Nie pożywałem z nich, kiedy zostawałem nieczystym z powodu żałoby i pogrzebu; tego bowiem, co było oddane na ofiary zapokojne, nieczyści jeść nie mogli, Lev. 7, 20.—*Anim ich oddzielił w jakiejkoľwiek nieczystości.* Nie tylko ja sam nieczystym nie byłem, lecz i to, co przyniosłem jest

15. Respice de sanctuario tuo, et de excelso caelorum habitaculo, et benedic populo tuo Israël, et terrae, quam dedisti nobis, sicut jurasti patribus nostris, terrae lacte et melle mananti. (*Isai. 63, 15*).

16. Hodie Dominus Deus tuus praecepit tibi, ut facias mandata haec atque judicia: et custodias et impleas ex toto corde tuo, et ex tota anima tua.

17. Dominum elegisti hodie, ut sit tibi Deus, et ambules in viis ejus, et custodias ceremonias illius, et mandata atque judicia, et obedias ejus imperio:

18. et Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, et custodias omnia praecepta illius: (*Supr. 14, 2*).

19. et faciat te excelsiorem cunctis gentibus, quas creavit, in laudem, et nomen, et gloriam suam: ut sis populus sanctus Domini Dei tui, sicut locutus est.

15. Weyźrzyy z świątnice twoięy, y z wysokiego niebios mieszkania, a błogosław ludowi twemu Izraelskiemu, y ziemi którąś nam dał, iakoś przysiągł oycóm naszym, ziemi mlékkiem y miodem płynący.

16. Dziśia Pan Bóg twój przykazał tobie, abyś czynił te przykazania y sądy: y strzegł, y pełnił ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiędusze swoięy.

17. Panaś dziś obrał, abyć był Bogiem, ażebyś chodził drogami iego, y strzegł ceremonii iego, y przykazania y sądów, a był posłuszen rozkazaniu iego:

18. y Pan obrał cię dziś, abyś mu był ludem osobliwym, tak iakoć powiedział, ażebyś strzegł wszystkiego przykazania iego:

19. y żeby cię uczynił wyższym nade wszystkie narody, które stworzył ku chwale i imieniu y sławie swoięy: abyś był ludem świętym Pana Boga twego, iako mówił.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O postawieniu pomnika za Jordanem, błogosławieństwie cnotliwych, i przekleństwie złych.

1. Praecepit autem Moyses et seniores Israël, populo dicentes: Custodite omne mandatum, quod praecipio vobis hodie.

2. Cumque transieritis Jordanem in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, et calce laevigabis eos,

3. ut possis in eis scribere omnia verba legis hujus, Jordane transmissio: ut introeas terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte et melle manantem, sicut juravit patribus tuis.

4. Quando ergo transieritis Jordanem, erigite lapides, quos ego hodie praecipio vobis in monte Hebal, et laevigabis eos calce:

5. et aedificabis ibi altare Domino Deo tuo de lapidibus, quos ferrum non tetigit, (*Exod. 20, 25*),

6. et de saxis informibus et impolitis: et offeres super eos holocausta Domino Deo tuo,

7. et immolabis hostias pacificas, comedesque ibi, et epulaberis coram Domino Deo tuo.

8. Et scribes super lapides omnia verba legis hujus plane et lucide.

9. Dixeruntque Moyses et sacerdotes Levitici ge-

1. Y przykazał Moyżesz y starszy Izraela ludowi, mówiąc: Strzeżcie wszystkiego rozkazania, które wam dziś przykazuę.

2. A gdy przejdziecie przez Jordan do ziemi, którąć Pan Bóg twój da, postawisz kamienie wielkie, y potynkuiesz ie wapnem,

3. abyś mógł na nich napisać wszystkie słowa zakonu tego, przeprawiwszy się przez Jordan, abyś wszedł do ziemi, którąć Pan Bóg twój da, ziemię mlekiem y miodem płynącą, iako przysiągł oycóm twoim.

4. Gdy tedy przejdziecie Jordan, postawcie kamienie, które ia wam dziś przykazuę na górze Hebal, y potynkuiesz ie wapnem:

5. y zbudujesz tam ołtarz Panu Bogu twemu z kamienia, którego się żelazo nie tknęło,

6. a z kamienia nie ciosanego y nie wygładzonego: y ofiarujesz na nim całopalenia Panu Bogu twemu,

7. y ofiarujesz ofiary zapokoyne, y będziesz tam iadł, y używał przed Panem Bogiem twoim.

8. Y napiszesz na kamieniach wszystkie słowa zakonu tego znacznie y iaśnie.

9. Y rzekli Moyżesz y kapłani z rodu Lewit-

czyste, od wszelkiej nieczystoty oddaliłem to i odłączyłem, aby nie zostało splugawione — *Anim wydal z tych rzeczy nic na rzecz pogrzebną*. Zabroniono bowiem było z tych dziesięcin Bogu poświęconych coś ująć, i obrócić to na użytek świecki, albo na ucztę, albo na przepych pogrzebowy, wzniesienie grobu, i t. p.

16. *Ze wszystkiego serca*. Ze wszelką usilnością i gorliwością.

17. *Panaś dziś obrał, abyć był Bogiem*. Odnawiając i potwierdzając przymierze wprzód zawarte z Bogiem.

R. 27.—2. *Kamienie wielkie*. Może być, że dwanaście, według liczby pokoleń; kamienie te nie były te same co i kamienie ołtarza.

3. *Wszystkie słowa zakonu tego*. T. j. tej ks. Powtórnego Prawa. To nakazane było dla tego, aby przez ten nowy obrzęd zostało odnowione przymierze z Bogiem zaraz przy pierwszym wniściu do ziemi Obiecanej, i żeby Izraelitów, przez te uroczyste przyrzeczenia błogosławieństw, i groźby klątw, pobudzić do tem wierniejszego pełnienia Boskich przykazań.

5. *Z kamienia, którego się żelazo nie dotknęło*. O przyczynie tego przepisu patrz Ex. 20, 24.

7. *Będziesz tam iadł i używał*: T. j. przyrządziwszy ucztę z ofiar zapokojnych.

9. *Dziśia zostałeś ludem Pana Boga twego*. Patrz z. pop. w. 17.

eris ad omnem Israël: Attende, et audi Israel: hodie factus es populus Domini Dei tui:

10. audies vocem ejus, et facies mandata atque justitias, quas ego praecipio tibi.

11. Praecepitque Moyses populo in die illo, licens:

12. Hi stabunt ad benedicendum populo super pontem Garizim, Jordane transmisso: Simeon, Levi, Judas, Issachar, Joseph, et Benjamin.

13. Et e regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal: Ruben, Gad, et Aser, et Zabulon, Dan, et Nephthali.

14. Et pronuntiabunt Levitae, dicentque ad omnes viros Israël excelsa voce: (*Dan. 9, 13.*)

15. Maledictus homo, qui facit sculptile et effatule, abominationem Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abscondito; et respondebit omnis populus, et dicet: Amen.

16. Maledictus, qui non honorat patrem suum, et matrem; et dicet omnis populus: Amen.

17. Maledictus, qui transfert terminos proximi sui; et dicet omnis populus: Amen.

18. Maledictus, qui errare facit caecum in viam; et dicet omnis populus: Amen.

19. Maledictus, qui pervertit judicium advenae, illi et viduae; et dicet omnis populus: Amen.

20. Maledictus, qui dormit cum uxore patris sui, et revelat operimentum lectuli ejus; et dicet omnis populus: Amen.

21. Maledictus, qui dormit cum omni jumento; et dicet omnis populus: Amen.

22. Maledictus, qui dormit cum sorore sua, matris patris sui, vel matris suae; et dicet omnis populus: Amen.

23. Maledictus, qui dormit cum socru sua; et dicet omnis populus: Amen.

24. Maledictus, qui clam percusserit proximum suum; et dicet omnis populus: Amen.

25. Maledictus, qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis; et dicet omnis populus: Amen.

26. Maledictus, qui non permanet in sermone legis hujus, nec eos opere perficit; et dicet omnis populus: Amen.

skiego do wszystkiego Izraela: Pilnuy, a słuchay Izraelu: dzisiaj zostajesz ludem Pana Boga twego:

10. będziesz słuchał głosu jego, y będziesz czynił rozkazania y sprawiedliwości, które ja przykazuję tobie.

11. Y przykazał Moyżesz ludowi dnia onego, mówiąc:

12. Ci staną na błogosławienie ludowi na górze Garizim, przepawiwszy się przez Jordan: Simeon, Levi, Judas, Issachar, Jozeph, y Benjamin.

13. A przeciwko ci staną na przeklinanie na górze Hebal: Ruben, Gad, y Aser, y Zabulon, Dan, y Nephthali.

14. Y będą mówić Lewitowie, y rzeką do wszech mężów Izraelskich głosem wyniosłym:

15. Przeklęty człowiek, który działa rycinę y zlicinę, brzydlwość Pańską, robotę rąk rzemieślniczych, y stawia ją w skrytości; a odpowie wszystek lud, y rzecze: Amen.

16. Przeklęty który nie czci oycę swego y matkę; y rzecze wszystek lud: Amen.

17. Przeklęty który przenosi granicę bliźniego swego; y rzecze wszystek lud: Amen.

18. Przeklęty który czyni że ślepy błądzi w drodze; y rzecze wszystek lud: Amen.

19. Przeklęty który wywraca sąd przychodnia, sieroty, y wdowy; y rzecze wszystek lud: Amen.

20. Przeklęty który spi z żoną oycę swego, y odkrywa przykrycie łóżka jego; y rzecze wszystek lud: Amen.

21. Przeklęty który nierząd płodzi z wszelakim bydłem; y rzecze wszystek lud: Amen.

22. Przeklęty który spi z siostrą swoją, z córką oycę swego, albo matki swęj; y rzecze wszystek lud: Amen.

23. Przeklęty który spi z swiekrą swoją; y rzecze wszystek lud: Amen.

24. Przeklęty który tajemnie zabije bliźniego swego; y rzecze wszystek lud: Amen.

24. Przeklęty który bierze dary, aby zabił duszę krwie niewinnęj; y rzecze wszystek lud: Amen.

26. Przeklęty kto nie trwa w słowach zakonu tego, ani ich skutkiem pełni; y rzecze wszystek lud: Amen.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O błogosławieństwach i przekleństwach.

1. Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, quae

12. Ci staną na błogosławienie ludowi. Patrz wyż. I, 29.—Joseph, Efraim i Manasses.

14. Lewitowie. Kapłani — Głosem wyniosłym. Aby egli być posłyszani przynajmniej od pierwszych, którzyby odpowiadali Amen: za tymi mogli i cały lud posłuchać zgodnym głosem.

15. Rycinę. Białana z drzewa lub kamienia — Zlicinę. Białana z metalu jakiego. — Staną na przeklinanie. Aby czcił go sekretnie. To więc przekleństwo dotyka nas tajemnie grzeszących — Wszyscy lud. Sześć oznaczonych pokoleń, dla odpowiadania na błogosławieństwo. Bib. St. Test. T. I.

1. A jeśli będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, abyś czynił y zachował wszystkie przykazania stawa i na przekleństwa.

17. Przenosi granicę bliźniego swego. Aby zawładnął częścią, jego usunawszy.

18. Ślepy. Tak Lev. 19, 14: Nie będziesz zbierzył głuchemu, ani przed ślepym nie będziesz kładł zaradki.

19. Wywraca. Przewrótnie sądząc, przechylając się na stronę mocniejszego.

21. Główną przylgę łóżka. Rzecz haniebną wyraża tu wstydliwie i nieczystości słowy.

25. Aby zabił duszę. Aby życie odjął.

R. 28.—1. A jeśli będziesz słuchał. Przedmiot tego

ego praecipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quae versantur in terra.

2. Venientque super te universae benedictiones istae, et apprehendent te: si tamen praecepta ejus audieris. (*Lev. 26, 3*)

3. Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro.

4. Benedictus fructus ventris tui, et fructus terrae tuae, fructusque jumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, et caulae ovium tuarum.

5. Benedicta horrea tua, et benedictae reliquiae tuae.

6. Benedictus eris tu ingrediens et egrediens.

7. Dabit Dominus inimicos tuos, qui consurgunt adversum te, corruentes in conspectu tuo: per unam viam venient contra te, et per septem fugient a facie tua.

8. Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, et super omnia opera manuum tuarum: benedicetque tibi in terra, quam acceperis.

9. Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum, sicut juravit tibi: si custodieris mandata Domini Dei tui, et ambulaveris in viis ejus.

10. Videbuntque omnes terrarum populi, quod nomen Domini invocatum sit super te, et timebunt te.

11. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructu uteri tui, et fructu jumentorum tuorum, fructu terrae tuae, quam juravit Dominus patribus tuis, ut daret tibi.

12. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, caelum, ut tribuat pluviam terrae tuae in tempore suo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et foenerabis gentibus multis, et ipse a nullo foenus accipies.

13. Constituet te Dominus in caput, et non in caudam, et eris semper supra, et non subter: si tamen audieris mandata Domini Dei tui, quae ego praecipio tibi hodie, et custodieris et feceris,

14. ac non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ad sinistram, nec secutus fueris deos alienos, neque colueris eos.

15. Quodsi audire nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias, et facias omnia mandata ejus et ceremonias, quas ego praecipio tibi hodie, ve-

iego, które ja dziś przykazuję tobie, uczyni cię Pan Bóg twój wyższym nad wszystkie narody, które są na ziemi.

2. Y przyjdą na cię te wszystkie błogosławieństwa, y imają się ciębie: ieśli iednak słuchać będziesz przykazania iego.

3. Błogosławionys ty w mieście, y błogosławiony na polu.

4. Błogosławiony owoc żywota twego, y owoc ziemie twej, y owoc bydła twoiego, stada dobyt-ków twoich, y owczarnie owiec twoich.

5. Błogosławione gumna twoie, y błogosławione ostatki twoie.

6 Błogosławiony będziesz ty wchodząc y wychodząc.

7. Da Pan nieprzyjacioly twoie, którzy powsta-ia przeciw tobie, padaiące przed oczyma twymi: iedną drogą wynidą przeciw tobie, a siedmią dróg uciekać będą przed obliczem twoim.

8. Spuści Pan błogosławieństwo na spiżarnie twoie, y na wszystkie dzieła rąk twoich, i będzie błogosławił w ziemi, którą wezmiesz.

9. Wystawi cię Pan sobie za lud święty, iakoć przysięgi: ieśli będziesz strzegł przykazania Pana Boga twego, y chodził drogami iego.

10. Y użyżją wszystkie narody ziem, że imię Pańskie wzywane iest nad tobą, y bać się będą ciębie.

11. Dać Pan obfitość wszego dobra, owocu żywota twego, y owocu bydła twego, owocu ziemie twej, którą przysięgił Pan oycóm twoim, abyć ią dał.

12. Otworzy skarb swój bardzo dobry, niebo, aby dało dęszc ziemi twęj czasu swego: y będzie błogosławił wszystkim robotóm rąk twoich. Y będziesz pożyczal wielóm narodóm, a sam u nikogo pożyczac nie będziesz.

13. Postawi cię Pan głową, a nie ogonem, y będziesz zawsze na wierzchu, a nie na spodku: ieśli iednak słuchać będziesz przykazania Pana Boga twego, które ja dziś przykazuję tobie, a będziesz strzegł y czynił,

14. a nie ustąpisz od niego, ni na prawo, ni na lewo, ani pódziesz za bogami cudzymi, ani im służyć będziesz.

15. Ale ieśli nie będziesz chciał słuchać głosu Pana Boga twego, abyś strzegł, y czynił wszystko roskazanie iego y ceremonie które ja dziś przy-

rozdziału zgadza się r. 26. ks. Lewityka; w obudwóch bowiem ogłaszają się błogosławieństwa dla zachowujących prawo, i przekleństwa na jego gwałcicieli.—*Wyższym nad wszystkie narody.* Szczęśliwością, bogactwy i władzą.

3. *Błogosławionys ty w mieście, i błogosławiony na polu.* T. j. będzie ci się powodziło we wszystkiém, co przedsięwezmiesz.

4. *Błogosławiony owoc żywota twego.* Szczęśliwie wydawać będziesz potomstwo, Najszczytniej zaś to się spełniło w błog. Pannie, matce Chrystusa.

5. *Ostatki twoje.* Które z dóbr twoich odłożysz do przechowania na przyszłość.

6. *Wchodząc i wychodząc.* We wszystkich sprawach

i przedsięwzięciach twoich.

7. *Siedmią dróg.* Oznacza się przez to strach i prze-rażenie, w jakim zostając nieprzyjacielem, szukają ocalaenia w ucieczce gdzie kto może.

9. *Wystawi cię Pan sobie za lud święty.* Statecznie będzie cię miał za lud swój wybrany.

10. *Że imię Pańskie wzywane jest nad tobą.* Że jesteś i nazywasz się ludem Bożym.

12. *Skarb swój bardzo dobry.* Podobnie w ks. Joba, r. 38. 22, powiedziano: *Izaliś wszedł do skarbu śniegu, albo skarby gradu oglądał?*

13. *Postawi cię Pan głową, a nie ogonem.* Jest to to samo, co powiedz. w. 1: *wyższym nad wszystkie narody;* sposób mówienia przysłowiowy.

nient super te omnes maledictiones istae, et apprehendent te. (*Lev. 26, 14. Thren. 2, 17. Baruch. 1, 20. Malach. 2, 2*).

16. Maledictus eris in civitate, maledictus in agro.

17. Maledictum horreum tuum, et maledictae reliquiae tuae.

18. Maledictus fructus ventris tui, et fructus terrae tuae, armenta boum tuorum, et greges ovium tuarum.

19. Maledictus eris ingrediens, et maledictus egrediens.

20. Mittet Dominus super te famem et esuriem, et increpationem in omnia opera tua, quae tu facies: donec conterat te, et perdat velociter propter adinventiones tuas pessimas, in quibus reliquisti me.

21. Adjungat tibi Dominus pestilentiam, donec consumat te de terra, ad quam ingredieris possidendam.

22. Percutiat te Dominus egestate, feбри et frigore, ardore et aestu, et aëre corrupto ac rubigine, et persequatur, donec pereas.

23. Sit caelum, quod supra te est, aeneum: et terra, quam calcas, ferrea.

24. Det Dominus imbrem terrae tuae pulverem, et de caelo descendat super te cinis, donec conteraris.

25. Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos: per unam viam egrediaris contra eos, et per septem fugias, et dispergaris per omnia regna terrae:

26. sitque cadaver tuum in escam cunctis volatilibus caeli, et bestiis terrae, et non sit, qui abigat.

27. Percutiat te Dominus ulcere Aegypti, et partem corporis, per quam stercorea egeruntur, scabie quoque et prurigine: ita ut curari nequeas.

28. Percutiat te Dominus amentia et caecitate ac furore mentis,

29. et palpes in meridie, sicut palpare solet caecus in tenebris, et non dirigas vias tuas. Omnis tempore calumniam sustineas, et opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te.

30. Uxorem accipias, et alius dormiat cum ea. Domum aedifices, et non habites in ea. Plantas vineam, et non vindemias eam.

31. Bos tuus immoletur coram te, et non comedas ex eo. Asinus tuus rapiatur in conspectu

kaznię tobie, przydą na cię te wszystkie przekleństwa, y chwycą się ciebie.

16. Przeklęty będziesz w mieście, przeklęty na polu.

17. Przekłete gumno twoje, y przekłete ostatki twoje.

18. Przeklęty owoc żywota twego, y owoc ziemi twojej, stada wołów twoich, y trzody owiec twoich.

19. Przeklęty będziesz wchodząc, y przeklęty wychodząc.

20. Przepuści Pan na cię głód y łaknienie, y przekleństwo na wszystkie sprawy, które będziesz czynił: iż cię zetrze, y zatraci prędko dla wynalazków twoich bardzo złych w którychś mię opuścił.

21. Niechci przyda Pan morowe powietrze, aż cię wyniszczy z ziemi, do której wnidziesz posieść ją.

22. Niechay cię Pan skarże niedostatkiem, gorączką y żmnicą, upaleniem y gorącem, y skażonym powietrzem y rdzą, a niech cię dogania, aż wyginiesz.

23. Niechay będzie niebo, które nad tobą iest, miedziane: a ziemia, którą deptasz, żelazna.

24. Niech da Pan za deszcz ziemi twojej proch, a z nieba niech na cię zstąpi popiół, aż będziesz wniwecz obrócon.

25. Niechay cię poda Pan upadającego przed nieprzyjaciół twymi, jedną drogą wychodz przeciwko im, siedmią uciekay, a bądź rozprószon powszytkich królestwach ziemi.

26. Y niech będzie trup twój pokarmem wszystkim ptakom powietrznym y zwierdom ziemnym, niech nie będzie, ktoby odpędział.

27. Niechay cię zarazi Pan wrzodem Egipskim, y część ciała, przez którą plugastwa wychodzą, krostami y świerzem, tak żebyś nie mógł byđ ulęczon.

28. Niechay cię skarże Pan odeszciem od rozumu y ślepotą, y szaleństwem,

29. y macay o południu, iako zwykł macać ślepy w ciemnościach, a nie prostuy dróg twoich. Y przez wszytek czas odnós potwarz, a bądź gwałtem potłumion, ani miéy ktoby cię wybawił.

30. Poymi żonę, a drugi niechay z nią spi. Dóm zbuduy, a w nim nie mieszkay. Nasadz winnicę, a nie zbieray z niéy wina.

31. Wołu twego niech zabiją przed tobą, a nie iédz z niego. Osła twego niech porwą przed oczy-

16. *Przeklęty będziesz w mieście.* Patrz wyż. w. 3.

23. *Niechay będzie niebo miedziane.* Niech nie spuszcza deszczu dla zroszenia pól twoich, i będzie twarde nakształt miedzi.—*Ziemia żelazna.* Twarda, sucha, nieurodzajna, jak gdyby była żelazną.

24. *Za deszcz ziemi twojej proch.* Ażeby, gdy będziesz potrzebował deszczu dla zmiękczenia ziemi, wszystko przeciwnie się stało.

26. *Niech będzie trup.* Za największe niejako nieszczęście uważało się u Izraelitów, jeżeli kto pozbawiony zo-

stał grobu, albo od zwierząt był pożarty.

27. *Wrzodem Egipskim.* Patrz Ex. 9, 9.—*Część ciała.* Rozumie tu hemoroidy, albo inną jaką chorobę tylnego otworu. Zdaje się, że to była ta sama choroba, którą zostali dotknięci Filistyni. I. Reg. 5, 6, 9, 12.

29. *Macay o południu.* Nawet i to należy rozumieć o ślepotie duszy.—*Nie prostuy dróg twoich.* Dla niedostatku dobrej rady, wszystkie interesa twoje poprowadzisz zle i nieroztropnie, i przeto wszystko ci się nie powiedzie.

tuo, et non reddatur tibi. Oves tuae dentur inimicis tuis, et non sit, qui te adjuvet.

32. Filii tui et filiae tuae tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, et deficiantibus ad conspectum eorum tota die, et non sit fortitudo in manu tua.

33. Fructus terrae tuae, et omnes labores tuos comedat populus, quem ignoras: et sis semper calumniam sustinens, et oppressus cunctis diebus,

34. et stupens ad terrorem eorum, quae videbunt oculi tui.

35. Percutiat te Dominus ulcere pessimo in genibus et in suris, sanarique non possis a planta pedis usque ad verticem tuum.

36. Ducet te Dominus, et regem tuum, quem constitueris super te, in gentem, quam ignoras tu et patres tui: et servies ibi diis alienis, ligno et lapidi.

37. Et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus.

38. Sementem multam jacies in terram, et modicum congregabis: quia locustae devorabunt omnia.

39. Vineam plantabis et fodies, et vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam: quoniam vastabitur vermibus. (*Mich. 6, 15*).

40. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, et non ungeris oleo: quia defluent, et peribunt.

41. Filios generabis et filias, et non frueris eis: quoniam ducentur in captivitatem.

42. Omnes arbores tuas et fruges terrae tuae rubigo consumet.

43. Advena, qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior: tu autem descendes, et eris inferior.

44. Ipse foenerabit tibi, et tu non foenerabis ei. Ipse erit in caput, et tu eris in caudam.

45. Et venient super te omnes maledictiones istae, et persequentes apprehendent te, donec intereas: quia non audisti vocem Domini Dei tui nec servasti mandata ejus et ceremonias, quas praecepit tibi.

46. Et erunt in te signa atque prodigia, et in semine tuo usque in sempiternum:

47. eo quod non servieris Domino Deo tuo in gaudio, cordisque laetitia, propter rerum omnium abundantiam:

48. servies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, in fame et siti, et nuditate et omni pe-

ma twymi, a niechci go nie wróćą. Owce twoje niech będą dane nieprzyjaciółom twoim, a niech nie będzie, ktobyć dopomógł.

32. Synowie twoi y córki twe niech będą dane inszemu narodowi, na co będą patrzeć oczy twoje, y ustawać patrząc na nie przez cały dzień, a niech nie będzie siły w ręce twoje.

33. Owoce ziemi twój, y wszystkie prace twoje, niechay poić lud, którego nie znasz: a bądź zawsze potwarz cierpiący, y uciśnion po wszystkie dni,

34. y zdumiały od strachu tych rzeczy, które będą widziały oczy twoje.

35. Niech cię zarażi Pan złym wrzodem na koleniech y na łystach, y niech cię nie mogą ulczyć, od stopy nogi aż do wierzchu twego.

36. Zawiedzie cię Pan, y króla twego, którego ustawisz nad sobą, do narodu, którego nie znasz ty y oycowie twoi: y będziesz tam służył bogom cudzym, drewnu y kamieniu.

37. Y będziesz stracony, przypowieścią y baśnią wszystkim narodóm, do których cię Pan wprowadzi.

38. Sięw wielki wrzucisz w ziemię, a mało zbierzesz: bo wszystko pożrze szarańcza.

39. Winnicę nasadzisz y okopasz, a wina pić nie będziesz, y nie z nięj nie zbierzesz: bo ją robacy spustoszą.

40. Oliwy mieć będziesz we wszech granicach twoich, a oliwą się mazać nie będziesz: bo opadną y zginą.

41. Synów y córek narodzisz, a niezażyjesz ich: bo je zawiódą w niewolę.

42. Wszystkie drzewa twoje, i owoce ziemi twojej rdza zniszczy.

43. Przychodzień, który mieszka z tobą, wstąpi na cię, y będzie wyższy: a ty zstąpisz, y będziesz niższy.

44. On tobie pożyczać będzie, a ty mu nie będziesz pożyczał. On będzie głową, a ty ogonem.

45. Y przydą na cię wszystkie te przekleństwa, y goniąc poimają cię aż zginiesz: żeś nie słuchał głosu Pana Boga twego, aniś chował przykazania jego, y ceremonii, któreś rozkazał.

46. Y będą na tobie znaki y cuda, y na plemienu twoim aż na wieki:

47. przeto żeś nie służył Panu Bogu twemu w weselu y w radości serca, dla wszystkich rzeczy dostatku:

48. będziesz służył nieprzyjacielowi twemu, którego Pan na cię przepuści, w głodzie y w pra-

32. *Ustawać patrząc na nie.* Oczy twoje wyschną, patrząc na srogą niewolę synów.—*Nie będzie siły.* Do ich wyrwania.

36. *Bogom cudzym, drewnu i kamieniu.* Albo powodowany przykładem cudzoziemców, albo zmuszony postachem i rozkazem królów owęj krainy; co się przytrafiło Izraelitom. Dan. 3.

37. *Będziesz stracony.* Spustoszony, najniebezpieczliwszy.

40. *Opadną.* Wprzód nim dojrzeją.

44. *On tobie pożyczać będzie.* On będzie bogaty, ty ubogi.

46. *Znaki i cuda.* Klęski widzialne i nadzwyczajne.

47. *Dla wszystkich rzeczy dostatku.* T. j. wtenczas gdy ci Bóg wszystkich dóbr w obfitości udzielał.

48. *Jarżmo żelazne.* Najcięższe i najsrozsze. Doświadczyli tego od Chaldejczyków, za karę bałwochwalstwa, jak pokazuje. Jer. 5, 15. i w Trenach.

nuria: et ponet iugum ferreum super cervicem tuam, donec te conterat.

49. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, et de extremis terrae finibus, in similitudinem aquilae volantis cum impetu: cujus linguam intelligere non possis:

50. gentem procacissimam, quae non deferat seni, nec misereatur parvuli,

51. et devoret fructum jumentorum tuorum, ac fruges terrae tuae: donec intereas, et non relinquat tibi triticum, vinum et oleum, armenta boum, et greges ovium: donec te disperdat,

52. et conterat in cunctis urbibus tuis, et destruantur muri tui firmi atque sublimes, in quibus habebas fiduciam in omni terra tua. Obsideris intra portas in omni terra tua, quam dabit tibi Dominus Deus tuus:

53. et comedes fructum uteri tui, et carnes filiorum tuorum et filiarum tuarum, quas dederit tibi Dominus Deus tuus, in angustia et vastitate, qua opprimet te hostis tuus, (*Thren. 4. 10. Baruch. 2. 2.*)

54. Homo delicatus in te, et luxuriosus valde, invidet fratri suo, et uxori, quae cubat in sinu suo,

55. ne det eis de carnibus filiorum suorum, quas comedit: eo quod nihil aliud habeat in obsidione et penuria, qua vastaverint te inimici tui intra omnes portas tuas.

56. Tenera mulier et delicata, quae super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter molliem et teneritudinem nimiam, invidet viro suo, qui cubat in sinu ejus, super filii et filiae carnes,

57. et illivie secundarum, quae egrediuntur de medio feminum ejus, et super liberis qui eadem hora nati sunt: comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione et vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.

58. Nisi custodieris, et feceris omnia verba legis hujus, quae scripta sunt in hoc volumine, et timueris nomen ejus gloriosum et terribile, hoc est, Dominum Deum tuum:

59. augebit Dominus plagas tuas, et plagas seminis tui, plagas magnas et perseverantes, infirmitates pessimas et perpetuas:

60. et convertet in te omnes afflictiones Aegypti, quas timuisti, et adhaerebunt tibi:

61. insuper et universos languores, et plagas, quae non sunt scriptae in volumine legis hujus, inducet Dominus super te, donec te conterat:

gnieniu, y w nagości, y we wszelakim niedostatku: y włoży iarzmo żelazne na szyję twoją, aż cię zetrze.

49. Przywiedzie na cię Pan naród z daleka y z ostatnich granic ziemie, na podobieństwo orla z pędem lecącego: którego języka nie będziesz mógł rozumieć:

50. naród bardzo wszeteczny, który nie uczył starego, ani się ulituie nad małym,

51. y pożrze owoc bydła twego, y pożytki ziemie twój: aż zginiesz, y nie zostawić przenice, wina y oliwy, stad krów, y trzód owiec: aż cię wygubi,

52. y zetrze we wszystkich miastach twoich, y obalą się mury twoie mocne y wysokie, którymś dufał we wszystkiży ziemi twojey. Będziesz oblężon w mieściech twoich we wszystkiży ziemi twój, którą da Pan Bóg twój:

53. y będziesz jadł owoc żywota twego, y mięso synów twoich, y córek twoich, które Pan Bóg twój da, w uciśnieniu y spustoszeniu, którym cię ściśnie twój nieprzyjaciel.

54. Człowiek rokoszny y zbyteczny bardzo, będzie zayrzał bratu swemu, y żenie, która leży na łonie jego,

55. aby im nie dał mięsa synów swoich, które będzie jadł: przeto że nic inszego nie ma w oblężeniu y niedostatku, którym cię spustoszą nieprzyjaciele twoi, we wszystkich mieściech twoich.

56. Niewiasta piesczona a rokosznica, która po ziemi chodzić nie mogła, ani stopy nóg postawić, od rokoszy y pieszcoty wielkiży, będzie zayrzała mężowi swemu, który leży na łonie iey dla mięsa syna y córki,

57. y czepka (*alias* miastka), który wychodzi z pośród łona iey, y dla dziątek, które się téżę godziny urodziły: bo ie będą ieść potajemnie, dla niedostatku wszęch rzeczy w oblężeniu y spustoszeniu, którym cię ściśnie twój nieprzyjaciel w mieściech twoich.

58. Jeśli nie będziesz strzegł, y czynił wszystkie słowa zakonu tego, które w tych księgach są napisane, a nie będziesz się bał imienia jego chwalebego y strasznego, to iest Pana Boga twego:

59. rozmnoży Pan plagi twoie, y plagi nasienia twego, plagi wielkie y trwałe, choroby złe y ustawiczne:

60. y obróci na cię wszystkie utrapienia Egypskie, którychś się lękał, y chwycą się ciebie:

61. nad to wszystkie niemocy y plagi, które nie są napisane w księgach zakonu tego, przywiedzie Pan na cię, aż cię zetrze:

49. Na podobieństwo orla, z pędem lecącego. Który to naród, jak orzeł, rychło i łakomie przybędzie, aby cię rozszarpał. Takiem było panowanie Babilończyków i Nabuchodonozora, który, u Ezech. 17, 3, przyrównywał się do orla.

50. Naród bardzo wszeteczny. Bezwstydne go czoła, zachwały i nieludzki,

53. Będziesz jadł owoc żywota twego. To się stało

przy zburzeniu Jerozolimy, za Tytusa.

54. Zbyteczny bardzo. Zbytkowny, oddany przepychowi i rokoszy. — Będzie zayrzał bratu. Nie da, albo schowa przed bratem szczątki pozostałe syna swego, zjedzonego dla wielkiego głodu.

57. Czepka. Błona cienka, w której jest obwinęte dziecko w żywocie matki. — Z pośród łona jej. Oznacza część ciała, z której wydobywa się płód, i wychodzi na

62. et remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra caeli prae multitudine, quoniam non audisti vocem Domini Dei tui.

63. Et sicut ante laetatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans: sic laetabitur disperdens vos atque subvertens, ut auferamini de terra, ad quam ingredieris possidendam.

64. Disperget te Dominus in omnes populos a summitate terrae usque ad terminos ejus: et servies ibi diis alienis, quos et tu ignoras et patres tui, lignis et lapidibus.

65. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pavidum, et deficientes oculos, et animam consumptam moerore:

66. et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitae tuae.

67. Mane dices: Quis mihi det vesperum? et vespere: Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, et propter ea, quae tuis videbis oculis.

68. Reducet te Dominus classibus in Aegyptum per viam, de qua dixit tibi, ut eam amplius non videres. Ibi venderis inimicis tuis in servos et ancillas, et non erit, qui emat.

62. y zostaniecie w małej liczbie, którzyście przed tym byli iako gwiazdy niebieskie prze mnostwo: przeto żeś nie słuchał głosu Pana Boga twego.

63. A iako się przed tym radował Pan nad wami, czyniąc wam dobrze i rozmnażając was: tak się będzie radował tracąc was y wyracając, żebyście zniesieni byli z ziemie, do której wnie dziesz pośieść ją.

64. Rozprószy cię Pan między wszystkie narody od końca ziemie, aż do granic iey: i tam będziesz służył bogóm cudzym, których y ty nie znasz y oycowie twoi, drewnóm y kamienióm.

65. Między narody téż onými nie uspokoisz się, ani będzie miała odpoczynku stopa nogi two iey. Dać tam bowiem Pan serce lekkie, y oczy ustające, y duszę żałością utrapioną:

66. y będzie żywot twój iakoby wiszący przed tobą. Będziesz się bał w nocy y we dnie, a nie będziesz wierzył żywotowi twemu.

67. Po ranu będziesz mówił: Kto mi da wieczór? a w wieczór: Kto mi da zaranie? dla stworzenia serca twego, którym się strachać będziesz, y dla tego co widzieć będziesz oczyma twymi.

68. Odwiedzie cię Pan w okręciach do Egiptu tą drogą, o której ci mówił, żebyś iey więcej nie widział. Tam będziesz zaprzedan nieprzyjaciółóm twoim za niewolniki, y za niewolnice, a nie będzie, ktoby kupował.

CAPUT XXIX.

ROZDZIAŁ 29.

O odnowieniu przymierza między Bogiem i ludem Izraelskim.

1. Haec sunt verba foederis, quod praecepit Dominus Moysi, ut feriret cum filiis Israël in terra Moab; praeter illud foedus, quod cum eis pepigit in Horeb.

2. Vocavitque Moyses omnem Israël, et dixit ad eos: Vos vidistis universa, quae fecit Dominus coram vobis in terra Aegypti Pharaoni, et omnibus servis ejus universaeque terrae illius (*Exod. 19, 4*).

3. tentationes magnas, quas viderunt oculi tui, signa illa, portentaque ingentia,

4. et non dedit vobis Dominus cor intelligens, et oculos videntes, et aures, quae possunt audire, usque in praesentem diem.

5. Adduxit vos quadraginta annis per desertum:

świat. — *Bo je będą jeść.* Patrz Thren. 4, 10. i IV. Reg. 6, 28, i to, co Józef Fl. powiada o zburzeniu Jerozolimy.

65. *Oczy ustające.* Wyszły dla smutku.

66. *Będzie żywot twój iakoby wiszący przed tobą.* Zawsze będziesz wątpił o życiu twojem.

68. *Odwiedzie cię Pan w okręciach do Egiptu.* Nie lądem, iżby pozostała dla cię jaka nadzieja ucieczki, ale na okrętach, iżbyś nie mógł umknąć. — *Nie będzie ktoby kupował.* Tak wiele was będzie, i tak lichemi niewolnikami. Hegezyp, ks. 5. o Zburz. r. 47, tak pisze o Żydach, po zburzeniu Jerozolimy przez Tytusa: *Bardzo wielu do przedania, lecz mało kupujących, bo Rzymianie nie chcieli brać Żydów na niewolników, i nie pozostało już było Żydów takich, którzyby mogli*

1. Te są słowa przymierza, które Pan przykazał Mojżeszowi postanowić z synmi Izraelowymi w ziemi Moab; oprócz onego przymierza, które z nimi stanowił na Horeb.

2. Y zwołał Mojżesz wszystkiego Izraela, y rzekł do niego: Wyście widzieli wszystko co czynił Pan przed wami w ziemi Egypskiéy Pharaonowi, y wszystkim sługóm iego, y wszystkiéy ziemi iego.

3. pokusy wielkie, które widziały oczy twoje, znaki one y cuda wielkie,

4. y nie dał wam Pan serca rozumnego, y oczu widzących, y uszu, które mogą słyszeć, aż do dnia dzisiejszego.

5. Wiódł was przez czterdzieści lat po puszczy:

wykupić swoich.

R. 29.—1. *Słowa przymierza.* Odnowionego i przysięgą stwierdzonego. Niż. w. 12.

2. *I zwołał Mojżesz wszystkiego Izraela.* Znowu kazał wszystkim stanąć przed sobą: nie podobna bowiem, aby Mojżesz wszystko to, co w tej księdze zawarto, mógł jednym razem, bez odpoczynku, wypowiedzieć.

3. *Pokusy wielkie.* Ukaranie i klęski Egipcyan.

4. *Nie dał wam Pan serca rozumnego.* Ponieważ zamknęliście serce, uszy i oczy duszy waszej; przeto z winy waszej to pochodziło, żeście nie rozumieli wielkości dobrodziejstw Bożych, i powinności waszych względem Boga.

5. *Nie wytarły się szaty wasze.* Patrz wyż. 8, 4.

non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta sunt. *Supr. 8, 4).*

6. Panem non comedistis, vinum et siceram non bibistis: ut sciretis, quia ego sum Dominus Deus vester.

7. Et venistis ad hunc locum: egressusque est Sehon rex Hesebon, et Og rex Basan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percussimus eos, (*Supr. 3, 1).*

8. et tulimus terram eorum, ac tradidimus possidendam Ruben et Gad, et dimidia tribui Manasse. (*Supr. 3, 15. Jos. 13, 8).*

9. Custodite ergo verba pacti hujus, et implete ea: ut intelligatis universa, quae facitis.

10. Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, et tribus, ac majores natu, atque doctores, omnis populus Israël.

11. liberi et uxores vestrae, et advena qui tecum moratur in castris, exceptis lignorum caesoribus, et his qui comportant aquas:

12. ut transeas in foedere Domini Dei tui, et in jurejurando, quod hodie Dominus Deus tuus percussit tecum:

13. ut suscitet te sibi in populum, et ipse sit Deus tuus, sicut locutus est tibi, et sicut juravit patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob.

14. Nec vobis solis ego hoc foedus ferio, et haec juramenta confirmo,

15. sed cunctis praesentibus et absentibus.

16. Vos enim nostis, quomodo habitaverimus in terra Aegypti, et quomodo transierimus per medium nationum, quas transeuntes,

17. vidistis abominationes et sordes, id est, idola eorum, lignum et lapidem, argentum et aurum, quae colebant.

18. Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor aversum est hodie a Domino Deo nostro: ut vadat et serviat diis illarum gentium: et sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem.

19. Cumque audierit verba juramenti hujus,

6. Chlebaście nie jedli. Bo manna służyła im za chleb. Prawdopodobna jednak, że niekiedy, lubo nie często, jedli chleb i pili wino na puszczy. — *Abyście wiedzieli, że ja jestem Pan.* Który umiem utrzymywać sług moich cudownym sposobem i wtenczas, kiedy nie ma zboża i mięsa.

9. *Abyście rozumieli wszystko, co czynicie.* Roztropnie.

10. *Wy dzisiaj stoicie wszyscy.* Trzeba bowiem było, iżby wszyscy zebrałi się do przyjęcia prawa i przymierza, bo co się tyczy wszystkich, wszyscy potwierdzić to powinni. — *Książęta wasze.* Naczelnicy pokoleń. — *Nauczyciele.* Których wyżej, r. 16, 18, nazwał urzędnikami.

11. *Przychodzień.* Wielu bowiem Egipcyan szło za nimi. Niektórzy także z nich byli niewolnikami Hebrajczyków. — *Prócz tych, którzy drwa rąbią,* którzy z powodu koniecznego zajęcia się przybyć tu nie mogli. Jednakże w tekście hebr., chald. i LXX jest: *od tych, którzy drwa rąbią, aż do tych, którzy noszą wodę,* jakby żadnego nie brakowało. Zdaje się, że Hier. zamiast wyrazu od przelożył oprócz.

12. *Abyś przeszedł w przymierzu.* Abyś zawarł

a nie wytarły się szaty wasze, ani bóty nóg waszych nie popsowały się od starości.

6. Chlebaście nie jedli, wina i sicery nie piliście: abyście wiedzieli, że ja jestem Pan Bóg wasz.

7. Y przyszlście na to miejsce: y wyjechał Sehon król Hesebon, y Og król Bazan, zaieżdżając nam ku bitwie. Y porażiliśmy ie,

8. y wzięliśmy ziemię ich, y daliśmy ją w osiadłość Rubenowi, y Gadowi, y połowicy pokolenia Manasse.

9. A tak strzeżcie słów przymierza tego, y pełnicie ie: abyście rozumieli wszystko, co czynicie.

10. Wy dzisiaj stoicie wszyscy przed Panem Bogiem waszym, książęta wasze, y pokolenia, y starszy, y nauczyciele, y wszystkie lud Izraelski.

11. dziatki y żony wasze, y przychodzień który z tobą mieszka w obozie, prócz tych którzy drwa rąbią. y tych, którzy wodę noszą:

12. abyś przeszedł w przymierzu Pana Boga twego, y w przysiędze, którą dziś Pan Bóg twój stanowi z tobą:

13. aby cię wystawił sobie za lud, a sam był Bogiem twoim, iakoć powiedział, y iako przysiągł oycom twoim, Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi.

14. Ani wam samym ia to przymierze czynię, y te przysięgi utwierdzam,

15. ale wszystkim którzy tu są, y których nie masz.

16. Wy bowiem wiecie, iakośmy mieszkali w ziemi Egypcyjskiej, y iakośmy przeszli przez pośrodek narodów, przez które idąc,

17. widzieliście obrzydłości y smrody, to jest bałwany ich, drewno y kamień, srebro y złoto, które chwalili.

18. By snąć nie był między wami mąż, abo niewiasta, dóm abo pokolenie, którego serce odwróciło się dziś od Pana Boga naszego: żeby szedli służyć bogóm onych narodów: y byłby między wami korzeń rodzący żółć i gorzkość.

19. A gdyby usłyszał słowa téy przysięgi, bło-

przymierze. Wyraz ten, *abyś przeszedł*, zdaje się wskazywać na odnowienie przymierza przez przejście pomiędzy rozdzielonemi częściami ofiar, jak uczyniono przy zawarciu przymierza Boga z Abrahamem, Gen. 15, 10. Patrz tam. — *W przysiędze.* LXX. w *przekleństwach.* Patrz tamże Gen. 15, 10.

13. *Aby cię wystawił sobie za lud.* Patrz wyżej. 28, 9.

15. *Którzy tu są, i których nie masz.* Z tymi którzy już się narodzili, i którzy się narodzą. Przymierze bowiem należy do całego narodu.

16. *Przez pośrodek narodów.* Idumejczyków, Madianitów, Amonitów, Moabitów.

18. *I byłby między wami korzeń rodzący żółć i gorzkość.* Byłby ktoś, któryby się stał dla siebie i innych przyczyną bałwochwalstwa, które zowie się tu żółcią i goryczą, albo dla tego, że Bogu najnieprzyjemniejsze, albo że bałwochwalcom rodzi gorzkie owoce, t. j. ciężkie kary.

19. *Błogosławiłby sobie w sercu swoim.* Fałszywą nadzieją karmiłby siebie, i obiecywał sobie wszelkie dobra, i mniemał, że zostanie bez kary. — *I będę chodził.* Chociaż będę chodził. — *Niech straci pijana pragnącą.* Jest to przysłowie. W hebr. jest, *aby przy-*

benedicat sibi in corde suo, dicens: Pax erit mihi, et ambulabo in pravitatem cordis mei: et absumat ebria sitientem,

20. et Dominus non ignoscat ei: sed tunc quam maxime furor ejus fumet, et zelus contra hominem illum, et sedeant super eum omnia maledicta, quae scripta sunt in hoc volumine: et deleat Dominus nomen ejus sub caelo,

21. et consumat eum in perditionem ex omnibus tribubus Israël, juxta maledictiones, quae in libro legis hujus ac foederis continentur.

22. Dicitque sequens generatio, et filii, qui nascuntur deinceps, et peregrini, qui de longe venerint, videntes plagas terrae illius et infirmitates, quibus eam afflixerit Dominus,

23. sulphure, et salis ardore comburens, ita ut ultra non seratur, nec virens quippiam germinet in exemplum subversionis Sodomae et Gomorrhae, Adamae et Seboim, quas subvertit Dominus in ira et furore suo. (*Gen. 19, 24*).

24. Et dicent omnes gentes: Quare sic fecit Dominus terrae huic? quae est haec ira furoris ejus immensa? (*3. Reg. 9, 8*).

25. Et respondebunt: Quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus eorum, quando eduxit eos de terra Aegypti:

26. et servierunt diis alienis, et adoraverunt eos, quos nesciebant, et quibus non fuerant attributi:

27. idcirco iratus est furor Domini contra terram istam, ut induceret super eam omnia maledicta, quae in hoc volumine scripta sunt:

28. et ejecit eos de terra sua in ira et furore et in indignatione maxima, projecitque in terram alienam, sicut hodie comprobatur.

29. Abscondita Domino Deo nostro: quae manifesta sunt nobis et filiis nostris usque in sempiternum, ut faciamus universa verba legis hujus.

gosiłwiłby sobie w sercu swoim, mówiąc: Pokój mi będzie, y będę chodził w nieprawości serca mego: a niech strawi pijana pragnącą,

20. a Pan niech mu nie odpuszcza: ale na ten czas nawięcej niech się zapali gniew jego, y zapalczywość przeciw onemu człowiekowi, y niech usiędą na nim wszystkie przeklęstwa, które w tych księgach są napisane: y niech wymaże Pan imię jego z pod niebios,

21. y wyniszczy go na zatracenie ze wszech pokoleń Izraelowych według przeklęstw, które się w księgach zakonu tego y przymierza zanysia.

22. Y rzeczcie naród potomny, y synowie, którzy się potym urodzą, y obcy, którzy zdaleka przyjadą, widząc skarania téy ziemi, y niemocy któremi ją Pan utrafił,

23. siarką y solną gorącością spaliwszy, tak żeby ię potym nie siano, ani nic zielonego nie rodziła, na kształt wywrócenia Sodom y Gomorrh, Adamy y Seboim, które wyrócił Pan w gniewie y w zapalczywości swoięy.

24. Y rzeką wszyscy narodowie: Czemu tak Pan uczynił téy ziemi? cóż to za gniew zapalczywości jego gwałtowny?

25. Y odpowiedzą: Iz opuścili przymierze Pańskie, które uczynił z oycy ich, kiedy ie wywiódł z ziemi Egypciey:

26. y służyli cudzym bogóm, y kłaniali się tym, których nieznali, i którym nie byli dani:

27. Y dla tego się zapalił gniew Pański na tę ziemię, że przywiódł na nią wszystkie przeklęstwa, które w tych księgach są napisane:

28. y wyrzucił ie z ziemi swęy w gniewie, y w zapalczywości, y w rozgniewaniu wielkim, y porzucił ie w cudzą ziemię, iako się dziś pokazuje.

29. Tajemnice Panu Bogu naszemu: które są iawne nam y synóm naszym aż na wieki, abyśmy czynili wszystkie słowa zakonu tego.

CAPUT XXX.

ROZDZIAŁ 30.

O ublaganiu Boga pokutą, wybieraniu między dobrém i złém.

1. Cum ergo venerint super te omnes sermones isti, benedictio sive maledictio, quam proposui in conspectu tuo: et ductus poenitudine cordis tui in universis gentibus, in quas disperserit te Dominus Deus tuus,

dana została pijana pragnęcej. Aby pijana nie ciągnęła z sobą do tańca trzeźwą. Bonfreusz mniema, że w przysłowiu tém należy domyslać się rzeczownika *ziemia*, niech straci *ziemia pijana pragnęca*, i że sens jest ten: *ziemia upojona deszczem niech zatraci samą siebie*, która wprzód była pragnącą. Przysłowie to ma swoje zastosowanie, ilekroć ktoś pragnie czegoś, co otrzymane przynosi mu zgubę. Do rzeczy naszej zastawiając przysłowie, sens będzie: *kto sobie obiecuje bezkarność, i pobbatając sobie upaja się zbrodniami i bałwochwalstwem, którego pragnął, wielkie nieszczęście przyniesie dla się, i siebie zupełnie zgubi.*

23. Siarką y solną gorącością spaliwszy. To bowiem czyni ziemię nieplodną: tak, ks. Sędz. 9, 45, Abime-

1. Gdy tedy na cię przyjdą te wszystkie mowy, błogosławieństwo abo przeklęstwo, którem przełożył przed oczy twoie: a ruszony żalem serca twego między wszystkimi narody, do których cię rozprószy Pan Bóg twój,

lech zburzoną Sichimę zasiewa solą, aby stała się bezplodną.

26. *Których nie znali.* Których przedtém nie uznawali za bogi, i ich nie czcili — *Którym nie byli dani.* Którym nie byli oddani jako częśćka i dziedzictwo.

29. *Tajemnice Panu Bogu naszemu.* Te klęski przyszłe, przewidziane i postanowione od Boga, niech będą tajemne Bogu, t. j. aby ich nie znał na to, iżby resztą je na nas, te, mówię, kary które grożą przepowiedział nam i synom naszym, iżbyśmy przez bojaźń ich prawo jego zachowywali na wieki.

R. 30. — 1. *Błogosławieństwo, albo przeklęstwo.* Błogosławieństwo, jeżeli prawo zachowasz: przeklęstwo, jeśli je zgwałcisz.

2. et reversus fueris ad eum, et obedieris ejus imperiis, sicut ego hodie praecipio tibi, cum filiis tuis, in toto corde tuo, et in tota anima tua:

3. reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam, ac miserebitur tui, et rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit.

4. Si ad cardines caeli fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus,

5. et assumet, atque introducet in terram, quam possederunt patres tui, et obtinebis eam: et benedicens tibi, majoris numeri te esse faciet, quam fuerunt patres tui.

6. Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui: ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, ut possis vivere.

7. Omnes autem maledictiones has convertet super inimicos tuos, et eos, qui oderunt te et persequuntur.

8. Tu autem reverteris, et audies vocem Domini Dei tui: faciesque universa mandata, quae ego praecipio tibi hodie:

9. et abundare te faciet Dominus Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, in sobole uteri tui, et in fructu jumentorum tuorum, in ubertate terrae tuae, et in rerum omnium largitate. Revertetur enim Dominus, ut gaudeat super te in omnibus bonis, sicut gavisus est in patribus tuis:

10. si tamen audieris vocem Domini Dei tui, et custodieris praecepta ejus et ceremonias, quae in hac lege conscripta sunt: et revertaris ad Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua.

11. Mandatum hoc, quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum,

12. nec in caelo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad caelum ascendere, ut deferat illud ad nos, et audiamus atque opere compleamus? (Rom. 10, 6.)

13. Neque trans mare positum: ut causeris, et dicas: Quis ex nobis poterit transfretare mare, et illud ad nos usque deferre: ut possimus audire et facere, quod praeceptum est?

14. Sed juxta te est sermo valde, in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illum.

15. Considera, quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et econtrario mortem et malum:

2. y nawrócisz się do niego, y usłuchasz rozkazania jego, iako ja dziś przykazuję tobie, z synami twemi, ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy:

3. przywróci Pan Bóg twój poimanie twoie, y zmiłuje się nad tobą, y zbierze cię znowu ze wszystkich narodów, między które cię był piérwéy rozprószył.

4. Byś był y na kraie nieba rozprószoney, ztamtąd cię wyciągnie Pan Bóg twój,

5. y weźmie, y wprowadzi do ziemié, którą posiadli oycowie twoi, y otrzymasz ją: a błogosławiać ci, rozmnoży cię w większą liczbę, niż byli oycowie twoi.

6. Obrzeże Pan Bóg twój serce twe, y serce nasienia twego: żebyś miłował Pana Boga twego ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy, abyś mógł żyć.

7. A te wszystkie przekłétwa obróci na nieprzyjaciół twoie, y na te, którzy cię nienawidzą y przesładują.

8. A ty się nawrócisz, y usłuchasz głosu Pana Boga twego: y będziesz czynił wszystkie przykazania jego, które ja dziś rozkazuję tobie:

9. y uczyni Pan Bóg twój, że będziesz obfitował we wszystkich sprawach rąk twoich, w płodzie żywota twego, y w owocu bydła twego, y w rodzeniu ziemié twoiéy, y w żyzności wszech rzeczy. Abowiem nawróci się Pan, aby się wesełił nad tobą we wszystkich dobrach, iako się wesełił nad oycy twemi:

10. jeśli iednak będziesz słuchał głosu Pana Boga twego, y strzegł przykazania jego, y ceremonii, które w tym zakonie są napisane: y nawrócisz się do Pana Boga twego, ze wszystkiego serca twego, y ze wszystkiéy dusze twoiéy.

11. Rozkazanie to, które ja dziś przykazuję tobie, nie iestci nad tobą, ani daleko odległe,

12. ani położone na niebie, żebyś mógł mówić: Któż z nas może wstąpić do nieba, aby ie zniósł do nas, y żebyśmy słyszeli y skutkiem pełnili?

13. Ani za morzem leżące, abyś przyczyny wynaydował, y rzekł: Kto z nas będzie mógł przepłynąć morze, a przynieść ie aż do nas: abyśmy słyszeli y czynili, co iest przykazano?

14. Ale barzo blisko ciebie iest mowa, w uściech twoich, y w sercu twoim, abyś ją czynił.

15. Uważ, żeciem dziś położył przed oczy twoie żywot y dobre, a z dragiéy strony, śmierć y złe:

4. *Byś był i na kraje nieba rozprószoney.* Kraje nieba są to bieguny arktyczny, czyli północny, i antarktyczny, czyli południowy, albo każda ostatnia część świata.

6. *Obrzeże Pan Bóg twój serce twe.* Odejmie z serca

9. *Nawróci się Pan.* Który przedtem odwrócił się był dla grzechów, i ich opuścił. -- *Aby się wesełił nad tobą we wsz. stkich dobrach.* Aby się radował z udzielania ci swych dobrodziejstw.

11. *Rozkazanie to.* Całe to prawo ks. Deuteronomium.

Bib. St. Test. T. I.

— *Nie jestci nad tobą.* Izbyś mógł się wymawiać, jakobyś nie mógł i poznać tego, co ci zalecono, i w skutku to wykonać.

14. *Ale bardzo blisko ciebie jest.* Masz prawo Boże pod ręką, abyś ucząc się mógł je mieć w sercu i pamięci.

15. *Położyłem dziś przed oczy twoje i dobre i złe.* Do tego odwołując się Ekklezyastyk, 15, 17, mówi: *Położył przed cię wodę i ogień: do czego chcesz sięgnąć rękę twoją.*

16. ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et custodias mandata illius ac ceremonias atque judicia: et vivas, atque multiplicet te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingredieris possidendam.

17. Si autem aversum fuerit cor tuum, et audire nolueris, atque errore deceptus adoraveris deos alienos, et servieris eis:

18. praedico tibi hodie, quod pereas, et parvo tempore moreris in terra, ad quam, Jordane transmisso, ingredieris possidendam.

19. Testes invoco hodie caelum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, ut et tu vivas, et semen tuum:

20. et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhaereas (ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum), ut habites in terra, pro qua juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret eam illis.

16. abyś miłował Pana Boga twego, a chodził w drogach iego, y strzegł rozkazania iego, y ceremonii, y sądów: y abyś żył, ażeby cię rozmnożył, y błogosławił ci w ziemi, do której wchodzisz posieść ją.

17. Lecz ieśli się odwróci serce twoie, y nie będziesz chciał słuchać, a błędem zwiedziony pokłoniśz się cudzym bogom, y będziesz im służył:

18. przepowiadam ci dzisiaj, że zginiesz, a mały czas będziesz mieszkał w ziemi, doktóręj wchodzisz, przeprawiwszy się przez Jordan, posieść ją.

19. Wzywam świadków dziś nieba y ziemi, że położył przed was żywot y śmierć, błogosławieństwo y przekłętwo. Obierayże tedy żywot, abyś y ty żył, y nasienie twoie:

20. y miłował Pana Boga twego, y był posłuszny głosu iego, y stał przy nim (bo on jest żywotem twoim, y przedłużeniem dni twoich), abyś mieszkał w ziemi, o którą przysiągł Pan oycóm twoim, Abrahamowi, Izaakowi y Jakóbowi, żeby ją dał im.

CAPUT XXXI.

ROZDZIAŁ 31.

O postanowieniu wodzem Jozuego, przechowywaniu w Arce księgi zakonu i t. d.

1. Abiit itaque Moyses, et locutus est omnia verba haec ad universum Israël,

2. et dixit ad eos: Centum viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi, et ingredi, praesertim cum et Dominus dixerit mihi: Non transibis Jordanem istum. (Num. 27, 13. Supr. 3. 27).

3. Dominus ergo Deus tuus transibit ante te ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo, et possidebis eas: et Josue iste transibit ante te, sicut locutus est Dominus.

4. Facietque Dominus eis, sicut fecit Sehon et Og regibus Amorrhaeorum et terrae eorum, delebi que eos. (Num. 21, 24.)

5. Cum ergo et hos tradiderit vobis, similiter faciet s eis, sicut praecepi vobis. (Sup. 7, 2.)

6. Viriliter agite, et confortamini: nolite timere, nec paveatis ad conspectum eorum: quia Dominus Deus tuus ipse est ductor tuus, et non dimittet, nec derelinquet te.

7. Vocavitque Moyses Josue, et dixit ei coram omni Israël: Confortare, et esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quam daturum se patribus eorum juravit Dominus, et tu eam sorte divides. (Jos. 1, 6.)

8. Et Dominus, qui ductor est vester, ipse erit tecum: non dimittet, nec derelinquet te: noli timere, nec paveas.

19. Wzywam świadków. Tak i Izaiasz od podobnego wezwania zaczyna prorocstwo swoje, i nieco niżej, r. 32, Mojżesz pieśń swoją.

20. On jest żywotem twojem, i przedłużeniem dni twoich. On jest, który to daje tobie.

R. 31.—1. Szedł tedy Mojżesz, i mówił. T. j. przydał więc, albo zaczął mówić Mojżesz słowa, które następują.

1. Szedł tedy Mojżesz, y mówił wszystkie te słowa do wszystkiego Izraela,

2. y rzekł do nich: Sto y dwadzieścia lat mi dziś, nie mogę dalej wychodzić, y wchodzić, a zwłaszcza że mi też Pan powiedział: Nie przejdziesz tego Jordanu.

3 Pan Bóg tedy twój przejdzie przed tobą: on wygładzi wszystkie te narody przed oczyma twymi, y posiędziesz ie: a ten Jozue przejdzie przed tobą, iako Pan mówił.

4. Y uczyni im Pan, iako uczynił Sehon y Og królóm Amorreyczyków, y ziemi ich, wygładzie.

5. Gdy tedy y te wam podda, także im uczynicie, iakom wam rozkazał.

6. Mężnie czyńcie, a umacniajcie się: nie bójcie się, ani się lękaycie na użyżenie ich, abowiem Pan Bóg twój sam jest wodzem twoim, a nie opuści, ani cię odstąpi.

7. Y zawołał Mojżesz Jozuego, y rzekł mu przed wszystkim Izraelem: Umacniaj się, y bądź mężnym: ty bowiem wprowadzisz ten lud do ziemi, którą Pan przysiągł dać oycóm ich, y ty ją losem podzielisz.

8. A Pan, który jest wodzem waszym, ten będzie z tobą: nie opuści cię, ani odstąpi: nie bój się, ani się lękay.

Hebrajczycy bowiem przez *wynijść, odejść, powstać*, często rozumieją *zaczynać*.

2. Wychodzić i wchodzić. Sprawować urząd wodza.
3. Pan Bóg tedy twój przejdzie przed tobą. Arka Boża poprzedzać cię będzie, jako stało się. Jos. r. 3: owszem Bóg takż niewidomie pójdzie przed tobą, aby rozproszył twoich nieprzyjaciół.—Ten Jozue przejdzie przed tobą. Przodkować ci będzie, spełniając urząd wodza.

9. Scripsit itaque Moyses legem hanc, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam foederis Domini, et cunctis senioribus Israël.

10. Praecepitque eis, dicens: Post septem annos, anno remissionis, in solemnitatem tabernaculorum,

11. convenientibus cunctis ex Israël, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Israël, audientibus eis,

12. et in unum omni populo congregato, tam viris quam mulieribus, parvulis, et advenis, qui sunt intra portas tuas: ut audientes discant, et timeant Dominum Deum vestrum, et custodiant, impleantque omnes sermones legis hujus:

13. filii quoque eorum, qui nunc ignorant, ut audire possint, et timeant Dominum Deum suum cunctis diebus, quibus versantur in terra, ad quam vos, Jordane transmissi, pergitis obtinendam.

14. Et ait Dominus ad Moysen: Ecce prope sunt dies mortis tuae: voca Josue, et state in tabernaculo testimonii, ut praecipiam ei. Abierunt ergo Moyses et Josue, et steterunt in tabernaculo testimonii;

15. apparuitque Dominus ibi in columna nubis, quae stetit in introitu tabernaculi.

16. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, et populus iste consurgens fornicabitur post deos alienos in terra, ad quam ingreditur, ut habitet in ea: ibi derelinquet me, et irritum faciet foedus, quod pepigi cum eo.

17. Et irascetur furor meus contra eum in die illo: et derelinquam eum, et abscondam faciem meam ab eo, et erit in devorationem: invenient eum omnia mala et afflictiones, ita ut dicat in illo die: Vere, quia non est Deus mecum, invenerunt me haec mala.

18. Ego autem abscondam, et celabo faciem meam in die illo, propter omnia mala, quae fecit, quia secutus est deos alienos.

19. Nunc itaque scribite vobis canticum istud, et docete filios Israël: ut memoriter teneant, et ore decantent, et sit mihi carmen istud pro testimonio inter filios Israël.

20. Introducam enim eum in terram, pro qua juravi patribus ejus, lacte et melle manantem. Cumque comederint, et saturati, crassique fuerint avertentur ad deos alienos, et servient eis: detrahentque mihi, et irritum facient pactum meum.

9. *Ten zakon.* Zawarty w ks. Deuteronomii. — *I dał go kapłanom.* Ich bowiem było obowiązkiem prawo to znać, nauczać lud, i w roku odpuszczenia ludowi odczytywać. — *Którzy nosili skrzynię.* Którzy nosić mogli, jeżeli chcieli, i w rzeczy samej niekiedy, powodowani pobożnością i gorliwością o chwałę Bożą, nosili; gdyż zkadinać należało to z urzędu do Lewitów.

10. *Roku odpuszczenia.* W każdym siódmym roku. Patrz Exod. 23, 11.

13. *Synowie też ich.* Dzieci które jeszcze nic nie znają, a więc również o prawie tém nie wiedzą.

14. *Stójcie w przybytku świadectwa.* W sieni przed drzwiami przybytku, bo do przybytku mogli wchodzić

9. Napisał tedy Moyses ten zakon, y dał ji kapłanom synom Lewi, którzy nosili skrzynię przymierza Pańskiego, y wszystkim starszym Izraelskim.

10. Y przykazał im, mówiąc: Po siedmi lat, roku odpuszczenia, w święto Kuczek,

11. gdy się znidą wszyscy z Izraela, aby się pokazali przed oczyma Pana Boga twego na miejscu, które obierze Pan, czytać będziesz słowa zakonu tego przed wszystkim Izraelem, co oni słyszeć będą,

12. y w iedno wszytek lud zebrawszy tak męże iako y niewiasty, dziatki y przychoduie, którzy są między bramami twemi: aby słuchaiąc uczyli się, y bali się Pana Boga waszego, y strzegli, y pełnili wszytkie słowa zakonu tego:

13. synowie też ich, którzy teraz nie wiedzą, aby mogli słuchać y bali się Pana Boga swego, po wszytkie dni, których mieszkają na ziemi, do której wy przeprawiwszy się przez Jordan, idziecie otrzymać ją.

14. Y rzekł Pan do Moysesza: Oto blisko są dni śmierci twoiej: zawołay Jozuego, a stójcie w przybytku świadectwa, że mu przykażę. Poszli tedy Moysesz y Jozue, y stanęli w przybytku świadectwa;

15. y ukazał się tam Pan w słupie obłokowym, który stanął w weszcju przybytku.

16. Y rzekł Pan do Moysesza: Oto ty zaśniesz z oycy twemi, a ten lud powstawszy będzie cudzołożył za bogi cudzymi w ziemi, do której idzie, aby w nię mieszkał: tam mię odstąpi, y zgwałci przymierze, którem z nim postanowił.

17. Y rozgniewa się zapalczywość moia przeciw iemu dnia onego, y opuszczę go, y skryję oblicze moje przed nim, y będzie na pożarcie: naydzie go wszytko złe, y uciski, tak iż rzeczę w on dzień: Prawdźwie iż nieiest Bog ze mną, nalazły mię te złe.

18. A ia skryję, y zataię oblicze moje w on dzień, dla wszytkiego złego, które czynił, iż się udał za bogi cudzymi.

19. Teraz tedy napiszcie sobie tę pieśń, a nauczcie syny Izraelowe: aby na pamięć umieli y usty śpiewali, niech mi będzie ta pieśń na świadectwo między synami Izraela.

20. Wprowadzę go bowiem do ziemi, o którą przysięgał oycóm iego, młékiem y miodem płynący. A gdy się naiedzą y nasycą, y utyją: odwroczą się do cudzych bogów, y będą im służyć: y uwłoczyć mi będą, y zrzucą przymierze moje.

tylko sami kapłani. — *Że mu przykażę.* Abym podał mu przepisy do rządzenia ludem.

17. *Skryję oblicze moje przed nim.* Cofnę przed nim moję opiekę, i inne dobrodziejstwa.

19. *Tę pieśń.* Która napisana jest w rozdziale następnym. — *Niech mi będzie ta pieśń na świadectwo.* Która będzie strofować ich o bezbożność i niewdzięczność, albo świadczyć będzie o przyszlém ich ukaraniu, iżby nie mogli się uskarżać, że nie byli upominani za występki, albo że nie byli ostrzegani o czekających na nich karach.

20. *Uwłoczyć mi będą.* Wzgardzą mną, zniewagami okryją. W Hebr. Chald. i LXX jest: *rozgniewają mię.*

21. Postquam invenerint eum mala multa et afflictiones, respondebit ei canticum istud pro testimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore seminis sui. Scio enim cogitationes ejus, quae facturus sit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus sum.

22. Scripsit ergo Moyses canticum, et docuit filios Israël.

23. Praecepitque Dominus Josue filio Nun, et ait: Confortare, et esto robustus: tu enim introduces filios Israël in terram, quam pollicitus sum, et ego ero tecum.

24. Postquam ergo scripsit Moyses verba legis hujus in volumine, atque complevit:

25. praecepit Levitis, qui portabant arcam foederis Domini, dicens:

26. Tollite librum istum, et ponite eum in latere arcae foederis Domini Dei vestri: ut sit ibi contra te in testimonium.

27. Ego enim scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam. Adhuc vivente me et ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum: quanto magis cum mortuus fuero?

28. Congregate ad me omnes majores natu per tribus vestras, atque doctores, et loquar audientibus eis sermones istos, et invocabo contra eos coelum et terram.

29. Novi enim, quod post mortem meam inique agetis, et declinabitis cito de via, quam praecepi vobis: et occurrent vobis mala in extremo tempore, quando feceritis malum in conspectu Domini, ut irriteris eum per opera manuum vestrarum.

30. Locutus est ergo Moyses, audiente universo coetu Israël, verba carminis hujus, et ad finem usque complevit.

21. Gdy go naydzie wiele złego y uciski: odpowie mu ta pieśń na świadectwo, który nie wymaże żadne zapamiętanie z ust nasienia twego. Bo ja wiem myśli jego, co będzie czynił dziś, pierwszy niż go wwiode do ziemi, którą mu obiecał.

22. Napisał tedy Moyses pieśń, y nauczył syny Izraelowe.

23. Y przykazał Pan Jozuem synowi Nun, y rzekł: Umacniaj się, y bądź duży, ty bowiem wwiędziesz syny Izraelowe do ziemi, którąm obiecał, y ja będę z tobą.

24. Gdy tedy napisał Moyses słowa zakonu tego w księgach, y dokonał:

25. przykazał Lewitóm, którzy nosili skrzynię przymierza Pańskiego, mówiąc:

26. Weźmicie te księgi, a położcie je przy boku skrzyni przymierza Pana Boga waszego: żeby tam były przeciw tobie na świadectwo.

27. Znam ja bowiem upór twój, y kark twój bardzo twardy. Jeszcze gdym był żyw y chodził z wami, zawżdyście spornie czynili przeciw Panu: iakoż daleko więcej gdy umrę?

28. Zgromadźcież do mnie wszystkie starsze wedle pokoleń waszych, y nauczyciele, y będę mówił słowa te w uszy ich, i będę wzywał na nie nieba y ziemi.

29. Wiem bowiem, że po śmierci mojej złe czynić będziecie, y ustąpicie prędko z drogi, którą wam przykazał: y zabiją wam złe ostatniego czasu, kiedy czynić będziecie złość przed oblicznością Pańską, abyście go rozdrażnili robotami rąk waszych.

30. Y mówił Moyses, gdy słyszało wszystko zgromadzenie Izraelskie słowa pieśni tej, y aż do końca wyprawił.

CAPUT XXXII.

ROZDZIAŁ 32.

O pieśni Moyseszowej, przypominającej dobrodziejstwa Boże, i niewdzięczność Izraelitów.

1. Audite, caeli, quae loquor, audiat terra verba oris mei.

2. Concreseat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillae super gramina.

3. Quia nomen Domini invocabo: date magnificentiam Deo nostro.

21. Odp wie mu ta pieśń na świadectwo. Będzie ich strofować o bezbożności, i pokazywać, że sprawiedliwie są karani. — *Bo ja wiem myśli jego.* LXX, *złościwość.* Jak gdyby mówił: Wiem, że nie zbywa na takich, którzy zło zamysłają, pomimo tylu przekleństw, upomnień, zaklęć. — *Dziś.* Połączyć należy z *wiem.* Wiem dziś.

23. I przykazał Pan Jozuem. Tutaj po raz pierwszy zaczyna Bóg przemawiać do Jozuego, aby mu zjednał u ludu powagę, i potwierdził jego władzę nad ludem.

26. Przy boku skrzyni. Jednakże nie w samej Arce.

28. Będę wzywał na nie nieba i ziemi. Jako przysługę świadków tak wielkiej bezbożności.

29. Robotami rąk waszych. Uczynkami waszemi.

30. Gdy słyszało wszystko zgromadzenie. Bóg cudownie wzmacniał głos starca, aby mógł dojść do uszu

1. Słuchajcie, niebiosy, co mówię, niech słucha ziemia słów ust moich.

2. Niechaj się zrosnie iako deszcz nauka moja, niechaj płynie iako rosa wymowa moja, iako deszcz na ziele, a iako krople na trawę.

3. Bo będę wzywał imienia Pańskiego: dajcie wielmożność Bogu naszemu.

wszystkich, — *Słowa pieśni tej.* Pieśni następnej.

R. 32. — 1. *Słuchajcie, niebiosy.* Wzywa świadków, zawsze mających trwać, i takich przez których Bóg wyroki swoje ma wykonać. Patrz wyż. 5, 26, i r. 88, 12 i 23.

2. *Niechaj się zrosnąć.* Niech spływa, sączy się; bo wyraz hebrajski właściwie znaczy ciec z góry, S. Hier. przetłumaczył przez *zrosnąć*, bo żeby deszcz mógł spadać, trzeba, iżby wprzód wapory się zrosły. — *Jako deszcz.* Jak bowiem deszcz wielu drobnymi kropkami spadając zrasza ziemię, tak wiele zdań tej pieśni często powtarzanych niech serca Hebrajczyków zmiekcza, przenikną i dobry skutek sprawią.

3. *Dajcie wielmożność.* Uwielbiajcie, wystawiajcie wielkość jego.

4. Dei perfecta sunt opera, et omnes viae ejus judicia: Deus fidelis, et absque ulla iniquitate justus et rectus.

5. Peccaverunt ei, et non filii ejus in sordibus: generatio prava atque perversa.

6. Haecine reddis Domino, popule stulte et insipiens? numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te?

7. Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi: majores tuos, et dicent tibi: (*Job. 8, 8*).

8. Quando dividebat Altissimus gentes: quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israël.

9. Pars autem Domini, populus ejus: Jacob funiculus hereditatis ejus.

10. Invenit eum in terra deserta, in loco horroris et vastae solitudinis: circumduxit eum, et docuit: et custodivit quasi pupillam oculi sui.

11. Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.

12. Dominus solus dux ejus fuit: et non erat cum eo Deus alienus.

13. Constituit eum super excelsam terram: ut comederet fructus agrorum, ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.

14. Butyrum de armento, et lac de ovibus cum adipe agnorum, et arietum filiorum Basan: et hircos cum medulla tritici, et sanguinem uvae biberet meracissimum.

15. Incrassatus est dilectus, et recalcitravit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo.

16. Provocaverunt eum in diis alienis, et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.

4. Boże sprawy są doskonałe, y wszystkie drogi iego sądy: Bóg wierny, a bez wszelkiej nieprawości, sprawiedliwy y prawy.

5. Zgrzeszyli mu, a nie synowie iego w smrodach: naród zły y przewrotny.

6. Izali to oddawasz Panu, ludu głupi a szalony? azaż nie on iest oycem twoim, który cię posiadał, y uczynił, y stworzył cię?

7. Wspomni na dawne dni, rozmyślaj każdy rodzaj: spytaj oycę twego, y oznaymi tobie: starszych twoich, i powiedząć.

8. Gdy dzielił Najwyższy narody: gdy oddzielał syny Adamowe, założył granice narodów: według liczby synów Izraelskich.

9. A część Pańska, lud iego: Jakób sznur dziedzictwa iego.

10. Nalazł go w ziemi pustej, na mieyscu strachu y głębokiej pustyni: obwiodł go y uczył, y strzegł iako żrzenice oka swego.

11. Jako orzeł wywabiający ku lataniu orłęta swe, y nad nimi latający, rozszerzył skrzydła swoje, y wziął go, y nosił na ramionach swoich.

12. Pan sam wodzem iego był: a nie był z nim Bóg obcy.

13. Postawił go na wysokiej ziemi: aby iadł owoce polne, żeby ssał miód z opoki, a oliwę z naitwardzszej skały.

14. Masło z krów, a mleko z owiec z tłustością jagniąt, y baranów synów Bazan: y kozły z naitwardszą pszenicą, y krew jagody pił iako nayszczerzą.

15. Roztył miły, i odzwierzgnął: roztywszy, stłusciawszy, napęcznieawszy, opuścił Boga Stworzyciela swego, y odstąpił od Boga Zbawiciela swego.

16. Rozdrażnili Go w bogach cudzych, y w obrzydłościach ku gniewu wzruszyli.

4. Wszystkie drogi iego sądy. Wszystko co czyni jest sprawiedliwe.

5. A nie synowie iego. T. j. stali się.—W smrodach. Dla smrodów, t. j. grzechów i bałwochwalstwa.

6. Który cię posiadał. Jako własne dziedzictwo.

7. Wspomni na dawne dni. Hebr., na dni wieku. Przywiedź sobie na pamięć dzień, od którego świat się zaczął.—Rozmyślaj każdy rodzaj. Pokolenie następujące jedno po drugim, przebiegając je myślą rozważaj co się w nich przytrafiło.—Powiedzą ci. T. j. dobrodziejstwa, które się wspominają w wierszach następnych.

8. Gdy dzielił Najwyższy narody. Przy Babel, gdzie się rozdzielili ludzie na różne części świata.—Gdy oddzielał syny Adamowe. Dozwalając im rozejść się w różne strony.—Założył granice narodów. Już wtedy myślał o ludzie Izraelskim, i postanowił mu oddać ziemię narodów Chananejskich.—Według liczby synów Izraelskich. Któraby kraina była odpowiednią liczbie synów Izr., i wystarczyła ich potrzebom.

9. Część Pańska lud iego. Jak gdyby mówił: I na tém nie przestając, chciał jeszcze wybrać dla siebie szczególnie ten lud, aby nim się opiekował.—Sznur dziedzictwa. Szczególna częśćka Boga: odwołuje się do sposobu rozdzielania i mierzenia ziemi, przez przeciąganie sznurów, jak dawniej był zwyczaj.

10. Nalazł go w ziemi pustej. Nie przypadkowo, lecz z postanowienia, aby go przyłączył do siebie, i przywiązał wiecznóm przymierzem.—Obwiodł go. Przez pustynię.—I uczył. Dając mu prawo, i przepisy życia, albo

ćwicząc go przez upomnienia i kary.—Jako żrzenicy oka. Najczujniejszą i najtroskliwszą opieką.

11. Jako orzeł wywabiający ku lotowi. Nauczający, i wprowadzający je do latania.—I nad nimi latający. Iżby ze wskazanego przykładu przyuczały się wzlatywać. Podobnie Izraelscy w Egipcie, jakby w gnieździe zawarci, nie ośmielili się byli wychodzić; Bóg zaś pobudził ich, iżby z tamtąd wylecieli niejako.—Nosił na ramionach swoich. Właściwe to jest orłom; leśne ptaki, gdy przenoszą swe pisklęta, szponami je obejmują.

12. Pan sam wodzem iego był. Przez słup obłoku i ognia.

13. Na wysokiej ziemi. Nie co do wyniosłości położenia, ale co do żyzności gruntu.—Mówi tu Mojżesz o rzeczy przyszłej jakby o przeszłej, mając wzgląd na czas, w którym ta pieśń miała być śpiewaną od Izraelitów.—Miód z opoki. Pszczoły bowiem w rozwartych skałach, i w otworach nawskroś wyżłobionych dobrowolnie składają miód w Palestynie i gdzie indziej.—Oliwę z naitwardzszej skały. Z drzew oliwnych rosnących w miejscach nawet najeżonych skałami, i wydających najobfitsze owoce.

14. Z tłustością jagniąt. Z jagniętami najtłustszymi i najlepszemi.—I baranów synów Bazan. I baranów tłustych na pastwiskach Bazan.—Z naitwardszą pszenicą. Z najwyborniejszą pszenicą.—Krew jagody. Wino czerwonością krew naśladujące.

15. Roztył miły. Bogactwy, rozkoszami, przepychem.—Zbawiciela swego. Hebr., zbawienia swego.

16. W bogach cudzych. Część im oddając.

17. Immolaverunt daemoniis, et non Deo, diis quos ignorabant: novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum.

18. Deum, qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui.

19. Vidit Dominus, et ad iracundiam concitatus est: quia provocaverunt eum filii sui et filiae.

20. Et ait: Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eorum: generatio enim perversa est, et infideles filii.

21. Ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus suis: et ego provocabo eos in eo, qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos. (*Jer. 15, 14. Rom. 10, 19*).

22. Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram, cum germine suo, et montium fundamenta comburet.

23. Congregabo super eos mala, et sagittas meas complebo in eis.

24. Consumuntur fame, et devorabunt eos aves morsu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium.

25. Foris vastabit eos gladius, et intus pavor, juvenem simul ac virginem, lactentem cum homine sene.

26. Dixi: Ubinam sunt? cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.

27. Sed propter iram inimicorum distuli: ne forte superbirent hostes eorum, et dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus, fecit haec omnia.

28. Gens absque consilio est, et sine prudentia.

29. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent.

30. Quomodo persequatur unus mille, et duo fugent decem millia? nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos, et Dominus conclusit illos?

17. Ofiarowali czartóm a nie Bogu: bogóm których nie znali: nowotni y świeży przyszli, których nie chwalili oycowie ich.

18. Boga, który cię urodził, opuściłeś; y zapomniałeś Pana Stworzyciela twego.

19. Ujrzał Pan, y do gniewu wzruszony iest: iż go rozdrażnili synowie iego y córki.

20. Y rzekł: Skryję oblicze moje od nich, a będę się przypatrował końcowi ich: narod bowiem przewrotny iest, y niewierni synowie.

21. Oni mię rozdrażnili w tym, który nie był Bogiem, y rozgniewali w próżnościach swoich: a ia drażnić ie będę w tym, który nie iest ludem, y w głupim narodzie gniewać ich będę.

22. Ogień zapalił się w zapalczywości moiej, y będzie gorzał aż do spodka piekła: y pożrze ziemię z iey urodzajem, y grunty gór wypali.

23. Zgromadzę na nie złe, y strzały moje wystrzelam w nie.

24. Wyzdychaia głodem y pożrzą ie ptacy klwaniem bardzo przykrym: zęby bestyi zapuszczę w nie, z iadem wlekących się po ziemi, y płazaiących.

25. Z nadworza pustoszyć ie będzie miecz, a wewnątrz strach, młodzięńca współ y pannę, ssącego z człowiekiem starym.

26. Rzekłem: Kędyż są? uczynię że ustanie z ludzi pamiętka ich.

27. Ale dla gniewu nieprzyjaciół odłożyłem: by smać nie pysznili się nieprzyjaciele ich, y nie rzekli: Ręka nasza wysoka, a nie Pan, sprawiła to wszystko.

28. Naród bez rady iest, y bez roztropności.

29. Day Boże, aby mądrzy byli y rozumieli, y ostateczne rzeczy opatrowali.

30. Jako ieden ugania tysiąc, a dwa w tył obracaią dziesięć tysięcy? izali nie przeto, iż Bóg ich zaprzedał ie, a Pan zawarł ie?

17. Czartom a nie Bogu. Czartom, którzy nie są Bogiem.—Nowotni i świeży przyszli. Bogowie nowi, wyina lazkiem ludzkim wprowadzeni.

19. Synowie jego i córki. Izraelici i Izraelitki.

20. Skryję oblicze moje od nich. Zaprzestane okazać im miłosierdzie moje i inne dobrodziejstwa.—Będę się przypatrywał końcowi ich. Z dopuszczenia mego, będą mieli koniec najsmutniejszy, następstwa najopłakawsze.

21. W tym który nie był Bogiem. Czcząc bałwany, w których nie było bóstwa.—W próżnościach swoich. W bałwanach, które często w P. S. nazywane są próżnością i kłamstwem.—W tym, który nie jest ludem. Doprowadzę ich do zazdrości i zawiści, wybierając sobie kościół z pogan, których Hebrajczycy nawet imieniem ludu nie chcieli zaszczycać. Albo, który nie jest ludem, rozumie się Bożym.

22. Ogień zapalił się w zapalczywości mojej. Gniew mój nadzwyczaj się rozpałił.—Będzie gorzał aż do spodka piekła. Nie zostawi nic nietkniętego, dosięgnie i ostatnich granic piekła. Są to sposoby mówienia przenośne i hyperboliczne.—Grunty gór wypali. Najniższe podgórza gór wypali i uczyni je nieplodnemi.

23. Strzały moje. Plagi, któremi ich jakby strzałami oporczywam.—Wystrzelam w nie. Tak liczne strzały

klęsk wypuszczę na nich, iż się wypróżni niejako mój sajdak.

24. Pożrą je ptacy. Mowa to o ludziach żyjących, którzy nie zwykli być pożerani od ptaków, jakkolwiek drapieżnych; chociaż nie jest nieprawdopodobna, aby niektóre z nich mięsożerne, jak orły i jastrzęby, nie napadały niekiedy na ludzi, i, jeżeli Bóg to dopuści, żeby nie okazały się do tego skłonne.—Z jadem wlekących się po ziemi. Czołgających się, jakimi są zmięje.—Kłwac. Dziobem bość, dziobić. Linde.

26. Rzekłem: kędyż są. Hebr., wygładzę ich. LXX. rozproszę ich, t. j. iżby można było o nich zapytać: kędyż są?

27. Ale dla gniewu nieprzyjaciół odłożyłem. Odwlekłem dla nieprzyjaciół zagniewanych i chciwych zemsty, którzy, jeśliby ich użył za narzędzia mej kary, w pyśle swej przypisaliby ją sobie, nie zaś mnie.

28. Naród bez rady. Którzy sobie przypisują zwycięstwa, są nieroztropni i niemądrzy.

29. Day Boże aby mądrzy byli. Uznając w tém palem Boży.—I ostateczne rzeczy opatrowali. Co ich w końcu spotka, za tę pychę i zbrodnie.

30. Jako ieden ugania tysiąc? Czyliż może to stać się inaczej, jak mocą Boga, któremu przeto wszelkie zwycięstwo ma być przyznawane.—Zaprzedał ich. Zaprze-

31. Non enim est Deus noster ut dii eorum: et inimici nostri sunt iudices.

32. De vinea Sodomorum, vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ: uva eorum uva fellis, et botri amarissimi.

33. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile.

34. Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis?

35. Mea est ultio, et ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum: juxta est dies perditionis, et adesse festinant tempora. (*Eccli. 28, 1. Heb. 10, 30.*)

36. Judicabit Dominus populum suum, et in servis suis miserebitur: videbit quod infirmata sit manus, et clausi quoque defecerunt, residuique consumpti sunt.

37. Et dicet: Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam?

38. De quorum victimis comedebant adipēs, et bibebant vinum libaminum: surgant, et opitulentur vobis, et in necessitate vos protegant.

39. Videte, quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me: ego occidam, et ego vivere faciam: percutiam, et ego sanabo, et non est, qui de manu mea possit eruere? (*1. Reg. 2, 6. Job. 10, 7.*)

40. Levabo ad caelum manum meam, et dicam: Vivo ego in æternum.

41. Si acuero ut fulgur gladium meum, et arripuerit iudicium manus mea: reddam ultionem hostibus meis, et his qui oderunt me, retribuam.

42. Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes, de cruore occisorum, et de captivitate, nudati inimicorum capitis.

31. Nie iest bowiem Bóg nasz iako bogowie ich: y nieprzyjaciele naszy są sędziowie.

32. Z winnice Sodomskięy, winnica ich, y z przedmieścia Gomorrhę: winna jagoda ich iagoda żółci, a grona barzo gorzkie.

33. Żółć smoków wino ich, a iad żmiiowy nie uleczony.

34. Izali te rzeczy nie są skryte u mnie, y zapieczętowane w skarbiech moich?

35. Moiać iest pomsta, a ia oddam na czas, aby się powinęła noga ich: blisko iest dzień zginięcia, y czasy się ku przybyciu kwapią.

36. Będzie sądził Pan lud swój, a nad sługami swymi zmiłuje się: użyrzy iż zemdlą ręką, y zamknieni też ustali, a którzy zostali znieszczeni.

37. Y rzecze: Gdzież są bogowie ich, w których nadzieię mieli?

38. Z których ofiar iadali tłustość, a pili wino mokrych ofiar: niechay wstaną a ratują was, a niech was w potrzebie obronią.

39. Obaczysz, zem ia iest sam, a niemasz innego Boga oprócz mnie: ia zabiję y ia ożywię: zranię y ia zleczę, a niemasz, ktoby z ręki moięy mógł wyrwać.

40. Podniosę ku niebu rękę moię, y rzekę: Żywię ia na wieki.

41. Jeśli zaostrzę iako błyskawicę miecz mój, y pochwyci sąd ręką moia: oddam pomstę nieprzyjaciółom moim, y tym którzy mię nienawidzieli, odwetuję.

42. Upoię strzały moje krwią ich, a miecz mój pożrze mięso, ze krwi pobitych, y z poimania, odkrytey nieprzyjacielskięy głowy.

dać często w P. S. używa się zamiast poddać — *Zawarł ich.* T. j. w rękę nieprzyjaciół ich.

31. *Nie jest bowiem Bóg nasz, jako bogowie ich.* Któryby zaniedbał karać grzechy. — *Nieprzyjaciele nasi są sędziowie.* Czego mogą być świadkami nieprzyjaciele nasi, którzy i sami doświadczyli zemsty Bożej, i wiedzą o tem, co ucierpieli Izraelici, ilekroć Boga obrażali.

32. *Z winnicy Sodomskiej, winnica ich, i z przedmieścia Gomory.* Lud ten, który był dla mnie winnicą wybraną, stał się winnicą sodomską, dla skażenia swojego serca. — *Winna jagoda ich, jagoda żółci.* Owoce, które wydają, t. j. uczynki ich są złe i obrzydliwe.

33. *Żółć smoków wino ich, a iad żmijowy nieuleczony.* Nie tylko uczynki ich są złe, ale i zarazliwe, przez zły przykład sprowadzające zgubę innym.

34. *Izali te rzeczy nie są skryte u mnie etc.?* Lubo odwlekam zemstę, niezapomniałem jednakże o ich zbrodniach, i wywrę na nich gniew mój.

35. *Moiać jest pomsta, a ja oddam na czas.* Do mnie należy, który jestem samą sprawiedliwością, pomścić ich zbrodnie, i uczynić to w swoim czasie. — *Aby się powinęła noga ich.* Aby upadli i zginęli.

36. *Będzie sądził.* Będzie się mścił i karał. — *A nad sługami swymi zmiłuje się.* Ukarze przestępców, niewinnych zaś zachowa od zguby. Albo, tych, których ukarał, upamiętałych później i skruszonych, znowu przyjmie do siebie, już jako sług swoich isynów. — *Użyry iż zemdlą*

ręką. Ujrzy, że w nich wszelka zgoła moc ustała do sprzeciwiania się, rozumie się nieprzyjaciółom. — *I zamknieni też ustali.* Którzy zostawali w zamkach i miastach obronnych poginęli. — *Którzy zostali znieszczeni.* Przywiedzeni do bardzo szczupłej liczby.

37. *I rzecze.* Przez swoich proroków. — *Gdzież są bogowie ich.* Bałwany pogańskie, w których pokładali nadzieję?

38. *Z których ofiar jadali tłustość.* Mówi to przez nągrywanie się; albowiem w prawdziwej religii, którą powinni byli zachowywać, wszelka tłustość ofiar nie była od nikogo pożywana, a powinna była być spalona na cześć Boga, jak się okaz. Lev. 3, 17. *A pili wino mokrych ofiar.* Co powinno było być wylane i ofiarowane na ołtarzu.

39. *Ja zabiję i ja ożywię.* Których zechcę.

40. *Podniosę ku niebu rękę.* T. j. przysięgnę. Te i następne słowa aż do w. 43, zdaje się skierowane są do nieprzyjaciół ludu Żydowskiego. — *Żyję ja na wieki.* Przysięgam przez życie moje, które wieczne jest.

41. *Jeśli zaostrzę jako błyskawicę miecz mój.* Gdy przygotuję miecz pomsty mojej, iżby jak błyskawica nagle przestraszył i uderzył. — *I pochwyci sąd ręką moją.* Zaczęnie wywierać sąd i zemstę moję.

42. *Ze krwi pobitych, i z poimania, odkrytey nieprzyjacielskiej głowy.* Ukarzę narody za wylaną krew zabitych Izraelitów, za uprowadzenie ich w niewolę, i za obnażenie głów ich przez ogolenie, na wzór niewolników.

43. Laudate gentes populum ejus, quia sanguinem servorum suorum ulciscetur: et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terrae populi sui.

44. Venit ergo Moyses, et locutus est omnia verba cantici hujus in auribus populi, ipse et Josue filius Nun.

45. Complevitque omnes sermones istos, loquens ad universum Israël.

46. Et dixit ad eos: Ponite corda vestra in omnia verba, quae ego testificor vobis hodie: ut mandetis ea filiis vestris custodire et facere, et implere universa quae scripta sunt legis hujus:

47. quia non incassum praecepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viverent: quae facientes longo perseveretis tempore in terra, ad quam, Jordane transmissio, ingredimini possidendam.

48. Locutusque est Dominus ad Moysen in eadem die, dicens:

49. Ascende in montem istum Abarim, id est, transituum, in montem Nebo, qui est in terra Moab contra Jericho: et vide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israël obtinendam, et morere in monte. (*Num. 20, 25.—27, 13.*)

50. Quem conscendens jungeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor, et appositus populis suis:

51. quia praevaricati estis contra me, in medio filiorum Israël, ad Aquas contradictionis in Cades deserti Sin: et non sanctificastis me inter filios Israël. (*Num. 20, 12.—27, 14.*)

52. Econtra videbis terram, et non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Israël.

43. Chwalcie narodowie lud iego, bo się krwie sług swoich mścić będzie: y pomstę odda nad nieprzyjacioly ich, a będzie miłościw ziemi ludu swego.

44. Przyszedł tedy Moyses, y mówił wszystkie słowa téy pieśni do uszu ludu, on y Jozue syn Nun.

45. Y dokonał tych wszystkich powieści, mówiąc do wszystkiego Izraela.

46. Y rzekł do nich: Przyłóćcie serca wasze do wszystkich słów, które ia dziś wam oświadczam: abyście rozkazali synóm waszym chować ie y czynić, y wypełnić wszystko co napisano iest tego zakonu:

47. bo nie darmo ie wam przykazano, ale aby każdy z was żył w nich: które czyniąc trwalibyscie przez długi czas na ziemi, do której, przeprawiwszy się przez Jordan, wchodźcie posieść ią.

48. Y mówił Pan do Moysesza tegoż dnia, rzekąc:

49. Wstąp na tę górę Abarim, to iest, przyscia, na górę Nebo, która iest w ziemi Moabskiej przeciw Jerychu, a oglądaj ziemię Chananeyską, którą ia dam synóm Izraelowym odzierać ią, a umrzy na górze.

50. Na którą wstąpiwszy będziesz przyłączon do ludów twoich, iako umarł Aaron brat twój na górze Hor, y przyłożon iest do ludów swoich:

51. boście wystąpili przeciwko mnie w pośrodku synów Izraelowych u woły przeciwnstwa w Kades pustyni Syn: a nie poświęciliście mię między synmi Izraelowymi.

52. Z przeciwiu oglądasz ziemię, a nie wnidziesz do niéy, którą ia dam synóm Izraelowym.

CAPUT XXXIII.

ROZDZIAŁ 33.

O błogosławieństwach każdego z dwunastu pokoleń.

1. Haec est benedictio, qua benedixit Moyses, homo Dei, filiis Israël ante mortem suam.

2. Et ait: Dominus de Sinai venit, et de Seir ortus est nobis: apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia. In dextera ejus ignea lex.

43. Chwalcie narodowie lud iego. O narody, jeśli to rozumiecie, uwielbiajcie lud Pański, za to, że on ma tak wielce łaskawego dla się i sprawiedliwego Pana — *Krwi sług swoich.* Gdyż i dobrzy razem ze złymi byli zabijani i dręczeni. Albo przez sług należy rozumieć przez pokutę nawróconych, których jednakże nie przestawali trapić nieprzyjaciele.

44. On i Jozue. Tak, iż w śpiewaniu tej pieśni Moyses miał pomocnikiem Jozuego, jako swojego współtowarzysza i następcę w zarządzie ludem, a to w tym celu, iżby Jozue poznawał, że jego jest powinnością odwozć lud od bałwochwalstwa.

46. Przyłóćcie serca wasze. Zwróćcie szczerze uwagę. — *Które ja dziś wam oświadczam.* Które wam ogłaszam i zapowiadam, wzięwszy na świadectwo niebo i ziemię.

47. Aby każdy z was żył w nich. Przez ich zachowanie aby był szczęśliwym.

49. Abarim, to jest, przejścia. Wyraz przejścia dodany

1. To iest błogosławieństwo, którym błogosławił Moyses, człowiek Boży, synóm Izraelowym przed śmiercią swą.

2. Y rzekł: Pan z Synai przyszedł, y z Seir wszedł nam, ukazał się z góry Pharan, a z nim świętych tysiące. W prawicy iego oguisty zakon.

jest od Ś. Hieronima, dla wyjaśnienia co znaczy *Abarim*. — *Na górę Nebo.* Nebo było pasmem, albo wierzchołkiem gór Abarim.

50. Będiesz przyłączon do ludów twoich. Umrzesz, pojedziesz do przodków twoich.

R. 33—1. Człowiek Boży. Cały oddany pełnieniu woli Bożej.

2. Pan z Synai przyszedł. Gdy z tamtąd dał i ogłosił nam zakon. — *Z Seir wszedł nam, ukazał się z góry Pharan.* Mówi się tu, że powstał z Seir i ukazał z Faran dla tego, że gdy Hebrajczycy zostawali pod górą Synai, z tej strony w której widziane były pasma gór Seir i Faran, najprzód ukazał się blask ognia, i powoli zbliżywszy się do góry Synai, osiadł na niej i zapełnił całą górę obłokiem, dymem i ogniem — *Świętych tysiące.* T. j. Aniołów. — *Ognisty zakon.* Gdyż Bóg ogłosił go z ognia czyli góry ognistej i palącej. Powiada się tu że ten zakon znajdował się w *prawicy jego*, jako tego, który daje lub zaraz zamierza coś dać.

3. Dilexit populos, omnes sancti im manu illius sunt: et qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.

4. Legem praecepit nobis Moyses, hereditatem multitudinis Jacob.

5. Erit apud rectissimum rex, congregatis principibus populi cum tribubus Israël.

6. Vivat Ruben, et non moriatur, et sit parvus in numero.

7. Haec est Judae benedictio: Audi, Domine, vocem Judae, et ad populum suum introduce eum: manus ejus pugnabunt pro eo, et adjutor illius contra adversarios ejus erit.

8. Levi quoque ait: Perfectio tua, et doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione, et judicasti ad Aquas contradictionis.

9. Qui dixit patri suo, et matri suae: Nescio vos; et fratribus suis: Ignoro vos: et nescierunt filios suos. Hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt,

10. judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israël: ponent thymiana in furore tuo, et holocaustum super altare tuum.

11. Benedic, Domine, fortitudini ejus, et opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorum ejus: et qui oderunt eum, non consurgant.

12. Et Benjamin ait: Amantissimus Domini habitabit confidenter in eo: quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet.

3. *Umiłował narody.* Albo położona tu liczba mnoga za pojedynczą; albo przez narody rozumie pokolenia Izraelskie, z których każde uważał jakby za oddzielny naród. Pokolenia te nazwane są ludami, i narodami, Gen. 48, 19. — *Wszyscy święci są w ręku jego.* Cały lud oddany czci Boga, i dla niego oddzielony i poświęcony, zostaje w ręku, t. j. pod władzą i rządem Boga. — *Którzy przybliżają się.* Może być tłumaczone, którzy przybliżyli się. — *Do nóg jego.* Do stóp góry, z której Bóg dał prawo. Lecz z hebrajskiego można także tłumaczyć: którzy przytłoczyli się do nogi twojej, i myśl może być ta: oni są uczniami twoimi; zwyczajem bowiem jest uczniów siedzieć u nóg nauczycieli. Patrz Dz. Ap. r. 22, 3; i tu następuje wyjaśnienie, wezmą z nauki jego. T. j. odebrali święty zakon, według którego życie swe mają urządzać, aby mogli być świętymi.

4. *Za dziedzictwo mnóstwa Jakóbowego.* To jest, który to zakon, jakby dziedzicznym prawem, ma przechodzić do potomków Jakóba, i przetrwać w tym narodzie.

5. *Będzie u najprawniejszego królem.* Może być tłumaczone, był u ukochanego królem, i sens będzie: umiłowany lud miał króla, t. j. wodza, rządcę i prawodawcę Mojżesza, który, jak król, rządził ludem sposobem monarchicznym. Albo jest myśl ta: lud ukochany będzie miał królów, co się stało od czasów Saula.

6. *Niech żyje Ruben, a niech nie umiera.* Odwołano się tu do przepowiedni Jakóba, który był powiedział o Rubenie: *Wylany jako woda, nie rość.* Gen. 49, 4. Mojżesz to potwierdza nauczając, że pokolenie to wprawdzie nie będzie wygładzone z ludu Izraelskiego, lecz co do liczby osób nie rozmnoży się wielce.

7. *Usłysz, Panie, głos Judów.* Pokolenia Judy błagającego, aby mu można było zawładnąć ziemią obiecaną. — *A do ludu jego wprowadź go.* I do ziemi, którą

Bibl. St. Test. t. I.

3. Umiłował narody, wszyscy święci są w ręku jego: a którzy przybliżają się do nóg jego, wezmą z nauki jego.

4. Zakon nam przykazał Mojżesz za dziedzictwo mnóstwa Jakóbowego.

5. Będzie u najprawniejszego królem, zgromadziwszy książęta ludu z pokoleniami Izraelowemi.

6. Niech żywie Ruben, a niech nie umiera, a niechay będzie mały w liczbie.

7. To jest błogosławieństwo Judowe: Usłysz, Panie, głos ludów, a do ludu jego wprowadź go: ręce jego będą się zań biły, y pomocnikiem jego przeciwko nieprzyjaciółom jego będzie.

8. Lewiemu też rzekł: Doskonałość twoja, y nauka twoja mężowi świętemu twemu, któregoś doświadczył w pokuszeniu, y osądziłeś u wód sprzeciwieństwa.

9. Który rzekł oycu swemu, y matce swęj: Nie znam was; a bracię swęj: Niewiem o was; y nie znali synów swoich. Ci strzegli mów twoich, y przymierze twe zachowali,

10. sądy twoje, o Jakóbie, y zakon twój, o Izraelu: będą kładź kadzenie w zapalczywości twojej, y całopalenie na ołtarzu twoim.

11. Błogosław, Panie, mocy jego, a sprawy rąk jego przyimi. Potłucz grzbiety nieprzyjaciół jego: a którzy go nienawidzą, niechay nie powstaną.

12. Benjaminowi też rzekł: Namilszy Pański będzie mieszkał u niego bezpiecznie: iako w łóżnicy cały dzień mieszkać będzie, a między ramiony jego będzie odpoczywał.

ma zająć, wprowadź go. — *Ręce jego będą się zań biły.* Będą walczyli, żeby wypędzić lud z tej ziemi, i zająć ją w posiadłość. — *Pomocnikiem jego... będzie.* Bóg.

8. *Doskonałość twoja i nauka twoja mężowi świętemu twemu.* Należy przydać, *dana jest.* Mężem świętym zowie tu Aarona, bo był poświęcony na arcykapłana. Temu dano doskonałość i naukę, które nosił na Racionale, jak o tém mamy. Exod. 28, 30. Mojżesz więc wychwala pokolenie Lewi, z powodu powierzonego mu kapłaństwa. — *Ktoregoś doświadczył w pokuszeniu.* Bóg Mojżesza i Aarona, czyli ufności ich doświadczał i próbował w Kades, kiedy lud szemrał dla braku wody. Num. 20, 12. — *I osądziłeś.* Osądzony został Aaron, bo był wyłączony od ziemi obiecanej.

9. *Który rzekł oycu swemu i matce swojej: Nie znam was.* Jak gdyby mówił: Lewici, przy ukaraniu czcicieli cielca (Ex. 32, 28), nie ulitowali się nad przyjaciółmi i najbliższymi krewnymi, lecz pozabijali ich wespół z bałwochwalcami. — *Ci przymierze twe zachowali.* Przymierze zawarte z Bogiem. Ex. 24, 8.

10. *Sądy twoje, o Jakóbie, i zakon twój, o Izraelu.* Te słowa powinny być złączone z powyższemi; jak gdyby mówił: Ci strzegli mów twoich, i przymierze twoje, które nie są czém inném, jak sądami i zakonem twoim. — *Będą kładź kadzenie w zapalczywości twojej.* Dla ubłagania ciebie Lewici składać będą ofiary; co też uczynił Aaron. Num. 16, 47.

11. *Błogosław, Panie, mocy jego.* Pochwala tu wojenne męstwo Lewitów, którego dali dowody mianowicie za czasów Machabejskich.

12. *Najmilszy Pański.* Jako Jakób najbardziej kochał Beniamina, tak i Bóg; przeto z tego pokolenia pierwszy król Saul został wybrany, i na pograniczu pok. Beniamina kościół był postawiony. — *Będzie mieszkał u niego bezpiecznie.* Hebr., na nim, t. j. na Panu, gdyż, jakem rzekł, na granicach swoich mieli Beniamici kościół i

13. Joseph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis caeli, et rore, atque abyssis subjacentibus.

14. De pomis fructuum solis ac lunae.

15. De vertice antiquorum montium, de pomis collium aeternorum:

16. et de frugibus terrae, et de plenitudine ejus. Benedictio illius, qui apparuit in rubo, veniat super caput Joseph, et super verticem nazaraei inter fratres suos.

17. Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terrae; haec sunt multitudines Ephraim: et haec millia Manasse.

(Exod. 3, 2).

18. Et Zabulon ait: Laetare Zabulon in exitu tuo, et Issachar in tabernaculis tuis.

19. Populos vocabunt ad montem: ibi immolabunt victimas justitiae. Qui inundationem maris quasi lac sugent, et thesauros absconditos arenarum.

20. Et Gad ait: Benedictus in latitudine Gad: quasi leo requievit, cepitque brachium et verticem.

21. Et vidit principatum suum, quod in parte sua doctor esset repositus: qui fuit cum principibus populi, et fecit justitias Domini, et iudicium suum cum Israël.

Boga w nim przebywającego. — *Jako w łożnicy... mieszkać będzie. Bóg w kościele. Między ramiony jego będzie odpoczywał.* Chald, i na ziemi jego mieszkać będzie majestat Pański. Powiada się tu, że Bóg będzie odpoczywał na ramionach Beniamina, bo kościół w przyszłości zbudowany na wyniosłej górze Moria, celował przed innymi budowlami jakby w ten sposób, jak głowa wystaje nad ramionami.

13. *Z błogosławienia Pańskiego, ziemia jego.* Ziemia jego będzie od Boga ubłogosławiona, dziwnie żyzna i wesola, całe to błogosławieństwo przypada do obu dwóch pokoleń, t. j. Manassessa i Efraima, a głównie tego ostatniego. — *Z owoców niebieskich.* Z owoców najlepszych, dla łagodności klimatu. — *Rosy i głębokości podległej.* Wpływa bowiem wiele na płodność ziemi rosa spadająca na usiewy i owoce, i głębokie rzeki płynące pośród drzew i roślin, według Psal. 1, 3: *I będzie jako drzewo, które wsadzone jest nad ściekaniem wód, które swój owoc da czasu swego.*

14. *Z jabłek owoców słońca i księżyca.* Te bowiem dwa ciała niebieskie najwięcej przyczyniają się do dobroci i dojrzałości owoców.

15. *Z wierzchu starych gór, z owoców pagórków wiecznych.* Wychwała owoce z powodu dobroci gruntu; lepsze bowiem owoce te, które rosną na wzgórzach obróconych ku słońcu, jak pochodzące z dolin i płaszczyn. Pagórki zaś zowią się wiecznymi i góry starymi, bo wspólnie z ziemią od Boga są stworzone.

16. *Z urodzajów ziemi. Polnej i płaskiej.* — *Na wierzchu głowy Nazareusza.* Józefa, który nazwany był Nazareczykiem. Patrz Genes. 49, 26.

17. *Jako pierworodnego byka piękność jego.* Temi słowy opisywana jest przyszła chwała i moc królestwa Izraelskiego, które główną swoją stolicę miało w pokoleniu Efraima. Byk, który w stadzie bydła przodkuje, jest godłem króla. Zowie się tu pierworodnym, przez odwoływanie się do prawa pierworodnych, które otrzymał Józef po odjęciu go Rubenowi. — *Rogi rinocerota, rogi jego.* Rogi w P. S. często są godłem mocy; ztąd, Psal. 74, podnosić lub łamać rogi, znaczy wynosić lub

13. Jozephowi też rzekł: Z błogosławienia Pańskiego ziemia, jego z owoców niebieskich, y rosy, y głębokości podległej.

14. Z jabłek owoców słońca y księżyca.

15. Z wierzchu starych gór, z owoców pagórków wiecznych:

16. y z urodzajów ziemi, y z obfitości iey. Błogosławieństwo onego, który się we krzu ukazał, niechay przydzie na głowę Jozephową, y na wierzch głowy Nazareusza między bracią jego.

17. Jako pierworodnego byka piękność jego, rogi rinocerota rogi jego: temi rozmieście narody aż na kraie ziemi: teć są mnóstwa Ephraim, y te tysiące Manasse.

18. A Zabulonowi rzekł: Wesel się Zabulon w wyszciu twoim, a Issachar w namiotach twoich.

19. Ludzi przyzwą na górę: tam ofiarować będą ofiary sprawiedliwości. Którzy powódź morską będą ssac jako mleko, y skarby zakryte piasku.

20. Y Gadowi rzekł: Błogosławiony w szerokości Gad: iako lew odpoczywał, y wziął ramię y głowę.

21. Y oglądał państwo swoje, że w części jego nauczyciel jest odłożony: który był z książęty ludu, y czynił sprawiedliwości Pańskie, y sąd jego z Izraelem.

poniżać potęgę. Mianowicie zaś wystawiają się rogi nosorożca, jak np. Num. 23, 22. — *Teć są mnóstwa Ephraim, i te tysiące Manasse.* Pokoleniom tym odpowiadają te błogosławieństwa.

18. *Wesel się Zabulon w wyjściu twojem.* Z powodu odbytu towarów; albowiem pokolenie Zabulona, przyległe morzu, oddane było handlowi — *Issachar w namiotach twoich.* Pokolenie Issachara wiodło życie spokojne, w chałupach rolniczych i pasterskich.

19. *Ludy przyzwą na górę.* Wesole i ochotne te dwa pokolenia, jako obfitujące w bogactwo i owoce ziemi, przychodzić będą w pewnych czasach do kościoła, i przykładem swym pobudzają inne pokolenia do uiszczenia się z tej powinności. — *Ofiary sprawiedliwości.* Które się składają, dla zadość uczynienia przepisom prawa. — *Którzy powódź morską będą ssac jako mleko.* Będą obfitować w przedmioty i rozkosze krajów obcych, za pośrednictwem żeglugi: odnosi się to i do pokolenia Issachara, które w zamian za zboże dostarczane pokoleniu Zabulona, odbierało odeń morskie towary. — *Skarby zakryte piasku.* Albo należy przez to rozumieć kopalnie złote, albo skarby i drogie perły, od obcych sprowadzone, które zwykli się wydobywać z ziemi, czyli piasków nadmorskich.

20. *Błogosławiony w szerokości Gad.* Albo szerokości ziemi przestronnej, którą otrzymało to pokolenie za Jordanem, albo przez szerokość rozumie tu pomyślność. — *Jako lew odpoczął.* Nie obawiając się nieprzyjaciół. — *I wziął ramię i głowę.* Mocnych przeciwników swoich, i ich królów.

21. *Oglądał państwo swoje.* Znamienitość i niejaką swą świetność przed innymi pokoleniami uznał, i z tego się rozweselił. — *Że w części jego.* W granicach swego pokolenia. — *Nauczyciel jest odłożony.* Mojżesz jest pogrzebany, lubo miejsce jest niewiadome. — *Który był z książęty ludu.* Który to Mojżesz, przy wyjściu z Egiptu i pielgrzymce po pustyni, był wodzem i towarzyszem innych książąt ludu. — *Czynił sprawiedliwości.* Sprawiedliwie rządził ludem według prawa Bożego.

22. Dan quoque ait: Dan catulus leonis, fuet largiter de Basan.

23. Et Nephthali dixit: Nephthali abundantia perfruetur, et plenus erit benedictionibus Domini: mare et meridiem possidebit.

24. Aser quoque ait: Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis, et tingat in oleo pedem suum.

25. Ferrum et aes calceamentum ejus. Sicut dies juventutis tuae, ita et senectus tua.

26. Non est deus alius, ut Deus rectissimi: ascensor caeli auxiliator tuus. Magnificentia ejus discurrunt nubes,

27. habitaculum ejus sursum, et subter brachia sempiterna: ejicient a facie tua inimicum, dicetque: Conterere.

28. Habitabit Israël confidenter, et solus. Oculi Jacob in terra frumenti et vini, caelique caligabunt rore.

29. Beatus es tu Israël: quis similis tui, popule, qui salvaris in Domino? scutum auxilii tui, et gladius gloriae tuae: negabunt te inimici tui, et tu eorum colla calcabis.

22. Danowi téż rzekł: Dan szenię lwie popły nie hoynie z Bazan.

23. A Nephthalemu rzekł: Nephthali będzie uży wał obfitości, y pełen będzie błogosławieństwa Pańskiego: morze y południe posiędzie.

24. Aserowi téż rzekł: Błogosławiony w sy niech Aser, niech będzie przyjemny bracięj swęj, a niech omacza w oliwie nogę swoię.

25. Żelazo y miedź obuwie ięgo. Jako dui młodości twoięj, tak i starość twoja.

26. Nie masz innego Boga, iako Bóg napraw szęgo: wsiadacz niebieski pomoćnikiem twoim. Wielmożnością ięgo obłoki przebiegaia.

27. Mieszkanie ięgo wzgóre, a ze spodku ramiona wieczne: wyrzuci przed obliczem twoim nieprzyacięła, y rzecze: Skrusz się.

28. Będzie mieszkał Israel bezpiecznie, y sam. Oko Jakóbowe w ziemi zboża y wina, a niebios a zachmurzą się rosą.

29. Błogosławionys ty Izraelu: kto podobny tobie, ludu, który zbawion bywasz w Panu? tarcz pomocy twoięj, y miecz chwały twoięj: zaprzą się ciębie nieprzyacięła twoi, a ty po szyiach ich deptać będziesz.

CAPUT XXXIV.

ROZDZIAŁ 34

O śmierci Mojżesza, i nastąpieniu po nim Jozuego.

1. Ascendit ergo Moyses de campatribus Moab super montem Nebo, in verticem Phasga contra Jericho; ostenditque ei Dominus omnem terram Galaad usque Dan, (Supr. 3, 27. II. Mach, 2, 4.)

22. *Dan szenię lwie.* Albo do całego pokolenia, albo szczególnie odnosi się do Samsona. — *Popłynię hoynie.* Pokolenie Dana otrzymało swoję część na południe od Judy. Pewna jednakże część tego pokolenia, opuściwszy przyznane sobie dziedzictwo, szukała dla się innęj siedziby, i wreszcie osiadła na granicy ziemi obiecanęj ku północy i górze Libanu, gdzie powstało i miasto imieniem Dan. Niedaleko od tego miasta znajdują się dwa źródła, z których się tworzy Jordan. Ponieważ rzeka ta w ziemi Świętęj jest główną, dla tego mówi się tu, że Dan płynie, to jest, dostarcza wód do zraszania ziemi za pośrednictwem Jordanu — *Z Bazan.* W krainie Bazan, zowiącęj się takóże Bataneą, znajduje się niewielkie jezioro Fiala, z którego wody, żyłami podziemnymi, wpływają do źródła Dan, będącego początkiem Jordanu.

23. *Nephthali będzie używał obfitości.* Kraina bowiem tego pokolenia była najpiękniejsza i najżyźniejsza. — *Morze i południe posiędzie.* Przyjemności i bogactwa, które morzem się sprowadzają: jak gdyby mówił: Nic nie zabraknie temu pokoleniu: grunt będzie miał najżyźniejszy, i nadto jeszcze będzie obfitowało we wszelkie rokosze, dostarczane od sąsiednich sobie Sydończyków, Tyreńczyków i Fenicyan.

24. *Błogosławiony w synach Aser.* Dla licznęj i pięknej dziatwy. — *Niech będzie przyjemny braci swęj.* Dziewice jego będą poszukiwane za żony od innych pokoleń. — *Niech omacza w oliwie nogę swoję.* Taka będzie obfitość oliwy, iż nawet nogi mógłby nią obmywać, jak mówił Job, 29, 6: *Gdy m umywał nogi moje masłem.*

25. *Żelazo i miedź obuwie ięgo.* Będzie obfitowało w kopalnie żelaza i miedzi. Albo ćwieczki i sprzączki żelazne i miedziane, dla ozdoby poprząpawiane do obówa, — *Jako dni młodości twojęj, tak i starość twoja.*

1. Wstąpił tedy Moyses z pól Moab na góre Nebo, na wierch Phasga, przeciwko Jerichu: y ukazał mu Pan wszystkę ziemię Galaad aż do Dan,

Starość hoża i czerstwa, nie wiele różna od młodości.

26. *Najprawszego.* Ukochanego ludu Izraelskiego. — *Wsiadacz niebieski pomoćnikiem twoim.* Który zamieszkuje niebo, i nań wsiada niejako. — *Wielmożnością ięgo.* Wielką jego mądrością i potęgą.

27. *Wzgóre.* T. j. w niebie. — *A ze spodku ramiona wieczne.* Ramiona jego wieczne wyciągnięte ku niesieniu pomocy nam, którzy niższymi jesteśmy. — *Skrusz się.* Jest to tryb rozkaz. bierny: nie tylko mówić będzie, ale uczyni i skruszy ich potęgę, albowiem słowo Boże jest skuteczne.

28. *Bezpiecznie i sam.* Nawet sam jeden, bez obęj pomocy, bezpieczny będzie. — *Oko Jakóbowe w ziemi zboża i wina.* Oczy Izraelitów nasycać się będą widokiem ziemi płodnej w wina i zboża, którą posięda. — *Niebios a zachmurzą się rosą.* Rosa spada kropelkami; i jeżeli jest bardzo obfita, słońce pokrywa mgłą i obłokami, dopóki po opadnięciu rosy, słońce się nie ukaże. Obiecuje więc obfitość rosy.

29. *Zbawion bywasz w Panu.* Przez Pana. — *Tarcz pomocy twojęj.* Tarcz ku niesieniu tobie pomocy. — *Miecz chwały twojęj.* Nie tylko bowiem tarczą zostaniesz zasłonięty od nieprzyjaciół, lecz mieczem jeszcze porazisz ich. — *Zaprzą się ciębie.* Będą opierali się tobie, nie zechcą się poddać. — *Po szyiach ich deptać będziesz.* Upokorzysz ich i zmusisz do uległości.

R. 34. — 1. *Z pól Moab.* Na których dotąd Izraelici obozowali za Jordanem. — *Na góre Nebo, na wierch Phasga.* Nebo jest najwyższą górą gór Abarim, Fasga stanowi najwyższy wierzchołek góry Nebo. Wstąpił tam Mojżesz, bo ztamtąd szeroko rozwijał się widok ziemi obiecanęj. — *Ziemię Galaad aż do Dan.* Obszernieję wzięta ziemia Galaad bierze się za całą tę krainę, którą za

2. et universum Nephthali, terramque Ephraim et Manasse, et omnem terram Juda usque ad mare novissimum,

3. et australem partem, et latitudinem campi Jericho civitatis palmarum usque Segor.

4. Dixitque Dominus ad eum: Haec est terra, pro qua juravi Abraham, Isaac et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis, et non transibis ad illam. (*Gen. 15. 18.*)

5. Mortuusque est ibi Moyses, servus Domini, in terra Moab, jubente Domino:

6. et sepelivit eum in valle terrae Moab contra Phogor; et non cognovit homo sepulcrum ejus usque in praesentem diem.

7. Moyses centum et viginti annorum erat, quando mortuus est; non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti sunt.

8. Fleveruntque eum filii Israël in campestribus Moab triginta diebus; et completi sunt dies planctus lugentium Moysen.

9. Josue vero, filius Nun, repletus est Spiritu sapientiae, quia Moyses posuit super eum manus suas. Et obedierunt ei filii Israël, feceruntque sicut praecepit Dominus Moysi.

10. Et non surrexit ultra propheta in Israël sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem,

11. in omnibus signis atque portentis, quae misit per eum, ut faceret in terra Aegypti Pharaoni, et omnibus servis ejus, universaeque terrae illius,

12. et cunctam manum robustam, magnaque mirabilia, quae fecit Moyses coram universo Israël.

2. y wszystkiego Nephthali, y ziemię Ephraim y Manasse, y wszystkę ziemię Judy aż do morza ostatniego,

3. y stronę południową, y szerokość pola Jericha miasta palm aż do Segor.

4. Y rzekł Pan do niego: Tać jest ziemia, o którą przysiągł Abrahamowi, Izaakowi, y Jakóbowi, mówiąc: Nasieniu twemu dam ją. Widziałeś ją oczyma swemi, ale nie przejdiesz do nię.

5. Y umarł tam Mojżesz sługa Pański w ziemi Moabskiej na rozkazanie Pańskie:

6. y pogrzebł go w dolinie ziemi Moabskiej przeciwko Phogor; a nie dowiedział się człowiek o grobie jego aż do terazniejszego dnia.

7. Mojżeszowi sto y dwadzieścia lat było, gdy umarł, a nie zaćmiło się oko jego, ani się poruszyły zęby jego.

8. Y płakali go synowi Izraelowi na polach Moab trzydzieści dni, y spełniły się dni płaczu płaczących Mojżesza.

9. A Jozue syn Nun napełnion iest Duchą mądrości, bo Mojżesz nań włożył ręce swoje. Y byli mu posłuszni synowie Izraelowi, y uczynili jako Pan rozkazał Mojżeszowi.

10. Y nie powstał napotym prorok w Izraelu jako Mojżesz, którego by znał Pan twarzą w twarz,

11. we wszystkich znakach y cudach, które posłał przezeń, żeby czynił w ziemi Egypckięj Pharaonowi y wszystkim sługom jego, y wszystkięj ziemi jego,

12. y wszelaką rękę mocną, y dziwy wielkie, które czynił Mojżesz przed wszystkim Izraelem.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 34. Póty są pięćdziesiąt księgi Mojżeszowe, w których nawiciej opisał zakon, od Boga ludowi Izraelskiemu przez niego dany, i jest w nich jako Żydowie powiadają rozmaitego przykazania 613, które acz właśnie samym Żydom służyły, wszakże na to pamiętać trzeba, co Apostoł *1. Cor. 10. ver. 11.* pisze. To wszystko przydało się im w figurze: przetoż chociaż od figur jesteśmy wolni, przecię od rzeczy samych które przefigurowały nie jesteśmy wyzwoleni: co abyś umiał rozeznąć, krótko przypomnieć. Wszystkie ustawy Zakonu Mojżeszowego na troje się dzielą: jedne należały do ceremonji, drugie do prawa i sądów, trzecie do obyczajów: aby tak wiedzieli co Panu Bogu, co bliźniemu, co też samym sobie powinni byli.

Jordanem posiadli Rubenici, Gadyci i Manassyci. — *Aż do Dan.* Aż do tego miasta, które później posiadli Izralici z pokolenia Dana i nazwali je Dan, gdy przedtem zwało się Lesem, albo Lais. Patrz wyż. 33, 22.

2. *Wszystkiego Neftali.* T. j. część, która miała być oddana pokoleniu Neftalego. Toż rozumieć należy i o innych pokoleniach Efraima, Manassesa i Judy i t. d. — *Aż do morza ostatniego.* Morza Śródziemnego ku zachodowi.

3. *Stronę południową.* Która stanowiła granice pokoleń Judy i Symeona. — *Szerokość pola Jerycha.* Ta ze swoją płaszczyzną rozległego pola znajdowała się w pokoleniu Benjamin. — *Miasta Palm.* Jerycha, które niekiedy tak bywa nazywane, *Jud 1, 16, i 3, 13, i II Paral. 28, 15.* Nazwane tak od mnóstwa palm. — *Aż do Segor.* Bliżko Martwego morza, gdzie się schronił Lot. *Gen. 19, 23.*

5. *I umarł tam Mojżesz.* Ostatni ten rozdział Deuteronomii, albo przynajmniej śmierć Mojżesza została opisana, według jednych, od Ezdrasza, a według drugich co jest prawdopodobniejszém, od Jozuego. — *W ziemi Moabskiej.* W ziemi, która niegdyś była Moabitów, lecz później zajęta została przez Amorejczyków, lecz zatrzy-

mała dawne swe imię.

6. *I pogrzebł go.* Bóg, przez posługę Aniołów. — *Przeciwko Phogor.* Naprzeciw tego miejsca, gdzie bałwan Fogora był czczony. — *A nie dowiedział się człowiek o grobie jego, aż do terazniejszego dnia.* Uczynił to Bóg dla tego, żeby Izralici, skłonni do bałwochwalstwa, nie czcili go za Boga.

8. *I płakali go.* Obchodzili po nim żałobę, i to przez dni trzydzieścia; tyle także dni poświęcono żałobie i po śmierci Aarona i Marii, jak opisuje Józef Fl. *ks. 4, o Star. r. 4.* W innych razach żałoba kończyła się w dniu siódmym. *Eccles. 22, 13.*

9. *Napełnion jest.* Napełnion był; stało się to bowiem nieco przed śmiercią Mojżesza. — *Włożył nań ręce swoje.* Włożył był.

10. *Jako Mojżesz.* To jest, podobny Mojżeszowi co do tego, co następuje. — *Ktoregoby znał Pan twarzą w twarz.* Z którymby Bóg tak poufale rozmawiał i postępował.

12. *Ktore postał przezeń, żeby czynił w ziemi Egipskiej.* Któremu Bóg dozwolił tak wiele czynić cudów, dla których zdziałania był go posłał.

Pierwsze ustawy Ceremonialne, są wszystkie obrzędy zwierzchnie ku chwale Bożej ustawione, jako o tem mówi, *Exod. 18. v. 20.* Bo chciał Pan Bóg, aby chwala jego z największą uczciwością i nabożeństwem była odprawowana, do czego iż ludziom siła te Ceremonie zwierzchnie pomagają, dla tego ich sam Pan Bóg onemu ludowi, i tak wiele i takich opisał, jakich taki lud wieku onego potrzebował. Te Ceremonie czworakie były: jedne były Sakramenta, drugie ofiary, trzecie naczynia do ofiar i sakramentów, jako są szaty, ołtarze, kościoły, święta i t. d. Czwarte, niejakię przygotowania ludzi do służby Bożej, to jest: posty, kłaniania, modlitwy, chodzenia do kościoła i t. d. jako je Mojżesz w tych księgach opisuje. Aleć już te Ceremonie wszystkie Pan Chrystus zniósł nowym zakonem swoim, aniśmy ich powinni przestrzegać: wszakże to masz wiedzieć, iż chocia Ceremonie Żydowskie ustały, a insze w nowym zakonie, króre sam Pan Chrystus postanowił, lepsze, ładne, krótkie i bardzo ważne. Bo acz bez Ceremonji Żydowskich być możemy, ale przecię i nowy zakon bez Ceremonji swych być nie może: gdyż i przed zakonem Mojżeszowym w pierwszym zakonie przyrodzonym począwszy od Adama aż do Abrahama i Mojżesza, były zwierzchnie Ceremonie, któremi ludzie wiernie Pana Boga czcili. A co większa iż temi Ceremoniami Mojżeszowemi, Pan Bóg przefigurował, jakie Ceremonie chciał mieć w nowym zakonie, co się łatwo pokazać może.

Naprzód Sakramenta starego zakonu, były figurą naszych niektórych Sakramentów. Bo obrzezanie figurowało nasz Chrzest: Baranek wielkanocny, którego pierwę ofiarowano a potem pożywano, znaczyl Sakrament ciała i krwi Pana Chrystusowej: kapłaństwo zakonne, kapłaństwa naszego figurą było: Oczyszczenie od grzechów i nieczystoty zakonnej, znaczyło Pokutę. A tu pamiętaj, iż żaden Sakrament w starym zakonie ani ofiara, ani Ceremonia żadna, nie miała mocy zgładzić grzechów: ale tylko znaczyły i wyznawały wiarę w Pana Chrystusa, za którą wiarą i grzechy były odpuszczane: a tak pismo onym Ceremoniom oczyszczenie grzechów przypisuje, nie dla nich, ale dla Pana Chrystusa którego figurowały, którego też mocą i zasługą bywa grzechów odpuszczenie. O sakramentach nowego zakonu inaczej masz rozumieć: bo mają moc samę w sobie od Pana Chrystusa daną na odpuszczenie grzechów, co znaczą i słowa Pana Chrystusowe, które przy naszych Sakramentach bywają od kapłanów mówione, jakich w starym zakonie nie przydawano, jako się to na swych miejscach pokaże. Drugie Ceremonie starozakonne, były ofiary, które jako dwojakie były krwawe i nie krwawe, tak też dwojaką figurowały ofiarę Pana Chrystusową, naprzód krwawą którą wypełnił na krzyżu, potem i nie krwawą pod osobą chleba i wina według porządku Melchisedechowego, która zamyka w sobie wszystkie ofiary stare. Bo jest *Holocaustum* albo całopalenie, iż ją ofiarujemy na wyznanie Boskiej zwierzchności: Jest też dziękczynieniem, bo przez nie dziękujemy za mękę Pana Chrystusową, która jest największem dobrodziejstwem Bożem. Jest i ublaganiem Pana Boga za grzechy nasze, i co trzeba upraszamy, bo w niej Pana Chrystusa ofiarujemy przez którego wszystko upraszać mamy: czytaj *Daniel 8. Malach. 1.* Trzecie też one Ceremonie w naczyniach, jako są szaty, ołtarze, kościoły i t. d. i te chocia ustały, wszakże niektóre rzeczy przefigurowały. Jak naprzykład, iż Pan Bóg był postanowił osobne szaty kapłańskie, których używali w kościele i przy ofiarach. *Exod. 28.* było figurą, iż daleko więcej w nowym zakonie przystoi, aby kapłani mieli szaty poświęcone, w których w kościele służyć i ofiarę odprawować mają. I daje tego przyczynę *Exod. 28.* Uczynisz, powiada, szaty, Aaronowi ku czci i ozdobie. Gdzie daje znać, iż to należy ku większej czci i ozdobie, tak urzędu kapłańskiego, jako i Sakramentów i ofiar, kiedy w szatach nie w powszednich i pospolitych, ale w poświęconych i ozdobnych bywają odprawiane: aby się tem pokazało, iż te sprawy kapłańskie nie są świeckie i pospolite, ale święte i Boskie. Toż rozumiej o inszych Ceremoniach, ze strony kościołów, ołtarzów, świąt i t. d.

Wszakże o to idzie heretykom jako nam zadawają, iż tych ceremonij nie sam Pan Bóg postanowił, ani ich w Biblii wypisano. Aleć ci pamiętać mają, iż nasz zakon, nie jest zakon niewoli i bojaźni. Ale jest zakon wolności i ducha miłości, przetoż nie mamy Panu Bogu tylko z rejestru służyć. Atoli Pan Chrystus postanowił główniejsze Ceremonie, w których należy istota ofiary i Sakramentów do zbawienia i nabycia łaski Bożej potrzebnych: moc stanowienia inszych okolicznych Ceremonji, ku czci i ozdobie Sakramentów zostawił kościołowi swemu: abyśmy dobrowolnie z miłości swej ku Panu Bogu, czci i ozdoby w szafowaniu Sakramentów przestrzegali, do czego się znać i Paweł ś. *1. Cor. 4. v. 1.* mówi: Tak o nas niechaj człowiek rozumie, jako o sługach Chrystusowych i szafarzach tajemnic Bożych i *1. Cor. 11. v. 34.* tę moc sobie przywłaszczając, siła stanowi i przydaje mówiąc: Insze rzeczy gdy przyjdę postanowię. Czegoby był stanowić nie mógł gdyby, tej mocy nie miał. Nadto, jeśliż w zakonie przyrodzonym przed Mojżeszem, miał kościół Boży tę moc, że zwierzchnimi Ceremoniami Pana Boga dobro wolnie chwalili, nie mając o tem żadnego przykazania od Pana Boga, tak Abel ofiarował. *Gen. 4.* Noe postawił ołtarz *Gen. 8.* Jakób ślubował śluby *Gen. 28.* I owszem w starym zakonie opisywały ofiary pewne, jeszcze dał wolność, ktoby co chciał z dobrej woli ofiarować, aby mu nie broniono. *Lev. 23.* Aleć i *Ester 9. Judith. 16. 1. Mach. 4.* wprowadzone są niektóre święta z ludzkiego postanowienia. Daleko więcej przystało w zakonie nowym mieć takową moc i wolność, ponieważ Pan Chrystus sam przez się tych obrzędów nie postanowił, aby to nie kto inny jedno pasterze, którym się powierzył Sakramentów i owieczek swoich, postanowili. Od tychże mamy te Ceremonie terazniejsze, które nie dopiero teraz, ale od czasów Apostolskich trwają, o czem świadczy *Clemens Papa uczeń Piotra ś. in Epist. decret. i lib. 7. const. Apost. cap. 23.* i w inszych. *Dionisius uczeń Pawła ś. lib. de Eccl. Hierar.* gdzie takie Ceremonie opisuje i wyklada, i *cap. 1.* powiada iż są wzięte z Apostolskiej Tradycji, *Innocentius primus Epist. 1.* twierdzi, iż te Ceremonie w kościele łacińskim mają swój początek od Piotra ś. *Leo Pap. Epist. 81. Tertul. de corona militis cap. 3. Orig. Hom. 5. in Nume. August. Epist. 118. i 119.* Naostatek i onych Ceremonij ostatnich mamy przykłady w Ewangelji, że Pan Chrystus zażywał tych Ceremonij modląc się, kłękając, na ziemi upadając, oczy wznosząc, poszcząc, tętnąc Ducha ś. na ucznie, ręce, aby uczniom błogosławił, wznosząc, i inszych, które Ewangelistowie opisują.

Co się tćnie ustaw sądowych około rządu Rzeczypospolitej i sprawiedliwości, i te też tylko samym żydom dane były. Wszakże na tenże przykład wszystkie królestwa i rzeczypospolite, mają też mieć swoje prawa i sądy do czynienia sprawiedliwości, których takżeśmy powinni słuchać jako i żydzi swoich, chcemyli mieć sumienie wolne, tak o tem czyj Paweł ś. *Rom. 13.*

O ustawach do obyczajów i cnoty służących, które *moralia* zowiemy, nie trzeba wątpić, żeśmy je powinni zachować, bo tych Chrystus nie zepsował, i owszem doskonalsze uczynił i wszystkie pełnić rozkazał. Takie są wszystkie, które nie są w dziesięciorgu przykazaniu wyraźnie mianowane, ale się w nich zamykają, jako są, o fałszywych prokach, o praktykarskich, czarownicach, bluźniercach, o gniewie i zazdrości, o wszelakiej nieczystości, o lichwie i pożyczaniu, o pijaństwie, o krzywdach i niesprawiedliwościach, i tym podobne. To się krótko przypomina, abyś wiedział, jaki pożytek z czytania ksiąg Mojżeszowych masz odnosić.

Koniec Pentateuchu.

Wprowadzenie do Księgi Jozuego.

Za autora księgi noszącej nazwę Jozuego, zawsze był uważany samże Jozue, wódz ludu Izraelskiego. Dowodem tego, między innemi, jest język jój czysto hebrajski, wolny od przymieszania słów chaldejskich i innych późniejszych, i powinowaty z tym, w którym Pentateuch Mojżesza został napisany. Całe to dzieło tchnie duchem Mojżeszowego prawa, co najwłaściwiej przypada do Jozuego, jako najwierniejszego i nieodstępного towarzysza Mojżesza; i ztąd księga ta może być uważana za dalszy ciąg ostatniej księgi Mojżeszowej.

Jozue był synem Nuna, z pokolenia Efraima. Wprzód nazywał się Ozeaszem, lecz później Mojżesz imię to zamienił na *Jozuego*, (Num. 13, 17), co znaczy: *Zbawiciel dany od Boga*. Naznaczony przez samego Boga następcą Mojżesza, po śmierci tego wodza i zakonodawcy, lat siedemnaście rządził ludem Izraelskim, według ducha mądrości, którym był napełniony. (Deut. 34, 9) Umarł mając wieku lat 110, pogrzebiony został we własnej osiadłości, na górach Efraim.

Największą i szczególniejszą chwałę Jozuego stanowiły jego imię i czyny, którei przyobracał przyszedłemu Messyasza. Zakon Mojżeszowy był tylko jakby cieniem przyszłego prawa Ewangelicznego, bo lubo odkrywał skażenie ludzkiego serca, jednakże nie mógł człowieka zupełnie uleczyć, odrodzić i przywieść do doskonałości. Dla wyrażenia tej tajemnicy, Bóg tak zrządził, iż Mojżesz nie mógł wprowadzić wybranego ludu do ziemi Obiecanej; lecz dokonał tego Jozue, czyli z greckiego, Jezus. Jozue, jako zwycięzca wszedł do ziemi Obiecanej, i ludowi Bożemu dał w niej posiadłość; podobnie Jezus Chrystus, zwycięzca śmierci i czarta, wstąpił do nieba, i tam dla zwolenników swoich, udoskonalonych już przez zachowywanie jego prawa, zgotował wieczno-trwałe mieszkania.

Duch Święty przez usta Mędrca Pańskiego (Eccl. 46, 1), krótkimi słowy wyraża wielką pochwałę Jozuego, mówiąc: *Męzny na wojnie, Jezus Nawo, który nastąpił po Mojżeszu, na proroctwo, który był wielki według imienia swego*, i t. d.

W księdze Jozuego, w 24 rozdziałach, opowiedziane są wypadki, zaszłe w narodzie Izraelskim po śmierci Mojżesza, w przeciągu lat siedemnastu, aż do śmierci Jozuego, to jest do roku świata 2570, przed nar. Chr. 1434. A mianowicie: przejście Izraelitów przez rzekę Jordan; obrzezanie tych, którzy na puszczy Arabskiej, z powodu uciążliwości podróży, nie mogli być obrzezani; obchód pierwszej Wielkanocy po wniściu do krainy Chanaan; zdobycie miast Jerycha i Hai; przymierze zawarte z Gabaonitami; porażka pięciu królów Chananejskich, dokonana za pomocą gradu, cudownie spadającego na nieprzyjaciół, i przedłużenia dnia w skutek modlitwy Jozuego, walki z wielu innymi królami Chananejskimi; zajęcie krainy Chanaan, jeograficzny jej opis, i podział jej pomiędzy pokolenia Izraelskie; wyznaczenie miast ucieczki, i 48 miast dla Lewitów; upomnienia dane Izraelitom względem zachowywania Boskiego prawa; i śmierć Jozuego, przydana w ostatnich wierszach tej księgi przez jednego z późniejszych autorów.

Głównym celem autora było pokazać czytelnikom, w jaki sposób spełnione zostały obietnice Boskie, wielokrotnie powtórzone Patryarchom, względem oddania Izraelitom w posiadłość krainy Chananejskiej.

LIBER JOSUE.

KSIĘGA JOZUEGO.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O przemowie Boga do Jozuego, i przygotowaniu ludu do przejścia Jordanu.

1. Et factum est post mortem Moysi servi Domini, ut loqueretur Dominus ad Josue filium Nun, ministrum Moysi, et diceret ei:

2. Moyses servus meus mortuus est: surge, et transi Jordanem istum tu, et omnis populus tecum, in terram, quam ego dabo filiis Israël.

1. Y stało się po śmierci Mojżesza sługi Pańskiego, iż mówił Pan do Jozuego syna Nun, sługebnika Mojżeszowego, y rzekł mu:

2. Mojżesz sługa mój umarł: wstań, a przepraw się przez ten Jordan ty, y wszytek lud z tobą do ziemie, którą ja dam synóm Izraelowym.

Komentarz Menochiusza.

R. 1. — 1. *I stało się po śmierci Mojżesza*. T. j. po żałobie pogrzebowej, która trwała przez dni trzydzieści; Deut. 34, 8. — *Sługi Bożego*. Mojżesz był sługą Boskim, bo w ciągu całego życia służył Panu Bogu, wszystkie

sprawy swoje, uczucia i myśli ku czci i woli jego poświęcał. — *Sługebnika Mojżeszowego*. On był przełożonym nad rodziną, towarzyszył mu w modlitwach, nigdy nie odstępował od boku jego, już to będąc powołnym na każde jego skinienie, już przywołując do skutku wolę jego.

Omnem locum, quem calcaverit vestigium vestri, vobis tradam, sicut locutus sum

A deserto et Libano usque ad fluvium mae Euphraten, omnis terra Hethaeorum usque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester. (Deut. 11, 24.)

Nullus poterit vobis resistere cunctis diebus vitae tuae: sicut fui cum Moyse, ita ero tibi: non dimittam, nec derelinquam te. (Infr. Hebr. 13, 5.)

Confortate, et esto robustus: tu enim sortus es populo huic terram, pro qua iuravi patribus, ut traderem eam illis. (Deut. 31, 7. III. Reg. 2. 2.)

Confortare igitur, et esto robustus valde, et stodias, et facias omnem legem, quam praetibi Moyses, servus meus: ne declines ab dexteram vel ad sinistram, ut intelligas quae agis.

Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, et stodias et facias omnia quae scripta sunt in libro: tunc diriges viam tuam, et intelliges eam.

Ecce praecipio tibi, confortare, et esto robustus. Noli metuere, et noli timere, quoniam Dominus Deus tuus in omnibus, adjuvante, et amque perrexeris.

Praecipitque Josue principibus populi, dicens: Transite per medium castrorum, et imprecamini populo, ac dicite:

Praeparate vobis cibaria: quoniam post tertium transibitis Jordanem, et intrabitis possidendam terram, quam Dominus Deus daturus est vobis.

Wszelkie miejsce, po którym deptać będzie stopa wasza, dam wam. Patrz Deut. 11, 24.

Od puszcz y od Libanu. Opisuje granice ziemi ojców, patrz Deut. 1, 7. — Wszelka ziemia Hetejczyków. Albo przez Hetejczyków rozumie wszystkie siedm plemion Chananajskich, jak sądzi Abulen, albo, jak mniejsi, mówi o samych wyłącznie Hetejczykach, dla tego ich Żydzi, jako narodu wojowniczego, najbardziej lekali. Hetejczycy mieszkali w Hebron i przy okolicach, w których Enacim, potomkowie i olbrzymów znajdowali się, jak się pokazuje w 13, 23. A więc trzeba było ośmielić wodza nago, żeby nie wątpił, iż nawet najgroźniejszych olbrzymów pokona.

Żaden się wam sprzeciwić nie będzie mógł. T. j. nie sprzeciwić się nie zdoła, żeby aż odniósł zwycięstwo. — Jakom był z Mojżeszem, tak będę z tobą. Rozumie się co do łaski i pomocy; co zaś do poufałości, to niejako sposób. Gdyż w Deut. 34, 11. powie: I nie powstał na potem prorok w Izraelu jako ty, któregoby znał Pan twarzą w twarz.

Nie ustępuj w prawo ani w lewo. Wyrażenie częstokroć używane w Piśmie, określające wszelkie zboczenie od drogi Bożej. — Abyś rozumiał wszystko co czynisz.

Rabini tłumaczą przez wyrazy: aby ci się doświadczało we wszystkim co czynisz.

Niechaj nie odstępuję księga zakonu tego od ust twoich. Przez usta i twarz, rozumie się ta część ciała, która stanowi organ mowy. I rozkaz ten zmierza do te-

3. Wszelkie miejsce, po którym deptać będzie stopa nogi wasz, dam wam, iakom rzekł Mojżeszowi.

4. Od puszcz y od Libanu aż do rzeki wielkiej Euphratesa, wszystka ziemia Hetejczyków aż do morza wielkiego na zachód słońca, będzie granica wasza.

5. Żaden się wam sprzeciwić nie będzie mógł, po wszystkie dni żywota twego: iakom był z Mojżeszem, tak będę z tobą, nie opuszczę cię, ani cię odstąpię.

6. Zmacniaj się, a bądź dużym: albowiem ty będziesz losem podzielisz ludowi temu ziemię, o którą oycóm ich przysiągł, żeby im ją dał.

7. Zmacniaj się tedy, a bądź mocnym barzo, abyś strzegł y czynił wszystkie zakony, które rozkazał Mojżesz, sługa mój: nie ustępuj od niego w prawo ani w lewo, abyś rozumiał wszystko co czynisz.

8. Niechaj nie odstępować księga zakonu tego od ust twoich: ale w niej będziesz rozmyślał we dnie y w nocy, abyś strzegł y czynił wszystko co w niej napisano: na ten czas wyprostujesz drogę twoją, y wyrozumiesz ją.

9. Otoć przykazuję, zmacniaj się, a bądź dużym. Nie bój się, ani się lekaj, bo z tobą jest Pan Bóg twój we wszystkim, do czegokolwiek się obrócisz.

10. Y przykazał Jozue przełożonym nad ludem, mówiąc: Przeydźcie przez pośrodek obozu, y rozkażcie ludowi, y mówcie:

11. Nagotujcie sobie strawy: po trzech dniach bowiem pójdziecie za Jordan, y wnidziecie pośrodek ziemi, którą Pan Bóg wasz da wam.

go, żeby księgę prawa miał najczęściej przed oczyma, a to co w niej się zawiera, sercem rozważał a usta głosił. — A w niej będziesz rozmyślał we dnie i w nocy. Święci mężowie prawdziwą słodycz w takowem rozmyślanu znajdowali, o których Dawid, Ps. 1, 2: Ale w zakonie Pańskim wola jego, a w zakonie jego będzie rozmyślał we dnie i w nocy. Bo ten jest cel rozmyślań. — Albowiem nie słuchacie zakonu sprawiedliwych są u Boga, ale którzy zakon czynią, będą usprawiedliwieni. Rzym. 2. 13. — Na ten czas wyprostujesz drogę twoją. T. j. pomyślnie dzieł się będzie tobie. Taka pomyślność obiecana rozmyślającym w zakonie Pańskim: I będzie jako drzewo i t. d.; i wszystko cokolwiek uczyni, poszczęści się. I zrozumiesz ją, patrz wiersz 7.

9. Oto przykazuję tobie. Tak się może rozumieć: ażebyś nie przykazuję tobie? Pytanie to wielkiego znaczenia, wyraża: zrozumiej kim jest ten, co ci nakazuje być dobrego i obojętnego myśli. — Nie bój się, ani się lekaj. To samo u Izajasza 41, 10. Nie bój się, bom ja jestem z tobą; nie uchylaj się, bom ja Bogiem twoim; zmocniłem cię i ratowałem cię, i podjęła cię prawica sprawiedliwego mego.

10. Przełożonym nad ludem. Oznacza najwyższą zwierzchność szczegółowych pokoleń.

11. Nagotujcie sobie strawy. Jeszcze manna codziennie padała, i zaleca, żeby jej obficie, niż zwykle, zbierali. Albo oprócz manny, niezbędnie potrzebnej do wyżywienia takiego mnóstwa ludu, pozwala Jozue przygotować inne pokarmy, któreby się znalazły i przygotować dały. — Po trzech dniach bowiem pójdziecie za Jordan.

12. Rubenitis quoque et Gaditis, et dimidia tribui Manasse ait:

13. Mementote sermonis, quem praecepit vobis Moyses, famulus Domini, dicens: Dominus Deus vester dedit vobis requiem, et omnem terram.

14. Uxores vestrae, et filii, ac jumenta manebunt in terra, quam tradidit vobis Moyses trans Jordanem: vos autem transite armati ante fratres vestros, omnes fortes manu, et pugnate pro eis, (Num. 32, 26.)

15. donec det Dominus requiem fratribus vestris, sicut et vobis dedit, et possideant ipsi quoque terram, quam Dominus Deus vester daturus est eis: et sic revertemini in terram possessionis vestrae, et habitabitis in ea, quam vobis dedit Moyses famulus Domini, trans Jordanem contra solis ortum.

16. Responderuntque ad Josue, atque dixerunt: Omnia, quae praecepisti nobis, faciemus, et quocumque miseris, ibimus.

17. Sicut obedivimus in cunctis Moysei, ita obediemus et tibi: tantum sit Dominus Deus tuus tecum, sicut fuit cum Moyse.

18. Qui contradixerit ori tuo, et non obedierit cunctis sermonibus, quos praeceperis ei, moriatur: tu tantum confortare, et viriliter age.

12. Rubenitom téz y Gaditom, y połowicy pokolenia Manasse rzékł:

13. Pamiętajcie na mowę, którą wam rozkazał Mojżesz, sługa Pański, mówiąc: Pan Bóg wasz dał wam odpocznienie, y wszystkę ziemię.

14. Żony wasze, y synowie, y dobytki zostaną w ziemi, którą wam dał Mojżesz za Jordanem: a wy przejdźcie zbrojni przed bracią waszą, wszyscy ręką mocni, a walczcie za nimi;

15. aż da Pan odpocznienie braciéy waszéy, iako y wam dał, że téż y oni osiągną ziemię, którą Pan Bóg wasz da im: a tak wróćcie się do ziemi osiadłości waszéy, y bądźcie w niéy mieszkać, którą wam dał Mojżesz sługa Pański za Jordanem na wschód słońca.

16. Y odpowiedzieli Jozuemu, y rzekli: Wszystko, coś nam rozkazał, uczyniemy: y gdziekolwiek pošiesz, pýdźmiemy.

17. Jakośmy we wszem byli pošluszni Mojższowi, tak będiem pošluszni y tobie: tylko niech Pan Bóg twój będzie z tobą, iako był z Mojższem.

18. Ktoby się sprzeciwił ustom twoim, a nie byłby pošluszny wszystkim mowom, które mu przykażesz, niechay umrze: tylko ty zmacniaj się, a mężnie sobie poczynaj.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

JOSUE, po Żydowsku JEHOŠUA.

Te księgi Żydowskie Jehosuach ben Nun, to jest, Jozue syn Nunów. A LXX. tłómacze 'Ιησοῦς υἱὸς Νουν Naue zowią. W których wejście synów Izraelowych do ziemi obiecanej, zwycięstwa z królów pogańskich, i podzielenie ziemi świętej między dwojenaście pokolenia opisują. A mają w sobie historią od śmierci Mojższowej, aż do śmierci Jozuego, lat ośm i dwadzieścia jako niektórzy mniemają.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O szpiegach wysłanych do Jerycha, i niewieście Rahab.

1. Misit igitur Josue, filius Nun, de Setim duos viros exploratores in abscondito, et dixit eis: Ite, et considerate terram, urbemque Jericho. Qui pergentes ingressi sunt domum mulieris meretricis, nomine Rahab, et quieverunt apud eam. (Hebr. 11, 31. Jac. 2. 25.)

niedco później Jordan przeszli, gdyż jak widać z rozdz. następ. wysłano szpiegów, którzy się musieli kryć w górach przez trzy dni; po ich zaś powrocie, jeszcze na trzy dni odłożone przejście Jordanu, r. 3, 1. Wyraz ten *pojdziecie* oznacza, że z tego miejsca wyjdziecie, żeby w oznaczonym czasie przebyć Jordan.

13. *Pamiętajcie na mowę.* Przypomina Jozue Rubenitom, Gaditom i połowie pokolenia Manassesa, pod jakimi warunkami ziemię za Jordanem osiągnąć mają, nie dla tego, żeby ich chęciom nie ufał, lecz dla tego że nawet ochotnikom bodziec potrzebny; bo chociaż *rzęć* (koń) *żrze* ziemię, jednak, *gdy usłyszy trąbę*, *mówi*: *wah!* Job. 39, 24 i 25.

14. *Przed bracią waszą.* W pierwszym szeregu, na pierwszym miejscu w drodze i w walkach.—*Wszyscy ręką mocni.* Zostawiwszy jednak w domu tych, którzy są potrzebni dla straży i bezpieczeństwa miast i kraju.

1. Poślał tedy Jozue syn Nun z Setim dwu mężów szpiegów potajemnie, y rzékł im: Idźcie, a wypatrujcie ziemię, y miasto Jericho. Którzy wyszedłszy weszli w dóm niewiasty wszetecznej, imieniem Rahab, y stanęli u niéy.

15. *Na wschód słońca.* Ku stronie wschodniej.

17. *Tylko niech Pan Bóg twój będzie z tobą, jako był z Mojższem.* Zdanie to dwojakie mieć może znaczenie; pierwsze wyłączone: we wszystkim pošluszni tobie jesteśmy, byleś rozkazywał to, co się zgadza z wolą Boską i prawem; drugie prawdziwsze, zachęcające czyli *życzące*: oby Bóg zawsze był z tobą, jak był z Mojższem.

18. *Ktoby się sprzeciwił... niechay umrze.* Bóg zwykł był karać buntowników: jednak jeszcze prawo to ponawiają dla siebie, ażeby nieposłuszni śmiercią byli karzonymi.

R. 2.—1. *Dwu mężów szpiegów.* Podobna do prawdy że byli wysłanymi podczas żałoby. Patrz r. 1, 1. Przedtem Mojżesz, Num. 13, wysłał dwunastu, lecz natenczas wszystko było w pokoju, a więc i mniejszy powód do podejrzeń; ani trzeba było ostróźniej działać. Wysłano dwóch, żeby sobie pomagali wzajemną radą i czynem.—*Potajemnie.* Tak, że nawet sami Izraelici o tem

2. Nuntiatumque est regi Jericho, et dictum: Ecce viri ingressi sunt huc per noctem de filiis Israël, ut explorarent terram.

3. Misitque rex Jericho ad Rahab, dicens: Educ viros, qui venerunt ad te, et ingressi sunt domum tuam: exploratores quippe sunt, et omnem terram considerare venerunt. (*Infr. 6, 17*).

4. Tollensque mulier viros, abscondit, et ait: Fateor, venerunt ad me, sed nesciebam, unde essent:

5. cumque porta clauderetur in tenebris, et illi pariter exierunt, nescio quo abierunt: persequimini cito, et comprehendetis eos.

6. Ipsa autem fecit ascendere viros in solarium domus suae, operuitque eos stipula lini, quae ibi erat.

7. Hi autem, qui missi fuerant, secuti sunt eos per viam, quae ducit ad vadum Jordanis: illisque egressis statim porta clausa est.

8. Necdum obdormierant, qui latebant, et ecce mulier ascendit ad eos, et ait:

9. Novi, quod Dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos terror vester, et elanguerunt omnes habitatores terrae.

10. Audivimus, quod siccaverit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto: et quae feceritis duobus Amorphaeorum regibus, qui erant trans Jordanem, Sehon et Og, quos interfecistis. (*Exod. 14. 21. Num. 21, 24*).

11. Et haec audientes pertinuimus, et elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum: Dominus enim Deus vester, ipse est Deus in caelo sursum, et in terra deorsum.

nie wiedzieli. — *Wypatrujcie ziemię.* Nie cały kraj Chananejski, lecz okolice do których miał wniknąć naród, a mianowicie Jerycho. Żebyście zrozumieli myśl nieprzyjaciół waszych, i jaką oni stawić mogą obronę. — *Którzy wyszedłszy weszli.* Jordan ci szpiegi albo przepłynęli albo w brod przebyli, gdyż o brodach Jordanu czytać można w księdze Sędziów r. 3, 28 i r. 12, 8; a że tak być mogło, pokazuje się z tegoż rozdziału wiersza 7, gdzie powiedziano: *Droga, która wiedzie do brodu Jordanu.* Łatwo też było Panu Bogu nastęrczyć czołno, na które mieszkańcy uwagi nie zwrócili. Straże Chananejczyków nie zbyt czujne łatwo omylili, gdyż mieszkańcy Jerycha nie lekali się jeszcze bliskiego nieprzyjaciela albo, co podobniej, byli bez straży w nierozważnym ubezpieczeniu się. — *Niewiasty wszechtecznej, imieniem Rahab.* Niektórzy zaprzeczają, iż Rahab była nierządnicą, i słowo hebrajskie tłumaczą przez właścicielkę gospody lub domu zajezdnego, albo, jak mówi Aug. ś. w ks. 10, o mieście Bożem, w r. 18, gospodynię. Podobniej do prawdy, że była nierządnicą, co się pokaże z innych miejsc Pisma ś., gdzie ten wyraz się napotyka. Wyraz hebrajski jest *zonach*. Rahab jest tą samą, o której wspomina rodowód Chrystusa.

2. *I dano znać królowi.* Tegoż dnia, kiedy przybyli szpiegi, jak sądzi Serarius, albo nazajutrz, tak, że jedną tylko noc przenocowali w domu Rahab, następnego dnia miasto przejrżeli, wieczorem zaś doniesiono o nich królowi, jak uważa Cajetanus

4. *Skryta.* W altanie w paździerzniu, jak powiedziano w wierszu 6. Altana jest wyższą częścią domu, odkrytą na działanie słońca. W Palestynie była bardzo

Bib. St. Test. T. I.

2. Y dano znać królowi Jericho, y powiedziano: Oto mężowie z synów Izraelowych weszli tu w nocy, żeby wypatrowali ziemię.

3. Y posłał król Jericho do Rahab, mówiąc: Wywiedz męża, którzy przyszli do ciebie, y weszli do domu twego: bo szpiegowie są, y wszystkie ziemię wypatrować przyszli.

4. A wzięwszy niewiasta męża skryła, y rzekła: Znam się do tego, przyszli do mnie, alem nie wiedziała, skąd byli:

5. a gdy bramę zamykano, gdy już było ciemno, y oni zaraz wyszli, niewiem gdzie poszli: gońcie ie prędko, a poimacie ie.

6. A ona ie wwiódła na altanę domu swego, y nakryła ie paździerzem lnu, które tam było.

7. A ci, którzy byli posłani, ścigali ie drogą, która wiedzie do brodu Jordanu: a gdy oni wyszli, wnet zamknięto bramę.

8. Jeszcze byli nie zasnęli, którzy się kryli, a oto niewiasta wstąpiła do nich, y rzekła:

9. Wiém, że Pan dał wam ziemię, albowiem przypadł strach wasz na nas, że zemdleli wszyscy obywatele ziemi.

10. Słyszeliśmy, że Pan wysuszył wody morza czerwonego na weszcie wasze, kiedyście wyszli z Egiptu, y coście uczynili dwiema królom Amoreyckich, którzy byli za Jordanem: Sehon y Og, któreście pobili.

11. A to słysząc polekaliśmy się, y zemdlało serce nasze, y nie ostał się w nas duch na przyszcie wasze: bo Pan Bóg wasz sam jest Bóg na niebie wzgórz, y na ziemi nisko.

mało spadziłą, prawie płaską, żeby wygodnie po niej chodzić można było; a także rozkładano tam i odzienie dla przesuszenia na słońcu i t. p. Paździerz lniane, jest to łądoga lnu, jeszcze nieodłączona od włókna za pomocą tarcia, i z kostry nieoczyszczona. — *Niewiedziała skąd byli.* Nie w jednym zdarzeniu skłamała Rahab, lecz to kłamstwo było *uślužne*, i wina lekka. Może wreszcie sądziła że kłamstwo tego rodzaju wymawia zupełnie od winy.

6. *Na altanę.* O tem powiedziano w wierszu powyższym.

7. *Do brodu Jordanu.* Ponieważ tam mieli przejść Jordan, a więc i sądzono, że tamtędy przeszli. — *Zamknięto bramę.* To jest miejską bramę, żeby szpiegi nie wyszli, jeśli się gdzie ukrywali; albo dla tego, że noc nadchodziła.

8. *Jeszcze byli nie zasnęli.* Może po minionej trwodze, albo po odejściu straży, udali się byli na spoczynek szpiegi.

9. *Wiem że Pan.* Wiedziała z rzeczy nadzwyczajnych, które o Izraelitach głoszone, i z objawienia Bożego; jej bowiem wiarę zaleca Paweł Ś. w liście do Żydów w roz. 11 31. — *Przypadł strach wasz na nas.* Nie zwykły i przyrodzony tylko, lecz szczególnie od Boga naślany; to było przyręczono w księdze Lewityku 26, 36: *Dam strach do serca ich... przestraszy je chrzest listu lecącego i t. d. Zemdleli.* W hebrajskim: *stopnieli*, na podobieństwo topniejącego śniegu, albo wosku, który rozplywa się od ognia.

11. *Na niebie wzgórz, i na ziemi nisko.* Jest niezmiernym, wszystkie miejsca zapelnia, i rządzi podług woli swej równie tém co na niebie, jak i tém co na ziemi.

12. Nuuc ergo jurate mihi per Dominum, ut quomodo ego misericordiam feci vobiscum, ita et vos faciatis cum domo patris mei: detisque mihi verum signum,

13. ut salvetis patrem meum et matrem, fratres et sorores meas, et omnia quae illorum sunt, et eruatis animas nostras a morte.

14. Qui responderunt ei: Anima nostra sit pro vobis in mortem, si tamen non prodideris nos: cumque tradiderit nobis Dominus terram, faciemus in te misericordiam et veritatem. (*Infr. 6, 22*).

15. Demisit ergo eos per funem de fenestra: domus enim ejus haerebat muro.

16. Dixitque ad eos: Ad montana conseendite, ne forte occurrant vobis revertentes: ibique latitate tribus diebus, donec redeant, et sic ibitis per viam vestram.

17. Qui dixerunt ad eam: Innoxii erimus a juramento hoc, quo adjurasti nos:

18. si ingredientibus nobis terram, signum fuerit funiculus iste coccineus, et ligaveris eum in fenestra, per quam demisisti nos: et patrem tuum ac matrem, fratresque et omnem cognationem tuam congregaveris in domum tuam.

19. Qui ostium domus tuae egressus fuerit, sanguis ipsius erit in caput ejus, et nos erimus alieni. Cunctorum autem sanguis, qui tecum in domo fuerint, redundabit in caput nostrum, si eos aliquis tetigerit.

20. Quodsi nos prodere volueris, et sermonem istum proferre in medium, erimus mundi ab hoc juramento, quo adjurasti nos.

21. Et illa respondit: Sicut locuti estis, ita fiat; dimittensque eos, ut pergerent, appendit funiculum coccineum in fenestra.

22. Illi vero ambulantes pervenerunt ad montana, et manserunt ibi tres dies, donec revertentur, qui fuerant persecuti; quaerentes enim per omnem viam, non reppererunt eos.

12. *Ja nad wami użyła miłosierdzia.* Słowo hebrajskie *chesed*, najobszerniej się bierze, i oznacza dobroczynność, która się wyświadcza innym, czyli ci zasługują na nią, lub nie, czy są biednymi, albo przeciwnie—*I dajcie mi znak pewny.* Ażebym gdy wam i waszym wskażę, prawdziwie i pewno była bezpieczną, i ja i moja rodzina.

13. *Zachowacie.* Żywych imajcie, zachowujcie przy życiu. — *A wyzwolicie dusze nasze od śmierci.* Wylączyście nas od powszechnej rzezi mieszkańców miasta.

14. *Dusza nasza niechaj będzie za was na śmierć.* To forma przysięgi, jak gdyby powiedzieć: poruczymy wam dusze nasze do śmierci. Niechaj nas Bóg zatraci, jeśli pogwałcimy daną wam obietnicę. Nie wahali się szpiegi obiecać w imieniu Jozuego, co sprawiedliwość nakazywała, ażeby dla prawdziwej zasługi nagrodę zapewnić. Że obietnica była dotrzymaną, widać z roz. 6, 25. — Podobny wypadek widzieć można w księdze sędziów, 1, 25. — *Wszakże jeśli nas nie wydasz.* Lecz wypuścisz nieuszkodzonych i nikomu nie objawisz, że się tu ukrywamy, albo że nie ulegną nieszczęściu, którzy do domu twego przyjdą, ażeby nie zbiegło się wielkie mnóstwo, niegodnych nawet życia. — *Miłosierdzie i prawdę.* Szczere i w najlepszej wierze działając i cośmy przyrzekli w najdrobniejszym szczególe do skutku przywołując.

12. Przetoż teraz przysiężcie mi przez Pana, iż iakom ja nad wami użyła miłosierdzia, tak i wy abyście uczynili z domem oycy mego: i daycie mi znak pewny,

13. że zachowacie żywo oycy mego i matkę, bracią i siostry moje, i wszystko co ich iest, a wyzwolicie dusze nasze od śmierci.

14. Którzy odpowiedzieli iéy: Dusza nasza niechay będzie za was na śmierć, wszakże jeśli nas nie wydasz: a gdy nam Pan da ziemię, okazemy nad tobą miłosierdzie i prawdę.

15. Spuściła ie tedy na powrozie z okna: bo dóm iey był przy murze.

16. I rzekła im: Wstąpcie na góry, abyśnć was niepotkali wracający się: a tam się kryjcie przez trzy dni, aż się wrócą, a tak pódydziecie drogą waszą.

17. Którzy rzekli do niéy: Będziem wolni od téy przysięgi, którąś nas poprzyśięgła:

18. jeśli gdy wnidzemy do téy ziemi, znakiem będzie ten powrozek czerwony, a uwiążesz go w oknie, z któregoś nas spuściła: a oycy twego i matkę, i bracią, i wszystkę twą rodzinę zgromadźisz do domu swego.

19. Kto ze drzwi domu twego wynidzie, krew iego będzie na głowę iego, a my będziemy niewinni. Ale krew wszystkich, którzy z tobą w domu będą, obróci się na głowę naszą, jeśli się ich kto dotknie.

20. Ale jeśli nas będziesz chciała wydać, i tę mowę obiawić, będziemy wolni od téy przysięgi, którąś nas poprzyśięgła.

21. A ona odpowiedziała: Jakoście rzekli, tak niechay będzie. I puściwszy ie, aby poszli, uwiązała powrozek czerwony w oknie.

22. A oni idąc przyszli do gór, i mieszkali tam przez trzy dni, aż się wrócili ci, którzy gonili: bo naszukawszy się po wszystkich drogach nienależli ich.

15. *Spuściła ie tedy na powrozie z okna.* Wyraz hebrajski, *chebel*, oznacza powróż nie jak ikolwiek, lecz mocny, z wielu sznurków złożony. Był zaś powróż ten z konopi albo lnu szkarłatnej barwy; gdyż tenże sam powróż na którym zostali spuszczeni szpiegi z okna był zostawionym na znak, ażeby ten dom wyjąć od klęski ogólnej.

17. *Będziem wolni.* Czyści będziemy od winy i nie zasłużymy na karę.

18. *Ten powrozek.* Sznurek cienki z wielu cienkich nitok złożony, chociaż małej objętości, wystarcza jednak do udźwignienia ciała ludzkiego, jak uczy doświadczenie.

19. *Krew jego będzie na głowę jego.* Zginie z własnej winy. Prawo wojenne karze tych, którzy po zdobyciu miasta, łączą się z tymi, którzy trwają w upornej obronie. — *Obróci się.* Jakby mówili: będziemy winnymi zabójstwa. Po Chaldejsku. *Wina śmierci jego na głowę naszą.*

21. *Będziem wolni.* Wolnymi będziemy, przysięga obowiązywać przestanie.

22. *Uwiązała powrozek czerwony w oknie.* Zaraz uwiązała, może dla tego, żeby szpiegi mogli widzieć, w jaki sposób go wywieszono, aby po zdobyciu miasta, znak ten obaczywszy poznali go, oraz żeby w rzeczy tak wielkiej wagi nie uleża najmniejszej omyłce.

23. Quibus urbem ingressis, reversi sunt, et descenderunt exploratores de monte; et, transmissis Jordane, venerunt ad Josue, filium Nun, narraveruntque ei omnia, quae acciderant sibi,

24. atque dixerunt: Tradidit Dominus omnem terram hanc in manus nostras, et timore prostrati sunt cuncti habitatores ejus.

23. Którzy gdy weszli w miasto, wrócili się, y zstąpili szpiegowie z góry: a przeprawiwszy się przez Jordau, przyszli do Jozuego syna Nun, y powiedzieli mu wszystko, co się im było przydało:

24. y rzekli: Dał Pan wszystkę tę ziemię w ręce nasze, y upadli od strachu wszyscy obywatele iej.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w 1. *Niewiasty wszelecnej*. Żydowskie słowo *żona*, nowotni Żydowie przekładają gospodynią, która goście stawia, po naszymu karczmarka, świadcząc Chaldejskim tłumaczem. Ale się mylą na tem, bo ten Chaldejski tłumacz chroniąc się słów nieuczciwych, pod czas insze słowa podkłada, Wszakże słowo Żydowskie *żona*, od drugiego słowa *zana* wzięte, znaczy wszeleczną. I tak pismo o tém świadczy: iż Rahab była niewiastą wszeleczną.

CAP UT III.

ROZDZIAŁ 3.

O cudownem osuszeniu Jordanu, i przejściu przezeń ludu Izraelskiego.

1. Igitur Josue de nocte consurgens movit castra: egredientesque de Setim, venerunt ad Jordannem, ipse et omnes filii Israël, et morati sunt ibi tres dies.

2. Quibus evolutis, transierunt praecones per castrorum medium,

3. et clamare coeperunt: Quando videritis arcam foederis Domini Dei vestri, et sacerdotes stirpis Leviticae portantes eam, vos quoque consurgite, et sequimini praecedentes:

4. sitque inter vos et arcam spatium cubitorum duum millium: ut procul videre possitis, et nosse per quam viam ingrediamini: quia prius non ambulastis per eam: et cavete ne appropinquetis ad arcam.

5. Dixitque Josue ad populum: Sanctificamini: cras enim faciet Dominus inter vos mirabilia.

6. Et ait ad sacerdotes: Tollite arcam foederis, et praecedite populum. Qui jussa complentes tulerunt, et ambulaverunt ante eos.

7. Dixitque Dominus ad Josue: Hodie incipiam

1. Wstawszy tedy Jozue w nocy, ruszył się z obozem: a wyciągnawszy z Setim, przyszli do Jordanu on y wszyscy synowie Izraelowi, y mieszkali tam trzy dni.

2. Które gdy minęły, przeszli woźniowie przez pośród obozu,

3. wołając y mówiąc: Gdy ujrzyście skrzynię przymierza Pana Boga waszego, y kapłani rodu Lewitskiego niosące ją, wy się też ruszcie, a idźcie za idącymi wprzód:

4. a niechay będzie plac między wami a między skrzynią na dwa tysiące łokiet: abyście zdaleka mogli widzieć, y wiedzieć, którą drogą idźć macie: boście przed tym nią nie chodzili, a strzeżcie się, abyście się nie przybliżali do skrzyni.

5. Y rzekł Jozue do ludu: Poświęćcie się: bo jutro Pan uczyni między wami cuda.

6. Y rzekł do kapłanów: Weźmiecie skrzynię przymierza, a idźcie przed ludem: Którzy czyniąć dosyć rozkazaniu, wzięli, y szli przed nimi.

7. Y rzekł Pan do Jozuego: Dziś cię pocznę wy-

24. *Dał Pan.* O tem co miało nastąpić jeszcze, mówi jakby o rzeczy dokonanej, z powodu niewątpliwiej nadziei.

R. 3.—1. *Wstawszy tedy w nocy.* Przez noc rozumie się tutaj czas przed świtaniem, który jest ostatkiem nocy, lecz jeszcze ciemnawy i bardzo raunny. — *Z Setim.* Jordau był odległym o 60 staj od Setim; ośm staj stanowi milę włoską. — *Mieszkali tam trzy dni.* Tam, to jest w Setim i u brzegu Jordanu, gdyż przy Jordanie jedną tylko noc znajdowali się, to jest pierwszą po przybyciu, okazuje się tu z hebrajskiego tekstu, w którym powiedziano: *Przyszli do Jordanu sami, i wszyscy synowie Izraela, i przenocowali tam, zanim przebyli Jordau, i stało się po trzech dniach.* Tak sądzą: Serarius, Marius, Cajetanus i inni.

2. *Które gdy minęły.* To jest na obu miejscach i po ogłoszeniu tych dni, roz. 11. — *Woźniowie.* Ta sama nazwa w roz. 1, 10, określa się przez wyrazy: przełożeni narodu.

3. *Kapłani... niosący ją.* Zwykle skrzynię przymierza nosili Lewici, podług przepisu księgi Lewityku, Num. 4, 15; mogli jednak, jeśli tego żądali nieść i kapłani. Że się tak stało czterokroć widać z Pisma z tegoż roz. 3, 6; niżej r. 6, 1. Paralip. 15, 15, i z II. ks. Królów 15, 29. — *A idźcie za idącymi wprzód.* Za tymi, którzy ze skrzynią uprzedzali. Po śmierci Moj-

żesza służył obłoku, który był przewodnikiem w drodze, zniknął.

4. *Plac... na dwa tysiące łokiet.* Zachowując o ile można troskliwie przedział, w sposób jednak moralny, gdyż inaczej zbyt byłiby dręczeni troskliwością o zachowanie tego wymiaru; w hebrajskim równie jak w chaldejskim, mówi się: *około dwóch tysięcy łokci.* To było postanowionem na znak uszanowania. Ponieważ z obozu w dni Szabatu szczególnie obowiązani byli chodzić do Arki, ztąd uczeni nazwali tę przestrzeń drogą Szabatową; chociaż prawo wyraźnie jej nieokreśliło: patrz Dzieje Ap. 1, 12.

5. *Poświęćcie się.* Przygotujcie się przez świętość, czyli święcie: a może i to oznacza żeby się oczyścili, pomyli odzież, wstrzymali się od spółkowań małżeńskich: Widzimy bowiem przepisany sposób uświęcenia się, gdy na górze Synai prawo ogłoszonym zostało, Exod. 19, 10 i 15. — *Bo jutro Pan uczyni między wami cuda.* Zatrzymując bieg rzeki i t. d.

6. *Weźmiecie skrzynię przymierza.* Jozue rozkazuje kapłanom, gdyż byłudarowany duchem proroczym, i wyraźny rozkaz na to odebrał od Boga: czytamy bowiem w wierszu 8. *A ty rozkaż kapłanom i t. d.*

7. *Dziś cię pocznę wycyższać.* Nic bowiem dotąd nie uczynił przezeń Pan Bóg, coby przewyższało przyrodzony stan rzeczy, lecz miał cudownie działać na przyszłość.

exaltare te coram omni Israël: ut sciant, quod, sicut cum Moyse fui, ita et tecum sim.

8. Tu autem praecipe sacerdotibus, qui portant arcam foederis, et dic eis: Cum ingressi fueritis partem aquae Jordanis, state in ea.

9. Dixitque Josue ad filios Israël: Accedite huc, et audite verbum Domini Dei vestri.

10. Et rursum: In hoc, inquit, scietis, quod Dominus Deus vivens in medio vestri est, et disperdet in conspectu vestro Chananaeum et Hethaeum, et Hevaeum et Pherezeum, Gergesaeum quoque et Jebusaeum et Amorrhaeum.

11. Ecce arca foederis Domini omnis terrae antecedit vos per Jordanem.

12. Parate duodecim viros de tribubus Israël, singulos per singulas tribus.

13. Et cum posuerint vestigia pedum suorum sacerdotes, qui portant arcam Domini Dei universae terrae, in aquis Jordanis, aquae, quae inferiores sunt, decurrent atque deficient: quae autem desuper veniunt, in una mole consistent.

14. Igitur egressus est populus de tabernaculis suis, ut transiret Jordanem: et sacerdotes, qui portabant arcam foederis, pergebant ante eum. (*Eccli. 24, 36*).

15. Ingressisque eis Jordanem, et pedibus eorum in parte aquae tinctis (Jordanis autem ripas alvei sui tempore messis impleverat),

16. steterunt aque descendentes in loco uno, et ad instar montis intumescerent apparebant procul ab urbe, quae vocatur Adom, usque ad locum Sarthan; quae autem inferiores erant, in mare solitudinis (quod nunc vocatur mortuum) descenderunt, usquequo omnino deficerent.

17. Populus autem incedebat contra Jericho: et

wyższać przede wszystkim Izraelem: aby widzieli, iż iakom był z Moyżeszem, takem iest y z tobą.

8. A ty rozkaż kapłanom, którzy niosą skrzynię przymierza, a rzecz im: Gdy wnidziecie w część wody Jordanu, stańcie w nię.

9. Y rzekł Jozue do synów Izraelowych: Przystąpcie sam, a słuchaycie słowa Pana Boga waszego.

10. Y zaś: Po tym, pry, poznacie, że Pan Bóg żywiący iest w pośrodku was, y wytraci przed oczyma waszemi Chananeczyka, y Heteicyka, Heweicyka, y Pherezeicyka, Gergezeicyka téz y Jebuzeicyka, y Amorreyicyka.

11. Oto skrzynia przymierza Pana wszędy ziemie pójdzie przed wami przez Jordan.

12. Nagotujcież dwanaście mężów z pokolenia Izraelowego, po iednemu z każdego pokolenia.

13. A gdy położą stopy nóg swoich kapłani, którzy niosą skrzynię Pana Boga wszędy ziemie w wodzie Jordanowey, wody, które są poniżej, zbieżą y opadną: a które powysz idą, w iednę kupie się zastanowią.

14. Wyszedł tedy lud z namiotów swych, aby przeszedł Jordan: a kapłani, którzy niesli skrzynię przymierza, szli przed nim.

15. A gdy oni weszli w Jordan, a nogi ich w części wody omoczone były (a Jordan brzegi łoża swego czasu żniwa był napełnił),

16. stanęły wody zciekające na iednym miejscu, y iako góra podnosząc się widziane były daleko od miasta które zowią Adom, aż do miejsca Sarthan: a które były niższe, do morza pustynie (które teraz martwym zową) spłynęły, aż do szcztu ustały.

17. A lud szedł na przeciwko Jerichowi: a ka-

8. *Gdy wnidziecie w część wody Jordanu, stańcie w niej.* Przez część, rozumie środek, albo samo koryto rzeki. Patrz r. 4, 10.

9. *Przystąpcie sam* (tu). Zdaje się, że wtenczas Jozue znajdował się pośród obozu; i tam zwołał gromadę.

10. *Pan Bóg żywiący.* Życie najlepiej się uwydatnia z ruchu i czynności. Dla tego więc Bóg nazywa się żyjącym, że działaniem swoim wszystko urządza i wszystkiemu rozkazuje, a szczególnie że czcicieli swoich zapotrzebuje i pomoc im udziela. *Jest w pośrodku was.* Jest z wami jako wasz pomocnik. — *Chananeicyka.* Oznacza siedm narodów, pochodzących od Chanaana syna Chamowego, które cały ten kraj od Jordanu aż do morza Śródziemnego zamieszkiwały.

12. *Nagotujcież dwanaście mężów.* Ci dwunastu są tymi samymi, którzy, jak widać z następnego rozdziału, na to byli wybranymi, żeby oczyścili koryto Jordanu z kamieni. Inni zasadnie twierdzą, że byli wybranymi, żeby towarzyszyli kapłanom niosącym skrzynię przymierza. Tak sądzą: Cajetanus i Magalian.

13. *Kapłani.* Kapłanów, ponieważ ani z innego pokolenia oprócz Aaronowego być nie mogli, wtenczas było około dwudziestu czterech, tak mniema Serarius. Dwóch wystarczało do niesienia skrzyni przymierza, i prawdopodobnie, że w przejściu Jordanu byli Eleazar z Itamarem, synowie Aarona, albo że Eleazar ze swoim synem Finessem. Inni mniemają, że do niesienia skrzyni przymierza, potrzebna było czterech.

15. *Czasu żniwa.* Rozumie się żniwo pszenicy albo jęczmienia, które nieprzypada jak u nas w miesiącu

Sierpniu, lecz przy końcu Kwietnia, albo na początku Maja. Patrz Plin. księgę 18, rozdz. 18 opisujące Egipt. — *A Jordan brzegi łoża swego... napełnił.* Przyczyna wezbrania Jordanu jest ta, że czasu żniwa topnieją śniegi na Libanie, skąd Jordan wypływa.

16. *Widziane były daleko.* Wody rozciągały się od miejsca przejścia aż do Adom, a wezbranie z daleka wyglądało jakby góra, dla tegoż z daleka mogło być widzianem. Albo takie znaczenie: wody tak wezbrały, iż z miasta Adom i Sartan fale mogły być widziane. — *Od miasta, które zowią Adom.* Temu miastu naznacza Adrichomius miejsce w pokoleniu Rubena, blisko wschodniego brzegu Jordanu, nieco dalej od ujścia potoku Karit do Jordanu. Masius twierdzi, że była blisko jeziora Tyberyadzkiego. — *Sartan.* Adrichomius mieści pomiędzy miastem wyżej wspomnianem i Bethabar; Masiusz daleko wyżej na północ. — *Do morza pustyni.* Po hebrajsku morze Soli; nazywa się morzem Martwym: dla tego, że woda w nim twarda i nieruchoma, że w niem się nie utrzymają ani ryby ani ślimaki, nawet ani robaki, ani węże, jak podaje S. Hieronim w rozdz. 49 Ezechiela. W księdze Num. 34, 3, nazywa się *morzem naj-słodsze.* Nasz tłumacz właściwie tu nazywa *morzem Pustyni*, gdyż ziemia dokoła jest jałową, przykryj woni i bagnista, a więc pusta i próżna.

17. *Na suchej ziemi.* Albo że koryto Jordanu było piaszczyste i żwirowate, dla tego zaraz po zniknięciu wody było suchem, albo stało się cudem, że wnet wyschło, utworzyło drogę dla Izraelitów bez zamoczenia nóg. — *Przepasani.* Przygotowani, usposobieni. — *A wszystkie lud*

sacerdotes, qui portabant arcam foederis Domini, stabant super siccum humum in medio Jordanis accincti, omnisque populus per arentem alveum transibat.

płani, którzy nieśli skrzynię przymierza Pańskiego, stali na suchej ziemi w pośrodku Jordanu przepasani, aż wszystek lud przez suche łożo przechodził.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O zabranii dwónastu kamieni z koryta Jordanowego, i położeniu tyluż w korycie, na pamiątkę potomności.

1. Quibus transgressis, dixit Dominus ad Josue:
2. Elige duodecim viros singulos per singulas tribus:

3. et praecepe eis, ut tollant de medio Jordanis alveo, ubi steterunt pedes sacerdotum, duodecim durissimos lapides, quos ponetis in loco castrorum, ubi fixeritis hac nocte tentoria.

4. Vocavitque Josue duodecim viros, quos elegerat de filiis Israël, singulos de singulis tribus,

5. et ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei vestri ad Jordanis medium, et portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris, juxta numerum filiorum Israël,

6. ut sit signum inter vos: et quando interrogaverint vos filii vestri cras, dicentes: Quid sibi volunt isti lapides?

7. respondebitis eis: Defecerunt aquae Jordanis ante arcam foederis Domini, cum transiret eum: idcirco positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israël usque in aeternum.

8. Fecerunt ergo filii Israël, sicut praecepit eis Josue, portantes de medio Jordanis alveo duodecim lapides, ut Dominus ei imperarat, juxta numerum filiorum Israël, usque ad locum, in quo castrametati sunt, ibique posuerunt eos.

9. Alios quoque duodecim lapides posuit Josue in medio Jordanis alveo, ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam foederis: et sunt ibi usque in praesentem diem.

10. Sacerdotes autem, qui portabant arcam, stabant in Jordanis medio, donec omnia completerentur, quae Josue, ut loqueretur ad populum praeceperat Dominus, et dixerat ei Moyses. Festinavitque populus, et transiit.

przez suche łożo przechodził. Wielkiej części dnia użyto do przejścia, gdyż bardzo była wielka liczba Izraelitów i prozelitów, i dwadzieścia cztery kamienie, jedne wziąć a drugie położyć w korycie rzeki potrzeba było. Serariusz mniema, że w ciągu jednej lub dwóch godzin południowych przejście się odbyło.

R. 4. — 2. *Po jednym z każdego pokolenia.* Jeden nawet był wybranym z pokolenia Lewi i podobnie jeden z pokolenia Józefa, które rozdzielono na dwa pokolenia Manasses i Efraima, i tak liczby dwunastu nie przewyższyło.

3. *Najtwardszych kamieni.* Rabini błędnie tłumaczą przez wyraz: największych. Pewną jest rzeczą, że wielkość ich była taką, żeby pojedynczy człowiek mógł zanieść ztąd aż do Gulgala. Najtwardsze dla tego wybrano, żeby mogły przetrwać na pamiągę potomności i dla tego szukano takich, które nie łatwo czas mógł zniszczyć.

6. *Znak.* Wypadku na tém miejscu zdarzonego. —

1. Którzy gdy przeszli, rzekł Pan do Jozuego:

2. Obierz dwunastcie mężów, po iednemu z każdego pokolenia:

3. a roskaż im, aby wzięli z pośrodku łoża Jordanu, gdzie stały nogi kapłanów, dwanaście natwardszych kamieni, które położyście na miejscu obozu, gdzie rozbiiecie namioty téj nocy.

4. Y wezwał Jozue dwunastcie mężów, które wybrał z synów Izraelowych po iednemu z każdego pokolenia,

5. y rzekł do nich: Idźcie przed skrzynię Pa-na Boga waszego do pośrodku Jordana, a wynieście ztamtąd każdy po iednym kamieniu na ramionach waszych, według liczby synów Izraelowych,

6. aby był znak w pośród was: a gdy was będą pytać synowie waszy iutro, mówiąc: Co znaczy kamienie?

7. odpowiedzié im: Ustały wody Jordanowe przed skrzynią przymierza Pańskiego, gdy szła przezeń: y dla tego położono te kamienie na pamiątkę synów Izraelowych aż na wieki.

8. Uczynili tedy synowie Izraelowi tak, iako im roksazał Jozue, niosąc z pośrodku Jordanowego łoża dwanaście kamieni, iako mu był Pan roksazał, według liczby synów Izraelowych, aż na miejsce, na którym się obozem położyli, y tam iepokładli.

9. Drugie téż dwanaście kamieni położył Jozue na śród łoża Jordanu, kędy stali kapłani, którzy nieśli skrzynię przymierza: y są tam aż do terazniejszego dnia.

10. A kapłani, którzy nieśli skrzynię, stali w pośród Jordanu, aż się wypełniło wszystko, co Jozuemu żeby mówił do ludu, przykazał był Pan, y powiedział mu Moyżesz. Y spieszył się lud, y przeszedł.

Jutro. W przyszłości.

9. *Dwanaście kamieni położył Jozue na śród łoża Jordanu.* Nie spojone, ani na podobieństwo ołtarza, lecz każdy oddzielnie, podobnie jak Mojżesz uczynił. Exod. 24, 4. tak bowiem widoczniejszem było rozróżnienie dwunastu pokoleń. — *Aż do terazniejszego dnia.* Z tego miejsca niektórzy sądzą, że nie Jozue napisał tę księgę; lecz żeby dało się powiedzieć *aż do terazniejszego dnia*, dość iżby w pewnej przerwie czasu po ułożeniu kamieni, Jozue historję swoją pisał.

10. *Stali w pośród Jordanu.* Podobna do prawdy, że stali zwrócenii ku południowi, to jest: ku niższemu ujściu wód; takim bowiem sposobem twarze zwracali ku przechodzącemu narodowi, i obecnością swoją dawali odwagi, oraz wody po za sobą piętrzące się uważali za nic, jako ubezpieczeni obecnością Pańską. — *I powiedział mu Moyżesz.* Tym samym sposobem, i z taką ochotą i posłuszeństwem, jakie mu zawsze Mojżesz nakazywał był i zalecał.

propinqua possidebant magni maris loca, quod siccasset Dominus fluentia Jordanis coram filiis Israël, donec transirent, dissolutum est cor eorum, et non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israël.

2. Eo tempore ait Dominus ad Josue: Fac tibi cultros lapideos, et circumcide secundo filios Israël.

3. Fecit, quod jusserat Dominus, et circumcidit filios Israël in colle praeputiorum.

4. Haec autem causa est secundae circumcisionis: Omnis populus, qui egressus est de Aegypto generis masculini, universi bellatores viri, mortui sunt in deserto per longissimos viae circuitus,

5. qui omnes circumcisi erant. Populus autem, qui natus est in deserto,

6. per quadraginta annos itineris latissimae solitudinis incircumciscus fuit; donec consumerentur, qui non audierant vocem Domini, et quibus ante juraverat, ut non ostenderet eis terram lacte et melle manantem.

7. Horum filii in locum successerunt patrum, et circumcisi sunt a Josue: quia sicut nati fuerant, in praeputio erant, nec eos in via aliquis circumciderat.

8. Postquam autem omnes circumcisi sunt, manserunt in eodem castrorum loco, donec sanarentur.

9. Dixitque Dominus ad Josue: Hodie abstuli opprobrium Aegypti a vobis. Vocatumque est nomen loci illius Galgala usque in praesentem diem.

10. Manseruntque filii Israël in Galgalis, et fecerunt Phase, quartadecima die mensis ad vesperrum, in campestribus Jericho:

11. et comederunt de frugibus terrae die altero, azymos panes, et polentam ejusdem anni.

R. 5.—2. *Uczyń sobie noże kamiennę.* Teraz obrzezanie odbyło się za pomocą noży kamiennych, jak okazuje się z tekstu; w innych razach mogłoby się dokonać przez użycie żelaznych lub stalowych. Patrz Gen. 17, 12.—*A obrzeżesz.* Nie sam obrzezuję, bo któżby wystarczył dla takiego mnóstwa, ani też była potrzeba używać do tego kapłanów i lewitów. Obrzezali więc wszyscy, którzy przedtem byli obrzezanymi w Egipcie, a podobna do prawdy, że sam Jozue obrzezał niektórych, oraz Eleazar, a mianowicie domowników, jako uczynił Abraham, Genes. 17, 23, który obrzezał *Izmaela syna swego i wszystkie sługi urodzone w domu jego.*—*A obrzeżesz powtórę syny Izraelowe.* Takie znaczenie: odnow zwyczaj obrzezania, przez długi czas na puszczy zaniedbany. Dla tego zaś nakazano to obrzezanie, bo Bóg chciał, aby i inne prawa obrzędowe zaczęto wykonywać, które mogły być zachowywane jedynie tylko przez obrzezanych; ani przystało Izraelitom bez obrzezania mieszkąć pośród narodu Chananejczyków, również nieobrzezanych; dla tego bowiem ustanowione było obrzezanie, żeby się Żydzi od pogan różnili. Patrz Gen. 17, 12.

3. *Na pagórku odrzeżków.* Na miejscu w przyszłości tak nazwanem z powodu takowego obrzezania, albo, co prawdziwiej, dla tego, że tam złożone i zagrzebane zostały odrzeżki.

5. *A lud... był nie obrzezany.* Nie obrzezowano na puszczy dla tego, żeby dzieciom nowoobrzezanym ruch nie stał się przyczyną śmierci: być albowiem mogło że

dzierzeli bliskie wielkiego morza miejsca, że wysuszył Pan woly Jordanowe przed synmi Izraelowymi, aż przeszli: upadło serce ich, y nieostał w nich duch, bojących się weszcia synów Izraelowych.

2. Tego czasu rzekł Pan do Jozuego: Uczyń sobie noże kamienne, a obrzeżesz powtórę syny Izraelowe.

3. Uczynił, co Pan kazał, y obrzezał syny Izraelowe na pagórku odrzeżków.

4. A ta jest przyczyna wtórego obrzezania: Wszytek lud, który wyszedł z Egiptu płci męskiej, wszyscy wojenni mężowie, pomarli na puszczy, przez barzo wielkie krążenie drogi,

5. którzy wszyscy byli obrzezani. A lud, który się urodził na puszczy,

6. przez czterdzieści lat drogi barzo szerokiej pustynie, był nieobrzezany: aż wymarli ci, którzy niesłuchali głosu Pańskiego, y którym przedtym przysiągł był, żeby im nieukazał ziemię młkiem y miodem płynącą.

7. Tych synowie nastąpili na miejsce ojców, y od Jozuego obrzezani są: ponieważ jako się urodzili, w odrzeżku byli, ani ich żaden na drodze był obrzezał.

8. A gdy byli wszyscy obrzezani, mieszkali na tymże miejscu obozu, aż się wygoili.

9. Y rzekł Pan do Jozuego: Dzisiaj zdjąłem z was żelżywość Egypską. Y nazwano imię onego miejsca Galgala, aż do dnia terażniejszego.

10. Y mieszkali synowie Izraelowi w Galgalach, y czynili Phase czterdnastego dnia miesiąca ku wieczoru na polach Jerycho:

11. y iedli zboże ziemie drugiego dnia, przasny chleb y prażmo tegoż roku.

obłok niespodzianie się z miejsca poruszy, a więc i lud musiał zmieniać stanowisko.

6. *Aż wymarli.* Ta była przyczyna zaniechania obrzezania: że Bóg trzymał lud na puszczy, aż wymrą wszyscy, którzy nie słuchali głosu jego i t. d.; przyczyna oznaczona w wierszu 5.

7. *Nastąpili na miejsce ojców.* Otrzymali spełnienie obietnicy, od których ojcowie odpadli.

9. *Zelżywość.* Odrzeżek; żelżywością było u Hebreów, jeśli kto nie był obrzezanym, albo go nieobrzezanym nazywano. Albo żelżywością to było, że mówili, iż Bóg wyprowadziwszy z Egiptu nie mógł wprowadzić do ziemi obiecanej. Do tego się ściąga Exod. 32, 12: *chyttrze je wyciódł, aby je pobit na górach, i wygładził z ziemi;* a może dla tego żelżywością Egipską nazwano, że Egipcianie, którzy byli z Żydami, znużeni długą podróżą na puszczy, czy to skrycie, czy też głośno żydom to wyrzucali.—*Galgala.* Pochodzi od *Galal*, co oznacza *oddalić*; tak iż Galgal jest miejscem oddalenia, rozumie się odrzeżków, albo żelżywości Egipskiej, podług wykładu przytoczonego.

10. *Czynili Phase.* To jest uroczystość Paschy, która od czasu ustanowienia, trzeci raz obchodzoną była. Raz pierwszy bowiem w Egipcie, Exod. 12; drugi raz na puszczy Sinaj, w drugim roku po wyjściu z Egiptu. Num. 9, 2 i dalszych; w następnych zaś latach podróżowania na puszczy była przerywana.

11. *Prażmo.* Makę czyli słod, z kłosów w tym roku zebranych.

12. Defecitque manna, postquam comederunt de frugibus terrae, nec usi sunt ultra cibo illo filii Israël, sed comederunt de frugibus praesentis anni terrae Chanaan.

13. Cum autem esset Josue in agro urbis Jericho, levavit oculos, et vidit virum stantem contra se, evaginatam tenentem gladium, perrexitque ad eum, et ait: Noster es, an adversariorum?

14. Qui respondit: Nequaquam: sed sum princeps exercitus Domini, et nunc venio.

15. Cecidit Josue pronus in terram. Et adorans ait: Quid Dominus meus loquitur ad servum suum? (*Exod. 3, 5. Act. 7, 33.*)

16. Solve, inquit, calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim, in quo stas, sanctus est. Fecitque Josue, ut sibi fuerat imperatum.

12. Y przestała manna, skoro poczęli iść zboże ziemie, ani używali więcę synowie Izraelowi onego pokarmu, ale iedli ze zboża ziemie Chananeyskię roku tego.

13. A gdy Jozue był na polu miasta Jerycha, podniósł oczy, y ujrzał męża stojącego przeciwko iemu, dzierżącego dobyty miecz, y szedł do niego, y rzekł: Nasześ, czyli nieprzyjacielski?

14. A on odpowiedział: Nie: alem iest hetman woyska Pańskiego, y terazem przyszedł.

15. Upadł Jozue twarzą na ziemie, y pokłoniwszy się rzekł: Co Pan mój mówi do sługi swego?

16. A on: Zzuy, pry, obuwie twoie z nóg twoich: bo miejsce, na którym stoisz, święte jest. Y uczynił Jozue, iako mu było roskazano.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 15. Upadł Jozue twarzą na ziemie. Tu obacz iż oprócz pokłonu własnego Bogu jest też pokłon mniejszy, którym powinniśmy czcić rzeczy święte, i Anioły i ludzie święte. Ale przecię większy jest niż ten pokłon którym czciemy osoby świeckie. Boć tu Jozue wiedział, iż ten komu się kłaniał, nie był Bogiem, ponieważ Anioł nazwał się sługą bożym, i uczynił to Jozue nie dla świetkiego obyczaju ale z nabożeństwa, bo nie pierwej mu się poklonił, aż go poznał być Aniołem posłem Bożym. A iż nie źle to uczynił Jozue, ani w tem pobił, potem znać, że mu Anioł nie tylko nie zakazał siebie czcić, ale jeszcze kazał większą uczciwość sobie wyrządzać, mówiąc: zzuj obuwie twoje z nóg twoich, bo miejsce, na którym stoisz, święte jest. A ono miejsce nie dla czego inszego świętem było, dla obecności Anielskiej: boć na ten czas Jozue nie był na miejscu poświęconem, ale na polach Jerychowych.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O zdobyciu miasta Jerycha, ocaleniu Rahab, i przekleństwie rzuconem na miasto Jerycho.

1. Jericho antem clausa erat atque munita, timore filiorum Israël, et nullus egredi audebat aut ingredi.

2. Dixitque Dominus ad Josue: Ecce dedi in manu tua Jericho, et regem ejus, omnesque fortis viros.

3. Circuite urbem cuncti bellatores semel per diem: sic facietis sex diebus.

4. Septimo autem die sacerdotes tollant septem buccinas, quarum usus est in jubileo, et praecedant arcam foederis: septiesque circuibitis civitatem, et sacerdotes clangent buccinis.

12. I przestała manna. Deszcz ów spuszczaający mannę padać przestał, gdyż już z ziarna mieli podostatek żywności.

13. Ujrzał mgła stojącego. Anioła, którego niektórzy Gabryelem nazywać chcą, wielu mniemają, że Ś. Michał się ukazał, który u Daniela rozdz. 10, 13, nazwany jest książęciem zastępów Bożych.—*Dzierżącego dobyty miecz.* Gdyż przybył jako zwiastun Boży o mającej się rozpocząć wojnie z Chananejczykami, oraz pomocnik walki.—*Nasześ, czyli nieprzyjacielski?* T. j. czyś Żyd, czy Chananejczyk?

14. Teraz przyszedłem. Ażeby nowym i osobliwszym sposobem wesprzeć ciebie i twoich, jakom pomagał na puszczę i w przejściu Jordanu.

15. Upadł Jozue. Uchylił się ku ziemi, ażeby oddać cześć aniołowi. P. W.—*Mówi.* Chce mówić, rozkazać.

16. Zzuj, pry, obuwie. Dla uszanowania, i osoby z którą rozmawiasz, i miejsca.

R. 6.—1. A Jerycho zamknięte było i opatrzone. W Chaldejskim: Jerycho miało bramy żelazne zamknięte i zaparte było mosiężnemi drągami.—I żaden wyniść

1. A Jerycho zamknięte było, y opatrzone dla boiaźni synów Izraelowych, y żaden wyniść nie śmiał abo wniść.

2. Y rzekł Pan do Jozuego: Otom dał w ręce twoje Jericho, y króla iego, y wszystkie męże mocne.

3. Obchodźcie miasto wszyscy mężowie waleczni raz na dzień: a tak czynić będziecie przez sześć dni

4. A siódmego dnia kapłani niechay wezmą siedm trąb, których używają w Jubileusz, a niech idą przed skrzynią przymierza, i siedm kroć obędziecie miasto, a kapłani będą trąbić w trąby.

nieśmiał ani wniść. Co oznacza nie samo bron zamknięcie, lecz i postawienie strażników.

2. I rzekł Pan do Jozuego. Anioł co się mu był ukazał, r. 5, 13.

4. Kapłani niechay wezmą siedm trąb. Te siedm trąb były z tego rodzaju, których używali kapłani dla obwieszczenia roku Jubileuszowego, Lewit. 25, 9; gdyż tu się nazywają po hebrajsku *jobelim*; a LXX nazywają trąbami świętymi, dla tego, że na nich grali kapłani w czasie świąt jubileuszu: materialem ich były rogi baranie.—*Niech idą przed skrzynią przymierza.* Ciż sami kapłani, którzy w czasie przejścia przez Jordan skrzynię przymierza nieśli, zdaje się, że i teraz skrzynię nieśli około Jerycho, i niemasz przyczyny, dla czego by ich było mniej lub więcej, albo że inni byli. Byli więc Eleazar i Ithamar, albo zamiast tego ostatniego, Phinees.—*I siedm kroć.* Zdaje się, że siódme obejście uważało się za dokonane, gdy kapłani, skrzynia i Jozue, wódz narodu, siódmy raz przybyli na miejsce z którego się rozpoczął pochód; bo ci byli najprzedniejszym przedmiotem okazałości.—*Kapłani trąbić będą w trąby.* Chciał Pan żeby trąbiono: 1) Dla okazania, że wojna ta nie przyniesie za-

5. Cumque insonuerit vox tubae longior atque concisior, et in auribus vestris increpuerit, clamabit omnis populus vociferatione maxima, et muri funditus corruent civitatis, ingredienturque singuli per locum, contra quem steterint.

6. Vocavit ergo Josue, filius Nun, sacerdotes et dixit ad eos: Tollite arcam foederis, et septem alii sacerdotes tollant septem jubileorum buccinas, et incedant ante arcam Domini.

7. Ad populum quoque ait: Ite, et circuite civitatem, armati, praecedentes arcam Domini.

8. Cumque Josue verba finisset, et septem sacerdotes septem buccinis clangerent ante arcam foederis Domini,

9. omnisque praecederet armatus exercitus, reliquum vulgus arcam sequebatur, ac buccinis omnia concrepabant.

10. Praeceperat autem Josue populo, dicens: Non clamabitis, nec audietur vox vestra, neque ullus sermo ex ore vestro egredietur: donec veniat dies, in quo dicam vobis: Clamate, et vociferamini.

11. Circuivit ergo arca Domini civitatem semel per diem, et reversa in castra, mansit ibi.

12. Igitur Josue de nocte consurgente, tulerunt sacerdotes arcam Domini,

13. et septem ex eis septem buccinas, quarum in jubileo usus est: praecedebantque arcam Domini ambulantes atque clangentes; et armatus populus ibat ante eos, vulgus autem reliquum sequebatur arcam, et buccinis personabat.

14. Circuieruntque civitatem secundo die semel, et reversi sunt in castra. Sic fecerunt sex diebus.

15. Die autem septimo, diluculo consurgentes, circuierunt urbem, sicut dispositum erat, septies.

16. Cumque septimo circuitu clangerent buccinis sacerdotes, dixit Josue ad omnem Israël: Vociferamini, tradidit enim vobis Dominus civitatem:

17. sitque civitas haec anathema: et omnia, quae in ea sunt, Domino: sola Rahab meretrix vivat cum universis, qui cum ea in domo sunt: abscondit enim nuntios quos direximus. (*Supr. 2, 4*).

18. Vos autem cavete, ne de his, quae praecepta sunt, quippiam contingatis, et sitis praevaricationis rei, et omnia castra Israël sub peccato sint atque turbentur.

19. Quidquid autem auri et argenti fuerit, et

5. A gdy zabrzmiał głos trąby dłuższy y drobniejszy, y w uszach się waszych rozlegać będzie, krzykną wszyscy lud okrzykiem wielkim, a upadną z gruntu mury miejskie, y wnidzie każdy w miasto tym miejscem, przeciw któremu stał.

6. Wezwał tedy Jozue syn Nun kapłanów, y rzekł do nich: Weźmicie skrzynię przymierza, a siedm innych kapłanów niechay wezmą siedm trąb Jubileuszów, a niech idą przed skrzynią Pańską.

7. Do ludu też rzekł: Idźcie, a obeydźcie miasto, idąc zbrojni przed skrzynią Pańską.

8. A gdy słowa skończył Jozue, y siedm kapłanów siedmią trąbą trąbili przed skrzynią przymierza Pańskiego,

9. a wszystko wojsko zbrojne szło wprzód, ostatek ludu pospolitego szło za skrzynią, a trąbienie się po wszech miejscach rozlegało.

10. A przykazał był Jozue ludowi, mówiąc: Nie będziecie wołać, ani usłyszany będzie głos wasz, ani żadna mowa z ust waszych nie wynidzie: aż przydzie dzień, którego wam rzekę: Wołajcie, a krzyczcie.

11. Obchodziła tedy skrzynia Pańska miasto raz na dzień, a wróciwszy się do obozu, została tam.

12. Gdy tedy Jozue wstał w nocy, wzięli kapłani skrzynię Pańską,

13. y siedm z nich siedm trąb, których w Jubileuszu używają, y szli przed skrzynią Pańską chodząc y trąbiąc, a lud zbrojny szedł przed nimi, a ostatek ludu pospolitego szło za skrzynią, a trąby się rozlegały.

14. Y obesli wtórego dnia miasto ieden raz, y wrócili się do obozu. Tak czynili przez sześć dni.

15. A dnia siódmego wstawszy rano, obesli miasto, iako sporządzono było, siedm króc.

16. A gdy za siódmym obeszcim trąbili kapłani w trąby, rzekł Jozue do wszystkiego Izraela: Krzyczcie, bo wam Pan dał miasto:

17. y niech to miasto będzie anathema: y wszystko co w nim jest, Panu: sama Rahab nierządnicą niech zostanie żywa ze wszystkimi którzy są z nią w domu: abowiem zataiła posły któreśmy byli posłali.

18. A wy się ostrzegajcie, abyście z tych rzeczy, o których rokazano, niczego nie tykali, y bylibyście winni przestępstwa, a wszystek obóz Izraelski byłby pod grzechem y zamieszany.

19. A cokolwiek będzie złota y srebra y naczynia

łego smutku Izraelitom, a radości wiele. 2) Chce żeby trąbiono jak w jubileusz, ponieważ jak wtenczas wszyscy powracali do swej własności, tak teraz żydzi do ziemi obiecanej.

5. *Drobniejszy*. Dźwięk drobny jest, gdy go przedziela mała przerwa i często się powtarza.

6. *Krzykną wszyscy lud*. Dla przerażenia nieprzyjaciela, dla zachęty żydów, wezwania pomocy Bożej, oraz na znak radości.—*Okrzykiem wielkim*. Słowo hebrajskie oznacza okrzyk uroczysty.

9. *Ostatek ludu pospolitego szło za skrzynią*. Mężowie, niewiasty, młodzież, starcy i prozelici Egipczy z gromadą zmieszani.

12. *Wstał w nocy*. Bardzo rano.

Bib. St. Test. T. I.

15. *Obesli miasto... siedm króc*. Obchodzeń na ogół było trzynaście, nie zaś czternaście, jak niektórzy sądzą rabini.

17. *I niech to miasto będzie anathema*. Co się tu mówi o wykleciu miasta i o ocaleniu Rahab, zdaje się, że wprzód zostało objawionem ludowi, teraz zaś tylko przypomniano. Rozkazano, żeby miasto było *anathema*, to jest do szczytu zniszczone. *Panu*. Ku czci Pana: jakby powiedzieć, *poświęca się Panu*. W Chald. *przed Panem*.

18. *Ostrzegajcie, ażeby... niczego nie tykać*. Wszystko bowiem miało być wywróconem, domy spalonymi, ludzie wszelkiego wieku i płci pobici; domowi jedynie Rahab miało być przepuszczono: metale zaś i wyroby metalowe ocalone i wniesione do skarbcu Pańskiego.—*Oboz Izraelski byłby pod grzechem*. Ponosiłby karę grzechu

vasorum aeneorum ac ferri, Domino consecratur, repositum in thesauris ejus. (*Lev. 27, 28*).

20. Igitur omni populo vociferante, et clangentibus tubis, postquam in auras multitudinis vox sonitusque increpuit, muri illico corruerunt: et ascendit unusquisque per locum, qui contra se erat: ceperuntque civitatem, (*Hebr. 11, 30*).

21. et interfecerunt omnia, quae erant in ea, a viro usque ad mulierem, ab infante usque ad senem. Boves quoque et oves et asinos in ore gladii percusserunt.

22. Duobus autem viris, qui exploratores missi fuerant, dixit Josue: Ingredimini domum mulieris meretricis, et producite eam, et omnia quae illius sunt, sicut illi juramento firmastis.

23. Ingressique juvenes, eduxerunt Rahab, et parentes ejus, fratres quoque, et cunctam supellectilem ac cognitionem illius, et extra castra Israël manere fecerunt.

24. Urbem autem, et omnia quae erant in ea, succenderunt; absque auro et argento, et vasis aeneis, ac ferro, quae in aerarium Domini consecrarunt.

25. Rahab vero meretricem, et domum patris ejus, et omnia quae habebat, fecit Josue vivere, et habitaverunt in medio Israël usque in praesentem diem: eo quod absconderit nuntios, quos miserat, ut explorarent Jericho. In tempore illo, imprecatus est Josue, dicens:

26. Maledictus vir coram Domino, qui suscitaverit et aedificaverit civitatem Jericho. In primogenito suo fundamenta illius jaciat, et in novissimo liberorum ponat portasejus. (*3 Reg. 16, 34*.)

27. Fuit ergo Dominus cum Josue, et nomen ejus vulgatum est in omni terra.

miedzianego y żelaza, to Panu niechay będzie poświęcone, do skarbów iego odłożone.

20. Gdy tedy wszystkie lud krzyczał, a w trąby trąbiono, skoro w uszach mnóstwa głos y trąbienie zabrzmiało, natychmiast mury upadły: y wszedł każdy przez miejsce, które przeciw niemu było, y wzięli miasto,

21. y pobili wszystko, co w nim było, od męża aż do niewiasty, od dziecięcia aż do starego. Woły też y owce y osły wszystkie pasczką miecza pobili.

22. A dwiema mężóm, którzy szpiegami byli posłani, rzekł Jozue: Wnidźcie do domu niewiasty nierządnicę, a wywiądźcie ją, y wszystko co iey iest, iakoście iey przysięgą potwierdzili.

23. Y wszedszy młodzieńcy, wywiedli Rahab y rodzice iey, y bracia też, y wszystkie sprzęt y naród iey, y za obozem Izraelowym kazali mieszkać.

24. A miasto, y wszystko co y nim było zapalili, oprócz złota i srebra, y naczynia miedzianego y żelaza, które do skarbu Pańskiego oddali.

25. Lecz Rahab nierządnicę y dom oycy iey, y wszystko co miała, zostawił żywo Jozue, y mieszkali w pośrodku Izraela, aż do teraźniejszego dnia: dla tego że zataiła posły, które był posłał, aby wyszpiegowali Jericho. Onego czasu wydał klątwę Jozue, mówiąc:

26. Przeklęty mąż przed Panem, któryby wzbudził, a zbudował miasto Jericho. Na pierworodnym swym niech założy grunty iego, a na ostatcznym z dzieci niech postawi bramy iego.

27. Y był Pan z Jozuem, a imię iego rozslawilo się po wszystkiej ziemi.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O porażce ludu Izraelskiego u miasta Haj. z powodu kradzieży rzeczy przeklętych, i o sposobie wykrycia kradzieży i ukarania.

1. Filii autem Israël praevaricati sunt mandatum, et usurpaverunt de anathemate. Nam Achan, filius Charmi, filii Zabdi, filii Zare de tribu Juda, tulit aliquid de anathemate: iratusque est Dominus contra filios Israël. (*Infr. 22, 20. I. Par. 2, 7*.)

20. *Natychmiast mury upadły.* W hebrajskim (wyżej wier. 5), powiedziano *upadnie mur pod siebie*; ztąd mniemają rabini, że rozwarła się ziemia i budowy zapadły, i że w téj przepaści pograżyły się w całości, bają: upadł mur, jak mówi nasza Wulgata, LXX, i przyjęta opinia. Myśl tekstu hebrajskiego jest ta: budowy na temże miejscu, gdzie stały, upadły, i przywały się wzajem.

21. *Pobili wszystko.* Hebr. anathema uczynili. — *Od męża aż do niewiasty.* Patrz Deut. 20, 14. Zasługiwali na przebaczenie: niewiasty, starzy i dzieci, ponieważ ci sprzeciwiać się nie mogli. Jednak Bóg, który jest panem życia i śmierci, inaczej czynić rozkazał; tu właściwe jest miejsce temu, co powiedziano Ps. 136, 9: *Błogosławiony, który pochwyty, i roztrąci dzieci twe o opokę.*

28. *Za obozem Izraelowym kazali mieszkać.* Dopóki miasto się paliło i namiot w obozie dla niej się przy-

1. A synowie Izraelowi przestąpili przykazanie, y przywłaszczyli z przeklęstwa. Bo Achan, syn Charmi, syna Zabdi, syna Zare z pokolenia Juda, wziął nieco z rzeczy przeklętych: y rozgniewał się Pan na syny Izraelowe.

gotowywał; albo podobniej do prawdy, dopóki od dawnej zarazy pogaństwa z rodziną się nie oczyściła i nie została prozelitką.

24. *Oprócz srebra i złota* Złoto, srebro, a może i wszelki metal pochowano, na kosztą mającego się w przyszłości budować kościoła.

25. *Zostawił żywo Jozue.* Ocalił.

26. *Na pierworodnym swym niech założy grunty jego.* To znaczy: na odbudowującego to miasto taką karę, że wszystkie dzieci jego pomrą, i pierworodny gdy zacznie kłaść podwaliny, w każdej części inny, w ostatniej zaś, to jest: przy budowaniu bram, ostatni, czyli najmłodszy umrze. Mocy tych przekleństw w przyszłości doznał Hiel de Betel, patrz III. Król. 16, 34.

B. 7.—1. *Achan.* LXX. *Achar.* podobnie go nazywa Wulgata, I. Paral. 2. 7. Hebrajskie *hachar* znaczy *trwożyć*; że to słowo daje początek imieniu Achar

2. Cumque mitteret Josue de Jericho viros contra Hai, quae est juxta Bethaven, ad orientalem plagam oppidi Bethel, dixit eis: Ascendite et explorate terram. Qui praecepta complentes exploraverunt Hai.

3. Et reversi dixerunt ei: Non ascendat omnis populus, sed duo vel tria millia virorum pergant, et deleant civitatem: quare omnis populus frustra vexabitur contra hostes paucissimos?

4. Ascenderunt ergo tria millia pugnatorum. Qui statim terga vertentes,

5. percussi sunt a viris urbis Hai, et corruerunt ex eis triginta sex homines: persecutique sunt eos adversarii de porta usque ad Sabarim, et ceciderunt per prona fugientes: pertimuitque cor populi, et instar aquae liquefactum est.

6. Josue vero scidit vestimenta sua, et pronus cecidit in terram coram arca Domini usque ad vesperam, tam ipse quam omnes senes Israël: miseruntque pulverem super capita sua,

7. et dixit Josue: Heu Domine Deus, quid voluisti traducere populum istum Jordanem fluvium, ut traderes nos in manus Amorrhaei, et perderes? utinam, ut coepimus, mansissemus trans Jordanem.

8. Mi Domine Deus, quid dicam, videns Israël hostibus suis terga vertentem?

9. Audient Chananaei, et omnes habitatores terrae, et pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen nostrum de terra: et quid facies magno nomini tuo.

10. Dixitque Dominus ad Josue: Surge, cur jaces pronus in terra?

11. Peccavit Israël, et praevaricatus est pactum

2. Y gdy posłał Jozue z Jericha męża przeciwko Hay, które jest podle Bethawen, na wschód na stronę miasteczka Bethel, rzekł im: Idźcie, a wypatrujcie ziemię. Którzy czyniąc dosyć rozkazaniu wypatrzyli Hay.

3. A wróciwszy się rzekli mu: Niechay nie ciągnie wszystek lud, ale dwa albo trzy tysiące mężów niech idą, a zgladzą miasto: czemu wszystek lud próżno trudzić się ma przeciw trosze nieprzyjaciół?

4. Ciągnęło tedy trzy tysiące waleczników. Którzy wnet tył podawszy,

5. porażeni są od mężów miasta Hay, y poległo z nich trzydzięści y sześć mężów: y gonili ie nieprzyjaciele od bramy aż do Sabarim, y bili ie uciekające z góry: y ulęknęło się serce ludu, y rozplęnęło się iako woda.

6. A Jozue rozdarł odzienie swoje, y padł na twarz na ziemię przed skrzynią Pańską aż do wieczora, tak sam iako y wszyscy starszy Izraelowi: y posypali prochem głowy swoje,

7. y rzekł Jozue: Ach Panie Boże, na coś chciał ten lud przewieść przez rzekę Jordan, żebyś nas wydał w ręce Amorrejczyka, y wygładził? Obychżeśmy byli, iakośmy poczęli, mieszkali za Jordanem.

8. Moy Panie Boże, co rzekę, widząc Izraela nieprzyjaciółom swym tył podającego?

9. Usłyszają Chananeyczykowie, y wszyscy obywatele ziemie, a społecznie się skupiwszy, obtoczą nas, y wyglądają imię nasze z ziemie: a cóż uczynisz wielkiemu imieniowi twemu?

10. Y rzekł Pan do Jozuego: Wstań, przecz leżysz twarz na ziemi?

11. Zgrzeszył Izrael, y przestąpił przymierze

wskazuje Jozue w tym rozdz. w 26.—*Syn Charmi*. Ściśle opisany rodowód Achana: 1) żeby odróżnić od innych mianujących się tym imieniem: 2) dla wykrycia winy, która miała później być ogłoszoną, a której szukano w każdym pokoleniu, w rodzinie, domach i u pojedynczych osób; 3) ażeby pamięć rodziców przyćmić piętnem niesławy, na których pada grzech źle przez nich wychowanego syna; 4) żeby powiększyć niesławę przestępcy który pochodził z tak świetnego rodu. — *Wziął nieco z rzeczy przeklętych*. Co to było, powie się niżej, w 12.

2. *Hai*. Miasteczko Amorejczyków; drugie zaś tej nazwy należało do Ammonitów, o którym wspomina Jerem. 49, 3. — *Bethawen*. Nazwa miasta i pustyni, o czem wzmianka niżej 18, 12. — *Bethel*. Tak się nazywało miasteczko z przyczyny okazanej, Gen. 28, 19, pierwsi nazywało się Lusa.

5. *Aż do Sabarim*. Sabarim znaczy gruzy, łomy, rzeczy pokruszone, może z powodu tego zdarzenia, jak obaczmy gdzie indziej. Chald i LXX, *aż pokruszą*, albo *połamają ich*. — *I rozplęnęło się jako woda*. Która najłatwiej się rozpada, tu i ówdzie płynie; tak ci, którzy duchem upadli, ulegają nieszczęściom, chwieją się w duchu.

6. *Rozdarł odzienie swoje*. Zwykle przez rozdarcie odzienia żal objawiano: wiele na to dowodów przedstawia Pismo: Jud. 11, 35, 1. Król. 4, 12; Job. 1, 20; 1. Machab. 2, 14 i inne. — *Przed skrzynią Pańską*. Jozue nie będąc arcykapłanem nie miał prawa wchodzić do Świętego Świętych. Modlił się więc leżąc na miejscu, gdzie się znajdował, obrócony ku stronie, gdzie się znajdowała

skrzynia. — *Starsi*. Tak się nazywali naczelnicy pokoleń i rodzin, chociaż może nie wszyscy byli wiekiem starymi. — *I posypali prochem głowy swoje*. I to było używaniem czasu smutku, i gdzie indziej przykłady tego daje Pismo. Tak Mardocheusz (Ester 4, 1) rozdarł szaty i głowę posypał popiołem. I u innych narodów było w użyciu posypywanie popiołu i rozzieranie odzienia. Wirgil. 12. Eneid.

7. *Żebyś nas wydał w ręce Amorejczyka*. Albo znaczenie jest takie: iżbyś dozwolił nam wpaść w ręce Amorejczyków i być od nich wygubionymi; albo: ponieważ przeprowadziłeś nas przez Jordan, przeto zostaliśmy wystawieni na gniew Amorejczyków, i od nich jesteśmy zabijani i gubieni. — *Obyśmy byli, iakośmy poczęli, mieszkali za Jordanem*. To jest, jak niektórzy zaczęli byli tam za Jordanem szukać dla siebie siedlisk. Tą mową zdaje się, że nie zgrzeszył Jozue, bo tak mówił z wielkiego uczucia; ani został ukaranym od Boga, jako nierozryślnie mówiący.

8. *Mój Panie*. Hebr. . . *na mnie, Panie*; jakby powiedział: na mnie Panie niech się zwróć oczy i uszy twoje. — *Co rzekę*. Co pomyśle?

9. *Cóż uczynisz wielkiemu imieniowi twemu*. Któremu uwłaczają nieprzyjaciele nasi, jakobyś nie mógł nas ocalić i wyrwać z niebezpieczeństw.

10. *Wstań*. Tu nie miejsce do prośby, ani może oczyścić się naród inaczej, jedno przez ukaranie winy.

11. *Sklamali*. Wszyscy bowiem zobowiązali się nic nie brać z rzeczy przeklętych, r. 6, 18, 19, teraz stało się przeciwnie. — *Mędzy naczyniem*, Sprzętem domowym.

meum tuleruntque de anathemate, et furati sunt atque mentiti, et absconderunt inter vasa sua.

12. Nec poterit Israël stare ante hostes suos, eosque fugiet: quia pollutus est anathemate; non ero ultra vobiscum, donec conteratis eum, qui hujus sceleris reus est.

13. Surge, sanctifica populum, et dic eis: Sanctificamini in crastinum: haec enim dicit Dominus Deus Israël: Anathema in medio tui est Israël: non poteris stare coram hostibus tuis, donec deleatur ex te, qui hoc contaminatus est scelere. (*Lev. 20. 7. Supr. 3. 5.*)

14. Acceditisque mane singuli per tribus vestras, et quancumque tribum sors invenerit, accedet per cognationes suas, et cognatio per domos, domusque per viros.

15. Et quicumque ille in hac facinore fuerit deprehensus, comburetur igni cum omni substantia sua: quoniam praevaricatus est pactum Domini, et fecit nefas in Israël.

16. Surgens itaque Josue mane, applicuit Israël per tribus suas, et inventa est tribus Juda.

17. Quae cum juxta familias suas esset oblata, inventa est familia Zare. Illam quoque per domos offerens, reperit Zabdi:

18. cujus domum in singulos dividens viros, invenit Achan, filium Charmi, filii Zabdi, filii Zare de tribu Juda:

19. Et ait Josue ad Achan: Fili mi, da gloriam Domino Deo Israël, et confitere, atque indica mihi, quid feceris, ne abscondas.

20. Responditque Achan Josue, et dixit ei: Vere ego peccavi Domino Deo Israël, et sic et sic feci;

21. vidi enim inter spolia pallium coccineum valde bonum, et ducentos siclos argenti, regulamque auream quinquaginta siclorum: et concupiscens

moie: y wzięli z przeklęstwa, y pokradli y skłamałi, y skryli między naczyniem swoim.

12. Ani będzie mógł stać Izrael przed nieprzyaciółmi swymi, y będzie uciekał przed nimi: bo splugawiony iest przeklęstwem: nie będę dalej z wami, aż wyniszczyte tego, który grzechu tego winien iest.

13. Wstań, poświęć lud, a rzecz im: Poświęćcie się na jutro, to bowiem mówi Pan Bóg Izraelów: Przeklęstwo w pośród ciebie iest Izrael: nie będziesz mógł stać przed nieprzyaciółmi twymi, aż będzie wygładzon z ciebie, który się tym grzechem splugawił.

14. A przystępować będziecie rano każdy według pokoleni waszych, a któregokolwiek pokolenie los naydzie, przystąpi według plemion swoich, a plemię według domow, a dóm według mężów.

15. A ktokolwiek się w tym grzechu naydzie, spalón będzie ogniem ze wasząką maieństwoią swą: iż przestąpił przymierze Pańskie, y uczynił niegodną rzecz w Izraelu.

16. A tak Jozue wstawszy rano, przywiódł Izraela, według pokolenia ich, y znalazło się pokolenie Juda.

17. Które gdy wedle familiiey swéy przywodził, znalazła się familia Zare. Tę też po domiech przywodząc, znalazł Zabdi:

18. którego dóm podzieliwszy na każdego męża, znalazł Achan syna Charmi, syna Zabdi, syna Zare, z pokolenia Juda.

19. Y rzekł Jozue do Achana: Synu mój, day chwałę Panu Bogu Izraelowemu, a wyznay, y powiedz mi, coś uczynił, nie taj.

20. Y odpowiedział Achan Jozuemu, y rzekł mu: Prawdźiwem ia zgrzeszył Panu Bogu Izraelowemu, y tak a takem uczynił:

21. uyrzałem bowiem między korzyścią płaszcz karmazynowy barzo dobry, y dwieście syklów srebra, y pręt złoty, pięćdziesiąt syklów wazący: y u-

12. *Splugawiony jest przeklęstwem.* Hebr.: *Sam lud stał się anathemą*, podobnie LXX. Myśl ta: na zatracenie skazani są Izraelici, i godni są, żeby jak anathema z pośród ludu wytepieni byli.—*Aż wyniszczyte tego, który grzechu tego winien.* Hebr. i LXX: *jeśli nie zatracicie anathemy z pośrodku was.*

13. *Poświęć lud.* W sposób wyżej wyjaśniony, r. 3, 5, przez pomycie odzieży, czystość dusz i ciał, i oddzielne małżonków spanie tej nocy.

14. *A przystępować będziecie rano każdy według pokoleni waszych.* Masiusz zasadnie mniema, że z każdego pokolenia naczelnicy się stawili, tym sposobem ojcowie rodzin, czyli głowy ludu, później ojcowie szczególnych familij, na końcu zaś wszyscy członkowie rodziny. Podobna do prawdy, że się zeszli wszyscy Izraelici, żeby się znajdować przy losowaniu, i oglądać jak Bóg objawi winowajcę, oraz usłyszeć sądu koniec.

16. *Przywiódł Izraela, według pokolenia ich.* Może użyto do tego kartek z napisanemi imionami.

18. *Znalazł Achan.* Stało się, co Salomon powiedział w Przypow. r. 16, 33: *Losy do tona rzucają: ale od Pana bywają nastrojone.*

19. *Synu mój.* Nazywa synem: gdyż dobrzy zwierzchnicy są ojcami dla swych podwładnych. Tak Abraham

bogacza w piekle pograżonego synem nazywa: *Synu, wspomnij żeś odebrał dobra za żywota swego.* Luk. 16, 25.—*Day chwałę Panu Bogu.* Sposób używany u żydów, przez który zwykli zaklinać winowajców, przed uroczystem zapytaniem; przez te słowa przypominano, że stoją przed Bogiem, którego potęgą groźna; żeby więc przed nim nie kłamali; który wie wszystko doskonale, ani mniemali, że się co ukryć przed nim może z rzeczy ludzkich, co byłoby zniewagą; żeby tę raczej cześć mu oddali, iż wyznając jego surowość, w czynie okazali jak dalece wierzą w jego wszechwiedność.

20. *Prawdźiwem ja zgrzeszył.* Każde słowo ze zbolełego serca wymówione, jest wielkiego znaczenia.—*Panu Bogu Izraelowemu.* Zgrzeszyłem Panu, to jest, przeciw prawu Pańskiemu, albo, Bóg jeden wie, jako i Dawid mówił: Ps. 50, 6.—*Tobiem samemu zgrzeszył.* Bo chociaż zgrzeszył przeciw Urjaszowi, ten jednak nie wiedział o niesprawiedliwości mu wyrządzonej.

21. *Płaszcz karmazynowy bardzo dobry.* Wyraz hebrajski, *adderek*, nie wszelką odzież, lecz oznacza mocną, okazałą i piękną szatę. Aquila i Chald. tłumaczą przez: *suknię babilońską.*—*Dwieście syklów srebra.* Sykl jeden odpowiada wartości czterech regaliów hiszpańskich.—*I pręt złoty.* Laseczkę złotą w kształcie języka: blachę złotą.—*Przeciw pośrodku.* W środku

, et abscondi in terra contra medium tauli mei, argentumque fossa humo operui.

Misit ergo Josue ministros: qui currentes tabernaculum illius, repperunt cuncta absconditum eodem loco, et argentum simul.

Auferentesque de tentorio tulerunt ea ad eum, et ad omnes filios Israël, projeceruntque eis.

Tollens itaque Josue Achan filium Zare, et omnia, quae in manu eius erant, et pallium, et auream regulam, filiosque et filias ejus, boves et asinos et oves, et tabernaculum, et cunctam suppellectilem, et omnis Israël cum eo: duxerunt eos ad Achor:

ubi dixit Josue: Quia turbasti nos, extursum te Dominus in die hac. Lapidavitque eum omnis Israël et cuncta, quae illius erant, igne consumpta sunt.

Congregaveruntque super eum acervum lapidum, qui permanet usque in praesentem. Et aversus est furor Domini ab eis. Et nomen loci illius, vallis Achor, hodie. (2. Reg. 18, 17).

Łakomiwszy się wziąłem, y skryłem w ziemi przeciwko pośrodku namiotu mego, y srebrem wykopawszy ziemię zakryłem.

22. Posłał tedy Jozue sługi, którzy bieżawszy do namiotu jego, znaleźli wszystkie rzeczy skryte na onymże miejscu, y srebro pospołu.

23. Y wziąwszy z namiotu przynieśli je do Jozuego, y do wszystkich synów Izraelowych, y porzucili przed Panem.

24. Wziąwszy tedy Jozue Achana syna Zare, y srebro y płaszcz, y pręt złoty, syny też y córki jego, woły, y osły, y owce, y sam namiot, y wszystko sprzęt (y wszystko Izrael z nim), wiedli ich do doliny Achor:

25. Kędy rzekł Jozue: Iżesz nas potrożył, niechże cię wytrąci Pan tego dnia. Y ukamienował go wszystek Izrael: y wszystko, co było jego, ogniem spalono.

26. Y zgromadzili na nim wielką kupę kamienia, która trwa aż do dnia dzisiejszego. Y odwróciła się zapalczywość Pańska od nich. Y nazwano imię miejsca onego, Dolina Achor aż po dziś dzień.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

o zwycięstwie nad królem Hai, o zbudowaniu kamiennego ołtarza, o obwieszeniu króla, o rżnięciu na kamieniu ksiąg Deuteronomium, i o błogosławieństwie daném ludowi.

Dixit autem Dominus ad Josue: Ne timeas, formides, tolle tecum omnem multitudinem virorum, et consurgens ascende in oppidum Hai: tradidi in manu tua regem ejus et populum, urbemque et terram.

Acciesque urbi Hai, et regi ejus, sicut feceris Jericho, et regi illius: praedam vero, et omnia diripietis vobis: pone insidias urbi.

Surrexitque Josue, et omnis exercitus bellicus cum eo, ut ascenderent in Hai; et electa a millia virorum fortium misit nocte, praecepitque eis, dicens: Ponite insidias viam: nec longius recedatis: et eritis parati.

Et ait Josue: Ego autem, et reliqua multitudo, quae mecum est, accedemus ex adverso contra urbem. Ne exierint contra nos, sicut ante fecimus, sed usque ad terga vertemus: (Supr. 7, 4).

1. Y rzekł Pan do Jozuego: Nie bój się, ani się lękaj, weźmi z sobą wszystko lud wojenny, a wstawszy ciągnij do miasta Hay. Otom dał w rękę twoją króla jego, y lud, y miasto, y ziemię.

2. Y uczynisz miastu Hay, y królowi jego, iakoż uczynił Jerichowi, y królowi jego: a korzyść y wszystko bydło rozbierzcie sobie: zasadź zasadzkę miastu za nim.

3. Y wstał Jozue, y wszystko wojsko waleczników z nim, aby ciągnęli do Hay: a wybrawszy trzydzieści tysięcy mocnych mężów posłał nocą,

4. y rozkazał im, mówiąc: Uczynicie zasadzkę za miastem: ani odchodźcie dalej: y będziecie wszyscy gotowi:

5. a ja, y ostatek ludu, który zemną jest, przystąpimy z czoła przeciw miastu. A gdy wynidą przeciw nam, iakośmy przed tym uczynili, ucieczemy, y tył podamy:

Przed Panem. Przed arką Pańską

Syni też i córki. Podobna do prawdy, że wie-o ojciec zrobił, i z tego cieszyli się jak ze znany nabytku, a tak więc dla własnej winy poginęli. I skutek małoletności lub niewiedomości, nie ośmieszając grzechu; bez winy, lecz nie bez przyczyny za grzech ojcowski, zostali ukarani, gdyż wskazał, ten Pan życia i śmierci. — *Woły i osły.* Wskazał się to dla tém większego obrzydzenia nie-

prochy przywalono kamieniami, z kąd też pozostała kupa, o której w następnym wierszu. Achan zaś, powolnym ogniem spalony, został wybawionym od wiekuistego i niebo otrzymał, twierdzą poważni autorowie, z powodu ostrej pokuty i pokornego wyznania zbrodni.

26. *Nad nim.* Nad samym Achaniem. — *Dolina Achor.* To jest: dolina trwogi.

R. 8 — 1. *Ani się lękaj.* Chald: *ani się daj pokonać.*

4. *Uczynicie zasadzkę.* Nie całe trzydzieście tysięcy, które w nocy wysłał Jozue, były użyte do zasadzki: bo ta liczba, była za wielką; lecz z tych użyto tylko pięć tysięcy, o których w. 12. — *Będziecie wszyscy gotowi.* Ażebyście gdy będzie czas po temu, na miasto napadli.

Iżesz nas potrożył. Robi przegrywkę do źródła mienia Achan, o czém wyżej na 1. — *I ukamienowa-*

A nawet spalił, jak wyraźnie widać z He-go. Serariusz mniema, że naprzód spalono, a

6. donec persequentes ab urbe longius protrahebantur: putabunt enim nos fugere sicut prius.

7. Nobis ergo fugientibus, et illis persequentibus, consurgetis de insidiis, et vastabitis civitatem: tradetque eam Dominus Deus vester in manus vestras.

8. Cumque ceperitis, succendite eam, et sic omnia facietis, ut jussi.

9. Dimisitque eos, et perrexerunt ad locum insidiarum, sederuntque inter Bethel et Hai, ad occidentalem plagam urbis Hai; Josue autem nocte illa in medio mansit populi,

10. surgensque diluculo recensuit socios, et ascendit cum senioribus in fronte exercitus: valatus auxilio pugnatorum.

11. Cumque venissent, et ascendissent ex adverso civitatis, steterunt ad septentrionalem urbem plagam, inter quam et eos erat vallis media.

12. Quinque autem millia viros elegerat, et posuerat in insidiis inter Bethel et Hai, ex occidentali parte ejusdem civitatis;

13. omnis vero reliquus exercitus ad aquilonem aciem dirigebat, ita ut novissimi illius multitudinis occidentalem plagam urbis attingerent. Abiit ergo Josue nocte illa, et stetit in vallis medio.

14. Quod cum vidisset rex Hai, festinavit manere, et egressus est cum omni exercitu civitatis, direxitque aciem contra desertum, ignorans quod post tergum laterent insidiae.

15. Josue vero et omnis Israël cesserunt loco, simulantes metum, et fugientes per solitudinis viam.

16. At illi vociferantes pariter, et se mutuo cohortantes, persecuti sunt eos. Cumque recessissent a civitate,

17. et ne unus quidem in urbe Hai et Bethel remansisset, qui non persequeretur Israël (sicut eruperant, aperta oppida relinquentes),

18. dixit Dominus ad Josue: Leva clypeum, qui in manu tua est, contra urbem Hai, quoniam tibi tradam eam.

19. Cumque elevasset clypeum ex adverso civitatis, insidiae, quae latebant, surrexerunt confestim; et pergentes ad civitatem, ceperunt, et succederunt eam.

20. Viri autem civitatis, qui persequabantur Josue, respicientes et videntes fumum urbis ad caelum usque conscendere, non potuerunt ultra huc illucque diffugere: praesertim cum hi, qui simulaverant fugam, et tendebant ad solitudinem, contra persequentes fortissime restitissent.

21. Vidensque Josue et omnis Israël, quod capta esset civitas, et fumus urbis ascenderet, reversus percussit viros Hai.

6. aż goniący opodal od miasta zaciągną się: bo będą rozumieć, że uciekamy jako pierwsi.

7. A tak gdy my będziemy uciekać, a oni gonić, wstaniecie z zasadzki, y burzyć będziecie miasto: y da ie Pan Bóg wasz w ręce wasze.

8. A wzięwszy zapalcie ie, y tak wszystko uczynicie, iakom rozkazał.

9. Y odprawił ie, y posłał na miejsce zasadzki, y usiedli między Bethel y Hay, na zachodnią stronę miasta Hay: a Jozue nocy onęj został w pośrodku ludu,

10. y wstawszy rano uszykował towarzysze, y szedł z starszymi na czele wojska, obtoczony posiłkiem walczyków.

11. A gdy przyszedli, y przystąpili przeciw miastu, stanęli na północnej stronie miasta, między którym a nimi była dolina w pośrodku.

12. A obrał był pięć tysięcy mężów, y położył ie na zasadzce między Bethel y Hay, z zachodniej strony tegoż miasta:

13. a inne wszystko wojsko ku północy się szykowało, tak iż ostateczni onego ludu, zachodniej strony miasta dosięgali. Szedł tedy Jozue nocy onęj, y stanął w pośrodku doliny.

14. Co gdy użył król Hay, pospieszył się rano, y wyszedł ze wszystkim wojskiem miasta, y obrócił szlak ku puszczy, nie wiedząc że w tyl zataiła się zasadzka.

15. A Josue y wszystkie Izrael ustąpił z miejsca, zmyślając bojaźń, y uciekając drogą pustynie.

16. A oni okrzyk uczyniwszy spótem, y ieden drugiemu serca dodając, pogonią uczynili za nimi. A gdy odeszli od miasta,

17. a nie został y ieden w mieście Hai y Bethel, któryby nie gonił Izraela (iako byli wybiegli, zostawiwszy miasto otworzone),

18. rzekł Pan do Jozuego: Podnieś puklęz, który w ręce twę jest, przeciw miastu Hay, bo ie tobie dam.

19. A gdy podniósł puklęz przeciwko miastu, zasadzka, która się była zataiła, powstała zaraz: y uciekawszy miasto wzięli y zapalili ie.

20. A mężowie miasta, którzy gonili Jozuego, obeszawszy się, a użyłszy dym miasta że aż do nieba wstępuje, nie mogli dalej tam y sam się rozbieżać: zwłaszcza że ci którzy wrzeczono uciekali, y mieli się ku puszczy, przeciwko goniącym mężnie się zastawili.

21. A widząc Jozue y wszystkie Izrael, że miasto wzięto, a że dym z miasta wychodził, wróciwszy się poraził męża Hay.

9. Został w pośród ludu. W obozie.

10. Uszykował towarzysze. Może dla tego, żeby się okazało, iż po stoczonych walce nikogo nie zabrakło.

11. Z starszymi. Którzy większą posiadali znajomość wojenną, ażeby, o ile trzeba było, zasięgać ich rady.

13. Ku północy. Ku północnej stronie miasta.

15. Drogą pustyni. To jest drogą ku pustyni wiodącą.

18. Podnieś puklęz. Na włócznie przytwierdzony, aby widzieli będący w zasadzkach, jak było umówiono. Nie dla tego żeby widzieli wszyscy zasadzeni puklęz, lecz jak się zwykle dzieje, czaty postawione na miejscach wznioslejszych, ażeby puklęz widzieć mogły i za danym znakiem ostrzedz zasadzkowych.

19. Zapalili ie. Rozumie się część północną miasta.

20. Ci którzy wrzeczono uciekali. Z których ani jednego nie zabrakło.

22. Siquidem et illi, qui ceperant et succenderant civitatem, egressi ex urbe contra suos, medios hostium ferire coeperunt. Cum ergo ex utraque parte adversarii caederentur, ita ut nullus de tanta multitudine salvaretur,

23. regem quoque urbis Hai apprehenderunt viventem, et obtulerunt Josue.

24. Igitur, omnibus interfectis, qui Israëlem ad deserta tendentem fuerant persecuti, et in eodem loco gladio corrudentibus, reversi filii Israëli percusserunt civitatem.

25. Erant autem qui in eodem die conciderant a viro usque ad mulierem, duodecim millia hominum, omnes urbis Hai.

26. Josue vero non contraxit manum, quam in sublime porrexerat, tenens clypeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai.

27. Jumenta autem et praedam civitatis dividerunt sibi filii Israëli, sicut praeceperat Dominus Josue.

28. Qui succendit urbem, et fecit eam tumulum sempiternum;

29. regem quoque ejus suspendit in patibulo usque ad vesperam et solis occasum. Praecepitque Josue, et deposuerunt cadaver ejus de cruce: projeceruntque in ipso introitu civitatis, congesto super eum magno acervo lapidum, qui permanet usque in praesentem diem.

30. Tunc aedificavit Josue altare Domino Deo Israëli in monte Hebal:

31. sicut praeceperat Moyses, famulus Domini, filiis Israëli, et scriptum est in volumine legis Moysi: Altare vero de lapidibus impolitis, quos ferrum non tetigit; et obtulit super eo holocausta Domino, immolavitque pacificas victimas. (*Exod. 20, 25.*)

32. Et scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi, quod ille digesserat coram filiis Israëli.

33. Omnis autem populus, et majores natu, ducesque ac iudices stabant ex utraque parte arcae, in conspectu sacerdotum, qui portabant arcam foederis Domini, ut advena ita et indigena. Media pars eorum juxta montem Garizim,

22. Bo téż y oni, którzy byli wzięli y zapalili miasto, wybieżawszy z miasta przeciw swoim, ięli bić nieprzyjaciele w pośrodku zamknięte. Gdy tedy z obu stron nieprzyjaciele bito, tak iż żaden z tak wielkiego ludu nie uszedł:

23. króla téż miasta Hai poymali żywo, y przywiedli do Jozuego.

24. A tak gdy byli pobici wszyscy, którzy Izraela ciągnącego ku puszczy gonili, y na tymże miejscu od miecza polegli, wróciwszy się synowie Izraelowi, zburzyli miasto.

25. A było tych którzy tego dnia polegli, od męża aż do niewiasty, dwanaście tysięcy człowieka wszystkich miasta Hai.

26. A Jozue nie spuścił ręki swej, którą był wzgórze podniósł, trzymając puklérz, aż pobito wszystkie obywatela Hai.

27. A bydło y korzysć miasta podzielili między się synowie Izraelowi, iako był Pan przykazał Jozuemu.

28. Który zapalił miasto, y uczynił z niego mogiłę wieczną:

29. króla téż iego obiesił na szubienicy aż do wieczora y do zachodu słońca. Y przykazał Jozue y zięto trupa iego z krzyża: y porzucili w samym weszciu miasta, nakładszy nań wielką kupę kamienia, która trwa aż do dnia dzisiejszego.

30. Tedy Jozue zbudował ołtarz Panu Bogu Izraelowemu na górze Hebal.

31. iako był przykazał Mojżesz sługa Pański synóm Izraelowym, y napisano iest w księgach zakonu Mojżeszowego: a ołtarz z kamienia nieciosanego, y którego się żelazo nietknęło: y ofiarował na nim całopalenia Panu, i ofiarował ofiary zapokoyne.

32. Y napisał na kamieniach powtórzenie prawa zakonu Mojżeszowego, który on był sporządził przed synmi Izraelowymi.

33. A wszystkie lud, y starszy, y książęta, y sędziowie stali po obu stron skrzynie przed oczyma kapłanów, którzy nosili skrzynię przymierza Pańskiego, iako przychodzień, tak y obywatel. Połowica ich podle góry Garizim, a połowica

22. W pośrodku. Nieprzyjaciół, którzy się znajdowali we środku pomiędzy Izraelitami.

24. Ciągnącego ku puszczy. Gdy udawał ucieczkę drogą ku puszczy, jak powiedziano, w. 15.

28. Mogiłę wieczną. Na czas bardzo długi: gdyż zdaje się, że po kilku wiekach zostało wskrzeszonym, bo wspomina się, 1. Esdrasza, rozdz. 2, 28, i 11. roz. 7, 32. oraz w rozdz. 11. 32.

29. Obwiesił na szubienicy. LXX: drzewo to szubieniczne nazywają podwójnem, co oznacza krzyż z dwóch części składający się. Chociaż śmierć krzyżowa była haniebną, słusznie jednak uległ jej król Hai, bo źle się obchodził z Żydami, zwycięstwo go rozzuchwiliło, i że książęta Chananejscy zasługiwali na większą karę, którzy nie tylko, że nie karali swoich za przekroczenia, ale raczej przewodniczyli im złym przykładem.—Aż do wieczora i do zachodu słońca. Tutaj Jozue zachował prawo Deut. 21, 23. W samym wejściu miasta. LXX: do oko-

pów; narzucano zaś kamieni bo uczyniono podobnie jak z Achanem, roz. 7, 26.

30. Na górze Hebal. Góry Hebal i Garizim, blisko Sichem, jak widać, Sędz. 9, 7.

31. Z kamienia nieciosanego. Toż rozkazano, Deut 27, 5. Dla czego zaś do budowy ołtarza używały się kamienie nieciosane, patrz Exod. 20, 24.

32. Napisał na kamieniach powtórzenie prawa zakonu Mojżeszowego. Dla wielości pisma, wiele też użyto kamieni, może było dwanaście, podług liczby pokoleń.

33. A wszystkie lud. Na samej dolinie stali niektórzy z kapłanów, którzy skrzynię przymierza nosili; potem koło nich inni kapłani i wszyscy Lewici; przy tych stali starsi wiekiem, oraz książęta i wodzowie; a nakoniec pokolenia, wszyscy wstępując na wierzchołek góry.—Jako przychodzień, tak i obywatel. Tak prozelici, których przychodniemi zwano, jako i Żydzi.—Błogosławił ludowi Izraelskiemu. Albo przez się, jako prorok, albo przez kapłanów.

et media juxta montem Hebal, sicut praeceperat Moyses, famulus Domini. Et primum quidem benedixit populo Israël.

34. Post haec legit omnia verba benedictionis et maledictionis, et cuncta quae scripta erant in legis volumine.

35. Nihil ex his, quae Moyses jusserat, reliquit intactum, sed universa replicavit coram omni multitudine Israël, mulieribus ac parvulis et advenis, qui inter eos morabantur.

podle góry Hebal, iako był przykazał Moyzesz sługa Pański. A naprzód błogosławił ludowi Izraelowemu.

34. Potym czytał wszystkie słowa błogosławieństwa y przekleństwa, y wszystko co napisano w księgach zakonu.

35. Nic z tych rzeczy które Moyzesz był kazał, nie opuścił niedotkniętego, ale wszystko powtórzył przedewszystkim zgromadzeniem Izraelowym, przed niewiastami y dziećmi, y przychodniami, którzy mieszkali między niemi.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O ocaleniu od śmierci Gabaonitów, i o niewoli na którą zostali skazani.

1. Quibus auditis, cuncti reges trans Jordanem, qui versabantur in montanis et campestribus, in maritimis ac littore magni maris, hi quoque qui habitabant juxta Libanum, Hethaeus et Amorrhaeus, Chananaeus, Pherezaeus, et Haevaeus, et Jebusaeus,

2. congregati sunt pariter, ut pugnarent contra Josue et Israël uno animo, eademque sententia.

3. At hi, qui habitabant in Gabaon, audientes cuncta, quae fecerat Josue Jericho et Hai;

4. et callide cogitantes, tulerunt sibi cibaria, saccos veteres asinis imponentes, et utres vinarios scissos atque consutos,

5. ciliceamentaue perantiqua, quae ad indicium vetustatis pittacis consuta erant, induti veteribus vestimentis: panes quoque, quos portabant ob viaticum, duri erant, et in frusta comminuti:

6. perrexeruntque ad Josue, qui tunc morabatur in castris Galgalae, et dixerunt ei, atque simul omni Israël: De terra longinqua venimus, pacem vobiscum facere cupientes. Responderuntque viri Israël ad eos, atque dixerunt:

7. Ne forte in terra, quae nobis sorte debetur, habitetis, et non possimus foedus inire vobiscum.

8. At illi ad Josue: Servi, inquit, tui sumus. Quibus Josue ait: Quinam estis vos? et unde venistis?

9. Responderunt: De terra longinqua valde venerunt servi tui in nomine Domini Dei tui. Audivimus enim famam potentiae ejus, cuncta quae fecit in Aegypto,

10. et duobus regibus Amorrhaeorum, qui fuerunt trans Jordanem, Sehon regi Hesebon et Og regi Basan, qui erat in Astaroth: (Num. 21, 24.)

1. Co gdy usłyszeli, wszyscy królowie za Jordanem, którzy mieszkali po górach y po polach na pomorzu y brzegu wielkiego morza, ci też którzy mieszkali przy Libanie, Heteczyk, y Amorreyczyk, Chananeyczyk, Pherezeczyk, y Heweyczyk, y Jebuzeczyk,

2. zebrali się pospołu, aby walczyli przeciw Jozuemu y Izraelowi iednym sercem, y jedną wolą.

3. Ale ci, którzy mieszkali w Gabaonie, słysząc wszystko, co uczynił Jozue, w Jericho, y Hai;

4. y chytrze myśląc, nabrali sobie żywności, stare wory na osły włożywszy, y łagwice skórane winne podarte y pozszywane,

5. y bóty barzo wiotche, które na znak starości latami zszyte były, obleczeni w odzienie stare: chleb też który na podróżną strawę niesli, był twardy, y w kęsy podrobiony:

6. y przyszli do Jozuego, który na ten czas mieszkał w obozie w Galgali, y rzekli mu y spolem wszystkiemu Izraelowi: Zdalekiéy ziemi przyszliśmy, pokóy z wami uczynić pragnąc. Y odpowiedzieli mężowie Izraelscy do nich, y rzekli:

7. Byście snadź w ziemi, która nam losiem należy, nie mieszkali, y niemoglibyśmy z wami przymierza uczynić.

8. A oni do Jozuego: Słudzy, pry, twoi jesteśmy. Którym rzekł Jozue: Coście wy wždy zaczę y zkądście przyszli?

9. Odpowiedzieli: Z ziemi barzo dalekiéy przyszli słudzy twoi do ciebie w imię Pana Boga twego. Bośmy słyszeli sławę mocy iego, wszystko co uczynił w Egypcie,

10. y dwiema królóm Amorreyczyków, którzy byli za Jordanem, Sehonowi królowi Hesebon, y Og królowi Bazan, który był w Astaroth:

34. I wszystko co napisano. W hebr. i LXX. tak: czytamy wszystkie słowa prawa, błogosławieństwa i przekleństwa, według tego jak napisano w księdze prawa.

35.—1. Za Jordanem. Względem ziemi Moab.—Wielkie morze. Śródziemnego.—Przy Libanie. Jest to góra w Ziemi Świętej

2. mieszkali w Gabaonie Co za miasto było Gabaon, którego mieszkańcy, widać z roz. 10. 2.—Właściwie byli z narodu Heweów. Jeśli jednak, nazwa Amorreów, bierze się ogólnie do Amorreów; tak Gabaonici

nazwani są Amorreami, II. Król. 21, 2. Ze 6. Hieronima widać, że Gabaon było w pokoleniu Beniamina. Józef. ks. 7 Starożyt roz. 10, gdzie mówi, że Gabaon było od Jerozolimy odległe o czterdzieście staj; w ks. zaś 2 ej wojnie żydowskiej, roz. 23, naznacza staj 50.

5. Łatami. Łatą u Celsa, w ks. 3, roz. 10, zowie się szmata, która namaszczone lekarstwem, przykładą się na chorą część ciała.—W kęsy podrobiony. W hebr. oznacza spleśniały i różnej barwy plamami upstrzony.

9. W Imię Pana Boga twego. Pobudzeni sławą czynów, o których mówią, że dla was uczynił Bóg was

11. dixeruntque nobis seniores, et omnes habitatores terrae nostrae: Tollite in manibus cibaria ob longissimam viam, et occurrите eis, et dicite: Servi vestri sumus, foedus inite nobiscum.

12. En panes, quando egressi sumus de domibus nostris, ut veniremus ad vos, calidos sumpsimus, nunc sicci facti sunt, et vetustate nimia comminuti:

13. utres vini novos implevimus, nunc rupti sunt et soluti: vestes et calceamenta, quibus induimur, et quae habemus in pedibus, ob longitudinem longioris viae trita sunt, et pene consumpta.

14. Susceperunt igitur de cibariis eorum, et os Domini non interrogaverunt.

15. Fecitque Josue cum eis pacem, et inito foedere pollicitus est, quod non occiderentur: principes quoque multitudinis juraverunt eis.

16. Post dies autem tres initi foederis. audierunt quod in vicino habitarent, et inter eos futuri essent. (3. Reg. 21, 2.)

17. Moveruntque castra filii Israēl, et venerunt in civitates eorum die tertio, quarum haec vocabula sunt, Gabaon, et Caphira, et Beroth, et Cariathiarim.

18. Et non percusserunt eos, eo quod jurassent eis principes multitudinis in nomine Domini Dei Israēl. Murmuravit itaque omne vulgus contra principes.

19. Qui responderunt eis: Juravimus illis in nomine Domini Dei Israēl, et idcirco non possumus eos contingere.

20. Sed hoc faciemus eis: Reserventur quidem ut vivant, ne contra nos ira Domini concitetur, si pejeraverimus:

21. sed sic vivant, ut in usus universae multitudinis ligna caedant, aquasque comportent. Quibus haec loquentibus:

22. vocavit Gabaonitas Josue, et dixit eis: Cur nos decipere fraude voluistis, ut diceretis: Pro-

11. y rzekli nam starszy y wszyscy obywatele ziemie naszey: Weźmicie w ręce żywności dla bardzo dalekięj drogi, a zabieźcie im, y mówcie: Słudzy waszy iesteśmy, uczynicie z nami przymierze.

12. Oto chleb, gdyśmy wyszli z domów naszych, żebyśmy szli do was, ciepłyśmy wzięli, teraz się zsechł, y pokruszył się od wielkięj starości:

13. ągwiec winne noweśmy napełnili, teraz się popekały y popróły: szaty y bóty, któreśmy oblekli, y które na nogach mamy, dla dalekości dłuższej drogi wytarły, się, a ledwie nie obleciały.

14. Przyięli tedy z żywności ich, a ust się Pańskich nie pytali.

15. Y uczynił Jozue z nimi pokój, y postanowiwszy przymierze obiecał, że nie mieli być po- bić: książęta też ludu przysięgli im.

16. A po trzech dniach po uczynieniu przymierza, usłyszeli że blisko mieszkali, a między nimi być mieli.

17. Y ruszyli obóz synowie Izraelscy, y przy- ciągnęli do ich miast trzeciego dnia, których te są imiona, Gabaon, y Kaphira, y Beroth, y Kariathiarim.

18. Y niepobili ich, przeto że im byli przy- sięgli książęta ludu w imię Pana Boga Izrael- skiego. Szemrał tedy wszytek gmin przeciw książ- ętom.

19. Którzy im odpowiedzieli: Przysięgliśmy im w imię Pana Boga Izraelowego, a przeto się ich tknąć nie możemy.

20. Ale to im uczynimy: Niech zachowani bę- dą aby żyli, by się na nas gniew Pański nie wzruszył, ieślibyśmy krzywoprzysięgli:

21. ale tak niech żywo zostaną, aby na po- trzeby wszystkiego pospólstwa drwa rąbali y wo- dę nosili. A gdy to mówili:

21. zawołał Jozue Gabaonczyków, y rzekł im: Czemuście nas zdradą oszukać chcieli, żeście po-

14. *Przyięli tedy z żywności ich.* Chleb, ażeby się przekonali, czy, jak powiadali posłowie, jest tak twar- dy, nawet rozdrobiony lub spleśniały, i-dotykali się rękami, a podobno i zębami doświadczyli. Inni sądzą, że Izraelici przyjęli i jedli pokarmy gabaonitskie na znak przymierza. — *A ust się Pańskich nie pytali.* Nie radzili się wyroczni Pana.

15. *I uczynił Jozue z nimi pokój.* Zabroniono było Żydom wchodzić w przymierze z narodami; które dzie- dzinę dla nich od Boga przeznaczoną, zajmowały. To zaś tak należało rozumieć, że chyba, ieśliby chciały przy- jąć religię żydowską, i zostawiły dobra swoje żydom, którym podług woli Bożej przynależały. Co się tycze religii, to wyznając że zostali pobudzonymi przez cuda od Boga zdziałane, i że przyszli w imię Pańskie, tém samém pokazali, że nie mieli wstrętu do religii ży- dowskiej. Co się zaś dotyczy dóbr, to się nazywają sługami żydowskiemi, a więc całych siebie oddawali i proszą jedynie o darowanie życia. A więc mógł Jo- zue z Gabaonitami zawrzeć przymierze.

16. *A po trzech dniach.* Już się wykrywa zdrada Ga- baonicka, z której się pokazało, że Izraelici nie zbyt roztropnie w tym razie postąpili, i lmo, grzech, że się w tak wielkiem zdarzeniu Boga nie poradzili; 2re, że zbyt łatwowiernymi na obietnice Gabaonitów i nadto

Bib. St. Test. T. I.

pośpiesznie sprawę skończyli, Scie, że pochlebniemi po- chwałami dali się, uwieść, gdy z tak odległych stron przybyłych posłów słuchają, szczególnie z taką pokorą pełniących posłannictwo i błagających o pokój. — *Usły- szeli że blisko mieszkają.* Może od kupców i dostaw- ców żywności, którzy przebiegali miejsca poblizsze: albo od Rahaby, lub jej pokrewnych.

17. *Kaphira i Beroth i Kariathiarim.* Te miasta zdaje się że hołdowały Gabaonowi, jak widać z r. 10, 2.

18. *Przeto iż byli przysięgli.* Mogli wprawdzie Izra- elici niedotrzymać danęj obietnicy Gabaonitom, bo ule- gali błędowi, ani się zgodzili na pokój z tak blizkie- mi narodami; mimo to, albo szanując przysięgę, albo wierząc że byli nią związani, albo że byli ku temu natchnieni od Boga, lub wyraźny rozkaz odebrali, słu- sznie nie pogwałcili danego zobowiązania się.

21. *Na potrzeby wszystkiego pospólstwa.* Abulens mniema, że nawet dla użytku osób pojedynczych Ga- baonici drwa rąbali, i znosić musieli, przynajmniej do podziału kraju. Wielu innych mniema, że drwa i wodę nosili tylko używane do publicznej potrzeby przybytku i ołtarza, któremu służąc, kościółowi służyli i całemu narodowi. Później Gabaonici byli przezzwani Nathinej- czykami. I. Paral. 9, 2. I. Ezdrasza 8. 20 i w innych miejscach.

cul valde habitamus a vobis, cum in medio nostri sitis?

23. Itaque sub maledictione eritis, et non deficiet de stirpe vestra ligna caedens, aquasque comportans in domum Dei mei.

24. Qui responderunt: Nuntiatum est nobis servis tuis, quod promississet Dominus Deus tuus Moyse servo suo, ut traderet vobis omnem terram, et disperderet cunctos habitatores ejus. Timuimus igitur valde, et providimus animabus nostris, vestro terrore compulsi, et hoc consilium inivimus.

25. Nunc autem in manu tua sumus: quod tibi bonum et rectum videtur, fac nobis.

26. Fecit ergo Josue ut dixerat, et liberavit eos de manu filiorum Israël, ut non occiderentur.

27. Decrevitque in illo die eos esse in ministerio cuncti populi, et altaris Domini, caedentes ligna, et aquas comportantes, usque in praesens tempus, in loco quem Dominus elegisset.

wiedzieli: bardzo daleko od was mieszkamy, gdy w pośrodku nas iestescie?

23. A przetoż pod przeklęctwem będziecie, a nie ustanie z narodu waszego drwa rąbiący, y wodę noszący do domu Boga mego.

24. Którzy odpowiedzieli: Oznaymiono nam sługóm twoim, że obiecał Pan Bóg twój Moyżeszowi słudze swemu, żeby podał wam wszystkie ziemie, y wytracił wszystkie obywateli iéy. Złękliśmy się tedy barzo, y opatrzyliśmy dusze nasze, waszym strachem przypędzeni, y téyesmy rady użyli.

25. A teraz w ręce twoiéy iestęsmy: cóż się zda dobrego y słusznego, czyż z nami.

26. Uczynił tedy Jozue iako był rzekł, y wybawił ie z ręki synów Izraelowych, żeby ich nie pobito.

27. Y postanowił onego dnia, aby oni byli na posłudze wszystkiego ludu, y ołtarza Pańskiego, rąbiąc drwa, y wodę nosząc, aż do terażniejszego czasu, na mieyscu któreby był Pan obrał.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O zwalczaniu pięciu królów i ich powieszeniu, o przetrwaniu dnia za modlitwą Jozuego, i o innych miast zdobyciu.

1. Quae cum audisset Adonisedec, rex Jerusalem, quod scilicet cepisset Josue Hai, et subvertisset eam (sicut enim fecerat Jericho et regi ejus, sic fecit Hai et regi illius) et quod transfugissent Gabaonitae ad Israël, et essent foederati eorum,

2. timuit valde. Urbs enim magna erat Gabaon, et una civitatum regalium, et major oppido Hai, omnesque bellatores ejus fortissimi.

3. Misit ergo Adonisedec rex Jerusalem ad Oham regem Hebron et ad Pharam regem Jerimoth, ad Japhia quoque regem Lachis, et ad Dabir regem Eglon, dicens:

4. Ad me ascendite, et ferte praesidium, ut expugnemus Gabaon, quare transfugerit ad Josue, et ad filios Israël.

5. Congregati igitur asconderunt quinque reges Amorrhaeorum, rex Jerusalem, rex Hebron, rex Jerimoth, rex Lachis, rex Eglon, simul cum exerci-

1. Co gdy usłyszał Adonisedek, król Jeruzolimski, to iest że wziął Jozue Hay, y zburzył ie (bo iako był uczynił Jerichowi y królowi iego, tak téż uczynił Hay y królowi iego) a iż Gabaonczycy zbieżeli do Izraela, y byli z nim w przymierzu,

2. złękł się bardzo. Bo wielkie miasto było Gabaon, a iedno z miast królewskich, y większe niżli miasteczko Hay, a wszyscy walecznicy iego barzo mocni.

3. Posłał tedy Adonisedek król Jeruzalem do Ohama króla Hebron, y do Pharama króla Jerimoth, do Japhia téż króla Lachis, y do Dabir króla Eglon, mówiąc:

4. Do mnie przyjdźcie, y dajcie pomoc, że dobędziemy Gabaon, czemu zbiegł do Jozuego, y do synów Izraelowych.

5. Zebrani tedy iachali pięć królów Amorrejskich, król Jeruzalem, król Hebron, król Jerimoth, król Lachis, król Eglon pospołu z wojski

23. *Pod przeklęctwem będziecie.* Pod niewolnictwem do niskich posług przeznaczoném. — *Nie ustanie z narodu waszego drwa rąbiący.* LXX inają: *nie ustanie z was niewolnik.* Drwale zaś i wodonosy uważali się za ostatnią część narodu, Deut. 29, 11; gdzie się bowiem mówi: *oprócz tych którzy drwa rąbią,* można rozumieć z LXX, *aż do rąbiących drwa,* jakoby powiedział: od książąt aż do najpośledniejszych.

27. *Aż do terażniejszego czasu.* Czy byli kiedy Gabaonici uwolnionymi od obowiązku noszenia drzew, nie masz pewności. Niegdyś Izraelici obchodzili pewną uroczystość, którą Xylophorią nazywa Józef, ks 2 staroż. roz. 31, na którą lud dobrowolnie drwa przynosił żeby nie zabrakło na potrzeby ołtarza, i wzmianka o owem przynoszeniu drzew jest u Nehem. roz. 10, 34. Co się dotyczy noszenia wody, to chociaż praca Gabaonitów zmniejszyła się z powodu sadzawki owczéj i wo-

dotrysków, które, jak mniema wielu, były w kościele dla zapelnienia stągwi i miednic, i tym podobnych naczyń potrzebnych do służby kościelnej, lecz może jednak było potrzebném — *Na miejscu, któreby był Pan obrał.* Na któremby miał przybytek lub kościół.

R. 10. — 1. *Adonisedek.* Imię to oznacza króla sprawiedliwego.

3. *Posłał tedy Adonisedek.* Wzywa Adonisedek innych królów, albo dla tego że kraj jego był pomiędzy Gabaonem, które się poddało, i obozem Izraelskim; albo że innych przewyższał w godności. Arias Montanus mniema, że przy tym królu była władza rozstrzygania sporów i spraw większego znaczenia; a więc zwolywać innych miał prawo. — *Hebron... Jerimoth... Lachis... Eglon.* Miasta te później były w pokoleniu Judy.

4. *Czemu zbiegł.* Że zbiegł.

tibus suis, et castrametati sunt circa Gabaon, oppugnantes eam.

6. Habitatores autem Gabaon urbis obsessae miserunt ad Josue, qui tunc morabatur in castris apud Galgalam, et dixerunt ei: Ne retrahas manus tuas ab auxilio servorum tuorum: ascende cito, et libera nos, ferque praesidium: conveniunt enim adversum nos omnes reges Amorrhaeorum, qui habitant in montanis.

7. Ascenditque Josue de Galgalis, et omnis exercitus bellatorum cum eo, viri fortissimi.

8. Dixitque Dominus ad Josue: Ne timeas eos: in manus enim tuas tradidi illos: nullus ex eis tibi resistere poterit.

9. Irruit itaque Josue super eos repente, tota nocte ascendens de Galgalis:

10. et conturbavit eos Dominus a facie Israël; contrivitque plaga magna in Gabaon, ac persecutus est eos per viam ascensus Beth horon, et percussit usque Azeca et Maceda. (1. Reg, 7, 10.)

11. Cumque fugerent filios Israël, et essent in descensu Beth horon, Dominus misit super eos lapides magnos de caelo usque ad Azeca; et mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filii Israël.

12. Tunc locutus est Josue Domino, in die qua tradidit Amorrhaeum in conspectu filiorum Israël, dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Ajalon.

13. Steteruntque sol et luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonne scriptum est hoc in libro justorum? Stetit itaque sol in medio caeli, et non festinavit occumbere spatio unius diei.

14. Non fuit antea nec postea tam longa dies, obediens Domino voci hominis, et pugnante pro Israël. (Eccli. 46, 5.)

swémi, y położyli się obozem około Gabaon, dobywający go.

6. Lecz obywatele Gabaon miasta oblężonego, posłali do Jozuego, który na ten czas mieszkał w obozie u Galgali, y rzekli mu: Nie zawściągay rąk swych od pomocy sług twoich: przyciągni rychło, a wyzwól nas, y day pomoc: bo się ziachali przeciwko nam wszyscy królowie Amorreycyków, którzy mieszkają po górach.

7. Y ruszył się Jozue z Galgali, y wszystko woysko waleczników z nim, mężowie co mocniejszy.

8. Y rzekł Pan do Jozuego: Nieboy się ich: bom ie podał w ręce twoie: żadeni się z nich oprzec nie będzie mógł.

9. Przypadł tedy na nie Jozue z prędką, całą noc ciągnąc z Galgali:

10. y potrwożył ie Pan przed obliczem Izraela: y startł porażką wielką w Gabaonie, y gonił ie drogą wstępu do Beth horon, y bił aż do Azeki, y do Macedy.

11. A gdy uciekali przed synmi Izraelowemi, a byli na zstępowaniu z Beth horon, Pan spuścił na nie kamienie wielkie z nieba aż do Azeki: y pomarło ich daleko więcéy od kamienia gradowego, niż co ie mieczem pobili synowie Izraelowi.

12. Mówił tedy Jozue Panu, dnia którego podał Amorreycyka przed oczyma synów Izraelowych, y rzekł przed nimi: Słońce przeciw Gabaon nie ruszaj się, a Księżycu przeciw dołnie Ajalon.

13. Y stanęło Słońce y Księżyc, aż się pomścił lud nad nieprziacióły swémi. Aż tego nie napisano w księgach sprawiedliwych? Stanęło tedy słońce w pół nieba, y nie pośpieszyło się zapać przez ieden dzień.

14. Nie był przedtem ani potym tak długi dzień, gdy usłuchał Pan głosu człowieka, y walczył za Izraelem.

7. *I ruszył się Jozue z Galgali.* Zostawił jednak stanowiska owe w Galgala o tyle uzbrojone, ile potrzeba było na odporcie niespodzianych napadów.

10. *W Gabaonie.* Na ziemi Gabaonu.

11. *Kamienie wielkie.* Grad kamienisty, nakształt twardych kamieni: takim bowiem był ten grad, jak widać z tegoż wiersza, gdzie się nazywają kamieniami gradowemi. I zbici są Chananejczycy od plagi, która na Faraona i Egipcjan była siódmą. Exod. 13, 24. — *Z nieba.* To jest z powietrza, które często w pismo niebem się nazywa; tak np. ptaki niebieskie i t. d.

12. *Słońce, przeciw Gabaon nie ruszaj się.* Prawdziwie słońce stanęło, o czem wyraźnie powiedziano w kantyku Habakuka, 3, 11. *Słońce i księżyc stanęły w mieszkaniu swoim.*

13. *W księgach sprawiedliwych.* Zdaje się że była to księga wierszem napisana, zawierająca w sobie żywoty bohaterów i mężów świętych starego przymierza. Że była napisana wierszem miarowym, pokazuje lamentacja Dawida z tejże księgi sprawiedliwych wzięta, która się znajduje w 11. Król. 1, 18, w której odbija się sposób wyrażenia poetyczny. Tak sądzi Bonfrerius. Inni twierdzą, że była księga, w której się zawierały przepisy obrzędowe, wskazujące sposób, w jaki należało odbywać rozmaite postugi publiczne, tak czasu wojny, jak i pokoju, żeby zgodnemi być mogły z prawem; w tej wreszcie księdze wiele rzeczy do historii należących miało się zawie-

rać. Zaczęta może za Mojżesza dla kierowania spraw w rozmaitych potrzebach rzeczypospolitej, wreszcie w rozmaitych czasach, jak się dzieje z księgami tego rodzaju, różnemi dodatkami powiększona. — *W pół nieba.* Na samem niebie: tak sądzi w tem miejscu Abulens, Em. Sa i Magalian. Nie znaczy to, że słońce stanęło równolegle pomiędzy Wschodem i Zachodem, lecz tylko że się zatrzymało pomiędzy temi punktami. — *Przez jeden dzień.* Różne są na to wykłady. Prawdziwiej zdaje się, że słońce stało przez godzin dwanaście, tak że światło trwało przez godzin 24, a światła i nocy było na ogół godzin 36

14. *Nie był przedtem ani potem tak długi dzień.* Ani za czasu Ezechiasza, gdy słońce już przebytych dziesięć linij cofnęło się, Izai: 38, 8; bo albo cień tylko padający od pręta kompasowego, zwrócił się, chociaż słońce zwykły bieg odhywało; albo, jeśli samo słońce cofnęło się, przeciąg czasu jeszcze stał się krótszym; są bowiem utrzymujący, że nie każda linia zawiera godzinę, lecz pół godziny tylko, albo ćwierć; i jeśli się zgodzimy, że każda linia godzinę wskazuje, słońce jednak i cień nie cofnęły się zwolna, jak przechodziły, lecz jakby w jednej chwili owe dziesięć linij przebiegły, a dalej zwykłym sposobem wracać zaczęło; a więc cały ciąg dnia y nocy złożył 34, nie zaś 24 godziny. A więc pisarz święty mówi tylko, że nie było przedtem ani potem, to jest: do czasu w którym pisał, dnia tak długiego. Być przytem

15. Reversusque est Josue cum omni Israël in castra Galgalae.

16. Fugerant enim quinque reges, et se absconderant in spelunca urbis Maceda.

17. Nuntiatumque est Josue, quod inventi essent quinque reges latentes in spelunca urbis Maceda.

18. Qui praecepit sociis, et ait: Volvite saxa ingentia ad os speluncae, et ponite viros industrios, qui clausos custodiant:

19. vos autem nolite stare, sed persequimini hostes, et extremos quosque fugientium caedite: nec dimittatis eos urbium suarum intrare praesidia, quos tradidit Dominus Deus in manus vestras.

20. Caesis ergo adversariis plaga magna, et usque ad internecionem pene consumptis, hi, qui Israël effugere potuerunt, ingressi sunt civitates munitas.

21. Reversusque est omnis exercitus ad Josue in Maceda, ubi tunc erant castra, sani et integro numero; nullusque contra filios Israël mutire ausus est.

22. Praecepitque Josue, dicens: Aperite os speluncae, et producite ad me quinque reges, qui in ea latitant.

23. Feceruntque ministri, ut sibi fuerat imperatum: et eduxerunt ad eum quinque reges de spelunca, regem Jerusalem, regem Hebron, regem Jerimoth, regem Lachis, regem Eglon.

24. Cumque educti essent ad eum, vocavit omnes viros Israël, et ait ad principes exercitus, qui secum erant: Ite, et ponite pedes super colla regum istorum. Qui cum perrexissent, et subsectorum colla pedibus calcarent,

25. rursum ait ad eos: Nolite timere, nec paveatis, confortamini et estote robusti: sic enim faciet Dominus cunctis hostibus vestris adversum quos dimicatis.

26. Percussitque Josue, et interfecit eos, atque suspendit super quinque stipites; fueruntque suspensi usque ad vesperum.

27. Cumque occuberet sol, praecepit sociis ut deponerent eos de patibulis. Qui depositos projecerunt in speluncam, in qua latuerant, et posuerunt super os ejus saxa ingentia, quae permanent usque in praesens. (*Deut. 21, 23.*)

28. Fodem quoque die Macedam cepit Josue, et percussit eam in ore gladii, regemque illius in-

15. Y wrócił się Jozue ze wszystkim Izraelem do obozu Galgal.

16. Uciekli bowiem byli pięć królów, y skryli się w iaskini miasta Maceda.

17. Y dano znać Jozuemu, żealeziono pięci królów kryjących się w iaskini miasta Macedy.

18. Który przykazał towarzyszącym, y rzekł: Przywalcie okrutne kamienie do dziury iaskiniey, a postawcie męże dowcipne, którzyby zamkniętych strzegli:

19, a wy nie stóycie, ale gońcie nieprzyjaciół, y ostatniego każdego uciekającego śiecście: a nie dopuszczaycie im wnić do obrony miast ich, które podał Pan Bóg w ręce wasze.

20. Pobiwszy tedy nieprzyjaciół porażką barzo wielką, a niemal do szętu wytraciwszy, ci, którzy mogli uść Izraela, weszli do miast obronnych.

21. Y wróciło się wszystko woysko do Jozuego, do Macedy, gdzie na ten czas oboz leżał, zdrowo y w zupełnéj liczbie: a żaden przeciw synóm Izraelowym, y gęby otworzyć nie śmiał.

22. Y przykazał Jozue, mówiąc: Otwórzcie dziurę iaskiniey, y wywiedźcie do mnie pięci królów, którzy się w niéy kryją.

23. Y uczynili śludzy, iako im było roskazano: y wywiedli do niego pięci królów z iaskinie, króla Jeruzalem, króla Hebron, króla Jerimoth, króla Lachis, króla Eglon.

24. A gdy byli wywiedzeni przedę, przyzwał wszystkich mężów Izraelskich, y rzekł do hetmanów woyska, którzy z nim byli: idźcie y kładźcie nogi na karki tych królów. Którzy gdy poszli, y leżących karki nogami deptali,

25. zaśię rzekł do nich: Niebóycie się, ani się lę kaycie, umacniaycie się, a bądzcie mężni: bo tak uczyni Pan wszystkim nieprzyjaciółom waszym przeciw którym walczycie.

26. Y pobił Jozue, y pozabiał ie, y zawiesił na pięci palach: y wiśieli aż do wieczora.

27. A gdy zachodziło słońce, roskazał towarzyszącym aby ie złożyli z szubienic. Którzy złożone wrzucili do iaskinie, do której się byli pokryli, y położyli na dziurę iéy kamienie okrutne, które trwają aż po dziś dzień.

28. Tęgoż też dnia Macedę wziął Jozue, y poraził ją w pascęce miecza, y króla iéy zabił, y

może, że za dni Ezechiasza cofnienie się słońca miało miejsce blisko przesilenia zimowego, w którymto czasie godziny nie równe, których używali Żydzi, krótszemi były od letnich.—*Usłuchał Pon.* Słowo hebrajskie *scamang*, oznacza: słuchać, wysłuchać, być posłusznym.

15. *I wrócił Jozue... do obozu Galgal.* Powracał do Galgala, lecz posłyszawszy wieści biegające o zasadzkach królewskich i mnóstwie innych wrogów, inaczej sobie poradził, iako się tłumaczy w wier. 17 i nast.; i tak iść za nieprzyjaciółmi każe, i chce aby, gdy posłyszają znak na odwrót, zebrali się do Macedo. I tak, nie powrócono do Galgala, lecz nocleg odbyto blisko Macedo.

21. *W zupełnej liczbie.* Bez żadnego niedoliczenia się.—*I gęby otworzyć nie śmiał.* Najmniej się sprzeciwiać.

24. *Kładźcie nogi na karki tych królów.* Ażeby bezbożnym domierzył zasłużoną karę, u Izraelitom dodał otuchy i zachęcił do pokładania nadziei w nieomylności obietnic Bożych.

26. *I pobił Jozue i pozabijał je.* Nie mieczem, lecz na palach, jako niżej.—*Na pięci palach.* Jako wyżej r. 8. '29, o królu Hai powiedziano.

27. *A gdy zachodziło słońce.* Patrz. r. 8.—*Położyli na dziurę jej kamienie okrutne.* Ażeby nikt trupów dla uczczenia pogrzebem wydobyć nie mógł, i na wieczną pamięć wypadku.

28. *Tęgoż też dnia.* Może oznacza: tęgoż czasu; bo trudno pojąć jak tyle miasteczek w tak krótkim czasie zdobyć się dało, chociaż były odległemi od siebie, i że

terfecit, et omnes habitatores ejus; non dimisit in ea saltem parvas reliquias. Fecitque regi Maceda, sicut fecerat regi Jericho.

29. Transivit autem cum omni Israël de Maceda in Lebna, et pugnabat contra eam:

30. quam tradidit Dominus cum rege suo in manus Israël; percusseruntque urbem in ore gladii, et omnes habitatores ejus; non dimiserunt in ea ullas reliquias. Feceruntque regi Lebna, sicut fecerant regi Jericho. (*Supr. 6, 2.*)

31. De Lebna transivit in Lachis cum omni Israël: et exercitu per gyrum disposito oppugnabat eam.

32. Tradiditque Dominus Lachis in manus Israël, et cepit eam die altero, atque percussit in ore gladii, omnemque animam, quae fuerat in ea, sicut fecerat Lebna.

33. Eo tempore ascendit Horam, rex Gazer, ut auxiliaretur Lachis: quem percussit Josue cum omni populo ejus usque ad internecionem.

34. Transivitque de Lachis in Eglon, et circumdedit,

35. atque expugnavit eam eadem die: percussitque in ore gladii omnes animas, quae erant in ea, juxta omnia quae fecerat Lachis.

36. Ascendit quoque cum omni Israël de Eglon in Hebron, et pugnavit contra eam;

37. cepit eam, et percussit in ore gladii regem quoque ejus, et omnia oppida regionis illius, universasque animas, quae in ea fuerant commoratae: non reliquit in ea ullas reliquias; sicut fecerat Eglon, sic fecit et Hebron, cuncta quae in ea reperit consumens gladio.

38. Inde reversus in Dabir,

39. cepit eam atque vastavit: regem quoque ejus atque omnia per circuitum oppida percussit in ore gladii: non dimisit in ea ullas reliquias: sicut fecerat Hebron et Lebna et regibus earum, sic fecit Dabir et regi illius.

40. Percussit itaque Josue omnem terram montanam et meridianam atque campestem, et Asedoth cum regibus suis: non dimisit in ea ullas reliquias, sed omne, quod spirare poterat, interfecit, sicut praeceperat ei Dominus Deus Israël,

41. a Kadesbarne usque Gazam. Omnem terram Gosen usque Gabaon,

42. universosque reges, et regiones eorum, uno impetu cepit atque vastavit: Dominus enim Deus Israël pugnavit pro eo;

43. reversusque est cum omni Israël ad locum castrorum in Galgala.

wszystkie obywateli iéy: nie zostawił w niéy choć małego szczątku. Y uczynił królowi Maceda, iako był uczynił królowi Jericho.

29. Y przeszedł ze wszystkim Izraelem z Macedy do Lebny, y walczył przeciwko niéy:

30. którą podał Pan z królem iéy w ręce Izraela: y porażili miasto pasczką miecza, y wszystkie obywatele iego: nie zostawili w nim żadnego szczątku. Y uczynili królowi Lebny, iako byli uczynili królowi Jericho.

31. Z Lebny przeszedł do Lachis ze wszystkim Izraelem, a wojsko w koło uszykowawszy, dobywał go.

32. Y dał Pan Lachis w ręce Izraela, y wziął je dnia wtórego, y porażił pasczką miecza y wszelką duszę, która była w nim, iako był uczynił Lebnie.

33. Tego czasu przyciągnął Horam, król Gazer, aby ratował Lachis: którego Jozue porażił ze wszystkim ludem iego aż do szczętu.

34. Y przeszedł z Lachis do Eglon, y obiegł,

35. y dobył go tegoż dnia: y pobił pasczką miecza wszystkie dusze, które były w nim, wedle wszystkiego co był uczynił Lachis.

36. Pociągnął téż ze wszystkim Izraelem z Eglon do Hebron, y walczył przeciw niemu;

37. wziął ji, y pobił pasczką miecza, króla téż iego, y wszystkie miasteczka krainy onéy, y wszystkie dusze, które w niéy mieszkaly: nie zostawił w niéy żadnego szczątku: iako był uczynił Eglon, tak uczynił y Hebron, wszystko co w nim znalazł mieczem wytraciwszy.

38. Z tamtąd wróciwszy się do Dabir,

39. wziął ji y zburzył: króla téż iego y wszystkie okoliczne miasteczka pobił pasczką miecza: nie zostawił w nim żadnego szczątku; iako był uczynił Hebron, y Lebnie, y królom ich, tak uczynił Dabir y królowi iego.

40. Porażił tedy Jozue wszystkę ziemię górną y południową, y połą, y Asedoth z królmi ich: nie zostawił w niéy szczątku żadnego, ale wszystko co tchnąć mogło, pobił, iako mu był przykazał Pan Bóg Izraelski,

41. od Kadesbarne aż do Gazy. Wszystkę ziemię Gozen aż do Gabaon,

42. y wszystkie króle y krainy ich za jednym natarciem wziął y zburzył: abowiem Pan Bóg Izraelski walczył za nim;

43. y wrócił się ze wszystkim Izraelem na miejsce obozu do Galgala.

to co opowiedziano, tak rychło się stało. Tak sądzi Serarius. Lecz jeżeli słońce, jak chce Bonfrerius, stanęło przed południem, nie dziw że uczynić można było wszystko, co tekst opiewa. — *Małego szczątku.* Nikogo nie zostawił wcale.

40. *Wszystkę ziemię górną i południową i połą, i Asedoth.* Oznacza się i położenie i jakość ziemi, przez dwie jakby przeciwności: pierwsza ziemia jest górzystą i rolną, druga południową, t. j. wystawioną na upał sło-

neczny, i dla tego bardziej suchą; i Asedoth: które oznacza wylew wody; te miejsca obfitujące w wodę i wilgotne. Inni chcą uważać Asedoth za imię własne miejsca.

41. *Kadesbarne.* Jest to ostatnia południowa granica judzkiej ziemi. — *Gosen.* Albo było miasto w górzystej pozycyi Judei, jak niżej 15, 51, albo urodzajne, roślinne i bogate w pastwiska miejsce, podobne do owego, które w Egipcie Józef oddał braciom swoim, Genesis 47, 11.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O pokonaniu przez Josuego Jabiną i innych królów, z rozkazu Bożego.

1. Quae cum audisset Jabin rex Asor, misit ad Jobab, regem Madon, et ad regem Semeron, atque ad regem Achsaph;

2. ad reges quoque aquilonis, qui habitabant in montanis et in planitie contra meridiem Ceneroth, in campestribus quoque et in regionibus Dor juxta mare;

3. Chananaeum quoque ab oriente et occidente, et Amorrhaeum atque Hethaeum ac Pherezaeum et Jebusaeum in montanis: Hevaeum quoque, qui habitabat ad radices Hermon in terra Maspha.

4. Egressique sunt omnes cum turmis suis, populus multus nimis sicut arena, quae est in littore maris, equi quoque et currus immensae multitudinis.

5. Conveneruntque omnes reges isti in unum ad aquas Merom, ut pugnarent contra Israël.

6. Dixitque Dominus ad Josue: Ne timeas eos, cras enim hac eadem hora ego tradam omnes istos vulnerandos in conspectu Israël: equos eorum subnervabis, et currus igne combures.

7. Venitque Josue, et omnis exercitus cum eo adversus illos ad aquas Merom subito, et irruerunt super eos,

8. tradiditque illos Dominus in manus Israël. Qui percusserunt eos, et persecuti sunt usque ad Sidonem magnam, et aquas Maserephoth, campumque Masphe, qui est ad orientalem illius partem. Ita percussit omnes, ut nullas dimitteret ex eis reliquias.

9. Fecitque sicut praeceperat ei Dominus, equos eorum subnervavit, currusque combussit igni.

10. Reversusque statim cepit Asor: et regem ejus percussit gladio. Asor enim antiquitus inter omnia regna haec principatum tenebat.

R. 11.—1. *Asor*. Kraj, który potem należał do pokolenia Neftali, niżej 19, 36. Leżał naprzeciw góry Libanu, niedaleko od Cezarei Filipowej.—*Posłał do Jobaba*. Wszyscy bowiem ci królowie podlegali królowi Asor, jak widać z r. 10.

2. *Do królów też północnych, którzy mieszkali na górach*. Na wierzchołkach Libanu, który leży w północnej części Judei.—*Na równinie ku południu Ceneroth*. Ceneroth miasto, które się później nazywało Tyberiadą, nad jeziorem nazwanem w Pismie 6. morzem Tyberiadzkim i morzem Ceneroth, Num. 34, 11. i Deut. 3, 17. u Marka 6, 53 i indziej.—*Na polach*. Może rozumie Aulon, albo *Jasną dolinę*, co się też nazywała polem królewskim. Patrz Gen. 12, 6. i 14, 17. i Deut. 11, 30.—*Dor*. W starożytności nazywano Dorus, albo Dorum, albo Dora, leżało w pokoleniu Manasses, blisko Jordanu, niżej 17, 11.—*W dół morza*. W hebrajskim, *od morza*. Co oznacza to samo, co od zachodu.

3. *Chananejczyka*. W tem miejscu przez Chananejczyka rozumie wyłącznie naród Chananejski.—*Pod górą Hermon*. Góra ta jest częścią Libanu. Jest i druga góra Hermon u potoku Cisson, niedaleko od Gelboe.—*W ziemi Maspha*. Maspha znaczy: strażnica; wiele też miejsc w Pismie mają taką nazwę—Ta o której tu mowa, zdaje się że była na Libanie.

1. Co gdy usłyszał Jabin król Asor, posłał do Jobaba króla Madon, y do króla Semeron, y do króla Achsaph;

2. do królów też północnych, którzy mieszkali na górach, y na równinie ku południu Ceneroth, na polach y w krainach Dor wedle morza:

3. Chananejczyka też od wschodu y zachodu słońca, y Amorrejczyka, y Heteyczyka, y Pherezeyczyka, y Jebuzeyczyka na górach: Heweyczyka też, który mieszkał pod górą Hermon w ziemi Maspha.

4. Y wyciągnęli wszyscy z wojski swęmi, lud barzo wielki, iako piasek, który jest na brzegu morskim, konie też y wozy niezmierny liczby.

5. Y ziachali się ci wszyscy królowie w kupę u wód Merom, aby walczyli przeciw Izraelowi.

6. Y rzekł Pan do Jozuego: Niebóy się ich: bo jutro o téżże godzinie ia te wszystkie podam na zranienie przed oczyma Izraela: koniom ich żyły poderzniesz, a wozy ogniem popalisz.

7. Y przyciągnął Jozue y wszystko wojsko z nim przeciwko im u wód Merom zagnęła, y przypadli na nie,

8. y dał ie Pan w ręce Izraelowi. Którzy porażili ie y gonili ie aż do Sydonu wielkiego, y wód Mazerephoth, y pola Masphe, które jest na wschodnią stronę jego. Tak pobił wszystkie, że żadnego nie zostawił z nich szczątka;

9. y uczynił iako mu był Pan przykazał, koniom ich żyły poderznął, a wozy ogniem spalił.

10. A wróciwszy się zaraz wziął Asor: a króla iego mieczem zabił. Bo Asor z starodawna między wszystkimi królestwami temi przodek trzymał.

4. *Bardzo wielki*. Bardzo liczny.—Józef oblicza na trzysta tysięcy piechoty, jazdy dziesięć tysięcy, a walczących na wozach dwadzieście tysięcy.—*Jako piasek który jest na brzegu morskim*. Przez hyperbole.—*Konie te i wozy niezmierny liczby*. W hebrajskim i greckim, bardzo liczne.

5. *U wód Merom*. Jest to jezioro pomiędzy źródłem Jordanu i jeziorem Genezaret. Patrz Józefa ks. 4. Wojny.

6. *O téżże godzinie*. Hebr. w tym czasie.—*Żyły poderzniesz*: Mianowicie nóg y goleni. Dla tego zaś Bóg to rozkazał, żeby Żydzi nie w sile jazdy, lecz w pomocy bożej swoją nadzieję pokładali. Ps. 19, 8: *Jedni w rozciech, a drudzy w koniach: ale my imienia Pana Boga naszego wzywając będziemy*.—*Wozy*. Wozy wojenne, uzbrojone w kosy, lub innym sposobem urządzone.

8. *Aż do Sydonu wielkiego*. Znanie miasto na brzegu morza Śródziemnego.—*Wód Maserephoth*. Masius tłumaczy przez: *zgliszcza wód*, inni *spalenia wód*. Niektórzy twierdzą, że te wody były strome, inni że były gorące aż do wrzątku: inni przez szklane luty tłumaczą; za tem zdaniem idzie Serariusz, dla niektórych wniosków, które czytaj u niego. *I pola Masphe*. O Masphe powiedziano w w. 3.

11. Percussitque omnes animas, quae ibidem morabantur: non dimisit in ea ulla reliquias, sed usque ad internecionem universa vastavit, etiamque urbem peremit incendio.

12. Et omnes per circuitum civitates, regesque earum cepit, percussit atque delevit, sicut praeceperat ei Moyses famulus Domini.

13. Absque urbibus, quae erant in collibus, et in amulis sitae, ceteras succendit Israël: unam tantum Asor munitissimam flamma consumpsit. (*Dent. 7, 1*).

14. Omnemque praedam istarum urbium ac umenta diviserunt sibi filii Israël, cunctis hominibus interfectis.

15. Sicut praeceperat Dominus Moysi servo suo, ita praecepit Moyses Josue, et ille universa complevit: non praeteriit de universis mandatis, nec unum quidem verbum, quod jussu erat Domini Moysi. (*Exod. 34, 11*).

16. Cepit itaque Josue omnem terram montaniam, et meridianam, terramque Gosen, et planitiem, et occidentalem plagam, montemque Israël, et campestria ejus;

17. et partem montis, quae ascendit Seir usque Baalgad, per planitiem Libani subter montem Hermon; omnes reges eorum cepit, percussit, et occidit.

18. Multo tempore pugnavit Josue contra reges istos.

19. Non fuit civitas, quae se traderet filiis Israël, praeter Hivaeum, qui habitabat in Gabaon: omnes enim bellando cepit.

20. Domini enim sententia fuerat, ut indurarentur corda eorum, et pugnarent contra Israël, et caderent, et non mererentur ullam clementiam, ac perirent, sicut praeceperat Dominus Moysi.

21. In illo tempore venit Josue, et interfecit Enacim de montanis, Hebron, et Dabir, et Anab, et de omni monte Juda et Israël, urbesque eorum delevit.

22. Non reliquit ullum de stirpe Enacim, in terra filiorum Israël, absque civitatibus Gaza, et Geth, et Azoto, in quibus solis relictis sunt.

23. Cepit ergo Josue omnem terram, sicut locutus est Dominus ad Moysen, et tradidit eam in possessionem filiis Israël secundum partes et tribus suas, quievitque terra a proeliis. (*Infr. 14, 15*).

11. Y wybił wszystkie dusze, które tam mieszkaly, niezostawił w nim szczątku żadnego, ale aż do wytracenia wszystko spustoszył, y miasto samo ogniem zgładził.

12. Y wszystkie okoliczne miasta, y króle ich poimał, pobił y wyniszczył, iako mu był przykazał Moysesz sługa Pański.

13. Oprócz miast, które były na pagórkach y na kopcach położone, inne zapalił lud Izraelski: iedno tylko Asor bardzo obronne ogniem spalił.

14. A wszystkę korzyść tych miast y bydło rozdzielili między się synowie Izraelowi, wszystkie ludzie wybiwszy.

15. Jako był przykazał Pan Moyseszowi słudze swemu, tak Moysesz przykazał Jozuemu, a on wszystko wypełnił: nie opuścił ze wszystkiego przykazania y iednego słowa, które był Pan roszkazał Moyseszowi.

16. Wziął tedy Jozue wszystkę ziemię górną, y południową, y ziemię Gosen, y równinę, y zachodnią stronę, y górę Izrael, y pola ię;

17. y część góry, która idzie ku Seir, aż do Baalgad, po równinie Libanu, pod górą Hermon; wszystkie króle ich poimał, poraził, y pozabijał.

18. Przez długi czas walczył Jozue przeciwko tym królóm.

19. Nie było miasta któreby się poddało synóm Izraelowym, oprócz Heweyczyka, który mieszkał w Gabaon: bo wszystkich walcząc dostał.

20. Albowiem była wola Pańska, aby się zatwardziły serca ich, a walczyli przeciw Izraelowi, y legli, a niegodni byli żadnego miłosierdzia, y wyginęli, iako był przykazał Pan Moyseszowi.

21. Onego czasu przyszedł Jozue, y wybił Enacim z gór, Hebron y Dabir y Anab, y ze wszelkiey góry Judy y Izraela, i miasta ich zgładził.

22. Nie zostawił żadnego z pokolenia Enacim, w ziemi synów Izraelowych: oprócz miast Gazy, y Geth, y Azotu, w których samych zostawieni są.

23. Wziął tedy Jozue wszystkę ziemię, iako mówił Pan do Moysesza, y dał ją w osiadłość synóm Izraelowym, według działów y pokolenia ich, y uspokoiła się ziemia od wojen.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. w 20. *Była wola Pańska, aby się zatwardziły serca ich.* I to także rozumiej iako się wyżej powiedziało o Pharaonie, Exod. 10, v. 20. Iż zatwardzenie serca Pismo ś. przypisuje i Panu Bogu i człowiekowi. Bo człowiek grzechami swemi łaskę Bożą utracując sam sobie przyczyną jest zatwardzenia. Pan Bóg też człowieka sprawiedliwie dla grzechów opuściwszy, i łaski mu, która by go zmiękczyła nie dając, zatwardza serce jego. Czytaj Annotacyą. Exod. 10, v. 20.

12. *Wszystkie okoliczne miasta.* Z ksiąg jednak Królewskich wiemy, że za Dawida i Salomona niektóre miejscowości Chananejskie przeszły w posiadłość Żydów. A więc myśl tekstu jest ta, że Jozue zdobył wszystkie, na co był uderzył; albo dla tego powiedziano, że łobyl wszystko, iż największe i główne części np. gózystą, południową, i t. d. zabrał.

16. *I górę Izrael.* To jest górę Samaryi, która po wystąpieniu dziesięciu pokoleń, nazwaną została *górką Izrael*. Albo górę Bethel, na której Jakób miał widzenie drabiny, tak że góra od Jakóba patryarchy, który ją nazywa się Izraelem, nazwę odebrała.

20. *Abym się zatwardziły serca ich.* Bezpośrednią przyczyną zatwardziałości jest sam człowiek, który z własnej woli i rozmyślnie nie chce ulegać natchnieniom boskim. Bóg zaś tylko pośrednio niewłaściwie nazywa się przyczyną, dla tego że dopuszcza tej zatwardziałości. Zatwardziałość ta na tém zależała, że postanowili bronić się orężem, nie przyjmując żadnych warunków do poddania się P. W.

21. *Wybił Enacim.* Olbrzymów, potomków Eua-ka.

23. *Dał ją w posiadłość synom Izraelowym.* To się stało później.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O liczbie królów nadjordanowych, których pobili Mojżesz i Jozue.

1. Hi sunt reges, quos percusserunt filii Israël, et possederunt terram eorum trans Jordanem ad solis ortum, a torrente Arnon usque ad montem Hermon, et omnem orientalem plagam, quae respicit solitudinem.

2. Sehon rex Amorrhæorum, qui habitavit in Hesebon, dominatus est ab Aroer, quae sita est super ripam torrentis Arnon, et mediae partis in valle, dimidiaque Galaad, usque ad torrentem Jaboc, qui est terminus filiorum Ammon;

3. et a solitudine usque ad mare Ceneroth contra orientem, et usque ad mare deserti, quod est mare salissimum, ad orientalem plagam per viam, quae ducit Bethsimoth: et ab australi parte, quae subjacet Asedoth, Phasga

4. Terminus Og regis Basan, de reliquiis Raphaim, qui habitavit in Astaroth, et in Edrai et dominatus est in monte Hermon, et in Salecha, atque in universa Basan, usque ad terminos

5. Gessuri et Machati, et dimidia partis Galaad: terminos Sehon regis Hesebon.

6. Moyses, famulus Domini, et filii Israël percusserunt eos, tradiditque terram eorum Moyses in possessionem Rubenitis, et Gaditis, et dimidia tribui Manasse.

7. Hi sunt reges terrae, quos percussit Josue, et filii Israël, trans Jordanem ad occidentalem plagam, a Baalgad in campo Libani, usque ad montem, cujus pars ascendit in Seir; tradiditque eam Josue in possessionem tribubus Israël, singulis partes suas,

8. tam in montanis, quam in planis atque campestribus. In Asedoth et, in solitudine, ac in meridie Hethaeus fuit et Amorrhæus, Chanaanæus et Pherezaeus, Havaeus et Jebusæus.

9. Rex Jericho unus; rex Hai, quae est ex latere Bethel, unus;

10. rex Jerusalem unus, rex Hebron unus;

11. rex Jerimoth unus, rex Lachis unus,

1. Ci są królowie, które pobili synowie Izraelowi, y posiadli ziemię ich za Jordanem na wschód słońca, od potoku Arnon aż do góry Hermon, y wszystkę stronę wschodnią, która patrzy do pustyni.

2. Sehon król Amorreyski, który mieszkał w Hesebon, panował od Aroer, które leży nad brzegiem potoku Arnon, y połowicy na dolinie, y połowicy Galaad, aż do potoku Jabok, który jest granicą synów Ammonowych;

3. y od pustynie, aż do morza Cenerot, ku wschodu słońca, y aż do morza pustynie, które jest morze nasłone, ku wschodniemu stronie drogą, która wiedzie do Bethsimoth: y od południowej strony, która leży pod Asedoth, Phasga.

4. Granica Oga króla Bazan z szczątku Raphaim, który mieszkał w Astaroth, y w Edrai, y panował na górze Hermon, y w Salecha, y we wszystkim Bazan, aż do granic

5. Gessury, y Machaty, y połowicy Galaad: granic Sehona króla Hesebon.

6. Moyses, sługa Pański, y synowie Izraelowi pobili je, y dał ziemię ich Moyses w osiadłość Rubenitom, y Gaditom, y połowicy pokolenia Manasse.

7. Ci są królowie ziemie, które pobił Jozue, y synowie Izraelowi, za Jordanem ku zachodniemu stronie, od Baalgad na polu Libanu, aż do góry, której część idzie do Seir: y dał ją Jozue w osiadłość pokoleniom Izraelowym, każdemu swój dział,

8. tak po górach, iako y na równinach, y w polach. W Asedoth, y na pustyni, y na południu był Heteyczyk, y Amoreyzyk, Chananeyczyk, y Pherezeyczyk, Heweyczyk y Jebuzeyczyk.

9. Król Jerycha ieden; król Hay, który jest po boku Bethel, ieden;

10. król Jeruzalem ieden, król Hebron ieden;

11. król Jerimoth ieden, król Lachis ieden;

R. 12.—1. *Od potoku Arnon.* Jest to rzeka rozdziela jąca Moabitów od Amorr. przed Jordanem osiadłych, patrz Num. 21, 31. Dwie granice tu wskazane zamykały kraj za Jordanem, to jest: potok Arnon od południa a góra Hermon od północy. Też same granice wskazuje Deut. 3. 8, i 4, 48.

2. *Od Aroer.* Patrz r. nast. w 25. Opisuje się szerokość kraju Sehon. — *Jabok.* Rzeka rozgraniczająca ziemię Galaad od Ammonickiej.

3. *Do morza Ceneroth* Patrz wyżej 11, 2. — *Bethsimoth.* Granica północna pól Moabskich. Patrz r. nast. w. 20. — *Asedoth, Phasga.* Patrz r. nast. w. 20.

4. *Z szczątku Raphaim* Tak powiedziano i w Deut. 3, 11: *Bo tylko sam Og król Bazan, został się być z narodu olbrzymów.* — *W Astaroth* Patrz r. nast. w. 31, 10. — *W Edrai.* Patrz tamże. — *W Salecha.* Co się nazywa także Salcha, Selcha, Selchar i Salchata. Patrz Adrichomiusza, o pokoleniu Manassesa.

5. *Gessuri.* Gessur miasto królewskie, dające nazwę przyległej krainie. Kraj zaś Gessur stanowi granicę zie-

mi Izraelskiej, będącej za Jordanem, ku północy. — *Machaty.* Jest to *Maacha*, miasto amorejskie, leżące obok kraju Gessuri i góry Hermon.

7. *Od Baalgad.* Inaczej Baalgath, także góra i miasto na płaszczynie libańskiej, u stóp góry Hermon położone. — *Do Seir.* Nazwa góry i miasteczka na niej. Jest to wysoka góra za Jordanem na południowej stronie ziemi Hus leżąca. Nazywała się od imienia Esawy, który też nazywał się Seirem, to jest kosmatym.

9. *Król Jerycho ieden.* Najprzód wylicza tego króla, bo z nim pierwszym po przejściu Jordanu walkę stoczono, jakśmy wyżej widzieli. — *Król Hay.* Działania przeciw niemu opowiedziane w r. 8.

10. *Król Jeruzalem.* Adonisedek, o którym wyż. r. 10. *Król Hebron.* Miasto to leży w środku działu Judy, względem Jerozolimy na południu, według ś. Hieronima, o 22 mile odległe. — Patrz niżej. 14, 15.

11. *Król Jerymoth.* Jerymoth, Lachis i Eglon, są to miasta w dziale Judy.

12. rex Eglon unus, rex Gazer unus;
13. rex Dabir unus, rex Gader unus;
14. rex Herma unus, rex Hered unus;
15. rex Lebna unus, rex Odullam unus;
16. rex Maceda unus, rex Bethel unus;
17. rex Taphua unus, rex Opher unus;
18. rex Aphec unus, rex Saron unus;
19. rex Madon unus, rex Asor unus;
20. rex Semeron unus, rex Achsaph unus;
21. rex Thenac unus, rex Mageddo unus;
22. rex Cades unus, rex Jachanan Carmeli unus;
23. rex Dor, et provinciae Dor unus, rex gentium Galgal unus;
24. rex Thersa unus: omnes reges triginta unus.

12. król Eglon ieden, król Gazer ieden;
13. król Dabir ieden, król Gader ieden;
14. król Herma ieden, król Hered ieden;
15. król Lebny ieden, król Odullam ieden;
16. król Macedy ieden, król Bethel ieden;
17. król Taphua ieden, król Opher ieden;
18. król Aphek ieden, król Saron ieden;
19. król Madon ieden, król Asor ieden;
20. król Semeron ieden, król Achsaph ieden;
21. król Thenak ieden, król Magedda ieden;
22. król Kades ieden, król Jachanan Karmelu ieden;
23. król Dor, y krainy Dor ieden, król narodów Galgal ieden;
24. król Thersy ieden: wszystkich królów trzydzieści y ieden.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O rozkazaniu Bóhem, danem Jozue, żeby rozdzielił ziemię między pokolenia, ze wskazaniem ile komu.

1. Josue senex, propectaeque aetatis erat, et dixit Dominus ad eum: Senuisti, et longaevus es, terraque latissima derelicta est, quae necdum sorte divisa est:

2. omnis videlicet Galilaea, Philisthiim, et universa Gessuri.

3. A fluvio turbido, qui irrigat Aegyptum, usque ad terminos Accaron contra aquilonem: terra Chanaan, quae in quinque regulos Philisthiim dividitur, Gazaecos et Azotios, Ascalonitas, Gethaeos et Accaronitas.

4. Ad meridiem vero sunt Hevaei, omnis terra

1. Jozue stary, y zeszłego wieku był, y rzekł Pan do niego: Starzałeś się, y długiego wieku, ziemia barzo szeroka została, która ieszcze nie iest losem podzielona:

2. to iest wszytka Galilea, Philistym, y wszytka Gessury.

3. Od mętnej rzeki, która obléwa Egipt, aż do granic Akkaron ku północy: ziemia Chanaan, która się na pięć królików Philisthynskich dzieli, na Gazecyzki, y Azotczyki, na Askalonity, Getheczki, y Akkaronity.

4. A ku południu zaś są Heweczcy, wszytka

12. Król Gazer. Miasto to w dziale Efraima.

13. Król Dabir. Inaczej Kariathsepher, t. j. miasto nauk.—Król Gader... Herma... Hered... Odullam... Maecdy. Te pięć miast liczą się w dziale Judy.

16. Król Bethel. Betel za życia Jozuego nie było zdobytym, lecz po jego śmierci; albo więc króla zabito nie zdobywając miasta; albo tu wyliczają się królowie, którzy albo za życia, albo już po śmierci Jozuego zostali pobitymi przez Izraelitów. Patrz Sędz. r. 1, gdzie mowa o zdobytym Bethel.

17. Król Taphua... Król Opher... Aphek. Taphua, miasto w pokoleniu Judy, jak widać niżej. 15, 34. Opher niewiadomo do jakiego pokolenia należał, bo nie masz wzmianki przy podziale Ziemi. Aphek jest w pokoleniu Aser, jak widać z r. 19, 30, blisko królestwa Filistynów.

18. Król Saron... Madon... Asor. Asor gdzie królował Jabin, wymienia się w dziale Judy. r. 15, 23. Madon zaś i Saron nie wspomniane, chyba było Seon w dziale Issachara, r. 19, 19.

20. Król Semeron... Achsaph... Thenak. Semeron jest w pokoleniu Zabulon, 19, 15. Achsaph w pokoleniu Aser, niedaleko od Semeron. Thenak w pokoleniu Manasses na zachodzie, 17, 11.

21. Król Mageddo... Kades... Jachanan. Mageddo jest w połowie pokolenia Manasses, blisko Thenak. Patrz Sędz. 1, 27. Kades w Galilei, w dziale Neftalego, jak się okazuje 19, 37, i 20, 7. było jednym z miast ucieczki. Jachanan miasto przy Karmelu, potem Lewi tom nadane.

23. Król Dor. Patrz wyżej 11, 2.—Król narodów Galgal. Nazywa się królem narodów, że w granicach swego państwa miał zakładników z narodów Chananejskich,

Bib. St. t. I.

którzy w jego posiadłościach mieszkali. Galgal od Jerycho odległe było o staj dziesięć. Patrz 5, 9,

24. Król Thersy. W dziale Efraima, III. Król. 16, 6 i 8. Baasa i Ela królowie Izraelscy, mieli w tem mieście mieszkać.—Wszystkich królów trzydzieści i jeden. Bo dwaj przez Mojżesza pobici nie wchodzą do tej liczby. Pismo, ś. właścicieli miasteczek nawet pojedynczych, lub małych obszarów królami nazywa.

R. 13.—1. Która ieszcze nie iest losem podzielona. W hebrajskim oznacza, że ieszcze wiele ziemi zostało nie zajętej, lecz nasz dobry jest tłumacz, bo i które były już zajęte i które ieszcze pozostawały do zajęcia, miały się przez losy rozdzielić.

2. Galilea. Ten kraj już przeszedł w posiadanie Izraelitów, wyżej r. 10, w wojnie u wód Meronu stoczonej; i wyraz hebr. *geliloth*, tutaj użyty, oznacza granicę, krańce, albo koniec: dla tego Bonfrériusz domyśla się, że ś. Hieronim napisał *geliloth*, albo *galila Philisthiim* jakby imię własne, a później dla podobieństwa wyrazu nazwa Galilea weszła w tekst.—Wszystka Gessury. Ziemia którą Gessurejczycy zamieszkiwali, mianowicie od morza przez stronę północną względnie do Syrii. I o tych Gessurejczykach tu mowa, nie zaś o owych którzy z Amalecytami sąsiadowali, a których Saulowi wytepić rozkazano. 1. Król. 15, 3.

3. Od mętnej rzeki. To jest Nilu: mówi tekst ś. o granicy ziemi Filistynczyków ku Egiptowi, nie zaś o szczególnej granicy Gessuri.—Akkaron, Północna granica kraju Filistynów. Na pięć królików. Posiadłości pięciu królików.

4. Aż do Aphek. Aphek, które było w pokoleniu Aser, 19, 30, gdyż inne było w pokoleniu Judy, jak mamy w téj księdze, 15, 53.

Chanaan, et Maara Sidoniorum usque Apheca et terminos Amorrhaei,

5. ejusque confinia. Libani quoque regio contra orientem, a Baalgad sub monte Hermon, donec ingrediatis Emath.

6. Omnium, qui habitant in monte, a Libano usque ad aquas Maserephoth, universique Sidonii. Ego sum, qui delebo eos a facie filiorum Israël. Veniat ergo in partem hereditatis Israël, sicut praecepi tibi.

7. Et nunc divide terram in possessionem novem tribubus, et dimidia tribui Manasse,

8. cum qua Ruben et Gad possederunt terram, quam tradidit eis Moyses famulus Domini, trans fluenta Jordanis ad orientalem plagam.

9. Ab Aroer, quae sita est in ripa torrentis Arnon, et in vallis medio, universaque campestris Medaba, usque Dibon: (Num. 32, 33).

10. et cunctas civitates Sehon, regis Amorrhaei, qui regnavit in Hesebon usque ad terminos filiorum Ammon.

11. Et Galaad, ac terminum Gessuri et Machati, et omnem montem Hermon, et universam Basan, usque ad Salecha,

12. omne regnum Og in Basan, qui regnavit in Astaroth et Edrai, ipse fuit de reliquiis Raphaim: percussitque eos Moyses, atque delevit.

13. Nolueruntque disperdere filii Israël Gessuri et Machati: et habitaverunt in medio Israël usque in praesentem diem.

14. Tribui autem Levi non dedit possessionem: sed sacrificia et victimae Domini Dei Israël, ipsa est ejus hereditas, sicut locutus est illi. (Num. 18, 20).

15. Dedit ergo Moyses possessionem tribui filiorum Ruben juxta cognationes suas.

16. Fuitque terminus eorum ab Aroer, quae sita est in ripa torrentis Arnon, et in valle ejusdem torrentis media: universam planitiem, quae ducit Medaba,

17. et Hesebon, cunctosque viculos earum, qui sunt in campestribus: Dibon quoque, et Bamothbaal, et oppidum Baalmaon,

ziemia Chanaan, y Maara Sydończyków aż do Apehek, y granic Amorreyczyka,

5. y ukrainy iego. Kraina téż Libanu na wschód słońca, od Baalgad pod górą Hermon, aż wnidziesz do Emath.

6. Wszystkich, którzy mieszkają na górze, od Libanu aż do wód Maserephot, y wszyscy Sydończycy. Jam iest, który ie wyglądzę od oblicza synów Izraelowych. Niechayże to wnidzie w dział dziedzictwa Izrael, iakomci przykazał.

7. A teraz rozdziel ziemię w ośiadłość dwięciorgu pokoleniu, y połowicy pokolenia Manasse,

8. z którym Ruben y Gad posiedli ziemię, którą im dał Moyżesz sługa Pański za rzeką Jordanu ku wschodniéy stronie.

9. Od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, y na środku doliny, y wszystkie pola Medaba aż do Dibon:

10. y wszystkie miasta Sehon, króla Amorreyskiego, który królował w Hesebon, aż do granic synów Ammon.

11. Y Galad, y granice Gessury y Machaty, y wszystkę górę Hermon, y wszystkie Bazan aż do Salecha,

12. wszystko królestwo Og w Bazan, który królował w Astaroth y Edrai, on był z szczątku Raphaim, y pobił ie Moyżesz y wyglądził.

13. Y niechcieli synowie Izraelowi wytrącić Gessury y Machaty: y mieszkali między Izraelem aż do dnia dzisiejszego.

14. Lecz pokoleniu Lewi nie dał ośiadłości: ale obiaty y ofiary Pana Boga Izraelskiego, to iest dziedzictwo iego, iako mu powiedział.

15. Dał tedy Moyżesz ośiadłość pokoleniu synów Ruben według rodzajów ich.

16. A była ich granica od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, y w pośród doliny tegoż potoku: wszystkę równinę, która wiedzie do Medaba,

17. y Hesebon, y wszystkie miasteczka ich, które są w polach: Dibon téż y Bamothbaal, y miasteczko Baalmaon,

5. *Aż wnidziesz do Emath.* T. j. aż do Emath; miasto to było królewskie, blisko Libanu ze strony północno-wschodniej.

6. *Do wód Maserephoth.* Patrz r. 11, 8. — *Niechayże to wnidzie w dział.* W hebr.: uczyni żeby weszło w dziedzictwo Izraelowi, t. j. rozdzieli między syny Izraela.

8. *Z którym.* Mówi o całym pokoleniu Manasses, nie o połowie tylko.

9. *Od Aroer, które leży na brzegu potoku Arnon, i na środku doliny.* Albo jedno tylko było miasto na brzegu Arnon zbudowane, rozciągające się budowlami aż do koryta; albo jakby na dwoje rozdzielone miasto, z których jedna połowa leżała na brzegu potoku, czyli rzeki; druga oddalona małą przestrzenią, nad niższem korytem znajdowała się. Patrz niżej w. 25. — *Do Medaba aż do Dibon.* Dwa to były miasta w posiadłości Sehona króla. Jedno przeszło do Rubenitów, a drugie do Gaditów. O obu wspomina Izaiasz, w. r. 15.

10. *W Hesebon.* Patrz niżej wiersz 17.

11. *I Galaad.* Bardziej rozumie się miasto niż góra

tej nazwy. — *Gessuri.* Patrz roz. poprzedz. w. 5. — *Górę Hermon.* Leżała na ostatnim krańcu północnym, kraju Zajordanowego. — *Salecha.* Ostatnie miasto, przy górze Hermon, ku północy.

12. *On był z szczątku Raphaim.* Z rodu olbrzymów, wielu tłumaczy. Chald. wyraża: ze szczątków silnych.

13. *I nie chcieli synowie Izraelowi wytrącić Gessury i Machaty.* Gdyż dla pomieszczenia półtrzecia pokolenia, zostawało dość gruntów i miast oprócz tamtych.

16. *Od Aroer.* Mówi o granicy zewnętrznej Rubenitów; gdyż Aroer było w pokoleniu Gad.

17. *Hesebon.* O niem patrz 21, 26. Powiadają że pierwiej należało do Moabitów, później zaś zdobyte przez Amorreyczyków. — *Dibon.* W tem miejscu przypisuje się Rubenitom; Num. zaś w r. 32, 34, Gaditom, ponieważ do obu pokoleń w szczególnych swych częściach należał, gdyż na pograniczu tych pokoleń leżał. — *Bamothbaal.* T. j. *wysokości Baal:* z tego miejsca Baalam błogosławił Izraelowi. Num. r. 22. — *Baalmaon.*

18. et Jassa, et Cedimoth, et Mephaath,
19. et Cariathaim, et Sabama, et Sarathasar
in monte convallis.

20. Bethphogor et Asedoth, Phasga et Bethiesimoth,

21. et omnes urbes campestris, universaque regna Sehon regis Amorrhæi, qui regnavit in Hesebon, quem percussit Moyses cum principibus Madian: Hevaeum, et Recem, et Sur, et Hur, et Rebe, duces Sehon habitatores terrae.

22. Et Balaam filium Beor ariolum occiderunt filii Israël gladio cum ceteris interfectis. (Num. 31, 8.)

23. Factusque est terminus filiorum Ruben Jordanis fluvius. Haec est possessio Rubenitarum per cognationes suas urbium et viculorum.

24. Deditque Moyses tribui Gad et filiis ejus per cognationes suas possessionem, cujus haec divisio est.

25. Terminus Jaser, et omnes civitates Galaad, et dimidiam partem terrae filiorum Ammon, usque ad Aroer, quae est contra Rabba:

26. et ab Hesebon usque Ramoth, Masphe et Betonim: et a Manaim usque ad terminos Dabir;

27. in valle quoque Betharan, et Bethnemra, et Socoth, et Saphon reliquam partem regni Sehon regis Hesebon: hujus quoque finis Jordanis est usque ad extremam partem maris Cenereth trans Jordanem ad orientalem plagam;

18. y Jassa, y Cedimoth, y Mephaath,

19. y Kariathaim, y Sabama, y Sarathasar na górze doliny.

20. Bethphogor, y Asedoth, Phasga, y Bethiesimoth,

21. y wszystkie miasta polne, y wszystkie królestwa Sehon króla Amorrejskiego, który królował w Hesebon, którego zabił Moyzesz z książętą Madian: Hewea, y Recem, y Sur, y Hur, y Rebe, książęta Sehon obywatele ziemie.

22. Y Balaama syna Beor wiészka zabili synowie Izraelowi mieczem z innymi pobitymi.

23. A granica synów Ruben była, Jordan rzeka. Ta iest osiadłość Rubenitów, według rodów ich, miast y wiosek.

24. Y dał Moyzesz pokoleniu Gad y synóm iego, wedle rodów ich osiadłość, której ten iest dział.

25. Granica Jaser y wszystkie miasta Galaad, y połowica ziemie synów Ammon aż do Aroer, który jest przeciwko Rabba:

26. y od Hesebon aż do Ramoth, Masphe, y Bethonim: y od Manaim, aż do granic Dabir;

27. W dolinie téż Betharan, y Bethnemra, y Sokoth, y Saphon, ostatnią część królestwa Sehon króla Hesebon: tego téż granica iest Jordan, aż do ostatniéj części morza Cenereth za Jordaniem ku wschodniéj stronie;

I Beelmaon. sławne miasto. Num, 32, 38. Parab. 5, 8. Ezech. 25, 9. i s. Hieronim powiada, że za jego czasu było ogromną wsią Moab. — *Baalmaon*. znaczy *bałwana narodowego*.

18. *Jassa*. Miasto, w pokoleniu Rubena, które ustąpił Żydzi Lewitom. Prorokowali przeciw niemu Izai. r. 15. i Jerem. 48. *Jassa* oznacza spór. — *Cedimoth*. Inaczej Cademoth, miasto Lewitów, o którym Paral. 6, 79, od którego pustynia tegoż imienia. — *Mephaath*. Miasto Lewitów, nazywa się także Miphaat i Mephet, oraz Masphe. Znaczą *ukazanie się wód*.

19. *Kariathaim*. Znaczą *czytania*, czyli *wzywania*. Prorokowali o nim Jerem. 48, 23, i Ezech. 25, 9. — *Sabama*. Miasto najmocniejsze, które zbudowali synowie Rubena, którego przedmieścia i grunta obfitowały w winnice. Znaczą *nauczenie*, czyli *niewolę*, albo *siwiznę*. — *Sarathasar*. T. j. *lepienie poranne*. na górze doliny Bethphogor.

20. *Bethphogor*. T. j. *świątynia Phogor*, miasto w którym posąg Phogora, t. j. Priapa czczono. — *Asedoth*, *Phasga*. T. j. *wioszczka góry*; te jednak dwa wyrazy w poprawnych wydaniach biblij rozdziela się, i są nazwą dwóch miejsc oddzielnych, z których jedno nazywało się Asedoth, drugie Phasga, — *Bethiesimoth*, t. j. *dół spustoszeń*. Miasto to Adrichomius nazywa sławnem, na granicy północnej pół Moab leżącym.

21. *I wszystkie królestwa Sehon króla*. Myśl ta tłumaczy się z hebrajskiego tak: *i wszystkie miasta równiny, które wszystkie były królestwa Sehona*; ani całe królestwo przeszło do Rubenitów, lecz tylko część pewna — *Książęta Sehon*. Ci polegli nie w tej wojnie z Sehonem królem, lecz w innej Madianickiej, patrz Num. 31, gdzie w wier. 8 wyliczają się ich imiona. Nazywają się zaś książętami Sehona dla tego, że chociaż byli Madianitami, z pewnego jednak względu jemu podlegali.

22. *I Balaama syna Beor*. Tego, którego cuda,

okazane narodowi Izraelskiemu, któremu on błogosławił, nie odwiodły od bałwochwalstwa; sprawiedliwa pomsta boża zatraciła go z jego narodem.

23. *Granica synów Ruben była Jordan*. Granicą ta była zachodnia.

24. *Któręj ten jest dział*. Pokolenie Gad od południa graniczyło z Rubenitami, od wschodu z Ammonitami i Arabskimi górami; od północy dalej rozciągało się aż do Manaim: zwał jakby zstępowało na dół aż do Jaboku ujścia, blisko tego krańca było jezioro Tyberiadzkie, z którego Jordan wypływa.

25. *Granica Jaser*. T. j. wschodnia. Jaser znaczą *pomocniczką*. Było niegdyś w dziedzinie Moabickiej, jak widać Izai. 16, 8, i Jerem. 48, 32. — *I wszystkie miasta Galaad*. Te mianowicie, które nie należą do pokolenia Manasses; bo ono miało i połowę części Galaaditów należną, patrz wiersz 31. — *I połowice ziemie synów Ammon*. Lyranus mniema, że Amorrejczycy, którzy zajęli byli połowę posiadłości Ammonitów, którą po wygnaniu Amorrejczyków, Izraelitom odstąpili. Inaczej nie wolno było Izraelitom brać działu Ammonitkiego, z powodu Lota, od którego ród wywodzili. — *Do Aroer*, które też nazywa się Ar albo Arnun. Moab i Rabbath-moab, to jest wielki Moab, nazywa się miasto nad rzeką Arnun, na pograniczu Moabitów, Amorrejczyków i Ammonitów. — *Rabba*. Dla wielkości tak nazwane; inaczej nazywano Ammon i Ammam, oraz miastem wód, dla tego że Jabok rzeka przez nie przepływa. Nakoniec nazywano Philadelfią. Miasto królewskie i stolica Ammonicka.

26. *Aż do Ramoth, Masphe*. Miejsca jednego nazwania, gdyż za Hesebonem góry Ramoth Masphe były nazwane, które po łacinie nazywano zwykle górami strażniczymi. — *Bethonim*, albo Bethanin.

27. *W dolinie téż*. Miasta tu wyliczone, były w środku kraju i leżały na dole. — *Betharan*. Znaczą *dół wysoki*; *Bethnemra*, *dół rysia*; *Socoth*, *chłupny*; *Saphon*,

28. haec est possessio filiorum Gad per familias suas, civitates, et villae earum.

29. Dedit et dimidia tribui Manasse, filiisque ejus juxta cognationes suas possessionem,

30. cujus hoc principium est: a Manaim universam Basan, et cuncta regna Og regis Basan, omnesque vicos Jair, qui sunt in Basan, sexaginta oppida;

31. et dimidiam partem Galaad et Astaroth et Edrai, urbes regni Og in Basan; filiis Machir, filii Manasse, dimidia parti filiorum Machir juxta cognationes suas.

32. Hanc possessionem divisit Moyses in campis Moab trans Jordanem contra Jericho ad orientalem plagam.

33. Tribui autem Levi non dedit possessionem quoniam Dominus Deus Israel ipse est possessio ejus, ut locutus est illi. (*Supr. 13, 14.*)

28. ta iest osiadłość synów Gad, według domów ich, miasta y wioski ich.

28. Dał też połowicy pokolenia Manasse, y synóm iégo, według rodzajów ich osiadłość,

30. którzy ten iest początek: od Manaim wszytek Bazan, y wszystkie królestwa Og króla Bazańskiego, y wszystkie wsi Jair, które są w Bazan, sześćdziesiąt miasteczek;

31. y połowicę Galaad, y Astaroth, y Edray, miasta królestwa Og w Bazan: synóm Machir syna Manasse, połowicy synóm Machir według rodów ich.

32. Tę osiadłość podzielił Moyses na polach Moab za Jordanem, przeciw Jerychu ku wschodniéy stronie.

33. A pokoleniu Lewi nie dał osiadłości: bo Pan Bóg Izraelów sam iest osiadłością ich, iako mu powiedział.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O nadaniu Kalebowi miasta Hebron, w skutek Mojżeszowej obietnicy.

2. Hoc est quod possederunt filii Israel in terra Chanaan, quam dederunt eis Eleazar sacerdos, et Josue filius Nun, et principes familiarum per tribus Israel;

2. sorte omnia dividentes, sicut praeceperat Dominus in manu Moysi, novem tribubus, et dimidia tribui. (*Num. 34, 13.*)

3. Duabus enim tribubus, et dimidia, dederat Moyses trans Jordanem possessionem: absque Levitis, qui nihil terrae acceperunt inter fratres suos;

4. sed in eorum successerunt locum filii Joseph in duas divisi tribus, Manasse et Ephraim; nec acceperunt Levitae aliam in terra partem, nisi urbes ad habitandum, et suburbana earum ad alenda jumenta et pecora sua.

5. Sicut praeceperat Dominus Moysi, ita fecerunt filii Israel, et diviserunt terram. (*Num. 14, 24.*)

6. Accesserunt itaque filii Juda ad Josue in Galgala, locutusque est ad eum Caleb filius Jephone

1. To iest, co posiedli synowie Izraelowi w ziemi Chanaan, którą im dali Eleazar kapłan, y Jozue syn Nun, y książęta domów wedle pokoleni Izraelowych:

2. losem wszystko dzieląc, iako był przykazał Pan w ręce Mojżeszowej dziewięciorgu pokoleniu, y połowicy pokolenia.

3. Bo dwoygu pokoleniu, y połowicy, dał był Moyses osiadłość za Jordanem: oprócz Lewitów, którzy nic ziemie nie wzięli między bracią swoją;

4. ale na ich mieysce nastąpili synowie Jozeph rozdzieleni na dwoje pokolenia, Manasse y Ephraim: ani wzięli Lewitowie innego działu w ziemi, iedno miasta na mieszkanie, a przedmieścia ich na chowanie dobytków y bydła swego.

5. Jako był przykazał Pan Mojżeszowi, tak uczynili synowie Izraelowi, y podzielili ziemię.

6. Przystąpili tedy synowie Juda do Jozuego w Galgalu, y rzekł do niego Kaleb syn Jephone Ce-

wicher, nazwa wiatru, na który było wystawioném to miasto. — Tego też granica, T. j. kraj ten Gaditom przypadły, ma na zachodniej granicy Jordan rzekę, aż do ostatniej części morza Genezareth na południe. — Za Jordanem. To powiedziano dla wskazania położenia całego pokolenia Gad.

30. *Manaim. Znaczy obóz. Tu Jakób spotkał Aniołów Bożych, a ztąd nadał imię miejscu. — Jair. Inni piszą Jahir. Znaczy oświecający albo oświecony.*

31. *Astaroth. Nazywa się także Astorathernaim. Stolica królewska Og, króla Basan. — Edray. Hieronim ś. pisze, że za jego czasów było, i nazywano Adar, albo Adaram.*

32. *Na polach Moab. Kraj ten bowiem w wielkiej części był nizki, i w pola obfitował, chociaż przylegał do gór. Nazywają się polami Moab, gdyż, przed owładaniem przez Amorrejczyków, trzymali Moabici. Jako mu powiedział. Num. 18, 20.*

R. 14. — 1. *Eleazar kapłan i Jozue. Których z innymi książętami postanowił Pan do rozdzielenia ziemi, Num.*

34, 17. Eleazar kładzie się na pierwszym miejscu, jako święty książę, tu i w innych miejscach. Niekiedy jednak sam tylko Jozue się wymienia, jako to: r. 13, 7, i 18, 3, 8, i 10. — *Książęta domów. Imiona ich w Num. 34. i 17 i indziej.*

2. *Losem wszystko dzieląc. Jak to losowanie było urządzone, nie wiadomo z Pisma. Różne sposoby, lecz niepewne wszystkie, przytacza Serariusz, w w. 13, kwest. 12. Wszystko było rozdzielonem; bo i te kraje rozdzielili, które niezdołyte jeszcze, i każdemu pokoleniu dział przeznaczono. — Jako był przykazał Pan w ręce Mojżeszowej. Num. 34, 13.*

4. *Nastąpili. Nie co do prawa albo posiadania, lecz żeby w dział pokoleń liczby dwunastu dopełnić. — Rozdzieleni na dwoje pokolenia. Od Jakóba Patriarchy, który Genes. 48, 5, rzekł do Józefa: Dwa tedy synowie twoi. . . Ephraim i Manasses, jako Ruben i Symeon poczytani mi będą.*

6. *I rzekł do niego Kaleb. Wprzód nim pokolenie Judy odebrało swój dział, — Syn Jephone. Niektórzy*

Cenezaeus: Nosti, quid locutus sit Dominus ad Moysen hominem Dei de me et te in Cadesbarne.

7. Quadraginta annorum eram, quando misit me Moyses, famulus Domini de Cadesbarne, ut considerarem terram, nuntiaviq[ue] ei, quod mihi verum videbatur. (*Num. 13, 24*).

8. Fratres autem mei, qui ascenderant mecum, dissolverunt cor populi: et nihilominus ego secutus sum Dominum Deum meum.

9. Juravitque Moyses in die illo, dicens: Terra, quam calcavit pes tuus, erit possessio tua et filiorum tuorum in aeternum: quia secutus es Dominum Deum meum.

10. Concessit ergo Dominus vitam mihi, sicut pollicitus est usque in praesentem diem. Quadraginta et quinque anni sunt, ex quo locutus est Dominus verbum istud ad Moysen, quando ambulabat Israël per solitudinem: hodie octoginta quinque annorum sum,

11. sic valens, ut eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum: illius in me temporis fortitudo usque hodie perseverat, tam ad bellandum quam ad gradiendum. (*Eccli. 46, 11*).

12. Da ergo mihi montem istum, quem pollicitus est Dominus, te quoque audiente, in quo Enacim sunt, et urbes magnae atque munitae: si forte sit Dominus mecum, et potuero delere eos, sicut promisit mihi.

13. Benedixitque ei Josue: et tradidit ei Hebron in possessionem;

14. atque ex eo fuit Hebron Caleb filio Jephone Cenezaeo usque in praesentem diem: quia secutus est Dominum Deum Israël.

15. Nomen Hebron ante vocabatur Cariath Arbe: Adam maximus ibi inter Enacim situs est: et terra cessavit a proeliis. (*Num. 14, 6*).

nezezyk: Wiész, co mówił Pan do Moyżesza człowieka Bożego o mnie y o tobie w Kadesbarne.

7. Cztérdziesci mi lat było kiedy mię słał Moyżesz sługa Pański z Kadesbarny, żebym wypatrował ziemię: y powiedziałem mu, co mi się zdała prawda.

8. Lecz bracia moi, którzy chodzili zemną, skazili serce ludu a iam przecię naszladował Pana Boga mego.

9. Y przysięgł Moyżesz dnia onego, mówiąc: Ziemia, po której deptała noga twoja, będzie ośiadłością twoją, y synów twoich na wieki, iżes naszladował Pana Boga mego.

10. Użyczył mi tedy Pan żywota, iako obiecał, aż do dnia dzisieyszego. Cztérdziesci y pięć lat temu, iako mówił Pan to słowo do Moyżesza, gdy Israel chodził po puszczy: dzisiaj mam ośmdziesiąt y pięć lat,

11. tak duży, iakom był duży na on czas, gdym był posłan na szpiegowanie onego czasu śła we mnie aż do dnia dzisieyszego trwa, tak ku boiowaniu, iako ku chodzeniu.

12. Dayże mi tedy tę górę, którą Pan obiecał, coś y sam słyshał, na której są Enacim, y miasta wielkie y obrotne: ieśli znać Pan będzie zemną, y będę mógł wygładzić ie, iako mi obiecał.

13. Y błogosławił mu Jozue: y dał mu Hebron w ośiadłość;

14. y od tego czasu dostał się Hebron Kalebowi synowi Jephone Cenezezykowi aż do dnia dzisieyszego: iż naszladował Pana Boga Izraelskiego.

15. Imię Hebrona zwane przed tym Kariath Arbe: Adam największy między Enacim tam leży: y przestała ziemia od wojny.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 14. w. 15. Adam największy między Enacim tam leży. Ten którego tu zowie Adamem największym, nie byłci on pierwszy ojciec nasz, ale któryś inszy wielki człowiek. Bo imię Adam

sądzili że Jephone nie jest imię własne, lecz pospolite, i dla tego nazwano Kaleb, że się odznaczał wysoką roztropnością, i czasu szemrania szpiegów mądrze się zachował, uspakajając; to samo bowiem znaczy syn Jephone, co *syn wdania się*, albo *syn roztropny*; lecz mylą się: jest to bowiem imię własne. Patrz Serar. r. 13, Joz. kwest. 3. — *Cenezezyk*. Cenez. niektórzy uważają za nazwę miejsca, inni, że Jephone zwał się też Cenez. Podobnie do prawdy, że Cenez był ojcem Jephone, albo jednym z przodków jego, od czego Cenezezykiem został nazwanym. — *O mnie i o tobie*. To jest; że my dwaj tylko mamy wniknąć do ziemi obiecanej; patrz Num. 14, 30 i 38.

7. *I powiedziałem mu, co mi się zdała prawda*. Gdy tymczasem inni szpiegi trwogę między narodem szerzyli patrz r. ost. Num. w. 13.

9. *Ziemia, po której deptała noga twoja, będzie ośiadłością twoją*. O tej obietnicy Kalebowi uczynionej, tutaj tylko wyraźnie mówi Pismo; zdaje się jednak, Num. 14, 24, że zawiera się w tych słowach: *Sługa mego Kaleba, który pełen ducha mego siedł za mną, wprowadz do tej ziemi... a nasienie jego ośiedliczy ją*. — *Naszładował Pana Boga mego*. Przez uleganie woli jego.

10. *Gdy Israel chodził na puszczy*. I znajdował się

na stacy Kadesbarne, skąd zostali wysłani szpiegowie do ziemi Chanaan.

12. *Enacim*. Synowie Enaka, olbrzymi, których chociaż Jozue wytepił, wyż. r. 11, 12, zdaie się jednak, że wrócili i uzbili to miejsce przeciw Izraelitom, gdy Jozue innemi wojnami zaprzętał się.

13. *I błogosławił mu Jozue*. Błogosławić, jest to coś dobrego dać, czemy kogoś ozdobić i ubogacić.

15. *Kariath Arbe*. To samo znaczy z greckiego, co *miasto czterech*. Niektórzy myślą, że dla tego tak nazwane, iż wielkością swoją czterem mogłoby dorównać. Prawdziwiej, że Arba było imię olbrzyma, który je zamieszkał, i chciał iżby, nazywano miastem Arby. Później nazwano Hebron, jak mniema Serarius, od *towarzystwa i przyjaźni*, którą zawarł Abraham z pierwszymi mężami tego miejsca. Genes. 14, 13. Hebron bowiem na łaciński język tłumaczy się *towarzystwo i zjednoczenie*. — *Adam największy*. Nie pierwszy ojciec rodu ludzkiego, lecz inny jakiś człowiek. Adam bowiem znaczy człowiek, najslusniejszej urody, to jest ten Arba, od którego miasto nazwę przybrało, widać tu z hebr. *A imię Hebronu w starożytności było Kariath Arbe*. Są jednak którzy mniemają, że tu mowa o Adamie protoplaście, lecz mniej zasadnie. Patrz Wujka.

nie zawždy jest własne, ale też bywa pospolite i toż znaczy co i człowiek. I kiedy bywa na początku przydana w żydowskim litera (ר) jako tu na tem miejscu, tedy nie jest własne imię, ale znaczy człowieka któregokolwiek, jakoby rzekł, człowiek wielki. Ten człowiek wielki, jedni powiadają, iż był Kaleb, jako pisze *Hier. Epist.* 27. Drudzy mniemają, iż był Enak syn Arbe, o którym niżej, 15, v. 13, bo ten podobno był olbrzymem i zrodzicielem gigantów albo olbrzymów, dla tego w Pismie ś. olbrzymy zowią synmi Enacym. *Num.* 13. *Deut.* 1 i 2. *Joz.* 11. *Josephus lib.* 3. *Antiq. C.* 2. pisze, iż tam znajdowano kości olbrzymów tam pogrzebionych. Insi zaś powiadają, iż ten człowiek wielki był tenże Arbe, którego tudzież przed tem mianuje, i tegoż to tam było miasto, i od niego imię miało Kariath Arbe. Tenże był wielkim człowiekiem i owszem głową przedniejszą między Enacytami, a podobno i wzrostu był wielkiego, gdyż Enacytowie, olbrzymami byli, jako pisze *Num.* 13. v. 34. Są, którzy też powiadają, iż Adam pierwszy będąc pierwaj pogrzebiony w Jeruzalem na górze Kalwarya, potem był przeniesiony tam do tego Hebron: aleć tego niedowodzą. Bo *Traditio* jest u Doktorów świętych, iż Adam jest pogrzebiony w Jeruzalem na tejże górze na której Pan Chrystus ukrzyżowan jest, i ztąd nazwano górę Kalwaryae, iż tam głowa człowieka pierwszego jest pogrzebiona: ale o przeniesieniu jego do Hebron nie wspominają. Tak *Origines Tract.* 53. in *Math. Athanasius serm. de Passione Domini, Epiph. Heres.* 46. *Bas. in cap.* 5, *Isai. Ang. serm.* 71. *de Tempore. Hieron. Epist. ad Marcell.*

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O miastach i krajach, które się dostały pokoleniu Judy, i o górze Kalebowej.

1. Igitur sors filiorum Judae per cognationes suas ista fuit: A termino Edom, desertum Sin contra meridiem, et usque ad extremam partem australis plagae; (*Num.* 34, 3).

2. initium ejus a summitate maris salssissimi, et a lingua ejus, quae respicit meridiem.

3. Egrediturque contra ascensum Scorpionis, et pertransit in Sina: ascenditque in Cadesbarne, et pervenit in Esron, ascendens ad Addar, et circueiens Carcaa,

4. atque inde pertransiens in Asemona, et perveniens ad torrentem Aegypti: eruntque termini ejus mare magnum; hic erit finis meridianae plagae.

5. Ab oriente vero erit initium mare salssimum usque ad extrema Jordanis: et ea, quae respiciunt ad aquilonem, a lingua maris usque ad eundem Jordanis fluvium;

6. ascenditque terminus in Beth Hagla, et transit ab aquilone in Beth Araba: ascendens ad lapidem Boën filii Ruben;

7. et tendens usque ad terminas Debera de valle Achor, contra aquilonem respiciens Galgala, quae est ex adverso ascensionis Adommim, ab australi parte torrentis: transitque aquas, quae vocantur Fons solis: et erunt exitus ejus ad fontem Rogel;

8. ascenditque per convallem filii Eunom ex latere Jebusaei ad meridiem, haec est Jerusalem:

1. Dział tedy synów Judy według rodzajów ich ten był. Od granice Edom, puszcza Sin na południe, y aż do ostatniéj części południowéj strony;

2. początek iéy od końca morza nasłóńskiego, od ięzyka iego, który patrzy na południe.

3. A wychodzi przeciw wstępu Scorpionia, y przechodzi do Sin: a wstępuje do Kadesbarne, y zachodzi do Esron, wstępując do Addar, y okružając Karkaa,

4. a ztąd przechodząc do Asemona, y przechodząc do potoku Egiptu: y będą granice iego morze wielkie: ten będzie koniec strony południowéj.

5. A od wschodu słońca będzie początek morze nasłónsze aż do końca Jordanu: y to co patrzy ku północy, od ięzyka morskiego, aż do téjże rzeki Jordanu;

6. y wstępuje granica do Beth Hagle, a przechodzi od północy do Beth Arabi: wstępując do kamienia Boen syna Ruben;

7. y ciągnąc aż do granic Debery z Doliny Achor, przeciw północy patrząc ku Galgalu, które iest przeciw wstępowi Adommim, od południowéj strony potoka: y przychodzi wody które zowią Źródło słońca: a końcu iéy będą do źródła Rogel;

8. y wstępuje przez dolinę syna Ennom, z boku Jebuzeyczyka na południe, to iest Jeruzalem: a

R. 15. — 1. *Edom.* Idumei. Idumea graniczyła z puszcza Sin, *Num.* 34, 3, obacz tam. — *Puszcza Sin.* Pisze się w hebr. przez *tzale* i nie jest tą puszcza, do której weszli w drugim miesiącu po wyjściu z Egiptu Izraelici, a która się pisze przez *samech*. Zdaje się, że ta puszcza Sin była zewnątrz Judei, przy południowej granicy morza Martwego.

2. *Morzu nasłóńskiego.* Jezioro Asphaltidu. Opisuje się południowa granica pokolenia Judy, która się łączy z częścią wschodnią. — *Od ięzyka iego.* Język oznacza znak, albo półwysep jakiś tego jeziora i to się zdaje prawdziwszem; gdyż LXX nazywają *wierzechotkiem, grzbietem*; a Chald. *ceph*, to jest: skała.

3. *Przeciw wstępu Scorpionia.* Jest podgórze, albo góra obfitująca w skorpiony, albo jakieś podobieństwo do nich.

4. *Do potoku Egiptu.* Rhinokolura, niekiedy Nilem nazywane, albo że blisko jest od niego, albo że przez pod-

ziemne żyły, wody swe łączy z nim. — *Morze wielkie.* Morze Śródziemne, które stanowi granicę i ziemi obiecanej i pokolenia Judy.

6. *Beth Hagle.* Nazywa się w Genes. 50, 10, Area Atad, odległe od Jerycha o trzy mile, leży pomiędzy Jerychem i morzem słoném, to jest: Martwem. — *Boen syna Ruben.* Ruben, albo imię iakiego chananejczyka, albo, jeśli jest synem Jakóba, można mówić, że Boen blisko tego kamienia coś znakomitego uczynił, co nadało nazwę miejscu, co jest najpodobniej.

7. *Galgala.* Niektórzy za inne uważają od owego, gdzie Izraelici stanęli obozem, 5, 9.

8. *Syna Ennom.* Dolina blisko Jeruzolimy, nazwana od Eunoma jakiegós Jebuzeyczyka. — *Geennom.* Znaczą dolinę zasmucającą, albo oszukującą, albo dolinę bogactw. Geennom i Geenna jest toż samo, które w Syryjskim znaczy piekło. — *Raphaim.* Olbrzymów.

et inde se erigens ad verticem montis, qui est contra Geennom ad occidentem in summitate val-
lis Raphaim contra aquilonem;

9. pertransitque a vertice montis usque ad fon-
tem aquae Nephtoa: et pervenit usque ad vicos
montis Ephron: inclinaturque in Baala, quae est
Cariathiarim id est, urbs silvarum;

10. et circuit de Baala contra occidentem usque
ad montem Seir: transitque juxta latus montis
Jarim ad aquilonem in Cheslon: et descendit in
Bethsames, transitque in Thamna;

11. et pervenit contra aquilonem partis Acca-
ron ex latere: inclinaturque Sechrona, et transit
montem Baala: pervenitque in Jebneel, et magni
maris contra occidentem fine concluditur;

12. hi sunt termini filiorum Juda per circuitum
in cognationibus suis.

13. Caleb vero filio Jephone dedit partem in
medio filiorum Juda, sicut praeceperat ei Domi-
nus: Cariath Arbe patris Enac, ipsa est Hebron.

14. Delevitque ex ea Caleb tres filios Enac,
Sesai et Ahiman et Tholmai de stirpe Enac.
(Num. 13, 23. Judic. 1, 20.)

15. Atque inde conscendens venit ad habitato-
res Dabir, quae prius vocabatur Cariath Sepher,
id est, civitas litterarum.

16. Dixitque Caleb: Qui percusserit Cariath
Sepher, et ceperit eam, dabo ei Axam filiam
meam uxorem.

17. Cepitque eam Othoniel filius Cenez frater
Caleb junior: deditque ei Axam filiam suam uxorem.

18. Quae, cum pergerent simul, suasa est a vi-
ro suo, ut peteret a patre suo agrum, suspira-
vitque, ut sedebat in asino. Cui Caleb: Quid ha-
bes, inquit?

19. At illa respondit: Da mihi benedictionem:
Terram australem et arentem dedisti mihi, junge
et irriguam. Dedit itaque ei Caleb irriguum su-
perius et inferius.

20. Haec est possessio tribus filiorum Juda per
cognitiones suas.

21. Erantque civitates ab extremis partibus fi-
liorum Juda juxta terminos Edom a meridie:
Cabseel et Eder et Jagur,

22. et Cyna et Dimona et Adada.

z onąd się wynosząc na wierzch góry, która jest
przeciw Geennom na zachód słońca na wierzchu
doliny Raphaim ku północy;

9. y przechodzi od wierzchu góry aż do źródła
wody Nephtoa: y przychodzi aż do wsi góry
Ephron: y chyli się do Baala, który iest Kariat-
hiarim, to iest, miasto lasów;

10. y kołem idzie od Baale na zachód aż do
góry Seir: y przechodzi podle boku góry Jarim
na północy do Cheslon: y stępuje do Bethsames,
a przechodzi do Thamna;

11. y przychodzi ku północy części Akkaron: y
chyli się do Sechrona, y bieży przez górę Baala:
y przychodzi do Jebneel, y wielkiego morza ku
zachodowi końcem się zamyka;

12. te są granice synów Juda wokoło, według
rodów ich.

13. A Kaleb synowi Jephone dał część w po-
środku synów Juda; iako mu był Pan przykazał:
Kariath Arbe oycza Enak, to iest Hebron.

14. Y wygładził z niej Kaleb trzech synów Enak,
Sesai, y Achiman, y Tholmai, z rodu Enak.

15. A z onąd postąpiwszy przyszedł do obywa-
telów Dabit, które pierwéy zwano Kariath Sepher,
to iest, miasto nauk.

16. Y rzekł Kaleb: Kto porazi Kariath Sepher,
a weźmie ji, temu dam Akszę córkę moję za żonę.

17. Y wziął ji Othoniel syn Cenez, brat Kale-
bów młodsz: y dał mu Akszę córkę swą za żonę.

18. Która, gdy iachali pospołu namówiona była
od męża swego, aby prosiła u oycza swego pola,
y wzdychała, iako siedziała na osle. Którey Kaleb:
Cości, pry?

19. A ona odpowiedziała: Day mi błogosławień-
stwo: ziemię ku południu y suchą dałeś mi, przy-
day y mokrą. Y dał iéy Kaleb mokrą ziemię wyż-
szą y niższą.

20. Ta iest osiadłość pokolenia synów Juda we-
dług rodzajów ich.

21. A były miasta od ostatnich granic synów
Juda, podle granic Edom od południa: Kabseel,
y Eder, y Jagur,

22 Y Cyna, y Dimona, y Adada.

9. *Od wierzchu góry.* Która wystaje na przyległą do-
linę Raphaim—*Do źródła wody Nephtoa.* Dla trwałości
wody, zdaje się tak nazwano. Nephtoa bowiem znaczy
pokropienie, albo rzeźbę.—*Góry Ephron.* Blisko góry
Ephron.

10. *Aż do góry Seir.* Jest to nie ta góra, która w Idu-
mei Seir nazywa się.

11. *Części Akkaron.* Linja ku zachodowi przeprowa-
dzona, miasto Akkaran ukaże w stronie południowej.—
Do Jebneel. Miasto blisko morza, nazywa się też Jamnia:
tak się nazywały dwa miasta leżące pomiędzy Diospolim
i Azotem.

14. *I wygładził z niej Kaleb.* Wyżej 10, 37, powie-
dziano, że Hebron było zdobyte przez Jozuego i t. d.
Teraz gdy się mówi, że przez Kaleba, można rozumieć,
że przez Chananejczyków było odzyskanem, a Kaleb zno-
wu odebrał.

16. *Kariath Sepher.* Miasto umiejętności, tak nazwa-

ne może dla Akademii tam założonej, w której się ucho-
no; albo że się znajdowało archiwum starożytne, w któ-
rem stare pamiątki pismienne, po potopie mieszczone.

17. *Brat Kalebów młodsz.* Mógł pojąć za żonę Axę,
gdyż nie bronilo się małżeństwo, pomiędzy ojczymem
i pasierzbicą, w starym zakonie.

18. *I wzdychała, jako siedziała na osle.* Z hebrajskie-
go niektórzy tłumaczą *upadła z osła*; to jest: zeszała,
ażeby upadłszy do kolan ojca, wyjednala czego żądała.
Inni tłumaczą, *i nachyliła się na osła*, udawając boleść
i smutek, nachyliła się nad bydlęciem.

19. *Day mi błogosławieństwo.* Dziedzictwo, posag.—
Ziemię ku południu. Wzięła pod imieniem wiana ziemię
ku południowi, która i z powodu swego położenia i dla
braku wody była suchą i jałową; prosiła więc o wilgot-
ną.—*Mokrą ziemię wyższą.* Dwojakiego rodzaju zdro-
jowiska: jedne wyższe, które miejsca wzniosłe; drugie
niższe, które doliny zwilżać mogły.

23. et Cades et Asor et Jethnam,
 24. Ziph et Telem et Baloth,
 25. Asor nova et Carioth, Hesron, haec est Asor.
 26. Amam, Sama, et Molada,
 27. et Asergadda et Hassemon et Bethphelet,
 28. et Hasersual et Bersabee et Baziothia,
 29. et Baala et Jim et Esem,
 30. et Eltholad et Cesil et Harma,
 31. et Siceleg et Medemena et Sensenna,
 32. Lebaoth et Selim et Aen et Remmon; omnes civitates viginti novem, et villae earum.
 33. In campestribus vero: Estaol et Sarea et Asena,
 34. et Zanoë et Aengannim et Taphua et Enaim,
 35. et Jerimoth et Adullam, Socho et Azeca,
 36. et Saraim et Adithaim et Gederah et Gederothaim: urbes quatuordecim, et villae earum,
 37. Sanan et Hadassa et Magdalgad,
 38. Delean et Masepha et Jekthel,
 39. Lachis et Baskath et Eglon,
 40. Chebbon et Leheman et Cethlis,
 41. et Gideroth et Bethdagon et Naama et Maceda: civitates sedecim, et villae earum.
 42. Labana et Ether et Asan,
 43. Jephtha et Esna et Nesib,
 44. et Ceila et Achzib et Maresa: civitates novem, et villae earum.
 45. Accaron cum vicis et villulis suis.
 46. Ab Accaron usque ad mare: omnia quae vergunt ad Azotum et viculos ejus.
 47. Azotus cum vicis et villulis suis. Gaza cum vicis et villulis suis, usque ad torrentem Aegypti, et mare magnum terminus ejus.
 48. Et in monte: Samir et Jether et Socoth,
 49. et Danna et Cariathsenna, haec est Dabir:
 50. Anab et Istemo et Anim,
 51. Gosen et Olon et Gilo: civitates undecim et villae earum.
 52. Arab et Ruma et Esaan,
 53. et Janum et Beththaphua et Apheca,
 54. Athmatha, et Cariath Arba, haec est Hebron, et Sior: civitates novem, et villae earum.
 55. Maon et Carmel et Ziph et Jota,
 56. Jezrael et Jucadam et Zanoë,
 57. Accain, Gabaa et Thamna: civitates decem, et villae earum.
 58. Halhul et Bessur et Gedor,
 59. Mareth, et Bethanath, et Eltecon: civitates sex et villae earum.
 60. Cariathbaal, haec est Cariathiarim urbs silvarum, et Arebba: civitates duae, et villae earum.
 61. In deserto Betharaba, Meddin, et Sachacha,
 62. et Nebsan, et civitas salis, et Engaddi: civitates sex, et villae earum.
 63. Jebusaeum autem habitatorem Jerusalem

23. y Kades, y Asor, y Jethnam,
 24. Ziph, y Telem, y Baloth,
 25. Asor nowe y Karioth, Hesron to iest Asor.
 26. Aman, Sama, y Molada,
 27. y Asergadda, y Hassemon, y Bethphelet,
 28. y Hasersual, y Bersabee, y Baziothia,
 29. y Baala, y Jim, y Esem,
 30. y Eltholad, y Cesil, y Harma,
 31. y Siceleg, y Medemena, y Sensenna,
 32. Lebaoth, y Selim, y Aen, y Remon; wszystkich miast dwadzieścia y dziewięć, y wsi ich.
 33. A na polach, Estaol, y Sarea, y Asena.
 34. y Zanoë, y Aengannim, y Thaphua, y Enaim.
 35. y Jerimoth, y Adullam, Socho y Azeka,
 36. y Saraim, y Adithaim, y Gederah y Gederothaim: miast czternaście, y wsi ich.
 37. Sanon, y Hadassa, y Magdalgad,
 38. Delean, y Masepha, y Jekthel,
 39. Lachis, y Baskath, y Eglon,
 40. Chebbon, y Leheman, y Cethlis,
 41. y Gideroth, y Bethdagon, y Naama, y Maceda: miast szesnaście, y wsi ich.
 42. Labana, y Ether, y Asan,
 43. Jephtha, y Esna, y Nesib,
 44. y Ceila, i Achzib, y Maresa: miast dziewięć, y wsi ich.
 45. Akkaron ze wsiami y wioskami swými.
 46. Od Akkarona aż do morza: wszystkie które się chylą ku Azotowi, y wsi ich.
 47. Azot z miasteczkami; y ze wsiami swými. Gaza z miasteczkami y ze wsiami swými, aż do potoku Egiptu, y morze wielkie granica iéy.
 48. A na górze: Samir, y Jether, y Sokoth.
 49. y Danna, y Kariathsenna, to iest Dabir.
 50. Anab, y Istemo, y Anim.
 51. Gosen, y Olon, y Gilo: miast iedenaste, y wsi ich.
 52. Arab, y Ruma, y Esaan,
 53. y Janum, y Beththaphua, y Apheca,
 54. Athmatha, y Kariath Arbe, to iest Hebron, y Sior: miast dziewięć, y wsi ich.
 55. Maon, y Karmel, y Ziph, y Jota.
 56. Jesrael, y Jucadam, y Zanoë,
 57. Akkain, Gabaa, y Thamna: miast dziesięć y wsi ich.
 58. Halhul, y Bessur, y Gedor,
 59. y Mareth, y Bethanath, y Eltekon: miast sześć, y wsi ich.
 60. Kariathbaal, to iest Kariathiarim miasto lasów, y Arebba: dwie mieście, y wsi ich.
 61. Na puszczy Betharaba, Meddin y Sachacha:
 62. y Nebsan, y miasto soli y Engaddy: sześć miast, y wsi ich.
 63. Lecz Jebuzeczyka obywatela Jeruzalem nie

32. Wszystkich miast dwadzieścia dziewięć. Licząc więcej się okaże. Różni różnie o tem mówią. Dokładnie się odpowie, iż miast znajdowało się 29; inne zaś za miasta policzone były wsiami przyległymi do miast, sam text to wskazuje: Wszystkich miast dwadzieścia i dzie-

więć i wsi ich.

36. Miast czternaście. Wyliczono piętnaście, lecz które z nich było wsią.

63. Lecz Jebuzeczyka obywatela Jeruzalem. Jebuzeczykowie władali zamkiem Syon, aż do czasu Dawida,

non potuerunt filii Juda delere: habitavitque Jebusaeus cum filiis Juda in Jerusalem usque in praesentem diem.

mogli synowie Juda wygładzić: y mieszkał Jebusczyk z syny Juda w Jeruzalem aż do dnia dzisiejszego.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O dziale pokolenia Efraima, i o hołdownictwie Chananejczyka.

1. Cecidit quoque sors filiorum Joseph, ab Jordane contra Jericho et aquas ejus ab oriente: solitudo quae ascendit de Jericho ad montem Bethel:

2. et egreditur de Bethel Luza: transitque terminum Archi, Atharoth;

3. et descendit ad occidentem juxta terminum Jephleti, usque ad terminos Bethhoron inferioris, et Gazer: finiunturque regiones ejus mari magno:

4. possederuntque filii Joseph Manasses et Ephraim.

5. Et factus est terminus filiorum Ephraim per cognationes suas: et possessio eorum contra orientem Atharoth Addar usque Bethhoron superiorem.

6. Egrediunturque confinia in mare: Machmethath vero aquilonem respicit, et circuit terminos contra orientem in Thanathselo: et pertransit ab oriente Janoë;

7. descenditque de Janoë in Ataroth et Naaratha: et pervenit in Jericho, egrediturque ad Jordanem.

8. De Taphua pertransit contra mare in Vallem arundineti, suntque egressus ejus in mare salissimum; haec est possessio tribus filiorum Ephraim per familias suas.

9. Urbesque separatae sunt filiis Ephraim in medio possessionis filiorum Manasse, et villae earum.

10. Et non interfecerunt filii Ephraim Chananaeum, qui habitabat in Gazer: habitavitque Chananaeus in medio Ephraim usque in diem hanc tributarius.

który go zdobył, patrz II. Król. 5, 7. — Nie mogli synowie Juda wygładzić. Zdaje się, że Jeruzalem było w pokoleniu Benjamin, i dla tego, zdobycie jego nie należało do pokolenia Judy. Lecz odpowiedzieć można z Serariuszem, Jozue 18, 14, że część jedna Jerozolimy należała do pokolenia Benjamin, ta mianowicie, która się nazywała Salem i była północną; południową zaś, Jebus nazwaną w przyszłości, gdy chciał zająć Juda, powinien był i tamtą zdobyć, co się stało za zgodą Benjamitów.

R. 16. — 1. *Ku Jericho i wodom jego.* Zdaje się, że toż samo jest, 18, 12: *Idąc wedle boku Jericho północnej strony;* albo jak inni tłumaczą, *do boku Jerycho od północy.* — *Pustynia która idzie od Jericho do góry Bethel.* Wyraz idzie nie odnosi się do pustyni, lecz do wyrazu los, jak uważa Masius, Montanus i inni.

2. *A wychodzi.* Rozumie się sznur mierniczy, albo linia graniczna. — *Od Bethel do Luzy.* Bethel, pierwaj Luza nazywano.

4. *Osiedli.* Niektórzy tłumaczą: *podzielili* pomiędzy siebie dwa mianowicie pokolenia Efraim i Manasse.

5. *I stała się granica.* Od tego wiersza, aż do końca rozdziału, opisuje się granica pokolenia Efraima.

6. *Okręża granice.* Serariusz sądzi, że trzeba czytać: *okręża granica.*

8. *Dolinę trzcinią.* Dolinę obfitującą w trzcinę. Niektórzy sądzą, że przez tę dolinę przepływa potok Karith,

Bib. St. Test. T. I.

1. Padł też los synów Jozephowych, od Jordanu ku Jerichu y wodami jego od wschodu słońca: pustynia która idzie od Jericha do góry Bethel:

2. a wychodzi od Bethel do Luzy: y idzie przez granicę Archi, Atharoth;

3. y schodzi ku zachodu wedle granice Jephlet, aż do granic Bethhoron niższego y Gazera: y kończą się krainy jego morzem wielkim:

4. y osiedli synowie Jozephowi Manasses y Ephraim.

5. Y stała się granica synów Ephraim według rodzajów ich: y osiadłość ich ku wschodu słońca Ataroth Addar, aż do Bethhorona wyższego.

6. Y wychodzą granice aż do morza: Machmethath lepak patrzy ku północy, y okręża granice ku wschodu słońca do Thanathselu, y przechodzi od wschodu do Janoe;

7. a idzie od Janoe do Ataroth y Naaratha: y przychodzi do Jericha: y wychodzi do Jordanu.

8. Z Taphua zaś przechodzi ku morzu na dolinę trzcinią, y są wyszycia iędy do morza najśrońskiego; ta jest osiadłość pokolenia synów Ephraim, według domów ich.

9. Wydzielono też miasta synóm Ephraim w pośrodku osiadłości synów Manasse, y wsi ich.

10. Y nie wybili synowie Ephraimowi Chananejczyka, który mieszkał w Gazer: y mieszkał Chananejczyk w pośrodku Ephraima, aż do tego dnia dań płacąc.

gdzie się ukrywał Elias, III. Król. 17, 3. — *Do morza najśrońskiego.* Serariusz mniema, że wyraz najśroński wkradł się do tekstu; gdyż tu mowa o morzu Śródziemnym. Morzem najśrońszem w piśmie nazywa się morze Martwe, albo jezioro Klejowate. Morze jednak Śródziemne może się nazwać najśrońszem, gdy porównają się jego wody z wodami słodkimi morza, jak nazywa Pismo-Galilejskiego i innych jezior nie słonych.

9. *W pośrodku osiadłości synów Manasse.* Po wyznaczeniu działów pokoleniom Efraima i Manasse, gdy rozważono okoliczności miejscowe, okazało się, że dział nie równy; wydzielono więc Efraimowi pewne miejsca w granicach pokolenia Manasses, ażeby uprzatnąć nierówność. Tak sądzi Magalianus. Inni mówią, że linia rozdzielająca dwie granice, niekiedy wchodziła w dzielnicę Manasse, to znówu wychodziła: stąd poszło, że niektóre miasteczka należały do Efraima, które za wyprostowaniem linii byłyby w pokoleniu Manasse. Tak sądzi Syranus, a za nim Sallianus.

10. *I nie wybili synowie Ephraimowi Chananejczyka.* O tém samém wzmianka, Sędz. 1, 20, w czém zgrzeszyli przeciw rozkazowi Pańskiemu, który zalecał wytępić owe narody, Deut. 20, 17. — *Aż do tego dnia.* Daleko później miasto to przeszło we władanie Izraelitów, mianowicie, gdy Faraon król Egiptu zdobył je, i córce swojej, którą wydał za Salomona, oddał na wiano, jak mamy w historii Król.; III, Król. 9, 16.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O nadaniu działu drugiej połowie pokolenia Manassessa, i córkom Salfaodowym, i dodatku do działu Józefa.

1. Cecidit autem sors tribui Manasse: (ipse enim est primogenitus Joseph) Machir primogenito Manasse patri Galaad, qui fuit vir pugnator, habuitque possessionem Galaad et Basan:

2. et reliquis filiorum Manasse juxta familias suas, filiis Abiezer et filiis Helec et filiis Esriel et filiis Sechem et filiis Hephher et filiis Semida; isti sunt filii Manasse filii Joseph, mares, per cognationes suas. (Num. 26, 30).

3. Salphaad vero filio Hephher filii Galaad filii Machir filii Manasse non erant filii, sed solae filiae: quarum ista sunt nomina: Maala et Noa et Hegla et Melcha et Thersa. (Num. 27, 1.—36, 11.)

4. Veneruntque in conspectu Eleazari sacerdotis et Jozue filii Nun, et principum, dicentes: Dominus praecepit per manum Moysi, ut daretur nobis possessio in medio fratrum nostrorum. Deditque eis juxta imperium Domini possessionem in medio fratrum patris earum.

5. Et ceciderunt funiculi Manasse, decem, absque terra Galaad et Basan trans Jordanem.

6. Filiae enim Manasse possederunt hereditatem in medio filiorum ejus. Terra autem Galaad cecidit in sortem filiorum Manasse, qui reliqui erant.

7. Fuitque terminus Manasse ab Aser, Machmethath quae respicit Sichem: et egreditur ad dextram juxta habitatores fontis Taphuae.

8. Etenim in sorte Manasse ceciderat terra Taphuae, quae est juxta terminos Manasse filiorum Ephraim.

9. Descenditque terminus vallis arundineti in meridiem torrentis civitatum Ephraim, quae in medio sunt urbium Manasse: terminus Manasse ab aquilone torrentis, et exitus ejus pergit ad mare:

10. ita ut possessio Ephraim sit ab austro, et ab aquilone Manasse, et utramque claudat mare, et jungantur sibi in tribu Aser ab aquilone, et in tribu Issachar ab oriente.

R. 17.—1. Machir, pierworodnemu Manasse. Owszem i jednorodzonemu, lecz tak zwykle wyraża się Pismo, że tych nawet nazywa pierworodnymi, którzy więcej braci nie mają. Tak Chrystus, u Ś. Mat. 1, 25, nazywa się pierworodnym Dziewicy — *Mąż waleczny*. To jest, w Egipcie, gdzie żył. — *I miał osiadłość*. Nie sam, lecz synowie pochodzący od niego. — *Galaad i Bazan*. Za Jordanem.

3. Salphaad. Historię córek Salphaada, patrz Num. 3, 27.

4. Książki. Którzy przewodniczyli działowi wspólnie z Jozue i Eleazarem, imiona ich w Num. 34.

5. Sznurów Manasse. Sześć było rodzin, mianowicie: Abiezer, Helek, Esriel, Sechem, Semida i Hephher. Później z Hephher narodził się Salphaad, który nie zrodził synów, lecz córek pięć. Tym pięciu córkom dział, czyli jak się wyraża Pismo, właściwy sznur wydzielono; tyleż było i męskich sznurów, a wszystkich dziesięć. Ale pięć sznurów żeńskich dorównywało jednemu męskiemu; tak bowiem trzymało się sprawiedliwości w działach.

6. Bo córki Manasse. Córki Salphaada, o których mówiono. — *Którzy byli zostali*. Którzy nie pochodzili od tych sześciu rodzin.

1. A los padł pokoleniu Manasse: (bo ten jest pierworodny Jozephów) Machir pierworodnemu Manasse oycu Galaad, który był mąż waleczny, y miał osiadłość Galaad y Bazan:

2. y innym synóm Manasse według domów ich, synóm Abiezer, y synóm Helek, y synóm Esryel, y synóm Sechem, y synóm Hephher, y synóm Semida; ci są synowie Manasse syna Jozephowego, mężczyzny według rodzałów ich.

3. Lecz Salphaad synowi Hephher syna Galaad, syna Machir, syna Manasse nie urodził się synowie, ale tylko córki: których te są imiona: Maala y Noa y Hegla y Melcha y Thersa.

4. Y przyszły przed oczy Eleazara kapłana, y Jozuego syna Nun, i książąt, mówiąc: Pan przykazał przez rękę Mojżesza, aby nam dano osiadłość w pośrodku braciéy naszéy. Y dał im według Pańskiego rozkazania osiadłość w pośrodku braciéy oyców ich.

5. Y padło sznurów Manasse, dziesięć oprócz ziemie Galaad y Bazan za Jordanem.

6. Bo córki Manasse otrzymały dziedzictwo w pośrodku synów jego. A ziemia Galaad padła na dział synóm Manasse, którzy byli zostali.

7. A granice Manasse była od Aser, do Machmethath, który patrzy ku Sichem: a wychodzi po prawéy stronie podle obywatelów źródła Taphue.

8. W dziale bowiem Manasse przypadła była ziemia Taphue, która jest podle granic Manasse synów Ephraim.

9. A granica doliny trzcinnéy idzie ku południu potoka miast Ephraim, które są w pośrodku miast Manasse: granica Manasse od północy potoka, a koniec iéy ciągnie do morza:

10. tak iż osiadłość Ephraim jest od południa, a od północy Manasse, a oboje zamyka morze, y schodzą się z sobą w pokoleniu Aser od północy, a w pokoleniu Issachar od wschodu.

7. Od Aser, do Machmethath. Od miasta Aser ku Machmethath. Opisuje zaś granice połowy pokolenia tego przed Jordanem, zaczynając od południowych granic, które mu były wspólne z Efraimami, dla których te granice były północnymi. Podle obywatelów źródła Taphue. To jest: idzie też granica nieco ku południowi, pochylając się blisko tych, którzy mieszkali w ziemi Taphua u źródła.

8. W dziale bowiem. W hebrajskim tak: *Manassa była ziemia Taphua*. Taphua zaś w granicy Manasse synów Efraima; myśl taka: że role i posiadłości ziemi Taphua należały do Manassitów: samo zaś miasto Taphua, chociaż w granicach Manassitów, było jednak oddane do mieszkania Efraimitom.

9. A granica... idzie. Idzie ku morzu przez spadziłość. — *Potoka*. Czyli doliny; bo ten wyraz i w hebrajskim. — *Koniec jej*. Ostatni kraniec dotyka morza Śródziemnego.

10. I schodzą się z sobą. Jeśli dwa pokolenia Efraima i Manassa wezmą się za jedno, łączą z pokoleniem Aser; jeśli oddzielnie, samo pokolenie Manasse dotyka

11. Fuitque hereditas Manasse in Issachar et in Aser, Bethsan et viculi ejus, et Jeblaam cum viculis suis, et habitatores Dor cum oppidis suis, habitatores quoque Endor cum viculis suis: similiterque habitatores Thenac cum viculis suis, et habitatores Mageddo cum viculis suis, et tertia pars urbis Nopheth.

12. Nec potuerunt filii Manasse has civitates subvertere, sed coepit Chananaeus habitare in terra sua.

13. Postquam autem convaluerunt filii Israēl, subjecerunt Chananaeos, et fecerunt sibi tributarios, nec interfecerunt eos.

14. Locutique sunt filii Joseph ad Josue, et dixerunt: Quare dedisti mihi possessionem sortis et funiculi unius, cum sim tantae multitudinis, et benedixerit mihi Dominus?

15. Ad quos Josue ait: Si populus multus es, ascende in silvam, et succide tibi spatia in terra Pherezaei et Raphaim: quia angusta est tibi possessio montis Ephraim.

16. Cui responderunt filii Joseph: Non poterimus ad montana conscendere, cum ferreis curribus utantur Chananaei, qui habitant in terra campestri, in qua sitae sunt Bethsan cum viculis suis, et Jezraēl mediam possidens vallem.

17. Dixitque Josue ad domum Joseph, Ephraim et Manasse: Populus multus es, et magnae fortitudinis, non habebis sortem unam,

18. sed transibis ad montem, et succides tibi, atque purgabis ad habitandum spatia: et poteris ultra procedere cum subverteris Chananaeum, quem dicis ferreos habere currus, et esse fortissimum.

11. Y było dziedzictwo Manasse w Issachar y w Aser, Bethsan y wsi iego y Jeblaam ze wsiami iego, y obywatele Dor z miasteczkami swymi, obywatele téż Endor ze wsiami swymi: także obywatele Thenak ze wsiami swymi, y obywatele Mageddo ze wsiami, y trzecia część miasta Nopheth.

12. Y niemogli synowie Manasse tych miast wyrócić, ale począł Chananeyczuk mieszkac w ziemi swéy.

13. A potym gdy się zmocnili synowie Izraelowi: podbili Chananeyczuki, y uczynili ie sobie holdowniki, ani wytracili ich.

14. Y mówili synowie Jozeph do Jozuego, y rzekli: Czemuś mi dał ośiadłość losu y sznura iednego, gdyżem iest tak wielkiéy liczby, y błogosławił mi Pan?

15. Do których Jozue rzekł: Jesliś iest lud wielki, idźże do lasa, a wysiecz sobie place w ziemi Pherezeyczyka y Raphaim: boć ciasna iest ośiadłość góry Ephraim.

16. Któremu odpowiedzieli synowie Jozephowi: Nie będziem mogli wniść na góry, ponieważ wozów żelaznych używaią Chananeyczukowie, którzy mieszkaią na równéy ziemi, w któręy leżą Bethsan ze wsiami swymi, y Jezrael który posiadał połowicę doliny.

17. Y rzekł Jozue do domu Jozeph, Ephraim y Manasse: Ludeś ty mnogi, y wielkiéy mocy, nie będziesz miał działu iednego,

18. ale przejdiesz na górę, y wyrąbisz sobie y wyprawisz mieysca ku mieszkaniu, y będziesz mógł daléy postąpić kiedy zburzysz Chananeyczuka, o którym powiedasz że ma wozy żelazne, y iest barzo mocny.

Wykład X. J. Wulka—Roz. 17. w. 4. *Pan przykazał przez rękę Mojżesza.* Ręką Pismo Święte zowie też Proroctwo, i wszelką mowę którą co rozkazują: bo jako ręka rusza, tak też mowa przykazująca 2. Król. 4. Izali ręka Joaba z tobą jest, to jest, Izali Joab rozkazał, abyś to mówiła. Ztądże i ono 2. Król. 18. I ręka Pańska stała się nad Heliaszem, to jest, Pan mu mówił i rozkazał, także i na wielu innych miejscoach.

Pokolenia Aser.—*A w pokoleniu Issachar.* Tak samo rozumie się o dwóch pokoleniach łącznie wziętych. Pismo 4. zwykło te dwa pokolenia brać za jedno i jednym nazywać imieniem, t. j. pokoleniem Jozefa, patrz rozdz. 1. t. d.

11. *I było dziedzictwo Manasse w Issachar i w Aser.* To jest: miało pokolenie Manassa, blisko tych graniczących z sobą dwóch pokoleń, miasta i wioski, które tu się wyliczają.—*Bethsan.* Znakomite miasto, blisko Jordana, inaczej Scythopolis nazwane.—*I trzecia część miasta Nopheth.* Massius sądzi, że tu mowa nie o trzeciej części miasta, lecz o przestrzeni kraju. Serarius bierze wyrazy podług ich brzmienia, szczególnie, że się na to zgadzają I. XX, i nie ma potrzeby rozumieć inaczej

12. *I niemogli synowie Manasse.* Dla czego zniszczyć nie mogli, patrz Sędz. 2, 20 i 21.—*Ponieważ, rzekł, ten lud zgwałcił przymierze moje...* ja nie wyglądzę narodów, i t. d.

13. *Uczynili je sobie holdowniki.* Przez to wykroczyli przeciw rozkazowi Pańskiemu, Deut. 20, 16: *A z tych miast które dane będą tobie nikogo zgoła żywo nie zostawisz.*

14. *Synowie Józefa.* Pokolenia Efraima i Manasse.—*Losu i sznura jednego.* Skarzyły się tu pokolenia, że oba razem, nie więcej odebrały, jak inne pojedyncze wzięły, opróżnionej spokojnej i od Chananejczyków odebranej ziemi, jak żeby jednym tylko były pokoleniem.

15. *Idźże do lasa.* Zróbcie, żebyście ciasno nie mieszkali. Wytnijcie las, t. j. wypędźcie z sadzib Ferezeów i Rafaimitów, a sami je zajmijcie. Od was zależy przestronne mieszkanie.

16. *Wozów żelaznych.* Uzbrojonych w kosy, lub inaczej do wojny przyrzadzonych.

17. *Nie będziesz miał działu jednego.* Jeśli się ośmielisz użyć własnej siły i granice rozszerzyć, pobiwszy Ferezeów i t. d.

18. *Przejdiesz na górę.* To jest w kraj górzysty.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O wysłaniu mężów dla opisania ziemi, mającej należeć do siedmiu ostatnich pokoleń, i dziale Beniamina.

1. Congregatique sunt omnes filii Israël in Silo, ibique fixerunt tabernaculum testimonii, et fuit eis terra subjecta.

2. Remanserant autem filiorum Israël septem tribus, quae necdum acceperant possessiones suas.

3. Ad quos Josue ait: Usquequo marcetis ignavia, et non intratis ad possidendam terram, quam Dominus Deus patrum vestrorum dedit vobis?

4. Eligite de singulis tribubus ternos viros, ut mittam eos, et pergant atque circumeant terram, et describant eam juxta numerum uniuscujusque multitudinis: referantque ad me, quod descripserint.

5. Dividite vobis terram in septem partes: Judas sit in terminis suis ab australi plaga, et domus Joseph ab aquilone:

6. mediam inter hos terram in septem partes describebunt: et huc venietis ad me, ut coram Domino Deo vestro mittam vobis hic sortem:

7. quia non est inter vos pars Levitarum, sed sacerdotium Domini est eorum hereditas. Gad autem et Ruben, et dimidia tribus Manasse jam acceperant possessiones suas trans Jordanem ad orientalem plagam: quas dedit eis Moyses famulus Domini.

8. Cumque surrexissent viri, ut pergerent ad describendam terram, praecepit eis Josue, dicens: Circuite terram, et describebunt eam, ac revertimini ad me, ut hic coram Domino in Silo mittam vobis sortem.

9. Itaque perrexerunt; et lustrantes eam, in septem partes dividerunt, scribentes in volumine. Reversique sunt ad Josue in castra Silo.

10. Qui misit sortes coram Domino in Silo divisitque terram filiis Israël in septem partes.

11. Et ascendit sors prima filiorum Benjamin

R. 18.—1. *I zebrałi się.* Którzy przedstawiali naród: arcykapłan, kapłani, magnaci, starszyzna, starsi z rodzin i ludzie większego znaczenia, wszyscy. Na tem zgromadzeniu o dwóch szczególnie radzono przedmiotach, pierwszy był o przeniesieniu przybytku Pańskiego, drugi o dalszym ciągu losowania.—*Do Silo.* Miasto w pokoleniu Efraima. *I tam postawili przybytek.* Nie w domu jakimś, jak sądzi Abulen., lecz pod odkrytem niebem, podobnie jak przez lat wiele był na puszczy. Dla czego zaś z Gulgala do Silo przeniesiono przybytek, ta zdaje się przyczyna, ażeby przychodzić mogli łatwiej synowie Izraela; gdyż Gulgala było prawie na samej granicy ziemi świętej, i dla tego za rzecz słuszną uznano, przenieść do środka kraju. — *Była im ziemia poddana.* Po podbiciu Chananejczyków.

2. *Siedmiore pokoleni synów Izraelowych, które jeszcze nie wzięły były osiadłości swojej.* W ciągu lat kilku przerwany był podział ziemi, albo dla tego, iż niektórzy z narodu podejrzewać zaczęli, że albo ze złą wolą, albo z małym doświadczeniem podział ten się dokonywał; albo, że, jak widać z rozdziału ostatniego, poprzedzającego, i z następnego 3 wiersza, lękali się Chananejczyków jeszcze niewytępionych.

4. *Rozpisałi ją.* Nie tylko żeby zmierzyl, ale także i

1. Y zebrałi się wszyscy synowie Izraelowi do Silo, y tam postawili przybytek świadectwa, y była im ziemia poddana.

2. A zostało było siedmiore pokoleni synów Izraelowych, które ieszcze nie wzięły były osiadłości swojej.

3. Do których rzekł Jozue: Dokądże gniewie lenistwem, a niewchodźcie żebyście posiadli ziemię, którą wam dał Pan Bóg oyców waszych?

4. Obierzcie z każdego pokolenia po trzech mężach, że ie poszlę, aby szli y obeszl, i rozpisali ją według liczby każdego zgromadzenia: a że mi przyniosą, co spisali.

5. Rozdzielcie sobie ziemię na siedm części: Judas niech będzie w granicach swych od południowey strony, a dom Jozefów od północy:

6. a średnią między temi ziemię rozpiszcie na siedm części: a przyjdźcie tu do mnie, że przed Panem Bogiem waszym puscę wam tu los:

7. bo niemasz między wami działu Lewitów, ale kapłaństwo Pańskie iest ich dziedzictwo. Lecz Gad y Ruben y pół pokolenia Manasse iuż byli wzięli osiadłości swe za Jordanem na wschodnią stronę, które im dał Moyżesz sługa Pański.

8. A gdy wstali mężowie, aby szli na rozpisanie ziemi, przykazał im Jozue, mówiąc: Obejdźcie ziemię, a spiszcie ją, a wróćcie się do mnie: żebym tu przed Panem w Silo puścił wam los.

9. Y tak poszli: y obejrzawszy ją, na siedm części rozdzielili, spisawszy na księgach. Y wrócili się do Jozuego do obozu Silo.

10. Który puścił losy przed Panem w Silo, y rozdzielił ziemię synóm Izraelowym na siedm działów.

11. Y padł los pierwszy synów Beniaminowych

opisali miejscowe okoliczności, czy jest urodzajna, czy też jałową, i t. d.—*Według liczby każdego zgromadzenia.* Ażeby wszystkie pokolenia, stosownie do liczby swej, słuszny dział otrzymali. Podobna do prawdy, że z tych pokoleń nawet, które już dział swój odebrały, byli wybrani miernicy; bo i dla nich należało uczynić dział równym, i oznaczyć granice, żeby żadna skarga wyniknąć nie mogła.

5. *Na siedm części.* Co do wielkości, nierówne; co zaś do wartości, o ile być mogło, równe.—*Dom Jozefów od północy.* Nie względem całej obiecanej ziemi, lecz tylko względem pokolenia Judy.

6. *Srednią między temi ziemię.* Między resztą ziemi jeszcze nie rozdzielonej. Serariusz mniema, że w tekście łacińskim było *inną*, nie zaś *średnią*; gdyż ziemia mająca być rozdzieloną dla siedmiu pokoleń, nie środkowata pomiędzy pokoleniem Judy i dwoma pokoleniami Efraima i Manasses, wyjąwszy tę część, która się dostała Beniaminowi, patrz wiersz 11 i następny. — *Przed Panem.* Przed przybytkiem.

7. *Bo nie masz między wami działu Lewitów.* Oto przyczyna, dla czego ziemia na siedm tylko części miała być rozdzieloną, gdyż Lewici nie mieli działu w Izraelu, przestając na kapłaństwie i dochodach do niego przywiązanych.

11. *Padł los.* Z urny, rozumie się.

per familias suas, ut possiderent terram inter filios Juda et filios Joseph.

12. Fuitque terminus eorum contra aquilonem a Jordane: pergens juxta latus Jericho septentrionalis plagae, et inde contra occidentem ad montana conscendens, et perveniens ad solitudinem Bethaven,

12. atque pertransiens juxta Luzam ad meridiem, ipsa est Bethel: descenditque in Ataroth addar in montem, qui est ad meridiem Beth-horon inferioris: (*Gen. 28, 19.*)

14. et inclinatur circuiens contra mare ad meridiem montis, qui respicit Bethhoron contra Africum: suntque exitus ejus in Cariath baal, quae vocatur et Cariathiarim, urbem filiorum Juda; haec est plaga contra mare, ad occidentem.

15. A meridie autem ex parte Cariathiarim egreditur terminus contra mare, et pervenit usque ad fontem aquarum Nephtoa.

16. Descenditque in partem montis, qui respicit vallem filiorum Ennom: et est contra septentrionalem plagam in extrema parte vallis Raphaim. Descenditque in Geennom (id est vallem Ennom) juxta latus Jebusaei ad austrum: et pervenit ad fontem Rogel,

17. transiens ad aquilonem, et egrediens ad Enses, id est fontem solis:

18. et pertransit usque ad tumulos, qui sunt eregione ascensus Adommim: descenditque ad Abenboen, id est, lapidem Boen filii Ruben: et pertransit ex latere aquilonis ad campestris: descenditque in planitiem,

19. et praetergreditur contra aquilonem Beth hagla: suntque exitus ejus contra linguam maris salissimi ab aquilone in fine Jordanis ad australem plagam:

20. qui est terminus illius ab oriente; haec est possessio filiorum Benjamin per terminos suos in circuitu, et familias suas.

21. Fueruntque civitates ejus, Jericho et Beth hagla et vallis Casis,

22. Beth araba et Samaraim et Bethel,

23. et Avim et Aphara et Ophera,

24. villa Emona et Ophni et Gabee: civitates duodecim, et villae earum.

25. Gabaon et Rama et Beroth,

26. et Mesphe et Caphara, et Amosa,

według familij ich, żeby posiadli ziemię między syny Judowemi a syny Jozefhowemi.

12. A była granica ich ku północy od Jordanu: idąc wedle boku Jericha północnej strony, a ztamtąd ku zachodu na góry wstępując, y przechodząc do puszcy Bethawen,

13. a przechodząc wedle Luzy na południe, to jest Bethel: y zstępuje do Ataroth addar na górę, która jest na południe Beth horon niższego:

14. a chyli się krążąc ku morzu na południe góry, która patrzy ku Beth horon przeciw wiatru południowemu: y kończyny jego są Kariath baal, które zowią y Kariathiarim, miasto synów Juda, ta jest strona ku morzu, na zachód.

15. A od południa od strony Kariathiarim wychodzi granica ku morzu, a przychodzi aż do źródła wód Nephtoa.

16. Y zstępuje na część góry, która patrzy na dolinę synów Ennom: a jest przeciw północnej stronie, na ostatniej części doliny Raphaim. Y zchodzi w Geennom (to jest w dolinę Ennom) według boku Jebuzeczyka na południe: y przychodzi do źródła Rogel,

17. przechodząc ku północy, y wychodząc do Enses, to jest, do źródła słonecznego:

18. a przechodzi aż do kopców, które są przeciwko wstępowaniu Adommim: y schodzi do Abenboen, to jest kamienia Boena syna Ruben: y przechodzi z boku północy na pola: y zstępuje na równinę,

19. y ma ku północy Beth hagla: y są kończyny jego ku językowi morza nasłóńskiego od północy na końcu Jordana na południową stronę:

20. który jest granica jego od wschodu, ta jest osiadłość synów Beniaminowych według granic jego w około, y według domów ich.

21. A były miasta jego, Jericho y Beth hagla, y dolina Kasis,

22. Beth araba y Samaraim y Bethel,

23. y Awim y Aphara y Ophera,

24. wieś Emona y Ophni y Gabee: miast dwanaście, y wsi ich.

25. Gabaon y Rama y Beroth,

26. Mesphe y Kaphara, y Amosa,

12. *A była granica.* Opisują się granice północne tego pokolenia, które ciągną się od Jordanu nie do morza Śródziemnego, jako utrzymuje Józef, w ks. 5 r. 3, lecz aż do Atarothaddar.

14. *A chyli się.* Granice zachodnie od rzezonego miasta Atarothaddar aż do Kariathbaal, miasta w pokoleniu Judy.—*Ku morzu.* Ku zachodowi; bo morze Śródziemne było na zachodniej stronie ziemi świętej.

15. *Na południe.* Wskazują się granice południowe, albo ku południowi, które dla pokolenia Judy były północne; lecz tu przeciwnym sposobem opisują się, to jest od zachodu ku wschodowi, mianowicie od miasta Kariathiarim aż do tej zatoki Jordanu, którą wpływa do morza Słonego, wiersze: 15, 16, 17, 18 i 19, gdzie północna granica morza tegoż jest południową granicą sa-

mego Jordanu, i południowej granicy Benjamitów kraniec w części wschodniej.

18. *A przechodzi.* Myśl ta, że stąd pochyłając się nieco ku północy na pola, czyli równiny, schodzi na samą płaszczyznę.

19. *Beth hagla.* W hebr. przy rogu *Bethagli*, zostawiając Bethhagle na północ.

20. *Który jest granica jego od wschodu.* To jest Jordany.—*W około.* Przez granice w około opisana, i przez familje, które ma, rozdzielona.

21. *A były miasta jego.* Albo z tych miast niektóre inaczej się nazywały, albo nie wszystkie miasta tego pokolenia wyliczone, gdyż w r. 21. jest wzmianka o dwóch miastach, które tu są opuszczone.

27. et Recem, Jarephel et Tharela,

28. et Sela, Eleph et Jebus, quae est Jerusalem, Gabaath et Cariath: civitates quatuordecim, et villae earum. Haec est possessio filiorum Benjamin juxta familias suas.

27. y Recem, Jarephel y Tarela,

28. y Sela, Eleph y Jebus, to iest Jeruzalem, Gabaath y Kariath: miast czternaście, y wsi ich. Ta iest ośiadłość synów Beniaminowych według domów ich.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O wyznaczeniu działów sześciu pokoleniom, to jest: Symeonowemu, Zabulonowemu, Issacharowemu, Aserowemu, Neftalimowemu, Danowemu, i o części Jozuego.

1. Et egressa est sors secunda filiorum Simeon per cognationes suas: fuitque hereditas

2. eorum in medio possessionis filiorum Juda: Bersabee et Sabee et Molada

3. et Hasersual, Bala et Asem,

4. et Eltholad, Bethul et Harma,

5. et Siceleg, et Bethmarchaboth et Hasersusa,

6. et Bethlebaoth et Sarohen: civitates tredecim, et villae earum.

7. Ain et Remmon et Athar et Asan: civitates quatuor, et villae earum:

8. omnes viculi per circuitum urbium istarum usque ad Baalath Beer Ramath contra australem plagam. Haec est hereditas filiorum Simeon juxta cognationes suas,

9. in possessione et funiculo filiorum Juda: quia major erat; et idcirco filii Simeon possederunt in medio hereditatis eorum.

10. Ceciditque sors tertia filiorum Zabulon per cognationes suas: et factus est terminus possessionis eorum usque Sarid.

11. Ascenditque de Mari et Merala, et pervenit in Debbaseth, usque ad torrentem, qui est contra Jeconam.

12. Et revertitur de Sared contra orientem in fines Ceselethabor: et egreditur ad Dabereh, ascenditque contra Japhie.

13. Et inde pertransit usque ad orientalem plagam Geth hepher et Thacasin: et egreditur in Remmon, Amthar et Noa.

14. Et circuit ad aquilonem Hanathon: suntque egressus ejus vallis Jephthabel,

1. Y wyszedł los wtóry synów Simeon według domów ich: a było dziedzictwo

2. ich w pośrodku ośiadłości synów Juda: Bersabee y Sabee y Molada

3. y Hasersual, Bala y Asem,

4. y Eltholad, Bethuel y Harma,

5. y Siceleg y Bethmarchaboth y Hasersusa,

6. y Bethlebaoth y Sarohen: miast trzynaście y wsi ich.

7. Ain y Remmon y Athar y Asan: miast cztery y wsi ich:

8. wszystkie wsi w około tych miast aż do Baalath Beera Ramathy ku południowey stronie. To iest dziedzictwo synów Symeon według rodzajów ich,

9. y ośiadłości y sznurze synów Juda: iż był większy, y dla tego synowie Symeonowi wzięli ośiadłość w pośrodku dziedzictwa ich.

10. Y padł los trzeci synów Zabulon według rodzajów ich: a była granica dziedzictwa ich aż do Sarid.

11. Y wstępuje od morza y Merala, a przechodzi do Debbaseth, aż do potoka, który iest przeciw Jekonom.

12. Y wraca się od Sareda ku wschodowi do granic Ceselethabor: y wychodzi do Dabereh, y wstępuje ku Japhie.

13. A ztamtąd przechodzi aż do wschodnięj strony Geth hepher y Thakasyn: y wychodzi do Remmon y Amthar y Noa.

14. Y krąży ku północy Hanathon: a wyszcia iego są dolina Jephthabel,

28. *Jerusalem.* Liczy się między miastami pokolenia Benjamin, bo część północna tego miasta należała do Benjamin; południowa zaś do Judy. Abulensis mniema, że albo Beniamitowie w zamian za inne miasta Jerozolimę ustąpili pokoleniu Judy, albo dla słabości ducha i utraconej nadziei, żeby kiedy Jebuzejczyków pokonać mogli.

R. 19.—2. *W pośrodku ośiadłości synów Juda.* Jak się to ma rozumieć, patrz wiersz 9. — *Bersabee i Sabee.* Dwojakie nazwane jednego miasta; inaczej nie byłoby miast trzynaście, jak powiedziano w w. 6, lecz czternaście, jak w liczeniu się okaże.

8. *Ku południowej stronie.* Opisuje położenie całego pokolenia Symeona.

9. *Iż był większy.* W hebr. gdyż była część synów Judy większa od innych, t. j. większą niż potrzeba, albo jak była słuszna. Podobna do prawdy, że dział Judzie wyznaczony, był większym przez omyłkę mierników: początki sztuk są zawsze niedokładne, a wtenczas nauka miernicza nie dochodziła do tej, co dzisiaj, doskonałości.

10. *Granica dziedzictwa.* Jest to granica zachodnia idąc od południa ku północy, to jest: od miasta Sarid aż do potoku, który jest od strony miasta Jekonom.

11. *Do potoka.* Który jest blisko Sydonu, a który Papią albo Belum nazywają pisarze. Patrz Plin. ks. 5 r. 19, i ks. 36, r. 26, i Józefa ks. 2, r. 9.

12. *I wraca się.* W tym i następnym wierszu opisuje się południowa granica idąc od zachodu na południe, t. j. od Sarid aż do miasta Remmon. — *Wychodzi.* Kończy się; to bowiem znaczy wychodzi i wyjście, co się nie raz wspomina w oznaczeniu granic pokoleń.

13. *Amthar i Noa.* Zdaje się, że te dwa miasta tworzyły granicę wschodnią od południa ku północy, od Remmon do Noa.

14. *Dolina Jephthabel.* Północna granica od wschodu ku zachodowi, od Noa aż do potoku, t. j. na dolinę Jephthabel, aż do morza Śródziemnego. O tej dolinie w tem tylko miejscu Pismo wspomina.

15. et Cated et Naalol et Semeron et Jedala et Bethlehem: civitates duodecim, et villae earum.

16. Haec est hereditas tribus filiorum Zabulon per cognationes suas, urbes et viculi earum.

17. Issachar egressa est sors quarta per cognationes suas,

18. fuitque ejus hereditas, Jezrael et Casaloth et Sunem,

19. et Hapharaim et Seon et Anaharath,

20. et Rabboth et Cesion, Abes,

21. et Rameth, et Engannim et Enhadda et Bethpheses.

22. Et pervenit terminus ejus usque Thabor et Sehesima et Bethsames: eruntque exitus ejus Jordanis: civitates sedecim, et villae earum.

23. Haec est possessio filiorum Issachar per cognationes suas, urbes et viculi earum.

24. Ceciditque sors quinta tribui filiorum Aser per cognationes suas:

25. fuitque terminus eorum Halcath et Chali et Beten et Axaph,

26. et Elmelech et Amaad et Messal; et pervenit usque ad Carmelum maris et Sihor et Labanath.

27. Ac revertitur contra orientem Bethdagon: et pertransit usque Zabulon et vallem Jephthael contra aquilonem in Bethemec et Nehiel. Egrediturque ad laevam Cabul,

28. et Abran et Rohob et Hamon et Cana, usque ad Sidonem magnam;

29. revertiturque in Horma usque ad civitatem munitissimam Tyrum, et usque Hosa: eruntque exitus ejus in mare de funiculo Achzyba;

30. et Amma et Aphec et Rohob: civitates viginti duae, et villae earum.

31. Haec est possessio filiorum Aser per cognationes suas, urbesque et viculi earum.

32. Filiorum Nephtali sexta sors cecidit per familias suas,

33. et coepit terminus de Heleph et Elon in Saananim et Adami, quae est Neceb, et Jebnael usque Lecum: et egressus eorum usque ad Jordanem;

34. revertiturque terminus contra occidentem in Azanotthabor, atque inde egreditur in Hucua,

15. y Kated y Naalol y Semeron y Jedala y Bethlehem: miast dwanaście y wsi ich.

16. To jest dziedzictwo pokolenia synów Zabulon, według rodzajów ich, miasta y wsi ich.

17. Issacharowi wyszedł los czwarty według rodzajów jego,

18. a było dziedzictwo jego, Jezrael y Kasaloth y Sunem.

19. y Hapharaim y Seon y Anaharath,

20. y Rabboth y Cesion y Abes,

21. y Rameth y Engannim y Enhadda y Bethpheses.

22. A przychodzi granica jego aż do Thabor y Sehesim y Bethsames: a będą kończyńy ich Jordan: miast szesnaście y wsi ich.

23. Ta iest osiadłość synów Issachar według rodzajów ich, miasta y wsi ich.

24. Y padł los piąty pokoleniu synów Aser według rodzajów ich:

25. a była granica ich Halkath y Chali y Beten y Axaph,

26. y Elmelech y Amaad y Messal; y przychodzi aż do Karmela morza y Sihor y Labanath.

27. Y wraca się ku wschodowi Bethdagon: a przychodzi aż do Zabulon y doliny Jephthael ku północy do Bethemec y Nehiel. Y wychodzi po lewéy stronie Kabul,

28. y Abran y Rohob y Hamon y Kana, aż do Sidonu wielkiego;

29. y wraca się do Horma aż do miasta barzo obronnego Tyru, y aż do Hoza: a końce iéy będą do morza z sznura Achzyba;

30. y Amma y Aphek y Rohob: miast dwadzieścia y dwie y wsi ich.

31. Ta iest osiadłość synów Aser według rodzajów ich, y miasta y wsi ich.

32. Synów Nephtali szósty los padł według domów ich,

33. y poczęła się granica od Helepha y Elon y Saananim y Adami, która iest Neceb y Jebnael aż do Lekum: a końce ich aż do Jordanu;

34. y wraca się granica ku zachodowi do Azanotthabor, a ztamtąd wychodzi od Hukuki, y prze-

15. *I Bethlehem.* Nie to w którym się Chrystus narodził, a które należało do pokolenia Judy, — *Miast dwanaście.* A więcéj jednak tekst wspomina, dla tego, jakośmy wyżej ostrzegli, że i znaczniejsze wsie liczą się, które, rzecz ściślej biorąc, nie mogły wchodzić w liczbę miast.

18. *A był dziedzictwo jego.* Sześć miast, co się w tych dwóch wierszach wyliczają, znajdowały się w granicach południowych pokolenia Issachar. *Jezrael.* Miasto z pomiędzy wszystkich najokazalsze, o jego dolinie, patrz r. 17, 16.

20. *Rabboth.* Rabboth z innemi czterma miastami, co się zaraz wyliczają, są w granicy zachodniéj, idąc od południa ku północy. Serariusz twierdzi, że to pokolenie ciągnęło się aż do morza Sroziemnego, ztąd biorąc wniosek, że góra Karmel, podług Józefa, należała do tego pokolenia: Karmel zaś styka się prawie z morzem.

21. *Enhadda.* Enhadda z czterma innemi miastami, co się w tym wierszu wyliczają, leżą w granicy tegoż pokolenia północniéj.

22. *Thabor.* Nazwa miasta, nie zaś góry, gdyż inaczej nie byłaby wiadomą liczba miast. Zdaje się, że albo góra miastu przyległa, albo miasto górze nadaje nazwę. — *Bethsames.* Odmienne od tego, co było w pokoleniu Judy, o którym wzmianka 21, 16, — *Kończyńy ich Jordan.* Pokolenie to na wschodzie ma granicę Jordan.

25. *A była granica ich Halkath.* Granica zachodnia pokolenia Aser, idąc od północy na południe.

27. *I wraca się.* To jest, strona południowa, od wschodu na zachód. — *I wychodzi po lewéj.* Strona wschodnia od południa na północ, w tymże wierszu mowa o stronie północniéj od wschodu na zachód.

33. *Poczęła się granica od Helepha.* Opisuje się granica wschodnia pokolenia Neftali, która wyjaśnia się od północy ku południowi przez miasta. Te zaś, ponieważ leżały przy Jordanie, dla tego Jordan od źródła swego aż do ujścia w morze Genezaret, sprawiedliwie się nazywa granicą wschodnią.

34. *Wraca się granica.* Granica południowa od wscho-

et pertransit in Zabulon contra meridiem, et in Aser contra occidentem, et in Juda ad Jordanem contra ortum solis;

35. civitates munitissimae, Assedim, Ser et Emath et Reccath et Cenereth,

36. et Edema et Arama, Asor,

37. et Cedec et Edrai, Enhazor,

38. et Jeron et Magdalel, Horem et Bethanath et Bethsames: civitates decem et novem et villae earum.

39. Haec est possessio tribus filiorum Nephtali per cognationes suas, urbes et viculi earum.

40. Tribui filiorum Dan per familias suas egressa est sors septima.

41. Et fuit terminus possessionis ejus: Saraa et Esthaol et Hirsemes id est civitas solis,

42. Selebin et Ajalon et Jethela,

43. Elon et Themna et Akron,

44. Elthece, Gebbethon et Balaath,

45. et Jud et Bane et Barach et Gethremmon:

46. et Mejarcon et Arecon, cum termino, qui respicit Joppen,

47. et ipso fine concluditur. Ascenderuntque filii Dan, et pugnaverunt contra Lesem, ceperuntque eam: et percusserunt eam in ore gladii, et possederunt, et habitaverunt in ea, vocantes nomen ejus Lesem Dan, ex nomine Dan patris sui.

48. Haec est possessio tribus filiorum Dan, per cognationes suas, urbes et viculi earum.

49. Cumque complisset sorte dividere terram singulis per tribus suas, dederunt filii Israël possessionem Josue: filio Nun, in medio sui,

50. juxta praeceptum Domini, urbem quam postulavit, Thamnath Saraa in monte Ephraim; et aedificavit civitatem, habitavitque in ea.

51. Hae sunt possessiones, quas sorte diviserunt Eleazar sacerdos, et Josue filius Nun, et principes familiarum, ac tribuum filiorum Israël, in Silo, coram Domino ad ostium tabernaculi testimonii, partitique sunt terram.

chodźi do Zabulon ku południu, y do Aser ku zachodu, a do Juda do Jordanu ku wschodowi słońca;

35. miasta bardzo obrotne, Assedim, Ser y Emath y Rekkath y Cenereth,

36. y Edema y Arama, Asor,

37. y Cedec y Edrai, Enhazor,

38. y Jeron y Magdalel, Horem y Bethanath y Bethsames: miast dziewiętnaście y wsi ich.

39. Ta jest osiadłość pokolenia synów Nephtali według rodzajów ich, miasta y wsi ich.

40. Pokoleniu synów Dan według domów ich wyszedł los siódmy,

41. A była granica osiadłości jego Saraa y Esthaol y Hirsemes, to jest miasta słoneczne.

42. Selebin y Ajalon y Jethela,

43. Elon y Themna y Akron,

44. Elthece, Gebbethon y Balaath,

45. y Jud y Bane y Barach y Gethremmon:

46. y Meiarkon y Arekon, z granicą, która ku Joppen patrzy,

47. y tym końcem się zamyka. Y wyszli synowie Danowi, y walczyli przeciw Lesem, y wzięli ie, y porażili ie pasczką miecza, y posiadli, y mieszkali w nim, nazywając imię jego Lesem Dan, od imienia Dan oycy swego.

48. Ta jest osiadłość pokolenia synów Dan, według rodów ich, miasta y wsi ich.

49. A gdy dokończył losem dzielić ziemię każdemu według pokolenia ich, dali synowie Izraelowi osiadłość Jozuemu synowi Nun wpośród siebie,

50. według przykazania Pańskiego, miasto którego żądał, Thamnath Saraa na górze Ephraim: y zbudował miasto, y mieszkał w nim.

51. Te są osiadłości, które losem podzielili Eleazar kapłan, y Josue syn Nun, y książęta domów, y pokolenia synów Izraelowych w Silo, przed Panem u drzwi przybytku świadectwa, y podzielili ziemię.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 51. W Silo przed Panem u drzwi przybytku. Przybytek Pański był położony w Silo, iż to miejsce zdało się cudniejsze, i tamże niedaleko mieszkał Jozue, który miejsca tego strzegł, aby się wszystko zachowało co do świątobliwości przybytku należało. I był tam przybytek Pański do ostatniego roku Heli kapłana, za którego czasu Philistynowie pojmali skrzynię, i potem była przeniesiona do Betsamet. 1. Król. 6.

du na zachód, ta sama, która była północną względem Zabulon; lecz tu wskazana przez dwa miasta, które znajdowały się w samym pokoleniu Neftalego.— I do Aser ku zachodu. Wskazuje się granica zachodnia taż sama, która dla pokolenia Aser była wschodnią.— A do Juda do Jordanu ku wschodowi słońca. Nie widać żeby pokolenie Neftali graniczyło z pokoleniem Judy, lecz że łatwo i dogodnie, albo żegluga przez Jordan, albo drogą nadbrzeżną się łączyło, i niejako bliskie i pograniczne było względem pokolenia Judy, tak, że chociaż ostatni kraniec pokolenia Neftali był ku północy, dla handlu jednak łączyło się z innemi pokoleniami przez ułatwioną drogę, i pożytkowało z ich przemysłu, a mianowicie pokolenia Judy. Granicą północną zaś tego pokolenia była góra Liban,

38. Miast dziewiętnaście. Więcej się ich liczy, lecz jak to rozumieć, powiedziano w w. 15.

41. A była granica. Granice pokolenia Dan nie iuaczej tu się pokazują, jak przez granice miast niektórych, które jednak nie wyliczają się w jednym jakim porządku; lecz z tego się okazuje, że większa część pokolenia tego zamykała się w granicach pokolenia Judy, dla tej samej przyczyny, dla której w tychże granicach pokolenie Symeona było przyjętem, patrz w. 9.

50. Według przykazania Pańskiego. Wzmianka jakaś o tem zdaje się, że jest w r. 14, 6, w tych słowach Kaleba do Jozuego. Wiesz co mówił Pan do Mojżesza człowieka Bożego, o mnie i o tobie w Kadesbarne.— Thamnath Saraa. W. ks. Sędz. 2, 9, nazywa się Themnathsare.

51. W Silo. P. W.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O wydzieleniu miast ucieczki dla przypadkowych mężobójców, i czasie zostawania w nich.

1. Et locutus est Dominus ad Josue, dicens: Loquere filiis Israël, et dic eis:

2. Separate urbes fugitivorum, de quibus locutus sum ad vos per manum Moysi; (Num. 35, 11).

3. ut confugiat ad eas, quicumque animam percusserit nescius: et possit evadere iram proximi, qui ultor est sanguinis:

4. cum ad unam harum confugerit civitatem, stabit ante portam civitatis, et loquetur senioribus urbis illius ea, quae se comprobent innocentem: sicque suscipient eum, et dabunt ei locum ad habitandum.

5. Cumque ultor sanguinis eum fuerit persecutus, non tradent in manus ejus: quia ignorans percussit proximum ejus, nec ante biduum, tri-duumve ejus probatur inimicus.

6. Et habitabit in civitate illa, donec stet ante judicium causam reddens facti sui, et moriatur sacerdos magnus, qui fuerit in illo tempore: tunc revertetur homicida, et ingreditur civitatem et domum suam, de qua fugerat.

7. Decreveruntque Cedus in Galilaea montis Nephthali, et Sichem in monte Ephraim, et Cariatharbe, ipsa est Hebron, in monte Juda.

8. Et trans Jordanem contra orientalem plagam Jericho, statuerunt Bosor, quae sita est in campestri solitudine, de tribu Ruben, et Ramoth in Galaad de tribu Gad, et Gaulon in Basan de tribu Manasse. (Deut. 4, 43).

9. Hae civitates constitutae sunt cunctis filiis Israël, et advenis, qui habitabant inter eos: ut fugeret ad eas qui animam nescius percussisset, et non moreretur in manu proximi, effusum sanguinem vindicare cupientis, donec staret ante populum expositurus causam suam.

1. Y mówił Pan do Jozuego, rzekąc: Mów synóm Izraelowym, a powiedz im:

2. Oddzielcie miasta zbiegów, o którychem mówił do was przez rękę Moyżesza;

3. aby uciekał do nich, ktobykolwiek duszę zabił nie wiedząc, y mógłby uysć gniewu bliźniego, który się mści krwie:

4. gdy się do iednego z tych miast uciecze, stanie przed bramą mieyską, y będzie mówił starszym miasta onego to, co go pokaże niewinnym: y tak go przyjmą, y dadzą mu mieysce ku mieszkaniu.

5. A gdy pomściciel krwie gonić go będzie, nie wydadzą w ręce iego: bo nie wiedząc zabił bliźniego iego, ani się pokazuje, że przed dwiema albo trzema dni był iego nieprzyjacielem.

6. Y będzie mieszkał w mieście onym, aż stanie przed sądem sprawując się uczynku swego, y aż umrze kapłan wielki, który na ten czas będzie: tedy się wróci mężobójca, a wnidzie do miasta y domu swego, z którego był uciekł.

7. Y naznaczyli Cedus w Galileiý góry Nephthali, y Sichem na górze Ephraim, y Kariat-harbe, to jest Hebron na górze Juda.

8. A za Jordanem ku wschodniý stronie Jericha, naznaczyli Bosor, które leży w polný puszczy z pokolenia Ruben, y Ramoth w Galaad z pokolenia Gad, y Gaulon w Bazan z pokolenia Manasse.

9. Te miasta naznaczone są wszystkim synóm Izraelowym, y przychodnióm, którzy mieszkali między nimi: aby uciekł do nich ten, któryby duszę nie wiedząc zabił, aby nie umarł w ręce bliskiego, który się chce pomścić krwie wylaný, ażby stanął przed ludem, mając dać sprawę o sobie

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O wyznaczeniu miast dla Lewitów, o spokoju, jakiego doznawali synowie Izraela.

1. Acceseruntque principes familiarum Levi ad Eleazarum sacerdotem, et Josue filium Nun, et ad

1. Y przystąpili książęta domów Lewi do Eleazara kapłana, y do Jozuego, syna Nun, y do książ-

R. 20.—2. O którymem mówił. Num. 35 i Deut. 19, p. t.

3. Dusze zabił. T. j. człowieka. — Niewiedząc. Gdyż mężobójce przypadkowi a tem samem wolni od winy, mogli korzystać z prawa ucieczki. Patrz Deut. 19, 4.—

Bliźniego, który się mści krwie. Rozumie się krewne-go, któremu wolno było zabójcę swego krewne-go, bez żadnego innego wyroku sądowego zabić, gdziekolwiek zdyba.

4. Stanie przed bramą mieyską. Gdyż w bramach było miejsce, gdzie odbywano sądy.

5. Ani się pokazuje że przed dwiema albo przed trzema dni był jego nieprzyjacielem. Z czego wniesć można było, że nie zdradliwie, lecz przypadkiem zabity: co tu powiedziano przed dwiema albo przed trzema i t. d. w hebrajskim o tem się mówi: wczoraj albo wczoraj, co znaczy przedtem.

6. Aż stanie przed sądem. Text ten pochodzi z wersetu LXX. U nich tak: i nie umrze mężobójca od mściciela krwi, aż stanie przed synagogą na sąd.—Aż umrze

Bibl. St. Test. t. I.

kapłan wielki. Arcykapłan. Dla czego z miast ucieczki i wygnań wyzwalala śmierć najwyższego kapłana, różni różne przytaczają przyczyny. Prawdziwa przyczyna ta, iż tak Pan rozkazał. A zdaje się, że dla tego tak rozkazał, żeby przez to porównanie wyrazić ową wolność prawdziwą, którą dla nas wyjednał prawdziwy Arcykapłan Chrystus. Ten jest prawdziwie najwyższym kapłanem, jak uczy Paweł ś. do Żydów; a przez owych mężobójców, wyrażają się wszelkiego rodzaju grzesznicy.

7. W Galilei góry Nephthali. W hebr. w Galilei, na górze Nephthali, a więc w naszym teście jest Ilypallaga (zamiana wyrazów).

8. Naznaczyli. Utwierdzili, gdyż pierwaj od Mojżesza było postanowiono, Deut. 4, 43.

9. I przychodnióm. Prozelitom i nawróconym do judaizmu. Niektórzy jednak mniemają, że poganie nawet w poganizmie trwający, mieli prawo ucieczki w tych miastach.

duos singulosque per singulas tribus filiorum Israel.

1. Dedit ergo sortem ad eos in Silo terrae Chanaan. Dominus praecepit per manum Moysi: et dixerunt omnes urbes ad habitandum et suburbana earum ad alenda jumenta.

2. Determinavitque filii Israel de possessionibus suis singulas civitates et suburbana earum.

3. Determinavitque sortem in familiam Caath, filii Aarons sacerdotes. De tribubus Juda et Simeon et Benjamin deditur civitates tredecim:

4. Et singulas civitates Caath, id est Levitis, de tribubus Ephraim et Dan et Manasse deditur civitates decem.

5. Tunc sortem egressa est sortem, ut acciperent de tribubus Issachar et Aser et Nephthali et Manasse in Basan, civitates singulas decem.

6. Et sortem Merari per signationes suas, de tribubus Ruben et Gad et Zabulon, urbes duodecim.

7. Determinavitque filii Israel Levitis civitates et suburbana earum, sicut praecepit Dominus per manum Moysi, singulas sorte tribuentes.

8. De tribubus filiorum Juda et Simeon deditur civitates quatuor ista sunt nomina, (1. Par. 6. 61.)

9. De tribu Aser per familias Caath Levitici deditur prima enim sortem illis egressa est.

10. Kariatharbe patris Enak, quae vocatur Hebron, in monte Juda, et suburbana ejus per circumvallationem.

11. Ares vero et villas ejus, dederat Caleb, filio Jephone, ad possidendum. (Supr. 14, 14. I. Par. 1. 17.)

12. Dedit ergo filiis Aaron sacerdotis Hebron circumvallatam, ac suburbana ejus: et Lobnam cum suburbanis ejus.

13. 1. Par. 6. 61. 10. Nie byli zaniedbanymi Lewitami, Jozue i innych wydzielców ziemi, lecz nadzwyczajnie wypracowali dla pokoleń, a wtedy Jozue i każde pokolenie wybrać miasta, żeby je oddać im. Nie wykraczają też Lewici, gdy proszą dla siebie miasta, bo słusznie się domagają, co z prawa należy, ani też można oskarżać o nęćstwo, bo chociaż Jozue i inni gotowi byli do dania, to prosba Lewitów była słuszną.

14. 1. Par. 6. 61. 10. Po losowaniu, jak widać z 1. Par. 6. 61. 10.

15. 1. Par. 6. 61. 10. Cztery w tym celu ustanawiają się rodzaje Lewitów. Pierwszy to kapłan, który wszyscy byli potomkami Aarona z pokolenia Kaath. Drugi reszta Lewitów z pokolenia Aser, którzy nie byli kapłanami, gdyż nie byli potomkami Aarona. Trzeci Lewitowie Gersonitowie. Czwarty Lewitowie Meraritowie. Miast trzynastę. Pierwszemu rodzajowi Lewitów, t. j. kapłanom dano miast trzynastę, pierwszą z nich z pokolenia Judy i Symeona, a ostatnie z pokolenia Beniamina. Dziwną było rzeczą, iż tak wiele miast oddano tak małej liczbie kapłanów. W czasie przejścia przez Jordan, t. j. 14 lat po wyjściu z Egiptu, kapłanów było tylko dwudziestu, a więc okazuje się z rachunku Serariusza, patrz

żat rodów wedle każdego pokolenia synów Izraelowych:

2. y mówili do nich w Silo ziemie Chanaan, y rzekli: Pan przykazał przez rękę Moyśesza, aby nam dano miasta dla mieszkania, y przedmieścia ich dla chowania bydła.

3. Y dali synowie Izraelowi z osiadłości swych, według rozkazania Pańskiego, miasta y przedmieścia ich.

4. Y wyszedł los na dóm Kaath synów Aarona kapłana, z pokolenia Juda, y Symeon y Beniamin, miast trzynastę:

5. a drugim synóm Kaath, to iest Lewitóm, którzy zbywali z pokolenia Ephraim y Dan, y od połowice pokolenia Manasse, miast dziesięć.

6. Potym synóm Gerson wyszedł los, aby wzięli od pokolenia Issachar y Asser y Nephthali, y pół pokolenia Manasse w Bazan, miast liczbą trzynastę.

7. A synóm Merari według domów ich z pokolenia Ruben y Gad y Zabulon, miast dwanaście.

8. Y dali synowie Izraelowi Lewitóm miasta y przedmieścia ich, jako Pan przykazał przez rękę Moyśesza, każdemu losem oddzielając.

9. A z pokolenia synów Juda y Symeon dał Jozue miasta: których te są imiona,

10. synóm Aaronowym wedle familij Kaath Lewickiego rodu (bo im pierwszy los wyszedł).

11. Kariatharbe oycy Enak, które zowią Hebron, na górze Juda, y przedmieścia jego wokoło.

12. Ale pola y wsi jego, dał był Kalebowi synowi Jephone w osiadłość.

13. Dał tedy synóm Aarona kapłana Hebron miasto ucieczki, y przedmieścia jego, y Lobne z przedmieściami swymi:

Jozue 5, 1. A jeśli by się pomnożyli o razy czterdzieście, nie mogło być ich więcej, w czasie podziału ziemi nad czterysta. I jeśli tych czterystu podzielić przez trzynastę, pokaże się, że nie mogło być w każdym mieście kapłanów 31: lecz naród względem Lewitów hojnym być chciał, i nie uważał o ile się rozmnożyli, lecz o ile w przyszłości rozmnożyć się mogli.

5. Drugim synom Kaath. Którzy ponieważ nie pochodzili z rodu Aaronowego, nie byli więc kapłanami

11. Kariatharbe ojca Enak. Patrz 14, 15.

12. Ale pola i wsi. Hebron nie był oddany Kalebowi, żeby nim władał, lecz tylko grunt na około. Lecz on sam Hebron zdobywał i zdobywającemu nagrodę ofiarował, nie tylko dla tego, że zdobycia jego wymagało publiczne dobro, lecz i dla tego, że póki był we władaniu Chananejczyków, nie mógł być wolnym ani sam ani jego rodzina od napadów. Tak sądzi Magalianus. Serariusz zaś mniema (w kw. 9 na ten roz.), że Kaleb Lewitom Hebron darował, zostawując dla siebie rolę i wsię; w tym razie idzie za zdaniem Tostata, który mówi, że Lewitom w miastach przeznaczonych mieszkać tylko wolno było: lecz podatki i inne dochody, jeśli jakie były, jak np. o obrabiania kamieni, z kopalni srebra i złota i tym podobnych, należały do tych pokoleń, w których leżały owe miasta Lewitów. A więc jeśli Hebron miał co podobnego, oddawał Kalebowi.

14. et Jether et Esthemo,
15. et Holon, et Dabir,
16. et Ain et Jeta et Bethsames, cum suburbanis suis: civitates novem de tribubus, ut dictum est, duabus.

17. De tribu autem filiorum Benjamin, Gabaon et Gabae,

18. et Anathoth et Almon, cum suburbanis suis: civitates quatuor.

19. Omnes simul civitates filiorum Aaron sacerdotis, tredecim, cum suburbanis suis.

20. Reliquis vero per familias filiorum Caath Levitici generis haec est data possessio.

21. De tribu Ephraim urbes confugii, Sichem cum suburbanis suis in monte Ephraim, et Gazer,

22. et Cibsaim et Bethhoron, cum suburbanis suis, civitates quatuor.

23. De tribu quoque Dan, Elthecho et Gabathon,

24. et Ajalon et Gethremmon, cum suburbanis suis, civitates quatuor.

25. Porro de dimidia tribu Manasse, Thanach et Gethremmon cum suburbanis suis, civitates duae.

26. Omnes civitates decem, et suburbana earum, datae sunt filiis Caath inferioris gradus.

27. Filiis quoque Gerson Levitici generis dedit de dimidia tribu Manasse confugii civitates, Gaulon in Basan, et Bosram, cum suburbanis suis, civitates duas.

28. Porro de tribu Issachar, Cesion et Dabereth,

29. et Jaramoth et Engannim, cum suburbanis suis, civitates quatuor.

30. De tribu autem Aser, Masal et Abdon,

31. et Helcath et Rohob, cum suburbanis suis, civitates quatuor.

32. De tribu quoque Nephthali civitates confugii, Cedes in Galilaea et Hammoth Dor et Carthan, cum suburbanis suis, civitates tres.

33. Omnes urbes familiarum Gerson, tredecim, cum suburbanis suis.

34. Filiis autem Merari Levitis inferioris gradus per familias suas data est de tribu Zabulon, Jecnam et Cartha,

35. et Damna et Naalol, civitates quatuor cum suburbanis suis.

36. De tribu Ruben ultra Jordanem contra Je-

14. Jether y Estemo,

15. y Holon, y Dabir,

16. y Ain y Jeta y Bethsames, z ich przedmieściami: miast dziewięć od pokolenia, iako się wiedziało, dwoyga.

17. A od pokolenia synów Beniamin, Gabaon y Gabae,

18. y Anathoth, y Almon, z przedmieściami swymi: miasta cztery.

19. Wszystkich społem miast synów Aarona kapłana, trzynaście z przedmieściami swymi.

20. A innym wedle domów synów Kaath rodu Lewitckiego dana iest ta ośiadłość.

21. Z pokolenia Ephraim miasta ucieczki, Sichem z przedmieściami swymi na górze Ephraim, y Gazer,

22. y Cibsaim y Bethhoron, z przedmieściami swymi miast cztery.

23. Od pokolenia téż Dan, Elthecho y Gabathon,

24. y Ajalon y Gethremmon, z przedmieściami ich, miast cztery.

25. A od połowice pokolenia Manasse, Thanach y Gethremmon z przedmieściami swymi, dwie miście.

26. Wszystkie dziesięć miast, y przedmieścia ich dane są synom Kaath niższego stanu.

27. Synóm téż Gerson rodu Lewitckiego dał od połowice pokolenia Manasse, miasta ucieczki, Gaulon w Bazan, y Bosrę z przedmieściami ich, dwie miście.

28. A od pokolenia Issachar, Cesion y Dabereth,

29. y Jaramoth y Engannim, z przedmieściami ich, cztery miasta.

30. A z pokolenia Aser, Masal y Abdon, 31. y Helkath y Rohob, z przedmieściami ich, miasta cztery.

32. Z pokolenia téż Nephthali miasta ucieczki, Cedes w Galilei y Hamoth Dor y Karthan, z przedmieściami ich, trzy miasta.

33. Wszystkich miast domów Gerson trzynaście, z przedmieściami swými.

34. Synóm iepak Merary Lewitóm niższego stanu, według domów ich dano iest od pokolenia Zabulon, Jeknam y Kartha,

35. y Damna y Naalol, miast cztery z ich przedmieściami.

36. A z pokolenia Ruben za Jordanem przeciw-

16. *Ain i Jeta.* I Paralip. r. 6, 59. nie masz wzmianki o Jeta, a zamiast Ain, Asan znajduje się. Niektórzy z Hebreów mówią, iż złąd pochodzi różnica, że gdy niektóre z miast oznaczonych były pod panowaniem Chanauejczyków, czasowie nadano inne, dopóki te, które były wyznaczone, nie przeszły pod władzę Izraelitów; a więc w jednym texcie mówi się o tych, które w zamian prawo nadało; a w drugim wyliczają się pierwiastkowo wydzielone. Prawdziwiej zaś będzie, jeśli się powie, że niektóre miasta dwojakie nazwanie miały, albo że z czasem w wyrazach nastąpiły zmiany.

17. *A od pokolenia synów Beniamin Gabaon.* I. Paralip. r. 6, 60. nie ma żadnej wzmianki o Gabaon, a zamiast Almon napisano Almuth, obie nazwy znaczą młodzież. Dla tego toż miasto, II. Król. 3, 10, Bakurim jest nazwane, co także znaczą młodzież.

20. *A innym wedle domów synów Kaath.* Ci jako nie pochodzący od Aarona, nie byli kapłanami.

21. *Miasta ucieczki.* W hebr. *miasto ucieczki*, t. j. Sichem; gdyż inne nie miały tego przywileju. Jakim sposobem bronić textu łacińskiego, patrz Bonfreriusza.

26. *Niższego stanu.* To jest: ci którzy nie byli kapłanami.

27. *Synom téż Gerson.* Dział Gersona na trzecim miejscu: chociaż bowiem był pierworodnym Lewi, jednak nie otrzymał pierwszego działu między Lewitami; bo w skutek pierwszeństwa rodziny Aarona, która posiadała prawo kapłaństwa i arcykapłaństwa, przeniesiono do Kaatitów, do których należeli Aaron i Mojżesz.

34. *Niższego stanu.* Którzy nie byli kapłanami, patrz w. 26.

36. *Jaser.* Miasto to jest w texcie LXX. a nie masz w hebr. patrz Serariusza, — *Miasta cztery.* Jakże cze-

richo civitates refugii, Bosor in solitudine, Misor et Jaser et Jethson et Mephaath, civitates quatuor cum suburbanis suis.

37. De tribu Gad civitates confugii, Ramoth in Galaad, et Manaim, et Hesebon et Jaser, civitates quatuor cum suburbanis suis.

38. Omnes urbes filiorum Merari per familias et cognationes suas, duodecim.

39. Itaque civitates universae Levitarum in medio possessionis filiorum Israël fuerunt quadraginta octo

40. cum suburbanis suis, singulae per familias distributae.

41. Deditque Dominus Deus Israël omnem terram, quam traditurum se patribus eorum juraverat: et possederunt illam, atque habitaverunt in ea.

42. Dataque est ab eo pax in omnes per circuitum nationes: nullusque eis hostium resistere ausus est, sed cuncti in eorum ditionem redacti sunt.

43. Ne unum quidem verbum, quod illis praestitutum se esse promiserat, irritum fuit, sed rebus expleta sunt omnia.

ko Jerichu, miasta uciezki, Bosor w pustyni, Misor y Jaser y Jethson y Mephaat, miasta cztery z przedmieściami swęmi.

37. A od pokolenia Gad miasta uciezki, Ramoth w Galaad, y Manaim, y Hesebon y Jaser, miast cztery z ich przedmieściami.

38. Wszystkich miast synów Merary według domów y rodów ich, dwanaście.

39. A tak wszystkich miast Lewitckich w posrodku osiadłości synów Izraelowych było czterdzieści y ośm

40. z ich przedmieściami, każde według domów rozdane.

41. Y dał Pan Bóg Izraelowi wszystkę ziemię, którą był przysiągł dać oycóm ich: y posiadli ją, y mieszkali w nięy.

42. Y dan iest od niego pokóy na wszystkie wokół narody, y żaden z nieprzyjaciół nie śmiał się im sprzeciwić, ale wszyscy pod ich moc podbici są.

43. Ani iedno słowo, które im był obiecał spełnić, nie chybiło, ale się rzeczą wypełniło wszystko.

CAPUT XXII.

O powrocie pokoleń Rubena, Gada, i połowy Manassessa, za Jordan.

1. Eodem tempore vocavit Josue Rubenitas, et Gaditas, et dimidiam tribum Manasse,

2. dixitque ad eos: Fecistis omnia, quae praecepit vobis Moyses, famulus Domini: mihi quoque in omnibus obedistis,

3. nec reliquistis fratres vestros longo tempore usque in praesentem diem, custodientes imperium Domini Dei vestri.

4. Quia igitur dedit Dominus Deus vester fratribus vestris quietem et pacem, sicut pollicitus est: revertimini, et ite in tabernacula vestra, et in terram possessionis, quam tradidit vobis Moyses, famulus Domini, trans Jordanem:

5. ita duntaxat, ut custodiatis attente, et opere compleatis mandatum et legem, quam praecepit vobis Moyses, famulus Domini, ut diligatis Dominum Deum vestrum, et ambuletis in omnibus vis ejus, et observetis mandata illius, adhaereatisque ei, ac serviatis in omni corde, et in omni anima vestra. (*Supr. 1,—13, 13, 8.*)

6. Benedixitque eis Josue, et dimisit eos. Qui reversi sunt in tabernacula sua.

ROZDZIAŁ 22.

1. Tegóż czasu przyzwał Jozue Rubenitów, y Gadytów, y połowice pokolenia Manasse,

2. y rzekł do nich: Uczyniliście wszystko, co wam przykazał Moyżesz sługa Pański: mniście téż we wszystkim byli posłuszni,

3. a nie opuściliście bracię waszą przez długi czas: aż do dnia dzisiejszego, przestrzegając roskazania Pana Boga waszego.

4. Ponieważ tedy dał Pan Bóg wasz, bracię waszą odpoczynek y pokóy, iako był obiecał: wróćiesz się, a idźcie do przybytków waszych, y do ziemie osiadłości, którą wam dał Moyżesz sługa Pański, za Jordanem:

5. wszakże tak żebyście strzegli pilnie, y skutkiem wypełnili przykazania y zakon, który wam przykazał Moyżesz sługa Pański, żebyście miłowali Pana Boga waszego, a chodzili wszystkimi drogami iego, y zachowali przykazania iego, y dzierżeli się go, y służyli ze wszystkiego serca, y ze wszystkięj dusze waszëy.

6. Y błogosławił im Jozue, y puścił ie. Którzy się wrócili do przybytków swoich.

ry, kiedy pięć wyliczono? Serariusz sądzi, że Misor jest to samo co Bosor, a z textu LXX wkradło się do naszego łacińskiego wydania.

41. *I dał Pan Bóg Izraelowi wszystkę ziemię.* To jest przeznaczył mu, i nad całą prawo nadał. Że jednak gdy te słowa były powiedziane, wiele pozostawało do odzyskania, widać z roz: 13 wyżej i 23 niżej. Są zaś prawdziwymi podług sposobu i formy uczynionej obietnicy, t. j. że w czasie właściwym da Pan Bóg ziemię obiecaną, gdy będzie ich liczba dostateczna do osiedlenia. Patrz Exod 23, 29 i Deut. 7. 22.—*I posiadli ją, i zamieszkał w niej.* Rozumie się o większej części, zostawiając dla każdego pokolenia coś do nabycia.

wując dla każdego pokolenia coś do nabycia.

42. *I dan jest od niego pokój.* Ażeby żaden naród sąsiedni nie śmiał trapić Izraelitów. — *I żaden z nieprzyjaciół nie śmiał się im sprzeciwić.* Prawie żaden, jak mówi Sa; albo gdy Jozue wojsko prowadził, jak tłumaczy Ś. Augustyn, który nawet wyraz *sprzeciwić się* oddaje przez słowo *drażnić*.

R. 22.—3. *Długi czas.* To jest: bardzo długo byliście moimi towarzyszami broni. W hebr. *w tych długich dniach.*—*Aż do dnia dzisiejszego.* Gdy już siódmy rok upływa,

midiae autem tribui Manasse possessionem dederat in Basan: et idcirco mediae, quae tibi, dedit Josue sortem inter ceteros fratres trans Jordanem ad occidentalem plagam.

dimitteret eos in tabernacula sua, et esset eis,

ait ad eos: In multa substantia atque divertimini ad sedes vestras, cum argento aere ac ferro, et veste multiplici: dividam hostium cum fratribus vestris.

versique sunt, et abierunt filii Ruben, et Gad, et dimidia tribus Manasse, a filiis Israel, quae sita est in Chanaan, ut intralaad terram possessionis suae, quam obtinuerat juxta imperium Domini in manu Moy-

se, ut venissent ad tumulos Jordanis in Chanaan, aedificaverunt juxta Jordanem altariae magnitudinis.

Quod cum audissent filii Israel, et ad eos venientes detulissent, aedificasse filios Ruben et dimidia tribus Manasse, altare in terra Chanaan, super Jordanis tumulos, contra filios Israel:

conveniunt omnes in Silo, ut ascenderent, et essent contra eos.

Et interim miserunt ad illos in terram Phinees filium Eleazari sacerdotis, et decem principes cum eo, singulos de tribubus.

Qui venerunt ad filios Ruben et Gad, et ad dimidia tribus Manasse, in terram Galaad, dicens ad eos:

Haec mandat omnis populus Domini: Quae transgressio? Cur reliquistis Dominum Israel, aedificantes altare sacrilegum, et contra illum recedentes?

Respondit illis: In parum vobis est, quod peccastis in Be-

7. A połowicy pokolenia Manasse dał był Mojżesz osiadłość w Bazan: y przetoż połowicy, która ostała, dał Jozue dział między inną bracią ich za Jordanem ku zachodney stronie. A gdy ie puszczał Jozue do przybytków ich, y błogosławił im,

8. rzekł do nich: Z wielką majątnością y bogactwami wracacie się do siedlisk waszych, ze srebrem y złotem, z miedzią y z żelazem, y z oddzieleniem rozmaitym: podzielniesz korzyść nieprzyjacielską z bracią waszą.

9. Y wrócili się, y poszli synowie Ruben, y synowie Gad, y pół pokolenia Manasse. od synów Izraelowych z Silo, które leży w Chanaan, aby weszli do Galaad, ziemi osiadłości swoiey, którą otrzymali według roskazania Pańskiego przez rękę Mojżesza.

10. A gdy przyszli do pagórków Jordańskich do ziemi Chananeyskiej, zbudowali przy Jordanie ołtarz niezmiernie wielki.

11. Co gdy usłyszeli synowie Izraelowi, y do nich odnieśli pewni powiadacze, że synowie Ruben y Gad y pół pokolenia Manasse zbudowali ołtarz w ziemi Chananeyskiej, na pagórkach Jordańskich, przeciwko synom Izraelowym;

12. zeszli się wszyscy do Silo, aby ciągnęli y walczyli przeciwko im.

13. A w tym czasie posłali do nich do ziemi Galaad Phineesa syna Eleazara kapłana,

14. y dziesięć książąt z nim, po iednemu z każdego pokolenia.

15. Którzy przyszli do synów Ruben y Gad y połowice pokolenia Manasse, do ziemi Galaad, y rzekli do nich:

16. To rozkazuje wszytek lud Pański: Cóż to jest za przestępstwo? Czemuście opuścili Pana Boga Izraelskiego zbudowawszy ołtarz świętokradzki, a od służby iego odstąpiwszy?

17. Czy mało na tym macie żeście zgrzeszyli

złocić korzyść. Upomina Jozue, ażeby ze swoi-
zy za Jordanem zostali byli, podzielił się łupa-
az zaś ten Jozuego zgadzał się z prawem, Num.
gdzie rozkazano ażeby łup równo rozdzielić po-
ych, którzy walczyli, i tych także, którzy nie
ju.

zad, ziemi osiadłości swoiey. Galaad w piśmie
górze tylko oznacza, patrz Gen. 31, 23 i 48; Je-
2: niekiedy miasto u góry tej leżące, patrz Num.
niekiedy kraik, który od góry tej aż do Jorda-
ciąga, i nazywa się Galaaditis; niekiedy, jak
za całą przestrzeń na której Sehon i Og królo-
rzez rękę Mojżesza. Przez Mojżesza, jego posłu-

pagórków. Do wałów, czyli pagórków, które
danowe opasywały. — Do ziemi Chananeyskiej.
zeszli Jordan i przybyli do ziemi Galaad. — Oł-
miernie wielki. Przez hyperbolę; ołtarz znacznej
. W hebr. Wielki na widok.

zli się wszyscy do Silo. Nie masz żadnej wzmian-
waniu; dla tego zdaje się, że Izraelici powodo-
liwością, dobrowolnie się zebrałi. — Aby ciągnęli
i przeciwko im. Jako przeciw pogwałcicielom
dyż był rozkaz Pański, ażeby w całym narodzie
n, jedno tylko było miejsce dla nabożeństwa, i

jeden ołtarz ofiary. Exod. 20, 24; Levit 17, 8 i 9; Deut.
12, 5, 13 i 14.

13. A w tym czasie posłali. Wyśłani byli posłowie, i
między nimi najważniejszy Phinees, wnuk Aarona, mąż
znakomity mądrością, świętobliwością, gorliwością i wy-
mową. Treścią poselstwa było dowiedzenie się, dla czego
ołtarz zbudowano, i jeśliby dostrzeżono grzech bałwo-
chwalstwa, żeby upomnieli, i na drogę rozważy i popra-
wy naprowadzili; jeśliby zaś sprzeciwili się, żeby im wy-
powiedzieć wojnę i zagładę.

16. To rozkazuje wszytek lud. Finees zjednywa dla
swego poselstwa powagę, że wołą całego narodu i powa-
gą udarowanym został z towarzyszami poselstwa. — Lud
Pański. T. j. lud wierny Panu do narodu odstępczego. —
Czemuście opuścili Pana Boga Izraelskiego. Wyrzuca
zbrodnię jako jawną; tak bowiem tem bardziej pobudza-
li się mieszkający za Jordanem do zaprzeczania, ieśli za-
rzut był bezzasadnym, i wytłumaczenia się w jakiej my-
śli to uczyniono. — Ołtarz świętokradzki. W hebr. ołtarz
do odstępstwa od Boga.

17. W Beelphegor. Patrz Num. r. 25. — Zmaza tego
grzechu na nas trwa. Jeszcze znosimy niesławę tej zbrod-
ni; albo, aż do dziś dnia znosimy karę za tę zbrodnię,
chociaż winą przebaczona. I siła z ludu. Dwadzieście
cztery tysiące, Num. 25, 9.

elphegor, et usque in praesentem diem macula hujus sceleris in nobis permanet? multique de populo corruerunt.

18. Et vos hodie reliquistis Dominum, et cras in universum Israël ira ejus desaeviet. (*Deut. 4, 3*).

19. Quodsi putatis immundam esse terram possessionis vestrae, transite ad terram, in qua tabernaculum Domini est, et habitate inter nos: tantum ut a Domino, et a nostro consortio non recedatis, aedificato altare Domini Dei nostri.

20. Nonne Achan filius Zare praeteriit mandatum Domini, et super omnem populum Israël ira ejus incubuit? Et ille erat unus homo, atque utinam solus periisset in scelero suo. (*Supr. 7, 1*).

21. Responderuntque filii Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse principibus legationis Israël:

22. Fortissimus Deus Dominus, Fortissimus Deus Dominus, ipse novit, et Israël simul intelliget: si praevaricationis animo hoc altare construximus, non custodiat nos, sed puniat nos in praesenti:

23. et si ea mente fecimus, ut holocausta, et sacrificium, et pacificas victimas super eo imponeremus, ipse quaerat et judicet:

24. et non ea magis cogitatione atque tractatu, ut diceremus: Cras dicent filii vestri filiis nostris: Quid vobis et Domino Deo Israël?

25. Terminum posuit Dominus inter nos et vos, o filii Ruben et filii Gad, Jordanem fluvium: et idcirco partem non habetis in Domino. Et per hanc occasionem avertent filii vestri filios nostros a timore Domini. Putavimus itaque melius,

26. et diximus: Extruamus nobis altare, non in holocausta, neque ad victimas offerendas,

27. sed in testimonium inter nos et vos, et sobolem nostram vestramque progeniem, ut serviamus Domino, et juris nostri sit offerre, et holocausta, et victimas, et pacificas hostias: et nequaquam dicant cras filii vestri filiis nostris: Non est vobis pars in Domino.

28. Quodsi voluerint dicere, respondebunt eis: Ecce altare Domini, quod fecerunt patres nostri, non in holocausta, neque in sacrificium, sed in testimonium nostrum ac vestrum.

29. Absit a nobis hoc scelus, ut recedamus a Domino, et ejus vestigia relinquamus, extracto altari ad holocausta, et sacrificia, et victimas offerendas, praeter altare Domini Dei nostri, quod extractum est ante tabernaculum ejus.

19. *Nieczysta jest ziemia osiadłości waszej.* Dla tego, że u was nie masz ani przybytku, ani ołtarza, ani ofiary.—*Mieszkajcie między nami.* Bo gotowi jesteśmy część ziemi naszej wam ustąpić, i przez to ustępstwo nasze odwieść was od zbrodni.

20. *A był on jeden człowiek.* Jakoby powiedzieć: jeżeli za zbrodnię jednego człowieka, taka klęska spadła na Izraela, czegoż spodziewać się możemy, gdy teraz grzeszy tak wielu?

22. *Najmocniejszy.* Forma przysięgi, jakby powiedzieć: najpotężniejszy Bóg, który i krzywoprzysięzców skarać

w Beelphegor, y aż do dzisiejszego dnia zmaza tego grzechu na nas trwa, y siła z ludu upadła.

18. A wysłcie dziś opuścili Pana, a jutro na wszystkiego Izraela gniew iego srożyć się będzie.

19. Jeśli rozumiecie że nieczysta jest ziemia osiadłości waszcy, przyprowadźcie się do ziemi, w której jest przybytek Pański, a mieszkajcie między nami: tylko żebyście od Pana, od naszcy społeczności nieodstąpili, zbudowawszy ołtarz mimo ołtarz Pana Boga naszego.

20. Izali Achan syn Zare nie przestąpił przykazanie Pańskie, y na wszystek lud Izraelski gniew iego przypadł? A on był ieden człowiek, a boday był sam zginął w grzechu swoim.

21. Y odpowiedzieli synowie Ruben y Gad, y pół pokolenia Manasse książętom poselstwa Izraelskiego:

22. Namocniejszy Bóg Pan, Namocniejszy Bóg Pan, sam wie, y Izrael pospołu zrozumie: jeśli przestępstwa umysłem ten ołtarzemy zbudowali, niechay nas nie strzeże, ale nas niechay skarże teraz:

23. y jeśliśmy ji tym sercem uczynili, abyśmy całopalenia, y obiady, y ofiary zapokoyne nań kładli, on niechay szuka y sądzi:

24. a nie raczcy z téy myśli y namowy, żeśmy mówili: Jutro rzeką synowie wasze synóm naszym: Cóż wam y Panu Bogu Izraelskiemu?

25. Granice położył Pan między nami y wami, o synowie Ruben y synowie Gad, Jordan rzekę: a przetoż niemacie części w Panie. A za tą przyczyną synowie waszy odwróć syny nasze od bojaźni Pańskiéy. Zdało się nam tedy lepiéy,

26. y rzekliśmy: Zbuduymy sobie ołtarz nie na całopalenia, ani na ofiarowanie ofar,

27. ale na świadectwo między nami y wami, y dziećmi naszemi a potomstwem waszym, abyśmy służyli Panu, a mieli prawo ofiarować y całopalenia, y obiady, y zapokoyne ofiary: a żadną miarą nie mówili jutro synowie waszy synóm naszym: Niemacie wy części w Panie.

28. A jeśli by chcieli mówić, odpowiedzą im: Oto ołtarz Pański, który uczynili oycowie naszzy, nie na całopalenia, ani na ofiarę, ale na świadectwo nasze y wasze.

29. Boże nas uchoway tego grzechu, żebyśmy odstąpili od Pana, y opuścili szlady iego, zbudowawszy ołtarz na całopalenia y obiady, y na ofiarowanie ofiar, oprócz ołtarza Pana Boga naszego, który zbudowano przed przybytkiem iego.

może, i któremu wszystko jawne, niech nam to uczyni i da i t. d.

23. *On niechaj szuka i sądzi.* Niech szuka zemsty i sądzi, i razem karze, jeśliśmy przez złą wolę zrobili,

24. *Namowy.* W hebr. *troskliwość*, albo, *bojaźniq.*—*Jutro.* W przyszłości.

27. *Mieli prawo ofiarować.* T. j. tam gdzie był przybytek Pański, jako inni Izraelici mają to prawo.—*Nie macie wy części w Panie.* Nic wam do Pana, t. j. nie jest Bogiem waszym.

30. Quibus auditis, Phinees sacerdos, et principes legationis Israël, qui erant cum eo, placati sunt: et verba filiorum Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, libentissime susceperunt.

31. Dixitque Phinees, filius Eleazari sacerdos ad eos: Nunc scimus, quod nobiscum sit Dominus, quoniam alieni estis a praevaricatione hac et liberastis filios Israël de manu Domini.

32. Reversusque est cum principibus a filiis Ruben et Gad, de terra Galaad, finium Chanaan, ad filios Israël, et retulit eis.

33. Placuitque sermo cunctis audientibus. Et laudaverunt Deum filii Israël, et nequaquam ultra dixerunt, ut ascenderent contra eos, atque pugnarent, et delerent terram possessionis eorum.

34. Vocaveruntque filii Ruben et filii Gad, altare, quod extruxerant: Testimonium nostrum, quod Dominus ipse sit Deus.

30. Co usłyszawszy Phinees kapłan y książęta poselstwa Izraelowego, którzy z nim byli, ubłagali się: a słowa synów Ruben y Gad, y pół pokolenia Manasse barzo wdzięcznie przyjęli.

31. Y rzekł Phinees, syn Eleazara, kapłan do nich: Terazemy doznali, że iest Pan z nami, ponieważście wolni od tego przestępstwa, y wybawiliście syny Izraelowe z ręki Pańskiej.

32. Y wrócił się z książęty od synów Ruben y Gad, z ziemie Galaad, z granic Chananeyskich do synów Izraelowych, y dał im sprawę.

33. Y podobąła się mowa wszystkim którzy słyszeli. Y chwalili Boga synowie Izraelowi, a nie mówili dalej, żeby mieli iść przeciwko im, y walczyć, a zgładzić ziemie ich osiadłości.

34. Y nazwali synowie Ruben, y synowie Gad ołtarz, który byli zbudowali: Świadećtwo nasze, że Pan sam iest Bóg.

CAPUT XXIII.

O upomnieniu przez Jozuego daném Izraelitom, żeby unikali stosunków z poganymi.

1. Evoluta autem multo tempore, postquam pacem dederat Dominus Israël, subjectis in gyro nationibus universis, et Jozue jam longaevo, et persenilis aetatis:

2. vocavit Josue omnem Israël, majoresque natu, et principes ac duces, et magistros, dixitque ad eos: Ego senui, et progressioris aetatis sum:

3. vosque cernitis omnia, quae fecerit Dominus Deus vester cunctis per circuitum nationibus, quomodo pro vobis ipse pugnaverit:

4. et nunc quia vobis sorte divisit omnem terram, ab orientali parte Jordanis usque ad mare magnum, multaeque adhuc supersunt nationes:

5. Dominus Deus vester disperdet eas et auferet a facie vestra, et possidebitis terram, sicut vobis pollicitus est;

6. tantum confortamini et estote solliciti, ut custodiatis cuncta quae scripta sunt in volumine legis Moysi: et non declinetis ab eis neque ad dexteram neque ad sinistram:

7. ne postquam intraveritis ad gentes, quae inter vos futurae sunt, juretis in nomine deorum earum, et serviatis eis, et adoretis illos:

8. sed adhaereatis Domino Deo vestro: quod fecistis usque in diem hanc.

9. Et tunc auferet Dominus Deus in conspectu vestro gentes magnas et robustissimas, et nullus vobis resistere poterit.

10. Unus e vobis persequetur hostium mille vi-

ROZDZIAŁ 23.

1. A gdy przeszedł długi czas, potym iako był Pan dał pokój Izraelowi, poddawszy wszystkie okoliczne narody, a Jozue już był długiego wieku, y barzo zeszły w leciech:

2. przyzwał Jozue wszystkiego Izraela y starszych, y książąt, y wodzów, i mistrzów, y rzekł do nich: Jam się zstarzał, y jużem szedł w leciech:

3. a wy widzicie wszystko, co uczynił Pan Bóg wasz wszystkim narodom okolicznym, iako sam walczył za wami:

4. a że wam już teraz losem rozdzielił wszystkie ziemie od wschodniéj strony Jordanu aż do morza wielkiego, y wiele ieszcze zostawa narodów:

5. Pan Bóg wasz wytraci ie y znieśie od oblicza waszego, y posiędziecie ziemie, iako wam obiecał;

6. tylko się umacniajcie, a starajcie się pilnie abyście strzegli wszystkiego co iest napisano w księgach zakonu Moyżeszowego: a nie ustępowali od tego ani na prawo ani na lewo:

7. abyście wszedzyszy do poganów, którzy między wami będą, nie przysięgali w imię bogów ich, y nie służyli im, y niekłaniali się im:

8. ale stójcie przy Panu Bogu waszym: coście czynili aż do dnia tego.

9. A tedy znieśie Pan Bóg przed oczyma waszemi narody wielkie y barzo mocne, a żaden się wam sprzeciwić nie będzie mógł.

10. Jeden z was będzie uganiał tysięcy mężów

31. Wybawiliście syny Izraelowe z ręki Pańskiej. Żeby za wasze grzechy miał Pan zniszczyć Izraela.

34. Świadećtwo nasze. Że tegoż Boga i tęż religię co Izrael, wyznajemy.

R. 23.—2. Przyzwał Jozue wszystkiego Izraela. Jedni sądzą, że to zgromadzenie było wezwane do Silo, inni że do Thamnathasara, które było miastem jego posiadłości, r. 19, 50. Powiedziano, że przyzwał całego Izraela, dla tego, że zwołał naczelników pokoleń i wszystkich

znakomitszych, jak dostatecznie się okazuje z tego wiersza.—Wodzów. W hebr. i greckim, sędziów. — Jam się zstarzał. Okazuje przyczynę zebrania.

4. Rozdzielił. W hebr. i chald. rozdzieliłem.

7. Abyście wszedzyszy do poganów. Wyraz wnijść, podług frazy hebr. brać można, albo szczególnie o pokrewieństwie i powinowactwie, które się zaciąga przez małżeństwo, albo raczej ogólnie o wszelkiem pokrewieństwie i przyjaźni.

ros: quia Dominus Deus vester pro vobis ipse pugnabit, sicut pollicitus est.

11. Hoc tantum diligentissime praecavete, ut diligatis Dominum Deum vestrum.

12. Quodsi volueritis gentium harum, quae inter vos habitant, erroribus adhaerere, et cum eis miscere connubia, atque amicitias copulare:

13. jam nunc scitote, quod Dominus Deus vester non eas debeat ante faciem vestram, sed sint vobis in foveam ac laqueum et offendiulum ex latere vestro, et sudes in oculis vestris, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.

14. En ego hodie ingredior viam universae terrae, et toto animo cognoscetis, quod de omnibus verbis, quae se Dominus praestitutum vobis esse pollicitus est, unum non praeterierit incassum. (3. Reg. 2, 2.)

15. Sicut ergo implevit opere, quod promisit, et prospera cuncta venerunt: sic adducet super vos, quicquid malorum comminatus est, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.

16. Eo quod praeterieritis pactum Domini Dei vestri, quod pepigit vobiscum, et servieritis diis alienis, et adoraveritis eos: cito atque velociter consurget in vos furor Domini, et auferemini ab hac terra optima, quam tradidit vobis.

nieprzyjacielskich: iż Pan Bóg wasz sam za wami będzie walczył, iako obiecał.

11. Tylko tego co naysilniéj przestrzegaycie, abyście miłowali Pana Boga waszego.

12. A iesli będziecie chcieć do błędów narodów tych, którzy między wami mieszkają, przystać, y z nimi się mieszać małżeństwa y złączać przyjaćielstwa:

13. iuż teraz wiédźcie, że ich nie wygładzi Pan przed obliczem waszym, ale wam będą dołem y siódmem, y urazem z boku waszego, y kołmi w oczach waszych, aż was zniesie y wytraci z ziemi téy nalepszéj, którą wam dał.

14. Oto iuż ia dziś idę w drogę wszytkiéj ziemi, a wszytkim sercem uznacie, iż ze wszytkich słów, które Pan zyscić obiecał y iedno nie chybiło.

15. Przeto iako skutkiem wypełnił, co obiecał, y szczęśliwe rzeczy wszytkie przyszły: tak przywiedzie na was czymkolwiek złym groził, aż was zniesie y wytraci z ziemi téy nalepszéj, którą wam dał.

16. Dla tego żeście przestąpili przymierze Pana Boga waszego, które z wami postanowił, y służyliście bogóm cudzym, y kłaniali się im: prędko a z pośpiechem powstanie na was zapalczliwość Pańska, y zniesieni będziecie z téj ziemi barzo dobréj, którą wam dał.

CAPUT XXIV.

ROZDZIAŁ 24.

O przypomnieniu Żydom dobrodziejstw Bożych, o ślubie narodu służenia Bogu, śmierci Jozuego, pogrzebie Kości Józefa, i śmierci Eleazara kapłana.

1. Congregavitque Josue omnes tribus Israël in Sichem, et vocavit majores natu, ac principes, et iudices et magistros: steteruntque in conspectu Domini:

2. et ad populum sic locutus est: Haec dicit Dominus Deus tuus Israël: Trans fluvium habitaverunt patres vestri ab initio, Thare pater Abraham et Nachor: servieruntque diis alienis. (Gen. 11, 26).

3. Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Me-

13. *Dotem i sidlem.* Tutaj szczególnie rozumie się to sidło, w które się szczególnie płaczą nogi, dla tego LXX przetłumaczyli przez wyraz *zgorzsenia*, niektórzy przez *sidło*, Masiusz przez *sicé*. — *Urazem z boku waszego.* LXX tłumaczą *gwoździe*, które ponieważ są dłuższe i używają się do klucia ciała, zwykły się nazywać bodźcami, którym boki zwykły się ranić. Rzemieniem zaś bić po bokach było we zwyczaju. Exod. 30, 12 i 42, 5. — *Kołmi.* Można wytłumaczyć *ciernie*.

16. *Prędko a z pośpiechem.* Chociaż na to jeden jest tylko wyraz w hebr., lecz jego wyteżony pośpiech oznacza się przez powtórzony przysłówek, z których jeden odnosi się do zesłania rychłego nieprzewidzianej kary, drugi, jak mniama Maziusz, do pośpiesznego spełnienia. — *Z téj ziemi.* Ukrywa się tu Emfaza; t. j. którą już posiadacie, a zdobyliście przez ciężką i długą pracę, i do której przyszliscie z wielkiem pragnieniem. — *Którą wam dał.* O ile smutną jest rzeczą być pozbawionym dobro-

1. Y zebrał Jozue wszytkie pokolenia Izraelowe do Sichem, y zezwał starszych, y książąt, y sędziów, y mistrze: y stanęli przed oczyma Pańskimi:

2. y do ludu tak mówił: To mówi Pan Bóg Izraelów: Za rzeką mieszkali oycowie waszy od początku, Thare oyciec Abrahamów y Nachorów: y służyli bogóm cudzym.

3. Wziąłem tedy oycą waszego Abrahama z gr-

dziejstwa Bożego, o tyle jest najniewdzięczniejszą i zbrodniczą przez winę i grzech własny je utracić.

R. 24.—1. *Do Sichem.* LXX. *Do Silo.* Z tem tłumaczeniem zgadza się co powiedziano w tymże wierszu: *I stanęli przed oczyma Pańskimi.* Przed przybytkiem, który był w Silo. I nasz text zgadza się; ponieważ w Sichem, to samo znaczy co na polu Sichem, na którym było Silo. Tak Serarius. Bonfrerius sądzi, że się wkradła omyłka do textu LXX. i zamiast *Silo*, trzeba czytać do *Sichem*, dokąd sądzi, że był przeniesiony przybytek w czasie zgromadzenia.

2. *Za rzeką.* Eufratem. — *I służyli bogóm cudzym.* T. j. Thare oyciec Abrahama i Nachor brat Abrahama, jak się pokazuje z hebr. Serarius przywodzić niektórych do których na to miejsce, naucza, że Abraham nawet w młodym wieku, za przykładem rodziców czcił bałwany. Inni sądzą przeciwnie,

quibus servierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Amorrhæorum, in quorum terra habitatis: ego autem et domus mea serviemus Domino.

16. Responditque populus, et ait: Absit a nobis, ut relinquamus Dominum, et serviamus diis alienis.

17. Dominus Deus noster ipse eduxit nos, et patres nostros de terra Aegypti, de domo servitutis: fecitque videntibus nobis signa ingentia, et custodivit nos in omni via, per quam ambulavimus, et in cunctis populis, per quos transivimus.

18. Et ejecit universas gentes, Amorrhæum habitatorem terræ, quam nos intravimus. Serviemus igitur Domino, quia ipse est Deus noster.

19. Dixitque Josue ad populum: Non poteritis servire Domino: Deus enim sanctus, et fortis aemulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atque peccatis.

20. Si dimiseritis Dominum, et servieritis diis alienis, convertet se, et affliget vos, atque subvertet, postquam vobis praestiterit bona.

21. Dixitque populus ad Josue: Nequaquam ita, ut loqueris, erit, sed Domino serviemus.

22. Et Josue ad populum, Testes, inquit, vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, ut serviat ei. Responderuntque: Testes.

23. Nunc ergo, ait, auferte deos alienos de medio vestri, et inclinate corda vestra ad Dominum Deum Israël.

25. Dixitque populus ad Josue: Domino Deo nostro serviemus, et obedientes erimus praeceptis ejus.

25. Percussit ergo Josue in die illo foedus, et proposuit populo praecepta atque judicia in Sichem.

26. Scripsit quoque omnia verba haec in volumine legis Domini: et tulit lapidem pergrandem, posuitque eum subter quercum, quae erat in sanctuario Domini:

27. et dixit ad omnem populum: En lapis iste

wybrać trzeba, o ludzie, albo karę wieczną lub wieczne błogosławieństwo: co chcecie wybierzcie. Tego rodzaju upomnienia użył Elias, III Król. 18, 21, Ekkł. 15, 18.

19. *Nie będziecie mogli służyć Panu.* Jest to mocne upomnienie do imania się służby Pańskiej silnie i statecznie; podobnie mówi panujący do żołnierzy, dopraszających prawa napadu na nieprzyjaciela: nie zwyciężycie, mówi, nie ostoicie się przed ich siłą i t. d. a tak zapala ich ducha do walki. — *Albowiem Bóg święty.* Jakby powiedział: nie będziecie mogli służyć Bogu, chyba że postanowicie silnym umysłem i wytrwałą wolą z nim się połączyć; szanować święte zwyczaje, nie dopuszczać się żadnej zbrodni, przez którąby ten miłośnik świętości mógł być obrażonym.

25. *I postanowił Jozue przymierze dnia tego.* Sposób w jaki postanowił zaraz się tłumaczy. — *Położył przed ludem przykazania.* Albo je powtarzając ludowi, albo wkładając jako warunek przymierza, które stanowią, t. j. żeby ustawy i sądy zachowali.

26. *Wszystkie te słowa.* Odnowiono przymierze i wszystko co w niem było powiedzianem i uczynionem. — *W księgach zakonu Pańskiego.* W księdze, w której

którym służyli oycowie waszy w Mezopotamii, czyli bogóm Amorreyczyków, w których ziemi mieszkacie: a ja y dóm mój służyć Panu będziemy.

16. Y odpowiedział lud, y rzekł: Nie day tego Boże, abyśmy opuścić mieli Pana, a służyć bogóm cudzym.

17. Pan Bóg nasz ten nas wywiódł sam, y ojce nasze z ziemi Egiptckiej, z domu niewolę: y uczynił przed oczyma naszemi cuda barzo wielkie, y strzegł nas po wszystkiej drodze, którąśmy chodzili, y między wszystkimi narody, przez któreśmy przeszli.

18. Y wyrzucił wszystkie narody, Amorreyczyka obywatela ziemi, do któreśmy weszli. Przetót będziemy służyć Panu, bo on iest Bogiem naszym.

19. Y rzekł Jozue do ludu: Nie będziecie mogli służyć Panu: albowiem Bóg święty, y mocny zawistnik iest, ani przepuści złościom y grzechóm waszym.

20. Jesli opuścicie Pana, a będziecie służyć bogóm cudzym, obróci się, y utrafi was, y wywróci zatym iako wam uczynił dobrze.

21. Y rzekł lud do Jozuego: Żadną miarą nie będzie tak, iako mówisz, ale Panu służyć będziemy.

22. A Jozue do ludu, Świadcami, pry, wy iesteście, żeście sami sobie obrali Pana, abyście mu służyli. Y odpowiedzieli: Świadcami.

23. Teraz tedy, rzekł, znieście bogi cudze z posrzedku was, a nakłońcie serca wasze ku Panu Bogu Izraelowemu.

24. Y rzekł lud do Jozuego: Panu Bogu naszemu służyć będziemy, y będziemy posłuszni przykazaniu iego.

25. Y postanowił Jozue przymierze dnia onego, y położył przed ludem przykazania y sądy w Sichem.

26. Napisał téż wszystkie te słowa w księgach zakonu Pańskiego: y wziął kamień barzo wielki, y położył ji pod dębem, który był w świątyni Pańskiej:

27. y rzekł do wszego ludu: Oto ten kamień

Mojżesz Deuteron. spisał i którą kazał złożyć w skryni przymierza, Deut. 31, 24 i 26; z której prawdopodobnie czytano i przedstawiono owe sądy i przykazania, o których mowa w wier. poprzed. — *I wziął kamień barzo wielki.* Postawił ten kamień jakby statuem, jak zdaje się nazywać, Sędz. 9, 6, znacznej wielkości, lecz nie octosany i obrobiony. jak widać ze ś. Aug. kwest. 30, a może był na nim jakiś napis o tém przymierzu. — *Pod dębem.* LXX. a z nimi i ś. Aug. nazywają *terebinthem*. Rabin i chrześcijańscy pisarze twierdzą, że to był ten dąb, pod którym usiadł Abraham po przybyciu do Chananei Gen. 12, 6, i pod którym zakopał Jakób bożków. Gen. 35, 4. Lecz trudno wierzyć, żeby ten sam dąb trwał przez lat pięćset. — *Który był w świątyni Pańskiej.* T. j. który był w Silo i był objętym zagrodą przysionka przybytkowego. Albo przez świątynię rozumie się to miejsce, gdzie czasowo skrynia przymierza stała w Sichem, gdy się odbywało zebranie, w którym to miejscu, albo blisko znajdował się dąb ów, pod którym położony kamień, miał być pomnikiem wypadku dla potomnych, Tak Bonfreriusz.

27. *Ze słyszał wszystkie słowa Pańskie.* Przysnaje się kamieniowi słuch, przez prozopopeję. Tak Izai. I

erit vobis in testimonium, quod audierit omnia verba Domini, quae locutus est vobis: ne forte postea negare velitis, et mentiri Domino Deo vestro.

28. Dimisitque populum, singulos in possessionem suam.

29. Et post haec mortuus est Josue, filius Nun servus Domini, centum et decem annorum:

30. sepelieruntque eum in finibus possessionis suae in Thamnathsare, quae est sita in monte Ephraim, a septentrionali parte montis Gaas.

31. Servivitque Israël Domino cunctis diebus Josue et seniorum, qui longo vixerunt tempore post Josue, et qui noverunt omnia opera Domini, quae fecerat in Israël.

32. Ossa quoque Joseph, quae tulerant filii Israël de Aegypto, sepelierunt in Sichem, in parte agri, quem emerat Jacob a filiis Hemor patris Sichem, centum novellis ovibus, et fuit in possessionem filiorum Joseph. (*Gen. 50, 24. Gen. 33, 19*).

33. Eleazar quoque filius Aaron mortuus est: et sepelierunt eum in Gabaath Phinees filii ejus, quae data est ei in monte Ephraim.

będzie wam na świadectwo, że słyszał wszystkie słowa Pańskie, które wam mówił: byście snąc potem niechcieli zaprzec, y skłamać Panu Bogu waszemu.

28. Y rozpuścił lud, każdego do ośiadłości jego.

29. A potym umarł Jozue syn Nun sługa Pański, mając sto y dziesięć lat:

30. y pogrzebli go na granicy posiadłości jego w Thamnathsare, które leży na górze Ephraim, na północnej stronie góry Gaas.

31. Y służył Izrael Panu po wszystkie dni Jozuego, y starszych, którzy przez długi czas żyli po Jozuem, y którzy wiedzieli wszystkie sprawy Pańskie, które był uczynił w Izraelu.

32. Kości też Jozefowe, które byli wzięli synowie Izraelowi z Egiptu, pogrzebli w Sichem, na części pola, które był kupił Jakób u synów Hemora oycy Sichem za sto młodych owiec, y było w ośiadłości synów Jozefowych.

33. Eleazar też syn Aaronów umarł: y pogrzebli go w Gabaath Phineesa syna jego, które mu dano na górze Ephraim.

Słuchajcie niebios, i Deut. 32, 1. Słuchajcie niebios, co mówię: niech słucha ziemia słów ust moich.

29. *A potym umarł Jozue.* Zdaje się, że po owym zebraniu nie długo żył Jozue, lecz wkrótce po powrocie do domu umarł.

30. *I pogrzebali go.* Nie się tu nie wspomina o smutku i żałobie narodu, która jednak po wielkich mężach trwała długo u Żydów, jak po Jakobie, Gen. 50; Aaronie, Num. 20; Mojżeszu, Deut. 34. Wątpić nie można o zachowaniu zwykłej żałoby, chociaż tu nie wspomniano.

31. *I służył Izrael Panu po wszystkie dni Jozuego.* Sprawiedliwe to zdanie, że jacy zwierzchnicy, tacy i ich podwładni być zwykli. Tyle ma znaczenia świeża

pamięć dobroczyńców, i powaga mężów znakomitych. Patrz II. Paral. 24, 2, 16, 17 i 18.

32. *Kości też Józefowe.* Umierając Józef przysięga zobowiązał Izraelitów, żeby kości jego z Egiptu do Chananei przenieśli, Gen.; 50, 24. I że to uczynili, widać z Exod. 13, 19. — *Na części pola, które był kupił.* Patrz Gen. 33, 19.

33. *Które mu dano.* Zaimek mu niektórzy odnoszą do Fineesa, tak S. Hier.; inni do Eleazara, tak z nowszych Masiusz. Te ostatnie wyrazy, opowiadające śmierć Jozuego, zostały napisanemi przez jakiegoś pobożnego i świętego proroka, jeśli pójdziemy za zdaniem tych, którzy Jozuego uważają za autora tej księgi.

Koniec Księgi Jozuego.

Wprowadzenie do Księgi Sędziów.

Sędziami zowią się naczelnicy rządcy i razem bohaterscy wodzowie, którzy w imieniu Bożkiem zarządzili ludem Izraelskim, od śmierci Jozuego aż do pierwszego króla Saula w przeciągu lat 339, to jest, do roku świata 2909; przed Chr. 1095. Takich Sędziów, wzbudzonych od Boga nadzwyczajnie, albo wybieranych od ludu, było piętnastu, których imiona są następujące: Otoniel, Aod, Samgar, Debora prorokini, Gedeon, Abimelech, Samson, Tola, Jair, Jefte, Abeson, Ejlion, Abdon, Heli i Samuel. — Księga święta, w której się ich dzieje opisują, aż do czasów narodzenia Samuela, nosi nazwę *Księgi Sędziów*. Składa się ona z trzech części, z których dwie ostatnie mogą być uważane za dodatkowe, gdyż opowiadają zdarzenia zaszłe wprawdzie za czasu Sędziów, ale nie mające związku z ich dziejami.

Część pierwsza, obejmująca pierwsze rozdziały 16, opisuje, jak niektóre pokolenia Izraelskie, nie chcąc wytepić Chananejczyków, a tylko czyniąc ich sobie hołdowniczymi, z powodu stosunków z nimi, kaziły się w obyczajach i wpadały w bałwochwalstwo. Pan Bóg za karę podawał Izraelitów w niewolę ościennych ludów, z której gdy się upamiętywali, oswobadzał ich, zsyłając im wielkich mężów.

Druga część, zawarta w dwóch rozdziałach, 17 i 18, opowiada początek wprowadzenia bałwochwalstwa w pokoleniu Dana.

W trzeciej nakoniec części objętej trzema ostatnimi rozdziałami, 19, 20 i 21, opisana jest historia wojny, którą jedenaście pokoleń Izraelskich wypowiedziały Benjamitom, mszcząc się za zgwałcenie przez niektórych z nich pewnej niewiasty, z pokolenia Lewiego.

Celem autora było przypomnieć Izraelitom, i faktami historycznymi stwierdzić tę prawdę: że klęski te, których doświadczali, były owocem kar zasłużonych, z powodu zaniedbania Boskiego prawa ogłoszonego im przez Mojżesza, i że nie mogą spodziewać się dla siebie pomyślności inaczey, jak przez wierne zachowywanie tegoż prawa.

Księga ta, ze współczesnych pamiętników napisana jest w języku hebrajskim. Kto zaś był jej autorem, niema pewnej o tem wiadomości. Jedni ją przypisują Fineesowi arcykapłanowi; drudzy Ezdraszowi, albo Ezechiaszowi, inni nakoniec: Samuelowi. To ostatnie zdanie jest najprawdopodobniejsze, i najpowszechniej przyjęte.

Księga Sędziów, tak jak i każda z wchodzących w skład Pisma Świętego, oprócz najpewniejszych wiadomości historycznych, zawiera jeszcze wiele pouczających prawd, już dogmatycznych, już moralnych.

Według rozumienia OO. ŚŚ., *Gedeon* był figurą Messyasza, zbawiającego świat przez środki, podług mniemania ludzi, najłabsze. — Podwójny cud działy na *runie wełny*, przybrał powołanie do wiary Chrystusowej najprzód Żydów; później, gdy ci, za karę niewdzięczności, byli odrzuceni, pozbawieni rosy łaski niebieskiej, wszystkie inne narody zostały zroszone łaską Zbawiciela, przez pośrednictwo Apostołów, którzy, na wzór żołnierzy Gedeona, mając pochodnie wiary i miłości, i trąbę opowiadania kaznodziejskiego, podbili świat pogański. Takż runo wełny raz suche, drugi raz zroszone, przez podobieństwo, wyobraża N. Maryą Pannę, która sama jedna wolną była od pierworodnego grzechu, i sama jedna została powitaną od Anioła pełną łaski.

W *Samsonie* przyobrażony był Zbawiciel, mający się narodzić sposobem cudownym, wybierający sobie Kościół, oblubienicę swą, pomiędzy poganami, i przez śmierć swoją odnoszący zupełne zwycięztwo nad czartem. Nieprzyjazne Izraelitom ludy Chananejskie, których resztki pozostały nie wytępione, pokazują użyteczność pokus, przez dopuszczanie których Bóg doświadcza wierności sług swoich, utrzymuje ich w ustawicznej czujności i pokorze.

Owe znaki, których domagał się od Boga Gedeon przed przyjęciem posłannictwa do przewodniczenia swemu ludowi, wskazują konieczną potrzebę przeświadczenia się o powołaniu Boskiem dla tych, którzy przyjmują na się poselstwo do publicznego rozszerzania chwały Boga, i zbawienia jego ludu.

Szczupła garstka żołnierzy, których Bóg nakazuje Gedeonowi użyć do zwalczania Madianitów, służy za dowód, jak wielce Bóg jest troskliwy o swoją chwałę, i nie chce, aby człowiek przypisywał własnej sile i rozumowi tego, co jest skutkiem mądrości i potęgi Bożej.

Mądrość, której Bóg udzielił niewieście Deborze, i mężtwo, jakim natchnął Jahałę, pokazują, iż Bóg wybiera niekiedy najłabsze narzędzia dla przywiedzenia do skutku wielkich swoich zamiarów, i że każdy człowiek, jakkolwiekby wydawał się w oczach świata małym, może dokonywać rzeczy wielkich wtenczas, gdy zostaje napełnionym łaską i mocą Bożą, i t. d.

LIBER JUDICUM.

KSIEGA SĘDZIÓW.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O wojnie pokoleń Judy i Symeona przeciw nieprzyjaciołom, o małżeństwie Otoniela, i haraczu nałożonym na Chananejczyków.

1. **P**ost mortem Josue consuluerunt filii Israël Dominum, dicentes: Quis ascendet ante nos contra Chananaeum, et erit dux belli?

2. Dixitque Dominus: Judas ascendet: ecce tradidi terram in manus ejus.

3. Et ait Judas Simeoni fratri suo: Ascende

1. **P**o śmierci Jozuego radzili się synowie Izraelowi Pana, mówiąc: Kto pójdzie przed nami przeciw Chananejczykowi, a będzie hetmanem wojny?

2. Y rzekł Pan: Judas pójdzie: otom dał ziemie w ręce jego.

3. Y rzekł Judas Simeonowi bratu swemu: Pójdź

Komentarz Monochiusza.

R. 1.—1. *Po śmierci Jozuego.* I po odprawieniu należytego po nim pogrzebu, jak pow. Jos. r. 24, 30.—*Radzili się synowie Izraelowi Pana.* Na sejmie w Silo zwołanym radzili się Pana za pośrednictwem najwyższego kapłana — *Kto pójdzie przed nami?* Nie znaczy:

kto będzie naszym wodzem, lecz które pokolenie szczerze walczyć z Chananejczykiem, i swoim przykładem uprzedzi w tém inne pokolenia.

2. *Judasz pójdzie.* Pokolenie Judy pierwsze przysięgało na się wyprawę wojenną przeciwko nieprzyjaciołom.

3. *Rzekł Juda Simeonowi bratu swemu.* Chociaż wszystkie pokolenia, jako pochodzące od jednego ojca

mecum in sortem meam, et pugna contra Chananaeum, ut et ego pergam tecum in sortem tuam. Et abiit cum eo Simeon.

4. Ascenditque Judas, et tradidit Dominus Chananaeum, ac Pherezaeum in manus eorum: et percusserunt in Bezek decem millia virorum.

5. Inveneruntque Adonibezec in Bezek, et pugnauerunt contra eum, ac percusserunt Chananaeum, et Pherezaeum.

6. Fugit autem Adonibezec: quem persecuti comprehenderunt, caesis summitatibus manuum ejus ac pedum.

7. Dixitque Adonibezec: Septuaginta reges amputatis manuum ac pedum summitatibus colligebant sub mensa mea ciborum reliquias: sicut feci, ita reddidit mihi Deus. Adduxeruntque eum in Jerusalem, et ibi mortuus est.

8. Oppugnantes ergo filii Juda Jerusalem, ceperunt eam, et percusserunt in ore gladii, tradentes cunctam incendio civitatem.

9. Et postea descendentes pugnauerunt contra Chananaeum, qui habitabat in montanis et ad meridiem et in campestribus.

10. Pergensque Judas contra Chananaeum, qui habitabat in Hebron, (cujus nomen fuit antiquitus Cariath Arbe) percussit Sesai et Ahiman et Tholmai: (Jos. 15, 14.)

11. atque inde profectus abiit ad habitatores Dabir, cujus nomen vetus erat Cariath Sepher, id est civitas litterarum.

12. Dixitque Caleb: Qui percusserit Cariath Sepher, et vastaverit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem.

13. Cumque cepisset eam Othoniel filius Cenez frater Caleb minor, dedit ei Axam filiam suam conjugem.

14. Quam pergentem in itinere monuit vir suus, ut peteret a patre suo agrum. Quae cum suspirasset sedens in asino, dixit ei Caleb: Quid habes?

zemną do działu mego, a walcz przeciw Chananeyczkowi, że ja też pójdę z tobą do działu twego. Y poszedł z nim Simeon.

4. Y wyciągnął Judas, y dał Pan Chananeyczka y Pherezeyczka w ręce ich: y pobili w Bezek dziesięć tysięcy mężów.

5. Y naleźli Adonibezeka w Bezek, y walczyli przeciw iemu, y porażili Chananeyczka y Pherezeyczka.

6. A Adonibezek uciekł: którego dogoniwszy poimali, obciąwszy końce rąk y nóg iego.

7. Y rzekł Adonibezek: Siedmdziesiąt królów z obciętemi końcami rąk y nóg zbierali pod stołem moim odrobiny pokarmów: iakom czynił, tak mi Bóg oddał, y przywedli go do Jeruzalem, y tam umarł.

8. Dobywając tedy synowie Juda Jeruzalem, wzięli ie y porażili ie pasczką miecza, dawszy na spalenie wszystko miasto.

9. A potym wyszedszy walczyli przeciw Chananeyczkowi, który mieszkał na górach, y na południe, y na polach.

10. Y wyciągnawszy Judas przeciw Chananeyczkowi, który mieszkał w Hebron, (którego imię z starodawna było Kariath Arbe) zabił Sesai, y Ahiman y Tholmai:

11. a z onąd poszedszy ruszył się ku obywatelóm Dabir, którego imię stare było Kariath Sepher, to iest miasto nauk.

12. Y rzekł Kaleb: Ktoby dobył Kariath Sepher, y spustoszył ji, dam mu Akszę córkę moję za żonę.

13. A gdy go dobył Othoniel syn Cenez brat Kalebów mniejszy, dał mu Akszę córkę swą za żonę.

14. Którą iadącą w drodze upominał mąż ięý, aby prosiła u oycy swego pola. Która gdy wzdychała siedząc na osle, rzekł ięý Kaleb: Cóż ci?

Jakóba, między sobą braćmi nazywać się mogły, jednak Symeon zowie się bratem Judy szczególnie dla tego, że w odziedziczeniu, za pośrednictwem losowania, ziemi w Palestynie, Symeonici, to jest potomkowie Symeona stali się najbliższymi potomkom Judy tak, że na ich część ziemi i prawie na ich łono przyjęci zostali, jako się pokazuje z Joz. r. 19, 2, i to jeszcze należy dodać, że Judas i Symeon bracia, narodzili się nie tylko z jednego ojca Jakóba, ale i z jednej matki Lii.

4. Bezek. Bezek znaczy błyskawicę; było to miasto w pokoleniu Judy, blisko miasteczka Betlejem.

5. Adonibezeka. T. j. Pana miasta Bezek.

7. Siedmdziesiąt królów. Czyli książąt, którzy albo wszyscy byli udziałnymi panami, dziedzicami miejsc różnych, albo miejsca jednego, lecz którzy jedni po drugich następowali. Z obciętemi końcami rąk i nóg. Co dla tego uczyniono, ażeby nie mogli władać bronią, ani pieszo uciekać.—Zbierali pod stołem moim. Z tego się pokazuje okrucieństwo tyrańcy, który z uwięzionych książąt tak się naigrawał. Jako też zbytek potraw; musiał bowiem za nadto zbytownie być przyrządzony w potrawy ów stół, kiedy spadającymi zeń odrobinami siedmdziesiąt mężów żywić się mogło.—Jakom czynił, tak mi Bóg oddał. Albowiem powiedziano jest w ks. Mądr. r. 11, 17.

przez co grzeszy kto, przez to karan bywa.—I przywedli go do Jeruzalem. Które wnet potem zdobyte zostało, jak to się pokazuje z następnego wiersza.

8. Dobywając tedy synowie Juda Jeruzalem. Część południowa miasta Jeruzalem, która niegdyś nazywała się Jebuza, należała do pokolenia Judy. Północna zaś część tego miasta, która zwała się Salei, należała do pokolenia Benjamina. Dobywali więc potomkowie Judy miasto Jeruzalem już dla tego, że pewna część tego miasta była w obrębie ich granic, już, że potomkowie Benjamina, niedowierzając własnym siłom, im to czynić pozwolili, jak o tem powiedzieliśmy, Jos. r. 10.—Porazili je pasczką miecza. Ogniem i mieczem zniszczyli. Miasto Jeruzalem teraz po raz drugi już zdobyte zostało przez potomków Judy. Pierwszy raz bowiem był je wziął Jozue, który króla Jeruzalem Adonibezeka powiesił, Jos. r. 12, 10.

10. Przeciw Chananeyczkowi, który mieszkał w Hebron. To, co się tutaj opowiada, zostało objaśnione w Jozue, r. 15, 14, i t. d. Jest bowiem ta sama wojna i ta sama wyprawa.

11. Miasto nauk. Zowie się miastem nauk albo dla tego, że tam była Akademia, albo Archiwum starożytnych pomników, albo sławna biblioteka, jak o tem różnie autorowie piszą.

15. At illa respondit: Da mihi benedictionem, quia terram arentem dedisti mihi: da et irriguam aquis. Dedit ergo ei Caleb irriguum superius, et irriguum inferius.

16. Filii autem Cinaei cognati Moysi, ascenderunt de civitate palmarum, cum filiis Juda, in desertum sortis ejus, quod est ad meridiem Arad, et habitaverunt cum eo.

17. Abiit autem Judas cum Simeone fratre suo, et percusserunt simul Chananaeum, qui habitabat in Sephaath, et interfecerunt eum. Vocatumque est nomen urbis, Horma, id est anathema.

18. Cepitque Judas Gazam cum finibus suis, et Ascalonem atque Accaron cum terminis suis.

19. Fuitque Dominus cum Juda, et montana possedit: nec potuit delere habitatores vallis, quia falcatis curribus abundabant.

20. Dederuntque Caleb Hebron, sicut dixerat Moyses, qui delevit ex ea tres filios Enac. (Num. 14, 24. Jos. 15, 14.)

21. Jebusaeum autem, habitatorem Jerusalem, non deleverunt filii Benjamin: habitavitque Jebusaeus cum filiis Benjamin in Jerusalem usque in praesentem diem.

22. Domus quoque Joseph ascendit in Bethel, fuitque Dominus cum eis.

23. Nam cum obsiderent urbem, quae prius Luza vocabatur,

24. viderunt hominem egredientem de civitate, dixeruntque ad eum: Ostende nobis introitum civitatis, et faciemus tecum misericordiam.

25. Qui cum ostendisset eis, percusserunt urbem in ore gladii: hominem autem illum, et omnem cognationem ejus, dimiserunt.

26. Qui dimissus, abiit in terram Hetthim, et

15. A ona odpowiedziała: Day mi błogosławieństwo, ponieważś mi dał suchą ziemię: day y obłąną wodami. Y dał iéy Kaleb mokrą ziemię wyższą y niższą.

16. A synowie Cinesa powinnego Mojżeszowego wyszli z miasta Palm z synmi Juda w puszcza działu iego, która iest na południe Arad, y mieszkali z nim.

17. Y poszedł Judas z Simeonem bratem swym, y porażili Chananejczyka, który mieszkał w Sephaath y zabili go. Y nazwano imię miasta onego, Horma, to iest, przeklętwo.

18. Wziął téż Judas Gazę z granicami iéy, y Askalon y Akkaron, z ich granicami.

19. Y był Pan z Judą y posiadał podgórze: y nie mógł wygładzić mieszkających w dolinie, iż mieli dosyć wozów kośistych.

20. Y dali Kalebowi Hebron, iako mówił Mojżesz, który wygładził z niego trzech synów Enak.

21. Lecz Jebuzeyczyka obywatela Jeruzalem nie wygładzili synowie Benjamin: y mieszkał Jebuzeyczyk z synmi Benjamin w Jeruzalem aż do dnia dzisiejszego.

22. Dom téż Jozephów udał się do Bethel, y był Pan z nimi.

23. Bo gdy oblegli miasto, które piérwéy zwano Luza,

24. uyrzeli człowieka wychodzącego z miasta, y rzekli do niego: Ukaż nam weszcie do miasta, a uczynimy z tobą miłosierdzie.

25. Który gdy im ukazał, porażili miasto pasczką miecza, a onego człowieka y wszytek ród iego puścili.

26. Który puszczony szedł do ziemie Hetthym, y

16. A synowie Cinesa powinnego Mojżeszowego. Synowie Jetra, który téż Cinesem nazwany jest. — Z miasta Palm. Z Jericho, które téż zowie się miastem Palm, jak widać z Deut. 34, 3, i 11. Paral. 28, 15. — W puszcza. Na pustynię, która leżała na południe przy granicy Judei. — Na południe Arad. Miasto Arad znajdowało się daleko od Jerycha i Jerozolimy, aż na samych południowych zachodnich brzegach morza Śłonego. — Mieszkali z nim. W texcie hebrajskim: mieszkali z ludem, t. j. Izraelskim.

17. Zabili go. Zaprzysięgli, uczyniwszy może ślub, że jeśli pojmy Chananejczyków, wszystkich wymordują, jak to uczynili wtedy, kiedy walczyli z królem Chananejczyków Aradem. Num. r. 21, 2, i gdy zdobywali miasto Jerycho. Jos. r. 6, 21.

18. Gazę... Askalon i Akkaron. Miasta sławne w Piśmie Ś. i u pisarzy świeckich. Potem jednak miasto Gaza przeszło we władanie Filistyńczyków, jak to się pokazuje z historyi Samsona, ks. Sędz. 15 i 16, który walczył z mieszkańcami Gazy. To samo stało się i z miastami Askalon i Akkaron, jak czytamy w I. ks. Król. 6, 17.

19. I nie mógł wygładzić mieszkających w dolinie. Byłby mógł bez wątplenia, gdyby Pan Bóg mu dopomógł; lecz próżna bojaźń, powzięta w skutek wozów kośistych, i nieufność w pomoc boską, była przeszkodą do otrzymania pomocy z nieba, na pokonanie tych ludów pogańskich. — Wozów kośistych. Wozy kośiste tak były urządzone, iż z przodu dyszłów wystawały włócznie, a z

jednej i drugiej strony kosi; stąd, gdy woznicy rozpędzali konie, i puszczali na nieprzyjaciół, ci zostawali przebijani włóczniami, rozkrajani i rozdzierani kosami i nareszcie kopytami koni i kołami wozów zupełnie pogrucotani.

20. Jako mówił Mojżesz. Num. 14, 24. — Który wygładził z niego trzech synów Enak. Patrz Joz. 15, 14.

21. Nie wygładzili. Co i inne pokolenia uczyniły, jak to się pokazuje z tego roz. w. 28. Zgrzeszyli zaś w tem Izraelici gnusnością i chciwością zysku. Najprzód z powodu lenistwa: bo, ażeby położyć koniec wojnie, a następnie osiągnąć jakkolwiek pokój, Chananejczykom przebaczyli; powtóre z przyczyny chciwości zysku: bo woleli mieć u siebie Chananejczyków, ażeby ci podatki im płacili.

23. Miasto, które piérwej zwano Luza. Jest to Bethel.

24. Ukaż nam wejście do miasta. Sprawiedliwą była wojna ze strony Izraelitów, i P. Bóg chciał, ażeby Chananejczycy wygładzeni zostali: mogła więc, pomimo występku zdrady, być narzędziem woli Bożej.

25. A onego człowieka... wypuścili. Nie chcieli może u siebie trzymać, że mało mu dowierzali i bali się, ażeby, przy zdarzonej okazji, nie ośmielił się postąpić tak z Izraelitami, jak oni z Chananejczykami.

26. Do ziemie Hetthym. Jaka to była ziemia, nie wiadomo. Zdaje się, że to była pewna kraina niedaleko od Chananei. — Nazwał je Luzą. Dla tego, że miał przywiązanie do ojczyzny, którą był opuścił.

aedificavit ibi civitatem, vocavitque eam Luzam: quae ita appellatur usque in praesentem diem.

27. Manasses quoque non delevit Bethsan et Thanac cum viculis suis, et habitatores Dor, et Jeblaam et Mageddo cum viculis suis, coepitque Chananaeus habitare cum eis.

28. Postquam autem confortatus est Israël, fecit eos tributarios, et delere noluit.

29. Ephraim etiam non interfecit Chananaeum, qui habitabat in Gazer, sed habitavit cum eo.

30. Zabulon non delevit habitatores Cetron et Naalol: sed habitavit Chananaeus in medio ejus, factusque est ei tributarius.

31. Aser quoque non delevit habitatores Accho et Sidonis, Ahalab, et Achazib et Helba, et Aphec et Rohob;

32. habitavitque in medio Chananaei habitatoris illius terrae, nec interfecit eum.

33. Nephtali quoque non delevit habitatores Bethsames et Bethanath: et habitavit inter Chananaeum habitatorem terrae, fueruntque ei Bethsamitae et Bethanitae tributarii.

34. Arctavitque Amorrhaeus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, ut ad planiora descenderent:

35. habitavitque in monte Hares, quod interpretatur testaceo, in Ajalon et Salebim. Et aggravata est manus domus Joseph, factusque est ei tributarius.

36. Fuit autem terminus Amorrhaei ab ascensu Scorpionis, petra, et superiora loca.

zbudował tam miasto, y nazwał ie Lużą, które tak zową aż do dnia dzisiejszego.

37. Manasses téż nie wygładził Bethsan y Thanak ze wsiami ich, y obywatelów Dor, y Jeblaam y Mageddo, ze wsiami ich, y począł Chananeczyk mieszkać z nimi.

28. Ale potym gdy się zmocnił Izrael, uczynił ie hołdownikami, a wygładzić nie chciał.

29. Ephraim téż nie wybił Chananeczyka, który mieszkał w Gazer, ale mieszkał z nim.

30. Zabulon nie wytracił obywatelów Cetron y Naalon: ale mieszkał Chananeczyk w pośrodku jego, y stał mu się hołdownikiem.

31. Aser téż nie wygładził obywatelów Accho y Sidonu, Ahalab, y Ahasib, y Helba, y Aphek y Rohob;

32. y mieszkał w pośrodku Chananeczyka obywatela onéy ziemié, ani go zabił.

33. Nephtali téż nie wygładził obywatelów Bethsames y Bethanath: y mieszkał między Chananeczykiem obywatelem ziemié, y byli mu Bethsamitowie y Bethanitowie hołdownicy.

34. Y ścisnął Amorreyczyk syny Danowe na górze, ani im dał mieysca, aby zeszli na równinę:

35. y mieszkał na górze Hares, co się wykłada skorupiany, w Ajalon y w Salebim. Y stała się ciężka ręka domu Jozephowego, y stał mu się hołdownikiem.

36. A była granica Amorreyczyka od wstępu Scorpionia, skała y wyższe mieysca.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

JUDICUM, po Żydowsku SOPHETIM.

Te księgi po żydowsku *Sophetim.*, albo *Schophitim.*, a po grecku *Kpitiu.*, to jest Sędzie albo Sędziów, zowią. Bo tak zwano przełożone, przez które Pan Bóg lud Izraelski rządził po Moyżeszowej i Jozuego śmierci. A tak opisują karanie ludu dla przestępstwa jego, i wybawienie jego przez Sędzie, które Pan Bóg wzbuździł na obronę jego, i zwycięstwa z nieprzyjaciół otrzymane. A mają w sobie Historią od śmierci Jozuego aż do Samuela, trzech set i siedmnaście lat.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O posłaniu Anioła przez Pana Boga dla zgromienienia ludu za jego przestępstwa, o pokucie tegoż ludu, i jego wyswobodzeniu.

1. Ascenditque Angelus Domini de Galgalis ad locum flentium, et ait: Eduxi vos de Aegypto, et introduxi in terram, pro qua juravi patribus vestris: et pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum:

28. *Wygładzić nie chciał.* Patrz wyżej w. 21.

35. *I mieszkał.* Nie Dan, lecz Amorreyczyk.—*Skorupiany.* Od zgromadzonych na tej górze ułamków naczyń glinianych tak nazwany.—*I stała się ciężka.* Przemogła Amorrejczyków.

36. *Od wstępu Scorpionia.* O czem patrz w Num. r. 34, 4.—*Skała.* Jest imię miasta, które stało na górach skalistych przy samych granicach Chananei ku południowi.—*I wyższe mieysca.* Znaczy: że Amorrejczycy aż do samego miasta Skały dosięgli, i dalej ku samym wierzchołkom tych gór południowych swoje siedziby rozciągnęli.

R. 2.—1. *Anioł Pański.* Zdaje się, że to był ten sam Anioł, który w tychże stronach Galgal był się ukazał,

1. Y wstąpił Anioł Pański z Galgal na mieysce płaczących, y rzekł: Wywiodłem was z Egiptu, y wprowadziłem do ziemié, o którąm przysiągł oycóm waszym: y obiecałem, żebych nie zgwałcił przymierza mego z wami na wieki,

Joz. r. 5. w. 13; jedni powiadają, że był Gabriel, drudzy mówią że był Michał, inni nareście twierdzą, że to był pewny prorok, poseł i tłumacz woli Bożej; co z tego wnoszą że jest wymienione mieysce, z którego był przyszedł. Nie jest rzeczą nową proroka nazywać aniołem. Patrz Agg. 1, 13. — *Z Galgal.* Powodem, dla czego Anioł chciał się ukazać w Galgal, zdaje się to było, ażeby, tylu i tak wielkich dobrodziejstw tam odebranych, i ponowionego przez obrzezanie przymierza, pamiątka się odświeżyła. — *Na mieysce płaczących.* Do mieysca, na którym plakali; albo na którym, usłyszawszy to, co Anioł oznajmił, zapłakali. Powiadają, że tem mieyscem było Silo, ponieważ, w wierszu 5 powiedziano, iż na tem mieyscu płaczących złożono Panu

2. ita duntaxat, ut non feriretis foedus cum habitatoribus terrae hujus, sed aras eorum subverteretis: et noluistis audire vocem meam: cur hoc fecistis?

3. Quam ob rem nolui delere eos a facie vestra: ut habeatis hostes, et dii eorum sint vobis in ruinam.

4. Cumque loqueretur Angelus Domini haec verba ad omnes filios Israël: elevaverunt ipsi vocem suam, et fleverunt.

5. Et vocatum est nomen loci illius: Locus flentium, sive lacrymarum: immolaveruntque ibi hostias Domino.

6. Dimisit ergo Josue populum, et abierunt filii Israël unusquisque in possessionem suam, ut obtinerent eam: (*Jos. 24, 28*).

7. servieruntque Domino cunctis diebus ejus, et seniorum, qui longo post eum vixerunt tempore, et noverant omnia opera Domini, quae fecerat cum Israël,

8. Mortuus est autem Josue, filius Nun, famulus Domini, centum et decem annorum,

9. et sepelierunt eum in finibus possessionis suae in Thamnathsare in monte Ephraim, a septentrionali plaga montis Gaas.

10. Omnisque illa generatio congregata est ad patres suos: et surrexerunt alii, qui non noverant Dominum et opera, quae fecerat cum Israël.

11. Feceruntque filii Israël malum in conspectu Domini, et servierunt Baalim.

12. Ac dimiserunt Dominum Deum patrum suorum, qui eduxerat eos de terra Aegypti: et secuti sunt deos alienos, deosque populorum, qui habitabant in circuitu eorum, et adoraverunt eos: et ad iracundiam concitaverunt Dominum,

13. dimittentes eum, et servientes Baal et Astaroth.

14. Iratusque Dominus contra Israël, tradidit eos in manus diripientium: qui ceperunt eos, et vendiderunt hostibus, qui habitabant per gyrum: nec potuerunt resistere adversariis suis:

15. sed quocumque pergere voluissent, manus Domini super eos erat, sicut locutus est, et juravit eis: et vehementer afflicti sunt.

2. ale tak, żebyście nie czynili przymierza z obywatelami téj ziemi, ale żebyście ołtarze ich powywracali: a niechcieliście słuchać głosu mego: czemużście to uczynili?

3. A przetoż niechciałem ich wytracić od oblicza waszego: żebyście mieli nieprzyjaciela, a bogowie ich byli wam na upadek.

4. A gdy mówił Anioł Pański te słowa do wszech synów Izraelowych, podnieśli oni głos swój, y płakali.

5. Y nazwano imię mieyscu onemu: Mieysce płaczących, abo łez: y ofiarowali tam ofiary Panu.

6. Rozpuścił tedy Jozue lud, y poszli synowie Izraelowi każdy do ośiadłości swéj, aby ją otrzymali:

7. y służyli Panu przez wszystkie dni iego, y starszych, którzy po nim przez długi czas żyli, y wiedzieli wszystkie sprawy Pańskie, które czynił z Izraelem.

8. Y umarł Jozue, syn Nun, sługa Pański, mając sto y dziesięć lat,

9. y pogrzebli go na granicy ośiadłości iego w Thamnathsare na górze Ephraim od północnéj strony góry Gaaz.

10. Y wszystek on rodzaj zgromadzon iest do ojców swoich: y powstałi inni, którzy nie znali Pana, y uczynków, które czynił z Izraelem.

11. Y czynili synowie Izraelowi złe przed oczyma Pańskimi, y służyli Baalim.

12. Y opuścili Pana Boga ojców swoich, który ie był wywiódł z ziemi Egypckiej: y poszli za bogi cudzemi, y za bogi onych narodów, które mieszkaly około nich, y kłaniali się im, y ku gniewu pobudzili Pana,

13. opuszczając go, a służąc Baal y Astaroth.

14. Y rozgniewawszy się Pan na Izraela oddał ie w ręce łupieżców, którzy ie poimali, y przedali nieprzyjaciółom, którzy mieszkali wokoło: ani się mogli sprzeciwić nieprzyjaciółom swoim:

15. ale gdzie się kolwiek chcieli obrócić, tam ręka Pańska była nad nimi, iako powiedział y przysiągł im: y byli bardzo udręczeni.

ofiary; nigdzie bowiem nie wolno było czynić Bogu ofiar, jedno tam, gdzie znajdował się przybytek, który podówczas był w Silo. Patrz ks. Sędz. 6, 20, 26, 28, i r. 13, 19, i II. Król. r. ost. 18, i I. Paral. 21, 18. i III. Król. 18, 32.

3. *Na upadek.* To jest, przyczyną, powodem do upadku.

6. *Rozpuścił tedy Jozue.* Jest to powtórzenie 24 roz. ks. Joz. Z tego nie należy sądzić, że, kiedy te rzeczy przytrafiły się, Jozue jeszcze był w życiu; albowiem powiedziano w r. 1, iż Jozue umarł. Jakoż dla tego to się powtarza, ażeby pokazać, kiedy i jak długo Izraelici byli wiernymi w wypełnianiu przykazań Boga swojego, i oddawaniu Mu czci należnej, i jakim sposobem wpadli w bałwochwalstwo; patrz tłómaczenie tych pięciu wierszy wyżej, r. 24. Jozue.

11. *Służyli Baalim.* Wyraz Baal znaczy Pana, i bierze się niekiedy ogólnie za bogów i bogiń wszystkich; niekiedy zaś bierze się szczególnie za pewnego jakiegos

boga lub boginię, i wtedy, albo doń dodaje się imię szczególne owego boga, jak np. kiedy mówi się Baal-Beryt; albo zostawuje się do rozeznania z okoliczności miejsca, lub jakiegokolwiek innej, jaki on jest bóg.

13. *Astaroth.* Ten wyraz oznacza albo w ogólności wiele bóstw, które jednak w płci żeńskiej były czczone; albo w szczególności jedno jakieś bóstwo; insza bowiem boginia Astarte była u Sidonczyków, insza u Askalonitów, insza u mieszkańców Tyru. Pod temi zaś nazwami czczono albo Venus, albo Dianę, albo Księżyc i t. d.

14. *Przedali.* W hebr. i u LXX. *sprzedał.* To jest Bóg; co toż samo znaczy co oddał; jeśli bowiem co komu się sprzedaje, to mu się oddaje: jest to fraza nie rzadka w Piśmie ś.; jak gdy się mówi u Izai. 50, 1. „który jest pożyczalnik mój, któremu was zaprzedał? oświadcze zaprzędani dla nieprawości waszych“.

15. *Ale gdzie się kolwiek chcieli obrócić.* To jest co kolwiek zaczęli, albo usiłowali.—*Ręka Pańska była nad nimi.* Albo, jako w hebr. i grec. tekście powiednia

16. Suscitavitque Dominus iudices, qui liberarent eos de vastantium manibus: sed nec eos audire voluerunt,

17. fornicantes cum diis alienis, et adorantes eos. Cito deseruerunt viam, per quam ingressi fuerant patres eorum: et audientes mandata Domini, omnia fecere contraria.

18. Cumque Dominus iudices suscicaret, in diebus eorum flectebatur misericordia, et audiebat afflictorum gemitus, et liberabat eos de caede vastantium.

19. Postquam autem mortuus esset iudex, revertebantur, et multo faciebant pejora, quam fecerunt patres eorum, sequentes deos alienos, servientes eis, et adorantes illos. Non dimiserunt adinventiones suas et viam durissimam, per quam ambulare consueverunt.

20. Iratusque est furor Domini in Israël, et ait: Quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, et vocem meam audire contempsit:

21. et ego non delebo gentes, quas dimisit Josue, et mortuus est,

22. ut in ipsis experiar Israël, utrum custodiant viam Domini, et ambulent in ea, sicut custodierunt patres eorum, an non.

23. Dimisit ergo Dominus omnes nationes has, et cito subvertere noluit, nec tradidit in manus Josue.

16. Y wzbudził Pan sędzię, którzy ich wyzwalałi z rąk pustoszących: ale y tych słuchać niechcieli,

17. cudzołóżąc z bogami cudzemi, y kłaniając się im. Prędko opuścili drogę, którą chodzili oycowie ich: a słysząc przykazania Pańskie, wszystkie rzeczy przeciwne czynili.

18. A gdy Pan wzbudzał sędzię, za czasu ich wzruszał się miłosierdziem y słuchał wzdychania utrapionych y wybawiał ie z morderstwa pustoszących.

19. A potym gdy umarł sędzia, wracali się, y daleko gorsze rzeczy czynili niżli oycowie ich, idąc za cudzemi bogami, służąc im, y kłaniając się im. Nie opuścili wynalazków swoich, y drogi barzo twardéy, którą się chodzić byli nałożyli.

20. Y rozgniewała się zapalczywość Pańska na Izraela, y rzekł: Ponieważ ten lud zgwałcił przy mierze moje, którem był uczynił z oycy ich, a głosu mego słuchać wzgardził:

21. y ja nie wyglądzę narodów, które zostawił Jozue i umarł,

22. że przez nie doświadczę Izraela, iesli strzegą drogi Pańskiéy, y chodzą w niéy, iako strzegli oycowie ich, czyli nie.

23. A tak zostawił Pan wszystkie narody te, y niechciał rychło wyrócić, ani ich dał w ręce Jozuemu.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O łączeniu się Izraela z Poganami, jego nawróceniu się, i wyzwoleniu przez Otoniela, Aoda i Samgara.

1. Hae sunt gentes, quas Dominus dereliquit, ut erudiret in eis Israël, et omnes, qui non noverant bella Chananaeorum:

2. ut postea discerent filii eorum certare cum hostibus, et habere consuetudinem proeliandi:

3. quinque satrapas Philistinorum, omnemque Chananaeum et Sidonium, atque Hevaeum, qui ha-

no: na ich zło była nad nimi.—Jako... przysiągł. Levit. r. 26, 14. i Deuter. r. 28, 15. Chociaż w tych miejscach o przysiędze wzmianki nie ma, jednak ona użyta była, jak tego nauczają Cajet i Serarius.—I byli bardzo ubręczeni. Czyli ściśnieni, jak mówi Tertulian.

16. I wzbudził. Sędziowie, o których tu mowa, byli to książęta, którzy lud Izraelski wyswobodzali z niewoli i nieszczęść, w jakich wtedy zostawał, i potem przez cały czas życia swego, podług przepisu prawa i rad senatorów nim rządzili: do czego albo cudownie przez P. Boga byli wzbudzeni, albo od samego ludu wybrani i wezwani,

18. I wybawiał je. I przeto sędziowie nazwani są zbawicielami w Pismie ś., tak bowiem zowią się w r. 3 tej księgi w. 9. i 12, i 2 Ezdr. 9, 27.

19. Drogi bardzo twardej. Chociaż bowiem droga występku i zbrodni zdaje się być łatwą, gładką i przyjemną, lecz ponieważ o rozmaite utrapienia, największe nieszczęścia i szkody przyprawia, i P. Boga czyni twardym, czyli zagniewanym, ztąd zowie się ona twardą.

22. Doświadczę. W hebr. i LXX. będę kusił. Próbę uczynię.

23. A tak zostawił. Jak gdyby rzekł: P. Bóg, który

Bib. St. Test. T. I.

1. Te są narody, które Pan zostawił, aby przez nie ćwiczył Izraela, y wszystkich, którzy nie wiedzieli o walkach Chananejczyków:

2. aby się potym nauczyli synowie ich potykać z nieprzyjaciół, a mieć zwyczaj walczenia:

3. pięcioro książąt Philistyńskich y wszystkiego Chananejczyka, y Sydończyka, y Heweńczyka, który

przewidywał rzeczy przyszłe, nie chciał natychmiast wyniszczyć tych ludów.

R. 3.—1. Aby przez nie ćwiczył Izraela. Słowo hebrajskie, znaczy doświadcząć: tak iż przyczyna jest ta sama, o której wyżej, w. r. 2, w 21, 22: I ja nie wyglądzę etc., że przez nie doświadczę, iesli strzegą drogi Pańskiéy. Toż samo w r. 3, w 4. I zostawił je, aby przez nie doświadczyl Izraela, iesliby słuchał rozkazania Pańskiego etc.—Którzy niewiedzieli o walkach Chananejczyków. Którzy ich nie widzieli i nie doświadczyli.

2. Aby się potym nauczyli synowie ich potykać z nieprzyjaciółmi. Niektórzy podług tekstu greckiego i hebrajskiego tak tłómaczą: ażeby synowie Izraela zrozumieli, co to jest potykać się z Chananejczykami, i jak jest rzecz przykrą i pełną niebezpieczeństw. Drudzy zgodniej z tekstem naszym tak wykładają: ażeby synowie Izraela nauczyli się sztuki wojennej z częstego używania broni i prowadzenia walki z Chananejczykami.

3. Książąt. T. j. przełożonych: słowo jest perskie.—Od góry Baal Hermon. Zdaje się, iż ta góra tak jest nazwana od bałwana i jego świątyni, która stała przy Hermon. Góra zaś Hermon leży blisko Antylibanu na

bitabat in monte Libano, de monte Baal Hermon usque ad introitum Emath.

4. Dimisitque eos, ut in ipsis experiretur Israel, utrum audiret mandata Domini, quae praeceperat patribus eorum per manum Moysi, an non.

5. Itaque filii Israel habitaverunt in medio Chanaan et Hethaei et Amorrhaei, et Pherezaei et Hevaei et Jebusaei:

6. et duxerunt uxores filias eorum, ipsique filias suas filiis eorum tradiderunt, et servierunt diis eorum.

7. Feceruntque malum in conspectu Domini, et obliiti sunt Dei sui, servientes Baalim et Astaroth.

8. Iratusque contra Israel Dominus, tradidit eos in manus Chusan Rasathaim, regis Mesopotamiae, servieruntque ei octo annis.

9. Et clamaverunt ad Dominum: qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos, Othoniel videlicet filium Cenez, fratrem Caleb minorem:

10. fuitque in eo Spiritus Domini, et iudicavit Israel. Egressusque est ad pugnam, et tradidit Dominus in manus ejus Chusan Rasathaim, regem Syriae, et oppressit eum.

11. Quievitque terra quadraginta annis, et mortuus est Othoniel, filius Cenez.

12. Addiderunt autem filii Israel facere malum in conspectu Domini: qui confortavit adversum eos Eglon, regem Moab, quia fecerunt malum in conspectu ejus.

13. Et copulavit ei filios Ammon et Amalec, abiitque et percussit Israel, atque possedit urbem palmarum.

14. Servieruntque filii Israel Eglon, regi Moab, decem et octo annis:

15. et postea clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit eis salvatorem vocabulo Aod, filium Gera,

mieszkał. na górze Libanie, od góry Baal Hermon, aż do weszcia Emath.

4. Y zostawił ie, aby przez nie doświadczal Izraela, ięsliby słucał rozkazania Pańskiego, które był przykazał oycóm ich przez rękę Moysesza, czyli nie.

5. A tak synowie Izraelowi mieszkali w pośrodku Chananeyczyka, y Hetheyzyka, y Amorrezyka, y Pherezeyczyka, y Heweyczyka, y Jebuzeyczyka:

6. y poymowali córki ich za żony, y sami córki swe synóm ich dawali, y służyli bogóm ich.

6. Y czynili złe przed oczyma Pańskimi, y pamiętałi Boga swego, służąc Baalim y Astaroth.

8. Y rozgniewawszy się Pan na Izraela, dał ie w ręce Chusan Rasathaim króla Mezopotamskiego, y służyli mu ósm lat.

9. Y wołali do Pana: który im wzbudził zbawiciela, y wybawił ie, to iest Othoniela syna Cenez brata Kalebowego młodszego:

10. Y był w nim duch Pański. y sądził Izraela. Y wyiachał na wojnę, y dał Pan w ręce iego Chusan Rasathaim króla Syrijskiego, y stłumił go.

11. Y ućichnęła ziemia czterdzięci lat, y umarł Othoniel syn Cenez.

12. Y przydali sonowie Izraelowi złe czynić przed oczyma Pańskimi, który zmocnił przeciwko im Eglona króla Moabskiego: przeto iż złe czynili przed oblicznością iego.

13. Y przyłączył mu syny Ammon, y Amalek: y wyiachał y poraził Izraela, y pościadł Miasto Palm.

14. Y służyli synowie Izraelscy Eglonowi królowi Moab ósmnaście lat:

15. a potym wołali do Pana: który im wzbudził zbawiciela imieniem Aod, syna Gery, syna Jemini,

północ Palestyny. — *Aż do wejścia Emath.* To niektórzy mają za Antyochiā.

7. *Przed oczyma Pańskimi.* W hebr. *w oczach Pana*, gdy On widział i potępił. — *Służąc Baalim i Astaroth.* W hebr. *Aseroth*, które to słowo niektórzy nieknięte zostawiają, trzymając się tekstu chaldejskiego, jakoby to było imię własne. LXX, *służyli Baalim i gajom*, czego Hebrajczycy się trzymają, powiadając iż pod tym wyrazem rozumieją się drzewa, które czczono, albo które były zasadzone na cześć bałwana.

8. *Dał je.* Hebr. *zaprzedał ich*, co zostało wytłumaczone w r. 2. 14. — *Chusan Rasathaim.* Ten wyraz znaczy: *dwóch złośliwości.* — *Króla Mezopotamskiego;* Mezopotamia w hebr. zowie się *Syrią* dwóch rzek, i w LXX. *Syrią* rzek, ponieważ leży między dwoma rzekami t. j. Tygrem i Euphratem. — *I służyli.* T. j. wypłacaniem ogromnej daniny dokupywali się pokoju. W tem samem znaczeniu uważaj to, co się mówi w wierszach 12, 13 i 14.

9. *Zbawiciela.* Należy zauważyć, powiada ś. Aug. że zbawicielem zowie się i ten człowiek, przez którego P. Bóg wybawia.

10. *I był w nim duch Pański.* T. j. siła, moc, roztropność, przede wszystkim popęd do walki, oraz zapal i gorliwość do wyswobodzenia Izraela z niewoli, i przyprowadzenia go do służby Bożej. — *I sądził Izraela.* Najprzód przez wyswobodzenie z tyranstwa króla Mezopotamii; powtóre zaś przez dobry i święty kieru-

nek i rząd — *I wyjechał na wojnę.* Peten będąc owego Ducha Pańskiego. — *I stłumił go.* Hebr.; *i mocna była ręka jego nad nim.* Co znaczy wielkość i doskonałość zwycięstwa.

11. *I ućichnęła ziemia.* Zaprzestano wojny i wprowadzania w niewolę; wskrzeszono i ustalono religię, przywrócono znaczenie i moc praw boskich, oraz spokojny i kwitnący stan Rzeczypospolitej.

12. *I przydali synowie Izraelowi złe czynić.* T. j. po śmierci Othoniela. Jak to wiele na tem zależy, kiedy dobry książę rządzi Rzeczpospolitą! — *Zmocnił.* Bezbożnego i pogańskiego króla, jakby za narzędzie i kata użył P. Bóg do ukarania Izraelitów.

13. *I przyłączył mu.* LXX: *i zgromadził do siebie samego;* jedno i drugie jest prawdziwe, albowiem Eglon, przy pomocy Boga, przyłączył do siebie Ammonitów i Amalecitów; znowu tych P. Bóg mocą swoją przyłączył do Eglona. *Poraził Izraela.* Przyprawiając go o wielką klęskę i zajmując część ich ziemi. — *Pośiadł miasto Palm.* Jerycho, t. j. jego pole; samo bowiem miasto przez Jozuego zostało zniszczone i spalone.

14. *I służyli... Eglonowi... ósmnaście lat.* Królowi Mezopotamii służyli przez lat ósm, jak widziliśmy wyżej; w miarę zaś pomnażania swych grzechów, dłuższą niewolę ponosić musieli.

15. *Imieniem Aod.* Był ten drugim sędzią Izraela, pierwszym bowiem był Othoniel, Aod hebr. jest to samo

fili Jemini qui utraque manu pro dextera utebatur. Miseruntque filii Israël per illum munera Eglon, regi Moab.

16. Qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmae manus, et accinctus est eo subter sagum in dextro femore.

17. Obtulitque munera Eglon, regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis.

18. Cumque obtulisset ei munera, persecutus est socios, qui cum eo venerant.

19. Et reversus de Galgalis, ubi erant idola, dixit ad regem: Verbum secretum habeo ad te, o rex. Et ille imperavit silentium: egressisque omnibus, qui circa eum erant,

20. ingressus est Aod ad eum: sedebat autem in aestivo coenaculo solus, dixitque: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno.

21. Extenditque Aod sinistram manum, et tulit sicam de dextero femore suo, infixitque eam in ventre ejus

22. tam valide, ut capulus sequeretur ferrum in vulnere, ac pinguissimo adipe stringeretur. Nec eduxit gladium, sed ita ut percusserat, reliquit in corpore: statimque per secreta naturae alvi stercora proruperunt.

23. Aod autem clausis diligentissime ostiis coenaculi, et obfirmatis sera,

24. per posticum egressus est. Servique regis ingressi viderunt clausas fores coenaculi, atque dixerunt: Forsitan purgat alvum in aestivo cubiculo.

25. Expectantesque diu, donec erubescerent, et videntes quod nullus aperiret, tulerunt clavem: et aperientes invenerunt dominum suum in terra jacentem mortuum.

który obudwu rąk miasto prawej używał. Y posłali synowie Izraelowi przezeń dary Eglonowi królowi Moabskiemu.

16. Który uczynił sobie miecz obudwu ostrzu, mający w pośrodku rękojeść wzdłuż na dłoń, y przypasał go pod płaszczem na prawym boku.

17. Y przyniósł dary Eglon królowi Moab. A był Eglon człowiek bardzo tłusty.

18. A gdy mu oddał dary, szedł za towarzyszymi, którzy z nim byli przyszli.

19. A wróciwszy się zaś z Galgal, gdzie były bałwany, rzekł do króla: Słowo tajemne mam do ciebie, o królu. A on rozkazał pomilczeć: a gdy wszyscy wyszli, którzy przy nim byli,

20. wszedł Aod do niego: a siedział na letniej sali sam, y rzekł: Słowo Boże mam do ciebie. Który wnet powstał z stolice.

21. Y ściągnął Aod lewą rękę, y dobył miecza z prawej biodry swej, y wraził ję w brzuch jego

22. tak mocno, że rękojeść weszła za żelazem w ranę, y przetłustem sadłem ścisnęła się. Y nie wyjął miecza, ale tak iako uderzył, zostawił w ciele: y wnet przez tajemne miejsca natury rzucił się gnój z brzucha.

23. Aod lepak zawarszy bardzo pilnie drzwi sale, y zamknawszy zamkiem,

24. wyszedł tyłem. A słudzy królewscy wszedszy, użyźrzeni zawarte drzwi sale, y rzekli: Podobno sobie wczas czyni w ginachu letnim.

25. A naczekawszy się długo, aż się wstydźli, a widząc że nikt nieotworzał, wzięli klucz: y otworzywszy znaleźli pana swego na ziemi leżącego umarłym.

co będą się przechwalali czyli chwalebny: albowiem nad królem Eglonem z wielką chwałą tryumfował. — *Syna Gery, syna Jemini.* T. j. z pokolenia Benjamina. — *Który obudwu rąk zamiast prawej używał.* Był oburęcznym, t. j. używał z równą zręcznością prawej i lewej ręki.

16. *Miecz obudwu ostrzu.* Obustronny, obosieczny, który z jednej i drugiej strony był zaostroszony. *Wzdłuż na dłoń.* To się odnosi nie do rękojeści, lecz do miecza, jak widać z hebr., chald. i LXX. Ztąd miecz, czyli sztylet, który Aod sobie przyrządził, był długości dłoni. Text hebrajski powiada, że był łokciowy: lecz nasz tłumacz przez z dłoń rozumie stopę większą, która ma w sobie dwanaście calów, i która, co do długości, równa się łokciowi mniejszemu.

18. *Szedł za towarzyszami.* W hebr. jest: *wypuścił lud, który niósł dary*, tak samo i w LXX. To zaś uczynił, ażeby był swobodniejszym do wykonania zamierzonego czynu, albo ażeby innych niewprawili w niebezpieczeństwo, jeśliby zamiar nie bardzo szczęśliwie się powiodł; nie różni się text łaciński, gdy mówi *szedł za towarzyszami*; naprzód bowiem wypuścił towarzyszy; potem, jakby mając z nimi odejść, szedł za nimi; nareszcie zaś sam jeden powrócił do Eglona.

19. *A wróciwszy się zaś z Galgal.* Dotąd Aod szedł za ludem, którego był wypuścił; i ztąd, jakby coś był zapomniął, albo jakby coś nowego na drodze mu się przytrafiło, sam jeden wrócił nazad do króla. Galgal są na polu Jorychońskim. — *Gdzie były bał-*

wany. Widać, iż te bałwany były postawione przez Moabitów, w tym może zamiarze, ażeby Izraelitów zachęcić, albo zniewolić do bałwochwalstwa. — *Rozkazał pomilczeć.* Nie sługom, lub dworskim, lecz samemu Aodowi, póki obecni nie ustąpią i nie oddalą się. Lękał się bowiem król, ażeby w obecności innych czego nie mówił, co należało zachować w sekrecie.

20. *Wszedł Aod do niego.* T. j. bliżej przystąpił — *Na letniej sali.* Znaczą miejsce wygodne do schronienia się od letnich upałów. — *Sam. Zgoła sam jeden.* — *Słowo Boże mam do ciebie.* Wyrok, rozkaz Boży. To uczynił Aod dla tego, ażeby król tknięty uszanowaniem powstał, a następnie ażeby było dogodniej i łatwiej zadać mu cios śmiertelny. — *Który wnet powstał z stolice.* Na dowód uszanowania.

22. *Przetłustem sadłem ścisnęła się.* Znaczą, że nie tylko rękojeść weszła w sadło, lecz nadto, że sadło objęło i pogrążyło w sobie żelazo z rękojeścią, tak, iż tłustość miejsce rany zewnątrz zapełniło i nie żelaza albo rękojeści nie było widać.

24. *Wyszedł tyłem.* LXX, przełożyli: *przez uszykowanych*, czyli, jak mówi s. Aug. 2, 22. *żołnierzy pilnujących*, t. j. którzy zwykli byli czuwać na straży, jak to się dzieje na dworach królów. — *W czas czyni.* Hebr. *pokrywa sam nogi swoje.* Tę bowiem potrzebę naturalną Pismo s. przez skromność zowie *przykryciem nóg*, uryg zaś nazywa *wodą nóg*.

25. *Aż się wstydźli.* Zmieszani stwożyli się, nie mogąc dać sobie rady.

26. Aod autem, dum illi turbarentur, effugit, et pertransiit locum idolorum, unde reversus fuerat. Venitque in Seirath:

27. et statim insonuit buccina in monte Ephraim: descenderuntque cum eo filii Israël, ipso in fronte gradiente.

28. Qui dixit ad eos: Sequimini me: tradidit enim Dominus inimicos nostros Moabitis in manus nostras. Descenderuntque post eum, et occupaverunt vada Jordanis, quae transmittunt in Moab: et non dimiserunt transire quemquam:

29. sed percusserunt Moabitas in tempore illo, circiter decem millia, omnes robustos et fortes viros; nullus eorum evadere potuit.

30. Humiliatusque est Moab in die illo sub manu Israël: et quievit terra octoginta annis.

31. Post hunc fuit Samgar, filius Anath, qui percussit de Philisthiim sexcentos viros vomere: et ipse quoque defendit Israël.

26. A Aod gdy się oni trwożyli, uciekł, y miął miejsce bałwanów, z kąd się był wrócił. Y przyszedł do Seirath:

27. a natychmiast zatrąbił w trąbę na górze Ephraim: y poszli z nim synowie Izraelowi, a on na czele szedł.

28. Który rzekł do nich: Pójdźcie za mną: abowiem dał Pan nieprzyjacielem naszym Moabitów y ręce nasze. Y szli za nim, y ubiegli brody Jordana, przez które się przeprawiają do Moab: y niedopuszcili nikomu przechodzić:

29. ale porażili na on czas Moabitów około dziesięć tysięcy wszystkich dużych y mornych mężów; żaden z nich uycć nie mógł.

30. Y uniozon był Moab dnia onego pod ręką Izraela: y ućichła ziemia osmdziesiąt lat.

31. Potym był Samgar syn Anath, który zabił sześć set mężów Philisthyńskich lemieszem: y ten też bronił Izraela.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O walce Debbory prorokini i Baraka przeciw Zyzarze, hetmanowi króla Jabin, i o zabiciu Zyzary przez Jahelę, żonę Abirową.

1. Addideruntque filii Israel facere malum in conspectu Domini post mortem Aod,

2. et tradidit illos Dominus in manus Jabin, regis Chanaan, qui regnavit in Asor: habuitque ducem exercitus sui nomine Sisaram, ipse autem habitabat in Haroseth gentium. (1. Reg. 12, 9).

3. Clamaveruntque filii Israël ad Dominum: nongentos enim habebat falcatos currus, et per viginti annos vehementer oppresserat eos.

4. Erat autem Debbora prophetis, uxor Lapidoth, quae judicabat populum in illo tempore.

1. Y przydali synowie Izraelowi złe czynić przed oczyma Pańskimi, po śmierci Aodowej,

2. y dał ie Pan w ręce Jabin króla Chananejskiego, który królował w Asor: a miał hetmana wojska swego, imieniem Sisarę, a sam mieszkał w Haroseth pogańskim.

3. Y wołali synowie Izraelowi do Pana: bo miał dziewięć set wozów kosistych, a przez dwadzieścia lat bardzo ie był ścisnął.

4. A była Debbora prorokini żona Lapidoth, która sądziła lud czasu onego:

26. *I przyszedł do Seirath.* Jest to miejsce na granicach pokolenia Beniamina, przy górze Efraim.

27. *Zatrąbił w trąbę.* I nie nadarmo: albowiem do broni zbiegło się wielu. — *On na czele szedł.* T. j. pierwszy szedł przed wszystkimi innymi, jak to przystało na dobrego wodza.

28. *Albowiem dał Pan.* Wiele dodaje odwagi i mężstwa żołnierzom, jeśli są tego przekonania, że pod opieką Boga i wsparci Jego pomocą, walczą. — *Ubiegli brody Jordanu.* T. j. opanowali, zajęli, ażeby Moabici, nie mogli przejść przez Jordan, a następnie nie byli w stanie swoim dać żadnej pomocy.

30. *Ućichła ziemia osmdziesiąt lat.* Patrz wyżej w tymże roz. w. 11.

31. *Potym był Samgar syn Anath.* Nie ma wzmianki, z jakiego był pokolenia. — *Zabił... mężów Philistyńskich.* Widać, że Filistyńczycy dowiedziawszy się o śmierci Aoda, męża najwaleczniejszego, nie w skutek sprawiedliwej wojny, lecz jako niszczyteli, obyczajem łupieżców i rozbojników, naszli granice Hebrajczyków, i wkroczyli do ich posiadłości. Samgar więc jako rolnik, używszy za broń lemiesza od pługa, napadł gwałtownie na Filistyńczyków, wielu z nich zabił i tym sposobem ich uśmierzył. — *Sześćset mężów. LXX. aż do sześciuset.* — *Lemieszem. LXX. zowią nogą pługa;* drągiem z pługa wyjętym razem z lemieszem żelaznym. — *I ten też bronił Izraela.* W hebr. jest, *i wybarcił też sam Izraela.* Toż samo i u LXX. Te słowa dowodzą, że Samgar był sędzią. Nadto słowa położone na początku tego wiersza: *potym był Samgar etc.,* tegoż

samemu dowodzą: znaczą bowiem, że Samgar nastąpił po Aodzie.

R. 4. — 1. *Po śmierci Aodowej.* Nie ma żadnej wzmianki o Samgarze, dla tego, iż przez czas bardzo krótki był wodzem Izraela.

2. *I dał je Pan.* Hebr.; *sprzedał*, co jedno i to samo jest, albowiem co sprzedaje się, to kupcowi się oddaje. — *Jabin króla Chananejskiego.* Jabin ten był jednym z potomków owego Jabina, o którym jest wzmianka w Jos. r. 11. w. 1. — *W Asor.* To miasto przez Jozuego zostało zniszczone, i spalone, jak widać z jego księgi r. 11. w. 11; lecz potem Chananejczycy, je uanowo odbudowali — *W Haroseth pogańskim.* To miasto zowie się pogańskim dla tego, że w niem było wielkie mnostwo pogan, którzy albo przez Jozuego ze swoich siedzib byli wygnani, albo z kąd inąd tam się zebrali, dla innych jakich przyczyn, np. dla handlu i t. p.

3. *Dziewięćset kosistych wozów.* Patrz r. 1. w. 19.

4. *Żona Lapidoth.* Ś. Ambroży w księdze o wdowach, powiada, że Debbora, wtedy, kiedy sądziła Izraela, była wdową; ś. Hieronim (pod koniec listu do Furi), temu zaprzecza. Zdaje się iż nic pewnego w tej rzeczy stanowić nie można. — *Która sądziła lud.* Nie mając jednak najwyższej władzy sędziego. Albowiem przed wojną tegoży byli nie znieśli Jabin i Zizara; po wojnie zaś do godności sędziego został wyniesiony Barak. Rozstrzygała jednak kłótne i spory swoich, i jako do mądrej niewiasty i prorokini schodzili się Izraelici, i przeto nie bez przyczyny Pismo ś. mówi o niej, że *sądziła lud.*

5. Et sedebat sub palma, quae nomine illius vocabatur, inter Rama et Bethel in monte Ephraim: ascendebantque ad eam filii Israël in omne iudicium.

6. Quae misit et vocavit Barac, filium Abinoem de Cedus Nephtali: dixitque ad eum: Praecipit tibi Dominus Deus Israël: Vade, et duc exercitum in montem Thabor, tollesque tecum decem millia pugnatorum de filiis Nephtali et de filiis Zabulon:

7. ego autem adducam ad te in loco torrentis Cison, Sisaram principem exercitus Jabin, et curus ejus atque omnem multitudinem, et tradam eos in manu tua.

8. Dixitque ad eam Barac: Si venis mecum, vadam: si nolueris venire mecum, non pergam.

9. Quae dixit ad eum: Ibo quidem tecum, sed in hac vice victoria non reputabitur tibi, quia in manu mulieris tradetur Sisara. Surrexit itaque Debhora, et perrexit cum Barac in Cedus.

10. Qui, accitis Zabulon et Nephtali, ascendit cum decem millibus pugnatorum, habens Debboram in comitatu suo.

11. Haber autem Cinaeus recesserat quondam a ceteris Cinaeis, fratribus suis, filiis Hobab cognati Moysi: et tetenderat tabernacula usque ad vallem, quae vocatur Sennim, et erat juxta Cedus.

12. Nuntiatumque est Sisarae quod ascendisset Barac, filius Abinoem, in montem Thabor:

13. et congregavit nongentos falcatos currus, et omnem exercitum de Haroseth gentium ad torrentem Cison.

14. Dixitque Debhora ad Barac: Surge, haec est enim dies, in qua tradidit Dominus Sisaram

5. A siedziała pod palmą, którą imieniem iey zwano, między Rama a Bethel na górze Ephraim: y chodzili do nię synowie Izraelowi na każdy sąd.

6. Która posłała i przyzwała Baraka syna Abinoem z Kedes Nephtali: y rzekła do niego: Przykazałci Pan Bóg Izraelów: Idź, a wiedz woysko na górę Thabor, a weźmiesz z sobą, dziesięć tysięcy rycerzów z synów Nephtali y z synów Zabulon:

7. a ja przywiodę do ciebie, na mieysce potoka Cison, Sisarę hetmana woyska Jabin, y wozy jego, y wszystkie lud: a dam ie w rękę twoję.

8. Y rzekł do nię Barak: Jeśli pójdziesz zemną, pójde: jeśli nie będziesz chciała iść zemną, nie pójde.

9. Która rzekła do niego: Pójde z tobą, ale tego razu zwycięstwa nie przypiszą tobie: bo w niewieściey ręce będzie dan Sisara. A tak powstała Debhora, y poszła z Barakiem do Kedes.

10. Który przyzwawszy Zabulon y Nephtali, wyiachał z dziesięcią tysięcy waleczników, mając Debborę w towarzystwie swym.

11. A Haber Cyneczyk oddzielił się był niekiedy od inszych Cyneczyków, bracię swych, synów Hobab, powinnego Moyżeszowego: y rozbił był namioty aż do doliny, którą zową Sennim, a był podłe Kedes.

12. Y oznaymiono Sisarze że wstąpił Barak syn Abinoem na górę Thabor:

13. y zebrał dziewięć set kośistych wozów, y wszystko woysko z Haroseth pogańskiego do potoka Cison.

14. Y rzekła Debhora do Baraka: Wstań, boć ten jest dzień, którego dał Pan Sisarę w ręce twoje:

5. *Siedziała pod palmą.* Albo wyraz *siedziała*, znaczy, *mieszkać*, t. j. że ona pod palmą miała dóm, w którym mieszkała; albo znaczy, że Debhora, wtedy tylko pod palmą siedziała, kiedy sądziła. — *Między Rama a Bethel.* Na granicach dwóch pokoleń, t. j. Efraima i Benjamina. — *Na górze Ephraim.* W pokoleniu Ephraima, które w góry obfitowało.

6. *Przyzwała Baraka.* Uczyniła to Debhora dla tego, że P. Bóg przez Anioła, o którym jest wzmianka w r. 5, w. 23, albo przez natchnienie tego wodza jej ukazał. — *Z synów Nephtali i z synów Zabulon.* Albowiem te dwa pokolenia były wspólnie graniczące i przyległe górze Thabor.

8. *Jeśli pójdziesz ze mną, pójde: Jeśli nie będziesz chciała iść ze mną, nie pójde.* Było to w Baraku pewne ociąganie się w posłuszeństwie tak, jak w Mojżeszcu, Exod. 4, pochodzące ze zbytnej przezorności ludzkiej, którą powinien był oddalić, będąc napomniany od Boga za pośrednictwem prorokini.

9. *W niewieściey ręce będzie dan Sisara.* Ponieważ za towarzyszkę w wojnie chciałaś mieć niewiastę i bez niej w zaleconą przez Boga drogę udać się nie miałeś odwagi, stąd i w odniesionem przez cię zwycięstwie i chwale uczestniczką także będziesz miała niewiastę. Co się zaś tyczy niewiasty, która miała być uczestniczką Barakowi w odniesionem przedtem zwycięstwie i chwale, jedni powiadają, że to była Debhora; drudzy mówią, że Jahel, która skrocił Sisarę gwoździem przebiła. Jedno i drugie zdanie jest prawdziwe: albowiem obie te niewiasty uszczeknęły dla siebie pewną część chwały, która należała się Barakowi.

10. *Zabulon i Nephtali.* To jest: pokolenia czyli potomków Zabulon i Nephtali.

11. *A Haber Cyneczyk.* Patrz o tem wyżej, r. 1, w. 16. — *Aż do doliny, którą zowią Sennim.* Wyraz hebrajski i *dolinę* i *dół* oznacza: stąd LXX. przełożyli, *aż do dółu*. Łatwo bez wątpienia dadzą się pogodzić między sobą, jeden i drugi przekład, jeśli powiemy, że to była dolina, na której znajdował się las dębowy.

12. *Na górę Thabor.* Góra Thabor znajdowała się w pokoleniu Zabulon, i od niej odległe było miasteczko Nazareth, ojczyzna Chrystusa Pana, na przestrzeń około dwóch godzin drogi. P. Bóg chciał, ażeby Barak wszedł na tę górę i tam zebrał woysko, dla tego że niedaleko znajdowała się od Haroseth, gdzie przebywał Sisara, iżby ten zatrwożony blizkiem niebezpieczeństwem lub bojaźnią natychmiast przybył, a następnie ażeby rychło można było stoczyć z nim bitwę i odnieść zwycięstwo.

13. *Do potoku Cison.* Potok Cison wypływa z gór Thabor, Hermon i Gelboe; rozpada się na dwie części, z których jedna idzie na zachód i wpada do morza Śródziemnego, druga płynie na wschód i wpada do jeziora Genezareth.

14. *Boć ten jest dzień.* W prowadzeniu wojny wielkiej jest wagi i znaczenia upatrzenie czasu: to zaś bywa dwójakiego rodzaju; albo jest pomysłem przezorności i mądrości ludzkiej, albo jest skutkiem wpływu Bożego, to jest, kiedy P. Bóg wpływem swej wszechmocy raczy wskazywać miejsca i czasy, gdzie i kiedy łatwiej można pokonać nieprzyjaciół. Szczęśliwa zaiste wojna, której wodzem jest sam Bóg. — *W ręce twoje,*

in manus tuas: en ipse ductor est tuus. Descendit itaque Barac de monte Thabor, et decem milia pugnatorum cum eo.

15. Perterruitque Dominus Sisaram, et omnes currus ejus, universamque multitudinem, in ore gladii, ad conspectum Barac: in tantum, ut Sisara de curru desiliens, pedibus fugeret, (*Psal.* 82, 10).

16. et Barac persequeretur fugientes currus, et exercitum usque ad Haroseth gentium, et omnis hostium multitudo usque ad internecionem caderet.

17. Sisara autem fugiens pervenit ad tentorium Jahel, uxoris Haber Cinaei. Erat enim pax inter Jabin regem Azor, et domum Haber Cinaei.

18. Egressa igitur Jahel in occursum Sisarae, dixit ad eum: Iutra ad me, domine mi: intra, ne timeas. Qui ingressus tabernaculum ejus, et opertus ab ea pallio,

19. dixit ad eam: Da mihi, obsecro, paululum aquae, quia sitio valde. Quae aperuit utrem lactis, et dedit ei bibere, et operuit illum.

20. Dixitque Sisara ad eam: Sta ante ostium tabernaculi: et cum venerit aliquis interrogans te, et dicens: Numquid hic est aliquis? Respondebis: Nullus est.

21. Tutit itaque Jahel, uxor Haber, clavum tabernaculi, assumens pariter et malleum: et ingressa abscondite, et cum silentio, posuit supra tempus capitis ejus clavum, percussumque malleo defixit in cerebrum usque ad terram: qui soporem morti consocians defecit, et mortuus est.

22. Et ecce Barac sequens Sisaram veniebat:

oto on iest sam wodzem twoim. Tedy zstąpił Barak z góry Thabor, y dziesięć tysięcy waleczników z nim.

15. Y przestraszył Pan Sisarę, y wszystkie wozy jego, y wszystkie lud pasczeką miecza przed Barakiem: tak barzo, że Sisara skoczywszy z woza, pieszo uciekał,

16. a Barak gonił uciekające wozy, y wojsko, aż do Haroseth pogańskiego, y wszystko mnóstwo nieprzyjacielskie aż do szcztu poległo.

17. A Sisara uciekając przyszedł do namiotu Jahel żony Haber Cynecezyka. Bo był pokój między Jabin królem Azor, a domem Haber Cynecezyka.

18. Wybieżawszy tedy Jahel przeciwko Sisarze, rzekła do niego: Wnidź do mnie, panie mój: wnidź, nie bój się. Który gdy wszedł do ięj namiotu, y przykryty od nięj płaszczem,

19. rzekł do nięj: Day mi, proszę cię trochę wody, boć pragnę barzo. Która otworzyła łagwicę mleka, y dała mu pić, y nakryła go.

20. Y rzekł Sisara do nięj: Stój u drzwi namiotu, a gdy kto przydzie pytaiąc cię, y rzekąc: Jest że tu kto? odpowiesz: Niemasz nikogo.

21. Wzięła tedy Jahel żona Haber gwoźdź namiotowy, biorąc spótem y młot: y wszedszy potajemnie y milczkiem, przyłożyła gwoźdź na skroń głowy jego, y uderzywszy weń młotem wbiła w mózg aż do ziemi: który spanie z śmiercią złączwszy ustał, y umarł.

22. Alie oto Barak goniąc Sisarę przybiegał: a

W ręce Baraka i Jaheli wydany został Sisara; gdyż od tamtego miał być zwyciężony, od tej zaś zabity. Nie sprzeciwia się więc to co się tu mówi, z tem co się powiedziało wyżej w w. 9.—*Bo w niewieściej ręce będzie dan Sisara.*

15. *Przestraszył.* Wyraz hebrajski znaczy: z łoskotem straszyć. Józef, Luranus i Serarius sądzą, że Pan Bóg nasał wielką burzę ze strasznym hukiem grzmotów i błyskawic, wskutek czego wystraszeni walczący z wozów i t. d. jeli się uciekali.

17. *Do namiotu Jahel.* Zowie się namiotem Jaheli nie Habera, albo dla tego, że wtedy Habera w domu nie było, albo dla niepospolitej tej niewiasty odwagi i męstwa, albo dla tego, że niegdyś było we zwyczaj, iż inne były namioty dla mężczyzn, inne zaś dla niewiast; jak to w domach obszernych są osobne mieszkania tak nazwane kobiece, gdzie kobiety oddzielnie od mężczyzn mieszkają. Jakoż czytamy w Gen. v. 31, w. 33 i 34. że Jakób i jego żony Lia i Rachel, mieli osobne namioty.—*Haber Cynecezyka.* Część Cynecezyków udała się na pustynię Arad, o czem powiedziano jest w r. 1, w. 16. Inni udali się do pokolenia Zabulon, z których jednym był Haber. Czytaj wiersz 11 tegoż rozdziału.—*Bo był pokój.* Gdy P. Bóg rozciągał swoje opiekę, i tyran niczego się nie obawiał ze strony ludzi, oddanych spokojnemu i cichemu życiu. Szczególniejsza bowiem pobożność Cynecezyków zjednywała dla nich łaskę i szacunek u barbarzyńców i nieprzyjaciół.

18. *Przykryty od nięj płaszczem.* Koldra.

19. *Pragnę.* To jest biegiem zbyt prędkim, ucieczką, potem i bojaźnią znużony i przyprawiony o pragnienie. Prosi zaś o wodę, nie o wino, ponieważ w tak zby-

tecznej żądzy i pragnieniu przyjemniejszą jest woda, niż wino, a może wiedział, że w namiotach Cynecezyków wina niema; które to wstrzymanie się od wina zalecił potem Jonabab, pochodzący z tegoż pokolenia Cynecezyków, Jerem. 35, 6. Najprawdopodobniejszą zaś jest rzeczą, że od samego prawie początku znakomitsi z Cynecezyków dobrowolnie postanowili byli wstrzymać się od wina.—*Otworzyła łagwicę mleka.* Proszącemu o wodę podała Jahel mleko, ażeby okazała większy dowód uprzejmości względem gościa, a łatwiej przyprawiła go o sen, a następnie żeby zamiar swój łatwiej przywiodła do skutku.

21. *Gwoźdź namiotowy.* Gwoźdź ten był z rodzaju tych, które dla wzniesienia zaston i koryn namiotu i dla mocnego ich utrzymania przeciwko sile wiatrów, do ziemi głęboko wbijać się zwykły były, a następnie były gładkie, wielkie i grube. Nie wiadomo jednak, czy ten gwoźdź był żelazny, czy drewniany. Józef Fl. powiada, że to był gwoźdź żelazny.—*Potajemnie i milczkiem.* Wyraz hebrajski znaczy opartą nogą na palcach i bez łoskotu.—*Na skroń głowy.* Ta bowiem część głowy jest miękka i do wbicia gwoździ dogodniejsza.—*I umarł.* Mogła Jahel bez grzechu zabić Sisarę, bo wojna przeciwko Jabinowi była sprawiedliwą, i Jahel była tej samej religii, jaką wyznawali Izraelici, i może nawet z tegoż samego narodu. Zasadzi zaś w wojnie sprawiedliwej nie są potępiane, i jeśli wyrzekła jakie kłamstwo, to za uslužne ma być uważane, to jest: do wybawienia swego narodu skierowane; a następnie małym grzechem. A przeto, ponieważ z natchnienia boskiego to uczyniła, stąd postępek ten był godziwym, i dla tego Pismo ś. go pochwała.

egressaque Jahel in occursum ejus, dixit ei: Veni, et ostendam tibi virum, quem quaeris. Qui cum intrasset ad eam, vidit Sisaram jacentem mortuum, et clavum infixum in tempore ejus.

23. Humiliavit ergo Deus in die illo Jabin, regem Chanaan, coram filiis Israël:

24. qui crescebant quotidie, et forti manu opprimebant Jabin, regem Chanaan, donec deleverunt eum.

Jahel wyszedszy przeciw iemu, rzekła mu: Póđź, a ukazać męża, którego szukasz. Który wszedłszy do nię, użył Sisarę leżącego martwym, a gwóźdź wbity w skroni jego.

23. Uniżył tedy Bóg dnia onego Jabin króla Chanaan przed synmi Izrael:

24. którzy codzień się wzmagali, a mocną ręką tłumił Jabin króla Chananejskiego, aż go zgładzili.

CAPUT V.

O dziękczynieniu, które Debbora i Barak składali Bogu za odniesione zwycięstwo.

1. Cecineruntque Debbora et Barac, filius Abinoem, in illo die, dicentes:

2. Qui sponte obtulistis de Israël animas vestras ad periculum, benedicite Domino.

3. Audite reges, auribus percipite principes: Ego sum, ego sum, quae Domino canam, psallam Domino Deo Israël.

4. Domine, cum exires de Seir, et transires per regiones Edom, terra mota est, caelique ac nubes distillaverunt aquis.

5. Montes fluxerunt a facie Domini, et Sinai a facie Domini Dei Israël.

6. In diebus Samgar filii Anath, in diebus Jahel quieverunt semitae: et qui ingrediebantur per eas, ambulaverunt per calles devios.

7. Cessaverunt fortes in Israël, et quieverunt, donec surget Debbora, surget mater in Israël.

8. Nova bella elegit Dominus, et portas hostium ipse subvertit: clypeus et hasta si apparuerint in quadraginta millibus Israël.

9. Cor meum diligit principes Israël: qui propria voluntate obtulistis vos discrimini, benedicite Domino.

10. Qui ascenditis super nitentes asinos, et sedetis in judicio, et ambulatis in via, loquimini.

ROZDZIAŁ 5.

1. Y śpiewali Debbora y Barak syn Abinoem dnia onego, mówiąc:

2. Którzyście dobrowolnie ofiarowali z Izraela dusze wasze na niebezpieczeństwo, błogosławcie Panu.

3. Słuchaycie królowie, bierzcie w uszy książęta: Jam iest, iam iest, która Panu zaśpiewam, śpiewać będę Panu Bogu Izraelowemu.

4. Panie, gdyś wychodził z Seir, a przechodziłeś przez krainy Edom, ziemia się wzruszyła, a niebiosa y obłoki kropiły wodą.

5. Góry spłynęły od oblicza Pańskiego, y Sinai od oblicza Pana Boga Izraelowego.

6. Za czasu Samgar syna Anath, za czasu Jahel odpoczęły ścieżki: a którzy chodzili przez nie, szli drożkami drożkami.

7. Ustali mocni w Izraelu, y ucihnęli: aż powstała Debbora, powstała matka w Izraelu.

8. Nowe wojny obrał Pan, a bramy nieprzyacielskie sam wyrwał: tarcza y drzewce jeśli by się ukazały we czterdzieści tysięcy Izraela.

9. Serce moje miłuje książęta Izraelskie: którzyście się dobrowolnie wydali na niebezpieczeństwa, błogosławcie Panu.

10. Którzy wsiadacie na osły świetne, y zasiadacie na sędziach, a chodźcie drogą, mówcie.

R. 5.—1. *I śpiewali Debbora i Barak.* Śpiewu tego tryumfalnego autorką i poetką zdaje się była prorokini Debbora: po ułożeniu śpiewała go sama, lecz razem z Barakiem: co prawdopodobnie z tego się wywodzi, że Pismo ś. Debborę przenosi nad Baraka, gdy mówi: *Śpiewali Debbora i Barak*, i że prawie od wszystkich nazywany jest hymnem Debbory.

4. *Gdy wychodził z Seir.* Jak te słowa należy rozumieć, patrz Deut. 33, 2; albo też jest znaczenie: że Pan Bóg przeprowadzając lud swój przez ziemię Idumejczyków i innych narodów, wielkiego nabawił ich strachu i bojaźni. — *A niebiosa i obłoki kropiły wodą.* T. j. w skutek bojaźni pot z siebie wydając; jak gdyby mówił: Cały wszechświat drżał. Patrz co się powiedziało Ex. 19 w. 18.

5. *Góry spłynęły.* Góry się wstrzęsły i ze strachu jakby rozplynęły się, podobnie jak niegdyś poruszyła się góra Sinai, Exod. 19, 18.

6. *Za czasu Samgar... za czasu Jahel.* Zamiarem Debbory było wykazać cały ten czas, który upłynął od Aod, albo po nim, aż do tego zwycięstwa. To więc opisuje zaczawszy od dwóch osób, które wtenczas z obój jej płci najznakomitszymi były, t. j. w czasie Samgara i Jaheli. — *Odpoczęły ścieżki.* Odstąpiono od prawa Bożego i jego drogi opuszczono: i przeto natychmiast na-

stąpiła ta kara, iż wszystkie drogi opanowane zostały przez zbójców, i którzy przedtém chodzili równymi i bezpiecznymi drogami bez bojaźni, teraz już potajemnych i ubocznych ścieżek szukać zmuszeni byli.

7. *Ustali mocni w Izraelu i ucihnęli.* Taki był brak odważnych i walecznych mężów w Izraelu, iż bezkarnie wszędzie przechadzali się zbójcy, i nikt im się nie opierał. — *Matka w Izraelu.* Matką zowie się Debbora, że wybawienie ludowi Izraelskiemu przyniosła.

8. *Nowe wojny obrał Pan.* Który raczył obrać nowy sposób prowadzenia wojny i użył go do walki przeciw nieprzyjaciół Izraela. — *Tarcza i drzewce jeśli by się ukazały we czterdzieści tysięcy Izraela.* Jak gdyby mówił: w całym wojsku Izraela nie było ani włóczni, ani tarczy. Ten bowiem spójnik *jeśli by* bierze się za przysłówkę *nie*. Bardzo nie wielu, albo prawie żaden z Izraelitów nie miał broni: albowiem może Jabin je odebrał, ażeby o jakich nowych przedsięwzięciach nie zamysłali. Dla tege o tém Pismo ś. mówi, ażeby pokazać, że nie komu inszemu, lecz samemu Bogu to zwycięstwo przypisać należy.

10. *Którzy wsiadacie na osły świetne.* Było we zwyczaj u onych krajach, (co niżej w r. 10 i 12 zobaczymy) iż mężowie znakomitsi na osłach jeździli: wyraz *świetne*, w tek. hebr. jest *białe*. — *Zasiadacie na są-*

11. Ubi collisi sunt currus, et hostium suffocatus est exercitus, ibi narrentur justitiae Domini et clementia in fortes Israël: tunc descendit populus Domini ad portas, et obtinuit principatum.

12. Surge, surge Debbora, surge, surge, et loquere canticum: surge Barac, et apprehende captivos tuos, fili Abinoem.

13. Salvatae sunt reliquiae populi, Dominus in fortibus dimicavit.

14. Ex Ephraim delevit eos in Amalec, et post eum ex Benjamin in populos tuos o Amalec: de Machir principes descenderunt, et de Zabulon, qui exercitum ducerent ad bellandum.

15. Duces Issachar fuere cum Debbora, et Barac vestigia sunt secuti, qui quasi in praeceptis ac barathrum se discrimini dedit: diviso contra se Ruben, magnanimatorum reperta est contentio.

16. Quare habitas inter duos terminos, ut audias sibi los gregum? diviso contra se Ruben, magnanimatorum reperta est contentio.

17. Galaad trans Jordanem quiescebat, et Dan vacabat navibus: Aser habitabat in littore maris, et in portibus morabatur.

18. Zabulon vero et Nephthali obtulerunt animas suas morti in regione Merome.

19. Venerunt reges et pugnaverunt, pugnaverunt reges Chanaan in Thanach juxta aquas Maggedo, et tamen nihil tulere praedantes.

20. De caelo dimicatum est contra eos: stellae

dzieł. Którzy przewodniczyli w sądach, czyli jesteście pierwszymi osobami w godności. — *Chodźcie drogą.* Chald. tekst: *będą przechadzający się na drodze ich i opowiadający o mocach, które stały się im.* — *Mówcie.* Błogosławcie Panu, jako wyrzekł w wierszu 9.

11. *Tam niechaj powiadają.* Tam niech opowiadają, iż się stały. — *Sprawiedliwości Pańskie.* Które wywarł na Chananejczyków, gdy zemścił się nad nimi za ich zbrodnie. — *I łaskę.* Gdy ich z nieszczęść, jakimi byli uciśnieni, łaskawie wybawił. — *Do bram.* Zajmując nieprzyjacielskie ich miasta.

13. *Ostatki ludu.* Które Jabin wielu nieszczęściami był uciśniał.

14. *Z Ephraima wygładził je w Amaleku.* LXX. *Ephraim wykorzenił je w Amalek.* W innych tekstach: *Ephraim zemścił się nad nimi w Dolinie,* to jest w dolinie strumienia Cison. Dla tego zaś nasz tekst powiada w *Amalek*, iż, jak sądzi Serarius, pokolenie Ephraima napadło na Amalecytów, którzy chcieli przyłączyć się do króla Jabin, jak się przyłączyli do Eglona, r. 3 w. 13, i tutaj, królowie Chananejscy w. 19. Prawdziwe zdaje się być to zdanie: że wojsko Sisary od samej góry Thabor i strumienia Cison blakając się, uciekło aż do pokolenia Ephraima, ztamtąd aż do pokolenia Benjamin, nareszcie aż do Amalecytów, tak, iż nigdzie nie mogli znaleźć dla siebie miejsca odpoczynku. — *Z Machira.* Pochwała znakomitsze familie Manassejczyków; Machir bowiem był synem Manasses, Gen. 50. 22.

15. *Który jakoby z góry i w przepaść.* Pod przenośnią spadzistego miejsca i przepaści przedstawia wielkość niebezpieczeństwa, na które dobrowolnie się narazili w sprawie Rzeczypospolitej. — *Rozzerwany będąc Ruben przeciw sobie.* Na stronnictwa i rozmaite zdania podzielony, gdy jedni powiadali, że należy się wstrzymać od wojny, dru-

11. Gdzie się potłuky wozy, y wojsko nieprzyjacielskie zatłumione jest, tam niechaj powiadają sprawiedliwości Pańskie, y łaskę przeciwko mocnym Izraela: tedy stąpił lud Pański do bram, y otrzymał zwierzchność.

12. Powstań, powstań Debbora, powstań, powstań, a zaczynaj pieśń: wstań Baraku, a pojmay więźnie twoje synu Abinoem.

13. Zachowane są ostatki ludu, Pan w mocnych się potykał.

14. Z Ephraima wygładził je w Ameleku, a po nim z Beniamina przeciwko ludu twemu o Amaleku: z Machira książęta wyszli, a z Zabulona, którzy wywiedli wojsko ku wojuwaniu.

15. Książęta Issachar były z Debborą, y w Barakowe tropy szli, który jakoby z góry y w przepaść w niebezpieczeństwo się w dał: rozerwany będąc Ruben przeciw sobie, ludzi wielkiemu myśli nalazło się sprzeczenie.

16. Czemu mieszkasz między dwiema granicami, abyś słuchał krzykanie trzód? rozerwany będąc Ruben przeciw sobie, ludzi wielkiemu myśli nalazło się sprzeczenie.

17. Galaad za Jordanem odpoczywał, a Dan bawił się okrętami: Aser mieszkiał na brzegu morskim, a przebywał w portciech.

18. Ale Zabulon y Nephthali wydali dusze swe na śmierć w krainie Merome.

19. Przyiachali królowie y walczyli, walczyli królowie Chanaan w Thanach przy wodach Maggedo, a przecię nic nie odnieśli łupiąc.

20. Z nieba walczone przeciwko im: gwiazdy

dyż zaś twierdzili, iż potrzeba wystąpić przeciw nieprzyjaciół i wysłać na nich ogólną wyprawę z Izraela. — *Ludzi wielkiej myśli nalazło się sprzeczenie.* Między książętami tego pokolenia wszczęła się sprzeczka i rozmaite oraz niezgodne dążności.

16. *Czemu mieszkasz między dwiema granicami.* Czemu ani na nieprzyjaciół nie napadasz, ani też przyłączasz się do obozu Izraela. Czemu próżnujący siedzisz między zagrodą i owczarnią owiec twoich? — *Abys słuchał krzykanie trzód?* Wśród beczących owiec twoich gnuśnieją, i niestając się oddalić kłęski ogólnej.

17. *Galaad za Jordanem odpoczywał.* Te pokolenia, które znajdowały się na tamtej stronie Jordanu, w krainie zwanej Galaad, jakby dalekie będąc od niebezpieczeństwa, spokojnie mieszkaly, i będąc oddane prywatnym zyskom, nie miały starania o Rzeczypospolitą — *Dan bawił się okrętami.* Handel i przemysłem. — *Aser mieszkiał na brzegu morskim.* Będąc oddanym własnym interesom, zaniedbał nieść pomoc uciśnionej Rzeczypospolitej.

18. *Ale Zabulon.* Tym czasem, kiedy inni oddawali się bezczynności, Zabulonczycy i Neftalczycy narazili siebie na niebezpieczeństwa, i na utratę życia. — *W krainie Merome.* Merome, czyli jak w teks. hebr. *pole wysokich*, jest to góra Thabor, na której szczycie znajduje się równina, mająca w sobie obszaru na dwadzieścia sześć staj.

19. *Przy wodach Maggedo.* Przy strumieniu Cison — *A przecię nic nie odnieśli łupiąc.* LXX. *daru srebra nie otrzymali;* jest to Tapinoza: tak dalece nie odebrali łupów, iż raczej sami zostali zwyciężeni i wyniszczeni.

20. *Z nieba walczone przeciwko nim.* Ponieważ, jak powiada Józef, w czasie tej utarczki powstała wielka burza, nawalny deszcz i grad zalały oczy Chananejczy-

manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram prugnauerunt.

21. Torrens Cison traxit cadavera eorum, torrens Cadumim, torrens Cison: conculca anima mea robustos.

22. Ungulae equorum ceciderunt, fugientibus impetu, et per praeceps ruentibus fortissimis hostium.

23. Maledicite terrae Meroz, dixit Angelus Domini: maledicite habitatoribus ejus, quia non venerunt ad auxilium Domini, in adiutorium fortissimorum ejus.

24. Benedicta inter mulieres Jahel, uxor Haber Cinaei, et benedicatur in tabernaculo suo.

25. Aquam petenti lac dedit, et in phiala principum obtulit butyrum.

26. Sinistram manum misit ad clavum, et dextram ad fabrorum malleos, percussitque Sisaram, quaerens in capite vulnere locum, et tempus valide perforans.

27. Inter pedes ejus ruit: defecit, et mortuus est: volvebatur ante pedes ejus, et jacebat exanimis et miserabilis.

28. Per fenestram respiciens, ululabat mater ejus, et de coenaculo loquebatur: Cur moratur regredi currus ejus? quare tardaverunt pedes quadrigarum illius?

29. Una sapientior ceteris uxoribus ejus, haec socrui verba respondit:

30. Forsitan nunc dividit spolia, et pulcherrima feminarum eligitur ei: vestes diversorum colorum Sisarae traduntur in praedam, et supellex varia ad ornanda colla congeritur.

31. Sic pereant omnes inimici tui, Domine: qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent.

32. Quievitque terra per quadraginta annos.

trwając w rzędzie y w biegu swoim, przeciwko Sisarze walczyły.

21. Potok Cison niósł trupy ich, potok Kadumim, potok Cison: podepcz duszo moja duże.

22. Kopyta koniom padały, gdy uciekały pędem, y gdy spadali na szyje co mocniejszy nieprzyjaciele.

23. Przeklinajcie ziemię Meroz, rzekł Anioł Pański: złorzeczcie obywatelóm iéy, iż nie przyszli na pomoc Pańską, na pomoc namocniejszym iego.

24. Błogosławiona między niewiastami Jahel żona Haber Cyneyczyka, y niech będzie błogosławiona w namięcie swoim.

25. Wody proszącemu, mléka dała, a w kubku książąt przyniosła masła.

26. Lewą rękę ściągnęła do gwoźdźcia, a prawą do kowalskich młotów, y uderzyła Sisarę, szukając w głowie mieysca ranie, y skroń mocno dziurawiając.

27. Padł iéy między nogi: ustał y umarł: walał się przed iéy nogami, y leżał bez dusze y nędzny.

28. Oknem wyglądając, wyła matka iego: y z sale mówiła: Przecz mieszka wrócić się wóz iego? czemu leniwo szły nogi poczwornych iego?

29. Jedna co mędrsza nad inne żony iego, te świekrze słowa odpowiedziała:

30. Podobno teraz dzieli korzyści, a obcieraia mu co nacudniejszą białogłową: szaty rozmaitéy maści Sisarze daia za łup, y sprzęt rozmaity zbieraia mu na ozdobę szciam.

31. Tak niechay zginą wszyscy nieprzyjaciele twoi, Panie: a którzy cię miłuią, iako się iaśni słońce kiedy wschodzi, tak niechay świecą.

32. Y była w pokoju ziemia przez czterdzieści lat.

kom, tak, iż bronią władać nie mogli. *Gwiazdy trwając w rzędzie i w biegu swoim, przeciwko Sisarze walczyły.* Niektórzy przez gwiazdy rozumieją aniołów, których wojsko strzeże porządku swego, i przeto o nich się mówi: *trwając w rzędzie i biegu swoim.* Inni, jak Cajet. et Delrio, (Iir. 4. Disp. c. 3. g. 1) powiadają, że powietrze, i inne żywioły oraz sam czas tak sprzyjały ludowi Bożemu, iż same nawet gwiazdy, które zwykle są przyczyną deszczu, zdawały się walczyć przeciwko Sisarze za Izraela. O gwiazdach zaś mówi się, iż przetrwały w rzędzie i biegu swoim, dla tego, ażeby ktoś nie sądził, że one uległy w biegu swoim jakiej zmianie lub zawadzie, tak jak się stało ze słońcem i księżycem, gdy Jozue rozkazał im na czas pewny zastanowić się, Jozue 10, 12.

21. *Potok Kadumim.* Potoku Cison dwa są ramiona, z których jedno idzie ku zachodowi, i wpada do morza Śródziemnego; drugie płynie na wschód, do jeziora Genezareth. Ta część wschodnia, jak mniema Serarius, nazywała się *Kadumim*, gdyż *Kedem* w Piśmie ś często bierze się za wschód, jako w Gen. 2, 8 i indziej. Pismo ś. mówi, że potok niósł trupy; bo w skutek ulewnej deszczu, o którym w przeszłym mówiłem wier-

szu, został wezbrany do tyła, aż trupy poległych, z brzegów poroznosił.—*Duże.* Żołnierzy Sisary, którzy w broni i własnych siłach nadzieję pokładali.

22. *Kopyta koniom padały.* Przetarte i skaleczone.

23. *Przeklinajcie ziemię Meroz.* Imię miejsca już nieznanego, o którym ani u Euzebiusza, ani u Ś. Hieronima w księdze o miejscach, żadnej wzmianki nie ma. Temu więc miastu, albo miejscu, które na tę świętą wojnę iść nie chciało, ażeby wszyscy złorzeczyli, życzy nie tylko swoją powagą, lecz nadto powagą anioła, o którym dodaje.—*Rzekł anioł Pański.* Prawdziwy anioł, a może Ś. Michał, który tej wojnie przewodniczył, jako książę i Patron ludu Izraelskiego. Dan. 10, 20.

25. *W kubku książąt.* W naczyniu pewnem przyozdobionem, jakie przystoi na książęcia.—*Masło.* Mleko niedawno przedtem dojrzone, od którego tłustsza część, z czego się masło robi, oddzielona jeszcze nie była.

28. *Z Sale.* Sale, które w wyższej części domów zwykły się urządzać, dogodniejsze były do poglądania.

29. *Jedna co mędrsza.* Która chciała okazać się mądrą.

32. *I była w pokoju ziemia.* Patrz wyżej r. 3, w. 11.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O podbiciu w niewolę Izraela przez Madianitów, ukazaniu się Anioła Gedeonowi, i zburzeniu bałwana Baala.

1. Fecerunt autem filii Israël malum in conspectu Domini: qui tradidit illos in manu Madian septem annis,

2. et oppressi sunt valde ab eis. Feceruntque sibi antra et speluncas in montibus, et munitissima ad repugnandum loca.

3. Cumque sevisset Israël, ascendebant Madian et Amalec, ceterique orientalium nationum:

4. et apud eos figentes tentoria, sicut erant in herbis cuncta vastabant usque ad introitum Gazae: nihilque omnino ad vitam pertinens relinquebant in Israël, non oves, non boves, non asinos.

5. Ipsi enim et universi greges eorum veniebant cum tabernaculis suis, et instar locustarum universa complebant, innumera multitudo hominum et camelorum, quidquid tetigerant devastantes.

6. Humiliatusque est Israël valde in conspectu Madian.

7. Et clamavit ad Dominum, postulans auxilium contra Madianitas.

8. Qui misit ad eos virum prophetam, et locutus est: Haec dicit Dominus Deus Israël: Ego vos feci conscendere de Aegypto, et eduxi vos de domo servitutis,

9. et liberavi de manu Aegyptiorum et omnium inimicorum, qui affligebant vos: ejecique eos ad introitum vestrum, et tradidi vobis terram eorum.

10. Et dixi: Ego Dominus Deus vester, ne timeatis deos Amorrhaeorum, in quorum terra habitatis. Et noluitis audire vocem meam.

11. Venit autem Angelus Domini, et sedit sub quercu, quae erat in Ephra, et pertinebat ad Joas, patrem familiae Ezri. Cumque Gedeon filius ejus excuteret atque purgaret frumenta in torculari, ut fugeret Madian,

12. apparuit ei Angelus Domini, et ait: Dominus tecum, virorum fortissime.

13. Dixitque ei Gedeon: Obsecro, mi Domine, si Dominus nobiscum est, cur apprehenderunt nos haec omnia? ubi sunt mirabilia ejus, quae narra-verunt patres nostri, atque dixerunt: De Aegypto eduxit nos Dominus? Nunc autem dereliquit nos Dominus et tradidit in manu Madian.

R. 6.—1. *W rękę Madian.* Madyanici pochodzili od potomków Abrahama z jego żony Cetury, lecz nie przez dziedzica obietnic, Izaaka. Genes. r. 25, 2.—*Przez siedm lat.* Krótszy ludu ucisk od tego, jaki opowiedziany został w rozdziałach przeszłych; chyba że powiemy, iż krótkość czasu została wynagrodzoną ostrością niewoli i kary. natychmiast bowiem dodaje się, i *byli bardzo od nich uciśnieni.*

3. *Amalek.* Amalecytowie pochodzili od potomków Izaaka, lecz przez Ezawę. Gen. 36, 12.—*I inne wschodnie narody.* Które na wschodzie ziemi świętej mieszkaly.

4. *Aż do wejścia Gazy.* Która leży na samym brzegu krainy owej, przyległej do morza Śródziemnego, oblewającego zachodni brzeg ziemi świętej.

1. Y uczynili synowie Izraelowi złe przed oczyma Pańskimi: który ie dał w rękę Madian przez siedm lat,

2. y byli barzo od nich uciśnieni. Y poczynili sobie iamy y iaskinie w górach, y mieysca barzo obronne na odpor.

3. A gdy Izrael zaśiał, przyjeżdżał Madian y Amalek, y inne wschodnie narody:

4. y u nich rozbiwszy namioty, iako było w trawie wszystko psowali, aż do weszcia Gazy: a zgola nic do żywności należącego w Izraelu nie zostawiali, ani owec, ani wołów, ani osłów.

5. Bo y sami y wszystkie trzody ich przyciągali z namiotami swymi, a iako szarańcza wszystkie mieysca napełniała niezliczona wielkość ludzi y wielbłądów, pustosząc wszystko, czego się dotknęli.

6. Y poniżony iest bardzo Izrael przed oczyma Madian.

7. Y wołał do Pana, prosząc pomocy przeciw Madianitóm.

8. Który posłał do nich męża proroka, y rzekł: To mówi Pan Bóg Izraelów: Jam uczynił żeście wyszli z Egiptu, y wywiódłem was z domu niewolę,

9. y wybawiłem z ręki Egypcjanów, y wszystkich nieprzyaciół, którzy was trapiłi: y wygnałem ie na weszcie wasze, y dałem wam ich ziemię.

10. Y rzekłem: Jam Pan Bóg wasz, niebóycie się bogów Amorreyczyków, w których ziemi mieszkacie. A niechćieliscie słuchać głosu mego.

11. Y przyszedł Anyół Pański, y siedział pod dębem, który był w Ephra, y należał do Joasa oycy domu Ezri. A gdy Gedeon syn iego młócił y czyścił zboże w prasie, aby uciekł przed Madianity,

12. ukazał się mu Anyół Pański, y rzekł: Pan z tobą, z mężów namocniejszy.

13. Y rzekł mu Gedeon: Proszę, mój Panie, ieśli jest Pan z nami, czemuż nas podkalo to wszystko? gdzież są dziwy iego, które powiadali oycowie naszy, y mówili: Wywiódł nas Pan z Egiptu, a teraz opuścił nas Pan i dał w ręce Madiańskie.

8. *Męża proroka.* Którege imienia nie wyrażono. Był zaś prorokiem, albo z powołania ciągłym, jako i inni prorocy, albo na ten czas krótki, w którym lud upominał; pierwsze zdanie zdaje się być prawdziwszem, gdyż takich proroków większa jest powaga. Tego zaś proroka mowa zgadza się z ową, która jest wyżej w r. 2, w. 1, 2, 3.

11. *I przyszedł anioł Pański.* Może być, iż ten sam, o którym mówiliśmy w r. 1. w. 23, t. j. Michał, ludu Izraelskiego wódz, patron i obrońca.—*Pod dębem.* LXX, *Pod drzewem terpentynowem.*—*Który był w Ephra.* Dwojakię było Ephra: jedno w pokoleniu Beniamina, Joz. 18, 23; drugie to, w pokoleniu Manassesę. — *Ojca domu Ezri.* Głowa rodziny Ezri.—*Młócił... zboże.* LXX, *mają, laską wybijal.*—*W prasie.* Na miejscu prasy, gdzie

14. Respexitque ad eum Dominus, et ait: Vade in hac fortitudine tua, et liberabis Israël de manu Madian: scito quod miserim te. (1. Reg. 12, 11).

15. Qui respondens ait: Obsecro, mi Domine, in quo liberabo Israël? ecce, familia mea infima est in Manasse, et ego minimus in domo patris mei.

16. Dixitque ei Dominus: Ego ero tecum: et percuties Madian, quasi unum virum.

17. Et ille: Si inveni, inquit, gratiam coram te, da mihi signum, quod tu sis, qui loqueris ad me.

18. Nec recedas hinc, donec revertar ad te, portans sacrificium, et offerens tibi. Qui respondit: Ego praestolabor adventum tuum.

19. Ingressus est itaque Gedeon, et coxit hœdum, et de farinae modio azymos panes: carnesque ponens in canistro, et jus carniū mittens in ollam, tulit omnia sub quercu, et obtulit ei.

20. Cui dixit Angelus Domini: Tolle carnes et azymos panes, et pone supra petram illam, et jus desuper funde. Cumque fecisset ita,

21. extendit Angelus Domini summitatem virgae, quam tenebat in manu, et tetigit carnes et panes azymos: ascenditque ignis de petra, et carnes azymosque panes consumpsit: Angelus autem Domini evanuit ex oculis ejus.

22. Vidensque Gedeon, quod esset Angelus Domini, ait: Heu mi Domine Deus: quia vidi Angelum Domini facie ad faciem.

23. Dixitque et Dominus: Pax tecum: ne timeas, non morieris.

25. Aedificavit ergo ibi Gedeon altare Domino,

była prasa.—*Aby uciekł przed Madianitą.* Ażeby przemoc owa uszła ręk Madyańczyków. iżby ci, nie tak łatwo podejrzewali, że w prasie jest coś zdobyć, gdyż nie był jeszcze czas zbierania wina. Jakby sam z przemocą uciekał.

14. *I wejrzał.* Nie tylko oczami ciała, które był przyjął na się lecz daleko więcej oczyma przyjaźniej woli i dobroczynnej potęgi. — *Pan.* Anioł, posel Pański, a następnie przedstawiający Pana, chociaż Gedeon go jeszcze niepoznał. — *Idź w tej mocy twojej.* Którą obdarzył cię Bóg i której ci teraz przymnożył swoją dobrocią.

15. *W czem wybawię Izraela.* Czém ja jestem, albo jaka jest we mnie zdolność, ażebym mógł wybawić Izraela.—*Dom mój najpodlejszy jest w Manasse.* W porównaniu do innych familij, które w témże pokoleniu są możniejsze i słynniejsze bogactwami i liczbą członków. — *A ja najmniejszy w domu ojca mego.* Albo wiekiem, albo najmniej od wszystkich jestem opatrzony w te zasoby i zdolności, które do tak wielkiego dzieła są potrzebne.

16. *Jako jednego męża.* Jak gdyby nie z wojskiem wielkiem, lecz z jednym tylko człowiekiem potrzeba było się potykać.

17. *Daj mi znak, żeś ty jest, który mówisz do mnie.* Oczami i uszami czuł i pojmował Gedeon anioła mówiącego, prosi więc, ażeby znakiem pewnym pokazał i stwierdził, że on jest tym, któremu pomoc boską i tak znakomite zwycięstwo obiecującemu, wierę słusznie daćby należało.

18. *Niosąc ofiarę.* Hebr. *niosąc dar.* Gedeon bowiem tego był tylko usposobienia, ażeby gościa przyjąć i dać mu pokarm, i w tym celu upiekł chleb praśny i zabił kozła. Zowie się zaś ofiarą sposobem mówienia

14. Y weyrzał nań Pan, y rzekł: Idź w téj mocy twojej, a wybawisz Izraela z ręki Madiańskię: wiédz zem cię posłał.

15. Który odpowiadając rzekł: Proszę, mój Panie, w czym wybawię Izraela, oto dom mój najpodlejszy iest w Manasse, a ia najmniejszy w domu oyca mego.

16. Y rzekł mu Pan: Ja będę z tobą: y porazisz Madianity, iako iednego męża.

17. A on: Jeslim, pry, nalazł łaskę przed tobą, day mi znak, żeś ty iest, który mówisz do mnie.

18. Ani odchódz ztąd, aż się wrócę do ciebie, niosąc ofiarę, y ofiarując ci. Który odpowiedział: Ja będę czekał przyscia twego.

19. Wszedł tedy Gedeon, y upiekł kozłatko, y z miary mąki praśnego chleba, y włożywszy mięso w kosz, a polówkę mięsą wlawszy w garniec, przyniósł wszystko pod dąb y ofiarował mu.

20. Któremu rzekł Anioł Pański: Weźmi mięso y praśne chleby, y połóż na skale onę y a polę polówką. A gdy tak uczynił,

21. ściągnął Anioł Pański koniec laski, którą trzymał w ręce, y dotknął mięsa y praśnych chlebów: y wystąpił ogień z skały, y strawił mięso y praśniki: a Anioł Pański zniknął z oczu iego.

22. A użyławszy Gedeon, że był Anioł Pański, rzekł: Ah mój Panie Boże, iżem widział Anioła Pańskiego twarzą w twarz.

23. Y rzekł mu Pan: Pokóy z tobą: niebóy się, nie umrzesz.

24. Zbudował tedy tam Gedeon ołtarz Panu,

Pisma ś. w którym ofiarować niekiedy to samo znaczy, co po prostu zabijać. Tak I. Król. 25, 11, rzekł Nabal: *Więc ja wezmę chleb mój i wodę moję i mięso bydlę, którem pobił dla postrzyżników moich:* w teks. greckim jest, *ofiarowałem.* Math. 22, 4 powiedziano: *Woły moje, i karmne rzeczy są pobite:* po grecku *ofiarowane.* 2) dla tego, że co Gedeon przyniósł na pokarm, to anioł obrócił na ofiarę, jak zobaczymy w następnych wierszach.

20. *Położ na skale.* Obrął skałę, ażeby do téj ofiary był ołtarz urządzony z kamieni nieciosanych, jak powiedział. Exod. — 20, 25. *Polej polówką.* Polewka, ponieważ jest materij wodnistej, powiększa cud, który miał być przez anioła zdziałany. Nadto to polanie polewką było naksztalt owego namaszczenia, którem ołtarz całopalenia został namaszczony, Exod. 40, 10 i 11, i Gen-28, 18. albo, jak tłumaczy Arias, było naksztalt ofiary mokrej, która do ofiar zwykle się dodawała.

21. *Koniec laski.* Kija, który, jako podróżny, przy sobie nosił.—*I wystąpił ogień z skały.* Którym ogniem, na sposób całopalenia, i wszystko inne zniszczonem zostało, co na tym ołtarzu, na prędce zbudowanym, położone było.

22. *Ach mój Panie Boże.* Tak mówi Gedeon, ponieważ u ludu prostego i ciemnego było mniemanie, że ten, któryby ujrzał anioła, wnet umrzeć musi. Do takiego mniemania powód brali z tego, co mówi się w Exod. 33, 20. *Nie ujrzy mię bowiem człowiek, a będzie żył.* Fałszywe jednak było to mniemanie, gdyż często aniołowie ukazywali się wielu ludziom, jak mówi o tém Pismo ś. i zawsze bez najmniejszej szkody.

23. *I rzekł mu Pan.* Drżącemu od strachu Gedeonowi, anioł, który już trochę był odszedł, rzekł tak, iż

vocavitque illud, Domini pax, usque in praesentem diem. Cumque adhuc esset in Ephra, quae est familiae Ezri,

25. nocte illa dixit Dominus ad eum: Tolle taurum patris tui, et alterum taurum annorum septem, destruesque aram Baal, quae est patris tui: et nemus, quod circa aram est, succide:

26. et aedificabis altare Domino Deo tuo in summitate petrae hujus, super quam ante sacrificium posuisti: tollesque taurum secundum, et offeres holocaustum super struem lignorum, quae de nemore succideris.

27. Assumptis ergo Gedeon decem viris de servis suis, fecit sicut praeceperat ei Dominus. Timens autem domum patris sui, et homines illius civitatis, per diem noluit id facere, sed omnia nocte complevit.

28. Cumque surrexissent viri oppidi ejus mane, viderunt destructam aram Baal, lucumque succisum, et taurum alterum impositum super altare, quod tunc aedificatum erat.

29. Dixeruntque ad invicem: Quis hoc fecit? Cumque perquirerent auctorem facti, dictum est: Gedeon filius Joas fecit haec omnia.

30. Et dixerunt ad Joas: Produc filium tuum huc, ut moriatur: quia destruxit aram Baal, et succidit nemus.

31. Quibus ille respondit: Numquid ultores estis Baal, ut pugnetis pro eo? qui adversarius est ejus, moriatur antequam lux crastina veniat: si Deus est, vindicet se de eo, qui suffodit aram ejus.

32. Ex illo die vocatus est Gedeon, Jerobaal, eo quod dixisset Joas: Ulciscatur se de eo Baal, qui suffodit aram ejus.

33. Igitur omnis Madian et Amalec, et orientales populi congregati sunt simul: et transeuntes Jordanem, castrametati sunt in valle Jezrael.

34. Spiritus autem Domini induit Gedeon, qui clangens buccina convocavit domum Abiezer, ut sequeretur se.

Itawo mógł usłyszeć: *Pokój z tobą, nie bój się, etc.*

24. *Zbudował... ołtarz.* Nie jest innym ten ołtarz od tego, o którym jest wzmianka w wierszu następnym 26. Często bowiem w Piśmie ś. rzecz jaką pokrótce się dotyka, która potem obszerniej i jaśniej się wyklada. I tak tutaj Pismo ś. pokrótce wspomina, że Gedeon ołtarz wystawił; jakim zaś sposobem, jaką władzą i w jakim miejscu to uczynił, dodaje i jaśniej opowiada w. 25, 26, 27. — *I nazwał go.* Było we zwyczaju. wystawionym tego rodzaju ołtarzom albo pomnikom nadawać pewne imiona, jak to się pokazuje z Gen. 28, 22; Exod 17, 15. — *Pański pokój.* To jest, jak gdyby powiedział: Jest sprawcą pokoju czyli wybawienia, i pokój oraz zbawienie da ludowi swemu. — *Aż do dnia dzisiejszego.* To jest stoi ten ołtarz.

25. *Byka ojca twego.* Który należy do ojca twojego, i jego jednego imieniem przeznaczony jest na ofiarę Baalowi. — *Drugiego byka.* Publicznego i publicznem całego miasta imieniem na ofiarę owemu bogu przeznaczonego, w celu otrzymania pomocy do zrzucenia jarzma niewoli Madyańczyków. — *Siedmioletniego.* Któryby wiekiem był taki, jaką była niewola Madyańska, siedm lat trwająca. — *I rozwalisz ołtarz Baalów, który jest ojca*

nazwał ji, Pański pokój, aż do dnia dzisiejszego A gdy był jeszcze w Ephra, która jest domu Ezri,

25. nocy onéy rzekł Pan do niego: Weźmi byka ojca twego, a drugiego byka, siedmioletniego, y rozwalisz ołtarz Baalów, który jest ojca twego: a gay, który jest około ołtarza, wyrąbaj:

26. y zbudujesz ołtarz Panu Bogu twemu na wierzchu téy skały, na któreieś piérwéy ofiarę położył: y weźmiesz byka wtórego, y ofiarujesz całopalenie, na stoście drew, których z gaju wyśieczesz.

27. Wziąwszy tedy Gedeon dziesięć mętów, służebników swoich, uczynił iako mu, był Pan przykazał. Lecz bojąc się domu oycy swego, y ludzi miasta onego, niechciał tego we dnie czynić, ale wszystko w nocy odprawił.

28. A gdy wstali rano ludzie miasta onego, ujrżeli rozwalony ołtarz Baalów, y gay wyrąbany, y byka drugiego włożonego na ołtarz, który na ten czas był zbudowany.

29. Rzekli ieden do drugiego: Kto to uczynił? A gdy się dowiadowali, ktoby to uczynił, powiedziano: Gedeon syn Joas to wszystko uczynił.

30. Y rzekli do Joas: Wywiedź tu syna twego żeby umarł: bo rozwalił ołtarz Baalów, y gay wyrąbał.

31. Którym on odpowiedział: Izaście wy mściciele Baalowi, żebyście się zastawiali zań? Kto iego przeciwnikiem jest niech umrze, niż dzień jutrzejszy przyjdzie: jeśli Bóg jest, niech się pomści na tym, który podkopał ołtarz iego.

32. Od onego dnia nazwan jest Gedeon Jerobaal, przeto, iż rzekł Joas, niech się pomści nad Baal, który podkopał ołtarz iego.

33. Wszystkie tedy Madyan y Amalek, y wschodni narodowie zabrali się pospółu: y przeprawiwszy się przez Jordan, położyli się obozem w dolinie Jezrael.

34. A Duch Pański oblokł Gedeona, który zatrąbiwszy w trąbę, zwołał dóm Abiezer, aby szedł za nim.

twego. Joas, ojciec Gedeona był bałwchwalca. Zdaje się zaś, że Gedeon którego może matka, albo babka w prawdziwej jednego Boga wierze wychowała, bezbożnością tą skalany nie był. — *Gay, który jest około ołtarza.* Był to zwyczaj u starożytnych, którzy bogom swoim gaje poświęcać zwykli byli.

26. *Ofiarujesz całopalenie.* Składać ofiary należało do kapłanów: z rozkazu jednak Boga, Gedeon nie kapłan, nadzwyczajnym téj ofiary ministrem zostaje tu ustanowiony.

31. *Izaście wy mściciele Baalowi* Jak gdyby rzekł: Nie troszczcie się; świętokradcy nie pozwoli sam Baal żyć aż do dnia jutrzejszego, lecz ktokolwiek on jest, od niego zostanie zabity. Więcej też przystoi, ażeby Baal, który od potęgi i panowania nosi imię, sam ukarał tych, którzy mu krzywdę wyrządzili.

32. *Nazwan jest Gedeon Jerobaal.* Co znaczy: *Walczący przeciw Baalowi, osądzający, albo potępiający Baala.*

33. *W dolinie Jezrael.* Jezrael było to miasto pokolenia Judyckiego, Jos. 15, 16, blisko góry Gelboe, nie daleko od Jordanu.

35. *A duch Pański.* Patrz, co jest powiedziane w r.

35. Misitque nuntios in universum Manassen, qui et ipse secutus est eum: et alios nuntios in Aser et Zabulon et Nephthali qui occurrerunt ei.

36. Dixitque Gedeon ad Deum: Si saluum facis per manum meam Israël, sicut locutus es,

37. ponam hoc vellus lanae in area: si ros in solo vellere fuerit, et in omni terra siccitas, sciam, quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israël.

38. Factumque est ita. Et de nocte consurgens, expresso vellere, concham rore implevit.

39. Dixitque rursus ad Deum: Ne irascatur furor tuus contra me, si adhuc semel tentavero, signum quaerens in vellere. Oro, ut solum vellus siccum sit, et omnis terra rore madens.

40. Fecitque Deus nocte illa, ut postulaverat; et fuit siccitas in solo vellere, et ros in omni terra.

35. Y posłał posły do wszystkiego Manasse, który y sam szedł za nim, y drugie posły do Aser y do Zabulon, y do Nephthali, którzy mu zaiachali

36. Y rzekł Gedeon do Boga: Jeśli zbawisz przez rękę moję Izraela, iakoś powiedział,

37. położę to runo wełny na boiowisku: jeśli rosa będzie na saméy wełnie, a na wszystkiey ziemi suchość, będę wiedział, że przez rękę moję, iakoś rzekł, wyzwolisz Izraela.

38. Y stało się tak. A wstawszy w nocy wycisnąwszy runo, napełnił miednicę rosy.

39. Y rzekł zaś do Boga: Niech się nie gniewa zapalczywość twa na mię, jeśli się ieszcze z raz pokuszę, szukając znaku na runie. Proszę, niechay samo runo suche będzie, a wszystka ziemia zmokła od rosy.

40. Y uczynił Bóg onéy nocy, iako żądał: y była suchość na samym runie, a rosa po wszystkiey ziemi.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 6. w 18. *Niosąc ofiarę i ofiarując ci.* W żydowskim miasto ofiarując ci, jest, i położyć przed tobą. Żądł rozumiemy iż nie aniołowi ofiarował, ale przez anioła Panu Bogu: Co i sam anioł pokazał, bo nie sobie kazał ofiarować, ale rzekł: weźmij mięso i chleby przasne, i połóż na skale onej. Co gdy uczynił, skłonił koniec laski i dotknął i wystąpił ogień z skały. A tak anioł jako sługa, tylko ogień do ofiary podniecił, i po tem go poznał Gedeon być aniołem *August. q. 25. in Judic.*

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wyborze Izraelitów sposobnych do wojny, uczynionym przez Pana Boga u wód, o porażce Madianitów, zabiciu Oreba i Zeba.

1. Igitur Jerobaal, qui et Gedeon, de nocte consurgens, et omnis populus cum eo, venit ad fontem, qui vocatur Harad; erant autem castra Madian in valle ad septentrionalem plagam collis excelsi.

2. Dixitque Dominus ad Gedeon: Multus tecum est populus, nec tradetur Madian in manus ejus: ne glorietur contra me Israël, et dicat: Meis viribus liberatus sum.

3. Loquere ad populum, et cunctis audientibus praedica: Qui formidosus et timidus est, revertatur. Recesseruntque de monte Galaad, et reversi sunt de populo viginti duo millia viro- rum, et tantum decem millia remanserunt. (*Deuter. 28, 8. 1. Machab. 3, 56.*)

1. Jerobaal tedy, który y Gedeon, w nocy wstawszy, y wszystkie lud z nim, przyciągnął do źródła, które zowią Harad; a wojsko Madiańskie było w dolinie ku północney stronie pagórku wysokiego.

2. Y rzekł Pan do Gedeona: Wielki iest lud z tobą, ani będzie dan Madian w ręce iego, aby się niechwalił przeciw mnie Izrael, y rzekł: Mocą moją iestem wybawiony.

3. Mów do ludu, a opowiedz gdzie wszyscy usłyszają: Kto iest bojaźliwy a lękliwy, niech się wróci. Y odiachało z góry Galaad, y wróciło się z ludu dwadzieścia y dwa tysiąca mężów, a tylko dziesięć tysięcy zostało.

3, 10.—*Dom Abiezer.* Familią Ezri, z której on sam był.
35. *Mu zajechali.* Hebr. *przystąpili do zabieżenia jemu.* połączyli się z wojskiem Gedeona.

36. *Jeśli zbawisz.* Wierzył, że Bóg może i chce wyba- wić Izraela, lecz żąda podwójnym znakiem wiarę w so- bie pomnożyć i większą ochotę w sobie obudzić.

37. *Runo.* Wełnę z owiec ustrzyżoną.

38. *Miednicę.* Hebr. *sephel*, co znaczy naczynie do wody, kubek, dzban.

R. 7.—1. *Do źródła, które zowią Harad.* Adrichomi- usz twierdzi, że to źródło znajduje się na południowym brzegu gór Gelboe. W tekście hebr. czyta się *źródło Charod*, jak gdyby rzekł: *do źródła strachu*, czyli *bojaź- ni*: źródło to tak się nazywa, albo od przestachu Ma- dyańczyków, którzy nie daleko od źródła nim nabawieni zostali, albo od bojaźni tchórzliwych Izraelitów, którzy po napiciu się wody, do domów odesłani zostali, jak ni-

żej.—*W dolinie.* Jezrael, o czem było w r. 6, w. 33.— *Pagórku wysokiego.* Pewna część góry Gelboe.

2. *Wielki jest lud z tobą.* Trzydzieście dwa tysiące waleczników miał w obozie Gedeon, jak widać z następ- nego wiersza. Liczba Madyańczyków, jak się pokazuje z r. 8 w. 10, dochodziła do stu trzydziestu pięciu tysię- cy tak, iż każdy z Izraelitów miałby przed sobą więcej, jak czterech Madyańczyków z którymi walczyć potrzeba było.

3. *Kto jest bojaźliwy i lękliwy.* Ażeby tak przed bi- twą obwieszczać, zalecono było w Deut. 20, 8; gdyby P. Bóg nie był upomniat, możeby to prawo zachowaniem nie było, już dla pośpiechu, już dla tego, iż zdawało się rze- czą godną wiary, że wszyscy, którzy do wytepienia prze- ciw nieprzyjaciołom tak prędko i z taką gotowością byli się zbiegli, są mężami odważnymi i walecznymi. — *I od- jechało z góry Galaad.* Oboz Gedeona znajdował się na

4. Dixitque Dominus ad Gedeon: Adhuc populus multus est, duc eos ad aquas, et ibi probabo illos, et de quo dixero tibi, ut tecum vadat, ipse pergat: quem ire prohibuero, revertatur.

5. Cumque descendisset populus ad aquas, dixit Dominus ad Gedeon: Qui lingua lambuerint aquas, sicut solent canes lambere, separabis eos seorsum: qui autem curvatis genibus biberint, in altera parte erunt.

6. Fuit itaque numerus eorum, qui manu ad os projiciente lambuerant aquas, trecenti viri: omnis autem reliqua multitudo flexo poplite biberat.

7. Et ait Dominus ad Gedeon: In trecentis viris, qui lambuerunt aquas, liberabo vos, et tradam in manu tua Madian: omnis autem reliqua multitudo revertatur in locum suum.

8. Sumptis itaque pro numero cibariis et tubis, omnem reliquam multitudinem abire praecepit ad tabernacula sua: et ipse cum trecentis viris se certamini dedit. Castra autem Madian erant subter in valle.

9. Eadem nocte dixit Dominus ad eum: Surge, et descende in castra, quia tradidi eos in manu tua:

10. sin autem solus ire formidas, descendat tecum Phara puer tuus.

11. Et cum audieris, quid loquantur, tunc confortabuntur manus tuae, et securior ad hostium castra descendes. Descendit ergo ipse et Phara puer ejus in partem castrorum, ubi erant armorum vigiliae.

12. Madian autem et Amalec, et omnes orientales populi, fusi jacebant in valle, ut locustarum multitudo: cameli quoque innumerabiles erant, sicut arena, quae jacet in littore maris.

13. Cumque venisset Gedeon, narrabat aliquis somnium proximo suo, et in hunc modum referebat, quod viderat: Vidi somnium, et videbatur mihi quasi subcinericius panis ex hordeo volvi, et in castra Madian descendere: cumque pervenisset ad tabernaculum, percussit illud, atque subvertit, et terrae funditus coaequavit.

14. Respondit is, cui loquebatur: Non est hoc aliud, nisi gladius Gedeonis, filii Joas viri Israelitae: tradidit enim Dominus in manus ejus Madian, et omnia castra ejus.

górze Geiboe, której pewna część, albo dla podobieństwa do góry Galaad, albo dla jakiej przyczyny nam niewiadomej, górą Galaad jest nazwana. — *Dwadzieścia i dwa tysiące mężów.* Chociaż bowiem wszyscy, albo większa część z wielką odwagą i ochotą przyłączyli się do Gedeona, jednak gdy stawili się w obec nieprzyjacielskiego obozu, zlekli się i korzystając z udzielonej możności odejścia wrócili do domów.

5. *Którzy językiem łęptać będą wodę.* Którzy próżną ręką wodę czerpać będą i ją zwyczajem psów pić będą. — *Którzy ukłękawszy na kolana pić będą.* Którzy nachyliwszy się wodę gębą pić będą, tak jak bydła piją.

7. *We trzech set mężów.* Trzechset tych mężów P. Bóg kazał zatrzymać, ponieważ mężowie wstrzemięźliwi i najmniej skłonni do uciech zmysłowych zwykli być więcej sposobni do prac wojennych, i w niebezpieczeństwach są odważniejsi i mężniejsi.

4. Y rzekł Pan do Gedeona: Jeszcze wielki lud jest, wiedz ie do wody, a tam ich doświadczę, a o którymci powiem, aby z tobą szedł, ten niech idzie: któremu idź zakazę, niech się wróci.

5. A gdy przyszedł lud do wody, rzekł Pan do Gedeona: Którzy językiem łęptać będą wodę, iako psi zwykli łęptać, oddzielisz ie osobno: a którzy ukłękawszy na kolana pić będą, będą na drugiey stronie.

6. Była tedy liczba tych, którzy ręką do ust mieżąc, łęptali wodę, trzysta mężów: a inny wszystkie lud pił pokłękawszy.

7. Y rzekł Pan do Gedeona: We trzechset mężów, którzy łęptali wodę, wybawię was, y dam w rękę twą Madian: a inny wszystkie lud niech się wróci na miejsce swoje.

8. Nabrawszy tedy wedle pocztu strawy y trąb, rozkazał wszystkiemu innemu mnostwu odejść do przybytków swoich: a sam ze trzema sty mężów puścił się na wojnę. A obóz Madiański był na spodku w dolinie.

9. Tęży nocy rzekł Pan do niego: Wstań, a znidź do obozu: bom ci ie dał w rękę twoję:

10. a jeśli się sam idźz boisz, niechay znidzie z tobą Phara sługa twój.

11. A gdy usłyszysz, co mówią, tedy się posilą ręce twoje, y bezpiecnię do obozu nieprzyjacielskiego znidziesz. Szedł tedy sam y Phara sługa iego na część obozu, gdzie była straż zbrojnych.

12. A Madian y Amalek, y wszyscy wschodni naradowie pokładzysię leżeli w dolinie iako mnostwo szarańczy: wielbłądowie téż niezliczeni byli, iako piasek, który leży na brzegu morskim.

13. A gdy przyszedł Gedeon, powiadał ktoś towarzyszowi swemu sen, y tym sposobem powiadał, co widział: Widziałem sen, y zdało mi się iakoby podpłomyk ięczyenny toczył się, y do obozu Madian zstępował: a przyszedzszy do namiotu, uderzył weń y wywrócił, y ziemią do gruntu porównał.

14. Odpowiedział ten, któremu powiadał: Nie jest to nic inszego, iedno miecz Gedeona syna Joasa męża Izraelskiego: bo dał Pan w ręce iego Madiana y wszystkie obóz iego.

9. *Bom ci je dał w rękę twoją.* To jest, z tego, co tam usłyszysz, zrozumiesz, że ja wydał,

11. *Tedy się posilą ręce twoje.* Utwierdza P. Bóg Gedeona, ażeby jego męstwo i odwaga się podniosły i ażeby żołnierze stali się odważniejszymi i śmielszymi; jeśli bowiem, gdy było trzydzieści dwa tysiące, tak wielu się zatrwożyło i przelekło, cóżby należało było mniemać o pozostałych trzechset, gdyby P. Bóg nie dodał im odwagi i męstwa. — *Sam i Phara.* Phara przybrał za towarzysza; ponieważ to jest w naturze człowieka, iż w każdym strachu wielką jest pociechę, albo pomocą obecność innych, jeśli nie wielu, to przynajmniej dwóch albo choć jednego.

13. *Do namiotu.* Albo wodza wojska, albo do namiotów żołnierzy.

14. *Nie jest to nic inszego, iedno miecz Gedeona.* Słusznie tak się domyśla: albowiem Gedeon z najmniejszej

aque audisset Gedeon somnium, et inter-
um ejus, adoravit: et reversus est ad ca-
el, et ait: Surgite, tradidit enim Domi-
anus nostras castra Madian.

visitque trecentos viros in tres partes,
tubas in manibus eorum, lagenasque va-
lampades in medio lagenarum.

dixit ad eos: Quod me facere videritis,
ingrediar partem castrorum, et quod
ctamini.

ando personuerit tuba in manu mea, vos
er castrorum circuitum clangite, et con-
Domino et Gedeoni.

gressus est Gedeon, et trecenti viri, qui
n eo, in partem castrorum, incipientibus
octis mediae, et custodibus suscitatis,
t buccinis clangere, et complodere inter
is.

aque per gyrum castrorum in tribus per-
locis, et hydrias confregissent, tenuerunt
manibus lampades, et dextris sonantes
maveruntque: Gladius Domini et Gedeonis:
ntes singuli in loco suo per circuitum
a hostilium. Omnia itaque castra turbata
vociferantes, ululantesque fugerunt:

nihilominus insistebant trecenti viri buc-
sonantes. Immisitque Dominus gladium
us castris, et mutua se caede truncabant,
gientes usque ad Bethsetha, et crepidinem
ula in Tebbath. Conclamantes autem viri
Nephthali, et Aser, et omni Manasse,
bantur Madian.

isitque Gedeon nuntios in omnem montem
dicens: Descendite in occursum Madian,
ate aquas usque Bethbera atque Jorda-
navitque omnis Ephraim, et praeoccupavit
que Jordanem usque Bethbera.

15. A usłyszawszy Gedeon sen, y wykład iego,
pokłonił się: y wrócił się do obozu Izraelskiego,
y rzekł: Wstańcie, bo dał Pan w ręce nasze
obóz Madiański.

16. Y rozdzielił trzysta mężów na trzy części:
y dał im w ręce trąby, y fiasze czce, a pochodnie
w pośrodku fasz.

17. Y rzekł do nich: Co uyrzycie że ia czynić
będę, to czynicie: wnidę w część obozu, aco uczy-
nię, naszladyście.

18. Kiedy zabrzmi trąba w ręce moiéy, tedy
wy téż około obozu trąbćcie, a okrzyk czynicie,
Panu y Gedeonowi.

19. Y wszedł Gedeon y trzysta mężów, którzy
byli z nim, w część obozu, gdy się zaczynała straż
północna, a pobudziwszy stróżę, tęli trąbić w trą-
by, y tłuc iednę o drugą fiaszę.

20. A gdy w kolo obozu na trzech mieyscach
trąbili y potłukli fiasze, trzymali w lewych rękach
pochodnie, a w prawych trąby brzumiące, y wołali:
Miecz Pański y Gedeonów:

21. stojąc każdy na swym mieyscu w kolo obo-
zu nieprzyacielskiego. A tak strwożył się wszy-
tek obóz, a wrzeszcząc, y wyjąc uciekli:

22. a przedsię natierali trzysta mężów trąbiąc
w trąby. Y wpuscił Pan miecz na wszystkie obóz,
y sami się między sobą zabiali,

23. uciekając aż do Bethsetta, y brzegu Abel-
mehula w Tebbath. A okrzyk uczyniwszy mężowie
Izrael z Nephthali, y Aser, y wszystkiego Manasse,
gonili Madian.

24. Y posłał Gedeon posły na wszystkę górę
Ephraim, mówąc: Idźcie na zabiezenie Madian, a
ubieźcie wody, aż do Bethbera y Jordanu. Y wo-
łał wszystkie Ephraim; y ubiegł wody, y Jordan
aż do Bethbera.

sam najmniejszy między swoimi dobrze się
wa do chleba jęczmiennego, który niższego
ku, jak chleb pszenney. Nagła też i pośpie-
awa trafnie odpowiada rychłemu potoczeniu
chleba. Wywrócenie namiotu trafnie oznacza
klęskę Madyanitów.

lonił się. T. j. Bogu, dzięki czyniąc i pro-
na potem wszystko szło dobrze, jako P. Bóg
aku był zapewnił.

im w ręce trąby. Z powodu odejścia innych,
a była ilość trąb pozostałych. Te trąby były
XX. I fiasze czce. Fiasze gliniane, naczycie.—Pochodnie. Pochodnie z wosku, albo łud-
odły, lub z innych drzew smolnych.

u i Gedeonowi. Co to oznacza, widzimy z w.
pisano: *Miecz Pana i Gedeona*, i z para-
dejskiej, która tak brzmi: *Miecz od oblicza
wychodzi, a zwycięstwo jest przez ręce Ge-
jest Bóg mści się nad Madyanitami, a Ge-
j rzeczy jest jego posługaczem. Zaleca się
aby wołali, ponieważ wydane okrzyki po-
botę rozpoczynających walkę i przerażają u-
przyjaciół.*

się zaczynała straż północna. Noc dzieliłi
cie godzin; każda zaś straż składała się z trzech
ażę przeto nocne cztery były. Północna więc

straż ta była, która się zaczynała od północy, to jest
od trzeciej straży. — *Obudziwszy stróżę.* Nie znaczy
to, że stróżę spali, gdyż świeżo przyszli byli dla czu-
wania na straży, lecz oznacza, iż nowością rzeczy zo-
stali przerażeni.

21. *Stając każdy na swem mieyscu.* Tak uczyniono aby
Madyanitom się zdawało, iż trzymający pochodnie i z
miejsca się nie ruszający przyświecali tylko tym, którzy
mieli wystąpić do walki.

22. *Sami się między sobą zabiali.* Ślepotą uwiedze-
ni i zapalczywością uniesieni, mniemając, że Izraelitów
zabijają, znajdujących się już pośród ich obozu.

23. *Aż do Bethsetta.* Miejsca są nieznajome, o któ-
rych Pismo ś, nie wspomina. — *A okrzyk uczyniwszy
mężowie Izrael.* Wieść bowiem o zwycięstwie wszędzie
się rozeszła, i przeto natychmiast pokolenia Nephthali,
Aser i Manasse ściagały Madyanitów.

24. *Ubieźcie wody.* Albowiem reszta Madyanitów tam-
tędy do ojczyzny powracać miała. — *Bethbera.* Aryasz
mniema, że to było to samo, co Bethabara, które dom
przejścia znaczy, i leżało nad brzegiem Jordanu, gdzie
znajdował się przechód przez tę rzekę. Serariusz twier-
dzi, że było innem; albowiem to zowie się *Bethbara*
i oznacza dom zboża, tamto zaś *Bethabara*, i oznacza
dom przejścia.

25. Apprehensosque duos viros Madian, Oreb et Zeb, interfecit Oreb in petra Oreb, Zeb vero in torculari Zeb. Et persecuti sunt Madian, capita Ober et Zeb portantes ad Gedeon trans fluenta Jordanis. (*Fsal. 82, 12. Isai. 10, 26.*)

25. Y poymawszy dwu mężów Madińskich, Oreba y Zeb, zabił Oreba na skale Oreb, a Zeba na prasie Zeb. Y gonili Madian niosąc głowy Oreb y Zeb do Gedeona za rzekę Jordan.

CAPUT VIII.

O Ephraimczykach, mężach Sokkoth i Phanuel, i o śmierci Gedeona.

1. Dixeruntque ad eum viri Ephraim: Quid est hoc, quod facere voluisti, ut nos non vocares, cum ad pugnam pergeres contra Madian? jurantes fortiter, et prope vim inferentes.

2. Quibus ille respondit: Quid enim tale facere potui, quale vos fecistis? nonne melior est racemus Ephraim, vindemiis Abiezer?

3. In manus vestras Dominus tradidit principes Madian, Oreb et Zeb: quid tale facere potui, quale vos fecistis? Quod cum locutus esset, requievit spiritus eorum, quo tumebant contra eum.

4. Cumque venisset Gedeon ad Jordanem, transivit eum cum trecentis viris, qui secum erant: et prae lassitudine, fugientes persequi non poterant.

5. Dixitque ad viros Soccoth: Date, obsecro, panes populo, qui mecum est, quia valde defecerunt: ut possimus persequi Zebee et Salmana, reges Madian.

6. Responderunt principes Soccoth: Forsitan palmae manuum Zebee et Salmana in manu tua sunt, et idcirco postulas, ut demus exercitui tuo panes.

7. Quibus ille ait: Cum ergo tradiderit Dominus Zebee et Salmana in manus meas, conteram carnes vestras cum spinis tribulisque deserti.

8. Et inde conscendens, venit in Phanuel: locutusque est ad viros loci illius similia. Cui et illi responderunt, sicut responderant viri Soccoth.

ROZDZIAŁ 8.

1. Y rzekli do niego mężowie Ephraim: Co to jest, coś chciał uczynić, żeś nas nie wezwał, gdyś wyiachał na wojnę przeciw Madianitom? sważąc się mocno a mało nie gwałt czyniąc.

2. Którym on odpowiedział: Cóżem ja mógł takiego uczynić, iakoście wy uczynili? a za nie lepsze jest grono wina Ephraimowe, niżli zbieranie wina Abiezerowe?

3. W ręce wasze Pan dał książęta Madian, Oreb y Zeb: cóżem ja takiego mógł uczynić, iakoście wy uczynili? Co gdy wyrzekł, ućichł duch ich, którym się nadymali przeciw iemu.

4. A gdy przyszedł Gedeon do Jordanu, przeprawił się przezeń ze trzema sty mężów, którzy z nim byli: a od spracowania, uciekających gonić nie mogli.

5. Y rzekł do mężów Sokkoth: Daycie, proszę chleba ludowi, który jest zemną: bo barzo ustali: abyśmy mogli ścigać Zebee i Salmana króle Madian.

6. Odpowiedzieli przelozeni Sokkoth: Podobno dłoni ręku Zebee y Salmana są w ręce twoiey, y dla tego chcesz, abyśmy dali wojsku twemu chleba?

7. Którym on rzekł: Więc kiedy da Pan Zebee y Salmana w ręce moje, skruszę ciała wasze z cierniem y ostem pustynie.

8. A wyiachawszy z onąd przyszedł do Phanuel: y mówił także do mężów mieysca onego. Któremu y ci odpowiedzieli, iako odpowiedzieli byli mężowie Sokkoth.

25. Oreba i Zeb. Wodzów Madyanitów. — Na skale Oreb. Która skala tak jest nazwana od zabicia Oreba. — Na prasie Zeb. Aryasz mniema, że prasą tutaj nazywa się pewne w pośród doliny głębokie miejsce, które miało formę podobną niejako do prasy. Lecz nic nie zawadza, ażeby i skala i prasa były brane w znaczeniu literalnem.

R. 8.—1. Co to jest, coś chciał uczynić? Wezwał był Gedeon, wyżej w r. 6, 35; do towarzystwa i pomocy w tej wojnie cztery pokolenia; opuścił zaś, iak inne, tak i pokolenie Efraima. Dla tego więc to pokolenie narzeka i użala się, że jakby przez pogardę zostało ominięte, i że im Gedeon pozazdrościł chwały, którą całą na pokolenie Manassessa chciał przelać.

2. Cóżem ja mógł takiego uczynić, iakoście wy uczynili? W texcie hebrajskim i greckim: Cóżem uczynił teraz, jako wy? T. j. którzyście pojмали książąt Madianitów Oreba i Zeba.—A za nie lepsze jest grono wina Ephraimowe, niżli zbieranie wina Abiezerowe? Mowa wyrażona przez przysłowie. Znaczenie jest takie: Wy, o pokolenie Efraima, tak dalece znakomitsi jesteście od pokolenia Manassessa, iż wasze zbieranie pozostałych winogron, przewyższa nasze winobranie. Wy, po zebraniu wina, t. j. po zwyciężeniu Madianitów, wzięliście

ich wodzów: lecz czyn ten większej jest wagi od tego, jakiego my z pokolenia Manassessa (którzy i w innych rzeczach wam wyższość przyznajemy) dokonaliśmy w tej wojnie.

3. Ućichł duch ich. Jako powiada Mędrzec, (Przyp. 15, 1); Odpowiedź łagodna uśmierza gniew.

5. Sokkoth. Ten wyraz znaczy przybytki, dla tego, że Jakób wracając z Mezopotamii i szukając łaski i przebaczenia u swojego brata Ezawa, tam wystawił namiot, (Gen. 33, 17). To miasto znajduje się w pokoleniu Gad.

6. Podobno dłonie ręku. Jak gdyby mówili: próżną nadzieją uwiedziony zwycięstwo sobie obiecujesz, i przeto tak mówisz, jakbyś już pojmał tych królów, gdy tymczasem oni, podług naszego mniemania, wznowią wojnę, a następnie ich się lękamy, ażeby później nie osrożyli się na nas za dostarczoną wam żywność.

7. Skruszę ciała wasze z cierniem i ostem pustynie. Cierniem i najostrzejszym ostem ciała wasze aż do śmierci rozszarpie. Zaiste winni są kary śmierci, którzy strudzonych żołnierzy w sprawie ogólnej nie tylko wesprzeć nie chcieli małą żywnością, lecz nadto z nich się naśmiewali, grzesząc tym sposobem przeciwko żołnierzom, braciom swoim, przeciwko Gedeonowi wodzowi, i przeciw Rzeczypospolitej i samemu Bogu.

8. Przyszedł do Phanuel. To miasto ztąd imię wzię-

xit itaque et eis: Cum reversus fuero vi-
pace, destruaui turrim hanc.

Zebee autem et Salmana requiescebant cum
tercitu suo. Quindecim enim millia viri
erant ex omnibus turmis orientalium popu-
caesis centum viginti milli bus bellatorum
ium gladium.

Ascendensque Gedeon per viam eorum, qui
in aculis morabantur, ad orientalem partem
et Jegbaa, percussit castra hostium, qui
erant, et nihil adversi suspicabantur. (*Osee.*

fugeruntque Zebee et Salmana, quos per-
Gedeon comprehendit, turbato omni exer-
rum.

Revertensque de bello ante solis ortum,

apprehendit puerum de viris Soccoth: inter-
que eum nomina principum et seniorum

, et descripsit septuaginta septem viros.
Venitque ad Soccoth, et dixit eis: En Ze-
Salmana, super quibus exprobrastis mihi,
s: Forsitan manus Zebee et Salmana in
s tuis sunt, et ideo postulas, ut demus
ui lassi sunt et defecerunt, panes.

Fulit ergo seniores civitatis et spinas de-
tribulos, et contrivit cum eis, atque com-
viro Soccoth.

Turrim quoque Phanuel subvertit, occisis
tribus civitatis.

Dixitque ad Zebee et Salmana: Quales fu-
iri, quos occidistis in Thabor? Qui respon-
Similes tui, et unus ex eis quasi filius

Quibus ille respondit: Fratres mei fuerunt,
tris meae: vivit Dominus, quia si servas-
s, non vos occiderem.

Dixitque Jether primogenito suo: Surge, et
eos. Qui non eduxit gladium: timebat
quia adhuc puer erat.

kób tam Boga widział i z nim rozmawiał, (Gen.
Miasto to znajduje się w temże pokoleniu Gada,
nieniowi Jakob, na granicach Amorejczyków.
wziętą tę wieżę. Dla tego tém groził Gedeon,
powiada Abulensis quæst. 11.) mu odpowie-
li, iż jego groźby za nie mają, i że ich ta wie-
nia.

Drogą tych, którzy mieszkali w namiotach. Są
wie, którzy od namiotów nazwani są Scenita-
st narodem koczującym. — Na wschodnią stro-

O tém mieście jest wzmianka, Num. 32, w wier-
nim. — Jegbaa. Było w pokoleniu Gad, i o niem
nianka w Num. 32, 35. — Byli się ubezpieczyli
; nie obawiali przeciwnego. Ponieważ w nocy
toczona bitwa; Madianici spodziewali się, że
jakkolwiek da odpoczynek swym żołnierzom,
a gdy potrzeba jeszcze było przeprowadzić się przez

pojął pacholę z mężów Sokkoth. Opisał imiona
szych obywateli miasta Sokkoth, t. j. tych,
yli uczestnikami występu, ażeby z winnymi
acił razem niewinnych.

Łętownie, któreście pomordowali na Thabor. Gdy
yey skrywali się po górach i jaskiniach w sku-
b. St. Test. T. I.

9. Rzekł tedy y im: Gdy się wrócę zwyciężąc
w pokoin, rozwalę tę wieżę.

10. A Zebee y Salmana odpoczywali ze wszyt-
kim wojskiem swoim. Albowiem piętnaście tysię-
cy mężów zostało było ze wszystkich hufów ludzi
wschodnich, a pobito sto y dwadzieścia tysięcy
waleczników dobywających miecza.

11. Y iachawszy Gedeon drogą tych, którzy
mieszkali w namiotach, na wschodnią stronę No-
be y Jegbaa, poraził obóz nieprzyjacielski, którzy
się byli ubezpieczyli, a nie się nie obawiali prze-
ciwnego.

12. Y uciekli Zebee y Salmana, których goniąc
Gedeon poimał, wszystko ich wojsko rozgromiwszy.

13. A wracając się z wojny przed wschodem
słońca,

14. poimał pacholę z mężów Sokkoth: y wypy-
tał się na nim imion książąt y starszych Sokkoth,
y napisał siedmdziesiąt y siedm mężów.

15. Y przyszedł do Sokkoth, y rzekł im: Owóż
Zebee y Salmana, o któreście mi przymawiali,
rzekąc: Podobno ręce Zebee y Salmany są w rę-
kach twoich, y przeto żądasz, abyśmy dali mę-
żóm, którzy się spracowali y ustali, chleba?

16. Wziął tedy starsze miasta y ciernie z pu-
szczey y osiet, y zstarł z nimi y pogruchotał mę-
że Sokkoth.

17. Wieżę też Phanuel wywrócił, wybiwszy
obywatele miasta.

18. Y rzekł do Zebee y do Salmana: Jacy
byli mężowie, któreście pomordowali na Thabor?
Którzy odpowiedzieli: Tobie podobni, a jeden z
nich iako syn królewski.

19. Którym on odpowiedział: Bracia moi byli,
synowie matki moiej: żywie Pan, byście ie byli
żywo zachowali, żebych was nie zabił.

20. Y rzekł Jetherowi pierworodnemu swemu:
Wstań: a zabij ie. Który niedobyl miecza: bo się
bał: iż ieszcze był pacholęciem.

tek napadów Madianitów, o których wyż. r. 6, 2, Ge-
deona bracia, już rodzeni, już przyrodni udali się na
gorę Thabor. Tych więc, królowie Zebee i Salman zna-
leżonych w jaskini góry Thabor zabili. O tych zapy-
tuje się Gedeon. — *Tobie podobni, a jeden z nich, jako
syn królewski.* Odpowiadają z pochwałą i ukrytym ja-
kiśm pochlebstwem dla Gedeona, iż on był szczegó-
lniejszej postawy i godności, jaka przystała na książę-
cia i wodza.

19. *Żebych was nie zabił.* Inaczej bowiem ich zabić
nie był obowiązany mocą owego przykazania, które (Num.
31, 17) dane było. To bowiem przykazanie było czasowe,
i ono w owym tylko czasie miało moc obowiązującą w
skutek zemsty za zbrodnię, jakiej się dopuścili byli, kie-
dy (Num. 25) Izraelitów do nierządu z dziewczcami Madi-
anickimi wezwali, a następnie do bałwochwalstwa.

20. *Jetherowi.* Wyras ten oznacza znakomitego czyli
wysmienitego. — *Wstań i zabij je.* Chciał Gedeon, aże-
by od syna jego ci królowie zostali zabici: 1) ażeby się
zemścił nad niesprawiedliwą stryjecznych swoich braci
śmiercią; 2) aby się nauczył przeciw nieprzyjaciółom
ludu Izraelskiego dobywać miecza, 3) ażeby z większą
męczarnią i sromotą śmierć im była zadana: albowiem
tylko wielu razami bezsilna ręka chłopca mogła ich za-

21. Dixeruntque Zebee et Salmana: Tu surge, et irrueris in nos: quia juxta aetatem robur est hominis. Surrexit Gedeon, et interfecit Zebee et Salmana: et tulit ornamenta ac bullas, quibus colla regaliū camelorum decorari solent. (*Psal. 82, 12*).

22. Dixeruntque omnes viri Israël ad Gedeon: Dominare nostri tu, et filius tuus, et filius filii tui: quia liberasti nos de manu Madian.

23. Quibus ille ait: Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur vobis Dominus.

24. Dixitque ad eos: Unam petitionem postulo avobis: Date mihi aureas ex praeda vestra. In aures enim aureas Ismaelitae habere consueverant.

25. Qui responderunt: Libentissime dabimus. Expandentesque super terram pallium, projecerunt in eo in aures de praeda:

26. et fuit pondus postulataram in aurum, mille septingenti auri sicli, absque ornamentis, et monilibus, et veste purpurea, quibus reges Madian uti soliti erant, et praeter torques aureas camelorum.

27. Fecitque ex eo Gedeon ephod, et posuit illud in civitate sua Ephra. Fornicatusque est omnis Israël in eo, et factum est Gedeoni et omni domui ejus in ruinam.

28. Humiliatus est autem Madian coram filiis Israël, nec potuerunt ultra cervices elevare; sed quievit terra per quadraginta annos, quibus Gedeon praefuit.

29. Abiit itaque Jerobaal, filius Joas, et habitavit in domo sua:

30. habuitque septuaginta filios, qui egressi sunt de femore ejus: eo quod plures haberet uxores.

21. Y rzekli Zebee y Salmana: Ty wstań, a rzuc się na nas: bo wedle lat iest siła człowieka. Wstał Gedeon, y zabił Zebee y Salmana, y wziął stroje y pukle, któremi szyje wielbłądów królewskich zwykły być ozdobione.

22. Y rzekli wszyscy mężowie Izraelscy do Gedeona: Panuy ty nad nami, y syn twój, y syn syna twego: gdyż nas wybawił z ręki Madian.

23. Którym on odpowiedział: Nie będę, ani będzie panował nad wami syn mój: ale Pan nad wami panować będzie.

24. Y rzekł do nich: Jednéy prośby żądam od was: Daycie mi nausznicę z korzyści waszćy. Bo nausznicę złote Izmaelitowie zwykli byli mieć.

25. Którzy odpowiedzieli: Bardzo radzi damy. Y rościągnawszy płaszcz na ziemi, miotali nań nausznicę z korzyści:

26. y była waga proszonych nausznic, tysięcy siedmset syklów złota, oprócz strojów y klejnotów, y szat szarłatowych, których królowie Madian zwykli byli używać, y oprócz halzbantów złotych wielbłądów.

27. Y uczynił z niego Gedeon ephod, y położył ję w mieście swoim Ephra. Y cudzołożył wszystek Izrael w nim, y stało się Gedeonowi y wszystkiemu domowi jego na upadek.

28. Y zniżon był Madian przed synmi Izraelowiy, y nie mogli więcćy szyje podnieść: ale była w pokoju ziemia przez czterdzieści lat, przez które Gedeon rządził.

29. Szedł tedy Jerobaal syn Joas, y mieszkał w domu swym:

30. a miał siedmdziesiąt synów, którzy poszli z biodr jego: dla tego że miał wiele żon.

mordować, i znakomitym mężom bardzo jest rzeczą przykrą przez takie dziecię dać siebie zabić; 4) ażeby syna swojego uczynił uczestnikiem zwycięstwa i chwwały swojej.

21. *Bo wedle lat jest siła człowieka.* Ponieważ siły z wiekiem rosną, i przystoi, abyśmy przez ciebie raczej zostali zabici, który masz moc i siłę mężką, niż od słabego chłopca.

22. *Wszyscy mężowie Izraelscy.* Wiele przyczynia się do chwały Gedeonowi, że cały lud Izraelski na to się zgodził, ażeby go książęciem uczynić. — *Panuy nad nami.* Zwyczajem królewskim. — *Ty i syn twój, i syn syna twego.* Serariusz mniema, że ofiarowana była władza królewska do trzeciego tylko stopnia potomstwa. Sądziłbym jednak, że tym sposobem wyrażenia chciano zdać naczelną władzę na Gedeona i jego potomków prawem wiecznego następstwa.

23. *Nie będę panował nad wami.* To jest, jako król: książęciem bowiem waszym i królem jest sam Bóg, który ludem tym, jako swoją własnością i dziedzictwem rządzi, zaślania go i nim się opiekuje.

24. *Daycie mi nausznicę.* Rozumie się złote, jakie Izmaelitki zwykły były zawieszać do uszu swoich, jako się w tym wierszu mówi. Nie wszystkich jednak nausznic żąda, lecz prosi, ażeby każdy złożył jedną tylko z owego łupu, który mu się dostał, albowiem w textcie hebrajskim jest: *daycie mnie mężowie nausznicę łupu waszego*, t. j. niechaj każdy jedną daje. Toż samo znaczenie wykazują LXX. tłumaczów. Było we zwyczaju coś najkosztowniejszego dawać wodzom.

26. *Oprócz strojów i klejnotów.* Nie tylko dano złoto,

lecz nadto jeszcze i to przydané było. — *Prócz halzbantów złotych wielbłądów.* To jest: któremi ich grabiet i szja ozdobione były.

27. *I uczynił z niego Gedeon ephod.* Ephod, jest to rodzaj szaty, która pokrywa ramiona, i okraża piersi, i jej użycie było świętém, ponieważ zawsze do czci Boskiej się odnosiło. — *I cudzołożył wszystek Izrael w nim.* Zamiast w niem, hebrajski text ma *po nim*, jako też LXX; i myśl jest ta: po śmierci Gedeona Izraelici wpadli w bałwochwalstwo. Albo znaczenie jest takie: w niem, t. j. w ephod zgrzeszył Izrael, nadużywając owej świętej szaty (którą sporządził był Gedeon do czci Boskiej, jeśliby snadź kiedy z rozkazu Bożego miał być przeniesiony przybytek do Ephra, dla zaradzania się Boga za pośrednictwem najwyższego kapłana w sprawach publicznych i ważniejszych), i pozwalając, ażeby ofiarniki bałwanów jej używali do swych obrzędów. Trzymając się tego tłumaczenia, potrzeba dodać, że ten grzech został popełniony po śmierci Gedeona. — *I stało się Gedeonowi i wszystkiemu domowi jego na upadek.* Chociaż bowiem Gedeon nie grzeszył sporządzając to święte narzędzie, gdyż żadne prawo tego nie zabraniało, jednak jego dom i krewni naśladować innych Izraelitów potem zgrzeszyli. Co się zaś mówi o tém, że Gedeonowi stało się na upadek, to się nie odnosi do Gedeona, lecz do jego krewnych, powinowatych i potomków, którzy zezwalając na grzech Izraelitów, ulegli rozmaitym niebezpieczeństwom, jak da się widzieć z rozdz. 9.

30. *Siedmdziesiąt synów.* W tych licząc też Abimelecha, o którym w wier. następującym. — *Poszli z biodr jego.* Patrz co się powiedziało Gen. 46, 26.

31. Concubina autem illius, quam habebat in Sichem, genuit ei filium nomine Abimelech.

32. Mortuusque est Gedeon, filius Joas, in senectute bona, et sepultus est in sepulchro Joas patris sui in Ephra de familia Ezri.

33. Postquam autem mortuus est Gedeon, aversi sunt filii Israël, et fornicati sunt cum Baalim. Percusseruntque cum Baal foedus, ut esset eis in deum;

34. nec recordati sunt Domini Dei sui, qui eruit eos de manibus inimicorum suorum omnium per circuitum:

35. nec fecerunt misericordiam cum domo Jerobaal Gedeon, juxta omnia bona, quae fecerat Israël.

31. A nałożnica jego, którą miał w Sichem, urodziła mu syna imieniem Abimelecha.

32. Y umarł Gedeon syn Joas w starości dobrej, y pogrzebion iest w grobie Joas oycy swego w Ephra z domu Ezry.

33. A potym iako umarł Gedeon, odwrócili się synowie Izraelowi, y cudzołożyli z Baalim. Y uczynili przymierze z Baal, aby im był za boga;

34. ani wspomnieli na Pana Boga swego, który ie wyrwał z rąk wszystkich nieprzyjaciół ich okolicznych:

35. ani uczynili miłosierdzia nad domem Jerobaal Gedeona, według wszego dobra które był uczynił Izraelowi.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O zabiciu przez Abimelecha siedmdziesięciu jego braci, wróć najmłodszego Joatama, i o śmierci Abimelecha.

1. Abiit autem Abimelech, filius Jerobaal in Sichem ad fratres matris suae, et locutus est ad eos, et ad omnem cognationem domus patris matris suae, dicens:

2. Loquimini ad omnes viros Sichem: Quid vobis est melius, ut dominantur vestri septuaginta viri omnes filii Jerobaal, an ut dominetur unus vir? simulque considerate, quod os vestrum et caro vestra sum.

3. Locutique sunt fratres matris ejus de eo ad omnes viros Sichem universos sermones istos, et inclinaverunt cor eorum post Abimelech, dicentes: Frater noster est.

4. Dederuntque illi septuaginta pondo argenti de fano Baalberith. Qui conduxit sibi ex eo viros inopes et vagos, secutique sunt eum.

5. Et venit in domum patris sui in Ephra, et occidit fratres suos filios Jerobaal septuaginta

1. Y poszedł Abimelech syn Jerobaal do Sichem do braciéy matki swéy, y mówił do nich, y do wszystkiéy rodziny domu oycy matki swéy, mówiąc:

2. Mówcie do wszystkich mężów Sichem: Co wam lepszego, żeby panowali nad wami siedmdziesiąt mężów, wszyscy synowie Jerobaalowi, czyli aby panował ieden mąż? a przytym obaczcie, żem kość wasza, y ciało wasze.

3. Y mówili bracia matki jego o nim do wszech mężów Sichem wszystkie te mowy, y nakłoniło się serce ich za Abimelechem, mówiąc: Brat nasz iest.

4. Y dali mu siedmdziesiąt funtów srebra ze zboru Baalberyt. Który naprzyymował sobie za nie mężów nędźników, y tułaczów, y chodzili za nim.

5. Y przyszedł do domu oycy swego do Ephra, y zabił bracią swą syny Jerobaalowe siedmdzie-

31. *Anałożnica jego.* Żona druga, prawna cō do związku małżeńskiego, lecz pozbawiona zarządzania familią Gedeona, ani była gospodynią domu. Drugą ją zowie Józef I. 5. c. 9. — *Którą miał w Sichem.* Mieszkał wprawdzie Gedeon w Ephra i tam miał dóm i żony swoje; lecz ponieważ był książciem i sędzią ludu, często przybywał do Sichem, i tam ta jego nałożnica mieszkała. — *Imieniem Abimelecha.* Ten wyraz znaczy: albo *Ojciec król*, albo *Ojciec króla*. Nadaniem tego imienia Druma, albo miała na celu godność swojego męża, którą w swym synu chciała widzieć, albo żądała, ażeby imię było ma wieszczbą [królestwa, którego dlań pragnęła.

32. *W starości dobrej.* Dobrze stary. Nadto dobra starość znaczy spokojność pod względem sławy, powagi, dobrego sumienia i przyjaźni Bożej.

33. *Odwrócili się.* Odstąpili, oddalili się od Pana Boga. — *I uczynili przymierze z Baal.* Z Baalem Berith. jako wyrażają texta hebrajskie, które mówią: *położyli sobie Baal Berit na boga*, t. j. obrali sobie Baal Berit za boga. Patrz roz. 9, 4.

35. *Ani uczynili miłosierdzia.* Miłosierdzie tutaj bierze się za wszelką prawie cnotę, która skierowaną jest ku drugiemu przez wzgląd na jego pożytek, chwałę i dobro, jak jest dobroczynność, łaskawość, wdzięczność, sprawiedliwość i t. d. — *Jerobaal Gedeona.* Kładną się tutaj razem dwa imiona Gedeona.

R. 9.—1. *Abimelech.* Syn Gedeona, zrodzony z nałożnicy, o którym powiedziano jest wyż. roz. 8, 31.

2. *Mężów Sichem.* Mężów naczelných, ci bowiem w textcie hebrajskim zowią się *bahalim*, t. j. panami, — *Aby panował jeden mąż.* Lepszą jest monarchia, czyli jednowładztwo od innych form rządu. Ztąd wyprowadza dowód Abimelech. — *Kość wasza i ciało wasze.* Krewny wasz.

4. *Siedmdziesiąt funtów srebra.* W textcie hebrajskim, chaldejskim i greckim jest tylko: *dali mu siedmdziesiąt srebra z domu Baalberyt*, zdaje się, iż należy podrozumieć *talentów*, co autor Wulgaty przez funt wyraził. Talent trzy tysiące syklów w sobie zawierał; sykiel zaś jeden srebrny, jako gdzieindziej powiedzieliśmy, czterem srebrnikom królewskim Hiszpańskim odpowiadał. — *Ze Zboru Baal berit.* Berit znaczy przymierze, umowę, testament. Albo więc zowie się Baalberit dla tego, że był sprawcą umów; albo dla tego, że oni swojemu Baalowi, przy użyciu pewnej jakiejś ceremonii, siebie poświęcili; albo naresztę dla tego, że w owę świątyni lud Sichemicki zawarł przymierze z Abimelechem. Drugie tłumaczenie jest właściwsze Patrz o tém w tymże rozdz. w 46.

5. *Siedmdziesiąt mężów.* Sześćdziesięciu ósmiu; Joatham bowiem umknął i sam Abimelech był z liczby siedmdziesięciu. Kładnie się liczba okrągła, jak to po-

vires, super lapidem unum; remansitque Joatham, filius Jerobaal minimus, et absconditus est.

6. Congregati sunt autem omnes viri Sichem, et universae familiae urbis Mello: abieruntque et constituerunt regem Abimelech, juxta quercum, quae stabat in Sichem.

7. Quod cum nuntiatum esset Joatham, ivit, et stetit in vertice montis Garizim: elevataque voce clamavit, et dixit: Audite me viri Sichem, ita audiat vos Deus.

8. Ierunt ligna, ut ungerent super se regem: dixeruntque olivae: Impera nobis.

9. Quae respondit: Numquid possum deserere pinguedinem meam, qua et dii utuntur et homines, et venire, ut inter ligna promovear?

10. Dixeruntque ligna ad arborem ficum: Veni, et super nos regnum accipe.

11. Quae respondit eis: Numquid possum deserere dulcedinem meam, fructusque suavissimos, et ire, ut inter cetera ligna promovear?

12. Locutaque sunt ligna ad vitem: Veni, et impera nobis.

13. Quae respondit eis: Numquid possum deserre vinum meum, quod lactificat Deum et homines, et inter ligna cetera promoveri?

14. Dixeruntque omnia ligna ad rhamnum: Veni, et impera super nos.

15. Quae respondit eis: Si vere me regem vobis constituitis, venite et sub umbra mea requiescite: si autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, et devoret cedros Libani.

siat mężów na jednym kamieniu: y został Joatham syn Jerobaalów namniejszy, y skryto go.

6. Y zebrali się wszyscy mężowie Sichem, y wszystkie domy miasta Mello: y poszli y uczynili królem Abimelecha podle dębu, który stał w Sichem.

7. Co gdy powiedziano Joatham, szedł i stanął na wierzchu góry Garizim: y podniawszy głos, wołał, y rzekł: Posłuchaycie mię mężowie Sichem, tak was Bóg niech słucha.

8. Poszły drzewa, aby pomazały nad sobą króla: y rzekły oliwie: Rozkazuy nam.

9. Która odpowiedziała: Aza mogę opuścić tłustość moję, której używają y bogowie y ludzie, a iść, żebych między drzewy wyniesiona była?

10. Y rzekły drzewa do figowego drzewa: Pójdź, a przyimi królestwo nad nami.

11. Które im odpowiedziało: Aza mogę opuścić słodkość moję, y owoce przewdzięczne, a iść abych między inszemi drzewy było wyniesione?

12. Y rzekły drzewa do macice winnój: Pójdź, a rozkazuy nam:

13. Która im odpowiedziała: Izali mogę opuścić wino moje, które uwesela Boga y ludzi, y między inszemi drzewy bydź wyniesiona?

14. Y rzekły wszystkie drzewa do rhamnu: Pójdź, a króluy nad nami.

15. Który im odpowiedział: Jeśli mię prawdziwie królem nad sobą stanowiecie, przydźciesz a odpoczywajcie pod cieniem moim: a jeśli niechcecie, niechay wynidzie ogień z rhamnu, a niech pożrze cedry Libańskie.

spolicie czynić się zwykło, chociaż jednego albo dwóch nie staje, lub przechodzi. Tak wszędzie mówimy LXX. tłumaczów, chociaż ich było siedmdziesięciu dwóch. — Na jednym kamieniu. Tak to uczyniono, powiada Abulensis, dla tego, ponieważ Abimelech chciał być uważanym, jako przedstawiający osobę nie nieprzyjaciela, lecz sędziego, i przeto, jako występnych i dowiedzionych o jaką zbrodnię, na miejscu kaźni tak kazał zamordować. Arias Montanus mniema, że ten kamień był postawiony jakby na ołtarz i poświęcony na cześć boga Baalberita: że zaś Gedeon ołtarz Baala był połamany i zrujnował, a na skale i ołtarzu nowym, dla znieważenia Baala, ofiarę złożył; ztąd Abimelech chciał pomścić się krzywdy owego diabła, i wolę ludu, który Baalowi był oddany, sobie zjednać.

6. Domy miasta Mello. Jest to miasto, czyli miasteczko blisko miasta Sichem: jest też inne miejsce tem imieniem nazwane, o którym jest mowa II. Król. 5, 9. i indziej. — Uczynili królem Abimelecha. Nie prawnie Abimelech królował, lecz chytrém podejściem panowanie zagarnął. Zwykł jednak liczyć się pomiędzy sędziów ludu, gdyż rzeczywiście rzeczpospolitą rządził, chociaż z prawa ten zarząd do niego nie należał.

7. Na wierzchu góry Garizim. Nie daleko miasta Sichem była ta góra, jako i iuna jej przeciwległa góra Hebal; obie były sławne z obrządku błogosławieństw i przekleństw. (Deut. 27. i Jozue 8). — Tak was Bóg niech słucha. To jest, jeżeli chcecie ażeby P. Bóg, gdy jesteście przywaleni jaką klęską albo nieszczęściem, wasze prośby przyjął, i mnie nieszczęśliwego łaskawem uchem słuchajcie.

8. Poszły drzewa, aby pomazały nad sobą króla. Jest to bajka, czyli opowiadanie zmyślone: tak u Ezechiela 17, 24, drzewom przypisuje się wiedza.

9. Która odpowiadała. Drzewo oliwne, figowe i winna macica, wymawiają się od panowania, i twierdzą, że własnego dobra pozbawić się nie mogą, które jednak dobro, chociażby prywatnem pozostały, dla innych jest użytecznem, i owszem użyteczniejszem, niż wtedy, kiedyby do godności królewskiej były wyniesione. — Której używają i bogowie i ludzie. W hebr. czczeni są bogowie i ludzie. Oliwą czczony jest Bóg, gdyż używa się do ofiar, (Exod. 29, 23. Lev. 2, 6, 7), i indziej do świętników też świętych, Exod. 25, 6, 27, 35. Num. 4) do poświęcenia ołtarzy, kapłanów i biskupów; ludzie zaś czczeni są oliwą, ponieważ używa się do namaszczenia królów; i przeto powiedziano: Poszły drzewa, aby pomazały nad sobą króla. Inne pożytki oliwy są codziennemi, ani potrzeba tutaj ich wyliczać.

11. I owoce przewdzięczne. W hebr. intratę najlepszą. Co znaczy i żywność figowego drzewa i zysk, który się ciągnie z miejsc, gdzie one rosną.

13. Uwesela Boga i ludzie. Bóg winem się uwesela, gdyż w ofiarach i libaminach było używane; ludzie niem się rozweselają, bo na ucztach i zwyczajnych stołach do picia go używają.

14. I rzekły wszystkie drzewa do rhamnu. Ś. Hieronim na Aggeusza r. 2: Rhamn, powiada, jest krzewem ciernistym i drzewkiem cerniem i haczkami przepłatanem, aby tym sposobem zatrzymało to wszystko, cokolwiek doń się dotknie, i ażeby zatrzymane poraniło i krwią zranionych się rozkoszowało. — Pójdź, a króluj nad nami. Gdy najlepsze z owocowych drzew zwierzchnictwa nie przyjęły, udano się do nieowocowego i najszkodliwszego drzewa, t. j. do rhamnu.

15. Odpoczywajcie pod cieniem moim. Chociaż cień rhamnu zdaje się obiecywać pokój, obronę i bezpieczeństwo, jednakże skrywającym się pod nim zaledwie mo-

16. Nunc igitur, si recte, et absque peccato constituistis super vos regem Abimelech, et bene egistis cum Jerobaal, et cum domo ejus, et reddidistis vicem beneficiis ejus, qui pugnavit pro vobis,

17. et animam suam dedit periculis, ut erueret vos de manu Madian,

18. qui nunc surrexistis contra domum patris mei, et interfecistis filios ejus septuaginta viros super unum lapidem, et constituistis regem Abimelech, filium ancillae ejus super habitatores Sichem, eo quod frater vester sit:

19. si ergo recte et absque vitio egistis cum Jerobaal et domo ejus, hodie laetamini in Abimelech, et ille laetetur in vobis.

20. Sin autem perverse: egrediatur ignis ex eo, et consumat habitatores Sichem, et oppidum Mello: egrediaturque ignis de viris Sichem, et de oppido Mello, et devoret Abimelech.

21. Quae cum dixisset, fugit, et abiit in Bera: habitavitque ibi ob metum Abimelech fratris sui.

22. Regnavit itaque Abimelech super Israël tribus annis.

23. Misitque Dominus spiritum pessimum inter Abimelech et habitatores Sichem: qui coeperunt eum defestari,

24. et scelus interfectionis septuaginta filiorum Jerobaal, et effusionem sanguinis eorum conferre in Abimelech fratrem suum, et in ceteros Sichimorum principes, qui eum adjuverant.

25. Posueruntque insidias adversus eum in summitate montium: et dum illius praestolabantur adventum, exercebant latrocinia, agentes praedas de praetereuntibus, nuntiatumque est Abimelech.

26. Venit autem Gaal, filius Obed cum fratribus suis, et transivit in Sichimam. Ad cujus adventum erecti habitatores Sichem,

27. egressi sunt in agros, vastantes vineas,

zna podnieść głowę, ramię, albo poruszyć ciało, iżby zaraz cierniem i szorstkością głogów nie zostały pokłóte, co jest godłem tyranów. — *Wynidzie ogień.* Co też jest cechą tyranów, jeśli bowiem rychło i ochotnie zalecenia ich nie są spełniane, wnet zapalają się gniewem nie tylko na osoby pospolite, lecz i na ludzi zajmujących stanowiska i godności wyższe, którzy rozumieją się tu przez cedry Libanu.

16. *Teraz tedy, jeśli prawie.* Jest tu postać krasomowska, zwana Apodozą. Przez trzy drzewa, które od panowania wymówiły się, rozumieją się wszyscy mężowie dobrzy, którzy, jeśliby do panowania nad Izraelitami powołani byli, tej godności by nie przyjęli, wiedzieli bowiem, że to jest przeciwko woli Pana Boga. Rhamn oznacza ludzi dumnych, bezbożnych i pozbawionych bojaźni Bożej, a mianowicie Abimelecha tyrana. Znaczenie więc jest takie: Jeśli obierając króla, zabijając braci moich, ojcu mojemu zmarłemu takie nieszczęście wyrządzając, dobrze uczyniliście, niechaj wam dobrze będzie i królówi waszemu; cieszyć się wy z nim, i nawzajem on z wami. Lecz jeśliście źle postąpili, jako zapewne źle i najgorzej uczyniliście, sam król niechaj zatraci was a wy go; wzajemnym gniewem i nienawiścią poniszczcie siebie, wzajemnym ogniem w proch siebie obróćcie.

16. Teraz tedy, jeśliście prawie y króm grzechu postanowili Abimelecha królem nad wami, y jeśliście się dobrze obeszl y z Jerobaalem y z domem iego, y oddaliście mu dobrodziejstwa iego, który walczył za was,

17. y duszę swoją dał w niebezpieczeństwo, aby was wyrwał z ręki Madian,

18. którzyście teraz powstali na dóm oycy mego, y pozabialiście syny iego siemdziesiąt mężów na iednym kamieniu, a uczyniliście królem Abimelecha syna służebnice iego nad obywatelmi Sichem, przeto że bratem waszym iest:

19. jeśli tedy dobrze a krom grzechu obeszliscie się z Jerobaalem y z domem iego, weselcie się dziś z Abimelecha, y on się z was niechay weseli.

20. Ale jeśli przewrotnie: niech ogień wynidzie z niego, a niech zniszczy obywatele Sichem, y miasteczko Mello: y niech wynidzie ogień z mężów Sichem, y miasteczka Mello, a niech pożrze Abimelecha.

21. Co gdy wyrzekł, uciekł, y poszedł do Bera: y mieszkał tam dla bojaźni Abimelecha brata swego.

22. Królował tedy Abimelech nad Izraelem trzy lata.

23. Y posłał Pan ducha złego między Abimelecha a między obywatele Sichem: którzy igli się nim brzydzić,

24. y niecotą mordu siedmidziesiąt synów Jerobaal, y wylanie krwi ich igli wkładać na Abimelecha brata ich, y na inne książęta Sichimów, którzy mu byli pomogli.

25. Y zasażli się nań na wierzchu gór: a gdy czekali przyjazdu iego, rozboiem się bawili, biorąc łup z mijających, y powiedziano Abimelechowi.

26. Y przyszedł Gaal syn Obed z bracią swą, y przyszedł do Sichem. Na którego przyszcie wzięwszy serce obywatele Sichem,

27. wyszli na pola pustosząc winnice, y de-

21. *Do Bera.* Wierć czyli miasteczko Bera, jak mówi Ś. Hieronim, było odległem od miasta Eleutheropola, na ośm mil na północ. O tem miejscu niema wzmianki w Pismie ś.; Bonfreriusz kładzie je w pokoleniu Judy.

23. *Ducha złego.* Ś. Augustyn i inni rozumieją szatana. Ten potem był sprawcą i poduszczyicielem wszelkich niezgód i nieszczęść. Tak w Ps. 77, 49. powiedziano: *Puścił Pan na nie gniew zapalczywości swojej... przepuszczenia przez Anioły złe.* Co się zaś mówi, że Pan Bóg posłał tego ducha, trzeba rozumieć ze Ś. Aug., iż duchowi złemu, który chciał iść do nich, Pan Bóg dozwolił tam się udać i pokoju pozbawić i t. d. *Obywatele Sichem.* Rozumie pospółstwo, które zbrodnię przez Abimelecha popełnioną przypisywało jemu samemu i pierwszym obywatelom miasta Sichem, a następnie ich nienawidziało i nimi się brzydilo.

25. *I zasażli się.* Sichemczycy, którzy złączyli się byli z Gaalem, ażeby Abimelecha zrzucili. — *Gdy czekali przyjazdu iego.* To jest Abimelecha. — *Biorąc łup z mijających.* Dopuszczając się rozboju, mianowicie względem tych, którzy trzymali się strony Abimelecha.

26. *Gaal syn Obeda.* Mąż znakomity rodem, bogactwy i siłą możny, popularny, uprzejmy; z jakiego pokolenia, albo miasta był, nie mówi Pismo święte.

27. *Pustosząc winnice.* W textcie hebr. i u LXX.

uvasque calantes: et factis cantantium choris, ingressi sunt: fanum dei sui, et inter epulas et pocula mactabebant Abimelech,

28. *Stante Gaal, filio Obed:* Quis est Abimelech, et quae est Sichem, ut serviamus ei? numquid non est filius Jerobaal, et constituit principem Zebul servum suum super viros Emor patris Sichem? Cur ergo serviemus ei?

29. *Utinam daret aliquis populum istum sub manu mea, ut auferrem de medio Abimelech.* Dictumque est Abimelech: Congrega exercitus multitudinem, et veni.

30. Zebul enim princeps civitatis, auditis sermonibus Gaal filii Obed, iratus est valde,

31. et misit clam ad Abimelech nuntios, dicens: Ecce, Gaal filius Obed venit in Sichem cum fratribus suis, et oppugnat adversum te civitatem.

32. Surge itaque nocte cum populo, qui tecum est, et latita in agro:

33. et primo mane oriente sole, irrue super civitatem: illo autem egrediente adversum te cum populo suo, fac ei quod potueris.

34. Surrexit itaque Abimelech cum omni exercitu suo nocte, et tetendit insidias juxta Sichem in quatuor locis.

35. Egressusque est Gaal, filius Obed, et stetit in introitu portae civitatis. Surrexit autem Abimelech, et omnis exercitus cum eo de insidiarum loco.

36. Cumque videret populum Gaal, dixit ad Zebul: Ecce de montibus multitudo descendit. Cui ille respondit: Umbras montium vides quasi capita hominum, et hoc errore deciperis.

37. Rursumque Gaal ait: Ecce populus de umbilico terrae descendit, et unus cuneus venit per viam, que respicit quercum.

38. Cui dixit Zebul: Ubi est nunc os tuum, quo loquebaris? Quis est Abimelech, ut serviamus ei? Nonne hic populus est, quem despicias? Egredere, et pugna contra eum.

jest, zbierając wino z winnic. Przybyciem Gaala uradowani i ośmieleni Sichemczycy, czego przedtem czynić nie śmieli, przystępują teraz do zbierania jagód, wino wytłaczają, i wśród zwyczajnej winiarzy swawoli Abimelecha szkalują i szarpiają słowy. — *Weszli do zboru boga swego.* Ażeby go uczcili i za zrzucenie jarzma Abimelecha dzięki mu czynili, oraz ofiarę złożyli.

28. *A Gaal wołał.* Jawnie i publicznie z tego się przechwalał. Cóż jest Abimelech? Jak podły, jak nikczemny! — *I co jest Sichem, żebyśmy mu służyli.* Przeciwnie, jakież to i jak wielkie jest miasto Sichem! — *Iżali nie jest syn Jerobaalów?* Z powodu osoby ojca podaje Abimelecha w nienawiść. Gedeona też w sposób nienawistny nazywa Jerobaalem, ażeby zdziałane przezeń zburzenie ołtarza Baula, któremu Sichemczycy byli oddani, na pamięć przywołać. — *Postanowił hetmanem Zebula sługę swego.* Ustanowił przełożonym Zebula, klienta swego — *Nad męzami Emor.* Czyni się wzmianka o Emorze, ojcu Sichema, ażeby starodawną znakomitość i swobodę tego miasta na pamięć przywołać. (Gen. 34).

29. *I rzeczono Abimelechowi.* Od kogoś został zawiadomiony, a może od Zebula, czyli od tego, którego Zebul był posłał, ażeby czynił to, co następuje.

pcąc wino, y uczyniwszy śpiewających tańce weszli do zboru boga swego, a przy biesiedzie y kuflach złorzeczyli Abimelechowi.

28. a Gaal syn Obed wołał: Cóż jest Abimelech, y co jest Sichem, żebyśmy mu służyli? iżali nie jest syn Jerobaalów, y postanowił hetmanem Zebula sługę swego nad męzami Emor oycy Sichem? Czemuż mu tedy służyć będziem?

29. oby. kto dał ten lud pod rękę moję, żebych sprzątnął Abimelecha. Y rzeczono Abimelechowi: Zbierz mnóstwo woyska, a przyjdź.

30. Bo Zebul przełożony nad miastem, usłyszawszy słowa Gaal syna Obed, rozgniewał się barzo,

31. y posłał potajemnie do Abimelecha posły, mówiąc: Oto Gaal syn Obed przyszedł do Sichem z bracią swą, y biie na miasto przeciw tobie.

32. A tak rusz się nocą z ludem, który z tobą jest, a zatay się w polu:

33. a rano gdy wschodzi słońce, przypadni na miasto: a gdy on wyiedzie na cię z ludem swoim, uczyni mu, co będziesz mógł.

34. Wstał tedy Abimelech ze wszystkim woyskiem swym w nocy, y zasadzkę uczynił podle Sichem na czterech mieyscach.

35. Y wyszedł Gaal syn Obed, y stanął w weszciu bramy mieyskięj. Y wstał Abimelech y wszystko woysko z nim z mieysca zasady.

36. A gdy ujrzał lud Gaal, rzekł do Zebula: Ono lud z gór zstępuje. Któremu on odpowiedział: Cienie gór widzisz iakoby głowy ludzkie, a tą omyłką się mylisz.

37. Y rzekł zasię Gaal: Ono lud występuje z pośrodku ziemie, a ieden huf idzie drogą, która patrzy ku dębu.

38. Rzekł mu Zebul: Gdzież teraz gemba twoja, którąś mówił? Cóż jest Abimelech, abyśmy mu służyli? Izali nie to jest lud, któryś lekce ważył? Wynidźże, a walcz przeciw iemu.

31. *Bije.* Utwierdza, uzbraja.

32. *Zatay się w polu.* Jakby na zasadzkach, i wyglądając sposobności do napaści.

33. *A gdy on wyiedzie.* Przypuszcza, że on nie ośmieli się inaczej postąpić, jako ten, który z Abimelecha tak się uragał był i nasmiewał.

34. *Na czterech mieyscach.* Rozdzieliwszy wojsko na cztery oddziały pod czterema wodzami.

35. *I wyszedł.* Postąpił dalej, albo z domu wyszedł.

36. *A gdy ujrzał lud Gaal, rzekł do Zebula.* Udawał Zebul przyjaźń z Gaalem; lecz bez wiedzy jego, jak w wier. 31. powiedziano, ostrzegł był Abimelecha, ażeby ze swoimi przyszedł do Sichem. — *Cienie gór widzisz.* Usiłuje Zebul odwrócić Gaala od podejrzenia, że najeżdża wojsko, ażeby grożącemu nieszczęściu nie zapobiegł.

37. *I rzekł zasię Gaal.* To jest, gdy znowu wzrok natężył i uważniej rzecz rozważał. — *Z pośrodku ziemie.* To jest, ze szczytów gór. — *Drogą, która patrzy ku dębu.* Ten zapewne rozumie dąb, o którym wyżej w. 6.

38. *Gdzież teraz gemba twoja?* Już Zebul składa z siebie maskę i cierpko wyrzucając mu to, co był wyrzekł Gaal, w. 28., pobudza go do walki i potykania się z Abimelechem.

39. Abiit ergo Gaal, spectante Sichimorum populo, et pugnavit contra Abimelech,

40. qui persecutus est eum fugientem, et in urbem compulit: cecideruntque ex parte ejus plurimi, usque ad portam civitatis:

41. et Abimelech sedit in Ruma: Zebul autem, Gaal et socios ejus expulit de urbe, nec in ea passus est commorari.

42. Sequenti ergo die egressus est populus in campum. Quod cum nuntiatum esset Abimelech,

43. tulit exercitum suum, et divisit in tres turmas, tendens insidias in agris. Vidensque, quod egrederetur populus de civitate, surrexit, et irruit in eos

44. cum cuneo suo, oppugnans, et obsidens civitatem: duae autem turmae palantes per campum adversarios persequantur.

45. Porro Abimelech omni die illo oppugnabat urbem: quam cepit, interfectis habitatoribus ejus ipsaque destructa, ita ut sal in ea dispergeret.

46. Quod cum audissent, qui habitabant in turre Sichimorum, ingressi sunt fanum dei sui Berith, ubi foedus cum eo pepigerant, et ex eo locus nomen acceperat, qui erat munitus valde.

47. Abimelech quoque audiens viros turris Sichimorum pariter conglobatos,

48. ascendit in montem Selmon cum omni populo suo: et arrepta securi praecidit arboris rimum, impositumque ferens humero, dixit ad socios: Quod me videtis facere, cito facite.

49. Igitur certatim ramos de arboribus praecedentes, sequebantur ducem. Qui circumdantes praesidium, succenderunt; atque ita factum est, ut fumo et igne mille homines necarentur, viri pariter et mulieres habitatorum turris Sichem.

50. Abimelech autem inde proficiscens venit ad oppidum Thebes, quod circumdans obsidebat exercitu.

51. Erat autem turris excelsa in media civitate, ad quam confugerant simul viri ac mulieres, et omnes principes civitatis, clausa firmissime janua, et super turris tectum stantes per propugnacula.

52. Accedensque Abimelech juxta turrim, pugnavit fortiter: et appropinquans ostio, ignem superponere nitebatur:

39. Tedy wyszedł Gaal, na co patrzył lud Sychem, y potkał się z Abimelechem.

40. który go gonił uciekającego, y wpędził do miasta, y poległo z strony jego barzo wiele, aż do bramy mieyskiéy:

41. a Abimelech mieszkał w Rumie: a Zebul Gaala y towarzysze jego wygnał z miasta, ani dopuścił w nim mieszkać.

42. Nazajutrz tedy wyszedł lud w pole. Co gdy powiedziano Abimelechowi,

43. wywiódł woysko swoje, y rozdzielił na trzy hufy, uczyniwszy zasadzki w polu. A widząc, iż lud wychodził z miasta, powstał y rzucił się na nie

44. z hufem swoim, dobywając y leżąc okolo miasta: a dwa hufy błąkające się po polu nieprzyjacielem gonili.

45. Ale Abimelech przez cały on dzień dobywał miasta: które wziął, pozabijawszy obywateli jego, y samo rozwaliwszy, tak iż sól na nim posiał.

46. Co gdy usłyszeli, którzy mieszkali na wieży Sichimów, weszli do zboru boga swego Beryth, gdzie byli z nim przymierze uczynili, y ztąd mieysce imię było wzięło, które było bardzo obronne.

47. Abimelech téż usłyszawszy że mężowie wieży Sichimów współ się skupili,

48. wstąpił na górę Selmon ze wszystkim ludem swoim, a pochwyciwszy siekiere uciął gałąź z drzewa, y włożoną niosąc na ramieniu, rzekł do towarzyszy: Co widziacie że ia czynię, wnet uczynicie.

49. A tak ubiegając się narabawszy gałęzi z drzew, szli za wodzem. Którzy obłożywszy wieżę zapalili: y tak się stało, że dymem y ogniem tysiąc człowieka zgingło, mężów pospołu i niewiast, obywateli wieży Sichem.

50. A Abimelech ruszywszy się ztamtąd, przyciągnął do miasteczka Thebes, które obtoczywszy oblęł woyskiem.

51. A w pośród miasta była wieża wysoka, do której byli uciekli pospołu mężowie y niewiasty, y wszyscy przedniejsi miasta, zawarszy drzwi bardzo mocno, a stojąc na dachu wieży po mieyscach obronnych.

52. Y przyszedszy Abimelech pod wieżę mężnie walczył: a przystąpiwszy ku drzwiom, chciał ogień założyć:

40. *Wpędził do miasta.* Dwa były w Sichem stronictwa, jedno stało za Zebulem, drugie za Gaalem; chociaż więc Gaal był zwyciężony i rozproszony, jednak go Zebul z miasta wydalić nie mógł; lecz zaraz potem zdołał tego dokazać, jak widać z w. 41.

41. *W Rumie.* Które miasto, jak powiada S. Hieronim (o miejskach hebrajskich) znajduje się na granicach Diospola, i od wielu zowie się Arimatheją.

42. *Wyszedł lud w pole.* Dla wznowienia wojny.

43. *I lud wychodził z miasta.* Nie dla zajmowania się rolniczymi robotami, lecz ażeby walczył.

45. *Tak iż sól na niem posiał.* Na znak wiecznego obrzydzenia; sól bowiem, z której żaden owoc się nie rodzi, oznacza jałowość.

46. *Co gdy usłyszeli, którzy mieszkali na wieży Si-*

chimów. Niektórzy powiadają, że ta wieża była postawiona wewnątrz miasta. Serariusz mniema, że była na miejscu poblizkiem, lecz nie w mieście, inaczej bowiem nie mówiłoby się: *co gdy usłyszeli*, lecz raczej *co gdy ujrżeli*. Sądzi tenże Serariusz, że ta wieża była w Mello; o czém wyżej w. 6. — *Weszli do zboru boga swego Berith.* Ażeby za pośrednictwem miejsca obronnego i religii byli bezpieczniejszymi.

48. *Na górę Selmon.* Ta góra leży w témże pokoleniu Ephraim, nie daleko wieży Sichem ku wschodowi i Jordanowi. Gęste tam były drzewa i śnieg, który za ledwie kiedy topniał. (Ps. 67, 16). *Będą wybieleni jako śnieg na górze Selmon.*

50. *Przyciągnął do miasteczka Thebes.* To miasto znajduje się w pokoleniu Manassessa, jak powiada Adrichomiusz n. 59.

53. et ecce una mulier fragmen molae desuper jaciens, illisit capiti Abimelech, et confregit cerebrum ejus. (2. Reg. 11, 21).

54. Qui vocavit cito armigerum suum, et ait ad eum: Evagina gladium tuum, et percute me: ne forte dicatur, quod a femina interfectus sim. Qui jussa perficiens, interfecit eum. (1. Reg. 31, 4. I. Par. 10, 4).

55. Illoque mortuo, omnes qui cum eo erant de Israël, reversi sunt in sedes suas:

56. et reddidit Deus malum, quod fecerat Abimelech contra patrem suum interfectis septuaginta fratribus suis.

57. Sichimitis quoque, quod operati erant, retributum est, et venit super eos maledictio Joatham, filii Jerobaal.

53. alie oto iedna niewiasta, ułomek kamienia żarnowego z wierzchu zrzuciwszy, uderzyła w głowę Abimelechową, y rozbiła mózg iego.

54. Który wnet zawołał giermka swego, y rzekł do niego: Dobądź miecza swego, a zabij mię: abyś nać niemówiono, że od niewiasty zabit. Który czyniąc dosyć rozkazaniu, zabił go.

55. A gdy on umarł, wszyscy którzy z nim byli z Izraela, wrócili się do domów swoich:

56. y oddał Bóg Abimelechowi złe, które był uczynił przeciw oycu swemu, zabijwszy siedmdzieścią bracię swoich.

57. Sichimitóm téż co byli uczynili, oddało się, y przyszło na nie przeklęstwo Joathama syna Jerobaalowego.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O Sędziach Izraelskich Tholim i Jairze, o bałwochwalstwie ludu Izraelskiego, i ukaraniu go przez Filistyńów.

1. Post Abimelech surrexit dux in Israël Thola, filius Phua patru Abimelech, vir de Issachar, qui habitavit in Samir montis Ephraim:

2. et judicavit Israël viginti et tribus annis, mortuusque est, ac sepultus in Samir.

3. Huic successit Jair Galaadites, qui judicavit Israël per viginti et duos annos,

4. habens triginta filios sedentes super triginta pullos asinarum, et principes triginta civitatum, quae ex nomine ejus sunt appellatae Hevoth Jair, id est oppida Jair, usque in praesentem diem, in terra Galaad.

5. Mortuusque est Jair, ac sepultus in loco, cui est vocabulum Camon.

6. Filii autem Israël peccatis veteribus jungentes nova, fecerunt malum in conspectu Domini, et servierunt idolis, Baalim et Astaroth, et diis Syriae ac Sidonis et Moab et filiorum Ammon et Philisthim dimiseruntque Dominum: et non coluerunt eum.

57. Ułomek kamienia żarnowego. Podobny prawie koniec spotkał Pyrrusa, którego głowę starła dachówka zrzucona przez niewiastę, jak o tém świadczy w jego życiu Plutarch. Ztąd Joah, biegły wojak, daje przestrożę królom, ażeby nie znajdowali się blisko w czasie szturm i oblężenia. (II. Król. 11, 21).

54. Abyś nać nie mówiono, że od niewiasty zabit. Owszem mówią, i zawsze opowiadają: Kto zabił Abimelecha syna Jerobaal? (II. Król. 11, 21), a za nie niewiasta zrzuciła nań sztukę młyńskiego kamienia z muru i zabiła go w Thebes?

R. 10.—1. Powstał wódz w Izraelu. Przez uroczyste wybranie ludu. W teks. hebraj., chaldejskim i greckim jest: Powstał, ażeby wybawił Izraela. Wybawił bowiem odwołując go od bałwochwalstwa, i wyzwalaając z niebezpieczeństwa, w które, w skutek tyranstwa Abimelecha, był wpadł. — Syn Phua stryja Abimelechowego, mąż z Issachar. Gedeon był z pokolenia Manasse; jakim więc sposobem Phua, brat Gedeona, mógł być z pokolenia Issachar? Możli, powiada Ś. August. Quaest 47, Gedeon i Phua mieć jednę matkę, z której nie przez jednego ojca spłodzeni byli, jako synowie jednej matki, nie zaś jednego ojca. — W Samir góry Ephraim. W mieście na granicy Ephraim, chociaż do pokolenia Issachar należało. Dodano: góry Ephraim, ażeby odróżnić

1. Po Abimelechu powstał wódz w Izraelu Thola syn Phua stryja Abimelechowego, mąż z Issachar, który mieszkał w Samir góry Ephraim:

2. y sądził Izraela trzy y dwadzieścia lat, y umarł y pogrzebion w Samir.

3. Po tym nastąpił Jair Galaadczyk, który sądził Izraela dwadzieścia y dwie lecie,

4. mając trzydzieści synów siedzących na trzydzieści żrzebach oslic, y przełożonych nad trzydzieścią miast, które od imienia iego są nazwane Hewoth Jair, to jest miasteczka Jairowe aż do dnia dzisiejszego, w ziemi Galaad.

5. Y umarł Jair, y pogrzebion iest na miejscu które zowią Kamon.

6. A synowie Izraelowi do starych grzechów przyczyniając nowe, czynili złe przed oczyma Pańskimi, y służyli bałwanóm, Baalim i Astaroth, y bogom Sirijskim y Sidońskim y Moabskim, y synóm Amon y Philistyńskim: a opuścili Pana, y nie służyli mu.

od innego miasta Samir, które jest w pokoleniu Judy, Jos. 15, 48.

3. *Jair*. To imię znaczy oświecający: tak też nazywał się ów Jairos, Marc. 5, 22, i Luc. 8, 41. Nie jest ten sam Jair, o którym jest wzmianka Num. 32, 41, lecz inny, Sekuba syn, o którym I. Paral. 2, 22. — *Galaadczyk*. Ponieważ pochodził z tej części pokolenia Manasse, która była za Jordanem. Cała zaś owa kraina niekiedy zowie się ziemią Galaad.

4. *Siedzących na trzydzieści żrzebach oslic*. Starzytni Hebrajczycy na osłach jeździli i w nich mieli upodobanie, albo dla tego, że ich chód jest najdelikatniejszy, albo, dla tego (jak mówi Ś. Hieron.), że konie im były wzhronione, co jednak nie jest zupełnie prawdziwem, jak powiedziałem (w Hieropoliticis l. 3 c. 13 § 2) — *Przełożonych*. Rządców. — *Od imienia iego*. *Jair*, syn Manasses, zajmawszy wioski Galaadskie, nazwał je wsiami *Jair*, jako mamy Num. 32, 41. Drugi ten *Jair*, téż wieś podobno murami otoczył, powiększył je i do rzędu miast podniósł tak, iż bardziej im to nazwisko przysłało, nie tylko ze względu na pierwszego owego *Jaira*, lecz i na tego drugiego.

6. *Baalim*. Bogom. — *Astaroth*. Boginiom. — *Sydońskim*. To jest, Astarthe-bogini, patrz III. Król. 11, 5 i

7. Contra quos Dominus iratus tradidit eos in manus Philisthiim et filiorum Ammon.

8. Afflictique sunt, et vehementer oppressi per annos decem et octo, omnes qui habitabant trans Jordanem in terra Amorrhæi, qui est in Galaad:

9. in tantum, ut filii Ammon, Jordane transmissio, vastarent Judam et Benjamin et Ephraim: afflictusque est Israël nimis.

10. Et clamantes ad Dominum, dixerunt: Pecavimus tibi, quia dereliquimus Dominum Deum nostrum, et servivimus Baalim.

11. Quibus locutus est Dominus: Numquid non Aegyptii et Amorrhæi, filii Ammon et Philisthiim,

12. Sidonii quoque et Amalec et Chanaan, oppresserunt vos, et clamastis ad me, et erui vos de manu eorum?

13. Et tamen reliquistis me et coluistis deos alienos: idcirco non addam, ut ultra vos liberem:

14. ite, et invoke deos, quos elegistis: ipsi vos liberent in tempore angustiae.

15. Dixeruntque filii Israël ad Dominum: Pecavimus, redde tu nobis quidquid tibi placet: tantum nunc libera nos.

16. Quae dicentes, omnia de finibus suis alienorum deorum idola projecerunt et servierunt Domino Deo: qui doluit super miseriis eorum.

17. Itaque filii Ammon conclamantes in Galaad, fixere tentoria: contra quos congregati filii Israël in Maspha castrametati sunt.

18. Dixeruntque principes Galaad singuli ad proximos suos: Qui primus ex nobis contra filios Ammon coeperit dimicare, erit dux populi Galaad.

7. Na które się Pan rozgniewawszy, dał im w ręce Filistynów, y synów Ammon.

8. Y byli utrapieni, y barzo uciśnieni przez lat ośmnaście, wszyscy którzy mieszkali za Jordanem w ziemi Amorreyczyka, który jest w Galaad:

9. tak dalece, że synowie Ammonowi przeprawiający się przez Jordan, pustoszyli Juda y Benjamin y Ephraim: y był Izrael zbytnie utrapiony.

10. Y wołając do Pana, rzekli: Zgrzeszyliśmy tobie, żeśmy opuścili Pana Boga naszego, a służyliśmy Baalim.

11. Którym rzekł Pan: A za nie Egypćanie y Amorreyczyk, y synowie Ammon y Philistinowie,

12. Sidonczycy też y Amalekitowic y Chananeyczycy, trapił was, y wołałście do mnie y wyrwałem was z ręki ich?

13. A wzdyscie mię opuścili y służyście bogom cudzym: przeto nie przydam, żebych was więcej wybawił:

14. idźcie, a wzywajcie bogów, któreście obrali sobie: oni was niech wybawią czasu ucisku.

15. Y rzekli synowie Izraelowi do Pana: Zgrzeszyliśmy: oddaj ty nam co się kolwiek podoba: tylko nas teraz wybaw.

16. A to mówiąc: wszystkie bałwany cudzych bogów z granic swoich wyrzucili, y służyli Panu Bogu: który się uzałił nędze ich.

17. Synowie tedy Ammon zwoławszy się w Galaad rozbili namioty: przeciw którym zebrawszy się synowie Izraelowi, położyli się obozem w Maspha.

18. Y rzekły książęta Galaad każdy do bliźniego swego: Kto się z nas najpierw pocznie potykać z syny Ammonowymi, będzie wodzem ludu Galaad.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O Jephthe, Sędzi Izraelskim, o swięctwie odniesioném przeszeń nad Ammonitami, i córce jego.

1. Fuit illo tempore Jephthe, Galaadites, vir fortissimus atque pugnator, filius mulieris meretricis, qui natus est de Galaad.

35. *Moabskim.* Chamos; patrz III. Król, II, 7 i 33: Num. 21; 29 i Jerem. 48, 7, 13 i 46. — *I synów Ammon.* To jest Molochowi, III, Król. 11. 5 i 33; Jerem. 49; Amos 1, 13; Chamos też, patrz r. następny tej księgi w. 24. — *Philistynskim.* Dagonowi. Patrz niżej r. 16, w. 23; I. Król. 5, 2 i następne.

8. *I byli utrapieni i bardzo uciśnieni.* W tekście hebr. ci zniewieczyli i pogruchołali Izraelitów.

13. *Nie przydam.* Rozumiej jeżeli niepoprawicie się.

14. *Idźcie a wzywajcie bogów, któreście obrali.* Nie jest przykazanie, lecz ironia, czyli rodzaj bardzo przemawiającego szyderstwa. Zdaje się, że to odpowiedział P. Bóg przez anioła, jak w r. 2 w. 1, albo raczej przez pewnego proroka, jak w r. 6 w. 8.

15. *Oddaj ty nam.* Nie oddaj, prosimy, za pośrednictwem tych cudzoziemców, zwłaszcza, iż jak potem wyrzekł Dawid, II. Król 24, 14, *lepiej jest, ażebyś wpadł w ręce Pańskie..., niż w ręce ludzi.* — *Tylko nas teraz wybaw.* Jest pewne przyrzeczenie stałości w czci Boskiej i uległości, jak gdyby rzekli: Będziemy trwali napotem w oddawaniu Ci czci należnej, jeśli zaś inaczej postąpimy, nie uchylamy się od tego, ażebyś nas jak najroześ karał.

Bibl. St. Test. T. I.

1. Był na on czas Jephthe Galaadczyk, mąż barzo mocny a waleczny, syn nierządny niewiasty, który się urodził z Galaad.

16. *Uzałił się nędze ich.* Mówi Pismo 4. o Bogu sposobem ludzkim. Tak mówi się w Gen. r. 6 w. 6. *Zał mu było, że uczynił człowieka na ziemi, i ruszony serdeczną boleścią wewnątrz, etc.*

17. *W Maspha.* Maspha znaczy strażnicę, i przeto w wielu miejscach znajdują się Masphy. Ta nasza leży w Galaad, jako Abulensowi i Ariaszowi się zdaje, który na tablicy jeograficznej ziemi Chanaan umieszcza ją za Jordanem ku brzegowi wschodniemu miasta Phanuel, o którym jest wzmianka wyżej w r. 8 w. 8.

18. *Kto się z nas najpierw.* Znaczy: Ten niech będzie naszym wodzem. i sędzią ludu, kto pierwszy ośmieli się przeciwko Ammonitom broń podnieść.

R, 11.—1. *Jephthe.* Jephthe znaczy: *otwarcie, i drzwi*, jako pokolenia Judzkiego miasteczko Jephtha, Jos. 15. 43. — *Galaadczyk.* Z pokolenia Manasses, jak utrzymują: Pereriusz i Serariusz; są jednak którzy mniemają, że był z pokolenia Gada. Tak Abulensis i Cajetanus. — *Syn nierządny niewiasty.* Był więc Jephthe bękartem, nie przed związkiem małżeńskim zrodzony z prostego porubstwa, lecz z cudzołóstwa, jak widać z w. 2, i jak wnosi Serarius, Quaest. 1.

2. Habuit autem Galaad uxorem, de qua suscepit filios: qui postquam creverant, ejecerunt Jephthe, dicentes: Heres in domo patris nostri esse non poteris, quia de altera matre natus es.

3. Quos ille fugiens atque devitans, habitavit in terra Tob: congregatique sunt ad eum viri inopes et latrocinantes. et quasi principem sequebantur.

4. In illis diebus pugnabant filii Ammon contra Israëlem.

5. Quibus acriter instantibus, perrexerunt majores natu de Galaad, ut tollerent in auxilium sui Jephthe de terra Tob:

6. dixeruntque ad eum: Veni et esto princeps noster, et pugna contra filios Ammon.

7. Quibus ille respondit: Nonne vos estis, qui odistis me, et ejecistis de domo patris mei, et nunc venistis ad me necessitate compulsi? (*Gen. 26, 27*).

8. Dixeruntque principes Galaad ad Jephthe: Ob hanc igitur causam nunc ad te venimus, ut proficiscaris nobiscum, et pugnes contra filios Ammon, sisque dux omnium, qui habitant in Galaad.

9. Jephthe quoque dixit eis: Si vere venistis ad me, ut pugnem pro vobis contra filios Ammon, tradideritque eos Dominus in manus meas, ego ero vester princeps?

10. Qui responderunt ei: Dominus, qui haec audit, ipse mediator ac testis est, quod nostra promissa faciemus.

11. Abiit itaque Jephthe cum principibus Galaad, fecitque eum omnis populus principem sui. Locutusque est Jephthe omnes sermones suos coram Domino in Maspha.

2. *Gdy dorosli.* Po śmierci jednak ojca, albowiem niepodobną jest rzeczą, ażeby, za jego życia, ośmielił się dopuścić czynu, który następuje. — *Wygнали Jephthe.* Nie siłą i powagą prywatną, lecz publiczną; tego bowiem sam Jephthe dowodzi, gdy w wier. 7, przysłanym do siebie od ogólnego ludu zgromadzenia posłom, rzekł: *A za nie wy jesteście, którzyście mię nienawidzili i wyrzucili z domu ojca mego* — *Boś się z inszej matki narodził.* Boś bękartem jest.

3. *Mieszkał w ziemi Tob.* Która podług Abulensa i Józefa 1. 5 c. 9 jest częścią Galaad. — *Zbójcy.* Którzy zwykli byli przedtem zajmować się rozbojem, chociaż pod wodzem Jephthe tém się nie trudnili, albo przynajmniej w krainie Izraelitów rozboju się niedopuszczali, lecz tylko względem sąsiednich ludów niewiernych, którzy Żydom nieprzyjawnymi byli. Dodać należy, że u starożytnych Łacinników pod imieniem zbójców rozumieją się żołnierze, tak iż to samo jest zajmować się rozbojem, co pełnić służbę wojskową.

5. *Którzy.* Ammonici. — *Dokuczali.* Przeciwno Izraelitom walczyli.

6. *Bądź księżciem naszym.* Z początku Jephthe nie był ustanowiony księżciem wszystkich Izraelitów, lecz tylko Galaadczyków. jak widać z r. 10, ostat. w., i z tego miejsca, oraz z nast. w. 8, Galaadczykami tutaj zowią się wszyscy Żydzi, którzy mieszkali za Jordanem.

7. *I wyrzuciliście z domu ojca mego.* W czém ucierpiał krzywdę, Pismo ś. nic o tém nie mówi. Być jednak mogło, iż jakiejś rzeczy został pozbawiony, którą go ojciec udarował i którą słusznie mógł u siebie zatrzymać, albo że został wydalonym, będąc w wieku jeszcze

2. A miał Galaad żonę, z którą miał syny: którzy gdy dorosli, wygnali Jephthe, mówiąc: Dzieńcem w domu ojca naszego nie będziesz mógł bywać, boś się z inszej matki narodził.

3. Przed którymi on uciekając y chroniąc się, mieszkał w ziemi Tob: y zgromadzili się do niego mężowie nędznicy, y zbójcy, y chodzili za nim iako za księżciem.

4. Na ten czas walczyli synowie Ammon przeciw Izraelowi.

5. Którzy gdy barzo dokuczali, poszli starszy z Galaadu, aby wzięli sobie na pomoc Jephthe y ziemi Tob:

6. y rzekli do niego: Pódz a bądź księżciem naszym, a walcz przeciw synom Ammon.

7. Którym on odpowiedział: Aza nie wy jesteście, którzyście mię nie nawidzili, y wyrzucili z domu ojca mego, a teraz niewolą przymuszani przyszliście do mnie?

8. Y rzekły księżta Galaad do Jephthe: Przetożemy teraz przysli do ciebie, abyś iachał z nami, y walczył przeciw synom Ammon, a był księżciem wszystkich, którzy mieszkają w Galaad.

9. Jephthe téż rzekł im: Jesliście prawdziwie przysli do mnie, abych walczył za wami przeciw synom Ammon, a dałby ie Pan w ręce moje, ia będę księżciem waszym?

10. Którzy odpowiedzieli mu: Pan, który to słyszy, ten iest pośrednikiem y świadkiem, że naszą obietnicę uczynimy.

11. Jachał tedy Jephthe z księżtą Galaad, y uczynił go wszytek lud księżciem swoim. Y mówił Jephthe wszystkie mowy swe przed Panem w Maspha.

młodzieńczym, kiedy nie znał nauki życia; albo że przez potwarz i obławę był z domu wyprawiony.

8. *Przetożemy.* Albo że wodza nie mamy, albo że krzywdę tobie wyrządzoną, wynagrodzić chcemy. — *Którzy mieszkają w Galaad.* Z początku był księżciem i sędzią pokoleń mieszkających za Jordanem, potem zaś gdy rzeczy dobrze poszły, został księżciem i sędzią całego Izraela.

9. *Ja będę księżciem waszym.* Czy postanowicie mię księżciem waszym, jeśli interes pomyślnie poprowadzę przeciwko Ammonitom. Była to przyswoita prośba i domaganie się umiarkowane. Prosi bowiem o to tylko, co i sami dać mogli, i co na sejmie swoim, przedtem byli postanowili, a teraz dobrowolnie i chętnie ofiarowali.

10. *Naszą obietnicę uczynimy.* LXX, *podług słowa twego tak uczynimy,* to jest bez wątpienia cię księżciem uczynimy.

11. *Wszytek lud.* Galaadczyków: ani czekali zwycięstwa, lecz chcieli tém większą przez to okazać dla Jephthego życzliwość i ufność, i tym sposobem uczynić go ochotniejszym do wojny: tak więc zadyspensowano tu od prawa Deut 23. gdzie jest zabroniono, aby bękart był przypuszczony do praw ludu Izraelskiego. — *Wszystkie mowy swoje.* Zamiary swoje o wojnie przeciwko Ammonitom, wykładając też treść legacyi do siebie przysłanej, ażeby to, co się uczyniło, zostało potwierdzonem, i co dalej ma być czynione, było postanowionem. — *Przed Panem w Maspha.* Mówi się *przed Panem*, albo dla tego, że P. Bóg był używany za świadka i pośrednika, albo że wśród sejmów i zgromadzeń Izraelskich uważał się obecnym. Deut. 9, 3 i 2, 4.

12. Et misit nuntios ad regem filiorum Ammon, qui ex persona sua dicerent: Quid mihi et tibi est, quia venisti contra me, ut vastares terram meam?

13. Quibus ille respondit: Quia tulit Israël terram meam, quando ascendit de Aegypto, a finibus Arnon usque Jaboc atque Jordanem: nunc ergo cum pace redde mihi eam. (Num. 21, 24).

14. Per quos rursum mandavit Jephthe, et imperavit eis, ut dicerent regi Ammon:

15. Haec dicit Jephthe: Non tulit Israël terram Moab, nec terram filiorum Ammon:

16. sed quando de Aegypto conscenderunt, ambulavit per solitudinem usque ad mare rubrum, et venit in Cades. (Num. 20, 14).

17. Misitque nuntios ad regem Edom, dicens: Dimitte me, ut transeam per terram tuam. Qui noluit acquiescere precibus ejus. Misit quoque ad regem Moab, qui et ipse transitum praeberet contempsit. Mansit itaque in Cades,

18. et circuevit ex latere terram Edom et terram Moab, venitque contra orientalem plagam terrae Moab, et castrametatus est trans Arnon: nec voluit intrare terminos Moab: Arnon quippe confinium est terrae Moab. (Num. 21, 13).

19. Misit itaque Israël nuntios ad Sehon regem Amorrhæorum, qui habitabat in Hesebon, et dixerunt ei: Dimitte, ut transeam per terram tuam usque ad fluvium.

20. Qui et ipse Israël verba despiciens, non dimisit eum transire per terminos suos: sed infinita multitudo congregata, egressus est contra eum in Jassa, et fortiter resistebat.

21. Tradiditque eum Dominus in manus Israël cum omni exercitu suo, qui percussit eum, et possedit omnem terram Amorrhæi habitatoris regionis illius,

22. et universos fines ejus, de Arnon usque Jaboc, et de solitudine usque ad Jordanem.

23. Dominus ergo Deus Israël subvertit Amorrhæum, pugnante contra illum populo suo Israël, et tu nunc vis possidere terram ejus?

24. Nonne ea, quae possidet Chamos deus tuus, tibi jure debentur? Quae autem Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem:

25. nisi forte melior es Balac, filio Sephor, rege Moab: aut docere potes, quod jurgatus sit contra Israël, et pugnaverit contra eum, (Num. 22, 2).

12. Y posłał posły do króla synów Ammon, którzyby imieniem iego mówili: Co mnie y tobie iest, żeś przyciągnął przeciwko mnie, abyś pustoszył ziemię moję?

13. Którym on odpowiedział: Iż wziął Izrael ziemię moję, kiedy wyszedł z Egiptu, od granic Arnon aż do Jabok y do Jordanu: teraz tedy wróć mi ją z pokojem.

14. Przez które znowu wskazał Jephthe, y rozkazał im, aby mówili królowi Ammon:

15. To mówi Jephthe: Nie wziął Izrael ziemię Moab, ani ziemię synów Ammon:

16. ale kiedy szli z Egiptu, chodząc przez puszcza aż do morza czerwonego, y przyszedł do Kades.

17. Y posłał posły do króla Edóm, mówiąc: Przepuść mię, abych przeszedł przez ziemię twoję. Który niechciał zezwolić na prośbę iego. Posłał też do króla Moab, który mu też przeszcia dozwolić wzgardził. Y tak mieszkał w Kades,

18. y obszedł z boku ziemię Edóm, y ziemię Moab, y przyszedł na wschodnią stronę ziemi Moab, y położył się obozem za Arnon: ani chciał wnieść za granice Moab: Arnon bowiem iest pograniczne ziemi Moab.

19. Posłał tedy Izrael posły do Sehona [króla Amorreyskiego, który mieszkał w Hesebon, y rzekli mu: Dopuść, abych przeszedł przez ziemię twoję aż do rzeki.

20. Który też wzgardziwszy słowa Izraelowe, niedopuscił mu przeysć przez granice swoje: ale niezliczony lud zebrawszy, wyiachał przeciw iemu do Jassa, y mocno odpór czynił.

21. Y dał go Pan w ręce Izraelowe ze wszystkim woyskiem iego, który go poraził, y posiadł wszystkę ziemię Amorreyczyka obywatela onęj krajny,

22. y wszystkie granice iego, od Arnon aż do Jabok, y od pustynie aż do Jordana.

23. Pan tedy Bóg Izraelski wyrócił Amorreyczyka, gdy walczył nań lud iego Izraelski, a ty teraz chcesz pośieść ziemię iego?

24. A za to, co posiadał Chamos bóg twój, tobie prawem nie przynależy? A co Pan Bóg nasz zwycięzca otrzymał, na naszą też osiadłość się dostanie:

25. chyba byś ty był lepszy niżli Balak syn Sephor król Moabski: abo pokazać możesz, że się wadził z Izraelem, y walczył przeciw iemu,

12. *Posłał posły.* Którzyby domagali się od króla Ammonitów, ażeby zaniechał wojny, do której on żadnej słusznej nie miał przyczyny.

13. *Iż wziął Izrael ziemię moję.* Kłamie król Ammonitów powiadając, że Izraelici pewną część królestwa Ammonitów zajęli; albowiem owa ziemia, od granic Arnonu aż do Jaboku, była Amorrhęczyków, kiedy ją Izrael zagarnął; i przedtém, nim była Amorrhęczyków, należała do Moabitów, nie zaś do Ammonitów: i przeto do tej przestrzeni ziemi żadnego nie miał prawa król Ammon. Patrz Deut. 2, 19 i 37.

16. *Kiedy szli z Egiptu.* Całe to opowiadanie znajome iest z r. 21. Num. i Deut. 1 i 3.

23. *Ty teraz chcesz pośieść.* Jak gdyby rzekł: Zwycięstwo to dane było od Boga, który chciał, ażeby Amorrhęczyk został wyniszczony i ażebyśmy jego granice posiadli: czemu więc ty chcesz teraz jego ziemię posiadać, którą Bóg, Pan i Stwórca wszech rzeczy, nam oddał.

24. *A za to co posiadał Chamos bóg twój.* Znaczenie jest takie: Jako wy mniemacie, że słusznie posiadacie to, co wam dał bóg wasz Chamos; tak my słusznie posiadamy to, co nam dał Bóg nasz.

25. *Chyba bóg ty był lepszy niżli Balaak.* Jak Balaak, król Moabitów, nigdy się nie domagał owej ziemi jakby doń należącej, tak daleko mniej ty, po upływie

26. quando habitavit in Hesebon et viculis ejus, et in Aroer et vilis illius, vel in cunctis civitatibus juxta Jordanem, per trecentos annos. Quare tanto tempore nihil super hac repetitione tentastis?

27. Igitur non ego pecco in te, sed tu contra me male agis, indicens mihi bella non justa. Judicet Dominus arbiter hujus diei, inter Israël et inter filios Ammon.

28. Noluitque acquiescere rex filiorum Ammon verbis Jephte, quae per nuntios mandaverat.

29. Factus est ergo super Jephte Spiritus Domini, et circuiens Galaad et Manasse, Maspha quoque Galaad, et inde transiens ad filios Ammon,

30. votum vovit Domino, dicens: Si tradideris filios Ammon in manus meas,

31. quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meae, mihi que occurrerit revertenti cum pace a filiis Ammon, eum holocaustum offeram Domino.

32. Transivitque Jephte ad filios Ammon, ut pugnaret contra eos: quos tradidit Dominus in manus ejus.

33. Percussitque ab Aroer usque dum venias in Mennith, viginti civitates, et usque ad Abel, quae est vineis consita, plaga magna nimis; humiliatique sunt filii Ammon a filiis Israël.

34. Revertente autem Jephte in Maspha domum suam, occurrit ei unigenita filia sua cum tympanis et choris; non enim habebat alios liberos.

35. Qua visa, scidit vestimenta sua, et ait: Heu me, filia mea, decepisti me, et ipsa decepta es: aperui enim os meum ad Dominum, et aliud facere non potero.

26. gdy mieszkał w Hesebon, y w wioskach iego, y w Aroer, y wsiach iego, abo we wszystkich miastach nad Jordanem przez trzysta lat. Czemużecie przez tak długi czas o to upominać się nic nie czynili?

27. A tak nie ja grzeszę przeciwko tobie, ale ty przeciwko mnie źle czynisz, nakazując mi wojny niesprawiedliwe. Niechaj sędzi Pan sędzia tego dnia między Izraelem a między syny Ammon.

28. Y niechciał król synów Ammonowych przestać na słowach Jephtego, które przez posły wskazał.

29. A tak stał się nad Jepthem Duch Pański, a obchodząc Galaad y Manasse, Maspha też Galaad, a stamtąd ciągnąc do synów Ammon,

30. ślubił ślub Panu, mówiąc: Jeśli dasz syny Ammon w ręce moje,

31. ktokolwiek pierwszy wynidzie ze drzwi domu mego, a zabieży mi wracającemu się w pokoiu od synów Ammon, tego ofiaruję całopalenie Panu.

32. Y przeszedł Jephte do synów Ammon, aby walczył przeciw nim: które Pan dał w ręce iego.

33. Y pobił ie od Aroer aż gdy przydziesz do Mennith, dwadzieścia miast, y aż do Abel, które jest osadzone winnicami, porażką bardzo wielką; y uniżeni są synowie Ammon od synów Izraelowych.

34. A gdy się wracał Jephte do Maspha domu swego, wybiegła przeciw iemu iedyna córka iego z bębnami y z tańcy: bo nie miał innych dzieci.

35. Którą uyrzawszy, rozdarł szaty swe, y rzekł: Ach mnie, córko moja, oszukałaś mię, y samaś oszukana jest, bom otworzył usta moje do Pana, a inaczej uczynić nie będę mógł.

tak długiego czasu, możesz i powinieś słusznie jej się dopominać.

26. Czemużecie przez tak długi czas o to upominać się nic nie czynili. Gdyśmy w przeciągu trzystu lat te miejsca spokojnie zajmowali, nie jest rzeczą słuszną, ażebyście, po upływie takiego czasu, mieli niepokoić nas dla naszej posiadłości. Tak potem ustawa przedawnienia prawem cywilnem została wprowadzoną, która zasadza się na przyrodzonej słuszności. Co zaś się mówi: *to przeciągu trzystu lat*, etc. tak to potrzeba rozumieć, ażebyśmy, czy je liczyć będziemy od wyjścia z Egiptu, czy od zwyciężenia Amorrhajczyka, zawždy rozumieć, że się kładzie liczba okrągła; inaczej ktoby chciał subtelnie wyliczyć, albo czegokolwiek nie stanie, albo coś będzie przechodziło.

29. Stał się nad Jepthem Duch Pański. Patrz co się powiedziało r. 3 w. 20.—Maspha też Galaad. Patrz wyżej r. 10 w. 17.

31. Ktokolwiek pierwszy wynidzie ze drzwi domu mego. Są którzy mniemają, że zamiarem i intencją ślubującego było poświęcić na służbę Bogu, albo ofiarować na całopalenie to, co pierwszego się spotka, stosownie do natury rzeczy napotkanej, i przeto zaprzeczają temu, iż córka została ofiarowaną na całopalenie, lecz tylko na wieczne dziewictwo skazana. Inni sądzą, że natchniony i poruszony duchem Bożym uczynił ślub względem ofiarowania na całopalenie tego, co pierwsze zabiegłoby mu drogę, nic nie stanowiąc w szczególności, jako dowodzi tego wnet zaszłe podziwienie i wzdychanie z napotkania córki. Ślub przeto ten Jephtego na stronę łagodniejszą tłómaczyć należy, t. j. że albo

nie zgrzeszył, albo nie ciężko zgrzeszył go czyniąc, gdyż Pismo ś. tego nie potępia, i zdaje się, że z natchnienia Ducha ś. uczynił, a Bóg jest Panem życia i śmierci; zdaje się także, że ślub ten był przyczyną zwycięstwa. Tak Serarius i Salianus, A jeśli byśmy mniemali, że Jephte tym sposobem nie może być wymówiony, gdyż Bóg w całopaleniach ludzkich się nie kocha; to zapewne możnaby go wymówić z tego względu, iż niewiadomością i błędnem sumieniem uwiedziony, mniemał, że owym ślubem jest związany. I przeto, albo zgola nie zgrzeszył, albo przynajmniej nie ciężko.

33. Aż gdy przydziesz do Mennith. To miasto znajduje się na granicach Ammonitów, nie daleko Rabbu ku południowi. — Aż do Abel, które jest zasadzone winnicami. Abel oznacza płaszczynę: zowie się zasadzone winnicami, ażeby odróżnić od innych tegoż imienia miast; albowiem jest miasto Abel Meholak, o którym III. Król. 4, 12 i Abel, które zowie się Schitim czyli Nachal Hachitim: patrz Joel. r. ost. w. 10.

34. Córka jego z bębnami i tańcy. Zwykły bowiem były dziewczęta pieśni zwycięskie śpiewać, jak widać z Ex. 15, 20 i I. Król. 18, 16 i z innych miejsc.

35. Oszukałaś. Jak gdyby rzekł: Wielką popełniłaś omyłkę wychodząc naprzeciwko mnie, i wielkie przynosisz mi nieszczęście. Przekład Wulgaty znaczenie jest takie: *oszukałaś*: bo gdyś ciębie obiecywał sobie radość, powód do smutku spotkałem: *oszukanaś jest*, bo, gdyś mniemała, że ty w chorze równie swoich przyniesiesz swojemu ojcu cześć i sławę, w skutek mojego ślubu stałaś się ofiarą śmierci.

36. Cui illa respondit: Pater mi, si aperuisti os tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es, concessa tibi ultione atque victoria de hostibus tuis.

37. Dixitque ad patrem: Hoc solum mihi praesta, quod deprecor: Dimitte me, ut duobus mensibus circumeam montes, et plangam virginitatem meam cum sodalibus meis.

38. Cui ille respondit: Vade. Et dimisit eam duobus mensibus. Cumque abiisset cum sociis ac sodalibus suis, flebat virginitatem suam in montibus.

39. Expletisque duobus mensibus, reversa est ad patrem suum, et fecit ei sicut voverat, quae ignorabat virum. Exinde mos increbuit in Israël, et consuetudo servata est:

40. ut post anni circulum conveniant in unum filiae Israël, et plangent filiam Jephthe Galaaditae diebus quatuor.

36. Któremu ona odpowiedziała: Oycze mój, ieslis otworzył usta twoje do Pana, uczyni mi cośkolwiek obiecał: gdyżci dał Pan pomstę y zwycięstwo nad nieprzyjacióły twymi.

37. Y rzekła do oycza: To mi tylko uczyni, o co proszę: Puść mię, abych przez dwa miesiąca obchodziła góry, a oplakała dziewictwo moje z towarzyszkami moimi.

38. Którey on odpowiedział: Idź, y puścił ją na dwa miesiąca. A gdy odeszła z rówieśniczkami y towarzyszkami swymi, płakała dziewictwa swego na górach.

39. A wypełniwszy dwa miesiąca, wróciła się do oycza swego, y uczynił iéy iako był obiecał, która nie uznała męża. Ztądże weszło w zwyczaj w Izraelu, y obyczay zachowany iest:

40. że po roku schodzą się córki Izraelskie na jedno miejsce, y płaczą córki Jephthe Galaadczyka przez cztery dni.

CAPUT XII.

O rokoszu pokolenia Efraima, o śmierci Jeftego, i o sędziach: Abezanie, Ahialonie i Abdonie.

1. Ecce autem: in Ephraim orta est seditio nam transeuntes contra aquilonem, dixerunt ad Jephthe: quare vadens ad pugnam contra filios Ammon, vocare nos noluisti, ut pergeremus tecum? Igitur incendimus domum tuam.

2. Quibus ille respondit: Disceptatio erat mihi et populo meo contra filios Ammon vehemens: vocavique vos, ut praeberetis mihi auxilium, et facere noluistis.

3. Quod cernens posui animam meam in manibus meis, transivique ad filios Ammon, et tradidit eos Dominus in manus meas. Quid commeri, ut adversum me consurgatis in proelium?

4. Vocatis itaque ad se cunctis viris Galaad, pugnabat contra Ephraim: percusseruntque viri Galaad Ephraim, quia dixerat: Fugitivus est Galaad de Ephraim, et habitat in medio Ephraim et Manasse.

37. Oplakała dziewictwo moje z towarzyszkami moimi. To jest, ażebym płakała i lamentowała nad niepłodnością i pozbawieniem się potomstwa.

38. Której on odpowiedział: Idź. Słusznie i bez żadnego grzechu tak małej zwłoki do poświęcenia się na ofiarę dozwolił córce ojciec.

39. I uczynił jej jako był obiecał. To jest ofiarując ją na całopalenie, jak utrzymują wszyscy prawie starzy ojcowie: Tertullian, Ambroży, Augustyn, Grzegorz Nazjazeński, Hieronim, Epiphanius, Chryzostom, i inni przez Serariusza przytoczeni, 9, 16 na ten rozdział.— Która nie uznała męża. Której mniej przykrą była śmierć, jak pozbawienie potomstwa. Wtedy bowiem niepłodna uważana była za przekłątą. Exod. 23, 27; Deut. 7, 14; Sap. 3, 13; Gen. 30, 1; I. Król. 1.

40. Płaczą córki Jephthe Galaadczyka przez cztery dni. Coroczna ta żałoba ustanowiona jest, 1) na cześć córki Jephthe, która po upływie udzielonego sobie dwumiesięcznego przeciągu czasu, z taką stałością stała się do ofiary; 2) ażeby pokazać, że rzeczy i najtrudniejsze, które poślubiśmy, należy wykonać; 3) ażeby pobudzały się wszystkie córki Izraelskie do czci Bo-

ROZDZIAŁ 12.

1. Alie oto w Ephraimie wszczął się tumult: bo przeszedłszy ku północy, rzekli do Jephthe: Czemuś iadąc na wojnę przeciwko synóm Ammon, niechciales nas zawołać, abyśmy iachali z tobą? Przetóż zapalemy dom twój.

2. Króрым on odpowiedział: Miałem ia, y lud mój spór wielki z synmi Ammon: y wzywałem was, abyście mi pomoc dali, y niechcieliście uczynić.

3. Co widząc, położyłem duszę moję w rękach moich, y przeszedłem do synów Ammon, y dał ie Pan w ręce moje. A cóżem zawinił, abyście przeciwko mnie powstali na wojnę?

4. Zwoławszy tedy do siebie wszystkie męże Galaad, walczył przeciwko Ephraimowi: y porażili mężowie Galaad Ephraima, że był rzekł: Zbiegiem iest Galaad od Ephraima, y mieszka w pośrodku Ephraim y Manasse.

żej, uległości rodzicom i miłości ojczyzny; 4) ażeby było przestroją, że od smutnych podobnego rodzaju słów, napotem wstrzymywać się należy; i 5) ażeby pokazać, że oplakiwać pamięć osób sobie miłych, nie jest rzeczą zabronioną.

R. 12. — 1. Wszczął się tumult. Rokoszu tego zupełnie ta sama była przyczyna, która ich pobudziła do powstania przeciw Gedeonowi, r. 8; to jest zbyteczna żądza sławy i zazdrość interesu pomyślnie przez Galaadczyków poprowadzonego. — Przeszedłszy ku północy. Przeprawiwszy się przez Jordan w części północnej.— Nie chciales nas zawołać. Kłamia; albowiem, jak widać z wiersza następnego, zaproszeni, nie chcieli być uczestnikami w wojnie.— Zapalemy dom twój. I ciebie z nim razem; albowiem w teks. hebrajskim dodaje się, z tobą, albo na tobie, co też mają LXX.

3. Poczyłem duszę moję w rękach moich. Życie moje wystawiłem na niebezpieczeństwo śmierci.

4. Zbiegiem iest Galaad od Ephraima. Jak gdyby rzekł: nie nieznaczącym jest w porównaniu do Ephraima, nie ma żadnego męztwa i odwagi, jakimi są ci, którzy uciekają. Albo znaczenie jest takie: Zbiegiem iest Ga-

5. Occupaveruntque Galaaditae vada Jordanis, per quae Ephraim reversurus erat. Cumque venisset ad ea de Ephraim numero, fugiens, atque dixisset: Obsecro, ut me transire permittatis: dicebant ei Galaaditae: Numquid Ephrathaeus es? quo dicente: Non sum;

6. interrogabant eum: Dic ergo Scibboleth, quod interpretatur Spica. Qui respondebat, Sibboleth: eadem littera spicam exprimere non valens. Statimque apprehensum jugulabant in ipso Jordanis transitu. Et ceciderunt in illo tempore de Ephraim quadraginta duo millia.

7. Judicavit itaque Jephte Galaadites Israël sex annis: et mortuus est, ac sepultus in civitate sua Galaad.

8. Post hunc judicavit Israël Abesan de Bethlehem:

9. qui habuit triginta filios, et totidem filias, quas emittens foras, maritis dedit, et ejusdem numeri filiis suis accepit uxores, introducens in domum suam. Qui septem annis judicavit Israël;

10. mortuusque est, ac sepultus in Bethlehem.

11. Cui successit Ahialon Zabulonites: et judicavit Israël decem annis:

12. mortuusque est, ac sepultus in Zabulon.

13. Post hunc judicavit Israël Abdon, filius Illel, Pharathonites;

14. qui habuit quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes, ascendentes super septuaginta pullos asinarum, et judicavit Israël octo annis:

15. mortuusque est, ac sepultus in Pharathon terrae Ephraim, in monte Amalec.

5. Y osiedli Galaadczykowie brody Jordaańskie, przez które się Ephraim wracać miał. A gdy przyszedł do nich z liczby Ephraim, uciekając, y mówił: Proszę, dopuście mi się przeprawić: mówili mu Galaadczykowie: Czy Ephrateyczyk jest ty? który gdy mówił: Nie iestem;

6. pytali go: Mówże Scibboleth, co się wyklada, kłos. A on odpowiadał, Sibboleth: tąż literą kłosu wyrazić niemogąc. Y wnet poimawszy go zabili u samego przeprawienia się przez Jordan. Y poległo w on czas z Ephraim czterdzieści y dwa tysiąca.

7. Sądził tedy Jephte Galaadczyk Izraela sześć lat, y umarł y pogrzebion w mieście swym Galaad.

8. Potym sądził Izraela Abesan z Bethlehem:

9. który miał trzydzieści synów y trzydzieści córek, które wydając z domu dał za mąż, y téż liczby synóm swym wziął żony, wprowadzając do domu swego. Który siedm lat sądził Izraela:

10. y umarł, y pogrzebion w Bethlehem.

11. Po którym nastąpił Ahialon Zabulończyk: y sądził Izraela dziesięć lat:

12. y umarł, y pogrzebion iest w Zabulon.

13. Potym sądził Izraela Abdon syn Illel Pharathonczyk:

14. który miał czterdzieści synów, a trzydzieści wnuków z nich, wsiadających na siedmdziesiąt żrzebców oslic, a sądził Izraela ósm lat:

15. y umarł, y pogrzebion iest w Pharaton ziemi Ephraim, na górze Amalek.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O ujarmieniu ludu Izraelskiego przez Filistynów, i narodzeniu Samsona, zapowiedzianém przez Anioła.

1. Rursumque filii Israël fecerunt malum in conspectu Domini: qui tradidit eos in manus Philistinorum quadraginta annis. (*Supr. 10, 6*).

2. Erat autem quidam vir de Saraa, et destirpe Dan, nomine Manue, habens uxorem sterilem.

laad, to jest odstępcą i dezterterem, który nas kiedyś opuścił, pozostając za Jordanem. — *I mieszka w pośrodku Ephraima i Manasse.* Jak gdyby rzekł: Czemu pyasz się wy Galaadczykowie, którzy mieszkacie między dwoma bratnimi pokoleniami, kto jest Ephraima i Manasse. Azaliż mniemacie, że niepodobna jest, iżby was mogły te dwa pokolenia otoczyć i zniszczyć.

6. *Mówże Scibboleth.* Nie mogli Ephraimczycy tego wyrazu Scibboleth wymówić przez *s i c*, to jest przez *scin*; lecz wymawiali tylko przez *s*, t. j. *samech*, mówiąc Sibboleth, z czego poznawani byli, że są Ephraimczykami. To pospolicie się zdarza, iż niektóre narody pewnych wyrazów przez pewne litery wymówić albo niemogą, albo z wielką tylko trudnością je wymawiają. — *Co się wyklada kłos.* To jest dodane przez tłumacza: inni tłumaczą to przez bieg wód, albo przez koryto, i w rzeczy samej jedno i drugie oznacza.

7. *Sądził... Izraela.* Cały lud Izraelski: albowiem chociaż z początku był tylko książęciem i sędzią Galaadczyków, potem jednak zdaje się, że i inne pokolenia mu się poddały. Takiego jest zdania *ś. Aug.* qu. 49. — *Umarł.* *ś. Paweł ap.*, w liście do Żydów 11, 32, Jephtego zali-

1. Y znów synowie Izraelowi uczynili złe przed oblicznością Pańską, który ie dał w ręce Filistynów przez czterdzieści lat.

2. Y był ieden mąż z Saraa, y z pokolenia Dan, imieniem Manue, mający niepodną żonę.

cza w poczet świętych. — *W mieście swém Galaad, W Masphie,* które było w krainie Galaad.

8. *Abesan z Bethlehem.* Które znajdowało się w pokoleniu Judy, tak prawie wszyscy mniemają. Maldonatus jednak, na Math. r. 2 w. 1, twierdzi, że tu jest mowa o Bethlehem, które było w pokoleniu Zabulon, i o którym jest wzmianka w Jozue 19, 15.

9. *Wprowadzając do domu swego.* Przydzielając do swojej familii, gdyż synowemi jego były, chociaż z powodu wielkiej liczby pod jednym dachem nie mieszkali.

13. *Pharathonczyk.* Z miasta Pharathon w pokoleniu Ephraima, jak widać z nast. w. 15.

15. *Na górze Amalek.* Ponieważ tę górę po części jeszcze zajmowali Amalecytowie na stronie wschodniej Ephraima; zkąd naresztę przez Saula, I król 15, wygnani zostali. Albo dla tego najpewniej zowie się góra Amalek, że ją kiedyś Amalecytowie mieli w swoim władaniu.

R. 13.—2. *Z Saraa.* To miasto, Jos. 15, 33, i 19, 42; u Ezdrasza też w ks. 2, r. 11 w. 29, zalicza się między miastami granicznymi pokoleń Judy i Dana, do którego też pokolenia ono należało. Wielu powiada, że Samson nie w samém mieście Saraa, lecz w jego oko-

3. Cui apparuit Angelus Domini, et dixit ad eam: Sterilis es et absque liberis, sed concipies et paries filium: (*Gen. 16. 11. I. Reg. 1. 20. Luc. 1. 31*).

4. cave ergo, ne bibas vinum ac siceram, nec immundum quidquam comedas: (*Num. 6. 3*).

5. quia concipies et paries filium, cujus non tanget caput novacula: erit enim nazaraeus Dei ab infantia sua, et ex matris utero, et ipse incipiet liberare Israël de manu Philisthinorum.

6. Quae cum venisset ad maritum suum, dixit ei: Vir Dei venit ad me, habens vultum angelicum, terribilis nimis. Quem cum interrogassem, quis esset, et unde venisset, et quo nomine vocaretur, noluit mihi dicere:

7, sed hoc respondit: Ecce concipies et paries filium: cave ne vinum bibas, nec siceram, et ne aliquo vescaris immundo: erit enim puer nazaraeus Dei ab infantia sua, ex utero matris suae usque ad diem mortis suae.

8. Oravit itaque Manue Dominum, et ait: Obsecro, Domine, ut vir Dei, quem misisti, veniat iterum, et doceat nos, quid debeamus facere de puero, qui nasciturus est.

9. Exaudivitque Dominus deprecantem Manue, et apparuit rursum Angelus Dei uxori ejus sedenti in argo. Manue autem maritus ejus non erat cum ea. Quae cum vidisset Angelum,

10. festinavit, et cucurrit ad virum suum: nuntiavitque ei, dicens: Ecce apparuit mihi vir, quem ante videram.

11. Qui surrexit, et secutus est uxorem suam: veniensque ad virum, dixit ei: Tu es, qui locutus es mulieri? Et ille respondit: Ego sum.

12. Cui Manue: Quando, inquit, sermo tuus fuerit expletus, quid vis, ut faciat puer? aut a quo se observare debebit?

3. Który się ukazał Anyół Pański, y rzekł do niéy: Niepłodnaś iest, y bez dżiatek, ale poczniesz y porodżisz syna:

4. strzeżże, abyś nie piła wina y sycery, ani iadła nic nieczystego:

5. albowiem poczniesz y porodżisz syna, które go głowy brzytwa się niedotknie: bo będzie Nazareczyk Boży z dziecinstwa swego, y z żywota matki a on pocznie wybawiać Izraela z ręki Philistynów.

6. Która gdy przyszła do męża swego, rzekła mu: Mąż Boży przyszedł do mnie, mając twarz Anielską, straszny bardzo. Którego gdym pytała, ktoby był, y zkądby przyszedł, y iakimby go imieniem zwano, niechciał mi powiedzieć:

7. ale to odpowiedział: Oto poczniesz y porodżisz syna: strzeż abyś nie piła wina, ani sycery, y nie iadła czego nieczystego: bo dżięcie będzie Nazareczyk Boży z dziecinstwa swego, z żywota matki swéy, aż do dnia śmierci swéy.

8. Modlił się tedy Manue do Pana, y rzekł: Proszę, Panie, aby mąż Boży, któregoś posłał, powtóre przyszedł, y nauczył nas, cobyśmy czynić mieli z dżięcią, które się narodzi.

9. Y wysłuchał Pan modlącego się Manue, y ukazał się znowu Anyół Boży żenie iego siedzącéy na polu. A Manue mąż iéy nie był z nią. Która użyżawszy Anyola,

10. śpieszyła się, y biegła do męża swego: y powiedziała mu, mówiąc: Oto mi się ukazał mąż, któremu pierwéy widziała.

11. Który wstał y szedł za żoną swoją, y przyszedszy do męża, rzekł mu: Tyżes iest, któryś mówił do niewiasty? A on odpowiedział: Jam iest.

12. Któremu Manue: Kiedy, pry, ziści się mowa twoja, co chcesz, aby czyniło dżięcie? abo czego się strzędz będzie miało?

licach się narodził, jak daje się widzieć z r. 16, w. 31, i z r. 13 w. 25. Albowiem w jednym i drugim miejscu tych rozdziałów, ojczysty dom i grób Samsona, zdaje się są wskazane między miastem Saraa i Esthaol. Patrz w tym rozdz. niżej w. ostatni, gdzie jasno widać, że miejsce pomieszkania Samsona, nazywało się Obozem Dan. Patrz też r. 18 w. 12. — *Manue*. Że Manue był mężem dobrym, pokazuje się z tego, co się w tej historii opowiada: jako z rychłego do Boga uciekania się i modłów, gdy o poczęciu syna usłyszał, niżej w. 8; ze wszystkiego, co potem z aniołem mówił i czynił; i z tych rzeczy, które się mu z synem Samsonem przytrafiły, niżej r. 14.

4. *Strzeżże, abyś nie piła wina i sycery*. Zaleca, ażeby wprowadziła życie nazarejczyków do czasu, a następnie, ażeby podług praw nazareatu, wstrzymywała się od wina i sycery, to jest od wszelkiego napoju mającego moc upajania; to bowiem sycera oznacza. — *Ani iadła nic nieczystego*. To zakłada mocą prawa hebrajskiego wykonywać obowiązana była: lecz nie jest niepożytecznym upomnieniem: o! jak wielu gwałci prawo, które zachować obowiązani byli.

5. *Albowiem poczniesz i porodżisz syna*. Chciał Pan Bóg, ażeby wielkiego i cudownego dziecicia było też wielkiem i dziwnym poczęciem, w żywocie noszenie i narodzenie. I przeto posyła się anioł, zaleca się obrządek nazareatu, który, jak mówi Abulensis, 9, 10, nakazany

był matce aż do odkarmienia dziecka, t. j. ażeby Samson, przyszedł nazarejczyk, ani w żywocie, ani po narodzeniu się nie był karmiony mlekiem, któreby początek brało z wina albo sycery. Naostatek jednakże powiada, że pewniejszą jest rzeczą, iż nazareat matki tylko do czasu porodu obowiązywał. — *Którego głowy brzytwa się nie dotknie*. Co stanowiło znamię nazarejczyków, Num. 6. 5. — *Z żywota matki*. Aż do dnia śmierci swojej, jak się mówi w tym rozdz. w. 7. — *Pocznie wybawiać Izraela z ręki Philistynów*. Zaczął, lecz nie dokonał, albowiem sam w rękę nieprzyjaciół życie zakończył, niżej 16, 30, a stopniowo to oswobodzenie potem dokonaniem zostało. I Król. 7, 13.

6. *Mąż Boży przyszedł do mnie*. Ukazał się był anioł w postaci ludzkiej i czcigodnej, która przedstawiała poważnego, świętego i proroczego człowieka. Prorocy bowiem zowią się mężami Bożymi. — *Mając twarz anielską*. Najpiękniejsze i najdelikatniejsze oblicze. — *Straszny bardzo*. Czcigodny i szanowny bardzo.

8. *Mąż Boży... powtóre przyszedł*. W teks. hebr. i u LXX. dodaje się: *do mnie*.

9. *Ukazał się... żenie jego*. Jeśliby naprzód się ukazał Manuemu, nie wiedziałby, czy ten sam, który pierwiej żenie był się ukazał; lecz dla czego pierwszą razą żenie raczej dał się widzieć anioł, niż Manuemu? oto ponieważ ją więcej, niż Manuego trapiła niepłodność, o jej zniesienie dłużej i goręcej się modliła, jako też i

13. Dixitque Angelus Domini ad Manue: Abstinere, ut acquiescas precibus meis et faciamus tibi hoedum de capris.

14. Cui respondit Angelus: Si me cogis, non comedam panes tuos: si autem vis holocaustum facere, offer illud Domino. Et nesciebat Manue quod Angelus Domini esset.

15. Dixitque ad eum: Quod est tibi nomen, ut, si sermo tuus fuerit expletus, honorem us te?

16. Cui ille respondit: Cur quaeris nomen meum, quod est mirabile? (*Gen. 32, 29*).

17. Tulit itaque Manue hoedum de capris, et libamenta, et posuit super petram, offerens Domino, qui facit mirabilia: ipse autem et uxor ejus iruebantur.

18. Cumque ascenderet flamma altaris in coelum, Angelus Domini pariter in flamma ascendit. Quod cum vidissent Manue et uxor ejus, proni ceciderunt in terram,

19. et ultra eis non apparuit Angelus Domini. Statimque intellexit Manue, Angelum Domini esse,

20. et dixit ad uxorem suam: Morte moriemur, quia vidimus Deum.

21. Cui respondit mulier: Si Dominus nos vellet occidere, de manibus nostris holocaustum et libamenta non suscepisset, nec ostendisset nobis haec omnia, neque ea quae sunt ventura dixisset.

22. Peperit itaque filium, et vocavit nomen ejus Samson. Crevitque puer, et benedixit ei Dominus.

23. Coepitque Spiritus Domini esse cum eo in castris Dan inter Sara et Esthaol.

13. Y rzekł Anyół Pański do Manuego: od wszęgo, com powiedział żenie twoiéy, niech się wstrzyma:

14. a cokolwiek się z winnice rodzi, niechay nie iada: wina y sycery niech nie piie, niczego nieczystego niech nie pożywa, a com iéy roszkał, to niechay wypelni y przestrzega.

15. Y rzekł Manue do Anyoła Pańskiego: Proszę cię, abys zezwolił na prośbę moię, y żebyśmy uczynili kozłatko z kóz.

16. Któremu odpowiedział Anyół: Jeśli mię przymuszasz, nie będę iadł chleba twego: ale iesli chcesz uczynić całopalenie, ofiaruyże ie Panu. A niewiedział Manue że to był Anyół Pański.

17. Y rzekł do niego: Jakoc imię, aby iesli się spelni słowo twoie, ucztiliśmy cię?

18. Któremu on odpowiedział: Przecz się pytasz o imię moie, które iest dziwne?

19. A tak wziął Manue kozłą z kóz y mokre ofiary, y położył na skale, ofiarując Panu, który czyni dziwy: a sam y żona iego patrzyli.

20. A gdy występował płomień ołtarza ku niebu, Anyół Pański wstąpił pospołu w płomieniu. Co gdy uyrzeli Manue y żona iego, upadli na twarzy swe na ziemię.

21. y więcę się im nieukazał Anyół Pański. Y zaraz poznał Manue że był Anyół Pański.

22. Y rzekł do żony swéy: Śmiercią pomrzemy, bośmy widzieli Boga.

23. Któremu żona odpowiedziała: By nas Pan chciał pobić, nie przyjąłby był całopalenia y mokrych ofiar z ręku naszych, aniby nam był ukazał tego wszystkiego, aniby tego co ma przysdz obawił.

24. Porodziła tedy syna, y nazwała imię iego Samson. Y urosło dziecią, y błogosławił mu Pan.

25. Y począł Duch Pański bydź z nim w obozie Dan między Saraą, a między Esthaol.

o wybawienie ludu: Ponieważ ta niewiasta godniejszą była od męża, przeto jej anioł naprzód się ukazał. Prokop.

13. Niech się wstrzyma. To jest żona.

14. Uczynili kozłatko z kóz. Uwarzyli tobie na pokarm kozłą małą i młoko jeszcze ssące, a następnie ustawicznie towarzyszące matce.

15. Nie będę jadł chleba twego. Albowiem aniołowie nie pożywają pokarmów ludzkich, Tob. 12, 19. Imieniem zaś chlebów ogólnie oznaczają się pokarmy, według obyczaju mowy hebrajskiej.

16. Przecz się pytasz o imię moie, które jest dziwne. Inni tłumaczą: które jest skryte, tajemne. Może tym aniołem był S. Michał archanioł, gdyż zwiastował rzecz, która się tyczyła dobra i wyzwolenia ludu Izraelskiego, a on był opiekunem synagogi, jak teraz stróżem jest kościoła.

17. Morte ofiary. Były to ofiary dodatnie i drugiego rzędu z króćmi czyniły się Bogu ofiary krwawe, t. j. z bydłą. Położył na skale. Która zastąpiła miejsce ołtarza na podobieństwo przyrządzonego, i która z tego powodu została się ołtarzem w w. następnym.—Ofiarując Panu. Przez anioła, anioł zaś rzeczywiście i bezpośrednio Bogu ofiarował.

20. A gdy występował płomień. Który zdaje się anioł wstąpił do nieba tak, jak to uczynił był anioł

Gedeonowi, wyżej r. 6. w. 21. — Anioł Pański wstąpił pospołu w płomieniu. Przez co chciał pokazać, że ta ofiara najprzyjemniejszą jest Bogu, i że on tę ofiarę, jakby do nieba zanoszą, i że siebie samego razem z tym całopaleniem poświęca i w pewny sposób Bogu ofiaruje.—Upadli na twarzy swe na ziemię. Albo oddając cześć Bogu, i uszanowanie Jego ministrowi aniołowi, albo też w skutek bojaźni, zatrwożenia i przerażenia.

22. Śmiercią pomrzemy. Patrz wyżej r. 6. w. 21.

23. By... Pan. Domysł małżonki uśmierza bojaźń, gdyż nie jest rzeczą podobną, ażeby P. Bóg chciał zadać im śmierć, którym tak dalece sprzyjał, iż całopalenie i ręką ich przyjął, jako znak, iż tę ofiarę pochwała, dając przytęm obietnicę o otrzymaniu potomstwa.

24. Nazwała. To jest matka, jak widać z tekstu hebrajskiego, w którym to słowo jest rodzaju żeńskiego.—Samson. Które imię Józef tłumaczy przez mocny. S. Hieronim przez słone, czyli słone jego. Inni przez małe słone, co zdaje się być prawdziwszym źródłosłowem tego imienia: inni jednak inaczej. Błogosławił mu Pan. Błogosławieństwo Boże zawsze oznacza dostatek i obfitość jakiej rzeczy dobrej. Błogosławiony więc jest Samson i pod względem sił ciała, i pod względem przymiotów duszy, i pod względem łaski Bożej.

25. I począł Duch Pański bydź z nim. Patrz rozdz. 3. w. 10. Między Saraą a między Esthaol. Patrz tego rozdziału w. 2.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O żonie Samsona, o lwie, którego roztargał, i o zabiciu trzydziestu Filistynów.

1. Descendit ergo Samson in Thamnatha; vidensque ibi mulierem de filiabus Philisthiim,

2. ascendit, et nuntiavit patri suo et matri suae, dicens: Vidi mulierem in Thamnatha de filiabus Philisthinorum, quam, quaeso, ut mihi accipiat is uxorem.

3. Cui dixerunt pater et mater sua: Numquid non est mulier in filiabus fratrum tuorum, et in omni populo meo, quia vis accipere uxorem de Philisthiim, qui incircumcisi sunt? Dixitque Samson ad patrem suum: Hanc mihi accipe: quia placuit oculis meis.

4. Parentes autem ejus nesciebant, quod res a Domino fieret, et quaereret occasionem contra Philisthiim; eo enim tempore Philisthiim dominabantur Israëli.

5. Descendit itaque Samson cum patre suo et matre in Thamnatha. Cumque venissent ad vineas oppidi, apparuit catulus leonis saevus et rugiens, et occurrit ei.

6. Irruit autem Spiritus Domini in Samson, et dilaceravit leonem, quasi hoedum in frusta discerpens, nihil omnino habens in manu: et hoc patri et matri noluit indicare.

7. Descenditque et locutus est mulieri, quae placuerat oculis ejus.

8. Et post aliquot dies revertens, ut acciperet eam, declinavit, ut videret cadaver leonis, et ecce examen apum in ore leonis erat, ac favus mellis.

9. Quem cum sumpsisset in manibus, comedebat in via: veniensque ad patrem suum et matrem, dedit eis partem, qui et ipsi comederunt: nec tamen eis voluit indicare, quod mel de corpore leonis assumpserat.

10. Descendit itaque pater ejus ad mulierem, et fecit filio suo Samson convivium; sic enim juvenes facere consueverant.

1. Szedł tedy Samson do Thamnatha; y uyrzawszy tam niewiastę z córek Filistynskich,

2. szedł y powiedział oycu swemu y matce swę, mówiąc: Widziałem niewiastę w Thamnatha z córek Filistynskich, którą proszę, żebyście mi wzięli za żonę.

3. Któremu rzekli oćiec y matka jego: Aż niemasz niewiasty między córkami bracię twoię, y między wszystkim ludem moim, że chcesz wziąć żonę u Filistynów, którzy są nieobrzezani? Y rzekł Samson do oycy swego: Tę mi weźmi: bo się podobala oczóm moim.

4. A rodzicy jego niewiedzieli, że rzecz działa się od Pana, y szukał przyczyny na Filistyny: bo na on czas Filistynowie panowali nad Izraelem.

5. Poszedł tedy Samson z oycem swym y z matką do Thamnatha. A gdy przyszli do winnic miejskich, ukazał się młody lew srog i ryczący, y zabiegał mu.

6. Lecz przypadł Duch Pański na Samsona, y rozdarł lwa, iakoby kozłą na sztuki roztargaiąc, niemając zgoła nic w ręku, a tego oycu y matce niechciał oznajmić.

7. Y szedł y mówił z niewiastą, która się była podobala oczóm jego.

8. A po kilku dni wracając się, aby ją pojął, zstąpił, aby oglądał ścierw lwi, a oto rój pszczoł był w paszcze lwiej, y plastr miodu.

9. Który wzięwszy w ręce, iadł na drodze: y przyszedłszy do oycy swego y matki, dał im część, którzy też sami iedli: a przecię im niechciał powiedzieć, że był miód z ścierwu lwiego wybrał.

10. Przyszedł tedy oćiec jego do niewiasty, y sprawił synowi swemu Samsonowi ucztę; bo tak młodzieńcy zwykli byli czynić.

R. 14.—1. *Do Thamnatha.* Miasteczko to było na granicy pokoleń Judy, Dana i Ephraima, ku morzu Śródziemnemu, na drodze między Ptolomaidą i Gaza, i o którym jest wzmianka, Gen. 38, Joas. 15, 10, 11. Par. 28, 18, I. Mach. 9, 50.

2. *Którą proszę, żebyście mi wzięli za żonę.* Zdanie powszechniejsze wymawia Samsona od grzechu, albo dla tego, że on chciał może pojąć sobie za żonę Filistynkę pod tym tylko warunkiem, jeśli ona zostanie prozelitką, t. j. przyjmie obrządk i wiarę żydowską; albo że z natchnienia boskiego tego związku małżeńskiego zapragnął, który to powód jest gruntowniejszy, i jest wskazany w w. nast. 4.

3. *Aż nie masz niewiasty.* Żądanie Samsona rodzice jego odrzucają, bo Deut. 7, 3, i Exod. 34, 10, prawo zabraniało związki małżeńskie Izraelitów z Chanaaneczykami.

4. *Szukał przyczyny.* LXX. mają. *szukał zemsty.*

5. *Z ojcem swym i z matką.* Którzy z początku nie wiedzieli wprawdzie o zamiarze woli Bożej, potem jednak albo przez wewnętrzne natchnienie, albo zewnętrznym jakim znakiem o tém upewnieni, zgodzili się na prośbę syna.—*Ukazał się młody lew.* Samsonowi tylko

zabiegł lew drogę, jak pokazuje tekst, gdy mówi *zabiegał mu nie im; i co potem następuje.*

6. *Duch Pański.* Dodaje śmiałości i mocy. — *A tego oycu i matce nie chciał oznajmić.* Mężowie bowiem mocni bynajmniej nie są chępliwi, dzieł swoich nie zwykli rozgłaszać.

7. *Mówił z niewiastą.* U LXX. w liczbie mnogiej, *mówili:* t. j. Samson i jego rodzice.

8. *Rój pszczoł był w paszcze lwiej.* Te pszczoły może być, iż z tegoż zgnilego trupa lwa się zrodziły, jak się wyradzają z wolu, co jest rzeczą pewną; i chociaż pszczoły kochają czystość, i unikają nieprzyjemnej woni, jednak jeżeli się z trupa wynurzyły, tém mniej jest dziwnem, jeśli w jego paszczy miód złożyły, zwłaszcza, jeśli suchą już była paszczęka i z mięsa оголоcona.

10. *Przyszedł tedy ojciec jego do niewiasty.* Dla czego się mówi, że ojciec sam jeden przyszedł do narzeczonej? Ariasz powiada, iż przyczyna tego ta była, że mężowie, przed przygotowaniem uczy, do domów swoich naręczonych uczęszczać nie zwykli byli. Abulensis mówi, że chociaż Pismo o oycu tylko wspomina, jednak z nim i matka Samsona przyszła. — *Bo tak mło-*

11. Cum ergo cives loci illius vidissent eum, dederunt ei sodales triginta, ut essent cum eo.

12. Quibus locutus est Samson: Proponam vobis problema: quod si solveritis mihi intra septem dies convivii, dabo vobis triginta sindones, et totidem tunicas;

13. sin autem non potueritis solvere, vos dabit mihi triginta sindones, et ejusdem numeri tunicas. Qui responderunt ei: Propone problema, ut audiamus.

14. Dixitque eis: De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo; nec potuerunt per tres dies propositionem solvere.

15. Cumque adesset dies septimus, dixerunt ad uxorem Samson: Blandire viro tuo, et suade ei, ut indicet tibi quid significet problema; quod si facere nolueris, incendemus te, et domum patris tui; an idcirco vocastis nos ad nuptias, ut spoliaretis?

16. Quae fundebat apud Samson lacrymas, et querebatur dicens: Odisti me, et non diligis: idcirco problema, quod proposuisti filiis populi mei, non vis mihi exponere. At ille respondit: Patri meo et matri nolui dicere: et tibi indicare potero?

17. Septem igitur diebus convivii flebat ante eum: tandemque die septimo cum ei esset molestia, exposuit. Quae statim indicavit civibus suis.

18. Et illi dixerunt ei die septimo ante solis occubitum: Quid dulcius melle, et quid fortius leone? Qui ait ad eos: Si non arassetis in vitula mea, non invenissetis propositionem meam.

19. Irruit itaque in eum Spiritus Domini, descenditque Ascalonem, et percussit ibi triginta vi-

11. Gdy tedy go użyźrżeli mieszczanie onego miejsca, dali mu towarzyszków trzydzieści, żeby z nim byli.

12. Którym rzekł Samson: Zadam wam gadkę: którą jeśli mi zgadniecie przez siedm dni wesela, dam trzydzieści prześcieradeł, y trzydzieści sukien.

13. a jeśli nie będziecie mogli zgadnąć, tedy wy mnie dacie trzydzieści czechłów y trzydzieści sukien. Którzy mu odpowiedzieli: Zaday gadkę, że usłyszymy.

14. Y rzekł im: Z iedzącego wyszedł pokarm: a z mocnego wyszła słodkość; y niemogli przez trzy dni zgadnąć gadki.

15. A gdy przychodził siódmy dzień, rzekli do żony Samsonowey: Pochlebuy mężowi twemu, a namów go, żeć powie, co znaczy gadka, a jeśli nie będziesz chciała uczynić, zapalimy cię y z domem oycy twego. Czyliście nas przeto prosili na wesela, żebyście nas złupili?

16. Która ży u Samsona wylewała y uskarżała się, mówiąc: Masz mię w nienawiści, a nie miłujesz: dla tegoż gadki, którąś zadał synóm ludu mego, niechcesz mi wyłożyć. A on opowiedział: Oycu memu y matce niechciałem powiedzieć, a tobie będę mógł powiedzieć?

17. Przez siedm tedy dni wesela płakała przed nim, aż dnia siódmego gdy mu się uprzykrzyła, wyłożył, która wnet powiedziała sąsiadóm swoim.

18. A oni mu rzekli dnia siódmego przed zachodem słońca: Co słodsze nad miód? a co mocniejszego nad lwa? Który rzekł do nich: Byście byli nieorali jałowicą moją, nie naleźlibyście byli gadki mojej.

19. Przypadł tedy nań Duch Pański, y szedł do Askalona, y zabił tam trzydzieści mężów: których

dzienicy czynić zwykli byli. Ojciec ucztę sprawił: tu jednak Samson, jako jej sprawca się wspomina, bo dlań i jego imieniem uczta przez ojca była przygotowana.

11. *Dali mu towarzyszków trzydzieści, żeby z nim byli.* Ci towarzysze w Pismie ś. zowią się niekiedy *przyjaciółmi*, albo też *synami narzeczonego*. Math. 9, 15; Marc. 2, 19; Jan. 3, 29. Nasz tłumacz w tym roz. w. 20, zowie ich *swatami*. Ci więc towarzysze przydawani byli narzeczonemu, iżby ożywiali radość godów weselnych, i przyczyniali się do większej okazałości.

12. *Gadkę.* Zagadkę. Jest to dawny zwyczaj mężów, z dowcipu słynących, prowadzenia między sobą sporu zadawaniem zagadek, (o czém patrz Józefa, lib. 1. contra Appionem; i Plutarcha, o uczcie siedmiu mędrców). Tak i królowa Saba przybyła doświadczyć mądrości Salomona w zagadkach. III. Król. 10, 1.—*Przez siedm dni wesela.* W przeciągu bowiem siedmiu dni, t. j. przez cały tydzień obchodzono gody weselne; i taki to jest ów tydzień dni, w którym gody weselne Lii były obchodzone, Gen. 29, 27.—*Trzydzieści prześcieradeł.* T. j. każdemu po jednym.

13. *Zaday gadkę.* Jak gdyby rzekli: przyjmujemy warunek, zaday zagadkę.

15. *A gdy przychodził siódmy dzień.* W przeciągu trzech dni starali się rozwiązać trudność, jakim więc sposobem mówi się, gdy przychodził dzień siódmy? Odpowiadam, że dniem siódmym tutaj zowie się dzień szabatu: tak Lyranus, Abulensis, Vatablus i inni.

17. *Przez siedm tedy dni wesela płakała przed nim.* Przez wszystkie dni, które po owym dniu trzecim ucztę weselną, pozostały były, to jest przez dzień czwarty, piąty, szósty i siódmy. Tak też tłumaczy Lyranus, gdy mówi: *przez siedm dni, to jest przez większą część siedmiu dni.*

18. *Byście byli nie orali jałowicą moją.* Mowa wyrażona przez przysłowie: O tych się mówi, że orzą cudzą jałowicą, którzy dla swojej korzyści używają rzeczy cudzych Patrz Serar. tutaj, i Mart. del Rio a Dagial, 162.

19. *I szedł do Askalonu.* Miasto Philistynskie, o którym jest wzmianka często w Pismie ś.—*Zabił tam trzydzieści mężów.* Zdaje się w samém mieście jawnie i otwarcie zabił, nie zaś na polu, albo na drodze, zwyczajem zbrojców czatujących: ani też każdego osobno, albo po niewielu zabił, lecz wszystkich razem; albowiem nie byłoby oznaką tak wielkiej siły pojedynczo każdego zabić. Nie grzeszył Samson zabijając tych trzydziestu mężów; bo za natchnieniem Ducha Bożego do tego się skłonił, ponieważ go P. Bóg ustanowił był sędzią ludu, ażeby pomścić krzywdy, których doznawali Izraelici od Filistynów.—*Szaty wzięwszy dał im.* Prześcieradła i suknie były obiecaną zapłatą zwycięzcom, t. j. tym, którzy odgadną zagadkę: lecz tutaj zdaje się, że Samson tylko suknie dał, co jeszcze jaśniej widać z tekstu hebrajskiego, który mówi: *wziął Samson lupy, albo zwetoki i dał zamiany tym, którzy wytłómaczyli zagadkę.*

ros; quorum ablatas vestes dedit iis, qui problema solverant. Iratusque nimis ascendit in domum patris sui:

20. uxor autem ejus accepit maritum unum de amicis ejus et pronubis.

szaty wzięwszy dał tym, którzy byli gadkę zgadli. Y rozgniewany bardzo szedł do domu oycy swego:

20. a żona jego szła za męża iednego z przyjaciół jego y z swatów.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O spaleniu zboża Filistyńskiego przez Samsona za pośrednictwem lisów, i zabiciu szczęką oślą tysiąca Filistynów.

1. Post aliquantulum autem temporis, cum dies triticeae messis instarent, venit Samson, invisere volens uxorem suam, et attulit ei hoedum de capris. Cumque cubiculum ejus solito vellet intrare, prohibuit eum pater illius, dicens:

2. Putavi quod odisses eam, et ideo tradidi illam amico tuo: sed habet sororem, quae junior et pulchrior illa est, sit tibi pro ea uxor.

3. Cui Samson respondit: Ab hac die non erit culpa in me contra Philisthaeos: faciam enim vobis mala.

4. Perrexitque et cepit trecentas vulpes, caudasque earum junxit ad caudas, et faces ligavit in medio:

5. quas igne succendens, dimisit, ut huc illucque discurrerent. Quae statim perrexerunt in segetes Philisthinorum. Quibus succensis, et comportatae jam fruges, et adhuc stantes in stipula, concrematae sunt in tantum, ut vineas quoque et oliveta flamma consumeret.

6. Dixeruntque Philisthiim: Quis fecit hanc rem? Quibus dictum est: Samson gener Thamnatthaei: quia tulit uxorem ejus, et alteri tradidit, haec operatus est. Ascenderuntque Philisthiim: et combusserunt tam mulierem quam patrem ejus.

7. Quibus ait Samson: Licet haec feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam ultionem, et tunc quiescam.

1. A po niewielkim czasie, gdy nadchodziły dni pszenicznego żniwa, przyszedł Samson, chcąc nawiedzić żonę swoją, y przyniósł ię koźlę z kóz. A gdy według zwyczaju chciał wnieść do ię komory, zbronił mu oćiec ię, mówiąc:

2. Mniemałem że ię nienawidzisz, a przeto ją wydał za przyjaciela twego: ale ma siostrę, która młodszą y cudniejszą jest niż ona: niechci będzie miasto nię żoną.

3. Któremu Samson odpowiedział: Od tego dnia nie będzie na mnie wina przeciw Filistynom: bo wam będę złość wyrządzał.

4. Y poszedł y poimał trzysta liszek, y ogony ich do ogonów przywiązał, a w pośrodku przywiązał pochodnie:

5. które ogniem zapaliwszy, rozpuścił, aby y tam y sam biegały. Które wnet wbiegły w zboże Filistyńskie. Które zapaliwszy, y zgromadzone już zboże, y co ieszcze w kłósie stało pogorzało, tak dalece, że też y winnice y oliwnice ogień popalił.

6. Y rzekli Filistynowie: Kto to uczynił? Którym powiedziano: Samson zięć Thamnatczyka, że wziął żonę jego, y dał drugiemu, to czynił. Y szli Filistynowie, y spalili tak niewiastę, iako oycy ię.

7. Którym rzekł Samson: Aczeście to uczynili, wszakże ieszcze z was wezmę pomstę, a tedy przestaną.

20. Jednego z przyjaciół jego i z swatów. Patrz, co się powiedziało w tym roz. w. 11.

R. 15.—1. A gdy według zwyczaju chciał wnieść do jej komory. Już w Samsonie ochłonął był gniew, i pierwsza zawrzała miłość.

2. Wydałem ją za przyjaciela twego. Za owego swata, o którym wzmiankowano w wier. ostat. rozdz. pop. Wy mówka teścia była żadna; chociaż bowiem w owym czasie rozwód był pozwolony, niegodziło się jednak żonom list rozwodny dawać mężom, lecz przeciwnie. Chociaż zaś Samson rozgniewany opuścił był żonę, jednak należało się zapytać go, czy chce dać jej rozwód, i czy pozwala jej zawrzeć związek małżeński z inną osobą. — Ale ma siostrę. Widział teść Samsona, że zięcia swojego skrzywdził, i przeto najtroskliwiej stara się go przejednać, ofiarując mu za żonę drugę swą córkę.

3. Od tego dnia. Nie przyjmuje propozycji Samson, gdyż nad swoją żonę tej, którą mu ofiarowano, ani chciał, ani mógł przenosić. Levit. 18, 18, patrz tam.

4. Pojmał trzysta liszek. Obfituje w lisy Judea i Palestyna, jak się pokazuje z Cant. 2, 15: *Pojmajcie nam liszki małe, które psują winnice*, i Thren., 5, 18.

Dla góry Syon, że zginęła, liszki chodziły po niej. Nie sam jednak Samson połowił lisy, lecz do ich pochwylenia użył może pomocy drugich, i P. Bóg też do jego sieci mnóstwo lisów wpędził, ażeby swój zamiysł mógł wykonać.—I ogony ich do ogonów przywiązał. Po dwa wypuszczał razem; i przeto było par sto pięćdziesiąt.—A w pośrodku przywiązał pochodnie. Do ogonów, czyli we środku sznurów, które z ogonów wisiały i niżej się ciągnęły, przywiązane były pochodnie. Pochodnie, czyli łuczyna, albo głównie może z drzew smolnych były, które mogły goreć, a ogień zatrzymać nawet w czasie biegu lisów.

5. Które ogniem zapaliwszy. T. j. po przywiązaniu.—Rozpuścił. Nie wszystkie razem, ani z jednego i tegoż miejsca.

6. I rzekli Filistynowie. Ponieważ ogólnie się mówi, że Filistyńczycy zapytali się o to, i że, zamiast właściwego imienia, teścia Samsona Tamnatczykiem zowią, zdaje się, iż pożar szeroko się rozlał i nie tylko Thamnatę, ale też i inne okoliczne krainy spustoszył.

7. Wezmę pomstę. Z tego się pokazuje, że Samson dochodził krzywd prywatnych pod pozorem publicznym.

8. Percussitque eos ingenti plaga, ita ut stupentes suram femori imponent. Et descendens habitavit in spelunca petrae Etam.

9. Igitur ascendentes Philisthiim in terram Juda, castrametati sunt in loco, qui postea vocatus est Lechi, id est. Maxilla, ubi eorum effusus est exercitus.

10. Dixeruntque ad eos de tribu Juda: Cur ascendistis adversum nos? Qui responderunt: Ut ligemus Samson, venimus, et reddamus ei quae in nos operatus est.

11. Descenderunt ergo tria millia virorum de Juda ad specum silicis Etam, dixeruntque ad Samson: Nescis, quod Philisthiim imperent nobis? quare hoc facere voluisti? Quibus ille ait: Sicut fecerunt mihi, sic feci eis.

12. Ligare, inquiunt, te venimus, et tradere in manus Philisthinorum. Quibus Samson: Jurate, ait, et spondete mihi, quod non occidatis me.

13. Dixerunt: Non te occidemus, sed vinctum trademus. Ligaveruntque eum duobus novis funibus, et tulerunt eum de petra Etam.

14. Qui cum venisset ad locum Maxillae, et Philisthiim vociferantes occurrissent ei, irruit Spiritus Domini in eum: et sicut solent ad odorem ignis lina consumi, ita vincula, quibus ligatus erat, dissipata sunt et soluta.

15. Inventamque maxillam, id est mandibulam asini, quae jacebat, arripiens, interfecit in ea mille viros,

16. et ait: In maxilla asini, in mandibula puli asinorum deleui eos, et percussi mille viros.

17. Cumque haec verba canens complisset, projecit mandibulam de manu, et vocavit nomen loci illius Ramathlechi, quod interpretatur elevatio maxillae.

18. Sitisque valde, clamavit ad Dominum, et ait: Tu dedisti in manu servi tui salutem hanc maximam atque victoriam: en siti morior, incidamque in manus incircumcisorum.

19. Aperuit itaque Dominus molarem dentem in

8. Y porażił ie porażką wielką, tak iż zdumiewszy się łystę na biodrę zakładali. A poszedszy mieszkał w iaskini skały Etam.

9. Przyciągnawszy tedy Philistynowie do ziemie Juda, położyli się obozem na mieyscu, które potym nazwano Lechi, to jest czelusć: gdzie się ich woysko było rozłożyło.

10. Y rzekli do nich z pokolenia Juda: Czemuście przyciągnęli na nas? Oni odpowiedzieli: Abyśmy związali Samsona, przyszlśmy, y żebyśmy mu oddali, co nam wyrządził.

11. A tak szło trzy tysiące mężów z Juda do iaskinie skały Etam, y rzekli do Samsona: Nie wiesz, iż Philistynowie panują nad nami? Czemuś to chciał uczynić? Którym on rzekł: Jako mi uczynili, takem im uczynił.

12. Przyszlśmy cię, pry, związać, y wydać w ręce Philistynów. Którym Samson: Przysięćcie, pry, a przyrzeczcie mi, że mie nie zabiećcie.

13. Rzekli: Nie zabieemy cię, ale związanego wydamy. Y związali go dwiema nowými powrozami, y wzięli go z skały Etam.

14. Który gdy przyszedł do mieysca Czeluści, a Philistynowie krzycząc, wybiegli przeciw iemu; przypadł nań Duch Pański: a iako zwykły na zapach ognia lny się palić, tak powrozy, któremi był związany, rozleciały się y rozwiązały.

15. Y należoną czelusć, to jest szczęk osłą, która leżała, porwawszy, zabił nią tysiąc mężów,

16. y rzekł: Czeluścią osłą, szczęką żrębca oślic zgładziłem i zabiłem tysiąc mężów,

17. A gdy tych słów spiewając dokończył, porzucił czelusć z ręki, y nazwał imię mieysca onego Ramathlechi, co się wykłada, podniesienie czeluści.

18. A gdy pragnął bardzo, wołał do Pana, y rzekł: Tyś dał przez rękę sługi swego to wybawienie barzo wielkie y zwycięstwo: a oto od pragnienia umieram, y wpadnę w ręce nieobrzezanych.

19. Y otworzył Pan trzonowy żąb w czeluści osły,

8. *Tak iż zdumiewszy się, łystę na biodrę zakładali.* Zwykli bowiem ludzie zamyśleni i strudzeni siedząc łytkę jednej goleni wkładać na drugą nogę, jakie ułożenie przybierają zwykle ludzie zdumiewający się z powodu niespodzianego smutku. — *W jaskini skały Etam.* Etam albo jest imię mieysca, albo męża, o którym jest wzmianka, I. Par. 4, 32, przez którego owa skała została tak nazwana. Niektórzy tę skałę umieszczają w pokoleniu Symeona przy potoku Sorek; inni, jak Józef Fl., w pokoleniu Judy. Lecz te dwa zdania, być może, że się nie różnią, albowiem z r. 19. Joz. widać, że pokolenie Symeona zostało przyjęte do działu pokolenia Judy. Patrz co tam się powiedziało. — *Łysta.* Kytka, tylna mięjsza część goleni. St. Lind.

11. *Czemuś to chciał uczynić.* T. j. że Philistynów przeciwko nam rozjątrzyłeś. — *Jako mi uczynili.* T. j. zemściłem się nad nimi za krzywdę mi wyrządzoną.

13. *I związali go dociema nowými powrozami.* Wyraz hebrajski *hanoth* nie łąda jakie oznacza powrozy, lecz dobrze skręcone. LXX. tłóm. zowią je *linami żaglowými*, które to majtkowe powrozy są bardzo grube.

14. *Krzycząc.* Głosem wesolym z powodu sprawy pomysłnie wykonanej. — *Przypadł nań Duch Pański.* Do-

dając mu siłę i pobudzając go, ażeby zerwawszy powrozy napadł na Philistynów. — *Na zapach ognia.* Któryto sposób mówienia oznacza, że owe lny natychmiast przyciągają płomień, y od ognia niszczeją.

15. *Szczękę osłą.* Dostyc rosie są osły w Palestynie: i przeto owa szczęk stosownie mogła być użyta do pocisku: jednak dziwną jest rzeczą, że nią tak wielu mógł porazić i zabić.

16. *Czeluscią osłą.* Był to śpiew, albo przynajmniej jego część czyli początek; albowiem że Samson to wyrzekł śpiewając, pokazuje się z następnego 17. wier.

17. *Podniesienie czeluści.* Tak nazwane jest mieysce, albo dla tego, że z ziemi podniósł czelusć na Philistynów, mając ich zabić; albo, że po ich zabiciu, ją podniósł w górę mając złożyć dzięki Bogu za odebrane dobrodzieństwo.

18. *Oto od pragnienia umieram.* Z wielkiego i gwałtownego ruchu, ciepła i potu mogło wyrodzić się pragnienie.

19. *Wyszły z niego wody.* Wody płynęły z ziemi, lecz przez działko, czyli wydrążenie zęba trzonowego. — *Nazwano ono mieysce.* Całe to mieysce nazwane jest *podniesienie czeluści*, w. 17; mieysce szczególne, na

maxilla asini, et egressae sunt ex eo aquae. Quibus haustis, refocillavit spiritum, et vires recepit. Idcirco appellatum est nomen loci illius, Fons invocantis de maxilla, usque in praesentem diem. (*Infr. 16, 31*).

20. Judicavitque Israël in diebus Philisthiim viginti annis.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O wyniesieniu przez Samsona bram z Gazy, o zdradzie Dalili, o schwytaniu i śmierci Samsona.

1. Abiit quoque in Gazam, et vidit ibi mulierem meretricem, ingressusque est ad eam.

2. Quod cum audissent Philisthiim, et percrebris apud eos, intrasse urbem Samson, circumdederunt eum, positis in porta civitatis custodibus: et ibi tota nocte cum silentio praestolantes, ut facto mane exeuntem occiderent.

3. Dormivit autem Samson usque ad medium noctis: et inde consurgens, apprehendit ambas portae fores cum postibus suis et sera, impositasque humeris suis portavit ad verticem montis, qui respicit Hebron.

4. Post haec amavit mulierem, quae habitabat in Valle Sorec, et vocabatur Dalila.

5. Veneruntque ad eam principes Philisthinorum, atque dixerunt: Decipe eum, et disce ab illo, in quo habeat tantam fortitudinem, et quo modo eum superare valeamus, et vincum affligere: quod si feceris, dabimus tibi singuli mille et centum argenteos.

6. Locuta est ergo Dalila ad Samson: Dic mihi, obsecro, in quo sit tua maxima fortitudo, et quid sit quo ligatus erumpere nequeas?

7. Cui respondit Samson: Si septem nervicibus funibus, necdum siccis et adhuc humentibus, ligatus fuero, infirmus ero ut ceteri homines.

8. Attuleruntque ad eam satrapae Philisthinorum septem funes, ut dixerat: quibus vinxit eum,

9. latentibus apud se insidiis, et in cubiculo

którem wyszły wody z owego zęba trzonowego, nazwane jest źródło wznającego z czeluści.—Aż do dnia dzisiejszego. T. j. w którym autor tę księgę pisał.

R. 16.—1. *Do Gazy.* To miasto leży przy morzu Śródziemnem, jest obszerne, obrotne, opatrzone w porty znakomite. Poszedł do Gazy albo dla jakiego interesu, albo żeby przypatrzeć się jakiemuś zgromadzeniu ludu, jak wnosi Serariusz. Józef powiada, że poszedł z pogardy Philistynów, ufając wiele własnym siłom. Abulensis mówi, że w skutek swawoli młodzieńczej i miłości pięknych niewiast Philistynskich.—*I wszedł do niej.* S. Aug. w mowie 107, o Czasie, powiada, że Samson z tą niewiastą nie miał złych stosunków; lecz fraza ta Pisma często się napotyka, oznacza cielesne obcowanie z niewiastą, jako w Gen. 16, 2: *Wniź do sługi mojej, azali snadź wódzy z niej będą miała dziatki;* i II. Król. 3, 8, i indziej. Od winy więc Samson wymówionym być nie może.

3. *Na wierzch góry, która patrzy ku Hebron.* Serariusz (q. 3) twierdzi, że ta góra odległa jest od miasta Gazy na śledm mil niemieckich.

4. *W dolinie Sorek.* Która zowie się też doliną Bo-

y wyszły z niego wody. Których się napiwszy, ochłodził ducha, y poilił się. Y przetoż nazwano ono miejsce: Źródło wznającego z czeluści, aż do dnia dzisiejszego.

20. Y sądził Izraela za dni Philistynów dwadzieścia lat.

1. Szedł też do Gazy, y ujrzał tam niewiastę nierządnicę y wszedł do nię.

2. Co gdy usłyszeli Philistynowie, y gruchnęło u nich, że Samson wszedł do miasta, obtoczyli go, postawiwszy straż w bramie mieyskiej, y tam całą noc milczkiem czekając, aby skoro dzień wychodzącego zabili.

3. Ale Samson spał aż do północy: a ztamtąd powstawszy, wziął oboje wrota u bramy z podwojami ich y z zamkiem, y włożywszy je na ramiona swe zaniósł na wierzch góry, która patrzy ku Hebron.

4. Potym rozmiłował się niewiasty, która mieszkała w dolinie Sorek, a zwano ją Dalila.

5. Y przyiachali do nię książęta Philistynskie, y rzekli: Oszukay go, a wywiędz się od niego, w czym tak wielką moc ma, a iakobyśmy go zwyciężyć mogli, y związanego utrapić. To iesli uczynisz, damyć każdy tysiąc y sto srebrników.

6. Rzekła tedy Dalila do Samsona: Powiędz mi, proszę, w czym iesť największa moc twoia, a co iesť czymbyś związany wyrwać się nie mógł?

7. Którę odpowiedział Samson: Gdyby mię siedmią powrozów żylistych ieszcze nie uschłych y ieszcze wilgotnych związano, będę słabym iako inni ludzie.

8. Y przyniosły do nię książęta Philistynskie siedm powrozów, iako była rzekła: któręmi go związała,

9. gdy się u nię zasadzka zataiła, y w komorze

tru; są bowiem tam liczne i wysmienite winne macice I przeto u Izai. 5, 2, mówi się: *Nasadził ją.* (t. j. winnicę) *Sorek*, jak jest w tekście hebrajskim, co Wulgata tłómaczy na *wyborną*.—*Dalila.* Z narodu Philistynskiego, żona Samsona, jak sądzą niektórzy poważni pisarze; lecz, podług innych, była nierządnicą, które to zdanie zdaje się być prawdziwszem, i ma za sobą poważnych patronów i obrońców.

5. *Książęta Philistynskie.* Państwo Philistynczyków podzielone było na pięć prowincyj czyli księstw, i każde z nich miało nazwę od głównego swojego miasta: Gaza, Geth, Akkaron, Azot, i Askalon. Tych więc pięciu książąt do Dalili przybyło.—*Każdy tysiąc i sto srebrników.* Ariasz mniema, że imieniem każdej prowincyi ofiarowane zostały tysiąc srebrnych syklów; każdy zaś z książąt dołożył od siebie sto innych, jako nadatek i podatek.

7. *Powrozów żylistych.* Które się ukrecają i plotą z żył bawolich, krowich i t. d.

9. *Nie ukreconę z paździerz yzrebnych.* Lupinę, jak powiada Noniusz, jest to wszystko, co nie tylko z orzechów, lecz i od innych rzeczy utrąca się, i wrzaca.

finem rei expectantibus, clamavitque ad eum: Philisthiim super te Samson. Qui rupit vincula, quomodo si rumpat quis filum de stuppae tortum putamine, cum odorem ignis acceperit: et non est cognitum, in quo esset fortitudo ejus.

10. Dixitque ad eum Dalila: Ecce illusisti mihi, et falsum locutus es: saltem nunc indica mihi, quo ligari debeas.

11. Cui ille respondit: Si ligatus fuero novis funibus, qui nunquam fuerunt in opere, infirmus ero, et aliorum hominum similis.

12. Quibus rursum Dalila vinxit eum, et clamavit: Philisthiim super te Samson, in cubiculo insidiis praeparatis. Qui ita rupit vincula quasi fila telarum.

13. Dixitque Dalila rursum ad eum: Usquequo decipis me, et falsum loqueris? ostende, quo vinciri debeas. Cui respondit Samson: Si septem crines capitis mei cum licio plexueris, et clavum his circumligatum terrae fixeris, infirmus ero.

14. Quod cum fecisset Dalila, dixit ad eum: Philisthiim super te Samson. Qui consurgens de somno extraxit clavum cum crinibus et licio.

15. Dixitque ad eum Dalila: Quomodo dicis, quod amas me, cum animus tuus non sit mecum? Per tres vices mentitus es mihi, et nolui- sti dicere, in quo sit maxima fortitudo tua.

16. Cumque molesta esset ei, et per multos dies jugiter adhaereret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima ejus, et ad mortem usque lassata est.

17. Tunc, aperiens veritatem rei, dixit ad eam: Ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia nazaraeus, id est, consecratus Deo sum de utero matris meae: si rasum fuerit caput meum, recedet a me fortitudo mea, et deficiam, eroque sicut ceteri homines.

18. Vidensque illa, quod confessus ei esset omnem animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandavit: Ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Qui ascenderunt assumpta pecunia. quam promiserant.

19. At illa dormire eum fecit super genua sua, et in sinu suo reclinare caput. Vocavitque tonso-

końca rzeczy czekała, y zawołała nań: Philistynowie nad tobą Samson. Który rozerwał powrozy, iako gdyby kto przerwał nić ukreconą z paździerz zgrzebnych, gdy zapach ognia poczuje; y nie poznano w czymby była moc iego.

10. Y rzekła do niego Dalila: Otoś mię oszukał y nieprawdę powiedział: wždy teraz powiedź mi, czymby cię związać.

11. Którę on odpowiedział: Gdyby mię związane nowemi powrozami, których nigdy nie używano, słaby będę y innym ludziom podobny.

12. Któręmi znowu Dalila związała go, y zawołała: Philistynowie nad tobą Samsonie, w komorze zasadzkę nagotowawszy, który tak porwał powrozy iako nić płótna.

13. Y rzekła zaś Dalila do niego: Pókiż mię zdradzasz, y kłamstwo powiadasz? okaż, czymbyś miał być związany. Którę Samson odpowiedział: Jeśli siedm włosów z głowy moiej y nicią osnowaną spleciesz, a gwoździ w nie obwiniony wbiesz w ziemię, słabym będę.

14. Co gdy uczyniła Dalila, rzekła do niego: Philistynowie nad tobą Samsonie. Lecz on wstawszy ze snu, wyrwał gwoździ z włosami y z osnowaniem.

15. Y rzekła do niego Dalila: Jakóż powiadasz, żebyś mię miłował, ponieważ serce twoie nie jest ze mną? Trzykroćes mną skłamał, a niechciałeś powiedzieć, w czym jest barzo wielka moc twoja.

16. A gdy mu dokuczała, y przez wiele dni ustawicznie przy nim tkwiała, czasu odpoczynienia nie dając, ustała dusza iego, y aż do śmierci się spracowała.

17. Tedy otwierając prawdę, rzekł do nię: Żelazo nigdy nie postało na głowie moiej, bom jest nazareusz, to jest, poświęcony Bogu z żywota matki moiej: iesliby mi głowę ogolono, o- dędzie odemnie moc moja, y ustane, y będę jako inni ludzie.

18. A ona widząc, że iey wyznał wszytek umysł swój, posłała do książąt Philistynskich, y rozkazała: Przypieście ieszcze raz, boć mi teraz otworzył serce swoje. Którzy przyiachali wzięwszy pieniądze, które byli obiecali.

19. A ona uspiła go na koleniach swoich, i położyła głowę iego na swym łonie. Y przyzwała bal-

Oznacza się więc przez to nić najgorsza, najmniej skrecona i nie mocna.—Gdy zapach ognia poczuje. Patrz co się powiedziało w r. 15, w. 14.

10. Czemby cię związać. Czem związany być możesz.

12. Jako nić płótna. Jako nić cienką, z której płótno się robi.

13. Siedm włosów z głowy mojej. Zlekka do głowy przysuwa się Samson, coraz bliższy ku upadkowi, powiada ś. Ambroży, list 70. Siedmiu włosami zowią się tutaj siedem wszystkich całej głowy włosów spłotów, kos, loków.—Z nicią osnowaną. Nawojem tkackim, czyli wałem krosiennym.

15. Ponieważ serce twoje nie jest ze mną. Ponieważ czynem okazujesz, że mię z serca nie kochasz.

16. Ustała dusza iego. W tekście hebrajskim powiedziano, umniejszona i przecięta jest dusza iego do umie-

rania. Ponieważ ani sądził za rzecz bezpieczną prawdę jej odkryć, ani też dłużej mógł znieść jej prośb natrętnych. I przeto męczy się nad miarę, stawszy się smutnym dla tej walki.

17. Tedy otwierając prawdę. W tekście hebrajskim i greckim jest, całe serce swoje. Tak P. Bóg przepuścił na ukaranie jego nierządu.— Jesliby mi głowę ogolono. We włosach bowiem Samsona była moc, jako we znaku tej łaski, darmo danej, czyli jako w znamieniu wzajemnej jakby umowy między nim a Bogiem, t. j. ażeby Samson był nazarejczykiem, i noszeniem długich włosów nazareat wyznawał: Bóg zaś ażeby z nim był i dawał mu siłę wielką aż dopóty, jak długoby owe włosy zostawały niegolone.

19. Uspiła go na koleniach swoich. Podawszy może jaki usypiający napój, któryby pozbawił użycia rozumu;

rem, et rasit septem crines ejus, et coepit abigere eum, et a se repellere: statim enim ab eo fortitudo discessit;

20. dixitque: Philisthiim super te Samson. Qui de somno consurgens, dixit in animo suo: Egrediar sicut ante feci, et me excutiam, nesciens, quod recessisset ab eo Dominus.

21. Quem cum apprehendissent Philisthiim, statim eruerunt oculos ejus, et duxerunt Gazam vinctum catenis, et clausum in carcere molere fecerunt.

22. Jamque capilli ejus renasci coeperant,

23. et principes Philisthinorum convenerunt in unum, ut immolarent hostias magnificas Dagon deo suo, et epularentur, dicentes: Tradidit deus noster inimicum nostrum Samson in manus nostras.

24. Quod etiam populus videns, laudabat deum suum, eademque dicebat: Tradidit deus noster adversarium nostrum in manus nostras, qui delevit terram nostram, et occidit plurimos.

25. Laetantesque per convivia, sumptis jam epulis, praeceperunt, ut vocaretur Samson, et ante eos luderet. Qui adductus de carcere lubebat ante eos, feceruntque eum stare inter duas columnas.

26. Qui dixit puero regenti gressus suos: Dimitte me, ut tangam columnas, quibus omnis imminet domus, et recliner super eas, et paululum requiescam.

27. Domus autem erat plena virorum ac mulierum, et erant ibi omnes principes Philisthinorum, ac de tecto et solario circiter tria millia utriusque sexus spectantes ludentem Samson.

28. At ille invocato Domino ait: Domine Deus, memento mei, et redde mihi nunc fortitudinem pristinam Deus meus, ut ulciscar me de hostibus meis, et pro amissione duorum luminum ultionem recipiam.

29. Et apprehendens ambas columnas, quibus innitebatur domus, alteramque earum dextera, et alteram laeva tenens,

co też i w innych doświadczeniach, przez Dalilę wykonanych musiałoby być użyte. — *Siedm włosów jego.* Siedm owych splotów włosów, o których powiedziano, w. 13, całą głowę, ogoliwszy wszystkie włosy. — *Go odpychać i wyganiać od siebie.* Ażeby go ze snu obudziła, może wymawiając owe słowa: *Philistyni nad tobą Samsonie.*

20. *Nie wiedząc, że Pan odstąpił od niego.* Co do skutku łaski darmo danej, t. j. siły i mocy.

22. *I już włosy jego podrastać poczynają.* W tekście hebrajskim jest, *i zaczęły włosy głowy jego wyrastać, jako gdy są ogolone.* Przez kilka więc miesięcy, t. j. przez trzy, lub cztery Samson był zamknięty w więzieniu, przedtem bowiem nie mogły odrósnąć włosy do tyła, iżby mogły przedstawiać kształt więcej rozpostartych i dłuższych włosów nazarejczyków. Przytem Samson zostając w więzieniu, pozbawiony wzroku, przez pokutę i łzy obmył swe winy, jak utrzymują niektórzy komentatorowie.

23. *Dagonowi bogu swemu.* Niektórzy mniemają, że bóg ten tak jest nazwany od *dagan*, co znaczy zboże; i przeto Euzebiusz (w ks. I. Evang. praeparationis) zowie go *Jowiszem rolniczym, czyli należącym do roli.* Inni wyprowadzają od *dag*, które słowo znaczy rybę, że

wierza, y ogoliła siedm włosów jego, y poczęła go odpychać y wyganiać od siebie: bo natychmiast moc odeszła od niego;

20. y rzekła: Philistynowie nad tobą Samsonie. Który ze snu wstawszy, rzekł w sercu swoim: Wynidę, iakom przed tym czyniłem, a otrząsnę się: niewiedząc że Pan odstąpił od niego.

21. Którego poymawszy Philistynowie, natychmiast mu oczy wylupili, y wiedli go do Gazy związawszy łańcuchami, a zamknawszy go w ciemnicy, żarna obracać przymusili.

22. Y już włosy jego podrastać poczynają,

23. a książęta Philistyńskie zeszły się byli pospołu, żeby ofiarowały ofiary wielkie Dagonowi bogu swemu, y weselili się, mówiąc: Dał bóg nasz nieprzyjaciela naszego Samsona w ręce nasze.

24. Co też lud widząc, chwalił boga swego, y toż mówił: Dał bóg nasz nieprzyjaciela naszego w ręce nasze, który spustoszył ziemię naszą y wielu pobił.

25. A gdy byli dobrzy myśli, weseląc się po biesiadach, naiadszy się już, przykazali, aby zawołano Samsona, y aby grał przed nimi. Który przywiedziony z ciemnicy, grał przed nimi, y postawili go między dwiema słupy.

26. Który rzekł pocholećciu, który go prowadził: Puść mię, że się dotknę słupów, na których stoi wszytek dóm, a podeprę się na nich, y trochę odpocznę.

27. A dóm pełen był mężów y niewiast y były tam wszystkie książęta Philistyńskie, a z dachu y z sale około trzech tysięcy oboiędzy płci patrzących na grającego Samsona.

28. A on wzywając Pana, rzekł: Panie Boże, wspomni na mię, a przywróć mi teraz pierwszą moc Boże mój, abych się pomścił nad nieprzyjaciółki memi, a za utracenie obu oku jedną pomstę odniosę.

29. Y ująwszy obadwa słupy, na których stał dóm, ieden z nich prawą ręką, a drugi lewą trzymając,

w kształcie ryby był przedstawiony, który-to wywód tego słowa jest prawdziwszy.

24. *Dał bóg nasz.* Z tego się pokazuje, że ofiara i uczta dziękczynna odbyła się za schwytanie Samsona.

25. *Grał przed nimi.* Ariasz mniema, że Samson tańczył czyli skakał śmiesznie i nieprzyzwoicie. Lyranus powiada, że Samson, zwyczajem ślepych uderzał się o ściany i słupy, i między tem upadał na ziemię, i przez to pobudzał do śmiechu. Serariusz utrzymuje, że Philistynicy z Samsona igraszkę sobie uczynili, rozmaitemi sposobami go męcząc i bijąc.

26. *Słupów, na których stoi wszytek dóm.* To jest świątynia Dagona. Zwykli bowiem byli owi bałwochwalcy w samych świątyniach urządzać uczty. Tak w kościele bożka Berith, wśród biesiad i napojów Sichimici złożyli Abimelechowi, r. 9. w. 27.

27. *Z dachu i z sale około trzech tysięcy.* Musiała być bardzo obszerna owa świątynia, z której dachu trzy tysiące widzów mogli się przypatrywać igraszce czynionej z Samsona. Dachy w Palestynie były płaskie tak, iż na nich wygodnie można było stać i chodzić. Patrz co mówił powiadał, ks. Jozue, r. 2, v. 4.

30. ait: Moriatur anima mea cum Philisthiim; concussisque fortiter columnis, cecidit domus super omnes principes, et ceteram multitudinem, quae ibi erat: multoque plures interfecit moriens, quam ante vivus occiderat.

31. Descendentes autem fratres ejus et universa cognatio tulerunt corpus ejus, et sepelierunt inter Saraa et Esthaol in sepulcro patris sui Manue; judicavitque Israël viginti annis.

CAPUT XVII.

O ulaniu bałwana przez matkę Michasa, i wzniesieniu przez Michasa świątyni dla tego bożyszcza.

1. Fuit eo tempore vir quidam de monte Ephraim nomine Michas,

2. qui dixit matri suae: Mille et centum argenteos, quos separaveras tibi, et super quibus me audiente juraveras, ecce ego habeo, et apud me sunt. Cui illa respondit: Benedictus filius meus Domino.

3. Reddidit ergo eos matri suae, quae dixerat ei: Consecravi et vovi hoc argentum Domino, ut de manu mea suscipiat filius meus, et faciat sculptile atque conflatile: et nunc trado illud tibi.

4. Reddidit igitur eos matri suae: quae tulit ducentos argenteos, et dedit eos argentario, ut faceret ex eis sculptile atque conflatile, quod fuit in domo Michae.

5. Qui aediculam quoque in ea Deo separavit, et fecit ephod, et theraphim, id est vestem sacerdotalem, et idola: implevitque unius filiorum suorum manum, et factus est ei sacerdos.

6. In diebus illis non erat rex in Israël, sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.

30. rzekł: Niech umrze dusza moja z Philistynami; y zatrząsnawszy mocno słupami, upadł dom na wszystkie kolumny, y na inny lud który tam był: y daleko ich więcej umierał, niżli przed tym żywy będąc zabił.

31. A przyszedłszy bracia jego, y wszytek ród, wzięli ciało jego, pogrzebli między Saraa y Esthaol w grobie oycy jego Manue: a sądził Izraela dwadzieścia lat.

ROZDZIAŁ 17.

1. Był na on czas ieden mąż z góry Ephraim imieniem Michas,

2. który rzekł matce swéy: Tysiąc y sto srebrników, któreś sobie była oddzieliła, y na któreś gdym ja słyszał przysięgał, oto ja mam, y są przy mnie. Któremu ona odpowiedziała: Błogosławiony syn mój Panu.

3. Wrócił ie tedy matce swéy, która mu była rzekła: Poświęciłam y słuabiłam to srebro Panu, aby z ręki méy przyjął syn mój y uczynił rycinę y ličinę: a teraz oddawam ie tobie.

4. Wrócił ie tedy matce swéy: która wzięła dwieście srebrnych, y dała ie złotnikowi, żeby z nich uczynił rycinę y ličinę, która była w domu Michy.

5. Który zborek téż w nim Bogu odłączył, y uczynił ephod y theraphim, to jest szatę kapłańską, y bałwany, y napełnił rękę iednego z synów swych, y był mu kapłanem.

6. W one dni nie było króla w Izraelu, ale każdy co się mu zdało prawego, to czynił.

30. Niech umrze dusza moja z Philistynami. Niegrzeszył Samson wystawiając siebie na owo wspólne niebezpieczeństwo, i tym sposobem sobie śmierć zadając; szczególniejszem bowiem natchnieniem Bożem do tego czynu był pobudzony. I Samson nie bezpośrednio i sam przez się miał na celu śmierć swoją, lecz nieprzyjaciół swoich i swojego ludu; i przeto śmierci swojej pośrednio tylko chciał, z jakiej racji wymawiają go Cajetanus, Abulensis, quaest. 54. Serar. quaest. 31, i inni.

31. Bracia jego. I bracia właściwie nazwani, i jego powinowaci i krewni.

R. 17.—1. Na on czas. Patrz niżej. w. 6. Patrz Wujka, r. 6.—Z góry Ephraim. Góra zowie się zamiast krajiny górzystej, czyli owej części pokolenia Ephraim, która z wielu gór się składała. Adrychoniusz twierdzi, że te górzyście miejsca rozciągały się na 9 tysięcy kroków.

2. Który rzekł matce swéy. Żadnej nie ma tutaj wzmianki o małżonku tej niewiasty, i przeto zdaje się, iż była wdową i babką, gdyż z syna miała wnuków, z których jeden mógł być przeznaczony na kapłana domowego.—Tysiąc i sto srebrników. T. j. syklów.—Któreś sobie była oddzieliła. Odłożyła, albo na użytek niepewny, jeśliby jaki przypadek się zdarzył, albo na użytek pewny i określony, to jest, na zrobienie bałwanów.—Gdym ja słyszał przysięgał. Poświęcając je bóstwu z przydaniem religijnej przysięgi.—Oto ja mam. U mnie są złożone. Ty postanów, co chcesz z nich uczynić.—Błogosławiony syn mój Panu. Dla tego błogosławi syna, że pieniądze wierne przechowuje; co zaś się mówi w Wulgacie Panu, to w tekście hebrajskim wyraża się przez Jehowah, który

wyraz, chociaż oznacza imię prawdziwego Boga, zabobonna jednak niewiasta nadużyła go do uczczenia bogów fałszywych, do których była przywiązana.

3. Uczynił rycinę i ličinę. Dwojaki bałwan, jeden urobiony z marmuru, drugi ulany ze srebra.—A teraz oddawam ie tobie. Niektórzy utrzymują, że to są słowa syna, powracającego matce pieniądze, gdyż następuje, wrócił ie tedy matce swéy. Inni rozumieją, że są słowa matki, i myśl jest taka: Oddaję ci, ofiaruję, daruję tobie, zatrzymaj u siebie; choćbym je miała u siebie, jużbym tobie oddała; Patrz Wujka.

4. Która wzięła dwieście srebrnych. Reszta pieniędzy, zdaje się, została użyta na zbudowanie domku czyli kapliczki, na sprawienie efod, to jest szaty kapłańskiej, na inny sprzęt święty dla bożyszcza.

5. Ephod. Patrz co się powiedziało wyżej, r. 8, w. 27.—Theraphim. Bałwany. LXX. tłómaczów słowo hebrajskie Theraphim już tłómaczą przez bałwany, już rzeźby. Rabini po większej części wykładają Theraphim przez obrazy, przepowiadające przyszłość—I napełnił rękę iednego z synów swych. Napełnić rękę jestto poświęcić na kapłana: napełniają się zaś albo oliwą, którą się poświęcają, albo ofiarą całopalną, albo rzeczą ofiarowaną, którą, gdy brali do ręki i ofiarowali ją Bogu, stawali się kapłanami.—I był mu kapłanem. Jak zabobonna i bałwochwalcza była cześć, tak i kapłan źle i nieprawie poświęcony.

6. W one dni nie było króla w Izraelu. Serariusz mniema (q. 14. in hoc cap.) że to się przytrafiło po

7. Fuit quoque alter adolescens de Bethlehem Juda, ex cognatione ejus: eratque ipse Levites, et habitabat ibi.

8. Egressusque de civitate Bethlehem, peregrinari voluit, ubicumque sibi commodum reperisset. Cumque venisset in montem Ephraim, iter faciens, et declinasset parumper in domum Michae,

9. interrogatus est ab eo, unde venisset. Qui respondit: Levita sum de Bethlehem Juda, et vado, ut habitem ubi potuero, et utile mihi esse perspexero.

10. Dixitque Michas: Mane apud me, et esto mihi parens ac sacerdos: daboque tibi per annos singulos decem argenteos, ac vestem duplicem, et quae ad victum sunt necessaria.

11. Acquievit, et mansit apud hominem, fuitque illi quasi unus de filiis;

12. implevitque Michas manum ejus, et habuit puerum sacerdotem apud se.

13. Nunc scio, dicens, quod benefaciet mihi Deus habenti Levitici generis sacerdotem.

7. Był też drugi młodzieniec z Bethlehem Judy, z pokolenia jego: a ten był Levit, y mieszkał tam.

8. Y wyszedszy z miasta Bethlehem, chciał gościem bydź, gdzieby sobie wczas znalazł. A gdy przyszedł na górę Ephraim będąc w drodze, y wstąpił trochę do domu Micha,

9. spytan iest od niego, zkądby przyszedł. Który odpowiedział: Jestem Levit z Bethlehem Judy, a idę, żebych mieszkał kędy będę mógł, y gdzieby mi się zdało z moim pożytkiem.

10. Y rzekł Michasz: Mieszkay umnie, a bądź mi oycem y kapłanem: a dam ci na każdy rok dziesięć srebrników, y dwie szacie, y czego do żywności potrzeba.

11. Przyzwolił, y mieszkał u człowieka, y był mu iako ieden z synów;

12. y napełnił Michasz rękę jego, y miał młodzieńca kapłanem u siebie,

13. mówiąc: Teraz wiem, że mi Bóg uczyni dobrze, mającemu kapłana z rodu Lewitckiego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 17. w. 1. *Był na on czas.* Historia tego Michy, i które za nim idą o żenie umorzonych i o wojnie przeciw Benjaminowi, działy się przed tem niż Sędziowie byli. Bo ona wojna z Benjaminem była jeszcze za żywota Phinees synowca Aaronowego, jako jest w rozdz. 20, a Historia Michy stała się albo zaraz po śmierci Jozue, jeszcze przed Sędziami, jako rozumieją naszy tłumacze, albo za czasu Othoniela, który nastąpił po Jozue.

3. *Poświęciłam i służyłam to srebro Panu.* Panem tu zowie bałwan swój pogański, którego za boga chwaliła, bo rozumiejąc w nim być jaką moc Boską, mniemała, że w nim prawdziwego Boga chwaliła. W żydowskim jest ono własne imię Boże יהוה które zowią Jehowa, które też Żydowie dawali podczas bałwanom, na co się skarży w Ks. Mądrości, 14. I temuż to bałwanowi swemu, jakoby Bogu prawdziwemu, dała ta niewiasta urobić te bożki ryte i odlewane, które tu pismo zowie bałwany v. 5.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O zabraniu bałwana Michasowego przez Izraelitów pokolenia Dan, w czasie wyprawy na miasto Lais.

1. In diebus illis non erat rex in Israël, et tribus Dan quaerebat possessionem sibi, ut habitaret

1. W owe dni nie było króla w Izraelu, a pokolenie Dan szukało sobie ośiadłości, w któreby mie-

śmierci Samsona, wprzód nim Heli do rządów rzecząpospolitą został wezwany. Salianus zaś to odnosi do czasu zaraz po śmierci Jozuego; którego to zdania są takż Lyranus, Abulensis, Masius i Rybera, w miejscu wyżej wspomnionem przywiedzeni od Serarinsza. — *Każdy co się mu zdawało prawego to czynił.* To się mówi dla pokazania, iż nie było rzeczą dziwną, jeżeli w czasie anarchii znaleźli się tacy, którzy na takie rzeczy bez żadnej obawy się odważali.

7. *Drugi młodzieniec.* Mówi się drugi dla tego, ażeby odróżnić od młodzieńca pierwszego, Michasa syna, kapłana, o którym nieco przedtem była wzmianka, t. j. w. 5. Ten zaś, o którym tutaj się mówi, nie tylko w tem miejscu, ale i w rozdz. następnym, w. 3 i 15, młodzieńcem się zowie. Zdaje się, że był nieżonatym, bo (w. 10) o jego tylko utrzymaniu i odzieniu czyni się wzmianka, a o żonie i dzieciach nie się nie wspomina. Potem zaś u Danitów pojął żonę i dzieci spłodził, r. 18, w. 30. — *Z Bethlehem Judy z pokolenia jego.* T. j. z tego Bethlehem, które jest w pokoleniu Judy. Inne bowiem Bethlehem jest w pokoleniu Zabulon, Jos. 19, 15. — *A ten był Levit.* Owszem był wnukiem samego Mojżesza bo był synem Gersama, syna Mojżesza, jako się pokazuje w r. 18, w. 30, i imię jego było Jonathan.

8. *Chciał gościem być.* Był biednym; ponieważ lewici nie mieli żadnych gruntów, i pobożność ludu była ostrygła, ztąd małe były dochody lewitów, którzy zżąd i Bibl. St. Test. t. I.

nać gdy pobożność kwitnęła nie tylko mieli dostateczne utrzymanie, lecz i opływali w bogactwa. Levita ten był charakteru płochego, a co jeszcze gorsza, odstał od pobożności i religii swoich przodków.

10. *Bądź mi ojcem i kapłanem.* Michas starszy wiekiem od tego lewity, zowie go jednak ojcem przez uszanowanie, zwykle bogobojni kapłani ojcami są nazywani. — *Dziesięć srebrników.* T. j. syklów. Nie raz już powiedziałem, że jeden sykiel srebrny czterem srebrnikom królewskim hiszpańskim odpowiada. — *Dwie szacie.* Z których jedna będzie przydatną w czasie zimowym, a druga w czasie letnim; albo z których jednej będziesz używał w domu, drugiej, gdy potrzeba wyjść z domu, zwłaszcza w dni świąteczne, a następnie ta druga będzie lepsza, piękniejsza i droższa.

13. *Teraz wiem, że mi Bóg uczyni dobrze.* Owszem przeciwnych skutków należało się obawiać, jeśliby rozważał swój postępek; albowiem był bałwochwalcą; syna swego bez żadnego prawa, owszem przeciwko prawom ustanowił kapłanem; lewitę pobudził do tego, ażeby został kapłanem, co się niegodziło, gdyż nie był z synów Aarona, lecz Mojżesza; nareszcie lewitę tego, naznaczając mu zapłatę, do czi bałwanów przywołał; co wszystko największym było występkiem, zdolnym wywołać kary Boskie.

R. 18.—1. *Nie było króla w Izraelu.* Patrz co się powiedziało wyżej, w r. 17, w. 6. — *Nie wzięto było działu.* T. j. wzięto było nie dosyć obszerny i nieod-

in ea: usque ad illum enim diem inter ceteras tribus sortem non acceperat.

2. Miserunt ergo filii Dan, stirpis et familiae suae quinque viros fortissimos de Saraa et Esthaol, ut explorarent terram, et diligenter inspicerent, dixeruntque eis: Ite, et considerate terram. Qui cum pergentes venissent in montem Ephraim, et intrassent domum Michae, requieverunt ibi:

3. et agnoscentes vocem adolescentis Levitae, utentesque illius diversorio, dixerunt ad eum: Quis te huc adduxit? quid hic agis? quam ob causam huc venire voluisti?

4. Qui respondit eis: Haec et haec praestitit mihi Michas, et me mercede conduxit, ut sim ei sacerdos.

5. Rogaverunt autem eum, ut consuleret Dominum, ut scire possent, an prospero itinere pergerent, et res haberet effectum.

6. Qui respondit eis: Ite in pace: Dominus respicit viam vestram et iter quo pergitis.

7. Euntes igitur quinque viri venerunt Lais: videruntque populum habitantem in ea absque ullo timore, juxta consuetudinem Sidoniorum, securum et quietum, nullo ei penitus resistente, magnarumque opum, et procul a Sidone atque a cunctis hominibus separatam.

8. Reversique ad fratres suos in Saraa et Esthaol, et quid egissent sciscitantibus responderunt:

9. Surgite, ascendamus ad eos: vidimus enim terram valde opulentam et uberem: nolite negligere, nolite cessare; eamus, et possideamus eam, nullus erit labor.

10. Intrabimus ad securos, in regionem latissimam, tradetque nobis Dominus locum, in quo nullius rei est penuria, eorum quae gignuntur in terra.

11. Profecti igitur sunt de cognatione Dan, id est de Saraa et Esthaol sexcenti viri accincti armis bellicis,

12. ascendentesque manserunt in Cariathiarim Judae, qui locus, ex eo tempore, castrorum Dan nomen accepit, et est post tergum Cariathiarim.

13. Inde transierunt in montem Ephraim. Cumque venissent ad domum Michae,

14. dixerunt quinque viri, qui prius missi fu-

powiedni bo objęcia tak wielkiej liczby Danitów; gdyż jeszcze nie byli zupełnie wygnani Chananejczycy, którzy zajmowali ziemię ich działu. Albo może Danici nie uważali go za dość dla się obszerny i stosowny.

2. *Z Saraa i z Esthaol.* Patrz co się powiedziało, r. 13, w. 12. — *Aby wyspiegowali ziemię.* Czy, jako miejsce pobytu, okaże się dogodną, po wygnaniu dawnych mieszkańców.

3. *Poznawszy głos młodzieńca.* Poznawszy pewną cudzoziemczynię, w wymowie młodzieńca; pospolicie bowiem się trafia, że w tej samej prowincyi, tego samego używającej języka, różna jednak bywa pronuncyacja nawet sąsiednich tylko miast.

6. *Idźcie w pokój:* Pan patrzy na drogę waszą. Albo bałwan przemówił, czyli w inny sposób za pomocą sztuki szatańskiej odpowiedział; albo lewita powiedział to co uważał za przyjemne dla nich. — *Szcie, albo ście. lécie, chodzenie, chód, droga.* Linde.

szkało: bo aż do onego dnia między innemi pokoleniami nie wzięto było działu.

2. A tak posłali synowie Dan, z pokolenia y domu swego pięci mężów barzo mocnych z Saraa y z Esthaol, aby wyspiegowali ziemię y pilnie wypatrzili: y rzekli im: Idźcie, a wyspiegujcie ziemię. Którzy gdy poszedszy, przyszli na górę Ephraim, y weszli do domu Michy, odpoczyli tam:

3. a poznawszy głos młodzieńca Lewity, y stojąc w iego gospodzie, rzekli do niego: Kto cię tu przywiódł? co tu czynisz? dla czegoś tu chciał przyysść?

4. Który im odpowiedział: To a to mi uczynił Michasz, y niaął mię za myto, abych mu był kapłanem.

5. Y prosili go, aby się radził Pana, żeby mogli wiedzieć, iesli szczęśliwą drogą szli, y iesli rzecz miała mieć skutek.

6. Który im odpowiedział: Idźcie w pokoiu: Pan patrzy na drogę waszą y na szcie którym idźcie.

7. Poszedszy tedy pięć mężów, przyszli do Lais: y uyrzeli lud mieszkający w nim bez żadney boiaźni, według zwyczaju Sydończyków, bezpiecznie y spokojnie, bo się im żaden nie sprzeciwił, y wielkich bogactw, a daleko od Sydonu, y od wszystkich ludzi oddzieleni.

8. Y wróciwszy się do braciéy swéy do Saraa y Esthaol, a coby sprawili, pytaiącym odpowiedzieli:

9. Wstańcie, pódźmy do nich, bośmy widzieli ziemię barzo bogatą y obfitą: nie zaniedbujcie, nie przestajcie, pódźmy a posiadźmy ją, nie będzie żadney prace.

10. Wnidziemy do przepiecznych, do krainy barzo szerokiéy, a da nam Pan miejsce, na którym niemasz niedostatku żadney rzeczy z tych, które się na ziemi rodzą.

11. Wyiachali tedy z pokolenia Dan, to iest, z Saraa y z Esthaol szesćset mężów przepasanych bronią wojenną,

12. a szedszy położyli się w Kariathiarim Judkim, które miejsce od onego czasu, Obóz Dan imię wzięło: a iest za Kariathiarim.

13. Ztamtąd przeszli na górę Ephraim. A gdy przyszli do domu Michy,

14. rzekli pięć mężów, którzy pierwéy posłani

7. *Przyszli do Lais.* Miasto to leży ku północy, na granicy ziemi obiecanej, przy górze Libanie, które też nazwane jest *Lesem*, Jos, r. 19, 47, i *Dan*, potem jak przez Danitów zajęte zostało, tutaj, w. 29, i Joz. w miejscu wyżej wskaz. — *Według zwyczaju Sydończyków.* Albo że ci trzymali się ustaw i zwyczajów Sydończyków, albo że dla głębokiego pokoju i bezpieczeństwa im byli podobni. — *Bo się im żaden nie sprzeciwił.* W tekście hebrajskim jest: i nie był zawstydzający słowem na ziemi, t. j. nie było żadnego, któryby za ową rzecz ich powstydział, choćby samem nawet słowem; i dla tego, nie było żadnego, ktoby im się sprzeciwił. Są jednak, którzy to odnoszą do gnuśności i rozwolnienia obyczajów magistratu, jak gdyby się mówiło: Żadnego nie było urzędnika, któryby przestępców karcił, albo upominając i strofując zawstydzając, i tak złym obyczajom sprzeciwić się śmiało, albo chciał.

14. *Braciej swojej.* Innym Danitom współrodakom, którzy byli z tegoż samego pokolenia. — *Patrzcieś co się*

erant ad considerandam terram Lais, ceteris fratribus suis: Nostis quod in domibus istis sit ephod et theraphim et sculptile atque conflatile: videte, quid vobis placeat.

15. Et cum paululum declinassent, ingressi sunt domum adolescentis Levitae, qui erat in domo Michae, salutaveruntque eum verbis pacificis.

16. Sexcenti autem viri ita, ut erant armati, stabant ante ostium.

17. At illi qui ingressi fuerant domum juvenis, sculptile, et ephod, et theraphim, atque conflatile tollere nitentur, et sacerdos stabat ante ostium, sexcentis viris fortissimis haud procul expectantibus.

18. Tulerunt igitur, qui intraverant, sculptile, ephod et idola, atque conflatile. Quibus dixit sacerdos: Quis facitis?

19. Cui responderunt: Tace, et pone digitum super os tuum: venique nobiscum, ut habeamus te patrem ac sacerdotem. Quid tibi melius est, ut sis sacerdos in domo unius viri, an in una tribu et familia in Israël?

20. Quod cum audisset, acquievit sermonibus eorum, et tulit ephod et idola, ac sculptile, et profectus est cum eis.

21. Qui cum pergerent, et ante se ire fecissent parvulos ac jumenta, et omne quod erat pretiosum,

22. et jam a domo Michae essent procul, viri qui habitabant in aedibus Michae conclamantes secuti sunt,

23. et post tergum clamare coeperunt. Qui cum respexissent, dixerunt ad Micham: Quid tibi vis? cur clamas?

24. Qui respondit: Deos meos, quos mihi feci, tulistis, et sacerdotem, et omnia quae habeo, et dicitis: Quid tibi est?

25. Dixeruntque ei filii Dan: Cave ne ultra loquaris ad nos, et veniant ad te viri animo concitati, et ipse cum omni domo tuo pereas.

26. Et sic coepto itinere perrexerunt. Videns autem Michas, quod fortiores se essent, reversus est in domum suam.

27. Sexcenti autem viri tulerunt sacerdotem, et quae supra diximus: veneruntque in Lais ad populum quiescentem atque securum, et percusserunt eos in ore gladii: urbemque incendio tradiderunt,

28. nullo penitus ferente praesidium, eo quod procul habitarent a Sidone, et cum nullo hominum haberent quidquam societatis ac negotii. Erat autem civitas sita in regione Rohob: quam rursum exstruentes habitaverunt in ea,

byli na wyspiegowanie ziemi Lais, do drugiey braciey swoiey: Wiecie ze w tych domiech jest ephod y theraphim, y rycina y licina: patrzciez, co sie wam podoba.

15. A troche ustapiwszy, weszli do domu młodzieńca Lewity, który był w domu Michy, y pozdrowili go słowy spokojnemi.

16. A sześćset mężów tak, iako byli zbrojni, stali przeddrzwiami.

17. Lecz oni którzy byli weszli do domu młodzieńca, rycinę y ephod y theraphim, y licinę wziąć usiłowali, a kapłan stał przede drzwiami, a sześćset mężów mocnych niedaleko czekali.

18. Wzięli tedy, którzy byli weszli, rycinę, ephod y bałwany y licinę. Którym rzekł kapłan: Cóż czynicie?

19. Któremu odpowiedzieli: Milcz, a połącz palec na usta twoje: a pódz z nami, żebyśmy cię mieli za oycę y kapłana. Coć lepię żebyś był kapłanem w domu iednego męża, czyli w iednym pokoleniu y familiiey w Izraelu?

20. Co gdy usłyszał, przyzwolił na ich powieści, y wziął ephod y bałwany y rycinę, y szedł z nimi.

21. Którzy gdy odeszli, puściwszy przed sobą działki y bydło, y wszystko co było kosztownego,

22. y iuż daleko było od domu Michy: mężowie którzy mieszkali w domu Michy, zwoławszy się gonili ich,

23. y poczęli wołać za nimi. Którzy obejrzawszy się, rzekli do Michy: Czego chcesz? przecz wołasz?

25. Który odpowiedział: bogi moje, którem sobie sprawiłem, pobraliście y kapłana, y wszystko co mam, a mówicie: Coć iest?

25. Y rzekli mu synowie Dan: Strzeż się abyś więcéy do nas nie mówił, y nieprzyszli do ciebie mężowie rozgniewani, a zginąłbyś sam y z domem twoim.

26. Y tak zaczęłą drogą szli. A widząc Michas, że są mocniejszy nadeń, wrócił się do domu swego.

27. A sześćset mężów wzięli kapłana, y cośmy wyższyć powiedzieli: y przyszli do Lais, do ludu spokojnego y bezpiecznego, y porażili ie paszczeką miecza: y miasto spalili,

28. a żaden ich z goła nie ratował, że daleko mieszkali od Sydonu, a z żaduemi ludźmi nie mieli towarzystwa ani sprawy żadney. A było miasto położone w krainie Rohob: które znowu zbudowawszy, mieszkali w nim,

wam podoba. Zważcie, co wam czynić wypada: czy należy próbować tego wszystkiego. a nawet przemocą odebrać i z sobą unieść; czy raczej wypadu nie rozpoczynać

15. *A troche ustapiwszy.* T. j. z drogi, już powziawszy zamiar, wstąpić do domu. — *Do domu młodzieńca Lewity.* T. j. do téj części domu, gdzie mieszkał lewita.

17. *Stał przede drzwiami.* Lecz wnet wszedłszy do domu, znajduje pięciu mężów, bałwany i aparat świę-

ty pakujących.

19. *Coć lepię.* Przekonywają dowodami z zysku i godności wyższyć czerpanemi.

24. *Wszystko co mam.* W tekście hebr. i *coż mi jeszcze, albo nad to.* Zdaje się, oprócz bałwanów swych inne rzeczy mniej ważyc i niemi pogardzać.

28. *Daleko... od Sydonu.* Któremu może Lais było podległe. — *W krainie Rohob.* Która była częścią Syrii

29. vocato nomine civitatis Dan juxta vocabulum patris sui, quem genuerat Israël, quae prius Lais dicebatur.

30. Posueruntque sibi sculptile, et Jonathan filium Gersam filii Moysi, ac filios ejus sacerdotes in tribu Dan, usque ad diem captivitatis suae.

31. Mansitque apud eos idolum Michae omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo; in diebus illis non erat rex in Israël.

29. dawszy miastu imię Dan, wedle imienia oycy swego, którego zrodził Izrael, które przed tym Lais zwano.

30. Y postawili sobie rycinę, y Jonathan syna Gersam syna Moyżeszowego, y syny iego kapłany w pokoleniu Dan, aż do dnia poymania swego.

31. Y został u nich bałwan Michów przez wszystkie czas, póki był dom Boży w Silo; na on czas nie było króla w Izraelu.

C A P U T XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O sprośném i okrutném umorzeniu żony jednego Lewity przez Gabaonitów, o rossiekaniu jęj ciała przez męża na dwanaście części, i rozesłaniu po jednęj sattu do każdego pokolenia.

1. Fuit quidam vir Levites habitans in latere montis Ephraim, qui accepit uxorem de Bethlehem Juda:

2. quae reliquit eum, et reversa est in domum patris sui in Bethlehem, mansitque apud eum quatuor mensibus.

3. Secutusque est eam vir suus, volens reconciliari ei, atque blandiri, et secum reducere, habens in comitatu puerum et duos asinos: quae suscepit eum, et introduxit in domum patris sui. Quod cum audisset socer ejus, eumque vidisset, occurrit ei laetus,

4. et amplexatus est hominem. Mansitque gener in domo soceri tribus diebus. comedens cum eo et bibens familiariter.

5. Die autem quarto de nocte consurgens, proficisci voluit; quem tenuit socer, et ait ad eum: Gusta prius pauxillum panis et conforta stomachum, et sic proficisceris.

7. Sederuntque simul, ac comederunt et biberunt. Dixitque pater puellae ad generum suum: Quaeso te ut hodie hic maneas, pariterque laetemur.

6. At ille consurgens, coepit velle proficisci. Et

Trachonickiej, jak się pokazuje z ks. II. Król. r. 10, w. 6. i 8.

29. *Wedle imienia ojca swego.* Albowiem wszyscy byli Danitami i synami Dana.

30. *Aż do dnia poymania swego.* To niektórzy tłumaczą o niewoli Izraelitów pod Salmanazarem, o której jest wzmianka, IV, Kr. 17; tak Lyranus. Drudzy o wzięciu arki, gdy zabrana została przez Philistyńczyków, z wielką porażką Izraelitów, I. Król. 4. Inni nareszcie mniemają, że jest mowa o pewnej szczegółowej jakiejś niewoli miasta Dan.

31. *Przez wszystkie czas, póki był dom Boży w Silo.* T. j. dopóki arka nie została wzięta przez Philistyńczyków, jako powiedz. w w. 30.

R. 19.—1. *Góry Ephraim.* Patrz wyżej co się powiedziało, r. 17, 1.

2. *Która go opuściła.* Abulensis (quaest 5) mniema, że to oznacza, iż ona, zdradzając wiarg małżeńską, swego małżonka opuściła. Myranus sądzi, że ona, albo przez małżonka została wydalona, jako przekonana o występku, albo, pomimo wiedzy męża o tém wszystkim, sama razem z cudzołożnikiem uciekła. Ariasz mniema, że ona niedopuszczała się cudzołóstwa, lecz odłączyła się od męża, ażeby według swęj woli żyła. Józef powiada, że dla jęj wielkiej piękności, mąż tak dalece ją pokochał, iż ciągle na nią miał swój wzrok wy-

1. Był nieiaki mąż Lewit mieszkający w boku góry Ephraim, który pojął żonę z Bethlehem Judy:

2. która go opuściła, y wróciła się do domu oycy swego do Bethlehem, y mieszkała u niego cztery miesiące.

3. Y szedł za nią mąż ięj, chcąc się z nią poiednać, y łagodnie użyć, y z sobą przywieść, mając w towarzystwie chłopca y dwa osły: która przyjęła go, y wwiiodła do domu oycy swego. Co gdy usłyszał świekier iego, uyrzawszy go, zabieżał mu z radością,

4. y obłapił go. Y mieszkał zięć w domu świekra trzy dni iedząc i pijąc z nim przyjacielsko.

5. A czwartego dnia wstawszy w nocy, chciał odiechać. Którego zatrzymał świekier, y rzekł do niego: Ziędz piérwye trochę chleba, a pokrzep żołądka, y tak poiedziesz.

6. Y siedzieli z sobą, y iedli y pili. Y rzekł oćiec dziewczki do zięcia swego: Proszę cię zostań tu ieszcze przez dziś, a bądźmy wespoł dobręj myśli.

7. Ale on wstawszy poczał chćieć odiechać. A

tężony, ona zaś przeciwnie mało go kochała; stąd z obu stron wynikły podejrzenia i rozterki, które dały powód do odejścia. Serariusz utrzymuje, że ona, będąc obrażona przez małżonka, chciała pójść za mąż za drugiego, o cudzołóstwo zaś ją nie potępia.

3. *I szedł za nią mąż jęj, chcąc się z nią poiednać.* W tekście hebr. jest: *szedł za nią, ażeby mówić do serca jęj*, który sposób mówienia, znaczy łagodnie, pochlebnie przemawiać, albo przymilać się, pochlebiać, jako nasz tłumacz przekłada. Jeśliby ze strony nie wiasty zostało popełnione cudzołóstwo, i ona za drugiego by za mąż poszła, podług prawa Deuter. r. 24. w. 3 i 4, nie godziłoby się lewitowi znowu ją przyjmować, czyby był drugi małżonek, czyby już umarł.—*Przyjęła go.* Dobrze i mądrze postąpiła żona lewity, która, niepomna będąc na urazy, z małżonkiem się poiednała. Inne dumne i gniewliwe, im bardziej widzą się być poszukiwanemi i zachęcanemi do pojednania się, tém bywają trudniejsze i drażliwsze.

5. *Wstawszy w nocy.* T. j. o brzasku, podczas świtania.

7. *Świekier usilnie go wściagnął.* W tekstach hebr. i greckim jest, *zmusił go*. Piękny przykład ludzkości, przyjaźni i gościnności; jaki był tóż uczniów, idących do Emmaus, którzy przymusili go, jak powiada 4. Łuk. 24, 29, to jest Chrystusa.

nihilominus obnix eum socer tenuit, et apud se fecit manere.

8. Mane autem facto, parabat Levites iter. Cui socer rursum: Oro te, inquit, ut paululum cibi capias, et assumptis viribus, donec increseat dies, postea proficiscaris. Comederunt ergo simul.

9. Surrexitque adolescens, ut pergeret cum uxore sua et puero. Cui rursum locutus est socer: Considera, quod dies ad occasum declivior sit, et propinquat ad vesperum: mane apud me etiam hodie, et duc laetum diem, et cras proficisceris, ut vadas in domum tuam.

10. Noluit gener acquiescere sermonibus ejus: sed statim perrexit, et venit contra Jebus, quae altero nomine vocatur Jerusalem, ducens secum duos asinos onustos, et concubinam.

11. Jamque erant juxta Jebus, et dies mutabatur in noctem: dixitque puer ad dominum suum: Veni, obsecro, declinemus ad urbem Jebusaeorum, et maneamus in ea.

12. Cui respondit dominus: Non ingrediar opidum gentis alienae, quae non est de filiis Israel, sed transibo usque Gabaa:

13. et cum illuc pervenero, manebimus in ea, aut certe in urbe Rama.

14. Transierunt ergo Jebus, et coeptum carpebant iter, occubuitque eis sol juxta Gabaa, quae est in tribu Benjamin:

15. diverteruntque ad eam, ut manerent ibi. Quo cum intrassent, sedebant in platea civitatis, et nullus eos recipere voluit hospitio.

16. Et ecce, apparuit homo senex, revertens de agro et de opere suo vesperi, qui et ipse de monte erat Ephraim, et peregrinus habitabat in Gabaa; homines autem regionis illius erant filii Jemini.

17. Elevatisque oculis, vidit senex sedentem hominem cum sarcinulis suis in platea civitatis, et dixit ad eum: Unde venis? et quo vadis?

18. Qui respondit ei: Profecti sumus de Bethlehem Juda, et pergimus ad locum nostrum, qui est in latere montis Ephraim, unde ieramus in Bethlehem: et nunc vadimus ad domum Dei, nullusque sub tectum suum nos vult recipere,

19. habentes paleas et foenum in asinorum pabulum, et panem ac vinum in meos et ancillae tuae usus, et pueri, qui mecum est: nulla re indigemus nisi hospitio.

20. Cui respondit senex: Pax tecum sit, ego

swiekier przedsię usilnie go wściagał, y zatrzymał przy sobie.

8. A gdy było rano, gotował się Lewit w drogę. Któremu zaś rzekł swiekier: Proszę cię, zjeść co trochę, a pośliwszy się, aż do dnia przybędzie, potym poiedziesz. Y tak iedli z sobą.

9. Y wstał młodzieniec aby iechał z żoną swą y z chłopcem. Któremu zaś rzekł swiekier; Obacz, żeś się już dzień chyli ku zachodu, a wieczór nadchodzi: zostań u mnie ieszcze dziś, a straw dzień wesoło, a jutro póydziesz, abys szedł do domu twego.

10. Niechciał więc przyzwolić na mowę jego: ale wnet poiechał, y przyszedł przeciw Jebuz, które inszym imieniem zową Jeruzalem, wiodąc z sobą dwa osły z brzemion y nałożnicę.

11. Y już byli u Jebuz, a dzień się odmieniał w noc, y rzekł sługa do Pana swego: Póđź, proszę, wstąpwa do miasta Jebuzczyków, a zostańmy w nim.

12. Któremu odpowiedział Pan: Nie wstąpię do miasta obcego narodu, który nie iest z synów Izraelowych, ale przejdę aż do Gabaa:

13. a tam przyszedzsy, staniemy w nim: abo więc w mieście Rama.

14. A tak minęli Jebuz, y szli zaczęłą drogą, y zaszło im słońce u Gabaa, który iest w pokoleniu Benjamin:

15. y weszli do niego, aby tam zostali. Gdzie gdy wszedzsy, siedzieli na ulicy mieyskiéy, a żaden ich nie chciał przyjąć do gospody.

16. Alić oto przyszedł człowiek stary wracający się z pola y od roboty swéy wieczór, który téż był z góry Ephraim, a gościem mieszkał w Gabaa, a ludzie onéy krainy byli synowie Jemini.

17. Y podniószy oczy ujrzał starzec człowieka siedzącego z łomoczeki swémi na ulicy miasta: y rzekł do niego: Zkąd idziesz? a dokąd idziesz?

18. Który mu odpowiedział: Wyiachaliśmy z Bethlehem Judy, a idziem do mieysca naszego, które iest w boku góry Ephraim, z kądśmy byli wyszli do Bethlehem: a teraz idziemy do domu Bożego, a żaden nas niechce przyjąć pod dach swój,

19. mających plewy y siano na obrok osłóm, a chleb y wino na moię, y służebnice twoięy potrzebę, y chłopca, który iest zemną: niczego nie potrzebuemy iedno gospody.

20. Któremu starzec odpowiedział: Pokóy z to-

8. *At dnia przybędzie.* Hebr. *nachyli się dzień*, t. j. aż upał się zmniejszy i do drogi powietrze nieco będzie dogodniejsze.

10. *Przeciw Jebuz.* To jest Jeruzalem, które tak jest nazwane od Jebuzczyków, mieszkańców; a przedtem, i w czasie panowania Melchizedecha, nazywało się Salem.

12. *At do Gabaa.* To miasto, znajduje się w pokoleniu Benjamin, jak się mówi w w. 14 i nast. Są jednak, którzy w pokoleniu Benjamin dwojakie Gabaa umieszczają, jedno górzyste, drugie polne; albowiem w nast. r. 20, w. 31, w tek. hebr. się mówi, *Gabaa na polu*, t. j. ażeby odróżnić od górnego, któremu jest

blizkie i do którego wstąpił Lewita, jak utrzymuje Serariusz, 9, 6.

13. *Albo więc w mieście Rama.* Miasto to sąsiednie jest pierwszemu, i w tem samym pokoleniu Benjamin.

16. *Gościem.* T. j. dla tego, że nie mieszkał wśród braci swoich Ephraimczyków, lecz między Benjamitami.—*Byli synowie Jemini.* Synowie Benjamin; który bowiem nazwany jest Benjaminem, Genes. 35, 18, tenże niekiedy zowie się *Jemini*, jako wyżej, r. 3, 15, i I. Kr. 9, 1, i w innych miejscach często.

18. *Do domu Bożego.* Silo bowiem, gdzie znajdował się przybytek i arka, było w pokoleniu Efraima, szli. LXX. mają dom mój. chald. dom świątyni

praebebo omnia, quae necessaria sunt: tantum, quae, ne in platea maneat.

21. Introduxitque eum in domum suam, et pabulum asinis praeiunxit: ac postquam laverunt pedes suos, recepit eos in convivium.

22. Illis epulantibus, et post laborem itineris cibo et potu reficientibus corpora, venerunt viri civitatis illius, filii Belial, (id est absque iugo) et circumdantes domum senis, fores pulsare coeperunt, clamantes ad dominum domus, atque dicentes: Educ virum, qui ingressus est domum tuam, ut abutamur eo. (*Gen. 19, 5.*)

23. Egressusque est ad eos senex, et ait: Nolite fratres, nolite facere malum hoc: quia ingressus est homo hospitium meum, et cessate ab hac stultitia:

24. habeo filiam virginem, et hic homo habet concubinam, educam eas ad vos, ut humilietis eas, et vestram libidinem compleatis: tantum, obsecro, ne scelus hoc contra naturam operemini in virum.

25. Nolebant acquiescere sermonibus illius; quod cernens homo, eduxit ad eos concubinam suam, et eis tradidit illudendam; qua cum tota nocte abusi essent, dimiserunt eam mane.

26. At mulier, recedentibus tenebris, venit ad ostium domus, ubi manebat dominus suus, et ibi corruit.

27. Mane facto, surrexit homo, et aperuit ostium, ut coeptam expleret viam; et ecce concubina ejus jacebat ante ostium sparsis in limine manibus.

28. Cui ille, putans eam quiescere, loquebatur: Surge, et ambulemus. Qua nihil respondente, intelligens, quod erat mortua, tulit eam, et imposuit asino, reversusque est in domum suam.

29. Quam cum esset ingressus, arripuit gladium, et cadaver uxoris cum ossibus suis in duodecim partes ac frustra concidens, misit in omnes terminos Israël.

ba niech będzie: ja dam czego potrzeba: tylko proszę, żebyś nie stał na ulicy.

21. Y w wiódł go do domu swego, y dał osłom obrok: a skoro umyli nogi swoje, wziął ie na ucztę.

22. A gdy oni używali: a po utrudzeniu z drogi, iedząc i piąc ciała posilali, przyszli mężowie miasta onego synowie Belial (to iest bez iarzma) a obstąpiwszy dóm starców, wedrzwili bić poczęli, wołając do pana domu y mówiąc: Wywiedź męża, który wszedł do domu twego, że będziem z nim czynić co chcemy.

23. Y wyszedł do nich starzec, y rzekł: Niechciejcie bracia, niechciejcie czynić tego złego: bo wszedł człowiek do gospody moiej, a przestańcie od tego szaleństwa:

24. mam córkę dziewicę, a ten człowiek ma nałożnicę, wywiodę ie do was, że ie poniżycie, a waszą psotę wypelnicie, tylko, proszę, tey niecoty przeciw przyrodzeniu z mężem nie czyńcie.

25. Niechcieli słuchać mowy iego; co widząc on człowiek, wywiodł do nich nałożnicę swoję, y dał ią na swą wolą ich: z którą gdy całą noc psotę płodzili, puszcili ią rano.

26. A niewiasta, gdy ciemności miały, przyszła do drzwi domu, w którym iey pan mieszkał y tam upadła.

27. A gdy było rano, wstał człowiek, y otworzył drzwi, aby zaczęta drogę skończył: a oto nałożnica iego leżała przeddrzwiami rozciągnawszy ręce na progu.

28. Do której on, mniemając żeby spała, mówił: Wstań, a idźmy. Która gdy nic nie odpowiedziała, obaczywszy że umarła: wziął ią y włożył na osła, y wrócił się do domu swego.

29. Do którego wszedłszy, porwał miecz, a ciało żony y z kośćmi iey na dwanaście części y sztuk zrąbawszy, rozesał po wszystkich granicach Izraelskich.

21. *Skoro umyli nogi swoje.* Jest-to zwyczaj gościnności, jakiej przykład dawał niegdyś Abraham i Lot, *Genes. 18, 4, i 19, 2.*

22. *Synowie Belial.* Patrz Wujka.

23. *Przestańcie od tego szaleństwa.* Od tego występku, od tej zbrodni, jak bowiem w Pismie ś. szalony, czyli głupi, często grzesznika oznacza, tak szaleństwo sam grzech znaczy.

24. *Mam córkę dziewicę.* Ze starzec i lewita nie grzeszyli, gdy żonę i córkę wystawiali na ich pożądliwość, powszechne jest zdanie; w wytłómaczeniu jednak sposobu i przyczyny tej rzeczy nieco się różnią. Najłatwiejszy zdaje się sposób wymówienia ich od winy, jeśli powiemy, że wymawia niewiadomość, która w starym owym mężu rolniku, jak się pokazuje z w. 16, tegoż rozdziału, wielce jest prawdopodobną, jako też może i w młodzieńcu tym lewicie. Inaczej bowiem żadnem prawem córki i żony lewita, o których Gabaonici nie myśleli, nie mógł wystawić na ich pożądliwość, chociażby to czynił w tym celu, ażeby uniknąć grzechu większego. Nadto być mogło, iż jednemu i drugiemu wiadomy był podobny fakt Lota, z kąd powzięli powód do błędu.— *Ze je poniżycie.* Poniżyć jakąś niewiastę, jest to z nią popełnić cielesny występki; masz przykład takiego wyrażenia, *Deut. 21, 14, i gdzie indziej.*

26. *Gdy ciemności miały.* T. j. gdy się ukazywał przybliżał czas poranny.— *W którym jej Pan mieszkał.* Starodawny jest zwyczaj, iż żony swoich małżonków nazywają panami, któryto zwyczaj wyraźnie pochwała ś. Piotr, I. list, r. 3, w. 6. *Jako Sara, powiada, posłuszna była Abrahamowi, nazywając go panem.— I tam upadła.* Dwojaką śmierci przyczynę przytacza Józef: pierwszą przyczyną była największa boleść wskutek tego, co wycierpiała; drugą przyczyną była największa sromota i wstyd, dla którego przed obliczem swojego męża nie śmiała się stawić. W tekście świętym ta przyczyna bardziej daje się do zrozumienia, że pracą i udruczeniem nocnem zmęczona, w skutek osłabienia sił, upadła i umarła.

29. *Na dwanaście części.* T. j. ażeby do każdego pokolenia część była posłana, i ten widok mocniej pobudził umysły do zemsty. Ariasz mniema, że owe części ciała na miejscu wyniosłem zostały umieszczone, ażeby je wszyscy widzieć mogli, w podobny sposób, w jaki ciała, albo części ciała tych, którzy ulegli wyrokowi śmierci, dla obudzenia bojaźni na miejscu wyniosłem się zawieszają. Niektórzy sądzą, że część tego ciała do pokolenia Benjamina nie została posłana, dla tego, że to pokolenie było winne. Lecz nie nie przeszkadza, iżby posłaną być nie mogła ponieważ tylko

30. Quod cum vidissent singuli, conclamabant: Numquam res talis facta est in Israël ex eo die, quo ascenderunt patres nostri de Aegypto, usque in praesens tempus: ferte sententiam, et in commune decernite, quid facto opus sit.

30. Co każdy uyrzawszy, spółem wołali: Nigdy się takowa rzecz nie stała w Izraelu od tego dnia, którego wyszli oycowie naszy z Egiptu aż do tego czasu: wydajcie wyrok a społecznie postanówcie, co trzeba czynić.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 19. w. 22. *Synowie Belial*. Słowo to Belial często się trafia w Piśmie Ś. Hieronim powiada, iż toż znaczy co i przestępca albo apostata. Żydowie teraz inaczej piszą, Belial, ale to nie k'rze- czy, bo Prorocy tak pisali בליעל Belial, co znaczy, bez jarzma, jako *Hoseae*. 1. mówi: co się potwierdza 2. *Cor*. 6. gdzie także Apostoł Ś. mówi: Belial, i nigdziej inaczej nie czytamy, dopiero ci nowi Żydzi sobie inaczej wymyślają: To słowo nasz tłumacz łaciński wyklada, Belial, *sine iugo*, to jest bez jarzma, LXX. παρὰ νόμων to jest, synowie przestępców, a podczas też ἡσὶ λομοί, to jest, synowie zaraźliwi, albo też Apostołowie, jako masz w przypowie- ściach 6. I znaczy to słowo Belial, naprzód Djabła, który najpierw zrzucił jarzmo, i stał się Apostatą, i tak się rozumie co Apostoł mówi 2. *Cor*. 6. Co za porównanie Chrystusa do Belial, to jest, do Djabła. Potem też wszy- scy inszy grzeszni, którzy w jarzmie przykazania Bożego niechcą chodźć, jako są Heretycy i inszy, nazwani są sy- nowie Belial.

CAPUT XX.

ROZDZIAŁ 20.

O walce Izraelitów przeciw pokoleniu Benjamin, dla zamordowanej niewiasty, żony Lewity.

1. Egressi itaque sunt omnes filii Israël, et pa- riter congregati, quasi vir unus, de Dan usque Bersabee, et terra Galaad, ad Dominum in Maspha;

2. omnesque anguli populorum, et cunctae tri- bus Israël in ecclesiam populi Dei convenerunt quadringenta millia peditum pugnatorum.

3. Nec latuit filios Benjamin, quod ascendissent filii Israël in Maspha. Interrogatusque Levita, ma- ritus mulieris interfectae, quomodo tantum sce- lus perpetratum esset,

4. respondit: Veni in Gabaa Benjamin cum uxore mea, illucque diverti:

5. et ecce homines civitatis illius circumdederunt nocte domum, in qua manebam, volentes me occidere, et uxorem meam incredibili furore libidinis vexantes, denique mortua est.

6. Quam arreptam, in frustra concidi, misique partes in omnes terminos possessionis vestrae: quia nunquam tantum nefas, et tam grande pia- culum factum est in Israël.

7. Adestis omnes filii Israël, decernite, quid facere debeatis.

8. Stansque omnis populus, quasi unius homi- nis sermone respondit: Non recedemus in taber- nacula nostra, nec suam quisquam intrabit domum:

9. sed hoc contra Gabaa in commune faciamus.

1. Wyszli tedy wszyscy synowie Izraelowi, y zgromadziwszy się wespół iako mąż ieden, od Dan aż do Bersabee y ziemie Galaad do Pana do Maspha:

2. y wszyscy węglowie ludu, y wszystkie poko- lenia Izraelowe zeszły się do zgromadzenia ludu Bożego, czterysta tysięcy pieszych waleczników.

3. Ani to tajno było synóm Beniamin, że się zeszli synowie Izraelowi w Maspha. Y spytany Lewita mąż niewiasty zamordowaney, iako się tak wielka złość stała,

4. odpowiedział: Przyszedłem do Gabaa Benia- min z żoną swą y tamem stanął:

5. alic o to ludzie onego miasta obścapił w no- cy dóm, w któremem stał, chcąc mię zabić, a żo- nę moję niesłychaną zapalczywością wszeteczeń- stwa gwałcąc, nawet umarła.

6. Którą porwawszy, rozsiekałem w sztuki, y zesłałem części po wszystkich granicach osiadłości waszcy: bo nigdy taka niecnota, y tak haniebną grzech nie stał się w Izraelu.

7. Jesteście tu wszyscy synowie Izraelowi, po- stanówcie, co czynić macie.

8. Y stojąc wszytek lud, iako iednego człowie- ka mową odpowiedział. Nie wrócimy się do przy- bytków naszych, ani żaden nie wnidzie do domu swego:

9. ale to przeciw Gabaa spółnie uczynimy:

mężowie Gabaa tej zbrodni się dopuścili, a nie całe po- kolenie.

R. 20.—1. *Jako mąż ieden*. To jest *jedną myślą i jed- ną radą*, jak mówi w. 11.—*Od Dan, aż do Bersabee*. Te dwa miasta są ostatniemi długości ziemi świętej granica- mi, od północy i od południa. *Ziemie Galaad*. To jest pokolenia, które znajdowały się za Jordanem. *Do Pana do Maspha*. Masph wiele było, jak powiedziałem wy- żej, w r. 10. w. 17. Maziusz mniema, na r. 18. Jos., że przez Masphę można rozumieć Silo, które leżało na miej- scu wyniosłym, gdyż Maspha oznacza strażnicę. Inni są- dzą, że Maspha, o której tu mowa, była w pokoleniu Benjamin, niedaleko od Silo, i z której snadź można

było widzieć przybytek, znajdujący się w Silo, i przeto tam zgromadzeni Izraelici uważali się, iż są przed obli- czem Boga. Albo zapewne sądzili, iż się znajdują przed Panem dla tego, że *miejsce modlitwy było w Masphie*, jak się mówi. 1. Mach. 3. 46. Jakóż czytamy, 1. Król. 75. i 10. 17.; Jer. 40., 8.; 41. 3. 1. Mach. 3. 4. 6., że w Masphie często się odbywały sejmy.

2. *Węglowie ludu*. Książęta ludu. Patrz W. — *Do zgromadzenia*. Na sejm, zebranie.

3. *I spytany Lewita*. To bowiem jak najwięcej po- służyło do pewniejszego rozpoznawania rzeczy i do spra- wiedliwszego wyroku.

10. Decem viri eligantur e centum ex omnibus tribubus Israël, et centum de mille, et mille de decem millibus, ut comportent exercitui cibaria, et possimus pugnare contra Gabaa Benjamin, et reddere ei pro scelere, quod meretur.

11. Convenitque universus Israël ad civitatem, quasi homo unus, eadem mente, unoque consilio.

12. et miserunt nuntios ad omnem tribum Benjamin, qui dicerent: Cur tantum nefas in vobis repertum est?

13. Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, ut moriantur, et auferatur malum de Israël. Qui noluerunt fratrum suorum filiorum Israël audire mandatum:

14. sed ex cunctis urbibus, quae sortis suae erant, convenerunt in Gabaa, ut illis ferrent auxilium, et contra universum populum Israël dimicaret.

15. Inventique sunt viginti quinque millia de Benjamin educentium gladium, praeter habitatores Gabaa,

16. qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistra ut dextra proeliantes: et sic fundis lapides ad certum jacentes, ut capillum quoque possent percutere, et nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur.

17. Virorum quoque Israël, absque filiis Benjamin, inventa sunt quadringenta millia educentium gladios, et paratorum ad pugnam.

18. Qui surgentes venerunt in domum Dei, hoc est in Silo: consulueruntque Deum, atque dixerunt: Quis erit in exercitu nostro princeps certaminis contra filios Benjamin? Quibus respondit Dominus: Judas sit dux vester.

19. Statimque filii Israël, surgentes mane, castrametati sunt juxta Gabaa:

20. et inde procedentes ad pugnam contra Benjamin, urbem oppugnare coeperunt.

21. Egressique filii Benjamin de Gabaa, occiderunt de filiis Israël die illo viginti duo millia virorum.

10. Niech będą obrani dziesięć mężów ze sta, ze wszystkich pokoleni Izraelskich, a sto z tysiąca, a tysiąc z dziesięci tysięcy, żeby znośli żywność wojsku, y abyśmy mogli walczyć przeciw Gabaa Benjamin, a oddać mu za niecnotę, co zasłużył.

11. Y zebrał się wszytek Izrael do miasta, iako jeden człowiek, iednaką myślą, y iedną radą,

12. y posłali posły do wszystkiego pokolenia Benjamin, co by im mówili: Czemu się tak haniebna złość znalazła między wami?

13. Wydaycie ludźie z Gabaa, którzy tę złość popełnili, aby pomarli, a było zniesione złe z pośrodku Izraela. Którzy nie chcieli usłuchać rozkazania bracięły swęły synów Izraelowych:

14. ale ze wszystkich miast, które w ich dziale były, zesłi się do Gabaa, aby im dali pomoc, y walczyli ze wszystkim ludem Izraelskim.

15. Y znalazło się dwadzieścia y pięć tysięcy z Beniamina dobywających miecza, oprócz obywateli Gabaa,

16. których było siedm set mężów dużych, tak lewą iako prawą ręką walczących: y tak procami kamienie na pewną ciskających, że y włos mogli ubić, y żadną miarą na inną stronę raz kamieniy się nie unośli.

17. Mężów też Izraelskich, oprócz Beniamina, znalazło się czterysta tysięcy dobywających mieczów, y gotowych ku bitwie.

18. Którzy wstawszy przyszli do domu Bożego, to jest do Silo: y radzili się Boga, y mówili: Kto będzie w wojsku naszym hetmanem walki przeciw synóm Benjamin? Którym odpowiedział Pan: Judas niech będzie hetmanem waszym.

19. Y wnet synowie Izraelowi, wstawszy rano, położyli się obozem u Gabaa:

20. a ztamtąd wyszedszy ku bitwie przeciw Beniaminowi, miasta dobywać poczęli.

21. Y wypadszy synowie Benjamin z Gabaa, zabili dnia onego z synów Izraelowych dwadzieścia y dwa tysiąca mężów.

10. Niech będą obrani dziesięć mężów. Z każdej Izraelitów zgromadzonych dziesiątki wybiera się jeden, to jest, czterdzieści tysięcy z czterystu tysięcy.

12. Posłali posły. Albowiem w sprawach prywatnych i publicznych wprzód nim się przyjdzie do processów, albo wojny, należy próbować wszelkich umiarkowanych i spokojnych sposobów dla załatwienia sprawy.

16. Dużych. Mocnych, silnych, — Tak lewą, jako prawą ręką walczących. Oboręczni, to jest z równą zręcznością używający lewej i prawej ręki; lewą podobnie jak prawą ręką, na wojnie walczący. Patrz wyż. r. 3.

15. Że i włos mogli ubić. Hyperboliczna mowa, jeśli zwłaszcza uważać się będzie oduosnie do wszystkich Gabaanitów.

17. Czterysta tysięcy. Lecz po obliczeniu, dokonaniem na puszczy, Num., 1. 2 i 26., znaleziono sześćset tysięcy mężów zdolnych do wojny. Albo więc skrócony był czas służby żołnierskiej, albo zapewne dla tego, że wielu Izraelitów zginęło na wojnach prowadzonych po śmierci Jozuego, nie zawsze szczęśliwie, z powodu hałwochwalstwa i innych grzechów, jakich się depuszczali.

18. I radzili się Boga. Za pośrednictwem najwyższego kapłana, który wtedy znajdował się w Silo, jak widać niżej, w 28. — Judasz niech będzie hetmanem waszym. Nie mąż jakiś, któryby się nazywał Judas, lecz samo pokolenie Judy; jak gdyby rzekł: Samo pokolenie Judy niech zacznie wojnę przeciwko Beniamitom. Patrz, cośmy powiedzieli wyżej, r. 1. w. 2.

21. Zabili dnia onego, z synów Izraelowych dwadzieścia i dwa tysiące mężów. Zdaje się rzeczą dziwną, że w takiej sprawie Izraelici tak wielkiej klęski doznali. Lecz: 1) mężowie nawet niewinni, w skutek wyroków opatrności boskiej, wielkim nieraz ulegają nieszczęściom; 2) staje się niekiedy, iż nam się zdaje, że jesteśmy niewinnymi, gdy tymczasem tak nie jest; 3) niekiedy też słusznie coś się przedsięwzięje, co jednak potem źle i niezgodnie z prawdami prawa Bożego się wykonywa; 4) często w nieprzyjaciółach jest coś dobrego, co Bóg doczesnem jakim szczęściem chce wynagrodzić; 5) niektórzy z Izraelitów występkiem hałwochwalstwa byli skażeni; 6) sobie i własnym siłom zanadto ufali, o czém wyraźnie mówi tekst święty, w. 23.

22. Rursum filii Israël et fortitudine et numero confidentes, in eodem loco, in quo prius certaverant, aciem direxerunt;

23. ita tamen, ut prius ascenderent et fierent coram Domino usque ad noctem: consulerentque eum, et dicerent: Debeo procedere ad dimicandum contra filios Benjamin fratres meos, an non? Quibus ille respondit: Ascendite ad eos, et inite certamen.

24. Cumque filii Israël altera die contra filios Benjamin ad proelium processissent,

25. eruperunt filii Benjamin de portis Gabaa: et occurrentes eis, tanta in illos caede bacchati sunt, ut decem et octo millia virorum educentium gladium prosternerent.

26. Quamobrem omnes filii Israël venerunt in domum Dei, et sedentes flebant coram Domino: jejunaveruntque die illo usque ad vesperam, et obtulerunt ei holocausta, atque pacificas victimas,

27. et super statu suo interrogaverunt. Eo tempore ibi erat arca foederis Dei,

28. et Phinees filius Eleazari filii Aaron praepositus domus. Consuluerunt igitur Dominum, atque dixerunt: Exire ultra debemus ad pugnam contra filios Benjamin fratres nostros, an quiescere? Quibus ait Dominus: Ascendite, cras enim tradam eos in manus vestras.

29. Posueruntque filii Israël insidias per circuitum urbis Gabaa:

30. et tertia vice, sicut semel et bis, contra Benjamin exercitum produxerunt.

31. Sed et filii Benjamin audacter eruperunt de civitate, et fugientes adversarios longius persecuti sunt, ita ut vulnerarent ex eis sicut primo die et secundo, et caederent per duas semitas vertentes terga, quarum una ferebatur in Bethel, et altera in Gabaa, atque prosternerent triginta circiter viros:

32. putaverunt enim solito eos more cedere. Qui fugam arte simulantes inierunt consilium, ut abstraherent eos de civitate, et quasi fugientes ad supradictas semitas perducerent.

33. Omnes itaque filii Israël surgentes de sedibus suis, tetenderunt aciem in loco, qui vocatur Baalhamar. Insidiae quoque, quae circa urbem erant, paulatim se aperire coeperunt,

34. et ab occidentali urbis parte procedere. Sed et alia decem millia virorum de universo

22. Znowu synowie Izraelowi, y mocy y liczbie ufając, na tymże mieyscu, na którym się pierwéy potykali, uszykowali woysko;

23. wszakże tak, że pierwéy szli y płakali przed Panem aż do nocy: y radzili się go, y mówili: Mamli ieszcze isdż ku bitwie przeciw synóm Benjamin braciéy moiey, czyli nie? Którym on odpowiedział: Idźcie do nich, a potykajcie się.

24. A gdy synowie Izraelowi drugiego dnia wyszli ku potkaniu z syny Beniaminowymi,

25. wypadli synowie Benjamin z bram Gabaa, y potkawszy się z nimi, tak szalenie ie mordowali, że osmnaście tysięcy mężów dobywających miecza położyli.

26. Przetóż wszyscy synowie Izraelowi przyszedli do domu Bożego, a siedząc płakali przed Panem: y pościli dnia onego aż do wieczora, y ofiarowali mu całopalenia y zapokojne ofiary,

27. y pytali się o swym powodzeniu. Na ten czas była tam skrzynia przymierza Bożego,

28. a Phinees syn Eleazara syna Aaronowego był przełożonym domu. Radzili się tedy Pana, y rzekli: Mamyli ieszcze wynisidż na wojnę przeciw synóm Beniaminowym braciéy naszey, czyli zaniechać? Którym Pan rzekł: Idźcie, bo jutro dam ie w ręce wasze.

29. Y zasadzili synowie Izraelowi zasadzkę około miasta Gabaa:

30. y trzeci kroc, iako raz y dwa razy, przeciw Beniaminowi woysko wywiedli.

31. Lecz y Synowie Beniaminowi śmieje z miasta wyciekli, y uciekające przeciwniki opodal gonili, tak iż ranili z nich iako pierwszego y wtórego dnia, y siekli tył dwiema drogami podając, z których iedna bieżała do Bethel, a druga do Gabaa, y porażili około trzydzieści mężów:

32. bo mniemali żeby zwykłym obyczajem ustepowali. Którzy uciekanie sztucznie zmyslając, namówili się, aby ich od miasta odwiedli, a iakoby uciekając na drogi przerzeczone nawiedli.

33. A tak wszyscy synowie Izraelowi wstawszy z mieysc swoich, uszykowali się na mieyscu, które zowią, Baalhamar. Zasadzka téż, która około miasta była, polekku się igła ukazować,

34. y od zachodniéj strony miasta wychodzić. Ale y druga dziesięć tysięcy mężów ze wszego I-

i inne tym podobne popełniali grzechy; przeto P. Bóg naprzód chciał przez podwójną klęskę ich oczyścić, ażeby do Pana się nawróciwszy, wywarli zemstę Bożą na Beniamitów.

23. *Idźcie do nich i potykajcie się.* Niema tu żadnej obietnicy o zwycięstwie, jak niżej, w w. 28, gdzie powiedziano: *bo dam jutro ie w ręce wasze.* P. W.

26. *Siedząc płakali przed Panem.* Siedzenie oznacza stan płaczących. Tak w Piśmie ś. przeciwstawia się siedzenie i powstanie. Ps. 138. 2, i Thren: 3. 63.; i o straconej Jerozolimie, mówił Jer: Thren. 1. 1: *Jako siedzi samo miasto pełne ludu,* etc; przez ten wyraz *siedząc* oznacza się téż, iż bardzo długo oni przed Panem zo-

Bib. St. Test. T. I.

stawali. -- *Całopalenie i zapokojne ofiary.* Ażeby uprosili pokój Pana i siebie całych Mu ofiarowali i poddali.

28. *Przełożonym domu.* Najwyższym Kapłanem

31. *A druga do Gabaa.* Chociaż Izraelici uciekając, i Beniamici ich ścigając oddalali się od Gabaa, nie źle jednak się mówi o ścieżce, iż prowadzi do Gabaa.

33. *A tak wszyscy synowie Izraelowi.* Większa część wojska; wojsko bowiem na trzy części podzielone było: jedna ukrywała się na zasadzkach; druga zbliżyła się do miasta, ażeby Beniamitów wyzywać do potyczki i z miasta wywabić; część trzecia uszykowała się w Baalhamar. -- *Baalhamar.* Chald: na płaszczynach *Jerych*

34. *Od zachodniéj strony miasta.* LXX. ~~ma~~

70

Israël, habitatores urbis ad certamina provocabant. Ingravatumque est bellum contra filios Benjamin: et non intellexerunt, quod ex omni parte illis instaret interitus.

35. Percussitque eos Dominus in conspectu filiorum Israël, et interfecerunt ex eis in illo die viginti quinque millia et centum viros, omnes bellatores et educentes gladium.

36. Fili autem Benjamin, cum se inferiores esse vidissent, coeperunt fugere. Quod cernentes filii Israël, dederunt eis ad fugiendum locum, ut ad praeparatas insidias devenirent, quas juxta urbem posuerant.

37. Qui cum repente de latibulis surrexissent, et Benjamin terga caedentibus daret, ingressi sunt civitatem, et percusserunt eam in ore gladii.

38. Signum autem dederant filii Israël his, quos in insidiis collocaverant, ut, postquam urbem cepissent, ignem accenderent: ut ascendente in altum fumo, captam urbem demonstrarent.

39. Quod cum cernerent filii Israël in ipso certamine positi (putaverunt enim filii Benjamin eos fugere, et instantius persequerentur, caesis de exercitu eorum triginta viris)

40. et viderent quasi columnam fumi de civitate consendere; Benjamin quoque aspiciens retro, cum captam cerneret civitatem, et flammas in sublimem ferri: (Jos. 8. 20)

41. qui prius simulaverant fugam, versa facie fortius resistebant. Quod cum vidissent filii Benjamin, in fugam versi sunt,

42. et ad viam deserti ire coeperunt, illuc quoque eos adversarii persequentibus; sed et hi, qui urbem succenderant, occurrerunt eis.

43. Atque ita factum est, ut ex utraque parte ab hostibus caederentur, nec erat ulla requies morientium. Ceciderunt, atque prostati sunt ad orientalem plagam urbis Gabaa.

44. Fuerunt autem qui in eodem loco interfecti sunt, decem et octo millia virorum, omnes robustissimi pugnatores.

45. Quod cum vidissent, qui remanserant de Benjamin, fugerunt in solitudinem: et pergebant ad petram, cujus vocabulum est Remmon. In illa quoque fuga palantes, et in diversa tendentes, occiderunt quinque millia virorum. Et cum ultra tenderent, persecuti sunt eos, et interfecerunt etiam alia duo millia.

46. Et sic factum est, ut omnes qui ceciderant de Benjamin in diversis locis, essent viginti quinque millia, pugnatores ad bella promptissimi.

47. Remanserunt itaque de omni numero Benjamin, qui evadere, et fugere in solitudinem potu-

zraela, obywatele miasta ku bitwie wyzywali. Y zmocniła się bitwa przeciw synóm Beniaminowym: a niewiedzieli, że ze wszystkich stron nadchodził ich upadek.

35. Y poraził ich Pan przed oczyma synów Izraelowych, y zabili z nich onego dnia dwadzieścia y pięć tysięcy y sto mężów, wszystko walecznych y dobywających miecza.

36. A synowie Beniaminowi, obaczywszy że im już nie równo, ięli uciekać. Co uyrzawszy synowie Izraelowi, dali im miejsce do uciekania, aby na gotową zasadzkę wpadli, którą u miasta byli zasadzili.

37. Którzy gdy zagnała z miejsc skrytych powstali, a Benjamin tył siekącym podawał, weszli do miasta, y porazili ich pasczką miecza.

38. A synowie Izraelscy dali im znak tym, które na zasadzkach posadzili, aby wzięwsiymie, ogień zapalili: żeby dym ku górze wstępujący znaczył, że miasto wzięte.

39. Co gdy uyrzeli synowie Izraelowi w samym potykaniu będący (bo mniemali synowie Beniaminowi, żeby uciekali y później gonili, zabijając z wojska ich mężów trzydzieści)

40. y widzieli iako słup dymu z miasta wychodzący: Benjamin też obejrząwszy się, gdy obaczył, że już miasto wzięte, a płomień wysoko idzie:

41. ci którzy pierwey wrzкомо uciekali, obróciwszy twarz, mocnięj odpięrali. Co obaczywszy synowie Beniaminowi, tył podali,

42. y ku drodze pustynie idąc poczęli, gdzie ich też nieprzyjaciele gónili; ale y ci, którzy byli miasto zapalili, zaskoczyli im.

43. Y tak się stało, że ie z obu stron nieprzyjaciele siekli, y nie było żadnego odpoczynku u mięrającym. Legli y porażeni są na wschodnią stronę miasta Gabaa.

44. A było tych, którzy na tymże miejscu po bićci są, ośmnaście tysięcy mężów wszystko duży walecznicy.

45. Co gdy uyrzeli, którzy byli zostali z Benjamin, uciekli na pustynię, y szli do skały, której imię iest Remmon. Y w onym uciekaniu tułających się y tam y sam biegających, zabili pięć tysięcy mężów. A gdy ieszcze dalej uciekali, gónili ich y zabili ieszcze dwa tysiąca.

46. Y tak się stało, że wszystkich, którzy polegli z Beniamina na różnych miejscach, było dwadzieścia y pięć tysięcy, waleczników do wojny prawie gotowych.

47. A tak zostało ze wszystkiego pocztu Beniaminowego, którzy uść y uciec na puszcza mogli,

Maraagabe; są to dwa wyrazy hebrajskie złożone, które znaczą od trzciniaku Gabaa, albo od zachodu Gabaa, czego się trzymał nasz autor Vulgaty. — *Obywatele miasta*. Wszyscy Beniamieci, którzy byli w mieście.

36. *A synowie Beniaminowi*. Ta część Beniamitów, którzy na większą część Izraelitów byli napadli.

38. *Dali im znak*. Postanowili byli. — *Ogień zapalili*. Sprawiwszy pożar miasta.

39. *W samym potykaniu będący*. Ci, którzy, w skutek udanej ucieczki, Beniamitów daleko byli odciągnęli.

47. *Sześć set mężów*. Ci zostawieni byli, ażeby jedno pokolenie z Izraela nie zostało zagładzone, jak mówi się niżej, r. 21, w 3 i 6 Nareszcie ażeby cokolwiek zostawić i miłosierdziu, gdy zdawało się, że wiele było pozwolone sprawiedliwości. Trzecią przyczynę daje s. Hieronim, na nagrobku Pauli, w tych słowach: *W mie-*

erunt, sexcenti viri: sederuntque in petra Remmon mensibus quatuor.

48. Regressi autem filii Israël, omnes reliquias civitatis, a viris usque adjumenta, gladio percusserunt, cunctasque urbes et viculos Benjamin vorax flamma consumpsit.

sześćset mężów, y usiedli na skale Remmon przez cztery miesiące.

48. A wróciwszy się synowie Izraelowi, wszystkie ostatki miasta od ludzi aż do bydła, mieczem pobili, i wszystkie miasta y wsi Beniaminowe żrzący płomien pożarł.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 20. w. 2. *Wszyscy węglowie ludu.* Po łacinie *Anguli*, a po Żydowsku *penuth*, zowią baszty, które przy węglach muru bywają murowane, na obronę muru i miasta. Ztąd też przez podobieństwo zowią ludzie przedniejsze w mieście, na których Rzeczpospolita polega, jako to tu masz, także 1. Król. 14. Sophon 3. podczas też i królestwo Piśmo 4. zowie węglowem, dla tego iż mocne jest i lud zatrzymywa. *Hiero. lib. 5 In Isai c. 19.* Ztądże i Pan Chrystus, na którym się ściany dwójakiego ludu wspierają, jest nazwany kamieniem węglowym.

23. *Mamli jeszcze iść ku bitwie.* Izrael za rozkazaniem Bożem walczył na Beniamina, a przedsię po dwakroć porażony jest i zginęło do czterdziestu tysięcy Izraelitów, powiada Hieronim 4. iż Pan Bóg to przepuścił na pomstę bałwochwalstwa: bo Dan wprowadził był do miasta swojego bałwany wzięwszy je z domu onego Michy, wyżej 18. ver. 18. A tak chocia się mścili onego grzechu, o niewiastę od wszeteczników umorzoną: a wszakże onego bałwochwalstwa nie skarali, i owszem jakoby zezwalali, dla tego dał moc Pan Bóg nieprzyjaciolom nad nimi. *Hieron. in Hosee 10.*

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O pojęciu za żony córek z Jabez Galaad i Silo przez mężów, którzy zostali ocaleni z pokolenia Beniamina.

1. Juraverunt quoque filii Israël in Maspha et dixerunt: Nullus nostrum dabit filiis Benjamin de filiabus suis uxorem.

2. Veneruntque omnes ad domum Dei in Silo, et in conspectu ejus sedentes usque ad vesperam, levaverunt vocem, et magno ululatu coeperunt flere, dicentes:

3. Quare Domine Deus Israël factum est hoc malum in populo tuo, ut hodie una tribus auferretur ex nobis?

4. Altera autem die diluculo consurgentes, extruxerunt altare: obtuleruntque ibi holocausta, et pacificas victimas, et dixerunt:

5. Quis non ascendit in exercitu Domini de universis tribubus Israël? Grandi enim juramento se constrinxerant, cum essent in Maspha, interfici eos, qui defuissent.

6. Ductique poenitentia filii Israël super fratre suo Benjamin, coeperunt dicere: Ablata est tribus una de Israël,

1. Przysięgli też synowie Izraelowi w Maspha, y rzekli: Żaden z nas nie da synóm Beniaminowym z córek swych żony.

2. Y przyszli wszyscy do domu Bożego do Silo, a siedząc przed oczyma jego aż do wieczora, podnieśli głos, y wielkim krzykiem ięli płakać, mówiąc:

3. Przecz Panie Boże Izraelów stało się to złe w ludu twoim, że dziś iedno pokolenie z nas zniszone jest?

4. A drugiego dnia rano wstawszy, zbudowali ołtarz: y ofiarowali tam całopalenia y zapokoyne ofiary, y rzekli:

5. Kto nie szedł w woysku Pańskim ze wszech pokoleni Izraelowych? Bo się byli wielką przysięgą zawiązali, będąc w Maspha, że mieli być zabici, którychby niedostawało.

6. Y żalem zięci synowie Izraelowi nad bratem swym Beniaminem, ięli mówić: Zniszone jest iedno pokolenie z Izraela,

ście Gabaa, aż do fundamentu zniszczonem, nieco zatrzymała się Paula, wspomniawszy na jego grzech, i na niewiastę na sztuki rozdzieloną, i na sześciuset mężów pokolenia Beniamina, dla Paucta apostola ocalonych.—Na skale Remmon. Miasto było na skale przepaścistej, odległe od Jerozolimy na mil piętnaście, niedaleko od Gabaa, ojczyzny Saula, między północą i wschodem. Było i drugie Remmon w pokoleniu Symeona, Jos., 19, 7, które było granicą na północ.—Przez cztery miesiące. W którym miejscu potrzeba im było jak najtrudniej żyć, gdyż tam zostawali obleżeni, ani też z sobą, jako w czasie ucieczki, mogli zabrać rzeczy potrzebuych do pożywienia.

R. 21.—1. *Przysięgli.* Przysięgli byli przed zaczęciem wojny. Nie grzeszyli Izraelici tak przysięgając; mógł bowiem, w skutek wyroku całego ludu, w którego ręku była władza najwyższa, w ten sposób być karany występpek Beniamitów.

2. *Siedząc przed oczyma jego.* Patrz r. 20, w 26.

4. *Zbudowali ołtarz.* U Izraelitów powinien był jeden tylko być ołtarz, na którym ofiary składano, i ten

stał w przysionku przybytku w Silo. Lecz dla mnóstwa ofiar krwawych, przez lud złożonych, ołtarz inny na zapobieżenie konieczności mógł być wystawiony, ażeby dla tylu ofiar dano miejsce. To bowiem za czasów Salomona uczyniono, III. Król. 8, 64.; tak utrzymują niektórzy. Inni powiadają, że zwyczajnie jeden tylko mógł być ołtarz; w razie zaś nadzwyczajnym nie nie zawadzało, ażeby drugi nie mógł być wystawiony, jeśli nie było niebezpieczeństwa do bałwochwalstwa, jako gdy mężowie najznakomitsi z prorocstwa i świętości składali ofiary, jak Samuel, który w Ramatha i Masphaath złożył ofiarę. I. Król. 7, w Galgala I. Król. 11, 15; w Betlejemie I. Król. 16, 15.; jak Dawid na bojowisku Areuna Jebuzejczyka II. Król. 24, 15, 1. Paral. 21, 26; jak Eliasz na górze Karmelu III. Król. 18, 32. Inni sądzą, że jedno tylko miejsce na ołtarz się przeznacza, lecz w obrębie tego miejsca może być wiele ołtarzy wystawionych. Na resztę nie zbywa i na takich, którzy mniemają, że jeden ołtarz był zalecony w tym tylko czasie, kiedy lud mieszkiał na puszczy, potem zaś, kiedy Izraelici odziedziczyli posiadłość bezpieczną i spokojną, wiele mogło być zbudowanych. Patrz Serariusza, qu. 1.

7. unde uxores accipient? omnes enim in commune juravimus, non daturus nos his filias nostras.

8. Idcirco dixerunt: Quis est de universis tribubus Israël, qui non ascendit ad Dominum in Maspha? Et ecce inventi sunt habitatores Jabes Galaad in illo exercitu non fuisse.

9. (Eo quoque tempore cum essent in Silo, nullus ex eis ibi repertus est).

10. Miserunt itaque decem millia viros robustissimos, et praeceperunt eis: Ite, et percutite habitatores Jabes Galaad in ore gladii, tam uxores quam parvulos eorum.

11. Ethoc erit, quod observare debetis: Omne generis masculini, et mulieres, quae cognoverunt viros, interficite, virgines autem reservate. (*Num. 31, 17*).

12. Inventaeque sunt de Jabes Galaad quadringentae virgines, quae nescierunt viri thorum, et adduxerunt eas ad castra in Silo, in terram Chanaan.

13. Miseruntque nuntios ad filios Benjamin, qui erant in petra Remmon, et praeceperunt eis, ut eos susciperent in pace.

14. Veneruntque filii Benjamin in illo tempore, et datae sunt eis uxores de filiabus Jabes Galaad; alias autem non reppererunt, quas simili modo traderent.

15. Universusque Israël valde doluit, et egit poenitentiam super interfectione unius tribus ex Israël.

16. Dixeruntque majores natu: Quid faciemus reliquis, qui non acceperunt uxores? omnes in Benjamin feminae conciderunt,

17. et magna nobis cura, ingentique studio providendum est, ne una tribus deleatur ex Israël.

18. Filias enim nostras eis dare non possumus, constricti juramento et maledictione, qua diximus: Meledictus, qui dederit de filiabus suis uxorem Benjamin.

19. Ceperuntque consilium, atque dixerunt: Ecce solemnitas Domini est in Silo anniversaria, quae sita est ad septentrionem urbis Bethel, et ad orientalem plagam viae, quae de Bethel tendit ad Sichimam, et ad meridiem oppidi Lebona.

20. Praeceperuntque filiis Benjamin, atque dixerunt: Ite, et latitate in vineis.

6. *I żalem zięci.* Nie potępiali czynu przeciwko Benjamitom, za sprawcę którego Boga uważali; lecz ubolewali nad tem, że jedno pokolenie zostaje wygładzone z całego ludu.—*Nad bratem swym, Benjaminem.* Wszystkie pokolenia i każdy z Hebrajczyków, jakby braćmi byli, ponieważ powszechnego mieli ojca Jakóba, od którego Izraelitami nazwani są.

7. *Bośmy wszyscy społecznie przysięgli.* Zamiast tego wyrazu *społecznie*, tekst hebrajski ma *w Panu* czyli *przez Boga*, jako też LXX. Do przysięgi dodane było złorzeczenie, czyli, jak powiada nasz tłumacz, przekleństwo, w. 18: *Przeklęty, ktoby dał z córek swych żonę Benjaminowi.*

8. *Obywatele Jabes Galaad.* Miasto sławne, znajduje się za Jordanem w pokoleniu Manassesa, o którym potem częstą jest wzmianka w Piśmie.

10. *Pobijcie.* Teksta hebrajski i grecki znaczą, *przewu poddajcie*; które to przekleństwo, jakiej miało być

7. *zkądże wezmą żony?* bośmy wszyscy społecznie przysięgli, że my nie damy tym córek naszych.

8. *Przetóż rzekli:* Kto iest ze wszystkich pokoleni Izraelowych, który nie przyszedł do Pana do Maspha? *Alic* oto należli się obywatele Jabes Galaad, że nie byli w onym woysku.

9. *(Na on czas też gdy byli w Silo, żaden z nich nie był należony).*

10. *Posłali tedy dziesięć tysięcy mężów najmniejszych, y przykazali im:* Idźcie, a pobijcie obywatele Jabes Galaad pasczką miecza, tak żony iako i dziatki ich.

11. *A to iest, co zachować macie:* Każdego mężczyznę, y niewiasty które uznały męża, pobijcie, a panny zachowaycie.

12. *Y nalazło się z Jabes Galaad czterysta panien, które nie uznały łoża męzkiego, y przywiedli je do obozu do Silo, w ziemi Chananeyckiej.*

13. *Y posłali posły do synów Beniaminowych, którzy byli na skale Remmon, y rokazali im, aby je przywiedli w pokoiu.*

14. *Y przyszli synowie Beniaminowi onego czasu, y dano im żony z córek Jabes Galaad: ale innych nie naydowali, któreby tymże sposobem wydali.*

15. *Y lud wszytek Izraelski barzo żałował, y pokutę czynił za wygubienie iednego pokolenia z Izraela.*

16. *Y rzekli starszy:* Cóż uczynimy drugim, którzy żon nie wzięli? wszystkie niewiasty Beniaminowe poległy,

17. *a wielkiem staraniem, y niezmierną pilnością trzeba nam opatrzyć, aby nie zginęło iedno pokolenie z Izraela.*

18. *Bo córek naszych dać im nie możemy, będąc przysięgą y kłatwą obowiazani, którąśmy rzekli:* *Przeklęty ktoby dał z córek swych żonę Beniaminowi.*

19. *Y naradzili się, y rzekli:* *Oto iest święto Pańskie w Silo uroczyste, które leży ku północy miasta Bethel, y na wschodnią stronę drogi, która z Bethela idzie ku Sichimie, a na południe miasteczka Lebona.*

20. *Y przykazali synóm Beniaminowym, y rzekli:* *Idźcie, a skrijcie się w winnicach.*

natury zaraz wyjaśniono, to jest, ażeby zostali zabici wszyscy mężowie, żony i dzieci, nie zaś panny y bydło; miasto też nie miało być spalone, albo zniszczone.

12. *Cztery sta panien.* Mowa iest o pannach dorosłych, nie zaś o dziewczynkach, albo niewowłętach.

13. *Rokazali im, aby je przywiedli w pokoiu.* Według tekstu łacińskiego, *aby je przyjęli w pokoiu.* Rokazał lud Izraelski, ażeby Beniamici owych posłów przyjęli w pokoiu, gdyż już przypuszczono do pokoiu resztę Benjamitów. W tekście hebrajskim jest, *ogłosili im pokój*, czyli raczej *wezwali ich w pokoiu*, jako też mają LXX.

14. *Dano im żony.* Nic nie grzeszyli przeciw przysiędze, którą siebie tylko zobowiązali byli, ażeby córek swoich nie dali; tu zaś dają córki tych, którzy na zgromadzeniu nie byli obecnymi, gdy przysięga została wykonana.

18. *Bo córek naszych dać im nie możemy.* Wstrzymywani uszanowaniem dla przysięgi.

21. Cumque videritis filias Silo ad ducendos choros ex more procedere, exite repente de vineis, et rapite ex eis singuli uxores singulas, et pergite in terram Benjamin.

22. Cumque venerint patres earum, ac fratres, et adversum vos queri coeperint, atque jurgari, dicemus eis: Miseremini eorum: non enim rapuerunt eas jure bellantium atque victorum, sed rogantibus ut acciperent, non dedistis, et a vestra parte peccatum est.

23. Feceruntque filii Benjamin, ut sibi fuerat imperatum: et juxta numerum suum rapuerunt sibi de his, quae ducebant choros, uxores singulas: abieruntque in possessionem suam, aedificantes urbes, et habitantes in eis.

24. Filii quoque Israēl reversi sunt per tribus et familias in tabernacula sua. In diebus illis non erat rex in Israēl; sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.

21. A gdy ujrzyćcie że córki Silo do tańca według zwyczaju wyidą, wyskoczcie znagła z winnic, y uchwycicie z nich każdy po iednę żenę, a bieżcie do ziemi Benjamin.

22. A gdy przydą oycowie ich, y bracia, y przeciw wam żałować się poczną, y prawować, rzeczymy im: Smiłuycie się nad nimi! boć ich nie pobrali prawem wojuiących y zwycięzców, ale gdy prośili aby wzięli, nie daliście, y z waszj strony zgrzeszyło się.

23. Y uczynili synowie Benjamin, iako im kazano: y wedle liczby swoiěj porwali sobie z tych które tańcowały, po żenie: y szli do osiadłości swych, buduiąc miasta y mieszkaiąc w nich.

24. Synowie téż Izraelscy wrócili się, według pokoleni y familij, do przybytków swoich. We dni one nie było króla w Izraelu: ale każdy co się mu zdało dobrego, to czynił.

21. *Do tańca według zwyczaju wyidą.* Nie ze swawoli dziewczęcej tańce się odbywały, jak utrzymuje pewny heretycki tłumacz, lecz pochodziły z obrządków religijnych i ojczystych zwyczajów. Tekst chaldejski daje do zrozumienia, że był pierwszy dzień miesiąca, czyli nów. Drudzy mniemali, że było święto Wielkanocne. Zdanie jest powszechniejsze, że było święto Namiotów, gdyż w czasie tego festu zieleniej winne macice i pod ich cieniem łatwo mogli się skrywać na zasadzkach Benjamici. — *Uchwycicie z nich każdy po jednej żonie.* Nie łamią przysięgi, którą tylko zobowiązali się byli, żeby dobrowolnie nie dali.

22. *Prawem wojuiących.* Które pozwala z uwiezionemi nieco srożej się obchodzić. — *Zgrzeszyło się.* Nie żeby w rzeczy samj zgrzeszyli, gdyż przysięgą związani byli; lecz że rzecz sama w sobie uważana, oprócz

przysięgi, miała pewien pozór nieludzkości i niemilosierdzia.

23. *I uczynili synowie Benjamin, jako im kazano.* Nie zgrzeszyli Benjamici przez to porwanie: 1) bo usłuchali dobrej rady przedniejszych z Izraela; 2) bo żadną przysięgą, któraby była na przeszkodzie temu, nie byli związani; 3) ponieważ tym sposobem pożyteczniej było wejść w związek małżeński z Izraelitkami, niż albo prowadzić życie wolne i rozpustne, albo brać za żony pogauki.

24. *We dni one nie było króla w Izraelu.* Kiedy to się przytrafiło, różne są o tém zdania. Prawdziwszém zdaje się to, którego się trzymają Abulensis, Genebrardus, Lyranus, Serarius i inni, utrzymując, że to się stało w przerwie czasu zaszłej między śmiercią Jozuego i objęciem zarządów przez pierwszego z sędziów.—Patrz Serariusza, quaest 6.

Koniec Księgi Sędziów.

Wprowadzenie do Księgi Rut.

Księga Rut może być uważana jako dodatek do księgi Sędziów, i razem jako wstęp do ksiąg Królewskich: gdyż w niej opisuje się historia z czasu Sędziów, i od tejże Rut, jakby piérwszj swj matki, pochodził Dawid i inni królowie Judcy. których dzieje obejmują księgi Królewskie. Najwłaściwiej przeto Księga ta, w składzie Ksiąg świętych umieszczoną została pomiędzy księgami Sędziów i Królewskimi.

Księga ta nosi nazwę od Moabickiej niewiasty, imieniem Rut, która, w nagrodę swych cnót, prawem lewiratu (dziewierzstwa), została małżonką znakomitego Betleemskiego Izraelity, nazwiskiem Booza, pradziada Dawida Króla.

Celem autora było pokazać, jakim sposobem Dawid, z rodu którego miał się narodzić Chrystus, pochodził z pokolenia Judy, któremu, według proroctwa Jakóba Patryarchy, obiecano było berło, czyli piastowanie najwyższj władzy w narodzie Izraelskim, aż do czasu przyjścia na świat oczekiwanego Messyasza.

Księga ta została napisana już po narodzeniu Dawida, albowiem w niej on się wspomina; lecz wprzód nim został wybrany królem, gdyż o tém nie uczyniono tam żadnej wzmianki, a czego autor zapewnie był nie przemilczał, jesliby już mu było wiadomém wyniesienie Dawida na królestwo. Pierwotny język téj księgi jest hebrajski. Autor jój jest niewiadomy; najpowszechniej przyznawaną jest Samuelowi.

W księdze Rut, szczupłej co do objętości, bo składającej się z czterech tylko rozdziałów, zdajemy dla siebie wiele zbawiennych nauk i przykładów. Oto widzimy z niej iż Jezus Chr

w rzedzie swoich przodków chciał mieć nawet poganki, jakimi były Rachab i Rut: „Aby, według słów Ś. Hieronima, pokazał, iż nie wzdrygał się pochodzić od grzeszników ten, który dla tego był przyszedł, iżby zgładził grzechy wszystkich ludzi; i aby w Rut, pogance i pierwszjej prababce Chrystusa, zostało przyobrażone powołanie do wiary Jezusowej pogan, po odrzuceniu jej przez Żydów.“ Booz zostawił nam przykład patryarchalnej dobroci, ujmującej prostoty i delikatnej a pobożnej miłości bliźnich; Rut zaś daje wzór doskonałej miłości małżeńskiej i synowskiej. Możemy także podziwiać jej wielką wiarę, podobną do téj, jaką miał Abraham. Opuściła ona swój kraj, krewnych, i zastarzałe swe bałwochwalcze zabobony, a poszła za świekrą swą Noemi, połączyła się z jej ludem, i uznała jej Boga. Ztąd i Bóg, wynagradzając jej te cnoty, przyjął ją do swego ludu, i tak rozporządził iż została zjednoczoną z familią Abrahama i Dawida, a tém samém zaliczoną do rodu przodków Messyasza. i t. d.

LIBER RUTH.

CAPUT I.

KSIĘGA RUT.

ROZDZIAŁ I.

O przeniesieniu się Elimelecha do Moab, z przyczyny głodu, o jego i synów jego śmierci, i o powrocie jego żony Noemi z synową Rut do Betleemu.

1. In diebus unius judicis, quando judices praeerant, facta est fames in terra. Abiitque homo de Bethlehem Juda, ut peregrinaretur in regione Moabitude, cum uxore sua, ac duobus liberis.

2. Ipse vocabatur Elimelech, et uxor ejus Noemi, et duo filii, alter Mahalon, et alter Chelion, Ephrathaei de Bethlehem Juda. Ingressique regionem Moabitudinem, morabantur ibi.

3. Et mortuus est Elimelech maritus Noemi: remansitque ipsa cum filiis.

4. Qui acceperunt uxores Moabitidas, quarum una vocabatur Orpha, altera vero Ruth. Maueruntque ibi decem annis,

5. et ambo mortui sunt, Mahalon videlicet et Chelion: remansitque mulier orbata duobus liberis ac marito.

6. Et surrexit, ut in patriam pergeret cum utraque nuru sua, de regione Moabitude: audierat enim, quod respexisset Dominus populum suum, et dedisset eis escas.

7. Egressa est itaque de loco peregrinationis

1. Za czasu iednego sędziego, gdy sędziowie byli przełożonemi, stał się głód w ziemi. Y szedł człowiek z Bethlehem Juda, aby gościem był w krainie Moab, z żoną swą, y ze dwiema synoma.

2. Samego zwano Elimelech, a żonę iego Noemi, a dwu synów, iednego Mahalon, a drugiego Chelion, Ephratczykowie z Bethlehem Juda. Y wszedłszy w krainę Moabitską, mieszkali tam.

3. Y umarł Elimelech mąż Noemi: y została sama z synami.

4. Którzy poięli żony Moabitki, z których iedną zwano Orpha, a drugą Ruth. Y mieszkali tam dziesięć lat,

5. y oba umarli, to iest, Mahalon y Chelion: y została niewiasta osierociąta bez dwu synów, y bez męża.

6. Y wezbrała się, aby szła do oyczyzny z obiema niewiastkoma swemi z kraiu Moabitskiego: bo słyszała, że weyjrzał Pan na lud swój, y dał im żywność.

7. Wyszła tedy z mieysca gościny swojej, z o-

R. 1. — 1. Za czasu jednego sędziego. Kto był tym sędzią Pismo ś. nie mówi. Tłómacze podzielili się na różne zdania. Jedni sądzą, że był Heli Arcy-kapłan; drudzy mniemają, że był Abezan; inni powiadają, że Gedeon; inni utrzymują, że byli Barak i Debbora, inni naresztę dowodzą, że był Aod, albo Abimelech, nic nie ma pewnego. — Stał się głód w ziemi. Ten głód trwał przez lat dziesięć, jak autorowie wyprowadzają z w. 4, nie powstał on z przyczyn naturalnych, lecz dla ukarania grzechów Izraelitów, którzy za czasów sędziów wpadali często w bałwochwalstwo. — W krainie Moab. Ta kraina leży na wschód od ziemi świętej, za Jordanem.

2. Samego zwano Elimelech. Ten wyraz znaczy: Bóg Król, albo boga król, albo boga mojego król. Rabini powiadają, że Elimelech był bratem owego Salmona, który razem z Jozuem wszedł do ziemi obiecanej, a następnie był synem Nahassona, o którym jest wzmianka w r. 4. w. 20. Żonę jego Noemi. To imię oznacza piękną, przyjemną, wesołą. Rabini utrzymują, że ona była wnuczką Nahassona, księżcia w pokoleniu Judy, i córką brata Salmona, o którym niżej r. 4 — Mahalon.

Ten wyraz znaczy chorego, słabego. — Chelion. Albo oznacza zupełnego i doskonałego. albo tego, który cały jest gołębi — Ephratczykowie z Bethlehem Juda. Nie jedno było Betlejem, jak powiedziano wyżej. Ks. Sędz. r. 17, w. 7; żeby więc dać wiedzieć, iż mowa jest o Betlejemie pokolenia Judy, dodaje się wyraz Ephratczykowie i wyraz Judy: albowiem to Betlejem nazywało się jeszcze Ephratą, jak wid. z Gen. 35, 19 i 40. 7., 1 Paral. 2 i 4. Mich: 5 z tej księgi Ruth, r. 4 w 2.

4. Jedną zwano Orpha, a drugą Ruth Orpha była żoną Cheliona, a Ruth Mahalona, jak wid: z r. 4 w 10 gdzie Booz rzekł: Ruth Moabitkę, żonę Mahalon, uczyniłem w małżeństwo. Niektórzy sądzą, że ci dwaj bracia zgrzeszyli pojmując sobie za żony poganki, które nie wyrzekły się błędów ojczystych, jak wid. z w. 15. Serariusz jednak wymawia ich od grzechu z przyczyny konieczności, że nie mogli tam brać za żony Izraelitek.

5. Oba umarli. Nie zostawiwszy po sobie żadnego potomstwa, i chociaż o tém Pismo ś. nie mówi, widać jednak z całego opowiadania,

7. Wyszła tedy z mieysca gościny swojej, z o-

suae cum utraque nuru: et jam in via revertendi posita in terram Juda.

8. dixit ad eas: Ite in domum matris vestrae, faciat vobiscum Dominus misericordiam, sicut fecistis cum mortuis et mecum.

9. Det vobis invenire requiem in domibus virorum, quos sortiturae estis. Et osculata est eas. Quae elevata voce flere coeperunt.

10. et dicere: Tecum pergemus ad populum tuum.

11. Quibus illa respondit: Revertimini, filiae meae, cur venitis mecum? num ultra habeo filios in utero meo, ut viros ex me sperare possitis?

12. Revertimini, filiae meae, et abite: jam enim senectute confecta sum, nec apta vinculo conjugali; etiam si possem hac nocte concipere, et parere filios,

13. si eos expectare velitis, donec crescant, et annos pubertatis impleant, ante eritis vetulae, quam nubatis. Nolite, quaeso, filiae meae: quia vestra angustia magis me perimit, et egressa est manus Domini contra me.

14. Elevata igitur voce, rursum flere coeperunt: Orpha osculata est sororem, ac reversa est: Ruth adhaesit socrui suae;

15. cui dixit Noemi: En reversa est cognata tua ad populum suum, et ad deos suos, vade cum ea.

16. Quae respondit: Ne adverseris mihi, ut relinquam te et abeam: quocumque enim perrexeris, pergam: et ubi morata fueris, et ego pariter morabor. Populus tuus populus meus, et Deus tuus Deus meus.

17. Quae te terra morientem suscepit, in ea moriar: ibique locum accipiam sepulturae. Haec mihi faciat Dominus, et haec addat, si non sola mors me et te separaverit.

puszczać przyjaciół, udających się w jakąkolwiek drogę, zawsze było dowodem uprzejmości. Gen. 18, 16; 31, 27; Act. 20, 38; Rom. 15. 2. Lecz te dwie synowe, ujęte roztropnością i łagodnością swojej teści, chciały jej towarzyszyć aż do Betlejem i przy niej na zawsze zamieszkać.

8. *Idźcie do domu matki waszej.* Tak do nich przemawia albo dla tego, że nie miały ojca, albo że córki częściej i ochotniej przestają z matkami, albo że niewiasty w domu mieszkały oddzielnie od mężczyzn, córki z matkami, siostrami i t. d. — *Miłosierdzie, jakoście uczyniły z nieboszczykami.* Wyświadczać miłosierdzie jest to dobrze czynić. Te dwie Moabitki okazały miłosierdzie małżonkom swoim: 1) wychodząc za nich, jako przychodniów, za mąż, i spokojnie i życzliwie z nimi współżycząc; 2) po śmierci sporządzając należyte im pogrzeby, przechowując i czcząc ich pamięć, i z miłości ku nim stanowiąc na zawsze z Noemi mieszkać.

9. *Należć odpocznienie w domach mężów.* To jest, ażeby były wolne od zmartwień, kłótni, narzekania, prac, i łez, które zwykły towarzyszyć małżeństwu; i dla tej przyczyny ś. Paweł Ap. mówi, że żonaci mają *utrapienie ciała* 1 Cor. 7, 28. Żony mają też odpoczynek, gdy ich mężowie troskliwi są o urządzenie gospodarstwa i prowadzenie interesów, dotyczących utrzymania rodziny; jakiej pomocy pozbawione są wdowy, i dla tego bywają miotane wielkimi falami trosk i przeciwności.

11. *Ażaj jeszcze mam syny w żywocie moim.* Słowa te

biema niewiastkoma: a będąc już w drodze nawrócenia się do ziemie Juda,

8. rzekła do nich: Idźcie do domu matki waszój, niechay uczyni z wami Pan miłosierdzie, jakoście czyniły z nieboszczykami y zemną.

9. Niechay wam da naleść odpocznienie w domiech mężów, których dostaniecie. Y pocałowała ie. Które wyniószy głos ięty płakać,

10. y mówić: Póydzem z tobą do ludu twoiego.

11. Którym ona odpowiedziała: Wróćcie się córki moie, przecz idźcie zemną? Ażaj ieszcze mam syny w żywocie moim, żebyście się mężów ze mnie spodziewać mogli?

12. Wróćcie się, córki moie, a idźcie: bom się już zstarzała, ani się godzę do związku małżeńskiego, choćbych mogła téy nocy począc, y porodzić syny,

13. iesłbyście ich czekać chćiały, ażby podrośli. y lat młodzieństwa doszli, pierwię będziecie babami, niżli za mąż póydziecie. Niechćięcie, proszę, córki moie: bo wasze utrapienie barzięy mię ciśnie, y wysła ręka Pańska przeciwko mnie.

14. Podniószy tedy głos, zasię ięty płakać: Orpha pocałowała świekrę, y wróciła się: Ruth została przy świekrze swéy.

15. Którę rzekła Noemi: Oto się wróciła ią-trew twoia do ludu swego, y do bogów swoich, idź z nią.

16. Która odpowiedziała: Nieprzeciwi mi się, abych cię opuściła y odeszła: bo gdzie siękolwiek obrócisz, póyde: a gdzie będziesz mieszkać, y ia pospołu mieszkać będę. Lud twój, lud mój: a Bóg twój Bóg mój.

17. Która cię ziemia umarłą przyjmie, na tév umrę: y tamże mieysce wezmę. To mi niech uczyni Pan, y to niech przyczyni, iesli nie sama śmierć mnie y ciebie rozłączy.

mają na celu owe prawo, które było przed Mojżeszem, Gen., 38, 11, i 14, i które przez Mojżesza zostało potwierdzone, Deut., 25., 5. t. j. ażeby bracia pojmwali w małżeństwo żony swych braci, którzy umarli nie zostawiający dzieci, i żeby im potomstwo wzbudzili.

13. *Jesłbyście ich czekać chćiały.* Nie żeby prawem Deut. 1, 25. w. 5. miałyby być do tego obowiązane, lecz że one zdawały się nawet i na to zasługiwać — *Wasze utrapienie bardziej mię ciśnie.* Bardzo się trapię tém, że z powodu mego odejścia tak smutne jesteście, i nie chcecie i rozstać się ze mną; boleść wasza, ponieważ najmocniej was kocham, bardzo mię dręczy. — *Wysła ręka Pańska przeciwko mnie.* Do innych utrapień, jakimi P. Bóg mię doświadczył, przydane jest i to, iż zmuszoną jestem odejść od was i pozbawić się przyjaźni waszej.

15. *Do ludu swego, i do bogów swoich.* Z tego się pokazuje, że Orpha, będąc oddana bałwochwalstwu, nigdy żydowskich obrządków nie przyjęła. — *Ją-trew.* Bratowa. Linda.

16. *Bóg twój, Bóg mój.* Wyrzekę się zabobonów ojczystych i do ciebie się przyłączę

17. *To mi niech uczyni Pan, i to niech przyczyni.* Poprzedzając na same nieszczęście i klęski, wyraziła to, na co siebie zaklinała, jeśliby niedotrzymała obietnicy, to jest: na głód, zarazy, śmierć, co pisarz święty nie miał potrzeby wyrażać.

18. Videns ergo Nohemi, quod obstinato animo Ruth decrevisset secum pergere, adversari noluit, nec ad suos ultra reditum persuadere:

19. profectaeque sunt simul, et venerunt in Bethlehem. Quibus urbem ingressis, velox apud cunctos fama percirebruit: dicebantque mulieres: Haec est illa Nohemi.

20. Quibus ait: Ne vocetis me Nohemi (id est pulchram) sed vocate me Mara (id est amaram), quia amaritudine valde replevit me Omnipotens.

21. Egressa sum plena, et vacuum reduxit me Dominus. Cur ergo vocatis me Nohemi, quam Dominus humiliavit, et affixit Omnipotens?

22. Venit ergo Nohemi cum Ruth Moabitude, nuru sua, de terra peregrinationis suae, ac reversa est in Bethlehem, quando primum hordea metebantur.

18. Widząc tedy Noemi, że upornym sercem umyśliła Ruth z nią iść, niechciała się przeciw. ani więcej radzić. żeby się do swych wróciła:

19. y poszły pospołu, y przyszły do Bethlehem. Które gdy do miasta weszły, prędką się u wszystkich sława rozgłosiła: y mówiły niewiasty: Tać to jest Noemi.

20. Którym rzekła: Nie zowiecie mię Noemi, (to jest piękną), ale mię zowiecie Mara (to jest gorzka) boć mię gorzkością bardzo napełnił Wszchemogący.

21. Wysłałam była pełna, a prózną mię przywrócił Pan. Czemuż mię tedy zowiecie Noemi którą Pan poniżył, a Wszchemogący utrapił?

22. Przyszła tedy Noemi z Ruth Moabitką niewiastką swą z ziemię gościny swojej, y wróciła się do Bethlehem, kiedy naprzód ięczmiem żęto.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O Rut, zbierającej kłosy na polu Booz.

1. Erat autem viro Elimelech consaguineus, homo potens, et magnarum opum, nomine Booz.

2. Dixitque Ruth Moabitis ad socrum suam: Si jubes, vadam in agrum, et colligam spicas, quae fugerint manus metentium, ubicumque clementis in me patris familias reperero gratiam. Cui illa respondit: Vade, filia mea.

3. Abiit itaque et colligebat spicas post terga metentium. Accidit autem, ut ager ille haberet dominum nomine Booz, qui erat de cognatione Elimelech.

4. Et ecce, ipse veniebat de Bethlehem, dixitque messoribus: Dominus vobiscum. Qui responderunt ei: Benedicat tibi Dominus.

5. Dixitque Booz juveni, qui messoribus praeerat: Cujus est haec puella?

6. Qui respondit: Haec est Moabitis, quae venit cum Nohemi de regione Moabitude,

7. et rogavit, ut spicas colligeret remanentes,

1. A Elimelech mąż miał krewnego człowieka możnego, y wielkich bogactw, imieniem Booz.

2. Y rzekła Ruth Moabitka do swiekry swęj: Jeśli każesz, pójdę na pole, a będę zbierać kłosy, któreby uszły rękę żeńców, gdziekolwiek gospodarza na się łaskawego naydę łaskę. Który ona odpowiedziała: Idź, córko moja.

3. Szła tedy y zbierała kłosy za żeńcami. Y trafiło się, że ono pole miało pana imieniem Booz, który był z rodu Elimelech.

4. A oto sam przychodził z Bethlehem, y rzekł do żeńców: Pan z wami. Którzy mu odpowiedzieli: Niech ci błogosławi Pan.

5. Y rzekł Booz młodzieńcowi, który stał nad żeńcami: Czyja to dziewczka?

6. A on odpowiedział: Ta jest Moabitka, która przyszła z Noemi, z kraiu Moabitskiego,

7. y prosiła, aby zbierała kłosy pozostałe, idąc

18. *Upornem sercem.* Tłomaczy się tu na stronę dobrą, i bierze się za stateczność woli. — *Ani więcej radzić. żeby się do swych wróciła.* Radziła przed tem przez grzeczność, aby pozostały, iżby nie przyczyniła się im do opuszczenia ojczyzny, krewnych, przyjaciół; a jeśli może pokazywały po sobie, że mają przyjąć obrządki żydowskie, chciała doświadczyć ich stałości. Lękając się, ażeby potem z jej smutkiem i hańbą od prawdziwej religii nie odpadły; poznawszy więc stateczną wolę Ruty, więcej już nie doradza jej powrotu.

19. *Przyszły do Bethlehem.* Jeśli przyszły z Petry, miasta Moabskiego, które wielu i poważnych autorów uważają za ojczyznę Ruty, drogi miały prawie na dni cztery — *Prędką się u wszystkich sława rozgłosiła.* W hebr. jest, *zabrzmiło całe miasto.* — *Tać to jest Noemi.* Powiadali to albo z radości i jej winszując powrotu, albo z podziwieniem i pogardą, że do ubóstwa przywiedziona została.

21. *Wysłałam była pełną, a prózną mię przywrócił Pan.* Nazywa siebie prózną, ponieważ umarł mąż, pomarli dzieci, i sama do ubóstwa przywiedziona została.

22. *Kiedy naprzód ięczmiem żęto.* To żniwo w Palestynie odbywać się zwykło w miesiącu Nisan, który odpo-

wiada w części naszemu Marcowi, w części Kwietniowi.

R. 2. — 1. *Elimelech mąż miał krewnego.* Jakim porządkiem Booz był jego krewnym Pismo ś. nie wyraziło. Rabbi Jozue, przytoczony przez Serariusza, quaest. 1., powiada że Elimelech, Salmon i Hijob, byli braćmi, Booz zaś był synem Salmona, brata Elimelecha: ten więc był stryjem, Booz zaś z brata się rodząc, był wnukiem. — *Imieniem Booz.* Ten wyraz oznacza albo *w mocy*, albo *w nim moc*.

2. *Będę zbierać kłosy.* U Hebrajczyków bowiem było zabronione zbieranie kłosów właścicielom gruntów, lecz tylko wolno było je zbierać ubogim tak krajowcom, jak i przychodniom. W prawie starem było zalecono, ażeby w czasie żniwa właściciele zostawiali cokolwiek kłosów na polu. Lev. 19, 9, i 23, 22.; Deut. 24, 19. Ruth więc, jako uboga, wychodzi dla zbierania kłosów.

4. *Pan z wami.* Niech będzie Pan z wami. Życzenie sprzyjające: na czem bowiem może zbywać tym, którzy zostają pod opieką Bożą? Słusznie więc Kościół często używa tego pozdrowienia i w ofierze mszy ś. i paciierzach kanonicznych. Było we zwyczaju, pozdrawiając dobrze życzyć tym, którzy wykonywali jakieś dzieło. Patrz Psal., 128. 8.

sequens messorum vestigia: et de mane usque nunc stat in agro, et ne ad momentum quidem domum reversa est.

8. Et ait Booz ad Ruth: Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: sed jungere puellis meis,

9. et ubi messuerint, sequere. Mandavi enim pueris meis, ut nemo molestus sit tibi: sed etiam, si sitieris, vade ad sarcinulas, et bibe aquas, de quibus et pueri bibunt.

10. Quae cadens in faciem suam et adorans super terram, dixit ad eum: Unde mihi hoc, ut invenirem gratiam ante oculos tuos, et nosse me dignareris peregrinam mulierem?

11. Cui ille respondit: Nuntiata sunt mihi omnia, quae feceris socruī tuae post mortem viri tui: et quod reliqueris parentes tuos et terram, in qua nata es, et veneris ad populum, quem antea nesciebas.

12. Reddat tibi Dominus pro opere tuo, et plenam mercedem recipias a Domino Deo Israël, ad quem venisti, et sub cujus confugisti alas.

13. Quae ait: Inveni gratiam apud oculos tuos, domine mi, qui consolatus es me, et locutus es ad cor ancillae tuae, quae non sum similis unius puellarum tuarum.

14. Dixitque ad eam Booz: Quando hora vescenti fuerit, veni huc et comede panem, et intinge buccellam tuam in aceto. Sedit itaque ad messorum latus, et congegit polentam sibi, comeditque et saturata est, et tulit reliquias.

15. Atque inde surrexit, ut spicas ex more colligeret. Praecepit autem Booz pueris suis, dicens: Etiamsi vobiscum metere voluerit, ne prohibeatis eam:

16. et de vestris quoque manipulis projicite de industria, et remanere permittite, ut absque rubore colligat, et colligentem nemo corripiat.

17. Collegit ergo in agro usque ad vesperam:

8. *Ale się przyłączyć do dziewczek moich.* Okazuje się żąd Boozą roztropność, powaga i skromność, gdyż radzi dziewczynie, ażeby się przyłączyła do dziewczek, co było rzeczą przyzwoitszą i bezpieczniejszą dla jej wstydlivosti, niż gdyby przestawała z mężczyznami.

9. *Pij wody.* W stronach wschodnich i strefach gorących wielki jest niedostatek wody, jak widać z Gen. 26 i 28: Exod. 2. Num. 20. Deut. 2. i z wielu innych miejsc; i żniwo przypadało w tym czasie, kiedy wyschły były wszystkie strumyki, i z powodu upałów dokuczało wielkie pragnienie: i przeto podany napój słusznie liczył się między dobrodziejstwa.

10. *Pokłoniwszy się do ziemi.* Często znajduje się wzmianka w Piśmie ś. o tych pokłonach, okazanych mężczyznom przez niewiasty, na dowód uszanowania, albo dziękczynienia: masz przykłady Gen. 23, 7 i 12. r. 27. 29. r. 33. 3 i 7. r. 42. 6. r. 43. 26, r. 49. 8. r. 50. 18.; Exod. 18. 7.

11. *Przyszłaś do ludu, któregoś przedtem nie znała.* Przyjawszy także religiję tego ludu,

14. *Mówiłeś do serca służebnice twojej.* Mówić do serca, jest-to mówić słowa pocieszające. Napotykają się wszędzie przykłady II. Par. 30, 22, i 33. 6; Iz. 40, 2. Oze: 2. 14.—*Która nie jestem podobna* Która je-

Bib. St. Test. T. I.

w tropy żeńców: a od poranku aż dotąd stoi na polu, y ani na małą chwilę wróciła się do domu.

8. Y rzekł Booz do Ruth: Słuchay córko, niechodź na insze pole na zbieranie, ani odchodź z tego miejsca: ale się przyłącz do dziewczynek moich

9. a gdzie żać będą, idź pozad. Bom ja przykazał parobkóm moim, abyć żaden przykry nie był, y owszem ieśli upragniesz, idź do łagwie, a pij wody, z których pią y parobcy.

10. Która upadszy na oblicze swe, y pokłoniwszy się do ziemi, rzekła do niego: Zkądże to mnie, żem znalazła łaskę w oczu twoich, y raczysz mię znać niewiastę cudzoziemkę?

11. Którę on odpowiedział: Powiedziano mi wszystko, coś uczyniła świekrze twę po śmierci męża twego, a żeś opuściła rodzice twoie, y ziemię, w którejeś się rodziła, y przyszaś do ludu, któregoś przedtem nie znała.

12. Niechżeć Pan odda za uczynek twój, y zupełną zapłatę weźmi od Pana Boga Izraelowego, do któregoś przyszała, y pod któregoś skrzydła się uciekła.

13. Która zaś rzekła: Nalazłam łaskę w oczu twych, panie mój, któryś mię pocieszył, a mówiłeś do serca służebnice twę, która nie iestem podobna iednę z służebnic twoich.

14. Y rzekł do nię Booz: Gdy godzina iedzenia będzie, przydź tu, a iedz chleb y omaczay skibkę twoię w occie. A tak siadła przy boku żeńców, y nagromadziła sobie prażma, y iadła y niaidła się, a ostatek wzięła.

15. A ztamtąd wstała, żeby kłosa wedle obycaju zbierała. Y przykazał Booz parobkóm swoim mówiąc: By téż y żać z wami chciała, nie broncie ię:

16. y z waszych téż snopów umyślnie rzucaycie, y zostac dopuszczaycie, aby bez wstydu zbierała, a zbieraiący żaden nie łay.

17. A tak zbierała na polu aż do wieczora: a

stem nędzniejszą.

14. *Jedz chleb.* Booz pozwolił był przedtem Rucie pić wodę, teraz daje i pokarm; stopniowo bowiem cnota się wzmaga. Pod imieniem chleba rozumie się wszelki pokarm.—*Omaczaj skibkę twoję w occie.* Zdaje się, że jest mowa o potrawach octem zaprawionych, które posilają i orzeźwiają tych, którzy wielkiem upałem są udrczeni. Zkąd inąd jest zwyczaj u wieśniaków, iż w czasie żniwa używają octu wodą rozproszanego, i ten rodzaj napoju ma w sobie moc ochładzającą. *Przy boku żeńców.* Nie naprzeciw, ażeby na jej twarz wzroku rzucać nie mogli.—*I nagromadziła sobie prażma.* Prażmo jest-to zboże prażone i stłuczone i w mąkę obrócone. Ten materal przydatny był do robienia z niego strawy, z przydaniem pewnego rodzaju przyprawy, npr. polewki sera etc. Co zaś się mówi o tem, że Ruth *nagromadziła sobie*, znaczy, iż obficie i hojnie pokarmów jej udzieliło: ponieważ sama wszystkiego zjeść nie mogła, miała więc jakby ich zbiór przed sobą.—*Ostatek wzięła.* Ostatki zebrała i przechowała; co że tak było, pokazuje się z w. 18.; gdzie się mówi, iż ona dała swiekrze Noemi z ostatków pokarmów swoich.

17. *Jakoby miarę Ephy.* Miara Ephy, zawierająca trzy korce, zawierała w sobie 960 uncyj, jak

et quae collegerat virga caedens et excutiens, invenit hordei quasi ephi mensuram, id est tres modios.

18. Quos portans reversa est in civitatem, et ostendit socrui suae: insuper protulit, et dedit ei de reliquiis cibi sui, quo saturata fuerat.

19. Dixitque ei socrus sua: Ubi hodie collegisti, et ubi fecisti opus? sit benedictus, qui misertus est tui. Indicavitque ei, apud quem fuisset operata: et nomen dixit viri, quod Booz vocaretur.

20. Cui respondit Nohemi: Benedictus sit a Domino: quoniam eamdem gratiam, quam praebuerat vivis, servavit et mortuis. Rursumque ait: Propinquus noster est homo.

21. Et Ruth, Hoc quoque, inquit, praecepit mihi, ut tamdiu messoribus ejus jungerer, donec omnes segetes meterentur.

22. Cui dixit socrus: Melius est, filia mea, ut cum puellis ejus ex eas ad metendum, ne in alieno agro quispiam resistat tibi.

23. Juncta est itaque puellis Booz: et tamdiu cum eis messuit, donec hordea et triticum in horreis conderentur.

co nazbierała laską wybiwszy y wymłóciwszy, znalazła ięczmienia iakoby miarę ephy, to iest trzy wiértle.

18. Które niosąc wróciła się do miasta, y okazała świekrze swoiędzy: y nad to wyięła, y dała iędy z ostatków pokarmu swego, którego się była naiała.

19. Y rzekła iędy swiekra: Gdzieś dzisiaj zbierała, a gdzieś robiła? niech będzie błogosławion, który się nad tobą smiłowal. Y powiedziała iędy, u kogo robiła: y imię powiedziała męża, że go zwano Booz.

20. Którey odpowiedziała Noemi: Niech będzie błogosławiony od Pana: ponieważ tęż łaskę, którą pokazywał żywym, zachował y umarłym. Y zaśię rzekła: Krewny nasz iest człowiek.

21. A Ruth: To mi też, pry, rozkazał, żebym się tak długo przyłączyła do żeńców iego, aż wszystko zboże pożną.

22. Którey rzekła swiekra: Lepiędy, miła córko, żebyś z dziewczkami iego wychodziła na żniwo, abyć się kto na cudzym polu nie sprzeciwił.

23. A tak przyłączyła się do dziewek Booz: y tak długo z nimi żęła, aż ięczmień y pszenię do gumien schowano.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O położeniu się Rut u nóg Boozu śpiącego, i otrzymaniu od niego darów i obietnicy małżeństwa.

1. Postquam autem reversa est ad socrum suam, audivit ab ea: Filia mea, quaeram tibi requiem, et providebo, ut bene sit tibi.

2. Booz iste, cujus puellis in argo juncta es, propinquus noster est, et hac nocte aream hordei ventilat.

3. Lavare igitur, et ungere, et induere cultioribus vestimentis, et descende in aream; non te videat homo, donec esum potumque finierit.

4. Quando autem ierit ad dormiendum, nota locum, in quo dormiat: veniesque et discooperies pallium, quo operitur a parte pedum, et projicies te, et ibi jacebis: ipse autem dicet tibi, quid agere debeas.

1. Y potym gdy się wróciła do swiekry swoiędzy, usłyszała od niędy: Córko moja, poszukamci odpoczynienia, y opatrzę, abyś się miała dobrze.

2. Booz ten, do któregoś się dziewczek na polu przyłączyła, iest bliski nasz, a tędy nocy boiowisko ięczmieniu wieje.

3. Umyj się tedy, namaż się, y oblecz się w ochędożniejsze szaty, idźże do boiowiska, niechay cię nie widzi człowiek, aż się nait y napię.

4. A gdy pódzie spać, upatrżże miejsce, na którym będzie spał: a przyjdiesz y odkryiesz płaszcz, którym się odzieie od nóg y porzucisz się y tam leżec będziesz: a on tobie powię, cobys miała czynić.

Alkazar w księdze o Miarach, i Korneliusz a Lapide w dziełku tegoż rodzaju, dodatkowem do pięcioksięgu Mojżesza.

20. Łaskę, którą pokazywał żywym, zachował i umarłym. Życzliwość okazywał dla Elimelecha, męża mojego, i synów moich, gdy byli przy życiu; teraz przez wzgląd na nich stara się nam dodrze czynić, zawsze taki sam.—Krewny nasz iest człowiek. W hebr: dodaje się, z odkupicieli naszych on iest, czyli, z mścicieli, to iest, z tych, do których należy prawo wyswobodzenia nas od osierocenia, i wyzwolenia imienia synów moich i małzonka twojego od zaguby i zapomnienia, wzbudzając im nasienie i potomstwo, wedle prawa Levityku 25. 25.; Deut. 25. 5.

22. Na żniwo. Do zbierania kłosów, co małem iest niejako żniwem,—Abyć się kto na cudzem polu nie sprzeciwił. Boozu życzliwości już doświadczałaś, na jego polu nikt tobie się nie sprzeciwia: tam więc, a nie gdzie indziej się udawaj, bo lepszego coś nigdzie dla się nie znajdziesz.

R. 3.—1. Poszukam ci odpoczynienia. Od prac przykrości, o które cię przyprawilo ubóstwo i opuszczenie ojczystego kraju; i od osierocenia z dzieci, które trapi twą duszę i odpoczynku nie daje. Patrz r. 1. w. 9.

2. Jest bliski nasz. Patrz r. 2. w. 20. Boiowisko ięczmienia wieje. To iest gotuje się do przewiewania.

3. Umyj się. Noemi przypomina synowej, co się tyczy ochędożstwa ciała i przyzwoitego ubrania; to bowiem stanowi dla niewiast silny pocisk na męczyzn, i dla tego użytym zostało od Judyty przeciw Holofernesowi Judith. 10. 3.—Namaż się. Niewiasty wschodnie używały częstych namaszczeń.—Tak Judyth pomazała się olejkim wybornym. Judyth. r. 10. 3. Niechay cię nie widzi człowiek. Niechay cię nie widzi Booz.

4. Upatrżże miejsce, na którym będzie spał. Było wtedy we zwyczaju, iż gospodarze, nawet bogaci, zwłaszcza w czasie naglących spraw, które tyczyły się roli, na samych też boiowiskach udawali się na spoczynek.—A on tobie powię, cobys miała czynić. Noemi spodziewa się małżeństwa Ruty, i ufa że ono wtedy

5. Quae respondit: Quidquid praeceperis, faciam.

6. Descenditque in aream, et fecit omnia, quae sibi imperaverat socrus.

7. Cumque comedisset Booz, et bibisset, et factus esset hilarior, issetque ad dormiendum juxta acervum manipulorum, venit abscondite, et discoperto pallio a pedibus ejus, se projecit.

8. Et ecce, nocte jam media expavit homo, et conturbatus est: viditque mulierem jacentem ad pedes suos,

9. et ait illi: Quae es? Illaque respondit: Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum super famulam tuam, quia propinquus es.

10. Et ille, Benedicta, inquit, es a Domino filia, et priorem misericordiam posteriore superasti: quia non es secuta juvenes, pauperes sive divites.

11. Noli ergo metuere, sed quidquid dixeris mihi, faciam tibi. Scit enim omnis populus, qui habitat intra portas urbis meae, mulierem te esse virtutis.

12. Nec abnuo me propinquum, sed est alius me propinquior.

13. Quiesce hac nocte: et facto mane, si te voluerit propinquitatis jure retinere, bene res acta est: sin autem ille noluerit, ego te absque ulla dubitatione suscipiam, vivit Dominus: dormi usque mane.

14. Dormivit itaque ad pedes ejus usque ad noctis abscessum. Surrexit itaque antequam homines se cognoscerent mutuo, et dixit Booz: Cave, ne quis noverit, quod huc veneris.

15. Et rursum, Expande, inquit, pallium tuum, quo operiris, et tene utraque manu. Qua extendente et tenente, mensus est sex modios hordei, et posuit super eam. Quae portans ingressa est civitatem,

5. Która odpowiedziała: Cokolwiek rokażesz, uczynię.

6. Y szła do boiowiska, y uczyniła wszystko, co iéy była świekra rokażała.

7. A gdy się niaił Booz, y napił, y podwiesił sobie, y szedł spać przy stogu snopów, przysza potaiennie, y odkrywszy płaszcz od nóg iego, porzuciła się.

8. Alicz oto, iuz o północy zléł się człowiek, y strwożył się: y uyrzał niewiastę leżącą u nóg swoich,

9. y rzékł iéy: Któs iest? A ona odpowiedziała: Jam iest Ruth służebnica twoia: rozciągni płaszcz twój na sługę twoję, boś iest powinowaty.

10. A on, Błogosławiona, pry, iesteś córko od Pana, y pierwsze miłosierdzie posłednieyszmeś przewyższyła: gdyżes nie poszła za młodzieńcy ubogimi abo bogatemi.

11. A tak nieboy się, ale cokolwiek mi rzekniesz, uczynię tobie. Bo wie wszytek lud, który mieszka między bramami miasta mego, żeś ty iest cnotliwa niewiasta.

12. Y nie odmawiam zem iest bliskim, ale iest inszy bliższy nad mię.

13. Odpoczn téy nocy: a gdy będzie rano, iesli cię będzie chciał zatrzymać prawem bliskości, dobrze się rzecz stała: a iesli on nie zechce, ia ciebie bez żadnéy wątpliwości przyjmę, żywie Pan: spi aż do zarania.

14. A tak spała u nóg iego aż do odeszcia nocy. Wstała tedy piérwéy niż ludzie ieden drugiego poznać mogli, y rzékł Booz: Strzeż, aby kto nie wiedział, żeś tu przysza.

15. Y znowu: Rozciągni, pry, płaszcz twój, którym się odziéwasz, trzymayże obiema rękoma. Która gdy rozciągnęła y trzymała, namierzyl sześć korcy ięczmienia, y włożył na nią. Które niosąc weszła do miasta,

mogło być zawiązane, lecz prawnie, w sposób godziwy, niesprzeciwiający się przykazaniom boskim.

7. *Podwiesił sobie.* Bez opilstwa jednak, jak tego dowodzi, co następuje.

9. *Rozciągnij płaszcz twój na sługę twoję.* Tekst Chald. niech będzie nazwane imię twoje nad służebnicę twoją, dla pojęcia mię za żonę. Zamiast płaszcza w hebr. jest, *rozciągnij skrzydło twoje na służebnicę twoję.* Przysłowiowa jest to forma mówienia, przez co się wyraża prośba o pomoc, opiekę i obronę. Tutaj jednak jest prośba nie o lada jaką opiekę, lecz o tę, która od męża należy się żonie. I przeto jest skromna i wstydliva prośba o małżeństwo, i myśl jest taka: rozciągnij płaszcz twój, ażebyś mię okrył, i z sobą do tego samego łoża małżeńskiego mię przyjął.

10. *Piérwsze miłosierdzie.* Któreś względem małżonka i świekry dotąd okazywała. — *Posłednieyszmeś przewyższyła.* Które teraz starasz się względem małżonka wyświadczyć, wzbudzając ma synów i uwieczniając imię jego w potomkach. — *Gdyżes nie poszła za młodzieńcy ubogimi albo bogatemi.* Pochwała Ruthę, że będąc niewiastą młodą, po śmierci Mahalona swojego małżonka, nie szukała sobie jakiego męża młodego w ojczyźnie, czy bogatego, czy ułogiego; lecz opuściwszy wszystko, przybyła do Judei, i tam nie z kimkolwiek chciała połączyć się małżeństwem, lecz z tym tylko, któryby mógł przy-

wrócić wygastę w familli owego zmarłego imię.

13. *Żywie Pan.* Forma przysięgi często napotykana w Piśmie ś. — Chaldejski tekst ma: *przysięgając przed Panem mówię tobie, iż cokolwiek ci wyrzekłem, uczynię.*

14. *Pierwej niż ludzie ieden drugiego poznać mogli.* Bardzo rano, przedtém, niż wydniało. *Strzeż, aby kto nie wiedział, żeś tu przysza.* Potrzeba bowiem, jak upomina Ap. 1, Thess. 5. 22. ażebyśmy się powściągali od wszelkiego podobieństwa (pozoru) złego, chociażbyśmy skądinąd od wszelkiego grzechu wolni byli; tak Booz zaradza swojej i Ruthy sławie.

15. *Rozciągnij płaszcz twój.* Fartuch, którego niewiasty, zwłaszcza w domu, używają przypasując go sobie pod piersią — *Które niosąc weszła do miasta.* Dziwną wydaje się rzeczą niektórym rabinom, że niewiasta taki ciężar dźwigać mogła, i przeto uciekają się do tłumaczeń przenośnych. Sześć korców, podług tego, co powiedziałem w r. 2. w. 17. stanowi 160. funtów; nie przeczę, że to jest wielki ciężar, mniemam jednak, że do jego dźwigania i niewiasta mogła mieć siły odpowiednie. Nieraz widywałem niewiasty, niosące na głowie albo naczynia do wody, albo inne jakie ciężary tak wielkiej objętości i wagi, iż zdumiewałem się od podziwu.

16. et venit ad socrum suam. Quae dixit ei: Quid egisti filia? Narravitque ei omnia, quae sibi fecisset homo.

17. Et ait: Ecce sex modios hordei dedit mihi, et ait: Nolo vacuum te reverti ad socrum tuam.

18. Dixitque Nohemi: Exspecta filia donec videamus, quem res exitum habeat: neque enim cessabit homo, nisi compleverit, quod locutus est.

16. y przysła do swiekry swoięy. Która ięy rzekła: Cóżś sprawiła córko? Y powiedziała ięy wszystko, co ięy uczynił człowiek.

17. Y rzekła: Oto sześć korcy ięczmienia dał mi, y rzekł: Niechę abys się próżno wróciła do swiekry swoięy.

18. Y rzekła Noemi: Poczekay córko, aż użrżemy, co za koniec rzecz będzie miała, boć nie przestanie człowiek, aż spełni, co mówił.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O połączeniu się małżeństwem Booz z Rutą i porodzeniu syna Obeda.

1. Ascendit ergo Booz ad portam, et sedit ibi. Cumque vidisset propinquum praeterire, de quo prius sermo habitus est, dixit ad eum: Declina paulisper, et sede hic; vocans eum nomine suo. Qui divertit, et sedit.

2. Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis, dixit ad eos: Sedete hic.

3. Quibus sedentibus, locutus est ad propinquum: Partem agri fratris nostri Elimelech vendet Nohemi, quae reversa est de regione Moabitude:

4. quod audire te volui, et tibi dicere coram cunctis sedentibus, et majoribus natu de populo meo. Si vis possidere jure propinquitatis: eme, et posside: sin autem displicet tibi, hoc ipsum indica mihi, ut sciam, quid facere debeam; nullus enim est propinquus, excepto te, qui prior es; et me, qui secundus sum. At ille respondit: Ego agrum emam.

5. Cui dixit Booz: Quando emeris agrum de manu mulieris, Ruth quoque Moabitudem, quae uxor defuncti fuit, debes accipere: ut suscites nomen propinqui tui in hereditate sua.

6. Qui respondit: Cedo juri propinquitatis, neque enim posteritatem familiae meae delere debeo: tu meo utere privilegio, quo me libenter carere profiteor.

7. Hic autem erat mos antiquitus in Israël in-

1. Szedł tedy Booz do bramy, y siadł tam. A gdy użrzał powinowatego, o którym piérwéy mowa była, mimo idącego, rzekł do niego: Zstąp trochę, a siadź tu: pomieniwszy go imieniem iego. Który zstąpił, y usiadł.

2. A Booz wzięwszy dziesięci mężów z starszych miasta, rzekł do nich: Siadźcie tu.

3. A gdy oni siedli, rzekł do powinowatego: Część pola brata naszego Elimelecha sprzedaje Noemi, która się wróciła z kraiu Moabitskiego:

4. com chciał abys słyszał, y żebymci powiedział przed wszystkimi siedzącymi y starszemi z ludu mego. Jeśli chcesz otrzymać prawem bliskości: kup, a otrzymay: a ięśli się niepodoba, y to samo mi powiedz, abym wiedział, cobym miał czynić: bo niemasz żadnego bliskiego, wyjąwszy ciebie, któryś piérwszym, a mnie, którym iest wtóry. A on powiedział: Ja pole kupię.

5. Którému rzekł Booz: Kiedy kupisz pole z ręki niewiasty, Ruth téż Moabitkę, która była żoną zmarłego, masz poiąć: abys wzbudził imię bliskiego twego, w dziedzictwie iego.

6. Który odpowiedział: Odstępuię prawa bliskości: bo potomstwa domu mego gładzić niémam: ty używaj przywileju mego, którego ia rad zeznam że niémam.

7. A ten był obyczaj zdawna w Izraelu między

R. 4.—1. Szedł do bramy. W przedniejszych bowiem bramach miast Judzkich zwykły były odbywać się sądy, i wielkie oraz publiczne zawierać umowy i kontrakty.—Siadł tam. Było we zwyczaju, iż tam siadali ci, którzy mieli jakiegokolwiek interessa do załatwienia.

2. Dziesięci mężów z starszych. Którzyby byli świadkami i sędziami tego, co się dziać miało.

3. Brata naszego. Krewnego, powinowatego naszego.—Przed Noemi. Granta mogły być zostawione przez umierających małżonków pozostałym przy życiu żonom, na dożywocie. Noemi prawo swoje do takiego pola chciała już sprzedać, jak mnie: a Lyranus; Abulensis sądzi, że użytkowanie z takich gruntów tym tylko mogło być przekazane, któreby chciały połączyć się małżeństwem z krewnym zmarłego i mu wzbudzić potomstwo, jaką była Ruth, a nie Noemi. O tej ostatniej jednak jest wzmianka, już żeby krewnemu owemu nie dała się postrzedz konieczność małżeństwa, już że Ruth młodszą, Noemi starszej i swojej swiekry radami się rządziła.

5. Ruth téż... masz poiąć. Wdowy, które chciały małżonkowi potomstwo wzbudzić, wnet po śmierci męża obejmowały jego dziedzictwo. Ci zaś, którzyby chcieli poiąć te wdowy za żony, korzystali z tego dzie-

dictwa póty, dopóki nie przechodziło do pierworodnego z tej żony narodzonego syna; a tak żona, albo drugi małżonek to dziedzictwo mogli sprzedać do tego tylko czasu, kiedy już ten pierworodny mógł niem władać. Ogólne bowiem było prawo, iż jeśli cokolwiek z dóbr nieruchomych przez jakiegokolwiek żyda było przedano, to albo przez jego krewnych, albo przez samego sprzedającego odkupionem być mogło. Jakoż Ruth samą musiał ow krewny pojąć za żonę, jeśli chciał mieć pole: gdyż dziedzictwo, jeśli wdowa wychodziła za kogo za mąż przy niej zostawać powinno było, i do jej małżonka przechodzić.—Abys wzbudził imię bliskiego twego w dziedzictwie jego. Abys zrodził syna, któryby, na mocy prawa, uważał się za syna owego zmarłego, i prawnego owego swojego ojca dziedzictwo otrzymał.

6. Bo potomstwa domu mego gładzić. W hebr. jest: ażebyś snadź nie popsuł dziedzictwa mego: coby się przytrafiło wtedy, gdybym z Ruthy wielu synów zrodził: chociaż bowiem pierworodny liczyłby się synem Mahalona i otrzymałby jego dziedzictwo, inni jednak moimi byłiby, i z synami, których już mam, podzieliłby się dziedzictwem.

7. Żnuwał człowiek trzewik swój. To jest ten, który ustępował prawa swojego.

ter propinquos, ut si quando alter alteri suo juri cedebat, ut esset firma concessio, solvebat homo calceamentum suum, et dabat proximo suo; hoc erat testimonium cessionis in Israël.

8. Dixit ergo propinquo suo Booz: Tolle calceamentum tuum. Quod statim solvit de pede suo. (*Deut. 25, 7*).

9. At ille majoribus natu, et universo populo, Testes vos, inquit, estis hodie, quod possederim omnia, quae fuerunt Elimelech, et Chelion et Mahalon, tradente Nohemi:

10. et Ruth Moabitidem, uxorem Mahalon, in conjugium sumpserim, ut suscitem nomen defuncti in hereditate sua, ne vocabulum ejus de familia sua ac fratribus et populo deleatur. Vos, inquam, hujus rei testes estis.

11. Respondit omnis populus, qui erat in porta, et majores natu: Nos testes sumus: faciat Dominus hanc mulierem, quae ingreditur domum tuam, sicut Rachel et Liam, quae aedificaverunt domum Israël: ut sit exemplum virtutis in Ephrata, et habeat celebre nomen in Bethlehem:

12. fiatque domus tua, sicut domus Phares, quem Thamar peperit Judae, de semine, quod tibi dederit Dominus ex hac puella. (*Gen. 38, 29*).

13. Tulit itaque Booz Ruth, et accepit uxorem: ingressusque est ad eam, et dedit illi Dominus, ut conciperet, et pareret filium.

14. Dixeruntque mulieres ad Nohemi: Benedictus Dominus, qui non est passus, ut deficeret successor familiae tuae, et vocaretur nomen ejus in Israël.

15. Et habeas, qui consoletur animam tuam, et enutriet senectutem: de nuru enim tua natus est, quae te diligit: et multo tibi melior est, quam si septem haberes filios.

16. Susceptumque Nohemi puerum posuit in sinu suo, et nutricis ac gerulae fungebatur officio.

17. Vicinae autem mulieres congratulantes ei, et dicentes: Natus est filius Nohemi: vocaverunt nomen ejus Obed: hic est pater Isai, patris David.

18. Hae sunt generationes Phares: Phares genuit Esron, (*1. Par. 2, 5.—4, 1. Matth. 1, 3*).

19. Esron genuit Aram, Aram genuit Aminadab,

20. Aminadab genuit Nahasson, Nahasson genuit Salmon,

21. Salmon genuit Booz, Booz genuit Obed,

22. Obed genuit Isai, Isai genuit David.

9. *Wszystko co było Elimelechowo, i Chelionowo i Mahalonowo.* Ponieważ po zmarłym bezdzietnym Chelionie, i po powrocie Orphy do swoich, i nie starając się o wzbudzenie potomstwa Chelionowi, wszystko przechodziło do Mahalona, czyli do Mahalona dziedzica.

11. *Jako Rachel i Lię.* Wspominają się te: 1) ponieważ i one, opuściwszy ojczyznę, za Jakóbem poszły; 2) bo swojego małżonka o potomstwo prosiły. *Gen. 30, 1 i 10.—W Ephrata. W Betlejemie.*

12. *Jako dom Phares.* Z pięciu familij, które od Judy poszły, familija Phares, z której byli Betlejemici, uwa-

powinnymi: że jeśli kiedy jeden drugiemu swego prawa ustępował, aby ustępowanie było ważne, zzuwał człowiek trzewik swój, y dawał ji bliskiemu swemu: to było świadectwo ustępowania w Izraelu.

8. Rzekł tedy Booz bliskiemu swemu: Zdéymże trzewik twój. Który wnet zdiął z nogi swoiędzy.

9. A on starszym, y wszemu ludowi: Wy dziś, pry, iesteście świadkami, żem otrzymał wszystko co było Elimelechowo, y Chelionowo y Mahalonowo za powздaniem Noemi:

10. y Ruth Moabitkę, żonę Mahalon, wziąłem w małżeństwo, abych wzbudził imię zmarłego w dziedzictwie iego, aby imię iego z domu iego y z braciędzy y z ludu nie zginęło. Wy, mówię, iesteście téy rzeczy świadkami.

11. Odpowiedział wszytek lud, który był w bramie, y starszy: My iesteśmy świadkami: niech uczyni Pan tę niewia-ęgę, która wstępuie do domu twego, iako Rachel y Lię, które zbudowały dom Izraelów: aby była przykładem cnoty w Ephrata, a miała sławne imię w Bethlehem:

12. a niech będzie dom twój, iako dom Phares, którego Thamar porodziła Judowi, z nasienia, któreć Pan da z téy białéy głowy.

13. Wziął tedy Booz Ruth y poiął za żonę, y wszedł do niéy: y dał iéy Pan, że poczęła, y porodziła syna.

14. Y rzékły niewiasty do Noemi: Błogosławiony Pan, który nie dopuścił, żeby ustał potomek domu twego, y żeby imię iego było mianowane w Izraelu.

15. Y miała byś, ktoby cieszył duszę twoię, a żywił starość: bo z niewiastki twoiędzy urodził się, która cię miłue: y iestci daleko lepsza, niż gdy byś miała siedmi synów.

16. Wziąwszy tedy Noemi dziecię, położyła ie na łonie swoim, y mamki y piastunki urząd odprawowała.

17. A sąsiadki raduiąc się z nią, y mówiąc: Urodził się syn Noemi: nazwały imię iego Obed: tenći iest oćiec Izai oyca Dawidowego.

18. Te są rodzaie Phares: Phares zrodził Ezron,

19. Ezron zrodził Aram, Aram zrodził Aminadab,

20. Aminadab zrodził Nahasson, Nahasson zrodził Salmon,

21. Salmon zrodził Booz, Booz zrodził Obed,

22. Obed zrodził Izai, a Izai zrodził Dawida.

zała się za pierwszą i znakomitszą. Życzy przeto Booz podobnej sławy z małżeństwa, które teraz zawiera.

17. *Nazwały imię jego Obed.* Noemi to imię mu nadała, jak mniema Serar. quæst 14, za poradą innych niewiast sąsiednich; albowiem należy do rodziców imiona synóm nadawać.—*Obed* znaczy *posługujący*, albo *podtrzymujący*. Różni różne podają przyczyny tego imienia. Najprawdopodobniejszą, zdaje się, jest ta, iż Obed miał okazać posługę, pomoc i pociechę starym swoim rodzicom. Ztąd wyrażając swoje życzenie i wroźbę sąsiadki mówiły (w. 15) o nim do Noemi: *Ktoby cieszył duszę twoję, a żywił starość.*

Koniec księgi Ruth, i Tomu pierwszego.

SPIS RZECZY.

Tomu I.

	Stron.
Przedmowa Wydawcy	V.
O oznaczeniu Pisma Świętego, i o księgach z których się ono składa.	VII.
O autentyczności, czyli wiarogodności Ksiąg Pisma Świętego.	VIII.
O celu, i trudnościach rozumienia Pisma Świętego.	IX.
O Sensie Pisma Świętego.	X.
O Wersjach, czyli tłumaczeniach Ksiąg Pisma Świętego.	XII.
O przekładzie Pisma Świętego na język polski przez X. J. Wujka.	—
Sprawa o wydaniu i tłumaczeniu Biblii X. J. Wujka.	XII.
Approbata Stanisława Karnkowskiego, Arcybiskupa Gnieźnieńskiego.	XIV.
O Pismie Świętem, potrzebie, znacności i pewności Jego.	XVIII.
Jako ma być czytane Pismo Święte.	XIX.
O Komentarzu Menochiusza	XXII.
Wprowadzenie do Ksiąg Mojżeszowych	XXIII.

Księga Rodzaju.	rozdziałów w niej 50.	str. 1.
Księga Wyjścia.	— 40.	— 119.
Księga Kapłańska.	— 27.	— 209.
Księga Liczb.	— 36.	— 267.
Księga Powtórzonego Prawa . . .	— 34.	— 346.
Księga Jozuego.	— 24.	— 422.
Księga Sędziów.	— 21.	— 476.
Księga Ruth.	— 4.	— 535.

W ogólności, w Tomie tym Ksiąg 8, Rozdziałów w nich 236.

